कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

Checked 2012

M-2066

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय ग्रंथालय

हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र. M2066 विषय पुराण

नांव श्रीमद् भागवत् चूर्णिकासहितम् (मुद्रित)

लेखक / लिपीकार —

पृष्ठ 392 काळ शके 1828 पूर्ण / ~~अपूर्ण~~

अनुकल्प- प्रतिनिधि २ गौणकल्प

॥श्री॰ धर्मसिंधुतील दुर्बोध शब्दांचा कोश यांत येकाराद्याचे अने अर्थ दिले हिले आहे परंतु जेथे जो अर्थ योग्य दिसेल तो घ्यावा

अ॰

अगरु- कृष्णागरु चंदन
अश्विनी- घोडी २ सत्तावीस नक्षत्रां तील पहिले नक्षत्र
अनेकबीजफल- पुष्कळ बियांचे फळ
अपामार्ग- आघाडा वि ~~गुरू~~
अनूच्य- वेदाध्ययन करणारा गुरु २ बोलण्यास योग्य नव्हे तो, प्रत्युत्तर देण्यास अयोग्य तो
अनुपलंभ- अप्राप्ति २ ज्ञानाभाव, असाक्षात्कार
अनूचान- गुरूपासून सांगवेदाध्ययन केलेला
अनडुह- बैल
अमत्र- पात्र, भांडें

वि
श्री
श्री

अजिन- हरणाचे कातडें
अभिनिवेश- आग्रह २ एकनिष्ठता ३ अभ्यास, व्यासंग
अभिध्यान- दुसऱ्याच्या धनाची ईछा २ ध्यान ३ योगसाधन
अध्वर्यु- यजुर्वेदीय शाखेतील यजुर्वेदी ऋत्विक्
अयातयाम- ज्यावरून प्रहरही गेला नाहीं तो, नूतन, ताजा
अपरुध्य- कोंडून ठेवून बंदकरून
अर्क- रुइचे झाड २ सूर्य
अनुरोध- अनुवर्तन, दुसऱ्याचे मर्जी प्रमाणे वागणे २ स्वीकार, कबूल करणे

अपगम- सर्व संबंध सोडुन जाणे, मरणे इत्यादि
अतसी- जवसाचे झाड व पुष्प २ निळीचे पुष्प
अनुवृत्ति- अनुकरण, एकाचे पाहून तसे करणे २ वंशपरंपरेची वृत्ति ३ अनुवर्तन ४ मागील शब्द पुढे घेणे
अश्मंतक- आपट्याचे झाड
अलाबु- दुध्या भोपळा, पांढरा भोपळा
अक्षक्रीडा- फाशांनी खेळणे
अन्यतम- दोहोतून किंवा बहूतातून कोणताही २ निराळा
अतिरिक्त- अन्य, निराळा २ असंत ३ पुष्कळ
अवधि- भेद २ मर्यादा ३ काल ४ खळगा ५ करार ६ समाप्ति

अव्यवहित- सन्निहित, जवळ, जो निराळा नव्हे तो, संलग्न
अतिपत्ति- अतिक्रांत २ अयोग्यपणा ३ कालगति
अतिक्रांत- अतिक्रम, मर्यादोल्लंघन
अपवाद- बाध, बाधक
अवच्छिन्न- सीमा, मर्यादा, अवधि
अवनेजन- धुणे, साफकरणे
अनन्यगतिक- जेंव्हा चेतें व्हा चकराव याचे सत्य, जो सदुसरा मार्ग नाहिंते
अतिपन्न- अतिक्रांत
अवरोध- प्रतिबंध
अधिविन्ना- एका पुरुषाणें विवाहित ज्या अनेक स्त्रिया त्यांतील ५ पहिली स्त्री
अयस्- लोखंड.
अपनयन- परत घेणे २ नाशकरणे.
अध्यर्धयाम- दीड प्रहर
अपवर्ग- मोक्ष २ टाकणे ३ कृतकार्याचे फल ४ समाप्ति.

अभिमत – मान्य २ इच्छित ३ अनुमोदन (स्वीकार)

अधरोच्छिष्ट – गुदोच्छिष्ट, शौच झाल्यावर गुदप्रक्षालन न केलेला

अंडज – आंड्यापासून झालेला प्राणि

अलक्त – (लाक्षा) लाख २ अळता

अवि – एडका, मेंढा २ रजस्वला स्त्री

अतिप्रसंग – ज्या प्रसंगास भंग नाहि तो, अतिसंबंध, मर्यादोल्लंघन

अपूप – वडा, घारगा इत्यादि

अलक्ष्मी – दुर्दैव, अवदसा

अधिष्ठान – स्थान, राहण्याची जागा

अणीयान् – अतिलहान, सूक्ष्म

अवचय – संचय, जमा करणे

अतिमुक्त – रायनेवाळी २ तिवसाचे झाड ३ ठेमुरनीचे झाड कस्तूरी मोगरी

अन्वारोहण – पतीचे मागून सती जाणे

अग्निष्ठिका – शेगडी

अनुगमन – मागून जाणे

अनशन – उपवास, उपोषण

अब्ज – कमळ २ शंख ३ चंद्र

अपस्मार – फेपरेरोग

अवगुंठ्य – गुंडाळून

अवगाह – स्नान

अधिन्निस – स्थापन करून

अक्षोट – अक्रोडाचे झाड व फळ

अभिघार – होमद्रव्यावर तूप टाकणे किंवा घालणे

अभिशस्त – दुराचारी, पापी

अंगारधानिका – शेगडी

अवैध – अविधि

असुविगमे – प्राणोत्क्रमणसमई

अधिवृक्ष – वृक्षावर

आ

आर्ति – पीडा, रोगीपणा

आयस – लोह

आसादन – स्थापणे, ठेवणे

आतंक – रोग २ भय ३ दुःख

आपण – बाजार, हाट २ दुकान

आमुष्मिक – परलोकसंबंधी

आम्रातक – आंबाडा

आढकी – धान्यविशेष तूर

आलीढ – चाटलेला २ खाल्लेला ३ धनुर्धराच्या बसण्याचा एक प्रकार आहे

आविच्छिन्न – कापलेला २ तोडलेला

आलंभ – हिंसा २ आलिंगन ३ स्पर्श करणे ४ कापणे, तोडणें.

आर्द्रक – आलें २ वन. वि. आर्द्रका. कोथिंबीर

आवसथ्य – घर २ मंत्रप्रतिष्ठित जो अग्नि तो

आलोडन – ढवळणें, हालवणे २ मिश्रित करणे (मिसळणें.)

आचांत – आचवणे २ आचमन करणे

आराम – बाग

आप्यायन – प्रीणन, संतुष्ट करणे २ वृद्धिक करणे

आस्तांनाम – असो

आपात – खाली पाडणे

आकर: मोठ्या गंघ्यापासुन २ आकार रत्न०
रत्नादिकांचि खान ३ समुदाय ४ उत्तम

ई

इक्षुदंड – ऊंस

उ

उपानह् जोडा २ वाहना

उद्वर्तन - उटणें १ ऊर्ध्वगमन २ चुर्णकरणे ४ उत्कर्ष ५ उटणे लाऊन शरीरस्वच्छकरणे
उल्कापात - आकाशातून अग्निरूप जो तारा पडतो
उपसर्ग - शुभाशुभ सूचक उपद्रव
उल्मुक - जळके लाकूड, कोलित
उच्छीर्षक - उशाकडचा भाग.
उपल - वरवंटा, पदार्थ वाटून बारिक करण्याचा दगड
उत्कोच - लांच, गुप्तनजराणा
उपादान - हेतु १ ग्रहण, घेणे ३ द्वयर्थवाक्य ४ उपादानकारण ५ साक्षात्कार
उपबर्हण - उशी
उदासीन ज्यास शत्रुमित्र समान तो
उद्बंधन - गळफास २ टाकून ठेवणे, वरतों धरो
उदपान - विहीर, तलाव इत्यादि उदकपान करण्याचे स्थान
उदक्या - रजस्वला स्त्री
उपवीती - सव्य केलेला

उत्पवन - द्रवीभूत पदार्थ गाळने १ २ धान्यादिक पाखडने ३ श्रौतस्मार्तकर्मामध्ये एक आज्यसंस्कार आहे तो
उत्संग - मांडी २ पर्वताची उतरण ३ ताकोण ४ आलिंगन ५ शरीराचा पुठचा भाग ६ श्रोणाचा खालचा भाग
उद्देश - उदाहरण १ स्पष्टीकरण २ हेतु, कारण
उल्का - अग्नीचीज्वाला १ चूड, कोलीत
उद्यान - बाग बगीचा
उशीर - वाळा
उत्सर्ग - सोडने २ टाकने ३ दान देणे
उदुंबर - उंबराचे झाड
उलूक - घुबड पक्षी
उपलब्ध - प्राप्त झालेले १ मिळालेले २ जाणलेला ३ दृष्ट

ऊ

ऊर्ध्वोच्छिष्ट - भोजनानंतर मुखप्रक्षालन न केलेला उष्टा।

ए

एकशफ - ज्याचे पायास एक शेळ आहे (गोपशु, घोडा इत्यादि)

ऐ

ऐहिक - इहलोकसंबधी

ओ

ओदन - तांदुळाचा भात

क

कदंब - कदंबाचे झाड, समूह
कपोत - पक्षिविशेष कवडा
करकावृष्टि - गाराचा पर्जन्य
कपर्द - कवडी २ शीवाचा जटाजूट
करक - कमंडलु
कषाय - तुरटरस २ वृक्षाचा चीक
कदर्य - कृपण

कंबल - लोकरीचे वस्त्र (घोंगडी, धाबळी, शालजोडी इ०)
कंथा - प्रावरणवस्त्रवि० (गोधडी) २ मातीची भिंत
कर्षण - नांगरणे
कपिल - पिंगटरंग २ कपिलऋषि ३ अग्नि ४ कुत्रा
कर्कटीफल - काकडी.
कसेरू, कशेरु - तृणविशेष २ पाठीचा कणा
कलिंग - कलिंगण
कलाप - बांबुचे बीज २ कमळबीज
करमर्द - करवंद
करीर - फळकाचा कोंब २ बांबुचा कोंम
कर्मार - शिल्पशास्त्र जाणणारा
कपित्थ - कौठीचे झाड व त्याचे फळ
कशिपु - गादी
कर्णिका - कर्णभूषण १ ज्यास ताटंक, तानवड असे म्हणतात

कंकोंकी – कंटकारिका॰ रिंगणीचे झाड
कंगू – कांगराळा
ककुद् – खांद २ बैलाचे कोळे.
कं – उदक २ मस्तक.
करवीर – कण्हेरी झाड व फूल:
कला – ३० काष्ठात्मक अथवा ५४० निमेषात्मक कालमान.
कक्ष – शुष्क तृण, गवत २ अरण्य ३ शुष्क अरण्य ४ बाहुमूल खाक
कट – बांबू इत्यादिकांच्या कांबीच्या केलेल्या वस्तू, तट्या, करंड इ॰
कषाय – घाटाणो २ वनस्पतिवि॰ कचरता.
कल्प – सदृश, सारखा २ कत्ना कुशल ३ वेदाच्या षडंगापैकी एक ४ प्रलय ५ वेदोक्तविधि ६ योग्यपणा ७ निश्चय

का

कालशाक – वनस्पतिवि॰ उन्हाळी॰ शरपुंखा
काश – मोळ २ लवा॰ लवाळे
~~कार्त्स्नी~~ कार्त्स्न्य – साकल्य॰ संपूर्ण
कारीरी – वृष्टिप्राप्तिनिमित्त याग
काष्ठा – अष्टादशनिमेषात्मक कालमान २ दिशा
कांजिक – कांजी॰ पेज
कार्पटी – तीर्थाटन करण्याऱ्याचा वेष धारण करणारा॰ कापडी
कालेय – दारूहळद
कातर – भयचकित

कि

कितव – कपटी, धूर्त
किंशुक – पळसाचे झाड
किसलय – पल्लव॰ कोवळा पाला
क्लिन्नवस्त्र – ओले वस्त्र

कु

कुंभी – कुंभ्याचे झाड २ कायफळ
कुंकुम – केशर
कुलटा – व्यभिचारिणी स्त्री
कुष्ठ – वनस्पतिवि॰ कडूकोष्ठ, गोडेकोष्ठ २ त्वक्‌दोष, कुष्ठरोग
कुंदक – वनस्पतिवि॰ कांकारा, पाल्लख
कुणप – प्रेत
कुंभीक – उंडिणीचे झाड, पुन्नागवृक्ष
कुलिस – कुवीद
कुसीद – व्याजावर निर्वाह करणारा
कुस्तुंबुरु – कोथिंबीर, धणे
कुटक – वनस्पति॰ कुडा
कुटज – घरी [illegible] पाला
कुरुक्षेत्र – (कौरवपांडव यांचे युद्ध झाले ते) कुरुदेश
कुसुंभ – सोने २ कुसुंभ्याचे झाड ३ करडई ४ संन्याशाचा कमंडलु

कू

कूष्मांड, कूष्माण्ड – कोहळा
कूट – धान्यादिकांचा राशि २ पर्वताचे शिखर ३ कपट ४ असत्य ५ नीचल

कृ

कृष्णसार – काळवीट हरिणवि॰
कृसर – खिचडी, खीर २ तिल, तांदूळ व ~~धध~~ दूध यांच्या मिश्रणाचे पक्वान्न

के

केशप्रसाधनी – फणी
केयूर – बाहुभूषण, बाजुबंद
केलि – क्रीडा, खेळणे २ स्त्रीसह क्रीडा

को

कोद्रव – धान्यवि॰ हरीक
कोविदार – कांचनाचे झाड
कोशातकी – शाकवि॰ दोडकी
कोशधान्य – सस्यशूक, आत कूस असलेले धान्य.
कोशीधान्य – शेंगेतील धान्य.

तें
॥२॥

कौ

कौशेय – रेशमाचे वस्त्र

क्रौंच – क्रौंचपक्षी, करकोंचा.

ख

खड्गपवित्र – गेंड्यांच्या शिंगाचे पवित्रक.

खनित्र – कुदळ

ख खर्वपात्र – ठेंगणे लहान भांडे.

खंज – लंगडा २ फाळगा.

खर – गर्दभ

ग

गर्त – खळगा

गरुत्मत – पाचमणी २ गरुडपक्षी

गणिकान्न – वेश्येचे अन्न

गलंति – गळती

गंडोपधानिका – गालउशी, गिरदी

गडुमान् – ज्याचे आंगावर गांठी आहेत तो.

गव्य – गाईचे (दुग्धादि)

गंडूष – जलादिकाने केलेले मुखपुरण, चूळ

ग्रह – ग्रहण, आदित्यादि नवग्रह

ग्रामयाजी – धर्माधिकारी २ ग्रामोपाध्याय.

ग्राम – गांव (लाहानवस्ती २ गायनांतील स्वरविशेष ३ कोटस मूहार्थकही हा शब्द होतो.

गु

गुरुतल्पी – गुरुपत्नीजवळ जारकर्म करणारा

गृंजन – गांजर २ लसुण ३ लालमुळा ४ गांजा, ५ पांढरा मुळा

गृध्र – पक्षिवि॰ गिधाड.

गृहनिर्गम – गृहातून बाहेर पडण्याचा मार्ग (दरवाजा)

गै

गैरिक – गेरु, काव.

गो

गोधूम – गहू

गोध – पाण्यातील घोरपड, सुसर २ जमीनिवरील खुसर

गोचर – इंद्रियज्ञान २ ग्रहांचा संचार

घ

घरट्ट – घिरट, जातीण-

च

चणक – हरभरे, चणे

चतुष्पथ – चवाठा, चार मार्ग येकत्र मिळालेली जागा.

चव्य – चेरवंड

चर्मस्थोदक – मोटेचे, थोपरचालीचे पाणी

चक्रमर्दन – टाकळ्याचे झाड

चत्वर – यज्ञार्थ संस्कारयुक्त केलेला जो सपाट भूभाग तो २ आंगणे

चमस – श्रौतोतील पात्रवि॰

चरम – अंत्य, सेवटचा

चि

चिंचा – चिंच

चिता – प्रेतदाहाधार, सरण

चित्रकर्मी – चितारी

चिर्भट – खर्बुज, चिभूड.

चू

चूत – आम्र, आंबा

छ

छत्राक – भुईफोड, आळंबे

छागी - शेळी.

ज

जंबूक - कोल्हा
जघन्य - अधम, लहान
जंबुवृक्ष - जांबळीचे झाड, जांबाचे झाड.
जंबीर - लिंबाचा एक भेद आहे, जांबीर, ईड, आंबटे मोटे लिंबु

जी

जीरक - जिरे

जु

जुगुप्सित - निंद्य

ज्यो

ज्योतिष - तेज (ष) ग्रहाचा तारा
ज्योतिष्टोम - यज्ञविशेष, जांत सोमयज्ञीचे हवन करतात तो.

त

तल्प - शय्या, बिछाना, हांतरूण
तंदुलीयक - शाकविशेष माट २ तांदुळजा. . . . . .
तंतुवाय - वस्त्र विणणारा, कोष्टी
त्रपु - कथिल, शिशे

ता

तार - रूप्य २ तेजोमय ३ प्रणव
तांबूलपत्र - पानवेलीचे पान
तावत् - साकल्य २ अवधि ३ परिणाम ४ निश्चय ह्या अर्थी

ति

तिक्त - कडु २ सुवासिक ३ पित्त
तिंतिणी, तिंतिणी - तिंतिडी चिंच

तु

तुंबी - दुधिण भोंपळी.
तुषारगिरी - हिमालयपर्वत

तू

तूष्णी - मंत्ररहित ~~क~~ क्रियामात्र करणे
तूलगर्भचोल - रूवाचा आंगरखा
तृणाकट - गवताची फोकलीची चटाई

द

दमनक - वनस्पतीवि० दवणा
दंड - घटिकात्मक काल २ काठी, सोटा २ शिक्षा. . . .
दस्यु - चोर
दग्धान्न - करपलेले अन्न
दंतपत्र - हस्तिदंत २ कर्णभूषण.

दा

दाम - दावें २ अलंकारवि० पट्टा

दारुज - लाकडाचें

दि

दिव्य - सत्यकरणें
द्विशफ - ज्याचे पायास दोन नखे आहे तो पशु (० गाई इत्यादि)
द्विदलं - ज्यास दोन डाळी येतात असा दाणा (उडीद इ०)
द्वीप - बेटं, पाण्यामध्ये जी उंचट भूमी असती ती

दु

दुकूल ~~–~~ रेशमाचे वस्त्र २ वस्त्र
द्युत - फांशांचा खेळ, जुगार
दृषद् - दगड, पाटा.

दे

देवखात - गुहा २ प्राचीन सरोवर

देशविपूर्व – मातापूर, तुरालुर इत्यादि देशपीठ

दो

द्योतित – प्रकाशित

दौ

दौहित्र – मुलीचा मुलगा, नातु
दौहित्री – मुलीची मुलगी, नात

धा

धान्यक, धान्यर्क – धणे, कोथिंबीर
धात्री – आवळीचे झाड, आवळकाठी २ माता ३ उपमाता ४ पृथ्वी ५ धायटीचे झाड.

धु

धुनन – हालणे २ हालवणे
धूमकेतु – शेंडे नक्षत्र, उत्पात २ अग्नि

न

नकुल – मुंगुस
नलद – काळेवाळ्याचे मूळ
नभ – श्रावणमास २ आकाश
नभस्य – भाद्रपदमास
नगर – शहर, मोठी वस्ती

ना

नागकेसर – नागचाफा

नि

निषेध – वर्ज करणे, नकारणे
निमेष – निमिष, नेत्राचे पापण्याचा स्वभावसिद्ध मिटण्याचा व्यापार २ तदुपलक्षित काळ
निर्विण्ण – खिन्न २ नम्र ३ निंदित ४ जीर्ण, जुना
निरास – त्याग सोडुन देणे, वर्ज करणे

निष्क – ३२० गुंजा भार, वजन २ पदक इत्यादि उरोभूषण
निगड – बेडी; बिडी २ बंदिखाना
निःसारण – काढून टाकणे
निदान – आदिकारण २ मूलकारण
निर्णेजन – स्वच्छ, शुद्ध करणे २ प्रायश्चित्त करणे
निरातंक – निरोगी २ निर्भय २ दुःखरहित
निशामुख – प्रदोषकाळ
निष्पीडित – पिळलेले
निष्पाव – पावटा, पांढरा पावटा २ चवळी ३ कापावाल ४ घेवडा
निर्बीजफळ – ज्यास बिया नाहीत असे फळ, बेदाणा, खिसमिस
निर्यास – चिक

निशीथ – मध्यरात्र
निष्कर्ष – बाहेर काढणे २ निश्चय ३ निर्णय ४ सिद्धांत
निर्हरण – नेणे
निपान – विहीर, तळे, इत्यादि पाण्याचे ठिकाण, टाके
निष्ठीवन – तोंडातुन बाहेर टाकावे, थुंकी टाकावे
निष्क्रय – किंमत मौल्य

नी

नीप – कदंबाचे झाड २ दुपारीचे झाड ३ अशोक, किंवा नील अशोक
नीवार – देवभात
नीलांजन – मोरचुत

नु

नुन्न – उपटे (पात्र इत्यादि) २ कुजक, कुबग ३ पोक आलेला

ने

नेमी - रथाच्या चाकाचा प्रांतभाग

प

परिग्रह - घेणे २ अनुमोदन ३ आश्रीतजन ४ मूळहेतु ५ प्रतिज्ञा ६ अनुष्ठान ७ जिंकणे । अनुग्रह
पर्युदास - त्याग
पट - वस्त्र
परिआज्योग - संन्यासयोग
पर्षद - सभा, मंडळी
पर्युषित - शिळे आसे, ताजे न हेते (पुष्पपत्रजल इ०)
पर्यंक - पलंग २ खट्वा
पर्युषितान्न - शिळे अन्न
पल्वल - लाहान तळे, डबकण साचीव पाणी
पत्रक - तमालपत्र
परमान्न - पायस खीर
पराचीन - पराङ्मुख
पनस - फणस
पटोल - पडवळ
पण्य - दुकान, देणघेव करण्याजागे
पंचनख - पांच नखे, असे पशु, [illegible]
ह . . . .
पटवास - पाटवस्त्र प्रा
पत्रपुट - पानाचा द्रोण, पोपत्राचन
पद्मपत्र - पुष्करपत्र २ कमळिनीचे पान
पर्यवसान - शेवट, पूर्णत्वाचे भा

पा

पाखंडी - नास्तिकमति, कुमार्गगामी
पाणिलंभ - पाणिस्पर्श, जुणे री
पादजात - शूद्र, चौथ्या वर्णाचे पुरुष पायांपासून जन्मास आलेले यास पायाकु असे म्हणतात
पारिभद्र - कडूनिंबाचे झाड २ देवदार ३ पांगारा ४ पारिजातकाचे झाड
पाटला - पाडळीचीवेल २ श्वेतरक्तवर्ण
पारद - पारा
पानक - पन्हे, सरबत, इत्यादि

पि

पिंडावनेजन - तुपभाडव इत्यादि, पिंडास लावणे
पिशुन - दुर्जन दुष्ट
पिण्याक - तिळकुटक पेंड
पिप्पली - पिंपळी
पिंगला - पश्चिम० त्यास पिंगला असे म्हणतात तो
पिष्टातक - बुका, इत्यादि सुवासिक चूर्ण

पु

पुनराधान - संचिताग्नि नष्ट झाला असतां पुनः संस्कार करून जो त्याचे स्थापन ते
पुष्पिणी - रजस्वला स्त्री
पुष्करपर्ण - कमळिनीचे पान

पू

पूय - रक्तापासून होतो तो पू.
पृथुक - पोहे

पो

पोतिक - वनस्पतिवि० मोठी शेप म्हणतात ति २ मयाळ भाजी

पौ

ज्या

पौत्तिक - पिंगळवर्णाच्या मोठ्या माशा
पासून किंवा काळ्या रंगाच्या
वारिक माशापासून झालेल
पोळ्यामध.

प्रकोष्ठ - कोपराचा खालचा भाग

प्रवाहण - हालविणे २ वाहाविणे

प्रतिस्रोत - प्रवाह, ओघ २ प्रवाहा
ल्या अनुकरणारा

प्रसक्ति - संबंध, योग २ आसक्तप
णा ३ एकनिष्ठता ३ धारणा, स्थैर्य
मिळवणे ५ अनुमान ६
प्रसंग

प्रतिप्रसव - एकाद्याकार्याचा ओत्सा
मान्यतः निषेध केलासाचा विशेषेक
रून पुनः जो विधि करावा

प्रतिपत्ति - कीर्ति २ संपादणुक ३ कर्म ४ तो. णा.

प्रयोग ५ निर्णय ६ उद्देश ७ शांति ८
स्थान ९ व्यवस्था.

प्रपा - जलशाला, पाणपोई.

प्रनालिका - पन्हळी.

प्रयुक्त - उसने देणे २ प्रेरित

प्रस्रवण - पासर, झरा.

प्रच्युत - गळलेला - नाशपावलेला

प्रसुद्धाह - वदलावणीचे लग्न.

प्रदेशिनी - तर्जनी, आंगठ्याजवळ
चे बोट.

प्रत्तकन्या - दिलेली कन्या, विवाहित
कन्या.

प्रत्याम्नाय - योग्य निष्क्रय, मोल्य
प्रतिनिधि. किंमत.

प्रच्छादनपटी - पलंगपोस

प्रमाद - अनवधान, वेसावधप

ग

प्रतीक्षा - वाट पाहणे.

प्राकार - तट, कुसु, भिंताड.

प्राण्यंत्र्य चूर्ण - शिंपी चावडून
होणाऱ्याचा चुना.

प्रायोपवेशन - अन्नोदकादि सोडून म
रण येइ पर्यंत एकासनी ईश्वरस्मर
ण करीत निश्चयाने बसणे.

प्रियंगु - कांग, राळे.

प्रोषित - प्रवासास गेलेला.

प्लव - पिंपरीचे झाड २ लहान नौका
३ बेडूक ४ बुडी मारणे ५ तरणे

प्लवी - स्नान केलेला.

प्लक्ष - पिंपरीचे झाड.

फ

फलित - सिद्ध २ विटाळशी स्त्री ३
फळे आलेला वृक्ष.

फलि - प्रियंगु वृक्ष, ज्यास वाघांटी असे म्हण
तात तो.

फलीकरण - व्यापार करणे २ तांदूळ इत्या
दि धान्याचे साल काढणे.

फु

फूत्कार - फुंकर २ पाणी इत्यादि काढतवेळी जोरा
ने होतो तो ३ स्फुंदणे

ब

बकपुष्प - बकुळीचे पुष्प २ रुई मांदार पुष्प

बदरी - बोरीचे झाड.

बंधूक - दुपारीचे झाड

बलाका - बगळा पक्षी.

बलीवर्द - बैल

बल्वज - तृणवि० मोळ.

बह्वृच - ऋग्वेदी ब्राह्मण०

बधिर - बहिरा, भेरा.

बस्त - अजबोकड.

ब्रह्मपत्र - ब्रह्मवृक्ष म० पळसाचे झाड २ तांब
डा अगस्त्या ३ पिंपळ०

बा

बाध - अडथळा २ छळ ३ नुकसान ४ दुःख ५ निराकरण, खंडन.

ब्रा

ब्राह्ममूहूर्त - ५७।५८ वी घटिका.

बि

बिल्व - बेलफळ

बी

बीजपूर - मावळंग, महाळुंग

बृहती - बृहतिका - डोरलीवांगी २ वनस्पतिविशेष भुईरिंगणी ३ मोलरिंगणी.

भ

भक्तमुष्टी - भाताचे मुटले.

भ्रष्ट - अधिकारादिकापासून पतन पावलेला २ अपवित्र स्थलादि ३ भाजलेला व तळलेला पदार्थ.

भा

भागिनेय - भाचा, बहिणीचा मुलगा.

भागीनेयी - भाची, बहिणीची मुलगी

भ्राष्ट्र - धान्य भाजण्याचे खापर, तवाई॰ २ भाजलेले व तळलेले पदार्थ

भि

भिस्सटा, भिःसटा - करपलेले अन्न

भू

भूमिलवण - मातीपासून ह्मणजे खाता पासून उत्पन्न झालेले मीठ.

भूयस्त्व - पुष्कळ, अति॰

भ्रूणहत्या - बालहत्या, गर्भहत्या

भृंगार - पात्रवि॰ झारी.

भृगुपात - कड्यावरून लोटने, व उडी घेणे, पडने

भृतकाध्यापक - पगार घेऊन शिकविणारा॰

भृतकाध्यायी - पगार घेऊन शिकणारा:

भृति - मौल्य - मजूरी.

भृष्ट - भाजलेले (धान्य इत्यादि)

म

मंजीर - तोरड्या, नूपुर, पैंजण, इत्यादि पादभूषण

मणिक - मडके.

मधुकवृक्ष - मोहाचे झाड.

मधु - सुरा २ मध.

मधुजनन - मध मोहें उत्पन्न होणे.

मरूवक - वनस्पतिवि॰ मरवा

मर्कट - वानर २ माकड.

मलिम्लुच - अधिकमास, मलमास

महानस - पाकगृह, स्वयंपाकघर.

मरीचक - मीरी २ मिरची

मसुर - मसुरा.

मल्लिका मोगरी॰

मा

माधवीलता - कस्तूरी मोगऱ्याची वेल

माणवक - बालक, बाळ

मालती - जाई २ चमेली॰

माष - उडीद.

मातुलानी - मावळण, मामी.

मु

मुद्ग - मूग

मुनिपुष्प - अगस्त्याचे फूल

मुंजात - खारारान सुरण.

मुसलस्नान - अविधिव अमंत्रक स्नान

मुषित - चोरलेला, चोरित.

मू

मूलक - मुळा

मे

मेहन - लिंग २ मूत्रोत्सर्ग.

म्लेच्छवत् - म्लेच्छासारखा झालेला॰

मौ

मौंज-मुंज॰मोळ

य

यव- जव॰सातू·

यवस-तृण॰गवत·

यक्ष्मरोग-क्षयरोग·

यति-सन्यासी२नियमवान्·

यज्ञोपवीती-सव्यकेलेला·

या

यान-अश्वगज,पालखीइत्यादिगमनसाधन·

यावनाल-जोंधळे·

याज्य-ज्याकरितायज्ञकेलाजोयजमान·

र

रटंती-बोलतात·

रा

रागप्राप्त-प्रीतीप्राप्त·

राजमाष-चवळी२निळाउडीद·

राजसर्षप-काळाशिरस

रासभ-गर्दभ·

रि

रिक्थ-धन॰जिनगी,दाय·

ल

लवणशाक-लोणचे·

लवली-रायआंवळी

लि

लिंगी-उदरनिर्वाहार्थचिन्हेधारणकरणारा॰

लिप्सा-प्राप्तहोण्याचीइच्छा·

ले

लेह्य-चाटुनखाण्याजोगापदार्थ·

लो

लोचन-नेत्र२काळेजिरे३वनस्पतिवि॰गोरखमुंडी·

लोध्रपुष्प-मोहाचेझाड.

लोहाभिसारिक-शस्त्रस्थापना

लौ

लौल्य-चंचलता-चांचल्य·

व

वज्रानल-विजेचाअग्नि·

वनसूकरसटा-रानडुकराचेसड.

वटप्ररोह-वडाचेपारंबे·

वर्णसंकर-चारवर्णांचाएकत्रमिश्रभाव·

वर्तिका-वेटी॰होरी·

वडवा-घोडी·

वंशपात्र-चिंवा॰वांबुयाचेपात्र(सूप वरोळीइत्यादि·

वज्रपात-वीजपडने

वल्मीक-वारूळ॰भोंम.

वप्रा-कुंजादिकाच्यामेखला

वा

वारूणस्नान-उदकस्नान·

वार्धुषिक-व्याजावरउपजीविकाकरणारा

वार्ताकि-वांगे

व्रात्य-संस्कारहीन·

वि

विडंग-वावडिंगाचेझाडवफळ२चतुर·

विपर्यास-विपरीत·

विलुंठन-जमिनीवरलोळावें,विलुंठन,गमनकरणें२चोरणे·

विशाल-विस्तीर्ण२उज्जनीशहर

विरज- ज्यानचि० होणार असे नैर्मल्य ज्यां
धूत लिहिले आहे २ रजोगुणरहित
विश्लेष- वियोग
विधा- प्रकार
विरज्येत्- वैराग्य होईल
विहार- फिरणे २ क्रीडा
विकृत- विकार पावलेले २ फेरबदल झालेले
विगान- निर्भर्त्सना २ निंदा
विषूचिका- मोडशी, तरळ
विभाषा- विकल्प
विरक्त- वैराग्ययुक्त २ निरिच्छ
विद्रुम- पोंवळें
विधुन्वन्- झाडितहोत्साता
विदां कुर्वंतु- जाणोत
विकृतांग- विकारयुक्त अंगाच्या
विपणि- विकरीचा बाजार २ विकावयाचैं
वस्तु ३ बाजारांतील रस्ता
विड्वराह- ग्रामसूकर, गावडुकर
विकलांग- ज्यास स्वभावतः काही अव
यव कमी आहेत तो
विकंकत- स्नुवावृक्ष (ज्यास याद
रीं वेहकळी आणीकर्णाटकां
त हळुमाणिका असे म्हणतात।

वी

वीथी- घरापुढचा धक्का २ वाट, मार्ग
३ देवडी
व्रीहि- भात
वृंत-प्रसवन, फल इ० दिकाचे देंट
वृंताक- वांगे

वे

वेतन- मजुरी, उपजीविका
व्यतिषंग- आसक्तपणा २ अन्योन्यसं
बंध, परस्पर संलग्नता, एकेठि
काणीं बांधणे
व्यजन- विंझणा, पंखा
व्यंजन- चटणी, कोशिंबीर इत्यादि
व्यतिरेक- अभाव, वर्जन २ भिन्नत्व
व्यवहित- ज्याच्या व्यवधान इ० मधीं
अंतर आहे तो
व्यवाय- मैथुन
व्यामोह- मोह २ अज्ञान, मूर्खपणा
व्याघात- २७ तील एक योग आहे २
मारा ३ अंतराय, व्याक्षेप, अडथळा
व्याम- वाव
व्यावर्तक- व्यावृत्ति करणारा, जो वि
शेष धर्म तो
व्यावृत्ति- वगळणे, खेरीज करणे २
विधि संकोच
व्युत्थित- उठलेला

श

शतपुष्पा- बडीसोप
शपथ- आण घालणे, प्रतिज्ञा
शम्या- यज्ञपात्रविशेष, काष्ठदंड
शमल- पाप
शष्कुली- पक्वान्नवि० करंजी
शमीधान्य- शेंगेंत उत्पन्न होणा
रे धान्य: माषादि
श्रपण- शिजविणे, कढविणे
श्लक्ष्ण- सूक्ष्म २ मृदु ३ सरळ ४ सारखे
श्वश्रू- सासू, वायकोचि व
नऱ्याचि आई
शाक- फळपत्र इत्यादि रुम्
कांच्या भाज्या
शालवृक्ष- साल्या २ सार ढोल अर्जुनवृक्ष
शालिका- वायकोचि बहिण मेहुणी

श्यामाक - सावा

शि

शिरीष - शिरस

शिग्रु - शेगव्याचे झाड

शिल्पी - सुतार, कोष्टी, न्हावी इत्यादिक सर्व लोक

शिशु - बालक २ शिष्य ३ आठ किंवा सोळा वर्षांचे आतील मुलगा

श्वित्री - कुष्ठरोगी

शी

शीतकंदली - रताळी

शीर्णपुष्प - गळालेले फूल

श्रीपर्णी - शिवण २ शिसवा

शु

शुक्तिचूर्ण - शिंपीचा चुना

शुल्क - स्त्रीधन २ मौल्य, मोल.

शुंठी - सुंठ

शृत - पक्व (चरु, तूप, दूध इत्यादि कढलेले पदार्थ)

शृंगाटक - शिंगाडा

श्ये

श्येन - पक्षिवि० ससाणा, शिकरा

श्रेणी - पंक्ति, लेखा

श्लेष्मातक - भोकरीचे झाड

श्लेष्मा - कफ

शै

शैब्यधान्य - शेंगेत होणारे धान्य

ष

षड्रस - मधुर, आम्ल, लवण, कटु, (तिखट) कषाय (तुरट) तिक्त (कडू)

स

सन्निपत्य एकत्र जमत

संधिनी - मैथुनार्थ वृषभाशी फिरणारी गाय २ अकाली दूध देणारी गाय

संयाव - घुर्मा २ करंजी

संभ्रम - बुद्धिभ्रंश, मतिभ्रम

सहाध्याइ - गुरुबंधु, बराबर शिकणारा सोबती

स्वस्रीय - बहिणीचा मुलगा

समुच्चय - राशी, ढीग, समुदाय २ समाहार

सतीनक - धान्यवि० वाटाणा

समनंतर - जवळ, समीप

सर्पिस् - तूप

संकोच - आकुंचितपणा

संकर - अनेक पदार्थांचा मिश्रीभाव, भेसळ, मि

समारोप - आवर्णे सर्व २ केर २ स्थापन करणे

सहकार - मधुर व सुवासिक आंबा

समुच्चित - निश्चित २ सहवर्तमान

संप्लव - सर्व बाजूनी वाहणे, पूर, जलप्लव २ समुद्राची मोठी लाट

संश्लेष - आलिंगन, भेटणे

संमार्जनी - केरसुणी

सर्वौषधि - कुष्ठ २ जटामासी ३ हळदी दोन ५ वेखंड ६ शिलाकुसुम ७ मूर्वा ८ चंदन ९ कापूर १० नागरमोथा कोणी चेमने कापुरच्या ठिकाणी चंपक घ्यावा

संनिपात - एकत्र होणे, जमाव, समूह २ रोगविशेष

संनिकृष्ट - समीपस्थ, जवळचा

संधित - फळमूलादिकांचे लोणचे

सप्तधान्य - यव, गहूं, भात, तिळ, कांग, सावे, हरभरे, हीं ७ मिळून

समीचीन - उत्तम २ योग्य

४

[illegible] -पाद्य

[illegible] गीय

[illegible] कीपा [illegible] गीपी

[illegible] तैकी,

[illegible] मुद्र [illegible] के मीठ

स्नातक [illegible] नैत- [illegible] का

[illegible] धार- [illegible]

[illegible] तार्ण्य- [illegible] मोठी

सिंधुवार- निगडी चे नाव उत्तम होता

सिक्थ [illegible] तांदू [illegible]

स्थि[illegible] ओल्ले धा[illegible]

सी

सीता [illegible] -नागरमोथे- [illegible] माती

चेंडा[illegible], फूल

सीस- [illegible] कुंभ- चिंचो

सु

सुचंदित- सदाचारी

सूचिकर्म [illegible] रेणे

स्थूलच्छित्तः- चिरा [illegible] केलें (पक्का १०)

स्तंभ- कोल्हा

सैं

सैंधव [illegible] बांधे [illegible] सैंधवखार

सोप[illegible] -उपक[illegible] रहित

स्रोत[illegible] हरण-पुर[illegible] पाहणे

हर्म्य- धनिकग्र

हरी [illegible] रेडे

हंस[illegible] ी-पराचे

ह्रद- पा[illegible] जागे

[illegible] -ह्रा [illegible]

[illegible]

[illegible] दत्त [illegible]

[illegible] -म[illegible]

पवरव [illegible]

अथ प्रश्नचिंतामणौ दत्तात्रेयस्य षोडशावतार जयंतीनिर्णयः ।। ऊर्जे शुक्लचतुर्दश्यां बुधे रेवति संयुते ।। भास्करोदय वेलायां कृष्णत्रयामो भवत्तदा ।। १ ।। कार्तिक्यां कृत्तिकायोगे पौर्णिमा बुधवासरे ।। मुहूर्ते प्रथमे ध्यायेद्योगिराजोत्रिणा [illegible] श्रुतः ।। २ ।। ऊर्जे कृष्णप्रतिपदां गुरौ रोहिणि संयुते ।। यामे मुहूर्ते प्रथमे अत्रिर्णो वरदो भवेत् ।। ३ ।। ऊर्जे कृष्णे तृतीयायां शुक्रे मृग समन्विते ।। सूर्योदयेतु वेलायां दत्तात्रेयो भवन्मुनिः ।। मार्गे शुक्लचतुर्दश्यां सौम्य रोहिणि संयुते ।। यामे मुहूर्ते प्रथमे कालाग्निशमनो भवेत् ।। ५ ।। मार्गशीर्षे पौर्णिमायां गुरोर्मृग समन्विते ।। सूर्योदयेतु वेलायां योगिनो जन्म उच्यते ।। ६ ।। मार्गशीर्षे शुक्लपक्षे रोहिण्यां च बुधे दिवा ।। चतुर्दश्यां पूर्वयामे अवतीर्णो दिगंबरः ।। ७ ।। पौषे पुष्ये पौर्णिमायां बुधे सूर्योदये तथा ।। लीलाविश्वंभरो सान्तिदे यो ध्येयस्तंभ साधकैः ।। ८ ।। माघे शुक्ल पौर्णिमायां मघा गुरु समान्विते ।। यामे मुहूर्ते प्रथमे सिद्धिराजो भवत्पुरः ।। ९ ।। फाल्गुणे दशमी शुक्ले पुनर्वसु रवौ युते ।। सूर्योदयेतु वेलायां ज्ञानसागर दर्शनं ।। १० ।। चैत्रे शुक्ल पौर्णिमायां भौमे चित्रा समान्विते ।। मुहूर्ते प्रथमे यामे विश्वंभर भवेद्गुरुः ।। ११ ।। वैशाखे तु चतुर्दश्यां शुक्ले स्वाती बुधान्विते ।। यामे द्वितीये मध्यान्हे मायामुक्तोव भवत् ।। १२ ।। ज्येष्ठ शुक्ल त्रयोदश्यां स्वात्यां तु भृगुवासरे ।। सूर्योदयेतु वेलायां मायामुक्तो बभूव ह ।। १३ ।। आषाढे पौर्णिमायां तु शनौ चोत्तरषाढभे ।। यामे मुहूर्ते प्रथमे श्रीमदादिगुरु र्भवेत् ।। १४ ।। श्रावणे शुक्ल अष्टम्यां सौम्य स्वाती समाभे ।। मुहूर्ते प्रथमे यामे शिवः शिवो भवत्तदा ।। १५ ।। भाद्रे शुक्ल चतुर्दश्यां भे गोलुत्तरतारके ।। दिवा प्रथमयामे तु देवदेवो भवत्तदा ।। १६ ।। इषे शुक्ल पौर्णिमायां बुधाश्विन्यां युते दिवा यामे मुहूर्ते प्रथमे दिगंबरो भवेत्तदा ।। १७ ।। इति दत्तात्रेयस्य षोडशावतारजयंत्यः ।। अन्यं च मार्गशीर्षे च चतुर्दश्यां बुधे दिवा ।। रोहिणी युक्त मध्यान्हे अवतारो दिगंबरः ।। इति पुराण श्रवणात् ।। ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थश्च भिक्षुकः ।। नर नार्यो उपोषेण सर्वे वैकुंठ वासिनः ।। उभयदिने मध्यान्ह सत्वे परैव पौर्णिमा योग विशेषात् इति निर्णयदर्पणे

शुभे ।

षोडशावतार १६	मास	पक्ष	तिथी	वार	नक्षत्र	मुहूर्त	प्रहर	अवतार संख्या
कृष्णत्रयामः २	कार्तिक	शुक्ल	चतुर्दशी	बुधवा	रेवती	सूर्योदय	१	१
योगिराजः	कार्तिक	शुक्ल	पौर्णिमा	बुधवा	कृत्तिका	प्रथम	१	२
अत्रिवरदः	कार्तिक	कृष्ण	१	गुरुवा	रोहिणी	१	१	३
दत्तात्रेयः	कार्तिक	कृष्ण	३	शुक्रवा	मृग	सूर्यो	१	४

	मास	पक्ष	तिथी	वार	नक्षत्र	मुहूर्त	प्रहर	
कालाग्निशमन दिगंबरः	मार्गशी	शुक्ल	१४	बुधवा	रोहिणी	१	१	५
योगिनूः	मार्गशी	शुक्ल	१५	गुरु	मृग	१ सू. १	१	६

द०	द०	ए०	ए०	द्वा०	द्वा०			॥ माधवमतेनायमेकादशीनिर्णयः॥
घ० १०	प० १०	घ० ११	प० ११	घ० १२	प० १२	~~शुद्धाधिकान्यूनद्वादशीका~~		
५५	२५	६०	०	१ ५४	५ ५२	शुद्धाधिकान्यूनद्वादशीका	१	वैष्णवानांयतीनांचपरास्मार्त्तानांपूर्वा
५५	५४	५२	५१	६०	०	शुद्धन्यूनाधिकद्वादशीका	२	वैष्णवानांपरास्मार्त्तानांपूर्वा
५५	३२	६०	०	१	२	शुद्धाधिकाधिकद्वादशीका	३	वैष्णवस्मार्त्तानांसर्वेषांपरा
५५	४५	५४	५५	५४	५८	शुद्धन्यूनान्यूनद्वादशीका	४	सर्वेषामेकैव
५८	६४	६१	०	३ ५४	३ ५७	विद्धाधिकान्यूनद्वादशीका	५	स्मार्त्तानांपूर्वाइतरेषांरायतीनांपरा
५७	४२	६०	०	२	३	विद्धाधिकाधिकद्वादशीका	६	सर्वेषांपरा
६०	०	१ ५४	४२ ३५	६०	०	विद्धन्यूनाधिकद्वादशीका	७	सर्वेषांपरैव
५८	१८	५४	५२	५५	५८	विद्धन्यूनान्यूनद्वादशीका	८	सर्वेषामेकैव

नता आरवलिहरणं

वास्तुदेवता १५
गृहदेवताभ्य· १४
गृहायस्वाहा १३
ओषधिवनःस्प १२ पितृभ्यः २०
रक्षोभ्य १९ अभ्यः स्वाहा ११ इन्द्रपु· २७ इन्द्राय २६
सोमप २३ सोमा २२
दिवाचाभ्य १८
सर्वेभ्योभू· १७
विश्वेभ्योदि १६
ब्रह्मपतये २४
ब्रह्मणास्वा २५ यमपु २९ यमाय २८
वरुणपु ३१ वरुणा ३०
ब्रह्मणेस्वाहा १०
विश्वेभ्योदेव· ९
इन्द्रायस्वाहा ८
धन्वंतरयेस्वा· ७
द्यावापृथिवी· ६
इन्द्राग्निभ्या· ५
अग्नीषोमाभ्यां ४
सोमायवनस्प· ३
प्रजापतयेस्वा २
शबला ३२ सूर्यायस्वाहा १ श्यामाय ३१

[illegible]

आपोहिष्ठाग्रिभिर्मंत्रैः प्रोक्षणमंत्र
स्ना॰ गायत्र्या दशाकृत्वोजलमभि
मंत्र्य ते[illegible]न सर्वांगप्रो॰ [illegible] गायत्रं
भस्मनास्नानं माग्नेयं +
आग्निरिति भस्मेत्यादि मंत्रैरंगेषु भस्म
लेपनं माग्नेयस्नानं + आर्द्रवस्त्रेणां
गमार्जनं कापिलं॥विष्णु पादोदकं विप्रपादोद
कप्रोक्षणं विष्णुध्यानादिभिश्च स्नानानतरा
णि॥ गौणस्नानेजपे संध्यादौ [illegible] शुद्धिर्न
तु श्राद्धदेवार्चनादौ ब्रह्मयज्ञे विकल्पः

REGISTERED ABSTRACT.

MULTAI

P P—8-2-11.—Regr. No 159 of 10-11.

वर्गेशा स्ताक्ष्य मार्जार
सिंह श्वा सर्प मूषकाः
इभेणौ पूर्वतः सोषा स्ववर्गात्
पंचमो रिपुः॥१८

अआइईउऊए	गरुड
कखगघङ	मार्जार
चछजझञ	सिंह
टठडढण	श्वान
तथदधन	सर्प
पफबभम	मूषक
यरलवस	गज
शषसहळक्ष	मेंढा

१ जनवरी
२ फरवरी
३ मार्च
४ अप्रेल
५ मई
६ जून

७ जुलाई
८ अगस्त
९ सितंबर
१० अक्टूबर
११ नवंबर
१२ दिसंबर

३१।१८ २।८३ १३८
३१३० ५२
१५१

८।

२८३ २३३
२८३ +
२।८३ ३।२८ ३३८
३३८
३३५
३२

१००
२८३ ५२
१८३

३० | २८३ | ८
२८० ×
३।३

२८३ कुं
५२ १६
३।३८ १००

२८३
२८
२०७ १३५-

३।७ ५।२३३ २८
५३ २०८

५२

१८३
२३३
३।५८

१३५
२०७
३४२

२।८३ कुं
३।८३ मीन
८।३८ ८।२८।७
३८ ८।३

५।८ ॥ ७।

८।२
२।

३।३८
३।३८
७।२

२८
१३०

२८०
५१
१२५१३८
३८
५

१३५
१३०
२८५ ८।३९ ।३।३०
।०।०

दत्तात्रेयषोडशावतारजयंत्या

क्रम	अवतार नामानि	मास	पक्ष	तिथि	वार	नक्षत्र	काल
१	कृष्णश्याम	कार्तिक	शुक्ल	च० १४	बुधे ४	रेवती	सूर्योदय
२	योगिराज	कार्तिक	शुक्ल	पौ० १५	बुध ४	कृत्तिका	मुहूर्त प्र०१
३	वरद	कार्तिक	कृष्ण १	प्रति० १	गुरु ५	रोहिणी	प्रातर्मुहूर्ते प्रथमे
४	दत्तात्रेयमुनी	कार्तिक	कृ० २	तृ० ३	शुक्र ६	मृग	सूर्योदयवेला

अन्यपक्ष

अन्यं च मार्गशीर्षे च चतुर्दश्यां बुधे तथा।
मध्याह्ने रोहिणीयुक्ते अवतारो दिगंबरः
इति पुराणश्रवणात्
ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थश्च भिक्षुकः॥

	५	कालाग्निशामन	मार्ग·	शुक्	च·१४	बुधे ४	रोहिणी	यामे मुहूर्ते प्र·१	नरनामोऽउपोषेण सर्वे वैकुंठ वासिनः २
	६	योगी	मार्ग·	शुक्	पौ·१५	गुरु ५	मृग	सूर्योदयवेला	उभयदिने मध्यान्हे सत्वे परैव पौर्णिमायोग
५ अन्यपक्षे	६	दिगंबर	मार्ग·	शुक्	च·१४	बुधे ४	रोहि	प्रथमप्रहर	विशेषात्। इति निर्णयदर्पणे।
	७	श्रीधाविश्वंभर	पौष	शुद्ध	पौ·१५	बुधे ४	पुष्य	सूर्योदय	
	८	सिद्धराज	शुद्ध माघे	शुक्	पौ·१५	गुरु ५	मघा	यामे मुहूर्ते प्रथमे	
	९	ज्ञानसागर	फाल्गुने	शुक्	[illegible]·१०	रवि १	पुनर्वसु	सूर्योदयवेला	
	१०	विश्वंभर	चैत्र	शुक्	पौ·१५	भौम ३	चित्रा	मुहुर्ते प्रथमे यामे	
	११	मायामुक्त	वैशाख	शुक्	च·१४	बुधे ४	स्वाती	यामे। द्वितीय मध्याह्ने	
	१२	मायामुक्त	ज्येष्ठ	शु०	त्रयो १३	गुरु भृगु	स्वाती	सूर्योदय	
	१३	श्रीमहादिगुरु	आषाढ	शु०	पौ·१५	शनिवार	उत्तराषाढा	यामे मुहूर्ते प्रथमे	
	१४	शिवशिव	श्रावण	शु०	अष्ट ८	बुध	स्वाती	मुहूर्ते प्रथमे यामे	
	१५		भाद्रे	शुक्	च·१४	भृगु	शततारा	दिवाप्रथमयामे	
	१६	दिगंबर	आश्विने	शुक्	पौ·१५	बुध	अश्विनी	यामे महूर्ते प्रथमे	

९।३३।३८
६

॥श्री मुख्यायण आराधीशो बलोपते लोनभाव ल
संभूते ॥ तहार्थ्यामक हा ष कु
२।४३ लिकं [redacted] पनवर्जयेन्

५।२३३।२६

२६।

३।४१ सांकरे ७

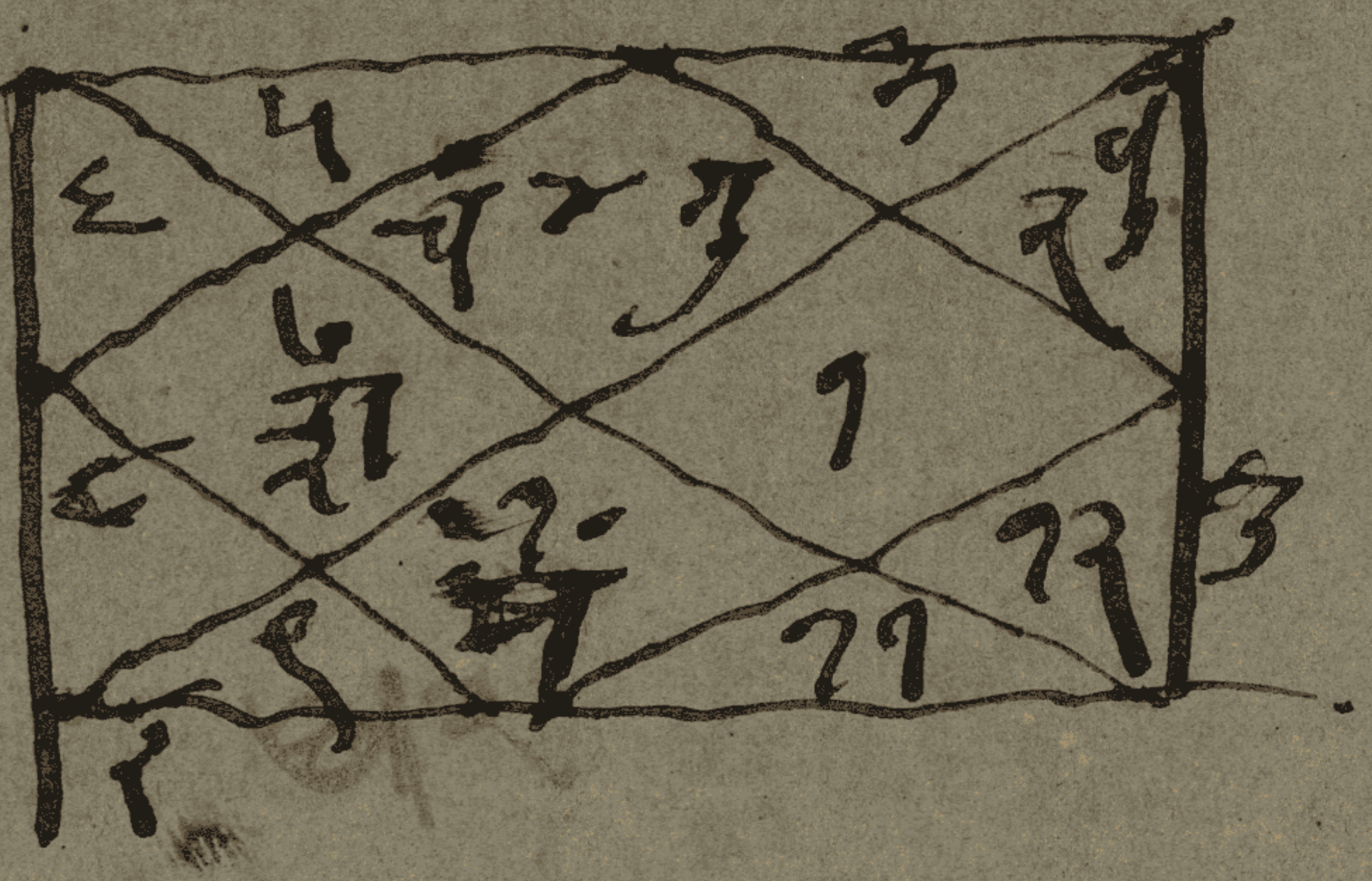

६
५
चं २ गु
३
२४
८
श
१
८
९
सं
११
१२
३
१

गु
चं
गु०
बु
शु
बु०

सं०

गु०
~~शु०~~
शु०
म
गु०
श०
मं०

।

५।२१
५।२१ गोधनाना

५।२१
३।४१

२।५०
१।२०

३६।०५।

३६-०२६
१२-६४६
१९

८ २३३६५

अथधर्माब्धिप्रथमपरिच्छेदस्यानुक्रमणिकाप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः अथधर्माब्धिसारेप्रथमपरिच्छेदस्यअनुक्रमणिकालिख्यते ॥

१ मंगलाचरणश्लोकाः
१ तत्रकालः षड्विधः
१ संवत्सरः पंच धा
१ अयनंद्विविधं
१ ऋतुर्द्विविधः
२ मासश्चतुर्धः
२ संक्रांतिनिर्णयः
२ संक्रांतिषुदानानि
३ मलमासोद्विविधः
३ अधिकमासोदाहरणं
३ क्षयमासोदाहरणं
३ तत्रवर्ज्यावर्ज्यनिर्णयः
४ मलमासेवर्ज्यानि
४ सिंहस्थेगुरोर्निर्णयः
४ सिंहस्थापवादः
४ सिंहस्थेगुरौकन्यागतेचगुरौगो
५ दावरीकृष्णास्नानमाहात्म्यम्
५ तिथिनिर्णयेसामान्यपरिभाषा
५ एकभक्तनक्तायाचितोपवासव्र
तदानाख्यानि
६ व्रतपरिभाषा
८ प्रतिपदादिनिर्णयः
८ द्वितीयानिर्णयः
८ तृतीयानिर्णयः
८ चतुर्थीनिर्णयः
८ पंचमीनिर्णयः
८ षष्ठीनिर्णयः
८ सप्तमीनिर्णयः
८ अष्टमीनिर्णयः
९ नवमीनिर्णयः
९ दशमीनिर्णयः
९ एकादशीनिर्णयः
९ व्रतदिननिर्णयः
१० स्मार्त्तनिर्णयः
१० एकादशीव्रतप्रयोगः
१२ अष्टौमहाद्वादश्यः
१३ त्रयोदशीनिर्णयः
१३ चतुर्दशीनिर्णयः
१३ पंचदशीनिर्णयः
१३ अथेष्टिकालः
१३ संधिश्चतुर्विधः
१३ अथसंध्युदाहरणम्
१३ बालबोधार्थंप्रकारांतरसुदाहर· २३
१३ पौर्णिमास्यांविशेषः
१४ अमावास्यायांकातीयानांविशेषः
१४ अपरंद्वितीयपक्षोदाहरणं
१५ सामगानामिष्टिनिर्णयः
१५ पिंडपितृयज्ञकालः
१५ श्राद्धेअमावास्यानिर्णयः
१६ इष्ट्यादिप्रारंभनिर्णयः
१६ विकृतिकालः
१६ चातुर्मास्यकालः
१६ काम्यनैमित्तिकादिइष्टीनांनिर्णयः

१७ अथाधानम्
१७ ग्रहणनिर्णयः
१८ वेधविचारः
१८ ग्रस्तास्तविचारः
१९ समुद्रस्नानविधिः
इतिधर्मसिंधुसारेप्रथमपरिच्छे॰
द्वितीयपरिच्छेदानुक्रमणिकालि॰
१ मंगलाचरणश्लोकाः
१ तिथिनिर्णयः
१ चैत्रशुक्लप्रतिपदि वत्सरारंभः
१ अस्यामेवप्रतिपदि नवरात्रारंभः
२ अत्रैवप्रपादानम्
२ उदकुंभदानम्
२ इयमेवप्रतिपत्कल्यादिः
२ अस्यामेवमत्स्यजयंती
२ चैत्रशुक्लद्वितीयायांबालेंदुव्रतम्
२ अस्यामेवदमनकेनगौरीशिवपूजा
२ तृतीयायांगौरींशिवयुतांसंपूज्य
२ आंदोलनव्रतम्
२ इयमेवमन्वादिः
२ अत्रैवसर्वमन्वादिनिर्णयः
२ षण्णवतिश्राद्धानि
२ दशावतारजयंत्यः
३ चैत्रशुक्लचतुर्थ्यांगणेशदमनारो॰
३ चैत्रशुक्लपंचम्यांनागपूजा॰लक्ष्मीपू॰
३ शुक्लषष्ठ्यांस्कंददमनारोपणं
३ सप्तम्यांभास्करदमनारोपणम्
३ नवम्यांदेव्याःदमनारोपणम्
३ सर्वदेवानांपौर्णमास्यांदमनारोप॰
३ चैत्रशुक्लअष्टम्यांभवान्याउत्पत्तिः
३ अत्रैवअशोककलिकाप्राशनं
३ चैत्रशुक्लनवमीरामनवमी
३ व्रतप्रयोगः
४ अस्यामेवदेवीनवरात्रसमा॰
४ एकादश्यांकृष्णस्यांदोलनोत्सवः
४ द्वादश्यांविष्णोर्दमनोत्सवः
४ चतुर्दश्यांशिवस्यदमनोत्सवः
४ अथप्रयोगोदमनोत्सवस्य
५ त्रयोदश्यांअनंगपूजनव्रतम्
५ चतुर्दश्यांनृसिंहदोलोत्सवः
५ शिवस्यैकवीरायभैरवस्यचदमन
कैःपूजनम्
५ चैत्र्यांचित्रवस्त्रदानम्
५ अस्यामेववैशाखस्नानारंभः
५ इयमेवमन्वादिः
५ चैत्रकृष्णत्रयोदशीशततारकावारु
,, णीसंज्ञका
५ चैत्रकृष्णचतुर्दश्यांगंगास्नानेनपि
,, शाचत्वमुक्तिः
५ अथवैशाखः
६ वैशाखशुक्लतृतीयायांगंगास्नानं
६ इयमेवाक्षय्यतृतीया
६ इयमेवपरशुरामजयंती
६ शुक्लसप्तम्यांगंगोत्पत्तिः
६ द्वादश्यांमधुसूदनपूजनम्
६ चतुर्दश्यांनृसिंहजयंती.

६ तत्रव्रतप्रयोगः
७ पौर्णमास्यांघृतान्नसहितउदा·
७ अत्रैवकृष्णाजिनदानं
७ अस्यामेववैशाखस्नानोद्यापन
७ वैशाखअमावास्याभावुकाख्या
७ अथज्येष्ठः
७ ज्येष्ठशुक्लप्रतिपदिकरवीरव्रतं
७ शुक्लतृतीयायांरम्भाव्रतम्
८ चतुर्थ्यामुमावतारः
८ अष्टम्यांशुक्लदेवीपूजा
८ दशम्यांगंगावतारः
८ तत्रदशाहारव्रतं
८ तस्यव्रतविधिः
९ ज्येष्ठशुक्लैकादशीनिर्जला
९ द्वादश्यामुदकुंभदानम्
१० पौर्णिमायांबिल्वत्रिरात्रिव्रतम्
१० अस्यामेववटसावित्रीव्रतं
१० इयमेवमन्वादिः
१० आषाढमासः
१० कर्कसंक्रांतिः
१० द्वितीयायांरामरथोत्सवः
१० शुक्लदशमीपौर्णमासीचम०
१० एकादश्यांविष्णुशयनोत्सवः
११ चातुर्मास्यारंभः
११ आषाढशुक्लद्वादश्यांपारणानि
११ अथनित्यव्रतानि
११ व्रतग्रहणप्रकारः
११ चातुर्मास्येनिषिद्धानि
११ हविष्याणि
११ काम्यव्रतानि
१२ तप्तमुद्राधारणं
१२ आषाढशुक्लदशम्यांवामनपूजा·
१२ पौर्णमास्यांशिवशयनोत्सवः
१२ अस्यामेवकोकिलाव्रतम्
१२ आषाढश्रावणयोः पौर्णमास्यां
शिवपवित्रारोपणं
१२ अस्यामेवसंन्यासिनांचातुर्मास्यावाससंकल्पः
१२ संक्षेपेणतद्विधिः
१२ अस्यामेवव्यासपूजा
१३ आषाढकृष्णद्वितीयायांअशून्यशयनव्रतम्
१३ अथश्रावणमासः
१३ सिंहसंक्रांतिनिर्णयः
१३ सिंहस्थेसूर्येगोप्रसवादिनिर्णयः
१३ सोमवारव्रतम्
१३ श्रावणसोमवारेगौरीपूजनं
१३ श्रावणशुक्लचतुर्थीनिर्णयः
१३ शुक्लपंचम्यांनागपूजनम्
१३ शुक्लद्वादश्यांशाकवर्जनांगशाकदानं
१३ दधिवर्जनव्रतम्
१४ द्वादश्यांविष्णोःपवित्रारोपणम्
१५ चतुर्दश्यांशिवपवित्रारोपणम्
१५ पौर्णिमास्यांदेव्याःपवित्रारोपणम्
१५ चतुर्थ्यांगणेशपवित्रारोपणम्
१५ पवित्रारोपणाकरणेजपः

१५	पवित्रारोपणप्रयोगः
१५	पवित्रनिर्माणप्रकारः
१५	शिवादिपवित्रारोपणेतिथिनिर्ण०
१५	अथोपाकर्मकालः
१५	यजुर्वेदीनामुपाकर्मनिर्णयः
१६	सामवेदीनामुपाकर्मनिर्णयः
१६	नूतनोपनीतानां प्रथमोपाकर्म०
१७	श्रावणपौर्णमास्यां रक्षाबंधनम्
१७	अस्यामेव हयग्रीवावतारः
१७	कुलधर्मादौ पौर्णिमानिर्णयः
१७	अस्यामेव पौर्णमास्यां श्रवणाकर्मसर्पबली
१७	श्रावणकृष्णचतुर्थ्यां संकष्टहरचतुर्थीव्रतम्
१८	जन्माष्टमीव्रतनिर्णयश्च
१९	जन्माष्टमीजयंत्योर्व्रतप्रयोगः
२२	अमावास्यायां कुशग्रहणम्
२२	अथ भाद्रपदमासः
२२	कन्यासंक्रांतिनिर्णयः
२२	भाद्रपदशुक्लतृतीयायां हरितालि
२२	शुक्लचतुर्थ्यां सिद्धिविनायकव्रतं
२३	शुक्लचतुर्थ्यां चंद्रदर्शनमिथ्याभिदू
२३	ऋषिपंचमी
२३	सूर्यषष्ठी
२३	शुक्लाष्टमी दूर्वाष्टमी
२३	ज्येष्ठादेवीपूजाव्रतम्
२३	भाद्रपदशुक्लैकादश्यां विष्णुपरिवर्त्तनोत्सवः
२३	श्रवणद्वादशीव्रतम्
२४	पारणा
२५	वामनजयंती
२५	चतुर्दश्यामनंतव्रतम्
२६	अगस्तिपूजा
२६	महालयः
२८	मलमासे महालयनिर्णयः
२९	भाद्रपदकृष्णनवम्यामन्वष्टक्यश्रा०
२९	भाद्रकृष्णद्वादश्यां संन्यासिनां महा०
२९	मघायुक्तत्रयोदशीश्राद्धम्
३०	कृष्णचतुर्दश्यां शस्त्रादिनाहतस्य श्रा
३१	हस्तनक्षत्रयुक्तामावास्यायां गजच्छा
३१	भाद्रपदकृष्णषष्ठी कपिलाषष्ठी व्या
३१	संक्षेपतः व्रतप्रयोगः
३१	कपिलाषष्ठीव्रतविधिः
३१	आश्विनशुक्लप्रतिपदि दौहित्रश्राद्धं
३२	आश्विनशुक्लप्रतिपदि देव्याः नवरात्रारंभः
३३	नवरात्रे अनुकल्पाः
३३	घटस्थापनम्
३३	संक्षेपतः प्रयोगः
३४	चंडीपाठप्रयोगः
३४	कुमारीपूजा
३५	आशौचादौ नवरात्रप्रकारः
३५	पंचम्यां उपांगललिताव्रतम्
३५	सरस्वतीपूजनं
३५	महाष्टमीनिर्णयः
३६	महानवमीनिर्णयः
३६	नवम्यां होमः कार्यः

३६ तत्रबलिदानं
३६ द्विविधाशौचेदेवतोत्थापनम्
३६ छत्रादिपूजनं
३७ पारणाविसर्जनयोः कालः
३७ विजयादशमी
३८ शमीपूजनं
३८ कार्तिकस्नानम्
३९ तुलसीलक्षपूजनम्
३९ धात्रीमाहात्म्यम्
३९ हरिजागरविधिः
३९ कार्तिकेवर्ज्यानि
३९ आचरितव्रतांतेदानानि
४० आश्विनपौर्णमास्यांकोजागरव्रतं
४० अस्यामेवआश्वयुजीकर्म
४० आग्रयणकालः
४२ अस्यामेवनीराजनादिकम्
४२ आश्विनकृष्णचतुर्थी करकचतुर्थी·
४२ कृष्णाष्टम्यांराधाकुंडेस्नानम्
४२ गोवत्सद्वादशी
४२ अस्यामेवपूर्वरात्रौनीराजनवि·
४२ त्रयोदश्यांयमदीपः
४२ अस्यामेवगोत्रिरात्रिव्रतम्
४२ नरकचतुर्दशीनिर्णयः
४२ अत्राभ्यंगस्नानविधिः
४३ यमतर्पणं
४३ अमावास्यायामभ्यंगः
४३ अस्यामेवलक्ष्मीपूजनम्
४३ कार्तिकशुक्लप्रतिपत्कृत्यं
४४ अत्रैवबलिपूजा
४४ अत्रैवलक्ष्मीकुबेरपूजा
४४ गोवर्द्धनपूजा
४४ अपराण्हेमार्गपालीबंधनं
४४ यमद्वितीया
४५ कार्तिकशुक्लषष्ठ्यांअग्निपूजा
४५ कार्तिकशुक्लाष्टमीगोपाष्टमी
४५ नवम्यांमथुराप्रदक्षिणा
४५ इयमेवयुगादिः
४५ भीष्मपंचकव्रतम्
४५ तुलसीकाष्ठमालाधारणं
४६ धात्रीकाष्ठमालाधारणविधिः
४६ धात्रीमूलेदेवपूजाविधिः
४६ द्वादश्यांपारणानिर्णयः
४६ प्रबोधोत्सवतुलसीविवाहः
४७ संक्षेपतः प्रयोगः
४८ वैकुंठचतुर्दशीनिर्णयः
४८ कार्तिकशुक्लद्वादशीपौर्णमासी
४८ चमन्वादिः
४८ अस्यांचातुर्मास्यव्रतसमाप्तिः
४८ चातुर्मास्यव्रतसमाप्तौदानानि
४८ अस्यामेवत्रिपुराख्यदीपदानं·
४८ अस्यांकृत्तिकायोगकार्तिकेयद·
४९ अस्यामेववृषोत्सर्गः
४९ कार्तिककृष्णकालाष्टमी
४९ अथमार्गशीर्षमासः
४९ धनुःसंक्रांतिनिर्णयः
४९ पंचम्यांनागपूजा·

४९ मार्गशुक्लषष्ठीस्कंदषष्ठी
४९ सप्तम्यांसूर्यव्रतम्
४९ मार्गशीर्षपौर्णमास्यांदत्तात्रेयोत्सव
४९ अत्रैवप्रत्यवरोहणम्
४९ अष्टकाश्राद्धानि
४९ नवम्यांअन्वष्टकाश्राद्धं
५० मार्गशीर्षादिरविवारेषु काम्यंसौरव्र
५० तत्रभक्ष्यपदार्थनिर्णयः
५० अथपौषःमकरसंक्रांतिः
५१ पौषशुक्लैकादशीमन्वादिः
५१ माघस्नानारंभः
५१ माघस्नानविधिः
५१ पौषामावास्यामहोदयः
५२ माघमासःकुंभसंक्रांतिः
५२ त्रिवेणीस्नानमहिमा
५२ माघेतिलदानप्रयोगः
५२ शालग्रामदानसहिरण्यतुलसीपत्र
५२ प्रयोगेवेणिदानम् (दानं
५३ त्रिवेण्यांदेहत्यागविधिः
५३ माघशुक्लरथसप्तमी
५३ शुक्लभीष्माष्टमी
५४ शुक्लद्वादश्यांतिलोत्पत्तिः
५४ माघस्नानोद्यापनं
५४ अष्टकाश्राद्धानि
५४ शिवरात्रिनिर्णयः
५४ पारणानिर्णयः
५४ शिवरात्रिव्रतप्रयोगः
५६ पार्थिवशिवपूजाविधिः
५७ लिंगविशेषेफलविशेषः
५७ माघामावास्यायुगादिः
५७ फाल्गुनःमीनसंक्रांतिः
५७ फाल्गुनशुद्धप्रतिपदमारभ्यद्वादशी
पर्यंतपयोव्रतम्
५७ फाल्गुनीपौर्णिमामन्वादिः
५७ अस्यामेवहोलिकापूजा
५८ भद्रासुरवपुच्छलक्षणम्
५८ होलिकापूजाविधिः
५८ प्रतिपदिभस्मधारणंश्वपचस्पर्शनंच
५८ फाल्गुनकृष्णप्रतिपदिवसंतारंभोत्सः
५८ फाल्गुनामावास्यामन्वादिः
५९ चांद्रसंवत्सरभेदाः
५९ चंद्रादीनांसंक्रांतौपुण्यकालाः
५९ ग्रहस्नानानि
५९ ग्रहदानानि
५९ शनिव्रतंस्तोत्रंच
५९ प्रकीर्णप्रकरणं

इतिद्वितीयपरिच्छेदस्यानुक्रमणिःस

अथतृतीयपरिच्छेदानुक्रमणिकापूर्वार्धप्रारंभः

१ मंगलाचरणश्लोकाः
१ गर्भाधानसंस्कारः
१ प्रथमरजोदर्शनेदुष्टमासादि
२ प्रथमर्तौहरिद्रादिधारणम्
२ सर्वऋतुसाधारणनिर्णयः
४ भुवनेश्वरीशांतिः

५ रजोदर्शनाशक्तपत्न्यासहगमनागमनविचारः
५ गर्भाधानकालः
५ ऋतावप्यगमनदोषापवादः
५ गर्भाधानहोमविधिः
६ अग्निद्वयसंसर्गः
६ गर्भाधानप्रयोगः
६ नांदीश्राद्धप्रयोगः
७ जीवत्पितृकवृद्धिश्राद्धनिर्णयः
८ नारायणबली
९ नागबली
११ हरिवंशश्रवणादिविधानम्
११ तत्रादोषडब्दादिप्रायश्चित्तविचा
११ कृच्छ्रादीनांप्रत्याम्नायाः ८२ः
१२ प्रायश्चित्तप्रयोगः
१३ संततिवृद्धौविधानांतराणि
१३ दत्तकग्राह्याग्राह्यविचारः
१५ ऋग्वेदिनांपुत्रप्रतिग्रहप्रयोगः
१५ यजुर्वेदिनांबौधायनोक्तरीत्याप्र०
१६ पुत्रकामेष्टिः
१७ पुंसवनं
१७ सीमंतकालः
१७ सीमंतोन्नयनं
१८ सीमंतान्नभोजनेप्रायश्चित्तं
१८ गर्भिणीधर्माः
१८ गर्भिणीपतिधर्माः
१८ गर्भस्रावहरकांचनयज्ञोप०दा०
१९ सूतिकाग्रहप्रवेशः
१९ प्रसवप्रतिबंधेसुखप्रसवोपा०
१९ जातकर्म
२० पंचमषष्ठदिनयोर्जन्मदानांपू०
२० आशौचेकर्तव्यनिर्णयः
२१ अन्वाधानोत्तरंसूतकपातेनिर्ण०
२१ सूतिकाशुद्धिः
२१ जन्मनिदुष्टकालःतच्छांतयोनिर्णी
२१ तत्रादौगोप्रसवशांतिः ८यंते
२२ कृष्णचतुर्दशीजननशांतिः
२२ सिनीवालीकुहूदर्शजननशांतिः
२३ दशदानप्रमाणम्
२३ दर्शशांतिः
२३ नक्षत्रशांतिः
२३ तत्रमूलनक्षत्रफलं
२४ सर्वशांत्युपयोगिनिर्णयः
२४ अभुक्तमूलजननशांतिप्रयोगः
२५ आश्लेषाजननशांतिः
२५ ज्येष्ठानक्षत्रजननफलंशांतिश्च
२६ चित्रादिनक्षत्रजननशांतिवि०
२६ व्यतीपातवैधृतिसंक्रांतिजननशां०
२७ वैधृतिशांतौविशेषः
२७ अथैकनक्षत्रजननशांतिः
२७ अथग्रहणजननशांतिः
२७ अथनक्षत्रगंडांतजननशांतिः
२८ वागीश्वरदानम्
२८ विषघटीशांतिः
२८ यमलजननशांतिः
२९ त्रिकप्रसवशांतिः

२९ सदंतजननशांतिः
२९ प्रसववैकृतशांतिः
३० नामकर्म
३१ दोलारोहणं
३२ दुग्धपानंभूम्युपवेशनंच
३२ कर्णवेधः
३३ वर्धापनविधिः
३३ चौलम्
३४ रजोदोषेस्त्रीपूजादि
३४ कूष्मांडहोमः
३४ विद्यारभः
३५ अनुपनीतधर्माःउपनयनं
३५ उपनयनकालः
३५ तिथिविचारः
३५ अनध्यायः
३६ पुनरुपनयनविचारः
३६ नैमित्तिकअनध्यायाः
३७ लग्नग्रहबलं
३८ पदार्थसंपादनम्
३९ प्रतिकूलनिरासार्थविनायकशां०
४१ बृहस्पतिशांतिः
४१ उपनयनादौसंकल्पाः
४२ गर्जनाद्यनध्यायनिमित्तशांतिः
४२ नष्टस्यउपनयनाग्नेःपुनरुत्प०
४३ अथबटुव्रतं (मंडपोद्वासनप
४३ मंडपदेवतोत्थापनम् (यंतंनिः
४३ मूकबधिरयोःसावित्रीवाचनं
४३ पुनरुपनयनम्
४५ प्रायश्चित्तार्थंव्रतबंधेविनिर्णयः
४५ पुनरुपनयनप्रयोगः
४५ यजुर्वेदिनांपुनःसंस्काराः
४६ ब्रह्मचारीधर्माः
४६ अनध्यायः
४६ अध्ययनधर्माः
४७ महानाम्न्यादिव्रतानि
४७ समावर्त्तनकालः
४८ समावर्त्तनाधिकारप्रा०होमः
४८ समावर्त्तनसंकल्पः
४८ स्नातकव्रतानि
४९ आतुरदशायांसमावर्त्तनानुकल्पः
४९ समावर्त्तनोत्तरमाशौचनिर्णयः
४९ विवाहःग्रहमैत्री
४९ घटितविचारःराशिस्वामिनः
४९ गुणविचारः
४९ गणाः
५० गुणाःराशिकूटं
५० नाडीविचारः
५० वधूलक्षणं
५० सापिंडनिर्णयः
५३ संक्षेपगोत्रप्रवरनिर्णयः
५४ गोत्रप्रवरगणना.
५९ मातृगोत्रवर्जननिर्णयः
५९ सगोत्रादिविवाहदोषप्रा०
५९ अन्येपिविवाहेनिषेधाः
५९ निषेधापवादः
६० मंडनमुंडनविचारः

६० प्रतिकूलविचारः
६० संकटेप्रतिकूलविचारः
६१ ततोविवाहः
६१ अंत्यकर्माभावनिमित्तकमंगलप्र
६१ तिबंधनि
६१ चतुर्थीकर्ममध्येदर्शादिनिर्णयः
६२ विवाहादौरजोदोषसूतकप्राप्ति
निर्णयः
६२ विवाहात्प्राक्कन्यारजोदर्शनेक्ष
यपक्षनिर्णयः
६३ वधूवरयोःगुरुबलविचारः
६३ अष्टौविवाहाः
६४ वाग्दानोत्तरंदेशांतरगतेवरेपरि
वेत्त्यनिर्णयः
६४ परिवेत्तृनिर्णयेप्रायश्चित्तम्
६४ परिवेत्रापवादनिर्णयः
६४ कन्यादातृनिर्णयः
६४ परकीयकन्यादानेविशेषः
६४ मूलादिनक्षत्रजातवधूवरयोर्वि
चारः
६४ विवाहेमासादिनिर्णयः
६५ लग्नेग्रहबलं
६५ एकविंशतिमहादोषाः
६५ संकटेगोधूलं
६५ उक्तचंद्रताराद्यभावेदानानि
६६ मंडपनिर्माणविचारः
६६ कन्याजन्मकालीनग्रहादियो
गसूचितवैधव्यपरिहारोपायः
६६ वैधव्यहरःकुंभविवाहः
६६ वरस्यमृतभार्यात्वपरिहारोपायः
६६ मृतपुत्रत्वदोषेब्राह्मणविवाहहरि
वंशश्रवणादि
६७ कन्यादानप्रशंसा
६७ कन्यागृहेपित्रोर्भोजननिषेधः
६७ विवाहेस्त्रियासहभोजनम्
६७ अन्यदास्त्रियासहभोजनेप्राय०
६७ वाग्दानादिविचारः
६७ विवाहसंकल्पः
६७ कन्याविवाहसंकल्पः
६७ नांदीश्राद्धविचारः
६८ जीवत्पितृकनांदीश्राद्धम्
६८ पितृव्यकर्तृकनांदीश्राद्धप्रयोगः
६९ नांदीश्राद्धीयद्रव्यनिर्णयः
६९ वरस्यसीमांतपूजनम्
६९ लग्नदिनेगौरीहरपूजा·
७० मधुपर्कः
७० लग्नघटिकास्थापनं
७१ कन्यादानप्रयोगः
७१ कन्यादानांगभोजनपात्रादिदानानि
७२ अक्षतारोपणम्
७२ विवाहहोमः
७२ गृहप्रवेशनीयहोमः
७२ चतुर्थदिवसेऐरिणीदानम्
७३ वध्वावरस्यचमातरिरजस्वला
यांनिर्णयः
७३ विवाहोत्तरमाशौचपातेनिर्णयः

७३ मंडपोद्वासनोत्तरंकार्याकार्यनिर्णय
७३ वधूप्रवेशः
७४ द्विरागमन्
७४ वध्वाप्रथमाब्देनिवासनिर्णयः
७४ पुनर्विवाहः
७४ अग्निद्वयसंसर्गप्रयोगः
७५ द्वितीयविवाहकालः
७५ अर्कविवाहः
७६ आन्हिकविचारः
७६ मूत्रपुरीषोत्सर्गादिविधिः
७६ आचमनविधिः
७६ आचमननिमित्तानि
७७ संक्षेपस्नानविधिः
७७ गृहेउष्णोदकस्नानविधिः
७७ चांडालादिस्पर्शस्नानं
७७ नैमित्तिकस्नानम्
७८ काम्यस्नानानि
७८ वारुणस्नानानि
७८ गौणस्नानानि
७८ मंत्रस्नानम्
७८ आग्नेयस्नानम्
७८ तिलकविधिः
७८ भस्मत्रिपुंड्रविधिः
७८ संध्याकालः
७८ संक्षेपसंध्याप्रयोगः
७९ मंत्राचमनं
७९ तैत्तिरीयसंध्याप्रयोगः
८० कात्यायनानांसंध्याप्रयोगः
८१ संध्यालोपप्रायश्चित्तं
८१ अथोपासनहोमः
८१ आश्वलायनस्मार्तप्रयोगः
८२ हिरण्यकेशीयानांहोमः
८२ कात्यायनानांहोमः
८२ होमद्रव्याणि
८२ होमातिक्रांतप्रायश्चित्तम्
८३ समस्यहोमः
८३ अथपक्षहोमः
८३ अथसमारोपविधिः
८३ यजमानप्रवासेकृत्यं
८४ औपासनाग्न्यनुगमनेप्रायश्चित्तं
८४ विवाहोत्तरमाधानोत्तरंवापौर्ण
८४ मास्यांस्थालीपाकारंभः
८५ अग्न्युपघातनिमित्तानि
८६ अग्निनाशकानि
८८ अथनित्यदानम्
८८ अथप्रथमभागकृत्यं
८८ द्वितीयभागकृत्यम्
८८ संक्षेपतःदेवपूजाप्रयोगः
८९ तृतीयभागकृत्यम्
८९ चतुर्थभागेमध्यान्हस्नानम्
९० माध्यान्हसंध्याप्रयोगः
९० अथतैत्तिरीयाणांमाध्यान्हिकसं
९० कात्यायनानांमाध्यान्हसंध्या(ध्या
९० अथब्रह्मयज्ञः
९० अथतर्पणम्
९१ अथहिरण्यकेशीयानांब्रह्मयज्ञः

९२ अथकात्यायनानांब्रह्मयज्ञस्तर्प॰
९३ अथपंचमभागकृत्यं
९३ ब्रह्मचाणांवैश्वदेवः
९४ प्रातःसायंवैश्वदेवसहकरण
९४ पक्षेप्रयोगः
९४ अथबलिहरणाख्योभूतयज्ञः
९४ अथपितृयज्ञः
९५ अथमनुष्ययज्ञः
९५ अथतैत्तिरीयाणांश्राद्धदिनेभि
९५ न्नपाकेनादौवैश्वदेवः
९५ अथदेवयज्ञादिचतुष्टयं
९५ कात्यायनानांदेवयज्ञादिचतुष्टयं
९६ सर्वसाधारणेभोजनविधिः
९७ सायंसंध्या
९९ आधानविचारः
९९ शूद्रसंस्कारविचारः
१०० वापीकूपाद्युत्सर्गादि
१०० वृक्षादिरोपणम्
१०० मूर्तिप्रतिष्ठा
१०१ पंचसूत्रीयनिर्णयः
१०२ रुद्राक्षतुलस्यादिजपमाला
१०२ नांसंस्कारः
१०२ विष्ण्वादिपंचायतनानि
१०२ केशवादिचतुर्विंशतिध्यान }
१०२ निर्णायकर्षावद्देवकृतश्लोक }
१०३ देवप्रतिष्ठाप्रयोगः
१०३ स्थिरार्चायांविशेषः
१०३ स्थिरचलार्चयोःसाधारणप्रयोग
१०९ संक्षिप्तचलप्रतिष्ठाप्रयोगः
११० पुनःप्रतिष्ठा
११० प्रोक्षणविधिः
११० जीर्णोद्धारः
१११ प्रतिमादिभंगेशांतिः
१११ तुलसीग्रहणकालः
११२ शिवविष्ण्वोःप्रियपुष्पाणि
११२ निषिद्धानि
११२ शिवनिर्माल्यग्रहणविचारः
११३ भूकर्षणं
११३ बीजावापः
११३ धान्यच्छेदः
११३ धान्यमर्दनं
११३ धान्यसंग्रहः
११३ वस्त्रादिधारणम्
११३ वस्त्रभूषणविधिः
११३ शस्त्राणांघट्टनं
११३ शिबिकाद्यारोहणं
११४ रोगोत्पत्तौनक्षत्रफलं
११५ सर्वनक्षत्रसाधारणशांतिप्र॰
११५ सर्वरोगनाशकजपादि
११५ अभ्यंगदिनेनिर्णयः
११५ वास्तुप्रकरणम्
११६ गृहप्रवेशः
११६ यात्राप्रकारः
११७ गोचरप्रकरणम्
११७ पल्लीसरटशांतिः
११७ ग्राम्यारण्यादिमृगपक्षिविकारेशांतिः

११७ काकस्पर्शमैथुनादिविकारे शांतिः
११८ घरट्टोलूखलादेरकस्मात्स्फुटनेशांतिः
११८ नानाविधदिव्यभौमांतरिक्षोत्पातेषुशांतिः
११८ गायत्रीपुरश्चरणप्रयोगः
११९ अश्वत्थोपनयनं
१२० अपुत्रेणपुंसास्त्रियावावटप्लक्षाम्रादेःपुत्रत्वेनप्रतिग्रहविधिः
१२० सकलकर्मसाधारणपरिभाषा
१२१ कर्मविशेषेअग्निनामानि
यज्ञोपयोगिपात्रकरणनिर्णयः
१२१ कलियुगेकार्याकार्यविचारः
१२२ कलौनिषिद्धानि
१२४ स्वप्नविचारः
१२५ दुःस्वप्नदर्शनेकृत्यम्

इतिपूर्वार्धानुक्रमणिका समाप्ता.

अथउत्तरार्धानुक्रमणिका प्रारंभः

१ जीवत्पितृकाधिकारविचारः
४ श्राद्धाद्यधिकारिनिर्णयः
५ स्त्रीणांदाहाद्यधिकारिणः
७ श्राद्धशब्दार्थः
७ श्राद्धभेदाः
८ श्राद्धदेशाः
९ श्राद्धकालाः
९ प्रतिसांवत्सरिकमासिकादिनिर्णयः
१० विश्वेदेवाः
१० श्राद्धब्राह्मणाः
११ मध्यमाः
११ वर्ज्याविप्राः
१२ श्राद्धाहद्रव्याणि
१२ अथश्राद्धेहविः
१३ वर्ज्यानि
१४ श्राद्धदिनकृत्यम्
१५ निमंत्रणादि
१५ श्राद्धब्राह्मणसंख्या
१६ चटश्राद्धं
१६ सामान्यतःश्राद्धपरिभाषा
१६ आचमनानि
१६ दर्भाः
१७ ऊहविचारः
१७ संक्षेपतःआश्वलायनादीनांश्राद्धप्रयोगः
१८ पाद्यं
१८ आसनं
१९ अर्घ्यकल्पना
२० वर्ज्यपुष्पाणि

२० धूपः
२० दीपः
२० अन्यान्यपि धातुमयानि धूपदीपपात्राणि देयानि
२० अलंकाराश्च
२० पितृपूजाकांडारंभः
२१ पित्र्यार्घ्यासादनं
२२ गंधादिपूजनम्
२२ अग्नौकरणम्
२३ पाणिहोमप्रकारः
२३ अन्नपरिवेषणप्रकारः
२५ श्राद्धेविप्रवसनेनिर्णयः
२६ अथपिंडदानं
२७ पिंडोपघातप्रायश्चित्तं
२७ पिंडनिषेधः
२९ श्राद्धदिनेवैश्वदेवनिर्णयः
२९ नित्यश्राद्धं
२९ श्राद्धानुकल्पाः
२९ आमश्राद्धम्
३० हिरण्यश्राद्धम्
३० सांकल्पिकविधिः
३० अन्येप्यनुकल्पाः
३१ श्राद्धभोजनेप्रायश्चित्तं
३१ क्षयश्राद्धेविशेषः
३२ क्षयाहाज्ञानेविशेषः
३२ श्राद्धविघ्नेनिर्णयः
३२ भार्यारजोदोषेश्राद्धनिर्णयः
३३ पाकादिनिर्णयः
३३ सहगमनश्राद्धविधिः
३३ श्राद्धसंपातेनिर्णयः
३४ तिलतर्पणं
३४ श्राद्धांगतर्पणनिषेधः
३५ तिथ्यादिनिषेधापवादः
३५ नांदीश्राद्धप्रयोगः
३५ विभक्ताविभक्तनिर्णयः
३५ तीर्थश्राद्धम्
३५ तीर्थयात्राविधिः
३७ तीर्थेपरार्थस्नानम्
३७ आशौचनिर्णयः
३७ गर्भनाशजननाद्याशौचम्
३८ मृताशौचं
४१ अतिक्रांताशौचम्
४२ आशौचसंपातेनिर्णयः
४४ शवस्पर्शानुगमनादिसंसर्गाशौचम्
४४ शवनिर्हरणेआशौचम्
४५ आशौचान्नभक्षणेप्रायश्चित्तं
४५ पंचधाआशौचापवादः
४९ और्ध्वदैहिकारंभोपयोगिनारायण
५० बल्यादिप्रयोगः
५० नारायणबलिप्रयोगः
५० सर्पहतप्रेतम्
५० पालाशप्रतिकृतिदाहादिविचारः
५१ अतीतप्रेतसंस्कारकालः
५२ पुनःसंस्कारकालः
५२ कृतघटस्फोटसंग्रहविधिः

५२ पतितस्यघटस्फोटप्रकारः
५२ पुत्रादिनापित्राद्यासन्नमरणे
५२ सार्द्धाब्दादिप्रायश्चित्तम्
५२ तथादानानिच
५२ तिलपात्रदानविधिः
५३ वैतरणिदानविधिः
५४ उत्क्रांतधेनुदानम्
५४ शवस्यशूद्रस्पर्शादोषशुद्धिः
५४ साग्नेर्विशेषः
५५ प्रेताधानम्
५६ गृहाच्छवानयनप्रकारः
५७ दशाहमध्येदर्शपातेनिर्णयः
५८ अस्थ्नांगंगांभसितीर्थांतरेवाप्र
क्षेपः
५८ प्रथमदिनादिकृत्यंनवश्राद्धम्
५८ अस्थिक्षेपविधिः
५९ अथैकादशाहकृत्यम्
६१ एकादशाहेरुद्रगणश्राद्धम्
६१ वसुगणश्राद्धं
६१ पदानानि
६२ शय्यादानं
६२ उदकुंभश्राद्धम्
६३ षोडशमासिकानि
६३ मासिककालः
६५ सापिंडीकरणविचारः
६५ द्वादशाहकृत्यम्
६५ शुक्षमसृतिविचारः
६५ स्त्रीषुविशेषउच्यते
६६ अनुमासिकानि
६६ प्रथमाब्देनिषिद्धानि
६७ विधानानि
६७ ब्रह्मचारिमृतौ
६८ कुष्ठिमृतौ
६८ रजस्वलादिमरणे
६८ गर्भिणीमरणे
६८ अन्वारोहणविधिः
७० विधवाधर्माः
७० अथसंन्यासः
७१ संन्यासग्रहणविधिः
७५ पर्यंकशौचप्रयोगः
७६ आतुरसंन्यासः
७६ मृतयतिसंस्कारः
७७ नारायणबलिः
७८ यथाचारआराधनम्
७९ यतिधर्माः
८० ग्रंथसमाप्तिश्लोकाः नीतिप्रकाशछाप

इति अनुक्रमणिकासमाप्ता.

इतिधर्माब्धिसारेतृतीयपरिच्छेदानुक्रमणिकासमाप्ता.

अथधर्माब्धिप्रथमपरिच्छेदो वक्ष्यते.

ध॰सिं॰ श्रीगणेशायनमः॥ श्रीविठ्ठलंसुकरुणार्णवमाशुतोषंदीनेष्टपोषमघसंहृतिसिंधुशोषं श्रीरुक्मिणीमतिसुषंपुरुषंपरंतंवंदेदुरंतचरितंहृदिसं प॰
१ चरंतं १ वंदेभक्तिप्रियंतमघानिशंकरंध्वस्तासमेमूर्भिर्दिवानिशंकरम् शिवांचविघ्नेशमथोपितामहंसरस्वतीमाशुभजेपितामहम् २ श्रील- १
क्ष्मींगरुडंसहस्रशिरसंप्रद्युम्नमीशंकपिंश्रीसूर्यंविधुभौमविद्गुरुकविच्छायासुतान्षण्मुखम् इंद्राद्यान्विबुधान्गुरूंश्चजननींतातंत्व
नंताभिधंनत्वार्यान्वितनोमिमाधवमुखान्धर्माब्धिसारंसितं ३ दृष्ट्वापूर्वनिबंधान्निर्णयसिंधुक्रमेणसिद्धार्थान् प्रायेणमूलवचनान्यु
ज्झित्वालिखामिबालबोधाय ४ तत्रकालःषड्विधः वत्सरअयनंऋतुर्मासःपक्षोदिवसइति वत्सरःपंचधा चांद्रःसौरःसावनोनाक्ष
त्रोबार्हस्पत्यइति शुक्लप्रतिपदादिदर्शांतैश्चैत्रादिसंज्ञैर्द्वादशभिर्मासैश्चतुः पंचदशाधिकशतत्रयदिनैः सतिमलमासेत्रयोदशभि
षष्टि र्मासैश्चांद्रोवत्सरः चांद्रस्यैवप्रभवोविभवःशुक्लइत्यादयःसंज्ञाः मेषादिषुद्वादशराशिषुरविभुक्तेषुपंचषष्ट्यधिकशतत्रयदिनैःसौरोवत्सरः
संपद्यते षष्ट्युत्तरशतत्रयदिनैःसावनः वक्ष्यमाणैर्द्वादशभिर्नाक्षत्रमासैर्नाक्षत्रोवत्सरःसचचतुर्विंशत्यधिकशतत्रयदिनैःस्यात् मेषाद्य
न्यतमराशौबृहस्पतिनाभुक्तेबार्हस्पत्यः सचएकषष्ट्यधिकशतत्रयसंख्यदिनैर्भवति कर्मादौसंकल्पेचांद्रवत्सरएवस्मर्तव्योनान्यः अयनं
द्विविधं दक्षिणमुत्तरंच सूर्यस्यकर्कसंक्रांतिमारभ्यषड्राशिभोगेनदक्षिणम् मकरसंक्रांतिमारभ्यषड्राशिभोगेनोत्तरायणम् ऋतुर्द्वि १
विधः सौरश्चांद्रश्च मीनारंभोमेषारंभोवा सूर्यस्यराशिद्वयभोगात्मकोवसंतादिषट्संज्ञकः सौरऋतुः चैत्रमारभ्यमासद्वयात्मकोव

संतादिषट्संज्ञकश्चांद्रः मलमासेकिंचिदूननवतिसंख्यैर्दिनैश्चांद्रऋतुः श्रौतस्मार्तादौचांद्रऋतुस्मरणंप्रशस्तम् मासश्चतुर्धा चांद्रः
सौरः सावनोनाक्षत्रइति शुक्लप्रतिपदादिरमांतः पूर्णिमांतोवाचांद्रोमासः तत्रापिशुक्लादिर्मुख्यः कृष्णादिर्विंध्योत्तरएवग्राह्यः अयमेवचै
त्रादिसंज्ञकः कर्मादौस्मर्तव्यः केचिन्मीनराशिमारभ्यसौराणांचैत्रादिसंज्ञामाहुः अर्कसंक्रांतिमारभ्योत्तरसंक्रांत्यवधिः सौरोमासः त्रिंश
द्दिनैः सावनः चंद्रस्याश्विन्यादिसप्तविंशतिभोगेननाक्षत्रोमासः प्रतिपदादिपौर्णिमांतः शुक्लपक्षः प्रतिपदादिदर्शांतः कृष्णपक्षः दि
वसः षष्टिघटिकात्मकः इतिश्रीधर्मसिंधुसारेप्रथमोद्देशः अथसंक्रांतिनिर्णयउच्यते मेषेसूर्यसंक्रांतौप्रागूर्ध्वंचपंचदशघ पंचदश
टिकाः पुण्यकालः दशदशेत्येके वृषेपूर्वाः षोडश मिथुनेपराः षोडश कर्केपूर्वास्त्रिंशत् सिंहेपूर्वाः षोडश कन्यायांपराः षोडश तुला
यांप्रागूर्ध्वंचपंचदशपंचदश दशदशेत्येके वृश्चिकेपूर्वाः षोडश धनुषिपराः षोडश मकरेपराश्चत्वारिंशत् कुंभेपूर्वाः षोडश मी
नेपराः षोडश घटिकाद्वयाद्यल्पदिनेशेषेमिथुनकन्यामीनधनुष्ष्वपिमकरेपिपूर्वाएवपुण्याः प्रभातेघटिकाद्वयाद्यल्पकालेवृषसिंहतुला
वृश्चिककुंभेष्वपिकर्केपिपराएवपुण्याः प्रभातेकर्कसंक्रांतौपूर्वदिनेपुण्यमित्येके रात्रौसंक्रमेमध्यरात्रादर्वाक्संक्रांतौपूर्वदिनोत्त
रार्धंपुण्यम् मध्यरात्रात्परतः संक्रांतौपरदिनस्यपूर्वार्धंपुण्यं निशीथमध्यएवसंक्रांतौदिनद्वयेपिपूर्वदिनोत्तरार्धंचपुण्यम् इदं परदिनपूर्वार्धं १
मकरकर्कातिरिक्तसर्वत्रराशिक्रमेज्ञेयम् अयनेतुमकरेरात्रिसंक्रमेसर्वत्रपरदिनमेवपुण्यम् रात्रौकर्कसंक्रांतौपूर्वदिनमेव

पुण्यम् सूर्यास्तोत्तरंघटिकात्रयंसायंसंध्या तत्रमकरसंक्रमेपूर्वदिनेपुण्यम् सूर्योदयात्प्राक् घटिकात्रयंप्रातःसंध्या तत्रकर्कसंक्रांतौ प॰
परदिनेपुण्यमितिसंध्याकालेविशेषोज्योतिःशास्त्रेप्रसिद्धः अथदानम् मेषेमेषदानम् वृषेगोदानम् मिथुनेवस्त्रादिदानम् कर्केघृत १
धेनुः छत्रंसुवर्णंचसिंहे कन्यायांगृहंवस्त्रंच तुलायांतिलागोरसाश्चदेयाः वृश्चिकेदीपः धनुषिवस्त्रंयानंच मकरेकाष्ठान्यग्निश्च कुंभे
गौर्जलंतृणंच मीनेभूमिर्मालाश्चदेयाः एवमन्यान्यपिदानानिद्रष्टव्यानि अयनसंक्रांतौमेषतुलासंक्रांतौचपूर्वंत्रिरात्रमेकरात्रंवोपो
ष्यस्नानदानादिकार्यम् चरमोपोषणंसंक्रांतिमत्यहोरात्रेपुण्यकालवत्यहोरात्रेवायथाप्राप्तंतथाकार्यम् अयंतूपवासःपुत्रवद्गृहस्थ
सर्व भिन्नेनपापक्षयकामेनकार्यः काम्योनतुनित्यः संक्रांतिषुपिंडरहितंश्राद्धंकार्यम् अयनद्वयेतुनित्यम् यथावत्तत्तत्संक्रांतिषुदानादिकंक
र्तव्यंतथैवताभ्यः पूर्वमयनांशप्रवृत्तौतत्तत्संक्रांत्युचितस्नानदानादिकंकर्तव्यं अयनांशाज्योतिःशास्त्रेप्रसिद्धाः तेचेदानींद्वादशाधिकसप्तदश
शतसंख्याकेशालिवाहनशकेएकविंशतिरयनांशाइत्येकविंशतितमेदिनेपूर्वमयनांशपर्वकालइतिपर्यवसितोर्थः एवंन्यूनाधिकशकेऊह्यम् वृष
सिंहवृश्चिककुंभेषुसंक्रांतिषुविष्णुपदसंज्ञा मिथुनकन्याधनुर्मीनेषुसंक्रांतिषुषडशीतिसंज्ञा मेषतुलयोर्विषुवसंज्ञा कर्कमकरयोरयनसंज्ञा
एतासुचतुर्विधासूत्तरोत्तरंपुण्याधिक्यं मंगलकृत्येषुसर्वसंक्रांतिष्वविशेषेणपूर्वतःपरतश्चषोडशघटिकास्त्याज्याः चंद्रादिसंक्रांतिषुतुपूर्व २
त्रपरत्रचमिलित्वाक्रमेणद्वेनवद्वेचतुरशीतिःषट्सार्धशतंचघटिकास्त्याज्याः रात्रौसंक्रमणेग्रहणवद्रात्रावेवस्नानदानादिकंकर्तव्यमितिकेचि

॥द०॥		॥ए०॥		॥द्वा०॥			
घ०	प०	घ०	प०	घ०	प०		
१०	१०	११	११	१२	१२		
५५	४	५४	२	५४	४	शुद्धन्यूनान्यूनद्वादशिका	१ सर्वेषामेकैव
५५	[illegible]	[illegible]	६	५९	५८	शुद्धन्यूनसमद्वादशिका	२ सर्वेषामेकैव
५५	१०	५४	१२	६०	०	शुद्धन्यूनाधिकद्वादशिका	३ वैष्णवानांपरास्मार्त्तानांपूर्वा
५५	२५	५९	५८	५५	१२	शुद्धसमन्यूनद्वादशिका	४ सर्वेषामेकैव
५५	३०	५९	५७	५९	५७	शुद्धसमासमद्वादशिका	५ सर्वेषामेकैव
५५	३५	५९	५८	६०	०	शुद्धसमाधिकद्वादशिका	६ वैष्णवानांपरास्मार्त्तानांपूर्वा
५५	४०	६०	०	२ ५४	२	शुद्धाधिकन्यूनद्वादशिका	७ वैष्णवानांपरास्मार्त्तानांपूर्वायतीनांपरा
५५	४२	६०	०	३ ५९	५६	शुद्धाधिकसमद्वादशिका	८ वैष्णवानांपरास्मार्त्तानांपूर्वायतीनांपरा
५५	४५	६०	०	१ ५४	२२	शुद्धाधिकाधिकद्वादशिका	९ वैष्णवस्मार्त्तानांसर्वेषांपरा

॥ एते शुद्धाभेदाः ९॥

न०	द०	द०	द०	ए०	ए०	द्वा०	द्वा०		
घ०	घ	घ०	प०	घ०	प०	घ०	प०		
९	१०	१०	१०	११	११	१२	१२		
५९	६० ०	५८	२	५४	२	५५	२	विद्धन्यूनान्यूनद्वादशिका	१ स्मार्त्तानांपूर्वाइतरेषांपरा
१	३ ५५	५७	३	५४	५	५६	५८	विद्धन्यूनसमद्वादशिका	२ स्मार्त्तानांपूर्वाइतरेषांपरा
२	१ ५५	५६	२५	५५	२५	६०	०	विद्धन्यूनाधिकद्वादशिका	३ सर्वेषांपरा
४	३ ५६	५८	३०	५६	५८	५४	२	विद्धसमन्यूनद्वादशिका	४ स्मार्त्तानांपूर्वाइतरेषांपरा
५८	६० ५९	५६	३५	५६	५७	५६	५८	विद्धसमासमद्वादशिका	५ स्मार्त्तानांपूर्वाइतरेषांपरा
२	४ ५५	५६	३५	५६	५८	६०	०	विद्धसमाधिकद्वादशिका	६ सर्वेषांपरा
३	२	५७	३०	६०	०	२ ५४	२४	विद्धाधिकन्यूनद्वादशिका	७ स्मार्त्तानांपूर्वावैष्णवयत्यादीनांपरा
५९	६० १०	५८	१५	६०	०	३ ५६	२ ५८	विद्धाधिकसमद्वादशिका	८ स्मार्त्तानांपूर्वावैष्णवयत्यादीनांपरा
५८	६० १	५६	१७	६०	०	२	१	विद्धाधिकाधिकद्वादशिका	९ वैष्णवस्मार्त्तादीनांपरैव

॥ एते विद्धाभेदाः ९॥

॥श्रीगणेशायनमः॥ हेमाद्रिमतेनैकादशीनिर्णयोनिर्णयसिंधौ॥ शुद्धाविद्धाद्वयीनंदा त्रेधान्यूनसमाधिकैः॥ षट्प्रकारापुनस्त्रेधाद्वादश्यूनसमाधिकैः॥ १॥
॥निर्णयटीकायां॥ आद्यासु षट्सु पूर्वैव व्यवस्थानंतरद्वये॥ एकमेधीयतीनांस्यान्नवम्यांस्यात्परेहनी॥ २॥ शुद्धाधिकान्यूनसमोत्तराचेत्पूर्वागृहस्थैर्यतिभिः
परैव॥ साचेत्परांधिक्यवती परैव शेषासु शुद्धाः प्रथमा उपोष्याः॥ ३॥ विद्धात्रयेतु पूर्वस्यात्तु व्यवस्थानंतरद्वये॥ अपरेह्नि शेषाः स्युः सप्तमीतु व्यवस्था॥ या॥
॥ ४॥ विद्धास्वन्यूनसमोत्तराचेत्तु विद्धाधिकान्यूनपराच तत्र॥ सैव व्यवस्था यदि विद्धहीनाग्राह्योपवासे प्रथमैव सर्वैः॥ ५॥ विद्धासमा यद्यधिकोत्तरास्यात्
विद्धासमा विद्धसमोत्तरास्यात्॥ तदापरैव प्रतिमुक्तचांके रेकादशी सर्वजनैरुपोष्येति॥ ६॥ अथमाधवकारिका[illegible]लिख्यते॥ जयंतत्रतवान्नित्यंका
म्यं चैकादशीव्रतं॥ अरुणोदयवेधोत्र वेधः सूर्योदयात्तथा॥ १॥ उक्तौ द्वौ दशमीवेधौ वैष्णवःस्मार्तयोः क्रमात्॥ कलाकाष्ठादिवेधोपि ग्राह्यो त्रिमु
हूर्तवत्॥ २॥ वैखानसाश्रमो कृदीक्षा प्राप्तोहि वैष्णवः॥ विद्धात्याज्या वैष्णवेन शुद्धाप्याधिक्यसंभवे॥ ३॥ एकादशी द्वादशी वाधिका चेत्त्यज्य
तोंदिनं॥ पूर्वंग्राह्यं तूत्तरंस्यादिति वैष्णवनिर्णयः॥ एकादशीद्वादशी चेत्तूभयं वर्धते यदा॥ तदापूर्वदिनंत्याज्यं स्मार्तैर्ग्राह्यं परंदिनं॥ ५॥ एकादशीमात्रवृ
द्धौ गृहियत्योर्व्यवस्थितिः॥ उपोष्या गृहिभिः पूर्वा यतिभिश्चोत्तरातिथिः॥ ६॥ द्वादशीमात्रवृद्धौतु शुद्धाविद्धे व्यवस्थिते॥ शुद्धापूर्वोत्तरा विद्धा स्मार्तैर्निर्णयईदृशः॥ ७॥
श्रवणेनयुताचेत्स्यात्द्वादशीसाहि वैष्णवैः॥ स्मार्तैश्चोपोषणीयास्यात्त्यजेदेकादशींतदा॥ ८॥ उपवासव्रतादन्यद्भूले सार्द्धमुहूर्तकैः॥ सप्तभिर्दशमीविद्धाचेत्तामेकाद
शींत्यजेत्॥ ९॥ इति माधवकारिकाः समाप्ताः॥ ६॥ ५॥ ५

॥ पू० ॥

॥ देशकालौ संकीर्त्य ॥ चातुर्मास्य व्रतं कर्तुं श्रीकृष्णव्यासभाष्यकाराणां सपरिवाराणां पूजनं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ तत्र नारायणाष्टाक्षरेण श्रीकृष्णपूजा अन्येषां प्रणवादि नमोंतैः स्वनामभिः पूजा कार्या पूजांते असति प्रतिबंधे चतुरो वार्षिकान्मासान्

॥ शंकराचार्यं ॥ गोविंदपादं ॥ गौडपादं ॥ शुकं ॥ व्यासं ॥ पराशरं ॥ शक्तिं ॥ वसिष्ठं ॥ ब्रह्माणं ॥ परात्परगुरुं ॥ परमेष्ठिगुरुं ॥ परमगुरुं ॥ गुरुं ॥
३४ ३३ ३२ ३१ ३० २९ २८ २७ २६ २५ २४ २३ २२

॥ इंद्रं ॥ १८
॥ सनकं ॥ १९
॥ अग्निं ॥
॥ गणेशं ॥ ३५

॥ पद्मपादं ॥
॥ श्रीत्रोटकं ॥

निवसन्तीति मनसा संकल्प्य
अहं तावन्नियतः स्थास्यामि सर्वभूतहिताय वै ॥ प्रायेण प्रावृषि प्राणिसंकुलं वर्त्म दृश्यते ॥ अतस्तेषामहिंसार्थं पक्षान्वै श्रुतिसंश्रयान् ॥ स्थास्यामश्चतुरो मासानत्रैवासति बाधके ॥ इति वाचिकसंकल्पं कुर्यात् ॥
ततो गृहस्थाः प्रतिब्रूयुः ॥ निवसन्तु सुखेनात्र गमिष्यामः कृतार्थतो ॥ यथाशक्ति च शुश्रूषां करिष्यामो वयं मुदेति ॥
ततो ज्येष्ठानुक्रमेण यतीन्वंदेत् स्थायन यथ्यान्योन्यं नमस्कुर्युः ॥ एतच्चाषाढ्याः पौर्णमास्यामसंभवे द्वादश्यां कार्यः

॥ वासुदेवं ॥ २
॥ श्रीकृष्णं ॥ १ ॥ ब्रह्माणं ॥ ६

॥ सुमंतुं ॥
॥ व्यासं ॥

॥ आ० ॥

॥०॥

श्रीगणेशायनमः श्रीदत्तात्रेयायनमः सप्त
यत्रीसिंदुरवदनो॰ आदित्याद्या ग्रहाः संवत् १९६२
शाके १८२८ कार्तीक कृ॰ ५ सोमवासर घ॰ २६
१९ ज्येष्ठानक्षत्रे घ॰ २।२० उपरांत मूलनक्षत्रं॰ शोभनयो
गे घ॰ १० प॰ ३ ॰ तात्कालिक तिथौ कौलवकर्णे दिनमान
घ॰ २८।३५ श्रीसूर्यास्तात् गतघटीपलेषु ५।२७
रा॰ घ॰ = ५ सोमवारी रात्रौ आठ वाजुन दहा मिन
ट
तत्समये वृषभलग्ने ११॰ त्र्यंबक ध॰ २८ पुत्रजं
न्म अभवत्

११ अद्भ्यस्वा· १६ इन्द्राय· १७ इन्द्रपुरु॰
१२ ओषधीवन·
१३ गृहाय स्वा·
१४ गृहदेवता·
१५ वास्तुदेव·

अआइईउऊए ... गरुड
कखगघङ ... मार्जारि
चछजझञ ... सिंह
टठडढण ... श्वान

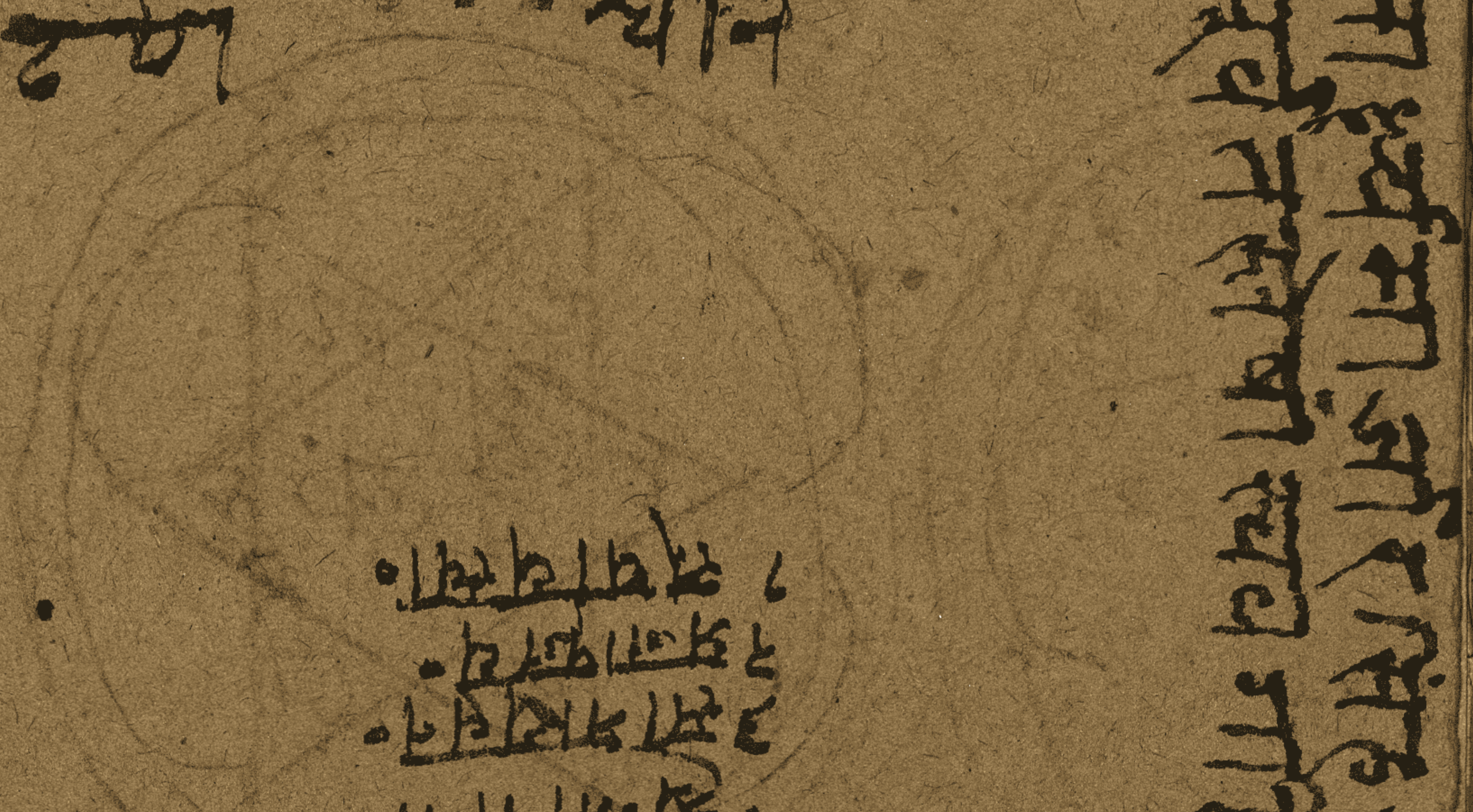

१ सूर्याय स्वा·
२ प्रजापतये·
३ सोमाय स्वा·
४ अग्नीषोमा·
५ इन्द्राग्निभ्यां·
६ द्यावापृथ्व·
७ धन्वन्तरये
८ इन्द्राय स्वा·
९ विश्वेभ्यो·
१० ब्रह्मण स्वा·

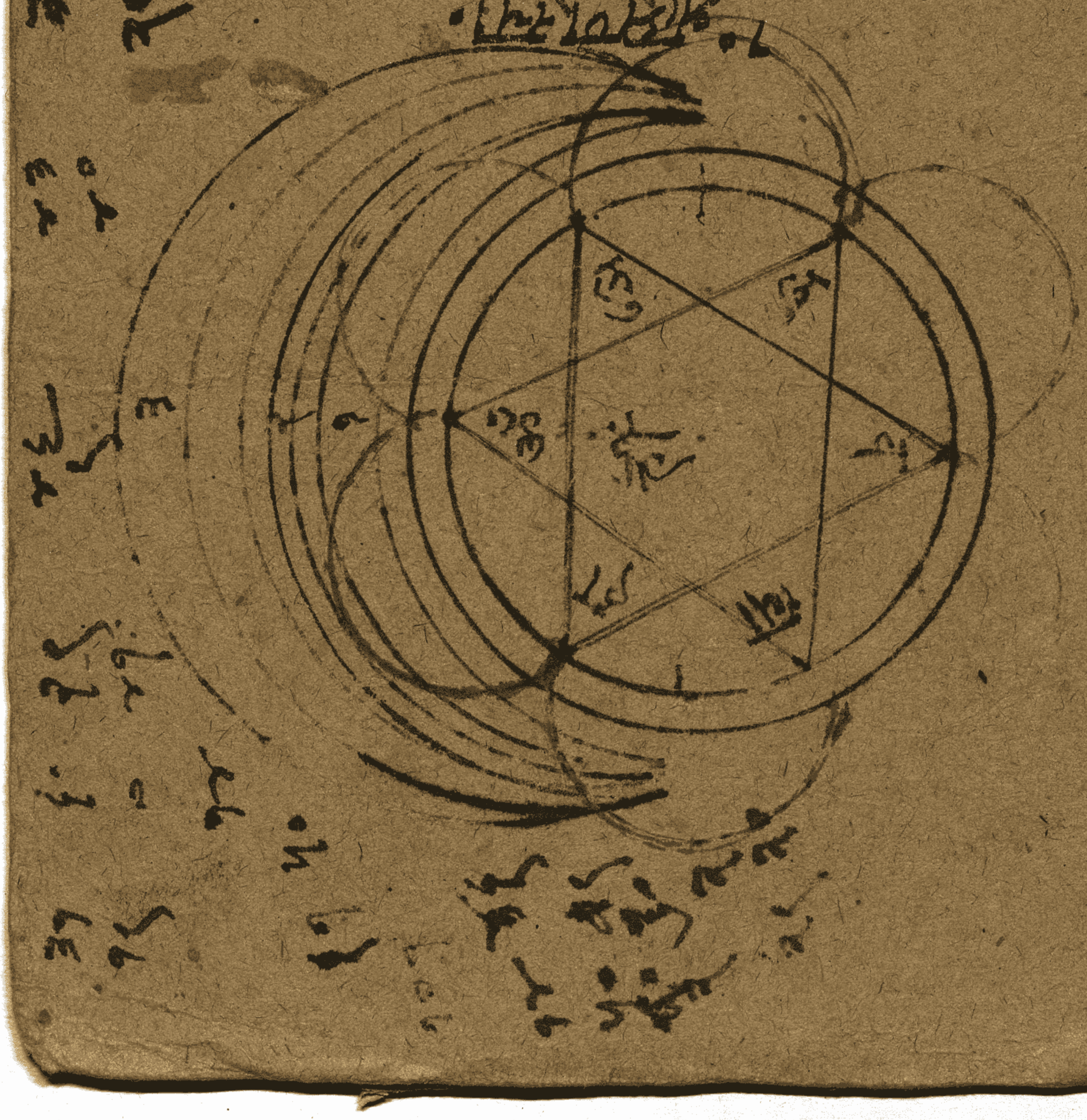

॥ वर्गेशास्ता ध्र्यमा ओर सिंह श्वा सर्पमूषकाः ॥
॥ इभैणौ पूर्वतस्तेषां स्वव गोसिंहं च मे रिपुः ॥

३७ १९
१ ०
१९ २९
२८ ३
२३ २०
२२
२८ २६
२५ ६
२ २

तदुक्तं ब्रह्मपुराणे ॥ शुध्दे भाद्रपदे मासी प्रतिपक्ष चतुर्दशी तिथिः ॥ कर्तव्या भक्तिभिः पूजा गृहरक्षण
हेतवे ॥ सच्चतुर्दशी तिथिः सायान्हव्यापिनी दिनद्वये सति परा ॥ तथा च ॥ भद्रायां यदि कुर्वीत
देशभंगो भवेद्ध्रुवं ॥ राज्ञो नष्टं भवेत्तत्र दुर्भिक्षं नात्र संशय इति पुराणांतरात् ॥ यदा भाद्रपदे
मलमासो भवति तदोत्तर मासी कार्यं ॥ मलमासे यदा कुर्याद्भंगु भेदादिकर्म ~~येन~~ च ॥ दुर्भि
क्षं राज्यनाशं च भविष्यति न संशयः ॥ इति ॥ अन्यद्बहुतरमस्ति ॥ विस्तरभीतेर्नोच्यते ॥
एतद्व्रतं दक्षिणदेशे प्रसिद्धं ॥ तद्दिने करिसंशो ॥ मृत्युयोगः ज्योतिःशास्त्रे नारदः ॥ होलिका
यनपरा ॥ ॥ ३ ॥ प्रेतसंदहनं देशाधिपपरमिति केचिदाहुः ॥ केचिद्ग्रामपरमिति ॥ एवं देशा
धिपे मृते देशपरं ग्रामाधिपमृते ग्रामपरमिति भुफः ॥ इति श्रीनाचिंतामणिवृषभ
पू॰ ति॰ ॥

पौर्णि

अथ श्रावणअमायां वृषभपूजनं ॥ सामध्याह्नव्यापिनी ग्राह्या ॥ वाक्यसमुच्चये नारदः ॥ श्रावणस्याप्यमा
वास्यां वृषभान्पूजयेत्पितॄन् ॥ सायाह्ने घटिकाः षट्स्युर्येगो प्रचारो यदा भवेत् ॥ व्रतकौमुद्यां तु प्रदोषव्यापिनी
मा ॥ श्रावणीमास्यां तु प्रदोषे पूजये पूजयेद्वृषान् ॥ पौर्णिमामारभ्यामापर्यंतं ॥ इयं पूजा पंचदशदिनात्मिका ॥ प्रीतेः पञ्च
दशाहानि प्रोक्तव्यं भवनेमम ॥ पौर्णिमायां तु निमंत्रणमेव ॥ भोजनं तु प्रतिपदादारभ्य प्रतिदिनं वृषभानां तु निमंत्रणं विसर्ज
नेति वचनात् ॥ प्रतिदिने कार्यं ॥ सायाह्नव्यापिनी प्रदोषव्यापिनी पूर्वोक्तवचनानि पंचदशदिनविषयाणि ॥ न तु एकदिनविष
यं ॥ येकदिनपक्षे तु अमावास्यायां वृषभपूजा कार्या ॥ सामध्याह्नव्यापिनी गोभिलः ॥ अशक्तस्य तु कर्तव्यं सर्वं एकाहि
कं स्मृतं ॥ प्रातर्निमंत्र्य मध्याह्ने भोजयेत्सह गोवृषान् ॥ प्रोष्ठपद्यमायां तु सर्वमेवाहिकारयेत् ॥ ततो मंगलवेलायां
सरसि स्नापयेद्वृषान् ॥ दिनद्वये मध्याह्नव्यापित्वे अव्यापित्वे परा ॥ वृषभाभावात् ॥ स्तोकामयाः कार्याः ॥ नंदि
पुराणे स्कंमतुः ॥ यस्य न स्युः ~~बलीपर्दा~~ बलिवर्धास्स कुर्यान्मृत्तिकामयान् ॥ तत्रैव पूज[illegible] द्धं ध मारभ्य धूपाजुले
पितैः ॥ अथ संख्यामाह ॥ नव ९ सप्त ७ पंच ५ त्रि ३ एक १ पि निमंत्रयेत् ॥ दिक् ॥ अथ भाद्रशुक्लप्रतिपदि सा
ह्व्यापिन्यां ॥ भांडनिरासार्थं भांडभेदनकर्म करिष्ये

ध्या

य

ध

ज्ञानधनुर्मकरसंक्रांति१

त्रात्रौसंक्रमणेदिवैवस्नानादिकंनतुरात्राविति तु सर्वसंमतंबहुदेशाचारश्चैवम् यस्यजन्मर्क्षेरविसंक्रमस्तस्यधनक्षयादिपीडा तत्परिहारार्थंपद्म
पत्राद्युक्तजलेनस्नानम् विषुवायनयोरह्निसंक्रमेपूर्वापररात्रौतदह्नि चअध्यापनाध्ययनेचवर्जयेत् रात्रिसंक्रमेपूर्वापरदिनयोस्तद्रात्रौच
वर्जयेत् एवंपक्षिणीसंक्रांतिर्द्वादशप्रहरपर्यंतमनध्यायादिकर्मिनितात्पर्यम् अन्योपिविशेषोऽयनसंक्रांतौवक्ष्यते इतिसंक्रांत्युद्देशो
द्वितीयः अथमलमासः सद्विविधः अधिमासःक्षयमासश्च संक्रांतिरहितोमासोधिमासः संक्रांतिद्वययुक्तोमासः क्षयमासः
पूर्वाधिमासादुत्तरोधिमासस्त्रिंशत्तममासमारभ्याष्टरूनवसुवामासेष्वन्यतमोभवति क्षयमासस्तु एकचत्वारिंशदधिकसंख्यैर्वर्षैरेको
नविंशतिवर्षैर्वाभवति नत्वधिकमासवदल्पकालेनक्षयमासः कार्तिकमार्गशीर्षपौषेष्वन्यतमोभवतिनेतरः यस्मिन्वर्षेक्षयमासस्तस्मि
न्वर्षेऽधिकमासद्वयम् क्षयमासात्पूर्वमेकोधिमासइति अधिमासोदाहरणं चैत्रमावास्यायांमेषसंक्रांतिः ततःशुक्लप्रतिपदमारभ्या
मावास्यापर्यंतंसंक्रांतिर्नास्ति ततःशुक्लप्रतिपदिवृषभसंक्रांतिरिति पूर्वःसंक्रांतिरहितोमासोधिकवैशाखसंज्ञः वृषभसंक्रांतियुत
स्तुशुद्धवैशाखसंज्ञः अथक्षयमासोदाहरणम् भाद्रपदकृष्णामावास्यायांकन्यासंक्रांतिस्ततआश्विनोधिमासः शुद्धाश्विनप्रति
पदितुलासंक्रांतिः कार्तिकशुक्लप्रतिपदिवृश्चिकसंक्रांतिः ततोमार्गशीर्षशुद्धप्रतिपदिधनुःसंक्रांतिः तस्मिन्नेवमासेऽमावास्यायांमकर
संक्रांतिद्वययुक्तएकोमासःक्षयमाससंज्ञः सचमार्गशीर्षपौषाख्यमासद्वयात्मकएकोमासोज्ञेयः तस्यप्रतिपदादितिथीनांपूर्वार्द्धंमा

क्षयमासानंतरंएकोधिमासः ॥१

ज्ञान

र्गशीर्षउत्तरार्द्धेपौषइत्येवंसर्वतिथीनांमासद्वयात्मकत्वात् अत्रतिथिपूर्वार्द्धेमृतस्यमार्गशीर्षेप्रत्यब्दश्राद्धम् उत्तरार्द्धेमृतस्यपौषे एवंजन
नेवर्धापनादिविधिरपि ततऊर्ध्वंमाघामावास्यायांकुंभसंक्रांतिः ततःफाल्गुनोधिमासः शुद्धफाल्गुनशुक्लप्रतिपदिमीनसंक्रांतिः एवंपूर्वोप
राधिमासद्वययुक्तः क्षयमासोयस्मिन्वर्षेतत्त्रयोदशमासात्मकंकिंचिदूननवत्यधिकशतत्रयदिनैर्वर्षम् तत्रक्षयमासात्पूर्वोधिमासः संस
र्पसंज्ञः सर्वकर्मार्हः शुभकर्मणिनत्याज्यः अंहस्पतिसंज्ञः क्षयस्तदुत्तरमाव्यधिमासश्चसर्वकर्मसुवर्ज्यः एवंत्रिवत्सरांतस्थः केवलो
धिकमासोपिवर्ज्यः तत्रवर्ज्यावर्ज्यनिर्णयः अनन्यगतिकंनित्यंनैमित्तिकंकाम्यंचाधिमासक्षयमासयोः कर्त्तव्यम् सगतिकंनित्यं
नैमित्तिकंकाम्यंचवर्ज्यं तथाहि संध्याग्निहोत्रादिनित्यंग्रहणस्नानादिनैमित्तिकंकारीर्यादिकंरक्षोगृहीतजीवनार्थंरक्षोघ्नेष्ट्यादि
कंचमलमासेऽपिकार्यम् ज्योतिष्टोमादिनित्यंजातेष्ट्यादिनैमित्तिकंपुत्रकामेष्ट्यादिकाम्यंचमलमासोत्तरंशुद्धमासस्यैवकर्त्तव्यम् आर
ब्धकाम्यस्यमलमासेप्यनुष्ठानम् नूतनारंभः समाप्तिश्चनकर्त्तव्या तथापूजालोपादिनिमित्तकपुनर्मूर्तिप्रतिष्ठांगर्भाधानाद्यन्नप्राश
नांतसंस्कारान्मासकालानन्यगतिकान्ज्वरादिरोगशांतिमलभ्ययोगेश्राद्धंव्रतादिकंनैमित्तिकंप्रायश्चित्तंनित्यश्राद्धमूनमासिका
दिश्राद्धानिदर्शश्राद्धंचमलमासेपिकुर्यात् चैत्रादौमलमासेमृतानांकदाचिद्बहुकालेनतस्मिन्नेवचैत्रादौमलमासेप्राप्तेमलमासएव
प्रतिसांवत्सरिकंश्राद्धंकर्त्तव्यम् चैत्रादौशुद्धमासेमृतानांतुप्रत्याब्दिकंश्राद्धंमलमासेनकर्त्तव्यम् शुद्धएवकार्यम् शुद्धमासेमृतानांप्रथ

माब्दिकंमलमासेएवकार्यंनशुद्धेद्वितीयाब्दिकंतुशुद्धेएव एकादशाहांतकर्मसपिंडीकरणंचमलेपिकार्यम् द्वितीयमासिकादिश्राद्धंतुम
लेशुद्धेचावृत्त्याद्विवारं कर्त्तव्यम् एवंचयत्रद्वादशमासिकंअधिकमासेयासंतस्यमलेशुद्धेचद्विवारंकृत्वाऊनाब्दकालेऊनाब्दिकंचकृत्वा
चतुर्दशेमासेप्रथमाब्दिकंकार्यम् यस्मिन्वर्षेक्षयमासाव्यवहितोधिमासः यथाकार्तिकोधिमासस्तदुत्तरोमासोवृश्चिकधनुःसंक्रांतियु
क्तत्वात्क्षयसंज्ञकः तत्रकार्तिकमासस्थंप्रत्याब्दिकंपूर्वेधिमासेउत्तरेक्षयमासेचकार्यम् तत्रापिक्षयाद्व्यवहितपूर्वोधिमासोयथाश्विनो
धिमासोमार्गशीर्षः क्षयमासस्तत्रापिआश्विनमासगतंश्राद्धंअधिकेशुद्धेत्वाश्विनेचकार्यम् द्वयोरपिकर्मार्हत्वादितिभाति व्यवहितक्षय
मासगतंत्वाब्दिकंक्षयमासेएवकार्यम् तथापूर्वोक्तमार्गशीर्षक्षयोदाहरणेमार्गशीर्षगतंपौषगतंचाब्दिकमेकस्मिन्नेवमासेतिथिपू
र्वार्धादिभागविनैवकार्यमितिफलितम् अथमलमासेवर्ज्यानि उपाकर्मोत्सर्जनेअष्टकाश्राद्धानिगृहप्रवेशश्चूडामौंजीबंधविवाहा
स्तीर्थादियात्रावास्तुकर्मअधिकेवर्ज्यानि देवप्रतिष्ठाकूपारामाद्युत्सर्गः नूतनवस्त्रालंकारधारणंतुलापुरुषादिमहादानानियज्ञक
र्माधानमपूर्वतीर्थदेवदर्शनंसंन्यासः काम्यवृषोत्सर्गः राजाभिषेकोव्रतानिसगतिकमन्नप्राशनंसमावर्तनमतिक्रांतनामकर्मा
दिसंस्काराः पवित्रारोपणदमनार्पणेश्रवणाकर्मसर्पबल्यादिपाकसंस्थाः शयनपरिवर्तनाद्युत्सवः शपथादिव्यादिकर्मैतानिम
लेवर्ज्यानि नैमित्तिकानिरजोदोषशांतिविच्छिन्नाधानपुनःप्रतिष्ठादीनि यदिनिमित्तानंतरमेवक्रियंते तदानमलमासादिदोषः

कालातिपत्तौतुशुद्धेएवकर्तव्यानि आग्रयणंदुर्भिक्षसंकटेमलमासेकार्यम् अन्यथाशुद्धेएव युगादिमन्वादिश्राद्धानांमासद्वयेप्यावृत्तिः क्षयपूर्वोधिमासः संसर्पसंज्ञकः पूर्वमुक्तः तत्रचूडाकर्मव्रतबंधविवाहाग्न्याधानयज्ञोत्सवमहालयराजाभिषेकाएववर्ज्याः नान्यानिकर्माणि अपूर्वव्रतारंभो व्रतसमाप्तिश्च मलमासेनभवति सपूर्वमाघस्नानादेः क्षयमासेप्यारंभसमाप्तीइति मकरसंक्रांतियुक्तक्षयमासपौर्णिमायांमाघस्नानमारभ्यकुंभसंक्रांतियुतमाघपौर्णिमायांसमापनीयम् एवंकार्तिकेप्यूह्यम् यत्रवैशाखादिरधिकस्तत्रवैशाखस्नानादिमासव्रतानांचैत्रपौर्णिमायामारब्धानांशुद्धवैशाखपौर्णिमास्यांसमाप्तिरितितेषांमासद्वयमनुष्ठानम् यन्मलमासेवर्ज्यमुक्तंतद्गुरुशुक्रास्तबाल्यवार्धकेष्वपिज्ञेयम् तत्रास्तात्प्राक्सप्ताहंवार्धकम् उदयानंतरंसप्ताहंबाल्यमितिमध्यमः पक्षः पंचदशाहदशाहपंचाहत्र्यहादिपक्षाआपदनापदादिविषयतयादेशकालविशेषपरतयाचयोज्याः अयंवर्ज्यावर्ज्यनिर्णयः सिंहस्थेगुरावपिज्ञेयः तत्रविशेषउच्यते कर्णवेधचौलमौंजीबंधविवाहदेवयात्राव्रतवास्तुकर्मदेवप्रतिष्ठासंन्यासाविशेषतोवर्ज्याइति अथसिंहस्थापवादः माघनक्षत्रगतेसिंहांशगतेचगुरौसर्वदेशेषुसर्वमांगलिककर्मणांनिषेधः सिंहांशोत्तरंगोदादक्षिणेभागीरथ्युत्तरेसिंहस्थदोषोनास्ति गंगागोदामध्यदेशेतुसर्वंसिंहस्थेविवाहव्रतबंधयोर्दोषः अन्यकर्माणिसिंहांशोत्तरंसर्वदेशेषुकर्तव्यानि मेषस्थेसूर्येसर्वदेशेषुसर्वमांगलिककर्मणांसर्वसिंहस्थेनदोषः क्वचिद्वृषस्थेर्केपिदोषाभावउक्तः अत्रसिंहस्थेगुरौगोदावरीस्नानं

६ प्रातर्वेधः ॥ सूर्यास्तात्प्राक् षट्घटीमितातिथ्यंतरस्पर्शः

कन्यागते कृष्णास्नानं महापुण्यम् गोदावर्यां यात्रिकाणां मुंडनोपवासावावश्यकौ न तु तत्तीरवासिनाम् गर्भिण्यामपि भार्यायां विवाहादिमंग
लोत्तरमपि गोदावर्यां मुंडने दोषो नास्ति गयागोदावरीयात्रायां मलमासगुरुशुक्रास्तादिदोषो नास्ति मलमासे मतांतरविशेषोन्यत्र ज्ञेयः इति म
लमासगुरुशुक्रास्तसिंहगुरुवर्ज्यावर्ज्यस्तृतीयोद्देशः अथ तिथिनिर्णये सामान्यपरिभाषा तिथिर्द्विविधा पूर्णा सखंडा च सूर्योदयमा
रभ्य षष्टिनाडिकाव्याप्ता पूर्णा एतदन्या सखंडा सखंडापि द्विविधा शुद्धा विद्धा च सूर्योदयमारभ्यास्तमयपर्यंतं विद्यमाना शिवरात्र्यादौ
निशीथपर्यंतं विद्यमाना च शुद्धा तदन्या विद्धा वेधोपि द्विविधः प्रातर्वेधः सायंवेधश्च सूर्योदयोत्तरं षड्घटिकापरिमिततिथ्यंतरस्पर्शात्म
कः सायंवेधः एकादशीव्रतविषये तु वेधो वक्ष्यते क्वचित्तिथिविशेषे वेधाधिक्यम् पंचमी द्वादशनाडीभिः षष्ठीं विद्धां करोति दशमी पंचदश
भिरेकादशीं वेधकृत् चतुर्दशी अष्टादशनाडीभिः पंचदशीं विध्यति विद्धास्तु तिथयः क्वचित्कर्मणि ग्राह्याः कुत्रचित्त्याज्याश्च भवंति तत्र संपू
र्णा शुद्धा च तिथिः प्रायेण निर्णयं नापेक्षते संदेहाभावात् निषेधविषये सखंडापि न निर्णयार्हा निषेधस्तु निवृत्त्यात्मा कालमात्रमपेक्षते
इति वचनेनाष्टम्यादिषु नारिकेलादिभक्षणनिषेधादेस्तत्कालमात्रव्याप्ततिथ्यपेक्षणात् विहितव्रतादिविषये तु निर्णय उच्यते तत्र
कर्मणो यस्य यः कालस्तत्कालव्यापिनी तिथिर्ग्राह्या यथा विनायकादिव्रते मध्यान्हादौ पूजाविधानात् मध्यान्हादिव्यापिनी दिनद्व
ये कर्मकालव्याप्तावव्याप्तौ वा युग्मवाक्यादिना पूर्वविद्धायाः परविद्धाया वा तिथेर्ग्राह्यत्वम् युग्मवाक्यं तु युग्माग्नियुगभूतानां षण्मु

१ तदेकदेशव्याप्तौ

न्योर्वसुरंध्रयोः रुद्रेणद्वादशीयुक्ताचतुर्दश्याचपूर्णिमा प्रतिपद्यप्यमावास्यातिथ्योर्युग्मंमहाफलमिति युग्मांद्वितीयाअग्निस्तृतीया द्वितीयात्तृतीयाविद्धाग्राह्या द्वितीयोत्तृतीयाविद्धाग्राह्येत्यर्थं द्वितीयात्तृतीययोर्युग्मं चतुर्थीपंचम्योर्युग्मंषष्ठीसप्तम्योर्युग्मंअष्टमीनवम्योर्युग्मंएकादशीद्वादश्योर्युग्मंचतुर्दशीपौर्णमास्योर्युग्मंअमावास्याप्रतिपदोर्युग्ममित्यर्थः क्वचिच्चतुर्थीगणनाथस्यमातृविद्धाप्रशस्यतेइत्यादिविशेषवाक्यैर्ग्राह्यत्वनिर्णयः वचनवशेनग्राह्यास्तिथयः कर्मकालेसत्ताभावेसाकल्यवचनैः सत्वंभावनीयम् तानिच यांतिथिंसमनुप्राप्यउदयंयातिभास्करः सातिथिःसकलाज्ञेयास्नानदानजपादिष्वित्यादीनि इतिसामान्यनिर्णयश्चतुर्थोद्देशः कर्मविशेषैर्निर्णयः कर्माणिद्विविधानिदैवानिपित्र्याणिच दैवानिषड्विधानि एकभक्तनक्तायाचितोपवासव्रतदानाख्यानि मध्यान्हेएकवारमेकान्नभोजनमेकभक्तम् रात्रावेवप्रदोषकालेभोजनंनक्तम् याचनांविनातद्दिनेलब्धस्यान्नादेर्भोजनमयाचितम् दिनांतरलब्धस्यापिपाचकस्त्रीपुत्रादिकंप्रतियाचनमंतरेणभोजनमयाचितमितिकेचित् अहोरात्रेभोजनाभावउपवासः पूजाद्यात्मकः कर्मविशेषोव्रतम् स्वस्वत्वनिवृत्तिपूर्वकंपरस्वत्वापादनंदानम् तानिचएकभक्तादीनिक्वचिद्व्रतांगतयाविहितानि क्वचिदेकादश्याद्युपवासप्रतिनिधितयाविहितानि क्वचित्स्वतंत्राणिइतित्रिविधानि तत्रान्यांगानांप्रतिनिधिभूतानांचतत्तत्प्रधानवशेननिर्णयः स्वतंत्राणांनिर्णयउच्यते तत्रदिनंपंचधाविभज्य प्रथमभागःप्रातःकालोज्ञेयः द्वितीयःसंगवः तृतीयोमध्यान्हः चतुर्थोपराह्णः

दि

२ परेद्युरेव व्याप्तिः

पंचमः सायान्हः सूर्यास्तोत्तरं त्रिमुहूर्तः प्रदोषः तत्रैकभक्ते मध्यान्हव्यापिनी तिथिर्ग्राह्या तत्रापि दिनार्धसमयेतीते त्रिंशत् घटिकम
ध्यमदिनमानेन षोडशोर्ध्वं घटित्रयं मुख्यो भोजनकालः ततऊर्ध्वं आसायं गौणकालः अत्र पूर्वेद्युरेव मुख्यकाले व्याप्तिः उभयेद्युर्व्याप्तिः उभ
यत्रापि व्याप्त्यभावः उभयत्र साम्येनैकदेशव्याप्तिर्वैषम्येणैकदेशव्याप्तिरिति षट् पक्षा भवंति तत्र पूर्वेद्युरेव मुख्यकाले ग्राह्यातिथिसत्त्वे
पूर्वैव परत्रैव सत्त्वे परैवेत्यसंदेहः उभयत्रापि पूर्णव्यापित्वे युग्मवाक्यान्निर्णयः उभयत्र व्याप्त्यभावे पूर्वैव गौणकालव्याप्तिसत्त्वात् साम्ये
नैकदेशव्याप्तौ पूर्वा वैषम्येणैकदेशव्याप्तौ दिनद्वयेपि कर्मपर्याप्ततिथिलाभे युग्मवाक्यान्निर्णयः कर्मपर्याप्ततिथ्यलाभे पूर्वैवेति इत्ये
कभक्तम् अथ नक्तं तत्र सूर्यास्तोत्तरं त्रिमुहूर्तात्मकप्रदोषव्यापिनी तिथिर्नक्ते ग्राह्या अन्यतरदिने तद्व्याप्तौ तदेकदेशस्पर्शे वा सैव ग्रा
ह्या भोजनं त्वस्तोत्तरं घटिकात्रयसंध्याकालं त्यक्त्वा भोजनं कार्यम् संध्याकाले भोजननिद्रामैथुनाध्ययनवर्जनात् यतिभिरपुत्र
विधुरैर्विधवाभिश्च नक्तं सायान्हव्यापिन्यां दिनाष्टमभागे कार्यम् रात्रौ तेषां भोजननिषेधात् एवं सौरनक्तमपि सायान्हव्यापिन्यां
दिवैव कार्यम् दिनद्वये प्रदोषव्याप्तौ परा दिनद्वये प्रदोषव्याप्त्यभावे परत्रैव सायान्हे दिनाष्टमे नक्तं कार्यं न तु रात्रौ साम्येनैकदेशव्या
प्तौ परैव वैषम्येण प्रदोषैकदेशव्याप्तौ तदाधिक्यवती पूर्वापि ग्राह्या यदि पूजाभोजनपर्याप्तं तदाधिक्यं लभ्यते नो चेत् साम्यपक्षव
दुत्तरैव नक्ताधिक्यवशात् पूर्वैवेति नक्तव्रतभोजनं वैधत्वाद्दिवासरसंक्रांत्यादावपि रात्रावेव कार्यम् रविवारादौ रात्रिभोजननिषे

सर्वनिर्णयंच   निर्णतिव

धस्यरागमासभोजनपरत्वात् एकादश्याद्युपवासप्रत्याम्नायभूतंनक्तंतूपवासदिनएवेति अयाचितस्यत्वहोरात्रसाध्यत्वादुपवासवन्नि
र्णयः पित्र्याणामपराण्हादिव्यापित्वेनंनिर्णयस्तत्तत्प्रकरणेवक्ष्यते एकभक्तनक्तायाचितोपवासानांपूर्वतिथावनुष्ठितानांपरेद्युस्तिथ्यं
तेपारणम् यामत्रयोर्ध्वगामिन्यांतिथौप्रातःपारणमितिमाधवः इत्येकभक्तादिनिर्णयः पंचमोद्देशः अथव्रतपरिभाषा तत्रस्त्रीशू
द्राणांद्विराचाधिकोपवासेनाधिकारः स्त्रीणामपिभर्तृनुज्ञांविनाव्रतोपवासादौनाधिकारः उपवासदिनेश्राद्धदिनेच काष्ठेन दंतधावनं
नकार्यम् पर्णादिना द्वादशगंडूषैर्वाकार्यं जलपूर्णताम्रपात्रंगृहीत्वोदङ्मुखः प्रातरुपवासादिव्रतंसंकल्पयेत् अपूर्वव्रतारंभोव्रतो
द्यापनंचमलमासेगुर्वाद्यस्तेवैधृतिव्यतीपातादिदुर्योगेविष्टौक्रूरवारेनिषिद्धेदर्शादितिथौनभवति एवंखंडतिथावपिनभवति उद
यस्थातिथिर्याहिनभवेद्दिनमध्यभाक् साखंडानव्रतानांस्यादारंभश्चसमापनमितिसत्यव्रतोक्तेः क्षमासत्यंदयादानंशौचमिं
द्रियनिग्रहः देवपूजाचहवनंसंतोषस्तेयवर्जनम् सर्वव्रतेष्वयंधर्मः अत्रहोमोव्याहृतिभिःकाम्यव्रतेविशेषोज्ञेयः यद्देवताया
उपोषणव्रतंतद्देवताजपस्तद्ध्यानंतत्कथाश्रवणंतदर्चनंतन्नामसंकीर्तनश्रवणादिकंकार्यम् उपवासेअन्नावलोकनगंधादिकमभ्यं
गंतांबूलमनुलेपनंचत्यजेत् सभर्तृकस्त्रीणांसौभाग्यव्रतेअभ्यंगतांबूलादिनवर्ज्यम् अष्टौतान्यव्रतघ्नानिआपोमूलंफलंपयः ह
विर्ब्राह्मणकाम्याचगुरोर्वचनमौषधम् प्रमादादिनाव्रतभंगेदिनत्रयमुपोष्यक्षौरंकृत्वापुनर्व्रतंकुर्यात् अशक्तौपवासप्रतिनिधिरे

६
स्या

कब्राह्मणभोजनंतावद्धनादिदानंवासहस्रगायत्रीजपोवाद्वादशप्राणायामावाप्रायश्चित्तम् स्वीकृतंव्रतंकर्तुमशक्तः प्रतिनिधिनाकारयेत्
पुत्रःपत्नीभर्ताभ्रातापुरोहितःसखाचेतिप्रतिनिधयःपुत्रादिः पित्राद्युद्देशेनव्रतंकुर्वन्स्वयमपिव्रतफलंलभते असकृज्जलपाना
च्चसकृत्तांबूलचर्वणात् उपवासःप्रणश्येतदिवास्वापाच्चमैथुनात् स्मरणंकीर्तनंकेलिःप्रेक्षणंगुह्यभाषणम् संकल्पोध्यवसाय
श्चक्रियानिर्वृत्तिरेवचेत्यष्टविधंमैथुनम् प्राणसंकटेत्वसकृज्जलपानेदोषोनास्ति चर्मस्थंजलंगोभिन्नंक्षीरंमसूरंजंबीरफलंशक्ति
चूर्णमित्यामिषगणोव्रतेवर्ज्यः अश्रुपातक्रोधादिनासद्योव्रतनाशः परान्नभोजनेचापियस्यान्नंतस्यतत्फलम् तिलमुद्गभिन्नचणकादि
कोशीधान्यंमाषादिकंमूलकंचेत्येवमादिक्षारगणंलवणमधुमांसादिकंचवर्जयेत् श्यामाकाश्चैवनीवारागोधूमाश्चव्रतेहिताः व्रीहिमुद्ग यव
यवानी
तिलकंगुकलायादिधान्यंरक्तेतरमूलकंसूरणादिकंदःसैंधवसामुद्रगव्यदधिसर्पिर्दुग्धानिपनसफलमाम्रफलंनारीकेलंहरीतकीपि
प्पलीजीरकंशुंठीतिंतिणीकदलीलवलीधात्रीफलानिगुडेतरेक्षुविकारइत्येतान्यतैलपक्वानिहविष्याणि गव्यंतक्रंमाहिषंघृतमपिक्व
चित् अनुक्तव्रतविधिस्थलेमाषादिपरिमितसुवर्णरजतादिप्रतिमापूज्याद्रव्यानुक्तावाज्यहोमः देवतानुक्तौप्रजापतिः मंत्रानुक्तौस
मस्तव्याहृतिः संख्यानुक्तावष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिरष्टौवाहोमसंख्याउपवासेकृतेब्राह्मणभोजनंतत्सांगतार्थम् उद्यापनानुक्तौगांसु
वर्णंवादद्यात् विप्रवचनाद्व्रतसांगता विप्रवचनंदक्षिणांदत्त्वैवग्राह्यंसर्वत्र गृहीतव्रतत्यागेचांडालतुल्यत्वम् विधवादिभिर्व्रतादौचित्र

हरफरेवडी

रक्तादिवस्त्रं न धार्यं श्वेतमेव धार्यम् सूतकादौ स्त्रीणां रजोदोषादौ ज्वरादौ च गृहीतव्रतादौ शारीरनियमान् स्वयं कुर्यात् पूजादिकमन्यद्वारा
कारयेत् अपूर्वारंभस्तु सूतकादौ न भवति काम्ये प्रतिनिधिर्नास्ति नित्ये नैमित्तिके च सः काम्येप्युपक्रमादूर्ध्वं केचित्प्रतिनिधिं विदुः नस्यात्प्र
तिनिधिर्मंत्रस्वामिदेवाग्निकर्मसु नापि प्रतिनिधातव्यं निषिद्धं वस्तु कुत्रचित् व्रतादिसन्निपाते दानहोमाद्यविरुद्धं क्रमेण कार्यम् विरुद्धे तु
नक्तभोजनोपवासादावेकं स्वयं कृत्वान्यत्पुत्रभार्यादिना कारयेत् यत्र चतुर्दश्यष्टम्यादौ दिवाभोजननिषेधो व्रतांतरपारणा च प्राप्ता तत्र भोज
नमेव कार्यम् पारणाया विधिप्राप्तत्वात् निषेधस्तु रागप्राप्तभोजनपरः एवं रविवारादौ संकष्टचतुर्थ्यादिव्रते रात्रिभोजनमेव कार्यम् यत्रा
ष्टम्यादौ दिवाभोजननिषेधो रात्रौ तु रविवारादिप्रयुक्तभोजननिषेधस्तत्रार्थात्प्राप्त उपवासः यत्र तु पुत्रवद्गृहस्थस्य संक्रांत्यादावुपवासो
पि निषिद्धो भोजनस्याष्टम्यादिप्रयुक्तनिषेधस्तत्र किंचिद्भक्ष्यं प्रकल्प्योपवास एव कार्यः चांद्रायणादौ एकादश्यादिप्राप्तौ ग्राससंख्यानिय
मेन भोजनमेव कार्यम् एवं कृच्छ्रादिव्रतेपि एवमेकादश्यामेकांतरोपवासादिप्रयुक्तपारणायां प्राप्तायां जलपारणं कृत्वोपवसेत् एवं
द्वादश्यां मासोपवासश्राद्धप्रदोषादिप्रयुक्तपारणाप्रतिबंधे जलपारणं कार्यम् एकादश्यादौ संक्रमे पुत्रवद्गृहस्थोपवासनिषेध एकादश्युपवा
सश्च प्राप्तस्तत्रापि किंचिदापोमूलं फलं पयो वा भक्ष्यं प्रकल्प्यम् द्वयोरुपवासयोर्नक्तयोरेकभक्तयोर्वैकस्मिन्दिने प्राप्तौ अमुकोपवासं चोभयं तंत्रेणक
रिष्ये इति संकल्प्य सहैव वोपवासपूजाहोमानामनुष्ठानम् यत्रोपवासैकभक्तयोरेकदिने प्राप्तिस्तत्र तिथिद्वैधे गौणकालव्याप्तिमाश्रित्य एकं पूर्व

अमुकोपवासं
७

तिथौद्वितीयंशेषतिथौकार्यम् अखंडतिथावेकंपुत्रादिनाकारयेदित्युक्तम् एवंकाम्यंनित्यस्यबाधकमित्यादिवाक्यैः काम्यनित्यादिबलाबलबाधाबाधसंभवासंभवादिविचार्यानुष्ठानमूह्यम् इतिसामान्यव्रतपरिभाषोद्देशः षष्ठः अथप्रतिपदादिनिर्णयः शुक्लप्रतिपत्पूजाव्रतादौअपराण्हव्याप्तिसत्वेपूर्वविद्धाग्राह्या सायान्हव्याप्तिसत्वेपिपूर्वैवेतिमाधवाचार्यः अन्यथाद्वितीयायुताग्राह्या कृष्णप्रतिपत्सर्वापिद्वितीयायुतैव उपवासेतुपक्षद्वयेपिप्रतिपत्पूर्वविद्धैवग्राह्या अपराण्हव्यापिन्यांप्रतिपदिकरणीयस्योपवासादेः संकल्पंप्रातरेवकुर्यात् संकल्पकालेप्रतिपदादितिथ्यभावेपिसंकल्पेप्रतिपदादितिथिरेववक्तव्या नत्वमावास्यादिः एवमुपोष्यद्वादशीशुक्लेत्यादिस्थलेएकादशीव्रतमयुक्तपूजासंकल्पादौएकादश्येवकीर्तनीया नतुद्वादशी संध्याग्निहोत्रादिकर्मांतरेषुतुतत्तत्कालव्यापिनीद्वादश्यादिरेवेतिममप्रतिभाति संकल्पश्चसूर्योदयात्प्रागुषःकालेसूर्योदयोत्तरंप्रातःकालाख्यत्रिमुहूर्तस्याद्यमुहूर्तद्वयेप्रशस्तः तृतीयोमुहूर्तस्तुनिषिद्धः इतिप्रतिपन्निर्णयःसप्तमोद्देशः द्वितीयाशुक्लपक्षेपरविद्धाग्राह्या कृष्णपक्षेद्वेधाविभक्तदिनपूर्वभागात्मकपूर्वाण्हप्राविष्टाचेत्पूर्वाग्राह्या अन्यथातुकृष्णपक्षेपिपरविद्धैव इतिद्वितीयानिर्णयोष्टमउद्देशः तृतीयारंभाव्रतेपूर्वविद्धाग्राह्या रंभाव्यतिरिक्तव्रतेषुत्रिमुहूर्तद्वितीयाविद्धांपूर्वांत्यक्त्वापरदिनेत्रिमुहूर्तव्यापिनीग्राह्या पूर्वदिनेत्रिमुहूर्तन्यूनद्वितीयावेधेपरदिनेत्रिमुहूर्तव्याप्त्यभावेपूर्वाग्राह्या पूर्वदिनेत्रिमुहूर्तद्वितीयावेधेपरदिनेत्रिमुहूर्तन्यूनापिग्राह्या गौरीव्रतेतुकलाकाष्ठादिपरिमितस्वल्पद्वितीयायुक्तापिनिषिद्धा परदिनेकलाकाष्ठादिपरिमितास्वल्पापि

तृतीयापरैवग्राह्या यदातुदिनक्षयवशात्परदिनेस्वल्पापिचतुर्थीयुतातृतीयानलभ्यते पूर्वदिनेचद्वितीयाविद्धातदाद्वितीयाविद्धैवग्राह्या
यदाचदिनवृद्धिवशात्पूर्वदिनेषष्टिघटिकातृतीयापरदिनेचघटिकादिशेषवतीतदापूर्वांशुद्धांषष्टिघटिकामपित्यक्त्वाचतुर्थीयुतैवगौरीव्रतेग्राह्या
इतितृतीयानिर्णयोनवमोद्देशः चतुर्थीगणेशव्रतातिरिक्तोपवासकार्येपंचमीयुताग्राह्या गौरीविनायकव्रतयोस्तुमध्यान्हव्यापिनीग्राह्या
परदिनएवमध्यान्हव्यापिनीचेत्परैव दिनद्वयेमध्यान्हव्यापित्वेदिनद्वयेमध्यान्हव्याप्त्यभावेसाम्येनवैषम्येणवैकदेशेव्याप्तौचपूर्वैव तृतीया
योगप्राशस्त्यात् नागव्रतेतुपूर्वदिनएवमध्यान्हव्यापिनीचेत्पूर्वैव उभयदिनमध्यान्हव्याप्तादिपक्षचतुष्टयेपंचमीयुतैवग्राह्या संकष्टचतुर्थी
तुचंद्रोदयव्यापिनीग्राह्या परदिनएवचंद्रोदयव्याप्तौपरैव उभयदिनेचंद्रोदयव्यापित्वेतृतीयायुतैवग्राह्या दिनद्वयेचंद्रोदयव्याप्त्यभावे
परैव इतिचतुर्थीनिर्णयोदशमोद्देशः पंचमीशुक्लपक्षेकृष्णपक्षेचकर्ममात्रेपिचतुर्थीविद्धाग्राह्या स्कंदोपवासेतुषष्ठीयुताग्राह्या नागव्रतेपं
चमीपरविद्धाग्राह्या परेद्युस्त्रिमुहूर्तन्यूनापंचमीपूर्वेद्युस्त्रिमुहूर्तन्यूनचतुर्थ्याविद्धातदापूर्वैव त्रिमुहूर्ताधिकचतुर्थीवेधेद्विमुहूर्तापिपरैव इतिपं
चमीनिर्णयएकादशोद्देशः षष्ठीस्कंदव्रतेपूर्वविद्धाग्राह्या अन्यव्रतेषुपरविद्धैव पूर्वेद्युः षण्मुहूर्तन्यूनपंचम्यावेधेपूर्वापि षष्ठीसप्तम्योरवि
वासरयोगेपद्मकयोगः इतिषष्ठीनिर्णयोद्वादशोद्देशः सप्तमीकर्ममात्रेषष्ठीयुतैवग्राह्या यदापूर्वेद्युरस्तमयपर्यंताषष्ठीतिदिवाषष्ठीविद्धानल
भ्यतेपरेद्युरष्टमीविद्धातदाचागत्यापरैव एवंतिथ्यंतरनिर्णयेष्वप्यूह्यम् इतिसप्तमीनिर्णयस्त्रयोदशोद्देशः व्रतमात्रेष्टमीशुक्लपक्षेपराकृष्णप

क्षेपूर्वा मिलितशिवशक्त्योरुल्लासे कृष्णापि परा बुधाष्टमी शुक्लपक्षे प्रातःकालमारभ्यापराण्हपर्यंतं यद्दिने मुहूर्तमात्रोपि बुधवासरयोगः साग्राह्या सायान्हकाले चैत्रमासे श्रावणादिमासचतुष्टये कृष्णपक्षे च न ग्राह्या सर्वकृष्णाष्टमीषु कालभैरवोद्देशेन केचिदुपवसंति तत्र मार्गशीर्षकृष्णाष्टम्यां भैरवजयंतीत्वा तद्दूर्न्निर्णयोविस्येन मध्यान्हव्यापिनी ग्राह्या दिनद्वये मध्यान्हव्याप्तौ पूर्वैव प्रदोषव्यापिनीति कौस्तुभे अतउभयदिने प्रदोषव्याप्तौ द्विविधवाक्याविरोधोऽस्मरेव पूर्वत्र प्रदोषव्याप्तिरेव परत्र मध्यान्ह एव तदा बहुशिष्टाचारानुरोधात्प्रदोषगा पूर्वैव यत्तु अर्कपर्वद्वये रात्रौ चतुर्दश्यष्टमीदिवेति वचनाद्दिवाभोजननिषेधमात्रपालनं नतु किंचिद्धृतं तत्र निषेधस्तु निवृत्त्यात्मा कालमात्रमपेक्षत इति वचनाद्भोजनकालव्यापिनीमष्टमीं त्यक्त्वा नवम्यां सप्तम्यां वा भोक्तव्यं इति भाति युक्तमयुक्तं वासाद्भिर्विचारणीयं इत्यष्टमीनिर्णयः चतुर्दशोद्देशः नवमी सर्वत्राष्टमीविद्धैव ग्राह्या इति नवमीनिर्णयः पंचदशोद्देशः दशमी तूपवासादौ नवमीयुतैव ग्राह्या पूर्वविद्धाया अलाभे उत्तरविद्धा ग्राह्या इति दशमीनिर्णयः षोडशोद्देशः अथैकादशीनिर्णयः तत्रैकादश्युपवासो द्विधा भोजननिषेधपरिपालनात्मको व्रतात्मकश्च आद्ये पुत्रवद्गृहस्थादीनां कृष्णपक्षेपि अधिकारः व्रतात्मकोपवासस्तु अपत्ययुक्तगृहस्थैश्च कृष्णपक्षे न कार्यः किंतु समंत्रकं व्रतसंकल्पमकृत्वा यथाशक्ति नियमयुतं भोजनवर्जनमेव कार्यं एवं तिथिक्षये शुक्लैकादश्यामपि ज्ञेयम् शयनीबोधिनीमध्यवर्तिकृष्णैकादशीषु सापत्यगृहस्थादीनां सर्वेषामधिकारः विष्णुसायुज्यकामैरायुःकामैः पुत्रकामैश्च काम्यव्रतं पक्षद्वयेपि कार्यं तत्र न कोपि निषेधः वैष्णवगृहीणां कृष्णैकादश्यपि नित्योपोष्या इदमेकादशीव्रतं शैववैष्णवसौरादीनां सर्वेषां नित्यं अकरणे प्रत्यवायश्रवणात् सापत्यादि

फलश्रवणात्काम्यंचभवति केचित्तुमुहूर्तादिमितदशमीसत्त्वेदशम्यामेवभोजनंकर्त्तव्यंसूर्योदयात्पूर्वमेवप्रवृत्तायांशुद्धाधिकाधिकद्वादशिकायांतुनैरंतर्येणोपवा
सद्वयंकार्यइतितिथिपालनमपिवदंति तन्नयुक्तं अष्टमवर्षादूर्ध्वमशीतितमवर्षपर्यंतंएकादशीव्रताधिकारः शक्तस्यतु अशीतेरूर्ध्वमप्यधिकारः सभर्तृकाणांस्त्रीणां
भर्त्रनुज्ञांपित्राद्यनुज्ञांविनोपवासव्रताद्याचरणेव्रतवैफल्यंभर्त्रायुःक्षयोनरकश्च अशक्तानांतु नक्तंहविष्यान्नमनोदनंवाफलंतिलाःक्षीरमथांबुचाज्यंयत्पंचगव्यंय
दिवापिवायुःप्रशस्तमत्रोत्तरमुत्तरंचेतिपक्षेषुशक्तितारतम्येनैकपक्षाश्रयणंनत्वेकादशीत्यागः प्रमादादिनैकादश्यामुपोषणाद्यकरणेद्वादश्यामपिव्रतंका
र्यं द्वादश्यामप्यकरणेयवमध्यचांद्रायणंप्रायश्चित्तं नास्तिक्यादकरणेपिपीलिकामध्यचांद्रायणं अशक्तपतिपुत्राद्युद्देशेनस्त्रीपुत्रभगिनीभ्रात्रादि
भिरेकादशीव्रताचरणेकृतुशतजंपुण्यं अथव्रतादिनिर्णयः तत्रव्रताधिकारिणोद्विविधाः वैष्णवाःस्मार्ताश्च तत्रयद्यपियस्यदीक्षास्तिवैष्णवीत्यादिलक्षण
युक्तावैष्णवास्तद्भिन्नाःस्मार्ताइतिमहानिबंधेषूक्तं तथापिस्वपारंपर्यप्रसिद्धमेववैष्णवत्वंस्मार्तत्वंचवृद्धामन्यंतइतिसिंधूक्तमेवसर्वदेशेसर्वशिष्टपरिगृ
हीतंप्रचरति वेधोपिद्विविधः अरुणोदयेदशमीवेधः सूर्योदयेतद्वेधश्च सूर्योदयात्प्राक्चतुर्घटिकात्मकोरुणोदयः सूर्योदयस्तुस्पष्टः तेनषट्पंचाश
द्घटिकानंतरंकलामात्रदशमीप्रवेशेऽरुणोदयवेधोवैष्णवविषयः षष्टिघटिकात्मकसूर्योदयोत्तरंपलादिमात्रदशमीसत्त्वेसूर्योदयवेधःस्मार्तविषयः
ज्योतिर्विदादिवादेनवेधादिसंदेहेतुबहुवाक्यविरोधेनब्राह्मणेषुविवादिषुएकादशींपरित्यज्यद्वादशींसमुपोषयेत् तथाचएकादशीद्विविधाविद्धाशुद्धा ९
च अरुणोदयवेधवतीविद्धा तांत्यक्त्वावैष्णवैर्द्वादश्येवउपोष्या अरुणोदयवेधरहिताशुद्धासाचचतुर्विधा एकादशीमात्राधिक्यवती १ द्वादशीमात्राधिक्यवती २

शुद्धा २

उभयाधिक्यवती ३ अनुभयाधिक्यवती ४ अत्राधिक्यं सूर्योदयोत्तरसत्त्वं तत्रोदाहरणं दशमीनाड्यः ५५ एकादशी ६०।१ द्वादश्याः क्षयः ५८ इयमेकादशीमात्राधि-
क्यवती वैष्णवैः परोपोष्या स्मार्तगृहस्थैः पूर्वा अथ दशमी ५५ एकादशी ५८ द्वादशी ६० इयं शुद्धा द्वादशीमात्राधिक्यवती अत्र वैष्णवानां द्वादश्यामुपोषणं
स्मार्तानां पूर्वा अथ दशमी ५५ एकादशी ६०।१ द्वादशी ५ इयं शुद्धा उभयाधिक्यवती अत्र सर्वैर्वैष्णवैः स्मार्तैश्च परैवोपोष्या अथ दशमी ५५ एकादशी ५७ द्वादशी
५८ इयमनुभयाधिक्यवती शुद्धा वैष्णवैः स्मार्तैश्च पूर्वैवोपोष्या इति संक्षेपतो वैष्णवनिर्णयः अथ स्मार्तनिर्णयः तत्र सूर्योदयवेधवती विद्धा तद्रहिता शुद्धा चेति
द्विविधापि प्रत्येकं चतुर्धा एकादशीमात्राधिक्यवती उभयाधिक्यवती द्वादशीमात्राधिक्यवती अनुभयाधिक्यवती चैवं अष्ट भेदा भवंति अत्रोदाहरणानि दशमी ५८
एकादशी ६०।१ द्वादश्याः क्षयः ५८ इयं शुद्धा एकादशीमात्राधिक्यवती दशमी ४ एकादशी २ द्वादश्याः क्षयः ५८ एवं विद्धा एकादशीमात्राधिक्यवती अत्रोभयत्रापि-
स्मार्तानां गृहिणां पूर्वैवोपोष्या यतिभिर्निष्कामैर्गृहिभिर्वनस्थैर्विधवाभिर्वैष्णवैश्च परैवोपोष्या विष्णुप्रीतिकामैः स्मार्तैरुपवासद्वयं कार्यमिति केचित् उभयाधिक्य-
वती शुद्धा यथा दशमी ५८ एकादशी ६०।१ द्वादशी ४ उभयाधिक्यवती विद्धा यथा दशमी २ एकादशी ३ द्वादशी ४ अत्र उभयत्रापि स्मार्तैर्वैष्णवैश्च सर्वैश्चाविशिष्टापरै-
वैकादश्युपोष्या द्वादशीमात्राधिक्यवती शुद्धा यथा दशमी ५८ एकादशी ५९ द्वादशी ६०।१ अत्र शुद्धत्वात्स्मार्तानामेकादश्यामेवोपवासो न द्वादश्यामिति माधवमतं
हेमाद्रिमते तु सर्वैः परा द्वादश्येवोपोष्या केचित्तु मुमुक्षुभिः स्मार्तैः परोपोष्येत्याहुः द्वादशीमात्राधिका विद्धा यथा दशमी १ एकादशी क्षयगामिनी ५८ द्वादश्यां वृद्धिः
६०।१ तत्रैकादश्या विद्धत्वात् शुद्धद्वादश्यामेव स्मार्तानामप्युपवासः एवं चोभयाधिक्ये द्वादशीमात्राधिक्ये च स्मार्तानां विद्धायास्त्यागो नान्यत्र वैष्णवानां तु षड्विधामप्या

पूर्वी

ध·सिं· धिक्यवतींत्यक्त्वा द्वादश्युपोष्या अनुभयाधिक्यवतीशुद्धायथा दशमी ५७एकादशी ५८ द्वादशी ५९ स्मार्तानामेकादश्यामेवोपवासोनद्वादश्यां वैष्णवानांतुवि प·
१० हृत्वात्द्वादश्यामेवोपवासः अनुभयाधिक्यवत्तीविद्धायथा दशमी २ एकादश्याःक्षयः ५६ द्वादशी ५५ अत्रापिस्मार्तानामेकादश्यामुपवासः अस्मिन्नुभयाना १
धिक्यवतीविद्धाचरमेभेदे प्रथमपक्षेदह्यइत्ययतिभिर्मुमुक्षुभिर्विधवाभिः परोपोष्या विष्णुप्रीतिकामैरुपवासद्वयंकार्यमितितुल्ययुक्त्याप्रतिभाति इदानींशिष्टास्तु
हेमाद्रिमतंनिष्कामत्वादिकंचानादृत्यमाधवमतेनैवसर्वस्मार्तनिर्णयमविशेषेणवदंतिनतुक्वचिदुपवासद्वयंशुद्धाधिकद्वादशि कार्यांसर्वेषामेकंपरोपवासं[illegible]वदंतीति
सर्वत्रदेशेषु प्रायोमाधवोक्तानुसारएवप्रचारइतिबोध्यं एतेनवैष्णवाष्टादशभेदानांस्मार्ताष्टादशभेदानांचनिर्णयः सर्वोपिगतार्थोभवतीतिविभावनीयं विस्तरस्तु
महाग्रंथेष्वनुसंधेयः अत्राष्टादशभेदानांपृथक्पृथगुदाहरणकथनेतन्निर्णयकथनेचबालानांव्यामोहमात्रंस्यादितिसनिर्णयः पृथगेवपत्रेलिखितास्त्यपितोनु
संधेयः अत्रार्धरात्रोत्तरंदशमीसत्वेकपालवेधोद्विपंचाशद्घटिकादशमीसत्वेछायावेधस्त्रिपंचाशद्घटित्वेदशम्याग्रस्तारव्योवेधश्चतुःपंचाशत्वेसंपूर्णारव्यःपंच
पंचाशत्वेपिवेधःषट्पंचाशत्वेमहावेधःसप्तपंचाशत्वेप्रलयारव्योष्टपंचाशत्वेमहाप्रलयएकोनषष्टित्वेघोरारव्यःषष्टित्वेराक्षसारव्यइतिवेधभेदानारदेनोक्ता
मध्वादिमतानुसारिभिःकैश्चिदेवकेचिदेवानुसृताः माधवाचार्यादिसर्वसंमतस्तुषट्पंचाशद्घटीवेधएवेतिज्ञेयं दशमीपंचदशघटीभिरेकादशीदूषितेतितद्
पवासातिरिक्तव्रते अथव्रतप्रयोगः उपवासात्पूर्वदिनेप्रातःकृतनित्यक्रियः दशमीदिनमारभ्यकरिष्येहंव्रतंतव त्रिदिनंदेवदेवेशनिर्विघ्नंकुरुकेशवेतिसंकल्प्य १०
मध्यान्हएकभक्तंकुर्यात् तत्रनियमाः कांस्यमांसमसूरदिवास्वापातिभोजनात्यंबुपानपुनर्भोजनमैथुनक्षौद्रानृतभाषणचणककोद्रवशाकपरान्नघृततैलति–

रुपिष्टतांबूलवर्जनादयः एकभक्तानंतरंकाष्ठेनदंतधावनंकुर्यात् निशिभूतल्पेशयित्वाप्रातरेकादश्यांपर्णादिनादंतधावनंकार्यंनतुकाष्ठेन स्नानादिनित्य
क्रियांतेपवित्रपाणिरुदङ्मुखोवारिपूर्णताम्रपात्रमादायसंकल्पंकुर्यात् एकादश्यांनिराहारोभूत्वाहमपरेहनि भोक्ष्यामिपुंडरीकाक्षशरणंमेभवा
च्युतेति अनेनमंत्रेणपुष्पांजलिंवाहरौदद्यात् अशक्तस्यत्वेकादश्यांजलाहारएकादश्यांक्षीरभक्षणमेकादश्यांफलाहारएकादश्यांनक्तभोजीस्यात्यूहेन
शक्त्यनुसारेणसंकल्पः शैवानांरुद्रगायत्र्यासंकल्पः सौराणांनित्यगायत्र्यानाम्नावासंकल्पः अयंसंकल्पः सूर्योदयोत्तरंदशमीसत्वेस्मार्तैरेकादश्यांरात्रौका
र्यः अर्धरात्रादुपरिदशम्यनुवृत्तौसर्वैरेकादश्यांमध्यान्होत्तरंकार्यः संकल्पोत्तरमष्टाक्षरमंत्रेणत्रिरभिमंत्रितंतज्जलंपिबेत् ततःपुष्पमंडपंकृत्वातत्रपुष्पै
र्गंधैस्तथा धूपैर्दीपैर्नैवेद्यकैःपरैः स्तोत्रैर्नानाविधैर्दिव्यैर्गीतवाद्यैर्मनोहरैः दंडवत्प्रणिपातैश्चजयशब्दैस्तथोत्तमैः हरिंसंपूज्यविधिवद्रात्रौकुर्यात्प्रजागरं
एकादश्यांनियमाः पाखंडिसंभाषणस्पर्शदर्शनवर्जनंब्रह्मचर्यसत्यभाषण दिवास्वापवर्जनादयः परिभाषोक्ताश्चज्ञेयाः पाखंडिदर्शनादौतुसूर्यंपश्येत्ततःशु
चिः संस्पर्शेतुबुधःस्नायाच्छुचिरादित्यदर्शनात् संभाष्यतान्शुचिषदंचिंतयेदच्युतंबुधइत्यादिप्रायश्चित्तं उपवासदिनेश्राद्धप्राप्तौश्राद्धशेषसर्वान्नैर्नैकंपात्रंप
रिविष्यतत्सर्वान्नावघ्राणंकृत्वापात्रंगवादिभ्योदेयं कंदमूलफलाहाराद्यनुकल्पेनोपवासकर्त्रातुस्वभक्षस्यैवफलादेःपितृब्राह्मणपात्रेषुपरिवेषणपूर्वकंतच्छेष
भक्षणंकार्यं एकादश्यांयदाभूपमृताहःस्यात्कदाचन तद्दिनंतुपरित्यज्यद्वादश्यामेवकारयेदित्यादिवचनानियथाचारंवैष्णवपराणिवैष्णवैः षोडशमहालय
करणपक्षेएकादश्यधिकरणकेद्वादश्यधिकरणंचमहालयंतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यमहालयद्वयंद्वादश्यांकार्यं काम्योपवासेसूतकप्राप्तौशरीरनियमा

स्वयं कृत्वा सूतकांते पूजादानब्राह्मणभोजनादिकं कार्यं । नित्योपवासे सूतकादिप्राप्तौ स्नात्वा हरिं प्रणम्य निराहारादिकं स्वयं कृत्वा पूजादिकं ब्राह्मणद्वारा
कार्यं दानादेर्लोपेन सूतकांते तु स्नानावश्यकत्वं एवं रजस्वलादिदोषेपि द्वादश्यां मातर्नित्यपूजां विधाय भगवते व्रतं समर्पयेत् अज्ञानतिमिरांधस्य व्रतेनाने
न केशव प्रसीद सुमुखो नाथ ज्ञानदृष्टिप्रदो भवेति तत्र मंत्रः दशम्यादिषूक्तानां नियमानां भंगे दिवास्वापे बहुशो जलपाने मिथ्याभाषणे वा तत्तन्नियमभं
गमुद्दिश्य नारायणाष्टाक्षरमंत्रजपमष्टोत्तरशतसंख्यया कुर्यात् अल्पदोषे नामशतत्रयजपः रजस्वलाचांडालरजकसूतिकादिशब्दस्य व्रतमध्ये
श्रवणेष्टोत्तरसहस्रगायत्रीजपः ततो नैवेद्यतुलसीमिश्रितान्नेन पारणं कार्यं आमलकीफलस्य पारणायां भक्षणे संभाष्यभाषणादिदोषनाशः पार
णं च द्वादश्युल्लंघने महादोषाद्द्वादशीमध्य एव कार्यं स्वल्पद्वादशीसत्त्वे रात्रिशेषे आमाध्यान्हांताः क्रियाः सर्वा अपकृष्य कार्याः अग्निहोत्रहोमस्य नापक
र्ष इति केचित् एवं श्राद्धस्यापि नापकर्षो रात्रौ श्राद्धनिषेधात् अतिसंकटे श्राद्धे प्रदोषादिव्रते च तीर्थजलेन पारणं कार्यं द्वादशीभूयस्त्वे द्वादशीप्रथमपादं हरि
वासरसंज्ञकमुल्लंघ्य पारणं कार्यं कलामात्राया अपि द्वादश्या अभावे त्रयोदश्यां पारणं द्वादश्यां मध्यान्होर्ध्वसत्त्वे मातर्मुहूर्तत्रयमध्य एव पारणं न मध्यान्हा
दौ इति बहवः बहूनां कर्मकालानां बाधापत्तेरपराण्ह एवेति केचित् द्वादश्यां सर्वमासेषु शुक्लायां कृष्णायां वा श्रवणयोगे शक्तेनैकादशीद्वादश्योर्द्वयोरप्युपवा
सः कार्यः अशक्तेनैकादश्यां फलाहाराद्यनुकल्पं कृत्वा श्रवणद्वादश्यामुपवासः कार्यः विष्णुशृंखलयोगसत्त्वे त्वेकादश्यामेव श्रवणद्वादशीप्रयुक्तमप्युपवा ११
सं कृत्वा द्वादश्यां श्रवणयोगरहितायां पारणं कार्यं द्वादश्याः श्रवणतोन्यूनत्वे श्रवणयुक्तायामपि द्वादश्यामेव पारणं द्वादश्युल्लंघने दोषात् विष्णुशृंख

लयोगादिनिर्णयोभाद्रपदमासगतश्रवणद्वादशीप्रकरणेवक्ष्यते दिवानिद्रापरान्नंचपुनर्भोजनमैथुने क्षौद्रंकांस्यामिषंतैलंद्वादश्यामष्टवर्जयेत् द्यूतक्री
धचणककोद्रवमाषतिलपिष्टमसूरनेत्रांजनमिथ्याभाषणलोभायासप्रवासभारवाहनाध्ययनतांबूलादीनिवर्जयेत् एतेचनियमाःकाम्यव्रते आवश्यकाःनि
त्यव्रतेतु शक्तिमांस्तुपुमान्कुर्यान्नियमंसविशेषणं विशेषनियमाशक्तोहोरात्रंभुजिवर्जितः निगृहीतेंद्रियःश्रद्धासहायोविष्णुतत्परः उपोष्यैकादशींपा
पान्मुच्यतेनात्रसंशयः अन्यभुंक्ष्वेतियोब्रूयाद्भुंक्तेवायःसनारकी एकादशीव्रताद्विष्णुसायुज्यंलभतेश्रियं इत्येकादशीव्रतनिर्णयः कार्यांतरेष्वेकादशी
द्वादशीयुतैवग्राह्या इत्येकादशीनिर्णयोद्देशः सप्तदशः द्वादशीत्वेकादशीविद्धाग्राह्या अथाष्टौमहाद्वादश्यः शुद्धाधिकैकादशीयुक्ताद्वादशीउन्मीलनी
संज्ञा द्वादश्येवशुद्धाधिकावर्धतेसावंजुली सूर्योदयेएकादशीततःक्षयगामिनीद्वादशीद्वितीयसूर्योदयेत्रयोदशीएवमेकाहोरात्रेतिथित्रयस्पर्शात्रिस्पृ
शासंज्ञाद्वादशी दर्शस्यपौर्णमास्यावायदादिनवृद्धिस्तदापक्षवर्धिनीसंज्ञा पुष्यर्क्षयुताजया श्रवणयुताविजया पुनर्वसुयुताजयंती रोहिणीयुतापाप
नाशिनी एताःपापक्षयमुक्तिकामउपवसेत् श्रवणयुतात्वेकादशीवन्नित्या एतास्वष्टस्वेकादशीद्वादश्योरेकत्वेतंत्रेणोपवासः पार्थक्येशक्तस्योपवासद्व
यं यस्त्वारब्धव्रतद्वयउपवासद्वयाशक्तश्चतस्यद्वादशीसमुपोषणाद्व्रतद्वयपुण्यलाभः तत्रश्रवणर्क्षयोगोमुहूर्तमात्रोपिग्राह्यः पुष्यादियोगःसूर्योद
यमारभ्यास्तमपर्यंतश्चेदुपवासः पारणंतुतिथिनक्षत्रसंयोगोपोषणेउभयतांतेन्यतरांतेवेतिसर्वसामान्यनिर्णयः इतिद्वादशीनिर्णयोद्देशः१८ त्रयो
दशीशुक्लापूर्वाकृष्णोत्तरा शनिवारादियुक्तांकांचिच्छुक्लत्रयोदशीमारभ्यसंवत्सरपर्यंतंप्रतिपक्षंत्रयोदशीषुशनिवारयुक्तास्वेवचतुर्विंशतिशुक्लत्रयोदशी

युग्माकर्त्तव्यं यत्प्रदोषसमये शिवपूजानक्तभोजनात्मकं प्रदोषव्रतं तत्र सूर्यास्तमानोत्तरं त्रिमुहूर्तात्मकप्रदोषव्यापिनी त्रयोदशी ग्राह्या दिनद्वये प्रदोषव्याप्तौ साम्येन तदेकदेशस्पर्शे वा उत्तरा वैषम्येणैकदेशस्पर्शे तदाधिक्यवती पूर्वापि ग्राह्या यदि देवपूजाभोजनपर्याप्तं तदाधिक्यं लभ्येत नो चेत्साम्यपक्षवदुत्तरैव उभयत्र सर्वथा व्याप्त्यभावेऽपि परैव इति त्रयोदशीनिर्णयोद्देशः १९ चतुर्दशी तु शुक्ला परा कृष्णा पूर्वा यत्तु प्रतिमासं कृष्णचतुर्दश्यां शिवरात्रिव्रतं काम्यमनुष्ठीयते तत्र महाशिवरात्रिवन्निशीथव्यापिन्येव ग्राह्या उभयत्र निशीथव्याप्तौ परा प्रदोषव्याप्तेराधिक्यात् केचित्प्रदोषमात्रव्यापिनी गृह्यते तत्र मूलं चिंत्यं यत्तु चतुर्दश्यां दिवाभोजननिषेध एव नित्यत्वात्सात्यते तत्र भोजनकालव्यापिनीं चतुर्दशीं त्यक्त्वा त्रयोदश्यां पंचदश्यां वा भोक्तव्यं शिवरात्रिव्रतिभिस्तु चतुर्दश्यामेव पारणा कर्तव्या न तत्र चतुर्दश्यष्टमी दिवेति भोजननिषेधप्राप्तिः विधिप्राप्तेर्निषेधाप्रवेशात् इति चतुर्दशीनिर्णयोद्देशो विंशः पूर्णिमास्यमावास्ये तु सावित्रीव्रतं विना परे ग्राह्ये यत्तु केश्चिच्छ्रावणी हुताशनी पूर्णिमास्योः कुलधर्मादौ पूर्वविद्धयोर्ग्राह्यत्वोक्तेः सर्वा पौर्णमासी कुलधर्मादौ पूर्वा गृह्यते तत्र मूलं मृग्यं अष्टादशनाडिकातो न्यूनचतुर्दशीसत्त्वे तादृशचतुर्दशीवेधस्य प्रत्नोऽष्टादशनाडीभिरिति वचनाद्दूषकत्वमतीतरस्तु वा तादृशस्थले कुलधर्मे पूर्वैव ग्राह्यत्वं अष्टादशनाडिकाधिकचतुर्दशीवेधे तु पूर्वविद्धा पौर्णमासी न ग्राह्येति मे प्रतिभाति अमावास्या भौमसोमवारयुता स्नानदानादौ महापुण्या एवं भानुयुता सप्तमी भौमयुता चतुर्थी च यत्तु सोमयुतामावास्यायामश्वत्थपूजाद्यात्मकं सोमवतीव्रतमनुष्ठीयते तत्रापराण्हपर्यंतं मुहूर्तमात्रयोगेपि व्रतं कार्यं दिनांत्यषट्घटिकात्मकसायान्हे योगे रात्रियोगे च न कार्यमिति शिष्टाचारः यतीनां क्षौरा

दावुदयेत्रिमुहूर्तव्यापिनीपौर्णमासीयात्द्या तृतीयमुहूर्तस्पर्शाभावेचतुर्दशीयुता इतिपंचदशीनिर्णयोद्देशः अथेष्टिकालः पक्षांताउपस्तव्याःपक्षाद्यायष्टव्याःउपवासोन्वाधानाख्यंकर्म पर्वणोयश्चतुर्थांशआद्याःप्रतिपदस्त्रयः यज्ञकालःसविज्ञेयः प्रातरुक्तोमनीषिभिः प्रतिपत्तुर्यचरणेनयष्टव्यमितिस्थितिः तत्रपर्वप्रतिपदोःपूर्णत्वेसंदेहाभावः पर्वण्यन्वाधानस्योत्तरदिनेयागस्ययथोक्तकाललाभात् पर्वणःखंडत्वेतुपर्वापेक्षयाप्रतिपदोन्हासवृद्धिघटिकागणयित्वा तदर्धंन्हासेपर्वणिवियोज्यवृद्धौसंयोज्यसंधिकालंज्ञात्वान्वाधानादिकालोनिर्णेतव्यः यत्रन्हासवृद्धीनस्तस्तत्रयथास्थितःस्पष्टएवसंधिः तत्रसंधिश्चतुर्विधः पूर्वाण्हसंधिर्मध्यान्हसंधिरपराण्हसंधीरात्रिसंधिश्चेति द्वेधाविभक्तदिनस्यपूर्वार्धंपूर्वाण्हः अपरार्धंपराण्हः पूर्वाण्हापराण्हसंधिभूतोघटिकाद्वयात्मकोमुहूर्तोमध्यान्हः आवर्त्तनापरपर्यायइतिकौस्तुभे उभयसंधिरेकपलात्मकएवमध्यान्होनतुघटिकाद्वयात्मकइतिप्रायेणेदानींशिष्टाचारः तत्रोक्तरीत्यान्हासवृद्ध्योर्वियोजनसंयोजनेननिर्णीतः पर्वप्रतिपदोःसंधिर्यदिपूर्वाण्हेमध्यान्हेवाभवतितदासंधिदिनात्पूर्वदिनेन्वाधानंसंधिदिनेयागः यद्यपराण्हेरात्रौवासंधिस्तदासंधिदिनेन्वाधानंतत्परदिनेयागः अथोदाहरणं पर्वसप्तदशघटीमितंप्रतिपदेकादशघटीमितातत्रषट्घटीमितः प्रतिपत्क्षयस्तदर्धंघटीत्रयंपर्वणिवियोजितंजातःसंधिश्चतुर्दशघटीमितः अयंत्रिंशद्घटीमिते दिनमानेपूर्वाण्हसंधिः अष्टाविंशतिघटीमितेतुदिनमानेयमेवमध्यान्हसंधिः अत्रसंधिदिनेयागः पूर्वदिनेन्वाधानं पर्व १४ प्रतिपत् १९ अत्रपंचघटिकावृद्धिः तदर्धंसार्धंघटीद्वयंपर्वणिसंयोजितंजातःसंधिःसार्धषोडशघटीमितः अयमपराण्हसंधिः अत्रसंधिदिनेन्वाधानंपरेद्युर्यागः अथात्रबालबोधार्थंप्रकारांत

रं सूर्योदयोत्तरं विद्यमानाः पर्वनाडिकाः प्रतिपन्नाडिकाश्चैकीकृताः सत्यो यदि दिनमानतोन्यूनास्तदा पूर्वाण्हसंधिः यदि दिनमानसमास्तदा मध्यान्ह
संधिः यदि दिनमानादधिकास्तदापराण्हसंधिरिति इत्थं सूर्योदयोत्तरमनुवर्तमानपर्वप्रतिपदोः क्षयवृद्धिभ्यामेव संध्यवलोकनमिदानींसर्वत्र शिष्टा
चारेषु प्रसिद्धं कौस्तुभादौ तु चतुर्दशीदिनस्थाउदयात्पूर्वं पर्वणोगतघटिकाउदयादेष्यघटिकाश्चैकीकृत्यैवं प्रतिपदः पर्वदिनस्थाउत्तरदिनस्थाश्च
घटिकाएकीकृत्य पर्वापेक्षया प्रतिपदोर्वृद्धिक्षयौ ज्ञेयौ तद्यथा चतुर्दशी २२ पर्व १७ चतुर्दशीदिनस्थाः पर्वनाडिकाः ३८ उत्तरदिनस्थाः १७ एकी
कृत्यजाताः ५५ पूर्वदिनस्थाः प्रतिपन्नाड्यः ४२ उत्तरदिनस्थाः ११ एकीकृत्यजाताः ५४ अत्रैका घटी प्रतिपत्क्षयस्तदर्धमर्धघटीपर्वणि वियोजिता
जाताः संधिः सार्धषोडशनाड्यः अयमपराण्हसंधिः प्रथममते त्वत्र पूर्वाण्हसंधिस्थितः तथा चतुर्दशी २४ पर्व १७ पूर्वगतनाड्यः ३६ एष्ययोगेजा
ताः ५३ प्रतिपत् ११ गतैष्ययोगेजाताः ५४ अत्र पूर्वोक्तरीत्या क्षयोदाहरणे एवैका घटी वृद्धिस्तदर्धसंयोजने सार्धसप्तदशनाडीमितोपराण्हसंधिः
एवं च पूर्वमते तन्मतयोरत्यंतं विरोधः वृद्धिक्षयादि सर्वं वैपरीत्यात् अत्र मते घटीद्वयाधिका वृद्धिः क्षयो वा न संभवतीति परेन्हि घटिकान्यूनास्तथै
वाभ्यधिकाश्च याइति बहुवचनमसंगतमिति दूषणं पुरुषार्थचिंतामणौ द्रष्टव्यं अथ पौर्णमास्यां विशेषः संगवकालादूर्ध्वं त्रयोदशादि घटीमारभ्या
र्धन्हात्पूर्वं संधौ सद्यस्कालापौर्णमासी तस्यां संधिदिने एवान्वाधानं यागश्च सद्योनुष्ठेयः इदं पौर्णमास्यां सद्यस्कालत्वं वैकल्पिकमिति केचित् अमावास्यायां
सर्वत्र द्व्यहकालत्वेन कदाचिदपि सद्यस्कालता पौर्णमास्याममायांचापराह्णसंधौ प्रतिपच्चतुर्थपादे यागो न दोषाय अमावास्यायामपराह्णसंधावपि

प्रतिपदित्रिमुहूर्ताधिकद्वितीयाप्रवेशेचंद्रदर्शनसंभवेनचंद्रदर्शनेयागनिषेधादमावास्यायामेवेष्टिश्चतुर्दश्यामन्वाधानंबौधायनादीनां अमावा
स्यायांसप्तघटीमितप्रतिपद्भावेचंद्रदर्शनेपिप्रतिपद्येवबौधायनैरिष्टिःकार्या आश्वलायनापस्तंबादीनांतुचंद्रदर्शननिषेधोनास्तीतिप्रतिपद्येवे
ष्टिः यत्रसंधिदिनेइष्टिस्तत्रसाप्रतिपद्येवसमापनीयानतुपर्वणि पर्वणियागसमाप्तौपुनर्यागःकर्तव्यः एवमेवस्मार्तेपार्वणस्थालीपाकनिर्णयः केचित्तु
स्मार्तेस्थालीपाकः प्रतिपद्येवसमापनीयइतिनियमोनास्ति पूर्वाण्हेएवस्थालीपाकंसमाप्यसंधेरूर्ध्वंप्रतिपदिब्राह्मणभोजनमात्रंकार्यं जयंतोपिसं
धिसन्निकृष्टेप्रातःकालएवस्थालीपाकमाहेतिविशेषमाहुः श्रौतेपिब्राह्मणभोजनमात्रंप्रतिपदिकार्यं अन्यत्तंत्रंपूर्वाह्णएवसमापनीयंनप्रतिपदेपक्षे
तिपुरुषार्थचिंतामणावुक्तं कात्यायनानांपौर्णमासेष्टिनिर्णयःपूर्वोक्तः सर्वसाधारणएवनतत्रकश्चिद्विशेषः इतिसिंध्वादिबहुग्रंथसंमतं अन्येतुपू
र्वाण्हसंधौसंधिदिनेन्वाधानंपरेन्हियागइतिपौर्णमासीविषयेकातीयानांविशेषमाहुः अथामावास्यायांकातीयानांविशेषः अमाविषयेत्रेधावि
भक्तदिनस्यप्रथमोभागःपूर्वाण्हः द्वितीयोभागोमध्यान्हः तृतीयोभागोपराण्हः तत्रत्रिसंधौप्रतिपद्दिनेचंद्रदर्शनेसत्यपिपरेषामिवकातीयाना
मपिसंधिदिनेपिंडपितृयज्ञोन्वाधानंचपरदिनेइष्टिरितिनिर्विवादं पूर्वाण्हेदिनद्वितीयभागाख्यमध्यान्हेचसंधौसंधिपूर्वेदिनेन्वाधानंपिंडपितृ
यज्ञोसंधिदिनेचेष्टिः तदाचतुर्दशीदिनेमावास्यायादिनतृतीयभागाख्यापराण्हे यदिपूर्णव्याप्तिस्तर्ह्यमायुक्तेपराण्हेपिंडपितृयज्ञइतिनसंदेहः
इतितृतीयभागाख्यापराण्हांत्यभागेपराण्हैकदेशेमावास्याव्याप्तिस्तर्ह्यमावास्यायांप्राप्तायांपिंडपितृयज्ञोनचतुर्दश्यामित्येकः पक्षः चतुर्दश्यं

तेभागेपिंडपितृयज्ञश्चंद्रस्यपरमक्षीणत्वादित्यपरः पक्षः अथापराण्हसंधौचत्वारः पक्षाः संधिदिनेएवदिनतृतीयभागाख्यापराण्हेमायाः पूर्णव्याप्तिरितिप्रथमः पक्षः यथाचतुर्दशी २९ अमा ३० प्रतिपत् २९ दिनमानंत्रिंशत् ३० अत्रसंधिदिनेन्वाधानंपितृयज्ञोपरदिनेयागः संधिपूर्वदिनेएवोक्तापराण्हेमायाः पूर्णव्याप्तिरितिद्वितीयः पक्षः यथाचतुर्दशी २० अमा २२ प्रतिपत् २४ दिनं ३० अत्रसंधिदिनात्परदिनेमुहूर्तत्रयात्मकप्रातः कालेप्रतिपत्त्वादत्रयावच्छिन्नयागकालालाभात्संधिदिनेन्वाधानपितृयागौप्रतिपदिचेष्टिरितिकौस्तुभमतं त्रिमुहूर्ताद्वितीयाचेत्प्रतिपद्यापराण्हिकौ अन्वाधानंचतुर्दश्यांपरतः सोमदर्शनादितिवचनाच्चतुर्दश्यांपिंडपितृयज्ञोपवासौसंधिदिनेचेष्टिरितिपरमतं अथापरंद्वितीयपक्षोदाहरणं चतुर्दशी १८ अमा १८ प्रतिपत् १९ दिनं २७ अत्रप्रतिपद्दिनेप्रातः पादत्रयावच्छिन्नयागकालाभावात्संधिदिनेएवसर्वमतेकात्यायनानामिष्टिः पूर्वदिनेपिंडपितृयज्ञोपवासौदिनद्वयेसाम्येनवैषम्येणवैकदेशव्याप्तिरितितृतीयः पक्षः यथाचतुर्दशी २५ अमा २५ प्रतिपत् २४ दिनमानं ३० इयंसाम्येनापराण्हव्याप्तिः अत्रकौस्तुभमतपरमतोक्तरीत्याद्वेधानिर्णयः यथाचतुर्दशी २५ अमा २० प्रतिपत् १७ दिनं २७ इयमपिसाम्येनैकदेशव्याप्तिः अत्रसर्वमतेसंधिदिनेएवकातीयेष्टिः पूर्वदिनेचपिंडपितृयज्ञोपवासौ अथवैषम्येणैकदेशव्याप्तिः चतुर्दशी २५ अमा २३ प्रतिपत् २३ दिनं ३० अत्रापिपूर्वोक्तमतद्वयेनद्वेधानिर्णयोज्ञेयः यथावाचतुर्दशी २५ अमा २२ प्रतिपत् १८ दिनं ३० इयमपिवैषम्येणैकदेशव्याप्तिः अत्रापिसर्वमतेसंधिदिनेकातीयेष्टिश्चतुर्दश्यामुपवासपिंडपितृयज्ञौ यथावाचतुर्दशी २५ अमा २७ प्रतिपत् २१ दिनं ३० अत्र

संधिदिनेन्वाधानयागौप्रतिपदीष्टिः संधिदिनेएवैकदेशव्याप्तिरितिचतुर्थःपक्षः यथाचतुर्दशी ३७अमा २६प्रतिपत् २३दिनं ३० यथावाचतुर्दशी २० अमा
२२ प्रतिपत् १७दिनं २७अत्रोभयत्रापिसंधिदिनेएवपिंडपितृयज्ञान्वाधानेयागस्तुपरेन्हिप्रतिपदि एवंचकात्यायनमतेपिसर्वत्रोदाहरणेचंद्रदर्शननिषेध
प्रतिपालनंनसंभवति किंतुकुत्रचिन्निषेधादरात्सर्वत्रयागादिकंक्वचित्तुचंद्रदर्शनवत्येवदिने एवंपिंडपितृयज्ञोपीतिध्येयं दर्शश्राद्धार्थममावास्यानि
र्णयः सर्वसाधारणः पृथगेववक्ष्यते अथसामगानामिष्टेर्निर्णयः तत्रपौर्णमासीसर्वसाधारणापूर्वोक्तैव अमावास्यायांतुरात्रिसंधौप्रतिपद्येवचं
द्रदर्शनेपियागः अपराण्हसंधौतुप्रातः षड्घटिकात्मकप्रतिपदाद्यपादत्रयरूपयागकालालाभेप्रतिपदिचंद्रदर्शनेपीष्टिः संधिदिनेचोपवासपितृय
ज्ञौ उक्तयागकालालाभेप्रतिपदिचंद्रदर्शनेपीष्टिः संधिदिनेचोपवासपितृयज्ञौ उक्तयागकालालाभेसंधिदिनेयागः पूर्वदिनेचतुर्दश्यांपितृयज्ञोपवासौ
एवंचसामगैरपिचंद्रदर्शननिषेधः कात्यायनवदेवयथासंभवंपालनीयः इतिसामगनिर्णयः इतियागकालनिर्णयोद्देशः २२अथपिंडपितृयज्ञका
लः तत्राश्वलायनानांयस्मिन्नहोरात्रेअमावास्याप्रतिपदोःसंधिस्तद्दिनापराण्हे पंचधाविभक्तदिनचतुर्थभागरूपेपिंडपितृयज्ञः सचापराण्हसंधाव
न्वाधानदिनेभवति मध्यान्हे पूर्वाण्हेवासंधौयागदिनेयागोत्तरमपराण्हेभवतियदाहोरात्रसंधौतिथिसंधिस्तदान्वाधानदिनेएवपिंडपितृयज्ञः एवमाप
स्तंबहिरण्यकेशिमतानुसारिणामपिसंधिदिनेएवपितृयज्ञः सचापराण्हे [illegible]र्येवाकार्यःअपराण्हश्चपंचधाविभक्तदिनचतुर्थभागोनवधाविभक्त
दिनसप्तमभागोवासांख्यायनकात्यायनसामगानामन्वाधानदिनेएवपिंडपितृयज्ञः पूर्वमेवोक्तः सत्रेधाविभक्तदिनतृतीयभागरूपेपराण्हेकार्यः

धिहक्ष स

गृह्याग्निमतां बह्वृचानां दर्शश्राद्धपिंडपितृयज्ञयोरेकस्मिन्दिने प्राप्तौ व्यतिषंगेनानुष्ठानं व्यतिषंगो नामोभयोः सहानुष्ठानप्रयोगः खंडपर्वणि तु पूर्वेद्युः केवलदर्शश्राद्धमुत्तरेऽह्नि केवलः पिंडपितृयज्ञः श्रौताग्निमतां तु केवलपिंडपितृयज्ञ एव दक्षिणाग्नौ कार्यो न व्यतिषंगेण श्रौताग्निमतां खंडपूर्णे दर्शे इत्थं क्रमः आदावन्वाधानं ततो वैश्वदेवस्ततः पिंडपितृयज्ञस्ततो दर्शश्राद्धमिति अस्मिन्नेव काले जीवत्पितृकेण साग्निकेन होमांतं वा पितुः पित्रादित्रयोद्देशेन पिंडसहितो वा पिंडपितृयज्ञः कार्यः यद्वा पिंडपितृयज्ञो नैवारब्धव्यः इष्टिलोपे पादकृच्छ्रं प्रायश्चित्तं इष्टिद्वयलोपेऽर्धकृच्छ्रं इष्टित्रयलोपे भिन्नाधानात्तु नराधानं पिंडपितृयज्ञलोपे वैश्वानरेष्टिः प्रायश्चित्तं इष्टिस्थाने समहोतारं होष्यामीति संकल्प्य तन्मंत्रेण चतुर्गृहीताज्येन पूर्णाहुतिर्वा कार्या इति पिंडपितृयज्ञोद्देशः २२ अथ श्राद्धामावास्या निर्णीयते पंचधा विभक्तदिनचतुर्थभागाख्यापराह्णव्यापिन्यमावास्या दर्शश्राद्धे ग्राह्या पूर्वेद्युरेव परेद्युरेव वा पराह्णकार्त्स्न्येनैकदेशेन वा व्यापित्वे सैव ग्राह्या उभयदिनेऽप्यपराह्णवैषम्येणैकदेशव्यापित्वे याधिकव्यापिनी सा ग्राह्या दिनद्वये साम्येनैकदेशव्याप्तौ तिथिक्षये पूर्वा तिथिवृद्धौ तिथिसाम्ये च परा त्र समव्याप्तौ तिथिवृद्धिक्षयसाम्योदाहरणानि चतुर्दशी १९ अमा २३ दिनं ३० अत्र दिनद्वयेऽपि समा पंचघटिकैकदेशव्याप्तिश्चतुर्दश्यपेक्षया चतुर्घटिकाभिरमाया वृद्धिसत्त्वादुत्तरा ग्राह्या तथा चतुर्दशी २३ अमा १९ अत्रैकाघटिकासमाव्याप्तिर्घटिकाचतुष्टयेन तिथिक्षयात्पूर्वा ग्राह्या अथ चतुर्दशी २१ अमा २१ अत्र घटीत्रयेण दिनद्वयेंऽशतः समाव्याप्तिस्तिथेस्तु वृद्धिक्षयाभावेन समत्वात्परा ग्राह्या दिनद्वये पूर्णापराह्णव्याप्तौ तिथिवृद्धित्वात्परा ग्राह्या यदा दिनद्वयेऽप्यपराह्णस्पर्शाभावस्तदा गृह्याग्निमद्भिः श्रौताग्निमद्भिश्च सिनीवालीसंज्ञिका चतुर्दशीमिश्रा पूर्वा ग्राह्या

निरग्निकेस्त्रीशूद्रादिभिश्च कुहूसंज्ञिकाप्रतिपन्मिश्रापराह्याप्त्येति माधवाचार्यसंमतो दर्शनिर्णयोमायः सर्वत्र शिष्टैराद्रियते पुरुषार्थचिंतामणौ
बह्वृचैस्तैत्तिरीयैश्च साग्निकैरपराण्हव्याप्त्यसत्त्वेपि पिष्टिदिनात्पूर्वदिने एव दर्शश्राद्धं कार्यं तथा चेद्दिनद्वये कार्त्स्न्येनापराण्हव्याप्तौ परत्रैव दर्शः एकदेशे
द्व
नापराण्हव्याप्तौ प्रतिपद्वृद्ध्या प्रतिपदीष्टावुत्तरत्रैव दर्शः द्वितीयदिने एवापराण्हव्याप्तौ तु यदि प्रतिपत्क्षयवशाद्दर्शदिने एवेष्टिप्राप्तिस्तदा बह्वृचानां सि
नीवाली तैत्तिरीयाणां कुहूप्राप्त्या सामगानां विकल्पेन द्वयं यदा पूर्वदिने पराण्हेधिका व्याप्तिः परदिनेल्पा तदा सामगानां पूर्वा तैत्तिरीयाणामुत्तरा उभयत्रा
पराण्हस्पर्शाभावेपि सामगानां पूर्वा तैत्तिरीयाणां परेत्याद्युक्तं दर्शे दर्शश्राद्धवर्षश्राद्धयोर्दर्शमासिकयोर्दर्शश्राद्धोदकुंभश्राद्धयोश्च संपाते देवताभेदाच्छ्रा
द्धद्वयं कार्यं तत्रादौ मासिकाब्दिकादिश्राद्धं कृत्वा पाकांतरेण दर्शश्राद्धं कार्यं वैश्वदेवश्चाब्दिकादिश्राद्धशेषेण पृथक्पाकेन वा दर्शश्राद्धात्साकं भवति आहि
ताग्निस्तु वैश्वदेवं पिंडपितृयज्ञं च कृत्वाब्दिकं कुर्यात् दर्शश्राद्धमनुपनीतविधुरप्रवासस्थैरपि कार्यं अमाश्राद्धातिक्रमेन्यूषुणा चमिति ऋचं शतवारं जपे
त् इति दर्शनिर्णयोद्देशः २४ इष्टिस्थालीपाकौ पौर्णमास्यामारब्धव्यौ न तु दर्शे आधानगृहप्रवेशनीयहोमानंतरमेव पौर्णमास्यां यदि दर्शपौर्णमा-
सारंभः क्रियते तदा मलमासयोषमासशुक्रास्तादिदोषो नास्ति तत्रातिक्रमे तु शुद्धमासादिप्रतीक्षेत्येके सर्वथा शुद्धकाल एवारंभ इत्यपरे इतीष्ट्यादि
प्रारंभनिर्णयोद्देशः २५ अथविकृतिकालः तास्त्रिविधाः नित्या आग्रयणचातुर्मास्याद्याः नैमित्तिक्यो जातेष्ट्यादयः काम्याः सौर्यादयः एताः पुरुषार्थाः
एवं क्रत्वंगभूता अपि द्विविधाः नित्या नैमित्तिकाश्च तत्र विकृतिषु सद्यस्कालत्वद्व्यहकालत्वयोर्विकल्पः एवं पर्वणि शुक्लपक्षगतदेवनक्षत्रेषु वा कर्तव्या इति

विकल्पः तत्रपर्वणिकरणपक्षेपराण्हादिसंधौसंधिदिनेसद्यस्कालांद्व्यहकालांवाविकृतिंकृत्वाप्रकृतेरन्वाधानं मध्यान्हेपूर्वाह्णेवासंधौसंधिदिनेप्रकृतिं
समाप्यसद्यस्कालएववाविकृतिःकार्या कृत्तिकादीनिविशाखांतानिचतुर्दशनक्षत्राणिदेवनक्षत्राणीत्युच्यंते आग्रयणेविशेषोद्वितीयपरिच्छेदेवक्ष्यते
अन्वारंभणीयेष्टिश्चतुर्दश्यांकार्या इतिविकृतिसामान्यनिर्णयः २६ पशुयागस्तुवर्षर्तौश्रावण्यादिचतुर्णांपर्वणामन्यतमेपर्वणिदक्षिणायनदिनेउत्तरा
यणदिनेवाकार्यः तत्रस्कंदपर्वणिविकृतिसामान्योक्तपर्वनिर्णयः इतिपशुयागोद्देशः २७ अथचातुर्मास्यकालः तत्प्रयोगेचत्वारःपक्षाः फाल्गुन्यांचै
त्र्यांवापौर्णमास्यांवैश्वदेवपर्वकृत्वा चतुर्षुमासेष्वाषाढ्यादिष्वेकैकंपर्वेत्येवंयावज्जीवमनुष्ठानमितियावज्जीवपक्षः उत्कर्षेणासंवत्सरपर्यंतमनु
ष्ठायसवनेष्ट्यापशुयागेनवासोमयागेनवासमापनंसांवत्सरपक्षः प्रथमेहनिवैश्वदेवपर्वचतुर्थदिनेवरुणप्रघासपर्व अष्टमनवमयोःसाकमेध
पर्व द्वादशेशुनासीरीयपर्वेतिद्वादशाहपक्षः पंचभिर्दिनैःसमासोयथाप्रयोगपक्षः द्वादशाहयथाप्रयोगपक्षयोरुदगयनेशुक्लपक्षेदेवनक्षत्रेप्रार
भ्यशुक्लपक्षएवसमाप्तिरितिबहवः कृष्णपक्षेवासमाप्तिरितिकेचित् द्वादशाहपंचाहपक्षयोरपिसवनेष्ट्यादिनासमापनेकृतेसकृत्करणं तदभावे
प्रतिवत्सरमनुष्ठानं क्वचिदेकाहिकप्रयोगपक्षोप्युक्तःसचचैत्र्यादिषुचतसृषुपौर्णमासीषु कस्यांचिद्भवति क्वचित्तुसप्ताहपक्षः सयथा द्व्यहेवैश्वदेवप
र्व तृतीयदिनेवरुणप्रघासः चतुर्थेप्रहमेधीया पंचमेमहाहवींषि षष्ठेपितृयज्ञादिसाकमेधपर्वशेषःसप्तमेशुनासीरीयपर्वेति अत्रशुक्लपक्षादिः
पंचाहपक्षोक्तःकालः इतिचातुर्मास्यकालनिर्णयोद्देशः २८ काम्येष्टीनांविकृतिसामान्यनिर्णयानुसारेणपर्वण्यनुष्ठानंशुक्लपक्षस्यदेवनक्षत्रेवाजा

तेष्टिस्तुपत्न्याविंशतिरात्र्यात्मककर्मानधिकाराख्यजननाशौचनिवृत्तौसत्यांपर्वणिकार्या गृहदाहेष्ट्यादिनिमित्तकेष्टीनांनिमित्तानंतरमनुष्ठानेपर्वाद्यपेक्षानास्ति तदसंभवेपर्वापेक्षा क्रत्वर्थानांनित्यानांक्रतुनासहैवानुष्ठानंनतत्रपृथक्कालापेक्षा हविर्दोषोद्देशादिनैमित्तिकक्रत्वर्थेष्टयस्तुस्विष्टकृदुत्तरंसमिष्टयजुषः प्राक्निमित्तस्मरणे तदानीमेव तदीयतंत्रोपजीवनेननिर्वापप्रभृतिकार्याः तदनंतरंस्मरणेतत्प्रयोगंसमाप्यपुनरन्वाधानादिविधिनाकार्याः इतिकाम्यनैमित्तिकादीष्टीनांनिर्णयोद्देशः २९ आधानंतुपर्वणिनक्षत्रेचोक्तं तत्रसंकल्पप्रभृतिपूर्णाहुतिपर्यंतप्रयोगपर्याप्तंपर्वग्राह्यं तदसंभवेगार्हपत्याधानाद्याहवनीयाधानपर्यंतंविद्यमानंग्राह्यं एवंनक्षत्रस्यापिनिर्णयः दिनद्वयेकर्मकालव्याप्तिपर्वसत्त्वेयत्रोक्तनक्षत्रयोगस्तद्ग्राह्यं वसंतर्तुपर्वोक्तनक्षत्रेत्येतत्त्रितयसन्निपातेप्रशस्ततमं ऋत्वभावेमध्यमं केवलेपर्वणिनक्षत्रेवाधमं नक्षत्राणितुकृत्तिकारोहिणीविशाखापूर्वाफाल्गुनीउत्तराफाल्गुनीमृगोत्तराभाद्रपदेतिसप्ताश्वलायनसूत्रोक्तानि कृत्तिकारोहिणीत्र्युत्तरामृगपुनर्वसुपुष्यपूर्वाफाल्गुनीपूर्वाषाढाहस्तचित्राविशाखानुराधाश्रवणज्येष्ठारेवतीतिसूत्रांतरोक्तानि सोमपूर्वाधानेतुनर्तुपृच्छेन्ननक्षत्रमितिवचनात्सोमकालानुरोधेनैवाधानंनतत्रपृथक्कालविचारः इत्याधानकालोद्देशः ३० अथग्रहणनिर्णयः चंद्रसूर्यग्रहणंयावच्चाक्षुषदर्शनयोग्यंतावत्पुण्यकालः अतोग्रस्तास्तस्थलेस्तोत्तरंद्वीपांतरेग्रहणसत्त्वेपिदर्शनयोग्यत्वाभावान्नपुण्यकालः एवंग्रस्तोदयेउदयात्पूर्वंनतुपुण्यकालः मेघादिप्रतिबंधेनचाक्षुषदर्शनासंभवेशास्त्रादिनास्पर्शमोक्षकालोज्ञात्वास्नानदानाद्याचरेत् रविवारेसूर्यग्रहश्चंद्रवारेचंद्रग्रहश्चूडामणिसंज्ञस्तत्रदानादिकमनंतफलं ग्रहस्पर्शकालेस्नानंमध्येहोमः सुरार्चनंश्राद्धंचमुच्यमानेदानंमुक्तेस्नानमितिक्रमः तत्रस्नानजले

षुतारतम्यं शीतमुष्णोदकात्पुण्यमपारक्यं परोदकात् भूमिष्ठमुद्धृतात्पुण्यंततः प्रस्रवणोदकं ततोपि सारसंपुण्यंततःपुण्यंनदीजलं ततस्तीर्थनदीगं
गापुण्यापुण्यस्ततोंबुधिरिति ग्रहणेस्नानंचसचैलंकार्यं सचैलत्वंमुक्तिस्नानपरमितिकेचित् मुक्तिस्नानाभावेसूतकित्वानपगमः ग्रहणेस्नानममंत्र
कं सुवासिनीभिःस्त्रीभिरशिरस्स्नानंकार्यं शिष्टस्त्रियस्तुग्रहणेषुशिरःस्नानंकुर्वंतिजाताशौचेमृताशौचेच ग्रहणनिमित्तंस्नानदानश्राद्धादिकार्यमेव
स्नानेनैमित्तिके प्राप्तेनारीयदिरजस्वला पात्रांतरिततोयेनस्नानंकृत्वाव्रतंचरेत् नवस्त्रपीडनंकुर्यान्नान्यद्वासश्चधारयेत् त्रिरात्रमेकरात्रंवासमुपोष्यग्र
हणेस्नानदानाद्यनुष्ठानेमहाफलं एकरात्रपक्षेग्रहणादिनात्पूर्वदिनेउपवासइतिकेचित् ग्रहणसंबंधाहोरात्रउपवासइत्यपरे पुत्रवद्गृहिणोग्रहणसंक्रां
त्यादौनोपवासः पुत्रवत्त्वेनकन्यावानपिग्राह्यइतिकेचित् ग्रहणेदेवपितृतर्पणंकार्यमितिकेचित् सर्वेषामेववर्णानांसूतकंराहुदर्शने तेनग्रहणकाले
स्पृष्टवस्त्रादेः क्षालनादिनाशुद्धिःकार्या अत्रगोभूहिरण्यधान्यादिदानंमहाफलं तपोविद्योभययुक्तंमुख्यंदानपात्रंसत्पात्रेदानात्पुण्यातिशयःसर्वं
गंगासमंतोयंसर्वेव्याससमाद्विजाः सर्वंभूमिसमंदानंग्रहणेचंद्रसूर्ययोरित्युक्तिःपुण्यसामान्याभिप्रायाअतएवसममब्राह्मणेदानंद्विगुणंब्राह्मण
ब्रुवे श्रोत्रियेशतसाहस्रंपात्रेत्वानंत्यमश्नुतेइतितारतम्यमुक्तं अब्राह्मणेसंस्कारादिरहितेजातिमात्रे ब्राह्मणेदानंयथोक्तफलं गर्भाधानादिसंस्कारयु
तोवेदाध्ययनाध्यापनरहितोब्राह्मणब्रुवस्तत्रदानमुक्तंद्विगुणफलं वेदाध्ययनादियुतेश्रोत्रियेसहस्रफलं विद्यासदाचरणादियुतेपात्रेनंतफलमि
त्यर्थः ग्रहणेश्राद्धमामेनहेम्नावाकार्यं संपन्नश्चेत्पक्वान्नेनकुर्यात् सूर्यग्रहणेतीर्थयात्रांगश्राद्धवद्घृतप्रधानान्नेनश्राद्धंकार्यं ग्रहणेश्राद्धभोक्तु

महादोषः ग्रहणेस्नानदानादिकंसंपन्नेनकार्यं चंद्रसूर्यग्रहेतीर्थेमहापर्वादिकेतथा मंत्रदीक्षांप्रकुर्वाणोमासर्क्षादीन्नशोधयेत् मंत्रदीक्षाप्रकारस्तं-
त्रेद्रष्टव्यः दीक्षाग्रहणमुपदेशस्याप्युपलक्षणं युगेयुगेतुदीक्षासीदुपदेशःकलौयुगे चंद्रसूर्यग्रहेतीर्थेसिद्धक्षेत्रेशिवालये मंत्रमात्रप्रकथनमुपदे
शःसउच्यते मंत्रग्रहणेसूर्यग्रहणमेवमुख्यं चंद्रग्रहणेदारिद्र्यादिदोषोक्तेरितिकेचित् चंद्रसूर्योपरागेचस्नात्वापूर्वमुपोषितः स्पर्शादिमोक्षपर्यं
तंजपेन्मंत्रंसमाहितः जपाद्दशांशतोहोमस्तथाहोमाच्चतर्पणं होमाशक्तौजपंकुर्याद्धोमसंख्याचतुर्गुणं मूलमंत्रमुच्चार्यतदंतेद्वितीयांतंमंत्रदेव
तानामोच्चार्यामुकांदेवतामहं तर्पयामिनमइतियवादियुक्तजलांजलिभिस्तर्पणंहोमदशांशेनकार्यं एवंनमोंतमूलमंत्रमुक्त्वामुकांदेवतामहम
भिषिंचाम्यनेनेत्युच्चार्यजलेनस्वमूर्ध्न्यभिषिंचेदितिमार्जनतर्पणंदशांशेनकार्यं मार्जनदशांशेनब्राह्मणभोजनं एवंजपहोमतर्पणमार्जनविप्रभोजनात्मक
पंचप्रकारंपुरश्चरणं तर्पणाद्यसंभवेतत्तत्संख्याचतुर्गुणोजपएवकार्यः एवंचग्रहणेपुरश्चरणप्रकारोग्रस्तोदयेग्रस्तास्तेचनसंभवति पुरश्चरणांगोपवा
सःपुत्रवद्गृहिणापिकार्यः पुरश्चरणकर्तुःस्नानदानादिनैमित्तिककर्मलोपेप्रत्यवायप्रसंगान्नैमित्तिकंस्नानदानादिकंभार्यापुत्रादिप्रतिनिधिद्वाराका
र्यं अत्रेत्थमितिकर्तव्यता स्पर्शकालात्पूर्वंस्नात्वामुकगोत्रोमुकशर्माहंराहुग्रस्तेदिवाकरेनिशाकरेवामुकदेवतायाअमुकमंत्रसिद्धिकामोग्रासादिमु
क्तिपर्यंतममुकमंत्रस्यजपरूपंपुरश्चरणंकरिष्येइतिसंकल्पंचकृत्वासनबंधन्यासादिकंचस्पर्शात्पूर्वमेवविधायस्पर्शादिमोक्षपर्यंतंमूलमंत्रंजपंकु
र्यात् ततःपरदिनेस्नानादिनित्यकृत्यंविधायामुकमंत्रस्यकृतेतद्ग्रहणकालिकामुकसंख्याकपुरश्चरणजपसांगतार्थंतद्दशांशहोमतद्दशांशत

पणतद्दशांशमार्जनतद्दशांशब्राह्मणभोजनानिकरिष्येइतिसंकल्प्यहोमादिकंतत्तच्चतुर्गुणद्विगुणान्यतरजपंवाकुर्यात् ग्रहणकालेचतत्सोरि
तः पुत्रादिरमुकशर्मणोमुकगोत्रस्यामुकग्रहणस्पर्शस्नानजनितश्रेयः प्राप्त्यर्थंस्पर्शस्नानंकरिष्येइत्यादिसंकल्पपूर्वकंतदीयस्नानदानादिकं
कुर्यात् पुरश्चरणमकुर्वद्भिरपिगुरूपदिष्टःस्वस्वेष्टदेवतामंत्रजपोगायत्रीजपश्चावश्यंग्रहणेकार्योन्यथामंत्रमालिन्यंग्रहणकालेशयनेकृतेरोगी
मूत्रेदारिद्र्यंपुरीषेकृमिर्मैथुनेग्रामसूकरोभ्यंगेकुष्ठीभोजनेनरकइति पूर्वपक्वान्नंग्रहणोत्तरंत्याज्यं एवंग्रहणकालस्थितजलपानेपादकृच्छ्रा
भिधानाज्जलमपित्याज्यं कांजिकंतक्रंघृततैलपाचितमन्नंक्षीरंचपूर्वसिद्धंग्रहणोत्तरंग्राह्यं घृतेसाधितंगोरसेषुग्रहणकालेकुशान्तरायंकुर्या
त् अथवेधविचारः सूर्यग्रहेग्रहणप्रहरादर्वाक्यामचतुष्टयंवेधः चंद्रग्रहेतुप्रहरत्रयं तथाचदिनप्रथमप्रहरेसूर्यग्रहेपूर्वरात्रिप्रहरचतुष्टये
नभोक्तव्यं द्वितीययामेग्रहणेरात्रिद्वितीययामादौनभोक्तव्यं एवंरात्रिप्रथमप्रहरेचंद्रग्रहेदिनद्वितीययामादौनभुंजीत रात्रिद्वितीययामा-
दौग्रहणेदिनतृतीययामादौनभुंजीत बालवृद्धातुरविषयेतुसार्द्धप्रहरात्मकोमुहूर्तत्रयात्मकोवावेधः शक्तस्यवेधकालेभोजनेत्रिदिनमुपो
षणंप्रायश्चित्तं ग्रहणकालेभोजनेप्राजापत्यंप्रायश्चित्तं चंद्रास्तग्रस्तोदयेतुयामचतुष्टयवेधात्पूर्वंदिवानभुंजीत केचित्तुचंद्रपूर्णमंडलग्रा
सेयामचतुष्टयंवेधएकदेशग्रासेयामत्रयमित्याहुः ग्रस्तास्तेतु ग्रस्तावेवास्तमानंतुरवींदूप्राप्नुतोयदि परेद्युरुदयेस्नात्वाशुद्धोभ्यवहरेन्नरः
अत्रस्नात्वाशुद्धः इत्युक्त्याशुद्धमंडलदर्शनकालिकस्नानात्पूर्वमशुद्धिप्रतिपादनाज्जलाहरणपाकादिकंशुद्धबिंबोदयकालिकस्नानात्पूर्वंनका

सं३प॰वि॰कौदन्नू

र्यमितिभाति सूर्यग्रस्तास्तादौपुत्रवद्गृहिणउपवासनिषेधात्तेनषण्मुहूर्तात्मकंवेधंत्यक्त्वाग्रहणात्पूर्वंभोक्तव्यमितिकेचित् पुत्रवद्गृहिणापितत्रोपवासएव
कार्यइतिमाधवमतमेवतुशिष्टाचारानुसृतंयुक्तं सूर्यग्रस्तास्तेचंद्रग्रस्तोदयेचाहिताग्निनान्वाधानंविधायजलेनव्रतंकार्यंनतुभोजनंचंद्रग्रस्तास्तेउ
त्तरदिनेसंध्याहोमादौनदोषः तत्राल्पकालेनशास्त्रतोमुक्तिनिश्चयेमुक्त्यनंतरंस्नात्वाहोमादिकंकर्तव्यं चिरकालेनमुक्तौहोमकालातिक्रमप्रसंगाद्ग्र
स्तोदयइवग्रहणमध्येएवसंध्याहोमंचकृत्वाशास्त्रतोमुक्तिकालेस्नात्वाब्रह्मयज्ञादिनित्यकर्मकर्तव्यमितिभाति दर्शेग्रहणनिमित्तकश्राद्धेनैवदर्शश्रा
द्धसंक्रांतिश्राद्धानांप्रसंगसिद्धिर्भवति ग्रहणदिनेपित्रादेर्वार्षिकश्राद्धप्राप्तौसतिसंभवेन्नेनैवकार्यं ब्राह्मणाद्यलाभेनासंभवेत्वामेनहेम्नावाकार्यं स्व
जन्मराशेस्तृतीयषष्ठैकादशदशमराशिस्थितंग्रहणंशुभप्रदं द्वितीयसप्तनवमपंचमस्थानेषुमध्यमं जन्मचतुर्थाष्टमद्वादशराशिस्थितमनिष्ट
प्रदं यस्यजन्मराशौजन्मनक्षत्रेवाग्रहणंतस्यविशेषतोनिष्टप्रदं तेनगर्गाद्युक्ताशांतिःकार्या अथवाबिंबदानंकार्यं तद्यथा चंद्रग्रहेरजतमयंचंद्र
बिंबंसुवर्णमयंनागबिंबंचकृत्वासूर्यग्रहेसौवर्णंसूर्यबिंबंनागबिंबंचकृत्वा घृतपूर्णताम्रपात्रेकांस्यपात्रेवानिधायतिलवस्त्रदक्षिणासहितंसंपाद्य
ममजन्मराशिजन्मनक्षत्रस्थितासुकृग्रहसूचितसर्वानिष्टप्रशांतिपूर्वकमेकादशस्थानस्थितग्रहसूचितशुभफलावाप्तयेबिंबदानंकरिष्येइतिसं
कल्प्यसूर्यचंद्रयाराहुंचध्यात्वानमस्कृत्य तमोमयमहाभीमसोमसूर्यविमर्दन हेमताराप्रदानेनममशांतिप्रदोभव विधुंतुदनमस्तुभ्यंसिंहिका
नंदनाच्युत दानेनानेननागस्यरक्षमांवेधजाद्भयादितिमंत्रमुच्चार्य इदंसौवर्णंराहुबिंबंनागंसौवर्णंरविबिंबंराजतंचंद्रबिंबंवाघृतपूर्णकांस्यपात्रनि

हितंयथाशक्तितिलवस्त्रदक्षिणासहितंग्रहणसूचितारिष्टविनाशार्थंशुभफलप्राप्त्यर्थंचतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदानवाक्येनपूजितब्राह्मणायदद्यात् एवं
चतुर्थाद्यनिष्टस्थानेष्वपिदानंकार्यमितिभाति यस्यजन्मराश्यादिग्रहणंतेनराहुग्रस्तरवींदुबिंबंनावलोकनीयं इतरजनैरपिपरजलादिव्यवधानेनैव
ग्रस्तबिंबंद्रष्टव्यंनसाक्षात् मंगलकार्येषुपूर्णग्रासेचंद्रग्रहेद्वादश्यादितृतीयांतंदिनसप्तकंवर्ज्यं सूर्यपूर्णग्रासेएकादश्यादिचतुर्थ्यंतदिनानिवर्ज्यानि
खंडग्रहणेचतुर्दश्यादिदिनत्रयंवर्ज्यं ज्योतिर्निबंधेषुग्रासपादतारतम्येनदिनाधिक्योनत्वंतारतम्येनयोजितं ग्रस्तास्तेपूर्वदिनत्रयंवर्ज्यं ग्रस्तोदये
परदिनत्रयंवर्ज्यं ग्रहणनक्षत्रंषण्मासेपूर्णग्रासेवर्ज्यं पादादिग्रासेसार्धमासादितारतम्येनयोज्यं पूर्वसंकल्पितस्यद्रव्यस्यग्रहणोत्तरंदानेतद्द्विगुणं
देयंभवति इतिग्रहणनिर्णयोद्देशः समुद्रेपौर्णिमामावास्यादिपर्वसुस्नायात् भृगुभौमदिनेस्नानंवर्जयेत् अश्वत्थसागरौसेव्यौनस्पर्शौस्तु
कदाचन अश्वत्थंमंदवारेचसागरंपर्वणिस्पृशेत् नकालनियमःसेतौसमुद्रस्नानकर्मणि समुद्रस्नानप्रयोगोन्यत्रज्ञेयः इतिधर्मसिंधुसारेसमुद्र-
स्नानोद्देशः३२ तिथिविशेषेनक्षत्रविशेषेवारादौचविधिनिषेधाः सप्तम्यांनस्पृशेत्तैलंनीलवस्त्रंनधारयेत् नचाप्यामलकैःस्नानंनकुर्यात्कलहंनरः सप्त
म्यांनैवकुर्वीतताम्रपात्रेणभोजनं नंदातिथिष्वभ्यंगोवर्ज्यः रिक्तासुक्षौरंवर्ज्यं जयासुमांसंशूद्राद्यैर्वर्ज्यं पूर्णासुस्त्रीवर्ज्या रविवारेभ्यंगोभौमवारे
क्षौरंबुधेयोषिच्चवर्ज्या चित्राहस्तश्रवणेषुतैलंवर्ज्यं विशाखाप्रतिपत्सुक्षौरंवर्ज्यं मघाकृत्तिकास्तूत्तरासुस्त्रीनसेव्या तिलभक्षणंतिलतर्पणंचसप्त
म्यांन नारिकेलमष्टम्यामलाबुंनवम्यांपटोलंदशम्यांनिष्पावमेकादश्यांमसूरंद्वादश्यांवार्ताकंत्रयोदश्यांवर्ज्यं पूर्णिमादर्शसंक्रांतिचतुर्दश्यष्टमीषुच

पोप०

नरश्चांडालयोनौस्यात्तैलस्त्रीमांससेवनात् पूर्णिमादर्शसंक्रांतिद्वादशीषुश्राद्धदिनेचवस्त्रंनपीडयेत् रात्रौमृदंगोमयमुदकंचनाहरेत् गोमूत्रंमदोषकालेनगृण्हीयात् अमादिपर्वस्ववश्यंशांत्यर्थंतिलहोमःस्यादात्मरक्षणायदानादिकंचकुर्यात् पर्वसुनाधीयीत शौचाचमनब्रह्मचर्यादिसेवीस्यात् प्रतिपद्दर्शषष्ठीनवमीतिथिषुश्राद्धदिनेजन्मदिनेव्रतेचोपवासेचरविवारेमध्यान्हस्नानसमयेचकाष्ठेनदंतधावनंवर्ज्यं अलाभेदंतकाष्ठानांनिषिद्धेपिदिनेतथा अपांद्वादशगंडूषैः पत्रैर्वाशोधयेन्मुखं अत्रसर्वत्रनिषेधेषुतिथ्यादिकंतत्कालव्यापिग्राह्यम्

इतिधर्मसिंधुसारेतिथ्यादौविधिनिषेधसंग्रहोद्देशस्त्रयस्त्रिंशत्तमः ३३

मीमांसाधर्मशास्त्रज्ञाः सुधियोनलसाबुधाः कृतकार्याः प्राङ्निबंधैस्तदर्थंनायमुद्यमः येपुनर्मंदमतयोलसाअज्ञाश्चनिर्णयं धर्मंविदितुमिच्छंतिरचितस्तदपेक्षया निबंधोयंधर्मसिंधुसारनामासुबोधिनः अमुनाप्रीयतांश्रीमद्विठ्ठलोभक्तवत्सलः सर्वत्रमूलवचनानीह्यज्ञेयानितद्विचारश्च कौस्तुभनिर्णयसिंधुश्रीमाधवकृतनिबंधेभ्यः प्रेम्णासद्भिर्ग्रंथःसेव्यःशब्दार्थतःसदोषोपि संशोध्यवापिहरिणासुदाममुनिस्सतुषपृथुकमुष्टिरिव

इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेप्रथमपरिच्छेदःसमाप्तः श्रीरामचंद्रार्पण

इतिधर्माब्धिप्रथमपरिच्छेदःसमाप्तः

अथधर्माब्धिद्वितीयपरिच्छेदप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः श्रीपांडुरंगंविबुधांतरंगंनौमींदिरामाधवमंदिरांच॥ सतामनंतंहितमाममनंतंगुरुंगरिष्ठांजननींवरिष्ठाम्॥१॥का
शीनाथाभिधेनात्रानंतोपाध्यायसूनुना सामान्यंनिर्णयंप्रोच्यविशेषेणापिनिर्णयः २ संगृह्यतेधर्मसिंधुसाराख्येकालगोचरे ग्रंथेप्र
स्फुटबोधायपुनरुक्तिर्नदूषणम् ३ प्रथमपरिच्छेदेमासविशेषानपेक्षसामान्यतस्तिथ्यादिनिर्णयमभिधायास्मिन्द्वितीयपरिच्छेदेचै-
त्रादिमासविशेषोपादानेनप्रतिपदादितिथिषुविहितसंवत्सरकृत्यनिर्णयसारंगृह्णीमः अत्रशुक्लप्रतिपदादिरमांतएवमासःप्रा
येणदाक्षिणात्यैराद्रियतइतितमेवाश्रित्यनिर्णयउच्यते अत्रकिंचित्पूर्वपरिच्छेदोक्तमपिपुनर्विशेषोक्तिभिर्दृढीक्रियतइतिपुन
रुक्तिर्नदोषाय तत्रमेषसंक्रांतौपूर्वाःपराश्चदशदशनाड्यःपुण्यकालः रात्रौत्वर्धरात्रात्प्राक्संक्रमेपूर्वदिनोत्तरार्धेपुण्यम् अर्धरा
त्रात्परतःसंक्रमेउत्तरदिनस्यपूर्वार्धेपुण्यम् अर्धरात्रेसंक्रमेदिनद्वयंपुण्यम् अथतिथिनिर्णयः तत्रचैत्रशुक्लप्रतिपदिवत्सरा
रंभः तत्रौदयिकीप्रतिपद्ग्राह्या दिनद्वयेउदयव्याप्तावव्याप्तौवापूर्वा॥ चैत्रमलमासत्वेवत्सरारंभनिमित्तकंतैलाभ्यंगसंकल्पादौ
नूतनवत्सरनामकीर्तनाद्यारंभंचमलमासप्रतिपद्येवकुर्यात् प्रतिगृहंध्वजारोपणंनिंबपत्राशनंवत्सरादिफलश्रवणंनवरात्रारंभो
नवरात्रोत्सवादिनिमित्ताभ्यंगादिश्चशुद्धमासप्रतिपदिकार्यः वत्सरारंभनिमित्तकस्तैलाभ्यंगः शुद्धप्रतिपद्येवेतिमयूखेउक्तम् अस्यां १
तैलाभ्यंगोनित्यः अकरणेप्रत्यवायोक्तेः अस्यामेवप्रतिपदिदेवीनवरात्रारंभः अत्रपरयुतामुहूर्तमात्रापिप्रतिपद्ग्राह्या अत्रमु

हूर्तपरिमाणम् मुहूर्तमन्होरात्रेभ्यप्रोचुः पंचदशंलवमित्युक्तं सर्वत्रज्ञेयम् पारणादिविशेषनिर्णयः शारदनवरात्रवद्बोध्यः अत्रैवप्रपा
दानम्॥ तत्रमंत्रः प्रपेयंसर्वसामान्याभूतेभ्यः प्रतिपादिता अस्याःप्रदानात्पितरस्तृप्यंतुहिपितामहाः अनिवार्यंततोदेयंजलंमास
चतुष्टयम् प्रपांदातुमशक्तेनप्रत्यहमुदकुंभोद्विजगृहेदेयः तत्रमंत्रः एषधर्मघटोदत्तोब्रह्मविष्णुशिवात्मकः अस्यप्रदानात्सफ
लामप्रसंतुमनोरथाः इयमेवप्रतिपत्कल्पादिरपि एवंवैशाखशुक्लतृतीयाफाल्गुनकृष्णातृतीयाशुक्लाचैत्रपंचमीमाघेत्रयोदशीका-
र्तिकेसप्तमीमार्गशीर्षेनवमीएताअपिकल्पादयोबोध्याः आसुश्राद्धाद्धासितृप्तिः चैत्रशुक्लप्रतिप न्मत्स्यजयंतीत्येके चैत्रेदधि
क्षीरघृतमधुवर्जनंदंपतीपूजनात्मकंगौरीव्रतकार्यम्। चैत्रशुक्लद्वितीयायांनिशामुखेबालेंदुपूजनाद्यात्मकंचंद्रव्रतम् अस्यामेवद
मनकेनगौरीशिवपूजनं चैत्रशुक्लतृतीयायांगौरीशिवयुतांसंपूज्यांदोलनव्रतंमासपर्यंतंकार्यम् अत्रतृतीयामुहूर्तमात्रापिपरा द्विती
यायुक्तानकार्या चतुर्थीयुतायांवैधृत्यादियोगेऽपिसैवकार्या द्वितीयायोगनिषेधस्यबलत्वात् अस्यामेवतृतीयायांश्रीरामचंद्रस्य
दोलोत्सवमारभ्यमासपर्यंतंपूजापूर्वकंमांदोलनंकार्यम् एवंदेवतांतराणामपि इयमेवतृतीयामन्वादिरपि अत्रैवसर्वमन्वादिनिर्ण
यउच्यते तत्रमन्वादयश्चैत्रशुक्लतृतीयापौर्णमासीच ज्येष्ठपौर्णिमा आषाढस्यशुक्लदशमीपौर्णमासीच श्रावणस्यकृष्णाष्टमी भा-
द्रपदस्यशुक्लतृतीया आश्विनस्यशुक्लनवमी कार्तिकस्यशुक्लद्वादशीपौर्णमासीच पौषेशुक्लएकादशी माघेशुक्लसप्तमी फाल्गुनस्य

पौर्णमास्यमावास्याचेनि चतुर्दशज्ञेयाः एतास्तु मन्वादयः शुक्लपक्षस्थाः दैवे पित्र्ये कर्मणि पूर्वाह्णव्यापिन्यो ग्राह्याः पूर्वाह्णोत्र द्वैधावि
भक्तदिनपूर्वो भागस्तत्रैव श्राद्धादिविधानात् दैवान्मानुषाद्वापराधात्पूर्वाह्णे श्राद्धाद्यनुष्ठानासंभवे पराह्णव्यापिन्यो ग्राह्याः दिनपूर्वार्द्धे
पराह्णे वा श्राद्धाद्यनुष्ठेयम् ननु दिनोत्तरार्द्धगत मध्यान्हभागे इति तासयंम् कृष्णपक्षस्थे तु दैवे पित्र्ये च कर्मणि पंचधा विभक्तदिनचतु
र्थभागाख्यापराह्णव्यापिन्यो ग्राह्यास्त्वे मन्वादिषु पिंडरहितं श्राद्धं कार्यम् अत्र श्राद्धैर्द्विसहस्रवर्षं पितॄणां तृप्तिः मन्वादिश्राद्धं च नित्यम् अ
तएतदकरणे त्वं भुवः प्रतिमानमित्यृक्मंत्रस्य शतवारं जले जपः प्रायश्चित्तं कार्यम् एवं षण्णवतिश्राद्धान्यपि नित्यानि तानि च अमा १२
युग ४ मनु १४ क्रांति १२ धृति १२ पात १२ महालयाः १५ अष्टका ५ अन्वष्टका ५ पूर्वेद्युः ५ श्राद्धैर्नवतिश्च षडिति ज्ञेयानि अथ दशाव
तारजयंत्यः चैत्रशुक्लतृतीयायामपराह्णे मत्स्योत्पत्तिः वैशाखपूर्णिमायां सायं कूर्मोत्पत्तिः भाद्रपदशुक्लतृतीयायामपराह्णे व
राहोत्पत्तिः वैशाखशुक्लचतुर्दश्यां सायं नारसिंहावतारः भाद्रपदशुक्लद्वादश्यां मध्यान्हे वामनप्रादुर्भावः वैशाखशुक्लतृतीयायां म-
ध्यान्हे परशुरामोद्भवः प्रदोषे इति बहवः चैत्रशुक्लनवम्यां मध्यान्हे दाशरथी रामव्यक्तिः श्रावणकृष्णाष्टम्यां निशीथे श्रीकृष्णावि
र्भावः आश्विनशुक्लदशम्यां सायं बुद्धो भूत् श्रावणशुक्लषष्ठ्यां सायं कल्किर्जात इति तत्तत्कालव्यापिन्यो ग्राह्याः अत्र मत्स्यकूर्मव-
राहबुद्धकल्किनामाषाढादिमासांतराण्येकादश्यादितिथ्यंतराणि मातरादिकालांतराणि च वचनांतरानुसारेणोक्तानि कल्पभेदेन

व्यवस्थापनीयानिस्वस्वगृहीतपक्षानुसारेणतत्तदुपासकैरुपोष्याणि श्रीरामकृष्णनृसिंहजयंत्यएवनित्याः सर्वैरुपोष्याः चैत्रशुक्लचतुर्थ्यांमध्यान्हव्यापिन्यांलड्डुकादिभिः श्रीगणेशमर्चयित्वादमनकारोपणंकुर्यात् विघ्ननाशंसर्वान्कामान्प्राप्नुयात् चैत्रशुक्लपंचम्यामनंतादिनागान्पूजयित्वाक्षीरसर्पिर्नैवेद्यंदद्यात् अस्यामेवपंचम्यांलक्ष्मीपूजनं अत्रैवोच्चैःश्रवादिपूजनात्मकंहयव्रतमुक्तं अत्रसर्वत्रपंचमीसामान्यनिर्णयानुसारेणग्राह्या एवमग्रेपि यत्रविशेषानिर्णयोनोच्यते तत्रप्रथमपरिच्छेदोक्तएवनिर्णयोनुसंधेयः षष्ठ्यांस्कंदस्यदमनकारोपणं सप्तम्यांभास्करस्यदमनकपूजनंनवम्यांदेव्याः सर्वदेवानांपौर्णमास्यामित्यन्यत्रविस्तरः चैत्रशुक्लाष्टम्यांभवान्याउत्पत्तिः तत्रनवमीयुताग्राह्या अत्रपुनर्वसुयुताष्टम्यामष्टाशोककलिकाप्राशनं तत्रमंत्रः त्वामशोकनराभीष्टमधुमाससमुद्भव पिबामिशोकसंतप्तोमामशोकंसदाकुर्विति अत्रैवयोगविशेषेकृत्यं पुनर्वसुबुधोपेताचैत्रेमासिसिताष्टमी प्रातस्तुविधिवत्स्नात्वावाजपेयफलंलभेदिति चैत्रशुक्लनवमीरामनवमी चैत्रशुक्लनवम्यांपुनर्वसुयुतायांमध्यान्हेकर्कलग्नेमेषस्थेसूर्येउच्चस्थेग्रहपंचकेश्रीरामजन्मश्रवणात् अस्यांमध्यान्हव्यापिन्यामुपोषणंकार्यम् पूर्वेद्युरेवमध्यान्हेसत्वेसैवग्राह्या दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्तावव्याप्तौवापरा अष्टमीविद्धायानिषेधात् अतः पूर्वेद्युःसकलमध्यान्हव्यापिनीमपित्यक्त्वामध्यान्हैकदेशव्यापिन्यपिपरैवग्राह्या केचित्त्वष्टमीविद्धांमध्यान्हव्यापिनींपुनर्वसुयुतामपित्यक्त्वापरेद्युस्त्रिमुहूर्तापिनवमीसर्वैरप्युपोष्या यदितुदशम्यान्हासवशेनपारणादि

आ

नेस्मार्तानामेकादशीव्रतप्राप्तिस्तदास्मार्तैरष्टमीविद्धोपोष्या वैष्णवैर्मुहूर्तत्रययद्युतापरैवोपोष्या शुद्धायानवम्याअलाभेमुहूर्तत्रय
न्यूनत्वेवासर्वैरष्टमीविद्धैवोपोष्येत्याहुः इदंव्रतंनित्यंकाम्यंच अथव्रतप्रयोगः अष्टम्यामाचार्यंसंपूज्यश्रीरामप्रतिमादा
नंकरिष्येहंद्विजोत्तम॥ तत्राचार्योभिवप्रीतः श्रीरामोसित्वमेवमे इतिप्रार्थ्य नवम्याअंगभूतेन एकभक्तेनराघव इक्ष्वाकुवंशतिल
कप्रीतोभवभवप्रियेत्येकभक्तंसंकल्प्यसाचार्योहविष्यंभुंजीत पूजामंडपंतत्रवेदिंचकृत्वानवम्यांप्रातःउपोष्यनवमींत्वद्ययामे
ष्वष्टसुराघव तेनप्रीतोभवत्वंमेसंसारात्त्राहिमांहरे इत्युपोषणंसंकल्प्य इमांस्वर्णमयींरामप्रतिमांत्वांप्रयत्नतः श्रीरामप्री
तयेदास्येरामभक्तायधीमते इतिप्रतिमादानंसंकल्पयेत् श्रीरामनवमीव्रतांगभूतांषोडशोपचारैः श्रीरामपूजांकरिष्ये इतिसं
कल्प्य वेदिकायांसर्वतोभद्रेकलशंसंस्थाप्य तत्रपूर्णपात्रेसवस्त्रेग्न्युत्तारणादिविधिनाप्रतिमायांश्रीरामंप्रतिष्ठाप्यपुरुषसूक्ते
नषोडशोपचारैः संपूज्यपुष्पपूजांते रामस्यजननीचासि राममात्मकमिदंजगत् अतस्त्वांपूजयिष्यामिलोकमातर्नमोस्तुते इ
तिकौसल्यांसंपूज्य ॐनमोदशरथायेतिदशरथंसंपूज्यसर्वपूजांसमाप्यमध्यान्हेफलपुष्पजलादिपूर्णेनशंखेनार्घ्यंदद्यात् त
त्रमंत्रः दशाननवधार्थायधर्मसंस्थापनायच॥ दानवानांविनाशायदैत्यानांनिधनायच परित्राणायसाधूनांजातोरामःस्वयं
हरिः गृहाणार्घ्यंमयादत्तंभ्रातृभिःसहितोनघेति रात्रौजागरणंकृत्वाप्रातर्नित्यपूजांविधायमूलमंत्रेणपायसाष्टोत्तरशताहुती

कृत्वापूजांविसृज्याचार्यप्रतिमांदद्यात् इमांस्वर्णमयींरामप्रतिमांसमलंकृतां शुचिवस्त्रयुगच्छन्नांरामोहंराघवायते श्रीरामप्रीतये दास्येतुष्टोभवतुराघवः इतिमंत्रः तवप्रसादंस्वीकृत्यक्रियतेपारणामया व्रतेनानेनसंतुष्टःस्वामिन्भक्तिंप्रयच्छमे इतिप्रार्थ्य नवम्यांतेपारणांकुर्यात् इदंव्रतंमलमासेनकार्यम् एवंजन्माष्टम्यादिव्रतमपिनकार्यं अस्यामेवनवम्यांदेवीनवरात्रसमाप्तिःकार्या एतन्निर्णयआश्विननवरात्रनवमीवत् चैत्रशुक्लैकादश्यांकृष्णास्यांदोलनोत्सवः दोलारूढंप्रपश्यंतिकृष्णंकलिमलापहं अपराधसहस्रैस्तुमुक्तास्तेधूननेकृते तावत्तिष्ठंतिपापानिजन्मकोटिकृतान्यपि क्रीडंतेविष्णुनासार्धंवैकुंठेदेवपूजिताइत्यादि कृत्तन्महिमा चैत्रशुक्लद्वादश्यांविष्णोर्दमनोत्सवः सचपारणाहे पारणाहेनलभ्येतद्वादशीघटिकापिचेत् तदात्रयोदशीग्रात्यापवित्रदमनार्पणेइत्युक्तेः शिवस्यचतुर्दश्यांकार्यः अथप्रयोगः उपवासदिनेनित्यपूजांकृत्वादमनकस्यानंगत्वाक्रमे पातमाद्यायचंदनादिनासंपूज्यश्रीकृष्णपूजार्थंत्वांनेष्येइतिप्रार्थ्यप्रणमेत् अन्यदेवतास्तुयथादैवतमूहः ततोदमनकंगृहमानीयपंचगव्येनशुद्धोदकेनचप्रक्षाल्यदेवाग्रेस्थापयित्वातस्मिन्नेवदमनकेःशोककालवसंतकामान्काममात्रंघागंधादिभिःपूजयेत् तत्रनमोस्तुपुष्पबाणायजगदाल्हादकारिणे मन्मथायजगन्नेत्रेरतिप्रीतिप्रियायचेतिकामावाहनमंत्रः कामभस्मसमुद्भूतरतिबाष्पपरिप्लुत ऋषिगंधर्वदेवादिविमोहकनमोस्तुतेइतिदमनकमुपस्थाय ॐ कामायनमइतिमंत्रेणसपरिवारायकामरूपिणेदमनका

यगंधाद्युपचारान्दद्यात् ततोरात्रौदेवंसंपूज्याधिवासनंकुर्यात्तद्दिनं देवाग्रेसर्वतोभद्रंसंपाद्यतत्रकलशंसंस्थाप्यतत्रधौतवस्त्रा
च्छन्नंदमनकंवैणवपटलेस्थापितंनिधाय पूजार्थंदेवदेवस्यविष्णोर्लक्ष्मीपतेः प्रभो दमनत्वमिहागच्छसांनिध्यंकुरुतेनमइतिदम
नकदेवतामावाह्यप्राणाद्यष्टदिक्षुक्लींकामदेवायनमोह्रींरत्यैनमः १ क्लींभस्मशरीरायनमोह्रींरत्यैनमः २ क्लींअनंगायनमोह्रींरत्यै०
३ क्लींमन्मथायनमोह्रींरत्यै०४ क्लींवसंतसखायनमोह्रींरत्यै०५ क्लींस्मरायनमोह्रींरत्यै०६ क्लींइक्षुचापायनमोह्रींरत्यै०७ क्लींपुष्पबाणा-
स्त्रायनमोह्रींरत्यै०८ इतिपूजयेत् तत्पुरुषायविद्महेकामदेवायधीमहि तन्नोनंगः प्रचोदयात्॥ इतिगायत्र्यादमनकमष्टोत्तरशत
मभिमंत्र्यगंधादिभिः संपूज्य ह्रींनमइतिपुष्पांजलिंदत्वानमोस्तुपुष्पबाणायेतिपूर्वोक्तावाहनमंत्रेणनमेत् क्षीरोदधिमहानागशय्या
वस्थितविग्रह प्रातस्त्वांपूजयिष्यामिसन्निधौभवतेनमइतिदेवंप्रार्थ्यपुष्पांजलिंदत्वातस्यामेकादश्यांरात्रौजागरणंकुर्यात् प्रातर्नि
त्यपूजांकृत्वापुनर्देवंसंपूज्यदूर्वागंधाक्षतयुतांदमनमंजरीमादायमूलमंत्रंपठित्वा देवदेवजगन्नाथवांछितार्थप्रदायक हृत्स्थान्पू
रयमेविष्णोकामान्कामेश्वरीप्रिय इदंदमनकंदेवगृहाणमदनुग्रहात् इमांसांवत्सरींपूजांभगवन्परिपूरय पुनर्मूलंजप्त्वादेवेदम
नमर्पयेत् ततोयथाशोभंदत्वांगदेवताभ्योदत्वादेवंप्रार्थयेत् मणिविद्रुममालाभिर्मंदारकुसुमादिभिः इयंसांवत्सरीपूजातवास्तु
गरुडध्वज वनमालांयथादेवकौस्तुभंसंततंहृदि तद्वद्दामनकीमालांपूजांचहृदयेवह जानताजानतावापिनकृतंयत्तवार्चनं त

त्सर्वंपूर्णतांयातुत्वत्प्रसादाद्रमापते जितंतेपुंडरीकाक्षनमस्तेविश्वभावन हृषीकेशनमस्तेस्तुमहापुरुषपूर्वज मंत्रहीनं-
क्रियाहीनमित्यादिचसंप्रार्थ्यपंचोपचारैर्देवंसंपूज्यनीराज्यब्राम्हणेभ्योदमनंदत्वास्वयंशेषंसंधार्यसकृत्सुहृद्युतःपारणंकुर्यात्

मंत्रदीक्षारहितैर्नाम्नार्पणीयं अस्यगौणकालःश्रावणमासावधिः नेदंमलमासेभवति शुक्रास्तादौतुकर्तव्यं इतिदम
नारोपणविधिः अस्यामेवभारते अहोरात्रेणद्वादश्यांचैत्रेविष्णुरितिस्मरन् पुंडरीकमवाप्नोतिदेवलोकंचगच्छतीति चैत्र-
शुक्लत्रयोदश्यामनंगपूजनव्रतं तत्रत्रयोदशीपूर्वविद्धाग्राह्या अथचतुर्दश्यांनृसिंहस्यदोलनोत्सवः अत्रैवशिवस्यैकवीरायाः
भैरवस्यचदमनकैःपूजनं अत्रचतुर्दशीपूर्वविद्धापराण्हव्यापिनीग्राह्या अपराण्हव्याप्त्यभावेपराण्हस्पर्शिन्यपिपूर्वाग्राह्या तद
भावेपराग्राह्या चैत्रपौर्णमासीसामान्यनिर्णयात्पराग्राह्या पूर्वोक्ततत्तिथौदमनकपूजनाकरणेस्यामेवसर्वदेवानांदमनकपूज-
नं चैत्र्यांचित्रायुतायांचित्रवस्त्रदानंसौभाग्यदं रविगुरुवारमंदवारयुतचैत्र्यांस्नानश्राद्धादिभिरश्वमेधपुण्यं चैत्रस्यशुक्लैका
दश्यांपौर्णमास्यांवामेषसंक्रांतिमारभ्यवावैशाखस्नानारंभः तत्रमंत्रः वैशाखंसकलंमासंमेषसंक्रमणेरवेः प्रातःसनियमःस्नास्येप्रीयतां
मधुसूदनः मधुहंतुःप्रसादेनब्राह्मणानामनुग्रहात् निर्विघ्नमस्तुमेपुण्यंवैशाखस्नानमन्वहं माधवेमेषगेभानौमुरारेमधुसूदन प्रातःस्नानेनमेनाथफ
लदो भवपापहन्निति अत्रहविष्याशनब्रम्हचर्यादयोनियमाः एवंसंपूर्णस्नानाशक्तौत्रयोदश्यादिदिनत्रयमंतेस्नायात् इयंपौर्णमासीमन्वादिःपूर्वत्र

क्ता चैत्रकृष्णात्रयोदशीशततारकानक्षत्रयुतावारुणीसंज्ञकास्नानादिग्रहणादिपर्वतुल्यफलदा शनिवारयुक्तामहावारुणीशुभयोगशनिवारशततारकायुक्तामहामहावारुणीअत्र योगेकृष्णादिःपौर्णमास्यंतोमासस्तेननामांतमासेफाल्गुनकृष्णात्रयोदशीमास्येतिबोध्यं चैत्रकृष्णचतुर्दश्यांशिवसन्निधौस्नानेनभौमवारयुतायांगंगास्नानेनपिशाचत्वाभावःफलं इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेचैत्रमासकृत्यनिर्णयोद्देशःसमाप्तः अथवैशाखमासः अत्रवृषसंक्रमेपूर्वाःषोडशनाडिकाःपुण्यकालः रात्रौचप्रागुक्तं अत्रप्रातःस्नानंतिलैःपितृतर्पणंधर्मघटदानंचकार्यं अत्रब्राम्हणानांगंधमाल्यपानककदलीफलादिभिर्वसंतपूजाकार्या वैशाखेज्येष्ठेवायत्रमासेऊष्मबाहुल्यं प्रातर्नित्यपूजांकृत्वागंधोदकपूर्णपात्रेविष्णुंसंस्थाप्यपंचोपचारैःसंपूज्यतत्रैवजलेसूर्यास्तपर्यंतमधिवास्यरात्रौस्वस्थानेस्थापयित्वापंचोपचारैःसंपूज्यतेनतीर्थोदकेनगृहदारादियुतमात्मानंपावयेत् एतच्चद्वादश्यांदिवानकार्यं रात्रौकिंचित्कालंजलस्थंपूजयित्वास्वस्थानेस्थापयेत् अत्रमासेकृष्णागौराख्यतुलसीभिर्विष्णुंत्रिकालमर्चयेन्मुक्तिःफलं प्रातःस्नात्वाबहुतोयेनाश्वत्थमूलंसिंचेत् प्रदक्षिणाश्चकुर्यात् अनेककुलतारणंफलं एवंगवांकंडूयनेपि अत्रमासेएकभुक्तनक्तमयाचितंवासर्वेप्सितफलदं अत्रमासेप्रपादानंदेवगलंतिकाबंधनंव्यजनछत्रोपानच्चंदनादिदानंमहाफलं यदावैशाखेमलमासोभवतितदाकाम्यानांतत्रसमाप्तिनिषेधात् मासद्वयंवैशाखस्नानहविष्याशनादिनियमाअनुष्ठेयाः चांद्रायणादिकंतुम-

लेपिसमापनीयं वैशाखशुक्लतृतीयायांगंगास्नानंयवहोमोयवदानंयवाशनंचसर्वपापापहं यः करोतितृतीयायांकृष्णंचंदनभूषितं वैशाखस्यसितेपक्षेसयात्यच्युतमंदिरं इयमक्षय्यतृतीयासंज्ञिका अस्यांयत्किंचिज्जपहोमपितृतर्पणदानादिक्रियतेतत्सर्वमक्षयं इयंरोहिणीबुधयोगेमहापुण्या अस्यांजपहोमादिकृत्येपिवक्ष्यमाणयुगादिवन्निर्णयः इयंकृतयुगस्यादिः अत्रयुगादिश्राद्धमपिंडकमनुष्ठेयं श्राद्धासंभवेतिलतर्पणमप्यत्रकार्यं अत्रशुक्लयुगादिकृत्यंपूर्वाण्हेकार्यं तत्रासंभवेपराण्हेपि कृष्णयुगादिकार्यंत्वपराण्हइत्यादिमन्वादिप्रकरणोक्तोनिर्णयः द्वेधाविभक्तदिनपूर्वार्धैकदेशव्यापिनीदिनद्वयेचेत्त्रिमुहूर्ताधिकव्याप्तिसत्वेपरात्रिमुहूर्तन्यूनत्वेपूर्वामन्वादौचयुगादौचग्रहणेचंद्रसूर्ययोः व्यतीपातेवैधृतौचतत्कालव्यापिनीक्रियेतिवचनेनसाकल्यव्याप्तिवाक्यानामपवादात् श्राद्धादिकंचतृतीयामध्यएवकर्त्तव्यं पुरुषार्थचिंतामणौतुसप्तमाष्टमनवममुहूर्तानांगांधर्वकुतुपरौहिणसंज्ञकानांयुगादिश्राद्धकालत्वाच्छुक्लेमध्यमदिनमानेत्रयोदश्यादिपंचदश्यंतघटित्रयव्यापिन्यांश्राद्धं कृष्णेतुषोडशीमारभ्यघटिकात्रये उभयत्रतादृशघटीत्रयव्याप्तौसत्यामसत्यांवाशुक्लापरा यदातुपरेद्युस्त्रयोदशघटीतः पूर्वंसमाप्तापूर्वेद्युस्त्रयोदश्यादिघटित्रयेतदेकदेशेवाविद्यतेतदाकर्मकालशास्त्रबाहुल्यात्पूर्वैवग्राह्येत्युक्तं इदमेवयुक्तमितिभाति अत्रदेवतोद्देशेनपित्रुद्देशेनचोदकुंभदानमुक्तं तत्रश्रीपरमेश्वरप्रीतिद्वाराउदकुंभदानकल्पोक्तफलावाप्त्यर्थंब्राम्हणायोदकुंभदानंकरिष्ये तदंगकुंभपूजनंब्राम्हणपूजनंचकरिष्ये इतिसंकल्प्य

सूत्रवेष्टितंगंधफलयवाम्बुपेतंकलशंपंचोपचारैर्ब्राह्मणंचसंपूज्य तत्रमंत्रः एषधर्मघटोदत्तोब्रम्हविष्णुशिवात्मकः अस्यप्रदा-
नात्सकलाममसंतुमनोरथाइतिमंत्रेणदद्यात् पित्रुद्देशेतुपितॄणामक्षय्यतृप्त्यर्थमुदकुंभदानंकरिष्येइतिसंकल्प्यपूर्ववत्कुंभंब्राम्ह-
णौसंपूज्योदकुंभेगंधतिलफलादिनिक्षिप्य एषधर्मघटोदत्तोब्रह्मविष्णुशिवात्मकः अस्यप्रदानात्तृप्यंतुपितरोपिपितामहाः गंधोदक-
तिलैर्मिश्रंसान्नंकुंभंफलान्वितं पितृभ्यःसंप्रदास्यामिअक्षय्यमुपतिष्ठत्वितिमंत्रेणदद्यात् युगादौसमुद्रस्नानंमहाफलं वैशाखस्या
धिमासत्वेयुगादिश्राद्धंमा सह्येपिकार्यं युगादिषूपवासोमहाफलः युगादिमन्वादौरात्रिभोजनेअभिस्रवद्वृष्टिमितिमंत्रजपः युगादिश्रा
द्धलोपेयुगादिश्राद्धलोपजन्यप्रत्यवायपरिहारार्थमृग्विधानोक्तंप्रायश्चित्तंकरिष्येइतिसंकल्प्यनयसद्यावेत्यृचंशतवारंजपेत् अयंनिर्णयः सर्व
युगादौज्ञेयः इत्यक्षय्यतृतीयानिर्णयः इयमेवतृतीयापरशुरामजयंती इयंरात्रिप्रथमयामव्यापिनीग्राह्या पूर्वेद्युरेवप्रथमयामव्या-
प्तौपूर्वा दिनद्वयेरात्रिप्रथमयामसाम्येनवैषम्येणवैकदेशव्याप्तौपरा अत्रप्रदोषेपरशुरामंसंपूज्यार्घ्यंदद्यात् तत्रमंत्रः जमदग्निसुतोवीर
क्षत्रियांतकरप्रभो गृहाणार्घ्यंमयादत्तंकृपयापरमेश्वरेति वैशाखशुक्लसप्तम्यांगंगोत्पत्तिस्तस्यांमध्यान्हव्यापिन्यांगंगापूजनंकार्यं दिन
द्वयेतद्व्याप्तौपूर्वा वैशाखमासेद्वादश्यांपूजयेन्मधुसूदनं अग्निष्टोममवाप्नोतिसोमलोकंचगच्छति वैशाखशुक्लचतुर्दशीनृसिंहजयंती
सासूर्यास्तमयकालव्यापिनीग्राह्या दिनद्वयेतद्व्याप्तौतदव्याप्तौवापरैवस्वातीनक्षत्रशनिवारादियोगेसातीवप्रशस्ता अथव्रतप्रयोगः प्र-

योदश्यांकृत्वैक भक्तश्चतुर्दश्यांमध्यान्हेतिलामलकैःस्नात्वा उपोष्येहंनारसिंहभुक्तिमुक्तिफलप्रद शरणंत्वांप्रपन्नोस्मिभक्तिंमेनृहरेदिशेतिमंत्रेणव्रतंसकल्प्याचार्यंवृत्वासायंकाले धान्यस्योदकुंभपूर्णपात्रेसौवर्णप्रतिमायांषोडशोपचारैर्देवंसंपूज्यार्घ्यंदद्यात् तत्रमंत्रः परित्राणायसाधूनांजातोविष्णुर्नृकेसरी गृहाणार्घ्यंमयादत्तंसलक्ष्मीर्नृहरिःस्वयं रात्रौजागरणंकृत्वाप्रातर्देवंसंपूज्यविसृज्याचार्यायधेनुयुतांप्रतिमांदद्यात् तत्रमंत्रः नृसिंहाच्युतगोविंदलक्ष्मीकांतजगत्पते अनेनार्चाप्रदानेनसफलास्युर्मनोरथाः अथप्रार्थना मद्वंशेयेनराजातायेजनिष्यंतिचापरे तांस्त्वमुद्धरदेवेशदुःसहाद्भवसागरात् पातकार्णवमग्नस्यव्याधिदुःखांबुवारिधेः नीचैश्चपरिभूतस्यमहादुःखगतस्यमे करावलंबनंदेहिशेषशायिन्जगत्पते श्रीनृसिंहरमाकांतभक्तानांभयनाशन क्षीरांबुधिनिवासत्वंचक्रपाणेजनार्दन व्रतेनानेनदेवेशभक्तिमुक्तिप्रदोभवेति ततोब्राम्हणैःसहतिथ्यंतेपारणंकुर्यात् यामत्रयोर्ध्वगामिन्यांचतुर्दश्यांतुपूर्वाण्हएवपारणं पौर्णमास्यांघृतान्नसहितोदकुंभदानेनगोदानफलं स्वर्णतिलयुक्तद्वादशोदकुंभदानेनब्रम्हहत्यापापान्मुक्तिः अत्रयथाविधिकृष्णाजिनदानेपृथ्वीदानफलं स्वर्णमधुतिलसर्पिर्युतकृष्णाजिनदानेसर्वपापनाशः अत्रतिलस्नानंतिलहोमस्तिलपात्रदानंतिलतैलेनदीपदानंतिलैःपितृतर्पणंमधुयुक्ततिलदानंमहाफलं तत्रतिलपात्रदानमंत्रः तिलावैसोमदैवत्याःकृतैःसृष्टास्तुगोसवे स्वर्गप्रदाःस्वतंत्राश्चतेमांरक्षंतुनित्यशः वैशाखशुक्लद्वादश्यांपौर्णमास्यांवावैशाखस्नानोद्या

पनं एकादश्यांपौर्णमास्यांवोपोष्यकलशेस्वर्णप्रतिमायांसलक्ष्मीकं विष्णुंसंपूज्यरात्रौजागरणंकृत्वाप्रातर्ग्रहपूजनपूर्वकंपायसेनतिलाज्यैर्वायवैर्वा अष्टोत्तरशतंहोमः प्रतद्विष्णुरिदंविष्णुरितिवामंत्रेणकार्यः सांगत्वार्थंगोदानंपादुकोपानहछत्रव्यजनोदकुंभदानंशय्यादिदानंचकार्यं अशक्तेनकृसराद्यन्नैर्दशब्राम्हणभोजनंकार्यं एतत्पौर्णमासीमारभ्यज्येष्ठशुक्लैकादशीपर्यंतंजलस्थविष्णुपूजोत्सवःकार्यः वैशाखामावास्याभावुकाख्यदिनंतत्परंकरिसंज्ञकदिनंचशुभेषुवर्ज्यं इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेवैशाखमासकृत्योद्देशः अथज्येष्ठकृत्यं मिथुनसंक्रांतौपराःषोडशनाड्यःपुण्यकालः रात्रौतुप्रागुक्तं ज्येष्ठमासेपिष्टेनब्रम्हमूर्तिंकृत्वावस्त्राद्यैःपूजयेत् सूर्यलोकप्राप्तिः अत्रमासेजलधेनुदानमुक्तं ज्येष्ठशुक्लप्रतिपदिकरवीरव्रतं ज्येष्ठशुक्लतृतीयायांरंभाव्रतं सापूर्वविद्धाग्राह्या यत्रपूर्वविद्धाग्राह्यतयोच्यते तत्रास्तात्पूर्वंद्विमुहूर्ताधिकायाग्राह्यत्वंज्ञेयंनन्यूनायाः तत्रापियदिपरेद्युःसूर्यास्तमयपर्यंतंपूर्वविद्धायास्तिथेःसत्वंतदासत्यपिपूर्वविद्धाग्राह्यत्ववचने पूर्वविद्धांत्यक्त्वा अखंडत्वाच्छुद्धत्वात्परैवग्राह्या यदातुग्राह्यायाःपूर्वविद्धायाःपूर्वेद्युर्मुहूर्तद्वयन्यूनत्वंपरेद्युश्चास्तमयात्प्राक्समाप्तत्वं तदापिपरैवग्राह्या एवंसर्वत्रोह्यं रंभाव्रतेपंचाग्नितपनपरास्त्रीपुमान्वाभवानींस्वर्णप्रतिमायांसंपूज्ययथोक्तविधिहोमादिकृत्वा सपत्नीकायगृहं

सोपस्करंदद्यात् दांपत्यानिभोजयेत् विशेषविधिर्व्रतग्रंथेज्ञेयः चतुर्थ्यामुमावतार स्तत्रोमापूजनव्रतं अष्टम्यांशुक्लादेवींपूज्यनवम्यामुपोष्यदेवींपूजयेत् ज्येष्ठशुक्लदशम्यांगंगावतारः इयंदशहरासंज्ञिका अत्रदशयोगाउक्ताः ज्येष्ठेमासि १ सितपक्षे २ दशम्यां ३ बुध ४ हस्तयोः ५ व्यतीपाते ६ गॅरानंदे ७ कन्याचंद्रे ८ वृषरवौ ९ इतिगराख्यंकरणं बुधवारहस्तयोगेआनंदाख्योयोगः अत्रदशमीव्यतीपातयोर्मुख्यत्वं तेनयस्मिन्दिनेकतिपययोगवतीदशमीपूर्वाण्हेलभ्यते तत्रदशहराव्रतंकार्यं दिनद्वयेपूर्वाण्हेतत्सत्वेयत्रबहूनांयोगः साग्राह्या ज्येष्ठेमलमासेसतितत्रैवदशहराकार्यानतुशुद्धे दशहरास्नानोत्कर्षश्चतुर्ष्वपियुगादिष्विति हेमाद्रौऋष्यशृंगोक्तेः अत्रकाशीवासिभिर्दशाश्वमेधतीर्थेस्नात्वागंगापूजनंकार्यं इतरदेशस्थैःस्वसंनिहितनद्यांस्नात्वागंगापूजनादिकंकार्यं अथव्रतविधिः देशकालौसंकीर्त्यममैतज्जन्मजन्मांतरसमुद्भूतत्रिविधकायिकचतुर्विधवाचिकत्रिविधमानसिकमितिस्कंदोक्तदशविधपापनिरासत्रयस्त्रिंशच्छतपितृनुद्धारब्रम्हलोकावाप्त्यादिफलप्राप्त्यर्थं ज्येष्ठमाससितपक्षदशमीबुधवारहस्ततारकागरकर्णव्यतीपातानंदयोगकन्यास्थचंद्रवृषस्थसूर्येति दशयोगपर्वण्यस्यांमहानद्यांस्नानंतीर्थपूजनंप्रतिमायांजान्हवीपूजांतिलादिदानंमूलमंत्रजपमाज्यहोमंचयथाशक्तिकरिष्ये यथाविधिस्नानंदशवारंकृत्वाजलेस्थितोदशवारंसकृद्वावक्ष्यमाणंस्तोत्रंपठित्वावासःपरिधानादिपितृतर्पणांतंनित्यंविधा

यतीर्थपूजांविधायसर्पिर्मिश्रान्दशप्रसृतिकृष्णतिलान् तीर्थैंजलिनाप्रक्षिप्यगुडमिश्रान्सक्तुपिंडान्दशप्रक्षिपेत् ततोगं
गातटेताम्रेमृन्मयेवास्थापितेकलशेसौवर्णादिप्रतिमायांगंगामावाहयेत् तत्रमंत्रः नमोभगवत्यैदशपापहरायैगंगायैनारा
यण्यैरेवत्यैशिवायैदक्षायैअमृतायैविश्वरूपिण्यैनंदिन्यैतेनमोनमः अयंस्त्र्यादिसाधारणः द्विजमात्रविषयोविंशत्यक्षरोय
था ॐ नमःशिवायैनारायण्यैदशहरायैगंगायैस्वाहेति एवंगंगामावाह्य नारायणंरुद्रंब्रम्हाणं सूर्यंभगीरथंहिमवंतंच
नाममंत्रेणतत्रैवावाह्योक्तमूलमंत्रमुच्चार्यश्रीगंगायैनारायणरुद्रब्रम्हसूर्यभगीरथहिमवत्सहितायै आसनंसमर्पयामीत्येवमा
सनाद्युपचारैःपूजयेत् दशविधैःपुष्पैःसंपूज्य दशांगंधूपंदत्वादशविधनैवेद्यांते[illegible]तांबूलदक्षिणांदत्वादशफलान्यर्पये
त् दशदीपान्दत्वापूजांसमापयेत् दशविप्रेभ्यःप्रत्येकंषोडशमुष्टितिलान्सदक्षिणान्दद्यात्एवंयवानपि ततोदशएकांवागंद-
यात् मत्स्यकच्छपमंडूकान्सौवर्णान्राजतान्पिष्टमयान्वासंपूज्यतीर्थेक्षिपेत् एवंदीपान्प्रवाहयेत् जपहोमचिकीर्षायांपू
र्वोक्तमूलमंत्रस्यपंचसहस्रसंख्याजपोदशांशेनहोमःयथाशक्तिवा तत्रदशहराव्रतांगत्वेनहोमंकरिष्ये इति संकल्प्यस्थंडिले-
ग्निंप्रतिष्ठाप्यान्वाधानेचक्षुषीआज्येनेत्यंतेश्रीगंगाममुकसंख्ययाज्येननारायणादिषट्देवताएकैकयाज्याहुत्याशेषेणस्विष्टकृ
तमित्यादिप्रोक्षण्यादिषट्पात्राण्यासाद्याज्यंसंस्कृत्ययथान्वाधानंजुहुयात् दशब्राम्हणान्सुवासिनीश्चभोजयेत् प्रतिपदिन

मारभ्यस्नानादिपूजांतोविधिः कार्यइतिकेचित् स्तोत्रंयथास्कांदे ब्रह्मोवाच नमःशिवायैगंगायैशिवदायैनमोनमः नमस्तेरुद्ररूपिण्यैशांकर्यैतेनमोनमः नमस्तेविश्वरूपिण्यैब्रह्ममूर्त्यैनमोनमः सर्वदेवस्वरूपिण्यैनमोभेषजमूर्तये सर्वस्यसर्वव्याधीनांभिषक्श्रेष्ठ्यैनमोस्तुते स्थाणुजंगमसंभूतविषहंत्र्यैनमोनमः भोगोपभोगदायिन्यैभोगवत्यैनमोनमः मंदाकिन्यैनमस्तेस्तुस्वर्गदायैनमोनमः नमस्त्रैलोक्यभूषायैजगद्धात्र्यैनमोनमः नमस्त्रिशुक्लसंस्थायैतेजोवत्यैनमोनमः नंदायैलिंगधारिण्यैनारायण्यैनमोनमः नमस्तेविश्वमुख्यायैरेवत्यैतेनमोनमः बृहत्यैतेनमस्तेस्तुलोकधात्र्यैनमोनमः नमस्तेविश्वमित्रायैनंदिन्यैतेनमोनमः पृथ्व्यैशिवामृतायैचसुवृषायैनमोनमः शांतायैचवरिष्ठायैवरदायैनमोनमः उस्रायैसुखदोग्ध्र्यैचसंजीविन्यैनमोनमः ब्रह्मिष्ठायैब्रह्मदायैदुरितघ्न्यैनमोनमः प्रणतार्तिप्रभंजिन्यैजगन्मात्रेनमोस्तुते सर्वापत्प्रतिपक्षायैमंगलायैनमोनमः शरणागतदीनार्त्तपरित्राणपरायणे सर्वस्यार्त्तिहरेदेविनारायणिनमोस्तुते निर्लेपायैदुर्गहंत्र्यैदक्षायैतेनमोनमः परात्परतरेतुभ्यंनमस्तेमोक्षदेसदा गंगेममाग्रतोभूयागंगेमेदेविपृष्ठतः गंगेमेपार्श्वयोरेहित्वयिगंगेस्तुमेस्थितिः आदौत्वमंतेमध्येचसर्वंत्वंगांगतेशिवे त्वमेवमूलप्रकृतिस्त्वंहिनारायणःपरः गंगेत्वंपरमात्माचशिवस्तुभ्यंनमःशिवे यइदंपठतिस्तोत्रंभक्त्यानित्यंनरोपियः शृणुयाच्छ्रद्धयायुक्तःकायवाक्चित्तसंभवैः दशधासंस्थितैर्दोषैःसर्वैरेवप्रमुच्यते सर्वान्कामानवाप्नोतिप्रेत्यब्रह्मणिलीयते

ध्या

ज्येष्ठमासिसितेपक्षे दशमीहस्तसंयुता दस्यांदशम्यामेतच्चस्तोत्रंगंगाजलेस्थितः यःपठेद्दशकृत्वस्तु दरिद्रोवापिचाक्षमः सोपि
तत्फलमाप्नोतिगंगांसंपूज्ययत्नतः अदत्तानामुपादानंहिंसाचैवाविधानतः परदारोपसेवाचकायिकंत्रिविधंस्मृतं पारुष्यमनृतंचै-
वपैशुन्यंचापिसर्वशः असंबद्धप्रलापश्चवाङ्मयंस्याच्चतुर्विधं परद्रव्येष्वभिध्यानंमनसानिष्टचिंतनं वितथाभिनिवेशश्चमानसंत्रि
विधंस्मृतं एतानिदशपापानिहरत्वंममजान्हवि दशपापहरायस्मात्तस्माद्दशहरास्मृता त्रयस्त्रिंशच्छतंपूर्वान्पितृनथपितामहान् उ
द्धरत्येवसंसारान्मंत्रेणानेनपूजिता नमोभगवत्यैदशपापहरायैगंगायैनारायण्यैरेवत्यैशिवायैदक्षायैअमृतायैविश्वरूपिण्यै नं-
दिन्यैतेनमोनमः सितमकरनिषण्णांशुभ्रवर्णांत्रिनेत्रांकरधृतकलशोद्यत्सोत्पलामत्यभीष्टां विधिहरिहररूपांसेंदुकोटीरजु
ष्टांकलितसितदुकूलांजान्हवींतांनमामि आदावादिपितामहस्यनिगमव्यापारपात्रेजलंपश्चात्पन्नगशायिनोभगवतःपादोद-
कं पावनं भूयःशंभुजटाविभूषणमणिर्जन्होर्महर्षेरियंकन्याकल्मषनाशिनीभगवतीभागीरथीदृश्यते गंगागंगेतियोब्रूया
द्योजनानांशतैरपि मुच्यतेसर्वपापेभ्योविष्णुलोकंसगच्छति इतिस्तोत्रेणस्तुत्वाहोमांतेप्रतिमोत्तरपूजांकृत्वाविसृज्याचा-
र्यायमूलमंत्रेणदद्यात् इतिदशहराविधिः ज्येष्ठशुक्लैकादशीनिर्जला अस्यांनित्याचमनादिव्यतिरिक्तजलपानवर्ज-
नेनापवासेकृते द्वादशैकादश्युपवासफलं द्वादश्यांचनिर्जलोपोषितैकादशीव्रतांगत्वेनसहिरण्यशर्करोदकुंभदानंकरिष्येइ

तिसंकल्प्य देवदेवहृषीकेशसंसारार्णवतारक उदकुंभप्रदानेनयास्यामिपरमांगतिं इतिमंत्रेणशर्करायुतंसहिरण्यमुदकुंभंदद्यात् ज्येष्ठमाससितद्वादश्यामहोरात्रंत्रिविक्रमपूजनाद्गवामयनाख्यक्रतुफलसिद्धिः ज्येष्ठपूर्णिमायांतिलदानादश्वमेधफलं ज्येष्ठानक्षत्रयुतायांज्यैष्ठ्यांछत्रोपानह्दानान्नराधिपत्यमाप्तिः ज्येष्ठपूर्णिमायांबिल्वत्रिरात्रिव्रतमुक्तं अत्रपरविद्धाग्राह्या अस्यामेववटसावित्रीव्रतं अत्रव्रतेत्रयोदश्यादिदिनत्रयमुपवासः अशक्तौतुत्रयोदश्यांनक्तं चतुर्दश्यामयाचितं पौर्णमास्यामुपोषणं अत्रपौर्णमासीनिर्णयानुसारेणयथात्रिरात्रंभवेत्तथात्रयोदश्यादिदिनत्रयंग्राह्यं तत्रपूर्णिमासूर्यास्तमयात्पूर्वंत्रिमुहूर्ताधिकव्यापिनीचतुर्दशीविद्धाग्राह्या त्रिमुहूर्तन्यूनत्वेपरैव भूतोष्टादशनाडीभिर्दूषयत्युत्तरांतिथिमितिवचनंसावित्रीव्रतातिरिक्तंज्ञेयं सावित्रीव्रतोपवासेष्टादशनाडीविद्धायाअपिग्राह्यत्वात् यत्तुकेवलंपूजनात्मकमुपवासरहितंसावित्रीव्रतंसर्वत्रस्त्रियोनुतिष्ठंतितत्रभूतोष्टादशेतिवेधोव्रतदानादिपरोनतूपवासपरइतिनिर्णयसिंधुलिखितमाधवाशयानुसारेणाष्टादशनाडीचतुर्दशीसत्त्वेपरैवपूजाव्रतेग्राह्या उपवासव्रतेतुपूर्वेतिममप्रतिभाति अत्रपारणंपूर्णिमांतेकर्तव्यं अत्ररजस्वलादिदोषेपूजादिब्राह्मणद्वाराकार्यं स्वयमुपवासादिकंकार्यमित्यादयः स्त्रीव्रतेविशेषाःप्रथमपरिच्छेदेज्ञेयाः अत्रपूजोद्यापनादिविधिर्व्रतग्रंथेषुप्रसिद्धः अत्रज्येष्ठपूर्णिमायांज्येष्ठानक्षत्रेबृहस्पतिश्चंद्रश्चरोहिणीनक्षत्रेतुसूर्यस्तदामहाज्येष्ठी

योगस्तत्रस्नानादिकंकार्यं अस्यांपौर्णमास्यांमन्वादित्वादत्रपिंडरहितंश्राद्धमुक्तं एतन्निर्णयश्चैत्रेउक्तः अत्रमासेविप्रेभ्यश्चंद
नव्यजनोदकुंभादिकंत्रिविक्रमप्रीतयेदेयं इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेज्येष्ठमास
निर्णयोद्देशः अथाषाढेदक्षिणायनसंज्ञाकर्कसंक्रांतिः कर्कसंक्रांतौपूर्वास्त्रिंशन्नाड्यःपुण्यकालः तत्रापिसंक्रांतिसंनिहितानाड्यःपुण्यतमाः रात्रावर्धरात्रात्प्राक्परतश्चसंक्रमेपूर्वदिनेपुण्यकालः तत्रापिमध्यान्हात्परतःपुण्यतमत्वं सूर्योदयोत्तरंघटिका
द्वयात्प्राक्संक्रमेपरत्रएवपुण्यं ज्योतिर्ग्रंथेतुसूर्योदयात्प्राक्घटिकात्रयात्मकसंध्यासमयेपिकर्कसंक्रमेपरदिनेएवपुण्यमित्युक्तं
अत्रदानोपवासादिप्रथमपरिच्छेदेउक्तं कर्ककन्याधनुःकुंभस्थेरवौकेश कर्तनादिकंनिषिद्धं आषाढेमास्येकभक्तव्रते कृतेबहुध
नधान्यपुत्रप्राप्तिः अत्रमासेउपानहछत्रलवणामलकानिवामनप्रीत्यैदेयानि आषाढशुक्लद्वितीयायांपुष्यनक्षत्रयुतायांकेवला
कार्यः यांवाश्रीरामस्यरथोत्सवः आषाढशुक्लपक्षेदशमीपौर्णमासीचमन्वादिः तन्निर्णयस्तूक्तः अथैकादश्यांविष्णुशयनोत्सवः त-
त्रसोपस्करेमंचकेसुप्तांश्रीविष्णुप्रतिमांशंखादिचतुरायुधां लक्ष्मीसंवाहितचरणांनानाविधोपचारैःसंपूजयेत् त्वयिसुप्तेज
गन्नाथेजगत्सुप्तंभवेदिदं विबुद्धेत्वयिबुध्येततत्सर्वंसचराचरं इतिप्रार्थ्य उपोष्यजागरंकृत्वाद्वादश्यांपुनःसंपूज्यत्रयोदश्यां
गीतनृत्यवाद्यादिकंनिवेदयेत् एवमिदंत्रिदिनसाध्यंव्रतं तत्रस्मार्त्तैर्वैष्णवैश्चसर्वैरेकादशीव्रतदिनेशयनीव्रतमारब्धव्यं रात्रौ-

शयनोत्सवः दिवाप्रबोधोत्सवः द्वादश्यां पारणाहे शयनप्रबोधोत्सवाविति केचित् अत्र देशाचाराद्व्यवस्था नेदं मलमासे कार्यं आषाढशुक्लद्वादश्यामनुराधायोगरहितायां पारणं कार्यं तत्राप्यनुराधाप्रथमपादयोग एव वर्ज्यः यदा तु द्वादशी स्वल्पा वर्जने न सत्वयोगो द्वादशीमतिक्रम्य विद्यते तदा निषेधमनादृत्य द्वादश्यामेव पारणं कार्यमिति कौस्तुभे उक्तं संगवकालभागं त्यक्त्वा प्रातर्मध्याह्नभागे वा प्रोत्कृष्यमिति पुरुषार्थचिंतामणौ द्वादश्यां पारणोत्तरं सायं पूजां कृत्वा चातुर्मास्यव्रतसंकल्पं कुर्यादिति कौस्तुभे एकादश्यामेवेति निर्णयसिंधुः चातुर्मास्यव्रतप्रथमारंभो गुरुशुक्रास्तादावाशौचादौ च न भवति द्वितीयाद्यारंभस्त्वस्तादावाशौचादौ च भवत्येव चातुर्मास्यव्रतं शैवादिभिरपि कार्यम् व्रतग्रहणप्रकारस्तु भगवतो जातिपुष्पादिभिर्महापूजां कृत्वा त्वयि सुप्ते जगन्नाथे जगत्सुप्तं भवेदिदं विबुद्धे च विबुध्येन प्रसन्नो मे भवाच्युतेति प्रार्थ्य प्रकृतांजलिः चतुरो वार्षिकान्मासान्देवस्योत्थापनावधि श्रावणे वर्जयेच्छाकं दधि भाद्रपदे तथा दुग्धमाश्वयुजे मासि कार्तिके द्विदलं त्यजेत् इमं करिष्ये नियमं निर्विघ्नं कुरु मेऽच्युत इदं व्रतं मया देव गृहीतं पुरतस्तव निर्विघ्नं सिद्धिमायातु प्रसादात्ते रमापते गृहीतेऽस्मिन्व्रते देव पंचत्वं यदि मे भवेत् तदा भवतु संपूर्णं प्रसादात्ते जनार्दन इति प्रार्थ्य देवाय शंखेनार्घ्यं निवेदयेत् एतानि व्रतानि नित्यानि हविष्यभक्षणादिव्रतांतरचिकीर्षायां श्रावणे वर्जयेच्छाकमिति शाकस्थाने हविष्यान्नं भक्षयिष्ये देवाहं प्रीतये तवेत्यूहः कार्यः शाकव्रते व्रतांतरेण च समुच्चयेन क

मा१

र्थ्येतं श्लोकं पठित्वा व्रतांतरं मंत्रं वदेत् एवं गुडवर्जनादि धारणापारणादि व्रतेषु वर्जयिष्ये गुडं देव मधुरस्वरसिद्धये वर्जयिष्ये तैलमहं सुंदरांगत्वसिद्धये योगाभ्यासी भविष्यामि प्राप्तुं ब्रम्हपदं परं मौनव्रती भविष्यामी स्वाज्ञापालनसिद्धये एकांतरोपवासं चन्नोप्तुं ब्रह्मपदं परमित्यादि रीत्योह्यः कार्यः निषिद्धमात्रवर्जनेच्छायां वृंताकादिनिषिद्धानि हे सर्वाणि वर्जये इति संकल्पः तानि च चातुर्मास्ये निषिद्धानि आण्यंगचूर्णं चर्मस्थोदकं जंबीरं बीजपूरं यज्ञशेषं भिन्नं विष्ववनिवद्धितान्नं दग्धान्नं मसूरं मांसं चेत्यष्टविधमामिषं वर्जयेत् निष्पावाराजमाषधान्यलवणशाकं वृंताकं कलिंगफलं अनेकबीजफलं निर्बीजं मूलकं कूष्मांडमिक्षुदंडं नूतनबदरीधात्रीफलानि चिंचां मंचकादिशयनं अनृतुकाले भार्यागमनं परान्नं मधु पटोलमाषकुलित्थसितसर्षपांश्च वर्जयेत् वृंताकबिल्वोदुंबरकलिंगभिः सौद्रोक्तैर्वैष्णवैः सर्वमासेषु वर्ज्याः अन्यत्र तु गोछागीमाहिष्यन्यदुग्धं पर्युषितान्नं द्विजेभ्यः क्षीतारसाभूमिलवणं ताम्रपात्रस्थं गव्यं पल्वलजलं स्वार्थपक्वमन्नमित्यामिषगणः उक्तः चतुर्ष्वपि हि मासेषु हविष्याशी न पापभाक् हविष्याणि तु व्रीहियवमुद्गतिलकंगुकलायश्यामाकगोधूमधान्यानि रक्तभिन्नमूलकं सूरणादिकंदः सैंधवसामुद्रलवणं गव्यानि दधिसर्पिर्दुग्धानि पनसाम्रनारिकेरफलानि हरीतकी पिप्पली जीरकं शुंठी चिंचा कदली लवली धात्रीफलानि गुडेतरक्षारविकारा इत्येतान्यतैलपक्वानि गव्यं तक्रं माहिषं घृतं क्वचित् अथ काम्यव्रतानि गुडवर्जनान्मधुरस्वरता तैलवर्जनात्सुंदरांगता योगाभ्यासी

ब्रह्मपदंप्राप्नोति तांबूलत्यागाद्भोगी मधुरकंठश्च घृतत्यागी स्निग्धतनुः शाकत्यागी पक्वान्नभुक् पादाभ्यंगत्यागाद्वपुःसौगंध्यं दधिदुग्धतक्रत्यागाद्विष्णुलोकः स्थालीपाचितान्नत्यागाद्दीर्घसंततिः भूमौदर्भशायीविष्णुदासः भूमिभोजनान्नृपत्वं मधुमांसत्यागान्मुक्तिः एकांतरोपवासाद्ब्रह्मलोकः नखकेशधारणाद्दिनेदिनेगंगास्नानं मौनादस्खलिताज्ञा विष्णुवंदनाद्गोदानफलं विष्णुपादस्पर्शात्कृतकृत्यता हरेरालयेसंमार्जनादिनानृपत्वं शतप्रदक्षिणाकरणाद्विष्णुलोकः एकभक्ताशनादग्निहोत्रफलं अयाचितेनवापीकूपोत्सर्गादिपूर्तफलं षष्ठाहःकालभोजनाच्चिरं स्वर्गः पर्णेषुभोजनात्कुरुक्षेत्रवासफलं शिलाभोजनात्प्रयागस्नानं एवंमासचतुष्टयसाध्यानांव्रतानांसंकल्पमेकादश्यां द्वादश्यांवा कृत्वा श्रावणमासव्रतविशेषसंकल्प इहैवकार्यः अहंशाकंवर्जयिष्ये श्रावणेमासिमाधवेति अत्रशाकशब्देनलोकप्रसिद्धाः फलमूलपुष्पपत्रांकुरकांडत्वगादिरूपावर्ज्यानतुव्यंजनमात्रंशुंठीहरिद्रादिजीरकादिकमपिवर्ज्यं तत्रतत्कालोद्भवानामातपादिशोषितकालांतरोद्भवानांचसर्वशाकानांवर्जनंकार्यं अथैषांचातुर्मास्यव्रतानांसमासेनकार्तिक्यांदानानि तत्रैववक्ष्यंते शयनीबोधिन्योस्तप्तमुद्राधारणमुक्तंरामार्चनचंद्रिकायां अत्रतप्तमुद्राधारणेविधायकानि प्रशंसावचनानिनिषेधकानिनिंदावचनानिचबहुतराण्युपलभ्यंतेतेषांशिष्टाचाराद्व्यवस्थायेषांकुलेपितृपितामहादिभिस्तप्तमुद्राधारणादिधर्मोऽनुष्ठितस्तैस्तथैवानुष्ठेयः येषांतुकुलेषुनकेनाप्यनुष्ठितस्तैर्नस्वमतिविलसितश्रद्धयातद्धर्मोऽनुष्ठेयोदो-

षश्रवणादिनितासयं आषाढशुक्लद्वादश्यांवामनपूजनेननरमेधफलं पूर्वाषाढायुतायांपौर्णमास्यामन्नपानादिदानादक्षय्यान्नादिप्राप्तिः अस्यामेवपौर्णमास्यां प्रदोषव्यापिन्यांश्रीशिवस्यशयनोत्सवः अस्यामेवकोकिलाव्रतं तत्रस्नानंकरिष्येनियताब्रह्मचर्येस्थितासती भोक्ष्यामिनक्तं भूशय्यांकरिष्ये प्राणिनांदयामितिमासव्रतसंकल्पकोकिलारूपिणींशिवांप्रत्यहंसंपूज्यनक्तभोजनं यस्मिन्वर्षेधिकाषाढ स्तस्मिन्नेववर्षेशुद्धाषाढेव्रतंकार्यमित्याचारःसनिर्मूलः आषाढस्यश्रावणस्यवापौर्णमास्यांचतुर्दश्यामष्टम्यांवाशिवपवित्रारोपणमुक्तं अस्यांपौर्णमास्यांसंन्यासिनांचातुर्मास्यावाससंकल्पांगत्वेनक्षौरव्यासपूजादिकंविहितं अत्रकर्मण्यौदयिकीत्रिमुहूर्तापौर्णमासीग्राह्या चातुर्मासस्यमध्येतुवपनंवर्जयेद्यतिः चातुर्मासंद्विमासंवासदैकत्रैवसंवसेत् तत्रादौक्षौरंविधायद्वादशमृत्तिकास्नानानिप्राणायामादिविधिंचकृत्वाव्यासपूजांकुर्यात् अथसंक्षेपेणतद्विधिः देशकालौसंकीर्त्य चातुर्मास्यावासंकर्तुंश्रीकृष्णव्यासभाष्यकाराणांसपरिवाराणांपूजनंकरिष्यइतिसंकल्प्य मध्येश्रीकृष्णंतत्पूर्वतःप्रादक्षिण्येनवासुदेवसंकर्षण प्रद्युम्नानिरुद्धानावाह्य श्रीकृष्णपंचकंदक्षिणभागेव्यासं तत्पूर्वतःप्रादक्षिण्येनसुमंतुजैमिनिवैशंपायनपैलानितिव्यासपंचकमावाह्यश्रीकृष्णाद्वामेभाष्यकारंश्रीशंकरंतत्पूर्वतः प्रादक्षिण्येनपद्मपादविश्वरूपत्रोटकहस्तामलकाचार्यानावाह्यश्रीकृष्णपंचकेश्रीकृष्णपार्श्वयोर्ब्रह्मरुद्रौ पूर्वादिचतुर्दिक्षुसनकादीन् कृष्णपंचकात्पुरतः गुरुपरमगुरु

परमेष्ठिगुरुपरात्परगुरून्ब्रह्मवसिष्ठशक्तिपराशरव्यासशुकगौडपादगोविंदपादशंकराचार्यान्ब्रह्मनिष्ठांश्चावाह्य पंचकत्रय
स्याग्नेयकोणे गणेशं ईशान्यां क्षेत्रपालं वायव्ये दुर्गां नैर्ऋत्ये सरस्वतीं प्रागाद्यष्टदिक्ष्विंद्रादिलोकपालांश्चावाह्य पूजयेत् तत्र नारा
यणाष्टाक्षरेण श्रीकृष्णपूजा। अन्येषां प्रणवादिनमोंतैः स्वस्वनाममंत्रैः पूजा कार्या पूजांते असति प्रतिबंधे चतुरो वार्षिकान्मासानिह व-
सामीति मनसा संकल्प्य अहं तावन्निवत्स्यामि सर्वभूतहिताय वै प्रायेण प्रावृषि प्राणिसंकुलं वर्त्म दृश्यते अतस्तेषामहिंसार्थं-
पक्षान्वै श्रुतिसंश्रयान् स्थास्यामश्चतुरो मासानत्रैवासति बाधके इति वाचिकसंकल्पं कुर्यात् ततो गृहस्थाः प्रतिब्रूयुः निवसंतु सु-
खेनात्र गमिष्यामः कृतार्थतां यथाशक्ति च शुश्रूषां करिष्यामो वयं मुदेति ततो वृद्धानुक्रमेण यतीन्गृहस्था यतयश्चान्योन्यं नम
स्कुर्युः एतद्विधिः पौर्णमास्यामसंभवे द्वादश्यां कार्यः आषाढकृष्णद्वितीयायामशून्यशयनव्रतं अत्र लक्ष्मीयुतं विष्णुं पर्यंके सं-
पूज्य पत्नी भर्तुर्वियोगं च भर्ता भार्यासमुद्भवं नाप्नुवंति यथा दुःखं दंपत्यानि तथा कुर्वित्यादिभिर्दांपत्याभंगप्रार्थनार्थं मंत्रैः प्रा-
र्थयेत् ततश्चंद्रायार्घ्यं दत्वा नक्तभोजनं कार्यं एवं मासचतुष्टये कृष्णद्वितीयासु संपूज्य सपत्नीकाय शय्यादानं कृत्वा तां प्रतिमां
च सोपस्करां दद्यात् अस्मिन्व्रते अक्षय्यं दांपत्यसुखं पुत्रधनाद्यवियोगो गार्हस्थ्यावियोगश्च सप्तजन्मसु भवति अत्र व्रते चंद्रोदय
व्यापिनी तिथिर्ग्राह्या चंद्रोदयपूजोक्तेः दिनद्वये सत्त्वे ऽसत्त्वे वा परैव इति मदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्या

यविरचिते धर्मसिंधुसारे आषाढमासनिर्णयोद्देशः अथ श्रावणमासः सिंहे पराःषोडशनाड्यःपुण्यकालःरात्रौतूक्तं अत्रमासे एकभक्तव्रतंनक्तव्रतंविष्णुशिवाद्यभिषेकश्चोक्तः सिंहराशिगतेसूर्येयस्यगौश्चप्रसूयते तेनव्याहृतिभिर्घृताक्तायुतसंख्ययासर्षपहोमंकृत्वासागौर्ब्राह्मणायदेया एवंनिशीथेगोःक्रंदनेपिमृत्युंजयमंत्रेणहोमादिरूपाशांतिःकार्या एवंश्रावणमासेदिवाश्विनीप्रसवोपिनिषिद्धः माघेबुधेचमहिषीश्रावणेवडवादिवा सिंहेगावःप्रसूयंतेस्वामिनोमृत्युदायकाःइत्युक्तेरत्रापिशांतिः शांतिग्रंथतोज्ञेया सोमवारव्रतंकार्यंश्रावणेवैयथाविधि शक्तेनोपोषणंकार्यमथवानिशिभोजनं एवंश्रावणेभौमवारेगौरीपूजाप्रोक्ता श्रावणशुक्लचतुर्थीमध्याह्नव्यापिनीपूर्वयुताग्राह्या श्रावणशुक्लपंचमीनागपंचमी इयमुदयेत्रिमुहूर्तव्यापिनीपरविद्धाग्राह्या परेद्युस्त्रिमुहूर्तन्यूनापंचमीपूर्वेद्युस्त्रिमुहूर्तन्यूनचतुर्थीविद्धातदापूर्वैवत्रिमुहूर्ताधिकचतुर्थीवेधेद्विमुहूर्तापिपरैव मुहूर्तमात्रातुनग्राह्येतिममप्रतिभाति अस्यांभित्तौदिग्लिखितामृन्मयावायथाचारंनागाःपूज्याः श्रावणशुक्लद्वादश्यांमासंकृतस्यशाकवर्जनव्रतस्यसमाप्त्यर्थंब्राह्मणायशाकदानंकरिष्ये इतिसंकल्प्यब्राह्मणंसंपूज्य उपायनमिदंदेवव्रतसंपूर्णहेतवे शाकंतुद्विजवर्यायसहिरण्यंददाम्यहं इतिमंत्रेणपक्वमामंवाशाकंदद्यात् ततोदधिभाद्रपदेमासेवर्जयिष्येसदाहरेइतिदधिव्रतंसंकल्पयेत् अत्रदधिमात्रंवर्ज्यंतक्रादीनामनिषेधः अथपा

रणाहे द्वादश्यां विष्णोः पवित्रादिरोपणं पारणाहे द्वादश्यसत्वे त्रयोदश्यां पारणाहे तत्रासंभवे श्रवणर्क्षे पूर्णिमायां वा कार्यं
शिवपवित्रं चतुर्दश्यामष्टम्यां वा पौर्णमास्यां वा कार्यं एवं देवीगणेशदुर्गादीनां चतुर्दशी चतुर्थी तृतीया नवम्यादयो यथाकुला-
चारं तिथयः तत्तत्तिथ्यसंभवे सर्वदेवानां श्रावणपौर्णमास्यां वा कार्यं तत्रासंभवे कार्तिक्यावधिर्गौणकालः इदं नित्यं
अकुर्वाणो व्रजत्यधः तस्य सांवत्सरी पूजा निष्फला इत्युक्तेः गौणकालेऽप्यकरणे तद्दायुतं जपेन्मंत्रं स्तोत्रं वापि समाहित इ-
त्युक्तेरयुतसंख्याकं तत्तद्देवतामूलमंत्रजपः प्रायश्चित्तं तत्र पूर्वेद्युरधिवासनं परेन्हि पवित्रारोपणं द्व्यहकालासंभवे सद्यो-
धिवासनपूर्वकं तत्कार्यं अथ संक्षेपतः प्रयोगः कार्पाससूत्रस्य नवसूत्रीं विधायाष्टोत्तरशतनवसूत्र्या देवजानुपर्यंतं चतु-
र्विंशद्ग्रंथिकमुत्तमपवित्रं चतुःपंचाशन्नवसूत्र्या ऊरुलंबि द्वादशग्रंथिकं मध्यमं सप्तविंशतिनवसूत्र्याष्टग्रंथिकं नाभिपर्यंतं
कनिष्ठपवित्रं च कृत्वा विंशत्युत्तरशतेन सप्तत्या वा नवसूत्र्या पादलंबिनीं वनमालामष्टोत्तरशतचतुर्विंशत्यन्यतरग्रंथिकां कृ-
त्वा द्वादशनवसूत्र्या द्वादशग्रंथिकं गंधपवित्रं सप्तविंशतिनवसूत्र्या गुरुपवित्रं त्रिसूत्र्यांगदेवतापवित्राणि कुर्यात् शिवपवि-
त्राणि लिंगविस्तरानुसारेण कुर्यात् सर्वाणि पवित्राणि पंचगव्येन प्रोक्ष्य प्रणवेन प्रक्षाल्य मूलेनाष्टोत्तरशतमभिमंत्र्य यंथीन्कुंकुमेन रं-
जयित्वा सर्वपवित्राणि वंशपात्रे संस्थाप्य वस्त्रेणपिधाय देवपुरतो न्यस्य क्रियालोपविधानार्थं यत्त्वया विहितं प्रभो मयैतत्क्रि-

येनेदेवतवतुष्टेयेपवित्रकं नमेविघ्नोभवेद्देवकुरुनाथदयांमयि सर्वथासर्वदाविष्णोममत्वंपरमागतिरिति प्रार्थ्याधिवासनंकुर्यात्
तत्रदेशकालौसंकीर्त्यसंवत्सरकृतपूजाफलावाप्त्यर्थममुकदेवताप्रीत्यर्थमधिवासनविधिपूर्वकंपवित्रारोपणंकरिष्ये इतिसंक-
ल्प्यदेवपुरतःसर्वतोभद्रेजलपूर्णकुंभंसंस्थाप्यकुंभेवंशपात्रंतत्रतानिपवित्राणिनिधायतेषु संवत्सरस्ययागस्यपवित्रीकरणाय भो
विष्णुलोकात्पवित्राद्य आगच्छेहनमोस्तुते इतिमंत्रेणावाह्यत्रिसूत्र्यांब्रह्मविष्णुरुद्रान्नवसूत्र्यां ॐकारसोमवन्हिब्रह्मनागश-
सूर्यशिवविश्वेदेवानुत्तममध्यमकनिष्ठपवित्रेषुब्रह्मविष्णुरुद्रान्सत्त्वरजस्तमांस्यावाह्यवनमालांप्रकृतिंचावाह्य मूलमंत्रेण श्रीप-
वित्रायावाहितदेवताभ्योनमइत्यंतेनगंधाद्युपचारैःपूजयेत् ततःपूर्वसंपादितंवितस्तिमात्रंद्वादशग्रंथिकंगंधपवित्रमादाय वि-
ष्णुतेजोद्भवंरम्यंसर्वपातकनाशनं सर्वकामप्रदंदेवतवांगेधारयाम्यहमितिमंत्रेणमूलसंपुटितेनदेवपादयोःसमर्पयेत् देवस्यकरेच
धीयादित्यन्ये ततोदेवंपंचोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् आमंत्रितोसिदेवेशपुराणपुरुषोत्तम प्रातस्त्वांपूजयिष्यामिसान्निध्यंकु-
रुकेशव क्षीरोदधिमहानागशय्यावस्थितविग्रह अतस्त्वांपूजयिष्यामिसन्निधौभवतेनमः [illegible]तःसाष्टांगंप्रणम्यपुष्पांजलिं
दद्यात् इत्यधिवासनं अत्रसर्वत्रमूलमंत्रोगुरूपदिष्टस्तांत्रिकोवैदिकोवादेवगायत्रीरूपोवाग्राह्यः ततोरात्रिंसत्कथाजागरे-
णातिवाह्यप्रातःकालेसद्योधिवासनेगोदोहांतरितेवाकालेपवित्रारोपणांगभूतंदेवपूजनंपवित्रपूजनंचकरिष्यइतिसंकल्प्यदेवं-

मूलमंत्रेण

पवित्राणिचफलाद्युपनैवेद्यांतगंधाद्युपचारैःसंपूज्यगंधदूर्वाक्षतयुतंकनिष्ठंपवित्रमादाय देवदेवनमस्तुभ्यंगृहाणेदं पवित्रकं पवित्रीकरणार्थायवर्षपूजाफलप्रदं पवित्रकंकुरुष्वाद्य यन्मयादुष्कृतंकृतं शुद्धोभवाम्यहंदेवत्वत्प्रसादात्सुरेश्वरेतिमंत्रेणमूलसंपुटितेनदत्वामध्यमोत्तमपवित्रेवनमालांचैवमेवैतन्मंत्रावृत्त्यादद्यात् अंगदेवताभ्योनाम्नासमर्प्यमहानैवेद्यंदत्वानीराज्यप्रार्थयेत् मणिविद्रुममालाभिर्मंदारकुसुमादिभिः इयंसांवत्सरीपूजातवास्तुगरुडध्वज वनमालांयथादेवकौस्तुभंसततंहृदि तद्वत्पवित्रतंतून्त्वंपूजांचहृदयेवह जानताजानतावापियत्कृतंनतवार्चनं केनचिद्विघ्नदोषेणपरिपूर्णंतदस्तुमे अपराधसहस्राणिक्रियंतेहर्निशंमया दासोहमितिमांभक्त्याक्षमस्वपरमेश्वरेति अत्रशिवादौगरुडध्वजेत्यादौवृषवाहनेत्यूहः वनमालामितिश्लोकस्यतुलोपः देव्यांतुदेवदेवसुरेश्वरेत्यादौदेविदेविसुरेश्वरीत्यादिस्त्रीप्रत्ययांतपदोहः कार्यः शेषंसमानं ततोगुरुंसंपूज्यपवित्रंदत्वान्यब्राह्मणेभ्यःसुवासिनीभ्यश्चान्यानिदत्वास्वयमपिसकुटुंबोधारयेत् ततोब्राह्मणैःसहभुक्त्वात्रिरात्रंब्रह्मचर्यादिनियमवान् देहेपवित्राणिधारयेत् देवस्यस्नानादिकोपचारान्पवित्राण्युत्तार्यकारयेत् त्रिरात्रांतेदेवंसंपूज्यपवित्राणिविसर्जयेत् अत्रशिवादि पवित्रारोपणेचतुर्दशीपूर्वविद्धाग्राह्या एवंपूर्णिमापित्रिमुहूर्तसायान्हव्यासापूर्वविद्धैवग्राह्या अष्टम्यादितिथ्यंतराण्य पिपवित्रारोपणेप्रथमपरिच्छेदोक्तसामान्यतिथिनिर्णयानुसारेणग्राह्याणि इ-

तिपवित्रारोपणविधिः अथोपाकर्मकालः तत्र बह्वृचानां श्रावणशुक्लपक्षे श्रवणनक्षत्रं पंचमी हस्त इति कालत्रयं तत्र श्रवणं मुख्यकालः तदलाभे पंचम्यादिः तथा च कालतत्त्वविवेचने संग्रहकारिकायां पर्वणि श्रवणे कार्यं ग्रहसंक्रान्त्यदूषिते अध्वर्युभिर्बह्वृचैश्च कथंचित्तदसंभवे तत्रैव हस्तपंचम्यांतयोः केवलयोरपि तत्र दिनद्वये श्रवणासत्त्वे यदि पूर्वे सूर्योदयमारभ्य प्रवृत्तं श्रवणं द्वितीयदिने सूर्योदयोत्तरं त्रिमुहूर्तं वर्त्तते तदा परदिन एवोपाकर्म धनिष्ठायोगप्राशस्त्याद्यदि त्रिमुहूर्त्तन्यूनं तदा पूर्वदिन एव संपूर्णव्याप्तेः यदि पूर्वदिने सूर्योदये नास्ति परदिने सूर्योदयोत्तरं मुहूर्तद्वयं वर्त्तते तदोत्तरदिन एव उत्तराषाढावेधनिषेधात् यदि परदिने मुहूर्तद्वयंन्यूनं पूर्वदिने चोत्तराषाढाविद्धं तदा पंचम्यादिकालो ग्राह्यः पंचमी हस्त इति कालद्वयं त्वौदयिकं मुहूर्तत्रयव्यापि मुख्यं तदलाभे पूर्वविद्धमिति एवं भाद्रपदशुक्लपक्षेपि श्रवणपंचमीहस्तकालत्रयनिर्णयो ज्ञेयः एतद्बह्वृचैः पूर्वाह्णे कार्यं अथ यजुर्वेदिनिर्णयः तत्र बह्वृचानां श्रवणवत्सर्वयजुर्वेदिनां श्रावणपौर्णमासी मुख्यकालः पौर्णमास्याः खंडत्वे यदा पूर्णिमा पूर्वदिने मुहूर्त्ताद्यनंतरं प्रवृत्ता द्वितीयदिने षष्ठमुहूर्तव्यापिनी तदा सर्वयाजुषाणामुत्तरैव यदा शुद्ध्याधिकतया दिनद्वयेपि सूर्योदयव्यापिनी तदा सर्वयाजुषाणां पूर्वैव पूर्वदिने मुहूर्त्ताद्यनंतरं प्रवृत्ता द्वितीयदिने मुहूर्तद्वयत्रयादिव्यापिनी षण्मुहूर्तन्यूना तदा तैत्तिरीयैरुत्तरा ग्राह्या तैत्तिरीयभिन्नयाजुषैः पूर्वा ग्राह्या यदा पूर्वदिने मुहूर्ताद्यनंतरं प्रवृत्ता द्वितीयदिने मुहूर्तद्वयन्यूना भवति क्षयवशान्नास्त्येव वान

दासर्वेयाज्कषाणांपूर्वैव हिरण्यकेशीतैत्तिरीयाणांश्रावणीपौर्णमासीमुख्यकालस्तदभावेश्रावणेहस्तः श्रावणशुक्लपंचमीतन्नसत्वेतु
केर्नग्राह्या एतदेवभाद्रपदेपिकालद्वयमितिविशेषः खंडतिथित्वेनिर्णयःपूर्वोक्तएव हस्तनक्षत्रमध्योदयिकंसंगवस्पर्शिग्राह्यमन्य-
थापूर्वविद्धमेव आपस्तंबानांश्रावणीपौर्णमासीमुख्यातदभावेभाद्रपदीतिविशेषः बौधायनानांश्रावणीपौर्णमासीमुख्यादोषसंभा
वनयातदभावेआषाढीतिविशेषः एतेषामपिखंडतिथित्वेपूर्वोक्तएवनिर्णयः अथकाण्वमाध्यंदिनादिकात्यायनानांश्रवणयुता-
श्रावणपूर्णिमाकेवलावाहस्तयुक्तापंचमीकेवलावामुख्यकालः अतःकेवलश्रवणेकेवलहस्तेचतैर्नकार्यं श्रावणमासेविघ्नदोषेभा
द्रपदगतपूर्णिमापंचम्योःकार्यं तिथेःखंडत्वेषण्मुहूर्ताधिक्येउत्तरा षण्मुहूर्तन्यूनत्वेपूर्वाग्राह्येत्यादिःपूर्वोक्तएवनिर्णयः अ-
थसामवेदिनांभाद्रपदशुक्लपक्षेहस्तनक्षत्रेमुख्यकालः संक्रांत्यादिदोषपातत्रासंभवेश्रावणमासेहस्तोग्राह्यइतिनिर्णयसिंधुः
अन्येतुभाद्रपदहस्तेदोषसंभवेश्रावणपौर्णमास्यामुपाकर्मकृत्वाभाद्रपदस्थहस्तपर्यंतंनपठनीयंततःपरंपठनीयमित्याहुः हस्तस्यखं
डत्वेदिनद्वयेपराण्हपूर्वव्याप्तावपराण्हैकदेशस्पर्शेवापरदिनएवोपाकर्म पूर्वदिनएवापराण्हपूर्णव्याप्तौपूर्वत्रैव सर्वत्रसामगा
नामपराण्हस्यैवोपाकर्मकालत्वेनोक्तेः पूर्वदिनएवापराण्हैकदेशस्पर्शेदिनद्वयेप्यपराण्हस्पर्शाभावेवापरैव येषांसामवेदिनां
प्रातःसंगवौकर्मकालत्वेनोक्तौतेषांपूर्वत्रापराण्हव्याप्तिंत्यक्त्वापरदिनेसंगवोर्ध्ववर्तमानहस्तग्रहणं सिंहस्थेसूर्येउपाकर्मविधा

नंतु यदिश्रावणेहस्तःपूर्णिमावासिंहस्थेसूर्येभवतितदातत्रोपाकर्मनकर्कस्थे इतिसामगानांश्रावणमासगत हस्तपर्वणोर्व्यवस्था
परं अन्यशाखिनांसिंहस्थरवेर्विधिनिषेधोवानास्ति अथर्वणवेदिनांतुश्रावण्यांभाद्रपदगतायांवा पौर्णमास्यामुपाकर्मतिथि
खंडे औदयिकसंगवकालव्यापिनीतिथिर्ग्राह्येति सर्वशाखिनांश्रावणभाद्रपदमासगत स्वस्वगृह्योक्तकालेषुग्रहण संक्रांत्या
शौचादिदोषसंभावनायांसर्वथाकर्मलोपप्रासौशाखांतरोक्तकालानांग्राह्यत्वमावश्यकं तत्रापस्तंबबौधायनसामगादीनांश्राव
णभाद्रपदगतपंचमीपूर्णिमादेरप्यविशेषेणग्राह्यत्वप्रासौनर्मदोत्तरदेशेसिंहगतेसूर्येपंचम्यादेर्ग्रहणंनर्मदादक्षिण भागेकर्क-
स्थेसूर्येश्रावणपंचम्यादेर्ग्रहणमितिव्यवस्थेतिकौस्तुभेउक्तं तेनऋग्वेदिनामपिसर्वथाकर्मलोपप्रसक्तौपूर्णिमापिसिंहस्थक-
र्कटस्थादिव्यवस्थयाग्राह्येतिममप्रतिभाति सर्वशाखिभिः श्रावणमासमुख्यकालेपर्जन्याभावेनव्रीह्याद्यौषधिप्रादुर्भावाभा-
वे आशौचादौवाभाद्रपदश्रवणादौकार्यं औषधिप्रादुर्भावाभावेपिश्रावणमासेकार्यमितिकर्कादिमतं सर्वशाखिनांगृह्योक्त
मुख्यकालत्वेननिर्णीतेदिनेग्रहणस्यसंक्रांतेर्वासत्वेसंक्रांतिरहिताःपंचम्यादयोग्राह्याः ग्रहणसंक्रांतियोगश्चोपाकर्मसंबंधि-
न्यहोरात्रेभविष्यन्मध्यरात्रात्पूर्वमतीतमध्यरात्रादूर्ध्वंचेतियाम्याष्टकेविद्यमानश्रवणनक्षत्रपूर्णिमादितिथ्यस्पृष्टोप्युपाकर्मदूषकः केचित्तूक्तयामाष्ट
कादन्यत्रापिविद्यमानोग्राह्यश्रवणादिनक्षत्रपर्वादितिथिस्पर्शश्चेत्सोपिदूषकइत्याहुः नूतनोपनीतानांप्रथमोपाकर्मगुरुशुक्रास्ता-

दौमलमासादौसिंहस्थेगुरौचनकार्यं द्वितीयाद्युपाकर्मतु अस्तादावपिकार्यं मलमासेतु द्वितीयाद्यपिनकार्यं प्रथमोपाकर्मस्वस्तिवाचननांदीश्राद्धादिकृत्वाकार्यं नूतनो पनीतानां श्रावणमासगतपंचमीहस्तश्रवणादिकालेषुगुरुशुक्रास्तादिप्रतिबंधेनोपाकर्मारंभाभावेभाद्रपदमासगतपंचमीश्रवणाद्योग्राह्याः मौंजींयज्ञो पवीतंचनवदंडंच धारयेत् अजिनंकटिसूत्रंचनववस्त्रंतथैवचेतिब्रह्मचारिणोविशेषः प्रतिवर्षंज्ञेयः उपाकर्मोत्सर्जनेब्रह्मचारिसमावृत्तगृहस्थवानप्रस्थैः सर्वैः कर्तव्ये उत्सर्जनकालस्तुनेह प्रपंच्यते उपाकर्मदिनेथवेतिवचनानुसारेण सर्वशिष्टानामिदानीमुपाकर्मदिने एवोत्सर्जन कर्मानुष्ठानाचारेणतन्निर्णयस्यानुपयोगात् एतेउपाकर्मोत्सर्जनेपघन्यैर्द्विजैः सहकरोतिनदालौकिकाग्नौकुर्यात्यद्ये कः करोतिनदा स्वगृह्याग्नौकुर्यात् कात्यायनैस्त्वौपवसथ्यएवहोतव्यंनलौकिकाग्नौ बह्वृचादिः स्वयंचतुरवत्तीबहुभिश्चतुरवत्तिभिरुपाकर्मादिकुर्वन्नेकस्याग्निजामदग्न्यादेः पंचावत्तिनः सत्वेतदनुरोधेन पंचावत्तमेवकुर्यात् चतुरवत्तिनामपिपंचावत्तित्वस्यवैकल्पिकत्वोक्त्यातेषामपिकर्मवैगुण्याभावात् अकरणेदोषश्रवणेन प्रत्यब्दमेनेकर्तव्ये कश्चित्तुरत्नेकनिर्णयसिंधावेवतदकरणेप्राजापत्यकृच्छ्रमुपवासोवाप्रायश्चित्तंदर्शयेनेनसर्वत्र उपाकर्मोत्सर्जनयोरुभयोरप्यृषिपूजनमुक्तं ऋष्यादितर्पणंतूत्सर्जनएव अत्रविवाहोत्तरंतिलतर्पणेनदोषः अत्रसंकल्पे अधीतानां छंदसामाप्यायनद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमुपाकर्मदिने अयोत्सर्जनाख्यंकर्मकरिष्येइति उपाकर्मणितु अधीतानामध्येष्यमाणानां छंदसांयातयामता

निरासेनाप्यायनद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमितिविशेषः अवशिष्टःसर्वोपिप्रयोगविशेषःस्वस्वगृह्यानुसारेणज्ञेयः अत्रनदीनारजोदोषोनब्रह्मादिदेवऋष्यादीनांजलेसान्निध्यंतेनस्नानात्सर्वदोषक्षयः ऋषिपूजनस्थानस्थितजलस्पर्शनपानाभ्यांसर्वकामावाप्तिः इतिसर्वशाखिसाधारणनिर्णयः अथरक्षाबंधनमस्यामेवपूर्णिमायांभद्रारहितायांत्रिमुहूर्ताधिकोदयव्यापिन्यामपराह्णे प्रदोषेवाकार्यं उदयेत्रिमुहूर्तन्यूनत्वेपूर्वेद्युर्भद्रारहितेप्रदोषादिकालेकार्यं इदंग्रहणसंक्रांतिदिनेपिकर्तव्यं मंत्रस्तु येनबद्धोबलीराजादानवेंद्रोमहाबलः तेनत्वामभिबध्नामिरक्षेमाचलमाचलेति अत्रैवपूर्णिमायांहयग्रीवोत्पत्तिः श्रावणपूर्णिमाकुलधर्मादौत्रिमुहूर्तसायान्हव्यासापूर्वविद्धैवग्राह्या त्रिमुहूर्तन्यूनत्वेपरा अस्यामेवपूर्णिमायामाश्वलायनानांश्रवणाकर्मसर्पबलिश्चरात्रावुक्तः तैत्तिरीयाणांतुसर्पबलिरेवोक्तः कात्यायनानांसामगानांचश्रवणाकर्मसर्पबलीद्वावप्युक्तौ श्रवणाकर्मसर्पबल्याश्वयुजीप्रत्यवरोहणादिपाकसंस्थानांस्वस्वकालेष्वकरणेप्राजापत्यंप्रायश्चित्तंकार्यं नतुकालांतरेतदनुष्ठानं श्रवणाकर्मादिसंस्थाः पत्न्यामृतुमत्यामपिकार्याः प्रथमारंभस्तुनभवति अत्रपौर्णमासीअस्तमयप्रभृतिप्रवृत्तकर्मपर्याप्तकालव्यापिनीपूर्वेद्युश्चेत्पूर्वैवग्राह्या दिनद्वयेतत्संबंधस्यसत्वेप्यसत्वेवापरैवप्रयोगस्तुस्वस्वसूत्रेषुज्ञेयः श्रावणकृष्णचतुर्थीमारभ्यकृष्णचतुर्थीषुयावज्जीवमेकविंशतिवर्षाणिवाएकवर्षंवासंकष्टचतुर्थीव्रतंकार्यं अशक्तौप्रतिवर्षश्रावणचतुर्थ्यामेवकार्यं अत्रचंद्रोदयव्याप्त्यातिथिनिर्णयःप्रथमपरिच्छेदउक्तः सोद्यापनव्रतप्रयोगःकौस्तुभा

दौह्नेयः अथजन्माष्टमीव्रतं तत्राष्टमीद्विविधा शुद्धाविद्धाच दिवारात्रौवासप्तमीयोगरहितायत्रदिनेयावतीतत्रतावतीशुद्धा दिवारात्रौवा सप्तमीयोगवतीयस्मिन्नहोरात्रेयावतीतत्रतावतीविद्धा सापुनर्द्विविधा रोहिणीयुतारोहिणीयोगरहिताचेति तत्ररोहिणीयोगरहितकेवलाष्टमीभेदाः सप्तमीनाड्यः ५९ पलानि ५९ अष्टमी ५८।५ अस्यांशुद्धायांसंदेहोनास्तिद्वितीयकोट्यभावात् सप्तमी २ अष्टमी ५५ अस्यांविद्धायामप्यसंदेहः दिनांतरे अभावेनद्वितीयकोट्यभावात् यदादिनद्वयेकेवलाष्टमीवर्त्ततेतदाचत्वारः पक्षाः पूर्वेद्युरेवनिशीथव्यापिनी १ परेद्युरेवनिशीथव्यापिनी २ दिनद्वयेपिनिशीथव्यापिनी ३ दिनद्वयेनिशीथव्याप्त्यभाव इति ४ रात्र्यर्धंनिशीथ यदार्थःस्थूलदृष्ट्यात्वष्टमोमुहूर्तोनिशीथः तत्रपूर्वेद्युरेवनिशीथव्यापिनीयथासप्तमी ४१ अष्टमी ४२ अत्रसप्तमीयुतापूर्वविद्धैवाष्टम्युपोष्या यथाष्टमी ६०।४। इयंशुद्धाधिकापूर्वैव परेद्युरेवनिशीथेयथासप्तमी ४७ अष्टमी ४६ अत्रपरैवाष्टम्युपोष्या उभयत्रनिशीथेयथासप्तमी ४२ अष्टमी ४६ अत्रापिपरैवाष्टमीग्राह्या दिनद्वयेनिशीथव्याप्त्यभावोयथासप्तमी ४७ अष्टमी ४२ अत्रापिपरैवाष्टमीग्राह्या अत्रसर्वत्र सप्तमीयुक्तायांरात्रिपूर्वार्धावसानेकलयाप्यष्टम्याः सत्वे एवनिशीथव्यापित्वंनवमीयुतायांरात्र्युत्तरार्धादिभागे सत्त्वे एवोत्तरत्रनिशीथव्यापित्वं सप्तमीदिने उत्तरभागेएवसत्त्वेनवमीयुतदिने पूर्वभाग एवसत्वेचनिशीथाव्यापित्व पक्ष एवमंतव्यः एवंवक्ष्यमाणरोहिणीयुक्तभेदेष्वपिज्ञेयं रोहिणीयुताष्टम्या मपिपूर्वदिनेएवनिशीथेष्टमीरोहिण्योर्योगः परदिनएवनयोर्निशीथयोगः दिनद्वयेनिशीथेयोगइतिपक्षत्रयं पूर्वेद्युरेवनिशीथेयोगोयथासप्तमी ४०

तद्दिने कृत्तिका ३५ अष्टमी ४६ तद्दिने रोहिणी २६ अत्र पूर्वविद्धैवाष्टम्युपोष्या परदिने एव निशीथयोगो यथा सप्तमी ४२ तद्दिने कृत्तिका ५० अष्टमी ४७ रोहिणी ४६ अत्र परैवाष्टमी ग्राह्या दिनद्वये निशीथेष्टमीरोहिण्योर्योगो यथा सप्तमी ४२ कृत्तिका ४३ अष्टमी ४७ रोहिणी ४८ अत्र परैवाष्टमी ग्राह्या अथ रोहिणीयुताष्टम्यामेव दिनद्वयेपि निशीथे रोहिणीयोगाभावो बहुधा संभवति परेद्युरेव निशीथव्यापिनी अष्टमी परेद्युरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुक्ता चेत्येकः पक्षः यथा सप्तमी ४७ अष्टमी ५० अष्टमीदिने कृत्तिका ४६ अत्र पक्षे परैवाष्टमी ग्राह्या एतत्तुल्ययुक्ता पूर्वेद्युरेव निशीथव्यापिनी पूर्वेद्युरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति पक्षेपि पूर्वैव ग्राह्या दिनद्वयेपि निशीथादन्यत्र रोहिणीयुता परेद्युरेव निशीथव्यापिनीति द्वितीयः पक्षः सप्तमी ४८ तद्दिने कृत्तिका ३० अष्टमी ४८ रोहिणी २५ अत्रापि परैव ग्राह्या दिनद्वयेपि निशीथादन्यत्र रोहिणीयुक्ता पूर्वेद्युरेव निशीथव्यापिनी तृतीयो यथा सप्तमी २५ कृत्तिका ४८ अष्टमी २० रोहिणी ४३ अत्रापि परैव रोहिणीयोगसाम्येपि पूर्वत्र सप्तमीविद्धत्वात् यथा वाष्टमी ६०।४। कृत्तिका ५० अत्र पूर्वैव ग्राह्या अहोरात्रद्वये रोहिणीयोगसाम्येपि पूर्वस्याः शुद्धत्वात् पूर्णव्याप्तेश्च दिनद्वयेपि निशीथव्यापिनी परेद्युरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति चतुर्थः यथा सप्तमी ४२ अष्टमी ४९ कृत्तिका ४६ अत्र परैवाष्टमी एवं दिनद्वयेपि निशीथव्यापिनी पूर्वत्रैव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति पंचमो यथा सप्तमी ४१ तद्दिने रोहिणी ४३ अष्टमी ४७ अत्र पूर्वैवाष्टम्युपोष्या दिनद्वयेपि निशीथव्यापिनी दिनद्वयेपि निशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति षष्ठो यथा सप्तमी ४२ कृत्तिका

५८ अष्टमी ५९ रोहिणी ५२ अत्र परेद्युर्दिनद्वयेपि निशीथव्यापिनी पूर्वेद्युरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति स समो यथा सप्तमी ५८ तद्दिने रोहिणी ५८
अष्टमी ५२ अत्र परेद्युरेवाष्टमी ग्राह्या अत्रैव पक्षे परेद्युरेवोभयत्र वा निशीथादन्यत्र रोहिणीयोगेपि परैवेति कैमुत्येन सिद्धम् पूर्वेद्युरेव निशीथव्यापिनी
परेद्युरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति चरमः पक्षः यथा सप्तमी ३० अष्टमी २५ तद्दिने कृत्तिका ५ यथा वाष्टमी ६०।१४ अष्टमीशेषदिने कृत्ति
का १ अत्रोदाहरणद्वयेपि परैवाष्टमी ग्राह्या स्वल्पस्यापि रोहिणीयोगस्य प्राशस्त्येन मुहूर्त्तमात्राया अपि परस्या ग्राह्यत्वेन या पूर्वत्र विद्यमाना
या निशीथव्याप्तेरनादरात् सर्वपक्षेषु यदि परदिने मुहूर्तन्यूना वर्त्तते तदा सा न ग्राह्या किंतु पूर्वैवेति पुरुषार्थचिन्तामणावुक्तं परेद्युरेव निशीथ-
व्यापिनी पूर्वेद्युरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुता यथा सप्तमी ४८ रोहिणी ५५ अष्टमी ४८ अत्र परैव विद्धायां निशीथोत्तरं रोहिणीयोगस्या-
प्रयोजकत्वात् अत्र विस्तरेणोक्तानां बहुपक्षाणां संक्षेपेण निर्णयसंग्रहः पुरुषार्थचिन्तामणौ शुद्धसमायां शुद्धन्यूनायां विद्धन्यूनायां वा केव
लाष्टम्यां संदेह एव नास्ति शुद्धाधिकापि केवलाष्टमी पूर्वैव विद्धाधिका तु पूर्वदिन एव निशीथव्याप्तौ पूर्वा दिनद्वये निशीथव्याप्तावव्याप्तौ
वा परैवेति अथ रोहिणीयोगे यदि शुद्धसमायां शुद्धन्यूनायां वा ईषदपि रोहिणीयोगस्तदा न संदेहः शुद्धाधिकायां पूर्वदिने दिनद्वयेपि वा-
रोहिणीयोगे पूर्वैव शुद्धाधिकायामुत्तरदिन एव रोहिणीयोगे मुहूर्तमात्रापि परैव विद्धाधिकायां पूर्वदिन एव निशीथात्पूर्वं निशीथे वा रोहि
णीयोगे पूर्वा दिनद्वयेपि परत्रैव वा निशीथे निशीथं विहाय वा रोहिणीयोगे परैवेति संक्षेपेण निर्णयसंग्रहः एवं कौस्तुभादिनवीनग्रंथानुस

तमाधवमतानुसारेणजन्माष्टमीनिर्णीता अत्रकेचित्केवलाष्टमीजन्माष्टमीसैवरोहिणीयुताजयंतीसंज्ञकेतिजयंत्यष्टम्योर्व्रतैक्यमाहुः अन्येतुजन्माष्टमीव्रतंजयंतीव्रतंच भिन्नंरोहिणीयोगाभावेजयंतीव्रतलोपाज्जन्माष्टमीव्रतमेवकार्यंयस्मिन्वर्षेजयंत्याख्ययोगोजन्माष्टमीतदा अंतर्भूताजयंत्यांस्यादिनिजयंतीदिनेनिशीथाख्यकर्मकालेष्टम्याद्यभावेपिसाकल्यवचनापादितकर्मकालव्याप्तिमादायव्रतद्वयमपिजयंतीदिनएवतंत्रेणानुष्ठेयं व्रतद्वयस्याप्यकरणेमहादोषश्रवणेन फलश्रवणेनचनित्यकाम्योभयरूपत्वात् नतुनिशीथव्यापिन्यांपूर्वाष्टम्यांजन्माष्टमीव्रतंकृत्वा जयंतीदिनेपारणमनुष्ठेयंनित्यव्रतलोपप्रत्यवायापातादित्याहुः निर्णयसिंधौतूक्तरीत्यामाधवमतमुपपाद्यहेमाद्रिमतेनजन्माष्टमीव्रतमेवनित्यंजयंतीव्रतंतुनित्यमपिकलियुगेलुप्तमितिकेचिन्नानुष्ठंतीत्युक्त्वा स्वमतेनयस्मिन्वर्षेपूर्वदिने एवनिशीथेष्टमीपरदिनएवनिशीथादन्यत्रजयंत्याख्ययोगस्तत्रोपोषणद्वयंकार्यंव्रतद्वयस्यापिनित्यत्वेनाकरणेदोषाज्जयंत्यामष्टम्यंतर्भावोक्तिस्तुभूरिप्रतारणमात्रमितिप्रतिपादितं ममतुकौस्तुभादिनवीनग्रंथ परिगृहीतमाधवमतरीत्याजयंत्यंतर्भावेनाष्टमीव्रतानुष्ठानमेवयुक्तंप्रतिभाति अत्रव्रतेबुधसोमवारयोगःप्राशस्त्य विधायकोनतुरोहिणीवन्निर्णायकः अथद्वितीयदिने भोजनरूपंपारणंव्रतांगंविहितंतत्कालोनिर्णीयते केवलतिथ्युपवासेतिथ्यंतेनक्षत्रयुक्ततिथ्युपवासेउभयांतेपारणंकार्यं यदितिथिनक्षत्रयोरेकतरांतोदिनेलभ्यतेउभयांतस्तुरात्रौतदादिवैवान्यतरांतेपारणं यदादिवानैकस्याप्यंतस्तदानिशीथादर्वागन्यतरांतेउभयांतेवापारणं यदातुनिशी-

याव्यवहितपूर्वक्षणेएकतरांतउभयांतेवानदानिशीथेपिपारणंकार्यं भोजनासंभवेपारणासंपत्यर्थंफलाद्याहारोविधेयः केचित्तूक्तविषयेनिशीथेपारणंनकार्यं किंतूपवासतृतीयेन्हिदिवाकार्यमित्याहुस्तन्नयुक्तं अशक्तस्त्वेकतरांताभावेप्युत्सवांतेप्रातरेवदेवपूजाविसर्जनादिकृत्वापारणंकुर्यात् अथसंक्षेपेणव्रतविधिः प्रातःकृतनित्यक्रियःप्राङ्मुखोदेशादिसंकीर्त्यतत्कालेसप्तम्यादिसत्त्वेपिप्रधानभूताष्टमीमेवसंकीर्त्यश्रीकृष्णप्रीत्यर्थंजन्माष्टमीव्रतंकरिष्ये जयंतीयोगसत्वेजन्माष्टमीव्रतंजयंतीव्रतंचतंत्रेणकरिष्यइतिसंकल्पयेत् ताम्रपात्रेजलंगृहीत्वा वासुदेवंसमुद्दिश्यसर्वपापप्रशांतये उपवासंकरिष्यामिजन्माष्टम्यांनभस्यहं अशक्तौफलानिभक्षयिष्यामीत्याद्यूहःआजन्ममरणंयावद्यन्मयादुष्कृतंकृतं तत्प्रणाशयगोविंदप्रसीदपुरुषोत्तमेतिपात्रस्थंजलंक्षिपेत् ततःसुवर्णरजतादिमय्योमृन्मय्योवाभित्त्यादिलिखितावाप्रतिमायथाकुलाचारंकार्याः तायथापर्यंकेप्रसूतदेवक्याःस्तनंपिबंतींश्रीकृष्णप्रतिमांनिधाय जयंतीसत्वेत्वन्यदेवक्याउत्संगेद्वितीयांश्रीकृष्णमूर्त्तिंनिधायपर्यंकस्थदेवकीचरणसंवाहनपरांलक्ष्मींनिधायभित्त्यादौखड्गधरंवसुदेवंनंदगोपीगोपान्लिखित्वाप्रदेशांतरेमंचकेप्रसूतकन्ययासहयशोदाप्रतिमांपीठांतरेवसुदेवदेवकीनंदयशोदाश्रीकृष्णरामचंडिकाइतिसप्तप्रतिमाःस्थापयेत् एतावत्प्रतिमाकरणाशक्तौवसुदेवादिचंडिकांताःसप्तवायथाचारंयथाशक्तिवाकृत्वा अन्याःसर्वायथायथंध्यायेदितिभाति निशीथासन्नप्राक्कालेस्नात्वाश्रीकृष्णप्रीत्यर्थंसपरिवारश्रीकृष्णपूजांकरिष्यइतिसंकल्प्यन्यासान् शंखादि-

पूजांतं नित्यवत्कृत्वा पर्यंकस्थां किन्नराद्यैर्युतां ध्यायेत्तु देवकीं श्रीकृष्णं बालकं ध्यायेत्पर्यंके स्तनपायिनं श्रीवत्सवक्षसं शांतं नीलोत्पलदलच्छविं संवाहयंतीं देवक्याः पादौ ध्यायेच्च तां श्रियं एवं ध्यात्वा देवक्यै नमः इति देवकीमावाह्य मूलमंत्रेण पुरुषसूक्तेन ऋचा वा श्रीकृष्णाय नमः श्रीकृष्णमावाहयामीत्यावाह्य लक्ष्मींचावाह्य देवक्यै वसुदेवाय यशोदायै नंदाय श्रीकृष्णाय रामाय चंडिकायै इति नाम्नावाह्य लिखितादिदेवताः सकलपरिवारदेवताभ्यो नम इत्यावाह्य मूलेन सूक्तेन ऋचा वावाह्यावाहितदेवक्यादिपरिवारदेवतासहित श्रीकृष्णाय नम इत्यासनपाद्यार्घ्याचमनीयाभ्यंगस्नानानि दत्वा पंचामृतस्नानानि दत्वा पंचामृतस्नानांते चंदनेनानुलेपयेत् शुद्धोदकाभिषेकांते वस्त्रयज्ञोपवीतगंधपुष्पाणि धूपदीपौ च विश्वेश्वराय विश्वाय तथा विश्वोद्भवाय च विश्वस्य पतये तुभ्यं गोविंदाय नमो नमः यज्ञेश्वराय देवाय तथा यज्ञोद्भवाय च यज्ञानां पतये नाथ गोविंदाय नमो नमः इति मंत्राभ्यां मूलमंत्रादिसमुच्चिताभ्यां दद्यात् जगन्नाथ नमस्तुभ्यं संसारभयनाशन जगदीश्वराय देवाय भूतानां पतये नमः इति नैवेद्यं मूलमंत्रादिकं सर्वत्र योज्यं तांबूलादि नमस्कारप्रदक्षिणापुष्पांजल्यंतं कार्यं अथ वोद्यापनप्रकरणोक्तविधिना पूजा सा यथा उक्तप्रकारेण ध्यानावाहने कृत्वा देवा ब्रह्मादयो येच स्वरूपं न विदुस्तव अतस्त्वां पूजयिष्यामि मातुरुत्संगवासिनं पुरुष एवेदमासनं अवतारसहस्राणि करोषि मधुसूदन नते संख्यावताराणां कश्चिज्जानाति तत्वतः एतावानस्येति पाद्यं जातः कंसवधार्थाय भूभारोत्तारणाय च देवानां च हितार्थाय धर्मसंस्थापनाय च कौरवाणां विनाशाय पांडवानां हि-

तायच गृहाणार्घ्यंमयादत्तंदेवक्यासहितोहरे त्रिपादूर्ध्वइत्यर्घ्यं सुरासुरनरेशाय क्षीराब्धिशयनायच कृष्णाय वासुदेवायददाम्याचमनंशुभं तस्माद्विराळत्यायचमनीयं नारायणनमस्तेस्तुनरकार्णवतारक. गंगोदकंसमानीतंस्नानार्थंप्रतिगृह्यतां यत्पुरुषेणतिस्नानं पयोदधिघृतक्षौद्रशर्करास्नानमुत्तमं तृप्त्यर्थंदेवदेवेशगृह्यतांदेवकीसुतेति पंचामृतं शुद्धोदकस्नानमाचमनं क्षौमंचपट्टसूत्राढ्यंमयानीतंशुभंशुभं गृह्यतांदेवदेवेशमयादत्तंसुरोत्तम तंयज्ञमितिवस्त्रं नमःकृष्णायदेवायशंखचक्रधरायच ब्रम्हसूत्रंजगन्नाथगृहाणपरमेश्वर तस्माद्यज्ञादितियज्ञोपवीतं नानागंधसमायुक्तंचंदनंचारुचर्चितं कुंकुमाक्ताक्षतैर्युक्तंगृह्यतांपरमेश्वर तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऋचेतिगंधं पुष्पाणियानिदिव्यानिपारिजातोद्भवानिच मालतीकेसरादीनिपूजार्थंप्रतिगृह्यतां तस्मादश्वाइतिपुष्पं अथांगपूजा श्रीकृष्णायनमःपादौपूजयामि संकर्षणायनमःगुल्फौपूजयामि कालात्मने॰ जानुनी॰ विश्वकर्मणे॰ जंघे॰ विश्वनेत्राय॰ कटी॰ विश्वकर्त्रे॰ मेढ्रंपू॰ पद्मनाभाय॰ नाभिं॰ परमात्मने॰ हृदयं॰ श्रीकंठाय॰ कंठं॰ सर्वास्त्रधारिणे॰ बाहू॰ वाचस्पतये॰ मुखं॰ केशवाय॰ ललाटं॰ सर्वात्मने॰ शिरःपूजयामि विश्वरूपिणेनारायणायनमः सर्वांगंपूजयामि वनस्पतिरसो॰ यत्पुरुषं॰ धूपं॰ त्वंज्योतिःसर्वदेवानांतेजस्त्वंतेजसांपरं आत्मज्योतिर्नमस्तुभ्यंदीपोयंप्रतिगृह्यतां ब्राह्मणोस्य॰ दीपं॰ नानागंधसमायुक्तंभक्ष्यभोज्यंचतुर्विधं नैवेद्यार्थंमयादत्तंगृहाणपरमेश्वर चंद्रमामनसो॰ नैवेद्यं॰ आचमनंकरोद्व

त्तेनं तांबूलंचसकर्पूरंपूगीफलसमन्वितं मुखवासकरंरम्यं प्रीतिदंप्रतिगृह्यतां तांबूलं सौवर्णराजतंताम्रंनानारत्नसमन्वितं कर्म-
साद्गुण्यसिद्ध्यर्थंदक्षिणाप्रतिगृह्यतां रंभाफलंनारिकेरं तथैवाम्रफलानिच पूजितोसिसुरश्रेष्ठगृह्यतांकंससूदन नाभ्याआसी॰
नीराजनं॰ यानिकानि॰ सप्तास्यासन्॰ प्रदक्षिणां यज्ञेनेत्यादिवेदमंत्रैःपुष्पांजलिं नमस्कारान् अपराधस॰ पूजांनिवेदयेत् सर्वो
पचारपूजनसमाप्तौद्वादशांगुलविस्तारं रौप्यमयं स्थंडिलादिलिखितंवारोहिणीयुतंचंद्रं सोमेश्वराय सोमाय तथासोमोद्भवायच
सोमस्यपतयेनित्यंतुभ्यंसोमायवैनमः इतिसंपूज्यसपुष्पकुशचंदनंतोयंशंखेनादाय क्षीरोदार्णवसंभूत अत्रिगोत्रसमुद्भव गृहाणार्घ्यं
शशांकेदंरोहिण्यासहितोमम ज्योत्स्नापतेनमस्तुभ्यं ज्योतिषांपतयेनमः नमस्तेरोहिणीकांतअर्घ्यंनःप्रतिगृह्यतां इतिमंत्राभ्यांचं-
द्रायार्घ्यंदद्यात् ततःश्रीकृष्णायार्घ्यंदद्यात् तत्रमंत्रः जातःकंसवधार्थायभूभारोत्तारणायच पांडवानांहितार्थाय धर्मसंस्थापनायच
कौरवाणांविनाशायदैत्यानांनिधनायच गृहाणार्घ्यंमयादत्तंदेवक्यासहितोहरे इति ततःप्रार्थयेत् त्राहिमांसर्वलोकेशहरेसंसारसागरा
त् त्राहिमांसर्वपापघ्नदुःखशोकार्णवात्प्रभो सर्वलोकेश्वरत्राहिपतितंमांभवार्णवे त्राहिमांसर्वदुःखघ्न रोगशोकार्णवाद्धरे दुर्गतां-
स्त्रायसे विष्णो ये स्मरंतिसकृत्सकृत् त्राहिमांदेवदेवेश त्वत्तोनान्योस्तिरक्षिता यद्बाल्येयच्चकौमारेयौवनेयच्चवार्धके २१
तत्पुण्यंवृद्धिमायातु पापंदहहलायुधेति अथपूजानंतरकृत्यं अग्निपुराणे इत्येवंपूजयित्वातुपुरुषसूक्तैःसवैष्णवैःस्तुत्वावा

त्वेय

दित्रनिर्घोषैर्गीतवादित्रमंगलैः ष्णकथाभिर्विचित्राभिस्तथाप्रेक्षणकैरपि पूर्वेतिहासैः पौराणैः क्षिपेत्तां शर्वरीं नृपेति अत्र कथा
ष्णवैचित्र्यं देशभाषाकाव्यकृतं सूक्तानां प्रागुक्तैः पुराणकथानामंतेभिधानात् प्रेक्षणकानि नृत्यादीनि तथा च वैदिकसूक्तकरण
कस्तुतिविशिष्टः पौराणेतिहाससमिश्रितो गीतनृत्ययुतदेशभाषाकाव्यप्रमुखकथाकरणको जागरो विप्रादिवर्णत्रयस्य विधीयते
शूद्रादीन्प्रति तादृशजागरस्य विधातुमयोग्यत्वाद्वचनांतरेण तु सूक्तादिरहितगीतादिविशिष्टो वर्णचतुष्टयसाधारणो विधीयते
गोकुलस्थजन्मलीलादिश्रवणोत्तरं वैष्णवैः परस्परं दध्यादिभिः सेचनं कार्यं दधिक्षीरघृतांबुभिः आसिंचंतो विलिंपंतो इत्या-
दिश्रीभागवतवचनेन तथाविधिकस्नानात् अयमुत्सवोधुना महाराष्ट्रदेशे गोपालकालेति व्यवह्रियत इति मे भाति एतत्सर्वं कौस्तुभे
श्रीमदनंतदेवैः स्पष्टीकृतमस्तीति नमत्यमसूया कार्या एतादृशकथायुतो जागरोन्यत्र रामनवम्येकादश्याद्युत्सवेष्वपि पूजाजागरा-
दिविशिष्टव्रतोत्सवसाम्यात् महाराष्ट्रीयेषु तथाचाराच्च भगवत्प्रेमादिभाग्यशालिनस्तु पर्वाणि स्युरुतान्वहमिति न्यायेन मत्सहमेवो
क्तविधिकथोत्सवं कुर्वतीति भाति ततो नवम्यां ब्राह्मणभोजनदक्षिणादिभिः संतोष्योक्तपारणानिर्णीतकाले भोजनं कुर्यात् अस्यैव ज
यंतीव्रतस्य संवत्सरसाध्यः प्रयोगः श्रावणकृष्णाष्टमीमारभ्य प्रतिमासं कृष्णाष्टम्यामुक्तविधिना पूजादिरूपः पुराणांतरे उक्तः तदो-
द्यापनविधिर्ग्रंथांतरे ज्ञेयः इति जन्माष्टमीनिर्णयोद्देशः नभोमासस्य दर्शे तु शुचिर्दर्भान् समाहरेत् अयातयामास्ते दर्भा वि

नियोज्याःपुनःपुनः केचित्तुभाद्रामायांदर्भग्रहणमाहुः कुशाःकाशायवादूर्वाउशीराश्चसकुंदकाः गोधूमाव्रीहयोमुंजादशदर्भाः
सबल्वजाः विरिंचिनासहोत्पन्नपरमेष्ठिनिसर्गज नुदसर्वाणिपापानिदर्भस्वस्तिकरोभव एवंमंत्रंसमुच्चार्यततःपूर्वोत्तरामुखः
हुंफट्कारेणमंत्रेणसकृच्छित्वासमुद्धरेत् चतुर्भिर्दर्भैर्विप्रस्यपवित्रकंक्षत्रियादेरेकैकन्यूनं सर्वेषांवाभावेद्वाभ्यांपवित्रंग्रंथितंन
वा इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेश्रावणमासनिर्णयोद्देशः अथभाद्रपदमासः तत्रकन्यासंक्रांतौ
पराःषोडशनाड्यःपुण्यकालः भाद्रपदमासेएकान्नाहारव्रताद्धनारोग्यादिफलं अत्रमासेहृषीकेशप्रीत्यर्थंपायससगुडौदनलवणादेर्दानं भाद्रप
दशुक्लतृतीयायांहरितालिकाव्रतं तत्रमुहूर्तमात्राततोन्यूनापिपराग्राह्या यदाक्षयवशात्परदिनेनास्तितदाद्वितीयायुतापिग्राह्या यदातुशुद्धाधि
कातदापूर्वदिनेषष्टिघटिकामितामपित्यक्त्वापरदिनेस्वल्पापिचतुर्थीयुतैवग्राह्या गणयोगप्राशस्त्यात् अत्रव्रतेभवानीशिवयोःपूजनमुपवासश्च
स्त्रीणांनित्यः तत्र मंदारमालाकुलितालकायैकपालमालांकितशेखराय दिव्यांबरायैचदिगंबरायनमःशिवायैचनमःशिवाय इत्यादयःपूजा
मंत्राज्ञेयाः शुक्लचतुर्थ्यांसिद्धिविनायकव्रतंसामध्यान्हव्यापिनीग्राह्या दिनद्वयेसाकल्येनमध्यान्हव्याप्तावव्याप्तौवापूर्वादिनद्वयेसाम्येनवैषम्येण
वैकदेशव्याप्तावपिपूर्वैव वैषम्येणव्याप्तावधिकव्यापिनीचेत्तत्परेतिकेचित् पूर्वदिनेसर्वथामध्यान्हस्पर्शोनास्त्येवपरदिने एवमध्यान्हस्पर्शिनीतदैवपरा पूर्वदिनेएकदेशेनमध्यान्हव्यापिनीपरदिनेसंपूर्णमध्यान्हव्यापिनीतदापरैव एवंमासांत

रेपिनिर्णयः इयंरविभौमवारयोगेप्रशस्ता अत्रचतुर्थ्यांचंद्रदर्शनेमिथ्याभिदूषणंदोषस्तेनचतुर्थ्यामुदितस्यपंचम्यांदर्शनंवि
नायकव्रतदिनेपिनदोषायपूर्वदिनेसायान्हमारभ्यप्रवृत्तायांचतुर्थ्यांविनायकव्रताभावेपिपूर्वेद्युरेवचंद्रदर्शनेदोषइतिसि-
द्धांति चतुर्थ्यामुदितस्यनदर्शनमितिपक्षेत्ववशिष्टपंचषण्मुहूर्तमात्रचतुर्थीदिनेपिनिषेधापत्तिः इदानींलोकास्त्वेकतरपक्षा
श्रयेणविनायकव्रतदिने एवचंद्रंनपश्यंतिनतूदयकालेदर्शनकालेवाचतुर्थीसत्वासत्वेनियमेनाश्रयंति दर्शनेजातेतद्दोषशांत
ये सिंहःप्रसेनमवधीत्सिंहोजांबवताहतः सुकुमारकमारोदीस्तवह्येषस्यमंतकः इतिश्लोकजपःकार्यःतत्रमृन्मयादिमू
र्तौप्राणप्रतिष्ठापूर्वकं विनायकंषोडशोपचारैःसंपूज्यैकमोदकेननैवेद्यंदत्वासगंधा एकविंशतिदूर्वागृहीत्वा गणाधिपायोमा
पुत्रायाघ नाशनाय विनायकायेशपुत्राय सर्वसिद्धिप्रदायकायैकदंतायेभवक्त्राय मूषकवाहनाय कुमारगुरवेइतिदशनामभि
र्दूर्वयोर्द्वयंद्वयंसमर्प्यावशिष्टमेकांदूर्वामुक्तदशनामभिः समर्पयेत् दशमोदकान्विप्रायदत्वादशस्वयंभुंजीतेति संक्षेपः
भाद्रशुक्लपंचमीऋषिपंचमीसामध्यान्हव्यापिनीग्राह्या दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्तौतदव्याप्तौचपूर्वैव अत्रऋषीन्पूजयित्वा-
कर्षणादिरहितभूमिजन्यशाकाहारंकुर्यात् शुक्लेभाद्रपदेषष्ठ्यांस्नानंभास्करपूजनं प्राशनंपंचगव्यस्यअश्वमेधफलाधि-
कं इयंसूर्यषष्ठीसप्तमीयुताग्राह्या अस्यामेवस्वामिकार्तिकेयदर्शनाद्ब्रम्हहत्यादिपापनाशः भाद्रशुक्लाष्टमीदूर्वाष्टमीसापू

र्वाग्राह्या इयंज्येष्ठामूलर्क्षयुतात्याज्या अलाभेतद्युक्तापिग्राह्या इदंपूर्वापूजनव्रतंकन्यार्केगस्त्योदयेचवर्ज्यं इदंस्त्रीणांनित्यं
अत्रज्येष्ठादेवीपूजाव्रतंकेवलाष्टमीप्राधान्येन केवलज्येष्ठानक्षत्रप्राधान्येनचोक्तं तत्रदाक्षिणात्याः केवलज्येष्ठानक्षत्र एवकुर्वंति
तच्चानुराधायामावाहनंज्येष्ठायांपूजनंमूलेविसर्जनमितित्रिदिनंज्ञेयं आवाहनविसर्जनदिनयोःपूजनदिनानुरोधेननिर्णयः
तत्रयदापूर्वंमध्यान्हमारभ्यप्रवृत्ताज्येष्ठाद्वितीयदिनेमध्यान्हेमध्यान्हात्पूर्वंवासमाप्यतेतदापूर्वदिनेएवपूजनंयदापूर्वदिनेमध्यान्होत्तरंप्रवृत्तापरदिनेमध्यान्हेसमाप्तातदाष्टमीयोगवशेनपूर्वापरावाग्राह्या उभयत्राष्टमीयोगेपूर्वैव यदापूर्वत्रमध्या न्हमारभ्य
न्होत्तरंवाप्रवृत्तापरदिनेमध्यान्होत्तरमपराह्नंस्पृशतितदाष्टमीयोगाभावेपिपरैव भाद्रपदशुक्लैकादश्यांवापारणोत्तरंविष्णु द्वादश्यां
परिवर्त्तनोत्सवः तत्रश्रुतेश्चमध्येपरिवर्त्तमेतीतिवचनात्त्रेधाविभक्तश्रवणमध्यभागयोगस्यैकादश्यांसत्त्वे तत्रैव द्वादश्यां
सत्वेद्वादश्यामेवउभयत्रनक्षत्रयोगाभावेद्वादश्यामेवेत्यादिव्यवस्थाज्ञेया तत्रसंध्यायांविष्णुंसंपूज्य वासुदेवजगन्नाथप्राप्तेयंद्वादशीतव पार्श्वेनपरिवर्त्तस्वसुखंस्वपिहिमाधवेतिमंत्रेणप्रार्थयेत् अथश्रवणद्वादशीव्रतं तत्रयत्रदिनेमुहूर्तमात्रादिःस्वल्पोपिद्वादश्याःश्रवणयोगस्तत्रोपोषणं उत्तराषाढाविद्धश्रवणनिषेधवाक्यानितुनिर्मूलानि यदापूर्वदिनेएकादशीविद्धाद्वादशीपरदिनेनुवर्त्ततेदिनद्वयेपिचश्रवणयोगस्तदापूर्वदिनेएकादशीद्वादशीश्रवणेतित्रितययोगरूपंविष्णुशृंख

लयोगात्पूर्वैवोपोष्या तत्रोदाहरणं ५ एकादशी १८ उत्तराषाढा ६ द्वादशी २० श्रवण १२ यथावा एकादशी १८ उत्तराषाढा २५ द्वादशी २० श्रवण १८ अत्र द्वितीयोदाहरणे एकादश्याः श्रवणयोगाभावेपि श्रवणयुक्तद्वादशी स्पर्शमात्रेण विष्णुशृंखलयोगः द्विविधोप्ययं योगो दिवैव ग्राह्यो न तु रात्रौ इति पुरुषार्थचिंतामणौ रात्रावपि निशीथोत्तरमपि योगो ग्राह्य इति निर्णयसिंधुः

रात्रेः प्रथमप्रहरपर्यंतं तिथ्योः श्रवणयोगो ग्राह्यो न द्वितीयप्रहरादावित्यपरे अत्र चरमपक्ष एव युक्तो भाति अत्र विष्णुशृंखलयोगे व्रतद्वयोपोषणं तंत्रेणैकादश्यामेव कृत्वा द्वादश्यां वक्ष्यमाणपारणानिर्णयानुसारेण पारणं कार्यं यदोक्तविष्णुशृंखलयोगो नास्ति तदा यदि शुद्धाधिका द्वादशी दिनद्वयेपि श्रवणयोगः पूर्वदिने चोदये श्रवणाभावस्तदोत्तरैव ग्राह्या यदोभयदिने सूर्योदये द्वादश्यां श्रवणयोगस्तदा पूर्वैव विद्धाधिकायामपि परत्रैवोदये उदयोत्तरं वा श्रवणयोगे परैवेति निर्विवादं उभयत्र श्रवणयोगे उक्तविधविष्णुशृंखलयोगे पूर्वा अन्यथा परैवेति विज्ञेयं एवं यत्रैकादशीश्रवणद्वादश्योर्नैरंतर्येणोपवासप्राप्तिस्तत्र शक्तेनोपवासद्वयं कार्यं व्रतद्वयस्यापि नित्यत्वात् व्रतद्वयस्यैकदैवतत्वान्न पारणालोपदोषः यस्तूपवासद्वयासमर्थ एकादशीव्रतसंकल्पात्पूर्वं च निजसामर्थ्यं निश्चिनोति तेनैकादश्यां फलाद्याहारं कृत्वा द्वादश्यां निरशनं कार्यं न चैकादशीव्रतलोपः उपोष्य द्वादशीं पुण्यां विष्णुऋक्षेण संयुतां एकादश्युद्भवं पुण्यं नरः प्राप्नोत्यसंशयं इति नारदोक्तेः श्रवणेन युता चेत्स्याद्द्वादशी सा हि वैष्णवैः स्मार्तैश्चोपोषणीया स्या

त्यजेदेकादशींतदा इतिमाधवोक्तेश्च अत्रैकादशीत्यागपदेन फलाहारोबोध्यते नतुभोजनं यस्तूपवासद्वयशक्तिःक्रमेण-कृत्वैकादशीव्रतसंकल्पः संकल्पोत्तरंच द्वितीयोपवासासामर्थ्यमनुभवति तदातेनैकादश्यामुपोष्य द्वादश्यां विष्णुपूजनं कृत्वा पारणंकार्यं अत्रव्रतांगपूजनंकृत्वोपवासासमर्थउपवासप्रतिनिधिरूपंविष्णुपूजनंकरिष्यइति संकल्प्य पुनःपूजनंकुर्यात् अत्रद्वादश्यांश्रवणयोगाभावेएकादश्यांश्रवणयोगेतत्रैवश्रवणद्वादशीव्रतंकार्यं विद्धैकादश्यांश्रवणयोगेतुयेषांयत्रैकादशीव्रतप्राप्तिस्तेषांतंत्रेणोपवासद्वयसिद्धिः अन्येषांगृहीतश्रवणद्वादशीव्रतानामुपवासद्वयं तत्राशक्तानांपूर्वेन्हिफलाहारःपरेन्हिनिरशनमितिभाति अथपारणा उभयांतेपारणंमुख्यपक्षः अन्यतरांतेगौणः तत्रविष्णुशृंखलाभावेत्रयोदश्यामुभयांतेपारणं विष्णुशृंखलयोगेतुपूर्वदिनेतंत्रेणकृतोपवासद्वयस्यापरदिनेश्रवणर्क्षाद्वादश्याधिक्येश्रवणमतिक्रम्य द्वादश्यांपारणं यदिचद्वादश्यपेक्षयाश्रवणाधिक्यंपारणादिनेभवति तदाएकादशीव्रतपारणायांद्वादश्युल्लंघनेदोषोक्तेर्द्वादश्यामेवपारणं नत्वन्यतरांतापेक्षा तत्रसतिसंभवेश्रवणमध्यभागंविंशत्यादिघटिकात्मकंत्यक्त्वापारणं यथैकादशी २० उत्तराषाढा २९ द्वादशी २५ श्रवण २९ अत्रपूर्वेद्युस्तंत्रेणोपवासद्वयंकृत्वा परेन्हिश्रवणमध्यभागमवशिष्टंनवघटिकात्मकंत्यक्त्वाद्वादश्यांचरमेविंशतिघटीरूपेश्रवणभागेपारणं एवमुक्तोदाहरणेएवएकादश्याः दशनाडिकात्वेद्वादश्याः अष्टनाडि

काल्वे द्वादशीश्रवणयोः पंचदशचत्वारिंशन्नाडिकात्वे वाश्रवणमध्यभागत्यागेद्वादश्युल्लंघनापत्तौ संगवकालं त्यक्त्वा मुहूर्तत्रयपर्यंतं ससमुहूर्तादौ वाऋक्षमध्यभागेएव भोक्तव्यं अयं मध्यभागत्यागो भाद्रपदगत श्रवणद्वादशीव्रत एव ननु माघफाल्गुनमास कृष्णपक्षगतश्रवणद्वादशीव्रत पारणायां मासांतरगत श्रवणभागे विष्णुपरिवर्त्तनाभावात् येतु भाद्रश्रवणमध्यवर्जनमात्रेण निषेधचारितार्थ्यं मन्यमाना विष्णुशृखलयोगाभावेपि श्रवणमध्यमात्रं त्यक्त्वा भुंजनेन नित्यश्रवणद्वादशीव्रत माहात्म्यानभिज्ञा भ्रांता एव अयं सर्वोपि निर्णयो मासांतरगत श्रवणद्वादशीव्रते प्युक्तः श्रवणद्वादशीव्रते नदीसंगमे स्नात्वा कलशे स्वर्णमयं जनार्दननामानं विष्णुं संपूज्य वस्त्रयज्ञोपवी तोपानहछत्रादिसमर्प्योपोष्य पारणादिने दध्योदनयुतं वस्त्रवेष्टितं जलपूर्णघटं छत्रादियुतां पूजितां सपरिवारां तां प्रतिमां च दद्यात् तत्र मंत्रः नमो नमस्ते गोविंद बुधश्रवणसंज्ञक अघौघसंक्षयं कृत्वा सर्वसौख्यप्रदो भवेति अथ वामनजयंती भाद्रशुक्लद्वादश्यां श्रवणयुतायां मध्यान्हे वामनोत्पत्तिः अतो मध्यान्हव्यापिनी द्वादशी मध्यान्हे ततोन्यत्र काले वा श्रवणयुता ग्राह्या

उभयदिने श्रवणयोगे पूर्वैव सर्वथा द्वादश्याः श्रवणयोगाभावे एकादश्यामेव श्रवणसत्वे मध्यान्हव्यापिनीमपि द्वादशीं विहायेकादश्यामेव व्रतं कार्यं शुद्धैकादश्यां श्रवणाभावे दशमीविद्धैकादश्यामपि श्रवणयुतायां व्रतं पूर्वदिन एव मध्यान्हव्यापिनी द्वादशीपरदिने मध्यान्हादन्यत्र काले श्रवणयुता तदा पूर्वैव तिथिद्वये पि श्रवणयोगाभावे द्वादश्यामेव मध्यान्हव्यापिन्यां व्रतं दिनद्वये मध्यान्ह-

व्यासौ नद्व्यासौ चैकादशीयुतैव प्राप्त्या पारणा तु पूर्वोक्तरीत्योभयांते न्यतरांते वा कार्या अत्र मध्यान्हे नदीसंगमे स्नात्वा सौवर्णं वामनं संपूज्यार्घ्यं सौवर्णपात्रेण दद्यात् तत्र पूजामंत्रः देवेश्वराय देवाय देवसंभूतिकारिणे प्रभवे सर्वदेवानां वामनाय नमो नमः अथार्घ्यमंत्रः नमस्ते पद्मनाभाय नमस्ते जलशायिने तुभ्यमर्घ्यं प्रयच्छामि बालवामनरूपिणे नमः शार्ङ्गधनुर्बाणपाणये वामनाय च यज्ञभुक्फलदात्रे च वामनाय नमो नमः ततः परदिने सपरिवारं वामनं द्विजाय दद्यात् वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो हं ददामि ते वामनः सर्वतोभद्रं द्विजाय प्रतिपादये इति दानमंत्रः अस्यामेव द्वादश्यां रात्रौ देवपूजां कृत्वा तत्रासंभवे दिवैव वा दधिव्रतं निवेद्य दधिदानं कृत्वा दुग्धव्रतसंकल्पं कुर्यात् अत्र पयोव्रते पयोविकारस्य पायसादेः दुग्धपाचितान्नस्य च वर्जनं दध्यादेः पयोविकारस्यापि वर्जनं एवं दधिव्रते तक्रादेर्न वर्जनं यत्र प्रसूताया गोर्दशदिनेषु संधिन्यादेश्च क्षीरनिषेधस्तत्र क्षीरविकारस्य दधितक्रादेः सर्वस्यैव वर्जनं अथ भाद्रपदशुक्लचतुर्दश्यामनंतव्रतं तत्रोदये त्रिमुहूर्तव्यापिनी चतुर्दशी ग्राह्येति मुख्यः पक्षः तदभावे द्विमुहूर्ता ग्राह्येत्यनुकल्पः द्विमुहूर्तन्यूनात्तु पूर्वैव प्राप्त्या दिनद्वये सूर्योदयव्यापित्वे संपूर्णत्वात् पूर्वैव अत्र पूर्वाह्णो मुख्यः कालः तदभावे मध्यान्होपि अत्र व्रते चतुर्दशग्रंथियुतदोरके ऽनंतपूजनादिविधिस्तदुद्यापनविधिश्च कौस्तुभादौ ज्ञेयः पूजितदोरकनाशे तु गुरुं वृत्वा तदनुज्ञया यथाशक्ति कृच्छ्रादिप्रायश्चित्तं विधायाष्टोत्तरशतमाज्येन द्वादशाक्षरवासुदेवमंत्रेण हुत्वा केशवादिचतुर्विंशतिनामभिः सकृत्सकृद्धुत्वा होम-

शेषं समाप्य नूतनदोरके पूर्ववत्पूजनादि चरेत् सूर्यस्य वृषभसंक्रमोत्तरं सप्तमदिनेऽगस्त्योऽस्तं प्रयाति सिंहसंक्रांत्युत्तरमेकविंशतितमे दिने उदयमेति तत्र कन्यासंक्रांतेः पूर्वं सप्तदिनमध्येऽगस्त्यपूजनं तदर्घ्यादिकं कार्यं भाद्रपदपौर्णमास्यां प्रपितामहात् परान् पित्रादींस्त्रीन्सपत्नीकान्वसुरुद्रादित्यस्वरूपान् मातामहादित्रयं च सपत्नीकमुद्दिश्य श्राद्धं कार्यं इदं पार्वणत्वादपराण्हे पुरूरवार्द्रवदेवयुक्तं सपिंडकं कार्यं केचित्तु प्रपितामहस्य पित्रादित्रयमात्रमुद्दिश्य नांदीश्राद्धधर्मेण सत्यवसुदेवयुक्तं श्राद्धं कार्यं नात्र मातामहाद्युद्देश इत्याहुः इदं प्रोष्ठपदीश्राद्धं सकृन्महालयपक्षे सकलकृष्णपक्षव्यापिमहालयपक्षे चावश्यकं पंचम्यादिमहालयपक्षेषु कृताकृतं अथ महालयः तत्र शक्तेन भाद्रपदापरपक्षे प्रतिपदमारभ्य दर्शांतं तिथिवृद्धौ षोडश महालयाः कर्त्तव्याः वृद्धिक्षयाभावे पंचदशैव महालयाः तिथिक्षये च चतुर्दशैव अशक्तेन तु पंचम्यादिषु षष्ठ्यादिष्वष्टम्यादिषु दशम्यादिष्वेकादश्यादिषु वा दर्शांततिथिषु कार्याः अत्राप्यशक्तेनानिषिद्धे कस्मिंश्चिदेकस्मिन्दिने सकृन्महालयः कर्त्तव्यः प्रतिपदादिदर्शांतपक्षे चतुर्दशी न वर्ज्या पंचम्यादिदर्शांतादिपंचपक्षेषु चतुर्दशीं वर्जयित्वान्यतिथिषु महालयाः सकृन्महालयेपि चतुर्दशी वर्जनीया सकृन्महालये वर्ज्यं सकृन्महालये प्रतिपदा षष्ठ्येकादशी चतुर्दशी शुक्रवारो जन्मनक्षत्रं जन्मनक्षत्राद्दशममेकोनविंशं नक्षत्रं च रोहिणी मघा रेवती चेति वर्ज्यानि क्वचित्रयोदशी सप्तमी रविवारो भौमवारोपि वर्ज्य उक्तः पितृमृततिथौ सकृन्महालयकरणे नंदादिनिषेधो नास्ति अशक्तः पितृपक्षे तु करोत्ये

कदिने यतः निषिद्धेपि दिने कुर्यात्पिंडदानं यथाविधीति वचनात् मृततिथौ श्राद्धासंभवे निषिद्धतिथ्यादिदिनं वर्जयित्वा महालयः तत्रापि द्वादश्यमावास्याष्टमीभरणीव्यतीपातेषु मृततिथ्यभावे सकृन्महालये कोपि तिथ्यादिनिषेधो नास्ति संन्यासिनां महालयस्त्वपराण्हव्यापिन्यां द्वादश्यामेव सपिंडकः कार्यो नान्यतिथौ चतुर्दश्यां मृतस्यापि महालयश्चतुर्दश्यां न भवति श्राद्धं शस्त्रहतस्यैव चतुर्दश्यां प्रकीर्तितमिति नियमेन सर्वतो बलिष्ठेन प्रतिवार्षिकश्राद्धातिरिक्तश्राद्धस्य चतुर्दश्यां निषेधात् एवं पौर्णमासीमृतस्यापि महालयः पौर्णमास्यां न कार्यः अपरपक्षत्वाभावेन तस्यां महालयाप्राप्तेः तेन चतुर्दशीमृतस्य पौर्णमासीमृतस्य वा महालयो द्वादश्यमावास्यादितिथिषु कार्यः अत्र कन्यार्कः प्राशस्त्यसंपादको न तु निमित्तं आदौ मध्येवसाने वा यत्र कन्यां व्रजेद्रविः सपक्षः सकलः श्रेष्ठः श्राद्धषोडशकं प्रतीत्यादिस्मृतेः अमावास्यापर्यंततिथावसंभवे आश्विनशुक्लपंचमीपर्यंतं यस्मिन्कस्मिंश्चित्तिथौ महालयः तत्रासंभवे यावद्वृश्चिकदर्शनं व्यतीपातद्वादश्यादिपर्वणि कार्यः मृताहे महालये च श्राद्धं पक्वान्नेनैव कार्यं न त्वामान्नादिना महालये गयाश्राद्धे मातापित्रोर्मृतेऽहनि कृतोद्वाहोपि कुर्वीत पिंडदानं यथाविधि पक्षश्राद्धे पित्रादि पार्वणत्रयं पत्न्याद्येकोद्दिष्टपितृगणसहितसर्वपित्रुद्देशेन सपत्नीकपित्रादित्रयसपत्नीकमातामहादित्रयेति षट्दैवतमात्रोद्देशेन वा षट्दैवतैकोद्दिष्टगणोद्देशेन वा भत्यहं महालय इति पक्षत्रयं एवं पंचम्यादिपक्षेष्वपि सकृन्महालये तु सर्वपित्रुद्देशेनैव तत्र देवतासंकल्पः पितृपितामहप्रपितामहानां मातृतत्सपत्नीपितामहीतत्सपत्नीप्रपितामहीतत्सपत्नीनां यद्वा

ऽस्मत्सापत्नमातुरितिपृथगुद्देशः मातामहमातृपितामहमातृप्रपितामहानांसपत्नीकानांयथानामगोत्राणांवस्वादिरूपाणांपार्वणविधि
नापत्न्याःपुत्रस्यकन्यकायाःपितृव्यस्यमातुलस्यभ्रातुःपितृष्वसुर्मातृष्वसुरात्मभगिन्याः पितृव्यपुत्रस्यजामातुर्भागिनेयस्यश्वशुर
स्यश्वश्र्वा आचार्यस्योपाध्यायस्यगुरोःसख्युःशिष्यस्यैतेषांयथानामगोत्ररूपाणांपुरुष विषयेसपत्नीकानांस्त्रीविषयेसभर्तृ
कसापत्न्यानामेकोद्दिष्टविधिनामहालयापरपक्षश्राद्धमथवासकृन्महालयापरपक्षश्राद्धंसदैवंसद्यःकरिष्येइति एतेषांमध्येये-
केचिज्जीवंतितांस्त्विहायेतरेषामुद्देशः मातामहादिषुपत्न्याजीवनेनसपत्नीकेत्यस्यस्त्रीषुभर्त्रादेरनुच्चारः महालयेगयाश्राद्धेवृद्धौ-
चान्वष्टकासुच नवदैवतमत्रेष्टंशेषंषाट्पौरुषंविदुः अन्वष्टकासुवृद्धौचप्रतिसंवत्सरेतथा महालयेगयायांचसपिंडीकरणात्पु
रा मातुःश्राद्धंपृथक्कार्यमन्यत्रपतिनासह इत्यादिस्मृत्यनुसारात्पार्वणत्रयमेवोक्तं केचित्तुमातामहत्यादित्रयंपृथगुच्चार्यद्वादशदैव
ताकंपार्वणचतुष्टयमाहुःएताएवदेवतागयायांतीर्थश्राद्धेनित्यतर्पणेचज्ञेयाः अथधूरिलोचनविश्वेदेवाः महालयेधूरिलोचनसंज्ञ-
काविश्वेदेवाः अथात्रब्राह्मणविभागः अत्रसतिविभवेदेवार्थंद्वौविप्रौपार्वणत्रयार्थंप्रतिपार्वणं त्रीनित्येवंनवपत्न्यादेकोद्दिष्ट-
गणेप्रतिदैवतमेकैकमेवविप्रान्निमंत्रयेत् अशक्तौदेवार्थमेकंप्रतिपार्वणमेकइतिपार्वणत्रयेत्रीन्सर्वैकोद्दिष्टगणार्थमेकइतिनिमंत्र
येत् देवार्थंविप्रद्वयपक्षेप्रतिपार्वणेत्रयएवकार्याः नतुदेवार्थंद्वौप्रतिपार्वणमेकइतिवाप्रतिपार्वणंत्रीन्देवार्थमेकइतिवावैषम्यंकार्यं

एवंसर्वत्रामावास्यादिश्राद्धेष्वपिज्ञेयं अत्यशक्तौपार्वणद्वयार्थमेकोपिकार्यः अथमहालयेमहाविष्णुः महालये अंतेमहावि-
ष्णवर्थेविप्रोवश्यंनिमंत्रितव्यइतिविशेषःकौस्तुभे अथसापत्नमातुः जीवन्मातृकःसापत्नमातुरेकोद्दिष्टंकुर्यान्नपार्वणं अनेकाःसाप
त्नमातरोयस्यतेनसर्वमात्रुद्देशेनैकएवविप्रः पिंडश्चकार्योर्घ्यपात्रंपृथक् स्वजनन्यासहानेकमातृत्वेस्वजनन्यासहसर्वमात्रर्थ
मेकोपिविप्रः पिंडोर्घ्यश्चेतिपार्वणमेवनपृथक् सापत्नमात्रमेकोद्दिष्टमितिवा सर्वसापत्नमातृणांपृथगेवैकोद्दिष्टमिति
वापक्षः अथाग्नौकरणबर्हिर्निर्णयः महालयेपार्वणार्थे अग्नौकरणमेकोद्दिष्टगणार्थंत्वग्नौकरणंकृताकृतं करणपक्षेए
कोद्दिष्टगणार्थमग्नौकरणान्नंपृथक्पात्रेग्राह्यं महालयेसर्वपार्वणार्थमेकोद्दिष्टार्थंचसकृदाच्छिन्नंबर्हिरेकमेव दर्शादौतु
प्रतिपार्वणंबर्हिर्भिन्नमेव अवशिष्टश्राद्धप्रयोगोनेकमातृत्वेभ्यंजनादिमंत्रोहश्चश्राद्धसागरे स्वस्वशाखोक्तप्रयोगग्रंथे-
षुज्ञेयः सकृन्महालयश्राद्धांगंतिलतर्पणंपरेहन्येवसर्वपित्रुद्देशेनप्रातःसंध्यायाःपूर्वमेवप्रातःसंध्योत्तरंवाब्रह्मयज्ञांग
तर्पणाद्भिन्नमेवकार्यं प्रतिपदादिपंचम्यादिपक्षेषुविप्रविसर्जनांते एवंश्राद्धपूजितपित्रुद्देशेनतर्पणंकार्यं अथमहालयेप-
त्न्यांरजसि पत्न्यांरजस्वलायांसकृन्महालयोनकार्यः कालांतराणांसत्वात् अमायांरजोदोषे आश्विनकृष्णपंचमीपर्यंतंगौण
कालेमहालयः प्रतिपदादिष्वन्येषुपक्षेषुप्रारंभदिनेपाकात्पूर्वंपत्नीरजस्वलाचेदुत्तरोत्तरपक्षस्वीकारः पाकारंभोत्तरंचेत्तांगृह्य

नरे अपरुध्य महालयः कर्तव्यः एवंविधवाकर्तृकश्राद्धे पिण्डेयं अथ पक्षव्यापिश्राद्धे सूतकप्राप्तौ तृतीये निर्णयो वक्ष्यते भ्रात्रादिमहालयश्च तत्रैवोत्तरार्धे ज्ञेयः अथ विधवाकर्तृकमहालयः अत्रापुत्र विधवा मम भर्तृतत्पितृपितामहानां भर्तुर्मातृपितामहीप्रपितामहीनां मम पितृपितामहप्रपितामहानां मम मातृपितामहीप्रपितामहीनां मम मातामह मातृपितामह मातृप्रपितामहानां मम मातामही मातृपितामही मातृप्रपितामहीनां तृप्त्यर्थं सकृन्महालयापरपक्षश्राद्धं करिष्ये इति स्वयं संकल्प्य ब्राम्हणद्वारा अग्नौकरणादिसहितं सर्वमविकृतं प्रयोगं कारयेत् ब्राह्मणस्त्वमुकनाम्न्या यजमानाया भर्तृतत्पितृपितामहेत्याद्यूह्यार्यप्रयोगं कुर्यात् अशक्तौ भर्त्रादित्रयं स्वपित्रादित्रयं स्वमात्रादित्रयं स्वमातामहादित्रयं सपत्नीकमिति पार्वणचतुष्टयोद्देशेन महालयः अत्यशक्तौ स्वभर्त्रादित्रयं स्वपित्रादित्रयं चेति पार्वणद्वयमेव कार्यं अथ पितरि संन्यस्ते पानित्यादिश्रुतेर्वा जीवत्पितृकेणापि पुत्रेण पितुः पित्रादिसर्वपित्रुद्देशेन पिंडदानरहितः सांकल्प्यविधिना कार्यः वृद्धौ तीर्थे च संन्यस्ते ताते च पतिते सति येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यात्स्वयं सुतः मुंडनं पिंडदानं च प्रेतकर्म च सर्वशः न जीवत्पितृकः कुर्याद्गुर्विणीपतिरेव च इत्यादिवचनात् पिंडदानादिविस्तरं कर्तुमशक्तेनापि सांकल्प विधिः कार्यः

अथ गर्भिणीपतिजीवत्पितृकयोरशक्तस्य सांकल्पिकविधिः सांकल्पिकविधावर्घ्यदानं समंत्रकावाहनमग्नौकरणं पिंडदानविकिरदानं स्वधां वाचयिष्ये ॐ स्वधोच्यतामित्यादिस्वधावाचनप्रयोगं च वर्जयेत् अथानेकब्राह्मणालाभे देवस्थाने शालग्रामादिदेवमूर्त्तिसं-

स्थाप्यश्राद्धंकार्यं सर्वथापिमालाभेदर्शवद्विधिनाश्राद्धं अथप्रथममहालयः पित्रोर्मरणेप्रथमाब्देमहालयःकृताकृतः अथम
हालयोमलमासेनकार्यः अथापरपक्षेवार्षिकप्राप्तौ अपरपक्षेप्रतिवार्षिकप्राप्तौमृततिथौवार्षिकंकृत्वातिथ्यंतरेसकृन्महालयः
कार्यः प्रतिपदादिदर्शांतादिपक्षेषु मृततिथौवार्षिकंकृत्वापाकांतरेणमहालयः अथदर्शेमहालयवार्षिकप्राप्तौ अमायांप्रति-
वार्षिकसकृन्महालयप्राप्तौपूर्ववार्षिकंततोमहालयः ततोदर्शश्राद्धमितित्रयंपाकभेदेन अथदर्शेमहालयप्राप्तौ महालयमात्र
प्राप्तावपिपूर्वंमहालयःततोदर्शः अथसकृन्महालयेमृततिथिनिर्णयः मृततिथौसकृन्महालयपक्षेतत्तिथेर्ग्राह्यत्वनिर्णयोप
राण्हव्याप्त्यादर्शवदितिभाति अथभरणीश्राद्धनिर्णयः अत्रापरपक्षेभरणीश्राद्धाद्गयाश्राद्धप्राप्तिः भरणीश्राद्धमपिंडकंषट्
दैवतंसांकल्पविधिनाकार्यं देवाधूरिलोचनौपुरूरवार्द्रवौवाभरणीश्राद्धंकाम्यंगयाश्राद्धफलकामेनप्रतिवर्षंकार्यं केचित्पित्रा
दिमरणोत्तरंप्रथमवर्षएवकुर्वंति द्वितीयादिवर्षेनकुर्वंतितत्रमूलंचिंत्यं ममतुनदैवंनापिवापित्र्यंयावत्पूर्णोनवत्सरइत्यादिवचने-
नसर्वस्यापिदर्शादिश्राद्धस्यप्रथमाब्देनिषेधाद्वर्षांतेएवपितृत्वप्राप्तेश्चद्वितीयादिवर्षेएवकर्तुंयुक्तमितिभाति यत्तुपितृभिन्नो
पियोयोम्रियतेतस्यप्रथमाब्देभरणीश्राद्धंक्रियतेतत्रापिमूलंनपश्यामः गयाश्राद्धफलार्थमाचारमनुसृत्यक्रियतेचेन्मृतादेक
मेवपार्वणमुद्दिश्यसदैवंकार्यं अत्रसपिंडत्वाचारोपिनित्यः अथमाध्यावर्षश्राद्धनिर्णयः अत्रापरपक्षेसप्तम्यादिदिनत्रयेमा

ध्यावर्षश्राद्धं कर्तुं पूर्वेद्युः श्राद्धं करिष्ये माघ्यावर्षश्राद्धं करिष्ये ऽन्वष्टक्यश्राद्धं करिष्ये इति क्रमेण संकल्पं कृत्वा सर्वेप्यष्टकाविधि
राश्वलायनैः कार्यः इदमाश्वलायनानामष्टकाविकृतिरूपमेकाष्टकाकरणपक्षेपिकार्यं इतरशाखिनांत्वष्टकारूपमेवेति पंचाष्ट
काकरणपक्षेष्टकाश्राद्धं करिष्य इति संकल्प्य कार्यमेकाष्टकापक्षेतु न कार्यं अथान्वष्टकाश्राद्धं नवम्यामन्वष्टक्यश्राद्धं नवदैवतं सर्व
शाखिभिरष्टम्यामष्टकाश्राद्धाकरणेपि गृह्याग्नौ यथोक्तविधिना कार्यं अस्यामन्वष्टक्यस्य मुख्यत्वात् गृह्याग्निरहितैस्तु येषां पूर्वं
माता मृता पश्चात्पिता मृतस्तैर्मृतमातापितृकैः पाणिहोमादिविधिना नवदैवत्यं कार्यं अथाविधवानवमीश्राद्धं जीवत्पितृकेण मृतमा
तृकेणानुपनीतेनापि मात्रादित्रितयमात्रोद्देशेनैकपार्वणकं पुरूरवार्द्रवदेवसहितं सपिंडकं श्राद्धं कार्यं स्वमातरि जीवंत्यां मृतसापत्नमा
त्रादित्रयोद्देशेन कार्यं स्वमातृसापत्नमात्रोर्मृतौ द्विवचनप्रयोगेण सापत्नमात्रनेकत्वे च मात्रा सह बहुवचनप्रयोगेणैकस्मिन्विप्रे एकैव-
क्षणोर्घ्यः पिंडश्चैक एव देयः पितामहीप्रपितामह्यो द्वौ विप्रौ पिंडौ चेत्येवं पार्वणमावश्यकं केचिन्मातृबहुत्वे विप्रपिंडादिभेदमाहुः स्वमातृ
सापत्नमातृजीवनेतु गृह्याग्निरहितेन मृतपितृकेणापि न कार्यं अन्वष्टक्ये मातृयजनस्य मुख्यत्वादत एवात्र केचिन्मातृपार्वणस्यैव प्रा
थम्यमुक्तमिति भाति पूर्वं पितृमृतौ पश्चान्मातृमृतावपि गृह्याग्निमतामस्यां नवम्यामन्वष्टक्यमावश्यकं नित्यत्वात् अन्येषां पश्चान्मा
तृमृतौ नावश्यकं केचिन्नवम्यां पूर्वमृतमातृश्राद्धं मृते भर्तरि लुप्यते इति वचनप्रामाण्यमाश्रित्य पितृमरणोत्तरं न कुर्वंति भर्तुरग्रेस

हृद्दाहेनवामृतानांमातामहीभगिनीदुहितृमातृष्वसृपितृष्वस्रादीनामपुत्राणांपितृमात्रादिकुलोत्पन्नानांसर्वासामेवसौभाग्यवतीनाम
स्यांनवम्यांश्राद्धंकार्यं भर्तुरग्रेमृतानांतत्तद्भर्तृमरणोत्तरंचनकार्यं अत एवास्या अविधवानवमीत्वप्रसिद्धिः अतःपत्न्या अपिनवमी
श्राद्धंकार्यं अस्याविधवानवमीश्राद्धस्यमहालयवद्यावद्वृश्चिकदर्शनंगौणकालः एवंदौहित्रप्रतिपच्छ्राद्धस्यापीतिकालतत्त्व-
विवेचने अथात्रसुवासिनी अत्राविधवानवमीश्राद्धेसुवासिनीनांप्रतिसांवत्सरिकश्राद्धादौचसुवासिनीभोजनमपिकार्यं भर्तुरग्रेमृ
तानारीसहदाहेनवामृता तस्याः स्थानेनियुंजीतविप्रैःसहसुवासिनीमित्यादिमार्कंडेयवचनात् अथात्रपिंडदानं अस्यांनवम्यांपिंडदा-
नंजीवत्पितृकेणापिगर्भिणीपतिनाचापिकार्यं अथान्वष्टक्यलोपे प्रायश्चित्तं नवमीश्राद्धासंभवेममान्वष्टक्याकरणजनितप्र-
त्यवायपरिहारार्थंशतवारमेभिर्द्युभिःसुमनाइतिमंत्रजपंकरिष्ये इतिसंकल्प्यतज्जपंकुर्यात् अन्वष्टक्यंसामवेदिभिःपितृपार्वणमे
वकार्यं मातृमातामहपार्वणेनकार्यंइतिसिंधुः अथात्रद्वादश्यांसंन्यासिनांमहालयः सचापराह्णव्यापिन्यामित्युक्तं तत्रवैष्ण-
वाअपराह्णव्यापिन्यांद्वादश्यांएकादशीव्रतदिनसत्वेस्वल्पायामपिद्वादश्यांशुद्धत्रयोदश्यांवैकादशीपारणादिनेएवसंन्यासिदैवत्यंश्राद्धंकु
र्वंति ममत्वीदृशेविषयेवैष्णवैः संन्यासिमहालयोदर्शेकार्यइतिभाति अथमघात्रयोदशीश्राद्धं अत्रत्रयोदश्यांमघायुतायांकेवला
यांवाश्राद्धंनित्यं केवलमघायामपिश्राद्धंकार्यं अथात्रश्राद्धविधौबहुग्रंथेषुबहवःपक्षाः अपुत्रेणपुत्रिणावागृहिणासपत्नीकपितृ-

पार्वणमातामहपार्वणाभ्यांपितृव्यभ्रातृमातुलपितृष्वसृमातृष्वसृभगिनीश्वशुरादिपार्वणैश्चसहितमपिंडकंसांकल्पविधिनाश्राद्धंकार्यं अथवा
पित्रादिपार्वणद्वयंमहालयवत्तितृप्त्यायेकोद्दिष्टगणांश्चोद्दिश्यसांकल्पविधिनाश्राद्धंकार्यं यद्वादर्शवत्षट्दैवतंश्राद्धमपिंडकंकार्यं अथ
वानिष्कामेनपुत्रिणाश्राद्धविधिनाश्राद्धंनानुष्ठेयं किंतुपित्रादिपार्वणद्वयंकेवलपितृव्यादिसहितंवोद्दिश्यैतेषांतृप्त्यर्थंब्राह्मणभोजनंक-
रिष्य इतिसंकल्प्य पितृरूपिणेब्राह्मणायगंधंसमर्पयामीत्येवंपंचोपचारान्समर्प्य ब्रह्मार्पणमित्यादिपठित्वानेनब्राह्मणभोजनेनपित्रा-
दिरूपीश्वरःप्रीयतामित्यन्नमुत्सृज्यपायसादिमधुरान्नेनब्राह्मणान्भोजयित्वादक्षिणाभिःसंतोष्यस्वयंभुंजीतेत्येतावदेवकर्त्तव्यं
अपुत्रिणःसकामस्यचपिंडदानरहितश्राद्धविधिनाश्राद्धंनदोषाय क्वचिदपुत्रिणःपिंडदानमप्युक्तं एवमुक्तपक्षेष्वन्यतमपक्षेणम-
घात्रयोदशीश्राद्धमवश्यानुष्ठेयं अकरणेदोषोक्तेर्नित्यत्वात् अथगजच्छाया हस्तनक्षत्रस्थेसूर्येमघायुतात्रयोदशीगज-
छायासंज्ञिता अस्यांश्राद्धेनफलभूयस्त्वं अथयुगादिसंपाततंत्रादिनिर्णयः अत्रमहालयस्ययुगादेश्चमासौमघात्रयोदशीमहालय-
युगादिश्राद्धानितंत्रेणकरिष्यइतिसंकल्प्यतंत्रेणकुर्यात् ननुदर्शेननित्यश्राद्धस्यैवकस्यचित्प्रसंगसिद्धिःअत्रैवंभाति अंगाना-
मैक्यंप्रधानमात्रभेदस्तंत्रं तेनविश्वेदेवपाकाद्यंगानामैक्यंविप्रार्घ्यपिंडादेर्भेदएव प्रसंगसिद्धिस्थलेतुप्रधानमपिनभिद्यते इति
त्रयोदशीश्राद्धेःपरपक्षत्वात्धूरिलोचनाविश्वेदेवाःश्राद्धसागरेउक्ताः अविभक्तैरपिभ्रातृभिर्मघात्रयोदशीश्राद्धंपृथक्कार्यमितिसिं

धुकौस्तुभादौ विभक्तैरपिसहैवेतिश्राद्धसागरे अथशस्त्रादिहतेचतुर्दशी अथात्रचतुर्दश्यांपित्रादित्रयमध्ये एकस्यापिशस्त्रविषाग्निजलादिशृंगिव्याघ्रसर्पादिनिमित्तेनदुर्मरणेनमृतस्यैकोद्दिष्टविधिनाश्राद्धंकार्यम् अथात्रैकोद्दिष्टनिर्णयः पित्रादिद्वयोःशस्त्रादिहतत्वेएकोद्दिष्टेकार्ये पित्रादीनांत्रयाणांशस्त्रादिहतत्वेपार्वणमेवकार्यं केचिदेकोद्दिष्टत्रयंकार्यमित्याहुः

सहगमनेप्रयागादौचविधिप्राप्तेग्निजलादिमरणेचतुर्दशीश्राद्धंनकार्यं युद्धप्रायोपवेशनयोर्वैधत्वेपीदंकार्यं अत्रशस्त्रादिहतपितृव्यभ्रात्रादेरप्यपुत्रस्यैकोद्दिष्टंकार्यं इदंधूरिलोचनसंज्ञकदेवसहितंकार्यं अत्रसंबंधगोत्रनामाद्युच्चार्यामुकनिमित्तेनमृतस्यचतुर्दशीनिमित्तमेकोद्दिष्टंश्राद्धंसदैवंसपिंडंकरिष्यइतिसंकल्प्यप्रत्येकोद्दिष्टमेकार्घ्यैकपवित्रमेकपिंडयुतंश्राद्धंकार्यं पित्रादेर्भ्रात्रादेश्चशस्त्रहतत्वेपृथक्पाकादिनामहालयवत्सहतंत्रेणवैकोद्दिष्टद्वयादि एवंचतुर्दश्यामेकोद्दिष्टंकृत्वापित्रादिसर्वपितृगणोद्देशेनसकृन्महालयस्तिथ्यंतरेऽवश्यंकार्यः अथात्रचतुर्दश्यांवार्षिके अस्यांचतुर्दश्यांयदाशस्त्रादिमृतयोर्मातापित्रोर्मृताहस्तदा चतुर्दशीनिमित्तमेकोद्दिष्टंकृत्वापुनस्तदैवमृतादित्रयोद्देशेनसांवत्सरिकंपार्वणविधिनाकार्यमितिश्राद्धसागरे कौस्तुभादौतुसांवत्सरिकपार्वणेनैवचतुर्दशीश्राद्धसिद्धिर्नपृथक्कार्यमित्युक्तं दिनांतरेचसकृन्महालयःकार्यः अथचतुर्दशीश्राद्धविघ्ने अत्रचतुर्दशीश्राद्धस्यकथंचिद्विघ्नेत्वत्रैवपक्षेऽग्रिमपक्षेवादिनांतरेतत्पार्वणेनविधिनैवकार्यं नत्वेकोद्दिष्टं अत्रे

कोद्दिष्टेपराण्हव्यापिन्येवचतुर्दशीग्राह्यानत्वितरैकोद्दिष्टतिथिवत् मध्यान्हव्यापिनीतिकौस्तुभे अथामायांगजच्छाया हस्तनक्षत्रेसूर्येसतिचांद्रहस्तनक्षत्रयुतामावास्यागजच्छाया तस्यांश्राद्धदानादिकार्यं इत्यमायांगजच्छाया अथदौहित्रप्रतिपच्छ्राद्धं आश्विनशुक्लप्रतिपदिदौहित्रेणानुपनीतेनापिसपत्नीकमातामहस्यपार्वणंमातुलेसत्यप्यवश्यंकार्यं मातामहीसत्वेकेवलमातामहपार्वणं इदंजीवत्पितृकेणापिकार्यं इदंसपिंडकमपिंडकंवा अत्रपुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाः धूरिलोचनाइतिकेचित् इयंप्रतिपदपराह्णव्यापिनीग्राह्येतिबहवः संगवव्यापिनीतिकेचित् अस्यश्राद्धस्ययावद्वृश्चिकदर्शनंगौणकालइतिकालतत्वविवेचने

इतिमहालयादिनिर्णयोद्देशः भाद्रपदकृष्णपक्षेभौमवारव्यतीपातरोहिणीयुताषष्ठीकपिलाषष्ठी अत्रहस्तस्थेसूर्येफलातिशयः अयंयोगोदिवैवग्राह्योनतुरात्रौसूर्यपर्वत्वादितिभाति अस्यांहुतंचदत्तंचसर्वंकोटिगुणंभवेत् अत्रश्राद्धंकार्यमितिविशेषवचनंनोपलभ्यतेतथाप्यलभ्ययोगेश्राद्धविधानाद्दर्शवत्षड्दैवतंश्राद्धंकार्यं अथात्र[illegible] संक्षेपतोव्रतविधिः सूर्योद्देशेनोपवासंसंकल्प्यदेवदारुशीरकुंकुमैलामनःशिलापद्मकाष्ठतंडुलान्मधुगव्याभ्यांपेषयित्वाक्षीरालोडितेनकल्केनांगंविलिप्यस्नायात् तन्मंत्रः आपस्त्वमसिदेवेशज्योतिषांपतिरेवच पापंनाशयमेदेववाङ्मनःकायकर्मजं ततःपंचगव्येनस्नात्वापंचपल्लवैर्मार्जंपित्वा मृत्तिकास्नानंकुर्यात् तर्पणादिनित्यविधिंकृत्वावरुणंपूजयित्वासर्वतोभद्रमध्येकलशोपरितंडुलादौपद्मंलिखित्वातस्या-

ष्टस्कपत्रेषु पूर्वादौ सूर्यं तपनं स्वर्णरेतसं रविमादित्यं दिवाकरं प्रभाकरं सूर्यमित्यावाह्य मध्ये सौवर्णरथे सूर्यमग्रे अरुणं चावाह्य करवीरार्कादि
पुष्पैर्धूपादिभिः संपूजयेत् दिक्पालादिदेवताः संपूज्य द्वादशार्घ्यान्सूर्याय दद्यात् सविस्तरः पूजादिविधिर्द्वादशार्घ्यमंत्राश्च कौस्तुभे ज्ञे-
याः सूर्याग्रे प्रभाकर नमस्तुभ्यं संसारान्मां समुद्धर भक्तिमुक्तिप्रदो यस्मात्तस्माच्छांतिं प्रयच्छ मे नमो नमस्ते वरद ऋक्साम यजु-
षां पते नमोस्तु विश्वरूपाय विश्वधात्रे नमोस्तु ते इति प्रार्थ्य उदुत्यमित्यादि सौरसूक्तानि जपित्वा रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रातराकृ-
ष्णेनेति मंत्रेणार्कसमिच्चर्वाज्यतिलैः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतं हुत्वा घंटादि सर्वालंकारयुतां कपिलां गां मंत्रैः संपूज्य विप्राय दद्यात्
गोपूजामंत्राः कौस्तुभे दानमंत्रस्तु नमस्ते कपिले देवि सर्वपापप्रणाशिनी संसारार्णवमग्नं मां गोमातस्त्रातुमर्हसि वस्त्रयुगच्छ-
न्नां सघंटामित्यादिविशेषणान्युक्त्वेमां गां तुभ्यमहं संप्रददे इति दत्वा सुवर्णदक्षिणां दद्यात् ततस्तस्मै विप्राय रथं सूर्यप्रतिमां च दद्या-
त् तत्र मंत्रः दिव्यमूर्तिर्ज्जगच्चक्षुर्द्वादशात्मा दिवाकरः कपिलासहितो देवो मम मुक्तिं प्रयच्छतु यथा त्वं कपिले पुण्या सर्वलो-
कस्य पावनी प्रदत्ता सह सूर्येण मम मुक्तिप्रदा भवेत्यादि ततः कपिलाप्रार्थनादिविस्तारः कौस्तुभे अथवोपोषणजागरहोमादिवि-
धिमकृत्वा षष्ठ्यामेव स्नानरथादिपूजन कपिलादानादिकार्यं इति संक्षेपतः कपिलाषष्ठीव्रतविधिः इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनु-
काशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे भाद्रपदमासकृत्यनिर्णयोद्देशः अथाश्विने तुलासंक्रांतिः तुलामेषसंक्रांती विषुवत्सं-

ज्ञा तस्याः पूर्वापरा पंचदशनाड्यः पुण्यकालः विशेषः प्रागुक्त एव आश्विनशुक्लप्रतिपदि देव्या नवरात्रारंभः नवरात्रशब्द आश्विनशुक्लप्रतिपदमारभ्य महानवमीपर्यंतं क्रियमाणकर्मनामधेयं तत्र कर्मणि पूजैव प्रधानं उपवासादिकं स्तोत्रं जपादिकंचांगं तथाच यथाकुलाचारमुपवासैकभक्तनक्तायाचितान्यतमव्रतमुक्तं यथाकुलाचारं सप्तशतीलक्ष्मीहृदयादिस्तोत्रजपसहितं प्रतिपदादिनवम्यंतनवतिथ्यधिकरणक पूजाख्यं कर्म नवरात्रशब्दवाच्यं पूजाप्राधान्योक्तेरेव क्वचित्कुले जपोपवासादिनियमस्य व्यतिरेक उपलभ्यते पूजायास्तु न क्वापि कुले नवरात्रकर्मण्यभावो दृश्यते यत्कुले नवरात्रमेव नानुष्ठीयते तत्र नवरात्रपूजादेरप्यभाव आस्तां नाम अथ नवरात्रारंभनिर्णयः सच नवरात्रारंभः सूर्योदयोत्तरं त्रिमुहूर्तव्यापिन्यां प्रतिपदि कार्यः तदभावे द्विमुहूर्तव्यापिन्यामपि क्वचिन्मुहूर्तमात्रव्यापिन्यामप्युक्तः सर्वथा दर्शयुक्त प्रतिपदि न कार्य इति बहुग्रंथसंमतं मुहूर्तन्यूनत्वात्सौसूर्योदयास्पर्शे वा दर्शयुतापि ग्राह्या प्रथमदिने षष्टिघटिका प्रतिपद्द्वितीयदिने मुहूर्तद्वयादिपरिमिता वर्तते तदा पूर्णत्वात्पूर्वैवग्राह्या द्वितीयावेधनिषेधोऽप्येतत्पक्षद्वये एव योज्यः पुरुषार्थचिंतामणौ तु पूर्वदिने मुहूर्तचतुष्टयोत्तरं मुहूर्तपंचकोत्तरं वा प्रवृत्ता द्वितीयदिने मुहूर्तद्वयादिपरिमिता प्रतिपत् तदापरस्याः क्षयगामितया निषिद्धत्वाद्दर्शयुक्तापि पूर्वैव ग्राह्येत्युक्तं तत्र सूर्योदयोत्तरं दशघटीमध्ये तत्रासंभवे मध्याह्नेऽभिजिन्मुहूर्ते प्रारंभः कार्यो न त्वपराह्णे एवंच प्रतिपद आद्यषोडशनाडीनिषेधश्चि

त्रावेधृतियोगनिषेधश्चोक्तकालानुरोधेनसति संभवे पालनीयो न तु निषेधानुरोधेन पूर्वाह्णः प्रारंभकालः प्रतिपत्तिथिर्वातिक्रमणीयः अत्र कर्मणि ब्राह्मणादिचतुर्वर्णस्य म्लेच्छादेश्चाधिकारः तत्र विप्रेण जपहोमान्नबलिनैवेद्यैः सात्विकी पूजा कार्या

नैवेद्ये च निरामिषैर्मद्यं दत्वा ब्राह्मणस्तु ब्राह्मण्यादेव हीयते मद्यमपेयमदेयमित्यादिनिषेधान्मांसमद्यादियुत राजसपूजायां ब्राह्मणस्य नाधिकारः मद्यपाने मरणांतप्रायश्चित्तोक्तेः स्पर्शे तदंगच्छेदोक्तेश्चाल्पप्रायश्चित्तेन दोषोपगमेन पातित्यापातात् इत्थमेव सर्वे प्राचीना नवीनाश्च निबंधकारा निर्बंधेन लिखंति नवीनतरा भास्कररायप्रभृतयोपि सप्तशतीटीकादौ प्राचीनग्रंथाननुसृत्यैवमेव परिष्कुर्वंति सभायां चैतन्मतमेव श्लाघ्यंते चाचरणं त्वन्यथा कुर्वंतीति तत्किं स्वयं दुर्दैववशेन ब्राह्मणाभ्रष्टो भूवमन्योप्येवं माभूवन्निति भूतदयया वा स्वपातित्यगोपनाय वान्येषां कलियुगस्थविप्राणामधिकाराभावालोचनया वेति न वयं तत्त्वं जानीमः क्षत्रियवैश्ययोर्मांसादियुतजपहोमसहितराजसपूजायामप्यधिकारः स च केवलं काम्य एव न तु नित्यः निष्कामक्षत्रियादेः सात्विकपूजाकरणे मोक्षादिफलातिशयः एवं शूद्रादेरपि शूद्रादेर्मंत्रहीना जपादिरहिता मांसादिद्रव्यका तामसपूजा विहिता शूद्रेण सप्तशत्यादिजपहोमसहिता सात्विकी पूजा ब्राह्मणद्वारा कार्या स्त्रीशूद्रादेः स्वतः पौराणमंत्रपाठेपि नाधिकारः अत एव शूद्रः सुखमवाप्नुयादित्यत्र भाष्ये स्त्रीशूद्रयोः श्रवणादेव फलं न तु पाठादित्युक्तं एतेन स्त्रीशूद्र-

योर्गीताविष्णुसहस्रनामपाठोदोषायैवेतिज्ञेयं क्वचित्पौराणमंत्रयुक्तपूजायांस्त्रीशूद्रयोः स्वतोप्यधिकारउक्तः जपहोमादौविप्रद्वारैव म्लेच्छादीनांतुब्राह्मणद्वाराजपहोमेसमंत्रपूजायांचनाधिकारः किंतुतैस्तत्तदुपचाराणांदेवीमुद्दिश्यमनसोत्सर्गमात्रंकर्तव्यं अथनवरात्रेनुकल्पाः तृतीयादिनवम्यंतंसप्तरात्रंवाकर्तव्यं पंचम्यादिपंचरात्रंवा सप्तम्यादित्रिरात्रंवा अष्टम्यादिद्विरात्रंवा एकाहपक्षेकेवलाष्टम्यांकेवलनवम्यांवा एषांपक्षाणांस्वस्वकुलाचारानुसारेणप्रतिबंधादिनापूर्वपक्षासंभवानुसारेणवाव्यवस्था तत्रतृतीयापंचम्योर्निर्णयःप्रतिपदादिवत् सप्तम्यादिस्तुनिर्णेयोवक्ष्यते नवरात्रादिपक्षेषुक्षयवृद्धिवशेनदिनाधिक्यन्यूनत्वेपूजायावृत्तिःकार्या केचित्तुदिनक्षयेष्टावेवपूजाश्चंडीपाठांश्चकुर्वंति इदंदेवीपूजनात्मकंनवरात्रंकर्मनित्यं अकरणेदोषश्रवणात् फलश्रवणात्काम्यंच अत्रनवरात्रेघटस्थापनं प्रातर्मध्यान्हेप्रदोषकालेचेति त्रिकालंद्विकालमेककालंवास्वस्वकुलदेवतापूजनंसप्तशत्यादिजपोखंडदीप आचारप्राप्तमालाबंधनमुपवासनक्तैकभक्तादिनियमः सुवासिनीभोजनंकुमारीभोजनपूजनादि अंतेसप्तशत्यादिस्तोत्रमंत्रहोमादीत्येतानिविहितानि एतेषांमध्येक्वचित्कुलेघटस्थापनादीनिद्वित्रादीन्येवानुष्ठीयंतेनसर्वाणि क्वचिद्घटस्थापनादिरहितानिकानिचित्क्वचित्क्वचित्सर्वाण्येवेत्येतेषांसमुच्चयविकल्पौकुलाचारानुसारेणव्यवस्थितौज्ञेयौ कुलपरंपराप्राप्तादधिकंशक्तिसत्त्वेपिनानुष्ठेयमितिशिष्टाचारः फलकामनयाप्रार्थितमुपवासादिकंकुलाचाराभावेपिकुर्वंति इदंकलशस्थापनंरात्रौनकार्यं तत्रकलशस्थापनार्थंशुद्धमृदावेदिकांकृत्वापं

चपल्लवदूर्वाफलतांबूलकुंकुमधूपादिसंभारान्संपादयेत्   अथसंक्षेपतोनवरात्रारंभप्रयोगः   प्रतिपदिप्रातःकृताभ्यंगस्नानःकुंकुमचंद
नादिकृतपुंड्रोधृतपवित्रःसपत्नीकोदशघटिकामध्येऽभिजिन्मुहूर्तेवादेशकालौसंकीर्त्यममसहकुटुंबस्यामुकदेवताप्रीतिद्वारासर्वापच्छां
तिपूर्वकदीर्घायुर्धनपुत्रादिवृद्धिशत्रुजयकीर्त्तिलाभप्रमुखचतुर्विधपुरुषार्थसिद्ध्यर्थं   अद्यप्रभृतिमहानवमीपर्यंतंप्रत्यहंत्रिकालमेककालं-
वामुकदेवतापूजासुपवासनक्तैकभक्तान्यतमनियमसहितमखंडदीपप्रज्वालनंकुमारीपूजनंचंडीसप्तशतीपाठंसुवासिनीभोजनमित्यादि-
यावत्कुलाचारप्राप्तमनुष्ठेयमादिरूपंशारदीयनवरात्रोत्सवाख्यंकर्मकरिष्ये   देवतापूजनांगत्वेनघटस्थापनंचकरिष्ये   तदादौनिर्विघ्न
तासिद्ध्यर्थंगणपतिपूजनंपुण्याहवाचनंचंडीसप्तशतीजपाद्यर्थंब्राह्मणवरणंचकरिष्ये   एतानिकृत्वाघटस्थापनसत्त्वेमहीद्यौरितिभूमिं
प्रार्थ्यस्पृष्ट्वातस्यांक्षव्यंकुरारोपणार्थंशुद्धमृदंप्रक्षिप्यौषधयःसमितितस्यांमृदियवादीन्प्रक्षिप्याकलशेष्वितिकुंभंनिधायइमंमेगंगइति
जलेनापूर्यगंधद्वारामितिगंधंयाओषधीरितिसर्वौषधीः   कांडात्कांडादितिदूर्वाः   अश्वत्थेवइतिपंचपल्लवान्स्योनापृथिवीतिमृदः
याःफलिनीरितिफलंसहिरत्नानिहिरण्यरूपइतिरत्नं   हिरण्यंप्रक्षिप्ययुवासुवासाइतिसूत्रेणावेष्ट्यपूर्णादर्वीतिपूर्णपात्रंनिधाय
तत्वायामीतिवरुणंसंपूज्यतत्कलशोपरिकुलदेवताप्रतिमांसंस्थाप्यपूजयेत्   स्वस्थानएववासंस्थाप्यपूजयेत्   तद्यथा   जयं-
तीमंगलाकालीभद्रकालीकपालिनी   दुर्गाक्षमाशिवाधात्रीस्वाहास्वधानमोस्तुते   आगच्छवरदेदेविदैत्यदर्पनिषूदिनि   पूजांगृहा-

णसुखरिवनमस्तेशंकरप्रिये अनेनपुरुषसूक्तेंप्रथमऋग्भ्यांचावात्यजयंतीमंगलाकालीतिमंत्रेणसूक्तऋग्भिश्चासनादिषोडशोपचारैः संपूजयेत् सर्वमंगलमांगल्ये इत्यादिभिः संप्रार्थ्य प्रत्यहंबलिदानपक्षेमाषभक्तेन कूष्मांडेनवाबलिंदद्यात् अंते एववाबलिदानंनवाबलिदानं ब्राह्मणःपारणादिनेकूष्मांडबलिदानंकुर्यात् कुष्मांडोबलिरूपेणममभाग्यादवस्थितः प्रणमामिततःसर्वरूपिणंबलिरूपिणं चंडिकाप्रीतिदानेनदातुरापद्विनाशन चामुंडाबलिरूपायबलेतुभ्यंनमोस्तुते इतिप्रार्थ्य यज्ञार्थबलयःसृष्टाःस्वयमेवस्वयंभुवा अतस्त्वांघातयाम्यद्यतस्माद्यज्ञविधोविधिः ॐ ह्रीं ऐं ह्रीं कौशिकी कूष्मांडरसेनाप्यायतां पादौप्रक्षाल्याचम्यशांतापृथिवीति शांतिः शांतिः शांतिः ततःअखंडदीपकंदेव्याःप्रीतयेनवरात्रकं उज्ज्वालयेदहोरात्रमेकचित्तोधृतव्रत इत्यखंडदीपंप्रतिष्ठापयेत् अथचंडीपाठप्रकारः यजमानेनवृतोहंचंडीसप्तशतीपाठं नारायणहृदयलक्ष्मीहृदयपाठंवाकरिष्ये इत्यादिसंकल्प्य आसनादिविधाय आधारेअन्यहस्तलिखितंपुस्तकंस्थापयित्वा नारायणंनमस्कृत्येतिवचनात् ॐ नारायणायनमः नरायनरोत्तमायनमः देव्यैसरस्वत्यैनमः व्यासायनमः इतिनमस्कृत्यप्रणवमुच्चार्य सर्वपाठांतेप्रणवंपठेत् पुस्तकवाचनेनियमाः हस्तेपुस्तकंनधारयेत् स्वयंब्राम्हणभिन्नेनलिखितंविफलं अध्यायंप्राप्यविरमेन्नतुमध्येकदाचन कृतेविरामेमध्येतुअध्यायादिंपठेत्पुनः ग्रंथार्थंबुध्यमानःस्पष्टाक्षरंनातिशीघ्रंनातिमंदंरसभावस्वरयुतंवाचयेत् त्रिवर्गफलकामेनचंडीपाठ

सदैवकर्त्तव्यः तस्मान्ममैतन्माहात्म्यंपठितव्यंसमाहितैः श्रोतव्यंचसदाभक्त्येत्यादिवचनात् नैमित्तिकपाठाद्युक्तः शांतिकर्मणिसर्वत्रतथादुःस्वप्नदर्शने ग्रहपीडासुचोग्रासुमाहात्म्यंशृणुयान्ममेति तथा अरण्येप्रांतरेवापिदावाग्निपरिवारितः दस्युभिर्वावृतःशून्येगृहीतोवापिशत्रुभिः इत्यादिसंकटान्युद्दिश्य सर्वबाधासुघोरासुवेदनाभ्यर्दितोपिवा स्मरन्ममैतन्माहात्म्यंनरोमुच्येतसंकटादित्युक्तं उपसर्गोपशांत्यर्थंत्रयःपाठाःकार्याः ग्रहपीडाशांतयेपंच महाभयेसप्त शांत्यर्थंवाजपेयफलार्थंचनव राजवश्यार्थमेकादश वैरिनाशार्थंद्वादश स्त्रीपुंवश्यार्थंचतुर्दश सौख्यायलक्ष्म्यर्थंचपंचदश पुत्रपौत्रधनधान्यार्थंषोडश राजभयनाशायसप्तदश उच्चाटनायाष्टादश वनभयेविंशतिः बंधमोचनायपंचविंशतिर्दुर्भिक्षेकिस्त्यरोगकुलच्छेदायुर्नाशेवैरिवृद्धिव्याधि——त्रिविधोत्पातादिमहासंकटनाशेराज्यवृद्धिश्चशतावृत्तिभिः सहस्रावर्त्तनैः शताश्वमेधफलं सर्वमनोरथावाप्तिर्मोक्षश्चेतिवाराहीतंत्रेउक्तं सर्वत्रकाम्यपाठे आदौसंकल्पपूर्वकंपूजनमंतेबलिदानंचकार्यं अत्राचाराद्देदपारायणमपि कार्यं नद्विधिर्बौधायनोक्तःकौस्तुभेज्ञेयः अथकुमारीपूजा एकवर्षातुयाकन्यापूजार्थंतांविवर्जयेत् द्विवर्षकन्यामारभ्यदशवर्षावधिकुमारीणांक्रमेणकुमारिकात्रिमूर्तिः कल्याणीरोहिणीकालीचंडिकाशांभवीदुर्गाभद्रेतिनामानि आसांकुमारीणांप्रत्येकंपूजामंत्राः फलविशेषाः लक्षणानिचान्यत्रज्ञेयानि ब्राह्मणेन ब्राह्मणीत्येवंसवर्णाप्रशस्ता विजातीयापिक्वचित्कामना-

विशेषेणोक्ता एकैकवृद्ध्याप्रत्यहमेकावाकुमारीपूज्या मंत्राक्षरमयींलक्ष्मींमातॄणांरूपधारिणीं नवदुर्गात्मिकांसाक्षात्कन्यामावाहयाम्यहं जगत्पूज्येजगद्वंद्येसर्वशक्तिस्वरूपिणिपूजांगृहाणकौमारिजगन्मातर्नमोस्तुते इतिमंत्रेणपादप्रक्षालनपूर्वकंवस्त्रकुंकुमगंधधूपदीपभोजनैःपूजयेदितिसंक्षेपः कुमारीपूजावद्देवीपूजाचंडीपाठश्चैकोत्तरवृद्ध्यापिविहितः भवानीसहस्रनामपाठोपिक्वचिदुक्तः अयंशारदनवरात्रोत्सवोमलमासेनिषिद्धः शुक्रास्तादौतुभवति प्रथमारंभस्तुनकार्यः शावाशौचजननाशौचयोस्तुसर्वोपिघटस्थापनादिविधिर्ब्राह्मणद्वाराकार्यः केचिदारंभोत्तरंमध्येआशौचपातेस्वयमेवारब्धंपूजादिकंकार्यमित्याहुः शिष्टास्त्वाशौचेपूजादेवतास्पर्शादेर्लोकविद्विष्टत्वादन्येनैवकारयंति अपरेतुतृतीयादिपंचम्यादिसप्तम्याद्यनुकल्पेननवरात्रविधानांसत्वात्स्वनिपद्याशौचेतृतीयाद्यनुकल्पाश्रयणंकुर्वंति सर्वथालोपप्रसक्तावेवब्राह्मणद्वाराकुर्वंति उपवासादिशारीरनियमःस्वयंकार्यः एवंरजस्वलाप्युपवासादिकंस्वयंकृत्वापूजादिकमन्येनकारयेत् अत्रसभर्तृकस्त्रीणामुपवासेगंधतांबूलादिग्रहणंनदोषायेत्याहुः

अथपंचम्यामुपांगललिताव्रतं अत्रपंचमीअपराह्णव्यापिनीग्राह्या अपराह्णस्यैवतत्पूजाकालत्वोपपत्तेः दिनद्वयेकार्त्स्न्येनापराह्णव्याप्तौसाम्येनवैषम्येणवापराह्णैकदेशव्याप्तौचपूर्वैव युग्मवाक्यात् परत्रैवापराह्णव्याप्तौपरैव केचित्तुरात्रिव्यापिनींगृह्णंतिपूजादिकंचरात्रावेवकुर्वंतितत्रमूलंचिंत्यं अत्रपूजादिविधिर्ग्रंथांतरेप्रसिद्धइतिनलिख्यते आश्विनशुक्लपक्षेपू-

लनक्षत्रे पुस्तकेषु सरस्वतीमावाह्य पूजयेत् मूलेषु स्थापनं देव्याः पूर्वाषाढासु पूजनं उत्तरासु बलिं दद्याच्छ्रवणेन विसर्जयेदिति वचनात् अत्र पूजयेत्प्रत्यहमिति रुद्रयामलवचनात् मूले आवाहनं तदंगभूतं पूजनं च करिष्ये इति संकल्प्यावाहनपूजने कार्ये पूर्वाषाढासु पूजनं करिष्ये इति संकल्प्यावाहनरहितपूजैव केवलं उत्तराषाढासु बलिदानं तदंगभूतां पूजां च करिष्ये इत्येवं ते कार्ये श्रवणेन विसर्जनं कर्तुं तदंगभूतां पूजां करिष्ये इति संकल्प्य संपूज्य विसर्जयेदिति क्रमः तत्र मूलस्य प्रथमे पादे सूर्यास्तात्प्राक् त्रिमुहूर्त व्यापि सरस्वत्यावाहनं त्रिमुहूर्तन्यूनत्वे रात्रौ वा प्रथमपादसत्त्वे तस्य विशेषवचनं विना ग्राह्यत्वाभावा द्वितीयादिपादे परदिने एवावाहनं एवं पूर्वाषाढादिनक्षत्रपूजादौ दिनव्याप्यैव ग्राह्यं विसर्जनं तु श्रवणप्रथमपादे रात्रिभागगतेपि कार्यं विशेषवचनात् तच्च रात्रेः प्रथमप्रहरपर्यंतमेवेति भाति अथ सप्तम्यादिदिनत्रये पत्रिकापूजनं विहितं तत्र सप्तम्यादितिथित्रयं सूर्योदये मुहूर्तमात्रमपि ग्राह्यं तत्राधिवासनादिप्रयोगविस्तारः कौस्तुभादौ ज्ञेयः यत्तु सप्तमीप्रभृति त्रिरात्रं नवरात्रकर्म कुर्वंति तत्र सप्तमी सूर्योदयोत्तरं मुहूर्ताधिकव्यापिनी ग्राह्या मुहूर्तन्यूनत्वे पूर्वा अथ महाष्टमी घटिकामात्राप्यौदयिकी नवमीयुता ग्राह्या सप्तमीस्वल्पयुता सर्वथा त्याज्या यदा तु पूर्वत्र सप्तमीयुता परत्रोदये नास्ति घटिकान्यूना वा वर्तते तदा पूर्वा सप्तमीविद्धापि ग्राह्या इयं भौमवारे तिप्रशस्ता यदा च पूर्वदिने षष्टिघटिकाष्टमी परदिने मुहूर्तादिव्यापिनी तदा नवमीयुताप्युत्तरा त्यक्त्वा संपूर्णत्वात्पूर्वैव ग्राह्या एवं नवम्याः ३५

क्षयवशेनदशमीदिनेसूर्योदयोत्तरमनुवृत्त्यभावेऽष्टमींनवमीयुतामौदयिकीमपित्यक्त्वासप्तमीयुतैवाष्टमीग्राह्या अष्टम्यांपुत्रवतोपवासोनकार्यः कुलाचारप्राप्तौकिंचिद्भक्ष्यंप्रकल्प्यकार्यः महानवमीतुबलिदानव्यतिरिक्तविषयेपूजोपोषणादावष्टमीविद्धाग्राह्या सात्वयद्यष्टमीदिनेसायंत्रिमुहूर्त्तास्यात्तदैवग्राह्या त्रिमुहूर्तन्यूनत्वेपरैवग्राह्या नवमीप्रयुक्तमहाबलिदानेतुदशमीविद्धा यदाशुद्धाधिकानवमीतदाबलिदानमपिपूर्णत्वात्पूर्वत्रैवकार्यं अष्टमीनवम्योःसंधौपूजोक्तासाष्टमीनवम्योःपृथक्त्वेदिवारात्रौवाष्टम्यंतनाडीनवम्याद्यनाड्योःकार्या यदित्वष्टमीनवम्योर्मध्यान्हेऽपरान्हेवायोगस्तदाष्टमीनवमीपूजयोरप्येकदिनेएवप्राप्तेरष्टमीनवमीपूजांतत्संधिपूजांचतंत्रेणकरिष्यइतिसंकल्प्यतंत्रेणपूजाकार्या यदिशुद्धाधिकाष्टमीतदापूर्वेद्युरष्टमीपूजा परेद्युःसंधिपूजानवमीपूजयोस्तंत्रं अत्रनवरात्रेस्वयंपूजादिकंकर्तुमशक्तावन्येनकारयेत् षोडशोपचारपूजाविस्तरंकर्तुमशक्तोगंधादिपंचोपचारपूजांकुर्यात् नवम्यांपूजांविधायहोमःकार्यः केचिदष्टम्यामेवहोमइत्याहुः अन्येत्वष्टम्यामुपक्रम्यनवम्यांहोमःसमापनीयः सचारुणोदयमारभ्यसायंकालपर्यंतमष्टमीनवम्योःसंधौसंभवति निशायांतुनतत्संधौतुरात्रौहोमादेरयोग्यत्वान्नवम्यामेवहोमोपक्रमसमाप्तीकार्येइत्याहुः अत्रयथाकुलाचारंव्यवस्था सचहोमोनवार्णमंत्रेणकार्यः अथवाजयंतीमंगलाकालीतिश्लोकेन अथवानमोदेव्यैमहादेव्यैइतिश्लोकेन अथवासप्तशतीश्लोकैः अथवासप्तशतीस्तोत्रस्यसप्तशतमंत्रैः

कवचार्गलाकीलकरहस्यत्रयश्लोकसहितैर्होमः सप्तशतीमंत्रविभागोन्यत्रज्ञेयः अत्रापिविकल्पेषुयथाकुलाचारंव्यवस्था होमद्रव्यंचसर्पिर्मिश्रितंशर्करातिलमिश्रितंचपायसं केवलतिलैर्वाहोमः क्वचित्किंशुककपुष्पदूर्वासर्षपलाजपूगयवश्रीफलरक्तचंदनखंडनानाविधफलानामपिपायसेमिश्रणंकार्यमित्युक्तं होमश्चजपदशांशेनकार्यः कुलाचारप्राप्तश्चेन्नृसिंहभैरवादिदैवत्यमंत्रहोमोपिकार्यः अत्रविस्तरःसग्रहमखोहोमप्रयोगःकौस्तुभेज्ञेयः अथबलिदानंब्राह्मणेनमाषादिमिश्रान्नेनकूष्मांडेनवाकार्यं यद्वा घृतमयंयवपिष्टादिमयंवासिंहव्याघ्रनरमेषादिकंकृत्वाखड्गेनघातयेत् ब्राह्मणेनपरकंमांसमद्यादिबलिदानेब्राह्मण्यभ्रष्टता सकामेनक्षत्रियादिनासिंहव्याघ्रनरमहिषछागसूकरमृगपक्षिमत्स्यनकुलगोधादिप्राणिस्वगात्ररुधिरादिमयोबलिर्देयः कृष्णसारमृगःक्षत्रियादिभिरपिनदेयः अत्रबलिदानमंत्रादिप्रकारःसिंधौज्ञेयः अत्रशतचंडीसहस्रचंडीप्रयोगःकौस्तुभादौज्ञेयः द्विविधाशौचेपिनवम्यांहोमेघटादिदेवतोत्थापनंचब्राह्मणद्वाराकारयित्वास्वयंपारणंकृत्वाशौचांतेब्राह्मणभोजनंदक्षिणादिदानंचकार्यं एवंरजस्वलापिपारणाकालेपारणंकृत्वाशुद्धौदानादिकंकुर्यात् विधवायास्तुरजोदोषेभोजननिषेधात्पारणापिशुद्ध्युत्तरमेव एवंव्रतांतरेष्वूह्यं प्रतिपदादियावद्दशमीलोहाभिसारिकंकर्मराज्ञांविहितं तत्रछत्रचामरादिराजचिन्हानांगजाश्वादीनांचापादिशस्त्राणांदुंदुभ्यादीनांचपूजाहोमादिकंकार्यं येहयान्पालयंतितेराजभिन्ना अपिस्वातीयुता

तेजसा चैव सूर्यस्य मुनीनां तपसा तथा॥ रुद्रस्य ब्रह्मचर्येण पवनस्य बलेन च॥ स्मर त्वं राजपुत्रत्वं कौस्तुभं च मणिं स्मर। यां गतिं ब्रह्महा गच्छेत् मातृहा पितृहा तथा
भूमिहानृतवादी च क्षत्रियश्च पराङ्मुखः॥ सूर्याचन्द्रमसौ वायुर्यावत्पश्यन्ति दुष्कृतं व्रज त्वं तां गतिं क्षिप्रं तच्च पापं भवेत्तव। न वकृतो यदि यात्रां छिन्नो युद्धाध्वनि तुरंगम।

माश्विनप्रतिपदं द्वितीयां वारभ्य नवमीपर्यन्तं वाजिनीराजनाख्यं कर्म कुर्युः तत्रोच्चैःश्रवःपूजा रेवन्तपूजा च प्रतिमायां कार्या प्रत्यक्षमश्वपूजा नीराजनं च कार्यं कर्मद्वयेपि तत्पूजामन्त्रा होमादिमन्त्राः सविस्तरप्रयोगरत्नकौस्तुभे इदानीमश्ववन्तः प्राकृतजनास्तु विजयादशम्यामश्वान् तोयेन गन्धपुष्पमालादिभिर्विभूष्याश्वशालायां प्रवेशयन्ति तत्र गंधर्वकुलजातस्त्वं मा भूयाः कुलदूषकः ब्रह्मणः सत्यवाक्येन सोमस्य वरुणस्य च प्रभावाच्च हुताशस्य वर्धय त्वं तुरंगमान् रिपून्विजित्य समरे सह भर्त्रा सुखी भवेति मंत्रेण केवलाश्वपूजापि कर्तुमुचिता अथ पारणाविसर्जनयोः कालः तत्र विसर्जनं दशम्यां कार्यं दिनद्वये दशमीसत्त्वे पूर्वदशम्यां श्रवणांत्यपादयोगे तत्रैव विसर्जनं तत्र तद्योगाभावे तु परदशम्यामेव परत्र दशम्यभावे पूर्वदशम्यां नक्षत्रयोग सत्यसति वा कार्यं नक्षत्रयोगानुरोधेन क्रियमाणं विसर्जनमपराह्णेपि भवति अन्यथा प्रातरेव तत्र मृदादिप्रतिमाया विसर्जनपूर्वकं जलादौ त्यागः परंपरया पूजिताया धातुप्रतिमायास्तु घटादिस्थापनाद्युत्तिष्ठेत्यादिमंत्रैरुत्थापनमात्रं कार्यं ननु विसर्जनं यद्दिने विसर्जनं तत्रैव नियमस्त्यागस्यौचित्यात् विसर्जनान्तरं तद्दिने एव पारणं कार्यं अन्ये तु सत्यपि दशम्यां विसर्जनविधौ नवम्यामेव पारणं कार्यं नवम्यां पारणं कुर्याद्दशम्यामभिषेकं च कृत्वा मूर्तिं विसर्जयेदित्यादिवचनादित्याहुः अत्रेयं व्यवस्था प्रथमदिने स्वल्पाष्टम्या युक्ता नवमी द्वितीयदिने पारणपर्याप्तनवम्या युक्ता दशमी तत्परदिने श्रवणयुक्ता विसर्जनार्हा दशमी तत्राष्टमीनवम्युपवासयोः प्रथमदिने सिद्धत्वादवशिष्टनवम्यां पारणमवशिष्टदशम्या-

ध०सिं० विसर्जनं यदा तु अवशिष्टनवमीदिने एव दशमीश्रवणनक्षत्रयुक्ता विसर्जनार्हा तदा विसर्जनोत्तरं पारणं यदा पूर्वदिने षष्टीदंडाष्ट- प०२
३७ मी परदिने ष्टमीशेषयुता नवमी तत्परदिने नवमीशेषयुता दशमी तदा नवमीयुक्तदशम्यामेव विसर्जनोत्तरं पारणा अथ नवमी षष्टिदं-
डा द्वितीयदिने नवमीशेषयुक्ता दशमी तत्रापि नवमीयुक्तदशम्यामेव विसर्जनपारणे यदा त्वष्टमी नवमी दशम्यस्तिस्रोपि तिथयः सू-
र्योदयमारभ्यास्तमयपर्यंतमखंडास्तत्तत्कृत्यपर्याप्तास्तदा दाक्षिणात्यानां नवम्यामेव पारणाचारान्नवम्यामेव पारणविसर्जने येषां
दशम्यामेवाचारस्तेषां तदुभयं दशम्यामेव अथ विजयादशमी सा परदिन एवापराह्णव्याप्ता सैव परा दिनद्वये पराह्णव्याप्तौ
दिनद्वयेपि श्रवणयोगे सत्यसति वा पूर्वा एवं दिनद्वयेऽपराह्णव्याप्त्यभावेपि श्रवणयोगसत्त्वासत्त्वयोः पूर्वैव दिनद्वये पराह्णव्याप्त्य-
व्याप्त्योरेकतरदिने श्रवणयोगे यद्दिने श्रवणयोगः सैव ग्राह्या एवमपराह्णैकदेशव्याप्तावप्यूह्यं यदा पूर्वदिन एवापराह्णव्याप्ता परदि-
ने च श्रवणयोगाभावस्तदापि पूर्वैव यदा तु पूर्वदिने एवापराह्णव्यापिनी परदिने च मुहूर्तत्रयादिव्यापिनी अपराह्णात् पूर्वमेव-
समाप्ता परत्रैव श्रवणयोगवती तदा परैव अपराह्णे दशम्यभावेपि यां तिथिं समनुप्राप्य उदयं याति भास्करः इत्यादिसाकल्यवचनेन
श्रवणयुक्ताया ग्राह्यताया औदयिकस्त्वस्य दशम्याः कर्मकालसत्त्वापादनात् सिंधौ त्विदं परदिने पराह्णकाले श्रवणसत्त्व एव श्रवण- ३७
स्यापराह्णात्पूर्वमेव समाप्तौ तु पूर्वैवेत्युक्तं युक्तं चैतत् यदा परदिने एवापराह्णव्याप्तिः पूर्वदिन एवापराह्णात्परत्र सायाह्ने दौभ

वणयोगस्तदातुपैरेवप्राप्स्यतिममप्रतिभाति अत्रापराजितापूजनंसीमोल्लंघनंशमीपूजनंदेशांतरयात्रार्थिनांप्रस्थानंचविहितं
तत्पूजाप्रकारस्त्वपराह्णेग्रामादीशान्यांदिशिगत्वाशुचिदेशेभुवमुपलिप्यचंदनादिनाष्टदलमालिख्य ममसकुटुंबस्यक्षेमसिद्ध्यर्थंम
पराजितापूजनंकरिष्येइतिसंकल्प्य मध्येअपराजितायैनमइत्यपराजितामावाह्यतद्दक्षिणेक्रियाशक्त्यैनमइतिजयांवामतः उमा
यैनमइतिविजयांचावाह्य अपराजितायैनमः जयायैनमः विजयायैनमः इतिनाममंत्रैःषोडशोपचारपूजांकृत्वाप्रार्थयेत् इमां
पूजांमयादेवियथाशक्तिनिवेदितां रक्षार्थंतुसमादायव्रजस्वस्थानमुत्तममिति अथराज्ञःसंकल्पेयात्रायांविजयसिद्ध्यर्थमिति-
विशेषः पूजानमस्कारांते हारेणतुविचित्रेणभास्वत्कनकमेखला अपराजिताभद्ररताकरोतुविजयंममेत्यादिमंत्रैर्विजयंप्रा-
र्थ्यपूर्ववद्विसृजेदितिसंक्षेपः ततःसर्वजनाःग्रामाद्बहिरीशानदिगवस्थितांशमींगत्वापूजयेयुः सीमोल्लंघनंतुशमीपूजनात्पूर्वंप
श्चाद्वाकार्यं राजात्वश्वमारुह्यसहपुरोहितैःसामात्यःशमीमूलंगत्वावाहनादवरुह्यस्वस्तिवाचनपूर्वकंशमींसंपूज्यकार्योहृशा
नमास्यैःसहसंवदन्प्रदक्षिणांकुर्यात् पूजाप्रकारस्तु ममदुष्कृतामंगलनिरासार्थंक्षेमार्थंयात्रायांविजयार्थंचशमीपूजांकरिष्ये
शम्यलाभे अश्मंतकवृक्षपूजनंकरिष्येइतिसंकल्प्यः राजातुशमीमूलेदिक्पालपूजांवास्तुदेवतापूजांचकुर्यात् अमंगलानां
शमनींशमनींदुष्कृतस्यच दुस्वप्ननाशनींधन्यांप्रपद्येहंशमींशुभामितिपूजामंत्रः पूजांते शमीशमयतेपापंशमीलोहित

कंटका धरित्र्यर्जुनबाणानांरामस्यप्रियवादिनी करिष्यमाणयात्रायांयथाकालंसुखंमया तत्रनिर्विघ्नकर्त्रीत्वंभवश्रीरामपूजिते इतिप्रार्थयेत् अश्मंतकपूजने अश्मंतकमहावृक्षमहादोषनिवारण इष्टानांदर्शनंदेहि शत्रूणांचविनाशनमितिप्रार्थयेत् राजाशत्रोर्मूर्त्तिंकृत्वाशस्त्रेणविध्येत् प्राकृताःशमीशाखाश्छित्वाआनयंतितन्निर्मूलं गृहीत्वासाक्षतामार्द्रांशमीमूलगतांमृदंगीतवादित्रनिर्घोषैरानयेत्स्वगृहंप्रति ततोभूषणवस्त्रादिधारयेत्स्वजनैःसह नीराज्यमानःपुण्याभिर्युवतीभिःसुमंगलमिति

अत्रदेशांतरंजिगमिषुभिर्विजयमुहूर्तेचंद्राद्यनुकूल्याभावेपिप्रयाणंकार्यं तत्रविजयमुहूर्त्तोद्विविधः उषःसंध्यामतिक्रम्यकिंचिदुद्भिन्नतारकः विजयोनामकालोयंसर्वकामार्थसाधकइत्येकः एकादशोमुहूर्त्तोपिविजयःपरिकीर्त्तितः तस्मिन्त्सर्वैर्विधातव्यायात्राविजयकांक्षिभिरित्यपरः उक्तद्वयान्यतरमुहूर्त्तेदशमीयुक्तेप्रस्थानंकार्यं नत्वेकादशीयुक्ते आश्वयुक्शुक्लदशमीविजयाख्याखिलेशुभाप्रयाणे तुविशेषेणकिंपुनःश्रवणान्वितेति ज्योतिर्ग्रंथोक्तेरन्यान्यपिकर्माणिमासविशेषनिरपेक्षाण्यत्रचंद्राद्यनुकूल्याभावेप्यनुष्ठेयानि मासविशेषविहितानितुचूडाकर्मविष्ण्वादिदेवताप्रतिष्ठादीनिनकुर्यात् राज्ञांपट्टाभिषेकेनवमीविद्धादशमीश्रवणयुतापिनग्राह्याकिंत्वौदयिक्येवग्राह्या आश्विनस्यशुक्लांदशमीमेकादशींपौर्णमासींवारभ्यमुहूर्त्तावशिष्टायांरात्रौतीर्थादौगत्वाप्रत्यहंमासपर्यंतंकार्तिकस्नानंकार्यं तत्प्रकारःविष्णुंस्मृत्वादेशकालौसंकीर्त्य नमःकमलनाभायनमस्तेजलशायिने न-

मस्तेस्तुहृषीकेश गृहाणार्घ्यंनमोस्तुतेइत्यर्घ्यंदत्वा कार्त्तिकेहंकरिष्यामिप्रातःस्नानंजनार्दन प्रीत्यर्थंतवदेवेशदामोदरमयासह
ध्यात्वाहंत्वांचदेवेशजलेस्मिन्स्नातुमुद्यतः तवप्रसादात्पापंमेदामोदरविनश्यतु इतिमंत्राभ्यांस्नात्वापुनरर्घ्यंहिदद्यात् नवमंत्रौ नित्यनैमित्तिकेकृष्णकार्त्तिकेपापनाशने गृहाणार्घ्यंमयादत्तंराधयासहितोहरे व्रतिनःकार्त्तिकेमासिस्नातस्यविधिवन्मम
गृहाणार्घ्यंमयादत्तंराधयासहितोहरे कुरुक्षेत्रगंगापुष्करादितीर्थविशेषेणफलविशेषः पृथगन्योपिविशेषः कार्त्तिकेसकलंमासंनित्य
स्नायीजितेंद्रियः जपन्हविष्यभुक्शांतःसर्वपापैःप्रमुच्यते स्मृत्वाभागीरथींविष्णुंशिवंसूर्यंजलंविशेत् नाभिमात्रेजलेतिष्ठन्व्रतीस्ना
याद्यथाविधि इदंकार्त्तिकस्नानंप्रातःस्नानंप्रातःसंध्यांचकृत्वाकार्यं ताभ्यांविनेतरकर्मानधिकारात् यद्यपिप्रातःसंध्यायाःसूर्योदयेस
मासिस्त्वथाप्यत्रवचनबलादुदयात्पूर्वंसंध्यांसमाप्यकार्त्तिकस्नानंकार्यमितिनिर्णयसिंधावुक्तं नचैवंग्रंथांतरेदृश्यते एवंमासस्ना
नाशक्तौत्र्यहंस्नायात् अन्येषामपिकार्त्तिकमासव्रतानामत्रैवारंभः तानियथा तुलसीदललक्षेणकार्त्तिकेयोर्चयेद्धरिं पत्रेपत्रेमु
निश्रेष्ठमौक्तिकंलभतेफलं तुलसीमंजरीभिर्हरिहरार्चनेमुक्तिःफलं रोपणपालनस्पर्शैःपापक्षयः तुलसीछायायांश्राद्धात्पितृतृ
प्तिस्तुलसीशोभितगृहेतीर्थरूपेयमकिंकरानायांति इत्यादितुलसीमाहात्म्यं एवंधात्रीमाहात्म्यमपि कार्त्तिकेधात्रीवृक्षाधश्चित्रान्नै
स्तोषयेद्धरिं ब्राह्मणान्भोजयेत् भक्त्यास्वयंभुंजीतबंधुभिः धात्रीछायास्थश्राद्धं धात्रीपत्रैःफलैश्चहरिपूजनंचमहाफलं देवर्षिस

र्वयज्ञतीर्थानांधात्रीवृक्षेनिवासोक्तेः अत्रैवहरिजागरविधिः जागरंकार्तिकेमासियःकुर्यादरुणोदये दामोदराग्रेसेनानीर्गोसहस्रफलं
लभेत् शिवविष्णुगृहाभावेसर्वदेवालयेष्वपि कुर्यादश्वत्थमूलेषुतुलसीनांवनेष्वपि विष्णुनामप्रबंधानियोगायेद्विष्णुसन्निधौ
गोसहस्रप्रदानस्यफलमाप्नोतिमानवः वाद्यकृत्पुरुषश्चापिवाजपेयफलंलभेत् सर्वतीर्थावगाहोत्थंनर्त्तकःफलमाप्नुयात् सर्वमे
तल्लभेत्पुण्यंतेषांतुद्रव्यदःपुमान् अर्चनाद्दर्शनाद्वापितत्षडंशमवाप्नुयादितिकौस्तुभे सर्वाभावेब्राह्मणानांविष्णुभक्तानांवाश्वत्थ
वटयोर्वासेवनंकुर्यादितितत्रैव सरोरुहाणितुलसीमालतीमुनिपुष्पकं कार्तिकेविहितान्येवदीपदानंचपंचमं कार्तिकेमासो
पवासोवानप्रस्थयतिविधवाभिःकार्यः गृहस्थैर्नकार्यः कृच्छ्रंवाप्यतिकृच्छ्रंवाप्राजापत्यमथापिवा एकरात्रंव्रतंकुर्यात्त्रिरात्रव्रतमे
ववा शाकाहारंफलाहारंपयोहारमथापिवा चरेद्यवान्नाहारंवासंप्राप्तेकार्तिकेव्रती अथकार्तिकेवर्ज्यानि पलांडुलशुनहिंगुच्छ
त्राकगृंजनमूलकालाबुशिग्रुवृंताककूष्मांडबृहतीफलकलिंगकपित्थतैललवणशाकद्विपाचितान्नपर्युषितान्नदग्धान्नानिमाष-
मुद्गमसूरचणककुलित्थनिष्पावाढक्यादिद्विदलानिचवर्जयेत् सप्तम्यांधात्रीफलंतिलांश्चाष्टम्यांनारिकेरं रविवारेधात्रीफलंसर्वदा
वर्ज्यं कांस्यपात्रेभोजनवर्जं व्रतेकांस्यपात्रंघृतपूर्णंदद्यात् मधुत्यागेघृतपायसशर्करादानंसमासौकार्यं तैलत्यागेतिलदानं
कार्तिकेमौनभोजीसतिलांघंटांदद्यात् स्वर्णयुतानिमाषयुतानित्रिंशत्कूष्मांडान्यत्रमासेदद्यात् कार्तिकेकांस्यभोजीकृमिभुक्

फलवर्जनेफलं रसत्यागेरसः धान्यत्यागेधान्यानिदेयानि सर्वत्रगोदानंवा एकतःसर्वदानानिदीपदानंतथैकतः कार्तिकेदीपदानस्यकलांनार्हंतिषोडशीं एतावद्व्रतासंभवेचातुर्मास्यव्रतासंभवेकार्तिकेकिंचिद्व्रतमवश्यंकार्यं अव्रतःकार्तिकोयेषांगतोमूढधियामिह तेषांपुण्यस्यलेशोपिनभवेत्सूकरात्मनामित्युक्तेः शालग्रामादिदेवताग्रेस्वस्तिकमंडलादिकंरंगवल्यादिनाकरोतिसास्वर्गादिफलंभुक्त्वासप्तजन्मसुवैधव्यंनाप्नोति कार्तिकेपुराणेतिहासश्रवणारंभसमाप्तिविहिते तत्प्रकारः ब्राम्हणंवाचकंकुर्यान्नान्यवर्णजमादरात् श्रावयेच्चतुरोवर्णान् कृत्वाब्राह्मणमग्रतः विस्पष्टमद्रुतंशांतंस्पष्टाक्षरपदंतथा कलास्वरसमायुक्तंरसभावसमन्वितं ब्राह्मणादिषुसर्वेषुग्रंथार्थंचार्पयेन्नृप यएवंवाचयेद्राजन्सविप्रोव्यासउच्यते समासेषुपुराणेषुशक्त्यातंतर्पयेन्नृप वाचकःपूजितोयेनप्रसन्नास्तस्यदेवताः श्राद्धेयस्यद्विजोभुंक्तेवाचकःश्रद्धयान्वितः भवंतिपितरस्तस्यतृप्तावर्षशतंनृपेति कार्तिकस्नानकालेभिलाषाष्टकंकाशीखंडोक्तंपुत्रकामेनपठितव्यं अत्रैवदुग्धव्रतंसमाप्यदुग्धदानंकृत्वाद्विदलव्रतंसंकल्पयेत् अत्रोत्पत्तौयेषांदलद्वयंदृश्यतेतेवर्जनीयाइत्येके अन्येत्वेवंलक्षणायांवचनाभावात्स्वरूपतोयेषांद्विदलंदृश्यतेतेवर्ज्यानत्वन्येनापिपत्रपुष्पादिकमित्याहुः एवमन्यान्यपितांबूलकेशकर्तनादिवर्जनरूपाणिव्रतानिज्ञेयानि अत्राकाशदीपउक्तः सूर्यास्तेगृहाददूरेपुरुषप्रमाणंयज्ञियंकाष्ठंभूमौनिखन्यतस्यमूर्ध्न्यष्टदलाद्याकृतिनिर्मितेदीपयंत्रमध्येमुख्यदीपंसमंततोष्टावितिसंस्थाप्य

निवेदयेत् दामोदरायनभसितुलायांदोलयासह प्रदीपंतेप्रयच्छामिनमोनंतायवेधस इतिमंत्रः एवंमासमाकाशदीपदानान्य
हच्छीमासिः आश्विनपौर्णमास्यांकोजागरव्रतं सापूर्वत्रैवनिशीथव्याप्तौपूर्वा उत्तरदिने एवंदिनद्वयेपिवानिशीथव्याप्तौदि
नद्वयेनिशीथास्पर्शेवोत्तरैव केचित्पूर्वदिनेनिशीथव्याप्तिरेवपरदिनेप्रदोषव्याप्तिरेव तदापरेत्याहुः अथलक्ष्मीन्द्रयोः पूजनं जा-
गरणमक्षक्रीडाचविहिता तत्रपद्मासनस्थांलक्ष्मींध्यात्वाक्षतपुंजे ॐलक्ष्म्यैनमइत्यावाहनादिषोडशोपचारैःसंपूज्य नमस्ते
सर्वदेवानांवरदासिहरिप्रिये यागतिस्त्वत्प्रपन्नानांसामेभूयात्त्वदर्चनादितिपुष्पांजलिंदत्वानमेत् चतुर्दंतसमारूढोवज्रपाणिःपुरंद
रः शचीपतिश्चध्यातव्योनानाभरणभूषितइतिध्यात्वाक्षतपुंजादाविंद्रायनमइतिसंपूज्य विचित्रैरावतस्थायभास्वत्कुलिशपाण-
ये पौलोम्यालिंगितांगायसहस्राक्षायतेनमइतिपुष्पांजलिंदत्वानमेत् नारिकेरोदकंपीत्वाअक्षक्रीडांसमारभेत् निशीथेवरदाल-
क्ष्मीःकोजागर्तीतिभाषिणी तस्मैवित्तंप्रयच्छामि अक्षैःक्रीडांकरोतियः नारिकेरान्पृथुकांश्चदेवपितृभ्यःसमर्प्यबंधुभिःसहस्वयंभ
क्षयेत् अस्यामेवाश्वयुजीकर्माश्वलायनैःकार्यं तच्चपर्वद्वैधे पूर्वाह्नसंधौशेषपर्वणिप्रकृतीष्टिंकृत्वाकार्यं अपराह्नसंधौविकृ-
तिमिमांकृत्वाप्रकृतेरन्वाधानं तत्प्रयोगोन्यत्रज्ञेयः अथाग्रयणकालः आश्विनकार्त्तिकयोःपौर्णमास्याममावास्यायांवाशु-
क्लपक्षगतकृत्तिकादिविशाखांतनक्षत्रेषुशुक्लपक्षस्थरेवत्यांवाव्रीह्याग्रयणं एवंश्रावणभाद्रपदयोरुक्तेषुपर्वसुनक्षत्रेषुवाश्या-

माकाग्रयणं चैत्रवैशाखयोः पर्वादिषु यवाग्रयणं तत्र पौर्णमासी पर्वणि संगवात्पूर्वसंधौ पूर्वदिने आग्रयणं कृत्वा प्रकृत्यन्वाधानं मध्यान्हात्परत्र संधौ संधिदिने आग्रयणं कृत्वा प्रकृत्यन्वाधानं मध्यान्हे संगवादूर्ध्वं मध्यान्हात्पूर्वत्र परत्र वा संधौ संधिदिने आग्रयणेष्टिं कृत्वा प्रकृतीष्टिः सद्यः परदिने वा कार्या दर्शे तु पूर्वाह्ने पराह्ने वा संधौ यथाकालं दर्शेष्टिं कृत्वा प्रतिपन्मध्ये आग्रयणेष्टिः कार्या एवं नक्षत्राग्रयणपक्षेपि पौर्णमासेष्टेः प्राक् दर्शेष्टेः परं यथा भवेत्तथाग्रयणं कार्यं तथा च दीपिका दर्शेष्ट्याः परमुक्तमाग्रयणकं प्राक् पौर्णमासाच्च तदिति यद्यपि [redacted] सारिदीपिकामतं न चापि सर्वावस्थि संधावित्थमेव क्रम इति कौस्तुभमतिः छंदानुसार्यं च त्यसिद्धांतो ज्ञेयः अथ पक्षे अयो पदंचार्थे योज्यं पूर्वाह्ने पर्वक्षये चेत्यर्थः इत्थं च कृष्णपक्षेन भवतीति सिद्धं एतद्दीपिकाकारमतं अमावास्यापर्वण्याग्रयणविधानस्याखंडदर्शे विषयत्वापत्त्यानयुक्तमिति गृत्स्याग्निसागरोक्तिर्न समीचीना प्रतिभाति विकृत्यंतराणां खंडपर्वणि प्रकृत्युत्तरं प्रतिपद्यनुष्ठानेपिपर्वानुग्रहसंमतिवत् खंडदर्शेपि प्रतिपदि क्रियमाणाग्रयणस्य दर्शपर्वानुग्रहसंमतिसंभवात् खंडदर्शे दर्शपर्वविधानसार्थक्यसंभवाच्चेति दिक् श्रावणादौ श्यामाकाग्रयणं न कृतं चेच्छरदि व्रीह्याग्रयणेन समानतंत्रं कार्यं तत्र स्मार्ते व्रीह्याग्रयणं श्यामाकाग्रयणं च तंत्रेण करिष्य इति संकल्प्यं द्व्याग्निविश्वदेवार्थमष्टौ व्रीहिमुष्टीन्निरूप्य शूर्पांतरे श्यामाकान्सोमायनाम्ना निरूप्य पुनः प्रथमशूर्पे यावा

पृथिव्यर्थंव्रीहिनिर्वापः एवंहोमेपिविश्वेदेवहोमात्परंसौम्यश्यामाकचरुंहुत्वाद्यावापृथिवीहोमः आश्विनपौर्णमास्यामपरात्ह्णादिसंधावाग्रयणेक्रियमाणे आश्वयुजीकर्मणापिसमानतंत्रताकार्या तथाचजीर्णव्रीहिचरुः नवव्रीहिचरुः नवश्यामाकचरुश्चेतिस्थालीत्रयेचरुत्रयं पूर्वात्ह्णादिसंधौतुसंधिदिनेप्रकृतियागोत्तरमाश्वयुजीपूर्वदिनेसंधिदिनेवाप्रकृतियागात्पूर्वमाग्रयणंइतिकालैक्याभावान्नैकतंत्रता श्यामाकच र्वसंभवेश्यामाकतृणैःप्रस्तरंकृत्वास्रुवादुत्तर आस्तीर्यतत्रस्रुचोनिधानेतावतैवश्यामाकाग्रयणसिद्धिरितिवृत्तिकृन्नारायणः यवाग्रयणंतुकृताकृतं व्रीह्याग्रयणस्यवसंतपर्यंतंगौणकालः यवाग्रयणस्यवर्षर्तुपर्यंतं अनापदिगौणकालेकुर्वन्कालातिपत्तिप्रायश्चित्तपूर्वमाग्रयणंकुर्यात् आपदिगौणकालेकुर्वन्प्रायश्चित्तंनकुर्यात् गौणकालेप्यतिक्रांतेवैश्वानरेष्टिंप्रायश्चित्तंकृत्वानिक्रांताग्रयणंकुर्यात् स्मार्तेतुवैश्वानरदेवताकःस्थालीपाकोप्रात्यः यएवाहिताग्नेःपुरोडाशास्तएवौपासनाग्निमतश्चरवइत्युक्तेः प्रथमाग्रयणस्यशरदत्ययेविघ्नेष्टिंतद्देवताकस्थालीपाकंवाकृत्वा गामिमुख्यकालेप्रथमाग्रयणंकार्यं गौणकालेप्रथमाग्रयणंनभवति अनारब्धानांदर्शपूर्णमासाग्रयणादीनांप्रायश्चित्तविकल्पाद्धिष्टेष्टिरपिविकल्पिताज्ञेया आग्रयणमकृत्वाकिमपिनवोत्पन्नंसस्यंनभक्षणीयं अकृताग्रयणोश्नीयान्नवान्नंयदिवैनरः वैश्वानरायकर्त्तव्यश्चरुःपूर्णाहुतिस्तुवा यद्वासमिंद्रायेतिशतवारंजपेन्मनुं अथाग्रयणानुकल्पाः पृथगाग्रयणप्रयोगाशक्तौप्रकृतीष्टिसमानतंत्राग्रयणप्रयोगः तत्रपौर्णमासेष्ट्या

समानतंत्रत्वे आदावाग्रयणंप्रधानंपश्चात्प्राकृतंप्रधानंदर्शेष्ट्येकतंत्रत्वे पूर्वंदर्शेष्टिप्रधानयागः पश्चादाग्रयणप्रधानयागः अन्यत्पूर्वो
त्तरांगजातमाग्रयणविकृतिसंबंध्येवकार्यं विरोधेवैकृतंतंत्रमितिसिद्धांतात् एतदसंभवेनवश्यामाकव्रीहियवैः पुरोडाशंकृत्वा
दर्शपूर्णमासौकुर्यात् यद्वानवधीत्यादिभिरग्निहोत्रहोमंकुर्यात् अथवानवान्नान्यग्निहोत्र्यागवारवादयित्वा तस्याःपयसाग्निहोत्रं
जुहुयात् यद्वानवान्नेनब्राह्मणान्भोजयेदितिसंक्षेपः इदंमलमासेनकार्यं गुर्वाद्यस्तेपिनकार्यमितिकेचित् जीर्णधान्यालाभेतुमलमा
सादौकार्यं अस्यामेवपौर्णमास्यांज्येष्ठापत्यनीराजनादिकंपरविद्धायांकार्यं आश्विनकृष्णचतुर्थीकरकचतुर्थीसाचंद्रोदयव्यापिनीग्राह्या
दिनद्वयेतद्व्याप्तौसंकष्टचतुर्थीवन्निर्णयः कृष्णाष्टम्यांराधाकुंडेस्नानंमथुरामंडलवासिभिः कार्यंसारुणोदयव्यापिनी तदभा
वेसूर्योदयव्यापिनीग्राह्या आश्विनकृष्णद्वादशीगोवत्सद्वादशीसाप्रदोषव्यापिनीग्राह्या दिनद्वयेतद्व्याप्तौपरासायंकालाख्यगौणका
लेसत्वात् उभयत्रतद्व्याप्तौपूर्वेतिबहवःपरेतिकेचित् अत्रवत्सतुल्यवर्णांसवत्सांपयस्विनींगांसंपूज्यगोपादेताम्रपात्रेणार्घ्यंदद्यात्
तत्रमंत्रः क्षीरोदार्णवसंभूतेसुरासुरनमस्कृते सर्वदेवमयेमातर्गृहाणार्घ्यंनमोस्तुते ततोमाषादिवटकान्गोग्रासार्थंदत्वाप्रार्थयेत्
सर्वदेवमयेदेवि सर्वदेवैरलंकृते मातर्ममाभिलषितंसफलंकुरुनंदिनि तद्दिनेतैलपक्वंस्थालीपक्वंगोक्षीरंगोघृतंगोर्दधितक्रंचवर्ज-
येत् नक्तंमाषान्नभोजनंभूशय्याब्रह्मचर्यंचकार्यं इमामेवद्वादशीमारभ्यपंचसुदिनेषुपूर्वरात्रेनीराजनविधिर्नारदेनोक्तः नीराजयेयु

अथकराष्टमी। साचंद्रोदयव्यापिनीग्राह्या॥ तदुक्तंभविष्ये॥ ऊर्जेमास्येसितेपक्षेअष्टमीसप्तमीयुता॥ विधूदयेचकर्त्त-
व्यंसर्वोपस्करसंयुतं॥ तत्रैवपूजाविधानात्॥ तेनोदिनद्वयसत्वेऽसत्वेचपाग्ग्राह्या॥ इतिधर्मप्रवृत्तौउक्तं॥ ६

२ तत्रमंत्रः॥ मृत्युनापाशदंडाभ्यां कालेनश्यामयासह॥ त्रयोदश्यांदीपदानात्सूर्यजःप्रीयतामिति॥

दैवांश्चविप्रान्गाश्चतुरंगमान् ज्येष्ठान्श्रेष्ठान्जघन्यांश्चमातृमुख्याश्चयोषितइति त्रयोदश्यामपमृत्युनाशार्थंयमायनिशामुखेबहिर्दीपोदेयः इमामेवत्रयोदशीमारभ्यगोत्रिरात्रव्रतमुक्तं तत्प्रयोगःकौस्तुभे आश्विनकृष्णचतुर्दश्यांचंद्रोदयव्यापिन्यांनरकभीरुभिस्तिलतैलेनाभ्यंगस्नानंकार्यं अत्ररात्र्यंत्ययाममारभ्यारुणोदयावधिस्ततश्चंद्रोदयावधिस्ततःसूर्योदयावधिरितिकालत्रयेपूर्वःपूर्वोजघन्यउत्तरोत्तरःश्रेष्ठः अतश्चंद्रोदयोत्तरोमुख्यकालः प्रातःकालोगौणः तत्र पूर्वदिनएवचंद्रोदयव्याप्तौपूर्वा परत्रैवतद्व्याप्तौपरा अस्मिन्पक्षे तद्दिनेस्तमयादिकालेविहितमुल्कादानदीपदानादिकंतत्कालेचतुर्दश्यभावेपिकार्यं दिनद्वयेचंद्रोदयव्याप्तौपूर्वा दिनद्वयेचंद्रोदयाव्याप्तौपक्षत्रयंसंभवति पूर्वत्रचंद्रोदयोत्तरमुषःकालंसूर्योदयंचव्याप्यप्रवृत्ताचतुर्दशीपरत्रचंद्रोदयात्पूर्वंसमाप्ता यथात्रयोदशीघट्यः ५८ पलानि ५० चतुर्दशी ५७ अस्मिन्प्रथमपक्षेउषःकालैकदेशेचतुर्दशीयुक्तेभ्यंगस्नानंकार्यं अथपूर्वत्रसूर्योदयमात्रंव्याप्यप्रवृत्तापरत्रचंद्रोदयात्पूर्वंसमाप्ता अथवासूर्योदयास्पर्शेनक्षयएवचतुर्दश्याः यथात्रयोदशी ५९।५९ चतुर्दशी ५७ यथावात्रयोदशी २ तद्दिनेचतुर्दशी ५४ अत्रपक्षद्वयेपरत्रचंद्रोदयेभ्यंगस्नानं चतुर्थयामादिजघन्यकालेचतुर्दशीव्याप्तिसत्त्वात् एतत्पक्षद्वयेकेचिदरुणोदयात्पूर्वमपिचतुर्दशीमध्येएवस्नानंकार्यमितिवदंति अपरेत्वरुणोदयोत्तरंचंद्रोदयादिकालेमावास्यायुक्तेपिस्नानमितिवदंति यत्तुचतुर्दशीक्षयेपूर्वत्रत्रयोदश्यांचंद्रोदयेस्नानमित्याहुस्तदयुक्तं अत्राभ्यंगस्नानेविशेषः सीतालोष्ठसमायुक्तसकंटकदलान्वि

पितत्तीर्थे

न हरपापमपामार्ग भ्राम्यमाणः पुनःपुनरितिमंत्रेणलांगलोद्धृतलोष्टयुतापामार्गतुंबीचक्रमर्दनशाखानांस्नानमध्ये त्रिवारंभ्रामणंकार्यं अभ्यंगस्नानोत्तरंतिलकादिकृत्वाकार्तिकस्नानंकार्यं उक्तकालेषुस्नानासंभवेसूर्योदयोत्तरंगौणकालेपियत्यादिभिरप्यवश्यमभ्यंगस्नानंकार्यं कार्तिकस्नानोत्तरंयमतर्पणंकार्यं तद्यथा यमायनमः यमंतर्पयामीत्युक्त्वातिलमिश्रान्त्रीनंजलीन्सव्येनापसव्येनवादेवतीर्थेनैवादक्षिणासुखोदद्यात् एवमग्रेपि धर्मराजायनमः मृत्यवेनमः अंतकाय० वैवस्वताय० कालायन० सर्वभूतक्षयकराय० औदुंबरायन० दध्नाय० नीलाय० परमेष्ठिने० वृकोदराय० चित्राय० चित्रगुप्ताय० जीवत्पितृकस्तुयवैर्देवतीर्थेनसव्येनकुर्यात् ततःप्रदोषसमयेदीपान्दद्यान्मनोहरान् देवालयेमठेवापिप्राकारोद्यानवीथिषु गोवाजिहस्तिशालायामेवंपक्षत्रयेपिच तुलासंस्थेसहस्रांशौप्रदोषेभूतदर्शयोः उल्काहस्तानराःकुर्युःपितृणांमार्गदर्शनं तत्रदानमंत्रः अग्निदग्धाश्चयेजीवायेप्यदग्धाःकुलेमम उज्ज्वलज्ज्योतिषादग्धास्तेयांतिपरमांगतिं यमलोकंपरित्यज्य आगतायेमहालये उज्ज्वलज्ज्योतिषावर्त्मप्रपश्यंतुव्रजंतुते अस्यांनक्तभोजनंमहाफलं अथाश्विनामावास्यायांप्रातरभ्यंगः प्रदोषेदीपदानलक्ष्मीपूजनादिविहितं तत्रसूर्योदयंव्याप्यास्तोत्तरंघटिकाधिकरात्रिव्यापि निदर्शेसतिनसंदेहः अत्रप्रातरभ्यंगदेवपूजादिकंकृत्वापराह्णे पार्वणश्राद्धंकृत्वाप्रदोषसमयेदीपदानोल्काप्रदर्शनलक्ष्मीपूजनानिकृत्वाभोजनंकार्यं अत्रदर्शेबालवृद्धादिभिन्नैर्दिवानभोक्तव्यं रात्रौभोक्तव्यमितिविशेषोवाचनिकः तथाचप

रदिने एव दिनद्वयेवा प्रदोषव्याप्तौ परा पूर्वत्रैव प्रदोषव्याप्तौ लक्ष्मीपूजनादौ पूर्वा अभ्यंगस्नानादौ परा एवमुभयत्र प्रदोषव्याप्त्यभावेपि पुरुषार्थचिंतामणौतु पूर्वत्रैव व्याप्तिरिति पक्षे परत्र यामत्रयाधिकव्यापिदर्शे दर्शापेक्षया प्रतिपद्वृद्धिसत्वे लक्ष्मीपूजादिकमपि परत्रैवेत्युक्तं एतन्मते उभयत्र प्रदोषव्याप्तिपक्षेपि परत्र दर्शस्य सार्धयामत्रयाधिकव्यापित्वात्परैव युक्तेति भाति चतुर्दश्यादिदिनत्रयेपि दीपावलिसंज्ञके यत्र यत्राह्नि स्वातीनक्षत्रयोगस्तस्य प्राशस्त्यातिशयः अस्यामेव निशीथोत्तरं नगरस्त्रीभिः स्वगृहांगणादलक्ष्मीनिःसारणं कार्यं इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे द्वितीयपरिच्छेदे आश्विनमासकृत्यनिर्णयोद्देशः अथ कार्तिकमासः वृश्चिकसंक्रांतौ पूर्वाः षोडशनाडयः पुण्याः शेषं प्राग्वत् अथ कार्तिकशुक्लप्रतिपत्कृत्यं अत्राभ्यंग आवश्यकः एवं चतुर्दश्यादिदिनत्रयेभ्यंगाद्युत्सवस्याकरणे नरकादिदोषश्रवणात्करणे लक्ष्मीप्राप्त्यलक्ष्मीपरिहारादिफलश्रवणाच्च नित्यकाम्योभयरूपत्वं अस्यां प्रतिपदि बलिपूजादीपोत्सवो गोक्रीडनं गोवर्द्धनपूजा मार्गपालीबंधनं यष्टिकाकर्षणं नववस्त्रादिधारणाद्युत्सवो द्यूतं नारीकृतं नीराजनं मंगलमालिकानेत्येवमादीनि कृत्यानि यत्र यद्युदयं व्याप्य दशमुहूर्ता प्रतिपत्तदा चंद्रदर्शनाभावाच्चंद्रदर्शनप्रयुक्तद्वितीयावेधनिषेधाप्रवृत्तेः सर्वकार्याणि परत्र प्रतिपद्येव भवंति इष्टिनिर्णयप्रकरणे त्रिमुहूर्तद्वितीयाप्रवेशमात्रेण चंद्रदर्शनमुक्तं तत्सूक्ष्मदर्शनाभिप्रायं अत्र तु स्थूलदर्शनमेव निषेधप्रयोजकं तच्च षण्मुहूर्तद्वितीयाप्रवेश एवेति न विरोध इति भाति यदि नव मुहूर्तो ना

स्ति तदा बलिपूजा गोक्रीडा गोवर्धनपूजा मार्गपालीबंधनवस्त्रिकाकर्षणानि पूर्वविद्धप्रतिपदि कार्याणि अभ्यंगनववस्त्रादिधारण
द्यूतनारीकर्तृकनीराजनमंगलमालिकादीन्यौदयिकमुहूर्तव्यापिन्यामपिकार्याणि बलिपूजादेः केनचिन्निमित्तेन पूर्वविद्धायाम
ननुष्ठानासंभवे परविद्धायामनुष्ठानं कार्यं न तु कर्मत्यागोस्ति शाखांतरपरिग्रहो वा यथा बौधायनीयादेः स्वस्वसूत्रोक्तानुष्ठानासंभवे
आपस्तंबीयादिसूत्रोक्तानुष्ठानं कार्यं न तु कर्मलोपः शाखांतरपरिग्रहो वा तद्वदिति माधवीये स्पष्टं तत्र राजा पंचवर्णरंगैर्बलिं द्विभु
जमालिख्यान्यजनाः शुक्लतंडुलैर्विरच्य पूजयेयुः तत्र मंत्रः बलिराज नमस्तुभ्यं विरोचनसुत प्रभो भविष्येंद्र सुराराते पूजेयं प्र॰
बलिमुद्दिश्य यत्किंचिद्दानकरणेऽक्षय्यं विष्णुप्रीतिकरं तत् यो यादृशेन भावेन तिष्ठत्यस्यां मुनीश्वर हर्षदैन्यादिरूपेण तस्य वर्षं प्रया
तिहि अस्यां द्यूतं प्रकर्तव्यं प्रभाते सर्वमानवैः तस्मिन्द्यूते जयो यस्य तस्य संवत्सरं जयः विशेषवच्च प्रोक्तव्यं प्रशस्तैर्ब्राह्मणैः सह
बलिराज्ये दीपदानात्सदा लक्ष्मीः स्थिरा भवेत् दीपैर्नीराजनादत्र सैषा दीपावलिः स्मृता बलिराज्यं समासाद्य यैर्न दीपावलिः कृता
तेषां गृहे कथं दीपाः प्रज्वलिष्यंति केशवेत्यादि अत्र लक्ष्मीपूजा कुबेरपूजा चोक्ता लक्ष्मीर्या लोकपालानां धेनुरूपेण संस्थिता घृतं व
हति यज्ञार्थे मम पापं व्यपोहतु अग्रतः संतु मे गावो गावो मे संतु पृष्ठतः गावो मे हृदये संतु गवां मध्ये वसाम्यहं इति मंत्राभ्यां गवां
सवत्सानां बलीवर्दानां च पूजनं च विभूषणं च कृत्वा दोहनभारवहनादिकं वर्जयेत् अथ गोवर्धनपूजा सुरभ्य गोवर्धनसान्निध्ये त-

स्यैवपूजा तदसान्निध्येगोमयेनान्नकूटेनवागोवर्धनंकृत्वातत्सहितगोपालपूजाकार्या तत्रश्रीकृष्णप्रीत्यर्थंगोवर्धनपूजनगोपालपूजनात्मकंमहोत्सवंकरिष्येइतिसंकल्प्य बलिराजोद्वारपालोभवानद्यभवप्रभो निजवाक्यार्थनार्थायसगोवर्धनगोपते इतिमंत्रेणसगोवर्धनंगोपालमावाह्यस्थापयेत् ततोगोपालमूर्तेविश्वेशशक्रोत्सवविभेदकगोवर्धनकृतच्छत्रपूजांमेहरगोपते गोवर्धनधराधारगोकुलत्राणकारक विष्णुबाहुकृतच्छायगवांकोटिप्रदोभवेति मंत्राभ्यांश्रीगोपालगोवर्धनौषोडशोपचारैःपूजयेत् ततःयथावैभवंमहानैवेद्योदेयः ततःतदंगत्वेनप्रत्यक्षधेनौमृन्मयेनौवागोपूजांपूर्वोक्तमंत्राभ्यांकृत्वा आगावोअग्मन्नैतेवदंत्विल्ग्भ्यांगृहसिद्धचरुहोमःकार्यः ब्राह्मणेभ्योन्नगवादिदानंगोभ्यस्तृणदानंगिरयेबलिदानंच ततोगोविप्रहोमाग्निगिरिप्रदक्षिणासहचरैरिभिर्गोभिर्युतैःकार्या अथापराह्णेमार्गपालीबंधनं तत्रपूर्वस्यांदिशिकुशकाशमयरज्जुविशेषंयथाचारंकृत्वोच्चस्तंभेवृक्षेचबध्वा मार्गपालिनमस्तेस्तुसर्वलोकसुखप्रदे विधेयैःपुत्रदाराद्यैःपुनरेहिव्रतस्यमे इतिनमस्कृत्यप्रार्थ्य तदधोमार्गेणगोगजादिसहिताः विप्रराजादयःसर्वेगच्छेयुः एवंकाशादिमयींयष्टिकांदृढांकृत्वैकतोराजपुत्राअन्यत्रहीनजातयोजयज्ञानार्थंकर्षयेयुः अत्रहीनजातिजयेराजजयः प्रातर्द्यूतंकार्यमित्युक्तं एवंनारीभिर्नीराजनमपिप्रातरेवकार्यं रात्रौगीतवाद्यादुत्सवःकार्यः नवैर्वस्त्रैश्चसंपूज्याद्विजसंबंधिबांधवाइति अथयमद्वितीया यमोयमुनयापूर्वंभोजितःस्वगृहेस्वयं अतोयमद्वि-

तीयासाप्रोक्तालोकेयुधिष्ठिर अस्यांनिजगृहेनभोक्तव्यंयत्नेनभगिनीहस्ताद्भोक्तव्यं तेनधनधान्यसुखलाभः वस्त्रालंकरणैः
सर्वाभगिन्यःपूज्याःस्वभगिन्यभावेमित्रादिभगिन्यःपूज्याःभगिन्याअपिभ्रातृपूजनेअवैधव्यंभ्रातुश्चिरजीवनंतदकरणेसप्तज
न्मसुभ्रातृनाशः इयंपूर्वेद्युरेवापराह्णव्याप्तौपूर्वा उभयत्रव्याप्त्यव्याप्त्यादिपक्षांतरेषुपरैव अस्यांयमुनास्नानमपराह्णेचित्र
गुप्तयमदूतसहितयमपूजनंयमायार्घ्यदानंचविहितं कार्त्तिकशुक्लषष्ठ्यांभौमयुतायांवन्हिंसमभ्यर्च्यतत्प्रीत्यर्थंविप्रभोजनंका
र्यं कार्त्तिकेशुक्लाष्टमीगोपाष्टमी अत्रगोपूजनगोप्रदक्षिणगवानुगमनैरिष्टकामावाप्तिः कार्त्तिकशुक्लनवम्यांमथुराप्रदक्षिणो
क्ता इयंयुगादिरपि अस्यांपूर्वाह्णव्यापिन्यामपिंडकश्राद्धमुक्तं अत्रविशेषोवैशाखप्रकरणउक्तः एकादश्यादिदिनपंचकेभीष्मपंच
कव्रतमुक्तं तच्चशुद्धैकादश्यामारभ्यचतुर्दश्यविद्धौदयिकपौर्णमास्यांसमापनीयं यदिशुद्धैकादश्यामारंभेक्षयवशेनपौर्णमास्यांपंच
दिनात्मकव्रतसमाप्तिर्नघटतेतदाविद्धैकादश्यामप्यारंभः शुद्धैकादश्यामारंभोपिदिनवृद्धिवशेनपरविद्धपौर्णमास्यांसमापनेयदि
षड्दिनापत्तिस्तदाचतुर्दशीविद्धपौर्णिमायामपिसमाप्तिःकार्या व्रतप्रयोगःकौस्तुभादौज्ञेयः कार्तिकमासएकादश्यादिपर्वणिचं-
द्रताराबलान्वितेशिवविष्णुमंत्रग्रहणादिरूपादीक्षाकर्त्तव्या कार्त्तिकेतुकृतादीक्षानृणांजन्मविमोचनीतिनारदोक्तेः तथात्रतुलसीका
ष्ठमालाधारणमुक्तंस्कांदेद्वारकामाहात्म्ये विष्णुधर्मेच निवेद्यकेशवेमालांतुलसीकाष्ठसंभवां वहतेयोनरोभक्त्यातस्यनैवास्तिपातकं तुल

सीकाष्ठसंभूते माले कृष्णजनप्रिये बिभर्मि त्वामहं कंठे कुरु मां कृष्णवल्लभं एवं संप्रार्थ्य विधिवन्मालां कृष्णागलेऽर्पितां धारयेत्कार्तिके यो वै सग
च्छेद्वैष्णवं पदं इतिनिर्णयसिंधौ स्पष्टं यत्तु तत्रैव मालाधारणप्रकरणांते सर्वपुस्तकेष्वदृश्यमानमप्यत्र मूलं चिंत्यमपि क्वचिन्निर्णयसिंधु-
पुस्तके दृश्यते तस्य मालाधारणविधिवाक्यानां नाप्रामाणिकत्वे तात्पर्यं स्वयमेव स्कंदपुराणस्थत्वेन विष्णुधर्मस्थत्वेनोक्तानां स्वयमेवाप्राम
णिकत्वोक्तौ व्याघातप्रसंगात् तुलसीकाष्ठघटितैरुद्राक्षाकारकारितैः निर्मितां मालिकां कंठे निधायार्चनमारभेत् तुलसीकाष्ठमालया
भूषितः कर्म आचरन् पितॄणां देवतानां च कृतं कोटिगुणं भवेत् इति पद्मपुराणे पातालखंडे नवसप्ततितमाध्याये प्रत्यक्षोपलभ्यमानवच-
नविरोधाच्च किंतु आषाढमासप्रकरणे आषाढशुद्धद्वादश्यामनुराधायोगरहितायां पारणं कार्यमित्युक्त्वा तत्र प्रमाणत्वेनाभाकासिन
पक्षेषु मैत्रश्रवणरेवतीमैत्राद्यपादे स्वपितीह विष्णुरित्यादीनि भविष्यस्थविष्णुधर्मस्थानि वाक्यानि लिखित्वा यथांते इदं निर्मूलमित्युक्तं
एवं प्रकरणांतरेपि तस्य च माधवादिमूलग्रंथेषु नोपलभ्यत इत्येव तत्परिभाषा तात्पर्यं न त्वप्रामाणिकत्वे तथात्वे भाद्रकार्तिकयोस्तद्वा
क्यानुसारेण पारणानिर्णयलेखनासांगत्यप्रसंगात् कौस्तुभादिसर्वनवीनग्रंथेषु तद्वाक्यानुसारेणैव निर्णयस्यासंगत्यापाताच्च स
र्वशिष्टानां तदनुसारेणैव पारणाचरणस्याप्यप्रमाणत्वापत्तेश्च तद्वदत्रापि ज्ञेयं एतेन माधवादिष्वनुपलंभादेवाप्रामाण्यापत्तिरिति-
निरस्तं बहूनां माधवादिभिर्लिखितानां वाक्यानामाचाराणां चाप्रामाण्यापत्तेः यत्र तु यानि यस्त्वित्येवमादिरूपेण यस्तदोपक्रममनूद्य-

लिखुसकथनं
अनुवादः

तानिनिर्मूलानीत्येवमादिरीत्यादूष्यंतेयथाश्रवणद्वादशीप्रकरणेश्रवणस्योत्तराषाढावेधनिषेधकवाक्यानितत्रतेषामप्रमाणत्वेएव-
सर्वथातात्पर्यमितिसूक्ष्मबुद्धयोविदांकुर्वंतु ननुमाधवादिग्रंथेष्वनुपलंभान्निर्मूलत्वमुच्यते किंतुकाष्ठमालाधारणनिषेधवा
क्यानांबाधकानामुपलंभादितिचेत्किंतानिवाक्यानिसामान्यतः काष्ठमालाधारणनिषेधकानिदृश्यंतेविशेषतस्तुलसीकाष्ठमाला
निषेधकानिवा आद्येसामान्यतःकाष्ठमालानिषेधवाक्यानांविशेषरूपैस्तुलसीधात्रीकाष्ठमालाधारणविधिवाक्यैर्बाधः स्पष्टः
द्वितीयेषोडशीग्रहणाग्रहणवद्विहितप्रतिषिद्धत्वेनविकल्पमवगच्छ सचविकल्पोवैष्णवावैष्णवविषयतयाव्यवस्थितोभविष्य
तिमूलवाक्येषुवैष्णवादिपदश्रवणादितिननिर्मूलत्वसंभवः अतएवैतद्वाक्यानांमाधवाद्यनुल्लेखस्याशयोहरिवासरलक्षणवाक्येषुपुरु-
षार्थचिंतामणौवैष्णवानामेवावश्यकत्वादेतद्वदनुपन्यासेपिमाधवादीनांनन्यूनतेत्युक्तरीत्याहितुंशक्यः एवंधात्रीकाष्ठमालाधारणवि
धिर्ज्ञेयः रामार्चनचंद्रिकादौतुलसीकाष्ठमालयाजपविधिवाक्यानितुलसीकाष्ठघटितैर्मणिभिर्जपमालिकेत्यादीनिस्पष्टानि एवंग्रं
थांतरेषुबहूनिवाक्यान्युपलभ्यंतेसर्वदेशीयवैष्णवेषुतुलसीकाष्ठमालाधारणजपाचारश्चोपलभ्यते भस्मादिधारणद्वेषिवैष्णवस्पर्ध
याशैवागमाग्रहिभिःकेवलंद्विष्यतइत्यलंबहुनेतिदिक् अथधात्रीमूलेदेवपूजाविधिः सर्वपापक्षयद्वाराश्रीदामोदरप्रीत्यर्थंधात्रीमू-
लेश्रीदामोदरपूजांकरिष्ये पुरुषसूक्तेनषोडशोपचारैःसंपूज्यगंधपुष्पफलयुतमर्घ्यंदद्यात् अर्घ्यंगृहाणभगवन्सर्वकामप्रदोभव

अक्षयासंततिर्मेस्तु दामोदरनमोस्तुते ततोपराधसहस्राणीतिमार्थ्य धात्रीं कुंकुमगंधादिनाभ्यर्च्य पुष्पैः पूजयेत् धात्र्यैनमः शांत्यैन-
मः कांत्यैनमः मैधायैनमः विष्णुपत्न्यैनमः महालक्ष्म्यैनमः रमायैनमः कमलायैनमः इंदिरायै॰ लोकमात्रे॰ कल्याण्यै॰ कमनीया
यै॰ सावित्र्यै॰ जगद्धात्र्यै॰ गायत्र्यै॰ सुधृत्यै॰ अव्यक्तायै॰ विश्वरूपायै॰ सुरूपायै॰ अब्धिभवायै॰ ततो धात्रीमूले सव्येनतर्पणंकार्यं पितापि
तामहश्चान्ये अपुत्रायेचगोत्रिणः तेपिबंतुमयादत्तं धात्रीमूलेक्षयं पयः आब्रह्मस्तंबपर्यंतं॰ दामोदरनिवासायै धात्र्यै देव्यैनमोस्तुते
सूत्रेणानेनबध्नामि सर्वदेवनिवासिनीमिति सूत्रेणवेष्टयेत् धात्र्यैनमइति चतुर्दिक्षुबलीन्दत्वाष्टदीपान्दद्यात् अष्टकृत्वः प्रदक्षिणी-
कृत्यनमेत् धात्रिदेविनमस्तुभ्यंसर्वपापक्षयंकरि पुत्रान्देहिमहाप्राज्ञे यशोदेहिबलंचमे प्रज्ञांमेधांचसौभाग्यंविष्णुभक्तिंचशाश्व-
तीं निरोगंकुरुमांनित्यं निष्पापंकुरुसर्वदा ततोघृतपूर्णंसहेमकांस्यपात्रंदद्यादिति संक्षेपः कार्तिकशुक्लद्वादश्यांरेवतीयोगरहि-
हितायांपारणंकार्यं अपरिहार्ययोगेचतुर्थपादोवर्ज्य इत्यादिविशेषः श्रवणानिर्णयप्रकरणोक्तोद्रष्टव्यः अथप्रबोधोत्सवतुलसीविवाहौ तत्र प्रबो-
धोत्सवः कार्तिकशुक्लैकादश्यांक्वचिदुक्तः रामार्चनचंद्रिकादौ द्वादश्यामुक्तः उत्थापनमंत्रेद्वादशीग्रहणाद्द्वादश्यामेवयुक्तः तत्रापिद्वादश्यांरे-
वत्यंतपादयोगेरात्रिप्रथमभागेप्रशस्तः तदभावेतत्रैवरात्रौरेवतीनक्षत्रमात्रयोगेपि तदभावेरात्रिप्रथमभागेकेवलद्वादश्यामपिए-
वंकेवलरेवत्यपि द्वादशीरेवत्योरुभयोरपिरात्रावभावेदिवैव द्वादशीमध्येकार्यइति कौस्तुभेस्थितं तथापिपारणाहे पूर्वरात्राविति-

वचनात्पारणाहे रात्रिपूर्वभागे द्वादश्यभावेपि त्रयोदश्यामेव पारणाहे प्रबोधोत्सव इति देशाचारः एवं तुलसीविवाहस्य नवम्यादिदिनत्रये एकादश्यादिपूर्णिमांते यत्र क्वापि दिने कार्तिकशुक्लांतर्गतविवाहनक्षत्रेषु वा विधानादनेककालत्वं तथापि पारणाहे प्रबोधोत्सवकर्मणा सह तंत्रतयैव सर्वत्रानुष्ठीयते इति सोपि पारणाहे पूर्वरात्रौ कार्यः प्रबोधोत्सवात्पृथक् चिकीर्षायां कालांतरे वा कार्यः तत्र पुण्याहवाचन नांदीश्राद्ध विवाहहोमाद्यंगसहित तुलसीविवाहप्रयोगः कौस्तुभादौ ज्ञेयः संक्षेपतस्तु प्रबोधोत्सवे नैकतंत्रतया शिष्टाचारमनुसृत्य लिख्यते देशकालौ संकीर्त्य श्रीदामोदरप्रीत्यर्थं प्रबोधोत्सवं संक्षेपतस्तुलसीविवाहविधिं च तंत्रेण करिष्ये तदंगतया पुरुषसूक्तेन विधिना षोडशोपचारैस्तंत्रेण महाविष्णुपूजां तुलसीपूजां च करिष्ये न्यासादि विधाय श्रीविष्णुं तुलसीं च ध्यात्वा सहस्रशीर्षेति महाविष्णुं तुलसीं चावाह्य पुरुष एवेत्यादिभिः श्रीमहाविष्णवे दामोदराय श्रीदेव्यै तुलस्यै च नमः आसनमित्यादि स्नानांते मंगलवाद्यैः सुगंधितैलहरिद्राभ्यां नागवल्लीदलगृहीताभ्यां सुष्णोदकेन च मंगलस्नानं विष्णवे तुलस्यै च सुवासिनीभिः कारयित्वा स्वयं वा दत्वा पंचामृतस्नानं समर्प्य शुद्धोदकेनाभिषिच्य वस्त्रयज्ञोपवीतचंदनं दत्वा तुलस्यै हरिद्राकुंकुमकंठसूत्राद्यलंकारान् दत्वा मंत्रपुष्पांतपूजां समाप्य घंटादिवाद्यघोषेण देवं प्रबोधयेत् तत्र मंत्राः इदं विष्णुर्येजागारेति त्वाचारप्राप्तः ब्रह्मेंद्ररुद्राग्निकुबेरसूर्यसोमादिभिर्वंदित वंदनीय बुध्यस्व देवेश जगन्निवास मंत्रप्रभावेन सुखेन देव इयं च द्वादशी देव प्रबोधार्थं तु निर्मिता त्वयैव सर्वलोकानां हितार्थं शेषशायिना उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गोविंद-

त्यजनिद्रांजगत्पते त्वयिसुप्तेजगत्सुप्तमुत्थितेचोत्थितंजगत् एवमुत्थाप्यचरणंपवित्रं० गतामेघावियच्चैवनिर्मलंनिर्मलादिशः शार
दानिचपुष्पाणिगृहाणममकेशवेत्यादिमंत्राभ्यांपुष्पांजलिंदद्यात् अथाचारात्तुलसींसंमुखांश्रीकृष्णप्रतिमांकृत्वामध्येंतःपटंधृत्वामंग
लाष्टकपद्यानिपठित्वांतःपटंविसृज्याक्षतप्रक्षेपंकृत्वादामोदरहस्तेतुलसीदानंकुर्यात् देवींकनकसंपन्नांकनकाभरणैर्युताम् दास्यामि
विष्णवेतुभ्यंब्रह्मलोकजिगीषया मयासंवर्धितांयथाशक्त्यलंकृतामिमांतुलसींदेवींदामोदरायश्रीधरायवरायतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदेवपुर
तःसाक्षतजलंक्षिपेत् श्रीमहाविष्णुःप्रीयतामित्युक्ते मांदेवींप्रतिगृह्णातुभवानितिवदेत् ततोदेवहस्तस्पर्शंतुलस्याःकृत्वाकइदंकस्माअ
दात्कामःकामायादात्कामोदाताकामःप्रतिग्रहीताकामंसमुद्रमाविशकामेनत्वाप्रतिगृह्णामिकामैतत्ते वृष्टिरसि द्यौस्त्वाददातुपृथिवीप्रति
गृह्णात्वितिमंत्रमन्येनवाचयेत् यजमानःत्वंदेविमेग्रतोभूयास्तुलसीदेविपार्श्वतः देवित्वंपृष्ठतोभूयास्त्वद्दानान्मोक्षमाप्नुयाम् दानस्यप्र-
तिष्ठासिद्ध्यर्थमिमांदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददेदेवपुरतोदक्षिणामर्पयेत् ततःस्वस्तिनोमिमीतांशंनइत्यादिस्वस्वशाखोक्तानिशांतिसूक्तानि
विष्णुसूक्तानिचपठेयुः तुलसीयुतायविष्णवेमहानीराजनंकृत्वामंत्रपुष्पंदत्वासपत्नीकःसगोत्रजःसामात्योयजमानश्चतस्रःप्रदक्षि
णाःकुर्वीत ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्वायथाशक्तिब्राह्मणभोजनंसंकल्प्यकर्मेश्वरार्पणंकुर्यात् एवंदेवंप्रबोध्यकार्तिकेयद्यद्द्रव्यवर्जनं-
कृतंतत्तद्द्रव्यमुक्तरीत्याद्रव्यांतरंचब्राह्मणेभ्योदत्वाव्रतसंपूर्णतांप्रार्थयेत् इदंव्रतंमयादेवकृतंप्रीत्यैतवप्रभो न्यूनंसंपूर्णतांयातुत्वत्प्र-

सादाज्जनार्दनेति ततोव्रतंभगवदर्पणंकुर्यात् चातुर्मास्यव्रतसमाप्तिरप्येवंवेतिकेचित् कार्तिकमासव्रतोद्यापनंचातुर्मास्यव्रतोद्यापनंचचतुर्दश्यांपूर्णिमायांवेत्यपरे अथवैकुंठचतुर्दशी पूर्वेद्युरुपवासंकृत्वारुणोदयव्यापिन्यांचतुर्दश्यांशिवंसंपूज्यप्रातःपारणंकार्यम् तथाचतुर्दशीयुक्तारुणोदयवत्यहोरात्रेउपवासःफलितः उभयत्रारुणोदयव्याप्तौ परत्रारुणोदये पूजा पूर्वत्रोपवासः उभयत्राव्याप्तौचतुर्दशीयुक्ताहोरात्रेएवारुणोदये पूजा पूर्वत्रोपवासश्च केचित्तु विष्णुपूजायामियंनिशीथव्यापिनीग्राह्या दिनद्वयेतद्व्याप्तौनिशीथप्रदोषोभयव्यापिनीग्राह्येत्याहुः अस्यामेवचतुर्दश्यां परविद्धायांकार्तिकमासव्रतोद्यापनांगत्वेनोपवासंकृत्वाधिवासनंविधाय रात्रौजागरणंकुर्याद्गीतवाद्यादिमंगलैः नराणांजागरेविष्णोर्गीतंनृत्यंचकुर्वताम् गोसहस्रंचददतांफलंसममुदाहृतमित्यादिवाक्यैर्विहितगीतनृत्यवाद्यविष्णुचरितपठनस्वेच्छालापलीलानुकारैर्हरिजागरंकृत्वापरविद्धपौर्णमास्यांसपत्नीकाचार्यंवृत्वा अतोदेवेतिद्वाभ्यांतिलपायसंहुत्वागोदानंकार्यमितिमासव्रतोद्यापनं कार्तिकशुक्लद्वादशीपौर्णमासीचमन्वादिःसापौर्वाह्णिकीग्राह्या अन्यत्पूर्वमुक्तं अस्यांचातुर्मास्यव्रतसमाप्तिः तत्रचातुर्मास्यव्रतानांसमाप्तौदानानि नक्तव्रतेवस्त्रयुग्मम् एकांतरोपवासेगौःभूशयनेशय्याषष्ठकालभोजनेगौः व्रीहिगोधूमादिधान्यत्यागेसौवर्णव्रीहिगोधूमादिदानम् कृच्छ्रव्रतेगोयुग्मम् शाकाहारेगौः पयोमात्रभक्षणेपयोवर्जनेचगौः मधुदधिघृतवर्जनेवस्त्रंगौश्च ब्रह्मचर्येस्वर्णम् तांबूलवर्जनेवस्त्रयुग्मम् मौनेघंटाघृतकुंभोवस्त्रद्वयंच रंगवल्लीकरणेगौःस्वर्णपद्मंच

दीपदानव्रतेदीपिकावस्त्रद्वयंच भूमिभोजनेकांस्यपात्रंगौश्च गोग्रासेगोवृषौ प्रदक्षिणाशतेवस्त्रम् अभ्यंगवर्जनेतैलपूर्णघटः
नखकेशधारणेमधुसर्पिर्हेमदानम् यत्रविशेषतोदानंनोक्तम् तत्रस्वर्णंगौश्चगुडवर्जनेगुडपूर्णंससुवर्णताम्रपात्रं एवंलवणवर्जनेलवणपू-
र्णताम्रपात्रमितिकेचित् अस्यामेवलक्षप्रदक्षिणालक्षनमस्काराणामाषाढ्यादावारब्धानामुद्यापनंकार्यम् एवंतुलसीलक्षपूजांका-
र्तिकेमाघेवारभ्यप्रत्यहंसहस्रतुलसीसमर्पणेनलक्षंसमाप्यमाघ्यांवैशाख्यांवोद्यापनंकार्यं एवंपुष्पादिलक्षपूजाअपि तत्रबिल्व-
पत्रलक्षेणलक्ष्मीप्राप्तिःफलं दूर्वालक्षेणारिष्टशांतिः चंपकलक्षेणायुष्यम् अतसीलक्षेणविद्या तुलसीलक्षेणविष्णुप्रसादः गोधूमतंडुला-
दिप्रशस्तधान्यलक्षेणदुःखनाशः एवंसर्वपुष्पैःसर्वकामावाप्तिः एवंलक्षवर्त्तिव्रतमपिमासत्रयंकृत्वाकार्त्तिकेमाघेवैशाखेवोत्तरोत्तरं प्र-
शस्तेसमापनीयम् एवंधारणपारणव्रतोद्यापनमपिपौर्णमास्यामेव कार्त्तिकमासव्रतानांमासोपवासादीनांद्वादश्यामेवसमापनम् तत्रसं-
भवेपौर्णमास्याम् एवंगोपद्मव्रतमाषाढशुक्लैकादश्यादावारभ्यप्रत्यहंत्रयस्त्रिंशत्गोपद्मानिविलिख्यगंधपुष्पैःप्रपूज्यतावत्संख्या
कार्घ्यनमस्कारप्रदक्षिणाःकृत्वाकार्त्तिकद्वादश्यांत्रयस्त्रिंशदपूपवायनंदद्यादेवंसवत्सरपंचकमनुष्ठायोद्यापनंकुर्यात् लक्षप्रदक्षि-
णादिगोपद्मपर्यंतोद्यापनानामितिकर्त्तव्यताःकौस्तुभेद्रष्टव्याः कार्त्तिकेपौर्णमास्यांकृत्तिकानक्षत्रयोगेमहापुण्यत्वं रोहिणीयोगेमहाका-
र्तिकीत्वम् कार्त्तिक्यांकृत्तिकायोगेयःकार्त्तिकेयदर्शनंकरोतिससप्तजन्मसुधनाढ्योवेदपारगोविप्रोभवेत् विशाखास्थेसूर्येसतिप

द्दिनेचंद्रनक्षत्रंकृत्तिकातत्रपद्मकयोगः अयंपुष्करतीर्थेतिप्रशस्तः अस्यामेवत्रिपुरारव्यदीपदानमुक्तम् कार्तिकपौर्णमास्यांका
म्यवृषोत्सर्गोतिप्रशस्तः एवंगजाश्वरथघृतधेन्वादिमहादानमपिप्रशस्तम् वृषोत्सर्गस्याश्विनीपौर्णमासीग्रहणद्वयमयनद्वयंविषु
वद्द्वयंचेतिकालांतराणि अन्यत्रमाघीचैत्रीवैशाखीफाल्गुन्याषाढीचेतिपौर्णमास्योरेवतीनक्षत्रंवैधृतिव्यतीपातौयुगादिमन्वादिसूर्यसंक्रा
तिपितृक्षयाहाष्टका अपिकालाउक्ताः अत्रवृषोत्सर्गप्रयोगोतिविस्तृतोनाना शाखाभेदभिन्नःकौस्तुभेद्रष्टव्यः कार्तिककृष्णाष्टमीकालाष्टमी इयंपौ
र्णिमांतमासपक्षेमार्गशीर्षकृष्णाष्टमीत्युच्यते सेयंमध्यान्हव्यापिनीग्राह्या दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्तौपूर्वैवेतिसिंधौस्थितं प्रदोषव्यापिनी
तिकौस्तुभे उभयदिनेप्रदोषव्याप्तौतदेकदेशस्पर्शेवापरैव यदापूर्वत्रप्रदोषव्याप्तिरेव परत्रमध्यान्हव्याप्तिरेव
तदाबहुशिष्टाचारानुरोधात्प्रदोषव्याप्त्यैवनिर्णयोनमध्यान्हव्याप्त्येतिभाति अत्रकालभैरवपूजांकृत्वात्रयोर्घ्यादेयाः उपवासोजागरश्चका
र्यः इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेकार्तिकमासकृत्यनिर्णयोद्देशः अथमार्गशीर्षमा
सः धनुःसंक्रांतौपराःषोडशनाड्यःपुण्याः अन्यत्प्रागुक्तं मार्गशीर्षशुक्लपंचम्यांनागपूजादाक्षिणात्यानांप्रसिद्धा इयंषष्ठीयुताग्राह्येति
विशेषःप्रथमपरिच्छेदेउक्तः मार्गशीर्षशुक्लषष्ठीचंपाषष्ठीमहाराष्ट्रेषुप्रसिद्धा अत्रतिथिद्वैधेयस्मिन्दिनेरविवारभौमवारशततारकावैधृतीनांम
ध्येधिकैर्योगः सापूर्वापरावामुहूर्तत्रयव्यापिनीग्राह्या दिनद्वयेपियोगाभावेपरैवत्रिमुहूर्ताग्राह्या इयमेवस्कंदषष्ठीसापूर्वाग्राह्या अथस

सम्यांसूर्यव्रतंतद्विधिः कौस्तुभे मृगयुतायांपौर्णमास्यांलवणदानेसुंदररूपता मार्गशीर्षपौर्णमास्यांदत्तात्रेयोत्पत्तिः इयंप्रदोषव्यापिनीग्राह्या मार्गशीर्षशुक्लचतुर्दश्यांपौर्णमास्यांवाप्रदोषे आश्वलायनैःप्रत्यवरोहणंकार्यं तत्रकर्मकालव्यापिनीतिथिः तत्प्रयोगःप्रयोगरत्नकौस्तुभादौज्ञेयः मार्गशीर्षादिमासचतुष्टयस्यकृष्णाष्टमीष्वष्टकाश्राद्धानितत्पूर्वसप्तमीषुपूर्वेद्युः श्राद्धानितदुत्तरनवमीषुचान्वष्टक्याश्राद्धानिकर्त्तव्यानि एवंभाद्रपदकृष्णपक्षेप्यष्टकादिश्राद्धानिकार्याणीतिपंचाष्टकापक्षआश्वलायनभिन्नशाखिनां आश्वलायनानांतुमार्गादिचतुरष्टकापक्षएव भाद्रपदकृष्णाष्टम्यांतुमाघ्यावर्षश्राद्धंकरिष्येइतिसंकल्प्यसर्वमष्टकाश्राद्धवत्कार्यं ससम्यांतुमाघ्यावर्षश्राद्धंकर्त्तुंपूर्वेद्युःश्राद्धंकरिष्येइतिसंकल्पः नवम्यामन्वष्टकाश्राद्धंकरिष्येइतिसंकल्पेविशेषः एवंचभाद्रपदकृष्णाष्टमीश्राद्धस्यमाघ्यावर्षसंज्ञकत्वादाश्वलायनानांचतुरष्टकापक्षः अन्यशाखिनांपौषादित्र्यष्टकापक्षोपि एवंसर्वाष्टकाःकर्तुमशक्तेनैकैवाष्टकाकार्या साचमाघपौर्णमास्यनंतरकृष्णपक्षस्यससम्यामष्टम्यांनवम्यामितिदिनत्रयेकार्या दिनत्रयेश्राद्धत्रयंकर्तुमशक्तेनमाघकृष्णाष्टमीश्राद्धमेवकार्यं तत्राष्टकाश्राद्धेऽपराह्णव्यापिन्यष्टमीग्राह्या दिनद्वयेव्याप्त्यव्याप्त्यादौदर्शवन्निर्णयः अष्टम्यनुरोधेनपूर्वपरदिनयोःपूर्वेद्युः श्राद्धान्वष्टक्यश्राद्धेकार्ये नतुससम्यादरपराह्णव्याप्तिरपेक्षणीया एकदिनेप्यशक्तस्यप्रत्याम्नायाः अनडुहेयवसमाहरेत् अग्निनावाकक्षंदहेदपिवानूचानेभ्यउदकुंभमाहरेत् अपिवाश्राद्धमंत्रानधीयीतेति क्वचिदुपवासोप्युक्तः एवंश्रवणाकर्मादिपाकसंस्थालोपेप्रतिपाकयज्ञंप्राजापत्यंकृच्छ्रंप्रायश्चित्तमुक्तं मलमासेष्टकादिश्राद्धानिनकार्याणीतिनारायणवृत्तिः अष्टकादिश्राद्ध

अथप्रयोगः कौस्तुभप्रयोगरत्नादौ अत्राष्टमीश्राद्धेकामकालसंज्ञकौविश्वेदेवौ सप्तमीनवम्योस्तुपुरूरवार्द्रवाविति आहिताग्नेः पूर्वेद्युःश्राद्धांगहोमोष्टकांगहोमोन्वष्टकाग्नौकरणहोमोदिनत्रयेहविःश्रपणंचदक्षिणाग्नौभवतीतिविशेषः शेषमनाहिताग्निवत् अष्टकालोपेप्राजापत्यमुपवासोवाप्रायश्चित्तं अन्वष्टक्यलोपेतद्दिनेशतवारमेभिर्द्युभिःसुमनाइतिमंत्रजपः मार्गशीर्षादिरविवारेषुकाम्यंसौरव्रतमुक्तं तत्रभक्ष्याणि मार्गेतुलसीपत्रत्रयं पौषेत्रिपलंघृतं माघेतिलानांमुष्टित्रयं फाल्गुनेत्रिपलंदधि चैत्रेत्रिपलंदुग्धं वैशाखेगोमयं ज्येष्ठेतोयांजलित्रयं आषाढेमरीचकत्रयं श्रावणेत्रिपलाःसक्तवः भाद्रेगोमूत्रं आश्विनेशर्करा कार्त्तिकेसैंद्धविंइति इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेमार्गशीर्षमासकृत्यनिर्णयोद्देशः

अथपौषः दिवामकरसंक्रमेसंक्रांत्यनंतरंचत्वारिंशन्नाड्यःपुण्याः घटिकाद्यल्पदिनशेषेमकरसंक्रांतौसंक्रांत्याःसन्नपूर्वकालेदिवैवस्नानश्राद्धदानभोजनानिकार्याणि रात्रौश्राद्धदानादेर्निषेधात्स्वल्पदिनभागेश्राद्धभोजनादेः कर्तुमशक्यत्वाद्रात्रौभोजननिषेधात्पुत्रवद्गृहिणउपवासनिषेधाच्च तस्मादीदृशेविषयेपरपुण्यकालत्वंबाधित्वामकरसंक्रांतेःपूर्वभागएवपुण्यत्वंज्ञेयं रात्रौपूर्वभागेपरभागेनिशीथेवामकरसंक्रमेउत्तरदिनंपुण्यंतत्राप्युत्तरदिनपूर्वार्धंपुण्यतरं तत्रापिसूर्योदयोत्तरंपंचनाड्यःपुण्यतमाः एवंरात्रिसंक्रांतिविषयेन्यत्रापियत्रपूर्वदिनोत्तरार्द्धस्यपुण्यत्वं तत्रदिनांतेपंचनाडीनांपुण्यतमत्वं यत्रोत्तरदिनपूर्वार्धस्यपुण्यत्वंतत्रोदयोत्तरंपंचनाडीनांपुण्यतमत्वं एवंदिवासंक्रमेपिसंक्रांतिसन्निहितनाडीनांमकरादिषूत्तरासांकर्कादिषुपूर्वासांपुण्यतमत्वंज्ञेयम् यायाःसन्निहितानाड्यस्तास्ताःपुण्यतमाःस्मृताइत्युक्तेः मुहूर्तचिं

तामण्यादौतुसूर्यास्तादूर्ध्वंघटित्रयंसंध्याकालस्तत्रमकरसंक्रमेपरदिनपुण्यत्वंबाधित्वापूर्वदिनेपुण्यत्वमुक्तंनेदंसर्वत्र धर्मशास्त्रग्रंथेषु दृश्यते शुक्लपक्षेतुसप्तम्यांसंक्रांतिर्ग्रहणाधिका अत्रकृत्यं रविसंक्रमणेमासनस्नायाद्यस्तुमानवः सप्तजन्मनिरोगीस्यान्निर्धनश्चैवजायत इति वचनात् मनुष्यमात्रस्यस्नानंनित्यं एवंश्राद्धमप्यधिकारिणोनित्यं तच्चापिंडकं संक्रांतौयानिदत्तानिहव्यकव्यानिदातृभिः तानिनित्यंददात्यर्कः पुनर्जन्मनिजन्मनि अयनसंक्रांतौत्रिदिनमुपवासः यद्वासंक्रांतिमत्यहोरात्रेपुण्यकालवत्यहोरात्रेवोपवासंकृत्वोक्तपुण्यकालेस्नानादिकंकार्यं अयमुपवासःसापत्यगृहस्थेननकार्यः धेनुंतिलमयींराजन्दद्याच्चैवोत्तरायणे तिलतैलेनदीपाश्चदेयाःशिवगृहेशुभाः सतिलैस्तंडुलैश्चैवपूजयेद्विधिवच्छिवं तस्यांकृष्णातिलैःस्नानंकार्यंचोद्वर्तनंतिलैः तिलादेयाश्चहोतव्याभक्ष्याश्चैवोत्तरायणे शुक्लतिलैर्देवादितर्पणंकृष्णातिलैःपितृतर्पणंचकार्यं अत्रशंभोर्घृताभिषेकोमहाफलः अत्रसुवर्णयुतंतिलताम्रपात्रंदेयं तत्प्रयोगोवक्ष्यते अत्रैवंशिवपूजाव्रतं पूर्वदिनेउपोष्यसंक्रांतिदिनेतिलोद्वर्तनतिलस्नानतिलतर्पणानिकृत्वाशिवंगव्येनाज्येनमर्दयित्वाशुद्धोदकेनप्रक्षाल्यवस्त्राद्युपचारैःपूजयित्वासुवर्णहीरकनीलपद्मरागमौक्तिकमितिपंचरत्नानिकर्षार्धंसुवर्णंवासमर्प्य तिलदीपैःससुवर्णैःसाक्षतैस्तिलैःसंपूज्य घृतकंबलंदत्वावितानचामरेसमर्प्यविप्रेभ्यःससुवर्णतिलान्दत्वातिलान्हुत्वाविप्रान्यतींश्चसंभोज्यदक्षिणांदत्वासतिलंपंचगव्यंप्राश्यपारणंकुर्यादिति अत्रवस्त्रदानंमहाफलं तिलपूर्वमनड्वाहंदत्वारोगैःप्रमुच्यते अत्रक्षीरेणभास्करंस्नापयेत्सूर्यलोकप्राप्तिः दिवाविषुवायनसंक्रांतौतस्मिन्दिनेपूर्वरात्रावागामिरा-

अमावास्या

नौचानध्यायः रात्रौ तत्संक्रमे नस्यां रात्रौ पूर्वदिवसे आगामिदिवसे चेति पक्षिण्यनध्यायः अत्र रात्रौ संक्रमे ग्रहणवद्रात्रावेव स्नानदानादीति पक्षः कैश्चिल्लिखितो न सर्वसंमतः अयनदिनं तत्परं करिसंज्ञकं च दिनं शुभेषु वर्ज्यमित्युक्तं तत्रार्धरात्रादर्वागयनसंक्रांतौ तद्दिनं तत्परं दिनं च वर्ज्यं निशीथात्परत्र निशीथे वा संक्रांतौ परं तत्परं च वर्ज्यमिति भाति एव ग्रहणेप्यूह्यं पौषशुक्लाष्टम्यां बुधवासरयुतायां स्नानजपहोमतर्पणविप्रभोजनानि कार्याणि अस्यां भरणीयोगे महापुण्यत्वमित्येके रोहिण्यार्द्रायोगे इत्यपरे पौषशुक्लैकादशी मन्वादिर्निर्णयः प्रागुक्तः अथ माघस्नानम् तत्र पौषस्य शुक्लैकादश्यां पौर्णमास्यां वा माघस्नानारंभः माघद्वादशी पूर्णिमादौ समापनम् यद्वा मकरसंक्रमण प्रभृति कुंभसंक्रमणपर्यंतं माघस्नानं कार्यं अथ स्नानकालः अरुणोदयमारभ्य प्रातःकालावधिः उत्तमं तु सनक्षत्रं लुप्ततारं च मध्यमम् सवितर्युदिते भूप ततो हीनं प्रकीर्तितम् माघमासे रटंत्यापः किंचिदभ्युदिते रवौ ब्रह्मघ्नं वा सुरापं वा कं पतंतं पुनीमहे अत्राधिकारिणः ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थोथ भिक्षुकः बालवृद्धयुवानश्च नरनारीनपुंसका इति अथ जलतारतम्येन फलं तप्तेन वारिणा स्नानं यद्गृहे क्रियते नरैः षडब्दं फलदं तद्धि मकरस्थे दिवाकरे वाप्यादौ द्वादशाब्द फलं तडागे तद्द्विगुणं नद्यां तच्चतुर्गुणं महानद्यां शतगुणं महानदीसंगमे तच्चतुर्गुणं गंगायां सहस्रगुणं गंगायमुनासंगमे एतच्छतगुणमिति यत्र कुत्रापि स्नाने प्रयागस्मरणं कार्यं इदं समुद्रेप्यतिप्रशस्तं अथ विधिः माघमासमिमं पुण्यं स्नास्येहं देव माधव तीर्थस्यास्य जले नित्यमिति संकल्प्य चेतसीत्येकं तीर्थं परिगृह्य दुःख दारिद्र्यनाशाय श्रीविष्णोस्तोषणाय च प्रातःस्नानं करोम्य-

घमाघेपापविनाशनं मकरस्थेरवौमाघेगोविंदाच्युतमाधव स्नानेनानेनमेदेवयथोक्तफलदोभव इमौमंत्रौसमुच्चार्यस्नायान्मौनसमन्वितः
प्रत्यहंसूर्यार्घ्यमंत्रः सवित्रेप्रसवित्रेचपरंधामजलेमम त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधेति पितृतर्पणादिनित्यंविधायमाधवंपूजयेत् भूमौशयीतहोतव्यमाज्यंतिलसमन्वितं हविष्यंब्रम्हचर्यंचमाघमासेमहाफलं अत्रैंधनकंबलवस्त्रोपानहतैलघृततूलपूर्णपटीसुवर्णान्नदानानिमहाफलानि नवन्हिंसेवयेत्स्नातोत्यस्नातोपिवरानने होमार्थंसेवयेद्वन्हिंसीतार्थंनकदाचन अहन्यहनिदातव्यास्तिलाःशर्करयान्विताः त्रयोभागास्तिलानांचशर्करायाश्चतुर्थकः अत्राभ्यंगोवर्ज्यः माघेमास्युषसिस्नानंकृत्वादांपत्यमर्चयेत् माघयत्नेनसंत्याज्यंमूलकंमदिरोपमम् पितृणांदेवतानांचमूलकंनैवदापयेत् यदामाघोमलमासोभवतितदाकाम्यानांतत्रसमाप्तिनिषेधान्मासद्वयंस्नानंतन्नियमाश्चकर्तव्याः मासोपवासचांद्रायणादिकंतुमलमासएवसमापयेदित्युक्तं इदंमाघस्नानंनित्यकाम्योभयरूपंमासपर्यंतंस्नानेप्यशक्तस्त्र्यहमेकाहंवास्नायात् तत्राद्यंदिनत्रयमितिकेचित् त्रयोदश्यादिदिनत्रयमितिबहुसंमतं पौषपूर्णिमानंतरास्त्वष्टमीसप्तमीनवमीष्वष्टकादिश्राद्धानिप्रागुक्तानि पौषामावास्यायामर्धोदययोगः अमार्कपातश्रवणैर्युक्ताचेत्पौषमाघयोः अर्धोदयःसविज्ञेयः कोटिसूर्यग्रहैःसमः किंचिन्न्यूनंमहोदयइतिचतुर्थपादंकेचित्पठंति पौषमाघयोर्मध्यवर्त्तिनीत्यर्थइत्येके अमांतमासेपौषस्यपूर्णिमांतमासेमाघस्यचेत्यर्थइत्यपरे सर्वथापौषपौर्णमास्युत्तरामावास्येत्यर्थः दिवैवयोगःशस्तोयंनतुरात्रौकदाचन अर्धोदयेतुसंमासे

सर्वं गंगासमं जलं शुद्धात्मानो द्विजाः सर्वे भवेयुर्ब्रम्हसन्निभाः यत्किंचिद्दीयते दानं तद्दानं मेरुसन्निभं अथामत्रदानप्रयोगः देशकालौ संकीर्त्य समुद्रमेखलायाः पृथ्व्याः सम्यग्दानफलकामोहमर्धोदयविहितामत्रदानं करिष्ये इति संकल्प्योपलिप्ते देशे धौततंडुलैरष्टदलं कृत्वा तत्र चतुःषष्टिं चत्वारिंशत्पलं वा पंचविंशति पलं वा कांस्यपात्रं कृताग्न्युत्तारणं स्थापयेत् तत्राष्टगुंजात्मको माषः चत्वारिंशन्माषाः कर्षः पलं कर्षचतुष्टयं अमरसिंहमते तु अशीतिगुंजात्मकः कर्षः पलं कर्षचतुष्टयं कांस्यपात्रे पायसं निक्षिप्य पायसे ष्टदलं कृत्वा तत्कर्णिकायां कर्षतदर्धतदर्धान्यतमपरिमाणहैमलिंगं निधाय कांस्यपात्रे ब्रह्माणं पायसे विष्णुं लिंगे शिवं यथाधिकारं वैदिकैर्मंत्रैर्नामभिर्वाह्वानाद्युपचारैः संपूजयेत् ततो विप्रं वस्त्रादिभिः पूजयेत् सुवर्णपायसामत्रं यस्मादेतत्त्रयीमयं आवयोस्तारकं यस्मात्तद्गृहाण द्विजोत्तम अमुकगोत्रायामुकशर्मणे तुभ्यमिदं सुवर्णलिंगपायसयुक्तममत्रं समुद्रमेखलापृथ्वीदानफलकामोहं संप्रददे नममेति विप्रहस्ते जलं दद्यात् विप्रः देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णीयात् दाता दानस्य संपूर्णतार्थमिमां दक्षिणां संप्रददे इति यथाशक्ति हिरण्यं दद्यात् हेमाद्याद्युक्तः प्रकारांतरेणार्धोदयव्रतप्रयोगो ब्रह्मादियुततिलपर्वतत्रयशय्यात्रयगोत्रयदानहोमादिसहितः कौस्तुभे द्रष्टव्यः इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे पौषमासकृत्यनिर्णयोद्देशः समाप्तः अथ माघमासः कुंभसंक्रांतौ पूर्वं षोडश नाड्यः पुण्याः माघे वेणीस्नानमहिमा सितासिते तु यत्स्नानं माघमासे युधिष्ठिर न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि कुरुक्षेत्रसमा गंगा यत्रकुत्रा-

वगाहिता तस्माद्दशगुणा विंध्ये काश्यां शतगुणा ततः काश्याः शतगुणाः प्रोक्ता गंगा यमुनयान्विता सहस्रगुणिता सापि माघेपश्चिमवाहिनी अथ माघे तिलपात्रदानं प्रशस्तं तत्प्रयोगः ताम्रपात्रे तिलान्कृत्वा पलषोडशनिर्मिते सहिरण्यं स्वशक्त्या वा विप्राय प्रतिपादयेत् वाङ्मनःकायजत्रिविधपापनाशपूर्वकं ब्रह्मलोकप्राप्तिकामस्तिलदानं करिष्ये उक्तपरिमाणताम्रपात्रे प्रस्थतिलान्कर्षसुवर्णयुतान्यथाशक्ति सुवर्णयुतान्वा कृत्वा विप्रं संपूज्य देवदेव जगन्नाथ वांच्छितार्थफलप्रद तिलपात्रं प्रदास्यामि तवाग्रे संस्थितोत्वहमिति मंत्रेण दद्यात् धान्यमानं तु कुडवो मुष्टीनां स्याच्चतुष्टयं चत्वारः कुडवाः प्रस्थचतुःप्रस्थमथाढकं अष्टाढको भवेद्द्रोणो द्विद्रोणः शूर्प उच्यते सार्धशूर्पो भवेत्खारीत्युक्तरीत्या पलं सुवर्णाश्चत्वारः कुडवं प्रस्थमाढकं द्रोणं च खारिका चेति पूर्वपूर्वाच्चतुर्गुणमित्युक्तरीत्या वा प्रस्थमानस्वरूपं ज्ञेयं यद्वा हिरण्यरहितान् तिलान् ताम्रपात्रे निधाय तिलाः पुण्याः पवित्राश्च सर्वपापहराः स्मृताः शुक्लाश्चैव तथा कृष्णा विष्णुगोत्रसमुद्भवाः यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च तिलपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदा इदं तिलपात्रं यथाशक्तिदक्षिणासहितं यमदैवतं ब्रह्मलोकप्राप्तिकामस्तुभ्यमहं संप्रददे इति दद्यात् अथ सहिरण्यतुलसीपत्रदानमंत्रः सुवर्णतुलसीदानाद्ब्रह्मणः कायसंभवात् पापं प्रशममायातु सर्वे संतु मनोरथाः अथ शालग्रामदानमंत्रः शालग्रामशिला पुण्या भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी शालग्रामप्रदानेन मम संतु मनोरथाः चक्रांकितसमायुक्ता शालग्रामशिला शुभा दानेनैव भवेत्तस्या उभयोर्वांच्छितं फलं अथ प्रयागे वेणीदानम् तत्र

सर्वेषांपेवेनविधिः ऊर्ध्वमब्दाद्द्विमासोनाद्यंदातीर्थंव्रजेन्नरः तदा तद्वपनंशस्तं प्रायश्चित्तमृते द्विज प्रयागे तु योजनत्रयादागतस्य दशमासा
दर्वागपि प्रथमयात्रायां तु जीवत्पितृकगुर्विणीपतिकृतचूडबालानामपि सभर्तृकस्त्रीणामपि वपनमिति विशेषः केचित्तु सभर्तृकस्त्री-
णां सर्वान्केशान्समुद्धृत्य छेदयेदंगुलद्वयमित्याहुः तत्प्रयोगः वेणीभूतकेशाकृतमांगलिकवेषा स्त्री भर्त्तारं नत्वा तदाज्ञया सर्ववपनं द्व्यं-
गुलं केशच्छेदं वा कृत्वा स्नात्वा त्रिवेणीपूजां कुर्यात् भर्त्रा वा कारयेत् पूजांते पत्नी छिन्नवेणीयुक्तं वैणवपात्रमंजलौ धृत्वा तस्यां हैमवेणीं
मौक्तिकादिकं च निधाय वेण्यां वेणीप्रदानेन मम पापं व्यपोहतु जन्मांतरेष्वपि सदा सौभाग्यं मम वर्धतामिति त्रिवेण्यां क्षिपेत् विप्राः सुमं-
गलीरियं वधूरिति पठेयुः ततो विप्रान्सुवासिनीश्च वस्त्रादिना तोषयेत् अथ त्रिवेण्यां देहत्यागविधिः ये वै तन्वं १ विसृजंति धीरास्ते जना
सो अमृतत्वं भजंत इति श्रुतिर्माघमासविषया तनुं त्यजंति वै माघे तस्य मुक्तिर्न संशय इति ब्राह्मोक्तेः अन्यमासे तनुत्यागात्स्वर्गप्राप्तिः तत्र यथाश-
क्ति प्रायश्चित्तं कृत्वा श्राद्धाधिकार्यभावे स्वीयजीवच्छ्राद्धं सपिंडनांतं कृत्वा कृतोपवासः पारणाहे फलोल्लेखपूर्वकं संकल्प्य विष्णुं ध्यात्वा
वेणीं प्रविशेदिति जीवच्छ्राद्धप्रयोगः कौस्तुभे द्रष्टव्यः माघं प्रकृत्य तिलस्नायी तिलोद्वर्ती तिलहोमी तिलोदकी तिलभुक् तिलदा-
ता च षट् तिलाः पापनाशना इत्युक्ते वाक्ये तिलस्नायिपदेन तिलयुक्तोदकेन स्नानं तिलहोमिपदेनायुतलक्षतिलहोमात्मकग्रहमख
स्यापि संग्रहः तिलोदकीति तिलयुक्तोदकेन देवपूजा तर्पणसंध्यादिकं पानं च कार्यमित्यर्थः स च होमस्त्रिधा प्रथमोऽयुतहोमः स्याल्लक्ष

होमस्ततःपरः कोटिहोमस्तृतीयस्तु सर्वकामफलप्रदइति लक्षहोमादिप्रयोगः कुंडमंडपनिर्माणादिसहितःकौस्तुभमयूखादौज्ञेयः माघशुक्लचतुर्थ्यांढुंढिराजोद्देशेननक्तव्रतं तत्पूजातिललड्डुकादिनैवेद्यंतिलभक्षणंचोक्तं अत्रप्रदोषव्यापिनीग्राह्या अस्यामेवप्रदोषव्यापिन्यांकुंदपुष्पैःशिवंसंपूज्योपवासंनक्तभोजनंवाकुर्याच्छ्रियमाप्नुयात् अत्रविनायकव्रतस्यतुभाद्रपदशुक्लचतुर्थीवन्निर्णयः माघशुक्लपंचमीवसंतपंचमीतस्यांवसंतोत्सवारंभः अस्यांरतिकामयोःपूजोक्ताइयंपरैवपूर्वात्तद्व्याप्तौपरा अन्यथापूर्वैव माघशुक्लसप्तमीरथसप्तमीसारुणोदयव्यापिनीग्राह्या दिनद्वयेअरुणोदयव्याप्तौपूर्वा यदा घटिकादिमात्राषष्ठीसप्तमीच क्षयवशादरुणोदयात्पूर्वंसमाप्यतेतदाषष्ठीयुताग्राह्या तत्रषष्ठ्यांसप्तमीक्षयघटीःप्रवेश्यारुणोदयेस्नानंकार्यं अत्रव्रतेषष्ठ्यामेकभक्तंकृत्वासप्तम्यामरुणोदयेस्नानंकार्यं तत्रमंत्रः यदाजन्मकृतंपापंमयाजन्मसुजन्मसु तन्मेरोगंचशोकंचमाकरीहंतुसप्तमी एतज्जन्मकृतंपापंयच्चजन्मांतरार्जितं मनोवाक्कायजंयच्चज्ञाताज्ञातेचयेपुनः इतिसप्तविधंपापंस्नानान्मेसप्तसप्तिके सप्तव्याधिसमायुक्तंहरमाकरिसप्तमि अथार्घ्यमंत्रः सप्तसप्तिवहप्रीतसप्तलोकप्रदीपन सप्तमीसहितोदेवगृहाणार्घ्यंदिवाकरेति इयंमन्वादिरपि शुक्लपक्षमन्वादित्वात्पौर्वाह्णिकीग्राह्येत्युक्तं माघशुक्लाष्टमीभीष्माष्टमी अस्यांभीष्मोद्देशेनयेश्राद्धंकुर्वंतितेसंततिमंतोभवंति तत्रश्राद्धंकाम्यंतर्पणंतुनित्यं तर्पणेकृतेसंवत्सरोपात्तदुरितनाशः अकृतेपुण्यनाशइत्युक्तेः तत्रतर्पणमंत्रः वैयाघ्रपद्यगोत्रायसांकृत्यप्रवरायच गंगापुत्रायभीष्माय आजन्म

ब्रह्मचारिणे अपुत्रायजलंदद्मिनमोभीष्मायवर्मणे भीष्मःशांतनवोवीरः सत्यवादीजितेंद्रियः आभिरद्भिरवाप्नोतुपुत्रपौत्रोचितां क्रियामिति एवमपसव्येनतर्पणंकृत्वाचम्यसव्येनार्घ्यंदद्यात् वसूनामवतारायशंतनोरात्मजायच अर्घ्यंददामि भीष्माय आबाल्यब्रह्मचारिणेइति अत्रजीवत्पितृकस्यनाधिकारइतिकौस्तुभे जीवत्पितृकस्याप्यधिकारइतिबहवः अत्रमध्यान्हव्यापिन्यष्टमीग्राह्या श्राद्धादरेकोद्दिष्टत्वादिति माघशुक्लद्वादश्यांतिलोत्पत्तिरतोस्यामुपोष्यतिलस्नानंतिलैर्विष्णुपूजनंतिलनैवेद्यंतिलतैलेनदीपदानंतिलहोमस्तिलदानंतिलभक्षणंचकार्यं माघीपौर्णिमापरा अत्रकृत्यं एवंमाघावसानेतुदेयंभोज्यमवारितं भोजयेद्द्विजदांपत्यंभूषयेद्वस्त्रभूषणैः कंबलाजिनरक्तवस्त्राणितूलगर्भंचोलकान्युपानहौप्रच्छादनपटाश्चैतानिमाधवः प्रीयतामित्युक्त्वादेयानि अथकृतस्यमाघस्नानस्यसांगतार्थमुद्यापनं करिष्य इतिसंकल्प्य सवित्रेप्रसवित्रेचपरंधामजलेमम त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधा दिवाकरजगन्नाथप्रभाकरनमोस्तुते परिपूर्णंकरिष्येहंमाघस्नानंतवाज्ञयेतिमंत्राभ्यामपिसंकल्पःकार्यः एवंचतुर्दश्यांसंकल्प्योपवासाधिवासनमाधवपूजनानिकृत्वापौर्णिमायां तिलचर्वाज्यैरष्टोत्तरशतहोमंकृत्वातिलशर्करागर्भंत्रिंशन्मोदकात्मकंवायनंदेयं तत्रमंत्रौ सवितःप्रसवस्त्वंहिपरंधामजलंमम त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधा दिवाकरजगन्नाथप्रभाकरनमोस्तुते परिपूर्णंकुरुष्वेहमाघस्नानमुषःपते इति ततोदंपत्योःसूक्ष्मवाससी सप्तधान्यानिचदत्वाब्राह्मणेभ्योदांपत्यायच षड्रसभोजनंदेयं तत्रमंत्रः सूर्योमेप्रीयतांदेवोविष्णुमूर्त्तिर्निरंजनइति एवंमाघप्लवीयाति

भित्वादेवंदिवाकरं परिव्राड्योगयुक्तश्च रणेचाभिमुखोहतइति माघकृष्णाष्टम्यां चतुस्रोष्टकाकरणाशक्तःएकाष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धान्वष्टक्यश्रा
द्धसहितांकुर्यात् दिनद्वये कर्त्तुमशक्तोष्टम्यामेवैकामष्टकांकुर्यात् अथशिवरात्रिः सानिशीथव्यापिनीग्राह्या निशीथस्तुरात्रेरष्टमोमुहू-
र्त्तइत्युक्तं तत्रपरदिनएवार्धरात्रौपरा पूर्वत्रैवतद्व्याप्तौपूर्वा दिनद्वयेप्यर्धरात्रव्याप्त्यभावेपिपरैव दिनद्वयेकार्त्स्न्येनैकदेशेनवार्धे
रात्रव्याप्तौपूर्वेतिहेमाद्र्याशयानुसारीकौस्तुभः परैवेतिमाधवनिर्णयसिंधुपुरुषार्थचिंतामण्यादयोबहवः परेद्युर्निशीथैकदेशव्याप्तौपू
र्वेद्युःसंपूर्णतद्व्याप्तौपूर्वैव पूर्वदिनेनिशीथैकदेशव्याप्तौपरदिनेसंपूर्णतद्व्याप्तौपरैव इदंव्रतंरविवारभौमवारयोगेशिवयोगयोगेचातिश
स्तं अथपारणानिर्णयः यामत्रयादर्वाक्चतुर्दशीसमाप्तौचतुर्दश्यंतेपारणे यामत्रयोर्ध्वगामिन्यांचतुर्दश्यांप्रातश्चतुर्दशीमध्येएवपारण
मितिमाधवादयः निर्णयसिंधौतुयामत्रयादर्वाक्चतुर्दशीमध्येएवपारणंनतुकदाचिदपिचतुर्दश्यंते उपोषणंचतुर्दश्यांचतुर्दश्यांचपार
णं कृतैःसुकृतलक्षैस्तुलभ्यतेयदिवानवा सिक्थेसिक्थेफलंतस्यशक्तोवक्तुंनपार्वतीत्यादिनाचतुर्दशीमध्येपारणेपुण्यातिशयोक्तेरित्यु
क्तं अत्रैवंव्यवस्थाज्ञेया यदानित्यकृत्यपूर्वकपारणपर्याप्ताचतुर्दशीनास्तितदावायेषांचतुर्दशीशेषदिनेदर्शादिश्राद्धप्रसक्तिस्तैर्वाति
थ्यंतेपारणंद्वादश्यामिवात्रनित्यकृत्यापकर्षकवाक्याभावात् तिथ्यंतपारणविधायकवाक्यसत्वेनसंकटविषयकजलपारणविधिवा
क्यानामत्राप्रवृत्तेश्च कर्मपर्याप्तचतुर्दशीसत्वेश्राद्धप्रसक्त्यभावेचतिथिमध्यएवपारणमिति अथव्रतप्रयोगः त्रयोदश्यांकृतैकभक्त

समाप्तावपि

श्चतुर्दश्यांकृतनित्यक्रियः प्रातर्मंत्रेणसंकल्पंकुर्यात् शिवरात्रिव्रतंह्येतत्करिष्येहं महाफलं निर्विघ्नमस्तुमेचात्र त्वत्प्रसादाज्जगत्पते चतुर्दश्यांनिराहारोभूत्वाशंभोपरेहनि भोक्ष्येहंभुक्तिमुक्त्यर्थंशरणंमेभवेश्वरेति द्विजस्तु रात्रींप्रपद्येजननीमित्यृचावपिपठित्वाजलमुत्सृजेत् ततःसायान्हेकृष्णतिलैःस्नानंकृत्वाधृतभस्मत्रिपुंड्ररुद्राक्षोनिशामुखे शिवायतनंगत्वाप्रक्षालितपादः स्वाचांतउदङ्मुखो देशकालौसंकीर्त्य शिवरात्रौप्रथमयामपूजांकरिष्ये इतियामचतुष्टये पूजाचतुष्टयचिकीर्षायांसंकल्पः सकृत्पूजाचिकीर्षायांश्रीशिवप्रीत्यर्थं शिवरात्रौश्रीशिवपूजांकरिष्येइतिसंकल्प्य तत्रादौसामान्यतःपूजाविधिरुच्यते यामभेदेनविशेषस्तुवक्ष्यते अस्यश्रीशिवपंचाक्षरमंत्रस्यवामदेवऋषिः अनुष्टुपछंदः श्रीसदाशिवोदेवता न्यासेपूजनेजपेचविनियोगः वामदेवायऋषयेनमः शिरसि अनुष्टुपछंदसेनमोमुखे श्रीसदाशिवदेवतायैनमोहृदि ॐ नंतत्पुरुषायनमोहृदये ॐ मंअघोरायनमःपादयोः ॐ शिंसद्योजातायनमोगुह्ये ॐ वामदेवायनमोमूर्ध्नि ॐ यंईशानायनमोमुखे ॐ ॐ हृदयायनमः ॐ नंशिरसेस्वाहा ॐ मंशिखायैवषट् ॐ शिंकवचायहुं ॐ वांनेत्रत्रयायवौषट् ॐ यंअस्त्रायफट् कुंभपूजांविधाय ध्यायेन्नित्यंमहेशंरजतगिरिनिभंचारुचंद्रावतंसंरत्नाकल्पोज्ज्वलांगंपरशुमृगवराभीतिहस्तंप्रसन्नं पद्मासीनंसमंतात्स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिंवसानं विश्वाद्यंविश्ववंद्यंनिखिलभयहरंपंचवक्त्रंत्रिनेत्रं इतिध्यात्वाप्राणप्रतिष्ठांकृत्वास्थाप्यलिंगंस्पृशन् ॐ भूःपुरुषंसांबसदाशिवमावाहयामि ॐ भुवःपुरुषंसांब० ॐ स्वःपुरु

धां

षंसांब॰ ॐ भूर्भुवःस्वःपुरुषंसां॰ इत्यावाहयेत् स्वामिन्सर्वजगन्नाथयावत्पूजावसानकं तावत्त्वंप्रीतिभावेनलिंगेस्मिन्सन्निधौभवेतिपुष्पांजलिंदद्यात् स्थावरलिंगेपूर्वसंस्कृतचरलिंगेचप्राणप्रतिष्ठाद्यावाहनांतंकार्यं ॐ सद्योजातंप्रपद्यामि सद्योजातायवैनमोनमः ॐ नमःश्रीशिवायसांबसदाशिवायनमः आसनंसमर्पयामि स्त्रीशूद्रश्चेत् ॐ नमःशिवायेतिपंचाक्षरीस्थाने श्रीशिवायनमइतिनमोंतमंत्रेणपूजयेत् ॐ भवेभवेनातिभवेभवस्वमां ॐ नमःशिवायश्रीसांबसदाशिवायनमः पाद्यंसमर्पयामि ॐ भवोद्भवायनमः ॐ नमः शिवायसांब॰ अर्घ्यं॰ ॐ वामदेवायनमः ॐ नमःशिवायश्रीसांब॰ आचमनीयं ॐ ज्येष्ठायनमः ॐ नमः शिवायस्नानं ततोमूलमंत्रेण आप्यायस्वेत्यादिभिश्चपंचामृतैःसंस्नाप्य आपोहिष्ठेतितिसृभिःशुद्धोदकेनप्रक्षाल्यैकादशावृत्यैकावृत्यावा रुद्रेणपुरुषसूक्तेनचचंदनकुंकुमकर्पूरवासितजलेनाभिषेकंकृत्वा ॐ नमःशिवायेति स्नानांते आचमनंदत्वासाक्षतजलेनतर्पणंकार्यं ॐ भवंदेवंतर्पयामि शर्वंदेवंतर्पयामि ईशानंदेवंतर्पयामि पशुपतिंदेवंतर्पयामि उग्रंदेवंत॰ रुद्रंदेवंत॰ भीमंदेवंत॰ महांतंदेवंत॰ भवस्यदेवस्यपत्नींतर्पयामि शर्वस्यदेवस्यपत्नींतर्पयामि ईशानस्यदेवस्यपत्नींत॰ पशुपतेर्देवस्यप॰ उग्रस्यदेवस्यप॰ रुद्रस्यदेवस्यप॰ भीमस्यदेवस्यप॰ महतोदेवस्यप॰ ॐ ज्येष्ठायनमः ॐ नमःशिवायश्रीसांब॰ वस्त्रं॰ मूलेनाचमनं ॐ रुद्रायनमः ॐ नमःशिवाय॰ यज्ञोपवीतं॰ मूलेनाचमनं ॐ कालायनमः ॐ नमःशिवायसां॰ चंदनं॰ ॐ कलविकरणायनमः ॐ नमःशिवायसांब॰ अक्षतान् ॐ बलविकरणायनमः ॐ नमःशिवायश्रीसां॰ पुष्पाणि स

हस्रमष्टोत्तरशतंवासहस्रादिनामभिर्मूलमंत्रेणवाबिल्वपत्राणिदद्यात् ॐबलायनमः ॐनमः शिवायश्रीसां॰ धूपं॰ ॐबलप्रमथनायनमः ओंनमः शिवायसां॰ दीपं॰ ॐ सर्वभूतदमनायनमः ॐनमः शिवाय॰ नैवेद्यं॰ मूलेनाचमनंफलंच ॐ मनोन्मनायनमः ॐ नमः शिवाय॰ तांबूलं॰ मूलेन वैदिकैर्मंत्रैश्चनीराजनं॰ ईशानःसर्वविद्यानामीश्वरःसर्वभूतानांब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोधिपतिर्ब्रह्माशिवोमेअस्तुसदाशिवों ॐनमः शिवाय॰ मंत्रपुष्पं॰ भवायदेवायनमः शर्वायदेवायेत्याद्यष्टौभवस्यदेवस्यपत्न्यैइत्याद्यष्टौनमस्कारान्कृत्वा शिवाय॰ रुद्राय॰ पशुपतये॰ नीलकंठाय॰ महेश्वराय॰ हरिकेशाय॰ विरूपाक्षाय॰ पिनाकिने॰ त्रिपुरांतकाय॰ शंभवे॰ शूलिने॰ महादेवाय॰ इतिद्वादशनामभिर्द्वादशपुष्पांजलीन्दत्वामूलेनमदक्षिणानमस्कारान्कृत्वामूलमंत्रमष्टोत्तरशतंजप्त्वाक्षमापयित्वाऽनेनपूजनेनसांबसदाशिवःप्रीयतामितिनिवेदयेत् अथचतुर्षुयामेषुपूजाचतुष्टयेविशेषः तत्रप्रथमयामेमूलमंत्रांतेश्रीशिवायासनंसमर्पयामीति शिवनाम्नासर्वोपचारसमर्पणम् द्वितीययामेशिवरात्रौद्वितीययामपूजांकरिष्येइतिसंकल्प्य श्रीशंकरायासनमितिशंकरनाम्ना ततोमहानिशिपूजांकरिष्येइतिसंकल्प्यपूर्ववत्पूजा ततस्तृतीययामपूजांकरिष्येइत्युक्त्वा

महेश्वरना
म्ना

श्रीमहेश्वरायासनमित्यादि एवमेवचतुर्थयामेश्रीरुद्रायेतिरुद्रनाम्ना प्रतियामंतैलेनाभ्यंगपंचामृतोष्णोदकशुद्धोदकगंधोदकाभिषेकाःकार्याः यज्ञोपवीतांतेगोरोचनकस्तूरीकुंकुमकर्पूरागरुचंदनमिश्रितानुलेपनेलिंगंलेपयेत् पंचविंशतिपलमितः सर्वोनुलेपइत्यनुलेपपरिमाणं यथाशक्तिवा धत्तूरकरवीरकुसुमैर्बिल्वपत्रैश्चपूजनमतिप्रशस्तं पुष्पाभावेशालितंडुलगोधूमयवैःपूजा नैवेद्योत्तरंतांबूलमुखवासाद्युक्तौ नागवल्लीद

लक्रमुकफलशक्त्यादिचूर्णेतित्रयंतांबूलसंज्ञं एतदेवनारिकेरंकर्पूरेलाकंकोलैःसहितंसुखवाससंज्ञं एतेषामन्यतमद्रव्यालाभेतत्तद्द्रव्यंस्मरेद्बुधः सर्वपूजांतेप्रार्थना नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंयत्कृतंतुमयाशिव तत्सर्वंपरमेशानमयातुभ्यंसमर्पितमिति शिवरात्रिव्रतंदेवपूजाजपपरायणः करोमिविधिवद्दत्तंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुतेइत्यर्घ्यः एवंयामचतुष्टयेर्घ्यभेदःकौस्तुभे ततःप्रभातेस्नात्वापुनः शिवंसंपूज्यपूर्वोक्तद्वादशनामभिर्द्वादशब्राम्हणानशक्तावेकंवासंपूज्यतिलपक्वान्नपूर्णान्द्वादशकुंभानेकंवादत्वाव्रतमर्पयेत् यन्मयाद्यकृतंपुण्यंतद्रुद्रस्यनिवेदितं त्वत्प्रसादान्महादेवव्रतमद्यसमर्पितं प्रसन्नोभवमेश्रीमन्सद्गतिःप्रतिपाद्यतां त्वदालोकनमात्रेणपवित्रोस्मिनसंशय इतिततोब्राह्मणान्भोजयित्वापूर्वनिर्णीतिकालेस्वजनैःसहपारणंकुर्यात् तत्रमंत्रः संसारक्लेशदग्धस्यव्रतेनानेनशंकर प्रसीदसुमुखोनाथज्ञानदृष्टिप्रदोभवेति इतिशिवरात्रिव्रतविधिः अथमृन्मयलिंगेशिवपूजाचिकीर्षायांतद्विधिः ॐहरायनमइतिमृदमाहृत्यशोधितायांतस्यांजलप्रक्षेपेणसंपीड्यतेनपिंडेन ॐमहेश्वरायनमइतिलिंगंकुर्यात् तच्चलिंगमशीतिगुंजात्मककर्षादधिकपरिमाणांगुष्ठमात्रंततोधिकंवाकार्यंनन्यूनं मृन्मयलिंगेपंचसूत्रसंपादनाभावेपिनदोषः अतएवससकृत्वस्तुलारूढंवृद्धिमेतिनहीयते बाणलिंगमितिप्रोक्तंशेषंनार्मदमुच्यते इत्युक्तलक्षणाद्बाणलिंगादतिदुर्लभाद्दुःसंपाद्यपंचसूत्रसंपादनात्स्कवर्णादिलिंगाच्चमृन्मयलिंगंश्रेष्ठं द्वापरेपारदंश्रेष्ठंपार्थिवंतुकलौयुगइतिवचनाच्च ततः ॐशूलपाणयेनमःशिवइहप्रतिष्ठितोभवेतिसबिल्वपत्रेपूजापीठेप्रतिष्ठाप्यध्यायेन्नित्यंमहेशमिति ध्यात्वा ॐपिनाकधृषेनमः श्रीसांबसदाशिवइहाग

च्छेहप्रतिष्ठेहसन्निहितो भवेत्यावाहयेत् इहद्विजानांसर्वत्रमूलमंत्रोपिज्ञेयः ततःओंनमःशिवायेतिमूलमंत्रेणपाद्यमर्घ्यमाचमनंदत्वापशुपतयेनमइतिमूले
नचस्नानंवस्त्रमुपवीतंगंधंपुष्पंधूपदीपनैवेद्यफलतांबूलनीराजनमंत्रपुष्पांजलीन्दत्वाशर्वायक्षितिमूर्त्तयेनमइतिप्राच्यांपूजयेत् भवायजलमूर्त्तयेनमइतीशान्यां
रुद्रायाग्निमूर्त्तयेनमः इत्युदीच्यां उग्रायवायुमूर्त्तयेनमइतिवायव्यां भीमायाकाशमूर्त्तयेनमःइतिप्रतीच्यां पशुपतयेयजमानमूर्त्तयेनमइ-
तिनैर्ऋत्यां महादेवायसोममूर्त्तयेनमइत्याग्नेय्यां ततःस्तुत्वानमस्कृत्यमहादेवायनमइतिविसर्जयेदितिसंक्षेपः विस्तारस्तुपुरुषार्थचिंताम
णौज्ञेयः शिवरात्रिश्चेत्पूर्वोक्तपूजाविधिः पार्थिवलिंगेपिकार्यः पार्थिवलिंगोद्यापनविधिःकौस्तुभादौज्ञेयः लिंगविशेषेणफलविशेषः
आयुष्यंहीरजेलिंगे मौक्तिकेरोगनाशःवैडूर्येशत्रुनाशःपाद्मरागेलक्ष्मीः पुष्परागजेसुखं ऐंद्रनीलजेयशः मारकतेपुष्टिः स्फाटिकेसर्व
कामाः राजतेराज्यंपितृमुक्तिः हैमेसत्यलोकः ताम्रेपुष्टिरायुश्च पैत्तलेपुष्टिः कांस्येकीर्त्तिः लोहजेशत्रुनाशः सीसजेआयुष्यं मतांतरे
सौवर्णेब्रह्मस्वपरिहारःस्थिरलक्ष्मीश्च एवंगंधमयेसौभाग्यं हस्तिदंतजेसेनापत्यं व्रीह्यादिधान्यपिष्टजेपुष्टिसुखरोगनाशादि माष-
जेस्त्री नावनीतेसुखं गोमयजेरोगनाशः गौडेन्नादि वंशांकुरेवंशवृद्धिरित्यन्यत्रविस्तरः एवंलिंगसंख्याविशेषात्फलविशेषःकौस्तु
भे शिवनिर्माल्यग्रहणाग्रहणविचारस्तृतीयपरिच्छेदेज्ञेयः मासशिवरात्रिनिर्णयःप्रथमपरिच्छेदेउक्तः शिवरात्रिव्रतोद्यापनंकौस्तुभा-
दौज्ञेयं मासशिवरात्रिव्रतोद्यापनमपिकौस्तुभेस्पष्टं माघामावास्यायामपराह्णव्यापिन्यांयुगादित्वादपिंडकंश्राद्धंकार्यं तच्चदर्शश्राद्धेन-

सहतंत्रं कार्यं माघामावास्यायां शततारकायोगे परमः पुण्यकालस्तत्र श्राद्धात्परमा पितृतृप्तिः धनिष्ठायोगे तु तिलान्नेन श्राद्धं कार्यं तेन-
वर्षायुतकालं पितृतृप्तिः इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे माघमासकृत्यनिर्णयोद्देशः समाप्तः अथ-
फाल्गुनमासः मीनसंक्रांतौ पराः षोडशनाड्यः पुण्याः रात्रौ तु प्रागुक्तं फाल्गुने गोव्रीहिवस्त्रदानं गोविंदप्रीतये कार्यं अथ फाल्गुनशुक्लप्रति
पदमारभ्य द्वादशदिनपर्यंतं पयोव्रतं श्रीभागवते उक्तं तत्प्रयोगो मूलवचनानुसारेणोह्यः फाल्गुनी पौर्णमासी मन्वादिः सा पौर्वाह्णिकी इयमेव
होलिका सा प्रदोषव्यापिनी भद्रारहिता ग्राह्या दिनद्वये प्रदोषव्याप्तौ परदिने प्रदोषैकदेशव्याप्तौ वा परैव पूर्वदिने भद्रादोषात् परदिने प्रदो-
षस्पर्शाभावे पूर्वदिने प्रदोषे भद्रासत्त्वे यदि पूर्णिमा परदिने सार्धत्रियामा ततोऽधिका वा तत्परदिने च प्रतिपद्वृद्धिगामिनी तदा परदिने प्रतिप
दि प्रदोषव्यापिन्यां होलिका उक्तविषये यदि प्रतिपदो ह्रासस्तदा पूर्वदिने भद्रापुच्छे वा भद्रामुखमात्रं त्यक्त्वा भद्रायामेव वा होलिकादीप
नं परदिने प्रदोषस्पर्शाभावे पूर्वदिने यदि निशीथात्प्राक् भद्रासमाप्तिस्तदा भद्रावसानोत्तरमेव होलिकादीपनं निशीथोत्तरं भद्रासमाप्तौ
भद्रामुखं त्यक्त्वा भद्रायामेव प्रदोषे भद्रामुखव्याप्ते भद्रोत्तरं प्रदोषोत्तरं वा दिनद्वयेपि पूर्णिमायाः प्रदोषस्पर्शाभावे पूर्वदिन एव भद्रापु
च्छे तदलाभे भद्रायामेव प्रदोषोत्तरमेव होलिका रात्रौ पूर्वार्द्धे भद्रायां ग्राह्यत्वोक्तेः न तु पूर्वप्रदोषादौ चतुर्दश्यां न वा परत्र सायाह्नादौ दिवा-
होलिकादीपनं तु सर्वग्रंथविरुद्धं इदं होलिकापूजनं श्रवणाकर्मादिवद्भुक्त्वापि कुर्वंति युक्तं चैतत् केचिद्धोलिकापूजनं कृत्वा भुंजते तेषां भोज

नस्यपूजनस्यवाननियमेनशास्त्र विहितकाललाभः इदंचंद्रग्रहणसत्वेवेधमध्येपिकार्यं ग्रस्तोदयेपरदिनेप्रदोषेपूर्णिमासत्त्वेग्रहणमध्य एवकार्यं अन्यथापूर्वदिने भद्रामुखपुच्छलक्षणं पूर्णिमायांभद्रायास्तृतीयपादांतेघटीत्रयंपुच्छं चतुर्थपादाद्यघटीपंचकंमुखं तथाचमध्यममानेनषष्टिघटीमितायांपूर्णिमायांपूर्णिमाप्रवृत्त्युत्तरं सार्द्धैकोनविंशतिघटिकोत्तरंघटीत्रयंपुच्छंसार्द्धद्वाविंशतिघटिकोत्तरंघटीपंचकंमुखंतिथेश्चतुःषष्टिघटीमितत्वेपूर्णिमायाएकविंशतिघटिकोत्तरंपुच्छं चतुर्विंशतिघटिकोत्तरंमुखं एवंतिथेर्मानांतरेप्यूह्यं पूजाविधिः देशकालौसंकीर्त्य सकुटुंबस्यमम ढुंढाराक्षसीप्रीत्यर्थंतत्पीडापरिहारार्थंहोलिकापूजनमहंकरिष्ये इतिसंकल्प्यशुष्कानांकाष्ठानांगोमयपिंडानांचराशिंकृत्वावह्निनाप्रदीप्यतत्र अस्माभिर्भयसंत्रस्तैःकृतात्वंहोलिबालिशैः अतस्त्वांपूजयिष्यामिभूतेभूतिप्रदाभवेतिपूजामंत्रेणश्रीहोलिकायैनमोहोलिकामावाहयामीत्यावाह्यहोलिकायैनमइतिमंत्रेणासनपाद्यादिषोडशोपचारान्दत्वा प्रार्थनामंत्रः वंदितासिसुरेंद्रेणब्रह्मणाशंकरेणच अतस्त्वंपाहिनोदेविभूतेभूतिप्रदाभवेतिप्रार्थयेत् तमग्निंत्रिःपरिक्रम्यगायंतुचहसंतुच जल्पंतुस्वेच्छयालोकानिःशंकायस्ययन्मतं ज्योतिर्निबंधे पंचमीप्रमुखास्तासुतिथयोनंतपुण्यदाः दशस्यु शोभनास्तासुकाष्ठस्तेयंविधीयतेचांडालसूतिकागेहाच्छिशुहारितवह्निना प्राप्तायांपूर्णिमायांतुकुर्यात्तत्काष्ठदीपनंग्रामाद्बहिश्चमध्येवातूर्यनादसमन्वितःस्नात्वाराजाशुचिर्भूत्वास्वस्तिवाचनतत्परः दत्वादानानिभूरीणिदीपयेद्धोलिकाचितिं ततोभ्युक्ष्यचितिंसर्वांसाज्येनपयसासुधीः नारिकेराणिदेयानिबीजपूरफलानिच गीतवाद्यैस्तथानृत्यैरात्रिःसा

नीयते जनैः तमग्निं त्रिः परिक्रम्य शब्दैर्लिंगभगांकितैः तेन शब्देन सा पापा राक्षसी तृप्तिमाप्नुयात् एवं रात्रौ होलिकोत्सवं कृत्वा प्रातः प्रतिपदि श्वपचं स्पृष्ट्वा स्नानं कुर्यात् न तस्य दुष्कृतं किंचिन्नाधयो व्याधयोपि च कृत्वा चावश्यकार्याणि संतर्प्य पितृदेवताः वंदयेद्धूलिकाभूतिं सर्वदुष्टोपशांतये वंदने मंत्रः वंदितासि सुरेंद्रेण ब्रह्मणा शंकरेण च अतस्त्वं पाहि नो देवि भूते भूतिप्रदा भवेति होलिकादिनं करिसंज्ञकं तदुत्तरदिनं च शुभे वर्ज्यं होलिकाग्रहणभावुकायनं प्रेतदाहदिवसोत्र पंचमः तत्परं च करिसंज्ञकं दिनं वर्जितं सकलकर्मसु भयमित्युक्तेः ग्रहणायन प्रेतदाहेषु निशीथविभागेन पूर्वदिनकरिदिनयोर्निर्णयो ज्ञेयः नरो दोलागतं दृष्ट्वा गोविंदं पुरुषोत्तमं फाल्गुन्यां संयतो भूत्वा गोविंदस्य पुरं व्रजेत् फाल्गुनकृष्णप्रतिपदि वसंतारंभोत्सवः सा चौदयिकी ग्राह्या दिनद्वये सत्वे पूर्वा अत्र तैलाभ्यंग उक्तः अत्र प्रतिपदि चूतपुष्पप्राशनमुक्तं तत्प्रकारः गोमयोपलिप्ते गृहांगणे शुक्लवस्त्रासन उपविष्टः प्राङ्मुखः सुवासिन्या कृतचंदनतिलकनीराजनः सचंदनमाम्रकुसुमं प्राश्नीयात् तत्र मंत्रः चूतमग्र्यं वसंतस्य माकंदकुसुमं तव सचंदनं पिबाम्यद्य सर्वकामार्थसिद्धये इति कृष्णद्वितीयायां देशग्रामाधिपतिर्वितते वितानादिशोभिते देशे रम्यासने उपविश्य पौरजानपदान् लोकान् सिंदूरादिक्षोदैश्चंदनादिभिः पट्टवासैश्च विकीर्य तेभ्यस्तांबूलादि दत्वा नृत्यगीतविनोदैर्महोत्सवं कुर्यात् इदानीं प्राकृतजनास्तु कृष्णपंचमीपर्यंतमेवमुत्सवं कुर्वंति इति होलिकोत्सवः फाल्गुनामावास्या मन्वादिः सा पराह्णव्यापिनी ग्राह्या इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे फाल्गुनमासकृत्यनिर्णयोद्देशः समाप्तः अथ परिच्छेदद्वयशेषाख्यं प्रकीर्णप्रकर

पामुच्यते द्वादशस्वपिमासेषुश्राद्धंव्यतीपातादियोगस्यभरण्या दिनक्षत्रस्यचापरान्हव्याप्त्यादर्शवन्निर्णयोज्ञेयः उपवासादौप्रचुराचाराभावा
न्नोक्तः अथचांद्रसंवत्सरभेदाः प्रभवोविभवःशुक्लःप्रमोदोथप्रजापतिः अंगिराःश्रीमुखोभावोयुवाधातातथैवच १ ईश्वरोबहुधान्यश्चप्रमाथी
विक्रमोवृषः चित्रभानुःस्वभानुश्चतारणःपार्थिवोव्ययः २ सर्वजित्सर्वधारीचविरोधीविकृतिःखरः नंदनोविजयश्चैवजयोमन्मथदुर्मुखौ ३
हेमलंबीविलंबीचविकारीशार्वरीप्लवः शुभकृच्छोभकृत्क्रोधीविश्वावसुपराभवौ ४ प्लवंगःकीलकःसौम्यःसाधारणविरोधकृत् परिधावी-
प्रमादीच आनंदोराक्षसोनलः ५ पिंगलःकालयुक्तश्चसिद्धार्थीरौद्रदुर्मती दुंदुभीरुधिरोद्गारीरक्ताक्षीक्रोधनःक्षयः ६ इतिरवे राशिसंक्रमव-
न्नक्षत्रसंक्रमेपिषोडशनाड्यः पूर्वत्रपरत्रच पुण्यकालः अथचंद्रादीनांसंक्रांतौपुण्यकालः चंद्रस्यसंक्रांतौत्रयोदशपलाधिकाएकाघटीपुण्य
कालः भौमस्यैकपलाधिकाश्चतस्रोनाड्यः बुधस्यचतुर्दशपलाधिकास्तिस्रः गुरोःसप्तत्रिंशत्पलाधिकाश्चतस्रः शुक्रस्यैकपलाधिकाश्चत-
स्रः शनेःसप्तपलाधिकाःषोडश एताःसर्वाःप्राक्परत्रच बोद्धव्याः रात्रौग्रहांतराणांसंक्रमेरात्रावेवपुण्यकालः सूर्यसंक्रांतिवद्दिवापुण्यत्वविधा
यकाभावात् चंद्रादिसंक्रांतिषुस्नानंकाम्यंनतुनित्यं आदित्यादिसूचितपीडानिरासार्थंस्नानानि मंजिष्ठागजमदकुंकुमरक्तचंदनानिजलपू-
र्णेताम्रपात्रेप्रक्षिप्यस्नानंसूर्यपीडाहरं उशीरशिरीषकुंकुमरक्तचंदनयुत शंखतोयेनस्नानंचंद्रदोषहरं खदिरदेवदारुतिलामलकयुतरौप्यपा-
त्रेजलेनस्नानंभौमे गजमदयुतसंगमजलेनमृत्पात्रस्थेनस्नानंबुधे औदुंबरबिल्ववटामलकानांफलैर्युतसौवर्णपात्रजलेनस्नानंगुरौ गोरो

चनगजमदशतपुष्पाशतावरीयुतराजतपात्रजलेनस्नानंशुक्रे तिलमाषप्रियंगुगंधपुष्पयुतलोहपात्रस्थजलेस्नानंशनौ गुग्गुलहिंगुहरितालमनःशिलायुतमहिषशृं
गपात्रजलेनस्नानंराहौ वराहोत्खातपर्वताग्रमृच्छागक्षीरयुतखड्गपात्रजलेनस्नानंकेतौ अथग्रहप्रीत्यर्थंदानानिमाणिक्यगोधूमधेनुरक्तवस्त्रगुडहेमताम्ररक्तचंद
नकमलानिरवेःप्रीत्यर्थंदेयानि वंशपात्रस्थतंडुलकर्पूरमौक्तिकश्वेतवस्त्रघृतपूर्णकुंभवृषभाश्चंद्रस्य प्रवालगोधूममसूरिकारक्तवृषभगुडसुवर्णरक्तव
स्त्रताम्राणि भौमस्य नीलवस्त्रसुवर्णकांस्यमुद्गगारुत्मदासीहस्तिदंतपुष्पाणिबुधस्य पुष्परागमणिहरिद्राशर्कराश्वपीतधान्यपीतवस्त्र-
लवणसुवर्णानिसुरगुरोः चित्रवस्त्रश्वेताश्वधेनुवज्रमणिसुवर्णरजतगंधतंडुलाःशुक्रस्य इंद्रनीलमाषतैलतिलकुलित्थमहिषीलोहकृष्ण
धेनवःशनेः गोमेदाश्वनीलवस्त्रकंबलतैलतिललोहानिराहोः वैडूर्यतैलतिलकंबलकस्तूरीच्छागवस्त्राणिकेतोर्दानानि शनिपीडापरिहारार्थं
शनिवारेतैलाभ्यंगस्तैलदानंच अथशनिव्रतं लोहमयंशनिंतैलकुंभेलोहेमृन्मयेवानिक्षिप्यकृष्णवस्त्राभ्यांकंबलेनवायुतंकृष्णैःसुगंधपु
ष्पैश्चकृसरान्नैस्तिलोदनैः पूजयित्वाकृष्णायद्विजायनदमावेन्यस्मैसशनिर्देयः तत्रशन्नोदेवीरितिमंत्रः शूद्रादेस्तु यःपुनर्नष्टराज्यायन
लायपरितोषितः स्वप्नेददौनिजंराज्यंसमेसौरिःप्रसीदतु नमोर्कपुत्रायशनैश्चरायनीहारवर्णांजनमेचकाय श्रुत्वारहस्यंभवकामदस्त्वंफल
प्रदोमेभवसूर्यपुत्रेत्यादयः एवंव्रतंप्रतिशनिवारंसंवत्सरंकार्यं कोणस्थःपिंगलोबभ्रुःकृष्णोरौद्रोंतकोयमः सौरिःशनैश्चरोमंदःपिप्पलादेन
संस्तुतइतिदशनामानिवानित्यंपठनीयानि अथशनिस्तोत्रं नमस्तेकोणसंस्थायपिंगलायनमोस्तुते नमस्तेरौद्रदेहायनमस्तेचांतका-

यच्च नमस्तेयमसंज्ञायनमस्ते सौरये विभो नमस्तेमंदसंज्ञायशनैश्चरनमोस्तुते प्रसादंकुरुदेवेशदीनस्यप्रणतस्यच अनेनस्तोत्रेणप्रत्यहं प्रातः शनिस्तवनेसार्द्धसप्तवार्षिकशनिपीडानाशः रविवारेसूर्य पूजोपवाससूर्यमंत्र जपैःसर्वरोगनाशः ह्रींह्रींसःसूर्यायेति षडक्षरः सूर्यमंत्रः इतिप्रकीर्णनिर्णयः उक्तआद्यपरिच्छेदेसामान्येनविनिर्णयः द्वितीयस्मिन्परिच्छेदेविशेषेणविनिर्णय मीमांसाधर्मशास्त्रज्ञाः सुधियोनलसानराः कृतकार्याःप्राङ्निबंधैस्तदर्थनायमुद्यमः २ येपुनर्मंदमतयोलसा अज्ञाश्चनिर्णयम् धर्मंवेदितुमिच्छंतिरचितस्तदपेक्षया ३ निबंधोयंधर्मसिंधुसारनामासुबोधनः अमुनाप्रीयतांश्रीमद्विठ्ठलोभक्तवत्सलः ४ सर्वत्रमूलवचनानीहज्ञेयानितद्विचारश्च कौस्तुभनिर्णयसिंधुश्रीमाधवकृतनिबंधेभ्यः प्रेम्णासद्भिर्ग्रंथःसेव्यः शब्दार्थतःसदोषोपि संशोध्यवापि हरिणा सुदाममुनिसतुषपृथुकमुष्टिरिव ६ इतिश्रीमत्काश्युपाध्यायसूरिसूनुयज्ञेश्वरोपाध्यायानुजानंतोपाध्यायसूरिसुतकाशीनाथोपाध्यायविरचितधर्मसिंधुसारेप्रकीर्णनिर्णयोद्देशःसमासः इतिद्वितीयपरिच्छेदःसमासः श्रीदत्तचरणार्पणमस्तु शुभंभवतु

अथभद्रामुखलक्षणंतु ज्योतिःशास्त्रे॥ नाप्यस्तु पंचवदनं गलकस्तथैव भद्रस्य चैव भवति तानि पंतं चतस्रः॥ नाभौ कटौ च उरसि पुच्छगता च तत्र भद्राविभाग इति विप्रवरैः प्रदिष्टः॥ अन्यच्च
पंच५ मुख२ द्वि१० कंता अष्ट४ धामे३ रस६ भू१ यामादि घट्यः तारा५॥ विष्टेरास्यमसत्कुजेंदु३ रस६ रामे३ प्र७ शिखाणां५ खिषु४॥ यामेष्वास्यघटित्रयं शुभकरं पुच्छं तथा वासरे विष्टिस्तिथ्यपरार्धजा
शुभकरी रात्रौ तु पूर्वार्धजा॥१॥ अस्यार्थः॥ मासमध्ये अष्टभद्रातिथयः॥ तत्र शुक्लपक्षे चतुर्थ्यष्टम्येकादशीपौर्णिमाः॥ कृष्णपक्षे॥ तृतीयासप्तमीदशमीचतुर्दश्यः॥ तत्र शुक्लप
क्षे चतुर्थ्याः पंचमप्रहरस्याद्याः पंच घटिकाः॥ अष्टम्याः द्वितीयप्रहरस्याद्याः पंच घटिकाः॥ एकादश्याः सप्तमप्रहरस्याद्याः पंच घटिका॥ पौर्णमास्याश्च चतुर्थप्रहरस्या
द्याः पंच घटिकाः॥ भद्रामुखमिति प्रसिद्धमनुषंगः॥ कृष्णपक्षे तृतीयायां अष्टप्रहरस्याद्याः पंच घटिकाः सप्तम्याः तृतीयप्रहरस्याद्याः पंच घटिकाः॥ दशम्याः षष्ठप्र
हरस्याद्याः पंच घटिकाः॥ चतुर्दश्याः प्रथमप्रहरस्याद्याः पंच घटिकाः॥ भद्रामुखमिति सर्वार्थः॥ सति संभवे संपूर्णापि भद्रा वर्जनीया॥ मेष्य कर्क नक्र स्व नाडीभ्यो भद्रापुच्छं
घटित्रयं॥ क्रमेण धवलेपक्षे भुक्रमेण सितेतरे॥ इति कृष्णभट्टीये॥ दीपयाम्यहते घोरां चितिं राक्षससत्तमे॥ हिताय सर्वजंतूनां १८ ५ १२ २० प्रतये पार्वतीपते॥ इति होलिका

प्र पुतेपं गः॥१॥

इतिधर्मसिंधौद्वितीयपरिच्छेदःसमाप्तः

अथ धर्माब्धि तृतीयपरिच्छेद पूर्वार्द्ध प्रारंभः

श्रीगणेशाय नमः॥ ॥श्रीपांडुरंगमकलंककलानिधानकांताननं यद्बुधानमनंदधानम्॥ श्रीवत्सकौस्तुभरमोल्लसितोरसंतं वंदे पदाब्ज
भृतनंदद्दुरारसंतं॥१॥ भीमाभियंस्फकरुणार्णवमाशुतोषं दीनेष्टपोषमघसंहतिसिंधुशोषम्॥ श्रीरुक्मिणीमतिमृषंपुरुषंपरंतंवंदेदु
रंतचरितंत्हदिसंचरंतम्॥२॥ वंदे भीतिघ्नंतमघानिशंकरं धत्तांससमेमूर्ध्निदिवानिशंकरम्॥ शिवांचविघ्नेशमथोपितामहं सरस्वतीमाश्रफा
जेपितामहम्॥३॥ श्रीलक्ष्मीं गरुडं सहस्रशिरसं प्रद्युम्नमीशं कपिं श्रीसूर्यं विधुभौमगविद्गुरुकविच्छायासुतान्स्वणमुरवम्॥ इंद्राद्यान्विबु
धान्गुरूंश्चजननीं तातंस्वनंताभिधं नत्वार्यान्वितनोमि माधवसुखानूधर्माब्धिसारं मितम्॥४॥ दृष्ट्वापूर्वनिबंधानूप्राच्यांश्चनवांश्चतेषुसिद्धार्था
न्॥ प्रायेणमूलवचनान्युज्झित्वालिखामि बालबोधाय॥५॥ उक्ताधर्माब्धिसारेस्मिन्निर्णयं कालगोचरम्॥ परिच्छेदे प्रथमजो द्वितीये च यथा
क्रमम्॥६॥ अथ॥ गर्भाधानादिसंस्कारान्धर्मान्नृत्याद्यादिसंमतान्॥ वक्ष्ये संक्षेपतः संतोऽनुगृह्णंतु दयालवः॥७॥ काशीनाथाभिधेनात्रा
नंतोपाध्यायसूनुना॥ निर्णीयते यदेतत्तु शोधनीयं मनीषिभिः॥८॥ ॥तत्रादौ गर्भाधानसंस्कार उच्यते॥ ॥अथ तदुपयोगितया
प्रथमरजोदर्शने दुष्टमासादि निर्णीयते॥ तत्र चैत्रज्येष्ठाषाढभाद्रपदकार्तिकपौषमासादि दुष्टाः॥ प्रतिपद्रिक्ताष्टमीषष्ठीद्वादशीपंचदश्यो
ऽनिष्टफलास्तिथयः॥ तथा रविभौममंदवारेषु भरणीकृत्तिकार्द्राश्लेषामघापूर्वात्रयविशाखाज्येष्ठानक्षत्रेषु विष्कंभगंडातिगंडशूलव्या
घातवज्रपरिघपूर्वार्धव्यतीपातवैधृतियोगेषु विष्ट्यां ग्रहणे रात्रिसंध्यापराण्हकालेषु निद्रायां जीर्णरक्तनीलचित्रवस्त्रेषु नग्नत्वे परगृहेप

रथ्यामेषुअल्पाधिकनीलादिरक्तत्वेचानिष्टफलम् ॥ संमार्जनीकाष्ठतृणाग्निशूर्पान्हस्तेदधानाकुलटास्यात् ॥ वस्त्रेविषमारक्तबिंदवः ॥ पुत्र
फलाः समाः कन्याफलाः ॥ ॥ अथप्रथमर्तौअक्षतैरासनंकृत्वातत्रतामुपवेश्यपतिपुत्रवत्यः स्त्रियोहरिद्राकुंकुमगंधपुष्पस्रक्तांबूलादि
तस्यैदत्वादीपैर्नीराज्यसदीपालंकृतेगृहेतांवासयेयुः ॥ सुवासिनीभ्योगंधादिकंलवणमुद्गादिचदद्यात् ॥ अथसर्वर्तुसाधारणनियमाः ॥ त्रि
रात्रमस्पृश्याभूत्वाअभ्यंगांजनस्नानदिवास्वापाग्निस्पर्शदंतधावनमांसाशनसूर्याद्यवलोकान्भूमौरेखाकरणंचवर्जयेदधःशयीत ॥ अं
जलिनाताम्रलोहपात्रेणवाजलंनपिबेत् ॥ याखर्वपात्रेणपिबतितस्याः खर्वपुत्रः ॥ नखनिकृंतनेकुनखीपुत्रः ॥ पर्णेनपानेउन्मत्तइति ॥ ॥
द्वितीयादिषुऋतुषुमवासगंधमाल्यादिधारणतांबूलगोरसाभक्ष्यभक्षणपीठाद्यारोहणंवर्जयेत् ॥ मृन्मयेआयसेभूमौवाभुंजीत ॥ ॥
अथरजस्वलानैमित्तिकस्नाने ॥ ॥ ग्रहणादिनिमित्तकस्नानप्राप्तौनोदकमज्जनरूपंस्नानं ॥ किंतुपात्रांतरितजलेनस्नात्वानवस्त्रपीडनंकु
र्यान्नान्यद्वासश्चधारयेत् ॥ एवंमृताशौचादिनिमित्तकस्नानप्राप्तावपि ॥ ॥ अथरजस्वलयोः स्पर्शादौ ॥ ॥ सगोत्रयोर्योनिसंबंधिन्योर्वा
ब्राह्मण्योः रजस्वलयोः परस्परंस्पर्शेउक्तरीत्यातद्देवस्नानमात्रेणशुद्धिः ॥ बुद्ध्यास्पर्शेएकरात्रमुपवासः ॥ गोत्रादिसंबंधाभावेअबु
द्ध्यास्पर्शेतस्मिन्दिनेस्नात्वानभुंजीत ॥ मत्यास्पर्शेतुआशुद्धेर्नभुंजीत ॥ भोजनेतुशुद्ध्यनंतरंतावद्दिनसंख्ययोपवसेत् ॥ उपवा
साशक्तौतुतत्प्रत्याम्नायब्राह्मणभोजनादिकुर्यात् ॥ सर्वत्रशुद्ध्युत्तरंपंचगव्याशनंज्ञेयं ॥ शूद्रीब्राह्मण्याः रजस्वलयोः स्पर्शेआशु

द्धेरभोजनं॥शुद्धौकृच्छ्रंप्रायश्चित्तंब्राह्मण्याःशूद्रायास्तुपादकृच्छ्रमात्रं॥ ॥अथरजस्वलासूतिकयोश्चांडालादिस्पर्शे॥ ॥रजस्वलायाःसूतिकायावाचांडालस्पर्शेआशुद्धेर्नभोजनंअतिकृच्छ्रंच॥अमत्यास्पर्शेप्राजापत्यं॥दंडादिपरंपरयाचांडालादिस्पर्शेस्नानमात्रं॥ष्पंजातायाःस्पर्शेप्राजापत्यंद्वादशब्राह्मणभोजनंचमिताक्षरायांतुपतितांत्यजचांडालैःकामतःस्पर्शेआशुद्धेरभुक्त्वाशुद्ध्यनंतरंप्रथमेह्निस्पर्शेत्र्यहमुपवासः॥द्वितीयेद्व्यहं॥तृतीयेएकाहः॥अकामतस्तुआशुद्धेरभोजनमात्रं॥एवंग्रामकुक्कुटसूकरश्ववायसरजकादिस्पर्शेपि॥अशक्तौतुस्नात्वायावन्नक्षत्रदर्शनमभोजनंष्पंजातायाःश्वचांडालादिस्पर्शेआशुद्धेरभोजनंषड्रात्रंगोमूत्रयावकाहारः॥अशक्तौसुवर्णदानंविप्रभोजनंवा॥उच्छिष्टयोरजस्वलयोःस्पर्शेउच्छिष्टचांडालेनस्पर्शेवाकृच्छ्रेणशुद्धिः॥उच्छिष्टद्विजस्पर्शेरजस्वलायास्त्र्यहं॥ऊर्ध्वोच्छिष्टेअधरोच्छिष्टेत्वेकाहमुपवासइत्युक्तं॥उच्छिष्टशूद्रस्पर्शेअधिकंकल्प्यं॥पुष्पिण्याःसूतक्याद्यशुद्धनरस्पर्शेआशुद्धेरभोजनं॥भोजनेतुकृच्छ्रं॥पंचनखद्विशफैकशफपशुस्पर्शेअंडजस्पर्शेचाशुद्धेरभोजनं॥रजस्वलायाःश्वजंबूकगर्दभदंशेआशुद्धेरभोजनं॥शुद्धौपंचरात्रमुपवासः॥नाभेरूर्ध्वंदंशेदशरात्रंमूर्ध्निदंशेविंशतिरात्रं॥ ॥भुंजानारजस्वलारजस्वलांपश्यतिचेदाशुद्धेरभोजनं॥चांडालंपश्यतिचेदुपवासत्रयमपि॥ कामतश्चांडालंपश्यतिचेत्प्राजापत्यं॥रजस्वलायाःशवसूतिकाभ्यांस्पर्शेशुद्ध्यंतेत्रिरात्रमुपवासः॥आशुद्धेरभोजनंच॥भोजनेतुकृच्छ्रं॥सर्वत्रब्रह्मकूर्चविधिनापंचगव्याशनमुक्तमेव॥ ॥अथाशौचस्पर्शोत्तरंरजसि

आशौचित्रिभिःस्पर्शेस्नानात्प्राग्रजोदर्शनेचतुर्थदिनपर्यंतमभोजनं अशक्तौतुसद्यःस्नात्वाभुंजीत॥ एवंबंधुमरणश्रवणेस्नानात्प्राग्रजोदर्शनेपि॥ तथारजोदर्शनोत्तरंबंधुमरणश्रवणेपिशक्तायाआशुद्धेरभोजनं॥ अशक्तायाःसद्यःस्नानेनभोजनं॥ सर्वत्रास्पृश्यस्पर्शेअशक्तायाःस्नानेकृतेभोजनं॥ सुस्थ्यंतुअनशनमत्याम्नायइतिकेचित्॥ ॥अथरजसिजननमरणयोःप्रथमदिननिर्णयः॥ रजस्वलायाःप्रथमदिननिर्णयस्तु रात्रेःपूर्वभागद्वयेपूर्वदिनंप्रथमं॥ तृतीयभागेरजोदर्शनेउत्तरदिनंप्रथमं॥ यद्वा॥ अर्धरात्रात्पूर्वंपूर्वदिनंप्रथमं॥ अर्धरात्रादूर्ध्वंउत्तरदिनंप्रथमं॥ एवंजननमरणाशौचेपिज्ञेयं॥ अथाष्टादशदिनादर्वाक्पुनारजोदर्शने॥ यस्याःप्रायेणमासेरजोदर्शनंतस्याःसप्तदशदिनपर्यंतंपुनारजोदर्शनेस्नानाच्छुद्धिः॥ अष्टादशाहे एकरात्रमशुचित्वं॥ एकोनविंशेद्विरात्रं॥ विंशतिप्रभृतित्रिरात्रं॥ यस्याःप्रायःपक्षेपक्षेरजोदर्शनंतस्याः दशदिनपर्यंतंस्नानाच्छुद्धिः एकादशाहेरजोदृष्टौएकाहः॥ द्वादशेद्विरात्रं॥ ऊर्ध्वंत्रिरात्रं॥ ॥अथरोगजेरजसि॥ ॥रोगेणयद्रजःस्त्रीणामन्वहंप्रतिवर्त्तते॥ तत्रनास्पृश्यत्वंकिंतुरजोनिवृत्तिपर्यंतपाकदेवपित्र्यकर्मानधिकारमात्रं॥ अथरोगजमध्येमासजे॥ रोगजेवर्त्तमानेपिमासजंरजोनिर्यात्येवतत्रसावधानासतीत्रिरात्रमशुचिर्भवेत्॥ यत्तुगर्भिण्याःप्राक्प्रसवाद्रोगजंरजोदर्शनंतत्रत्रिदिनमेवाशौचम्॥ ॥अथसूतिकायारजसि॥ प्रसूतिकायाःकिंचिदूनमासात्पूर्वंरजोनिवृत्तौस्नानमात्रंपूर्णमासेत्रिरात्रं॥ ॥अथोच्छिष्टायारजसि॥ ॥उच्छिष्टास्त्रीयदिरजस्वलाभवतितदाशक्त्यंतेभ्यहेम

धरोच्छिष्टे त्वेकाहमुपवासः॥ ॥अथरजोदर्शनाज्ञाने॥ ॥अविज्ञातरजोदोषायदिगृहे व्यवहरति तदा तयास्पृष्टंगोरसमृद्भांडादिकंजलादिकंचनत्याज्यम्॥ सूतकवदज्ञानकालमारभ्यैवदोषात्॥ अशक्तिचेत्तुज्ञानदिनमारभ्यत्रिदिनमितिकेचित्॥ अन्येतुद्वितीयादिदिनेरजसिज्ञातेसूतकवच्छेषदिनैरेवशुद्धिरित्याहुः॥ एवंत्रिदिनंस्थित्वाचतुर्थेहनिषष्टिवारंमृत्तिकाशौचेनमलंप्रक्षाल्यदंतधावनपूर्वकंसंगवकालेस्नायात्॥ सूर्योदयात्प्राक्स्नानंत्वनाचारः॥ अथचतुर्थदिनेकार्याकार्ये॥ चतुर्थेहनिरजोनिवृत्तौभर्तृशुश्रूषणादौशुद्धिः॥ पंचमेहनिदैवपित्र्यकर्मणिशुद्धिः॥ कानिचिद्दिनानिरजोयद्यनुवर्त्ततेतदातन्निवृत्तिपर्यंतंदैवपित्र्ययोर्नशुद्धिः॥ रोगेणत्वनुवृत्तौप्रागुक्तं॥ केचित्तुचतुर्थेदिवसेदर्शेष्ट्यादिश्रौतकर्माणिकर्त्तव्यानीत्याहुः॥ अपरेतुइतरदिनापेक्षयाचतुर्थदिनस्यैवानुकूलत्वेनत्रैवगर्भाधानंदुष्टरजोदर्शनशांतिश्चकर्त्तव्या॥ ॥अथमहासंकटेचतुर्थदिनेग्राह्याग्राह्ये॥ ॥महासंकटेश्रीसूक्तहोमपूर्वकाभिषेकोपनयनादिकमपिचतुर्थेहनिकर्त्तव्यमित्याहुः॥ अयंचतुर्थेहन्यधिकारनिर्णयःसर्वथारजोनिवृत्तावेवज्ञातव्यः॥ ॥अथातुरायाःस्नानविधिः॥ यदिज्वरादिभिरातुराचतुर्थेहनिस्नातुमशक्तातदातामन्यानारीनरोवादशवारंस्पृष्ट्वास्नायादाचमेच्च॥ प्रतिस्नानमातुरस्यवस्त्रमन्यदन्यत्परिधापनीयं॥ अंतेस्पृष्टानांसर्ववस्त्राणांत्यागः आर्द्रवस्त्रादिव्यवधानेनशुद्धवस्त्रग्रहणांतेब्राह्मणभोजनात्पुण्याहवाचनाच्चशुद्धिः॥ सर्वेषामप्यातुराणामेवंशुद्धिर्विधीयते॥ एवंशुद्ध्यंतेशुभदिनेदुष्टरजोदर्शनप्रयुक्ताशौनकोक्ताभुवनेश्वरीशांतिर्ग्रंथांतरोक्तावाशां

३

तिंविधायगर्भाधानंकार्यम्॥ अथग्रहणकालेरजसि॥ ॥सूर्यग्रहेरजोदर्शनेहैमंसूर्यबिंबंतन्नक्षत्ररूपंचसीसेनराहुंचकृत्वासंपूज्या
र्कसमिद्भिः सूर्यंनक्षत्रेशंपूष्णेराहुंदूर्वाभिर्हुत्वाज्यचरुतिलैश्चजुहुयात्॥ चंद्रग्रहेराजतंचंद्रबिंबंपालाशश्चसमिध इतिविशेषः॥
ग्रहणव्यतीपातादिबहुतरदोषेरजोदर्शनेतुद्वितीयादिरजोदर्शनेशांतिपूर्वकंगर्भाधानंकार्यम्॥ अथगर्भाधानेअस्तादिविचारः॥ ॥
गर्भाधानेगुरुशुक्रास्ताधिकमासादिदोषोनास्ति॥ यदितुप्रथमरजोदर्शनेशांतिर्नकृताद्वितीयादिरजोदर्शनेशुक्रास्तादिदोषप्रसक्तिस्तदानि-
मित्तानंतरमेव यत्र नैमित्तिकानुष्ठानंतत्रास्तादिदोषाभावोमुख्यकालातिक्रमेतुअस्तादिदोषोस्त्येवेतिसामान्यनिर्णयानुसारेणऋतुशांतिर
ऋस्तादौनकार्या॥ तदनुरोधेनगर्भाधानंनकार्यमितिभाति॥ शांतिश्चसग्रहमखैवकार्या॥ अथभुवनेश्वरीशांतिः॥ शांतौभुवनेश्वरीप्र
धानदेवताइंद्रेंद्राण्यौपार्श्वदेवते॥ एवंकलशत्रयेपिप्रतिमात्रयस्थापनं॥ ग्रहाणामर्कादिसमिधश्चरुराज्यंचद्रव्यंप्रधानदेवतायादूर्वास्ति
लमिश्रगोधूमाःपायसमाज्यंचेतिहविश्चतुष्टयं॥ एवंपार्श्वदेवतयोरपि॥ पायसस्यस्थंडिलाग्नौश्रपणमेवकार्यं॥ नतुगृह्यसिद्धस्यग्रहणंग्र
हहोमार्थंगृह्यसिद्धचरुः॥ पात्रासादनकालेपायसश्रपणार्थमेकास्थालीगृह्यसिद्धान्नसंस्कारार्थमपरेतिस्थालीद्वयं॥ अनेककर्तृकाज्य
होमप्रसक्तावनेकस्रुवासादनं॥ आज्येनसहहविरुत्पयस्यगृह्यसिद्धान्नस्यचपर्यग्निकरणं॥ स्रुवादिसंमार्गांतेगृह्यसिद्धान्नमासादितचरु
स्थाल्यामादायाग्नावधिश्रित्याभिघारणादिबर्हिरासादनांतंकुर्यात्॥ ततःपायसाभिघारणाद्यासादनांतं॥ अन्वाधानेहविस्त्यागेचप्रधा

नदेवतायाभुवनेश्वरीपदेनसावित्रपदेनवाउच्चारः॥गायत्र्याहोमोक्तेः॥आज्यभागांतेयजमानोन्वाधानानुसारेणप्रतिदेवतमष्टाविंश
त्याहुतिपर्याप्तमर्कादिजातीयसमिच्चर्वाज्यात्मकंहविरस्मयंसूर्यायसोमायभौमायबुधायबृहस्पतयेशुक्रायशनयेराहवेकेतवेनमम॥
अष्टाष्टसंख्यापर्याप्तंतद्धविरस्मयंतत्तदधिदेवताभ्योनमम॥चतुश्चतुःसंख्यापर्याप्तंतद्धविरस्मयंविनायकादिभ्यः क्रतुसंरक्षणक्रतु
साद्गुण्यदेवताभ्योनमम॥अष्टोत्तरशतसंख्याकाहुतिपर्याप्तंदूर्वातिलगोधूमपायसाज्येतिहविश्चतुष्टयंभुवनेश्वर्यैनमम॥एवमष्टावि
शतिसंख्यापर्याप्तंचतुष्टयमिंद्रेंद्राणीभ्यांनममेतित्यागंकुर्यात्॥बहुतरदोषेऽष्टोत्तरसहस्रसंख्याकोहोमोभुवनेश्वर्याइंद्रेंद्राण्योरष्टो
त्तरसंख्याकइंद्रइंद्राण्योर्होमः कृताकृतः॥होमांतेग्रहादिबलयः॥भुवनेश्वर्यादिबलयोऽभिषेकश्चेतिसंक्षेपः समंत्रकः सविस्तरः प्रयो
गः स्वस्वशाखीयानुसारेणज्ञेयः॥ ॥अथशांत्यादिस्मार्तकर्मस्वनुष्ठानक्रमः॥ ॥संकल्पः स्वस्तिवाच्यग्निप्रवरणंभूतनिःसृतिः॥पंचग
व्यैर्भूमिशुद्धिर्मुख्यदेवतपूजनम्॥१॥अग्निप्रतिष्ठासूर्यादिग्रहस्थापनपूजनम्॥देवतान्वाहितिः पात्रासादनंहविषांकृतिः२॥यथाक्र
मंत्यागहोमावितिपौर्वांगिकः क्रमः॥पूजास्विष्टंनवाहुत्यावलिःपूर्णाहुतिस्तथा ३॥ पूर्णपात्रविमोकाद्यभ्यर्चनांतेभिषेचनम्॥मानस्तो
केतिभूतिश्चदेवपूजाविसर्जने॥४॥श्रेयोग्रहोदक्षिणादिदानंकर्मेश्वरार्पणम्॥क्रमोयमुत्तरांगानांप्रायः स्मार्तेष्वितिस्थितिः॥५॥एवं
मदनरत्नोक्ताबोधायनोक्ताचशांतिःकौस्तुभेद्रष्टव्या॥माघ्रजोदर्शनात्पत्नीगमनेब्रह्महत्यादिदोषोक्तेःकिंचित्प्रायश्चित्तंविधेयमिति-

भाति॥ ॥अथऋतुकालनिर्णयः ऋतौगमनागमनविचारस्तदपवादश्च॥ ऋतौतुगमनमावश्यकं॥अन्यथाभ्रूणहत्यादोषः॥अयंच
मनसिकामेसतिद्वेषादिनास्त्रियमनुपगच्छतोज्ञेयः॥विरक्तस्यनकोपिदोषइतिश्रीभागवतेलोकेव्यवायेतिपद्येटीकायांचस्पष्टं
॥ऋतुकालस्तुरजोदर्शनदिनमारभ्यषोडशदिनपर्यंतंज्ञेयः॥तत्रप्रथमदिनचतुष्टयेकादशत्रयोदशदिनेषुगमनंवर्ज्यं॥अवशिष्ट
दिनेषुपुत्रार्थिनासमदिनेकन्यार्थिनाविषमदिनेगमनंकार्यं॥तत्राप्युत्तरोत्तररात्रीणांप्राशस्त्यं॥एकस्यांरात्रौसकृदेवगमनंकार्यं
॥सकृद्गमनंचयुग्मासुसर्वासुआवश्यकमितिकेचित्॥अन्यकालेप्रतिबंधादिनागमनासंभवेश्राद्धैकादश्यादिदिनेपिऋतुगमनंकार्य
मितिकेचित्॥ ॥अथानृतौगमनविचारः॥ ॥स्त्रीणांवरमनुस्मरन्नृपत्नीच्छयानृतावपिगच्छन्नदोषभाक्॥किंतुब्रह्मचर्यहानिमात्रं
॥ऋतौगच्छतियोभार्यामनृतौनैवगच्छति॥यावज्जीवंब्रह्मचारीमुनिभिःपरिकीर्तितः॥ अथस्त्रीगमनेनिषिद्धकालः॥ अष्टमीच
तुर्दशीपौर्णिमाऽमावास्यासूर्यसंक्रांतिव्यतीपातपरिघपूर्वदलविष्टिसंध्यासुमातापित्रोर्मृतदिनेश्राद्धतत्प्राग्दिनेजन्मनक्षत्रेदि
वाचस्त्रीगमनंवर्ज्यं॥ ॥अथगर्भाधानकालः॥ ॥चतुर्थीषष्ठीचतुर्दश्यष्टमीपंचदशीरहिताःतिथयःप्रशस्ताः॥चंद्रबुधगुरु
शुक्रवाराःशुभाः॥मूलमघार्द्रारेवतीज्येष्ठानक्षत्राणिवर्ज्यानि॥भरणीकृत्तिकार्द्राश्लेषापूर्वात्रयविशाखायाम्यमध्यमानि॥शेषाणि
शुभानि॥सर्वकार्येषुगोचरेचंद्रबलमावश्यकं॥ ॥अथचंद्रबलविचारः॥ ॥तद्यथा॥ चंद्रोन्नमधनंसौख्यंरोगंकार्यंक्षतिंश्रियं॥

वै० धति

स्त्रियंमृत्युंनृपभयंस्वस्वमायंव्ययंक्रमात्॥१॥स्थानेषुद्वादशस्वेतज्जन्मराशेःप्रयच्छंति॥शुक्लपक्षेशशिश्रेष्ठोद्विपंचनवमेष्वपि॥२॥
अथानेकभार्यस्यऋतुयौगपद्येविवाहक्रमेणऋतुक्रमेणवागर्भाधानं॥अथऋतावप्यगमनेदोषापवादः॥व्याधितोबंधनस्थोवाप्र
वासेष्वथपर्वसु॥वृद्धांवंध्यामसद्वृत्तांमृतापत्यामपुष्पिणीं॥कन्यासूंबहुपुत्रांचअगच्छन्नैवदोषभाक्॥ ॥अथगर्भाधानेऔपास
नं॥ तत्रप्रथमर्तुगमनंगर्भाधानंहोमंगृह्याग्नौकृत्वाकार्यं॥द्वितीयादिकऋतुगमनेचनहोमादिकं॥येषांसूत्रेहोमोनोक्तस्तेहोम
वर्जमंत्रपाठादिरूपोगर्भाधानसंस्कारःप्रथमगमनेकार्यः॥आहिताग्नेरर्धाधानिनोऽनाहिताग्नेश्चौपासनाग्निसिद्धसत्वेतत्रैवहोमः॥
अथगृह्याग्निविच्छेदप्रायश्चित्तं॥ औपासनाग्निविच्छेदेद्वादशदिनपर्यंतमयाश्चेत्याज्याहुत्याततऊर्ध्वंप्रायश्चित्तपूर्वकंपुनःसंधा
नविधिनाग्निमुत्पाद्यतत्रकार्यः॥तत्रप्रत्यब्दंप्राजापत्यकृच्छ्रप्रायश्चित्तं॥तत्रेत्थंसंकल्पः॥ममगृह्याग्निविच्छेददिनादारभ्यैतावंतंका
लंगृह्याग्निविच्छेदजनितदोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वर॰ गृह्याग्निविच्छेददिनादारभ्यैतावदब्दपर्यंतंप्रत्यब्दमेकैककृच्छ्रान्यथाशक्ति
प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतरजतनिष्कनिष्कार्धनिष्कपादनिष्कपादार्धान्यतमद्रव्यदानेनाहमाचरिष्ये॥तथाएतावद्दिनेषुगृह्याग्नि-
विच्छेदेनलुप्तसायंप्रातरौपासनहोमद्रव्यंलुप्तदर्शपौर्णमासस्थालीपाकादिकर्मपर्याप्तव्रीह्याज्यद्रव्यंचतन्निष्क्रयंवादातुमहमुत्सृजे ५
कृच्छ्रप्रत्याम्नायांतरंचिकीर्षायांतथोह्यःकार्यः॥अशीतिगुंजात्मकोनिष्कपादः॥अयंचतुर्गुणितोनिष्कः॥एवंसंकल्प्यविच्छिन्नस्यगृह्या

ग्नेःपुनःसंधानंकरिष्य इति संकल्पपूर्वकं स्वस्वसूत्रानुसारेण गृह्याग्निं संसाधयेत्॥ अथ सर्वाधान्यर्धाधानिनो गृह्यासिद्धिविचारः॥ ॥स
र्वाधानिनाप्येवमेव पुनःसंधानेन गृह्याग्निमुत्पाद्य गर्भाधानपुंसवनादिहोमः कार्यः॥ तत्र कृच्छ्रसंकल्पो होमादिद्रव्यदानसंकल्पश्च न का
र्यः॥ गर्भाधानहोमं कर्तुं गृह्यपुनःसंधानं करिष्ये इत्येवं संकल्प्य गर्भाधानांतेऽग्नित्यागः॥ अर्धाधानिनामपि पक्षद्वयं॥ गृह्याग्नौ सायं
प्रातर्होमः स्थालीपाकाः कार्या इत्येकः पक्षः॥ गृह्याग्निः केवलं संरक्ष्यो न तु तत्र होमादि कार्यमित्यपरः॥ आद्यपक्षे पूर्वहोमादिद्रव्यदा
नं कार्यं होमाद्यकरणपक्षे प्रायश्चित्तमात्रं कार्यं॥ न तु द्रव्यदानं॥ ॥अथाग्निद्वयसंसर्गः॥ ॥द्विभार्यस्याग्निद्वयसंसर्गात्पूर्वमुभयाग्न्यनु
गतोऽभयविच्छेददिनादब्दगणनया पृथक्पृथक् कृच्छ्रप्रायश्चित्तं पृथक्पृथक् होमद्रव्यदानं स्थालीपाकद्रव्यदानं च कृत्वा पुनःसंधानद्व
येनाग्निद्वयमुत्पाद्याग्निद्वयसंसर्गं विधाय तत्र गर्भाधानहोमः॥ अग्निद्वयसंसर्गात्पूर्वं एकाग्न्यनुगतौ तन्मात्रप्रायश्चित्तं तद्धोमद्रव्यमा
त्रदानं च कार्यं॥ न तु स्थालीपाकद्रव्यदानं॥ भार्यांतरस्यासन्निधाने यस्यां गर्भाधानं तदग्निविच्छेदप्रायश्चित्तादिना गृह्यमुत्पाद्य तत्र हो
मः॥ सर्वत्र पुनःसंधाने स्थालीपाकानारंभे स्थालीपाकादिद्रव्यदानं कृताकृतं॥ ॥अथ गर्भाधानसंकल्पः॥ एवं यथायथं गृह्याग्निसि
द्धिं कृत्वा मम अस्यां भार्यायां संस्कारातिशयद्वाराऽस्यां जनिष्यमाणसर्वगर्भानां वीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्य
र्थं गर्भाधानाख्यं कर्म करिष्ये॥ तदंगत्वेन स्वस्तिवाचनेत्यादि संकल्प्य पुण्याहवाचनमातृकापूजननांदीश्राद्धादि कृत्वा यथागृह्यं गर्भाधा

नसंस्कारःकार्यः अत्रगर्भाधानकर्मणोब्रह्मदेवताकत्वात्पुण्याहवाचनांतेकर्मांगदेवताब्रह्माप्रीयतामितिवदेत्॥ औपासनांगेस्वस्तिवाचने
अग्निसूर्यप्रजापतयःप्रीयंतां॥ स्थालीपाकारंभेअग्निःप्रीयतामिति॥ एवमन्यत्रग्रंथांतरादूह्यं॥ अथनांदीश्राद्धविचारः॥ ॥गौर्यादिमा
तृकापूजनंनांदीश्राद्धांगं॥ यत्रनांदीश्राद्धंनक्रियतेतत्रमातृकापूजनमपिनकार्यं॥ तत्रपूर्वंमातृपार्वणंततःपितृपार्वणंततःसपत्नीक
मातामहपार्वणमितिपार्वणत्रयात्मकंनांदीश्राद्धं मातृजीवनेसपत्नमातृमरणेपिनमातृपार्वणं॥ एवंमातामह्याजीवनेमातामहीसपत्न्या
मरणेपिनमातामहादेःसपत्नीकत्वं॥ एवंदर्शादावपिमातृजीवनेसपत्नमातृमरणेपिनसपत्नीकत्वंपित्रादेः अत्रस्वधाशब्दस्थानेस्वाहा
शब्दः॥ सव्येनैवसर्वाःक्रियाः॥ प्रतिपार्वणंदैवेच युग्माब्राह्मणाः॥ कुशस्थानेदूर्वाः॥ विवाहादिमंगलकर्मांगेवृद्धिश्राद्धं यज्ञादिकर्मांगंतु
अमूलादर्भाग्रास्थाः॥ दूर्वादर्भाश्चयुग्माएव॥ उदङ्मुखःकर्ताप्राङ्मुखाविप्राः॥ प्राङ्मुखोवाकर्ताउदङ्मुखाविप्राः॥ पूर्वाण्हकालःप्रदक्षि
णंकर्म॥ आधानांगंत्वपराण्हेकार्यं॥ पुत्रजन्मनिनिमित्तकंरात्रावपि॥ एवंचविश्वेदेवार्थविप्रसहिताअष्टौविप्राअत्यशक्तौचत्वारोवा॥ वृ
द्धिश्राद्धेविश्वेदेवाःसत्यवसुसंज्ञकाः॥ सोमयागगर्भाधानपुंसवनसीमंतोन्नयनाधानादिकर्मांगभूतवृद्धिश्राद्धेक्रतुदक्षसंज्ञकौगर्भाधानादि
संस्कारेषुवापीदेवप्रतिष्ठादिपूर्तकर्मस्वपूर्वाधानादिषुसंन्याससस्वीकारेकाम्यवृषोत्सर्गेगृहप्रवेशेतीर्थयात्रायांश्रवणाकर्मसर्पबल्याश्वयु-
ज्याग्रयणादिपाकसंस्थानांप्रथमारंभेनांदीश्राद्धमावश्यकं॥ पुनराधानेसोमयागादिभिन्नेअसकृत्क्रियमाणेकर्मणिअष्टकादिश्राद्धकर्मसु

चनांदीश्राद्धंनकार्यं ॥ गर्भाधानपुंसवनसीमंतचौलमौंजीविवाहातिरिक्तसंस्कारेषुश्रवणाकर्मादिषुचनांदीश्राद्धंवैकल्पिकं ॥ जातकर्मांगं
पुत्रजन्मनिमित्तकंचनांदीश्राद्धं पृथगेव ॥ जन्मकालेएवजातकर्मणिक्रियमाणेपुत्रजन्मनिमित्तकंजातकर्मांगंचवृद्धिश्राद्धंतंत्रेणाक
रिष्येइतिसंकल्प्यसकृदेवकार्यं ॥ नामकर्मणासहजातकर्मचिकीर्षायांपुत्रजन्मनिमित्तंजन्मकालेएवहेम्नाकृत्वाकर्मांगंनामकर्म
कालेकार्यं ॥ तदातदकरणेनामकर्मकालेएवपुत्रजन्मनिमित्तकंजातकर्मनामकर्मांगंचनांदीश्राद्धंतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यैकमेव
कार्यं ॥ एवंचौलादिकर्मणासहजातकर्मादिषुक्रियमाणेषुपुत्रजन्मनिमित्तचौलांतसंस्कारांगंचनांदीश्राद्धंतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्पः त
थाचसहैवक्रियमाणेषुचौलादिष्वन्येषुचकर्मसुनांदीश्राद्धस्यसकृदेवानुष्ठानंनमातृकर्मपृथगनुष्ठानं ॥ एवंयमलयोर्युगपदेकसंस्का
रकरणेऽपिज्ञेयं ॥ ऋक्शाखिभिः कात्यायनैश्चपितृपितामहप्रपितामहाइतिपितृपूर्वकउच्चारः कार्यः ॥ अन्यशाखिभिस्तुप्रपितामहपि
तामहपितरोनांदीमुखाइतिप्रपितामहपूर्वकउच्चारः ॥ मातृपार्वणेनांदीमुखशब्देङीष्विकल्पान्नांदीमुख्यइतिनांदीमुखाइतिपक्ष
द्वयंउच्चारे ॥ अनादिसंज्ञात्वेननखमुखात्संज्ञायामितिनिषेधानवतारादितिपुरुषार्थचिंतामणिकारः ॥ अथवृद्धिश्राद्धकर्तुर्जीव
त्पितृकत्वेनिर्णयः ॥ ॥ जीवेत्तुयदिवर्गाद्यस्तंवर्गंतुपरित्यजेदितिन्यायेनजीवत्पितृकःस्वापत्यसंस्कारेषुमातृमातामहपार्वणयुतं
नांदीश्राद्धंकुर्यात् ॥ मातरिजीवंत्यांमातामहपार्वणकमेव ॥ मातामहेजीवतिमातृपार्वणकमेव ॥ केवलमातृपार्वणेविश्वेदेवानकार्याः ॥ व

गोत्रयाद्येषु मातृपितृमातामहेषु जीवत्सु नांदीश्राद्धलोप एव सुतसंस्कारेषूचितः॥ द्वितीयविवाहाधानपुत्रेष्टिसोमयागादिषु स्वसंस्कारकर्मसु येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यात्॥ तथा च मृतमातृमातामहकोपि जीवत्पितृकः स्वसंस्कारे पितुर्मातृपितामहीप्रपितामह्यः॥ पितुः पितृपितामहप्रपितामहाः॥ पितुर्मातामहमातृपितामहमातृप्रपितामहाः॥ इत्येव पार्वणत्रयमुद्दिश्य श्राद्धं कुर्यात्॥ न तु स्वमातृमातामहपार्वणोद्देशः॥ पितरि पितामहे च जीवति स्वसंस्कारे पितामहस्य मातृपितामहीप्रपितामह्य इत्याद्युद्देशः॥ एवं प्रपितामहेपि योज्यं॥ पितुर्मात्रादिजीवनेन तत्पार्वणलोप एव॥ तथा च येभ्य एव पिता दद्यादिति पक्षेस्यवर्गाद्यजीवनेन तत्पार्वणलोपइति द्वारलोपपक्षस्य च स्वसंस्कारे स्वापत्यसंस्कारभेदेन व्यवस्था सिद्धांतिनेति ज्ञेयं॥ केचित्तु पक्षद्वयस्यैच्छिको विकल्पो न तु व्यवस्थित इत्याहुः॥ एवं मृतपितृकस्य जीवन्मातृमातामहस्यापि पितृपार्वणेनैव नांदीश्राद्धसिद्धिर्ज्ञेया॥ समावर्त्तनस्य माणवककृक तृकत्वेपि तदंगभूतनांदीश्राद्धे पितुस्तदभावे ज्येष्ठभ्रात्रादेरधिकार इति केचित्॥ तत्र पिता पुत्रसमावर्तने स्वपितृभ्यो नांदीश्राद्धं कुर्यात्॥ पिता जीवत्पितृकश्चेत्कृतसंस्कारत्वात् द्वारलोपपक्षो युक्त इति भाति॥ माणवकपितुः प्रवासादिना असन्निधाने भ्रात्रादिर्माणवकस्य पितुर्मातृपितामहीप्रपितामह्य इत्याद्युच्चार्य श्राद्धं कुर्यात्॥ मृतपितृकमाणवकसमावर्तने तु पितृव्यभ्रात्रादिरस्य माणवकस्य मातृपितामहीत्याद्युच्चारयेत्॥ भ्रात्रादेरभावे स्वयमेव स्वपितृभ्यो दद्यात्॥ एवं जीवत्पितृकोपि पितुरसन्निधाने भ्रात्रादेरभावे पितुः पितृभ्यः स्वयमेव नांदीमुखं कुर्यात्॥ उपनयनेन कर्माधिकारस्य जातत्वात्॥

एवंविवाहेपिद्रष्टव्यं॥ मृतपितृकस्यचौलोपनयनादिकंपितृव्यमातुलादिःकुर्वन्नस्यसंस्कार्यस्यपितृपितामहेत्याद्युच्चार्यश्राद्धंकुर्यात् जीवतुःपितुरसन्निधानेनकुर्वन्मातुलादिरस्यसंस्कार्यस्यपितुर्जनकादीनुद्दिश्यकुर्यान्नतुसंस्कार्यस्यमृतानपिमात्रादीनितिसंक्षेपः॥ नांदीश्राद्धेपिंडदानंकुलधर्मानुसारेणवैकल्पिकं॥ पिंडेषुदधिमधुबदरद्राक्षामलकमिश्रणं॥ दक्षिणायांद्राक्षामलकानि॥ अथमातॄनसंकल्पः॥ सर्वत्रोच्चारेसंबंधनामगोत्रंवर्जयेत्॥ मालतीमल्लिकाकेतकीकमलानांमालादेयानतुरक्तपुष्पाणां॥ कुंकुमचंदनाद्यलंकृताःसर्वे॥ नांदीश्राद्धारंभेपाकांतरेणवैश्वदेवःसाग्निकानग्निकैःसर्वशाखिभिःकार्यः॥ द्वयोर्द्वयोर्विप्रयोर्युगपन्निमंत्रणं॥ भवद्भ्यांक्षणःक्रियतामोंतथाप्राप्नुतांभवंतौप्राप्नुवावेत्युक्तिः॥ शंनोदेवीत्यनु मंत्र्ययवानेवक्षिपेत्॥ यवोसिसोमदेवत्योगोसवेदेवनिर्मितः॥ प्रत्नवद्भिःप्रत्तःपुष्ट्यानांदीमुखान्पितॄनिमाँल्लोकान्प्रीणयाहिनःस्वाहानमइतिपित्र्येमंत्रः॥ द्विर्द्विर्गंधादिदानं॥ पाणिहोमोग्नयेकव्यवाहनायस्वाहासोमायपितृमतेस्वाहेति अत्रश्राद्धेनापसव्यंनतिलाःनचपितृतीर्थेनदानं॥ पावमानीशंवतीःशकुनिसूक्तंस्वस्तिसूक्तंचश्रावयेत्॥ मधुवाताइतितृचस्थानेउपास्मैगायतेतिपंचर्चः॥ अक्षन्नमीमदंतेतिच॥ तृप्तिप्रश्नस्थानेसंपन्नमिति॥ देवैरुचितमितिप्रश्नः॥ पूर्वाग्रेषुकुशेषुदूर्वासुवाएकस्यद्वौद्वौपिंडौ॥ अक्षय्यस्थानेनांदीमुखाःपितरःप्रीयंतां॥ स्वधावाचनस्थानेनांदीमुखान्पितॄन्वाचयिष्येइत्यादि॥ नस्वधांप्रयुंजीत॥ स्वमूषुवाजिनमितिविप्रविसर्जनं॥ केचिन्नांदीश्राद्धांतेवैश्वदेवोबह्वृचानामित्याहुः॥ नात्रश्राद्धांगतर्पणं॥ अत्राहिताग्निनापिंडदानंकार्यं॥ पितु

र्मात्रादिवर्गत्रयोद्देशेनश्राद्धेपितुर्मातामहीचैवतथैवप्रपितामहीत्यादिश्लोकपाठः॥द्वारलोपपक्षेयत्पार्वणलोपस्तत्पार्वणविषयश्लोकैकदेशलोपः॥ केवलमातृपार्वणेदेवानकार्याः॥ एताभवंतुसुमीनाइत्यूहः कार्यः॥ सांकल्पविधिनासंक्षिप्तनांदीश्राद्धप्रयोगः प्रयोगरत्नादौ द्रष्टव्यः॥ ॥इतिनांदीश्राद्धविचारः॥ ॥एवंस्वस्तिवाचनंकृत्वादक्षसंज्ञकविश्वेदेवयुतंचनांदीश्राद्धंगर्भाधानांगंकृत्वायथाशास्त्रं गर्भाधानसंस्कारःकार्यः॥आश्वलायनेनगृह्याग्नौप्राजापत्यंचरुंहुत्वाविष्णुंषड्वारंसकृत्प्रजापतिंचाज्येनहुत्वाजपोपस्थाननमस्करणादिकंकार्यं॥विष्णुर्योनिंजपेत्सूक्तंयोनिंस्पृष्ट्वात्रिभिर्व्रती॥गर्भाधानंततःकुर्यात्सुपुत्रोजायतेध्रुवं॥ एवंनेजमेषेत्यादिजपोपि॥सर्वथाहोमासंभवे ऽश्वगंधारससमुदीर्यातइतिमंत्रेणदक्षिणनासायामासिच्यो पगमनंकार्यं॥एवंगर्भाधानसंस्कारमकृत्वास्त्रीगमनेगर्भोत्पत्तौतत्प्रायश्चित्तंगोदानंकृत्वापुंसवनंकार्यं॥अथमैथुनांतेकृतौतुगर्भशंकित्वात्स्नानंमैथुनिनःस्मृतं॥अनृतौतुयदागच्छेच्छौचंमूत्रपुरीषवदित्युक्तरीत्याशौचंकृत्वाचामेत्॥आचमनंविनामूत्रपुरीषोत्सर्गेतु॥तैलाभ्यक्तस्त्वनाचांतःश्मश्रुकर्मणिमैथुने॥मूत्रोच्चारंयदाकुर्यादहोरात्रेणशुद्ध्यतीत्येकाहोपवासः॥स्त्रीणांतुनस्नानं॥शयनादुत्थितानारीशुचिःस्यादशुचिःपुमानित्युक्तेः॥इतिगर्भाधानाद्युपयोगिनिर्णयः॥एवंकृतेपिगर्भाधानेयदिगर्भोत्पत्त्यभावोमृतापत्यतावातदाप्रतिबंधकप्रेतोपद्रवनिवृत्त्यर्थंनारायणबलिर्नागबलिश्चकार्यः॥तत्रनारायणबलिःशुक्लैकादश्यांपंचम्यांश्रवणेवा॥कालांतरानुपलब्धेः॥ तत्प्रयोगःपरिशिष्टस्मृत्यर्थसारानुसारीकौस्तुभे॥ ॥

शुक्लैकादश्यांनदीतीरेदेवालयेवातिथ्यादिकीर्तनांतेमदीयकुलआदिवृद्धिप्रतिबंधकप्रेतस्यप्रेतत्वनिवृत्त्यर्थंनारायणबलिंकरिष्ये विधिना
स्थापितकुंभद्वये हेमादिमूर्तिमयोर्विष्णुंवैवस्वतंयमंचावाह्यपुरुषसूक्तेनयमायसोममितिचषोडशोपचारैः संपूजयेत् अत्रकेचित्कुंभ
पंचकेब्रह्मविष्णुशिवयमप्रेतान्पूजयंति तत्पूर्वभागेरेखायांदक्षिणाग्रकुशेषुशुंधंतांविष्णुरूपीप्रेतइतिदशस्थानेषुदक्षिण[illegible]स्थम
पोंऽनिनीयमधुघृततिलयुतान्दशपिंडान्काश्यपगोत्रदेवदत्तप्रेतविष्णुदैवतअयंतेपिंडइतिदक्षिणामुखः प्राचीनावीतिवामंजान्वा
च्यपितृतीर्थेनदद्यात् गंधादिभिरभ्यर्च्यप्रवाहणांतंकृत्वाविसर्जयेत् ॥ तस्यामेवरात्रौश्वः करिष्यमाणश्राद्धेक्षणः क्रियतामितिएकंत्री
न्पंचवाविप्रान्निमंत्र्योपोषितोजागरंकुर्यात् श्वोभूतेमध्याह्नेविष्णुंसंपूज्यविष्णुरूपंप्रेतंविष्णुब्रह्मशिवयमप्रेतान्वोद्दिश्यैकोद्दिष्टविधि
नापादप्रक्षालनादितृप्तिप्रश्नांतंकृत्वारेखाकरणाद्यवनेजनांतंतूष्णींकृत्वाविष्णवेब्रह्मणेशिवायसपरिवारयमायेतिचतुरः पिंडान्नाम
मंत्रैर्दत्त्वाविष्णुरूपंप्रेतंध्यायन्काश्यपगोत्रदेवदत्तविष्णुरूपप्रेतअयंतेपिंडइतिपंचमंपिंडंदत्त्वाअर्चनादिप्रवाहणांतेआचांतान्दक्षिणा
दिभिःसंतोष्यतेष्वेकस्मैगुणवतेप्रेतबुद्ध्यावस्त्राभरणादिदत्त्वाविप्रान्वदेत् भवंतःप्रेतायतिलोदकांजलिदानंकुर्वंत्विति तेचपवित्रपाण
यः कुशतिलतुलसीयुतंतिलांजलिंप्रेतायकाश्यपगोत्रायविष्णुरूपिणेअयंतिलांजलिरितिदद्युः विप्रान्वाचयेत् अनेननारायणबलिकर्म
णाभगवान्विष्णुरिमंदेवदत्तंप्रेतंशुद्धमपापमहंकरोत्विति विसृज्यस्नात्वाभुंजीतेति सिंधौतुकुंभपंचकेविष्णुब्रह्मशिवयमप्रेतेतिपं

चरुंपूजयेत् स्वर्णरूप्यताम्रलोहमयाश्चत्वारः प्रेतेदर्भमयः अग्निंप्रतिष्ठाप्यश्रपितचरुंनारायणायपुरुषसूक्तेनषोडशाहुतिभिर्हुत्वादश
पिंडांतेपुरुषसूक्ताभिमंत्रितशंखोदकेनप्रेतंप्रत्यृचंतर्पयेत् विष्ण्वादिचतुर्भ्योबलिंदद्यात् श्वोभूते एकोद्दिष्टविधिनाश्राद्धपंचकं
करिष्यइतिसंकल्प्यविप्रपंचकंपाद्यादिपिंडदानांतंतर्पणादिइतिविशेषउक्तः शेषंपूर्ववत्॥ ॥अथनागबलिः॥ ॥ सचदर्शे
पौर्णमास्यांपंचम्यामाश्लेषायुतनवम्यांवाकार्यः तत्रपर्षदंप्रदक्षिणीकृत्यनत्वातदग्रेगोवृषनिष्क्रयंनिधायसभार्यस्यममेहज
न्मनिजन्मांतरेवाजातसर्पवधदोषपरिहारार्थंप्रायश्चित्तमुपदिशंतुभवंतः सर्वेधर्मविवेक्तारइत्यादि॰ विप्रैश्चतुर्दशकृच्छ्रप्रायश्चित्ते
नामुकप्रत्याम्नायद्वारापूर्वोत्तरांगसहितेनाचरितेन तवशुद्धिर्भविष्यतीत्युपदिष्टेदेशकालौसंकीर्त्यपर्षदुपदिष्टंचतुर्दशकृच्छ्रप्राय-
श्चित्तममुकप्रत्याम्नायेनाहमाचरिष्यइतिसंकल्प्यवपनादिविधिनातदाचरेत् वपनासंभवेद्विगुणःकृच्छ्रप्रत्याम्नायः सर्पवधदोषप
रिहारार्थंइमंलोहदंडंसदक्षिणंतुभ्यमहंसंप्रददइतिदत्वागुर्वनुज्ञांलब्ध्वागोधूमव्रीहितिलान्यतमपिष्टेनसर्पाकृतिंकृत्वाशूर्पेनिधा
यसर्पंप्रार्थयेत् एहिपूर्वमृतःसर्पअस्मिन्पिष्टेसमाविश संस्कारार्थमहंभक्त्याप्रार्थयामिसमाहितः॥ आवाहनादिषोडशोप
चारैःसंपूज्यनत्वाभोसर्पइमंबलिंगृहाणममाभ्युदयंकुर्वितिबलिंदत्वापादौप्रक्षाल्याचामेत् देशकालौसंकीर्त्यसभार्यस्यममेहजन्म
निजन्मांतरेवाज्ञानादज्ञानाद्वाजातसर्पवधोत्थदोषपरिहारार्थंसर्पसंस्कारकर्मकरिष्येइतिसंकल्प्यस्थंडिलेग्निंप्रतिष्ठाप्यध्यात्वास्मि-

सर्पसंस्कारहोमकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये चक्षुषी आज्येनेत्यंते ऽग्नावग्निंवायुंसूर्यं आज्येनसर्पसुखेप्रजापतिमाज्येनाज्य
शेषेणसर्पसद्योयस्ये इतिसमिधावाधायाग्नेराग्नेयदिशिप्रोक्षितभूमौचितिंकृत्वाग्निंचितिंचपरिसमुह्याग्नेयायदर्भैः प
रिस्तीर्यपरिषिच्यषट्पात्रासादनादिचक्षुषीहुत्वासर्पाचित्वामारोप्यजलंश्योचनंचस्नूत्वाग्नौभूः स्वाहाअग्नयइदमित्यादिव्या
हृतीर्हुत्वासमस्तव्याहृतिभिश्चतुर्थीसर्पसुखेजुहुयात् आज्यशेषंस्रुवेणैवसर्पदेहेनिर्षिंचेत् नात्रस्विष्टकृदादिशेषं चमस
जलैःसमस्तव्याहृत्यासर्पपाणिनामोक्ष्य अग्नेरक्षाणोवसिष्ठोऽग्निर्गायत्री सर्पायाग्निदानेवि॰ अग्नेरक्षाणोऋक् अथोपस्थानं न
मोअस्तुसर्पेभ्यो येकेचपृथिवीमनु येअंतरिक्षेयेदिवितेभ्यःसर्पेभ्योनमः येदोरोचनेदिवोयेवासूर्यस्यरश्मिषु येषामप्सुसदःकृ
तंतेभ्य॰ याइषवोयातुधानानांयेवावनस्पतीँरनु येवावटेषुशेरतेतेभ्यः॰ त्राहित्राहिमहाभोगिन्सर्पोपद्रवदुःखतः संततिं
देहिमेपुण्यांनिर्दुष्टांदीर्घदेहिनीम् प्रपन्नंपाहिमांभक्त्याकृपालोदीनवत्सल ज्ञानतोऽज्ञानतोवापिकृतःसर्पवधोमया जन्मांतरेत
थैतस्मिन्नपूर्वैरथवाविभो तत्पापंनाशयाक्षिप्रमपराधंक्षमस्वमे इतिसंप्रार्थ्यनागेंद्रं स्नात्वागत्यततःपुनः व्याहृतिभिःक्षीराज्ये
नाग्निंसंप्रोक्ष्यहुतेसर्पेजलेनाग्निंसिंचेत् यज्ञोपवीतिनासर्वंसर्पसंस्कारकर्मतु नास्थिसंचयनंकुर्यात् स्नात्वाचम्यगृहंव्रजेत् सप्ता
र्यस्यकर्तुस्त्रिरात्रमाशौचंब्रह्मचर्यंचकार्यम् चतुर्थेऽहनिसचैलंस्नात्वाघृतपायसभक्ष्यैरष्टौविप्रान्भोजयेत् तद्यथा सर्पस्वरू

पिणेब्राह्मणायइदंपाद्यम् अनंतस्वरूपिणे॰ शेषस्वरूपिणे॰ कपिलस्वरूपिणे॰ नागस्वरू॰ कालिकस्वरू॰ शंखपालस्वरू॰ भूध
रस्वरू॰ इत्यष्टसकृद्दत्वास्वपादौप्रक्षाल्याचम्यसर्पस्वरूपिणेब्राह्मणायइदमासनंआस्यतां एवमनंतादिषु ततःसर्पस्थानेक्षणः
क्रियतामित्यादि ओंतथाप्राप्नोतुभवान्प्राप्नुवानि भोसर्पइदंतेगंधं एवंअनंतादिषु एवंपुष्पधूपदीपवस्त्रादिदत्वाअन्नंपरिवि
ष्यप्रोक्ष्यसर्पायइदमन्नंपरिविष्टंपरिवेक्ष्यमाणंचदत्तंदास्यमानंचातृप्तेरमृतरूपेणस्वाहासंपद्यतांनमम एवमनंतादिभ्योपिआ
चांतेषुभोसर्पअयंतेबलिरित्यादिनाममंत्रैर्बलिदानं तेषुपिंडेषुवस्त्रादिपूजाचकार्या इदमपिसर्वंसव्येनैवविप्रेभ्यस्तांबूलदक्षिणादिदत्वा
आचार्यंसंपूज्यकलशेसुवर्णनागमावाहनादिषोडशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ब्रह्मलोकेचयेसर्पाःशेषनागपुरोगमाः नमोस्तुतेभ्यःसुप्री
ताःप्रसन्नाःसंतुतेसदा विष्णुलोकेचयेसर्पावासुकिप्रमुखाश्चये नमोस्तु॰ रुद्रलोकेचयेसर्पास्तक्षकप्रमुखास्तथा नमोस्तु॰ खांडवस्य
तथादाहेस्वर्गंयेचसमाश्रिताः नमोस्तु॰ सर्पसत्रेचयेसर्पाआस्तिकेनचरक्षिताः नमोस्तु॰ मलयेचैवयेसर्पाःकर्कोटप्रमुखाश्चये न
मोस्तु॰ धर्मलोकेचयेसर्पावैतरण्यांसमाश्रिताः नमो॰ येसर्पाःपार्वतीयेषुदरीसंधिषुसंस्थिताः नमो॰ ग्रामेवायदिवारण्येयेसर्पाःप्रच
रंतिहि नमो॰ पृथिव्यांचैवयेसर्पायेसर्पाबिलसंस्थिताःनमो॰ रसातलेचयेसर्पाअनंताद्यामहाबलाः नमो॰ एवंस्तुत्वादेशकालौसंकी- १०
र्त्यकृतस्यसंस्कारकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थमिमंहेमनागंसकलशंसवस्त्रंसदक्षिणंतुभ्यमहंसंप्रददेनमम अनेनसुवर्णनागदानेनानं

सर्प

तादयोनागदेवताः प्रीयंताम् आचार्यायगोदानं यस्यस्मृत्याच० मयाकृतंसर्पसंस्काराख्यंकर्मतद्भवतांविप्राणांवचनात्परमेश्वरप्रसा
दात्सर्वंपरिपूर्णमस्तु तथास्त्वितितेब्रूयुः ब्राह्मणांस्तोषयेत् सांगतार्थंब्राह्मणान्भोजयेत् कृत्वासर्पस्यसंस्कारमनेनविधिनानरः
विरोगोजायतेक्षिप्रंसंततिंलभतेशुभाम्॥ ॥इतिसर्पबलिः॥ ॥एवंपुत्रोत्पत्त्यसिद्धौकर्मविपाकग्रंथोक्तहरिवंशश्रवणविधानंकु
र्यात् तत्रषडब्दंचतुरब्दंसार्धाब्दंअब्दंवाप्रायश्चित्तंकृत्वा कार्यम् तत्रत्रिंशत्कृच्छ्रात्मकोब्दः कृच्छ्रस्तुद्वादशदिनसाध्यः तथाहि
प्रथमेदिनेमाध्यान्हेहविष्यस्यैकभक्तस्यषड्विंशतिर्ग्रासाभोक्तव्याः द्वितीयेहनिनक्तंद्वाविंशतिर्ग्रासाः तृतीयेअयाचितस्यचतु
र्विंशतिर्ग्रासाः चतुर्थेहनिनिरशनम् अयंपादकृच्छ्रः कथंचित्त्रिगुणीकृतोयंप्राजापत्यःकृच्छ्रः एकभक्तनक्तायाचितद्व्यो
पवासद्वयैरर्धकृच्छ्रः यद्वा त्र्यहमयाचितंत्र्यहमुपवासइत्यर्धकृच्छ्रः एकभक्तनक्तायाचितोपवासैःकथंचित्त्रिगुणैःपादोनकृ
च्छ्रः एषुनवदिनेषुभोजनप्राप्तिस्तत्रग्रासनियमंत्यक्त्वापाणिपूरान्नभोजनेअतिकृच्छ्रः एकग्रासपर्याप्तस्यप्राणधारणपर्याप्तस्यवा
दुग्धस्यएकविंशतिदिनेषुभक्षणेकृच्छ्रातिकृच्छ्रः एकदिनेसकुशोदकमिश्रपंचगव्याशनंएकउपवासइतिद्वैरात्रिकःसांतपनकृच्छ्रःपं
चगव्यकुशोदकानाममिश्राणामेकैकस्यैकैकदिनेअशनमेकउपवासइतिसप्ताहसाध्योमहासांतपनः त्र्यहंमिश्रितपंचगव्याशने
यतिसांतपनम् तप्तानांघृतदुग्धजलानामेकैकस्यत्रिदिनेपानमुपवासत्रयंतप्तकृच्छ्रः शीतानांपानेशीतकृच्छ्रः द्वादशाहोपवासेनपराककृच्छ्रः

यद्वा तप्तानांघृतादीनामेकैकदिने ऽशनंचतुर्थउपवासइतिदिनचतुष्टयसाध्यस्तप्तकृच्छ्रः शुक्लपक्षेप्रतिपदादितिथिषुमयूरांडप्र
मानैकैकग्रासान्वर्द्धयेत् पूर्णमास्यांपंचदशग्रासाः क्षयेचतुर्दशवृद्धौषोडशसंपद्यंते कृष्णपक्षेएकैकग्रासह्रासेनअमायामुपवास
इतिमाससाध्यंयवमध्यसंज्ञंचांद्रायणं कृष्णपक्षेप्रतिपदिचतुर्दशग्रासान्भुक्त्वाएकैकग्रासह्रासेनदर्शेअनशनंशुक्लेवृद्धिरितिकृष्णादि
शुक्लांतंपिपीलिकामध्यचांद्रायणम् कृच्छ्रचांद्रायणादेःत्रिकालस्नानग्रासाभिमंत्रणादिविधियुतःप्रयोगःप्रायश्चित्तप्रकरणेज्ञेयः
अतिकृच्छ्रादिलक्षणंप्रसंगादत्रोक्तम् अब्दगणनातुप्राजापत्यकृच्छ्रैरेव॥ अथप्रत्याम्नायाः ॥तत्रप्राजापत्यप्रत्याम्नायाः दश
सहस्रगायत्रीजपः १ गायत्र्यासहस्रंतिलहोमः २ कश्चित्सहस्रंव्याहृत्यातिलहोमउक्तः ३ शतद्वयंप्राणायामः द्वादशब्राह्मणभोज
नम् ४ यावत्केशशोषणंविरम्यतीर्थेद्वादशस्नानानि ५ वेदसंहितापारायणं ६ योजनयात्रा ७ द्वादशसहस्रनमस्काराः ८ द्वात्रिंशदुत्तर
शतंप्राणायामान्कृत्वाअहोरात्रमुपोषितःप्राङ्मुखस्तिष्ठेत् ९ गोमूत्रेणयावकभक्षणेऐकाहिककृच्छ्रम् १० कश्चिद्रुद्रैकादशानी
जपात्कृच्छ्रमाह ११ पावकेष्टिः १२ पावमानेष्टिः १३ षडुपवासाः प्राजापत्यप्रत्याम्नायाः १४ एकविप्रभोजनमुपवासस्यअत्यशक्तौ
सहस्रगायत्रीजपोद्वादशप्राणायामावेतिस्मृत्यर्थसारे १५ प्राजापत्येष्वशक्तस्तुधेनुंदद्यात्पयस्विनीम् धेनोरभावेनिष्कंस्यात्तदर्ध
पादमेववा अशीतिगुंजात्मकःकर्षः चत्वारः कर्षानिष्कंनिष्कार्धनिष्कपादान्यतमप्रमाणंहेमरौप्यंवाधेनुमौल्यंवादेयं अत्यशक्तौ

न निष्कपादार्धरजतं तत्सम धान्यादि वा देयम् अतिकृच्छ्रे गोद्वयं सांतपने गोद्वयं पराके तप्तकृच्छ्रे च गोत्रयं कृच्छ्रातिकृच्छ्रे गवां चतुष्टयं वा मासं पयोव्रते यावकव्रते मासोपवासे पंच गावः मासं गोमूत्रयावकव्रते षड्गावः चांद्रायणेऽष्टौ पंच च तस्मात्तिस्रो वा गावः॥ ॥

अथ प्रायश्चित्तप्रयोगः॥ ॥ सचैलं स्नात्वा शक्तौ क्लिन्नवस्त्रः पर्षदग्रे गोवृषप्रत्याम्नायं निष्कादिप्रमाणं ब्रह्मदंडं निधाय साष्टांगं प्रणम्य पर्षदं प्रदक्षिणीकुर्यात् सर्वधर्मविवेक्तारो गोप्तारः सकला द्विजाः मम देहस्य संशुद्धिं कुर्वंतु द्विजसत्तमाः मया कृतं महाघोरं ज्ञातमज्ञातकिल्बिषम् प्रसादः क्रियतां मह्यं शुभानुज्ञां प्रयच्छथ पूज्यैः कृतः पवित्रोहं भवेयं द्विजसत्तमाः ममानुगृण्हंतु भवंत इति वदेत् विप्रैः किं ते कार्यं मिथ्या मा वादीः सत्यमेव वदेति पृष्टः स्वपापं ख्यापयेत् मया मम पत्न्या वा इह जन्मनि जन्मांतरे वा अनपत्यत्वमृतापत्यत्वादिनिदानभूतबालघातविप्ररत्नापहारादि दुरितं कृतं तस्य नाशाय करिष्यमाणे हरिवंशश्रवणादौ कर्मविपाकोक्तविधाने अधिकारार्थं दीर्घायुष्मत्पुत्रादिसंततिप्राप्तये प्रायश्चित्तमुपदिशंतु भवंत इति प्रार्थयेत् ते च पापिना पूजिता अनुवादकाग्रे षडब्दं त्र्यब्दं सार्धाब्दान्यतमप्रायश्चित्तेन पूर्वोत्तरांगसहितेनाचरितेन तव शुद्धिर्भविष्यति तेन त्वं कृतार्थो भविष्यसीति वदेयुः अनुवादकः पापिनं वदेत् ततः कर्ता ओमित्यंगीकृत्य पर्षदं विसृज्य देशकालौ संकीर्त्य सभार्यस्य मम एतज्जन्मजन्मांतरार्जितानपत्यत्वमृतापत्यत्वादिनिदानभूतबालघातविप्ररत्नापहारादिजन्यदुरितसमूलनाशककर्मविपाकोक्तविधिनाधिकारसिद्धिद्वारा दीर्घायुष्मद्बहुपुत्रादिसंततिप्राप्तये षडब्दं त्र्यब्दं

यानिकानिच पापानि ब्रह्महत्यासमानिच॥ केशानाश्रित्यतिष्ठंति
तस्मात्केशान्वपाम्यहं

सार्धाब्दंवाप्रायश्चित्तंपूर्वोत्तरांगसहितममुकप्रत्याम्नायेनाहमाचरिष्येइतिसंकल्प्यादिनांतेकेशनखरोमादिवापयित्वास्नात्वा॰आयुर्बलं
यशोवर्चःप्रजाःपशुवसूनिच ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वंनोदेहिवनस्पते इतिविहितकाष्ठेनदंतधावनंकुर्यात् ततोदशस्नानानि ततोभस्म
स्नानं ईशानायनमइतिशिरसि तत्पुरुषायनमइतिमुखे अघोरायनमइतिहृदये वामदेवायनमोगुह्ये सद्योजातायनमःपादयोः प्रणवेनस
र्वांगेभस्मनाविलिंपेत् ईशानादिपादोपेतैर्मंत्रैर्वाभस्मलेपः॥ ॥अथगोमयस्नानम्॥ ॥गोमयमादाय प्रणवेनदिक्षुदक्षिणभागंतीर्थे
चोत्तरभागंप्रक्षिप्यशेषंमानस्तोकइतिअभिमंत्र्यगंधद्वारामितिसर्वांगमालिप्यहिरण्यशृंगमितिद्वाभ्यांप्रार्थ्ययाःप्रवतइतितीर्थेअ
भिमृश्यस्नात्वाद्विराचामेत्॥ ॥अथमृत्तिकास्नानं॥ ॥अश्वक्रांतेरथक्रांतेविष्णुक्रांतेवसुंधरे शिरसाधारयिष्यामिरक्षस्वमांपदेपदे इ
तिमृत्तिकामभिमंत्र्यउद्धृतासिवराहेणकृष्णेनशतबाहुना मृत्तिकेहरमेपापंयन्मयादुष्कृतंकृतम् इतितामादाय नमोमित्रस्येतिसू
र्यायप्रदर्श्यगंधद्वारामितिमंत्रेणस्योनापृथिवीतिमंत्रेणवाइदंविष्णुरितिवाशिरःप्रभृत्यंगानिविलिंपेत् द्विराचामेत्॥ ॥ अथवारिस्नानं
आपोअस्मानित्युक्त्वाभास्कराभिमुखस्थितः इदंविष्णुर्जपित्वाचमतिस्रोतोनिमज्जति ततःपंचगव्यकुशोदकैःसमंत्रकैः पृथक्पृथक्
स्नात्वास्नानांगतर्पणादिकुर्यात् विष्णुश्राद्धंपूर्वांगगोप्रदानंचकृत्वाग्निंप्रतिष्ठाप्यपंचगव्यहोमंव्याहृतिभिरष्टोत्तरशतंअष्टाविंशतिवाऽऽ
ज्यहोमंचकृत्वाव्रतंगृहीष्यइतिविप्रान्प्रार्थ्यहुतशेषंपंचगव्येनप्रणवेनपिबेत् सुखप्रायश्चित्तकृच्छ्रान्संकल्पानुसारेणानुष्ठाय-

व्याहृत्याज्यहोमे विष्णुश्राद्धगोदानानि पूर्ववत्कुर्यात् आज्यहोमे पंचगव्यहोमे च इध्माधानादिस्थालीपाकांतकर्तव्यतां केचिन्नेच्छंति व्याहृत्याज्यहोमे पापापहं महाविष्णुर्देवतेति केचित् पंचगव्यविधिस्तु ताम्रे पालाशे वा पात्रे ताम्रायां गोमूत्रं अष्टमाषप्रमाणं गायत्र्यादाय गंधद्वारामिति श्वेतगोशकृत् षोडशमाषमादाय आप्यायस्वेति पीतगोक्षीरं द्वादशमाषं दधिक्राव्ण इति नीलगोदधि दशमाषं तेजोसि शुक्रमसीति कृष्णगोघृतमष्टमाषमादाय तत्र देवस्य त्वेति कुशोदकं चतुर्माषं प्रक्षिप्य प्रणवेनालोडयेत् अत्र माषः पंचगुंजात्मकः तत्सप्तपत्रैः साग्रैः कुशैर्जुहुयात् इरावतीति पृथ्वीं १ इदं विष्णुरिति विष्णुं २ मानस्तोकेति रुद्रं ३ शन्नोदेवीत्यपः ४ ब्रह्मजज्ञानमिति ब्रह्माणं वा अग्निं सोमं वनाम्भागायत्र्या सूर्यं प्रजापतेनत्वदिति समस्तव्याहृतिभिर्वा प्रजापतिं प्रणवेन प्रजापतिं अग्निं स्विष्टकृतं च नाम्नेत्येताः पंचगव्येन अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं चेति वा महाविष्णुं वा आज्येनाष्टाविंशतिसंख्याहुतिभिरित्यन्वाधानं स्त्रीशूद्राणां होमो न कार्यः केचिद्ब्राह्मणद्वारा होमः कार्य इत्याहुः स्त्रीशूद्राणां पंचगव्यपाने विकल्प इति महार्णवः स्त्रीशूद्रौ विप्रैः पंचगव्यं कारयित्वा तूष्णीं पिबत इति स्मृत्यर्थसारः अयं प्रायश्चित्तविधिः कृच्छ्रन्यूनप्रायश्चित्तेषु न कार्यः कृच्छ्रप्रभृतिषु सर्वत्र प्रायश्चित्तेष्वनुष्ठेयः एवं कृच्छ्राद्यनुष्ठाय सूर्यारुणसंवादमहार्णवादिकर्मविपाकग्रंथोक्तं हरिवंशश्रवणादिकर्म कुर्यात् तत्र शुभे दिने देशकालौ संकीर्त्य अनेकजन्मार्जितानपत्यत्वमृतापत्यत्वादिनिदानभूतबालघातनिक्षेपापहरणविप्ररत्नापहरणादिजन्यदुरितसमूलनाशद्वारा दीर्घायुष्मद्बहुपुत्रादिसंततिप्राप्तिकामो हरिवंशं श्रोष्यामि

ध·सिं·पू· १३ इत्येकस्य कर्तृत्वे दंपत्योः कर्तृत्वे श्रोष्यावइति संकल्प्य गणेशपूजनस्वस्तिवाचननांदीश्राद्धानि विनायकशांतिं च कृत्वा हरिवंशश्रवणार्थं श्रावयि प·३
तारमेकं त्वां वृण इति विप्रं वृत्वा वस्त्रालंकारैः पूजयेत् वाचकं प्रत्यहं पायसादिना भोजयेत् दंपती प्रतिदिनं त्रायंतामित्यादिवैदिकैः कृत्रा
त्वामित्यादिपौराणैश्च मंत्रैः कृतस्नातावलंकृतौ तदेकचित्तौ शृण्वंतौ तैलतांबूलक्षौरमैथुनखट्वाशयनानि यावत्समाप्तिवर्जयंतौ हवि
ष्यं भुंजीयातां अंते वाचकाय गां सुवर्णत्रयमेकं वा सुवर्णं दक्षिणां दत्वा प्रत्यवरोहमंत्रेण सहस्रं तिलाज्यं हुत्वा शतं विप्रान् चतुर्विंशति मिथुनानि
वा पायसेन भोजयेदिति हरिवंशश्रवणप्रयोगः अथ विधानांतराणि सौवर्णबालकं कृत्वा दद्याद्दोलासमन्वितं अथवा वृषभं दद्याद्वि
प्रोद्वाहनमेव वा महारुद्रजपो वापि लक्षपद्मैः शिवार्चनं स्वर्णधेनुः प्रदातव्या सवत्सा वा यथाविधि घृतकुंभप्रदानं वा संक्षेपादिदमीरि
तं अथवा प्रत्यहं पार्थिवलिंगपूजां कृत्वा अभिलाषाष्टकजपं संवत्सरं कुर्यात् अभिलाषाष्टकस्तोत्रं कौस्तुभे ज्ञेयं एवमपि फलाप्राप्तौ
दत्तपुत्रो ग्राह्यः अथ दत्तके ग्राह्याग्राह्यविचारः ब्राह्मणानां सोदरभ्रातृपुत्रो मुख्यत्वात्प्रथमं ग्राह्यः तदभावे सगोत्रसपिंडो यः कश्चि
त्सापत्नभ्रातृपुत्रो वा तदभावे त्वसगोत्रसपिंडो मातुलकुलजः पितृष्वस्रादिकुलजः तदभावे तु असपिंडः समानगोत्रः तदभावे तु अ
सपिंडः पृथक्गोत्रोपि असगोत्रसपिंडेषु भागिनेयदौहित्रौ वर्ज्यौ एवं विरुद्धसंबंधापत्यापुत्रबुध्यनर्हो मातुलोपि न ग्राह्यः अत एव १३
सगोत्रसपिंडेषु भ्राता पितृव्यो वा न ग्राह्यः विप्रादीनां वर्णानां समानवर्ण एव तत्रापि देशभेदप्रयुक्तगुर्जरत्वांध्रत्वादिना समानजातीय एव स

वेऽपिसभ्रातृकएवग्राह्यः तत्रापिज्येष्ठपुत्रोनग्राह्योनदेयः शूद्रस्यदौहित्रभागिनेयावपिग्राह्यौ अत्रमूलं भ्रातृणामेकजातानामेकश्चेत्पुत्र
वान्भवेत् सर्वेतेतेनपुत्रेणपुत्रिणोमनुरब्रवीत् अनेनवचनेनेनापुत्रस्यलोकोस्तिजायमानोवै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा जायतइत्या
दिशास्त्रबोधितस्याप्रजत्वप्रयुक्तदोषस्यनिवृत्तिर्विधिना अस्वीकृतेनापिभ्रातृपुत्रेणापितृव्यस्यभवतीतिबोध्यते अतःपुत्रसदृशत्वात्
ग्राह्येषुमुख्यइति ज्ञाप्यते मुख्याभावेतत्सदृशः प्रतिनिधिरितिन्यायात् नचास्मादेववाक्याद्विधिवत्प्रतिग्रहंविनैवतस्यपुत्रत्वमितिशं
क्यं तथासतिऔरसदत्तकादिद्वादशविधपुत्रवदेतस्यपत्नीतः पूर्वमेवधनहारित्वपिंडदत्वौचित्येनपत्नीदुहितरश्चैवपितरौभ्रातरस्तथा
तत्सुतागोत्रजाबंधुरितितत्क्रमवाक्येभ्रात्रनंतरंभ्रातृसुतनिवेशानुपपत्तेः तस्मात्पत्नीतः पूर्वंमदीयपिंडदानधनग्रहणेधिकारीकश्चि
त् भवत्वितिकामनायांविधिवत्स्वीकृतएवतथाधिकारीभवतिनान्यथा तादृशकामनायास्त्वभावेतुपितृऋणापाकरणादिपारलौकिक
मात्रार्थंदत्तपुत्रोनग्राह्यः भ्रातृपुत्रेणैवतत्सिद्धेरित्येववचनतात्पर्यं क्वचिद्देशेवैदिकविधिंविनापिदातृगृहीतृसंमतिराजपुरुषाद्यनु
मत्यादिलौकिकव्यापारमात्रेणोपनयनादिसंस्कारकरणमात्रेण सगोत्र चैसपिंडेषुपुत्रत्वसिद्धिव्यवहारोदृश्यते तत्रमूलंनोपलभ्यते सर्वासामेक
पत्नीनामेकाचेत्पुत्रिणीभवेत् सर्वास्तास्तेनपुत्रेणपुत्रिण्योमनुरब्रवीत् इतिवचनंतुसापत्नपुत्रस्यागृहीतस्यापिपुत्रत्वपिंडदानाद्यधि
कारित्वविधायकं तेनएकसपत्न्याः सपुत्रत्वेअन्यसपत्न्यापुत्रोनग्राह्यः दौहित्रोभागिनेयश्चशूद्राणांविहितःसुतः ब्राह्मणादित्रयेना

त्तिभागिनेयस्ततः क्वचित् नत्वेवैकंपुत्रंदद्यात्प्रतिगृह्णीयाद्वेतिनज्येष्ठंपुत्रंदद्यादितिच अत्रौरसानेकपुत्रेणापुत्रदानंकार्यमितिविधीय
ते तेनपूर्वदत्तकोगृहीतः ततऔरसोजातस्तादृशानेकपुत्रेण दत्तक एकश्चौरसोवानदेयः सधवयास्त्रियापत्युरनुज्ञया
पुत्रोगृहीतव्योदातव्यश्च भर्त्रनुज्ञाभावेतुनग्राह्योनदेयः एवंविधवयापिस्त्रियात्वयापुत्रः स्वीकार्यइत्युक्ता भर्तरिमृतेग्राह्यः
स्यष्टमीदृशानुज्ञाभावेभर्तृजीवनदशायांतन्मरणोत्तरं आसन्नसुखाद्वापुत्रस्वीकारविषयकभर्त्रभिप्रायंज्ञातवत्यापिग्राह्यइतिसर्वसंम
तं एतदुभयविधभर्त्रनुज्ञाभावेपितच्छास्त्रात् नित्यकाम्यव्रतादिधर्माचरणइवपुत्रप्रतिग्रहेऽपिनापुत्रस्यलोकोऽस्तीत्यादिसामान्यशा
स्त्रादेवंविधवाया अधिकारः नस्त्रीपुत्रंदद्यात्प्रतिगृह्णीयाद्वान्यत्रभर्त्रनुज्ञानादितिवसिष्ठवाक्यंतुभर्त्रनुज्ञारहितांप्रतिपुत्रप्रतिग्रहा
भ्यनुज्ञापरंनतुपुत्रग्रहणनिषेधपरं शास्त्रप्राप्तनिषेधायोगात् अतस्तादृशास्त्रियाः पुत्रग्रहप्रतिबंधेनवृत्तिलोपपिंडविच्छेदादि
कुर्वन्नरकभाग्भवति योब्राह्मणस्य वृत्तौतुप्रतिकूलंसमाचरेत् विड्भुजांतुकृमीणांस्यादितिशास्त्रादितिकोस्तुभेविचारः स्त्रीभिःपु
त्रस्वीकारेव्रतादिवद्विप्रद्वाराहोमादिकंकार्यं एवंशूद्रेणापि विप्रः शूद्राद्दक्षिणामादायवैदिकमंत्रैस्तदीयहोमादिकरोति तत्रशू
द्रः पुण्यफलभाग्भवति किंतुविप्रस्यैवप्रत्यवायः पुत्रंप्रतिगृह्यगृहीत्रौजातकर्माद्याश्चूडाद्यावासंस्काराः कार्याइतिमुख्यपक्षः
असंभवेसगोत्रसपिंडेषुकृतोपनयनोपिविवाहितोपिदत्तकोभवति असंजातपुत्रएवंविवाहितोग्राह्यइतिमेभाति असपिंड

सगोत्रेषुकृतोपनयनएवेत्यपिभाति भिन्नगोत्रस्तुअकृतोपनयनएवग्राह्यः केचित्तुकृतोपनयनोपिभिन्नगोत्रोग्राह्य इत्याहुः   इ
तिग्राह्याग्राह्यविवेकः   अथऋग्वेदिनांपुत्रप्रतिग्रहप्रयोगः पूर्वेद्युः कृतोपवासः पवित्रपाणिः प्राणानायम्यदेशकालौसंकी
र्त्य ममात्मजत्वप्रयुक्तपैतृकऋणापाकरणपुन्नामनरकत्राणद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंशौनकोक्तविधिनापुत्रप्रतिग्रहंकरिष्ये तदंगत्वेन
स्वस्तिवाचनंआचार्यवरणंविष्णुपूजनमन्नदानंचकरिष्ये आचार्यमधुपर्कांतेविष्णुंसंपूज्यब्राह्मणादिभोजनंसंकल्पयेत् आचार्यः यजमानानु
ज्ञयापुत्रप्रतिग्रहांगत्वेनविहितंहोमंकरिष्येइतिसंकल्प्यअग्निंप्रतिष्ठाप्यचक्षुषीआज्येनेत्यंतमुक्त्वासकृदग्निं सूर्यांसावित्रींषड्वारंचरुणाअग्निंवा
युंसूर्यंप्रजापतिंचाज्येनशेषेणस्विष्टकृतमित्याद्यन्वाधाय अष्टाविंशतिमुष्टीस्तूष्णींनिरूप्यतथैवप्रोक्ष्याज्योत्पवनांतंकुर्यात् दातारंगत्वा
एत स्मै पुत्रंदेहीतियाचयेत् दातादेशकालौसंकीर्त्यश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंपुत्रदानंकरिष्येइतिसंकल्प्य गणपतिपूजनांतेप्रतिग्रहीतारंयथाश
त्यासंपूज्य येयज्ञेतिपंचानांनाभानेदिष्ठोमानवोविश्वेदेवास्त्रिष्टुप् पंचम्यनुष्टुप् पुत्रदानेविनियोगः येयज्ञेनेति ऋक् पंचकांते इमं
पुत्रंतवपैतृकऋणापाकरणपुन्नामनरकत्राणसिध्यर्थं आत्मनः श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंतुभ्यमहंसंप्रददेनमम प्रतिगृण्हातुपुत्रं
भवान् इतिप्रतिगृहीतृहस्तेजलंक्षिपेत् ग्रहीतादेवस्येतिहस्तद्वयेप्रतिगृह्यस्वांकेउपवेश्य अंगादंगात्संभवसीति मंत्रेण
मूर्धनिजिघ्रेत् वस्त्र कुंडलाद्यलंकृतंगीतवाद्यैः स्वस्तिमंत्रैश्चस्वगृहमानीयपादौप्रक्षाल्याचम्याचार्यदक्षिणतःस्वयंस्वदक्षि

णेभार्योत्संगेपुत्रइत्युपविशेत् आचार्योबर्हिरासादनाद्याज्यभागांतेचरूमवदाय यस्त्वाहृदेतिद्वयोरात्रेयोवसुश्रुतोग्निस्त्रिष्टुप् पुत्रप्रति
ग्रहांगहोमेविनियोगः यस्त्वाहृदेतिऋक्द्वयेनैकमेवावदानंजुहुयात् यजमानोग्नय॰ तुभ्यमग्नेपर्यवहन्त्सूर्यासावित्रीसूर्यासावि
त्र्यनुष्टुप् ॐ तुभ्यमग्ने॰ सूर्यासावित्र्याइदं॰ सोमोददर्दितिपंचानांसूर्यासावित्री अनुष्टुभौजगतीत्रिष्टुबनुष्टुप् ॐ सोमोददत् ऋक्
५ पंचस्वपिसूर्यासा॰ एवंसप्तचर्वाहुतीर्हुत्वाज्यंव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वास्विष्टकृदादिसमाप्याचार्यायधेनुंदत्वाविप्रान्भो
जयेत् अथयजुर्वेदिनांबोधायनोक्तरीत्याप्रयोगः तत्रराज्ञःशिष्टानांबंधूनांचानुमतिंलब्ध्वासंकल्पादिआचार्यपूजनां
तंप्राग्वत्कुर्यात् ब्राह्मणभोजनसंकल्पांतेआचार्योदेवयजमानोल्लेखनादिआप्रणीतान्यःकुर्यात् ग्रहीतादातुःसमक्षंगत्वापु
त्रंमेदेहीतिस्वयमेवभिक्षेत् दाताददामीत्याह दातुःसंकल्पादिपुत्रदानांतंपूर्ववत् ग्रहीताधर्मायत्वागृण्हामिसंतत्यैत्वागृण्हा
मीतिपरिगृह्यैनंपुत्रंवस्त्रकुंडलांगुलीयकैरलंकुर्यात् आचार्यःकुशामयंबर्हिःपालाशमिध्मंचसंपाद्यपरिधानप्रभृति अग्निमुखंकृत्वा
चरुश्रपणासादनांतेपूर्वांगहोमंकृत्वायस्त्वाहृदाकीरिणेतिपुरोनुवाक्यामुक्त्वायस्मैत्वंसुकृतेइतियाज्ययाहुत्वाव्यस्तसमस्तव्याहृतीर्हु
त्वास्विष्टकृदादिकुर्यात् आचार्यायदक्षिणावस्त्रकुंडलांगुलीयकंदद्यादितिपरगोत्रोत्पन्नदत्तकस्योपनयनमात्रेपालकगोत्रेणकृतेउपनयनो
त्तरंमतिग्रहेयादत्तकेनाभिवादनश्राद्धादिकर्मसुगोत्रद्वयोच्चारःकार्यः चूडादिसंस्कारेपालकेनकृतेपालकैकगोत्रएवविवाहेतुसर्वदत्तके

नजनकपालकयोरुभयोरपिपित्रोर्गोत्रप्रवरसंबंधिनीकन्यावर्जनीया नात्रसाप्तपुरुषं पांचपुरुषमित्येवंपुरुषनियमउपलभ्यते सापिंड्यंतुजनकगोत्रेणोपनयनेजनकपि[illegible]त्रोः कुलेसाप्तपुरुषंपंचपुरुषंग्रहीतृमातापितृकुलेत्रिपुरुषं ग्रहीतृगोत्रेणोपनयनमात्रेकृतेउपयत्रपांचपुरुषंपितृकुले मातृकुलेतुत्रिपुरुषं जातकर्माद्युपनयनांतसंस्कारेग्रहीत्राकृतेग्रहीतृकुलेसाप्तपुरुषं मातृतः पंचपुरुषं अतोन्यूनंजनककुलेकल्प्यं केचित्तुदत्तकेप्रवेशेकुलद्वयेपिसर्वथान्यूनमेवसापिंड्यमित्याहुः एवंदत्तकसंततेरपिसापिंड्यंज्ञेयं दत्तकस्यमरणे पूर्वापरपित्रोस्त्रिरात्रं सपिंडानामेकाहमाशौचं उपनीतदत्तकमरणादौपालकसपिंडानांदशाहादीतिनीलकंठीयेदत्तकनिर्णये एवंदत्तकेनापिपूर्वापरपित्रोर्मृतौत्रिरात्रं पूर्वापरसपिंडानांमरणे एकाहः पित्रोरौर्ध्वदैहिककरणेतुकर्मांगंदशाहमेवदत्तकस्यपुत्रपौत्रादेर्जननमरणयोः सपिंडानामेकाहः सगोत्रसपिंडेदत्तीकृतेतुसर्वेषांदशरात्रमेव पत्नीदुहित्रादिसत्वेपिदत्तकएवपितृधनभागीभवतिदत्तकग्रहणोत्तरमौरसेजातेदत्तकश्चतुर्थांशभागीनसमभागी केचित्तुप्रतिग्रहीत्राजाताद्युपनयनांतसंस्कारेविधानेनकृते औरससमानांशभागीत्वंसंस्कारमात्रकरणेविधानाभावेविवाहमात्रलाभोनान्यधनलाभः कतिपयसंस्कारकरणेचतुर्थांशलाभ इत्याहुः दत्तसत्वेप्यौरसस्यैवपित्रोः पिंडदानेधिकारः जनकस्यपिंडदात्रभावेदत्तएवजनकपालकयोरुभयोरपिश्राद्धंकुर्यात् धनंचोभयोर्गृण्हीयादितिनीलकंठीये एवंदत्तकन्यायाअपिस्वीकारउक्तविधिनाकार्यः तत्रपरगोत्रोत्पन्नायाग्रहणेविवाहेगोत्रद्वयवर्जनंप्राग्वत् पुत्रपत्न्योर

१ पृथिवींविष्णुं

ध०सिं०पू० भावेदत्तकन्यैवपितृधनभागिनी इतिदत्तोपयोगीसर्वनिर्णयः अथकन्यानामेवोत्पत्तौपुत्रार्थंपुत्रकामेष्टिः ऋतुकालात्षष्ठेदिनेसभार्यः प०३
१६ कृताभ्यंगः प्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्यपुत्रकामः पुत्रकामेष्टिंकरिष्येइतिसंकल्प्यस्वस्तिवाचनादिनांदीश्राद्धांतेग्निंप्रतिष्ठाप्य चक्षुषीआ
ज्येनात्रप्रधानं अग्निंपंचवारवरुणंपंचवारंविष्णुंसोमंसूर्यांसावित्रींपायसेनशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिनिर्वापकाले तूष्णींपृष्टिमुष्टीन्नि
रूप्यतथैवप्रोक्ष्यश्वेतवत्सश्वेतगोक्षीरेणचरुंपक्त्वाज्यभागांते आतेगर्भइतिअग्निरेतुइतिसूक्तद्वयस्यहिरण्यगर्भऋषिःक्र
मेणाग्नीवरुणौदेवतेअनुष्टुप्जगत्यौछंदसी पायसचरुहोमेविनि० ॐ आतेगर्भोयोनिमेतुपुमान्बाणइवेषुधिं आवीरोजा
यतांपुत्रस्तेदशमास्यः स्वाहा अग्नयइदं० करोमितेप्राजापत्यमागर्भोयोनिमैतुते अनूनःपूर्णोजायतामश्लोणोपिशाचधीतःस्वा
हा अग्नय० पुमांस्तेपुत्रोनारितंपुमाननुजायतां तानिभद्राणिबीजान्यृषभाजनयंतुनौस्वाहा अग्नय० यानिभद्राणिबीजान्यृषभा
जनयंतिनः तैस्त्वंपुत्रान्विंदस्वसाप्रसूर्धेनुकाभवस्वाहा अग्नय० कामःसमृध्यतांमह्यमपराजितमेवमे यंकामंकामयेदेव
तन्मेवायोस्समर्धयस्वाहा अग्नय० अग्निरेतुप्रथमोदेवतानांसोस्यैप्रजांमुंचतुमृत्युपाशात् तदयंराजावरुणोनुमन्यतांयथेयंस्त्री
पौत्रमघन्नरोदात्स्वाहा वरुणाये० इमामग्निस्त्रायतांगार्हपत्यःप्रजामस्यैनयतुदीर्घमायुः अशून्योपस्थाजीवतामस्तुमातापौत्रमा १६
नंदमभिप्रबुध्यतामियंस्वाहा वरुणायेदं० मातेगृहेनिशिघोषउत्थादन्यत्रत्वद्रुदंत्यःसंविशंतु मात्वंविकेश्युर आवधिष्ठाजीवप

त्नीपतिलोकेविराजपश्यंतीप्रजांसुमनस्यमानास्वाहा वरुणाय॰ अप्रजस्त्वांपौत्रमृत्युंपाप्मानमुतवाघंशीर्ष्णस्स्रजमिवोन्मुच्यद्विषद्भ्यः प्र
तिमुंचामिपाशंस्वाहा वरुणायेदं॰ देवकृतंब्राह्मणकल्पमानंतेमहन्मियोनिषदः पिशाचात् क्रव्यादोमृत्युनधरान्पातयामिदीर्घमायु
स्तवजीवंतुपुत्राःस्वाहावरुणायेदं॰ नेजमेषेतितिसृणांविष्णुरुत्वष्टागर्भकर्त्ताविष्णुपृथ्वीविष्णावोनुष्टुप् नेजमेष॰ विष्णाव॰ यथेयंपृथिवी॰
पृथिव्याइ॰ विष्णोः श्रेष्ठेन॰ विष्णाव॰ सोमोधेनुंराहूगणोगौतमःसोमस्त्रिष्टुप् सोमोधेनु॰ सोमायेदं॰ तांपूषंत्सूर्यासावित्री सूर्यासा
वित्रीत्रिष्टुप् पायसहोमेवि॰ तांपूषन्छिव॰ सूर्यासावित्र्याइदं॰ इतिपंचदशाहुतीर्हुत्वास्विष्टकृद्धोमंकृत्वा दंपतीअपश्यंत्वेतिद्वयोः
प्रजावान्प्राजापत्यः प्रजापतिस्त्रिष्टुप् हुतशेषचरुप्राशनेवि॰ अपश्यंत्वेतिद्वाभ्यामाश्य पिशंगभृष्टिमभित्यस्यदैवोदासिःपरुच्छे
पइंद्रोगायत्री नाभ्यालंभनेवि॰ ॐ पिशंगभृ॰ इतिदंपतीनाभ्यालंभनंकुर्वीतां यजमानः प्रायश्चित्तादिहोममशेषंसमाप्य विप्रेभ्योगां
सुवर्णादिदक्षिणांचदत्वारात्रौदंपतीदर्भास्तरणेशयीयातां इतिपुत्रकामेष्टिप्रयोगः अथपुंसवनं तच्चव्यक्तेगर्भेद्वितीयेवृती
येचतुर्थेषष्ठेष्टमेवामासेसीमंतेनसहवाकार्यं शुक्लपंचमीमारभ्यकृष्णपंचमीपर्यंतंचतुर्थीनवमीचतुर्दशीपंचदशीवर्जितेतिथौ
सूर्यभौमगुरुवारेषुप्रशस्तं क्वचिच्चंद्रबुधशुक्रवाराउक्ताः नक्षत्राणितुपुन्नामकानिप्रशस्तानि तानिचपुष्यश्रवणपुनर्वसुहस्तमृगा
भिजिन्मूलानुराधाश्विनीत्येतानि अत्रपुष्योमुख्यः तदभावेश्रवणास्तदभावेहस्तादीनि अयमेवानवलोभनस्यापिकालः पुंसवनेन

सहकरणीयत्वविधानात् पुंसवनानवलोभने प्रतिगर्भं कार्ये गर्भसंस्कारत्वात् गर्भाधानसीमंतोन्नयने तु स्त्रीसंस्कारत्वात्प्रतिगर्भं नावर्त्तेते किंतु प्रथमगर्भ एव कार्ये प्रथमगर्भे लोपे तु प्रतिगर्भं तयोर्लोपप्रायश्चित्तमावश्यकं न च प्रथमापत्येतयोः प्रायश्चित्तेन हि द्वितीयादिगर्भाणां संस्कारसिद्धिर्भवति प्रायश्चित्तेन हि प्रत्यवायपरिहारमात्रं न तु पूर्वाख्यातिशयोत्पादनं तत्तु संस्कारविधिनैवेति युक्तं प्रतिगर्भं प्रायश्चित्तं पुंसवनानवलोभनयोस्तु प्रथमगर्भेनुष्ठानेपि प्रतिगर्भं तयोर्लोपे प्रायश्चित्तं तच्च पादकृच्छ्रं प्रतिसंस्कारं कार्यं बुद्धिकृते लोपे द्विगुणं पुंसवने पतिः कर्त्ता तदभावे देवरादिः अथ सीमंतकालः तच्चतुर्थे अष्टमे षष्ठे पंचमे मासि वा विहितं नवमे मासि वा कुर्यात् यावद्गर्भविमोचनं स्त्री यद्यकृतसीमंता प्रसूयेत कदाचन गृहीतपुत्रा विधिवत्सा तं संस्कारमर्हति पक्षतिथिवारनक्षत्राणि पुंसवनोक्तान्येव प्रशस्तानि क्वचिद्दशमीपर्यंतं कृष्णोपि ग्राह्यः षष्ठ्यष्टमीद्वादश्यो रिक्ताः पंचदशी च वर्ज्यास्तासु संकटे चतुर्थीचतुर्दशीपौर्णमास्यो ग्राह्याः क्रमेणाष्टचतुर्दशदशनाडिका आद्यास्त्यक्त्वा षष्ठ्यष्टमीद्वादश्योपि ग्राह्याः पुंनक्षत्राणामलाभे रेवतीरोहिण्युत्तरात्रयाणि ग्राह्याणि उक्तनक्षत्राणां प्रथमांत्यपादौ त्यक्त्वा मध्यमपादद्वयं ग्राह्यमित्युक्तं इदं कर्म सकृदेव कार्यमित्युक्तं कात्यायनानां तु गर्भसंस्कारत्वात्प्रतिगर्भमावर्त्तनीयं सीमंतोन्नयने पतिरेव कर्त्ता गर्भाधानलोपे तत्प्रायश्चित्तार्थं विप्राय गां दत्वा पुंसवनादिकं कार्यं तत्राश्वलायनानां देशकालसंकीर्तनांते ममास्यां भार्यायामुत्पत्स्यमानगर्भस्य गार्भिकबैजिकदोषपरिहारपुंरूपतासिद्धिज्ञानोदयप्रतिरोधपरिहारद्वारा श्रीप० पुंसवनमनवलोभ

रु

नंममास्यांभार्यायांगर्भाभिवृद्धिपरिपंथिपिशितरुधिरप्रिया अलक्ष्मीभूतराक्षसीगणदूरनिरसनक्षेमसकलसौभाग्यनिदानमहालक्ष्मीस
मावेशनद्वाराप्रतिगर्भंबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराचश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंस्त्रीसंस्काररूपंसीमंतोन्नयनाख्यंकर्मचतंत्रेणकरिष्येइतिसं
कल्पः सीमंतेनसहत्रयाणांकरणेज्ञेयः नांदीश्राद्धेक्रतुदक्षसंज्ञकाविश्वेदेवाः पुंसवनस्यपृथक्त्वेपवमानसंज्ञकमौपासनाग्निंप्रतिष्ठापयेत् त्रया
णांसहत्वेमंगलनामानंप्रतिष्ठापयेत् गृह्याग्निविच्छेदेसर्वाधानिनश्चाग्न्युत्पत्तिः पूर्ववत् पुंसवनेप्रजापतिंवरुणासीमंतेधातारंद्विः राकां
द्विर्विष्णुंत्रिः प्रजापतिंसकृदाज्येनजुहुयात् अवशिष्टप्रयोगोन्यत्रज्ञेयः शाखांतरेषुचतत्तद्ग्रंथेभ्योज्ञेयः अत्रप्रतिसंस्कारंदशदशत्री
न्त्रीन्वाब्राह्मणान्भोजयेत् शक्तेनशतंशतं सीमंतान्नभोजनेप्रायश्चित्तंपारिजाते ब्रह्मौदनेचसोमेचसीमंतोन्नयनेतथा जातश्रा
द्धेतथाकृत्वाभोक्ताचांद्रायणंचरेत् यद्वाआराइवेतिमंत्रस्यशतवारंजपः एतच्च आधानांगब्रह्मौदनांगभोजनेइव सीमंतांगभोजने
ज्ञेयं नतुतद्दिनेतद्गृहेभोक्तृमात्रस्येतिपारिजातोक्तमुक्तं अथगर्भिणीधर्माः गर्भिण्याकुंजराश्वादिशैलहर्म्या[illegible]रोहणं व्यायामंशी
घ्रगमनंशकटारोहणंत्यजेत् नभस्मादावुपविशेत् मुसलोलूखलादिषु त्यजेज्जलावगाहंचशून्यंसद्मनरोस्तलम् कलहंगात्रभंगंचती-
क्ष्णातुष्णादिभक्षणं संध्यायामतिशीताम्लंगुर्वाहारंपरित्यजेत् व्यवायशोकासृङ्मोक्षंदिवास्वापंनिशिस्थितिं भस्मांगारनखैर्भूमिले
खनंशयनंसदा त्यजेदमंगलंवाक्यंनचहास्याधिकाभवेत् नमुक्तकेशानोद्विग्नाकुक्कुटासनगानच गर्भरक्षासदाकार्यानित्यंशौचनिषे

ध

वणात् प्रशस्तमंत्रलिखनाच्छस्तमाल्यानुलेपनात् विरुद्धगेहवसनाद्दासैर्ब्राह्मादिपूजनैः हरिद्राकुंकुमंचैव सिंदूरंकज्जलंतथा केश
संस्कारंतांबूलंमांगल्याभरणंशुभं चतुर्थेमासिषष्ठेवाप्यष्टमेगर्भिणीवधूः यात्रांविवर्जयेन्नित्यमाषाढेतुविशेषतः अथपतिधर्माः
गर्भिणीवांछितंद्रव्यंतस्यैदद्याद्यथोचितं सूतेचिरायुषंपुत्रमन्यथादोषमर्हति सिंधुस्नानंद्रुमच्छेदंवपनंप्रेतवाहनं विदेशगमनंचैव
नकुर्याद्गर्भिणीपतिः वपनंमैथुनंतीर्थंश्राद्धभोजनमेवच वर्जयेत्सप्तमान्मासान्नावआरोहणंतथा युद्धादिवास्तुकरणंनखकेशवि
कर्त्तनं चौलंशवानुगमनंविवाहंचविवर्जयेत् मुंडनंपिंडदानंचप्रेतकर्मचसर्वशः नजीवत्पितृकःकुर्याद्गुर्विणीपतिरेवच अत्रकर्त्तन
मपिनिषिध्यते वपनस्यनिषेधेपिकर्त्तनंतुविधीयतइतिवाक्यंतुजीवत्पितृकादीनांयोवपननिषेधस्तत्रकर्त्तनविधिपरम् तदपवादः
क्षौरंनैमित्तिकं कुर्यान्निषेधेसत्यपिध्रुवम् पित्रोःप्रेतविधानंचगर्भिणीपतिराचरेत् अन्वष्टक्याष्टकयोर्गर्भिणीपतिःपिंडदानंकुर्यात् के
चित्पित्रोःप्रतिसांवत्सरिकेपिंडदानंकुर्वंति दर्शमहालयादिषुनैवकार्यं अथगर्भस्रावहरंकांचनयज्ञोपवीतदानंमहार्णवे इदंस्त्री
कर्तृकंशुभदिनेस्त्री आचम्यदेशकालौसंकीर्त्यममगर्भस्रावनिदानसकलदोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंवायुपुराणोक्तंसुव
र्णयज्ञोपवीतदानविधिंकरिष्ये इतिसंकल्प्य पलेनतदर्धेनयथाशक्तिवाहैमंयज्ञोपवीतंग्रंथिप्रदेशेमौक्तिकयुतंकृत्वातथैववज्रमणियुतं
राजतमुत्तरीयंचकृत्वोभयंपंचगव्येनगायत्र्याप्रक्षाल्यताम्रपात्रेद्रोणमितंदधिनिक्षिप्यतन्मध्येद्रोणमितमाज्यंनिक्षिप्याज्योपरितदुभ

यंसंस्थाप्यभर्त्ताब्राह्मणोवागायत्रीमंत्रेणगंधादिभिः पूजयेत् अष्टगुंजात्मकोमाषः दशमाषाः सुवर्णम् पलकुडवप्रस्थाढकद्रोणाः सुवर्णादिपूर्वपूर्वंचतुर्गुणाः दध्याज्ययोर्द्रोणपरिमाणाभावेशक्त्यनुसारिप्रमाणं ब्राह्मणद्वारा आज्यमधुमिश्रैस्तिलैरष्टोत्तरशतंगायत्र्याव्याहृतिभिर्वाहोमंकारयेत् त्यागंभर्त्तावास्त्रीवाकुर्यात् होमकर्त्तारंविप्रंवस्त्राद्यैः संपूज्य प्राङ्मुखायतस्मैउदङ्मुखवास्त्रीदानंकुर्यात् तद्यथा उपवीतं परिमितंब्रह्मणाविधृतंपुरा भवनौकास्यदानेनगर्भंसंधारयेस्त्वहं इतिमंत्रेणविप्रस्यनामगोत्रेउच्चार्यताम्रपात्रस्थदध्याज्यसंस्थं सुपूजितं सोत्तरीयकमिदंयज्ञोपवीतंगर्भस्रावनिदानदोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंतुभ्यमहंसंप्रददेनमम प्रतिगृह्यतां विप्रः प्रतिगृह्णामीत्यादि यथाशक्तिदक्षिणांदत्वा अन्येभ्योपियथाशक्तिदक्षिणांदत्वाप्रतिग्रहीतुरनुव्रज्यनमस्कारक्षमापनादिकृत्वाविप्रभोजनं संकल्प्यकर्मेश्वरायार्पयेत् एतच्चस्रवद्गर्भाभवेत्सातुबालकंहंतियाविशेषैरित्युक्तेर्बालहत्याप्रायश्चित्तंकृत्वाकुर्यात् अन्यत्रतुस्वर्णधेनुदानहरिवंशश्रवणादीन्युक्तान्याघृतपूर्णताम्रकलशदानादिविधानानिउक्तानि अथसूतिकागृहप्रवेशः गृहेनैर्ऋत्यांसूतिकागृहंकृत्वातत्राश्विनीरोहिणीमृगपुनर्वसुपुष्यत्र्युत्तराहस्तचित्रास्वात्यनुराधाधनिष्ठाशततारकानक्षत्रेषुरिक्तादिवर्ज्यतिथिषुचंद्रानुकूल्येशुभलग्ने सूतिकाप्रवेशोगोविप्रदेवपूजनंकृत्वामंत्रवाद्यघोषेणसापत्यस्त्रीभिःसहकार्यः असंभवे सद्योवा प्रसवप्रतिबंधेऋग्विधाने प्रसंदिनेदस्त्वंविजिहीर्षेतिसूक्तंवाजपेत् एताभ्यामभिमंत्रितजलंवापाययेत् तेनसुखप्रसवः शीघ्रप्रसवमंत्रस्तु हिमवत्युत्तरेपार्श्वेसु

रथानामयक्षिणी तस्याः स्मरणमात्रेणविशल्यागर्भिणीभवेत् ॐ क्षीं ॐ स्वाहेतिमंत्रेणदूर्वांकुरेणतिलतैलंशतंसहस्रंवाऽभिमंत्र्यकिंचित्पाययेत् किंचिन्मात्रस्यगर्भेलेपश्च सम्यग्लेपेशीघ्रंसुखप्रसवः अस्थिमात्रावशिष्टगोमस्तकस्यसूतिकागृहोपरिनिधानेसुखप्रसवः वंशनिंबयोस्त्वक् तुलसीमूलंकपित्थपत्रंकरवीरबीजंचसमभागंमाहिषीदुग्धेनपेषयित्वातेनसतैलेनयोनिलेपेसद्यः प्रसवः अथजातकर्म मूलज्येष्ठाव्यतीपातादावुत्पन्नस्यजातमात्रस्यपुत्रस्यपितासुखंकुलदेवतावृद्धप्रणामपूर्वकमवलोक्यनद्यादावुदङ्मुखः स्नायात् तदसंभवेगृहे आनीताभिः शीताभिः स्वर्णयुताभिरद्भिः स्नायात् एतच्चरात्रावपिनद्यादौकार्यं अशक्तौरात्रावग्निसन्निधौस्वर्णयुतशीतोदकैः मूलादिषुजननेतुसुखमदृष्ट्वैवस्नानं देशांतरगतेजनकेपुत्रजन्मश्रवणोत्तरंस्नानं सर्वत्रस्नानात्प्राक् अस्पृश्यत्वं एवं कन्योत्पत्तावपिस्नानंतत्प्राक् अस्पृश्यत्वंचज्ञेयं अन्यसपिंडाशौचमध्येजननेपिपितुस्तात्कालिकीस्नानदानादौजातकर्मणिचशुद्धिः केचिन्मृताशौचेपुत्रजननेजातकर्माशौचांतेकार्यमित्याहुः नालच्छेदनात्पूर्वंसंपूर्णसंध्यावंदनादिकर्मणिनाशौचं प्रथमदिनेपंचमषष्ठदशमदिनेचदानप्रतिग्रहयोर्नदोषः भृतमन्नंनग्राह्यं ज्योतिष्टोमादिदीक्षावृतास्वयमन्येनवाजातकर्मनकार्यंकिंतु अवभृथस्नानांतेदीक्षांविसृज्यस्वयंकार्यं श्रेष्ठः कनिष्ठेनपुंसवनादिकंनकारयेत् जातकर्मतुकारयेत् अतिक्रांतंतुस्वयमेवकुर्यात् महारोगार्तोजातकर्मस्वयंनकुर्यात् अच्छिन्ननाभिकर्तव्यंश्राद्धंवैपुत्रजन्मनि पुत्रपदेनकन्यापिगृह्यते तथाचसंस्कारांगभिन्नंकन्यापुत्रयोर्ज-

न्मनिमित्तकंनांदीश्राद्धंविधीयते एतच्चरात्रावपिकार्यं तच्चहेम्नैवकार्यंनत्वन्नादिना तथाच स्नातोलंकृतःपिता अकृतनालच्छेदमपीतस्त
न्यमन्यैरस्पृष्टंप्रक्षालितंकुमारंमातुरुत्संगेकारयित्वा ऽचमनादिदेशकालादिकीर्तनांते अस्यकुमारस्यगर्भांबुपानजनितदोषनिबर्हणा
युर्मेधावृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं जातकर्मकरिष्ये तदादौचस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनं
करिष्ये हिरण्येनपुत्रजन्मनिमित्तकंजातकर्मांगंचनांदीश्राद्धंतंत्रेणकरिष्ये इतिसंकल्प्य यथागृह्यंकुर्यात् ततोदद्यात्सुवर्णंचभूमिं
गांतुरगंरथं छत्रंछागंचमाल्यंचशयनंचासनंगृहं तिलपूर्णानिपात्राणिसहिरण्यानिचैवहि भक्षयित्वातुपक्वान्नंद्विजश्चांद्रायणंचरे
त्। सूतकेतुसकुल्यानांनदोषोमुनिरब्रवीत् अथारिक्तपाणिर्ज्योतिर्विदंसंपूज्य तस्माज्जन्मलग्नगतशुभाशुभग्रहनिर्णयंज्ञात्वाप्रति
कूलग्रहानुकूल्यार्थंतत्तद्ग्रहप्रीत्यर्थंदानानिकुर्यात् ग्रहमंत्रजपादिशांतिसूक्तजपादिकर्माणिविप्रान्वानियोजयेत् ततोनालच्छेदंकार
यित्वा हिरण्योदकेनमातुर्दक्षिणस्तनंप्रक्षाल्यमात्राकुमारंपाययेत् तत्रइमांकुमारइत्यादिमंत्रंविप्रादिःपठेत् जातकर्माद्यन्नप्राशनां
तंसंस्कारेषुआश्वलायनानांहोमःकृताकृतः होमपक्षेनांदीश्राद्धांतेजातकर्मांगहोमंकरिष्येइतिसंकल्प्यलौकिकाग्निंप्रतिष्ठाप्यान्वाधा
नाद्याज्यभागांते अग्निंइंद्रंप्रजापतिंविश्वान्देवान्ब्रह्माणंआज्येनजुहुयात् मधुसर्पिःप्राशनादिमूर्धाघ्राणांतेस्विष्टकृदादिकुर्यादिति
क्रमः अन्येषांयथागृह्यंहोमादिज्ञेयं कुमार्याअपिजातकर्मादिसंस्काराश्चौलांताःसर्वेप्यमंत्रकाःकार्याः विवाहस्तुसमंत्रकः अतःकु

ध॰सिं॰पू॰ न्यायाजातकर्मादिसंस्कारलोपेतत्तत्कालेविवाहकालेवाप्रायश्चित्तंकृत्वाविवाहःकार्यः अत्रसर्वत्रजातकर्मनामकर्मादौमुख्यकालातिक्रमेगुर्वा रा॰३
२० यस्तरहितेशुभनक्षत्रादौजातकर्मादिकंकार्यं तत्रजातकर्मणिनक्षत्रादिरोहिणीत्र्युत्तराश्विनीहस्तपुष्यानुराधारेवतीमृगचित्राश्रवणादित्रयस्वा
तीपुनर्वसवः रिक्तापर्वरहितास्तिथयः भौमशनिभिन्नावाराः भद्रावैधृत्यादिशून्येशुभकेंद्रलग्नेशुभं अथपंचमषष्ठदिनयोर्जन्मदानांपूजनं
रात्रेःप्रथमयामेपित्रादिःस्नात्वाचम्यदेशकालौसंकीर्त्य अस्यशिशोःसमातृकस्यायुरारोग्यप्राप्तिसकलारिष्टशां
तिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंविघ्नेशस्यजन्मदानांषष्ठीदेव्याःजीवंतीपरनाम्न्याःशस्त्रगर्भाभगवत्याश्चपूजनंकरिष्येइतिसंकल्प्य
तंडुलपुंजेषुविघ्नेशंजन्मदाश्चनाममंत्रेणावाह्य आर्याहिवरदेदेविमहाषष्ठीतिविश्रुते शक्तिभिःसहबालमेरक्षजागरवासरे इतिष
ष्ठीदेवीमावाह्यनाम्नाभगवतीमावाह्यनामभिः शक्तिस्त्वंसर्वदेवानांलोकानांहितकारिणी मातर्बालमिमंरक्षमहाषष्ठिनमोस्तुते इतिमंत्रेण
षोडशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् लंबोदरमहाभागसर्वोपद्रवनाशन त्वत्प्रसादादविघ्नेशचिरंजीवतुबालकः जननीसर्वभूतानांबालानांचवि
शेषतः नारायणीस्वरूपेणबालंमेरक्षसर्वदा प्रेतभूतपिशाचेभ्योडाकिनीयोगिनीषुच मातेवरक्षबालंमेश्वापदेपन्नगेषुच गौरीपुत्रोय
थास्कंदःशिशुत्वेरक्षितःपुरा तथाममाप्ययंबालःषष्ठिकेरक्ष्यतांनमः विप्रेभ्यस्तांबूलदक्षिणादिदद्यात् रात्रौजागरणंकुर्यात् पंचम २०
षष्ठदिनयोर्दानप्रतिग्रहयोर्नदोषः दशमदिनेबालदानंस्वीयेभ्योन्नदानंचकार्यं अथाशौचकर्तव्यनिर्णयः सूतकेमृतकेकुर्या-

वेदाभ्यासो
न कार्यः

प्राणायाममंत्रकं तथा मार्जनमंत्रांश्च मनसोच्चार्य मार्जयेत्॥ गायत्रीं सम्यगुच्चार्य सूर्यायार्घ्यं निवेदयेत् उपस्थानं नैव कार्यं मार्जनं तु कृता
कृतं सूर्यं ध्यायन्नमस्कुर्यात् गायत्रीजपो न कार्यः अर्घ्यांता मानसी संध्येत्युक्तेः केचिन्मनसा गायत्रीजपः कार्य इत्याहुः वैश्वदेवः ब्रह्मयज्ञादयः पंचमहा
यज्ञा न कार्याः औपासनहोमः पिंडपितृयज्ञावसरे गोत्रेणाकारयेत् केचिच्छ्रौतकर्मणि सद्यःशुद्ध्युक्तेरग्निहोत्रहोमः स्नात्वाचम्य स्वयं कार्य इत्या
हुः अपरे तु सर्वस्याप्याशौचापवादस्य अनन्यगतिकत्वात् इति ब्राह्मणेन ब्राह्मणद्वारैव कार्यः ब्राह्मणाभावे स्वयं कार्य इत्याहुः स्थालीपाको
न कार्यः आशौचांते कार्यः सर्वथा लोपप्रसक्तौ स्थालीपाकोऽपि ब्राह्मणद्वारा कार्यः अन्वाधानोत्तरं सूतकप्राप्तौ ब्राह्मणद्वारा श्रौते
ष्टिस्थालीपाकौ होमादौ त्यागः स्नात्वा स्वयं कार्यः दर्शादिश्राद्धस्य लोप एव प्रतिसांवत्सरिकश्राद्धं आशौचांते एकादशाहे कार्यं तत्रास-
म्भवे दर्शव्यतीपातादिपर्वणि एवं पत्न्यामृतुमत्यामपि पिंडयज्ञदर्शश्राद्धे कार्ये अन्वाधानोत्तरं रजोदोषे इष्टिस्थालीपाकौ कार्यौ अन्यथाका
लांतरे दानप्रतिग्रहाध्ययनानि वर्ज्यानि आशौचेऽन्यस्यान्नं नाश्नीयात् पितृयज्ञस्थालीपाकश्रवणाकर्मादिसंस्थानां प्रथमारंभो ब्राह्मण
द्वाराप्याशौचयोर्न भवति प्रथमारंभानंतरं श्रवणाकर्मादिकं च मद्द्वारा आशौचेऽपि पत्न्यार्तवेऽपि कार्यं आग्रयणं तु न भवति अग्निसमारोपप्र
त्यवरोहौ आशौचे न भवतः तेन समारोपेण तस्मादाशौचे दर्शादिपर्वप्राप्तावग्निनाशात् तृतीयादीनां त्रिदिनं होमलोपे बह्वृचानां द्वादशादि
न होमलोपे आशौचांते श्रौतस्मार्तयोः पुनराधानमेव समारोपप्रत्यवरोहयोरन्यकर्तृकत्वाभावात् अग्न्यनुगमने प्रायश्चित्तपूर्वकं पुनरु

सूतिरन्यद्वाराभवति भोजनकालेआशौचपातेमुखस्थंग्रासंत्यक्त्वास्नायात् तद्ग्रासभक्षणेएकोपवासःसर्वान्नभक्षणेत्रिरात्रोपवासःसू
तकेमृतकेचैवनदोषोराहुदर्शनइत्युक्तेर्ग्रहणेस्नात्वाश्राद्धदानजपादिकमाशौचेपिकार्यं एवंसंक्रांतिस्नानदानादिकमपिसंकटेनांदीश्राद्धोत्तरं
मौंजीविवाहयोर्नाशौचंसंकटे मधुपर्कोत्तरमृत्विजांनाशौचं यजमानस्यदीक्षणीयोत्तरंप्रागवभृथान्नाशौचं अवभृथमाशौचोत्तरंकार्यं
व्रतेषुनाशौचमित्युक्तेरनंतव्रतादिकमन्यैःकारयेत् प्रारब्धान्नसत्रस्यान्नदानादिषुनाशौचंपूर्वसंकल्पितान्नेषुनदोषःपरिकीर्तितःउदकदु
ग्धदधिघृतलवणफलमूलभर्जितधान्यानांसूतकिगृहस्थितानांस्वयंग्रहणेदोषाभावः॥ सूतकीहस्तात्तुनग्राह्यं केचित्तंडुलादिकमपक्वा
न्नंग्राह्यमाहुः इतिसंक्षेपेणनिर्णयोविशेषस्तुवक्ष्यते अथसूतिकाशुद्धिः दशाहांतेसूतिकायाअस्पृश्यत्वनिवृत्तिर्नाम
कर्मजातकर्मादिमासकर्माधिकारश्च जातेष्टिविवाहोपनयनादिकर्मसुतुपुत्रप्रसूनांविंशतिरात्रांतेधिकारः कन्याप्रसूनांमासांतेऽधि
कारः अथजन्मनिदुष्टकालस्तच्छांतयश्चनिर्णीयंते तत्रादौगोप्रसवः यत्रजन्मकालेपितुर्मातुःसुतस्यचारिष्टमुक्तंतत्रगोप्रसवशांतिस्तत्त
न्नक्षत्रादिशांतिश्चकार्या धनाद्यरिष्टेषुनकार्या मूलाश्लेषाज्येष्ठामघानक्षत्रेषुजनने चतुर्थपादादिषुपित्राद्यरिष्टाभावेपिगोप्रसवः अश्वि
नीरेवतीपुष्यचित्रासुनक्षत्रशांत्यभावेपिगोप्रसवशांतिरेवकार्या तत्रास्यशिशोरमुकदुष्टकालोत्पत्तिसूचितारिष्टनिवृत्त्यर्थंगोप्रसवशां
तिंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशपूजनमात्रंकृत्वा अंगादंगादितिमंत्रेणशिशुमूर्धावघ्राणांतेप्रयोगमध्यएवपुण्याहवाचनमितिकौस्तु

१५
२

प्रमयूखेपुण्याहवाचनं शाखोक्तं कृत्वामूर्धावघ्राणांते अस्यगोमुखप्रसवस्य पुण्याहं भवंतो ब्रुवंत्वितिसंकल्पवाक्यमेवत्रिर्वदेत् ऋत्विजश्च प्रतिब्रूयुर्नेतुशाखोक्तमिति कमलाकरः नांदीश्राद्धं नकार्यं अग्निप्रतिष्ठांते कस्मिंश्चित्पीठे नवग्रहान् अधिदेवतादिरहितान्प्रतिष्ठाप्यान्वाधानं कुर्यात् आज्यभागांते अपः आपोहिष्ठेतितृचेन अभ्युक्ष्य अप्सुमेसोमइतिगायत्र्या ऋचाचमीलितदधिमध्वाज्येन प्रत्यृचंअष्टाष्टसंख्याहुतिभिर्विष्णुं तद्विष्णोरित्यृचामीलितदधिमध्वाज्येनाष्टाहुतिभिः यक्ष्महणंअक्षीभ्यामितिसूक्तेन प्रत्यृचमष्टाष्टमीलितदधिमध्वाज्याहुतिभिर्नवग्रहान्दधिमध्वाज्येनाष्टाष्टसंख्याहुतिभिः शेषेणेत्यादिमयूखादयः कमलाकरस्तुदधिमध्वाज्येनापश्चतुर्वारंविष्णुंसकृत् यक्ष्महणमक्षीभ्यामितिसूक्तेन प्रत्यृचमष्टाष्टसंख्याहुतिभिर्नवग्रहानेकैकयाहुत्याशेषेणस्विष्टकृतमित्याह आज्यभागहोमांते एकस्मिन्कुंभे विष्णुवरुणौ प्रतिमयोः संपूज्यौ प्रतिमासु विष्णुवरुणयक्ष्महणः पूज्याइतिमयूखे ततोयथान्वाधानंहोमइतिसंक्षेपः अवशिष्टप्रयोगः शांतिग्रंथेषु एवमग्रेपिदेवताद्रव्याहुतिसंख्यानिमित्तफलमात्रंलिख्यतेविस्तरोन्यत्रज्ञेयः अथकृष्णचतुर्दशीजननशांतिः कृष्णपक्षेचतुर्दश्यांप्रसूतेः षड्विधंफलं चतुर्दशींचषड्भागान्कुर्यादाद्येशुभंस्मृतं द्वितीयेपितरंहंतितृतीयेमातरंतथा चतुर्थेमातुलंहंतिपंचमेवंशनाशनं षष्ठेतुधनहानिःस्यादात्मनोवंशनाशनं तच्चतुर्दश्याः षड्भागानांमध्येद्वितीयतृतीयषष्ठांशेषुजननेगोमुखप्रसवपूर्वकंचतुर्दशीशांतिः अन्य भागेकेवलंचतुर्दशीशांतिः अस्यशिशोः कृष्णचतुर्दश्याअमुकांशजननसूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमित्यादिसंकल्पः आग्नेयादिषुचतुर्दिक्षुचत्वारः

कुंभामध्येशतच्छिद्रकुंभेप्रतिमायांरुद्रावाहनं मयूखे तु पीठादौरुद्रप्रतिमांसंपूज्य तत्प्राच्यामुदीच्यांवाशतच्छिद्रादिपंचकलशस्थापनंपूजनं
अन्वाधानेग्रहानष्टाष्टसंख्यसमिदाज्यचरुभिरधिदेवतादीन् एकैकसंख्यसमिच्चर्वाज्याहुतिभिः रुद्रंअश्वत्थप्लक्षपलाशखदिरसमिद्भिश्चर्वाहु
तिभिराज्याहुतिभिर्माषैस्तिलैः सर्षपैश्चप्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशताष्टाविंशत्यन्यतरसंख्ययात्र्यंबकमितिमंत्रेण अग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचर्वितिलाहु
तिभिरमुकसंख्याभिः सकृद्वाव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिः यद्वाप्रजापतिमेवसमस्तव्याहृतिभिस्तिलैः शेषेणेत्यादि अथसिनीवालीकुहूदर्शजनन
शांतयः तत्रामावास्यायाःप्रथमोयामःसिनीवालीअंत्योपांत्ययामौकुहूः मध्यवर्तीपंचयामादर्शइतिकेचित् अपरेचतुर्दशीमात्रयुतेऽहोरात्रेवर्त्त
मानाअमावास्यासिनीवाली प्रतिपन्मात्रयुतेऽहोरात्रेवर्त्तमानाकुहूः तेनामायावासरत्रयस्पर्शित्वलक्षणत्र्यहभावे सूर्योदयस्पर्शत्वाभावल
क्षणक्षयाभावेचतुर्दशीनास्त्येव उदयात्पूर्वाहोरात्रेवर्त्तमानायाःसिनीवालीत्वात् उदयोत्तरंवर्त्तमानायाःकुहूत्वात् दिनक्षयेसर्वा
प्यमादर्शसंज्ञानतत्रसिनीवालीकुहूभागौ केवलचतुर्दशीकेवलप्रतिपद्युक्तत्वाभावात् एवंदिनवृद्धौत्रिदिनस्पर्शेमध्यदिनस्याषष्टि
नाडीमितामावास्यादर्शसंज्ञा चतुर्दश्यादियोगाभावात् पूर्वोत्तरदिनस्थौभागौसिनीवालीकुहूसंज्ञावित्याहुः इदंमयूखेस्पष्टं सिनी
वाल्यांप्रसूतास्याद्यस्यभार्यापशुस्तथा गजाश्वमहिषीचैवशक्रस्यापिश्रियंहरेत् गोपक्षीमृगदासीनांप्रसूतिरपिहानिकृत् कुहूप्र
सूतिरत्यर्थंसर्वदोषकरीस्मृता यस्यप्रसूतिरेतेषांतस्यायुर्धननाशनम् शांत्यभावेहितत्त्यागमत्रजातोनसंशयः अत्यागेनाशये

स्किंचित्स्वयंवानाशमाप्नुयात् सिनीवालीजननसूचितेत्यादिः कुहूजननसूचितारिष्टनाशेत्यादिश्च संकल्पः कुहूजनने गोप्रसवोपीतिकेचि
त् अत्रोभयत्रापिचतुर्दशीशांतिवच्छतच्छिद्रकलशसहिताः पंचकलशाः मध्येरुद्रः प्रधानदेवताइंद्रः पितरश्चपार्श्वदेवते इतिप्रतिमात्रयंइं
द्रस्यपितॄणांचप्रधानरुद्रान्न्यूनसंख्ययाप्रधानोक्तसर्वद्रव्यैर्होमः अवशिष्टान्वाधानदेवताहोमश्चतुर्दशीशांतिवत् प्रधानदेवतापूजोत्तरंगोवस्त्र
स्वर्णदानानिकृत्वा गोभूतिलहिरण्याज्यवासोधान्यंगुडानिच रौप्यंलवणमित्येतद्दशदानानिदापयेत् क्षीराज्यगुडदानंचकृत्वाहोमंसमार-
भेत् एतानिदानानिकर्त्विग्भ्योदेयानि तेनांतेपृथक्दक्षिणादानंनकार्यं अतएवात्रगवादेर्दक्षिणारूपत्वात्सदक्षिणंदानंनभवति अन्यत्र
दशदानादीनांसदक्षिणंदानंकार्यं अथैतेषांमानं भूमानंगोचर्मसप्तहस्तोदंडः त्रिंशद्दंडावर्तनं दशावर्तनानिगोचर्मतिलानांद्रोणाःसु
वर्णरजतयोर्दशमाषतदर्धतदर्धान्यतमं आज्यस्यचत्वारिंशत्पलानि वाससस्त्रिहस्तत्वं धान्यस्यपंचद्रोणाः एवंगुडलवणयोः एतावत्प्र
माणाशक्तौनित्यनैमित्तिकयथाशक्तिदेयानि यथाशक्तिहिरण्यंवातत्तत्स्थानेनिधित्वेनहिरण्यगर्भेतिमंत्रेणदेयं नैमित्तिकादरकरणेप्रत्यवा
यात् अभ्युदयादिफलार्थंतुदशदानानिशक्तिंविनानकार्याणीतिभाति होमांतेबलिदानाभिषेकादि इतिसिनीवालीकुहूशांतिः अथातोदर्शजा
तानांमातापित्रोर्दरिद्रता तद्दोषपरिहारार्थंशांतिंवक्ष्यामितेसदा। अस्यदर्शजननसूचितारिष्टनिरासार्थंशांतिंकरिष्येइतिसंकल्पः स्थंडि
लात्पूर्वदेशेकलशंप्रतिष्ठाप्यकलशाग्न्योर्मध्येसर्वतोभद्रपीठेब्रह्मादिमंडलदेवताआवाह्यतन्मध्येस्वर्णप्रतिमायांयेचेहेतिमंत्रेणपितॄनावाह

येन् तद्दक्षिणेरजतप्रतिमायामाप्यायस्वेतिसोममुत्तरतस्ताम्रप्रतिमायांसवितापश्चातादितिसूर्यंचावाह्यसंपूज्याग्निंप्रतिष्ठाप्यसर्वतोभद्रेशान्त्यां
ग्रहस्थापनादि अन्वाधानेआदित्यादिग्रहान् अमुकसंख्याभिः समिच्चर्वाज्याहुतिभिः पितॄन् अष्टाविंशतिसंख्याकाभिः समिच्चरूभ्यांसोमंसूर्यं
चप्रत्येकमष्टोत्तरशतसंख्याभिः समिच्चर्वाहुतिभिः शेषेणस्विष्टकृतमित्यादिअत्रस्विष्टकृतः पूर्वंमातापितृशिशूनांकलशोदकेनाभिषेकस्त
तः स्विष्टकृद्बलिदानादीतिविशेषः इतिदर्शशांतिः अथनक्षत्रशांतिः तत्रमूलनक्षत्रफलं पिताम्रियतेमूलाद्येपादेपुत्रजनिर्यदि द्वितीयेज
ननीनाशोधननाशस्तृतीयके चतुर्थेकुलनाशोतःशांतिःकार्याप्रयत्नतः क्वचिच्चतुर्थचरणःशुभउक्तोमनीषिभिः एवंचदुहितुर्ज्ञेयंमूलजातफ
लंबुधैः केचित्तुनकन्याहंतिमूलर्क्षेपितरंमातरंतथा मूलजाश्वशुरंहंतिश्वश्रूमाश्लेषजासुता ज्येष्ठायांतुपतिज्येष्ठंविशाखास्त्यातुदेवरं
शांतिर्वापुष्कलास्याच्चेत्तर्हिदोषोनविद्यतइत्याहुः अभुक्तमूलसंभवंपरित्यजेत्तुबालकं समाष्टकंपिताथवानतन्मुखंविलोकयेत् ज्येष्ठांतेघ
टिकाचैकामूलादौघटिकाद्वयं अभुक्तमूलमथवासंधिनाडीचतुष्टयं वृषालिसिंहकुघटेचमूलंदिविस्थितंयुग्मतुलांगनांत्ये पातालगंमेषधनुः
कुलीरनक्रेषुमर्त्येष्वितिसंस्मरंति एतल्लग्नफलंस्वर्गेमूलेभवेद्राज्यंपातालेचधनागमः मृत्युलोकेयदामूलंतदाशून्यंसमादिशेत् नवमासं-
सार्पेदोषोमूलदोषोष्टवर्षकंज्येष्ठामासान्पंचदशतावद्दर्शनवर्जनम् व्यतीपातेंगहानिःस्यात्परिघेमृत्युमादिशेत् वैधृतौपितृहानिःस्या
न्नष्टेंदौबंधतांव्रजेत् मूलेसमूलनाशःस्यात्कुलनाशोधृतौभवेत् विकृतांगश्चहीनश्चसंध्ययोरुभयोरपि तद्वत्सदंतजातस्तुपादजातस्तथैवच

तस्माच्छांतिमकुर्वीतग्रहाणांक्रूरचेतसां व्यतीपातादौग्रहमखसहितात्तच्छांतिरावश्यंकार्या इतरशांतिषु ग्रहमखोनावश्यक इत्यर्थः मुख्य
कालंप्रवक्ष्यामिशांतिहोमस्ययत्नतः जातस्यद्वादशाहेतुजन्मर्क्षेवाशुभेदिने जननाद्द्वादशाहेशांतिकरणेशांत्युक्तनक्षत्राहुतिवन्हिचक्रावलो
कनादिकंनावश्यकं कालांतरेआवश्यकंएवमन्यशांतिष्वपिज्ञेयं तद्यथा शुक्लादितस्तिथिःसैकावारयुक्ताब्धिशोषिता शेषगुणेसुविवासोग्ने
र्द्व्येकयोःस्याद्धोदिवि भूमावग्निःशुभः होमाहुतिःसूर्यभतस्त्रिभंत्रिभंगणयंमुहुस्तत्रचचंद्रभावधिसूर्यज्ञशुक्राकिजचंद्रभूमिजाजीवस्तमःकेतुर
सत्यसन्मुखे संस्कारनित्यकर्मस्वनिमित्ताव्यवहितनैमित्तिकेषुरोगातुरेचवन्हिचक्रादिकंनापेक्षितं अग्नेःस्थापनवेळायांपूर्णाहुत्यामथापिवा
आहुतिर्वन्हिवासश्चविलोक्येशांतिकर्मणि त्र्युत्तरारोहिणीश्रवणधनिष्ठाशततारकापुनर्वसुस्वातीमघाश्विनीहस्तपुष्यानुराधारेवतीनक्षत्रे
षुगुरुशुक्रास्तमलमासरहितेशुभवासरेतिथ्यादिदोषेशांतिःकार्या निमित्ताव्यवहितेनैमित्तिकेरोगशांतौच अस्तादिदोषोनास्ति प्रसंगात्सर्वशांत्युप
योगीशुभदिननिर्णयः अभुक्तमूलोत्पन्नौवर्षाष्टकंशिशुत्यागः ततःशांतिःतदन्यमूलोत्पन्नोद्वादशाहे अव्यवहितागामिमूलयुतेशुभदिनेवा
अन्यत्रशुभदिनेवागोमुखप्रसवशांतिंकृत्वास्यशिशोर्मूलप्रथमचरणोत्पत्तिसूचितारिष्टनिरासार्थंसग्रहमखशांतिंकरिष्येइतिसंकल्प्ययत्र द्वि
तीयादिपादोत्पत्तौसंकल्पेतथोह्यः ब्रह्मसदस्योक्तान्कृत्वा ऋत्विजोऽष्टौचत्वारोवा मध्यकलशेस्वर्णप्रतिमायांरुद्रावाहनादि तस्यचतुर्दि
क्षुकुंभचतुष्टये अक्षतपुंजेषुवरुणपूजायद्वामध्यकुंभेप्रतिमायांनिर्ऋतिमिंद्रमपश्चावाह्य पद्मस्यचतुर्विंशतिदलेषुउत्तराषाढाद्यनुराधां

पां रुद्रः तदुत्तरकुंभे वरुणः पूज्य इति कुंभद्वयं रुद्रकुंभोत्तरतः कुंभे प्रतिमा

नथचतुर्विंशतिमन्त्राणांविश्वेदेवादिचतुर्विंशतिदेवतास्तंडुलपुंजादिष्वावाह्यदिक्षुलोकपालांश्चावाह्यपूजयेत् अग्निप्रतिस्थापनान्ते ऽन्वाधाने ऽ कोदि
ग्रहान्समिच्चर्वाज्याहुतिभिः निर्ऋतिं प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याभिर्घृतमिश्रपायससमिदाज्यचर्वाहुतिभिः यद्वा पायसेनाष्टोत्तरशतसंख्यया समि
दाज्यचरुभिरष्टाविंशतिसंख्ययाइंद्रमप्यथप्रतिद्रव्यमष्टाविंशतिसंख्यपायससमिदाज्यचर्वाहुतिभिर्विश्वेदेवादिचतुर्विंशतिदेवता अष्टाष्टपाय
साहुतिभिः रक्षोहणमग्निंकृणुष्वपाज इति पंचदशर्ग्भिः मृत्युंचमष्टाष्टसंख्यकृसराहुतिभिः १२० सवितारंदुर्गांत्र्यंबकंकवीन्दुर्गांवास्तोष्पतिंअ
ग्निंदेवेन पार्श्वमित्रावरुणावग्निंचाष्टाष्टकृसराहुतिभिः श्रियंहिरण्यवर्णामिति पंचदशर्ग्भिः मृत्युंचमष्टाष्टसमिदाज्यचर्वाहुतिभिः सोमंत्र्यादश
पायसाहुतिभिः रुद्रंस्वराजंचतुर्गृहीताज्येनाग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचाज्येन शेषेणस्विष्टकृतमित्यादिकवीनित्सत्रकार्त्तिकृत्स्नानिमित्युद्देशामपू
स्वोद्देशः शूर्पत्रये निर्वापः तत्र प्रथमे शूर्पे पायसार्थं तूष्णीं द्वादशमुष्टीन्निर्ऋतिमिंद्रमपश्चादिश्वानिरूप्य द्वितीये चर्वर्थं तद्देवतमुद्दिश्य द्वादशमुष्टीन्
पुनः प्रथमे षण्णवतिमुष्टीन् पायसार्थं तृतीये शूर्पे कृसरार्थं चतुश्चत्वारिंशन्मुष्टीन्द्वितीये पुनश्चतुरो मुष्टीन्प्रथमे पुनः सोमार्थं चतुर्मुष्टीन्नि
रूप्य ततः शूर्पत्रये आहुतिपर्याप्ततंडुलान्गृहीत्वा निर्वापसंख्यया प्रोक्ष्य पात्रत्रये हविस्त्रयं श्रपयेत् तिलमिश्रतंडुलपाकेन कृसरो भवति महा
र्घे ग्रहसिद्धान्नप्राप्त्यं सर्वग्रंथेषु निर्ऋत्याद्यर्थं निर्वापादिक्रमं पाश्रपणमेवोक्तं अतो गृहसिद्धान्न एव तिलदुग्धमिश्रेण कृसरादिसंपादनं प्रमादा
लस्यादिकृतकर्मण्यंश एव ततो होमकाले यजमानस्त्यागं कुर्यात् तत्र एतावत्संख्याहुतिपर्याप्तसमिदाज्यचरुद्रव्यमादित्यादिनवग्रहेभ्यो

नमम एवमधिदेवतादिभ्यः ततोष्टोत्तरशतसंख्याहुतिपर्याप्तं घृतमिश्रपायसमष्टोत्तरशताहुतीनामष्टाविंशत्याहुतीनांवापर्याप्तंसमिदाज्यचर्वात्मकद्रव्यत्रयमिदंनिर्ऋतयेनमम अष्टाविंशत्याहुतिपर्याप्तंपायससमिच्चर्वाज्यमिंद्रायनमम एवमन्यः अष्टाष्टाहुतिपर्याप्तंपायसंविश्वेभ्योदेवेभ्यो०१विष्णवे२वसुभ्यो३वरुणाय४अजैकपदे०५अहयेबुध्न्याय६पूष्णे७अश्विभ्यां८यमाय९अग्नये१०प्रजापतये११सोमाय१२रुद्राय१३अदित्यै१४बृहस्पतये१५सर्पेभ्यः१६पितृभ्यः१७भगाय१८अर्यम्णे१९सवित्रे२०त्वष्ट्रे२१वायवे२२इंद्राग्निभ्यां२३मित्राय२४नमम विंशत्यधिकशताहुतिपर्याप्तंकृसरंरक्षोघ्नेऽग्नयेनमम अष्टाष्टाहुतिपर्याप्तंकृसरंसवित्रेदुर्गायैत्र्यंबकायकाविभ्योदुर्गायैवास्तोष्पतयेऽग्नयेक्षेत्रपालायमित्रावरुणाभ्यामग्नयेचनमम प्रतिद्रव्यंविंशत्यधिकशताहुतिपर्याप्तानिसमिच्चर्वाज्यानिश्रियैनमम त्रयोदशाहुतिपर्याप्तंपायसंसोमायचतुर्गृहीताज्यंरुद्रायस्वराजेएकैकाहुतिपर्याप्तमाज्यंअग्नयेवायवेसूर्यायप्रजापतयेचनमम एवंसविस्तरंतत्तद्द्रव्यसंख्यादेवतोच्चारेणत्यागः सर्वत्रज्ञेयः केचित्तुइदमुपकल्पितमन्वाधानोक्तद्रव्यजातमन्वाधानोक्ताहुतिसंख्यापर्याप्तमन्वाधानोक्ताभ्योवक्ष्यमाणाभ्योदेवताभ्योनममेतिसंक्षेपेणत्यागंकुर्वंति ततोग्रहमंत्रैर्निर्ऋत्यादिमंत्रैश्च यथायथंहोमांतेग्रहपूजास्विष्टकृन्नवाहुतिबलिदानपूर्णाहुतिपूर्णपात्रविमोकादिवह्निपूजांतेयजमानाद्यभिषेकेकृतेधृतशुक्लवस्त्रगंधोयजमानोमानस्तोकेतिविभूतिंधृत्वा मुख्यदेवतापूजनविसर्जनश्रेयोग्रहणदक्षिणादानानिकुर्यात् शतंतदर्धंदशवाब्राह्मणान्भोजयेदितिसंक्षेपः अथाश्लेषाशांतिः

तत्राश्लेषाफलं आश्लेषायाःक्रमेणपंचसप्तद्वित्रिचतुरष्टैकादशषट्नवपंचेतिदशधाविभक्तनाडीषुक्रमेणराज्यंपितृनाशोमातृनाशः कामभोगःपितृभक्तिर्बलंहिंस्रकत्वंत्यागोभोगोधनमितिफलानि अथपादविभागेनफलं तत्राद्यपादःशुभः द्वितीयेपादेधनस्यनाशः तृतीयेमातुश्चतुर्थेपितुः आश्लेषांत्यपादत्रयजाताकन्याश्वश्रूंहंति एवंनरोप्यंत्यपादत्रयजःश्वश्रूंहंति आश्लेषासर्वपादेषुशांतिःकार्याप्रयत्नतः जातस्यद्वादशाहेतुशांतिकर्मसमाचरेत् असंभवेतुजन्मर्क्षे अन्यस्मिन्वाशुभेदिने अथोक्तकालेगोमुखप्रसवंकृत्वा अस्यशिशोराश्लेषाजननसूचितसर्वारिष्टपरिहारेत्यादिसंकल्पंकृत्वामूलशांतिवत्कुंभद्वयेरुद्रवारुणौद्वौसंपूज्यचतुर्विंशतिदलपद्मस्थकुंभेप्रतिमायामाश्लेषाधिपतीन्सर्पानावाह्यतद्दक्षिणेपुष्यदेवतांबृहस्पतिमुत्तरतोमघादेवतांपितॄंश्चावाह्यदलेषुपूर्वदलमारभ्यप्रादक्षिण्येनपूर्वाधिपतिभगादिपुनर्वसुदेवतादितिपर्यंतचतुर्विंशतिदेवतावाहनादिकुर्यात् कौस्तुभे तु तैत्तिरीयकमंत्रैः पुष्यमघादिपूर्वादिनक्षत्राणामावाहनमुक्तंनतुनक्षत्रदेवतानांततोलोकपालानावाह्यावाहितसर्वदेवताःसंपूज्याग्निंग्रहांश्चप्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् आदित्यादिग्रहाद्यङ्गदेशांतिप्रधानदेवताःसर्पान्प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्यमष्टाविंशतिसंख्यंवाघृतमिश्रपायससमिदाज्यचर्वाहुतिभिः बृहस्पतिंपितॄंश्चाष्टाविंशतिसंख्यमष्टसंख्यंवातैरेवद्रव्यैर्भगादिचतुर्विंशतिदेवता अष्टाष्टपायसाहुतिभिः रक्षोहणमित्यादिशेषदेवतानिर्देशोमूलशांतिवत् तद्दैवपायसकृसरचरूणांश्रपणंहविस्त्यागश्चकार्यः कौस्तुभोक्तप्रधानदेवतामंत्रैस्तत्तद्धोमःशेषंमूलशांतिवत् अथज्येष्ठानक्षत्रफलं

ज्येष्ठायादशभागेषु आद्येमातामहीमृतिः मातामहंद्वितीयेचतृतीयेहंतिमातुलं तुर्येजातोमातरंचहंत्यात्मानंतुपंचमे गोत्रजान्षष्ठभागेच सप्तमेतूभयंकुलं अष्टमेस्वाग्रजंहंतिनवमेश्वशुरंतथा दशमांशकजातस्तुसर्वंहंतिशिशुर्ध्रुवं ज्येष्ठर्क्षेतुपुमान्जातोज्येष्ठभ्रातुर्विनाशकः ज्येष्ठर्क्षेकन्यकाजाताहंतिशीघ्रंधवाग्रजं पादत्रयेजाननराज्यप्राप्यत्रप्रजायते ज्येष्ठांत्यपादजानस्तुपितुःस्वस्यचनाशकः द्वादशाहेशांत्युक्तशुभदिनवागोप्रसवशांतिंकृत्वास्यशिशोर्ज्येष्ठर्क्षेजननसूचितसर्वारिष्टपरिहारद्वारेत्यादिसंकल्प्यमध्यकलशोपरिस्वर्णप्रतिमायांशचीसहितमैरावतारूढं इंद्रंलोकपालंध्यात्वारक्तवस्त्रद्वयशष्कुलीनैवेद्यसहितषोडशोपचारैःसंपूजयेत् तस्यचतुर्दिक्षुकुंभचतुष्टयंतत्सर्वमध्यभागेशतच्छिद्रंचनिधायपूर्णपात्रसुतेषुचतुर्षुफलादौवरुणावाहनपूजनादिअन्वाधानेगृह्यान्वाधानांतेइंद्रंपलाशसमिदाज्यचरुद्रव्यैःप्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्ययाइंद्रायेंद्रोमरुत्वानइतिमंत्रेणप्रजापतिमष्टोत्तरशततिलाहुतिभिः समस्तव्याहृतिमंत्रेणशेषंपूर्णास्विष्टकृतमित्यादि अष्टोत्तरशतंब्राह्मणान्भोजयेत् इतिज्येष्ठाशांतिसंक्षेपप्रयोगः चित्राद्यर्धेपुष्यमध्यार्द्धेपादेपूर्वाषाढाधिष्ण्यपादेतृतीये जातःपुत्रश्चोत्तराद्येविधत्तेपित्रोर्भ्रातुःस्वस्यचापिप्रणाशं उत्तराफाल्गुन्याद्यपादइत्यर्थः अत्रेत्थंशांति चित्रापूर्वार्धेजातस्यगोप्रसवंकृत्वानक्षत्राधिपतिप्रतिमांसंपूज्य अजादानंकार्यं एवंपुष्यद्वितीयतृतीयपादयोर्जननेगोप्रसवनक्षत्राधिपपूजागोदानानिकार्याणि उत्तराफाल्गुनीप्रथमपादेजननेनक्षत्राधिपपूजांतिलपात्रदानंचकुर्यात् एवंपूर्वाषाढातृती

यपादे जननेनक्षत्रेशपूजाकांचनदानंमघाप्रथमपादजननेमूलवत्फलं तत्रगोप्रसवनक्षत्रेशपूजनग्रहमखाः कार्याः मघायाआद्य
घटिद्वयजननेनक्षत्रगंडांतशांतिरपिरेवत्यंतघटिद्वयेश्विन्याद्यद्वयेजननेनक्षत्रगंडांतशांतिगोप्रसवग्रहमखाः कार्याः रेवत्यश्विन्योरि
तरभागेषुमघांतिमपादत्रयेचदोषविशेषात्तुक्तेनशांत्यादिकं एवंविशाखाचतुर्थपादजननेशालकदेवरनाशादिदुष्टफलोक्तेर्ग्रहमखः
कार्यः यत्रकालेदुष्टफलमुक्तं शांतिर्नोक्ता तत्रग्रहमखइतिकमलाकरोक्तेः एवमितरत्राप्यूह्यं इतिनक्षत्रशांतयः अथव्यतीपातवैधृतिसंक्रां
तिशांतिः कुमारजन्मकालेतुव्यतीपातश्चवैधृतिः संक्रमश्चरवेस्तत्रजातोदारिद्र्यकारकः अश्रियंमृत्युमाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा स्त्री
णांचशोकदुःखंचसर्वनाशकरोभवेत् गोमुखप्रसवंकुर्याच्छांतिंचसनवग्रहां उक्तकालेसंकल्पादिकंकृत्वापंचद्रोणपरिमितव्रीहिरा
शिंकृत्वातदुपरिसार्धद्रोणद्वयमिततंडुलराशिंतदुपरिसपादद्रोणपरिमिततिलराशिंचकृत्वातिलराशौविधिनास्थापितकुंभेसौवर्ण
प्रतिमायांसूर्यमावाह्यतद्दक्षिणोत्तरयोरग्निरुद्रावावाह्यतिस्रोदेवताः व्यतीपातशांतौसंक्रांतिशांतौचपूजयेत् व्यतीपातसंक्रांत्योर्ज
ननेव्यतीपातसंक्रांतिशांतितंत्रेणसंकल्प्यैकैकशांतिः कार्या अत्रपूजाहोमादेःप्रसंगासिद्धिः द्विगुणोवाप्रधानहोमइतिभाति ग्रह
पीठदेवतान्वाधानांतेसूर्यंउत्सूर्योबृहदितिमंत्रेणसमिदाज्यचर्वाहुतिभिः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याभिः अग्निंरुद्रंचतैरेवद्रव्यैः
प्रत्येकमष्टाविंशतिसंख्याहुतिभिः अग्निंदूतमितित्र्यंबकमितिमंत्राभ्यांमृत्युंजयमष्टोत्तरशततिलाहुतिभिः शेषेणत्सादि अभिषेकां

तेगोवस्त्रस्वर्णादिदत्वाशतब्राह्मणान्भोजयेत् इतिव्यतीपातसंक्रांतिशांतिः अथवैधृतिशांतौविशेषः पूर्ववत्व्रीहितंडुलतिलराशौरस्था
पितकुंभेमध्येत्र्यंबकमितिमंत्रेणरुद्रंदक्षिणतः उत्सूर्यइतिसूर्यंउत्तरतश्चाप्यायस्वेतिसोममावाह्यपूजयेत् अन्वाधानेरुद्रंसमिच्चर्वाज्यैःप्रतिद्रव्य
मष्टोत्तरशतसंख्याहुतिभिःसूर्यसोमौप्रत्येकमष्टाविंशतिसंख्यैस्तैरेवद्रव्यैर्मृत्युंजयमष्टोत्तरसहस्रशतान्यतरसंख्यतिलाहुतिभिःशेषेणेत्यादि
अन्यत्पूर्ववत्संक्रांतिदिनेवैधृतिसत्वेदेवताभेदाच्छांतिद्वयंपृथक्कार्यं इतिवैधृतिशांतिः अथैकनक्षत्रजननशांतिः एकस्मिन्नेवनक्षत्रेभ्रात्रो
र्वापितृपुत्रयोः प्रसूतिश्चेत्तयोर्मृत्युर्भवेदेकस्यनिश्चितः पितृनक्षत्रेमातृनक्षत्रेवाकन्यायाःपुत्रस्यवोत्पत्तौगोमुखप्रसवंकृत्वाशांतिःकार्या सोद
रभ्रातृभगिन्योर्नक्षत्रेभ्रातुर्भगिन्यावोत्पत्तौगोप्रसवमकृत्वैवशांतिमात्रंकार्यं· संकल्पेपित्रैकनक्षत्रोत्पत्तिसूचितसर्वारिष्टेत्याद्यूहः ·कलशेरक्तव
स्त्रे यस्मिन्नक्षत्रेजन्मतन्नक्षत्रप्रतिमांतन्नक्षत्रदेवताप्रतिमांवाअग्निर्नःपातुकृत्तिकाइत्यादितैत्तिरीयमंत्रैःपूजयेत् अन्वाधानेइदंनक्षत्रंप्र
मुकांनक्षत्रदेवतांवासमिच्चर्वाज्यैःप्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्यंशेषेणेत्यादि अंतेययोरेकनक्षत्रजन्मतयोरभिषेकः अत्रग्रहमखोनाव
श्यकः क्वचित्संपूजितहरिहरप्रतिमादानमप्युक्तं अथग्रहणशांतिः ग्रहणेचंद्रसूर्यस्यप्रसूतिर्यदिजायते इत्थंसंजायतेय
स्तुतस्यमृत्युर्नसंशयः व्याधिपीडाचदारिद्र्यंशोकश्चकलहोभवेत् अत्रगोमुखप्रसवःकार्यइतिभाति ग्रहमखःकृताकृतः संकल्पे
सूर्यग्रहणकालिकप्रसूतिसूचितेत्याद्यूहः ग्रहणकालिकनक्षत्रस्यनक्षत्रदेवतायावाहेमप्रतिमांसूर्यग्रहेसूर्यस्यहेमप्रतिमांचंद्रग्रहेरा

जतंचंद्रबिंबंकृत्वोभयत्रसीसेनराहोर्नागाकृतिंकृत्वागोमयोपलिप्तेक्वचिद्देशेश्वेतवस्त्रोपरिदेवतापूजनं नात्रकलशस्थापनादि तत्रमध्येआकृष्णे
नेतिसूर्यंदक्षिणतः स्वर्भानोरधइतिराहुंउत्तरतोनक्षत्रदेवतांपूजयेत् चंद्रग्रहेतुआप्यायस्वेतिमध्येचंद्रः पूज्यः पार्श्वयोराहुनक्षत्रदेव
तेपूर्ववत् अन्वाधानेसूर्यग्रहेसूर्यंअर्कसमिदाज्यचरुतिलैः प्रत्येकंअष्टोत्तरशतसंख्ययाराहुंदूर्वाज्यचरुतिलैस्तावत्संख्यैर्नक्षत्रदे
वतांजलवृक्षसमिदाज्यचरुतिलैस्तावत्संख्ययाशेषेणेत्यादि चंद्रग्रहेच चंद्रंपालाशसमिदाज्यचरुतिलैःशेषंपूर्ववत् अंतेग्रहकलशोद
केनपंचगव्यपंचत्वक्पंचपल्लवादियुतलौकिकोदकेनचलौकिकेनैववाभिषेकः वेधकालेजन्मनिनैवशांतिः किंतुदुष्टकालत्वाद्वाभिषे
कः कार्यइतिभाति अथनक्षत्रगंडांतशांतिः रेवत्याश्लेषाज्येष्ठानक्षत्राणामंत्यघटिद्वयमश्विनीमघामूलानामाद्यघटिद्वयमितिघ
टिकाचतुष्टयमितित्रिविधंनक्षत्रगंडांतं अश्विनीमघामूलानांपूर्वार्धेबाध्यतेपिता पूषाहिशक्रपश्चार्धेजननीबाध्यतेशिशोः सर्वेषांगं
डजातानांपरित्यागोविधीयते वर्जयेद्दर्शनंयावत्तस्यषाण्मासिकंभवेत् शांतिंवापुष्कलांकुर्यात्सोममंत्रेणभक्तिमान् अस्यशिशो
रेवत्यश्विनीसंध्यात्मकगंडांतजननसूचितारिष्टनिरासार्थंनक्षत्रगंडांतशांतिंकरिष्ये इत्यादिसंकल्पः गोमुखप्रसवंकृत्वाषोडशप
लमष्टपलंवाचतुष्पलंवाकांस्यपात्रंविधायतस्मिन्पायसंपयोवानिक्षिप्यतत्रनवनीतपूर्णंशंखंनिधायतस्मिन्राजतंचंद्रबिंबंसंस्थाप्यसो
मोहमितिध्यानपूर्वकंचंद्रमाप्यायस्वेतिपूजयेत् पूजांतेआप्यायस्वेतिमंत्रस्यसहस्रंजपः ग्रहमखहोमः कार्यः नात्रप्रधानदेवताहोमः

ग्रंथांतरे तु ताम्रकलशे राजतप्रतिमायां बृहस्पतिमंत्रेण वागीश्वरं संपूज्य तदुत्तरकुंभचतुष्टये पंचपल्लवादिकं कुंकुमचंदनकुष्ठगोरोचना
निक्षिप्त्वा वरुणं पूजयेदित्युक्तं आचार्याय सशंखसमौक्तिकचंद्रदानं ग्रंथांतरपक्षे ताम्रपात्रसहितवागीश्वरदानं आयुर्वृद्ध्यर्थं सहस्राक्ष
णेति मंत्रजपः दशावरब्राह्मणभोजनं चेति अथ तिथिगंडांतलग्नगंडांतशांतिः पंचमीषष्ठ्योर्दशम्येकादश्योः पंचदशीप्रतिपदोः सं
धिभूतं घटिकाद्वयं तिथिगंडांतं कर्कसिंहयोर्वृश्चिकधनुषोर्मीनमेषयोश्च लग्नयोः संधिभूतैका घटिका लग्नगंडांतं तत्र तिथिगंडांते पूर्वा
र्धे जन्मनि तत्काले स्नात्वा वृषभदानं वा तन्मूल्यदानं कृत्वा सूतकांते शांतिः कार्या उत्तरार्धे जन्मनि शांतिमात्रं लग्नगंडांते पूर्वार्धे जन्मनि कांच
नदानं उत्तरार्धे शांतिमात्रं कुंभे हेमप्रतिमायां वरुणं संपूज्य वरुणोद्देशेन प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्यया समिच्चर्वाज्यतिलयवानां होमः
कार्यः यवव्रीहिमाषतिलमुद्गानां दक्षिणात्वेन दानमिति अथ दिनक्षयादिशांतिः दिनक्षये च भद्रायां प्रसूतिर्यदि जायते यमघंटे दग्धयो
गे मृत्युयोगे च दारुणे दुष्टयोगतिथीनां च निषिद्धांशेषु चेत्तदा अतिदोषकरी प्रोक्ता तस्मिन्पापयुते सति यमघंटादयो ज्योतिर्ग्रंथे प्रसिद्धाः दुर्यो
गतिथीनां निषिद्धभागास्तु विष्कंभवज्रयोस्तिस्रः षट् च गंडातिगंडयोः परिघार्धं पंच शूले व्याघातेंकघटीस्त्यजेत् चतुःषडष्टनिध्यर्कभूतति
थ्याद्यनाडिकाः अष्टां ८ क ९ मनु १४ तत्त्व २५ शा १० बाण ५ संख्या विवर्जयेदित्युक्ता ज्ञेयाः दिनक्षयादिदोषेष्वेकैकदोषदूषितकाले जनने
शिवे रुद्रैकादशिन्यभिषेकः कार्यः द्वित्र्यादिदोषसमुच्चये ग्रहयज्ञाश्वत्थप्रदक्षिणादिसमुच्चयः दीपं शिवालये भक्त्या घृतेन परिदीपयेत् गाणपत्यं

तस्मिन्पापयुते सतीति धिष्ण्यादेरपि निषिद्धांशायुते जन्मकाले सति दोषाधिक्यमिति आशयः ॥ तत्र च प्रतिप्रसूतेर्भद्रापुच्छादौ स्वल्पदोष इत्यर्थः ॥ २

रिक्तासु

२नामेवमहादोषत्वेनोक्तेर्नक्षत्रविषघटी

ध॰सिं॰प्र॰ पौरुषसूक्तं सौरं मृत्युंजयं च शक्त्या मम शांतिजाप्यं रुद्रजाप्यं कृत्वा मृत्युंजयी भवेत् इति वाक्याद्बहुदोषे उक्तजपादिसमुच्चयोपि अथ विषघटी- प॰३
२८ शांतिः तत्र कौस्तुभे तिथिवारनक्षत्राणां विषनाड्य उक्तास्तथापि ज्योतिर्ग्रंथेषु नक्षत्रविषघटीष्वेव जनने उक्तशांतिः कार्या तिथ्यादिविषघटी
नामुपदोषत्वाद्रुद्राभिषेकादिकं कार्यं विषघटीलक्षणं कौस्तुभादौ ज्ञेयं विषनाडीषु संजातः पितृमातृधनात्मनां नाशकृद्विषशस्त्रास्त्रैः क्रूरैर्लयंत्रा
केपि च एतद्विषनाडीषु शिशुजननसूचितारिष्टेत्यादि संकल्पः एककुंभे प्रतिमाचतुष्टये रुद्रयमाग्निमृत्युदेवताः कद्रुद्राय यमाय सोमम अग्नि
मूर्धा परं मृत्यो इति मंत्रैः संपूजयेत् ग्रहान्वाधानांते रुद्रयमाग्निमृत्यून्समिच्चरुघृततिलाहुतिभिः प्रतिदेवतं प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्या
भिः शेषेणेत्यादि गृह्यसिद्धान्नहोमः अथ यमलजननशांतिः तत्र श्रौताग्निमतः सोऽग्नये मरुत्वते त्रयोदशकपालं पुरोडाशं निर्वपेदि
ति ऋग्वेदब्राह्मणोक्तेष्टिः यद्वा आश्वलायनसूत्रोक्तः केवलं मारुतयागः गृह्याग्निमत आश्वलायनस्य गृह्याग्नौ मारुतश्चरुः अथ यस्य वधू
र्गौर्वा जनयेद्वे यमौ ततः समरुद्भ्यश्चरुं कुर्यात्पूर्णाहुतिमथापि वेति कारिकोक्तेः गृह्याग्निशून्यबह्वृचः कात्यायनोक्तशांतिं लौकिकाग्नौ कुर्यात् म
मभार्यायमलजननसूचितसर्वारिष्टपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं मारुतेष्ट्या यक्ष्य इति संकल्पः श्रौताग्निमतः स्मार्ताग्निमतस्तु मारुतस्थालीपाके
न यक्ष्य इति संकल्पः निरग्निस्तु ग्रहमखं कात्यायनोक्तां शांतिं करिष्ये इति संकल्प्य स्वस्तिवाचनादि आचार्यवरणांतं कुर्यात् अष्टदिक्षु अष्टकलशा २८
न्विधिना संस्थाप्य उदकपूरणादि सर्वौषधीप्रक्षेपणांते वरुणं पूजयेत् अष्टकलशोदकैर्दंपत्योरभिषेकः आपोहिष्ठेति तिसृभिः कयान इति द्वे आ

नःस्कृत इतिपंचेतिसप्तभिरैंद्रीभिर्मोषुवरुणइतिपंचभिरिदमापइत्येकया अपनइत्यष्टाभिराग्नेयीभिर्ऋग्भिः कार्यः अभिषिक्तोदंपतीधृतश्वेतव
स्त्रचंदनौउदङ्मुखौवातिष्ठेतां प्राङ्मुखआचार्योग्निग्रहस्थापनांतेऽपस्तिसृभिराज्याहुतिभिरिंद्रं सप्तभिर्वरुणं पंचभिरपएकयाग्निमष्टाभिराज्या
हुतिभिः पूर्वत्राभिषेकार्यसुक्तैश्चतुर्विंशतिमंत्रैरग्निं सोमं पवमानं पावकं मारुतं मरुतः यमं अंतकं मृत्युं चैकैकयाचर्वाहुत्यानाममंत्रैः शेषे
णेत्यादि अन्वादध्यात् षड्ढोत्रेशद्वारं तूष्णींनिर्वापप्रोक्षणे अंते गृहकलशोदकादिनाभिषेकः दासीमहिषीवडवागोहस्तिनीनां यमलजननेपी
यं शांतिः कार्या इयं शांतिर्गृहोत्पाते घूककपोतगृध्रश्येनानां गृहप्रवेशे स्तंभप्ररोहे वल्मीकप्ररोहे मधुजनने आसनशयनयानभंगे पल्लीपतने स
रटारोहणे छत्रध्वजविनाशेषु अन्येषूत्पातेषु च कार्येति च कात्यायनमतं सा च साग्निकैः कात्यायनैः स्वगृह्याग्नौ कार्या निरग्निकैस्तैरन्यैश्च लौ
किकाग्नौ इति यमलजननादिशांतिः अथ त्रिकप्रसवशांतिः सुतत्रये सुता चेत्स्यात्तत्त्रये वा सुतो यदि मातापित्रोः कुलस्यापि तदा
निष्टं महद्भवेत् ज्येष्ठनाशो वित्तहानिर्दुःखं वा सुमहद्भवेत् गोप्रसवं कृत्वा मम सुतत्रयजन्मानंतरकन्याजननसूचितसर्वारिष्टेति वा पु
कन्यात्रयजन्मानंतरं पुत्रजननसूचितेति वा निमित्तानुसारेण संकल्पः स्थंडिलपूर्वभागे ग्रहस्थापनांते तदुत्तरतः कलशपंचके स्वर्ण
प्रतिमासु ब्रह्मविष्णुमहेशेंद्ररुद्रानावाह्य पूजयेत् तत्र मंत्राः ब्रह्मजज्ञानं० इदंविष्णु० त्र्यंबकं० यतइंद्र० कद्रुद्रायेति ग्रहपीठदेव
तान्वाधानांते ब्रह्माणं विष्णुं महेशं इंद्रं रुद्रं च प्रत्येकं समिदाज्यचरुतिलैः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरसहस्र अष्टोत्तरविंशति अष्टोत्तरशतान्यतमसंख्या

हुतिभिःशेषेणेत्यादि अथदंतजननशांतिः उपरिप्रथमंयस्यजायंतेथशिशोर्द्विजाः दंतैर्वासहयस्यस्याज्जन्मभार्गवसत्तम द्वितीये
चतृतीयेचचतुर्थेपंचमेतथा। यदादंताश्चजायंतेमासेचैवमहद्भयं मातरंपितरंवाथखादेदात्मानमेवच बालानामष्टमेमासिषष्ठेमासिततः
पुनःदंतायस्यचजायंतेमातावाम्रियतेपिता बालकःपीड्यतेवात्रस्वयमेवनसंशयः केचित्तुअष्टमेमासिदंतजन्मशुभंमाहुः तत्रास्य
शिशोःप्रथममूर्ध्वदंतजननसूचितसर्वारिष्टेत्यादिसदंतजननसूचितेत्यादिवाद्वितीयेमासे दंतजन्मसूचितेत्यादिवासंकल्प्ययथानि
भिन्नंयोजयेत् . स्थंडिलोत्तरभागेनौकायांस्वर्णपीठेवास्वस्तिककृतेबालकमुपवेश्यसर्वौषध्यादियुक्तजलैःस्नापयित्वा
स्थंडिलपूर्वतःकलशेप्रतिमासुधातारंवह्निंसोमंवायुंपर्वतान्केशवंचेतिषड्देवताःसंपूज्यग्रहान्वाधानांतेधातारंसकृच्चरुणाव
न्त्यादिपंचदेवताएकैकयाज्याहुत्याशेषेणेत्यादिअन्वादध्यात् धात्रेत्वाजुष्टंनिर्वपामीत्यादिनिर्वापप्रोक्षणेनाम्नाचरुहोमःस्रु
वेणवह्न्यादिभ्यःपंचाज्याहुतयोपिनाम्नैवहोमांतेदक्षिणांदत्वासप्ताहंयथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयेत् अष्टमदिनेकांचनादि
दत्वाकर्मेश्वरार्पणंकुर्यात् षष्ठाष्टममासयोर्दंतजननेतुएकस्याबृहस्पतिदेवतायाःपूजनंदधिमधुघृताक्तानामश्वत्थसमिधामष्टो
त्तरशतंबृहस्पतिमंत्रेणहोमः आज्येनस्विष्टकृदादि इतिदंतजननशांतिः अथप्रसववैकृतशांतिः यत्रगर्भविपर्यासो
मानुषाणांगवामपि अद्भुतानिप्रसूयंतेतत्रदेशस्यविद्रवः मानुषामानुषाणांचगोजाश्वमृगपक्षिणां जायंतेजातिभेदाश्चसदं

ताविकृतास्तथा बहुशीर्षा अशीर्षा वा बहुकर्णा अकर्णकाः एकशृंगा त्रिशृंगा वा तथैव विचतुरुंडजाः दीर्घकर्णा महाकर्णा गजकर्णाश्च मानवाः राजश्रेष्ठे कुलनाशो धनस्य च कुलस्य च अष्टोत्तरसहस्राणि चरुं वै जुहुयाहुतं समिधां तु पलाशानां तर्पयेत्सूर्ववह्निजान् अशिराजायते जंतुस्तथा द्वित्रिशिरास्तथा अत्र सूर्याद्भुते सूर्यं पूजयेज्जुहुयादपि दध्याज्यमधुसंयुक्ताः समिधस्त्वर्कसंभवाः मृगीजनयते सर्पान्मंडूकांश्चैव मानुषान् अत्राद्भुते गीष्पतये पूजां होमं च कारयेत् औदुंबरस्य समिधो दधिसर्पिः समन्विताः स्त्रीगर्भपातो यस्मिंलंभसूयंतेथवास्त्रियः सदंताश्चैव जायंते जातमात्रा हसंति च बुधाद्भुते बुधायात्र पूजा होमौ समाचरेत् संक्षेपेणायथाप्राज्ञमिस्वंजननशांतयः उल्काजपाभिषेकार्थसूक्तादि बहु विस्तृताः प्रयोगाः कौस्तुभादौ च प्रसिद्धा बहुशः पराः अनेन प्रीयतां देवो भगवान्विठ्ठलः प्रभुः अथ नामकरणं तत्र जन्मदिने जातकर्मानंतरं तत्काले क्वचित् एकादशाहे द्वादशाहे वा विप्रस्य नामकर्म दशमे दिने आशौचसत्वेपि च तन्नामकर्म कार्यमिति केचित् क्षत्रियाणां त्रयोदशे षोडशे वा दिने वैश्यानां षोडशे विंशतितमे वा दिने द्वाविंशे मासांते वा शूद्राणां मासांते शततमे दिने वत्सरांते वेति विप्रादीनां गौणकालः मुख्यकाले कुर्वन्विप्रादिः पुण्यतिथिनक्षत्रचंद्रानुकूल्यादिगुणादरं न कुर्यात् उक्तमुख्यकालातिक्रमे शुभनक्षत्रादिकमावश्यकं वैधृतिव्यतीपातसंक्रांतिग्रहणादिनामावास्याभद्राशुभमासकालेपि नामकर्मादि शुभकर्म न कार्यं अत्र मलमासगुरुशुक्रास्तादिदोषो नास्तीत्युक्तं अपराह्णे रात्रौ च नामकर्म वर्ज्यं अथोक्तकालातिक्रमे ऽपेक्षितशुभतिथ्यादि च

तुर्या षष्ठ्य ष्टमीनवमीद्वादशीचतुर्दशीपंचदशीरहितास्तिथयः प्रशस्ताः चंद्रबुधगुरुशुक्रवासराः अश्विन्युत्तरारोहिणीमृगपुनर्वसुपुष्यहस्तस्वात्यनुराधाश्रवणधनिष्ठाशततारकारेवतीनक्षत्राणि वृषभसिंहवृश्चिककुंभानि प्रशस्तानि तानिनामानि चतुर्विधानि देवतानाममासनाम नक्षत्रनाम व्यावहारिकनामेति तत्रामुकदेवताभक्तइत्याकारकं देवतानामप्रथमं चैत्रादिमासनामानि वैकुंठोथजनार्दनः उपेंद्रो यज्ञपुरुषो वासुदेवस्तथाहरिः योगीशः पुंडरीकाक्षः कृष्णोनंतोच्युतस्तथा चक्रीति द्वादशैतानि क्रमाद्वाहुर्मनीषिण इत्यनुसारेण मासनाम द्वितीयकं मासाश्चात्र चांद्राः तेच शुक्लादिकृष्णांताएव यस्मिन्नक्षत्रे जन्म तन्नक्षत्रवाचकशब्दात्तत्रजातइत्यधिकारविहिततद्धितप्रत्ययेकृतेनिष्पन्नंनाक्षत्रनाम तृतीयं तद्यथा आश्वयुक् आपभरणः कार्त्तिकः रौहिणः मार्गशीर्षः आर्द्रकः पुनर्वसुः तिष्यः आश्लेषः माघः पूर्वाफल्गुनः उत्तराफल्गुनः हस्तः चैत्रः स्वातिः वैशाखः अनुराधः ज्यैष्ठः मूलकः पूर्वाषाढः उत्तराषाढः अभिजितः श्रवणः श्राविष्ठः शातभिषक् पूर्वाप्रोष्ठपादः उत्तराप्रोष्ठपादः रैवतइति केचित्तु चूचेचोलाश्विनीप्रोक्तेत्यादिज्योतिर्ग्रंथोक्तावकहडाचक्रानुसारेणाश्विन्यादयश्चतुश्चरणेषु चूडामणिश्चेदीपाश्चोलेशोलक्ष्मणइत्यादिकानिनाक्षत्रनामानिकुर्वंतितन्नश्रौतग्रंथादिबहुसंमतंशांखायनास्तु कृत्तिकोसन्नस्याग्निशर्मेतिनक्षत्रदेवतासंबद्धंनाक्षत्रंनामकुर्वंति एवंकातीया अपि नाक्षत्रनाम्नैवाभिवादनीयंगुप्तंचामौंजीबंधनात् मातापितरावेव जानीयातां व्यावहारिकंनाम चतुर्थं तत्रकवर्गादिषु तृतीयचतुर्थपंचमवर्णहकारान्यतमवर्णाद्यावयवकं यरलवान्यतममध्यवर्णयुतं

अभिजित
तिथा

कृद्वर्णरहितंविसर्गांतंपित्रादिपुरुषत्रयान्यतमवाचकंशत्रुवाचकभिन्नंतद्धितप्रत्ययरहितंकृत्प्रत्ययांतंयुग्माक्षरंपुंसांअयुग्माक्षरंस्त्रीणां कार्यंयथादेवदत्तइतिहरिरिति उक्तसर्वलक्षणाभावेसमाक्षरंपुंसांअयुग्माक्षरंस्त्रीणामित्येकलक्षणयुक्तमेवयथारुद्रइतिराजेत्याद्यक्षरंअत्रस्वरव्यंजनेषुनसंख्यानियमः अत्रविशेषः द्व्यक्षरंप्रतिष्ठाकामश्चतुरक्षरंब्रह्मवर्चसकामः अंत्यलकाररेफंवर्जयेदिति आपस्तंबहिरण्यकेशिसूत्रेतुमातिपदिकादिधात्वंतंयथाहिरण्यदाइतिउपसर्गयुतंवासुश्रीरित्यादिइतिविशेषउक्तः तच्चव्यावहारिकंनामशर्मपदांतंवाब्राह्मणस्यवर्मेतिराजेतिवापदयुतंक्षत्रियस्यगुप्तदत्तान्यतरांतंवैश्यस्यदासांतंशूद्रस्यकार्यं व्यावहारिकंनाममासादादीनामपिकार्यं देवालयगजाश्वानांवृक्षाणांवापिकूपयोः सर्वापणानांपण्यानांचिन्हानांयोषितांन्नृणां काव्यादीनांकवीनांनृपस्नादीनांविशेषतः राज मासादयज्ञानांनामकर्मयथोदितमित्युक्तः अथप्रयोगविशेषः गर्भाधानादिपंचसंस्कारलोपेप्रत्येकंपादकृच्छ्रंबुद्धिपूर्वकेप्रकरणेप्रत्येकमर्धकृच्छ्रंप्रायश्चित्तंजातकर्मणःकालातिपत्तिनिमित्तकाज्यहोमपूर्वकंकार्यं तद्यथा जातकर्मणःकालातिपत्तिनिमित्तकदोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंप्रायश्चित्तहोमंकरिष्येइतिसंकल्प्याग्निस्थापनेआधानादिपाकयज्ञतंत्रसहितंवन्हिस्थापनाज्यसंस्कारपात्रसंस्कारमात्रसहितंवाभूर्भुवःस्वःस्वाहेतिसमस्तव्याहृत्याज्य होमंकुर्यात् होमंसमाप्यगर्भाधानपुंसवनानवलोभनसीमंतोन्नयनलोपजनितदोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंएतावतःपादकृच्छ्रान्बुद्धिपूर्वकेलोपेअर्धकृच्छ्रान्तत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यदानेनाहमाचरिष्यइतिसंक

ष्यद्रव्यंदद्यात् जातकर्मनाम्नोःसहचिकीर्षायांपूर्वोक्तजातकर्मसंकल्पवाक्यमुच्चार्य अस्यकुमारस्यायुरभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंनामकर्मचतंत्रेणाकरिष्येइतिसंकल्प्यस्वस्तिवाचनादिकंकुर्यात् तत्रजातकर्मनामकर्मणोः पुण्याहंभवंतोब्रुवंत्वित्युक्त्वा अस्यकुमारस्यजातकर्मणेएतन्नाम्ने अस्मैचस्वस्तिभवंतोब्रुवंत्विति स्वस्तिपर्यायेवदेत् तदनुसारेणैवविभक्तिवचनं केवलनामचिकीर्षायांनाम कर्मणःपुण्याहमित्युक्त्वास्वस्तिपर्याये अमुकनाम्ने अस्मैस्वस्तिभवंतोब्रुवंत्वितिवदेद्विप्राश्चामुकनाम्ने अस्मैस्वस्तीतिब्रूयुः लेखनादौनामत्रयंशर्मादिपदरहितंकृत्वाव्यावहारिकं नामशर्माद्यंतंकुर्यात् अभिवादननाक्षत्रनामापिशर्माद्यंतंसर्वत्रोच्चारणीयं अवशिष्टःप्रयोगःप्रयोगग्रंथेषु अथस्त्रीणांनामकर्म संकल्पे अस्याःकुमार्याइतिविशेषः स्वस्तिवाचनेएतन्नाम्न्यै अस्यैस्वस्तीत्यादिभक्तेत्या बंतं देवतानाममासनामसुचक्रिणीवैकुंठीवासुदेवीतित्रीणिङीषंतानिहरिरित्यविकृतं अवशिष्टानि अष्टावाबंतानि रोहिणीकृत्तिकेत्येवंयथायथंनाक्षत्रनामेतिमातृदत्तमते आश्वलायनैर्नाक्षत्रनामस्त्रीणांनकार्यं व्यावहारिकंयज्ञदाशर्मेतिपुंवत् पूजादिकंवैदिकमंत्ररहितंपुंवत्कार्यं पितुरसन्निधौस्त्रीपुंसयोर्नामपितामहादिःकुर्यात् इतिनामकरणम् अथांदोलारोहणं आंदोलारोपणेपुंसोद्वादशोदिवसःशुभः त्रयोदशस्तुकन्यायाननक्षत्रविचारणा अन्यस्मिन्दिवसेचेत्स्याच्छुभकालंविचारयेत् उत्तरात्रयरोहिणीहस्ताश्विनीपुष्यरेवत्यनुराधामृगचित्रापुनर्वसूश्रवणस्वातिनक्ष

त्रेषुशुभवारेरिक्तातिरिक्ततिथौचंद्रताराबलेकुलयोषिद्भिरांदोलाशयनंकार्यं एकत्रिंशोदिनेद्वितीयजन्मर्क्षेवादोलारोहोक्तनक्षत्रेवापूर्वा
ह्णमध्यान्हयोः कुलदेवताविप्रयोः पूजांविधायशंखेनगोदुग्धंपाययेत् इतिदुग्धपानं सूत्यामासोत्तरंबुधसोमगुरुवारेषुरिक्तान्य
तिथौश्रवणपुष्यपुनर्वसुमृगहस्तमूलानुराधानक्षत्रेषुजलस्थानंगत्वाजलपूजाकार्या अत्रगुरुशुक्रास्तंचैत्रपौषमासाधिमासावर्ज्याः

इतिजलपूजनं तृतीयेमासिसूर्यावलोकनंचतुर्थेमासि अन्नप्राशनकालेवानिष्क्रमणं तत्रकालः शुक्लपक्षः शुभः प्रोक्तः कृ
ष्णेचांत्यत्रिकंविना रिक्ताषष्ठ्यष्टमीदर्शद्वादशीश्चविवर्जितागुरुशुक्रबुधवाराः श्विनीरोहिणीमृगपुष्योत्तरात्रयहस्तधनिष्ठाश्रव
णरेवतीपुनर्वसुअनुराधानक्षत्राणिचशस्तानि इदंनिष्क्रमणंनित्यंकाम्यं सूर्यावलोकननिष्क्रमणयोर्नांदीश्राद्धंकृताकृतं अ
थभूम्युपवेशनकालः पंचममासेनिष्क्रमोक्ततिथ्यादौभौमबलेसतिभूम्युपवेशनंकार्यं अथान्नप्राशनकालः षष्ठेष्टमेदशमे
द्वादशेवामासेपूर्णेवत्सरेवापुंसोन्नप्राशनं पंचमसप्तमनवममासेषुस्त्रीणां द्वितीयाचतृतीयाचपंचमीसप्तमीतथा त्रयोदशी
चदशमीप्राशनेतिथयः शुभाः रविचंद्रवारौकेचित् अश्विनीरोहिणीमृगपुनर्वसुपुष्योत्तरात्रयहस्तचित्रास्वात्यनुराधाश्रवणधनि
ष्ठाशततारकारेवत्यःशुभाः जन्मनक्षत्रमशुभमितिकेचित् भद्रावैधृतिव्यतीपातगंडातिगंडवज्रशूलपरिघावर्ज्याः विष्णुशिवचं
द्रार्कदिक्पालभूमिदिशाब्राह्मणान्संपूज्यमातुरुत्संगगतस्यशिशोः कांचनेकांस्येवापात्रेस्थितंदधिमधुघृतमिश्रंपायसंसुवर्णयुतह

बुधगुरुशु
क्रवाराः शुभाः

क्तेन समंत्रं प्राशयेत् सूर्यावलोकनादीन्यन्नप्राशनांतानि अन्नप्राशनकाले शिष्टाः सहैवानुतिष्ठंति एतेषां सहप्रयोगसंकल्पादिकं कौ-
त्कभादौ ज्ञातव्यं अथान्नप्राशनांतं कर्तव्यं अग्रतोऽथ परिन्यस्य शिल्पवस्तूनि सर्वशः शास्त्राणि चैव वस्त्राणि ततः पश्येत्तुलक्ष-
णं प्रथमं यत्स्पृशेद्बालः पुस्तकादि स्वयं तदा जीविका तस्य बालस्य तेनैव तु भविष्यति अन्नप्राशनांतसंस्कारेषु मलमासगुरुशुक्रा-
स्तादिदोषो नास्ति इत्युक्तं तच्छुद्धिकालप्रशंसपरं ज्ञेयं तेन षष्ठादिमासे अस्तादिदोषसत्त्वेऽष्टमादिमासे कार्यं इति सूर्यावलोकननि-
ष्क्रमणभूम्युपवेशनान्नप्राशनानि अथ कर्णवेधः दशमे द्वादशे वाह्नि षोडशे कर्णवेधनं मासे षष्ठे सप्तमे वा अष्टमे दशमेऽपि
वा द्वादशाब्दतोऽब्देन्न प्रथमे वा तृतीयके न कर्तव्यं समे वर्षे स्त्रीपुंसः श्रुतिवेधनं तृतीयादिवत्सरे मासाः कार्तिके पौषमासे वा चै-
त्रे वा फाल्गुनेऽपि वा शुक्लपक्षः शुभः प्रोक्तो जन्ममासो निषेधितः भद्रायां विष्णुशयने कर्णवेधं विवर्जयेत् तेन कार्तिकमासावधिः
शुक्लद्वादश्युत्तरं ज्ञेयः केचिन्मीनस्य सूर्ये चैत्रं धनुःस्थे पौषं मासं वर्जयंति द्वितीया दशमी षष्ठी सप्तमी च त्रयोदशी द्वादशी पंचमी श-
स्ता तृतीया कर्णवेधने चंद्रबुधगुरुशुक्रवाराः पुष्यपुनर्वसुमृगोत्तरात्रयहस्तचित्राश्विनीश्रवणरेवतीधनिष्ठाः शुभाः विष्णुरुद्रब्रह्म
सूर्यचंद्रदिक्पालनासत्यसरस्वतीगोब्राह्मणगुरुपूजां कृत्वा लक्तकरसांकितं कर्णं पुंसः पूर्वं दक्षिणं विध्येत् पश्चाद्वामं स्त्रीणां पूर्वं वामं सौ- ३२
वर्णी राजपुत्रस्य राजती विप्रवैश्ययोः शूद्रस्य चायसी सूची बालकाष्टांगुला मता कर्णरंध्रे रवेश्छाया प्रविशेद्दृश्येत्तथा अन्यथा दर्शने तस्य

पूर्वपुण्यविनाशनं   इतिकर्णवेधः   अथबालस्यदृष्टिदोषादौरक्षाविधिः   पातुदेवोजगन्नाथःपूतनातर्जनोहरिः रक्षंतु
त्वरितोबालंमुंचमुंचकुमारकं कृष्णरक्ष शिशुंशंखमधुकैटभमर्दन प्रातःसंगवमध्यान्हसायान्हेषुचसंध्ययोः महानिशिसदारक्षकंसारि
ष्टनिषूदन यक्षोरजःपिशाचांश्चग्रहान्मातृग्रहानपि बालग्रहान्विशेषेणछिंधिछिंधिमहाभयात् त्राहित्राहिहरेनित्यंत्वद्रक्षाभूषितंशि
शुं इतिभस्माभिमंत्र्यैवभूषयेत्तेनभस्मना शिरोललाटाद्यंगेषुरक्षांकुर्याद्यथाविधिइतिप्रयोगसागरे रक्षरक्षमहादेवनीलग्रीव
जटाधर ग्रहैस्तुसहितोरक्षमुंचमुंचकुमारकं अमुंमंत्रंभूर्जपत्रेविलिख्यतत्पत्रंभुजेबध्नीयात् बालरोदनपरिहारार्थंयंत्र
मुक्तंमयूखे षडस्रमध्येह्रींकारस्तन्मध्येशिशोर्नामविलिख्यषट्कोणेषु ॐ लुलुवस्वाहेतिमंत्रषडक्षराणिविलिख्यतद्बहिर्नेमि
वृत्तंहृदयंविलिख्यतद्बहिरधोमुखैरर्धचंद्रैरावेष्ट्यपंचोपचारैः संपूज्यबालहस्तेबध्नीयादिति बालग्रहेशांत्यादिकंबालग्रहकल्प
श्चशांतिकमलाकरशांतिमयूखयोर्द्रष्टव्यं   अथवर्धापनविधिः   सप्तवर्षपर्यंतं प्रतिमासजन्मतिथौकार्यः वर्षोत्तरंप्रत्यब्दंजन्मतिथौ
कार्यः तिथिद्वैधेयत्रजन्मर्क्षयोगः साग्राह्यादिनद्वयेजन्मनक्षत्रयोगसत्वासत्वयोरौदयिकीत्रिमुहूर्ताधिकाग्राह्या त्रिमुहूर्तन्यूनत्वेपू
र्वा जन्ममासाधिमासत्वेशुद्धमासेनत्वाब्दिकवर्धापनविधिर्नत्वधिके   अथसंक्षेपतःप्रयोगः आयुरभिवृद्ध्यर्थंवर्षवृद्धिकर्मकरि
ष्यइतिसंकल्प्यतिलोद्वर्तनपूर्वकंतिलोदकेनस्नात्वाकृततिलकादिविधिर्गुरूंसंपूज्याक्षतपुंजेषुदेवताःपूजयेत् तत्रादौकुलदेवतायैन

नमइतिकुलदेवतामावाह्य जन्मनक्षत्रंपितरौप्रजापतिंभानुंविघ्नेशंमार्कंडेयंव्यासंजामदग्न्यंरामंअश्वत्थामानंकृपंबलिंप्रल्हादंहनुमंतंविभीष
णंषष्ठींचनाम्नैवावाह्यपूजयेत् षष्ठ्यैदधिभक्तनैवेद्यः पूजांतेप्रार्थना चिरंजीवीयथात्वंभोभविष्यामितथामुने रूपवान्वित्तवांश्चैवश्रियायु
क्तश्चसर्वदा मार्कंडेयनमस्तेस्तुसप्तकल्पांतजीवन आयुरारोग्यसिद्ध्यर्थंप्रसीदभगवन्मुने चिरंजीवीयथात्वंतुमुनीनांप्रवरोद्विज कुरु
ष्वमुनिशार्दूलतथामांचिरजीविनं मार्कंडेयमहाभागसप्तकल्पांतजीवन आयुरारोग्यसिद्ध्यर्थमस्माकंवरदोभव अथषष्ठीप्रार्थना
जयदेविजगन्मातर्जगदानंदकारिणि प्रसीदममकल्याणिनमस्तेषष्ठिदेवते त्रैलोक्येयानिभूतानिस्थावराणिचराणिच ब्रह्मवि-
ष्णुशिवैःसार्धंरक्षांकुर्वंतुतानिमे ततस्तिलगुडमिश्रंपयःपिबेत् तत्रमंत्रः सतिलंगुडसंमिश्रमंजल्यर्धमितंपयः मार्कंडेयाद्वरंल
ब्ध्वापिबाम्यायुर्विवृद्धये क्वचित्पूजितषोडशदेवताभ्योनाम्नाप्रत्येकमष्टाविंशतिसंख्यतिलहोमउक्तः ततोविप्रभोजनं तद्दिनेनि
यमाः खंडनंनखकेशानांमैथुनाध्वगमौतथा आमिषंकलहंहिंसांवर्षवृद्धौविवर्जयेत् मृतेजन्मनिसंक्रांतौश्राद्धेजन्मदिने
तथा अस्पृश्यस्पर्शनेचैवस्नायादुष्णवारिणा अथचौलं जन्मतोगर्भतोवाब्दे प्रथमेथद्वितीयके तृतीयेपंचमेवापिचौलक
र्मप्रशस्यते यद्वासहोपनीत्यात्रकुलाचाराद्व्यवस्थितिः माघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठमासिशुभस्मृतं जन्ममासेधिमासेनज्येष्ठेज्ये
ष्ठस्यनोभवेत् शुक्लपक्षःशुभःप्रोक्तः कृष्णश्चांत्यत्रिकंविना द्वितीयाथतृतीयाचपंचमीसप्तमीशुभा दशम्येकादशीवापित्र

योदश्यपिशस्यते रविभौमार्किशनयोवाराधिपादिवर्णतः गुरुशुक्रबुधाःशुक्लेसोमःसर्वशुभावहः अश्विनीमृगपुनर्वसूपुष्यहस्त
चित्रास्वातीज्येष्ठाश्रवणधनिष्ठाशततारकारेवत्यःशुभाः क्षौरप्रयाणभैषज्येजन्मर्क्षंवर्जयेत्सदा आयुःक्षयोनुराधाभिश्चुत्तरारो
हिणीमघेः सिंहस्थेगुरौचौलादिशुभकर्मनकार्यं सूनोर्मातरिगर्भिण्यांचूडाकर्मनकारयेत् पंचमाब्दात्प्रागूर्ध्वंतुगर्भिण्यामपिकारये
त् सहोपनीत्याकुर्याच्चेत्तदादोषानविद्यते पृथक्चूडाकर्मपृथगुपनयनंचमातरिगर्भिण्यांनकार्यं उभयोःसहानुष्ठानेतुनदोषः गर्भि
ण्यामपिपंचममासपर्यंतंनदोषः पंचमासादधःकुर्यादतऊर्ध्वंनकारयेदित्युक्तेः ज्वरितस्यचौलादिमंगलंनकार्यं विवाहव्रतचूडासु
मातायदिरजस्वला तस्याःशुद्धेःपरंकार्यंमंगलंमनुरब्रवीत् नांदीश्राद्धोत्तरंरजस्वलायांशांतिंकृत्वाकार्यं केचित्तुमुहूर्तांतराभावे
प्रारंभात्प्रागपिरजोदोषेश्रीपूजनादिविधिनाशांतिंकृत्वाकार्यमित्याहुः मातुलपितृव्यादौकर्त्तरितत्पत्न्यांरजस्वलायामपिमंगलं
नेतिसिंधुः त्रिपुरुषात्मककुलेषण्मासमध्येमौंजीविवाहरूपमंगलोत्तरंमुंडनाख्यंचूडाकर्मादिनकार्यं संकटेतु अब्दभेदेकार्यं च-
तुःपुरुषपर्यंतंकुलेसपिंडीकरणमासिकश्राद्धांतप्रेतकर्मसमाप्तेःप्राक्चूडाकर्मादिकमाभ्युदयिकंकर्मनकार्यं एकमातृजयोरेक
वत्सरेपत्ययोर्द्वयोः नसंस्कारःसमानःस्यान्मातृभेदेविधीयते प्रारंभोत्तरंसूतकप्राप्तौकूष्मांडीभिर्ऋग्भिर्घृतंहुत्वागांदत्वाचूडोपन
यनाद्याहनादिकमाचरेत् अत्रविशेषोविवाहप्रकरणेवक्ष्यते मध्येमुख्यैकाशिखाअन्याश्चपार्श्वादिभागेष्वितियथाकुलाचारंप्रवरसं

ख्ययाशिखाश्चूडासमयेकार्याः उपनयनकालेमध्यशिखंवेतरशिखानांवपनंकृत्वामध्यभागेएवोपनयनोत्तरंशिखाधार्या चौलकर्मणि जातकर्मणिच भोजनेसांतपनकृच्छ्रंप्रायश्चित्तं अन्येषुसंस्कारेषुउपवासेनशुद्धिः चूडांताःसर्वेसंस्काराःस्त्रीणाममंत्रकाःकार्याः होमस्तुसमंत्रकः होमोप्यमंत्रकःकार्योनवाकार्यइतिवृत्तिकृदादिमतं एवंशूद्रस्याप्यमंत्रकंचौलं इदानींशिष्टेषुस्त्रीणांचूडादिसंस्कारकरणंनदृश्यते विवाहकालेचूडादिलोपप्रायश्चित्तमात्रंप्रकुर्वंति चौलोत्तरंमासत्रयपर्यंतंसपिंडैःपिंडदानंतिलतर्पणंचनकार्यं महालयेगयायांपित्रोःप्रत्यब्दश्राद्धेचपिंडदानादिकार्यं अथविद्यारंभः पंचमवर्षेअक्षरलेखनारंभउत्तरायणेकार्यः अत्रकुंभस्थःसूर्योवर्ज्यः शुक्लपक्षःशुभःप्रोक्तःकृष्णश्चांत्यत्रिकंविना द्वितीयातृतीयापंचमीदशम्येकादशीद्वादशीत्रयोदश्यःश्रेष्ठाः अश्विनीमृगार्द्रापुनर्वसुपुष्यहस्तचित्रास्वात्यनुराधाश्रवणधनिष्ठाशततारकारेवत्योभौमशनिभिन्नवाराश्चप्रशस्ताः विघ्नेशंलक्ष्मीनारायणौसरस्वतींस्ववेदसूत्रकारांश्चपूजयित्वागुरुंब्राह्मणान्धात्रींचसंपूज्यनत्वासर्वाःस्त्रियःप्रदक्षिणीकृत्यप्रणवपूर्वकमक्षरमारभेत् ततोगुरुंनत्वादेवतांविसर्जयेत् ततो चक्षवनमातःसर्ववाङ्मयरूपेणागच्छागच्छेतिसरस्वत्यावाहनमंत्रः प्रणवेनषोडशोपचारार्पणं अथानुपनीतधर्माः प्रागुपनयनात्कामचारकामवादकामभक्षाः तेनमूत्रपुरीषोत्सर्गादावाचमनाद्याचारोनास्ति लघुपातकहेतुलशुनपर्युषितोच्छिष्टादिभक्षणेदोषाभावः एवमपेयपानेअनृतादिवाच्यभाषणेपिमहादोषहेतुमांसांत्यजरजस्वलादिस्पृष्टान्नभक्षणमद्यादिपानेचदोषोस्त्येव रजस्वलादिसं

स्पर्शेस्नानमेवकुमारके शिशोरभ्युक्षणंप्रोक्तंबालस्याचमनंस्मृतं तत्रप्रागन्नप्राशनाच्छिशुसंज्ञा ततऊर्ध्वंप्राक्चौलात्त्रिवर्षाद्वाबालसंज्ञा ततआमौंजीबंधनात्कुमारसंज्ञा अत्राचमनमितिविरुदकपानमेव नतुओष्ठमार्जनादिकल्पइतिज्ञेयं नचानुपनीतोवेदमुच्चारयेत् पित्रोरंत्यक्रियायांत्वनुपनीतेनापिमंत्रोच्चारःकार्यःसत्वर्हांत्रिवर्षयोःकृतचूडस्यैववात्रिवर्षोर्ध्वंत्वकृतचूडस्यापि एतच्चौरसपुत्रविषयं पित्रोरनुपनीतोऽपिविदध्यादौरसःसुतःऔर्ध्वदैहिकमन्येतुसंस्कृताःश्राद्धकारकाइतिस्कांदात् बालानामपथ्यंपित्रादिभिर्निवारणीयं तस्मात्सर्वप्रयत्नेनबालानग्रेतुभोजयेत् बालानांक्रीडनदानेस्वर्गसुखं तेषांभोज्यप्रदानेगोदानफलं अथोपनयनं उपनयनंनाम आचार्यसमीपनयनांगकोगायत्र्युपदेशप्रधानकःकर्मविशेषः उपनयनपदस्ययोगरूढत्वात् तत्राधिकारिणः पितैवोपनयेत्सुतंतदभावेपितुःपिता तदभावेपितुर्भ्रातातदभावेतुसोदरः तदभावेसगोत्रसपिंडाः तदभावेमातुलादयोसगोत्रसपिंडाः तदभावे असपिंडसगोत्रजाः एतेचकुमारापेक्षयावयोज्येष्ठाविवक्षिताः कनिष्ठकर्तृकोपनयनस्यनिषिद्धत्वात् सर्वाभावेश्रोत्रियः जन्मनाब्राह्मणोज्ञेयःसंस्कारैर्द्विजउच्यते विद्यत्वाच्चापिविप्रत्वंत्रिभिःश्रोत्रियउच्यते कृच्छ्रत्रयंचोपनेतात्रीन्कृच्छ्रांश्चवटुश्चरेत् गायत्र्याद्वादशाधिकसहस्रजपश्चोपनयनेऽधिकारसिध्यर्थंकार्यः केचिद्द्वादशसाहस्रींजपंति अथोपनयनकालः गर्भतोजन्मतोवापंचमेऽष्टमेवावर्षेब्राह्मणस्योपनयनं एकादशेद्वादशेवाक्षत्रियस्य द्वादशेषोडशेवावैश्यस्य षष्ठेतुधनकामस्यविद्याकामस्यसप्तमे अष्टमेसर्वकामस्यनवमेकांतिमिच्छतः

त्रा

क

केचित्तुविप्रस्यषष्ठंनमन्यंते आषोडशादाद्वाविंशादाचतुर्विंशाच्चवर्षाद् ब्राह्मणादेर्गौणकालः अत्रगर्भादिसंख्या तथाचजन्मतःपंच
दशवर्षपर्यंतंविप्रस्यनविशेषतः प्रायश्चित्तंषोडशेवर्षेसशिखवपनमेकविंशतिरात्रंयावकाशनमंतेसप्तब्राह्मणभोजनमितिप्रायश्चित्तं
सप्तदशादिवर्षेषुकृच्छ्रत्रयादिप्रायश्चित्तपूर्वकमुपनयनंबोध्यं विप्रक्षत्रिययोरुत्तरायणेमौंजीबंधः वैश्यस्यदक्षिणायनेपि वसंतेब्राह्मण
मुपनयीतग्रीष्मेराजन्यंशरदिवैश्यं माघादिशुक्रांतंपंचमासाः साधारणावासकलद्विजानामितिगर्गोक्तेर्वसंतालाभेशिशिरग्रीष्मावपि
ग्राह्यौ वसंतविधिनोत्तरायणादिविधेः संकोचायोगात् एवंमाघादिमासपंचकनियमात् पौषाषाढयोः सत्स्युत्तरायणेउपनयनंन
कार्यं तत्रापिमीनार्कमारभ्ययावन्मिथुनप्रवेशंप्रशस्तः कालः मीनमेषयोस्तुप्रशस्ततरः मकरकुंभस्थेर्केमध्यमंमीनमेषस्थेउत्तमंवृषभ
मिथुनस्थेऽधममुपनयनमित्यभिधानात् मीनार्कविशिष्टः चैत्रोऽनिष्टबृहस्पत्यादिबहुविधदोषापवादकत्वात्प्रशस्ततमः जीवभार्गव
योरस्तेसिंहस्थेदेवतागुरौ चंद्रसूर्येदुर्बलेपिगोचरेनिष्टेगुरौ मेखलाबंधनंकार्यंचैत्रेमीनगतेरवावित्यर्थकस्मृतेः अत्रगुरुशुक्रास्तदो
षापवादोऽतिमहासंकटविषयत्वान्नकथनीयः मीनार्कचैत्रेजन्ममासनक्षत्रदोषोनास्तिजन्ममासजन्मनक्षत्रजन्मतिथिजन्मलग्नजन्म
राशिलग्नेषुविप्राणामुपनयनंनदोषाय क्षत्रियवैश्ययोरप्रथमगर्भेदोषोन ज्येष्ठापत्यस्यज्येष्ठमासेमंगलंन शुक्लपक्षः शुभः प्रोक्तः
कृष्णश्चांत्यत्रिकंविनेतिगुरूक्तेः कृष्णपक्षेदशमीपर्यंतंसंकटेकार्यं शिष्टास्तुसंकटेपिकृष्णपक्षेपंचमीपर्यंतमेवकुर्वंति अथतिथिवि

चारः द्वितीयातृतीयापंचमीषष्ठीदशम्येकादशीद्वादश्यः प्रशस्ताः क्वचित्सप्तमीत्रयोदशीकृष्णप्रतिपद्विधिः पुनरुपनयनमूकाद्युपनयनविषयः तिथौ सोपपदाख्यायामनध्यायेगलग्रहे अपराण्हेचोपनीतः पुनः संस्कारमर्हति सिताज्येष्ठेद्वितीयाच आश्विनेदशमीसिता चतुर्थीद्वादशीमाघेएताः सोपपदाः स्मृताः अनध्यायाः पौर्णमासीचतुर्दश्यष्टमीअमा प्रतिपत्सूर्यसंक्रांतिमन्वाद्याश्चयुगादयः कृष्णपक्षेद्वितीयांश्चकार्तिकाषाढफाल्गुने विषुवायनसंक्रांत्योः पक्षिणी अनध्यायइतिपूर्वपरिच्छेदेउक्तं सोपपदानामनध्यायतिथीनांचदिनद्वयेसूर्योदयोत्तरंसूर्यास्तात्पूर्वंचत्रिमुहूर्तसत्त्वेदिनद्वयमनध्यायः शिष्टास्तुप्रतिपच्छेषघटिकादिमात्रेपिव्रतबंधेऽनध्यायंवदंति विषुवायनेतरसंक्रांतिमन्वादियुगादिषुतुमयमद्वितीयपरिच्छेदोक्तरीत्यायत्रदिनेसंक्रांतिपुण्यकालोयुगमन्वादिश्राद्धकालश्चतद्दिनेनध्यायः नतुतेषामस्तादौमुहूर्तत्रयसत्त्वमनध्यायहेतुः त्रयोदश्यादिचत्वारिसप्तम्यादिदिनत्रयं चतुर्थ्यचिकृतः प्रोक्ताअष्टावेतेगलग्रहाः अत्रचतुर्थीनवमीचमतकालत्याज्येतिभाति केचिच्चतुर्थीशेषयुतपंचम्यांव्रतबंधंनकुर्वंति तत्रमूलंमृग्यं नवमीशेषयुतदशम्यांमौंजीनकार्येतिमयूखे अपराण्हस्त्रेधाविभक्तदिनतृतीयांशोव्रतबंधेवर्ज्यः दिनमध्यभागोमध्यमः प्रथमभागोमुख्यः मन्वादियुगादयोद्वितीयपरिच्छेदेदर्शिताः तत्रोपनयनेचैत्रशुक्लतृतीयायांमन्वादेर्वैशाखशुक्लतृतीयायां युगादेश्चप्रसक्तिः अन्येषांयुगादिमन्वादितिथीनांप्रसक्तिर्नास्ति अनयोरपवादः सिंधुकौस्तुभादौस्मर्यते यच्चैत्रवैशाखसितातृतीयामाघस्यसप्तम्यथफाल्गुनस्य कृष्णाद्वितीयोपनयेप्रशस्ताप्रोक्ताभरद्वाजमु

नींद्रस्तुरव्यैरिति अत्र माघसप्तम्याः मन्वादेरपवादः पुनरुपनयनादिविषयः फाल्गुनकृष्णद्वितीयायाश्चातुर्मास्यद्वितीयात्वेनानध्यायत्वं भासं
तस्यापवादोयं यत्तु अनध्यायस्य पूर्वेद्युरनध्यायात्परेहनि अंतारंभं विसर्गं च विद्यारंभं च वर्जयेदिति स्मृत्यंतरं तद्द्वितीयाविध्यनुपपत्त्याग
लग्रहत्वेन माघसप्तमीनवमीत्रयोदशीनिषेधानुवादकमिति भाति अप्राप्तनिषेधकत्वे मन्वादियुगादिसंक्रांत्यादिप्रयुक्तानध्यायेष्वपि
पूर्वपरदिनयोर्निषेधापत्त्या नित्यशुक्लद्वितीयादेरपि निषिद्धत्वापातात् न चेष्टापत्तिः शिष्टाचारग्रंथेषु चानुपलंभात् मुहूर्तमार्तंडोक्त्या माघ
शुक्लद्वितीयाकृष्णद्वितीयावैशाखकृष्णद्वितीया चेत्यनध्यायत्रयमुपनयनेधिकं प्राप्नोति एतदपरैर्नाद्रियते बहुग्रंथेषु मूलानुपलंभात्
मौंजीप्रकरणे मुहूर्तचिंतामण्यादिग्रंथेष्वप्यनुक्तेश्च अतो मार्तंडोक्तानामतिरिक्तानध्यायानामुपनिषत्पाठादिविषयत्वं न तु मौंजीविषयत्वमि
तियुक्तं भाति तत्र तृतीयाषष्ठीद्वादशीषु प्रदोषस्तत्र मौंजी न कार्या रात्रेः प्रथमयामे चतुर्थी सार्धयामे सप्तमी यामद्वये त्रयोदशी चेत्तदा प्रदोषः दि
नद्वये प्रथमयामादिषु चतुर्थ्यादिव्याप्तौ पूर्वदिने प्रदोषो नोत्तरदिने इति कौस्तुभे प्रदोषदिने मंदवारे कृष्णपक्षोत्सर्गिके चोपनयने पुनरुप
नयनमिति मयूखे एते नित्यानध्यायाः अथ नैमित्तिकाः विवाहप्रतिष्ठोद्यापनादिष्वासमाप्तेः सगोत्राणामनध्याय इति स्मृत्यर्थसारो
क्तेस्त्रिपुरुषसपिंडेषु ब्रह्मयज्ञादिवर्जनात् मौंजीविवाहादिनिमित्तकमंडपप्रतिष्ठाद्युत्सवसमाप्तिपर्यंतमुपनयनं न कार्यमिति भाति विवाहादि
मंगलकरणे दोषो न शोभनदिने चानध्याय इत्युक्तेर्गर्भाधानादिशुभकार्यदिने एककुले एकगृहे वाव्रतबंधो न कार्य इति भाति भूकंपेत्रि

दारणे वज्रपाते उल्कापाते धूमकेतू सत्यो ग्रहणे च दशाहं सप्ताहं वाऽत्र व्रतवंधादिमंगलं न कार्यं केचित्सांकेते त्रिदिनमनध्यायमाहुः अकालवृ
ष्टौ त्रिरात्रं पक्षिणी वानध्यायः पौषादिचैत्रांतमकालवृष्टिः केचिदार्द्रादिज्येष्ठांतसूर्यनक्षत्रादन्यत्राकालवृष्टिरित्याहुः यस्मिन्देशे यो व
र्षाकालस्ततोन्यत्राकालवृष्टिरिति सिद्धांतः अतिवृष्टौ करकावृष्टौ रुधिरवृष्टौ च त्र्यहं प्रातःसंध्यागर्जने सहोरात्रं गुरुशिष्यर्त्विक्मरणे
त्र्यहं पशुमंडूकनकुलश्वाहिमार्जारमूषकैरंतरागमने होरात्रं आरण्यमार्जारादिगमने त्रिरात्रं सृगालवानरैर्द्वा दशरात्रं श्रवणद्वादशीय
म्द्वितीयासहाभरण्यादयो ऽन्येप्यनध्याया नित्या नैमित्तिकाश्च बहवो ग्रंथे प्रोक्तास्तेषामुपनयने प्रसक्त्यभावादत्र नोक्ताः व्रतबंधे नांदीश्राद्धोत्त
रं पूर्वोक्तप्रातर्गर्जितादिनैमित्तिकानध्यायप्राप्तौ ज्योतिर्निबंधे नांदीश्राद्धं कृतं चेत्स्यादनध्यायस्तु कालिकः तदोपनयनं कार्यं वेदारंभं
न कारयेदिति निषेधो याजुषादिविषयः बह्वृचानामुपाकर्मण्येव वेदारंभोक्त्या मौंजीदिने वेदारंभाप्रसक्तेः तदोपनयनं कार्यमिति बह्वृ
चादिसर्वसाधारणः याजुषादिभिर्मौंज्युत्तरमपि अनध्यायप्राप्तौ वेदारंभो वर्ज्यः नांदीश्राद्धात्प्राङ्नैमित्तिकानध्याये मुहूर्तांतरे कार्यं मौंज्युत्त
रमनुप्रवचनीयाख्यं प्राङ्गर्जने वक्ष्यते इति अनध्यायादिनिर्णयः इत्थं तिथितत्संगमासमनध्यायादिकं च विचार्य वारादि चिंत्य
ते गुरुशुक्रबुधवाराः श्रेष्ठाः सूर्यवारो मध्यमः चंद्रवारोधमः भौममंदवारौ निषिद्धौ सामवेदिनां क्षत्रियाणां च भौमवारः प्रशस्तः शाखाधिप
तिवाराश्च शाखाधिपबलं तथा शाखाधिपतिलग्नं च दुर्लभं त्रितयं व्रते गुरुशुक्रौ भौमबुधा ऋग्वेदाद्यधिपाः स्मृताः पत्तोमसतेज्योर्तिमाणां

नृपाणांकुजभास्करौ वैश्यानांशशभृत्सौम्यावितिवर्णाधिपाः स्मृताः पितुःसूर्यबलंश्रेष्ठंशाखावर्णेशयोर्बटोः पितुर्बटोश्चसर्वेषांबलंवाक्य
तिचंद्रयोः बटुतत्पित्रोरुभयोर्गुरुचंद्रबलालाभेबटोरुभयबलमावश्यकं तत्रचंद्रबलंगर्भाधानप्रसंगेउक्तं द्विपंचसप्तनवैकादशस्थोगुरुःशुभफ
लप्रदः जन्मतृतीयषष्ठदशमस्थानेषुपूजाहोमात्मकशांत्याशुभः चतुर्थाष्टमद्वादशस्थानेषुदुष्टफलः कर्कधनुर्मीनराशिषुचतुर्थादिस्था
नेपिनदोषः अतिसंकटे चतुर्थद्वादशस्थोद्विगुणपूजाहोमादिनाशुभः अष्टमस्तुत्रिगुणपूजाहोमादिनाशुभः केचिदनिष्टोवाम
वेधेनशुभइत्याहुस्तन्नेतिराजमार्तंडः अष्टमवर्षादिमुख्यकालेगुरुबलाभावेपिमीनगतरवियुतचैत्रेवाशांत्यायाव्रतबंधःकार्योन
तुमुख्यकालातिक्रमः नित्यकालस्यबलीयस्त्वात् अथनक्षत्राणि पूर्वात्रयहस्तचित्रास्वातीमूलाश्लेषार्द्राश्रवणेषुऋग्वेदिनांमौं
जीशस्ता रोहिणीमृगपुष्यपुनर्वसूत्र्युत्तराहस्तानुराधाचित्रारेवतीषुयाजुषाणां अश्विनीपुष्योत्तरात्रयार्द्राहस्तधनिष्ठाश्रवणेषु
सामगानां अश्विनीमृगानुराधाहस्तधनिष्ठापुनर्वसूरेवतीषु अथर्ववेदिनां एषांनक्षत्राणामसंभवेभरणीकृत्तिकामघाविशाखा
ज्येष्ठाशततारकावर्जयित्वा सर्वाणिसर्वेषांग्राह्याणि राजमार्तंडेपुनर्वसुनिषेधोनिर्मूलइतिबहवः केचिदृक्सामवेदविषयःपु
नर्वसुनिषेधइत्याहुः व्यतीपातवैधृतिपरिघार्धेषुविष्कंभादीनांनिषिद्धनाडीषुभद्रायांग्रहणेचमौंजीवर्ज्या अथलग्नग्रहबलं ३७
व्रतेग्राह्याद्वादशाष्टषड्वर्ज्याःशुभखेचराः खलास्त्र्यायारिगाश्चंद्रःशुक्रगोकर्कगस्तनौ क्वचित्सूर्यस्तनौश्रेष्ठोऽष्टमेवर्ज्योऽखिलोग्रहः

लग्नेशः शुक्रचंद्रौ च षष्ठे वर्ज्याः सितोत्सगः लग्नं चंद्रं खलाश्चैवेंदुर्वर्ज्यो द्वादशाष्टमे पंचेष्टगृहहीनं च लग्नं सर्वत्र वर्जयेत् तुलामिथुनकन्याख्या धनुर्वृषझषाह्वयाः नवमांशाः शुभाः प्रोक्ताः कर्कांशं वर्जयेद्व्रते षड्वर्गशुद्ध्यादिकमिष्टकालसाधनादिर्विचारश्च ज्योतिर्ग्रंथेभ्यो ज्ञातव्यः मातरि रजस्वलायां मातुलज्येष्ठभ्रात्रादीनां पित्रसान्निध्यात्कर्तॄणां पत्न्यां रजस्वलायां च मौंजीविवाहादि न कार्यं नांदीश्राद्धोत्तरं मातृरजसि भ्रात्रादिकर्त्रंतरसत्वेपि सन्निहितमुहूर्तांतरालाभे शांतिं कृत्वा कार्यं अन्यथा मुहूर्तांतर एव च नांदीश्राद्धोत्तरं मातुलादिकर्तॄणां पत्नीरजोदोषे आरब्धत्वाच्छांतिं विनैव कार्यं मौंजीविवाहोत्तरं मंडपोद्वासनात्प्राक् मातृरजोदोषेपि शांतिः कार्या मंगलस्यासमाप्तत्वादिति मुहूर्तचिंतामणिटीकायां प्रारंभात्प्रागपि रजोदोषे मुहूर्तांतरालाभे शांतिं कृत्वाऽतिसंकटे व्रतबंधादिकं कार्यमिति कौस्तुभे शांतिप्रकारश्च मम अमुकमंगले संस्कार्यजननीरजोदोषजनिताशुभफलनिरासार्थं शुभफलावाप्त्यर्थं श्रीपूजनादि शांतिं करिष्य इति संकल्प्य माषसुवर्णनिर्मितां लक्ष्मीं श्रीसूक्तेन षोडशोपचारैः संपूज्य स्वगृह्योक्तविधिना श्रीसूक्तेन प्रत्यृचं पायसं हुत्वा कलशोदकेनाभिषिच्य विष्णुं स्मृत्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यादिति प्रारंभोत्तरं सूतकप्राप्तौ एकोदरयोः समानसंस्कारे प्रेतकर्मासमाप्तौ च चौलप्रकरणे उक्तं विशेषस्तु वक्ष्यते अथ पदार्थसंपादनं कौपीनं प्रावारश्च कार्पासजमहतं संपाद्यं ईषद्धौतं नवं सदशं वस्त्रमहतसंज्ञं प्रावारार्थमजिनं वा तच्च त्र्यंगुलं चतुरंगुलं वा बहिर्लोमाखंडं त्रिखंडं वाष्टाचत्वारिंशदंगुलं धार्यं त्रिखंडपक्षे चतुर्विंशत्यंगुलाष्टांगुलषोडशांगुलाः क्रमेण त्रयः खंडाः कार्पासं यज्ञोपवीतं तन्निर्माणप्रकारः

ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्त्रीभिर्विधवादिभिश्चानिर्मितं सूत्रं ग्राह्यं संहत्य चतुरंगुलिमूलेषु षण्णवत्या सूत्रमावेष्ट्य तत्त्रिगुणीकृत्योर्ध्ववृत्तं वलितं
कृत्वा पुनरधोवृत्तरीत्या त्रिगुणीकृतं तत्सूत्रं नवतंतुकं संपद्यते तच्चिरावेष्ट्य दृढग्रंथिं कुर्यात् स्तनादूर्ध्वमधो नाभेर्न धार्यं तत्कथंचन विच्छि
न्नं वाप्यधोयातं कन्यकानिर्मितमुत्सृजेत् सिद्धमंत्राः मयोक्तव्याहृतिन्यायेन सिद्धयज्ञोपवीतं त्रिगुणीकरणादिमंत्रैरभिमंत्रितं यज्ञोपवीतं प
रममितिमंत्रेण धारयेत् तद्यथा गायत्र्या त्रिगुणीकृत्यापोहिष्ठेति तिसृभिः प्रक्षाल्य पुनर्गायत्र्या त्रिगुणीकृत्य ग्रंथौ विष्णुब्रह्मरुद्रान्न्यसे
त् केचिन्नवतंतुषु नवदेवतान्यासमाहुः ततो गायत्र्या दशवारमभिमंत्रिताभिरद्भिर्यज्ञोपवीतं प्रक्षाल्योदुत्यमिति तृचेन सूर्याय प्रदर्श्य
यज्ञोपवीतमितिमंत्रेण प्रथमं दक्षिणबाहुमुद्धृत्य पश्चात्कंठे धारयेदितदुपवीतं ब्रह्मसूत्रं श्रोधृतं दक्षिणकरे प्राचीनावीतमन्यस्मि
न्निवीतं कंठलंबितं चितिकाष्ठचितिधूमचांडालरजस्वलाशवसूतिकास्पर्शे स्नात्वा यज्ञोपवीतत्यागः कंठविलंबितत्वाद्यकृत्वा
मलमूत्रोत्सर्गे च त्यागः मासचतुष्टयोत्तरं च यज्ञोपवीतत्यागः केचिज्जननमरणाशौचयोरंतेपि त्यागमाहुः समुद्रं गच्छ स्वा
हेतिमंत्रेण सप्रणवव्याहृतिभिर्वा जीर्णयज्ञोपवीतत्यागः यज्ञोपवीतं प्रमादाद्धृतं चेत्तूष्णीं लौकिकं धृत्वा मनोज्योतिरिति अग्ने
व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यतां वायो व्रतपते ० आदित्यव्रतपते इत्यादिमंत्रचतुष्टयेन च तत्र आज्याहुतीर्हुत्वा
विधिवन्नूतनं धारयेत् अथवा यज्ञोपवीतनाशजन्यदोषनिरासार्थं प्रायश्चित्तं करिष्ये इति संकल्प्य आचार्यवरणाग्निप्रतिष्ठाप

३८

नाद्याज्यभागांते सवितारं गायत्र्या तिलैराज्येनाष्टोत्तरशतं सहस्रं वा जुहुयात् नूतनं धृत्वातिक्रांतसंध्याद्याचरेदिति यज्ञोपवीतहीनः क्षणं तिष्ठेच्चेच्छतगायत्रीजपः यज्ञोपवीतं विना भोजने विण्मूत्रकरणे वा गायत्र्यष्टसहस्रं जपः वामस्कंधात्कूर्परमणिबंधांते वा पतिते यथास्थानं धृत्वा त्रीन्षट् वा यथाक्रमं प्राणायामान्कृत्वा नवं धारयेत् कोपादिना स्वयं यज्ञोपवीतत्यागे पूर्ववल्लौकिकं धृत्वा प्रायश्चित्तांते नवं धारयेत् ब्रह्मचारिण एकं यज्ञोपवीतं स्नातकस्य द्वे उत्तरीयाभावे तृतीयकं जीवत्पितृकेण जीवज्ज्येष्ठभ्रातृकेण चोत्तरीयं तत्स्थाने तृतीयं यज्ञोपवीतं वा न धार्यं आयुष्कामस्य त्वधिकानि बहु यज्ञोपवीतानि अभ्यंगे चोदधिस्नाने मातापित्रोर्मृतेहनि तैत्तिरीयाः कठाः कण्वाश्चरका वाजसनेयिनः कंठादुत्तार्य सूत्रं तु कुर्युर्वै क्षालनं द्विजाः अन्ययाजुषैर्बह्वृचैः सामगैश्च कंठादुत्तारणे तत्त्यक्त्वा नवं धार्यं अथ मेखला मौंजी त्रिवृत्समा श्लक्ष्णा कार्या विप्रस्य मेखला त्रिवृत्ता ग्रंथिनैकेन त्रिभिः पंचभिरेव च मुंजाभावे तु कर्त्तव्या कुशाश्मंतकबल्बजैः ब्राह्मणस्य भवेद्दंडपालाशः केशसंमितः सर्वेषां यज्ञियो वा स्यादूर्ध्वनासाग्रसंमितः बद्धहस्तेन चतुर्हस्ता हस्तोच्छ्रिता चतुरस्रा सोपानांकिता प्रागुदक्प्रवणा कदलीस्तंभाद्यलंकृता वेदिः संपाद्या अथोपनयनांतर्गतपदार्थेषु विशेष उच्यते वासःपरिधानोत्तरं लौकिकमाचमनं यज्ञोपवीतधारणोत्तरं तु यथाविधि आचमनविधिर्वक्ष्यते एवमाज्यपात्रादुत्तरभागे बटुमाचम्य्य प्रणीतापश्चिमदेशरूपतीर्थेन प्रवेश्याचार्याग्न्योर्मध्येन नीत्वाचार्यदक्षिणत उपवेशयेत् ततो बर्हिरास्तरणादि स्रुवसंमार्जनां

तेयज्ञोपवीतदानाद्याचमनांतं ततःशिष्यांजलौजलावक्षारणादिसमिदाधानांतंगायत्र्युपदेशांगंबटोःशुचित्वसिद्ध्येअग्नये
समिधर्मिति मंत्र एकश्रुत्याप्रयोक्तव्यः ततःपरिदानाभिवादनांतेआचारमासंगायत्रीपूजनंकृत्वाऽग्नेरुत्तरदेशेगायत्र्युपदेशःका
र्यः अवक्षारणमप्युत्तरदेशेउक्तं प्राङ्मुखआचार्यःप्रत्यङ्मुखायोपविष्टायबटवेगायत्रींउपदिशेत् अथउपसंग्रहण
प्रकारः उपसंग्रहणंनामामुकप्रवरान्वितामुकगोत्रोमुकशर्माहंभोअभिवादयइत्युक्त्वादक्षिणोत्तरकरौवामदक्षि
णपाणिभ्यांस्पृष्ट्वादक्षिणहस्तेनगुरोर्दक्षिणपादंवामेनवामंस्पृष्ट्वाशिरोवनमनमिति एवंगुरुषुमातापित्रादिषुच अभिवादनपूर्व
कपादस्पर्शात्मकमुपसंग्रहणं वृद्धतरेषुत्वभिवादनमात्रं वृद्धेषुनमस्कारः अशुचिंवमंतमभ्यक्तंस्नानंकुर्वंतंजपादिरतंपुष्प
जलभैक्षादिभारवाहंननमेत् तन्नमनेउपवासः शूद्रनतौत्रिरात्रं अंत्यजेकृच्छ्रं देवतागुरुयतिनमनाकरणेउपवासः अथप्र
त्यभिवादनंतत्रांत्यस्वरःप्लुतःकार्यःतद्यथा आयुष्मान्भवसौम्यदेवदत्ता ३ एकारौकारांतेनाम्निहरा ३ इशंभा ३ उइतिसं
ध्यक्षरविश्लेषेणपूर्वभागोकारप्लुतइति अनुप्रवचनीयार्थभिक्षायांभिक्षांभवान्ददातुभिक्षांभवतीददात्वितिवाभवच्छब्दम
ध्यकोभिक्षावाक्यप्रयोगः अन्यभिक्षायामादावंतेवाभवच्छब्दइति अथोपनयनविवाहादौनिर्विघ्नफलप्राप्त्यर्थमुपसर्गनिरा-
सायवासपिंडमरणादिनिमित्तकप्रतिकूलनिवृत्त्यर्थंवाविनायकशांतिःकार्या तत्रकालःशुक्लपक्षचतुर्थीगुरुवारःपुष्यश्रवणोत्तरा

धा

रोहिणीहस्ताश्विनीमृगनक्षत्राणिशस्तानि उपनयनादौतु मौंजनकालानुरोधेन यथासंभवकालोग्राह्यः तत्रामुकशर्मणोनिर्विघ्नफल
सिद्ध्यर्थमितिवाउपसर्गनिवृत्त्यर्थमितिवामुकसपिंडमरणनिमित्तकाशुचित्वसमाप्तिकृत्यनिरासार्थमितिसंकल्पऊहः अवशिष्टप्रयोगो
न्यत्रज्ञेयः विवाहोपनयनादिष्वभ्युदयकर्मस्वादौग्रहयज्ञंकुर्यात् श्राद्धातिरिक्तेष्वनाभ्युदयकेष्वपिशांत्यादिकर्मसुग्रहानुकूल्यका
मोग्रहयज्ञंकुर्यात् अरिष्टनिरासार्थंउत्पातेषुशांतिस्थानेऽप्रधानोपिग्रहमखउक्तः प्रधानकर्मणः पूर्वमव्यवहितेवाकालेकुर्यात् व्य
वहितपक्षेसप्तदिनाधिकव्यवधानंनकार्यं प्रतिग्रहंदशावरप्रधानाहुतिसंख्यायामेकएवऋत्विक् दशाधिकपंचाशत्पर्यंतसंख्या
यांचत्वारऋत्विजः ततःऊर्ध्वंशतावरहोमेष्टौऋत्विजोनवमआचार्यः तत्राचार्यआचार्यकर्मकृत्वा आदित्यायजुहुयात् अष्टभ्यः
सोमादिभ्योष्टौऋत्विजोजुहुयुः ऋत्विक्चतुष्टयपक्षेद्वाभ्यांग्रहाभ्यांएकैकोजुहुयात् आचार्योर्कायताम्रादिमयीषुप्रतिमासुसर्वा
सुसौवर्णीषुवाफलेष्वक्षतपुंजेषुवा आदित्यादिपूजनं होमसंख्यानुसारेणकुंडस्यस्थंडिलस्यग्रहवेद्याश्चहस्तादिमानं तत्रप्रधाना
हुतीनांपंचाशदवरसंख्यत्वेरत्निमितंकुंडं शतावरत्वेअरत्निमितंसहस्रावरत्वेहस्तमितं अयुतादिहोमेहस्तद्वयं लक्षहोमेचतुर्हस्तंत
त्रबद्धमुष्टिःकरोरत्निः मुक्तकनिष्ठिकःकरः अरत्निः चतुर्विंशत्यंगुलोहस्तः यवोनचतुस्त्रिंशदंगुलानिहस्तद्वयं अष्टचत्वारिंशदंगुला
निहस्तचतुष्टयंकुंडमेखलायोनिनाभिखातादिमानंग्रंथांतरेभ्योज्ञेयं इदंकुंडादिमानंसर्वत्रज्ञेयं समिच्चर्वाज्यंद्रव्यं अर्कःपलाशःखदि

रस्त्वपामार्गोथपिप्पलः औदुंबरःशमीदूर्वाकुशोर्कादेः क्रमात्समित् केचित्तिलानपि आहुः अर्कादिप्रधानहोमसंख्यादशांशेनाधिदेवतानां होमः अधिदेवताद्यर्थसंख्यया क्रतुसंरक्षकक्रतुसाद्गुण्यदेवतानां शांत्यंगभूतग्रहयज्ञे बलिदानं कुर्वंति अन्यत्र ग्रहमखे बलिदानं न कुर्वंति प्रधानभूताया एकाहुतेरेकविप्रभोजनं श्रेष्ठं शताहुतेरेकविप्रभोजनं मध्यमं सहस्राहुतेरेकविप्रभोजनं जघन्यं शुचिविस्तरादिप्रयोगादिकमन्यत्र इति ग्रहयज्ञः कुमारस्योपनयनकाले कन्याया विवाहे वा बृहस्पत्यानुकूल्याभावे शौनकोक्ता शांतिः कार्या अस्य कुमारस्योपनयने अस्याः कन्यकाया विवाहे वा बृहस्पत्यानुकूल्यसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं बृहस्पतिशांतिं करिष्ये इति संकल्प्याचार्यं वृणुयात् स्थंडिले ईशान्यां यथाविधि स्थापिते श्वेतकलशे पंचगव्यकुशोदकविष्णुक्रांताशतावरीप्रमुखौषधिप्रक्षेपपूर्णपात्रनिधानांते हरिताक्षतनिर्मितदीर्घचतुरस्रपीठे हैमीं गुरुप्रतिमां प्रतिष्ठाप्य स्थंडिलेग्निस्थापनादि अन्वाधाने बृहस्पतिमश्वत्थसमिदाज्यसर्पिर्मिश्रपायसैः साज्येन मिश्रितयवव्रीहितिलेन च प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशताहुतिभिः शेषेण स्विष्टकृतमित्याद्याज्यभागांते प्रतिमायां षोडशोपचारैर्गुरुपूजा तत्र पीतवस्त्रयुग्मपीतयज्ञोपवीतपीतचंदनपीताक्षतपीतपुष्पघृतदीपदध्योदननैवेद्यार्पणांते माणिक्यं सुवर्णं वा दक्षिणां दत्वा ग्रहमखोक्तरीत्या कुंभानुमंत्रणांते बृहस्पतिमंत्रेण दधिमध्वाक्तसमिदाज्यगृहसिद्धपायससंमिश्रितयवादि यथान्वाधानं होमः होमशेषं समाप्य गंधादिभिर्बृहस्पतिं संपूज्य पीतगंधाक्षतपुष्पयुतताम्रपात्रस्थजलेनार्घ्यं दद्यात् तत्र मंत्रः गंभीरदृढरूपांगदेवेज्यसुमते प्रभो नमस्ते वाक्पते शांत गृ

हाणार्घ्यंनमोस्तुते प्रार्थयेत् भक्त्यायत्तेसुराचार्यहोमपूजादिसत्कृतम् तत्त्वंगृहाणशांत्यर्थंबृहस्पतेनमोनमः जीवोबृहस्पतिःसूरिरा
चार्योगुरुरंगिराः वाचस्पतिर्देवमंत्रीशुभंकुर्यात्सदाममप्रीतिर्विसर्जनंप्रतिमादानांतेकुमारादियुतयजमानाभिषेकः तत्रमंत्राः आपो
हिष्ठेतितिसृः तत्त्वायामि ३ स्वादिष्ठया०३ समुद्रज्येष्ठाः ४ इदमापःप्रवहत १ तामग्निवर्णां १ याओषधीः १ अश्वावतीर्गोम
तीर्न १ यद्देवादेवहेडनमित्याद्याः कूष्मांडमंत्राः पुनर्मनःपुनरायुरित्यंतास्तैत्तिरीयशाखायांप्रसिद्धाः कौस्तुभादौलिखिताएतैर
भिषिच्यविमानभोजयेदिति इतिबृहस्पतिशांतिः अथोपनयनादौसंकल्पाः तत्रोपनयनात्पूर्वंगुराचार्योममोपनेतृत्व
योग्यतासिद्ध्यर्थंकृच्छ्रत्रयंतत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यदानेनाहमाचरिष्येतथाद्वादशाधिकसहस्रगायत्रीजपमु
पनेतृत्वयोग्यतासिद्ध्यर्थंकरिष्येइतिसंकल्पयेत् यदिपूर्वसंस्काराअतीतास्तदा अस्यकुमारस्यपुंसवनादीनामथवाजातकर्मादीनां
चौलांतानांसंस्काराणांकालातीतप्राप्तजनितप्रत्यवायपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंप्रतिसंस्कारमेकैकांभूर्भुवःस्वःस्वाहेतिसमस्त
व्याहृत्याज्याहुतिंहोष्यामीतिसंकल्प्याग्निस्थापनेआधानादिपाकयज्ञतंत्रसहितावन्हिस्थापनाज्यसंस्कारपात्रसंमार्गमात्रसहितावा
तीतसंस्कारसमसंख्यसमस्तव्याहृत्याज्याहुतीर्जुहुयात् ततोस्यकुमारस्यपुंसवनानवलोभनसीमंतोन्नयनजातकर्मनामकर्म
सूर्यावलोकननिष्क्रमणोपवेशनान्नप्राशनचौलसंस्काराणांलोपनिमित्तप्रत्यवायपरिहारार्थंप्रतिसंस्कारंपादकृच्छ्रंप्रायश्चित्तंचौल

स्यार्धकृच्छ्रं बुद्धिपूर्वकलोपेप्रतिसंस्कारमर्द्धकृच्छ्रं चूडायाः कृच्छ्रं तत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूत यथाशक्तिरजतद्रव्यदानेनाहमाचरिष्ये चौलस्योपनीत्यासह करणस्य कुलधर्मप्राप्तत्वेकालातिपत्तिहोमं चौललोपप्रायश्चित्तं च कार्यं केचित्संस्कारलोपप्रायश्चित्तं बटुनाकारयंति ततो बटुर्मम कामचार कामवाद कामभक्षादिदोषपरिहारद्वारोपनेयत्व योग्यतासिद्ध्यर्थं कृच्छ्रत्रयप्रायश्चित्तं तत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूत यथाशक्तिरजतदानद्वारा आचरिष्ये इति संकल्पयेत् निष्कं निष्कार्धं निष्कपादं निष्कपादार्धं वा रजतं गोमूल्यं देयं न तु न्यूनं अष्टगुंजमाषकीत्या चत्वारिंशन्माषो निष्क इत्युक्तं ततः प्रायश्चित्ते कृते पश्चादनीतमपि वर्मवै कार्यमित्येके आचार्यानैत्यन्यैः पिविपश्चितइति वचनाज्जातकर्मादिसंस्काराः कार्या न कार्या इति पक्षद्वयं तत्र प्रायश्चित्तेन प्रत्यवायपरिहारेपि संस्कारजन्यापूर्वोत्पत्त्यर्थं संस्कारानुष्ठानपक्षे संकल्पः पत्न्या कुमारेण च सहोपविश्य देशकालौ संकीर्त्यास्य कुमारस्य गर्भाम्बुपानजनितदोषनिबर्हणायुर्मेधाभिवृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अतिक्रांतं जातकर्म तथा बीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणायुरभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिद्वारा श्री सूर्यावलोकनं आयुः श्रीवृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्रीप० निष्क्रमणं आयुरभिवृद्धिद्वारोपवेशनं मातृगर्भमलप्राशनशुद्ध्यन्नाद्यब्रह्मवर्चसतेजइंद्रियायुरभिवृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्रीप० अन्नप्राशनं चाहं करिष्ये बीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणेन बलायुर्वर्चोभिवृद्धिद्वारा श्रीप० र्थं चूडाकर्मद्विजत्वसिद्ध्या वेदाध्ययनाधिकारार्थं उपनयनं च श्वः करि०

ष्ये जातादिसर्वसंस्कारांगत्वेनपुण्याहवाचनंमातृकापूजनंनांदीश्राद्धंउपनयनांगत्वेनमंडपदेवतास्थापनंकुलदेवतास्थापनंचकरिष्ये
इतिस्वस्वगृह्यग्रंथानुसारेणसंकल्प्यनांदीश्राद्धांतंतंत्रेण अनेकोद्देशेनसकृदंगानुष्ठानंतंत्रंकृत्वामंडपदेवतास्थापनादिकंबटुपितृभ्यां
कृत्वाकृतवस्त्रदानांतंकृत्वान्नप्राशनांताः संस्कारायथागृह्यंपूर्वदिनेकार्याः चौलोपनयनेपरदिनेकार्ये सर्वेषांसद्यःकरणेपूर्वोक्तसंकल्प
वाक्यांतेउपनयनंचाद्यकरिष्येइतिसंकल्पः संस्काराणामकरणपक्षेचूडाकर्मोपनयनेसंकल्प्योभयांगत्वेनपुण्याहवाचनंनांदीश्राद्धं
उपनयनांगत्वेन मंडपदेवतास्थापनंकुलदेवतास्थापनंचकरिष्यइतिसंकल्पः नांदीश्राद्धांतंपूर्ववत्पूजितमातृकासहितमंडपदेव
तास्थापनं ततःपूर्वोक्तरीत्यावेदिनिर्माणं इतिपूर्वदिनकृत्यं ततःपरदिनेतिक्रांतंचौलंकृत्वापूर्वंजातचौलस्यत्वभ्यंगस्नानेनस्नापयि
त्वामात्रासहभोजयेत् तदाब्रह्मचारिभ्योभोजनंदेयमित्याचारः ततोदेशकालौसंकीर्त्यास्यकुमारस्यद्विजत्वसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्व
रप्रीत्यर्थंगायत्र्युपदेशंकर्त्तुंतत्प्राच्यांगभूतंवापनादिकरिष्येइतिसंकल्प्यवपनादिकुर्यात् मुख्यशिखान्यशिखानांचौलेधृतानामत्र
वापनं ततःस्नातमहतवस्त्रंबद्धशिखंकृतमंगलतिलकंबटुंकुर्युःमौहूर्तिकंसंपूज्यतदुक्तेसुमुहूर्ते आचार्योवेद्यांप्राङ्मुखउपविष्टोंतः
पटमपसार्यबटुमुखमीक्षेत कृतनमस्कारांतेस्वांकेकुर्वीत ततोविप्रायथाचारंमंत्रैरुभयोः शिरस्यक्षतान्क्षिपेयुः एवंयथागृह्य
मुपनयनप्रयोगंज्ञात्वानुष्ठेयं सर्वत्रबटुनागायत्र्यादिमंत्रान्वाचयन्संधिकृतंवर्णविकारंनान्यथाकुर्यात् प्रयोगशेषंसमाप्यद्वेश

तेशतंयथाशक्तिब्राह्मणभोजनंसंकल्प्यविप्रेभ्योभूयसींदक्षिणांदद्यात् ततोब्रह्मचारीनूतनभिक्षाभाजनेमातरंमातृस्वस्रादिकांवाभिक्षां
भवतीददात्विति अनुप्रवचनीयार्थंतंडुलान्याचेतपितरंभिक्षांभवान्ददात्विति याचेत भैक्ष्यमाचार्यायनिवेद्यमध्यान्हसंध्यासु
पास्यगुरुसन्निधावहःशेषंनयेत् तद्दिनेमध्यान्हसंध्याविकल्पितेत्यन्ये ब्रह्मयज्ञस्तुद्वितीयदिनमारभ्यगायत्र्याकार्यः अनुप्रवचनीयहो
मारंभात्पूर्वंगर्जितवृष्ट्यादिसंभावनायांद्विवेयचरुश्रपणांतंकृत्वास्तमितेजुहुयात् पाकाभावेगर्जितादिनिमित्तेतुशांतिंकृत्वा
पाकःकार्यः अथशांतिप्रयोगः ब्रह्मौदनपाकात्पूर्वंगर्जितेनसूचितस्यब्रह्मचारिकर्तृकाध्ययनविघ्नस्यनिरसनद्वाराश्रीपर०
शांतिंकरिष्येइतिसंकल्प्यस्वस्तिवाचनाचार्यवरणेकृतेआचार्योग्निंप्रतिष्ठाप्य चक्षुषीआज्येनेत्यंतेसवितारमष्टोत्तरशतसंख्यसा
ज्यपायसाहुतिभिर्गायत्रीमंत्रेणशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिप्रायश्चित्तहोमांतेगायत्र्यासवितारमाज्येनेति अन्वाधायगृह्यसिद्धपायस
होमांतेबृहस्पतिसूक्तजपः अंतेआचार्यायधेनुंदत्वाशतंयथाशक्तिविप्रान्भोजयिष्येइतिसंकल्पयेत् मेधाजननात्पूर्वंकालिकाग्निकार्यंयावदु
पनयनाग्निनाशेउपनयनाहुतिभिःकटिसूत्रधारणादिमाणवकसंस्कारावक्षारणाग्निकार्यगायत्र्युपदेशरहिताभिः पूर्वोत्तरतंत्रसहिताभिर
ग्निमुत्पाद्यतत्रानुप्रवचनीयपूर्वभाव्यग्निकार्यंकृत्वानुप्रवचनीयहोमंकृत्वामेधाजननात्प्राकृतनान्यग्निकार्याणिकृत्वामेधाजननंका
र्यमितिकौस्तुभेउपपादितं नष्टस्योपनयनाग्नेःपुनरुत्पत्तिंचहोमेविनियोगइतिविशेषइतिचोक्तं ममतुउपनयनाहुतिभिरग्निमुत्पा

पुनरुत्पत्तिं करिष्ये इति संकल्प्य॥ नष्टस्योपनयनाग्नेः

यतत्रमेधाजननपूर्वंभाव्यग्निकार्याणिकृत्वामेधाजननंकार्यं अनुप्रवचनपूर्वंभाव्यग्निकार्यमनुप्रवचनीयहोमश्चनकार्यइतिभाति गाय
त्र्युपदेशानुप्रवचनीयमेधाजननानांत्रयाणांसमप्रधानभावेन अध्ययनांगत्वादग्नेस्त्रितयांगत्वात् कौस्तुभोक्तरीत्यागायत्र्युपदेशात्पू
र्वाग्निकार्यावृत्त्यभाववदनुप्रवचनीयतत्पूर्वाग्निकार्ययोरावृत्त्यभावोनित्यात् नत्वग्निष्टोमांगपशुत्रयस्यांगेयूपेपशुहृद्यानुष्ठानानंतरंन
ष्टेतृतीयपश्वर्थंयूपोत्पादनेद्वितीयपश्वनुष्ठानमप्यावर्त्तते अत्रसदसत्त्वादिर्विचार्यानुष्ठेयं सायंसंध्याग्निकार्येकृतेनुप्रवचनीयहोमं
ब्रह्मचारीकुर्यात् बटोरशक्तौचरुश्रपणांतमन्यःकुर्यात् होममात्रंबटुःकुर्यात् हुतचरुशेषेणाज्यवरब्राह्मणभोजनं अथबटुव्रत
क्षारादिवर्जमश्नीयाद्ब्रह्मचारीदिनत्रयं शयीताधश्चतुर्थेन्हिमेधाजननमाचरेत् यद्वाद्वादशरात्रंस्यादब्दव्रतमथापिवा मेधाजननवि
धिरन्यत्र अथमंडपदेवतोत्थापनं तच्चस्थापनदिनात्समदिवसेपंचमसप्तमदिनयोश्चशुभं षष्ठदिनेविषमदिनेचाशुभं अथमंड
पोद्वासनपर्यंतंनिषेधाः नांदीश्राद्धेकृतेपश्चाद्यावन्नमातृविसर्जनम् दर्शश्राद्धंक्षयश्राद्धंस्नानंशीतोदकेनच अपसव्यंस्वधाकारंनित्यश्रा
द्धंतथैवच ब्रह्मयज्ञंचाध्ययनंनदीसीमादिलंघनं उपवासव्रतंचैवश्राद्धभोजनमेवच नैवकुर्युःसपिंडाश्चमंडपोद्वासनावधि अ
त्रस्वधाकारग्रहणंतत्सहचरितवैश्वदेवनिषेधार्थं अत्रसपिंडास्त्रिपुरुषपर्यंताइतिपुरुषार्थचिंतामणौ अभ्यंगसूतकेचैवविवाहेपु
त्रजन्मनि मांगल्येषुचसर्वेषुनधार्यंगोपिचंदनं एतेषुभस्मधारणमपिनकुर्वंति जननाशौचेभस्मगोपीचंदनेनिषिद्धे मृतकेभस्मधा

र्यं षंढांधबधिरमूकपंगुकुब्जवामनादयः संस्कार्याः मत्तोन्मत्तौनसंस्कार्यावित्येकेपातित्यंतुनास्ति कर्मानधिकारात् तदपत्यंसंस्कार्यं ब्राह्म
ण्यांब्राह्मणादुत्पन्नोब्राह्मणएवेतिश्रुतेः अन्येतुमत्तोन्मत्तावपिसंस्कार्यावित्याहुः तत्रहोममाचार्यः करोतिउपनयनंचाचार्यस
मीपनयनमग्निसमीपनयनंवागायत्रीवाचनंवाविकलांगविषयेप्रधानं एतच्चयान्यतममात्रंविकलांगेसंपाद्यं अन्यदंगंयथासंभवं
कार्यं मूकबधिरादेः सावित्रीवाचनासंभवेस्पृष्ट्वासावित्रीजपः कार्यः संस्कारमंत्रावासः परिधानमंत्राश्चाचार्येणवाच्याः केचि
त्तूष्णींवासःपरिधानादिकमाहुः एवंविवाहेपि कन्यास्वीकरणादन्यत्सर्वंविप्रेणकारयेदित्यादिवचनात् इतिविकलांगोपनयना
दिविचारः अमृतेजारजःकुंडोमृतेभर्त्तरिगोलकः एतयोःकुंडगोलकयोःसंस्कार्यत्ववचनंयुगांतरविषयं तस्यक्षेत्रजपुत्रविषयत्वा
त् कलियुगेदत्तौरसातिरिक्तपुत्राणांनिषेधात् ज्येष्ठेत्वकृतसंस्कारेगर्भाधानादिकर्मभिः कनिष्ठोनैवसंस्कार्यइतिशातातपोब्रवीत्
इदंचौलोपनयनांतसंस्कारविषयं विवाहविषयेतुविकलांगेषुनायंनियमः कन्यास्वपिज्येष्ठायाविवाहानंतरमेवकनिष्ठायावि
वाहः ज्येष्ठपुत्रविवाहाभावेपिकनिष्ठाकन्यासंस्कार्या ज्येष्ठस्योपनयनाभावेकनिष्ठानविवाह्या अथपुनरुपनयनं तच्चत्रिविधं
प्रत्यवायनिमित्तकंप्रायश्चित्तभूतंपुनरुपनयनमाद्यं तच्चजातकर्मादिसहितंतद्रहितंप्रायश्चित्तांतरसहितंकेवलंचेत्यनेकविधं
कृतस्योपनयनस्योक्तकालाद्यंगवैगुण्येनवैफल्यापत्तावपरं वेदांतराध्ययनार्थंविहितंतृतीयकं तत्रप्रथमंयथा अमत्याओ

षधांतरानाश्यरोगनाशार्थं पैष्ट्याः सुरायाः पाने त्रिमासं कृच्छ्राचरणं पुनरुपनयनं च मत्योपेक्षयन्यसुरायाऔषधार्थं पाने कृच्छ्रातिकृच्छ्रे पुनरुपनयनं च पैष्टीपाने द्वादशाब्दं अज्ञानाद्वारुणीगौडीमाध्वीसुरापीता चेत्पुनरुपनयनं तप्तकृच्छ्रं च अज्ञानाद्रेतोविण्मूत्राणामशने सुरासंस्पृष्टान्नजलादिभक्षणे च पुनः संस्कारस्तप्तकृच्छ्रं च ज्ञात्वा विण्मूत्राद्यशने चांद्रायणं पुनः संस्कारो लशुनपलांडुगृंजनविड्वराहग्रामकुक्कुटनरगोमांसभक्षणे द्विजातीनां तत्तत्प्रायश्चित्तांते पुनरुपनयनं आविखरोष्ट्रमानुषीक्षीरपाने हस्तिनीवडवाक्षीरपाने च तप्तकृच्छ्रं पुनः संस्कारश्च रासभोष्ट्राद्यारोहणे कृच्छ्रः पुनः संस्कारश्च इदं हेमाद्रिमतं मिताक्षरास्मृत्यर्थसारादिमते रासभोष्ट्रारोहे उपवासत्रयादिमात्रं न तु पुनः संस्कारः कौस्तुभाशयोप्येवं वृषभारोहणे अमत्या कृच्छ्रं मत्या कृच्छ्रत्रयादि केचिद्वृषभारोहे पुनः संस्कारं कुर्वंति तत्र मूलं मृग्यं एवमजखरतुमहिषारोहेपि मांसभक्षकपशोर्विड्भक्षणे पुनरुपनयनमात्रं केचित्तु मानुषमलभक्षणेपि पुनः संस्कारमात्रमाहुः प्रेतशय्याप्रतिग्राही पुनः संस्कारमर्हति जीवतो मृतवार्त्तां श्रुत्वा तस्य कर्मकरणे तं घृतकुंभे निमज्योद्धृत्य स्नापयित्वा जातकर्माद्युपनयनांतसंस्कारान्कृत्वा त्रिरात्रव्रतांते पूर्वभार्यया तस्यां मृतायां अन्यभार्यया वा विवाहः कार्यः आहिताग्निश्चेत्पुनराधानायुष्मदिष्ट्यादि तीर्थयात्रां विना कलिंगांगवंगमागधसिंधुसौवीरम्लेच्छदेशप्रत्यंतवासिदेशगमने पुनः संस्कारः चांडालान्नभक्षणे चांद्रायणं बुद्धिपूर्वभक्षणे कृच्छ्राब्दं उभयत्र पुनः संस्कारः अजिनं मेखला दंडो भैक्ष्यचर्या व्रतानि च निवर्त्तंते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणि वपनं मेख

डेतिस्मृत्यर्थसारेपाठः ब्रह्मचारिणोमधुमांसाशनेपुनरुपनयनंप्राजापत्यंत्रिरात्रोपवासोवामत्याभक्षणेपराकः अभ्यासेद्विगुणंपुनःसंस्कारश्च पितृमातृगुरुभ्योभिन्नस्यप्रेतस्यांत्यकर्मकरणेब्रह्मचारिणः पुनरुपनयनं हस्तमथितदधिभक्षणेबर्हिर्वेदिपुरोडाशाशनेअभ्यासेकृच्छ्रः पुनःसंस्कारश्च यःसंन्यासंगृहीत्वा ततोनिवृत्त्यगार्हस्थ्यंचिकीर्षतिसषण्मासंकृच्छ्रान्कृत्वाजातकर्मादिसंस्कारैःसंस्कृतःशुद्धोगार्हस्थ्यंकुर्यात् एवमनशनंमरणार्थसंकल्पनिवृत्तोपिकुर्यात् कर्मनाशाजलस्पर्शात्करतोयाविलंघनात् गंडकीबाहुतरणात्पुनःसंस्कारमर्हति अथ द्वितीयंपुनरुपनयनं प्रदोषेनिश्यनध्यायेमंदेकृष्णेगलग्रहे अपराण्हेचोपनीतःपुनःसंस्कारमर्हति अत्रप्रदोषः प्रदोषदिनंकृष्णः कृष्णपक्षएकादश्यादिरंत्यत्रिकरूपोपराण्हश्चदिनतृतीयभागरूप इत्युक्तं अनध्याया अपिनित्याएवपौर्णिमाप्रतिपदादयःपुनरुपनयननिमित्तंनतुनैमित्तिकाअकालवृष्ट्यादिनिमित्तकत्रिरात्रादयः नैमित्तिकेषुप्रातर्गर्जितनिमित्तानध्यायएवपुनःसंस्कारनिमित्तं अत्र विस्तारःकौस्तुभे अंसाभिमर्शपूर्वकंबटोःसमीपमानयनंप्रधानकर्मतस्यविस्मरणेपुनरुपनयनं एवंगायत्र्युपदेशविस्मरणेपि तृतीयपुनरुपनयननिमित्तप्रकारः एवंवेदमधीत्यवेदांतराध्ययनचिकीर्षायांप्रतिवेदंपुनरुपनयनमित्येके अन्यवेदिनामृग्वेदाध्ययनार्थंपुनरुपनयनमित्यपरे अन्येतु एकेनैवोपनयनेनवेदत्रयाध्ययनाधिकारः अथर्ववेदाध्ययनार्थंद्वितीयमुपनयनमित्याहुः तेनऋगादिवेदत्रयाध्यायिनोमुंडमांडूक्याद्यथर्वणोपनिषदोविनापुनःसंस्कारंपठंतितेचिंत्याः युगपदनेकवेदारंभेनोपनयनावृत्त्यपेक्षेतिसकृदुपनीत्यायुगपत्सकलवेद

रंभः सिद्ध्यतीतिपरे तत्र एकवेदाध्ययनानंतरं यद्वेदाध्ययनचिकीर्षा तद्वेदेतिकर्तव्यताकं पुनरुपनयनं तत्रवपनं त्र्यक्षौदनं मेधाजन
नं दीक्षाचकृताकृता परिदानांताक्रियाभवति अनध्यायादिके द्वितीयपुनरुपनयननिमित्ते सर्वमविकृतं यथोक्तकाले उपनयनं अथप्राय
श्चित्तार्थेयतनबंधेविशेषः तत्रनिमित्तानंतरमेवकरणे उदगयनपुण्यनक्षत्राद्युक्तकालोनापेक्ष्यते अन्यथातु यथोक्तकालापेक्षा तत्रकर्ता
पितातदभावेपितृव्यादिः सपिंडः तदभावेन्यः कश्चित् यत्रपुनरुपनयनं प्रायश्चित्तत्वेनोक्तं तत्र पर्षदुपदिष्टविधिनातदेवकार्यं यत्रतु
प्रायश्चित्तांतरसहितं विहितं तत्रोक्तविधिना प्रायश्चित्तं संस्कार्येण कारयित्वाचार्येण तस्योपनयनं कार्यं यत्रचजातकर्मादिसंस्कारसहि
तमुपनयनं विहितं तत्रजातादिचौलांतसंस्कारान्कृत्वाकार्यं पुनरुपनयने गायत्रीस्थाने तत्सवितुर्वृणीमहइत्यस्याउपदेशादाचार्येणा
स्याएवऋचोद्वादशोत्तरसहस्रजपः कृच्छ्रत्रयंचोपनेतृत्वाधिकारार्थंकार्यं तत्रास्यकृतौर्ध्वदेहिकस्य पुनःसंस्कारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं
जातकर्माद्युपनयनांतसंस्कारान्करिष्ये एवंनिमित्तांतरेपिसंकल्पऊह्यः सर्वसंस्कारोद्देशेनतंत्रेणनांदीश्राद्धादिश्मश्रुवपनानंत
रं चौलकेशवपनं मानुष्यादिक्षीरपानादिनिमित्तांतरेतु संस्कार्योमुकदोषपरिहारार्थं पर्षदुपदिष्टममुकप्रायश्चित्तंकरिष्य इतिसंकल्प्य त
त्कुर्यात् आचार्यस्तु अस्यामुकदोषपरिहारार्थं पुनःसंस्कारसिद्धिद्वारा श्री॰ पुनरुपनयनंकरिष्यइतिसंकल्प्योपनयनमात्रं कुर्यात् य
त्रोपनयनमात्रोक्तिस्तत्रसंस्कार्यस्यनसंकल्पः किंत्वाचार्यस्यैव पुनरुपनयनं ग्रामाद्बहिः प्राच्यामुदीच्यांवागत्वाकार्यं नांदीश्राद्धांते मंडपे

वतास्थापनं कृतमंगलस्नानं संस्कार्यं भोजयित्वा वपनपक्षे वपनस्नाने कारयित्वा अस्य प्रायश्चित्तार्थं पुनरुपनयनहोमे देवतापरिग्रहा
र्थमन्वाधानं करिष्ये अस्मिन्नन्वाहितेऽग्नावित्यादिनित्यवत् ब्रह्मचारिणः पुनरुपनयने समंत्रकं वासोधारणं नित्यं अन्यस्य वैकल्पिकं ब्रह्मसू
त्रधारणादिसूर्येक्षणांतं नित्यवत् ततो युवासुवासा इत्येतन्मंत्रकं प्रदक्षिणमावर्त्तनादि वासोबद्धांजलिग्रहणांते प्रणवव्याहृतीनां ऋ
ष्यादिस्मृत्वा तत्सवितुर्वृणीमह इत्यस्य श्यावाश्वः सविताऽनुष्टुप् पुनरुपनयने उपदेशे विनियोगः पादोऽर्धर्चशः सर्वामिति त्रिर्वाचयेत् ब्र
ह्मचारिणो मेखलादानादिनित्यवत् ब्रह्मचर्योपदेशांतं अन्यस्य मेखलाजिनदंडधारणं पाक्षिकं ब्रह्मचर्योपदेशो दिवामास्वाप्सीरित्यंतः
वेदमधीष्वेत्यादिकं न ततः स्विष्टकृदादि मेधाजननपक्षे तस्यैताग्निधारणं भिक्षापूर्वकानुप्रवचनीयगायत्र्याः स्थाने तत्सवितुर्वृणीमह
इति होमः त्रिरात्रव्रतांते यस्मिन्नाश्रमे पुनरुपनयनं तदाश्रमधर्मान्कुर्यात् यत्र पुनरुपनयनांते पुनर्विवाहः कृतोर्ध्वदेहिकादेः श्रूयते तत्र
मेखलादिधारणपूर्वकं कतिचिद्दिनानि ब्रह्मचर्यं कृत्वोचितकाले समाप्य पूर्वभार्ययान्यया वा विवाहं कुर्यात् इति ऋग्वेदिनां पुनः संस्का
रः अथ यजुर्वेदिनां तत्र बौधायनो ब्रह्मचारिणः पितृज्येष्ठाभ्यामन्योच्छिष्टभक्षणे स्त्रिया सह भोजने मधुमांसश्राद्धसूतकान्न
गणान्नगणिकान्नाशने पुनरुपनयनमित्याद्युक्त्वा अग्निमुखं कृत्वाज्याक्तपालाशसमिधमादाय वाचयति पुनस्त्वादित्या॰ कामाय स्वाहेति
यन्म आत्मनो मिंदाभूदग्निः पुनरग्निश्चक्षुरदादिति द्वाभ्यां हुत्वा चरुं पक्त्वा जुहोति सप्त ते अग्ने॰ घृतेन स्वाहेति ततो येन देवाः पवित्रेणेति

तिसृभिरुपहोमाः ततः स्विष्टकृत्प्रभृतिसिद्धिमाधेनुवरप्रदानात् अथापरमापरिधानात्कृत्वा पलाशीं समिधमादाय व्रात्यप्रायश्चित्तं जुहोति व्याहृतिर्जुहोति अथापरो ब्राह्मणवचनात्सावित्र्याशतकृत्वोभिमंत्रितं घृतं प्राश्य कृतप्रायश्चित्तो भवतीत्यादिक्रमवदत् अत्रोक्तपक्षाणां शक्ताशक्तभेदेन व्यवस्था इदं कौस्तुभे द्रष्टव्यं एवं शाखांतरेष्वपि वपनमेखलाजिनदंडभैक्ष्यचर्याव्रतादिकं वैकल्पिकव्यवस्थयानुष्ठाय स्वस्वशाखोक्तोपनयनं कार्यं अथ ब्रह्मचारिधर्माः तत्र संध्यात्रयमग्निपरिचरणं भैक्षं च नित्यं तत्राग्निकार्यं प्रातः सायं च सायमेव सकृद्वा तत्र पालाशखादिराश्वत्थशमीसमिधाः श्रेष्ठास्तदलाभेऽर्कवेतसौ भवच्छब्दपूर्विका भिक्षा विप्राणां सा च विप्रगृहेष्वेव आपदि शूद्रगृहेषु आमान्नं गृह्णीयात् हव्ये श्राद्धभिन्नकव्ये चाभ्यर्थितो भुंजीत अस्य ब्रह्मयज्ञोपि नित्यः स चोपाकरणात्पूर्वं गायत्र्या कार्यः गुरूच्छिष्टं मध्वादिकं निषिद्धमपि तदन्यापरिहार्यरोगनिवृत्त्यर्थं भक्षणीयं निषिद्धान्यत् गुरूच्छिष्टं तैलौषधमपि भक्ष्यं एवं ज्येष्ठभ्रातुः पितुश्चोच्छिष्टभुज्ञेयं दिवास्वापो नेत्रकज्जलमुपानच्छत्रं मंचादौ शयनं च वर्ज्यं तांबूलाभ्यंजनं चैव कांस्यपात्रे च भोजनं यतिश्च ब्रह्मचारी च विधवा च विवर्जयेत् मधुसूतकान्नश्राद्धान्नादेर्निषेधाः पुनः संस्कारप्रकरणोक्ता अनुसंधेयाः मेखलामजिनं दंडमुपवीतं च नित्यशः कौपीनं कटिसूत्रं च ब्रह्मचारी विधारयेत् मेखलोपवीतादौ त्रुटिते जले प्रास्यान्यत्धारयेत् यज्ञोपवीतनाशे मनो ज्योतिरित्यनेन व्रातपतिभिश्चेति चतस्र आज्याहुतीर्जुहुयादित्युक्तं अस्य गुरुपरिचर्याप्रकारोऽन्यत्र ज्ञेयः अथ ब्रह्मचारिव्रतलोपे संध्याग्निकार्यलोपेऽष्टसहस्रगायत्रीजपः क्वचित्सकृ

द्रलोपेमानस्तोकेतिमंत्रस्यशतंजपउक्तः भिक्षालोपे ऽष्टशतंअभ्यासेद्विगुणंपुनःसंस्कारश्च मद्यमांसाद्यशनेउक्तं स्त्रीसंगेगर्दभपशुःएकानेकव्रत
लोपसाधारणमृग्विधानेतंबोधियाजपेन्मंत्रंलक्षंचैवशिवालये ब्रह्मचारीस्वधर्मेषुन्यूनंचेत्पूर्णमेतितत् उपाकर्मकृत्वाप्रागुक्तविद्यारंभकालेऽक्षरा
रंभोक्तविष्ण्वादिपूजाप्रकारेणवेदारंभःकार्यः द्विजस्त्रीणांयुगांतरेमौंजीबंधोवेदाध्ययनंचासीत् कलियुगेतुनैतद्द्वयं अतस्त्रीणांवेदोच्चार
णादौदोषः अथानध्यायाः तेचनित्यानैमित्तिकाश्चप्रायेणमौंजीप्रकरणेउक्ताः ततोन्येपिउभयविधानध्यायाबहवोनिबंधेषूक्तास्तेत्रनप्रपंच्यंते कलि
कालेस्मिंस्तावदनध्यायपालनस्यदुर्मेधसामशक्यत्वात् तथाचहेमाद्रौस्मृतिः चतुर्दश्यष्टमीपर्वप्रतिपत्स्वेवसर्वदा दुर्मेधसामनध्याया
स्त्वंतरागमनेषुचेति अतःकलौप्रतिपद्द्वयमष्टमीद्वयंचतुर्दशीद्वयंपौर्णिमादर्शौ ऽयनसंक्रांतिरित्येतावतएवानध्यायांस्त्यक्त्वावेदशास्त्रा
दिकमध्येतव्यं पुंसांप्रायोल्पप्रज्ञत्वात्शिष्टाचारोप्येवमेव पूर्वदिनेसायंपरत्रप्रातश्चत्रिमुहूर्तानध्यायतिथिसत्वेउदयेस्तमयेवापीत्यनेन
दिनद्वये ऽनध्यायप्राप्तौवचनांतरंकेचिदाहुः क्वचिद्दोषोयावन्त्योहिननाडिकास्तावदेवस्यादनध्यायोनतन्मिश्रेदिनांतरइति इदमप्यल्पप्रज्ञवि
षयं चतुर्थीसप्तम्यादौप्रदोषनिर्णयउक्तः प्रदोषेपुनस्मरेन्नचकीर्त्तयेदित्युक्तेरितरानध्यायतोदोषाधिक्यं अनध्यायस्तुनांगेषुनेति
हासपुराणयोःनधर्मशास्त्रेष्वन्येषुपर्वण्येतानिवर्जयेत् नित्येजपेचकाम्येचक्रतौपारायणेपिच नानध्यायोस्तिवेदानांग्रहणेग्राहणेस्मृतः
अथाध्ययनधर्माः वेदारंभेवसानेगुरोःपादोपसंग्रहणं आदौप्रणवमुच्चार्यवेदमधीत्यांतेप्रणवमुच्चार्यभूमिंस्पृष्ट्वाविरमेत् रात्रेः

प्रथमयामेचरमयामेचवेदाध्ययनं यामद्वयंशयानस्तुब्रह्मभूयायकल्पते गुरुंपितरंमातरंचमन्येतकदापिनद्रुह्येत अध्यापितायेगुरुंनाद्रियंतेविप्रावाचामनसाकर्मणावायथैवतेनगुरोर्भोजनीयास्तथैवतान्नभुनक्तिश्रुतंतत् इत्यध्ययनधर्माः अथव्रतानि तानिमहानाम्नीव्रतंमहाव्रतोपनिषद्व्रतगोदानव्रताख्यानिचत्वारिक्रमेणजन्मतस्त्रयोदशादिषुवर्षेषूत्तरायणेचौलोक्ततिथिनक्षत्रवारादिषुकार्याणि अथविस्तृतप्रयोगाः कौस्तुभादौस्वस्वगृह्येषुचद्रष्टव्याः एतेषांलोपेप्रत्येकमेकैकंकृच्छ्रंचरित्वागायत्र्याशताज्याहुतीर्जुहुयात् त्रीन्षड्द्वादशवाकृच्छ्रान्कुर्यात् इत्यन्यत्र अथसमावर्त्तनं गुरवेक्षेत्राद्यन्यतमंदत्वातदनुज्ञयास्नायात् स्नानंनामसमावर्त्तनं तानिचक्षेत्रंहेमगौरश्वश्छत्रोपानहौधान्यंवस्त्रत्रयंशाकमित्येतानि एषुयद्गुरोःप्रियंतद्देयं दानंविनैवगुरुप्रीतौतदनुज्ञयैवस्नायात् सेवादिनापिनविद्यानिष्क्रयः एकैकमक्षरंयस्तुगुरुःशिष्येनिवेदयेत् पृथिव्यांनास्तितद्द्रव्यंयद्दत्वातत्वनृणीभवेदित्युक्तेः सचस्नातकस्त्रिविधः विद्यास्नातकोव्रतस्नातकउभयस्नातकइति तत्रैकंद्वौत्रीन्चतुरोवावेदान्वेदैकदेशंवाधीत्य तदर्थंचज्ञात्वा द्वादशवर्षादिब्रह्मचर्यकालावधेःप्रागेवस्नातिसविद्यास्नातकः उपनयनसावित्रीव्रतवेदव्रतान्यनुष्ठायवेदसमाप्तेः पूर्वमेवस्नातोव्रतस्नातकः द्वादशवर्षादिब्रह्मचर्यंसमाप्यावेदंसमाप्यस्नातोविद्याव्रतोभयस्नातकः तत्रोपनयनोत्तरंमेधाजननपर्यंतंत्रिरात्रद्वादशरात्रादिव्रतमुपनयनव्रतं मेधाजननोत्तरमुपाकर्मांतंब्रह्मचारिधर्मानुष्ठानंसावित्रीव्रतं तदुत्त

ग्वेदाध्ययनार्थंद्वादशवर्षादिकालावच्छिन्नंव्रतंवेदव्रतं स्वाध्यायोध्येतव्यइतिविधेरर्थज्ञानपर्यंतत्वाद्वेदार्थज्ञानंविनावेदाध्ययनमा
त्रेणसमावर्त्तनेऽधिकारोनेतिपूर्वमीमांसकाः वेदग्रहणमेवविधिफलं पूर्वकांडार्थज्ञानंकर्मानुष्ठानाक्षिप्तं उत्तरकांडार्थज्ञानंकाम्य
श्रोतव्यविधिमात्रमित्युत्तरमीमांसकाः तत्रसंहिताब्राह्मणंत्वमिलितैकोवेदः आरण्यकांडब्राह्मणांतर्गतमेव संपूर्णैकवेदाध्ययनेऽशक्तोवेदैक
देशंपठेत् अत्यशक्तेनसंहितायाः प्रथमचरमसूक्तेकतिपयसूक्तानांप्रथमाऋचः सर्वसूक्तानांप्रथमाऋचोवाध्येतव्याः एवंवेदैकदेशाध्य
यनोत्तरंसमावृत्तोविवाहितोवाब्रह्मचर्योक्तनियमेन वेदाध्ययनंकुर्यात् तत्रऋतौभार्यागमनंकार्यं ब्रह्मचारिव्रतलोपप्रायश्चित्तंकृच्छ्रत्रयंकृ
त्वामहाव्याहृतिहोमंचकृत्वासमावर्त्तनंकार्यं एतच्चसंध्याग्निकार्यभिक्षालोपशूद्रादिस्पर्शकृदिसूत्रमेखलाजिनत्यागदिवास्वापांजनपर्युषि
तभोजनादिव्रतभंगेषु अल्पकालमल्पव्रतभंगेज्ञेयम् बहुधर्मलोपेतु तंवोधियानव्यस्याशविष्ठोमितिमंत्रस्यलक्षज
पः शिवालयेइत्युक्तं एवंचमहानाम्न्यादिव्रतलोपस्यब्रह्मचर्यव्रतलोपस्यचप्रायश्चित्तोत्तरंसमावर्त्तनाधिकारः अथसमावर्त्तनका
लः तत्रोपनयनोक्तकालेसमावर्त्तनमितिबहवोज्योतिर्ग्रंथाः तेनानध्यायेप्रदोषदिनेभौमशनिवारयोः पौषाषाढयोर्दक्षिणायनेच
नभवति मार्गशीर्षेविवाहप्रसक्तौदक्षिणायनेपिभवति अन्यथाअनाश्रमीनतिष्ठेत्दिनमेकमपिद्विजइतिनिषेधातिक्रमापत्तेः अ
न्येतुमौंज्युक्तकालोपादानेमूलाभावात्रिक्तात्रयपूर्णिमामावास्याष्टमीप्रतिपद्भिन्नतिथिषुशुक्लेंत्यात्रिकभिन्नकृष्णेचगुरुशुक्रास्ता

द्विदिनक्षयभद्राव्यतीपातादिदोषशून्येशुभवासरे समावर्त्तनं कार्यं नात्र प्रदोषसोपपदादितिथिवर्जनमावश्यकमित्याहुः पुष्यपुनर्वसू मृगरेवतीहस्तानुराधोत्तरात्रयरोहिणीश्रवणविशाखाचित्राःश्रेष्ठाः तदलाभे मौंज्युक्तमानिकश्चिद्दोमशानिवारौसिंधावुक्तौ अथमणिकुंडलवस्त्रयुगच्छत्रोपानत्कगदंडस्रगुन्मर्द्दनानुलेपनांजनोष्णीषाणि आत्मने आचार्याय च संपाद्यालाभे आचार्यायैव संपादयेत् देशकालौ संकीर्त्य मम ब्रह्मचर्यनियमलोपजनितसंभावितदोषपरिहारेण समावर्त्तनाधिकारसंपादनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं माज्यहोमपूर्वकं कृच्छ्रत्रयमाचरिष्य इति संकल्प्याग्निप्रतिष्ठापनादि चक्षुषी आज्येनात्र प्रधानं अग्निंवायुंसूर्यं प्रजापतिं चतसृभिराज्याहुतिभिः अग्निं पृथिवीं महांतमेकयाज्याहुत्या वायुमंतरिक्षं महांतमेकया ॰ आदित्यं दिवं महांतमेकयाज्या ॰ चंद्रमसं नक्षत्राणि दिशो महांतमेकयाव अग्निं द्विर्विभावसुं शतक्रतुं अग्निं अग्निं अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं चेत्यष्टावेकैकयाज्याहुत्या शेषेणेत्यादि आज्यभागांते व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वा भूरग्नये च पृथिव्यै च महते च स्वाहा अग्नये पृथिव्यै महत इत्यादि यथान्वाधानं त्यागः भुवो वायवे चांतरिक्षाय च महते च स्वाहा स्वरादित्याय च दिवे च महते च स्वाहा भूर्भुवः सुवश्चंद्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च महते च स्वाहा चंद्रमसे नक्षत्रेभ्यो दिग्भ्यश्च महत इदं पाहि नो अग्न एनसे स्वाहा पाहि नो विश्ववेदसे स्वाहा यज्ञं पाहि विभावसो स्वाहा सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा पुनरूर्जा निवर्त्तस्व पुनरग्नइहायुषा पुनर्नः पाह्यंहसः स्वाहा सहरय्या निवर्त्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया विश्वप्स्निया विश्वतस्परि स्वाहा पुनर्व्यस्तसमस्तव्याहृतिभि-

तुष्टयं १८ व्रतचतुष्टयार्थंगायत्र्याज्यहोमः कृच्छ्रत्रयगोनिष्क्रयंदत्वाहोमशेषंसमापयेत् महानाम्न्यादिलोपेप्रत्येकमष्टोत्तरश
तमष्टाविंशतिमष्टौवागायत्र्याहुतीर्हुत्वा एकैकंकृच्छ्रंचरेत् इतिप्रायश्चित्तप्रयोगः अथसमावर्त्तनसंकल्पादि ममगृहस्थाश्र
मार्हतासिद्धिद्वाराश्रीपर॰ समावर्त्तनंकरिष्ये इतिसंकल्प्यनांदीश्राद्धांतंबटुरेवकुर्यात् ब्रह्मचारीजीवत्पितृकश्चेत्पितुर्मात्राद्युद्देशः ब्रह्म
चार्यशक्तश्चेत्पित्रादिस्तत्प्रीतिनिमित्तेननांदीश्राद्धंकुर्यात् समावर्त्तनेउपनयनादाविवपित्रादिर्नांदीश्राद्धकर्त्तेतिमतांतरेणप्रागुक्त
अवशिष्टप्रयोगः स्वस्वगृह्यानुसारेण दशत्रीन्वाविप्रान्भोजयेत् दास्यंतिमधुपर्कंयेतत्रैतांरजनींवसेत् ततोव्रतानिसंकल्प
येत् तानिचस्वसूत्रोक्तानिस्मृत्युक्तानिचेतिद्विविधानि सर्वाण्यपिपुरुषार्थान्येवनतुसमावर्त्तनांगानि तत्राशक्तः सूत्रोक्तान्येव
व्रतानिकुर्यात् शक्तस्तुस्मृत्युक्तान्यपि तानियथा निमित्तंविनानक्तंस्नास्यामि ननग्नःस्नास्यामि ननग्नःशयिष्ये ननग्नांस्त्रि
यमीक्षेता ऽन्यत्रमैथुनात् वर्षतिनधाविष्ये नवृक्षमारोहिष्ये नकूपमवरोहिष्ये नबाहुभ्यांनदींतरिष्ये नप्राणसंशयमभ्याप
त्स्येइतिसूत्रोक्तानि अथस्मृत्युक्तानि नित्यंयज्ञोपवीतद्वयंधारयिष्ये सोदककमंडलुंछत्रमुष्णीषंपादुकेउपानहौसुवर्णकुंडले
दर्भमुष्टिंचधारयिष्ये कर्त्तनेनह्रस्वी कृतकेशश्मश्रुनखःस्यांनिमित्तंविनामुंडनंनकरिष्येइत्यर्थः नसमावृत्तामुंडेरन्नितिनिषेधा ४८
त् नित्यमध्ययनरतःस्यांस्वशरीरादुद्धृतंस्वनिर्माल्यंपुष्पचंदनादिपुनर्नधारयिष्ये शुक्लांबरधरःस्यां सुगंधिप्रियदर्शनःस्यांविभवे

सतिजीर्णे वासामलवद्वासाश्चनस्यां रक्तंवासः शरीरपीडावहंवावस्त्रंनधारयिष्ये गुरुंविनान्यैर्धृतवस्त्रमलंकारंस्रजंचनधारयिष्ये अशक्तस्तु अन्यद्धृतमपिवस्त्रादिप्रक्षाल्यधारयेत् अन्यद्धृतोपवीतमुपानहौचनधास्येकंथांनधारयिष्ये नस्वरूपमुदकेनिरीक्षिष्ये नभार्ययासाकमेकपात्रे एककालेवाश्नीयां एतद्द्विवाहभिन्नविषयं शूद्रायधर्मज्ञानंनीतिज्ञानंव्रतकल्पंचनोपदिशामि एतत्साक्षादुपदेशपरंकृत्वाब्राह्मणमग्रत इतिब्राह्मणद्वाराकोपदेशेदोषाभावात् गृहमेधिशूद्रायस्त्रोच्छिष्टंनदास्ये शूद्रायहोमशेषंनदास्ये उद्धृतोदकेनतिष्ठन्नाचमनंनकरिष्ये जानुमात्रेतदधिकेवाजलेतिष्ठदाचमनेदोषाभावात् अशुचिनाएकहस्तेनवाआनीतजलैर्नाचमिष्ये पादेनपादधावनंनकरिष्ये अकल्यांस्त्रियंनगमिष्यामि नप्रावृतमस्तकोहंनपर्यटिष्यामि रात्रौमलमूत्रोत्सर्गेचप्रावृतशिराःस्यां सोपानत्कोशनाभिवादननमस्कारांश्चनकरिष्ये पादेनासनंनापकर्षिष्यामि एवमन्यान्यपिस्मृत्युक्तानिज्ञेयानि एतेषुव्रतेषुयानिकर्तुंशक्नुयात्तान्येव संकल्पयेत् अत्रसंकल्पितव्रतोल्लंघनेमत्याकृतेत्र्यहमभोजनं अमत्याकृतेएकरात्रमभोजनंप्रायश्चित्तं अशक्तस्त्रीनेकंवाविप्रंभोजयेत् इतिस्नातकव्रतानि आतुरदशायांयथोक्तसमावर्त्तनासंभवेसंक्षेपतस्तत्कार्यं तत्प्रयोगः संकल्प्यब्रह्मचारीलिंगानिमेखलादीनित्यक्त्वावपनंकृत्वातीर्थेस्नात्वावासःपरिधानाचामनतिलकधारणानिकृत्वाऽग्निंप्रतिष्ठाप्यतत्रप्रजापतिंमनसाध्यायंस्तूष्णीं समिधमादध्यात् अन्यदपिअविरोधितूष्णीमेवकर्त्तव्यमिति इतिसमावर्त्तनानुकल्पः ब्रह्मचर्यदशायांदशाहाशौचहेतुसपिंडमरणेस

मावर्त्तनोत्तरमुदकदानपूर्वकंत्रिरात्रमतिक्रांताशौचंकार्यं अनुपनीतसपिंडेमातुलादौचमृते ऽतिक्रांताशौचंन एवंजननाशौचेप्यतिक्रां
ताशौचंन ततश्च दशाहाशौचापादकसपिंडकमृतौसमावर्त्तनोत्तरंत्रिरात्रमध्येविवाहोनकार्यः कस्यचिन्मरणाभावेतुनविवाहेदोषः इत्थंग्रं
तांतकर्माण्यनंतोपाध्यायसूनुना निर्णीयश्रीविठ्ठलांघ्र्योर्वाग्विलासः समर्पितः अथश्रीभगवत्पादौपुंडरीकवरप्रदौ श्रीगुरूनुपनतेरोन
त्वाविवाहंवक्तुमुद्यतः १ उद्वहेत्तुद्विजोभार्यांसवर्णांलक्षणैर्युतांअव्यंगांगींसौम्यनाम्नींमृद्वंगींचमनोहरां भाविशुभाशुभज्ञानहेतु
लक्षणविचारोष्टौमृत्पिंडान् कृत्वेत्यादिरूप आश्वलायनसूत्रोक्तः ज्योतिःशास्त्रोक्तराशिनक्षत्रादिघटितविचारोपिशुभाशुभादिज्ञानहे
तुः सचसंक्षेपेणोच्यते तत्रमेषादिराशिस्वामिनः भौमः शुक्रोबुध श्चंद्रःसूर्यःसौम्योभृगुःकुजः गुरुःशनैश्चरोमंदःसुरेज्योराशिपाः
स्मृताः अथग्रहाणांशत्रुमित्रादिरवेर्गुरुभौमचंद्रामित्राणि शनिशुक्रौशत्रूबुधःसमःइंदोःसूर्यबुधौमित्रेभौमगुरुशुक्रशनयःसमाःअस्यशत्रु
र्नकुजस्यबुधोरिपुःसूर्यगुरुचंद्रामित्राणि शनिशुक्रौसमौबुधस्यार्कशुक्रौमित्रे चंद्रोरिःशनिभौमगुरवःसमाःगुरोःसूर्यभौमचंद्रामित्राणि
शुक्रबुधौशत्रूशनिःसमःशुक्रस्यशनिबुधौमित्रेसूर्यचंद्रावरीभौमगुरूसमौ शनेःशुक्रबुधौमित्रेकुजसूर्यचंद्राअरयःगुरुःसमः
अथगुणविचारः राश्योरेकाधिपत्येराशिपत्योर्मित्रत्वेचपंचगुणाःराशिपयोःसमत्वशत्रुत्वे ऽर्धोगुणः समत्वमित्रत्वेचत्वारःशत्रु
त्वमित्रत्वेएकः द्वयोःसमत्वेत्रयः द्वयोः शत्रुत्वेगुणाभावः अथगणाः पूर्वात्रयोत्तरात्रयभरणीरोहिण्यार्द्रामनुष्यगणाः हस्तरेव

तीपुनर्वसूपुष्यस्वातीमृगश्रवणाश्विन्यनुराधादेवगणः कृत्तिकाश्लेषामघाचित्राविशाखाज्येष्ठामूलधनिष्ठाशततारकाराक्षसगणः गणैक्येशुभं देवमनुष्ययोर्मध्यमं देवरक्षसोर्वैरं राक्षसमनुष्ययोर्मरणं अतो मनुष्यराक्षसयोर्विवाहोनकार्यः अत्रगुणाः गणैक्ये षड्गुणाः वरोदेवोनृगणाकन्यातत्रापिषड्वैपरीत्येपंचवरोराक्षसः कन्यादेवगणा अत्रैकः वैपरीत्येगुणाभावः मनुष्यराक्षसत्वेपिगुणाभावः अथराशिकूटंद्विर्द्वादशकत्वेनिर्धनत्वं नवपंचमत्वेनिःपुत्रता षट्काष्टकेमरणंविपत्तिर्वा उभयस्समेतृतीयेकादशेचतुर्थे दशमेचशुभं नक्षत्रैक्येचरणभेदेशुभं अत्रराश्यैक्येऽतिशुभं राशिभेदेपिकूटदोषेन नक्षत्रभेदेराश्यैक्येचशुभं अत्रनाडीगणादिदोषेन चरणैक्यंषट्काष्टकंचवर्ज्यं द्विर्द्वादशकेनवपंचमेचमध्यमं शेषेशुभं अत्रगुणाः सत्कूटेसप्तदुःकूटे ग्रहमैत्रीसत्वेचत्वारः अन्यथाएकः चरणैक्येगुणाभावः अथनाडी अश्विन्यार्द्रापुनर्वसूत्तराफाल्गुनीहस्तज्येष्ठामूलशततारकापूर्वाभाद्रपदेतिप्रथमनाडी भरणीमृगपुष्यपूर्वाफल्गुनीचित्रानुराधापूर्वाषाढाधनिष्ठोत्तराभाद्रपदेतिमध्यमनाडी कृत्तिकारोहिण्याश्लेषामघास्वातीविशाखोत्तराषाढाश्रवणरेवतीतिचरमनाडी अत्रनाड्यैक्येमृत्युः नाडीभेदेष्टौगुणाः नाड्यैकं सर्वथावर्ज्यं शूद्रादौपार्श्वैकनाडीद्वयंसंकटेशुभं अत्रवर्णवश्यभकूटयोनीकूटानामल्पगुणत्वात् विवाहविघटकत्वाभावाच्च स्वरूपंनोक्तं अत्रसर्वगुणमेलनेनविंशतिगुणसंभवेमध्यमं विंशत्यधिकगुणत्वेऽतिशुभं विंशत्यूनत्वेत्वशुभं इतिनक्षत्रादिघटितविचारः अनन्यपूर्विकांकां

तामसपिंडां यवीयसीं अरोगिणीं भ्रातृमतीमसमानार्षगोत्रजामिति याज्ञवल्क्याद्युक्तकन्याविशेषणेषु कांतत्वनिरोगित्वभ्रातृमत्त्वभि
न्नविशेषणानामभावे इहपरत्र पातित्यात्तानि प्रपंच्यंते तत्रान्यपूर्विकाः पुरुषांतरपूर्विकाः मनोदत्ता वाचादत्ताग्निपरिगता सप्तमपदं नीता
भुक्ता गृहीतगर्भा प्रसूतेति सप्तविधपुनर्भवास्तद्भिन्नामनन्यपूर्विकां सप्तपदीविधेः पूर्वं मायानां नातिस्तृणां संकटेन्येन विवाहो भवति
सप्तपदीविधौ जाते बलाद्विवाहितापि नान्यत्र देया असपिंडां समानः एकः पिंडः पिंडदानक्रिया मूलपुरुषशरीरं वा यस्याः सा सपिं
डा तद्भिन्नां तत्र लेपभाजश्चतुर्थाद्याः पित्राद्याः पिंडभागिनः पिंडदः सप्तमस्तेषां सापिंड्यं साप्तपौरुषमिति मात्स्योक्तेरेकस्यां पिंडदान
क्रियायां दातृत्वपिंडभाक्त्वलेपभाक्त्वान्यतमसंबंधेन प्रवेशो निर्वाप्यसापिंड्यमिति केषांचिन्मतं अतः स्त्रीणामपि पतिभिः सह कर्तृत्वा
त्सापिंड्यसिद्धिः मूलपुरुषैकशरीरावयवान्वयेनावयवसापिंड्यमित्यपरं मतं यद्यपि भ्रातृपत्नीनां परस्परं नैतत्संभवति तथाप्याधार
त्वेनैकशरीरान्वयः एकमूलपुरुषावयवानां पुत्रद्वारा तास्वाधानादिति ज्ञेयं उभयत्रापि गयादौ मित्रादेरपि पिंडभाक्त्वादेकशरीरा
न्वयस्य सप्तमासरेषु परस्थातेष्वपि सत्त्वाच्चातिप्रसंगमासे वंध्यावरस्य वा तातः कूटस्थाद्यदि सप्तमः पंचमी चेत्तयोर्माता तत्सापिंड्यं नि
वर्त्तत इत्यादिवचनैर्निरासः मातृत्वपितृत्वादिसंबंधसत्त्वे एव पंचमसप्तमपर्यंतमेवेत्युभयनियमस्वीकारात् तथा च पितृद्वारकसापिं
ड्यविचारे सप्तमादूर्ध्वं सापिंड्यनिवृत्तिः मातृद्वारकसापिंड्ये तु पंचमादूर्ध्वं तन्निवृत्तिरिति निर्णयः अत्रोदाहरणानि विष्णोर्मूलात्कं

तिगौर्यौजातौताभ्यांसुधीहरौ बुधमैत्रौचैत्रशिवौगणभूपौमृडाच्युतौ १ तज्जातयोरष्टमयोर्विवाहोरतिकामयोः विष्णोर्मूलाद्दस्रचैत्रौ सोममैत्रौसुधीबुधौ २ ताभ्यांश्यामारतीतज्ज शिवगौर्योःकरग्रहः विष्णोर्मूलाद्दस्रचैत्रौसोममैत्रौसुधीबुधौ ३ ताभ्यांश्यामानर्मदाच शिवकामौरमाकवी मंडूकप्लुतिसापिंड्यंरमाकव्योर्विवाहस्तत् ४ विष्णोर्मूलाद्दस्रचैत्रौसोममैत्रौसुधीबुधौ श्यामाशिवौकांतिहरौ

विष्णुर्मूलभूतः			
कांतिः	२	गौरी	२
सुधीः	३	हरः	३
बुधः	४	मैत्रः	४
चैत्रः	५	शिवः	५
गणः	६	भूपः	६
मृडः	७	अच्युतः	७
रतिः	८	कामः	८

अत्ररतिकामयोरष्टमयोर्विवाहः

विष्णुर्मूलभूतः			
दस्रः	२	चैत्रः	२
सोमः	३	मैत्रः	३
सुधीः	४	बुधः	४
श्यामा	५	रतिः	५
शिवः	६	गौरी	६

अत्रगौरीशिवयोः षष्ठयोर्विवाहः मातृद्वारकत्वात्

विष्णुर्मूलभूतः			
दस्रः	२	चैत्रः	२
सोमः	३	मैत्रः	३
सुधीः	४	बुधः	४
श्यामा	५	नर्मदा	५
शिवः	६	कामा	६
रमा	७	कविः	७

अत्ररमाकव्योर्नविवाहः मंडूकप्लुत्यासापिंड्यानुवृत्तेः

विष्णुर्मूलभूतः			
दस्रः	२	चैत्रः	२
सोमः	३	मैत्रः	३
सुधीः	४	बुधः	४
श्यामा	५	शिवः	५
कांतिः	६	हरः	६

अत्रकांतिहरयोर्नविवाहः एकतो निवृत्तावपि अन्यतः अनुवृत्तेः

हरकांतीन दंपती ५ निवृत्तमप्येकतरस्तदन्यतोप्यनुवर्त्तते द्विजमात्रेणोदाहृतात्रसेयंसापिंड्यपद्धतिः कूटस्थात्पंचम्योः कन्ययोः संततौमा
तृद्वारकत्वात्सापिंड्यनिवृत्तिः पंचम्योः कन्ययोर्यौ पुत्रौ तयोः संततौपितृद्वारकत्वात्सापिंड्यमनुवर्त्तत इतीदं मंडूकप्लुतिसापिंड्यं पंचम्याः
कन्यायाः पुत्रस्य षष्ठस्य कूटस्थात् पंचमादिः सपिंडो न भवति तथापि द्वितीयसंततिपंक्तौ पंचमषष्ठादेः पितृद्वारकत्वादिना सापिंड्यस
त्वादेकतो निवृत्तावप्यन्यतो निवृत्त्या पंचमषष्ठादिना पंचम्याः कन्यायाः संततिर्न विवाह्या एवं कूटस्थमारभ्याष्टमादेः कूटस्थमारभ्य द्वितीयतृतीयादेश्चैकतोऽ
वृत्तिपरतो निवृत्त्योः सत्वमूह्यं एवमाशौचविषयकसापिंड्येपि एकतो निवृत्त्यादिकं यथासंभवं समूह्यं एवं पितृद्वारकसापिंड्यं सप्तमादूर्ध्वं निव
र्त्तते मातृद्वारकं तु पंचमादूर्ध्वमिति मुख्यकल्पेन वर्जनीयानां कन्यानां संख्या चेत्थं संपद्यते पितृकुले षोडशाधिकद्विसाहस्री २०१६ मातृ
कुले पंचोत्तरशतं १०५ कुलद्वयमेलने नैकविंशत्युत्तरशताधिकसहस्रद्वयसंख्या २१ २१ कन्या वर्ज्याः संपद्यंते अत्र गणनाप्रकार
स्तत्र मूलश्लोकास्तद्व्याख्या च कौस्तुभे स्पष्टाः बालानां दुर्बोधतया नेहोच्यते तथा च मुख्यकल्पेन कुलद्वये एतावत्यः वर्जनीया एवमनु
कल्पानुसरणेन सप्तमात्पंचमादर्वाग्विवाहः कार्यः पंचमे सप्तमे चैव येषां वैवाहिकी क्रिया क्रियापरा अपि हि ते पतिताः शूद्रतांग
ताः सप्तमात्पंचमाद्धीमान्यः कन्यामुद्वहेद्द्विजः गुरुतल्पी स विज्ञेयः सगोत्रां चैव समुद्वहन् इत्यादिस्मृतिभ्यः यानि तु चतुर्थीमुद्व
हेत्कन्यां चतुर्थः पंचमो वरः तृतीयां वा चतुर्थीं वा पक्षयोरुभयोरपि इत्यादिवचनानि तेषु कानिचिन्निर्मूलानि कानिचिद्दत्तकसापत्न्यादिसं

बंधविषयतयाविमाणांस्त्रियादिषु सापिंड्यविषयतयावानेयानिइतिनिर्णयसिंधुमतंकौस्तुभेतुउद्वहेत्सप्तमादूर्ध्वंतदभावेतुसप्तमींपंच
मींतदभावेतुपितृपक्षेप्ययंविधिः सप्तमींचतथाषष्ठींपंचमींचतथैवच एवमुद्वाहयेत्कन्यांनदोषःशाकटायनः तृतीयांवाचतुर्थींवापक्ष
योरुभयोरपि विवाहयेन्मनुःप्राहपाराशर्योयमोंगिराः यस्तुदेशानुरूपेणकुलमार्गेणचोद्वहेत् नित्यंसव्यवहार्यःस्यादिदाद्वैतत्सतीयतइ
त्यादिवचनानांचतुर्विंशतिमतषट्त्रिंशन्मतादिषूपलभ्यमानत्वात् सापिंड्यसंकोचेनविवाहस्यबहुदेशेषुदर्शनाच्च येषांकुलदेशान्वा

ग्रामधर्मा

नुकल्पत्वेनसापिंड्यसंकोचः परंपरयासमागतस्तेषांसापिंड्यसंकोचेनविवाहोनदोषायस्वकुलदेशविरुद्धेनसापिंड्यसंकोचेनविवाहेदो
षोभवत्येवजनपदधर्मांश्चैतान्विवाहेप्रतीयात् येनास्यपितरोयातायेनयाताःपितामहाः तेनयायात्सतांमार्गंतेनगच्छन्नदुष्यति इत्यादिवाक्यैः
स्वकुलदेशाचाराविरुद्धस्यैवशास्त्रस्यविवाहेतुसर्त्तव्यत्वात् एवंमातुलकन्यापरिणयनेपि तृप्तांजहुर्मातुलस्येवयोषाभागस्तेपैतृष्वसेयीवपामि
वेतिमंत्रलिंगैर्मातुलस्यसुतामूढ्वामातृगोत्रांतथैवच समानप्रवरांचैवत्यक्त्वाचांद्रायणंचरेत् इत्यादिस्मृतीनांबाधाद्येषांकुलेमातुलक
न्यापरिणयः परंपराप्राप्तस्तैःसकार्यःगोत्रान्मातुःसपिंडाच्चविवाहोगोवधस्तथेतिमातुलकन्याविवाहस्यकलिवर्ज्यत्ववचनमपियेषांकुले
देशेमातुलकन्याविवाहोनास्तितत्परं मातुलकन्यापरिणयनस्यानेकश्रुतिस्मृतिसिद्धत्वात् अतएवमातुलकन्योद्वाहिनांश्राद्धेनिमंत्रण
निषेधोपिस्वकुलाचारादिविरोधेनतदुद्वाहादिपरः उक्तविधसापिंड्यसंकोचेनविवाहंकुर्वतांशिष्टैःश्राद्धादौभोजनाद्याचारादित्यादिव

ह्युपपादितं परंतु सापिंड्यसंकोचस्वीकारेपि कतिथी कन्या कतिथेन पुरुषेण विवाह्या कतिथेन न विवाह्येति व्यवस्था नोपपादिता सापिंड्यदीपिकाकारादयोर्वाचीनास्तु चतुर्थीमुद्वहेत्कन्यां चतुर्थः पंचमो वरः पाराशरमते षष्ठीं पंचमो न तु पंचमीमित्यादिवचनानां समूलत्वं निश्चित्य अशक्तेः संकटे समाश्रयणीयस्य सापिंड्यसंकोचस्य व्यवस्थामूचुः तथाहि चतुर्थी कन्या पितृपक्षे मातृपक्षे च चतुर्थेन पंचमेन वा पुंसा विवाह्या द्वितीयतृतीयषष्ठाषष्ठाद्यैश्चतुर्थी नोद्वाह्या पराशरमते पंचमः षष्ठीमुद्वहेत् द्वितीयतृतीयचतुर्थ्यादिः षष्ठीं नोद्वहेत्पंचमः पंचमीं नोद्वहेत् मातृतःपितृतश्चापि षष्ठः षष्ठीं समुद्वहेदिति वचनांतरात् षष्ठेनापि षष्ठी विवाह्या पंचमषष्ठभिन्नैः षष्ठी न विवाह्येति पर्यवसन्नं तथापि पितृपक्षे सप्तमीं मातृपक्षे पंचमीं च तृतीयाद्यैः सर्वैः परिणेया पितृपक्षात्सप्तमीं मातृपक्षात्तु पंचमीमिति व्यासवचनात् उद्वहेत्सप्तमादूर्ध्वं तदभावे तु सप्तमीं पंचमीं तदभावे तु पितृपक्षेप्यर्थविधिरिति चतुर्विंशतिमतोक्तेश्च पितृपक्षेपि पंचमी तृतीयाद्यैः परिणेया नत्वापि मातृपक्षेपि पंचमेन पंचमी नोद्वाह्या पंचमो न तु पंचमीमिति सर्वत्र निषेधात् तृतीयां वा चतुर्थीं वा पक्षयोरुभयोरपीति वचनात्तु तृतीया विवाह्या प्राप्नोति तत्र व्यवस्थोच्यते मातृपक्षे नावत्तृतीया मातुलकन्या मातृष्वसृकन्या वा संभवति पितृपक्षे तु तृतीया पितृव्यकन्या पितृष्वसृकन्या वा तत्र पितृव्यकन्या सगोत्रत्वात्त्याज्या पैतृष्वस्रेयीं भगिनीं स्वस्रीयां मातुरेव च एतास्तिस्रस्तु भार्यार्थे नोपयच्छेत बुद्धिमानिति मनूक्तेः पितृष्वसृमातृष्वसृकन्ये

अपित्याज्येपितृष्वसृकन्यांमातुर्भगिनींमातृष्वसारंमातुःस्वस्रियांमातृष्वसृकन्यामेतास्तिस्रोनोद्वहेदितितदर्थात् मातुलकन्यैवतृतीयापूर्वो
क्तरीत्याकुलपरंपरागतत्वेपरिणेया एवंचतृतीयापितृतीयेनैवमातुलकन्यैवपरिणेयानचतुर्थ्यादिनाकेनापि केचित्संकटेपितृष्वसृकन्या
परिणयनमाहुः तत्रदेशकुलाचाराद्यवस्थाज्ञातव्या अत्रायंसापिंड्यदीपिकादिसिद्धार्थसंग्रहः तृतीयामातुलकन्यैवोद्वाह्या चतुर्थी
चतुर्थपंचमाभ्यामेव पंचमीपंचमभिन्नैः तृतीयाद्यैः सप्तमांतैः षष्ठीपंचमषष्ठाभ्यामेव सप्तमीतृतीयाद्यैः सप्तमांतैरिति अयंसापिं
ड्यसंकोचेनविवाहः संकटेष्वशक्तेनकार्यः कन्यांतरलाभेशक्तेनकार्यः गुरुतल्पादिदोषस्मृतेः सापिंड्यसंकोचवाक्यानामशक्त
विषयत्वस्यस्पष्टत्वात् प्रभुःप्रथमकल्पस्ययोनुकल्पेनवर्तते सनाप्नोतिफलंचेहेतिशक्तेऽनुकल्पस्वीकारे दोषोक्तेः दत्तकसापिं
ड्यंदत्तकनिर्णयेप्रागेवोक्तं अथसापत्नमातृकुलेसापिंड्यप्रकारंसुमंतुराहपितृपत्न्यःसर्वामातरः तद्भ्रातरोमातुलाः तद्भगिन्यो
मातृष्वसारः तद्दुहितरश्चभगिन्यः तदपत्यानिभागिनेयानि अन्यथासंकरकारिणःस्युरिति अत्रलक्षणयासापत्नमातृकुलेचतुःपु
रुषसापिंड्यंविवाहनिषेधायविधीयतइतिकेचित् अपरेतुविवाहमात्रविषयत्वेमानाभावादाशौचादिविषयकत्वस्यापिसंभवात्
यावद्वाचनिकंप्रमाण मितिन्यायेनपरिगणितेष्वेवसापिंड्यमितिवदंति तथाचसुमंतुवाक्यंवाक्यभेदाश्रयणेनैववाक्यार्थाःपर्यवस्यति
पितृपत्न्यःसर्वामातरइतिप्रथमवाक्येसापत्नमातरिमुख्यमातृवत् संमाननंतद्वधेमातृवधप्रायश्चित्तंतद्गमनेमातृगमनप्रायश्चित्तं

दिकंचातिदिश्यते नात्रातिक्रांतविषयेदशाहाशौचातिदेशः त्रिरात्रविधिनाबाधात् तद्भर्तारोमातुलाइत्यत्रमातुलत्वप्रयुक्तमाशौचादिकंमातुल
स्यस्वभगिनीसपत्न्याः कन्योद्वाहनिषेधश्च अत्रमातुलत्वातिदेशेपिनतत्पुत्रादिषुमातुलपुत्रत्वाद्यतिदेशः तेनबंधुत्रयत्वप्रयुक्तमाशौचंन
मातुलकन्यादौविवाहविधिनिषेधावपिन एवंमातुलकन्यादेःपितुर्भगिनीत्वातिदेशाभावेनतत्पुत्रंप्रत्यपिपितृष्वसृत्वाद्यतिदेशोनभवति
तद्भगिन्यांमातृष्वसारइत्यत्राशौचंविवाहनिषेधश्च मातृष्वसृपुत्रेबंधुत्रयत्वंचन सापत्नमातृष्वसृकन्याविवाहनिषेधस्तुविरुद्धसंबं
धत्वादेववक्ष्यते तदपत्यानिभगिन्यइत्यत्राशौचंसंमाननादिकंच नात्रविवाहप्रसक्तिः सगोत्रत्वात् अत्रसापत्नमातुलसापत्नभ्रातृ
सापत्नमातृष्वसृसापत्नभगिनीनांस्वमातुलसोदरभ्रात्राद्यनंतरंतर्पणंमहालयादावुद्देशोप्यस्मादेववचनादावश्यकइतिभाति तदप
त्यानिभागिनेयानिइत्यत्राशौचंविवाहनिषेधश्च भागिनेयीत्वातिदेशोपितत्कन्यासुभागिनेयीकन्यात्वातिदेशोनयावदुक्तप्रमाणमिति
न्यायादितिदिक् क्वचित्सापिंड्याभावेपिवचनादविवाहः अविरुद्धसंबंधामुपयच्छेत दंपत्योर्मिथःपितृमातृसाम्येविरुद्धसंबंधः यथा
भार्यास्वसुर्दुहितापितृव्यपत्नीस्वसाचेतिपरिशिष्टोक्तेः बौधायनः मातुःसपत्न्याभगिनींतत्सुतांचविवर्जयेत् पितृव्यपत्नीभगिनीं
तत्सुतांचविवर्जयेत् केचिज्ज्येष्ठभ्रातापितुःसमइत्युक्तेर्ज्येष्ठभ्रातृपत्न्याभगिनीमातृष्वसृतुल्यत्वान्नविवाह्येत्याहुः यवीयसींस्वापेक्ष ५३
यावयसावपुषाचन्यूनामुद्वहेत् असमानार्षगोत्रजांआर्षप्रवरः स्वसमानेआर्षगोत्रेयस्यतज्जानभवतियातांअसमानगोत्रामसमा

नप्रवरांश्चोद्वहेदित्यर्थः अथसंक्षेपतोगोत्रप्रवरनिर्णयः तत्रगोत्रलक्षणं विश्वामित्रोजमदग्निर्भरद्वाजोथगौतमः अत्रिर्वसिष्ठःकश्य
पइत्येतेसप्तऋषयः सप्तानामृषीणामागस्त्याष्टमानांयदपत्यंतद्गोत्रमित्याचक्षते यद्यपिकेवलभार्गवेषार्ष्टिषेणादिषुकेवलांगिरसेषुहा
रितादिषुचनैतल्लक्षणंभृग्वंगिरसोरष्टऋषिस्वनंतर्गतत्वात् तथाप्यत्रप्रवरैक्यादेवाविवाहः यद्यपिगोत्राणि अनंतानिगोत्राणांतुसह
स्राणिप्रयुतान्यर्बुदानिचेत्युक्तेस्तथाप्यूनपंचाशदेवगोत्रभेदाः व्यावर्त्तकप्रवरभेदानांतावतामेवदर्शनात् प्रवरलक्षणंतुगोत्रवंशप्रवर्त्त
कऋषिविशेषाः प्रवराइत्येवसंक्षेपतोज्ञेयं समानगोत्रत्वंसमानप्रवरत्वंचपृथक्पृथक्विवाहप्रतिबंधकंनचप्रवरसाम्यंद्विविधं एक
प्रवरसाम्यंद्वित्रिप्रवरसाम्यंच तत्रभृग्वंगिरोगणेतरेषुएकप्रवरसाम्यमपिविवाहप्रतिबंधकंकेवलभृगुगणेषुकेवलांगिरोगणेषुचैकप्रवरसाम्यंनविवा
हबाधकं किंतुप्रवरेषुद्विप्रवरसाम्यमेवपंचप्रवरेषुत्रिप्रवरसाम्यमेवचाविवाहबाधकं पंचानांत्रिषुसामान्यादविवाहस्त्रिषुद्वयोः भृग्वं
गिरोगणेष्वेवंशेषेष्वेकोपिवारयेदित्यादिवचनात् जामदग्न्याभृगुगणेषुगौतमांगिरसेषुभरद्वाजांगिरसेषुचैकप्रवरसाम्येपिक्वचित्प्रवरसाम्याभावेपिच
सगोत्रत्वादेवाविवाहः गोत्राणांप्रवराणांचगणनाप्रोच्यतेधुनासंक्षेपात्सुखबोधाय भगवत्प्रीतयेपिच सप्तभृगवः सप्तदशांगिरसःच
त्वारोत्रयः दशविश्वामित्राः त्रयःकश्यपाः चत्वारोवसिष्ठाः चत्वारोगस्तयइत्येकोनपंचाशद्गणास्तथापिसर्वग्रंथमतसंग्रहेणाधिकास्त
त्रतत्रवक्ष्यंते तत्रसप्तभृगुगणाः वत्साः बिदाः एतौजामदग्न्यो आर्ष्टिषेणाः यस्काः मित्रयुवः वैन्याः शुनकाः एतेचपंचकेवलभृगवः ए

पंचभा
र्गवआर्ष्टिषे
णानूपेति

यंसस्ततत्र वत्साः मार्कंडेयाः मांडूकेयाः इत्यादयः शतद्वयाधिका वत्सगोत्रभेदाः एतेषां पंच प्रवराः भार्गवच्यावनाप्नवानौर्वजामदग्न्येति भार्गवौर्वजामद
ग्न्येति त्रयो वा भार्गवच्यावनाप्नवानेति त्रयो वा बिदाः शैलाः अवटा इत्यादयो विंशत्यधिका बिदाः तेषां पंच प्रवराः भार्गवच्यावनाप्नवानौर्व बैदेति भार्ग
वौर्वजामदग्न्येति वा आर्ष्टिषेणाः नैर्ऋतयः ग्रामायणाः इत्यादयो विंशत्यधिका आर्ष्टिषेणाः एषां भार्गवच्यावनाप्नवानार्ष्टिषेणानूपे
ति त्रयो वा एतेषां त्रयाणां वत्सबिदार्ष्टिषेणानां परस्परमविवाहः द्वित्रिप्रवरसाम्यात् आद्ययोर्जामदग्न्यत्वेन सगोत्रत्वाच्च यद्यपि त्रि
प्रवरार्ष्टिषेणानां वत्सबिदैः सह न द्विप्रवरसाम्यं नापि सगोत्रत्वं जामदग्न्यत्वाभावात् तथापि पंचप्रवरपक्षगतमपि त्रिप्रवरसाम्यं विवा
हबाधकं एवमग्रेपि ज्ञेयं शात्स्यानां भार्गवच्यावनाप्नवानेति त्रयः वत्सपुरोधसो भार्गवच्यावनाप्नवान्वत्सपौरोधसेति पंच बैजमथि
तयो भार्गवच्यावनाप्नवान्बैजमथितेति पंच एते त्रयः क्वचित् एतेषां परस्परं पूर्वोक्तैश्च त्रिभिर्न विवाहः त्रिप्रवरसाम्यात् यस्काः मौनाः
मूकाः इत्यादयस्त्रिपंचाशदधिका यस्काः एषां भार्गववैतहव्यसावेतसेति त्रयः मित्रयुवः रौक्ष्यायनाः सापिंडिनाः इत्यादयस्त्रिंशदधिका
मित्रयुवः एतेषां भार्गववाध्र्यश्वदैवोदासेति त्रयः भार्गवच्यावनदैवोदासेति वा वाध्र्यश्वेत्येको वा वैन्याः पार्थाः बाष्कलाः श्येनाइ
त्येते वैन्याः एषां भार्गववैन्यपार्थेति त्रयः शुनकाः गार्त्समदाः यज्ञपतयः इत्यादयः सप्तदशाधिकाः शुनकाः एषां शौनकेत्येकः गार्त्समदे
ति वा भार्गवगार्त्समदेति द्वौ वा भार्गवशौनहोत्रगार्त्समदेति त्रयो वा यस्कादीनां चतुर्णां स्वस्वगणं हित्वा परस्परं पूर्वैर्जामदग्न्यवत्सादिभिश्च

सहविवाहोभवति एकप्रवरसाम्येपिद्वित्रिप्रवरसाम्याभावात् भृगुगणेषुएकप्रवरसाम्यस्यदूषकत्वाभावात् अजामदग्न्यत्वेनास
गोत्रत्वात् मित्रयूनांपाक्षिकद्विप्रवरसाम्यात् त्रिप्रवरैर्वत्सादिभिः सहनविवाहइतिकेचित् तत्प्रवरपक्षग्राहिणामविवाहः पक्षांतरग्रा
हिणांमित्रयूनांविवाहएवेत्यन्ये क्वचिदधिकंगणद्वयमुक्तं वेदविश्वज्योतिषांभार्गववेदवैश्वज्योतिषेतित्रयः शाठरमाठराणांभार्ग
वशाठरमाठरेतित्रयः अनयोः परस्परंपूर्वैश्चसर्वैर्विवाहः इतिभृगुगणाः अथांगिरसः तेत्रिविधाः गौतमाः भरद्वाजाः केवलाश्चेति त
त्रगौतमांगिरसोदशअयास्याः शारद्वताः कौमंडाः दीर्घतमसः करेणुपालयः वामदेवाः औशनसः राहूगणाः सोमराजकयः बृहदु
क्थाश्चेति १० तत्रअयास्याः श्रोणिवेधाः मूढरथाइत्यादयोष्टादशाधिकाअयास्यास्तेषामांगिरसायास्यगौतमेतित्रयः शारद्वताः अ
भिजिताः रौहिण्याइत्यादयः सप्तत्यधिकाः शारद्वतास्तेषामांगिरसगौतमशारद्वतेतित्रयः कौमंडाः मामंथरेषणाः मासुराक्षाइत्याद
योदशाधिकाः कौमंडास्तेषामांगिरसौतथ्यकाक्षीवतगौतमकौमंडेतिपंच आंगिरसौतथ्यगौतमौशिजकाक्षीवतेतिवा आंगिरसा
यास्यौशिजगौतमकाक्षीवतेतिवा आंगिरसौशिजकाक्षीवतेतित्रयोवा आंगिरसौतथ्यकाक्षीवतेतिवा औतथ्यगौतमकौमंडेतिवा
अथदीर्घतमसोगौतमास्तेषामांगिरसौतथ्यकाक्षीवतगौतमदीर्घतमसेतिपंच आंगिरसौतथ्यदैर्घतमसेतित्रयोवा करेणुपाल
याः वास्तव्याः श्वेतीयाइत्यादयः सप्ताधिकाः करेणुपालयस्तेषामांगिरसगौतमकारेणुपालेतित्रयः वामदेवानामांगिरसवामदेव्यगौ

तमेतित्रयः आंगिरसवामदेव्यबार्हदुक्थेतिवा औशनसादिश्याः प्रशस्ताइत्यादयोनवाधिका औशनसास्तेषामांगिरसगौतमौश
नसेतित्रयः रहूगणानामांगिरसराहूगण्यगौतमेतित्रयः सोमराजकीनामांगिरससोमराज्यगौतमेतित्रयः बृहदुक्थानामांगिरसबार्हदु-
क्थगौतमेतित्रयः १० क्वचिद्गणद्वयमधिकं उतथ्यानामांगिरसौतथ्यगौतमेति राघुवानामांगिरसराघुवगौतमेति गौतमानांसर्वे
षामविवाहः सगोत्रत्वात्प्रायेणद्विप्रवरसाम्याच्च अथभरद्वाजाः तेचत्वारः भारद्वाजाः गर्गाः ऋक्षाः कपयश्चेति भरद्वाजाः क्षाम्या
यणाः देवाश्वाइत्यादयः षस्सुत्तरशताधिकाभरद्वाजास्तेषामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजेतित्रयः गर्गाः सांभरायणाः सखीनइत्या
दयः पंचाशदधिकागर्गास्तेषामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजशैन्यगार्ग्येतिपंच आंगिरसशैन्यगार्ग्येतित्रयोवा अंत्ययोर्व्यत्ययोवा
भारद्वाजगार्ग्यशैन्येतिवा गर्गभेदानामांगिरसतैत्तिरकपिभुवेति ऋक्षारौक्षायणाः कपिलाइत्यादयोनवाधिकाऋक्षास्तेषामांगि
रसबार्हस्पत्यभारद्वाजवांदनमातवचसेतिपंच आंगिरसवांदनमातवचसेतित्रयोवा कपयःस्वस्तितरयः दंडिनइत्यादयः पं
चविंशत्यधिकाः कपयस्तेषामांगिरसामहय्यौरुक्षय्येतित्रयः आंगिरसामहीयवौरुक्षयसेत्याश्वलायनपाठः आत्मभुवामांगि
रसभारद्वाजबार्हस्पत्यवरात्मभुवेतिपंच अयंगणःक्वचित् भरद्वाजानांसर्वेषांपरस्परमविवाहः सगोत्रत्वात् प्रायेणद्विप्रवर
साम्याच्च ऋक्षांतर्गतानांकपिलानांविश्वामित्रैरप्यविवाहः इतिभरद्वाजांगिरसः अथकेवलांगिरसः तेचषड्हारिताःकुत्साःक

पवाः रथीतराः विष्णुवृद्धाः मुद्गलाश्चेति हारिताः सौभगाः नैष्यगवा इत्यादयो द्वात्रिंशदधिका हारितास्तेषामांगिरसांबरीषयौवना
श्वेति आद्यो मांधाता वा कुत्सानामांगिरसमांधात्रकौत्सेति त्रयः कण्वाः औपमर्कटाः बाष्कलायना इत्यादय एकविंशत्यधिकाः कण्वा
स्तेषामांगिरसाजमीढकाण्वेति त्रयः आंगिरसघौरकाण्वेति वा रथीतराः हस्तीदाः नैतिरक्षय इत्यादयश्चतुर्दशाधिका रथीतरास्ते
षामांगिरसवै रूपरथीतरेति त्रयः आंगिरसवैरूपपार्षदस्वेति वा अंत्ययोर्व्यत्ययो वा विष्णुवृद्धाः शठाः भरणा इत्यादयः पंचविं
शत्यधिका विष्णुवृद्धाः शठाः भरणा इत्यादयः पंचविंशत्यधिका विष्णुवृद्धास्तेषामांगिरसपौरुकुत्स्यत्रासदस्यवेति त्रयः मुद्गलाः
सात्यमुग्रियः हिरण्यस्तंबय इत्यादिका अष्टादशाधिका मुद्गलास्तेषामांगिरसभार्म्याश्वमौद्गल्येति त्रयः आद्यस्तार्क्ष्यो वा आंगि
रसतार्क्ष्यमौद्गल्येति वा एषां षण्णां केवलांगिरसां स्वस्वगणं हित्वा परस्परं पूर्वैश्च सर्वैर्विवाहो भवति आंगिरसोगस्त्याष्टमसप्तर्षिभि
न्नत्वेन तदपत्यानां सगोत्रत्वाभावात् द्वित्रिप्रवरसाम्याभावाच्च हारीतकुत्सयोस्तु न विवाहः पाक्षिकद्विप्रवरसाम्यात् अथात्र
यास्ते चत्वारः अत्रयः गविष्ठिराः वाद्भुतकाः मुद्गलाश्चेति अत्रयो भूरयः छांदय इत्यादयश्चतुर्नवत्यधिका अत्रयस्तेषामात्रेया
र्चनानसश्यावाश्वेति त्रयः गविष्ठिराः दक्षयः भलंदना इत्यादयश्चतुर्विंशतिअधिका गविष्ठिरास्तेषामात्रेयार्चनानसगाविष्ठिरेति
त्रयः आत्रेयगाविष्ठिरपौर्वातिथेति वा वाद्भुतकानामात्रेयार्चनानसवाद्भुतकेति त्रयः मुद्गलाः शालिसंधयः आर्णवा इत्यादयोद

शावरासुङ्कलास्तेषामात्रेयार्चनानसपौर्वातिथेतित्रयः क्वचिदतिथयोवामरथ्याः सुमंगलाबीजवापाधनंजयाश्चेति पंचगणाअधिकाः तत्राद्यचतुर्णामात्रेयार्चनानसातिथेतित्रयः आत्रेयार्चनानसगविष्ठिरेति वासुमंगलानामत्रिसुमंगलश्यावाश्वेति वा धनंजयानामात्रेयार्चनानसधानंजय्येति वालेयाः कौद्रेयाःशौभ्रेयाः वामरथ्याः इत्यादयः अत्रेः पुत्रिकापुत्रास्तेषामात्रेयवामरथ्यपौत्रिकेतित्रयः अत्रीणांसर्वेषामविवाहः सगोत्रत्वात्समप्रवरात्त्व अत्रेः पुत्रिकापुत्राणांवामरथ्यादीनांचवासिष्ठविश्वामित्राभ्यामप्यविवाहः इत्यत्रयः अथचविश्वामित्राः तेदशकुशिकाःलोहिताः रौक्षकाः कामकायनाः अजाः कताः धनंजयाः अघमर्षणाः पूरणाइंद्रकौशिकाश्चेतिकुशिकाः पर्णजंघाः नारक्याइत्यादयः सप्तत्यधिकाः कुशिकास्तेषांविश्वामित्रदेवरातौदलेतित्रयः १ लौहिताः कुडक्याश्वाकायणायनाइत्यादयः पंचाधिकालोहिताः रोहिताइतिकेचित् तेषांवैश्वामित्राष्टकलौहितेतित्रयः अंत्ययोर्व्यत्ययोवावैश्वामित्रमाधुच्छंदसाष्टकेतिवा विश्वामित्राष्टकेतिद्वौवा २ रौक्षकाणांविश्वामित्रगाथिनरैणवेतित्रयः विश्वामित्ररौक्षकरैणवेतिवा एतेरैवणावा ३ कामकायनाः देवश्रवसाः देवतरसाइत्यादयः पंचावराः कामकायनाः श्रोमतावा तेषांविश्वामित्रदेवश्रवसदैवतरसेतित्रयः ४ अजानांवैश्वामित्रमाधुच्छंदसाज्येतित्रयः ५ कताः औदुंबराः शैशिरयः इत्यादयोविंशत्यधिकाः कतास्तेषांवैश्वामित्रकात्याक्षीलेतित्रयः ६ धनंजयाः पार्थिवाः बंधुलाः इत्यादयः सप्तावराधनंजयास्तेषांवैश्वामित्र

माधुच्छंदसधानंजय्येति त्रयः वैश्वामित्रमाधुच्छंदसाघमर्षणेति वा ७ अघमर्षणानां वैश्वामित्राघमर्षणकौशिकेति त्रयः ८
पूरणानां वैश्वामित्रपूरणेति द्वौ विश्वामित्रदेवरातपौरणेति वा ९ इंद्रकौशिकानां वैश्वामित्रैंद्रकौशिकेति द्वौ १० क्वचिदन्येप्ये-
कादशोक्ताः आश्मरथ्याः १ साहुलाः २ गाथिनाः ३ वैणवाः ४ हिरण्यरेतसः ५ सुवर्णरेतसः ६ कपोतरेतसः ७ शालंकायनाः
८ घृतकौशिकाः ९ कथकाः १० रौहिणा इति ११ आश्मरथ्यानां वैश्वामित्राश्मरथ्यवाधुलेति त्रयः १ साहुलानां वैश्वामित्रसाहु-
लमाहुलेति त्रयः २ गाथिनानां वैश्वामित्रगाथिनरैणवेति त्रयः ३ वेणुरेति क्वचित्पाठः एते एव रेणव इति उदवेणव इति चोच्यंते ३ वैण-
वानां वैश्वामित्रगाथिनवैणवेति ४ हिरण्यरेतसां वैश्वामित्रहैरण्यरेतसेति द्वौ ५ सुवर्णरेतसां वैश्वामित्रसौवर्णरेतसेति द्वौ ६ कपोत-
रेतसां वैश्वामित्रकपोतरेतसेति द्वौ ७ शालंकायनानां वैश्वामित्रशालंकायनकौशिकेति त्रयः एते एव कौशिका इति जन्हव इति चो-
च्यंते ८ घृतकौशिकानां वैश्वामित्रघृतकौशिकेति द्वौ ९ कथकानां वैश्वामित्रकाथकेति १० रौहिणानां वैश्वामित्रमाधुच्छंदसरौहि-
णेति त्रयः ११ वैश्वामित्रगणानां सर्वेषां परस्परमविवाहः सगोत्रत्वात्सप्रवरत्वाच्च कुशिकानां देवरातप्रवरसाम्येन देवराताद्युदा-
निर्णयाद्वक्ष्यमाणदेवरातवद्देवजामदग्न्यैरप्यविवाह इति भाति धनंजयानां वैश्वामित्रैरत्रिभिश्चाविवाहः कतानां भरद्वाजैर्वै-
श्वामित्रैश्चाविवाहः द्विगोत्रत्वात् इति विश्वामित्राः अथ कश्यपाः ते त्रयः निध्रुवाः रेभाः शांडिल्याश्चेति तत्र निध्रुवाः कश्यपाः अ-

श्चांगिरसः इत्यादयश्चत्वारिंशदधिकशतावरानिध्रुवास्तेषांकाश्यपावत्सारनैध्रुवेतित्रयः निर्णयसिंधौतुनिध्रुवगणोत्तरं कश्यपगणा
मुक्त्वाकश्यपानांकाश्यपावत्सारासितेतिप्रवरत्रयमुक्तं अत्रशिष्टाचारोपिदृश्यते १ रेभाणांकाश्यपावत्साररैभ्येतित्रयः २ शांडिल्याः
कोहल्याः उदमेधाः इत्यादयः षष्ट्यवराः शांडिल्यास्तेषांकाश्यपावत्सारशांडिल्येतित्रयः अंत्यस्थाने देवलोवा असितोवा काश्यपासितदेव
लेतिवा अंत्ययोर्व्यत्ययोवा देवलासितेतिद्वौवा एषांकश्यपानांपरस्परमविवाहः सगोत्रत्वात्समप्रवरत्वाच्च अथवसिष्ठाः तेचत्वारःव
सिष्ठाः १ कुंडिनाः २ उपमन्यवः ३ पराशराश्च ४ वसिष्ठावेतालिकवयः रक्रयइत्यादयः षष्ट्यधिकाः वसिष्ठास्तेषांवासिष्ठेंद्रप्रमदाभ
रद्वस्वेतित्रयः वासिष्ठेत्येकोवा १ कुंडिनाः लोहितायनाः गुग्गुलयः इत्यादयः पंचविंशत्यवराः कुंडिनास्तेषांवासिष्ठमैत्रावरुणकौंडिण्ये
तित्रयः २ उपमन्यवः आदौलयः मांडलेरवयइत्यादयः सप्तत्यवराः उपमन्यवस्तेषांवासिष्ठेंद्रप्रमदाभरद्वस्वेतित्रयः आभरद्वसव्ये
तिपाठांतरं वासिष्ठाभरद्वस्विंद्रप्रमदेतिवा आद्ययोर्व्यत्ययोवा ३ पराशराः कांडुशयाः वाजयाइत्यादयः सप्तचत्वारिंशदवराः
पराशरास्तेषांवासिष्ठशाक्त्यपाराशर्येतित्रयः ४ एषांवासिष्ठानांपरस्परमविवाहः इतिवसिष्ठाः अथागस्त्याः तेदशइध्मवाहाः सांभ
वाहाः सोमवाहाः यज्ञवाहाः दर्भवाहाः सारवाहाः अगस्तयः पूर्णमासाः हिमोदकाः पाणिकाश्चेति १० इध्मवाहाः विशालाद्याः स्फालानायनाः इत्यादयः पंचाशद
धिकाः इध्मवाहास्तेषामागस्त्यदार्ढच्युतेध्मवाहेतित्रयः आगस्त्येत्येकोवा १ सांभवाहानामागस्त्यदार्ढच्युतसांभवाहेतित्रयः २ सोमवा ५७

हानां सोमवाहोंत्यः आद्यौ पूर्वोक्तावेव ३ एवं यज्ञवाहनां यज्ञवाहोंत्यः ४ दर्भवाहानां दर्भवाहोंत्यः ५ सारवाहानां सारवाहोंत्यः ६ अगस्तीनामा
गस्त्यमाहेंद्रमायोभुवेति ७ पौर्णमासानामागस्त्यपौर्णमासपारणेतित्रयः ८ हिमोदकानामागस्त्यहैमवर्चिहैमोदकेतित्रयः ९ पाणि
कानामागस्त्यपैनायकपाणिकेतित्रयः १० अगस्तीनां सर्वेषामविवाहः सगोत्रत्वात्सप्रवरत्वाच्च इत्यगस्तयः अथ द्विगोत्राः तत्र
भारद्वाजाच्छुंगात् वैश्वामित्रस्य शैशिरेः क्षेत्रे जातः शौंगशैशिरिर्नाम ऋषिः तस्य गोत्रद्वयसमाक्रांतत्वाद्द्विगोत्रत्वं तद्गोत्राणामांगिर
सबार्हस्पत्यभारद्वाजशौंगशैशिरेति पंच आंगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजकात्यात्कीलेति वा आंगिरसकात्यात्कीलेति त्रयो वा आ
द्यो भरद्वाजो वा एषां सर्वभारद्वाजैः सर्वैर्विश्वामित्रैश्चाविवाहः संकृतयः पूतिमाषास्तंडय इत्यादयोष्टाविंशत्यवराः संकृतयस्तेषा
मांगिरसगौरिवीतिसांकृत्येति त्रयः शाक्त्यगौरिवीतिसांकृत्येति वा अंत्ययोर्व्यत्ययो वा एषां स्वगणस्थैः पूतिमाषादिभिः सर्ववासि
ष्ठगणैश्चाहर्वसिष्ठसंज्ञकवक्ष्यमाणलौगाक्षिभिश्चाविवाहः केवलांगिरोगणैस्तु विवाहोऽस्त्येव आंगिरसत्वेपि सगोत्रत्वाभा
वात् द्वित्रिप्रवरसाम्याभावाच्च केचिद्भारद्वाजांगिरसत्वमाश्रित्य भारद्वाजशौंगशैशिरैः सहाविवाहमाहुः तन्न भारद्वाजत्वे दृढ
प्रमाणाभावात् प्रयोगपारिजाते काश्यपैः सहैवासविवाह इत्युक्तं तत्र हेतुश्चिंत्य इति कौस्तुभे लौगाक्षयः दार्भायणाः इत्यादयोष्टा
त्रिंशदधिका लौगाक्षयस्तेषां काश्यपावत्सारवासिष्ठेति त्रयः काश्यपावत्सारवासिष्ठेति वा एते अहर्वसिष्ठाः नक्तं काश्यपाः दिनकर्मणि वा

सिष्ठत्वप्रयुक्तकार्यभाजः श्राद्धकर्मणि काश्यपत्वप्रयुक्तकार्यभाज इत्यर्थः एतेषां सर्वैः काश्यपैः सर्वैश्च वसिष्ठैः संकृतिभिश्चाविवा
हः २ अथ स्मृत्यर्थसाराद्युक्ता द्विगोत्राः देवरातानां वैश्वामित्रदेवरातौदलेति त्रयः एतेषां सर्वैर्जामदग्न्यैर्विश्वामित्रैश्चाविवाहः धनं
जयानां विश्वामित्रमाधुच्छंदसधानंजय्येति त्रयः एषां सर्वैर्विश्वामित्रैरत्रिभिश्चाविवाहः अयं विश्वामित्रगणेप्युक्तः जातूकर्ण्या
नां वासिष्ठात्रेयजातूकर्ण्येति एषां वासिष्ठैरत्रिभिश्चाविवाहः अयं वासिष्ठगणे सिंधावुक्तः ३ पूर्वमत्रिगणेषूक्तानां वामरथ्यादीना
मत्रिपुत्रिकापुत्राणां च वासिष्ठात्रिभ्यामविवाहः अत्रिविश्वामित्राभ्यामिति केचित् ४ पूर्वं भरद्वाजगणस्य ऋक्षांतरगतत्वेनोक्ता
नां कपिलानामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजवांदनमातवचसेति पंच प्रवराणां विश्वामित्रभारद्वाजाभ्यामविवाहः ५ पूर्वं विश्वामि
त्रेषूक्तानां कतानां वैश्वामित्रकात्यात्कीलेति त्रिप्रवराणां विश्वामित्रभरद्वाजाभ्यामविवाहः ६ अनेनैव न्यायेन परगोत्रासन्नदत्त
कादीनामिदानीं तनानामपि द्विगोत्रत्वात् जनकप्रतिगृहीतृपित्रोर्द्वयोरपि सगोत्रैः सह अविवाहो ज्ञेयः नात्र पुरुषसंख्या तेन
शतपुरुषोत्तरमपि द्विगोत्रत्वं नापैति क्षत्रियवैश्ययोस्तु पुरोहितगोत्रप्रवराविति सिद्धांतः अथ स्वगोत्राज्ञाने उपनयने य आचा
र्यस्तद्गोत्रप्रवरैरेव कर्माणि विवाहाविवाहो चेति आचार्यगोत्राज्ञाने तु दत्वात्मानं तु कस्मैचित्तद्गोत्रप्रवरो भवेत् अथ मातृगो
त्रवर्जननिर्णयः तत्र मातृगोत्रपदेन मातामहगोत्रमेव वर्ज्यं तच्च गांधर्वादिविवाहोढापुत्राणां सर्वेषां वर्ज्यं ब्राह्म विवाहोढ

पुत्राणांतुसर्वेषांमातामहगोत्रंनवर्ज्यं किंतुमाध्यंदिनानामेव मातृगोत्रंमाध्यंदिनीयानामितिसत्याषाढवचनात् तथैवसर्वत्रशिष्टा
चाराच्च अथ सगोत्रादिविवाहादौप्रायश्चित्तं तत्राज्ञानतः सगोत्रसप्रवरविवाहे कन्यांत्यक्त्वाचांद्रायणंप्रायश्चित्तंकार्यं ज्ञानतोद्वि
गुणं एवंकन्यायाएतदर्थे एवंसपिंडायाविवाहेपि त्यागश्चब्राह्मण्याःसंभोगधर्मकार्ययोरेव मातृवत्पालयेदित्यन्नादिनापालनोक्तेः
यस्तुसगोत्रादिकांविवाह्योपगच्छतितस्याज्ञानेविवाहप्रयुक्तंचांद्रायणंसगोत्रागमनप्रयुक्तंचांद्रायणद्वयाधिकंज्ञानतस्तु अ-
धिकंकल्प्यमितिकेचित् अन्येतुगुरुतल्पव्रताच्छुध्येदितिगुरुतल्पसाम्योक्तेः षडब्दंप्रायश्चित्तं अज्ञानतस्त्र्यब्दंचांद्रायणत्र
यंचेत्याहुः अज्ञानतः सगोत्रादिषूत्पन्नानांजनकप्रायश्चित्तोत्तरंकाश्यपगोत्रेणव्यवहारः कार्योनतुत्यागः ज्ञानतस्तुसगोत्राद्यु
त्पन्नानांचांडालत्वमेव आरूढपतितापत्यंब्राह्मण्यांयश्चशूद्रजः सगोत्रोढासुतश्चैवचांडालास्त्रयईरिताइतियमस्मृतेः अ-
थान्येपिविवाहेनिषेधाः प्रत्युद्वाहोनैवकार्योनैकस्मैदुहितृद्वयं नचैकजन्ययोःपुंसोरेकजन्येतुकन्यके अत्रापवादः सोदर
योःसोदरकन्यकेवत्सरादिकालव्यवधानेमहानद्यादिव्यवधानेवादेये पूर्वकन्यायादत्तायाः मृतौतस्यैववरस्याद्वितीयाकन्या
देया प्रत्युद्वाहोदारिद्र्यादिसंकटेकार्यः सोदराणांतुल्यसंस्कारोवर्षमध्येनिषिद्धः गृहनिर्माणविवाहौवर्षांतनकार्यौ गृहप्रवे
शस्यनिषेधात्तत्वावाङ्गृहप्रवेशात्तरंविवाहः कार्यः सोदरयोःपुत्रयोःकन्यापुत्रयोर्वाकन्ययोर्वाविवाहोषण्मासाभ्यंतरेविशेषतोनि

षिद्धौ पुरुषत्रयात्मककुलेविवाहात् मौंजीबंधः षण्मासेनिषिद्धः षण्मासेशुभकार्यत्रयंनकार्यं अत्रशुभकार्यपदेनमौंजीविवाहावेव
तेनगर्भाधाननामकर्मसंस्काराणांनभिन्नत्वेनिषेधः नवागर्भाधानादिनाचतुर्थ्यादिसंपादनंनाग्निकार्यत्रयंभवेदित्यनेनैकवाक्यतालाघवादिति
भाति भिन्नोदराणामग्निकार्यत्रयंनदोषायेतिकश्चित् केचिन्नकुर्यान्मंगलत्रयमित्यस्याभिन्नार्थत्वंस्वीकृत्ययत्किंचिच्छुभकार्याणामपिभिन्नत्वेन
शुभमित्याहुः पुरुषोद्वाहात्स्नुषोद्वाहः षण्मासाभ्यंतरेनिषिद्धः ज्येष्ठमंगलाल्लघुमंगलंनकार्यं बहिर्मंडपेविहितंज्येष्ठमंगलं तद्भिन्नंल
घुगर्भाधानादिकस्य प्राप्तकालस्यननिषेधः एवंशांत्यादेरपिनैमित्तिकस्यप्राप्तकालस्यननिषेधः अतिपन्नस्यत्वपिनिषेधः एवंव्रतोद्यापना
दीनांवास्तुप्रवेशादीनांचलघुत्वादेवविवाहाद्युत्तरंनिषेधः इदंनिषेधचतुष्टयंत्रिपुरुषात्मककुलेषण्मासाभ्यंतरएव एवंमुंडनद्वयनि
षेधंव्रतबंधाच्चौलानिषेधंचकेचिदाहुः अथैषामपवादः सोदराणामपिसमानसंस्कारौविवाहौचसंकटे अब्दभेदात्कार्यौ चतुर्दिनव्यव
धानादेकदिनव्यवधानाद्वाकार्यौ अतिसंकटेएकदिनेकर्तृभेदेनमंडपभेदेनवाकार्यौ द्वाभ्यांकर्तृभ्यांएकस्मिन्नपिलग्नेएकस्मिन्नपिगृहेभि
न्नोदरयोर्विवाहः कार्यः एवंपूर्वोक्तनिषेधचतुष्टयेपिवर्षभेदेदोषाभावः यमलयोरेककालेएकमंडपेवासमानसंस्काराणांनदोषः एवं
मातृभेदेपिषण्मासाभ्यंतरेसमानसंस्कारेदोषोनमातृभेदेएकजातकन्ययोरेकदिनेएकमंडपेपिवेदीभेदेनविवाहोनदोषायेति
केचित् पुरुषत्रयात्मककुलेमंगलकार्योत्तरंषण्मासाभ्यंतरेमुंडनयुक्तंकर्मनकार्यं अत्रसर्वत्रपुरुषत्रयगणनाप्रकारः प्रतिकूल

विचारेणस्पष्टीकरिष्यते मुंडनकर्मतु चौलं नांगसंस्कारादिकमाधानादिकमभ्युदयार्थमैच्छिकसर्वप्रायश्चित्तादिकं क्षौरप्रापकतीर्थयात्रादिकं चौलं व्रतबंधस्तु कात्यायनमते मंगलरूपत्वाद्विवाहादुत्तरं कार्यः अन्येषांमते मुंडनरूपत्वान्न कार्यः पित्रोरंत्यक्रियादिप्राप्तमुंडनमाकस्मिकप्राप्तप्रायश्चित्तमुंडनमासन्नमरणेन सर्वप्रायश्चित्तीयमुंडनं च कर्तव्यमेव नित्यत्वाद्दर्शपूर्णमासचातुर्मास्यादिमुंडनेपि न दोषः न च मुंडनं चौलमित्युक्तं व्रतोद्वाहौ तु मंगलमितिवचसा मंडनमुंडनयोः परिगणनादाधानादीनां न दोष इति वाच्यं वाक्यस्योदाहरणार्थत्वात् अन्यथा व्रतोद्वाहान्नचौलकमित्येव वक्तव्ये मंडनान्न तु मुंडनमिति सामान्येन वचनरचनानर्थक्यापातात् तस्मादग्न्याधानादि लघुमंगलादुद्वाहादिज्येष्ठमंगलाच्चाधानादिमुंडनमपि वर्ज्यमिति भाति एवं सति कुलबहुकर्मोपरोधः स्यादिति चेन्न विवाहव्रतचूडोत्तरमंगलेषु पिंडदानादौ मासाद्यल्पकालप्रतिबंधवत् पित्राद्यन्यमरणेल्पकालप्रतिकूलनिर्णयवच्च लघुमंगलोत्तरमासाद्यल्पकालमुंडननिषेधकल्पनं युक्तिबलादाश्रयणीयमिति भाति अत्र विषये प्राचीननिबंधेषु विशेषो न दृश्यते तथापि धार्ष्ट्येन मयोक्तो विशेषो युक्तश्चेद्ग्राह्यः इति मंडनमुंडननिर्णयः अथ प्रतिकूलविचारः विवाहनिश्चयोत्तरं वरस्य कन्याया वा सगोत्रत्रिपुरुषात्मककुले कस्यचिन्मरणे प्रतिकूलदोषः विवाहनिश्चयश्च वैदिको लौकिको वा ग्राह्यः तत्र वैदिको वाग्दानाख्यविधिना कृतो मुख्यः लौकिको लग्नतिथिनिश्चयादिवरवध्वोः शुष्कभाषाबंधपूगीफलदानादिश्च सगोत्रत्रिपुरुषेत्युक्त्या मातामहकुलादिव्यावृत्तिः तथा च वरस्तत्पूर्वपत्नी वरमातापि

पितरौ वरपितामहपितामह्यावनूढापितृष्वसाचेतिपूर्वत्रिपुरुषी वरस्तस्यभ्रातापत्नीपुत्रानूढकन्यासहितः वरस्यानूढाभगिनीवरस्यस्नुषापुत्रौ अनूढा कन्याच पौत्रस्तज्जायाच अनूढापौत्रीचेति परत्रिपुरुषी पितृव्य तत्पत्न्यौपितृव्यपुत्र तत्पत्न्यावनूढापितृव्यकन्याचेतिसंतानभेदेत्रिपुरुषीचेतिसगोत्रत्रिपुरुषीपुरुषपरिगणना एतेषामन्यतममरणेप्रतिकूलमितिपर्यवसितोर्थः अत्रभ्रातापुत्रपौत्रादिश्चानुपनीतोपि त्रिवर्षाधिकवयाः ग्राह्यः एवमनूढभगिन्यादेरपित्रिवर्षाधिकत्वंयुक्तंभाति एवंवधूकुलेप्यूह्यं एवमेवमंडनमुंडनादावपित्रिपुरुषगणनोह्या अत्रविशेषः पितामातापितामहः पितामहीपितृव्यः पूर्वपत्नीपूर्वस्त्रियाःपुत्रोभ्रातानूढाभगिनीचैतेषांमरणेविशेषतः प्रतिकूलदोषान्नैवकर्तव्योविवाहः एतदन्यत्रिपुरुषसपिंडमरणेशांत्यादिनादोषंपरिहृत्यविवाहःकार्यः संकटेतुपित्रादिमरणेपिकालप्रतीक्षाशांतिभ्यांदोषंनिर्हृत्यविवाहःकार्यः तत्रव्यवस्था निश्चयोत्तरंमातापित्रोरेकैकमरणेतुशांत्यादिनाविवाहः तत्रपितुरब्दमिहाशौचंतदर्धंमातुरेवच मासत्रयंतुभार्यायास्तदर्धंभ्रातृपुत्रयोः अन्येषांतुसपिंडानामाशौचंमासस्संमितं तदंतेशांतिकंकृत्वाततोलग्नंविधीयते प्रतिकूलेनकर्तव्यंलग्नंयावदृतुत्रयं प्रतिकूलेसपिंडस्यमासमेकंविवर्जयेदित्यादिवाक्याश्रयेणव्यवस्थोच्यते अत्राशौचशब्देन प्रतिकूलकृतंविवाहानधिकारमात्रं कालप्रतीक्षार्थमुच्यते अतः पितृमरणेवर्षोत्तरंविनायकशांतिंकृत्वासंकटेविवाहःकार्यः अतिसंकटेषण्मासोत्तरंविनायकशांतिंश्रीपूजनादिशांतिंचकृत्वाविवाहः ततोप्यतिसंकटेमासोत्तरंशांतिहूयांते विवाहइतिसंकटतारतम्ये

मातापित्रोर्द्वयोरपिमरणेकालप्रतीक्षाशांतिभ्यामपिदोषशांत्यभावान्न
कार्योविवाहः ५

मासांते

नपक्षत्रयं मातुर्मरणे षण्मासांते विनायकशांत्या विवाहः अतिसंकटे मासांते शांतिं कृत्वोद्वाहः यत्तु प्रमीतौ पितरौ यस्य देहस्तस्याशुचिर्भवेत् नदैवं नापि पित्र्यं यावत्पूर्णो न वत्सर इति पित्रोर्मृतौ वर्षपर्यंतं सर्वशुभकर्मनिषेधवचनं तत्प्राग्वाङ्निश्चयासिद्धोर्मृतौ संकटाभावे वा ज्ञेयं भार्यामरणे मासत्रयांते मासांते वा श्रीपूजनादिशांतिः भ्रातृमरणे सार्धमासांते वा विनायकशांतिः पुत्रमृतौ सार्धमासं मासं वा प्रतीक्ष्य श्रीपूजनादिशांतिः पितृव्यमरणे मासांते विनायकशांतिः पितामह्या अनूढभगिन्याश्च मरणे मासांते श्रीपूजनादिशांतिः एतदन्यत्रिपुरुषसपिंडमरणे मासांते श्रीपूजनादिशांतिः ततो विवाहः गुणवत्तरमातुर्मृतौ षण्मासेन मनःखेदापगमे वर्षप्रतीक्षा एवं गुणवत्तरभार्यायाः षण्मासपर्यंतं प्रतीक्षा ज्योतिःप्रकाशे तु अतिसंकटवशेन मात्रादिमरणे मासाधिकप्रतीक्षाया असंभवे मासमध्येपि दशाहोत्तरं किंचित्कालं प्रतीक्ष्योक्तव्यवस्थया विनायकशांतिं श्रीपूजनादिशांतिं च कृत्वा गां दत्वा पुनर्वाग्दानादि चरेदित्युक्तं सर्वोप्ययमपवादः संकटेषु तारतम्येन बुधैर्योज्यः अल्पसंकटविषये महासंकटविषयकविधिकथने वक्तुः कर्तुश्च दोष एव दुर्भिक्षराष्ट्रभंगादिभये पित्रोर्मरणशंकायां च न प्रतिकूलं दीर्घरोगिदूरदेशस्थविरक्तानां कन्यायाः प्रौढत्वे च प्रतिकूलदोषो नेत्यपवादः श्रीपूजनादिशांतिश्च श्रियेजात इति श्रियं इदं विष्णुरिति विष्णुं गौरीर्मिमायेति गौरीं त्र्यंबकमिति रुद्रं परं मृत्यो इति यमं च संपूज्याष्टोत्तरशतं तिलाज्यं जुहुयात् ॐ भूः स्वाहा मृत्युर्नश्यतांस्तुषाये स्फुरवं वर्धतां स्वाहेति ततो होमं समाप्याथ गोद्वयं दक्षिणा भवेदिति कौस्तुभे द्रष्टव्या इति प्रतिकूलविचारः प्रेतकर्माण्यनिर्वृत्य चरेन्नाभ्यु

द्यक्रियां आचतुर्थं ततः पुंसि पंचमे शुभदं भवेत् अत्र प्रेतकर्मपदेन सपिंडीकरणात्पूर्वं भावि कर्माणि सपिंडीकरणं च सपिंडीकरणोत्तरं पार्वणवि
धिनोक्तानि मासिकानि चोच्यंते सपिंडीकरणादर्वागपकृष्य कृतान्यपि पुनरप्यपकृष्यंतेत्युत्तरनिषेधनादित्यनुमासिकानामप्यपकर्षोक्तेः अभ्यु
दयपरेण नांदीश्राद्धयुक्तं कर्ममात्रं ग्राह्यं केश्चिद्विवाहाद्येव ग्राह्यमित्युक्तं आचतुर्थमिति नांदीश्राद्धकर्तारं पुरुषमारभ्य जनकचतुःपुरुषीज
न्यचतुःपुरुषीसंतानभेदेच चतुःपुरुषीसगोत्रा गृह्यते तथा च नांदीश्राद्धकर्तुः पितृपितामहप्रपितामहाः पत्नीसहिताः कर्तुर्भार्यापुत्रपौ
त्रप्रपौत्रास्तद्भार्याश्च भ्रातातत्पुत्रपौत्रास्तद्भार्याः पितृव्यतत्पुत्रपौत्रास्तद्भार्याश्च प्रपितामहस्य पुत्रपौत्रास्तद्भार्याश्चैतेषां मृतानामनुमा
सिकांतप्रेतकर्माकरणे मंगलं न कार्यमित्यर्थः नांदीश्राद्धकर्तात्र मुख्य एव ग्राह्यो न तु मातुलादिर्गौणः मृतपितृकस्योपनयनादौ संस्का
र्यमाणस्यैव चतुःपुरुषीगणना मातामहादेर्भिन्नगोत्रत्वेपि नांदीश्राद्धदेवतात्वात् प्रेतकर्माभावे मंगलं न भवति मातामहादेः स्वातंत्र्ये
णदेवतात्वाभावात् दशाहांतकर्माभावेपि मंगलप्रतिबंधो नास्ति इत्यंतकर्माभावनिमित्तकमंगलप्रतिबंधकनिर्णयः मौंजीविवाहयो
र्नांदीश्राद्धमारभ्य मंडपोद्वासनपर्यंतं मध्ये दर्श दिनं यद्यापतेत्तथा कार्यं दर्शान्यत्पित्रोः क्षयाहादिश्राद्धदिनं यदि ज्ञानादज्ञानाद्वाप
ततितदा त्रिपुरुषसपिंडैर्विवाहादिमंगलसमाप्त्युत्तरं श्राद्धं कार्यं एवं च दर्शान्यश्राद्धस्यैव स्वरूपतो विवाहमध्यनिषेधः न तु दर्शवच्छ्रा
द्धरहितस्यापि श्राद्धतिथिमात्रस्य प्रवृत्ते विवाहे परतस्तु कुर्याच्छ्राद्धमित्याद्युक्तेः एतेन संक्रांतिमन्वाद्यष्टकादिदिनानां श्राद्धदिनत्वाद्दर्शव

प्रपौत्रा=

न्मध्येपातोनिषिद्ध इतिशंकानिरस्ता तेनषण्णवतिश्राद्धकर्तृभिः सपिंडैर्मध्यपतितमन्वादेः प्रायश्चित्तादिनासंपत्तिः संपाद्या इति
चतुर्थीकर्ममध्येदर्शादिनिर्णयः प्रारंभात्प्रागारंभोत्तरंवामातुः पितृव्यादेः कर्त्रंतरस्यपत्न्यावारजोदोषेयद्वक्तव्यंतद्व्रतबंधप्रकरणे
विस्तरेणोक्तंततएवज्ञेयं रजोदोषजननाशौचादिसंभावनायांनांदीश्राद्धस्यापकृष्यानुष्ठानेदिनावधिः एकविंशात्यहर्यज्ञेविवाहे
दशवासराः त्रिषट्चौलोपनयनेनांदीश्राद्धंविधीयते दशदिनाद्यतिक्रमेपुनर्नांदीश्राद्धमित्यर्थात्सिद्धं नांदीश्राद्धोत्तरंसूतकमृतकयोः
मासैर्नविवाहादिप्रतिबंधः विवाहव्रतबंधेषुश्राद्धेहोमेर्चनेजपे आरब्धेसूतकंनस्यादनारब्धेतुसूतकं प्रारंभोवरणंयज्ञेसंकल्पोव्रत
सत्रयोः नांदीमुखंविवाहादौश्राद्धेपाकपरिक्रियेत्युक्तेः इदंसन्निहितमुहूर्तांतराभावादिसंकटएवज्ञेयं संकटाभावेतुनांदीश्राद्धेजा
तेपिसूतकांतेमुहूर्तांतरएवमंगलं सर्वोप्याशौचापवादोनन्यगतित्वेआर्त्तौचज्ञेयइतिसिंधूक्तेः तेनव्रतेसंकल्पोत्तरमाशौचेपिविप्र
द्वारैवपूजादियज्ञादौमधुपर्कविधिनावरणोत्तरमपिऋत्विगंतरालाभादिकेनन्यगतौसंकटएवंचमधुपर्कविधिनावृतस्याशौचाभावः
एवंजपहोमादावप्यूह्यं श्राद्धेपाकपरिक्रियापाकप्रोक्षणं एतदप्यार्त्तिसत्वेमहासंकटेप्रारंभात्प्रागपिसूतकमासौकूष्मांडमंत्रैर्घृतहो
मंकृत्वापयस्विनींगांदत्वापंचगव्यंप्राश्यपशुद्धश्चूडोपनयनोद्वाहप्रतिष्ठादिकमाचरेत् उपकल्पितसंभारस्यसन्निहितलग्नांतरा-
भावेननाशाद्यापत्तावप्येवंशुद्धिः इदंजननाशौचमात्रविषयमितिमार्त्तंडादौ कूष्मांडहोमादिनाशुद्धिपूर्वकंसूतकमृतकयोर्म-

ध्येआरब्धेविवाहादौविप्राणांपूर्वसंकल्पितान्नभोजनेदोषोन पाकपरिवेषणादिकमपिसूतकिभिःकार्यं होमादिविधिनाशुद्धिसंपादनादितिकौस्तुभेस्थितं नैतद्युक्तं लोकविद्विष्टत्वात् ततःपरगोत्रै रेवान्नदानंयुक्तंभाति नांदीश्राद्धोत्तरंसूतकमृतकयोःप्राप्तौपूर्वमन्नसंकल्पाभावेपिविवाहोत्तरकालसंकल्पितान्नभोजनंविप्रैःकार्यं अत्रापिपरैरन्नंप्रदातव्यंभोक्तव्यंचद्विजोत्तमैरिति सर्वसंमतंपरैरसगोत्रैरितिसिंधुमयूखादौव्याख्यानात् पूर्वसंकल्पितान्नस्यापिभोजनसमयेसूतकप्राप्तौ भोक्तृभिर्भुक्तशेषंत्यक्त्वापरगृहोदकेराचांतत्वादिविधेयं पाकशेषःसूतकिभिर्भोक्तव्यः भुंजानेषुचविप्रेषुत्वंतरामृतसूतके अन्यगेहोदकाचांताइतिस्मृतेः नांदीश्राद्धोतरंभोजनादन्यकालेसूतकप्राप्तौसूतकिगृहेभोक्तव्यं भुंजानेषुसूतकप्राप्तौभोक्तृभिःपात्रस्थमप्यन्नंत्याज्यमितिवाचनिकएवविशेषः नहिवाचनस्यातिभारइतिन्यायात् ममतुभुंजानेष्विति वाक्यमारब्धानारब्धसर्वकर्मस्वसंकल्पितान्नविषयमितिभाति इति विवाहादौरजोदोषसूतकप्राप्तिनिर्णयः विवाहात्पूर्वंकन्यायांरजोदर्शनेमातृपितृभ्रातॄणांनरकपातः कन्यायाश्चवृषलीत्वंतद्भर्तुर्वृषलीपतित्वं अत्रशुद्धिप्रकारः कन्यादाताऋतुसंख्ययागोदानानिएकंवागोदानंयथाशक्तिब्राह्मणभोजनंवाकृत्वाकन्यादानेयोग्योभवेत् कन्यात्रुपवासत्रयांतेगव्यंपयःपानंकृत्वाविप्रकुमार्यैसरत्नभूषणंदत्वोद्वाहयोग्याभवति वरश्चकूष्मांडहोमपूर्वंकृतामुद्वहेन्नदोषीस्यादिति विवाहहोमकालेरजोदोषेतांस्नापयित्वायुंजानेतितैत्तिरीयमंत्रेणप्रायश्चित्तंहुत्वाहोमतंत्रंसमापयेत् य

दातुदात्रभावाद्रजोदर्शनं तदा कन्या वर्षत्रयं प्रतीक्ष्य स्वयंवरं वृणुयात् नात्र वरस्यापि दोषः इति कन्यारजोदोषनिर्णयः पक्षमध्ये तिथिद्वयस्य
क्षयेण यस्त्रयोदशदिनात्मकः पक्षः स क्षयपक्षः तदा बहुप्रजासंहारो राजसंहारो वा क्षयपक्षे चौलोपनयनोद्वाहादिवास्तुकर्मादि शुभं न का
र्यं क्षयमासाधिमासगुरुशुक्रास्तादौ विवाहनिषेधः प्रथमपरिच्छेदे एवं सिंहस्थगुरुनिषेधनिर्णयोपि प्रथमपरिच्छेदे द्रष्टव्यः क्षयसंवत्स
रोपि निषिद्धः शीघ्रगत्या पूर्वराशिशेषमतिक्रम्य राश्यंतरसंचारोतिचारस्तं मासो गुरुः पुनः पूर्वराशिं वक्रगत्या यदि नायाति तदा क्षस्य
यसंवत्सरः सर्वकर्मसु वर्ज्यः तत्र मेषवृषभवृश्चिककुंभमीनराशिषु न दोषः केचिद्गोदादक्षिणदेशेकोप्यतिचारादिगुरुदोषो नेत्याहुः
इति क्षयपक्षादिविचारः मुख्यं गुरुबलं वध्वा वरस्येष्टं रवेर्बलं द्विपंचसप्तनवैकादशस्थो गुरुः कन्यायाः शुभः जन्मतृतीयषष्ठदशमस्था
नेषु पूजाहोमात्मकशांत्या शुभः चतुर्थाष्टमद्वादशस्थानेषु दुष्टफलः कर्कधनुर्मीनगश्चतुर्थादिस्थानेपि न दुष्टः संकटे चतुर्थद्वादश-
स्थो द्विवारमष्टमस्त्रिवारं होमादिरूपपूजयार्चितः शुभः वरराशेस्त्रिषड्दशैकादशस्थानेरविः शुभः अन्यत्र ग्रहमखोक्तपूजया शुभः गु
रुपूजाप्रकार उपनयनप्रकरणे उक्तः जन्मतो गर्भतो वा पंचमवर्षप्रभृति अष्टमवर्षपर्यंतं कन्याविवाहे उचितः कालः षड्वर्षोत्तरं वर्षद्वयं प्रश
स्ततरः षडब्दमध्ये नोद्वाह्या कन्या वर्षद्वयं यतः सोमो भुंक्ते ततस्तद्वद्गंधर्वश्च ततोनल इत्युक्तेः नवमदशमयोर्मध्यमः एकादशवर्षेधमः
द्वादशादौ प्रायश्चित्तावहः ब्राह्मो दैव आर्षः प्राजापत्य आसुरो गांधर्वो राक्षसः पैशाच इत्यष्टौ विवाहाः योग्यवरमाहूयालंकृत्य कन्यादान

विधिनातस्मैदानंब्राह्मोविवाहः यज्ञेऋत्विक्कर्मकुर्वतेऽलंकृत्यकन्यार्पणंदैवः वरादेकंगोमिथुनंद्वेवागृहीत्वातस्मैकन्यार्पणमार्षः इदंगोमिथुनग्रहणंननिंदितं तस्यकुमारीपूजनार्थत्वेनकन्याविक्रयाभावात् त्वयैतयैवसहगृहधर्मआचरणीयएतस्याजीवनपर्यंतंविवाहोत्तरंचतुर्थाश्रमोवानकार्यइत्याभाष्य कन्यादानंप्राजापत्यः ज्ञातिभ्योयथेच्छंधनंदत्वाविवाहआसुरः वरवध्वोरिच्छयान्योन्यसंयोगोगांधर्वः युद्धादिना बलाद्धरणंराक्षसः चौर्येणकन्याहरणंपैशाचः पूर्वचतुर्षु पूर्वः पूर्वः श्रेष्ठः उत्तरेषूत्तरोत्तरोनिंद्यः तत्रविप्रस्यब्राह्मदैवौप्रशस्तौ क्षत्रियस्यगांधर्वराक्षसौ आसुरोवैश्यस्य आर्षप्राजापत्यपैशाचाः सर्वेषांसंकटेराक्षसभिन्नाः सप्तविप्रस्य ब्राह्मदैवेतरेषट्क्षत्रियस्य वैश्यशूद्रयोर्ब्राह्मदैवराक्षसभिन्नाः पंच सर्वेष्वपिविवाहेषुतत्तत्प्रकारैः कन्यापरिग्रहोत्तरंस्वस्वगृह्यरीत्याविवाहहोमादिविधिरावश्यकः दानविधिनादानंसर्वत्रनभवति पैशाचादौसप्तपदीविधेः पूर्वमन्यस्मैकन्यादेया ब्राह्मादिष्वपिकन्यादानोत्तरमपिसप्तपदीविधेः पूर्वंवरस्यषंढत्वादिदोषज्ञानेवरमृतौवाकन्यान्यस्मैदेया ब्राह्मविवाहोढायांजातःपुत्रोदशपूर्वान्दशपरान्पितॄंस्तारयते दैवोढापुत्रः सप्त सप्त प्राजापत्योढापुत्रः षट् षट् आर्षोढापुत्रस्त्रींस्त्रीन् आश्वलायनसूत्रेतु ब्राह्म्यादिषुद्वादशादशाष्टौसप्तचपूर्वान्परांश्चपुत्रस्तारयतइत्युक्तं अन्येषुदुर्विवाहेषुब्रह्मधर्मद्विषःसुताः वाग्दानोत्तरंवरस्यदेशांतरगमनेषण्मासान्प्रतीक्ष्यान्यस्मै देया कन्यायाःशुल्कंप्रदायगमनेवर्षंप्रतीक्षा यत्तुबलाद्विवाहेसगोत्रत्वक्लीबत्वादिवरदोषेवाकन्यासप्तपदीविध्युत्तरमपिअ-

न्यस्मै देयेति तत्कलियुगे निषिद्धं वाग्दानोत्तरं पातित्यादिदोषाभावेपि कन्यामदातुर्दंड उक्तः एवं कन्याया अपस्मारदोषमनुक्त्वा दातापि दंड्यः अथ अधर्म्यविवाहे शुद्धिर्द्विजभोजनादि कृते आसुरे एकमुपवासो गांधर्वे त्रिरात्रं राक्षसपैशाचयोश्चांद्रायणं प्रायश्चित्तं इति विवाहभेदाः दाराग्निहोत्रसंयोगं कुरुते योग्रजे स्थिते स कनिष्ठः परिवेत्ता ज्येष्ठः परिवित्तिः एवं ज्येष्ठायामनूढायां कनिष्ठकन्योद्वाहे ज्येष्ठकन्या दीधिषुः कनिष्ठिका त्वग्रेदिधिषूः अत्र प्रायश्चित्तं अज्ञानतः पित्रादिदत्तोद्वाहे भ्रात्रोः परिवेत्तृपरिवित्तिसंज्ञयोः कृच्छ्रद्वयं कन्यायाः कृच्छ्रं दातुरतिकृच्छ्रं याजकस्य चांद्रायणं ज्ञानतः पित्राद्यदत्तोद्वाहे सर्वेषां वत्सरं कृच्छ्राचरणं कामतः पित्रादिदत्तोद्वाहे त्रैमासिकं अज्ञानेनादत्तोद्वाहे चांद्रायणादि दिधिष्वादिपतेरतिकृच्छ्रकृच्छ्रौ अत्रापवादः सापत्न्ये दत्तके वा ज्येष्ठे कनिष्ठस्य दाराग्निहोत्रग्रहणे दोषो न सोदरेपि क्लीबे मूकबधिरवामनभग्नपादत्वादिदोषयुते देशांतरस्थे वेश्यासक्ते पतिते महारोगिण्यतिवृद्धे कृषिसक्ते धनवृद्धिराजसेवादिव्यापारसक्ते चौर्यासक्ते उन्मत्ते विवाहाग्निहोत्रेच्छानिवृत्ते च ज्येष्ठे कनिष्ठस्य दाराग्निहोत्रग्रहणे दोषो न देशांतरगतं ज्येष्ठमष्टौ द्वादश वा वर्षाणि कनिष्ठः प्रतीक्षेत एवं कन्याया अपि ज्येष्ठाया भिन्नमातृजत्वे कनिष्ठाविवाहे दोषो न एवं मूकत्वादिदोषयुतायां ज्येष्ठायामूह्यं इति परिवेत्त्रादिनिर्णयः अथ कन्यादातृक्रमः पिता पितामहो भ्राता पितृकुलस्थः पितृव्यादिर्मातृकुलस्थो मातामहमातुलादिः सर्वाभावे जननी तेष्वेवं पूर्वाभावे परः परः भ्रातॄणामुपनीतानामेवाधिकारः अनुपनीतभ्रातुर्मात्रादेश्च सत्त्वे मात्रादेरेवाधिकारो न त्वनुपनीतभ्रा

तुः सर्वाभावेकन्यास्स्वयंवरंवृणुयात् कन्यास्वयंवरेमातुर्दातृत्वेचताभ्यामेवनांदीश्राद्धंकार्यं तत्रमाताकन्यावास्वयंप्रधानसंकल्प
मात्रंकृत्वान्यब्राह्मणद्वाराकारयेत् वरस्तुसंस्कर्तृभ्रात्राद्यभावेस्वयमेवनांदीश्राद्धंकुर्यान्नमाताउपनयनेनकर्माधिकारस्यजातत्वात्
द्वितीयादिविवाहेवरः स्वयमेवनांदीसुखंकुर्यात् परकीयकन्यादानेविशेषः आत्मीकृत्यसुवर्णेनपरकीयांतुकन्यकांधर्म्येणैवविधिना
दानमसगोत्रेपियुज्यते इतिदातृनिर्णयेवरवध्वोरपिनांदीकर्तृत्वनिर्णयः मूलनक्षत्राद्यपादत्रयजातौवधूवरौस्वस्वश्वशुरं
नाशयतः आश्लेषांत्यपादत्रयजातौश्वश्रूंज्येष्ठांत्यपादजातावन्योन्यज्येष्ठभ्रातरंविशाखांत्यपादजातावन्योन्यकनिष्ठभ्रातरंमघा
प्रथमपादेमूलवत्फलंकेचिदाहुः केचिदुपनयनस्यद्वितीयजन्मरूपत्वात्तेनचद्वितीयजन्मनापूर्वजन्मसंभवमूलत्वादिदोषस्यनिरस्त
त्वाद्वरस्यश्वशुरघातित्वादिदोषानेत्यपवादंसंकटेवदंति श्वशुराद्यभावेवध्वाअपिनदोषः नर्क्षवृक्षनदीनाम्नींनांत्यपर्वतनामिकां
नपक्ष्यहिप्रेष्यनाम्नींनविभीषणनामिकामुद्वहेदिति वरायपुंस्त्वंपरीक्ष्यकन्यादेया यस्याप्सुप्लवतेबीजंह्लादिमूत्रंचफेनिलमित्यादिपुं
स्त्वपरीक्षा कुलंचशीलंचवपुर्वयश्चविद्यांचवित्तंचसनाथतांच एतान्गुणान्सप्तपरीक्ष्यदेयाकन्याबुधैः शेषमचिंतनीयं इतिवधू
वरयोर्मूलजातत्वादिगुणदोषनिर्णयः अथविवाहमासादिनिर्णयः माघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठमासाः शुभप्रदाः मार्गशीर्षोम
ध्यमः स्यात्क्वचिदाषाढकार्तिकौ अत्रमिथुनेर्केआषाढोवृश्चिकेकार्तिकश्चदेशाचारानुरोधेनग्राह्यौनसर्वदेशे एवंमकरस्थः पौषो

मेषस्थः चैत्रोपि ज्येष्ठयोर्वधूवरयोर्ज्येष्ठमासि विवाहो न शुभः मासांतरे मध्यमः न ज्येष्ठयोर्विवाहस्याज्ज्येष्ठमासि विशेषतः द्वौ ज्येष्ठौ मध्यमौ प्रोक्तावेकं ज्येष्ठं सुखावहं ज्येष्ठत्रयं न कुर्वीतेति विवाहे सर्वसंमतमित्युक्तेः तथा च ज्येष्ठमासो ज्येष्ठगर्भस्य मंगले मध्यमः जन्ममासजन्मनक्षत्रादिकं ज्येष्ठापत्यस्य निषिद्धं सार्वकालमेके विवाहर्मिति त्वासुराद्यधर्मविवाहविषयं मयूखे आर्द्रादिदशनक्षत्रेषु सूर्याधिष्ठितेषु विवाहमौंज्यादिकं वसिष्ठादिभिर्निषिद्धमित्युक्तं नैतत्कौस्तुभसिंध्वादिग्रंथे मार्त्तंडादिज्योतिर्ग्रंथेपीति बहवः शिष्टाः आर्द्रादिप्रवेशादोषं न मन्यंते अमावास्यातिनिषिद्धा रिक्ताष्टमीषष्ठ्योल्पफलाः अन्यास्तिथयो बहुफलाः शुक्लपक्षः श्रेष्ठः कृष्णस्त्रयोदशीपर्यंतो मध्यमः सोमबुधगुरुशुक्रवाराः शुभाः अन्ये मध्यमाः रोहिणीमृगमघास्तिस्रउत्तराहस्तस्वातीमूलानुराधारेवत्यः सर्वसंमतनक्षत्राणि हरदत्तमते चित्राश्रवणधनिष्ठाश्विन्य इत्यधिकानि चत्वारि तत्रापि खलग्रहयुतं नक्षत्रं वर्ज्यं चंद्रताराबलं कन्यावरयोरुभयोरपि अन्यतरस्य चंद्रबलाभावे रजतादिदानं कार्यं मेषः कन्या घटः सिंहो नक्रं युग्मं धनुर्वृषः मीनः सिंहो धनुः कुंभो जादीनां घातचंद्रमाः यात्रायां युद्धकार्येषु घातचंद्रं विवर्जयेत् विवाहे सर्वमांगल्ये चौलादौ व्रतबंधने घातचंद्रो नैव चिंत्यो यज्ञे सीमंतजातयोः मृत्युयोगे पारिघार्धे भद्रायां पातवैधृतौ विष्कंभादेर्दुष्टभागे तिथिवृद्धिक्षयेपि च यामार्धकुलिकादौ च गंडांते रविसंक्रमे केतूद्गमे भूमिकंपे विवाहाद्यं विवर्जयेत् ग्रहणे पादादिग्रासे त्रिचतुःषडष्टदिवसाः मागधिता वर्ज्याः भूकंपे उल्कापाते च त्रिदिनं वज्रपाते चैकं दिनं वर्ज्यं या

वल्केतूद्गमस्तावदशुभः समयोभवेत् अस्यापवादः भूकंपादेर्नदोषोस्तिवृद्धिश्राद्धेकृतेसतिदिवाविवाहः प्रशस्तः रात्रावपिकन्यादानं हेमाद्यादिमतेप्रशस्तंभवति अथलग्नेग्रहबलं त्रिषष्ठाष्टस्वर्करश्मिजलधनगोऽब्जः क्षितिसुतस्त्रिषष्ठस्थोज्ञेज्यौव्ययनिधनवर्ज्यौ १२।८ भृगुसुतः द्वितीयाब्धीर्ष्वंकाम्ब्रतनुषु २।४।५।९।१०।१ रिपु ६ ष्वष्टसुशनिस्तमः केतुश्चायेप्रवर्तिसुखहेतुश्चसकलः अथलग्नवर्ज्यग्रहाः रविर्लग्नेचंद्रस्तनुरिपुमृतिस्थः ८ क्षितिसुतोष्टलग्नाप्त्ये ८।१।१० ज्ञेज्यौनिधनउशनास्त्र्यष्टरिपु ६षु शनिः शेषोलग्नेतनुपतिरथार्यष्टमगृहे विवाहेस्युः सर्वेमदनसदने ७ नैवशुभदाः शेषौराहुकेतू अन्येद्वादशगंचंद्रंहक्केशनवमांशपौ षष्ठाष्टगौबुधंचाप्त्ये १० वर्ज्यानाहुर्मनीषिणः मेषान्नक्रात्तुलात्कर्कात्रिगण्यानवमांशकाः शस्तावृषनृयुक्कर्ककन्यातूलधनुर्झषाः अथैकविंशतिमहादोषाः दुःपंचांग्यष्टमोस्तक्रूसंविधुखलतनुः षण्मृतींदुः सितोरोसंक्रांतिगंडदोषः सखलभादिनजोनकचक्रार्धपातौ रंभंलग्नंकुवर्गोस्तगखलउदयास्ताशुद्धिः क्रूरवेधः कर्तर्येकार्गलोंघ्रिग्रहणशुक्लदोदुःक्षणोत्पातभंच अथसंकटेगोधूलं गोधूलंपदजाधिकेशुभकरंपंचांगशुद्धौरवेरर्धास्तात्परपूर्वतोर्धघटिकंतवेंदुमष्टारिगं सौम्यांगंकुजमष्टमंगुरुयमाहःपातमर्कक्रमंजत्याद्दिमसुखेतिसंकटइदंसद्यौवनाढ्येक्वचित् यथोक्तेचंद्रताराद्यभावेदानानि चंद्रेचशंखंलवणंचतारेतिथौविरुद्धेलथतंडुलांश्च धान्यंचदद्यात्करणेचवारेयोगेविरुद्धेकनकंचदेयं षड्वर्गशुद्ध्यादिविचारः कालसाधनादिप्रकारः कुलिकादिस्वरूपाणिचज्योतिर्ग्रंथेभ्योज्ञातव्यानि विस्तरभयान्नेहोच्यंते इतिसु

हूर्तविचारसंक्षेपः मंडपनिर्माणाद्यंगजातमंगिनोविवाहादेरुक्तनक्षत्रादौकार्यं कंडनदलनयवारकमंडपमृद्वेदिवर्णकाद्यखिलंतत्सं
बंधिगतागतमृक्षेवैवाहिकेकुर्यादित्युक्तेः यवारकंचिकसाइतिभाषायाम् एवंहरिद्रादि अंगेषुचंद्रबलंनापेक्ष्यं विवाहांगंविवाहाद्या
त्तृतीयषष्ठनवमदिनेषुनकार्यं तत्रमंडपः षोडशद्वादशदशाष्टान्यतमसंख्यहस्तश्चतुर्द्वारः कार्यः मंडपेचतुर्वरकरां पंचवधूकरां
वावेदींचतुरस्रांसोपानयुतांप्राक्प्रवणांरंभास्तंभादिभिः सर्वतः सुशोभितांगृहनिर्गमाद्वामभागेकुर्यात् अथकन्यायाजन्मकालीन-
ग्रहादियोगसूचितवैधव्यपरिहारोपायः तत्रमूर्तिदानं कन्यादेशकालौसंकीर्त्यवैधव्यहरंश्रीविष्णुप्रतिमादानंकरिष्येइतिसंक
ल्प्यपलतदर्धतदर्धान्यतमप्रमाणहेमनिर्मितांविष्णुप्रतिमांचतुर्भुजांसायुधांवृतेनाचार्येणाग्न्युत्तारणादिपूर्वकंषोडशोपचारैः पूज
येत् वस्त्रार्पणकालेपीतवस्त्रेपुष्पार्पणकालेकुमुदोत्पलमालांचदद्यात् पूजांतेकन्यादेवंप्रणम्यमंत्रेणदद्यात् यन्मयाप्राक्तनजनु
षिघ्नत्यापतिसमागमं विषोपविषशस्त्राद्यैर्हतोवापिविरक्तया प्राप्यमाणंमहाघोरंयशःसौख्यधनापहं वैधव्याद्यतिदुःखौघंत
न्नाशयसुखाप्तये बहुसौभाग्यवृद्ध्यैचमहाविष्णोरिमांतनुं सौवर्णींनिर्मितांशक्त्यातुभ्यंसंप्रददेद्विजेतिततोयथाशक्तिहेमद
क्षिणांदत्वा अनघाद्याहमस्मीतित्रिर्वदेत् एवमस्त्वितिविप्रैः ततोविप्रभोजनं अथवैधव्यहरःकुंभविवाहः विवाहकर्तापित्रा
दिः कन्यावैधव्यहरंकुंभविवाहंकरिष्ये इतिसंकल्प्यनांदीश्राद्धांतंकृत्वामहीद्यौरित्यादिनाकुंभस्थापनांतेतत्रवरुणप्रतिमायांव

रुणंसंपूज्यतत्रकलशमध्येविष्णुप्रतिमायांविष्णुंषोडशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् वरुणांगस्वरूपायजीवनानांसमाश्रयपतिंजी
वयकन्यायाश्चिरंपुत्रसुखंकुरु देहिविष्णोवरंदेवकन्यांपालयदुःखत इति ततोविष्णुरूपिणेकुंभायेमांकन्यांश्रीरूपिणींसमर्पया
मीतिसमर्प्यपरित्वेत्यादिमंत्रैरधस्तादुपरिचकुंभंकन्यांचमंत्रावृत्त्यापरिवेष्ट्यततःकुंभंनिःसार्यजलाशयेप्रभज्यशुद्धजलेन
समुद्रज्येष्ठेत्यादिमंत्रैःपंचपल्लवैःकन्यामभिषिच्यविप्रान्भोजयेदिति इतिकुंभविवाहः अथवरस्यमृतभार्यात्वपरिहारोपा
यःतत्रपरिवेत्तृत्वपापान्मृतभार्यात्वंतत्पापपरिहारायप्राजापत्यत्रयंचांद्रायणत्रयंकृत्वा असकृन्मृतभार्यात्वयोगेतदुभयत्र्य
मावृत्त्याकृत्वामृतभार्यात्वनिरासनद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अयुतसंख्याचर्वाज्यहोमंकरिष्यइतिसंकल्प्याग्निस्थापनांतेऽन्वा
धानं दुर्गाग्निविष्णून् अष्टाधिकायुतसंख्याभिश्चर्वाज्याहुतिभिः शेषेणस्विष्टकृतमित्यादिप्रतिदैवतंतूष्णींनिरूप्यप्रोक्ष्यच
त्यागकाले अष्टोत्तरायुतसंख्याहुतिपर्याप्तंचर्वाज्यद्रव्यंयथामंत्रलिंगंदुर्गायै अग्नयेविष्णवेचनममेतित्यजेत्जातवेदसेसुनवा
कस्य उपनिषदृषयः दुर्गाग्निविष्णवोदेवताःत्रिष्टुप्छंदः चर्वाज्यहोमेविनियोगः अनुवाकावृत्त्याप्रत्यृचंहोमः तत्रप्रथमंच
तुरधिकपंचसहस्रसंख्यश्चरुहोमस्ततश्चतुरधिकपंचसहस्राज्यहोमइत्येवमयुतहोमः होमशेषंसमाप्यदशविप्रान्भोजयेदि
ति अथवाकस्यचिद्ब्राह्मणस्यविवाहंकुर्यात् अथमृतपुत्रत्वदोषेब्राह्मणोद्वाहनंहरिवंशश्रवणंमहारुद्रजपश्चेतित्रीणिव्यस्तानि-

समस्तानिवाशक्त्यपेक्षयाकुर्यात् रुद्रजपदशांशेनाज्याक्तदूर्वाहोमः हरिवंशश्रवणविधिरन्योपिविधयोविस्तरेणप्रागुक्ताः यथाशक्तिभूषणालंकृतकन्याप्रदाताश्वमेधयाजीभयेषुप्राणदाताचेतित्रयःसमपुण्याः श्रुत्वाकन्याप्रदातारंपितरःसपितामहाः विमुक्ताःसर्वपापेभ्योब्रह्मलोकंव्रजंतिते इतिकन्यादानप्रशंसा विष्णुजामातरंमत्वातस्यकोपंनकारयेत् अप्रजायांतु कन्यायांनाश्नीयात्तस्यवैगृहे इतिकन्यागृहेपित्रोर्भोजननिषेधः विवाहमध्येस्त्रियासहभोजनेपिनदोषः अन्यदापत्न्यासहभोजनेचांद्रायणप्रायश्चित्तं अथवाग्दानादिविचारः विवाहनक्षत्रादियुतेसुदिनेवरस्यपित्रादिः कन्यागृहंगत्वाकन्यापूजनंकरिष्येतदंगत्वेनगणपतिपूजनंवरुणपूजनंचकरिष्ये इतिसंकल्प्य कन्यापितातुकरिष्यमाणकन्यादानांगभूतंवाग्दानंकरिष्येतदंगगणपतिपूजनंवरुणपूजनंचकरिष्येइतिसंकल्प्य अवशिष्टप्रयोगोन्यत्रज्ञेयः अथविवाहदिनेतत्पूर्वदिनेवावध्वाहरिद्रातैलादिनामंगलस्नानंकारयित्वातच्छेषहरिद्रादिनावरस्यमंगलस्नानंकरणीयमित्याचारः एवंवरस्यपित्रादिःपत्न्यासंस्कार्येणचसहकृताभ्यंगस्नानोऽहतवासाःप्राङ्मुखउपविश्यस्वदक्षिणेपत्नींतद्दक्षिणेसंस्कार्यमुपवेश्यदेशकालौसंकीर्त्यममास्यपुत्रस्यदेवपित्र्यऋणापाकरणहेतुधर्मप्रजोत्पादनसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंविवाहाख्यंसंस्कारकर्मकरिष्ये तदंगत्वेनस्वस्तिवाचनंमातृकापूजनंनांदीश्राद्धंनंदिन्यादिमंडपदेवतास्थापनंचकरिष्ये तदादौनिर्विघ्नतासिद्ध्यर्थंगणपतिपूजनंकरिष्ये इतिपुत्रविवाहेसंकल्पः कन्याविवाहेतुजातकर्मादिलोपेममास्याःकन्यायाः जातकर्मनामकर्मसूर्यावलोक

एवंप्रधानसंकल्प

ननिष्क्रमणोपवेशनान्नप्राशनचौलसंस्काराणां बुद्धिपूर्वकलोपजन्यप्रत्यवायपरिहारार्थं प्रतिसंस्कारमर्धकृच्छ्रं चूडायाः कृच्छ्रं तत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतदानेनाहमाचरिष्ये गर्भाधानसीमंतयोर्लोपे तयोरप्यूहः ततो मम अस्याः कन्यायाः भर्त्रा सह धर्मप्रजोत्पादनगृह्यपरिग्रहधर्माचरणेष्वधिकारसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं विवाहाख्यं संस्कारं करिष्ये इति विशेषः शेषं पूर्ववत् भ्राताममभ्रातुरिति भगिन्या इति वा पितृव्यादिः कर्ता मम भ्रातुः सुतस्य भ्रातृकन्याया इति वा संकल्पोहं कुर्यात् वरवध्वोः स्वयं कर्तृत्वे मम सदैवपित्र्यकर्णेत्यादि मम भर्त्रा सहेत्यादि च संकल्पः केचित्तु स्वस्तिवाचनकाले कन्यादानादिकाले वा प्रधानविवाहसंस्कारसंकल्पं न कुर्वंति सप्रमाद इति बहवः अन्ये तु कन्यादानविवाहहोमादिसंकल्पैस्तदतिरिक्तविवाहपदार्थाभावादित्याहुः मातृकापूजांते मृतपितृमातृमातामहो वरवध्वोः पिता स्वपित्राद्युद्देशकपार्वणत्रयसुतं नांदीश्राद्धं कुर्यादित्यसंदिग्धं मातर्येव जीवंत्यां तत्पार्वणलोपः मातामहमात्रजीवने तत्पार्वणमात्रलोपः तथा चोभयत्र पार्वणद्वयेनैव नांदीश्राद्धसिद्धिः मातृमातामहयोर्जीवने पितृपार्वणेनैव तत्सिद्धिः पितृप्रपितामहमृतौ पितामहजीवने च पितृप्रपितामहतत्पितॄनुद्दिश्य पितृपार्वणं तथा च पितृप्रपितामहतत्पितरो नांदीमुखा इदं वः पाद्यं इत्यादि प्रयोगः प्रपितामहमात्रजीवने पितृपितामहतत्पितामहा इत्युद्देशः पितृमृतौ पितामहप्रपितामहजीवने पितुः पितामहस्य पितामहप्रपितामहाश्च नांदीमुखा इत्युच्चारः एवं मातृमरणे पितामहीमात्रजीवने माता पितुः पितामही प्रपितामह्यश्च नांदीमुखा इत्युच्चारः प्रपितामहीमात्रजीवने मातृपितामह्यौ पितुः प्रपितामही च नांदी

मुखाइत्युच्चारः पितामहीप्रपितामह्योर्जीवने मातुः पितामहस्य पितामहीप्रपितामह्योर्वेत्युच्चारः मुख्यमातृजीवने सपत्नमातृमरणेपि न मातृपार्वणं एवं मुख्यपितामहीजीवने पितामह्याः सपत्नीमृतावपित्तयासह न मातृपार्वणं किंतु पूर्वोक्त एवोच्चारः एवं प्रपितामहीसपत्नीविषयेपि एवं मुख्यमातामहीजीवने तत्सपत्न्यादिमरणेपि न मातामह्यादीनां सपत्नीकत्वेनोच्चारः किंतु केवलानामेव दर्शादौ मातृजीवने सपत्नमातुर्मृतौ केवलानामेवपित्रादीनामुद्देश इति सिद्धांतात् अथ मातामहमृतौ मातुः पितामहजीवने मातामहतत्पितामहप्रपितामहा इत्युच्चारः मातुः प्रपितामहमात्रजीवने मातामहमातृपितामहौ मातामहस्य प्रपितामहश्च नांदीमुखाइत्युच्चारः द्वयोर्जीवने मातामहमातुः पितामहस्य पितामहप्रपितामहौ च नांदीमुखाइत्युच्चारः अथ जीवत्पितृको मृतमातृमातामहश्च विवाहोपनयनजातकर्मादिषु पुत्रसंस्कारेषु मातृमातामहपार्वणद्वयमेव कुर्यात् मातर्यपि जीवत्यां मातामहपार्वणमेव मातामहजीवने मातृमरणे जीवत्पितृकः सुतसंस्कारे मातृपार्वणमेव देवरहितं कुर्यात् त्रिष्वपि जीवत्सु सुतसंस्कारे पितुः पित्रादीनुद्दिश्य पार्वणत्रयं कुर्यात् त्रिष्वपि जीवत्सु सुतसंस्कारे नांदीश्राद्धलोप एवेति पक्षांतरं ग्रंथारंभे उक्तं द्वितीयविवाहसमावर्तनाधानादिषु स्वसंस्कारे नांदीश्राद्धं कुर्वन् जीवत्पितृकः पितुः पित्रादीनुद्दिश्य पार्वणत्रयं कुर्यात् पितुर्मातृपितामहीप्रपितामह्यः पितुः पितृपितामहप्रपितामहाः पितुर्मातामहमातुः पितामहमातुः प्रपितामहा नांदीमुखाइत्युच्चारः अत्र पितुर्मात्रादिजीवने तत्पार्वणलोपः मृतपितृकस्तु स्वपित्रादीनुद्दिश्येति तत्त्वसंदिग्धं पितृपितामहयोर्जीवने पितामहस्य मात्रादिपार्वणत्रयोद्देशः त्रयाणां जीव

नेपितृपार्वणलोपः तत्रसुतसंस्कार इवस्वसंस्कारेमातृमातामहयोः पार्वणाभ्यामेवनांदीश्राद्धसिद्धिः पित्रादित्रयजीवनेमातृमातामहयो
र्जीवनेप्रपितामहस्यपित्रादिपार्वणत्रयोद्देशेननांदीश्राद्धं एवंप्रथमविवाहेपिकर्त्रंतराभावात् अतएवनांदीश्राद्धंकुर्वन्मृतपितृकःस्वपित्रादी
न्नुद्दिश्यजीवत्पितृकस्तुपितुः पित्रादीनुद्दिश्यकुर्यात्जीवत्पितृपितामहस्तुपितामहस्यपित्रादिपार्वणत्रयोद्देशेनप्रपितामहस्यापिजीवनेप्रपिता
महस्यपित्रादिपार्वणत्रयोद्देशेनवापितृपार्वणलोपेनवानांदीश्राद्धं अत्रसर्वत्रपितुः पितामहादेर्वापित्रादिपार्वणोद्देशपक्षेस्वमातृमातामहयो
र्मरणेपिनस्वमातृमातामहयोः पार्वणंकिंतुपित्रादेर्मातृमातामहयोरेवेतिज्ञेयं इतिजीवत्पितृकनांदीश्राद्धप्रयोगः यदातुकन्याविवा
हंपुत्रस्योपनयनंप्रथमविवाहंचपितृव्यमातुलादिः करोतितदासंस्कार्यस्यमृतपितृकत्वेअस्यसंस्कार्यस्यपितृपितामहप्रपितामहाइत्या
दिप्रयोगंकुर्यात् सोदरभ्रातुर्नोच्चारेविशेषः भ्रातुःपित्रादीनांसंस्कार्यपित्रादिनांचैक्यात् सापत्नभ्रातातुसंस्कार्यस्यमातृपितामही
प्रपितामह्यइत्याद्युच्चारयेत् संस्कार्यमातृजीवनेतत्पार्वणलोपः संस्कार्यस्यजीवत्पितृकत्वेमातुलादिःकर्तासंस्कार्यपितुःमातृपिता
महीप्रपितामह्यःसंस्कार्यपितुः पितृपितामहप्रपितामहाइत्याद्युच्चार्यतत्पितुःपित्रादिपार्वणत्रयंकुर्यात् संस्कार्यस्यपितृपितामह
योर्जीवनेमातुलादिः संस्कार्यपितुर्मात्रादीन्मातामहादींश्चोद्दिश्यपार्वणद्वयंकुर्यात् पितुर्वर्गद्वयाद्यजीवनेएकैकवर्गपार्वणं पितुर्वर्गो
भयाद्यजीवनेमातुलादिःपितामहस्यमात्रादिपार्वणत्रयोद्देशंकुर्यात् पितामहस्यमात्रादिर्जीवनेतत्पार्वणलोपः पूर्ववत् पितृव्येजीव

सित्तृकसंस्कारकर्तरिनोच्चारेविशेषः संस्कार्यपितुः पित्रादीनांपितृव्यस्यपित्रादीनांचैवस्यात् पितामहस्य संस्कर्तृत्वे संस्कार्यपितृमरणेसं
स्कार्यस्यपितामम पितृपितामहौचनांदीमुखाः संस्कार्यस्यमात्रादयोमातामहादयश्चेत्याद्युच्चारः संस्कार्यस्यपितृजीवनेपितामहः कर्तास्वमा
तृपितृमातामहपार्वणानिममेतिपदरहितानितत्सहितानिवोच्चारयेत् एवंप्रपितामहेकर्तर्यपियोज्यं दातुमशक्नुवताकन्यादानाधिकारिणा
त्वंकन्यादानंकुर्विति प्रार्थितोयः परकीयकन्यांदातुमिच्छतियश्चस्वसुवर्णेनात्मीयांकृत्वा अनाथांज्ञात्वावाकन्यांदातुमिच्छतिसोपिसंस्कार्यपाः
कन्यायाः पित्रादीनुच्चारयेत् तस्याः पितृजीवनेतदीयमात्रादीन् तस्यावर्गत्रयाद्यजीवनेपितुः पित्रादीनितियथासंभवमूह्यं इतिपित्रन्य
कर्तृकनांदीश्राद्धप्रयोगः दत्तकन्यायाविवाहंकुर्वन्प्रतिग्रहीतापितास्वपित्रादीनुद्दिश्यैवकुर्यात् दत्तकस्तुपुत्रोयदिअधिकार्यंतराभावा
लुब्धजनकपितृधनस्तदाजनकपित्रादीन्प्रतिग्रहीतृपित्रादींश्चपितरौपितामहौप्रपितामहौचनांदीमुखाइत्येवमुच्चार्यश्राद्धंकुर्यात् ए
वंमातृपार्वणेमातामहपार्वणेचद्विवचनप्रयोगकृत्यः यदितुजनकधनग्रहणाधिकार्यंतरसत्वादलब्धजनकधनस्तदाप्रतिगृहीतृपित्रा
दीनेवोद्दिश्यकुर्यात् नपितृद्वयोद्देशेन अत्रसर्वत्रसंभ्रमेणक्वचित्क्वचित् मातृपार्वणपितृपार्वणयोः क्रमवैपरीत्यपातेपि सक्रमोनचावि
वक्षितः सर्वत्रनांदीश्राद्धेषुपूर्वंमातृपार्वणंततःपितुःपार्वणंततोमातामहस्येतिक्रमस्यनिश्चितत्वात् बह्वृचकात्यायनैर्मातृपितामहे
प्रपितामह्यइत्यादिनानुलोम्येनपार्वणत्रयेप्युच्चारः तैत्तिरीयादिभिस्तुप्रपितामहीपितामहीपितरइत्येवमादिनाव्युत्क्रमेणोच्चारःका

यः एकसंस्कार्यस्यानेकसंस्काराणांसहानुष्ठानेपिनांदीश्राद्धंसकृदेव एवंयमलयोर्द्वयोः पुत्रयोः कन्ययोर्वाविवाहोपनयनादिसंस्काराणां
सहैवानुष्ठानेपिनांदीश्राद्धंसकृदेव यमलयोः संस्काराणामेकमंडपेएककालेएकेनकर्त्रासहकरणेदोषोनेत्युक्तं नांदीश्राद्धे अन्नाभावेआममामा
भावेहिरण्यंदद्यात् हिरण्याभावेयुग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तान्ननिष्क्रयीभूतंयथाशक्तिकिंचिद्द्रव्यंस्वाहानममेतिवदेत् अन्यःसर्वोपिवि
शेषोगर्भाधानप्रकरणेविस्तरेणोक्तस्तत्रएवानुसंधेयः इतिनांदीश्राद्धं ततोमंडपदेवतास्थापनंग्रहयज्ञश्चस्वस्तिवाचनात्पूर्वंनां
दीश्राद्धोत्तरंवाकार्यः अथकन्यादातावरगृहंगतः करिष्यमाणकन्याविवाहांगत्वेनवरस्यसीमांतपूजांकरिष्यइतिसंकल्प्यगणेशवरु
णौसंपूज्यवरंपादप्रक्षालनवस्त्रगंधपुष्पनीराजनैःसंपूज्ययथाचारंदुग्धादिप्राशयेत् ततोवरोमंगलघोषैःवाहनारूढोवधूगृहंगच्छे
द्वरपितावधूंवस्त्रादिनापूजयेदितियथाचारं लग्नदिनेकन्यापिताकन्यावाअन्योन्यालिंगितगौरीहरयोःप्रतिमांसुवर्णरौप्यादिनिर्मितां
कात्यायनीमहालक्ष्मीशचीभिःसहपूजयेत् तत्रकोणचतुष्टयस्थापितकलशश्रेणीनांमध्येउपलसुतदृषदिवस्त्रेवातंडुलपूर्णेगौरीहरौ
मंत्रेणपूजयेत् तत्रसिंहासनस्थांदेवींसर्वालंकारसंयुतां पीतांबरधरंदेवंचंद्रार्धकृतशेखरं करेणाधःसुधापूर्णंकलशंदक्षिणेन
तु वरदंचाभयंवामेनाश्लिष्यचतनुप्रियामितिध्यानमंत्रः गौरीहरमहेशानसर्वमंगलदायक पूजांगृहाणदेवेशसर्वदामंगलंकुरु
इतिपूजामंत्रः कन्यादेहप्रमाणेनसप्तविंशतितंतुभिः कृतयावर्त्तिकयादीपंप्रज्वाल्यसुवासिनीब्राह्मणान्भोजयेत् इतिगौरीहरपू

जा पंचविंशतिदर्भाणां वेण्यग्रग्रंथिसंयुतोलंबाग्रोविष्टरः संपाद्यः वरस्यया भवेच्छाखातच्छाखागृह्यचोदितः मधुपर्कः प्रदातव्योसत्यन्यशाखेपिदातरि दधिमधुमिश्रं मधुपर्कः तत्रदध्यलाभे पयोजलंवा मध्वलाभेसर्पिर्गुडोवाप्रतिनिधिः गृहागतं स्नातकंवरं मधुपर्केणार्हयिष्यइति संकल्पः वरस्यद्वितीयोद्वाहेतुस्नातकमितिपदलोपः ततोयथागृह्यं मधुपर्कप्रयोगोज्ञातव्यः एवंगुरुःश्रेष्ठविप्रा राजान्वेतिगृहागताः यज्ञेवृताऋत्विजश्चमधुपर्केणपूजनीयाः ऋत्विगादीनामपिअर्च्यशाखयैवमधुपर्कोनतुदातृशाखया जयंतस्तुसर्वत्रयजमानशाखयैवमधुपर्कइत्याह अत्रगंधपुष्पधूपदीपपूजांतेउपहारोमाषविकारसहितोभोजनार्थंदेयः एवंमधुपर्केतत्पूर्वंवाकृतभोजनायेववरायोपोषितोदाताकन्यांदद्यात् अथलग्नघटिस्थापनं दशपलमितताम्रघटितंषडंगुलोन्नतंद्वादशांगुलविस्तृतंघटीयंत्रंकुर्यादितिसिंधुः द्वादशार्धपलोन्मानंचतुर्भिश्चतुरंगुलैः स्वर्णमाषैः कृतच्छिद्रंयावत्प्रस्थजलप्लुतमितितुश्रीभागवतेतृतीयस्कंधेउक्तं अस्यार्थः अशीतिगुंजात्मकः कर्षः अस्यैवसुवर्णसंज्ञा कर्षचतुष्टयंपलं तथाचषट्पलताम्रविरचितंपात्रंविंशतिगुंजोन्मितसुवर्णनिर्मितचतुरंगुलदीर्घशलाकयामूलेकृतच्छिद्रंकुर्यात् तेनछिद्रेणयावत्प्रस्थपरिमितंजलंप्रविशतितेनचप्रस्थजलपूरणेनतत्पात्रंजलेमग्नंभवति तत्पात्रंघटीकालप्रमाणं तत्रप्रस्थमानंतुषोडशपलात्मकं पलंसुवर्णाश्चत्वारःकुडवः प्रस्थमाढकं द्रोणंचखारिकाचेतिपूर्वपूर्वचतुर्गुणमित्युक्तेः ग्रंथांतरेचतुर्मुष्टिःकुडवश्चत्वारःकुडवाःप्रस्थइति केचित्सष्टिसंख्याकगुरुवर्णोच्चारेपलसंज्ञः कालःषष्टि

पलकालोनाडिकेत्याहुः एवंप्रमाणीकृतं घटियंत्रं सूर्यमंडलस्यार्धोदये धौतेवाजलपूर्णे ताम्रपात्रे मृत्पात्रे वाक्षिपेत् तत्रमंत्रः मुख्यंत्वम
सियंत्राणांब्रह्मणानिर्मितंपुरा भवभावायदंपत्योः कालसाधनकारणं अनेनमंत्रेणगणेशवरुणपूजनपूर्वकं घटियंत्रं स्थापयेत् एवं-
स्थापिता घटी आग्नेययाम्यनैर्ऋतवायव्यदिग्गतानशुभा मध्यस्थितान्यदिग्गताचशुभा एवमाग्नेयादिपंचदिक्षु पूर्णानशुभा इतिघटि
काविचारः अथज्योतिर्विदादिष्टेशुभकाले हस्तांतराले तंडुलराशीपूर्वापरौ कृत्वापूर्वराशौ प्रत्यङ्मुखं वरं अपरस्मिन्प्राङ्मुखीं कन्यां अ
वस्थाप्य तयोर्मध्ये कुंकुमादिकृतस्वस्तिकांकितमंतः पटमुदग्दशं धारयेयुः कन्यावरयोः पित्रादिर्ज्योतिर्विदं संपूज्य तद्दत्ताक्षताः फ
लयुताः कन्यावरयोरंजलौ दद्यात् कन्यावरौ साक्षतहस्तौ स्वस्तिकालोकनपरौ अमुकदेवतायैनमइतिस्वस्वकुलदेवतांध्यायंतौतिष्ठेतां
ज्योतिर्विदा मंगलपद्याष्टकपाठांते स्वोक्तकाले तदेवलग्नमितिपठित्वासुमुहूर्तमस्तु ॐप्रतिष्ठेत्युक्ते अंतःपटमुत्तरतोपसारयेयुः ततः
कन्यावरौ परस्परशिरसोरक्षतमक्षेपं परस्परेक्षणंच कुर्यातां वरोबध्वाभ्रूमध्ये दर्भाग्रेण ॐ भूर्भुवः स्वरितिपरिमृज्य दर्भंनिरस्यापः स्पृ
शेत् वैदिकैः पठ्यमानब्राह्मणखंडवाक्यांते कन्यापूर्वकं ताभ्यामक्षतारोपणंमतिवाक्यंकार्यं ततः प्राङ्मुखंवरं प्रत्यङ्मुखींकन्यांकृत्वा
दातादक्षिणेसपत्नीकउपविश्य वरदत्तालंकारादिरहितामहतवस्त्रस्वदेयालंकारमात्रयुतांकनकयुक्तांजलिं वरपूजावशिष्टगंधलिप्तस
हस्तपादांकन्यामेवंदद्यात् कुशहस्तोदेशकालौसंकीर्त्यामुकप्रवरोमुकगोत्रोमुकशर्माहं ममसमस्तपितॄणांनिरतिशयानंदब्रह्मलोका

वास्यादिकन्यादानकल्पोक्तफलावाप्तये अनेनवरेणास्यांकन्यायामुत्पादयिष्यमाणसंतत्याद्वादशावरान्द्वादशपरान्पुरुषांश्चपवित्रीकर्तुमा
त्मनश्चलक्ष्मीनारायणप्रीतयेब्राह्मविवाहविधिनाकन्यादानंकरिष्येइतिकुशाक्षतजलेनसंकल्प्योत्थायकन्यांसंप्रगृह्य कन्यांकनकसंप
न्नांकनकाभरणैर्युतां दास्यामिविष्णवेतुभ्यंब्रह्मलोकजिगीषया विश्वंभरः सर्वभूताःसाक्षिण्यःसर्वदेवताः इमांकन्यांप्रदास्यामिपि
तृणांतारणायचेत्युक्त्वाकांस्यपात्रस्थकन्यांजलेरुपरिवरांजलिंनिधायदक्षिणस्थितपत्न्यासंततांक्रियमाणांशुद्धोदकधारांसहिरण्ये
वरहस्तेनिक्षिपेत् कन्यातारयतु पुण्यंवर्द्धतां शांतिःपुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु पुण्याहंभवंतोब्रुवंतु इत्यादिवाक्यचतुष्टयांते अमुकप्रव
रोमुकगोत्रोमुकशर्माहंममसमस्तेत्यादिप्रीतयेइत्यंतमुक्त्वा अमुकप्रवरोपेतामुकगोत्रायामुकशर्मणः प्रपौत्रायामुकशर्मणःपौ
त्रायामुकशर्मणःपुत्रायामुकशर्मणेश्रीधररूपिणेवराय अमुकप्रवरामुकगोत्रामुकशर्मणःप्रपौत्रीं अमुकशर्मणःपौत्रींममुक
शर्मणःममपुत्रीं अमुकनाम्नीं कन्यांश्रीरूपिणींप्रजापतिदैवत्यांप्रजोत्पादनार्थंतुभ्यमहंसंप्रददेइतिसहिरण्यहस्तेसाक्षतजलं
क्षिपेत् प्रजापतिःप्रीयतांकन्यांप्रतिगृह्णातुभवानितिवदेत् एवंत्रिवारंकन्यातारयत्वित्यादिनाकन्यादानंकार्यं वरः ॐ स्वस्ति इत्यु
क्त्वाकन्यादक्षिणांसंस्पृश्यकइदंकस्माअदात् पृथिवीप्रतिगृण्हात्वितित्रिरुक्त्वाधर्मप्रजासिद्ध्यर्थंप्रतिगृण्हामीतिवदेत् दातागौ
रींकन्यामिमांविप्रयथाशक्तिविभूषितां गोत्रायशर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय कन्येममाग्रतोभूयाःकन्येमेदेविपार्श्वयोः कन्येमेपृ

घतो भूयास्त्वद्दानान्मोक्षमाप्नुयाम् ममवंशकुलेजातापालितावत्सराष्टकं तुभ्यंविप्रमयादत्तापुत्रपौत्रप्रवर्धिनी धर्मेचार्थेचकामेचनातिवर्तितव्यात्वयेयं वरोनातिचरामीति दातोपविश्यकन्यादानप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थंइदंसुवर्णमग्निदैवत्यंदक्षिणात्वेनसंप्रददे ॐ स्वस्तीतिवरः ततोभोजनपात्रजलपात्रादिदानानि पितामहोदानकर्ताचेत्पौत्रीमित्यतः पूर्वंममेतिवदेत् पुत्रीमित्यतः पूर्वंनवदेत् भ्रात्रादिः पुरुषत्रयकीर्तनमेव कुर्यात् क्वापिममेतिनवदेत् प्रपितामहः प्रपौत्रीमित्यत्रममेतिवदेत् मातुलादिरन्योवादातास्वगोत्रंस्वविशेषणत्वेनोक्त्वामुकशर्मणः समस्तपितृणामिति कन्यापितृनामषष्ठ्यंतमुक्त्वाकन्याविशेषणत्वेनतद्गोत्रादिवदेत् ममवंशकुलेजातेत्यत्रममेतिस्थानेकन्यापितृनामवदेत् दत्त कन्यादानेममवंशकुलेदत्तेतिऊहः अथकन्यादानांगत्वेनगवादिदानेमंत्राः यज्ञसाधनभूतायाविश्वस्याघौघनाशिनी विश्वरूपधरोदेवः प्रीयतामनयागवा हिरण्यगर्भसंभूतंसौवर्णंचांगुलीयकं सर्वप्रदंप्रयच्छामिप्रीणातुकमलापतिः इत्यंगुलीयकस्य क्षीरोदमथनेपूर्वमुद्भूतंकुंडलद्वयं श्रियासहसमुद्भूतंददेश्रीः प्रीयतामिति कुंडलयोः कांचनंहस्तवलयंरूपकांतिसुखप्रदं विभूषणंप्रदास्यामिविभूषयतुमेसदेतिवलययोः परापवादपैशून्यादभक्ष्यस्यचभक्षणात् उत्पन्नपापंदानेनताम्रपात्रस्यनश्यतु इतिताम्रजलपात्रस्य यानिपापानिकाम्यानिकामोत्थानिकृतानिच कांस्यपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदा इतिभोजनार्थंकांस्यपात्रस्य अगम्यागमनंचैवपरदाराभिमर्शनं रौप्यपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदे

निजलार्थस्यभोजनार्थस्यचरौप्यपात्रस्य पूरितंपूगपूगेननागवल्लीदलान्वितं पूर्णेनचूर्णपात्रेणकर्पूरपिष्टकेनच सपूगखंडनं दिव्यंगंधर्वाप्सरसांप्रियं ददेदेवनिशातकं तत्प्रसादात्कुरुष्व मामिति तांबूलस्य एवंदासीमहिषीगजाश्वभूमिस्वर्णपात्रपुस्तकधान्यागृहरजतवृषभानांदानमंत्राः कौस्तुभेद्रष्टव्याः अंतःपटधारणादिकन्यादानांतं केचिदग्निप्रतिष्ठापनोत्तरंकुर्वंति केचित्पूर्वांगहोमोत्तरं केचिदाज्यसंस्कारोत्तरमित्यनेकपक्षास्तत्रस्वस्वगृह्यानुसारेणैवव्यवस्था ततोवधूवराभिषेकः ततः कंकणबंधनं अथाक्षतारोपणं वधूवराभ्यांअन्योन्यतिलककरणं मालाबंधनं अष्टपुत्रीकंचुकीमांगल्यतंत्वादिदानं गणेशपूजा उडुकबंधनंउत्तरीयवस्त्रांतग्रंथियोजनं लक्ष्म्यादिपूजा इतिकन्यादानानुक्रमः प्रायोबह्वृचानामन्येषांचयथागृह्यंज्ञेयः अथ विवाहहोमः वधूवरौ पूर्वोक्तलक्षणांवेदींमंत्रघोषेणारुह्यवरः स्वासनउपविश्यवधूंदक्षिणतउपवेश्य प्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्यप्रतिगृहीतायामस्यांवध्वांभार्यात्वसिद्धयेगृह्याग्निसिद्धयेचविवाहहोमंकरिष्यइतिसंकल्प्ययथागृह्यंविवाहहोमंकुर्यात् एतदादिविवाहाग्निंरक्षेत् रक्षितोग्निश्चतुर्थीकर्मपर्यंतंगृहप्रवेशनीयहोमात्पूर्वमनुगतश्चेद्विवाहहोमः पुनः कार्यः गृहप्रवेशनीयोत्तरंगतेहोमद्वयमपि पुनःकार्यं केचित्तुद्वादशरात्रपर्यंतंदृत्युक्तायाश्चेत्साज्याहुतेः सार्वत्रिकत्वमाश्रित्यात्रापिअयाश्चेत्साज्याहुतिमेवाहुः अथगृहप्रवेशनीयहोमः सचवध्वासहस्वगृहंगतस्यविहितस्तथापिशिष्टाः श्वशुरगृहेएवकुर्वंति तत्रार्धरात्रोत्तरंविवाहहोमेपरेद्युः

प्रातस्तिथ्यादिसंकीर्त्यममाग्नेर्गृह्याग्नित्वसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंगृहप्रवेशनीयाख्यंहोमंकरिष्यइतिसंकल्पः कार्यः अर्धरात्रात्पूर्वंविवाहहोमेतद्देवहोमोत्तरंपुनस्तिथ्यादिसंकीर्त्यसंकल्पपूर्वकंरात्रावपिगृहप्रवेशनीयहोमकरणेदोषोन यत्तुविवाहहोमगृहप्रवेशनीयहोमयोरेकतंत्रेणानुष्ठानंकुर्वंतीतितन्नयुक्तं विवाहाग्नेरेव गृहप्रवेशनीयहोमोत्तरंगृह्यत्वसिद्धिराश्वलायनतैत्तिरीयादीनांभवति तैत्तिरीयकात्यायनादीनांपुनराधाने प्रकारांतरमस्ति यदिरात्रौषड्घटीमध्येग्न्युत्पत्तिस्तदागृहप्रवेशनीयाभावेपिव्यतीपातादिसंभवेपितद्देवोपासनहोमारंभः तदुत्तरंचेत्सरदिनेसायमौपासनारंभः सचेत्थं सायंसंध्यामुपास्यविवाहाग्निंप्रज्वाल्यप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्यास्मिन्विवाहाग्नौयथोक्तकालेश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं यावज्जीवमुपासनंकरिष्यइतिसंकल्प्यपुनर्देशकालौसंकीर्त्यश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंसायंप्रातरौपासनहोमौकरिष्ये तत्रेदानींसायमौपासनहोमंकरिष्ये प्रातस्तुपूर्वसंकल्पितप्रातरौपासनहोमंकरिष्यइतिसंकल्प्यहोमः कार्यः अथत्रिरात्रंवधूवरौब्रह्मचारिणावलंकुर्वाणावधःशायिनावक्षारालवणाशिनौतिष्ठेतां अथचतुर्थदिवसेऐरिणीदानं तच्चवधूपितृभ्यामुपोषिताभ्यामुपोषितायैवरमात्रेकार्यं वरमातूरजोदोषेतस्याः शुद्धिमतीक्षाकरणासंभवेमनसापात्रमुद्दिश्येतिरीत्यातांमनसोद्दिश्यैरिणीदानं वधूवरमात्रोर्विवाहोत्तरंदेवकोत्थापनात्प्राक्रजोदोषेपूर्वोक्तांशांतिंकृत्वाशुद्ध्यंतेसंकटेशुद्धेःप्रागपिदेवकोत्थापनंकार्यं मातुलादेःकर्त्रंतरस्यपत्न्यारजसिमौंजीप्रकरणेउक्तं

एवंविवाहोत्तरमाशौचपाते चतुर्थीकर्मपर्यंतंप्राप्तकर्मकरणेदातुर्वरस्यकन्यायाश्चनाशौचं आशौचांतेदेवकोत्थापनं असंभवेआशौचमध्येए
वदेवकोत्थापनंकृत्वाआशौचंकार्यं विवाहात्पूर्वमाशौचरजोदोषयोस्तुप्रागुक्तं चतुर्थीकर्महोमःकौस्तुभेउक्तः एतंकेचिदृक्शाखिनोनकु
र्वंति मंडपोद्वासनदिननिर्णयोमंडपोद्वासनपर्यंतंकर्तव्याकर्तव्यनिर्णयश्चोपनयनप्रकरणेउक्तस्तत्रैवद्रष्टव्यः नस्नायादुत्सवेतीतेमं
गलंविनिवर्त्यच अनुव्रज्यसुहृद्बंधूनर्चयित्वेष्टदेवतां स्नानंसचैलंतिलमिश्रकर्मप्रेतानुयानंकलशप्रदानं अपूर्वतीर्थामरदर्शनं
चविवर्जयेन्मंगलतोऽब्दमेकं मासषट्कंविवाहादौव्रतमारंभणेपिच जीर्णभांडादिनत्याज्यंगृहसंमार्जनंतथा ऊर्ध्वंविवाहात्पुत्र
स्यतथाचव्रतबंधनात् आत्मनोमुंडनंनैववर्षंवर्षार्धमेवच मासमन्यत्रसंस्कारेत्रिमासंचौलकर्मणि पिंडदानंमृदास्नानंनकुर्या
त्तिलतर्पणं अयंविवाहव्रतबंधचौलोत्तरंवर्षंषण्मासत्रिमासेषु अन्यवृद्धिश्राद्धयुतमंगलोत्तरंतुमासमेकंपिंडदानंतिलतर्पण
निषेधस्त्रिपुरुषसपिंडानामेव एवंमुंडननिषेधोपि व्रतोद्वाहौ तुमंगलमितिपक्षेमौंज्युत्तरंमुंडननिषेधः व्रतबंधस्यमुंडनरूपत्व
पक्षेतुननिषेधः आत्मनोमुंडनमितिकर्मांगतयाप्राप्तंरागप्राप्तंचमुंडनंनिषिध्यते अत्रापवादः गंगायांभास्करक्षेत्रेमातापित्रो
र्मृतेहनि आधानेसोमयागादौदर्शादौक्षौरमिष्यते महालयेगयाश्राद्धेपित्रोःप्रत्याब्दिकेतथा सपिंड्यंतेप्रेतकर्मश्राद्धषोडशकेष्व
पि कृतोद्वाहादिकःकुर्यात्पिंडदानंचतर्पणं केचिद्भ्रातृपितृव्यादेराब्दिकेप्येवमूचिरे एवंपिंडपितृयज्ञेअष्टकान्वष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धे

श्रुनपिंडदाननिषेधः दर्शश्राद्धंत्वपिंडकमेवतेनबह्वृचानांव्यतिषंगोन इतिमंडपोद्वासनोत्तरंकार्याकार्यनिर्णयः अथवधूप्रवेशः विवाहात्षो
डशदिनांतः समदिनेषुपंचमसप्तमनवमदिनेषुचराद्योस्थिरलग्नेनूतनभिन्नगृहेवधूप्रवेशःशुभः प्रथमदिनेपिक्वचित् षष्ठदिनेनिषे
धः प्रयोगरत्नोक्तोनिर्मूलः षोडशदिनमध्येपूर्वोक्तदिनेषुप्रवेशोक्तनक्षत्रतिथिवारगोचरस्थचंद्रबलाद्यभावेपिगुरुशुक्रास्तादावपि
नदोषः व्यतीपातेक्षयतिथौग्रहणेवैधृतौतथा अमासंक्रांतिविष्ट्यादौप्राप्तकालेपिनाचरेत् प्रथमनववधूप्रवेशेविवाहार्थगमनेचप्र
तिशुक्रदोषोनास्ति द्विरागमनेएवसंमुखशुक्रदोषः षोडशदिनोत्तरंमासपर्यंतंविषमदिनेषुमासोत्तरंविषममासेषुवर्षोत्तरंविषमवर्षेषु
वधूप्रवेशःशुभः समेष्वेतेषुवैधव्यादिदोषः पंचमवर्षोत्तरंसमविषमविचारोनास्ति षोडशदिनोत्तरंवधूप्रवेशेनक्षत्राणि अश्विनीरो
हिणीमृगपुष्यमघोत्तरात्रयहस्तचित्रास्वात्यनुराधामूलश्रवणधनिष्ठारेवत्यः शुभाः मासोत्तरंमार्गशीर्षमाघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठमा
साःशुभाः चतुर्थीनवमीचतुर्दशीपंचदशीभिन्नतिथयोरविभौमेतरवाराश्चशुभाः इतिनववधूप्रवेशः अथद्विरागमनं तत्रमा
घफाल्गुनवैशाखाःशुक्लपक्षश्चशुभाः अश्विनीरोहिणीपुनर्वसुपुष्योत्तरात्रयानुराधाज्येष्ठाहस्तस्वातीचित्राश्रवणशततारका
नक्षत्रेषुचंद्रबुधगुरुशुक्रवारेगुरुशुक्रास्तादिरहितस्थिरलग्नादिशुभकालेद्वितीयवधूप्रवेशःशुभः द्विरागमनेधिमासविष्णुशयन ७३
मासाःसमवत्सराः प्रतिशुक्रादिदोषश्चवर्ज्याः द्विरागमोपिपर्यादिविवाहमारभ्यषोडशदिनमध्येक्रियतेतदाप्रतिशुक्रादिदोषोस्त्यादि

दोषश्चनास्ति द्विरागमे षोडशवासरांतरे चैकादशाहे समवासरेषु नचात्र नक्षत्रं न तिथिर्न योगो न वारशुद्ध्यादि विचारणीयं केवलांगिरसकेवलभृगुभरद्वाजवसिष्ठकश्यपात्रिवत्सगोत्राणां प्रतिशुक्रदोषो न रेवत्यश्विनीभरणीकृत्तिकाद्यचरणेषु चंद्रे सति शुक्रस्यांधत्वात्प्रतिशुक्रदोषो न दुर्भिक्षे देशविप्लवे विवाहे तीर्थगमने एकनगरग्रामयोश्च प्रतिशुक्रदोषो न इति द्विरागमनं उद्वाहात्प्रथमेषु चैयदिवसंक्तु गृहे कन्यका हन्यात्तज्जननीं क्षयेन्निजतनुं ज्येष्ठे पतिज्येष्ठकं पौषे च श्वशुरं पतिं च मलिने चैत्रे स्वपित्रालये तिष्ठंती पितरं निहंति न भयं तेषामभावे भवेत् इति वध्वाः प्रथमाब्दे निवासविचारः अथ पुनर्विवाहः दुष्टलग्ने यथोक्तमहूर्ताद्यभावेऽन्यत्रापि दुष्टयोगाद्यशुभकाले कूष्मांडी घृतहोमादि यथोक्तविधिं विना सूतकादौ च विवाहे जाते तयोरेव दंपत्योः सुमुहूर्ते पुनर्विवाहः कर्त्तव्यः सुरापी व्याधिता धूर्त्ता वंध्यार्थघ्न्यप्रियंवदा स्त्रीप्रसूश्चाधिवेत्तव्या पुरुषद्वेषिणी तथा अधिवेदनं भार्यांतरकरणं अप्रजां दशमे वर्षे स्त्रीप्रजां द्वादशे त्यजेत् मृतप्रजां पंचदशे सद्यस्त्वप्रियवादिनीं अत्राप्रियवादो व्यभिचारः प्रतिकूलभाषणरूपस्य तस्य प्रायः कलौ सार्वत्रिकत्वात् आज्ञासंपादिनीं दक्षां वीरसूं प्रियवादिनीं पत्नीं त्यक्त्वा भोगार्थमन्यां उद्वाहो पूर्वभार्यायै स्वधनस्य तृतीयांशं दद्यात् निर्धनश्चेत्तां पोषयेत् मनुः अधिविन्नातु या नारी निर्गच्छेद्रोषिता गृहात् सा सद्यः सन्निरोद्धव्या त्याज्या वा कुलसन्निधौ अग्निशुश्रूषादिधर्माचरणं ज्येष्ठया सह कार्यं न तु कनिष्ठया इदं ज्येष्ठाया आज्ञासंपादिनीत्वे यदि तु रोषादिशीलेन सममनंतरोक्तमनुवाक्यात् ज्ये-

ष्ठाकुलसन्निधौत्यागार्हागृहांतरेनिरोधार्हावातर्हिकनिष्ठयापिसहधर्मंचरेदन्यथाधर्मभ्रंशापातात् तथावीरसुतायास्यादाज्ञासंपादि
नीचयादक्षाप्रियंवदाशुद्धातामत्रविनियोजयेत् इतिमाधवेस्मृतेश्च द्वितीयविवाहहोमः पूर्वविवाहसंबंधिगृह्याग्नावेवकार्यःत
दसंभवेलौकिकाग्नौकार्यःलौकिकाग्नौकरणपक्षेद्वितीयविवाहहोमादिनोत्पन्नाग्नेर्गृह्याग्नित्वाद्द्वयोर्गृह्याग्न्योः संसर्गःकार्यः अथाग्निद्वयसंसर्गप्रयो
गः देशकालौसंकीर्त्य ममद्वाभ्यांभार्याभ्यांसहनिष्पन्नगृह्याग्न्योः ताभ्यांसहाधिकारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंसंसर्गंकरिष्ये
इतिसंकल्प्यस्वस्तिवाचनंकृत्वोदगपवर्गस्थंडिलेकृत्वादक्षिणस्थंडिलेज्येष्ठायागृह्याग्निमुत्तरेकनिष्ठायागृह्याग्निंप्रतिष्ठाप्यप्रथमाग्नौज्येष्ठपत्न्यान्वारब्धोन्वा
धानंकुर्यात् अग्निद्वयसंसर्गार्थंप्रथमाग्निहोमकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये चक्षुषीआज्येनेत्यंतेअग्निंनवभिराज्याहु
तिभिः शेषेणेत्यादि अग्निमीळेइतिनवानांमधुच्छंदाअग्निर्गायत्री अग्निद्वयसंसर्गार्थंप्रथमाग्नौप्रथमाज्यहोमेविनियोगः अग्निमी
ळेइत्यादिनवभिर्ऋग्भिः प्रत्यृचंस्रुवेणनवाज्याहुतीर्जुहुयात् अग्नयइदमितिसर्वत्रत्यागः होमशेषंसमाप्य अयंतेयोनिरिति
मंत्रेणज्येष्ठाग्निंसमिधिसमारोप्यप्रत्यवरोहेतिमंत्रेणतांद्वितीयाग्नौप्रत्यवरोप्यध्यात्वापत्नीद्वयान्वारब्धोन्वाधानंकुर्यात् अग्निद्व
यसंसर्गार्थंप्रथमसंसृष्टाद्वितीयाग्नौविहितहोमेदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये आज्यभागांतेअग्निंप्रधानंषड्वारमाज्येनशेषे ७५
णेत्यादि प्रोक्षणींकुशान्दर्वींस्रुवंप्रणीताआज्यपात्रेइध्माबर्हिषीत्यष्टौपात्राणि स्रुचिचतुर्गृहीतमाज्यंगृहीत्वापत्नीद्वयान्वारब्धो

जुहुयात् अग्नावग्निरित्यस्य हिरण्यगर्भोऽग्निरष्टी अग्निहृदयसंसगार्थे संसृष्टाग्नौ प्रधानाज्यहोमे विनियोगः ॐ अग्नावग्निश्चरति प्रविष्टऋषीणांपुत्रोअधिराजएषः तस्मैजुहोमिहविषाघृतेनमादेवानांमोमुहद्भागधेयं मोअस्माकंमोमुहद्भागधेयंस्वाहा अग्नयइदं० एवमग्नेपि आज्यस्यस्तुचिचतुर्ग्रहणंविनियोगस्त्यागम्भ अग्निनाग्निर्मेधातिथिः काण्वोऽग्निर्गायत्री अग्निहृदयसं० अग्निनाग्निः समिध्यते० अस्तीदमिति तिसृणां विश्वामित्रोऽग्निरनुष्टुप् अंत्ये त्रिष्टुभौ अस्तीदमधि० अरण्यो० उत्तानायाम्० पाहिनोअग्नइत्यस्य भर्गः प्रगाथोऽग्निर्बृहती पाहिनोअग्नएकया० वसोस्वाहा होमशेषंसमाप्याहिताग्नयेगोयुग्मंदत्वाविप्रान्भोजयेत् इत्यग्निहृदयसंसर्गप्रयोगः पत्न्योरेकायादिमृतादग्ध्वातेनैवतांपुनः आदधीतान्ययासार्धमाधानविधिनागृही द्वितीयविवाहकालः प्रमदामृतिवत्सरादितः पुनरुद्वाहविधिर्वरस्यत्र विषमेपरिवत्सरेषष्ठोयुगुलेन्वापिमृतिप्रदोभवेत् संकटेमहारुद्राभिषेकं मृत्युंजयमंत्रजपंवाकृत्वाविवाहः कार्यइतिभाति तृतीयामानुषीकन्यानोद्वाह्याम्रियतेहिसा विधवावाभवेत्तस्मात्तृतीयेर्कंसमुद्वहेत् अथार्कविवाहः रविशन्योर्वारेहस्तर्क्षेवान्यत्र शुभदिनेवापुष्पफलयुतमर्कंगत्वाअर्ककन्यादातारमाचार्यंकृत्वारक्तगंधादिभूषितोदेशकालौस्मृत्वाममतृतीयमानुषीविवाहजन्यदोषपरिहारार्थंतृतीयमर्कविवाहंकरिष्ये आचार्यंवृत्वानांदीश्राद्धांतंकुर्यात् दातामधुपर्कयज्ञोपवीतवस्त्रगंधमाल्यादिभिर्वरंपूजयेत् अर्कस्यपुरतःस्थित्वात्रिलोकवासिन्सप्ताश्वच्छाययासहितोरवे तृतीयोद्वाहजंदोषंनिवारयसुखंकुर्विति प्रार्थ्य छायासुतंरविमर्कंध्या

तल्लिंगैरभिषिच्यवस्त्रादिभिराकृष्णेनेतिमंत्रेणसंपूज्यश्वेतवस्त्रेणसूत्रेणवावेष्ट्यगुडौदनंनिवेद्यतांबूलंदद्यात् ममप्रीतिकरायेयंम-
यासृष्टापुरातनी अर्कजाब्रह्मणासृष्टायास्मान्संप्रतिरक्षत्वित्यर्कंप्रदक्षिणीकृत्य नमस्तेमंगलेदेविनमःसवितुरात्मजे पाहिमांकृ-
पयादेविपत्नीत्वंमइहागता अर्कत्वंब्रह्मणासृष्टःसर्वप्राणिहितायच वृक्षाणामधिभूतस्त्वंदेवानांप्रीतिवर्द्धन तृतीयोद्वाहजंपा-
पंमृत्युंचाशुविनाशयेतिचप्रदक्षिणीकुर्यात् अंतःपटधारणादिकन्यादानपर्यंतंविधिंकृत्वाकन्यादातादित्यस्यप्रपौत्रींसवितुःपौ-
त्रीमर्कस्यपुत्रींकाश्यपगोत्रामर्ककन्याममुकगोत्रायवरायतुभ्यंसंप्रददे अर्ककन्यामिमांविप्रयथाशक्तिविभूषितां गोत्रायशर्म-
णेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय दक्षिणांदत्वागायत्र्यावेष्टितसूत्रेण बृहत्सामेतिमंत्रेणार्कवरयोः कंकणंबध्वार्कस्यचतुर्दिक्षुकुंभेषु
विष्णुनाममंत्रेणषोडशोपचारैःसंपूज्यार्कस्योत्तरेर्कपत्न्यान्वारब्धोवरअस्याःसम्यक्भार्यात्वसिध्यर्थंपाणिग्रहहोमंकरिष्ये
आघारदेवतेआज्येनेत्यंते बृहस्पतिं अग्निं अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिंचाज्यद्रव्येण शेषेणस्विष्टकृतमाघारांतंकृत्वासंगोभिरित्यां-
गिरसोबृहस्पतिस्त्रिष्टुप् आज्यहोमेविनियोगः संगोभिरांगिरसो० बृहस्पतयइदं० यस्मैत्वेतिवामदेवोग्निस्त्रिष्टुप् यस्मैत्वाका-
मकामायवयंसम्राडयजामहे तमस्मभ्यंकामंदत्वाथेदंत्वंघृतंपिबस्वाहा अग्नयइदं० ततोव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वाहोम-
शेषंसमाप्यमयाकृतमिदंकर्मस्थावरेष्वजरायुणा अर्कापत्यानिनोदेहितत्सर्वंक्षंतुमर्हसीतिप्रार्थ्यशांतिसूक्तपाठांतेगोयुग्म

माचार्यायदत्त्वास्वधृतवस्त्राणिगुरवेदत्त्वान्यानिधारयेत् दशात्रयोवाविप्राभोज्याः इत्यर्कविवाहः श्रीमन्नाथांघ्रिकमलंदीनानाथदयार्णवं स्मारंस्मारंश्वासपूरमान्हिकाचरणंब्रुवे प्रथमोक्तो बह्वृचानांप्रकारः सतुयाजुषैः ग्राह्योयत्रस्वसूत्रोक्तोविशेषस्स्यान्नबाधकः ब्राह्मेमुहूर्तेउत्थायश्रीविष्णुंस्मृत्वागजेंद्रमोक्षादि पठित्वेष्टदेवतादिस्मरेत् समुद्रवसनेदेविपर्वतस्तनमंडले विष्णुपत्निनमस्तुभ्यपादस्पर्शंक्षमस्वमे इतिभूमिंप्रार्थ्य गवादिमंगलानिपश्येत् अथमूत्रपुरीषोत्सर्गादिविधिः तृणाद्यंतर्हितभूमौशिरः प्रावृत्यस्यज्ञोपवीतंनिवीतंपृष्ठतः कर्णेवाकृत्वाघ्राणपिधानंकृत्वा दिवासंध्ययोरुदङ्मुखोरात्रौदक्षिणामुखोमौन्यनुपानत्कआसीनोमूत्रपुरीषंकुर्यात् यज्ञोपवीतस्यनिवीतत्वंविनेवकर्णेधारणमनाचारः मार्गजलदेवालयनदीतीरादौमलोत्सर्गोनिषिद्धः हस्तान्द्वादशसंत्यज्यमूत्रंकुर्याज्जलाशयात् अवकाशोषोडशवापुरीषेतुचतुर्गुणं मत्सकादिमेहनेस्पृश्यदर्शनेचसूर्यंगांवापश्येत् ततोगृहीतशिश्नउत्थायशौचंकुर्यात् मूत्रोत्सर्गेशुद्धमृदंसकृल्लिंगेत्रिवारंवामकरेद्विवारमुभयोः करयोर्दत्त्वातावद्वारंजलेनक्षालयेत् मूत्रात्तुद्विगुणंशुक्रेमैथुनेत्रिगुणंस्मृतं पुरीषेतुएकांलिंगेगुदेतिस्रस्तथावामकरेदश उभयोःकरयोःसप्तसप्तत्रिर्वापिपादयोः द्विगुणंब्रह्मचर्यस्याद्यतीनांचचतुर्गुणं एवंमृद्भिर्जलैःशौचंतदर्धंनिशिकीर्तितं तदर्धमातुरेशूद्रस्त्रीबालानांतदर्धतः उक्तसंख्ययागंधलेपक्षयाभावेयावत्तात्क्षयस्तावच्छौचं मृदार्द्रामलकमात्रा जलालाभेनशौचंविलंबेसचैलंस्नानं यथोक्तशौचाकरणेतु गायत्र्यष्टशतं

जप्त्वा प्राणायामत्रयंतथा मूत्रे चत्वारो गंडूषाः पुरीषे द्वादशाष्टौ वा भोजनांते षोडश कार्याः अथाचमनविधिः अप्रावृतशिरःकंठु
पविष्टः उपवीती प्राङ्मुख उदङ्मुखो वांगुष्ठमूलेन मुक्तांगुष्ठकनिष्ठहस्तेनानुष्णं फेनादिरहितं जलं हृदयंगतं त्रिःपिबेत् केशाद्यैरस्त्रि
भिः पीत्वैकेन दक्षकरं मृजेत् द्वाभ्यामोष्ठौ च संमृज्यैकेनोन्मार्जयेत्ततो जलमेकेन संमंत्र्यैकेन वामकरं मृजेत् एकेन दक्षिणं पादं वा
ममेकेनैव वहि संप्रोक्ष्यैकेन मूर्धानमूर्ध्वोष्ठं नासिकाद्वयं नेत्रयुग्मं कर्णयुग्मं दक्षिणोपक्रमं क्रमात् नाभिं हृदयमूर्धानौ दक्षवाम
भुजौ स्पृशेत् केचित्केशवाद्यैः स्त्रीभिः पीत्वा द्वाभ्यां प्रक्षालयेत्करौ गंडौष्ठौ मार्जयेद्द्विर्द्विरेकैकं पाणिपादयोः यद्वा ओष्ठं मार्जन्मृजे
द्द्विर्द्विरेकैकं पाणिपादयोः शेषं प्राग्वदित्याहुः तत्रोर्ध्वोष्ठस्यांगुल्यग्रैः स्पर्शः अंगुष्ठतर्जनीभ्यां नासिकयोः अंगुष्ठानामिकाभ्यां नेत्र
योः अंगुष्ठकनिष्ठिकाभ्यां कर्णयोर्नाभेश्च तलेन हृदयस्य पाणिना मूर्ध्नः अंगुल्यग्रैर्भुजयोः एतावदाचमनविधावशक्तस्त्रिः पीत्वा
करं प्रक्षाल्य दक्षिणकर्णं स्पृशेत् कांस्यायःसीसत्रपुपित्तलपात्रैर्नाचामेत् श्रौताचमनं तु देव्यास्त्रयः पादा आपोहिष्ठेति नव पादाः
सप्तव्याहृतयो देवीपादत्रयं द्वेधा विभक्तं देवीशिरश्चेति चतुर्विंशतिस्थानानि अथाचमननिमित्तानि कर्म कुर्वन्नधोवायुनिःसरणेश्रु
पाते क्रोधे मार्जारस्पर्शे क्षुते वस्त्रपरिधाने रजकाद्यंत्यजदर्शने चाचामेत् स्नात्वा पीत्वा भुक्त्वा सुप्त्वा चाचामेत् विण्मूत्ररेतःशौचांत
आचामेत् सर्वत्राचमनासंभवे दक्षिणकर्णस्पर्शः दंतलग्नान्नं मृदूपायेन निर्हरेत् रक्तनिर्गमे दोषोक्तेः दंतलग्नं च दंतवत्तस्यान्न

स्यकालांतरेनिर्गमेआचमनं वामहस्तस्थितेदर्भेदक्षिणेननचाचमेत् करद्वयस्थितेदर्भआचामेत्सोमपोभवेत् नचोच्छिष्टंपवित्रंतद्युक्तेपित्र्येचसंत्यजेत् विण्मूत्रोत्सर्गेचत्यजेत् अथदंतधावनं कंटकीक्षीरवृक्षापामार्गादिकाष्ठैः कार्यंकाष्ठालाभेश्राद्धोपवासादिनिषिद्धदिनेनृपर्णादिनाप्रदेशिनीवर्ज्यांगुल्यावाद्वादशगंडूषैर्वादंतान्शोधयेत् अथसंक्षेपतः स्नानविधिः नद्यादौगत्वाशिखांबध्वाजानूर्ध्वजलेतिष्ठन्नन्यथातूपविश्याचम्यसमस्तकायिकवाचिकमानसिकदोषनिरसनपूर्वकंसर्वकर्मसुशुद्धिसिद्ध्यर्थंप्रातःस्नानंकरिष्यइतिसंकल्प्यजलंनत्वाप्राङ्मुखः प्रवाहाभिमुखोवाद्भिरवगाह्यांगानिनिमृज्यस्नात्वाद्विराचम्यापोहिष्ठेतिमार्जनंकृत्वाइमंमेगंगइतित्रिर्जलमालोड्याघमर्षणोभिराबृतेनऋतंचेतिसूक्तेनकात्यायनेद्रुपदेतिवाजलेनिमग्नतयाकृत्वापुनराचम्यजलेतर्पणंकुर्यान्नवातदिस्थं उपवीती ब्रह्मादयोयेदेवास्तांदेवांस्तर्पयामि भूर्देवांस्तर्प॰ भुवर्देवांस्तर्प॰ स्वर्देवांस्तर्प॰ भूर्भुवःस्वर्देवांस्तर्पयामि निवीती कृष्णद्वैपायनादयोयेऋषयः तान्ऋषींस्तर्पयामि भूऋषींस्तर्पयामि भुवऋषींस्तर्पयामि स्वऋषींस्तर्पयामि भूर्भुवःस्वऋषींस्तर्पयामि प्राचीनावीती सोमःपितृमान्यमोंगिरस्वानग्निष्वात्ताःकव्यवाहनादयोयेपितरः तान्पितॄंस्तर्पयामि भूःपितॄंस्तर्पयामि भुवःपितॄंस्तर्पयामि स्वःपितॄंस्त॰ भूर्भुवःस्वःपितॄंस्त॰ एकनद्यांस्नानेअन्यानदींनस्मरेत् अत्रतैत्तिरीयादिभिस्तर्पणेऋष्यादीनांनामांतराण्युक्तानितानिसंक्षेपविधौतस्यतर्पणस्यकृताकृतत्वान्नोक्तानि अथगृहेउष्णोदके॰

नस्नानंनतुशीतोदकेन तद्विधिस्थपात्रेशीतोदकंप्रक्षिप्यतदुपरिउष्णोदकेनापूर्य शंनो देवी॰ आपःपुनंतु॰ द्रुपदादिवे॰ ऋतंच॰ आपो
हिष्ठेतिपंचभिर्ऋग्भिरभिमंत्र्येमंमइत्यादिनातीर्थानिस्मरन्स्नायात् गृहस्थानेसंकल्पआचमनंअघमर्षणंतर्पणंचन अंतेआचमनं
मार्जनंच कार्यं एवंस्नात्वावस्त्रेणपाणिनावाजलापनयनमकृत्वाशुष्कंशुद्धंकार्पासवस्त्रंपरिधायस्नानार्द्रवस्त्रंमूर्ध्नतउत्तारयेत् विक
च्छोनुत्तरीयश्चनग्नश्चावस्त्रएवच श्रौतस्मार्तंनैवकुर्यात् द्विगुणवस्त्रोदग्धवस्त्रःस्यूतग्रथितवस्त्रः काषायवस्त्रादयोदिगंबरश्च
नग्नाः निष्पीडितवस्त्रंनस्कंधेक्षिपेत् चतुर्गुणीकृत्यवस्त्रंगृहे १ धोदशांनद्यामूर्ध्वदशांस्थलेनिष्पीडयेत् नतुत्रिगुणं उत्तरीयंजीव
सित्कृकजीवज्ज्येष्ठभ्रातृकेनधार्यं प्रावारवस्त्रंतुसर्वैर्धार्यं इतिमातर्नित्यस्नानं चांडालसूतकिसूतिकोदक्याचितिकाष्ठशवचांडा
लछायादिस्पर्शेस्नानं चांडालादिस्पर्शिनमारभ्यतत्स्पृष्टस्पृष्टेषुतृतीयपर्यंतंसचेलंस्नानं चतुर्थस्याचमनमात्रंतदूर्ध्वंप्रोक्षणं
द्वितीयाददंडतृणाद्यंतरितस्पर्शेत्वाचमनमेव वस्त्रांतरितःसाक्षात्स्पर्शएवेतितत्रचतुर्थस्यैवाचमनं नित्यस्नानमकृत्वाभुक्त्वाउ
पवासः ग्रहणसंक्रांत्यादिनैमित्तिकस्नानमकृत्वाभोजनेपानेअष्टसहस्रजपः शूद्रादिस्पर्शनिमित्तेउपवासः श्वकाकचांडाला
दिस्पर्शेस्नानमकृत्वाभुक्तौपानेचत्रिरात्रं रजकादिस्पर्शेतदर्धं नैमित्तिकस्नानंरात्रावपि मृतेजन्मनिसंक्रांतौश्राद्धेजन्मादि
नेतथा अस्पृश्यस्पर्शनेचैवनस्नायादुष्णवारिणा इतिनैमित्तिकस्नानं नैमित्तिकेजलतर्पणादिविधिर्नदर्शव्यतीपातरथसप्त

७७

ध्यादौस्नानं कार्तिकमाघस्नानादिकं च काम्यं इतिजलावगाहादिरूपवारुणस्नानानि अथगौणस्नानानि आपोहिष्ठादिभिर्मंत्रैः
प्रोक्षणंमंत्रस्नानं गायत्र्यादशकृत्वोजलमभिमंत्र्यतेनसर्वांगप्रोक्षणंगायत्रं भस्मनास्नानमाग्नेयं आर्द्रवस्त्रेणांगमार्जनंका
पिलं विष्णुपादोदकविप्रपादोदकप्रोक्षणाविष्णुध्यानादिभिश्चस्नानांतराणिगौणस्नानैर्जपसंध्यादौशुद्धिर्नतुश्राद्धदेवार्चना
दौ ब्रह्मयज्ञेविकल्पः अथतिलकविधिः प्रातःपुंड्रंमृदाकुर्याद्धुत्वांचेवतुभस्मना मृदश्चगोपीचंदनतुलसीमूलसिंधुतीरजाह्न
वीतीरवल्मीकादिस्थाः ललाटोदरहृदयकंठदक्षिणपार्श्वबाहुकर्णदेशेवामपार्श्वबाहुकर्णदेशेपृष्ठककुदिचेतिद्वादशस्थानेषु
शकृत्केशवादिनामभिः कृष्णपक्षेसंकर्षणादिनामभिः शिरसिवासुदेवेतिमृदातिलकोविधेयः अथभस्मत्रिपुंड्रः श्राद्धेयज्ञेजपे
होमेवैश्वदेवेसुरार्चने भस्मत्रिपुंड्रैः पूतात्मामृत्युंजयतिमानवः भस्मगृहीत्वाअग्निरितिभस्मजलमितिभस्मस्थलमितिभस्मव्यो
मेतिभस्म सर्वंहवाइदंभस्म मनएतानिचक्षूंषिभस्मानीतिमंत्रेणाभिमंत्र्यजलमिश्रितेनमध्यमांगुलित्रयगृहीतेनललाटहृद
यनाभिगलांसबाहुसंधिपृष्ठशिरःस्थानेषुशिवमंत्रेणनारायणाष्टाक्षरेणवागायत्र्यावाप्रणवेनवात्रिपुंड्रान्कुर्यात् अथसंध्याका
लः उत्तमातारकोपेतामध्यमालुप्ततारका अधमासूर्यसहिताप्रातःसंध्यात्रिधामता उत्तमासूर्यसहितामध्यमालुप्तभास्करा अधमा
तारकोपेतासायंसंध्यात्रिधामता अध्यर्धयामादासायंसंध्यामाध्यान्हिकीष्यते सर्वेषांसंध्यात्रयंनद्यादौबहिरेवप्रशस्तं साग्निक

स्यतु प्रादुष्करणाद्यनुरोधेनसायंप्रातःसंध्येगृहेकर्त्तव्ये अथसंक्षेपतःसंध्याप्रयोगोबह्वृचानां दर्भद्वयकृतेपवित्रेग्रंथियुते ग्रंथिरहितेवाहस्तयोर्धृत्वाद्विराचम्यप्राणायामंकुर्यात् प्रणवस्यपरब्रह्मऋषिः परमात्मादेवतादैवीगायत्रीच्छंदः सप्तानांव्याहृतीनांविश्वामित्रजमदग्निभरद्वाजगोतमात्रिवसिष्ठकश्यपाऋषयः अग्निवाय्वादित्यबृहस्पतिवरुणेंद्रविश्वेदेवादेवताः गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यश्छंदांसि गायत्र्याविश्वामित्रऋषिःसवितादेवतागायत्रीच्छंदः गायत्रीशिरसः प्रजापतिर्ऋषिः ब्रह्माग्निवाय्वादित्यादेवताः यजुश्छंदः प्राणायामेविनियोगः सर्वांगुलीभिस्तर्जनीमध्यमाभिन्नाभिर्वानासांधृत्वादक्षिणेनवायुमाकृष्यनिरोधयेत् ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ सत्यं ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं० ॐ आपोज्योतीरसोऽमृतंब्रह्म भूर्भुवः स्वरोम् इतिसप्रणवसप्तव्याहृतिगायत्री गायत्रीशिरस्त्रिः पठित्वावामनासयावायुंविसृजेदितिप्राणायामः सर्वशाखासाधारणः ममोपात्तदुरितक्षयद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंप्रातःसंध्यामुपासिष्ये आपोहिष्ठेतितृचस्यांबरीषः सिंधुद्वीपृआपोगायत्रीमार्जनेविनि० आपोहिष्ठेतिनवभिः पादैःसप्रणवैः कुशोदकेनमूर्ध्निनवकृत्वोमार्जयेत् यस्यक्षयायेसधौमार्जयेत् नद्यादितीर्थस्थंताम्रमृन्मयादिभूमिष्ठपात्रस्थंवावामकरस्थंवाजलंदर्भादिनादायमार्जनंसर्वत्रनतुधाराच्युतजलेन अथमंत्राचमनं सूर्यश्चेतिमंत्रस्ययाज्ञवल्क्यउपनिषदऋषिःसूर्यमामन्युमन्युपतयोरात्रिश्चदेवताः प्रकृतिश्छंदः

आचमनेविनियोगः सूर्यश्चमामन्युश्चमन्युपतयश्चमन्युकृतेभ्यः पापेभ्योरक्षंतां यद्रात्र्यापापमकार्षं मनसावाचाहस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेणशिश्ना रात्रिस्तदवलुंपतु यत्किंचदुरितंमयि इदमहंमाममृतयोनौसूर्येज्योतिषिजुहोमिस्वाहेतिजलंपिबेत् आचम्य आपोहिष्ठेतिनववर्चस्यांबरीषःसिंधुद्वीपआपोगायत्री अंत्येद्वेअनुष्टुभौमार्जनेविनियोगः प्रणवेनव्याहृतिभिर्गायत्र्याप्रणवांतया आपोहिष्ठेतिसूक्तेनमार्जनंचचतुर्थर्क ऋगंतेअर्धर्चांतेवापादांतेवापिमार्जयेत् गायत्रीशिरसाचांतेमार्जयित्वाघमर्षणं ऋतंचेतितृचस्यमाधुच्छंदसोघमर्षणोभाववृत्तमनुष्टुप् अघमर्षणेविनि॰ दक्षिणहस्तेजलंकृत्वा ऋतंचेतिऋक्त्रयंद्रुपदेति ऋचंवाजप्त्वा दक्षिणनासयापापपुरुषंनिरस्यतज्जलंनावलोक्यवामभागेक्षितौक्षिपेत् आचम्यगायत्र्याविश्वामित्रःसवितागायत्रीश्रीसूर्यायार्घ्यदानेवि॰ प्रणवव्याहृतिपूर्वयागायत्र्यातिष्ठन्सूर्योन्मुखः जलांजलित्रिःक्षिपेत् कालातिक्रमेप्रायश्चित्तार्थंचतुर्थं असावादित्योब्रह्मेति प्रदक्षिणंभ्रमन् जलंसिंचेत् अर्घ्यांजलौतर्जन्यंगुष्ठयोगोनकार्यः इदमर्घ्यदानंप्रधानमित्येके अंगमितिपरे अथगायत्रीजपः प्राणायामत्रयंकृत्वा गायत्र्याविश्वामित्रःसवितागायत्रीजपेवि॰ तत्सवितुर्हृदया॰ वरेण्यंशिरसेस्वाहा भर्गोदेवस्यशिखायैवषट् धीमहिकवचायहुं धियोयोनोनेत्रत्रयायवौषट् प्रचोदयात्अस्त्रायफट् इतिषडंगन्यासःकार्यः नवाकार्यः न्यासविधेरवैदिकत्वादितिगृह्यपरिशिष्टेस्पष्टं एतेनाक्षरन्यासपदन्यासपादन्यासादीनांमुद्रादिविधेःशापविमोचनादिवि

धेश्चतांभिकत्वेनावैदिकत्वादनावश्यकत्वंवेदितव्यं मंत्रदेवतांध्यायेत् केचिद्गायत्र्यादिध्यानं वदंति आगच्छवरदेदेविजपेमेसन्निधौ
भव गायंतंत्रायसेयस्माद्गायत्रीत्वंततःस्मृतेत्यावाह्य योदेवःसवितास्माकंधियोधर्मादिगोचरे प्रेरयेत्तस्यतद्भर्गस्तद्वरेण्यमुपास्महे
इतिमंत्रार्थंचिंतयन् मौनीप्रातःसूर्याभिमुखस्तिष्ठन्नामंडलदर्शनात्सप्रणवव्याहृतिकायाःगायत्र्याअष्टशतमष्टाविंशतिंदशकंवा
जपेत् सायंवायव्याभिमुखः आनक्षत्रदर्शनादितिविशेषः अनध्यायेष्टाविंशतिं प्रदोषेदशैवजपेदितिकारिकायांरुद्राक्षविद्रुमादि
मालाभिरंगुलीपर्वभिर्वाजपः अष्टशतंन्तुः पंचाशत् सप्तविंशतिर्वामालामणयःउत्तरन्यासंकृत्वोपस्थानं जातवेदसे॰ तच्छंयो॰
नमोब्रह्मणइतिमंत्रैः सायंप्रातश्चोपतिष्ठेदितिपरिशिष्टमतं स्मृत्यंतरे मित्रस्यचर्षणीत्यादिमित्रदेवताकैःप्रातः इमंमेवरुणेत्यादि
भिर्वरुणपदोपेतैःसायंसूर्योपस्थानमुक्तं प्राच्यैदिशेइंद्रायनमः आग्नेय्यैदिशेअग्नयेनमः इत्यादिनादशदिग्वंदनांतेसंध्यायैन
मःगायत्र्यैनमःसावित्र्यै॰ सरस्वत्यै॰ सर्वाभ्योदेवताभ्योन॰ इतिनत्वा उत्तमेशिखरेजातेभूम्यांपर्वतमूर्द्धनि ब्राह्मणैरभ्यनुज्ञाताग
च्छदेवियथासुखमितिविसृज्य भद्रंनोअपिवातयमनः इतित्रिरुक्त्वाप्रदक्षिणंभ्रमन्नासत्यलोकात्पातालादालोकालोकपर्वता
त् येसंतिब्राह्मणादेवास्तेभ्योनित्यंनमोनमः इतिभूम्युपसंग्रहंनमस्कृत्यद्विराचामेदिति अथतैत्तिरीयाणां संकल्पांतंपूर्वव ७१
त् गायत्रींध्यात्वा आयातुवरदादेवीअक्षरंब्रह्मसंमितं गायत्रीछंदसांमातेदंब्रह्मजुषस्वमे सर्ववर्णेमहादेविसंध्याविद्येस

रस्वति अजरेअमरेदेवि सर्वदेविनमोस्तु ते ओजोसि सहोसि बलमसि भ्राजोसि देवानांधामनामासि विश्वमसिविश्वायुः सर्वमसि
सर्वायुरभिभूरोम् गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाहया० छंदऋषीनावाह० श्रिय० न्हियमावाहयामि इत्या
वाह्यमार्जनंपूर्ववत् आपोवाइद१ सर्वंविश्वाभूतान्यापः प्राणावा आपः पशव आपोन्नमापोमृतमापः सम्राडापोविराडापःस्व
राडापश्छंदा१स्यापोज्योती१ष्यापोयजू१ष्यापःसत्यमापः सर्वादेवता आपोभूर्भुवःसुवरापओं इतिजलमभिमंत्र्यसूर्यश्चेतिपू
र्ववन्मंत्रांतमनं दधिक्राव्णोअकारिषमितिऋचमुक्त्वाआपोहिष्ठेतितिसृभिः हिरण्यवर्णाइतिपवमानःसुवर्जनइत्यनुवाकेनच चतसृभिः
ऋग्गंतेमार्जनांतेऽघमर्षणंकृत्वाकृत्वा वाऽर्घ्यदानादि गायत्रीजपांतमावाहनंमंत्रवर्ज्यंपूर्ववत् न्यासविधेरवैदिकत्वमुक्तमेव जपांतेउ
पस्थानं मित्रस्यचर्षणी० मित्रोजनान्० प्रसमित्र० यच्चिद्धिते० यत्किंचेदं० कितवासोयत् इतिषड्भिरुपस्थाय प्राच्यैदिशेयाश्च
देवताएतस्यांप्रतिवसंत्येताभ्यश्चनमोनमइत्यादिना अधरांताः षण्नत्वा अवांतरायैदिशेयाश्चदेवताइतिचनत्वानमोगंगायमु
नयोर्मध्यइत्यादिनामुनिदेवान्नत्वास१ऋवंतुदिशइतिमंत्रंपठित्वागोत्राद्युच्चार्यपूर्ववद्भूम्युपसंग्रहं नत्वापूर्ववत्संध्यांविसृजे
दिति अथकात्यायनानांसंध्याप्रयोगः आचम्यभूःपुनातुभुवःपुनातुस्वःपुनातु भूर्भुवःस्वःपुनात्वित्यादिनापानंकृत्वा अपवित्रःपवि
त्रोवेतिविष्णुंस्मृत्वा आसनादिविधिंकृत्वाद्विराचम्यप्राणानायम्यपूर्ववत्संकल्प्यगायत्रींत्र्यक्षरांबालांसाक्षसूत्रकमंडलुंरक्तवस्त्रां

चतुर्वक्त्रां हंसवाहनसंस्थितां ब्रह्माणीं ब्रह्मदैवत्यां ब्रह्मलोकनिवासिनीं आवाहयाम्यहं देवीमायांतीं सूर्यमंडलात् आगच्छ वरदे
देवि त्र्यक्षरे ब्रह्मवादिनी गायत्रीं छंदसां मातर्ब्रह्मयोने नमोस्तु ते इत्यावाह्य पूर्ववदापोहिष्ठेति तृचेन मार्जयेत् सूर्यश्चेति मंत्रस्य ना
रायणऋषिः सूर्यो देवता अनुष्टुप् छंदः आचमने० सूर्यश्चेति० जलमाश्याचम्य आपोहिष्ठेति नवऋक् मार्जनं कुर्यादिति केचि
दाहुः बहवस्तु संकल्पाद्यंते सूर्येति मंत्राचमनं कृत्वापोहिष्ठेतिति सृभिः प्रतिपाद मार्जनांते ऽघमर्षणं कार्यं न तु मार्जनद्वयमित्या
हुः सुमित्र्यादुर्मित्र्याइति द्वयोः प्रजापतिर्ऋषिः आपो देवता यजुश्छंदः आदानप्रक्षेपणे विनि० सुमित्र्यान आप ओषधयः संतु इति
जलमादाय दुर्मित्र्यास्तस्मै संतु योस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इति वामप्सु विक्षिपेत् ततऋतं चेति तृचेन द्रुपदेति त्रिरुक्तऋचाघमर्ष
णं पूर्ववत् सायंप्रातश्च त्रिरर्घ्यदानं पुष्पयुतजलेन पूर्ववत् मध्यान्हे सकृज्ञायत्र्या परितउक्षणं अथोपस्थानं उद्वयमुदुत्यमिति द्वयोः
प्रस्कण्वः सूर्योनुष्टुप् गायत्र्यौ चित्रं देवानामांगिरसः कुत्सः सूर्यस्त्रिष्टुप् तच्चक्षुर्दध्यङाथर्वणः सूर्यः पुरउष्णिक् उपस्थाने वि०
उद्वयंतमसस्परि० उदुत्यंजा० चित्रंदेवाना० तच्चक्षुर्देवहितमित्यूर्ध्वबाहुः सूर्यमुदीक्षमाणो यथाशाखं पठेत् प्राणायामादिविधा
य न्यासमुद्रातर्पणादिविधिः कृताकृतः तेजोसीति परमेष्ठी प्रजापती राज्यं यजुः आवाहने विनि० तेजोसि शुक्रमस्यमृतमसि धा
मनामासि प्रियं देवानामनाधृष्टं देवयजनमसि परोरजस इति विमलः परमात्मानुष्टुप् गायत्र्युपस्था० गायत्र्यस्येकपदी द्विपदी

त्रिपदीचतुष्पद्यपदसिनहिपद्यसेनमस्तेतुरीयायदर्शनायपदायपरोरजसेसावदोम् ततोगायत्रीजपांतंपूर्ववत् ततःशक्तेनविष्ण्वादित्यनुवाकेनपुरुषसूक्तेनवाशिवसंकल्पेनवामंडलब्राह्मणेनवोपस्थानंकार्यं अत्रऋक्शाखोक्तवत्दिग्बंधनंकेचित्कुर्वंति ततउत्तमेशिखरे॰देवागातुविदोगातुमितिमंत्राभ्यांविसर्जनं भूम्युपसंग्रहनमस्कारादिपूर्ववत् इतिकात्यायनसंध्या संध्यामुपासतेयेतेनिष्पापाब्रह्मलोकगाः अन्यकर्मफलंनास्तिसंध्याहीनोशुचिस्ततः जीवमानोभवेच्छूद्रोमृतःश्वाजायतेध्रुवं संध्यात्रयेकालातिक्रमेप्रायश्चित्तार्थमेकमर्घ्यमधिकंदत्वा रात्रौप्रहरपर्यंतंदिनोक्तकर्माणिकुर्यात् ब्रह्मयज्ञंसौरंचवर्जयेत् सर्वथासंध्यालोपेप्रतिसंध्यमेकोपवासोयुतमथवानरसहस्रंवागायत्रीजपः अशक्तोप्रतिसंध्यालोपेशतगायत्रीजपः द्व्यहंत्र्यहंलोपेतदावृत्तिः ततःपरंकृच्छ्रादिकल्प्यं अथौपासनहोमः स्वयंहोमोमुख्यः अशक्तोपत्नीपुत्रः कुमारीभ्राताशिष्योभागिनेयोजामाताऋत्विग्वापुत्रादिदंपत्योःसन्निधानेएकतरसन्निधानेवाजुहुयात् सागंयजमानःपत्नीवाकुर्यात् तस्याअसन्निधौतदाज्ञयाऋत्विगादिरपि पत्न्याऋतुमत्त्वोन्मादादिदोषेतुतदाज्ञांविनापिऋत्विगादिस्त्यागंकुर्यात् स्वयंहोमेफलंयत्स्यादन्यैर्होमेतदर्धकं पर्वणितुस्वयमेवजुहुयात् तत्रप्रातःसूर्योदयात्प्राक्सायंसूर्यास्तात्प्राक्अग्नीनांगृह्याग्नेर्वाप्रादुष्करणंकृत्वासूर्योदयास्तोत्तरंहोमःकार्यः प्रादुष्करणकालातिक्रमे ॐभूर्भुवःस्वःस्वाहेतिमंत्रेणस्रुवाज्याहुतिरूपंसर्वप्रायश्चित्तमाज्यसंस्कारपूर्वकंकृत्वाहोमः सूर्योदयोत्तरंदशघटिका

पर्यंतंप्रातर्होमकालोमुख्यः ततआसायंगौणः सायंनवनाडिकापर्यंतंमुख्यः ततआप्रातर्गौणः मुख्यकालातिक्रमेकालातिक्रमनिमि
त्तप्रायश्चित्तपूर्वकममुकहोमंकरिष्ये इतिसंकल्प्याज्यंसंस्कृत्यस्रुचिचतुर्गृहीतंगृहीत्वासायंकालेदोषावस्तर्नमः स्वाहेतिहुत्वाप्रातस्तु
प्रातर्वस्तर्नमः स्वाहेतिहुत्वाहोम्यसंस्कृत्यनित्यहोमः श्रौतहोमंकृत्वास्मार्तहोमः केचित्स्मार्तहोमंपूर्वमाहुः आधानेपुनराधानेसा
यमुपक्रमोहोमः सायंप्रातर्होमयोर्द्रव्यैक्यंकर्त्रैक्यंच प्रातर्यजमानः कर्त्ताचेत्कर्तृभेदोनदोषाय अथाश्वलायनस्मार्त्तहोमः आ
चम्यप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्यश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंसायमौपासनहोमंप्रातरौपासनहोमंवाअमुकद्रव्येणकरिष्ये चत्वारि
शृंगेतिध्यात्वा सोदकहस्तेनत्रिःपरिसमूह्यपरिस्तीर्यत्रिः पर्युक्ष्यहोमद्रव्यंसमिद्युतमुत्तरस्थितंदर्भेणावज्वाल्यप्रोक्ष्यत्रिःपर्य-
ग्निकृत्वाग्नेःपश्चिमतोदर्भेषुनिधायविश्वानन इत्यभ्यर्च्यप्रजापतिंमनसाध्यायन् समिधमग्नौप्रक्षिप्यतथैवत्यक्त्वासमिधिदीप्ता
यांशततंडुलैरग्नयेस्वाहेतिसायंप्रथमाहुतिः सूर्यायस्वाहेतिप्रातःप्रथमाहुतिःशताधिकतंडुलैः प्रजापतयइतिमनसोच्चार्यहो
मत्यागाभ्यांद्वितीयाहुतिरुभयकाले परिस्तरणंविसृज्यपरिसमुह्यपर्युक्षणंकृत्वोपस्थानं अग्नआयूंषीतितिसृणांशतंवैखा
नसाअग्निःपवमानोगायत्री अग्न्युपस्थानेविनियोगः अग्नेत्वन्नइतिचतसृणांगौपायनालौपायनावा बंधुःसुबंधुःश्रुतबंधुर्वि
प्रबंधुश्चाग्निर्द्विपदाविराट् अग्न्युपस्थानेवि० प्रजापतेहिरण्यगर्भःप्रजापतिस्त्रिष्टुप् प्रजापत्युपस्थानेविनियोगः तंतुंतन्वन्दे

८१

वाअग्निर्जगती यद्वो देवा प्रजापतिर्जगती उपस्थाने विनियोगः हिरण्यगर्भो हिरण्यगर्भः प्रजापतिस्त्रिष्टुप् प्रजापत्युप० इति वायव्ये दे
शेति छन्नुपस्थाय उपविश्य मानस्तोक इत्यादिना विभूतिधारणं क्वचिदुक्तं विष्णुं स्मृत्वा अनेन होमकर्मणा परमेश्वरः प्रीयतामित्य
र्पयेत् प्रातस्तु सूर्यो नो दिवः सूर्यश्चक्षुः सूर्यो गायत्री सूर्योप० उदुत्यं काण्वः प्रस्कण्वः सूर्यो गायत्री सूर्योप० चित्रं देवानामांगिर
सः कुत्सः सूर्यस्त्रिष्टुप् सूर्योप० नमो मित्रस्य सूर्योऽभितपाः सूर्यो जगती सूर्योप० इति चतुर्भिः पूर्वोक्तैस्त्रिभिः प्राजापत्यैश्चोपस्था
नं केचित्प्रातस्तं तुत न्त्वन्निति न पठंति पत्नीकुमारीकर्तृकहोमे ध्यानोपस्थानादौ मंत्रावर्ज्याः अथ हिरण्यकेशीयानां पूर्वोक्तसंक-
ल्पाद्यंते यथाहृतहृसव इति परिसमूह्य परिस्तीर्य अदितेनुमन्यस्वेति दक्षिणतः प्राचीनं पर्युक्षेत् अनुमतेनुमन्यस्वेति पश्चा
दुदीचीनं सरस्वतेनुमन्यस्वेति उत्तरतः प्राचीनं देवसवितः प्रसुवेति सर्वतः तूष्णीं समिधमादाय होमादि प्राग्वत् अदितेन्वमंस्थाः अनुमतेन्व०
सरस्वतेन्व० देवसवितः प्रासावीरिति पूर्ववत्परिषेचनं उदुत्यं चित्रं देवानामिति प्रातरुपस्थानं अग्निर्मूर्धा दिव इति त्वामग्ने पुष्क
रादधीति द्वाभ्यां सायमुपस्थानं आपस्तंबानां सायमग्नये स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति द्वे आहुती प्रातस्तु सूर्याय स्वाहाग्नये स्वि
ष्टकृते स्वाहेति विशेषः शेषं हिरण्यकेशीयवत् अथ कात्यायनानां सायमस्तमिते होमः प्रातः सूर्येऽनुदिते होमः तत्र प्रातरुप
स्थानांतां संध्यां कृत्वा होमांते गायत्रीजपादि संध्यासमापनं तत्र पूर्ववत्संकल्पांते उपयमनात्कुशानादाय सव्ये कृत्वा दक्षि-

णकरेणतिस्रः समिधोग्नावाधायमाणिकोदकेनपर्युक्ष्याग्निमर्चयित्वाग्नयेस्वाहा प्रजापतयेस्वाहेतिसायंप्रातंडुलैर्वाहुत्वाप्रात
स्तथैवसूर्यायप्रजापतयेचरुंजुहुयात् समास्त्वेत्यनुवाकेनसायमुपस्थानंप्रातस्तुविभ्राडित्यनुवाकेन अत्रदधिहोमादौसंस्रव
प्राशनमाहुः होमलोपेष्टोत्तरसहस्रगायत्रीजपः मुख्यकालातिक्रमेनादिष्टहोमः अथहोमद्रव्याणि व्रीहिश्यामाकयवानां
तंडुलाः पयोदधिसर्पिर्यवव्रीहिगोधूमप्रियंगवः स्वरूपेणापिहोम्याः तिलास्तुस्वरूपेणैव तंडुलादयः शतसंख्याहस्तेन
होतव्याःदध्यादिद्रवद्रव्यंस्रुवेण सर्वत्रोत्तराहुतिः पूर्वतोभूयसी समिधश्चार्कपलाशखदिरापामार्गपिप्पलोदुंबरशमीदूर्वाद
र्भमयादशद्वादशांगुलाःसत्वचः वटप्लक्षबिल्वादिजाहि माद्रो होमाहुत्योः संसर्गेयत्रवेत्थेतिमंत्रेणाग्नयेसमिद्धोमः नित्यहोमेत्य
तिक्रांते आज्यंसंस्कृत्य चतुर्गृहीत्वामनोज्योतिर्जुषतामितिजुहुयात् द्वादशादिनपर्यंतंहोमलोपेइदमेवप्रायश्चित्तं ततःपरमग्नि
नाशः एवंहोमलोपप्रायश्चित्तंकृत्वातिक्रांतहोमार्थंद्रव्यंसंस्कृत्यसायंप्रातःक्रमेणद्वेद्वे आहुतीदिनगणनयाजुहुयात् अग्निसूर्य
प्रजापतीनुपतिष्ठेन्नवाजुहुयात् प्रायश्चित्तेनचारितार्थ्यात् सूतकादिनाहोमलोपेप्येवं हिरण्यकेशीयानामप्येवं आपस्तंबादी
नांत्रिरात्रात्परमग्निनाशोभवतीतिसूतकेपिस्वयंहोमःकार्यः समारोपोत्तरंसूतकपातेप्रत्यवरोहासंभवेनत्रिरात्रहोमलोपे
पुनराधानं अथसमस्यहोमः सायंप्रातर्होमौसमस्यकरिष्ये पूर्ववत्सायंकाले होमांतंकृत्वापर्युक्ष्यपुनर्द्रव्यंसंस्कृत्यसमिधं

प्रक्षिप्य सूर्यप्रजापत्याहुती दत्वा हविष्यांतमुपतिष्ठेत् हविष्यांतमिति पंचर्चस्य वामदेवः सूर्यो वैश्वानरो त्रिष्टुप् नित्यवत्प्रजापत्युपस्थानं अथ पक्षहोमः प्रतिपदि अद्य सायमारभ्य चतुर्दशीसायमवधिकान् पक्षहोमान् तंत्रेण करिष्ये सायं तंडुलान् पात्रद्वये वृद्धिक्षयानुसारेण चतुर्दशादिवारं गृहीत्वा होमकाले अग्नये स्वाहेति सर्वान् पूर्वपात्रस्थानेकदेव हुत्वा द्वितीयपात्रस्थान् प्रजापतये तथैव जुहुयात् एवं द्वितीयायां प्रातरद्यावधि पर्वप्रातरवधिकान् पक्षहोमान् तंत्रेण करिष्य इत्यादि सायंवत् विशेषस्तु प्रथमपात्रस्थान् सूर्याय स्वाहेति जुहुयात् द्वितीयपात्रस्थान् प्रजापतये हुत्वाभयत्र समिदेकोपस्थानादि सकृत् पक्षमध्ये आपन्नाशौचे तत्सायंकालाच्चतुर्दशीसायंपर्यंतान् शेषहोमान् सायंपक्षहोमवद्धुत्वा पर्वप्रातर्होमांतान् प्रातर्जुहुयात् सर्वथा पर्वसायंहोमः प्रतिपत्प्रातर्होमश्च पृथगेवइति पक्षहोमशेषहोमौ पक्षमध्ये आपन्निवृत्तावपकृष्टा होमाः पुनः कार्याः संततपक्षहोमत्रये अग्निनाशात्तृतीये पक्षे प्रतिदिनं होमः सर्वथापन्निवृत्त्यभावे यावज्जीवं पक्षहोमाः अथ समारोपाः अयं ते योनिरित्य० अग्निसमा० अनेन मंत्रेण होमोत्तरमरणीमश्वत्थसमिधं वा प्रताप्याग्निसमारोहं तत्र भावयेत् होमादिकाले अरणीं निर्मथ्य प्रत्यवरोहेति मंत्रेण स्थंडिलेग्निं प्रतिष्ठापयेत् समित्समारोपे श्रोत्रियागारादग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रत्यवरोहेति मंत्रेण तां समिधमग्नावादध्यात् सूत्रांतरे आजुह्वान उद्बुध्यस्वेति मंत्राभ्यां प्रत्यवरोहणं प्रत्यहं समारोपादि द्वादशदिनमेव पर्वणि सायंहोमकालपर्यंतं प्रत्य

वरोहणाभावेग्निनाशइतिकेचित् समारोपप्रत्यवरोहौयजमानकर्तृकावेव तेनसमारोपोत्तरंपर्वण्याशौचप्राप्तौप्रत्यवरोहासंभवा
दग्निनाशः एतच्चद्विदिनंहोमलोपेविहितपुनराधानानामापस्तंबादीनामेव आश्वलायनानांतुद्वादशरात्रमध्येपर्वणिप्रत्यवरोहाभावेपि
नाग्निनाशः किंतुद्वादशरात्रोत्तरंहोमलोपएवेत्यपरे आश्वलायनानांतुद्वादशदिनंहोमलोपएवाग्निनाशः राजकार्यादिसंकटेऋ
त्विक्द्वारापिसमारोपादिकेचिद्दक्षिणाद्यभावेनानन्यगतिकत्वे आशौचपातात्पूर्वंपर्वहोमसहितानपिहोमानपकृष्यकृत्वानकृ
त्वावासमारोपंकृत्वासूतकांतेप्रत्यवरोहः कार्योनात्रपर्वोल्लंघनदोषइत्याहुः समारोपोत्तरंदंपत्योः प्रवासेसीमानद्योरुल्लंघन
कालेउभाभ्यामन्यतरेणवासमिदाद्यन्वारंभः कार्यः अन्यथाग्निनाशः यजमानस्यैवप्रवासेकृत्स्नं अभयंवोअभयंमेस्त्वितिअ
ग्निमुपस्थायप्रवासंगच्छेत् ततआगत्यगृहामाबिभीतोपवः स्वस्त्यैवोस्मासुचप्रजायध्वंमावोगोपतीरिषदितिमंत्रेणस्व
गृहंनिरीक्ष्य गृहानहंसुमनसःप्रपद्येवीरघ्नोवीरवतःसुवीरान् इरांवहंतोघृतमुक्षमाणास्तेष्वहंसुमनाःसंविशानीतिगृहंप्र
विश्यशिवंशग्मंशंयोरितिपुनस्त्रिरनुवीक्ष्यनित्यहोमांते अभयंवोअभयंमेस्त्वित्यग्निमुपतिष्ठेत् ज्येष्ठपुत्रशिरःपाणिभ्यांपरिगृ
ह्य अंगादंगात्संभवसीतिमंत्रंजपित्वामूर्धानंत्रिर्जिघ्रेत् एवमितरपुत्राणां प्राप्तकन्यानांतूष्णींजिघ्रेत् प्रवासादागतंप्रतिज्ञातम
पिअभियंतंहिनेनवदेयुः प्रोषितेपत्यौपत्नीस्मार्तहोमौस्वयंकृत्वादर्शपूर्णमासस्थालीपाकपिंडपितृयज्ञान्विप्रेणकारयेत् अनु

८६

गतप्रायश्चित्तादि पत्न्यां रजस्वलायामपि ऋत्विक्कुर्यात् पुनःसंधानंतु पत्नौ प्रोषितेन भवेत् नैमित्तिकजातेष्टिगृहदाहेष्ट्योपिनप्र
वर्ति प्रायश्चित्तेष्टेः पूर्णाहुतिः अथोपासनाग्न्यनुगमने गृह्याग्नेरनुगमप्रायश्चित्तं करिष्ये इति संकल्प्य आयतनस्थं भस्म दूरीकृ
त्योपलेपादि कृत्वाग्निं प्रतिष्ठाप्याज्यं संस्कृत्य अयाश्चेति मंत्रेणैकामाज्याहुतिं सर्वप्रायश्चित्तं च हुत्वा दंपत्योरन्यतरेणापरहोम
कालपर्यंतमुपोषितेन स्थातव्यं एवं द्वादशरात्रपर्यंतं केचिदुपवासमयाश्चेति होमं वा कुर्यात् नद्वयमित्याहुः एतादृत्तिकारम
तं केचित्तु यद्यग्न्यनुगमने होमकालद्वयातिक्रमस्तदा नष्टाग्निसंधानं तत्र त्रिरात्रमग्निनाशे प्राणायामशत ततआविंशतिरात्र
मेकदिनोपवासः तत आमासद्वयं त्रिरात्रोपवासः तत ऊर्ध्वं संवत्सरपर्यंतं प्राजापत्यकृच्छ्रं ततः प्रतिवर्षं कृच्छ्रावृत्तिः एवं प्राय-
श्चित्तं कृत्वा आधानोक्तसंभारान्निधाय नष्टस्य गृह्याग्नेः प्रायश्चित्तं करिष्ये इति संकल्प्य अयाश्चेत्याज्येन स्रुवाहुति पत्न्युपवासादि पू
र्ववत् लाजाहोमादिकं वा एवं द्वादशरात्रपर्यंतमग्न्युत्पत्तिरित्याहुः द्वादशदिनोत्तरं विच्छेदप्रायश्चित्तं होमादि द्रव्यदानं च कृत्वा विवा
हहोमादिविधिना यथास्वस्वगृह्यं पुनःसंधानं अथान्वाहिताग्नेः प्राक् यागादनुगतौ अयाश्चेति पूर्ववदग्निमुत्साद्य पुनरन्वाधानं कृत्वा
भूर्भुवः स्वरित्युपस्थाय सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा स्थालीपाकं कुर्यात् अन्वाधानोत्तरं प्रयाणप्राप्तौ तुभ्यं ता अंगिरस्तम इत्याज्याहुतिमग्नये
हुत्वा सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वाग्निं समारोप्य गच्छेत् समारूढे समिन्नाशे पुनराधेयमिष्यते उपलेपादिकं कृत्वा नष्टाग्निप्रायश्चित्तं पुन

राधेयं संकल्प्य आधानोक्तसंभारान्निधायाग्निं प्रतिष्ठाप्य अयाश्चेति स्रुवाज्याहुतिं सर्वप्रायश्चित्तं च जुहुयादिति पुनराधेयं स्वाग्नि
भ्रमेणान्याग्नौ स्वयं यजने स्वाग्नावन्ययजने वा पथिकृत्स्थालीपाकं करिष्ये इति संकल्प्य चरुः कार्योथवा पथिकृत्स्थाने पूर्णाहुतिं हो
ष्यामीति संकल्प्य स्रुचि द्वादशवारं चतुर्वारं वाज्यं गृहीत्वा अग्नये पथिकृते स्वाहेति जुहुयात् विवाहोत्तरमाधानोत्तरं वा पौर्णमा-
स्यां स्थालीपाकारंभः प्रतिपदि यागोतिक्रांतश्चेदागामिपर्वपूर्वतिथिषु चतुर्थीनवमीचतुर्दशीद्वितीयापंचम्यष्टमीर्विहाय कार्यः
नान्नकालातिक्रमप्रायश्चित्तं अन्वाधानोत्तरं प्रतिपदीष्ट्यकरणे तृतीयादितिथिषु सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा पुनरन्वाधाय यागः द्वितीयप
र्वप्राप्तौ अतीतेष्टिः पथिकृच्चरुपूर्वकं पर्वणि कार्या तत्राप्यतिक्रमे द्वितीयप्रतिपदि लुप्तेष्टेः पादकृच्छ्रं कृत्वा प्राप्तकालयागः द्वितीय
यागस्यापि आगामितिथिषु लोपे तत्पर्वणि पादकृच्छ्रं पथिकृत्पूर्वकं द्वितीययागः तत्राप्यतिक्रमे तृतीयप्रतिपदि अर्धकृच्छ्रं याग
द्वयस्य कृत्वा प्राप्तयागः तृतीययागस्योक्ततिथावर्धकृच्छ्रं पथिकृत्पूर्वकं चतुर्थपर्वणि वाऽकरणे अग्निनाशात्पुनराधेयं अत्र पुन
राधेयस्वरूपं संभारनिधानपूर्वकमयाश्चेति स्रुवाज्याहुतिरित्यन्वारूढसमिन्नाशस्थले उक्तमेव पुनराधानं तु विवाहहोमादिरूपं पु
नराधेयाद्भिन्नं आयतनाद्बहिः शम्यापरासात्प्राक् वह्निपाते इदं त एकमित्यनुगतमायतने प्रक्षिप्य सर्वप्रायश्चित्तं जुहुयात् पर्वव्रतलोपेऽग्नये व्र
तपतये चरुः पूर्णाहुतिर्वा पर्वणि दंपत्योरन्यतराश्रुपातेऽग्नये व्रतभृते चरुः पूर्णाहुतिर्वा पवित्रनाशेऽग्नये पवित्रवते चरुः पूर्णाहुतिर्वा अन्वाधानेष्टिमध्ये दंद्व

हणे ऽत्राहगोरिति चंद्रायाज्यं हुत्वा नवोनवो इत्युपस्थायेध्माधानादि यागः सूर्योपरागे उद्वयमिति सूर्यायाज्यं हुत्वा चित्रं देवानामित्युप
स्थानं अन्वाधानोत्तरं स्वप्ने रेतोविसर्गे इमंमे वरुणतत्वायामीति वरुणाय द्वे आज्याहुती रविपूजा पुनर्मामैत्विति सौत्रमंत्रयोर्जपश्च कुर्या
रेतोविसर्गेग्निव्रतपतिश्चरुः अन्यदास्वप्ने रेतोविसर्गे सूर्यनमस्कारत्रयं इध्माधानोत्तरं हविर्दोषे दुष्टस्थाने आज्यं प्रतिनिधिं कृत्वा यागं
समाप्य दुष्टं जले त्यक्त्वान्वाधानादि कृतदेवताकः पुनर्यागः इध्माधानात्पूर्वं हविर्दोषे तद्देवताकं हविः पुनरुत्पाद्य यागः स्विष्टकृदूर्ध्वं ह
विर्दोषे आज्येन स्विष्टकृतं कुर्यात् अंगहविर्दोषे तदाज्यं पुनरुत्पादयेत् हविर्दोषास्तु मच्युतनखकेशैः कीटैरक्तास्थिविण्मूत्रश्लेष्म
दैर्बीभत्सितैश्श्वमार्जारनकुलकाकैर्मुखजलबिंदुघर्मनासिकामलाश्रुकर्णमलैः सूतिकारजस्वलाचांडालादिदृष्टिभिश्च संसर्गाः
देवताहविर्मंत्रादिविपर्यासे यद्वो देवा इति मरुद्भ्य आज्यहोमः कृत्स्नहविर्दाहे तद्धविरुत्पाद्य स एव यागो न तु पुनर्यागः पूर्वादिच
तुर्दिक्षु चरूत्सेके अग्नये यमाय वरुणाय सोमायेति क्रमेण हुत्वा सर्वत उत्सेके चतुर्भ्योपि हुत्वा कोणभूत्सेके व्याहृतीर्हुत्वा चरुमा
प्यायस्व संते पयांसीति मंत्राभ्यामाज्येनाप्यायेति अग्नौ मिंदाहुती च द्वे इति केचित् स्वगृह्याग्नेरन्यगृह्याग्निना संसर्गे उभौ यज
मानौ युगपत्समग्निं समारोप्याग्नौ प्रत्यवरोहणं कृत्वा ऽग्नये विविचये चरुं कुर्यातां शवाग्निना संसर्गे ऽग्नये शुचये चरुः पचनाग्निना
संसर्गे संवर्गायाग्नये चरुः सर्वत्र संसर्गे समारोपप्रत्यवरोहणोत्तरं चरुः स्वयमग्निप्रज्वलने उद्दीप्यस्व जातवेदो॰ मानोहिꣳसी

र्जातवेदोगामश्वंपुरुषंजगत् अविभ्रदग्नआवहिश्रियामापरिपालयेतिद्वाभ्यांहुत्वासमिधावग्नयेजुहुयात् सर्वत्रविध्यपराधेसांग-
तार्थंसर्वप्रायश्चित्तं गृहदाहेग्नयेक्षामावतेचरुः एवमन्यान्यपिप्रायश्चित्तानिबह्वृचब्राह्मणादिप्रोक्तानिज्ञेयानि यत्रतुप्रायश्चित्तवि
शेषोनोक्तस्तत्रसर्वप्रायश्चित्तंभूर्भुवःस्वरित्यनेनाज्याहुतेःसर्वप्रायश्चित्तसंज्ञा अथाग्न्युपघातनिमित्तानि श्वशूकरखरासर्पकाक
शृगालमर्कटशूद्रांत्यजपतितकुणपसूतिकारजस्वलाभिःपुरीषमूत्ररेतोश्रुपूयश्लेष्मशोणितास्थिमांसादिभिरन्यैर्वाजुगुप्सितैरा
रोपितानामरणिस्पर्शेग्नेःस्पर्शेवाग्निनाशः तत्रारणिगतेवन्हौनष्टेपुनराधेयमग्नेःस्पर्शेपुनराधानं यद्वापुनस्त्वादित्यारुद्रावसवःसमिं
धतांपुनर्ब्रह्माणोवसुनीथयज्ञैः घृतेनत्वंतन्वोवर्धयस्वसत्याःसंतुयजमानस्यकामाःस्वाहा आदित्यरुद्रवसुभ्यइदंनममेतिस
मिद्धोमः स्रुवेणाज्याहुतिर्वा अग्नौजलोपघातेपीदमेव स्वस्यजीविनोमृतशब्दश्रवणेग्नयेसुरभिमतेचरुः पूर्णाहुतिर्वा प्रधानाहु
तीनांस्विष्टकृतासंसर्गेसर्वप्रायश्चित्तंपिंडपितृयज्ञे ःतिप्रणीतनाशेतत्राहोमपक्षेसर्वप्रायश्चित्तं होमपक्षेपुनःप्रणयनमपि
आपस्तंबानांप्रायश्चित्तांतेप्रणयनमेवनित्यं पिंडपितृयज्ञलोपेवैश्वानरश्चरुः सप्तहोत्रारण्यमहाहविर्होतेत्यादिमंत्रैः पूर्णाहु
तिर्वा श्रवणाकर्मसर्पबल्याश्वयुज्याग्रयणप्रत्यवरोहणकर्मणामन्यतमलोपेप्राजापत्यकृच्छ्रं अकृताग्रयणस्यनवान्नभक्षणेग्न
येवैश्वानरायचरुः अष्टकालोपेउपवासःपूर्वेद्युःश्राद्धलोपेप्युपवासःउपवासप्रत्याम्नायएकविप्रभोजनंवा अन्वष्टक्यालोपेए

भिर्युभिः सुमनाएभिरिंदुभिरिति ऋचः शतं जपः सर्वत्र चरुस्थाने पूर्णाहुतिः दर्शपूर्णमासानारंभे आलस्यादिना पूर्णाहुतिकरणे तु यागपर्याप्तं ब्रीह्याज्यं देयमिति गृह्याग्निसागरे निषिद्धतिथ्यादौ स्वभार्यागमने अयाज्ययाजने लशुनादिगणिकान्नाद्यभोज्यभोजने निषिद्धप्रतिग्रहे पुनर्मामैत्विंद्रियं इमे ये धिष्ण्यास इति द्वाभ्यामाज्यहोमः समिद्धोमो वा जपो वा गृहोपरि कपोतोपवेशने देवाः कपोत इति पंचर्चसूक्तजपः प्रत्यृचमाज्यहोमो वा पाकयज्ञतंत्रेण दुःस्वप्नदर्शने यो मे राजन्युज्यो वेत्यृचा सूर्योपस्थानं आतुरत्वनाशाय यक्ष्मरोगनाशाय वा मुंचामि त्वेति सूक्तेन प्रत्यृचं चरोर्होमः यक्ष्मनाशायेदं न ममेति पंचसु त्यागः षष्ठं स्विष्टकृदिति प्रोक्षणीप्रणीतास्थजलानां बिंदुपाते स्रावे वा आपो हि ष्ठेति तृचेन पुनः पूरणं ततं मे अपस्तदु तायते इत्यृचाज्याहुतिः इध्माधानलोपे तस्याज्यभागोत्तरं स्मरणे विपर्यासप्रायश्चित्तं कृत्वेध्माधानं च कृत्वा प्रधानयागः प्रधानयागोत्तरं स्मरणेग्निसमिंधनरूपद्वारस्याभावाल्लोप एवेति प्रायश्चित्तेनैव सिद्धिः अन्यांगेष्वप्येवमूह्यं अथाग्निनाशकानि दंपत्योरन्यतरोग्निसमीपे उदयास्तमयकाले वसेत् उभौ दंपती गृहसीमां ग्रामसीमां वा नदीं वोल्लंघ्य होमकाले बहिर्वसेतां तदा पुनराधानं अग्नीनामजस्रहरणे शम्यामासात्प्रागुच्छासेग्निनाशः कर्मार्थहरणेग्नीनां नानुच्छासादि चोद्यते आत्मसमारोपणपक्षेप्सुमज्जने मैथुने शूद्रादिस्पर्शनेग्निनाशः पत्न्यैवं कृतेप्येकस्यामपि होमकाले गृहसीम्नो बहिर्गतायामग्निनाशः ज्येष्ठायामग्निसमीपस्थायां कनिष्ठया सह यजमानप्रवासो न दोषाय दंपती उभा

रपिग्रामगृहयोः सीम्नोबहिर्गत्वाहोमकालात्पूर्वमागतौचेन्नदोषः यजमानेग्निसमीपस्थेपिहोमकालेपत्न्याग्रामांतरस्थितौपुन
राधानमाहुः प्रवासेन्यतरेणसमारूढाग्नेरन्वारंभासत्वेनदीसीम्नोरुल्लंघनेपुनराधानं अग्निंविहाययजमानस्यशतयोजनगमन
वर्षपर्यंतंस्वयंहोमाभावेवाग्निनाशः तत्रपुनराधानं पवित्रेष्टिर्वा विनाग्निभिर्यदापत्नीनदीमंबुधिगामिनीं अतिक्रमेत्तदाग्नीनांवि
नाशःस्यात्तथाश्रुतिः अग्निसमीपेपत्यौपत्न्यंतरेवापत्न्यानद्युल्लंघनेदोषोन पतिप्रवासेपत्न्याअग्निभिःसहसीमोल्लंघनेग्निनाशः
एवंपत्युरपिपत्नीप्रवासेजलेनहेतुनाग्निरुपशांतश्चेत्पुनराधेयं तदेवपुनराधेयमग्न्यावनुगतेसति असमाधायचेत्स्वामीसीमामुल्लं
घ्यगच्छति समारोपणंविनाशस्यापरासादूर्ध्वमग्नीनांहरणेनाशः रजोदोषेसमुत्पन्नेसूतकेमृतकेपिवा प्रवसन्नग्निमान्विप्रःपु
नराधानमर्हति बह्वीनामपिनैकस्याप्युदक्यायांनतुप्रजेत् एकादशेचतुर्थेन्हिगंतुमिच्छेन्निमित्ततः नचाग्निहोमवेलायांप्रवसे
न्नचपर्वणि होमद्वयात्ययेदर्शपूर्णमासात्ययेपुनराधेयमापस्तंबविषये पंचनाड्यौपचेदन्नंसूतकेमृतकेपिवा अपत्नीकातुवसे
द्वात्रिंपुनराधानमर्हतीदंकात्यायनादिपरं पत्नीप्रवासेपुनराधानमुक्तंतदेकभार्यस्यबहुभार्यस्यतुज्येष्ठाप्रवासएवपुनराधान
मितिकेचित् एतेषुनिमित्तेषुस्थितानग्नीनुत्सृज्यान्येषामाधानं आराद्दुपकारकांगलोपेकर्मसमाप्तेःप्राक्प्रायश्चित्तंकृत्वातदंगं ८६
कुर्यात् कर्मसमाप्तौप्रायश्चित्तमेवनांगावृत्तिः सन्निपत्योपकारकांगस्यद्रव्यसंस्काररूपस्यलोपेप्रधानात्प्राक्कृतत्कार्यंप्रधानो

तरंप्रायश्चित्तमेवनावृत्तिः मृतायैपत्न्यैदाहायार्धाग्निंदत्वावशिष्टाग्नौसायंप्रातर्होमस्थालीपाकाग्रयणानिकुर्यात् कौस्तुभेत्वर्धाग्नि
दानादिकमुक्त्वाविधुरस्यापूर्वाधानप्रकारस्तस्यविच्छेदेपुनराधानप्रकारश्चोक्तः तत्राधानप्रकारोवशिष्टाग्नेः प्राक्होमान्नाशपरः
यद्वाग्नौत्वाग्निषुभार्यायैअर्धाग्निदानंकृत्वाउत्सर्गेस्यापूर्वाग्नीन्परित्यज्यपुनराधानंकृत्वाग्निहोत्रंकार्यमित्युक्तंतद्दत्वापिउत्सर्गे
स्यापूर्वाग्नित्यागोत्तरमपूर्वाधानंकौस्तुभेउक्तमितियोज्यमितिभाति अरणिस्रुवादिपात्राणांउक्षणवृक्षादिविचारोन्यत्रज्ञेयः ए
तेषांविधानांसंकल्पादिविस्तरयुक्तः प्रयोगोगृह्याग्निसागरे प्रायश्चित्तादिविधयःप्रायःसर्वसूत्रेषुसमानाएव क्वचित्क्वचित्स्वस्व
सूत्रोक्ताविशेषाऊह्याः विवाहहोमोगृहप्रवेशनीयहोमेनसमानतंत्रोऽनुष्ठीयमानोबह्वृचानांपुनराधानं अन्येषांविवाहहोमाङ्ग
न्नएवेतिविशेषः अथकात्यायनोपयोगीकिंचिदुच्यते पराग्निपक्वंनाश्नीयाद्गुडगोरसमंतराआहिताग्नेरयंधर्मोयाज्ञिकानांतुसम
तः इक्षुक्षीरविकाराश्चभ्राष्ट्रभृष्टयवाअपि पराग्निपक्वंनज्ञेयंप्रवासेचाग्निहोत्रिणः यदन्नवारिहीनंचपक्वंकेवलपावके त
दन्नंफलवद्ग्राह्यमन्नदोषोनविद्यते प्रातर्होमंतुनिर्वर्त्यसमुद्धृत्यहुताशनात् शेषंमहानसेकृत्वातत्रपाकंसमाचरेत् पूर्वे
णयोजयित्वातंतस्मिन्होमोविधीयते अतोऽस्मिन्वैश्वदेवादिकर्मकुर्यादतंद्रितः बह्वृचकारिकायां नित्यंपाकायशालायामेक
देशस्यकार्यतः पाकार्थंचुल्लुकंकृत्वातत्रपक्त्वामहानसे वैश्वदेवोऽग्न्यगारेस्यात्साकार्योऽग्निश्चलौकिकः भूरिपाकोद्भवेयत्रश्रा

ढूदादावुत्सवेषु च कृतेन वैश्वदेवे थलौकिकोनैवकार्यतः दीपको धूपकर्म्मैवतापार्थं यश्च नीयते सर्वेते लौकिकाज्ञेयास्तावन्मात्रापव
र्गतः वहुधाविहृतोप्यग्निरावसथ्यात्कथंचन यावदेकोपितिष्ठेत तावदन्योनमथ्यते वैश्वदेवात्तथा होमात्पाकृज्ञेयं नैवमंथनं प
चनाग्नावुपरत्काहुः पुनराधानमर्हति आरोपितारणी चोभे एकावायदिनश्यति तत्राग्न्याधेयमिच्छंति पुनराधेयमेव वा अथानारो
पितारण्योः क्षये ग्रात्येनवृपुनः तदलाभे यदोह्यायादत्रस्यात्पुनराहितिः शूद्रोदक्यांत्यजैश्चैव पतितामेध्यरासभैः अनारूढार
णिस्पर्शेर्तैर्विहायान्ययोर्ग्रहः आरूढारणिस्पर्शेपुनराधेयमुक्तं भवतंनः समेत्यप्सु मज्जयेद्दूषितारणी एकारण्युवदुष्टाचेत्तामे
वाप्सुनिमज्जयेत् तत्रान्यारणिलाभात्प्राग्नुद्वातेपुनराहितिः उद्वातेअग्नौनष्टे नष्टायामरणौ यावदग्निस्तिष्ठति वेश्मनि तावद्धो
मादिकंकुर्यात्तन्नाशेपुनराहरेत् अत्रैकारणिनाशेन्यामेकांमंत्रेणोपादायोभाभ्यांमंथनमितिकेचित् अवशिष्टांतामेवछित्वा
मंथनमित्यपरे एकस्याः दोषेप्यरणिद्वयंत्यक्त्वानूतनद्वयोपादानमितिनारायणवृत्त्याशयः अयमरणिविचारः श्रौतस्मा
र्तसाधारणः सर्वशाखासाधारणश्च अग्निसमारोपेकृतोयैर्वैश्वदेवः पाकश्च लौकिकेग्नौकार्यइत्याहुः यस्यवेदश्चवेदीचवि
च्छेद्येतेत्रिपूरुषं सवैदुर्ब्राह्मणोज्ञेयः सर्वकर्मसुगर्हितः अग्निहोत्रंप्रकुर्वीत ज्ञानवान्श्रद्धयान्वितः अग्निहोत्रात्परोधर्मो
नभूतोनभविष्यति श्रौतकर्माणिनोशक्तो ज्ञानद्रव्याद्यभावतः स्मार्तंकुर्याद्यथाशक्त्यात्राप्याचारंलभेत्सदा कृतदारोन

तिष्ठेत क्षणमप्यग्निनाविना तिष्ठेतचेद्द्विजोव्रात्यस्तथाचपतितोभवेत् नगृह्णीयाद्विवाहाग्निंगृहस्थइतिमन्यते अन्नंतस्यन
भोक्तव्यंयथापाकोहिसस्मृतः योदद्यात्कांचनंमेरुंपृथिवींचससागरां तत्सायंप्रातर्होमस्यतुल्यंभवतिवानवा अथनित्यदानं
एकस्मिन्नप्यतिक्रांतेदिनेदानविवर्जिते दस्युभिर्मुषितस्येवयुक्तमाक्रंदितुंभृशम् तस्माद्विभावानुसारेणधनधान्यादिदेयमस
संभवेपूगीफलादिकमपिप्रत्यहंदेयं ततोगोब्राह्मणादिमंगलदर्शनं इत्यष्टधाविभक्तदिनस्यप्रथमभागकृत्यं द्वितीयभा
गेवेदशास्त्राभ्यासः पठेदध्यापयेद्वेदान्जपेच्चैवविचारयेत् अवेक्षेतचशास्त्राणिधर्मादीनिद्विजोत्तमः देवार्चनमितिप्रातर्हो
मोत्तरंवाचतुर्थभागेब्रह्मयज्ञोत्तरंवाकार्यंविधायदेवतापूजां प्रातर्होमादनंतरंकुर्वीतदेवतापूजांजपयज्ञादनंतरमित्यादिद्विविधस्मृ
तेः देवार्चनमकर्तव्यंत्रिकालेपियथाक्रमं अशक्तोविस्तरात्प्रातर्मध्यान्हेचंदनादितः सायंनीराजनंकुर्यात्त्रिकालेतुलसीदलं यथा
संध्यातथापूजात्रिकालेमोक्षदास्मृतेतिकमलाकरः तत्रविष्णुशिवब्रह्मसूर्यशक्तिविनायकादिष्वभिमतांदेवतामर्चयेत् तत्रापिक
लौहरिहरयोः पूजाप्रशस्ता नविष्ण्वाराधनात्पुण्यंविद्यतेकर्मवैदिकं तस्मादनादिमध्यांतंनित्यमाराधयेद्धरिं अथवादेवमीशा
नंभगवंतंसनातनं प्रणवेनाथवारुद्रगायत्र्यात्र्यंबकेनवा तथोन्नमःशिवायेतिमंत्रेणानेनवायजेत् तत्रापिप्रतिमास्थंडिला
दिभ्यः शालग्रामेबाणलिंगेचप्रशस्ता आवाहनादिकंविनासदादेवतासन्निधानात् श्रीभागवते उद्वासावाहनेनस्तःस्थिरायामुद्ध

तत्रोदयात्पूर्वंनिर्माल्यमपसार्ययथाकालेपूजारंभः ४

यार्चने अस्थिरायांविकल्पःस्यात्स्थंडिलेतुभवेद्द्वयं तत्रसंक्षेपतःपूजाप्रयोगउच्यते विशेषविचारस्तुमूर्तिप्रतिष्ठाप्रसंगेनवक्ष्य
ते येभ्योमाता॰ एषापित्र्येविश्वदेवाय॰ इतिपठन् घंटानादंकृत्वाचम्य प्राणानायम्यदेशकालादिसंकीर्तनांतेश्रीमहाविष्णुपूजांकरि-
ष्ये इतिपंचायतनपक्षेश्रीरुद्रविनायकसूर्यशक्तिपरिवृतश्रीमहाविष्णुपूजांकरिष्ये इतिसंकल्प्यासनादिविधाय सहस्रशीर्षेतिषो
डशर्चस्यसूक्तस्यनारायणःपुरुषोनुष्टुप् अंत्यात्रिष्टुप्न्यासेपूजायांचविनि॰ ततःप्रथमामृचंवामेकरेद्वितीयांदक्षिणेन्यसेत् तृती
यांवामेपादेचतुर्थींदक्षिणे पंचमींवामेजानुनिषष्ठींदक्षिणेसप्तमींवामकटौ अष्टमींदक्षिणायांनवमींनाभौ दशमींहृदि एकादशींकं
ठे द्वादशींवामबाहौ त्रयोदशींदक्षिणे चतुर्दशींमुखे पंचदशीमक्ष्णोः षोडशींमूर्ध्नि एवंदेहेचदेवेचन्यासंकुर्याद्विधानतःअंत्याभिः
पंचभिर्ऋग्भिर्हृदयाद्यंगपंचकं कलशशंखघंटेच पाद्यार्घ्याचमनीयकं संपूज्य प्रोक्ष्यचात्मानंपूजासंभारमेवच ध्यायेदभिमतां
विष्णुमूर्तिंसंपूजयेत्ततः प्रथमयापुरुषसूक्तस्य ऋचावाहनं शालग्रामादौआवाहनाभावान्मंत्रपुष्पंऋगंतेश्रीमहाविष्णवेश्री
कृष्णायेत्येवमभिमतमूर्तिंचतुर्थ्यादिश्यसर्वोपचारार्पणंपंचायतनेतुश्रीविष्णवेशिवविनायकसूर्यशक्तिभ्यश्चैवंयथोपास्य
मुच्चारः नैवेद्यादौपार्थक्याभावे यथांशतइतिवदेत् द्वितीययासनंदद्यात् तृतीययापाद्यं चतुर्थ्यार्घ्यं पंचम्याचमनं षष्ठ्यास्नानं
संभवेपंचामृतस्नानान्याप्यायस्वेत्यादिमंत्रैः चंदनोशीरकर्पूरकुंकुमागरुवासितजलैःसुवर्णघर्मानुवाकमहापुरुषविद्यापुरुषसू

क्तराजनसामभिषेकः सप्तम्यावस्त्रं अष्टम्या यज्ञोपवीतं नवम्यागंधं दशम्यापुष्पाणि एकादश्याधूपं द्वादश्यादीपं स्नानेधूपेचदीपेच घंटादेर्नाद
माचरेत् त्रयोदश्यानैवेद्यं संभवेतांबूलफलदक्षिणाः चतुर्दश्यानमनं पंचदश्याप्रदक्षिणाः षोडश्याविसर्जनंपुष्पांजलिर्वा स्नानेवस्त्रेच
नैवेद्येदद्यादाचमनंतथा हुत्वाषोडशभिर्ऋग्भिः षोडशान्नस्यचाहुतिः सूक्तेनप्रत्यृचंपुष्पंदत्वासूक्तेनसंस्तुयात् ततःपौराणैःप्राकृ
तैश्चस्तुत्वा शिरोमत्सादयोः कृत्वाबाहुभ्यांचपरस्परं प्रपन्नंपाहिमामीशभीतंमृत्युग्रहार्णवात् इतिवदन्नमेत् निर्माल्यंदेवदत्तंभा
वयित्वाशिरसिधारयेत् शंखोदकंशिरसिधृत्वादेवतीर्थंपूजांतेवैश्वदेवांतेवाशिरसिधार्यंपेयंचतत्रक्रमः विप्रपादोदकंपीत्वाविष्णुपा
दोदकंपिबेत् शालग्रामशिलातोयमपीत्वायस्तुमस्तके प्रक्षेपणंचकुरुतेब्रह्महासनिगद्यते पात्रांतरेणवैग्राह्यंनकरेणकदाचने
तिकमलाकरः क्षालनेनएकस्यैववस्त्रस्यप्रतिदिनेदानेदोषोन एवंस्वर्णादिभूषणानामपि सुवर्णमययज्ञोपवीतेप्येवमाचारः ए
वंपूजायाः फलंस्कांदे कामासक्तोथवाक्रुद्धः शालग्रामशिवार्चनात् भक्त्यावायदिवाऽभक्त्याकलौमुक्तिमवाप्नुयात् कथांयःकुरुते-
विष्णोःशालग्रामशिलाग्रतः वैवस्वतभयंनास्तितथाचकलिकालजं प्रायश्चित्तंहिपापानांकलौपादोदकंहरेः धृतेशिरसिपीतेच
सर्वास्तुष्यंतिदेवताः बौधायनोक्तोहरिहरयोःपूजाविधिःपराशरमाधवे मयातुशिवपूजाविधिः शिवरात्रिप्रकरणेद्वितीयपरिच्छेदे
उक्तइतिनेहोच्यते कौर्मे योमोहादथवालस्यादकृत्वादेवतार्चनं भुंक्तेसयातिनरकंसूकरेष्वभिजायते एवंदेवंसंपूज्यमातापितृप्र

सुरवान्गुरून्पूजयेत् यस्य देवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागुरावितिमाधवः तृतीयभागेपोष्यवर्गार्थंधनार्जनंयजनाध्ययनदानयाजना ध्यापनप्रतिग्रहाः षड्विप्रकर्माणि षण्णांतुकर्मणामस्यत्रीणिकर्माणिजीविका याजनाध्यापनेचैवविशुद्धाच्चप्रतिग्रहः श्रीभागवते प्रतिग्रहंमन्यमानस्तपस्तेजोयशोनुदं अन्याभ्यामेवजीवेतशिलैर्वादोषदृक्तयोरिति तथावार्ताविचित्राशालीनयायावरशिलों छनं विचित्रावार्ताकृष्यादिशालीनमयाचितं यायावरंप्रत्यहंधान्याच्ञा कणिशोपादानंकणोपादानंच शिलोंछनं अत्रोत्तरोत्तराप्र शस्ता शिलोंछनंकलौनिषिद्धं कुसूलकुंभीधान्योवात्र्याहिकः श्वस्तनोपिवाकुटुंबपोषणेद्वादशाहपर्याप्तधान्यः कुसूलधान्यः षडह पर्याप्तधान्यः कुंभीधान्यः नकुर्यात्कृषिवाणिज्यंसेवावृत्तिंतथैवच ब्राह्मण्याद्धीयतेतेन तस्मात्तान्निर्विवर्जयेदित्युक्तेवार्तावृत्तिरा पद्विषया पुत्रमांसंवरंभोक्तुंनतुराजप्रतिग्रहइतिवाक्यमधर्मवर्त्तिराजप्रतिग्रहविषयं वृद्धौचमातापितरौसाध्वीभार्यासुतः शिशुश्चायाज्ययाजनशूद्रप्रतिग्रहादिनापिपोषणीयाइत्यप्यापदि शाकपयोदधिपुष्पजलकुशभूमयः कुलटाषंढपतितभिन्नात् नीचादप्ययाचितप्राप्ताग्राह्याः ब्रह्मचारीयतिश्चैवविद्यार्थीगुरुपोषकः अध्वगःक्षीणवृत्तिश्चषट्पक्वान्नस्यभिक्षुकाः शूद्रस्य द्विजशुश्रूषावृत्तिः आपदिकृष्यादिः चतुर्थभागेमध्यान्हस्नानं प्रातर्गोमयस्नानं मध्यान्हेमृत्तिकास्नानंअनयोर्विधिः प्रायश्चि त्तेउक्तः शेषविधिः प्रातस्नानवत् :ब्रह्मयज्ञांगतर्पणात्प्राक्वस्त्रंननिष्पीड्यमितिविशेषः ततोधृतपुंड्रोमध्यान्हसंध्यांकुर्यात्

अध्यर्धयामादासायंसंध्यामाध्यान्हिकीष्यते तत्रविशेषः सूर्यश्चेतिस्थाने आपःपुनंत्विति मंत्राचमनं आपःपुनंत्वित्यस्य नाराय
णयाज्ञवल्क्य आपः पृथिवीब्रह्मणस्पतिरष्टीमंत्राचमनेविनियोगः ॐ आपःपुनंतुपृथिवींपृथिवीपूतापुनातुमां पुनंतुब्रह्मणस्प
तिब्रह्मपूतापुनातुमां यदुच्छिष्टमभोज्यंच यद्वादुश्चरितंमम सर्वंपुनंतुमामापोसतांचप्रतिग्रहं स्वाहेतिपिबेत् अघमर्षणांतेतिष्ठन्
हंसःशुचिषदित्यस्यगौतमः सूर्योजगती अर्घ्यदानेविनियोगः ॐ हंसःशुचिष० एकार्घ्यं अर्घ्यांतेउपस्थानं ऊर्ध्वबाहुः उदुत्यमितित्र
योदशर्चस्यकाण्वःप्रस्कण्वः सूर्योगायत्री अंत्याश्चतस्त्रोनुष्टुभः सूर्योपस्थाने० केचित्तु चित्रंदेवानामितिषड्भिरप्युपतिष्ठंते शेषमु
पस्थानवर्ज्यंप्रातःसंध्यावत् रात्रौमध्यान्हसंध्यायामाकृष्णेनेत्यर्घ्यदानं गायत्र्याप्रायश्चित्तार्थंद्वितीयंदत्त्वाहविष्यांतमितिपंचर्चो
पस्थानं अथतैत्तिरीयाणां आपःपुनंत्वित्यपःपीत्वादधिक्राव्णेतिपूर्ववत्कृत्वा सूर्यायैकमर्घ्यंगायत्र्यादत्त्वोर्ध्वबाहुस्तिष्ठन्नुपति
ष्ठेत् उद्वयं०१ उदुत्यंजातवेदसं०१ चित्रंदेवाना०१ तच्चक्षुर्देवहितंपुरस्तात्१ यउदगान्महतो० ततोजपादिउपस्थानवर्ज्यंप्रा
ग्वत् अथकातीयानां आपःपुनंत्विति प्राग्वत् गायत्र्यैकार्घ्यं उद्वयमित्यादिचतुर्भिरुपस्थानं जपांते शाक्तस्य पूर्वोक्तैर्विभ्राडित्यनु
वाकादिभिरुपस्थानंशेषंप्राग्वत् अथब्रह्मयज्ञः सचप्रातर्होमोत्तरं वामध्यान्हसंध्योत्तरंवा वैश्वदेवांते वासकृदेवकार्यः भट्टो
जिदीक्षितीयेतुप्रातराहुतेरनंतरकालः शाखांतरविषयः आश्वलायनैस्तुमध्यान्हसंध्योत्तरमेवानुष्ठेयइत्युक्तं शुष्कंवासस्तद-

भावे आर्द्रं त्रिर्विधुन्वन्परिधायाचम्यप्राणानायम्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ब्रह्मयज्ञं करिष्ये तदंगतया देवर्ष्याचार्यतर्पणं करिष्ये मृतपितृकैः पितृतर्पणं च करिष्ये इति संकल्प्य दर्भेषु दर्भपाणिः प्राङ्मुख एवोपविश्य वामजंघोपरि मूलदेशे दक्षिणपादं निधायाथवा वामपादांगुष्ठोपरि दक्षिणपादांगुष्ठं निधायैवोपस्थं कृत्वा दक्षिणजानुस्थे वामे करे उत्ताने प्रागग्रांगुलौ प्रागग्रे द्वे पवित्रे धृत्वा दक्षिणकरेण तथैव संपुटीकृत्य द्यावापृथिव्योः संधिमीक्षमाणो निमीलिताक्षो वोंकारव्याहृतीः सकृदुच्चार्य गायत्रीं पच्छोऽर्धर्चशः सर्वामनवानामिति त्रिर्जपेत् ततोऽग्निमीळ इति सूक्तं पठित्वा संहिताब्राह्मणषडंगानि एकं समाप्यापरमित्यध्यायं सूक्तमृचं वा यथाशक्तिक्रमशः पठेत् मंत्रब्राह्मणादीनि भागशः सर्वाणि यथाशक्ति प्रतिदिनं पठेदिति केचित् एवं चतुर्वेदाध्यायी क्रमशश्चतुर्वेदान्भागशः सर्वानेव वा ऋग्वेदपूर्वकान् पठेत् एकैकशाखाध्यायी तु स्वशाखामेव शाखाध्ययनाभावे सूक्तमृचं वा पठित्वैकं यजुः साम चोपनिषदश्चेतिहासपुराणादींश्च पठेत् पुरुषसूक्तमुक्त्वा नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये इत्यृचं त्रिः पठेत् नात्र ऋष्यादिस्मरणं विद्युदसीत्यादेराद्यंते पाठस्तैत्तिरीयविषयः उपविश्य पाठाशक्तौ तिष्ठन्व्रजन्शयानो वा पठेदित्याश्वलायनः अनध्याये स्वल्पं पठेत् अथ तर्पणं तत्र सव्येन देवतीर्थेन दर्भाग्राभ्यां देवतर्पणं तद्यथा साक्षतजलैराचार्यपितृतर्पणं प्रजापतिस्तृप्यतु ब्रह्मा तृ॰ वेदास्तृ॰ देवा॰ ऋषयः॰ सर्वाणि छंदांसि॰ ॐकार॰ वषट्कार॰ व्याहृतय॰ सावित्री तृ॰ यज्ञा॰ द्यावापृथिवी तृप्येतां॰ अंत

रिक्षं • अहोरात्राणितृप्यंतु • सांख्या • सिद्धा • समुद्रा • नद्य • गिरय • क्षेत्रौषधिवनस्पतिगंधर्वाप्सरस • नागा • वयांसि • गावः
साध्या • विप्रा • यक्षा • रक्षांसि • भूतानि • एवमंतानितृप्यंतु २१ अथऋषयः निवीतीकनिष्ठिकामूलेनदर्भमध्याभ्यां शत
र्चिनस्तृ • माध्यमास्तृ • गृत्समद • विश्वामि • वामदेव • अत्रि • भरद्वाज • वसिष्ठ • प्रगाथा • पावमान्य • क्षुद्रसू • महासूक्ता •२
एकत्वद्वित्वबहुत्वेषुतृप्यतु तृप्यतांतृप्यंत्विति यथायथंवदेत् अथप्राचीनावीती पितृतीर्थेनद्विगुणीकृतदर्भमूलाग्रैः सु
मंतुजैमिनिवैशंपायनपैलसूत्रभाष्यभारतमहाभारतधर्माचार्यास्तृप्यंतु जानंतिबाहविगार्ग्यगौतमशाकल्यबाभ्रव्यमांडव्य
मांडूकेयास्तृप्यंतु गर्गीवाचक्नवी • वडवाप्रातीथेयी • सुलभामैत्रेयी • कहोळंत • कौषीतकं • महाकौषीतकं • पैंग्यं • महापैं
ग्यं • सुयज्ञंतर्पया • सांख्यायनंत • ऐतरेयंत • महैतरेयंत • शाकलं • बाष्कलं • सुजातवक्रं • औदवाहिं • महौदवाहिं • सौजामिं •
शौनकं • आश्वलाय • येचान्येआचार्यास्ते सर्वेतृप्यंतु २३ ततोमृतपितृकः पितृत्रयींमातृत्रयींसपत्नीकमातामहत्रयींपत्न्याद्ये
कोद्दिष्टगणांश्चमहालयप्रकरणोक्तान्मृतांस्तर्पयेत् संबंधंप्रथमंब्रूयान्नामगोत्रमनंतरं पश्चाद्रूपंविजानीयात्क्रमएषःसना
तनः एकैकमंजलिंदेवेभ्योद्वौद्वौऋषिभ्यस्त्रींस्त्रीन्पितृभ्यइतिसंख्याविशेषः आश्वलायनानांवैकल्पिकः तत्सूत्रेसंख्याऽनु
क्तेः येषांसूत्रेसंख्योक्तिस्तेषांनित्यइतिमाधवः मातृत्रयीभिन्नस्त्रीभ्यएकांजलिः एतावद्विस्तृततर्पणाशक्तौ आब्रह्मस्तंबप

येतंदेवर्षिपितृमानवाः तृप्यंतुपितरः सर्वेमातृमातामहादयः अतीतकुलकोटीनांसप्तद्वीपनिवासिनां आब्रह्मभुवनाल्लोकादिदम
स्तुतिलोदकमितित्रिरिस्त्रिर्दद्यात् ततो येकेचास्मत्कुलेजाताअपुत्रागोत्रिणोमृताः तेगृण्हंतुमयादत्तंवस्त्रनिष्पीडनोदकमितिपरि
धानवस्त्रंभूमौनिष्पीड्यदद्यात् अत्रबव्हृचानांप्राचीनावीती अन्येषांनिवीती इदंगृहेनिषिद्धं ब्रह्मयज्ञोग्रामाद्बहिरुदक
समीपेविहितः ग्रामेमनसाधीयीत सव्यान्वारब्धदक्षिणेनअंजलिनावातर्पणं तर्पणंबर्हिषाछन्नेस्थलेकार्यंनतुजले पात्रा
द्वाजलमादायशुभेपात्रांतरेक्षिपेत् जलपूर्णेथवागर्तेनस्थलेतुविबर्हिषि हेमरौप्यताम्रकांस्यमयेपात्रेनमृन्मयेयत्राशुचि
स्थलंतत्रतर्पणंस्यान्नदीजले अनामिकाधृतंहेमतर्जन्यांरौप्यमेवच कनिष्ठिकाधृतंखड्गंतेनपूतोभवेन्नरः अंगुल्यग्रेतीर्थं
दैवंस्वल्पांगुल्योर्मूलेकायं मध्येंगुष्ठांगुल्योःपित्र्यंमूलेत्वंगुष्ठस्यब्राह्मं उद्धृतजलेनपितृतर्पणेतिलान्संमिश्रयेज्जले अनुद्धृत
जलेनवातर्पणेवामहस्तेतिलाग्राह्याः तिलतर्पणंगृहेनिषिद्धं रविभृगुवारेसप्तमीनंदासुकृत्तिकामघाभरणीषुमन्वादौयुगादौच
पिंडदानंमृदास्नानंनकुर्यात्तिलतर्पणं पित्रोःश्राद्धदिनेनित्यतर्पणेतिलानिषिद्धाः पर्वदिनेनिषिद्धंतिथिवारादिष्वपितिलतर्पणं
विकिरेपिंडदानेचतर्पणेस्नानकर्मणि आचांतःसन्नकुर्वीतदर्भसंत्यजनंबुधः दर्भत्यागमंत्रस्तु येषांपितानचभ्रातानपुत्रोना
न्यगोत्रिणः तेसर्वेतृप्तिमायांतुमयोत्सृष्टैःकुशैस्तयेति अथहिरण्यकेशीयानांसंकल्पादित्रिगायत्रीजपांतंप्राग्वत् ततइषेत्वोर्जे

त्वेत्या ध्यायमनुवाकंवायथाशक्तिपठित्वाऋचंसामषडंगेतिहासपुराणादीनिपठित्वानमोब्रह्मणइत्येतयात्रिःपरिदधाति अथतर्पणं तत्रैतैत्तिरीयाणांब्रह्मयज्ञांगंनभवति तेनब्रह्मयज्ञोत्तरंव्यवहितकालेपिब्रह्मयज्ञास्यांगापिभवति एवंकाण्वमाध्यंदिनानामपि अतोदेवर्ष्याचार्यपितृतृप्तिद्वाराश्रीपरमेश्वर॰ देवर्ष्याचार्यपितृतर्पणंकरिष्येइतिपृथगेवसंकल्पः पूर्ववदेकैकांजलिनादेवतर्पणं ब्रह्माणंतर्पयामि प्रजापतिंतर्प॰ बृहस्पतिं॰ अग्निं॰ वायुं॰ सूर्यं॰ चंद्रमसं॰ नक्षत्राणि॰ इंद्र ꣳराजानंतं॰ यम ꣳराजानं॰ वरुण ꣳराजानं॰ सोम ꣳराजानं॰ वैश्रवण ꣳ राजानं॰ वसून्॰ रुद्रान्॰ आदित्यान्॰ विश्वान्देवान्॰ साध्यान्॰ ऋभून्॰ भृगून्॰ मरुतः॰ अथर्वणः॰ अंगिरस्तर्पयामीति निवीती उदङ्मुखः विश्वामित्रं॰ जमदग्निं॰ भरद्वाजं॰ गौतमं॰ अत्रिं॰ वसिष्ठं॰ कश्यपं॰ अरुंधतीं॰ अगस्त्यं॰ कृष्णद्वैपायनं॰ जातूकर्ण्यं॰ तरुक्षं॰ तृणबिंदुं॰ वर्मिणं॰ वरूथिनं॰ वाजिनं॰ वाजश्रवसं तर्पयामि सत्यश्रवसंत॰ सुश्रवसंत॰ सुतश्रवसं॰ सोमशुष्मायणं॰ सत्यवंतं॰ बृहदुक्थं॰ वामदेवं॰ वाजिरत्नं॰ हर्यज्वायनं॰ उदमयं॰ गौतमं॰ ऋणंजयं॰ ऋतंजयं॰ कृतंजयं॰ धनंजयं॰ बभ्रुं॰ त्र्यरुणं॰ त्रिवर्षं॰ त्रिधातुं॰ शिवंत॰ पराशरं॰ विष्णुंत॰ रुद्रं॰ स्कंदं॰ काशीश्वरं॰ ज्वरंत॰ धर्मं॰ अर्थं॰ कामं॰ क्रोधं॰ वसिष्ठं॰ इंद्रं॰ त्वष्टारंत॰ कर्तारं॰ धर्तारं॰ धातारं॰ मृत्युं॰ सवितारंत॰ सावित्रींतर्पं॰ ऋग्वेदंत॰ यजुर्वेदं॰ सामवेदं॰ अथर्ववेदं॰ इतिहासपुराणंत॰ इतिद्वौद्वावंजली प्राचीनावीती दक्षिणामुखः वैशंपाय

नं॰ पलिंगंत॰ तित्तिरंत॰ उखंत॰ आत्रेयंपदकारं॰ कौंडिण्यंवृत्तिकारं॰ सूत्रकारान्॰ सत्याषाढंत॰ प्रवचनकर्तॄन्॰ आचार्यान्
ऋषीन्॰ वानप्रस्थान्॰ ऊर्ध्वरेतसः॰ एकपत्नीस्तर्पयामीति त्रींस्त्रीनंजलीनिति विशेषः शेषंपितृतर्पणादिसर्वंप्रागुक्तमेव अ
थापस्तंबादीनांब्रह्मादयोयेदेवास्तां॰ सर्वान्देवान्॰ सर्वान्देवगणान्॰ सर्वादेवपत्नीः॰ सर्वान्पुत्रां॰ सर्वान्पौत्रान्॰ भूर्देवां॰ भु
वर्देवां॰ भूर्भुवस्स्वर्देवां॰ कृष्णद्वैपायनादयो येऋषयः तान्नृषीं॰ सर्वान्नृषीं॰ सर्वान्नृषिगणान्॰ सर्वाऋषिपत्नीः॰ सर्वान्नृषिपुत्रां॰
सर्वान्नृषिपौत्रां॰ ६ भूर्ऋषीं॰ ४१॰ एवंसोमःपितृमान्यमोंगिरस्वात्तान्॰ तान्पितॄनित्यादयोदशपितृपर्यायाऊह्याः एवमन्येषा
मप्यूह्यं अथकात्यायनानां प्राङ्मुखआचम्यपवित्रेधृत्वाप्राणानायम्यश्रीपर॰र्थंब्रह्मयज्ञेनयक्ष्ये दर्भानंजलौधृत्वादक्षिण
जानौधृत्वासूत्रांतराद्गायत्रींत्रिरुच्चार्य इषेत्वेत्यादिआरभ्यसंहितांब्राह्मणंचपूर्वोक्तरीत्यापठेत् अंतेउपनिषदितिहासपुराणा
दिपठित्वा अंते ॐ स्वस्तीतिवदेत् सूत्रांतरोक्तत्वात् नमोब्रह्मणइतित्रिः पठंतिकेचित् अथतर्पणं एतच्चप्रातःसंध्योत्तरंप्राग्
ध्यान्हेब्रह्मयज्ञोत्तरंवासरुद्रदेवकार्यं ब्रह्मयज्ञस्यवैकल्पिकंकालत्रयमुक्तं तत्रदेवर्षिपितृतर्पणंकरिष्येइतिसंकल्प्यादौपूर्वोक्त
धर्मेणदेवतर्पणं भूमौताम्रादिपात्रेवादर्भानास्तीर्य विश्वेदेवासआगतेतिदेवानावाह्यविश्वेदेवाः शृणुतेममितिजपित्वाप्राची
न्प्रागग्रान्दर्भान्धृत्वादेवतीर्थेन ॐब्रह्मातृप्यतां विष्णुस्तृप्य॰ रुद्र॰ प्रजापतिः॰ देवास्तृ॰ छंदांसि॰ वेदा॰ ऋषयःपुराणाचा

र्या॰ गंधर्वा॰ इतराचार्या॰ संवत्सरः॰ सावयव॰ देव्यस्तृप्यंतां॰ अप्सरसः॰ देवानुगा॰ नागा॰ सागरा॰ पर्वता॰ सरित॰ मनुष्या॰ यक्षा॰ रक्षांसि॰ पिशाचा॰ सुपर्णा॰ भूतानि॰ पशव॰ वनस्पतय॰ ओषधय॰ भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यतामिति सर्वत्रसप्रणवंप्रथमांतंनामोचार्यतर्पयेत् २१ सप्तऋषयइतिमंत्रेणर्षीनावाह्यनिवीतीद्विर्द्विः सनकस्तृप्यतु सनंदन॰ सनातन॰ कपिल॰ आसुरी॰ वोढुस्तृ॰ पंचशिख॰ अपसव्यं उशंतस्त्वेतिपितृनावाह्यायंतुनःपितरइतिजपित्वापितृतीर्थेनत्रिस्त्रिः कव्यवानलस्तृप्यतां॰ सोम॰ यम॰ अर्यमा॰ अग्निष्वात्ताःपितरस्तृप्यंतां सोमपाःपितरः॰ बर्हिषदः॰ यमायनम स्तर्पयामि धर्मराजाय॰ मृत्यवे॰ अंतकाय॰ वैवस्वताय॰ कालाय॰ सर्वभूतक्षयाय॰ औदुंबराय॰ दध्नाय॰ नीलाय॰ परमेष्ठिने॰ वृकोदराय॰ चित्राय॰ चित्रगुप्ताय॰ २१ यमतर्पणंवैकल्पिकं सूत्रेएवेत्युक्तेःजीवत्पितृकस्यमणिबंधपर्यंतमपसव्यंसर्वत्र ततोमृतपितृकःपित्रादित्रयींमात्रादित्रयींचतर्पयित्वा उदीरतामितिनवभिर्ऋग्भिस्तर्पणंजलस्थानेअंजलिनाधारांनिषिंचेत् उदीरतां॰ अंगिरसोनःपितरो॰ आयंतुनः॰ ऊर्जंवहंतिरमृतं॰ पितृभ्यःस्वधायिभ्यः येचेह॰ मधुवाताइतितिस्रइति ९ मत्सृचंमत्सेकंकुर्यात्तृप्यध्वमितिचत्रिःसिंचेत् ततोनमोवःपितरइत्यष्टौयजूंषिपठित्वामातामहादीनोक्तादिष्टगणांश्चतर्पयेत् देवागातुविदइतिविसर्जयेत् स्नानवस्त्रनिष्पीडनोदकदानादिप्राग्वत् प्रातर्होमोत्तरंदेवतार्चनंनकृतंचेच्चतुर्थभागेब्रह्मयज्ञोत्तरंकार्यं १ अथपंचमभागकृत्यं वैश्वदेवःप्रकर्तव्यःपंचसूनापनुत्तये कंडणीपेषणीचुल्लीजलकुं

णोथमार्जनीतिपंचहिंसास्थानानिपंचसूनाः वैश्वदेवस्य प्रातरेवप्रारंभोनत्वग्निहोत्रादिवत्सायंतेन प्रातःसायंवैश्वदेवेत्यादिरेवसंकल्पःसं
न्नमहायज्ञा अहरहः कर्तव्याः तेचब्रह्मयज्ञदेवयज्ञभूतयज्ञपितृयज्ञमनुष्ययज्ञाख्याः तत्रब्रह्मयज्ञउक्तः बह्वृचादीनांवैश्वदेवोदे
वयज्ञादियज्ञत्रयरूपः मनुष्ययज्ञस्तुमनुष्येभ्योन्नदानं गृहपक्वहविष्यान्नैस्तैलक्षारादिवर्जितैः जुहुयात्सर्पिषाभ्यक्तैर्गृह्येग्नौलौ
किकेपिवा यस्मिन्नग्नौपचेदन्नंतस्मिन्होमोविधीयते वैश्वदेवांतर्गतपितृयज्ञेनैवनित्यश्राद्धसिद्धेर्ननित्यश्राद्धार्थविप्रभोजनं अ
नेनैवदर्शश्राद्धस्यापिसिद्ध्यादर्शश्राद्धमप्यशक्तैः संवत्सरमध्येसकृदेवकार्यमितिभट्टोजीये सूतकेपंचमहायज्ञानांलोपइत्युक्तं
सचायंवैश्वदेवआत्मसंस्कारार्थोन्नसंस्कारार्थश्च तेनाविभक्तानांपाकैक्येपृथग्वैश्वदेवोन विभक्तानांतुपाकैक्येपिहविष्यांतरेण
पृथगेव अविभक्तानांपाकभेदेपृथक्वैश्वदेवः कृताकृतइतिभट्टोजीये पाकासंभवेएकादश्यादौतंडुलैर्वापयोदधिघृतफलोद
कादिभिर्वाकार्यः हस्तेनान्नादिभिः कुर्याददिरंजलिनाजले कोद्रवंचणकंमाषमसूरंचकुलित्थकं क्षारंचलवणंसर्वंवैश्वदेवेविवर्ज
येत् प्रवसतागृहेपुत्रर्त्विगादिद्वारावैश्वदेवः कारयितव्यः गृहेकर्त्रंतराभावे प्रवासेस्वयंकार्यः वैश्वदेवोबह्वृचैस्तैत्तिरीयैश्च
दिवारात्रौचेतिद्विवारंकार्यः अशक्तैस्त्वेककालेएव द्विरावृत्त्यासहवाकार्यः बह्वृचतैत्तिरीययोर्लौकिकाग्नौपाकोवैश्वदेवश्चेतिप्रा
येणाचारः अथ प्रातःसायंवैश्वदेवस्यसहकरणपक्षेतंत्रप्रयोगः तत्रवैष्णवायभगवतेषोडशापंचवादीपांतानुपचारान्समर्प्यसर्वा

न्नात्पुरुषाहारपर्याप्तनैवेद्यंसमर्प्यशेषान्नेन वैश्वदेवः कार्यः वैष्णवभिन्नैस्तु वैश्वदेवान्ते तच्छेषेण नैवेद्यः कार्यः विष्णोर्निवेदि
तान्नेन यष्टव्यं देवतांतरं पितृभ्यश्चापि तद्देयं तदानंत्याय कल्पते इत्यादिवचनानां वैष्णवविषयकत्वस्य निबंधकारैरुक्तत्वात् अत्र
वैष्णवा नारायणाष्टाक्षरादिवैष्णवमंत्रदीक्षोपदेशजपवंतो मुख्याः उपदेशः कलौ युग इति स्मृत्योपदेशमात्रस्यापि दीक्षासमफ
लत्वात् गोत्राश्वपारंपर्यागताऽरुणोदयविद्धैकादश्यनुपवासशुक्लकृष्णैकादश्युपवासादि यत्किंचिद्धर्ममात्रपराः मंत्रोपदेशादिर
हिताः ननु पंचरात्राद्यागमोक्तदीक्षां प्राप्तो हि वैष्णव इत्युक्तेः किंचिद्धर्ममात्रानुष्ठानेन कथं वैष्णवत्वमिति चेत् गायत्र्यध्ययनादि
क्षत्रियवैश्यसाधारणधर्मवतां याजनाध्यापनप्रतिग्रहरूपासाधारणधर्मशून्यानामपि पित्रादिपरंपरया वैश्यादिवृत्तिपराणामप्यव्य
भिचरितैकगोत्रत्वादि यत्किंचिद्ब्राह्मणधर्ममात्रेण यथा ब्राह्मणत्वं तदुचितसूतकाद्याचारश्च तथा कलियुगे किंचिद्धर्मेणापि वैष्णवत्वं त
दुचिताचारश्च युज्यते क्षत्रियाणां हि पुरोहितभेदेन गोत्रभेदस्तेन यदुवंशेषु परस्परं विवाहो नैव ब्राह्मणेष्विति स्पष्टं एवं श्राद्धेऽपि नैवे
द्यं समर्प्य पितृभ्योऽन्ननिवेदनं ज्ञेयं ममात्मान्नसंस्कारपंचसूनाजनितदोषपरिहारद्वारा श्रीपर॰प्रीत वैश्वदेवं सायं वैश्वदेवं च स
हतंत्रेण करिष्ये कुंडे स्थंडिलादौ वा पचनाग्निं व्याहृतिभिः पावकनामानं प्रतिष्ठाप्य चत्वारि शृंगेति ध्यात्वा परिसमुह्य पर्युक्ष्य वि
श्वानि न इत्यर्चनादि विधाय घृताक्तमन्नमग्नावधिश्रित्य समोक्ष्योद्वास्याग्नेः पश्चान्निधाय त्रिधा विभज्य प्रथमभागं देवेभ्यो जुहुयात्

तद्यथात्हृदिसव्यंकरंभि धायोत्तानहस्तेनसूर्यायस्वाहासूर्यायेदंनमम प्रजापतये॰ सोमायवनस्पतये॰ अग्नीषोमाभ्यां॰ इंद्रा
ग्निभ्यां॰ द्यावापृथिवीभ्यां॰ धन्वंतरये॰ इंद्राय॰ विश्वेभ्योदेवेभ्यः ब्रह्मणे॰ इतिदशप्रातर्वैश्वदेवाहुतयः अथसायंवैश्वदेवीयाः
अग्नयेस्वाहेतिहुत्वा प्रजापतयइत्यादिपुनर्नवजुहुयात् एवंविंशत्याहुतीर्हुत्वाप्रायश्चित्तार्थंव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वानहु
त्वावा परिसमूहनपर्युक्षणेकुर्यात् ॐ चमेइत्युपतिष्ठेत् इतिदेवयज्ञः अथबलिहरणाख्योभूतयज्ञः द्वितीयभागाद्गृहीत्वा
शुद्धायांभूमौसूर्यायस्वाहा सूर्यायेदंनममेत्येवंदशाहुतीः प्राक्संस्थानिरंतराहुत्वामध्येंतरालंत्यक्त्वा अद्भ्यःस्वाहा ओषधि
वनस्पतिभ्यः॰ गृहा॰ गृहदेवताभ्य॰ वास्तुदेव॰ इतिप्राक्संस्थाहुत्वा अद्भ्य आहुतेःपश्चात् इंद्राय॰ तदुत्तरेइंद्रपुरुषेभ्यः॰
अंतरालस्यदक्षिणेयमाय॰ तदुत्तर यमपुरुषेभ्यः॰ ब्रह्मणआहुतेःप्राक् वरुणाय॰ तदुत्तरेवरुणपुरुषेभ्यः॰ अंतरालस्योत्तरे
सोमाय॰ तदुत्तरेसोमपुरुषेभ्यः॰ अंतरालेब्रह्मणेब्रह्मपुरुषेभ्यः॰ विश्वेभ्योदेवेभ्यः सर्वेभ्योभूतेभ्यः॰ दिवाचारिभ्यः॰ सोमपु
रुषोत्तरेरक्षोभ्यः॰ एवमेवसायंवैश्वदेवसंबंधिद्वितीयबलिहरणंकुर्यात् तत्रसूर्यस्थानेप्रथममग्नयेहुत्वाप्रजापतयइत्यादिपूर्व
वत् दिवाचारिभ्यइत्यस्यस्थानेनक्तंचारिभ्यः स्वाहेतिजुहुयात् इतिविशेषः इतिभूतयज्ञः प्राचीनावीतीतृतीयभागाद्दा
दायस्वधापितृभ्यः इतियमबलेर्दक्षिणतोदत्त्वापितृभ्यइदंनममेत्युक्त्वाद्वितीयबलेर्दक्षिणतःद्वितीयपितृयज्ञमेवकुर्यात्

इतिपितृयज्ञः अपरेचकाकारंबलिमाहुः बलावन्तुध्दृतेनाद्यान्नो ध्वरेन्नस्वयंबलिं ततोगृहांगणेभूमावपआसिच्य ऐंद्रवारुण
वायव्यांयाम्यांनैर्ऋतिकाश्चये तेकाकाः प्रतिगृह्णंतुभूम्यांपिंडंमय्योज्झितं इतिपितृयज्ञशेषेणदद्यात् वैवस्वतकुलेजातौद्वौश्या
मशबलौशुनौ ताभ्यांपिंडोमयादत्तोरक्षेतांपथिमांसदा येभूताःप्रचरंति० इतिद्वयंभूतयज्ञशेषेणदद्यात् येभूता इतिमंत्रंतंत्रे
णवैश्वदेवप्रयोगेदिवानक्तंबलिमितिपाठः अन्हिरात्रौनपृथक्प्रयोगेदिवाबलिमिच्छंतोनक्तंबलिमिच्छंतइतिविभागेनपाठः
प्रक्षालितपाणिपाद आचम्य गृहंप्रविश्य शांतापृथिवीत्यादिजपित्वा विष्णुंस्मृत्वाकर्मार्पयेत् अथमनुष्ययज्ञः अतिथिभो
जनपर्याप्तंषोडशग्रासमितंवाग्रासचतुष्टयंवाग्रासमितंवान्नंसनकादिमनुष्येभ्योहंतेदंनममेतिदद्यात् बहुषुभिक्षुकेष्वा
गतेष्वशक्तेनत्रिभ्योग्रासत्रयंदेयं अथतैत्तिरीयाणांश्राद्धदिनेभिन्नपाकेनादौवैश्वदेवोदेवयज्ञादिचतुष्टयंचभवति अपरे
आदौवैश्वदेवांतेपंचमहायज्ञाइत्याहुः याजुषाःसामगाःपूर्वंमध्येकुर्वंत्यथर्वणाः बह्वृचाःश्राद्धशेषेणतत्राप्यादौतुसाग्निकाः
स्वर्गपुष्ट्यर्थमात्मसंस्कारार्थंप्रातःसायंवैश्वदेवौतंत्रेणकरिष्ये औपासनाग्निंपचनाग्निंवाप्रतिष्ठापितमौपासनहोमवत्परि
समुह्यपरिषिच्यान्नमग्नावधिश्रित्य प्रोक्ष्योद्वास्याभिघार्याग्निंसंपूज्याऽन्नंत्रेधाविभज्यहस्तेनजुहुयात् अग्नयेस्वाहा विश्वे
भ्योदेवेभ्यः० ध्रुवायभूमाय० ध्रुवक्षितये० अच्युतक्षितये० अग्नयेस्विष्टकृते० परिसमुह्यपर्युक्ष्याग्नेःपश्चादेकत्रैवदेशेव्यजना

कारश्चक्राकारोवाबलिः तत्रदेवताः धर्मायस्वाहाधर्मायेदं॰ अधर्माय॰ अद्भ्यः॰ ओषधिवनस्पतिभ्यः॰ रक्षोदेवजनेभ्यः गृह्याभ्यः
अवसानेभ्यः ॰अवसानपतिभ्यः॰ सर्वभूतेभ्यः॰ कामाय॰ अंतरिक्षाय॰ यदेजतिजगतियच्चचेष्टतिनाम्नोभागोयन्नाम्नेस्वाहा
तन्नाम्नइदं॰ केचिद्धायवइदमितित्यागमाहुः पृथिव्यैस्वाहा अंतरिक्षाय॰ दिवे॰ सूर्याय॰ चंद्रमसे॰ नक्षत्रेभ्य॰ इंद्राय॰ बृहस्पत
ये॰ प्रजापतये॰ ब्रह्मणे॰ सर्वान्सकृत्परिषिच्य पृथक्पृथक्परि षेचनपक्षेद्वावेकंद्वेचत्वारिप्रत्येकंत्रीणिचैषांहि पृथिव्यादिदश
स्वेकमतऊर्ध्वंपृथक्क्रमात् इतिज्ञेयं प्राचीनावीती तद्दक्षिणातः स्वधापितृभ्यःस्वाहा तदुत्तरतउपवीती नमोरुद्रायपशुपतयेस्वा
हा॰ पितृरुद्रबली पृथक्परिषिंचेत् इतिवैश्वदेवः अथदेवयज्ञादिचतुष्टयं देवयज्ञेनयक्ष्येइतिसंकल्प्याग्निंपरिषिच्यदेवेभ्यः
स्वाहेत्यग्नौहुत्वोत्तरपरिषेकः प्राचीनावीतीपितृयज्ञेनयक्ष्ये दक्षिणतोभूमौपितृभ्यःस्वधास्तुइतिदत्वासक्तापरिषिच्य य
ज्ञोपवीती अपःस्पृष्ट्वाभूतयज्ञेनयक्ष्ये भूतेभ्योनमइति भूमौदत्वापरिषिच्य निवीती मनुष्ययज्ञेनयक्ष्ये उक्तप्रमाणमन्नं
मनुष्येभ्योहंतेतिदद्यात् सर्वयज्ञेष्वाद्यंतयोः क्रमेणविद्युदसिवृष्टिरसीतिमंत्रयोः पाठः प्रायेणैषां बलिशिष्टमन्नं येभूताःप्र
चरंतीतिगृहांगणेदत्वाकाशेउक्षिपेत् ततोयथाचारंश्ववायसादिबलिः अथकातीयानां तत्रसाग्निकानामेकपाकेप्रा ९५
ग्दिने आदौवैश्वदेवः अन्येषामंते आवसथ्योल्मुकंमहानसेकृत्वा तत्रपाकंविधायमहानसस्थांगारान्गृह्याग्नौनिधाय

पाकादन्नं घृताक्तमादाय पूर्ववदासु॰ धृंवैश्वदेवाख्यंकर्मकरिष्ये इतिसंकल्पः अथवादेवभूतपितृमनुष्यान्वैश्वदेवान्नेनयक्ष्ये गृह्याग्निंमणिकोदकेनपर्युक्ष्यहस्तेनाग्नौजुहुयात् ब्रह्मणेस्वाहा इदंब्रह्मणेनमम एवमग्रेपि प्रजापतये॰ गृह्याभ्यः कश्यपाय॰ अनुमतये॰ इतिदेवयज्ञः ततोमणिकसमीपेबलित्रयमुदक्संस्थंपर्जन्यायनमःस्वाहा इदंपर्जन्यायनमम अद्भ्योन॰ पृथिव्यै॰ अथद्वारशाखयोः प्राक्संस्थंबलिद्वयं धात्रे॰ विधात्रे॰ उदकेनचतुरस्रंकृत्वा तत्रपूर्वेवायवे॰ दक्षिणेवायवे॰ पश्चिमेवायवे॰ उत्तरेवायवे॰ प्रागादिषुवायुबलेः प्रागुदग्वा प्राच्यैदिशे॰ दक्षिणस्यैदि॰ प्रतीच्यैदि॰ उदीच्यैदि॰ मध्येप्राक्संस्थंब्रह्मणे॰ अंतरिक्षायसूर्याय॰ एषामुत्तरेविश्वेभ्योदेवेभ्यो॰ विश्वेभ्योभूतेभ्यो॰ अनयोरुत्तरे उषसे॰ भूतानांपतये॰ इतिभूतयज्ञः प्राचीनावीती ब्रह्मादिबलित्रयस्यदक्षिणेपितृतीर्थेनपितृभ्यः स्वधानम इदंपितृभ्योनममेतिदद्यात् इतिपितृयज्ञः पात्रंप्रक्षाल्य सव्येनब्रह्मादिबलितोवायव्यांयक्ष्मैतत्तेनिर्णेजनमितितज्जलंनिनयेत् पूर्ववन्मनुष्ययज्ञः निरग्निकस्तुलौकिकाग्निमाहृत्य पृष्ठोदिवीति प्रतिष्ठाप्य तत्सवितु॰ ताꣳसवितु॰ विश्वानिदेव॰ इतित्रिभिः सावित्रैः प्रज्वाल्यतत्रनित्योपासनहोमंकृत्वापाकपञ्चवैश्वदेवंचकुर्यादितिगदाधरः तत्राप्यशक्तौव बह्वृचांसूक्तरीत्यापवनाग्निं प्रतिष्ठाप्य ध्यात्वा संपूज्य तत्रपूर्वोक्तरीत्यावैश्वदेवस्तत्रअग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेतिपञ्चाहुतीनामुत्तरहोमः सर्वत्रनिरग्नेरितिविशेषः शेषंप्राग्वत्

कात्यायनानांदिवैकोवैश्वदेवोनद्वितीयोरात्रौ सामगाथर्वणैरपिस्वगृह्योक्तरीत्यापंचमहायज्ञाः कार्याः स्वगृह्यानुपलंभेबह्वृचोक्तरीत्योपनयनादिसंस्काराः पंचमहायज्ञादयश्च कार्याः शाखांतरमतंसम्यगनालोच्यस्वधार्ष्ट्येन शाखांतराह्निकंप्रोक्तंज्ञात्वाशोध्यं स्वशाखिभिः इक्षूनपः फलंमूलंतांबूलंपयओषधं भक्षयित्वापिकर्तव्याः स्नानदानादिकाःक्रियाः पंचमहायज्ञेष्वन्यतमस्यलोपेउपवासः धनिकस्यातुरस्यचप्रतियज्ञंकृच्छ्रार्धंअन्येत्वेकाहंलोपेमनस्वत्याहुतिर्द्व्यहंलोपेत्रिभिस्तंतुमतीभिर्होमोवारुणीनांचतसृणांजपोद्वादशाहंलोपेतंतुमतीस्थालीपाकोवारुणीभिराज्यहोमश्चेत्याहुः अथसर्वसाधारणोभोजनादिविधिः हैमेरजतपात्रेआम्रादिपात्रेवाभोजनंशस्तं एकएवतुभुंजीतकांस्यपात्रेनान्योच्छिष्टे तांबूलाभ्यंजनंचैवकांस्यपात्रेचभोजनं यतिश्चब्रह्मचारीचविधवाचविवर्जयेत् पलाशपर्णेषुयत्यादेःप्रशस्तं गृहिणस्तुचांद्रायणं इदंवल्लीपलाशविषयमितिस्मृत्यर्थसारे कदलीकुटजमधुजंबूपनसाम्रचंपकोदुंबरपत्राणिशस्तानि अर्काश्वत्थवटादिपत्राणिनिषिद्धानि चतुरस्रमंडलेप्रक्षालितपात्रंनिधाय पंचयज्ञावशिष्टंघृतादियुक्तंपरिशिष्टमन्नमस्माकंनित्यमस्त्वेतदितिवदन्नत्वाग्रंथिरहितपवित्रयुतदक्षिणपाणिः पादाभ्यांपादेनवाभुवंस्पृशन् व्याहृतिभिर्गायत्र्याचाभिमंत्र्यसत्यंत्वर्तेनपरिषिंचामिइतिदिवा ऋतंत्वासत्येनपरिषिंचामीतिरात्रौपरिषेचनंकृत्वा अंतश्चरतिभूतेषुगुहायांविश्वतोमुखः त्वंयज्ञस्त्वंवषट्कारस्त्वंविष्णुःपुरुषःपरः पात्राद्दक्षिणेभूमौभूपतयेनमःभु

वनपतयेनमः भूतानांपतये॰ इतित्रीन्बलीन्दद्यात् यद्वात्रिमायचित्रगुप्तायपयमायपयमधर्मायसर्वेभ्यः भूतेभ्यइतिवा व्यस्तसमस्तव्याहृतिभि
र्वाचत्वारः धर्मराजायचित्रगुप्तायेतिद्वौवाभूपत्यादित्रयमुक्तावेताविति पंचधा देयाः हस्तपादमुखार्द्रः आपोशनार्थंजलमादायान्नंब्र
ह्मरसोविष्णुः अहंवैश्वानरोभूत्वेत्यर्थंध्यात्वा वामकरेणपात्रंधृत्वामृतोपस्तरणमसीत्यपःप्राश्य मौनी ॐ प्राणायस्वाहा ॐ अपाना
यस्वाहा ॐ व्यानाय ॐ उदानाय॰ ॐ समानाय॰ इतिसघृताः सक्षीरावापंचाहुतीः सर्वांगुलिभिः सर्वग्रासंग्रसन्मुखेजुहुयात् ब्र
ह्मणेस्वाहेतिषष्ठींक्वचित् प्राणाहुतिपर्यंतंपात्रालंभोमौनंचनियतमग्रेनेच्छकं हृद्यं भोजनंप्राङ्मुखःस्वंभक्ष्यमुखंवाराशस्तंदक्षिणामुखंयशः फलंकामश्चउदङ्मुखं
मध्यमर्थीदक्मुखंनिषिद्धं कृत्स्नग्रासंग्रसन्द्वात्रिंशदादिनियतग्रासमनियतग्रासंवाभुक्त्वामृतापिधानमसीति गंडूषार्धंपीत्वार्धंभूमौनि
नीय पवित्रंत्यक्त्वामुखहस्तोच्छिष्टंसम्यक् प्रक्षालयेत् तर्जन्यामुखंनशोधयेत् किंचित्गंडूषोत्तरं हस्तप्रक्षालनंषोडशगंडूषांतेद्वि
राचामेत् भोजनगृहेचनाचामेत् अनाचांतोमूत्रपुरीषेनकुर्यात् उत्तरापोशनमकृत्वोत्थानेस्नानाच्छुद्धिः हस्तौसंमृज्यप्रक्षाल्यांगुष्ठे
ननेत्रयोर्निषिंच्येष्टदेवतांस्मरेत् नांजलिनापिबेत् पालाशंदुग्धमयोवंटुंचपीठंचवर्जयेत् नशिशुभिःसहभुंजीत भार्ययासह
विवाहवर्जंनभुंजीत बालवृद्धेभ्योन्नमदत्वानभुंजीत नप्रौढपादोनासनारूढपादोनप्रसारितपादोनविदिक्तुंडोनदुष्टैकपंक्तौनसू-
न्याग्निपाकगृहेनदेवालयेभुंजीत नसंध्ययोर्नमहानिशायांन यज्ञोपवीतहीनोनवामहस्तेननशूद्रशेषंभुंजीत आर्द्रोमधुरंम

२ प्रौढपादःपादोपरिपादंददत् आसनारूढपादोवेतिहरदत्तः।२

ध्येल्लवणाम्लमंतेतिक्तादि पूर्वंद्रवंमध्येकठिनमंतेद्रवं अष्टौग्रासायतेः षोडशवनस्थस्य षोडशाद्वात्रिंशद्वागृहिणोयथेष्टंब्रह्मचारिणःस
र्वंसशेषमश्नीयान्निःशेषं घृतपायसं क्षीरंदधिमधुभुंजीत दिवारात्रौचेतिद्विवारमेवनांतराभोजनं अर्कपर्वद्वयेरात्रौचतुर्दश्यष्ट
मीदिवा एकादश्यामहोरात्रंभुक्त्वाचांद्रायणंचरेत् यस्तुपाणितलेभुंक्तेयश्चफूत्कारसंयुतं प्रसृतांगुलिभिर्यश्चतस्यगोमांसवच्चतत् ना
जीर्णेभोजनंकुर्यात्कुर्यान्नातिबुभुक्षितः नार्द्रवासानार्द्रशिरानपादारोपितेकरे ग्रासशेषंनचाश्नीयात्पीतशेषंपिबेन्नच शाकमूल
फलादीनिदंतच्छेदैर्नभक्षयेत् नोच्छिष्टोघृतमादद्यान्नपदाभाजनंस्पृशेत् पिबतोयत्पतेत्तोयंभाजनेमुखनिःसृतं अभोज्यंतत्तत् पी
तावशिष्टतोयपानेचांद्रायणं हस्तनखस्पृष्टजलपानेवामहस्तोद्धृतजलपानेचसुरापानसमं एकपंक्त्युपविष्टानांविप्राणांभुंजानाना
मेकस्मिन्नप्युत्थिते आचांतेवान्यैर्नभोज्यं अत्रोत्थितस्यभोक्तुश्चदोषः गुरोर्नदोषः लवणंव्यंजनंचैवघृततैलंतथैवच लेह्यंपेयं
चविविधंहस्तदत्तंनभक्षयेत् ताम्रेगव्यंकांस्येनारीकेरेक्षुरसौसगुडंदधिसगुडमार्द्रकंचमद्यसमंसैंधवसामुद्रभिन्नमत्स्यलवण
भक्षणंमृद्भक्षणंचगोमांससमं उदक्यामपिचांडालंश्वानंकुक्कुटमेवच भुंजानोयदिपश्येत्तदन्नंतुपरित्यजेत् भुंजानस्यगुदस्रा
वेउपवासः पंचगव्यंच आपोशनोत्तरंप्राणाहुतेः प्राक्तत्स्रावे स्नानंषट्प्राणायामाः भुंजानस्याशौचप्राप्तौग्रासंत्यक्त्वास्नानं ग्रासा
शनेउपवासः सर्वाशनेत्रिरात्रं विष्ठादिस्पर्शेस्नानंप्राणायामत्रयंच चांडालपतितोदक्यावाक्यंश्रुत्वाभोजनेएकोपवासः स्नात्वाश

तगायत्रीजपो वा कुलहृधरद्वोद्धरवलमुसलानां यावच्छब्दस्तावद् भोजनं अप्येकपंक्त्यानाम्भीयाद्ब्राह्मणैः स्वजनैरपि कोपि जानातिकिं कस्य प्रच्छन्नं पातकं भवेत् ततोऽग्निना भस्मना च स्तंभेन सलिलेन च द्वारेणैव च मार्गेण पंक्तिभेदं चरेद्बुधः केशपिपीलिकामक्षिकाभिः सह पक्वमन्नं त्यजेदेव पाकोत्तरं केशपिपीलिकादिकीटकमक्षिकासंस्पृष्टे गवाघ्राते वान्ने सलिलं भस्म मृद्वापि प्रक्षेप्यं विशुद्धये इति विज्ञानेश्वरः शूद्रान्नं शूद्रदत्तआद्यपान्नं रात्रिपर्युषितं रजस्वलाचांडालपतितादिदृष्टं काकादिपक्ष्युच्छिष्टमभोज्यं स्नेहपक्वं मंडकादि न पर्युषितं ग्राह्यं अवत्सायागोरनिर्दशानां गोमहिष्यजानां गर्भिण्या एककालांतरितदोह्याया यमलसूस्त्रय त्वस्तन्यो रजवर्जं द्विस्तनीनामुष्ट्रीवडवायोरारण्यकमृगादेरवेश्च क्षीराणि वर्ज्यानि शिग्रुं हिंगुवर्ज्यं रक्तं वृक्षनिर्यासं पुरीषस्थानोत्पन्नतंडुलीयकादिकं देवाद्युद्देशं विना कृतं संयावपायसापूपशष्कुलीकृसरं वर्जयेत् शणकुसुमालाबुवार्ताककोविदारवटादिफलानि मातुलिंगं च वर्ज्यं पलांडुलशुनगृंजनभक्षणे चांद्रायणं भुंजानेषु परस्परस्पर्शे अन्नत्यागः पात्रस्यान्नभक्षणे स्नात्वाष्टोत्तरशतगायत्रीजपः अधिकभोजने सहस्रं भुंजानस्याशुचिनाविप्रेण स्पर्शेऽन्नत्यागः भुक्तोच्छिष्टस्पर्शे सवर्णे स्नानं जपो वा असवर्णे तूपवासः भुक्तोच्छिष्टस्य श्वशूद्रादिस्पर्शे उपोष्य पंचगव्यं रजकादिस्पर्शे त्रिरा॰ परिवेषणं कुर्वन्नुच्छिष्टस्पर्शे पयोदधिघृतादिलघुद्रव्यमत्यजन्नाचांतः शुचिः भक्ष्याद्यन्नस्य त्यागएव वस्त्रे विकल्पः परिवेषणादिकाले रजोदृष्टौ तत्स्पृष्टान्नत्यागः भोजनांते उच्छिष्टशेषान्नं रौरवे पूयनिलये पद्मार्बुदनिवासिनां

प्राणिनां सर्वभूतानामक्षय्यमुपतिष्ठत्विति दद्यात् आचांतोप्यशुचिस्तावद्यावत्पात्रमनुद्धृतं उद्धृतेप्यशुचिस्तावद्यावन्नोन्मृज्यते मही पर्णस्याग्रं च मूलं च शिरां चैव विशेषतः चूर्णपर्णं वर्जयित्वा तांबूलं खादयेद्बुधः अनिधाय मुखे पर्णं पूगं वै भक्षयेन्न च इति पंचमभागकृत्यं इतिहासपुराणाद्यैः षष्ठसप्तमकौ नयेत् अष्टमे लोकयात्रा तु बहिः संध्या ततः पुनः सायंसंध्या प्रातःसंध्यावत् अग्निश्च मा मन्युश्च॰ यदह्ना पापमकार्षं॰ अहस्तदवलुंपतु॰ सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहेति मंत्राचमने विशेषः पश्चिमाभिमुखस्तिष्ठन् अर्घ्यं दद्यात् ऊर्ध्वजानूपविश्य प्रसन्नमुख एव गायत्रीं जपेत् सायंहोमस्तूक्त एव सायंवैश्वदेवे पुनः पाकः अतिथिं संपूज्य घटित्रयानंतरं सार्धयामात्प्राक्सुप्त्वा शयीत भोजनकाले दीपनाशे पात्रमालभ्य सूर्यं स्मृत्वा पुनर्दीपं दृष्ट्वा पात्रस्थं भुंजीत नान्यत् श्राद्धतत्पूर्वदिने पातधृतिसंक्रांत्यादिषु न निशि भोजनं चतुर्थप्रथमौ यामौ विद्याभ्यासे नयेन्निशि प्रहरद्वयशायी तु ब्रह्मभूयाय कल्पते प्राक्प्रत्यक्दक्षिणस्यां शिरः कृत्वा शयीत न कदाचिदुदक्शिराः रात्रिसूक्तं जप्त्वा सुखशायिनः स्मृत्वा विष्णुं नत्वा स्वप्यात् अगस्तिर्माधवश्चैव मुचुकुंदो महामुनिः कपिलो मुनिरास्तीकः पंचैते सुखशायिनः न संध्यायां न श्मशाने न गोगेहे न देवविप्रगुरूणामुपरि नोच्छिष्टो न दिवा न नग्नः शयीत निद्राकाले तांबूलं मुखात्स्त्रियं शयनाद्भालात्तिलकं शिरसः पुष्पं त्यजेत् गर्भाधानप्रकरणोक्तकाले सार्धयामोत्तरं दीपे सत्यसतिवा निवीतं यज्ञोपवीतं कंठदो कृत्वा पत्नीं गच्छेत् अष्टम्यां च चतुर्दश्यां दिवा पर्वणि मैथुनं कृत्वा सचैलं स्नात्वा तु वारुणीभिश्च

द्रो वर्णश्चतुर्थोऽपि वर्णत्वाद्धर्ममर्हति वेदमंत्रस्वधास्वाहावषट्कारादिभिर्विना स्त्रीशूद्रधर्मेषु व्रतादिषु सर्वत्र विप्रेण मंत्रः पठनी
यः सोऽपि पौराण एव भारतपुराणयोः श्रवणे स्त्रीशूद्रयोरधिकारो न त्वध्ययने श्रावयेच्चतुरो वर्णान् कृत्वा ब्राह्मणमग्रतः शूद्रस्य
पंचमहायज्ञश्राद्धादिकर्मणि कातीयसूत्रानुसारेणेति मयूखे आगमोक्ता विष्णुशिवादिमंत्राः नमोंताः प्रणवरहिताः पुराणादि
नाश्रवणनिदिध्यासनादि कृत्वा ब्रह्मज्ञानमपि स्त्रीशूद्रैः संपाद्यं उपनिषच्छ्रवणे तु नाधिकार इति शुगस्य तदनादरश्रवणादित्यधि
करणे शूद्रस्य सर्वश्राद्धान्यामेनैव केचित्सर्वप्रजानां काश्यपत्वात्सर्वशूद्राणां काश्यपगोत्रं तच्च श्राद्ध एव कीर्तनीयं नान्यत्रेत्याहुः ए
वं शांतिकादावधिकारो विप्रद्वारैव यदि विप्रः शूद्रदक्षिणामादाय वैदिकमंत्रैस्तदीयहोमाभिषेकादि करोति तदा तत्र शूद्रस्तदु
च्छिष्टफलभाक् विप्रस्तु महाप्रत्यवायीति माधवः अहिंसासत्यास्तेयशौचेंद्रियनिग्रहदानशमदमक्षमादयः शूद्रादिसर्वसाधार
णाधर्माः परपदप्रापकाः स्वस्तिवाचनादि शूद्रकर्मणां प्रयोगास्तु शूद्रकमलाकरे ज्ञेयाः अथ वापीकूपाद्युत्सर्गादि गृहग्रामयोरा
ग्नेयदक्षिणनैर्ऋत्यवायव्येषु मध्ये च दुष्टफलः कूपः शेषदिक्षु शुभः वापीकूपतडागाद्युत्सर्ग उत्तरायणे माघादिमासषट्कस्य शुक्ल
पक्षेषु प्रशस्तः जलक्षयसंभावनायां कार्तिकमार्गशीर्षयोरपि न कालनियमस्तत्र सा केवलं कारणं परमित्युक्तेः चतुर्षु विष्णुशयन
मासेषु शुक्रास्तादौ च वर्ज्यं अश्विनीरोहिणीमृगपुष्यमघाद्युत्तरामूलश्रवणादिधषहस्तज्येष्ठानुराधारेवतीषु द्वितीयातृतीया

पञ्चमीसप्तमीदशम्येकादशीत्रयोदशीतिथिषुबुधगुरुशुक्रसोमवारेषुजलोत्सर्गः शुभः उत्सर्गाभावेजलंनग्राह्यं वापीकूपत
डागादौयज्जलंस्यादसंस्कृतं नस्पृष्टव्यंनपेयंचपीत्वाचांद्रायणंचरेत् उत्सर्गप्रयोगोन्यतोज्ञेयः अथवृक्षादिरोपणं अश्विनी
रोहिणीमृगपुष्यमघोत्तरात्रयहस्तचित्राविशाखानुराधामूलशततारकारेवतीषुसत्तिथिवारेषुवृक्षलतारोपः शस्तः आश्लेषायांसो
मवारः सौम्येलग्नेबलान्वितः योगेस्मिन्रोपयेदिक्षुकदलीक्रमुकादिकान् नारिकेलान्वपेद्भूमावश्विन्यांलग्नगेरवौ नागवल्लींगुरौल
ग्नेचंद्रेस्वांशस्थितेसति अथमूर्तिप्रतिष्ठा प्रतिष्ठासर्ववदेवानांवैशाखज्येष्ठफाल्गुने चैत्रेतुस्याद्धिकल्पेनमाघेविष्णवन्यमूर्तिषु सौ
म्यायनेशुभाप्रोक्तानिंदितादक्षिणायने मातृभैरववाराहनरसिंहत्रिविक्रमाः दक्षिणेप्ययनेस्थाप्यादेव्यश्चेत्यूचिरेपरे विष्णोःश
स्ताश्चैत्रमासाश्विनश्रावणकाअपि माघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठाषाढस्सहःशुच श्रावणेचनभस्येचलिंगस्थापनमुत्तमं देव्यामा
घेश्विनेमासेप्युत्तमासर्वकामदा अश्विनीरोहिण्युत्तरात्रयमृगपुनर्वसुपुष्यहस्तचित्रास्वात्यनुराधाश्रवणत्रयरेवतीषुशनिभौमा
न्यवासरेदर्शरिक्तान्यतिथौसर्वदेवप्रतिष्ठाशुभा श्रवणेकृत्तिकादिविशाखांतेषुचद्वादश्यांचविष्णोःप्रशस्ता चतुर्थीगणेशस्योक्ता
नवमीमूलभंचदेव्याः तथास्वस्वनक्षत्राणिसर्वेषां यथार्द्राशिवस्यहस्तः सूर्यस्येत्यादिहंत्यर्थहीनाकर्त्तारंमंत्रहीनात्तुऋत्विजं
स्त्रियंलक्षणहीनातुनप्रतिष्ठासमोरिपुः ब्रह्मातुब्राह्मणैःस्थाप्योगायत्र्यासहितःप्रभुः सर्ववर्णैस्तथाविष्णुःप्रतिष्ठाप्यःसुरवा

मार्जयेत् पुनर्मामैत्विति जपश्चोक्त एव एवं स्नानभोजनादिके बहुविधविधिनिषेधाकुले आन्हिककर्मणि न्यूनाधिकदोषविधिनिषेधातिक्रमदोषपरिहारार्थं प्रायश्चित्ताज्ञाने तत्सांगतार्थं प्रायश्चित्तसांगतार्थं च श्रीविष्णुनामोच्चारणादिकं कार्यं प्रायश्चित्तान्यशेषाणि तपःकर्मात्मकानि च यानि तेषामशेषाणां कृष्णानुस्मरणं परं यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपःकर्मात्मकादिषु न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वंदे तमच्युतं नाम्नोस्ति यावती शक्तिः पापनिर्हरणे हरेः तावत्कर्तुं न शक्नोति पातकं पातकी जनः लौकिकं वैदिकं कर्मेश्वरेर्पणीयं यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् यत्तपस्यसि कौंतेय तत्कुरुष्व मदर्पणमित्युक्तेः युगपत्सर्वकर्मार्पणे मंत्रः कामतो कामतो वापि यत्करोमि शुभाशुभं तत्सर्वं त्वयि संन्यस्तं त्वत्प्रयुक्तः करोम्यहं अपारमान्हिकं कर्मगहनं बहुभेदयुक् निःशेषमक्षमो वक्तुं यथामत्यवदल्लघु अनंतोपाध्यायजनिः काशीनाथाभिधः सुधीः तुष्यतां तेन भगवांछ्रीनाथो विठ्ठलप्रभुः इत्यनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे तृतीयपरिच्छेदे आन्हिकाचारप्रकरणं समाप्तं अवश्यं प्रत्यहं कृत्यमुक्त्वात्तच्छेष उच्यते काम्यं नैमित्तिकं चापि प्रायः सिंधुक्रमादथ अथाधानविचारः तत्राधाननक्षत्रादिकालविचारः प्रथमपरिच्छेदे उक्तः आवसथ्याधानं तु दारकाले दायविभागकाले वा अग्निर्वैवाहिको येन न गृहीतः प्रमादिना पितर्युपरते तेन गृहीतव्यः प्रयत्नतः गृह्याग्निहीनस्यान्नमभोज्यं पितरि ज्येष्ठभ्रातरि वा साग्निके कनिष्ठादेरविभक्तस्य निरग्नित्वदोषो न एवं ध्यानाध्ययनादिनिष्ठस्यापि न दोषः गृहस्थस्याप्यध्ययनोक्तेः स्मा

र्ताधानमपिज्येष्ठेभ्रातरिअकृताधानेसतिनकार्यमितिनिर्णयसिंध्वादौगार्ग्योक्तिः अत्रैवंनिर्णयोभाति यत्रज्येष्ठेनदायादपक्षमवलं
ब्यविवाहकालेयावज्जीवमौपासनंकरिष्येइत्येवंसंकल्पपूर्वकंविवाहाग्निर्नगृहीतस्तद्विषयोयंकनिष्ठस्यनिषेधः येनज्येष्ठेनविवाह
कालेतथासंकल्पपूर्वकमग्निःपरिगृहीतः सपश्चात्परिचरणाभावेनाविद्यमानाग्निकोप्युच्छिन्नाग्निरेवनत्वकृताधानइतितत्रकनि
ष्ठस्याधानेदोषोनेति अत्राधिकारिणोपिभ्रातुरनुज्ञयाकनिष्ठस्याधानंभवतिविवाहस्त्वनुज्ञयापिनएवंपितुरनुज्ञयाप्याधानंसंन्य
स्तच्छिन्नहस्तादौयद्वाषंढादिदूषणेजनकेसोदरेज्येष्ठेकुर्यादेवेतरः क्रियामित्यादिविशेषः विवाहप्रकरणेपरिवेत्तृप्रसंगेउक्तः अ
थशूद्रसं॰ विचारः गर्भाधानपुंसवनानवलोभनसीमंतोन्नयनजातकर्मनामकर्मनिष्क्रमणान्नप्राशनचौडोपनयनमहानाम्न्या
म्न्यादिव्रतचतुष्टयसमावर्तनविवाहाइतिषोडशसंस्काराद्विजानां जातकर्मनामकर्मनिष्क्रमणान्नप्राशनचूडाविवाहाइतिषड्
द्विजस्त्रीणां तत्रविवाहःसमंत्रकोन्येमंत्ररहिताः गर्भाधानसीमंतौस्त्रीपुरुषसाधारणौ चूडांतानिविवाहश्चेतिदशामंत्रकाः शूद्राणां
बहुसंमतमिति शूद्रकमलाकरेशूद्राणांपंचमहायज्ञाअप्युक्ताः केचिद्वैदिकमंत्रेणोपनयनमप्याहुः ब्राह्मेतुविवाहमात्रंसंस्कारःशू
द्रोपिलभ्यतांसदेत्युक्तं अत्रसदसच्छूद्रगोचरत्वेनवापरंपराप्राप्तप्रकारेणवाव्यवस्था अस्यद्विजसेवावृत्तिः आपदिवाणिज्यशि
ल्पादिशूद्रेणलवणादिविक्रेयं मद्यंमांसंचन कपिलाक्षीरपानेनब्राह्मणीगमनेनच वेदाक्षरविचारेणशूद्रश्चांडालतांव्रजेत् शू

र्थिभिः मातृभेरक्षाद्याः सर्वैः शिवलिंगं यतिनापि पुराणप्रसिद्धं जीर्णलिंगं स्त्रीशूद्रैरपि पूज्यं नूतनस्थापितं लिंगं स्त्री शूद्रो वापि न स्पृशेत् शि
वादिप्रतिष्ठायां स्त्रीशूद्रादेर्नाधिकारः शूद्रो वानुपनीतो वा स्त्रियो वा पतितोऽपि वा केशवं वा शिवं वापि स्पृष्ट्वा नरकमश्नुते स्थिरप्रतिमाः
प्राङ्मुखो रुदङ्मुखो वा यजेत चलप्रतिमासु प्राङ्मुखः सौवर्णी राजती ताम्री मृन्मयी प्रतिमा भवेत् पाषाणधातुयुक्ता वा कांस्यपित्त
लयोरपि अंगुष्ठपर्वमानात्सावितस्तिं यावदेव तु गृहेषु प्रतिमा कार्या नाधिका शस्यते बुधैः मृद्दारुलाक्षागोमेदमधूच्छिष्टेन चेति केचि
त् श्रीमद्भागवते शैली दारुमयी लौही लेप्या लेख्या च सैकती मनोमयी मणिमयी प्रतिमाष्टविधा स्मृता लौही सौवर्णी दारुमधूक
वृक्षस्यैव सप्तांगुल्यधिका द्वादशांगुलपर्यंता गृहे प्रतिमेति देवीपुराणे अर्चकस्य तपोयोगादर्चनस्यातिशायनात् अभिरूप्याच्च बिंबा
नां देवः सान्निध्यमृच्छति प्रतिमापट्टयंत्राणां नित्यं स्नानं न कारयेत् कारयेत्पर्वदिवसे यदा च मलधारणं पार्थिवलिंगपूजादिविचारो द्वि
तीयपरिच्छेदे उक्तः अथ पंचसूत्रीनिर्णयः लिंगोच्चता लिंगविस्तारो लिंगस्थौल्यं पीठविस्तारः प्रनालिकामानं चेति पंचसूत्राणि त
त्र लिंगमस्तकविस्तारं लिंगोच्चतातुल्यं कृत्वा तत्त्रिगुणसूत्रवेष्टनार्हं लिंगस्थौल्यं कृत्वा लिंगात्सर्वतो लिंगसमं विस्तारं पीठं वर्तुलं कुर्या
त् पीठोच्चता लिंगोच्चताद्विगुणा पीठाद्बहिः पीठोत्तरभागे लिंगसमदीर्घा मूले दैर्घ्यसमविस्तारा अग्रे तदर्धविस्तारा प्रनालिका लिं
गोच्चता त्रिगुणा पीठोच्चतेति केचित् अथ पीठमध्यभागे लिंगाद्द्विगुणा स्थूलं पीठोच्चतातृतीयांशेन कंठं कुर्यात् कंठस्योर्ध्वाधोभागयोः

समंवमद्वयंकृत्वापीठोपरिलिंगविस्तारषष्ठांशेनमेखलांकृत्वातत्संलग्नंतत्समंखातंकुर्यात् प्रनालिकायामपिविस्तारतृतीयांशेन-
खातः पीठवन्मेखलाचकार्येति गृहेलिंगद्वयंनार्च्यंशालग्रामद्वयंतथा द्वेचक्रेद्वारकायास्तुनार्चेत्सूर्यद्वयंतथा शक्तित्रयंत्रिविघ्नेशं
द्वौशंखौनार्चयेत्सुधीः अन्यत्रतुचक्रांकमिथुनंपूज्यंनैकंचक्रांकमर्चयेदित्युक्तंतेनविकल्पः नार्चयेच्चतथामत्स्यकूर्मादिदशकं
गृहे अग्निदग्धाश्चभग्नाश्चनपूज्याः प्रतिमागृहे भग्नावास्फुटितावापिशालग्रामशिलाशुभा शालग्रामाःसमाः पूज्याः समेषुद्वि
तयंनहि विषमानैवपूज्यंतेविषमेष्वेकएवहि ससुवर्णशालग्रामदानेपृथ्वीदानफलं शतशालग्रामपूजने ऽनंतफलं अविभक्ता
नामपिभ्रातॄणांदेवतार्चनमग्निहोत्रंसंध्याब्रह्मयज्ञश्चपृथगेव स्त्रीशूद्रौवास्पर्शसहितंशालग्रामचक्रांकितबाणलिंगानिनार्च
येत् शूद्रोवानुपनीतोवासधवाविधवांगना दूराद्देवास्पृशन्पूजांप्रकुर्याच्छिवकृष्णयोः शालग्रामबाणयोरेवस्पर्शननिषेधो
नतुप्रतिमादौसर्ववर्णैस्तुसंपूज्याः प्रतिमाः सर्वदेवताः लिंगान्यपितुपूज्यानिमणिभिः कल्पितानिचेत्युक्तेः शालग्रामशिलाक्री
तामध्यमायाचिताधमा उक्तलक्षणसंपन्नापारंपर्यक्रमागता उत्तमासातुविज्ञेयागुरुदत्तातुतत्समा तत्राप्यामलकीतुल्यापू
ज्यासूक्ष्मैवयाभवेत् यथायथाशिलासूक्ष्मातथास्यात्तुमहत्फलं यवमात्रंतुगर्तःस्याद्यवार्धंलिंगमुच्यते शिवनाभिरितिख्यात
स्त्रिषुलोकेषुदुर्लभः शालग्रामशिलायास्तुप्रतिष्ठानैवविद्यते महापूजांतुकृत्वादौपूजयेत्तांततोबुधः बाणलिंगानिराजेंद्रख्यातानिभु

वनत्रये न प्रतिष्ठानसंस्कारस्तेषामावाहनंतथा वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धाविप्राद्यैः क्रमेण पूज्याः तल्लक्षणंतु पंचचक्रो वासुदेवः षड्भि
श्चक्रैः प्रद्युम्नः सप्तभिः संकर्षणंएकादशभिरनिरुद्धइति प्रणवोच्चारणाच्चैवशालग्रामशिलार्चनात् ब्राह्मणीगमनाच्चैवशूद्रश्चांडालतांव्रजेत्
दीक्षायुक्तैस्तथाशूद्रैर्मद्यपानविवर्जितैः कर्त्तव्यंब्राह्मणद्वाराशालग्रामशिलार्चनम् विष्णुप्रीतिकरंनृत्यंतुलसीकाष्ठचंदनम् कार्त्तिकेकेत
कीपुष्पंयेन दत्तंहरेः कलौ दीपदानंचदेवर्षेतारितंतेनवैकुंठं शालग्रामसंबंधितो यच्चचक्रांकशिलातोयस्यापिपानविधानात्तापिशाल
ग्रामसन्निधौ पूज्या अग्राह्यंशिवनिर्माल्यंपत्रंपुष्पंफलंजलं शालग्रामस्यसंस्पर्शात्सर्वंयातिपवित्रतां मध्यमानामिकामध्येपुष्पं
संगृह्यपूजयेत् अंगुष्ठतर्जन्यग्राभ्यांनिर्माल्यमपनोदयेत् विनाभस्मत्रिपुंड्रेणविनारुद्राक्षमालया पूजितोपिमहादेवोनस्यात्तस्य
फलप्रदः विनामंत्रंनबिभृयाद्रुद्राक्षान्भुविमानवः पंचामृतपंचगव्यंस्नानकालेप्रयोजयेत् रुद्राक्षस्यप्रतिष्ठायांमंत्रंपंचाक्षरंतथा
त्र्यंबकादिकमंत्रंचतथातत्रप्रयोजयेत् अष्टोत्तरशतंकुर्याच्चतुःपंचाशदेवतु सप्तविंशतिमानावामालाहीनानयुज्यते सप्तविंशतिरुद्रा
क्षमालयादेहसंस्थया यः करोतिनरःपुण्यंसर्वंकोटिगुणंभवेत् अथरुद्राक्षतुलस्यादिसर्वजपमालानांसंस्कारः कुशोदकसहितैःपंच
गव्यैर्मालांप्रक्षाल्य ॐ ह्रीं अंआंइंईंउंऊंऋंॠंऌंॡंएंऐंओंऔंअंअः कंखंगंघंङं चंछंजंझंञं टंठंडंढंणं तंथंदंधंनं पंफंबंभंमं यंरंलं
वंशंषंसंहं [illegible] क्षंइत्येतानिपंचाशन्मातृकाक्षराणिअश्वत्थपत्रस्थापितमालायांविन्यस्य ॐ सद्योजातं॰ वामदेवाय॰ अघोरेभ्यो॰ तत्पुरुषा

य॰ ईशानः सर्वविद्यानां॰ इतिपंचमंत्रान्जपित्वा सद्योजातेतिमंत्रेणमालांपंचगव्येन प्रोक्ष्यसितजलेन प्रक्षाल्य वामदेवेतिचंदनेनाघृष्याघोरेतिमालांधूपयित्वातत्पुरुषेतिचंदनकस्तूर्यादिनालेपयित्वेशानइतिमंत्रेणप्रतिमणिंशतवारंदशवारंवाभिमंत्र्याघोरइतिमंत्रेणमेरुंशतवारमभिमंत्रयेत् ततएतैरेवपंचभिर्मंत्रैर्मालांपंचोपचारैःपूजयेदिति बोपदेवः रुद्राक्षान्कंठदेशेदशन ३२ परिमितान्मस्तकेविंशतीद्वे ४० षट्षट्कर्णप्रदेशेकरयुगलकृतद्वादशद्वादशैव बाह्वोरिंदोःकलाभि १६ र्नयनयुगकृतेएकमेकंशिखायांवक्षस्यष्टाधिकंयःकलयतिशतकंसःस्वयंनीलकंठः रुद्राक्षदानाद्रुद्रपदप्राप्तिः पंचविंशत्पलैर्लिंगेऽभ्यंगंकारयेदथ स्नापयेत्तिलतैलैश्चकरयंत्रोद्भवैःशिवं स्नानंपलशतंज्ञेयमभ्यंगःपंचविंशतिः पलानांद्विसहस्रेणमहास्नानंजलेनतत् पयोदधिघृतक्षौद्रशर्कराद्यैस्ततःक्रमात् शिवस्यसर्पिषास्नानंप्रोक्तंपलशतेनवै तावतामधुनाचैवदध्नाचपयसापिच पलसार्धसहस्रेणरसेनैवेक्षवेणाच भक्त्याचोष्णोदकैःशीतोदकैःसंस्नापयेच्छिवं श्रीविष्णुंक्षीरदध्याद्यैःक्रमाद्दशगुणोत्तरैः स्नापयेत्किंत्वदुष्णोम्बुक्षीराद्यैःपंचभिःसमैः अथश्रीविष्ण्वादिपंचायतनानि विष्णुर्मध्येशिवेभास्यसूर्यार्याईशादिक्क्रमात् शंभौमध्येविष्णुसूर्यगजास्यार्यास्तथाक्रमात् रवौमध्यगतेरुद्रगणेशाच्युतशक्तयः मध्येदेवीविष्णुशिवगणेशरवयःक्रमात् २ मध्येगणपतिर्विष्णुशिवसूर्याम्बिकास्तथा ईशानादिक्रमेणैवपंचायतनपंचकं २ अथकेशवादिचतुर्विंशतिनिर्णायकबोपदेवश्लोकःसिंधौव्याख्यातः तस्यायंसंग्रहः केशवा

चक्रेण

देवश्चतुर्बाहोर्दक्षिणोर्ध्वकरक्रमात् शंखचक्रगदापद्मायुधैः केशव उच्यते नारायणः पद्मगदाचक्रशंखायुधैः क्रमात् माधवश्चक्रशंखाभ्यां पद्मेन गदयाप्य-
वैव २ गोविंदो गदया पद्मशंखचक्रैः क्रमाद्भवेत् विष्णुः पद्मेन शंखेनशंखेन गदया क्रमात् ३ शंखचक्रैर्गदापद्मैर्मधुसूदन ईरितः त्रि-
विक्रमो गदाचक्रशंखपद्मैरनुक्रमात् ४ वामनः शंखचक्राभ्यां पद्मेन गदयापि च चक्रेण गदया शंखपद्माभ्यां श्रीधरः स्मृतः ५ हृषीके-
शः स्मृतश्चक्रपद्मशंखगदायुधैः पद्मनाभः पद्मचक्रगदाशंखैः क्रमात्स्मृतः ६ दामोदरः शंखगदाचक्रपद्मैरुदीर्यते संकर्षणः शंख-
पद्मचक्रायुधगदायुधैः ७ वासुदेवश्चक्रगदापद्मशंखायुधलक्षणैः प्रद्युम्नः स्याच्छंखगदापद्मचक्रैः क्रमाद्धृतैः ८ अनिरुद्धो गदाशं-
खपद्मचक्रैरनुक्रमात् पद्मशंखगदाचक्रायुधैः स्यात्पुरुषोत्तमः ९ अधोक्षजो गदाशंखचक्रपद्मैः करस्थितैः नरसिंहः पद्मगदा-
शंखचक्रायुधैर्भवेत् १० अच्युतः पद्मचक्राभ्यां शंखेन गदया क्रमात् जनार्दनश्चक्रशंखगदापद्मोद्यद्बाहुभिः ११ उपेंद्रो गदया चक्रप-
द्मशंखान्वितैः करैः चक्रपद्मगदाशंखैः करस्थैः स्यात्क्रमाद्धरिः १२ श्रीकृष्णाख्यो गदापद्मचक्रशंखैर्मतो विभुः इति प्रोक्ताः केशवादिचतु-
र्विंशतिमूर्तयः १३ अथ सिंध्वनुसारेण देवप्रतिष्ठाप्रयोगः यजमानो द्वादशादिहस्तं मंडपं कृत्वाग्नेये पूर्वतो वा हस्तमात्रं कुंडं स्थंडिलं वा कृत्वा
मध्ये वेदीं तदुपरि सर्वतोभद्रं ग्रहचिकीर्षायां पूर्वतः ईशान्यां वा ग्रहवेदीं प्रासादसंस्कारे मंडपसंस्कारे वा चिकीर्षिते नैर्ऋते वास्तुपीठं कृत्वा
अस्यां सुहूर्ते लिंगे वा देवतासान्निध्यार्थं दीर्घायुर्लक्ष्मीसर्वकामसमृध्यक्षय्यसुखकामोमुकदेवमूर्तिप्रतिष्ठां करिष्ये इति संकल्प्य स्वस्ति वा

८५

वनादिनांदीश्राद्धांते आचार्यं वृत्वाष्टौ चतुरो वा ऋत्विजो वृत्वा पूजयेत् आचार्यो यदत्रेति सर्षपान्विकीर्यापोहिष्ठेति कुशोदकैर्भूमिं प्रोक्ष्य देवा आयांतु यातुधाना अपयांतु विष्णो देवयजनं रक्षस्वेति भूमौ प्रादेशं कृत्वा मंडपप्रतिष्ठांतविधिस्तु मूर्तिप्रतिष्ठाग्रंथादवगंतव्यः तदनुसारेण कृत्वा न कृत्वा वा यदत्र संस्थितं भूतं स्थानमाश्रित्य तिष्ठति स्थानं त्यक्त्वा तु तत्सर्वं यत्रस्थं तत्र गच्छतु अपक्रामंतु० पंचगव्यं हिरण्ययवदूर्वाश्वत्थपलाशपर्णान्युदकुंभे प्रक्षिप्य ताभिरद्भिरापोहिष्ठेति तिसृभिर्हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्विंद्रः अग्निं या गर्भं दधिरे विरूपास्ता न आपः शꣳ स्योना भवंतु यासाꣳ राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यंजनानां मधुश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता० यासां देवा दिवि कृण्वंति भक्षं या अंतरिक्षे बहुधा भवंति याः पृथिवीं पयसोंदंति शुक्रास्तान० शिवेन मा चक्षुषा पश्यतापः शिवया तन्वोपस्पृशत त्वचं मे सर्वाꣳ अग्नीं२ रप्सुषदो हुवे वो मयि वर्चो बलमोजो निधत्त ४ पवमानः सुवर्जनः पवित्रेण विचर्षणिः यः पोता स पुनातु मा पुनंतु मा देवजनाः पुनंतु मनवो धिया पुनंतु विश्व आयवः जातवेदः पवित्रवत् पवित्रेण पुनीहि मा शुक्रेण देव दीद्यत् अग्ने क्रत्वा क्रतूꣳ रनु १ यत्ते पवित्रमर्चिषि अग्ने विततमंतरा ब्रह्म तेन पुनीमहे उभाभ्यां देव सवितः पवित्रेण सवेन च मा इदं ब्रह्म पुनीमहे वैश्वदेवी पुनती देव्यागात् यस्यै बह्वीस्तन्वो वीतपृष्ठाः तया मदंतः सधमादेषु वयꣳ स्याम पतयो रयीणां २ वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु वातः प्राणेनेषिरो मयोभूः द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीतां बृहद्भिः

सवितुस्त्रिभिः वर्षिष्ठैर्देवमन्मभिः अग्नेदक्षैः पुनाहिमा येनदेवाअपुनत येनापोदिव्यंकशः तेनदिव्येनब्रह्मणा इदंब्रह्मपुनीमहे यःपा
वमानीरध्येति ऋषिभिःसंभृतꣳरसं सर्वꣳस पूतमश्नाति स्वदितंमातरिश्वना पावमानीर्योअध्येति ऋषिभिःसंभृतꣳर
सं तस्मैसरस्वतीदुहे क्षीरꣳसर्पिर्मधूदकं पावमानीस्स्वस्त्ययनीः ४ सुदुघाहिपयस्वतीः ऋषिभिःसंभृतोरसः ब्राह्मणेष्वमृ
तꣳहितं पावमानीर्दिशंतुनः इमंलोकमथोअमुं कामान्त्समर्धयंतुनः देवीर्देवैःसमाभृताः पावमानीस्स्वस्त्ययनीः सुदुघाहिघृत
श्चुतः ऋषिभिःसंभृतोरसः ५ ब्राह्मणेष्वमृतꣳहितं येनदेवाःपवित्रेण आत्मानंपुनतेसदा तेनसहस्रधारेण पावमान्यः पुनंतु
मां प्राजापत्यंपवित्रं शतोद्यामꣳहिरण्मयं तेनब्रह्मविदोवयं पूतंब्रह्मपुनीमहे इंद्रःसुनीतीसहमापुनातु सोमःस्वस्त्यावरुणः
समीच्यायमोराजाप्रमृणाभिः पुनातुमा जातवेदामोर्जयंत्यापुनातु ६ इत्यनुवाकेनाभिषिच्य व्याहृतिभिरिदंविष्णुरितिच फल

र्चाम

यवदूर्वाः समभ्यर्च्य रक्षोहणमितिदेवहस्तेकंकणंबध्वावाससाछाद्य अपतेहेळो उदुत्तममितिजलेधिवासयेत् अथचलप्रतिष्ठाया
मग्निंप्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् चक्षुषीआज्येनेत्यंते ग्रहादिहोमपक्षेग्रहानधिदेवतादींश्चसमिच्चर्वाज्येन वास्तुपीठदेवताश्चान्वाधानेउ
द्दिश्य इंद्रंपृथिवीं शर्वंअग्निं अग्निमूर्तिं पशुपतिं यमं यजमानमूर्तिं उग्रंनिर्ऋतिं सूर्यमूर्तिं रुद्रंवरुणंजलमूर्तिं भवंवायुं वायुमूर्तिं ईशानंकुबे
रं सोममूर्तिं महादेवं ईशानं आकाशंभीमं एताः लोकपालमूर्तिमूर्तिपतिदेवताः पालाशोदुंबराश्वत्थशम्यपामार्गसमिद्भिः आ

ज्याहुतिभिस्तिलाहुतिभिश्च प्रतिदैवतं प्रति द्रव्यमष्टाष्टसंख्याकाभिः स्थाप्यदेवताममुकां पलाशोदुंबराश्वत्थशम्यपामार्गसमित्तिल
चर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरसहस्रमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिसंख्यया वा अग्निर्यजुर्भिरित्यनुवाकेन विश्वान्देवांस्तिलाज्याभ्यां दशद
शाहुतिभिः एवं द्वितीयपर्याये एता एव देवतास्तत्तत्संख्याकैस्तैरेव द्रव्यैरेवं तृतीयपर्याये एता एव देवतास्तत्तत्संख्याकैस्तैरेव द्रव्यैर्ब्रह्मा
दिमंडलदेवतास्तिलाज्याहुतिभिः प्रतिदैवतं दशदशसंख्याकाभिः शेषेण स्विष्टकृतमित्यादि ० शूर्पे प्रधानदेवतार्थं तूष्णीं चतुरो मुष्टीन्निरु
प्य होमपर्याप्तं गृहीत्वा तथैव प्रोक्ष्य गोक्षीरे नीवारचरुं श्रपयेदाज्यभागांते यजमान इदमुपकल्पितमन्वाधानोक्तद्रव्यजातमन्वाधानोक्ता
हुतिसंख्यापर्याप्तमन्वाधानोक्ताभ्यो यक्ष्यमाणाभ्यो देवताभ्योस्तु न ममेति त्यागं कुर्यात् गृहसिद्धान्नादिना गृहादिहोमं विधाय लोकपा
लमूर्त्तिमूर्त्तिपतिभ्यः समित्संचरुतिलाज्येन जुहुयात् प्रतिद्रव्यं होमांते देवं पादनाभिशिरस्सु स्पृशेत् आज्यहोमेनोत्तरतः सजलकुंभे सं
पातान्नयेत् तेषां मंत्राः इंद्रायेंदो इतींद्रस्य स्योनेति पृथिवीमूर्तेः अघोरेभ्य इति तत्पतेः शर्वस्य अग्न आयाहीत्यग्नेः अग्निं दूतमित्यग्नि
मूर्तेः नमः शर्वाय च पशुपतये चेति पशुपतेः यमाय सोममिति यमस्य असि हि वीरेति यजमानमूर्तेः स्तुहि श्रुतमिति तत्पतेरुग्रस्य
असुन्वंतमिति नैर्ऋतेः आकृष्णेनेति सूर्यमूर्तेः यो रुद्रो अग्नाविति तत्पतेरुद्रस्य इमं मे वरुणेति वरुणस्य शन्नो देवीति जलमूर्तेः न
मो भवाय चेति भवस्य आ नो नियुद्भिः ० वायोवोत आ वातु वायुमूर्तेः तमीशानं ० ईशानस्य आप्यायस्व ० कुबेरस्य वयं सोम ० सोममूर्त्तेः त

तत्पुरुषाय॰ महादेवस्य अभित्वादे॰ ईशानस्य॰आदित्यस्य॰ आकाशस्य नमउग्रायचेति भीमस्य ततः स्थाप्यदेवमंत्रेणसमित्संचकपायसंच
रुतिलाज्यहोमः प्रतिद्रव्यंहोमांते देवे पाद नाभिशिरस्पर्शः देवमंत्रश्च तांत्रिकोमूलमंत्रोदेवगायत्रीवावैदिकोवाम्नात्वः अग्निर्यजुर्भिः सविता
स्तोमैः इंद्रउक्थामदैः मित्रावरुणावाशिषा आंगिरसोधिष्ण्यैरग्निभिः मरुतः सदोहविर्धानाभ्यां आपःप्रोक्षणीभिः ओषधयोबर्हिषाअ
दितिर्वेद्या सोमोदीक्षया त्वष्टेध्मेन विष्णुर्यज्ञेन वसव आज्येन आदित्यादक्षिणाभिः विश्वेदेवाऊर्जापूषास्वगाकारेण बृहस्पतिः पुरो
धया प्रजापतिरुद्गीथेन अंतरिक्षंपवित्रेण वायुः पात्रैः अह२ श्रद्धयास्वाहेत्यनुवाकेनतिलाज्ययोर्दशदशाहुतयः ततोदेवस्यपादौस्पृ
शेत् संपातजलेन देवमभिषिंचेत् एवमेवंद्वितीयपर्यायेणाहुत्वा देवस्य नाभिंस्पृशेत् तृतीयपर्यायेणाहुत्वा शिरस्पृशेत् प्रतिपर्यायंसं
पाताभिषेकः एकपर्याये आहुतिसंख्या पलाशसमिधः १९२ औदुंबर १९२ अश्वत्थ १९२ शमी १९२ अपामार्ग १९२ आज्य १९२ तिल १९२
स्थाप्य देवस्याष्टाविंशतिपक्षे समित्संचकं १५० चर्वाज्यतिलाः ८४ अनुवाक २० मीलिताः १५८८ पर्यायत्रये ४७६४ एवंहुत्वार्चांशोधयेत् देवं
नत्वा स्वागतंदेवदेवेशविश्वरूपनमोस्तुते शक्रेपित्वदधिष्ठानेशक्रद्विंकुर्मः सहस्वतामितिप्रार्थ्य उत्तिष्ठब्रह्मणस्पत इतिसर्त्विगुत्थाप्याग्न्युत्तारणंकार्यं अग्निःसप्तिमितिसूक्तमग्निपदहीनंपठित्वा तत्साहितंपुनः पठेत् एवमष्टशतमष्टाविंशतिवारंपठन् जलंपातयेत्
ततोर्चांद्वादशवारंमृदाजलेनच प्रक्षाल्यमंत्रैः पंचगव्यंकृत्वा पयः पृथिव्यांपय ओषधीषुपयोदिव्यंतरिक्षेपयोधाः पयस्वतीः प्रदिशः

संतुमत्वं आवोराजानमितिचसंस्नाप्य आप्यायस्वेतिपंचमंत्रैः पंचामृतेनसंस्नाप्यलिंगंचेन्नमस्तेरुद्रइत्यष्टाभिः संस्नाप्य घृताभ्यंग
मुद्वर्तन मुष्णोदकेनक्षालनंचकृत्वागंधंदत्वासंपातोदकैरभिषिच्य सपल्लवैश्चतुर्भिः कुंभैः क्रमेणापोहिष्ठा॰योवःशिवतमो॰तस्मा॰
आकलशेषु॰इतिसंस्नाप्यसमुद्रज्येष्ठेतिचतसृभिराकलशेषितिचमिलितचतुःकुंभैः संस्नाप्य औदुंबरादिपीठेचांसुपविश्य परितोष्ट
दिक्षुसजलकुंभेषुगंधपुष्पदूर्वाः क्षिप्त्वाद्यकुंभेसप्तमृदः द्वितीयेपुष्करपर्णशमीविकंकताश्मंतकत्वचः पल्लवांश्च तृतीयेसप्तधान्यं
चतुर्थेपंचरत्नं पंचमेफलपुष्पाणि षष्ठेकुशदूर्वालोचनाः सप्तमेसंपातोदकं अष्टमेसर्वौषधीः क्षिप्त्वाक्रमेणापोहिष्ठेतित्रिभिः हिरण्य
वर्णाः शुचयइतिचतुर्भिः पवमानानुवाकेनचाभिषिच्य एककुंभेशमीपलाशवटखादिरबिल्वाश्वत्थविकंकतपनसाम्रशिरीषोदुंबरा
णांपल्लवान् कषायांश्चक्षिप्त्वाश्वत्थेवइत्यभिषिच्य पंचरत्नोदकेनहिरण्यवर्णाः शुचयइतिसंस्नाप्यवाससीदत्वोपरिवितानंबध्नंतिकेचित्
यज्ञोपवीतगंधपुष्पधूपदीपान्दत्वा हिरण्यगर्भः॰यआत्मदा॰यःप्राणतो॰यस्येमे॰येनद्यौ॰यंक्रंदसी॰आपोहयत्॰यश्चिदापो॰८इत्य
ष्टौपीठदीपान्दत्वा सुवर्णशलाकयातैजसपात्रस्थंमधुघृतंचगृहीत्वाचित्रंदेवाना॰तेजोसि॰शुक्रमस्यमृतमसि धामनामासि प्रियंदेवाना
मनाधृष्टंदेवयजनइतिमंत्राभ्यां॰ॐनमोभगवतेतुभ्यंशिवायहरयेनमः हिरण्यरेतसेविष्णोविश्वरूपायतेनमइतिचदक्षिणसव्येदेवनेत्रेसं १०५
त्राहत्सालिखेत् अंजंतित्वेत्यंजनेनाङ्क्त्वादेवस्यत्वासवितुःप्रसवे॰इंद्रस्येंद्रियेणानज्मीतिमध्वाज्यशर्कराभिरंक्त्वा अंजनेनपुनरं

जयेत् ततआदर्शभस्यादिदर्शयेत् अत्रकर्त्ताचार्याय गामृत्विग्भ्योदक्षिणांदद्यात् आचार्यः प्रत्यृचमादौप्रणवंवदन्पुरुषसूक्तेन स्तुत्वावंश
पात्रस्थपंचवर्णौदनेनदेवंनीराजयित्वारुद्रायचतुष्पथादौदद्यात् मंत्रास्तु ॐ नमोरुद्रायसर्वभूताधिपतयेदीप्तशूलधरायोमादयिताय
विश्वाधिपतयेरुद्रायवैनमोनमः शिवमगार्हितंकर्मास्तुस्वाहेति अश्वत्थपर्णेभूतेभ्योनमइति अथाचार्यः सर्वतोभद्रेदेवताआवा
हयेत् मध्येब्रह्माणं पूर्वादिदिक्षुइंद्रादिलोकपालान् ईशानेंद्राद्यंतरालेषु वसून् १ रुद्रान् २ आदित्यान् ३ अश्विनौ ४ विश्वान्देवान् ५
पितॄन् ६ नागान् ७ स्कंदवृषौ ८ ब्रह्मेशानाद्यंतरालेषुदक्षं १ विष्णुं २ दुर्गां ३ स्वधाकारं ४ मृत्युरोगान् ५ समुद्रान्सरितः ६ मरुतः ७ गणप
तिं ८ मध्येपृथिवींमेरुंसंस्थाप्यदेवंचावाह्य प्रागादिषु वज्रंशक्तिंदंडखड्गंपाशंअंकुशंगदांशूलं तद्बाह्ये गौतमंभरद्वाजंविश्वामित्रंकश्यपं
जमदग्निं वसिष्ठमत्रिमरुंधतींच तद्बाह्येनवग्रहान् तद्बाह्ये ऐंद्रींकौमारींब्राह्मींवाराहींचामुंडांवैष्णवींमाहेश्वरींवैनायकीं एतानामभिरा
वाह्यसंपूज्यप्रतिमायांदेवंतन्मंत्रेणावाह्यमंडलमध्येप्रतिमांसुप्रतिष्ठितोभवेतिनिवेश्यसंपूज्यवन्हौमंडलदेवतानांनामभिस्तिलाज्येन
दशादशाहुतीर्हुत्वापुष्पांजलिंसमर्प्य नमोमहदितिदेवंनत्वामंडलादुत्तरतः स्वस्तिकेमंचकंतदुपरिशय्यांकृत्वोत्तिष्ठेतिदेवमुत्थाप्यमंग
लघोषैः शय्यायांदेवमुपवेश्य पुरुषसूक्तोत्तरमहान्यासनारायणाभ्यांस्तुत्वा देवेन्यासंकुर्यात् तथाहिपुरुषात्मनेनमः प्राणात्मने० प्रकृति
तत्त्वाय० बुद्धितत्त्वाय० अहंकारतत्त्वाय० मनस्तत्त्वाय० इतिसर्वांगेषु प्रकृतितत्त्वाय० बुद्धितत्त्वाय० हृदिशब्दतत्त्वाय० शिरसि स्पर्शतत्त्वाय०

त्वचिरूपतत्वाय॰ हृदि एवंहृद्येवरसगंधश्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणवाक्पाणिपादपायूपस्थपृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशसत्त्वरजस्तमो
देहतत्वानिविन्यसेत् ततःपुरुषसूक्ताद्यंऋक्द्वयंकरयोः तदुत्तरद्वयंजान्वोः तदुत्तरद्वयंकट्योः ततःतिस्रोनाभिहृत्कंठेषु ततो
द्वयंबाह्वोः ततोद्वयंनासयोः ततोद्वयमक्ष्णोः अंत्यांशिरसि ततः सुखशाईभवेदितिशय्यायांदेवंस्थापयित्वा मंडलशय्ययोरंत
रानगंतव्यमितिप्रैषंदत्वास्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्यमंडलदेवताभ्योनामभिश्चरुणाबलीन्दद्यात् नीवारचरुशेषेणदिग्बलिं
ततोधामंत इतिपूर्णाहुतिंजुहुयात् इत्यधिवासनं अथस्थिरार्चायांक्रमोविशेषैश्च संकल्पादिजलाधिवासांतं कृत्वादेवंनत्वास्वागतं
देवदेवेशेत्यादिप्रार्थनोत्थापनाग्न्युत्तारणादिनेत्रोन्मीलनांतंपूर्ववत् तत्रस्थिरेशिवलिंगेस्वर्णसूच्यागंधेन ॐ नमोभगवतेरुद्रायहिर
ण्यरेतसेपरायपरमात्मनेविश्वरूपायोमाप्रियायनमइत्युक्तांजनादिनांजयेदितिनेत्रोन्मीलनेलिंगेविशेषः ततः सूक्तस्तुत्यादिमंडलदेव
तास्थापनांतंततोमंडलेमूर्तिनिवेशःस्ततः शय्यायांदेवारोहणंततः स्तुतिः पूर्वोक्तन्यासः ततःशय्यायांदेवशयनं ततोग्निस्थापनादिलो
कपालमूर्तिमूर्तिपतिहोमांतंपूर्ववत् स्थाप्यदेवताहोमेनैवारश्चरुर्नास्तिसर्वेसेवहवींषि ततश्चविष्णोःस्थिरार्चायांपूर्वोक्तसमित्तिलाज्यहोमो
त्तरंपुरुषसूक्तेनप्रत्यृचमाज्यंहुत्वा इदंविष्णुरितिपादौस्पृष्ट्वापुनस्ताएवहुत्वा अतोदेवेतिशिरःस्पृष्ट्वापुरस्ताएवहुत्वापुरुषसूक्तेनस
र्वांगंस्पृशेत् स्थिरंलिंगंचेत्समिदाज्यतिलहोमांतेयातइषुरित्यनुवाकांतेनद्रापेइतिसहस्राणीत्यनुवाकाभ्यांच प्रत्यृचमाज्यंहुत्वा स-

र्वोवैरुद्रइतिमूलंस्पृशेत् पुनस्ताएवहुत्वा कद्रुद्रायेतिमध्यंपुनस्ताएवहुत्वानमोहिरण्यबाहवेइत्यग्रंपुनस्ताएवहुत्वासर्वरुद्रेणस
र्वांगंस्पृशेत् इत्यधिवासनेविशेषः परेद्युः पीठिकांस्नापयित्वामहीमूषुइत्यावाह्य अदितिर्द्यौरितिस्तुत्वाह्रींनमइतिसंपूज्यतेनैवपूर्णा
हुतिंहुत्वा उत्तिष्ठब्रह्मणस्पतइतिदेवमुत्थाप्यपुष्पांजलिंदत्वापुरुषसूक्तेनस्तुत्वा उदुत्यमित्युत्थाप्य कनिक्रददितिसूक्तेनविष्णुंसद्यो
जातमितिपंचानुवाकेलिंगंगृहंप्रवेश्यपीठिकायामिंद्रादिनामभिरष्टरत्नानिक्षिप्त्वाससधान्यरोप्यमनःशिलाःक्षिप्त्वापायसेनसंलिप्य
प्रणवेनांगन्यासंकृत्वासुवर्णशलाकामंतरितांकृत्वासुलग्नेप्रतितिष्ठपरमेश्वरेत्युक्त्वाततोदेवेतिविष्णुंरुद्रेणालिंगंचस्थापयेत् ततश्चरु
होमप्राणप्रतिष्ठादि ततःस्थिरार्चायामधिवासनेपरेद्युःकृत्येचविशेषोन्यत्सर्वमुक्तवक्ष्यमाणचलार्चावदेव अथचलप्रतिष्ठायामधिवा
सनांतेपरेद्युरेकाहपक्षेसद्योवाउत्तिष्ठब्रह्मणइतिदेवमुत्थाप्यपुरुषसूक्तोत्तरनारायणाभ्यांस्तूयात् अथप्रायःस्थिरचलार्चयोःसाधारणप्र
योगः अथप्रतिष्ठांगंपरेद्युर्होमंकरिष्येइतिसंकल्प्य चक्षुषीआज्येनेत्यंतेस्थाप्यदेवतामंत्रेणघृतपक्वव्रीहिचरुणादशाहुतिभिरग्निंसो
मंधन्वंतरिंकुहूमनुमतिंप्रजापतिंपरमेष्ठिनंब्रह्माणमग्निंसोमं अग्निमन्नादं अग्निमन्नपतिंप्रजापतिंविश्वान्देवान्सर्वान्देवानग्निं
स्विष्टकृतं पूजांगहोमेविष्णुश्चेत्संकर्षणादिद्वादशदेवताःशार्ङ्गिणंश्रियंसरस्वतींविष्णुंकृसरेणैकैकयाहुत्वाविष्णुंषड्वारंकृसरेणाशि
वश्चेद्भवंशर्वंईशानंपशुपतिंरुद्रमुग्रंभीमंमहांतंकृसरेणैकैकया॰भवस्यदेवस्यपत्नीमित्याद्यष्टौगुडौदनेनैकैकयाभवस्यसुतमि

त्यादि ८ हरिद्रोदनेन एके॰ रुद्रं सप्तदशवारं शिवं शंकरं सहमानं शितिकंठं कपर्दिनं ताम्रमरुणमपगुरमाणं हिरण्यबाहुं सस्पिंजरं बभ्रुशं हिरण्यमेता: कृसरेणैके कृया॰ शेषेणास्विष्टकृतमित्यादि शूर्पे तूष्णीं स्थाप्य देवतायै चतुर्मुखीनग्न्यादिषोडशदेवताभ्यो नाम्ना चतुश्चतुर्मुखीन्निरूप्य तथैव प्रोक्ष्य सघृतजले श्रपयित्वा स्रुच्यावदानधर्मेण स्थाप्य देवमंत्रेण दशाहुतीर्हुत्वा नामभिर्जुहुयात् अग्नये स्वाहा सोमाय॰ धन्वंतरये॰ कुह्वै॰ अनुमत्यै॰ प्रजापतये॰ परमेष्ठिने॰ ब्रह्मणे॰ अग्नये॰ सोमाय॰ अग्नयेन्नादाय॰ अग्नयेन्नपतये॰ प्रजापतये॰ विश्वेभ्यो देवेभ्यः॰ सर्वेभ्यो देवेभ्यः॰ भूर्भुवः स्वरग्नये स्विष्टकृते स्वाहा १६ इति सप्त ते अग्ने समिधः सप्तजिह्वाः सप्तऋषयः सप्त धाम प्रियाणि सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजंति सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिंधतां पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व सत्याः संतु यजमानस्य कामा इति मंत्राभ्यां पूर्णाहुतिं कृत्वाचार्यो या ओषधीरिति पुष्पफलसर्वौषधीः समर्प्य संपातोदकं ताम्रपात्रे आदाय देवमंत्रेण शतवारमभिमंत्र्य तेन देवशिरसि सिंचेत् तत उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इति देवमुत्थाप्य विश्वतश्चक्षुरित्युपतिष्ठेत् एते उत्थापनोपस्थाने चलार्चायामेव एवं ध्यात्वा जपेत् ब्रह्मणे नमः विष्णवे नमः रुद्राय नमः इंद्राद्यष्टभ्यो॰ ८ वसुभ्यो॰ रुद्रेभ्यो॰ आदित्येभ्यो॰ अश्विभ्यां॰ मरुद्भ्यो॰ कुबेराय॰ गंगादिमहानदीभ्यो॰ अग्नीषोमाभ्यां॰ इंद्राग्निभ्यां॰ द्यावापृथिवीभ्यां॰ धन्वंतरये॰ सर्वेशाय॰ विश्वेभ्यो देवेभ्यो॰ ब्रह्मण इति ततः संपातोदकेन यजमानाभिषेकः देवं ध्यात्वा प्रतितिष्ठ परमेश्वरेति पुष्पांजलिं दत्त्वा सच्चिदानंदं

ब्रह्मैव भक्तानुग्रहाय गृहीतविग्रहं स्वायुधाद्यं निजवाहनाद्युपेतं निजहृत्कमले स्थितं सर्वसाक्षिणमणीयांसं परमेष्ठ्यसि परमांश्रियं
गमयेति मंत्रेण पुष्पांजलावागतं विभाव्यार्चायां विन्यस्य प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् यथा अस्य श्रीप्राणप्रतिष्ठामंत्रस्य ब्रह्मविष्णुरुद्रऋषयः
ऋग्यजुःसामानि छंदांसि क्रियामयवपुः प्राणाख्या देवता आंबीजं क्रोंशक्तिः प्राणप्रतिष्ठायां विनियोगः ब्रह्मविष्णुरुद्रऋषिभ्यो नमः
शिरसि ऋग्यजुःसामछंदोभ्यो० मुखे प्राणाख्यदेवतायै० हृदि आंबीजाय नमः गुह्ये० क्रोंशक्तये० पादयोः ॐ कंखंगंघंङं अंपृथि
व्यप्तेजोवाय्वाकाशात्मने आं हृदयाय० ॐ चंछंजंझंञं इं शब्दस्पर्शरूपरसगंधात्मने इं शिरसे स्वाहा ॐ टंठंडंढंणं उं श्रोत्रत्वक्
चक्षुर्जिह्वाघ्राणात्मने ऊं शिखायै वषट् ॐ तंथंदंधंनं एं वाक्पाणिपादपायूपस्थात्मने ऐं कवचाय हुं ॐ पंफंबंभंमं ॐ वचनदान
विहरणोत्सर्गानंदात्मने औं नेत्रत्रयाय वौषट् ॐ यंरंलंवंशंषंसंहंळंक्षं अं मनोबुद्ध्यहंकारचित्तात्मने अः अस्त्राय फट् एवमात्मनि
देवे च कृत्वा देवं स्पृष्ट्वा जपेत् ॐ आंह्रींक्रोंयंरंलंवंशंषंसंहंसः देवस्य प्राणा इह प्राणाः ॐ आंह्रीं० हंसः देवस्य जीव इह स्थितः
ॐ आंह्रीं० हंसः देवस्य सर्वेंद्रियाणि ॐ आंह्रीं० हंसः देवस्य वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रघ्राणप्राणा इहागत्य स्वस्तये सुखेन सुचिरं तिष्ठंतु
स्वाहा अर्चात्हृद्यंगुष्ठं दत्वा जपेत् अस्यै प्राणाः प्रतिष्ठंतु अस्यै प्राणाश्चरंतु च अस्यै देवत्वमर्चायै मामहेति च कश्चन प्रणवेन सन्निरु
ध्य सजीवं ध्यात्वा ध्रुवा द्यौरिति त्यृचं जप्त्वा कर्णे गायत्रीं देवमंत्रं च जप्त्वा पुरुषसूक्तेनोपस्थाय पादनाभिशिरः स्पृष्ट्वा इहैवैधीति

त्रिर्जपेत् ततः कर्ता स्वागतंदेवदेवेशमद्भाग्यात्त्वमिहागतः प्राकृतंत्वमदृष्ट्वामांबालवत्परिपालय धर्मार्थकामसिध्यर्थंस्थिरोभवशिवायनः सान्निध्यंतुतदादेवस्वार्चायांपरिकल्पय यावच्चंद्रावनीसूर्यास्तिष्ठंतिप्रतिघातिनः तावत्त्वयात्रदेवेशस्थेयंभक्तानुकंपया भगवन्देवदेवेशत्वंपितासर्वदेहिनां येनरूपेणभगवन्त्वयाव्याप्तंचराचरं तेनरूपेणदेवेशस्वार्चायांसन्निधोभवेतिनमेत् अथाचार्यः कर्त्तावालिंगमर्चांवाभूः पुरुषमावाहयामि भुवः पुरुषमा॰ स्वः पुरुष॰ भूर्भुवः स्वः पुरुष॰ इत्यावाह्यप्रणवेनासनंदत्वा दूर्वाश्यामाकविष्णुक्रांतपद्मामिश्रंपाद्यं ॐ इमाआपः शिवतमाः पूततमामेध्यामेध्यतमाअमृताअमृतरसाः पाद्यास्ताञ्जुषतां प्रतिगृह्यतां प्रतिगृण्हातुभगवान् महाविष्णुर्विष्णवेनमइतिपाद्यंभगवान् महादेवोरुद्रायनमइतिलिंगे एवंदेवतांतरेषूह्यं इमाआपःशिवतमा॰ आचमनीयास्ताञ्जुषतांप्रतिगृह्य॰ इमाआ॰ अर्घ्यास्ते इत्यर्घ्यं पंचामृतस्नानं देवमंत्रैः संस्नाप्यइदंविष्णुरितिविष्णोनमोअस्तुनीलग्रीवायेतिलिंगेकंकणंविसृज्य वस्त्रंयज्ञोपवीतंचदत्वाइमेगंधाःशुभादिव्याःसर्वगंधैरलंकृताः पूताब्रह्मपवित्रेण पूताः सूर्यस्यरश्मिभिः पूताइत्यादिपूर्ववदितिगंधं इमेमाल्याःशुभादिव्याःसर्वमाल्यैरलंकृताः पूताइत्यादि इतिमालाः इमेपुष्पाइतिपुष्पं वनस्पतिरसोधूपो॰ धूपोयंप्रतिगृह्यतां प्रतिगृण्हातुभवानित्यादि ज्योतिःशुक्रंचतेजश्चदेवानांसततंप्रियं प्रभाकरः सर्वभूतानांदीपो॰ तं प्रतिगृण्हातुभगवानितिदीपंदत्वा विष्णोसंकर्षणादिद्वादशनामभिःपुष्पाणिसमर्प्यतैरेवतर्पणंकृत्वापा

यसगुडोदनचित्रोदनानि पवित्रंतेवितततमितिनिवेद्यसंकर्षणादिनामभिर्द्वादशाग्रहसिद्धान्नकृसराहुतीर्हुत्वाकृसरेणैवशार्ङ्गिणे॰ श्रियै॰ सरस्वत्यै॰विष्णवे॰ इतिहुत्वा विष्णोर्नुकं॰ तदस्यप्रियम्॰ प्रतद्विष्णु॰ परोमात्रया॰ विचक्रमे॰ त्रिर्देवःपृथिवीं॰ इतिषण्मंत्रैः जुहुयात् लिंगेतुदीपांतंकृत्वाभवायदेवाय॰शर्वायदेवाय॰ईशानायदेवाय॰पशुपतयेदेवा॰रुद्रायदेवा॰उग्रायदेवाय॰भीमायदेवाय॰महतेदेवायनमइतिपुष्पाणि दत्वातैरेवतर्पणंकृत्वापवित्रंतेइतिपायसंगुडोदनंचनिवेद्य भवायदेवायस्वाहेत्याद्यष्टभिः कृसरंजुहुयात् तिलमिश्रोदनःकृसरः भवस्यदेवस्यपत्न्यैस्वाहेत्याद्यष्टभिर्गुडोदनंहुत्वा भवस्यदेवस्यसुतायस्वाहेत्याद्यष्टभिर्हरिद्रोदनंहुत्वा त्र्यंबकं॰ मानोमहांत॰ मानस्तोके॰आरात्ते॰विकिरिद॰सहस्राणिसहस्र॰इतिद्वादश एतैःकृसरंहुत्वा शिवाय॰शंकराय॰सहमानाय॰शितिकंठाय॰कपर्दिने॰ताम्राय॰अरुणाय॰अपगुरमाणाय॰हिरण्यबाहवे॰सस्पिंजराय॰बभ्लुशाय॰हिरण्यायेतिद्वादशनामभिर्जुहुयात् स्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्यपूर्वोक्तसर्वैर्हविर्भिर्विष्णवेलिंगायवाबलिंदद्यात् मंत्रस्तु त्वामेकमाद्यंपुरुषंपुरातनंनारायणंविश्वसृजंयजामहे त्वमेवयज्ञोविहितोविधेयस्त्वमात्मनात्मन्प्रतिगृह्णीष्वहव्यं लिंगेतुनारायणपदेरुद्रशिवमितिवदेत् अश्वत्थपर्णेभूर्भुवःस्वरोमितिहुतशेषंनिधायप्रदक्षिणीकृत्य विश्वभुजेसर्वभुजे आत्मनेपरमात्मनेनमइति नत्वाचार्यायद्वादशतिस्रएकांवागांदत्वा ऋत्विग्भ्योदक्षिणांदत्वा शतंद्वादशवाविप्रान्भोजयेदिति प्रासादेनूतनेजलाशयोक्तम

एकमाचार्यंवृणुयात् १

निष्ठाविधिः कार्यः तत्रगोरुत्तारणपात्रीप्रक्षेपादिनकुर्यात् वारुणहोमस्थानेवास्तुहोमः इतिस्थिरार्चाचलार्चयोः प्रतिष्ठाप्रयोगः अथा
तोपिसंक्षिप्तएकाध्वरविधानेनचलप्रतिष्ठाप्रयोगः संकल्पादिनांदीश्राद्धांतं भगवत् आचार्योमुकदेवप्रतिष्ठाकर्मकरिष्ये इत्यादिसर्ष
पविकिरणांतं सर्वतोभद्रमंडले भगवन्नामभिर्ब्रह्मादिमंडलदेवता आवाह्यसंपूज्ययथागृह्यमग्निंप्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् आज्यभा
गांतेस्थाप्यदेवतां सहस्रमष्टोत्तरशतंवासमिदाज्यचरुतिलद्रव्यैर्ब्रह्मादिमंडलदेवताः प्रत्येकंदशदशातिलाज्याहुतिभिः शेषेणेत्या
दि तूष्णींनिर्वापप्रोक्षणे आज्यभागांतेतडागनदीतीरगोष्ठचत्वरपर्वतगजाश्वह्रदवल्मीकसंगमेतिदशमृद्भिरष्टवारंदेवंसंस्ना
प्य पंचगव्यैः क्रमेणस्नापयित्वादूर्वासिद्धार्थपल्लवोपेतैरष्टकलशैरापोहिष्ठादिमंत्रैरभिषिच्याग्न्युत्तारणंकुर्यात् सर्वतोभद्रस्थ
पीठेदेवमुपवेश्यनाम्नावस्त्रगंधधूपादिदत्त्वाष्टदिक्षुपल्लवादियुतोदकुंभानष्टौदीपांश्चसंस्थाप्यभगवन्नेत्रोन्मीलनंविधायान्नेन
बलिंदत्त्वापुरुषसूक्तेनस्तुत्वोक्तद्रव्यचतुष्टयंस्थाप्यदेवमंत्रेणहुत्वाएकैकद्रव्यहोमांतेदेवंस्पृशेत् आज्यहोमेकुंभेपातान्क्षि
पेत् मंडलदेवताभ्योहुत्वाहोमशेषंसमाप्य पूर्णाहुतिंकुर्यात् ततःपूर्वोक्तरीत्यासूक्तन्यासावाहनप्राणप्रतिष्ठांतंकृत्वाइहैवे
धीतित्र्यृचंपुरुषसूक्तंचजप्त्वामूलमंत्रादिनावाहनादिपंचामृतस्नानांतेसंपातोदकैरिमाआपःशिवतमाइत्यादिनाभिषेकः वस्त्रा
दिनैवेद्यांतंभगवत् तांबूलफलदक्षिणानीराजननमः प्रदक्षिणादिविधायपुष्पांजलिंदत्त्वासाचार्यः कर्त्तादेवंनत्वाक्षमाप्याचा

र्यायदक्षिणांते ऽष्टकुंभोदकैर्यजमानाभिषेकः विष्णुंस्मृत्वाकर्मेश्वरेर्प येदितिसंक्षेपः अथपुनःप्रतिष्ठा मद्यचांडालस्पृष्टा
वन्हिदग्धाविप्ररक्तदूषितापापिस्पृष्टाचप्रतिमापुनःसंस्कार्या खंडितेस्फुटितेस्थानभ्रंशेपूजनाभावेखरगर्दभादिस्पर्शेपतित
रजस्वलाचोरैःस्पर्शेचपुनःप्रतिष्ठा खंडितांभग्नांविधिनोत्सृत्यान्यांस्थाप्य अर्चायाभंगचौर्यादौतद्दिनेउपवासः ताम्रादिधातु
मूर्तीनांचोरचांडालादिस्पर्शेताम्रादिधातूक्तशुद्धिंकृत्वापुनःप्रतिष्ठा पूर्वंप्रतिष्ठितस्याबुद्धिपूर्वकमेकरात्रमेकमासंद्विमासंवा
र्चनादिविच्छेदेशूद्ररजस्वलाद्युपस्पर्शनेवाजलाधिवासंकृत्वाकलशेनस्नपयेत् ततःपंचगव्येनस्नपयित्वाऽष्टसहस्रमष्टश
तमष्टाविंशतिसंख्यंवाकलशैःशुद्धोदकेनपुरुषसूक्तेनस्नपयेत् गंधपुष्पादिनापूजयित्वागुडोदनंनिवेदयेदितिशुद्धिः बुद्धिपूर्वं
पूजनविच्छेदेशूद्रस्पर्शादौपुनःप्रतिष्ठैवशुद्धिः अन्येतु एकाहपूजाविहतौकुर्याद्द्विगुणमर्चनं द्विरात्रेतुमहापूजांसंप्रोक्षणमतः
परं मासादूर्ध्वंपूजाविहतौपुनःप्रतिष्ठाप्रोक्षणविधिर्वाकार्यइत्याहुः पुनःप्रतिष्ठादिमलमासशुक्रास्तादावपिकार्यं देवालयवापी
कूपतडागभेदनेआरामसेतुसभाभंगेइदंविष्णुर्मानस्तोकेविष्णोःकर्माणिपादोस्येतिचतस्रआज्याहुतीर्हुत्वाब्राह्मणान्भोजये
दिति अथप्रोक्षणविधिः देवसुद्वास्यपंचवारंमृज्जलैःप्रक्षाल्यपंचगव्यैःस्नापयित्वाकुशोदकैर्विशोध्यमूलेनाष्टोत्तरशतवारंप्रो
क्ष्य मूलेनमूर्धादिपीठांतंसंस्पृश्यतत्त्वन्यासर्षिन्यासमंत्रन्यासपूर्वकंप्राणप्रतिष्ठांकृत्वा महापूजांकुर्यात् पूजाहीनादिशुद्धे

षसंप्रोक्षणविधिः स्मृतः अथजीर्णोद्धारः सर्वलिंगादौ भग्ने दग्धे वा कार्यः अयंचानादिसिद्धप्रतिष्ठितलिंगादौ भंगादिदोषेपि नकार्यः तत्रतुमहाभिषेकः कार्यः कर्त्तामुकदेवस्यजीर्णोद्धारं करिष्येइत्युक्त्वानांदीश्राद्धांतंकृत्वाचार्यंवृत्वा पीठेमंडलदेवताआवाह्यलिंगेव्यापकेश्वरहृदयायनमः ॐ व्यापकेश्वरशिरसेस्वाहेत्यादिषडंगंकृत्वादेवतांतरेमूलमंत्रेणषडंगंकृत्वार्चयेत् अघोरेतिमंत्रमष्टोत्तरशतंजप्त्वाग्निंप्रतिष्ठाप्य अघोरेणघृताक्तसर्षपैः सहस्रंहुत्वेंद्रादिभ्योनाम्नाबलिंदत्वाजीर्णदेवंप्रणवेनसंपूज्यसाज्यतिलैर्मंडलदेवताहोमंकृत्वाप्रार्थयेत् जीर्णभग्नमिदंचैवसर्वदोषावहंनृणां अस्योद्धारेकृतेशांतिः शास्त्रेस्मिन्कथितात्वया जीर्णोद्धारविधानंचनृपराष्ट्रहितावहं तदधिष्ठायमांदेवमहराऽमितवाज्ञया क्षीराज्यमधुदूर्वासमिद्भिर्देवमंत्रेणाष्टोत्तरशतंहुत्वालिंगंप्रार्थयेत् लिंगरूपंसमागत्ययेनेदंसमधिष्ठितं यायास्त्वंसंभितंस्थानंसंत्यज्यैवशिवाज्ञया अत्रस्थानेचयाविद्यासर्वविद्येश्वरैर्युता शिवेनसहसंतिष्ठेतिमंत्रितजलेनाभिषिच्यविसर्जयेत् अस्त्रमंत्रितेनखनित्रेणखात्वालिंगमादायवामदेवमंत्रेणनद्यादौक्षिपेत् मूर्तिंप्रणवेनक्षिपेत् दारुजंमधुनाभ्यज्याघोरेणदहेत् हेमादिमयंयोग्यंकृत्वातत्रैवस्थापयेत् ततःशांत्यर्थमघोरेणघृतक्षीरमध्वाक्तैस्तिलैः सहस्रंहुत्वाप्रार्थयेत् भगवन्भूतभव्येशलोकनाथजगत्पते जीर्णलिंगसमुद्धारः कृतस्त्वदाज्ञयामया अग्निनादारुजंदग्धंक्षिप्तंशैलादिकंजले प्रायश्चित्तायदेवेशअघोरास्त्रेणतर्पितं ज्ञानतोज्ञानतोवापियथोक्तंनकृतंयदि तत्सर्वंपूर्ण-

तलैःसहस्रं
हुत्वा पाचसे
नश्रांतं हुत्सा

मेवास्तु त्वत्प्रसादान्महेश्वर अथ यजमानः प्रार्थयेत् गोविप्रशिल्पिमुख्यानामाचार्यस्य च यज्वनः शांतिर्भवतु देवेश अच्छिद्रं जायतामि
दं मूर्तौ तु विशेषः त्वत्प्रसादेन निर्विघ्नं देहं निर्मापयत्यसौ वासं कुरु सुरश्रेष्ठ तावत्त्वं चास्य के गृहे वर्षकोटीं सहितो हि मूर्तिं वै ततः पूर्ववत् या
वत्कारयते भक्तः कुरु तस्य च वांछितं ततो नवां मूर्तिं लिंगं वा कृत्वोक्तविधिना प्रतिष्ठाकालानपेक्षया प्रासादं वा कृत्स्थापयेत् इति जीर्णो
द्धारः प्रतिमाशिवलिंगप्रासादकलशादिभंगे स्वामिनो मरणं भवेत् तत्र शांतिः कुंडं कृत्वा विधानेन ततो होमं समाचरेत् चरुं च यम
देवत्यं साधयित्वा विधानतः दधिक्षौद्रघृताक्तानामश्वत्थसमिधां ततः जुहुयादष्टशतं मंत्री इमा रुद्रेति मंत्रवित् माषैर्मुद्गैस्ति
लैश्चैव घृतेन मधुनापि च एभिः पंचसहस्राणि शक्तिबीजेन होमयेत् शक्तिबीजं ह्रीं बीजं भूमिं धेनुमनड्वाहं स्वर्णं धान्यं सदक्षि
णां दत्वाथ पंचगव्येन स्नायाद्देवालये द्विजः बलिं दद्याद्यमायाथ कृसरैः पायसैस्तथा ईशानाय बलिं दत्वा कृतकृत्यो भवेन्नरः अ
न्नमूलकमलाकरे अपर्युषितनिश्छिद्रैः प्रोक्षितैर्जंतुवर्जितैः आत्मारामोद्भवैर्वापि भक्त्या संपूजयेत्सुरान् त्यजेत्कीटावपन्ना
निशीर्णपर्युषितानि च स्वयंपतितपुष्पाणि मलाद्युपहतानि च मुकुलैर्नार्चयेद्देवमपक्वैः कृमियुक्तफलैः पुष्पाभावे पत्रपूजा पत्रा
भावे फलैरपि निवेदयेत्फलालाभे तृणगुल्मौषधीरपि समित्पुष्पकुशादीनि ब्राह्मणः स्वयमाहरेत् शूद्रानीतैः क्रयक्रीतैः कर्म
कुर्वन्पतत्यधः लक्षपुष्पार्चनं क्रयक्रीतैरपि केचिद्धर्मार्जितधनक्रीतैर्यः कुर्यात्केशवार्चनम् न पर्युषितदोषोस्ति मालाकारगृहेषु

चेत्साद्युक्तेर्मालाकारानीतैः क्रयक्रीतैरपिपुष्पपत्रैः पूजयंति नित्यपूजार्थंपरोपवनादेरपिपुष्पादिग्रहे चौर्यदोषोन पूजार्थंपुष्पादि नयाचेत् समित्पुष्पकुशादीनि वहंतंनाभिवादयेत् तद्धारीचैवपनान्न्यान्हिनिर्माल्यंतद्भवेत्तयोः देवोपरिधृतं वामहस्तेधोवस्त्रेच धृतंजलेतः क्षालितंचपुष्पंनिर्माल्यं वर्ज्यंपर्युषितंपुष्पंवर्ज्यंपर्युषितंजलं नवर्ज्यंतुलसीपत्रंनवर्ज्यंतीर्थजंजलं महद्गंतिष्ठतेजाती करवीरमहर्निशं नैवपर्युषितंपद्मंतुलसीबिल्वपत्रकं कुंदंचदमनंचैवागस्त्यंचकलिकातथा बिल्वादेरपर्युषितत्वदिनसंख्या बिल्वः ३० अपामार्गः ३ जाती १ तुलसी ६ शमी ६ शतावरी ११ केतकी ४ भृंगराजः ९ दूर्वा ८ मंदारः १ पद्मं १ नागकेसरः २ दर्भाः ३० अगस्त्यः ३ तिलः १ तगरः ६ पालाशं ६ कल्हारं ११ मल्लिका ४ चंपकः ९ करवीरं ८ कुंभी १ दमनं १ मरुबकः २ एतेषामेतद्दिनोत्तरंपर्युषितत्वं तुलसीग्रहणकालः वैधृतौचव्यतीपाते भौमभार्गवभानुषु पर्वद्वयेचसंक्रांतौद्वादश्यांसूतकद्वये तुलसींयेविचिन्वंतितेछिंदंतिहरेःशिरः नैवाच्छिंद्याद्रवौदूर्वांतुलसींनिशिसंध्ययोः धात्रीपत्रंकार्तिकेचपुण्यार्थीमतिमान्नरः द्वादश्यांचदिवास्वापस्तुलस्यावचयस्तथा विष्णोश्चैवदिवास्नानंवर्जनीयंसदाबुधैः अत्रदिवानिषेधाद्रात्रौस्नानादिषोडशोपचारैः पूजाकार्या दिवातुगंधपुष्पांजल्यंता एवोपचाराइतिकमलाकरान्हिके विष्णोर्द्वादश्यांनिर्माल्यापनयनस्नपनकार्यमितितंत्रांतरेस्मर्यते एतदपवादः पुरुषार्थचिंतामणौनारदीये पंचामृतेनसंस्नाप्य एकादश्यांजनार्दनं द्वादश्यांपयसास्नाप्यहरिसायुज्य

मरवा

मश्नुतेइति देवार्थेतुलसीछेदोहोमार्थेसमिधांतथा इंदुक्षयेनदुष्येतगवार्थेतुतृणस्यच तुलसीग्रहणमंत्रः तुलस्यमृतनामासि
सदात्वंकेशवप्रिये केशवार्थेविचिन्वामि वरदाभवशोभने जातिमल्लिकाकरवीराशोकोत्पलचंपकबकुलबिल्वशमीकुशा एतानि स
र्वदेवानांविहितानि अथविहितप्रतिषिद्धत्वाद्वैकल्पिकानि पाटलाशमीपत्रंचदुर्गायाः कुंदपलाशबकुलदूर्गाःशिवस्य कुमुदत
गरेसूर्यस्य तुलसीभृंगराजतमालपत्राणिशिवदुर्गयोः अगस्तीमाधवीलताळोध्रपुष्पंविष्णुशिवयोः धत्तूरमंदारौविष्णुसूर्य
योः इतिविकल्पितानि अथविष्णोःप्रियाणि मालतीजातीकेतकीमल्लिकाशोकचंपकपुन्नागबकुलोत्पलकुंदकरवीरपाटलात
गरपुष्पाणि अन्यानिचसुरभीणिविष्णोःप्रियाणि अपामार्गभृंगराजखदिरशमीदूर्वांकुशदमनकबिल्वतुलसीपत्राण्युत्तरोत्त
राधिकप्रियाणि तुलसीसर्वाधिकाजातिपुष्पसहस्रेणमालार्पणेकल्पकोटिसहस्रंविष्णुपुरेवासः आम्रमंजर्यापूजनेगोकोटि
दानफलं अथशिवस्यचतुर्णांपुष्पजातीनांगंधमाघ्रातिशंकरः अर्कस्यकरवीरस्यबिल्वस्यवकुलस्यच दशासुवर्णदानफलंश्वे बकु
तार्कपुष्पं ततःसहस्रगुणंबकुलंपुष्पं एवंधत्तूरशमीपुष्पद्रोणपुष्पनीलोत्पलानामुत्तरोत्तराणांसहस्रगुणत्तु
मणिमुक्ताप्रवालैस्तुरत्नैरप्यर्चनंकृतं नगृण्हामिविनादेविबिल्वपत्रैर्वरानने सर्वकामप्रदंबिल्वंदारिद्र्यस्यविनाशनं नीलोत्पल
सहस्रेणमालार्पणेकल्पकोटिसहस्रंशिवपुरेवासः धत्तूरैर्बृहतीपुष्पैश्चपूजनेगोलक्षफलं पाटलामंदारापामार्गजातीचंप

कोशीरतगरनागकेसरपुन्नागजपामल्लिसहकारकुसुंभपुष्पाणिशिवप्रियाणि धत्तूराणिकदंबानिरात्रौदेयानिशंकरे मदनरत्ने केतकानिकदंबानीतिपाठः अभावे पुष्पपत्राणामन्नाद्येनाभिपूजयेत् शालितंडुलगोधूमयवैर्वापिसमाचरेत् अथनिषिद्धानि बंधूककुंदातिमुक्तकेतकीकपित्थबकुलशिरीषनिंबानि पुष्पपत्रादिकंस्वाभिमुखमुत्तानमर्पयेत् पत्रंपुष्पंफलं नैवयथोत्पन्नंतथार्पयेदितिवचनात् बिल्वपत्रंतुस्वाभिमुखाग्रंन्युब्जमर्पयेत् पक्वाम्रफलस्यशिवार्पणेवर्षायुतंशिवपुरे वासः सव्यंव्रजेत्ततोसव्यंप्रणालींनैवलंघयेदित्यादिस्थिरलिंगेप्रदक्षिणाप्रकारः चरेत्तुसव्येनैवदेव्या अपिबकुलकुंदादि सहितान्येवप्रियाणि धान्यानांसर्वपत्रैश्चपुष्पैर्देवींप्रपूजयेत् दूर्वांकुरैःसिंधुवारैर्बंधूकागस्तिसंभवैः बिल्वपत्रैःपूजने राजसूयफलंकरवीरस्रजाग्निष्टोमस्य बकुलस्रजावाजपेयस्य द्रोणस्रजाराजसूयस्येति एवंसूर्यविघ्नेशादेरपिप्रायो विष्णुवत्ज्ञेयानि अथशिवनिर्माल्यग्रहणविचारः अग्राह्यंशिवनैवेद्यंपत्रंपुष्पंफलंजलं शालग्रामशिलासंगात्सर्वंयातिपवित्रतां शैवसौरनैवेद्यभक्षणेचांद्रायणं अभ्यासेद्विगुणंमत्याभ्यासेसांतपनं अन्यनिर्माल्येप्यनापद्येवं इदंचज्योतिर्लिंगस्वयंभूलिंगसिद्धप्रतिष्ठापितलिंगातिरिक्तस्थावरलिंगविषयं ज्योतिर्लिंगादौतुपूजकेनदत्तंफलतोयादिकंभक्त्याशुद्ध्यर्थंग्राह्यंनलोभेन पंचायतनस्थितलिंगेषुचरेषुप्रतिमासुचान्नादेरपिस्वयंग्रहणेपिनदोषः ज्योतिर्लिंगाद्यन्यस्थिरलिंगेषुतो

र्थोदकंचंदनमात्रंश्रद्धावृद्धिः शिवोपासकैरेवग्राह्यं ज्योतिर्लिंगादौ पूजकदत्तमन्नमपि भक्ष्यमिति केचित् उत्तरारोहिणीध्रुवं मघाभ
रणीपूर्वात्रयंक्रूरं श्रवणत्रयपुनर्वसुस्वात्यश्चरं अश्विनीहस्तपुष्यंक्षिप्रं अनूराधारेवतीमृगचित्रंमृदु कृत्तिकाविशाखेमिश्रं मूला
श्लेषाज्येष्ठार्द्रास्तीक्ष्णं इतिनक्षत्रसंज्ञाः यत्रनोक्तातिथिस्तत्रग्राह्यारिक्तामामांविना वारोपियत्रनोक्तस्तत्रार्कार्किकुजान्विना
चरमृदुक्षिप्रध्रुवमूलविशाखामघासुसकुजेष्वशुभवारेभूकर्षणंहितं सूर्ययुक्तनक्षत्रात्त्र्यष्टनवाष्टस्वशुभंशुभमशुभंशुभमि
तिहलचक्रं अत्रैवनक्षत्रेशनिभौमभिन्नवारेबीजवापः सस्यारोपणंचधान्यच्छेदश्च क्षीरवृक्षजन्यः खलमध्येस्तंभः धान्या
नांमर्दनंज्येष्ठामूलमघाश्रवणरेवतीरोहिण्यनुराधाफल्गुनीद्वयेशुभं धान्यसंग्रहः क्षिप्रध्रुवचरमृदुमूलेषुज्ञगुरुशुक्रेषुचरभिन्न
लग्नेशुभः ॐ धनदायसर्वलोकहितायदेहिमेधान्यंस्वाहेतिमंत्रंलिखित्वाधान्यागारेक्षिपेत् तेनधान्यवृद्धिः बुधमंददिनेनैवध
नधान्यव्ययःशुभः अथान्नवान्नंसद्वारेमृदुक्षिप्रचरेदिवा अथवस्त्रादि वस्त्रविभूषणविधिर्ध्रुवाश्विनीहस्तपंचकपुनर्वसुद्व
ये पौष्णवासवभयोश्चसत्तिथौमंदभौमशशिवासरान्विना अनुक्तेपीष्टंवस्त्रंविप्राज्ञोत्सवलब्धिषु ध्रुवपुष्यादितोयोषिद्धत्ते
याबस्त्रभूषणे नप्राप्नोतिपतिप्रीतिंस्नातिवारुणभेचया पादुकासनशय्यादेर्भोगःसत्तिथिवासरे ध्रुवक्षिप्रमृदुश्रोत्रभरणीषुपु
नर्वसौ चेन्नव्यवस्त्रंमध्यांशोदग्धस्फुटितपंकितं नत्यजेच्छांतिकंकुर्यात्त्यजेद्देवांत्यभागयोः विज्ञेयमेतच्छय्यायामास्तृतौ

पादुकास्वपि सूचीकर्मानुराधाश्विचित्रामृगपुनर्वसौ वस्त्रंक्षाल्यंधारणोक्ते कालेबुधद्दिनंविना भोजनंभाजनेरौप्यस्वर्णकांस्यादिनिर्मिते कुर्यादमृतयोगेषु चरक्षिप्रमृदुध्रुवैः स्याद्भूषणानांघटनंचरक्षिप्रमृदुध्रुवैः शुभवारेरत्नवतांमिश्रभेपिरवौकुजे इतिवस्त्रादिविचारः शस्त्राणांघटनंक्रूरमिश्राश्विमृगतीक्ष्णभे शस्त्रंधार्यंध्रुवक्षिप्रमृदुज्येष्ठाविशाखके सेवाकार्याक्षिप्रमैत्रध्रुवैर्ज्ञज्यार्कभार्गवे मंदेपि चेत्सेवकर्क्षस्वामिभान्नद्वितीयकं हस्तषट्कध्रुवश्रोत्ररेवतीपुष्यभेशुभं पुनर्वसौनशिबिकागजाश्वादिषुरोहणं राज्ञांविलोकनं क्षिप्रश्रुतिद्वयमृदुध्रुवे नृत्यारंभः पुष्यध्रुवेमृगज्येष्ठाधनिष्ठयोः अनुराधाशतभिषग्घस्तेस्याच्छुभवासरे विपणिःस्यान्मृदुक्षिप्रध्रुवैरिक्ताकुजान्विना क्रयःकार्योश्विनीस्वातीश्रवश्चित्राशततारभे विक्रयोभरणीपूर्वात्रयाश्लेषासुमिश्रभे सेतुबंधोध्रुवेस्वात्यां जीवार्कशनिवासरे नानापशुक्रियाहस्तपुष्यार्द्रामृगामिश्रभे पुनर्वसौधनिष्ठाश्विपूर्वाज्येष्ठाशततारभे त्यक्त्वार्कभौमेंदुशनीन्नृष्ठु तिथिचित्राध्रुवाणिच अमारिक्ताष्टमीचापिगातिक्रयसुखाः शुभाः * दीप पशुगमनंपशुक्रयादिकमित्यर्थः * द्रव्यंलघुचरैर्योज्यंवृद्ध्यर्थंचरलग्नके ऋणंभौमेनगृण्हीयाद्वृद्धियोगेर्कसंक्रमे धनिष्ठापंचकेहस्तेत्रिपुष्करद्विपुष्करे भौमादिषुऋणच्छेदंकुर्याच्चधनसंग्रहं बुधेधनंनमदेयंसंग्रहस्तुबुधेशुभः शन्यर्कारैस्त्रिपादर्क्षेभद्रातिथ्यात्रिपुष्करः मृगाचित्राधनिष्ठासुतत्तिथ्यन्हिद्विपुष्करः शुभाशुभेषुत्रिगुणंद्विगुणंचफलंक्रमात् मिश्रक्रूरेषुतीक्ष्णोषु स्वात्यांद्रव्यंनलभ्यते दत्तंप्रयुक्तंनिक्षिप्तंनष्टंचेत्याहनारदः

अंधमंदंदचिबिटंसुलोचनमितिक्रमात् गणनीयंरोहिणीभादंधेनष्टंलभेद्द्रुतं मंदेयत्नाल्लभेत्तेचचिबिटस्वर्क्षयोर्नहि अन्विष्यंपूर्वतोंधेषुमंदसंज्ञेषुदक्षिणे प्रतीच्यांचिबिटाख्येषुसुलोचनउदग्दिशि राजाभिषेकः श्रवणेध्रुवर्क्षेज्येष्ठामृदुक्षिप्रउदग्रवोस्यात् त्यक्त्वागरिक्ताधिकचैत्रराशिश्चंद्रज्यशुक्रास्युदयेशुभाय जलाशयानांखननंमघापुष्यध्रुवेमृगे पूर्वाषाढानुराधांत्यधनिष्ठाशतहस्तभे जलराशिगतेचंद्रेलग्नस्थेचबुधेगुरौ क्षौरंचौलोक्तनक्षत्रवारादिषुशुभंजगुः पंचमेपंचमेराज्ञांदिनेन्येषांयदृच्छया श्मश्रुकर्मभवेन्नैवनवमेदिवसेक्वचित् क्षौरंभूतेरतंदर्शेवर्जयेच्चजिजीविषुः क्षौरंनकुर्युरभ्यक्ताभुक्तस्नातविभूषिताः प्रयाणसमरारंभेनरात्रौनचसंध्ययोः श्राद्धाहेप्रतिपद्रिक्ताव्रतान्हिचनवैधृतौ प्रशस्तंजन्मनक्षत्रंसर्वकर्मसुकीर्तितं क्षौरप्रयाणभैषज्यंविवाहेषुनशोभनं षष्ठ्यमापूर्णिमापातचतुर्दश्यष्टमीतथा आसुसन्निहितंपापंतैलेषुस्त्रीभगेक्षुरे राजकार्यनियुक्तानांनराणांभूपजीविनां श्मश्रुलोमनखच्छेदेनास्तिकालविशोधनं क्षौरंनैमित्तिकंकार्यंनिषेधेसत्यपिध्रुवं यज्ञेमृतौबंधमोक्षेनृपविप्राज्ञयापिच भार्गवयस्कैः सपितृकैर्नकार्यंमुंडनंसदा मुंडनस्यनिषेधेपिकर्त्तनंतुविधीयते उदङ्मुखः प्राङ्मुखोवावपनंकारयेत्सुधीः केशश्मश्रुलोमनखान्युदक्संस्थानिवापयेत् आनर्त्तोहिछन्नः पाटलिपुत्रोदातिर्दितिः श्रीशः क्षौरेस्मरणादेषांदोषानश्यंतिनिःशेषाः अथरोगोत्पत्तौनक्षत्रफलं अश्विन्यांरोगोत्पत्तावेकाहंनवदिनानिवापंचविंशतिदिनानिवापीडा भरण्यामेकादशैकविंशतिर्वामासंवामृत्युर्वाः

कृत्तिकायां दशनवैकविंशतिर्वा ३ रोहिण्यां दशा वा नव वा सप्त वा त्रीणि वाहानि ४ मृगे पंच नव वा त्रिंशद्वा ५ आर्द्रायां मृत्युर्वा दशा
हं वा मासं वा ६ पुनर्वसौ सप्त नव वा मृत्युर्वा ७ पुष्ये सप्त वा मृत्युर्वा ८ आश्लेषायां मृत्युर्विंशतिस्त्रिंशद्वा नव वा दिनानि पीडा ९ मघा
यां मृत्युर्वा सार्धमासं वा विंशतिर्दिनानि वा पीडा १० पूर्वाफाल्गुन्यां मृत्युर्वाब्दं मासं वा पीडा पंचदश वा षष्टिर्वा दिनानि ११ उत्तरायां स
प्तविंशतिः पंचदश सप्त वा दिनानि १२ हस्ते मृत्युरष्ट वा नव वा सप्त वा पंचदश वाहानि १३ चित्रायां पक्षमष्ट वा दश वैकादश वाहा
नि १४ स्वात्यां मृत्युर्वैकद्वित्रिचतुःपंचमासैर्वा दशदिनैर्वा रोगनाशः १५ विशाखायां मासं वा पक्षं वाष्टदिनं विंशतिदिनानि वा पी
डा १६ अनुराधायां दशरात्रमष्टाविंशतिरात्रं वा १७ ज्येष्ठायां मृत्युर्वा पक्षं वा मासं वैकविंशतिरात्रं वा पीडा १८ मूले मृत्युः पक्षं नव
रात्रं विंशतिरात्रं वा पीडा १९ पूर्वाषाढायां मृत्युर्वा द्वित्रिषडादिमासैर्विंशतिदिनैः पक्षेण वा रोगनाशः २० उत्तराषाढायां सार्धमासं विं
शतिरात्रं वा मासं वा २१ श्रवणे पंचविंशतिर्दश वैकादश वा षष्ठिर्वाहानि २२ धनिष्ठायां दशरात्रं पक्षं मासं त्रयोदशरात्रं वा २३ शत
तारकायां द्वादशाष्टैकादश वा २४ पूर्वाभाद्रपदायां मृत्युर्वा द्वित्र्यादिमासं वा दशरात्रं वा २५ उत्तराभाद्रपदायां सार्धमासं पक्षं सप्ता
हं दश वाहं वा २६ रेवत्यां ज्वराद्युत्पत्तौ दशाहमष्टाविंशतिरात्रं वा पीडा २७ जन्मनक्षत्रे जन्मराशावष्टमचंद्रे च रोगोत्पत्तौ मृत्युः २८
अर्कादिवारे क्रमेण मघाद्वादश्योर्विशाखैकादश्योः पंचम्यार्द्रे तृतीयोत्तराषाढे शततारा षष्ठ्योः अष्टम्यश्विन्योः पूर्वाषाढानवम्योचे

तित्रयाणांयोगेमृत्युः एवमर्कोदावनुराधाभरण्योआर्द्रोत्तराषाढेमघाशततारेविशाखाश्विन्योज्येष्ठामृगेश्रवणाश्लेषेपूर्वाभाद्रपदा
हस्तौचेन्मृत्युयोगः अत्रोक्तास्तिथिवारनक्षत्रशांतयोविस्तृताःकार्याः येषुनक्षत्रेषुमरणमुक्तंतत्र शांतिरावश्यकी अन्यत्र कृता
कृता अथसर्वनक्षत्रसाधारणशांतिप्रयोगः देशकालौसंकीर्त्य ममोत्पन्नव्याधेर्जीवच्छरीराविरोधेनसमूलनाशार्थममु
कनक्षत्रशांतिंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशपूजादि आचार्यंवृत्वाकुंभोपरिपूर्णपात्रेद्वादशदलेनक्षत्रदेवताप्रतिमांसौवर्णींसंपू
ज्यद्वादशदलेषुसंकर्षणादिद्वादशमूर्तीर्द्वादशादित्यान्वासंपूज्यदूर्वासमित्तिलक्षीराज्यैर्गायत्र्यातत्तद्देवतायाअष्टोत्तरशतंहु
त्वामरणादिपीडाधिक्येत्कोसहस्रंहुत्वा दध्योदनंबलिंदत्वाचार्यायगांप्रतिमांचदद्यादितिसंक्षेपः शांतिमयूखादौनक्षत्रभे
देनहविर्मंत्रबलिधूपादिभेदस्तिथिवारदेवतामंत्रादिभेदइत्यादिविस्तारोद्रष्टव्यः कर्मविपाके जातवेदसेइत्यृचोयुतंलक्षं
वाजपोरुद्रेनमकानुवाकैः सहस्रकलशस्नानंवाविष्णोसहस्रावृत्तपुरुषसूक्तेनसहस्रघटस्नानंवाज्वरनाशकं यद्वाश्रीभा
गवतस्थज्वरस्तोत्रजपः अथसर्वरोगनाशकानि रोगानुसारेणलघुरुद्रमहारुद्रातिरुद्राणांजपोभिषेकोवाविष्णुसहस्रना
मस्तोत्रस्यशतंसहस्रमयुतंवाजपः सौरजपः सूर्यनमस्कारार्घ्यदानानि सुत्रामीतिसूक्तजपोऽच्युतानंतगोविंदेतिनामत्रय
जपोमृत्युंजयजपश्चरोगानुसारेणेति सर्वरोगहराणि ज्येष्ठामूलश्रुतिस्वातीमृदुक्षिप्रपुनर्वसौ गुरुशुक्रेंदुवारेषुशस्तंभेषज

भक्षणं रिक्तायांचरलग्नेभिश्राक्षिभेंद्रमूलपूर्वासु चित्राभरणीश्रवणत्रयभेरविकुजबुधार्कजेस्नायात् वैधृतौचव्यतीपातेभद्रा
यांसंक्रमेतथा रोगमुक्तस्नानमत्रचंद्रताराबलंनवा अथाभ्यंगः भद्रासंक्रमपातवैधृतिसितेज्याकारषष्ठ्यादिषु श्राद्धाहे
प्रतिपद्वये परिहरेद्धेतुंविनाभ्यंजनं मांगल्यंविजयोत्सवोब्दवदनंदीपावलीहेतवोभ्यंगस्याथबुधांबुपर्क्षपित्र्यभाभ्यंगात्सतिभ्रं
गना अथापवादः सार्षपंगंधतैलंचयत्तैलंपुष्पवासितं द्रव्यांतरयुतंतैलंपक्वतैलंनदुष्यति किंचिद्गोघृतयुक्तंवाविप्रपादर
जोन्वितं नित्याभ्यंगेचनोदुष्टंतैलंनिंद्येन्हिसर्वदा रवौपुष्पंगुरौदूर्वांभौमवारेचमृत्तिकां भार्गवेगोमयंक्षिप्त्वातैलस्नानंसुखा
वहं अथवास्तुप्रकरणं वैशाखेफाल्गुनेपौषेश्रावणेमार्गशीर्षके गृहारंभप्रवेशौस्तः स्तंभोच्छ्रायश्चशस्यते ज्येष्ठकार्तिकमा
घांश्चशुभदान्याहनारदः तृणगेहंसर्वमासेपौषेमुख्यगृहंनहि हस्तत्रयध्रुवमृदुधनिष्ठाद्वयपुष्यभे रिक्ताअर्ककुजौत्यक्त्वागृ
हंकुर्याद्विशेदपि शिलान्यासंचखातंचश्रुत्यश्विक्रूरमित्रभैः आश्लेषामूलपुष्यार्कमृगांत्यध्रुवभैरपि केंद्राष्टमेपापहीनेवेश्म
कृत्यंस्थिरोदये धनिष्ठापंचकेवर्ज्यः स्तंभोच्छ्रायःसदाबुधैः नेष्टानिसप्तसूर्यर्क्षाद्दिष्टान्येकादशाष्टमात् दशाशिष्टानिने
ष्टानिचक्रेस्युर्वृषवास्तुनि यद्वातुर्यात्संचदशात्त्रयोविंशानि संख्यकात् वेदाब्धिपंचमेष्टानिगृहारंभप्रवेशयोः स्नानंपाक
स्वापवस्त्रभुजीनांपशुकोशयोः देवानांचगृहान्कुर्यात्पूर्वादौमुख्यवेश्मनः उदग्दिशंध्रुवमुखाज्ज्ञात्वाप्राचींप्रसाधयेत् को-

तमिः

पाध्वभ्रमकूपद्याः पंकस्तंभद्रुमामरैः विद्धादुष्टाह्यार्नदोषोगृहोच्चाद्द्विगुणांतरे सूत्रंभित्तिशिलान्यासंस्तंभस्यारोपणंतथा आग्ने
यींदिशामारभ्यकुर्यादित्याहकश्यपः अन्यवेश्मस्थितंदारुनान्यवेश्मनियोजयेत् नूतनेनूतनंकाष्ठंजीर्णेजीर्णंप्रशस्यते
द्वात्रिंशाधिकहस्तेचतृणागारेचतुर्मुखे नतत्रचिंतयेद्धीमान्गुणानायव्ययादिकान् अथगृहप्रवेशः वास्तुपूजाविधिः
कार्यः पूर्वमेवप्रवेशतः मैत्रध्रुवक्षिप्रचरमूलभैर्धनपुत्रकृत् वास्तुशांतिर्दिवैवोक्ताप्रवेशस्तुनिशिक्वचित् गृहप्रवेशःप्रारं
भोदितमासादिकैः शुभः कश्चिन्माघोर्जशुक्रेषु कैश्चिदुक्तोमृदुध्रुवे श्रेष्ठः क्षिप्रैश्चरैर्मध्योनिंद्यस्तीक्ष्णोग्रमिश्रभैः त्रिषडायेख
लैःषड्भिःषडष्टव्ययवर्जितैः शुद्धेंबुरंध्रेचतनौधिजन्मलग्नभाष्टमे ऋक्षाणिपंचसूर्यर्क्षान्नेष्टान्यष्टचतुर्दशात् शेषाणिशु
भान्येवंप्रवेशेघटचक्रकं इतिवास्तुप्रकरणं अथधनाद्यर्थगमनं श्रुतिद्वयाश्विपुष्यांत्यानुराधामृगहस्तके पुनर्वसौगोचरे
ष्टप्रदवारेव्रजेन्नरः अभिजिद्भंगमेश्रेष्ठंदक्षिणाशांविनाक्षणः मघाचित्रात्रयाश्लेषाभरण्यार्द्राःसकृत्तिकाः पूर्वाभाद्राचनेष्टाःस्युः
प्रयाणेजन्मभंतथा त्यजेद्रिक्तापर्वषष्ठ्यष्टमीद्वादशिकास्तिथिः कृत्तिकाभरणीपूर्वामघानांघटिकाः क्रमात् एकविंशतिसप्ता
थषोडशैकादश त्यजेत् ज्येष्ठाश्लेषाविशाखासुस्वात्यांचापिचतुर्दश मृगोमतेसंकटेपिसर्वांस्वातींमघांत्यजेत् भरण्याः
पूर्वमर्धंचचित्राश्लेषांतकोत्तरं वारशूलः सोमशनीप्राच्यामीज्यस्तुदक्षिणे रविशुक्रौप्रतीच्यांस्यादुदीच्यांबुधमंगलौ पू

र्वादिदिक्षु मेषाद्याः क्रमात्रिश्चंद्रराशयः संमुखोदक्षिणोङ्गःसन्नपृष्ठेवामेतिनिंदितः दिशियत्रोदेतिशुक्रस्तांदिशंनव्रजेन्न
रः नव्रजेत्संमुखेज्ञेपिशुभंपृष्ठेपिवामतः रेवतीमेषगेचंद्रेशुक्रांध्यात्संमुखंव्रजेत् प्रयाणेशुभाः केंद्र १।४।७।१० को
णेषु ९।५ शस्ताः खलाश्चायषट्ट्रखेष्वनिष्टः ३।११।६।१० शनिःखे कविःसप्तमेग्लौः षडष्टान्त्यलग्नेविलग्नेश्वरोप्यस्तषष्ठा
ष्टमान्त्ये केंद्रेवक्रीवक्रिवर्गोलग्नेवारश्चवक्रिणः कुंभःकुंभनवांशश्चलग्नेत्याज्यःप्रयत्नतः मीनलग्नेतदंशेवायातुर्मार्गोतिदुः
खदः शत्रुलग्नभतःषष्ठंनसतिर्वामृतिप्रदः शत्रुक्षेत्रेतदंशेवातद्दृष्टेगमनंनसत् लग्नेस्तंगतराशिश्चजन्मराशिश्चनोशु
भः शशीवर्गोत्तमेलग्नेवर्गोत्तमयुतेजयः शुक्लादितिथिवारर्क्षयोगाश्वैरष्टभिस्त्रिभिः त्रिस्थस्तष्टोवशिष्टश्चेत्सर्वांकःसार्वे
कामिकः त्रिषुक्रमाद्भवेच्छून्यंदुःखदारिद्र्यमृत्युदं यद्येकस्मिन्नेवदिनेपुराद्गच्छेत्पुरान्तरे प्रावेशिकीकालशुद्धिस्तदाज्ञेया
नयात्रिकी प्रवेशान्निर्गमोनेष्टःप्रवेशान्निर्गमादपि जिष्णोःकदापिनवमेधिष्ण्येवारेतिथौतथा याम्यादिग्गमनंशय्यावितानं
नंछादनंगृहे नकुंभमीनगेचंद्रेतृणकाष्ठस्यसंग्रहः तर्पिताभिःसुहृद्विप्रभार्यादिस्तृप्तिमान्व्रजेत् स्वकीयांपरकीयांवास्त्रियं
पुरुषमेववा ताडयित्वातुयोगच्छेद्ब्राह्मणानवमान्यच व्याधितःक्षुधितोवापितदंतंतस्यजीवितं क्रोधंक्षौरंतथावांतिंते
लाभ्यंगाश्रुमोचनं मद्यंमांसंगुडंतैलंसितान्यतिलकंतथा श्वेतभिन्नंचवसनंप्रयाणेपरिवर्जयेत् क्षौरंपंचदिनंदुग्धंत्रिदिनं

तल्लक्षणमथोच्यते।। सं स्मृतं।। चैव तथा।।

चा [illegible]

सप्तरात्रकं मैथुनं चापरं तैलं मध्वाज्यं तद्दिने त्यजेत् स्त्र्यार्तवं बीजदानांतं तथा कुशकुनांस्त्यजेत् सुमुहूर्ते स्वयं गमनासंभवे प्रस्थानं कुर्यं प्रस्थानं नामाभीष्टवस्तुचालनं यज्ञोपवीतकं शस्त्रं मधु च स्थापयेत्फलं विप्रादिः क्रमतः सर्वं स्वर्णधान्यांबरादिकं राजादशाहं पंचाहमन्यो न प्रस्थितो वसेत् स्वयं गमनाद्वस्तुस्थापनाख्य प्रस्थानेऽर्धफलं प्रस्थानदेशावधिः गेहाद्गेहांतरं गर्गः सीम्नः सीमांतरं भृगुः बाणाक्षेपं भरद्वाजो वसिष्ठो नगराद्बहिः प्रस्थानेऽपि कृते नेयान्महादोषान्विते दिने प्रस्थानदिनेऽपि क्रोधादिकं वर्जयेत् शकुनापशकुनप्रपंचोऽन्यत्र इति यात्राप्रकरणं अथ गोचरप्रकरणं जन्मराशेः क्रूरचंद्रास्त्रिषड्दशमगाः शुभाः सप्ताद्यगश्चापि चंद्रः शुक्रोऽद्विनवपंचसु बुधोऽब्यंत्यसमे २।४।६।८।१० जीवोऽद्विपंचनवसप्तसु जन्मादिपंचसु तथा न वाष्टद्वादशे भृगुः एकादशे सर्वखेटाः शुभाः स्युरिति संग्रहः जन्मसंपद्विपत्क्षेमप्रत्यरिःसाधिकावधः मैत्रातिमैत्राः स्युस्तारास्त्रिरावृत्त्याश्च जन्मभात् क्रमतः सूर्यादिबलं नृपदर्शनसर्वकार्येष्वेषु शास्त्रकरग्रहयात्रादीक्षासूत्स्वं विशेषेण अनिष्टसूर्यादीनां दानानि द्वितीयपरिच्छेदांते दक्षांगोदरनाभिहृत्सु पतिता पल्ली वरां गेहे तु मुक्तास्तु शुभदा स्त्रियाः फलमिदं वामे तु रव्यत्ययात् इत्याहुः सरटप्ररोहणफलं पातेऽन्यथैके द्यथा पल्ल्यारोहणकेऽपि वस्त्रसहितः स्नात्वाचरेच्छांतिकं अथ पल्लीसरटशांतिः तयोः स्पर्शमात्रे स्नानं कृत्वा पंचगव्यं प्राश्याज्यमवलोक्याशुभनाशार्थं शुभवृद्ध्यर्थं वा शांतिः कार्या पल्ल्याः सरटस्य वा हेम्ना प्रतिमां कृत्वा रक्तवस्त्रेण संवेष्ट्य संपूज्य कलशे रुद्रं संपूज्य मृत्युंजयमंत्रेण खादिरसं

नत्र

८ शांतिरस्ते तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि प्राजापत्येति यज्ञकः ॥ अश्वत्थसमिधो हुत्वा घृताक्ता मधुसंयुताः ॥ साष्टिन्याष्टसहस्रेण प्राजापत्यं
मनुं मंत्रयेत् ॥ भवयेत् जपेत् ॥ पायसं भोजयेद्ब्राह्मणान् ब्राह्मणाः भूरिदक्षिणाः ॥ ततः श्रांत्यते पापं प्राजापतिमंत्र यथा ॥

मिद्भिरष्टोत्तरशतं तिलैर्व्याहृतिभिरष्टोत्तरं सहस्रं शतं वा हुत्वा स्विष्टकृदाद्यभिषेकांते स्वर्णवस्त्रतिलदानं अथ कपोतप्रवेशमधुवल्मी
कोत्पत्तिपिंगलास्वरकाकवैकृतग्राम्यारण्यादिमृगपक्षिविकारे शांतिः देवाः कपोत इति पंचर्चस्य सूक्तस्य सहस्रं शतं वा यत इंद्र भयाम
महे स्वस्तिदा विशस्पतिः त्र्यंबकमिति मंत्रैर्हुत्वा व्याहृतिभिरष्टोत्तरशतं तिलहोमं कुर्यात् अथवा पंचभिर्विप्रैः क्रमेण देवाः कपोत इति सूक्तं
सु देवो असीत्यृचं कनिक्रदादिति शाकुंतसूक्तं नमो ब्रह्मणे नमो इति मंत्रं च सहस्रादिसंख्यया जस्वोपनिषदश्च पठित्वा व्याहृति
भिस्तिलहोमं कुर्यात् अथ काकस्पर्शमैथुनादिदर्शनशांतिः संकल्पाद्यग्निप्रतिष्ठापनांते कुंभे सौवर्णमिंद्रं लोकपालांश्च संपूज्या
ग्नौ चरुं श्रपयित्वा पलाशसमिच्चर्वाज्यव्रीहिभिः प्रत्येकमष्टोत्तरं सहस्रं शतं वा यत इंद्रेति मंत्रेण हुत्वा लोकपालेभ्यस्तैरेव दशाहु
तीः सकृद्वा हुत्वा लोकपालबलिं कुंभाग्रे वायसेभ्यो बलिमैंद्रवारुणेति मंत्रेण दत्वा यजमानोभिषेकांते शतं दश वा विप्रान्भोजयेत्
घरट्टोलूखलमुसलदृषदासनमंचकादेरकस्मात्स्फुटने घृताक्तमधुयुताश्वत्थसमिधः प्रजापतये हुत्वा गायत्र्याष्टोत्तरसहस्रेणा
भिमंत्रयेत् नानाविधद्रव्यभौमांतरिक्षोत्पातेषु शांतिः संकल्पादि कृत्वा कुंभे इंद्ररुद्रौ संपूज्य यत इंद्र स्वस्तिदा विशस्पतिः अघो
रेभ्योर्येति मंत्रैः समिदाज्यचरुव्रीहितिलान्यतिद्रव्यमष्टोत्तरशतं हुत्वा व्याहृतिभिः कोटिहोमं लक्षहोमं प्रयुतहोमं तत्पादहोमं वा
तिलैर्वित्तानुसारेण निमित्तानुसारेण च सप्तरात्रं त्रिरात्रमेकरात्रं वा कृत्वा सूर्यगणेशक्षेत्रपालदुर्गामंत्राणां जपं कृत्वा पायसादिना

ब्राह्मणभोजनं कार्यं यद्वा चंडीसप्तशतीजपः अथवा रुद्रैर्जपोभिषेको वा अश्वत्थप्रदक्षिणा शिवपूजा गोविप्रपूजादि वेति नानोत्पातसामान्यशांतयः अथगायत्रीपुरश्चरणप्रयोगः देशकालौ संकीर्त्य करिष्यमाणगायत्रीपुरश्चरणेधिकारसिद्ध्यर्थं कृच्छ्रत्रयममुकप्रत्याम्नायेनाहमाचरिष्ये इति संकल्प्य होमादिप्रत्याम्नायविधिना कृच्छ्राण्यनुष्ठायामुकशर्मणो मम गायत्रीपुरश्चरणे नेन कृच्छ्रत्रयानुष्ठानेनाधिकारसिद्धिरस्त्विति विप्रान्वदेत् विप्रा अधिकारसिद्धिरस्त्विति ब्रूयुः ततः करिष्यमाणपुरश्चरणांगत्वेन विहितं गायत्रीजपादि करिष्य इति संकल्प्य स्वयं विप्रद्वारा वा कुर्यात् तद्यथा सप्रणवव्याहृतिकगायत्र्या अयुतं जप्त्वा आपोहिष्ठेति सूक्तं एतोन्विंद्रमिति च तरत्सः ऋतंचेति सूक्तं स्वस्तिन इत्याद्याः स्वस्तिमतीः स्वादिष्ठयेत्याद्याः पावमानीश्च सर्वाः प्रत्येकं दशवारं स्वयमन्यद्वारा वा जपं कृत्वा तत्सवितुरित्यस्याचार्यमृषिं विश्वामित्रं तर्पयामि गायत्रीछंदस्तर्पयामि सवितारं देवतां तर्पयामि इति तर्पणं कृत्वा रुद्रं नमस्कृत्य कद्रुद्रायेत्यादीनि रुद्रसूक्तानि जपेत् ततो दिनांतरे देशकालौ संकीर्त्य मम सकलपापक्षयद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं चतुर्विंशतिलक्षात्मकगायत्रीपुरश्चरणं स्वयं विप्रद्वारा वा करिष्ये तदंगत्वेन स्वस्तिवाचनं मातृकापूजनं नांदीश्राद्धं विप्रद्वारा जपे जपकर्तृवरणं च करिष्ये इति संकल्प्य संकल्पस्यापि ऋत्विक्कर्तृकत्वे मुकशर्मणो यजमानस्य सकलपापक्षयेत्यादि यजमानानुज्ञया करिष्ये एवं पूर्वत्रापि संकल्प्य ऊह्यः नांदीश्राद्धांते सविता प्रीयतामिति गाय

श्रीपुरश्चरणेजपकर्त्तारंत्वांवृणेइतिविप्रंवृणुयात् वस्त्रादिभिः पूजयेत् अथनित्यकर्मण्येकोविप्रः स्वयंवाकुशाद्यासनोपविष्टः
पवित्रपाणिराचम्यप्राणानायम्यदेवताः प्रार्थयेत् सूर्यः सोमोयमः कालःसंध्येभूतान्यहःक्षपा पवमानोदिक्पतिर्भूराकाशं
खेचरामराः ब्रह्मशासनमास्थाय कल्पध्वमिहसंनिधिमिति ततोदेशकालौसंकीर्त्य मत्याह्निकजपंसंकल्प्य गुरवे॰ गणपतये॰
दुर्गायै॰ मातृभ्योन॰ इतिनत्वात्रिः प्राणानायम्य तत्सवितुरितिगायत्र्याविश्वामित्रऋषिः सवितादेवतागायत्रीछंदःजपेवि
विश्वामित्रऋषयेनमः शिरसि गायत्रीछंदसेनमोमुखे सवितृदेवतायैनमोहृदि इतिन्यस्य तत्सवितुरंगुष्ठाभ्यां॰ वरेण्यंत
र्जनी॰ भर्गोदेवस्यमध्यमा॰ धीमह्यनामिका॰ धियोयोनःकनिष्ठिकाभ्यां॰ प्रचोदयात् करतलकरपृष्ठाभ्यां॰ इतिकरन्यासंकृत्वै
वंहृदयादिषडंगन्यासंकुर्यात् पूर्वोक्तरीत्यासंस्कृतांजपमालांपात्रेनिधायसंप्रोक्ष्य ओंमहामायेमहामालेसर्वशक्तिस्वरूपि
णि चतुर्वर्गस्त्वयिन्यस्तस्तस्मान्मांसिद्धिदाभवेतिप्रार्थ्य ॐ अविघ्नंकुरुमालेत्वमितितामादायमंत्रदेवतांसविस्तरंध्यायन् हृद
येमालांधारयन्मंत्रार्थंस्मरन्मध्यंदिनावधिजपेत् अतित्वरायांसार्धत्रयप्रहरावधिजपांतेपुनः प्रणवमुक्त्वा त्वंमालेसर्वदेवा
नांप्रीतिदाशुभदाभव शिवंकुरुष्वमेभद्रे यशोवीर्यंचसर्वदेतिमालांशिरसिनिधायत्रिःप्राणानायम्यन्यासत्रयंकृत्वाजपमी
श्वरार्पणंकुर्यात् प्रत्यहंसमानसंख्यएवजपोनतुन्यूनाधिकः एवंपुरश्चरणजपसमाप्तौहोमः पुरश्चरणसांगतासिद्ध्यर्थंहो

मविधिंकरिष्येइतिसंकल्प्याग्निंप्रतिष्ठाप्यपीठेसूर्यादिनवग्रहपूजनादिकलशस्थापनांतेन्वादध्यात् चक्षुषीआज्येनेत्यंतेग्रहपीठदेवतान्वाधानं अर्कादिसमिच्चर्वाज्याहुतिभिः कृत्वाप्रधानदेवतांसवितारं चतुर्विंशतिसहस्रतिलाहुतिभिस्त्रिसहस्रसंख्याकाभिः पायसाहुतिभिर्घृतमिश्रतिलाहुतिभिर्दूर्वाहुतिभिः क्षीरद्रुमसमिधाहुतिभिश्च शेषेणस्विष्टकृतमित्यादिचरुपायसतिलैः सहाज्यस्यपर्यग्निकरणादि आज्यभागांते इदं हवनीयद्रव्यमन्वाधानोक्तदेवताभ्योस्तु नममेति यजमानस्त्यागंकुर्यात् होमेसप्रणवाव्याहृतिरहितास्वाहांतागायत्री दूर्वात्रयस्यैकाहुतिः दूर्वासमिधांदधिमध्वाज्यांजनं स्विष्टकृदादिबलिदानांते समुद्रज्येष्ठाइत्यादिभिर्यजमानाभिषेकः प्रतिलक्षंतुसुवर्णनिष्कत्रयंतदर्धंवाशक्त्यावादक्षिणा होमांतेजलेदेवंसवितासंसंपूज्य होमसंख्यादशांशेन २४०० गायत्र्यंतेसवितारंतर्पयामीत्युक्त्वातर्पणंकार्यं तर्पणदशांशेन २४० गायत्र्यंतेआत्मानमभिषिंचामिनमइतिस्वमूर्ध्न्यभिषेकः होमतर्पणाभिषेकाणांमध्येयदेवनसंभवतितत्स्थानेतत्तद्द्विगुणोजपः कार्यः अभिषेकसंख्यादशांशंवाधिकंवाविप्रभोजनं पुरश्चरणंपूर्णमस्त्वितिविप्रान्वाचयित्वेश्वरार्पणंकार्यं प्रत्यहंयज्जाग्रतइतिशिवसंकल्पमंत्रस्यत्रिः पाठः कर्ताब्राह्मणैः सहहविष्याशीसत्यवागधःशायीपरिगृहीतभूप्रदेशानतिचारीचभवेत् इत्यनंतदेवीयानुसारेणचतुर्विंशतिलक्षपुरश्चरणप्रयोगः ऋग्विधानेतु मध्यान्हेमित्तभुक्मौनीत्रिःस्नानार्चनतत्परः लक्षत्रयंजपेद्धीमानितित्रि

लक्षंपुरश्चरणमुक्तं जपशतांशस्त्रिसहस्रंहोमः कलौचतुर्गुणंप्रोक्तमितिपक्षेद्वादशलक्षजपोद्वादशसहस्रहोमइत्याद्यूह्यं विष्णुश
यनमासेतुपुरश्चरणंनकार्यंतीर्थादौशीघ्रंसिद्धिः बिल्ववृक्षाश्रयेणजपेएकाहात्सिद्धिरितिसर्वमंत्रप्रक्रिया इतिगायत्रीपुरश्चरणंज्ञेयं
अथपूर्तकमलाकरे ऽश्वत्थोपनयनं तच्चवर्णैः क्रमेणवृक्षस्थापनादष्टमेकादशद्वादशवर्षेउपनयनोक्तमुहूर्तेपूर्वाह्णेकार्यं शूद्रस्था
पिताश्वत्थेपौराणिकमंत्रैरारामप्रतिष्ठामात्रंकार्यंनोपनयनं अथप्रयोगः कर्तादेशकालौसंकीर्त्यसर्वपापक्षयकुलकोटिसमुद्ध
रणपूर्वकविष्णुसायुज्यप्राप्तिकामोऽश्वत्थोपनयनंकरिष्यइतिसंकल्प्यनांदीश्राद्धांतेआचार्यंवृणुयात् आचार्यः पंचामृतैः शुद्धोद
कैः सर्वौषधिजलैश्चाश्वत्थमभिषिंच्यपिष्टातकेनालंकृत्यतत्पूर्वेस्थंडिलेऽग्निंप्रतिष्ठाप्यान्वाधानेऽग्निंवायुंसूर्यंत्रिरग्निंपवमानंप्रजाप
तिंद्विरोषधीर्वनस्पतिंपिप्पलंप्रजापतिंचपलाशसमिच्चर्वाज्यैः प्रत्येकमेकैकयाहुत्याशेषेणेत्यादि अष्टचत्वारिंशदाहुतीनांतूष्णीं
निर्वापप्रोक्षणेश्रपणाद्याज्यभागांते ध्रुवंवस्त्राणीत्यश्वत्थंवस्त्रयुग्मेनावेष्ट्ययज्ञोपवीतमितियज्ञोपवीतंदत्वाप्रावेपामेतिमे
खलांशिरापेस्थ्याजिनंदंडंचतूष्णींदत्वा अश्वत्थेवइत्यृचागंधपुष्पैः संपूज्यदेवस्यत्वेतिमंत्रांतेहस्तंगृह्णाम्यश्वत्थेतिस्पृष्ट्वा
सप्रणवव्याहृतिकांगायत्रींत्रिर्जपित्वा अश्वत्थेवोनिषदनमितिसूक्तेनव्याहृतिभिश्चाश्वत्थंस्थापयामीतिस्वर्णशलाकयास्पृ
ष्ट्वाज्यपलाशसमिच्चरुभिः प्रत्येकंद्वादशमंत्रैर्द्वादशाहुतीर्जुहुयात् मंत्रास्तु भूःस्वा० अग्नय० भुवःस्वा० वायव० स्वःस्वा० सूर्या

ये॰ भूर्भुवःस्वःस्वा॰ प्रजापतय॰ अग्नआयूंषि॰ अग्निर्ऋषिः॰ अग्नेपवस्वेतित्रिभिरग्नयेपवमानायेदं॰ प्रजापतयेनत्व॰ प्रजापतये॰ ओषधयःसंवदंते॰ अश्वत्थेवो॰ ओषधीभ्यइदं॰ वनस्पतेशत॰ वनस्पतयइ॰ द्वासुपर्णा॰ पिप्पलायेदं॰ समस्तव्याहृतिभिःप्रजापतयइदं॰ स्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्याश्वत्थेवइतिगंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यफलतांबूलाद्यैःसंपूज्याश्वत्थंस्पृष्ट्वाचार्यायगामन्येभ्योदक्षिणांदत्वाश्वत्थवस्त्रादिकमाचार्यायदत्वाष्टौविप्रान्भोजयेदिति अपुत्रेणपुंसास्त्रियावावटप्लक्षाम्रादेःपुत्रत्वेनप्रतिग्रहःकार्यः देशकालौसंकीर्त्य मममहापापक्षयकुलत्रयसमुत्धरणप्रजापतिपुरगमननिरयस्थपित्रुत्धारणमधुधारातृप्तिसिद्ध्यर्थंसत्पुत्रत्वसिद्ध्यर्थममुकवृक्षंप्रतिगृहीष्येइतिसंकल्प्योपवासंकृत्वारात्रावष्टविप्रानाहूयचंद्रंसंपूज्यजागरंभूशयनंवाकृत्वाप्रातर्वृक्षंसंपूज्यतच्छायायांविप्रान्संभोज्यपुण्याहंवाचयित्वाप्रार्थयेत् अपुत्रोभगवंतोत्रपुत्रप्रतिकृतिंतरुं गृहीष्यामिममानुज्ञांकर्त्तुमर्हथसत्तमाः ताम्रपात्रेपंचसौवर्णफलानिबीजपंचरत्नयुतान्यधिवास्यलोकपालवलीन्दद्यात् परेद्युस्तिलाज्यचरुभिरष्टशतं वनस्पतिमंत्रेणहुत्वा जातकर्मादिविवाहांतसंस्कारान्कृत्वाभिषिक्तःकर्त्तापुष्पांजलिमादायप्रार्थयेत् येशाखिनःशिखरिणांशिरसांविभूषायेनंदनादिषुवनेषुकृतप्रतिष्ठाः येकामदाःसुरनरोरगकिन्नराणांतेमेनतस्यदुरितार्तिहराभवंतु एतेद्विजाविधिवदत्रहुतोहुताशाः पश्यत्वसौचहिमदीधितिरंतरस्थः त्वंवृक्षपुत्रपरिकल्पनयावृतोसिकार्यंसदेवम

यतामममपुत्रकार्यं अंगाद्ंगादितिस्पृस्त्वाविप्रेभ्योदक्षिणांदत्वाविसृजेत् इतिवदादितरूपुत्रविधिः अथसकलकर्मसाधारण
परिभाषा सर्वेषुपाकयज्ञेषुभवेद्ब्रह्माकृताकृतः पात्रासादनमिच्छातआज्यादिश्रपणानिच स्रुवादिमार्जनंचेध्मरज्जुमहर
णंतथा पूर्णपात्रंभवेन्नित्यमाज्यस्योत्पवनेतथा व्रीहीणामवघातश्चतंडुलेषुकृताकृतः द्रवीभूतघृतस्यापिविलापनविधिस्त
था प्रतिपदोक्ताज्यहोमेपरिस्तरणंविकल्पितं अनादिष्टाज्यहोमेतुनित्यं आज्यभागसहिततद्रहितकर्मणोस्तंत्रप्रयोगेआ
ज्यभागाननुष्ठानमेवमुक्तं सर्वत्राज्यभागयोर्विकल्पितत्वात् अनेकपाकयज्ञानामेककालानुष्ठानेसमानतंत्रता तेनस्विष्टकृ
ताद्येकमेव यत्रद्रव्यंनोक्तंतत्राज्यंग्राह्यं मंत्रांतेकर्मकर्तव्यंमंत्रस्यकरणत्वतः कर्मावृत्तौतुमंत्रस्याप्यावृत्तिर्यत्रकर्मणिस
मंत्रकहोमेतूष्णींनिर्वापः नाम्नाहोमेनाम्नैवनिर्वापादियत्रमंत्रेणनाम्नावाहोमोनोक्तस्तत्रनाम्नैवहोमः समंत्रकहोमेसहे
वान्नेकदेवत्यचरुपाकेभिनविभागोनाभिमर्शश्च अनुक्तोदक्षिणःकरः दिशामनुक्तौप्राच्युदीचीशान्यः तिष्ठन्नासीनइ
स्याद्यनुक्तावासीनतैव अनादेशोस्वयंकर्त्ता अविज्ञातस्वरोमंत्रः सोत्रएकश्रुतिर्भवेत् होमेषुमंत्रंस्वाहांतंप्रणवाद्यंचका
रयेत् विमादीनांद्विदर्भस्यात्सर्वत्रग्रथितंनवा आहुतिप्रमाणं कर्षप्रमाणमाज्यादेलाजामुष्टिमितामताः अन्नंग्राससमं १२०
ग्राह्यंकंदानामष्टमांशकः तिलसक्तुकणादीनांमृगीमुद्राप्रमाणतः ताम्रपात्रेणापिहितेताम्रपात्रादिकेशुभे अग्निप्रणयनं

कार्यंमृन्मयेराजतादिकं उत्तमःश्रोत्रियागारान्मध्यमःस्वगृहादितः नाप्रोक्षितमिंधनमग्नावादध्यात् सदोपवीतिनाभाव्यंसदाबद्ध
शिखेनच सदेतिकर्मांगता पुरुषार्थताच तेन कर्मकालेशिखाबंधनाद्यभावेप्रायश्चित्तद्वयमन्यदैकमेव दशविधादर्भाउक्ताः वटप्लक्ष
बिल्ववैकंकतचंदनदेवदारुसरलवृक्षजाअपिक्वचित्समिधः प्रभुःप्रथमकल्पस्ययोनुकल्पेन वर्त्तते सनाप्नोतिफलंतस्य परत्रेपिश्रुतिः
स्मृतिः बह्वल्पंवास्वगृह्योक्तंयस्ययत्कर्मचोदितं तस्यतावतिशास्त्रार्थेकृतेसर्वःकृतोभवेत् अथकर्मविशेषेग्निनामानि अग्नि
स्तुमरुतोनामगर्भाधानेविधीयते पवमानःपुंसवनेसीमंतेमंगलाभिधः प्रबलोजातसंस्कारेपार्थिवोनामकर्मणि अन्नाशनेशुचिः
प्रोक्तःसभ्यःस्याच्चौलकर्मणि व्रतादेशेसमुद्भवः गोदानादौसूर्यः विवाहेयोजकः आवसथ्योद्विजनामा प्रायश्चित्तेविटःपाकयज्ञे
ष्वपावकः पित्र्येकव्यवाहनः दैवेहव्यवाहनः शांतिकेवरदः प्रोक्तः पौष्टिकेबलवर्द्धनः मृतदाहेक्रव्यादः ज्ञात्वैवमग्निनामानि
गृह्यकर्मसमारभेत् पलाशेनजुहूःकार्याखदिरेणस्रुवःस्रुचः तदभावेयथालाभंयज्ञियवृक्षजाः तदभावेपलाशमध्यपर्णैर्वा
पिप्पलपर्णैर्वाहोमः एवंचमसादयोपिखदिरादिर्यज्ञियवृक्षजाः काम्येप्रतिनिधिर्नास्तिनित्यनैमित्तिकेहिसः काम्येप्युपक्रमा
दूर्ध्वमन्येप्रतिनिधिंविदुः नस्यात्प्रतिनिधिर्मंत्रकर्मदेवाग्निकर्तृषु नदेशारणिकालेषुत्रिषुप्रतिनिधिर्मतः नातिप्रतिनिधातव्यं
निषिद्धंवस्तुकुत्रचित् स्वकालादुत्तरोगौणः कालःसर्वस्यकर्मणः तर्पणेप्राशनेश्राद्धेभुक्तौमूत्रपुरीषयोः षट्सुनिर्माल्यका

दर्भा दूर्वा यवा वा अभिचारके मंत्रोपि यमश्च श्राद्धार्थे ब्राह्मणः प्रेतभोजने अथ कर्मांगदेवताः विवाहस्याग्निर्देवता तेन विवाहांगभूतस्व
स्तिवाचनाद्यंते कर्मांगदेवताग्निः प्रीयतामिति वदेत् औपासनेग्निसूर्यप्रजापतयः स्थालीपाकेग्निः गर्भाधाने ब्रह्मा पुंसवने प्रजाप
तिः सीमंते धाता जातकर्मणि मृत्युः नामनिष्क्रमणान्नप्राशनेषु सविता चौले केशिनः उपनयने इंद्रश्च श्रद्धा मेधाः अंते सुश्रवाः पु
नरुपनयनेग्निः समावर्त्तनस्येंद्रः उपाकर्मणि व्रतेषु च सविता वास्तुहोमे वास्तोष्पतिरंते प्रजापतिः आग्रयणे आग्रयणदेवताः स
र्पबलेः सर्पाः तडागादीनां वरुणः ग्रहयज्ञे आदित्यादिनवग्रहाः कूष्मांडहोमे चांद्रायणे अग्न्याधाने चाग्न्यादयः अग्निष्टोमस्याग्निः
अन्येष्विष्टकर्मसु प्रजापतिरिति कलियुगे कार्याकार्यविवेकः गीता गंगा तथा विष्णुः कपिलाश्वत्थसेवनं एकादशीव्रतं चैव सप्तमंन
कलौ युगे विष्णुं शिवं वा भजतां गुरोः पित्रोश्च सेविनां गोवैष्णवमहाशैवतुलसीसेविनामपि न स्यात्कलिकृतो दोषः काश्यां निवस
तामपि कलौ गुरूणां भजनमीशभक्त्यधिकं स्मृतं जपादौ यत्र या संख्या कलौ सा स्याच्चतुर्गुणा कलौ दानं महाश्रेष्ठं शिवविष्णो
श्च कीर्तनं कृते यद्दशभिर्वर्षैस्त्रेतायां हायनेन तु द्वापरे तच्च मासेन अहोरात्रेण तत्कलौ प्रथमस्कंधे कुशलान्याशु सिध्यंति नेत
राणि कृतानि यदिति कलौ पुण्यकर्मणां संकल्पेपि सिद्धिः पापानां त्वाचरणादेवेत्युक्तं स्मृत्यंतरविरोधे तु कलौ पाराशरस्मृतिः ध्या
यन्कृते यजन्यज्ञैस्त्रेतायां द्वापरेर्चयन् यदाप्नोति तदाप्नोति कलौ संकीर्त्य केशवमिति हेमाद्रौ व्यासवचनं अत्र कृतयुगाद्यधि

करणकध्यानादिफलार्थेकल्पि[illegible]करणककीर्त्तनंविधीयतइतिवाक्यार्थः कौस्तुभकर्तृपितामहैर्भक्तिनिर्णयेविस्तरेणनिरूपि
तः हेमाद्रौ कलिंसभाजयंत्यार्यागुणज्ञाःसारभागिनः यत्रसंकीर्त्तनेनैवसर्वस्वार्थोभिलभ्यतइतिश्रीभागवतवचनमुदाहृत्य
संकीर्त्तनेनेत्यर्थइतिहेमाद्रावेवव्याख्यातं कृष्णवर्णंत्विषाकृष्णंसांगोपांगास्त्रपार्षदं यज्ञैःसंकीर्त्तनप्रायैर्यजंतीहसुमेधसः
यज्ञादिस्वस्वाचारमाचरद्भिरपिकलिषुसंकीर्त्तनंनिषेव्यमित्याशयइतिकौस्तुभे अनेनचतुर्वर्गफलंनारायणाश्रयणमात्रे
णभवतीतिसिद्धं यावैसाधनसंपत्तिःपुरुषार्थचतुष्टये तयाविनातदाप्नोतिनरोनारायणाश्रयइतिभारतोक्तेः श्रीभागवतेपि
धर्मार्थकाममोक्षार्थंयइच्छेच्छ्रेयआत्मनः एकंह्येवहरेस्तत्रकारणंपादसेवनमिति अत्रैकपदावधारणादिपदैरन्यसाधनानपे
क्षत्वंभक्तियोगस्योच्यते ज्ञानयोगादेश्चहरिपदसेवनसापेक्षत्वंध्वन्यते तथाचस्पष्टमेकादशादौ तस्मान्मद्भक्तियुक्तस्ययो
गिनोवैमदात्मनः नज्ञानंनचवैराग्यंप्रायःश्रेयोभवेदिह यत्कर्मभिर्यत्तपसाज्ञानवैराग्यतश्चयत् योगेनदानधर्मेणश्रेयोभि
रितरैरपि सर्वंमद्भक्तियोगेनमद्भक्तोलभतेंजसा स्वर्गापवर्गंमद्धामकथंचिद्यदिवांछतीति श्रेयःस्रुतिंभक्तिमुदस्यतेविभो
क्लिश्यंतियेकेवलबोधलब्धये तेषामसौक्लेशल एवशिष्यतेनान्यद्यथास्थूलतुषावघातिनामित्यादितुसरसहस्रवचनानि
ज्ञानयोगस्यभगवदाराधनंतत्प्रसादंचविनानैवसिद्धिरिति क्वापिकेनाप्यनुक्तेश्च सर्वापेक्षाचयज्ञादिश्रुतेरश्ववदित्यधिकर

णेज्ञानोत्पत्तौ यज्ञादिसर्वसाधनापेक्षोक्तेश्च किंच भक्तियोगे दुराचारिणोपि दृढवैराग्यरहितस्याप्यधिकारो गम्यते अपिचे
त्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् साधुरेव स मंतव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छांतिं निगच्छति
कौंतेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति नानिर्विण्णो नातिसक्तो भक्तियोगस्य सिद्धिद इत्यादिवचनेभ्यः नैवं दुराचारिणो
पि दृढवैराग्यादिसाधनचतुष्टयसंपत्त्यभावेपि वेदांतश्रवणाद्यनुष्ठितौ ज्ञानोत्पत्तिर्भवतीति क्वाप्युपलभ्यते नच यथोक्ताधि
कारसंपत्तिं विनानुष्ठितं साधनं किमपि फलाय कल्पते तस्मात्सर्वथा सर्वैः कलौ श्रीहरिपादसेवनादि भक्तियोगाश्रयणमेव क
र्तव्यमिति सिद्धं अथ कलौ निषिद्धानि समुद्रयात्रास्वीकारः कमंडलुविधारणं द्विजानामसवर्णासु कन्यासूपयमस्तथा
देवराद्यैः सुतोत्पत्तिर्मधुपर्के पशोर्वधः मांसदानं तथा श्राद्धे वानप्रस्थाश्रमस्तथा दत्ताक्षतायाः कन्यायाः पुनर्दानं परस्य च
दीर्घकालं ब्रह्मचर्यं नरमेधाश्वमेधकौ महाप्रस्थानगमनं गोमेधश्च तथा मखः इमान्धर्मान्कलियुगे वर्ज्यानाहुर्मनीषिणः
मद्यं वर्ज्यं महापापे मरणांतविशोधनं सौत्रामण्यादियज्ञेपि सुरापात्रग्रहस्तथा मद्यापस्याद्यवामाद्यागमस्य तु नमानता
मीमांसाहितये सर्वशिष्टैश्च तदनादरात् औरसो दत्तकश्चैतौ पुत्रौ कलियुगे स्मृतौ अन्यान्दशविधान्पुत्रान्क्रीताद्यान्व
र्जयेत्कलौ कौस्तुभे तु स्वयंदत्तस्तृतीयोपि कलौ विहित इति नवैवं कलौ निषिद्धा इत्युक्तं कलियुगे ब्रह्महत्यादेरेव व्यवहार्य

त्यादिरूपं पातित्यं तत्संसर्गिणस्तु नरकहेतुदोषसत्त्वेऽपि पातित्यं नास्ति संसर्गदोषः पापेष्विति कलिवर्ज्येषु वचनात् कृते संभाष्य
पततीत्रेतायां स्पर्शनेन नतु द्वापरे त्वन्नमादाय कलौ पतति कर्मणेति वचनाच्च ब्रह्महननादिकर्मणैव पातित्यं न संसर्गमात्रेणेति
तदर्थात् इदं च लोकेषु बहिष्कृतपातकिषु लोकविद्विष्टत्वेनापरिहार्यसंसर्गे पातित्याभावपरं नहि लोकेषु बहिष्कृतानां मच्छिन्ना
भक्ष्यभक्षणापेयपानागम्यागमनादिपातकवतां तज्ज्ञानवतातिशिष्टेनापि संभाषणादिसंसर्गो नरकहेतुरपि परिहर्तुं शक्यते
लोकविद्वेषापातात् लोकबहिष्कृतपापिनां संसर्गस्तु पातित्यहेतुरेव तथैव शिष्टाचारादिनिमे भाति अतएव त्यजेद्देशं कृतयु
गे त्रेतायां ग्राममुत्सृजेत् द्वापरे कुलमेकं तु कर्तारं तु कलौ युग इति वाक्ये कर्तृत्यागो विधीयते त्यागो हि संसर्गपरिहार एव किं
चानेन वाक्येन यत्र कुलादौ ब्रह्महत्यादिपातकी निष्पद्यते तत्कुलादिकं द्वापरादावेव बहिष्कार्यं न तु कलौ कुलादेर्बहिष्कारः
किंतु कर्तुरेव कलौ बहिष्कार इति प्रतिपाद्यते न चैतद्वाक्यविरोधि वाक्यांतरं पतितसंसर्गो भ्रष्टपिंडादीनां कर्मानर्हत्वासंव्यवहार्यत्वम
तिपादिकं क्वापि ग्रंथेऽउपलभ्यते यत्तु निर्णयसिंधौ घटस्फोटप्रकरणे गृहेषु स्वैरमापद्येरन्निति वसिष्ठवचनसामर्थ्यात् पात्रनिनय
नात्प्राक् पतितज्ञातीनां धर्मकार्येष्वधिकारो नास्तीत्यपरार्कव्याख्यानमुपन्यस्तं तन्न सर्वपतितविषयं किंतु घटस्फोटार्हप्रायश्चि
त्तानिच्छुपतितविषयं अन्यथा पात्रनिनयनात्प्रागिति न वदेत् प्रायश्चित्तात्प्रागित्येव वदेत् कर्तारं तु कलौ युगे इत्यादिप्रत्यक्ष

वचनेनविरोधेर्थापत्तिमूलकस्यसर्वपतितविषयककुलबहिष्कारवर्णनस्यपुरुषव्याख्यानरूपस्याप्रामाण्यापाताच्चेतिभाति नचैवंघटस्फोटविधिर्व्यर्थइतिवाच्यंतस्यपारलौकिकदोषपरिहारार्थत्वात् लोकबहिष्कृतपातकिविषयेसंभाषणादिसंसर्गस्यपातित्यहेतुत्वाभावेपिपरत्रनरकजनकदोषहेतुत्ववत्सतितेनग्राहकेकुलस्यसंसर्गस्यापीहपातित्यादिदोषहेतुत्वाभावेपिपारत्रिकदोषहेतुत्वात् अत्रचघटस्फोटविधेरेवार्थापत्तिविधेयामानत्वात्तथाचपारत्रिकदोषपरिहारार्थंघटस्फोटविधिरितिनतद्बहिर्बलेनपतितमात्रस्यकुलबहिष्कारइतिभातीतिसंक्षेपः सत्राख्ययज्ञः कलौवर्ज्यः ब्रह्महत्यादिमहापातकेषुप्रायश्चित्तेननरकनिवृत्तिर्भवतिकिंत्विहलोकेव्यवहार्यतामात्रंकलौभवति स्वर्णस्तेयादिषुतुप्रायश्चित्तेननरकनिवृत्तिर्व्यवहार्यताच केचित्तुरहस्यकृतेषुमहापापेषुरहस्यप्रायश्चित्तंकलौनोपदेष्टव्यमित्याहुः विप्रादिस्त्रीसंभोगेनभ्रष्टानांशूद्रादीनांप्रायश्चित्तेपिसंसर्गोनिषिद्धः यज्ञेपशुमारणंशूद्रहस्तेनकार्यंनतुविप्रेणस्वयंकार्यमित्यर्थः सोमविक्रयश्चविप्राणांकलौवर्ज्यः ज्येष्ठादिसर्वभ्रातृणांसमभागः कलौस्मृतः आततायिद्विजानांनोधर्मयुद्धेपिहिंसनं अब्धौनौयातुर्द्विजस्यप्रायश्चित्तेपिसंसर्गोन गवार्थेब्राह्मणार्थेचप्राणत्यागः कलौनहि द्विजानांगोपशूद्रादौभोज्यान्नत्वंकलौनहि शिष्यस्यगुरुपत्नीषुनचिरंवासशीलता आपदिक्षत्रवैश्यादिवृत्तिर्विप्रः कलौत्यजेत् कलौद्विजोनहिभवेदश्वस्तनिकजीविकः द्वादशाब्दंगुरौवासंमुखाग्निधमनक्रियां यतेर्भिक्षांस

(मातंगगृहे अश्नताक्षेप०

र्ववर्णेकलौत्रीणिविवर्जयेत् नवोदकनिषेधंच दक्षिणांगुरुवांछितां वृद्धरुग्णादिमरणंजलाग्निपतनादिभिः गोतृप्तिमात्रेभूमिष्ठेपयस्याचमनक्रियां पितृवादेसाक्षिदंडंकलौपंचविवर्जयेत् घृतदुग्धादिभिःपक्वमन्नंशूद्रात्कलौत्यजेत् भिक्षामटन्तीरात्रौनवसेद्गृहिणांगृहे विधूमसन्नमुसले कालेभिक्षांकलौत्यजेत् चत्वार्यब्दसहस्राणिचत्वार्यब्दशतानिच कलेर्यदागमिष्यंतितदात्रेतापरिग्रहः संन्यासश्चनकर्त्तव्योब्राह्मणेनविजानता त्रेतापरिग्रहःसर्वाधानं अर्धाधानंस्मृतंश्रौतस्मार्ताग्न्योस्तुपृथक्कृतिः सर्वाधानंतयोरैक्यकृतिःपूर्वयुगाश्रया अस्यापवादः यावद्वर्णविभागोस्तियावद्वेदःप्रवर्तते संन्यासंचाग्निहोत्रंचतावत्कुर्यात्कलौयुगेइति शपथाःशकुनाःस्वप्नाःसामुद्रिकसुपश्रुतिः देवपूजोपहारादेःसंकल्पःकार्यसिद्धये प्रश्नोत्तरंकालविदांसंभवंतिकलौक्वचित् इतिकलौकार्याकार्यनिर्णयः अथस्वप्नविचारः स्वप्नोद्विविधः इष्टफलोनिष्टफलश्चेति तत्रसामान्यतइष्टफलोयथा नदीसमुद्रतरणमाकाशगमनंतथा गृहनक्षत्रमार्त्तंडचंद्रमंडलदर्शनं हर्म्यस्यारोहणंचैवप्रासादशिरसोपिवा स्वप्नेचमदिरापानंवसामांसस्यभक्षणं कृमिविष्ठानुलेपश्चरुधिरेणाभिषेचनं भोजनंदधिभक्तस्यश्वेतवस्त्रानुलेपनं रत्नान्याभरणादीनिस्वप्नेदृष्ट्वाप्रसिद्ध्यति देवताविप्रपृथ्वीशान्प्रशस्ताभरणांगनाः वृषभेपर्वतक्षीरिफलिवृक्षाधिरोहणं दर्पणामिषमाल्याप्तिः शुक्लपुष्पांबराश्रितान् द्रष्टुःस्वप्नेर्थलाभःस्याद्व्याधिमोक्षश्चजायते अथानिष्टफलः

तुष्टंकिंशुकवल्मीकपारिभद्रादिरोहणं तैलकार्पासपिण्याकलोहप्राप्तिर्विपन्नये विवाहकरणंस्वप्ने रक्तस्रग्वस्त्रधारणं स्रोतसो
हरणंनेष्टंपक्वमांसस्यभोजनं आदित्यस्याथचंद्रस्यनिष्प्रभस्यावलोकनं नक्षत्रादेश्चपातश्चस्वप्नेमरणशोककृत् अशोक
करवीरपलाशानांपुष्पितानांस्वप्नेदर्शनेशोकः नौकारोहणेप्रवासः रक्तवस्त्रगंधधारिण्यास्त्रियालिंगनेमृत्युः घृततैलादिना
भ्यंगेव्याधिः केशदंतपातेधननाशः पुत्रशोकोवा खरोष्ट्रमहिषैर्यानेतद्युक्तरथारोहणेवामृत्युः कर्णनासाकरादिच्छेदेपं
कमज्जनेतैलाभ्यंगेविषभक्षणेप्रेतालिंगनेनलदमालिनोदिगंबरस्ययाने कृष्णपुरुषदर्शनेमृत्युः अथजागृतावनिष्टा
नि अरुंधतींध्रुवंचैवनभोमंदाकिनींतथा स्वनासाग्रंचचंद्रार्कमायुर्हीनोनपश्यति पांसुपंकादिषुन्यस्तंचरणंखंडितंय
दि स्नानांबुलिप्तगात्रस्ययस्यास्पमाकृमशुष्यति गात्रेष्वार्द्रेषुसर्वेषुसूर्यादिद्वयदर्शनं स्वर्णप्रतीतिवृक्षेषुस्वपदानां
मदर्शनं पिहितेकर्णयुगुलंयस्यघोषात्तुपश्रुतिः अदर्शनंस्वशिरसः प्रतिबिंबेजलादिषु छिद्रप्रतीतिश्छायायांसचिरंने
वजीवति अथविशेषइष्टफलाःस्वप्नाः यस्तुपश्यतिवैस्वप्नेराजानंकुंजरंहयं सुवर्णंवृषभंगांवाकुटुंबंतस्यवर्धते वृषंवृक्षं
वारुह्यतत्रस्थस्यजागरेधनाप्तिः श्वेतसर्पेणदक्षिणभुजदंशेदशदिनेसहस्रधनलाभः जलस्थस्यवृश्चिकोरगप्राप्तेज १२५
यपुत्रधनानि प्रासादशैलारोहणेसमुद्रतरणेराज्यं तडागमध्येपद्मपत्रेषुघृतपायसभोजनेराज्यं बलाकाकुक्कुटीक्रौंची

दर्शनेभार्याप्राप्तिः निगडैर्बंधे बहुपाशबंधेवापुत्रधनादि आसनेशयनेयानेशरीरेवाहनेगृहे ज्वलमानेविबुध्येततस्यश्रीः सर्वतोमुखी
सूर्यचंद्रमंडलदर्शनेरोगिणोरोगनाशोन्यस्यधनं सुरारुधिरयोःपानेविप्रस्यविद्याशूद्रादेर्धनं शुक्लांबरगंधधारिण्याःसुभगस्त्रिया
लिंगनेसंप्राप्तिः छत्रपादुकोपानहखड्गलाभेधनं वृषभयुक्तरथारोहणेधनं दधिलाभेवेदाप्तिः दधिपयःपानेघृतलाभेचयशः घृ
तभक्षणेक्लेशः आंत्रैर्वेष्टनेराज्यं मनुष्यस्यचरणमांसभक्षणेशतंलाभः बाहुभक्षणेसहस्रं शीर्षमांसभक्षणेराज्यंवा सहस्रंधनं
वा सफेनक्षीरपानेसोमपानं गोधूमदर्शनेधनलाभः यवदर्शनेयज्ञः गौरसर्षपदर्शनेलाभः नागपत्रलभेत्स्वभेकपूरागमनंत
था चंदनपांडुरपुष्पंतस्यश्रीःसर्वतोमुखी सर्वाणिशुक्लान्यतिशोभनानिकापासभस्मौदनतक्रवर्ज्यं सर्वाणिकृष्णान्यतिनिं
दितानिगोहस्तिदेवद्विजवाजिवर्ज्यं स्वप्नस्तुप्रथमेयामेवत्सरांते फलप्रदः द्वितीयेष्टमासैः तृतीयेत्रिमासांते चतुर्थेयामेमासां
ते अरुणोदयेदशाहांते सूर्योदयेसद्यःफलं अथदुःस्वप्नदर्शनेकृत्यं योमेराजन्नित्यृचासूर्योपस्थानेदुःस्वप्ननाशः अधः
स्वप्नस्येतिजपाद्वा क्वचिद्दर्शवच्छ्राद्धेनदुःस्वप्ननाशः चंडीसप्तशतीपाठेनवा यद्वाश्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्रजपःकार्यःअ
थवाश्रीभारतस्थस्यश्रीमद्भागवतस्थस्यवागजेंद्रमोक्षस्यश्रवणंपाठोवाइतिदुःस्वप्ननाशकविधिः इत्यंगर्भाधानादुद्वाहां
ताःसमस्तसंस्काराः सपरिकरानिर्णीताअस्मिंस्तार्तीयपूर्वार्धे १ ततआन्हिकआचारस्ततआधानादिकाःप्रकीर्णार्थाः शां

तिकपौष्टिकमुख्यानित्यानैमित्तिकाश्चोक्ताः २ पूर्वपरिच्छेदकयोः कालः सामान्यतो विशेषाच्च निर्णीतः सहकृत्यैस्तिथिमासाद्येषु विध्युक्तैः ३ नानापापे प्रायश्चित्तं व्यवहारविस्तरश्चापि उपदानमहादानादिविधिश्चोक्तो मयूखवादौ ४ श्राद्धविधिः सांगोप्याशौचैर्निर्णीतिरंत्यसंस्कारः तार्तीयीकस्योत्तरखंडेग्रे संप्रवक्ष्यंते मूलभूतानि पद्यानि विकृतानि क्वचित्क्वचित् निर्विकाराण्यपि नवान्यप्युक्तान्यत्र कानिचित् मीमांसाधर्मशास्त्रज्ञाः सुधियोनलसाबुधाः कृतकार्याः प्राङ्निबंधैस्तदर्थं नायमुद्यमः येषु नमंदमतयोलसा अज्ञाश्च निर्णयं धर्मं वेदितुमिच्छंति रचितस्तदपेक्षया निबंधोयं धर्मसिंधुसारनामा सुबोधनः अमुना प्रीयतां श्रीमद्विठ्ठलो भक्तवत्सलः ८ प्रेम्णा सद्भिर्ग्रंथः सेव्यः शब्दार्थतः सदोषोपि संशोध्य वापि हरिणा सुदाममुनिसतुषपृथुकमुष्टिरिव ९ श्रीकाश्युपाध्यायवरो महात्मा बभूव विद्वद्द्विजसार्वभौमा तस्मादुपाध्यायकुलावतंसो यज्ञेश्वरोनंत इमावभूतां १० यज्ञेश्वरो यज्ञविधानदक्षो देवज्ञवेदांगसुशास्त्रशिक्षः भक्तोत्तमोनंतगुणैकधामानंताह्वयोनंतकलावतारः ११ एषोत्यजज्जन्मभुवं स्वकीयां तां कोंकणाख्यां सुविरक्तिशाली श्रीपांडुरंगे वसतिं विधाय भीमातटे मुक्तिमगात्सुभक्त्या १२ तस्यानंताभिधानस्योपाध्यायस्य सुतः कृती काशीनाथाभिधो धर्मसिंधुसारं समातनोत् १३ श्रीमत्काश्युपाध्यायात्मजानंतोपाध्यायसूरिसुतकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे तृतीयपरिच्छेदे पूर्वार्धः समाप्तः शुभंभवतु

इतिधर्मसिंधौतृतीयपरिच्छेदपूर्वार्धःसमाप्तः

अथधर्मसिंधौतृतीयपरिच्छेदउत्तरार्धप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः॥ श्रीगुरुभ्योनमः॥ श्रीमद्ग्रंथकर्तृचरणेभ्योनमः श्रीरुक्मिणीपांडुरंगंप्रणम्यपितरौगुरून् तृतीयपरिच्छेदोत्तरार्द्धंत
नोमिश्रीशतुष्टये १ श्रीनाथःकरुणासिंधुरिंदिराशंकरःसती॥ विघ्नेशोभास्करोब्राह्माद्याविघ्नान्घ्नंतुसदैवमे २ तत्रतावच्छ्राद्धादिनि
र्णयंवक्तुमधिकारनिर्णयायजीवत्पितृकाधिकारोविविच्यते पादुकेचोत्तरीयंचतर्जन्यांरूप्यधारणम् नजीवत्पितृकःकुर्या
ज्ज्येष्ठेभ्रातरिजीवति अत्रपादुकेकाष्ठमय्यौ उत्तरीयंसग्रंथिपरिमंडलंवस्त्रमेकंद्व्यंगुलादिविस्तृतंसूत्रंकृतंपरिमंडलरूपंवाउ
त्तरीयस्थानापन्नंस्मृत्युक्तंतृतीययज्ञोपवीतंवाजीवत्पितृकेणजीवज्ज्येष्ठभ्रातृकेणचनधार्यमितितात्पर्यम् प्रावरणरूपंद्वितीयव
स्त्रंतुजीवत्पितृकादिभिःसर्वैर्धार्यम्। एकवस्त्रोनभुंजीतनकुर्याद्देवतार्चनमित्यादिनासर्वकर्मस्वेकवस्त्रत्वनिषेधात् पितरिपितामहेज्येष्ठभ्रा
तरिचाकृताधानेजीवतिपुत्रपौत्रकनिष्ठभ्रातृभिराधानंनकार्यम् ज्येष्ठभ्रातर्यकृतविवाहेकनिष्ठेनविवाहोनकार्यः अत्रविशेषःपूर्वार्द्धेउ
क्तः एवंपित्रादिषुअकृतसोमयागेषुजीवत्सुपुत्रादेःसोमेनाधिकारः एवंपूर्णमासेष्टौदर्शेष्टावग्निहोत्रहोमेचपित्राद्यैरनारब्धेपुत्रादेर्ना
धिकारः एवंसंन्यासेपिकनिष्ठस्यसोदरस्यैवदोषोनभिन्नोदरस्यभ्रातुः पित्रादेराज्ञायांपुत्रादेर्नदोषइतिकेचित् अधिकारिणिपितरि
सत्याज्ञायामपिदोषः पातित्यजात्यंधत्वादिदोषैरनधिकारिण्याज्ञयानदोषः पातित्यादावाज्ञांविनापिनदोषइत्यपरे तथाजीवत्पितृक
स्यपितृकृत्येषुदर्शादिश्राद्धतर्पणपैतृकदानेषुनाधिकारः अत्रविशेषःस्वापत्यसंस्कारस्यद्वितीयविवाहादिनिमित्तकनांदीश्राद्धेचातु

मीस्यांतर्गतपितृयज्ञेसोमांगतृतीयसवनस्थपितृयज्ञेजीवत्पितुरधिकारः पिंडपितृयज्ञेहोमांतःपिंडपितृयज्ञोनारंभोवापिंडपितृयज्ञस्येतिपक्षद्वयं पितुःपित्राद्युद्देशेनपिंडदानमितितृतीयःपक्षः क्वचिदेवमष्टकादिविकृतिष्वपिपक्षत्रयम् गयांप्रसंगतोगत्वामातुःश्राद्धंकृतंस्मरेत् जीवत्पितामातुःश्राद्धमुद्दिश्यगयांनगच्छेत् महानदीषुसर्वासुतीर्थेचमासेजीवत्पितृकःपितुःपितृमात्राद्युद्देशेनश्राद्धंकुर्यात् नवम्यामन्वष्टकाश्राद्धंक्षयाहेमातुःप्रत्यब्दश्राद्धंचसपिंडकमेवजीवत्पितृकःकुर्यात् तथासंन्यस्तेतातेपतितेचतातेजीवत्यपिसतिदर्शश्राद्धंमहालयसंक्रांतिग्रहणादिश्राद्धानिसर्वाणिपितुःपित्राद्युद्देशेनजीवत्पितृकेणकार्याणि एतानिचसांवत्सरिकविधिनापिंडरहितानिकार्याणि अन्वष्टक्यादाविवपिंडदानेविशेषवचनाभावात् आश्विनशुक्लप्रतिपदिदौहित्रोजीवत्पितृकःसपिंडकमातामहश्राद्धंकुर्यात् तथाभ्रातृपुत्रोपुत्रस्यपितृव्यस्यप्रत्यब्दश्राद्धंसपिंडंकुर्यात् एवंकनिष्ठभ्राताप्यपुत्रज्येष्ठभ्रातुःप्रत्यब्दम् तथासपत्नीपुत्रःसापत्नमातुःश्राद्धं एवंदौहित्रोऽपुत्रस्यमातामहस्यप्रत्यब्दम् इत्थंचपितृव्यादिश्राद्धचतुष्टयेजीवत्पितृकस्याप्यधिकारः पितृव्यभ्रात्रादीनामपुत्राणांपत्नीसत्वेसैवाधिकारिणीनतुभ्रातृपुत्रादेःश्राद्धाधिकारः एवंपतिरेवपुत्राभावेभार्याश्राद्धंकुर्यात् सपत्नीपुत्रसत्वेतुसएवकुर्यान्नभर्ता दौहित्रभ्रातृपुत्रयोःसत्वेमृतस्याविभक्तत्वेदौहित्रएव अविभक्तत्वेभ्रातृपुत्रः केचित्भ्रातृतत्पुत्रयोःसत्वेभ्रात्रैवश्राद्धंकार्यमित्याहुः तथाजीवत्पितृकस्यपितृपितामहादिमनुष्यपितृतर्प

रृ

णनिषेधेप्यग्निष्वात्तादिदेवपितृतर्पणनिषेधाभावात्स्नानांगतर्पणे ब्रह्मयज्ञांगभूतदेवर्षिपितृतर्पणे चाधिकारोस्त्येव एवं यदीयश्रा
द्धेधिकारस्तदीयश्राद्धांगतर्पणेप्यधिकारः जीवत्पितापि कुर्वीत तर्पणं यमभीष्मयोः श्राद्धांगतर्पणभिन्नतर्पणं जीवत्पितृकेण तिलैर्न कार्यम् श्रा
द्धप्रयोगमध्ये वामजानुन्यग्भावो नीवीबंधश्च न कार्यः नद्यादौ स्नानतर्पणांते समंत्रकं वस्त्रनिष्पीडनं विहितं तन्न कार्यम् तथा खड्गमौ
क्तिकहस्तेन कर्त्तव्यं पितृतर्पणमिति विहितं खड्गधारणं न कार्यम् अपसव्यं द्विजाग्र्याणां पित्र्ये कर्मणि कीर्तितम् आमश्राद्धे तु कर्त्तव्य
मेतत्पितर्यजीवति जीवति संन्यस्तादिरूपे पितरि मृतमातृमातामहकोपि पुत्रः पितुः पितृपितामहप्रपितामहानां पितुर्मातृपितामहीप्रपिताम
हीनां पितुर्मातामहमातृपितामहमातृप्रपितामहानामिति पार्वणत्रयमेकोद्दिष्टं गणं च स्वमातरं पितुः पत्न्या इति स्वपितृव्यं पितुर्भ्रातुरिति
स्वमातामहं च पितुः श्वशुरस्येत्येवमादिना पितृसंबंधपुरस्कारेणैवोद्दिश्य महालयश्राद्धं कुर्यात् एवं दर्शादिषूह्यम् पितुः संन्यासाभा
वेपितीर्थश्राद्धं जीवत्पितुरेवमेव एवं वृद्धिश्राद्धेप्यूह्यम् ब्रह्मयज्ञांते नित्यं पितृतर्पणमपि संन्यस्तादिरूपजीवत्पितृकेणैवमेव कार्य
मित्याहुः यदा तु मातुर्वार्षिकमपुत्रमातामहवार्षिकमपुत्रपितृव्यवार्षिकं वा क्रियते तदा क्रमेण मातृपितामहीप्रपितामहीनां मातामहमा
तृपितामहमातृप्रपितामहानां पितृव्यपितामहप्रपितामहानामित्येवोद्देशः यदा च पित्रादिभिः स्वाशक्त्यादिना नियोजितः पित्रादिकरणी २
यं श्राद्धं स्वयं पित्रादेः प्रतिनिधिभूय करोति तदा पितुरमुकशर्मणो यजमानस्य पितृपितामहप्रपितामहानामित्येवं यथाश्राद्धमुद्देशः स

सर्वेपितृकृत्येभ्रातृष्वपिविभक्तेषुज्येष्ठस्यैवाधिकारः विभक्तेषुपृथक्पृथक्सापत्नभ्रातरिज्येष्ठेसत्यपिकनिष्ठएवस्वमातृवार्षिकान्वष्टक्यादिकुर्यात् जीवत्सितृपितामहकस्यसंन्यस्तपितृपितामहकस्यचपितामहस्यपित्राद्युद्देशेनवृद्धिश्राद्धंतीर्थश्राद्धंदर्शादिश्राद्धंवाभवति पित्रादिषुत्रिषुजीवत्सुसंन्यस्तेषुवानकिमपिश्राद्धंकार्यम् केचित्तुपित्रादित्रयासरेभ्यःश्राद्धंदेयमित्याहुः मृतेपितरिपितामहजीवनेपित्रेपितामहासराभ्यांचश्राद्धंदेयं एवंपितृपितामहमरणेप्रपितामहजीवनेप्यूर्ध्वम् यस्तुगृह्याग्निश्रौताग्निमानृजी[redacted]जीवन्मातृपितृकः पितुःपित्रादिभ्यः पिंडदानमितितृतीयपक्षाश्रयेणारब्धपिंडपितृयज्ञाष्टकाश्राद्धेऽन्वष्टकायांचपितुःपित्रादिमात्रादिमातामहादिभ्यःपिंडादिकंददानआसीदनंतरंचमातामृतासोन्वष्टकायांचस्वमात्रादिभ्यःपितुःपित्रादिभ्यश्चदद्यात् यदाचपिंडपितृयज्ञान्वष्टकायनारंभपक्षोजीवत्सितृकस्यतदापिसंन्यस्तादिपितृकस्यदर्शादिश्राद्धंपितुःपित्राद्युद्देशेनव्यतिषंगाभिन्नप्रयोगेणासांकल्पिकेनुभवत्येव पितुरविभक्तैःपुत्रैःपृथग्वैश्वदेवोनकार्यःपितृपाकोपजीवीस्याद्भ्रातृपाकोपजीवकइत्युक्तेः अतएवगृह्याग्नौपाकवैश्वदेवकरणपक्षेपिसाग्निकेपितरिसाग्निकैरप्यविभक्तैःपुत्रैःपृथग्वैश्वदेवोनकार्यः येषांपाकाभावेग्नेर्लौकिकत्वंमततैः पाकमात्रमग्निसंस्कारार्थंकार्यमितिभाति विभक्तैस्तुपृथग्वैश्वदेवःकार्यः तत्रवैश्वदेवस्यदेवयज्ञभूतयज्ञपितृयज्ञात्मकत्वाज्जीवत्सितृकैरपिपंचमहायज्ञांतर्गतःपितृयज्ञःकार्यः वैश्वदेवाद्भिन्नाःपंचमहायज्ञास्तैत्तिरीयाणांतैरपिविभक्तैर्जीवत्सितृकैः पितृयज्ञःकार्यः

नस्यदेवरूपीपितृदेवताकत्वेनपितृपितामहादिमनुष्यरूपीपितृदेवकत्वाभावात् मुंडनंपिंडदानंचप्रेतकर्मचसर्वशः नजीवत्पितृ
कःकुर्याद्गुर्विणीपतिरेवच अत्रमुंडनंक्षुरेणशिरसोवपनम् तेनकर्त्तनंनसिद्ध्यति सर्वंप्रेतकर्मप्रेतदहनवहनसपिंडीकरणांतौर्ध्व
देहिकादिकमित्यर्थः मुंडनंरागप्राप्तमेवनिषिध्यते तेनचौलोपनयनादिषु आधानदर्शपौर्णमासज्योतिष्टोमादिषुनित्यंप्राप्तं
तीर्थप्रायश्चित्तमातृमरणादौनैमित्तिकप्राप्तंचभवत्येव केचित्काम्यनागबल्यादिषुकाम्यमपिभवतीत्याहुः गंगायांभास्करक्षेत्रे
मातापित्रोर्गुरोर्मृतौ आधानेसोमपानेचवपनंसप्तसुस्मृतं गुरोरितिदत्तकस्यपूर्वापरपित्रोरित्यर्थः वाक्यांतरेतीर्थमात्रेक्षौरोक्तेर्गंगा
भास्करक्षेत्रग्रहणंजीवत्पितृकस्यतत्रविशेषतः क्षौरविधानार्थम् जीवत्पितृकस्यपिंडदाननिषेधः नांदीश्राद्धतीर्थश्राद्धयोः संन्य
स्तादिपितृकस्यदर्शमहालयादिश्राद्धेषुचपिंडरहितसांकल्पिकश्राद्धबोधनार्थः महापितृयज्ञेसोमयागेमातृमातामहादेर्वार्षिकश्रा
द्धेषुगयायामन्वष्टक्यादौचपिंडदानंभवत्येवेत्युक्तं पिंडदानंप्रकुर्वीतमातापित्रोःक्षयाहनीतिश्राद्धविधिनापिंडदानेसिद्धेपुनः
पिंडविधिः पित्रोर्वार्षिकगर्भिणीपतित्वनिषिद्धकालादिप्रयुक्तनिषेधबाधनार्थम् तेनविवाहव्रतचूडासुवर्षमर्धंतदर्धकम् पिंडदा
नंमृदास्नानंनकुर्यात्तिलतर्पणमितिनिषेधस्यापिबाधः क्षयाहग्रहणंसपिंडीकरणमासिकेष्वपिपिंडदानोपलक्षणपरम् अथप्रेतक ३
र्मप्रतिप्रसवः जीवत्पितृकः स्वमातुरपुत्रसापत्नमातुःस्वपुत्रसपत्नीपुत्ररहितभार्यायाअपुत्रपितृव्यस्यापुत्रमातामहमातामह्योश्चदा

हादिप्रेतकर्मणिकुर्यात् अत्रापुत्रपदेनमुख्यगौणपुत्रपौत्रप्रपौत्राणामभावोविवक्षितः मातुरौर्ध्वदेहिकन्तुपत्नीतोपिजीवत्पितृकःकुर्यात् तत्रविशेषः ऊनत्रिवर्षश्चूडारहितश्चदाहमात्रंसमंत्रकंकृत्वान्यदन्येनकारयेत् यदातुकृतचूडः पूर्णत्रिवर्षोवातदासर्वंसमंत्रकंप्रेतकर्मकुर्यात् ब्रह्मचारीतुपित्रोर्मातामहस्यचास्यकर्मकुर्यान्नान्यस्यभर्तृदौहित्रयोःसत्वेभर्त्रैवपत्न्यादाहादिकुर्यात् मुंडनंतुभर्तुर्न एवमपुत्रस्यपत्नीदौहित्रयोःसत्वेपत्न्यैवपत्युःकुर्यात् तत्रदाहमात्रंसमन्त्रकंकृत्वान्यत्संकल्पमात्रंस्वयंविधायब्राह्मणद्वाराकारयेत् भर्तृसपत्नीपुत्रयोःसत्वेसापत्नपुत्रएवकुर्यान्नभर्ता सपत्नीपुत्रदौहित्रयोःसत्वेसपत्नीपुत्रएव अपुत्रयोर्विधवाविधुरयोर्भ्रातृपुत्रदौहित्रयोःसत्वेदौहित्रएवाधिकारीतिबहवः विधवायाभर्तुर्भ्रातृपुत्रएवविधुरस्यस्वभ्रातृपुत्रएवेतिजीवत्पितृकनिर्णयेभट्टाः अपुत्रस्यपत्नीभ्रातृपुत्रयोःसत्वेपत्न्यैव एवंपुत्रासन्निधौपौत्रादेः पितामहपितामह्याद्यौर्ध्वदेहिकाद्यधिकारः इत्थंपित्र्यकर्मसुंडनप्रेतकर्माद्यधिकारानधिकारौजीवत्पितृकस्यप्रपंचितौ अत्रविषयभेदाद्बालबोधार्थत्वाच्चपुनरुक्तिर्नातिदोषाय सपिंडानांसगोत्रसपिंडमरणेसकृत्सकृत्तिलांजलिदानंविहितंतज्जीवत्पितृकेणापिकार्यम् एवंमातामहाचार्यादिभ्योपि इतिजीवत्पितृकनिर्णयः अथश्राद्धाद्यधिकारिनिर्णयः तत्रसांवत्सरिकादिश्राद्धेषुदाहाद्यौर्ध्वदेहिकक्रियायांचौरसःपुत्रोमुख्योधिकारी औरसपुत्राणांबहुत्वेज्येष्ठएवाधिकारी ज्येष्ठस्याभावेसन्निधानेवापातित्यादिनाधिकाराभावेवाज्येष्ठानुजः यत्तुज्येष्ठासन्निधौसर्वतः

कनिष्ठोधिकारीनतुमध्यमाइतितन्निर्मूलम् तत्रपुत्राणांविभक्तत्वेकनिष्ठेभ्योधनंगृहीत्वाज्येष्ठेनैवसपिंडीकरणांताक्रियाकार्यासांवत्सरिकादिकंतुपृथक्पृथक् अविभक्तत्वेतुसांवत्सरिकादिकमप्येकेनैवकार्यं एकेनकृतेपिसर्वेषांफलभागित्वात्सर्वैः पुत्रैर्ब्रह्मचर्यपरान्नवर्जनादयोनियमाः कार्याः पुत्राणामेकदेशास्थित्यभावेदेशांतरेगृहांतरेवास्थितैस्तैरविभक्तैरपिपृथगेववार्षिकादिकंकार्यम् तत्रयदाज्येष्ठासन्निधौकनिष्ठोदाहादिकंकरोतितदाषोडशश्राद्धांतमेवकुर्यान्नसपिंडीकरणम् वर्षपर्यंतंज्येष्ठमतीक्षांकुर्यात् तन्मध्येज्ञातेज्येष्ठेनैवकार्यम् नोचेद्वर्षांतेकनिष्ठेनापिकार्यम् वर्षात्प्राक्पुत्रभिन्नेनकृतमपिमासिकानुमासिकसपिंडीकरणं पुत्रेणपुनःकार्यं एवंकनिष्ठेनकृतमपिज्येष्ठपुत्रेणपुनःकार्यम् विशेषस्त्वग्रेवक्ष्यते कनिष्ठस्यसाग्निकत्वेसपिंडीकरणमपिद्वादशेन्हिकनिष्ठेनकार्यम् औरसपुत्राभावेपुत्रिकासुतक्षेत्रजादयोद्वादशविधाः पुत्राउक्तास्तथापिकलौतेषांपुत्राणांनिषेधादौरसपुत्राभावेदत्तकएवाधिकारी मातापितृभ्यामन्यतरेणवाविधिपूर्वंदत्तः प्रतिगृहीतृसवर्णोदत्तकः भार्यानुमत्यापत्युः पुत्रदातृत्वंतदप्यापदि अत्यंतापदितुभार्यानुमत्यभावेपि पत्न्याः पत्यनुमत्यैव अत्रविशेषविचारः प्रागुक्तः दत्तकाभावेपौत्रः पौत्राभावेप्रपौत्रः अन्येत्वौरसाभावेपौत्रः तदभावेप्रपौत्रः प्रपौत्राभावेदत्तकइत्याहुः उपनीतपौत्रसत्त्वेप्यनुपनीतौरसपुत्रस्यैवाधिकारः सचकृतचूडस्यैवचवर्षाधिकवयसः पूर्णत्रिवर्षस्यत्वकृतचूडस्यापि अनुपनीतेनापिमंत्रपाठपूर्वकमेवपित्रोरौर्ध्वदेहिकंसांवत्सरिका

४

दिकंश्राद्धंचकार्यम् अशक्तौत्वग्निदानमात्रंसमंत्रकमनुपनीतेन कार्यम् अन्यत्त्वन्यद्वारा एवंश्राद्धेपिदर्शमहालयादौसंकल्पमात्रंकार्यंअन्यदितरेण केचिदूनत्रिवर्षेणचूडारहितेनापिदाहमात्रंसमंत्रकंकार्यंशेषमन्येनेत्याहुः दत्तकस्तूपनीतएवाधिकारी दत्तकाभावेप्रपौत्राभावेच भर्तुः पत्नीपत्न्याभर्त्ताचदाहाद्यौर्ध्वदेहिकंसांवत्सरिकश्राद्धादिकंचकुर्यात् भर्तुरितिसपत्नीपुत्रसत्त्वेधिकारानविदध्यादौरसःपुत्रोजनन्याऔर्ध्वदेहिकं तदभावेसपत्नीजइत्युक्तेः भार्यायापिसमंत्रकमेवौर्ध्वदेहिकादिकंकार्यम् अशक्तौत्वग्निदानमात्रंसमंत्रकंकृत्वाशेषमन्येनकार्यम् श्राद्धेसंकल्पमात्रंकृत्वाशेषमन्येनयद्यप्यविभक्तस्यसंसृष्टस्यवाभ्रातुरेवधनग्रहाधिकारस्तथापिक्रियाधिकारः पत्न्याएवविभक्तासंसृष्टेतुभ्रातरिधनाधिकारोपिपत्न्याएवपत्न्यभावेविभक्तासंसृष्टस्यकन्यापिंडदाधनहारिणीचतत्रापिविवाहितैवपिंडदाधनहारात्वनूढापिदुहितुरभावेदौहित्रोधनहारीपिंडदश्चदौहित्राभावेभ्राता भ्रातुरभावेभ्रातृपुत्रः अविभक्तस्यसंसृष्टस्यचपत्न्यभावेभ्राता संसृष्टोनामपूर्वंविभक्तोभूत्वापुनःस्वधनंभ्रातृधनैरेकीकृत्यैकपाकाद्युपजीवकः तत्रसोदरासोदरसमवायेसोदरएवतत्रापिज्येष्ठकनिष्ठयोःसत्त्वेकनिष्ठएव कनिष्ठभ्रातुरभावेज्येष्ठभ्रातैव कनिष्ठबहुत्वेमृतानंतरस्तदभावेतदनंतरादयः एवंज्येष्ठबहुत्वेमृतानंतरक्रमेणैवसोदरभ्रातुरभावेसापत्नभ्राता अत्रापिज्येष्ठत्वादिविचारः पूर्ववदेव केचित्तुदुहितृदौहित्रयोर्धनहारीत्वेपिविभक्तासंसृष्टस्यदाहादिकंभ्रात्रैवकार्यम् सगोत्रसद्भावेभिन्नगोत्रस्यतदनधिकारादित्याहुः भ्रातुरभावेभ्रातृपुत्रः तत्रापिसोदरभ्रातृपुत्रोमुख्यःतदभावे

सापत्न्यमातृपुत्रः तदभावेपितापितुरभावेमातामातुरभावेस्नुषा तदभावेभगिनी तत्रानुजाग्रजसोदरासोदराणांसमवाये भ्रातृवत् भगिन्यभावे
भगिनीपुत्रः समवायेतद्वदेव तदभावेपितृव्यतत्पुत्रादयः सपिंडाः तदभावेसोदकाः तदभावेगोत्रजाः तदभावेमातामहमातुलतत्पुत्रादयोमातृसपिं
डाअनुक्रमेणमातृसपिंडाभावेस्वपितृष्वसृमातृष्वसृपुत्राः तदभावेपितुः पितृष्वसृमातृष्वसृमातुलपुत्ररूपाः पितृबंधवः एवंमातुः पितृष्वस्रादिपुत्र
रूपमातृबंधवः पितृबंधूनामभावेधिकारिणः तदभावेशिष्यः शिष्याभावेजामाताश्वशुरस्य श्वशुरोजामातुः तदभावेसखा तदभावेविप्रस्यकश्चिद्ध
नहारी विप्रभिन्नस्यराज्ञाधनंगृहीत्वातेनधनेनान्यद्वाराकारणीयम् अथवाविभागोर्ध्वंमरणोन्मुखैरेवधर्मपुत्रः कार्यः अथस्त्रीणांदाहाद्यधिकारिणः
अनूढायास्स्त्रियाः पिता तदभावेभ्रात्रादिः ऊढायास्तुपुत्राभावेसपत्नीपुत्रः तदभावेपौत्रप्रपौत्रः तदभावेपतिः तदभावेदुहिता त
दभावेदौहित्रः तदभावेपत्युर्भ्राता तदभावेपत्युर्भ्रातृपुत्रः तदभावेस्नुषा तदभावेपिता पितुरभावेभ्राता तदभावेभ्रातृपुत्रा
दयः पूर्वोक्ताः अत्रसर्वत्रपुत्रभिन्नानांपुत्रासन्निधानात्पुत्राभावाद्वाकर्तृत्वमितिस्थितम् तत्रयदिपुत्रासन्निधानात्कर्तृ
त्वंतदापुत्रभिन्नैर्दाहमारभ्यसपिंडीकरणात्प्राचीनकर्मैवकार्यम् नतुपुत्रभिन्नैः सपिंडीकरणंकार्यम् पुत्राभावेत्वन्यैः सपिं
डीकरणमपिकार्यम् तत्रापि सपिंडादिभिर्नृपांतैर्दाहमारभ्यदशाहक्रियाः कार्याएव ताएवपूर्वाइत्युच्यंते ततएकादशाहमारभ्यसपिं
डीकरणांतामध्यमसंज्ञास्तास्तुसपिंडादीनांकृताकृततलम् तदूर्ध्वाअनुमासिकसांवत्सरिकाद्यास्ताउत्तराद्याः सपिंडादिभिर्नकार्याएव इ॰

दंत्तनदीयवृत्त्यादिस्थावरधनस्यचरधनस्यवाग्रहणाभावे तदन्यतरधनग्रहणेतुसपिंडादिभिरपिमध्यमोत्तरास्त्याअपिक्रियाः कार्याए
व राज्ञातुमृतधनसत्त्वे तद्धन द्वारा तत्सजातीयवर्णसत्त्वेनसर्वाअपिक्रियाकारणीयाएव धनाभावेतुपूर्वोक्ताएवावश्यकारणीयान्या
न्याः सपिंडादिनृपांतभिन्नानांतुमृतस्यधनाभावेपिस्वधनेनैवसपिंडीकरणांतक्रियाकरणमावश्यकं मृतस्यधनंगृहीत्वाप्रेतकार्या
करणेनृपांतानांतद्धर्णवधप्रायश्चित्तं पुत्राद्यैर्भ्रातृसंततैस्तैर्दौहित्रैश्च तत्पुत्रैश्चत्रिविधा अपिक्रियाधनग्रहणसत्त्वेतदसत्त्वेवापिकार्या
एव तत्रस्त्रीणामुत्तराः क्रियामृताहन्येव नतुदर्शादौ भर्तृश्राद्धेनैवनिर्वाहस्मृतेः पूर्वमध्यमाख्यास्तुपृथगेवस्त्रीणाम् केचित्तुअपत्यार
भावेस्त्रीणांदौहित्रादिभिः सपिंडीकरणरहिताएवोत्तराः क्रियाः कार्याः सपिंडीकरणंतुतासांनकार्यम् सपिंडीकरणाभावेपि एकोद्दि
ष्टविधिनावार्षिकादिकंकार्यमित्याहुः ब्राह्मणस्त्वन्यवर्णानांनकुर्यात्कर्मपैतृकं कामाल्लोभाद्भयान्मोहात्कृत्वातज्जातितांव्रजेत् शू
द्रेणापिब्राह्मणस्यनकार्यंपैतृकेक्वचित् दत्तकस्तुजनकपितुः पुत्राद्यभावे जनकपितुः श्राद्धंकुर्याद्धनंचगृह्णीयात् जनकपाल
कयोरुभयोः पित्रोः संतत्यभावेदत्तकोजनकपालकयोरुभयोरपिधनंहरेत् श्राद्धंचप्रतिवार्षिकमुभयोःकुर्यात् दर्शमहालयादौ
तुद्वयोः पित्राद्योः श्राद्धंदेयं तत्रद्वयोःपित्राद्योः पृथक्पिंडदानंपित्रादिद्वयद्वयोद्देशेनैकैकोवापिंडः एवंदत्तकस्यपुत्रो दत्तकजनकस्यपु
त्राद्यभावेस्वपितरंपितामहद्वयंप्रपितामहद्वयंचोच्चार्यदर्शादिकंकुर्यात् तथैवधनंहरेत् एवंदत्तकपौत्रोपितज्जनककुलेप्रपितामह

स्यपुत्राद्यभावेपितरंपितामहंचैकस्तूच्चार्यप्रपितामहद्वयस्तूच्चार्यदर्शादिश्राद्धंकुर्यात्प्रपितामहस्यधनंचहरेत् यद्येषांस्वासुभार्यास्वप
त्यंनस्याद्रिक्थंहरेयुःपिंडंचैभ्यस्त्रिपुरुषंदद्युरित्यादेकपिंडेद्वावनुकीर्तयेद्गृहीतारंचोत्पादयितारंचात्तृतीयात्पुरुषादित्यादेश्चलौगाक्ष्यादि
स्मृतिवचनात् यदिजनकपालकयोरुभयोरपिपुत्रादिसंततिसत्वंतर्हिदत्तकउभयोरप्यौर्ध्वदेहिकंवार्षिकादिकंचनकुर्यात् पालकपितुरौरसपुत्रा
दिसत्वेऽनदत्तकेनदर्शमहालयादिश्राद्धमात्रंपालकपित्रादिपार्वणोद्देशेनकार्यम् अविभक्तस्यतुतदौरसकृतदर्शादिनैवदत्तकस्यदर्शादिसि
द्धिरितिभाति ब्रह्मचारिणोमासिकाब्दिकादिश्राद्धंमातापितृभिःकार्यम् ब्रह्मचारिणातुमातृपितृमातामहोपाध्यायाचार्यभिन्नानांश
वनिर्हरणंदाहाद्यंत्यकर्मचनकार्यम् अन्याधिकार्यभावेमातृपितृमातामहाचार्याणांदाहादिकंब्रह्मचारिणाकार्यम् तत्रदशाहकर्मकर
णेदशाहमाशौचं दाहमात्रकरणेएकाहम् तदाप्यस्यनित्यकर्मलोपोनास्ति अशुचित्वेप्यशौचिनामन्नंतेननभोक्तव्यंतैःसहनवस्त
व्यंतदुभयकरणेप्रायश्चित्तपुनरुपनयनेवक्ष्येते अन्यस्यांदाहादौकृच्छ्रत्रयंपुनरुपनयनंच धर्मार्थंकेनचित्कस्यचित्सवर्णस्यदाहा
दिश्राद्धादिकरणेसंपत्त्यादिफलं अयंसर्वोपिश्राद्धविधिःशूद्राणाममंत्रकःकार्यः अत्रकेचिद्वैदिकमंत्रपाठएवशूद्राणांवर्ज्यः पौराणमं
त्रास्तुपठनीयाइत्याहुः पौराणमंत्राअपिशूद्रेणस्वयंनपठनीयाः किंतुविप्रद्वारापठनीयाः वेदमंत्रास्तुनविप्रद्वारापीतिसिंधुः एवंद्विज
स्त्रियोपिव्रतोद्यापनादाविवसंकल्पमात्रंस्वयंकृत्वा वैदिकमंत्रादिप्रयुक्तंसर्वंश्राद्धंविप्रद्वाराकारयेयुरितिपारिजातकारमतम् अत्र

शूद्रस्यसदामश्राद्धमेव पित्रेनमः पितामहायनमइत्येवमादिनानमोंतनाममंत्रेणनिमंत्रणपाद्यासनगंधपुष्पादिनाविप्रान्त्संपूज्यासंनिवेश्यसक्तुनापिंडदानादिकृत्वादक्षिणादानादिनाश्राद्धंसमाप्यसजातीयान्गृहसिद्धपक्वान्नेनभोजयेत् यत्तुसिंधौनाममंत्रेणावाहनाग्नौकरणकाश्यपगोत्रोच्चारपूर्वकपिंडदानादिकंतर्पणादिकंपाकेनपिंडदानादिकंचोक्तंतत्सच्छूद्रविषयम् सप्तपुरुषंत्रिपुरुषंवापरंपरयास्नानवैश्वदेवतर्पणादिकंशूद्रकमलाकरादिग्रंथसंगृहीतंधर्मंनियमेनाचरन्सच्छूद्रउच्यते एवंकिरातयवनादिहीनजातीयानांविप्रेभ्यआमदानदक्षिणादानपूर्वकंस्वस्वजातीयभोजनात्मकमेवश्राद्धम् ॥ राजकार्येनियुक्तस्यबंधनगृहवर्तिनः व्यसनेषुचसर्वेषुश्राद्धंविप्रेणकारयेत् अत्रप्रथमंजीवत्पितृकनिर्णयउक्तस्तत्प्रसंगात्किंचिदधिकारविचारोप्युक्तः इदानींतुसर्वोप्यधिकारक्रमविचारः सविस्तरउक्त इतितेनात्रपुनरुक्तिर्बालबोधनार्थत्वान्नदोषाय इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुविरचितेधर्मसिंधुसारेश्राद्धाधिकारदाहाद्यधिकारनिर्णयः अथश्राद्धशब्दार्थः पित्रादीन्मृतानुद्दिश्यविहितेकालेदेशेपक्वान्नामान्नहिरण्यान्यतमद्रव्यस्यविधिनादानंश्राद्धम् तत्राग्नौकरणंपिंडदानंब्राह्मणभोजनंचप्रधानम् तदुक्तं होमश्चपिंडदानंचतथाब्राह्मणभोजनम् श्राद्धशब्दाभिधेयंस्यादेकस्मिन्नौपचारिकमिति क्वचिद्वचनादशक्त्यावापिंडदानाद्यकरणेब्राह्मणभोजनादिमात्रमपिश्राद्धपदार्थःसंपद्यत इतिचतुर्थपदार्थः तथाचवचनांतरंयजुषांपिंडदानंतुबह्वृचानांद्विजार्चनम् श्राद्धशब्दाभिधेयंस्यादुभयंसामवेदिनाम् अष्ट

द्व्यापितरोनसंतीतिमत्वाश्राद्धमकुर्वाणस्यरक्तंपितरःपिबंति अथश्राद्धभेदाः तत्रश्राद्धंचतुर्विधम् पार्वणश्राद्धमेकोद्दिष्टश्राद्धंनांदीश्राद्धं सपिंडीकरणश्राद्धंचेतिभेदात् पित्रादित्रयोद्देशेनविहितंपिंडत्रययुतंपार्वणम् तच्चैकपार्वणकद्विपार्वणकत्रिपार्वणकमितित्रिविधम् तत्रपित्रादेर्मृततिथौक्रियमाणंप्रतिसांवत्सरिकमेकपार्वणकंअमावास्यादिषण्णवतिश्राद्धनित्यश्राद्धानिमहालयान्वष्टक्यभिन्नानिद्विपार्वणकानि एतेषुसपत्नीकपित्रादित्रयसपत्नीकमातामहादित्रययोरेवोद्देशात् अन्वष्टक्यश्राद्धंत्रिपार्वणकं पित्रादित्रयमात्रादित्रयसपत्नीकमातामहादित्रयाणामुद्देशात् महालयादिश्राद्धंतीर्थश्राद्धंच पार्वणैकोद्दिष्टरूपम् पित्रादिपार्वणत्रयस्यपत्न्याद्येकोद्दिष्टगणस्यचोद्देशात् केचिदेतद्द्वयंमातामहमातामह्योःपार्वणभेदेन पार्वणचतुष्टययुतंकुर्वंति केषांचित्सूत्रे दर्शोपित्रिपार्वणकश्चतुष्पार्वणकोवेति हेमाद्रौ एकोद्देशेनक्रियमाणमेकपिंडयुतमेकोद्दिष्टम् तदपित्रिविधंनवसंज्ञंनवमिश्रसंज्ञंपुराणसंज्ञंचेति मृतस्यप्रथमदिनमारभ्यदशाहांतंविहितानिनवसंज्ञानि एकादशाहादीन्यूनाब्दांतानिनवमिश्राणि एतानिविश्वदेवहीनानि ततःपराणिकनिष्ठभ्रातृवार्षिकशस्त्रहतचतुर्दशीश्राद्धादीनिपुराणसंज्ञानि केचित्सपिंड्युत्तरंक्रियमाणानांपार्वणानामपिपुराणसंज्ञामाहुः पुत्रजन्मविवाहादौ क्रियमाणंवृद्धिश्राद्धंनांदीश्राद्धम् इदंपूर्वार्द्धेविस्तरेणप्रपंचितम् एतदेवगर्भाधानपुंसवनसीमंतेष्वाधानेसोमेचक्रियमाणंकर्मांगमिष्टीश्राद्धमितिचोच्यते अत्रक्रतुदक्षौविश्वेदेवाः अन्यकर्मसुवृद्धिसंज्ञम् तत्रसत्यवसुविश्वेदेवाइतिनामभेदोदेवभेदश्चान्यत्समानं

एतच्चपार्वणत्रययुतत्वात्सार्वणभेदांतर्गतमपिदर्शादितो बहुधर्मभेदात्पृथगुद्दिष्टम् मृतस्यद्वादशाहादिकालेपिंडार्थसंयोजनादिरू
पम् सपिंडीकरणम् एतदपिपार्वणैकोद्दिष्टविकाररूपम् अत्रविशेषोवक्ष्यते एवंचपार्वणमेकोद्दिष्टमितिद्विविधमेवश्राद्धम् एतत्पुनस्त्रि
विधम् नित्यंनैमित्तिकं काम्यंचेति नियतनिमित्तेविहितंनित्यं यथादर्शादि प्रत्यहंविहितमपिश्राद्धंनित्यसंज्ञं पार्वणद्वययुतंविश्वेदेवहीनमु
क्तं अनियतनिमित्तेविहितंनैमित्तिकं यथासूर्यचंद्रग्रहणादौ एतदपिषट्दैवतम् फलकामनोपाधिकंकाम्यं यथापंचम्यादितिथौकृत्ति
कादिनक्षत्रेच अथश्राद्धदेशाः दक्षिणाप्रवणेगोमयोपलिप्तेकृमिकेशास्थिश्लेष्मादिवर्जितेकृत्रिमभूमिवर्जितेरजस्वलादर्शनादिव
र्जितेश्राद्धंकार्यम् कुरुक्षेत्रप्रभासपुष्कर प्रयागकाशीगंगायमुनानर्मदादितीरनैमिषगंगाद्वारगयाशीर्षाक्षय्यवटादिषुश्राद्धंमहा
फलम् शमीपत्रप्रमाणेनपिंडंदद्याद्गयाशिरे उद्धरेत्सप्तगोत्राणिकुलमेकोत्तरंशतं पितामाताचभार्याचभगिनीदुहितातथा पितृमा
तृष्वसाचैवसप्तगोत्राणिवैविदुः एषांगोत्राणांपुरुषाः क्रमेणचतुर्विंशतिर्विंशतिषोडशद्वादशैकादशदशाष्टावित्येकोत्तरशतसंख्या
स्तेषामुद्धारइत्यर्थः तत्रपितृकुलेद्वादशपूर्वाद्वादशपराइतिचतुर्विंशतिरेवमन्येपि तुलसीकाननच्छायाशालग्रामस्यसन्निधिः चक्रांकि
तस्यसांनिध्यमेषु यत्क्रियतेनरैःस्नानंदानंतपःश्राद्धंसर्वमक्षयतांव्रजेत् गोगजाश्वादिदुष्टमदेशेम्लेच्छदेशेचश्राद्धंनकार्यम् पर
कीयगृहादौश्राद्धकरणेतद्भूमिस्वामिपितरोभागंहरंति तेनगृहस्वामिनेमूल्यंदत्त्वाकार्यम् स्वाम्यनुज्ञयावाकार्यं वनानिगिरयोनद्या

रात्रौसंध्यायांचश्राद्धंनकार्यं १

स्तीराण्यायतनानिच देवखाताश्चगर्ताश्चनस्वाम्यंतेषुकस्यचित् नैकवासानचद्वीपेनांतरिक्षेकदाचन श्रुतिस्मृत्युदितंकर्मनकुर्यादशुचिः क्वचित् अथश्राद्धकालाः तेचमायेणामासंक्रांतियुगादिमन्वादिमहालयादयः पूर्वपरिच्छेदउक्ताएव केचित्तूच्यंते महातीर्थप्राप्तिर्व्यतीपातोमृताहोग्रहणद्वयंश्राद्धप्रशस्तिरुचिः श्रोत्रियादिब्राह्मणसंपत्तिरर्धोदयकपिलाषष्ठ्याद्यलभ्ययोगाग्रहपीडादुःस्वप्नदर्शनंनवान्नप्राप्तिर्नवोदकप्राप्तिर्गृहप्रच्छादनादिनिमित्तंचश्राद्धकालाः यदाविष्टिर्व्यतीपातोभानुवारस्तथैवच पद्मकोनामयोगोयमयनादेश्चतुर्गुणः सर्वमासानांकृष्णपक्षेषुश्राद्धमुक्तम् अत्रप्रत्यहंपंचम्यादिवायदहःसंपत्तिर्वेतित्रयःपक्षाः एकदिनपक्षेदर्शएवनारायणवृत्तौतुदर्शश्राद्धेनैवपक्षश्राद्धसिद्धिरुक्ता सर्वमासेषुदर्शश्राद्धाशक्तौकन्याकुंभवृषस्थेर्केसतिदर्शत्रयेएकत्रदर्शेवाश्राद्धम् साग्निकस्यत्वशक्तस्यपिंडपितृयज्ञमात्रेणदर्शसिद्धिः निरग्निकस्यब्राह्मणभोजनमात्रेणधान्यादिद्रव्यदानेनवादर्शसिद्धिः कृष्णपक्षेषुमहालयापरपक्षस्यश्रेष्ठत्वम् तत्रापिपंचदशाहादिपक्षाअन्योपिबहुविस्तरोद्वितीयपरिच्छेदउक्तः अत्रविशेषांतरंकालतत्त्वविवेचने पंचदशाहव्यापिमहालयप्रयोगारंभोत्तरमाशौचपातेकृतमहालयानांवैफल्यम् तेनशुध्यंतेकस्यांचित्तिथौसकृन्महालयमाचमनुष्ठेयम् एवंपंचम्यादिपक्षेपि प्रतिबंधांतरेप्रतिनिधिद्वाराशेषमहालयानुष्ठानम् पितृव्यज्येष्ठभ्रात्रादीनामपुत्राणांमहालयापरपक्षेतत्तन्मृततिथौतदेकपार्वणकमहालयश्राद्धंजीवत्पितृकेणापिकार्यमिति द्वादशपौर्णमास्यसंभवेमाघीश्रावणीप्रौष्ठपद्योनित्याः कृ

स्मिंश्चित्कृष्णापक्षेप्रतिपदादिपंचदशातिथिषुकृत्तिकादिभरण्यंतनक्षत्रेषुविष्कंभादियोगेषुसूर्यादिवारेषुबवादिकरणेषुचश्राद्धे फलविशे
षोक्तेरेनेतिथ्यादयःकाम्यश्राद्धकालाज्ञेयाः इतिसामान्यकालः अथापराण्हादिविशेषनिर्णयः दिनस्यपंचविभागास्त्रिमुहूर्तकास्तत्राद्योभागः
प्रातःसंज्ञः द्वितीयःसंगवः तृतीयोमध्यान्हः चतुर्थोपराण्हः पंचमोभागःसायान्हः दिनस्यपंचदशोभागोमुहूर्तः तत्रसप्तमोगांधर्वोष्टमोमुहूर्तःकुतु
पःनवमोरौहिणः तत्रदर्शादिश्राद्धानांनिर्णयः पूर्वपरिच्छेदयोःप्रायेणोक्तः विशेषस्तूच्यते साग्निकानांकात्यायनादीनामन्वाधानपिंडपितृयज्ञ
दर्शश्राद्धानामेकदिनकर्त्तव्यत्वनियमात्त्रेधाविभक्तदिनतृतीयभागरूपापराण्हव्यापिन्याममायांदर्शश्राद्धंकर्त्तव्यम् अथप्रेतसांवत्स
रिकमासिकादिनिर्णयउच्यते तत्रैकोद्दिष्टंमध्यान्हेसप्तमाष्टमनवममुहूर्त्तरूपेकार्यम् तत्रापिकुतुपरौहिणसंज्ञकाष्टमनवममुहूर्त्तौमु
ख्यःकालः तत्रपूर्वत्रैवपरत्रैववादिनेमध्यान्हव्याप्तौसैवतिथिर्ग्राह्या दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्तौमध्यान्हास्पर्शेवापूर्वत्रैवदिनद्वयेसाम्येने
कदेशव्याप्तौपूर्वाखर्वदर्पादौव्यवस्थेत्यन्ये वैषम्येणैकदेशव्याप्तावाधिक्येननिर्णयः पार्वणंत्वपराण्हव्यापिनीग्राह्या पूर्वत्रैवपरत्रैववापराण्हव्याप्तौसैव
ग्राह्या दिनद्वयेतद्व्याप्तौतदस्पर्शेवांशतःसमव्याप्तौवापूर्वाविषमव्याप्तौत्वधिकाग्राह्यामाधवाचार्यास्तुदिनद्वयेपूर्वापराण्हव्याप्तावंशतःसमव्याप्तौचोत्तरतिथेःक्ष
येपूर्वावृद्धौपरा उत्तरतिथेःक्षयवृद्ध्यभावेपिपरेत्याहुः अयंक्षयाहनिर्णयःप्रत्याब्दिकेमासिकेसकृन्महालयेचज्ञेयः श्राद्धेभरण्यादिनक्ष
त्रंव्यतीपातादियोगश्चापराण्हव्यापीत्युक्तंद्वितीये केचित्तुशुक्लपक्षेउदयव्यापिनक्षत्रंकृष्णपक्षेस्तमयव्यापि योगस्तुकुतुपादिव्यापीत्या

हुः एतच्च पार्वणश्राद्धं कुतुपादिमुहूर्तपंचके कार्यं न सायान्हे न रात्रौ न प्रातःसंगवयोः पिंडपितृयज्ञदिने सायान्हेपि पार्वणमनुज्ञायते यदा विप्रवशाद्दिने सांवत्सरिकश्राद्धं न कृतं तदा रात्रावपि प्रथमप्रहरपर्यंतं कार्यम् मृताहातिक्रमे चांडालत्वादिदोषोक्तेः ग्रहणदिने दर्शमासिकप्रतिवार्षिकादिश्राद्धप्राप्तौ तद्दिने एवान्नेनामेन वा हेम्ना वा कुर्यान्नोत्तरदिने प्रथमाब्दिकं त्रयोदशे मलमासे कार्यमित्युक्तं तेन यत्र द्वादशमासिकं शुद्धमासे भवति तत्र त्रयोदशोधिक एव प्रथमाब्दिकं कार्यम् यदा त्वधिकमध्ये द्वादशमासिकं तदा द्वादशमासिकस्य द्विरावृत्तिं कृत्वा चतुर्दशे शुद्धमासे प्रथमाब्दिकं एवं द्वितीयादिमासिकस्यापि मलमासे प्राप्तस्य द्विरावृत्तिर्ज्ञेया द्वितीयाब्दादिकं तु शुद्धमास एव एवं महालयोपि शुद्ध एव नाधिके मासे किंचिदपि मलमासमृतानां तु यदा स एव मलमासो भवति तदाधिक एव सांवत्सरिकं न शुद्धे दर्शदिने वार्षिकप्राप्तौ पूर्वं वार्षिकं कृत्वा ततः पिंडपितृयज्ञं मासांतरेण दर्शश्राद्धं च कुर्यात् परत्वादौ पिंडपितृयज्ञस्ततो वार्षिकं ततो दर्श इति क्रममाहुः एवं मासिकादिष्वपि ज्ञेयम् सपिंडीकरणादूर्ध्वं यावदब्दत्रयं भवेत् तावदेव न भोक्तव्यं तदीये श्राद्धमात्रके प्रथमाब्दे स्थ्यादिभोजी द्वितीये मांसभक्षकः तृतीये रक्तभोजी स्याच्छुद्धं श्राद्धं चतुर्थकम् इत्यास्तां प्रासंगिकं प्रकृतमनुसरामः पार्वणमपि हेमश्राद्धमामश्राद्धं च द्वेधाविभक्तदिनपूर्वभागे एव कार्यं सर्वं च श्राद्धं तत्तन्निर्णीतकाले तत्तत्तिथ्यभावेपि कर्तव्यं साकल्यवचनादिना शास्त्रतस्तत्र तत्तत्तिथिसत्वादिति कालतत्वविवेचने वृद्धिश्राद्धं प्रातःसंगवयोः कार्यम् मध्यान्हो गौणः अपराण्हसायान्हरात्रयो निषिद्धाः रात्रौ वि

वाहेमातर्वृद्धिश्राद्धंनकृतंतदारात्रावपिकार्यमिति क्वचिद्ग्रहणनिमित्तकंपार्वणश्राद्धंपुत्रजन्मनिमित्तकंजातकर्मांगंवृद्धिश्राद्धंचरात्रावपिका
र्यं इतिकालनिर्णयः पुत्रादिभिःपितृमात्राद्युद्देशेनश्राद्धेक्रियमाणेनामगोत्रंमंत्राश्चतत्तदन्नंतान्पितॄन्प्रापयंति तत्रपित्रादीनांदेवरूपत्वेत
दन्नममृतरूपंभूत्वातत्रोपतिष्ठते गांधर्वत्वेभोग्यरूपेण पशुत्वेतृणरूपेण सर्पत्वेवायुरूपेण यक्षत्वेपानरूपेण दानवादित्वेमांसत्वेन प्रे
तत्वेरुधिरत्वेन मनुष्यत्वेन्नादिरूपेणेति ग्रंथांतरे तस्यतेपितरःश्रुत्वाश्राद्धकालमुपस्थितम् अन्योन्यंमनसाध्यात्वासंपतंतिमनोजवाः
तैर्ब्राह्मणैःसहाश्नंतिपितरोवायुरूपिणः अतएवश्रीरामेणश्राद्धेक्रियमाणेसीताविप्रेषुदशरथादीन्ददर्शेतिकथाश्रूयते प्रावृष्यंतेय
मःप्रेतान्पितॄंश्चाथयमालयात् विसर्जयतिभूलोकंकृत्वाशून्यंस्वकंपुरम् तेपुत्रादेःप्रकांक्षंतिपायसंमधुसंयुतम् कन्यागतेसवित
रिपितरोयांतिवैसुतान् अमावास्यादिनेप्राप्तेगृहद्वारंसमाश्रिताः श्राद्धाभावेस्वभवनंशापंदत्वाव्रजंतिते अतोमूलैःफलैर्वापित
थाप्युदकतर्पणैः पितृतृप्तिमकुर्वीतनैवश्राद्धंविवर्जयेत् किंचश्राद्धेनब्रह्मादिस्तंबपर्यंतंसकलभूततृप्तिःश्रूयते तत्रपिशाचादिरूपा
णांविकिरादिभिस्तृप्तिर्वृक्षादिरूपाणांस्नानवस्त्रोदकादिकेषांचिदुच्छिष्टपिंडादिनेति अतोब्रह्मीभूतपितृकेणापिश्राद्धंकार्यम् त
त्रपितृपितामहप्रपितामहादिरूपमेकैकंपार्वणंवसुरुद्रादित्यादिभेदेनध्येयम् एकोद्दिष्टंवसुरूपेणेतिसर्वत्रकेचित्तुपितृपितामहा
दयःप्रद्युम्नसंकर्षणवासुदेवात्मनाध्येयाः कर्त्तानिरुद्धात्मनेत्याहुः एवंवरुणप्रजापत्यग्निरूपेणक्वचित् क्वचिन्मासऋतुवत्सररूपेणे

ति तत्रयथाचारंसमुच्चयेनविकल्पेनवाध्यानमितिव्यवस्था पित्रादिपार्वणंयत्र तत्रमातामहादयःसर्वत्रैवहि कर्त्तव्यानाब्दिकेमासिकेपुन मासिके
प्रत्याब्दिकेचाष्टिदैवत्यंप्रकीर्तितम् वृद्धौतीर्थेत्वष्टकासुगयायांचमहालये त्रिपार्वणकमत्रेष्टंशेषंषाट्पौरुषंविदु सपत्नीकंपित्रादित्रयंसप
त्नीकंमातामहादित्रयमितिषाट्पौरुषत्वं क्षयाहंवर्जयित्वैकंस्त्रीणांनास्तिपृथक्क्रिया अन्वष्टकासुवृद्धौचगयायांचक्षयेहनि अत्रमातुः
पृथक्छ्राद्धमन्यत्रपतिनासह अथविश्वेदेवाः यत्रविशेषोनोच्यतेतत्रसर्वत्रपार्वणश्राद्धेपुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाः काम्यश्राद्धे
महालयेचधूरिलोचनसंज्ञकाः नैमित्तिकेऽष्टकाख्याष्टमीश्राद्धेचकाम कालसंज्ञकाः एकोद्दिष्टंसपिंडीकरणंवानैमित्तिकसंज्ञंनांदीश्राद्धे
सत्यवसुसंज्ञकाः तत्रापिगर्भाधानपुंसवनसीमंतोन्नयनेतिसंस्कारत्रयांगमग्न्याधानसोमयागांगंचनांदीश्राद्धमिष्टिश्राद्धसंज्ञकंकर्मांग
श्राद्धसंज्ञकंच तत्रक्रतुदक्षसंज्ञकाविश्वेदेवाः पार्वणद्वयाद्ययोर्जीवनान्मातृपार्वणकमेवक्रियमाणंनांदीश्राद्धंदेवरहितंकार्यं एवंपार्वणात्र
यस्यभिन्नतंत्रेणानुष्ठीयमानेनांदीश्राद्धेपिमातृपार्वणंदेवहीनं नांदीश्राद्धेहिदिनत्रयेक्रमेणपार्वणत्रयंकार्यमेकस्मिन्दिनेपृथक्पृथ-
क्पार्वणत्रयंसहतंत्रेणवापार्वणत्रयमितित्रयःपक्षाः नित्यश्राद्धंदेवरहितंकार्यम् एवंसपिंडीकरणात्प्राक्तनान्येकोद्दिष्टश्राद्धान्यपिदेव
हीनानि इतिश्राद्धदेवतानिर्णयः अथश्राद्धेब्राह्मणाः तत्रजातकर्मादिसंस्कारैः संस्कृतः सत्यवाक्शुचिः वेदाध्ययनसंपन्नः षट्
सुकर्मस्ववस्थितः पुरुषत्रयविख्यातः सवैब्राह्मणउच्यते इतिब्राह्मणसामान्यलक्षणम् तत्रोत्तममध्यमाधमभेदेनत्रिविधाब्राह्मणाः

१०

तत्रोत्तमाः वेदाध्ययनसंपन्ना वेदांगाध्यायिनोपि च ये वैय्याकरणा ये च मीमांसाध्ययने रताः पौराणिकश्च वेदांती धर्मशास्त्ररतोपि
च एतेषामपि ये पुत्रा ब्रह्मवेत्तातथैव च वेदार्थज्ञः कर्मनिष्ठस्तपोनिष्ठश्च योगिनः पितृमातृपरश्चैव स्वधर्मनिरतस्तथा शि
शुरप्यग्निहोत्री च सोमादिश्रौतकर्मवित् शिवभक्तो विष्णुभक्तो भार्यायामृतुकालगः गुरुभक्तो ज्ञाननिष्ठः सोमयाजी च स-
त्यवाक् सुशीलस्नातकयतिब्रह्मचारिणउत्तमाः एते सर्वे सपत्नीकायुवत्वादिगुणान्विताः सापिंडययोनिशिष्यत्वादिसंबंधै
श्च वर्जिताः कुष्ठापस्मारादिदोषैर्हीनाश्चैवोत्तमाः स्मृताः तत्र दशाहादिसूतकादिप्रयोजकसापिंडसगोत्रसोदकरूपः संबंधः ते
सापिंडयपदाभिधेयः योनिसंबंधो मातुलत्वश्वशुरत्वशालकत्वादिः आदिना गुरुसहाध्यायित्वमित्रत्वादयः तथा च सपत्नीक
त्वादिगुणयुक्ता उक्तसंबंधहीना अपस्मारांधत्वादिदोषहीना वेदाध्यायित्वादिसप्तविंशतिप्रकारा विप्रा उत्तमा इति सिद्धम्
तत्र विशेषः यद्येकं भोजयेच्छ्राद्धे छंदोगं तत्र भोजयेत् ऋचो यजूंषि सामानि त्रितयं तत्र विद्यते ऋग्वेदिनं च पित्रर्थे याजुषं च
पितामहे प्रपितामहे सामगं च भोजयेच्छ्राद्धकर्मणि अथर्ववेदिनं वैश्वदेवे पित्र्ये च भोजयेत् एतेन स्वशाखीयद्विजाभावे द्वि
जानन्यान्निमंत्रयेदिति निरस्तम् केचिद्यथा कन्या तथा हविरिति नियमाद्यैः सह योनिसंबंधस्त एव परशाखीयाः श्राद्धार्हा इत्या
हुस्तन्निर्मूलम् केचिच्छ्राद्धकर्तृसगोत्रप्रवरा वर्ज्याः पितृपुत्रो भ्रातरौ द्वौ निरग्निं गुर्विणीपतिम् सगोत्रप्रवरं चैव वर्जयेच्छ्राद्ध

कर्मणीतिवचनादित्याहुः विनामांसेनमधुनाविनादक्षिणयाशिषा परिपूर्णंभवेच्छ्राद्धंयतिषुश्राद्धभोजिषितियतिप्रशंसा अथमध्यमाविप्राः मा
तामहोमातुलोभागिनेयोदौहित्रोजामातागुरुःशिष्योयाज्यःश्वशुरऋत्विक्शालकःपितृष्वसृपुत्रोमातृष्वसृपुत्रोमातुलपुत्रोतिथिः सगोत्रोमित्रमित्येतेमध्यमाः
दौहित्रजामातृस्वस्रीयादीनांविद्यादिगुणवतांश्राद्धेनिमंत्रणाभावेदोषःगुणहीनत्वेतुनदोषः षड्भ्यस्तुपुरुषेभ्योर्वाक्श्राद्धार्हानैवगोत्रिणः षड्
भ्यस्तुपरतोभोज्याअलाभेगोत्रजाअपि॥ अत्रविशेषः ऋत्विजःसपिंडाःसंबंधिनःशिष्याश्चवैश्वदेवस्थानेनियोज्यानतुपित्र्ये एवमन्येपिविगुणा
विप्रादेवस्थानेयोज्याः पितापितामहोभ्रातापुत्रोवाथसपिंडकाः नपरस्परमर्घ्यार्हाःस्युर्नश्राद्धेऋत्विजस्तथा वैश्वदेवेनियोक्तव्यायद्येतेगुणव
त्तराः अथवर्ज्याविप्राः क्षयश्वासमूत्रकृच्छ्रभगंदरादिमहारोगीहीनांगोधिकांगः काणोबधिरोमूकःशत्रुःकितवोभृतकाध्यापकोमित्रद्रो
हीपिशुनःकुनखीकृष्णदंतःक्लीबोमातापितृगुरुत्यागीचोरोनास्तिकः पापकर्माविहितकर्मत्यागीनक्षत्रोपजीवी वैद्योराजभृत्योगायकोले
खकःकुसीदजीवीवेदविक्रयीकवित्वजीवीदेवार्चनजीवीनदोगृहदाहीसमुद्रगामीशस्त्रकर्त्तासोमविक्रयीपक्षिपोषकःपरिवेत्तादिधिषु
पतिःकुमाराध्यापकःपुत्रात्प्राप्तविद्योद्रव्यमात्रार्थंवेदघोषकारीग्रामयाजीकेशपक्षविक्रयीशिल्पीपित्रादिवादकारीशूद्रयाजकोजटीश्म
श्रुहीनोनिर्दयोरजस्वलापतिर्गर्भिणीपतिःकुब्जोवामनोरक्तनेत्रोवाणिज्योपजीवीच्छिन्नोष्ठच्छिन्नलिंगोगडुमान्ज्वरितोदेवलकोविधुरो
निरग्निःशूद्रगुरुःशूद्रशिष्योदांभिकोगोविक्रयीरसविक्रयीवेदनिंदकोवृक्षारोपकःसदायाचकःकदर्यःकृषिजीवीसाधुनिंदितोमेषमहिषपोषकःकपि

[illegible]

लकेशोविस्मृतवेदोनिष्ठुरवागित्याद्योविप्राहव्यकव्ययोर्वर्ज्याः धर्मार्थिसुदरार्थंवौषधकारीविगर्हितः देवार्चनपरोनित्यंवित्तार्थीवत्सरत्रयम् असौदेवलकोनामदेवस्यग्राहकोपिच वर्जनीयःसविज्ञेयः सर्वकर्मसुसर्वदा इदंमनुष्यस्थापितदेवताविषयमितिभाति दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोग्रजेस्थिते परिवेत्तासविज्ञेयः परिवित्तिस्तुअग्रजः अग्रजानुज्ञादौनदोषइत्युक्तम् ज्येष्ठायांयद्यनूढायांकन्यायामूह्यतेनुजा साचाग्रेदिधिषूर्ज्ञेयापूर्वातुदिधिषूर्मता प्रतिमाविक्रयंयोवैकरोतिपतितस्तुसः जीवनार्थंपरास्थीनिनीयतेपतितःसच गाननृत्यादिकसुदरार्थंनिषिद्धंनतुभगवदर्थम् अर्चाविप्राणांप्राप्त्युक्तोक्त्यैवतद्भिन्नानांवर्ज्यत्वेसिद्धेपुनर्वर्ज्यपरिगणनंवर्ज्यभिन्नानांनिर्गुणानामपिप्राप्त्युक्तार्थम् विद्याशीलादिगुणवत्वेकुष्ठित्वकाणत्वादिशारीरदोषाणांनदूषकत्वम् गयायांतुनिर्गुणाअपितेएवभोज्याः नविचार्यंकुलंशीलंविद्यांचतपएवच पूजितैस्तैस्तुसंतुष्टादेवाःसपितृगुह्यकाइत्युक्तेः ब्राह्मणान्नपरीक्षेततीर्थक्षेत्रनिवासिनः यत्तुनब्राह्मणंपरीक्षेत दैवेकर्मणिधर्मवित् पित्र्येकर्मणितुप्राप्तेपरीक्षेतप्रयत्नतइतितदसंभवपरम् गायत्रीसारमात्रोपिवरंविप्रःसुयंत्रितःनायंत्रितश्चतुर्वेदीसर्वाशीसर्वविक्रयीतिहेमाद्रौव्यासः श्राद्धेकाणादयोभोज्यामिश्रितावेदपारगैः विप्रान्निमंत्रणात्पूर्वमेवपरीक्षणीयानतुनिमंत्रणोत्तरम् इतिब्राह्मणविचारः अथश्राद्धार्हद्रव्याणि तत्रदर्भाः दर्भग्रहणेकालोमंत्रोदर्भभेदाश्चाह्निकीयपरिच्छेदेउक्ताः विशेषस्तूच्यते कुशास्तुख्याः कुशाभावेकाशदूर्वोशीरतृणादयः तत्रकाशैर्दूर्वाभिर्वाकृतपवित्रहस्तोनाचामेत् द्वाभ्यामनामिकाभ्यांतु

इन्द्रियनिग्रहवान्

धारयेद्दर्भपवित्रके एकानामिकयावापिद्वयोर्मध्येतुपर्वणोः साग्रौविगर्भौतुकुशौकार्यंताभ्यांपवित्रकम् द्वाभ्यांतत्स्याच्चतुर्भिर्वाग्रंथियुक्तंन
वाभवेत् स्नानेदानेजपेहोमेस्वाध्यायेपितृकर्मणि सपवित्रौसदर्भौवाकरौकुर्वीतनान्यथा ब्रह्मग्रंथिपवित्राढ्योनाचामेद्बुधः सदा केचि
द्ग्रंथितपवित्राभावेसाग्रदर्भौद्वौदक्षिणेकरेवामेतुत्रीन्द्वौवाबिभृयादित्याहुः आसनेद्वौदर्भौ पितृकर्मणिसमूलाद्विगुणादर्भाः देवेसाग्रा
ऋजवः पित्र्येपिसपिंडीकरणपर्यंतमृजुदर्भास्तदूर्ध्वंद्विगुणाभुग्नाइति येचपिंडाश्रितादर्भास्तैः कृतंपितृतर्पणं मलमूत्रोत्सर्गधृ
तामलमूत्राद्यमेध्यगाः मार्गेचितौयज्ञभूमौस्थितायेस्तरणासने ब्रह्मयज्ञेचयेदर्भास्त्यागाह्याःसर्वएवते अन्यानिचपवित्राणिकु
शदूर्वात्मकानिच हेमात्मकपवित्रस्यकलांनार्हंतिषोडशीम् पंचगुंजमाषमानेनषोडशमाषंहेममयंपवित्रकमित्याहुः अथहविः
व्रीहियवतिलमाषगोधूमश्यामाकप्रियंगुमुद्गसर्षपाः श्राद्धेप्रशस्ताः चणकोविकल्पितः यावनालोपिविकल्पितः इष्टापूर्तेमृताहेचदर्शाद्य
ष्टकासुच पात्रेभ्यस्त्वेषुकालेषुदेयंनैवकुभोजनम् अगोधूमंचयच्छ्राद्धंमाषमुद्गविवर्जितम् तैलपक्वेनरहितंकृतमप्यकृतंभवेत्
राजमाषाश्चनिष्पावा अपिशस्ताःसतीनकाः राजमाषामहाराष्ट्रेभाषयाचवलीतिप्रसिद्धाः निष्पावाःपावटेइति सतीनकावाटाणेइति
कदलीफलमाम्रफलंसूरणःपनसःत्रिविधंकर्कटीफलंकोशातकीदोडकाइतिप्रसिद्धा कुस्तुंबरुवैकल्पिकंपटोलंबदरमामलकंखर्जूरीफलंचिंचार्द्रकं १२
शुंठीमूलकंद्राक्षालुवंगैलापत्रकाणिजीरकंहिंगुदाडिमफलमिक्षुःशर्करागुडःकर्पूरःसैंधवसामुद्रेलवणेपूगीफलंतांबूलपत्रमिति श्राद्धेप्रोक्तानिह-

वींषि गव्येदधिदुग्धे घृतंगव्यंमाहिषंचकेचित् माहिषतक्रंसद्यः कृतमनुद्धृतनवनीतंग्राह्यमाहुः केचिन्माहिषीक्षीरंशर्करादियुतंग्राह्यमाहुः मथितंनिर्जलंदधिसर्वंनिषिद्धम् जंबीरफलंविहितप्रतिषिद्धत्वाद्विकल्पितम् अक्षोट अक्रोड इतिप्रसिद्धः शृंगाटकः शिंगाडे इतिप्रसिद्धः चिर्भटंखर्बूजमितिप्रसिद्धं शीतकदलीरानकेळीतिप्रसिद्धम् एतेश्राद्धेविहिताः आम्रातक आंबाडा इतिप्रसिद्धस्तंडुलीयो माठ इतिप्रसिद्ध एतौ द्वौविहितप्रतिषिद्धौ केचिद्राजमाषंकृष्णेतरमुद्गंकृष्णानिष्पावंचनिषिद्धमाहुः कथंचिद्यदिविप्रेभ्योनदत्तंभोजनेमधु पिंडास्तुनैवदातव्याः कदाचिन्मधुनाविना अक्षतागोपशुश्चैवश्राद्धेमांसंतथामधु देवराच्चसुतोत्पत्तिः कलौपंचविवर्जयेत् इतिवचनद्वयान्मधुन्यैच्छिकविकल्पः केचिद्यथाचारंप्रदेयंतुमधुमांसादिकंतथेतिवचनाद्देशाचारानुसारेणाव्यवस्थितविकल्पमाहुः मांसंश्राद्धेतुनैवदेयंकलिवर्ज्यत्वात् नदद्यादामिषंश्राद्धेनचाद्याद्धर्मतत्त्ववित् इत्यादिश्रीभागवतवचनाच्च अन्यानिमुंजातचव्यकसेरुकालेयादिद्रव्याणिबहूनिमहानिबंधेषूक्तानितान्यप्रसिद्धत्वाच्छ्राद्धेवश्यापेक्षोपयोगयोरभावाच्चनोच्यंते अथवर्ज्यानि यद्यपिविहितोक्तेभ्यएवतद्भिन्नानामग्राह्यत्वंप्राप्तं तथापिविशेषदोषप्रदर्शनायाप्राप्तनिषेधज्ञापनायच तानिसंगृह्यंते उत्कोचादिनाप्राप्तंपतितात्त्यजादेः प्राप्तमन्यायार्जितंकन्याविक्रयादिलब्धंधनंनिंद्यं पित्रर्थंमेदेहीतियाचनार्जितमपिनिषिद्धम् आढकीकुळित्थमसूरकोद्रवराजसर्षपानिषिद्धाः ळांकेतिप्रसिद्धः कर्मदाश्चवर्ज्याः शिग्रुकूष्मांडोभयविधालाबुकरमर्दार्द्रमरीचपिंडमूलकंकुसुंभशणवंशांकुराः दशविधालशुनादिपलांडुभेदाः कृत्रिमलवणा

पाठ-ओ.११ रक्तमूलक.

निरक्तबिल्वंश्वेतंकृष्णांवृंताकंगाजरापरपर्यायंगृंजनंभोकरसंज्ञः श्लेष्मातकोरक्तनिर्यासाश्चवर्ज्याः सामुद्रसैंधवेभस्मस्थेप्रत्यक्षलवणेबुधैः विडा
लोच्छिष्टमाघ्रातंश्राद्धेद्रव्यंविवर्जयेत् करीरफलपुष्पाणिविडंगमरिचानिच बीजपूरंपटोलंचश्राद्धेदत्वापतत्यधः कृष्णधान्यानिसर्वाणिव
र्जयेच्छ्राद्धकर्मणि नवर्जयेत्तिलांश्चैवमुद्गमाषांस्तथैवच दातुर्यद्यस्तियत्तत्तद्देयंनिंद्यंनचेद्भवेत् अजाविमहिषीक्षीरंतद्विकारांश्चवर्जयेत्
वालुकाकीटपाषाणैःकेशैर्यच्चाप्युपद्रुतं वस्त्रेणवीजितंचान्नंवर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि अमेध्यैर्जंगमैःस्पृष्टंशुष्कंपर्युषितंचयत् द्विःपक्वंपरिदग्धंच
सिद्धभक्ष्यांश्चवर्जयेत् यत्तुकस्याकेनभक्षणार्हमपिहिंगुजीरकादिसंस्कारार्थंपुनःपच्यतेतद्द्विपक्वंवर्ज्यं यत्तुद्विपाकेनैवभक्षणार्हंतन्नि
षिद्धमितिसिंधुः यदन्नैकदेशः केनचित्पूर्वमास्वादितस्तदन्नंश्राद्धेवर्ज्यंमारीषंराजगिरेतिप्रसिद्धंशाकंधान्यंचवर्ज्यं वटप्लक्षोदुंबरकपित्थ
नीपमातुलिंगफलानिनभक्षयेत् क्षीरंचलवणैर्मिश्रंताम्रेगव्यंसुरासमम् अस्यापवादः पयोनुद्धृतसारंचपयसासंयुतंदधि घृतंचैता
निगव्यानिनैवदुष्टानिताम्रके पिप्पलीवर्तुलमरीचादेः प्रत्यक्षस्यनिषेधोनत्वन्यद्रव्यमिश्रितस्यनारिकेलंविहितंप्रतिषिद्धं यच्चपौतिक
शाकादिकंजीर्णतक्रंसं धिन्यादिक्षीरमनिर्दशायाः क्षीरंमृग्यादिक्षीरंफेनिलंनक्रादिकंहस्तदत्तस्नेहलवणादिकंचनित्यभोजनेनिषिद्धम्
तत्सर्वंश्राद्धेपिवर्जयेत् माधवीये मृतैर्मक्षिकाकृमिजंतुभिः केशरोमनखादिभिश्चदूषितंसतिसंभवेवर्जयेत् असंभवेतुकेशादिकमुद्धृ
त्यसंप्रोक्ष्यहिरण्यस्पर्शंकृत्वाभुंजीत श्वमार्जारमूषकादिभिरालीढादिकंवापद्यपिवर्ज्यमित्युक्तम् यत्तुमंडकघर्घरकसक्तुपायसापूप १३

कृसरादीनांस्नेहसिद्धानांचपर्युषितत्वदोषोनास्तीतिवचनंतन्नित्यभोजनपरंनतुश्राद्धमितिशिष्टाः यदग्निपक्वंसदेकरात्रिद्विरात्राद्यं
तरितत्पर्युषितमुच्यते कदर्यादीनामन्नंनित्यभोजनेश्राद्धकर्मणिचनग्राह्यम् तेचकदर्याश्चोरोनटोवीणोपजीवीवार्धुषिकोभिशस्तोग
णिकाचिकित्सकः क्रुद्धःपुंश्चलीमत्तःक्रूरःशत्रुःपतितोदांभिकःपतिपुत्ररहितास्त्रीस्वर्णकारःस्त्रीजितोग्रामयाजकोघातुकःकर्मारस्तंतु
वायःकृतघ्नोवस्त्रक्षालनोपजीवीदारोपजीवीसोमविक्रयीचित्रकर्मागायकइत्यादयस्तैर्वर्णिकाअप्यग्राह्यान्नाः आत्मानंधर्मकृत्यंचपुत्र
दारांश्चपीडयेत् लोभाद्यःपितरौभृत्यान्सकदर्यइतिस्मृतः द्वावेवाश्रमिणौभोज्यौब्रह्मचारीगृहीतथा वानप्रस्थोयतीलिंगीनभो
ज्यान्नाःप्रकीर्तिताः षण्मासंयोद्विजोभुंक्तेशूद्रस्यान्नंविगर्हितम् सतुजीवन्भवेच्छूद्रोमृतःश्वाचाभिजायते अन्यानिचद्रव्याणिनिबं
धेषुबहूनिनिषिद्धानितानिविहितोक्त्यर्थसिद्धत्वादप्रसिद्धत्वाच्चनोक्तानि दुर्गंधिफेनिलंक्षारंपंकिलंपल्वलोदकम् नभवेद्यत्रगोतृप्तिर्नक्तंय
च्चाप्युपाहृतम् नग्राह्यंतज्जलंश्राद्धेयच्चाभोज्यनिपानजम् स्नानमाचमनंदानंदेवतापितृतर्पणम् शूद्रोदकैर्नकुर्वीततथामेघाद्विनिःसृ
तैः नाहरेदुदकंरात्रौतुलसींगोमयंमृदं तुलसीबिल्वजान्हवीजलभिन्नंपर्युषितंजलंपुष्पंचत्यजेत् दौहित्रःकुतुपःकालःच्छागःकृष्णा
जिनंतथा रौप्यंदर्भास्तिलागावःखड्गपात्रंपितृप्रियम् आरण्याःकृष्णतिलामुख्याः तदभावेग्राम्यागौराःकृष्णाश्च छागसांनिध्यंश्राद्धे
तिप्रशस्तं कुक्कुटविड्वराहकाकमार्जारशूद्रषंढरजस्वलासान्निध्यमतिनिंद्यम् चांडालरजस्वलाखंजश्वित्रिन्यूनांगातिरिक्तांगादिभि

वीक्षितमन्नमभोज्यं आपदिमृद्भस्महिरण्योदकस्पर्शाद्भोज्यम् पावमानीतरत्समंदीमंत्रैर्गायत्र्यादिभिश्चदर्भजलप्रोक्षणेदुष्टान्नशुद्धिः पादुकोपानहौछत्रंरक्तचित्रांबरंतथा रक्तपुष्पंचमार्जारंश्राद्धभूमौविवर्जयेत् घंटानादोश्वधत्तूरशंखशुक्तिसान्निध्यंचवर्ज्यम् अथश्राद्धदिनकृत्यम् गोमयादिभिर्भूमिभांडशुद्धिः देवताब्रह्मचारियतिशिशूनांपिंडदानपर्यंतमन्नंनदेयम् अतिशिशवस्तुगृहांतरेभोजनीयाः तिलानवकिरेत्तत्रसर्वतोबंधयेदजान् पाकःश्राद्धकर्त्रास्वयमेवकार्यः तदभावेशुद्धपत्न्यातदभावेतुबांधवैः सगोत्रैर्वा सपिंडैर्वामित्रैर्वासुगुणान्वितैः पुंश्चलींचतथावंध्यांविधवांचान्यगोत्रजां वर्जयेच्छ्राद्धपाकार्थममातृपितृवंशजाम् नपाकंकारयेत्तुस्त्रींगर्भिणींचापिदुस्वरां पाकभांडानिसौवर्णरौप्यताम्रोद्भवानिच कांस्यानिमृन्मयंतूक्तंनव्यमेवमनीषिभिः पैत्तलंरंगजातंचविहितंनच-निंदितम् नकदाचित्पचेदन्नमयस्थालीषुपैतृकम् फलशाकादिछेदनार्थंभिन्नानामायसानांशस्त्राणांभांडानांचदर्शनमपिपाकादिस्थानेनिषिद्धं पक्वान्नस्थापनार्थंतुशस्तंतद्दारुजान्यपि गृह्याग्नौतुपचेदन्नंश्राद्धीयंलौकिकेपिवा यस्मिन्नग्नौपचेदन्नंतस्मिन्होमोविधीयते तत्रगृह्याग्नौपाकेविशेषः प्रातर्होमंकृत्वातदेकदेशमहानसेकृत्वापाकंकुर्यात् पाकांतेपाकाग्न्येकदेशंगृह्याग्नौसंयोज्यगृह्येग्नौकरणवैश्वदेवादिकार्यम् अत्रैवंव्यवस्था कात्यायनादीनांगृह्याग्नौपाकः आश्वलायनानांतुनैत्यकपचनाग्नौ अग्नौकरणंत्वाश्वलायनानांव्यतिषंगेणश्राद्धेगृह्याग्निपक्वचरुणागृह्येएव व्यतिषंगाभावेपाणिहोमः अन्यशाखीयस्यगृह्याग्न्यभावेग्नौकरणं-

विधुरस्योच्छिन्नाग्निकस्य च पृष्ठोदिविविधानाग्निसंपादनं तच्च पूर्वार्धे उक्तम् भोजनपात्राणि तु हेमरौप्यकांस्यजानि वा पलाशकमलकदलीम
धुकपत्रनिर्मितानि वा अथ निमंत्रणादि श्राद्धाहे भुक्तान्नपरिणामपर्यंतं कर्तुर्विप्राणां च नियमाः स्त्रीसंगपुनर्भोजनानृतभाषणाध्यापनद्यूतायासभारोद्व
हनहिंसादानप्रतिग्रहचौर्याध्वगमनदिवास्वापकलहादिवर्जनं कर्तृभोक्त्रुभयधर्माः स्त्रीसंगश्च श्राद्धदिने तत्पूर्वदिने च ऋतुकालेऽपि वर्ज्यः तांबूल
क्षुरकर्माभ्यंगदंतधावनवर्जनं कर्तृधर्माः भोक्तृविप्राणां तैलाभ्यंगे उद्वर्तने क्षौरे च विकल्पः कर्तुर्भोक्तुश्च मुख्यवारुणस्नानेनैवाधिकारो न तु गौण
स्नानेन श्राद्धकृच्छुक्लवासाः स्यान्मौनी च विजितेंद्रियः उपवासं परान्नं च औषधं च विवर्जयेत् अवस्त्रत्वं मलवद्वस्त्रत्वं कौपीनवत्त्वं कच्छहीनत्व
मनुत्तरीयत्वं काषायवस्त्रत्वमार्द्रवस्त्रत्वं द्विगुणवस्त्रत्वं रक्तवस्त्रत्वं दग्धवस्त्रत्वं स्यूतवस्त्रत्वमित्येकादशविधनग्नत्वं कर्तृभोक्तृभ्यां वर्ज्यं न कर्तु
र्ललाटे ऊर्ध्वपुंड्रादेर्विकल्पः भोक्तुस्तु भवत्येव चंदनतिलकस्तु पिंडदानात् प्राक् कर्तुर्वर्ज्यः भोक्तुस्तु भोजनकालात्प्राक् वर्ज्यः सदर्भहस्तेन तिल
कोन कार्यः करणे आचमनं दर्भत्यागश्च कर्त्रा निमंत्रितविप्रस्त्यागो न कार्यः प्रमादेन त्यागे यत्नेन विप्रः प्रसादनीयः बुद्धिपूर्वकत्यागे यतिचांद्रा
यणं प्रायश्चित्तं आमंत्रितस्तु यो विप्रो भोक्तुमन्यत्र गच्छति नरकाणां शतं गत्वा चांडालेष्वभिजायते आमंत्रितस्तु यः श्राद्धे विलंबं कुरुते द्विजः दे
वद्रोही पितृद्रोही पच्यते नरकेषु सः स्त्रीसंगः पुनर्भोजनं च श्राद्धपूर्वरात्रावपि कर्तृभोक्तृभ्यां वर्ज्यम् दशकृत्वः पिबेदापो गायत्र्या श्राद्धकृद्द्वि
जः सायं संध्यामुपासीत जपेच्च जुहुयादपि सूतके च प्रवासे च अशक्तौ श्राद्धभोजने औपासनादिकं होमं न कुर्यात् किंतु कारयेत् निमंत्रितस्तु न

श्राद्धे कुर्याद्भार्यादिताडनम् अपराण्हाख्यमुहूर्तत्रये वनस्पतिच्छेदं दधिमंथनं सर्वैर्न कार्यम् यदा कर्तुरशक्त्या तत्पुत्रशिष्यादिः प्रतिनिधिः श्राद्धं कुर्यात्तदा यजमानप्रतिनिधिभ्यामुभाभ्यां पूर्वोक्ताः सर्वे कर्तृनियमाः कार्याः मुक्तकच्छा तु या नारी मुक्तकेशी तथैव च हसते वदते त्यक्तं निराशाः पितरो गताः सवर्णं प्रेषयेदासं द्विजानां तु निमंत्रणे अभोज्यं ब्राह्मणस्यान्नं वृषलेन निमंत्रितम् तथैव वृषलस्यान्नं ब्राह्मणेन निमंत्रितम् वृषलः शूद्रः अथ श्राद्धे ब्राह्मणसंख्या वैश्वदेवे समाः पित्र्ये विषमाः तेन द्वौ वैश्वदेवे त्रयः पितृपार्वणे इति पंच विप्राः अथवा चत्वारो दैवे पितृपार्वणे तु पित्रादीनामेकैकस्य त्रयस्त्रय इति त्रयोदश विप्राः यद्वा पित्रादेरेकैकस्य पंच त्वेकोनविंशतिः किंवा एकैकस्य सप्तेति पंचविंशतिः एवं दर्शादौ पार्वणाधिक्ये विप्राधिक्यमूह्यम् तथा च वैश्वदेवे द्वौ चतुरो वोपवेश्य पित्रादिष्वेकैकस्य स्थाने एकं त्रीन्पंच सप्त नव वोपवेशयेदिति निष्कर्षः सत्क्रियां देशकालौ च द्रव्यब्राह्मणसंपदम् शौचं च विस्तरं हंतीति पक्षे अशक्तौ वा दैवे एकः पितृपार्वणे चैक इति द्वौ विप्रौ तदुक्तं श्रीभागवते द्वौ दैवे पितृकार्ये त्रीनेकैकमुभयत्र वा भोजयेत्सुसमृद्धोपि श्राद्धे कुर्यान्न विस्तरम् देशकालोचितश्रद्धाद्रव्यपात्रार्हणानि च सम्यग्भवंति नैतानि विस्तरात्स्वजनार्पणादिति एतेन द्वौ दैवे एकः पित्र्ये इति विप्रत्रयपक्षो निर्मूलो वेदितव्यः द्वौ दैवेथर्वणौ विप्रौ प्राङ्मुखावुपवेशयेत् पित्र्ये तूदङ्मुखांस्त्रींश्च ऋग्यजुःसामवेदिनः अत्यशक्तौ पार्वणद्वये एको विप्रः यद्येक एव विप्रस्तदा विश्वेदेवस्थाने शिवलिंगं शालग्रामं वा संस्थाप्य सर्वं श्राद्धं समाचरेत् दैवान्नं तत्क्षिपेदग्नौ दद्याद्वा ब्रह्मचारिणे स्थानत्रये एको विप्र इति पक्षः सपिंडीकरणादन्यत्रेदं वृत्तिकारमतं अत्राप्येकैक इति पक्षः स्मृत्यर्थसारादिमतो वक्ष्यते

सपिंडीकरणेतु पार्वणेत्रय एव विप्राः वृद्धिश्राद्धेतु दैवे द्वौ प्रतिपार्वणं द्वौ द्वावेवमष्टौ निकृष्टपक्षे संपदि दैवे चत्वारः प्रतिपार्व
णं चत्वार इति षोडश तेस्येवं दैवे पित्र्ये च समा विप्रा इति विशेषः सर्वथा ब्राह्मणालाभे कृत्वा दर्भमयान्बटून् प्रैषानुप्रै
ष्यसंयुक्तं सर्वं श्राद्धं प्रकल्पयेत् अत्र विप्रानुकूल्यरूपदृष्टप्रयोजनाभावेप्यदृष्टार्थं दक्षिणा देया एवं यतेः श्राद्धोपवेशनेपि
सा च दक्षिणा कालांतरेन्यस्मै प्रतिपादनीया अथवाभ्यर्चितलिंगं शालग्राममथापि वा संस्थाप्य देवपित्रर्थं पीठे श्राद्धं चरेन्नरः पितरस्तस्य तिष्ठ-
ति कल्पकोटिशतं दिवि निमंत्रणं तु विप्राणां पूर्वेद्युः सद्य एव वा कुर्याद्विप्रांश्च नियमान्श्रावयेत्तैस्तु कान्तुधः अक्रोधनैः शौचपरैः सततं ब्रह्मचा
रिभिः भवितव्यं भवद्भिश्च मया च श्राद्धकारिणेति अथ सामान्यतः श्राद्धपरिभाषा निपात्य दक्षिणं जानुं देवान्परिचरेत्सदा पितॄणां परिच
र्यां तु वामजानुनिपातनात् प्रदक्षिणं तु देवानां पितॄणामप्रदक्षिणम् पितॄणां द्विगुणा भुग्ना दर्भा दैवे ऋजुसगाः दैवे तूदङ्मुखः कर्ता पित्र्ये
स्याद्दक्षिणामुखः संकल्पे क्षणदाने पाद्ये आसने आवाहनेर्घ्यदाने गंधाद्याच्छादनांतपंचोपचारेन्नदाने पिंडदाने जनाभ्यंजनयोरक्षय्ये
स्वधावाचने च संबंधगोत्रनामोच्चारणमावश्यकमन्यत्र कृताकृतम् संबंधगोत्रनामरूपाणीति संबंधनामगोत्ररूपाणीति वोच्चारणेक्र
मः तत्र सकारेण तु वक्तव्यं गोत्रं सर्वत्र धीमतेति वाक्यात्काश्यपसगोत्रस्य काश्यपगोत्रस्येति वोच्चारः केचिच्छाखाभेदाद्व्यवस्थामाहुः गोत्रस्यत्वपरिज्ञाने
काश्यपं गोत्रमुच्यते शर्मांतं विप्रनामोक्तं वर्मांतं क्षत्रियस्य तु गुप्तांतं चैव वैश्यस्य दासांतं शूद्रजन्मनः पित्रादिनामाज्ञाने तु ततपिनामहप्र

पितामहेत्येवंब्रूयान्ननामोच्चारयेदित्याश्वलायनः शाखांतरेतुपितुर्नाम्नः स्थानेपृथिवीषदितिपितामहस्यांतरिक्षसदितिप्रपितामहस्यदि-
विषदितिनामोच्चार्यम् स्त्रीणांदांतंनामसावित्रीदेत्येवमुच्चार्यम् केचिद्देवीशब्दांतमाहुः अन्येदेवीदापदयोः समुच्चयमूचुः विभक्तिभिस्तु
यत्किंचिद्दीयतेपितृकर्मणि तत्सर्वंसफलंज्ञेयंविपरीतंनिरर्थकम् षष्ठीविभक्त्यासंकल्पः क्षणश्चाक्षय्यकर्मच षष्ठ्यावास्याच्चतुर्थ्या
वासनदानंद्विजातये द्वितीययावाहनंस्याद्विभक्तिस्तुचतुर्थिका अन्नदानेपिंडपूजास्वधास्वस्तीतिवाचने पिंडदानेतुसंबुद्धिर्येचत्वे
त्यादिनः पुरा ततःपरंचतुर्थीचेत्युभयंसर्वसंमतम् शेषाणिसर्वकर्माणिसंबुध्यंतेयथायथम् इदंतेवाइदंवोवाप्रयुज्यैवसमाचरेत्
सव्येनदैवंकर्मस्यादपसव्येनपैतृकम् विप्रप्रदक्षिणाविप्रस्वागतंचार्घ्यदानकम् सूक्तस्तोत्रजपोन्नस्यपात्रेषुपरिवेषणम् आव्हानमं
त्रस्याघ्राणंतथाचस्वस्तिवाचनम् तांबूलदानमारभ्यसमाप्तेरितिपैतृकम् प्रदक्षिणाद्येतदुक्तंसव्येनैवसमाचरेत् देवार्चादक्षिणादिः
स्यात्पादजान्वंसमूर्द्धसु शिरोंसजानुपादेषुवामांगादिषुपैतृके अक्षय्यासनार्घ्यवर्ज्यंस्वधाकारेणपितृभ्यः सर्वदानम् देवेभ्यःस्वाहा
पदेन दैवतीर्थेनदैवंतत्पितृतीर्थेनपैतृकम् अथाचमनानिश्राद्धारंभेद्विराचमनंविप्रपादक्षालनांतेस्वपादक्षालनपूर्वकंद्विराचमनंदे
वार्चनांतेपित्रर्चनांतेचैकैकमाचमनमाघ्राणांतेएकंविकिरदानांतेद्विरेकंवाश्राद्धांतेस्वपादक्षालनपूर्वकंद्विराचमनमितिअन्येभस्ममर्यादांतेउ-
च्छिष्टचालनांतेचाप्येकैकमाहुः अथभोक्तुःपादशौचांतेद्विराचमनंपाणिहोमांतेएकंभोजनांतेद्विरिति अथदर्भाःआचांतःप्राक्कुशांस्त्यक्त्वापाणाव

न्यांश्च धारयेत् तथा च श्राद्धारंभे धृतान्दर्भान्पाद्यांते च विसर्जयेत् ततो देवार्चनांते पित्रर्चनांते पिंडशेषप्राणांते विकिरदानांते श्राद्धांते च पूर्वधृतद
र्भांस्त्यजेत् श्राद्धसागरादिप्रयोगे तु पित्रर्चनांते दर्भत्यागो न दृश्यते तेन कश्चिदाचमनेपि दर्भत्यागो नेति भाति अथोहविचारः यत्र बहुवचनांतः
पितृशब्दस्तत्र पितृशब्दस्य सर्वपितृवाचित्वादूहो न यथार्घ्यपात्रे पितॄनिमान्प्रीणयेत्यत्र मात्रादिश्राद्धे मातॄनिति न वदेत् तत्रापि शुंधनमंत्रे
षु शुंधंतां पितरः शुंधंतां पितामहा इत्यादि शुंधंतां मातर इत्यादिचोह एव बहुवचनं तु नोह्यते प्रथममंत्रे एव पूज्यत्वार्थकत्वात् ऋचं नोहेदिति
निषेधादृङ्मंत्रेषु नोहः पिंडदाने ये च त्वामत्रानु ते भ्यश्चेत्यत्र मातृश्राद्धे याश्च त्वामत्रानु ताभ्यश्चेति न वदेत् स्त्रीणां स्त्रियः पुरुषाश्चानुगा इति पु
मान्स्त्रियेति पुल्लिंगशेषादिति वृत्तिकृत् अन्ये तु याश्चेत्याद्यूहमाहुः मात्रादिद्वित्वे पिंडदाने एतद्वामस्मन्मातरौ यज्ञदश्रीदे ये च युवामत्रान्वित्से
कं पिंडं दत्वास्मन्मातृभ्यां॰ अयं पिं॰ इत्यादि अभ्यंजनेस्मन्मातरौ॰ अभ्यंजाथां॰ अंजने जाथां एवं पितामह्यौ प्रपितामह्यौ द्वित्वेप्यूहः अथ ब
हुत्वे एतद्वोस्मन्मातरो यज्ञदश्रीदे रुद्रदे यथानामगोत्रा ये च युष्मानत्रान्वित्येकपिंडदानादि अभ्यंजनेभ्यंङ्ध्वं अंजने ङ्ध्वमित्यादि एक
नामत्वे एकमेव नाम द्विवचनांतं बहुवचनांतं वा वदेत् एवमर्घ्यदानेकालेप्यस्मन्मातरावित्या धूहे न संबोध्यं इदं वामर्घ्यमिदं वोर्घ्यमित्यूहाबो
ध्यः तथा चायंतु नः पितरः सो॰ तिलोसि सोमदेवत्यो॰ उशंतस्त्वा नि॰ पिंडानुमंत्रणदशादानोपस्थानप्रवाहणप्राशनादिमंत्रेषु बहुवच
नांतपितृपदयुक्तत्वादिहेतोर्नोह इति प्रसिद्धम् नामोक्षितं स्पृशेदूहस्तु न वदेन्मानुषीं गिरम् न चोद्वासेत भुंजानं न चैवाश्रूणि पातयेत् देवे

पित्र्येचसर्वत्रजपहोमादिकर्मसु मौनंकुर्यात्प्रयत्नेनसकलंफलमाप्नुयात् यदिमौनस्यलोपःस्याज्जपहोमार्चनादिषु व्याहरेद्वैष्णवंमंत्रंस्मरेद्वावि
ष्णुमव्ययम् यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपोयज्ञक्रियादिषु न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवंदेतमच्युतम् आदिमध्यावसानेषुश्राद्धस्येदमुदाहरेत्
अथसंक्षेपत आश्वलायनादीनांप्रयोगक्रमः सव्येनापसव्येनवादेशकालौसंकीर्त्यापसव्येनतत्तच्छ्राद्धार्हपितॄणांषष्ठ्याविभक्त्यैतेषा
ममुकश्राद्धंसदैवंसपिंडंपार्वणविधिनैकोद्दिष्टेनवान्नेनामेनवाहिरण्येनवाश्वःसद्योवाकरिष्यइतिसंकल्प्योययासंभवंकार्यःसर्वत्रकुरुष्वे
त्यादियथोचितंब्राह्मणैःप्रतिवचनंदेयमेव ततोदैवधर्मेणविप्रस्यदक्षिणजानुस्पृष्ट्वामुकपितॄणाममुकश्राद्धेविश्वेदेवार्थंत्वयाक्षणःक
रणीयइतिक्षणंदद्यात् ओंतथेतिविप्रोवदेत् कर्ताप्राप्नोतुभवानिति विप्रःप्राप्नवानीति एवंपैतृधर्मेणवामजानुस्पर्शेनामुकश्राद्धेऽमुकस्यस्था
नेत्वयाक्षणइतिपूर्ववत् त्रयस्थानेएकविप्रत्वेपितृपितामहानांस्थानेइत्यादि अक्रोधनैरित्यादिप्रार्थना अत्रसर्वत्रदेवपूर्वत्वं क्वचित्पितृपूर्व
कत्वंवक्ष्यते इदंसंकल्पक्षणदानादिपूर्वेद्युःसद्योवाकार्यम् ततःकुतुपेस्नातःस्नातान्धौतपादान्विप्रान्सन्निधापयेत् ततःसव्येनशुद्ध्यर्थंप्रा
यश्चित्तार्थंसूक्तजपःप्रदक्षिणाच अपसव्येनाचारादधिकारवाचनम् तत आचमनंप्राणायामौसव्येनकृत्वाऽपसव्येनद्वितीयःसंकल्पः
केचित्सद्यःकरणपक्षेद्वितीयसंकल्पंनेच्छंति ततस्तिष्ठन्सव्येनैवदेवेपित्र्येचप्रभवतांस्वागतमितिप्रतिविप्रंप्रश्नः पूर्ववद्द्वितीयंक्षणदानम्
अत्रबह्वृचानांगृह्याभिमतांदर्शश्राद्धान्वष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धेषुपिंडपितृयज्ञव्यतिषंगेणश्राद्धप्रयोगोनान्येषांनापिश्राद्धांतरेषु सचद्वितीय

क्षणदानांतं श्राद्धतंत्रं कृत्वा परिसमूहनादीध्माधानांतं पिंडपितृयज्ञतंत्रांते पादक्षालनादि भस्ममर्यादांतमग्नावग्नौकरणं कृत्वा परिवेषणा
दिसंपन्नवचनांते पिंडदानादिपात्रोत्सर्गपर्यंतं कृत्वा विकिरादिश्राद्धशेषं समापनीयमित्येवंरूपः एवं हिरण्यकेशीयादीनामपि प्रथमसंक
ल्पोत्तरमग्न्युपसमाधानान्वाधानाद्याज्यसंस्कारांते पाद्यार्घादिपूजांते तत्तन्मंत्रोहस्तुतः सविस्तरोऽग्नौकरणहोमो ज्ञेयः अथ पाद्यम् अंग
णे श्राद्धदेशद्वारे वा चतुरस्रं द्विहस्तं प्रादेशमात्रं वोदक्प्लवं देवमंडलं कृत्वा ततो दक्षिणे षडंगुलं त्यक्त्वा दक्षिणाप्लवं चतुर्हस्तं वितस्तिमा
त्रं वा पितृमंडलं वर्तुलं सव्यापसव्यप्रादक्षिण्याप्रादक्षिण्यादि देवपैतृधर्मेण गोमूत्रगोमयाभ्यां कार्यम् यथायथं दर्भयवतिलगंधपुष्पै
स्तदर्चनम् मंडलसमीपे पीठेउपविष्टस्यैव प्राङ्मुखस्य विप्रस्य पादयोरुदङ्मुखः प्रत्यङ्मुखो वा कर्ता अमुकसंज्ञका विश्वेदेवा इदं वः पाद्यं
स्वाहा नम इति यवगंधपुष्पयुतजलमंजलिना प्रक्षिप्य शंनोदेवीरिति शुद्धोदकेन पादावुपर्येव प्रक्षालयेत् नाधोभागेनापि सग्रंथिकपवित्रक
रेण पितृमंडले उदङ्मुखस्योपविष्टस्य पादयोर्दक्षिणामुखस्तिलगंधादिजलमंजलिना पितृतीर्थेन पितरमुकनामरूपगोत्र इदं ते पाद्यं स्व
धा नम इति त्रयस्थाने एकविप्रत्वे पितृपितामहप्रपितामहा इदं वः पाद्यमिति बहुवचनांतेन प्रक्षिप्य शंनोदेवीरित्यादि पूर्ववत् एवमग्रेऽपि पित्रा
दित्रये ब्राह्मणत्रयपक्षे इदं ते इत्येकविप्रपक्षे इदं व इति वचनोहो ज्ञेयः एवं मातामहादिपार्वणेऽपि बोध्यम् अत्र पाद्यात्पूर्वं पादार्घ्यः पाद्यो
त्तरं च गंधपुष्पाक्षतैः पादादिमूर्धांतमर्चनपूर्वकं देवे एष वः पादार्घ्य इति दत्वा पित्र्येऽपि तिलैर्मूर्धाद्यर्चनपूर्वकं पादार्घ्यदानमुक्तं तत्कात्या

यनादीनामेवाचारात्तेषामेव बह्वृचानां तु नैष आचारः ततः पादशेषं गंधयवतिलादि सव्यापसव्याभ्यां मंडलयोस्त्यक्त्वा स्वपादक्षालनं पवित्रत्या
गं च कृत्वान्यपवित्रे धृत्वा देवमंडलोत्तरे स्वयं विप्राश्च द्विराचम्य श्राद्धदेशे गच्छेयुः पादक्षालनोदकाचमनोदकयोः संसर्गो न कार्यः अपसव्येना
मुकश्राद्धसिद्धिरस्त्विति वदेत्तैः प्रत्युक्तः निरंगुष्ठं विप्रदक्षिणहस्तं धृत्वा सव्यापसव्याभ्यां भूर्भुवः स्वः समाध्वमिति सदर्भेषु पीठेष्वविलंबेनोप
वेशयेत् तत्र दैवे प्राङ्मुखयो विप्रः पित्र्ये तूदङ्मुखो संभवे दक्षिणान्यदिङ्मुखः अथासनादि हैमं राजतं ताम्रं वा दुकूलं कंबलं वा दारुजं तृणम
यं पर्णमयं वासनं प्रशस्तम् दारुजे तु श्रीपर्णीजंबूकदंबाम्रबकुलशमीश्लेष्मातकशालवृक्षजन्यान्यासनानि प्रशस्तानि अयःशंकुमयं पीठं प्र
देयं नोपवेशने अग्निदग्धान्यायसानि भग्नानि च विवर्जयेत् प्राक्संस्था दक्षिणासंस्था भोक्तृपंक्तिस्तु पैतृके तत्र देवासने प्रागग्रौ द्वौ दर्भौ
पित्र्ये दक्षिणाग्रैकैकं दर्भं स्थापयेत् घृतैस्तिलादितैलैर्वा स्थापयेच्च प्रतिद्विजं दीपं सव्यापसव्याभ्यां दीपमेकं तु सव्यतः ब्राह्मणाश्चेतः प्र
भृत्याश्राद्धसमाप्तेर्मौनिनः पवित्रहस्ता उच्छिष्टोच्छिष्टस्पर्शं वर्जयंतो वर्त्तेरन् अत्र यथालक्षणोतिथिरागतश्चेत्सव्येन विप्रपंक्तौ विष्णू
द्देशेन पूजयेत् सव्येनापवित्रः पवित्रो वेति मंत्रं पठित्वा वैष्णव्यै नमः काश्यप्यै नमः क्षमायै॰ इति भूमिं नत्वा मेदिनी लोकमाता त्वमित्यादि श्लोकैः
स्तुत्वा च श्राद्धभूमिं गयां ध्यात्वा ध्यात्वा देवं गदाधरं प्राचीनावीती तद्विष्णोः परमं पदं॰ तद्विप्रासो॰ गायत्रीं च जपित्वा सव्येन प्राणायामतिथ्या
दिकीर्तनांते पसव्येनामुकपितृणामुपक्रांतममुकश्राद्धं करिष्ये इति संकल्प्यादौ मध्येंते च देवताभ्यः पितृभ्यश्च॰ अमूर्तानां च॰ चतुर्भिश्च॰

यस्यस्मृत्येतिचत्रिः पठेत् अथदक्षिणेवामेवाकुक्षौतिलैः सहकुशत्रयंपरिहितवस्त्रांचलबद्धंकृत्वाकटिसंलग्नवस्त्रबहिर्भागेनसंवेष्ट्यरक्षणाख्यो
नीवीबंधोनिहन्मिसर्वंयदमेध्यवद्भवेदितिश्लोकमंत्रेणकार्यः सर्वतश्चापसव्येनापहतेत्यत्रदक्षिणांतिलान्क्षिप्त्वोदीरतेतिसव्येनप्रोक्षणंस्मृतं ति
लारस्तुमंत्रेणद्वारेकुशतिलान्क्षिपेत् तरत्समंदीसूक्तेनपावमानीभिरेवच अभिमंत्र्यजलंतेनपाकादिप्रोक्षयेत्सुधीः यद्वा तद्विष्णोर्मंत्रेणगा
यत्र्यावाभिमंत्रितम् यद्देवाइतिमंत्राणांत्रयेणवान्यशाखिनः वाचयेत्ताकपूततत्त्वंपुष्पाद्यंसर्वमुक्षयेत् नाप्रोक्षितंस्पृशेच्छ्राद्धकालेस्येतज्ज
पेत्ततः पदार्थयोग्यतांवाचयित्वादेवार्चनंचरेत् तत्रप्रस्तुपचारंदैवेपित्र्येचाद्यंतयोरपोदद्यात् देवद्विजसंनिधावुदङ्मुखउपविश्यतद्दक्षि
णकरमुत्तानंवामकरेणधृत्वादक्षिणेनसयवंदर्भद्वयममुकेषांविश्वेषांदेवानांभूर्भुवःस्वरिदमासनंस्वाहेतिहस्तेजलमासिच्यदक्षिण
भागेआसनेक्षिपेन्नहस्तेदर्भदानम् आसनेष्वासनंदद्यान्नतुपाणौकदाचन पितृकर्मणिवामेनदैवेदद्यात्तुदक्षिणे विप्रोधर्मोसिविशिराजाप्रति
ष्ठितइतिमंत्रेणगृहीत्वास्वासनमितिवदेत् कर्त्तासनंस्पृशन्नपोदत्वास्यतामितिविप्रोधर्मोसीतिवदेत् अपोदत्वादेवेक्षणःक्रियतामितिनिरंगुष्ठंकरंगृह्णीयात् ॐतथेत्यादिप्रागवत् इदंतृतीयंनिमंत्रणं अथार्घ्यकल्पना तत्रपात्राणिहैमंरौप्यंताम्रमयंवादारुजंवापलाशादि
पर्णमयंवाकांस्यंवाशंखशुक्तिजंवाखड्गपात्रंवार्घ्यपात्रंप्रशस्तं अत्रविप्रैकत्वद्वित्वचतुष्ट्वादावपिदैवेर्घ्यपात्रद्वयमेवयत्तुदैवेद्व्यर्घ्यपात्रे
पित्र्येत्रीण्युभयत्रैकैकंवेत्येकपात्रपक्षांतरंतदशक्तपरम् एवंपात्रद्वयंप्रोक्षितायांभुविप्रागग्रकुशेषुन्युब्जमुत्तानंवासाद्यप्रोक्ष्यन्युब्जपक्षे

उत्तानीकृत्य तयोर्हृदि कुशौ द्वे द्वे पवित्रे निधाय शंनोदेवीरिति मंत्रावृत्त्याप आसिच्य यवोसीति मंत्रेणावृत्त्या यवानोप्य तूष्णीं गंधपुष्पाणि क्षिपेत्
केचिद्गंधद्वारा० ओषधीः प्रतिमोदध्वमित्यृग्भ्यां गंधपुष्पाणि क्षिपंति देवार्घ्यपात्रे संपन्ने इत्युक्त्वा सुसंपन्ने इति प्रत्युक्तो वामकरं विप्रदक्षि
णजानुनि न्यस्यामुकविश्वान्देवान्भवत्स्वावाहयिष्ये इति पृष्ट्वा आवाहयेत्यनुज्ञातो विश्वेदेवास आगतेत्यृचा प्रतिविप्रं पादादियुग्मं क्रमेण
जान्वंसमूर्धांतं यवान्विकिरेत् विश्वेदेवाः शृणुतेत्यृचोपस्थाय भूमौ शिष्टान्यवान्विकिरेत् हिरण्यकेशीयादयस्त्वर्घ्यदानगंधादिपू
नः जोत्तरमग्नौकरणकाले ये देवास इत्यायंतु पितर इति मंत्राभ्यामग्निदक्षिणतो देवपित्र्यावाहनं कुर्वंति कातीयैस्त्वर्घ्यपात्रासादनात्प्रागे
वदेवपित्र्यावाहनं कार्यं तथैव कात्यायनसूत्रात् ततोर्घ्यपात्रसंपत्तिं वाचयित्वा द्विजोत्तमान् तदग्रे चार्घ्यपात्रे तु स्वाहार्घ्य इति विन्यसे
त् आपो दत्त्वा विप्रहस्ते दद्यादर्घपवित्रके या दिव्या इति मंत्रेण हस्तेष्वर्घ्यं विनिक्षिपेत् विश्वेदेवास इदं वो अर्घ्यं स्वाहा नम इतीरयन्
प्रतिविप्रं या दिव्येत्यावृत्तिः केचित्तु या दिव्या इत्यनेन दत्तार्घ्यानुमंत्रणमाहुः मयूखे कातीयप्रयोगे विप्रहस्तेर्घ्यपवित्रदानांते आवाह
नवदंगेष्वर्चनं कृत्वार्घ्यदानमित्युक्तम् एकविप्रत्वे एकस्यैव हस्ते द्विरर्घ्यदानम् विप्रचतुष्टयपक्षे एकैकं पात्रं विभज्य द्वयोर्द्वयोर्देयं
कूर्चस्तु तत्तत्पात्रस्थ एव क्वचित्क्षीरदधिघृततिलतंडुलसर्षपकुशाग्रपुष्पेति द्रव्याष्टकमर्घ्यपात्रे प्रक्षिप्यमित्युक्तम् आद्यंतयोरर्पयच्छ १९
न्गंधाद्यैरर्चनं चरेत् अमुकविश्वेदेवा अयं वो गंधः स्वाहा इति करणेन विप्रहस्तेष्वेवं द्विर्द्विर्दानम् एवं सर्वत्र देवे स्वाहा न मम इत्यंतमुच्चा

यैपचारं दानं चंदनागरुकर्पूरकुंकुमानि प्रदापयेत् गंधद्वारेति वै गंधमायनेतेन पुष्पकं धूरसीत्यमुना धूपमुद्दीप्यस्वेति दीपकं युवं वस्त्रा
णिमंत्रेण वस्त्रं दद्यात्प्रयत्नतः आसने स्वासनं ब्रूयादर्घ्ये स्वर्घ्यं द्विजोत्तमः सुगंधश्च सुपुष्पाणि सुमाल्यानि सुधूपकः सुज्योतिश्चैव दीपश्च
स्वाच्छादनमिति क्रमः कर्त्ता स्कंधधृतोत्तरीयविगतपवित्रकरो विप्रहस्तदत्तगंधैर्विप्रभालाद्यंगेषु लिंपेत् विप्रभाले वर्त्तुलपुंड्रं त्रिपुंड्रं वान
कुर्यात् अत्र विप्राणां कस्तुरी विकल्पिता आयनेते इति वौषधीः मतिमोदध्वमिति वा गंधदानवहस्ते षे वेदवः पुष्पमिति पुष्पदानं कार्यं
तत्र विहितपुष्पाणि अगस्त्यं भृंगराजं च तुलसी कमलं तथा चंपकं तिलपुष्पं च दूर्वाश्च पितृवल्लभाः विहिता प्रतिषिद्धा च तुलसी पिंडपूज
ने सुकुमारैः किसलयैर्यवदूर्वांकुरैरपि जलोद्भवैश्च कुसुमैर्मल्लिकाचूतपुष्पकैः अतिमुक्तैश्च तगरैः संपूज्याः पितरः सदा जातीपुष्पैर्वि
प्रपूजां कुर्यात्पिंडार्चनं तु न अथ वर्ज्यपुष्पाणि करवीरं च धत्तूरं बिल्वपत्रं च केतकी बकुलं कुंदपुष्पं च किंशुकं च कुरंटिका सर्वाणि र
क्तपुष्पाणि वर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि जलोद्भवानि देयानि रक्तान्यपि विशेषतः अथ धूपः धूपस्तु गुग्गुलुर्देयस्तथा चंदनसारजः अग
रुश्च सकर्पूरो घृतमध्वादिसंयुतः येतु प्राण्यंगजा धूपा हस्तवाता हताश्च ये न ते श्राद्धे नियोक्तव्या यच्च केचोग्रगंधकाः घृतं न केवलं
दद्याद्दुष्टं वा तृणगुग्गुलम् पाददेशे यं वा धूप इति दानम् अथ दीपः घृतेन दीपो दातव्यस्तिलतैलेन वा पुनः वसामेदादिदीपो व
र्ज्यः इदं वा ज्योतिरिति वा यं वा दीपप्रकाश इति वा सुरवसमीपे दीपः कोशेयं कार्पासं वा वस्त्रं विहितं कृष्णमलिनमुपभुक्तं छिद्रितं निर्द

शंरजकधौतंचनिषिद्धं यज्ञोपवीतंदातव्यंवस्त्राभावेविजानता भिक्षयोवायथाशक्तिवस्त्रालाभेप्रदीयते पितॄन्सत्कृत्यवासोभिर्दद्याद्यज्ञोपवीतकं यज्ञोपवीतदानेनविनाश्राद्धंतुनिष्फलम् यज्ञोपवीतंयतिस्त्रीशूद्रश्राद्धेष्वपिज्ञेयं अथान्यान्यपिदेयानि धातुमयानिधूपदीपपात्राणि कमंडलुंताम्रमयंकांस्यजंवापिमृन्मयं नारिकेलमयंवापिश्राद्धेदद्यात्प्रयत्नतः छत्रोपानदासनशयनदर्पणचामरव्यजनपादुकाकेशप्रसाधनीपटवासादिसुगंधचूर्णागारधानिकायष्टिकुंचलांजनशलाकाश्चदेयाः अलंकाराश्चदातव्यायथाशक्तिहिरण्मयाः केयूरहारकटकमुद्रिकाकुंडलादयः स्त्रीभ्योयोषिदलंकाराद्देयाः श्राद्धेषुयोषितास्तु मंजीरमेखलादामकर्णिकाकंकणादयः सौवर्णाराजतंकांस्यंदद्याद्भोजनभाजनम् कर्पूरादेश्चभांडानितांबूलायतनंतथा स्वयमन्येनवाबंदीकृतानांकेनाप्युपायेनमोचनेपितॄणांब्रह्मपदम् इत्थंचोक्तवचनादाच्छादनदानांतेपृथग्यज्ञोपवीतंदत्वाशक्तिसत्वेछत्रालंकारादिकंदत्वातत्कालेस्पर्शायोग्यानांसंकल्पंकृत्वापूजनंपूर्णमस्तुसंकल्पसिद्धिरस्त्वित्युक्त्वाप्रत्युक्तोमंत्रहीनंक्रियाहीनंसंपद्धीनंद्विजोत्तमाः श्राद्धंसंपूर्णतांयातुप्रसादाद्भवतांमम यस्यस्मृत्या० देवताभ्य० इतिजपेत् एवमासनादिसर्वंपूजाकांडंदैवंसमाप्यपैतृकमासनप्रभृतिपूजाकांडमारभेदितिकांडानुसमयक्रमएवमाधवसंमतः कातीयास्त्वासनक्षणावाहनार्घ्यपर्यंतंपाद्यांतप्रयोगवत्पदार्थानुसमयक्रमेणैवदैवेपित्र्येचकृत्वागंधादिपूजामेवकांडानुसमयेनकुर्वंति एकंपदार्थंदैवपित्र्यादिषुसर्वत्रानुष्ठीयतेनैवक्रमेणद्वितीयादिपदार्थानुष्ठेयाइत्ययंपदार्था

नुसमयः एकत्रैवसर्वपदार्थान् समाप्यान्यत्रसर्वपदार्थानुष्ठानमितिकांडानुसमयः अथान्यपवित्रेधृत्वापित्रर्चनंसंकल्प्यासनाद्याच्छादनांतपूजावैश्वदेवोक्तरीत्यैवपितृधर्मेणकार्या विशेषस्तूच्यते द्विगुणभुग्नंकुशत्रयंविप्रवामेक्षिपेत् पार्वणस्थानेविप्रत्रयपक्षेपितुर्यथानामगोत्रस्येदमासनमित्यादिपृथगुच्चारः एकविप्रत्वेपितृपितामहप्रपितामहानामिदमासनमित्युच्चारः एवमग्रिमोपचारेष्वप्यूह्यम् शेषंप्राग्वत् ततस्तृतीयनिमंत्रणमपि प्राग्वद्धस्तधारणपूर्वकंकार्यम् अथार्घ्यासादनम् द्विजाग्रेदक्षिणाग्रांस्त्रींस्त्रीन्दर्भान्स्तीर्य तेष्वाग्नेयीसंस्थानि प्रतिपार्वणंपात्राणित्रीणित्रीण्येवासाद्यपितृपात्रपश्चिमेमातामहादिपार्वणस्य प्रतिपार्वणमेकविप्रत्वेन यविप्रत्वादिपक्षेपित्रीण्येवपात्राणि एकविप्रत्वेतद्धस्तेएवार्घ्यत्रयं नवविप्रत्वादिपक्षेएकैकंपात्रंविभज्य त्रिषुत्रिषुदेयम् प्रतिपात्रोपरि दक्षिणाग्राद्विगुणाःसाग्रानिरग्रावात्रयस्त्रयःकुशाः पितृतीर्थेनपात्रेषुजलमापूर्यशंनोदेवीरितिसर्वपात्रेषुसकृदनुमंत्रणमाश्वलायनानां तद्भिन्नैः कातीयादिभिः शन्नोदेवीरितिमंत्रेणप्रतिपात्रंमंत्रावृत्त्याजलमापूर्य हिरण्यकेशीयास्तुशंन्नोदेवीरितिमंत्रंनेच्छंति सर्वमते तिलोसीतिमंत्रावृत्त्याप्रतिपात्रंतिलावापः अत्रपितृशब्दस्यानूह इत्युक्तंगंधादिप्रक्षेपः प्राग्वत् ततःपित्रर्घ्यपात्रंसंपन्नंपितामहार्घ्यपात्रंसंपन्नमित्यादि यथालिंगंसंपत्तिंवाचयित्वापोदत्वादक्षिणामुखस्तिष्ठन्सव्यंकरंकुशतिलयुतंविप्रवामजानुनिन्यस्य पितृपितामहादीन्द्वितीयांतानुच्चार्यभवत्स्वावाहयिष्ये इति पंक्तिमूर्धन्यमेकंविप्रंपृच्छेत् सर्वत्रपंक्तिमूर्द्धन्यप्रश्नेवप्रश्नः आवाहये

त्यनुज्ञातउशंतस्त्वेतिमंत्रावृत्त्यामुकममुकनामगोत्ररूपमावाहयामीति प्रतिविप्रंमूर्धादिपादांतमंसादियुग्मांगेषु तिलविकिरणेनावाह्यस
र्वविप्रावाहनांते आयंतुनः पितरइतिसकृदुपतिष्ठेत् अत्रकात्यायनैर्नमोवःपितरइत्यादिइहसंतःस्यामइत्यंतेनार्चनमुक्तं आवाहनेसव्यापस
व्ययोर्विकल्पः हस्तशिष्टतिलान्विप्राग्रेभूमौविकीर्यपित्रर्घ्यपात्रसंपत्तिरस्त्वित्युक्त्वा प्रत्युक्तः सव्यंकृत्वापोदत्वाधःस्थदर्भैःसहार्घ्यपात्रमे
कैकंपाणिभ्यामुद्धृत्यविप्राग्रेस्वधार्घ्याइतिमंत्रावृत्त्यास्थापयेत् एकविप्रत्वे एकाग्रेएवपात्रत्रयंमंत्रावृत्त्यानवविप्रत्वेपितृविप्रत्रयमु
ख्याग्रेपात्रन्यासोमंत्रेण एवंपितामहादिषुमुख्याग्रेएव एवंचत्रिरेवस्वधार्घ्याइतिमंत्रोच्चारःप्रतिपार्वणं अथर्ववेदिनांप्रपितामहादि
पित्र्यंतंप्रातिलोम्येनसर्वःप्रयोगः ततःसंस्रवर्घ्याइतिप्रत्युक्तोपोदत्वापात्रस्थपवित्रंविप्रहस्तेषुदत्वाप्रथमपात्रोदकंसशेषंखड्गपात्रेपा
त्रांतरेवागृहीत्वापितरिदंतेअर्घ्यंपितामहेदंतेअर्घ्यमित्यादियथालिंगंप्रत्येकमर्घ्यंदेयम् पित्रादित्रयाणामेकविप्रत्वेत्रिभिःपात्रैएकस्यैवहस्ते
र्घ्यंदेयम् षण्णामेकविप्रत्वेषट्पात्राण्येकहस्ते पितुःस्थानेविप्रत्रयादिपक्षेएकार्घ्यंविभज्यतेषुदेयं अर्घ्यांतेजलदानंपितरिदंतेअर्घ्यमि
त्यर्घ्यमंत्रश्चप्रतिविप्रमावर्त्तते एवंपितामहादिविप्रेष्वपिएवमर्घ्यंदत्वाविप्रहस्तात्स्रवंतीरपोयादिव्याइतिमंत्रेणप्रतिविप्रमनुमंत्रयेदि
तिबह्वृचः अन्यशाखिनांतुयादिव्याइतिमंत्रेणार्घ्यदानम् अर्घ्यदानांतेप्रतिविप्रमपोदानं तथाचैकविप्रत्वेनुमंत्रणमपोदानंचांतेस
कृदेवविप्रभेदेत्वावर्त्तते अर्घ्यदानेनामगोत्राद्युच्चारोनक्रियते श्राद्धसागरकारैस्तुकार्यइतियुक्तंप्रातीत्युक्तं अथशेषजलयुतप्रथमार्घ्य

पात्रेपात्रद्वयस्थशेषोदकमेकीकृत्यतेनजलेनमुखांजनंकार्यं आयुःकामेननेत्रसेचनंकार्यं संस्रवान्त्समवनीयेत्याश्वलायनसूत्रात् केचि
द्विमहस्तगलितांबुसंस्रावस्तस्यैकीकरणमाहुः दर्शादौमातामहपात्रोदकेतत्पात्रद्वयोदकंसमवनीयमातामहपात्रोदकंपितृपात्रस्थसंस्रा
वेसंनयेत् मातृपार्वणपक्षेदेमातामहपात्रसमवनीतोदकंमातृपात्रस्थसमवनीतोदकेतदुदकंपितृपात्रस्थेकीकृतोदकइति तत्संस्रा
वपात्रंदैविकविप्रादुत्तरतोरत्निमात्रेप्रोक्षितेदर्भेषुन्युब्जंसकूर्चंपितृभ्यःस्थानमसीत्यासादयेत् यद्वाप्रथमपात्रमुत्तानंसंस्रावोदक
सहितंमंत्रेणासाद्यतृतीयपात्रेणसकूर्चपवित्रंतदाच्छादयेत् पक्षद्वयेपिगंधादिनाभ्यर्च्यासमासेर्नचालयेन्नचस्पृशेत् कातीयास्तुशुं
धंतामितिभूमिंप्रोक्ष्यपितृषदनमसीतिकुशानास्तीर्यपितृभ्यःस्थानमसीतिप्रथमंन्युब्जंकृत्वागंधादिदीपांतैरर्चयंति अथप्राचीना
वीती आद्यंतयोरपोयच्छन्गंधाद्यैःपूजनंचरेत् असुकशर्मन्यथानामगोत्रायतेगंधःस्वधानमइति एकविभत्वेशर्माणायवोगंधइ
त्यादिनात्रिस्त्रिर्गंधदानंशेषंप्राग्वत् केचिदमीतेगंधाइतिबहुत्वंगंधेआहुः अर्घ्यदानभिन्नेसर्वत्रस्वधानमइत्यंतेदानम् अत्र
पित्र्यविप्रपूजनेगंधादेःपदार्थानुसमयःकांडानुसमयोवा संपूर्णवाचनादिप्राग्वत्कृत्वाचतुष्कोणवर्तुलंचयथाक्रमंवारिणा
गोमयभस्मादिनावामंडलानिसव्यापसव्याभ्यांकुर्यात् तत्रनैर्ऋतीमारभ्येशानीपर्यंतंदैवेईशानीतोनैर्ऋतीपर्यंतंपित्र्येचप्रा
दक्षिण्याभ्यांकार्याणि तत्रपूर्वोक्तपात्राण्यासादयेत् नायसान्यपिपात्राणिपैत्तलानिनतुक्वचित् नचसीसमयानीहशस्यंतेत्रपुजा

न्यपि कांस्यपात्रं विकल्पितं पर्णपात्रेषु पलाशमधूकोदुंबरकुटकप्लक्षजानि शस्तानि कदलीचूतपनसजंबुचंपकानि मध्यमानि एवं पात्राण्यासाद्य पितृपूर्वकं परितो भस्ममर्यादां पितृपूर्वकं विप्राणां करशुद्धिं च सव्यापसव्याभ्यां कुर्यात् तत्रापि शंग इति रक्षाण इति मंत्रद्वयं केचिदाहुः आचम्य करशुद्धिजलं पादक्षालनमंडले क्षिपेत् अथाग्नौकरणम् तच्चाश्वलायनानां गृह्याग्निमतां व्यतिषंगेण श्राद्धयोगे गृह्याग्निपक्वचरुणा गृह्याग्नावेव कार्यं व्यतिषंगाभावे पाणिहोमः श्रौताग्निमतां दर्शे व्यतिषंगाभावात् पाणिहोम एव पूर्वेद्युरन्वष्टक्ययोर्दक्षिणाग्नौ श्रपणं होमश्च निरग्निकानां तु सर्वत्र पाणिहोम एव आपस्तंबादीनां श्रौताग्निमतां सर्वाधानिनां दक्षिणाग्नौ अर्धाधानिनां गृह्याग्निमात्रवतां च गृह्याग्नावेव प्रवासस्थानां निरग्निकानां च अयाश्चाग्नेमनोज्योतिरुद्बुध्यध्वं व्याहृतिहोमेनोत्पादिते लौकिकाग्नौ हुत्वाग्नेरुत्सर्गः न त्वेषां क्वापि पाणिहोमः पाकस्तु सर्वपन्चनाग्नावेव कातीयानां गृह्याग्निमतां गृह्याग्निविहृत पचनाग्नौ पाकोऽग्नौकरणं तु गृह्याग्नावेव श्रौताग्निमतां सर्वाधानपक्षे दक्षिणाग्नावर्धाधानपक्षे औपासनाग्नाविति काशिकायामुक्तं कातीयानामर्धाधानपक्ष एवायमुक्त इति भाति निरग्नीनां कातीयानामपसव्यादिना पित्र्यादिद्विजहस्त एवाग्नौकरणम् तत्र पक्षद्वयम् देवद्विजकर एवसव्येन होमः यद्वापसव्येन पित्र्यद्विजपंक्तौ प्रथमद्विजकर इति बह्वृचानां तु पित्र्यद्विजकरेष्वेव प्रतिविप्रं होमः वाजसनेयिनां त्वेकहोम एवेति श्राद्धकाशिकायां कातीयसूत्रवृत्तौ केचित्तु पृष्ठोदिविविधानेनाग्निमुत्पाद्याग्नावेव जुह्वति सामगादीनां साग्नीनामग्ना

वग्नेरसन्निधानेदैवकरेपित्र्यकरेवा निरग्नीनांतुदेवद्विजकरएव मृतभार्यस्यापत्नीकस्यप्रथमद्विजकरएवहोमोनपित्र्येइतिसर्वसाधारणम् अथ
होमप्रकारः बह्वृचानांव्यतिषंगपक्षेग्नावग्नौकरणंकरिष्येइतिपृष्ट्वाक्रियतामिति अनुज्ञातोगृह्यपक्वचरुमुद्धृत्याद्विधाविभज्यापसव्येनोत्त
रभागादवदानसंपदामेक्षणेऽवदायसोमायपितृमतेस्वधानमः सोमायपितृमतइदंनममेतिहोमत्यागौकृत्वादक्षिणभागात्तुनस्त
थैवावदायाग्नयेकव्यवाहनायस्वधानमइतिहोमत्यागौकुर्यात् सव्येनापसव्येनवामेक्षणमग्नावनुप्रहरेत् यद्वासव्येनस्वाहां
तोक्तमंत्रेणाहुतिद्वयंसोमाग्न्योर्व्यत्यासेनादायजुहुयादिति कातीयानांतुगृह्येश्रपणामकृत्वैवपचनाग्निपक्वमन्नमादायघृताक्तंकृत्वा
पूर्ववत्प्रश्नानुज्ञानंतरंस्मार्त्ताग्निंपरिस्तीर्यतिस्रःसमिधआधायसव्येनाग्नयेकव्यवाहनायस्वाहा सोमायपितृमतेस्वाहेतिमेक्षणेना
हुतिद्वयंजुहुयादपसव्येनवापाणिहोमेपीत्थमेवप्रकारऊह्योविशेषस्तूक्तः आपस्तंबानांनाज्यभागांतेउद्ध्रियतामग्नौचक्रियतामिति
प्रश्नेकाममुद्ध्रियतामितिअनुज्ञानं हिरण्यकेशीयानामुद्धरिष्याम्यग्नौकरिष्यामीतिप्रश्नः यन्मेमातेत्यादिमंत्रैःसप्तान्नाहुतयः षडा
ज्याहुतयइतित्रयोदशाहुतयः मंत्रास्तुविस्तरभयान्नोक्ताः हिरण्यकेशीयानामाज्यभागांतेसोमायपितृमतइत्यादि षोडशमंत्रैःषोड
शाज्याहुतयः षोडशान्नाहुतयश्चेति पार्वणांबोध्याः मंत्रेषुपित्रादिपदोहआज्यान्नपदयोरूहश्चतद्रूपेष्वेवज्ञेयोतिविस्तृतत्वान्नोच्यते अथ
पाणिहोमप्रकारः तत्रविप्रपाणावग्नौकरणंकरिष्येइतिप्रश्नःक्रियतामित्यनुज्ञा करिष्येइतिप्रश्नेकुरुष्वेत्यनुज्ञानभवतीतिसर्वत्राश्वला

यन्नमतम् कातीयादीनांतु भवत्येव आश्वलायनसूत्रवृत्तौतु पाणिहोमेकथमपि प्रश्नः प्रतिवचनंच नकार्यमित्युक्तम् सदर्भपित्र्यविप्रपाणिंसव्ये
नपरिसमुह्य पर्युक्ष्यप्रोक्षणेनकरेणवापूर्ववदाहुतिद्वयंसोमायेत्यादिमंत्राभ्यांप्राचीनावीत्येवजुहुयात् तत्रकरेणहोमपक्षेवामहस्तेनदर्भेन
दक्षिणकरेउपस्तीर्यदक्षिणेनहविरवदायवामेनाभिघार्यचतुरवत्तत्वादिसंपाद्यं बह्वृचानांसर्वपित्र्यकरेषुहोमः एकोद्दिष्टविप्रकरेहोमः
कृताकृतः होमांतेसव्येनपरिसमूहनोक्षणेपाणिहोमेमेक्षणानुप्रहरणं केचित्पाणिहोमेपरिसमूहनादिकंमेक्षणंचनेच्छंति विप्र
श्चपाणिहुतान्नंकर्त्रादेवपूर्वंसव्येनैवाश्नासुपक्वमितिमंत्राभिघारितेस्वस्वपात्रेसंस्थाप्यभोजनस्थानादन्यत्राचम्ययथास्थानमुपवि
शेयुः अग्नौकरणंपिंडार्थमेवस्थाप्यपित्र्यपात्रेष्वेवसर्वान्नपरिवेषणांतेपरिवेषणीयम् केचिदग्नौकरणशेषपरिवेषणोत्तरं सर्वान्नपरि
वेषणमाहुः अग्नौकरणशेषंदेवपात्रेषुनदेयम् कातीयानांतुसाग्निनामग्नौहोमेदेवपूर्वंसर्वपात्रेषुशेषदानम् निरग्नेर्देवविप्रकरेहोमेपि
तृपात्रेष्वेवपित्र्यकरेहोमेदेवादिसर्वपात्रेषुहुतशेषदानमितिकाशिका अन्नंपाणौहुतंयच्चयच्चान्यत्परिवेषितम् एकीकृत्यैवभोक्तव्यं
पृथक्भक्षोनविद्यते बौधायनानांतु पाणिहुतेन्नेभक्षितेन्यान्नपरिवेषणमुक्तम् अथपूर्वोक्तवद्देवपूर्वं घृताभिघारितपात्रेषुपूर्वोक्तह
विष्यान्नपरिवेषणंस्वयंपत्नीवान्योवाकुर्यात् नापवित्रेणनैकेनहस्तेनचविनाकुशं नायसेनापिपात्रेणश्राद्धेषुपरिवेषयेत् व्यंजना २३
दिकंपर्णाद्यंतर्हितहस्तेदेयम् दर्व्यादेयंघृतंचान्नंसमस्तव्यंजनानिच उदकंचैवपक्वान्नंनोदर्व्याचकदाचन हस्तदत्तंतुनाश्नीयाल्लु

वणं व्यंजनादिकं अपक्वं तैलपक्वं न हस्तेनैव प्रदीयते घृतादिपात्राणि भूमौ स्थापयेन्न भोजनपात्रे ओदने परमान्ने च पात्रमासाद्य तत्र घृतपूरणे रुधिरतुल्यता पंक्तौ विषमदातुश्च निष्कृतिर्नैव विद्यते सर्वदा च तिलाश्चात्रापि पितृकृत्ये विशेषतः भोज्यपात्रे तिलान्दद्यान्निराशाः पितरो गताः हिंगुशुंठीपिप्पलीमरीचिकानिशाकादिसंस्कारार्थान्येव न तु साक्षाद्दद्यात् परिवेषणकाले एवं तत्सर्वप्रकारमन्नं पिंडार्थं पिंडपात्रे परिवेषणीयमिति सागरे अथोपवीती दैवे पात्रे परितः कुशयवान्विकीर्य पित्र्ये तु तिलान्विकीर्यान्नं गायत्र्याभ्युक्ष्य तूष्णीं परिषिच्य दक्षिणहस्तउपरि वामो धो दैवे पित्र्ये तु विपरीत इत्येवं स्वस्तिकाकारकराभ्यां पात्रमालभेत् तत्र मंत्रः पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्त्वा मुखेमृतं जुहोमि ब्राह्मणानां त्वा विद्यावतां प्राणापानयोर्जुहोम्यक्षितमसि मामेषां क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिंल्लोके इति अयं मंत्र आपस्तंबकात्यायनादिभिर्नानाविधः पठितो यथासंप्रदायं वाच्यः इत्यभिमंत्र्य अतो देवेति वा इदं विष्णुरिति वा ऋचमुक्त्वा विष्णो हव्यं रक्षस्वेति पित्र्ये तु कव्यं रक्षस्वेति न्युब्जेन करेण न्युब्जाद्विजांगुष्ठमनखमन्ने निवेश्य प्रदक्षिणं न भ्रामयेत् पित्र्ये त्वप्रदक्षिणा अत्र कातीयानामपहता इति यवानां दैवे तिलानां पित्र्ये पात्रं परितो विकिरणमुक्तम् ततो वामकरेण पात्रं स्पृशन्नमुके विश्वेदेवा देवता इदमन्नं हव्यमयं ब्राह्मण आवाहनीयार्थे इयं भूर्गया अयं भोक्ता गदाधर इदमन्नं ब्रह्म इदं सौवर्णं पात्रमक्षय्यवटच्छाया इयं अमुकदेवेभ्य इदमन्नं सोपस्करममृतरूपं परिविष्टं परिवेक्ष्यमाणं चातृप्तेः स्वाहा हव्यं न मम ॐ तत्सदिति सयवदर्भजलं दक्षिणाकरेण पात्रवामभागे भूमौ क्षिपेत् एवं दैविकविप्रांतरेपि ततो ये देवास इत्युपस्थानम् ततः पित्र्यध

र्मेणापितृपात्रालंभांगुष्ठनिवेशनाद्यंतेवामेन पात्रमालभ्य पितादेवता एकविमत्ते पित्रादयो यथानामगोत्रादेवता इदमन्नं कव्यमित्यादि॰ इदं
राजतं पात्रमक्षय्यवटछायेयं अस्मिंस्त्रेमुकनामगोत्ररूपायत्रयस्थाने विमैक्येस्मत्पितृपितामहप्रपितामहेभ्योमुकगोत्रनामरूपेभ्यः
इदमन्नं सोपस्करममृतरूपं परिविष्टं परिवेक्ष्यमाणं चातृप्तेः स्वधा कव्यं नमो न मम ॐ तत्सदितिति लकुशजलं पितृतीर्थेन वामकराधोनी
तेन दक्षिणकरेण पात्रं दक्षिणे भूमौ क्षिपेत् एवमन्यत्रापि यथादैवतमूहः पितृस्थाने नैकविमत्ते त्रिषु विप्रेषु पित्रे इत्यादिनैकवचनांतेनत्या
गः एवमग्रेपि त्रिषु त्रिषूह्यम् ततो येनेहेति सकृदुपस्थानम् अतिथिश्चेद्वैवधर्मेण स्वेष्टदेवतायै इदमन्नमित्यादि ये देवास इत्यादि अपसव्यं देवता
भ्यः पितृभ्य॰ सप्तव्या॰ अमूर्तानां॰ ब्रह्मार्पणं॰ हरिर्दाता॰ चतुर्भिश्च॰ ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु येषामुद्दिष्टं तेषामक्षय्यप्रीतिरस्तु इति
तिलोदकमुत्सृजेत् सव्यं एकोविष्णु॰ अन्नहीनं क्रियाहीनं मंत्रहीनं च यद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रं जायतामित्युक्त्वा विप्रैर्जायतां सर्वमच्छि
द्रमित्युक्तेनेन पितृयज्ञेन पितृरूपी जनार्दनवासुदेवः प्रीयतामितिति लकुशजलमुत्सृजेदित्याचारः केचिद्ब्रह्मार्पणमित्यादि संकल्पोत्स
र्गे सव्यमेकोविष्णुरित्यादावपसव्यं कुर्वंति तत्र ब्रह्मार्पणमित्येकोविष्णुरित्यनयोः संकल्पयोर्विभागे सव्यापसव्यविभागे च प्रत्यक्षपच-
नानुपलंभाद्यथाचारं कार्यं अकृते संकल्पेन्नं विप्रान्स्पृशेयुः ईशानवि॰ गयायै॰ गदाधराय॰ पुंडरीकाक्षा॰ इति नत्वा पितृपूर्वं विप्र
करेषु जलं दत्ते विप्रास्तेभ्योन्नं प्रोक्ष्य त्रिर्गायत्र्याभिमंत्रयेयुः कर्त्ता सव्येन पितृपूर्वमापोशनार्थमुदकं दत्त्वा सव्याहृतिकां गायत्रीं त्रिः सकृ

तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥२

ह्रोक्त्वा मधुवाता इति तृचं सकृदुक्त्वा मधु मधु मध्विति त्रिरुक्त्वों तत्सद्यथासुखं जुषध्वमिति वदेत् विप्राश्च बलिदानवर्ज्यं नित्यवदापोशनं कृत्वा
कर्भार्श्च द्धायां प्राणे निविष्टोमृतं जुहोमि शिवो मा विशाप्रदाहाय प्राणाय स्वाहेत्यादि पंचमंत्रैरुच्यमानेषु पंच प्राणाहुतीः कृत्वा ब्रह्मणि म आ
त्मामृतत्वायेत्युच्यमाने षष्ठीं कुर्युः ततो मौनिनो मुखशब्दं चापल्यं वर्जयंतः सशेषं भुंजीरन् दधिक्षीरघृतपायसानि तु निःशेषम् आ-
पोशनकरे विप्रे संकल्पाच्छिद्रश्रावणात् निराशाः पितरो यांति आपोशनं दक्षिणभागे कार्यं न तु वामभागे पुनरापूर्यापोशनं सुरापानसमम्
आपोशनमकृत्वान्नं मर्दयन्नैव कर्हिचित् विप्रैर्बलिदानं कार्यं केचिदाज्येन कुर्वंति तन्न पायसाज्यमाषान्नैर्बलिदाननिषेधात् विप्राश्च वाम
करेणान्नं न स्पृशेयुर्न पदा भाजनं स्पृशेयुः संपादितमेव वस्तु करादिना याचेयुर्नासंपादितम् अन्नगुणदोषान्न कीर्त्तयेयुः कर्त्ता चानिषिद्धा
न्नं भोक्तुः पितुश्चात्मनश्च प्रियं प्रयच्छन् तत्तदन्नमाधुर्यादिगुणकीर्त्तनेन प्रलोभयन्न ददामीत्यवदन्याचितं यच्छन्भुंजानान पश्यन्हवि
र्गुणान्न पृच्छन्दैन्याश्रुपातक्रोधादिकमकुर्वन् जलं पाययञ्छनैर्भोजयेत् उच्छिष्टाः पितरो यांति पृच्छतो लवणादिकं अथसव्येनवसा
व्याहृतीं गायत्रीं त्रिरुक्त्वा पोरुषं कृणुष्व पाजो रक्षोहणमित्याद्या राक्षोघ्नीः पितृलिंगकानिंद्रेशासोमसूक्तं पावमानीसूक्तान्यप्रतिरथसं-
ज्ञमाशुः शिशावसूक्तम् विष्णुब्रह्मरुद्रार्कस्तोत्रादिकं भोक्तृविप्रान्श्रावयेत् असंभवे गायत्रीजपं कुर्यात् वीणावंशध्वनिं चापि विप्रे
भ्यः सन्निवेदयेत् मंडलब्राह्मणं पाठ्यं नाचिकेतत्रयं तथा त्रिमधु त्रिसुपर्णं च पावमान यजूंषि च आशुः शिशानसूक्तं च अग्नये कव्य

पित्र्यविप्रेष्वपि पिंड दानोत्तरं वांतौ होम एव पुनः श्राद्धं

वाहनं प्रौढपादो बहिः कक्षो बहिर्जानुकरोपिवा अंगुष्ठेन विनाश्नाति मुखशब्देन वा पुनः पीतावशिष्टतोयानि पुनरुत्सृज्य वा पिबेत् खादितार्द्धं पुनः खादेन्मोदकादि फलादिकम् मुखेन वा धमेदन्नं निष्ठीवेद्भोजनेपि च इत्थमश्नन्द्विजः श्राद्धं हत्वा गच्छत्यधोगतिम् श्राद्धभुंक्तो तु भुंजानो ब्राह्मणो ब्राह्मणं स्पृशेत् तदन्नमत्यजन्भुक्त्वा गायत्र्यष्टशतं जपेत् पात्रे विप्रांतरोच्छिष्टसंसर्गे तन्निरस्य हस्तं प्रक्षाल्य भुक्त्वा स्नात्वा द्विशतं जपेत् उच्छिष्टभोजने सहस्रं जपेत् भुंजानेषु तु विप्रेषु प्रमादात्स्रवते गुदम् पादकृच्छ्रं ततः कृत्वा अन्यं विप्रं नियोजयेत् अथ विप्रवमने तत्र पित्रादिविप्रवमने लौकिकाग्निस्थापन चरुनिर्वापाज्यभागांते नामगोत्रपूर्वकमग्नौ पितॄनावाह्य वैश्वदेविकवमने देवानावाह्य संपूज्यान्नत्यागं कृत्वा प्राणाय स्वाहेत्यादिमंत्रैर्द्वात्रिंशदाहुतीर्जुहुयात् पुनः श्राद्धं वा कुर्यादिति पक्षद्वयम् पक्षद्वयेपींद्राय सोमेति सूक्तजपो नित्यः अनयोः पक्षयोर्व्यवस्थोच्यते वैश्वदेविकविप्रवमने होम एव न पुनः श्राद्धं पिंडदानात्प्राक् पित्र्यविप्रवांतौ तद्दिने उपवासं कृत्वा परेद्युः पुनः श्राद्धं कार्यं इदं सपिंडीकरणमहैकोद्दिष्टमासिकाब्दिकश्राद्धेष्वेव दर्शादौ तु वमने तद्दिन एवान्नश्राद्धं कार्यं एवमष्टकान्वष्टकापूर्वेद्युः श्राद्धेष्वपि तत्रामश्राद्धे साग्नेर्बह्वृचस्य व्यतिषंगादियथोक्तप्रयोगासंभवात्सांकल्पिकविधिना दशान्वष्टकापूर्वेद्युः श्राद्धान्यामेन कार्याणि तत्तल्लोपप्रायश्चित्तं वा निबंधोक्तं कर्तव्यमिति भाति वृद्धिश्राद्धे पिंडरहितसंक्रांत्यादिश्राद्धे नित्यश्राद्धे च वमने आवृत्तिरेव तीर्थश्राद्धे दर्शवदामेनैव महालयश्राद्धे पार्वणस्थानीयविप्रवमने पुनरावृत्तिः एकोद्दिष्टस्थानीयविप्रवमने होम एवेति भाति वैश्वदेविकविप्रवमने स

र्वश्राद्धेषु होम एवेत्युक्तमेव होमपक्षे आवृत्तिपक्षे च सर्वत्र सूक्तजपो नित्य इत्यप्युक्तम् भोजनांते प्राचीनावीती तृप्ताः स्थेति विप्रान्पृष्ट्वा तृप्ताः स्म इति प्रत्युक्तो गायत्रीं मधुवाता इति तृचमक्षन्नमीतिच श्रावयित्वाथवाक्षन्नमीत्येतदंतं तृप्तिप्रश्नं कृत्वा श्राद्धं संपन्नमिति पृष्ट्वा सुसंपन्नमित्युक्तः परिवेषणकालेनुद्धरणेधुना पिंडार्थं सर्वान्नादुद्धृत्य विकिरार्थं चोद्धृत्यान्नशेषैश्च किं कार्यमिति पृच्छेत्सह द्विजान् ते इष्टैः सह भोक्तव्यमिति प्रत्युक्तिपूर्वकं प्रदद्युः सकलं तस्मै स्वीकुर्युर्वा यथारुचि कातीयैस्तु तृप्तान् ज्ञात्वा वक्ष्यमाणप्रकारेण विकिरं दैवे पित्र्ये च दत्वा विप्रेभ्यः पितृपूर्वकं सकृदपो दत्वा गायत्रीं मधुमतीश्च श्रावयित्वा तृप्तिप्रश्नः संपत्तिप्रश्नश्च कार्यः एवं शाखांतरेप्युत्तरापोशनात्पूर्वमेव विकिरदानं बह्वृचानां तु पिंडांते एव विकिरः हिरण्यकेशीयैराचांते उक्तः ततउच्छिष्टभागधेयोन्नं दीयतामित्युक्ता विप्राः पात्रस्थं भुक्तशेषं दैविकं दक्षिणे पैतृकं वामे बहिः कृत्वा पितृपूर्वं दत्त्वोत्तरापोशनममृतापिधानमसीति कुर्युः पिंडदानं त्वाचांतेष्वनाचांतेषु वा विप्रेषु कार्यम् विप्राश्च मुखप्रक्षालनपूर्वकं हस्तप्रक्षालनादि शरावादौ कुर्युर्न कांस्यताम्रपात्रयोः शुद्धोदकेनाचम्य कया न इति तृचं जपेयुः अथ पिंडदानम् तच्चार्चनोत्तरमग्नौकरणोत्तरं भोजनोत्तरं विकिरोत्तरं स्वधावाचनोत्तरं विप्रविसर्जनोत्तरमिति षट् पक्षाः स्मृत्युक्ताः तेषां शाखाभेदेन व्यवस्थेति सिंधुः तत्राश्वलायनानां तु कवत्स्वनाचांतेष्वाचांतेषु वा विप्रेषु पिंडदानं ततो विकिरः आपस्तंबहिरण्यकेशीयादीनां विप्रविसर्जनांते पिंडदानं कातीयानां विकिरोत्तरमाचांतेष्वनाचांतेषु वा तत्राग्निहोमे अग्निसमीपे पाणिहोमे विप्रसमीपे बह्वृचानां पिंडदानम् अन्येषां प्रायो विप्रसमीप एव तत्र द्विजोच्छि

अन्येषां मार्जयंतां पितरः सोम्यासः इत्यादयो मंत्राः ५

ष्टादुत्तरतो व्याममात्रे रत्निमात्रे वा पिंडदानं संकल्प्य बहूत्वा नामेककरेखान्येषां कराभ्यां धृतेन स्फ्येन खादिरकाष्ठेन दर्भमूलेन वापहता असुरा इति मंत्रं प्रतिलेखं पठन्नाग्नेय्यग्रं प्रत्यगपवर्गं पार्वणसंख्यया रेखामेकां हि त्र्यादिकां वोल्लिख्य प्रत्येकमभ्युक्षेत् पिंडसंकल्परेखाकरणे च सव्यापसव्ययोर्विकल्पः अत्र कातीये ये रूपाणीति मंत्रेणाग्नौकरणाग्नेरुल्मुकं रेखादक्षिणतो निधेयम् रेखासु सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्दक्षिणाग्रमास्तीर्य शुंधंतां पितरः शुंधंतां पितामहा इत्यादिमंत्रैस्तिलोदकं बर्हिष्यासिंचेत् अत्र कातीयानां पितरमसुकनामगोत्राववनेनिक्ष्वेत्यादिमंत्रैः अग्नौकरणशेषयुतसर्वान्नेन मधुसर्पिस्तिलमिश्रेण पिंडान्पद्व्याकारयित्वा रेखायांच पराचीनपाणिना पितृतीर्थेन पित्रादिभ्यः पिंडान्दद्यात् एतत्तेऽस्मत्पितर्यथानामगोत्ररूप ये च त्वामत्रानु पित्रेऽमुकनामगोत्ररूपायायं पिंडः स्वधा नमस्तेभ्यश्च गयायां श्रीरुद्रपदे दत्तमस्त्वित्यादिमंत्रैरूहेन अत्र केषांचित्पिंडपात्रावनेजनं पात्रन्युब्जीकरणं च केचित्पिंडेषु माषान्नं वर्जयंति ततो लेपभाक्तृप्तये हस्तलेपं पिंडदर्भमूलेषु निमृज्यात्र पितरो मादयध्वं यथाभागमावृषायध्वमिति पिंडान्सकृदनुमंत्र्य सव्यपार्श्वेनोदङ्गावृत्य यथाशक्ति प्राणान्नियम्य पर्यावृत्यामीमदंत पितर इति तथैवानुमंत्र्य सव्येन पिंडशेषमाघ्रायाचम्यान्यपवित्रे धृत्वापसव्येन शुंधंतामित्यादि यथासूत्रं जलनिनयनं पूर्ववत्कुर्यात् अत्र भुक्तशेषान्नाभावे द्रव्यांतरेण पिंडदानं कार्यम् कपित्थबिल्वकुक्कुटांडामलकबदराणां मध्ये शक्तितोन्यतमप्रमाणाः पिंडाः केचित्पार्वणपिंडत्रये यथोत्तरं प्रमाणाधिक्यमाहुः तथाह हस्तलेपाभावेपि दर्भेषु हस्तं निमृज्यादेवेति मेधातिथिः एको

द्विश्च्याद्धूत्सुदर्भलेपोनेनतिसृमंतुः अत्रनीवींविस्रस्याभ्यंजनादीतिकेचित् पिंडपूजनांतउपस्थानात्प्राक्नीवीविस्रंसइतिसागरे अथास्मत्पितरमुकनामगोत्ररूपाभ्यंक्ष्वेतियथालिंगमंत्रावृत्त्यापिंडेषुतैलंघृतंवाभ्यंजनंदर्भैर्दत्त्वातथैवाक्ष्वेतिकज्जलंदद्यात् आपस्तंबानामादावंजनंततोभ्यंजनं एतद्वः पितरोवासइतिमंत्रंप्रतिपिंडंपठन्वासोवादशांवात्रिगुणसूत्रंवाप्रतिपिंडंदद्यादितिहेमाद्रिः सकृन्मंत्रंपठन्सकृद्देवंदद्यादित्यन्ये कातीयैस्तुमंत्रेणप्रतिपिंडंनामगोत्राद्युच्चार्यत्रिगुणंसूत्रंदेयं ततः कशिपूपबर्हणेनिवेद्यास्मत्पितृभ्यइतिचतुर्थ्याक्षतगंधपुष्पधूपदीपसर्षपकारकनैवेद्यतांबूलदक्षिणादिभिः पिंडपूजांसव्येनापसव्येनवाकुर्यात् यत्किंचित्पच्यतेभक्ष्यभोज्यमन्नमगर्हितम् अनिवेद्यनभोक्तव्यंपिंडमूलेकथंचन ततोनमोवः पितरइषइत्यादिमंत्रैः पिंडानुपस्थायोत्तानहस्तेनपरेतनइतिमंत्रेणासकृदुक्तेनयुगपत्प्रवाहयेत् ततोदक्षिणाग्निहोमपक्षेऽग्नेतमद्याश्वमित्याग्निसमीपमागत्ययदंतरिक्षमितिमंत्रेणगार्हपत्योपस्थानं औपासनेहोमपक्षेगार्हपत्यपदरहिततन्मंत्रेणोपस्थानं इदंबह्वृचानामेव पाणिहोमेतुतेषामपिनास्त्येव वीरंमेदत्तपितरइतिमंत्रेणमध्यममेकपिंडंपार्वणद्वयेमध्यमपिंडद्वयमन्वष्टक्यादौमध्यमपिंडत्रयमादायपत्न्यैदद्यात् पत्नी आधत्तपितरइतिमंत्रेणासकृत्पठितेनैवपिंडमेकमनेकंवाप्राशयेत् आपस्तंबस्त्वपांत्वौषधीनांरसंप्राशयामिभूतकृतंगर्भंधत्स्वेतिमध्यमपिंडंपत्न्यैप्रयच्छतिप्राशनमंत्रः सएव यथेहपुरुषोऽसदितिपाठमात्रंभिद्यते इत्थमेवकातीयानां इदंभार्यायाः पिंडप्राशनंप्रजाकामस्तएव केचिन्नित्यमाहुः भार्यानेकत्वेपिं

डंविभज्यमत्तिपत्नीमंत्रेणप्राशयेत् पार्वणहृद्येपिंडद्वयंद्वाभ्यांदेयम् पत्नीबहुत्वेगुणतोवयसावयोग्यायैपिंडोदेयः बह्वीनांयोग्यत्वेएकस्मिन्
दर्शेएकस्याअन्यस्मिन्नपरस्याइति पत्नीरुग्णान्यदेशस्थागुर्विणीसूतिकापिवा तदान्नंजीर्णवृषभश्छागोवाभोक्तुमर्हति इतरोज
लेक्षिपेत् पुत्रादिकामनाभावेक्षिपेदग्नौजलेपिवा पिंडांस्तुगोजविप्रेभ्योवावायसेभ्यः प्रदापयेत् तीर्थेश्राद्धेसदापिंडान्क्षिपेत्ती
र्थेसमाहितः अथपिंडोपघाते श्वसृगालखरैःस्पृष्टःपिंडोभिन्नःप्रमादतः मार्जारमूषकैःस्पृष्टश्चांडालपतितादिभिः प्राजापत्यं
चरेत्स्नात्वापुनःपिंडान्यथाविधि पाकांतरेणतेनपाकेनवापिंडदानमात्रंपुनःकार्यम् नसर्वश्राद्धावृत्तिरितिसर्वसंमतम् का
कस्पर्शेतुनदोषः अथपिंडनिषेधः विवाहव्रतचूडासुवर्षमर्धंतदर्धकम् संस्कारेषुतथान्येषुवृद्धिमात्रेचमासकं पिंडदा
नंमृदास्नानंनकुर्यात्तिलतर्पणम् श्राद्धांगतर्पणंनित्यतर्पणंचतिलैर्नकार्यमित्यर्थः महालयेगयायांपित्रोःप्रत्यब्देयस्यकस्यापिमृतस्य
सपिंडीषोडशमासिकांतेषुप्रेतकृत्येषुकृतमंगलोपिपिंडान्दद्यात् केचिद्वात्रादिवार्षिकेप्याहुः पिंडयज्ञेचयज्ञेचसपिंड्यांदद्युरेवच न
थाविकृतावन्वष्टकादौयत्रपुनःपिंडादानविधिर्यत्रवापूर्वेद्युः श्राद्धादौपिंडपितृयज्ञविकृतित्वंतत्रापिनपिंडदाननिषेधइतिसिंधुः तेनाष्ट
काश्राद्धेपिननिषेधइतिभाति अयंचमंगलोत्तरंपिंडदानतिलतर्पणनिषेधस्त्रिपुरुषसपिंडानामितिभाति अथपिंडोद्वासनांतेविकिरो
देयःउपवीतीदैविकद्विजसन्निधौसदर्भभुवि असोमपाश्चयेदेवाइतिमंत्रेणसजलयवमन्नंविकिरेत् प्राचीनावीतीपित्र्यद्विजसन्निधौसद

र्मसुवि येअग्निदग्धायेअनग्निदग्धाइतिऋचासतिलमन्नंविकीर्याग्निदग्धाश्चयेजीवायेप्यदग्धाःकुलेमम भूमौदत्तेनतृप्यंतुतृप्तायांतु परांगतिमितिकातीयसूत्रमंत्रेणसतिलजलेनाप्लावयेत् पिंडवाह्यकिरोपिसायवर्णिकान्नस्यैवं केचिदसोमपाइतिदेवीविकिरंदत्वासंस्कृतप्रमीतायेतिपौराणमंत्रेणपित्र्येदत्वाये अग्निदग्धाइत्यृचापृथगुच्छिष्टपिंडंकुशोपरिदद्यादित्याहुः हस्तौप्रक्षाल्य द्विराचम्यान्यपवित्रेधृत्वाहरिंस्मरेत् विकिरंपृथक्कृनिकास्यकाकेभ्यउत्सृजेदितिकाशिका देवद्विजहस्तेशिवाआपःसंत्वित्यादिभिरपोगंधपुष्पयवान्दत्वाभूमौतिलपुत्यक्तेष्वन्येस्मृता आशीरर्थंदेयाः एवंपित्र्यहस्तेष्वपसव्येनापोगंधपुष्पतिलदानादिकृत्वासव्येनामुकगोत्रशर्माहमभिवादयामि अस्मद्गोत्रंवर्धतामित्यादि केचिदत्रपित्र्यहस्तेगंधतिलकादिदानंसव्येनाहुः कातीयास्तुहस्तेक्षतदानांतेक्षय्योदकंदत्वा अघोराःपितरःसंत्वित्युक्त्वाभिवादनं दातारोनोभिवर्धंतामित्यादिकमाहुः एवमाशिषोगृहीत्वाक्षतान्मूर्धनिधृत्वास्वयंशिष्यादिभिर्वाभोजनपात्राणिचालभित्वाचालयेत् अनुपनीतोनाशेचासजातिश्चनचालयेत् सव्येनदैवेपित्र्येचस्वस्तिवाचनंदेवेभ्यःस्वस्तीतिब्रूतपितृभ्योमुकनामभ्योमातादिभ्यःस्वस्तीतिब्रूतेति ततःसव्यापसव्याभ्यांतत्तदुच्चारपूर्वकमक्षय्योदकदानं ततोभ्युक्षपात्रमुत्तानंकृत्वाततःपरंसर्वमुपवीत्येवकुर्यात् द्विजेभ्यःसकर्पूरतांबूलादिदत्वापितृपूर्वकंनामगोत्राद्युच्चार्यदक्षिणां दद्यात् अमुकशर्माहममुकनामगोत्रपित्रादिस्थानोपविष्टायविप्रायरजतदक्षिणांप्रतिपादयामीत्यादि दैवेसुवर्णं अशक्तावुभ

यत्रयज्ञोपवीतंदक्षिणा दक्षिणाःपांत्वित्युक्त्वास्वधांवाचयिष्ये पृष्ट्वावाच्यतामित्युक्ते पितृपितामहेत्याद्युच्चार्यस्वधोच्यतामित्युक्त्वास्तु
स्वधेतितैरुक्ते पिंडसमीपेजलंनिषिच्यस्वधासंपद्यंतामितिसंपन्निंवाचयेत् कातीयेसूत्रेदातारोनोभिवर्धंतामित्याशिषोर्थनंस्वधावाचनं
न्युब्जपात्रमुत्तानीकरणंदक्षिणादानंचेतिक्रमः ततोदेवादिप्रीतिंवाचयित्वापिंडस्थानेक्षतार्दक्षिण्वासव्येनवाजेवाजे इतिमंत्रेणोत्तिष्ठं
तुपितरोविश्वेदेवैः सहेतियुगपद्दर्भेणपितृपूर्वंविप्रान्स्पृशन्विसृजेत् आमावाजस्येतिप्रदक्षिणीकृत्य ततोदातारोनोभिव
र्द्धंतामित्यादिवरयाचनम् येषांविसर्जनांतेपिंडदानंतेषामाचांतेषुसौमनस्यदक्षिणादिकाक्षय्यस्वधावाचनांतेदातारोनोभिवर्द्धं
तामित्यादिततःपिंडदानादीतिक्रमः हिरण्यकेशीयानांपिंडदानादिप्रयोगोविस्तृतत्वान्नोक्तः विप्रैर्वरेदत्ते स्वादुषंसदः॰ब्राह्मणासः
पितरः॰इतिमंत्रोपठेत् विप्राइहैवस्तमायुःप्रजामितिवदेयुःआशीर्भिर्नंदितोविप्रान्पादाभ्यंगादिनासंतोष्यनत्वाद्यमसफलंजन्म॰ मंत्रहीनं॰ यस्य
स्मृत्येत्यादिविष्णुस्मरणपूर्वककर्मार्पयित्वाविप्रान्संसापयेत् अष्टौपदान्यनुव्रज्यदक्षिणीकृत्यचाग्रतः दीपहस्तेननिर्वाप्यपवित्र
त्यागपूर्वकम् पादशुद्धिर्द्विराचामेदुच्छिष्टोद्वासनं ततः बह्वृचोवैश्वदेवंतुयथाविधिचरेत्ततः ततस्तुवैश्वदेवांतेसभृत्यसुतबां
धवः भुंजीतातिथिसंयुक्तःसर्वंपितृनिषेवितं श्राद्धशेषान्नंशिष्यायज्ञातिभ्यश्चदेयम् नशूद्राय द्विजभुक्तावशिष्टंतुशुचि
भूमौनिखानयेत् अत्रपर्वादौनिषिद्धंमाषाद्यपिभोक्तव्यंवैधत्वेननिषेधाप्रवृत्तेरितिकेचित् अनिषिद्धभोजनेनापिश्राद्धशेष

तत्रसंस्थापयेत्सम्यक्नदेययस्यकस्यचित् १

भोजनविधिसिद्धिरित्यन्ये श्राद्धशेषभोजनाकरणे दोषः श्राद्धदिने उपवासनिषेधाच्छ्राद्धशेषाभावे पाकांतरेण भोजनम् एकादश्यादाववघ्राणं यत्र तूपवासो नावश्यकस्तत्रैकभक्तम् श्राद्धशेषं दिवैव भोक्तव्यं न रात्रौ तेन नक्तव्रतेवघ्राणमेव श्राद्धावशिष्टभोक्तारस्ते वै निरयगामिनः सगोत्राणां सकुल्यानां ज्ञातीनां च न दोषभाक् ब्रह्मचारियतिविधवानां नित्यं निषिद्धं ज्ञातिगोत्रसंबंधिभिन्नगृहे श्राद्धशेषभोजने प्राजापत्यं प्रायश्चित्तं यतीनां वपनं लक्षप्रणवजपश्च गुरोर्योगिनो वा श्राद्धशेषं गृहिणो न दोषाय नशूद्रं भोजयेत्तस्मिन्गृहे यत्नेन तद्दिने श्राद्धशेषं न शूद्रेभ्यः प्रदद्यादखिलेष्वपि इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे पार्वणश्राद्धप्रक्रिया

अथ श्राद्धदिने वैश्वदेवनिर्णयः

तत्र तावच्छ्रौताग्निमतां बह्वृचानां श्राद्धात्पूर्वं पृथक्पाकेन वैश्वदेवः स्मार्ताग्निमतां निरग्निकानां बह्वृचानां श्राद्धांत एव श्राद्धशेषेण पृथक्पाकेन वा कातीयानां तु स्मार्तश्रौताग्निमतां श्राद्धीयपाकेन पूर्वमेव निरग्निकानामंते श्राद्धशेषेण पृथक्पाकेन वा तैत्तिरीयाणां तु साग्निकानां सर्वत्रादौ वैश्वदेवः पंचमहायज्ञास्त्वंते अन्येषामादावंते वेति विकल्पः तैत्तिरीयाणामेव वैश्वदेवात्पंचयज्ञा भिन्नाः सर्वशाखिनां वृद्धिश्राद्धे पाकेन क्रियमाणे पूर्वमेव वैश्वदेवः बह्वृचानामंते वा पूर्वं वा आमादिना वृद्धिश्राद्धे सर्वेषां पूर्वमंते वेति भाति नित्यश्राद्धे पूर्वमेव एकादशाहाद्येकोद्दिष्टेषु साग्निरनग्निश्च सर्वोपि श्राद्धशेषं द्विजाधीनं कृत्वा पाकांतरेण वैश्वदेवादि कुर्या

त् अथ नित्यश्राद्धम् वार्षिकादिश्राद्धदिने श्राद्धासश्रान्तेनैव पाकेन पाकांतरेण वा नित्यश्राद्धं कार्यम् नित्यश्राद्धीयसर्वदेवतानां प्रथ
मश्राद्धे प्रवेशे प्रसंगसिद्धिरेव तथा च दर्शादिषु महालयान्वष्टकादिषु नित्यश्राद्धलोप एव एतच्च दैवहीनं दर्शवत् षड्दैवतं ह्येकं वावि
प्रं निमंत्र्य देशकालान्ननियमहीनम् पुनर्भोजनब्रह्मचर्यादिकर्तृभोक्तृनियमरहितं यादृशतादृशेनैवानिषिद्धान्नेन दिवैव रात्रौ मुहूर्तप
र्यंतं वा कार्यम् स्वस्याशक्तौ पुत्रादि सूतके दर्शादिवल्लोपः वृद्ध्युत्तरमंडपोत्थानावधि सपिंडैर्न कार्यम् नित्यवैश्वदेवांतर्गतपितृयज्ञोत्तरं
मनुष्ययज्ञात्प्रागेव भाति तच्च दर्शवत् षट्पितॄन्दैवहीनानुच्चार्य नित्यश्राद्धं करिष्य इति शिष्यादिकं यजमानस्य पितृपितामहेत्याद्युच्चा
र्य संकल्पयेत् पितॄणामिदमासनमित्यासनं नित्यश्राद्धे क्षणः क्रियतामिति क्षणः पूर्वोच्चारिताप्रयवोगंध इत्येवं गंधादिभिर्विप्रमभ्य
र्च्य वर्तुले चतुरस्रे वा मंडले पात्रे अन्नं परिविष्य पृथ्वीते पात्रमित्यादिब्रह्मार्पणांतं दर्शवत् भोजनांते दक्षिणां दत्वा न वा दत्वा नमस्कारेण
विसर्जयेत् विप्रस्यान्नादेर्वाभावे यथाशक्त्यन्नमुद्धृत्य षोढा विभज्यास्मत्पितृपितामहेत्यादिचतुर्थ्यंतषड्दैवताउच्चार्येदमन्नं स्वधा नम
मेति त्यजेत् तदन्नं विप्राय गोभ्यो वा देयं जलादौ वा त्याज्यं अन्नत्यागस्यापि लोपे आर्चन्नत्र मरुत इति ऋचो दशवारं जपः इति नित्यश्रा
द्धविधिः अथ श्राद्धानुकल्पाः अनेकविप्रालाभे देवस्थाने शालग्रामादिकं स्थापयित्वैकविप्रे पित्रादित्रयं मातामहादिसहित २९
देवताषट्कं वा वात्य सर्वं श्राद्धं कार्यमित्युक्तं सर्वथा विप्रालाभे दर्भबटुश्राद्धमित्याद्युक्तम् अथामश्राद्धम् तत्र केन

चित्संकटे नपाकासंभवेजातकर्मणिचग्रहणनिमित्तकश्राद्धेचामश्राद्धंकार्यम् सपिंडीश्राद्धंमासिकंप्रतिवार्षिकंमहालयाष्टकान्वष्ट
क्यादिश्राद्धंचामेनकार्यम् शूद्रस्यतुदशाहपिंडादि श्राद्धमात्रमामेननकदापि पाकेन तत्रापितॄनुद्दिश्यामुकश्राद्धंसदैवंसपिंडमामेनह
विषाकरिष्येइतिसंकल्प्यः अन्यः प्रयोगः पूर्वोक्तएव पाकप्रोक्षणस्थाने आमप्रोक्षणं आवाहनेउशंतस्त्वेतिमंत्रेहविषेअत्तवेइत्स
न्नहविषेस्वीकर्त्तवेइत्यूहः भस्ममर्यादांतंप्राग्वत् विप्रहस्तेषुतंडुलैरग्नौकरणं अन्नाच्चतुर्गुणंद्विगुणंसमंवातत्तदामंपात्रेषुसंस्थाप्य
पाणिहोमशेषंपिंडार्थंसंस्थाप्यपात्रेषुदत्वापृथ्वीतेपात्रमित्यादि॰ इदमामंहव्यंकव्यमित्यादीदमाममममृतरूपंस्वाहेत्यादि यथाधर्मंसमृध्यित्संतं
प्राकृतंयथासुखंजुषध्वमित्यस्यापोशनप्राणाहुतितृप्तिप्रश्नानांलोपः संपन्नवाचनांतेन्नशेषप्रश्नलोपः सर्वमतेतंडुलैः सक्तुभिर्वापिंडदा
नंकेचिदूहसिद्धान्नेनपायसेनवापिंडानाहुः एवंविप्रसमीपेपिंडदानांतेनमोवःपितरइषेइत्यत्रोपस्थानमंत्रइषेस्थानेआमद्रव्यायेत्यू
हः पिंडोद्वासनांतेपिंडजातीयद्रव्येणविकिरदानं आमश्राद्धेस्वस्तीतिब्रूतेतिवर्ज्यम् वाजेवाजेइतिमंत्रेतृप्तायातेतिस्थानेतर्प्यत
यानेत्यूहः ततः प्राग्वच्छेषंसमापयेत् आमश्राद्धंद्विजैःपूर्वाह्णेकार्यम् शूद्रैरपराह्णएव आमान्नाभावेहिरण्यश्राद्धमप्येवमेव संकल्पा
दौसर्वत्रहिरण्यपदमामपदस्थानेयोज्यम् आमवदेवप्रोक्षणं अत्तवइत्यादिमंत्रत्रयोहः प्राग्वदेव तंडुलादिभिर्हस्तेग्नौकरणंहिरण्य
मन्नादष्टगुणंचतुर्गुणंद्विगुणंसमंवादेयम् हिरण्यश्राद्धेपिदक्षिणास्त्येव श्राद्धीयसामंहेमवाद्विजदत्तंयथेष्टंविनियोज्यं शूद्रदत्तंतुभोज

नादन्यत्रविनियोज्यम् श्राद्धीयामेनपंचयज्ञाःश्राद्धंचनकार्यम् हेमश्राद्धेआमश्राद्धेचपिंडदानविकल्पात्सांकल्प्यविधिनाप्येतद्द्वयं सांकल्पिके
चसमंत्रकावाहनार्घ्याग्नौकरणपिंडदानविकिराक्षय्यस्वधावाचनप्रश्नाइत्येतत्सप्तकंवर्ज्यं तत्रामुकश्राद्धमामेनहविषाहिरण्येनवासां
कल्पविधिनाकरिष्यइतिसंकल्पः शूद्रगृहेन्यदीयमपिक्षीराद्यपिनभक्ष्यम् किंमुततदीयमामादितद्गृहेपक्वान्नंनभोक्ष्यामितितस्मा
च्छूद्राल्लब्धंद्विजगृहेपक्त्वाभक्ष्यं इत्यामश्राद्धहेमश्राद्धविधिः अथपक्वान्नद्रव्यकसांकल्पिकविधिः तत्रयेषुसंक्रांतियुगमन्वादिषु
वृत्त्येषूत्तरकालिकदर्शादिषुवापिंडदानंनिषिद्धं तत्रसर्वत्रसांकल्पिकविधिः यश्चपिंडदानादिबहुविस्तृतंश्राद्धमनुष्ठातुमशक्तः सोपिसां
कल्पिकंकुर्यात् तद्यथा अमुकंश्राद्धंसांकल्पिकविधिनान्नेनहविषाकरिष्येइतिसंकल्प्य तृतीयक्षणदानांतंपूर्ववत्कृत्वार्घ्यदानंसमं
त्रकावाहनंचवर्जयेत् देवानावाहयामीतिपितॄनावाहयामीत्येवावाह्यगंधादिपूजनादिभस्मपर्यादांतेग्नौकरणंवर्जयित्वापरिवेषणा
दिसंपन्नवचनांतेउत्तरापोशानंविकिरपिंडदानवर्जमक्षय्यवचनांतंकृत्वास्वधावाचयिष्येस्वधोच्यतामितिवाक्यरहितंसर्वंपूर्ववत्स
मापयेत् इतिसांकल्पिकप्रयोगः अथान्येप्यनुकल्पाः तत्रद्विजाद्यभावेदर्भबटुविधानेनपिंडदानमात्रमुक्तं अथवाद्रव्यविप्र
योरभावेपक्वान्नस्यपैतृकसूक्तेनहोमःकार्यः यद्वाश्राद्धदिनेप्राप्तेभवेन्निरशनःपुमान् किंचिद्दद्यादशक्तोवाउदकुंभादिकंद्विजे
तृणानिवागवेदद्यात्पिंडान्वाप्यथनिर्वपेत् तिलदर्भैःपितॄन्वापितर्पयेत्स्नानपूर्वकम् अथवातृणभारंदहेद्धान्यंवाति

लान्स्वल्पां दक्षिणां वा द्विजायदद्यात् अथवासंकल्यादिसर्वश्राद्धप्रयोगंपठेत् सर्वाभावेवनंगत्वोर्ध्वबाहुः स्वकक्षंदर्शयन्निदंपठेत् नमेस्तिवित्तंन धनंनचान्यच्छ्राद्धोपयोगिस्वपितॄन्नतोस्मि ' तृप्यंतु भक्त्यापितरोमयैतौ भुजौकृतौ वर्त्मनिमारुतस्येति प्रभासखंडेन्येपिमंत्राउक्ताइत्यनुकल्पाः अथश्राद्धभोजनेप्रायश्चित्तानि दर्शश्राद्धेषट्प्राणायामाः महालयादिश्राद्धेषु त्रिवर्षोर्ध्वप्रतिवार्षिकेषुवषट्प्राणायामाः गायत्र्यादशकृत्वोभिमंत्रितस्यजलस्यपानंवा एवमन्येष्वप्यनुक्तप्रायश्चित्तश्राद्धेषूक्तजलपानमेव वृद्धिश्राद्धेप्राणायामत्रयंजातकर्मादिचूडांतसंस्कारांगवृद्धिश्राद्धेसांतपनकृच्छ्रंजातकर्मांगश्राद्धेचांद्रायणंवा अन्यसंस्कारांगश्राद्धेउपवासः सीमंतसंस्कारेतत्संस्कारांगश्राद्धेचचांद्रायणं आपदिदशाहांतर्नवसंज्ञकश्राद्धेषुएकादशाहेचश्राद्धभोजनेप्राजापत्यकृच्छ्रम् द्वादशाहिकसपिंडीश्राद्धेऊनमासेचपादोनकृच्छ्रः द्वितीयमासिकत्रैपक्षिकोनषाण्मासिकोनाब्दिकेष्वर्धकृच्छ्रः अन्यमासिकेषुप्रथमाब्दिकेवर्षांतसपिंडनश्राद्धेचपादकृच्छ्रः उपवासोवा गुरवेद्रव्यंदातुंश्राद्धभोजनेसर्वंप्रोक्तार्धम् जपशीलेतदर्धं अनापद्यूनमासांतेषुचांद्रायणंप्राजापत्यंच द्विमासाद्युक्तचतुर्षुपादोनकृच्छ्रः त्रिमासादिषुपूर्वोक्तेष्वर्धकृच्छ्रः प्रथमाब्दिकेपादोनकृच्छ्रः द्वितीयतृतीयाब्दिकेएकोपवासः क्षत्रियश्राद्धेएतद्द्विगुणं वैश्यश्राद्धेत्रिगुणं शूद्रश्राद्धेसर्वत्रचतुर्गुणं चांडालविषजलसर्पपश्वादिहतपतितक्लीबादिनवश्राद्धेचांद्रायणं एकादशाहांतंपराकःश्राद्धंचद्वादशाहादौपराकः द्विमासादिचतुर्ष्वतिकृच्छ्रः अन्यमासिकेषुकृच्छ्रः आब्दिकेपादः अभ्यासेसर्वत्रसर्वंद्विगुणं आमहेमश्राद्धे

सांकल्पिकेचनतदुक्तप्रायश्चित्तार्थं यतिश्चब्रह्मचारीचपूर्वोक्तप्रायश्चित्तंकृत्वोपवासत्रयंप्राणायामशतंघृतप्राशनंचाधिकंचरेत् अनापदिद्विगु
णंचरेत् दर्शादौगृहिवदेव ब्रह्मचारिणश्चौलसंस्कारेभोजनेकृच्छ्रः सीमंतेचांद्रं अन्येषूपवासः एकादशाहश्राद्धभोजनेचांद्रंपुनःसंस्कारश्चेति
हेमाद्रिः अथक्षयाहश्राद्धेविशेषः तत्रयस्यपित्रादेर्मरणंयन्मासेयत्पक्षेयत्तिथौतद्दिनंतस्यमृताहस्तत्रपित्रादित्रिदैवत्यंवार्षिकश्राद्धं
पुरूरवार्द्रवदेवसहितंकार्यं नचात्रसपत्नीकत्वंपित्रादीनां नाप्यत्रमातामहादित्रयं अत्रतिथिद्वैधेनिर्णयोरात्रावपिकार्यत्वं ग्रहण-
दिनेतत्प्राप्तौनिर्णयोमलमासादिनिर्णयोदर्शदिनेतत्प्राप्तौनिर्णयः शस्त्रहतश्राद्धनिर्णयश्चश्राद्धकालनिर्णयप्रसंगेनपूर्वोक्तोनुसंधेयः
पारणेमरणेचैवतिथिस्तात्कालिकीमतेतिवचनात् मरणकालिकतिथेरपराह्णादिव्याप्त्याब्दिकश्राद्धनिर्णयोज्ञेयः पित्रोः प्रथमाद्या
ब्दिकश्राद्धंविभक्तैर्भ्रातृभिःपृथक्कार्यम् अविभक्तत्वेज्येष्ठेनैव मातृमृताहेमात्रादित्रिदैवत्यंश्राद्धं मातापित्रोर्मृताहैक्येपूर्वंपितुःश्रा-
द्धंकृत्वास्नात्वामातुःश्राद्धंकार्यम् एवमेकदिनेपित्रोर्मरणेनमातुर्भर्त्रासहदाहकरणेपिज्ञेयं सहगमनेत्वेकमेवपाकंकृत्वापितृमातृपार्व
णद्वययुतंश्राद्धम् षट्पिंडाअर्घ्याश्चविश्वेदेवास्तुनभिन्नाः सहगमनेसुवासिनीमरणेचविप्रपंक्तौसुवासिनीमधिकांभोजयेत् सुवासि
न्यैकुंकुमादिस्त्र्यलंकारान्दद्यात् सर्वस्त्रीणांश्राद्धेवस्त्रयज्ञोपवीतगंधादिकमेवविप्रेभ्योदेयंनकुंकुमादि एवंसापत्नमातुर्मातामहतत्स
त्न्योर्मातुलस्यपितृव्यतत्पत्न्योर्भ्रातुःश्वश्रूश्वशुरयोर्गुरोःपितृष्वसुर्मातृष्वसुर्भार्यायाभर्तुर्भगिन्यादेश्चैतेषामपुत्रत्वेपार्वणविधिनैवमति

ज्ञायते तिथि

वार्षिकं श्राद्धं कार्यं केचित्पितृमातृमातामहमातामहीव्यतिरिक्तानां सर्वेषामेकोद्दिष्टविधानेनैवेत्याहुः अत्र देशाचारानुसारेण व्यवस्था पित्रादिवार्षिकदिने पितृव्यादिवार्षिकप्राप्तौ स्वयं पित्रादिश्राद्धं कार्यं पितृव्यादिश्राद्धं तु पुत्रशिष्यादिद्वारा कार्यं दिनांतरे वा स्वयं कार्यं संन्यासिनोप्याब्दिकादि पुत्रः कुर्यात्स पार्वणं प्रथमे वर्षे वर्षांतसपिंडनपक्षे मृताहात्पूर्वदिने सपिंडनमब्दपूर्तिश्राद्धं च कृत्वा परेद्युर्वार्षिकं कार्यं अथ क्षयाहाज्ञाने निर्णयः यस्य मृतस्य देशांतरमरणादिना मासो न ज्ञायते तस्य तन्मासे दर्शे शुक्लैकादश्यां कृष्णैकादश्यां वा प्रति वार्षिकश्राद्धं मृततिथिर्ज्ञाता मासो न ज्ञातस्तदा मार्गशीर्षे माघे वा भाद्रे वाऽषाढे वा तत्तिथौ वार्षिकम् तिथिमासयोरज्ञाने यद्दिने देशांतरं प्रस्थितस्तन्मासदिवसौ ग्राह्यौ प्रस्थानदिनादेरज्ञाने मृतवार्ताश्रवणतिथिमासौ प्रस्थानवार्ताश्रवणयोर्मासज्ञाने तिथेरज्ञाने तन्मासे दर्शादौ प्रस्थानादिमासविस्मरणे तिथिस्मरणे मार्गशीर्षादिषूक्तचतुर्षु तत्तिथौ वार्षिकम् मरणतच्छ्रवणप्रस्थानानां दिनमासयोरज्ञाने माघस्य मार्गशीर्षस्य वा दर्शे श्राद्धं द्वादशादिवर्षप्रतीक्षोत्तरं प्रतिकृतिदाहे दाहदिने वार्षिकादि अथ श्राद्धविधेनिर्णयः निमंत्रणोत्तरं विप्रस्य सूतके मृतके मासे आशौचे न निमंत्रणं च हुतीयक्षणरूपं समंत्रकं ग्राह्यं न लौकिकमिति भाति कर्तुस्तु पाकपरिक्रियोत्तरमाशौचाभावः पाकपरिक्रिया च समंत्रकं पाकप्रोक्षणमित्याहुः कर्तुर्गृहे भोजनारंभोत्तरं जनने मरणे वा भोजनशेषं त्यक्त्वा परकीयजलेनाचामेत् मम तु प्रतिभाति सर्वस्याप्याशौचापवादस्यानन्यगतिविषयत्वात्संकटाभावे पाकपरिक्रियोत्तरमपि कर्तुराशौचे तदंते श्राद्धम् भोक्तुस्तु भोजनारंभात्प्रागाशौचज्ञा

नेन्योनिमंत्रणीयः भोजनारंभोत्तरमाशौचेतुकर्त्रातथैवश्राद्धंसमापनीयं भोक्तातुभोजनांते आशौचप्रकरणेवक्ष्यमाणंप्रायश्चित्तंकार्यं
संकटेतुपूर्वोक्तमितियुक्तंचेद्भात्यं अथसिंधौपाकोत्तरमाशौचाभाववचनस्यकर्तृमात्रपरत्वाद्भोक्तुःप्रायश्चित्तमाशौचेप्रोक्तंनयथाब्रा
ह्मणस्याशौचेश्राद्धेसकृत्कामतोभोजनेसांतपनकृच्छ्रं अभ्यासेमासंकृच्छ्रंचरेत् अज्ञानाद्धिमादीनांजाताशौचानामन्नभक्षणेएकाहंत्र्य
हंपंचाहंसप्ताहंक्रमेणाभोजनमंतेपंचगव्यप्राशनंच अभ्यासेद्विगुणं आशौचंतुब्राह्मणादीनामाशौचेयःसकृदेवान्नमश्नातितस्यता-
वदाशौचं तदंतेप्रायश्चित्तंकुर्यादितिविष्णूक्तंज्ञेयं श्राद्धकालेन्यकालेचैतत्सममेवेतिज्ञेयं दातृभोक्तृभ्यामुभाभ्यामाशौचंनज्ञातंचेन्न-
दोषः आशौचमध्येश्राद्धदिनपाते आशौचांतेएकादशाहे कार्यम् एकादशाहोमलमासेचेन्मलेपिकार्यम् तत्रातिक्रमेशुद्धमासे एत-
न्मासिकेप्रतिवार्षिकेचज्ञेयम् दर्शादीनांतुपंचमहायज्ञादिवल्लोपएवनाशौचांतेकर्तव्यत्वंनापिप्रायश्चित्तम् आशौचंविनादर्शादीनांलो
पेप्युपवासादिरूपंप्रायश्चित्तमेवनकालांतरेनुष्ठानम् एकादशाहेऽसंभवेमावास्यायांकृष्णशुक्लैकादश्योर्वार्षिकम् मासिकंचोदकुंभं
चयदंतरितंभवेत् तत्तदुत्तरमासांतस्यादनुष्ठेयंप्रचक्षते केचिदाब्दिकमप्यंतरितंदर्शादिकालासंभवेग्रिममासेसत्तिथौकार्यमित्याहुः आ-
शौचोत्तरंव्याध्यादिविघ्नेविस्मृतौचैवमेव केचिद्व्याध्यादिविघ्नेपुत्रादिनातद्दिनेएवान्येनाब्दिकमाहुः अथभार्यारजोदोषे तत्रदर्शयु
गादिमन्वाद्यष्टकान्वष्टकादिश्राद्धानिपाककर्त्रंतरसत्वेन्येनतद्दिनेकार्याण्यन्यथामादिद्रव्येण कालादर्शोदर्शश्राद्धंपंचमेहनीतिपक्षांतर

माह सकृन्महालयस्तु दर्शे भार्या रजसि मुख्यकालातिक्रमभियातत्रैवकार्यः एवमाश्विनशुक्लपंचम्यंतकालेप्युक्तम् अष्टम्यादौ सकृन्महालयो-
भार्यारजोदोषेनकार्यः कालांतरसत्वादित्यादिमहालयप्रकरणोक्तमनुसंधेयं मत्याब्दिकंमासिकंरजोदोषेपितद्दिनएवकार्यमित्येकः पक्षः पंच
मेहनिकार्यमित्यपरः पक्षद्वयेपिग्रंथसंमतिः शिष्टाचारसंमतिश्च भार्यीतरसत्वेतद्दिनएवेतिसर्वसंमतम् तद्दिने करणपक्षे श्राद्धकाले रजस्व
लादर्शनादिकं वर्ज्यम् नेः तादृशगृहासंभवेस्वसपिंडस्यपाककर्तुरसंभवेच पंचमेहनीति पक्षः श्रेयान् अपुत्रास्त्रीरजोदोषेभर्त्तुराब्दिकादि-
कं पंचमेहनिकुर्यान्नत्वन्यद्वारातद्दिने अथपतिमुद्दिश्याग्निप्रवेशे तत्रसहगमनमेवविप्राणाम् क्षत्रियादेस्तुसहगमनमनुगमनंच एकचि-
त्यारोहणं दंपत्योः सहैवमंत्रवद्दाहः सहगमनं भर्त्तुःसमंत्रकदाहोत्तरंपृथक् चितावग्निप्रवेशोनुगमनम् तत्रोभयत्रापितिथ्यैक्येएकदिनेएव
तंत्रेणपाकादिकृत्वादर्शवत्षट्पिंडषडर्घ्यविप्रभेदयुतंपितृमातृपार्वणद्वयविशिष्टंश्राद्धंकार्यम् विश्वेदेवास्तुभिन्नाभिन्नावातिथिभेदेपि
श्राद्धदिनैक्ये एवमेव तिथिभेदाच्छ्राद्धदिने भेदेतुवार्षिकादिपृथगेवकार्यम् केचित्तुसहगमनेतिथिभेदेपिभर्त्तुःक्षयाहश्राद्धदिने एवप-
त्न्याःश्राद्धंनतु दिनांतर इत्याहुस्तदल्पकालव्यवधानेयोज्यं नतुद्वित्र्यादितिथिव्यवधाने अथश्राद्धसंपातेनिर्णयः तत्रपित्रोर्मृता-
हैक्येपूर्वंपितुःश्राद्धंततःपाकभेदेनमातुरित्युक्तं गृहदाहादिनासपिंडानांयुगपन्मरणेसंबंधसामीप्यक्रमेणश्राद्धानिपाकभेदेनपृथ
क्कुर्यात् पृथक्पाकेनभिन्नश्राद्धाशक्तौतंत्रेणश्रपणंकृत्वाश्राद्धंकुर्यात्पृथक्पृथक् क्रमेणैकदिनेमरणेमरणक्रमेण तत्रैकदिनएवैकस्त्रि

याणां श्राद्धानि न कुर्यात् वार्षिकश्राद्धत्रयप्राप्तौ श्राद्धद्वयं स्वयं कुर्यात् तृतीयादि भ्रात्रादिना कारयेद्दिनांतरे वा कुर्यात् श्राद्धं कृत्वा तु तस्यैव पुनः श्रा
द्धं न तद्दिने नैमित्तिकं तु कर्त्तव्यं निमित्तोत्पत्त्यनुक्रमात् तथा षण्णवति श्राद्धेषु समानदेवताकत्वे तंत्रेण श्राद्धानि अधिकदेवताकत्वे पृथक् श्रा
द्धानि वार्षिकमासिकोदकुंभश्राद्धेषु नित्यश्राद्धं दर्शादिश्राद्धं च देवतानां भेदात् पृथक् कार्यम् महालये तीर्थश्राद्धे दर्शादिषण्णवतिषु च नित्य-
श्राद्धस्य प्रसंगसिद्धिः मासिकेनोदकुंभश्राद्धस्य प्रसंगसिद्धिः तत्र प्रसंगसिद्धिस्थले दर्शादिकं प्रसंगि श्राद्धमेव संकल्पपूर्वकं सांगमनुष्ठे-
यम् प्रसंगसिद्धं तु नित्यादिकं न संकल्पादावुच्चार्यमिति लोपापरपर्याय एव प्रसंगसिद्धिपदेनोच्यते तंत्रसिद्धौ तु प्रकारद्वयं भाति दर्शव्यती-
पातश्राद्धयोस्तंत्रानुष्ठाने षट्पुरुषानुद्दिश्य दर्शश्राद्धं व्यतीपातश्राद्धं च तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्य दर्शपातश्राद्धयोर्देवार्थ क्षणः करणीय
इति द्वे निमंत्र्य दर्शपातश्राद्धयोः पित्राद्यर्थे क्षणः करणीय इति वर्गद्वयार्थं विप्रद्वयादिकं निमंत्र्यैकमेव श्राद्धं कार्यमित्येकः प्रकारः अथ-
वा पूर्ववत्संकल्प्य दैवे तंत्रेणैकमेव विप्रं निमंत्र्य षोडशमासिकतंत्रवत् दर्शश्राद्धे क्षणः करणीय इति दर्शविप्रनिमंत्रणानंतरं व्यतीपातश्रा-
द्धे क्षण इति विप्रांतरं निमंत्र्य विप्रचतुष्टयादियुतं पातश्राद्धे पिंडाभावात् षडर्घ्यपिंडयुतं श्राद्धमेकेनैव पाकेन कार्यमित्यपरः प्रकारः एवं
त्रिचतुरादिश्राद्धानां तंत्रे ऊह्यं अत्र पक्षद्वये विचार्य युक्ततरपक्षः सद्भिरनुष्ठेयः पूर्वं महालयस्ततो दर्शः दर्शे वार्षिकमहालययोः प्राप्तौ पूर्वं वा
र्षिकं ततो महालयस्ततो दर्श इति त्रयं पाकभेदेन विस्तरो महालयप्रकरणे मयूखे तु सपिंडकेन दर्शश्राद्धेनापिंडकस्य व्यतीपातादिश्राद्धस्यै

कदेवताकस्यप्रसंगसिद्धिरेव नतंत्रसिद्धिस्तंत्रोदाहरणंतु पानसंक्रांत्यादिरित्युक्तं यत्त्वन्वष्टक्येनपितृमातृवार्षिकमासिकयोःप्रसंगसिद्धिरित्युक्तं तन्महालयेन वार्षिकादिसिद्ध्यापत्त्याबहुग्रंथविरुद्धं यत्रचदर्शवार्षिकश्राद्धादौदेवताभेदाच्छ्राद्धभेदस्तत्रनिमित्तानियतिश्राद्धपूर्वानुष्ठानकारणमितिवाक्यात् पूर्ववार्षिकंततो दर्शः यत्सर्वान्प्रत्येकरूप्येणैकदानप्राप्तोनितदनियतनिमित्तकंवार्षिकंमासिकंवा पूर्वंकार्यमितिवाक्यार्थः वार्षिकमासिकादीनांसंपातेपितृपूर्वकत्वंसंबंधसामीप्यादिकंचानुपदमेवोक्तं दर्शमहालययोःसंपाते पूर्वंमहालयस्ततोदर्शः दर्शवार्षिक महालययोःप्राप्तौपूर्ववार्षिकंततोमहालयस्ततोदर्शइतित्र यंपाकभेदेनविस्तरोमहालयप्रकरणे तथाकाम्यतंत्रेणनित्यस्य तंत्रंश्राद्धस्यसिद्ध्यति अथसंक्रांत्ययनद्वयविषुवद्वययुगादिमन्वादिभाद्रकृष्णत्रयोदशीश्यो त्रियागमनप्रयुक्तमघाभरणीमघायुतत्रयोदशीवैधृतिव्यतीपातोपरागपुत्रोत्पत्तिनिमित्तकालभ्ययोगनिमित्तकश्राद्धानि प्रोष्ठपदीभिन्नसर्वपौर्णमासीश्राद्धानिचैतानिश्राद्धानिपिंडरहितानिसांकल्प्यविधिनाकार्याणि एतेषुदर्शवत् षट्पुरुषोद्देशः तेनैषामेककालसंपातेतंत्रेणसिद्धिः नित्यश्राद्धस्यप्रसंगसिद्धिः उपरागश्राद्धस्यभिन्नकालत्वपृथगनुष्ठानम् उपरागश्राद्धेन संक्रांतिदर्शादिश्राद्धानांप्रसंगसिद्धिरितिप्रथमपरिच्छेदेमतांतरमुक्तं पुत्रोत्पत्तिनिमित्तकश्राद्धस्यनवदेवताकत्वात्पृथगनुष्ठानं तच्चहेम्नैवकार्यं नत्वामेननाप्यन्नेनेति इतिश्राद्धसंपातेनिर्णयः अथतिलतर्पणं तच्चयच्छ्राद्धेयावंतःपितरस्तर्पितास्तावत्सितृगणोद्देशेनतच्छ्राद्धांगत्वेनतिलैस्तर्पणंकार्यम् तत्रकालनियमः पूर्वंति-

लोदकं दर्शे प्रत्यब्दे तु परेहनीत्यादि तदस्पंनिष्कर्षः दर्शश्राद्धे श्राद्धात्पूर्वं श्राद्धांगं तिलतर्पणं तत्र विप्रनिमंत्रणोत्तरं पाकारंभोत्तरं वा ब्रह्मयज्ञकरणे ब्रह्मयज्ञांग नित्यतर्पणेनैव दर्शांगतिलतर्पणस्य सिद्धिः ततः पूर्वं वैश्वदेवोत्तरं वा ब्रह्मयज्ञकरणे श्राद्धीयषट्पुरुषोद्देशेन श्राद्धांगतर्पणं कृत्वा श्राद्धारंभः कार्यः प्रत्याहिकं सर्वपितृतर्पणं तु ब्रह्मयज्ञकाले कार्यम् एवं युगादिमन्वादिसंक्रांतिपौर्णमासीवैधृतिव्यतीपातश्राद्धेषु दर्शवत्पूर्वमेव तीर्थश्राद्धे सर्वपित्रुद्देशेन पूर्वं वार्षिकश्राद्धे परेद्युरेव श्राद्धीयदेवतात्रयोद्देशेन वार्षिकश्राद्धदिने नित्यतर्पणं तिलैर्न कार्यम् सकृन्महालये सर्वपित्रुद्देशेन परेद्युरेव अन्येषु महालयपक्षेष्वष्टकान्वष्टकापूर्वेद्युः श्राद्धेषु माघ्यावर्षाधेदियगजच्छायाषष्ठीभरणीमघाश्राद्धेषु हिरण्यश्राद्धे चानुव्रज्यतर्पणं श्राद्धीयदेवतोद्देशेन श्राद्धसंपाते तु यदि तत्प्रसंगासिद्धिस्तदा तदीयमेव तर्पणं तंत्रत्वे तु पूर्वतर्पणवतां पश्चात्तर्पणवतां च श्राद्धानां समसंख्यत्वे आदावंते वा तर्पणं विषमसंख्यत्वे बह्वनुरोधेन संक्रांतिषु ग्रहणे पित्रोः श्राद्धे दर्शे व्यतीपाते पितृव्यादिश्राद्धे महालये च निषिद्धे [illegible]-

दिने श्राद्धांगं तिलतर्पणं कार्यमिति केचित् अन्ये तु सर्वश्राद्धांगतर्पणे कोपि तिथ्यादिनिषेधो नेत्याहुः अथ श्राद्धांगतर्पणनिषेधः वृद्धिश्राद्धे सपिंड्यां च प्रेतश्राद्धे तु मासिके संवत्सरविमोके च न कुर्यात्तिलतर्पणम् तत्र तर्पणप्रकारः परेहनि तर्पणे स्नात्वा तर्पणं कृत्वा नित्यस्नानं प्रातःसंध्यां च कुर्यात् यद्वा नित्यस्नान प्रातःसंध्योत्तरं श्राद्धांगतर्पणं संबंधनामगोत्ररूपाणि द्वितीयांतान्युच्चार्य स्वधा नमस्तर्पयामीति वदन्नुच्चैर्दक्षिणहस्तेनान्यैरंजलिना त्रिस्तर्पयेत् प्रत्यंजलि मंत्रावृत्तिः एवं नित्यतर्पणे पित्र्येयम् अथ ब्रह्मयज्ञांगे नित्यतर्पणे तिलतर्पणनिषेधकालः रविभौम

भृगुवारेषुप्रतिपत्षष्ठ्येकादशीसप्तमीत्रयोदशीषुभरणीकृत्तिकामघासुनिशिसंध्यासु गृहेजन्मनक्षत्रेशुभकार्यदिनेऽन्यदीयेशोभनयुतगृहेषुमन्वादिषुयुगादिषुगजच्छायायामयनद्वयेचतिलतर्पणंमृदास्नानंपिंडदानंचनकार्यंकेचिदयनद्वयेयुगादिमन्वादिषुतिलतर्पणंनदोषायेत्याहुः विवाहव्रतचूडासु वर्षमर्धंतदर्धकमन्यत्रसंस्कारेमासंमासार्धं वा तिलतर्पणादिमहालयगयाक्षयाहश्राद्धंविनानकार्यमित्युक्तं अत्रनिषिद्धदिनेतिलालाभेवोहेमरौप्ययुतहस्तेनदर्भयुतहस्तेनवानित्यतर्पणंकार्यं अथतिथ्यादिनिषेधापवादः तीर्थेतिथिविशेषेचगयायांप्रेतपक्षेनिषिद्धेपि दिनेकुर्यात्तर्पणंतिलमिश्रितमिति तिथिविशेषोष्टकादिरितिमयूखे अत्रकातीयानांकेषांचिद्वार्षिकादौपरेद्युनिभरण्यादौविसर्जनांतेचश्राद्धांगतर्पणाचारोनदृश्यतेतत्रमूलंमृग्यं क्षयाहश्राद्धदिनेनित्यतर्पणे तिलग्रहणंतुबहुग्रंथविरुद्धं अथनांदीश्राद्धेयद्वक्तव्यं तत्पूर्वार्द्धेप्रपंचितम् एतच्चोपनयनादिमहत्कर्मसु पूर्वेद्युः कार्यंजातकर्मादावल्पकर्मसु तदहरेवतत्रदेशकालौसंकीर्त्य सत्यवसुसंज्ञकाविश्वेदेवानांदीमुखामातृपितामहीप्रपितामह्योनांदीमुख्यः पितृपितामहप्रपितामहानांदीमु॰ मातामहमातुः॰ पत्नीसहितानांदी॰ एतानुद्दिश्यपार्वणविधानेनसपिंडं नांदीश्राद्धंकरिष्येइतिसंकल्पः अर्घ्यकालेनवैवपात्राण्यासाद्य तेषुद्वौद्वौकुशौनिधाय यवोसिसोमदेवत्यइतिपूर्वोक्तोहेनयवानोप्यशंतस्त्वेति द्वयोर्द्वयोरावाह्यामुकविश्वेदेवाः प्रीयंतांनांदीमुखा मातरः प्रीयंतांनांदीमुखाः पितामह्यः प्रीयंतामित्यादिना यथालिंगंपात्राणिपुरतोन्यसेत् नांदीमुखामातरइदंतेवार्घ्यमित्यादिनायथालिंगंद्वाभ्यामर्घ्यपात्रंविभज्यदेयंद्विर्द्विर्गंधदानंचतुर्थ्यंतानुद्दिश्यस्वाहाहव्यंनममे

त्यादि देववदन्नदानं पिंडदानकाले नांदीमुखाभ्यो मातृभ्यः स्वाहा नांदीमुखाभ्यः पितामहीभ्यः स्वाहेत्येवं प्रत्येकं द्वौ द्वावित्यष्टादश पिंडान्दद्यात् अत्रानुमंत्रणं कृताकृतं एवं सर्वं पित्र्यमपि सव्यादिना देवधर्मेणैव कार्यमित्यादि सर्वं पूर्वार्द्धतो ज्ञेयं तत्रानुक्तो विशेष एवात्रोक्तः अथ विभक्ताविभक्तनिर्णयः तत्र श्राद्धाधिकारिनिर्णये जीवत्पितृकनिर्णये च प्रायेणोक्तम् विशेषस्तूच्यते विभक्तधनानां भ्रात्रादीनां सर्वे धर्माः पृथगेव सपिंड्यं न प्रेतकर्म षोडशमासिकानि चैकस्यैवेत्यादि तु प्रागुक्तं अविभक्तानां तु धननिरपेक्षाणि स्नानसंध्याब्रह्मयज्ञमंत्रजपोपवासपारायणादिनि नित्यनैमित्तिककाम्यानि पृथगेव अग्निसाध्यश्रौतस्मार्तनित्यकर्मापि पृथगेव पितृपाकोपजीवी स्याद्भ्रातृपाकोपजीविक इति पक्षांतरे कात्यायनादिपरं पंचमहायज्ञमध्ये देवभूतपितृमनुष्ययज्ञा ज्येष्ठस्यैव पाकभेदे आश्वलायनानां वैश्वदेवभेदो विकल्पेन ज्येष्ठेनाकृते वैश्वदेवे कनिष्ठस्य पाकसिद्धौ तेन तूष्णीं किंचिदन्नमग्नौ क्षिप्त्वा विप्राय दत्त्वा भोक्तव्यमिति केचित् देवपूजा तु पृथगेकत्र वा प्रतिवार्षिकदर्शसंक्रांतिग्रहणादिश्राद्धानि ज्येष्ठस्यैव तीर्थश्राद्धाद्यपि युगपत्सर्वेषामविभक्तानां प्रासावेकस्यैव भेदेन प्रासौ भिन्नं एवं गया श्राद्धेपि योज्यम् कामदानहोमादौ द्रव्यसाध्ये भ्रात्राद्यनुमत्याधिकारः मघात्रयोदशीश्राद्धं पृथगेवेत्युक्तम् अथ तीर्थश्राद्धम् तत्र गंगादितीर्थप्राप्तावर्घ्यावाहनद्विजांगुष्ठनिवेशनतृप्तिप्रश्नविकिरविसर्जनदिग्बंधवर्ज्यं सकृन्महालयवत् सर्वपितृगणोद्देशेन धूरिलोचनसंज्ञकविश्वेदेवसहितं तीर्थश्राद्धं कुर्यात् अग्नौकरणं कृताकृतं॰ करणपक्षे तीर्थजलसमीपे श्राद्धं चेत्तदा प्राकृतमंत्रयुतं तीर्थजले कार्यम् अन्यथा हस्तादौ पिंडानां तीर्थे प्रक्षेप एव प्रतिपत्तिः अ-

त्रतीर्थवासिनएवविप्राविगुणाःअपिमुख्याः तदभावेन्ये अत्रश्राद्धीयेदेशेन्नादिद्रव्येचकाकश्वादिभिर्दृष्टेपिनदोषः तीर्थश्राद्धांगतर्पणंदर्शवत्पूर्वंकार्यम् देशकालौसंकीर्त्यसर्वपितृगणमुच्चार्यएतेषाममुकतीर्थप्राप्तिनिमित्तकंतीर्थश्राद्धं सपिंडंसदैवंसद्यः करिष्येइतिसंकल्पः धूरिलोचनविश्वदेवादि सर्वंसकृन्महालयवत् तीर्थयात्रायांसाग्नेः सपत्नीकस्यैवाधिकारः निरग्निकस्यत्वपत्नीकस्यापि स्त्रियाः स्नानदानतीर्थयात्रानामस्मरणादिकंपुत्राद्यनुमत्यैव सधवायायात्रादिपत्यासहैव अथतीर्थयात्राविधिः तीर्थयात्रांचिकीर्षुः प्राग्विधायोपोषणंगृहे पारणाहे घृतश्राद्धंवृद्धिधर्मयुतंचरेत तथाषट्दैवतंनवदैवतंद्वादशदैवतंवाबहुसर्पिर्युतेनान्नेनश्राद्धंकुर्यात् निवेदनकाले इदंघृतंसान्नंदत्तंदास्यमानंचेत्यादिवदेत् गणेशविप्रान्साधूंश्चशक्त्यासंपूज्ययात्रासंकल्पंकृत्वाश्राद्धशेषेणपारणांकृत्वाव्रजेदितिकेचित् अन्येतुश्राद्धांतयात्रासंकल्पंकृत्वाश्राद्धशेषंघृतमात्रमादायग्रामांतंक्रोशन्यूनंगत्वातत्रश्राद्धशेषघृतसहितान्नांतेरणपारणमित्याहुः श्रीपरमेश्वरप्रीतिकामः पितृमुक्तिकामोवाऽमुकप्रायश्चित्तार्थंवाऽमुकतीर्थयात्रांकरिष्ये इतियात्रासंकल्पउक्तः उपवासात्पूर्वंमुंडनंकार्यमितिकेचित् अन्येतुप्रायश्चित्तार्थयात्रायामेवमुंडनमित्याहुः एवंगयोद्देशकयात्रायामपिमुंडनविकल्पः उद्यतस्तुगयांगंतुंश्राद्धंकृत्वाघृतौर्द्धिकम् विधाय कार्पटीवेषंग्रामंकृत्वाप्रदक्षिणम् ततःप्रतिदिनंगच्छेत्प्रतिग्रहविवर्जितः यश्चान्यंकारयेच्छक्त्यातीर्थयात्रांनरेश्वरः स्वकीयद्रव्ययानाभ्यांतस्यपुण्यंचतुर्गुणम् यात्रामध्ये आशौचेरजोदोषेवाशुद्धिपर्यंतंस्थित्वातदंतेगच्छेत् विषममार्गेतुनदोषःसंकल्पितयात्रामध्येतीर्थां

तरप्राप्तौश्राद्धादिकंकार्यमेव वाणिज्यार्थंगतेनापिमुंडनोपवासादिकंकार्यम् कार्यांतरप्रसंगेनतीर्थगमनेर्धफलं वाणिज्यार्थगमने पादफलं मार्गेद्विर्भोजनादिकरणेच्छत्रोपानहसेवनेचपादोनं यानमारुह्यगमनेर्धं अनुषंगेणतीर्थप्राप्तौतीर्थस्नानात्स्नानजंफलंनतीर्थयात्राफलं मार्गेतरानदीप्राप्तौस्नानादिपरपारतः अर्वागेवसरस्वत्याएषमार्गगतोविधिः तीर्थसामीप्यप्राप्तौविधिः यानानितुपरित्यज्यभाव्यंपादचारैर्नरैः भक्त्याचविलुठेत्तत्रकुर्याद्वेषंचकार्पटं तीर्थप्राप्तिपूर्वदिनेतीर्थप्राप्तिदिनेवोपवासःकार्यः तीर्थेमुसलस्नानंकृत्वोदङ्मुखः प्राङ्मुखोवाकेशश्मश्रुनखलोमान्युदक्संस्थानिवापयेत् ततःसमंत्रकंस्नानंतत्रप्रणवेनजलमालोड्यतीर्थमावाह्य ॐ नमोस्तुदेवदेवायशितिकंठायदंडिने रुद्रायचापहस्तायचक्रिणेवेधसेनमः सरस्वतीचसावित्रीवेदमातागरीयसी सन्निधात्रीभवत्वत्रतीर्थपापप्रणाशिनीतिमंत्रेणस्नायात् शेषःस्नानविधिर्नित्यवत् ततस्तर्पणादितीर्थश्राद्धम् श्राद्धोत्तरदिनेततोगमनंनश्राद्धदिनेमुंडनंचोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयंविधिः वर्जयित्वाकुरुक्षेत्रंविशालांविरजंगयाम् सर्वतीर्थेष्विति प्रसिद्धमहातीर्थेष्वित्यर्थः दशमासोत्तरंपुनस्तीर्थप्राप्तौमुंडनादितीर्थविधिः प्रयागेतुयोजनत्रयादागतस्यदशमासादर्वागपिप्रयागेजीवत्पितृकगुर्विणीपतिकृतचूडबालानामपिसभर्तृकस्त्रीणामपिप्रथमयात्रायांवपनं केचित्सभर्तृकस्त्रीणांसर्वान्केशान्ससुधृत्यछेदयेदंगुलद्वयमित्याहुः तत्रवेणीदानविधिद्वितीयपरिच्छेदेउक्तः यतिभिस्तुतीर्थेप्यृतुसंधिष्वेवकक्षोपस्थवर्जंवपनंकार्यम् तीर्थप्राप्तावविलंबेनस्नानपितृतर्पणश्राद्धादिकुर्यात् नपर्वादिका-

लं विचारयेत् आकस्मिकमहातीर्थप्राप्तौ द्वित्रिदिनादिवासासंभवे भुक्तेनापि रात्रावपि सूतकिनापि ग्रहणपर्वणीव स्नानं हिरण्यादिनाती
र्थश्राद्धं च कार्यं एवं मलमासेपि योज्यम् अथ परार्थस्नानम् मातरं पितरं जायां भ्रातरं सुहृदं गुरुम् तीर्थे स्नायाद्यमुद्दिश्य सोष्टमांशं ल
भेन्नरः यद्वा प्रतिकृतिं दर्भमयीं सत्तीर्थवारिषु मज्जयेच्च यमुद्दिश्य सोष्टमांशं फलं लभेत् पक्कान्नेन तीर्थे श्राद्धे तेनैव पिंडाः हिरण्या-
दिना कृते पिंडद्रव्याणि सक्तुं संयावपायसपिण्याकगुडान्यतमानि पिंडानां तीर्थे प्रक्षेप एव नान्या प्रतिपत्तिः एतच्चापुत्रया विधवया कार्यं
सपुत्रया न कर्त्तव्यं भर्त्तुः श्राद्धं कदाचनेति स्मृतेः अनुपनीतेनापि कार्यं यतिना तु न कर्तव्यं दंडं प्रदर्शयेद्भिक्षुर्गयां गत्वा न पिंडदः दंडस्पर्शा-
द्विष्णुपदे पितृभिः सह मुच्यते एवं कूपवटादिष्वपि दंडप्रदर्शनमेव तीर्थवृत्तिदौर्बल्येन प्रतिगृहे दशमांशदानेन सिद्धिः श्रीविठ्ठलं रुक्मि
णीं च पितरौ दीनवत्सलौ ध्यात्वेष्टसिद्धये नत्वा वक्ष्येथाशौचनिर्णयं १ तत्रादौ गर्भनाशजननाद्याशौचम् आचतुर्थाद्भवेत्स्रावः पातः
पंचमषष्ठयोः अत ऊर्ध्वं प्रसूतिः स्यात्तत्राशौचं विविच्यते तत्र गर्भस्रावे आद्यमासत्रये मातुस्त्रिरात्रं चतुर्थमासे चतूरात्रमस्पृश्यत्वरू
पमाशौचं पित्रादिसपिंडानां स्रावमात्रे स्नानाच्छुद्धिः पंचमषष्ठमासयोर्गर्भपाते गर्भिण्या माससमसंख्यं क्रमेण पंचषट्दिनान्य-
स्पृश्यत्वलक्षणमाशौचं पित्रादिसपिंडानां तु त्रिदिनं जननाशौचं मृताशौचं तु नास्ति इदं स्रावपाताशौचं सर्ववर्णसाधारणम् गर्भि-
ण्याः सप्तममासप्रभृति प्रसवे मातुः पित्रादिसपिंडानां च संपूर्णम् जननाशौचं तच्च विप्रे दशाहं क्षत्रिये द्वादशाहं वैश्ये पंचदशाहं शूद्रे मा

सः संकरजातीनां शूद्रवत् विज्ञानेश्वरस्तु नैषामाशौचं किंतु स्नानमात्रमित्याह सर्ववर्णेषु दशाहं वा जननाशौचे गर्भिण्या दशाहमस्पृश्यत्वं कर्मानधिकारस्तु कन्योत्पत्तौ मासं पुत्रोत्पत्तौ विंशतिरात्रं इदं स्वस्वाशौचोत्तरमिति विप्रक्षत्रियाः क्रमेण चत्वारिंशद्विंशद्दिनान्यनधिकारः पितुः सापत्नभ्रातुश्च कन्यायाः पुत्रस्यवोत्पत्तौ सचैलस्नानात्प्रागस्पृश्यत्वं पित्रादिसपिंडानां जननाशौचे कर्मानधिकारमात्रं कर्मव्यतिरिक्तकाले स्पर्शे दोषो न जातकर्मणि दानेन च नालच्छेदनात्पूर्वं पितुरधिकारः एवं पंचमषष्ठदशमदिनेषु दाने जन्मदादिपूजने चाधिकारः तत्र विप्राणां प्रतिग्रहेपि दोषो न कूटस्थमारभ्य सप्तमपुरुषपर्यंताः सपिंडाः ततः सप्त समानोदकाः ततः सप्तैकविंशतिपर्यंताः सगोत्राः तत्र सपिंडानां दशाहमित्युक्तं सोदकानां त्रिरात्रं सगोत्राणामेकरात्रमिति नागोजीभट्टीये अन्ये तु सगोत्राणां नाशौचमित्याहुः अयं सपिंडसोदकाद्याशौचविभागो जनने मरणे च समानः मरणे त्वाशौचविच्छेदेपि स्नानमात्रं यावदेककुलत्वज्ञानं तावद्भवत्येवेति विशेषः अत्रेदं बोध्यं कूटस्थादारभ्य संततिभेदे एकसंततौ कश्चिदष्टमो परसंततौ च कश्चित्सप्तमस्तयोश्चैकतः सापिंड्यानुवृत्तिः परतो निवृत्तिरित्युक्तं तत्राष्टमेन निवृत्तसापिंड्यकेन सप्तमादीनां परसंततिस्थानां जनने मरणे त्रिदिनमाशौचं कार्यं सप्तमेन त्वनुवृत्तसापिंड्यकेनाष्टमादीनां जनने मरणे वा दशाहमेव कार्यं एवं सोदकत्रिरात्रादौ कन्याविषयकत्रिपुरुषसापिंड्ये चोह्यं तत्राष्टमस्य मृतपितृकस्यापि जीवत्पितृकस्ये च त्रिदिनमेव त्र्यंबकीये भट्टोजीये नागोजीये चाशौचप्रकरणे न्यत्र च पित्रादिजीवनाजीवनकृतविशेषादर्शनादिति केचित् अपरे तु निर्णयसिं-

धौसापिंड्यप्रकरणे आदशमाद्धर्मविच्छित्तिरित्यादिस्कमंतुवाक्यस्य शूलपाणिकृतव्याख्याने एकपिंडदानक्रियान्वयित्वरूपसापिंड्यलक्षण
मनुस्त्वस्यजीवत्पित्रादित्रिकस्य प्रपितामहात्परेत्रयः पिंडभाजस्तदूर्ध्वंत्रयोनवपुरुषपर्यंतालेपभाजः श्राद्धकर्ताचदशमइतिदशमादूर्ध्वं
सापिंड्यनिवृत्तिः पितृपितामहजीवनेनवपुरुषपर्यंतंपितृजीवनेष्टपुरुषपर्यंतंसापिंड्यमितिप्रतिपादनादष्टमादेः पित्रादिजीवनदशायांद-
शाहमाशौचं पित्रादिमरणोत्तरमेवत्रिदिनमितिवदंति अत्रममद्वितीयपक्षएवयुक्तोभाति पितृगेहेकन्याप्रसूतौपित्रोस्तद्गृहवर्त्तिभ्रा-
तॄणांचैकाहः पितृगृहवर्त्तिपितृव्यादीनांसर्वेषांपितृसपिंडानामेकाहइतिस्मृत्यर्थसारे एवंभ्रात्रादिगृहेभगिन्यादिप्रसवेतेषामेकाहः

माधवस्तुपितृगृहेकन्यायाःप्रसूतौपित्रोस्त्रिरात्रं तद्गृहवर्त्तिभ्रातॄणामेकाहस्स्यात् कन्यायाःपतिगृहेप्रसवेपित्रादीनांनाशौचं मृतजाते
शिशौसपिंडानांसंपूर्णमेव जननाशौचंमृताशौचंनास्ति जननोत्तरंनालच्छेदनात्पूर्वंशिशुमरणेपित्रादिसपिंडानांत्रिदिनंजननाशौचं

मातुस्तुदशाहमेव मृताशौचंतुनास्ति नालच्छेदनोत्तरंदशाहाभ्यंतरेशिशुमरणेसपिंडादीनांसंपूर्णमेवजननाशौचं मरणाशौचंतुना-
स्ति अथमृताशौचम् तत्रमृताशौचवतामस्पृश्यत्वंकर्मानधिकारश्च दशाहानंतरंनामकरणात्प्राक् शिशुमरणेसपिंडानांस्नानमात्रं मा
तापित्रोस्तुपुत्रमृतौत्रिरात्रंकन्यामृतौत्वेकाहः सापत्नमातुःसर्वत्रपितृवत् नाम्नःपूर्वंखननमेवनित्यंनामकरणानंतरंचूडाकरणपर्यंतं
तदभावेवर्षत्रयपूर्त्तिपर्यंतंदाहखननयोर्विकल्पः नामकरणोत्तरंदंतोत्पत्तेःप्राक्पुत्रमरणेदाहेसपिंडानामेकाहः खननेतुस्नानाच्छुद्धिः

मातापित्रोरुभयत्रापि त्रिरात्रं कन्यामृतौ त्रिपुरुषसपिंडानामुभयत्रस्नानाच्छुद्धिः मातापित्रोः कन्यामृतौ दंतोत्पत्तिपर्यंतमुभयत्रैकाहः अत्र नामकरणं द्वादशदिनोपलक्षणम् दंतजननं सप्तममासोपलक्षणं तेन द्वादशदिनमारभ्य षण्मासपर्यंतमेकाहादि फलितं सप्तममासप्रभृति चूडाकरणपर्यंतं तदभावे तृतीयवर्षपूर्तिपर्यंतं दाहे खनने वा सपिंडानामेकाहः केचित्खनने एकाहो दाहे त्रिरात्रमित्याहुः मातापित्रोरुभयत्र त्रिरात्रं एतत्पुत्रमृतौ कन्यामृतौ तु वर्षत्रयपर्यंतं सपिंडानां स्नानाच्छुद्धिः मातापित्रोः सप्तममासप्रभृति कन्यामृतौ त्रिरात्रम् विज्ञानेश्वरस्त्वेकादशदिनमारभ्य यावदुपनयनं पुत्रमृतौ कन्यामृतौ तु यावद्विवाहं मातापित्रोस्त्रिरात्रमेवेत्याह प्रथमवर्षेपि कृतचूडस्य पुत्रस्य मरणे पित्रादीनां सर्वेषां त्रिदिनं नियतं दाहश्च नियतः त्रिवर्षोर्ध्वं कृतचूडस्याकृतचूडस्य वा मरणे आउपनयनात्पित्रादिसर्वसपिंडानां त्रिदिनं दाहो नियतः सोदकानां त्वनुपनीतमरणे नूढकन्यामरणे च नाशौचं किंतु स्नानमात्रं अनुपनीतभ्रातृमरणे भगिन्या नाशौचं ऊनद्विवर्षस्य खननं मुख्यं अनुगमनं वैकल्पिकं पूर्णद्विवर्षस्य दाहो मुख्यः अनुगमनं नित्यं अत्र दाहोदकदानादि तूष्णीमेव कृतचूडाय पूर्णत्रिवर्षाय च भूमौ पिंडदानं दंतजननपर्यंतं तत्तुल्यवयस्केभ्यो द्वितीयदिने तदुद्देशेन दुग्धदानं त्रिवर्षांतं चौलांतं वा पायसदानं तदूर्ध्वमुपनयनपर्यंतमाशौचांते सवयोभ्यस्तदुद्देशेन भोजनादिदानम् स्त्रीशूद्रयोस्तु कृतचूडयोरप्युदकदानादि वैकल्पिकं शूद्रस्य त्रिवर्षपर्यंतमेतदेवाशौचं अस्योपनयनस्थाने विवाहः तथा च त्रिवर्षोर्ध्वं विवाहपर्यंतं तदभावे षोडशवर्षपर्यंतं वा शूद्रस्य मरणे त्रिदिनम् तदूर्ध्वं जात्याशौचं

त्रया

कन्यायावर्षानंतरं वाग्दानात्प्राङ्मरणे त्रिपुरुषसपिंडानामेकाहः मातापित्रोस्त्रिरात्रं दाहादितूष्णीं वाग्दानोत्तरं विवाहात्प्राक्कन्यामरणे पितृसपिं
डानां भर्तृसपिंडानां च त्रिदिनं अत्रोभयकुलेपि सासपुरुषं सापिंड्यं दाहादितूष्णीमेव जननेनुपनीतमरणे चातिक्रांताशौचं नास्ति पितुरपत्य
जननश्रवणे देशांतरे कालांतरे स्नानं भवत्येव अनुपनीतमरणे चातिक्रांतेपि स्नानं भवत्येवेति स्मृत्यर्थसारः अनुपनीतस्यानूढकन्यायाश्च
मातापितृमरणे एवदशाहाशौचं अन्यमरणेतु न किमपि उपनयनोत्तरं मरणे सपिंडानां दशाहं सोदकानां त्रिरात्रं सगोत्राणामेकाहं स्नानाच्छु
द्धिर्वेत्यादिविशेषः प्रागुक्तोत्रानुसंधेयः स्त्रीशूद्रयोर्विवाहोत्तरं मरणे दशाहः शूद्रस्य विवाहाभावे षोडशवर्षोत्तरमित्युक्तं विवाहोत्तरं
कन्यायाः पितृगृहे मरणे मातापित्रोः सापत्नमातुः सापत्नभ्रातुः सोदरभ्रातुश्च त्रिरात्रं पितृव्यादीनां तद्गृहवर्त्तिनामेकाहः तद्गृहावर्त्ति
नामपि सपिंडानामेकाह इति केचित् ग्रामांतरमृतौ पित्रोः पक्षिणीति केचित् ऊढायाः कन्यायाः पतिगृहे मरणे पित्रोः सापत्नमातुश्च त्रिरात्रं
भ्रातुः पक्षिणी पितृव्यादीनां एकाह इति केचित् मातापित्रोर्मरणे सापत्नमातुर्मृतौ चोढकन्यायास्त्रिरात्रं दशाहांतः दशाहोर्ध्वं कालां-
तरे वत्सरांतरेपि पक्षिणी ग्रामांतरे त्वेकाहः अत्यंतनिर्गुणत्वे एकग्रामेपि स्नानं एवं सापत्नभ्रातृभगिन्योरपि भगिनीमृतौ भगिन्या अ-
प्येवमेवेति भाति ऊढकन्यायाः पितामहपितृव्यादिमरणे स्नानमेव मातुलमरणे भगिनीपुत्रस्य भगिनीकन्यायाश्च पक्षिणी उपकारकमातुल
मरणे स्वगृहमातुलमरणे च त्रिरात्रम् अनुपनीतमातुलमरणे ग्रामांतरे मातुलमरणे चैकरात्रं एवं सापत्नमातुलमरणेपि मातुलानीमरणे भ-

भ्रातुरुपनीतस्य विवाहित भगिन्याश्च परस्परगृहमरणे परस्परस्य त्रिरात्रं गृहांतरमृतौ परस्परस्य पक्षिणी ३

तृभगिन्यपत्यस्य स्त्रीपुंसरूपस्य पक्षिणी सापत्नमातुलानीमरणे तु नाशौचं उपनीतभागिनेयमरणे मातुलमातुलास्यभ-
गिन्याश्च त्रिरात्रं एवं सापत्नभागिनेये मृतेपि अनुपनीतभागिनेयमरणे मातुलस्य मातुला[illegible]न्याश्च पक्षिणी एवं सापत्नभागिने-
येपि अनुपनीतपदेनावशिष्टोपनयनमात्रः कृतचूडश्चूडाया अभावे त्रिवर्षोर्ध्ववयस्को वा ग्राह्य इति भाति एवमग्रेप्यनुपनी-
तपदस्यार्थो बोध्यः भागिनेयीमरणे तु स्नानमात्रमिति भाति मातामहमरणे दुहित्रपत्यस्य पुत्ररूपस्य कन्यारूपस्य श-
त्रिरात्रं ग्रामांतरे पक्षिणी मातामत्यां मृतायां दौहित्रस्य दौहित्र्याश्च पक्षिणी अत्र सर्वत्र पुरुषस्योपनीतस्यैव स्त्रिया
श्चाविवाहिताया एव मातापित्रतिरिक्ताशौचेधिकार इत्युक्तं अत्र मातुलमातुलानीमातामहादिमृतौ स्त्र्यपत्यस्याशौचोक्ति-
स्त्र्यंबकीयानुसारेणान्यत्र तु नैवं स्पष्टमुपलभ्यते उपनीतदौहित्रमरणे मातामहस्य मातामत्याश्च त्रिरात्रं अनुपनीतदौहित्रे मृते मातामहस्य माताम
त्याश्च पक्षिणी दौहित्रीमरणे तु नाशौचमिति भाति श्वश्रूश्वशुरयोर्मरणे जामातुः सन्निधौ त्रिरात्रं असन्निधौ तु पक्षिणी उपकार-
कयोर्मरणे त्वसन्निधावपि त्रिरात्रमेव ग्रामांतरे त्वेकरात्रं भार्यामरणेन निवृत्तसंबंधयोः श्वश्रूश्वशुरयोरनुपकारकयोर्मृते तु पक्षिण्ये
काहो वेति भाति जामातरि मृते श्वश्रूश्वशुरयोरेकरात्रं स्नानाच्छुद्धिर्वा स्वगृहे जामातृमरणे त्रिरात्रं उपनीते शालके मृते भगिनीभर्तुरेका
हः अनुपनीतशालके मृते तु स्नानं ग्रामांतरे मृतेपि स्नानं भार्यामरणेन निवृत्तसंबंधे शालके स्नानमिति नागोजीभट्टीये शालकसुत मर

णेस्नानम् कश्चिच्छालिकायांमृतायांशालकवदेकाहादिकमाह मातुःस्वसरिमृतायांस्वस्रपत्ययोः कन्यापुत्रयोःपक्षिणी एवंसापत्नमा
तुःस्वसृमरणेपि पितुःस्वसरिमृतायांभ्रातृपत्ययोः कन्यापुत्रयोः पक्षिणी पितुःसापत्नस्वसृमरणेतुस्नानमात्रं भ्रात्रपत्यमरणेतुपि
तृष्वसुःस्नानम् स्वगृहेपितृष्वसृमातृष्वसृमरणेत्र्यहम् उपनीतबंधुत्रयमरणेपक्षिणी अनुपनीतस्यगुणहीनस्यवाबंधुत्रयस्यम
रणएकाहः स्वगृहेमरणेतुत्रिरात्रं अत्रबंधुत्रयपदेनात्मबंधुत्रयंपितृबंधुत्रयंमातृबंधुत्रयमितिनवबंधवोग्राह्याः तद्यथा आत्मपि
तृष्वसुःपुत्रा आत्ममातृष्वसुःसुताः आत्ममातुलपुत्राश्चविज्ञेया आत्मबांधवाः पितुःपितृष्वसुः पुत्राःपितुर्मातृष्वसुःसुताः
पितुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेयाःपितृबांधवाः मातुःपितुःष्वसुःपुत्रामातुर्मातृष्वसुःसुताः मातुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेयामातृबांधवा इति
पितृष्वस्रादिकन्यानांतुविवाहितानांमरणेतद्बंधुवर्गस्त्वेकेनेतिवचनबलादेकाहो ऽनूढानांतुमरणेस्नानमात्रमितिनिर्णयसिंध्वाशयः
नागोजीभट्टास्तुबंधुत्रयवाक्येपुत्रपदंकन्योपलक्षकमित्याहुः तन्मतेपितृष्वस्रादिकन्यानामूढानांमरणेपक्षिणी अनूढानामेका
हइत्यादि पितृस्वस्रादिकन्याभिस्तुबंधुत्रयमरणेस्नानमात्रंकार्यमितिसिंध्वाशयेनसिद्ध्यति भट्टमतेतुपुत्रपदवत्तद्वाक्यस्थात्म
पदस्यापिकन्यापरत्वापत्त्याकन्याभिरपिबंधुत्रयाशौचंकार्यमित्यापततितच्चबहुशिष्टाचारविगानमितिसिंध्वाशयोयुक्तोभाति
अत्रेदंतत्त्वं देवदत्तीयबंधुनवकमध्ये आत्मबंधुत्रयेसंबंधसाम्यात्परस्परमाशौचं अवशिष्टबंधुषट्केतुबंधुषट्कमरणेदेवदत्त

देवदस्य आशौचं

स्यमरणेतु बंधुषट्कस्य नाशौचं संबंधाभावादिति सुधीभिरूह्यं दत्तकस्यमरणेपूर्वापरपित्रोस्त्रिरात्रं सपिंडानामेकाहमाशौचं नीलकंठीयदत्तकनिर्णये·
तूपनीतदत्तकमरणादौपालकपित्रादि सपिंडानांदशाहादिकमेवाशौचमित्युक्तं दत्तकेनापिपूर्वापरपित्रोर्मृतौत्रिरात्रं पूर्वापरसपिंडानांमरणेएकाहः पि
त्रोरौर्ध्वदेहिककरणेतुकर्मांगंदशाहमेव दत्तकस्यपुत्रपौत्रादेर्जननेमरणेवापूर्वापरसपिंडानामेकाहः एवंपूर्वापरसपिंडमरणाद्वावपिदत्तकपुत्रपौत्रादेरे
काहः इदंसपिंडसमानोदकभिन्नेदत्तीकृतेज्ञेयम् सगोत्रसपिंडेसोदकेवदत्तीकृते यथाक्रमंदशाहंत्रिरात्रंचयथाप्राप्तंभवत्येव अचार्येमृतेत्रिरात्रं ग्रामांत
रेमृतेपक्षिणी उपनीयवेदाध्यापकःआचार्यः स्मार्तकर्मनिर्वाहकोप्याचार्यः आचार्यभार्यासुतयोर्मरणेएकाहः मंत्रोपदेशकगुरुमरणेत्रिरात्रं ग्रामांतरेपक्षि
णी शास्त्राध्यापकोव्याकरणज्योतिःशास्त्राद्यंगाध्यापकश्चानूचानसंज्ञकस्तन्मरणेएकाहः सकलवेदाध्यापकगुरुमरणे पक्षिणी वेदैकदेशाध्यापकउपाध्याय
स्तन्मरणे एकाहः शिष्यस्योपनीयाध्यापितस्यमृतौत्रिरात्रं निवृत्ताध्ययनस्यमृतौपक्षिणी परोपनीतस्यबहुकालमध्यापितस्यमरणेएकाहः सहाध्यायिमृतौ
पक्षिणी ऋत्विज्यनिर्वृत्तर्त्विक्कर्मणिमृतेत्रिरात्रं ग्रामांतरेपक्षिणी कर्मनिर्वृत्तौग्रामांतरेएकाहः एकग्रामेपक्षिणी एवंयाज्यमरणेपि सार्थवेदा-
ध्यायीश्रौतस्मार्तकर्मनिष्ठश्चश्रोत्रियस्तयोर्मरणेमैत्रीगृहानंतर्यादिसंबंधेत्रिरात्रं एकतरसंबंधेपक्षिणी संबंधाभावेएकाहः सवर्णमित्रमरणेएका-
हः यतिमरणेसर्वसपिंडानांस्नानमात्रं स्वगृहेउदासीनासपिंडमरणेएकाहः स्वाधिष्ठितस्वगृहेऽसपिंडमरणेत्र्यहं आशौचप्रयोजकसंबंधिनिस्व-
गृहेमृतेत्रिरात्रम् ग्रामाधिपदेशाधिपादेर्मृतौसज्योतिः दिवामरणेरात्रौस्नानाच्छुद्धिः रात्रिमरणेदिवाशुद्धिरिति सज्योतिःपदार्थः पक्षिणीप

दार्थस्तु दिवामरणे सदिवसः सारात्रिर्द्वितीयदिवसे नक्षत्रदर्शनपर्यंतमिति आगामिवर्त्तमानाहर्द्वययुता मध्यगता रात्रिः रात्रिमरणे सा रात्रिस्तदुत्तरमहोरात्रिश्चेति पक्षिणी केचित्तु रात्रिमरणेपि मरणदिनाद्द्वितीयदिनस्थनक्षत्रदर्शनपर्यंतमेव पक्षिणीपदार्थ इत्याहुः एवमतिक्रांते विषये दिवा रात्रौ वा मरणज्ञानानुसारेण पक्षिणीव्यवस्था योज्या आचार्यमातुलादीनां त्रिरात्राद्याशौचमन्यस्मिन्नंत्यकर्म कर्त्तरि ज्ञेयम् शिष्यादीनामंत्यकर्मकर्तृत्वे तु दशाहाद्येव ग्राममध्ये यावच्छवस्तिष्ठति तावद्ग्रामस्याशौचं नगरे तु नैव ग्रामनगरलक्षणान्यन्यत्र गृहे गवादिपशुमृतौ यावच्छवस्तिष्ठेत्तावदाशौचं द्विजगृहे शुनो मृतौ गृहस्य दशरात्रमाशौचं शूद्रमरणे मासं पतितमृतौ मासद्वयं म्लेच्छादिमृतौ मासचतुष्टयम् दासानां गृहजातक्रीतऋणमोक्षितलब्धत्वादिप्रकाराणां स्वामिमरणे स्वजातीयाशौचं युद्धे शस्त्रघातेन सद्योमृते स्नानमात्रं नाशौचमंत्यकर्मापि दशाहादिकं सद्य एव कर्त्तव्यं युद्धक्षतेन कालांतरे मरणे एकाहः त्र्यहादूर्ध्वं युद्धक्षतेन मरणे पराङ्मुखहते युद्धे कपटेन हते च त्रिरात्रं युद्धक्षतेन सप्तरात्रादूर्ध्वं मृतौ दशाह इत्याहुः शिष्टास्तु युद्धे हतस्य सद्यःशौचादिकं लोकविद्विष्टत्वान्न वदंति प्रयागादौ काम्यमरणे स्नानमात्रं प्रायश्चित्तार्थमग्न्यादिमरणे एकाहः महारोगपीडाक्षमाणां जलादिप्रवेशे त्रिरात्रं अत्रापि न शिष्टाचारसंमतिः एवं कारागृहे मृतस्यैकरात्रमपि अथातिक्रांताशौचं तत्र जननाशौचे तिक्रांताशौचं नास्ति पितुः स्नानमात्रं तत्रापि भवति मृताशौचेप्यनुपनीतमरणादिनिमित्तेषु त्रिरात्रैकरात्रेषु मातुलादिपरगोत्रीयमरणनिमित्तकेषु पक्षिणीत्रिरात्रादिषु चातिक्रांताशौचं नास्ति तत्रोढकन्यायाः पित्रोर्मरणे त्रिरात्रे तिक्रांतेपि दशाहांतस्त्र्यहं तदूर्ध्वं वत्स-

रांतरेपिपक्षिणीत्युक्तम् एवंसोदकादिविषयत्रिरात्रादिष्वतिक्रांताशौचं नस्नानमात्रं त्वत्रापिकालांतरेपिभवत्येव किंतुदशाहादिविषयमेवाति-
क्रांताशौचंकर्त्तव्यं तत्रदशाहाद्याशौचानांत्रिरात्रादीनांच तत्तदाशौचमध्येज्ञाने वशिष्टदिनैः शुद्धिः पुत्रादेरपिशेषदिनैरेवशुद्धिः अंत्यकर्मा-
पिशेषदिनैरेवसमापनीयम् एवमस्थिपर्णशरसंस्कारोपिशेषेणैव एवंसोदकत्रिरात्रेपिशेषेणशुद्धिस्त्रिरात्राद्युत्तरंतुदशाहान्यूनाशौचानां
दशाहमध्येज्ञातेपिनातिक्रांताशौचं किंतुस्नानमात्रं मातापित्रोर्मरणेदूरदेशेपिवत्सरांतरेपिश्रवणेपुत्रस्यश्रवणप्रभृतिदशाहादिपूर्ण-
मेवाशौचं दंपत्योःपरस्परंदेशांतरेकालांतरेपिपूर्णंदशाहमेव सपत्नीनांपरस्परंदेशकालविशेषानपेक्षंदशाहमेव सापत्नमातुर्मरणेपुत्रस्य
दशाहोर्ध्वंदेशकालानपेक्षंत्रिरात्रं औरसपुत्रमृतौमातापित्रोर्वत्सरांतरेपित्रिरात्रं दशाहोर्ध्वमेकदेशेसपिंडमरणेज्ञातेमासत्रयमात्रंत्रिरा-
त्रं षण्मासपर्यंतंपक्षिणी नवमासपर्यंतमेकरात्रं ततोवर्षपर्यंतंसज्योतिःस्नानमात्रंवा माधवमते पक्षत्रयपर्यंतंत्रिरात्रं षण्मासपर्यं-
तंपक्षिणी वर्षपर्यंतमेकरात्रं वर्षोर्ध्वंस्नानमात्रमिति अत्रापदनापद्विषयत्वेनव्यवस्था अथदेशांतरेसपिंडमरणेदशाहोर्ध्वंज्ञातेपक्ष-
त्रयपर्यंतंत्रिरात्रं षण्मासपर्यंतंपक्षिणी नवमासपर्यंतमेकाहः वर्षपर्यंतंसज्योतिरितिमाधवमतं विज्ञानेश्वरस्तुदेशांतरेसपिंडमरणेदशा-
होर्ध्वंज्ञातेस्नानमात्रमित्याह अत्रमाधवमतमेवयुक्तं अतिक्रांताशौचंवयोवस्थानिमित्तकाशौचंचसर्ववर्णसाधारणं देशांतरंतुविप्रस्य
विंशतियोजनात्परं क्षत्रियादेःक्रमेणचतुर्विंशात्त्रिंशत्षष्टियोजनैः केचिद्विप्रस्यत्रिंशद्योजनोत्तरंदेशांतरमाहुः भाषाभेदसहितमहागिरि-

णाभाषाभेदसहितमहानद्याद्यव्यवधानमपिदेशांतरं यत्तुकेचिद्भाषाभेदरहितमपिगिरिनदीव्यवधानंदेशांतरमाहुः तद्योजनगतविंशत्यादिसंख्या-
यास्त्रिचतुरादि न्यूनत्वेपिदेशांतरत्वसंपादकतयायोज्यमितिभाति अन्यथामहानदीपरपूर्वतीरवासिनामेकयोजनमध्येदेशांतरत्वापत्तेः
अत्रसगोत्रविषयाशौचान्येवभार्यापतिपुत्रादिभिःसर्वैरनुष्ठेयानि यानितुमातुलत्वभगिनीत्वादिप्रयुक्तानिभिन्नगोत्राशौचानि तेषुजाया
पतिपुत्रादिमध्येयत्संबंधियत्तेनैवानुष्ठेयंनसर्वैः रात्रौजननमरणे रात्रौमरणज्ञानेवा रात्रिंत्रिभागांकृत्वा प्रथमभागद्वये पूर्वदिनं तृतीयभा-
गेउत्तरदिनमारभ्याशौचं यद्वार्धरात्रात्प्राक्पूर्वदिनं परतःपरदिनं अत्रदेशाचारादिनाव्यवस्था आहिताग्नेर्मंत्रवद्दाहदिनमारभ्यपुत्रादि-
भिराशौचंकार्यं अत्राहिताग्निपदेनश्रौताग्नित्रयवान्ग्राह्यः तद्भिन्नोगृह्याग्निमानप्यनाहिताग्निपदेनग्राह्यः आहिताग्नेर्विदेशमरणेमंत्रव
द्दाहात्पूर्वंपुत्रादीनामाशौचंसंध्यादिकर्मलोपश्चनास्ति मंत्रवद्दाहमारभ्यतुपुत्रादिसपिंडानांदुहितृदौहित्रादिभिन्नगोत्राणांचाशौचंभव
त्येवनत्वतिक्रांतनिमित्तकआशौचाभावस्तद्ध्रासोवा अतएवाहिताग्नेःपर्णशरदाहेपिदशाहमेवदेशांतरेकालांतरेपिसिद्ध्यति अनाहिता-
ग्नेर्मरणदिनादारभ्यपुत्रादिभिराशौचंकार्यं अनाहिताग्नेरस्थिदाहपर्णशरदाहयोस्तुपूर्वमगृहीताशौचयोर्भार्यापुत्रयोर्दशाहमेव गृहीता
शौचयोस्तुसंस्कारकर्तृभिन्नयोर्दाहकालेत्रिरात्रं सपत्न्योर्मिथश्चैवं पत्नीसंस्कारेपत्युश्चैवं एतद्भिन्नसपिंडानांतुपूर्वमगृहीताशौचा-
नामनाहिताग्निसंस्कारकालेत्रिरात्रं गृहीताशौचानांतुसपिंडानांदाहकालेस्नानमात्रं इदंसपिंडानांत्रिरात्रादिकंपुत्रादेर्दशाहादिकंचदशा

अनाहिताग्नेर्देशांतरेमरणे अतिक्रांताशौचंमरणश्रवणानंतरमेवपूर्वोक्तव्यवस्थयाकार्यं।२

न

होर्ध्वसंस्कारकरणे ज्ञेयं दशाहमध्ये संस्कारकरणे तु शेषदिनैरेव शुद्धिः कर्मसमाप्तिश्च आहिताग्नेरेव दशाहमध्येपि शरीरदाहे ऽस्थिदाहे पर्णशरदाहे वा शेषेण शुद्धिः समंत्रकदाहदिनस्यैव प्रथमदिनत्वादित्युक्तं दशाहोर्ध्वं देशांतरमृतानाहिताग्निवार्ताश्रवणदिनात्कृतत्रिरात्राशौचानां सपिंडानां चतुर्थादिदिनेषु संस्कारारंभे दाहकाले स्नानं अगृहीताशौचानां त्रिदिनमेव भार्यापुत्रादेः श्रवणदिनादारभ्य दशाहं द्वितीयादावहन्यारंभे चतुर्थे दिने सपिंडशुद्धिः भार्यादेर्दशाहमेव श्रवणदिनादित्यूह्यं देशांतरगतस्य द्वादशवर्षादिप्रतीक्षोत्तरं पर्णशरदाहेप्येवमेव पुत्रादेः सपिंडानां च दशरात्रं त्रिरात्रादिकमूह्यं प्रतीक्षा च यदारभ्य वार्त्ता न श्रूयते तदारभ्य पंचदश वर्षाणि मातापित्रोः अन्येषां पूर्ववयसि विंशतिः मध्यमे पंचदश उत्तरे वयसि द्वादश प्रतीक्षायुक्त्यादिभिर्मरणनिश्चयासंभवे कार्या अथाशौचसंपाते निर्णयः दशाहमृताशौचे दशाहस्य ततो न्यूनस्य वा मृताशौचस्य संपाते पूर्वप्रवृत्ताशौचसमाप्त्या शुद्धिः दशाहजननाशौचे दशाहं न्यूनं वा जननाशौचं पतति चेत्पूर्वप्रवृत्तसमाप्त्या शुद्धिः दशाहमृताशौचे जननाशौचं दशाहं त्र्यहं वा संपतेत्तदा मृताशौचसमाप्त्या शुद्धिः त्र्यहमृताशौचे त्र्यहं ततो न्यूनं वा मृताशौचं त्र्यहं जननाशौचं वा संपतेत्तदा पूर्वप्रवृत्तांते शुद्धिः ४ त्रिदिनजननाशौचे त्रिदिनजननाशौचपाते पूर्वांते शुद्धिः ५ पक्षिणीमृताशौचे पक्षिण्येकाहान्यतरमृतकपाते पूर्वांते शुद्धिः जननाशौचेन समेनाधिकेन वा मृताशौचं नापैति पक्षिण्यादिरूपमृतकेन त्रिदिनं दशाहं च जननाशौचं त्रिदिनमृताशौचेन दशाहं जाताशौचं च नापैतीति बहवः कश्चित्तु न्यूनेनापि मृतकेनाधिकस्यापि जाताशौचस्य निवृत्तिरित्याह त्रिदिनमृताशौचेन दशाहं मृत

न

कैं निवर्त्तते एवं पक्षिण्या त्रिदिनमेकाहेन पक्षिणी च नापैति त्रिदिनजाताशौचेन दशाहं जाताशौचं न निवर्त्तते अत्रेदं बोध्यं संपातो नामाशौचिनामेकाशौचित्वज्ञाने पराशौचित्वज्ञानं तेन पूर्वाशौचमध्येऽत्पन्नमपि पराशौचं पूर्वाशौचांते ज्ञातं चेत्पूर्वेण न निवर्त्तते संपाताभावात् पूर्वत्वपरत्वे तूत्पत्तिकृते न ज्ञानकृते तेन पूर्वोत्पन्नस्य परोत्पन्नज्ञानोत्तरं ज्ञानेपि पूर्वोत्पन्नेन परोत्पन्नं तन्मध्ये ज्ञातं निवर्त्तत एव संपात एव ज्ञानकृतो न तु पूर्वत्वादिकमिति सिद्धांतादिति दशाहांत्यरात्रौ यदि निवृत्तियोग्यदशाहसंपातस्तदा दिनद्वयमधिकं कार्यं दशमरात्रेश्चतुर्थयामे निवृत्तियोग्यदशाहांतरसंपाते दिनत्रयमधिकम् दशाहांत्यरात्रौ चतुर्थयामे वा निवृत्तियोग्यत्रिरात्राशौचपाते तु पूर्वेण शुद्धिर्न द्व्यहादिवृद्धिः एवं त्र्यहाद्याशौचानां निवृत्तियोग्यानां परस्परं तृतीयरात्रौ तृतीयरात्रिविशेषण संपाते पूर्वेण शुद्धिर्न द्व्यहादिवृद्धिः वर्द्धितद्वित्रिदिने दशाहांतरपाते पूर्वेण द्विरात्रेण त्रिरात्रेण वा न निवृत्तिः वर्द्धितद्विरात्रेण पक्षिण्या निवृत्तिः वर्द्धितत्रिरात्रपान्यत्रिरात्रस्य निवृत्तिः यदा तु भागिनेयादिर्मातुलादेरंत्यकर्म करोति तदा तन्निमित्ते दशाहाद्याशौचे सति यदि सपिंडमरणनिमित्तं दशाहादिकं पतति तदा तस्य पूर्वेण शुद्धिर्न भवति कर्मांगाशौचस्यास्पृश्यतामात्रप्रयोजकत्वेन संध्यादिकर्मलोपाभावेन लघुत्वाल्लघुना गुरोर्निवृत्त्यभावात् एवं त्रिरात्रपातेपि जननत्रिरात्रस्य निवृत्तिः मृतकत्रिरात्रस्येत्यादिकमूह्यं पुत्रस्य सपिंडाशौचेन मातापित्रोराशौचं नापैति एवं भार्यायाः पत्याशौचं नापैति केचित्तु भार्याशौचमपि नापैतीत्याहुः मात्राशौचमध्ये पित्राशौचपाते पूर्वांते शुद्धिः स्मृत्यर्थसारादयस्तु पितुः संपूर्णमेवाशौचं कार्यमित्याहुः पित्राशौचे मातुर्मरणे पित्राशौचं समाप्य पक्षि-

णीमधिकांकुर्यात् इयंपक्षिणीवृद्धिर्दशमरात्रेरर्वाक्मरणे तज्ज्ञाने वा भवति दशमरात्रौतद्रात्रिचतुर्थयामेवा मातृमरणादौ तु द्विरात्रत्रिरात्रावेव न पक्षिणी मातुरनाहिताग्निभर्त्तुर्मरणाद्द्वितीयादिदिनेषु सहगमने पिनाधिकापक्षिणी भर्त्राशौचांते शुद्धिः नवश्राद्धपिंडादिकंयुगपत्समापयेत् भर्त्राशौचोत्तरमन्वारोहणे त्रिरात्रं एतत्त्रिरात्रं सपिंडानामेव पुत्रस्य तु मात्राशौचं संपूर्णमेवेति भाति सहगमने सपिंडानामपि पूर्णमेवाशौचं त्रिरात्रं त्वनुगमनपरमिति गौडाः इदमेव युक्तम् इयंसंपाते पूर्वेणशुद्धिः सूतिकाया अग्निदस्यत्वनास्ति यदा देशांतरमृतपितुर्वार्तां श्रुत्वा पुत्रैर्दशाहमाशौचंकृतं संस्कारस्त्वस्थ्यलाभादिहेत्वंतरवशान्नकृतो दशाहोत्तरं च संस्कार आरब्धस्तत्र संस्कारकर्त्तुः पुत्रस्य कर्मांगदशाहमाशौचं न दाशौचमध्ये सपिंडमरणे पूर्वांते शुद्धिर्न मातुर्मरणेपिनाधिकापक्षिणी किंतु सपिंडाशौचं मात्राशौचं च संपूर्णमेव कार्यं अतिक्रांतकालाद्वर्त्तमानस्य बलवत्त्वात् एवं द्वादशवर्षादिप्रतीक्षोत्तरं पुत्रादिभिः क्रियमाणपित्रादिसंस्कारांगदशाहाशौचेन्यसपिंडादिमरणेपीति पूर्वशेषेण शुद्धेरपवादः सिंधावुक्तः जननाशौचे मृताशौचे वा मृतकसंपाते पिंडदानाद्यंतकर्म प्रतिबंधो नास्ति मृताशौचे जाताशौचे वा पुत्रजनने जातकर्मादिप्रतिबंधो नास्तीत्येके पूर्वाशौचांते जातकर्मेत्यन्ये मातुर्याधिकापक्षिणी तन्मध्ये पितुर्महैकोद्दिष्टश्राद्धं वृषोत्सर्गशय्यादानादिकं च कुर्यात् अन्यसपिंडाशौचे त्वेकादशाहकृत्यं न कार्यमिति बहवः कार्यमिति कश्चित् अथ शवस्पर्शानुगमनादिसंसर्गाशौचं संसर्गाशौचे नित्यकर्मानधिकारो नास्ति किंतु स्पृश्यत्वमात्रं तदपि तदीयभार्यापुत्रादीनां नास्ति किंतु संसर्गकर्त्तुरेव एवं तद्गृहवर्त्तिवस्त्रामिकान्नादिद्रव्याणां नाग्राह्यत्वं तत्रस्वजाती-

यशवस्पर्शेसज्योतिराशौचं हीनवर्णस्पर्शे ऽधिकंकल्प्यं अथानुगमने सजातीयस्य विजातीयस्य शवस्यानुगमने स्नात्वाग्निस्पर्शं घृतप्राशनंच कृत्वापुनःस्नात्वाप्राणायामंकुर्यात् विप्रस्यशूद्राद्यनुगमने त्रिरात्रं नद्यांस्नानं घृतप्राशनंप्राणायामशतंचनात्रनित्यकर्मलोपः अथनिर्हरणेस्नेहेन सजातीयशवनिर्हरणे तदन्नाशने तद्गृहवासेचदशाहः तद्गृहवासमात्रेऽन्नाशनमात्रेवा त्रिरात्रम् अन्नाशनगृहवासयोरभावे एकाहः ग्रामांतरस्थंशवंनिर्हृत्यग्रामांतरवासे सज्योतिः मौल्यग्रहणेन सजातीयनिर्हरणे दशाहः विजातीयनिर्हरणे शवजातीयम् भृतिग्रहणे नहीनजातीयनिर्हरणे शवजातीयद्विगुणम् सोदकशवनिर्हरणेऽपिदशाहः शवालंकारकरणे पादकृच्छ्रं अज्ञानादुपवासः अशक्तौस्नानं धर्मार्थमनाथद्विजशवनिर्हरणे दाहकरणे चाश्वमेधादिपुण्यं स्नानमात्राच्छुद्धिः अग्निस्पर्शो घृताशनंचात्रापि धर्मार्थमपि शूद्रशवनिर्हरणे द्विजस्यैकाहः धर्मार्थमनाथशवानुगमनादौ न दोषः ब्रह्मचारिणस्तु पितृमातृमातामहाचार्योपाध्यायभिन्नशवनिर्हरणादौ व्रतलोपः पूर्वोक्तरीत्याशौचंच तत्तस्तेन कृच्छ्रप्रायश्चित्तं पुनरुपनयनंच कार्यं पित्रादेर्निर्हरणेऽपिब्रह्मचारिणाशौचिनामन्नं न भक्ष्यं तेषांस्पर्शोऽपिनकार्यः अत्रापिनित्यकर्मलोपोन अथदाहादौ समोत्कृष्टवर्णप्रेतस्य स्नेहादिना दाहोदकदानादिसकलौर्ध्वदैहिककरणे तत्तज्जात्याशौचं तदंते स्नेहलोभाद्यनुसारेण गुरुलघुप्राजापत्यादीनांत्रयं स्नेहादिनासवर्णानां दाहमात्रकरणे तद्गृहवासे त्रिरात्रं तदन्नभक्षणे दशरात्रं तदुभयाभावे एकाहः हीनवर्णेनोत्तमवर्णस्य दाहमात्रकरणे शवजात्याशौचं भृतिग्रहणे न सवर्णस्य दाहमात्रकरणेऽपि दशाहाद्येव मौल्येनोत्तमवर्णदाहे द्विगुणं उत्तमेनाधमवर्ण-

दाहनिर्हरणकरणे तज्जात्याशौचं तदंते क्रमेण द्विगुणं त्रिगुणं चतुर्गुणं प्रायश्चित्तं मौल्येन हीनवर्णदाहादौ तु प्रायश्चित्तमाशौचं चोक्तापेक्षया द्विगुणं धर्मार्थसमोत्कृष्टवर्णप्रेतस्य दाहादिसकलौर्ध्वदेहिककरणेपि नाशौचं नित्यं पिंडदानाद्यंतरं स्नानमात्राच्छुद्धिः द्विजेन शूद्रस्य धर्मेणापि दाहादि न कार्यं अथ ब्रह्मचारिणा पितृमातृमातामहादीनामन्याधिकार्यभावे दाहाद्यंतकर्म कार्यं तदा कर्मांगं दशाहमस्पृश्यत्वलक्षणमाशौचं च कार्यं तथापि तेषामाशौचिनामन्नं ब्रह्मचारिणा न भोक्तव्यं आशौचिस्पृष्टतया वासश्च न कार्यः तदुभयकरणे प्रायश्चित्तं पुनरुपनयनं ब्रह्मचारिणा पूर्वोक्त पित्रादिभिन्नानां दाहाद्यंतकर्मकरणे कृच्छ्रत्रयप्रायश्चित्तं पुनरुपनयनं चाशौचांते कार्यम् पित्रादेर्दाहमात्रकरणे एकाहमाशौचं कार्यं अत्र सर्वत्र ब्रह्मचारिणः संध्याग्निकार्यादि कर्मलोपो न ब्रह्मचारिभिन्नस्यापि दाहादिनिमित्तकसंसर्गाशौचे ब्रम्हयज्ञादि नित्यकर्मलोपो नेत्युक्तं तत्र देवपूजावैश्वदेवादिकमन्येन कारणीयम् स्वयंकर्तुयोग्यं तु स्वेनैव कार्यम् ब्रम्हचारिणः पित्राद्यंत्यकर्माकरणे तु पित्रादिमरणेप्याशौचं न समावर्तनोत्तरं पूर्वं मृतानां पित्रादिसपिंडानां त्रिरात्रमाशौचं कार्यं अथ रोदने आशौचादि विप्रादिभिः सवर्णमरणविषयेऽस्थिसंचयनात्पूर्वं रोदने स्नानं तदुत्तरमाचमनं विप्रस्य शूद्रविषयेऽस्थिसंचयनात्प्राक् त्रिरात्रं तदुत्तरमेकरात्रं शूद्रस्यैव विषये तद्गृहवासादिसंबंधेऽस्थिसंचयात्प्रागेकरात्रं तदूर्ध्वं स्नानं सपिंडानां त्वनुगमनरोदनादौ न दोषः नात्रापि कर्मलोपः अत्र सर्वत्र यस्य यावानाशौचकालस्तं निर्वर्त्य स्नात्वैव विशुद्ध्यति न तु स्नानं विना तावत्कालमात्रातिक्रमेण शुद्धिः अन्यकर्मकर्तुरस्थिसंचयनात्प्राक् स्त्रीसंगे चांद्रायणं प्रायश्चित्तं ऊर्ध्वं प्राजापत्यत्रयं अन्येषां मृताशौचिनां संचयनात्प्राक् संगमे-

शूद्र[redacted]

त्रिरात्रमुपवासः ऊर्ध्वमेकरात्रं अथाशौच्यन्नभक्षणे असगोत्रेनापदिबुद्धिपूर्वंसकृदप्याशौचिस्वामिकं पक्वमन्नं यस्मिन्दिने भुंक्ते तदारभ्यतेनयावत्तेषामाशौचमवशिष्टंतावदाशौचंकार्यं आशौचांते विप्राशौचे सांतपनं प्रायश्चित्तं शूद्राशौचे चांद्रायणं क्षत्रियादेः कल्प्यं भावान्न लिख्यते कृच्छ्रस्वस्तूद्युत्सादनमात्रार्थेनिदानीमुपयुज्यतेइति प्राय उपेक्ष्यते मत्याभ्यासे विप्रशूद्राशौचयोः क्रमेण मासंषण्मासं कृच्छ्रादिव्रताचरणं अमत्याभोजनेयावदन्नपाकमाशौचं क्रमेणैकरात्रं सप्तरात्रं चोपोषणं दशशतं च प्राणायामाः अमत्याभ्यासे द्विगुणं आपद्यमत्याभोजनेतदहराशौचमेकः प्राणायामः शूद्राशौचेऽष्टाधिकसहस्रगायत्रीजपः ज्ञानतस्त्वापदि त्रिरघमर्षणमष्टोत्तरसहस्रगायत्रीजपः शूद्राशौचे प्राजापत्यं शूद्रस्य द्विजाशौचे स्नानं पंचगव्याशनं च सर्वमिदं जननाशौचे न्यूनं योज्यं एवमाहिताग्न्याशौचेपि न्यूनमिति स्मृत्यर्थसारे सर्वमिदमाशौचिस्वामिकान्नभोजने यदा तु तदस्वामिकमाशौचिस्पृष्टमात्रमन्नं भुंक्ते तदा मत्याभोजने कृच्छ्रं अमत्यार्धमिति स्मृत्यर्थसारे उक्तं आशौचिस्पृष्टाशौचिस्वामिकान्नभोजी तु तत्स्वामिकान्नाशननिमित्तं तत्स्पृष्टान्नाशननिमित्तं चेति प्रायश्चित्तद्वयं समुच्चयेन कुर्यात् आशौचिस्वामिकान्न प्रतिगृहे तूक्तप्रायश्चित्तार्धं आशौचं तु नास्ति दातृभोक्तृभ्यामुभाभ्यामज्ञाते जनने मरणे वा न दोषः अन्यतरेण ज्ञाते दोषः तत्र दातुर्ज्ञाने भोक्तुरज्ञाने भोक्तुरल्पं प्रायश्चित्तं दातुरज्ञानेपि भोक्तुर्ज्ञाने पूर्णमेव भोजननिमित्तकाशौचेपि कर्मलोपेन अथ तु कथमपि स्वल्पसंबंधयुक्ते स्नानं वासोयुतं स्यादिति त्रिंशच्छ्लोकी स्मृत्यर्थसारेप्येवमयमस्यार्थः स्वल्पेनापि एकाहाद्याशौचप्रयोजकेन संबंधेन युक्ते शालकजामात्रादौ मृ-

तेसचैलस्नानंकार्यम् सर्वत्रगुरुणोलघुनोवामृताशौचस्यप्राप्तिकालेसमाप्तिकालेस्नातव्यमितियावत् अथवास्वल्पैर्दशाहभिन्नपक्षिणीत्रिदिनाशौचप्रयोज
कैःसंबंधैः युक्तेबंधुत्रय मातुलानुपनीतसपिंडादौमृतेदेशांतरेकालांतरेस्नानंभवत्येव तथाचयस्यसन्निहितकालेआशौचप्राप्तिस्तस्यातिक्रांतकालेस्नानंयस्य
तुसन्निहितकालेपिस्नानमात्रंतस्यकालांतरेस्नानमपिनेत्यर्थः यद्वास्वल्पआशौचप्रयोजक संबंधभिन्नःसंबंधः यथाशालकसुतत्वंउद्वककन्यायाः पितृव्यत
त्पुत्रत्वादिभगिन्याभ्रातृपुत्रत्वादिनयुक्ते आशौचाभावेपिस्नानमात्रंभवत्येव यत्किंचित्संबंधे आशौचाभावेपिस्नानमात्रंसन्निधौसर्वत्रकार्यमित्यर्थः प
पक्षत्रयमपिइदंशिष्टाचारेदृश्यतेइतियुक्तंभाति अथाशौचापवादः सपंचधा कर्तृतः१ कर्मतः२ द्रव्यतः३ मृतदोषतः४ विधानतइति५ तत्रकर्तृतोयथा य
तीनांब्रह्मचारिणांचसपिंडजननमरणयोर्नाशौचं मातापितृमरणेतु यतिब्रह्मचारिणोः सचैलंस्नानमात्रंभवत्येव ब्रह्मचारिणःसमावर्त्तनोत्तरंब्रह्मचर्यदशायांमृ
तानांपित्रादिसपिंडानांत्रिरात्रमाशौचंउदकदानंचकार्यं अनुगमननिर्हरणनिमित्तकंत्वाशौचंब्रह्मचारिणोप्यस्त्येव पित्राद्यंत्यकर्मकरणेब्रह्मचारिणआशौचमप्य
स्त्येव आरब्धप्रायश्चित्तानां प्रायश्चित्तानुष्ठानसमये आशौचंन समाप्तेतुप्रायश्चित्तेत्रिरात्रमतिक्रांताशौचं कृतकर्मांगनांदीश्राद्धानां तत्कर्मसमाप्तिपर्यंतंतत्क
र्मोपयोगिकार्ये आर्त्यादिसंकटेआशौचंन जाताशौचमृताशौचवतोमरणसमयप्राप्तौनाशौचं तेनदानादिकंसतिवैराग्ये आतुरस्यसंन्यासोपि
भवतीतिसिंध्वादयः देशविप्लवदुर्भिक्षादिमहापदिसद्यःशौचं आपदपगमे आशौचावशेषेअवशिष्टाशौचमस्त्येव अथकर्मतः अन्नसत्रि
णामन्नादिदानेषुनाशौचं प्रतिगृहीतुस्तु आमान्नग्रहणेदोषोन पक्वान्नभोजनेतुत्रिरात्रंक्षीरपानं गृहीतेनंतव्रतादावेकादश्यादौचारब्धा

कृच्छ्रादिव्रतेचनाशौचं तत्र स्नानादिशारीरनियमाः स्वयंकार्याः अनंतपूजादिकमन्येन कारणीयम् ब्राम्हणभोजनादिकमाशौचांते राजादीनां प्रजापालनादौ नाशौचं ऋत्विजां मधुपर्कोत्तरं तत्कर्मणि नाशौचं तेन येष्वाधानपशुबंधादिषु मधुपर्को नोक्तस्तेषु कृतेपि वरणे तान्त्यक्त्वान्ये ऋत्विजः कार्याः दीक्षितानां दीक्षणीयोत्तरमवभृथस्नानपर्यंतं यज्ञकर्मणि नाशौचं दीक्षितर्त्विग्भ्यां स्नानमात्रं कर्ममध्ये कार्यं अवभृथात्पूर्वमेवाशौचाभावः अवभृथं तु न भवत्येवेति सिंधुः कर्मांते तु त्रिरात्रं पूर्वन्यायात् रोगभयराजभयादिनाशार्थे शांतिकर्मणि नाशौचं क्षुत्पीडितकुटुंबस्य प्रतिग्रहे नाशौचं विस्मरणशीलस्याधीतवेदशास्त्राध्ययनेपि नाशौचं वैद्यस्य नाडीस्पर्शने आशौचं न श्राद्धे तूक्तं मूर्तिप्रतिष्ठाचौलोपनयनविवाहाद्युत्सवतडागाद्युत्सर्गकोटिहोमतुलापुरुषदानादिककर्मसु नांदीश्राद्धोत्तरं नाशौचं संकल्पिते पुरश्चरणजपेऽविच्छेदेन संकल्पितहरिवंशश्रवणादौ च प्रारंभोत्तरं नाशौचं काष्ठादिनियमाभावे तु स्तोत्रहरिवंशादिकमाशौचे हेयमेव सर्वोप्ययमाशौचापवादोऽनन्यगतिकत्वे आर्त्तौ च ज्ञेय इति सिंधौ नागोजीये चोक्तं तेनानन्यगतिकत्वादिकमालोच्यैवाशौचाभावो योज्यः अत्र यद्वक्तव्यं तत्सूर्वार्धे तत्र तत्रोक्तमेव केचित्तु व्रतेष्विव दीक्षितानामृत्विजामारब्धोत्सवादीनां च स्वरूपत आरंभतश्चावश्यकत्वादार्त्याद्यभावेप्याशौचाभावमाहुः कन्याया ऋतुशंकादिसंकटे मुहूर्तांतराभावे कूष्मांडहोमादिना जाताशौचे विवाहारंभोपि कार्य इत्युक्तं विवाहादिषु नांदीश्राद्धोत्तरमाशौचपाते पूर्वसंकल्पितान्नमसगोत्रैर्दातव्यं भोक्तव्यं च दातारं भोक्तारं सिद्धान्नं च सूतकी न स्पृशेत विवाहादौ तदन्यत्र वा भुंजानेषु विप्रेषु-

दातुराशौचपातेपात्रस्थमप्यन्नंत्यक्त्वान्यगेहोदकाचांताः शुध्यंतीत्यादिपूर्वार्धेउक्तं एवंसहस्रभोजनादावपिपूर्वसंकल्पितान्नेभुञ्जेयम् पार्थि
वशिवपूजायांनाशौचं आशौचेसंध्याश्रौतस्मार्तहोमादिविषयेपूर्वार्धेउक्तं अग्निसमारोपप्रत्यवरोहावाशौचयोर्नकार्यौ तेनसमारोपोत्तरमाशौ
चपातेपुनराधानमेव समारोपप्रत्यवरोहयोरन्यकर्तृकत्वस्याशौचापवादस्यचाभावात् इदंबह्वृचानांद्वादशाहंहोमलोपेन्यषांत्र्यहंहोमलोपेए
वपुनराधानंज्ञेयं ग्रहणनिमित्तकेस्नानश्राद्धदानादौनाशौचं कश्चित्स्नानमात्रंकार्यंनश्राद्धादीत्याह संक्रांतिस्नानादावपिनाशौचं नित्य
कृत्येषुस्नानाचमनभोजननियमास्पृश्यास्पर्शनादिनियमेषुनाशौचं अन्यद्वैश्वदेवब्रह्मयज्ञदेवपूजादिनित्यनैमित्तिककाम्यंचाशौचेषुन
कार्यं भोजनकाले आशौचापादकजननमरणश्रवणेमुखस्थंग्रासंत्यक्त्वास्नायात् मुखस्थग्रासभक्षणेएकोपवासः सर्वान्नभोजनेत्रिरात्रो
पवासः इतिकर्मत आशौचसदसद्भावविचारः अथद्रव्यतः पुष्पफलमूललवणमधुमांसशाकतृणकाष्ठोदकक्षीरदधिघृतौषधितिलतद्विका
राणांलाजादिभर्जितान्नस्यलड्डुकादीनांचाशौचिस्वामिकानामाशौचिगृहस्थितानांचग्रहणेदोषोन आशौचेहस्तात्तुकिमप्येतन्नग्राह्यं पण्येतु
वणिजादेराशौचेपितद्धस्ताल्लवणादेरामान्नस्यचक्रयेनदोषः जलदधिलाजादिकंतुक्रयेणापितद्धस्तान्नग्राह्यं अथमृतदोषतः शास्त्रानुज्ञा
विनाशस्त्राग्निविषजलपाषाणभृगुपातानशनादिभिर्बुद्धिपूर्वकंस्वेच्छयात्मघातकानांनाशौचं तच्चात्मघातनंक्रोधात्परोद्देशेनवा तुस्वत-
एवेष्टसाधनताभ्रमेणवातथाचौर्यादिदोषेराजहतानांपारदार्येतत्पत्यादिहतानांविद्युद्धतानांचनाशौचं अन्यैर्निषिद्धोपिगर्वान्नदीतरणवृक्षारो

रेघ्नुतद्विका

ह्रकूपावरोहादौप्रवृत्तौमृतस्तस्यापिनाशौचं योगवादिहरणार्थंतद्धननार्थंवाप्रवृत्तोगोसर्पनखिशृंगिदंष्ट्रिगजचोरविप्रांत्यजादिभिर्हतस्तस्यनाशौचं महा
पातकिनांतत्संसर्गिणांचमहापापितुल्यानांचपतितानांनपुंसकानांचमरणेनाशौचं स्त्रीणांचपत्यादिहंत्रीणांहीनजातिगामिनीनांगर्भघ्नीनांकुलटा
नांचपूर्वोक्तात्मघातादिपापयुक्तानांचमृतौनाशौचं तत्रैषांशवानांस्पर्शाश्रुपातवहनदहनांत्यकर्माणिनकुर्यात् स्पर्शादिकरणेज्ञानाज्ञानाभ्यां
सादित्तारम्येन कृच्छ्रातिकृच्छ्रसांतपनचांद्रायणादिप्रायश्चित्तानिसिंध्वादिग्रंथांतरतोज्ञेयानि तेषांमृतदेहस्यजलेप्रक्षेपः ततःसंवत्सरोत्तरंपुत्रादि-
स्तदीयात्मघातादिपापानुसारेणप्रायश्चित्तंतस्यकृत्वानारायणबलिंचकृत्वापर्णशरदाहादिपूर्वकमाशौचमौर्ध्वदैहिकंचकुर्यात् केचित्प्रेतशा-
रीरंदग्ध्वादाहनिमित्तंचांद्रायणत्रयंकृत्वाऽस्थीनिसंस्थाप्याब्दांते पूर्वोक्तरीत्यौर्ध्वदैहिकमित्याहुः अथवालौकिकाग्निनातूष्णींदग्ध्वास्थ-
जीवनसंदेहाद्वाभक्त्यावापुत्रादयः संवत्सरादर्वागपितत्तदात्मघातादिपापोक्तद्विगुणप्रायश्चित्तपूर्वकंनारायणबलिंकृत्वापर्णशरदाहम
स्थिदाहंवाकृत्वाऽशौचमौर्ध्वदैहिकंचकुर्युः इदंचप्रायश्चित्तार्हाणामेव प्रायश्चित्तानर्हाणांघटस्फोटनबहिष्कृतानांचदासीद्वारापतितोदक
विध्यनंतरंसपिंडीकरणवर्जमौर्ध्वदैहिकं तेनसांवत्सरिकमप्येकोद्दिष्टविधिनैव यद्वात्मघातिनांपुत्रादिर्मृतजातीयवधोक्तंब्रम्हहत्यादिप्रा-
यश्चित्तसहितंचांद्रायणंतप्तकृच्छ्रद्वयंचकृत्वानारायणबलिपूर्वकंतंदहेत् तथाचात्मघातिनांगोगजव्याघ्रादिहेतुकदुर्मरणवतांचपतितादी
नांचपूर्वोक्तानांसर्वेषांनमरणदिनादारभ्याशौचं किंतुतत्प्रायश्चित्तनारायणबलिपूर्वकसमंत्रकदाहदिनमारभ्यैवाशौचं जलाग्न्यादिभिःप्र

मादमृतानां तु मरणदिनादारभ्याशौचादिकमस्त्येव तच्च त्रिरात्रमिति केचित् दशाहमिति बहवः किंतु प्रमादमरणस्यापि दुर्मरणत्वात्तन्निमि
त्तप्रायश्चित्तपूर्वकमेव दाहादिकार्यम् तदुक्तं स्मृत्यर्थसारे चांडालगोब्राह्मणचोरपशुदंष्ट्रिसर्पाग्न्युदकादिभिः प्रमादान्मरणे चांद्रायणं तप्तकृ
च्छ्रद्वयं च तत्प्रायश्चित्तं कृत्वा पंच दश कृच्छ्राणि वा प्रायश्चित्तं कृत्वा विधिवद्दहनाशौचोदकदानादि सर्वं कार्यमेवेति प्राणांतिकप्रायश्चित्तेन मृ
तस्य दशाहमाशौचं सर्वाणि प्रेतकर्माणि कर्त्तव्यानि प्रायश्चित्तेन तस्य शुद्धत्वात् एवमारब्धप्रायश्चित्तस्य प्रायश्चित्तमध्ये मरणेपि शुद्धत्वादि-
कं ज्ञेयं आहिताग्नेस्तु पतितादेर्मरणे दर्पादिना चांडालशृंगिचोरादिहेतुके मरणे विशेषः त्रेताग्नीन्प्रक्षिपेदप्सु आवसथ्यं चतुष्पथे पात्राणि-
तु दहेदग्नौ साग्निके पापकर्मणि १ ततः प्रायश्चित्तार्हत्वानर्हत्वादि पूर्वोक्तव्यवस्थया निर्मथ्याग्निना दाहाद्यंतकर्मेति महापातकसंयुक्तः साग्नि
को यदि जीवति पुत्रादिः पालयेदग्नीन्प्रायश्चित्तक्रियावधि प्रायश्चित्तं न कुर्याद्यः कुर्वन्वा म्रियते यदि जलेग्नीन्प्रक्षिपेदग्नौ पात्राणि तु जलेप्सु वा मा
धवीये आहिताग्नेर्दुर्मरणेष्वात्मघाते च तं लौकिकाग्निना तूष्णीं दग्ध्वा तदस्थीनि क्षीरेण प्रक्षाल्य तत्प्रायश्चित्तं कृत्वा श्रौताग्निभिः समंत्रकं दाहा
दिकार्यमित्युक्तं इदं निरग्नेरपि दुर्मरणे योज्यं अथ सर्पहते विशेषः प्रमादेन वा दर्पादिना वा सर्पतो मृतानां वाशौचादि न कार्यम् वक्ष्यमाणनागपू
जाव्रतं कृत्वा नारायणबलिसौवर्णनागदानप्रत्यक्षगोदानानि कृत्वा दाहाशौचादिकार्यं सर्वत्र दुर्मरणे पतितादिमरणे च तत्तत्प्रायश्चित्तादि कृत्वा
दाहाशौचादिकार्यमित्युक्तं तत्र प्रायश्चित्तं प्रसंगादुच्यते बुद्धिपूर्वकमात्मघातेन मृतानां त्रिंशत्कृच्छ्राणि प्रायश्चित्तं एतच्च जातिवधप्राय-

श्चित्तेनसमुच्चितंकार्यं तद्यथाब्राह्मणेनात्मघातेकृतेद्वादशाब्दब्रम्हहत्याप्रायश्चित्तंत्रिंशत्कृच्छ्रमात्मघातप्रायश्चित्तंच तत्पुत्रादिःकुर्यात् ब्राह्मणस्त्रियात्मघातेकृतेब्राह्मणस्त्रीवधप्रायश्चित्तंत्रिंशत्कृच्छ्राणिच एवंशूद्राद्यात्मघातेप्यूह्यं अशक्तावात्मघातेचांद्रायणद्वयंतसकृच्छ्रचतुष्कंच प्रमादेनजलादिमरणेपंचदशकृच्छ्राः चांद्रायणपूर्वकंतसकृच्छ्रद्वयंवा पतितमृतेषोडशकृच्छ्राणि ब्रह्महत्यादिपापिनां प्रायश्चित्तात्पूर्वंमरणेतत्तत्प्रायश्चित्तंपुत्रेणकार्यम् प्रायश्चित्तानर्हाणांतुपतितोदकदानविधिरेवनप्रायश्चित्तादीत्युक्तं सिंधौतुप्रायश्चित्तानर्हाणामपिपुत्रादिर्नारायणबलिपूर्वंसर्वमौर्ध्वदेहिकंसपिंडीकरणंदर्शादिश्राद्धंगयादिश्राद्धंचकुर्यादेव एवंम्लेछीकृतस्यापिपतितोदकविधिरपुत्रविषयइत्युक्तं इदमेवयुक्तं यस्तुकिंचित्कालंम्लेछीकृतःप्रायश्चित्तार्हस्तस्यषोडशकृच्छ्रादिप्रायश्चित्तंपुत्रेणकृत्वापर्णशरदाहादिकार्यम् प्रमादमरणाभिन्नेषुचौर्यपरदार्यादिहेतुकेषुदुर्मरणेषुचांद्रायणद्वयंतसकृच्छ्रंवेत्याकरतोविचार्ययोज्यं किंचव्याघ्रादिहेतुकदुर्मरणेषुशातातपोक्तदानादिविधिरपिकार्यः तथाहिव्याघ्रहतेविप्रकन्याविवाहनंगजहतेचतुर्निष्कपरिमितहेमनिर्मितगजदानं राजहतेसौवर्णपुरुषदानं चोरहतेप्रत्यक्षधेनुदानं वैरिहतेवृषभदानं वृषभहतेयथाशक्तिहेमदानं शय्यायांनमृतेदेयाशय्यातूलीसमन्वितानिष्कहेमनिर्मितविष्णुप्रतिमाधिष्ठिताच शौचहीनमरणेद्विनिष्कहैमविष्णुदानं संस्कारहीनमरणेविप्रपुत्रोपनयनं अश्वहतेनिष्कत्रयहेमकृताश्वदानं श्वनाहतेक्षेत्रपालस्थापनं सूकरहतेमहिषदानं कृमिभिर्हतेपंचखारीमितगोधूमदानं वृक्षहतेवस्त्रयुतसौवर्णवृक्षदानं शृंगिणाहतेवस्त्रयुतवृषभदानं शकट

हतेसोपस्करं किंचिद्द्रव्यदानं भृगुपातमृते धान्यपर्वतदानं अग्निनामृते उदपानोत्सर्गविधिः काष्ठहते धर्मार्थसभाकरणं शस्त्रहते महिषीदानं अश्महते सवत्सपयस्विन्यागोर्दानम् विषेणहते हेमनिर्मितपृथ्वीदानं उद्बंधनेनमृते हेमकपिदानं जलेमृते द्विनिष्कहेमनिर्मितवरुणदानं विषूचिकामृते स्वाद्वन्नेन शतविप्रभोजनं कंठस्थितकवलस्यमरणे घृतधेनुदानं कासरोगमृते ऽष्टकृच्छ्राणि अतिसारमृते लक्षगायत्रीजपः शाकिन्यादिग्रहे मृते रुद्रैकादशिनीजपः विद्युत्पातमृते विद्यादानं अंतरिक्षमृते वेदपारायणं पतितेमृते षोडशकृच्छ्राणि अस्पृश्यस्पर्शयुक्तमरणे सच्छास्त्रपुस्तकदानमित्यादि अत्र शय्यामरणे शौचहीनसंस्कारहीनमरणे कृमिविषूचिकाकंठकवलकासातिसाररोगग्रहैर्मरणेंतरिक्षमृतेस्पृश्यस्पर्शमरणेपिदानादिविधिरेवन प्रायश्चित्तंनैवनारायणबलिर्नापिवर्षादिकालप्रतीक्षा व्याघ्रादिहेतुकंविषजलशस्त्रादिहेतुकंचमरणं प्रमादेनदर्पादिनाबुद्ध्या चेत्यनेकधासंभवति तत्रोक्तव्यवस्थया प्रायश्चित्तंनारायणबलिर्दानादिविधिश्चेतित्रयाणांसमुच्चयः यदिपुत्रादिः पितुर्जलादिदुर्मरणप्रायश्चित्तं ब्रह्महत्यादितत्तत्प्रायश्चित्तंवात्मघातप्रायश्चित्तंवा कर्तुंनशक्नोति तदोक्तदानादिविधिंनारायणबलिंचकृत्वा ऽत्यशक्तौनारायणबलिमात्रं कृत्वौर्ध्वदेहिकंकुर्यात् तावतापुत्रादिसपिंडानांशुद्धिसिद्धेः पित्रादेस्तुपुत्रादिभिस्तत्तत्प्रायश्चित्ताकरणेनरकादिभोगः स्यादेवेतिबोध्यं अथविधिविहितजलादिमरणे तत्रप्रयागेसर्ववर्णानांरोगिणामरोगिणांचभागीरथीप्रवेशादिनामरणेकामितमहाफलं शूद्रस्यारोगिणोपिप्रयागभिन्नेपिजलादिमरणमनुज्ञातं व्याधितोभिषजात्यक्तोविप्रोवृद्धोथवायुवा तन्नुंत्यजेज्जलाग्न्याद्यैःसयथेष्टफलंलभेत् दु-

थं

श्चिकित्स्यैर्महारोगैः पीडितो जीवनाक्षमः प्रविशेज्ज्वलनं दीप्तं करोत्यनशनं तथा अगाधतोयराशिं च भृगोः पतनमेव च गच्छेन्महापथं वा-
पि तुषारगिरिमादरात् प्रयागवटशाखाग्राद्देहत्यागं करोति च उत्तमान्प्राप्नुयाल्लोकान्नात्मघाती भवेत्क्वचित् नराणामथ नारीणां सर्ववर्णे-
षु सर्वदा आशौचं न स्यात्त्र्यहं तेषां वज्रानलहते तथा वाराणस्यां म्रियेद्यस्तु प्रत्याख्यातभिषक्क्रियः काष्ठपाषाणमध्यस्थो जाह्नवीज-
लमध्यगः अविमुक्तोन्मुखस्तस्य कर्णमूलगतो हरः प्रणवं तारको ब्रूते इत्यादिवचनोच्चयः पुराणस्थो माधवादिनिबंधेषूदाहृतः अत्रानु
ज्ञाने बुद्धिपूर्वकात्मघाते गृहस्थादीनामेवाधिकारः यतेस्तु नाधिकारः त्र्यहाद्याशौचविधानात् काम्यकर्मण्यनधिकाराच्चेति निर्णयसिंधुः इ-
दानींनन शिष्टास्तु रोगादिपीडां सोढुमशक्तो संन्यासाश्रमं गृहीत्वा तीर्थादिनात्मघातं कुर्वंति गृहस्थविधुरादयश्च न कुर्वंति केचित्तु परिहार्यरोगादिग्रस्तवृ-
द्धादेर्जलादिना बुद्ध्यात्मघातः कलौ प्रयागभिन्नदेशे न भवति भृग्वग्निपतनैश्चैव वृद्धादिमरणं तथेति कलिवर्ज्येषु परिगणनादित्याहुः एतन्मते मरणां-
तप्रायश्चित्तविषयः काशीखंडादौ विप्रादेर्देहत्यागविधयश्च युगांतरपराः प्रयागमरणं स्त्रीणां सहगमनं च कलियुगेपि सर्वसंमतं अत्र सर्व-
त्र सहगमने भिन्ने विधिवाक्यानुज्ञाते देहत्यागे त्रिरात्रमाशौचमिति बहवः दशाहमिति केचित् एवं फलकामनया विहितकाम्यप्रयागमरणे-
पि पक्षद्वयं ज्ञेयं अथ यः पतितो घटस्फोटनबहिष्कृतो यश्च म्लेच्छीकृतो यश्च प्रायश्चित्तानर्हः पापी तस्य त्रिविधस्य पितृमातृभिन्नस्य पतितोदक-
विध्यनंतरं सपिंडीकरणवर्ज्यमंत्यकर्म पितुर्मातुश्च त्रिविधस्यापि नारायणबलिपूर्वकं सपिंडीकरणसहितं सर्वं भवतीत्युक्तं तत्र पतितोद-

कदानविधिर्यथा सर्वगांदासीमाहूयतस्यैवेतनंदत्वाशुद्धपूर्णघटहस्तांतांब्रूयात् हेदासिगच्छमूल्येनतिलांस्तोयपूर्णमिमंघटंचशीघ्रमान
य ततोदक्षिणामुखोपविश्यवामपादेनतंघटंसतिलंक्षिप घटक्षेपणकालेचामुकसंज्ञकपतितप्रेतपिब पिबेतिमुहुरुच्चारयेति सादासी
तद्वाक्यंश्रुत्वामूल्यंगृहीत्वातथाकुर्यात् एवंकृतेपतिततृप्तिर्नान्यथा एतच्चपतितस्यमृतदिनेकार्यम् इतिपतितोदकविधिः इतिमृतदो
षत आशौचापवादप्रसंगःसविस्तरोनिरूपितः अथविधानतः यतेर्मृतावाशौचंनास्ति तस्यप्रेतक्रियोदकदानाशौचसपिंडीकरणादे
र्निषिद्धत्वात् सपिंडीस्थानएकादशेहनिपार्वणश्राद्धमात्रंकार्यम् प्रतिसांवत्सरिकश्राद्धदर्शश्राद्धादिकंतुपार्वणविधिनासपिंडकंभवत्ये
व अत्रविस्तरोग्रंथांते वक्ष्यते एतच्चत्रिदंडिनामेकदंडिनांहंसपरमहंसादीनांसर्वेषामेवज्ञेयं एवंवानप्रस्थमरणेपिनाशौचंकृतजीव
च्छ्राद्धेमृतेसपिंडैराशौचादिकर्तव्यंनवेतिविकल्पः ब्रह्मचारिमृतेत्वाशौचमस्त्येव युद्धमृतेप्याशौचंनेतिसर्वग्रंथेषूपलभ्यतेनत्वेवंब्राह्म
णेषुशिष्टाचारः इतिपंचधाशौचापवादोनिरूपितः अथजीवतोप्याशौचंयथापतितस्यघटस्फोटकालेसर्वसपिंडानामेकाहमाशौचं
इत्याशौचंसापवादंयथामतिनिरूपितं समर्पितंरुक्मिणीशश्रीमद्विठ्ठलपादयोः इतिसापवादाशौचप्रकरणं अथौर्ध्वदेहि
कारंभोपयोगिनारायणबल्यादिप्रकारउच्यते तत्रदुर्मरणेष्वात्मघातेजलादिभिः प्रमादमरणेपतितादिमरणेचपूर्वोक्तव्यवस्थयामु
कगोत्रस्यामुकशर्मणोमुकदोषनाशार्थमौर्ध्वदेहिकेसंप्रदानत्वयोग्यतासिध्यर्थममुकप्रायश्चित्तममुकदानंवाकरिष्ये

इत्यादिसंकल्पपूर्वकं तत्तत्प्रायश्चित्तं दानं च कार्यं अशक्तौ दानमेव कार्यं ततोमुकगोत्रामुकशर्मणोमुकदुर्मरणदोषनाशार्थमौर्ध्वदेहिकसंप्रदानत्वयोग्यतासिद्ध्यर्थं नारायणबलिं करिष्ये इति संकल्प्य पूर्वार्धोक्तसंततिफलककाम्यनारायणबलिवत्सर्वं कुर्यात् एतत्तु वर्षांतकरणपक्षे सद्यःकरणपक्षे तु पूर्वोक्तद्विगुणप्रायश्चित्तं संकल्प्य शुक्लैकादश्यादिकालमनपेक्ष्यैव समनंतरोक्तसंकल्पं कृत्वा विधिना स्थापिते कलशद्वये हेमप्रतिमयोर्विष्णुं वैवस्वतं यमं चावाह्य पुरुषसूक्तेन यमाय सोममिति च क्रमेण षोडशोपचारैः संपूज्य तत्पूर्वभागे रेखायां दक्षिणाग्रकुशानास्तीर्य शुंधंतां विष्णुरूप्यमुकप्रेतेति दशस्थानेष्वपो निनीय मधुघृततिलमिश्रानोदनपिंडान् दशामुकगोत्रामुकशर्मप्रेत विष्णुदैवतायं ते पिंड इति दक्षिणसंस्थान् प्राचीनावीतीत्यादि पितृधर्मेण दद्यात् गंधादिभिरभ्यर्च्य प्रवाहणांतं कृत्वा नद्यां क्षिपेत् श्वः सद्यो वा पूर्वस्थापितं विष्णुमभ्यर्च्यैकविप्रे विप्रालाभे दर्भबटौ वा पादक्षालनादितृप्तिप्रश्नांतं विष्णुरूपप्रेतावाहनपूर्वकं कृत्वा विप्रसमीपे तूष्णीं रेखाः कृत्वा दर्भास्तरणे आपोनिनयनं च कृत्वा दर्भेषु सव्येन विष्णवे ब्रह्मणे शिवाय च सपरिवाराय यमाय चेति चतुर्भ्यः पिंडचतुष्टयं दत्वापसव्येन विष्णुरूपिप्रेतामुकगोत्र नामायं ते पिंड इत्येकं पंचमं पिंडं दत्वा तथैवाभ्यर्च्य प्रवाहणांते विप्रार्चानतादि श्राद्धशेषसमापनांते प्रेतबुद्ध्या विप्राय वस्त्राभरणादि दत्वा विप्रेण प्रेताय तिलांजलिं दापयेत् अमुकगोत्रायामुकशर्मणे विष्णुरूपिणे प्रेतायायं तिलतोयांजलिरिति मंत्रेण विप्रालाभे स्वयं दद्यात् ततो विप्रान्वाचयेत् अनेन नारायणबलिकर्मणा भगवान्विष्णुरिमममुकं प्रेतं शुद्धमपापमर्हं करोत्विति का

न्यप्रयोगेस्मिन्प्रयोगेचसंकल्पेनामगोत्रोच्चारेचविशेषःस्पष्टएव पूर्वत्रकाश्यपगोत्रदेवदत्तप्रेतेत्याद्युच्चारः अत्रतुगोत्रनामज्ञानसत्त्वाद्दुर्मरणेनमृतस्ययन्नामगोत्रंतदेवोच्चारयेदिति संकल्पेविशेषपिहेतुःस्पष्टएवेति इतिदुर्मरणेऔर्ध्वदेहिकाधिकारार्थंनारायणबलेःप्रयोगः अथसर्पहतेव्रतंप्रतिमासंशुक्लपंचम्यांउपवासंनक्तंवाकृत्वापिष्टमयंनागंपंचफणमनंतवासुकिशंखपद्मकंबलकर्कोटकाश्वतरधृतराष्ट्रशंखपालकालियतक्षककपिलेति द्वादशनामभिर्द्वादशमासेषुसंपूज्यपायसेनविप्रान्संभोज्यवत्सरांतेहेमनागंप्रत्यक्षांगांचदत्वानारायणबलिपूर्वकंदाहाशौचादिकंकार्यम् अथवानमो अस्तुसर्पेभ्य इतितिस्र आज्याहुतीर्जुहुयात् पंचम्यांपन्नगंहैमंस्वर्णेनैकेनकारयेत् क्षीराज्यपात्रमध्यस्थंपूज्यविप्रायदापयेत् प्रायश्चित्तमिदंप्रोक्तंनागदष्टस्यशंभुनेति ततोनारायणबल्यादि अथपालाशप्रतिकृतिदाहादिविधिः तत्रदेशांतरमरणेपराकद्वयमष्टौकृच्छ्रान्वाकृत्वास्थीनिदहेत् अस्थ्नांचांडालश्वादिस्पर्शेपंचगव्योदकादिभिःप्रक्षाल्यदहेत् यस्यास्थीनिसर्वथानलभ्यंतेतस्यपर्णशरदाहः कुर्याद्दर्भमयंप्रेतंकुशैस्त्रिशतषष्टिभिः पालाशीभिःसमिद्भिर्वासंख्याचैवंप्रकीर्तिता तत्रभूमौकृष्णाजिनमास्तीर्यतत्रशरंदक्षिणायतंनिवेश्यतत्रपलाशवृंतानिन्यसेत् शिरसिचत्वारिंशत् ४० ग्रीवायांदश १० बाह्वोःप्रत्येकंपंचाशदेवंशतं १०० करांगुलीषुदश १०उरसिविंशतिः२०जठरेत्रिंशत् ३० शिश्नेचत्वारि ४ अंडयोस्त्रयंत्रयं ६ ऊर्वोःप्रत्येकंपंचाशदेवंशतं १०० जंघातःपादतलांतंप्रत्येकंपंचदशैवं ३०पादांगुलीषुदश१० एवंषष्ट्यधिकशतत्रयमितैर्दर्भैःपालाशसमिद्भिर्वाशरीरंकृत्वाऊर्णावस्त्रेणबध्वाजलमिश्रपिष्टेनलिंपेत् शक्तौसत्यांनारिकेरादीन्यपि तथा

हि शिरसिनारिकेरफलंवर्तुलालाबुंवा ललाटेकदलीपत्रं दंतेदाडिमबीजानि कर्णयोः कंकणंब्रह्मपत्रंवा चक्षुषोः कपर्दौ २ नासिकायांतिलपुष्पं नाभावब्जंस्तनयोर्जंबीरफलद्वयं वातेमनःशिलां पित्तेहरितालं कफेसमुद्रफेनं रुधिरेमधु पुरीषेगोमयं मूत्रेगोमूत्रं रेतसिपारदं वृषणयोर्वृंताकद्वयं शिश्नेगृंजनं केशेषुवनसूकरसटावटप्ररोहावा लोमसुऊर्णा मांसेमाषपिष्टलेपः पंचगव्यैःपंचामृतैश्चसर्वतः सिंचनं पुनर्नोअसुंपृथिवीददातु॰ असुनीतेइत्यृग्भ्यां प्राणप्रवेशंभावयेत् यद्वा यत्तेयममितिसूक्तेन शुक्रमसीतिपारदंक्षिप्त्वा अक्षीभ्यामितिशरीरंस्पृशेत् शरीरंस्नापयित्वा चंदनमनुलिप्य वस्त्रोपवीतेपरिधाप्य अयंसदेवदत्तइत्यभिमृश्य इदंचास्योपासनमितिध्यात्वाविधिवद्दाहादिकार्यं अत्राहिताग्नेरस्थिदाहेपर्णशरदाहेवादशाहमाशौचमनाहिताग्नेस्त्र्यहमित्यादिप्रागुक्तमनुसंधेयं द्वादशाब्दादिप्रतीक्षोत्तरं पर्णशरदाहादिक्रियतेचेत्तदात्रिंशत्कृच्छ्राणिचांद्रायणत्रयंवाकृत्वाकार्यं अथातीतप्रेतसंस्कारकालः प्रत्यक्षशवसंस्कारदिनंनैवविशोधयेत् आशौचमध्येसंस्कारदिनंशोध्यंतुसंभवे दशाहोत्तरंतुदिनंसंशोध्यैवग्राह्यं तत्रवत्सरादूर्ध्वंक्रियमाणप्रेतकर्मण्युत्तरायणमेवश्रेष्ठं तत्रापिकृष्णापक्षएव तत्रनंदात्रयोदशीचतुर्दशीक्षयदिनान्वर्जयेत् शुक्रवारशनिवारौवर्ज्यौ भौमवारोपिवर्ज्य इत्येकेनक्षत्रेषु भरणीकृत्तिकार्द्राश्लेषामघाज्येष्ठामूलंधनिष्ठोत्तरार्धशततारकादिचतुष्टयंचेतिनक्षत्राणित्रिपुष्करयोगश्चेत्यतिदुष्टानिसर्वथात्यजेत् कृत्तिकापुनर्वसूत्तराफाल्गुनीविशाखोत्तराषाढापूर्वाभाद्रपदाचेति त्रिपादनक्षत्राणि द्वितीयासप्तमीद्वादशीचतिथिः कुजशनि

रविवाराश्विनीत्रयाणांयोगेत्रिपुष्करः कैश्चिद्रविस्थानेगुरुवारउक्तः एतेष्वेवतिथिवारेषुमृगचित्राधनिष्ठायोगे द्विपुष्करः त्रिपुष्करयोगोद्भवैर्लाभेनष्टेलब्धे मृतेचत्रिगुणफलदः द्विपुष्करोद्विगुणफलदः तेनप्रेतकार्येद्वावपित्याज्यौ द्वयोर्योगेद्विपुष्करइत्यादिकेचित् गुरुशुक्रास्तपौषमासमलमासवैधृतिव्यतीपातपरिघयोगाविष्टिः करणंचतुर्थाष्टमद्वादशचंद्रश्चेत्यपिसर्वथात्यजेत् रोहिणीमृगपुनर्वसूपूर्वोत्तराफाल्गुनीचित्राविशाखाऽनुराधापूर्वोत्तराषाढाधनिष्ठेतिकिंचिद्दुष्टानिसंभवेत्यजेत् भौमवारोपित्याज्यइत्येके कर्तुस्तिसृषुजन्मतारासुप्रत्यरितारायांचपर्णशरादिदाहोनिष्टः तथाचार्कचंद्रगुरुवाराः अश्विनीपुष्यहस्तस्वातीश्रवणभानिचप्रशस्तानि मध्यमानिसर्वथात्याज्यानिचोक्तानि नंदायांशुक्रवारेचतुर्दश्यांत्रिजन्मतारापत्यरितारासुचैकोद्दिष्टश्राद्धमतिनिंद्यं साक्षादेकादशाहेनकोपिनिषेधः अस्यनिषिद्धनक्षत्रादेरपवादः युगमन्वादिसंक्रांतिदर्शेचप्रेतकर्मणि पुनःसंस्कारादिकेपिनक्षत्रादिनशोधयेत् गुरुभार्गवयोर्मौढ्येपौषमासे मलिम्लुचे नातीतःपितृमेधस्याद्वया गोदावरींविना इतिपुनःसंस्कारकालः साग्निकस्यपर्णशरदाहेकृतेपश्चाद्देहलाभेपर्णशरदाहीयार्धदग्धकाष्ठैस्तंदहेत् तादृशकाष्ठालाभेलौकिकाग्निनादग्ध्वातदस्थीनिमहाजलेक्षिपेत् एवमन्येषांनिरग्नीनामपिपर्णशरदाहोत्तरंशरीरलाभेस्थिलाभेवायोज्यं अमृतंमृतमाकर्ण्यकृतंयस्यौर्ध्वदेहिकम् प्रायश्चित्तमसौस्मार्तंकृत्वाग्नीनादधीतच अथपुनःसंस्कारादिप्रकारः पूर्वार्धेउक्तः आधानांतेआयुष्मतीष्टिः अनाहिताग्नेस्तुचरुः भर्त्तरिजीवत्येवमरणवार्त्तांश्रुत्वायदिस्त्रियासहगमनंकृतंत-

५१

दानत्स्त्रीमरणमैवैधव्यमेव ज्ञातमरणमेवहिसहगमनेनिमित्तं नतुमरणज्ञानमात्रं अतस्तस्याभार्याया आत्मघातादिदोषप्रायश्चित्तं तत्पुत्रादिभिःकृत्वा नारायणबलिपूर्वकमौर्ध्वदेहिकंकार्यं भर्तुस्तुदाहाद्यौर्ध्वदेहिककरणनिमित्तमुक्त.पुनःसंस्कारादिकार्यं क्वचित्तुजीवतोप्यंतकर्मविहितं यथाप्रायश्चित्तानिच्छोः पतितस्यघटस्फोटे तथाहिमहापातकेनोपपातकेनवापतितोयदिप्रायश्चित्तंनकरोतितदातंगुरूणांबांधवानांराज्ञश्चसमक्षमाहूयतत्पापंप्रकटीकृत्यतंपुनःपुनरुपदिशेत् प्रायश्चित्तंकुरुस्वाचारंलभस्वेतिसयद्येवमपिनांगीकरोतितदारिक्तादिनिंधतिथौसायान्हेसपिंडाबांधवाश्चसंभूयदासीहस्तेनानीतंमध्येकुत्सितजलादिपूर्णंघटंसर्वते दास्याद्यन्वारभंकुर्वतोदास्यादासस्यवावामपादेनन्युब्जंछिन्नाग्रदर्भेषुकारयित्वादासीसहितावदेयुरमुमनुदकंकरोमीतिनामग्रहणपूर्वकंप्राचीनावीतिनोमुक्तशिखाश्चसंतः ततोधिकारीकर्तादाहवर्जंजीवंतमेवोद्दिश्यपिंडोदकदानादिप्रेतकार्याण्येकादशाहांतानिनाम्नैवकुर्यात् मिताक्षरायांप्रेतकार्योत्तरंघटनिनयनमुक्तं

एकाहमाशौचंसर्वेषां यस्यघटस्फोटःकृतस्तेनसहसंभाषणस्पर्शादिसंसर्गोनापिकार्यः करणेपतिततुल्यता घटस्फोटनिश्चयोत्तरंघटस्फोटदिनात्प्राक्पतितज्ञातीनांधर्मकार्येष्वनधिकारइतिकश्चित् कृतघटस्फोटस्यपुंसोनुतापेतत्पापप्रायश्चित्तांतेसंग्रहविधिरुच्यते

तत्रादौशुद्धिपरीक्षा कृतप्रायश्चित्तोज्ञातिसमक्षंगोभ्यस्तृणभारंदद्यात् गोभिस्तृणेभक्षितेशुद्धिः भक्षणाभावेपुनःप्रायश्चित्तंचरेत् एवंनिश्चितसंशुद्धौसमानीयनवंघटं हैमंवामृन्मयंवापिपवित्रजलपूरितं ततःसपिंडास्तंघटंसंस्पृश्याभिमंत्र्यतज्जलैःपावमानीभिरापोहि

नके

षेत्यादिभिस्तरत्समंदीभिश्च पापिनमभिषिंच्यतेनसहसर्वे स्नात्वातंजलघटमस्मैदद्युः सचशांताद्यौः शांतापृथिवीशांतं विश्वमंतरिक्षं योरोचनस्तमिह गृह्णामिति यजुर्भिस्तंघटंगृह्णीयात् ततस्तदुदकंतेनैव साकंसर्वे पिबेयुः ततः सकूष्मांडमंत्रै राज्यहोमंकृत्वासुवर्णगांचदद्यात् ततस्तस्यजातकर्मादिव्रतबंधांताविवाहांतावासंस्काराः कार्याः एवंकृतेशुद्धेनतेनसंस्पर्शसंभोजनादिव्यवहारंकुर्यात् एवमुपपातकेमहापातकेच कृतघटस्फोटस्य शुद्धिर्ज्ञेया इतिसंक्षेपतः कृतघटस्फोटशुद्धिः वंदेश्रीमदनंताभिधगुरुचरणौसतांमताचरणौ जननीमथान्नपूर्णांसंपूर्णांसद्गुणौघधाम् १ श्रीविठ्ठलंनमस्कृत्यविप्रकक्षहुताशनं अंत्येष्टिनिर्णयंवक्ष्येसर्वशास्त्रोपयोगिनं २ तत्रांत्यक्रियाधिकारिणः श्राद्धारंभे एवोक्ताः सर्वाभावे धर्मपुत्रः कार्यः तत्रपुत्राद्यधिकारिणापित्रादिकमासन्नमरणंदृष्ट्वासार्धाब्दादिप्रायश्चित्तं मोक्षधेन्वादिदानानिच तेन कारणीयानि स्वयंवातमुद्दिश्यकर्तव्यानि तत्रप्रायश्चित्तप्रयोगः प्रायश्चित्तप्रकरणेद्रष्टव्यः शक्तौसत्यांप्रायश्चित्तांतेदशदानानिकार्याणि तत्रगवामंगेषुतिष्ठंतिइतिगोदानमंत्रः सर्वभूताश्रयाभूमिर्वराहेणसमुद्धृता अनंतसस्यफलदा अतःशांतिंप्रयच्छमे इतिभूमेः महर्षेर्गोत्रसंभूताःकाश्यपस्यतिलाःस्मृताः तस्मादेषांप्रदानेनममपापंव्यपोहत्वितितिलानां हिरण्यगर्भगर्भस्थमितिहिरण्यस्य कामधेनुषुसंभूतंसर्वक्रतुषुसंस्थितं देवानामाज्यमाहारमतःशांतिंप्रयच्छमेइत्याज्यस्य शरणंसर्वलोकानांलज्जायारक्षणंपरं सुवेषधारिवस्त्रमतः० इतिवस्त्रंज्ञेयं सर्वदेवमयंधान्यंसर्वोत्पत्तिकरंमहत् प्राणिनांजीवनोपायमतःशांतिंप्रयच्छमे इतिधान्यं तथारसानांप्रवरःसदैवेक्षुरसोमतः ममतस्मात्सरांतु-

क्ष्मींद्ददस्वगुडसर्वदेतेगुडः प्रीतिर्यतः पितॄणांच विष्णुशंकरयोः सदा शिवनेत्रोद्भवं रूप्यमतः ० इति रजतं यस्मादन्नरसाः सर्वे नोत्कृष्टा लवणं विना शंभोः प्रीतिकरं नित्यमतः ० इति लवणं भूम्यादिप्रमाणानि तु जनन शांतिप्रकरणे उक्तानि प्रायश्चित्तादिकर्मस्कृ विष्ण्वादिनाम कीर्तनात्सौगताप्रायश्चित्तात्ससंभवेपि मरणकाले विष्णुशिव नाम कीर्तनमात्रात्सर्वपापक्षयोमुक्तिश्चेति सर्वपुराणे सिद्धांतः तथाच श्रीभागवते यस्यावतारगुणकर्मविडंबनानि नामानि येऽसुविगमे विवशा गृणंति तेनैकजन्मशमलं सहसैव हित्वा संयांत्यपावृतमृतं तमजं प्रपद्ये इत्यादि मुमूर्षुपितरं पुत्रो यदि दानं प्रदापयेत् तद्विशिष्टं गयाश्राद्धाद्दश्वमेधशतादपि तानिच तिलपात्रदानंऋण धेनु मोक्षधेनु पापधेनु वैतरणी धेनूत्क्रांतिधेनुदानादीनि व्यतीपातोथ संक्रांतिस्तथैव ग्रहणं रवेः पुण्यकालास्तदा सेवे यदा मृत्युरुपस्थितः आसन्नमृत्युना देया गौः सवत्सा तु पूर्ववत् तदभावे तु गौरेव नरकोत्तारणायवै शुक्लपक्षे दिवा भूमौ गंगायां चोत्तरायणे धन्यास्तात मरिष्यंति हृदयस्थे जनार्दने इत्यादि वचनात् मुमूर्षोर्दानादौ शक्तस्य भावे पुत्रादिर्दद्यात् तत्र तिलपात्रदान विधिः यथाशक्ति कांस्यपात्रे ताम्रपात्रे वा तिलान्क्षिप्त्वा सुवर्णं च प्रक्षिप्य मम जन्मप्रभृति मरणांतं कृतनानाविधपापप्रणाशार्थं तिलपात्रदानं करिष्ये विप्रं संपूज्य मम जन्मप्रभृति मरणांतं नानाविधपापनाशार्थमिदं तिलपात्रं ससुवर्णं सदक्षिणं अमुकशर्मणे तुभ्यं संप्रददे तिलाः पुण्याः पवित्राश्च तिलाः सर्वकराः स्मृताः शुक्ला वा यदि वा कृष्णा ऋषिगोत्रसमुद्भवाः यानि कानि च पापानि ब्रम्हहत्यासमानि च तिलपात्रप्रदानेन मम पापं व्यपोहतु नममेति विप्रहस्ते जलं क्षिपेत् पुत्रादिस्त्वस्य जन्मप्रभृत्यादि संकल्प्य मस्य पापं व्यपोहत्विति मंत्रं च

देत् ऐहिकामुष्मिकं यच्च सप्तजन्मार्जितं ऋणं तत्सर्वं शुद्धिमायातु गामेकां ददतो मम इति ऋणधेनुदानमंत्रः अन्यत्सर्वं सामान्यगोदानवत् तद्विधिस्तु द्वितीयपरिच्छेदे उक्तः मोक्षं देहि हृषीकेश मोक्षं देहि जनार्दन मोक्षधेनुप्रदानेन मुकुंदः प्रीयतां मम इति मोक्षधेनुमंत्रः आजन्मोपार्जितं पापं मनोवाक्कायकर्मभिः तत्सर्वं नाशमायातु गोप्रदानेन केशव इति पापधेनुदानमंत्रः अथ वैतरणीविधिः अद्येत्याद्यमुकस्य मम यमद्वारस्थितवैतरण्याख्यनद्युत्तारणार्थं गोदानं करिष्ये विप्रपादप्रक्षालनवस्त्रगंधमाल्यादिभिरभ्यर्च्य तद्धस्ते शिवा आपः संतु सौमनस्यमस्तु अक्षतं चारिष्टं चास्तु यच्छ्रेयस्तदस्तु यत्पापं तत्प्रतिहतमस्त्विति कृत्वा धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महापथे उत्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमोऽस्तु ते इति धेनुं प्रार्थ्य विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव द्विजपावन तर्तुं वैतरणीमेतां कृष्णां गां प्रददाम्यहमिति विप्रं प्रार्थ्य वैतरणीसंतारणार्थमिमां गां कृष्णां वस्त्ररक्तमाल्याद्यलंकृतां यथाशक्तिदक्षिणायुतां तुभ्यमहं संप्रददे यमद्वारपथे घोरे घोरा वैतरणी नदी तां तर्तुकामो यच्छामि कृष्णां वैतरणीं तु गां न मम इति विप्रहस्ते जलं क्षिपेत् कृष्णाया अभावेऽन्यवर्णा देया गोरभावे द्रव्यं देयं पुत्रादिर्दाता चेत्प्रथममंत्रे उत्तितीर्षुरयमिति पठेत् द्वितीये तर्तुं वैतरणीमस्येति तृतीये तां तर्तुमस्येति अथोत्क्रांतिधेनुः अद्येत्याद्यमुकस्य सुखेन प्राणोत्क्रमणप्रतिबंधकसकलपापक्षयद्वारा सुखेन प्राणोत्क्रमणाय यथाशक्त्यलंकृतामिमामुत्क्रांतिधेनुं रुद्रदैवत्याममुकशर्मणे तुभ्यमहं संप्रददे गवामंगेष्विति मंत्रांते न मम इति वदेत् धेन्वभावे द्रव्यं देयं उक्तप्रायश्चित्तादिदानांतविधिमकृत्वा पित्रादिमरणे पुत्रादिना प्रायश्चित्तं कृत्वा दाहादि कर्तव्यं दानान्येकादशाहे कार्याणि पि

च

तुः पापाभावनिश्चये प्रायश्चित्तं नावश्यकं केचिदुत्क्रांतिवैतरण्यौ दशदानानि चैव हि मृतेपि कृत्वा तं प्रेतं दहेदित्याहुः तुलसीसंनिधौ कुर्यात् शालग्रामशिलां तथा केचित्तिललोहहेमकार्पासलवणभूमिसप्तधान्येत्यष्टदानान्याहुः केचिन्मुमूर्षोर्मधुपर्कदानमुक्तं पुत्रादिः कर्त्तांत्यकर्माधिकारार्थं कृच्छ्रत्रयादिकं वपनं च कुर्यात् तत्र मातापित्रोः सापत्नमातुः पितृव्यस्य ज्येष्ठभ्रात्रादेश्चांत्यकर्मकरणे क्षौरमावश्यकं पुत्राणां कर्तृभिन्नानामपि क्षौरं नित्यं एवं पत्न्या अपि प्रथमे दशमेन्हि वा क्षौरं नित्यं तथा दत्तकस्य पूर्वापरयोर्मात्रोः पित्रोर्मृतौ क्षौरं रात्रौ तु दग्ध्वा पिंडांतं कृत्वा वपनवर्जितं वपनं नेष्यते रात्रौ शवस्तनी वपनक्रिया पत्नीपुत्रकनिष्ठभ्रात्रादेरंत्यकर्मणि क्षौरं न कार्यं अन्यत्र कृताकृतं श्मशाने नीयमानशवस्य शूद्रस्पर्शे शूद्रेण वहने वा कुंभे सलिलमादाय पंचगव्यं तथैव च कमंत्रैरभिमंत्र्यापस्तेन संस्नाप्य दाहयेत् कृच्छ्रत्रयं च कुर्यात् सूतिकारजस्वलयोः स्पर्शेप्येवमेव प्रायश्चित्तं तु पंचदश कृच्छ्राः शूद्रेण द्विजदाहे तु चांद्रायणं पराकप्राजापत्यानि समुच्चयेन पुत्रादिः कृत्वास्थीनि पुनर्दहेत् अस्थ्यभावे पालाशविधिः ऊर्ध्वोच्छिष्टाधरोच्छिष्टोभयोच्छिष्टेषु कृच्छ्रत्रयं अस्पृश्यस्पर्शने षट् कृच्छ्राः अंतरालमृतौ नव खड्गमरणे द्वादश निगडमृतौ पंचदश रजकादिसप्तविधांत्यजादिस्पृष्टमरणे त्वेकविंशतिकृच्छ्राणि देशांतरमरणे पराकद्वयमष्टौ कृच्छ्रा वा कृच्छ्रत्रयं प्रकुर्वीत आशौचमरणेपि च अर्धदग्धशवे चितेरस्पृश्यस्पर्शे कृच्छ्रत्रयं एवं पुत्रादयः पित्रादेः पापिनः पापानुसारेण प्रायश्चित्तं कांडोक्तं प्रायश्चित्तं दुर्मरणात्मघातादिनिमित्ते पूर्वोक्तप्रायश्चित्तं नारायणबल्यादिकं च कृत्वैवांत्यकर्म कुर्युः एवमुक्तप्रायश्चित्तं विना दाहादिकृतं-

व्यर्थं भवेत् उभयोश्च नरकः पतिपत्न्योरेककाले दहने प्राप्ते भार्यायाः पत्या सह द्विवचनांतमंत्रोहेन दाहं कृत्वा पिंडादिकं पतिपूर्वकं पृथक्कार्यं एवं सपत्नीनामेककाले मृतौ सहैव दाहः पिंडादिकं तु ज्येष्ठक्रमेण पृथगेव एवं पित्रोः पुत्रयोर्भ्रात्रोश्च लौकिकाग्निदाह्ययोर्दाहः सहैव पिंडादि पितृपूर्वं ज्येष्ठपूर्वं च पृथक् पुंबालानां स्त्रीबालानां च दहनखनने चैवमेवेति नागोजीभट्टीये रजस्वलागर्भिण्यादिमरणे सहगमने च वक्ष्यते अथ गोमयोपलिप्तभूमौ कुशेषूपविष्टो दक्षिणशिराः शयितो वा गोपीचंदनादिमृदाकृततिलकः श्रीविष्णुं स्मरन् पुण्यसूक्तं गीतां सहस्रनामादिस्तोत्रादि पठेच्छृणुयाद्वा अमृतत्वप्राप्त्यर्थं पुण्यसूक्तस्तोत्रादिना पाठं श्रवणं वा करिष्ये इति संकल्पः श्रोतुः संकल्पाशक्तौ श्रावयितास्यामुकशर्मणो मृतत्वप्राप्तये सूक्तं श्रावयिष्य इति संकल्पयेत् नानानमितिसूक्तं पुरुषसूक्तं विष्णुसूक्तमुपनिषद्भागा इत्यादि पुण्यसूक्तानि रामकृष्णादिनामस्मरणे जातिमात्रस्याधिकारः अथ साग्नेर्विशेषः गृह्याग्निमतो गृह्याग्निना श्रौताग्निमतस्त्रेताग्निभिर्दाहः कार्यः तत्र गृह्याग्निमतः श्रौताग्निमतश्च कृष्णपक्षे मरणे तदैव सायंकालाहुती दर्शसायंकालपर्यंताः पक्षहोमवत्सकृद्ग्रहणेनैव हुत्वा पुनः संकल्पपूर्वकं प्रातराहुतीश्च प्रतिपत्न्यातहोमांतास्तद्वदेव हुत्वा दर्शयागं कुर्यात् यागासंभवे आज्यं संस्कृत्य स्रुचि चतुर्वारं गृहीत्वा पुरोनुवाक्यायाज्याभ्यामेकैकां प्रधानाहुतिं जुहुयात् स्मार्ते तु चतुर्गृहीताज्येनाग्नये स्वाहेंद्राग्निभ्यां स्वाहेति नाम्नैव प्रधानाहुतिद्वयं शुक्लपक्षे रात्रौ मरणे सायंहोमस्य कृतत्वात् प्रातर्होममात्रमाकृष्य तदैव कुर्यात् नात्र पौर्णिमांतानां दर्शांतानां वा होमानामिष्टिप्रधानपूर्णाहुतीनां वा करणं शुक्लपक्षे दिवा मरणे तु नकस्यापि होमस्या-

पक्षे

कर्षणं एवंकृष्णौमरणेपिदैवात्पूर्णमासेस्यतिक्रमेहोमापकर्षप्रधानपूर्णाहुत्यादिकंचकृताकृतमनारब्धत्वादितिभाति करणपक्षेऽतिक्रांतपूर्णमासपूर्णाहुतीर्हुत्वापक्षहोमान्कृत्वादर्शपूर्णाहुतयः कार्याः अग्न्यारण्योरारूढेप्रमीयेतपतिर्यदि प्रेतंस्पृष्ट्वामथित्वाग्निंजुह्वाचोपावरोहणं घृतंचद्वादशीपात्तं तूष्णींहुत्वाशवक्रिया विच्छिन्नश्रौताग्नेर्मृतौतुप्रेताधानंकार्यं तद्यथाप्रेतं स्वाग्न्यालयेक्षिप्त्वारणीसंनिधाप्य यस्याग्नयोऽनुद्धृतोमासकामाः संकल्पयंतेयजमानमांसं जायंतुतेहविषे सादि तायस्वर्गंलोकमिमंप्रेतंनियंत्विति यजुर्मंत्रेणमथित्वाग्निमायतनेप्रणीयद्वादशगृहीताज्येनतूष्णींहुत्वातेनदाहादिकार्यं नष्टेष्वग्निष्वथारण्योर्नाशे स्वामीम्रियेतचेत् आहरेदरणीद्वंद्वं मनोज्योतिर्ऋचाततः शेषंप्राग्वत् स्मार्त्ताग्निमतः स्मार्त्ताग्निर्यदिविच्छिन्नस्ततोयतोविच्छेदस्तावत्कालगणनयापूर्वोक्तरीत्याप्रायश्चित्तं तदेवकुर्यात्संकल्पयेद्वा प्रायश्चित्तांतेहोमद्रव्यंस्थालीपाकद्रव्यंच तावत्कालगणनयादेयं ततोरणिपक्षेपूर्ववदरणिमंथनं पक्षांतरेमुकशर्मणोग्निविच्छेदनिमित्तकंदाहायाग्निसिध्यर्थंप्रेताधानंकरिष्ये इतिसंकल्प्यायतनेसंभारान्निक्षिप्यलौकिकाग्निंप्रतिष्ठाप्याज्यंसंस्कृत्यायाश्चेतिमंत्रेणयस्याग्नयइतिपूर्वोक्तमंत्रेणचहुत्वाव्याहृतिचतुष्टयंजुहुयात् एवमौपासनःसिद्धोभवति पत्नीमरणेप्येवमितिभट्टाः एवंविधुरस्यापिश्रौताग्निगृह्याग्निपरिग्रहसत्वेयथायथंतत्तदग्निभ्यांदाहः विधुरस्याग्निपरिग्रहोत्तरंतद्विच्छेदेपूर्वोक्तरीतिभ्यांतत्तदग्न्योराधानं अगृहीतगृह्याग्निकयोः सभार्यविधुरयोर्ब्रह्मचारिसमावृत्तयोश्चानुपनीताविवाहितपुत्रकन्ययोश्चनिरग्निकभार्याविधवयोश्चकपालाग्निना लौकिकाग्निनावादाहः अग्निवर्णकपालेकरीषादिनो-

सादितोभूर्भुवस्वः स्वाहेत्याज्याहुत्या संस्कृतोग्निः कपालाग्निः लौकिकाग्निश्चांत्यजाग्निपतिताग्नि सूतिकाग्निचिताग्न्यमेध्याग्निभिन्नोग्राह्यः
यस्यानयतिशूद्रोग्निं तृणकाष्ठहवींषिवा प्रेतत्वंचसदा तस्यशूद्रःपापेनलिप्यते आहिताग्निर्दंपत्योः पूर्वं पतिमरणेपत्युः सर्वाग्निभिर्दाहः
पश्चान्मृतभार्यायास्तुनिर्मंथ्याग्निनाकपालाग्निनावा पूर्वंभार्यामरणेतु तस्यापिसर्वाग्निभिर्दाहःकार्यः सर्वपात्राण्यपितस्यैदेयानि पश्चा
न्मृतस्यतुपत्युःपुनराधानेनत्रेताग्निसत्वेतेनदाहः आधानाकरणेनिर्मंथ्येनलौकिकाग्निनावेतिकेचित् याज्ञिकाचारोपिप्रायेणैवमेव अत्रनि
र्णयसिंधुः साग्नेःपत्नीमृतौद्वौपक्षौ पुनर्विवाहेच्छायांपूर्वाग्निभिर्भार्यांदग्ध्वापुनर्दारक्रियांकुर्यात्पुनराधानमेवचेत्येकःपक्षः दाहयित्वाग्निहो
त्रेणास्त्रियंवृत्तवतींपतिरित्यादिवचनजातानिपुनर्विवाहितेच्छुपराण्येव पुनर्विवाहाशक्तोनिर्मंथ्याग्निनातांदग्ध्वापूर्वाग्निष्वेवाग्निहोत्रहो
मेष्ट्यादिचातुर्मास्यादिकार्यंसोमयागोनकार्यः पूर्वाग्न्येकदेशेनदहेदितियज्ञपार्श्वदेवयाज्ञिकादयः यानितुतस्मादपत्नीकोप्यग्निहोत्रमाहरेदि
तिश्रुतिस्मृत्यादिवचनानितानिपूर्वाग्निष्वेवाग्निहोत्रपराणि नत्वपत्नीकस्याधानार्थानि अपत्नीकस्याधानविधायकमूलवचनाभा-
वात् दारकर्मणि यद्यशक्त आत्मार्थमग्न्याधेयमित्यापस्तंबसूत्रंतुपुनर्विवाहाशक्तौ पूर्वकृतमग्न्याधेयमात्मार्थमेवस्थाप्यं नपत्न्यैद
द्यादित्येवंपरं ब्राम्हणभाष्यापरार्कशार्करामांडारादिमतमप्येवमेव येत्वपत्नीकस्याधानमाहुस्तदाशयंनविद्मः इदंनिर्णयसिंधुम-
तमेवयुक्तंभाति याज्ञिकानामाचारस्त्वंतर्गूढविवाहेच्छामूलकोनप्रामाण्यापादकः पुनर्विवाहाशयासर्वाग्निदानेपश्चाद्विवाहासंभवेसिंधुम

ते आधानाभावे निर्मथ्याग्निरेव शरणं केषांचिन्मते पुनराधानं अत्र निर्मथ्यादिना पूर्वमृतभार्यादाहपक्षे पूर्वाग्नीनामुत्सर्गेष्ट्या त्यागं कृत्वा पुनराधानं कृत्वाग्निहोत्रं कार्यमिति केचिदाहुः एवं स्मार्त्ताग्निमतः पूर्वभार्यामरणेपि गृह्याग्न्येकदेशेन तां दहेदवशिष्टाग्नौ नित्यहोमस्थालीपाकाग्रयणानि कार्याणि अत्र सर्वत्र श्रौतस्मार्ते च कुशपत्नीविधाने नैवाधानादिकर्माधिकारः अनेकभार्यस्य ज्येष्ठायां जीवत्यां कनिष्ठभार्यामरणे निर्मथ्यादिना तां दहेत् न श्रौतस्मार्ताग्निभिः केचित्पूर्वसर्वाग्निभिः कनिष्ठां दग्ध्वा ज्येष्ठया सह पुनराधानं कार्यमित्याहुस्तदग्निद्वयसंसर्गपरं मतांतरपरं वा बोध्यं दाहकालेग्निनाशे तु यजमाने चितारूढे पात्रन्यासे कृते सति वर्षाद्यभिहते वन्हौ चिताग्निस्थे कथंचन तदार्धदग्धकाष्ठानि तानि निर्मथ्य तं दहेत् अथ गृहात्स्मशाने शवानयनप्रकारः तत्र विप्रं प्रेतं नगरपश्चिमद्वारेण शूद्रं दक्षिणद्वारेण निःसार्य सजातीयाः शवं प्रच्छादितमुखं प्राक्शिरसं दाहदेशं नयेयुः पूर्वोक्तोग्निः शवाग्रेन्येन नेतव्यः प्रेताग्न्योर्मध्येन्येन न गंतव्यं सर्वे सपिंडादयोधःकृतोपवीता मुक्तकेशा ज्येष्ठपुरःसराः प्रेतमनुगच्छेयुः प्रेतश्च नग्नो न दग्धव्यः निःशेषतश्च न दाह्यः शववस्त्रं च स्मशानवासिभ्यो देयं प्रेतश्च केशनखादि वापयित्वा संस्नाप्य गंधपुष्पाद्यैरलंकृत्य दग्धव्यः दिने मृतो दिवैव दाहो रात्रिमृतस्य रात्रावेव दिवा वा रात्रौ वा स्थितः शवः पर्युषितः पर्युषितशवं पंचगव्येन स्नापयित्वा प्राजापत्यत्रयं कृत्वा दहेत् मुखस्थसप्तछिद्राणि हिरण्यसकलैराच्छादयेत् अत्र पात्रन्यासो मंत्रवद्दाहादिविधिश्च स्वस्वसूत्रानुसारी श्रौतस्मार्ताग्न्येष्टिप्रयोगेषु ज्ञेयः ततो दाहांते घटस्फोटादिकं कार्यं शिलाविपर्ययेपि घटस्फोटस्यनावृत्तिः ततश्चितामप्रदक्षि

णं सर्वे आवृत्य सचैलं स्नात्वाचम्य सगोत्रसपिंडसमानोदकानां मातामही मातामहयोराचार्यादेश्च दुहितृभगिन्योश्चावश्यं तिलांजलिं दद्युः तद्यथा
वृद्धपूर्वा दक्षिणामुखा अमुकगोत्र नामा प्रेतस्तृप्यत्विति मंत्रेणांजलिनास्[illegible]तपाषाणे सिंचेयुः अत्र स्नानोदकदाने ऽपनः शोशुचदघमिति मंत्रे
ण स्नानमेव तेन मंत्रेणेत्यन्ये स्त्रीणां तु मंत्रो नास्ति मातुलपितृष्वसृमातृष्वसृस्वस्त्रीयश्वशुरमित्रयाजकादीनामुदकदानं कृताकृतं कर
पापक्षेपि नाश्मन्येवेति नियमः व्रात्यब्रह्मचारी पतितव्रती क्लीबचोराश्च नोदकं दद्युः तत्र व्रात्या यथाकालमुपनयनहीनाः व्रतिनः संक्रांत-
प्रायश्चित्ताः चोराः स्वर्णतत्समद्रव्यापहारिणः ब्रम्हचारिभिर्मातापितृपितामहमातामहगुर्वाचार्यादीनामुदकदानं कार्यं संक्रांतप्रायश्चि
त्तैस्तु तदंते उदकदानं त्रिरात्राशौचं च कार्यं व्रात्यादिभिः प्रेतस्पर्शवहनदाहपिंडादिकमपि न कार्यं अन्याभावे ब्रह्मचार्यपि पित्रादेर्दाहमाशौ
चं कुर्यात् कर्मलोपस्तु नास्तीत्युक्तं इदं चोदकदानमेकवाससापसव्येनैव उदकदानोत्तरं पुनः स्नात्वा वस्त्राणि निष्पीड्य कुलवृद्धाः पुत्रा-
दीन्पूर्वेतिहासैः समाश्वास्य विप्रानुमत्या कनिष्ठानुक्रमेण गृहं गत्वा निंबपत्राणि शनैर्भक्षयित्वाचम्याग्न्युदकगोमयादीन्स्पृष्ट्वा द्वाराश्मनि
पदं निधाय गृहं प्रविशेयुः निंबपत्रभक्षणं कृताकृतं ततस्तद्दिने उपवसेयुः उपवासाशक्तावयाचितलब्धेनान्यगृहपक्वेनवैकेनैव हविष्यान्ने
नवर्त्तेरन् तत्राशौचमध्ये माषमांसापूपमधुरलवणदुग्धाभ्यंगतांबूलक्षाराणि वर्ज्यानि क्षाराणि तु तिलमुद्गादृते शैब्यं सस्यं गोधुमकोद्रवौ
धान्याकं देवधान्यं च शमीधान्यं तथैव च स्विन्नधान्यं तथा पण्यं मूलं क्षारगणः स्मृतः केचित्सैंधवं भक्ष्यमित्याहुः आदर्शस्त्रीसंगद्यूतादि

धते भर्जित

हसनरोदनोच्चासनानि नित्यं त्यजेयुः बालवृद्धातुरवर्जं तृणकटास्तीर्णभूमौ पृथक्शयीरन् नकंबलाद्यास्तीर्णभूमौ मार्जनादिरहितमेवस्नानं अस्थिसंचयनादूर्ध्वं भार्यापुत्रव्यतिरिक्तानां शय्यासनादिभोगोस्त्येव स्त्रीसंगस्तुनास्ति अस्थिसंचयनंतु समंत्राग्निदाहदिनादारभ्य प्रथमदिने द्वितीये तृतीये चतुर्थे सप्तमे नवमे वा गोत्रजैः सहस्वस्वसूत्रोक्तप्रकारेणकार्यं तत्र द्विपाद्त्रिपाद्नक्षत्राणि कर्तुर्जन्मनक्षत्राणि वर्ज्यं संभवेर्कभौममंदवारा वर्ज्याः पालाशदाहास्थिदाहयोः सद्यः संचयनं अस्थ्नांगंगांभसि तीर्थांतरे वा प्रक्षेपः तद्विधिर्वक्ष्यते अरण्ये वृक्षमूले निखननं वा अस्थीन्यन्यकुलस्थस्य नीत्वा चांद्रायणं चरेत् दययान्यस्यापि नयने महापुण्यं अस्थ्नां श्वसूकरशूद्रादिस्पर्शे पंचगव्यशालग्रामतुलस्युदकैः प्रोक्षणं आशौचमध्ये स्वगोत्रजैः सहभोक्तव्यं तच्चदिवैव भोजनं च मृन्मयेषु पर्णपुटेषु वा कार्यं न तु धातुपात्रेषु दाहदिनादारभ्य दशपिंडा दशदिनमध्ये दर्भास्तीर्णभूमावमंत्रकं देयाः क्षत्रियादीनां नवपिंडाः नवदिनांतं दशमपिंडस्त्वाशौचांत्यदिने प्रथमेहनि योदेशोपस्थकर्त्ता यच्च तंडुलादि द्रव्यं यच्चोत्तरीयशिलापाकपात्रादि तदेव दशाहांतं एतदन्यतमव्यत्यये यतो व्यत्ययस्ततः पुनरावृत्तिः शिलाविपर्ययेपि घटस्फोटादेर्नावृत्तिरित्युक्ते लौकिकशिलाग्रहणं तेन पिंडदानतिलांजल्यादिकस्यैवावृत्तिर्न दाहस्य केचिदाचार्यविपर्ययेप्यावृत्तिमाहुः यत्र पुत्रादिमुख्यकर्त्तुरसंनिधानादमुख्याधिकारिणा पिंडदानक्रियारब्धा तत्र मध्ये पुत्रादिसन्निधाने प्यमुख्यकर्त्रैव दशाहांता क्रिया समापनीया एकादशाहादिकं तु पुत्रादिमुख्येनैव समंत्रकदाहमात्रेन्येन कृते तु पिंडदानादि दशाहकृत्यं सन्निकृष्टमुख्येनैव कार्यमिति मिताक्षरादयः अन्ये तु सगो

त्रौसगोत्रोवायः समंत्रकदाहकर्त्ता सएवदशाहकृत्यंकुर्यादित्याहुः पत्न्याःकर्तृत्वेरजोदर्शनेजातेस्नातदंतेकुर्यात् कर्त्तुरस्वास्थ्येन्येनसर्वाःक्रियाः पुनःकार्याः पिंडद्रव्येषुतंडुलामुख्याः तदभावेफलमूलशाकतिलमिश्रसक्तवोपि प्रेतश्राद्धेषुपितृशब्दस्वधाशब्दानुशब्दाः पुष्पधूपदीपदानादौमंत्राश्चिनवाच्याः त्र्यहाशौचेपर्णशरदाहादौप्रथमेदिनेएकःपिंडः द्वितीयेचत्वारः तृतीयेपंचेतिक्रमोबोध्यः पुत्रेणपर्णशरदाहेकृतेतुतस्य दशाहाशौचंतेनत्र्यहमध्येपिंडसमाप्तिर्नकार्या शिरस्त्वाद्येनपिंडेनप्रेतस्यक्रियतेसदा द्वितीयेनतुकर्णाक्षिनासिकाः तृतीयेनकंठस्कंधभुजवक्षांसि चतुर्थेननाभिलिंगगुदानिपंचमेनजानुजंघपादं षष्ठेनमर्माणि सप्तमेननाड्यः अष्टमेनदंतलोमानि नवमेनवीर्यं दशमेनतुपूर्णत्वंतृप्ततासुद्विपर्ययः जलंदशाहमाकाशेस्थाप्यंक्षीरंचमृन्मये प्रेतात्रस्नाहीत्युदकं इदंपिबेतिचक्षीरं इदंचकृताकृतं ततःप्रेतोपकृतयेदशरात्रमखंडितं कुर्यात्प्रदीपंतैलेनवारिपात्रंचमार्त्तिकं भोज्याद्भोजनकालेतुभक्तमुष्टिंचनिर्वपेत् नामगोत्रेणसंबुद्ध्याधरित्र्यांपितृयज्ञवत् भूर्लोकात्स्वेनलोकंतुगंतुंश्राद्धंसमाचरेत् तत्पाथेयंहिभवतिमृतस्यमनुजस्यच अथदशाहमध्येदर्शपातेनिर्णयः पिंडदानादौप्रारब्धेयदिमध्येदर्शप्राप्तिस्तदामातापितृव्यतिरिक्तानांसर्वंदशाहकृत्यमाकृष्यदर्शएवसमापनीयं मातापितृविषयेतुत्र्यहमध्येदर्शपातेनापकर्षः त्रिरात्रात्परंदर्शपातेतुपित्रोरपिसर्वंदर्शएवसमापनीयमितिकेचित् अन्येतुत्रिरात्रोर्ध्वमपिदर्शपाते औरसपुत्रेणपित्रोस्तंत्रसमाप्तिर्नकार्येत्याहुः अत्रदेशाचाराद्यवस्थेनिसिंध्वादयः यदिदैवाद्दर्शात्पूर्वंपिंडदानादितंत्रंनारब्धं तदादाहमात्रेसमंत्रकेजातेपिनदर्शेतंत्रसमाप्तिनियमइतिभाति दर्शोत्तरमेवतं-

५७

चारंभसमाप्तिसंभवेनद्विरैदंचेत्तुकुर्वाणस्पुनः शावंसमभ्युतइत्युक्तदोषाप्रसक्तेः एवंदर्शेपक्षष्यतंत्रसमासा च प्यग्निपिंडदानुदशाहमाशौचम-
स्त्यैव पुत्रादेः सपिंडस्यतु कृतरांदशाहंतु प्रेतपिंडान्प्रदायास्नात्वा कृत्वाच सपिंडस्य त्रिरात्रोपवासः सपिंडस्योपवास एकः मत्या द्विगुणंप्रेतकृत्यं
कुर्वतांसंचयनाद्र्वाक्स्त्रीसंगेकृतेचांद्रायणंऊर्ध्वंकृच्छ्रत्रयं अन्येषामाशौचिनांसंचयनादर्वाक्त्रिरात्रंतदुत्तरमेकोपवासः अथनवश्राद्धं प्रथमे
न्हि तृतीयेच पंचमेसप्तमेतथा नवमैकादशेचैवतन्नवश्राद्धमुच्यते नवश्राद्धानि पंचाहुराश्वलायनशाखिनः आपस्तंबाः षडित्याहुर्विभाषात्वित
रेषु हि पंचपक्षेएकादशाहेनवश्राद्धंनकार्यं एतान्येवविषमश्राद्धानीत्युच्यंते नवश्राद्धानिदशाहांतर्नवमिश्रंतुवत्सरइत्यन्यत्र अकृत्वातुनव
श्राद्धं प्रेतत्वान्नैवमुच्यते नवश्राद्धंत्रिपक्षंषण्मासिकंमासिकानिच नकरोतिसुतोयस्तुतस्याधःपितरोगताः अर्घ्यहीनमधूपंचगंधमाल्यविवर्जि-
तं नवश्राद्धममंत्रंस्यादवनेजनवर्जितं आशिषोद्विगुणाद्दर्भाजपाशीः स्वस्तिवाचनं पितृशब्दःस्वसंबंधःशर्मशब्दस्तथैवच पात्रालंभोवगा-
हश्चउल्मुकोल्लेखनादिकं तृप्तिप्रश्नश्चविकिरःशेषप्रश्नस्तथैवच प्रदक्षिणाविसर्गश्चसीमांतगमनंतथा अष्टादशपदार्थाश्चप्रेतश्राद्धेविव-
र्जयेत् तिलोसीतिमंत्रस्वधानमः पितृशब्दानवाच्याः किंतुप्रेतशब्दोहेन तूष्णींवातिलावपनं तूष्णीमर्घ्यदानं अमुष्मैस्वाहेतिप्रेतनाम्नापाणिहोमः
बह्वृचानांसर्वैकोद्दिष्टेष्वग्नौकरणमस्त्येव अन्यशाखिनांतुतन्निषेधः नाम्नैकःपिंड निनयनमंत्रेऊहः अनुमंत्रणादिकंत्वमंत्रकं अभिरम्य
तामितिविसर्जनं एवंनवश्राद्धवर्ज्यैकोद्दिष्टेषु नवश्राद्धंत्वमंत्रकंसर्वमितिनारायणवृत्तिः उत्तानंस्थापयेत्पात्रमेकोद्दिष्टे सदाबुधः न्युब्जंतुपार्व-

णे कुर्यात्तस्योपरि कुशान्न्यसेत् सपिंडीकरणांतानि प्रेतश्राद्धानि लौकिकाग्नावित्याश्वलायनमतं नवश्राद्धानि संभवेन्नेन कुर्यादन्यथामान्येन विघ्नेत्तु नवश्राद्धं मासिकं च यद्यदंतरितं भवेत्तत्तदुत्तरश्राद्धेन सहतंत्रेण कार्यं शावे आशौचांतरप्राप्तौ नवश्राद्धानि कुर्यादेव सहगमनेतु नवश्राद्धानि सर्वाणि सपिंडीकरणं पृथक् एक एव वृषोत्सर्गो गौरेकात्वर्दीयते शूद्रस्यामंत्रकं सर्वं द्विजवन्नाम्नैव कार्यमिति स्मृत्यर्थसारः अत्र वयोधिकमरणे तत्कनिष्ठानां सपिंडानां दशमेहनि मुंडनं केचिदाहुः मातापित्राचार्येषु मृतेषु नियमेन दशमेहनि मुंडनं एवं भर्त्तरि मृते स्त्रिया अपि मुंडननियमः पुत्राणां सर्वेषां दाहकर्तुश्च दाहांगभूतं प्रथमदिने च मुंडनं अत्र देशाचाराद्व्यवस्था अत्र रात्रिमृतस्य रात्रौ दाहेपि प्रातरेव मुंडनमित्युक्तं ततो दशमेहनि पूर्वं वस्त्रशुद्धिं गृहशुद्धिं च कृत्वा गौरसर्षपतिलकल्केन सशिरः स्नानं कृत्वा नववस्त्रे परिधाय परिहितवस्त्राणि प्रेतवस्त्राणि चांत्यजेभ्य आश्रितेभ्यश्च दत्वा सुवर्णादीनि मंगलवस्तूनि स्पृष्ट्वा गृहं प्रविशेत् अथास्थिक्षेपविधिः तत्रादौ संचयनदिनेऽस्थिस्थापनप्रकारः प्रेतस्थाने बलिं दत्वा क्षीरेणाभ्युक्ष्य वाग्यतः प्रेतस्यास्थीनि गृण्हीयात्प्रधानांगोद्भवानि च पंचगव्येन संस्नाप्य क्षौमवस्त्रेण वेष्ट्य च प्रक्षिप्य मृन्मये भांडे नवे साच्छादने शुभे अरण्ये वृक्षमूले वा शुद्धे संस्थापयेदथ सूक्ष्माण्यस्थीनि तद्भस्म नीत्वा तोये विनिक्षिपेत् ततः संमार्जनं भूमेः कर्त्तव्यं गोमयांबुभिः पूजां च पुष्पधूपाद्यैर्बलिभिः पूर्ववच्चरेत् तत्स्थानाच्छनकैर्नीत्वा तीर्थे वा जान्हवीजले कश्चिच्च प्रक्षिपेत्पुत्रो दौहित्रो वा सहोदरः मातुः कुलं पितृकुलं वर्जयित्वा नराधमः अस्थीन्यन्यकुलस्थस्य नीत्वा चांद्रायणं चरेत् गंगातोयेषु यस्यास्थि क्षिप्यते शुभकर्मणः न तस्य पुनरावृत्तिर्ब्रह्मलोकात्सनातनात्

अस्तंगतेगुरौशुक्रेतथामासेमलिम्लुचेगंगायामस्थिनि क्षेपंनकुर्यादितिगौतमः दशाहांतरस्थिप्रक्षेपेतु नास्तादिदोषः दशाहाभ्यंतरेयस्यगंगातोयेनिमज्जति गंगायांमरणं यादृक् तादृक्फलमवाप्नुयात् अथतीर्थेस्थिक्षेपंकर्त्तुंतत्पूर्वांगविधिः यत्रास्थीनिनिखातानितांभूमिंसचैलस्नानपूर्वकंपृथग्गोमूत्रादिभिः प्रोक्षयेत् तत्रगायत्र्यागोमूत्रेण गंधद्वारामितिगोमयेन आप्यायस्वेतिक्षीरेण दधिक्राव्णा इतिदध्ना घृतंमिमिक्षइतिघृतेन उपसर्पेतिचतसृणामृचांशंखःपितरस्त्रिष्टुप् भूप्रार्थनखननमृदुद्धरणास्थिग्रहणेषुक्रमेणविनियोगः ताभिर्ऋग्भिःक्रमेणास्थिग्रहणंतानिकर्माणिकृत्वास्वयंजलाशयेगृह्योक्तविधिनास्नायात् ततोस्थिशुद्धिंकुर्यात् सायथा अस्थीनिस्पृष्ट्वैतोन्विंद्रमितितृचावृत्त्यापंचगव्यैःस्नात्वास्पृष्ट्वैवदशस्नानानिकुर्यात् तत्रगायत्र्यादिपंचमंत्रै गोमूत्रगोमयक्षीरदधिसर्पिःस्नानानिकृत्वादेवस्यत्वेतिकुशोदकेन मानस्तोकेतिभस्मना अश्वक्रांतेरथक्रांतेइतिमृदा मधुवाताइतिमधुना आपोहिष्ठेतिशुद्धोदकेनचस्नायात् एवंदशस्नानानिकृत्वाऽस्थ्नांकुशैर्मार्जनंकुर्यात् तत्रमंत्राः अतोदेवाइत्यृक् अथसप्तसूक्तानि एतोन्विंद्रं०३ शुचीवो०२ नतमंहोन०८ इतिवाइति०१३ स्वादिष्ठयेति०१० ममाग्नेवर्चो०९ कद्रुद्रायप्र०९ ततोयदीयान्यस्थीनितस्यकृतसपिंडीकरणस्यपार्वणविधिनाश्राद्धमस्थिक्षेपांगभूतंहिरण्येनकुर्यात् सक्तुनाचपिंडदानं दशाहांतरस्थिक्षेपकरणेएकोद्दिष्टविधिनाश्राद्धं ततस्तिलतर्पणंकृत्वापुनःपंचगव्यपंचामृतशुद्धोदकैरस्थीनिप्रक्षाल्ययक्षकर्दमेनालिप्यपुष्पैःप्रपूज्याः जिनकंबलदर्भभूर्जपत्रैताडपत्राणांक्रमेणास

शाणपत्रगोवेत्रा

मधासंवेष्ट्यताम्रसंपुटेस्थापयेत् तत्रयक्षकर्दमलक्षणं द्वादशकर्षंचंदनंकुंकुमंचषट्कर्षाः कर्पूरश्चतुःकर्षाकस्तूरीचैतेषांमेलनाद्यक्षकर्दमः
ततोस्थिषुहेमरौप्यखंडानिमौक्तिकप्रवालनीलमणींश्च प्रक्षिप्यस्वसूत्रोक्तविधिनास्थंडिलाग्निप्रतिष्ठादिकृत्वाष्टोत्तरशतंतिलाज्याहुती
र्जुहुयात् उदीरतांशंखःपितरस्त्रिष्टुप् अस्थिप्रक्षेपांगतिलाज्यहोमेविनियोगः उदीरतामितिसूक्तस्यचतुर्दशऋग्भिःप्रत्यृचमाहुतिरि
त्येवंसूक्तस्यसप्तावृत्तिभिरवशिष्टदशाहुतीः प्रथमऋगावृत्त्येत्येवमष्टोत्तरशतंतिलमाज्याहुतीश्चजुहुयात् संवेष्टनास्थिसमुच्चययुतंता
म्रसंपुटमादायतीर्थंगच्छेत् तत्रनियमाः मूत्रपुरीषोत्सर्गकालेआचमनकालेचनास्थीनिधारयेत् शूद्रयवनांत्यजादिकांस्त्वहीनजातिं
र अस्थिधारणकालेनस्पृशेदितिकाशीखंडे ततस्तीर्थंप्राप्यतीर्थप्राप्तिनिमित्तकं स्नानादिविधायास्थीनिस्नापयित्वामुकगोत्रस्यामु
कशर्मणोब्रह्मलोकादिप्राप्तयेमुकतीर्थेस्थिप्रक्षेपमहंकरिष्ये इतिसंकल्प्यपलाशपर्णपुटेपंचगव्येनास्थीन्यासिच्यहिरण्यशकलमा
ल्यघृततिलमिश्रितास्थीनिमृत्पिंडेनिधायदक्षिणांदिशमवेक्षमाणोनमोस्तुधर्मायेतिवदन्तीर्थेप्रविश्यनाभिमात्रजलेस्थित्वासमेप्रीतो
स्त्वित्युक्त्वातीर्थेक्षिपेत् ततःस्नात्वाजलाद्बहिरागत्यसूर्यंदृष्ट्वाहरिंस्मृत्वाविप्राययथाशक्तिरजतंदक्षिणांदद्यात् अमुकस्यास्थिक्षेपः-
कृतस्तत्सांगतार्थंरजतमिदंतुभ्यंसंप्रददेइतिइत्यस्थिक्षेपप्रकारः अथैकादशाहकृत्यं अथैकादशाहेप्रातरुत्थायगृहानुलेपनंकृत्वास्पृष्टसर्ववस्त्र
क्षालनपूर्वकंसर्वसपिंडानांसचैलस्नानांतेसंध्यापंचमहायज्ञादिनित्यकर्मणिशुद्धिः एकादशाहेसंगवकालेस्नानाच्छुद्धिरितिके-

र

५९

चित् एकादशाहे कर्त्तुः पुत्रादेरपि पंच महायज्ञाद्यधिकारः सपिंडानां दर्शवार्षिकादिश्राद्धेष्वप्यधिकारः नांदीश्राद्धमात्रं चतुः पुरु
षसपिंडैः सपिंडीकरणात्प्राक् नकार्यं ततोदशाहकर्म कार्यं मुख्यः कर्त्तामुख्योवा पुत्रादिः कर्त्ता वृषोत्सर्गाद्येकादशाहिकं सर्वं कर्म कु
र्यात् एकादशाहे प्रेतस्य यस्य नोत्सृज्यते वृषः प्रेतत्वं सुस्थिरं तस्य दत्तैः श्राद्धशतैरपि अत्र स्वयमेव सर्वं कुर्यान्नतु काम्य वृषोत्सर्गव
दाचार्यवरणं असंगृहेनकार्यः अयंद्वादशाहेप्युक्तः क्वचिन्मृताहेप्युक्तः विषुवद्वितयेचैवमृताहे बांधवस्य चेति वत्सराभ्यंतरे पित्रोर्वृषस्योत्सर्गकर्म-
णि वृद्धिश्राद्धं नकुर्वीत तदन्यत्र समारभेत् वृषलक्षणंतु लोहितो यस्तु वर्णेन मुखे पुच्छे च पांडुरः श्वेतः खुरविषाणाभ्यां सनीलो वृष
उच्यते अथवा श्वेतवर्णस्य मुखपुच्छादिश्यामत्वे नीलवृषत्वं यद्वा सर्वश्यामस्य मुखादिश्वेतत्वे नीलवृषत्वं केचिद्वृषाभावे मृद्भिः पि-
ष्टैर्वा वृषं कृत्वा होमादिविधिना वृषोत्सर्ग इत्याहुः यथोक्तालाभे यथालाभो द्विवर्ष एकवर्षो वा वृषो वर्षाधिकाश्च तस्य एका वा वत्सतरी
स्यात् प्रयोगस्तु स्वस्वसूत्रानुसारी ग्राह्यः सव्येन पाणिना पुच्छं समादाय वृषस्य तु दक्षिणेनाप आदाय सतिलाः सकुशास्ततः प्रेतगोत्रं समुच्चार्यामुकस्मै वृषएषम
यादत्तस्तं तारयित्विति वदन्सहेमजलं भूमावुत्सृजेत् विधारयेन्नतं कश्चिन्नच कश्चन वाहयेत् नदोहयेच्च तां धेनुं नच कश्चन बंधयेत् पति
पुत्रवत्याः सुवासिन्या न वृषोत्सर्गः तत्स्थाने एका पयस्विनी गौर्देया पतिपुत्रयोरन्यतराभावे तु स्त्रीणामपि वृषोत्सर्गः सहगमने तु स्त्री
णां वृषोत्सर्गस्थाने गौरेव वृषोत्सर्गसांगतार्थं तिलोदकुंभधेनुवस्त्रहिरण्येति पंच दानानि आशौचांतरं चेदेकादशाहे प्राप्नोति तदा वृ-

षोत्सर्गादिकमाद्यमासिकं शय्यादिदानानि च कुर्यादेव एवं कृते वृषोत्सर्गे फलं वाजिमखोदितं यमुद्दिश्योत्सृजेन्नीलं सलभेत परां गतिं वृषोत्सर्गः पुनात्येव दशातीतान्दशापरान् इति वृषोत्सर्गः अथैकादशाहे मैहैकोद्दिष्टं इदं च मैहैकोद्दिष्टं षोडशश्राद्धेभ्यो भिन्नमेव अत एवेदं करिष्यमाणसर्वैकोद्दिष्टप्रकृतिभूतमित्युच्यते इदं च पाकेनैव अन्नसति संभवे विप्रो भोजयितव्यः असंभवेऽग्नौ होमः ब्राह्मणं भोजयेद्दद्याद्धोतव्यमनलेथवेत्युक्तेः श्मश्रुकर्म तु कर्तव्यं नखच्छेदस्तथैव च स्नपनाभ्यंजने दद्याद्विप्राय विधिपूर्वकं ततः क्षणपाद्यासनार्घ्यगंधपुष्पाच्छादनान्येव दद्यात् नात्र धूपदीपौ एकोद्दिष्टं दैवहीनमित्युक्तेरेक एव विप्रः दिवैवचनिमंत्रणं एकमर्घ्यपात्रं स्वधाशब्दनमःशब्दपितृशब्दा न संति तेनप्रत्तःप्रेतइमांल्लोकान्प्रीणयाहिनइति मंत्रो होर्घ्यपात्रे नाभिश्रवणं सर्वं प्राचीनावीतिनैव कार्यं दैवकार्याभावात् अग्नौकरणविकल्पः तत्र च पाणिहोमेपि न तस्य भक्षणं किंत्वग्नौ प्रक्षेपः एक एव पिंडः अनुमंत्रणादि सर्वममंत्रकं स्वदितमिति तृप्तिप्रश्नः कात्यायनानां अक्षय्यस्थाने उपतिष्ठतामिति वदेत् अभिरम्यतामिति विसर्जनं अभिरम[illegible]स्वेति विप्रप्रतिवचनं श्राद्धशेषभोजनं नास्ति अंते स्नानं नवश्राद्धैकोद्दिष्टे तु सर्वममंत्रकमित्युक्तं विप्राभावे त्वग्नावेकोद्दिष्टं यथा अग्नौ पायसं श्रपयित्वाज्यभागांतेऽग्नेरग्ने श्राद्धप्रयोगं कृत्वाग्नौ प्रेतमावात्य गंधाद्यैः संपूज्य पृथ्वी ते पात्रमित्यादिनान्नं संकल्प्योदीरतामवर इत्यष्टाभिश्चतुरावृत्ताभिर्ऋग्भिर्द्वात्रिंशदाहुतीर्हुत्वा पिंडदानादि श्राद्धं समापयेदिति एवमेतदेकोद्दिष्टं स्त्रीणामपि अथाद्यमासिकं तस्य मासादौ मासिकं कार्यमिति

वचनान्मृताहोसुरस्यकालः सचाशौचपतिबंधादनिक्रांत इति तदंते एकादशेन्हि तत्कार्यं अत एव ब्राह्मणं भोजयेदाद्ये होतव्यमनलेथवा
पुनश्च भोजयेद्विप्रं द्विरावृत्तिर्भवेदिहेति प्रथममासिकार्थे द्वितीयावृत्तिरुक्ता अत्र च द्विरावृत्तिर्भवेदिहेत्युक्तिः षोडशमासिकानां सपिंड्य
धिकारार्थमपकृष्य कर्त्तव्यानां द्वादशाहादौ करणपक्षे योज्या तेषामेकादशाह एव करणपक्षे तु षोडशमासिकानां षोडशावृत्तय एकं महैकोद्दि
ष्टमिति सप्तदशावृत्त्यापत्या द्विरावृत्तिर्भवेदिहेत्युक्ते रसंगतेः तथा च सपिंड्याधिकारार्थापकृष्याणां मासिकानां द्वादशाहे करणे एकादशेम
हैकोद्दिष्टोत्तरमतिक्रांतमाद्यमासिकं करिष्ये इति संकल्प्याद्यमासिकमात्र मन्त्रेनामेन वा विप्रे दर्भबटौ वापेनमावाह्य कार्यं नत्वाद्यमासिक
स्याग्नौ होमः पुनश्च भोजयेद्विप्रमिति विशेषवचनात् इत्थं च महैकोद्दिष्टमेकमाद्यमासिकमेकमित्यैकोद्दिष्टस्य द्विरावृत्तिः स्पष्टैव ये त्वाद्य
मासिकातिरेकेण महैकोद्दिष्टस्य द्विरावृत्तिं वदंति ते भ्रांताः अत्र केचिदाद्याब्दिकस्यापि मृताह एव कालः इति तस्याप्यनिक्रांतत्वादेकादशा
हे आद्यमासिकमाद्याब्दिकं च तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्य द्वयमपि तंत्रेण कार्यमित्याहुः अन्ये तु मासादौ मासिकं कार्यमाब्दिकं वत्सरे ग-
ते इति वचनाद्द्वितीयवर्षारंभे प्रथमाब्दिकमिति नाब्दिकस्यैकादशाहेनुष्ठानमित्याहुः एवं त्रिपक्षे सपिंडीकरणपक्षे एकादशाहे आद्य-
मासिकमूनमासे ऊनमासिकं द्वितीयमासारंभे द्वितीयमासिकं पक्षत्रये त्रैपक्षिकं चैकोद्दिष्टविधिना कृत्वावशिष्टद्वादशमासिकान्यपकृ-
ष्य तथैव कृत्वा सपिंडीकरणं एवं पक्षांतरे पूर्वं एकादशाहे तंत्रेण षोडशमासिकापकर्षपक्षे महैकोद्दिष्टोत्तरं देशकालौ संकीर्त्यातिक्रांतमा-

द्यमासिकं सापिंड्याधिकारार्थमपकृष्योनमासिकादीन्यूनाब्दिकांतानिपंचदशमासिकानिच तंत्रेणैकोद्दिष्टेनविधिना करिष्यइतिसंकल्प्य
तंत्रेण षोडशापिकुर्यात् केचिन्मतेत्वतिक्रांते आद्यमासिकाद्याब्दिके ऊनादिमासिकानिचेत्यादिसंकल्प्यः मासिकानितु आद्यमासिकं १
ऊनमासिकं २ द्वितीयमासिकं ३ त्रैपक्षिकं ४ तृतीयमासिकं ५ चतुर्थमासिकं ६ पंचममासिकं ७ षष्ठं ८ ऊनषण्मासिकं ९ सप्तम-
मासिकं १० अष्टमं ११ नवमं १२ दशमं १३ एकादशं १४ द्वादशं १५ ऊनाब्दिकं १६ चेतिक्रमेणज्ञेयानि अथैकादशाहे रुद्रगणश्राद्धं
तच्चैकादशरुद्रोद्देशेन रुद्ररूपप्रेतोद्देशेनवा रुद्रोद्देशपक्षे सव्येन तद्रूपप्रेतोद्देशपक्षेपसव्येन वीरभद्रः १ शंभुः २ गिरिशः ३ अजैक-
पात् ४ अहिर्बुध्न्यः ५ पिनाकी ६ अपराजितः ७ भुवनाधीश्वरः ८ कपाली ९ स्थाणुः १० भगः ११ इत्येकादशरुद्राः अत्रशक्तेनै
कैकरुद्रनाम्नैकोविप्रइत्येकादशविप्राभोज्याः अशक्तेनतुसर्वोद्देशेनैक एवविप्रोभोज्यः आमान्नान्येकादशैकंवामान्नंदेयं अत्रश्राद्धेपिं
डदानार्घ्याग्नौकरणविकिरणाद्यभावः एवमेवाष्टवसुश्राद्धं एतच्चकृताकृतंवसुनामान्यप्यन्यत्र एतदेकादशाहकृत्यंत्र्यहाशौचे-
चतुर्थदिनेकर्त्तव्यं द्वितीयदिनेप्रथमदिनेवास्थिसंचयनं पंचमदिनेसपिंडीकरणं अत्रैकादशाहे द्वादशाहेवापददानानिकार्याणि
तेनप्रेतस्यमार्गेसुखगतिः आसनोपानहच्छत्रंमुद्रिकाचकमंडलुः यज्ञोपवीताज्यवस्त्रंभोजनंचान्नभाजनं दशकंपदमेकंस्यात्त-
दान्येवंत्रयोदश देयानिवायथाशक्तितेनासौप्रीणितोभवेत् अन्नंचैवोदकुंभंचोपानहौचकमंडलुः छत्रंवस्त्रंतथायष्टिंलोहदंडंचदाप

येत् अग्निष्टिकांप्रदीपंचतिलांस्तांबूलमेवच चंदनंपुष्पमालांचोपदानानिचतुर्दश वैतरणीधेनूक्तानिधेनुमोक्ष धेन्वादिदानानिगोभूम्यादिदशदानानितिलपात्रदानादीनिमरणकालेऽकृतानिचेदेकादशाहादौपुत्रादिभिःप्रेतोद्देशेनकार्याणि अश्वंरथंगजंधेनुंमहिषींशिबिकादिकं शालग्रामंपुस्तकंचकस्तूरीकुंकुमादिकं दासीरत्नंभूषणादिशय्यांछत्रंचचामरं दद्याद्वित्तानुसारेणप्रेतस्तत्तत्फलंलभेत् अथशय्यादानं एकादशाहेशय्यादाने एषविधिःस्मृतः तेनोपभुक्तंयत्किंचिद्वस्त्रवाहनभाजनं यद्यदिष्टंचतस्यासीत्तत्सर्वंपरिकल्पयेत् प्रेतंचपुरुषंहैमंतस्यांसंस्थापयेत्तदा पूजयित्वाप्रदातव्यामृतशय्यायथोदिता तस्माच्छय्यांसमासाद्यसारदारुमयींदृढां दंतपत्रचितांरम्यांहेमपट्टैरलंकृतां हंसतूलिप्रतिच्छिन्नांशुभगंडोपधानिकां प्रच्छादनपटीयुक्तांगंधधूपादिवासितां उच्छीर्षकेघृतभृतंकलशंपरिकल्पयेत् तांबूलकुंकुमक्षोदकर्पूरागरुचंदनं दीपकोपानहच्छत्रचामरासनभाजनं पार्श्वेषुस्थापयेद्भक्त्यासप्तधान्यानिचैवहि शयनस्थस्यभवतियदन्यदुपकारकं भृंगारकरकाद्यंतत्पंचवर्णवितानकं संपूज्यद्विजदांपत्यंनानाभरणभूषितं उपवेश्यतुशय्यायांमधुपर्कंततोवदेत् दानमंत्रस्तुयथानकृष्णशयनंशून्यंसागरजातया शय्यातस्याप्यशून्यास्तुतथाजन्मनिजन्मनि तस्मादशून्यशयनंकेशवस्यशिवस्यच शय्यातस्याप्यशून्यास्तुतथाजन्मनिजन्मनि दत्वैवंतस्यसकलंप्रणिपत्यविसर्जयेत् पाद्येतुअस्थिललाटकंगृत्यसूक्ष्मंकृत्वासपायसंभोजयेद्द्विजदातंविधिरेषसनातनइत्युक्तं नैतन्महाराष्ट्रदेशादिशिष्टैराद्रिय-

ते यद्देशे तदाचारस्तत्रास्तु स्वर्गे पुरंदरपुरे लोकपालालये तथा सुखं वसत्यसौ जंतुः शय्यादानप्रभावतः आभूतसंप्लवं यावत्तिष्ठत्यातंकवर्जितः प्रेतशय्याप्रतिग्राही न भूयः पुरुषो भवेत् गृहीतायां तु तस्यां वै पुनः संस्कारमर्हति अथोदकुंभः एकादशाहात्प्रभृति घटस्तोयान्नसंयुतः दिनेदिने प्रदातव्यो यावत्संवत्सरं सुतैः यस्य संवत्सरादर्वाक् सपिंडीकरणं भवेत् मासिकं चोदकुंभं च देयं तस्यापि वत्सरं अपि श्राद्धशतैर्दत्तैरुदकुंभं विना नराः दरिद्रा दुःखिनस्तात भ्रमंति च भवार्णवे यावदब्दं च यो दद्यादुदकुंभं विमत्सरः प्रेतायान्नसमायुक्तं सोश्वमेधफलं लभेत् इदं चोदकुंभश्राद्धं सपिंडीकरणात्प्रागेकोद्दिष्टविधिना सपिंड्युत्तरं तु पार्वणविधिना इदं त्रयोदशदिनादारभ्य कर्तव्यमिति भट्टाः अत्र पिंडदानं कृताकृतं देवहीनं चैतत् अदैवं पार्वणश्राद्धं सोदकुंभमधर्मकं कुर्यात्प्रत्याब्दिकश्राद्धात्संकल्पविधिनान्वहमिति वचनात् प्रायश्चित्तांगविष्णुश्राद्धवदत्र श्राद्धे सर्वश्राद्धधर्मा न संति किंतु वाचनिकमात्राः तेन सांकल्पविधिना संकल्पक्षणपाद्यासनगंधाच्छादनांतपूजनान्नपरिवेषणांते पृथ्वीते पात्रमित्याद्युक्त्वा एष उदकुंभ इदमन्नं दत्तं चेत्यादित्यागविधिः अंते तांबूलदक्षिणादि नात्र ब्रह्मचर्यपुनर्भोजनादिनियमाः वृद्धिनिमित्तेन मासिकापकर्षे उदकुंभश्राद्धानामप्यपकर्षः प्रेतश्राद्धत्वात् प्रत्यहं सोदकुंभान्नदानाशक्तेनाप्येकस्मिन्दिने तावद्भिरामान्नैरुदकुंभैश्च तावद्दामान्नोदकुंभनिष्क्रयेण वापकृष्योदकुंभश्राद्धानि कार्याणि अब्दमध्ये प्रत्यहमुदकुंभश्राद्धं कुर्वतो मध्ये आशौचप्राप्तौ तावच्छ्राद्धानां लोप एव दर्शादिवत् आशौचोत्तरं प्रतिबंधादकरणे तदुत्तरोदकुं-

भेनसहतंत्रतयातिक्रांतोदकुंभानांप्रयोगः अतिक्रांतोदकुंभश्राद्धान्यद्यत नोदकुंभश्राद्धं च तंत्रेणकरिष्ये इति संकल्पः तथा प्रथमाब्दे दी-
पदानमुक्तं प्रत्यहं दीपकोदेयो मार्गे तु विषमे नरैः यावत्संवत्सरं वापि प्रेतस्य सुखलिप्सया प्राङ्मुखोवोदङ्मुखं दीपं देवागारे द्विजालये कुर्याद्या
म्यसुखं पित्रे अद्भिः संकल्प्य सुस्थिरमिति अथषोडशमासिकानि द्वादशप्रतिमास्यानि ऊनमासं त्रिपक्षकं ऊनषाण्मासिकं चोनाब्दि-
कं चापीति षोडश अत्रमतांतराणि सिंधौ अथैषां कालाः मासादौ मासिकं कार्यमाद्यं त्वेकादशेहनि एकं द्वित्रिदिनै रूने त्रिभागेनोन-
एव वा उनमासिकमूनाब्दमूनषाण्मासिकं चरेत् त्रैपक्षिकं त्रिपक्षे चोनमास्यं द्वादशेन्हि वा तत्रोनमासिकोनषाण्मासिकोनाब्दि-
कानामेकदिनेनोनपक्षे पंचम्यां मृतस्य तृतीयायां द्वाभ्यामूनत्वपक्षे द्वितीयायां त्रिभिर्न्यूने प्रतिपदायामनुष्ठानमिति केचित् माधवस्तून
षाण्मासिकमूनाब्दिकं च मृताहात्पूर्वेद्युः कार्यमित्याह त्रैपक्षिकं त्रिपक्षे तीते मृताहे कार्यं अत्राहिताग्नेर्विशेषः त्रैपक्षिकपर्यंता-
नि संस्कारतिथौ ततः पराणि प्रत्याब्दिकं च मृततिथौ तेनाद्यं दाहादेकादशेन्हि त्रिमासादूर्ध्वं संस्कारे त्वयं भाति त्रिपक्षपर्यंतानि दाहति
थौ कृत्वा पराण्यतिक्रांतानि मृततिथौ मासमासिकेन सह कार्याणीति ऊनश्राद्धेषु वर्ज्यानि त्रिपुष्करेषु नंदासु सिनीवाल्यां भृगोर्दिने
चतुर्दश्यां च नोनानि कृत्तिकासु द्विपुष्करे त्रिपुष्करद्विपुष्करयोगयोर्लक्षणं प्रागुक्तं आद्यमासिकमाद्याब्दिकं चैकादशेन्हीत्येकं मतं आ-
द्यमासिकमेवैकादशेन्हि प्रथमाब्दिकं तु द्वितीयवर्षारंभ एवेत्यपरमतमित्युक्तं एतानि षोडशश्राद्धानि वर्षांतसपिंडनपक्षउक्तेषु स्वका-

स्वकालेष्वेकोद्दिष्टविधिना कार्याणि द्वादशाहादिकालेषु सपिंडनापकर्षपक्षे एकदिने एवापकृष्य युगपदेकोद्दिष्टविधिना कार्याणि श्राद्धानिषोडश दत्वा नतु कुर्यात्सपिंडनमिति षोडशश्राद्धैर्विना सपिंडने धिकाराभावबोधनात् एतानि पक्वान्नेनामान्नेन वा कार्याणि पाकपक्षे युगपत्करणे सर्वेषामेक एव पाको विप्रा अर्घ्याः पिंडाश्च षोडश एतानि द्वादशाहादौ सपिंडनात्पूर्वं कृतान्यपि पुनः सपिंड्युत्तरं स्वस्वकाले पार्वण विधिना कार्याणि यस्य संवत्सरादर्वाक् विहिता तु सपिंडना विधिवत्तानि कुर्वीत पुनः श्राद्धानि षोडश अर्वाक्संवत्सराद्यस्य सपिंडीकरणं कृतं षोडशानां द्विरावृत्तिं कुर्यादित्याह गौतम इत्यादिवचनात् षोडशानां द्विरावृत्तित्वं चैकादशाहसपिंडनपक्षे ज्ञेयं तत्राद्यमासिकस्य कालसत्वात् द्वादशाहे सपिंडनपक्षे तु पंचदशानां द्विरावृत्तिः त्रिपक्षे सपिंडनपक्षे आद्यमासिकोनमासिकद्वितीयमासिकानां स्वकाले कृतत्वादपकृष्य कृतानामेव पुनरावृत्तिविधानात्तेषां कालाभावाच्च त्रयोदशानामेव पुनरावृत्तिः एवमन्यपक्षेष्वपि यथासंभवमूह्यं ये तु द्वादशाहे सपिंडनं कृत्वा त्रयोदशाहादावाद्यमासिकसहितानां षोडशानां पुनरावृत्तिं कुर्वंति ते भ्रांताः यदा मरणादारभ्य द्वादशमासमध्ये कश्चिदधिकमासः पतेत्तदा तन्मासस्थं मासिकश्राद्धमधिके शुद्धे मासे चेति द्विवारं कार्यमिति सप्तदश श्राद्धानि भवंति सपिंड्युत्तराण्यवशिष्टमासिकानि स्वस्वकाले एव कार्याणि चतुःपुरुषमध्ये सपिंडेषु नांदीश्राद्धप्राप्तौ तु तत्प्राप्तिमासे एवैकस्मिन्नेव दिने सर्वाण्यपकृष्य कार्याणि प्रेतश्राद्धानि सर्वाणि सपिंडीकरणं तथा अपकृष्यापि कुर्वीत कर्तुं नांदीमुखं द्विज इत्युक्तेः तत्रैकः पाकः षोडशश्राद्धपक्षे षोड-

ब्राह्मणा अष्टचत्वारिंशत्पिंडाः पुरूरवार्द्रवविश्वेदेवार्थमेको विप्रइतिसर्वेषामनुष्ठानं एवंपक्षांतरेषुश्राद्धसंख्यानुसारेण विप्रायूह्यं केचित्स्वाकृभेदमाहुः उदकुंभश्राद्धानामप्यनुमासिकवत्प्रेतोद्देश्यकश्राद्धत्वात्तेषामप्यपकर्षइत्युक्तं वृद्धिं विनानुमासिकापकर्षेतुदोषमाहोशना वृद्धिश्राद्धविहीनस्तु प्रेतश्राद्धानियश्चरेत् सश्राद्धीनरकेघोरे पितृभिःसहमज्जतीतिचतुःपुरुषसपिंडेष्वाधानादिप्रासिनिमित्तोप्यपकर्षःकार्यः अत्रविशेषःपूर्वार्द्धउक्तः यद्यन्मासिकंसूतकादिनातिक्रांतं भवेत्तत्तदुत्तरमासिकेनसहतंत्रेणकार्यमित्युक्तं अथसपिंडीकरणविचारः तत्रसपिंडनकालः नासपिंड्याग्निमान्पुत्रः पितृयज्ञंसमाचरेदितिवचनात् पित्रादीनां मात्रादीनां त्रितयमध्येन्यतममरणेसाग्निकोद्वादशाहेसपिंडनंकृत्वागामिदर्शेपिंडपितृयज्ञादिकंकुर्यात् अत्रस्मार्ताग्निमानपि साग्निकोग्राह्यइतिभाति तस्यापिपिंडपितृयज्ञावश्यकत्वात् साग्नेःप्रेतस्यतुत्रिपक्षेएव प्रेतश्चेदाहिताग्निः स्यात्कर्त्तानग्निर्यदाभवेत् सपिंडीकरणंतस्यकुर्यात्पक्षेतृतीयकेइत्युक्तेः अत्रसाग्निःश्रौताग्निमानेव द्वयोःसाग्नित्वेद्वादशाहएव साग्निकस्तुयदाकर्त्ताप्रेतोवाप्यग्निमान्भवेत् द्वादशाहेतदाकार्यंसपिंडीकरणंपितुरित्युक्तेः द्वयोरप्यनग्नित्वेत्वनेकेकालाः सपिंडीकरणंकुर्याद्यजमानस्त्वनग्निमान् अनाहिताग्नेःप्रेतस्यपूर्णेसंवत्सरेथवा एकादशेमासिषष्ठेत्रिमासेवात्रिपक्षके मासांतेद्वादशेवान्हिकुर्याद्वैकादशेहनि यदहर्वृद्धिरापन्नातदहर्वेतिनिश्चितं अत्रवृद्धिनिमित्तापकर्षोनिरग्नेरेवोक्तस्तथापिसाग्नेरपिसंभवेयोज्यः अत्रवृद्धिपदंचूडोपनयनविवाहमात्र

परंसीमंतादिसंस्कारेषुवृद्धिश्राद्धस्यलोपएवकार्योनतुतदर्थंसपिंडनापकर्षइतिकेचित् अन्येतुगर्भाधानपुंसवनादिष्वन्नप्राशनांतेषुसंस्कारेष्वकरणेदोषोक्तेरावश्यकेषुवृद्धिश्राद्धस्याप्यावश्यकत्वात्सपिंडनापकर्षः कार्यएव तथाचचतुःपुरुषसपिंडेषुसपिंडीकरणाभावेगर्भाधानादिकमपिनकार्यमित्याहुः तेनपितामहमरणेपौत्रस्यवृद्धौप्राप्तायामप्यकर्षः सपिंडीकरणानुमासिकादीनांसिद्धः एवमावश्यकवृद्धियुतकर्मप्राप्तौकनिष्ठःपुत्रोवाभ्रातावाभ्रातृपुत्रोवान्यः सपिंडोवाशिष्योवागौणकर्तापिकुलप्राप्तवृद्धिसिद्ध्यर्थंसपिंडनाद्यपकर्षंकुर्यात् तत्रचकृतेमुख्यस्यपुत्रादेर्नपुनःकरणं वृद्धिनिमित्तापकर्षेपुनःकरणाभावात् येवाभद्रंदूषयंतिस्वधाभिरितिदोषश्रुतेःवृद्धिंविनागौणाधिकारिणासपिंड्यादिकरणेतुमुख्याधिकारिणापुत्रादिनापुनरावर्तनीयं एकादशाहांतकर्मणस्तुनपुनरावृत्तिरित्युक्तं तत्रावश्यकपदेनानन्यगतिकंवृद्धिकर्मग्राह्यं तेनसगतिकेष्टापूर्तादौसगतिकोपनयनविवाहादौचनापकर्षः अगतिकेचविवाहादावप्यपकर्षइति व्यवस्थायेत्या आनंत्यात्कुलधर्माणांपुंसांचैवायुषःक्षयात् अस्थिरत्वाच्छरीरस्यद्वादशाहःप्रशस्यते अत्रकुलधर्मपदेनवृद्धिश्राद्धयुतंकर्मग्राह्यं नतुपंचमहायज्ञदेवपूजाश्राद्धादि अस्यवर्णधर्मत्वेननित्यत्वात्सपिंडीकरणनिमित्तकप्रतिबंधायोगात् सपिंडीकरणात्पूर्वंपंचमहायज्ञादिधर्मोनकार्यइतिक्वापिस्मृतिवचनेनुपलंभाच्च एतेनसपिंडीकरणाभावेसपिंडेषुदेवपूजाश्राद्धादिधर्मलोपंवदंतोनिर्मूलत्वादुपेक्ष्याः अत्रद्वादशाहपदेनाशौचसमाप्त्युत्तरदिनंग्राह्यं तेनत्रिदिनाशौचेपंचमदिनेसपिंडीकरणं द्वादशाहादिकालेषु

प्रमादादननुष्ठितं सपिंडीकरणं कुर्यात्कालेषूत्तरभाविषु इदमुत्तरकालविधानं साग्निनिरग्निसाधारणं सपिंडीकरणश्राद्धमुक्तकाले कृतं न चेत् हस्तार्द्रारोहिणीभे वानुराधायां च तच्चरेत् इदमपि साधारणं स्मृत्यर्थसारे वर्षांत सपिंडनपक्षे वर्षांत्यदिने पूर्वं संवत्सरविमोक्षश्राद्धं कृत्वा सपिंडनं च कृत्वा परेद्युर्मृताहे वार्षिकं कार्यमित्युक्तं इति कालविचारः तच्च सपिंडनं पुत्रे विदेशस्थे पि सति नान्यः कुर्यात् एवं ज्येष्ठपुत्रे विदेशस्थे पि न कनिष्ठः कुर्यात् षोडशश्राद्धानि तु ज्येष्ठासन्निधाने कनिष्ठेन कार्याणि आहिताग्निः कनिष्ठोपि सपिंडनं कुर्यादेव वृद्धिनिमित्ते तु कनिष्ठादिभिरपि सपिंडनं कार्यमित्युक्तं वृद्धिं विना कनिष्ठपुत्रेण कृते पि सपिंडने ज्येष्ठपुत्रेण पुनः कार्यम् आहिताग्निना पितृयज्ञार्थं कृते सपिंडने पि ज्येष्ठेन पुनः कार्यमिति भाति तत्र पुनःकरणे प्रेतशब्दो न वाच्यः देशांतरस्थपुत्राणां श्रुत्वा तु वपनं भवेत् दशाहं सूतकं चैव तदंते च सपिंडनं अथ व्युत्क्रममृतौ मृते पितरि यस्याथ विद्यते च पितामहः तेन देयास्त्रयः पिंडाः प्रपितामहपूर्वकाः तेभ्यश्च पैतृकः पिंडो नियोक्तव्यस्तु पूर्ववत् मातर्यथ मृतायां तु विद्यते च पितामही प्रपितामही पूर्वस्तु कार्यस्तत्राप्ययं विधिः एवं प्रपितामह जीवने तत्पित्रादिभिः कार्यः यत्तु व्युत्क्रमात्तु प्रमीतानां नैव कार्या सपिंडनेति तन्मातृपितृभर्तृभिन्नविषयं प्रपितामहादिभिः पितुः सपिंडने कृते पश्चात्पितामहमरणे पि पुनः पितामहेन सह पितुः सपिंडनं न कार्यं यदा तु पितुः सपिंडनात्प्राक् पितामहो मृतस्तदा पितामहसपिंडनं कृत्वा पितामहादिभिः सह पितृ सपिंडनं कार्यं यदा च पितुर्मरणोत्तरं पितामहः प्रपितामहो वा मृतस्तयोश्च पुत्रांतरं सपिंडनाधिका

धिकारीदेशांतरेनिष्ठन्निनदादाहाद्येकादशाहांतमात्रंकर्मकृत्वा सपिंडनहीनाभ्यामपि पितामहप्रपितामहाभ्यां सहपितुःसपिंडनंकुर्यात् पितामहप्रपितामहयोः पुत्रांतराभावेतुपौत्रःप्रपौत्रोवानयोः सपिंडनंकृत्वैवपितुःसपिंडनंकुर्यात् पितामहस्यपुत्रांतराभावेपौत्रेणसपिंडनषोडशानुमासिकांतमेवकर्मकार्यं पितामहवार्षिकादिकंतु नावश्यकं इच्छयापितामहवार्षिकादिकंतु नावश्यकं इच्छयापितामहवार्षिकादिकरणेतुफलातिशयः पितृदशाहंकुर्वन्यदिपुत्रोमृतस्तदातत्पुत्रः स्वपितुरौर्ध्वदेहिकंकृत्वापितामहौर्ध्वदेहिकंपुनःसर्वमावर्त्तयेत् अतीतेदशाहेतुनपुनरावृत्तिः पुत्रांतराभावेपितामहसपिंडनोत्तरंपितृसपिंडनमित्युक्तं अशक्तिवशात्पित्रानुज्ञातेनपौत्रेणपितामहदशाहकर्मण्यारब्धे पश्चात्पितृमृतौपित्राशौचंवहन्नेवपौत्रः पितामहौर्ध्वदेहिकंकुर्यात् प्रक्रांतत्वात्पितृदशाहादिकर्मापिकुर्यात्प्राप्तत्वात् अथस्त्रीषूच्यते पितामह्यादिभिःसार्धमानरंतुसपिंडयेत् केचित्पितृमरणोत्तरंमातृमरणेपित्रैवसहमातृसपिंडनमाहुः दौहित्रःसपिंडनकर्त्ताचेन्मातामहेनसहसपिंडनमित्यपरे सहगमनेतुभर्त्रैवसहसपिंडनं येनकेनापिसपिंडनेप्यन्वष्टक्यप्रतिवार्षिकादिश्राद्धेषुपितामह्यादिभिःसहैवमातुःपार्वणंकार्यं अत्रकेचित्स्वपुत्रसपत्नीपुत्रयोःपत्युश्चाभावेस्त्रीणांसपिंडनंनास्तीत्याहुः अत्रान्वारोहणेभर्त्रासहपत्नीसंयोजनमितिपक्षेमतद्वयं पितृपिंडस्यपितामहादित्रिषुसंयोजनंप्रथमंकृत्वापश्चान्मातृपिंडंपितामहादिषुसंयोजयेदित्येकः प्रथमंमातृपिंडंपित्रैवसंयोज्यमातृपिंडेनैकीकृतंपितृपिंडंपितामहादिषुसंयोजयेदित्यपरःपक्षः अत्रद्वितीयपक्षएवयुक्तः

केचित्सहगमने एकदिनमरणे स्त्रियाः सपिंडनं नास्ति भर्त्तुः कृते सपिंडने भार्याया अपि कृतं भवतीति मतांतरमाहुः सर्वाभावे स्वयं पत्युः स्वभर्तृणा ममंत्रकं सपिंडीकरणं कुर्युस्ततः पार्वणमेव च ब्रह्मचारिणामनपत्यानां च व्युत्क्रममृतानां च सपिंडनं न कार्यमिति मतांतरं अत्र सर्वत्र सपिंडनाभावपक्षो न शिष्टाचारे दृश्यते यतीनां सपिंडीकरणं नास्ति किंतु तत्स्थाने एकादशे ह्नि पार्वणं कार्यं इदं सपिंडीकरणश्राद्धं पार्वणैकोद्दिष्टरूपं तेन पितामहादित्रयार्थं त्रयो विप्रा अर्घ्याः पिंडाश्च त्रय प्रेतार्थमेको विप्रः पिंडोर्घ्यश्च देवार्थं द्वौ यद्वा पार्वणे एकः प्रेत एकः देवार्थमेको विप्रः अत्र कामकालौ विश्वेदेवौ प्रेतस्य पित्रादेरर्घ्यपात्रं पितामहाद्यर्घ्यपात्रत्रये संयोज्यं एवं प्रेतपिंडोपि पितामहादिपिंडत्रये संयोज्यः पितृविप्रकरे होमः साग्नेरपि भवेदिह सपिंडीकरणश्राद्धमंत्रेनैव कार्यं नत्वामादिना अनुमासिकान्यप्यन्नेनैव कार्याणि प्रेतः सपिंडनादूर्ध्वं पितृलोकं स गच्छति कुर्याच्चस्य च पाथेयं द्वितीयेन्हि सपिंडनादिति वचनात्त्रयोदशे ह्नि पाथेयश्राद्धं कृत्वा पुण्याहवाचनादिकं कृत्वा वर्षपर्यंतं प्रत्यहमुदकुंभश्राद्धं कुर्यात् अशक्तौ मासिकश्राद्धेष्वेवोदकुंभो देयः सपिंडोत्तरानुमासिकानां पार्वणविधिनानुष्ठानं वृद्धिप्राप्तौ तेषामप्यपकर्षः स च चतुःपुरुषसपिंडेष्वेवेत्युक्तं एवं वर्षपर्यंतं कृत्वा वर्षांत्यदिने संवत्सरविमोक्षश्राद्धं पार्वणविधिना कार्यं इदमेवाब्दपूर्तिश्राद्धमित्यप्युच्यते वृद्धिश्राद्धे सपिंड्यां च प्रेतश्राद्धानुमासिके संवत्सरविमोके च न कुर्यात्तिलतर्पणं इदमूनाब्दिकांतषोडशश्राद्धेभ्यो भिन्नमेव अत एवास्य प्रेतश्राद्धत्वाभावाद्वृद्धिप्राप्तावपि नापकर्षः ततो वर्षांत्य-

दिने शक्त्या भूरिब्राह्मणभोजनं च कार्यमित्यंत्येष्टिपद्धतौ भट्टाः युक्तं चैतत् जीवतो वाक्यकरणात्प्रत्यब्दं भूरिभोजनात् गयायां पिंडदाना च्च त्रिभिः पुत्रस्य पुत्रतेति वाक्येन भूरिभोजनपदेन प्रत्याब्दिकश्राद्धातिरिक्तस्यैव बहुविप्रभोजनस्य विहितत्वाच्छ्राद्धे कुर्यान्न विस्तरमिति निषेधाच्छ्राद्धस्य भूरिभोजनपदाभिधेयत्वासंभवात् अथ प्रथमाब्दे निषिद्धानि मातापित्रोर्मरणे वर्षपर्यंतं परान्नं गंधमाल्यादि-भोगं मैथुनमभ्यंगस्नानं च वर्जयेत् ऋतौ भार्यामुपेयादेव आर्त्विज्यं लक्षहोममहादानादि काम्यकर्माणि तीर्थयात्राविवाहादि वृद्धिश्राद्धयुतं कर्ममात्रं शिवपूजां च वर्जयेत् संध्योपासनदेवपूजापंचमहायज्ञातिरिक्तकर्ममात्रं वर्ज्यं प्रमीतौ पितरौ यस्य देहस्तस्याशुचिर्भवेत् नदैवं नापि वा पित्र्यं यावत्पूर्णो न वत्सर इति वचनादिति केचित् महातीर्थस्य गमनमुपवासव्रतानि च सपिंडीश्राद्धमन्येषां वर्जयेद्वत्सरं बुधः अस्यापवादः पत्नीपुत्रस्तथा पौत्रो भ्राता तत्तनयः स्नुषा मातापितृव्यश्चैतेषां महागुरुनिपातने कुर्यात्सपिंडनं श्राद्धं नान्येषां तु कदाचन एकादशाहपर्यंतं प्रेतश्राद्धं चरेत्सदा पित्रोर्मृतौ च नान्येषां कुर्याच्छ्राद्धं तु पार्वणं गयाश्राद्धं मृतानां तु पूर्णेत्वब्दे प्रशस्यते गारुडे तीर्थश्राद्धं गयाश्राद्धं श्राद्धमन्यच्च पैतृकं अब्दमध्ये न कुर्वीत महागुरुविपत्तिषु केचिद्वर्षांतसपिंडनपक्ष एवैते सर्वे निषेधा न तु द्वादशाहसपिंडनपक्ष इत्याहुः अपरे तु द्वादशाहसपिंडनपक्षेपि सर्व एते निषेधा इत्याहुः अत्रैवं व्यवस्था वृद्धिप्राप्तिं विना ऽर्वाक्सपिंडनापकर्षेपि प्रेतस्य पितृत्वप्राप्तिर्वर्षांत एव कृते सपिंडीकरणे नरः संवत्सरात्परं प्रेतदेहं परित्यज्य भोगदेहं प्रपद्यत इत्यादिवचनात् ते-

नसपिंडीकरणसत्त्वे पितृवृद्धिदैवपित्र्येष्वनधिकारः वृद्धिनिमित्तापकर्षे तु वृद्ध्यादावधिकार इति भाति अत एव कालतत्त्वनिर्णये संकटादौ मृत
पितृकापत्यानां संस्काराभ्युदयिकं मृतमातापितृकेण पुत्रेण स्वापत्यसंस्कारादिकं च प्रथमाब्देऽपि कार्यमित्युक्तं दर्शमहालयादिश्राद्धस्य नि-
त्यतर्पणस्य चाप्येवमेव व्यवस्था ज्ञेया अथ विधानानि तत्र पंचकमृतौ पंचकं नाम धनिष्ठोत्तरार्धमारभ्य रेवत्यंतं सार्धनक्षत्रचतुष्टयं
तत्र दाहनिषेधाद्दर्भमयं पुत्तलैर्यवपिष्टानुलिप्तैः पंचोर्णासूत्रवेष्टितैः सह शवं दहेत् तत्र तिथ्यादि संकीर्त्यामुकस्य धनिष्ठापंचकादिम-
रणसूचितवंशारिष्टविनाशार्थं पंचकविधिं करिष्य इति संकल्प्योक्तविधाः प्रतिमा नक्षत्रमंत्रैरभिमंत्र्य गंधपुष्पैः संपूज्य दाहसमये प्रेतो-
परि न्यसेत् प्रथमां शिरसि द्वितीयां नेत्रयोः तृतीयां वामकुक्षौ चतुर्थीं नाभौ पंचमीं पादयोः तदुपरि नाममंत्रैर्घृताहुतीर्जुहुयात् तत्र
नामानि क्रमेण प्रेतवाहः प्रेतसखः प्रेतपः प्रेतभूमिपः प्रेतहर्ता चेति तत उदकं दत्वा यमाय सोमं त्र्यंबकमिति मंत्राभ्यां प्रत्येकं प्रतिमास्वा
ज्याहुतीर्जुहुयात् ततः प्रेतमुखे पंचरत्नं दत्वा पुत्तलैः सह प्रेतं दहेत् सूतकांते तिलहेमघृतानि दत्वा कांस्यपात्रे तैलं प्रक्षिप्य तत्रा-
त्म प्रतिबिंबं वीक्ष्य विप्राय दद्यात् शांतिं च कुर्यात् अत्रायं विशेषः नक्षत्रांतरे मृतस्य पंचके दाहप्राप्तौ पुत्तलविधिरेव न शांतिकं पंच-
कमृतस्याश्विन्यां दाहप्राप्तौ शांतिकमेव न पुत्तलविधिः शांतिश्च लक्षहोमरुद्रजपान्यतररूपा यथाविभवं कार्या अथवा कुंभे यमप्रति-
मां संपूज्य गृह्योक्तविधिनाग्निप्रतिष्ठापनान्वाधानादि चरुश्रपणांतं कृत्वाज्यभागांते नामभिश्चतुर्दश चर्वाहुतीर्जुहुयात् यमाय स्वा-

ह्मा १ धर्मराजाय २ मृत्यवे ३ अंतकाय ४ वैवस्वताय ५ कालाय ६ सर्वभूतक्षयाय ७ औदुंबराय ८ दध्नाय ९ नीलाय १० परमेष्ठिने ११ वृकोदराय १२ चित्राय १३ चित्रगुप्ताय १४ एवं हुत्वा होमशेषं समाप्य कृष्णां गां कृष्णवस्त्रांच हेमनिष्कसमन्वितां दद्याद्विप्राय शांताय यमो मे प्रीयतामिति त्रिपादृक्षेप्येतदेव शांतिकं यदि भद्रा तिथीनां स्याद्वानुभौमशनैश्चरैः त्रिपादृक्षैश्च संयोगस्तदा योगस्त्रिपुष्करः द्विपुष्करो द्वयोर्योगेथवायं स्याद्द्विपादभैः त्रिपादनक्षत्राणि तु पुनर्वसूत्तराषाढाकृत्तिकोत्तरफाल्गुनी पूर्वाभाद्रा विशाखा च ज्ञेयमेतत्त्रिपादभं मृगचित्राधनिष्ठा च ज्ञेयमेतद्द्विपादभं त्रिपुष्करयोगे द्विपुष्करयोगे च मृतौ कृच्छ्रत्रयं प्रायश्चित्तं कृत्वाय वपिष्टमय पुरुषत्रयेण सह प्रेतदाहः पुरुषत्रयस्य प्रेतेन्यास आज्याहुतयश्च पूर्ववत् कनकहीरकनीलपद्मरागमौक्तिकेति पंचरत्नस्य मुखे प्रक्षेपोपि रत्नाभावे कर्षार्धस्वर्णं स्वर्णाभावे घृतं एवं पूर्वत्रापि दहने मरणे द्वित्रिपुष्करे त्रिगुणं फलं द्विगुणं खननेप्येवमेतद्दोषोपशांतये स्वर्णदक्षिणां दद्यात्कृष्णवस्त्रमथापि वा शांतिं कुर्यात्सूतकांते पूर्वोक्तां तेन मंगलं मृतस्य स्मशाने नयनोत्तरं पुनर्जीवने सति यस्य गृहे स प्रविशति तस्य मरणं तत्र सक्षीरघृताक्तौदुंबरसमिधां सावित्र्यष्टसहस्रेण होमः अंते कपिलादानं तिलपूर्णकांस्यपात्रदानं च एकाशीतिपलं कांस्यं तदर्धं वा तदर्धकं नव षट् त्रि पलं वापि दद्याद्विप्राय शक्तितः अथ ब्रम्हचारिमृतौ ब्रह्मचारिणि मृते द्वादश षट् त्रीणि वा ब्दानि शक्त्या प्रायश्चित्तं कृत्वा देशकालौ स्मृत्वामुकगोत्रनाम्नो ब्रह्मचारिणो मृतस्य व्रतविसर्गं करिष्ये तदंगतया नांदीश्राद्धं करिष्य

इत्युक्त्वा हिरण्येन नांदीश्राद्धं कृत्वाग्निप्रतिष्ठापनाद्याघारांते चतसृभिर्व्याहृतिभिराज्यं हुत्वाग्नये व्रतपतये स्वाहा अग्नये व्रतानुष्ठानफलसंपादनाय स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति तिस्र आज्याहुतीर्हुत्वा स्विष्टकृदादि समाप्य पुनर्देशकालौ स्मृत्वामुकस्योर्ध्वदेहिकाधिकारार्थमर्कविवाहं करिष्ये इत्यादि हिरण्येन नांदीश्राद्धांते अर्कसमीपे नीत्वार्कशाखां वा गृहीत्वार्कब्रह्मचारिणौ हरिद्रयानुलिप्य पीतसूत्रेण संवेष्ट्य वस्त्रयुग्मेनाच्छाद्याग्निप्रतिष्ठापनाद्याघारांते आज्यहोमः अग्नये स्वाहा १ बृहस्पतये० २ विवाहविधियोजकाय० ३ यस्मै त्वा कामकामाय वयं सम्राड्यजामहे तमस्मभ्यं कामं दत्वाथेदं त्वं घृतं पिबस्वाहा कामायेदं० ततो व्यस्तसमस्तव्याहृतिहोमः एवमष्टाहुत्यंते स्विष्टकृदादि कृत्वार्कशाखां ब्रह्मचारिशवं च तुषाग्निना विधिवद्दहेत् स्नातकमरणेप्येवमिति केचित् एतन्निर्मूलमित्यन्ये सूतकांते त्रिंशद्ब्रह्मचारिभ्यः कौपीनकृष्णाजिनकर्णभूषणादि पादुकाछत्रगोपीचंदनमाल्यमणिविद्रुममालायज्ञोपवीतादि यथासंभवं दद्यात् अथ कुष्ठिमृतौ मृतस्य कुष्ठिनो देहं तीर्थे वा भुवि वा क्षिपेत् न दाहं नोदकं पिंडं न च दानं क्रियां चरेत् यदि स्नेहाच्चरेद्दाहं यतिचांद्रायणं चरेत् तथाच शक्त्यनुसारेण षडब्दादि प्रायश्चित्तं कृत्वा कुष्टादिमहारोगमृतस्य दाहादिक्रियां कुर्यान्नान्यथेति अथ रजस्वलादिमरणे रजस्वलायाः प्रेतायाः संस्कारादीनि नाचरेत् ऊर्ध्वं त्रिरात्रात्स्नात्वा तां शवधर्मेण दाहयेत् अथवा रजस्वलां सूतिकां च मलं प्रक्षाल्य स्नापयित्वा काष्ठवदमंत्रकं दग्ध्वास्थीनि मंत्राग्निना दहेत् उभयत्र चांद्रायणत्रयं प्रायश्चित्तमस्त्येव तत्रैव मंत्रवद्दाहकरणेच्छायां तु अद्येत्याद्यमुकगोत्राया रजस्वलावस्था-

मरणनिमित्तप्रत्यवायपरिहारार्थमौर्ध्वदेहिकयोग्यत्वार्थं च चांद्रायणप्रायश्चित्तपूर्वकं शूर्पेणाष्टोत्तरशतस्नानानि कारयिष्ये इति संकल्प्य
चांद्रायणत्रयं प्रत्याम्नायेन कृत्वा यवपिष्टेन प्रेतमनुलिप्य स्वयं स्नात्वा शूर्पोदकैरष्टोत्तरशतवारं स्नापयेत् ततो भस्मगोमयमृत्तिकाकुशो-
दकैः पंचगव्यैः शुद्धोदकैश्च संस्नाप्य यदंति यच्च दूरक इत्यादिपावमानीभिरापोहिष्ठेति तृचेन कयानइत्यादिभिश्च संस्नाप्य पूर्ववस्त्रं प-
रित्यज्यान्यवस्त्रेण वेष्ट्य संदहेत् सूतिकायामप्येवं सूतिकाया आद्यत्र्यहमरणे त्र्यब्दं प्रायश्चित्तं द्वितीयत्र्यहे द्व्यब्दं तृतीयत्र्यहे एका-
ब्दं दशमदिने तु कृच्छ्रत्रयमिति विशेषः क्वचिदुक्तः मासपर्यंतमपि कृच्छ्रत्रयमित्यन्ये मिताक्षरायां तु कुंभे जलमादाय पंचगव्यं क्षिप्त्वा
पुण्यमंत्रैरापोहिष्ठा वामदेव्या वारुणादिभिरभिमंत्र्य पूर्वोक्तमंत्रैः संस्नाप्य विधिना सूतिकां दहेदिति विशेष उक्तः इति रजस्वलासू-
तिकयोर्विधिः अथ गर्भिणीमरणे गर्भिण्यामृतायाः शुद्ध्यर्थं त्रयस्त्रिंशत्कृच्छ्राणि कृत्वा गां भूमिं सुवर्णं च दत्त्वा गर्भं पृथक्कृत्य तां दहेत् सग-
र्भदहने तत्तद्वधप्रायश्चित्तं सगर्भाया दाहकर्तुरब्दत्रयं प्रायश्चित्तं अथान्वारोहणं स्त्रीणामात्मनो भर्तुरेव च सर्वपापक्षयकरं निरयोत्तार-
णाय च अनेकस्वर्गफलदं मुक्तिदं च तथैव च जन्मांतरे च सौभाग्यं धनपुत्रादिवृद्धिदं तिस्रः कोट्योऽर्धकोटी च यावंत्यंगरुहाणि वै तावंत्य-
ब्दसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते मातृकं पैतृकं चैव यत्र कन्या प्रदीयते कुलत्रयं पुनात्येषा भर्तारं यानुगच्छतीत्यादि महिम्न विस्तरो मिता-
क्षरादौ ज्ञेयः अत्र निष्कामत्वे मुक्तिः सकामत्वे स्वर्गादिफलानीति व्यवस्था अथ प्रयोगः देशकालौ स्मृत्वा मातृपितृश्वशुरादिकुलपून

दोष

त्वब्रह्महत्यादिदूषितपतिपूतत्वपत्यवियोगारुंधतीसमाचारत्वसार्धकोटित्रयसहस्रसंवत्सरस्वर्महीयमानत्वादिपुराणोक्तानेकफलप्राप्त
ये श्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतिद्वाराविमुक्तिप्रासये वा पतिचितान्वारोहणं करिष्य इति संकल्प्य हरिद्राकुंकुमवस्त्रफलादियुतानि शूर्पाणि सुवा
सिनीभ्यो दद्यात् तत्र मंत्रः लक्ष्मीनारायणो देवो बलसत्वगुणाश्रयः गाढं सत्वं च मे देयाद्वायनैः परितोषितः सोपस्कराणि शूर्पाणि वायनैः
संयुतानि च लक्ष्मीनारायणप्रीत्यै सत्वकामाद्ददाम्यहं अनेन सोपस्करशूर्पदानेन लक्ष्मीनारायणो प्रीयतां ततोंचले पंचरत्नं नीलांजनं च
बध्वा मुखे मौक्तिकं न्यस्याग्निसमीपं गत्वाग्निप्रार्थनां कुर्यात् स्वाहासंश्लेषनिर्विण्णशर्वगोत्रहुताशन सत्वमार्गप्रदानेन नय मां पत्युरंतिक मि
ति अथाग्नावाज्येन जुहुयात् अग्नये तेजोधिपतये स्वाहा १ विष्णवे सत्वाधिपतये स्वाहा २ कालाय धर्माधिपतये ० ३ पृथिव्यै लोकाधिष्ठा-
त्र्यै ० ४ अद्भ्योरसाधिष्ठात्रीभ्य ० ५ वायवे बलाधिपतये ० ६ आकाशाय सर्वाधिपतये ० ७ कालाय धर्माधिष्ठात्रे ० ८ अद्भ्यः सर्वसाक्षिणीभ्य ० ९
ब्रह्मणे वेदाधिपतये ० १० रुद्राय स्मशानाधिपतये स्वाहेत्येकादशाहुतीर्हुत्वाग्निं प्रदक्षिणीकृत्य दृषदमुपलां संपूज्य पुष्पांजलिं गृहीत्वाग्निं प्रार्थये-
त् त्वमग्ने सर्वभूतानामंतश्चरसि साक्षिवत् त्वमेव सर्वं जानीषे न विदुर्यानि मानुषाः अनुगच्छामि भर्त्तारं वैधव्यभयपीडिता सत्त्वमार्गप्रदानेन
नय मां भर्त्तुरंतिकं मंत्रमुच्चार्य शनकैः प्रविशेच्च हुताशनं विप्रश्चेमानारीरविधवारत्यृचं इमाः पतिव्रताः पुण्याः स्त्रियो या याः सुशोभनाः
सह भर्तृशरीरेण संविशंतु विभावसुमिति च पठेत् कातरां तु प्रेतोत्तरतः स्नुसां देवरः शिष्यो वोदीर्ष्वेति मंत्राभ्यामुत्थापयेत् अनुव्रजनि भर्त्तारं

पृथक्चितिविधिस्तु क्षत्रियवैश्यशूद्रादेरेव कृचि
नतु ब्राह्मणीनां

स्मशानंयागृहान्मुदा पदेपदेश्वमेधस्यफलंप्राप्नोतिसाध्रुवं यत्तु यास्त्रीब्राह्मण जातीयामृतंपतिमनुव्रजेत् सास्वर्गमात्मघातेननात्मानंनपतिंनये
दिति ब्राह्मण्या निषेधवचनजातंतत्पृथक् चितिपरं भर्त्तुर्मंत्राग्निदाहोत्तरमनुगमनंपृथक्कृतिः मंत्राग्निदाहात्पूर्वमस्थिभिः पर्णशरेणवासहगमन
मेकचितिरेव अस्थ्यादेःपतिस्थानापत्यापतिशरीरतुल्यत्वात् इयमेकचितिःसर्ववर्णानांपृथक्कृतिविधिस्तुदेशांतरमृतेपत्यौसाध्वीतत्पादुकाद्वयं
निधायोरसिसंशुद्धाप्रविशेज्जातवेदसमिति पतितेनभार्यश्चित्तार्थंमृतेनवाभर्त्रासहान्वारोहणंनभवति यत्तुब्रह्मघ्नोवाकृतघ्नोवामित्रघ्नोवाभवेत्पतिः पुनात्यविध-
वानारीइत्यादिवाक्यंतज्जन्मांतरीयब्रह्महत्यादिपापशोधनपरं दिनैकगम्यदेशस्थासाध्वीचेत्कृतनिश्चया नदहेत्स्वामिनंतस्यायावदागमनंभवेत् तृती
येन्हिउदक्यायामृतेभर्त्तरिवैद्विजाः तस्याःसहगमार्थंतंस्थापयेदेकरात्रकं रजस्वलायाःप्रथमद्वितीयदिनेपतिमृतौलौकिकाग्निभिरमंत्रकंतंद-
ग्ध्वापंचमेह्न्यस्थिभिःसहान्वारोहणं यदिरजस्वलादेशकालवशादिना तदैवानुगंतुमिच्छति नशक्न्हिंप्रतीक्षते तदासेकद्रोणमितव्रीहीन्मुस-
लैरवहत्यतदाघातैः सर्वरजोनिवृत्तौपंचमृत्तिकाभिः शौचंकृत्वादिनक्रमेणत्रिंशद्विंशतिर्दशवाधेनूर्दत्वाविप्रवचनाच्छुद्धिंलब्ध्वासहगमनंकु
र्यात् अन्नावहननेनरजोनिवृत्तिरतींद्रियेतीदंयुगांतरपरंयोज्यमितिभाति जननमृताशौचयोस्तुसहगमनंनेतिकेचित् कालतत्वविवेचनेतु-
पूर्वप्रवृत्ताशौचमध्येभर्तृमरणे आशौचवतीनामपिभार्याणांसहगमनंभवतिसूतिकोदक्ययोस्तुनेत्युक्तं इदमेवयुक्तंभाति इदंचसहगमनं
गर्भिणीबालापत्यासूतिकाभिरदृष्टरजोभिः पतिताभिर्व्यभिचारिणीभिर्भर्तृदुष्टभावाभिश्चनकार्यं केचिदत्रपतिव्रतानामेवाधिकारः

वर्त्ततेयाश्चसततंभर्तॄणांप्रतिकूलतः कामात्क्रोधाद्भयान्मोहात्सर्वाःपूताभवंतिताइत्यादितुवाक्यमर्थवाद इत्याहुः अत्रपृथक्चित्यारोहणेभर्त्रा
शौचमध्येतदूर्ध्वंवाकृतेत्रिरात्रमाशौचंपिंडाश्च सहगमनेतु तस्याःपिंडादिकंशौचंपतिपिंडादितःक्रमात् अन्वारोहेतुनारीणांपत्युश्चैकोदकक्रिया पिंडदानक्रियातद्वच्छ्राद्धंप्रत्याब्दिकंतथा अन्वारोहेकृतेपत्न्याःपृथक्पिंडांस्तिलांजलीन् पृथक्शिलेनकुर्वीत दद्यादेकशिले
तथा तत्रावयवपिंडार्थंपाकैक्यंभिन्नपिंडता नवश्राद्धानिभिन्नानि सपिंडीकरणंपृथक् एकएववृषोत्सर्गोगौरेकातत्रदीयते सपिंडीकरणंतुनकार्यं अथवा भर्त्रैवसहकार्यं यद्वा भर्त्रादिभिस्त्रिभिः सहकार्यमित्यादिपक्षाउक्ताः मासिकसांवत्सरिकादौपाकैक्यकालैक्यादिव्यवस्थापिश्राद्धप्रकरणेउक्ता इतिसहगमनेनिर्णयः काशीनाथउपाध्यायइत्थंमंत्यक्रियाविधिं निर्णीयभगवत्पादेचार्पयत्तद्विशुद्धये
इत्यंत्येष्टिनिर्णयः अथविधवाधर्माः पत्यौमृतेतुभार्याणांविधिद्वयमुदीरितं वैधव्यंपालयेत्सम्यक्सहाग्निगमनंतुवा पत्यौमृतेचयायोषिद्वैधव्यंपालयेत्सदा सापुनःप्राप्यभर्त्तारंस्वर्गलोकंसमश्नुते विधवापालयेच्छीलंशीलभंगात्पतत्यधः तद्वैगुण्यादपिस्वर्गात्पतिःपततिसर्वथा तस्याःपिताचमाताचभ्रातृवर्गस्तथैवच विधवाकबरीबंधोभर्तुर्बंधायजायते शिरसोवपनंतस्मात्कार्यंविधवयासदा एकवारंसदाभुक्तिरुपवासव्रतानिच पर्यंकशयनान्नारीविधवापातयेत्पतिं नैवांगोद्वर्त्तनंकार्यंगंधद्रव्यस्यसेवनं नाधिरोहेदनड्वाहं प्राणैःकंठगतैरपि कंचुकंनपरीदध्याद्वासोनविकृतंवसेत् वैशाखेकार्त्तिकेमाघेविशेषनियमंचरेत् तांबूलाभ्यंजनेचैवकांस्यपात्रेचभोजनं

यतिश्च विधवा नैव वर्जयेच्चंदनादिकं अपुत्रा विधवा भर्त्रादित्रयमुद्दिश्य प्रत्यहं तिलकुशोदकैस्तर्पणं कुर्यात् श्राद्धादौ तु प्रागुक्तं अथ संन्या-
सः तत्र ब्रह्मचर्यं कृत्वा समावर्त्तनांते कृतदारः पुत्रानुत्पाद्य यज्ञैरिष्ट्वा वानप्रस्थाश्रमं च कृत्वा संन्यसेदित्याश्रमसमुच्चयपक्षः ब्रह्मचर्यादि-
व प्रव्रजेद्गृहाद्वा वनाद्वा अथ पुनरव्रती वा व्रती वा स्नातको स्नातको वोत्सन्नाग्निरनग्निको वा यदहरेव विरजेत्तदहरेव प्रव्रजेदित्याश्रमवि-
कल्पपक्षः प्रव्रजेद्ब्रह्मचर्याद्वा प्रव्रजेच्च गृहादपि वनाद्वा प्रव्रजेद्विद्वानातुरो वाथ दुःखित इति वाक्ये आतुरो मुमूर्षुः दुःखितश्चौरव्या-
घ्रादिभीत इत्यर्थः आतुराणां च संन्यासेन विधिर्नैव च क्रिया प्रैषमात्रं समुच्चार्य संन्यासं तत्र कारयेत् संन्यासे दंडग्रहणादिरूपे वि-
विदिषाख्ये विप्रस्यैवाधिकारः विद्वत्संन्यासे तु क्षत्रियवैश्ययोरपि कलियुगे संन्यासनिषेधस्त्रिदंडिसंन्यासपर इति प्रांचः स च सं-
न्यासश्चतुर्धा कुटीचको बहूदको हंसः परमहंसश्चेति अत्रोत्तरोत्तरः श्रेष्ठः बहिः कुट्यां गृहे वा वसन्काषायवासास्त्रिदंडी शिखाय-
ज्ञोपवीतवान्बंधुषु गृहेषु वा भुंजान आत्मनिष्ठो भवेत्स कुटीचकः पुत्रादीन्हित्वा सप्तागाराणि भैक्षं चरन्पूर्वोक्तकाषायवस्त्रादिवेष-
वान्बहूदकः हंसस्तु पूर्वोक्तवेषोप्येकदंडः परमहंसस्तु शिखायज्ञोपवीतहीन एकदंडी स्यात् काषायवस्त्रत्वं चतुर्णामपि हंसपरमहं-
सयोः शिखायज्ञोपवीतसत्त्वासत्त्वाभ्यां भेदः एकदंडस्तु द्वयोरपि परमहंसस्य दंडधारणं विविदिषादशायां नित्यं विद्वद्दशायां तु-
कृताकृतं न दंडं न शिखां नाच्छादनं चरति परमहंस इति श्रवणात् वैराग्यं विना जीवनाद्यर्थं संन्यासे तु नरकाः एकदंडं समाश्रित्य जीवंति

बहवोनराः नरकेरौरवेघोरेकर्मत्यागात्पतंतिते काष्ठदंडो धृतोयेन सर्वाशीज्ञानवर्जितः सयातिनरकान्घोरानित्यादिस्मरणात् अथसंन्यासग्रहणविधिः तत्रोत्तरायणंप्रशस्तं आतुरस्यदक्षिणायनमपितत्रादौगृह्याग्निमंतं ताद्दशविधुरं प्रतिचप्रयोगः तत्रशांत्यादिलक्षणंगुरुं संशोध्य तन्निकटेत्रिमासंयतिधर्मान् संवीक्ष्यगायत्रीजपरुद्रजपकूष्मांडहोमादिभिः शक्तिंलब्ध्वारिक्तातिथौदेशकालौस्मृत्वामुकस्यममकरिष्यमाणसंन्यासेधिकारार्थंचतुःकृच्छ्रात्मकंप्रायश्चित्तंप्रतिकृच्छ्रं तत्प्रत्याम्नायैकैकगोनिष्क्रयद्वाराहमाचरिष्ये कृच्छ्रप्रत्याम्नायगोनिष्क्रयं द्रव्यंविप्रेभ्योदातुमुत्सृजेइतिसंकल्पपूर्वकं रजतनिष्कतदर्धतदर्धान्यतमं प्रतिधेनुंदद्यात् एकादश्यां द्वादश्यांचायथाब्रम्हरात्रिःस्यात्तथाश्रान्द्धान्यारभेत् अत्रानाश्रमिणश्चतुःकृच्छ्रमन्यस्यतप्तकृच्छ्रमितिसिंधुः स्वस्यनवश्रान्द्धस्यषोडशश्रान्द्धसपिंडीकरणानिसाग्निः पार्वणविधिनानिरग्निरेकोद्दिष्टविधिनाकुर्यादितिकेचित् नेत्यन्ये अथाष्टौश्रान्द्धानि तत्रापस्तंबहिरण्यकेशीयादीनामग्नौकरणपिंडादिरहितः सांकल्पिक प्रयोगः आश्वलायनादीनांसपिंडकःपार्वणप्रयोगः तत्रादौसव्येनसयवजलेनश्रान्द्धांगतर्पणं ब्रह्माणंतर्पयामि विष्णुंत॰ महेश्वरंत॰ देवर्षीन्॰ ब्रह्मर्षीन्॰ क्षत्रर्षीन्॰ वसून्॰ रुद्रान्॰ आदित्यान्॰ सनकं॰ सनंदनं॰ सनातनं॰ पंचमहाभूतानि॰ चक्षुरादिकरणानि॰ भूतग्रामं॰ पितरं॰ पितामहं॰ प्रपितामहं॰ मातरं॰ मातामहीं॰ प्रपितामहीं॰ आत्मानं॰ पितरं॰ पितामहं॰ इतिनद्यादौकृत्वा गृहमागत्य देशकालौस्मृत्वा करिष्यमाणसंन्यासांगत्वेनाष्टौश्रान्द्धानिपार्वणविधिनान्नेनामेनवाकरिष्ये इतिसंकल्प्यक्षणंदद्यात् अत्रसर्वंनांदीश्रान्द्धवत् तेननापसव्यंतिल

स्थाने यवायुग्मा विप्राः तथा च देवस्थाने विप्रौ द्वौ श्राद्धाष्टके षोडशेत्य द्वादश विप्राः तत्र सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवा नांदीमुखास्थाने क्षणः कर्त्तव्य
इत्येकं वृत्वा द्वितीयं वृणुयात् एवमग्रेपि प्रथमे देवश्राद्धे ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा नांदीमुखास्थाने क्षणः १ द्वितीये ऋषिश्राद्धे देवर्षिब्रह्मर्षिक्षत्रि
र्षयो नांदी० २ दिव्यश्राद्धे वसुरुद्रादित्या नांदी० ३ मनुष्यश्राद्धे सनकसनंदनसनातना नांदी० ४ पंचमे भूतश्राद्धे पृथिव्यादिपंचमहाभूतान्येका
दशचक्षुरादिकरणादि चतुर्विधभूतग्रामा नां० ५ षष्ठे पितृश्राद्धे पितृपितामहप्रपितामहा नांदी० ६ मातृश्राद्धे मातृपितामहीप्रपितामह्यो
नां० ७ अष्टमे आत्मश्राद्धे आत्मपितृपितामहा नांदी० ८ आत्मांतरात्मा परमात्मेति केचित् इति द्वौ द्वौ विप्रौ वृणुयात् सर्वत्र नांदीमुखत्वं वि
शेषणं युग्मा विप्राः सत्यवसू दक्षक्रतू वा देवौ ततः सर्वेषां पाद्यं दत्वा प्राङ्मुखानुदक्संस्थानुपवेश्य प्रार्थयेत् संन्यासार्थमहं श्राद्धं कुर्वे
ब्रूत द्विजोत्तमाः अनुज्ञां प्राप्य युष्माकं सिद्धिं प्राप्स्यामि शाश्वतीं कुरु इति प्रत्युक्तः सयवकुजु दूर्वादियुग्मेनावाहनपूर्वकं संबुध्यंते इदमास
नमित्य द्वादश स्वासनं दद्यात् तत आश्वलायनानामर्घ्यपात्रासादनं आपस्तंबादीनां सांकल्पिकत्वान्नार्घ्यं देवार्थमिकं पार्वणा एकार्थमष्टावि
त्येवं नव पात्राणि सर्वत्र पवित्रद्वयांतर्हितेषु शन्नो देवीरित्यप आसिच्य विश्वेदेवपात्रे यवोसीति यवा अष्टपात्रेषु तिलोसीति मंत्रस्योहेन यवा-
नोप्य गंधादि पूजनं ऊहस्तु यवोसि सोमदेवत्यो गोसवे देवनिर्मितः प्रत्नवद्भिः प्रत्तः पुष्ट्या नांदीमुखान् देवान्प्रीणयाहि न स्वाहा नमः इति
प्रथमपात्रे द्वितीये नांदीमुखानृषीन्० तृतीये नांदीमुखान् दिव्यान्प्री० चतुर्थे नांदीमुखान्मनुष्यान्प्रीण० पंचमे नांदीमुखानि भूतानि प्री०

षष्ठसप्तमाष्टमेषुनांदी॰ पितृन्प्रीणयेत्यादि॰ ऐकैकं पात्रंद्विधा विभज्यसर्वत्र यादिव्याइतिमंत्रेणविश्वेदेवानांदीमुखाइदंवोर्घ्यमितिवाब्रह्मविष्णुमहेश्वरानांदीमुखाइदंवोर्घ्यंस्वाहानमइत्यादिनायथायथंषोडशविप्रहस्तेषुदद्यात् यादिव्याइतिस्त्रवदनुमंत्रणं पात्रंन्युब्जीकृत्यगंधाद्याच्छादनांतपूजा तत्रसर्वत्रसंबुध्यंतोनांदीमुखविशेषणयुक्तउच्चारः भोजनपात्राण्यासाद्यब्रह्मादिषोडशविप्रकरेष्वग्नयेकव्यवाहनायस्वाहासोमायपितृमतेस्वाहेतिमंत्राभ्यामाहुतिद्वयंदद्यात् नेदमापस्तंबादीनां उपस्तीर्यान्नंपरिवेष्यान्नाभावे आमंतन्निष्क्रयंवाप्रोक्ष्यपृथ्वीतेपात्रमित्यादिनायथादैवतमन्नस्यामादेर्वात्यागः येदेवास॰प्रजापतेन॰ब्रह्मार्पणंब्रह्म॰ अनेनाष्टश्राद्धेननांदीमुखादेवादयःप्रीयंतां आपोशनदानांतेबलिदानवर्ज्यंभुंजीयुः तृप्तस्थूपास्मै॰ अक्षन्नमी॰ संपन्नमितिपृष्टेरुचिरमितिसर्वेब्रूयुः नेदमामान्ने आचांतेषुयवलाजदधिबदरीयुतान्नेनाष्टचत्वारिंशत्पिंडान्कृत्वाप्रागायताउदक्संस्थाअष्टौरेखाःकृत्वाभ्युक्ष्यकुशान्दूर्वावास्तीर्यपिंडस्थानेषु चतुर्विंशतौजलंसिंचेत् तद्यथा शंन्द्धंतांब्रह्माणोनांदीमुखाःशंन्द्धंताविष्णवोनांदी॰ शन्द्धंतांमाहेश्वरानां॰ इतिप्रथमरेखायां तदुत्तररेखासुःशं धंतांदेवर्षयोनां॰ शंन्द्धंतांब्रह्मर्षयोनां॰ इत्याद्यूहोज्ञेयः ततोब्रह्मणेनांदीमुखायस्वाहेत्येकंपिंडंदत्वाद्वितीयएवमेवेदयस्तूष्णींवेतिप्रतिदैवतंपिंडद्वयं एवमग्रेपिविष्णवेनांदीमुखायस्वाहेत्यादयः स्वाहांताःपिंडदानमंत्राऊह्याः अत्रपितरोमादयध्वमित्यादिपुनःशंन्द्धंतांतंतंत्रमंजनमभ्यंजनंचकृताकृतं पिंडान्गंधादिनासंपूज्यनत्वोपसंपन्नमितिविसृज्यविप्रेभ्योदक्षिणादितंत्रं नेदंपिंडदानाद्यापस्तंबादीनां कात्या-

मुद्रायुगं

यनानामाश्वलायनवत् अष्टश्राद्धोत्तरंत द्दिने द्वितीयेवाषट् शिखाकेशान्स्थापयित्वा कक्षोपस्थवर्जं केशश्मश्रुनखादिवापयित्वास्नात्वाकौपीनाच्छादनादिहोमद्रव्यंचविनान्यत् धनादिविप्रादिभ्यः पुत्रादिभ्यश्च त्यजेत् कौपीनादिकं गैरिकरंजितंकृत्वावैणवंदंडं सत्वचं शिरोभ्रूललाटान्यतमप्रमाणंसमूलमंगुलिस्थूलं विप्रानीतमेकादशनवचतुःसप्तान्यतमपर्वकंपर्वग्रंथियुतंसंपाद्य शंखोदकेन प्रणवपुरुषसूक्तकेशवादिनामभिरभिक्षिप्यस्थापयेत् ततःकमंडलुकौपीनाच्छादनकंथापादुकाःस्थापयेत् शिक्यपात्रादिकमपिकेचित् देशकालौसंकीर्त्याशेषदुःखनिवृत्तिनिरतिशयानंदप्राप्तिपरपुरुषार्थप्राप्तयेपरमहंसाख्यसंन्यासग्रहणंकरिष्ये तदंगतयागणपतिपूजनपुण्याहवाचनमातृकापूजननांदीश्राद्धानिकरिष्ये तानिकृत्वाजपेत् ब्रह्मणेनमः विष्णवे॰ रुद्राय॰ सूर्याय॰ सोमाय॰ आत्मने॰ अंतरात्मने॰ परात्मने॰ अग्निमीळे ऋक् इषेत्वोर्जेत्वा॰ अग्न आयाहि ऋक् शन्नोदेवी ऋक् जपित्वासक्तुपिष्टंमुष्टित्रयंप्रणवेनत्रिः प्राश्यनाभिमालभेत् आत्मनेस्वाहा अंतरात्मने॰ परमात्मनेस्वा॰ प्रजापतयेस्वाहेतिमंत्रैः ततःपयोदधिमिश्रमाज्यंजलमेववात्रिवृदसीतिद्वितीयंविवृद — सीतितृतीयंप्राश्यापः पुनंस्त्रितिजलंप्राश्याद्यस्योपवासंकरिष्यइतिसंकल्पयेत् अथसावित्रीप्रवेशः ॐ भूःसावित्रींप्रविशामि॰ ओंतत्सवितुर्वरेण्यं ओंभुवःसावित्रींप्र॰ भर्गोदेवस्य॰ ॐ स्वःसावित्रीं॰ धियोयो॰ ॐ भूर्भुवस्वःसावित्रींप्र॰ तत्सवितुर्वरेण्यं॰ ऋक् ततोस्तात्याकृगृत्याग्निंसमिध्यविच्छिन्नश्चेत्सुनःसंधानविधिनानिरग्निर्वाविधुरादिर्वापृष्ठेदिविविधानंचकात्यायनवैश्वदेवप्रसंगेपूर्वार्धेउक्तं अथास्तासूर्यब्रह्मान्वाधानं संन्यासंकर्तुंब-

प्रथमं प्राश्य प्रवृदसीति

म्हान्वाधानं करिष्ये इति संकल्प्याग्निध्यानाद्याज्यं संस्कृत्य स्रुक्स्रुवौ संमृज्य स्रुचि चतुराज्यं गृहीत्वों स्वाहेति हुत्वा परमात्मन इदं ॰ परिषेचनादि
रंतिब्रह्मान्वाधानं ततः सायंसंध्याहोमवैश्वदेवान्कृत्वाग्निसमीपे जागरं कुर्यात् प्रातर्नित्यहोमांते वैश्वदेवादिकं कृत्वाग्नेयं वैश्वानरं वा स्थालीपाकं
कुर्यात् तत्र करिष्यमाणसंन्यासपूर्वांगभूतमाग्नेयस्थालीपाकं करिष्य इति संकल्प्य ध्यात्वा चक्षुषी आज्येनेत्यंते तत्र प्रधानमग्निं चरुणा शेषेणे-
त्यादि अग्नये त्वा जुष्टं निर्वपामीत्यादिनान्वा निर्वापादि नाम्नैव प्रधानहोमः एवं वैश्वानरपक्षे प्यूह्यं ततस्त्वरत्समंदीति जपित्वा कुशहेमरूप्य-
जलैः स्नात्वा देशादि स्मृत्वा संन्यासांगभूतं प्राणादिहोमं पुरुषसूक्तहोमं विरजाहोमं च तंत्रेण करिष्य इति संकल्प्यान्वाधाने आज्येनेत्यंते प्राणादिपंचदेव
ताः समिच्चर्वाज्यैः पुरुषं पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचं षोडशवारं समिच्चर्वाज्यैः प्राणाद्येकोनविंशतिदेवता विरजामंत्रैः प्रतिद्रव्यमेकैकसंख्य समिच्चर्वाज्या
हुतिभिः प्रजापतिं सकृदाज्येन शेषेणेत्यादि षष्ट्युत्तरशतवारं तूष्णीं निरूप्य तथैव प्रोक्ष्य श्रपयित्वाज्यभागांते प्राणाय स्वाहेत्यादि पंचमंत्रैर्द्रव्यत्र
यं सकृत्सकृद्धुत्वा प्राणायेदमेवं त्यक्त्वा सहस्रशीर्षेति षोडशर्चेन प्रत्यृचं पृथक्पृथक् द्रव्यत्रयं हुत्वा पुरुषायेदं न ममेति सर्वत्र त्यजेत् अथ विरजाहोमः प्राणा
पानव्यानोदानसमाना मे शुध्यंतां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासं स्वाहा प्राणादिभ्य इदं ॰ वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुध्याकूतिसंक
ल्पा मे शुध्यंतां ज्योति ॰ वागादिभ्य इदं त्वक्चर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवोस्थीनि मे शुध्यंतां ॰ त्वगादिभ्य इदं ॰ शिरःपाणिपादपार्श्वपृ-
ष्ठोरूदरजंघशिश्नोपस्थपायवो मे शुध्यंतां ॰ शिरआदिभ्य ॰ उत्तिष्ठ पुरुष हरितपिंगल लोहिताक्ष देहि देहि ददापयिता मे शुध्यंतां ॰ पुरुषादिभ्य ॰ पृ-

थिव्यापस्तेजोवायुराकाशोमे शुध्यं ० पृथिव्यादिभ्य ० शब्दस्पर्शरूपरसगंधामेशुध्यं ० शब्दादिभ्य ० मनोवाक्काय कर्माणिमेशुध्यंतां ० मनआदिकर्मभ्य ० अव्यक्तभावैरहंकारैर्ज्योतिरहं ० अव्यक्तादिभ्य ० आत्मामेशुध्यंतांज्यो ० आत्मने ० अंतरात्मामे ० अंतरात्मन ० परमात्मामे ० पर ० क्षुधे स्वाहा क्षुधइदं ० क्षुत्पिपासाय स्वाहा क्षुत्पिपासायेदं ० विविट्यै स्वाहा ० विविट्या ० ऋग्विधानाय ० कषोत्काय स्वाहा ० क्षुत्पिपासामलंज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहं अभूतिमसमृद्धिंच सर्वां निर्णुदमेपाप्मान ९ स्वाहा अग्नयइदं ० अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयमानंदमयमात्मामेशुध्यंतां ० अन्नमयादिभ्य ० एवं समिच्चर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यं चत्वारिंशदाहुतीर्हुत्वा यदिष्टं यच्च पूर्तं यच्चापद्यनापदि प्रजापतौ तन्मनसि जुहोमि विमुक्तोहं देवकिल्बिषात्स्वाहेत्याज्यंहुत्वा प्रजापतय इदमितित्यजेत् ततः पुरुषसूक्तं अग्निमीळे इत्यादि चतुर्वेदादींश्च जपित्वाग्निष्टकृदादिहोमशेषं समाप्य ब्रह्माचार्यादिभ्यो गोहिरण्यवस्त्रादिदत्वा संमार्सिंचंतु मरुत इति मंत्रेण गृत्याग्निमुपस्थाय तत्रदारुपात्राणि दहेत्तेजसानि गुरवे दद्यात् तत आत्मन्यग्निसमारोपं अयंतेयोनिरित्यृत्वायाते अग्ने यज्ञियांतनूस्त्वयत्वारोहात्मात्मानमित्यादि यजुषा च त्रिरुक्ते नाग्नेर्ज्वालां प्राश्नन्कुर्यात् कृष्णाजिनमादाय गृहान्निष्क्रम्य सर्वे भवंतु वेदाढ्याः सर्वे भवंतु सोमपाः सर्वे पुत्रमुखं दृष्ट्वा सर्वे भवंतु भिक्षुकाइति पुत्रादिभ्य आशिषंदत्वानमे कश्चिन्नाहं कस्यचित् पुत्रादीनुक्त्वा विसृजेत् जलाशयंगत्वांजलिना जलमादायाशुः शिशानइति सूक्तेनाभिमंत्र्य सर्वाभ्योदेवताभ्यः स्वाहेतित्यजेत् तिथ्यादिस्मृत्वा ः परोक्षब्रह्मावाप्तये संन्यासंकरोमीति संकल्प्य जलांजलिंगृहीत्वा ॐ एष ह वा अग्निः सूर्यः प्राणंगच्छ स्वाहा ॐ स्वां योनिं गच्छ स्वाहा-

ओं आपोवै गच्छ स्वाहेति मंत्रत्रयेण जलेषंजलित्रयंदद्यात् पुत्रैषणा वित्तैषणा लोकैषणा सर्वैषणा मया परित्यक्ता अभयं सर्वभूतेभ्यः स्वाहा इत्यंजलिं जले क्षिपेत् पुनरेवमभयंदत्वा वदेत् यत्किंचिद्बंधनं कर्मकृतमज्ञानतोमया प्रमादालस्यदोषोत्थं तत्सर्वं संत्यजाम्यहं त्यक्तसर्वो विशुद्धात्मागतस्नेहशुभाशुभः एषत्यजाम्यहं सर्वकामभोगसुखादिकं रोषंतोषंविवादंस्रग्गंधमाल्यानुलेपनं भूषणंनर्त्तनंगेयंदानमादानमेवच नमस्कारंजपंहोमंयाश्चनित्यक्रियामम नित्यंनैमित्तिकंकाम्यं वर्णधर्माश्रमाश्रये सर्वमेवपरित्यज्यददाम्यभयदक्षिणां पद्भ्यांकराभ्यांविहरन्नाहं वाक्कायमानसैः करिष्ये प्राणिनांपीडां प्राणिनः संतु निर्भयाः सूर्यादिदेवान्विप्रांश्च साक्षित्वेन ध्यात्वा नाभिमात्रे जले प्राङ्मुखः सावित्रीप्रवेशं पूर्ववत्कृत्वा तरत्समंदीति सूक्तं पठित्वा पुत्रैषणाया वित्तैषणाया लोकैषणायाश्च व्युत्थितोहं भिक्षाचर्यं चरामीति जले जलं जुहुयात् अथप्रैषोच्चारः ॐ भूः संन्यस्तंमया ॐ भुवः संन्यस्तंमया ॐ स्वः संन्यस्तंमया ॐ भूर्भुवस्वः संन्यस्तंमयेति त्रिर्मंद्रमध्योच्चस्वरेणोक्त्वाभयं सर्वभूतेभ्योमत्तः स्वाहेति जले जलं क्षिपेत् शिखामुत्पाट्य यज्ञोपवीतमुद्धृत्य करे गृहीत्वा आपोवै सर्वादेवताः सर्वाभ्योदेवताभ्यो जुहोमि स्वाहा ॐ भूः स्वाहेति जले जलैः सह हुत्वा प्रार्थयेत् त्राहि मां सर्वलोकेश वासुदेव सनातन संन्यस्तं मे जगद्योने पुंडरीकाक्ष मोक्षद युष्मच्छरणमापन्नं त्राहि मां पुरुषोत्तम ततो दिगंबरः पंचपदान्युदङ्मुखो गच्छेत् विविदिषुश्चेत्तस्मै आचार्यो नत्वा काषायकौपीनाच्छादने दत्वा दंडं दद्यात् स च कौपीनंवासश्च परिधाय ॐ इंद्रस्य वज्रोसि सखे मां गोपायेति दंडं गृह्णीयात् प्रणवेन गायत्र्या वा कमंडलुं इदं विष्णुरित्यासनं ततः समित्पाणिर्गुरुं-

नत्वागरुडासनोपविष्टोगुरुंवदेत् त्रायस्वभोजगन्नाथगुरोसंसारवन्हिना दग्धंमांकालदष्टंच त्वामहंशरणागतः योब्रह्माणंविदधातिपूर्वंयो वैवेदांश्चप्रहिणोतितस्मै तंहदेवमात्मबुद्धिप्रकाशंमुमुक्षुर्वैशरणमहंप्रपद्येइतिगुरुमुपस्थायदक्षिणंजान्वाच्य पादावुपसंगृह्याधीहिभगवोंब्रह्मेतिवदेत् गुरुरात्मानंब्रम्हरूपंध्यात्वाजलपूर्णंशंखंद्वादशप्रणवैरभिमंत्र्यतेनशिष्यमभिषिच्य शन्नोमित्रइतिशांतिंपठित्वातच्छिरसिहस्तंदत्वापुरुषसूक्तंजपित्वाशिष्यहृदयेहस्तंकृत्वाममव्रतेहृदयंतेदधामीत्यादिमंत्रंजप्त्वादक्षिणकर्णेप्रणवमुपदिश्यतदर्थंचपंचीकरणाद्यवबोध्य प्रज्ञानंब्रह्म अयमात्माब्रह्म तत्वमसि अहंब्रह्मास्मीति ऋग्वेदादिमहावाक्येष्वन्यतमंशिष्यशाखानुसारेणोपदिश्यतदर्थंबोधयेत् ततस्तीर्थाश्रमादिसंप्रदायानुसारेणनामदद्यात् ततःपर्यंकशौचंकारयित्वायोगपट्टंदद्यात् अथपर्यंकशौचप्रयोगः कस्मिंश्चित्पुण्यदिनेकश्चिद्गृहस्थः स्वाग्रेपीठादौयतिमुपवेश्यगुर्वनुज्ञातोयतयेपर्यंकशौचंकरिष्येइतिसंकल्प्यवामभागेप्राक्संस्थान्पंचमृद्भागान्दक्षिणभागेपितथैवपंचसंस्थाप्योभयत्रशुद्धोदकंचसंस्थाप्यवामप्रथममृद्भागेनपंचवारंमृज्जलाभ्यांयतिजानुद्वयंकराभ्यांयुगपत्क्षालयेत् चरमक्षालनेमृद्भागसमाप्तिः एवमग्रेपि ततोदक्षिणभागस्थप्रथमभागार्द्धेनस्ववामकरंमृज्जलाभ्यांदशवारंप्रक्षाल्यापरार्धेनतेनैवजलेनोभौकरौसप्तवारंक्षालयेत् एवमग्रेपियोज्यं संख्यायांविशेषस्तूच्यते वामद्वितीयभागेनचतुर्वारंजंघाद्वयंयुगपत्प्रक्षाल्यदक्षिणद्वितीयभागार्द्धेनसप्तवारंवामकरमर्धेतरेणचतुर्वारमुभौचकरौक्षालयेत् वामतृतीयेनयतिगुल्फौत्रिवारंदक्षिणभागार्धेनवामकरंषड्वारमुभौचतुर्वारं वामचतुर्थेन

यतिपादपृष्ठेद्विवारंदक्षिणार्धेनस्ववामकरंचतुर्वारमुभौद्विवारमवशिष्टार्द्धेन वामपंचमेनयतिपादतलेसकृद्दक्षिणपंचमार्धेन वामस्यद्विवारमुभयोश्चापरार्धेनसकृत्क्षालनमिति अथयोगपट्टः कारितपर्यंकशौचो यतिः कटिशौचं कृत्वाकटिसूत्रकौपीने धृत्वावस्त्रेणावगुंठ्य गुर्वनुज्ञयोच्चासने उपविश्य सभ्यैः सहवेदांतेकिंचिदुपन्यसेत् गुरुर्यतिः शिष्यंयतिंशिरसिशंखेनपुरुषसूक्तेनाभिषिच्य वस्त्रगंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यैः संपूज्यवस्त्रमुपरिधृत्वायतिभिः सहविश्वरूपाध्यायंपश्यामिदेवानित्यारभ्यभुंक्ष्वराज्यंसमृद्धमित्यंतंपठित्वापूर्वकल्पितंनामदद्यात् ततः शिष्यंवदेत् इतःपरंत्वयासंन्यासाधिकारिणेसंन्यासोदेयोदीक्षायोगपट्टादिकंचकार्यं ज्येष्ठयतयोनमस्कार्याः ततोगुरुःकटिसूत्रंपंचमुद्रालंकृतंपूर्वदंडंचशिष्यायदत्वाशिष्यंयथासंप्रदायंनमस्कुर्यात् अन्ययतयोगृहिणश्चनमस्कुर्युः शिष्योनारायणेत्युक्त्वोच्चासनादुत्थायतत्रगुरुमुपवेश्ययथाविधिनत्वान्ययतीन्नमेत् इतिगृह्याग्निमतोविधुरादेश्चविविदिषासंन्यासप्रयोगः अथाग्निहोत्रिणोविशेषः तत्रश्रौताग्नयेविच्छिन्नाश्चेत्पुनराधानंपावमानेष्ट्यंतंपूर्णाहुत्यंतंवाकृत्वाप्रायश्चित्तादिसावित्रीप्रवेशांतंपूर्ववत्कुर्यात् अथब्रम्हान्वाधानं अग्नित्रयंसमिध्यसंस्कृतमाज्यंस्रुचिचतुर्वारंगृहीत्वाहवनीयेपूर्णाहुतिं ॐ स्वाहापरमात्मनेइदमितिकुर्यात् सायंसंध्याग्निहोत्रहोमांतेउत्तरेणगार्हपत्यंद्वंद्वशः पात्राण्यासाद्याहवनीयदक्षिणतः कौपीनदंडाद्यासादयेत् रात्रिजागरांतेप्रातर्होमादिकृत्वापौर्णमास्यांब्रह्मान्वाधानंचेत्पौर्णमासेष्टिंकृत्वादर्शेष्टिमपिपक्षहोमापकर्षपूर्वक मपकृष्यतदैवकुर्यात् दर्शेचेद्दर्शेष्टिरेव अथपूर्णमास्यांदर्शेवादेशकालौस्मृत्वासंन्यासपूर्वांगभूतयाप्राजापत्येष्ट्यावैश्वानर्येष्ट्याचसमानतंत्रयाय-

क्ष्ये इतिसंकल्प्यसमुच्चयेनेष्टिद्वयं अत्रवैश्वानरोद्वादशकपालः पुरोडाशः प्राजापत्यश्चरुर्वैष्णवोनवकपालःपुरोडाशः अथवाकेवलप्राजापत्येष्टिः
अत्रप्रयोगस्त्वस्वसूत्रानुसारेणोह्यः बौधायनसूत्रानुसारेणकिंचिदुच्यते पवनपावनपुण्याहवाचनादि पूर्वांगांतेकेवलवैश्वानरेष्ट्याः केवलप्राजाप-
त्यायावा संकल्पः व्रीहिमयःपुरोडाशोद्रव्यंपंचप्रयाजाः अग्निर्वैश्वानरःप्रजापतिर्वादेवता पंचदशसामिधेन्यः व्रतग्रहणांतेध्वर्युराज्यंसंस्कृत्य स्रुचि
चतुर्गृहीतंगृहीत्वापृथिवीहोतेत्यादिचतुर्होतृहोमंकूष्मांडहोम सारस्वतहोमौचकृत्वानिर्वापादि वैश्वानरोद्वादशकपालः पुरोडाशः प्राजापत्यश्चरुः
वैश्वानरायप्रतिवेदयामइतिपुरोनुवाक्या वैश्वानरःपवमानः पवित्रैरितियाज्या प्राजापत्यायांप्रधानमुपांशु धर्मकं स भूः स्वयंभूरित्याद्यनुवाक्याः
प्रजापते नत्वदेतामितियाज्या अथस्रुवेणाष्टावुपहोमावुभयत्र वैश्वानरोनऊत्याप्रयातुपरावतः अग्निरुक्थेनवाहसास्वाहा वैश्वानरायेदमितित्या-
गः सर्वत्र ऋतावानंवैश्वानरमृतस्यज्योतिषस्पतिं अजस्रंघर्ममीमहेस्वाहा २ वैश्वानरस्येद ३ पृष्टोदिविपृष्टोअग्निः ॰ ४ जातोयदग्ने ५ त्वमग्नेशो-
चिषा ६ अस्माकमग्ने ॰ ७ वैश्वानरस्यसुमतौ ॰ ८ अथैनमुपतिष्ठेत सहस्रशीर्षेतिसूक्तेन ततःस्विष्टकृदादिशेषंसमापयेत् सर्वोवैरुद्रं विश्वंभूत-
मितिद्वाभ्यामग्न्युत्सर्गः आयुर्दाअग्ने इतिमंत्रेणदर्भस्तंबस्थयजमानभागात्किंचिदादायसहस्रशीर्षेत्यनुवाकेनप्राश्य ओमितिब्रह्म ओमितीदंस
र्वमित्यनुवाकेनहुतशेषमाहवनीयेप्रक्षिपेत् एवंवैश्वानरीमन्यतरामिष्टिं कृत्वौपासनाग्नौसर्वाधानेदक्षिणाग्नौ प्राणादिहोमादिविरजाहोमांतंका-
र्यं अन्यत्सर्ववत् ५ आहवनीयेऽरणीमुसलोलूखलातिरिक्तदारुपात्राणांदाहः ततआत्मन्याहवनीयाग्निसमारोपः पूर्ववत् अरणीद्वयंगार्हपत्ये

प्रक्षिप्यतत्समारोपं कृत्वा दक्षिणाग्नौमुसलोलूखलेहुत्वादक्षिणाग्नेरपिसमारोपः तत औपासनाग्नेः समारोप इतिक्रमः अत्रविशेषोऽन्यत्रज्ञा-
तव्यः इतिसाग्निकप्रयोगः स्नातकं प्रति ब्रह्मान्वाधानविरजाहोमादिरहितोवाप्रयोगोऽग्न्यभावात् अथातुरसंन्यासः आतुरसंन्यासे संकल्पप्रे-
षोच्चाराभयप्रदानेतित्रयं प्रधानमवश्यकं कार्यं अष्टश्राद्धादिदंडग्रहणांतमंगभूतं यथासंभवं कार्यं तत्प्रयोगः मंत्रस्नानं कृत्वाशुद्धवस्त्रं धृत्वा
ज्ञानप्राप्तिद्वारामोक्षसिध्यर्थमातुरविधिना संन्यासमहं करिष्ये पंचकेशानवशेष्यवपनं कृत्वास्नात्वासंध्याद्यौपासनहोमांतं यथासंभवं संपाद्या-
त्मनिसमारोपं कुर्यात् अग्निहोत्रीतु प्राजापत्यादिस्थाने पूर्णाहुतिं कृत्वा श्रौताग्निमात्मनिसमारोपयेत् उच्छिन्नाग्नीनां पुनराधानसंभवेसमारो-
पोन्यथातुनसमारोपः विधुरादीनामग्न्यभावादेवसमारोपोनावश्यकः ततस्तोयमादायाप्सुजुहोति एषहवा अग्नेर्योनिर्यः प्राणः प्राणंगच्छ
स्वाहा आपोवैसर्वादेवताः सर्वाभ्योदेवताभ्योजुहोमिस्वाहा २ भूः स्वाहेतिजलेजलैर्हुत्वाहुतशेषंजलमाश्नः शिशानइत्यनुवाकेनाभिमंत्र्य पुत्रै-
षणावित्तैषणालोकैषणामयात्यक्तास्वाहेतिकिंचित्पिबेत् अभयंसर्वभूतेभ्योमत्तः स्वाहेतिकिंचित्पिबेत् संन्यस्तंमयेतित्रिः शेषंतृतीयंपिबे-
त् ततःपूर्ववत्सावित्रीप्रवेशः ततःप्राङ्मुखऊर्ध्वबाहुःप्रेषोच्चारंपूर्ववत्कुर्यात् अभयंसर्वभूतेभ्योमत्तःस्वाहेतिप्राच्यांजलंक्षिपेत् शिखामुत्पाट्ययज्ञोपवीतंछि-
त्वाभूःस्वाहेत्यप्सुहुत्वापुत्रगृहेनतिष्ठेत् अत्यंतमातुरश्चेत्प्रेषमात्रंवावदेत् जीवतिचेत्स्वस्थःसन्महावाक्योपदेशदंडग्रहणादिसर्वंकुर्यात् ए-
वमातुरविधिनासंन्यासेमृतस्ययतिवत्संस्कारः अथमृतयतिसंस्कारः पुत्रःशिष्योवास्नात्वावपनंकृत्वाकृच्छ्रत्रयंचाधिकारार्थंकुर्यात् पुत्राति-

रिक्तस्य वपनं कृत्वाकृतं देशकालौ स्मृत्वा ब्रह्मीभूतस्य यतेः शौनकोक्तविधिना संस्कारं करिष्ये नवं कलशं तीर्थेनापूर्य गंगे च यमुने० नारायणः परब्रह्म० यच्च किंचिज्जगत्सर्वं० इति मंत्रैरभिमंत्र्य रुद्रसूक्त विष्णुसूक्तापोहिष्ठादिभिर्यतेः स्नानं विधाय चंदनादिभिः कलेवरं संपूज्य माल्यादिभिरलंकृत्य वाद्यघोषादिभिः क्रन्ददेशं नयेत् जले स्थले वा समाहितं कुर्यात् स्थलपक्षे गर्तं व्याहृतिप्रोक्षितभुवि दंडप्रमाणं कृत्वा मध्ये सूक्ष्मगर्तं सार्धहस्तं कृत्वा सप्तव्याहृतिभिः पंचगव्येन त्रिः प्रोक्ष्य जलपक्षे नद्यां पंचगव्यं प्रक्षिप्य कुशानास्तीर्य सवित्र्या देहं प्रोक्ष्य शंखोदकेन पुरुषसूक्तेनाष्टोत्तरशतावृत्त्या प्रणवैश्च संस्नाप्य अष्टाक्षरेण षोडशोपचारैः संपूज्य तुलसीमाल्यादिभिरलंकृत्य विष्णो हव्यं रक्षस्वेति देहं गर्ते नद्यां वा क्षिपेत् इदं विष्णुरिति दंडं त्रेधा भग्नं दक्षिणहस्ते स्थापयेत् हंसः शुचिषदिति परेण नाकं निहितमिति हृदये जपेत् पुरुषसूक्तं भ्रुवोर्मध्ये जपेत् ब्रह्मजज्ञानमिति मूर्धनि मूर्धानं भूर्भुवः स्वश्चेत्युक्त्वा शंखेन भेदयेत् अथवा भूमिर्भूमिमगान्माता मातरमप्यगात् भूयास्म पुत्रैः पशुभिर्यो नो द्वेष्टि स भिद्यतामिति मंत्रेण परश्वादिना भेदयेत् शिरो भेत्तुमशक्तः शिरस्थापितं गुडपिंडादिकं भिंद्यात् गर्ते पुरुषसूक्तेन लवणेन प्रपूरयेत् सृगालश्वादिरक्षार्थं सिकतादिभिः प्रपूरयेत् नद्यादौ नेच्छिरोभेदनोत्तरं दर्भैराच्छाद्य व्याहृतिभिरभिमंत्र्य पाषाणं बध्वा ॐ स्वाहेति हृदे न्यसेत् ततोऽग्निनाग्निः स० त्वं ह्यग्ने अग्निना० तंमर्जयंत सुक्रतुं० यज्ञेन यज्ञं० इत्यृक्चतुष्टयेन चितिः स्रुगित्यादिभिर्दशहोत्रादिसंज्ञकयजुर्मंत्रैश्चाभिमंत्रयेत् अतो देवा इति जपित्वा पापैर्मुक्ता अश्वमेधादिफलभागिनो वयमिति भावयंतोऽवभृथबुध्या सर्वेऽनुगामिनः स्नात्वा गंधादि धृत्वा सोत्सवा गृहं गच्छेयुः अत्र परमहंसस्य स्थले समाधि

मत्स्यकच्छमकरादिरक्षार्थं पाषाणपेटिकां कुर्यात्

मुरव्यः जलेमध्यमः कुटीचकंतुप्रदहेत्पूरयेच्चबहूदकं हंसोजलेतुनिक्षेप्यः परमहंसंप्रपूरयेदितिवचनात् अत्रपरमहंसंप्रकीरयेदितिक्वचित्पाठः एको-
द्दिष्टंजलपिंडमाशौचंप्रेतसत्क्रियां नकुर्याद्वार्षिकादन्यद्ब्रह्मीभूताय भिक्षवे कुटीचकातिरेकेणनदहेद्यतिनंक्वचित् ततःकर्त्तास्नात्वाचम्यसिद्धिंगतस्य
ब्रह्मीभूतभिक्षोस्तृप्त्यर्थंतर्पणंकरिष्येइतिसंकल्प्यसव्येनदेवतीर्थेनैवात्मानमंतरात्मानंपरमात्मानमितिश्चतुश्चतुस्तर्पयित्वाशुक्लपक्षेमृतस्यकेशवा-
दिद्वादशनामभिः कृष्णपक्षेमृतस्यसंकर्षणादिद्वादशनामभिः केशवंतर्पयामीत्येवंद्वितीयांतैःकुर्यात् इदंक्षीरेणेतिकेचित् ततःसिद्धिंगतस्यभिक्षो
स्तृप्त्यर्थंनारायणपूजनंबलिदानंघृतदीपदानंचकरिष्येइतिसंकल्प्यदेवयजनोपरितीरेवामृन्मयलिंगंकृत्वापुरुषसूक्तेनाष्टाक्षरेणचषोडशोपचार
पूजांकृत्वाघृतमिश्रपायसबलिंदत्वाघृतदीपंचसमर्प्यपायसबलिंजलेक्षिपेत् ततःॐनमोब्रह्मणेनमइतिशंखेनार्घ्यंदत्वागृहंव्रजेदितिप्रथमदिनकृत्यं एवंदश ७
दिनांतंप्रत्यहंतर्पणंलिंगपूजनंपायसबलिदीपदानानिकुर्यात् अथैकादशेहनिपार्वणश्राद्धं तत्रमध्याह्नेनद्यादौश्राद्धांगतिलतर्पणंकृत्वादेशकालौस्मृत्वाप्राची
नावीती अमुकगोत्रस्यामुकशर्मणोब्रह्मीभूतस्यास्मत्पितुःकरिष्यमाणदर्शादिसर्वश्राद्धाधिकारार्थमाद्यपार्वणश्राद्धंकरिष्येइतिपुत्रादिःसंकल्पयेत् शिष्यस्तु
ब्रह्मीभूतगुरोःप्रत्यब्दादिश्राद्धाधिकारार्थंतत्पितृसंबंधिनामगोत्रोद्देश्यतासिद्ध्यर्थंचपार्वणश्राद्धमितिसंकल्पयेत् अन्यत्समानं पुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाःपितृ
पितामहप्रपितामहानांनामगोत्रादिसहितानामुच्चारः सर्वत्रपितुर्ब्रह्मीभूतइतिविशेषणमात्रमधिकंशेषंप्रत्यब्दश्राद्धवत् केचिच्छिष्यःकर्त्ताचेदात्मांतरात्मपरमात्मनउ
द्दिश्यसाधुरुरुसंज्ञकदेवयुतंसव्येनदेवधर्मकनांदीश्राद्धवदेकादशाहेपार्वणश्राद्धंकुर्यादित्याहुः अत्रसर्वत्रविस्तरस्तोरोक्तसंन्यासपद्धतौद्रष्टव्यः अथ-

द्वादशाहेनारायणबलिः देशादिस्मृत्वासिन्दिंगतस्यभिसोः संभावितसर्वपापक्षयपूर्वकंविष्णुलोकावाप्तिद्वाराश्रीनारायणप्रीत्यर्थंनारायणबलिंकरिष्येइतिसंकल्प्यत्रयोदशयतीन्विप्रान्वानिमंत्र्यशक्लपक्षेकेशवरूपिगुर्वर्थेत्वयाक्षणः कर्त्तव्यइत्येवंदामोदरांतकेशवादिद्वादशनामभिः क्षणोदेयः कृष्णेतुसंकर्षणादिद्वादशनामभिःत्रयोदशंविप्रंविष्ण्वर्थेत्वयाक्षणः कर्तव्यइतिनिमंत्र्यपादान्प्रक्षाल्यप्राङ्मुखानुपवेशयेत् विप्राग्रेस्थंडिलेग्निप्रतिष्ठापनादि अन्वाधानेचक्षुष्याज्येनेत्यंतेःग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिरेकैकपायसाहुत्याविष्णुमतोदेवाइतिषड्भिःप्रत्यृचमेकैकपायसाहुत्यानारायणंपुरुषसूक्तेनप्रत्यृचमेकैकपायसाहुत्याशक्लेकेशवादिद्वादशदेवताःकृष्णेसंकर्षणादिद्वादशदेवताः एकैकपायसाहुत्याशेषेणेत्यादिद्विपंचाशदधिकशतमुष्टीभिरूप्यबलिपर्याप्ततंडुलानोप्याष्टत्रिंशदाहुतिपर्याप्तंपुरुषाहारमितविष्णुनैवेद्यपर्याप्तंचक्षीरेश्रपयित्वाज्यभागांतेग्निपूर्वतःशालग्रामेविष्णुंपुरुषसूक्तेनाष्टाक्षरेणचषोडशोपचारैःसंपूज्य स्रुचाहस्तेनवान्वाधानानुसारेणहोमत्यागौविदध्यात् एवंशक्लकृष्णभेदेनकेशवादिद्वादशांताः संकर्षणाद्यंताश्चाष्टत्रिंशदाहुतीर्हुत्वास्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्यपुनः शालग्रामंसंपूज्य विष्णुगायत्र्याविष्णवेर्घ्यंदत्वाहुतशेषपायसेनविष्णवेबलिंदत्वानिमंत्रितत्रयोदशविप्रान्केशवादिक्रमेणकेशवरूपिगुरवेनमइदमासनमित्यादिनासनगंधपुष्पधूपदीपाच्छादनानिदत्वात्रयोदशंविप्रंपुरुषसूक्तेनप्रत्यृचांतेविष्णवेनमइत्येवमादिनाविष्णुंदीपांतोपचारैःपूजयेत् चतुरस्रमंडलेषुत्रयोदशभोजनपात्राण्यासाद्योपस्तीर्यान्नंपरिविष्यपृथिवीतेपात्रमित्यादिनाकेशवादिद्वादशोद्देशेनचान्नंत्यक्त्वा अतोदेवा० ॐ तद्ब्रह्म-

ॐ तद्वायुर्ब्रह्मार्पणमित्याद्यापोशनादिप्राणाहुत्यंतेनारायणाद्युपनिषद्भागान्पठेत्तृप्तिप्रश्नांतेआचांतेषुप्रागग्रान्दर्भानास्तीर्याष्टाक्षरेणाक्षतोदकंदत्वाकेशवरूपिणेगुरवे ; यंपिंडस्वाहानममइत्येवंद्वादशपिंडान्दद्यात् कृष्णेतुसंकर्षणादिनामभिरितिसर्वत्र पिंडेविष्णुंसंपूज्यपुरुषसूक्तेनस्तुत्वाविसर्जयेत् विप्रेभ्यस्तांबूलदक्षिणादिदत्वात्रयोदशविप्रायनाभ्याआसीदित्याद्यृक्त्रयेणफलतांबूलदक्षिणादत्वानमस्कृत्यतांशालग्राममूर्तिमाचार्यायदद्यात् इतिनारायणबलिविधिः अथद्वादशाहेत्रयोदशाहेवायथाचारमाराधनं तत्रप्रयोगः देशकालौस्मृत्वाश्रीनारायणप्रीत्यर्थमाराधनंकरिष्येइतिसंकल्प्य गुर्वर्थेक्षणःकर्तव्यः एवंपरमगुर्वर्थेपरमेष्ठिगुर्वर्थेपरात्परगुर्वर्थे एवंविप्रचतुष्टयंनिमंत्र्यशक्तौकेशवादिनामभिः कृष्णोसंकर्षणादिनामभिःद्वादशविप्रान्निमंत्रयेत् एवंषोडशविप्राःयतयोवा अशक्तोयथाशक्तिविप्रान्निमंत्र्ययथायथंषोडशक्षणादेयाः षोडशानांपादक्षालनंकृत्वाचम्यपादक्षालनोदकंपात्रांतरेगृहीत्वागंधपुष्पादिभिःपूजयेत् विप्रान्प्राङ्मुखानुदङ्मुखान्वोपवेश्यषोडशोपचारैर्गंधादिपंचोपचारैर्वासंपूज्य सपरिकरमन्नंपरिविष्यगायत्र्याप्रोक्ष्यगुरवेइदमन्नंपरिविष्टंपरिवेक्ष्यमाणंचातृप्तेःस्वाहाहव्यंनमम एवंपरमगुर्वादिभ्यःपंचदशभ्योन्नत्यागंकृत्वाब्रह्मार्पणमित्यादिभुक्तेष्वाचांतेषुतांबूलदक्षिणावस्त्रादिभिःपूजयेत् अत्रकेचित्पूर्व स्थापितपादोदकतीर्थपूजांकुर्वंति तद्यथातीर्थपात्रंतंडुलादिकृतमंडले संस्थाप्यपुरुषसूक्तेनतीर्थराजायनमइतिषोडशोपचारैःसंपूज्यतत्पात्रंशिरसिधृत्वाबंधुभिःसहविप्रान्प्रदक्षिणीकृत्यगुरुर्ब्रह्मागुरुर्विष्णुरितिनत्वाप्रथमविप्रहस्तात्तत्तीर्थंपिबेत् तत्रमंत्रः अविद्यामूलशमनंसर्वपापप्र

णाशनं पिबामिगुरुपत्नीर्थं पुत्रपौत्रप्रवर्धनमिति कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा सकृद्घृतो भुंजीत वर्षपर्यंतं प्रतिमासं मृततिथावेवमेवाराधनं कार्यं न तु प्रतिमासिकश्राद्धं प्रत्यब्दं तु पार्वणश्राद्धं कृत्वाराधनमपि कार्यं ततो दर्शमहालयादिश्राद्धान्यपि सर्वसाधारण्येन कार्याणि न तत्र विशेषः इत्याराधनविधिः अत्र नारायणबलि पार्वणश्राद्धयोरेकदिनानुष्ठानपक्षे एकादशे द्वादशे वा दिने पूर्वं नारायणबलिं कृत्वा ततः पार्वणश्राद्धं कार्यं दिनद्वये करणपक्षे त्वेकादशे पार्वणं द्वादशे नारायणबलिर्द्वादशे त्रयोदशे वा दिने आराधनं ऊनमासिकादिकालेष्वप्याराधनमिति केचित् प्रतिमासमाराधनमित्यन्ये पार्वणश्राद्धं त्वेकादशाह प्रत्यब्दयोरेव तच्च पुत्रादीनामेव नियतं शिष्यादीनां तु नावश्यकं अपुत्रयतेस्तु शिष्येणापि प्रत्यब्दं पार्वणश्राद्धं कार्यं तदर्थं च नामगोत्रोल्लेखाधिकारार्थमेकादशेपि शिष्येण पार्वणश्राद्धं कार्यं नारायणबल्यादेर्द्वादशाहादावसंभवे शुक्लपक्षस्थद्वादशीश्रवणपंचम्यः पूर्णिमामावास्या चेति गौणकालाः अत्र पूर्वपूर्वः श्रेयान् भार्याकन्यास्नुषादेः स्त्रियाग्निसंस्कारकर्तृत्वे तु विधवाया वपनपूर्वकं कृच्छ्रत्रयाचरणं सधवायास्तु कृच्छ्राचरणमेव देशांतरस्थः पुत्रः पितुर्यतेः सिद्धिवार्तां श्रुत्वा वपनपूर्वकं स्नात्वा क्षीरतर्पणपूजनादि दशाहांतं कृत्वैकादशाहादौ पार्वणनारायणबल्यादि सर्वमविकृतं कुर्यात् सन्निहितेन ज्येष्ठेन कृतं चेत्कनिष्ठेन कुर्यात् शुक्लकृष्णादिभेदेन केशवादिनामानि मृततिथ्यनुरोधेनैव ग्राह्याणि न तु वार्ताश्रवणतिथ्यनुरोधेन मृततिथ्यज्ञाने तु वार्ताश्रवणानुरोधेनैव यतिसंस्कारकरणेश्वमेधसहस्रादि फलं असंस्कृतं विशीर्येत यतेर्यत्र कलेवरं धर्मलोपो भवेत्तत्र दुर्भिक्षं मरणं तथा

सूत्नक्यपि पुत्रोयतिसंस्कारमात्रेऽधिकारी॥ सूत्नक्यपि पितुः पुत्रो पतेः संस्कारमा[illegible]रेदिति व द्भवा लिङ्गोक्तेरितिन्ट सिंहस्तत पतिपद्धतौ ९

दिवंगते गुरौ शिष्य उपवासं तदाचरेत् नस्नानमाचरेद्भिक्षुः पुत्रादिनिधने श्रुते पितृमातृक्षयं श्रुत्वा स्नानाच्छुध्यति सांबरः। अथ प्रसंगायतिधर्माः प्रातरुत्थाय ब्रह्मणस्पत इति जपित्वा दंडादीनि मृदं चादाय मूत्रपुरीषयोर्गृहस्थचतुर्गुणं शौचं कृत्वाचम्य पर्वद्वादशीवर्ज्यं प्रणवेन दंतधावनं कृत्वा मृदा बहिः कटिं प्रक्षाल्य जलतर्पणवर्ज्यं स्नात्वा पुनर्जंघे प्रक्षाल्य वस्त्रादीनि गृहीत्वा प्रणवेन प्राणायाममार्जनादि कृत्वा केशवादिनमोंतनामभिस्तर्पयित्वा भूस्तर्पयामीत्यादि व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्महर्जनस्तर्पयामीति तर्पयेत् अत्र विशेषो माधवादौ विश्वेश्वर्यादौ च ज्ञेयः सूर्योपस्थानादिकं त्रिकालविष्णुपूजादिकं च सिंधौ ज्ञेयं विधूमे सन्नमुसले व्यंगारे भुक्तवर्ज्जने काले परात्ह्ने भूयिष्ठे नित्यं भिक्षां यतिश्चरेत् अत्र भिक्षाभेदा ग्रंथांतरे ज्ञेयाः अत्र विविदिषोर्दंडिनो माधुकरी मुख्या दंडवस्त्रादिपरिग्रहणरहितस्य तु करपात्रं मुख्यं अन्ये पक्षा अशक्तविषयाः तत्र माधुकरीपक्षे दंडादि गृहीत्वा पंचभ्यः सप्तभ्यो वा गृहेभ्यो भिक्षां याचित्वान्नं प्रोक्ष्य भूःस्वधानम इत्यादि व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिः सूर्यादिदेवेभ्यो भूतेभ्यश्च भूमौ क्षिप्त्वा शेषमन्नं विष्णुनिवेदितं भुंजीत चंडीविनायकादिनैवेद्यं न भुंजीत भुक्त्वाचम्य षोडश प्राणायामान्कुर्यादिति संक्षेपः यतिहस्ते जलं दद्याद्भिक्षां दद्यात्पुनर्जलं भैक्ष्यं पर्वतमात्रं स्यात्तज्जलं सागरोपमं एकरात्रं वसेद्ग्रामे नगरे पंचरात्रकम् वर्षाभ्योन्यत्र वर्षास्तु मासांश्च चतुरो वसेत् अष्टौ मासान्विहारः स्याद्यतीनां संयतात्मनां महाक्षेत्रप्रविष्टानां विहारस्तु न विद्यते भिक्षाटनं जपः स्नानं ध्यानं शौचं सुरार्चनं कर्तव्यानि षडेतानि सर्वथा नृपदंडवत् मंचकं शुक्लवस्त्रं च स्त्रीकथा लौल्यमेव च दिवास्वापश्च यानं च यतीनां पतनानिष-

ट् वृथाजल्पंपात्रलोभंसंचयंशिष्यसंग्रहं हव्यंकव्यंतथान्नंचवर्जयेच्चसदायतिः यतिपात्राणिमृद्वेणुदार्वलाबुमयानिच नतीर्थवासीनित्यं
स्यान्नोपवासपरोयतिः नचाध्ययनशीलःस्यान्नव्याख्यानपरोभवेत् एतद्वेदार्थभिन्नपरं एते संक्षेपतो यतिधर्माः अन्येपिमाधवीयमि
ताक्षरादौज्ञेयाः प्रथमेत्रपरिच्छेदेकालसामान्यनिर्णयः द्वितीयेथपरिच्छेदे विशेषात्कालनिर्णयः १ तृतीयस्यचपूर्वार्धेगर्भाधानादिसंस्क्रियाः
आह्निकंचप्रकीर्णार्थाआधानाद्याःसविस्तराः २ देवप्रतिष्ठाशांत्यादि नित्यंनैमित्तिकंतथा तार्त्तीयिकोत्तरार्धेस्मिन्जीवत्पितृक
निर्णयः ३ श्राद्धाधिकारकालादेर्निर्णयःश्राद्धपद्धतिः सूतकादेर्निर्णयश्चनिर्णयोदुर्मृतावपि ४ अंत्येष्टिसंस्कारविधिः संन्यासः
सहविस्तरः प्रायश्चित्तिंव्यवहृतिं सर्वदानविधिंविना ५ कृत्स्नोपिधर्मशास्त्रार्थःसंक्षेपेणात्रनिर्मितः विबुधानांचबालानांतुष्टयेकष्टहानये
६ मूलभूतानिपद्यानिविकृतानिक्वचित्क्वचित् निर्विकाराण्यपिनवान्यप्युक्तान्यत्रकानिचित् मीमांसाधर्मशास्त्रज्ञाःसुधियोनलसा
बुधाः कृतकार्याःप्राङ्निबंधैस्तदर्थंनायमुद्यमः ८ येपुनर्मंदमतयोऽलसाअज्ञाश्चनिर्णयं धर्मंवेदितुमिच्छंति रचितस्तदपेक्षया ९ निबंधो
यंधर्मसिंधुसारनामासुबोधनः अमुनाप्रीयतांश्रीमद्विठ्ठलोभक्तवत्सलः १० प्रेम्णासद्भिर्ग्रंथःसेव्यःशब्दार्थतःसदोषोपि संशोध्य
वापिहरिणासुदाममुनिसतुषपृथुकमुष्टिरिव ११ श्रीमत्काश्युपाध्यायवरोमहात्माबभूवविद्वद्द्विजराजराजः तस्मादुपाध्यायकुलावतंसो
यज्ञेश्वरोनंतइमावभूतां १२ यज्ञेश्वरोयज्ञविधानदक्षोदैवज्ञवेदांगसुशास्त्रशिक्षः भक्तोत्तमोनंतगुणैकधामानंताह्वयोनंत

कलावतारः १३ एषोत्यजज्जन्मभुवं स्वकीयां तां कौंकणाख्यां सुविरक्तिशाली श्रीपांडुरंगे वसतिं विधाय भीमातटे मुक्तिमगात्सुभक्त्या १४ तस्यानंताभिधानस्योपाध्यायस्य सुतः कृती काशीनाथाभिधो धर्मसिंधुसारं समातनोत् १५ इति श्रीमत्काश्युपाध्यायसूरिसूनुयज्ञेश्वरोपाध्यायानुजानंतोपाध्यायसूरिसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे तृतीयपरिच्छेदोत्तरार्धं समाप्तम्

श्रीकृष्णार्पणमस्तु शुभं भवतु छ छ छ छ छ छ छ

हें पुस्तक मुंबईत, काशिनाथ वासुदेव खांडेकर, यांणीं "नीतिप्रकाश" छापखान्यांत
छापविलें. शके १७९१ शुक्लनामसंवत्सरे मिति भाद्रपद वद्य १३ रविवार सं० १९२६ .

॥ इति धर्मसिंधौ त्रितीयपरिच्छेद उत्तरार्धः समाप्तः

॥ ॥अथधर्मसिंधुअनुक्रमणिकाप्रारभ्यते॥ ॥

श्रीगणेशायनमः॥ धर्मसिंधुसारेप्रथमपरिच्छेदस्यअनुक्रमणिकालिख्यते·

१ मंगलाचरणश्लोकाः
१ तत्रकालःषड्विधः
१ संवत्सरःपंचधा
१ अयनंद्विविधं
१ ऋतुर्द्विविधः
१ मासश्चतुर्धा
१ संक्रांतिनिर्णयः
२ संक्रांतिषुदानानि
३ मलमासनिर्णयः
३ अधिकमासोदाहरणं
३ क्षयमासोदाहरणं
३ तत्रवर्ज्यनिर्णयः
४ मलमासेवर्ज्यानि
५ सिंहस्थेगुरौनिर्णयः
५ सिंहस्थापवादः
५ सिंहस्थेगुरौकन्यागतेचगुरौगोदावरीकृष्णास्नानमहात्म्यं
५ तिथिनिर्णयेसामान्यपरिभाषा
६ एकभक्तनक्तायाचितोपवासव्रतदानाख्यानि
७ व्रतपरिभाषा
८ प्रतिपदादिनिर्णयः
८ द्वितीयानिर्णयः
९ तृतीयानिर्णयः
९ चतुर्थीनिर्णयः
९ पंचमीनिर्णयः
९ षष्ठीनिर्णयः
९ सप्तमीनिर्णयः
९ अष्टमीनिर्णयः
१० नवमीनिर्णयः
१० दशमीनिर्णयः
१० एकादशीनिर्णयः
१० व्रतादिननिर्णयः
११ स्मार्तनिर्णयः
१२ एकादशीव्रतप्रयोगः
१३ अष्टौमहाद्वादश्यः
१४ त्रयोदशीनिर्णयः
१४ चतुर्दशीनिर्णयः
१४ पंचदशीनिर्णयः
१४ अथेष्टिकालः
१४ संधिश्चतुर्धा
१५ अथसंध्युदाहरणं
१५ बालबोधार्थमकारांतरेणोदाहरणं
१५ पौर्णमास्यांविशेषः
१५ अमावास्यायांकातीयानांविशेषः
१६ अपरंद्वितीयपक्षोदाहरणं
१७ सामगानामिष्टिनिर्णयः
१७ पिंडपितृयज्ञकालः
१७ श्राद्धेअमावास्यानिर्णयः
१८ इष्ट्यादिप्रारंभनिर्णयः
१८ विकृतिकालः
१८ चातुर्मास्यकालः
१९ काम्यनैमित्तिकादिइष्टीनांनिर्ण०
१९ अथाधानं

१९ ग्रहणनिर्णयः
२१ वेधविचारः
२२ ग्रस्तास्तविचारः
२२ समुद्रस्नानविधिः
२२ तिथिनक्षत्रवारादौचविधिनिषेधाः

इतिधर्मसिंधुसारेप्रथमपरिच्छेदानुक्रमणिका

द्वितीयपरिच्छेदानुक्रमणिकालिख्यते

१ मंगलाचरणश्लोकाः
१ तिथिनिर्णयः
१ चैत्रशुक्लप्रतिपदिवत्सरारंभः
१ अस्यामेवप्रतिपदिनवरात्रारंभः
२ अत्रैवप्रपादानं
२ उदकुंभदानं
२ इयमेवप्रतिपत्कल्पादिः
२ अस्यामेवमत्स्यजयंती
२ चैत्रशुक्लद्वितीयायांबालेंदुव्रतं
२ अस्यामेवदमनकैर्गौरीशिवपूजा
२ तृतीयायांगौरीशिवयुतांसं०
२ आंदोलनव्रतं
२ इयमेवमन्वादिः
२ अत्रैवसर्वमन्वादिनिर्णयः
२ षण्णवतिश्राद्धानि
२ दशावतारजयत्यः
२ चैत्रशुक्लचतुर्थ्यांगणेशदम०
३ चैत्रशुक्लपंचम्यांनागपूजा
३ लक्ष्मीपूजा
३ शुक्लषष्ठ्यांस्कंददमनारोपणं
३ सप्तम्यांभास्करदमनारोपणं
३ नवम्यांदेव्याःदमनारोपणं
३ सर्वदेवानांपौर्णमास्यांदमनारोपणं
३ चैत्रशुक्लअष्टम्यांभवान्युत्पत्तिः
३ अत्रैवअशोककलिकाप्राशनं
३ अत्रैवशुक्लनवमीरामनवमीव्रतप्र·
३ अस्यामेवदेवीनवरात्रंसमाप्तं
४ एकादश्यांकृष्णस्यांदोलनोत्सवः
४ द्वादश्यांविष्णोर्दमनोत्सवः
४ चतुर्दश्यांशिवस्यदमनोत्सवः
४ अथप्रयोगोदमनोत्सवस्य
४ त्रयोदश्यांअनंगपूजनव्रतं
४ चतुर्दश्यांनृसिंहदोलोत्सवः
४ शिवस्यैकवीरायाभैरवस्यदमनकैःपूजनं
५ चैत्र्यांचित्रवस्त्रदानं
५ अस्यामेववैशाखस्नानारंभः
५ इयमेवमन्वादिः
५ चैत्रकृष्णात्रयोदशीशततारकावारुणिसंज्ञा
५ चैत्रकृष्णाचतुर्दश्यांगंगास्नानेनपिशाचत्वमुक्तिः
५ अथवैशाखः
५ वैशाखशुक्लतृतीयायांगंगास्नानं
५ इयमेवअक्षय्यतृतीया
५ इयमेवपरशुरामजयंती
६ शुक्लसप्तम्यांगंगोत्पत्तिः

६ द्वादश्यांमधुसूदनपूजनं
६ चतुर्दश्यांनृसिंहजयंती
६ तत्रव्रतप्रयोगः
६ पौर्णमास्यांघृतान्नसहितउदकदानं
७ अत्रैवकृष्णाजिनदानं
७ अस्यामेववैशाखस्नानोद्यापनं
७ अथज्येष्ठः
७ ज्येष्ठशुक्लप्रतिपदिकरवीरव्रतं
७ शुक्लतृतीयायांरंभाव्रतं
७ चतुर्थ्यामुमावतारः
७ अष्टम्यांशुक्लदेवीपूजा
७ दशम्यांगंगावतारः
७ तत्रदशहराव्रतं
७ तस्यव्रतविधिः
९ ज्येष्ठशुक्लैकादशीनिर्जला
९ द्वादश्यांउदकुंभदानं
९ पौर्णिमायांबिल्वत्रिरात्रव्रतं
९ अस्यामेववटसावित्रीव्रतं
९ इयमेवमन्वादिः
१० आषाढमासः
१० कर्कसंक्रांतिः
१० द्वितीयायांरामरथोत्सवः
१० शुक्लदशमीपौर्णमासीच॰
१० एकादश्यांविष्णुशयनोत्सवः
१० चातुर्मास्यारंभः
११ आषाढशुक्लद्वादश्यांपार॰
११ व्रतग्रहणप्रकारः
११ अथनित्यव्रतानि
११ चातुर्मास्येनिषिद्धानि
११ हविष्याणि
११ काम्यव्रतानि
११ तप्तमुद्राधारणं
११ आषाढशुक्लद्वादश्यांवामनपूजा
११ पौर्णमास्यांशिवशयनोत्सवः
११ अस्यामेवकोकिलाव्रतं
१२ आषाढश्रावणयोःपौर्णमास्यांशिवपवित्रारोपणं
१२ अस्यामेवसंन्यासिनांचातुर्मास्यावासंकल्पः
१२ संक्षेपेणतद्विधिः
१२ अस्यामेवव्यासपूजा
१२ आषाढकृष्णद्वितीयायांअशून्यशयनव्रतं
१२ अथश्रावणमासः
१२ सिंहसंक्रांतिनिर्णयः
१३ सिंहस्थेसूर्येगोप्रसवादिनिर्णयः
१२ सोमवारव्रतं
१२ श्रावणभौमवारेगौरीपूजा
१३ श्रावणशुक्लचतुर्थीनिर्णयः
१३ शुक्लपंचम्यांनागपूजा
१३ शुक्लद्वादश्यांशाकवर्जनांगशाकदानं
दधिवर्जनव्रतं
१३ द्वादश्यांविष्णोःपवित्रारोपणं
१३ चतुर्दश्यांशिवपवित्रारोपणं
१३ पौर्णमास्यांदेव्याःपवित्रारोपणं
१३ चतुर्थ्यांगणेशपवित्रारोपणं

१२ पवित्रारोपणाकरणेजपः
१३ पवित्रारोपणप्रयोगः
१३ पवित्रनिर्माणप्रकारः
१४ शिवादिपवित्रारोपणेतिथिनिर्णयः
१४ अथोपाकर्मकालः
१४ यजुर्वेदिनामुपाकर्मनिर्णयः
१५ अथर्ववेदिनामुपाकर्मनिर्णयः
१५ सामवेदिनामुपाकर्मनिर्णयः
१६ नूतनोपनीतानांप्रथमोपाकर्म
१६ श्रावणपौर्णमास्यांरक्षाबंधनं
१६ अस्यामेवहयग्रीवावतारः
१६ कुलधर्मादौपौर्णिमानिर्णयः
१६ अस्यामेवपौर्णमास्यांश्रवणाकर्मसर्पब
१६ लि
१६ श्रावणकृष्णाचतुर्थ्यांसंकष्टहरणव्र॰
१७ जन्माष्टमीव्रतनिर्णयश्च
१९ जन्माष्टमीजयंत्योर्व्रतनिर्णयः
२० जन्माष्टमीजयंत्योर्व्रतप्रयोगः
२० अमावास्यायांकुशग्रहणं
२१ अथभाद्रपदमासः
२१ कन्यासंक्रांतिनिर्णयः
२१ भाद्रपदशुक्लतृतीयायांहरितालि॰व्र॰
२१ शुक्लचतुर्थ्यांसिद्धिविनायकव्रतं
२१ शुक्लचतुर्थ्यांचंद्रदर्शनमिथ्याभिदूषणं
२२ ऋषिपंचमी
२२ सूर्यषष्ठी
२२ शुक्लाष्टमीदूर्वाष्टमी
२२ ज्येष्ठादेवीपूजाव्रतं
२२ भाद्रपदशुक्लैकादश्यांविष्णुपरिव-
र्तनोत्सवः
२३ श्रवणद्वादशीव्रतं
२३ पारणा
२४ वामनजयंती
२४ चतुर्दश्यामनंतव्रतं
२५ अगस्तिपूजनं
२५ महालयः
२६ मलमासेमहालयनिर्णयः
२६ भाद्रपदकृष्णानवम्यामन्वष्टक्यश्राद्धं
२७ भरणीश्राद्धनिर्णयः
२८ भाद्रपदकृष्णाद्वादश्यांसन्यासिनांमहा
मघायुक्तत्रयोदशीश्राद्धं
२९ कृष्णचतुर्दश्यांशस्त्रादिनाहतस्यश्रा॰
२९ हस्तनक्षत्रयुक्तामावास्यायांगजच्छा॰
३० भाद्रपदकृष्णाषष्ठीकपिलाषष्ठी
३० संक्षेपतःव्रतप्रयोगः
३० कपिलाषष्ठीव्रतविधिः
३० आश्विनशुक्लप्रतिपदिदौहित्रश्राद्धं
३० आश्विनशुक्लप्रतिपदिदेव्याःनवरा॰रं॰
३१ नवरात्रेअनुकल्पाः
३२ घटस्थापनं
३२ संक्षेपतःप्रयोगः
३३ चंडीपाठप्रकारः
३३ कुमारीपूजा
३३ आशौचादौनवरात्रप्रयोगः
३४ पंचम्यांउपांगललिताव्रतं
३४ सरस्वतीपूजनं

३४ महाअष्टमीनिर्णयः
३४ महानवमीनिर्णयः
३५ नवम्यांहोमःकार्यः
३५ तत्रबलिदानं
३५ द्विविधाशौचेदेवतोत्थापनं
३५ छत्रादिपूजनं
३५ पारणाविसर्जनयोःकालः
३६ विजयादशमी
३७ शमीपूजनं
३७ कार्तिकस्नानं
३८ तुलसीलक्षपूजा
३८ धात्रीमहात्म्यं
३८ हरिजागरविधिः
३८ कार्तिकेवर्ज्यानि
३९ आचरितव्रतांतेदानानि
३९ आश्विनपौर्णमास्यांकोजागरव्रतं
३९ अत्राकाशदीपउक्तः
३९ अस्यामेवआश्वयुजीकर्म
३९ आग्रयणकालः
४० अस्यामेवनीराजनादिकं (व्रतं
४० आश्विनकृष्णचतुर्थीकरकचतुर्थी
४० कृष्णाष्टम्यांराधाकुंडस्नानं
४० गोवत्सद्वादशी
४० अस्यामेवपूर्वरात्रौनीराजनवि०
४१ त्रयोदश्यांयमदीपः
४१ अस्यामेवगोत्रिरात्रव्रतं
४१ नरकचतुर्दशीनिर्णयः
४१ अत्रअभ्यंगस्नानविधिः
४१ यमतर्पणं
४२ अमावास्यायांअभ्यंगः
४२ अस्यामेवलक्ष्मीपूजनं
४२ कार्तिकशुक्लप्रतिपत्कृत्यं
४२ अत्रैवबलिपूजा
४३ अत्रैवलक्ष्मीकुबेरपूजा
४३ गोवर्धनपूजा
४३ अपराह्णेमार्गपालीबंधनं
४३ यमद्वितीया
४३ कार्तिकशुक्लषष्ठ्यांअग्निपूजनं
४३ कार्तिकशुक्लाष्टमीगोपाष्टमी
४३ नवम्यामध्वरामदक्षिणा
४३ इयमेवयुगादि
४३ भीष्मपंचकव्रतं
४४ तुलसीकाष्ठमालाधारणं
४५ धात्रीकाष्ठमालाधारणविधिः
४५ धात्रीमूलेदेवपूजाविधिः
४५ द्वादश्यांपारणनिर्णयः
४५ प्रबोधोत्सवतुलसीविवाहोसंक्षेपतःप्रयोगः
४६ वैकुंठचतुर्दशीनिर्णयः
४७ कार्तिकशुक्लद्वादशीपौर्णमासीच्वम·
४७ अस्यांचातुर्मास्यव्रतसमाप्तिः
४७ चातुर्मास्यव्रतसमाप्तौदानानि
४७ अस्यामेवत्रिपुराख्यदीपदानं
४७ अस्यांकृत्तिकायोगेकार्तिकेयदर्शनं
४७ अस्यामेववृषोत्सर्गः
४८ कार्तिककृष्णकालाष्टमी

४८ अथमार्गशीर्षमासः
४८ धनसंक्रांतिनिर्णयः
४८ पंचम्यांनागपूजा
४८ शुक्लषष्ठीस्कंदषष्ठी
४८ इयमेवचंपाषष्ठी
४८ सप्तम्यांसूर्यव्रतं
४८ पौर्णमास्यांदत्तात्रयोत्पत्तिः
४८ अस्यैवमत्यवरोहणं
४८ अष्टकाश्राद्धानि
४८ नवम्यांअन्वष्टकाश्राद्धं
४८ मार्गशीर्षादिरविवारेषुकाम्यंसौरव्रतं
४८ तत्रभक्ष्यपदार्थनिर्णयः
४९ अथपौषः मकरसंक्रांतिः
४९ अस्यामेवसंक्रांतौशिवपूजाव्रतं
५० पौषशुक्लैकादशीमन्वादि
५० माघस्नानारंभः
५० स्नानकालः
५० अधिकारिणः
५० माघस्नानविधिः
५१ पौषामावास्यायांअर्धोदयः
५१ माघमासः कुंभसंक्रांतिः
५१ त्रिवेणीस्नानमहिमा
५१ माघेतिलदानप्रयोगः
५२ शालग्रामदानसहिरण्य
५२ तुलसीपत्रदानं
५२ प्रयागेवेणिदानं
५२ त्रिवेण्यांदेहत्यागविधिः २नक्तव्रतं
५२ माघशुक्लचतुर्थ्यांढुंढिराजोद्देशेतु
५३ शुक्लपंचमीवसंतपंचमी
५३ अस्यांरतिकामयोःपूजा
५३ माघशुक्लरथसप्तमी
५३ इयमेवमन्वादिः
५३ शुक्लभीष्माष्टमी
५३ शुक्लद्वादश्यांतिलोत्पत्तिः
५३ माघस्नानोद्यापनं
५३ अष्टकाश्राद्धानि
५३ शिवरात्रीनिर्णयः
५४ पारणानिर्णयः
५६ शिवरात्रीव्रतप्रयोगः
५६ पार्थिवशिवपूजाविधिः
५७ लिंगविशेषेफलविशेषः
५७ माघामावास्यायुगादिः
५७ फाल्गुनः।। मीनसंक्रांतिः
५७ शुक्लप्रतिपदमारभ्यद्वादशीपर्यंतंप
योव्रतं
५७ पौर्णिमामन्वादिः
५७ अस्यामेवहोलिकापूजा
५७ भद्रामुखपुच्छलक्षणं
५७ होलिकापूजाविधिः
५८ प्रतिपदिभस्मधारणंश्वपचस्पर्शनंच
५८ कृष्णप्रतिपदिवसंतारंभोत्सवः
५८ अस्यामेवचूतपुष्पप्राशनं
५८ फाल्गुनामावास्यामन्वादिः
५९ चांद्रसंवत्सरभेदाः
५९ चांद्रादीनांसंक्रांतौपुण्यकालः
५९ ग्रहस्नानानि

५९ ग्रहदानानि
५९ शनिव्रतंस्तोत्रंच
६० प्रकीर्णप्रकरणं

इतिअनुक्रमणिकाद्वितीयपरिच्छेदःसमाप्तः

अथधर्मसिंधुसारेतृतीयपरिच्छेदःप्रारंभः

१ मंगलाचरणश्लोकाः
१ गर्भाधानसंस्कारः
१ प्रथमरजोदर्शनेदुष्टमासविचारः
४ प्रथमर्तौहरिद्रादिधारणं
४ सर्वर्तुधारणनिर्णयः
४ भुवनेश्वरीशांतिः
४ रजोदर्शनात्प्राक्पत्न्यासहगमनागमनविचारः
५ गर्भाधानकालः
ऋतावप्यगमनदोषापवादः
६ गर्भाधानहोमविधिः
६ अग्निद्वयसंसर्गः
६ गर्भाधानप्रयोगः
७ नांदीश्राद्धप्रयोगः
७ जीवत्पितृकवृद्धिश्राद्धनिर्णयः
८ नारायणबली
८ नागबली
११ हरिवंशश्रवणादिविधानं
१२ तत्रादौषडब्दादिप्रायश्चित्तविचारः
१२ कृच्छ्रादीनांप्रत्याम्नायाः
१२ प्रायश्चित्तप्रयोगः
१३ संततिवृद्धौविधानांतराणि
१३ दत्तकग्राह्याग्राह्यविचारः
१४ ऋग्वेदीनांपुत्रप्रतिग्रहप्र॰
१५ यजुर्वेदीनांबौधायनोक्तरीत्याप्रयो
१६ पुत्रकामेष्टी
१७ पुंसवनं
१७ सीमंतकालः
१७ सीमंतोन्नयनं
१७ सीमंतान्नभोजनेप्रायश्चित्तं
१८ गर्भिणीधर्माः
१८ गर्भिणीपतिधर्माः
१९ गर्भस्रावहरकांचनयज्ञोपवीतदानं
१९ सूतिकागृहप्रवेशः
१९ प्रसवप्रतिबंधेसुखप्रसवोपा॰
१९ जातकर्म
१९ प्रथमषष्ठदिनयोर्जन्मदानांपूजा
२० आशौचेकर्तव्यनिर्णयः
२१ अन्वाधानोत्तरंसूतकपातेनिर्णयः
२१ सूतिकाशुद्धिः
२१ जन्मनिदुष्टकालस्तच्छांतयोनिर्ण॰
२१ तत्रादौगोप्रसवशांतिः
२२ कृष्णचतुर्दशीजननशांतिः
२२ सिनीवालीकुहूदर्शजननशांतिः
२२ दशदानप्रमाणं
२३ दर्शशांतिः
२३ नक्षत्रशांतिः
२३ तत्रमूलनक्षत्रफलं
२४ सर्वशांत्युपयोगिनिर्णयः

२५ अभुक्तमूलजननशांतिप्रयोगः
२५ आश्लेषाजननशांतिः
२५ ज्येष्ठाजननशांतिश्च
२६ चित्रादिनक्षत्रजननशांतिविचारः
२६ व्यतीपातवैधृतिसंक्रांतिजननशां०
२६ वैधृतिशांतौविशेषः
२७ अथैकनक्षत्रजननशांतिः
२७ ग्रहणजननशांतिः
२७ अथनक्षत्रगंडांतजननशांतिः
२७ यागेश्वरदानं
२७ तिथिगंडांतलग्नगंडांतशांतिः
२८ दिनक्षयादिशांतिः
२९ विषघटीशांतिः
२९ यमलजननशांतिः
२९ त्रिकप्रसवशांतिः
२९ सदंतजननशांतिः
२९ प्रसववैकृतशांतिः
३१ नामकरणं
३१ अथप्रयोगेविशेषः
३१ स्त्रीणांनामकर्म
३१ दोलारोहणं
३१ दुग्धपानंभूम्युपवेशनंच
३२ जलपूजनं
३२ दृष्टिदोषादौरक्षाविधिः
३२ सूर्यविलोकनं
३२ निष्क्रमणं
३२ अन्नप्राशनकालः
३२ कर्णवेधः
३३ वर्धापनविधिः
३३ चौलं
३४ रजोदोषेश्रीपूजादि
३४ कूष्मांडहोमः
३४ विद्यारंभः
३४ अनुपनीतधर्माःउपनयनं
३५ अथोपनयनं
३५ उपनयनकालाः
३५ तिथिविचारः
३५ अनध्यायः
३६ पुनरुपनयनविचारः
३६ नैमित्तिकअनध्यायाः
३९ लग्नग्रहबलं
३९ पदार्थसंपादनं
४० प्रतिकूलनिरासार्थंविनायकशां०
४० बृहस्पतिशांतिः
४० उपनयनादौसंकल्पः
४२ गर्जनाद्यनध्यायनिमित्तशांतिः
४३ नष्टस्यउपनयनाग्नेःपुनरुपनयनं
४३ बटुव्रतं
४३ मंडपदेवतोत्थापनं
४३ मंडपद्वासनपर्यंतंनिषेधाः
४३ मूकबधिरादेःसावित्रीवाच०
४४ पुनरुपनयनं
४५ प्रायश्चित्तार्थेव्रतबंधेविशे०
४५ पुनरुपनयनप्रयोगः
४६ यजुर्वेदिनांपुनःसंस्कारः
४६ ब्रह्मचारिधर्माः

४७ अनध्यायः
४७ अध्ययनधर्माः
४७ महानाम्न्यादिव्रतानि
४७ समावर्तनं
४८ समावर्तनकालः
४९ समावर्तनाधिकारप्रधान्यहोमः
४९ समावर्तनसंकल्पः
५० स्नातकव्रतानि
५० आतुरदशायांसमावर्तनानुकल्पः
५० समावर्तनोत्तरमाशौचनिर्णयः
५० विवाहः ग्रहमैत्री
५० घटितविचारः राशीस्वामि
५१ गणविचारः
५१ गुणाः
५१ गणाः राशिकूटं
५१ नाडीविचारः
५१ वधूलक्षणं
५२ सपिंडनिर्णयः
५४ संक्षेपगोत्रप्रवरनिर्णयः
५४ गोत्रप्रवरगणना
५९ मातृगोत्रवर्जननिर्णयः
५९ सगोत्रादिविवाहादौप्रायश्चित्तं
६० अन्येपिविवाहेनिषिद्धाः
६० निषेधापवादाः
६० मंडनमुंडनविचारः
६१ प्रतिकूलविचारः
६१ संकटेप्रतिकूलविचारः
६२ नतोविवाहः
६२ अंत्यकर्माभावनिमित्तकमंगलप्रति
६३ बंधनिर्णयः
६३ चतुर्थीकर्ममध्येदर्शादिनिर्णयः
६४ विवाहादौरजोदोषसूतकप्राप्तिनिर्ण॰
६४ विवाहात्प्राक्कन्यारजोदर्शनेस्वय
पक्षनिर्णयः
६४ वधूवरयोःग्रहबलविचारः
६४ अष्टौविवाहाः
६४ वाग्दानोत्तरंदेशांतरगतेवरेपरिवेत्त्य
निर्णयः
६४ परिवेत्तनिर्णयेप्रायश्चित्तं
६४ परिवेत्त्रापवादनिर्णयः
६५ कन्यादातृनिर्णयः
६५ परकीयकन्यादानेविशेषः
६५ मूलादिनक्षत्रजातवधूवरयोविवा॰
६५ विवाहेमासादिनिर्णयः
६६ लग्नेग्रहबलं
६६ एकविंशतिमहादोषाः
६६ संकटेगोधूलं
६६ उक्तचंद्रताराद्यभावेदानानि
६६ मंडपनिर्माणविचारः
६६ कन्याजन्मकालेनवग्रहादियोगसू
चितवैधव्यपरिहारः
६७ वैधव्यहरःकुंभविवाहः
६७ वरस्यमृतभार्यात्वपरिहारोपा॰
६७ मृतपुत्रत्वदोषेब्राह्मणविवाहः
६७ हरिवंशश्रवणादि
६७ कन्यादानप्रशंसा

६७ कन्यागृहेपित्रोर्भोजननिषेधः
६७ विवाहेस्त्रियाभोजनं
६७ अन्यदास्त्रियासहभोजनेप्राय०
६७ वाग्दानादिविचारः
६७ विवाहसंकल्पः
६८ कन्याविवाहेसंकल्पः
६९ नांदीश्राद्धविचारः
६९ जीवत्पितृकनांदीश्राद्धं
७० पित्रन्यकर्तृकनांदीश्राद्धप्रयोगः
७० नांदीश्राद्धीयद्रव्यनिर्णयः
७० वरस्यसीमांतपूजनं
७० लग्नदिनेगौरीहरपूजा
७१ मधुपर्कः
७१ लग्नघटिकास्थापनं
७२ कन्यादानप्रयोगः
७२ कन्यादानांगभोजनपात्राणिदाना
७३ अक्षतारोपणं
७३ विवाहहोमः
७३ गृहप्रवेशनीयहोमः
७३ चतुर्थदिवसेऐरिणीदानं
७३ वध्वावरस्यचमातरिरजस्वलाया
निर्णयः
७३ विवाहोत्तरमाशौचपातेनिर्णयः
७४ मंडपोद्वासनोत्तरकार्याकार्यनिर्ण०
७४ वधूप्रवेशः
७४ द्विरागमनं
७४ वध्वाप्रथमाब्देनिवासनिर्णयः
७५ पुनर्विवाहः
७६ अग्निद्वयसंसर्गप्रयोगः
७६ द्वितीयविवाहकालः
७६ अर्कविवाहः
७७ आन्हिकविचारः
७७ मूत्रपुरीषोत्सर्गादिविधिः
७७ आचमविधिः
७७ आचमननिमित्तानि
७७ संक्षेपस्नानविधिः
७७ गृहेउष्णोदकस्नानविधिः
७७ चांडालादिस्पर्शस्नानं
७८ नैमित्तिकस्नानं
७८ काम्यस्नानानि
७८ वारुणस्नानानि
७८ गौणस्नानानि
७८ मंत्रस्नानं
७८ आग्नेयस्नानं
७८ तिलकविधिः
७९ भस्मत्रिपुंड्रविधिः
७९ संध्याकालः
७९ संक्षेपसंध्याप्रयोगः
७९ मंत्राचमनं
७९ तैत्तिरीयसंध्याप्रयोगः
८१ कात्यायनानांसंध्याप्रयोगः
८१ संध्यालोपेप्रायश्चित्तं
८२ अथोपासनहोमः
८२ आश्वलायनस्मार्तहोमप्रयोगः
८२ हिरण्यकेशीयानांहोमः
८३ कात्यायनानांहोमः

८३ होमद्रव्याणि
८३ होमातिक्रांतप्रायश्चित्तं
८३ समस्यहोमः
८३ अथपक्षहोमः
८४ अथसमारोपविधिः
८४ यजमानप्रवासेकृत्यं
८४ औपासनाग्न्युपगमनेप्रायश्चित्तं
८५ विवाहोत्तरप्राधानोत्तरंवा
८६ पौर्णमास्यांस्थालीपाकारंभः
८६ अग्न्युपघातनिमित्तानि
८६ अग्निनाशकानि
८८ अथनित्यदानं
८८ अथप्रथमभागकृत्यं
८८ द्वितीयभागकृत्यं
८९ संक्षेपतःदेवपूजाप्रयोगः
८९ तृतीयभागकृत्यं
९० चतुर्थभागेमध्यान्हेस्नानं
९० माध्यान्हसंध्याप्रयोगः
९० अथतैत्तिरीयाणांमाध्यान्हिकसं·
९१ कात्यायनानांमाध्यान्हसंध्या
९१ ब्रह्मयज्ञ
९२ तर्पणं
९२ हिरण्यकेशीयानांब्रह्मयज्ञतर्पणं
९२ कात्यायनानांब्रह्मयज्ञतर्पणं
९३ अथपंचमभागकृत्यं
९३ बह्वृचानांवैश्वदेवः
९४ प्रातःसायंवैश्वदेवसहकरणापक्षेप्रयोगः
९४ अथबलिहरणाख्योभूतयज्ञः
९५ अथपितृयज्ञः
९५ अथमनुष्ययज्ञः
९५ तैत्तिरीयाणांश्राद्धदिनेभिन्नपाकेवैश्वदेवः
९५ देवयज्ञादिचतुष्टयं
९६ कातीयानांदेवयज्ञादिचतुष्टयं
९६ सर्वसाधारणोभोजनविधिः
९८ सायंसंध्या
९९ आधानविचारः
९९ शूद्रसंस्कारविचारः
१०० वापीकूपाद्युत्सर्गादि
१०० वृक्षादिरोपणं
१०० मूर्तिप्रतिष्ठा
१०१ पंचसूत्रीयनिर्णयः
१०२ रुद्राक्षतुलस्यादिजपमालासंस्कारः
१०२ विष्ण्वादिपंचायतनानिकेशवादिचतुर्विंशतिध्याननिर्णयक
१०४ बोबदेवश्लोक
१०५ देवप्रतिष्ठाप्रयोगः
१०७ स्थिरार्चायांविशेषः
१०७ स्थिरचलार्चयोःसाधारणप्रयो·
१०७ संक्षिप्तचलप्रतिष्ठाप्रयोगः
१०८ पुनःप्रतिष्ठा
१०८ प्रोक्षणविधिः
११० जीर्णोद्धारः
११० प्रतिमादिभंगेशांतिः

११० तुलसीग्रहणकाल:
१११ शिवविष्णो:प्रियपुष्पाणिनिषिद्धानि
११२ शिवनिर्माल्यग्रहणवि०
११३ भूकर्षणं
११३ बीजवाप:
११३ धान्यछेद:
११३ धान्यमर्दनं
११३ धान्यसंग्रह:
११३ वस्त्रादिधारणं
११३ वस्त्रभूषणविधि:
११३ शस्त्राणांघट्टनं
११३ शिबिकाद्यारोहणं
११४ रोगोत्पत्तौनक्षत्रफलं
११५ सर्वनक्षत्रसाधारणशांतिप्रयोग:
११५ सर्वरोगनाशकजपादि
११५ अभ्यंगदिननिर्णय:
११५ वास्तुप्रकरणं
११५ गृहप्रवेश:
११५ यात्राप्रकरणं
११६ गोचरप्रकरणं
११७ पल्लीसरटशांति:
११७ ग्रामारण्यादिमृगपक्षिविकारशां०
काकस्पर्शमैथुनादिदर्शनेशां०
११७ घरट्टोलूखलादेरकस्मात्स्फुटनेशां
११७ नानाविधदिव्यभौमांतरिक्षोत्पातेषुशांति:
११८ गायत्रीपुरश्चरणप्रयोग:
११९ अश्वत्थोपनयनं
११९ अपुत्रेणपुंसास्त्रियावावटप्लक्षादे:पुत्रत्वेनप्रतिग्रहविधि:
१२० सकलकर्मसाधारणपरिभाषा
१२१ कर्मविशेषेअग्निनामानि
१२२ यज्ञोपयोगिजुह्वादिपात्रकरणानि.
१२३ कलियुगेकार्याकार्यविचार:
१२३ कलौनिषिद्धानि
१२३ स्वप्नविचार:
१२४ दु:स्वप्नदर्शनेकृत्यं
इतिपूर्वार्धानुक्रमणिकासमाप्ता
अथउत्तरार्धानुक्रमणिकाप्रारंभ:
१ मंगलाचरणश्लोक:
१ जीवत्पितृकाधिकारविचार:
४ प्रेतकर्मप्रतिप्रसव:
४ श्राद्धाद्यधिकारनिर्णय:
६ स्त्रीणांदात्राद्यधिकारनिर्णय:
७ श्राद्धशब्दार्थ:
७ श्राद्धभेदा:
७ श्राद्धदेशा:
८ श्राद्धकाला:
९ प्रतिसांवत्सरिकमासिकादिनि०
१० विश्वेदेवा:
१० श्राद्धेब्राह्मणा:
११ मध्यमा:
११ वर्जाविप्रा:
१२ श्राद्धार्हद्रव्याणि
१२ अथश्राद्धहवि:
१३ वर्ज्यानि
१४ श्राद्धदिनकृत्यं

१४ निमंत्रणादि
१५ श्राद्धेब्राह्मणसंख्याचदर्शश्राद्धं
१६ सामान्यतः श्राद्धपरिभाषाआचमनानि
१८ दर्भाः
१८ ऊहविचारः
१८ संक्षेपतःआश्वलायनादीनांश्रा
१८ द्धप्रयोगः
१९ पाद्यं
१९ आसनं
१९ अर्घ्यकल्पना
१९ वर्ज्यपुष्पाणि
२० धूपः
२० दीपः
२० अन्यान्यपिधातुमयानि
२१ अथार्घ्यसादनं
२१ धूपदीपपात्राणिदेयानि
२१ अलंकाराश्च
२१ पितृपूजाकांडारंभः
२१ पित्र्यार्घ्यासादनं
२१ गंधादिपूजनं
२२ अग्नौकरणं
२३ पाणिहोमप्रकारः
२३ अन्नपरिवेषणप्रकारः
२५ श्राद्धेविप्रवमनेनिर्णयः
२६ पिंडदानं
२७ पिंडोपघातप्रायश्चित्तं
२७ पिंडनिषेधः
२८ श्राद्धदिनेवैश्वदेवनिर्णयः
२९ नित्यश्राद्धं
२९ श्राद्धानुकल्पाः
२९ आमश्राद्धं
३० हिरण्यश्राद्धं
३० सांकल्पिकविधिः
३० अन्येष्वनुकल्पाः
३० श्राद्धभोजनेप्रायश्चित्तं
३१ क्षयश्राद्धेविशेषः
३१ क्षया॰दानेविशेषः
३२ श्राद्धविघ्नेनिर्णयः
३२ भार्यारजोदोषेश्राद्धनिर्णयः
३२ पाकादिनिर्णयः
३२ सहगमनश्राद्धविधिः
३३ श्राद्धसंपातेनिर्णयः
३४ तिलतर्पणं
३४ श्राद्धांगतिलतर्पणनिषेधः
३५ तिथ्यादिनिषेधापवादः
३५ नांदीश्राद्धप्रयोगः
३५ विभक्ताविभक्तनिर्णयः
३५ तीर्थश्राद्धं
३६ तीर्थयात्राविधिः
३७ तीर्थेपरार्थस्नानं
३७ आशौचनिर्णयः
३७ गर्भनाशजननाद्याशौचं
३८ मृताशौचं
४२ अतिक्रांताशौचं
४३ आशौचसंपातेनिर्णयः

४४ शवस्पर्शानुगमनादिसं०
४५ सर्गाशौचनिर्णयः
४५ शवनिर्हरणेआशौचं
४५ रोदनेआशौचादिविचारः
४५ आशौचान्नभक्षणेप्रायश्चित्तं
४६ पंचधाआशौचापवादः
४९ और्ध्वदेहिकारंभोपयोगिनाराय
णबल्यादिप्रयोगः
४९ नारायणबलिप्रयोगः
५२ सर्पहतप्रेतं
५२ पालाशप्रतिकृतिदाहादिविषयः
५३ अतीतप्रेतसंस्कारकालः
५३ पुनःसंस्कारकालः
५३ कृतघटस्फोटेसंग्रहविधिः
५४ पतितस्यघटस्फोटप्रकारः
५४ पुत्रादिनापित्राद्यासन्नमरणेसा
५४ धर्व्यादिप्रायश्चित्तं
५५ तिलपात्रदानविधिः
५५ वैतरणीदानविधिः
५६ उत्क्रांतधेनुदानं
५६ शवस्यशूद्रस्पर्शादौशुद्धिः
५७ साग्नेर्विशेषः
५८ प्रेताधानं
५९ गृहाच्छवानयनप्रकारः
६१ अस्थ्नांगंगांप्रसितीर्थांतरेवाप्रक्षेपः
६२ दशाहमध्येदर्शपातेनिर्णयः
६२ प्रथमदिनादिकृत्यनवश्र०
६३ अस्थिक्षेपविधिः
६३ अथैकादशाहकृत्यं
६४ एकादशाहेरुद्रगणश्रा·वसुगणश्रा
पददानानि
६५ शय्यादानानि
६५ उदकुंभश्राद्धं
६६ षोडशमासिकानि
६६ मासिककालः
६६ सपिंडीकरणविचारः
६८ द्वादशाहकृत्यं
६८ व्युत्क्रममृतिविचारः
६९ स्त्रीषुविशेषउच्यते
६९ अनुमासिकानि
६९ प्रथमाब्देनिषिद्धानिविधानानि
७१ ब्रह्मचारीमृतौकुक्षिमृतौ
७१ रजस्वलादिमरणे
७२ गर्भिणीमरणे
७२ अन्वारोहणविधिः
७३ विधवाधर्माः
७४ अथसन्यासः
७४ सन्यासग्रहणविधिः
७८ पर्यंकशौचप्रयोगः
८० आतुरसन्यासः
८० मृतयतिसंस्कारः
८२ नारायणबलिः
८३ यथाचारआराधनं
८३ यतिधर्माः
८४ ग्रंथसमाप्तिश्लोकाः

इतिपरिच्छेदत्रयात्मकस्यधर्मसिंधोरनुक्रमणिकासमासः॥

॥ अथ श्रीमत्काशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे स्य॰ प॰ प्रारंभः

श्रीगणेशायनमः॥ ॥श्रीगुरुचरणाभ्यांनमः॥ ॥श्रीविठ्ठलंसकरुणार्णवमाशुतोषंदीनेष्टपोषमघसंहतिसिंधुशोषम्॥श्रीरुक्मिणीमतिसुखंपुरुषंपरंतंवंदेदुरंतचरितंहृदिसंचरंतं१॥वंदेप्रतिघ्नंतमघानिशंकरंयत्तांसमेमूर्ध्निदिवानिशंकम्॥शिवांचविघ्नेशमथोपितामहसरस्वतीमाधवंभजेपितामहं॥२॥श्रीलक्ष्मींगरुडंसहस्रशिरसंप्रद्युम्नमीशंकपिंश्रीसूर्यंविधिभौमविघ्नरुकविच्छायासुतान्षण्मुखं॥इंद्राद्यान्विबुधान्गुरूंश्चजननींतातंत्वनंताभिधंनत्वार्यान्वितनोमिमाधवसुतस्त्वान्धर्माब्धिसारंसुखं॥३॥दृष्ट्वापूर्वनिबंधान्निर्णयसिंधुक्रमेणसिद्धार्थान्॥प्रायेणमूलवचनान्युज्झित्वालिखामिबालबोधाय॥४॥ ॥तत्रकालःषड्विधः॥वत्सरअयनंऋतुमासः॥पक्षोदिवसइति॥वत्सरःपंचधाचांद्रःसौरःसावनोनाक्षत्रोबार्हस्पत्यइति॥शुक्लप्रतिपदादिदर्शांतैश्चैत्रादिसंज्ञैर्द्वादशभिर्मासैश्चतुःपंचदशाधिकशतत्रयदिनैःसतिमलमासेत्रयोदशभिर्मासैश्चांद्रोवत्सरः॥चांद्रस्यैवप्रभवोविभवःशुक्लइत्यादयःषष्टिसंज्ञाः॥मेषादिषुद्वादशराशिषुरविभुक्तेषुपंचषष्ट्यधिकशतत्रयदिनैःसौरवत्सरःसंपद्यते॥षष्ट्युत्तरशतत्रयदिनैःसावनःवक्ष्यमाणैर्द्वादशभिर्नाक्षत्रमासैर्नाक्षत्रोवत्सरःसचचतुर्विंशत्यधिकशतत्रयदिनैःस्यात्॥मेषाद्यन्यतमराशौबृहस्पतिनाभुक्तेबार्हस्पत्यः॥सचएकषष्ट्यधिकशतत्रयसंख्यादिनैर्भवति॥कर्मादौसंकल्पेचांद्रवत्सरएवस्मर्तव्योनान्यः॥अयनंद्विविधं॥दक्षिणमुत्तरंच॥सूर्यस्यकर्कसंक्रांतिमारभ्यषड्राशिभोगेनदक्षिणं॥मकरसंक्रांतिमारभ्यषड्राशिभोगेनोत्तरायणं॥ऋतुर्द्विविधः॥सौरश्चांद्रश्च॥मीनारंभोमेषारंभोवा॥

सूर्यस्यराशिद्वयभोगात्मकोवसंतादिषट्संज्ञकः॥सौरऋतुः॥चैत्रमारभ्यमासद्वयात्मकोवसंतादिषट्संज्ञकश्चांद्रः॥मलमासेतु
किंचिदूननवतिसंख्यैर्दिनैश्चांद्रऋतुः॥श्रौतस्मार्तादौचांद्रऋतुस्मरणंप्रशस्तं॥मासश्चतुर्द्धा॥चांद्रःसौरः॥सावनोनाक्षत्रइति
॥शुक्लप्रतिपदादिदर्शांतः कृष्णप्रतिपदादिपूर्णिमांतोवाचांद्रोमासः तत्रापिशुक्लादिर्मुख्यः॥कृष्णादिस्तुविंध्योत्तरएवग्राह्यः
॥अयमेवचैत्रादिसंज्ञकः॥कर्मादौस्मर्तव्यः॥केचिन्मीनराशिमारभ्यसौराणांचैत्रादिसंज्ञामाहुः॥अर्कसंक्रांतिमारभ्योत्तरसंक्रां
त्यवधिः सौरोमासः॥त्रिंशद्दिनैः सावनः॥चंद्रस्याश्विन्यादिसप्तविंशतिनक्षत्रभोगेननाक्षत्रोमासः॥प्रतिपदादिपौर्णिमांतः
शुक्लपक्षः॥प्रतिपदादिदर्शांतः कृष्णपक्षः॥दिवसःषष्टिघटिकात्मकः॥ ॥इतिधर्मसिंधुसारेप्रथमोद्देशः॥१॥ ॥अथसं-
क्रांतिनिर्णयउच्यते॥ ॥मेषेसूर्यसंक्रांतौप्रागूर्ध्वंपंचदशपंचदशघटिकाःपुण्यकालः॥दशादशेत्येके वृषेपूर्वाःषोडश॥मिथुने
पराःषोडश॥कर्केपूर्वाःस्त्रिंशत् सिंहेपूर्वाःषोडशकन्यायांपराःषोडश॥तुलायांप्रागूर्ध्वंचपंचदशपंचदशदशदशइत्येके॥
वृश्चिकेपूर्वाःषोडश धनुषिपराःषोडश॥मकरेपराश्चत्वारिंशत्॥कुंभेपूर्वाःषोडश॥मीनेपराःषोडश॥घटिकाद्वयाद्यल्पदि
नशेषेमिथुनकन्यामीनधनुःष्वपिमकरेपिपूर्वाएवपुण्याः॥प्रभातेघटिकाद्वयाद्यल्पकालेवृषसिंहवृश्चिककुंभेष्वपिकर्केपिप-
राएवपुण्याः प्रभातेकर्कसंक्रांतौपूर्वदिनेपुण्यमित्येके॥रात्रौसंक्रमेमध्यरात्रादर्वाक्संक्रांतौपूर्वदिनोत्तरार्धेपुण्यंमध्यरात्रा

त्परतःसंक्रांतौपरदिनस्यपूर्वार्धंपुण्यं॥निशीथमध्यएवसंक्रांतौदिनद्वयेपिपूर्वदिनोत्तरार्धंपरदिनपूर्वार्धंचपुण्यं॥इदंमकरकर्कातिरिक्तसर्वत्ररात्रिसंक्रमेज्ञेयं॥अयनेतुमकरेरात्रिसंक्रमेसर्वत्रपरदिनमेवपुण्यं॥रात्रौकर्कसंक्रांतौपूर्वदिनमेवपुण्यं॥सूर्यास्तोत्तरघटिकात्रयंसायंसंध्यातत्रमकरसंक्रमपूर्वेदिनेपुण्यं॥सूर्योदयात्प्राक्घटिकात्रयंप्रातःसंध्यातत्रकर्कसंक्रांतौपरदिनेपुण्यमितिसंध्याकालेविशेषोज्योतिःशास्त्रेप्रसिद्धः॥अथदानं॥मेषेमेषदानं॥वृषेगोदानं॥मिथुनेवस्त्रान्नादिदानं॥कर्केघृतधेनुः॥छत्रसुवर्णंचसिंहे॥कन्यायांगृहंवस्त्रंच॥तुलायांतिलागोरसाश्चदेयाः॥वृश्चिकेदीपः॥धनुषिवस्त्रंयानंच॥मकरेकाष्ठान्यग्निश्च॥कुंभेगौर्जलंतृणंच॥मीनेभूमिर्मालाश्चदेयाः॥एवमन्यान्यपिदानानिद्रष्टव्यानि॥अयनसंक्रांतौमेषतुलासंक्रांतौचपूर्वंत्रिरात्रमेकरात्रंवोपोष्यस्नानदानादिकार्यं॥चरमोपोषणंसंक्रांतिमत्यहोरात्रेपुण्यकालवत्यहोरात्रेवायथापतेत्तथाकार्यं अयस्तुपवासःपुत्रवद्गृहस्थभिन्नेनपापक्षयकामेनकार्यःकाम्योनतुनित्यःसर्वसंक्रांतिषुपिंडरहितंश्राद्धंकार्यं॥अयनद्वयेतुनित्यंयथावत्तत्तत्संक्रांतिषुदानादिकंकर्तव्यंतथैवताभ्यःपूर्वमयनांशप्रवृत्तौनतत्संक्रांत्युचितस्नानदानादिकंकर्तव्यं॥अयनांशाज्योतिःशास्त्रेप्रसिद्धः॥तेचेदानींद्वादशाधिकसप्तदशशतसंख्याकेशालिवाहनशकेएकविंशतिरयनांशाइत्येकविंशतितमेदिनेपूर्वमयनांशपर्वकालइतिपर्यवसितोऽर्थःएवंन्यूनाधिकशकेऊह्यं॥वृषसिंहवृश्चिककुंभेषु

२

एकोनविंश
तिवर्षे

संक्रांतिषुविष्णुपदसंज्ञा ॥ मिथुनकन्याधनुर्मीनेषुसंक्रांतिषुषडशीतिसंज्ञा ॥ मेषतुलयोर्विषुवसंज्ञा ॥ कर्कमकरयोरयनसं
ज्ञा ॥ एतास्तुचतुर्विधासूत्तरोत्तरंपुण्याधिक्यं ॥ मंगलकृत्येषुसर्वसंक्रांतिषुविशेषेणपूर्वतःपरतश्चषोडशघटिकास्त्याज्याः
चंद्रादिसंक्रांतिषुतुपूर्वत्रपरत्रचाभिलिखात्क्रमेणद्वेनवद्वेचतुरशीतिःषट्सार्धशतंचघटिकास्त्याज्याः ॥ रात्रौसंक्रमणेग्रहणव
द्रात्रावेवस्नानदानादिकंकर्तव्यमितिकेचित् ॥ रात्रौसंक्रमणेपिदिवैवस्नानादिकंनतुरात्राविति तु सर्वसंमतंबहुदेशाचारश्चैवं
॥ यस्यजन्मर्क्षेरविसंक्रमस्तस्यधनक्षयादिपीडातत्परिहारार्थंपद्मपत्रादियुक्तजलेनस्नानं ॥ विषुवायनयोरन्हिसंक्रमेपूर्वा
पररात्रौतदह्निच अध्यापनाध्ययनेचवर्जयेत् ॥ रात्रिसंक्रमेपूर्वापरदिनयोस्तद्रात्रौचवर्जयेत् ॥ एवंपक्षिणीसंक्रांतिर्द्वादश
प्रहरपर्यंतमनध्यायादिकमितितात्पर्यं ॥ अन्योऽपिविशेषोऽयनसंक्रांतौवक्ष्यते ॥ ॥ इतिसंक्रांत्युद्देशोद्वितीयः ॥ ॥ अथ
मलमासः ॥ सद्विविधः अधिमासःक्षयमासश्च ॥ संक्रांतिरहितोमासोऽधिमासः ॥ संक्रांतिद्वययुक्तोमासः क्षयमासः ॥ पूर्वाधि
मासादुत्तरोधिमासस्त्रिंशत्तममासमारभ्याष्टसुनवसुवामासेष्वन्यतमोभवति ॥ क्षयमासस्तु एकचत्वारिंशदधिकशतसंख्येर्व
र्षैर्वाभवतिनत्वधिकमासवदल्पकालेनक्षयमासःकार्तिकमार्गशीर्षपौषेष्वन्यतमोभवतिनेतरः ॥ यस्मिन्वर्षेक्षयमासस्तस्मिन्वर्षे
ऽधिकमासद्वयं ॥ क्षयमासात्पूर्वमेकोधिकमासः ॥ क्षयमासानंतरमेकोधिकमासइति ॥ अथाधिमासोदाहरणं ॥ चैत्रामावास्या

यांमेषसंक्रांतिः॥ ततः शुक्लप्रतिपदमारभ्यामावास्यापर्यंतं संक्रांतिर्नास्ति॥ ततः शुक्लप्रतिपदि वृषभसंक्रांतिरिति॥ पूर्वा संक्रांति
रहितो मासोधिकवैशाखसंज्ञः॥ वृषभसंक्रांतियुतस्तु शुद्धवैशाखसंज्ञः॥ ॥अथक्षयमासोदाहरणं॥ ॥भाद्रपदकृष्णामा
वास्यायांकन्यासंक्रांतिस्ततआश्विनोधिकमासः॥ शुद्धाश्विनप्रतिपदि तुलासंक्रांतिः कार्तिकशुक्लप्रतिपदि वृश्चिकसंक्रांतिः॥
ततो मार्गशीर्षशुद्धप्रतिपदि धनुःसंक्रांतिस्तस्मिन्नेव मासे मावास्यायां मकरसंक्रांतिरिति धनुर्मकरसंक्रांतिद्वययुक्त एको मासः क्ष
यमाससंज्ञकः॥ सच मार्गशीर्षपौषाख्यमासद्वयात्मक एको मासो ज्ञेयः॥ तस्य प्रतिपदादितिथीनां पूर्वार्द्धे मार्गशीर्ष उत्तरार्द्धे पौष
इत्येवं सर्वतिथीनां मासद्वयात्मकत्वात्॥ अत्र तिथिपूर्वार्द्धे मृतस्य मार्गशीर्षे प्रत्यब्दश्राद्धं॥ उत्तरार्धे मृतस्य पौषे एवं जनने वर्धा-
पनादिविधिरपि॥ ततऊर्ध्वं माघामावास्यायां कुंभसंक्रांतिः॥ ततः फाल्गुनोधिमासः॥ शुद्धफाल्गुनशुक्लप्रतिपदि मीनसंक्रां
तिः॥ एवं पूर्वापराधिमासद्वययुक्तः॥ क्षयमासो यस्मिन्वर्षे तत्र त्रयोदशमासात्मकं किंचिदूननवत्यधिकशतत्रयदिनैर्वर्षं॥ तत्र
क्षयमासात्पूर्वोऽधिमासः॥ संसर्पसंज्ञः॥ सर्वकर्मार्हः शुभकर्मणि नत्याज्यः॥ अंहस्पतिसंज्ञः क्षयमासादुत्तरभाव्यधिमासश्च
सर्वकर्मसुवर्ज्यः॥ एवं त्रिवत्सरांतस्थः॥ केवलोऽधिकमासोपिवर्ज्यः॥ तत्रवर्ज्यावर्ज्यनिर्णयः॥ ॥अनन्यगतिकंनित्यंनैमित्ति
कंकाम्यंचाधिमासक्षयमासयोः कर्तव्यं॥ सगतिकंनित्यंनैमित्तिकंकाम्यंचवर्ज्यं॥ ॥तथाहि॥ ॥संध्याग्निहोत्रादिनित्यसंग्र

हणस्नानादिनैमित्तिकंकुमारीयांदिकंरक्षोगृहीतजीवनार्थरक्षोघ्नेष्ट्यादिकंचकाम्यंमलमासेऽपिकार्यं॥ज्योतिष्टोमादिनित्यं
जातेष्ट्यादिनैमित्तिकंपुत्रकामेष्ट्यादिकाम्यंचमलमासोत्तरंशुद्धमास्येवकर्तव्यं॥आरब्धकाम्यस्यमलमासेप्यनुष्ठानं॥नू-
तनारंभःसमाप्तिश्चनकर्तव्या॥तथापूजालोपादिनिमित्तकपुनर्मूर्तिप्रतिष्ठांगर्भाधानाद्यन्नप्राशनांतसंस्कारान्प्राप्तका^न्अ (ग^
नन्यगतिकान्ज्वरादिरोगशांतिमलभ्ययोगेश्राद्धंव्रतादिकंनैमित्तिकप्रायश्चित्तंनित्यश्राद्धंऊनमासिकादिश्राद्धानिदर्शश्राद्धं
चमलमासेपिकुर्यात्॥चैत्रादौमलमासेमृतानांकदाचिद्बहुकालेनतस्मिन्नेवचैत्रादौमलमासेप्राप्तेमलमासएवप्रतिसांव-
त्सरिकंश्राद्धंकर्तव्यं॥चैत्रादौशुद्धमासेमृतानांतुप्रत्याब्दिकंश्राद्धंमलमासेनकर्तव्यंशुद्धएवकार्यं॥शुद्धमासेमृतानांप्रथमा
ब्दिकंतुमलमासेएवकार्यं॥नशुद्धे॥द्वितीयाब्दिकंतुशुद्धएव॥एकादशाहांतकर्मसपिंडीकरणंचमलेपिकार्यं॥द्वितीयमा-
सिकादिश्राद्धंतुमलेशुद्धेचावृत्त्याद्विवारंकर्तव्यं॥एवंचयत्रद्वादशमासिकंअधिकमासेप्राप्तंतस्यमलेशुद्धेचद्विवारंकृत्वाऊना
ब्दकालेऊनाब्दिकंचकृत्वाचतुर्दशेमासेप्रथमाब्दिकंकार्यं॥यस्मिन्वर्षेक्षयमासाव्यवहितोधिमासःयथाकार्तिकोधिमासस्तदु
त्तरोमासोवृश्चिकधनुःसंक्रांतियुक्तत्वात्क्षयसंज्ञकस्तत्रकार्तिकमासस्थंप्रत्याब्दिकंपूर्वेधिमासेउत्तरेक्षयमासेचकार्यं॥तत्रा
पिक्षयाद्व्यवहितपूर्वोमासोयथाश्विनोधिमासोमार्गशीर्षः॥क्षयमात्रस्तत्रापिआश्विनमासगतंश्राद्धंअधिकेशुद्धेचाश्विनेकार्यं॥द्वयोरपि

कर्माहेत्वादितिभाति ॥ व्यवहितक्षयमासगतत्वाब्दिकंक्षयमासेएवकार्यं ॥ तथापूर्वोक्तमार्गशीर्षक्षयोदाहरणेमार्गशीर्षगतंपौषगतंचाब्दिकमेकस्मिन्नेवमासेतिथिपूर्वार्धादिभागंविनैवकार्यमितिफलितं ॥ ॥ अथमलमासेवर्ज्यानि ॥ ॥ उपाकर्मोत्सर्जनेअष्टकाश्राद्धानिगृहप्रवेशश्चूडामौंजीबंधविवाहास्तीर्थादियात्रावास्तुकर्मअधिकेवर्ज्यानि ॥ देवप्रतिष्ठाकूपारामाद्युत्सर्गः ॥ नूतनवस्त्रालंकारधारणंतुलापुरुषादिमहादानानियज्ञकर्माधानमपूर्वतीर्थदेवदर्शनंसंन्यासःकाम्यवृषोत्सर्गःराजाभिषेकोव्रतानिसगतिकमन्नप्राशनंसमावर्तनमतिक्रांतनामकर्मादिसंस्काराःपवित्रारोपणदमनार्पणेश्रवणाकर्मसर्पबल्यादिपाकसंस्थाःशयनपरिवर्तनाद्युत्सवः ॥ शपथदिव्यादिकर्मैतानिमलेवर्ज्यानि ॥ निमित्तिकानिरजोदोषशांतिविच्छिन्नाधानपुनःप्रतिष्ठादीनियदिनिमित्तानंतरमेवक्रियंतेतदानमलमासादिदोषः ॥ कालातिपत्तौतुशुद्धएवकर्तव्यानि ॥ आग्रयणंदुर्भिक्षसंकटेमलमासेकार्यं ॥ अन्यथाशुद्धएवयुगादिमन्वादिश्राद्धानांमासद्वयेप्यावृत्तिः ॥ क्षयात्पूर्वोधिमासःसंसर्पसंज्ञकःपूर्वमुक्तस्तत्रचूडाकर्मव्रतबंधविवाहाग्न्याधानयज्ञोत्सवमहालयराजाभिषेकाएववर्ज्याः ॥ नान्यानिकर्माणि ॥ अपूर्वव्रतारंभोव्रतसमाप्तिश्चमलमासेनभवति ॥ सपूर्वमाघस्नानादेःक्षयमासेप्यारंभसमाप्तीइतिमकरसंक्रांतियुक्तक्षयमासगतपूर्णिमायांमाघस्नानमारभ्यसंक्रांतियुतमाघपौर्णमास्यांसमापनीयंएवंकार्तिकेप्यूह्यं ॥ यत्रवैशाखादिरधिकस्तत्रवैशाख[illegible]नादिमासव्रतानांचैत्रपौर्ण-

कुंभ

४

मास्यामारब्धानांशुद्धवैशाखपौर्णमास्यांसमाप्तिरितितेषांमासद्वयमनुष्ठानं॥यन्मलमासेवर्ज्यमुक्तंतद्गुरुशुक्रास्तबाल्यवार्धकेष्वपिज्ञे
यं॥तत्रास्तात्प्राक्सप्ताहंवार्धकंउदयानंतरंसप्ताहंबाल्यमितिमध्यमःपक्षःपंचदशाहदशाहपंचाहत्र्यहादिपक्षाआपदनापदादिवि
षयतयादेशकालविशेषपरतयान्वयोज्याः॥अथवर्ज्यावर्ज्यनिर्णयः॥सिंहस्थेगुरावपिज्ञेयः॥तत्रविशेषउच्यते॥कर्णवेधचौलमौं
जीबंधनविवाहदेवयात्राव्रतवास्तुकर्मदेवप्रतिष्ठासन्यासाविशेषतोवर्ज्याइति॥ ॥अथसिंहस्यापवादः॥ ॥मघानक्षत्रग-
तेसिंहांशगतेचगुरौसर्वदेशेषुसर्वमांगलिककर्मणांनिषेधः॥सिंहांशोत्तरंगोदादक्षिणभागीरथ्युत्तरेसिंहस्थदोषोनास्ति॥गंगागोद
मध्यदेशेतुसर्वसिंहस्थेविवाहव्रतबंधयोर्दोषः॥अन्यकर्माणिसिंहांशोत्तरंसर्वदेशेषुकर्तव्यानि॥मेषस्थेसूर्येसर्वदेशेषुसर्वमांगलि
ककर्माणांसर्वसिंहस्थेनदोषः॥क्वचिद्वृषस्थेऽपिदोषाभावउक्तः॥अत्रसिंहस्थेगुरौगोदावरीस्नानंकन्यागतेकृष्णास्नानंमहापु
ण्यंगोदावर्यांयात्रिकाणांमुंडनोपवासावावश्यकौनतुतत्तीरवासिनां॥गर्भिण्यामपिभार्यायांविवाहादिमंगलोत्तरमपिगोदावर्यां
मुंडनेदोषोनास्ति॥गयागोदावरीयात्रायांमलमासगुरुशुक्रास्तादिदोषोनास्ति॥मलमासेव्रतविशेषोन्यत्रज्ञेयः॥ ॥इतिमलमा
सगुरुशुक्रास्तसिंहगुरुवर्ज्यावर्ज्यनिर्णयस्तृतीयोद्देशः॥ ॥अथतिथिनिर्णयेसामान्यपरिभाषा॥ ॥तिथिर्द्विविधापूर्णासखं-
डाच॥सूर्योदयमारभ्यषष्टिनाडिकाव्याप्तापूर्णा॥एतदन्यासखंडा॥सखंडापिद्विविधा॥शुद्धाविद्धाच॥सूर्योदयमारभ्यास्तम

यपर्यंतं विद्यमाना शिवरात्र्यादौ निशीथपर्यंतं विद्यमाना च शुद्धा तदन्या विध्दा ॥ वेधोपि द्विविधः ॥ प्रातर्वेधः ॥ सायंवेधश्च ॥ सूर्यो
दयोत्तरं षट्घटिकापरिमिततिथ्यंतरस्पर्शात्मकः प्रातर्वेधः ॥ सूर्यास्तात्प्राक् षट्घटिपरिमिततिथ्यंतरस्पर्शः सायंवेधः ॥ एकाद
शीव्रतविषये तु वेधो वक्ष्यते ॥ क्वचित्तिथिविशेषे वेधाधिक्यं ॥ पंचमी द्वादशीनाडीभिः षष्ठीं विद्धां करोति ॥ ॥ दशमी पंचदशभिरे
कादशीं वेधकृत् ॥ चतुर्दशी अष्टादशनाडीभिः पंचदशीं विध्यति ॥ विद्धाश्च तिथयः क्वचित्कर्मणि ग्राह्याः क्वचित्त्याज्याश्च भवंति
तत्र संपूर्णा शुद्धा च तिथिः प्रायेण निर्णयं नापेक्षते संदेहाभावात् ॥ निषेधविषये सखंडापि न निर्णयार्हा ॥ निषेधस्तु निवृत्यात्मा का
लमात्रमपेक्षते इति वचनेनाष्टम्यादिषु नारिकेलादिभक्षणनिषेधादेस्तत्कालमात्रव्याप्ततिथ्यपेक्षणात् ॥ विहितव्रतादिविषये
तु निर्णय उच्यते तत्र कर्मणो यस्य यः कालस्तत्कालव्यापिनी तिथिर्ग्राह्या ॥ यथा विनायकादिव्रते मध्यान्हादौ पूजाविधानात् ॥ मध्या
न्हादिव्यापिनी दिनद्वये कर्मकालव्याप्तावव्याप्तौ वा युग्मवाक्यादिना पूर्वविद्धायाः परविद्धाया वा तिथेर्ग्राह्यत्वं ॥ युग्मवाक्यं तु ॥
युग्माग्नियुगभूतानां षण्मुन्योर्वसुरंध्रयोः ॥ रुद्रेण द्वादशी युक्ता चतुर्दश्या च पौर्णिमा ॥ प्रतिपद्यप्यमावास्या तिथ्योर्युग्मं महाफ-
लमिति ॥ युग्मं द्वितीया अग्निस्तृतीया ॥ द्वितीया तृतीयोविद्धा ग्राह्या ॥ द्वितीया तृतीयाविद्धा ग्राह्येत्येवं द्वितीयातृतीययोर्युग्मं
चतुर्थीपंचम्योर्युग्मं षष्ठीसप्तम्योर्युग्मं अष्टमीनवम्योर्युग्मं एकादशीद्वादश्योर्युग्मं चतुर्दशीपौर्णमास्योर्युग्मं अमावास्याप्रतिपदो

तदे~~क्क~~कदे
शव्याप्तौ

युग्मंमित्यर्थः क्वचिच्चतुर्थीगणनायस्यमातृविद्धाप्रशस्यतेइत्यादिविशेषवाक्यैर्ग्राह्यत्वनिर्णयः॥ वचनवशेनग्राह्यायास्तिथेःकर्मकालेसत्वाभावेसाकल्यवचनैःसत्वंभावनीयं॥ तानिच॥ यांतिथिंसमनुप्राप्यउदयंयातिभास्करः॥ सातिथिःसकलाज्ञेयास्नानदानजपादिष्वित्यादीनि॥ यांतिथिंसमनुप्राप्ययात्यस्तंयामिनीपतिः॥ सातिथिःसकलाज्ञेयास्नानदानादिकर्मसु॥ उदयोत्तरंद्विमुहूर्ताधिकस्यास्तात्प्राक्त्रिमुहूर्ताधिकस्यप्रायेणेयंद्विविधासाकल्यव्याप्तिर्ज्ञेया॥ ॥इतिसामान्यनिर्णयश्चतुर्थोद्देशः॥ ॥कर्मविशेषनिर्णयः॥ ॥कर्माणिद्विविधानि॥ ॥दैवानिचपित्र्याणिच॥ दैवानिषड्विधानि॥ एकभक्तनक्तयाचितोपवासव्रतदानाख्यानि॥ मध्यान्हेएकवारमेकान्नभोजनमेकभक्तं॥ रात्रावेवप्रदोषकालेभोजनंनक्तं॥ याचनांविनातद्दिनेलब्धस्यान्नादेर्भोजनमयाचितं॥ दिनांतरलब्धस्यापिपाचकस्त्रीपुत्रादिकंप्रतियाचनमंतरेणभोजनमप्ययाचितमितिकेचित्॥ अहोरात्रेभोजनाभावउपवासः॥ पूजाद्यात्मकःकर्मविशेषोव्रतं॥ स्वत्वनिवृत्तिपूर्वकंपरस्वत्वोत्पादनंदानं॥ तानिचएकभक्तादीनिक्वचिद्व्रतांगतयाविहितानिक्वचिदेकादश्याद्युपवासप्रतिनिधितयाविहितानिक्वचित्स्वतंत्राणिइतित्रिविधानि॥ तत्रान्यांगानांप्रतिनिधिभूतानांचतत्तत्प्रधानवशेननिर्णयः॥ ॥स्वतंत्राणांनिर्णयउच्यते॥ ॥तत्रदिनंपंचधाविभज्यप्रथमभागःप्रातःकालोज्ञेयः द्वितीयःसंगवः॥ तृतीयोमध्यान्हः॥ चतुर्थोपराण्हः॥ पंचमःसायान्हः॥ सूर्यास्तोत्तरंत्रिमुहूर्तःप्रदोषः॥ तत्रैकभक्तेमध्यान्हव्यापिनी

तिथिर्ग्राह्या॥ तत्रापिदिनार्धसमयेतीतेत्रिंशद्घटिकामध्यमदिनमानेनषोडशाद्घटित्रयंमुख्योभोजनकालः ततऊर्ध्वं
आसायंगौणकालः॥ अत्रपूर्वेद्युरेवमुख्यकालव्याप्तिः परेद्युरेवव्याप्तिः उभयेद्युर्व्याप्तिः॥ उभयत्रापिव्याप्त्यभावः॥ उभयत्र
साम्येनैकदेशव्याप्तिर्वैषम्येणैकदेशव्याप्तिरितिषट्पक्षाभवंति॥ तत्रपूर्वेद्युरेवमुख्यकालेग्राह्यतिथिसत्वेपूर्वैव॥ परत्रैवसत्वे
परैवेत्यसंदेहः॥ उभयत्रापिपूर्णव्याप्तित्वेयुग्मवाक्यान्निर्णयः॥ उभयत्रव्याप्त्यभावेपूर्वैवगौणकालव्याप्तिसत्वात्॥ साम्येनैकदेश
व्याप्तौपूर्वा॥ वैषम्येणैकदेशव्याप्तौदिनद्वयेपिकर्मपर्याप्ततिथिलाभेयुग्मवाक्यान्निर्णयः॥ कर्मपर्याप्ततिथ्यलाभेपूर्वैवेति॥ इत्ये
कभक्तं॥ अथनक्तं॥ तत्रसूर्यास्तोत्तरत्रिमुहूर्तात्मकप्रदोषव्यापिनीतिथिर्नक्तेग्राह्या॥ अन्यतरदिनेतद्व्याप्तौतदेकदेशस्पर्शेवा
सैवग्राह्या॥ भोजनंत्वस्तोत्तरंघटिकात्रयसंध्याकालंत्यक्त्वाभोजनंकार्यंसंध्याकालेभोजननिद्रामैथुनाध्ययनवर्जनात्॥ यतिभि
रपुत्रविधुरैर्विधवाभिश्चनक्तंसायाह्नव्यापिन्यांदिनाष्टमभागेकार्यं॥ रात्रौतेषांभोजननिषेधात्॥ एवंसौरनक्तमपिसायाह्नव्यापि
न्यांदिवैवकार्यम्॥ दिनद्वयेप्रदोषव्याप्तौपरा॥ दिनद्वयेप्रदोषव्याप्त्यभावेपरत्रैव॥ सायाह्नेदिनाष्टमेनक्तंकार्यं॥ नतुरात्रौ॥
साम्येनैकदेशव्याप्तौपरैव॥ वैषम्येणप्रदोषैकदेशव्याप्तौतदाधिक्यवतीपूर्वापिग्राह्या॥ यदिपूजाभोजनपर्याप्तंतदाधिक्यंल
भ्यते॥ नोचेत्साम्यपक्षवदुत्तरैवनत्वाधिक्यवशात्पूर्वैवेति॥ नक्तव्रतभोजनंवैधत्वाद्रविवासरसंक्रांत्यादावपिरात्रावेवकार्यं

^क्या

६

॥रविवारादौरात्रिभोजननिषेधस्यरागप्राप्तभोजनपरत्वात्॥एकादश्याद्युपवासप्रत्याम्नायभूतंनक्तंतूपवासनिर्णीतदिनएवेति॥अयाचितस्यत्वहोरात्रसाध्यत्वादुपवासवन्निर्णयःपित्र्याणामपराण्हादिव्यापित्वेननिर्णयस्तत्तत्प्रकरणेवक्ष्यते॥एकभक्तनक्तायाचितोपवासानांपूर्वतिथावनुष्ठितानांपरेद्युस्तिथ्यंतेपारणं॥यामत्रयोर्ध्वगामिन्यांतिथौप्रातःपारणमितिसर्वत्रज्ञेयमितिमाधवः॥ ॥इत्येकभक्तादिनिर्णयःपंचमोद्देशः॥

॥अथव्रतपरिभाषा॥

॥तत्रस्त्रीशूद्राणांद्विरात्राधिकोपवासेनाधिकारः॥स्त्रीणामपिभर्त्रनुज्ञांविनाव्रतोपवासादौनाधिकारः॥उपवासदिनेश्राद्धदिनेचकाष्ठेनदंतधावनंनकार्यं॥पर्णादिनाद्वादशगंडूषैर्वाकार्यं॥जलपूर्णताम्रपात्रंगृहीत्वोदङ्मुखःप्रातरुपवासादिव्रतंसंकल्पयेत्॥अपूर्वव्रतारंभोव्रतोद्यापनंचमलमासेगुर्वाद्यस्तेवैधृतिव्यतिपातादिदुर्योगेविष्टौक्रूरवारनिषिद्धदर्शादितिथौनभवति॥एवंखंडतिथावपिनभवति॥उदयस्थातिथिर्याहिनभवद्दिनमध्यभाक्॥साखंडानव्रतानांस्यादारंभश्चसमापनमितिसत्यव्रतोक्तेः॥क्षमासत्यंदयादानंशौचमिंद्रियनिग्रहः॥देवपूजाचहवनंसंतोषस्तेयवर्जनम्॥सर्वव्रतेष्वयंधर्मः॥अत्रहोमोव्याहृतिभिःकाम्यव्रतेविशेषोज्ञेयः॥यद्देवतायाउपोषणंव्रतंतद्देवताजपस्तस्यध्यानंतत्कथाश्रवणंतदर्चनंतन्नामकीर्तनश्रवणादिकंकार्यं॥उपवासेअन्नावलोकनगंधादिकमभ्यंगतांबूलमनुलेपनंचत्यजेत्॥सभर्तृकस्त्रीणांसौभाग्यव्रतेअभ्यंगतांबूलादिनवर्ज्यं॥अष्टैतान्यव्रतघ्नानिआपोमूलंफलंपयः॥हविर्ब्राह्मण

ले

भा

ध.सिं
७

स्यो

काम्याच्चगुरोर्वचनमौषधं॥ प्रमादादिनाव्रतभंगेदिनत्रयमुपोष्यक्षौरंकृत्वापुनर्व्रतंकुर्यात्॥ अशक्तौपवासप्रतिनिधिरेकब्राह्मण
भोजनंतावद्धनादिदानंवासहस्रगायत्रीजपोवाद्वादशप्राणायामावाप्रायश्चित्तं॥ स्त्रीकृतंव्रतंकर्तुमशक्तःप्रतिनिधिनाकारयेत्॥
पुत्रःपत्नीभर्त्ताभ्रातापुरोहितःसखाचेतिप्रतिनिधयः पुत्रादिःपित्राद्युद्देशेनव्रतंकुर्वन्स्वयमपिव्रतफलंलभते॥ असकृज्जलपा
नाच्चसकृत्तांबूलचर्वणात्॥ उपवासःप्रणश्येतदिवास्वापाच्चमैथुनात्॥ स्मरणंकीर्तनंकेलिःप्रेक्षणंगुह्यभाषणं॥ संकल्पोध्यवसाय-
श्चक्रियानिर्वृत्तिरेवचेत्यष्टविधंमैथुनं॥ प्राणसंकटेत्वसकृज्जलपानदोषोनास्ति॥ चर्मस्थंजलंगोभिन्नक्षीरंमसूरंजंबीरफलंशक्तिचूर्ण
मित्यामिषगणोव्रतेवर्ज्यः॥ अश्रुपातक्रोधादिनासद्योव्रतनाशः परान्नभोजनेचापियस्यान्नंतस्यतत्फलं॥ तिलमुद्गभिन्नचणका
दिकोशीधान्यंमाषादिकंमूलकंचत्यवमादिक्षारगणंलवणमधुमांसादिकंचवर्जयेत्॥ श्यामाकाश्चैवनीवारागोधूमाश्चव्रतेहिताः
व्रीहिमुद्गयवतिलकंगुकलायादिधान्यंरक्तेतरमूलकंसूरणादिकंदःसैंधवसामुद्रलवणेगव्यदधिसर्पिर्दुग्धानिपनसफलमाम्रफलंनारिकेलफलं
हरीतकीपिप्पलीजीरकंशुंठीतिंतिणीकदलीलवलीधात्रीफलानिगुडेतरेक्षुविकारइत्येतान्यतैलपक्वानिहविष्याणि॥ गव्यंतक्रंमा-
हिषंघृतमपिक्वचित्॥ अनुक्तवैविधिस्थलेमाषादिपरिमितस्वर्णरजतादिप्रतिमापूज्या॥ द्रव्यानुक्तावाज्यहोमः॥ देवतानुक्तौ
प्रजापतिःमंत्रानुक्तौसमस्तव्याहृतिःसंख्यानुक्तावष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिरष्टौवाहोमसंख्या॥ उपवासेकृतेब्राम्हणभोजनंत

वाटाना
हर्भरेखवी

त

प.
१
व
व
ल
७

त्सांगतार्थंउद्यापनानुक्तौगांसुवर्णंवादद्यात् ।। विप्रवचनाद्व्रतसांगता ।। विप्रवचनंदक्षिणांदत्वैवग्राह्यं ।। सर्वत्रगृहीतव्रत
त्यागेचांडालतुल्यत्वं ।। विधवाभिर्व्रतादौचित्ररक्तादिवस्त्रंनधार्यंश्वेतमेवधार्यं ।। सूतकादौस्त्रीणांरजोदोषादौज्वरादौचगृहीत
व्रतादौशारीरनियमान्स्वयंकुर्यात् ।। पूजादिकमन्यद्वाराकारयेत् ।। अपूर्वारंभस्तुसूतकादौनभवति ।। काम्येप्रतिनिधिर्नास्तिनित्येनै
मित्तिकेचसः काम्येप्युपक्रमादूर्ध्वंकेचित्प्रतिनिधिंविदुः ।। नस्यात्प्रतिनिधिर्मंत्रस्वामिदेवाग्निकर्मसु ।। नापिप्रतिनिधातव्यंनिषिद्धं
वस्तुकुत्रचित् ।। व्रतादिसंन्निपातेदानहोमाद्यविरुद्धंक्रमेणकार्यं ।। विरुद्धेतुनक्तभोजनोपवासादावेकंस्वयंकृत्वान्यपुत्रभार्यादिनाकारयेत् ।। यत्रचतु
र्दश्यष्टम्यादौदिवाभोजननिषेधोव्रतांतरपारणाच्चप्राप्तातत्रभोजनमेवकार्यं ।। पारणायाविधिप्राप्तत्वात् ।। निषेधस्तुरागप्राप्तभोज
नपरः ।। एवंरविवारादौसंकष्टचतुर्थ्यादिव्रतेरात्रीभोजनमेवकार्यं ।। यत्राअष्टम्यादौदिवाभोजननिषेधोरात्रौतुरविवारादिप्रयुक्त
भोजननिषेधस्तत्रार्थप्राप्तउपवासः ।। यत्रतुपुत्रवद्गृहस्थस्यसंक्रांत्यादावुपवासोपिनिषिद्धोभोजनस्याष्टम्यादिप्रयुक्तनिषे
धस्तत्रकिंचिद्भक्ष्यंप्रकल्प्योपवासएवकार्यः ।। चांद्रायणादौएकादश्यादिप्राप्तौग्राससंख्यानियमेनभोजनमेवकार्यं ।। एवंकृच्छ्रा
दिव्रतेपि ।। एवंएकादश्यामेकांतरोपवासादिप्रयुक्तपारणायांप्राप्तायांजलपारणंकृत्वोपवसेत् ।। एवंद्वादश्यांमासोपवासश्राद्धप्र-

दोषादिप्रयुक्तपारणाप्रतिबंधेजलपारणंकार्यं ।। एकादश्यादौसंक्रमेपुत्रवद्गृहस्थोपवासनिषेधएकादश्युपवासश्चप्राप्तस्तत्रा

अमुकोपवासं

पिकिंचिदापोमूलंफलंपयोवाभक्ष्यंप्रकल्प्यं ॥ द्वयोरुपवासयोर्नक्तयोरेकभक्तयोर्वैकस्मिन्दिनेप्राप्तो अमुकोपवासंनोभयंतंत्रेणाकरिष्येइतिसंकल्प्यसहैववोपवासपूजाहोमानामनुष्ठानं ॥ यत्रोपवासैकभक्तयोरेकदिनेप्राप्तिस्तत्रतिथिद्वैधेगौणकालव्याप्तिमात्रित्यएकंपूर्वतिथौद्वितीयंशेषतिथौकार्यं ॥ अखंडतिथावेकंपुत्रादिनाकारयेदित्युक्तं ॥ एवंकाम्यंनित्यस्यबाधकमित्यादिवाक्यैःकाम्यनित्यादिबलाबलबाधाबाधसंभवासंभवादिविचार्यानुष्ठानमूह्यं ॥ ॥ इतिसामान्यव्रतपरिभाषोद्देशःषष्ठः ॥ अथप्रतिपदादिनिर्णयः ॥ शुक्लप्रतिपत्पूजाव्रतादौऽपराण्हव्याप्तिसत्वेपूर्वविद्धाग्राह्या ॥ सायान्हव्याप्तिसत्वेपिपूर्वैवेतिमाधवाचार्याः ॥ अन्यथाद्वितीयायुताग्राह्या ॥ कृष्णप्रतिपत्सर्वापिद्वितीयायुतैव ॥ उपवासेतुपक्षद्वयेपिप्रतिपत्पूर्वविद्धैवग्राह्या ॥ अपराण्हव्यापिन्यांप्रतिपदिकरणीयस्योपवासादेःसंकल्पंप्रातरेवकुर्यात् ॥ संकल्पकालेप्रतिपदादितिथ्यभावेपिसंकल्पेप्रतिपदादितिथिरेववक्तव्यानत्वमावास्यादिः ॥ एवमुपोष्यद्वादशीशुद्धेत्यादिस्थलेएकादशीव्रतप्रयुक्तपूजासंकल्पादौएकादश्येवकीर्तनीया ॥ नतुद्वादशी ॥ संध्याग्निहोत्रादिकर्मांतरेषुतुतत्तत्कालव्यापिनीद्वादश्यादिरेवेतिममप्रतिभाति ॥ संकल्पश्चसूर्योदयात्प्रागुषःकालेसूर्योदयोत्तरंप्रातःकालाख्यत्रिमुहूर्तस्याद्यमुहूर्तद्वयेप्रशस्तः ॥ तृतीयोमुहूर्तस्तुनिषिद्धः ॥ ॥ इतिप्रतिपन्निर्णयःसप्तमोद्देशः ॥ ॥ द्वितीयाशुक्लपक्षेपरविद्धाग्राह्या ॥ कृष्णपक्षेद्वेधाविभक्तदिनपूर्वभागात्मकपूर्वाण्हप्रविष्टाचेत्पूर्वाग्राह्या ॥ अन्यथातुकृष्णपक्षेपिपरविद्धैव ॥ ॥ इतिद्वि-

तीयानिर्णयोष्टमउद्देशः॥ ॥तृतीयारंभाव्रतेपूर्वीविद्धाग्राह्या॥रंभाव्यतिरिक्तव्रतेषुत्रिमुहूर्त्ताद्वितीयाविद्धांपूर्वांत्यक्त्वापरदिनेत्रिमुहूर्तव्यापिनीग्राह्या॥पूर्वदिनेत्रिमुहूर्तन्यूनद्वितीयावेधेपरदिनेत्रिमुहूर्तव्याप्त्यभावेपूर्वाग्राह्या॥पूर्वदिनेत्रिमुहूर्तद्वितीयावेधेपरदिनेत्रिमुहूर्तन्यूनापिग्राह्या॥गौरीव्रतेतुकलाकाष्ठादिपरिमितस्वल्पाद्वितीयायुक्तापिनिषिद्धा॥परदिनेकलाकाष्ठादिपरिमितास्वल्पापितृतीयापरैवग्राह्या॥यदातुदिनक्षयवशात्परदिनेस्वल्पापिचतुर्थीयुतातृतीयानलभ्यतेपूर्वदिनेचद्वितीयाविद्धानदाद्वितीयाविद्धैवग्राह्या॥यदाचदिनवृद्धिवशात्पूर्वदिनेषष्टिघटिकातृतीयापरदिनेचघटिकादिशेषवतीतदापूर्वांशरुद्धांषष्टिघटिकामपियुक्त्वाचतुर्थीयुतैवगौरीव्रतेग्राह्या॥ ॥इतितृतीयानिर्णयोनवमोद्देशः॥ ॥चतुर्थीगणेशव्रतातिरिक्तोपवासकार्येपंचमीयुताग्राह्या॥गौरीविनायकव्रतयोस्तुमध्यान्हव्यापिनीग्राह्या॥परदिनएवमध्यान्हव्यापिनीचेत्परैवदिनद्वयेमध्यान्हव्यापित्वेदिनद्वयेमध्यान्हव्याप्त्यभावेसाम्येनवैषम्येणवैकदेशव्याप्तौचपूर्वैवतृतीयायोगप्राशस्त्यात्॥नागव्रतेतुपूर्वदिनएवमध्यान्हव्यापिनीचेत्पूर्वैव॥उभयदिनमध्यान्हव्याप्त्यादिपक्षचतुष्टयेपंचमीयुतैवग्राह्या॥संकष्टचतुर्थीतुचंद्रोदयव्यापिनीग्राह्या॥परदिनएवचंद्रोदयव्याप्तौपरैव॥उभयदिनेचंद्रोदयव्यापित्वेतृतीयायुतैवग्राह्या॥दिनद्वयेचंद्रोदयव्याप्त्यभावेपरैव॥ ॥इतिचतुर्थीनिर्णयः॥ ॥पंचमीशुक्लपक्षेकृष्णपक्षेचकर्ममात्रेपिचतुर्थीविद्धाग्राह्या॥स्कंदोपवासेतुषष्ठियुताग्राह्या॥नागव्रतेपंचमीपरवि

द्धाग्राह्या॥ परेद्युस्त्रिमुहूर्तन्यूनापंचमीपूर्वेद्युस्त्रिमुहूर्तन्यूनचतुर्थ्याविद्धातदापूर्वैव॥ त्रिमुहूर्ताधिकचतुर्थीवेधेद्विमुहूर्तापिपरैव॥
इतिपंचमीनिर्णयएकादशोद्देशः॥ ॥षष्ठीस्कंदव्रतेपूर्वविद्धा॥ अन्यव्रतेषुपरविद्धैव॥ पूर्वेद्युःषण्मुहूर्तन्यूनपंचम्यावेधेपूर्वापि॥ ष
ष्ठीसप्तम्योरविवासरयोगेपद्मकयोगः॥ ॥इतिषष्ठीनिर्णयेद्वादशोद्देशः॥ ॥सप्तमीकर्ममात्रेषष्ठीयुतैवग्राह्या॥ यदापूर्वेद्युरस्त
मयपर्यंताषष्ठीतिद्विधाषष्ठीविद्धानलभ्यतेपरेद्युश्चाष्टमीविद्धातदाचागत्यापरैवएवंतिथ्यंतरनिर्णयेप्यूह्यं॥ ॥इतिसप्तमी-
निर्णयस्त्रयोदशोद्देशः॥ ॥व्रतमात्रेष्टमीशुक्लपक्षेपराकृष्णपक्षेपूर्वा॥ मिलितशिवशक्त्योरुत्सवेकृष्णापिपरा॥ बुधाष्टमीशुक्ल
पक्षेप्रातःकालमारभ्यापराण्हपर्यंतंयद्दिनेमुहूर्तमात्रापिबुधवासरयोगःसाग्राह्या॥ सायान्हकालेचैत्रमासेश्रावणादिमासचतुष्ट
येकृष्णपक्षेचनग्राह्या॥ सर्वकृष्णाष्टमीषुकालभैरवोद्देशेनकेचिदुपवसंतितत्रमार्गशीर्षकृष्णाष्टम्यांभैरवजयंतीत्वात्तत्रनिर्णयो
चित्येनमध्यान्हव्यापिनीग्राह्या॥ दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्तौपूर्वैव॥ प्रदोषव्यापिनीतिकौस्तुभे॥ अतउभयदिनेप्रदोषव्याप्तौद्विविधव
च्याविरोधात्परैव॥ पूर्वत्रप्रदोषव्याप्तिरेवपरत्रमध्यान्हएवतदाबहुशिष्टाचारानुरोधात्प्रदोषगापूर्वैव॥ यत्तुअर्कपर्वद्वयेरात्रौच
तुर्दश्यष्टमीदिवैतिवचनाद्दिवाभोजननिषेधमात्रपालनंनतुकिंचिद्व्रतं॥ तत्रनिषेधस्तुनिवृत्यात्माकालमात्रमपेक्षतइतिवचनात
भोजनकालव्यापिनीमष्टमींत्यक्त्वानवम्यांसप्तम्यांवाभोक्तव्यंइतिभातियुक्तमयुक्तंवासद्भिर्विचारणीयं॥ ॥इत्यष्टमीनिर्णय

श्चतुर्दशोद्देशः॥ ॥नवमीसर्वत्राष्टमीविद्धैवग्राह्या॥ ॥इतिनवमीनिर्णयःपंचदशोद्देशः दशमीतूपवासादौनवमीयुतैवग्राह्या ॥पूर्वविद्धायाअलाभेउत्तरविद्धाग्राह्या॥ ॥इतिदशमीनिर्णयःषोडशोद्देशः॥ ॥अथैकादशीनिर्णयः॥ ॥तत्रैकादश्युपवासोद्वेधा॥भोजननिषेधपरिपालनात्मकोव्रतात्मकश्च॥आद्येपुत्रवद्गृहस्थादीनांकृष्णपक्षेपिअधिकारःव्रतात्मकोपवासस्तुअपत्ययुक्तगृहस्थैश्चकृष्णपक्षेनकार्यः॥किंतुसमंत्रकंव्रतसंकल्पमकृत्वायथाशक्तिनियमयुतंभोजनवर्जनमेवकार्यं॥एवंतिथीक्षयेशुक्लैकादश्यामपिज्ञेयं॥शयनीबोधिनीमध्यवर्तिकृष्णैकादशीषुसापत्यगृहस्थादीनांसर्वेषामधिकारः॥विष्णुसायुज्यकामैरायुःकामैःपुत्रकामैश्चकाम्यव्रतंपक्षद्वयेपिकार्यं॥तत्रनकोपिनिषेधः॥वैष्णवगृहीणांकृष्णैकादश्यपिनित्योपोष्या॥इदमेकादशीव्रतंशैववैष्णवसौरादीनांसर्वेषांनित्यं॥अकरणेप्रत्यवायश्रवणात्संपत्त्यादिफलश्रवणात्काम्यंचभवति॥केचित्तुमुहूर्तादिमितदशमीसत्वेदशम्यामेवभोजनंकर्तव्यं॥सूर्योदयात्पूर्वमेवप्रवृत्तायांशुद्धाधिकाधिकद्वादशिकायांतुनैरंतर्येणोपवासद्वयंकार्यंइतितिथिपालनमपिवदंतितन्नयुक्तं॥अष्टमवर्षादूर्ध्वमशीतितमवर्षपर्यंतंएकादशीव्रताधिकारः॥शक्तस्यतुअशीतेरूर्ध्वमप्यधिकारः॥सभर्तृकाणांस्त्रीणांभर्त्रनुज्ञांपित्राद्यनुज्ञांविनोपवासव्रताद्याचरणेव्रतवैफल्यंभर्त्रायुःक्षयोनरकश्च॥अशक्तानांतु॥नक्तंहविष्यान्नमनोदनंवाफलंतिलाःक्षीरमथांबुचाज्यं॥यत्पंचगव्यंयदिवापिवायुःप्रशस्तमत्रोत्तरमुत्तरंचेतिपक्षेषुशक्तितारतम्येनैकपक्षाश्रयणं

नत्वेकादशीत्यागः ॥ प्रमादाद्दिनैकादश्यामुपोषणाद्यकरणे द्वादश्यामपिव्रतंकार्यं ॥ द्वादश्यामप्यकरणेयवमध्यचांद्रायणंप्रायश्चित्तं ॥ नास्तित्वश्यादकरणेपिपीलिकामध्यचांद्रायणं अशक्तपतिपित्राद्युद्देशेन स्त्रीपुत्रभगिनीभ्रात्रादिभिरेकादशीव्रताचरणक्रतुशतजंपुण्यं ॥ ॥ अथव्रतादिनिर्णयः ॥ ॥ तत्रव्रताधिकारिणोद्विविधाःवैष्णवाः स्मार्ताश्च ॥ तत्रयद्यपियस्यदीक्षास्तिवैष्णवीसादिलक्षणयुक्तावैष्णवास्तद्भिन्नाः स्मार्ताइतिमहानिबंधेषूक्तं ॥ तथापिस्वपारंपर्यप्रसिद्धमेववैष्णवत्वंस्मार्तत्वंचग्राह्यमन्यंतदितिसिंधुक्तमेवसर्वदेशेसर्वशिष्टपरिगृहीतंप्रचरति ॥ वेधोपिद्विविधः अरुणोदयेदशमीवेधः सूर्योदयेतद्वेधश्च ॥ सूर्योदयात्प्राक्चतुर्घटिकात्मको अरुणोदयः ॥ सूर्योदयस्तुस्पष्टः तेनषट्पंचाशत्घटिकानंतरंकलामात्रदशमीप्रवेशोऽरुणोदयवेधोवैष्णवविषयः ॥ षष्टिघटिकात्मकसूर्योदयोत्तरंपलादिमात्रदशमीसत्वेसूर्योदयवेधः स्मार्तविषयः ॥ ज्योतिर्विदादिवादेनवेधादिसंदेहेतुबहुवाक्यविरोधेनब्राह्मणेषुविवादिषुएकादशींपरित्यज्यद्वादशींसमुपोषयेत् ॥ तथाच एकादशीद्विविधाविद्धाशुद्धाच ॥ अरुणोदयवेधवतीविद्धा ॥ तांसत्यक्त्वावैष्णवै — द्वादश्येवउपोष्या ॥ अरुणोदयवेधरहिताशुद्धा ॥ साचतुर्विधा ॥ एकादशीमात्राधिक्यवती ॥ १ ॥ द्वादशीमात्राधिक्यवनी २ उभयाधिक्यवती ३ अनुभयाधिक्यवती ४ अत्राधिक्यंसूर्योदयोत्तरसत्वं तत्रोदाहरणंदशमीनाड्यः ५५ एकादशी ६० द्वादश्याःक्षयः ५८ इयमेकादशीमात्राधिक्यवतीवैष्णवैःपरोपोष्या

स्मार्तैर्गृहस्थैः पूर्वा॥ अथदशमी५५एकादशी ५८ द्वादशी ६०इयंशङ्काद्वादशीमात्राधिक्यवती अत्रवैष्णवानांद्वादश्यामुपोषणं॥ स्मार्तानांपूर्वा॥ अथदशमी ५५ एकादशी ६०।१ द्वादशी ५ इयंशङ्काउभयाधिक्यवती॥ अत्रसर्वैर्वैष्णवैः स्मार्तैश्चपरैवोपोष्या॥ अथदशमी ५५ एकादशी ५७ द्वादशी ५८ इयमनुभयाधिक्यवतीशुद्धावैष्णवैः स्मार्तैश्चपूर्वैवोपोष्या॥ इतिसंक्षेपतोवैष्णवनिर्णयः॥ अथस्मार्तनिर्णयः॥ ॥तत्रसूर्योदयवेधवतीविद्धा तद्रहिताशुद्धाचेति॥ द्विविधापिप्रत्येकंचतुर्द्धा॥ एकादशीमात्राधिक्यवती॥ उभयाधिक्यवती॥ द्वादशीमात्राधिक्यवती॥ अनुभयाधिक्यवतित्येवं अष्टभेदाभवंति॥ अत्रोदाहरणानि॥ दशमी ५८ एकादशी ६०।१ द्वादश्याः क्षयः ५८ इयंशङ्का एकादशीमात्राधिक्यवती॥ दशमी ४ एकादशी २ द्वादश्याः क्षयः ५८ एवंविद्धा एकादशीमात्राधिक्यवती॥ अत्रोभयत्रापिस्मार्तानांगृहिणांपूर्वोपोष्या॥ यतिभिर्निष्कामगृहिभिर्वनस्थैर्विधवाभिर्वैष्णवैश्चपरैवपोष्या॥ विष्णुप्रीतिकामैः स्मार्तैरुपवासद्वयंकार्यमितिकेचित्॥ उभयाधिक्यवतिशङ्का यथा॥ दशमी ५८ एकादशी ६० द्वादशी ४ उभयाधिक्यवती विद्धा यथा॥ दशमी २ एकादशी ३ द्वादशी ४ अत्रउभयत्रापिस्मार्तैर्वैष्णवैश्चसर्वैश्चावशिष्टापरैवैकादश्युपोष्या॥ द्वादशीमात्राधिक्यवतीशङ्का यथा॥ दशमी ५८ एकादशी ५९ द्वादशी ६०।१ अत्रशुद्धत्वात्स्मार्तानामेकादश्यामेवोपवासोनद्वादश्यामितिमाधवमतं॥ हेमाद्रिमतेतुसर्वैः पराद्वादश्येवोपाष्या॥ केचित्तु॥ मुमुक्षुभिः स्मार्तैः परोपोष्येत्याहुः॥ द्वादशीमात्राधिकावि-

ड्डा यथा॥ दशमी १ एकादशी क्षयगामिनी ५८ द्वादश्यां वृद्धिः ६०।१ तत्रैकादश्या विद्धत्वात्तु द्वादश्यामेव स्मार्तानामप्युपवासः॥ एवं चोभया-
धिक्ये द्वादशीमात्राधिक्ये च स्मार्तानां विद्धायास्त्यागो नान्यत्र॥ वैष्णवानां तु षड्विधामप्याधिक्यवतीं त्यक्त्वा द्वादश्युपोष्या॥ अनुभ-
याधिक्यवती शुद्धा यथा॥ दशमी ५७ एकादशी ५८ द्वादशी ५९ स्मार्तानामेकादश्यामेवोपवासो न द्वादश्यां॥ वैष्णवानां तु विद्धत्वा-
त्॥ द्वादश्यामेवोपवासः॥ अनुभयाधिक्यवती विद्धा यथा॥ दशमी २ एकादश्याः क्षयः ५६ द्वादशी ५५ अत्रापि स्मार्तानामेकादश्या-
मुपवासः॥ वैष्णवानां द्वादश्यामुपवासः॥ अस्मिन्ननुभयाधिक्यवती विद्धा चरमभेदे प्रथमभेदद्वय इव यतिभिर्मुमुक्षुभिर्विधवा-
दिभिः परोपोष्या॥ विष्णुप्रीतिकामैरुपवासद्वयं कार्यमिति तुल्ययुक्त्या प्रतिभाति॥ इदानीं शिष्टास्तु हेमाद्रिमतं निष्कामत्वादिकं-
चानादृत्य माधवमतेनैव सर्वस्मार्तनिर्णयमविशेषेण वदंति न तु क्वचिदुपवासद्वयं शुद्धाधिकद्वादशीकार्यां सर्वेषामेकं परोपवासं च
वदंतीति सर्वत्र देशेषु प्रायो माधवोक्तानुसार एव प्रचार इति बोध्यं॥ एतेन वैष्णवाष्टादशभेदानां स्मार्ताष्टादशभेदानां च निर्णयः॥
सर्वोपि गतार्थो भवतीति विभावनीयं॥ विस्तरस्तु महाग्रंथेष्वनुसंधेयः॥ अत्राष्टादशभेदानां पृथक्पृथगुदाहरणकथनेन तन्नि-
र्णयकथनेन च बालानां व्यामोहमात्रं स्यादिति स निर्णयः पृथगेव पट्टे लिखित्वा स्थापितोनुसंधेयः॥ अत्रार्धरात्रोत्तरं दशमी
सत्वे कपालवेधो द्विपंचाशद्घटिका दशमीसत्वे छायावेधस्त्रिपंचाशद्घटिका दशम्या ग्रस्ताख्यो वेधश्चतुः पंचाशत्त्वे संपूर्णाख्यः

पंचपंचाशत्त्वेतिवेधः षट्पंचाशत्त्वेमहावेधः ॥ सप्तपंचाशत्त्वेप्रलयाख्योष्टपंचाशत्त्वेमहाप्रलयएकोनषष्टित्वेघोराख्यः॥ षष्टित्वे
राक्षसाख्यइतिवेधभेदानारदेनोक्तामध्वादिमतानुसारिभिः कैश्चिदेवकेचिदेवानुस्मृताः॥ माधवाचार्यादिसर्वसंमतस्तुषट्
पंचाशद्घटिवेधएवेतिज्ञेयं॥ दशमीपंचदशघटीभिरेकादशीदूषितेतितूपवासातिरिक्तव्रते॥ ॥अथव्रतप्रयोगः॥ ॥उप
वासात्पूर्वदिनेप्रातः कृतनित्यक्रियः॥ दशमीदिनमारभ्यकरिष्येहंव्रतंतव॥ त्रिदिनंदेवदेवेशनिर्विघ्नंकुरुकेशवेतिसंकल्प्य॥
मध्यान्हएकभक्तंकुर्यात्॥ तत्रनियमः॥ कांस्यमांसमसूरदिवास्वापातिभोजनात्यंबुपानपुनर्भोजनमैथुनक्षौद्रानृतभाषणचण-
ककोद्रवशाकपरान्नधूलतैलतिलपिष्टतांबूलवर्जनादयः॥ एकभक्तानंतरंकाष्ठेनदंतधावनंकुर्यात्॥ निशिभूतल्पेशयित्वाप्रा
तरेकादश्यांपर्णादिनादंतधावनंकार्यंनतुकाष्ठेन॥ स्नानादिनित्यक्रियांतेपवित्रपाणिरुदङ्मुखोवारिपूर्णताम्रपात्रमादायसं
कल्पंकुर्यात्॥ एकादश्यांनिराहारोभूत्वाहमपरेहनि॥ भोक्ष्यामिपुंडरीकाक्षशरणंमेभवाच्युतेति॥ अनेनमंत्रेणपुष्पांजलिंवा
हारौदद्यात्॥ अशक्तस्यत्वेकादश्यांजलाहारएकादश्यांक्षीरभक्षणमेकादश्यांफलाहारएकादश्यांनक्तभोजीत्याद्यूहेनशक्त्य
नुसारेणसंकल्पः॥ शैवानांरुद्रगायत्र्यासंकल्पः सौराणांनिजगायत्र्यानाम्नावासंकल्प अथसंकल्पः॥ सूर्योदयोत्तरंदशमीसत्वेस्मार्तैरे-
कादश्यांरात्रौकार्यः॥ अर्धरात्रादुपरिदशम्यनुवृत्तौसर्वैरेकादश्यांमध्यान्होत्तरंकार्यः॥ संकल्पोत्तरमष्टाक्षरमंत्रेणत्रिवारमिमं

त्रितंतज्जलंपिबेत्॥ ततःपुष्पमंडपंकृत्वातत्र॥ पुष्पैर्गंधैस्तथाधूपैर्दीपैर्नैवेद्यकैःपरैः॥ स्तोत्रैर्नानाविधैर्दिव्यैर्गीतवाद्यैर्मनोहरैः॥ दंडवत्प्रणिपातैश्चजयशब्दैस्तथोत्तमैः॥ हरिंसंपूज्यविधिवद्रात्रौकुर्यात्प्रजागरं एकादश्यांनियमाः॥ पाखंडिसंभाषणस्पर्शदर्शनवर्जनंब्रह्मचर्यसत्यभाषणदिवास्वापवर्जनादयः परिभाषोक्ताश्चज्ञेयाः॥ पाखंडिदर्शनादौतुसूर्यंपश्येत्ततःशुचिः॥ संस्पर्शेतुबुधःस्नायाच्छुचिरादित्यदर्शनात्॥ संभाष्यतान्शुचिषदंचिंतयेदच्युतंबुधइत्यादिप्रायश्चित्तं॥ उपवासदिनेश्राद्धप्राप्तौश्राद्धशेषसर्वान्नेनैकंपात्रंपरिविष्यतत्सर्वान्नावघ्राणंकृत्वापात्रंगवादिभ्योदेयं॥ कंदमूलफलाहाराद्यनुकल्पेनोपवासकर्त्रातुस्वभक्षस्यैवफलादेःपितृब्राह्मणपात्रेषुपरिवेषणपूर्वकंतच्छेषभक्षणंकार्यं॥ एकादश्यांयदाब्रह्मन्मृताहःस्यात्कदाचन॥ तद्दिनंतुपरित्यज्यद्वादश्यामेवकारयेदित्यादिवचनानियथाचारंवैष्णवपराणि॥ वैष्णवैःषोडशमहालयकरणपक्षेएकादश्यधिकरणंकंद्वादश्याधिकरणंचमहालयंतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यमहालयद्वयंद्वादश्यांकार्यं॥ काम्योपवासेसूतकप्राप्तौशारीरनियमान्स्वयंकृत्वासूतकांतेपूजादानब्राम्हणभोजनादिकंकार्यं॥ नित्योपवासेसूतकादिप्राप्तौस्नात्वाहरिंप्रणम्यनिराहारादिकंस्वयंकृत्वापूजादिकंब्राह्मणद्वाराकार्यंदानादेर्लोपोनसूतकांतेनुष्ठानावश्यकत्वं॥ एवंरजस्वलादिदोषेपि॥ द्वादश्यांप्रातर्नित्यपूजांविधायभगवतेव्रतंसमर्पयेत्॥ अज्ञानतिमिरांधस्यव्रतेनानेनकेशव॥ प्रसीदसुमुखोनाथज्ञानदृष्टिप्रदोभवेति तत्रमंत्रः॥ दशम्यादिषु

क्तानांनियमानांभंगेदिवास्वापेबहुशोजलपानेमिथ्याभाषणेवातत्तन्नियमभंगमुद्दिश्यनारायणाष्टाक्षरमंत्रजपमष्टोत्तरशतसंख्ययाकुर्यात्
अल्पदोषेनामशतत्रयजपः॥रजस्वलाचांडालरजकसूतिकादिशब्दस्यव्रतमध्येश्रवणेष्टोत्तरसहस्रगायत्रीजपः॥ततोनैवेद्यतुलसीमिश्रि
तान्नेनपारणंकार्यं॥आमलकीफलस्यपारणायांभक्षणेसंभाष्यभाषणादिदोषनाशः॥पारणंचद्वादश्युल्लंघनेमहादोषाद्द्वादशीमध्यएवकार्यं॥द्वाद
शीसत्वेरात्रिशेषेआमध्यान्हांताःक्रियाःसर्वाअपकृष्यकार्याः॥अग्निहोत्रहोमस्यनापकर्षइतिकेचित् एवंश्राद्धस्यापिनापकर्षोरा-
त्रौश्राद्धनिषेधात्॥अतिसंकटेश्राद्धेप्रदोषादिव्रतेचतीर्थजलेनपारणंकार्यं॥द्वादशीभूयस्त्वेद्वादशीप्रथमपादंहरिवासरसंज्ञकमुल्लं
घ्यपारणंकार्यं॥कलामात्रायाअपिद्वादश्याअभावेत्रयोदश्यांपारणं॥द्वादश्यामध्यान्होर्ध्वंसत्वेप्रातर्मुहूर्तत्रयमध्यएवपारणंनम-
ध्यान्हादौइतिबहवः॥बहूनांकर्मकालानांबाधापत्तेरपराण्हएवेतिकेचित्॥द्वादश्यांसर्वमासेषुशुक्लायांकृष्णायांवाश्रवणयोगेशक्ते
नैकादशीद्वादश्योर्द्वयोरप्युपवासःकार्यः॥अशक्तेनैकादश्यांफलाहाराद्यनुकल्पंकृत्वाश्रवणद्वादश्यामुपवासःकार्यः॥विष्णुशृंख
लयोगसत्वेत्वेकादश्यामेवश्रवणद्वादशीप्रयुक्तमप्युपवासंकृत्वाद्वादश्यांश्रवणयोगरहितायांपारणंकार्यं॥द्वादश्याःश्रवणतोन्यू-
नत्वेश्रवणयुक्तायामपिद्वादश्यामेवपारणं॥द्वादश्युल्लंघनेदोषात्॥विष्णुशृंखलयोगादिनिर्णयोभाद्रपदमासगतश्रवणद्वा
दशीप्रकरणेवक्ष्यते॥दिवानिद्रापरान्नंचपुनर्भोजनमैथुने॥क्षौद्रंकांस्यामिषंतैलंद्वादश्यामष्टवर्जयेत्॥द्यूतक्रोधचणककोद्र-

कल्प

वमाषतिलपिष्टमसूरनेत्रांजनमिथ्याभाषणलोभायासप्रवासभारवाहनाध्ययनतांबूलादिनिवर्जयेत्॥ एतेत्वनियमाःकाम्यव्रते आवश्यकाःनित्यव्रतेतु॥ शक्तिमांस्तुपुमान्कुर्यान्नियमंसविशेषणं॥ विशेषनियमाशक्तोऽहोरात्रंभुजिवर्जितः॥ निगृहीतेंद्रियःश्रद्धासहायोविष्णुतत्परः॥ उपोष्यैकादशींपापान्मुच्यतेनात्रसंशयः॥ अन्नंभुंक्ष्वेतियोब्रूयात्भुंक्तेवायःसनारकी॥ एकादशीव्रताद्विष्णुसायुज्यंलभतेध्रुवं॥ ॥इत्येकादशीव्रतनिर्णयः॥ ॥कार्यांतरेष्वेकादशीद्वादशीयुतैवग्राह्या॥ ॥इत्येकादशीनिर्णयोद्देशःसप्तदशः॥ ॥द्वादशीत्वेकादशीविद्धाग्राह्या॥ अथाष्टौमहाद्वादश्यः॥ शुद्धाधिकैकादशीयुक्ताद्वादशीउन्मीलनीसंज्ञा॥ द्वादश्येववृद्धाधिकावर्धतेसावंजुली॥ सूर्योदयेएकादशीततःक्षयगामिनीद्वादशीद्वितीयसूर्योदयेत्रयोदशीएवमेकाहोरात्रेतिथित्रयस्पर्शात्त्रिस्पर्शासंज्ञाद्वादशी॥ दर्शस्यपौर्णमास्यावायदादिनवृद्धिस्तदापक्षवर्द्धिनीसंज्ञा॥ पुष्यर्क्षयुताजया॥ श्रवणयुताविजया॥ पुनर्वसुयुताजयंती॥ रोहिणीयुतापापनाशिनी॥ एताःपापक्षयमुक्तिकामउपवसेत्॥ श्रवणयुतात्वेकादशीवन्नित्या॥ एतास्वष्टस्वेकादश्योरेकत्वेतंत्रेणोपवासः॥ पार्थक्येशक्तस्योपवासद्वयं॥ यस्त्वारब्धव्रतद्वयउपवासद्वयाशक्तश्चतस्यद्वादशीसमुपोषणात्व्रतद्वयपुण्यलाभः॥ तत्रश्रवणर्क्षयोगोमुहूर्तमात्रोपिग्राह्यः॥ पुष्यादियोगःसूर्योदयमारभ्यास्तमयपर्यंतश्चेदुपवासः॥ पारणंतुतिथिनक्षत्रसंयोगोपोषणेउभयां तेन्यतरांतेवेतिसर्वसामान्यनिर्णयः॥ ॥इतिद्वादशीनिर्णयोद्दे-

शः॥ १८॥ त्रयोदशीशुक्लापूर्वाकृष्णोत्तरा॥ शनिवारादियुक्तांकांचिच्छुक्लत्रयोदशीमारभ्यसंवत्सरपर्यंतंप्रतिपक्षंत्रयोदशीषु शनिवारयुक्तास्वेवचतु र्विंशतिशुक्लत्रयोदशीषुवाकर्तव्यंयत्प्रदोषसमयेशिवपूजानक्तभोजनात्मकंप्रदोषव्रतंतत्रसूर्यास्तमानोत्तरत्रिमुहूर्तात्मकप्रदोषव्यापिनीत्रयोदशीग्राह्या॥ दिनद्वयेप्रदोषव्याप्तौसाम्येनतदेकदेशस्पर्शेवाउत्तरा॥ वैषम्येणैकदेशस्पर्शेतदाधिक्यवतीपूर्वापिग्राह्या॥ यदिदेवपूजाभोजनपर्याप्तंतदाधिक्यंलभ्येत॥ नोचेत्साम्यपक्षवदुत्तरैव॥ उभयत्रसर्वथाव्याप्त्यभावेपिपरैव॥ इतित्रयोदशीनिर्णयोद्देशः॥ ९॥ चतुर्दशीतुशुक्लापराकृष्णापूर्वा॥ यत्तुप्रतिमासंकृष्णचतुर्दश्यांशिवरात्रिव्रतंकाम्यमनुष्ठीयतेतत्रमहाशिवरात्रौवानिशीथव्यापिन्येवग्राह्या॥ उभयत्रनिशीथव्याप्तौपराप्रदोषव्याप्तेराधिक्यात्॥ केचित्तुप्रदोषमात्रव्यापिनीमुच्यते॥ तत्रमूलंचिंत्यं॥ यत्तुचतुर्दश्यांदिवाभोजननिषेधएवनित्यत्वात्साल्पतेनतत्रभोजनकालव्यापिनींचतुर्दशीं त्यक्त्वात्रयोदश्यांपंचदश्यांभोक्तव्यं॥ शिवरात्रिव्रतिभिस्तुचतुर्दश्यामेवपारणाकर्तव्या॥ नतत्रचतुर्दश्यष्टमीदिवेतिभोजननिषेधप्राप्तिः॥ विधिप्राप्तेनिषेधाप्रवेशात्॥ ॥ इतिचतुर्दशीनिर्णयोद्देशोविंशः॥ २०॥ ॥ पौर्णमास्यमावास्येतुसावित्रीव्रतंविनापरेग्राह्ये॥ यत्तुकैश्चिच्छ्रावणीहुताशनीपौर्णमास्योः कुलधर्मादौपूर्वविद्धयोः ग्राह्यत्वोक्तेः सर्वापौर्णमासीकुलधर्मादौपूर्वागृह्यते तत्रमूलंमृग्यं॥ अष्टादशनाडिकातोन्यूनचतुर्दशीसत्त्वेतादृशचतुर्दशीवेधस्यभूतोष्टादशनाडीभिरितिवचनाद्दूषकत्वप्रतीतेरस्तु

वातादृष्टशास्थलेकुलधर्मेपूर्वैवग्राह्यत्वं॥अष्टादशनाडिकाधिकचतुर्दशीवेधेतुपूर्वविद्धापौर्णमासीनग्राह्येतिमेप्रतिभाति अमावास्या
भौमसोमवारयुतास्नानदानादौमहापुण्या॥एवंभानुयुतासप्तमीभौमयुताचतुर्थीच॥यत्तुसोमयुतामावास्यायामश्वत्थपूजाद्या
त्मकंसोमवतीव्रतमनुष्ठीयतेतत्रापराण्हपर्यंतंमुहूर्तमात्रयोगेपिव्रतंकार्यं॥दिनांत्यषट्घटिकात्मकसायान्हेयोगेरात्रियोगेचन
कार्यमितिशिष्टाचारः॥यतीनांक्षौरादावुदयेत्रि हूर्तव्यापिनीपौर्णमासीग्राह्या॥तृतीयमुहूर्तस्पर्शाभावेचतुर्दशीयुता॥ ॥इतिपं
चदशीनिर्णयोद्देशएकविंशतितमः॥ ॥अथेष्टिकालः॥पक्षांताउपस्तव्याः॥पक्षाद्यायष्टव्याः॥उपवासोन्वाधानाख्यंकर्म॥प-
र्वणोयश्चतुर्थांशआद्याःप्रतिपदस्त्रयः॥यज्ञकालःसविज्ञेयःप्रातरुक्तोमनीषिभिः॥प्रतिपत्तूर्यचरणेनयष्टव्यमितिस्थितिः॥त
त्रपर्वप्रतिपदोःपूर्णत्वेसंदेहाभावः॥पवण्येन्वाधानस्योत्तरदिनेयागस्ययथोक्तकाललाभात्॥पर्वणःखंडत्वेतुपर्वापेक्षयाप्रतिप-
दोह्रासवृद्धिघटिकागणयित्वातदर्धंह्रासेपर्वणिवियोज्यवृद्धौसंयोज्यसंधिकालंज्ञात्वान्वाधानादिकालोनिर्णेतव्यः॥यत्रह्रा
सवृद्धीनस्तस्तत्रयथास्थितःस्पष्टएवसंधिः॥तत्रसंधिश्चतुर्विधःपूर्वाण्हसंधिर्मध्यान्हसंधिरपराण्हसंधीरात्रिसंधिश्चेति॥द्वे-
धाविभक्तदिनस्यपूर्वार्धंपूर्वाण्हःअपरार्धमपराण्हः॥पूर्वाण्हापराण्हसंधिभूतोघटिकाद्वयात्मकोमुहूर्तोमध्यान्हः॥आवर्तनापर
पर्यायइतिकौस्तुभे॥उभयसंधिरेकपलात्मकएवमध्यान्होनतुघटिकाद्वयात्मकइतिप्रायेणेदानींशिष्टाचारः॥तत्रोक्तरित्याह्रासवृ-

द्ध्यर्थेवियोजनेसंयोजनेननिर्णीतः॥पर्वप्रतिपदोःसंधिर्यदिपूर्वाण्हेमध्यान्हेवाभवतितदासंधिदिनात्पूर्वदिनेन्वाधानंसंधिदिने
यागः॥ यद्यपराण्हेरात्रौवासंधिस्तदासंधिदिनेन्वाधानंतत्परदिनेयागः॥ ॥ अथोदाहरणं॥ ॥ पर्वसप्तदशघटीमितंप्रति
पदेकादश घटीमितातत्रषट्घटीमितःप्रतिपत्क्षयस्तदर्धंघटीत्रयंपर्वणिवियोजितंजातःसंधिश्चतुर्दशघटीमितः॥ अयंत्रिंशद्घ-
टीमितेदिनमानेपूर्वाण्हसंधिः॥ अष्टाविंशतिघटीमितेतुदिनमानेयमेवमध्यान्हसंधिः॥ अत्रसंधिदिनेयागः॥ पूर्वदिनेन्वाधानं॥
पर्व १४ प्रतिपत् १९ अत्रपंचघटिकावृद्धिः॥ तदर्धंसार्धघटीद्वयेपर्वणिसंयोजितंजातःसंधिःसार्धषोडशघटीमितः॥ अयमपरा
ण्हसंधिः॥ अत्रसंधिदिनेन्वाधानेपरेद्युर्यागः॥ ॥ अथात्रबालबोधार्थंप्रकारांतरं॥ ॥ सूर्योदयोत्तरंविद्यमानाःपर्वनाडिकाःप्र-
तिपन्नाडिकाश्चैकीकृताःसत्योयदिदिनमानतोन्यूनास्तदापूर्वाण्हसंधिः॥ यदिदिनमानसमास्तदामध्यान्हसंधिः॥ यदिदिनमा-
नादधिकास्तदापराण्हसंधिरिति॥ इत्थंसूर्योदयोत्तरमनुवर्तमानपर्वप्रतिपदोःक्षयवृद्धिभ्यामेवसंध्यवलोकनमिदानींसर्वत्रशि-
ष्टाचारेषुप्रसिद्धं॥ कौस्तुभादौतुचतुर्दशीदिनस्थाउदयात्पूर्वंपर्वणोगतघटिकाउदयादेष्यघटिकाश्चैकीकृत्यैवंप्रतिपदापर्वदिनस्था
उत्तरदिनस्थाश्चघटिकाएकीकृत्यपर्वापेक्षयाप्रतिपदोवृद्धिक्षयौज्ञेयौ॥ तद्यथा॥ चतुर्दशी २२ पर्व १७ चतुर्दशीदिनस्थाःपर्वना
डिकाः ३८ उत्तरदिनस्थाः १७ एकीकृत्यजाताः ५५ पूर्वदिनस्थाप्रतिपन्नाड्यः ४३ उत्तरदिनस्थाः ११ एकीकृत्यजाताः ५४ अत्रैका

घटीप्रतिपत्सप्तस्तदर्धमर्धघटीपर्वणिवियोजिताजातःसंधिःसार्धषोडशनाड्यः॥ अयमपराण्हसंधिः॥ प्रथममतेत्वत्रपूर्वाण्हसंधिस्थितः॥ तथाचतुर्दशी २४ पर्व १७ पूर्वंगतनाड्यः ३६ एष्ययोगेजाता ५३ प्रतिपत् ११ गतैष्ययोगेजाताः ५४ अत्रपूर्वोक्तरीत्याक्षयोदाहरणेएवैकाघटीवृद्धिस्तदर्धसंयोजनेसार्द्धसप्तदशनाडीमितोपराण्हसंधिः॥ एवंचपूर्वमतेतन्मतयोरत्यंतंविरोधः॥ वृद्धिक्षयादिसर्ववैपरीत्यात्॥ अत्रमतेघटीद्वयाधिकावृद्धिःक्षयोवानसंभवतीतिपरेन्हिघटिकान्यूनास्तथैवाभ्यधिकाश्चयाइतिबहुवचनमसंगतमितिदूषणंपुरुषार्थचिंतामणौद्रष्टव्यं॥ अथपौर्णमास्यांविशेषः॥ संगवकालादूर्ध्वंत्रयोदशादिघटीमारभ्यार्धान्हात्पूर्वंसंधौसद्यःस्कालापौर्णमासीतस्यांसंधिदिनेएवान्वाधानंयागश्चससद्योऽनुष्ठेयः॥ इदंपौर्णमास्यांसद्यस्कालत्वंवैकल्पिकमितिकेचित्॥ अमावास्यायांसर्वत्रह्यह्नकालतैवनकदाचिदपिसद्यस्कालता॥ पौर्णमास्याममायांचापराण्हसंधौप्रतिपच्चतुर्थपादेयागोनदोषाय॥ अमावास्यायामपराण्हसंधावपिप्रतिपदित्रिमुहूर्ताधिकद्वितीयाप्रवेशेचंद्रदर्शनसंभवेनचंद्रदर्शनेयागनिषेधादमावास्यायामेवेष्टिश्चतुर्दश्यामन्वाधानंबौधायनादीनां॥ अमावास्यायांसप्तघटीमितप्रतिपदभावेचंद्रदर्शनेपिप्रतिपद्येवबौधायनैरिष्टिःकार्या॥ आश्वलायनापस्तंबादीनांतुचंद्रदर्शननिषेधोनास्तीतिप्रतिपद्येवेष्टिः॥ यत्रसंधिदिनेइष्टिस्तत्रसाप्रतिपद्येवसमापनीयानतुपर्वणि॥ पर्वणियागसमाप्तौपुनर्यागःकर्तव्यः॥ एवमेवस्मार्तपार्वणस्थालीपाकनिर्णयः॥ केचित्तुस्मार्तस्थालीपाकःप्रतिपद्येवसमापनीय

इतिनियमोनास्ति॥ पूर्वाण्हेएवस्थालीपाकंसमाप्यसंधेरूर्ध्वंप्रतिपदिब्राम्हणभोजनमात्रंकार्यं॥ जयंतोपिसंधिसन्निकृष्टेप्रातःकालेएवस्थालीपाकमाहैर्तिविशेषमाहुः श्रौतेपिब्राम्हणभोजनमात्रंप्रतिपदिकार्यं॥ अन्यत्तंत्रंपूर्वाण्हएवसमापनीयंनप्रतिपदपेक्षेतिपुरुषार्थचिंतामणावुक्तं॥ कात्यायनानांपौर्णमासेष्टिनिर्णयःपूर्वोक्तःसर्वसाधारणएवनतत्रकश्चिद्विशेषः॥ इतिसिंध्वादिबहुग्रंथसंमतं॥ अन्येतुपूर्वाण्हसंधौसंधिदिनेन्वाधानंपरेण्हियागइतिपूर्णमासीविषयेकातीयानांविशेषमाहुः॥ अथामावास्यायांकातीयानांविशेषः॥ अमाविषयेत्रेधाविभक्तदिनस्यप्रथमोभागःपूर्वाण्हः द्वितीयोभागोमध्यान्हः॥ तृतीयोभागोपराण्हः॥ तत्ररात्रिसंधौप्रतिपद्दिनेचंद्रदर्शनेसत्यपिपरेषामिवकातीयानामपिसंधिदिनेपिंडपितृयज्ञोन्वाधानंचपरदिनेचेष्टिरितिनिर्विवादं॥ पूर्वाण्हेदिनद्वितीयभागाख्यमध्यान्हेचसंधौसंधिपूर्वदिनेन्वाधानपिंडपितृयज्ञौसंधिदिनेचेष्टिः॥ तदाचतुर्दशीदिनेऽमावास्यायादिनतृतीयभागाख्यापराण्हेयदिपूर्णव्याप्तिस्तर्ह्यमायुक्तेऽपराण्हेपिंडपितृयज्ञइतिनसंदेहः॥ इतितृतीयभागाख्यापराण्हांत्यभागेपराण्हैकदेशेमावास्याव्याप्तिस्तर्ह्यमावास्यायांप्राप्तायांपिंडपितृयज्ञोनचतुर्दश्यामित्येकःपक्षः॥ चतुर्दश्यंतेभागेपिंडपितृयज्ञश्चंद्रस्यपरमक्षीणत्वादित्यपरःपक्षः॥ अथापराण्हसंधौचत्वारःपक्षाः॥ संधिदिनेएवदिनतृतीयभागाख्यापराण्हेमायाःपूर्णव्याप्तिरितिप्रथमःपक्षःयथाचतुर्दशी २९ अमा३० प्रतिपत् २९ दिनमानंचात्रिंशत् ३० अत्रसंधिदिनेन्वाधानपितृयज्ञौपरदिनेयागःसंधिपूर्वदिनेएवोक्तापराण्हेऽमायाःपूर्णा

व्याप्तिरितिद्वितीयःपक्षः॥यथाचतुर्दशी २० अमा २२ प्रतिपत् २४ दिनं ३० अत्रसंधिदिनात्परदिनेमुहूर्तत्रयात्मकेप्रातःकाले
प्रतिपत्पादत्रयावच्छिन्नयागकाललाभात्संधिदिनेन्वाधानपितृयागौप्रतिपदिचेष्टिरितिकौस्तुभमतं॥त्रिमुहूर्ताद्वितीयाचेत्प्रतिपद्यापराण्हिकी॥अन्वाधानंचतुर्दश्यांपरतःसोमदर्शनादितिवचनाच्चतुर्दश्यांपिंडपितृयज्ञोपवासौसंधिदिनेचेष्टिरितिपरमतं
॥अथापरंद्वितीयपक्षोदाहरणं॥चतुर्दशी १८ अमा १८ प्रतिपत् १९ दिनं २७ अत्रप्रतिपद्दिनेप्रातःपादत्रयावच्छिन्नयागकालाभावात्संधिदिनएवसर्वमतेकात्यायनानामिष्टिः॥पूर्वदिनेपिंडपितृयज्ञोपवासौ॥दिनद्वयेसाम्येनवैषम्येणवैकदेशव्याप्तिरितितृतीयपक्षः॥यथाचतुर्दशी २५ अमा २५ प्रतिपत् २४ दिनमानं ३० इयंसाम्येनापराण्हव्याप्तिः॥अत्रकौस्तुभमतपरमतेरीत्या
द्वेधानिर्णयः॥यथाचतुर्दशी २५ अमा २० प्रतिपत् १७ दिनं २७ इयमपिसाम्येनैकदेशव्याप्तिः॥अत्रसर्वमतेसंधिदिनेएवकातीयेष्टिःपूर्वदिनेचपिंडपितृयज्ञोपवासौ॥अथवैषम्येणैकदेशव्याप्तिः॥चतुर्दशी २५ अमा २३ प्रतिपत् २३। दिनं ३० अत्रापिपूर्वोक्तमतद्वयेनद्वेधानिर्णयोज्ञेयः॥यथावाचतुर्दशी २५ अमा २२ प्रतिपत् १८ दिनं ३० इयमपिवैषम्येणैकदेशव्याप्तिः॥अत्रापि
सर्वमतेसंधिदिनेकातीयेष्टिश्चतुर्दश्यामुपवासपिंडपितृयज्ञौ॥यथावाचतुर्दशी २५ अमा २७ प्रतिपत् २१ दिनं ३० अत्रसंधि
दिनेन्वाधानयागौप्रतिपदीष्टिः॥संधिदिनएवैकदेशव्याप्तिरितिचतुर्थःपक्षः यथाचतुर्दशी ३१ अमा २६ प्रतिपत् २३ दिनं ३० य

थावाचतुर्दशी २८ अमा २२ प्रतिपत् १७ दिनं २७ अत्रोभयत्रापिसंधिदिनेएवपिंडपितृयज्ञान्वाधानेयागस्तुपरेऽह्निप्रतिपदि।। एवंचका
त्यायनमतेपिसर्वत्रोदाहरणेचंद्रदर्शननिषेधप्रतिपालनंनसंभवति।। किंतुकुत्रचिन्निषेधादरात्पूर्वत्रयागादिकंक्वचित्तुचंद्रदर्शनवत्येव
दिने।। एवंपिंडपितृयज्ञोपिनिश्चेयं।। दर्शश्राद्धार्थममावास्यानिर्णयःसर्वसाधारणःपृथगेववक्ष्यते।। अथसामगानामिष्टिनिर्णयः।।
।। तत्रपौर्णमासीसर्वसाधारणापूर्वोक्तैव अमावास्यायांतुरात्रिसंधौप्रतिपद्येवचंद्रदर्शनेपियागः।। अपराण्हसंधौतुप्रातःषट्घ-
टिकात्मकप्रतिपदाद्यपादत्रयरूपयागकाललाभेप्रतिपदिचंद्रदर्शनेपीष्टिः।। संधिदिनेचोपवासपितृयज्ञौउक्तयागकालालाभेसंधिदिने
यागः।। पूर्वदिनेचतुर्दश्यांपितृयज्ञोपवासौ।। एवंचसामगैरपिचंद्रदर्शननिषेधःकात्यायनवदेवयथासंभवंपालनीयः।। इतिसामगनिर्णे
यः।। इतियागकालेनिर्णयोद्देशः।।२२।। अथपिंडपितृयज्ञकालः।। ।। तत्राश्वलायनानांयस्मिन्नहोरात्रेअमावास्याप्रतिपदोःसंधिस्तद्दिनाप-
राण्हेपंचधाविभक्तदिनचतुर्थभागरूपेपिंडपितृयज्ञः।। सचापराण्हसंधावन्वाधानदिनेभवति।। मध्यान्हेपूर्वाण्हेवासंधौयागदिने
यागोत्तरमपराण्हेभवतियदाहोरात्रसंधौतिथिसंधिस्तदान्वाधानदिनेएवपिंडपितृयज्ञः।। एवमापस्तंबहिरण्यकेशीमतानुसारि-
णामपिसंधिदिनेएवपितृयज्ञः।। सचापराण्हेधिवृक्षसूर्येवाकार्यः।। अपराण्हश्चपंचधाविभक्तदिनचतुर्थभागोन
वधाविभक्तदिनसप्तमभागोवा।। सांख्यायनकात्यायनसामगानामन्वाधानदिनेएवपिंडपितृयज्ञःपूर्वमेवउक्तः।। सच

त्रेधाविभक्तदिनतृतीयभागरूपेऽपराण्हेकार्यः॥ गृह्याग्निमतांबह्वृचानांदर्शश्राद्धपितृयज्ञयोरेकस्मिन्दिनेप्राप्तौव्यतिषंगेणानुष्ठानं॥ व्यतिषंगोनामोभयोःसहप्रयोगः॥ खंडपर्वणितुपूर्वेद्युःकेवलदर्शश्राद्धमुत्तरेद्युःकेवलःपिंडपितृयज्ञः श्रौताग्नितांकेवलपिंडपितृएवंदक्षिणाग्नौकार्योनव्यतिषंगेण॥ श्रौताग्निमतांसंपूर्णेदर्शेऽयंक्रमः॥ आदावन्वाधानंततोवैश्वदेवस्ततःपिंडपितृयज्ञस्ततोदर्शश्राद्धमिति॥ अस्मिन्नेवकालेजीवत्पितृकेणसाग्निकेनहोमांतंवापितुःपित्रादित्रयोद्देशेनपिंडसहितोवापिंडपितृयज्ञःकार्यः॥ यद्वापिंडपितृयज्ञोनैवारब्धव्यः॥ इष्टिलोपेपादकृच्छ्रंप्रायश्चित्तं॥ इष्टिद्वयलोपेऽर्धकृच्छ्रंप्रायश्चित्तं॥ इष्टित्रयलोपेऽग्निनाशात्पुनराधानं॥ पिंडपितृयज्ञलोपेवैश्वानरेष्टिःप्रायश्चित्तं॥ इष्टिस्थानेसप्तहोतारंहोष्यामीतिसंकल्प्यतन्मंत्रेणचतुर्गृहीताज्येनपूर्णाहुतिर्वाकार्या॥ इतिपिंडपितृयज्ञोद्देशः॥२३॥ ॥ अथश्राद्धेमावास्यानिर्णीयते॥ पंचधाविभक्तदिनचतुर्थभागाख्यापराण्हव्यापिन्यमावास्यादर्शश्राद्धेग्राह्या॥ पूर्वेद्युरेवपरेद्युरेववापराण्हेकार्त्स्न्येनैकदेशेनवाव्यापित्वेसैवग्राह्या॥ उभयदिनेप्यपराण्हेवैषम्येणैकदेशव्यापित्वेयाधिकव्यापिनीग्राह्या॥ दिनद्वयेसाम्येनैकदेशव्याप्तौतिथिक्षयेपूर्वा॥ तिथिवृद्धौतिथिसाम्येचपरा॥ तत्रसमव्याप्तौतिथिवृद्धिक्षयसाम्योदाहरणानि॥ चतुर्दशी १९ अमा २३ दिनं ३० अत्रदिनद्वयेपिसमापंचघटिकैकदेशव्याप्तिश्चतुर्दश्यपेक्षयाचतुर्घटिकाभिरमायावृद्धिसत्वादुत्तराग्राह्या॥ तथाचतुर्दशी २३ अमा १९ अत्रैकाघटिकासमाव्याप्तिर्घटिकाचतुष्टयेनतिथिक्षयात्पूर्वाग्राह्या॥ अथचतुर्दशी २१ अमा २१ अत्रघटित्रयेणदिनद्वयेंशतःसमाव्याप्ति

स्तिथेः स्तृवृद्धिक्षयाभावेन समत्वात्परा ग्राह्या॥ दिनद्वये पूर्णापराण्हव्याप्तौ तिथिवृद्धिह्रासरा ग्राह्या॥ यदा दिनद्वयेप्यपराण्हस्पर्शाभावस्तदा गृह्याग्निमद्भिः श्रौताग्निमद्भिश्च सिनीवालीसंज्ञिका चतुर्दशीमिश्रा पूर्वा ग्राह्या ॥ निरग्निकैः स्त्रीशूद्रादिभिश्च कुहूसंज्ञिका प्रतिपत्मिश्रा परा ग्राह्येति माधवाचार्यसंमतो दर्शनिर्णयो मापः सर्वत्र शिष्टैरादृियते॥ पुरुषार्थचिंतामणौ बह्वृचैस्तैत्तिरीयैश्च साग्निकैरपराण्हव्याप्त्यसत्वेपीष्टिदिनात्पूर्वदिने एव दर्शश्राद्धं कार्यं॥ तथा च दिनद्वये कात्स्न्र्येनापराण्हव्याप्तौ परत्रैव दर्शः॥ एकदेशेनापराण्हे व्याप्तौ प्रतिपद्वृद्ध्या प्रतिपदीष्टावुत्तरत्रैव दर्शः॥ द्वितीयदिने एवापराण्हव्याप्तौ तु यदि प्रतिपत्क्षयवशाद्दर्शदिने एवेष्टिप्राप्तिस्तदा बह्वृचानां सिनीवाली तैत्तिरीयाणां कुहूर्ग्राह्या॥ सामगानां विकल्पेन द्वयं यदा पूर्वदिने पराण्हेऽधिकाव्याप्तिः॥ परदिनेऽल्पा तदा सामगानां पूर्वा तैत्तिरीयाणामुत्तरा॥ उभयत्रापराण्हस्पर्शाभावेपि सामगानां पूर्वा तैत्तिरीयाणां परेत्याद्युक्तं॥ दर्शे दर्शश्राद्धं वर्षश्राद्धयोर्दर्शश्राद्धोदकुंभश्राद्धयोश्च संपाते देवताभेदाच्छ्राद्धद्वयं कार्यं॥ तत्रादौ मासिकाब्दिकादिश्राद्धं कृत्वा पाकांतरेण दर्शश्राद्धं कार्यं॥ वैश्वदेवआब्दिकादिश्राद्धशेषेण पृथक्पाकेन वा दर्शश्राद्धात्प्राग्भवति॥ ॥ आहिताग्निस्तु॥ ॥ वैश्वदेवं पिंडपितृयज्ञं च कृत्वाब्दिकं कुर्यात्॥ दर्शश्राद्धमनुपनीतविधुरप्रवासस्थैरपि कार्यं॥ अमाश्राद्धातिक्रमे न्यूषु वाचमिति ऋचं शतवारं जपेत्॥ इति दर्शनिर्णयोद्देशः॥ २४

॥ ॥ इष्टिस्थालीपाकौ पौर्णमास्यामारब्धव्यौ न तु दर्शे॥ आधानं गृहप्रवेशनीयहोमानंतरमेव पौर्णमास्यां यदि दर्शपौर्णमासारंभः

द्वय

स्व

दर्शमासिक

योः

र्ण

क्रियतेतदामलमासपौषमासशुक्रास्तादिदोषोनास्ति॥ तत्रातिक्रमेतुशुद्धमासादिप्रतिक्षेत्येके॥ सर्वथाशक्तकालेपर्वारंभइत्यपरे
॥इतीष्ट्यादिप्रारंभनिर्णयोद्देशः॥२५॥ अथविकृतिकालः तास्त्रिविधाः॥ नित्याआग्रयणचातुर्मास्याद्याः॥नैमित्तिक्योजाते
ष्ट्यादयः॥काम्याः सौर्यादयः॥एताः पुरुषार्थाः॥एवंक्रत्वंगभूताअपिद्विविधाः॥नित्यानैमित्तिकाश्च॥ तत्रविकृतिषुसद्यस्काल·
त्वद्व्यहकालयोर्विकल्पः॥एवंपर्वणिशक्तुपक्षगतदेवनक्षत्रेषुवाकर्तव्याइतिविकल्पः॥ तत्रपर्वणिकारणपक्षेपराण्हादिसंधौसं
धिदिनेसद्यस्कालांद्व्यहकालांवाविकृतिंकृत्वाप्रकृतेरन्वाधानं॥मध्यान्हेपूर्वाण्हेवासंधौसंधिदिनेप्रकृतिंसमाप्यसद्यस्कालएववि-
कृतिःकार्या॥ कृत्तिकादीनिविशाखांतानिचतुर्दशनक्षत्राणीदेवनक्षत्राणीत्युच्यंतेआग्रयणेविशेषोद्वितीयपरिच्छेदेवक्ष्यते॥अन्वा
रंभणीयेष्टिश्चचतुर्दश्यांकार्या॥इतिविकृतिसामान्यनिर्णयः२६॥पशुयागस्तुवर्षर्त्तौश्रावण्यादिचतुर्णांपर्वणामन्यतमेपर्वणिदक्षि-
णायनदिनेउत्तरायणदिनेवाकार्यः॥तत्रखंडपर्वणिविकृतिसामान्योक्तपर्वनिर्णयः॥इतिपशुयागोद्देशः२७॥ ॥अथचातुर्मा
स्यकालः॥ तत्प्रयोगेचत्वारःपक्षः॥ फाल्गुन्यांचैत्र्यांवापौर्णमास्यांवैश्वदेवपर्वकृत्वाचतुर्षुचतुर्षुमासेष्वाषाढ्यादिष्वेकैकंपर्वेत्येवं
यावज्जीवमनुष्ठानमितियावज्जीवपक्षः॥उक्तरीत्यासंवत्सरपर्यंतमनुष्ठायसवनेष्ट्यापशुयागेनवासोमयागेनवासमापनंसांव-
त्सरःपक्षः॥ प्रथमेहनिवैश्वदेवपर्व॥ चतुर्थदिनेवरुणप्रघासपर्व॥ अष्टमनवमयोःसाकमेधपर्वद्वादशेशुनासीरीयपर्वेतिद्वा-

दशयाहपक्षः॥ पंचभिर्दिनैः समाप्तौ यथाप्रयोगपक्षः॥ द्वादशाहयथाप्रयोगपक्षयोरुदगयने शुक्लपक्षे देवनक्षत्रेष्वारम्भः शुक्लपक्ष
एव समाप्तिरिति बहवः॥ कृष्णपक्षे वा समाप्तिरिति केचित्॥ द्वादशाहपंचाहपक्षयोरपि सवनेष्वादिना समापने कृते सकृत्करणं
॥ तदभावे प्रतिवत्सरमनुष्ठानं॥ क्वचिदैकाहिकप्रयोगपक्षोप्युक्तः॥ स च चैत्र्यादिषु चतसृषु पौर्णमासीष्वेकस्यां कस्यांचिद्भवति॥ क्वचित्तु
सप्ताहपक्षः॥ स यथा॥ द्व्यहे वैश्वदेवपर्व॥ तृतीयदिने वरुणप्रघासः॥ चतुर्थे ग्रहमेधीया॥ पंचमे महाहवींषि॥ षष्ठे पितृयज्ञादिसाकमेधपर्वशेषः॥ सप्तमे शुनासीरीयपर्वेति॥ अत्र शुक्लपक्षादिः पंचाहपक्षोक्तः कालः॥ इति चातुर्मास्यकालनिर्णयोद्देशः॥ २८॥ ॥
काम्येष्टीनां विकृतिसामान्यनिर्णयानुसारेण पर्वण्यनुष्ठानं शुक्लपक्षस्य देवनक्षत्रे वा॥ जातेष्टिस्तु पत्न्या विंशतिरात्र्यात्मककर्मानधिकारत्वजननाशौचनिवृत्तौ सत्यां पर्वणि कार्या॥ ग्रहदाहेष्ट्यादिनिमित्तकेष्टीनां निमित्तकेष्टीनां निमित्तानंतरमनुष्ठाने पर्वाद्यपेक्षा नास्ति॥ तदसंभवे पर्वापेक्षा॥ कृतत्वर्थानां नित्यानां क्रतूनां सहैवानुष्ठानं न तत्र पृथक्कालापेक्षा॥ हविर्दोषोद्देशादिनैमित्तिककृतश्चेष्ट्यः स्तास्त्विष्टकृदुत्तरं समिष्टयजुषः प्राक्निमित्तस्मरणे तदानीमेव तदीयतंत्रोपजीवनेन निर्वापप्रभृति कार्याः॥ तदनंतरं स्मरणे तत्प्रयोगं समाप्य पुनरन्वाधानादिविधिना
कार्याः॥ ॥ इति काम्यनैमित्तिकादीष्टीनां निर्णयोद्देशः॥ २९॥ आधानं तु पर्वणि नक्षत्रे चोक्तं॥ तत्र संकल्पप्रभृतिपूर्णाहुतिपर्यंतप्रयोगपर्याप्तं पर्व ग्राह्यं॥ तदसंभवे गार्हपत्याधानाद्याहवनीयाधानपर्यंतं विद्यमानं ग्राह्यं॥ एवं नक्षत्रस्यापि निर्णयः॥ दिनद्वये

कर्मकालव्याप्तिपर्वसत्वेयत्रोक्तनक्षत्रयोगस्तद्ग्राह्यं॥वसंतर्तुपर्वोक्तनक्षत्रेस्येतत्त्रितयसन्निपातेप्रशस्ततमं॥ऋत्वभावेमध्यमं॥केवलेपर्वणिनक्षत्रेवाधमं॥नक्षत्राणितुकृत्तिकारोहिणीविशाखापूर्वाफाल्गुनीउत्तराफाल्गुनीमृगोत्तराभाद्रपदेतिसप्ताश्वलायनसूत्रोक्तानि॥कृत्तिकारोहिणीत्र्युत्तरामृगपुनर्वसूपुष्यपूर्वफाल्गुनीपूर्वाषाढाहस्तचित्राविशाखानुराधाश्रवणज्येष्ठारेवतीतिसूत्रांतरोक्तानि॥सोमपूर्वाधानेतुनर्तुंपृच्छेन्ननक्षत्रमितिवचनात्सोमकालानुरोधेनैवाधानंनतत्रपृथक्कालविचारः इत्याधानकालोद्देशः३०॥ ॥अथग्रहणनिर्णयः॥चंद्रसूर्यग्रहणंयावच्चाक्षुषदर्शनयोग्यंतावत्पुण्यकालः॥अतोग्रस्तास्तस्यलेस्तोत्तरंद्वीपांतरेग्रहणसत्वेपिदर्शनयोग्यत्वाभावान्नपुण्यकालः॥एवंग्रस्तोदयेउदयात्पूर्वंनतुपुण्यकालः॥मेघादिप्रतिबंधेनचाक्षुषदर्शनासंभवेशास्त्रादिनास्पर्शमोक्षकालौज्ञात्वास्नानदानाद्याचरेत्॥रविवारेसूर्यग्रहश्चंद्रवारेचंद्रग्रहश्चूडामणिसंज्ञस्तत्रदानादिकमनंतफलं॥ग्रहस्पर्शेकालेस्नानंमध्येहोमःसुरार्चनंश्राद्धंचमुच्यमानेदानंमुक्तेस्नानमितिक्रमः॥तत्रस्नानजलेषुतारतम्यं॥शीतमुष्णोदकात्पुण्यमपारक्यंपरोदकात्॥भूमिष्ठमुद्धृतात्पुण्यंततःप्रस्रवणोदकं॥ततोपिसारसंपुण्यंततःपुण्यंनदीजलं॥ततस्तीर्थनदीगंगापुण्यापुण्यस्ततोंबुधिरिति॥ग्रहणेस्नानंचसचैलंकार्यं॥सचैलत्वंमुक्तिस्नानपरमितिकेचित्॥मुक्तिस्नानाभावेसूतकित्वानपगमः॥ग्रहणेस्नानममंत्रकं॥सुवासिनीभिस्त्रीभिरशिरःस्नानंकार्यं॥शिष्टस्त्रियस्तुग्रहणेषुशिरःस्नानंकु

वैतिजाताशौचेमृताशौचेग्रहणनिमित्तंस्नानदानश्राद्धादिकार्यमेव॥स्नानेनैमित्तिकेप्राप्तेनारीयदिरजस्वला॥पात्रांतरिततोयेन
स्नानंकृत्वाव्रतंचरेत्॥नवस्त्रपीडनंकुर्यान्नान्यद्वासश्चधारयेत्॥त्रिरात्रमेकरात्रंवासमुपोष्यग्रहणेस्नानदानाद्यनुष्ठानेमहा
फलं॥एकरात्रपक्षेग्रहणदिनात्पूर्वदिनेउपवासइतिकेचित्॥ग्रहणसंबंधाहोरात्रेउपवासइत्यपरे॥पुत्रवान्गृहिणोग्रहणसंक्रां
त्यादौनोपवासः पुत्रवत्पदेनकन्यावानपिग्राह्यइतिकेचित्॥ग्रहणेदेवपितृतर्पणंकार्यमितिकेचित्॥सर्वेषामेववर्णानांसूतकंरा
हुदर्शने॥तेनग्रहणकालेस्पृष्टवस्त्रादेःक्षालनादिनाशुद्धिःकार्या॥अन्नगोभूहिरण्यधान्यादिदानंमहाफलं॥तपोविद्योभयस्तु
केसुरव्यंदानपात्रं॥सत्पात्रेदानात्पुण्यातिशयः॥सर्वंगंगासमंतोयंसर्वेव्याससमाद्विजाः॥सर्वंभूमिसमंदानंग्रहणेचंद्रसूर्ययो-
म रित्युक्तिः॥पुण्यसामान्याभिप्राया॥अतएव॥सम[illegible]ब्राह्मणेदानंद्विगुणंब्राह्मणब्रुवे॥श्रोत्रियेशतसाहस्रंपात्रेत्वानंत्यमश्नु
तेइतितारतम्यमुक्तं॥अब्राह्मणेसंस्कारादिरहितेजातिमात्रेब्राम्हणेदानंयथोक्तफलं॥गर्भाधानादिसंस्कारयुतोवेदाध्ययनाध्या
पनरहितोब्राम्हणब्रुवस्तत्रदानमुक्तंद्विगुणंफलं॥वेदाध्ययनादियुतेश्रोत्रियेसहस्रफलं॥विद्यासदाचरणादियुतेपात्रेऽनंतफल
मित्यर्थः॥ग्रहणेश्राद्धमामेनहेम्नावाकार्यंसंपन्नश्चेत्पक्वान्नेनकुर्यात्॥सूर्यग्रहणेतीर्थयात्रांगश्राद्धवत्घृतप्रधानान्नेनश्राद्धंकार्यं
॥ग्रहणेश्राद्धभोक्तुर्महादोषः॥ग्रहणेतुलादानादिकंसंपन्नेनकार्यं॥चंद्रसूर्यग्रहेतीर्थेमहापर्वादिकेतथा॥मंत्रदीक्षांप्रकुर्वाणोमा

सर्षादीन्नशोधयेत्॥ मंत्रदीक्षाप्रकारस्तंत्रेद्रष्टव्यः॥ दीक्षाग्रहणमुपदेशस्याप्युपलक्षणं॥ युगेयुगेतुदीक्षासीदुपदेशःकलौयुगे
॥ चंद्रसूर्यग्रहेतीर्थेसिद्धक्षेत्रेशिवालये॥ मंत्रमात्रप्रकथनमुपदेशःसउच्यते॥ मंत्रग्रहणेसूर्यग्रहणमेवमुख्यं॥ चंद्रग्रहणेदारिद्र्या
दिदोषोक्तेरितिकेचित्॥ चंद्रसूर्योपरागेचस्नात्वापूर्वमुपोषितः॥ स्पर्शादिमोक्षपर्यंतंजपेन्मंत्रंसमाहितः॥ जपाद्दशांशतोहोमस्त
थाहोमाच्चतर्पणं॥ होमाशक्तौजपंकुर्याद्धोमसंख्याचतुर्गुणं॥ मूलमंत्रंसमुच्चार्यतदंतेद्वितीयांतंमंत्रदेवतानामोच्चार्यामुकांदेवता
महंतर्पयामिनमइतियवादियुक्तजलांजलिभिस्तर्पणंहोमदशांशेनकार्यं॥ एवंनमोंतमूलमंत्रमुक्त्वामुकांदेवतामहमभिषिंचा
म्यनेनेत्युच्चार्यजलेनस्वमूर्ध्न्यभिषिंचेदितिमार्जनंतर्पणदशांशेनकार्यं॥ मार्जनदशांशेनब्राह्मणभोजनं॥ एवंजपहोमतर्पण
मार्जनविप्रभोजनात्मकंपंचप्रकारंपुरश्चरणं॥ तर्पणाद्यसंभवेतत्तत्संख्याचतुर्गुणोजपएवकार्यः॥ एवंचंद्रग्रहणेपुरश्चरण
प्रकारोग्रस्तोदयेग्रस्तास्तेचनसंभवति॥ पुरश्चरणांगोपवासःपुत्रवत्गृहिणापिकार्यः॥ पुरश्चरणकर्तुःस्नानदानादिनैमित्ति
ककर्मलोपप्रत्यवायप्रसंगान्नैमित्तिकंस्नानदानादिकंभार्यापुत्रादिप्रतिनिधिद्वाराकार्यः॥ अत्रेत्थमितिकर्तव्यता॥ स्पर्शकालात्पू
र्वंस्नात्वामुकगोत्रोमुकशर्माहंराहुग्रस्तेदिवाकरेनिशाकरेवामुकदेवतायाअमुकमंत्रसिद्धिकामोग्रासादिमुक्तिपर्यंतममुकमंत्रस्यजपरूप
पुरश्चरणंकरिष्येइतिसंकल्पंचकृत्वासनबंधन्यासादिकंचस्पर्शात्पूर्वमेवविधायस्पर्शादिमोक्षपर्यंतंमूलमंत्रजपंकुर्यात्॥ ततःपर

दिनेस्नानादिनित्यकृत्यंविधायामुकमंत्रस्यकृतैतत्ग्रहणकालिकामुकसंख्याकपुरश्चरणजपसांगतार्थंतद्दशांशहोमतद्दशांशतर्पणतद्दशांशमार्जनतद्दशांशब्राम्हणभोजनानिकरिष्येइतिसंकल्प्यहोमादिकंतत्तच्चतुर्गुणद्विगुणान्यतरजपंवाकुर्यात्॥ग्रहणकालेचतत्प्रेरितःपुत्रादिरमुकशर्मणोमुकगोत्रस्यामुकग्रहणस्पर्शस्नानजनितश्रेयःप्राप्त्यर्थंस्पर्शस्नानंकरिष्येइत्यादिसंकल्पपूर्वकंतदीयस्नानदानादिकंकुर्यात्॥पुरश्चरणमकुर्वद्भिरपिगुरूपदिष्टःस्वस्वेष्टदेवतामंत्रजपोगायत्रीजपश्चावश्यंग्रहणेकार्योन्यथामंत्रमालिन्यं॥ग्रहणकालेशयनेकृतेरोगीमूत्रेदारिद्र्यंपुरीषेकृमिर्मैथुनेग्रामसूकरोभ्यंगेकुष्टंभोजनेनरकइति॥पूर्वपक्वान्नंग्रहणोत्तरंसंत्याज्यं॥एवंग्रहणकालस्थितजलपानेपादकृच्छ्राभिधानात्जलमपित्याज्यं॥कांजिकंतक्रंघृततैलपाचितमन्नंक्षीरंचपूर्वसिद्धंग्रहणोत्तरंग्राह्यं॥घृतेसंधितेगोरसेषुग्रहणकालेकुशान्तरायंकुर्यात्॥अथवेधविचारः॥सूर्यग्रहेग्रहणप्रहरादर्वाक्यामचतुष्टयंवेधःचंद्रग्रहेतुप्रहरत्रयं॥तथाचदिनप्रथमप्रहरेसूर्यग्रहेपूर्वरात्रीप्रहरचतुष्टयेनभोक्तव्यं॥द्वितीययामेग्रहणेरात्रिद्वितीययामादौनभोक्तव्यं॥एवंरात्रिप्रथमप्रहरेचंद्रग्रहेदिनद्वितीययामादौनभुंजीत॥रात्रिद्वितीययामादौग्रहणेदिनतृतीययामादौनभुंजीत॥बालवृद्धातुरविषयेतुसार्द्धप्रहरात्मकोमुहूर्तत्रयात्मकोवावेधः॥रक्तस्यवेधकालेभोजनेत्रिदिनमुपोषणंप्रायश्चित्तं॥ग्रहणकालेभोजनेप्राजापत्यंप्रायश्चित्तं॥चंद्रस्यग्रस्तोदयेतुयामचतुष्टयवेधात्तत्पूर्वंदिवानभुंजीत॥केचित्तुचंद्रपूर्णमंडलग्रासेयामचतुष्टयंवेधःएकदेशग्रासेयाम

सडविलेल
पदार्थ

त्रयमित्याहुः॥ग्रस्तास्तेतु॥ग्रस्तावेवास्तमानंतुरवींदूप्राप्नुतोयदि॥परेद्युरुदयेस्नात्वाशुद्धोभ्यवहरेन्नरः॥अत्रस्नात्वाशुद्धः इत्युक्तत्वाच्छु
द्धमंडलदर्शनकालिकस्नानात्पूर्वमशुद्धिप्रतिपादनाज्जलाहरणपाकादिकंशुद्धबिंबोदयकालिकस्नानात्पूर्वंनकार्यमितिभाति॥सूर्यग्रस्ता
स्तादौपुत्रवद्गृहिणउपवासनिषेधात्तेनषण्मुहूर्तात्मकंवेधंत्यक्त्वाग्रहणात्पूर्वंभोक्तव्यमितिकेचित्॥पुत्रवद्गृहिणापितत्रोपवासएवकार्य
इतिमाधवमतमेवतुशिष्टाचारानुसृतंयुक्तं॥सूर्यग्रस्तास्तेचंद्रग्रस्तोदयेचाहिताग्निनान्वाधानंविधायजलेनव्रतंकार्यंनतुभोजनं॥चंद्रग्र
स्तास्तेउत्तरदिनेसंध्याहोमादौनदोषः॥तत्राल्पकालेनशास्त्रतोमुक्तिनिश्चयेमुक्त्यनंतरंस्नात्वाहोमादिकंकर्तव्यं॥चिरकालेनमुक्तौहो
मकालातिक्रमप्रसंगाद्ग्रस्तोदयइवग्रहणमध्यएवसंध्यांहोमंचकृत्वाशास्त्रतोमुक्तिकालेस्नात्वाब्रम्हयज्ञादिनित्यकर्मकर्तव्यमितिभा-
ति॥दर्शेग्रहणनिमित्तकश्राद्धेनैवदर्शश्राद्धसंक्रांतिश्राद्धानांप्रसंगसिद्धिर्भवति॥ग्रहणदिनेपित्रादेर्वार्षिकश्राद्धप्राप्तौसतिसंभवेन्नेनै
वकार्यं॥ब्राह्मणाद्यलाभेनासंभवेलाभेनहेम्नावाकार्यंस्वजन्मराशेस्तृतीयषष्ठैकादशदशमराशिस्थितंग्रहणंशुभप्रदं॥द्वितीयसप्तम
नवमपंचमस्थानेषुमध्यमं॥जन्मचतुर्थाष्टमद्वादशराशिस्थितमनिष्टप्रदं॥यस्यजन्मराशौजन्मनक्षत्रेवाग्रहणंतस्यविशेषतोनिष्टप्र
दं॥तेनगर्गाद्युक्ताशांतिःकार्या॥अथवाबिंबदानंकार्यं॥तद्यथा॥चंद्रग्रहेरजतमयंचंद्रबिंबंसुवर्णमयंनागबिंबंचकृत्वासूर्यग्रहेसौव-
र्णंसूर्यबिंबंनागबिंबंचकृत्वाघृतपूर्णेताम्रपात्रेकांस्यपात्रेवानिधायतिलवस्त्रदक्षिणासाहित्यंसंपाद्यममजन्मराशिजन्मनक्षत्रस्थि

तामुकग्रहसूचितसर्वानिष्टशांतिपूर्वकमेकादशस्थानस्थितग्रहसूचितशुभफलावाप्तयेबिंबदानंकरिष्येइतिसंकल्प्यसूर्यंचंद्रंवाराहुंचध्यात्वान
मस्कृत्य॥तमोमयमहाभीमसोमसूर्यविमर्दन॥हेमताराप्रदानेनममशांतिप्रदोभव॥विधुंतुदनमस्तुभ्यंसिंहिकानंदनाच्युत॥दानेनानेनना
गस्यरक्षमांवेधजाद्भयादितिमंत्रमुच्चार्य॥इदंसौवर्णंराहुबिंबंनागंसौवर्णंरविबिंबंराजतंचंद्रबिंबंवाघृतपूर्णकांस्यपात्रनिहितंयथाशक्तिति
लवस्त्रदक्षिणासहितंग्रहणसूचितारिष्टविनाशार्थंशुभफलप्राप्त्यर्थंचतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदानवाक्येनपूजितब्राम्हणायदद्यात्॥एवंचतु
र्थाद्यनिष्टस्थानेष्वपिदानंकार्यमितिभाति॥यस्यजन्मराश्यादिग्रहणंतेनराहुग्रस्तरवींदुबिंबंनावलोकनीयं॥इतरजनैरपिपटजलादिव्यव
धानेनैवग्रस्तबिंबंद्रष्टव्यंनसाक्षात्॥मंगलकार्येषुपूर्णग्रासेचंद्रग्रहेद्वादश्यादितृतीयांतंदिनसप्तकंवर्ज्यं॥सूर्यपूर्णग्रासेएकादश्यादिचतुर्थ्यं
तंदिनानिवर्ज्यानि॥खंडग्रहणेचतुर्दश्यादिदिनत्रयंवर्ज्यं॥ज्योतिर्निबंधेषुग्रासपादतारतम्येनदिनाधिक्योनत्वंतारतम्येनयोजितं॥ग्र-
स्तास्तेपूर्वदिनत्रयंवर्ज्यं॥ग्रस्तोदयेपरंदिनत्रयंवर्ज्यं॥ग्रहणनक्षत्रषण्मासपूर्णग्रासेवर्ज्यं॥पादादिग्रासेसार्द्धमासादितारतम्येनयोज्यं॥
पूर्वसंकल्पितस्यद्रव्यस्यग्रहणोत्तरंदानेतद्द्विगुणंदेयंभवति॥ इतिग्रहणनिर्णयोद्देशः॥३१॥समुद्रेपूर्णिमामावास्यादिपर्वसुस्नायात्॥
भृगुभौमदिनेस्नानंवर्जयेत्॥अश्वत्थसागरौसेव्यौनस्पर्श्यौस्तःकदाचन॥अश्वत्थंमंदवारेतुसागरंपर्वणिस्पृशेत्॥नकालनियमःसेतौसमु
द्रस्नानकर्मणि॥समुद्रस्नानप्रयोगोन्यत्रज्ञेयः॥ ॥इतिधर्मसिंधुसारेसमुद्रस्नानोद्देशः॥ ॥तिथिविशेषेनक्षत्रविशेषेवारादौचविधिनिषेधाः॥
सप्तम्यांनस्पृशेत्तैलंनीलवस्त्रंनधारयेत्॥नचाप्यामलकैःस्नानंनकुर्यात्कलहंनरः॥सप्तम्यांनैवकुर्वीतताम्रपात्रेणभोजनं॥नंदातिथिष्वभ्यंगोव

र्ज्यः॥ रिक्तासुक्षौरंवर्ज्यं॥ जयासुमांसंभद्राधेर्वर्ज्यं॥ पूर्णासुस्त्रीवर्ज्या॥ रविवारेभ्यंगो भौमवारेक्षौरंबुधेयोषिच्चवर्ज्या॥ चित्राहस्तश्रवणेषुतैलंवर्ज्यं॥ विशाखाप्रतिपत्सुक्षौरंवर्ज्यं॥ मघाकृत्तिकास्त्रुत्तरासुस्त्रीनसेव्या॥ तिलभक्षणंतिलतर्पणंचसप्तम्यांन॥ नारीकेलमष्टम्यामलाबुनवम्यांपटोलंदशम्यांनिष्पावमेकादश्यांमसूरंद्वादश्यांवार्ताकंत्रयोदश्यांवर्ज्यं॥ पूर्णिमादर्शसंक्रांतिचतुर्दश्यष्टमीषुच॥ नरश्चांडालयोनौस्यात्तैलस्त्रीमांससेवनात्॥ पूर्णिमादर्शसंक्रांतिद्वादशीषुश्राद्धदिनेचवस्त्रंनपीडयेत्॥ रात्रौमृदंगोमयमुदकंचनाहरेत्॥ गोमूत्रंप्रदोषकालेनगृह्णीयात्॥ अमादिपर्वस्ववश्यंशांत्यर्थंतिलहोमीस्यादात्मरक्षणायदानादिकंचकुर्यात्॥ पर्वसुनाधीयीत॥ शौचाचमनब्रह्मचर्यादिसेवीस्यात्॥ प्रतिपद्दर्शषष्ठीनवमीतिथिषुश्राद्धदिनेजन्मदिनेव्रतेचोपवासेचरविवारेमध्यान्हस्नानसमयेचकाष्ठेनदंतधावनंवर्ज्यं॥ अलाभेदंतकाष्ठानांनिषिद्धेपिदिनेतथा॥ अपांद्वादशगंडूषैःपत्रैर्वाशोधयेन्मुखं॥ अत्रसर्वत्रनिषेधेषुतिथ्यादिकंतत्कालव्यापिग्राह्यं॥ ॥इतिधर्मसिंधुसारेतिथ्यादौविधिनिषेधसंग्रहोद्देशारूप्रथेस्त्रिंशत्तमः॥३३॥ ॥मीमांसाधर्मशास्त्रज्ञाःसुधियोनलसाबुधाः॥ कृतकार्याःमाद्रिबंधोस्तदर्थंनायमुद्यमः॥ येपुनर्मंदमतयोलसाअज्ञाश्चनिर्णयं॥ धर्मैर्वेदितुमिच्छंतिरचितस्तदपेक्षया॥ निबंधोयंधर्मसिंधुसारनामासुबोधनः॥ अमुनाप्रीयतांश्रीमद्विठ्ठलोभक्तवत्सलः॥ सर्वत्रमूलवचनानीहज्ञेयानितद्विचारश्च॥ कौस्तुभनिर्णयसिंधुश्रीमाधवकृतनिबंधेभ्यः॥ प्रेम्णासद्भिर्ग्रंथःसेव्यःशब्दार्थतःसदोषोपि॥ संशोध्यवापिहरिणासुदामसुनिसत्तुषपृथुकमुष्टिरिव॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेप्रथमपरिच्छेदःसमाप्तः॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥॥

॥ ॥छ॥ ॥अथधर्माब्धिसारेद्वितीयपरिच्छेदः प्रारभ्यते॥ ॥छ॥ ॥

श्रीगणेशायनमः॥ ॥श्रीसरस्वत्यैनमः॥ ॥श्रीपांडुरंगंविबुधांतरंगंनौमींदिरांमाधवमंदिरांच॥सतामनंतंहिनमामनंतंगुरुंगरिष्ठांजननींवरिष्ठां॥ १ ॥काशीनाथाभिधेनात्रानंतोपाध्यायसूनुना॥सामान्यंनिर्णयंप्रोच्यविशेषेणविनिर्णयः॥ २॥संगृह्यतेधर्मसिंधुसाराख्येकालगोचरे॥ ग्रंथेप्रस्फुटबोधायपुनरुक्तिर्नदूषणं॥३॥प्रथमपरिच्छेदेमासविशेषानपेक्षसामान्यतस्तिथ्यादिनिर्णयमभिधायास्मिन्द्वितीयपरिच्छेदेचैत्रादिमासविशेषोपादानेनप्रतिपदादितिथिषुविहितसंवत्सरकृत्यनिर्णयसा रंगृण्हीमःअत्रशुक्लप्रतिपदादिरमांतएवमासः प्रायेणदाक्षिणात्यैराद्रियतइतितमेवाश्रित्यनिर्णयउच्यते॥अत्रकिंचित्पूर्वपरिच्छेदोक्तमपिपुनर्विशेषोक्तिभिर्दृढीक्रियतइतिपुनरुक्तिर्नदोषाय॥तत्रमेषसंक्रांतौपूर्वाःपराश्चदशदशनाड्यःपुण्यकालः॥रात्रौत्वर्धरात्रात्प्राक्संक्रमेपूर्वदिनोत्तरार्धंपुण्यं॥अर्धरात्रात्परतःसंक्रमेउत्तरदिनस्यपूर्वार्धंपुण्यं॥अर्धरात्रेसंक्रमेदिनद्वयंपुण्यं॥ ॥अथतिथिनिर्णयः॥तत्रचैत्रशुक्लप्रतिपद्वत्सरारंभः॥तत्रौदकीप्रतिपद्ग्राह्या॥दिनद्वयेउदयव्याप्तावव्याप्तौवापूर्वा॥चैत्रेमलमासत्वेवत्सरारंभनिमित्तकंतैलाभ्यंगसंकल्पादौनूतनवत्सरनामकीर्तनाद्यारंभंचमलमासप्रतिपद्येवकुर्यात्॥मतिगृहध्वजारोपणंनिंबपत्राशनवत्सरादिफलश्रवणंनवरात्रारंभोनवरात्रोत्सवादिनिमित्ताभ्यंगादिश्चशुद्धमासप्रतिपदिकार्यः॥वत्सरारंभनिमित्तकोतैलाभ्यंगःशुद्धप्रतिपद्येवेतिमयूखेउक्तं॥अस्यांतैलाभ्यंगोनित्यः॥अकरणेप्रत्यवायोक्तेः॥अस्यामेवप्रतिपदिदेवीनवरात्रारंभः॥अत्रपरयुतामुहूर्तमात्रापिप्रतिपद्ग्राह्या॥अत्रमुहूर्तपरिमाणं॥मुहूर्तमह्नोरात्रेश्चप्रोचुःपंचदशंलवमित्युक्तंसर्वत्रज्ञेयं॥पारणादिविशेषनि

र्णयः ॥ शारदनवरात्रवद्बोध्यः ॥ अत्रैव प्रपादानं ॥ तत्रमंत्रः ॥ प्रपेयंसर्वसामान्याभूतेभ्यः प्रतिपादिता ॥ अस्याः प्रदानात्पितरस्तृप्यंतुहि-
पितामहाः ॥ अनिवार्यंततोदेयंजलंमासचतुष्टयं ॥ प्रपांदातुमशक्तेनप्रत्यहमुदकुंभोद्विजगृहेदेयः तत्रमंत्रः ॥ एषधर्मघटोदत्तोब्रम्हवि-
ष्णुशिवात्मकः ॥ अस्यप्रदानात्सकलाममसंतुमनोरथाः इयमेवप्रतिपत्कल्पादिरपि ॥ एवंवैशाखशुक्लतृतीयाफाल्गुनकृष्णतृतीयाशुक्ला
चैत्रपंचमीमाघत्रयोदशीकार्तिकेसप्तमीमार्गशीर्षेनवमीएतापिकल्पादयोबोध्याः ॥ आसुश्राद्धात्पितृतृप्तिः ॥ चैत्रशुक्लप्रतिपन्मत्स्यजयंती
त्येके ॥ चैत्रेदधिक्षीरघृतमधुवर्जनंदंपतीपूजनात्मकंगौरीव्रतंकार्यं ॥ चैत्रशुक्लद्वितीयायांनिशामुखेबालेंदुपूजनाद्यात्मकंचंद्रव्रतंकार्यं ॥ अ
स्यामेवदमनकेनगौरीशिवपूजनम् ॥ चैत्रशुक्लतृतीयायांगौरीशिवयुतांसंपूज्यांदोलनव्रतंमासपर्यंतकार्यम् ॥ अत्रतृतीयामुहूर्तमात्राऽपि
पराकार्या ॥ द्वितीयायुक्तानकार्या ॥ चतुर्थीयुतायांवैधृत्यादियोगेऽपिसैवकार्या ॥ द्वितीयायोगनिषेधस्यबलत्वात् ॥ अस्यामेवतृतीयायां-
श्रीरामचंद्रस्यदोलोत्सवमारभ्यमासपर्यंतपूजापूर्वकमांदोलनंकार्यं ॥ एवंदेवतांतराणामपि ॥ इयमेवतृतीयामन्वादिरपि ॥ अत्रैवस
र्वमन्वादिनिर्णयउच्यते ॥ तत्रमन्वादयश्चैत्रशुक्लतृतीयापौर्णमासीच ॥ ज्येष्टेपौर्णिमा ॥ आषाढस्यशुक्लदशमीपौर्णमासीच ॥ श्रावणस्यकृ
ष्णाष्टमी ॥ भाद्रपदस्यशुक्लतृतीया ॥ आश्विनस्यशुक्लनवमी ॥ कार्तिकस्यशुक्लद्वादशीपौर्णमासीच ॥ पौषेशुक्लएकादशी ॥ माघेशुक्लस-
प्तमी ॥ फाल्गुनस्यपौर्णमास्यमावास्याचेतिचतुर्दशीज्ञेयाः ॥ एतास्तुमन्वादयः शुक्लपक्षस्याः दैवेपित्र्येकर्मणिपूर्वाण्हव्यापिन्योग्राह्याः

पूर्वाण्होत्रद्वेधाविभक्तदिनपूर्वोभागस्तत्रैवश्राद्धादिविधानात्॥देवान्मानुषाद्वापराण्हांत्पूर्वाण्हेश्राद्धाद्यनुष्ठानसंभवेपराण्हव्यापिन्योग्रा
ह्याः॥दिनपूर्वार्धेपराण्हेवाश्राद्धाद्यनुष्ठेयं नतुदिनोत्तरार्द्धगतमध्यान्हभागेइतितात्पर्यम्॥कृष्णपक्षस्थेतुदैवेपित्र्येचकर्मणिपंचधाविभ
क्तदिनचतुर्थभागाख्यापराण्हव्यापिन्योग्राह्येमन्वादिषुपिंडरहितंश्राद्धंकार्यं॥अत्रश्राद्धेद्विसहस्रवर्षाणिपितृणांतृप्तिः॥मन्वादिश्राद्धंचनित्यं
॥अतएतदकरणेसंभवः प्रतिमानमित्यृक्मंत्रस्यशतवारंजलेजपः प्रायश्चित्तंकार्यं॥एवंषण्णवतीश्राद्धान्यपिनित्यानि॥तानिच॥अमा
१२युग४मनु१४क्रांति१२धृति१२पात१२महालयाः॥१५अष्टका५[illegible]न्वष्टका५पूर्वेद्युः५श्राद्धैर्नवतिश्चषडितिज्ञेयानि॥अथदशावतारजयंत्यः
॥चैत्रशुक्लतृतीयायामपराण्हेमत्स्योत्पत्तिः॥वैशाखपूर्णिमायांसायंकूर्मोत्पत्तिः॥भाद्रपदशुक्लतृतीयायामपराण्हेवराहोत्पत्तिः॥वैशाखशुक्ल
चतुर्दश्यांसायंनारसिंहावतारः॥भाद्रपदशुक्लद्वादश्यांमध्यान्हेवामनप्रादुर्भावः॥वैशाखशुक्लतृतीयायांमध्यान्हेपरशुरामोद्भवः॥प्रदोषइ
तिबह्वः॥चैत्रशुक्लनवम्यांमध्यान्हेदाशरथीरामाभिव्यक्तिः॥श्रावणकृष्णाष्टम्यांनिशीथेश्रीकृष्णाविर्भावः॥आश्विनशुक्लदशम्यांसायंबु-
द्धोऽभूत्॥श्रावणशुक्लषष्ठ्यांसायंकल्किर्जातइतितत्तत्कालव्यापिन्योग्राह्याः॥अत्रमत्स्यकूर्मवराहबुद्धकल्कीनामाषाढादिमासांतरा
ण्येकादश्यादितिथ्यंतराणिप्रातरादिकालांतराणिचवचनांतरानुसारेणोक्तानिकल्पभेदेनव्यवस्थापनीयानिस्वस्वगृहीतपक्षानुसारेणतत्त
दुपासकैरुपोष्याणि॥श्रीरामकृष्णनृसिंहजयंत्यएवनित्याःसर्वैरुपोष्याः॥चैत्रशुक्लचतुर्थ्यांमध्यान्हव्यापिन्यांलड्डुकादिभिःश्रीगणेशम

चेथित्वादमनकारोपणंकुर्यात्॥ विघ्ननाशंसर्वान्कामांश्चप्राप्नुयात्॥ चैत्रशुक्लपंचम्यामनंतादिनागान्पूजयित्वाक्षीरसर्पिर्नैवेद्यंदद्यात्॥ अस्यामेवपंचम्यांलक्ष्मीपूजनं॥ अत्रैवोच्चैःश्रवादिपूजनात्मकंहयव्रतमुक्तं॥ अत्रसर्वत्रपंचमीसामान्यनिर्णयानुसारेणग्राह्या॥ एवमग्रेऽपि॥ यत्रविशेषनिर्णयोनोच्यतेतत्रप्रथमपरिच्छेदोक्तएवनिर्णयोऽनुसंधेयः॥ षष्ठ्यांस्कंदस्यदमनकारोपणंसप्तम्यांभास्करस्यदमनकपूजनंनवम्यांदेव्याःसर्वदेवानांपौर्णमास्यामित्यन्यत्रविस्तरः॥ चैत्रशु॰क्लाष्टम्यांभवान्याउत्पत्तिः॥ तत्रनवमीयुताग्राह्या॥ अत्रपुनर्वसुयुताष्टम्यामष्टाशोककलिकाप्राशनंतत्रमंत्रः॥ त्वामशोकनराभीष्टमधुमाससमुद्भव॥ पिबामिशोकसंतप्तोमामशोकंसदाकुर्विति॥ अत्रैवयोगविशेषेकृत्यं॥ पुनर्वसुबुधोपेतोचैत्रेमासिसिताष्टमी॥ प्रातस्तुविधिवत्स्नात्वावाजपेयफलंलभेदिति॥ चैत्रशु॰क्लनवमीरामनवमी॥ चैत्रशु॰क्लनवम्यांपुनर्वसुयुतायांमध्यान्हेकर्कलग्नेमेषस्थेसूर्येउच्चस्थेग्रहपंचकेश्रीरामजन्मश्रवणात्॥ अस्यांमध्यान्हव्यापिन्यामुपोषणंकार्यं॥ पूर्वेद्युरेवमध्यान्हेसत्वेसैवग्राह्या॥ दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्तावव्याप्तौवापरा॥ अष्टमीविद्धायानिषेधात्॥ अतःपूर्वेद्युःसकलमध्यान्हव्यापिनीमपित्यक्त्वामध्यान्हैकदेशव्यापिन्यपिपरैवग्राह्या॥ केचित्त्वष्टमीविद्धांमध्यान्हव्यापिनींपुनर्वसुयुतामपित्यक्त्वापरेद्युस्त्रिमुहूर्ताऽपिनवमीसर्वैरप्युपोष्या॥ यदितुदशम्यान्हासवशेनपारणादिनेस्मार्तानामेकादशीव्रतप्राप्तिस्तदास्मार्तैरष्टमीविद्धोपोष्या॥ वैष्णवैस्तुमुहूर्तत्रययुतापरैवोपोष्या॥ शुद्धायानवम्याअलाभेमुहूर्तत्रयन्यूनत्वेवासर्वैरप्यष्टमीविद्धैवोपोष्येत्याहुः॥ इदंव्रतंनित्यंकाम्यंच॥ ॥अथव्रतप्रयोगः॥ ॥अष्टम्यामाचार्यंसंपूज्यश्रीरामप्रतिमादानं

करिष्येऽहंद्विजोत्तम॥ तत्राचार्योभवप्रीतःश्रीरामोऽसित्वमेवमे॥ इतिप्रार्थ्य॥ नवम्यासंगभूतेनएकभक्तेनराघव॥ इक्ष्वाकुवंशतिलकप्रीतोभवभ-
वप्रियेत्येकभक्तंसंकल्प्यसाचार्योहविष्यंभुंजीत॥ पूजामंडपंतत्रवेदिंचकृत्वानवम्यांप्रातःउपोष्यनवमींत्वद्ययामेष्वष्टसुराघव॥ तेनप्रीतोभवत्वंमे
संसारात्त्राहिमांहरेइत्युपोषणंसंकल्प्य॥ इमांस्वर्णमयींरामप्रतिमांत्वांप्रयत्नतः॥ श्रीरामप्रीतयेदास्येरामभक्तायधीमतेइतिप्रतिमादानंसंकल्प
येत्। श्रीरामनवमीव्रतांगभूतांषोडशोपचारैःश्रीरामपूजांकरिष्ये॥ इतिसंकल्प्य॥ वेदिकायांसर्वतोभद्रेकलशंसंस्थाप्य॥ तत्रपूर्णपात्रेसवस्त्रेऽग्न्यु-
त्तारणादिविधिनाप्रतिमायांश्रीरामंप्रतिष्ठाप्यपुरुषसूक्तेनषोडशोपचारैःसंपूज्यपुष्पपूजांते॥ रामस्यजननीचासिरामात्मकमिदंजगत्॥ अतस्त्वां
पूजयिष्यामिलोकमातर्नमोऽस्तुते॥ इतिकौसल्यांसंपूज्य॥ ॐनमोदशरथायेतिदशरथंसंपूज्यसर्वपूजांसमाप्यमध्यान्हेफलपुष्पजलादिपूर्णे
नशंखेनार्घ्यंदद्यात्॥ तत्रमंत्रः॥ दशाननवधार्थायधर्मसंस्थापनायच॥ दानवानांविनाशायदैत्यानांनिधनायच॥ परित्राणायसाधूनांजातोरा-
मःस्वयंहरिः॥ गृहाणार्घ्यंमयादत्तंभ्रातृभिःसहितोनघेति॥ रात्रौजागरणंकृत्वाप्रातर्नित्यपूजांविधायमूलमंत्रेणपायसाष्टोत्तरशताहुतीर्हुत्वापूजां
विसृज्याचार्यायप्रतिमांदद्यात्॥ इमांस्वर्णमयींरामप्रतिमांसमलंकृतां॥ शुचिवस्त्रयुगच्छन्नांरामोऽहंराघवायते॥ श्रीरामप्रीतयेदास्येतुष्टो
भवतुराघवः॥ इतिमंत्रः॥ तवप्रसादंस्वीकृत्यक्रियतेपारणामया॥ व्रतेनानेनसंतुष्टःस्वामिन्भक्तिंप्रयच्छमेइतिप्रार्थ्य॥ नवम्यंतेपारणंकुर्या-
त्॥ इदंव्रतंमलमासेनकार्यं॥ एवंजन्माष्टम्यादिव्रतमपिनकार्यं॥ अस्यामेवनवम्यांदेवीनवरात्रसमाप्तिःकार्या॥ एतन्निर्णयआश्विननवरात्र

नवमीवत्॥ चैत्रशुक्लएकादश्यांकृष्णस्यांदोलनोत्सवः॥ दोलारूढंप्रपश्यंतिकृष्णंकलिमलापहं॥ अपराधसहस्रैस्तुमुक्तास्तेधूननेकृते॥ नावति
ष्ठंतिपापानिजन्मकोटिकृतान्यपि॥ क्रीडंतेविष्णुनासार्द्धंवैकुंठेदेवपूजिताइत्यादिकस्तन्महिमा॥ चैत्रशुक्लद्वादश्यांविष्णोर्दमनोत्सवः॥ सत्रपार
णाहे॥ पारणाहेनलभ्येतद्वादशीघटिकापिचेत्॥ तदात्रयोदशीग्राह्यापवित्रदमनार्पणेइत्युक्तेः॥ शिवस्यचतुर्दश्यांकार्यः॥ अथप्रयोगः॥ उपव
सदिनेनित्यपूजांकृत्वादमनकस्थानंगत्वाक्रमेणतमादायचंदनादिनासंपूज्यश्रीकृष्णपूजार्थंत्वांनेष्येइतिप्रार्थ्यप्रणमेत्॥ अन्यदेवतास्तुयथा
दैवतमूहः ततोदमनकंगृहमानीयपंचगव्येनशुद्धोदकेनचप्रक्षाल्यदेवाग्रेस्थापयित्वातस्मिन्नेवदमनकेऽशोककालवसंतकामान्काममात्रंवागं-
धादिभिःपूजयेत्॥ तत्रनमोऽस्तुपुष्पबाणायजगदाल्हादकारिणे॥ मन्मथायजगन्नेत्ररतिप्रीतिप्रियायचेतिकामावाहनमंत्रः॥ कामभस्मसमु
द्भूतरतिबाष्पपरिप्लुत॥ ऋषिगंधर्वदेवादिविमोहकनमोऽस्तुतेइतिदमनकमुपस्थाय॥ ओंकामायनमइतिमंत्रेणसपरिवारायकामरूपिणे
दमनकायगंधाद्युपचारान्दद्यात्॥ ततोरात्रौदेवंसंपूज्याधिवासनंकुर्यात्॥ तदित्थं॥ देवाग्रेसर्वतोभद्रंसंपाद्यतत्रकलशंसंस्थाप्यतत्रधौ
तवस्त्राच्छन्नंदमनकंवैणवपटलेस्थापितंनिधाय॥ पूजार्थंदेवदेवस्यविष्णोर्लक्ष्मीपतेःप्रभो॥ दमनत्वमिहागच्छसांनिध्यंकुरुतेनमइति
दमनकदेवतामावाह्यप्रागाद्यष्टदिक्षुक्लींकामदेवायनमोह्रींरत्यैनमः॥१॥ क्लींभस्मशरीरायनमोह्रींरत्यैनमः॥२॥ क्लींअनंगायनमोह्रींरत्यै
नमः॥३॥ क्लींमन्मथायनमोह्रींरत्यै॰४ क्लींवसंतसखायनमोह्रींरत्यै॰५ क्लींस्मरायनमोह्रींरत्यै॰६ क्लींइक्षुचापायनमोह्रींरत्यै॰७ क्लींपुष्पबाणास्त्रा

वनमाह्रीं स्वं॰ ७ इतिपूजयेत्॥ तत्पुरुषायविद्महेकामदेवायधीमहि॥ तन्नोऽनंगःप्रचोदयात्॥ इतिगायत्र्यादमनकमष्टोत्तरशतमभिमंत्र्यगं-
धादिभिःसंपूज्यनमोनमइतिपुष्पांजलिंदत्वानमोऽस्तुपुष्पबाणायेतिपूर्वोक्तावाहनमंत्रेणनमेत्॥ क्षीरोदधिमहानागशय्यावस्थितविग्रह॥ प्रात
स्त्वांपूजयिष्यामिसान्निधोभवतेनमइतिदेवंप्रार्थ्यपुष्पांजलिंदत्वातस्यामेकादश्यांरात्रौजागरणंकुर्यात्॥ प्रातर्नित्यपूजांकृत्वापुनर्देवंसंपूज्य
दूर्वागंधाक्षतयुतांदमनकमंजरीमादायमूलमंत्रंपठित्वा॥ देवदेवजगन्नाथवांछितार्थप्रदायक॥ हृत्स्थान्पूरयमेविष्णोकामान्कामेश्वरीप्रिय॥ इदं
दमनकंदेवगृहाणमदनुग्रहात्॥ इमांसांवत्सरींपूजांभगवन्परिपूरय॥ पुनर्मूलंजप्त्वादेवेदमनमर्पयेत्॥ ततोयथाशोभंदत्वांगदेवताभ्योदत्वादे
वंप्रार्थयेत्॥ मणिविद्रुममालाभिर्मंदारकुसुमादिभिः॥ इयंसांवत्सरीपूजातवास्तुगरुडध्वज॥ वनमालांयथादेवकौस्तुभंसततंहृदि॥ तद्वद्दा
मनकीमालांपूजांचहृदयेवह॥ जानताऽजानतावापिनकृतंयत्तवार्चनं॥ नसर्वंपूर्णतांयातुत्वत्प्रसादाद्रमापते॥ जितंतेपुंडरीकाक्षनमस्तेवि
श्वभावन॥ हृषीकेशनमस्तेऽस्तुमहापुरुषपूर्वज॥ मंत्रहीनंक्रियाहीनमित्यादिचसंप्रार्थ्यपंचोपचारैर्देवंसंपूज्यनीराज्यब्राह्मणेभ्योदमनं
दत्वास्वयंशेषंसंधार्यसुहृद्युतःपारणांकुर्यात्॥ मंत्रदीक्षारहितैर्नाम्नार्पणीयम्॥ अस्यगौणकालःश्रावणमासावधिः॥ नेदंमलमासेभवति॥
शुक्रास्तादौतुकर्तव्यं॥ इतिदमनारोपणविधिः॥ अस्यामेवभारते॥ अहोरात्रेणद्वादश्यांचैत्रेविष्णुरितिस्मरन्॥ पौंडरीकमवाप्नोतिदेवलोकंच
गच्छति॥ इति॥ चैत्रशुक्लत्रयोदश्यामनंगपूजनव्रतं॥ तत्रत्रयोदशीपूर्वविद्धाग्राह्या॥ अथचतुर्दश्यांनृसिंहस्यदोलनोत्सवः॥ अत्रैवशिवस्ये

कृवीरायाःभैरवस्यचदमनकैःपूजनं॥ अत्रचतुर्दशीपूर्वविद्धापराण्हव्यापिनीग्राह्या॥ अपराण्हव्याप्त्यभावेपराण्हस्पर्शिन्यपिपूर्वाग्राह्या,तदभावेपराग्राह्या चैत्रपौर्णमासीसामान्यनिर्णयात्पराग्राह्या॥ पूर्वोक्ततत्तत्तिथौदमनकपूजनाकरणेस्यामेवसर्वदेवानांदमनकपूजनं॥ चैत्र्यांचित्रायुतायांचित्रवस्त्रदानंसौभाग्यदं॥ रविगुरुमंदवारयुतचैत्र्यांस्नानश्राध्दादिभिरश्वमेधपुण्यं॥ चैत्रस्यशुक्लैकादश्यांपौर्णमास्यांवामेषसंक्रांतिमारभ्यवावैशाखस्नानारंभः॥ तत्रमंत्रः॥ वैशाखंसकलंमासंमेषसंक्रमणंरवेः॥ प्रातःसनियमःस्नास्येप्रीयतांमधुसूदनः॥ मधुहंतुःप्रसादेनब्राम्हणानामनुग्रहात्॥ निर्विघ्नमस्तुमेपुण्यंवैशाखस्नानमन्वहं॥ माधवेमेषगेभानौमुरारेमधुसूदन॥ प्रातःस्नानेनमेनाथफलदोभवपापहन्निति॥ अत्रहविष्याशनब्रम्हचर्यादयोनियमाः॥ एवंसंपूर्णस्नानाशक्तौत्रयोदश्यादिदिनत्रयमंतेस्नायात्॥ इयंपौर्णमासीमन्वादिःपूर्वमुक्ता॥ चैत्रकृष्णत्रयोदशीशततारकानक्षत्रयुतावारुणीसंज्ञकास्नानादिग्रहणादिपर्वतुल्यफलदा॥ शनिवारयुतामहावारुणी॥ शुभयोगशनिवारशततारकायुक्तामहामहावारुणी अत्रयोगेकृष्णादिःपौर्णमास्यंतोमासस्तेनामांतमासेफाल्गुनकृष्णत्रयोदशीग्राह्येतिबोध्यम्,चैत्रकृष्णचतुर्दश्यांशिवसन्निधौस्नानेनभौमवारयुतायांगंगायांस्नानेनपिशाचत्वाभावःफलं॥ ॥ इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेचैत्रमासकृत्यनिर्णयोद्देशःसमाप्तः॥

॥ अथवैशाखमासः॥

॥ अत्रवृषसंक्रमेपूर्वाःषोडशनाडिकाःपुण्यकालः॥ रात्रौचप्रागुक्तं॥ अत्रप्रातःस्नानंतिलैःपितृतर्पणंधर्मघटदानंचकार्यं॥ अत्रब्राम्हणानांगंधमाल्य

पानककदलीफलादिभिर्वसंतपूजाकार्या॥ वैशाखेज्येष्ठेवायत्रमासेऊष्मबाहुल्यंतत्रप्रातर्नित्यपूजांकृत्वागंधोदकपूर्णपात्रेविष्णुंसंस्थाप्यपंचोपचारैः संपूज्यतत्रैवजलेसूर्यास्तपर्यंतमधिवास्यरात्रौस्वस्थानेस्थापयित्वापंचोपचारैः संपूजयेत्॥ तेनतीर्थोदकेनगृहदारादिषुतमात्मानंपावयेत्॥ एतच्चद्वादश्यांदिवानकार्यं॥ रात्रौकिंचित्कालंजलस्थंपूजयित्वास्वस्थानेस्थापयेत्॥ अत्रमासेकृष्णगोराख्यतुलसीभिर्विष्णुंत्रिकालमर्चयेन्मुक्तिफलं॥ प्रातःस्नात्वाबहुतोयेनाश्वत्थमूलंसिंचेत्॥ प्रदक्षिणाश्चकुर्यात्॥ अनेककुलतारणंफलं॥ एवंगवांकंडूयनेऽपि॥ अत्रमासेएकभक्तनक्तमयाचितंवासर्वेप्सितफलदं॥ अत्रमासेप्रपादानंदेवेगलंतिकाबंधनव्यजनछत्रोपानच्चंदनादिदानंमहाफलं॥ यदावैशाखोमलमासोभवतितदाकाम्यानांतत्रसमाप्तिनिषेधात्॥ मासद्वयंवैशाखस्नानहविष्याशनादिनियमाअनुष्ठेयाः॥ चांद्रायणादिकंतुमलेऽपिसमापनीयं॥ वैशाखशुक्लतृतीयायांगंगास्नानंयवहोमोयवदानंयवाशनंचसर्वपापापहं॥ यःकरोतितृतीयायांकृष्णंचंदनभूषितं॥ वैशाखस्यसितेपक्षेसयात्यच्युतमंदिरम्॥ इयमक्षय्यतृतीयासंज्ञिका॥ अस्यांयत्किंचिज्जपहोमपितृतर्पणदानादिक्रियतेतत्सर्वमक्षयम्॥ इयंरोहिणीबुधयोगेमहापुण्या॥ अस्यांजपहोमादिकृत्यंऽपिवक्ष्यमाणयुगादिवन्निर्णयः॥ इयंकृतयुगस्यादिः॥ अत्रयुगादिश्राद्धमपिंडमनुष्ठेयम्॥ श्राद्धासंभवेतिलतर्पणमप्यत्रकार्यं॥ ॥ अत्रयुगादिकृत्यंपूर्वाण्हेकार्यं॥ तत्रासंभवेपराण्हेपि॥ कृष्णयुगादिकार्येत्वपराण्हइत्यादिमन्वादिप्रकरणोक्तोनिर्णयः॥ द्वेधाविभक्तदिनपूर्वार्धैकदेशव्यापिनीदिनद्वयेचत्रिमुहूर्ताधिकव्याप्तिसत्वेप

रा॥त्रिमुहूर्तेन्यूनत्वेपूर्वा॥मन्वादौचयुगादौचग्रहणेचंद्रसूर्ययोः॥व्यतिपातेवैधृतौचतत्कालव्यापिनीक्रियेतिवचनेनसाकल्यव्याप्ति
वाक्यानामपवादात्॥श्राध्दादिकंतृतीयामध्येएवकर्तव्यम्॥पुरुषार्थचिंतामणौतुसप्तमाष्टमनवममुहूर्तानांगांधर्वकुतुपरौहिणसंज्ञ
कानांयुगादिश्राध्दकालत्वाद्युक्तेमध्यमदिनमानेत्रयोदश्यादिपंचदश्यंतघटित्रयव्यापिन्यांश्राद्धं॥कृष्णेतुषोडशीमारभ्यघटिकात्रय
म्॥उभयत्रतादृशघटित्रयव्याप्तौसत्वामसत्वांवाशक्कापरा॥यदातुपरेद्युस्त्रयोदशघटितःपूर्वंसमाप्तापूर्वेद्युस्त्रयोदश्यादिघटि
त्रयेतदेकदेशोवाविद्यतेतदाकर्मकालशास्त्रबाहुल्यात्पूर्वैवग्राह्येत्युक्तम्॥इदमेवयुक्तमितिभाति॥अत्रदेवतोद्देशेनपित्रुद्देशेनचो
दकुंभदानमुक्तं॥तत्रश्रीपरमेश्वरप्रीतिद्वाराउदकुंभदानकल्पोक्तफलावाप्त्यर्थंब्राम्हणायोदकुंभदानंकरिष्ये॥तदंगकुंभपूजनंब्रा
म्हणपूजनंचकरिष्ये॥इतिसंकल्प्य॥सूत्रवेष्टितंगंधफलयवाद्युपेतंकलशंपंचोपचारैर्ब्राह्मणंचसंपूज्य॥तत्रमंत्रः॥एषधर्मघटोदत्तो
ब्रम्हविष्णुशिवात्मकः॥अस्यप्रदानात्सकलाममसंतुमनोरथाइतिमंत्रेणदद्यात्॥पित्रुद्देशेतुपितृणामक्षय्यतृप्त्यर्थमुदकुंभदानं
करिष्येइतिसंकल्प्य॥पूर्ववत्कुंभब्राह्मणौसंपूज्योदकुंभेगंधतिलफलादिनिक्षिप्य॥एषधर्मघटोदत्तोब्रह्माविष्णुशिवात्मकः॥अस्य
प्रदानात्तृप्यंतुपितरोऽपिपितामहाः॥गंधोदकतिलैर्मिश्रंसान्नंकुंभंफलान्वितं॥पितृभ्यःसंप्रदास्यामिअक्षय्यमुपतिष्ठत्वितिमंत्रेण
दद्यात्॥युगादौसमुद्रस्नानंमहाफलं॥वैशाखस्याधिमासत्वेयुगादिश्राद्धंमासद्वयेपिकार्यं॥युगादिषूपवासोमहाफलः॥युगादिमन्वा

दोरात्रिभोजनेअभिस्त्वदृष्टिमितिमंत्रजपः॥युगादिश्राद्धलोपेयुगादिश्राद्धलोपजन्यप्रत्यवायपरिहारार्थमृग्विधानोक्तंप्रायश्चित्तंक-
रिष्येइतिसंकल्प्यनवसद्यावेत्यृचंशतवारंजपेत्॥अयंनिर्णयःसर्वयुगादौज्ञेयः इत्यक्षय्यतृतीयानिर्णयः॥इयमेवतृतीयापरशुरा
मजयंती॥इयंरात्रिप्रथमयामव्यापिनीग्राह्या॥पूर्वेद्युरेवप्रथमयामव्याप्तौपूर्वा॥दिनद्वयेरात्रिप्रथमयामेसाम्येनवैषम्येणवैकदे
शव्याप्तौपरा॥अत्रप्रदोषेपरशुरामंसंपूज्यार्घ्यंदद्यात्॥तत्रमंत्रः॥जमदग्निसुतोवीरक्षत्रियांतकरप्रभो॥गृहाणार्घ्यंमयादत्तंकृपया
परमेश्वरेति॥वैशाखशुक्लसप्तम्यांगंगोत्पत्तिस्तस्यांमध्यान्हव्यापिन्यांगंगापूजनंकार्यं॥दिनद्वयेतद्व्याप्तौपूर्वा॥वैशाखमासेद्वादश्यां
पूजयेन्मधुसूदनं॥अग्निष्टोममवाप्नोतिसोमलोकंचगच्छति॥वैशाखशुक्लचतुर्दशीनृसिंहजयंतीसासूर्यास्तमयकालव्यापिनीग्राह्या॥
दिनद्वयेतद्व्याप्तौतदव्याप्तौवापरैव॥स्वातीनक्षत्रशनिवारादियोगेसातीवप्रशस्ता॥ ॥अथव्रतप्रयोगः॥ ॥त्रयोदश्यांकृतैक
भक्तश्चतुर्दश्यांमध्यान्हेतिलामलकैःस्नात्वा॥उपोष्येहंनारसिंहभुक्तिमुक्तिफलप्रद॥शरणंत्वांप्रपन्नोस्मिभक्तिंमेनृहरेदिशेतिमंत्रेणव्र
तंसंकल्प्याचार्यंवृत्वासायंकालेधान्यस्थोदकुंभेपूर्णपात्रेसौवर्णप्रतिमायांषोडशोपचारैर्देवंसंपूज्यार्घ्यंदद्यात्॥तत्रमंत्रः॥परित्राणाय
साधूनांजातोविष्णुर्नृकेसरी॥गृहाणार्घ्यंमयादत्तंसलक्ष्मीर्नृहरिःस्वयं॥रात्रौजागरणंकृत्वाप्रातर्देवंसंपूज्यविसृज्याचार्यायधेनुयुतांप्र
तिमांदद्यात्॥तत्रमंत्रः॥नृसिंहाच्युतगोविंदलक्ष्मीकांतजगत्पते॥अनेनार्चाप्रदानेनसफलाःस्युर्मनोरथाः॥अथप्रार्थना॥मद्वंशेयेनरा

जातायेजनिष्यंतिचापरे॥ तांस्त्वमुद्धरदेवेशदुःसहात्भवसागरात्॥ पातकार्णवमग्नस्यव्याधिदुखांबुवारिधेःनीचैश्चपरिभूतस्यमहादुःखगतस्यमे॥ करावलंबनंदेहिशेषशायिन्जगत्पते॥ श्रीनृसिंहरमाकांतभक्तानांभयनाशन॥ क्षीरांबुधिनिवासस्त्वंचक्रपाणेजनार्दन॥ व्रंतेनानेनदेवेशभक्तिमुक्तिप्रदोभवेति॥ ततोब्राह्मणैःसहतिथ्यंतेपारणांकुर्यात्॥ यामत्रयोर्ध्वगामिन्यांचतुर्दश्यांतुपूर्वाह्णएवपारणं॥ पौर्णमास्यांशृतान्नसहितोदकुंभदानेनगोदानफलं॥ स्वर्णतिलयुक्तद्वादशोदकुंभदानेनब्रम्हहत्यापापान्मुक्तिः॥ अत्रयथाविधिकृष्णाजिनदानेपृथ्वीदानफलं॥ स्वर्णमधुतिलसर्पिर्युतकृष्णाजिनदानेसर्वपापनाशः॥ अत्रतिलस्नानंतिलहोमस्तिलपात्रदानंतिलतैलेनदीपदानंतिलैःपितृतर्पणंमधुयुक्ततिलदानंमहाफलं॥ तत्रतिलपात्रदानमंत्रः॥ तिलावैसोमदेवत्याःसुरैःसृष्टास्तुगोसवेस्वर्गप्रदाःस्वतंत्राश्चतेमांरक्षंतुनित्यशः वैशाखशुक्लद्वादश्यांपौर्णमास्यांवावैशाखस्नानोद्यापनं॥ तत्रैकादश्यांपौर्णमास्यांवोपोष्यकलशेस्वर्णप्रतिमायांसलक्ष्मीकंविष्णुंसंपूज्यरात्रौजागरणंकृत्वाप्रातर्ग्रहपूजनपूर्वकंपायसेनतिलाज्यैर्वाअष्टोत्तरशतंहोमःप्रतद्विष्णुरिदंविष्णुरितिवामंत्रेणकार्यः॥ सांगतार्थंगोदानंपादुकोपानहछत्रव्यजनोदकुंभदानंशय्यादिदानंचकार्यं॥ अशक्तेनकृसराद्यन्नैर्दशब्राह्मणभोजनंकार्यं॥ एतत्पौर्णमासीमारभ्यज्येष्ठशुक्लैकादशीपर्यंतंजलस्थविष्णुपूजोत्सवःकार्यः वैशाखामावास्याभावुकाख्यादिनंतत्सरकरिसंज्ञकदिनंचशुभेषुवर्जं॥

॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेवैशाखमासकृत्योद्देशः॥

॥अथज्येष्ठकृत्यं

मिथुनसंक्रांतौ पराः षोडशनाड्यः पुण्यकालः ॥ रात्रौ तु प्रागुक्तं ज्येष्ठमासे पिष्टेन ब्रह्ममूर्त्तिं कृत्वा वस्त्राद्यैः पूजयेत् ॥ सूर्यलोकप्राप्तिः ॥ अत्र मासे जलधेनुदानमुक्तं ॥ ज्येष्ठशुक्लप्रतिपदि करवीरव्रतं ॥ ज्येष्ठशुक्लतृतीयायां रंभाव्रतं ॥ सा पूर्वविद्धा ग्राह्या ॥ यत्र पूर्वविद्धा ग्राह्येत्युच्यते तत्रास्तात्पूर्वं द्विमुहूर्ताधिकाया ग्राह्यत्वं ज्ञेयं न न्यूनायाः ॥ तत्रापि यदि परेद्युः सूर्यास्तमयपर्यंतं पूर्वविद्धायास्तिथेः सत्वे तदा सत्यपि पूर्वविद्धाग्राह्यत्ववचने पूर्वविद्धा त्यक्ता अखंडत्वाच्छुद्धत्वात्परैव ग्राह्या ॥ यदा तु ग्राह्यायाः पूर्वविद्धायाः ॥ पूर्वेद्युः मुहूर्तद्वयात्न्यूनत्वं परेद्युश्चास्तमयात्प्राक्समाप्तत्वं तदापि परैव ग्राह्या ॥ एवं सर्वत्रोह्यं ॥ रंभाव्रते पंचाग्नितपनपरा स्त्री पुमान्वा भवानीं स्वर्णप्रतिमायां संपूज्य यथोक्तविधि होमादि कृत्वा सपत्नीकाय गृहं सोपस्करं दद्यात् ॥ दंपत्यानि भोजयेत् ॥ विशेषविधिर्व्रतग्रंथे ज्ञेयः ॥ चतुर्थ्यां सुमावतारस्तत्रोमापूजनं ॥ अष्टम्यां शुक्लां देवीं पूज्य नवम्यां सुपोष्य देवीं पूजयेत् ॥ ज्येष्ठशुक्लदशम्यां गंगावतारः ॥ इयं दशहरासंज्ञका ॥ अत्र दशयोगा उक्ताः ॥ ज्येष्ठमासि १ सितेपक्षे २ दशम्यां ३ बुध ४ हस्तयोः ५ ॥ व्यतीपाते ६ गरा ७ नंदे ८ कन्याचंद्रे ९ वृषेरवौ १० इति गराख्यं करणं ॥ बुधवारहस्तयोगे आनंदाख्यो योगः ॥ अत्र दशमीव्यतीपातयोर्मुख्यत्वं ॥ तेन यस्मिन्दिने कतिपययोगवती दशमी पूर्वाण्हे लभ्यते तत्र दशहराव्रतं कार्यं" दिनद्वये पूर्वाण्हे तत्सत्वे यत्र बहूनां योगः सा ग्राह्या ॥ ज्येष्ठेमलमासे सति तत्रैव दशहरा कार्या न तु शुद्धे ॥ दशहरासु नोत्कर्षश्चतुर्थेपि युगादिष्विति हेमाद्रौ ऋष्यशृंगोक्तेः ॥ अत्र काशीवासिभिर्दशाश्वमेधतीर्थे स्नात्वा गंगापूजनं कार्यं ॥ इतरदेशस्थैः स्वसन्निहितनद्यां स्नात्वा गंगापूजनादिकं कार्यं ॥ ॥ अथ व्रतविधिः ॥ ॥ देशकालौ सं-

कीर्त्यंममैतज्जन्मजन्मांतरससमुद्भूतत्रिविधकायिकचतुर्विधवाचिकत्रिविधमानसिकमितिस्कांदोक्तदशविधपापनिरासत्रयस्त्रिंशच्छत-
पित्रुद्धारब्रह्मलोकावाप्त्यादिफलप्राप्त्यर्थंज्येष्ठमाससितपक्षदशमीबुधवारहस्ततारकागरकर्णव्यतीपातानंदयोगकन्यास्थचंद्रवृषस्थसूर्ये
ति दशयोग पर्वण्यस्यांमहानद्यांस्नानंतीर्थपूजनं प्रतिमायांजान्हवीपूजांतिलादिदानंमूलमंत्रजपमाज्यहोमंचयथाशक्तिकरिष्ये॥ यथा
विधिस्नानंदशवारंकृत्वाजलेस्थितोदशवारंसकृद्वावक्ष्यमाणंस्तोत्रंपठित्वावासःपरिधानादिपितृतर्पणांतंनित्यंविधायतीर्थपूजांविधाय
सर्पिर्मिश्रान्दशप्रसृतिकृष्णतिलान्॥ तीर्थेंजलिनाप्रक्षिप्यगुडमिश्रान्सक्तुपिंडान्दशप्रक्षिपेत्॥ ततोगंगातटेताम्रेमृन्मयेवास्थापितेक
लशेसौवर्णादिप्रतिमायांगंगामावाहयेत्॥ तत्रमंत्रः॥ नमोभगवत्यैदशपापहरायैगंगायैनारायण्यैरेवत्यैशिवायैदक्षायैअमृतायैविश्वरूपिण्यै
नंदिन्यैतेनमोनमः॥ अयंस्त्र्यादिसाधारणःद्विजमात्रविषयोविंशत्यक्षरोयथा॥ ॐनमःशिवायैनारायण्यैदशहरायैगंगायैस्वाहेति॥ एवंगंगामावा
ह्य॥ नारायणंरुद्रंब्रम्हाणंसूर्यंभगीरथंहिमाचलंचनाममंत्रेणतत्रैवावाह्योक्तमूलमंत्रमुच्चार्यश्रीगंगायैनारायणरुद्रब्रह्मसूर्यभगीरथहिमवत्स
हितायै आसनंसमर्पयामीत्येवमासनाद्युपचारैःपूजयेत्॥ दशविधैःपुष्पैःसंपूज्यदशांगधूपंदत्वादशविधनैवेद्यांतेतांबूलदक्षिणांदत्वादशफ-
लान्यर्पयेत्॥ दशदीपान्दत्वापूजांसमापयेत्॥ दशविप्रेभ्यःप्रत्येकंषोडशमुष्टितिलान्सदक्षिणान्दद्यात् एवंयवानपि॥ ततोदशएकांवागांदद्या
त्॥ मत्स्यकच्छपमंडूकान्सौवर्णान्राजतान्पिष्टमयान्वासंपूज्यतीर्थेक्षिपेत्॥ एवंदीपान्प्रवाहयेत्॥ जपहोमाचिकीर्षायांपूर्वोक्तमूलमंत्रस्यपंचस

हस्रसंख्याजपोदशांशेनहोमः यथाशक्तिवा॥ तत्रदशाहराव्रतांगत्वेनहोमंकरिष्येइतिसंकल्प्यस्थंडिलेग्निंप्रतिष्ठाप्यान्वाधानेचक्षुषीआज्येनेत्यंतेश्रीगंगाममुकसंख्ययाज्येननारायणादिषट्देवताएकैकयाज्याहुत्याशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिप्रोक्षण्यादिषट्पात्राण्यासाद्याज्यंसंस्कृत्ययथान्वाधानंजुहुयात्॥ दशब्राह्मणान्सुवासिनीश्चभोजयेत्॥ प्रतिपद्दिनमारभ्यस्नानादिपूजांतोविधिःकार्यइतिकेचित्॥ स्तोत्रंयथास्कांदे॥ ब्रह्मोवाच॥ नमःशिवायैगंगायैशिवदायैनमोनमः॥ नमस्तेरुद्ररूपिण्यैशांकर्यैतेनमोनमः॥ नमस्तेविश्वरूपिण्यैब्रह्ममूर्त्यैनमोनमः॥ सर्वदेवस्वरूपिण्यैनमोभेषजमूर्तयेसर्वस्यसर्वव्याधीनांभिषक्श्रेष्ठ्यैनमोस्तुते॥ स्थाणुजंगमसंभूतविषहंत्र्यैनमोनमः॥ भोगोपभोगदायिन्यैभोगवत्यैनमोनमः॥ मंदाकिन्यैनमस्तेस्तुस्वर्गदायैनमोनमः॥ नमस्त्रैलोक्यभूषायैजगद्धात्र्यैनमोनमः॥ नमःस्त्रीशुक्लसंस्थायैतेजोवत्यैनमोनमः॥ नंदायैलिंगधारिण्यैनारायण्यैनमोनमः॥ नमस्तेविश्वमुख्यायैरेवत्यैतेनमोनमः॥ बृहत्यैतेनमस्तेस्तुलोकधात्र्यैनमोनमः॥ नमस्तेविश्वमित्रायैनंदिन्यैतेनमोनमः॥ पृथ्व्यैशिवामृतायैचसुवृषायैनमोनमः॥ शांतायैचवरिष्ठायैवरदायैनमोनमः॥ उस्रायैसुखदोग्ध्यैचसंजीविन्यैनमोनमः॥ ब्रह्मिष्ठायैब्रह्मदायैदुरितघ्न्यैनमोनमः॥ प्रणतार्तिप्रभंजिन्यैजगन्मात्रेनमोस्तुते॥ सर्वापत्प्रतिपक्षायैमंगलायैनमोनमः॥ शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणे॥ सर्वस्यार्तिहरेदेविनारायणिनमोस्तुते॥ निर्लेपायैदुर्गहंत्र्यैदक्षायैतेनमोनमः॥ परात्परतरेतुभ्यंनमस्तेमोक्षदेसदा॥ गंगेममाग्रतोभूयागंगेमेदेविपृष्ठतः॥ गंगेमेपार्श्वयोरेहित्वयिगंगेस्तुमेस्थितिः॥ आदौत्वमंते

मध्येचसर्वेत्वंगांगतेशुभे॥त्वमेवमूलप्रकृतिस्त्वंहिनारायण परः॥गंगेत्वंपरमात्माचशिवस्तुभ्यंनमःशिवे॥यइदंपठतिस्तोत्रंभक्त्यानित्यंन-
रोपियः॥शृणुयाच्छ्रद्धयायुक्तःकायवाक्चित्तसंभवैः॥दशधासंस्थितैर्दोषैःसर्वैरेवप्रमुच्यते॥सर्वान्कामानवाप्नोतिप्रेत्यब्रह्मणिलीयते॥
ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेदशमीहस्तसंयुता॥तस्यांदशम्यामेतच्चस्तोत्रंगंगाजलेस्थितः॥यःपठेद्दशकृत्वस्तुदरिद्रोवापिचाक्षमः॥सोपित
त्फलमाप्नोतिगंगांसंपूज्ययत्नतः॥अदत्तानामुपादानंहिंसाचैवाविधानतः॥ परदारोपसेवाचका
यिकंत्रिविधंस्मृतं॥पारुष्यमनृतंचैवपैशून्यंचापिसर्वशः॥असंबद्धप्रलापश्चवाङ्मयंस्याच्चतुर्विधं॥परद्रव्येष्वभिध्यानंमनसानिष्टचिंतनं
॥वितथाभिनिवेशश्चमानसंत्रिविधंस्मृतं॥एतानिदशपापानिहरत्वंममजान्हवि॥दशपापहरायस्मात्तस्माद्दशहरास्मृता॥त्रयस्त्रिं-
शच्छतंपूर्वान्पितृनथपितामहान्॥उद्धरेत्येवसंसारान्मंत्रेणानेनपूजिता॥नमोभगवत्यैदशपापहरायैगंगायैनारायण्यैरेवत्यैशिवायैद-
क्षायैअमृतायैविश्वरूपिण्यैनंदिन्यैतेनमोनमः॥सितमकरनिषण्णांशुभ्रवर्णांत्रिनेत्रांकरधृतकलशोद्यत्सोपलामत्यभीष्टां॥विधिहरिहर श्यां
रूपांसेंदुकोटीरजुष्टांकलितसितदुकूलांजान्हवींतांनमामि॥आदावादिपितामहस्यनिगमव्यापारपात्रेजलंपश्चात्पन्नगशायिनोभगव
तःपादोदकंपावनं॥भूयःशंभुजटाविभूषणमणिर्जन्होर्महर्षेरियंदेवीकल्मषनाशिनीभगवतीभागीरथीदृश्यते॥गंगागंगेतियोब्रूयाद्यो
जनानांशतैरपि॥मुच्यतेसर्वपापेभ्योविष्णुलोकंसगच्छति॥इतिस्तोत्रेणस्तुत्वाहोमांतेप्रतिमोत्तरपूजांकृत्वा॥विसृज्याचार्यायमूल

मंत्रेणदद्यात॥ ॥इतिदशाहारविधिः॥ ॥ज्येष्ठशुक्लैकादशीनिर्जला॥अस्यांनित्याचमनादिव्यतिरिक्तजलपानवर्जनेनोपवासेकृतेद्वादशैका
दश्युपवासफलं॥द्वादश्यांचनिर्जलोपोषितैकादशीव्रतांगत्वेनसहिरण्यसशर्करोदकुंभदानंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥देवदेवहृषीकेशसंसारार्णव
तारक॥उदकुंभप्रदानेनयास्यामिपरमांगतिमितिमंत्रेणशर्करायुतंसहिरण्यमुदकुंभंदद्यात्॥ज्येष्ठमाससितद्वादश्यामहोरात्रंत्रिविक्रमपूज
नाद्गवामयनाख्यक्रतुफलसिद्धिः॥ज्येष्ठपूर्णमास्यांतिलदानादश्वमेधफलं॥ज्येष्ठानक्षत्रयुतायांज्येष्ठ्यांछत्रोपानहृदानान्नराधिपत्यप्राप्तिः
॥ज्येष्ठपूर्णिमायांबिल्वत्रिरात्रिव्रतमुक्तं॥अत्रपरविद्धाग्राह्या॥अस्यामेववटसावित्रीव्रतं॥अत्रव्रतेत्रयोदश्यादिदिनत्रयमुपवासः॥अ
शक्तौतुत्रयोदश्यांनक्तं॥चतुर्दश्यामयाचितंपौर्णिमास्यामुपोषणं॥अत्रपौर्णमासीनिर्णयानुसारेणयथात्रिरात्रंभवेत्तथात्रयोदश्यादिदिनत्र
यंग्राह्यं॥ तत्रपूर्णिमासूर्यास्तमयात्पूर्वंत्रिमुहूर्ताधिकव्यापिनीचतुर्दशीविद्धाग्राह्यात्रिमुहूर्तन्यूनत्वेपरैव॥भूतोष्टादशनाडीभिर्दूषय
त्युत्तरांतिथिमितिवचनंसावित्रीव्रतातिरिक्तंज्ञेयंसावित्रीव्रतोपवासेऽष्टादशनाडीविद्धायाअपिग्राह्यत्वात्॥ यत्तुकेवलपूजनात्मकमुपवा
सरहितंसावित्रीव्रतंसर्वत्रस्त्रियोनुतिष्ठंति॥ तत्रभूतोष्टादशेतिवेधोव्रतदानादिपरोनतूपवासपरइतिनिर्णयसिंधुलिखितमाधवा
शयानुसारेणाष्टादशनाडिचतुर्दशीसत्वेपरैवपूजाव्रतेग्राह्या॥उपवासव्रतेतुपूर्वेतिममप्रतिभाति॥अत्रपारणंपूर्णिमांतेकर्तव्यं॥
अत्ररजस्वलादिदोषेपूजादिब्राम्हणद्वाराकार्यं॥ स्वयमुपवासादिकंकार्यमित्यादयः॥ स्त्रीव्रतेविशेषाः प्रथमपरिच्छे-

देज्ञेयाः ॥ अत्रपूजोद्यापनादिविधिर्व्रतग्रंथेषुप्रसिद्धः ॥ अत्रज्येष्ठपूर्णिमायांज्येष्ठानक्षत्रेबृहस्पतिश्चंद्रश्चरोहिणीनक्षत्रेतुसूर्यस्तदामहाज्यैष्ठीयोगस्तत्रस्नानदानादिकंकार्यं ॥ अस्यांपौर्णमास्यांमन्वादित्वादत्रपिंडरहितंश्राद्धमुक्तं ॥ एतन्निर्णयश्चैत्रेउक्तः ॥ अत्रमासेविप्रेभ्यश्चंदनव्यंजनोदकुंभादिकंत्रिविक्रमप्रीतयेदेयं ॥ ॥ इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेज्येष्ठमासनिर्णयोद्देशः ॥ ॥ अथाषाढेदक्षिणायनसंज्ञाकर्कसंक्रांतिः ॥ कर्कसंक्रांतौपूर्वेत्रिंशन्नाड्यः पुण्यकालः ॥ तत्रापिसंक्रांतिसन्निहितानाड्यः पुण्यतमाः ॥ रात्रावर्धरात्रात्प्राक्परतश्चसंक्रमेपिपूर्वेदिनेपुण्यकालः ॥ तत्रापिमध्यान्हात्परतःपुण्यतमत्वं ॥ सूर्योदयोत्तरंघटिकाद्वयात्प्राक्संक्रमेपरतएवपुण्यं ॥ ज्योतिर्ग्रंथेतुसूर्योदयात्प्राक्घटित्रयात्मकसंध्यासमयेपिकर्कसंक्रमेपरदिनएवपुण्यमित्युक्तं ॥ अत्रदानोपवासादिप्रथमपरिच्छेदेउक्तं ॥ कर्ककन्याधनुःकुंभस्थेरवौकेशकर्तनादिकंनिषिद्धं ॥ आषाढमास्येकभक्तव्रतेकृतेबहुधनधान्यपुत्रप्राप्तिः ॥ अत्रमासेउपानह्छत्रलवणामलकानिवामनप्रीत्यैदेयानि ॥ आषाढशुक्लद्वितीयायांपुष्यनक्षत्रयुतायांकेवलायांवाश्रीरामस्यरथोत्सवः ॥ आषाढशुक्लपक्षेदशमीपौर्णमासीचमन्वादिः तन्निर्णयस्तूक्तः ॥ अथैकादश्यांविष्णुशयनोत्सवः ॥ तत्रसोपस्करेमंचकेसुप्तांश्रीविष्णुप्रतिमांशंखादिचतुरायुधांलक्ष्मीसंवाहितचरणांनानाविधोपचारैःसंपूजयेत् ॥ त्वयिसुप्तेजगन्नाथेजगत्सुप्तंभवेदिदं ॥ विबुद्धेत्वयिबुध्येततत्सर्वंसचराचरं ॥ इतिप्रार्थ्य ॥ उपोष्यजागरंकृत्वाद्वादश्यांपुनःसंपूज्यत्रयोदश्यांगीतनृत्यवाद्यादिकंनिवेदयेत् ॥ एवमिदंत्रिदिनसाध्य

व्रतंतत्रस्मार्तैर्वैष्णवैश्चस्वस्वैकादशीव्रतदिनेशयनीव्रतमारब्धव्यं॥रात्रौशयनोत्सवःदिवाप्रबोधोत्सवः॥द्वादश्यांपारणाहेशयनप्रबो-
धोत्सवाविति केचित्॥अत्रदेशाचाराद्व्यवस्था॥नेदंमलमासेकार्यं॥आषाढशुक्लद्वादश्यामनुराधायोगरहितायांपारणंकार्यं॥तत्राप्यनु-
राधाप्रथमपादयोगएववर्ज्यः॥यदातुद्वादशीस्वल्पावर्ज्यनक्षत्रयोगद्वादशीमतिक्रम्यविद्यतेतदानिषेधमनादृत्यद्वादश्यामेवपारणंकार्य-
मितिकौस्तुभेउक्तं॥संगवकालभागंत्यक्त्वाप्रातर्मध्यान्हभागेवाभोक्तव्यमितिपुरुषार्थचिंतामणौ॥द्वादश्यांपारणोत्तरंसायंपूजांकृत्वा
चातुर्मास्यव्रतसंकल्पंकुर्यादितिकौस्तुभे॥एकादश्यामेवेतिनिर्णयसिंधुः॥चातुर्मास्यव्रतप्रथमारंभोगुरुशुक्रास्तादावाशौचादौचनभव-
ति॥द्वितीयाद्यारंभस्त्वस्तादावाशौचादौचभवत्येव॥चातुर्मास्यव्रतंशैवादिभिरपिकार्यं॥व्रतग्रहणप्रकारस्तु॥भगवतोजातिपुष्पा-
दिभिर्महापूजांकृत्वा॥त्वयिसुप्तेजगन्नाथेजगत्सुप्तंभवेदिदं॥विबुद्धेचविबुध्येतप्रसन्नोमेभवाच्युतेतिप्रार्थ्याग्रेकृतांजलिः॥चतुरो
वार्षिकान्मासान्देवस्योत्थापनावधि॥श्रावणेवर्जयेच्छाकंदधिभाद्रपदेतथा॥दुग्धमाश्वयुजेमासिकार्तिकेद्विदलंत्यजेत्॥इमंकरिष्ये-
नियमंनिर्विघ्नंकुरुमेच्युत॥इदंव्रतंमयादेवगृहीतंपुरतस्तव॥निर्विघ्नंसिद्धिमायातुप्रसादात्तेरमापते॥गृहीतेस्मिन्व्रतेदेवपंचत्वंय-
दिमेभवेत्॥तदाभवतुसंपूर्णंप्रसादात्तेजनार्दन॥इतिप्रार्थ्यदेवायशंखेनार्घ्यंनिवेदयेत्॥एतानिव्रतानिनित्यानि॥हविष्यभक्षणादिव्रतां- १०
तरचिकीर्षायांश्रावणेवर्जयेच्छाकमितिशाकस्थानेहविष्यान्नंभक्षयिष्ये॥देवाहंप्रीतयेतवेत्यूहःकार्यः॥शाकव्रतेव्रतांतरेचसमुच्चयेनकर्म-

~~व्रतांतेव्रतमुखेन~~कर्तव्यंतंश्लोकंपठित्वाव्रतांतरमंत्रंवदेत्॥एवंगुडवर्जनादिधारणापारणादिव्रतेषुवर्जयिष्येगुडंदेवमधुरस्वरसिद्धये
॥वर्जयिष्येतैलमहंसुंदरांगत्वसिद्धये॥योगाभ्यासीभविष्यामिप्राप्तुंब्रह्मपदंपरं॥मौनव्रतीभविष्यामिस्वाज्ञापालनसिद्धये॥एकांतरोपवासं
चप्राप्तुंब्रह्मपदंपरमित्यादिरीत्योहःकार्यःनिषिद्धमात्रवर्जनेच्छायां॥वृंताकादिनिषिद्धान्निहरेसर्वाणिवर्जये॥इतिसंकल्पः॥तानिचचातुर्मा
स्येनिषिद्धानि॥माण्यंगचूर्णंचमस्योदकंजंबीरंबीजपूरंयज्ञशेषभिन्नंविष्णवनिवेदितान्नंदग्धान्नंमसूरंमांसंचेत्यष्टविधमामिषंवर्जयेत्॥
निष्पावाराजमाषाधान्येलवणंशाकंवृंताकंकलिंगफलंअनेकबीजफलंनिर्बीजंमूलकंकुष्मांडमिक्षुदंडनूतनबदरीधात्रीफलानिचिंचामंचकादि
शयनमनृतुकालेभार्यागमनंपरान्नंमधुपटोलमाषकुलित्थसितसर्षपांश्चवर्जयेत्॥वृंताकबिल्वोदुंबरकलिंगाभिस्सदास्तुवैष्णवैःसर्वमासेषुकन्याः
॥अन्यत्रतुगोच्छागीमहिष्यन्यदुग्धंपर्युषितान्नंद्विजेभ्यःक्रीतारससाभूमिलवणंताम्रपात्रस्थंगव्यंपल्वलजलंस्वार्थपक्वमन्नमित्यामिषगणउ
क्तः॥चतुर्ष्वपिहिमासेषुहविष्याशीनपापभाक्॥हविष्याणितु॥व्रीहियवमुद्गतिलकंगुकलापश्यामाकगोधूमधान्यानिरक्तभिन्नमूलकंसूरणादिकं
दःसैंधवसामुद्रलवणंगव्यानिदधिसर्पिर्दुग्धानिपनसाम्रनारिकेरफलानिहरीतकीपिप्पलीजीरकंशुंठीचिंचाकदलीलवलीधात्रीफलानिगुडेतरैक्ष
विकाराइत्येतान्यतैलपक्वानि॥गव्यंतक्रंमाहिषंघृतंक्वचित्॥ ॥अथकाम्यव्रतानि॥ ॥गुडवर्जनान्मधुरस्वरता॥तैलवर्जनात्सुंदरांगता
॥योगाभ्यासीब्रह्मपदंप्राप्नोति॥तांबूलत्यागाद्भोगीमधुरकंठश्च॥घृतत्यागीस्निग्धतनुः॥शाकत्यागीपक्वान्नभुक् पादाभ्यंगत्यागाद्दृढुःसौगं

ध्यं॥ दधिदुग्धतक्रत्यागाद्विष्णुलोकः॥स्थालीपाचितान्नत्यागाद्दीर्घसंततिः॥भूमौदर्भशायीविष्णुदासः॥भूमिभोजनान्नृपत्वं॥मधुमांस
त्यागान्मुनिः॥एकांतरोपवासाद्ब्रह्मलोकः॥नखकेशधारणाद्दिने दिनेगंगास्नानं॥मौनादस्खलिताज्ञा॥विष्णुवंदनाद्गोदानफलंविष्णुपादस्प
र्शात्कृतकृत्यता॥हरेरालयेसंमार्जनादिनानृपत्वं॥शतप्रदक्षिणाकरणाद्विष्णुलोकः॥एकभक्ताशनादग्निहोत्रफलं॥अयाचितेनवापिकूपो
त्सर्गादिपूर्तफलं॥षष्ठाह्नःकालभोजनाच्चिरस्वर्गः॥पर्णेषुभोजनात्कुरुक्षेत्रवासफलं॥शिलाभोजनात्प्रयागस्नानं॥एवंमासचतुष्टयसा
ध्यानांव्रतानांसंकल्पमेकादश्यांद्वादश्यांकृत्वा॥श्रावणमासव्रतविशेषसंकल्पइहैवकार्यः॥अहंशाकंवर्जयिष्येश्रावणेमासिमाधवेति॥अत्रशाक
शब्देनलोकेप्रसिद्धिः॥फलमूलपुष्पपत्रांकुरकांडत्वगादिरूपावर्ज्यानतुव्यंजनमात्रंशुंठीहरिद्रादिजीरकादिकमपिवर्ज्यं॥तत्रतत्कालोद्भवाना
मातपादिशोषितकालांतरोद्भवानांचसर्वशाकानांवर्जनंकार्यं॥अथैषांचातुर्मास्यव्रतानांसमाप्तौकार्तिक्यांदानानितत्रैववक्ष्यंते॥शयनीबोधिन्योस्त
प्तमुद्राधारणमुक्तंरामार्चनचंद्रिकायां॥अत्रतप्तमुद्राधारणेविधायकानि॥प्रशंसावचनानिनिषेधकानिनिंदावचनानिचबहुतराण्युपलभ्यंतेते
षांशिष्टाचाराद्व्यवस्था॥येषांकुलेपितृपितामहादिभिस्तप्तमुद्राधारणादिधर्मोनुष्ठितस्तैस्तथैवानुष्ठेयः॥येषांतुकुलेषुनकेनाप्यनुष्ठितस्तैर्नस्व
मतिविलसितश्रद्धयातद्धर्मोनुष्ठेयोदोषश्रवणादितितात्पर्यं॥आषाढशुक्लद्वादश्यांवामनपूजनेनरमेधफलं॥पूर्वाषाढायुतायांपौर्णमास्या
मन्नपानादिदानादक्षय्यान्नादिप्राप्तिः॥अस्यामेवपौर्णमास्यांप्रदोषव्यापिन्यांश्रीशिवस्यशयनोत्सवः॥अस्यामेवकोकिलाव्रतं॥ ॥

तत्र॥स्नानंकरिष्येनियताब्रह्मचर्येस्थितासती॥भोक्ष्यामिनक्तंभूशय्यांकरिष्येप्राणिनांदयामिति॥मासव्रतंसंकल्प्यकोकिलारूपिणींशिवांप्र
त्यहंसंपूज्यनक्तभोजनं॥यस्मिन्वर्षेधिकाषाढस्तस्मिन्नेववर्षेशुद्धाषाढेव्रतंकार्यमित्याचारःसनिर्मूलः॥आषाढस्यश्रावणस्यवापौर्णमास्यांचतुर्द
श्यामष्टम्यांवाशिवपवित्रारोपणमुक्तं॥अस्यांपौर्णमास्यांसन्यासिनांचातुर्मास्यावाससंकल्पांगत्वेनक्षौरव्यासपूजादिकंविहितं॥अत्रकर्मण्यौ
दयिकीत्रिमुहूर्तापौर्णमासीग्राह्या॥चातुर्मासस्यमध्येतुवपनंवर्जयेद्यतिः॥चातुर्मासंद्विमासंवासदैकत्रैवसंवसेत्॥तत्रादौक्षौरंविधायद्वादशमृ
त्तिकास्नानानिप्राणायामादिविधिंचकृत्वाव्यासपूजांकुर्यात्॥अथसंक्षेपेणतद्विधिः॥देशकालौसंकीर्त्यचातुर्मास्यावासंकर्तुंश्रीकृष्णव्यासभाष्य
काराणांसपरिवाराणांपूजनंकरिष्यइतिसंकल्प्य॥मध्येश्रीकृष्णंतत्पूर्वतःप्रादक्षिण्येनवासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धानावाह्यश्रीकृष्णपंचक
दक्षिणभागेव्यासंतत्पूर्वतःप्रादक्षिण्येनसुमंतुजैमिनिवैशंपायनपैलानितिव्यासपंचकमावाह्यश्रीकृष्णाद्वामेभाष्यकारंश्रीशंकरंतत्पूर्वतः
प्रादक्षिण्येनपद्मपादविश्वरूपत्रोटकहस्तामलकाचार्यानावाह्यश्रीकृष्णपंचकेश्रीकृष्णपार्श्वयोर्ब्रह्मरुद्रौपूर्वादिचतुर्दिक्षुसनकादीन्कृष्णपंचका
त्पुरतःगुरुपरमगुरुपरमेष्ठीगुरुपरात्परगुरून्ब्रह्मवसिष्ठशक्तिपराशरव्यासशुकगौडपादगोविंदपादशंकराचार्यान्ब्रह्मनिष्ठांश्चावाह्यपंच
कत्रयस्याग्नेयेगणेशंईशान्यांक्षेत्रपालंवायव्येदुर्गांनैर्ऋत्येसरस्वतींप्रागाद्यष्टदिक्ष्विंद्रादिलोकपालांश्चावाह्यपूजयेत्॥तत्रनारायणाष्टाक्षरेणश्री-
कृष्णपूजा॥अन्येषांप्रणवादिनमोंतैस्तन्नाममंत्रैःपूजाकार्या॥पूजांतेअसतिप्रतिबंधेचतुरोवार्षिकान्मासानिहवसामीतिमनसासंकल्प्य॥अहंतावन्निवत्स्या
मिसर्वे

भूतहितायवै॥प्रायेणप्रावृषिप्राणिसंकुलंवर्त्मदृश्यते॥अतस्तेषामहिंसार्थंपक्षान्वैश्रुतिसंश्रयात्॥स्थास्यामश्चतुरोमासानत्रैवासतिबाधके॥इति
वाचिकसंकल्पंकुर्यात्॥ततोगृहस्थाःप्रतिब्रूयुःनिवसंतुसुखेनात्रगमिष्यामःकृतार्थतां॥यथाशक्तिश्चसुश्रूषांकरिष्यामोवयंमुदेति॥ततोवृद्धानुक्रमे
णयतीन्गृहस्थायतयश्चान्योन्यंनमस्कुर्युः॥एतद्विधिःपौर्णमास्यामसंभवेद्द्वादश्यांकार्यः॥आषाढकृष्णद्वितीयायामशून्यशयनव्रतं॥अत्रलक्ष्मी
युतंविष्णुंपर्यंकेसंपूज्य॥पत्नीभर्तुर्वियोगंचभर्त्ताभार्यासमुद्भवं॥नाप्नुवंतियथादुःखंदंपत्यानितथाकुर्वित्यादिभिर्दांपत्याभंगप्रार्थनार्थैर्मंत्रैःप्रार्थ
येत्॥ततश्चंद्रायार्घ्यंदत्वानक्तभोजनंकार्यं॥एवंमासचतुष्टयेकृष्णद्वितीयासुसंपूज्यसपत्नीकायशय्यादानंकृत्वातांप्रतिमांचसोपस्करांदद्यात्॥अ
स्मिन्व्रतेअसत्यंदांपत्यसुखंपुत्रधनाद्यवियोगोगार्हस्थ्यावियोगश्चसप्तजन्मसुभवति॥अत्रव्रतेचंद्रोदयव्यापिनीतिथिर्ग्राह्या॥चंद्रोदयेपूजाघ-
टकेःदिनद्वयेसत्वेऽसत्वेवापरैव॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेआषाढमासनिर्णयोद्देशः॥ ॥अथश्रा
वणमासः॥ ॥सिंहेपराःषोडशनाड्यःपुण्यकालःरात्रौतूक्तं॥अत्रमासेएकभक्तव्रतंनक्तव्रतंविष्णुशिवाद्यभिषेकश्चोक्तः॥सिंहराशिगतेसूर्येयस्यगौ
श्चप्रसूयते॥तेनव्याहृतिभिर्घृताक्तायुतसंख्ययासर्षपहोमंकृत्वासागौर्ब्राह्मणायदेया॥एवंनिशीथेगोःक्रंदनेपिमृत्युंजयमंत्रेणहोमादिरूपा
शांतिःकार्या॥एवंश्रावणमासेदिवाश्विनीप्रसवेपिनिषिद्धः॥माघेबुधेचमहिषीश्रावणेवडवादिवा॥सिंहेगावःप्रसूयंतेस्वामिनोमृत्युदायकाः॥इ
त्युक्तेस्त्रापिशांतिः॥शांतिग्रंथतोज्ञेया॥सोमवारव्रतंकार्यंश्रावणेवैयथाविधि॥शक्तेनोपोषणंकार्यमथवानिशिभोजनंएवंश्रावणेभौमवारेगौ

रीपूजांकुर्यात्॥श्रावणशुक्लचतुर्थीमध्यान्हव्यापिनीपूर्वयुताग्राह्या॥श्रावणशुक्लपंचमीनागपंचमी॥इयमुदयेत्रिमुहूर्तव्यापिनीपरविद्धाग्राह्यापरेद्यु
स्त्रिमुहूर्तन्यूनापंचमीपूर्वद्युस्त्रिमुहूर्तन्यूनचतुर्थीविद्धातदापूर्वैवत्रिमुहूर्ताधिकचतुर्थीवेधेद्विमुहूर्तापिपरैव॥मुहूर्तमात्रातुनग्राह्येतिम
मप्रतिभाति॥अस्यांभित्त्यादिलिखितामृन्मयावायथाचारंनागाःपूज्याः॥श्रावणशुक्लद्वादश्यांमासंहृतस्यशाकवर्जनव्रतस्यसांगतार्थंब्राह्म
णायशाकदानंकरिष्ये॥इतिसंकल्प्यब्राह्मणंसंपूज्य॥उपायनमिदंदेवव्रतसंपूर्णहेतवे॥शाकंतुद्विजवर्यायसहिरण्यंददाम्यहम्॥इतिमंत्रेणपक्व
मामंवाशाकंदद्यात्॥ततोदधिभाद्रपदेमासेवर्जयिष्येसदाहरेइतिदधिव्रतंसंकल्पयेत्॥अत्रदधिमात्रंवर्ज्यंतक्रादीनामनिषेधः॥अथपारणाहे-
द्वादश्यांविष्णोःपवित्रादिरोपणं॥पारणाहेद्वादश्यसत्वेत्रयोदश्यांपारणाहेतत्रासंभवेश्रवणर्क्षेपूर्णिमायांवाकार्यं॥शिवपवित्रंचतुर्दश्यामष्टम्यां
वापौर्णमास्यांवाकार्यं॥एवंदेवीगणेशदुर्गादीनांचतुर्दशीचतुर्थीतृतीयानवम्यादयोयथाकुलाचारंतिथयः॥तत्तत्तिथ्यसंभवेसर्वदेवानांश्रावण
पौर्णमास्यांवाकार्यं॥तत्रासंभवेकार्तिक्यावधिगौणकालः॥इदंनित्यं॥अकुर्वाणोव्रजत्यधः॥तस्यसांवत्सरीपूज्यानिष्फलेत्याद्युक्तेः॥गौणका
लेप्यकरणे॥तदायुतंजपेन्मंत्रंस्तोत्रंवापिसमाहितइत्युक्तेरयुतसंख्याकंतद्देवतामूलमंत्रजपःप्रायश्चित्तं॥तत्रपूर्वेद्युरधिवासनंपरेन्हिपवित्रा
रोपणं॥द्व्यहकालासंभवेसद्योधिवासनपूर्वकंतत्कार्यं॥ ॥अथसंक्षेपतःप्रयोगः॥ ॥कार्पाससूत्रस्यनवसूत्रींविधायाष्टोत्तरशतनवसूत्र्या
देवजानुपर्यंतंचतुर्विंशद्ग्रंथिकमुत्तमपवित्रं॥चतुःपंचाशन्नवसूत्र्याऊरुलंबिद्वादशग्रंथिकंमध्यमं॥सप्तविंशतिनवसूत्र्याष्टग्रंथिकं॥नाभिपर्यंतं

कनिष्ठंपवित्रंचकृत्वा॥विंशत्युत्तरशतेनसप्तत्यावानवसूत्र्यापादलंबिनींवनमालामष्टोत्तरशतनचतुर्विंशत्यन्यतरग्रंथिकांकृत्वाद्वादशानवसूत्र्याद्वादशग्रंथिकंगंधपवित्रंसप्तविंशतिनवसूत्र्यागुरुपवित्रंत्रिसूत्र्यांगदेवतापवित्राणिकुर्यात्॥शिवपवित्राणिलिंगविस्तरानुसारेणकुर्यात्॥सर्वाणिपवित्राणिपंचगव्येनप्रोक्ष्यप्रणवेनप्रक्षाल्यमूलेनाष्टोत्तरशतमभिमंत्र्यग्रंथीन्कुंकुमेनरंजयित्वासर्वपवित्राणिवंशपात्रेसंस्थाप्यवस्त्रेणपिधायदेवपुरतोन्यस्य॥क्रियालोपविधानार्थंयत्वयाविहितंप्रभो॥मयैतत्क्रियतेदेवतवतुष्ट्यैपवित्रकं॥नमेविघ्नोभवेद्देवकुरुनाथदयांमयि॥सर्वथासर्वदाविष्णोममत्वंपरमागतिरितिप्रार्थ्याधिवासनंकुर्यात्॥तत्रदेशकालौसंकीर्त्यसंवत्सरकृतपूजाफलावाप्त्यर्थममुकदेवताप्रीत्यर्थमधिवासनविधिपूर्वकंपवित्रारोपणंकरिष्यइतिसंकल्प्यदेवपुरतःसर्वतोभद्रेजलपूर्णंकुंभंसंस्थाप्यकुंभेवंशपात्रंतत्रतानिपवित्राणिनिधायतेषु॥संवत्सरस्ययागस्यपवित्रीकरणायभो॥विष्णुलोकात्पवित्राद्य आगच्छेहनमोस्तुते॥इतिमंत्रेणमूलमंत्रेणचावाह्यत्रिसूत्र्यांब्रह्मविष्णुरुद्रान्नवसूत्र्यांॐकारसोमवह्निब्रह्मनागेशसूर्यशिवविश्वेदेवानुत्तममध्यमकनिष्ठपवित्रेषुब्रह्मविष्णुरुद्रान्सत्वरजस्तमांस्यावाह्यवनमालांप्रकृतिंचावाह्यमूलमंत्रेणश्रीपवित्राधावाहितदेवताभ्योनमइत्यंतेनगंधाद्युपचारैःपूजयेत्॥ततःपूर्वसंपादितंवितस्तिमात्रंद्वादशग्रंथिकंगंधपवित्रमादाय॥विष्णुतेजोद्भवंरम्यंसर्वपातकनाशनं॥सर्वकामप्रदंदेवतवांगेधारयाम्यहमितिमंत्रेणमूलसंपुटितेनदेवपादयोःसमर्पयेत्॥देवस्यकरेबध्नीयादित्यन्ये॥ततोदेवंपंचोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत्॥आमंत्रितोसिदेवेशपुराणपुरुषोत्तम॥प्रातस्त्वांपूजयिष्यामिसान्निध्यंकुरुकेशव॥क्षीरोदधिमहानागशय्याव-

स्थितविग्रह॥ अनस्त्वांपूजयिष्यामिसंनिधोभवतेनमः॥ ततःसाष्टांगंप्रणम्यपुष्पांजलिंदद्यात्इत्यधिवासनं॥ अत्रसर्वत्रमूलमंत्रोगुरूपदिष्टस्तांत्रिकोवैदिकोवादेवगायत्रीरूपोवाग्राह्यः॥ ततोरात्रिंसत्कथाजागरेणातिवाह्यप्रातःकालेसद्योधिवासनेगोदोहांतरितेवाकालेपवित्रारोपणांगभूतंदेवपूजनंपवित्रपूजनंचकरिष्येइतिसंकल्प्यदेवंपवित्राणिचफलाद्युपनैवेद्यांतगंधाद्युपचारैःसंपूज्यगंधदूर्वाक्षतयुतंकनिष्ठंपवित्रमादाय॥ देवदेवनमस्तुभ्यंगृहाणेदंपवित्रकं॥ पवित्रीकरणार्थायवर्षपूजाफलप्रदं॥ पवित्रकंकुरुष्वाद्ययन्मयादुष्कृतंकृतं॥ शुद्धोभवाम्यहंदेवत्वत्प्रसादात्सुरेश्वरेतिमंत्रेणमूलसंपुटितेनदत्वामध्यमोत्तमपवित्रेवनमालांचैवमेवतन्मंत्रावृत्त्यादद्यात्॥ अंगदेवताभ्योनाम्नासमर्प्यमहानैवेद्यंदत्वानीराज्यप्रार्थयेत्॥ मणिविद्रुममालाभिर्मंदारकुसुमादिभिः॥ इयंसांवत्सरीपूजातवास्तुगरुडध्वज॥ वनमालांयथादेवकौस्तुभंसततंहृदि तद्वत्पवित्रतंतूंस्त्वंपूजांचहृदयेवह॥ जानताजानतावापियत्कृतंनतवार्चनं॥ केनचिद्विघ्नदोषेणपरिपूर्णंतदस्तुमे॥ मंत्रहीनंक्रियाहीनंभक्तिहीनंसुरेश्वर॥ यत्पूजितंमयादेवपरिपूर्णंतदस्तुमे॥ अपराधसहस्राणिक्रियंतेहर्निशंमया॥ दासोयमितिमांमत्वाक्षमस्वपरमेश्वरेति॥ अत्रशिवादौगरुडध्वजेत्यादौवृषवाहनेत्यूहः॥ वनमालामितिश्लोकस्यतुलोपः॥ देव्यांतुदेवदेवसुरेश्वरेत्यादौदेविदेविसुरेश्वरीत्यादिस्त्रीप्रत्ययांतपदोहःकार्यः॥ शेषंसमानं॥ ततोगुरुंसंपूज्यपवित्रंदत्वान्यब्राह्मणेभ्यःसुवासिनीभ्यश्चान्यानिदत्वास्वयमपिसकुटुंबोधारयेत्॥ ततोब्राह्मणैःसहभुक्त्वात्रिरात्रंब्रह्मचर्यादिनियमवान्देहेपवित्राणिधारयेत्॥ देवस्यस्नानादिकोपचारान्पवित्राण्युत्तार्यकारयेत्॥

त्रिरात्रांतेदेवंसंपूज्यपवित्राणिविसर्जयेत्॥ अत्रशिवादिपवित्रारोपणेचतुर्दशी पूर्वविद्धाग्राह्या॥ एवंपूर्णिमापित्रिमुहूर्तसायान्हव्याप्तापूर्ववि-
द्धैवग्राह्या॥ अष्टम्यादितिथ्यंतराण्यपिपवित्रारोपणेप्रथमपरिच्छेदोक्तसामान्यतिथिनिर्णयानुसारेणग्राह्याणि॥ ॥इतिपवित्रारोपणवि
धिः॥ ॥अथोपाकर्मकालः॥ ॥तत्रबह्वृचानांश्रावणशुक्लपक्षेश्रवणनक्षत्रंपंचमीहस्तइतिकालत्रयं॥ तत्रश्रवणंमुख्यकालः॥ तदलाभे
पंचम्यादिः तथाचकालतत्वविवेचनेसंग्रहकारिकायां॥ पर्वणिश्रवणेकार्यंग्रहसंक्रांत्यदूषिते॥ अथवसुभिर्बह्वृचैश्चकथंचित्तदसंभवे॥ तत्रैवह
स्तपंचम्यांतयोःकेवलयोरपि॥ तत्रदिनद्वयेश्रवणसत्वेयदिपूर्वदिनेसूर्योदयमारभ्यप्रवृत्तंश्रवणंद्वितीयदिनेसूर्योदयोत्तरंत्रिमुहूर्तंवर्ततेतदाप
रदिनएवोपाकर्मधनिष्ठायोगप्राशस्त्याद्यदित्रिमुहूर्तन्यूनंतदापूर्वदिनएवसंपूर्णव्याप्तेः यदिपूर्वदिनेसूर्योदयेनास्तिपरदि
नेसूर्योदयोत्तरंमुहूर्तद्वयंवर्ततेतदोत्तरदिनएव॥ उत्तराषाढावेधनिषेधात्॥ यदिपरदिनेमुहूर्तद्वयंन्यूनंपूर्वदिनेचोत्तराषाढाविद्धंतदापंच
म्यादिकालोग्राह्यः॥ पंचमीहस्तइतिकालद्वयंसौदयिकंमुहूर्तत्रयव्यापिमुख्यं॥ तदलाभेपूर्वविद्धमिति॥ एवंभाद्रपदशुक्लपक्षेपिश्रवणपंचमीह
स्तकालत्रयपनिर्णयोज्ञेयः॥ एतद्बह्वृचैःपूर्वाण्हेकार्यः॥ ॥अथयजुर्वेदिनिर्णयः॥ ॥तत्रबह्वृचानांश्रवणवत्सर्वयजुर्वेदिनांश्रावणपौर्णमासी
मुख्यकालः॥ पौर्णमास्याःखंडत्वेयदापूर्णिमापूर्वदिनेमुहूर्त्ताद्यनंतरंप्रवृत्ताद्वितीयदिनेषण्मुहूर्तव्यापिनीतदासर्वयाजुषाणामुत्तरैव॥ यदासु-
द्धाधिकतयादिनद्वयेपिसूर्योदयव्यापिनीतदासर्वयाजुषाणांपूर्वैव॥ पूर्वदिनेमुहूर्त्ताद्यनंतरंप्रवृत्ताद्वितीयदिनेमुहूर्त्तद्वयत्रयादिव्यापिनीषण्मु

१४

हूर्त्तन्यूनातदातैत्तिरीयैरुत्तराग्राह्या॥ तैत्तिरीयभिन्नयाजुषैःपूर्वाग्राह्या॥ यदापूर्वदिनेमुहूर्त्तार्धनंतरंभद्दत्ताद्वितीयदिनेमुहूर्तद्वयन्यूनाभवति
क्षयवशान्नास्त्येववातदासर्वयाजुषाणांपूर्वैव॥ हिरण्यकेशितैत्तिरीयाणांश्रावणीपौर्णमासीमुख्यकालस्तदभावेश्रावणेहस्तः॥ श्रावण
शुक्लपंचमीतत्तत्सूत्रेऽनुक्तेर्नग्राह्या॥ एतदेवभाद्रपदेपिकालद्वयमितिविशेषः॥ खंडतिथित्वेनिर्णयःपूर्वोक्तएव॥ हस्तनक्षत्रमध्योदयि
कंसंगवस्पर्शिग्राह्यमन्यथापूर्वविद्धमेव॥ आपस्तंबानांश्रावणीपौर्णमासीमुख्यातदभावेभाद्रपदीतिविशेषः॥ बौधायनानांश्रावणी
पौर्णमासीमुख्यादोषसंभावनयातदभावेआषाढीतिविशेषः॥ एतेषामपिखंडतिथित्वेपूर्वोक्तएवनिर्णयः॥ ॥ अथकाण्वमाध्यंदिना
दिकात्यायनानांश्रवणयुताश्रावणपूर्णिमाकेवलावाहस्तयुक्तापंचमीकेवलावामुख्यकालः॥ अतःकेवल श्रवणेकेवलहस्तेचतैर्नकार्यं॥
श्रावणेमासेविघ्नदोषेभाद्रपदगतपूर्णिमापंचम्योःकार्यं॥ तिथेःखंडत्वेषण्मुहूर्ताधिक्येउत्तरा॥ षण्मुहूर्तन्यूनत्वेपूर्वाग्राह्येत्यादिः॥ पूर्वोक्त
एवनिर्णयः॥ ॥ अथसामवेदिनांभाद्रपदशुक्लपक्षेहस्तनक्षत्रमुख्यकालः॥ संक्रांत्यादिदोषेणतत्रासंभवेश्रावणमासेहस्तोग्राह्यइति
निर्णयसिंधुः॥ अन्येतुभाद्रपदहस्तेदोषसंभवेश्रावणपौर्णमास्यामुपाकर्मकृत्वाभाद्रपदस्यहस्तपर्यंतंनपठनीयंततःपरंपठनीयमित्या
हुः॥ हस्तस्यखंडत्वेदिनद्वयेपराण्हपूर्णव्याप्त्यभावेपराण्हैकदेशस्पर्शेवापरदिनएवोपाकर्म॥ पूर्वदिनएवापराण्हपूर्णव्याप्तौपूर्वत्रैवसर्वत्रसाम
गानामपराण्हस्यैवोपाकर्मकालत्वेनोक्तेः॥ पूर्वदिनएवापराण्हैकदेशस्पर्शेदिनद्वयेप्यपराण्हस्पर्शाभावेवापरैव॥ एषांसामवेदिनांप्रातःसं

गवौकर्मकालत्वेनोक्तोतेषांपूर्वत्रापराण्हव्याप्तिंत्यक्तापरदिनेसंगवोर्ध्ववर्त्तमानहस्तग्रहणं॥सिंहस्थेसूर्येउपाकर्मविधानंतुयदिश्रावणेहस्तः॥पूर्णिमावासिंहस्थसूर्येभवतितदातत्रोपाकर्मनकर्कस्थेइतिसामगानांश्रावणमासगतहस्तपर्वणोर्व्यवस्थापरं॥अन्यशाखिनांसिंहस्थरवेर्विधिनिषेधौवानास्ति॥ ॥अथर्वणवेदिनांतुश्रावण्यांभाद्रपदगतायांवापौर्णमास्यामुपाकर्म॥तिथिखंडेऔदयिकसंगवकालव्यापिनीतिथिर्ग्राह्येति॥सर्वशाखिनांश्रावणभाद्रपदमासगतस्वस्वगृह्योक्तकालेषुग्रहणसंक्रांत्याशौचादिदोषसंभावनायांसर्वथाकर्मलोपप्राप्तौशाखांतरोक्तकालानांग्राह्यत्वमावश्यकं॥तत्रापस्तंबबौधायनसामगादीनांश्रावणभाद्रपदगतपंचमीपूर्णिमादेरप्यविशेषेण ग्राह्यत्वभासौनर्मदोत्तरदेशेसिंहगतेसूर्येपंचम्यादेर्ग्रहणंनर्मदादक्षिणभागेकर्कस्थेसूर्येश्रावणपंचम्यादेर्ग्रहणमितिव्यवस्थेतिकौस्तुभेउक्तं॥तेनऋग्वेदिनामपिसर्वथाकर्मलोपप्रसक्तौपूर्णिमापिसिंहस्थकर्कटस्थादिव्यवस्थयाग्राह्येतिममप्रतिभाति॥सर्वशाखिभिःश्रावणमासमुख्यकालेपर्जन्याभावेनव्रीह्याद्योषधिप्रादुर्भावाभावेआशौचादौवाभाद्रपदश्रवणादौकार्यं॥ओषधिप्रादुर्भावाभावेपिश्रावणमासेकार्यमितिकर्कादिमतं सर्वशाखिनांगृह्योक्तमुख्यकालत्वेनानिर्णीतेदिनेग्रहणस्यसंक्रांतेर्वासत्वेसंक्रांतिरहिताःपंचम्यादयोग्राह्याः॥ग्रहणसंक्रांतियोगश्चोपाकर्मसंबंधिन्यहोरात्रेभविष्यन्मध्यरात्रात्पूर्वमतीतमध्यरात्रादूर्ध्वंचेतियाभाष्टकेविद्यमानःश्रवणनक्षत्रपूर्णिमादितिथ्यस्पृष्टोप्युपाकर्मदूषकः॥केचित्तूक्तयामाष्टकादन्यत्रापिविद्यमानोग्राह्यश्रवणादि

नक्षत्रपर्व तिथिस्पर्शी चेत्सोपि दूषक इत्याहुः ॥ नूतनोपनीतानां प्रथमोपाकर्म गुरुशुक्रास्तादौ मलमासादौ सिंहस्थे गुरौ न च कार्यं द्वितीयाद्युपाकर्म तु अस्तादावपि कार्यं ॥ मलमासे तु द्वितीयाद्यपि न कार्यं प्रथमोपाकर्म स्वस्तिवाचननांदीश्राद्धादि कृत्वा कार्यं ॥ नूतनोपनीतानां श्रावणमासगतपंचमीहस्तश्रवणादिकालेषु गुरुशुक्रास्तादिप्रतिबंधेनोपाकर्मारंभाभावे भाद्रपदमासगतपंचमीश्रवणादयो ग्राह्याः ॥ मौंजीं यज्ञोपवीतं च नवदंडं च धारयेत् ॥ अजिनं कटिसूत्रं च नववस्त्रं तथैव च ॥ इति ब्रह्मचारिणो विशेषः प्रतिवर्षं ज्ञेयः ॥ उपाकर्मोत्सर्जने ब्रह्मचारी समावृत्तगृहस्थवानप्रस्थैः सर्वैः कर्त्तव्ये ॥ उत्सर्जनकालस्तु नेह प्रपंच्यते ॥ उपाकर्मदिनेऽथवेति वचनानुसारेण सर्वशिष्टानामिदानीमुपाकर्मदिने एवोत्सर्जनकर्मानुष्ठानाचारेण तन्निर्णयस्यानुपयोगात् ॥ एते उपाकर्मोत्सर्जने यद्यन्यैर्द्विजैः सह करोति तदा लौकिकाग्नौ कुर्यात् ॥ यद्येकः करोति तदा स्वगृह्याग्नौ कुर्यात् ॥ कात्यायनैः स्वौपवसथ्येऽग्नावेव होतव्यं न लौकिकाग्नौ ॥ बह्वृचादिः स्वयं चतुरवत्ती बहुभिश्चतुरवत्तिभिरुपाकर्मादि कुर्वन्नेकस्यापि जामदग्न्यादेः पंचावर्त्तिनः सत्वे तदनुरोधेन पंचावर्त्तनमेव कुर्यात् चतुरावर्त्तिनामपि पंचावत्तित्वस्य वैकल्पिकत्वोक्त्या तेषामपि कर्मवैगुण्याभावात् ॥ अकरणे दोषश्रवणेन प्रत्यब्दमेते कर्त्तव्ये ॥ क्वचित्पुस्तके निर्णयसिंधावेव तदकरणे प्राजापत्यकृच्छ्रमुपवासो वा प्रायश्चित्तं दृश्यते तेन सर्वत्र ॥ उपाकर्मोत्सर्जनयोरुभयोरप्यृषिपूजनमुक्तं ॥ ऋष्यादितर्पणं तूत्सर्जन एव ॥ अत्राविवाहोत्तरं तिलतर्पणेन दोषः ॥ अत्र संकल्पे अधीतानां छंदसामाप्यायनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमुपाकर्मदिने अद्योत्सर्जनाख्यं कर्म करिष्ये इति ॥ ॥ उपाकर्मणि तु

॥अधीतानामध्येष्यमाणानांछंदसांयातयामतानिरासेनाप्यायनद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमितिविशेषःअवशिष्टःसर्वोपिप्रयोगविशेषःस्वस्वगृह्यानुसारेणज्ञेयः॥अत्रनदीनांरजोदोषोन॥ब्रह्मादिदेवऋष्यादीनांजलेसांनिध्यंतेनस्नानात्सर्वदोषक्षयःऋषिपूजनस्थानस्थितजलस्पर्शनपानाभ्यांसर्वकामावाप्तिः॥इतिसर्वशाखिसाधारणनिर्णयः॥ ॥अथरक्षाबंधनमस्यामेवपूर्णिमायांभद्रारहितायांत्रिमुहूर्त्ताधिकोदयव्यापिन्यामपराह्णेप्रदोषेवाकार्यं॥उदयेत्रिमुहूर्त्तन्यूनत्वेपूर्वेद्युर्भद्रारहितेप्रदोषादिकालेकार्यं॥इदंग्रहणसंक्रांतिदिनेपिकर्त्तव्यंमंत्रस्तु॥येनबद्धोबलिराजादानवेंद्रोमहाबलः॥तेनत्वामभिबध्नामिरक्षेमाचलमाचलेति॥अत्रैवपूर्णिमायांहयग्रीवोत्पत्तिः॥श्रावणपूर्णिमाकुलधर्मादौत्रिमुहूर्त्तसायाह्नव्याप्तापूर्वविद्धैवग्राह्या॥त्रिमुहूर्तन्यूनत्वेपरा॥अस्यामेवपौर्णमास्यामाश्वलायनानांश्रवणाकर्मसर्पबलिश्चरात्रावुक्तः॥तैत्तिरीयाणांतुसर्पबलिरेवोक्तः॥कात्यायनानांसामगानांचश्रवणाकर्मसर्पबलीद्वावप्युक्तौ॥श्रवणाकर्मसर्पबल्याश्वयुजीप्रत्यवरोहणादिपाकसंस्थानांस्वस्वकालेष्वकरणेप्राजापत्यंप्रायश्चित्तंकार्यं॥नतुकालांतरेतदनुष्ठानं॥श्रवणाकर्मादिसंस्थाःपत्न्यामृतुमत्यामपिकार्याःप्रथमारंभस्तुनभवति॥अत्रपौर्णमासीअस्तमयप्रभृतिप्रवृत्तकर्मपर्याप्तकालव्यापिनीचेत्पूर्वैवग्राह्या॥दिनद्वयेतत्संबंधस्यसत्वेप्यसत्वेवापरैवप्रयोगस्तुस्वस्वसूत्रेषुज्ञेयः॥श्रावणकृष्णचतुर्थीमारभ्यकृष्णचतुर्थीषुयावज्जीवमेकविंशतिवर्षाणिवाएकवर्षंवासंकष्टचतुर्थीव्रतंकार्यं॥अशक्तौप्रतिवर्षंश्रावणचतुर्थ्यामेवकार्यं॥अत्रचंद्रोद-

यव्याप्त्यातिथिनिर्णयः प्रथमपरिच्छेदेउक्तः॥ सोद्यापनव्रतप्रयोगःकौस्तुभादौज्ञेयः॥ ॥अथजन्माष्टमीव्रतं॥ ॥ तत्राष्टमीद्विविधा
॥ ॥ शुद्धाविद्धाच॥ दिवारात्रौवाससप्तमीयोगरहितायत्रदिनेयावतीतत्रतावतीशुद्धा॥ दिवारात्रौवाससप्तमीयोगवतीयस्मिन्नहोरा-
त्रेयावतीतत्रतावतीविद्धा॥ सापुनर्द्विविधा॥ रोहिणीयुतारोहिणीयोगरहिताचेति॥ तत्ररोहिणीयोगरहितकेवलाष्टमीभेदाः सप्तमी
नाड्यः ५९पलानि ५९अष्टमी ५८।५अस्यांशुद्धायांसंदेहोनास्तिद्वितीयकोट्यभावात्सप्तमी २अष्टमी ५५अस्यांविद्धायामप्यसंदेहः
दिनांतरेऽभावेनद्वितीयकोट्यभावात्॥ यदादिनद्वयेकेवलाष्टमीवर्ततेतदाचत्वारः पक्षाः॥ पूर्वेद्युरेवनिशीथव्यापिनी १ परेद्युरेवनिशी
थव्यापिनी २दिनद्वयेपिनिशीथव्यापिनी ३दिनद्वयेपिनिशीथव्याप्त्यभावइति ४॥ रात्र्यर्धंनिशीथपदार्थः स्थूलदृष्ट्यात्वष्टमोमुहूर्तोनिशी
थः॥ तत्रपूर्वेद्युरेवनिशीथव्यापिनीयथासप्तमी ४१ अष्टमी ४२अत्रसप्तमीयुतापूर्वविद्धैवाष्टम्युपोष्या॥ यथाष्टमी॥ ६०।४इयंशुद्धाधि
कापूर्वैव॥ परेद्युरेवनिशीथेयथासप्तमी ४७ अष्टमी ४६अत्रपरैवाष्टम्युपोष्या॥ उभयत्रनिशीथेयथासप्तमी ४२अष्टमी ४६अत्रापिप
रैवाष्टमीग्राह्या॥ दिनद्वयेनिशीथव्याप्त्यभावेयथासप्तमी ४७ अष्टमी ४२अत्रापिपरैवाष्टमीग्राह्या॥ अत्रसर्वत्रसप्तमीयुक्तायांरा
त्रिपूर्वार्धावसानेकलयाप्यष्टम्याः सत्वेएवनिशीथव्यापित्वंनवमीयुतायांरात्र्युत्तरार्धादिभागेसत्वेएवोत्तरत्रनिशीथव्यापित्वंसप्तमीदिने
उत्तरभागेएवसत्वेननवमीयुतदिनेपूर्वभागएवसत्वेनिशीथव्यापित्वपक्षएवमंतव्यः एवंवक्ष्यमाणरोहिणीयुक्तभेदेष्वपिज्ञेयम्॥ रोहिणी

ध॰सिं॰
१७

युताष्टम्यामपिपूर्वदिनएवनिशीथेष्टमीरोहिण्योर्योगः परदिनएवतयोर्निशीथेयोगः॥ दिनद्वयेनिशीथेयोगइतिपक्षत्रयम्॥ पूर्वेद्युरेवनिशीथे
योगोयथासप्तमी ४० तद्दिनेकृत्तिका ३५ अष्टमी ४६ तद्दिनेरोहिणी ३६ अत्रपूर्वविद्धैवाष्टम्युपोष्या॥ परदिनएवनिशीथयोगोयथास
प्तमी ४२ तद्दिनेकृत्तिका ५० अष्टमी ४७ रोहिणी ४६ अत्रपरैवाष्टमीग्राह्या॥ दिनद्वयेनिशीथेष्टमीरोहिण्योर्योगोयथा॥ सप्तमी ४२ कृ-
त्तिका ४३ अष्टमी ४७ रोहिणी ४८ अत्रपरैवाष्टमीग्राह्या॥ अथरोहिणीयुताष्टम्यामेवदिनद्वयेपिनिशीथेरोहिणीयोगाभावोबहुधासंभव
ति॥ परेद्युरेवनिशीथव्यापिनीअष्टमीपरेद्युरेवनिशीथादन्यत्ररोहिणीयुताचेत्येकः पक्षः॥ यथासप्तमी ४७ अष्टमी ५० अष्टमीदिनेकृत्तिका
४६ अत्रपक्षेपरैवाष्टमीग्राह्या॥ एतत्तुल्ययुक्त्यापूर्वेद्युरेवनिशीथव्यापिनीपूर्वेद्युरेवनिशीथादन्यत्ररोहिणीयुतेतिपक्षेपिपूर्वैवग्राह्या॥
दिनद्वयेपिनिशीथादन्यत्ररोहिणीयुतापरेद्युरेवनिशीथव्यापिनीतिद्वितीयः पक्षः सप्तमी ४८ तद्दिनेकृत्तिका ३० अष्टमी ४८ अत्रापिपरैव
ग्राह्या॥ दिनद्वयेपिनिशीथादन्यत्ररोहिणीयुक्तापूर्वेद्युरेवनिशीथव्यापिनीतृतीयोयथा॥ सप्तमी २५ कृत्तिका ४८ अष्टमी २० रोहिणी ४३
अत्रापिपरैव॥ रोहिणीयोगसाम्येपिपूर्वत्रसप्तमीविद्धत्वात्॥ यथावाष्टमी॥ ६०।४ कृत्तिका ५० अत्रपूर्वैवग्राह्या॥ अहोरात्रद्वयेरोहिणी
योगसाम्येपिपूर्वस्याः शुद्धत्वात्पूर्णव्याप्तेश्च॥ दिनद्वयेपिनिशीथव्यापिनीपरेद्युरेवनिशीथादन्यत्ररोहिणीयुतेतिचतुर्थः॥ यथासप्तमी ४३
अष्टमी ४९ कृत्तिका ४६ अत्रपरैवाष्टमी॥ एवंदिनद्वयेपिनिशीथव्यापिनीपूर्वत्रैवनिशीथादन्यत्ररोहिणीयुतेतिपंचमोयथासप्तमी ४१

प॰२

तद्दिनेरोहि
णी २५

१७

तद्दिने रोहिणी ४३ अष्टमी ४७ अत्र पूर्वैवाष्टम्युपोष्या॥ दिनद्वयेपि निशीथ व्यापिनी दिनद्वयेपि निशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति षष्ठो यथा सप्तमी ४२ कृत्तिका ५८ अष्टमी ५८ रोहिणी ४२ अत्र परैव दिनद्वयेपि निशीथव्यापिनी पूर्वेद्युरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति सप्तमो यथा सप्तमी ४८ तद्दिने रोहिणी ५८ अष्टमी ४२ अत्र परैवाष्टमी ग्राह्या॥ अत्रैव पक्षे परेद्युरेवोभयत्र वा निशीथादन्यत्र रोहिणीयोगेपि परैवेति कौस्तुभेन सिद्धं॥ पूर्वेद्युरेव निशीथव्यापिनी परेद्युरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति चरमः पक्षः यथा सप्तमी ३० अष्टमी २५ तद्दिने कृत्तिका ५ यथा वाष्टमी ६०।४ अष्टमी शेषदिने कृत्तिका १ अत्रोदाहरणद्वयेपि परैवाष्टमी ग्राह्या॥ स्वल्पस्यापि रोहिणीयोगस्य प्राशस्त्येन मुहूर्तमात्राया अपि परस्या ग्राह्यतया पूर्वत्र विद्यमानाया निशीथव्याप्तेरनादरात्॥ सर्वपक्षेषु यदि परदिने मुहूर्तन्यूना वर्तते तदा सा न ग्राह्या किंतु पूर्वैवेति पुरुषार्थचिंतामणावुक्तं॥ परेद्युरेव निशीथव्यापिनी पूर्वेद्युरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुता यथा सप्तमी ४८ रोहिणी ५५ अष्टमी ४८ अत्र परैव॥ विद्धायां निशीथोत्तर रोहिणीयोगस्याप्रयोजकत्वात्॥ अत्र विस्तरेणोक्तानां बहुपक्षाणां संक्षेपेण निर्णयसंग्रहः पुरुषार्थचिंतामणौ शुद्धसमायां शुद्धन्यूनायां वा विद्धसमायां विद्धन्यूनायां वा केवलाष्टम्यां संदेह एव नास्ति॥ शुद्धाधिकापि केवलाष्टमी पूर्वैव॥ विद्धाधिका तु पूर्वदिन एव निशीथव्याप्तौ पूर्वा॥ दिनद्वये निशीथव्याप्तावव्याप्तौ परैवेति॥ अथ रोहिणीयोगे यदि शुद्धसमायां शुद्धन्यूनायां वा ईषदपि रोहिणीयोगस्तदा न संदेहः॥ शुद्धाधिकायां पूर्वदिने दिनद्वयेपि वा रोहिणीयोगे पूर्वैव॥ शुद्धाधिकायास्तूत्तरदिन एव रोहिणीयोगे मुहूर्तमात्र

परैव॥विद्धाधिकायांपूर्वदिनएवनिशीथास्पूर्वैनिशीथेवारोहिणीयोगेपूर्वा॥दिनद्वयेपिपरत्रैववानिशीथेनिशीथंविहायरोहिणीयो-
गेपरैवेतिसंक्षेपेणनिर्णयसंग्रहः॥एवंकौस्तुभादिनवीनग्रंथानुसृतमाधवमतानुसारेणजन्माष्टमीनिर्णीता॥अत्रकेचित्केवलाष्टमी
जन्माष्टमीसैवरोहिणीयुताजयंतीसंज्ञकेतिजयंत्यष्टम्योर्व्रतैक्यमाहुः॥अन्येतुजन्माष्टमीव्रतंजयंतीव्रतंचभिन्नंरोहिणीयोगाभावे
जयंतीव्रतलोपाज्जन्माष्टमीव्रतमेवकार्यंयस्मिन्वर्षेजयंत्याख्ययोगोजन्माष्टमीतदा॥अंतर्भूताजयंत्यांस्यादितिजयंतीदिनेनिशी
थाख्यकर्मकालेष्टम्याद्यभावेपिसाकल्यवचनापादितकर्मकालव्याप्तिमादायव्रतद्वयमपिजयंतीदिनएवतंत्रेणानुष्ठेयं॥व्रतद्वयस्या
प्यकरणेमहादोषश्रवणेनफलश्रवणेनचनित्यकाम्योभयरूपत्वात्॥नतुनिशीथव्याप्तायांपूर्वाष्टम्यांजन्माष्टमीव्रतंकृत्वा॥जयंती
दिनेपारणमनुष्ठेयं॥नित्यव्रतलोपेप्रत्यवायापातादित्याहुः॥निर्णयसिंधौतूक्तरीत्यामाधवमतमुपपाद्यहेमाद्रिमतेनजन्माष्टमीव्र
तमेवनित्यंजयंतीव्रतंतुनित्यमपिकलियुगेलुप्तमितिकेचिन्नानुतिष्ठंतीत्युक्त्वास्वमतेनयस्मिन्वर्षेपूर्वदिनएवनिशीथेष्टमीपरदिन
एवनिशीथादन्यत्रजयंत्याख्ययोगस्तत्रोपोषणद्वयंकार्यं॥व्रतद्वयस्यापिनित्यत्वेनाकरणेदोषाज्जयंत्यामष्टम्यंतर्भावोक्तिस्तुमूर्ख
प्रतारणमात्रमितिप्रतिपादितं॥ममतुकौस्तुभादिनवीनग्रंथपरिगृहीतमाधवमतरीत्याजयंत्यंतर्भावेनाष्टमीव्रतानुष्ठानमेवयुक्तंप्र
तिभाति॥अत्रव्रतेबुधसोमवारयोगःप्राशस्त्याधायकोनतुरोहिणीवन्निर्णायकः॥अथद्वितीयदिनेभोजनरूपंपारणंव्रतांगंविहि

विधाय

तंतत्कालोनिर्णीयते॥केवलतिथ्युपवासेतिथ्यंतेनक्षत्रयुक्ततिथ्युपवासेउभयांतेपारणंकार्यं॥यदितिथिनक्षत्रयोरेकतरांतोदि
नेलभ्यतेउभयांतस्तुरात्रौतदादिवैवान्यतरांतेपारणं॥यदादिवानैकस्याप्यंतस्तदानिशीथादर्वागन्यतरांतेउभयांतेवापारणं॥य
दातुनिशीथाव्यवहितपूर्वक्षणेएकतरांतउभयांतोवातदानिशीथेपिपारणंकार्यं॥भोजनासंभवेपारणासंपत्त्यर्थंफलाद्याहारोवि
धेयः॥केचित्तूक्तविषयेनिशीथेपारणंनकार्यं॥किंतुउपवासःतृतीयेन्हिदिवाकार्यमित्याहुस्तन्नयुक्तं॥अशक्तस्त्वेकतरांताभावे
प्युत्सवांतेप्रातरेवदेवपूजाविसर्जनादिकृत्वापारणंकुर्यात॥ ॥अथसंक्षेपेणव्रतविधिः॥ ॥प्रातःकृतनित्यक्रमःप्राङ्मु
खोदेशादिसंकीर्त्यतत्कालेसप्तम्यादिसत्वेपिप्रधानभूताष्टमीमेवसंकीर्त्यश्रीकृष्णप्रीत्यर्थंजन्माष्टमीव्रतंकरिष्ये॥जयंतीयोग
सत्वेजन्माष्टमीव्रतंजयंतीव्रतंचतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्पयेत्॥ताम्रपात्रेजलंगृहीत्वा॥वासुदेवंसमुद्दिश्यसर्वपापप्रशांत
ये॥उपवासंकरिष्यामिजन्माष्टम्यांनभस्यहं॥अशक्तौफलानिभक्षयिष्यामीत्याद्यूहः॥आजन्ममरणंयावद्यन्मयादुष्कृतंकृतं
॥तत्प्रणाशायगोविंदप्रसीदपुरुषोत्तमेति॥पात्रस्थंजलंक्षिपेत्॥ततःस्वर्णरजतादिमय्योमृन्मय्योवाभित्त्यादिलिखितावा
प्रतिमायथाकुलाचारंकार्याः॥तायथापर्यंकेप्रसूतदेवक्याः;स्तनंपिबंतींश्रीकृष्णप्रतिमांनिधायजयंतीसत्वेत्वन्यदेवस्याउ
त्संगेद्वितीयांश्रीकृष्णमूर्तिंनिधायपर्यंकस्थदेवकीचरणसंवाहनपरांलक्ष्मींनिधायभित्त्यादौखड्गधरंवसुदेवंनंदगोपीगोपां

ह्लिखित्वामदेशांतरेमंचकेप्रसूतकन्ययासहयशोदाप्रतिमांपीठांतरेवसुदेवदेवकीनंदयशोदाश्रीकृष्णरामचंडिकाइतिसप्तप्रति
मास्थापयेत्॥एतावत्प्रतिमाकरणाशक्तौवसुदेवादिचंडिकांताःसप्तवायथाचारंयथाशक्तिवाकृत्वाअन्याःसर्वायथायथंध्याये
दितिमाति॥निशीथासन्नप्राक्कालेस्नात्वाश्रीकृष्णप्रीत्यर्थंसपरिवारश्रीकृष्णपूजांकरिष्येइतिसंकल्पन्यासानुशंखादिपूजांतंनि
त्यकृत्वा॥पर्यंकस्थांकिन्नराद्यैर्युतांध्यायेत्तुदेवकीं॥श्रीकृष्णंबालकंध्यायेत्पर्यंकेस्तनपायिनं॥श्रीवत्सवक्षसंशांतंनीलोत्पलदलच्छविं
॥संवाहयंतींदेवक्याःपादौध्यायेच्चतांश्रियं॥एवंध्यात्वादेवक्यैनमः॥इतिदेवकीमावाह्यमूलमंत्रेणपुरुषसूक्तऋचावाश्रीकृष्णायनमः
श्रीकृष्णमावाहयामीत्यावाह्यलक्ष्मींचावाह्यदेवक्यैवसुदेवाययशोदायैनंदायश्रीकृष्णायरामायचंडिकायैइतिनाम्नावाह्यलिखिता
दिदेवताःसकलपरिवारदेवताभ्योनमइत्यावाह्यमूलेनसूक्तऋचावात्रावाहितदेवक्यादिपरिवारदेवतासहितश्रीकृष्णायनमइत्यासन
पाद्यार्घ्याचमनीयाभ्यंगस्नानानिदत्वापंचामृतस्नानांतेचंदनेनानुलेपयेत्॥शुद्धोदकाभिषेकांतेवस्त्रयज्ञोपवीतगंधपुष्पाणिधूपदीपौ
च॥विश्वेश्वरायविश्वायतथाविश्वोद्भवायच॥विश्वस्यपतयेतुभ्यंगोविंदायनमोनमः॥यज्ञेश्वरायदेवायतथायज्ञोद्भवायच॥यज्ञानां
पतयेनाथगोविंदायनमोनमइतिमंत्राभ्यांमूलमंत्रादिसमुच्चिताभ्यांदद्यात्॥जगन्नाथनमस्तुभ्यंसंसारभयनाशन॥जगदीश्वरायदेवा १९
यभूतानांपतयेनमइतिनैवेद्यं॥मूलमंत्रादिकंसर्वत्रयोज्यं॥तांबूलादिनमस्कारप्रदक्षिणापुष्पांजल्यंतंकार्यं॥अथवोद्यापनप्रकरणोक्त

विधिनापूजा॥सायथाउक्तप्रकारेणध्यानावाहनेकृत्वा॥देवाब्रह्मादयोयेचस्वरूपंनविदुस्तव अतस्त्वांपूजयिष्यामिमातुरुत्संगवासिनं
॥पुरुषएवेदमासनं॥अवतारसहस्राणिकरोषिमधुसूदन॥नतेसंख्यावताराणांकश्चिज्जानातितत्त्वतः एतावानस्येतिपाद्यं॥जातः
कंसवधार्थायभूभारोत्तारणायच॥देवानांचहितार्थायधर्मसंस्थापनायच॥कौरवाणांविनाशायपांडवानांहितायच॥गृहाणार्घ्यंमया
दत्तंदेवक्या सहितोहरे॥त्रिपादूर्ध्वइत्यर्घ्यं॥सुरासुरनरेशायक्षीराब्धिशायनायच॥कृष्णायवासुदेवायददाम्याचमनंशुभं॥तस्माद्विरा
डित्याचमनीयं॥नारायणनमस्तेस्तुनरकार्णवतारक॥गंगोदकंसमानीतंस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम्॥यत्पुरुषेणेतिस्नानं॥पयोदधिघृतक्षौ
द्रशर्करास्नानमुत्तमं॥तृप्त्यर्थंदेवदेवेशगृह्यतांदेवकीसुतेतिपंचामृतं॥शुद्धोदकस्नानमाचमनं॥क्षौमंचपट्टसूत्राढ्यंमयानीतांशुकंशु
भं॥गृह्यतांदेवदेवेशमयादत्तंसुरोत्तम॥तंयज्ञमितिवस्त्रं॥नमःकृष्णायदेवायशंखचक्रधरायच॥ब्रह्मसूत्रंजगन्नाथगृहाणपरमेश्व
र॥तस्माद्यज्ञादितियज्ञोपवीतं॥नानागंधसमायुक्तंचंदनंचारुचर्चितं॥कुंकुमाक्ताक्षतैर्युक्तंगृह्यतांपरमेश्वर॥तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऋ
चइतिगंधं॥पुष्पाणियानिदिव्यानिपारिजातोद्भवानिच॥मालतीकेसरादीनिपूजार्थंप्रतिगृह्यताम्॥तस्मादश्वाइतिपुष्पं॥अथांगपूजा
॥श्रीकृष्णायनमःपादौपूजयामि॥संकर्षणाय॰गुल्फौपूज॰॥कालात्मनेनमःजानुनी॰विश्वकर्मणे॰जंघे॰विश्वनेत्राय॰कटी॰विश्वकर्त्रे॰
मेंढ्रं॰पद्मनाभाय॰नाभिंपू॰परमात्मने॰हृदयं॰श्रीकंठाय॰सर्वास्त्रधारिणे॰बाहू॰वाचस्पतये॰मुखं॰केशवाय॰ललाटं॰सर्वात्मने॰शि

रःपूजयामि॥विश्वरूपिणेनारायणायनमः॥सर्वांगंपूजयामि॥वनस्पतिरसो॰यत्पुरुषं॰धूपं॥त्वंज्योतिःसर्वदेवानांतेजस्त्वंतेजसांपरं॥
आत्मज्योतिर्नमस्तुभ्यंदीपोयंप्रतिगृह्यतां॥ब्राह्मणोस्यदीपं॰नानागंधसमायुक्तंभक्ष्यभोज्यंचतुर्विधं॥नैवेद्यार्थंमयादत्तंगृहाणपरमेश्वर
॥चंद्रमा॰नैवेद्यं॥आचमनंकरोद्वर्तनं॥तांबूलंचसकर्पूरंपूगीफलसमन्वितं॥सुखवासकरंरम्यंप्रीतिदंप्रतिगृह्यताम्॥तांबूलं॥सौवर्णेरा
जतंताम्रंनानारत्नसमन्वितं॥कर्मसाद्गुण्यसिध्यर्थंदक्षिणाप्रतिगृह्यतां॥रंभाफलंनारिकेरंतथैवाम्रफलानिच॥पूजितोसिसुरश्रेष्ठगृह्य
तांकंससूदन॥नाभ्याआसी॰नीराजनं॰यानिकानि॰ससास्यासन्॥प्रदक्षिणां॥यज्ञेनेत्यादिवेदमंत्रैःपुष्पांजलिं॥नमस्कारान्॥अपराध
सहस्त्रा॰पूजांनिवेदयेत्॥सर्वोपचारपूजनसमाप्तौद्वादशांगुलविस्तारंरौप्यमयंस्थंडिलादिलिखितंवारोहिणीयुतंचंद्रं॥सोमेश्वराय
सोमायतथासोमोद्भवायच॥सोमस्यपतयेनित्यंतुभ्यंसोमायवैनमः॥इतिसंपूज्यसपुष्पकुशचंदनंतोयंशंखेनादाय॥क्षीरोदार्णवसंभू
तअत्रिगोत्रसमुद्भव॥गृहाणार्घ्यंशशांकेदंरोहिण्यासहितोमम॥ज्योत्स्नापतेनमस्तुभ्यंज्योतिषांपतयेनमः॥नमस्तेरोहिणीकांतअ-
र्घ्यंनःप्रतिगृह्यताम्॥इतिमंत्राभ्यांचंद्रायार्घ्यंदद्यात्॥ततःश्रीकृष्णायार्घ्यंदद्यात्॥तत्रमंत्रः॥जातःकंसवधार्थायभूभारोत्तारणायच
॥पांडवानांहितार्थायधर्मसंस्थापनायच॥कौरवाणांविनाशायदैत्यानांनिधनायच॥गृहाणार्घ्यंमयादत्तंदेवक्यासहितोहरेइति॥ ॥
ततःप्रार्थयेत्॥त्राहिमांसर्वलोकेशहरेसंसारसागरात्॥त्राहिमांसर्वपापघ्नदुःखशोकार्णवात्प्रभो॥सर्वलोकेश्वरत्राहिपतितंमांभवा

स्ये प

र्णवे॥ त्राहि मां सर्वदुःखघ्नरोगशोकार्णवाद्धरे॥ दुर्गतांस्त्रायसे विष्णो ये स्मरंति सकृत् सकृत्॥ त्राहि मां देवदेवेश त्वत्तो नान्योस्ति रक्षिता॥ यद्बाल्ये यच्च कौमारे यौवने यच्च वार्धके॥ तत्पुण्यं वृद्धिमायातु पापं दह हलायुधेति॥ अथ पूजानंतरकृत्यं अग्निपुराणे॥ इत्येवं पूजयित्वा तु पुरुषसूक्तैः स वैष्णवैः॥ स्तुत्वा वादित्रनिर्घोषैर्गीतवादित्रमंगलैः॥ सत्कथाभिर्विचित्राभिस्तथा प्रेक्षणकैरपि॥ पूर्वैरितिहासैः पौराणैः क्षिपेत्तां शार्वरीं नृपेति॥ अत्र कथासु वैचित्र्यं देशभाषाकाव्यकृतं॥ सूक्तानां प्राग्युक्तेः पुराणकथानामंते भिदानात्॥ प्रेक्षणकानि नृत्यादीनि॥ तथा च वैदिकसूक्तकरणकस्तुतिविशिष्टः पौराणेतिहासमिश्रितो गीतनृत्ययुतदेशभाषाकाव्यप्रमुखकथाकरणको जागरो विप्रादिवर्णत्रयस्य विधीयते॥ शूद्रादीन्प्रति एतादृशजागरस्य विधातुमयोग्यत्वाद्वचनांतरेण तु सूक्तादिरहितगीतादिविशिष्टो वर्णचतुष्टयसाधारणो विधीयते॥ गोकुलस्थजन्मलीलादिश्रवणोत्तरं वैष्णवैः परस्परं दध्यादिभिः सेचनं कार्यं॥ दधिक्षीरघृतांबुभिः आसिंचंतो विलिंपंतो इत्यादि श्रीभागवतवचनेन तथा विधिकल्पनात्॥ अयमुत्सवोधुना महाराष्ट्रदेशे गोपालकालेति व्यवह्रीयत इति मे भाति॥ एतत्सर्वं कौस्तुभे श्रीमदनंतदेवैः स्पष्टीकृतमस्तीति न मय्यसूया कार्या॥ एतादृशकथायुतो जागरोन्यत्र रामनवम्येकादश्याद्युत्सवेष्वप्यूह्यः॥ पूजाजागरादिविशिष्टव्रतोत्सवसाम्यात्॥ महाराष्ट्रीयेषु तथाचाराच्च॥ भगवत्प्रेमादिभाग्यशालिनस्तु पर्वेपि स्फुरुतान्वहमिति न्यायेन प्रत्यहमेवोक्तविधकथोत्सवं कुर्वंतीति भाति॥ ततो नवम्यां ब्राह्मणान्भोजनदक्षिणादिभिः संतोष्योक्तपारणानिर्णीतकाले भोजनं कुर्यात्॥ अस्यैव

जयंतीव्रतस्यसंवत्सरसाध्यः प्रयोगः ॥ श्रावणकृष्णाष्टमीमारभ्यप्रतिमासकृष्णाष्टम्यामुक्तविधिनापूजादिरूपः पुराणांतरेउक्तः ॥ तत्रोद्यापनविधिर्ग्रंथांतरेज्ञेयः ॥ ॥ इतिजन्माष्टमीनिर्णयोद्देशः ॥ ॥ नभोमासस्यदर्शेतुशुचिर्दर्भान्समाहरेत् ॥ अयातयामास्तेदर्भाविनियोज्यापुनःपुनः ॥ केचिद्भाद्रामायांदर्भग्रहणमाहुः ॥ कुशाःकाशायवादूर्वाउशिराश्चसकुंदकाः ॥ गोधूमाव्रीहयोमुंजादशदर्भाःसबल्वजाः ॥ विरिंचिनासहोत्पन्नपरमेष्ठीनिसर्गज ॥ नुदसर्वाणिपापानिदर्भस्वस्तिकरोभव ॥ एवंमंत्रंसमुच्चार्यततःपूर्वोत्तरामुखः ॥ हुंफट्कारेणमंत्रेणसकृच्छित्वासमुद्धरेत् ॥ चतुर्भिर्दर्भैर्विप्रस्यपवित्रंक्षत्रियादेरेकैकन्यूनं ॥ सर्वेषांवाभवेद्द्वाभ्यांपवित्रंग्रंथितंनवा ॥ ॥ इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेश्रावणमासनिर्णयोद्देशः ॥ ॥ अथभाद्रपदमासः ॥ ॥ तत्रकंन्यासंक्रांतौपराःषोडशनाड्यःपुण्यकालः ॥ भाद्रपदमासेएकान्नाहारव्रताद्धनारोग्यादिफलं ॥ अत्रमासेहृषीकेशप्रीत्यर्थंतुगुडौदनलवणादेर्दानंभाद्रपदशुक्लतृतीयायांहरितालिकाव्रतं ॥ तत्रमुहूर्तमात्राततोन्यूनापिपराग्राह्या ॥ यदाक्षयवशात्परदिनेनास्तितदाद्वितीयायुतापिग्राह्या ॥ यदातुशुद्धाधिकातदापूर्वदिनेषष्टिघटिकामितामपित्यक्त्वापरदिनेस्वल्पापिचतुर्थीयुतैवग्राह्या ॥ गणयोगप्राशस्त्यात् ॥ अत्रव्रतेभवानीशिवयोःपूजनमुपवासश्चस्त्रीणांनित्यः तत्रमंदारमालाकुलितालकायैकपालमालांकितशेखराय ॥ दिव्यांबरायैचदिगंबरायनमःशिवायैचनमःशिवाय ॥ इत्यादयःपूजामंत्राज्ञेयाः ॥ शुक्लचतुर्थ्यांसिद्धिविनायकव्रतं ॥ सामध्याह्नव्यापिनी

पायस

ग्राह्या॥ दिनद्वयेसाकल्येनमध्यान्हव्याप्तावव्याप्तौवापूर्वा॥ दिनद्वयेसाम्येनवैषम्येणवैकदेशव्याप्तावपिपूर्वैव॥ वैषम्येणव्याप्तावधिकव्यापिनीचेत्सरेतिकेचित्॥ पूर्वदिनेसर्वथामध्यान्हस्पर्शोनास्त्येवपरदिनेएवमध्यान्हस्पर्शिनीतदैवपरा॥ पूर्वदिनेएकदेशेनमध्यान्व्यापिनीपरदिनेसंपूर्णमध्यान्हव्यापिनीतदापरैव॥ ॥एवंमासांतरेपिनिर्णयः॥ ॥इयंरविभौमवारेयोगेप्रशस्ता॥ अत्रचतुर्थ्यांचंद्रदर्शनेमिथ्याभिदूषणंदोषस्तेनचतुर्थ्यामुदितस्यपंचम्यांदर्शनंविनायकव्रतदिनेपिनदोषायपूर्वदिनेसायान्हमारभ्यप्रवृत्तायांचतुर्थ्यांविनायकव्रताभावेपिपूर्वेद्युरेवचंद्रदर्शनेदोषइतिसिध्यति॥ चतुर्थ्यामुदितस्यनदर्शनमितिपक्षेत्ववशिष्टपंचषण्मुहूर्तमात्रचतुर्थीदिनेपिनिषेधापत्तिः॥ इदानींलोकास्त्वेकतरपक्षाश्रयेणाविनायकव्रतदिनेएवचंद्रंनपश्यंतिनतूदयकालेदर्शनकालेवाचतुर्थीसत्वासत्वेनियमेनाश्रयंति॥ दर्शनेजातेतद्दोषशांतये॥ सिंहःप्रसेनमवधीत्सिंहोजांबवताहतः॥ सुकुमारकमारोदीस्तवह्येषस्यमंतकः॥ इतिश्लोकजपःकार्यः॥ तत्रमृन्मयादिमूर्तौप्राणप्रतिष्ठापूर्वकं॥ विनायकंषोडशोपचारैःसंपूज्यैकमोदकेननैवेद्यंदत्वासगंधाएकविंशतिदूर्वागृहीत्वा॥ गणाधिपायोमापुत्रायाघनाशनायविनायकायेशपुत्रायसर्वसिद्धिप्रदायकायैकदंतायेभवक्त्रायमूषकवाहनायकुमारगुरवेइतिदशनामभिर्दूर्वायोर्द्वयंद्वयंसमर्प्यावशिष्टामेकांदूर्वामुक्तदशनामभिःसमर्पयेत्॥ दशमोदकान्विप्रायदत्वादशस्वयंभुंजीतेतिसंक्षेपः॥ भाद्रपदशुक्लपंचमीऋषिपंचमीसामध्यान्हव्यापिनीग्राह्या॥ दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्तौतदव्याप्तौचपूर्वैव॥ अत्रऋषीन्पूजयित्वाकर्षणादि

रहितभूमिजन्यशाकाहारंकुर्यात्॥शुक्लेभाद्रपदेषष्ठ्यांस्नानंभास्करपूजनं॥प्राशनंपंचगव्यस्यअश्वमेधफलाधिकं॥इयंसूर्यषष्ठीसप्तमीयुताग्राह्या॥अस्यामेवस्वामिकार्तिकेयदर्शनाद्ब्रह्महत्यादिपापनाशः॥भाद्रशुक्लाष्टमीदूर्वाष्टमीसापूर्वाग्राह्या॥इयंज्येष्ठामूलर्क्षयुतात्याज्या॥अलाभेतद्युक्तापिग्राह्या॥इदंदूर्वापूजनव्रतंकन्यार्केऽगस्त्योदयेचवर्ज्यं॥इदंस्त्रीणांनित्यं॥अथज्येष्ठादेवीपूजाव्रतंकेवलाष्टमीप्राधान्येनकेवलज्येष्ठानक्षत्रप्राधान्येनचोक्तं॥तत्रदाक्षिणात्याःकेवलज्येष्ठानक्षत्रएवकुर्वंति॥तच्चानुराधायामावाहनंज्येष्ठायांपूजनंमूलेविसर्जनमितित्रिदिनंज्ञेयं॥आवाहनविसर्जनदिनयोःपूजनदिनानुरोधेननिर्णयः॥तत्रयदापूर्वमध्यान्हमारभ्यप्रवृत्ताज्येष्ठाद्वितीयदिनमध्यान्हेमध्यान्हात्पूर्वंवासमाप्यतेतदापूर्वदिनेएवपूजनंयदापूर्वदिनेमध्यान्होत्तरंप्रवृत्तापरदिनेमध्यान्हेसमाप्तातदाष्टमीयोगवशेनपूर्वापरावाग्राह्या॥उभयत्राष्टमीयोगेपूर्वैव॥यदापूर्वत्रमध्यान्हमारभ्यमध्यान्होत्तरंवाप्रवृत्तापरदिनेमध्यान्होत्तरमपराह्णंस्पृशतितदाष्टमीयोगाभावेपिपरैव॥भाद्रपदशुक्लैकादश्यांद्वादश्यांवापारणोत्तरंविष्णुंपरिवर्तनोत्सवः॥तत्र॥श्रुतेश्चमध्येपरिवर्तमेतीतिवचनान्त्रेधाविभक्तश्रवणमध्यभागयोगस्यैकादश्यांसत्वेतत्रैव॥द्वादश्यांसत्वेद्वादश्यामेव॥उभयत्रनक्षत्रयोगाभावेद्वादश्यामेवेत्यादिव्यवस्थाज्ञेया॥तत्रसंध्यायांविष्णुंसंपूज्य॥वासुदेवजगन्नाथप्राप्तेयंद्वादशीतव॥पार्श्वेनपरिवर्तस्वसुखंस्वपिहिमाधवेतिमंत्रेणप्रार्थयेत्॥

अथश्रवणद्वादशीव्रतं॥तत्रयत्रदिनेमुहूर्तमात्रादिःस्वल्पोपिद्वादश्याःश्रवणयोगस्तत्रोपोषणं॥उत्तराषाढाविद्धश्रवणनिषेधवाक्यानि

त्तुनिर्मूलानि॥यदापूर्वदिनेएकादशीविद्धाद्वादशीपरदिनेनुवर्ततेदिनद्वयेपिचश्रवणयोगस्तदापूर्वदिनेएकादशीद्वादशीश्रवणेतित्रि
तययोगरूपविष्णुशृंखलयोगात्पूर्वैवोपोष्या॥तत्रोदाहरणं॥४॥एकादशी १८ उत्तराषाढा ६ द्वादशी २० श्रवण १२ यथावाएकादशी १८
उत्तराषाढा २५ द्वादशी २० श्रवण १८ अत्रद्वितीयोदाहरणेएकादश्याःश्रवणयोगाभावेपिश्रवणयुक्तद्वादशीस्पर्शमात्रेणविष्णुशृंखलयो
गः॥द्विविधोप्ययंयोगोदिवैवग्राह्योनतुरात्राविति पुरुषार्थचिंतामणौरात्रावपिनिशीथोत्तरमपियोगोग्राह्यइतिनिर्णयसिंधुः॥रात्रेःप्रथमप्र
हरपर्यंतंतिथ्योःश्रवणयोगोग्राह्योनद्वितीयप्रहरादावित्यपरे॥अत्रचरमपक्षएवयुक्तोभाति॥अत्रविष्णुशृंखलयोगेव्रतद्वयोपोषणंतं
त्रेणैकादश्यामेवकृत्वाद्वादश्यांवक्ष्यमाणपारणानिर्णयानुसारेणपारणंकार्यं॥यदोक्तविष्णुशृंखलयोगोनास्तितदायदिशुद्धाधिकाद्वादशी
दिनद्वयेपिश्रवणयोगः॥पूर्वदिनेचोदयेश्रवणाभावस्तदोत्तरैवग्राह्या॥यदोभयदिनेसूर्योदयेद्वादश्यांश्रवणयोगस्तदापूर्वैव॥विद्धाधिका
यामपिपरत्रैवोदयेउदयोत्तरंवाश्रवणयोगेपरैवेतिनिर्विवादं॥उभयत्रश्रवणयोगेउक्तविधविष्णुशृंखलयोगेपूर्वा॥अन्यथापरैवेतिविज्ञेयं॥
एवंयत्रैकादशीश्रवणद्वादश्योर्नैरंतर्येणोपवासप्राप्तिस्तत्रशक्तेनोपवासद्वयंकार्यं॥व्रतद्वयस्यापिनित्यत्वात्॥व्रतद्वयस्यैकदैवतत्वान्नपा
रणालोपदोषः॥यस्तूपवासद्वयासमर्थएकादशीव्रतसंकल्पात्पूर्वंचनिजसामर्थ्यंनिश्चिनोतितेनैकादश्यांफलाद्याहारंकृत्वाद्वादश्यांनिरश
नंकार्यं॥नचैकादशीव्रतलोपः॥उपोष्यद्वादशींपुण्यांविष्णुऋक्षेणसंयुताम्॥एकादश्युद्भवंपुण्यंनरःप्राप्नोत्यसंशयम्॥ ॥इतिनारदोक्तेः सं.

श्रवणेनयुताचेत्स्याद्द्वादशीसाहिवैष्णवैः॥स्मार्त्तैश्चोपोषणीयास्यात्यजेदेकादशींतदा॥ ॥इतिमाधवोक्तेश्च॥ ॥अत्रैकादशीत्यागपदेनफलाहारोबोध्यतेनतुभोजनम्॥यस्तूपवासद्वयशक्तिक्रमेणकृतैकादशीव्रतसंकल्पः॥संकल्पोत्तरंचद्वितीयोपवासासामर्थ्यमनुभवतितदातेनैकादश्यामुपोष्यद्वादश्यांविष्णुपूजनंकृत्वापारणंकार्यं॥ ॥अत्रव्रतांगपूजनंकृत्वोपवासासमर्थउपवासप्रतिनिधिरूपंविष्णुपूजनंकरिष्ये॥ इतिसंकल्प्यपुनःपूजनंकुर्यात्॥अत्रद्वादश्यांश्रवणयोगाभावे॥एकादश्यांश्रवणयोगेतत्रैवश्रवणद्वादशीव्रतंकार्यम्॥ विद्धैकादश्यांश्रवणयोगेतुयेषांचत्रैकादशीव्रतप्राप्तिस्तेषांतंत्रेणोपवासद्वयसिद्धिः॥अन्येषांगृहीतश्रवणद्वादशीव्रतानामुपवासद्वयम्॥तत्राशक्तानांपूर्वेह्निफलाहारःपरेह्निनिरशनमितिभाति॥ ॥अथपारणा॥ ॥उभयांतेपारणंमुख्यःपक्षः॥अन्यतरांतेगौणःपक्षः॥ तत्रविष्णुशृंखलाभावेत्रयोदश्यामुभयांतेपारणं॥ विष्णुशृंखलयोगेतुपूर्वदिनेतंत्रेणकृतोपवासद्वयस्यपरदिनेश्रवणर्क्षेद्वादश्याधिक्येश्रवणमतिक्रम्यद्वादश्यांपारणम्॥यदिचद्वादश्यपेक्षयाश्रवणाधिक्यंपारणादिनेभवतितदाएकादशीव्रतपारणायांद्वादश्युल्लंघनेदोषोक्तेर्द्वादश्यामेवपारणम्॥नत्वन्यतरांतापेक्षा॥तत्रसतिसंभवेश्रवणमध्यभागंविंशत्यादिघटिकात्मकंत्यक्त्वापारणम्॥यथैकाशी ३० उत्तराषाढा २९ द्वादशी २५ श्रवण २९ अत्रपूर्वेद्युस्तंत्रेणोपवासद्वयंकृत्वापरेह्निश्रवणमध्यभागमवशिष्टंनवघटिकात्मकंत्यक्त्वाद्वादश्यांचरमेविंशतिघटिकात्मकेश्रवणभागेपारणम्॥एवमुक्तोदाहरणेएवएकादश्याःदशनाडिकात्वेद्वादश्या अष्टनाडिकात्वे द्वादशीश्रवणयोःपंचदश

चत्वारिंशन्नाडिकात्वेवाश्रवणमध्यभागत्यागेद्वादश्यफल्लंघनापत्तौसंगवकालंत्यक्त्वामुहूर्त्तत्रयपर्यंतंसप्तममुहूर्त्तादौवाऽदक्षमध्यभा
गेएवभोक्तव्यम्॥ अयंमध्यभागत्यागोभाद्रपदगतश्रवणद्वादशीव्रतएव॥ नतुमाघफाल्गुनमासकृष्णपक्षगतश्रवणद्वादशीव्रतपारण
याम्॥ मासांतरगतश्रवणभागेविष्णुपरिवर्त्तनाभावात्॥ येतुभाद्रेश्रवणमध्यवर्जनमात्रेणनिषेधचारितार्थ्यंमन्यमानाविष्णुशृंखल
योगाभावेपिश्रवणमध्यमात्रंत्यक्त्वाभुंजतेतेनित्यश्रवणद्वादशीव्रतमाहात्म्यानभिज्ञाभ्रांताएव॥ अयंसर्वोपिनिर्णयोमासांतरगतश्र-
वणद्वादशीव्रतेप्यूह्यः॥ श्रवणद्वादशीव्रतेनदीसंगमेस्नात्वाकलशेस्वर्णमयंजनार्दननामानंविष्णुंसंपूज्यवस्त्रयज्ञोपवितोपानह्छ
त्रादिसमर्प्यौपोष्यपारणादिनेदध्योदनयुतंवस्त्रवेष्टितंजलपूर्णघटंछत्रादियुतांपूजितांसपरिवारांतांप्रतिमांचदद्यात्॥ तत्रमंत्रः
॥ नमोनमस्तेगोविंदबुधश्रवणसंज्ञक॥ अघौघसंक्षयंकृत्वासर्वसौख्यप्रदोभवेति॥ ॥ अथवामनजयंतीभाद्रशुक्लद्वादश्यांश्रवण
युतायांमध्यान्हेवामनोत्पत्तिः॥ ॥ अतोमध्यान्हव्यापिनीद्वादशीमध्यान्हेततोन्यत्रकालेवाश्रवणयुताग्राह्या॥ ॥ उभयदि-
नेश्रवणयोगेपूर्वैव॥ सर्वथाद्वादश्याःश्रवणयोगाभावेएकादश्यामेवश्रवणसत्वेमध्यान्हव्यापिनीमपिद्वादशींविहायैकादश्यामेवव्रतं
कार्यम्॥ शुद्धैकादश्यांश्रवणाभावेदशमीविद्धैकादश्यामपिश्रवणयुतायांव्रतम्॥ पूर्वदिनएवमध्यान्हव्यापिनीद्वादशीपरदिनेमध्यान्हा
दन्यत्रकालेश्रवणयुतातदापूर्वैव॥ तिथिद्वयेपिश्रवणयोगाभावेद्वादश्यामेवमध्यान्हव्यापिन्यांव्रतम्॥ दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्तौतद-

व्याप्तौचैकादशीयुतैवग्राह्या॥ पारणांतुपूर्वोक्तरीत्योभयांतेन्यतरांतेवाकार्या॥ अत्रमध्यान्हेनदीसंगमेस्नात्वासौवर्णंवामनंसंपूज्यार्घ्यंसौवर्णपात्रेणदद्यात्॥ ॥तत्रपूजामंत्रः॥ ॥देवेश्वरायदेवायदेवसंभूतिकारिणे॥ प्रभवेसर्वदेवानांवामनायनमोनमः॥ अथार्घ्यमंत्रः॥ नमस्तेपद्मनाभायनमस्तेजलशायिने॥ तुभ्यमर्घ्यंप्रयच्छामिबालवामनरूपिणे॥ नमःशार्ङ्गधनुर्बाणपाणयेवामनायच॥ यज्ञभुक्फलदात्रेचवामनायनमोनमः॥ ततःपरदिनेसपरिवारंवामनंद्विजायदद्यात्॥ वामनःप्रतिगृण्हातिवामनोहंददामिते॥ वामनःसर्वतोभद्रंद्विजायप्रतिपादयेइतिदानमंत्रः अस्यामेवद्वादश्यांरात्रौदेवपूजांकृत्वातत्रासंभवेदिवैववादधिव्रतंनिवेद्यदधिदानंकृत्वादुग्धव्रतसंकल्पंकुर्यात्॥ अत्रपयोव्रतेपयोविकारस्यपायसादेःदुग्धपाचितान्नस्यचवर्जनम्॥ दध्यादेःपयोविकारस्यापिनवर्जनम्॥ एवंदधिव्रतेतक्रादेर्नवर्जनम्॥ यत्रप्रसूतायागोर्दशादिनेषुसंधिन्यादेश्चक्षीरनिषेधस्तत्रक्षीराविकारस्यदधितक्रादेःसर्वस्यैववर्जनम्॥

॥अथभाद्रपदशुक्लचतुर्दश्यामनंतव्रतं॥ तत्रोदयेत्रिमुहूर्त्तव्यापिनीचतुर्दशीग्राह्येतिमुख्यःपक्षः तदभावेद्विमुहूर्ताग्राह्येत्यनुकल्पः॥ द्विमुहूर्त्तन्यूनातुपूर्वैवग्राह्या॥ दिनद्वयेसूर्योदयव्यापित्वेसंपूर्णत्वात्पूर्वैव॥ अथपूर्वाण्होमुख्यःकालः॥ तदभावेमध्यान्होपि॥ अत्रव्रतेचतुर्दशग्रंथियुक्तदोरकेऽनंतपूजनादिविधि———— स्तदुद्यापनविधिश्चकौस्तुभादौज्ञेयः॥ पूजितदोरकनाशेतुगुरुंदृष्ट्वातदनुज्ञयायथाशक्तिकृच्छ्रादिप्रायश्चित्तंविधायाष्टोत्तरशतमाज्येनद्वादशाक्षरवासुदेवमंत्रेणहु-

स्याकेशवादिचतुर्विंशतिनामभिः॥ ॥सकृत्सकृद्धुत्वाहोमशेषंसमाप्यनूतनदोरकेपूर्ववत्पूजनादिचरेत् सूर्यस्यवृषभसंक्रमोत्तरं
सप्तमदिनेऽगस्त्योस्तंप्रयाति॥ ॥सिंहसंक्रात्यनंतरमेकविंशतितमेदिनेउदयमेति॥ तत्रकन्यासंक्रांतेःपूर्वसप्तदिनमध्येऽअगस्त्य
पूजनंतदर्घ्यादिकंकार्यम्॥ भाद्रपदपौर्णमास्यांप्रपितामहात्परान्पित्रादींस्त्रीन्सपत्नीकान्वसुरुद्रादित्यस्वरूपान्मातामहादित्रयंच
सपत्नीकमुद्दिश्यश्राद्धंकार्यम्॥ इदंपार्वणत्वादपराण्हेपुरूरवाद्रवदेवयुक्तंसपिंडकंकार्यम्॥ केचित्तुप्रपितामहस्यपित्रादित्रयमात्र
मुद्दिश्यनांदीश्राद्धधर्मेणसत्यवसुदेवयुक्तंश्राद्धंकार्यम् नात्रमातामहाद्युद्देशइत्याहुः॥ इदंप्रौष्ठपदीश्राद्धंसकृन्महालयपक्षेसकल
कृष्णापक्षव्यापिमहालयपक्षेत्वावश्यकं॥ पंचम्यादिमहालयपक्षेषुकृताकृतं॥ ॥अथमहालयः॥ ॥तत्रशक्तेनभाद्रपदापरपक्षे
प्रतिपदमारभ्यदर्शांतंतिथिवृद्धौषोडशमहालयाः कर्तव्याः॥ वृद्धिक्षयाभावेपंचदशैवमहालयाः॥ तिथिक्षयेचचतुर्दशैव॥ अशक्तेनतु
पंचम्यादिषुषष्ठ्यादिष्वष्टम्यादिषुदशम्यादिष्वेकादश्यादिषुवादर्शांततिथिषुकार्याः॥ अत्राप्यशक्तेनानिषिद्धेकस्मिंश्चिदेकस्मिन्दिनेसकृ
न्महालयःकर्तव्यः॥ प्रतिपदादिदर्शांतपक्षेचतुर्दशीनवर्ज्या॥ पंचम्यादिदर्शांतादिपंचपक्षेषुचतुर्दशींवर्जयित्वान्यतिथिषुमहालयाः
सकृन्महालयेपिचतुर्दशीवर्जनीया॥ ॥सकृन्महालयेप्रतिपदाषष्ठ्येकादशीचतुर्दशीशुक्रवारोजन्मनक्षत्रजन्मन
क्षत्राद्दशसमेकोनविंशंनक्षत्रंचरोहिणीमघारेवतीचेतिवर्ज्यानि॥ क्वचित्त्रयोदशीसप्तमीरविवारोभौमवारोपिवर्ज्यउक्तः

ध.सिं. ॥पितृमृततिथौसकृन्महालयकरणेनंदादिनिषेधोनास्ति॥अशक्तःपितृपक्षेतुकरोत्येकदिनेयतः॥निषिद्धेपिदिनेकुर्यात्पिंडदानंयथावि प.२
२५ धीतिवचनात्॥मृततिथौश्राद्धासंभवेनिषिद्धतिथ्यादिदिनंवर्जयित्वामहालयः॥तत्रापिद्वादश्यमावास्याष्टमीभरणीव्यतीपातेषुमृ
ततिथ्यभावेपिसकृन्महालयेकापितिथ्यादिनिषेधोनास्ति॥सन्यासिनांमहालयस्तुपराण्हव्यापिन्यांद्वादश्यामेवसपिंडकैःकार्योना
न्यतिथौ॥चतुर्दश्यांमृतस्यापिमहालयश्चतुर्दश्यांनभवति॥श्राद्धंशस्त्रहतस्यैवचतुर्दश्यांप्रकीर्तितंनिमित्तनियमेनसर्वतोबलिष्ठे
नप्राप्तिवार्षिकश्राद्धातिरिक्तश्राद्धस्यचतुर्दश्यांनिषेधात्॥एवंपौर्णमासीमृतस्यापिमहालयःपौर्णमास्यांनकार्यः॥अपरपक्षलाभ
वेनतस्यांमहालयाप्राप्तेः॥तेनचतुर्दशीमृतस्यपौर्णमासीमृतस्यवामहालयोद्वादश्यमावास्यादितिथिषुकार्यः॥अत्रकन्यार्कःप्रा-
शस्त्यसंपादकोनतुनिमित्तं॥आदौमध्येवसानेवायत्रकन्यांव्रजेद्रविः॥सपक्षःसकलःश्रेष्ठःश्राद्धषोडशकंप्रतीत्यादिस्मृतेः॥अ-
मावास्यापर्यंततिथ्यावसंभवेआश्विनशुक्लपंचमीपर्यंतंयस्मिन्कस्मिंश्चित्तिथौमहालयः॥तत्रासंभवेयावद्वृश्चिकदर्शनंव्यतीपात
द्वादश्यादिपर्वणिकार्यः॥मृताहेमहालयेचश्राद्धंपक्वान्नेनैवकार्यम्॥नत्वामान्नादिना॥महालयेगयाश्राद्धेमातापित्रोर्मृतेहनि॥
कृतोद्वाहोपिकुर्वीतपिंडदानंयथाविधि॥पक्षश्राद्धेपित्रादिपार्वणत्रयपत्न्याद्येकोद्दिष्टपितृगणसहितसर्वपित्रुद्देशेनसपत्नीकपित्रा- २५
दित्रयसपत्नीकमातामहादित्रयेतिषट्दैवतमात्रोद्देशेनवाषट्दैवतेकोद्दिष्टगणोद्देशेनवाप्रत्यहंमहालयइतिपक्षत्रयं॥एवंपंचम्यादि

पक्षेष्वपि ॥ सकृन्महालये तु सर्वपित्रुद्देशेनैव ॥ तत्र देवतासंकल्पः ॥ पितृपितामहप्रपितामहानां मातृतत्सपत्नीपितामहीतत्सपत्नीप्रपितामहीतत्सपत्नीनां ॥ यद्वास्मत्सापत्नमातुरिति पृथगुद्देशः ॥ मातामहमातृपितामहमातृप्रपितामहानां सपत्नीकानां यथानामगोत्राणां वस्वादिरूपाणां पार्वणविधिना पत्न्याः पुत्रस्य कन्यकायाः पितृव्यस्य मातुलस्य भ्रातुः पितृष्वसुर्मातृष्वसुरात्मभगिन्याः पितृव्यपुत्रस्य जामातुर्भागिनेयस्य श्वशुरस्य श्वश्र्वा आचार्यस्योपाध्यायस्य गुरोः सख्युः शिष्यस्यैतेषां यथानामगोत्ररूपाणां पुरुषविषये सपत्नीकानां स्त्रीविषये सभर्तृकसापत्यानामेकोद्दिष्टविधिना महालयापरपक्षश्राद्धमथवा सकृन्महालयापरपक्षश्राद्धं सदैवं सद्यकरिष्ये इति ॥ एतेषां मध्ये ये केचिज्जीवंति तान्विहायेतरेषामुद्देशः ॥ मातामहादिषु पत्न्या जीवने सपत्नीकेत्यस्य स्त्रीशुभमन्त्रादेरनुच्चारः ॥ महालये गयाश्राद्धे वृद्धौ चान्वष्टकासु च ॥ नवदैवतमत्रेष्टं शेषं षाट्पौरुषं विदुः ॥ अन्वष्टकासु वृद्धौ च प्रतिसंवत्सरे तथा ॥ महालये गयायां च सपिंडीकरणात्पुरा ॥ मातुः श्राद्धं पृथक्कार्यमन्यत्र पतिना सह ॥ इत्यादिस्मृत्यनुसारात्पार्वणत्रयमेवोक्तं ॥ केचित्तु मातामहत्यादित्रयं पृथगुच्चार्य द्वादशदेवताकं पार्वणचतुष्टयमाहुः ॥ एता एव देवता गयायां तीर्थश्राद्धे नित्यतर्पणे च ज्ञेयाः ॥ ॥ महालये धूरिलोचनसंज्ञका विश्वेदेवाः ॥ अत्र सति विभवे देवार्थं द्वौ विप्रौ पार्वणत्रयार्थं प्रतिपार्वणं त्रीन् नित्यं वा नव पत्न्याद्येकोद्दिष्टगणे प्रतिदैवतमेकैकमेव विप्रान्निमंत्रयेत् ॥ अशक्तो देवार्थमेकं प्रतिपार्वणमेकं इति पार्वणत्रयार्थं त्रीन् सर्वैकोद्दिष्टगणार्थमेकं इति निमंत्रयेत् ॥ दै-

वार्थेविप्रद्वयपक्षेप्रतिपार्वणेत्रयएवकार्याः॥नतुदेवार्थेद्वौप्रतिपार्वणमेकइतिवाप्रतिपार्वणंत्रीन्देवार्थमेकइतिवावैषम्यंकार्यम् एवंस-
र्वत्रामावास्यादिश्राद्धेष्वपिज्ञेयं अल्पशक्तौपार्वणद्वयार्थमेकोपिकार्यः॥ ॥महालयेअंतेमहाविष्ण्वर्थेविप्रोवश्यंनिमंत्रितव्यइति
शेषः कौस्तुभे॥जीवन्मातृकःसापत्नमातुरेकोद्दिष्टंकुर्यान्नपार्वणं॥अनेकाःसापत्नमातरोयस्यतेनसर्वमात्रुद्देशेनैकएवविप्रःपिंड
श्चकार्योर्घ्यपात्रंपृथक्॥स्वजनन्यासहानेकमातृत्वेस्वजनन्यासहसर्वमात्रर्थमेकोविप्रःपिंडोर्घ्यश्चेतिपार्वणमेवनपृथक्सापत्न
मात्रमेकोद्दिष्टमितिवा॥ सर्वसापत्नमातॄणांपृथगेवैकोद्दिष्टमितिवापक्षः॥महालयेपार्वणार्थेग्नौकरणमेकोद्दिष्टगणार्थमग्नौकरणंकृ
ताकृतं॥करणपक्षेएकोद्दिष्टगणार्थमग्नौकरणांतंपृथक्पात्रेश्राद्धं॥महालयेसर्वपार्वणार्थमेकोद्दिष्टार्थंचसकृदाच्छिन्नंबर्हिरेकमेव
॥दर्शादौतुप्रतिपार्वणंबर्हिर्भिन्नमेव॥ अवशिष्टश्राद्धप्रयोगोनेकमातृत्वेऽभ्यंजनादिमंत्रोहश्चश्राद्धसागरे॥स्वस्वशाखोक्तप्रयो-
गग्रंथेषुचज्ञेयः॥सकृन्महालयेश्राद्धांगंतिलतर्पणंपरेहन्येवसर्वपित्रुद्देशेनप्रातःसंध्यायाःपूर्वमेवप्रातःसंध्योत्तरंवाब्रह्मयज्ञां
गतर्पणाद्भिन्नमेवकार्यं॥प्रतिपदादिपंचम्यादिपक्षेषुविप्रविसर्जनांतेएवश्राद्धपूजितपित्रुद्देशेनतर्पणंकार्यं॥ ॥पत्न्यांरज
स्वलायांसकृन्महालयोनकार्यः॥कालांतराणांसत्वात्॥अमायांरजोदोषे आश्विनशुक्लपंचमीपर्यंतंगौणकालेमहालयः॥प्रतिपदादि
ष्वन्येषुपक्षेषुप्रारंभदिनेपाकात्पूर्वंपत्नीरजस्वलाचेदुत्तरोत्तरपक्षस्वीकारः॥पाकारंभोत्तरंचेत्तांगृहांतरेअवरुध्यमहालयः कर्तव्यः॥
अथ पक्षव्यापि श्राद्धे सूतकप्राप्तौ तृतीये निर्णयो वक्ष्यते ॥ आमादि महालयश्च तत्रैवोत्तरार्धे ज्ञेयः॥

एवंविधवाकतृकश्राद्धेपिज्ञेयं॥ अथापुत्राविधवाममभर्त्तृतत्पितृपितामहानांभर्त्तृमातृपितामहीप्रपितामहीनांममपितृपितामहप्रपितामहानांमममातृपितामहीप्रपितामहीनांमममातामहमातृपितामहमातृप्रपितामहानांमममातामहीमातृपितामहीमातृप्रपितामहीनांतृप्त्यर्थंसकृन्महालयापरपक्षश्राद्धंकरिष्येइतिस्वयंसंकल्प्यब्राम्हणद्वाराग्नौकरणादिसहितंसर्वमविकृतंप्रयोगंकारयेत्॥ब्राम्हणस्त्वमुकनाम्न्यायजमान्यायाभर्त्तृतत्पितृपितामहेत्याद्युच्चार्यप्रयोगंकुर्यात्॥अशक्तौभर्त्रादित्रयंस्वपित्रादित्रयंस्वमात्रादित्रयंस्वमातामहादित्रयंसपत्नीकमितिपार्वणचतुष्टयोद्देशेनमहालयः॥अत्यशक्तौस्वभर्त्रादित्रयंस्वपित्रादित्रयंचेतिपार्वणद्वयमेवकार्यंमहालयः॥पितरिसंन्यस्तेपातित्यादियुतेवाजीवत्पितृकेणापिपुत्रेणपितुःपित्रादिसर्वपितृद्देशेनपिंडदानरहितःसांकल्पविधिनाकार्यः॥वृद्धौतीर्थेचसंन्यस्तेताततेचपतितेसति॥येभ्यएवपितादद्यात्तेभ्योदद्यात्स्वयंसुतः॥मुंडनंपिंडदानंचप्रेतकर्मचसर्वशःनजीवत्पितृकःकुर्याद्गुर्विणीपतिरेवचेत्यादिवचनात्॥पिंडदानादिविस्तरंकर्त्तुमशक्तेनापिसांकल्पविधिःकार्यः॥सांकल्पिकविधावर्घ्यदानं१समंत्रकावाहन२मग्नौकरणं३पिंडदानं४विकिरदानं५स्वधावाचयिष्ये६ ७ ॐस्वधोच्यतामित्यादिस्वधावाचनप्रयोगंचवर्जयेत्॥अनेकब्राह्मणालाभेदेवस्थानेशालग्रामादिदेवमूर्त्तिंसंस्थाप्यश्राद्धंकार्यं॥सर्वथाविप्रालाभेदर्भवटुविधिनाश्राद्धं॥पित्रोर्मरणेप्रथमाब्देमहालयःकृताकृतः॥महालयोमलमासेनकार्यः॥अपरपक्षेप्रतिवार्षिकप्राप्तौमृततिथौवार्षिकंकृत्वा

अथ गर्भिणी पति जीवत्पितृकयोरशक्तस्य सांकल्पिक विधिः॥

तिथ्यंतरेसकृन्महालयःकार्यः॥ प्रतिपदादिदर्शांतादिपक्षेषुमृततिथौवार्षिकंकृत्वापाकांतरेणमहालयः॥ अमायांप्रतिवार्षिकेसकृन्महालयप्राप्तौपूर्वंवार्षिकंततोमहालयःततोदर्शश्राद्धमितित्रयंपाकभेदेनमहालयमात्रप्राप्तावपिपूर्वंमहालयःततोदर्शः॥ ॥ मृततिथौसकृन्महालयपक्षेतत्तिथेर्ग्राह्यत्वनिर्णयोपराण्हव्याप्त्यादर्शवदितिभाति॥ ॥ अत्रापरपक्षेभरणीश्राद्धाद्गयाश्राद्धफलप्राप्तिः॥ भरणीश्राद्धमपिंडकंषट्दैवतंसांकल्पविधिनाकार्यं॥ देवाधूरिलोचनौपुरूरवार्द्रवौवा॥ भरणीश्राद्धंकाम्यंगयाश्राद्धफलकामेनप्रतिवर्षंकार्यं॥ केचित्पित्रादिमरणोत्तरंप्रथमवर्षेएवकुर्वंति॥ द्वितीयादिवर्षेनकुर्वंतितत्रमूलंचिंत्यं॥ ममतुनदैवंनापिवापित्र्यंयावत्पूर्णोनवत्सरइत्यादिवचनेनसर्वस्यापिदर्शादिश्राद्धस्यप्रथमाब्देनिषेधाद्दर्पितएवपितृत्वप्राप्तेश्चद्वितीयादिवर्षेएवकर्तुंयुक्तमितिभाति॥ यत्तुपितृभिन्नोपियोयोम्रियतेतस्यतस्यप्रथमाब्देभरणीश्राद्धंक्रियतेतत्रापिमूलंनपश्यामः॥ गयाश्राद्धफलार्थमाचारमनुसृत्यक्रियतेचेन्मृताद्येकमेवपार्वणमुद्दिश्यसदैवंकार्यं॥ अत्रसपिंडत्वाचारोपिचिंत्यः॥ अत्रापरपक्षेसप्तम्यादिदिनत्रयेमाघ्यावर्षश्राद्धंकर्तुंपूर्वेद्युःश्राद्धंकरिष्ये॥ माघ्यावर्षश्राद्धंकरिष्येऽन्वष्टक्यश्राद्धंकरिष्येइतिक्रमेणसंकल्पंकृत्वासर्वाप्यष्टकाविधिराश्वलायनैःकार्यः॥ इदमाश्वलायनानामष्टकाविकृतिरूपमेकाष्टकाकरणपक्षेपिकार्यं॥ इतरशाखिनांत्वष्टकारूपमेवेतिपंचाष्टकाकरणपक्षेष्टकाश्राद्धंकरिष्यइतिसंकल्प्यकार्यमेकाष्टकापक्षेतुनकार्यं॥ नवम्यामन्वष्टक्यश्राद्धंनवदैवतंसर्वशाखिभिरष्टम्यामष्टकाश्राद्धाकरणेपिगृह्याग्नौयथोक्त

ख्य

विधिनाकार्यं॥ अस्यामन्वष्टक्यस्यमु[illegible]त्वात्॥ गृह्याग्निरहितैस्तुयेषांपूर्वंमातामृतापश्चात्पितामृतस्तैर्मृतमातापितृकैःपाणिहोमादिविधिनानवदैवत्यंकार्यं॥ जीवत्पितृकेणमृतमातृकेणानुपनीतेनापिमात्रादित्रितयमात्रोद्देशेनैकपार्वणकंपुरूरवार्द्रवदेवसहितंसपिंडकंश्राद्धंकार्यं॥ स्वमातरिजीवंत्यांमृतसापत्नमात्रादित्रयोद्देशेनकार्यं॥ स्वमातृसापत्नमात्रोर्मृतौद्विवचनप्रयोगेणसापत्नमात्रनेकत्वेचमात्रासहबहुवचनप्रयोगेणैकस्मिन्विप्रेएकैवक्षणोर्घ्यःपिंडश्चैकएवदेयः॥ पितामहीप्रपितामह्योर्द्वौविप्रौपिंडौचेत्येवंपार्वणमावश्यकं॥ केचिन्मातृबहुत्वेविप्रपिंडादिभेदमाहुः॥ स्वमातृसापत्नमातृजीवनेतुगृह्याग्निरहितेनमृतपितृकेणापिनकार्यं॥ अन्वष्टक्यस्यैमातृयजनस्यमुख्यत्वादतएवात्रकेचिन्मातृपार्वणस्यैवप्राथम्यमुक्तमितिभाति॥ पूर्वंपितृमृतौपश्चान्मातृमृतावपिगृह्याग्निमतामस्यांनवम्यामन्वष्टक्यमावश्यकंनित्यत्वात्॥ अन्येषांपश्चान्मातृमृतौनावश्यकं॥ केचिन्नवम्यांपूर्वमृतमातृश्राद्धंमृतेभर्तरिलुप्यतइतिवचनप्रामाण्यमाश्रित्यपितृमरणोत्तरंनकुर्वंति॥ भर्तुरग्रेसहदाहनवामृतानांमातामहीभगिनीदुहितृमातृष्वसृपितृष्वस्रादीनामपुत्राणांपितृमात्रादिकुलोत्पन्नानांसर्वासामेवसौभाग्यवतीनामस्यांनवम्यांश्राद्धंकार्यं॥ भर्तुरग्रेमृतानांतत्तद्भर्तृमरणोत्तरंचनकार्यं॥ अतएवास्याअविधवानवमीत्वप्रसिद्धिः॥ अतःपत्न्याअपिनवमीश्राद्धंकार्यं॥ अस्याविधवानवमीश्राद्धस्यमहालयवद्यावद्वृश्चिकदर्शनंगौणकालः॥ एवंदौहित्रप्रपत्न्याद्धस्यापीतिकालतत्त्वविवेचने॥ अत्राविधवानवमीश्राद्धेसुवासिनीनांप्रतिसांवत्सरिकश्राद्धादौचसुवा-

सिनीभोजनमपिकार्यंभर्तुरग्रेमृतानारीसहदाहेनवामृता॥तस्याःस्थानेनियुंजीतविप्रैःसहसुवासिनीमित्यादिमार्कंडेयवचनात्॥अस्यांनवम्यांपिंडदानंजीवत्पितृकेणापिगर्भिणीपतिनाचापिकार्यं॥नवमीश्राद्धासंभवेममान्वष्टक्याकरणजनितप्रत्यवायपरिहारार्थंशतवारमेभिर्द्युभिःसुमनाइतिमंत्रजपंकरिष्येइतिसंकल्प्यतज्जपंकुर्यात्॥अन्वष्टक्येसामवेदिभिःपितृपार्वणमेवकार्यंमातृमातामहपार्वणेनकार्येइतिसिंधुः॥ ॥अथात्रद्वादश्यांसंन्यासिनांमहालयःसचापराण्हव्यापिन्यामित्युक्तं॥तत्रवैष्णवाअपराण्हव्यापिन्यांद्वादश्यांएकादशीव्रतदिनेसत्वेस्वल्पायामपिद्वादश्यांशुद्धत्रयोदश्यांवैकादशीपारणादिनेएवसंन्यासिदैवत्यंश्राद्धंकुर्वंति॥ममत्वीदृशेविषयेवैष्णवैः॥संन्यासिमहालयोदर्शेकार्यइतिभाति॥ ॥अथत्रयोदश्यांमघायुतायांकेवलायांवाश्राद्धंनित्यं॥केवलमघायामपिश्राद्धंकार्यं॥अत्रश्राद्धविधौबहुग्रंथेषुबहवःपक्षाः॥ ॥अपुत्रेणपुत्रिणावागृहिणासपत्नीकपितृपार्वणमातामहपार्वणाभ्यांपितृव्यभ्रातृमातुलपितृष्वसृमातृष्वसृभगिनीश्वशुरादिपार्वणैश्चसहितमपिंडकंसांकल्पविधिनाश्राद्धंकार्यं॥अथवापित्रादिपार्वणद्वयंमहालयवत्पितृव्याद्येकोद्दिष्टगणांश्चोद्दिश्यसांकल्पविधिनाश्राद्धंकार्यं॥यद्वादर्शवत्षट्दैवतंश्राद्धमपिंडकंकार्यं ॥ अथवानिकामेनपुत्रिणाश्राद्धविधिनाश्राद्धंनानुष्ठेयं॥किंतुपित्रादिपार्वणद्वयंकेवलपितृव्यादिसहितंवोद्दिश्यैतेषांतृप्त्यर्थंब्राह्मणभोजनंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥पितृरूपिणेब्राम्हणायगंधंसमर्पयामीत्येवंपंचोपचारान्समर्प्य॥ब्रम्हार्पणमित्यादिपठित्वानेनब्राम्हणभोजनेनपि-

त्रादिरूपीश्वरः प्रियतामित्यन्नमुत्सृज्य पायसादिमधुरान्नेन ब्राह्मणान् भोजयित्वा दक्षिणाभिः संतोष्य स्वयं भुंजीतेत्येतावदेव कर्तव्यं॥ अपुत्रिणः सकामस्य च पिंडदानरहितश्राद्धविधिना श्राद्धं न दोषाय॥ क्वचिदपुत्रिणः॥ पिंडदानमप्युक्तं॥ एवमुक्तपक्षेष्वन्यतमपक्षेण मघात्रयोदशीश्राद्धमवश्यानुष्ठेयं॥ अकरणे दोषोक्तेर्नित्यत्वात्॥ हस्तनक्षत्रस्थे सूर्ये मघायुता त्रयोदशी गजच्छायासंज्ञिता अस्यां श्राद्धेन फलभूयस्त्वं॥ अत्र महालयस्य युगादेश्च प्राप्तौ मघात्रयोदशीमहालययुगादिश्राद्धानि तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्य तंत्रेण कुर्यात्॥ ननु दर्शेन नित्यश्राद्धस्यैव कस्यचित्प्रसंगसिद्धिः अत्रैवं भाति॥ अंगानामैक्यं प्रधानमात्रभेदस्तंत्रं॥ तेन विश्वेदेवपाकाद्यंगानामैक्यं विप्रार्घ्यपिंडादेर्भेद एव॥ प्रसंगसिद्धिस्थले तु प्रधानमपि न भिद्यते इति॥ त्रयोदशीश्राद्धेऽपरपक्षत्वाद्धूरिलोचना विश्वेदेवाः श्राद्धसागरे उक्ताः॥ अविभक्तैरपि भ्रातृभिर्मघात्रयोदशीश्राद्धं पृथक्कार्यमिति सिंधौ कौस्तुभादौ॥ विभक्तैरपि सहैवेति श्राद्धसागरे॥ अथात्र चतुर्दश्यां पित्रादित्रयमध्ये एकस्यापि शस्त्रविषाग्निजलादिशृंगिव्याघ्रसर्पादिनिमित्तेन दुर्मरणेन मृतस्यैकोद्दिष्टविधिना श्राद्धं कार्यं॥ पित्रादिद्वयोः शस्त्रादिहतत्वे एकोद्दिष्टे कार्ये॥ पित्रादीनां त्रयाणां शस्त्रादिहतत्वे पार्वणमेव कार्यं॥ केचिदेकोद्दिष्टत्रयं कार्यमित्याहुः सहगमने प्रयागादौ च विधिप्राप्ते ऽग्निजलादिमरणे चतुर्दशीश्राद्धं न कार्यं॥ युद्धप्रायोपवेशनयोर्वैधत्वेपीदं कार्यं॥ अत्र शस्त्रादिहतपितृव्यभ्रात्रादेरप्यपुत्रस्यैकोद्दिष्टं कार्यं॥ इदं धूरिलोचनसंज्ञकदेव

सह्लिलंकार्यं॥ अत्रसंबंधगोत्रनामाद्युच्चार्यामुकनिमित्तेनमृतस्यचतुर्दशीनिमित्तमेकोद्दिष्टंश्राद्धंसदैवंसपिंडंकरिष्यइतिसंकल्प्य
प्रत्येकोद्दिष्टमेकार्घ्यैकपवित्रमेकपिंडयुक्तंश्राद्धंकार्यं॥ पित्रादेर्भ्रात्रादेश्चशस्त्रहतत्वेप्येकपाकादिनामहालयवत्सहतंत्रेण
वैकोद्दिष्टद्वयादि॥ एवंचतुर्दश्यामेकोद्दिष्टंकृत्वापित्रादिसर्वपितृगणोद्देशेनसकृन्महालयस्तिथ्यंतरेऽवश्यंकार्यः॥ अस्यांचतुर्द-
श्यांयदाशस्त्रादिमृतयोर्मातापित्रोर्मृताहस्तदाचतुर्दशीनिमित्तमेकोद्दिष्टंकृत्वापुनस्सदैवंमृताह्निद्वयोद्देशेनसांवत्सरिकंपार्वण
विधिनाकार्यमितिश्राद्धसागरे॥ कौस्तुभादौतुसांवत्सरिकपार्वणेनैवचतुर्दशीश्राद्धसिद्धिर्नपृथक्कार्यमित्युक्तं दिनांतरेचसकृन्म-
हालयःकार्यः॥ ॥अत्रचतुर्दशीश्राद्धस्यकथंचिद्विघ्नेत्वत्रैवपक्षेऽग्रिमपक्षेवादिनांतरेतत्पार्वणविधिनैवकार्यं॥ नत्वेकोद्दि-
ष्टं॥ अत्रैकोद्दिष्टेऽपराण्हव्यापिन्येवचतुर्दशीग्राह्यानत्वितरैकोद्दिष्टतिथिवत्॥ मध्यान्हव्यापिनीतिकौस्तुभे॥ हस्तनक्षत्रेसूर्ये
सतिचांद्रहस्तनक्षत्रयुतामावास्यागजच्छाया तस्यांश्राद्धदानादिकार्यं॥ इत्यमायांगजच्छाया॥ आश्विनशुक्लप्रतिपदिदौहित्रेणा
नुपनीतेनापिसपत्नीकमातामहस्यपार्वणंमातुलेसत्यप्यवश्यंकार्यं॥ मातामहीसत्वेकेवलमातामहपार्वणं॥ इदंजीवत्पितृकेणा
पिकार्यं॥ इदंसपिंडकमपिंडकंवा॥ अत्रपुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाः॥ धूरिलोचनाइतिकेचित्॥ इयंप्रतिपदपराण्हव्यापिनीग्राह्येति
बहवः॥ संगवव्यापिनीतिकेचित्॥ अस्यश्राद्धस्ययावद्वृश्चिकदर्शनंगौणकालइतिकालतत्वविवेचने॥ ॥इतिमहालयादिनिर्णयोद्देशः॥श्रा

द्रपदकृष्णपक्षेभौमवारव्यतीपातरोहिणीयुताषष्ठीकपिलाषष्ठी॥ अत्रहस्तस्थेसूर्येफलातिशयः॥ अयंयोगोदिवैवग्राह्योनतुरा
त्रौसूर्यपर्वत्वादितिभाति॥ अस्यांहुतंचदत्तंचसर्वंकोटिगुणंभवेत्॥ अत्रश्राद्धंकार्यमितिविशेषवचनंनोपलभ्यतेतथाप्युलभ्य
योगाश्राद्धविधानाद्दर्शवत्सूर्यदैवतंश्राद्धंकार्यम्॥ अथात्रसंक्षेपतोव्रतविधिः॥ ॥सूर्योद्देशेनोपवासंसंकल्प्यदेवदारूशीरकुंकुमै
र्लामनःशिलापद्मकाष्ठतंडूलान्मधुगव्याभ्यांलेपयित्वाक्षीरालोडितेनकल्केनांगंविलिप्यस्नायात्॥ तत्रमंत्रः॥ आपस्त्वमसिदेवेश
ज्योतिषांपतिरेवच॥ पापंनाशयमेदेववाङ्मनःकायकर्मजम्॥ ततःपंचगव्येनस्नात्वापंचपल्लवैर्मार्जयित्वामृत्तिकास्नानंकुर्यात्॥
तर्पणादिनित्यविधिंकृत्वावरुणंपूजयित्वासर्वतोभद्रमध्येकलशोपरितंडुलादौपद्मंलिखित्वातस्याष्टसुपत्रेषुपूर्वादौसूर्यंतपनंस्वर्ण
रेतसंरविमादित्यंदिवाकरंप्रभाकरंसूर्यमित्यावाह्यमध्येसौवर्णरथेसूर्यमग्रेवरुणंचावाह्यकरवीरार्कादिपुष्पैर्धूपादिभिःसंपूजयेत्॥
दिक्पालादिदेवताःसंपूज्यद्वादशार्घ्यान्सूर्यायदद्यात्॥ सविस्तरःपूजादिविधिर्द्वादशार्घ्यमंत्राश्चकौस्तुभेज्ञेयाः॥ सूर्याग्रे॥ प्रभाकर
नमस्तुभ्यंसंसारान्मांसमुद्धर॥ भुक्तिमुक्तिप्रदोयस्मात्तस्माच्छांतिंप्रयच्छमे॥ नमोनमस्तेवरदऋक्सामयजुषांपते॥ नमोस्तुविश्व
रूपायविश्वधात्रेनमोस्तुते॥ इतिमार्घ्यं॥ ॥उदुत्यमित्यादिसौरसूक्तानिजपित्वारात्रौजागरणंकृत्वाप्रातराकृष्णेनेतिमंत्रेणार्क
समिच्चर्वाज्यतिलैःप्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतंहुत्वाघटादिसर्वालंकारयुतांकपिलांगांमंत्रैःसंपूज्यविप्रायदद्यात्॥ गोपूजामंत्राःकौस्तु

भे॥ दानमंत्रस्तु॥ नमस्तेकपिलेदेविसर्वपापप्रणाशिनि॥ संसारार्णवमग्नंमांगोमातस्त्रातुमर्हसि॥ वस्त्रयुगच्छन्नांसघंटामित्यादि
विशेषणान्युक्त्वेमांगांतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदत्वास्वर्णदक्षिणांदद्यात् ततस्तस्मैविप्रायरथंसूर्यप्रतिमांचदद्यात्॥ तत्रमंत्रः॥ दि-
व्यमूर्तिर्जगच्चक्षुर्द्वादशात्मादिवाकरः॥ कपिलासहितोदेवोममसुक्तिंप्रयच्छतु॥ यथात्वंकपिलेपुण्यासर्वलोकस्यपावनी॥ प्रदत्ता
सहसूर्येणममसुक्तिप्रदाभवेत्यादि॥ ततःकपिलाप्रार्थनादिविस्तारःकौस्तुभे॥ अथवोपोषणजागरहोमादिविधिमकृत्वाषष्ठ्या
मेवस्नानरथादिपूजनकपिलादानादिकार्यम्॥ ॥इतिसंक्षेपतःकपिलाषष्ठीव्रतविधिः॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशी
नाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेभाद्रपदमासकृत्यनिर्णयोद्देशः॥ ॥तुलामेषसंक्रांतिर्विषुवसंज्ञा॥ तस्याःपूर्वाःपराःपंच
दशपंचदशनाड्यःपुण्यकालः॥ विशेषःप्रागुक्तएव॥ आश्विनशुक्लप्रतिपदिदेव्यानवरात्रारंभः॥ नवरात्रशब्दआश्विनशुक्ल
प्रतिपदमारभ्यमहानवमीपर्यंतंक्रियमाणकर्मनामधेयं॥ तत्रकर्मणिपूजैवप्रधानम्॥ उपवासादिकंस्तोत्रजपादिकंचांगम्॥ तथा
चयथाकुलाचारमुपवासैकभक्तनक्तायाचितान्यतमव्रतयुक्तंयथाकुलाचारंसप्तशतीलक्ष्मीहृदयादिस्तोत्रजपसहितंप्रतिपदा
दिनवम्यंतंनवतिथ्यधिकरणकपूजाख्यंकर्मनवरात्रशब्दवाच्यं॥ पूजाप्राधान्योक्तेरेव॥ क्वचित्कुलेजपोपवासादिनियमस्यव्य-
तिरेकउपलभ्यते॥ पूजायास्तुनक्वापिकुलेनवरात्रकर्मण्यभावोदृश्यते॥ यत्कुलेनवरात्रमेवनानुष्ठीयते॥ तत्रनवरात्रपूजादेरप्य

३

भावआस्तांनाम ॥ सचनवरात्रारंभः सूर्योदयोत्तरंत्रिमुहूर्त्तव्यापिन्यांप्रतिपदिकार्यः ॥ तदभावेद्विमूर्त्तव्यापिन्यामपि ॥ क्वचिन्मुहू-
र्त्तमात्रव्यापिन्यामप्युक्तः सर्वथादर्शयुक्तप्रतिपदिनकार्येइतिबहुग्रंथसंमतं ॥ मुहूर्त्तन्यूनव्याप्तौसूर्योदयास्पर्शेवादर्शयुतापिग्राह्या
॥ प्रथमदिनेषष्टिघटिकाप्रतिपद्द्वितीयदिनेमुहूर्त्तद्वयादिपरिमितावर्त्ततेतदापूर्णत्वात्पूर्वैवग्राह्या ॥ द्वितीयावेधनिषेधोप्येतत्पक्षद्व
येएवयोज्यः ॥ पुरुषार्थचिंतामणौ तुपूर्वदिनेमुहूर्तेचतुष्टयोत्तरंमुहूर्त्तपंचकोत्तरंवाप्रवृत्ताद्वितीयदिनेमुहूर्त्तद्वयादिपरिमिताप्रतिप-
त् ॥ तदापरस्याः क्षयगामितयानिषिद्धत्वादमायुक्तापिपूर्वैवग्राह्येत्युक्तम् ॥ तत्रसूर्योदयोत्तरंदशघटिमध्येतत्रासंभवेमध्यान्हेऽभिजि
न्मुहूर्त्तेप्रारंभःकार्योनत्वपराण्हे ॥ एवंचप्रतिपदआद्यषोडशनाडीनिषेधश्चित्रावैधृतियोगनिषेधश्चोक्तकालानुरोधेनसतिसंभवेपाल
नीयानतुनिषेधानुरोधेनपूर्वाण्हः प्रारंभःकालः ॥ प्रतिपत्तिथिर्वातिक्रमणीया अत्रकर्मणिब्राह्मणादिचतुर्वर्णस्यम्लेंछादेश्चाधिकारः
॥ तत्रविप्रेणजपहोमान्नबलिनैवेद्यैः सात्विकीपूजाकार्या ॥ नैवेद्यैश्चनिरामिषैर्मद्यंदत्वाब्राह्मणस्तुब्राम्हण्यादेवहीयते ॥ मद्यमपेयम
देयमित्यादिनिषेधान्मांसमद्यादियुतराजसपूजायांब्राम्हणस्यनाधिकारः ॥ मद्यपानेमरणांतप्रायश्चित्तोक्तेः ॥ स्पर्शेतदंगच्छेदोक्तेश्चा
ल्पप्रायश्चित्तेनदोषानपगमेनपातित्यापातात् ॥ इत्थमेवसर्वेप्राचीनानर्वाचीनाश्चनिबंधकारानिर्बंधेनलिखंतिनवीनतराभास्कररायप्र-
भृतयोपिसप्तशतीटीकादौप्राचीनग्रंथाननुसृत्यैवमेवपरिकुर्वंतिसभायांचैतन्मतमेवश्लाघंतेचाचरणंत्वन्यथाकुर्वंतिनकिंस्वयंदु

दैववशेनब्राम्हण्यभ्रष्टोऽभूवमन्येप्येवंमाभूवन्नितिभूतदययावास्वपातित्यगोपनायवान्येषांकलियुगस्थविप्राणामधिकाराभावालोचनयावेतिनवयंतत्त्वंजानीमः॥क्षत्रियवैश्ययोर्मांसादियुतजपहोमसहितराजसपूजायामप्यधिकारः॥सचकेवलंकाम्यएवनतुनित्यः॥निष्कामक्षत्रियादेःसात्विकपूजाकरणेमोक्षादिफलातिशयः॥एवंशूद्रादेरपि॥शूद्रादेर्मंत्रहीनाजपादिरहितामांसादिद्रव्यकातामसपूजापिविहिता॥शूद्रेणसप्तशत्यादिजपहोमसहितासात्विकीपूजाब्राह्मणद्वाराकार्या॥स्त्रीशूद्रादेःस्वतःपौराणमंत्रपाठेपिनाधिकारः॥अतएवशूद्रःसुखमवाप्नुयादित्यत्रभाष्येस्त्रीशूद्रयोःश्रवणादेवफलंनतुपाठादित्युक्तं॥एतेनस्त्रीशूद्रयोर्गीताविष्णुसहस्रनामपाठोदोषायैवेतिज्ञेयं॥क्वचित्पौराणमंत्रयुक्तपूजायांस्त्रीशूद्रयोःस्वतोप्यधिकारउक्तः॥जपहोमादौविप्रद्वारैव॥म्लेच्छादीनांतुब्राम्हणद्वारापिजपहोमसमंत्रपूजायांचनाधिकारः॥किंतुतैस्तदुपचाराणांदेवीमुद्दिश्यमनसोत्सर्गमात्रंकर्तव्यम्॥ अथनवरात्रेनुकल्पाः॥ ॥तृतीयादिनवम्यंतंसप्तरात्रंवाकर्त्तव्यं॥पंचम्यादिपंचरात्रंवा॥सप्तम्यादित्रिरात्रंवा॥अष्टम्यादिद्विरात्रंवा॥एकाहपक्षेकेवलाष्टम्यांकेवलनवम्यांवा॥एषांपक्षाणांस्वस्वकुलाचारानुसारेणप्रतिबंधादिनापूर्वपक्षासंभवानुसारेणवाव्यवस्था॥तत्रतृतीयापंचम्योर्निर्णयःप्रतिपदादिवत्॥सप्तम्यादिनिर्णयस्तुवक्ष्यते॥नवरात्रादिपक्षेषुक्षयवृद्धिवशेनदिनाधिक्यन्यूनत्वेपूजाद्यावृत्तिःकार्या॥केचित्तुदिनक्षयेष्टावेवपूजाश्चंडीपाठंश्चकुर्वंति॥इदंदेवीपूजनात्मकंनवरात्रंकर्मनित्यम्॥अकरणेदोषश्रवणात्॥

फलश्रवणात्काम्यंच॥ अत्रनवरात्रेघटस्थापनं॥ प्रातर्मध्यान्हेप्रदोषकालेचेतित्रिकालंद्विकालमेककालंवास्वस्वकुलदेवतापूजनंसप्तशत्यादिजपोऽखंडदीपआचारप्राप्तमालाबंधनमुपवासनक्तैकभक्तादिनियमःसुवासिनीभोजनंकुमारीभोजनपूजनादि॥ अंतेसप्तशत्यादिस्तोत्रमंत्रहोमादीत्येतानिविहितानि॥ एतेषांमध्येक्वचित्कुलेघटस्थापनादीनिद्वित्रादीन्येवानुष्ठीयंतेतेनसर्वाणिक्वचित्घटस्थापनादिरहितानिकानिचित्क्वचित्क्वचित्सर्वाण्येवेत्येतेषांसमुच्चयविकल्पौकुलाचारानुसारेणव्यवस्थितौज्ञेयौ॥ कुलपरंपराप्राप्तादधिकंशक्तिसत्वेनानुष्ठेयमितिशिष्टाचारः॥ फलकामनयाप्रार्थितमुपवासादिकंकुलाचाराभावेपिकुर्वंति॥ इदंकलशस्थापनंरात्रौनकार्यं॥ तत्रकलशस्थापनार्थंशुद्धमृदावेदिकांकृत्वापंचपल्लवदूर्वाफलतांबूलकुंकुमधूपादिसंभारान्संपादयेत्॥ अथसंक्षेपतःप्रयोगः॥ ॥ प्रतिपदिप्रातःकृताभ्यंगस्नानःकुंकुमचंदनादिकृतपुंड्रोधृतपवित्रःसपत्नीकोदशघटिकामध्येऽभिजिन्मुहूर्तेवादेशकालौसंकीर्त्यममसहकुटुंबस्यामुकदेवताप्रीतिद्वारासर्वापच्छांतिपूर्वकदीर्घायुर्धनपुत्रादिवृद्धिशत्रुजयकीर्तिलाभप्रमुखचतुर्विधपुरुषार्थसिध्यर्थंमघप्रभृतिमहानवमीपर्यंतंप्रत्यहंत्रिकालमेककालंवामुकदेवतापूजामुपवासनक्तैकभक्तान्यतमनियमसहितमखंडदीपप्रज्वालनंकुमारीपूजनंचंडिसप्तशतीपाठंसुवासिनीभोजनमित्यादियावत्कुलाचारप्राप्तमनूद्यैवमादिरूपंशारदीयनवरात्रोत्सवाख्यंकर्मकरिष्ये॥ देवतापूजनांगत्वेनघटस्थापनंचकरिष्ये॥ तदादौनिर्विघ्नतासिध्यर्थंगणपतिपूजनंपुण्याहवाचनंचंडीसप्तशतीजपाद्यर्थंब्राम्हणवरणंचकरिष्ये

॥ एतानिकृत्वाघटस्थापनसत्वेमहीद्यौरितिभूमिंप्रार्थ्यस्पृष्ट्वातस्यांशुभ्रांकुरारोपणार्थंशकृद्भृदंप्रक्षिप्योषधयःसमितितस्यांमृदियवादी
न्प्रक्षिप्याकलशोधिवितिकुंभंनिधायेमंमेगंगेइतिजलेनापूर्यगंधद्वारामितिगंधंओषधीरितिसर्वौषधिःकांडात्कांडादितिदूर्वा ॥ अश्वत्थेव
इतिपंचपल्लवान्स्योनापृथिवीतिसप्तमृदः ॥ याःफलिनीरितिफलंसहिरत्नानिहिरण्यरूपइतिरत्नहिरण्येप्रक्षिप्ययुवासुवासाइतिसूत्रेण
वेष्ट्यपूर्णादर्वीतिपूर्णपात्रंनिधायतत्वायामीतिवरुणंसंपूज्यतत्कलशोपरिकुलदेवताप्रतिमांसंस्थाप्यपूजयेत् ॥ स्वस्थानेएववासंस्था-
प्यपूजयेत् ॥ तद्यथाजयंतीमंगलाकालीभद्रकालीकपालिनि ॥ दुर्गाक्षमाशिवाधात्रीस्वाहास्वधानमोस्तुते ॥ आगच्छवरदेदेवीदैत्यदर्पनि
षूदनि ॥ पूजांगृहाणसुमुखिनमस्तेशंकरप्रिये ॥ अनेनपुरुषसूक्तश्रीसूक्तप्रथमऋग्भ्यांचावाह्य ॥ जयंतीमंगलाकालीतिमंत्रेणसूक्तऋ
ग्भिश्चासनादिषोडशोपचारैःसंपूजयेत् ॥ सर्वमंगलमांगल्येइत्यादिभिःसंप्रार्थ्य ॥ प्रत्यहंबलिदानपक्षेमाषभक्तेनकूष्मांडेनवाबलिंदद्या
त्अंतेएववाबलिदाननंबलिदानंब्राम्हणःपारणादिनेकूष्मांडबलिदानंकुर्यात् ॥ कूष्मांडोबलिरूपेणममभाग्यादवस्थितः ॥ प्रणमामिततःसर्वरूपि
णंबलिरूपिणं ॥ चंडिकाप्रीतिदानेनदातुरापद्विनाशनम् ॥ चामुंडाबलिरूपायबलेतुभ्यंनमोस्तुते ॥ इतिप्रार्थ्य ॥ यज्ञार्थंबलयःसृष्टाःस्व-
यमेवस्वयंभूवा ॥ अतस्त्वांघातयाम्यद्यतस्माद्यज्ञाविधोविधिः ॥ ॐ–ह्रींऐं–ह्रींकौशिकिकुष्मांडरसेनाप्यायतां ॥ पादोप्रक्षाल्याचम्य
शांतापृथिवीतिशांतिःशांतिःशांतिः ॥ ततःअखंडदीपकंदेव्याःप्रीतयेनवरात्रकम् ॥ उज्ज्वालयेदहोरात्रमेकचित्तोधृतव्रतइत्यखंड

दीपंप्रतिष्ठापयेत् ॥ ॥ अथचंडीपाठप्रकारः ॥ ॥ यजमानेनवृतोहंचंडीसप्तशतीपाठंनारायणहृदयलक्ष्मीहृदयपाठंवाकरिष्ये ॥ इत्यादिसंकल्प्य ॥ आसनादिविधाय ॥ आधारेअन्यहस्तेलिखितंपुस्तकंस्थापयित्वानारायणंनमस्कृत्येतिवचनात् ॥ ॐनारायणायनमः ॥ नरायनरोत्तमायनमः ॥ देव्यैसरस्वत्यैनमः ॥ व्यासायनमः ॥ इतिनमस्कृत्यप्रणवमुच्चार्यसर्वपाठांतेप्रणवंपठेत् ॥ पुस्तकवाचनेनियमाः हस्तेपुस्तकंनधारयेत् ॥ स्वयंब्राह्मणभिन्नेनवालिखितंविफलं अध्यायंप्राप्यविरमेन्नतुमध्येकदाचन ॥ कृतेविराममध्येतु अध्यायादिपठेत्पुनः ॥ ग्रंथार्थंबुध्यमानःस्पष्टाक्षरंनातिशीघ्रंनातिमंदंरसभावस्वरयुतंवाचयेत् ॥ त्रिवर्गफलकामेनचंडीपाठःसदैवकर्तव्यः ॥ तस्मान्ममैतन्माहात्म्यंपठितव्यंसमाहितैः ॥ श्रोतव्यंचसदाभक्त्येत्यादिवचनात् ॥ नैमित्तिकपाठोप्युक्तः ॥ शांतिकर्मणिसर्वत्रतथादुःस्वप्नदर्शने ॥ ग्रहपीडासुचोग्रासुमाहात्म्यंशृणुयान्ममेति ॥ तथा ॥ अरण्येप्रांतरेवापिदावाग्निपरिवारितः ॥ दस्युभिर्वावृतःशून्येगृहीतोवापिशत्रुभिः ॥ इत्यादिसंकटान्युद्दिश्य ॥ सर्वबाधासुघोरासुवेदनाभ्यर्दितोपिवा ॥ स्मरन्ममैतन्माहात्म्यंनरोमुच्येतसंकटादित्युक्तं ॥ उपसर्गोपशांत्यर्थंत्रयःपाठाःकार्याः ॥ गृहपीडाशांतयेपंच ॥ महाभयेसप्त ॥ शांत्यर्थंवाजपेयफलार्थंचनव ॥ राज्यवश्यार्थमेकादश ॥ वैरिनाशार्थंद्वादश ॥ स्त्रीपुंवश्यार्थंचतुर्दश ॥ सौख्यायलक्ष्म्यर्थंचपंचदश ॥ पुत्रपौत्रधनधान्यार्थंषोडश ॥ राजभयनाशायसप्तदश ॥ उच्चाटनायाष्टदश ॥ वनभयेविंशति ॥ बंधमोचनायपंचविंशति ॥ दुश्चिकित्स्यरोगकुलच्छेदायुर्नाशवैरिवृद्धिव्याधित्रिविधोत्पातादिमहासंकटनाशेरा-

ज्यवृद्धिश्चशतावृत्तिभिः॥सहस्रावर्त्तनेनैःशताश्वमेधफलम्॥सर्वमनोरथावाप्तिर्मोक्षश्चेतिवाराहीतंत्रेउक्तं॥सर्वत्रकाम्यपाठेआदौसंकल्पपूर्वकंपूजनमंतेबलिदानंचकार्यम्॥ ॥अत्राचाराद्वेदपारायणमपिकार्यं॥ ॥तद्विधिर्बौधायनोक्तःकौस्तुभेज्ञेयः॥ अथकुमारीपूजा॥ ॥एकवर्षातुयाकन्यापूजार्थेतांविवर्जयेत्॥ ॥द्विवर्षकन्यामारभ्यदशावर्षावधिकुमारीणांक्रमेणकुमारीकात्रिमूर्त्तिःकल्याणीरोहिणीकालीचंडीकाशांभवीदुर्गाभद्रेतिनामानि॥आसांकुमारीणांप्रत्येकंपूजामंत्राःफलविशेषाःलक्षणानिचान्यत्रज्ञेयानि॥ब्राम्हणेनब्राम्हणीत्येवंसवर्णाप्रशस्ता॥द्विजातीयापिक्वचित्कामनाविशेषेणोक्ता॥एकैकवृध्याप्रत्यहमेकावाकुमारीपूज्या॥मंत्राक्षरमयींलक्ष्मींमातृणांरूपधारिणीं॥नवदुर्गात्मिकांसाक्षात्कन्यामावाहयाम्यहं॥जगत्पूज्येजगद्वंद्येसर्वशक्तिस्वरूपिणि॥पूजांगृहाणकौमारीजगन्मातर्नमोस्तुते॥इतिमंत्रेणपादप्रक्षालनपूर्वकंवस्त्रकुंकुमगंधधूपदीपभोजनैःपूजयेदितिसंक्षेपः॥कुमारीपूजावद्देवीपूजाचंडीपाठश्चैकोभरहस्यापिविहितः॥ भवानीसहस्रनामपाठोपिक्वचिदुक्तः॥अयंशारदनवरात्रोत्सवोमलमासेनिषिद्धः॥शुक्रास्तादौतुभवति॥प्रथमारंभस्तुनकार्यः॥शावाशौचजननाशौचयोस्तुसर्वोपिघटस्थापनादिर्विधिर्ब्राम्हणद्वाराकार्यः॥केचिदारंभोत्तरंमध्येआशौचपातेस्वयमेवारब्धंपूजादिकंकार्यमित्याहुः॥शिष्टास्त्वाशौचेपूजादेवतास्पर्शादेर्लोकविद्विष्टत्वादन्येनैवकारयंति॥अपरेतुतृतीयादिपंचम्यादिसप्तम्याद्यनुकल्पेननवरात्रविधीनांसत्वासतिपद्याशौचेतृतीयाद्यनुकल्पाश्रयणंकुर्वंति॥सर्वथालोपप्रसक्तावेवब्राम्हणद्वाराकुर्वंति॥उपवास

दिशारीरनियमः स्वयंकार्यः एवंरजस्वलास्वुपवासादिकंस्वयंकृत्वापूजादिकमन्येनकारयेत्॥ अत्रसभर्तृकस्त्रीणामुपवासेगंधतांबूलादिग्रहणंनदोषायेत्याहुः॥ अथपंचम्यांमुपांगललिताव्रतं॥ ॥अत्रपंचमीअपराण्हव्यापिनीग्राह्या॥ अपराण्हस्यैवतत्पूजाकालत्वोपपत्तेः॥ दिनद्वयेकार्त्स्न्येनापराण्हव्याप्तौसाम्येनवैषम्येणवापराण्हैकदेशव्याप्तौचपूर्वैव॥ युग्मवाक्यात्॥ परत्रैवापराण्हव्याप्तौपरैव॥ केचित्तुरात्रिव्यापिनींगृण्हंतिपूजादिकंचरात्रावेवकुर्वंतितन्मूलंचिंत्यं॥ अत्रपूजादिविधिर्ग्रंथांतरेप्रसिद्धइतिनलिख्यते॥ आश्विनशुक्लपक्षेमूलनक्षत्रेपुस्तकेषुसरस्वतीमावाह्यपूजयेत्॥ मूलेषुस्थापनंदेव्याः पूर्वाषाढासुपूजनं॥ उत्तरासुबलिंदद्याच्छ्रवणेनविसर्जयेदितिवचनात्॥ अत्रपूजयेत्प्रत्यहमितिरुद्रयामलवचनात्॥ मूलेआवाहनंतदंगभूतपूजनंचकरिष्यइतिसंकल्प्यावाहनपूजनेकार्ये॥ पूर्वाषाढासुपूजनंकरिष्यइतिसंकल्प्यावाहनरहितपूजैवकेवलं॥ उत्तराषाढासुबलिदानंतदंगभूतांपूजांचकरिष्ये इत्येवंतेकार्ये॥ श्रवणेनविसर्जनंकर्तुंतदंगभूतांपूजांकरिष्ये॥ इतिसंकल्प्यसंपूज्यविसर्जयेदितिक्रमः॥ तत्रमूलस्यप्रथमपादेसूर्यास्तात्प्राक्त्रिमुहूर्तव्यापिनिसरस्वत्यावाहनं॥ त्रिमुहूर्तन्यूनत्वेरात्रौवाप्रथमपादसत्वेतस्यविशेषवचनंविनाग्राह्यत्वाभावाद्द्वितीयादिपादेपरदिनएवावाहनं॥ एवंपूर्वाषाढादिनक्षत्रंपूजादौदिनव्याप्त्यैवग्राह्यं॥ विसर्जनंतुश्रवणप्रथमपादेरात्रिभागगतेपिकार्यंम॥ विशेषवचनान्॥ तच्चरात्रेःप्रथमप्रहरपर्यंतमेवेतिभाति॥ ॥अथसप्तम्यादिदिनत्रयेपत्रिकापूजनंविहितम्॥ तत्रसप्तम्या

दितिथित्रयंसूर्योदयेमुहूर्त्तमात्रमपिग्राह्यम्॥ तत्राधिवासनादिप्रयोगविस्तरः कौस्तुभादौज्ञेयः॥ यत्तुसप्तमीप्रभृतित्रिरात्रंनवरात्रकर्मकुर्वंति॥ तत्रसप्तमीसूर्योदयोत्तरमुहूर्त्ताधिकव्यापिनीग्राह्या॥ ॥मुहूर्तन्यूनत्वेपूर्वा॥ ॥अथमहाष्टमीघटिकामात्राप्यौदयिकीनवमीयुताग्राह्या॥ सप्तमीस्वल्पयुतासर्वथा॥त्याज्या॥ यदातुपूर्वत्रसप्तमीयुतापरत्रोदयेनास्तिघटिकान्यूनावावर्ततेतदापूर्वासप्तमीविद्धापिग्राह्या॥इयंभौमवारेतिप्रशस्ता॥ यदाचपूर्वदिनेषष्टिघटिकाष्टमीपरदिनेमुहूर्त्तादिव्यापिनीतदानवमीयुताप्युत्तरांत्यक्त्वासंपूर्णत्वात्पूर्वैवग्राह्या॥ एवंनवम्याःक्षयवशेनदशमीदिनेसूर्योदयोत्तरमनुवृत्त्यभावेऽष्टमीनवमीयुतामौदयिकीमपित्यक्त्वासप्तमीयुतैवाष्टमीग्राह्या॥ अष्टम्यांपुत्रवतोपवासोनकार्यः॥कुलाचारप्राप्तौकिंचिद्भक्ष्यंप्रकल्प्यकार्यः॥ महानवमीतुबलिदानव्यतिरिक्तवि[illegible]येपूजोपोषणादावष्टमीविद्धाग्राह्या॥ साचयद्यष्टमीदिनेसायंत्रिमुहूर्त्तास्यात्तदैवग्राह्या॥त्रिमुहूर्तन्यूनत्वेपरैवग्राह्या॥नवमीप्रयुक्तमहाबलिदानंतुदशमीविद्धा॥ यदावृद्ध्याधिकानवमीतदाबलिदानमपिपूर्णत्वात्पूर्वत्रैवकार्यं॥ अष्टमीनवम्योःसंधौपूजोक्ता॥साष्टमीनवम्योःपृथक्त्वादिवारात्रौवा अष्टम्यंतनाडीनवम्याद्यनाड्योःकार्या॥ यदित्वष्टमीनवम्योर्मध्यान्हेपराण्हेवायोगस्तदाष्टमीनवमीपूजयोरप्येकदिनएवप्राप्तेरष्टमीनवमीपूजांतत्संधिपूजांचतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यतंत्रेणपूजाकार्या॥यदिवृद्ध्याधिकाष्टमीतदापूर्वेद्युरष्टमीपूजा॥परेद्युःसंधिपूजानवमीपूजयोस्तंत्रं॥ अत्रनवरात्रेस्वयंपूजादिकंक

तुमशक्तावन्येनकारयेत्॥षोडशोपचारपूजाविस्तरंकर्तुमशक्तोगंधादिपंचोपचारपूजांकुर्यात्॥नवम्यांपूजांविधायहोमःकार्यः॥केचिदष्टम्यामेवहोमइत्याहुः॥अन्येत्वष्टम्यामुपक्रम्यनवम्यांहोमःसमापनीयः॥सचारुणोदयमारभ्यसायंकालपर्यंतमष्टमीनवम्योःसंधौसंभवति॥निशायांतत्संधौतुरात्रौहोमादेरयोग्यत्वान्नवम्यामेवहोमोपक्रमसमाप्तीकार्येइत्याहुः॥अन्यथाकुलाचारंव्यवस्था॥सचहोमोनवार्णवमंत्रेणकार्यः॥अथवाजयंतीमंगलाकालीतिश्लोकेन॥अथवानमोदेव्यैमहादेव्यैइतिश्लोकेन॥अथवासप्तशतीश्लोकैः॥अथवासप्तशतीस्तोत्रस्यसप्तशतमंत्रैःकवचार्गलाकीलकरहस्यत्रयश्लोकसहितैर्होमः॥सप्तशतीमंत्रविभागोन्यत्रज्ञेयः॥अत्रापिविकल्पेषुयथाकुलाचारंव्यवस्था॥होमद्रव्यंचसर्पिर्मिश्रितंशक्कुतिलमिश्रितंचपायसं॥केवलतिलैर्वाहोमः॥क्वचित्किंशुकपुष्पदूर्वासर्षपलाजपूगयवबिल्वफलरक्तचंदनखंडनानाविधफलानामपिपायसेमिश्रणंकार्यमित्युक्तम्॥होमश्चजपदशांशेनकार्यः॥कुलाचारप्राप्तश्चेन्नृसिंहभैरवादिदैवत्यमंत्रहोमोपिकार्यः॥अत्रविस्तरःसप्तहमखोहोमःप्रयोगःकौस्तुभेज्ञेयः अथबलिदानं॥ब्राह्मणेनमाषादिमिश्रान्नेनकूष्मांडेनवाकार्यम्॥यद्वा॥घृतमयंयवपिष्टादिमयंवासिंहव्याघ्रनरमेषादिकंकृत्वाखड्गेनघातयेत्॥ब्राह्मणेनपशुमांसमद्यादिबलिदानेब्राह्मण्यभ्रष्टता॥सकामेनक्षत्रियादिनासिंहव्याघ्रनरमहिषछागसूकरमृगपक्षिमत्स्यनकुलगोधादिप्राणिस्वगात्ररुधिरादिमयोबलिर्देयः॥कृष्णसारमृगःक्षत्रियादि

भिरपिनदेयः॥ अत्रबलिदानमंत्रादिप्रकारःसिंधौज्ञेयः॥ अत्रशतचंडीसहस्रचंडीप्रयोगःकौस्तुभादौज्ञेयः॥ द्विविधाशौचेपिनवम्यांहोमंघटादिदेवतोत्थापनंचब्राह्मणद्वाराकारयित्वास्वयंपारणंकृत्वाशौचांतेब्राम्हणभोजनंदक्षिणादिदानंचकार्यं॥ एवंरजस्वलापिपारणकालेपारणंकृत्वाशुद्धौदानादिकंकुर्यात्॥ विधवायास्तुरजोदोषेभोजननिषेधात्पारणापिशुद्ध्युत्तरमेव॥ एवंव्रतांतरेप्यूह्यं॥ प्रतिपदादियावदष्टमीलोहाभिसारिकंकर्मराज्ञांविहितं॥ तत्रछत्रचामरादिराजचिन्हानांगजाश्वादीनांचापादिशस्त्राणांदुंदुभ्यादीनांचपूजाहोमादिकंकार्यं॥ येहयान्पालयंतितेराजभिन्नाअपिस्वातीयुतामाश्विनप्रतिपदंद्वितीयांवारभ्यनवमीपर्यंतंवाजिनीराजनाख्यंकर्मकुर्युः॥ तत्रोच्चैःश्रवःपूजैरावतपूजाचप्रतिमायांकार्या॥ प्रत्यक्षमश्वपूजानीराजनंचकार्यं॥ कर्मद्वयेपितत्पूजामंत्राहोमादिमंत्राःसविस्तरप्रयोगश्चकौस्तुभे॥ इदानीमश्ववंतःप्राकृतजनास्तुविजयादशम्यामश्वान्तोयेवगाह्यपुष्पमालादिभिर्विभूष्याश्वशालायांप्रवेशयंति॥ तत्र॥ गंधर्वकुलजातस्त्वंमाभूयाःकुलदूषकः॥ ब्रह्मणःसत्यवाक्येनसोमस्यवरुणस्यच॥ प्रभावाच्चहुताशस्यवर्धयत्वंतुरंगमान्॥ रिपून्विजित्यसमरेसहभर्त्रासुखीभवेतिमंत्रेणकेवलाश्वपूजापिकर्तुमुचिता॥ ॥

अथपारणाविसर्जनयोःकालः॥ ॥तत्रविसर्जनंदशम्यांकार्यम्॥ दिनद्वयेदशमीसत्वेपूर्वदशम्यांश्रवणांत्यपादयोगेतत्रैवविसर्जनंतत्रतद्योगाभावेतुपरदशम्यामेव॥ परत्रदशम्यभावेपूर्वदशम्यांनक्षत्रयोगेसत्यसतिवाकार्यं॥ नक्षत्रयोगानुरोधेनक्रिय-

माणंविसर्जनमपराण्हेपिभवति॥ अन्यथाप्रातरेव॥ तत्रमृदादिप्रतिमायाविसर्जनपूर्वकंजलादौत्यागः॥ परंपरयापूजितायाधातु
प्रतिमायास्तुघटादिस्थापनाद्युत्तिष्ठेत्यादिमंत्रैरुत्थापनमात्रंकार्यम्॥ नतुविसर्जनम्॥ यद्दिनेविसर्जनंतत्रैवनियमत्यागस्यौचित्यात्
विसर्जनोत्तरंतद्दिनेएवपारणंकार्यं॥ अन्येतुसत्यपिदशम्यांविसर्जनविधौनवम्यामेवपारणंकार्यं॥ नवम्यांपारणंकुर्याद्दशम्यामभि
षेकंच कृत्वामूर्तिंविसर्जयेदित्यादिवचनादित्याहुः॥ अत्रैवंव्यवस्था॥ ॥प्रथमदिनेस्वल्पाष्टम्यायुक्तानवमीद्वितीयदिनेपारणपर्या
प्तनवम्यायुक्तादशमीतत्परदिनेश्रवणयुक्ताविसर्जनार्हादशमीतत्राष्टमीनवम्युपवासयोःप्रथमदिनेसिद्धत्वादवशिष्टनवम्यांपारणम
वशिष्ठदशम्यांविसर्जनम्॥ यदातु॥ अवशिष्टनवमीदिनेएवदशमीश्रवणनक्षत्रयुक्ताविसर्जनार्हातदाविसर्जनोत्तरंपारणं॥ यदापूर्वेदिनेषष्टिदं
डाष्टमीपरदिनेष्टमीशेषयुतानवमीतत्परदिनेनवमीशेषयुतादशमीतदानवमीयुक्तदशम्यामेवविसर्जनोत्तरंपारणा॥ अथनवमी
षष्टिदंडाद्वितीयदिनेनवमीशेषयुक्तादशमीतत्रापिनवमीयुक्तदशम्यामेवविसर्जनपारणे॥ यदात्वष्टमीनवमीदशम्यस्तिस्रोपिति
थयःसूर्योदयमारभ्यास्तमयपर्यंतमखंडास्तत्कृत्यपर्याप्तास्तदादाक्षिणात्यानांनवम्यामेवपारणाचारान्न वम्यामेवपारणविस
र्जने॥ येषांदशम्यामेवाचारस्तेषांतदुभयंदशम्यामेव॥ ॥अथविजयादशमी॥ ॥सापरदिनएवापराण्हव्याप्तौपरा॥ दिनद्वये
पराण्हव्याप्तौदिनद्वयेपिश्रवणयोगेसत्यसतिवापूर्वा॥ एवंदिनद्वयेऽपराण्हव्याप्त्यभावेपिश्रवणयोगसत्वासत्वयोःपूर्वै व॥ दिन

द्वयेऽपराण्हव्याप्त्यव्याप्त्योरेकतरदिनेश्रवणयोगेयद्दिनेश्रवणयोगःसैवग्राह्या॥ एवमपराण्हैकदेशव्याप्तावूह्यं॥ यदापूर्वदिनेएवा
पराण्हव्याप्तापरदिनेचश्रवणयोगाभावस्तदापिपूर्वैव॥ यदातुपूर्वदिनेएवापराण्हव्यापिनीपरदिनेचमुहूर्तत्रयादिव्यापिनीअ
पराण्हात्पूर्वमेवसमाप्तापरत्रैवश्रवणयोगवतीतदापरैव॥ अपराण्हेदशम्यभावेपि॥ यांतिथिंसमनुप्राप्यउदयंयातिभास्करइत्या
दिसाकल्यवचनैः॥ श्रवणयुक्तायाग्राह्यायाऔदयिकस्वल्पदशम्याःकर्मकालेसत्वापादनात्॥ सिंधौत्विदंपरदिनेपराण्हकालेश्र
वणसत्वेएव॥ श्रवणस्याप्यपराण्हात्पूर्वमेवसमाप्तौतुपूर्वैवेत्युक्तम्॥ युक्तंचैतत्॥ यदापरदिनेएवापराण्हव्याप्तिःपूर्वदिनेएवा
पराण्हात्सरत्नसायान्हादौश्रवणयोगस्तदातुपरैवग्राह्येतिममप्रतिभाति॥ अत्रापराजितापूजनंसीमोल्लंघनंशमीपूजनंदेशांतर
यात्रार्थिनांप्रस्थानंचविहितं॥ तत्पूजाप्रकारस्त्वपराण्हेग्रामादीशान्यांदिशिगत्वाशुचिदेशेभुवमुपलिप्यचंदनादिनाष्टदलमालिख्य
॥ममसकुटुंबस्यक्षेमसिध्यर्थमपराजितापूजनंकरिष्ये इतिसंकल्प्य॥ मध्येअपराजितायैनमइत्यपराजितामावाह्यतद्दक्षिणेक्रिया
शक्त्यैनमइतिजयांवामतउमायैनमइतिविजयांचावाह्य॥ अपराजितायैनमः॥ जयायैनमः॥ विजयायैनमः॥ इतिनाममंत्रैःषोड-
शोपचारपूजांकृत्वाप्रार्थयेत्॥ इमांपूजांमयादेवियथाशक्तिनिवेदितां॥ रक्षणार्थंतुसमादायव्रजस्वस्थानमुत्तममिति॥ अथराज्ञः ३६
संकल्पेयात्रायांविजयसिध्यर्थ मितिविशेषः॥ पूजानमस्कारांते॥ हारेणतुविचित्रेणभास्वत्कनकमेखला॥ अपराजिताभद्ररता

करोतुविजयंममेत्यादिमंत्रैर्विजयंप्रार्थ्यपूर्ववद्विसृजेदितिसंक्षेपः॥ ततःसर्वेजनाःग्रामाद्बहिरीशानदिगवस्थितांशमींगत्वापूजयेयुः॥ सीमोल्लंघनंतुशमीपूजनात्पूर्वंपश्चाद्वाकार्यं॥ राजात्वश्वमारुह्यसहपुरोहितःसामात्यःशमीमूलंगत्वावाहनादवरुह्यस्वस्तिवाचनपूर्वकंशमींसंपूज्यकार्योद्देशानमात्यैःसहसंवदन्प्रदक्षिणांकुर्यात्॥ पूजाप्रकारस्तु॥ ममदुष्कृतामंगलनिरासार्थंक्षेमार्थंयात्रायांविजयार्थंचशमीपूजांचकरिष्ये॥ शम्यलाभेअश्मंतकवृक्षपूजनंचकरिष्ये॥ इतिसंकल्पः॥ राजातुशमीमूलेदिक्पालपूजांवास्तुदेवतापूजांचकुर्यात्॥ अमंगलानांशमनींशमनींदुष्कृतस्यच॥ दुःस्वप्ननाशिनींधन्यांप्रपद्येहंशमींशुभामितिपूजामंत्रः॥ पुजांते॥ शमीशमयतेपापंशमीलोहितकंटका॥ धरित्र्यर्जुनबाणानांरामस्यप्रियवादिनी॥ करिष्यमाणयात्रायांयथाकालंसुखंमया॥ तत्रनिर्विघ्नकर्त्रीत्वंभवश्रीरामपूजितेइतिप्रार्थयेत्॥ अश्मंतकपूजने॥ अश्मंतकमहावृक्षमहादोषनिवारण॥ इष्टानांदर्शनंदेहिशत्रूणांचविनाशनमितिप्रार्थयेत्॥ राजाशत्रोर्मूर्तिंकृत्वाशस्त्रेणविध्येत्॥ प्राकृताःशमीशाखाश्छित्वाआनयंतितंतंनिर्मूलंगृहीत्वासाक्षतामार्द्रांशमीमूलगतांमृदं॥ गीतवादित्रनिर्घोषैरानयेत्स्वगृहंप्रति॥ ततोभूषणवस्त्रादिधारयेत्स्वजनैःसह॥ नीराज्यमानःपुण्याभिर्युवतीभिःसुमंगलमिति॥ अत्रदेशांतरंजिगमिषुभिर्विजयमुहूर्त्तेचंद्राद्यानुकूल्याभावेपिप्रयाणंकार्यम्॥ तत्रविजयमुहूर्तोद्विविधः॥ ॥ ईषत्संध्यामतिक्रम्यकिंचिदुद्भिन्नतारकः॥ विजयोनामकालोयंसर्वकामार्थसाधकइत्येकः॥ एकादशोमुहूर्तोपिविजयःपरिकीर्तितः

॥तस्मिन्सर्वैर्विधातव्यायात्राविजयकांक्षिभिरित्यपरः॥उक्तद्वयान्यतरमुहूर्त्ते दशमीयुक्तेप्रस्थानंकार्यं॥नत्वेकादशीयुक्ते॥आश्वयुक्शुक्लदशमीविजयाख्याखिलेशुभा॥प्रयाणेतुविशेषेणकिंपुनःश्रवणान्वितेति॥ज्योतिर्ग्रंथोक्तैरन्यान्यपिकर्माणिमासविशेषनिरपेक्षाण्यत्रचंद्राद्यनुकूल्याभावेप्यनुष्ठेयानि॥मासविशेषविहितानितुचूडाकर्मविष्ण्वादिदेवताप्रतिष्ठादीनिनकुर्यात्॥राज्ञांपट्टाभिषेकेनवमीविद्धादशमीश्रवणयुतापिनग्राह्या॥किंत्वौदयिक्येवग्राह्या॥आश्विनस्यशुक्लांदशमीमेकादशींपौर्णमासींवारम्यमुहूर्तेविशिष्टायांरात्रौतीर्थादौगत्वाप्रत्यहंमासपर्यंतकार्तिकस्नानंकार्यं॥तत्प्रकारः॥विष्णुंस्मृत्वादेशकालौसंकीर्त्य॥नमःकमलनाभायनमस्तेजलशायिने॥नमस्तेस्तुहृषीकेशगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते॥इत्यर्घ्यंदत्वा॥कार्तिकेहंकरिष्यामिप्रातःस्नानंजनार्दन॥प्रीत्यर्थंतवदेवेशदामोदरमयासह॥ध्यात्वाहंत्वांचदेवेशजलेस्मिन्स्नातुमुद्यतः॥तवप्रसादात्पापंमेदामोदरविनश्यतु॥इतिमंत्राभ्यांस्नात्वापुनरर्घ्यंददद्यात्॥तत्रमंत्रौ॥नित्येनैमित्तिकेकृष्णकार्तिकेपापनाशने॥गृहाणार्घ्यंमयादत्तंराधयासहितोहरे॥व्रतिनःकार्तिकेमासिस्नातस्यविधिवन्मम॥गृहाणार्घ्यंमयादत्तंराधयासहितोहरे॥कुरुक्षेत्रगंगापुष्करादितीर्थविशेषेणफलविशेषः॥ ॥अथान्योपिविशेषः॥ ॥कार्तिकंसकलंमासंनित्यस्नायीजितेंद्रियः॥जपन्हविष्यभुक्शांतःसर्वपापैःप्रमुच्यते॥स्मृत्वाभागीरथींविष्णुंशिवंसूर्यंजलंविशेत्॥नाभिमात्रेजलेतिष्ठन्व्रतीस्नायाद्यथाविधिइदंकार्तिकस्नानंप्रातःस्नानंप्रातःसंध्यांचकृत्वाकार्यं॥ताभ्यांविनेतरकर्मानधिकारात्॥यद्यपिप्रातःसंध्यायाःसूर्योदये

समाप्तिस्तथाप्यत्रवचनबलादुदयात्पूर्वंसंध्यांसमाप्यकार्त्तिकस्नानंकार्यमितिनिर्णयसिंधावुक्तम्॥ नचैवंग्रंथांतरेदृश्यते॥ एवंमासस्नानाशक्तौत्र्यहंस्नायात्॥ अन्येषामपिकार्तिकमासव्रतानामत्रैवारंभः॥ तानियथा॥ तुलसीदललक्षेणकार्तिकेयोर्चयेद्धरिं॥ पत्रेपत्रेमुनिश्रेष्ठमौक्तिकंलभतेफलं॥ तुलसीमंजरीभिर्हीरिहरार्चनेमुक्तिःफलं॥ रोपणपालनस्पर्शैःपापक्षयः॥ तुलसीछायायांश्राद्धात्पितृतृप्तिस्तुलसीशोभितगृहेतीर्थरूपेयमकिंकरानायांति॥ इत्यादितुलसीमाहात्म्यं॥ एवंधात्रीमाहात्म्यमपि॥ कार्त्तिकेधात्रिवृक्षाधश्चित्रान्नैस्तोषयेद्धरिंब्राम्हणान्भोजयेद्भक्त्यास्वयंभुंजीतबंधुभिः॥ धात्रीछायास्थश्राद्धंधात्रीपत्रैःफलैश्चहरिपूजनंचमहाफलं॥ देवर्षिसर्वयज्ञतीर्थानांधात्रीवृक्षेनिवासोक्तेः॥ ॥अत्रैवहरिजागरविधिः॥ ॥जागरंकार्तिकेमासियःकुर्यादरुणोदये॥ दामोदराग्रेसेनानीगोसहस्रफलंलभेत्॥ शिवविष्णुगृहाभावेसर्वदेवालयेष्वपि॥ कुर्यादश्वत्थमूलेषुतुलसीनांवनेष्वपि॥ विष्णुनामप्रबंधानियोगायेद्विष्णुसन्निधौ॥ गोसहस्रप्रदानस्यफलमाप्नोतिमानवः॥ वाद्यकृत्पुरुषश्चापिवाजपेयफलंलभेत्॥ सर्वतीर्थावगाहोत्थंनर्त्तकःफलमाप्नुयात्॥ सर्वमेतल्लभेत्पुण्यंतेषांतुद्रव्यदःपुमान्॥ अर्चनाद्दर्शनाद्वापितत्षडंशमवाप्नुयादितिकौस्तुभेसर्वाभावेब्राह्मणानांविष्णुभक्तानांवाश्वत्थवटयोर्वासेवनंकुर्यादितितत्रैव॥ सरोरुहाणितुलसीमालतीमुनिपुष्पकं॥ कार्तिकेविहितान्येवंदीपदानंचपंचमं॥ कार्तिकेमासोपवासोवानप्रस्थयतिविधवाभिःकार्यः॥ गृहस्थैर्नकार्यः॥ कृच्छ्रंवाप्यतिकृच्छ्रंवाप्राजापत्यमथापिवा॥ एकरात्रंव्रतंकुर्यात्त्रिरात्रव्र

तमेववा॥शाकाहारंफलाहारंपयोहारमथापिवा,चरेद्यवान्नाहारंवासंप्राप्तेकार्तिकेव्रती॥ ॥अथकार्तिकेवर्ज्यानि॥ ॥पलांडुल
शुनहिंगुछत्राकगृंजनमूलकालाबुशिग्रुवृंताककूष्मांडबृहतीफलकलिंगकपित्थतैललवणशाकद्विपाचितान्नपर्युषितान्नदग्धा
न्नानिमाषमुद्गमसूरचणककुलित्थनिष्पावाढक्यादिद्विदलानिचवर्जयेत्॥सप्तम्यांधात्रीफलंतिलांश्चाष्टम्यांनारिकेरंरविवारेधात्रीफ
लंसर्वदावर्ज्यं॥कांस्यपात्रेभोजनवर्जनव्रतेकांस्यपात्रंघृतपूर्णंदद्यात्मधुत्यागेघृतपायसशर्करादानंसमाप्तौकार्यम्॥तैलत्यागेति
लदानं॥कार्तिकेमौनभोजीसतिलांघंटांदद्यात्॥स्वर्णयुतानिमाषयुतानित्रिंशत्कूष्मांडान्यन्नमासेदद्यात्॥कार्तिकेकांस्यभोजीकृमि
भुक्॥फलवर्जनेफलं॥रसत्यागेरसः॥धान्यत्यागेधान्यानिदेयानि॥सर्वत्रगोदानंवा॥एकतःसर्वदानानिदीपदानंततथैकतः॥कार्ति-
केदीपदानस्यफलंनार्हंतिषोडशीं॥एतावद्व्रतासंभवेचातुर्मास्यव्रतासंभवेकार्तिकेकिंचिद्व्रतमवश्यंकार्यं अव्रतःकार्तिकोयेषांगतो
मूढधियामिह॥तेषांपुण्यस्यलेशोपिनभवेत्सूकरात्मनामितिस्कांदे॥शालग्रामादिदेवताग्रेस्वस्तिकमंडलादिकंरंगवल्यादिनाकरो
ति॥सास्वर्गादिफलंभुक्त्वासप्तजन्मसुवैधव्यंनाप्नोति॥कार्तिकेपुराणेतिहासश्रवणारंभसमाप्तीविहिते॥तत्प्रकारः॥ब्राह्मण
वाचकंकुर्यान्नान्यवर्णजमादरात्॥श्रावयेच्चतुरोवर्णान्कृत्वाब्राम्हणमग्रतः॥विस्पष्टमद्रुतंशांतंस्पष्टाक्षरपदंतथा॥कलास्वरस-
मायुक्तंरसभावसमन्वितम्॥ब्राम्हणादिषुसर्वेषुग्रंथार्थंचार्पयेन्नृप॥यएवंवाचयेद्राजन्सविप्रोव्यासउच्यते॥समाप्तेषुपुराणेषुश्रा-

स्यातंतर्पयेन्नृप॥वाचकःपूजितोयेनप्रसन्नास्तस्यदेवताः॥श्राद्धेयस्यद्विजोभुंक्तेवाचकःश्रद्धयान्वितः॥भवंतिपितरस्तस्यतृप्तावर्षशतंनृपेति॥कार्त्तिकस्नानकालेभिलाषाष्टकंकाशीखंडोक्तंपुत्रकामेनपठितव्यं॥अत्रैवदुग्धव्रतंसमर्प्यदुग्धदानंकृत्वाद्विदलव्रतंसंकल्पयेत्॥अत्रोत्पत्तौयेषांदलद्वयंदृश्यतेतेवर्जनीयाइत्येके॥अन्येत्वेवंलक्षणायांवचनाभावात्स्वरूपतोयेषांद्विदलंदृश्यतेतेवर्ज्यानत्वन्येनापिपत्रपुष्पादिकमित्याहुः॥एवमन्यान्यपितांबूलकेशकर्तनादिवर्जनरूपाणिव्रतानिज्ञेयानि॥अत्राकाशदीपउक्तः॥सूर्यास्तेगृहाददूरेपुरुषप्रमाणंयज्ञियंकाष्ठंभूमौनिखन्यतस्यमूर्ध्न्यष्टदलाद्याकृतिनिर्मितेदीपत्रयंमध्येमुख्यदीपंसमंततोष्टौविंतिसंस्थाप्यनिवेदयेत्॥दामोदरायनभसितुलायांदोलयासह॥प्रदीपंतेप्रयच्छामिनमोनंतायवेधसइतिमंत्रः॥एवंमासमाकाशदीपदानान्महच्छ्रीमाप्तिः॥आश्विनपौर्णमास्यांकोजागरव्रतं॥सापूर्वत्रैवनिशीथव्याप्तौपूर्वा॥उत्तरदिनएवदिनद्वयेपिवानिशीथव्याप्तौदिनद्वयेनिशीथास्पर्शेवोत्तरैव॥केचित्पूर्वदिनेनिशीथव्याप्तिरेवपरदिनेप्रदोषव्याप्तिरेवतदापरेत्याहुः॥अत्रलक्ष्मींद्रयोःपूजनंजागरणमक्षक्रीडाचविहिता॥अत्रपद्मासनस्थांलक्ष्मींध्यात्वाक्षतपुंजेॐलक्ष्म्यैनमइत्यावाहनादिषोडशोपचारैःसंपूज्य॥नमस्तेसर्वदेवानांवरदासिहरिप्रिये॥यागतिस्त्वत्प्रपन्नानांसामेभूयात्त्वदर्चनादितिपुष्पांजलिंदत्वानमेत्॥चतुर्दंतसमारूढोवज्रपाणिःपुरंदरः॥शचीपतिश्चध्यातव्योनानाभरणभूषितइतिध्यात्वाक्षतपूंजादाविंद्रायनमइतिसंपूज्य॥विचित्रैरावतस्थायभास्वत्कुलिशपाणये॥पौलोम्यालिंगितांगायसहस्रा-

क्षायतेनमइतिपुष्पांजलिंदत्वानमेत्॥नारिकेरोदकंपीत्वाअक्षक्रीडांसमारभेत्॥निशीथेवरदालक्ष्मीःकोजागर्तीतिभाषिणी॥तस्मैवि
त्तंप्रयच्छामिअक्षैःक्रीडांकरोतियः॥नारीकेरान्पृथुकांश्चदेवेभ्यःपितृभ्यःसमर्प्यबंधुभिःसहस्वयंभक्षयेत्॥अस्यामेवाश्वयुजीकर्मा
श्वलायनैःकार्यं॥तच्चपर्वद्वैधेपूर्वाह्णसंधौशेषपर्वणिप्रकृतीष्टिंकृत्वाकार्यं॥अपराह्णसंधौविकृतिमिमांकृत्वाप्रकृतेरन्वाधानं॥तत्प्रयोगो
न्यत्रज्ञेयः॥ ॥अथाग्रयणकालः॥ ॥आश्विनकार्तिकायोःपौर्णमास्याममावास्यायांवाशुक्लपक्षगतकृत्तिकादिविशाखांतनक्ष-
त्रेषुशुक्लपक्षस्थरेवत्यांवाव्रीह्याग्रयणं एवंश्रावणभाद्रपदयोरुक्तेषुपर्वसुनक्षत्रेषुवाश्यामाकाग्रयणं॥चैत्रवैशाखयोःपर्वादिषु
यवाग्रयणं॥तत्रपौर्णमासीपर्वणिसंगवात्पूर्वसंधौपूर्वदिने आग्रयणंकृत्वाप्रकृत्यन्वाधानं॥मध्यान्हात्परत्रसंधौसंधिदिने आग्रय
णंकृत्वाप्रकृत्यन्वाधानं॥मध्यान्हेसंगवादूर्ध्वंमध्यान्हात्पूर्वत्रपरत्रवासंधौसंधिदिनेआग्रयणेष्टिंकृत्वाप्रकृतीष्टिःसद्यःपरदिनेवा
कार्या॥दर्शेतुपूर्वाह्णेपराण्हेवासंधौयथाकालंदर्शेष्टिंकृत्वाप्रतिपन्मध्येआग्रयणेष्टिःकार्या॥एवंनक्षत्राग्रयणपक्षेपिपौर्णमासे
ष्टेःप्राक्दर्शेष्टेःपरंयथाप्रवृत्तयाग्रयणंकार्यं॥तथाचदीपिका॥दर्शेष्ट्याःपरमुक्तमाग्रयणंप्राक्पौर्णमासाच्चतदिति॥यद्यपि
॥अथोपूर्वाण्हएवक्षयइत्यप क्रमात्पूर्वाण्हसंधावेवायंक्रमइतिहेमाद्रिसिद्धांतानुसारिदीपिकामतं॥तत्रापिसर्वत्रै[illegible]धा
नियमेवक्रमइतिवै[illegible]सिद्धांतानुसारि[illegible]सिद्धांगोज्ञेयः॥अत्रपक्षेऽयोपदंचार्थैर्योज्यं॥पूर्वाह्णेपर्वपक्षेनेत्यर्थः॥इत्थं[illegible]दोन

भवतीतिसिद्धं ॥ एतद्दीपिकाकारमतममावास्यापर्वण्याग्रयणविधानस्याखंडदर्शेवैयर्थ्यापत्त्यानयुक्तमितिगृह्याग्निसागरोक्तिर्नसमीचीनाप्रतिभाति ॥ विकृत्यंतराणांखंडपर्वणिप्रकृत्युत्तरंप्रतिपद्यनुष्ठानेपिपर्वानुग्रहसंमतिवत्खंडदर्शेपिप्रतिपदिक्रियमाणाग्रयणस्यदर्शपर्वानुग्रहसंमतिसंभवात् ॥ खंडदर्शेदर्शपर्वविधानसार्थक्यसंभवाच्चेतिदिक् ॥ श्रावणादौश्यामाकाग्रयणंनकृतंचेच्छरदिव्रीह्याग्रयणेनसमानतंत्रंकार्यम् ॥ तत्रस्मार्तेव्रीह्याग्रयणंश्यामाकाग्रयणंचतंत्रेणकरिष्यइतिसंकल्प्यैंद्राग्निविश्वेदेवार्थमष्टौव्रीहिमुष्टीन्निरूप्यशूर्पांतरेश्यामाकान्सोमायनाम्नानिरूप्यपुनःप्रथमशूर्पेद्यावापृथिव्यर्थंव्रीहिनिर्वापः ॥ एवंहोमेपिविश्वेदेवहोमात्परंसौम्यश्यामाकचरुंहुत्वाद्यावापृथिवीहोमः आश्विनपौर्णमास्यामपराण्हादिसंधावाग्रयणेक्रियमाणेआश्वयुजीकर्मणापिसमानतंत्रताकार्या ॥ तथाचजीर्णव्रीहिचरुः नवव्रीहिचरुः नवश्यामाकचरुश्चेतिस्थालीत्रयेचरुत्रयं ॥ पूर्वाण्हादिसंधौतुसंधिदिनेप्रकृतियागोत्तरमाश्वयुजीपूर्वदिनेसंधिदिनेवाप्रकृतियागात्पूर्वमाग्रयणइतिकालैक्याभावान्नैकतंत्रता ॥ श्यामाकचर्वसंभवेश्यामाकतृणैःप्रस्तरंकृत्वास्रुवादुत्तरआस्तीर्यतत्रस्रुचोनिधानंतावतैवश्यामाकाग्रयणसिद्धिरितिवृत्तिकृन्नारायणः ॥ यवाग्रयणंतुकृताकृतं ॥ व्रीह्याग्रयणस्यवसंतपर्यंतंगौणकालः ॥ यवाग्रयणस्यवर्षर्तुपर्यंतंअनापदिगौणकालेकुर्वन्कालातिपत्तिप्रायश्चित्तपूर्वमाग्रयणंकुर्यात् ॥ आपदिगौणकालेकुर्वन्प्रायश्चित्तंनकुर्यात् ॥ गौणकालेप्यतिक्रांतेवैश्वानरेष्टिंप्रायश्चित्तंकृत्वातिक्रांताग्रयणंकुर्यात् ॥ स्मार्तेतुवैश्वानरदेवताकः

स्थालीपाकोग्राह्य ॥ यएवाहिताग्नेःपुरोडाशास्तएवौपासनाग्निमतश्चरवइत्युक्तेः ॥ प्रथमाग्रयणस्यशारदत्ययेविभ्रष्टेष्टिंतद्देवताकंस्थालीपाकंवाकृत्वाऽगामिमुख्यकालेप्रथमाग्रयणंकार्यम् ॥ गौणकालेप्रथमाग्रयणंनभवति ॥ अनारब्धानांदर्शपूर्णमासाग्रयणादीनांप्रायश्चित्तविकल्पाद्विभ्रष्टेष्टिरपिविकल्पिताज्ञेया ॥ आग्रयणमकृत्वाकिमपिनवोत्पन्नंसस्यंनभक्षणीयं ॥ आकृताग्रयणोश्नीयान्नवान्नंयदिवैनरः ॥ वैश्वानरायकर्तव्यश्चरुःपूर्णाहुतिरस्तुवा ॥ यद्वासमिंद्रायेतिशतवारंजपेन्मंत्रं ॥ अथाग्रयणानुकल्पाः ॥ पृथगाग्रयणप्रयोगाशक्तौप्रकृतीष्टिसमानतंत्राग्रयणप्रयोगः ॥ तत्रपौर्णमासेष्ट्यासमानतंत्रत्वेआदावाग्रयणंप्रधानंपश्चात्प्राकृतंप्रधानंदर्शेष्ट्यैकतंत्रत्वेपूर्वंदर्शेष्टिप्रधानयागःपश्चादाग्रयणप्रधानयागः ॥ अन्यत्सर्वौत्तरांगजातमाग्रयणंविकृतिसंबंध्येवकार्यम् ॥ विरोधेवैकृतंतंत्रमितिसिद्धांतात् ॥ एतदसंभवेनवश्यामाकव्रीहियवैःपुरोडाशंकृत्वादर्शपूर्णमासौकुर्यात् ॥ यद्वानवव्रीह्यादिभिरग्निहोत्रहोमंकुर्यात् ॥ अथवानवान्नान्यग्निहोत्र्यागवाखादयित्वातस्याःपयसाग्निहोत्रंजुहुयात् यद्वानवान्नेनब्राह्मणान्भोजयेदितिसंक्षेपः ॥ इदंमलमासेनकार्यं ॥ गुर्वाद्यस्तेपिनकार्यमितिकेचित् ॥ जीर्णधान्यालाभेतुमलमासादौकार्यम् ॥ अस्यामेवपूर्णमास्यांज्येष्ठापत्यनीराजनादिकंपरविद्धायांकार्यं ॥

॥ आश्विनकृष्णाचतुर्थीकरकचतुर्थीसाचंद्रोदयव्यापिनीग्राह्या ॥ दिनद्वयेतद्व्याप्त्यादौसंकष्टचतुर्थीवन्निर्णयः ॥ कृष्णाष्टम्यांराधाकुंडेस्नानंमथुरामंडलवासिभिःकार्यं ॥ साऽरुणोदयव्यापिनीतदभावेसूर्योदयव्यापिनीग्राह्या ॥ आश्विनकृष्णद्वादशीगोवत्सद्वा

दशीसाप्रदोषव्यापिनीग्राह्या॥ दिनद्वयेतद्व्याप्तौपरासायंकालाख्यगौणकालेसत्वात्॥ उभयत्रतद्व्याप्तौपूर्वेतिबहवः परेतिकेचित्॥ अत्र
वत्सतुल्यवर्णांसवत्सांपयस्विनींगांसंपूज्यगोःपादेताम्रपात्रेणार्घ्यंदद्यात्॥ तत्रमंत्रः॥ क्षीरोदार्णवसंभूतेसुरासुरनमस्कृते॥ सर्वदेव
मयेमातर्गृहाणार्घ्यंनमोस्तुते॥ ततोमाषादिवटकान्गोग्रासार्थंदत्वाप्रार्थयेत्॥ सर्वदेवमयेदेविसर्वदेवैरलंकृते॥ मातर्ममाभिलषि-
तंसफलंकुरुनंदिनि॥ तद्दिनेतैलपक्वंस्थालीपक्वंगोक्षीरंगोघृतंगोदधितक्रंचवर्जयेत्॥ नक्तंमाषान्नभोजनंभूशय्याब्रम्हचर्यंचकार्यं
॥इमामेवद्वादशीमारभ्यपंचसुदिनेषुपूर्वरात्रेनीराजनविधिर्नारदेनोक्तः॥ नीराजयेयुर्देवांश्चविप्रान्गाश्चतुरंगमान्॥ ज्येष्ठान्श्रे-
ष्ठान्जघन्यांश्चमातृमुख्याश्चयोषितइति॥ त्रयोदश्यामपमृत्युनाशार्थंयमायनिशामुखेबहिर्दीपोदेयः इमामेवत्रयोदशीमारभ्य
गोत्रिरात्रव्रतमुक्तं॥ तस्ययोगःकौस्तुभे॥ आश्विनकृष्णाचतुर्दश्यांचंद्रोदयव्यापिन्यांनरकभीरुभिस्तिलतैलेनाभ्यंगस्नानंकार्यं॥
अत्ररात्र्यंत्ययाममारभ्यारुणोदयावधिस्ततश्चंद्रोदयावधिस्ततः सूर्योदयावधिरितिकालत्रयेपूर्वः पूर्वोजघन्यउत्तरोत्तरःश्रेष्ठः अत
श्चंद्रोदयोत्तरोमुख्यःकालः॥ प्रातःकालोगौणः॥ तत्रपूर्वदिनेएवचंद्रोदयव्याप्तौपूर्वा॥ परत्रैवतद्व्याप्तौपरा॥ अस्मिन्पक्षेतद्दिने-
स्तमयादिकालेविहितमुल्कादानदीपदानादिकंतत्कालेचतुर्दश्यभावेपिकार्यं॥ दिनद्वयेचंद्रोदयव्याप्तौपूर्वा॥ दिनद्वयेचंद्रोदयाव्याप्तौ
पक्षत्रयंसंभवति॥ पूर्वत्रचंद्रोदयोत्तरमल्पःकालंसूर्योदयंचव्याप्यप्रवृत्ताचतुर्दशीपरत्रचंद्रोदयात्पूर्वंसमाप्ता॥ यथात्रयोदशीघट्यः

^तत्रमंत्रः॥ मृत्युनापाशदंडाभ्यांकालेनस्यामयासह॥ त्रयोदश्यांदीपदानात्सूर्यजः प्रीयतामिति॥

५८पलानि ५० चतुर्दशी ५७ अस्मिन्प्रथमपक्षेउषःकालैकदेशेचतुर्दशीयुक्तेभ्यंगस्नानंकार्यं॥ अथपूर्वत्रसूर्योदयमात्रंव्याप्यप्रवृत्तापर
रत्रचंद्रोदयात्पूर्वंसमाप्ता॥ अथवासूर्योदयास्पर्शेनक्षयएवचतुर्दश्याः॥ यथात्रयोदशी ५९ पलानि ५९ चतुर्दशी ५७ यथावात्रयोदशी
२तद्दिनेचतुर्दशी ५४ अत्रपक्षद्वयेपरत्रचंद्रोदयेभ्यंगस्नानं॥ चतुर्थयामादिजघन्यकालेचतुर्दशीव्याप्तिसत्वात्॥ एतत्पक्षद्वयेकेचिद
रुणोदयात्पूर्वमपिचतुर्दशीमध्येएवस्नानंकार्यमितिवदंति॥ अपरेत्वरुणोदयोत्तरंचंद्रोदयादिकालेमावास्यायुक्तेपिस्नानमितिवदंति
॥ यत्तुचतुर्दशीक्षयेपूर्वत्रत्रयोदश्यांचंद्रोदयेस्नानमित्याहुस्तदयुक्तं॥ अत्राभ्यंगस्नानेविशेषः॥ सीतालोष्ठसमायुक्तसकंटकदला-
न्वित॥ हरपापमपामार्गभ्राम्यमाणःपुनःपुनरितिमंत्रेणलांगलोद्धृतलोष्ठयुतापामार्गतुंबीचक्रमर्दनशाखानांस्नानमध्येत्रिवारं
भ्रामणंकार्यं॥ अभ्यंगस्नानोत्तरंतिलकादिकृत्वाकार्तिकस्नानंकार्यं॥ उक्तकालेषुस्नानासंभवेसूर्योदयोत्तरंगौणकालेपियत्नादिभिर-
प्यवश्यमभ्यंगस्नानंकार्यं॥ कार्तिकस्नानोत्तरंयमतर्पणंकार्यं॥ तद्यथा॥ यमायनमः॥ यमंतर्पयामीत्युक्त्वातिलमिश्रान्त्रीनंजलीन्स
व्येनापसव्येनवादेवतीर्थेनपितृतीर्थेनवादक्षिणामुखोदद्यात्॥ एवमग्रेपि॥ धर्मराजायनमः॥ मृत्यवे॰ अंतकाय॰ वैवस्वताय॰ काला-
य॰ सर्वभूतक्षयाय॰ औदुंबरायनमः दध्नायन॰ नीलायनमः परमेष्ठिने॰ वृकोदराय॰ चित्रायनमः चित्रगुप्ताय॰ जीवत्पितृकस्तुयवैर्देव
तीर्थेनसव्येनकुर्यात्॥ ततःप्रदोषसमयेदीपान्दद्यान्मनोहरान्॥ देवालयेमठेवापिप्राकारोद्यानवीथिषु॥ गोवाजिहस्तिशालाया

मेवंधरत्नत्रयेपिच॥ तुलासंस्थेसहस्रांशौ प्रदोषेभूतदर्शयोः॥ उल्काहस्तानराःकुर्युःपितॄणांमार्गदर्शनं॥ तत्र दानमंत्रः॥ अग्निदग्धाश्चयेजीवायेप्यदग्धाःकुलेमम॥ उज्ज्वलज्योतिषादग्धास्तेयांतुपरमांगतिं॥ यमलोकंपरित्यज्य आगतायेमहालये॥ उज्ज्वलज्योतिषावर्त्मप्रपश्यंतुव्रजंतुते॥ अस्यांनक्तभोजनंमहाफलं॥ अथाश्विनामावास्यायांप्रातरभ्यंगःप्रदोषेदीपदानलक्ष्मीपूजनादिविहितं॥ तत्रसूर्योदयंव्याप्यास्तोत्तरंघटिकाधिकरात्रिव्यापिनिदर्शेसतिनसंदेहः॥ अत्रप्रातरभ्यंगदेवपूजादिकंकृत्वापराण्हेपार्वणश्राद्धंकृत्वाप्रदोषसमयेदीपदानोल्काप्रदर्शनलक्ष्मीपूजनानिकृत्वाभोजनंकार्यं॥ अत्रदर्शेबालवृद्धादिभिन्नैर्दिवानभोक्तव्यं॥ रात्रौभोक्तव्यमितिविशेषोवाचनिकः॥ तथाचपरदिनेएवदिनद्वयेवाप्रदोषव्याप्तौपरा॥ पूर्वत्रैवप्रदोषव्याप्तौलक्ष्मीपूजनादौपूर्वा॥ अभ्यंगस्नानादौपरा॥ एवमुभयत्रप्रदोषव्याप्त्यभावेपिपुरुषार्थचिंतामणौतुपूर्वत्रैवव्याप्तिरितिपक्षेपरत्रयाममत्रयाधिकव्यापिदर्शेदर्शापेक्षयाप्रतिपद्वृद्धिसत्वेलक्ष्मीपूजादिकमपिपरत्रैवेत्युक्तं॥ एतन्मतेउभयत्रप्रदोषाव्याप्तिपक्षेपिपरत्रदर्शस्यसार्धयाममत्रयाधिकव्यापित्वात्परैवयुक्तेतिभाति॥ चतुर्दश्यादिदिनत्रयेपिदीपावलिसंज्ञकेयत्रयत्राह्निस्वातीनक्षत्रयोगस्तस्यतस्यप्राशस्त्यातिशयः॥ अस्यामेवनिशीथोत्तरंनगरस्त्रीभिःस्वगृहांगणादलक्ष्मीनिःसारणंकार्यं॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेद्वितीयपरिच्छेदेआश्विनमासकृत्यनिर्णयोद्देशः॥ ॥अथकार्तिकमासः॥ ॥वृश्चिकसंक्रांतौपूर्वाःषोडशनाड्यःपुण्याःशेषंप्राग्वत्॥ अथकार्तिक-

शुक्लप्रतिपत्कृत्यं॥ ॥अत्राभ्यंग आवश्यकः॥ एवंचतुर्दश्यादिदिनत्रयेभ्यंगाद्युत्सवस्याकरणेनरकादिदोषश्रवणात्करणेलक्ष्मीप्राप्त्यलक्ष्मीपरिहारादिफलश्रवणाच्चनित्यकाम्योभयरूपत्वं॥ अस्यांप्रतिपदिबलिपूजादीपोत्सवगोक्रीडनंगोवर्धनपूजामार्गपालीबंधनवष्टिकाकर्षणंनववस्त्रादिधारणाद्युत्सवोद्यूतंनारीकर्त्तृकनीराजनंमंगलमालिकान्येवमादीनिकृत्यानि॥ तत्रयद्युदयंव्याप्यदशमुहूर्तोप्रतिपत्तदाचंद्रदर्शनाभावाच्चंद्रदर्शनप्रयुक्तद्वितीयावेधनिषेधाप्रवृत्तेःसर्वकार्याणिपरप्रतिपद्येवभवंति॥ इष्टिनिर्णयप्रकरणेत्रिमुहूर्त्तद्वितीयाप्रवेशमात्रेणचंद्रदर्शनमुक्तं॥ तत्सूक्ष्मदर्शनाभिप्रायम्॥ अत्रतुस्थूलदर्शनमेवनिषेधप्रयोजकंतच्चषण्मुहूर्तद्वितीयाप्रवेशएवेतिनविरोधइतिभातियदिनवमुहूर्त्तौनास्तितदाबलिपूजागोक्रीडागोवर्धनपूजामार्गपालीबंधनवष्टिकाकर्षणानिपूर्वविद्धप्रतिपदिकार्याणि॥ अभ्यंगनववस्त्रादिधारणद्यूतनारीकर्तृकनीराजनमंगलमालिकादीन्यौदयिकमुहूर्तव्यापिन्यामपिकार्याणि॥ बलिपूजादेःकेनचिन्निमित्तेनपूर्वविद्धायामनुष्ठानासंभवेपरविद्धायामनुष्ठानंकार्यं॥ नतुकर्मत्यागस्तिथ्यंतरपरिग्रहोवा॥ यथाबौधायनीयाद्यैःस्वस्वसूत्रोक्तानुष्ठानासंभवेआपस्तंबीयादिसूत्रोक्तानुष्ठानंकार्यंनतुकर्मलोपःशाखांतरपरिग्रहोवातद्वदितिमाधवीयेस्पष्टं॥ तत्रराजापंचवर्णैरंगैर्बलिंद्विभुजमालिख्यान्यजनाःशुक्लतंदुलैर्विरच्यपूजयेयुः॥ तत्रमंत्रः॥ बलिराजनमस्तुभ्यंविरोचनसुतप्रभो॥ भविष्येंद्रसुराराते पूजेयंप्रतिगृह्यताम्॥ बलिमुद्दिश्ययत्किंचिद्दानकरणेऽक्षय्यंविष्णुप्रीतिकरंतत्॥ योयादृशेनभावेनतिष्ठत्यस्यांमुनीश्वर॥ ह-

षैर्दैन्यादिरूपेणतस्यवर्षंप्रयातिहि।। अस्यांद्यूतंप्रकर्तव्यंप्रभातेसर्वमानवैः।। तस्मिन्द्यूतेजयोयस्यतस्यसंवत्सरंजयः।। विशेषवच्चभोक्तव्यंप्रशस्तैर्ब्राह्मणैःसह।। बलिराज्येदीपदानात्सदालक्ष्मीःस्थिराभवेत्।। दीपैर्नीराजनादत्रसैषादीपावलीस्मृता।। बलिराज्यंसमासाद्ययैर्नदीपावलिःकृता।। तेषांगृहेकथंदीपाःप्रज्वलिष्यंतिकेशवेत्यादि।। अत्रलक्ष्मीपुजाकुबेरपूजाचोक्ता।। लक्ष्मीर्यालोकपालानांधेनुरूपेणसंस्थिता।। घृतंवहतियज्ञार्थेममपापंव्यपोहतु।। अग्रतःसंतुमेगावोगावोमेसंतुपृष्ठतः।। गावोमेहृदयेसंतुगवांमध्येवसाम्यहं।। इतिमंत्राभ्यांगवांसवत्सानांबलीवर्दानांचपूजनंचविभूषणंचकृत्वादोहनभारवाहनादिकंवर्जयेत्।। ।।अथगोवर्धनपूजा।। ।।मुख्यगोवर्धनसान्निध्येतस्यैवपूजा।। तदसान्निध्येगोमयेनान्नकूटेनवागोवर्धनंकृत्वातत्सहितंगोपालपूजाकार्या।। तत्रश्रीकृष्णप्रीत्यर्थंगोवर्धनपूजनगोपालपूजनात्मकमहोत्सवंकरिष्ये।। इतिसंकल्प्य।। बलिराज्ञोद्वारपालोभवानद्यभवप्रभो।। निजवाक्यार्थनार्थायसगोवर्धनगोपते।। इतिमंत्रेणसगोवर्धनगोपालमावाह्यस्थापयेत्।। ततः।। गोपालमूर्त्तेविश्वेशशक्रोत्सवविभेदक।। गोवर्धनकृतछत्रपूजांमेहरगोपते।। गोवर्धनधराधारगोकुलत्राणकारक।। विष्णुबाहुकृतछायगवांकोटिप्रदोभवेतिमंत्राभ्यांश्रीगोपालगोवर्धनौषोडशोपचारैःपूजयेत्।। ततः।। यथाविभवंमहानैवेद्योद्देयः।। ततःतदंगत्वेनप्रत्यक्षधेनौमृद्धेनौवागोपूजांपूर्वोक्तमंत्राभ्यांकृत्वाआगावोअग्मन्नित्येतेवदंत्वित्यृग्भ्यांगृहसिद्धचरुहोमःकार्यः।। ब्राम्हणेभ्योन्नगवादिदानंगोभ्यस्तृणदानंगिरयेबलिदानंच।। ततोगोविप्रहोमाग्निगिरिप्रदक्षिणांसहचरीभिर्गो

भिर्युतैः कार्या ॥ अथापराह्णे मार्गपालीबंधनं ॥ तत्र पूर्वस्यां दिशि कुशकाशमयरज्जुविशेषं यथाचारं कृत्वोच्चस्तंभे वृक्षे च बध्वा ॥ मार्गपालि नमस्तेस्तु सर्वलोकसुखप्रदे ॥ विधेयैः पुत्रदाराद्यैः पुनरेहि व्रतस्य मे ॥ इति नमस्कृत्य प्रार्थ्य तदधो मार्गेण गोगजादिसहिताः विप्रराजादयः सर्वे गच्छेयुः ॥ एवं काशादिमयीं वष्टिकां दृढां कृत्वैकतो राजपुत्रा अन्यत्र हीनजातयो जयज्ञानार्थं कर्षयेयुः ॥ अत्र हीनजातिजये राजजयः प्रातर्द्यूतं कार्यमित्युक्तं एवं नारीभिर्नीराजनमपि प्रातरेव कार्यं ॥ रात्रौ गीतवाद्याद्युत्सवः कार्यः ॥ नवैर्वस्त्रैश्च संपूज्या द्विजसंबंधिबांधवा इति ॥ अथ द्वितीया ॥ यमो यमुनया पूर्वं भोजितः स्वगृहे स्वयं ॥ अतो यमद्वितीया सा प्रोक्ता लोके युधिष्ठिर ॥ अस्यां निजगृहे न भोक्तव्यं यत्नेन भगिनीहस्ताद्भोक्तव्यं ॥ तेन धनधान्यसुखलाभः ॥ वस्त्रालंकरणैः सर्वा भगिन्य पूज्याः स्वभगिन्यभावे मित्रादिभगिन्यः पूज्याः ॥ भगिन्या अपि भ्रातृपूजने अवैधव्यं भ्रातुश्चिरजीवनं तदकरणे सप्तजन्मसु भ्रातृनाशः ॥ इयं पूर्वेद्युरेवापराह्णव्याप्तौ पूर्वा ॥ उभयत्र व्याप्त्यव्याप्त्यादिपक्षांतरेषु परैव ॥ अस्यां यमुनास्नानमपराह्णे चित्रगुप्तयमदूतसहितयमपूजनं यमायार्घ्यदानं च विहितं ॥ कार्तिकशुक्लषष्ठ्यां भौमयुतायां वह्निं समभ्यर्च्य तत्प्रीत्यर्थं विप्रभोजनं कार्यं ॥ कार्तिकशुक्लाष्टमी ॥ गोपाष्टमी अत्र गोपूजनं गोप्रदक्षिणगवानुगमनैरिष्टकामावाप्तिः ॥ कार्तिकशुक्लनवम्यां मथुराप्रदक्षिणोक्ता ॥ इयं युगादिरपि ॥ अस्यां पूर्वाह्णव्यापिन्यामपिंडकं श्राद्धमुक्तं ॥ अत्र विशेषो वैशाखप्रकरणे उक्तः ॥ एकादश्यादिदिनपंचके भीष्मपंचकव्रतमुक्तं ॥ तच्च शुक्लैकादश्यामारभ्य चतुर्दश्यविद्धौदयिकपौर्णमास्यां समाप

नीयं॥ यदिशुक्लैकादश्यामारंभेक्षयवशेनपौर्णमास्यांपंचदिनात्मकव्रतसमाप्तिर्नघटतेतेतदाविद्धैकादश्यामप्यारंभः॥ शुद्धैकादश्यामा
रंभेपिदिनवृद्धिवशेनपरविद्धपौर्णमास्यांसमापनेयदिषट्दिनापत्तिस्तदाचतुर्दशीविद्धपौर्णिमायामपिसमाप्तिःकार्या॥ व्रतप्रयोगः
कौस्तुभादौज्ञेयः॥ कार्तिकमासेएकादश्यादिपर्वणिचंद्रताराबलान्वितेशिवविष्णुमंत्रग्रहणादिरूपादीक्षाकर्तव्या॥ कार्तिकेतुकृतादीक्षा
नृणांजन्मविमोचनीतिनारदोक्तेः॥ तथात्रतुलसीकाष्ठमालाधारणमुक्तंस्कांदेद्वारकामाहात्म्येविष्णुधर्मेच॥ निवेद्यकेशवेमालांतुलसी
काष्ठसंभवां॥ वहतेयोनरोभक्त्यातस्यनैवास्तिपातकं॥ तुलसीकाष्ठसंभूतेमालेकृष्णाजनप्रिये॥ बिभर्मित्वामहंकंठेकुरुमांकृष्णवल्ल-
भं॥ एवंसंप्रार्थ्यविधिवन्मालांकृष्णागलेर्पिताम्॥ धारयेत्कार्तिकेयोवैसगच्छेद्वैष्णवंपदं॥ ॥इतिनिर्णयसिंधौस्पष्टं॥ ॥यत्तुतत्रैव
मालाधारणप्रकरणांतेसर्वपुस्तकेष्वदृश्यमानमप्यत्रमूलंचित्यमितिक्वचिन्निर्णयसिंधुपुस्तकेदृश्यतेतस्यमालाधारणविधिवाक्यानां
नाप्रामाणिकत्वेतात्पर्यं॥ स्वयमेवस्कंदपुराणस्थत्वेनविष्णुधर्मस्थत्वेनोक्तानांस्वयमेवाप्रामाणिकत्वोक्तौव्याघातप्रसंगात्॥ तुलसी
काष्ठघटितैरुद्राक्षाकारकारितैः॥ निर्मितांमालिकांकंठेनिधायार्चनमारभेत्॥ तुलसीकाष्ठमालायाभूषितःकर्मण्याचरन्॥ पितॄणांदेवता
नांचकृतंकोटिगुणंभवेत्॥ इतिपद्मपुराणेपातालखंडेनवसप्ततितमाध्यायेप्रत्यक्षोपलभ्यमानवचनविरोधाच्च॥ किंतु॥ आषाढमासप्र
करणेआषाढशुक्लद्वादश्यामनुराधायोगरहितायांपारणंकार्यमित्युक्त्वातत्रप्रमाणत्वेनाभासितपक्षेषुमैत्रश्रवणरेवती॥ मैत्राद्यपादेस्व-

पितिहविष्णुरित्यादीनिभविष्यस्यविष्णुधर्मस्यानिवाक्यानिलिखितायथांतेइदंनिर्मूलमित्युक्तं एवंप्रकरणांतरेपि तस्यच माधवादिमूल
ग्रंथेषुनोपलभ्यतइत्येवतत्परिभाषातात्पर्यम्॥ नत्वप्रामाणिकत्वे॥ तथात्वेभाद्रकार्तिकयोस्तद्वाक्यानुसारेणपारणनिर्णयलेखनासांगत्य
प्रसंगात्॥ कौस्तुभादिसर्वनवीनग्रंथेषुतद्वाक्यानुसारेणैवनिर्णयस्यासंगत्यापाताच्च॥ सर्वशिष्टानांतदनुसारेणैवपारणाचरणस्याप्रमा
णत्वापत्तेश्च॥ तद्वदत्रापिज्ञेयं॥ एतेनमाधवादिष्वनुपलंभादेवाप्रामाण्यापत्तिरितिनिरस्तं॥ बहूनांमाधवादिलिखितानांवाक्याना-
माचाराणांचाप्रामाण्यापत्तेः॥ यत्रतुयानियत्त्वित्येवमादिरूपेणयसदोपक्रममनूद्यतानिनिर्मूलानीत्येवमादिरीत्यादूष्यंतेयथाश्रव
णद्वादशीप्रकरणेश्रवणस्योत्तराषाढावेधनिषेधकवाक्यानितत्रतेषामप्रमाणत्वेएवसर्वथातात्पर्यमितिसूक्ष्मबुध्यायोविदांकुर्वंतुनतु
माधवादिग्रंथेष्वनुपलंभान्ननिर्मूलत्वमुच्यते॥ किंतुकाष्ठमालाधारणनिषेधवाक्यानांबाधकानामुपलंभादितिचेत्किंतानिवाक्यानि
सामान्यतः काष्ठमालाधारणनिषेधकानिदृश्यंतेविशेषतस्तुलसीकाष्ठमालानिषेधकानिवा॥ ॥आद्येसामान्यतःकाष्ठमालानिषे
धवाक्यानांविशेषरूपैस्तुलसीधात्रीकाष्ठमालाधारणविधिवाक्यैर्बाधःस्पष्टः द्वितीयेषोडशीग्रहणाग्रहणवद्विहितप्रतिषिद्धत्वेन
विकल्पमवगच्छ॥ सचविकल्पोवैष्णवावैष्णवविषयतयाव्यवस्थितोभविष्यति॥ मूलवाक्येषुवैष्णवादिपदश्रवणादितिननिर्मूलत्व
संभवः॥ अतएवतद्वाक्यानांमाधवाद्यनुल्लेखस्याशयोहरिवासरलक्षणवाक्येषुपुरुषार्थचिंतामणौवैष्णवानामेवावश्यकत्वादेतद

तुपन्यासेपिमाधवादीनांनन्यूनतेस्कत्करीत्योहितुंशक्यः एवंधात्रीकाष्ठमालाधारणविधिर्ज्ञेयः॥ रामार्चनचंद्रिकादौतुलसीकाष्ठमाल्याजपविधिवाक्यानितुलसीकाष्ठघटितैर्मणिभिर्जपमालिकेत्यादिनिस्स्पष्टानि॥ एवंग्रंथांतरेषुबहूनिवाक्यान्युपलभ्यंतेसर्वदेशीयवैष्णवेषुतुलसीकाष्ठमालाधारणजपाचारश्चोपलभ्यतेअस्मादिधारणद्वेषिवैष्णवस्पर्धयाशैवागमाग्राहिभिः केवलंद्विष्यतइत्यलंबहुनेतिदिक्॥ अथधात्रीमूलेदेवपूजाविधिः॥ सर्वपापक्षयद्वाराश्रीदामोदरप्रीत्यर्थंधात्रीमूलेश्रीदामोदरपूजांकरिष्ये॥ पुरुषसूक्तेनषोडशोपचारैःसंपूज्यगंधपुष्पफलयुतमर्घ्यंदद्यात्॥ अर्घ्यंगृहाणभगवन्सर्वकामप्रदोभव॥ ॥अक्षयासंततिर्मेस्तुदामोदरनमोस्तुते॥ ततोपराधसहस्त्राणीतिप्रार्थ्यधात्रींकुंकुमगंधादिनाभ्यर्च्यपुष्पैःपूजयेत्॥ धात्र्यैनमः शांत्यै॰ कांत्यै॰ मेधायै॰ प्रकृत्यैनमः विष्णुपत्न्यैनमः॥ महालक्ष्म्यैनमः रमायैनमः कमलायै॰ इंदिरायैनमः लोकमात्रेनमः कल्याण्यै॰ कमनीयायै॰ सावित्र्यैन॰ जगद्धात्र्यैन॰॥ गायत्र्यैन॰ सुधृत्यैनमः अव्यक्तायैनमः विश्वरूपायैनमः स्वरूपायैनमः अब्धिभवायै॰॥ ततोधात्रीमूलेसव्येनतर्पणंकार्यं॥ पितापितामहश्चान्येअपुत्रायेचगोत्रिणः॥ तेपिबंतुमयादत्तंधात्रीमूलेक्षयंपयः॥ आब्रह्मस्तंभपर्यंतं॰॥ दामोदरनिवासायैधात्र्यैदेव्यैनमोस्तुते॥ सूत्रेणानेनबध्नामिसर्वदेवनिवासिनीमितिसूत्रेणवेष्टयेत्॥ धात्र्यैनमइतिचतुर्दिक्षुबलीन्दत्वाष्टदीपान्दद्यात्॥ अष्टकृत्वःप्रदक्षिणीकृत्यनमेत्॥ धात्रीदेविनमस्तुभ्यंसर्वपापक्षयंकरि॥ पुत्रान्देहिमहाप्राज्ञेयशोदेहिबलंचमे॥ प्रज्ञांमेधांचसौभाग्यंविष्णुभक्तिंचशाश्वतीं॥ निरोगंकुरुमांनित्यंनिष्पा

पंकुरुसर्वदा॥ ततोघृतपूर्णंसहेमकांस्यपात्रंदद्यादितिसंक्षेपः॥कार्तिकशुक्लद्वादश्यांरेवतीयोगरहितायांपारणंकार्यम्॥ अपरिहार्ययोगेचतुर्थपादेवर्ज्यइत्यादिविशेषःश्रवणनिर्णयप्रकरणोक्तोद्रष्टव्यः॥ ॥अथप्रबोधोत्सवतुलसीविवाहौ॥ ॥तत्रप्रबोधोत्सवःकार्तिकशुक्लैकादश्यांक्वचिदुक्तः॥रामार्चनचंद्रिकादौद्वादश्यामुक्तः॥उत्थापनमंत्रेद्वादशीग्रहणाद्वादश्यामेवयुक्तः॥तत्रापिद्वादश्यारेवत्यंतपाद्योगेरात्रिप्रथमभागेप्रशस्तः॥तदभावेतत्रैवरात्रौरेवतीनक्षत्रमात्रयोगेपि॥ तदभावेरात्रिप्रथमभागेकेवलद्वादश्यपि॥ एवंकेवलरेवत्यपि॥द्वादशीरेवत्योरुभयोरपिरात्रावभावेदिवैव॥द्वादशीमध्येकार्यइतिकौस्तुभेस्थितंतथापिपारणाहेपूर्वरात्रावितिवचनात्पारणाहेरात्रौपूर्वभागेद्वादश्यभावेपित्रयोदश्यामेवपारणाहेप्रबोधोत्सवइतिदेशाचारः॥ एवंतुलसीविवाहस्यनवम्यादिदिनत्रयेएकादश्यादिपूर्णिमांतेयत्रक्वापिदिनेकार्तिकशुक्लांतर्गतविवाहनक्षत्रेषुवाविधानादनेककालत्वंतथापिपारणाहेप्रबोधोत्सवकर्मणासहतंत्रतयैवसर्वैरनुष्ठीयतेइतिसोपिपारणाहेपूर्वरात्रौकार्यः प्रबोधोत्सवात्पृथक्चिकीर्षायांकालांतरेवाकार्यः॥ तत्रपुण्याहवाचननांदीश्राद्धविवाहहोमाद्यंगसहिततुलसीविवाहप्रयोगःकौस्तुभादौज्ञेयः॥संक्षेपतस्तुप्रबोधोत्सवेनैकतंत्रतयाशिष्टाचारमनुसृत्यलिख्यते॥ देशकालौसंकीर्त्यश्रीदामोदरप्रीत्यर्थंप्रबोधोत्सवंसंक्षेपतस्तुलसीविवाहविधिंचतंत्रेणकरिष्येतदंगतयापुरुषसूक्तेनविधिनाषोडशोपचारैस्तंत्रेणमहाविष्णुपूजांतुलसीपूजांचकरिष्ये॥न्यासादिविधायश्रीविष्णुंतुलसींचध्यात्वासहस्रशीर्षेतिमहा

विष्णुंतुलसींचावाह्य॥पुरुषएवेत्यादिभिः श्रीमहाविष्णवेदामोदरायश्रीदेव्यैतुलस्यैचनमआसनमित्यादिस्नानांतेमंगलवाद्यैःसुगंधितैलहरिद्राभ्यांनागवल्लीदलगृहीताभ्यामुष्णोदकेनचमंगलस्नानंविष्णवेतुलस्यैचसुवासिनीभिःकारयित्वास्वयंवादत्वापंचामृतस्नानंसमर्प्यशुद्धोदकेनाभिषिच्यवस्त्रयज्ञोपवीतचंदनंदत्वातुलस्यैहरिद्राकुंकुमकंठसूत्राद्यलंकारान्दत्वामंत्रपुष्पांतपूजांसमाप्य
घंटादिवाद्यघोषेणदेवंप्रबोधयेत् तत्रमंत्राः॥इदंविष्णुर्योजागारेतित्वाचारप्राप्तः॥ब्रम्हेंद्ररुद्रादिकुबेरैःसूर्यसोमादिभिर्वंदितवंदनीय॥बुध्यस्वदेवेशजगन्निवासमंत्रप्रभावेनसुखेनदेव॥इयंचद्वादशीदेवप्रबोधार्थंतुनिर्मिता॥त्वयैवसर्वलोकानांहितार्थंशेषशायिना॥उत्तिष्ठोत्तिष्ठगोविंदत्यजनिद्रांजगत्पते॥त्वयिसुप्तेजगत्सुप्तमुत्थितेचोत्थितंजगत्॥एवमुत्थाप्यचरणंपवित्रं•॥गतामेघावियच्चैवनिर्मलंनिर्मलादिशः॥शारदानिचपुष्पाणिगृहाणममकेशवेत्यादिमंत्राभ्यांपुष्पांजलिंदद्यात्॥अथाचारात्तुलसीसंमखांश्रीकृष्णप्रतिमांकृत्वामध्येंतःपटंधृत्वामंगलाष्टकपद्यानिपठित्वांतःपटंविसृज्याक्षतप्रक्षेपंकृत्वादामोदरहस्तेतुलसीदानंकुर्यात्॥देवींकनकसंपन्नांकनकाभरणैर्युतां॥दास्यामिविष्णवेतुभ्यंब्रह्मलोकजिगीषया॥मयासंवर्धितायथाशक्त्यलंकृतामिमांतुलसीदेवींदामोदरायश्रीधरायवरायतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदेवपुरतःसाक्षतजलंक्षिपेत्॥श्रीमहाविष्णुःप्रीयतामित्युक्त्वेमांदेवींप्रतिगृण्हातुभवानितिवदेत्॥तद्देवहस्तस्पर्शंतुलस्याःकृत्वाकइदंकस्माअदात्कामःकामायादात्कामोदाताकामःप्रतिगृहीताकामंसमुद्रमावि

श्रा कामेनत्वाप्रतिगृण्हामिकामैतत्तेवृष्टिरसिद्यौस्त्वाददातुपृथिवींप्रतिगृण्हात्वितिमंत्रमन्येनवाचयेत्॥ यजमानः॥ त्वंदेविमेग्रतोभूयास्त्कलसीदेविपार्श्वतः॥ देवित्वंपृष्ठतोभूयोस्त्वद्दानान्मोक्षमाप्नुयां॥ दानस्यप्रतिष्ठासिध्यर्थमिमांदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददे॥ देवपुरतोदक्षिणामर्पयेत्॥ ततःस्वस्तिनोमिमीतांशंनइत्यादिस्वस्वशाखोक्तानिशांतिसूक्तानिविष्णुसूक्तानिचपठेयुः॥ तुलसीयुतायविष्णवेमहानीराजनंकृत्वामंत्रपुष्पंदत्वासपत्नीकःसगोत्रजःसामात्योयजमानश्चतस्रःप्रदक्षिणाःकुर्वीत॥ ब्राम्हणेभ्योदक्षिणांदत्वायथाशक्तिब्राम्हणभोजनंसंकल्प्यकर्मेश्वरार्पणंकुर्यात्॥ एवंदेवंप्रबोध्यकार्तिकेयद्यद्द्रव्यवर्जनंकृतंतत्तद्द्रव्यमुक्तरीत्यादत्वांतरंचब्राम्हणेभ्योदत्वाव्रतसंपूर्णतांप्रार्थयेत् इदंव्रतंमयादेवकृतंप्रीत्यैतवप्रभो॥ न्यूनंसंपूर्णतांयातुत्वत्प्रसादाज्जनार्दनेति॥ ततोव्रतंभगवदर्पणंकुर्यात्॥ चातुर्मास्यव्रतसमाप्तिरप्यत्रैवेतिकेचित्॥ कार्तिकमासव्रतोद्यापनंचातुर्मास्यव्रतोद्यापनंचचतुर्दश्यांपूर्णिमायांवेत्यपरे॥

॥अथवैकुंठचतुर्दशी॥

॥पूर्वेद्युरुपवासंकृत्वाऽरुणोदयव्यापिन्यांचतुर्दश्यांशिवंसंपूज्यप्रातःपारणंकार्यं॥ तथाचतुर्दशीयुक्तारुणोदयवत्यहोरात्रेउपवासःफलितः॥ उभयत्रारुणोदयव्याप्तौपरत्रारुणोदयेपूजापूर्वत्रोपवासः॥ उभयत्राव्याप्तौचतुर्दशीयुक्ताहोरात्रेएवारुणोदयपूजापूर्वत्रोपवासश्च॥ केचित्तुविष्णुपूजायामियंनिशीथव्यापिनीग्राह्या॥ दिनद्वयेतद्व्याप्तौनिशीप्रदोषोभयव्यापिनीग्राह्येत्याहुः॥ अस्यामेवचतुर्दश्यांपरविद्धायांकार्तिकमासव्रतोद्यापनांगत्वेनोपवासंकृत्वाधिवासनंविधाय॥ रात्रौजागरणंकु-

५६४

यौङ्गीतवाद्यादिमंगलैः॥ नराणांजागरेविष्णोर्गीतंनृत्यंचकुर्वतां॥ गोसहस्रंचददतांफलंसमस्तुदाहृतमित्यादिवाक्यैर्विहितं गीतनृत्यवाद्यविष्णुचरितपठनस्वेच्छालापलीलानुकारैर्हरिजागरंकृत्वापरविद्धपौर्णमास्यांसपत्नीकाचार्यंहृत्वा अतोदेवेतिद्वाभ्यांतिलपालसंहुत्वागोदानंकार्यमितिमासव्रतोद्यापनं॥ कार्तिकशुक्लद्वादशीपौर्णमासीचमन्वादिःसापौर्वाण्हिकीग्राह्या॥ अन्यत्पूर्वमुक्तं॥ ॥अस्यांचातुर्मास्यव्रतसमाप्तिः॥ ॥तत्रचातुर्मास्यव्रतानांसमासोदानानि॥ ॥नक्तव्रतेवस्त्रयुग्मं॥ एकांतरोपवासेगौः भूशयनेशय्या॥ षष्ठकालभोजनेगौः॥ व्रीहिगोधूमादिधान्यत्यागेसौवर्णव्रीहिगोधूमादिदानं॥ कृच्छ्रव्रतेगोयुग्मं॥ शाकाहारेगौः पयोमात्रभक्षणेपयोवर्जनेचगौः॥ मधुदधिघृतवर्जनेवस्त्रंगौश्च॥ ब्रम्हचर्येस्वर्णं॥ तांबूलवर्जनेवस्त्रयुग्मं॥ मौनेघंटाघृतकुंभौवस्त्रद्वयंच॥ रंगवल्लीकरणेगौःस्वर्णपद्मंच॥ दीपदानव्रतेदीपिकावस्त्रद्वयंच॥ भूमिभोजनेकांस्यपात्रंगौश्चगोग्रासेगोवृषौ॥ प्रदक्षिणाशतेवस्त्रं॥ अभ्यंगवर्जनेतैलपूर्णघटः नखकेशधारणेमधुसर्पिर्हेमदानं॥ यत्रविशेषतोदानंनोक्तंतत्रस्वर्णंगौश्च॥ गुडवर्जनेगुडपूर्णंससुवर्णंताम्रपात्रं॥ एवंलवणवर्जनेलवणपूर्णताम्रपात्रमितिकेचित्॥ अस्यामेवलक्षप्रदक्षिणालक्षनमस्काराणामाषाढ्यादावारब्धानामुद्यापनंकार्यम्॥ एवंतुलसीलक्षपूजाकार्तिकेमाघेवारभ्यप्रत्यहंसहस्रतुलसीसमर्पणेनलक्षंसमाप्यमाघ्यांवैशाख्यांवोद्यापनंकार्यं॥ एवंपुष्पादिलक्षपूजाअपि॥ तत्रबिल्वपत्रलक्षे-

णलक्ष्मीप्राप्तिः फलं ॥ दूर्वालक्षेणारिष्टशांतिः ॥ चंपकलक्षेणायुष्यं ॥ अतसीलक्षेणविद्या ॥ तुलसीलक्षेणविष्णुप्रसादः ॥ गोधूमतंडुलादिप्रशस्तधान्यलक्षेणदुःखनाशः ॥ एवंसर्वपुष्पैः सर्वकामावाप्तिः ॥ एवंलक्षवर्तिव्रतमपिमासत्रयंकृत्वाकार्तिकेमाघेवैशाखेवोत्तरोत्तरंप्रशस्तेसमापनीयं ॥ एवंधारणपारणव्रतोद्यापनमपिपौर्णमास्यामेव ॥ कार्तिकमासव्रतानांमासोपवासादीनांद्वादश्यामेवसमापनं ॥ तत्रासंभवेपौर्णमास्यां ॥ एवंगोपद्मव्रतमाषाढशुक्लैकादश्यादावारभ्यप्रत्यहंत्रयस्त्रिंशद्गोपद्मानिविलिख्यगंधपुष्पैः प्रपूज्यतावत्संख्याकार्घ्यनमस्कारप्रदक्षिणाः कृत्वाकार्तिकद्वादश्यांत्रयस्त्रिंशदपूपवायनंदद्यादेवंसंवत्सरपंचकमनुष्ठायोद्यापनंकुर्यात् ॥ लक्षप्रदक्षिणादिगोपद्मपर्यंतोद्यापनानामितिकर्तव्यताः कौस्तुभेद्रष्टव्याः ॥ कार्तिकेपौर्णमास्यांकृत्तिकानक्षत्रयोगेमहापुण्यत्वंरोहिणीयोगेमहाकार्तिकीत्वं ॥ कार्तिक्यांकृत्तिकायोगेयः कार्तिकेयदर्शनंकरोतिससप्तजन्मसुधनाढ्योवेदपारगोविप्रोभवेत् ॥ विशाखास्थेसूर्येसतियद्दिनेचंद्रनक्षत्रंकृत्तिकातत्रपद्मकयोगः ॥ अयंपुष्करतीर्थेतिप्रशस्तः ॥ अस्यामेवत्रिपुराख्यदीपदानमुक्तं ॥ कार्तिकपौर्णमास्यांकाम्यवृषोत्सर्गोतिप्रशस्तः एवंगजाश्वरथघृतधेन्वादिमहादानमपिप्रशस्तं ॥ वृषोत्सर्गस्याश्विनीपौर्णमासीग्रहणद्वयमयनद्वयविषुवद्वयंचेतिकालांतराणि अन्यत्रमाघीचैत्रीवैशाखीफाल्गुन्याषाढिचेतिपौर्णमास्योरेवतीनक्षत्रंवैधृतिव्यतीपातौयुगादिमन्वादिसूर्यसंक्रांतिपितृक्षयाहाष्टकाअपिकालायुक्ताः ॥ अत्रवृषोत्सर्गप्रयोगोतिविस्तृतोनानाशाखाभेदभिन्नः कौस्तुभेद्रष्टव्यः ॥ कार्तिक

कृष्णाष्टमी कालाष्टमी ॥ इयं पूर्णिमांतमासपक्षे मार्गशीर्षकृष्णाष्टमीत्युच्यते ॥ सेयं मध्यान्हव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वये मध्यान्हव्याप्तौ पूर्वैवेति सिंधौ स्थितं ॥ प्रदोषव्यापिनीति कौस्तुभे ॥ उभयदिने प्रदोषव्याप्तौ तदेकदेशस्पर्शे वा परैव ॥ यदा पूर्वत्र प्रदोषव्याप्तिरेव परत्र मध्यान्हव्याप्तिरेव तदा बहुशिष्टाचारानुरोधात्प्रदोषव्याप्तैव निर्णयो न मध्यान्हव्याप्त्येति भाति ॥ अत्र कालभैरवपूजां कृत्वा ॥ त्रयोर्घ्या देयाः ॥ उपवासो जागरश्च कार्यः ॥ ॥ इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे कार्तिकमासकृत्यनिर्णयोद्देशः ॥ ॥ अथ मार्गशीर्षमासः ॥ ॥ धनुःसंक्रांतौ पराः षोडश नाड्यः पुण्याः ॥ अन्यत्प्रागुक्तं ॥ मार्गशीर्षशुक्लपंचम्यां नागपूजा दाक्षिणात्यानां प्रसिद्धा ॥ इयं षष्ठीयुता ग्राह्येति विशेष प्रथमपरिच्छेदे उक्तः ॥ मार्गशीर्षशुक्लषष्ठी चंपाषष्ठी महाराष्ट्रेषु प्रसिद्धा ॥ अत्र तिथिद्वैधे यस्मिन्दिने रविवारभौमवारशततारकावैधृतीनां मध्ये अधिके योगः ॥ सा पूर्वा परा वा मुहूर्तत्रयव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वयेपि योगाभावे परैव त्रिमुहूर्ता ग्राह्या ॥ इयमेव स्कंदषष्ठी सा पूर्वा ग्राह्या ॥ अथ सप्तम्यां सूर्यव्रतं तद्विधिः कौस्तुभे ॥ मृगयुतायां पौर्णमास्यां लवणदाने सुंदररूपता ॥ मार्गशीर्षपौर्णमास्यां दत्तात्रेयोत्पत्तिः ॥ इयं प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या ॥ मार्गशीर्षशुक्लचतुर्दश्यां पौर्णमास्यां वा प्रदोषे आश्वलायनैः प्रत्यवरोहणं कार्यम् ॥ तत्र कर्मकालव्यापिनी तिथिः ॥ तत्प्रयोगः प्रयोगरत्नकौस्तुभादौ ज्ञेयः ॥ मार्गशीर्षादिमासचतुष्टयस्य कृष्णाष्टमीष्वष्टकाश्राद्धानि तत्पूर्वसप्तमीषु पूर्वेद्युः श्राद्धानि तदुत्तरनवमीषु चान्व-

ष्टम्यश्राद्धानिकर्तव्यानि ॥ एवंभाद्रपदकृष्णपक्षेप्यष्टकादिश्राद्धानिकार्याणीतिपंचाष्टकापक्ष आश्वलायनशाखिनां आश्वलायनानांतुमार्गादिचतुरष्टकापक्षएव ॥ भाद्रपदकृष्णाष्टम्यांतु माघ्यावर्षश्राद्धंकरिष्ये ॥ इतिसंकल्प्यसर्वमष्टकाश्राद्धंकार्यं ॥ सप्तम्यांतुमाघ्यावर्षश्राद्धंकर्तुं पूर्वेद्युः श्राद्धंकरिष्येइतिसंकल्प्यः ॥ नवम्यामन्वष्टकाश्राद्धंकरिष्येइतिसंकल्पेविशेषः एवंचभाद्रपदकृष्णाष्टमीश्राद्धस्य माघ्यावर्षसंज्ञकत्वादाश्वलायनानांचतुरष्टकापक्षः ॥ अन्यशाखिनांपौषादित्र्यष्टकापक्षोपि ॥ एवंसर्वाष्टकाः कर्तुमशक्तेनैकैवाष्टकाकार्या ॥ साचमाघपौर्णमास्यनंतरकृष्णपक्षस्यसप्तम्यामष्टम्यांनवम्यामितिदिनत्रयेकार्या ॥ दिनत्रयेश्राद्धत्रयंकर्तुमशक्तेनमाघकृष्णाष्टमीश्राद्धमेवकार्यं ॥ तत्राष्टकाश्राद्धेऽपराण्हव्यापिन्यष्टमीग्राह्या ॥ दिनद्वयेव्याप्त्यव्याप्त्यादौदर्शवन्निर्णयः ॥ अष्टम्यनुरोधेनपूर्वपरदिनयोः पूर्वेद्युः श्राद्धान्वष्टक्यश्राद्धेकार्ये ॥ नतुसप्तम्यादेरपराण्हव्याप्तिरपेक्षणीया ॥ एकदिनेप्यशक्तस्य प्रत्याम्नायाः ॥ अनडुहेयवसमाहरेत् ॥ अग्निनावाकक्षंदहेदपिवानूचानेभ्यउदकुंभमाहरेत् ॥ अपिवाश्राद्धमंत्रानधीयीतेति ॥ क्वचिदुपवासोप्युक्तः ॥ एवंश्रवणाकर्मादिपाकसंस्थालोपेप्रतिपाकयज्ञं प्राजापत्यंकृच्छ्रंप्रायश्चित्तमुक्तं ॥ मलमासेष्टकादिश्राद्धानिनकार्याणीतिनारायणवृत्तिः ॥ अष्टकादिश्राद्धत्रयप्रयोगः ॥ कौस्तुभप्रयोगरत्नादौ ॥ अत्राष्टमीश्राद्धेकामकालसंज्ञकौविश्वेदेवौ ॥ सप्तमीनवम्योस्तुपुरूरवार्द्रवाविति आहिताग्नेः पूर्वेद्युः श्राद्धांगहोमोष्टकां

गहोमोन्वष्टकाग्नौकरणहोमोद्दिनत्रयेहविःश्रपणंचदक्षिणाग्नौभवतीतिविशेषःशेषमनाहिताग्निवत्॥अष्टकालोपेप्राजापत्यमुपवासोवाप्रायश्चित्तं॥अन्वष्टक्यलोपेतद्दिनेशतवारमोभिद्धभिःसुमनाइतिमंत्रजपः॥मार्गशीर्षादिरविवारेषुकाम्यंसौरव्रतमुक्तम्॥तत्रभक्ष्याणि॥मार्गेतुलसीपत्रत्रयं॥पौषेत्रिपलघृतं॥माघेतिलानांमुष्टित्रयं॥फाल्गुनेत्रिपलंदधि॥चैत्रेत्रिपलंदुग्धं॥वैशाखेगोमयं॥ज्येष्ठेतोयांजलित्रयं॥आषाढेमरीचकत्रयं॥श्रावणेत्रिपलाःसक्तवः॥भाद्रेगोमूत्रं॥आश्विनेशर्करा॥कार्तिकेसैंदूर्वाविति॥ ॥

इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेमार्गशीर्षमासकृत्यनिर्णयोद्देशः॥ ॥

अथपौषः॥ ॥

दिवामकरसंक्रमेसंक्रांत्यनंतरंचत्वारिंशन्नाड्यःपुण्याःघटिकाद्यल्पदिनशेषेमकरसंक्रांतौसंक्रांत्यासन्नपूर्वकालेदिवैवस्नानश्राद्धदानभोजनानिकार्याणि॥रात्रौश्राद्धदानादेर्निषेधात्स्वल्पदिनभागेस्नानश्राद्धभोजनादेःकर्तुमशक्यत्वाद्रात्रौभोजननिषेधात्पुत्रवद्गृहिणउपवासनिषेधाच्च॥तस्मादीदृशेविषयेपरपुण्यकालत्वंबाधित्वामकरसंक्रांतेःपूर्वभागएवपुण्यत्वंज्ञेयं॥रात्रौपूर्वभागपरभागेनिशीथेवामकरसंक्रमेउत्तरदिनंपुण्यं॥तत्राप्युत्तरदिनपूर्वार्धंपुण्यतरं॥तत्रापिसूर्योदयोत्तरंपंचनाड्यःपुण्यतमाः॥एवंरात्रिसंक्रांतिविषयेन्यत्रापियत्रपूर्वदिनोत्तरार्धस्यपुण्यत्वंतत्रदिनांतेपंचनाडीनांपुण्यतमत्वं॥यत्रोत्तरदिनपूर्वार्धस्यपुण्यत्वंतत्रोदयोत्तरंपंचनाडीनांपुण्यतमत्वम्॥एवंदिवासंक्रमेपिसंक्रांतिसंनिहितनाडिनांमकरादिषूत्तरासांकर्कादिषुपूर्वासांपुण्यत-

मत्वंज्ञेयंयायाःसन्निहितानाड्यस्तास्ताःपुण्यतमाःस्मृताइत्युक्तेः॥ मुहूर्तचिंतामण्यादौतुसूर्यास्तादूर्ध्वंघटित्रयंसंध्याकालस्तत्रम
करसंक्रमेपरदिनपुण्यत्वंबाधित्वापूर्वदिनपुण्यत्वमुक्तंनेदंसर्वत्रधर्मशास्त्रग्रंथेषुदृश्यते॥ शुक्लपक्षेतुसप्तम्यांसंक्रांतिर्ग्रहणाधि-
का॥ ॥अत्रकृत्यं॥ ॥रविसंक्रमणेप्राप्तेनस्नायाद्यस्तुमानवः॥ सप्तजन्मानिरोगीस्यान्निर्धनश्चैवजायतइतिवचनात्॥ मनु-
ष्यमात्रस्यस्नानंनित्यम्॥ एवंश्राद्धमप्यधिकारिणोनित्यं॥ तच्चापिंडकं॥ संक्रांतौयानिदत्तानिहव्यकव्यानिदातृभिः॥ तानिनित्यंददा
त्यर्कःपुनर्जन्मनिजन्मनि॥ अयनसंक्रांतौत्रिदिनमुपवासः॥ यद्वासंक्रांतिमत्यहोरात्रेपुण्यकालवत्यहोरात्रेवोपवासंकृत्वोक्तपुण्यका
लेस्नानादिकंकार्यं॥ अयमुपवासःसापत्यगृहस्थेननकार्यः॥ धेनुंतिल मयींराजन्दद्याच्चैवोत्तरायणे॥ तिलतैलेनदीपाश्चदेयाः
शिवगृहेशुभाः॥ सतिलैस्तंडुलैश्चैवपूजयेद्विधिवच्छिवं॥ तस्यांकृष्णतिलैःस्नानंकार्यंचोद्वर्त्तनंतिलैः॥ तिलादेयाश्चहोतव्याभक्ष्या
श्चैवोत्तरायणे॥ शुक्लतिलैर्देवादितर्पणंकृष्णतिलैःपितृतर्पणंचकार्यं॥ अत्रशंभौघृताभिषेकोमहाफलः॥ अत्रसूवर्णयुतंतिलता
म्रपात्रंदेयम्॥ तत्प्रयोगोवक्ष्यते॥ अत्रैवशिवपूजाव्रतम्॥ ॥पूर्वदिनेउपोष्यसंक्रांतिदिनेतिलोद्वर्त्तनतिलस्नानतिलतर्प
णानिकृत्वाशिवंगव्येनाज्येनमर्दयित्वाशुद्धोदकेनप्रक्षाल्यवस्त्राद्युपचारैःपूजयित्वासुवर्णहीरकनीलपद्मरागमौक्तिकमि
तिपंचरत्नानिकर्षार्धसुवर्णंवासमर्प्यतिलदीपैःससुवर्णैःसाक्षतैस्तिलैःसंपूज्यघृतकंबलंदत्वावितानचामरेसमर्प्यविप्रेभ्यःसु

सुवर्णतिलान्दत्वातिलान्हुत्वाविप्रान्यतींश्चसंभोज्यदक्षिणान्दत्वासतिलंपंचगव्यंप्राश्यपारणंकुर्यादिति अत्रवस्त्रदानंमहाफलं तिलपूर्वमनड्वाहंदत्वारोगैःप्रमुच्यते ॥ अत्रक्षीरेणभास्करंस्नापयेत्सूर्यलोकप्राप्तिः दिवाविषुवायनसंक्रांतौ तस्मिन्दिनेपूर्वरात्रावागामिरात्रौचानध्यायः ॥ रात्रौतत्संक्रमेतस्यांरात्रौपूर्वदिवसेआगामिदिवसेचेति पक्षिण्यनध्यायः ॥ अत्रसंक्रांतौसंक्रमेग्रहणवद्रात्रावेवस्नानदानादिरितिपक्षः कैश्चिल्लिखितोनसर्वशिष्टसंमतः ॥ अयनदिनंतत्पुरस्कारिसंज्ञकंचदिनंशुभेषुवर्ज्यमित्युक्तं ॥ तत्रार्धरात्रादर्वागयनसंक्रांतौतद्दिनंतत्परदिनंचवर्ज्यं ॥ निशीथात्परत्रनिशीथेवासंक्रांतौपरंत्वहस्तत्परंचवर्ज्यमितिभाति ॥ एवंग्रहणेप्यूह्यं ॥ पौषशुक्लाष्टम्यांबुधवासरयुतायांस्नानजपहोमतर्पणविप्रभोजनानिकार्याणि ॥ अस्यांभरणीयोगेमहापुण्यत्वमित्येके ॥ रोहिण्यार्द्रायोगेइत्यपरे ॥ पौषशुक्लैकादशीमन्वादिः निर्णयःप्रागुक्तः ॥ ॥ अथमाघस्नानं ॥ ॥ तत्रपौषशुक्लैकादश्यांपौर्णमास्याममावास्यायांवामाघस्नानारंभः ॥ माघेद्वादशीपूर्णिमादौसमानं ॥ यद्वामकरसंक्रमणप्रभृतिकुंभसंक्रमणपर्यंतंमाघस्नानंकार्यम् ॥ ॥ अथस्नानकालः ॥ ॥ अरुणोदयमारभ्यप्रातःकालावधिः ॥ उत्तमंतुसनक्षत्रंलुप्ततारंचमध्यमं ॥ सवितर्युदितेभूपततोहीनंप्रकीर्तितं ॥ माघमासेरटंत्यापःकिंचिदभ्युदितेरवौ ॥ ब्रह्मघ्नंवासुरापंवाकंपतंतंपुनीमहे ॥ ॥ अत्राधिकारिणः ॥ ॥ ब्रह्मचारीगृहस्थोवावानप्रस्थोथभिक्षुकः ॥ बालवृद्धायुवानश्चनरनारीनपुंसकाइति ॥ अथजलतारतम्येनफलं ॥ तप्तेनवारि

प

णास्नानंयत्कृहेक्रियतेनरैः॥ षडब्दंफलदंतद्धिमकरस्थेदिवाकरे॥ वाप्यादौद्वादशाब्दफलं॥ तडागेनद्विगुणम्॥ नद्यांतच्चतुर्गुणं॥
महानद्यांशतगुणं॥ महानदीसंगमेतच्चतुर्गुणं॥ गंगायांसहस्रगुणं॥ गंगायमुनासंगमेएतच्छतगुणमिति॥ यत्रकुत्रापिस्नानेप्रया
गस्मरणंकार्यम्॥ इदंसमुद्रेप्यतिप्रशस्तं॥ ॥ अथविधिः॥ ॥ माघमासमिमंपुण्यंस्नास्येहंदेवमाधव॥ तीर्थस्यास्यजलेनित्य
मितिसंकल्प्यचेतसीत्येकेतीर्थंपरिगृह्य॥ दुःखदारिद्र्यनाशायश्रीविष्णोस्तोषणायच॥ प्रातःस्नानंकरोम्यद्यमाघेपापविनाशनं॥
मकरस्थेरवौमाघेगोविंदाच्युतमाधव॥ स्नानेनानेनमेदेवयथोक्तफलदोभव॥ इमौमंत्रौसमुच्चार्यस्नायान्मौनसमन्वितः॥ प्रत्यहं
सूर्यार्घ्यमंत्रः॥ सवित्रेप्रसवित्रेचपरंधामजलेमम॥ त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधेति॥ पितृतर्पणादिनित्यंविधायमाधवं-
पूजयेत्॥ भूमौशयीतहोतव्यमाज्यंतिलसमन्वितं॥ हविष्यंब्रम्हचर्यंचमाघमासेमहाफलं॥ अन्नेंधनकंबलवस्त्रोपानहतैलघृ
ततूलपूर्णपटीस्वर्णान्नदानानिमहाफलानि॥ नवह्निंसेवयेत्स्नातोत्यस्नानोपिवरानने॥ होमार्थंसेवयेद्वह्निंशीतार्थंनकदाच
न॥ अहन्यहनिदातव्यास्तिलाःशर्करयान्विताः॥ त्रयोभागास्तिलानांचशर्करायाश्चतुर्थकः॥ अत्राभ्यंगोवर्ज्यः॥ माघेमास्युष
सिस्नानंकृत्वादंपत्यमर्चयेत्॥ माघेयत्नेनसंत्याज्यंमूलकंमदिरोपमं॥ पितृणांदेवतानांचमूलकंनैवदापयेत्॥ यदामाघोमल
मासोभवतितदाकाम्यानांतत्रसमाप्तिनिषेधान्मासद्वयेस्नानंतन्नियमाश्चकर्त्तव्याःमासोपवासचांद्रायणादिकंतुमलमास

एवंसमापयेदित्युक्तं ॥ इदंमाघस्नानंनित्यकाम्योभयरूपम् ॥ मासपर्यंतंस्नानेप्यशक्तस्त्र्यहमेकाहंवास्नायात् ॥ तत्राद्यंदिनत्रयमितिकेचित् ॥ त्रयोदश्यादिदिनत्रयमितिबहुसंमतं पौषपूर्णिमानंतरास्त्वष्टमीसप्तमीनवमीष्वष्टकादिश्राद्धानिप्रागुक्तानि ॥ पौषामावास्यायामर्धोदययोगः ॥ अमार्कपातश्रवणैर्युक्ताचेत्पौषमाघयोः ॥ अर्धोदयः सविज्ञेयः कोटिसूर्यग्रहैः समः ॥ किंचिन्न्यूनंमहोदयइतिचतुर्थंपादंकेचित्पठंति ॥ पौषमाघयोर्मध्यवर्तिनीत्यर्थइत्येके ॥ अमांतमासेपौषस्यपूर्णिमांतमासेमाघस्यचेत्यर्थइत्यपरं ॥ सर्वथापौषपौर्णमास्युत्तरामावास्येत्यर्थः ॥ दिवैवयोगः शस्तोयंनतुरात्रौकदाचन ॥ अर्धोदयेतुसंप्राप्तेसर्वंगंगासमंजलं ॥ शुद्धात्मानोद्विजाः सर्वेभवेयुर्ब्रह्मसंनिभाः ॥ यत्किंचिद्दीयतेदानंतद्दानंमेरुसन्निभं ॥ ॥ अथामत्रदानप्रयोगः ॥ ॥ पात्रामत्रंचभाजनेइत्यमरः ॥ देशकालौसंकीर्त्यसमुद्रमेखलायाः पृथ्व्याः सम्यग्दानफलकामोहमर्धोदयविहितामत्रदानंकरिष्येइतिसंकल्प्योपलिप्तेदेशेधौततंडुलैरष्टदलंकृत्वातत्रचतुःषष्टिंचत्वारिंशत्पलंवापंचविंशतिपलंवाकांस्यपात्रंकृताग्न्युत्तारणंस्थापयेत् ॥ तत्राष्टगुंजात्मकोमाषः चत्वारिंशन्माषाःकर्षः पलंकर्षचतुष्टयं अमरसिंहमतेतु ॥ अशीतिगुंजात्मकः कर्षः पलंकर्षचतुष्टयं ॥ कांस्यपात्रेपायसंनिक्षिप्यपायसेऽष्टदलंकृत्वातत्कर्णिकायांकर्षतदर्धतदर्धान्यतमपरिमाणंहेमलिंगंनिधायकांस्यपात्रेब्रह्माणंपायसेविष्णुलिंगेशिवंयथाधिकारंवैदिकैर्मंत्रैर्नामभिर्वाहनाद्युपचारैः संपूजयेत् ॥ ततोविप्रंवस्त्रादिभिःपूजयेत् ॥

सुवर्णपायसामत्रंयस्मादेतत्त्रयीमयं॥ आवयोस्तारकंयस्मात्तद्गृहाणद्विजोत्तम॥ अमुकगोत्रायामुकशर्मणेतुभ्यमिदंसुवर्णलिंगपायसयुक्तममत्रंसमुद्रमेखलापृथ्वीदानफलकामोहंसंप्रददे॥ नममेतिविप्रहस्तेजलंदद्यात्॥ विप्रोदेवस्यत्वेतिप्रतिगृह्णीयात्॥ दातादानस्यसंपूर्णतार्थमिमांदक्षिणांसंप्रददइतियथाशक्तिःहिरण्यंदद्यात्॥ हेमाद्रावुक्तःप्रकारांतरेणार्धोदयव्रतप्रयोगोब्रह्मादियुततिलपर्वतत्रयशय्यात्रयगोत्रयदानहोमादिसहितःकौस्तुभेद्रष्टव्यः॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेपौषमासकृत्यनिर्णयोद्देशःसमाप्तः॥ ॥अथमाघमास॥ ॥कुंभसंक्रांतौपूर्वेषोडशनाड्यःपुण्याः॥ माघेवेणीस्नानमहिमा॥ सितासितेतुयस्नानंमाघमासेयुधिष्ठिर॥ नतेषांपुनरावृत्तिःकल्पकोटिशतैरपि॥ कुरुक्षेत्रसमागंगायत्रकुत्रावगाहिता॥ तस्माद्दशगुणाविंध्येकाश्यांशतगुणाततः॥ काश्याःशतगुणाप्रोक्तागंगायमुनयान्विता॥ सहस्रगुणितासापिमाघेपश्चिमवाहिनी॥ अथमाघेतिलपात्रदानंप्रशस्तंतत्प्रयोगः॥ ताम्रपात्रेतिलान्कृत्वापलषोडशनिर्मिते॥ सहिरण्यंस्वशक्त्यावाविप्रायप्रतिपादयेत्॥ वाङ्मनःकायजत्रिविधपापनाशपूर्वकंब्रह्मलोकप्राप्तिकामस्तिलपात्रदानंकरिष्ये॥ उक्तपरिमाणेताम्रपात्रेप्रस्थतिलान्कर्षसुवर्णयुतान्यथाशक्तिसुवर्णयुतान्वाकृत्वाविप्रंसंपूज्य॥ देवदेवजगन्नाथवांछितार्थफलप्रद॥ तिलपात्रंप्रदास्यामितवाग्रेसंस्थितोह्यहमितिमंत्रेणदद्यात्॥ धान्यमानंतुकुडवोमुष्टि

नांस्याच्चतुष्टयं॥ चत्वारः कुडवाः प्रस्थश्चतुःप्रस्थमथाढकं॥ अष्टाढको भवेद्द्रोणो द्विद्रोणः शूर्प उच्यते॥ सार्धशूर्पो भवेत्खारीत्युक्तरीत्या पलं सुवर्णाश्चत्वारः कुडवं प्रस्थमाढकं॥ द्रोणं चत्वारिकां चेति पूर्वपूर्वाच्चतुर्गुणमित्युक्तरीत्या वा प्रस्थमानस्वरूपं ज्ञेयं॥ यद्वा हिरण्यरहितान् तिलान् ताम्रपात्रे निधाय॥ तिलाः पुण्याः पवित्राश्च सर्वपापहराः स्मृताः॥ शुक्लाश्चैव तथा कृष्णा विष्णुगात्रसमुद्भवाः यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च॥ तिलपात्रप्रदानेन तानि नश्यन्तु मे सदा॥ इदं तिलपात्रं यथाशक्ति दक्षिणासहितं यमदैवत्यं ब्रह्मलोकप्राप्तिकामस्तुभ्यमहं संप्रददे॥ इति दद्यात्॥ अथ सहिरण्यतुलसीपत्रदानमंत्रः॥ सुवर्णतुलसीदानाद्ब्रह्मणः कायसंभवात्॥ पापं प्रशममायातु सर्वे संतु मनोरथाः॥ अथ शालग्रामदानमंत्रः शालग्रामशिला पुण्या भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी॥ शालग्रामप्रदानेन मम संतु मनोरथाः चक्रांकितसमायुक्ता शालग्रामशिला शुभा॥ दानेनैव भवेत्तस्या उभयोर्वांछितं फलं॥ अथ प्रयागे वेणीदानं॥ तत्र सर्वेषां वपनविधिः॥ ऊर्ध्वमब्दाद्द्विमासोनाद्यदा तीर्थं व्रजेन्नरः॥ तदात्द्वपनं शास्त्रं प्रायश्चित्तं मृते द्विज॥ प्रयागे तु योजनत्रयादागतस्य दशमासादर्वागपि॥ प्रथमप्रयात्रायां तु जीवत्पितृकगुर्विणीपतिकृतचूडबालानामपि सभर्तृकस्त्रीणामपि वपनमिति विशेषः॥ केचित्तु सभर्तृकस्त्रीणां सर्वान्केशान्समुद्धृत्य छेदयेदंगुलद्वयमित्याहुः॥ तत्प्रयोगः॥ वेणीभूतकेशा कृतमांगलिकवेषा स्त्री भर्तारं नत्वा तदाज्ञया सर्ववपनं द्व्यंगुलकेशच्छेदं वा कृत्वा स्नात्वा

त्रिवेणीपूजांकुर्यात्॥ भर्त्त्रावाकारयेत्॥ पूजांतेपत्नीछिन्नवेणीयुक्तंवैणवपात्रमंजलौधृत्वातस्यांहेमवेणींमौक्तिकादिकंचनिधाय॥ वेण्यांवेणीप्रदानेनममपापंव्यपोहतु॥ जन्मांतरेष्वपिसदासौभाग्यंममवर्धतामितित्रिवेण्यांक्षिपेत्॥ विप्राः सुमंगलीरियंवधूरितिपठेयुः॥ ततोविप्रान्सुवासिनीश्चवस्त्रादिनातोषयेत्॥

॥अथत्रिवेण्यादेहत्यागविधिः॥

॥येवैतन्वं१विसृजंतिधीरास्तेजनासोअमृतत्वंभजंतइतिश्रुतिर्माघमासविषया॥ तनुंत्यजंतिवैमाघेतस्यमुक्तिर्नसंशयइतिब्राह्मोक्तेः॥ अन्यमासेतनुत्यागात्स्वर्गप्राप्तिः॥ ॥तत्रयथाशक्तिप्रायश्चित्तंकृत्वाश्राद्धाधिकार्यभावेस्वीयजीवच्छ्राद्धंसपिंडनांतंकृत्वागोदानादिकृत्वाकृतोपवासःपारणाहेफलोल्लेखपूर्वकंसंकल्प्यविष्णुंध्यात्वावेणींप्रविशेदिति॥ जीवच्छ्राद्धप्रयोगःकौस्तुभेद्रष्टव्यः॥ माघंप्रकृत्य॥ तिलस्नायीतिलोद्वर्त्तीतिलहोमीतिलोदकी॥ तिलभुक्तिलदाताचषट्तिलाःपापनाशनाइत्युक्तेवाक्येतिलस्नायीपदेनतिलयुक्तोदकेनस्नानंतिलहोमपदेनायुतलक्षतिलहोमाद्यात्मकग्रहमखस्यापिसंग्रहः॥ तिलोदकीतितिलयुक्तोदकेनदेवपूजातर्पणसंध्यादिकंपानंचकार्यमित्यर्थः॥ सचहोमस्त्रिधा॥ प्रथमोयुतहोमःस्याल्लक्षहोमस्ततःपरः॥ कोटिहोमस्तृतीयस्तुसर्वकामफलप्रदइति॥ लक्षहोमादिप्रयोगःकुंडमंडपनिर्माणादिसहितःकौस्तुभमयूखादौज्ञेयः॥ माघशुक्लचतुर्थ्यांढुंढिराजोद्देशेननक्तव्रतंतत्पूजातिललड्डुकादिनैवेद्यंतिलभक्षणंचोक्तं॥ अत्रप्रदोषव्यापिनीग्राह्या॥ अस्या

मेवप्रदोषव्यापिन्यांकुंदपुष्पैः शिवंसंपूज्योपवासंनक्तभोजनंवाकुर्याच्छ्रियंमाप्नुयात्॥ अत्रविनायकव्रतस्यतुभाद्रपदशुक्लचतु-
र्थीवन्निर्णयः॥ माघशुक्लपंचमीवसंतपंचमीतस्यांवसंतोत्सवारंभः॥ अस्यांरतिकामयोःपूजोक्ताइयंपरत्रैवपूर्वाण्हव्याप्तौप-
रा॥ अन्यथापूर्वैव॥ माघशुक्लसप्तमीरथसप्तमीसारुणोदयव्यापिनीग्राह्या॥ दिनद्वयेअरुणोदयव्याप्तौपूर्वा॥ यदाघटिकादिमा-
त्राषष्ठीसप्तमीचक्षयवशादरुणोदयात्पूर्वंसमाप्यतेतदाषष्ठीयुताग्राह्या॥ तत्रषष्ठ्यांसप्तमीक्षयघटीः प्रवेश्यारुणोदयेस्नानंका-
र्यं॥ अत्रव्रतेषष्ठ्यामेकभक्तंकृत्वासप्तम्यामरुणोदयेस्नानंकार्यं॥ तत्रमंत्रः॥ यदाजन्मकृतंपापंमयाजन्मसुजन्मसु॥ तन्मेरो-
गंचशोकंचमाकरीहंतुसप्तमी॥ एतज्जन्मकृतंपापंयच्चजन्मांतरार्जितम्॥ मनोवाक्कायजंयच्चज्ञाताज्ञातंचयेपुनः॥ इतिसप्त-
विधंपापंस्नानान्मेसप्तसप्तिके॥ सप्तव्याधिसमायुक्तंहरमाकरिसप्तमी॥ अथार्घ्यमंत्रः॥ सप्तसप्तिवहप्रीतसप्तलोकप्रदीपन
॥ सप्तमीसहितोदेवगृहाणार्घ्यंदिवाकरेति॥ इयंमन्वादिरपि॥ शुक्लपक्षमन्वादित्वात्पौर्वाण्हिकीग्राह्येत्युक्तं॥ माघशुक्लाष्टमीभीष्मा-
ष्टमी॥ अस्यांभीष्मोद्देशेनयेश्राद्धंकुर्वंतितेसंततिमंतोभवंति॥ तत्रश्राद्धंकाम्यंतर्पणंतुनित्यम्॥ तर्पणेकृतेसंवत्सरोपात्तदुरित-
नाशः॥ अकृतेपुण्यनाशइत्युक्तेः॥ तत्रतर्पणमंत्रः॥ वैयाघ्रपद्यगोत्रायसांकृत्यप्रवरायच॥ गंगापुत्रायभीष्मायआजन्मब्रह्म-
चारिणे॥ अपुत्रायजलंदद्मिनमोभीष्मायवर्मिणे॥ भीष्मःशांतनवोवीरःसत्यवादीजितेंद्रियः॥ आभिरद्भिरवाप्नोतुपुत्रपौ

त्रोचितांक्रियाभिर्मति॥ एवमपसव्येन तर्पणंकृत्वाचम्यसव्येनार्घ्यंदद्यात्॥ वसूनामवतारायशंतनोरात्मजायच॥ अर्घ्यंददामिभीष्माय आबाल्यब्रह्मचारिणेइति॥ अत्रजीवत्पितृकस्यनाधिकारइतिकौस्तुभे॥ जीवत्पितृकस्याप्यधिकारइतिबहवः॥ अत्रमध्यान्हव्यापिन्यष्टमीग्राह्या॥ श्राद्धादेरेकोद्दिष्टत्वादिति॥ माघशुक्लद्वादश्यांतिलोत्पत्तिरतोस्यामुपोष्यतिलस्नानंतिलैर्विष्णुपूजनंतिलनैवेद्यंतिलतैलेनदीपदानंतिलहोमस्तिलदानंतिलभक्षणंचकार्यं॥ माघीपूर्णिमापरा॥ अत्रकृत्यं॥ एवंमाघावसानेतुदेयंभोज्यमवारितं॥ भोजयेद्द्विजदांपत्यंभूषयेद्वस्त्रभूषणैः॥ कंबलाजिनरक्तवस्त्राणितूलगर्भचोलकान्युपानहौप्रच्छादनपटांश्चैतानिमाधवःप्रीयतामित्युक्त्वादेयानि॥ अथकृतस्यमाघस्नानस्यसांगतार्थंउद्यापनंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥ सवित्रेप्रसवित्रेचपरंधामजलेमम॥ त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधा॥ दिवाकरजगन्नाथप्रभाकरनमोस्तुते॥ परिपूर्णंकरिष्येहंमाघस्नानंतवाज्ञयेतिमंत्राभ्यामपिसंकल्पःकार्यः॥ एवंचतुर्दश्यांसंकल्पोपवासाधिवासनमाधवपूजनानिकृत्वापूर्णिमायांतिलचर्वाद्यैरष्टोत्तरशतहोमंकृत्वातिलशर्करागर्भत्रिंशन्मोदकात्मकवायनंदेयं॥ तत्रमंत्रो॥ सवितःप्रसवस्त्वंहिपरंधामजलंमम॥ त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधा॥ दिवाकरजगन्नाथप्रभाकरनमोस्तुते॥ परिपूर्णंकुरुष्वेहमाघस्नानमुषःपतेइति॥ ततोदंपत्योःसूक्ष्मवासांसिसप्तधान्यानिचदत्वाब्राह्मणेभ्योदांपत्यायचषड्रसभोजनंदेयं॥ तत्रमंत्रः॥ सूर्योमेप्रीयतांदेवोविष्णुमु-

र्त्तिर्निरंजनइति॥ एवंमाघपुवीयातिभित्वादेवंदिवाकरम्॥ परिव्राड्योगयुक्तश्चरणेचाभिमुखोहतइति॥ माघकृष्णाष्टम्यांचतस्रोष्टकाकरणाशक्तएकाष्टकंपूर्वेद्युःश्राद्धान्वष्टक्यश्राद्धसहितांकुर्यात्॥ दिनत्रयेकर्तुमशक्तोष्टम्यामेवैकामष्टकांकुर्यात्॥ ॥ अथशिवरात्रिः॥ सानिशीथव्यापिनीग्राह्या॥ निशीथस्तुरात्रेरष्टमोमुहूर्तइत्युक्तं॥ तत्रपरदिनेएवार्धरात्रौपरा॥ पूर्वत्रैवतद्व्याप्तौपूर्वा॥ दिनद्वयेप्यर्धरात्रव्याप्त्यभावेपिपरैव॥ दिनद्वयेकार्त्स्न्येनैकदेशेनार्धरात्रव्याप्तौपूर्वेतिहेमाद्र्याशयानुसारीकौस्तुभः॥ परैवेतिमाधवनिर्णयसिंधुपुरुषार्थचिंतामण्यादयोबहवः॥ परेद्युर्निशीथैकदेशव्याप्तौपूर्वेद्युःसंपूर्णतद्व्याप्तौपूर्वैव॥ पूर्वदिनेनिशीथैकदेशव्याप्तौपरदिनेसंपूर्णतद्व्याप्तौपरैव॥ इदंव्रतंरविवारभौमवारयोगेशिवयोगयोगेचातिप्रशस्तं॥ ॥ अथपारणानिर्णयः॥ ॥ यामत्रयादर्वाक्चतुर्दशीसमाप्तौचतुर्दश्यंतेपारणं॥ यामत्रयोर्ध्वगामिन्यांचतुर्दश्यांप्रातश्चतुर्दशीमध्येएवपारणमितिमाधवादयः॥ निर्णयसिंधौतुयामत्रयादर्वाक्चतुर्दशीसमाप्तावपिचतुर्दशीमध्यएवपारणंनतुकदाचिदपिचतुर्दश्यंते॥ उपोषणंचतुर्दश्यांचतुर्दश्यांचपारणं॥ कृतैःसकृतलक्षैस्तुलभ्यतेयदिवानवा॥ सिक्थेसिक्थेफलंतस्यशक्तोवक्तुंनपार्वतीत्यादिनाचतुर्दशीमध्येपारणेपुण्यातिशयोक्तेरित्युक्तं॥ अत्रैवंव्यवस्थाज्ञेया॥ यदानित्यकृत्यपूर्वकपारणंपर्याप्ताचतुर्दशीनास्तितदावायेषांचतुर्दशीशेषदिनेदर्शादिश्राद्धप्रसक्तिस्तैर्वातिथ्यंतेपारणं॥ द्वादश्यामिवात्रनित्यकृत्यापकर्षकवाक्याभावात्॥ तिथ्यंतपारणविधायकवाक्यसत्त्वेनसंकट

विषयकजलपारणविधिवाक्यानामप्रवृत्तेश्च ॥ कर्मपर्याप्तचतुर्दशी सत्वेश्राद्धप्रसक्त्यभावेचतिथिमध्यएवपारणमिति ॥ ॥
अथव्रतप्रयोगः ॥ त्रयोदश्यांकृतैकभक्तश्चतुर्दश्यांकृतनित्यक्रियः प्रातर्मंत्रेणसंकल्पंकुर्यात् ॥ शिवरात्रीव्रतंह्येतत्करिष्येहंमहा
फलं ॥ निर्विघ्नमस्तुमेचात्रत्वत्प्रसादाज्जगत्पते ॥ चतुर्दश्यांनिराहारोभूत्वाशंभोपरेहनि ॥ भोक्ष्येहंभुक्तिमुक्त्यर्थंशरणंमेभवेश्वरेति ॥
द्विजस्तु ॥ रात्रौप्रपद्येजननीमित्यृचांवापठित्वाजलमुत्सृजेत् ॥ ततः सायान्हे कृष्णतिलैः स्नानंकृत्वाधृतभस्मत्रिपुंड्ररुद्राक्षोनिशामु
खे ॥ शिवायतनंगत्वाक्षालितपादः स्वाचांतउदङ्मुखोदेशकालौसंकीर्त्यशिवरात्रौप्रथमप्रयामपूजांकरिष्ये ॥ ॥ इतियामचतुष्टये
पूजाचतुष्टयचिकीर्षायांसंकल्पः सकृत्पूजाचिकीर्षायांश्रीशिवप्रीत्यर्थंशिवरात्रौशिवपूजांकरिष्येइतिसंकल्प्य ॥ तत्रादौसामान्यतः
पूजाविधिरुच्यते ॥ यामभेदेनविशेषस्तुवक्ष्यते ॥ अस्यश्रीशिवपंचाक्षरमंत्रस्यवामदेवऋषिः ॥ अनुष्टुप्छंदः ॥ श्रीसदाशिवोदेवता
॥ न्यासेपूजनेजपेचविनियोगः । वामदेवायऋषयेनमः शिरसि ॥ अनुष्टुप्छंदसेनमोमुखे ॥ श्रीसदाशिवदेवतायैनमोहृदि । ॐ
नंतत्पुरुषायनमोहृदये । ॐमं अघोराय॰पादयोः । ॐशिंसद्योजातायनमोगुह्ये । ॐवांवामदेवायनमोमूर्ध्नि ॥ ॐ यंईशानाय
नमोमुखे ॐ ॐ हृदयाय॰ॐ नंशिरसेस्वाहा । ॐमंशिखायैवषट् । ॐशिंकवचायहुं । ॐवांनेत्रत्रयायवौषट् । ॐयंअस्त्राय
फट् । कुंभपूजांविधाय ॥ ध्यायेन्नित्यंमहेशंरजतगिरिनिभंचारुचंद्रावतंसंरत्नाकल्पोज्ज्वलांगंपरशुमृगवराभीतिहस्तंप्रसन्नं ॥

पद्मासीनंसमंतात्स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिंवसानंविश्वाद्यंविश्ववंद्यंनिखिलभयहरंपंचवक्त्रंत्रिनेत्रं॥ इतिध्यात्वाप्राणप्रतिष्ठां
कृत्वास्थाप्यलिंगंस्पृशेत्॥ ॐ भूः पुरुषंसांबसदाशिवमावाहयामि॥ ॐ भुवः पुरुषंसां॰ ॐ स्वः पुरुषंसांब॰ ॐ भूर्भुवःस्वः पुरुषं
सां॰ इत्यावाहयेत्॥ स्वामिन्सर्वजगन्नाथयावत्पूजावसानकं॥ तावत्त्वंप्रीतिभावेनलिंगेस्मिन्सान्निधोभवेतिपुष्पांजलिंदद्यात्॥
स्थावरलिंगेपूर्वसंस्कृतचरलिंगेचप्राणप्रतिष्ठाद्यावाहनांतंनकार्यं॥ ॐ सद्योजातंप्रपद्यामिसद्योजातायवैनमोनमः ॐ नमः
शिवायश्रीसांबसदाशिवायनमः॥ आसनंसमर्पयामि॥ स्त्रीशूद्रश्चेत्॥ ॐ नमःशिवायेतिपंचाक्षर्यास्थानेश्रीशिवायनम
इतिनमोंतमंत्रेणपूजयेत्॥ ॐ भवेभवेनातिभवेभवस्वमां ॐ नमःशिवायश्रीसांबसदाशिवायनमः पाद्यंसमर्पयामि॥ ॐ
भवोद्भवायनमः॥ ॐ नमःशिवायश्रीसांबस॰ अर्घ्यं॰ ॐ वामदेवायनमः॥ ॐ नमःशिवायश्री॰ आचमनीयं ॐ ज्येष्ठायनमः
ॐ नमःशिवायश्रीसांबस॰ स्नानं॰॥ ततोमूलमंत्रेणआप्यायस्वेत्यादिभिश्चपंचामृतैःसंस्नाप्य॥ आपोहिष्ठेतितिसृभिःशुद्धोदकेनप्रक्षाल्यैकादशावृत्त्यैकावृत्त्यावारुद्रेणपुरुषसूक्तेनचचंदनकुंकुमकर्पूरवासितजलेनाभिषेकंकृत्वा॥ ॐ नमःशिवायेति
स्नानांतेआचमनंदत्वासाक्षतजलेनतर्पणंकार्यं ॐ भवंदेवंतर्प॰॥ ॐ शिवंदेवंतर्पयामि॥ ॐ ईशानंदेवंतर्प॰॥ ॐ पशुपतिंदेवंतर्प॰॥
उग्रंदेवंतर्प॰ रुद्रंदेवंतर्प॰ भीमंदेवंतर्प॰ महांतंदेवंतर्प॰ भवस्यदेवस्यपत्नींतर्प॰॥ शर्वस्यदेवस्यपत्नीं॰॥ ईशानस्यदेवस्यपत्नीं॰ पशुप

तेदेवस्यपत्नीं॰उग्रस्यदेवस्यपत्नीं॰रुद्रस्यदेवस्यपत्नीं॰भीमस्यदेवस्यपत्नीं॰महात्तोदेवस्यपत्नीं॰॥ॐ ज्येष्ठाय॰ॐ नमःशिवायश्रीसांब॰वस्त्रं॰मूलेनाचमनं॰ॐ रुद्रायनमः ॐ नमःशिवायश्रीसांबाय॰यज्ञोपवीतं॰मूलेनाचमनं॥ॐ कालायनमः ॐ नमःशिवायश्रीसां॰चंदनं॰ॐ कलविकरणायनमः ॐ नमःशिवायश्रीसांब॰अक्षतान्॥ॐ बलविकरणाय॰ॐ नमःशि॰श्रीसां॰पुष्पाणि॥सहस्रमष्टोत्तरशतंवासहस्रादिनामभिर्मूलमंत्रेणवाबिल्वपत्राणिदद्यात्॥ॐ बलायनः ॐ नमःशिवायश्रीसां॰धूपं॰ॐ बलप्रमथनाय ॐ नमःशिवायश्रीसां॰दीपं॰ॐ सर्वभूतदमनायनमः ॐ नमःशिवायश्रीसां॰नैवेद्यं॰मूलेनाचमनंफलंच॰ॐ मनोन्मनायनमः ॐ नूमःशिवायश्रीसांब॰तांबूलं॰मूलेनवेदिकेमंत्रैश्चनीराजनं॥ईशानःसर्वविद्यानामीश्वरःसर्वभूतानांब्रम्हाधिपतिर्ब्रह्मणोधिपतिर्ब्रम्हाशिवोमेअस्तुसदाशिवोम्॥ॐ नमःशिवायश्रीसां॰मंत्रपुष्पं॥भवायदेवायनमःशर्वायदेवायेत्याद्यष्टौभवस्यदेवस्यपत्न्यैइत्याद्यष्टौनमस्कारान्कृत्वा॥शिवायनमः॥रुद्राय॰पशुपतये॰नीलकंठाय॰महेश्वराय॰हरिकेशाय॰विरूपाक्षायनमः पिनाकिने॰त्रिपुरांतकाय॰शंभवे॰शूलिनेन॰महादेवाय॰इतिद्वादशनामभिर्द्वादशपुष्पांजलीन्दत्वामूलेनप्रदक्षिणानमस्कारान्कृत्वामूलमंत्रमष्टोत्तरशतंजप्त्वाक्षमापयित्वानेनपूजनेनश्रीसांबसदाशिवःप्रीयतामितिनिवेदयेत्॥अथचतुर्षुयामेषुपूजाचतुष्टयेविशेषः॥तत्रप्रथमयामेमूलमंत्रांतेश्रीशिवायासनंसमर्पयामीतिशिवनाम्नासर्वोपचारसमर्पणं॥

द्वितीययामेशिवरात्रौद्वितीययामपूजांकरिष्येइतिसंकल्प्य॥श्रीशंकरायासनं॥समर्पयामीतिशंकरनाम्ना॥ततोमहानिशिपूजां करिष्येइतिसंकल्प्यपूर्ववत्पूजा॥ततस्तृतीययामपूजांकरिष्येइत्युक्त्वाश्रीमहेश्वरायासनमित्यादिमहेश्वरनाम्ना॥एवमेवचतुर्थयामेश्रीरुद्रायेतिरुद्रनाम्ना॥प्रतियामंतैलेनाभ्यंगपंचामृतोष्णोदकशुद्धोदकगंधोदकाभिषेकाःकार्याः यज्ञोपवीतांतेगोरोचनकस्तूरीकुंकुमकर्पूरागरुचंदनमिश्रितानुलेपनेनलिंगंलेपयेत्॥पंचविंशतिपलमितःसर्वोनुलेपइत्यनुलेपपरिमाणंयथाशक्तिवा॥धत्तूरकरवीरकुसुमैर्बिल्वपत्रैश्चपूजनमतिप्रशस्तं॥पुष्पाभावेशालितंडुलगोधूमयवैःपूजा॥नैवेद्योत्तरंतांबूलसुखवासावुक्तौ॥नागवल्लीदलक्रमुकफलशकत्त्यादिचूर्णेतित्रयंतांबूलसंज्ञं॥एतदेवनारीकेरकर्पूरैलाकंकोलैःसहितंसुखवाससंज्ञंएतेषामन्यतमद्रव्यालाभेतत्तद्द्रव्यंस्मरेद्बुधः॥सर्वपूजांतेप्रार्थना॥नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंयत्कृतंतुमयाशिव॥नसर्वंपरमेशानमयातुभ्यंसमर्पितमिति॥शिवरात्रिव्रतंदेवपूजाजपपरायणः॥करोमिविधिवद्दत्तंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुतेइत्यर्घः॥एवंयामचतुष्टयेऽर्घ्यभेदःकौस्तुभे॥ततःप्रभातेस्नात्वापुनःशिवंसंपूज्यपूर्वोक्तद्वादशनामभिर्द्वादशब्राह्मणानशक्तावेकंवासंपूज्यतिलपक्वान्नपूर्णान्द्वादशकुंभानेकंवादत्वाव्रतमर्पयेत्॥यन्मयाद्यकृतंपुण्यंतद्रुद्रस्यनिवेदितं॥त्वत्प्रसादान्महादेवव्रतमद्यसमर्पितं॥प्रसन्नोभवमेश्रीमन्सद्गतिःप्रतिपाद्यतां॥त्वदालोकनमात्रेणपवित्रोस्मि नसंशयइति॥ततोब्राम्हणान्भोजयित्वापूर्वनिर्णीतेकालेस्वजनैःसहपा

रणंकुर्यात्॥ तत्रमंत्रः संसारक्लेशदग्धस्यव्रतेनानेनशंकर॥ प्रसीदसुमुखोनाथज्ञानदृष्टिप्रदोभवेति॥ ॥इतिशिवरात्रीव्रतविधिः
॥ ॥अथमृन्मयलिंगेशिवपूजाचिकीर्षायांतद्विधिः॥ ॥ॐ हरायनमइतिमृदमाहृत्यशोधितायांतस्यांजलप्रक्षेपेणसं-
पीड्यतेनपिंडेन ॐमहेश्वरायनमइतिलिंगंकुर्यात्॥ तच्चलिंगमशीतिगुंजात्मककर्षादधिकपरिमाणांगुष्ठमात्रंततोधिकंवाकार्यं
नन्यूनं॥ मृन्मयलिंगेपंचसूत्रसंपादनाभावेपिनदोषः॥ अतएव॥ सप्तकृत्वस्तुलारूढंवृद्धिमेतिनहीयते॥ बाणलिंगमितिप्रोक्तं
शेषंनामेदमुच्यते॥ इत्युक्तलक्षणाद्बाणलिंगादतिदुर्लभाद्दुःसंपाद्यपंचसूत्रसंपादनात्स्फटिकवर्णादिलिंगाच्चमृन्मयलिंगंश्रेष्ठं॥द्वा
परेपारदंश्रेष्ठंपार्थिवंतुकलौयुगइतिवचनाच्च॥ततः शूलपाणयेन॰ शिवइहप्रतिष्ठितोभवेतिसबिल्वपत्रेपूजापीठेप्रतिष्ठाप्यध्यायेन्नित्यंम
हेशमितिध्यात्वा ॐपिनाकधृषेनमः॥ श्रीसांबसदाशिवइहागच्छेहप्रतिष्ठेहसन्निहितोभवेत्यावाहयेत्॥ इहद्विजानांसर्वत्र
मूलमंत्रोपिज्ञेयः॥ ततः ॐ नमःशिवायेतिमूलमंत्रेणपाद्यमर्घ्यमाचमनंदत्वापशुपतयेनमइतिमूलेनचस्नानंवस्त्रमुपवीतंगं
धपुष्पंधूपदीपनैवेद्यंफलतांबूलनीराजनमंत्रपुष्पांजलीन्दत्वाशर्वायक्षितिमूर्तयेनमइतिप्राच्यांपूजयेत्॥ भवायजलमूर्तयेन
मइतीशान्यांरुद्राग्निमूर्तयेनमइत्युदीच्यांउग्रायवायुमूर्तयेनमइतिवायव्यां॥ भीमायाकाशमूर्तयेनमइतिप्रतीच्यां॥ पशुपतये
यजमानमूर्तयेनमइतिनैर्ऋत्यां॥ महादेवायसोममूर्तयेनमइतिदक्षिणस्यां॥ ईशानायसूर्यमूर्तयेनमइत्याग्नेय्यां॥ ततस्स्तुत्वान

मस्कृत्यमहादेवायनमइतिविसर्जयेदितिसंक्षेपः॥विस्तारस्तत्पुरुषार्थचिंतामणौज्ञेयः॥शिवरात्रिश्चेत्पूर्वोक्तपूजाविधिःपार्थिवलिंगेपिकार्यः॥पार्थिवलिंगोद्यापनविधिस्तत्कौस्तुभादौज्ञेयः॥लिंगविशेषेणफलविशेषः॥आयुष्यंहीरजेलिंगे॥मौक्तिकेरोगनाशः॥वैडूर्येशत्रुनाशः॥पद्मरागेलक्ष्मीः॥पुष्परागजेसुखं॥इंद्रनीलजेयशः॥मारकतेपुष्टिः॥स्फाटिकेसर्वकामाः॥राजतेराज्यंपितृमुक्तिः॥हैमेसत्यलोकः॥ ताम्रेपुष्टिरायुश्च॥पैत्तलेतुष्टिः॥कांस्येकीर्तिः॥लोहजेशत्रुनाशः॥सीसजेआयुष्यं॥मतांतरे॥सौवर्णेब्रह्महत्यापरिहारःस्थिरलक्ष्मीश्च॥एवंगंधमयेसौभाग्यं॥हस्तिदंतजेसेनापत्यं॥व्रीह्यादिधान्यपिष्टजेपुष्टिसुखरोगनाशादि॥माषजेस्त्रीः॥नावनीतेसुखम्॥गोमयजेरोगनाशः॥गौडेन्नादि॥वंशांकुरजेवंशवृद्धिरित्यन्यत्रविस्तरः॥एवंलिंगसंख्याविशेषात्फलविशेषःकौस्तुभे॥शिवनिर्माल्यग्रहणाग्रहणविचारस्तृतीयपरिच्छेदेज्ञेयः॥मासशिवरात्रीनिर्णयः प्रथमपरिच्छेदउक्तः॥शिवरात्रीव्रतोद्यापनंकौस्तुभादौज्ञेयम्॥मासशिवरात्रिव्रतोद्यापनमपिकौस्तुभेस्पष्टं॥माघामावास्यायामपराण्हव्यापिन्यांयुगादित्वादपिंडकंश्राद्धंकार्यं॥तच्चदर्शश्राद्धेनसहतंत्रंकार्यं॥माघामावास्यायांशततारकायोगेपरमःपुण्यकालस्तत्रश्राद्धात्परमापितृतृप्तिः॥धनिष्ठायोगेतुतिलान्नेनश्राद्धंकार्यं॥तेनवर्षायुतकालंपितृतृप्तिः॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपा॰माघमासकृत्यनिर्णयोद्देशःसमाप्तः॥ ॥

अथफाल्गुनमासः॥ ॥मीनसंक्रांतौपराःषोडशनाड्यःपुण्याः॥रात्रौतुप्रागुक्तंफाल्गुनेगोव्रीहिवस्त्रदानंगोविंदप्रीतयेकार्यं॥अ

थ फाल्गुनशुक्लप्रतिपदमारभ्य द्वादशादिनपर्यंतं पयोव्रतं श्रीभागवते उक्तं॥ तत्प्रयोगो मूलानुसारेणोह्यः॥ फाल्गुनी पौर्णमासी मन्वा
दिः॥ सा पौर्वाण्हिकी इयमेव होलिका॥ सा प्रदोषव्यापिनी भद्रारहिता ग्राह्या॥ दिनद्वये प्रदोषव्याप्तौ परदिने प्रदोषैकदेशव्याप्तौ वा प-
रैव॥ पूर्वदिने भद्रादोषात्॥ परदिने प्रदोषस्पर्शाभावे पूर्वदिने प्रदोषे भद्रासत्वे यदि पूर्णिमा परदिने सार्धत्रियामा ततोऽधिका वा तत्पर
दिने च प्रतिपद्वृद्धिगामिनी तदा परदिने प्रतिपदि प्रदोषव्यापिन्यां होलिका॥ उक्तविषये यदि प्रतिपदो ह्रासस्तदा पूर्वदिने भद्रापुच्छे वा
भद्रामुखमात्रं त्यक्त्वा भद्रायामेव होलिकादीपनं॥ परदिने प्रदोषस्पर्शाभावे पूर्वदिने यदि निशीथात्प्राक् भद्रासमाप्तिस्तदा भद्राव-
सानोत्तरमेव होलिकादीपनं॥ निशीथोत्तरं भद्रासमाप्तौ भद्रामुखं त्यक्त्वा भद्रायामेव प्रदोषे भद्रामुखव्याप्तौ भद्रोत्तरं प्रदोषोत्तरं वा॥ दि-
नद्वये पूर्णिमायाः प्रदोषस्पर्शाभावे पूर्वदिन एव भद्रापुच्छे तदलाभे भद्रायामेव प्रदोषोत्तरमेव होलिका॥ रात्रौ पूर्वार्धे भद्रायां ग्राह्य
त्वोक्तेः॥ न तु पूर्वप्रदोषादौ चतुर्दश्यां न वा परत्र सायान्हादौ॥ दिवा होलिकादीपनं तु सर्वग्रंथविरुद्धं॥ इदं होलिकापूजनं श्रवणाक
र्मादिवद्भुक्त्वापि कुर्वंति॥ युक्तं चैतत्॥ केचिद्धोलिकापूजनं कृत्वा भुंजते तेषां भोजनस्य पूजनस्य वा न नियमेन शास्त्रविहितकाल
लाभः॥ इदं चंद्रग्रहणसत्वे वेधमध्येपि कार्यं॥ ग्रस्तोदये परदिने प्रदोषे पूर्णिमासत्वे ग्रहणमध्य एव कार्यं॥ अन्यथा पूर्वदिने भद्रा-
मुखपुच्छलक्षणं॥ पूर्णिमायां भद्रायास्तृतीयपादांते घटित्रयं पुच्छं॥ चतुर्थपादाद्यघटीपंचकं मुखं॥ तथा च मध्यममानेन ष-

षिघटीमितायांपूर्णिमायांपूर्णिमाप्रवृत्यनंतरंसार्धैकोनविंशतिघटिकोत्तरंघटीत्रयंपुच्छं॥सार्धद्वाविंशतिघटिकोत्तरंघटीपंचकंमुखं॥तिथेश्चतुःषष्टिघटीमितत्वेपूर्णिमायाएकविंशतिघटिकोत्तरंपुच्छं॥चतुर्विंशतिघटिकोत्तरंमुखंएवंतिथेर्मानांतरेप्यूह्यं॥पूजाविधिः॥देशकालौसंकीर्त्यसकुटुंबस्यममदुंढाराक्षसीप्रीत्यर्थंतत्पीडापरिहारार्थंहोलिकापूजनमहंकरिष्येइतिसंकल्प्यशुष्कानांकाष्ठानांगोमयपिंडानांचराशिंकृत्वावन्हिनाप्रदीप्यतत्र॥अस्माभिर्भयसंत्रस्तैःकृतात्वंहोलिकेयतः॥अतस्त्वांपूजयिष्यामिभूतेभूतिप्रदाभवेतिपूजामंत्रेणश्रीहोलिकायैनमोहोलिकामावाहयामीत्यावाह्यहोलिकायैनमइतिमंत्रेणासनपाद्यार्घ्यादिषोडशोपचारान्दत्वा॥प्रार्थनामंत्रः॥वंदितासिसुरेंद्रेणब्रम्हणाशंकरेणच॥अतस्त्वंपाहिनोदेविभूतेभूतिप्रदाभवेतिप्रार्थयेत्॥तमग्निंत्रिःपरिक्रम्यगायंतुचहसंतुच॥जल्पंतुस्वेच्छयालोकानिःशंकायस्ययन्मतं॥ज्योतिर्निबंधे॥पंचमीप्रमुखास्तास्तुतिथयोनंतपुण्यदाः॥दशस्युःशोभनास्तासुकाष्ठस्तेयंविधीयते॥चंडालसूतिकागेहाच्छिशुहारितवन्हिना॥प्राप्तायांपूर्णिमायांतुकुर्यात्तत्काष्ठदीपनं॥ग्रामाद्बहिश्चमध्येवातूर्यनादसमन्वितः॥स्नात्वाराजाशुचिर्भूत्वास्वस्तिवाचनतत्परः॥दत्वादानानिभूरीणिदीपयेद्धोलिकाचितिं॥ततोभ्युक्ष्यचितींसर्वांसाज्येनपयसासुधीः॥नारिकेराणिदेयानिबीजपूरफलानिच॥गीतवाद्यैस्तथानृत्यैरात्रिःसानीयतेजनैः॥तमग्निंत्रिःपरिक्रम्यशब्दैर्लिंगभगांकितैः॥तेनशब्देनसापापाराक्षसीतृप्तिमाप्नुयात्॥एवंरात्रौहोलिकोत्सवंकृत्वाप्रातःप्र

तिपदियः श्वपचंस्पृष्ट्वास्नानंकुर्यात् ॥ नतस्यदुष्कृतंकिंचिन्नाधयोव्याधयोपिच ॥ कृत्वाचावश्यकार्याणिसंतर्प्यपितृदेवताः ॥ वंदयेद्धोलि
काभूतिंसर्वदुष्टोपशांतये ॥ वंदनेमंत्रः ॥ वंदितासिसुरेंद्रेणब्रम्हणाशंकरेणच ॥ अतस्त्वंपाहिनोदेविभूतेभूतिप्रदाभवेति ॥ होलि
कादिनंकरिसंज्ञकंतदुत्तरदिनंचशुभेवर्ज्यं ॥ होलिकाग्रहणभावुकायनंप्रेतदाहदिवसोत्रपंचमः ॥ ततसंचकरिसंज्ञकंदिनंवर्जि
तंसकलकर्मसुभूयमित्युक्तेः ॥ ग्रहणायनप्रेतदाहेषुनिशीथविभागेनपूर्वदिनकरिदिनयोर्निर्णयोज्ञेयः ॥ नरोदोलागतंदृष्ट्वागो
विंदंपुरुषोत्तमं ॥ फाल्गुन्यांसंयतोभूत्वागोविंदस्यपुरंव्रजेत् ॥ फाल्गुनकृष्णप्रतिपदिवसंतारंभोत्सवः ॥ साचोदयिकीग्राह्या ॥ दि
नद्वयेसत्वेपूर्वा ॥ अत्रतैलाभ्यंगउक्तः ॥ अत्रप्रतिपदिचूतपुष्पप्राशनमुक्तं ॥ तत्प्रकारः ॥ गोमयोपलिप्तेगृहांगणेशुक्लवस्त्रासन
उपविष्टः प्राङ्मुखः सुवासिन्याकृतचंदनतिलकनीराजनः सचंदनमाम्रकुसुमंप्राश्नीयात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ चूतमग्र्यंवसंतस्यमाकं
दकुसुमंतव ॥ सचंदनंपिबाम्यद्यसर्वकामार्थसिद्धये ॥ इति ॥ कृष्णद्वितीयायांदेशग्रामाधिपतिर्विततेवितानादिशोभितेदेशेरम्या
सनेउपविश्यपौरजानपदान्लोकान्सिंदुरादिक्षोदैश्चंदनादिभिः ॥ पटवासैश्चविकीर्यतेभ्यस्तांबूलादिदत्वानृत्यगीतविनोदैर्महो
त्सवंकुर्यात् ॥ इदानींप्राकृतजनास्तुकृष्णपंचमीपर्यंतमेतमुत्सवंकुर्वंति ॥ इतिहोलिकोत्सवः ॥ फाल्गुनामावास्यामन्वादिः सा
पराह्णव्यापिनीग्राह्या ॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेफाल्गुनमासकृत्यनिर्णयो

द्देशः समासः॥ ॥अथपरिच्छेदद्वयशेषाख्यंप्रकीर्णप्रकरणमुच्यते॥द्वादशस्वपिमासेषुश्राद्धेव्यतीपातादियोगस्यभरण्या
दिनक्षत्रस्यचापराह्णव्याप्त्या दर्शवन्निर्णयोज्ञेयः॥उपवासादौ प्रचुराचाराभावान्नोक्तः॥ ॥अथचांद्रसंवत्सरभेदाः॥प्रभवो
विभवः शुक्लः प्रमोदोथप्रजापतिः॥अंगिराश्रीमुखोभावायुवाधातातथैवच॥१॥ईश्वरोबहुधान्यश्चप्रमाथीविक्रमोवृषः॥
चित्रभानुसुभानुश्चतारणापार्थिवोव्ययः॥२॥सर्वजित्सर्वधारीचविरोधीविकृतिःखरः॥नंदनोविजयश्चैवजयोमन्मथदुर्मुखो॥३
॥हेमलंबीविलंबीचविकारीशार्वरीप्लवः॥शुभकृच्छोभकृत्क्रोधीविश्वावसुपराभवो॥४॥प्लवंगःकिलकःसौम्यःसाधारणविरो
धकृत्॥परिधावीप्रमादीचआनंदोराक्षसोनलः॥५॥पिंगलःकालयुक्तश्चसिद्धार्थीरौद्रदुर्मती॥दुंदुभीरुधिरोद्गारीरक्ताक्षी
क्रोधनःक्षयइति॥६॥रवेःराशिसंक्रमवन्नक्षत्रसंक्रमेपिषोडशनाड्यःपूर्वत्रपरत्रचपुण्यकालः॥ ॥अथचंद्रादीनांसंक्रांतौ
पुण्यकालः॥चंद्रस्यसंक्रांतौप्राक्परत्रचत्रयोदशपलाधिकाएकाघटीपुण्यकालः॥भौमस्यैकपलाधिकाश्चतस्रोनाड्यःबुध
स्यचतुर्दशपलाधिकास्तिस्रः॥गुरोःसप्तत्रिंशत्पलाधिकाश्चतस्रः॥शुक्रस्यैकपलाधिकाश्चतस्रः॥शनेःसप्तपलाधिकाःषोडश
॥एताःसर्वाःप्राक्परत्रचबोद्धव्याः॥रात्रौग्रहांतराणांसंक्रमेरात्रावेवपुण्यकालः॥सूर्यसंक्रांतिवद्दिवापुण्यत्वविधायकाभावा
त्॥चंद्रादिसंक्रांतिषुस्नानंकाम्यंनतुनित्यं॥आदित्यादिसूचितपीडानिरासार्थस्नानानि॥मंजिष्ठागजमदकुंकुमरक्तचंदना-

निजलपूर्णेताम्रपात्रेप्रक्षिप्यस्नानंसूर्यपीडाहरं॥उशीरशिरीषकुंकुमरक्तचंदनयुतशंखतोयेनस्नानंचंद्रदोषहरं॥खदिरदेवदारुतिलामलकयुतरौप्यपात्रेजलेनस्नानंभौमे॥ ॥गजमदयुतसंगमजलेनमृत्पात्रस्थेनस्नानंबुधे॥औदुंबरबिल्ववटामलकानांफलैर्युतसौवर्णपात्रजलेनस्नानंगुरौ॥गोरोचनगजमदशतपुष्पाशतावरीयुतराजतपात्रजलेनस्नानंशुक्रे॥तिलमाषप्रियंगुगंधपुष्पयुतलोहपात्रस्थजलेनस्नानंशनौ॥गुग्गुलहिंगुहरितालमनःशिलायुतमहिषशृंगपात्रजलेनस्नानंराहौ॥वराहोत्खातपर्वताग्रमृच्छागक्षीरयुतखड्गपात्रजलेनस्नानंकेतौ॥ ॥अथग्रहप्रीत्यर्थंदानानि॥माणिक्यगोधूमधेनुरक्तवस्त्रगुडहेमताम्ररक्तचंदनकमलानिरवेःप्रीत्यर्थंदेयानि॥वंशपात्रस्थतंडुलकर्पूरमौक्तिकश्वेतवस्त्रघृतपूर्णकुंभवृषभाश्चंद्रस्य॥प्रवालगोधूममसूरिकारक्तवृषभगुडसुवर्णरक्तवस्त्रताम्राणिभौमस्य॥नीलवस्त्रसुवर्णकांस्यमुद्गगारुत्मदासीहस्तिदंतपुष्पाणिबुधस्य॥पुष्परागमणिहरिद्राशर्कराश्वपीतधान्यपीतवस्त्रलवणसुवर्णानिसुरगुरोः॥चित्रवस्त्रश्वेताश्वधेनुवज्रमणिसुवर्णरजतगंधतंडुलाःशुक्रस्य॥इंद्रनीलमाषतैलतिलकुलित्थमहिषीलोहकृष्णाधेनवःशनेः॥गोमेदाश्वनीलवस्त्रकंबलतैलतिललोहानिराहोः॥वैडूर्यतैलतिलकंबलकस्तूरीच्छागवस्त्राणिकेतोर्दानानि॥शनिपीडापरिहारार्थंशनिवारेतैलाभ्यंगस्तैलदानंच॥ ॥अथशनिव्रतम्॥ ॥लोहमयंशनिंतैलकुंभेलोहेमृन्मयेवानिक्षिप्यकृष्णवस्त्राभ्यांकंबलेनवायुतंकृष्णैःगंधपुष्पैश्चकृसरान्नैस्तिलोदनैः

पूजयित्वाकृष्णायद्विजायतदभावेन्यस्मैसशनिर्देयः॥ तत्रशन्नोदेवीरितिमंत्रः॥ ॥शूद्रादेस्तु॥ यःपुनर्भ्रष्टराज्यायनलायपरितोषितः॥स्वप्नेददौनिजंराज्यंसमेसौरिःप्रसीदतु॥नमोर्कपुत्रायशनैश्चरायनीहारवर्णांजनमेचकाय॥श्रुत्वारहस्यंभवकामदस्त्वंफलप्रदोमेभवसूर्यपुत्रेत्यादयः॥ एवंतंप्रतिशनिवारंसंवत्सरंकार्यम्॥ कोणस्थःपिंगलोबभ्रुःकृष्णोरौद्रोंतकोयमः॥सौरिःशनैश्चरोमंदःपिप्पलादेनसंस्तुत इति॥ दशनामानिवानित्यंपठनीयानि॥अथशनिस्तोत्रं॥ पिप्पलादउवाच॥ नमस्तेकोणसंस्थायपिंगलायनमोस्तुते॥नमस्तेबभ्रुरूपायकृष्णायचनमोस्तुते॥नमस्तेरौद्रदेहायनमस्तेचांतकायच॥नमस्तेयमसंज्ञायनमस्तेसौरयेविभो॥नमस्तेमंदसंज्ञायशनैश्चरनमोस्तुते॥प्रसादंकुरुदेवेशदीनस्यप्रणतस्यच॥अनेनस्तोत्रेणप्रत्यहंप्रातःशनिस्तवनेसार्द्धसप्तवार्षिकशनिपीडानाशः॥रविवारेसूर्यपूजोपवाससूर्यमंत्रजपैःसर्वरोगनाशः॥ह्रांह्रींसःसूर्यायेतिषडक्षरमंत्रः॥ इतिप्रकीर्णनिर्णयः॥उक्तआद्यपरिच्छेदेसामान्येनविनिर्णयः॥द्वितीयेस्मिन्परिच्छेदेविशेषेणविनिर्णयः॥१॥मीमांसाधर्मशास्त्रज्ञाःसुधियोनलसानराः॥कृतकार्याःप्राङ्निबंधैस्तदर्थंनायमुद्यमः२येपुनर्मंदमतयोलसाअज्ञाश्चनिर्णयं॥धर्मंवेदितुमिच्छंतिरचितस्तदपेक्षया३निबंधोयंधर्मसिंधुसारनामासुबोधनः॥अमुनाप्रीयतांश्रीमद्विट्ठलोभक्तवत्सलः॥सर्वत्रमूलवचनानीहज्ञेयानितद्विचारश्च॥कौस्तुभनिर्णयसिंधुश्रीमाधवकृतनिबंधेभ्यः॥५॥प्रेम्णासद्भिर्ग्रंथःसेव्यःशब्दार्थतःसदोषोपि॥संशोध्यचापिहरिणासुदाममुनिसतुषपृथुकमुष्टिरिव॥६॥ इतिश्रीमत्काश्युपाध्यायसूरिसूनुयज्ञेश्वरोपाध्यायानुजानंतोपाध्यायसूरिसूतकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेप्रकीर्णनिर्णयोद्देशःसमाप्तः॥ ॥ ॥

इतिश्रीकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्माब्धिसारेद्वितीयपरिच्छेदःसमाप्तिमगमत्॥ छ॥ ॥

अथधर्माब्धिसारेतृतीयपरिच्छेदपूर्वार्द्धंप्रारभ्यते·

ध॰सिं॰
१

श्रीगणेशायनमः॥ ॥श्रीपाडुरंगमकलंककलानिधान्कांताननंयदबुधानमनंसुधान॥श्रीवत्सकौस्तुभरमोल्लसितोरसंतंवंदे
पदाब्जभृतनंददुदारसंनम्॥१॥भीमाप्रियंसकरुणार्णवमाशुतोषंदीनेष्टपोषमघसंहतिसिंधुशोषम्॥श्रीरुक्मिणीमतिमकषं-
पुरुषंपरतंवंदेदुरंतचरितंहृदिसंचरतम्॥२॥वंदेमतिघ्नंतमघानिशंकरंधत्तांसमेमूर्ध्निदिवानिशंकरं॥शिवांचविघ्नेशमथोपि
तामहंसरस्वतीमाशुभजेपितामहं॥३॥श्रीलक्ष्मीगरुडंसहस्रशिरसंप्रद्युम्नमीशंकपिंश्रीसूर्यविधुभौमविद्गुरुकविच्छायासु
तान्षण्मुखं॥इंद्राद्यान्विबुधान्गुरूंश्चजननींतातंत्वनंताभिधंनत्वार्यान्वितनोमिमाधवसुखान्धर्माब्धिसारंमितं॥४॥दृष्ट्वापू
र्वनिबंधान्प्राच्यांश्चनवांश्चतेषुसिद्धार्थान्॥प्रायेणमूलवचनान्युज्झित्स्वलिखामिबालबोधाय॥५॥उक्त्वाधर्माब्धिसारेस्मि-
न्निर्णयंकालगोचरं॥परिच्छेदेप्रथमजेद्वितीयेचयथाक्रमं॥६॥अथगर्भाधानादिसंस्कारान्धर्मान्गृह्यादिसंमतान्॥वक्ष्येसं
क्षेपतःसंतोऽनुगृण्हंतुदयालवः॥७॥काशीनाथाभिधेनात्रानंतोपाध्यायसूनुना॥निर्णीयतेयदत्रतुशोधनीयंमनीषिभिः
॥८॥तत्रादौगर्भाधानसंस्कारउच्यते॥ ॥अथतदुपयोगितयाप्रथमरजोदर्शनेदुष्टमासादिनिर्णीयते॥तत्रचैत्रज्येष्ठाषाढ
भाद्रपदकार्तिकपौषमासादयोदुष्टाः॥प्रतिपद्रिक्ताष्टमीषष्ठीद्वादशीपंचदश्योनिष्टफलास्तिथयः॥तथारविभौममंदवारेषुभ
रणीकृत्तिकार्द्राश्लेषामघापूर्वात्रयविशाखाज्येष्ठानक्षत्रेषुविष्कंभगंडातिगंडशूलव्याघातवज्रपरिघपूर्वार्धव्यतीपातवैधृ-

तृ॰प॰पू॰
१

तियोगेषुविष्ट्यांग्रहणेरात्रिसंध्यापराण्हकालेषुनिद्रायांजीर्णरक्तनीलचित्रवस्त्रेषुनग्नत्वेपरगृहेपरग्रामेषुअल्पाधिकनीलादिरक्तत्वेचानिष्टफलम्॥संमार्जनीकाष्ठतृणाग्निशूर्पान्हस्तेदधानाकुलटास्यात्॥वस्त्रेविषमारक्तबिंदवःपुत्रफलाःसमाःकन्याफलाः॥अथप्रथमर्तौअक्षतैरासनंकृत्वातत्रतासुपवेश्य॥पतिपुत्रवत्यःस्त्रियोहरिद्राकुंकुमगंधपुष्पस्रक्तांबूलादिदत्तस्यैदत्वादीपैर्नीराज्यसदीपालंकृतेगृहेतांवासयेयुः॥सुवासिनीभ्योगंधादिकंलवणमुद्गादिचदद्यात्॥अथसर्वर्तुसाधारणनियमाः॥त्रिरात्रंअस्पृश्याभूत्वाअभ्यंगांजनस्नानदिवास्वापाग्निस्पर्शदंतधावनमांसाशनसूर्याद्यवलोकनभूमौरेखाकरणंचवर्जयेदधःशयीतअंजलिनाताम्रलोहपात्रेणवाजलंनपिबेत्॥याखर्वपात्रेणपिबतितस्याःखर्वःपुत्रः॥नखनिकृंतनेकुनखीपुत्रः॥पर्णेनपात्रेउन्मत्तइति॥ ॥द्वितीयादिषुऋतुषुप्रवासगंधमाल्यादिधारणतांबूलगोरसभक्षणपीठाद्यारोहणंवर्जयेत्॥मृन्मयेआयसेभूमौवाभुंजीत॥रजस्वलायांनैमित्तिक्॥ग्रहणादिनिमित्तकस्नानप्राप्तौनोदकमज्जनरूपंस्नानंकिंतुपात्रांतरितजलेनस्नात्वा॥नवस्त्रपीडनंकुर्यान्नान्यद्वासश्चधारयेत्॥एवंमृताशौचादिनिमित्तकस्नानप्राप्तावपि॥स्वगोत्रयोर्योनिसंबंधिन्योर्वाब्राह्मण्योःरजस्वलयोःपरस्परंस्पर्शेउक्तरीत्यातदैवस्नानमात्रेणशुद्धिः॥बुद्ध्यास्पर्शेएकरात्रमुपवासः॥गोत्रादिसंबंधाभावेअबुद्ध्यास्पर्शेतस्मिन्दिनेस्नात्वानभुंजीत॥मत्यास्पर्शेतुआशुद्धेर्नभुंजीत॥भोजनेतुशुद्ध्यनंतरंतावद्दिनसंख्ययोपवसेत्॥उ-

पवासाशक्तौतुतत्प्रत्याम्नायब्राह्मणभोजनादिकुर्यात्॥सर्वत्रशुद्ध्युत्तरंपंचगव्याशनंज्ञेयं॥शूद्रीब्राह्मण्योःरजस्वलयोःस्पर्शेआशु
द्धेरभोजनम्॥शुद्धौकृच्छ्रप्रायश्चित्तंब्राह्मण्याः॥शूद्र्यास्तुपादकृच्छ्रमात्रं॥रजस्वलायाःसूतिकायावाचांडालस्पर्शेआशुद्धेर्नभोजनं
अतिकृच्छ्रंच॥असत्यास्पर्शेप्राजापत्यम्॥दंडादिपरंपरयाचांडालादिस्पर्शेस्नानमात्रम्॥भुंजानायास्पर्शेप्राजापत्यंद्वादशब्राह्म-
णभोजनंच॥मिताक्षरायांतु॥पतितांत्यजचांडालैः कामतःस्पर्शेआशुद्धेरभुक्त्वाशुद्ध्युत्तरंप्रथमेन्हिस्पर्शेत्र्यहमुपवासःद्विती
येद्व्यहं॥तृतीयेएकाहः॥अकामतस्तुआशुद्धेरभोजनमात्रं॥एवंग्रामकुक्कुटसूकरश्ववायसरजकादिस्पर्शेपिअशक्तौतुस्ना
त्वायावन्नक्षत्रदर्शनमभोजनम्॥भुंजानायाःश्वचांडालादिस्पर्शेआशुद्धेरभोजनम्षड्रात्रंगोमूत्रयावकाहारः॥ ॥
अशक्तौसुवर्णदानंविप्रभोजनंवा॥उच्छिष्टयोरजस्वलयोःस्पर्शेउच्छिष्टचांडालेनस्पर्शेवाकृच्छ्रेणशुद्धिः॥उच्छिष्टद्विजस्पर्शे
रजस्वलायास्त्र्यहमूर्ध्वोच्छिष्टेअधरोच्छिष्टेत्वेकाहमुपवासइत्युक्तं॥उच्छिष्टशूद्रस्पर्शेअधिकंकल्प्यं॥पुष्पिण्याःसूतक्याद्यशु
द्धनरस्पर्शेआशुद्धेरभोजनम्भोजनेतुकृच्छ्रं॥पंचनखद्विशफैकशफपशुस्पर्शेअंडजस्पर्शेचाशुद्धेरभोजनम्॥रजस्वलायाः
श्वजंबूकगर्दभदंशेआशुद्धेरभोजनं॥शुद्धौपंचरात्रमुपवासः॥नाभेरूर्ध्वंदंशेदशरात्रंमूर्ध्निदंशेविंशतिरात्रं॥भुंजानारज
स्वलारजस्वलांपश्यतिचेदाशुद्धेरभोजनं॥चांडालंपश्यतिचेदुपवासत्रयमपि॥कामतश्चांडालंपश्यतिचेत्प्राजापत्यम्॥रजस्व

लायाःशवसूतिकाभ्यांस्पर्शेशुद्ध्यंतेत्रिरात्रमुपवासः॥आशुद्धेरभोजनंचभोजनेतुकृच्छ्रं॥सर्वत्रब्रह्मकूर्चविधिनापंचगव्या
शनमक्तमेव॥आशौचिभिःस्पर्शेस्नानात्प्राग्रजोदर्शनेचतुर्थदिनपर्यंतमभोजनं॥अशक्तौतुसद्यःस्नात्वाभुंजीत॥एवंमरणश्रव
णेस्नानात्प्राग्रजोदर्शनेपि॥तथारजोदर्शनोत्तरंबंधुमरणश्रवणेपिशक्तायाआशुद्धेरभोजनमशक्तायाःसद्यःस्नानेनभोज
नं॥सर्वत्रा स्पृश्यस्पर्शेअशक्तायाःस्नानेकृतेभोजनं॥शुद्ध्यंतेअनशनमत्याम्नायइतिकेचित्तुरजस्वलायाःप्रथमदिननिर्णय
स्तुरात्रेःपूर्वभागद्वयेपूर्वदिनंप्रथमं॥तृतीयभागेरजोदर्शनेउत्तरदिनंप्रथमं॥यद्वाअर्धरात्रात्पूर्वंपूर्वदिनंप्रथमम्अर्धरात्रादू
र्ध्वेउत्तरदिनंप्रथमं॥एवंजननमरणाशौचेपिज्ञेयं॥यस्याःप्रायेणमासेरजोदर्शनंतस्याःसप्तदशदिनपर्यंतंपुनःरजोदर्शने-
स्नानाच्छुद्धिः॥अष्टादशाहेएकरात्रमशुचित्वम्॥एकोनविंशेद्विरात्रं॥विंशतिप्रभृतित्रिरात्रं॥यस्याःप्रायःपक्षेपक्षेरजोदर्श
नंतस्याःदशदिनपर्यंतंस्नानाच्छुद्धिः॥एकादशाहेरजोदृष्टौएकाहः॥द्वादशेद्विरात्रंऊर्ध्वंत्रिरात्रं॥रोगेणयद्रजःस्त्रीणामन-
न्वहंप्रवर्तते॥तत्रनास्पृश्यत्वंकिंतुरजोनिवृत्तिपर्यंतंपाकदैवपित्र्यकर्मानधिकारमात्रं॥रोगजेवर्तमानेपिमासजंरजोनि
र्यात्येवतत्रसावधानासतीत्रिरात्रमशुचिर्भवेत्॥यत्तुगर्भिण्याःप्राक्प्रसवात्रोगजंरजोदर्शनंतत्रत्रिदिनमेवाशौचं॥प्र-
सूतिकायाःकिंचिदूनमासात्पूर्वंरजोनिवृत्तौस्नानमात्रं पूर्णमासेत्रिरात्रं॥उच्छिष्टास्त्रीयदिरजस्वलाभवतितदाशुद्ध्यंतेस्य

हमधरोच्छिष्टेत्वेकाहमुपवासः॥ अविज्ञातरजोदोषायदिगृहेव्यवह[illegible]ंतितदातयास्पृष्टं॥ गोरसमृद्भांडादिकंजलादिकंचनत्याज्यं॥
सूतकवत्ज्ञानकालमारभ्यैवदोषात्॥ अशुचित्वंतुज्ञानदिनमारभ्यत्रिदिनमितिकेचित्॥ अन्येतुद्वितीयादिदिनेरजसिज्ञातेसूतक
वच्छेषदिनैरेवशुद्धिरित्याहुः॥ एवंत्रिदिनंस्थित्वाचतुर्थेहनिषष्टिवारंमृत्तिकाशौचेनमलंप्रक्षाल्यदंतधावनपूर्वकंसंगवकालेस्ना-
यात्सूर्योदयात्प्राक्स्नानंत्वनाचारः॥ चतुर्थेहनिरजोनिवृत्तौभर्तृशुश्रूषणादौशुद्धिः॥ पंचमेहनिदैवपित्र्यकर्मणिशुद्धिः॥ का
निचिद्दिनानिरजोयद्यनुवर्ततेतदातन्निवृत्तिपर्यंतंदैवपित्र्ययोर्नशुद्धिः॥ रोगेणत्वनुवृत्तौप्रागुक्तं॥ केचित्तुचतुर्थदिवसेदर्शेष्ट्या
दिश्रौतकर्माणिकर्तव्यानीत्याहुः॥ अपरेतुइतरदिनापेक्षयाचतुर्थदिनस्यैवानुकूलत्वेतत्रैवगर्भाधानंदुष्टरजोदर्शनशांतिश्च
कर्तव्या॥ महासंकटेश्रीसूक्तहोमपूर्वकाभिषेकोपनयनादिकर्मापिचतुर्थेहनिकर्तव्यमित्याहुः॥ अयंचतुर्थेहन्यधिकारनिर्णयः॥
सर्वथारजोनिवृत्तावेवज्ञातव्यः॥ यदिज्वरादिभिरातुराचतुर्थेहनिस्नातुमशक्तातदातामन्यानारीनरोवादशवारंस्पृष्ट्वास्नाया-
दाचमेच्च॥ प्रतिस्नानमातुरस्यवस्त्रमन्यदन्यत्परिधापनीयम्अंतेस्पृष्टानांसर्ववस्त्राणांत्यागआर्द्रवस्त्रादिव्यवधानेनशुद्ध
वस्त्रग्रहणांतेब्राम्हणभोजनात्पुण्याहवाचनाच्चशुद्धिः॥ सर्वेषामप्यातुराणामेवंशुद्धिर्विधीयते॥ एवंशुद्ध्यंतेशुभदिनेदु
ष्टरजोदर्शनप्रयुक्तांशौनकोक्तांभुवनेश्वरींशांतिंग्रंथांतरोक्तांवाशांतिंविधायगर्भाधानंकार्यं॥ सूर्यग्रहेरजोदर्शनेहैमंसूर्यं

बिंबं तन्नक्षत्ररूपं च सीसेन राहुं च कृत्वा संपूज्यार्कसमिद्भिः सूर्यं नक्षत्रे शं प्लक्षै राहुं दूर्वाभिर्हुत्वाज्यचरुतिलैश्च जुहुयात्।। चंद्र
ग्रहे राजतं चंद्रबिंबं पालाश्यश्च समिध इति विशेषः।। ग्रहणव्यतीपातादि बहुतरजो दोषे रजोदर्शने तु द्वितीयादिरजोदर्शने शांति
पूर्वकं गर्भाधानं कार्यं।। गर्भाधाने गुरुशुक्रास्ताधिकमासादिदोषो नास्ति।। यदि तु प्रथमरजोदर्शने शांतिर्न कृता द्वितीयादिरजो
दर्शने शुक्रास्तादिदोषप्रसक्तिस्तदा निमित्तानंतरमेव।। यत्र नैमित्तिकानुष्ठानं तत्रास्तादिदोषाभावो मुख्यकालातिक्रमे तु।
अस्तादिदोषोस्त्येवेति सामान्यनिर्णयानुसारेण ऋतुशांतिरस्तादौ न कार्या।। तदनुरोधेन गर्भाधानं न कार्यमिति भाति।। शां
तिश्च सग्रहमखेनैव कार्या।। शांतौ भुवनेश्वरी प्रधानदेवता इंद्रेंद्राण्यौ पार्श्वदेवते।। एवं कलशत्रयेपि प्रतिमात्रयस्थापनं।। ग्रहा
णामर्कादिसमिधश्चरुराज्यं च द्रव्यं।। प्रधानदेवताया दूर्वास्तिलमिश्रगोधूमाः पायसं आज्यं चेति हविश्चतुष्टयं।। एवं पार्श्वदेव
तयोरपि।। पायसस्य स्थंडिलाग्नौ श्रपणमेव कार्यं।। ननु गृहसिद्धस्य ग्रहणं ग्रहहोमार्थं गृह्यसिद्धं चरुः।। पात्रासादनकाले पाय
सश्रपणार्थमेका स्थाली ग्रहसिद्धान्नसंस्कारार्थमपरेति स्थालिद्वयं।। अनेककर्तृकाज्यहोमप्रसक्तावनेकस्रुवासादनं।। आज्ये
न सह हविस्त्रयस्य गृहसिद्धान्नस्य च पर्यग्निकरणं स्रुवादिसंमार्गांते गृहसिद्धान्नमासादितं चरुस्थाल्यामादायाग्नावधिश्रि
त्याभिघारणादि बर्हिरासादनांतं कुर्यात्ततः पायसाभिघारणाद्यासादनांतं।। अन्वाधाने हविस्त्यागे च प्रधानदेवताया भुवनेश्व

वी

रिपदेनसवितृपदेनैचोच्चारः गायत्र्याहोमोक्तेः आज्यभागांतेयजमानोन्वाधानानुसारेणप्रतिदैवतमष्टाविंशत्याहुतिपर्याप्तमर्का
दिजातीयसमिच्चर्वाज्यात्मकंहविस्त्रयंसूर्यायसोमायभौमायबुधायबृहस्पतयेशुक्रायशनयेराहवेकेतवेनमम।। अष्टाष्टसं-
ख्यापर्याप्तंतद्धविस्त्रयंतत्तदधिदेवताप्रत्यधिदेवताभ्योनमम चतुश्चतुःसंख्यापर्याप्तंतद्धविस्त्रयंविनायकादिभ्यःक्रतु
संरक्षणक्रतुसाद्गुण्यदेवताभ्योनमम।। अष्टोत्तरशतसंख्याकाहुतिपर्याप्तंदूर्वातिलगोधूमपायसाज्येतिहविश्चतुष्टयंभुवने
श्वर्यैनमम।। यद्वासवित्रेनमम।। एवमष्टाविंशतिसंख्यापर्याप्तंतच्चतुष्टयमिंद्रेंद्राणीभ्यांनममेतित्यागंकुर्यात्।। बहुतरदोषेऽष्टो
त्तरसहस्रसंख्याकोहोमोभुवनेश्वर्याइंद्रेंद्राण्योरष्टोत्तरसंख्याकइंद्रेंद्राण्योर्होमः कृताकृतः।। होमांतेग्रहादिबलयः।। भुवनेश्वर्या
दिबलयोऽभिषेकश्चेतिसंक्षेपः।। समंत्रकः सविस्तरः प्रयोगः स्वस्वशाखीयानुसारेणज्ञेयः।। संकल्पस्वस्तिवाग्विप्रवरणंभूत
निःसृतिः।। पंचगव्यैर्भूमिशुद्धिर्मख्यदैवतपूजनं।।१।। अग्निप्रतिष्ठासूर्यादिग्रहस्थापनपूजनं।। देवतान्वाहितिः पात्रासादनंह
विषांकृतिः।।२।। यथाक्रमंत्यागहोमाविति पूर्वांगकः क्रमः।। पूजास्विष्टंनवाहुत्याबलिः पूर्णाहुतिस्तथा।।३।। पूर्णपात्रविमोकाद्य-
ग्न्यर्चनांतेभिषेचनं।। मानस्तोकेतिभूतिश्चदेवपूजाविसर्जनं।।४।। श्रेयोग्रहोदक्षिणादिदानकर्मेश्वरार्पणम्।। क्रमोयमुत्तरा
गानांप्रायस्मार्तेष्वितिस्थितिः।।५।। एवंमदनरत्नोक्ताबोधायनोक्ताचशांतिः कौस्तुभेद्रष्टव्या।। माग्रजोदर्शनात्पत्नीगमनेब्रम्ह

हत्यादिदोषोक्तेः किंचित्प्रायश्चित्तं विधेयमिति भाति॥ ऋतौ तु गमनमावश्यम्॥ अन्यथा भ्रूणहत्यादोषः॥ अयं च मनसि कामे सति हूषादि
नास्त्रियमनुपगच्छतो ज्ञेयः॥ विरक्तस्य न कोपि दोष इति श्रीभागवते लोके व्यवायेति पद्ये टीकायां च स्पष्टं॥ ऋतुकालस्तु रजोदर्शनदिनमार
भ्य षोडशदिनपर्यंतं ज्ञेयः॥ तत्र प्रथमदिनचतुष्टयैकादशत्रयोदशदिनेषु गमनं वर्ज्यं अवशिष्टदिनेषु पुत्रार्थिना समदिने कन्यार्थिना विष
मदिने गमनं कार्यं तत्राप्युत्तरोत्तररात्रीणां प्राशस्त्यं एकस्यां रात्रौ सकृदेव गमनं कार्यं सकृद्गमनं च फग्मासु सर्वासु आवश्यकमिति के
चित् अन्यकाले प्रतिबंधादिना गमनासंभवे श्राद्धैकादश्यादिदिनेपि ऋतुगमनं कार्यमिति केचित् अथानृतौ गमनविचारः स्त्रीणां व
रमनुस्मरन् पत्नीच्छयानृतावपि गच्छन्न दोषभाक् किंतु ब्रह्मचर्यहानिमात्रम् ऋतौ गच्छति यो भार्यामनृतौ नैव गच्छति यावज्जीवं ब्रह्म
चारी मुनिभिः परिकीर्तितः अथ स्त्रीगमने निषिद्धकालः अष्टमी चतुर्दशी पौर्णिमाऽमावास्या सूर्यसंक्रांतिव्यतीपातपरिघपूर्वदल
विष्टिसंध्यासु मातापित्रोर्मृतदिने श्राद्धतत्प्राग्दिने जन्मनक्षत्रे दिवा च स्त्रीगमनं वर्ज्यं अथ गर्भाधानकालः चतुर्थी षष्ठी चतुर्दश्य
ष्टमी पंचदशी रहिताः तिथयः प्रशस्ताः चंद्रबुधगुरुशुक्रवाराः शुभाः मूलमघादिरेवती ज्येष्ठा नक्षत्राणि वर्ज्यानि भरणीकृत्तिका
र्द्राश्लेषापूर्वात्रयविशाखा मध्यमानि शेषाणि शुभानि सर्वकार्येषु गोचरे चंद्रबलमावश्यकं अथ चंद्रबलविचारः तद्यथा चंद्रो
न्मधनं सौख्यं रोगं कार्यं क्षितिं श्रियं स्त्रियं मृत्युं नृपभयं सुखमायं व्ययं क्रमात् १ स्थानेषु द्वादशस्वेतज्जन्मराशेः प्रयच्छति शुक्लु

पक्षेशशिश्रेष्ठोद्विपंचनवमेष्वपि २ अथानेकभार्यस्यऋतुयौगपद्येविवाहक्रमेणऋतुक्रमेणवागर्भाधानं अथऋतावप्यगमनेदोषापवादः व्याधितोबंधनस्थोवाप्रवासेष्वथपर्वसु वृद्धांवंध्यामसद्वृत्तांमृतापत्यामपुष्पिणीं कन्यासूंबहुपुत्रांचअगच्छन्नैवदोषभाक् अथगर्भाधानेऔपासनं तत्रप्रथमर्तुगमनंगर्भाधानंहोमंगृह्याग्नौकृत्वाकार्यं द्वितीयादिकऋतुगमनेचनहोमादिकंयेषांसूत्रेहोमोनोक्तस्तेहोमवर्जमंत्रपाठादिरूपोगर्भाधानसंस्कारःप्रथमगमनेकार्यः आहिताग्नेर्गर्भाधानिनोऽनाहिताग्नेश्चौपासनाग्निसिद्धिसत्वेतत्रैवहोमः अथगृह्याग्निविच्छेदप्रायश्चित्तं औपासनाग्निविच्छेदेद्वादशदिनपर्यंतमयाश्चेत्साज्याहुत्याततऊर्ध्वंप्रायश्चित्तपूर्वकंपुनःसंधानविधिनाग्निमुत्पाद्यतत्रकार्यः तत्रप्रत्यब्दंप्राजापत्यकृच्छ्रप्रायश्चित्तं तत्रेत्थंसंकल्पः ममगृह्याग्निविच्छेददिनादारभ्यैतावंतंकालंगृह्याग्निविच्छेदजनितदोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वर० गृह्याग्निविच्छेददिनादारभ्यैतावदब्दपर्यंतंप्रत्यब्दमेकैककृच्छ्रान्यथाशक्तिप्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतरजतनिष्कनिष्कार्धनिष्कपादनिष्कपादार्धान्यतमद्रव्यदानेनाहमाचरिष्ये तथाएतावद्दिनेषुगृह्याग्निविच्छेदेनलुप्तसायंप्रातरौपासनहोमद्रव्यंलुप्तदर्शपौर्णमासस्थालीपाकादिकर्मपर्याप्तव्रीह्याज्यद्रव्यंचतन्निष्क्रयंवादातुमहमुत्सृजे कृच्छ्रप्रत्याम्नायांतरचिकीर्षायांतथोहः कार्यः अशीतिगुंजात्मकोनिष्कपादः अयंचतुर्गुणितोनिष्कः एवंसंकल्प्यविच्छिन्नस्यगृह्याग्नेःपुनःसंधानंकरिष्यइतिसंकल्पपूर्वकंस्वस्वसूत्रानुसारेणगृह्याग्निंसंसाधयेत्

अथसर्वाधान्यर्धाधानिनोगृह्यसिद्धिविचारः सर्वाधानिनाप्येवमेवपुनःसंधानेनगृह्याग्निमुत्पाद्यगर्भाधानपुंसवनादिहोमः कार्यः त
त्रकृच्छ्रसंकल्पोहोमादिद्रव्यदानसंकल्पश्चनकार्यः गर्भाधानहोमंकर्तुंगृह्यपुनःसंधानंकरिष्येइत्येवसंकल्प्यगर्भाधानांतेऽग्नि
त्यागः अर्धाधानिनामपिपक्षद्वयम् गृह्याग्नौसायंप्रातर्होमस्थालीपाकाः कार्याइत्येकः पक्षः गृह्याग्निः केवलंसंरक्ष्योनतुतत्रहोमा
दिकार्यमित्यपरः आद्यपक्षेपूर्वहोमादिद्रव्यदानंकार्यंहोमाद्यकरणपक्षेप्रायश्चित्तमात्रंकार्यं नतुद्रव्यदानं अथाग्निद्वयसंस
र्गः द्विभार्यस्याग्निद्वयंसंसर्गात्पूर्वमुभयाग्न्यनुगतोउभयविच्छेददिनादब्दगणनयापृथक्पृथक्कृच्छ्रप्रायश्चित्तंपृथक्पृथक्
होमद्रव्यदानंस्थालीपाकद्रव्यदानंचकृत्वापुनःसंधानद्वयेनाग्निद्वयमुत्पाद्याग्निद्वयसंसर्गंविधायतत्रगर्भाधानहोमः अग्निद्वय
संसर्गात्पूर्वंएकाग्न्यनुगतौतन्मात्रप्रायश्चित्तंतद्धोमद्रव्यमात्रदानंचकार्यं नतुस्थालीपाकद्रव्यदानं भार्यांतरस्यासंन्निधानेयस्यांग
र्भाधानंतदग्निविच्छेदप्रायश्चित्तादिनागृह्यमुत्पाद्यतत्रहोमः सर्वत्रपुनःसंधानेस्थालीपाकानारंभेस्थालीपाकादिद्रव्यदानंकृत्वाकृ
तं अथगर्भाधानसंकल्पः एवंयथायथंगृह्याग्निसिद्धिंकृत्वाममास्यांभार्यायांसंस्कारातिशयद्वाराऽस्यांजनिष्यमाणसर्वगर्भा
णांबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराश्रीपर० प्रीत्यर्थंगर्भाधानाख्यंकर्मकरि० तदंगत्वेनस्वस्तिवाचनेत्यादिसंकल्प्यपुण्याहवा
चनमातृकापूजननांदीश्राद्धादिकृत्वायथागृह्यंगर्भाधानसंस्कारः कार्यः अत्रगर्भाधानकर्मणोब्रह्मदेवताकत्वात्पुण्याहवाचनां

तेकर्मांगदेवताब्रह्माप्रीयतामितिवदेत् औपासनांगेस्वस्तिवाचनेअग्निसूर्यप्रजापतयःप्रीयंतां स्थालीपाकारंभेअग्निःप्रीयतामिति एवमन्यत्रग्रंथांतरादूह्यं अथनांदीश्राद्धविचारः गौर्यादिमातृपूजनंनांदीश्राद्धांगं यत्रनांदीश्राद्धंनक्रियतेतत्रमातृकापूजनमपिनकार्यं तत्रपूर्वंमातृपार्वणंततःपितृपार्वणंततःसपत्नीकमातामहपार्वणमिति पार्वणत्रयात्मकंनांदीश्राद्धंमातृजीवनेसपत्नमातृमरणेपिनमातृपार्वणं एवंमातामह्याजीवनेमातामहीसपत्न्यामरणेपिनमातामहादेःसपत्नीकत्वं एवंदर्शादावपिमातृजीवनेसपत्नमातृमरणेपिनसपत्नीकत्वंपित्रादेः अत्रस्वधाशब्दस्थानेस्वाहाशब्दःसव्येनैवसर्वाःक्रियाःप्रतिपार्वणंदैवेचयुग्माब्राह्मणाःकुशस्थानेदूर्वाःविवाहादिमंगलकर्मांगेवृद्धिश्राद्धेयज्ञादिकर्मांगेतुअमूलादर्भाग्राह्याः दूर्वादर्भाश्चयुग्माएवउदङ्मुखःकर्ताप्राङ्मुखाविप्राः प्राङ्मुखोवाकर्ताउदङ्मुखाविप्राः पूर्वाह्णकालःप्रदक्षिणंकर्म आधानांगंत्वपराह्णेकार्यं पुत्रजन्मनि ‾ मित्तकंरात्रावपि एवंच विश्वेदेवार्थेविप्रसहिताअष्टौविप्राअत्यशक्तौचत्वारोवा वृद्धिश्राद्धेविश्वेदेवाःसत्यवसुसंज्ञकाः सोमयागगर्भाधानपुंसवनसीमंतोन्नयनाधानादिकर्मांगभूतवृद्धिश्राद्धेक्रतुदक्षसंज्ञकौगर्भाधानादिसंस्कारेषुवापि देवप्रतिष्ठादिपूर्तकर्मस्वपूर्वाधानादिषुसन्यासस्वीकारेकाम्यवृषोत्सर्गेगृहप्रवेशेतीर्थयात्रायांश्रवणाकर्मसर्पबल्याश्वयुज्याग्रयणादिपाकसंस्थानांप्रथमारंभेनांदीश्राद्धमावश्यकंपुनराधानेसोमयागादिभिन्नेअसकृत्क्रियमाणेकर्मणिअष्टकादिश्राद्धकर्मसुचनांदीश्राद्धंनकार्यंगर्भाधानपुंस

वनसीमंतचौलमौंजीविवाहातिरिक्तसंस्कारेषुश्रवणाकर्मादिषुचनांदीश्राद्धंवैकल्पिकंजातकर्मांगंपुत्रजन्मनिमित्तकंचनांदीश्राद्धंपृ
थगेवजन्मकालेएवजातकर्मणिक्रियमाणेपुत्रजन्मनिमित्तकंजातकर्मांगंचवृद्धिश्राद्धंतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यसकृदेवकार्यं
नामकर्मणासहजातकर्मचिकीर्षायांपुत्रजन्मनिमित्तंजन्मकालेएवहेम्नाकृत्वाकर्मांगंनामकर्मकालेकार्यं तदातदकरणेनामकर्म
कालेएवपुत्रजन्मनिमित्तकंजातकर्मनामकर्मांगंचनांदीश्राद्धंतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यैकमेवकार्यं एवंचौलादिकर्मणासहजात
कर्मादिषुक्रियमाणेषुपुत्रजन्मनिमित्तचौलांतसंस्कारांगंचनांदीश्राद्धंतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्पः तथाचसहैवक्रियमाणेषुचौलादि
ष्वन्येषुचकर्मसुनांदीश्राद्धस्यसकृदेवानुष्ठानंनप्रतिकर्मपृथगनुष्ठानं एवंयमलयोर्युगपदेकसंस्कारकरणेपिज्ञेयं ऋक्शाखि-
भिः कात्यायनैश्चपितृपितामहप्रपितामहाइतिपितृपूर्वकउच्चारः कार्यः अन्यशाखिभिस्तुप्रपितामहपितामहपितरोनांदीमुखा
इतिप्रपितामहपूर्वकउच्चारः मातृपार्वणेनांदीमुखशब्देङीष्विकल्पान्नांदीमुख्यइतिनांदीमुखाइतिपक्षद्वयंउच्चारे अनादिसंज्ञात्वे
ननखमुखात्संज्ञायामितिनिषेधानवतारादितिपुरुषार्थचिंतामणिकारः अथवृद्धिश्राद्धकर्तुर्जीवत्पितृकत्वेनिर्णयः जीवेत्तुयदिवर्गा
द्यस्तंवर्गंतुपरित्यजेदितिन्यायेनजीवत्पितृकः स्वापत्यसंस्कारेषुमातृमातामहपार्वणयुतंनांदीश्राद्धंकुर्यात् मातरिजीवंत्यांमाताम
हपार्वणकमेव मातामहेजीवतिमातृपार्वणकमेव केवलमातृपार्वणेविश्वेदेवानकार्याः वर्गत्रयाद्येषुमातृपितृमातामहेषुजीवत्सु

नांदीश्राद्धलोपएव कृतसंस्कारेषूचितः द्वितीयविवाहाधानपुत्रेष्टिसोमयागादिषुस्वसंस्कारकर्मकृयेभ्यएवपितादद्यात्तेभ्योदद्यात् तथाचमृतमातृमातामहकोपिजीवत्पितृकः स्वसंस्कारेपितुर्मातृपितामहीप्रपितामह्यः पितुःपितृपितामहप्रपितामहाः पितुर्मातामहमातृपितामहमातृप्रपितामहाः इत्येवपार्वणत्रयमुद्दिश्यश्राद्धंकुर्यात् नतुस्वमातृमातामहपार्वणोद्देशः पितरिप्रतामहेच जीवतिस्वसंस्कारेपितामहस्यमातृपितामहीप्रपितामह्यइत्याद्युद्देशः एवंप्रपितामहेपियोज्यं पितुर्मात्रादिजीवनेतत्पार्वणलोपएव तथाचयेभ्यएवपितादद्यादितिपक्षस्यवर्गाद्यजीवनेतत्पार्वणलोपइतिद्वारलोपपक्षस्यचस्वसंस्कारस्यापत्यसंस्कारभेदेनव्यवस्था सिद्धांतितेतिज्ञेयं केचित्तुपक्षद्वयस्यैच्छिकोविकल्पोनतुव्यवस्थितइत्याहुः एवंमृतपितृकस्यजीवन्मातृमातामहस्यपितृपार्वणे नैवनांदीश्राद्धसिद्धिर्ज्ञेया समावर्तनस्यमाणवकर्तृकत्वेपितदंगभूतनांदीश्राद्धेपितुस्तदभावेज्येष्ठभ्रात्रादेरधिकारइतिकेचित् तत्रपितापुत्रसमावर्तनेस्वपितृभ्योनांदीश्राद्धंकुर्यात् पिताजीवत्पितृकश्चेत्कृतसंस्कारत्वाद्द्वारलोपपक्षोयुक्तइतिभाति माणवकपितुःप्रवासादिनाअसन्निधानेभ्रात्रादेर्माणवकस्यपितुर्मातृपितामहीप्रपितामह्यइत्याद्युच्चार्यश्राद्धंकुर्यात् मृतपितृकमाणवकसमावर्तमानेपितृव्यभ्रात्रादिरस्यमाणवकस्यमातृपितामहीत्याद्युच्चारयेत् भ्रात्रादेरभावेस्वयमेवस्वपितृभ्योदद्यात् एवंजीवत्पितृकोपिपितुरसन्निधानेभ्रात्रादेरभावेपितुःपितृभ्यःस्वयमेवनांदीमुखंकुर्यात् उपनयनेनकर्माधिकारस्यजातत्वात्–

पि

एवंविवाहेपिद्रष्टव्यं मृतपितृकस्यचौलोपनयनादिकंपितृव्यमातुलादिःकुर्वन्नस्यसंस्कार्यस्यपितृपितामहेत्याद्युच्चार्यश्राद्धंकुर्यात् जीवतःपितुरसंनिधानेनकुर्वन्मातुलादिरस्यसंस्कार्यस्यपितुर्जनकादीनुद्दिश्यकुर्यान्नतुसंस्कार्यस्यमृतानपिमात्रादीनितिसंक्षेपः नांदीश्राद्धेपिंडदानंकुलधर्मानुसारेणवैकल्पिकं पिंडेषुदधिमधुबदरद्राक्षामलकमिश्रणं दक्षिणायांद्राक्षामलकानिप्रथमांतेनसंकल्पःसर्वत्रोच्चारेसंबंधनामगोत्रंवर्जयेत् मालतिमल्लिकाकेतकीकमलानांमालादेयानतुरक्तपुष्पाणां कुंकुमचंदनाद्यलंकृताःसर्वेनांदीश्राद्धारंभेपाकांतरेणवैश्वदेवःसाग्निकानग्निकैःसर्वशाखिभिःकार्यः द्वयोर्द्वयोर्विप्रयोर्पृथगपन्निमंत्रणंभवन्तौक्षणःक्रियतामोंतथाप्राप्नुवतांभवंतौप्राप्नुवावेत्युक्तिः शंनोदेवीत्यनुमंत्र्ययवानवक्षिपेत् यवोसिसोमदेवत्योगोसवेदेवनिर्मितः प्रत्नवद्भिःप्रत्तःपुष्ट्यानांदीमुखान्पितॄनिमाल्लोकान्प्रीणयाहिनःस्वाहानमइतिपित्र्येमंत्रः द्विर्द्विर्गंधादिदानं पाणिहोमोऽग्नयेकव्यवाहनायस्वाहासोमायपितृमतेस्वाहेति अन्नश्राद्धेनापसव्येनतिलाःनचपितृतीर्थेनदानं पावमानीःशन्वतीः शाकुनिसूक्तंस्वस्तिसूक्तंचश्रावयेत् मधुवाताइतित्र्यृचस्थानेउपास्मैगायतेतिपंचर्चः अक्षन्नमीमदंतेतिच तृप्तिप्रश्नस्थानेसंपन्नमिति दैवेरुचितमितिप्रश्नः पूर्वाग्रेषुकुशेषुदूर्वासुवाएकस्यद्वौद्वौपिंडौ अक्षय्यस्थानेनांदीमुखाःपितरःप्रीयंतां स्वधावाचनस्थानेनांदीमुखान्पितॄन्वाचयिष्येइत्यादि नस्वधांप्रयुंजीतस्यमूषुवाजिनमितिविप्रविसर्जनं केचिन्नांदीश्राद्धांतेवैश्वदेवोबह्वृचानामित्याहुः नात्रश्राद्धां

गतर्पणं अनाहिताग्निनापिंडदानंकार्यं पितुर्मात्रादिवर्गत्रयोद्देशेनश्राद्धे पितुर्मातामहीन्चैवतथैवप्रपितामहीत्यादिश्लोकपाठः द्वार
लोपपक्षेयत्पार्वणलोपस्तत्पार्वणविषयश्लोकैकदेशलोपः केवलमातृपार्वणेदेवानकार्याःएताभवंतुसुप्रीताइत्यूहःकार्यःसांक
ल्यविधिनासंक्षिप्तनांदीश्राद्धप्रयोगःप्रयोगरत्नादौद्रष्टव्यः इतिनांदीश्राद्धविचारःएवंस्वस्तिवाचनंक्रतुदक्षसंज्ञकविश्वेदेवयुतंच
नांदीश्राद्धंगर्भाधानांगंकृत्वायथाशाखंगर्भाधानसंस्कारःकार्यःआश्वलायनेगृह्याग्नौप्राजापत्यंचरुंहुत्वाविष्णुंषड्ढारंसकृत्प्र-
जापतिंचाज्येनहुत्वाजपोपस्थानेनक्षेः करणादिकंकार्यं विष्णुर्योनिंजपेत्सूक्तंयोनिंस्पृष्ट्वात्रिभिर्व्रती गर्भाधानंततःकुर्यात्सपु
त्रीजायतेध्रुवं एवंनेजमेषेत्यादिजपोपि सर्वथाहोमासंभवेऽश्वगंधारसंसुदीर्घ्यांतइतिमंत्रेणदक्षिणनासायामासिञ्च्योपगम
नंकार्यं एवंगर्भाधानसंस्कारमकृत्वास्त्रीगमनेगर्भोत्पत्तौतत्प्रायश्चित्तंगोदानंकृत्वापुंसवनंकार्यं अथमैथुनांतेऋतौतुगर्भ
शंकित्वात्स्नानंमैथुनिनःस्मृतंअनृतौतुयदागच्छेच्छौचंमूत्रपुरीषवदित्युक्तरीत्याशौचंकृत्वाचमेत् आचमनंविनामूत्रपूरीषोत्सर्गे
तु तैलाभ्यक्तस्त्वनाचांतःश्मश्रुकर्मणिमैथुने मूत्रोच्चारंयदाकुर्यादहोरात्रेणशुद्ध्यतीत्येकाहोपवासःस्त्रीणांतुनस्नानं शयना
दुत्थितानारीशुचिःस्यादशुचिःपुमानित्युक्तेः इतिगर्भाधानाद्युपयोगिनिर्णयःएवंकृतेपिगर्भाधानेयदिगर्भोत्पत्त्यभावोमृ-
तापत्यतावातदाप्रतिबंधकप्रेतोपद्रवनिवृत्त्यर्थंनारायणबलिर्नागबलिश्चकार्यःतत्रनारायणबलिःशुक्लैकादश्यांपंचम्यांश्र

वणे वा कालांतरानुपलब्धेः तत्प्रयोगः परिशिष्टस्मृत्यर्थसारानुसारी कौस्तुभे शुक्लैकादश्यां नदीतीरे देवालयादौ तिथ्यादिकीर्तनांते मदीयकुलादिदृष्टिप्रतिबंधकप्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्त्यर्थं नारायणबलिं करिष्ये विधिना स्थापितकुंभद्वये हेमादिप्रतिमयोर्विष्णुं वैवस्वतं यमं चावाह्य पुरुषसूक्तेन यमाय सोममिति च षोडशोपचारैः संपूजयेत् अन्ये केचित्कुंभपंचके ब्रह्मविष्णुशिवयमप्रेतान्पूजयंति तत्पूर्वभागे रेखायां दक्षिणाग्रकुशेषु शुंधतां विष्णुरूपी प्रेत इति दशस्थानेषु दक्षिणसंस्थामपो निनीय मधुघृततिलयुतान्दश पिंडान्काश्यपगोत्र देवदत्त प्रेत विष्णुदैवत अयं ते पिंड इति दक्षिणमुखः प्राचीनावीती वामं जान्वाच्य पितृतीर्थेन दद्यात् गंधादिभिरभ्यर्च्य प्रवाहणांतं कृत्वा विसर्जयेत् तस्यामेव रात्रौ श्वः करिष्यमाणश्राद्धे क्षणः क्रियतामिति एकं त्रीन्पंच वा विप्रान्निमंत्र्योपोषितो जागरं कुर्यात् श्वोभूते मध्याह्ने विष्णुं संपूज्य विष्णुरूपं प्रेतं विष्णुब्रह्मशिवयमप्रेतान्वोद्दिश्यैकोद्दिष्टविधिना पादप्रक्षालनादितृप्तिप्रश्नांतं कृत्वा रेखाकरणाद्यवनेजनांतं तूष्णीं कृत्वा विष्णवे ब्रह्मणे शिवाय सपरिवाराय यमायेति चतुरः पिंडान्नाममंत्रैर्दत्वा विष्णुरूपं प्रेतं ध्यायन् काश्यपगोत्र देवदत्त विष्णुरूप प्रेत अयं ते पिंड इति पंचमं पिंडं दत्वार्चनादिप्रवाहणांते आचांतान्दक्षिणादिभिः संतोष्य तेष्वेकस्मै गुणवते प्रेतबुध्या वस्त्राभरणादि दत्वा विप्रान्वदेत् भवंतः प्रेताय तिलोदकांजलिदानं कुर्वंत्विति तेन च पवित्रपाणयः कुशतिलतुलसीयुतं तिलांजलिं प्रेताय काश्यपगोत्राय विष्णुरूपिणे अयं तिलांजलिरिति दद्युः विप्रान्वाचयेत् अनेन नारायणबलिकर्मणा भगवान्विष्णुरिमं देवदत्तं प्रेतं शुद्धमपापमर्हं करोत्विति वि-

सृज्यस्नात्वाभुंजीतेति सिंधौतुकुंभपंचकेविष्णुब्रह्मशिवयमप्रेतेतिपंचकंपूजयेत् स्वर्णरूप्यताम्रलोहमयाश्चत्वारःप्रेतोदर्भमयः अग्निंप्र
तिष्ठाप्यश्रपितचरुंनारायणायपुरुषसूक्तेनषोडशाहुतिभिर्हुत्वादशपिंडांतेपुरुषसूक्ताभिमंत्रितशंखोदकेनप्रेतंप्रत्यृचंतर्पयेत् विष्ण्वा-
दिचतुर्भ्योबलिंदद्यात् श्वोभूतेएकोद्दिष्टविधिनाश्राद्धपंचकंकरिष्यइतिसंकल्प्यविप्रपंचकंपाद्यादिपिंडदानांतेतर्पणादिइतिविशेषउक्तःशेषं
पूर्ववत् अथनागबलिः सचदर्शेपौर्णमास्यांपंचम्यामाश्लेषायुतनवम्यांवाकार्यःतत्रपर्षदंप्रदक्षिणीकृत्यनत्वातदग्रेगोवृषनिष्क्रयंनिधायस
भार्यस्यममेहजन्मनिजन्मांतरेवाजातसर्पवधदोषपरिहारार्थंप्रायश्चित्तमुपदिशंतुभवंतःसर्वेधर्मविवेक्तारइत्यादि ० विप्रैश्चतुर्दशकृच्छ्रप्रा
यश्चित्तेनाष्टकप्रत्याम्नायद्वारापूर्वोत्तरांगसहितेनाचरितेनतवशुद्धिर्भविष्यतीत्युपदिष्टोदेशकालौसंकीर्त्यपर्षदुपदिष्टंचतुर्दशकृच्छ्रप्रा-
यश्चित्तमष्टकप्रत्याम्नायेनाहमाचरिष्यइतिसंकल्प्यवपनादिविधिनातदाचरेत् वपनासंभवेद्विगुणःकृच्छ्रप्रत्याम्नायःसर्पवधदोषप
रिहारार्थमिमंलोहदंडंसदक्षिणंतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदत्वागुर्वनुज्ञांलब्ध्वागोधूमव्रीहितिलान्यतमपिष्टेनसर्पाकृतिंकृत्वाशूर्पेनिधायसर्पंप्रा
र्थयेत् एहिपूर्वमृतःसर्पअस्मिन्पिष्टेसमाविश संस्कारार्थमहंभक्त्याप्रार्थयामिसमाहितः आवाहनादिषोडशोपचारैःसंपूज्यनत्वाभोसर्पइमंब
लिंगृहाणममाभ्युदयंकुर्वितिबलिंदत्वापादौप्रक्षाल्याचामेत् देशकालौसंकीर्त्यसभार्यस्यममेहजन्मनिजन्मांतरेवाज्ञानादज्ञानाद्वाजातसर्पवधो
त्थदोषपरिहारार्थंसर्पसंस्कारकर्मकरिष्येइतिसंकल्प्यस्थंडिलेग्निंप्रतिष्ठाप्यध्यात्वास्मिन्सर्पसंस्कारहोमकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधा-

नंकरिष्ये चक्षुषिआज्येनेत्यंतेग्नावग्निं वायुं सूर्यंआज्येन सर्पमुखेप्रजापतिमाज्येनाज्यशेषेणसर्पंसद्योयक्ष्येइतिसमिधावादायाग्नेराग्नेयादि
ग्निप्रोक्षितभूमौचितिंकृत्वाग्निंचितिंचपरिसमूह्याग्नेयाग्रदर्भैः परिस्तीर्यपरिषिच्य षट्पात्रासादनादिचक्षुषीहुत्वासर्पंचितायामारोप्यजलं
श्रोत्रंच स्पृष्ट्वाग्नौभूः स्वाहाअग्नयइदमित्यादिव्याहृतीर्हुत्वासमस्तव्याहृतिभिश्चतुर्थींसर्पमुखेजुहुयात् आज्यशेषंस्रुवेणैवसर्पदेहेनि-
षिंचेत् नात्रस्विष्टकृदादिशेषं चमसजलैः समस्तव्याहृत्यासर्पंपाणिनाप्रोक्ष्य अग्नेरक्षाणोवसिष्ठोग्निर्गायत्री सर्पायाग्निदानेविनियोगः अ-
ग्नेरक्षाणोकृकृ अथोपस्थानं नमोअस्तुसर्पेभ्योयेकेचपृथिवीमनु येअंतरिक्षेयेदिवितेभ्यःसर्पेभ्योनमः येदोरोचनेदिवोयेवासूर्यस्यर-
श्मिषु येषामप्सुसदः कृतंतेभ्य० याइषवो यातुधानानांयेवावनस्पतीँरनु येवावटेषुशेरतेतेभ्य० त्राहि त्राहिमहाभोगिन् सर्पोपद्र
वदुःखतः संततिंदेहिमेपुण्यांनिर्दुष्टांदीर्घदेहिनीं प्रपन्नंपाहिमांभक्त्याकृपालोदीनवत्सल ज्ञानतोज्ञानतोवापिकृतःसर्पवधोमया जन्मां
तरेतथैतस्मिन्मत्पूर्वैरथवाविभो तत्पापंनाशयक्षिप्रमपराधंक्षमस्वमे इतिसंप्रार्थ्यनागेंद्रंस्नात्वागत्यततःपुनः व्याहृतिभिःक्षीराज्ये
नाग्निंसंप्रोक्ष्यहुतेसर्पंजलेनाग्निंसिंचेत् यज्ञोपवीतिनासर्वंसर्पसंस्कारकर्मतु नास्थिसंचयनंकुर्यात्स्नात्वाचम्यगृहंव्रजेत् सभार्यस्य-
कर्तुस्त्रिरात्रमाशौचंब्रह्मचर्यंचकार्यं चतुर्थेहनिसचेलंस्नात्वाघृतपायसभक्ष्यैरष्टौविप्रान्भोजयेत् तद्यथासर्पस्वरूपिणेब्राह्मणायइदं
पाद्यंअनंतस्वरूपिणे० शेषस्वरूपिणे कपिलस्वरूपिणे नागस्वरूपिणे कालिकस्वरूपिणे शंखपालस्वरूपिणे भूधरस्वरूपिणे इत्यष्ट

सुदत्वा स्वपादौ प्रक्षाल्याचम्य सर्पस्वरूपिणे ब्राम्हणाय इदमासनमास्यतां एवमनंतादिषु ततः सर्पस्थाने क्षणः क्रियतामित्यादि ओं तथा प्राप्नो
तु भवान् प्राप्नुवानि भो सर्प इदं ते गंधं एवमनंतादिषु एवं पुष्पधूपदीपवस्त्रादि दत्वा अन्नं परिविष्य भोस्स्य सर्पाय इदमन्नं परिविष्टं परिवेक्ष्य
माणं च दत्तं दास्यमानं चात्र मे रमृतरूपेण स्वाहा संपद्यतां न मम एवमनंतादिभ्योपि आचांतेषु भो सर्प भयं ते बलिरित्यादि नाममंत्रैर्बलिदानं ते
षु पिंडेषु वस्त्रादि पूजा च कार्या इदमपि सर्वं सव्येनैव विप्रेभ्यस्तांबूल दक्षिणादि दत्वा आचार्यं संपूज्य कलशे सुवर्णनागमावाहनादि षोडशोप-
चारैः संपूज्य प्रार्थयेत् ब्रम्हलोके च ये सर्पाः शेषनागपुरोगमाः नमोस्तु तेभ्यः सुप्रीताः प्रसन्नाः संतु मे सदा विष्णुलोके च ये सर्पा वासुकि
प्रमुखाश्च ये नमोस्तु ० रुद्रलोके च ये सर्पास्तक्षकप्रमुखास्तथा नमोस्तु ० खांडवस्य तथा दाहे स्वर्गं ये च समाश्रिताः नमोस्तु ० सर्पसत्रे च ये
सर्पा आस्तिकेन च रक्षिताः नमोस्तु ० मलये चैव ये सर्पाः कर्कोटप्रमुखाश्च ये नमो ० धर्मलोके च ये सर्पा वैतरिण्यां समाश्रिताः नमो ० ये
सर्पाः पार्वतीयेषु दरीसंधिषु संस्थिताः नमो ० ग्रामे वा यदि वारण्ये ये सर्पाः प्रचरंति हि नमो ० पृथिव्यां चैव ये सर्पा ये सर्पा बिलसंस्थिताः नमो
स्तु ० रसातले च ये सर्पा अनंताद्या महाबलाः नमो ० एवं स्तुत्वा देशकालौ संकीर्त्य कृतस्य सर्पसंस्कारकर्मणः सांगतासिद्ध्यर्थमिमं हैमनागं सकल
शं सवस्त्रं सदक्षिणं तुभ्यमहं संप्रददे न मम अनेन सुवर्णनागदानेनानंताद्या नागदेवताः प्रीयंतां आचार्याय गोदानं यस्य स्मृत्या ० मया कृतं
सर्पसंस्काराख्यं कर्म तद्भवतां विप्राणां वचनात्परमेश्वरप्रसादात्सर्वं परिपूर्णमस्तु तथास्त्विति ते ब्रूयुः ब्राम्हणांस्तोषयेत् सांगतार्थं ब्राम्हणान्

भोजयेत् कृत्वासर्पस्यसंस्कारमनेनविधिनानरः विरोगोजायतेक्षिप्रंसंततिंलभतेशुभां इतिसर्पबलिः एवंपुत्रोत्पत्त्यसिद्धौ कर्मविपाकग्रं
थोक्तहरिवंशश्रवणविधानंकुर्यात् तच्चषडब्दंचतुरब्दं त्र्यब्दंसार्धाब्दंअब्दंवाप्रायश्चित्तंकृत्वाप्रकार्यं तत्रत्रिंशत्कृच्छ्रात्मकोब्दः कृच्छ्रस्तु
द्वादशदिनसाध्यः तथाहिप्रथमेदिनेमाध्यान्हेहविष्यस्यैकभक्तस्यषड्विंशतिर्ग्रासाभोक्तव्याः द्वितीयेह्निनक्तंद्वाविंशतिर्ग्रासाः तृतीयेअ
याचितस्यचतुर्विंशतिर्ग्रासाः चतुर्थेह्निनिरशनं अयंपादकृच्छ्रः कथंचित्त्रिगुणीकृतोयंप्राजापत्यःकृच्छ्रः एकभक्तनक्तायाचितद्वयो
पवासद्वयैरर्धकृच्छ्रः यद्वात्र्यहमयाचितंत्र्यहमुपवासइत्यर्धकृच्छ्रः एकभ [illegible] क्तायाचितोपवासैःकथंचित्त्रिगुणैःपादोनकृच्छ्रः एषुनव
दिनेषुभोजनमाप्तिस्तत्रग्रासनियमंत्यक्त्वापाणिपूरान्नभोजनेअतिकृच्छ्रः एकग्रासपर्याप्तस्यप्राणधारणपर्याप्तस्यवादुग्धस्य
एकविंशतिदिनेषुभक्षणेकृच्छ्रातिकृच्छ्रः एकदिनेसकुशोदकमिश्रपंचगव्याशनंएकउपवासइतिद्वैरात्रिकः सांतपनकृच्छ्रः पंचग
व्यकुशोदकानाममिश्राणामेकैकस्यैकैकदिनेअशनमेकउपवासइतिसप्ताहसाध्योमहासांतपनः त्र्यहंमिश्रितपंचगव्याशनेय-
तिसांतपनं तप्तानांघृतदुग्धजलानामेकैकस्यत्रिदिनेपानमुपवासत्रयंतप्तकृच्छ्रः शीतानांपानेशीतकृच्छ्रः द्वादशाहोपवासेनपराककृ-
च्छ्रः यद्वातप्तानांघृतादीनामेकैकदिनेअशनंचतुर्थउपवासइतिदिनचतुष्टयसाध्यस्तप्तकृच्छ्रः शुक्लपक्षेप्रतिपदादितिथिषुमयूरांडस
मानैकैकग्रासान्वर्धयेत् पूर्णमास्यांपंचदशग्रासाःक्षयेचतुर्दशेद्वौषोडशसंपद्यंते कृष्णपक्षेएकैकग्रासह्रासेनअमायामुपवास

त्रि

इतिमाससाध्यंयवमध्यसंज्ञं चांद्रायणंकृष्णपक्षेप्रतिपदिचतुर्दशग्रासान्भक्त्वाएकैकग्रासन्ह्रासेनदर्शेअनशनंशुक्लेवृद्धिरितिकृष्णादिशुक्लां तंपिपीलिकामध्यचांद्रायणंकृच्छ्रचांद्रायणादेःत्रिकालस्नानग्रासाभिमंत्रणादिविधिफलःप्रयोगःप्रायश्चित्तप्रकरणेज्ञेयः अतिकृच्छ्रादिलक्षणंप्रसंगादत्रोक्तं अब्दगणनातुप्राजापत्यकृच्छ्रैरेव अथप्रत्याम्नायाः तत्रप्राजापत्यप्रत्याम्नायाः दशसहस्रगायत्रीजपः १ गायत्र्यासहस्रतिलहोमः २ क्वचित्सहस्रंव्याहृत्यातिलहोमउक्तः ३ शतद्वयंप्राणायामः द्वादशब्राह्मणभोजनं ४ यावत्केशशोषणंविरम्यतीर्थेद्वादशस्नानानि ५ वेदसंहितापारायणं ६ योजनयात्रा ७ द्वादशसहस्रनमस्काराः ८ द्वात्रिंशदुत्तरशतंप्राणायामान्कृत्वाअहोरात्रमुपोषितःप्राङ्मुखःस्तिष्ठेत् ९ गोमूत्रेणयावकभक्षणेऐकाहिककृच्छ्रं १० कश्चिद्रुद्रैकादशनीजपात्कृच्छ्रमाह ११ पावकेष्टिः १२ पावमानेष्टिः १३ षडुपवासाःप्राजापत्यप्रत्याम्नायाः १४ एकविप्रभोजनमुपवासस्य अत्यशक्तौसहस्रगायत्रीजपोद्वादशप्राणायामावेतिस्मृत्यर्थसारे १५ प्राजापत्येष्वशक्तस्तुधेनुंदद्यात्पयस्विनीं धेनोरभावेनिष्कंस्यात्तदर्धंपादमेववा अशीतिगुंजात्मकः कर्षः चत्वारः कर्षान्निष्कंनिष्कनिष्कार्धनिष्कपादान्यलमप्रमाणंहेमरौप्यंवाधेनुमौल्यंवादेयंअत्यशक्तेननिष्कपादार्धरजतंतत्समंधान्यादिवादेयं अतिकृच्छ्रेगोद्वयंसांतपनेगोद्वयंपराकेतप्तकृच्छ्रेचगोत्रयम् कृच्छ्रातिकृच्छ्रेगवांचतुष्टयंत्रयंवा मासंपयोव्रतेयावकव्रतेमासोपवासेपंचगावः मासंगोमूत्रयावकव्रतेषट्गावः चांद्रायणेष्टौपंचचतस्रस्तिस्रोवागावः अथप्रायश्चित्तप्रयोगः सचैलंस्नात्वाशक्तौक्लिन्नवस्त्रः

पर्षदग्रेगोवृषभत्याम्नायंनिष्कादिप्रमाणंब्रम्हदंडंनिधायसाष्टांगंप्रणम्यपर्षदंप्रदक्षिणीकुर्यात् सर्वेधर्मविवेक्तारोगोप्तारःसकलाद्विजाः
ममदेहस्यसंशुद्धिंकुर्वंतुद्विजसत्तमाः मयाकृतंमहाघोरंज्ञातमज्ञातकिल्बिषं प्रसादःक्रियतांमह्यंशुभानुज्ञांप्रयच्छत पूज्यैःकृतःपवि
त्रोहंभवेयंद्विजसत्तमाः ममानुगृण्हंतुभवंतइतिवदेत् विप्रैःकिंतेकार्यंमिथ्यामावादीःसत्यमेववदेतिपृष्टःस्वपापंख्यापयेत् मया-
ममपत्न्यावाइहजन्मनिजन्मांतरेवाअनपत्यत्वमृतापत्यत्वादिनिदानभूतबालघातविप्ररत्नापहारादिदुरितंकृतंतस्यनाशायकरि
ष्यमाणेहरिवंशश्रवणादौकर्मविपाकोक्तेविधानेअधिकारार्थंदीर्घायुष्मत्पुत्रादिसंततिप्राप्तयेप्रायश्चित्तमुपदिशंतुभवंतइतिप्रार्थये
त् तेनचपापिनापूजितानुवादकाग्रे षडब्द त्र्यब्द सार्धाब्दान्यतमप्रायश्चित्तेन पूर्वोत्तरांगसहितेनाचरितेन तवशुद्धिर्भविष्यतितेनत्वंकृ
तार्थोभविष्यसीतिवदेयुः अनुवादकः पापिनंवदेत् ततः कर्ताओमित्यंगीकृत्यपर्षदंविसृज्यदेशकालौसंकीर्त्यसभार्यस्यममएतज्जन्मज-
न्मांतरार्जितानपत्यत्वमृतापत्यत्वादिनिदानभूतबालघातविप्ररत्नापहारादिजन्यदुरितसमूलनाशकर्मविपाकोक्तविधिनाधिकारसिद्धिद्वारा
दीर्घायुष्मद्बहुपुत्रादिसंततिप्राप्तयेषडब्दंत्र्यब्दंसार्धाब्दंवाप्रायश्चित्तंपूर्वोत्तरांगसहितममुकप्रत्याम्नायेनाहमाचरिष्येइतिसंकल्प्यदि-
नांतेकेशनखरोमादिवापयित्वास्नात्वा • आयुर्बलंयशोवर्चःप्रजाःपशून्वसूनिच ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वंनोदेहिवनस्पतेइतिविहित
काष्ठेनदंतधावनंकुर्यात् ततोदशस्नानानिततोभस्मस्नानं ईशानायनमइतिशिरसि तत्पुरुषायनमइतिमुखे अघोरायनमइतिहृदये

वामदेवायनमोगुह्ये सद्योजातायनमः प्रादयोः प्रणवेनसर्वांगेभस्मविलिंपेत् ईशानादिपादोपेतैर्मंत्रैर्वाभस्मलेपः अथगोमयस्नानंगो
मयमादाय प्रणवेनदिक्षुदक्षिणभागंतीर्थेचोत्तरभागंप्रक्षिप्य शेषंमानस्तोकइतिअभिमंत्र्यगंधद्वारामितिसर्वांगमालिप्यहिरण्यशृंगमि
तिद्वाभ्यांप्रार्थ्ययाःप्रवतइतितीर्थेअभिस्पृश्यस्नात्वाद्विराचामेत् अथमृत्तिकास्नानं अश्वक्रांतेरथक्रांतेविष्णुक्रांतेवसुंधरे शिरसाधार
यिष्यामिरक्षस्वमांपदेपदे इतिमृत्तिकामभिमंत्र्य उद्धृतासिवराहेण कृष्णेनशतबाहुना मृत्तिकेहरमेपापंयन्मयादुष्कृतंकृतं इतितामा
दाय नमोमित्रस्येतिसूर्यायप्रदर्श्यगंधद्वारामितिमंत्रेणस्योनापृथिवीतिमंत्रेणवाइदंविष्णुरितिवाशिरःप्रभृत्यंगानिविलिंपेत् द्विरा
चामेत् अथवारिस्नानं आपोअस्मानित्युक्त्वाभास्कराभिमुखस्थितः इदंविष्णुर्जपित्वाचप्रतिस्रोतोनिमज्जति ततःपंचगव्यकुशोद
कैःसमंत्रकैःपृथक्पृथक्स्नात्वास्नानांगं तर्पणादिकुर्यात् विष्णुश्राद्धं पूर्वांगगोप्रदानंचकृत्वाग्निंप्रतिष्ठाप्य पंचगव्यहोमंव्याहृतिभिर
ष्टोत्तरशतंअष्टाविंशतिवाऽज्यहोमंकृत्वाव्रतंगृहीष्यइतिविप्रान्प्रार्थ्यहुतशेषंपंचगव्येनप्रणवेनपिबेत् मुख्यप्रायश्चित्तकृच्छ्रानुसंक-
ल्पानुसारेणानुष्ठाय व्याहृत्याज्यहोमविष्णुश्राद्धगोदानानिपूर्ववत्कुर्यात् आज्यहोमेपंचगव्यहोमेचइध्माधानादिस्थालीपाकेतिकर्त
व्यतांकेचिन्नेच्छंति व्याहृत्याज्यहोमेपापापहमहाविष्णुर्देवतेतिकेचित् पंचगव्यविधिस्तुताम्रेपालाशेवापात्रेताम्रायागोमूत्रं अष्टमाष
प्रमाणंगायत्र्यादायगंधद्वारामितिश्वेतगोशकृत्षोडशमाषमादाय आप्यायस्वेतिपीतगोक्षीरंद्वादशमाषंदधिक्राव्णइतिनीलगोद-

धिदशमाषं तेजोसिशक्रमसीतिकृष्णागोघृतमष्टमाषमादाय तत्रदेवस्यत्वेति कुशोदकं चतुर्माषंप्रक्षिप्यप्रणवेनालोडयेत् अत्रमाषःपं
चगुंजात्मकः तत्सप्तपात्रैः साग्रैः कुशैर्जुहुयात् इरावतीतिपृथ्वीं १ इदंविष्णुरितिविष्णुं २ मानस्तोकेतिरुद्रं ३ शन्नोदेवीत्यपः ४ ब्रह्मज
ज्ञानमितिब्रम्हाणं वा अग्निंसोमंच नाम्नागायत्र्यासूर्यंप्रजापतेनत्वदिति समस्तव्याहृतिभिर्वाप्रजापतिंप्रणवेनप्रजापतिंअग्निंस्विष्टकृतंच
नाम्नेत्येताःपंचगव्येन अग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचेति वामहाविष्णुंवा आज्येनाष्टाविंशतिसंख्याहुतिभिरित्यन्वाधानं स्त्रीशूद्राणांहोमोन
कार्यः केचिद्ब्राम्हणद्वाराहोमःकार्यइत्याहुः स्त्रीशूद्राणांपंचगव्यपानेविकल्पइतिमहार्णवः स्त्रीशूद्रौविप्रैः पंचगव्यंकारयित्वातूष्णीं
पिबतइतिस्मृत्यर्थसारः अयंप्रायश्चित्तविधिः कृच्छ्रन्यूनप्रायश्चित्तेषुनकार्यः कृच्छ्रप्रभृतिषुसर्वत्रप्रायश्चित्तेष्वनुष्ठेयः एवंकृच्छ्राद्यनु
ष्ठायसूर्यारुणसंवादमहार्णवादिकर्मविपाकग्रंथोक्तंहरिवंशश्रवणादिकर्मकुर्यात् तत्रशुभेदिनेदेशकालौसंकीर्त्यअनेकजन्मार्जितानप
त्यत्वमृतापत्यत्वादिनिदानभूतबालघातनिक्षेपापहरणविप्रस्वापहरणादिजन्यदुरितसमूलनाशद्वारादीर्घायुष्मत्बहुपुत्रादिसंततिप्रा
प्तिकामोहरिवंशंश्रोष्यामिइत्येकस्यकर्तृत्वेदंपत्योःकर्तृत्वेश्रोष्यावइतिसंकल्प्यगणेशपूजनेस्वस्तिवाचननांदीश्राद्धानिविनायक
शांतिंचकृत्वाहरिवंशश्रवणार्थंश्रावयितारमेकंत्वांवृणइतिविप्रंकृत्वावस्त्रालंकारैःपूजयेत् वाचकंप्रत्यहंपायसादिनाभोजयेत् दंपती
प्रतिदिनंत्रायंतामित्यादिर्वैदिकैःसुरास्त्वामित्यादिपौराणैश्चमंत्रैःस्नातावलंकृतौतदेकचित्तौशृण्वंतौतैलतांबूलक्षौरमैथुनखट्

वाग्यमनानियावत्समाप्तिवर्जयंतोहविष्यंभुजीयातां अंतेवाचकायगांसुवर्णत्रयमेकंवासुवर्णंदक्षिणांदत्वाप्रत्यवरोहमंत्रेणसहस्रंतिलाज्यंहुत्वाशतविप्रान्चतुर्विंशतिमिथुनानिवापायसेनभोजयेदितिहरिवंशश्रवणप्रयोगः अथविधानांतराणि सौवर्णंबालकंकृत्वादद्याद्दोलासमन्वितं अथवाद्वृषभंदद्यात्विप्रोद्वाहनमेववा महारुद्रजपो वा पिलक्षपत्रैःशिवार्चनं स्वर्णधेनुःप्रदातव्यासवत्सावा यथाविधि घृतकुंभप्रदानंवासंक्षेपादिदमीरितं अथवाप्रत्यहंपार्थिवलिंगपूजांकृत्वा अभिलाषाष्टकजपंसंवत्सरं कुर्यात् अभिलाषाष्टकस्तोत्रं कौस्तुभेज्ञेयं एवमपिफलाप्राप्तौदत्तपुत्रोग्राह्यः अथदत्तकेग्राह्याग्राह्यविचारः ब्राह्मणानांसोदरभ्रातृपुत्रोमुख्यत्वात्प्रथमंग्राह्यः तदभावेसगोत्रसपिंडो यःकश्चित्सापत्नभ्रातृपुत्रोवा तदभावेत्वसगोत्रसपिंडोमातुलकुलजपितृष्वस्रादिकुलजः तदभावेतुअसपिंडःसमानगोत्रः तदभावेतु असपिंडःपृथक्गोत्रोपि असगोत्रसपिंडेषु भागिनेयदौहित्रौवर्ज्यौ एवंविरुद्धसंबंधापत्यापुत्रबुद्ध्यनर्होमातुलोपिनग्राह्यः अतएवसगोत्रसपिंडेषुभ्रातापितृव्योवानग्राह्यः विप्रादीनांवर्णानांसमानवर्णएव तत्रापि देशभेदप्रयुक्तगुर्जरत्वांध्रत्वादीनांसमानजातीयएव सर्वोपिसभ्रातृक एवग्राह्यः तत्रापिज्येष्ठपुत्रोनग्राह्योनदेयः शूद्रस्यदौहित्रभागिनेयावपिग्राह्यौ अत्रमूलं भ्रातृणामेकजातानामेकश्चेत्पुत्रवान्भवेत् सर्वेतेतेनपुत्रेणपुत्रिणोमनुरब्रवीत् अनेनवचनेननापुत्रस्यलोकोस्ति जायमानोवैनाब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवान्जायतइत्यादिशास्त्रबोधितस्याप्रजत्वप्रयुक्तदोषस्यनिवृत्तिर्विधिना अस्वीकृतेनापिभ्रा-

त्पुत्रेणपितृव्यस्यभवतीतिबोध्यते अतःपुत्रसदृशत्वात्ग्राह्येषुमुख्यइतिज्ञाप्यते मुख्याभावेतत्सदृशःप्रतिनिधिरितिन्यायात्नचास्माद्देववाक्याद्विधिवत् प्रतिग्रहंविनैवतस्यपुत्रत्वमितिशंक्यम् तथासतिऔरसदत्तकादिद्वादशविधपुत्रवदेतस्यपत्नीतःपूर्वमेवधनग्रहारित्वपिंडदत्वौचित्येनपत्नीदुहितरश्चैवपितरौभ्रातरस्तथा तत्सुतागोत्रजाबंधुरितितत्क्रमवाक्ये भ्रात्रनंतरंभ्रातृसुतनिवेशानुपपत्तेः तस्मात्पत्नीतःपूर्वंमदीयपिंडदानधनग्रहणाधिकारीकश्चित् भवत्वितिकामनायांविधिवत्स्वीकृतएवतथाधिकारीभवतिनान्यथा तादृशकामनायाअभावेतुपितृऋणापाकरणादि पारलौकिकमात्रार्थंदत्तपुत्रोनग्राह्यः भ्रातृपुत्रेणैवतत्सिद्धेरित्येववचनतात्पर्य- क्वचिद्देशेवैदिकविधिंविनापिदातृगृहीतृसंमतिराजपुरुषाद्यनुमत्यादिलौकिकव्यापारमात्रेणोपनयनादिसंस्कारकरणमात्रेणचसपिंडेपितृत्वसिद्धिव्यवहारोदृश्यतेतत्रमूलंनोपलभ्यते सर्वासामेकपत्नीनामेकाचेत्पुत्रिणीभवेत् सर्वास्तास्तेनपुत्रेणपुत्रिण्योमनुरब्रवीत् इतिवचनंतुसापत्नपुत्रस्यागृहीतस्यापिपुत्रत्वपिंडदानाद्यधिकारित्वविधायकं तेनएकसपत्न्याःसपुत्रत्वेअन्यसपत्न्यापुत्रोनग्राह्यः दौहित्रोभागिनेयश्चशूद्राणांविहितःसुतः ब्राह्मणादित्रयेनास्तिभागिनेयसुतःक्वचित् नत्वेवैकंपुत्रंदद्यात्प्रतिगृह्णीयाद्वेतिनज्येष्ठंपुत्रंदद्यादितिच अत्रौरसानेकपुत्रेणपुत्रदानंकार्यमितिविधीयतेतेनपूर्वंदत्तकोगृहीतः ततऔरसोजातस्तादृशानेकपुत्रेणदत्तकएकऔरसोवानदेयःसधवयास्त्रियापत्यनुज्ञयापुत्रोगृहीतव्योदातव्यश्च भर्त्रनुज्ञाभावेतुनग्राह्यः नदेयः एवंविधवया

पि स्त्रिया त्वया पुत्रः स्वीकार्य इत्युक्ता भर्तरि मृते ग्राह्यः स्पष्टमीदृशानुज्ञाभावे भर्तृजीवनदशायां तन्मरणोत्तरं आप्तमुखाद्वा पुत्रस्वीकार-
विषयकभर्त्रभिप्रायं ज्ञातवत्यापि ग्राह्य इति सर्वसंमतं एतदुभयविधभर्त्रनुज्ञाभावेपि तच्छास्त्रात् नित्यकाम्यव्रतादिधर्माचरण इव
पुत्रप्रतिग्रहेपि नापुत्रस्य लोको स्तीत्यादिसामान्यशास्त्रादेव विधवाया अधिकारः न स्त्री पुत्रं दद्यात् प्रतिगृण्हीयाद्वान्यत्र भर्त्रनुज्ञानादि
ति वसिष्ठवाक्यं तु भर्त्रनुज्ञारहितां प्रतिपुत्रप्रतिग्रहाभ्यनुज्ञापरं न तु सुतग्रहणनिषेधपरं शास्त्रप्राप्तनिषेधायोगात् अतस्तादृशस्त्रि
याः पुत्रग्रहप्रतिबंधेन वृत्तिलोपपिंडविच्छेदादि कुर्वन्नरकभाक् भवति यो ब्राह्मणस्य वृत्तौ तु प्रतिकूलं समाचरेत् विड्भुजां तु कृमी
णां स्यादिति शास्त्रादिति कौस्तुभे विचारः स्त्रीभिः पुत्रस्वीकारे व्रतादिवद्विप्रद्वारा होमादिकं कार्यं एवं शूद्रेणापि विप्रः शूद्राद्दक्षिणामा
दाय वैदिकमंत्रैस्तदीयहोमादि करोति तत्र शूद्रः पुण्यफलभाग्भवति किंतु विप्रस्यैव प्रत्यवायः पुत्रं प्रतिगृह्य गृहीत्रा जातकर्माद्याश्चू-
डाद्या वा संस्काराः कार्या इति मुख्यपक्षः असंभवे सगोत्रसपिंडेषु कृतोपनयनोपि विवाहितोपि दत्तको भवति असंजातपुत्र एव विवाहि
तो ग्राह्य इति मे भाति असपिंडसगोत्रेषु कृतोपनयन एवेत्यपि भाति भिन्नगोत्रस्तु अकृतोपनयन एव ग्राह्यः केचित्तु कृतोपनयनोपि भिन्न
गोत्रो ग्राह्य इत्याहुः इति ग्राह्याग्राह्यविवेकः अथ ऋग्वेदिनां पुत्रप्रतिग्रहप्रयोगः पूर्वेद्युः कृतोपवासः पवित्रपाणिः प्राणानायम्य देश-
कालौ संकीर्त्य ममाप्रजात्वप्रयुक्तपैतृकऋणापाकरणपुन्नामनरकत्राणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं शौनकोक्तविधिना पुत्रप्रतिग्रहं करि

ष्ये तदंगत्वेनस्वस्तिवाचनंआचार्यवरणंविष्णुपूजनमन्त्रदानंच करिष्ये आचार्यंमधुपर्कैस्तैर्विष्णुंसंपूज्य ब्राम्हणादिभोजनंसंकल्पयेत् आचा
र्यः यजमानानुज्ञयापुत्रप्रतिग्रहांगत्वेनविहितहोमंकरिष्येइतिसंकल्प्य अग्निंप्रतिष्ठाप्य चक्षुषीआज्येनेत्यंतमुक्त्वा सकृदग्निंसूर्यांसावित्रीं
षड्वारंचरुणाअग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचाज्येनशषेणस्विष्टकृतमित्याद्यन्वाधाय अष्टाविंशतिमुष्टीस्तूष्णींनिरूप्यतथैवप्रोक्ष्याज्योत्पवनां
तंकुर्यात् दातारंगत्वा एतस्मैपुत्रंदेहीतियाचयेत् दातादेशकालौसंकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंपुत्रदानंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणपतिपूजनां
तेप्रतिग्रहीतारंयथाशक्त्यासंपूज्य येयज्ञेनेतिपंचानांनाभानेदिष्टोमानवोविश्वेदेवास्त्रिष्टुप् पंचम्यनुष्टुप् पुत्रदानेविनियोगः येयज्ञे
नेतिऋक्पंचकांतेइमंपुत्रंतवपैतृकऋणापाकरणपुन्नाम्नरकत्राणसिद्ध्यर्थं आत्मनः श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंतुभ्यमहंसंप्रददेनमम प्र
तिगृण्हातुपुत्रोभवान् इतिप्रतिगृहीतृहस्तेजलंक्षिपेत् गृहीतादेवस्येतिहस्तद्वयेप्रतिगृह्य स्वांकेउपविश्य अंगादंगात्संभवसीतिमंत्रेण
मूर्द्धनिजिघ्रेत् वस्त्रकुंडलाद्यलंकृतंगीतवाद्यैःस्वस्तिमंत्रैश्चस्वगृहमानीयपादौप्रक्षाल्याचम्याचार्यदक्षिणतःस्वयंस्वदक्षिणेभार्योत्संगेपु
त्रंइत्युपविशेत् आचार्योबर्हिरासादनाद्याज्यभागांतेचरुमवदाय यस्त्वाहृदेतिद्वयोरात्रेयोवसुश्रुतोग्निस्त्रिष्टुप् पुत्रप्रतिग्रहांगहोमेवि
नियोगः यस्त्वाहृदेतिऋक्द्वयेनैकमेवावदानंजुहुयात् यजमानोग्नय० तुभ्यमग्रेपर्यवहन्त्सूर्यांसावित्रीसूर्यासावित्र्यनुष्टुप् ॐ तुभ्यम
ग्रे० सूर्यासावित्र्याइदं० सोमोददददितिपंचानांसूर्यासावित्रीसूर्यासावित्री अनुष्टुभौजगतीत्रिष्टुप्अनुष्टुप् ॐ सोमोददत् ऋक् ५ पंचस्व-

पिसूर्यासा॰ एवंसमस्तचर्वाहुतीर्हुत्वाज्यव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वास्विष्टकृदादिसमाप्याचार्यायधेनुंदत्वाविप्रान्भोजयेत् अथयजुर्वेदिनां
वौधायनोक्तरीत्याप्रयोगः तत्रराज्ञः शिष्टानांबंधूनांचानुमतिंलब्ध्वासंकल्प्यादिआचार्यपूजनांतंप्राग्वत्कुर्यात् ब्राह्मणभोजनसंकल्पांते
आचार्योदेवयजमानोल्लेखनादिआप्रणीताभ्यःकुर्यात् ग्रहीतादातुःसमक्षंगत्वापुत्रंमेदेहीति स्वयमेवभिक्षेत् दाताददामीत्याह दातुःसंक
ल्पादिपुत्रदानांतंपूर्ववत् ग्रहीताधर्मायत्वागृण्हामिसंतत्यैत्वागृण्हामीतिपरिगृह्यैनंपुत्रंवस्त्रकुंडलांगुलीयकैरलंकुर्यात् आचार्यःकुशम
यंबर्हिःपालाशमिध्मंचसंपाद्यपरिधानप्रभृतिअग्निमुखंकृत्वाचरुश्रपणासादनांतेपूर्वांगहोमंकृत्वायस्त्वाहृदाकीरणेतिपुरोनुवाक्यामु-
क्त्वायस्मैत्वंसुकृतेइतियाज्ययाहुत्वाव्यस्तसमस्तव्याहृतीर्हुत्वास्विष्टकृदादिकुर्यात् आचार्यायदक्षिणावस्त्रकुंडलांगुलीयकंदद्यादितिप
रगोत्रोत्पन्नदत्तकस्योपनयनमात्रेपालकगोत्रेणकृतेउपनयनोत्तरंप्रतिग्रहेवादत्तकेनाभिवादनश्राद्धादिकर्मसुगोत्रद्वयोच्चारःकार्यः
चूडादिसंस्कारेपालकेनकृतेपालकैकगोत्रएवविवाहेतुसवदेद्दत्तकेनजनकपालकयोरुभयोरपिपित्रोर्गोत्रप्रवरसंबंधिनीकन्यावर्जनी-
यानात्रसाप्तपुरुषंपांचपुरुषमित्येवंपुरुषनियमउपलभ्यते सापिंड्यंतुजनकगोत्रेणोपनयनेजनकपितृमात्रोःकुलेसाप्तपुरुषंपं
चपुरुषंग्रहीतृमातृपितृकुलेत्रिपुरुषं ग्रहीतृगोत्रेणोपनयनमात्रेकृतेउभयत्रपांचपुरुषंपितृकुले मातृकुलेतुत्रिपुरुषं जातक
र्माद्युपनयनांतसंस्कारेग्रहीत्राकृतेग्रहीतृकुलेसाप्तपुरुषं मातृतःपंचपुरुषंअतोन्यूनंजनककुलेकल्प्यं केचित्तुदत्तकप्रवेशेकुल

ह्येपिसर्वथान्यूनमेवसापिंड्यमित्याहुः एवंदत्तकसंततेरपिसापिंड्यंज्ञेयं दत्तकस्यमरणेपूर्वापरपित्रोस्त्रिरात्रं सपिंडानामेकाहमा
शौचं उपनीतदत्तकमरणादौपालकसपिंडानांदशाहादीतिनीलकंठीयेदत्तकनिर्णये एवंदत्तकेनापिपूर्वापरपित्रोर्मृतौत्रिरात्रं पूर्वापर
सपिंडानांमरणेएकाहः पित्रोरौर्ध्वदेहिककरणेतुकर्मांगंदशाहमेवदत्तकस्यपुत्रपौत्रादेर्जननमरणयोः सपिंडानामेकाहः सगोत्रस
पिंडेदत्तीकृतेतुसर्वेषांदशरात्रमेव पत्नीदुहित्रादिसत्वेपिदत्तकएवपितृधनभागीभवतिदत्तकग्रहणोत्तरमौरसेजातेदत्तकश्चतुर्थां
शभागीनसमभागी केचित्तुप्रतिग्रहीत्राजाताद्युपनयनांतसंस्कारविधानेचकृते औरससमानांशभागित्वंसंस्कारमात्रकरणेविधा
नाभावेविवाहमात्रलाभोनान्यधनलाभः कतिपयसंस्कारकरणेचतुर्थांशलाभइत्याहुः दत्तसत्त्वेप्यौरसस्यैवपित्रोः पिंडदानेधिका
रः जनकस्यपिंडदात्रभावेदत्तएवजनकपालकयोरुभयोरपिश्राद्धंकुर्यात् धनंचोभयोर्गृण्हीयादितिनीलकंठीयेएवंदत्तकन्यायाअ-
पिस्वीकारउक्तविधिनाकार्यः तत्रपरगोत्रोत्पन्नायाग्रहणेविवाहेगोत्रद्वयवर्जनंप्राग्वत् पुत्रपौरसभावेदत्तकन्यैवपितृधनभा
गिनी इतिदत्तोपयोगीसर्वनिर्णयः अथकन्यानामेवोत्पत्तौपुत्रार्थंपुत्रकामेष्टिः ऋतुकालात्षष्ठेदिनेसभार्यःकृताभ्यंगः प्राणा
नायम्यदेशकालौसंकीर्त्यपुत्रकामः पुत्रकामेष्टिंकरिष्येइतिसंकल्प्यस्वस्तिवाचनादिनांदीश्राद्धांतेग्निंप्रतिष्ठाप्य चक्षुषीआज्येना
त्रप्रधानं अग्निंपंचवारंवरुणंपंचवारंविष्णुं पृथिवींविष्णुंसोमंसूर्यांसावित्रींपायसेनशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिनिर्वापकालेत्रू

त्नौः
त्यो

षणींषष्टिमुष्टीन्निरूप्यतथैवप्रोक्ष्यश्वेतवत्सश्वेतगोक्षीरेणचरुंपक्त्वाज्यभागांते आतेगर्भइति अग्निरैतुइतिसूक्तद्वयस्यहिरण्यगर्भ-
ऋषिः क्रमेणाग्नीवरुणौदेवते अनुष्टुप्जगत्यौछंदसी पायसचरुहोमेवि॰ ॐ आतेगर्भोयोनिमैतुपुमान्बाणइवेषुधिं आवीरोजायतां
पुत्रस्तेदशमास्यः स्वाहा अग्नयइ॰ करोमितेप्राजापत्यमागर्भोयोनिमैतुते अनूनः पूर्णोजायतामश्लोणोपिशाचधीतः स्वाहाअग्न-
यइ॰ पुमांस्तेपुत्रान्नारितंपुमाननुजायतां तानिभद्राणिबीजान्यृषभाजनयंतुस्वाहाअग्न॰ यानिभद्राणिबीजान्यृषभाजनयंतिनः
तैस्त्वंपुत्रान्विंदस्वसाप्रसूर्धेनुकाभवस्वाहा अग्नय॰ कामःसमृध्यतांमह्यमपराजितमेवमे यंकामंकामयेदेवतन्मेवायोसमर्धयेस्वा
हा अग्नय॰ अग्निरैतुप्रथमोदेवतानांसोस्यैप्रजांमुंचतुमृत्युपाशात् तदयंराजावरुणोनुमन्यतांयथेयंस्त्रीपौत्रमघन्नरोदात्स्वाहा व
रुणाये॰ इमामग्निस्त्रायतांगार्हपत्यः प्रजामस्यैनयतुदीर्घमायुः अशून्योपस्थाजीवतामस्तुमातापौत्रमानंदमभिप्रबुध्यतामियं-
स्वाहा वरुणाये॰ मातेगृहेनिशिघोषउत्पादन्यत्रत्वद्रुदंत्यः संविशंतु मात्वंविकेश्वरआवधिष्ठाजीवपत्नीपतिलोकेविराजपश्यंती
प्रजांस्वमनस्यमानास्वाहा वरुणाय॰ अप्रजस्त्वंपौत्रमृत्युं पाप्मानमुतवाघंशीर्ष्णःस्रजमिवोन्मुच्यद्विषद्भ्यः प्रतिमुंचामिपाशंस्वाहा
वरुणाये॰ देवकृतंब्राम्हणकल्पमानंतेनहन्मियोनिषदःपिशाचात् क्रव्यादोमृत्यूनधरान्पातयामिदीर्घमायुस्तवंतुपुत्राः स्वाहा व-
रुण॰ नेजमेषेतितिसृणांविष्णुस्त्वष्टागर्भकर्ताविष्णुपृथ्वीविष्णावोनुष्टुप् नेजमेष॰ विष्णव॰ यथेयंपृथ्वी॰ पृथिव्याइ॰ विष्णोःश्रेष्ठे

न॰ विष्णव॰ सोमोधेनुंराहुगणोगौतमः सोमस्त्रिष्टुप् सोमोधेनुं॰ सोमाये॰ तांपूषन्त्सूर्यासावित्री सूर्यासावित्रित्रिष्टुप् पायसहोमेवि॰ तांपूषन्छिव॰ सूर्यासावित्र्याइ॰ इतिपंचदशाहुतीर्हुत्वास्विष्टकृद्धोमंकृत्वादंपतीअपश्यंत्वेतिद्वयोः प्रजावान्प्राजापत्यः प्रजापतिस्त्रिष्टुप्हुतशेषचरुप्राशनेवि॰ अपश्यंत्वेतिद्वाभ्यांप्राश्यपिशंगभृष्टिमभित्यस्यदैवोदासिः परुह्रोषोइंद्रोगायत्रीनाभ्यालंभनेविनियोगः ॐपिशंगभृ॰ इतिदंपतीनाभ्यालंभनंकुर्वतां यजमानः प्रायश्चित्तादिहोमशेषंसमाप्य विप्रेभ्योगांसुवर्णादिदक्षिणांचदत्वारात्रौदंपतीदर्भास्तरणेशयीयातां इतिपुत्रकामेष्टिप्रयोगः अथपुंसवनं तच्चव्यक्तेगर्भेद्वितीयेतृतीयेचतुर्थेषष्ठेष्टमेवामासेसीमंतेनसहवाकार्यं शुक्लपंचमीमारभ्यकृष्णपंचमीपर्यंतंचतुर्थीनवमीचतुर्दशीपंचदशीवर्जितेतिथौसूर्यभौमगुरुवारेषुप्रशस्तं क्वचिच्चंद्रबुधशुक्रवाराउक्ताः नक्षत्राणितुपुन्नामकानिप्रशस्तानि तानिचपुष्यश्रवणपुनर्वसुहस्तमृगाभिजिन्मूलानुराधाश्विनीत्येतानि अत्रपुष्योमुख्यः तदभावेश्रवणस्तदभावेहस्तादीनि अयमेवानवलोभनस्यापिकालः पुंसवनेनसहकरणीयत्वविधानात् पुंसवनानवलोभनेप्रतिगर्भंकार्ये गर्भसंस्कारत्वात् गर्भाधानसीमंतोन्नयनेतुस्त्रीसंस्कारत्वात्प्रतिगर्भंनावर्तेते किंतुप्रथमगर्भएवकार्ये प्रथमगर्भेलोपेतुप्रतिगर्भंतयोर्लोपप्रायश्चित्तमावश्यकं नचप्रथमापत्येतयोः प्रायश्चित्तेनद्वितीयादिगर्भाणांसंस्कारसिद्धिर्भवति प्रायश्चित्तेनहि प्रत्यवायपरिहारमात्रं नत्वपूर्वाख्यातिशयोत्पादनं तत्तुसंस्कारविधिनैवेतियुक्तंप्रतिगर्भं प्रायश्चित्तं पुंसवनानवलोभनयोस्तु प्रथमगर्भेनुष्ठानेपिप्रतिगर्भं

तयोर्लोपेप्रायश्चित्तं तच्चपादकृच्छ्रंप्रतिसंस्कारंकार्यं बुद्धिकृतेलोपेद्विगुणंपुंसवनेपतिःकर्तातदभावेदेवरादिः अथसीमंतकालः त
च्चतुर्थेअष्टमेषष्ठेपंचमेमासिवाविहितं नवमेमासिवाकुर्यात् यावद्गर्भविमोचनं स्त्रीयद्यकृतसीमंताप्रसूयेतकदाचन गृहीतपुत्राविधि
वत्सातंसंस्कारमर्हति पक्षतिथिवारनक्षत्राणिपुंसवनोक्तान्येवप्रशस्तानि क्वचिद्दशमीपर्यंतंकृष्णोपिग्राह्यः षष्ठ्यष्टमीद्वादश्योरिक्ताःपंच
दशीचवर्ज्यास्तासुसंकटेचतुर्थीचतुर्दशीपौर्णमास्योग्राह्याः क्रमेणाष्टचतुर्दशदशनाडिकाआद्यास्त्यक्त्वाषष्ठ्यष्टमीद्वादश्योपिग्राह्याः पुन्न-
क्षत्राणामलाभेरेवतीरोहिण्युत्तरात्रयाणिग्राह्याणि उक्तनक्षत्राणांप्रथमांत्यपादौत्यक्त्वामध्यमपादद्वयंग्राह्यमित्युक्तं इदंकर्मसकृदेव
कार्यमित्युक्तं कात्यायनानांतुगर्भसंस्कारत्वात्प्रतिगर्भमावर्तनीयं सीमंतोन्नयनेपतिरेवकर्तागर्भाधानलोपेतत्प्रायश्चित्तार्थंविप्रायगांद
त्त्वापुंसवनादिकंकार्यं तत्राश्वलायनानांदेशकाल संकीर्तनांते ममास्यांभार्यायामुत्पत्स्यमानगर्भस्यगार्भिकबैजिकदोषपरिहारपुंरूपता
सिद्धिज्ञानोदयप्रतिरोधपरिहारद्वाराश्रीप॰ पुंसवनमनवलोभनंममास्यांभार्यायांगर्भाभिवृद्धिपरिपंथिपिशितरुधिरप्रियाअलक्ष्मीभू
भूतराक्षसीगणदूरनिरसनक्षेमसकलसौभाग्यनिदानमहालक्ष्मीसमावेशनद्वाराप्रतिगर्भंबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराच्चश्रीपरमे
श्वरप्रीत्यर्थंस्त्रीसंस्काररूपंसीमंतोन्नयनाख्यंकर्मचतंत्रेणकरिष्ये इतिसंकल्पः सीमंतेनसहत्रयाणांकरणेज्ञेयः नांदीश्राद्धेक्रतुदक्ष
संज्ञकाविश्वेदेवाः पुंसवनस्यपृथक्त्वेपवमानसंज्ञकमौपासनाग्निंप्रतिष्ठापयेत् त्रयाणांसहत्वेमंगलनामानंप्रतिष्ठापयेत् गृह्याग्निवि-

न्छेदे सर्वाधानिनश्चाग्न्युत्पत्तिः पूर्ववत् पुंसवने प्रजापतिं चरुणा सीमंते धातारं द्विः राकां द्विर्विष्णुं त्रिः प्रजापतिं सकृदाज्येन जुहुयात् अव
शिष्टप्रयोगोन्यत्रज्ञेयः शाखांतरेषु च तत्तद्गृह्येभ्यो ज्ञेयः अत्र प्रतिसंस्कारं दश दश त्रीन् त्रीन् वा ब्राम्हणान् भोजयेत् शक्तेन शतं शतं सी
मंतान्नभोजने प्रायश्चित्तं परिजाते ब्रह्मौदने च सोमे च सीमंतोन्नयने तथा जातश्राद्धे तथा भुक्त्वा भोक्ता चांद्रायणं चरेत् यद्वा अराइ
वेति मंत्रस्य शतवारं जपः एतच्च आधानांगब्रह्मौदनांगभोजन इव सीमंतांगभोजने ज्ञेयम् न तु तद्दिने तद्गृहे भोक्तृमात्रस्येति पारिजा
तोक्तमुक्तं अथ गर्भिणीधर्माः गर्भिणी कुंजराश्वादिशैलहर्म्यादिरोहणं व्यायामं शीघ्रगमनं शकटारोहणं त्यजेत् न भस्मन्युपवि
शेत् मुसलोलूखलादिषु त्यजेज्जलावगाहं च शून्यं सद्म तरोस्तलं कलहं गात्रभंगं च तीक्ष्णात्युष्णादिभक्षणं संध्यायामतिशीताम्ल
गुर्वाहारं परित्यजेत् व्यवायशोकासृङ्मोक्षं दिवास्वापं निशि स्थितिं भस्मांगारनखैर्भूमिलेखनं शयनं सदा त्यजेदमंगलं वाक्यं न च हा
स्याधिका भवेत् न मुक्तकेशा नोद्विग्ना कुक्कुटासनगा न च गर्भरक्षा सदा कार्या नित्यं शौचनिषेवणात् प्रशस्तमंत्रलिखनाच्छस्तमाल्यानु
लेपनात् विशुद्धगेहवसनाद्दानैः श्वश्र्वादिपूजनैः हरिद्राकुंकुमं चैव सिंदूरं कज्जलं तथा केशसंस्कारतांबूलं मांगल्याभरणं शुभं चतुर्थे-
मासि षष्ठे वाप्यष्टमे गर्भिणी वधूः यात्रां विवर्जयेन्नित्यमाषष्ठात्तु विशेषतः अथ पतिधर्माः गर्भिणीवांछितं द्रव्यं तस्यै दद्याद्यथो
चितं सूते चिरायुषं पुत्रमन्यथा दोषमर्हति सिंधुस्नानं द्रुमच्छेदं वपनं प्रेतवाहनं विदेशगमनं चैव न कुर्याद्गर्भिणीपतिः वपनं मैथु

नं तीर्थं श्राद्धभोजनमेव च वर्जयेत्सप्तमान्मासान्नावआरोहणं तथा युद्धादि दिवास्वप्नकरणं नखकेशविकर्तनं चौलं शवानुगमनं वि-
वाहं च विवर्जयेत् मुंडनं पिंडदानं च प्रेतकर्म च सर्वशः नजीवत्पितृकः कुर्यात्गुर्विणीपतिरेव च अत्र कर्तनमपि निषिध्यते वपन
स्य निषेधेपि कर्तनं तु विधीयत इति वाक्यं तु जीवत् पितृकादीनां यो वपननिषेधस्तत्र कर्तनविधिपरम् तदपवादः क्षौरं नैमित्तिकं कु
र्यान्निषेधे सत्यपि ध्रुवं पित्रोः प्रेतविधानं च गर्भिणीपतिराचरेत् अन्वष्टक्याष्टकयोर्गर्भिणीपतिः पिंडदानं कुर्यात् केचित्पित्रोः प्रति
सांवत्सरिके पिंडदानं कुर्वंति दर्शमहालयादिषु नैव कार्यं अथ गर्भस्रावहरं कांचनयज्ञोपवीतदानं महार्णवे इदं स्त्रीकर्तृकं शुभदिने
स्त्री आचम्य देशकालौ संकीर्त्य मम गर्भस्रावनिदानसकलदोषपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं वायुपुराणोक्तं सुवर्णयज्ञोपवीतदा
नविधिं करिष्ये इति संकल्प्य पलेन तदर्धेन यथाशक्ति वा हेमं यज्ञोपवीतं ग्रंथिप्रदेशे मौक्तिकयुतं कृत्वा तथैव वज्रमणियुतं राजतसूत्री
यं च कृत्वोभयं पंचगव्येन गायत्र्या प्रक्षाल्य ताम्रपात्रे द्रोणमितं दधि निक्षिप्य तन्मध्ये द्रोणमितमाज्यं निक्षिप्याज्योपरि तदुभयं संस्था
प्य भर्ता ब्राम्हणो वा गायत्रीमंत्रेण गंधादिभिः पूजयेत् अष्टगुंजात्मको माषः दशमाषाः सुवर्णं पलकुडवप्रस्थाढकद्रोणाः सुवर्णादि-
पूर्वं चतुर्गुणाः दध्याज्ययोर्द्रोणपरिमाणाभावे शक्त्यनुसारि प्रमाणं ब्राह्मणद्वारा आज्यमधुमिश्रैस्तिलैरष्टोत्तरशतं गायत्र्या व्याहृति
भिर्वा होमं कारयेत् त्यागं भर्ता वा स्त्री वा कुर्यात् होमकर्तारं विप्रं वस्त्राद्यैः संपूज्य प्राङ्मुखाय तस्मै उदङ्मुखा स्त्री दानं कुर्यात् तद्यथा उप

वीतंपरिमितंब्रह्मणाविधृतंपुरा भवनोकास्यदानेनगर्भंसंधारये ह्यहं इतिमंत्रेणविप्रस्यनामगोत्रेउच्चार्यताम्रपात्रस्थदध्याज्यसंस्थंसु
पूजितं सोत्तरीयकमिदंयज्ञोपवीतंगर्भस्रावनिदानदोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंतुभ्यमहंसंप्रददेनमम प्रतिगृह्यतां विप्रःप्र
तिगृह्णामीत्यादियथाशक्तिदक्षिणांदत्वाअन्येभ्योपियथाशक्तिदक्षिणांदत्वाप्रतिग्रहीतुरनुव्रज्यनमस्कारक्षमापनादिकृत्वाविप्र-
भोजनंसंकल्प्यकर्मेश्वरायार्पयेत् एतन्न्यस्त्रवद्गर्भोभवेत्सातु बालकंहंतियाविषैरित्युक्ते बलिहत्याप्रायश्चित्तंकृत्वा कार्यं अन्यत्रतु
स्वर्णधेनुदानहरिवंशश्रवणादीन्युक्त्वाघृतपूर्णताम्रकलशदानादिविधानानिउक्तानि अथसूतिकागृहप्रवेशः गृहेनैर्ऋत्यांसूतिकागृ
हंकृत्वातत्राश्विनीरोहिणीमृगापुनर्वसुपुष्यउत्तराहस्तचित्रास्वात्यनुराधाधनिष्ठाशततारकानक्षत्रेषुरिक्तादिवर्ज्यतिथिषुचंद्रानुकूले
शुभलग्नेसूतिकाप्रवेशोगोविप्रदेवपूजनंकृत्वामंत्रवाद्यघोषेणसापत्यस्त्रीभिःसहकार्यः असंभवेसद्योवाप्रसवप्रतिबंधेऋग्विधाने प्रमंदि
नेइत्यृचंविजिहीष्वेतिसूक्तंवाजपेत् एताभ्यामभिमंत्रितजलंवापाययेत् तेनसुखप्रसवः शीघ्रप्रसवमंत्रस्तु हिमवत्युत्तरेपार्श्वेसुरथानामयक्षि
णी तस्याःस्मरणमात्रेणविशल्यागर्भिणीभवेत् ॐ क्षीं ॐ स्वाहेतिमंत्रेणदूर्वांकुरेणतिलतैलंशतंसहस्रंवाभिमंत्र्यकिंचित्पाययेत् किंचिन्मा-
त्रस्यगर्भेलेपश्चसम्यग्लेपेशीघ्रंसुखप्रसवः अस्थिमात्रावशिष्टगोमस्तकस्यसूतिकागृहोपरिनिधानेसुखप्रसवः वंशनिंबयोस्त्वक् तुलसीमू
लंकपित्थपत्रंकरवीरबीजंचसमभागंमहिषीदुग्धेनपेषयित्वातेनसतैलेनयोनिलेपेसद्यःप्रसवः अथजातकर्म मूलज्येष्ठाव्यतीपातादाव-

नुत्पन्नस्य जातमात्रस्य पुत्रस्य पितामुखंकुलदेवतावृद्धप्रणामपूर्वकमवलोक्य नद्यादावुदङ्मुखः स्नायात् तदसंभवे गृहे आनीताभिः शीताभिः
स्वर्णयुताभिरद्भिः स्नायात् एतच्च रात्रावपि नद्यादौ कार्यं अशक्तौ रात्रावग्निसंनिधौ स्वर्णयुतशीतोदकैः मूलादिषु जनने तु मुखमदृष्ट्वैव स्ना-
नं देशांतरगते जनके पुत्रजन्मश्रवणोत्तरं स्नानं सर्वत्र स्नानात्प्राक् अस्पृश्यत्वं एवं कन्योत्पत्तावपि स्नानं तत्प्राक् अस्पृश्यत्वं च ज्ञेयं अन्यस-
पिंडाशौचमध्ये जननेपि पितुस्तात्कालिकी स्नानदानादौ जातकर्मणि च शुद्धिः केचिन्मृताशौचे पुत्रजनने जातकर्माशौचांते कार्यमित्याहुः
नालछेदनात्पूर्वं संपूर्णसंध्यावंदनादिकर्मणि नाशौचं प्रथमदिने पंचमषष्ठदशमदिने च दानप्रतिग्रहयोर्न दोषः शतमन्नं न ग्राह्यं ज्योतिष्टो-
मादिदीक्षावतां स्वयमन्येन वा जातकर्म न कार्यं किंतु अवभृथस्नानांते दीक्षां विसृज्य स्वयं कार्यं श्रेष्ठः कनिष्ठेन पुंसवनादिकं न कारयेत् जातकर्म-
तु कारयेत् अतिक्रांतं तु स्वयमेव कुर्यात् महारोगार्तो जातकर्म स्वयं न कुर्यात् अछिन्नं नाभिकर्तव्यं श्राद्धं वै पुत्रजन्मनि पुत्रपदेन कन्यापि गृह्यते
तथा च संस्कारांगभिन्नं कन्यापुत्रयोर्जन्मनिमित्तकं नांदीश्राद्धं विधीयते एतच्च रात्रावपि कार्यं तच्च हेम्नैव कार्यं न त्वन्नादिना तथा च स्नातोऽलंकृ-
तः पिता अकृतनालच्छेदमपीतस्तन्यमन्यैरस्पृष्टं प्रक्षालितं कुमारं मातुरुत्संगे कारयित्वाऽऽचमनादि देशकालादि संकीर्तनांते अस्य कुमारस्य
गर्भांबुपानजनितदोषनिबर्हणायुर्मेधाभिवृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं जातकर्म करिष्ये तदादौ च स्वस्तिपुण्या-
हवाचनं मातृकापूजनं करि॰ हिरण्येन पुत्रजन्मनिमित्तकं जातकर्मांगं च नांदीश्राद्धं तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्य यथागृह्यं कुर्यात् ततोद

द्यात्सुवर्णंच भूमिं गां तुरंगं रथं छत्रं छागं च माल्यं च शयनं चासनं गृहं तिलपूर्णानि पात्राणि सहिरण्यानि चैव हि भक्षयित्वा तु पक्वान्नं द्विजश्चांद्रायणं चरेत् सूतके तु सकुल्यानां न दोषो मनुरब्रवीत् अथ रिक्तपाणिर्ज्योतिर्विदं संपूज्य तस्माज्जन्मलग्नगतशुभाशुभग्रहनिर्णयं ज्ञात्वा प्रतिकूलग्रहानुकूल्यार्थं तत्तद्ग्रहप्रीत्यर्थं दानानि कुर्यात् ग्रहमंत्रजपादिशांतिसूक्तजपादिकर्मणि विप्रान्वा नियोजयेत् ततो नालच्छेदं कारयित्वा हिरण्योदकेन मातुर्दक्षिणस्तनं प्रक्षाल्य मात्रा कुमारं पाययेत् तत्र इमां कुमार इत्यादिमंत्रं विप्रादिः पठेत् जातकर्माद्यन्नप्राशनांतसंस्कारेषु आश्वलायनानां होमः कृताकृतः होमपक्षे नांदीश्राद्धांते जातकर्मांगहोमं करिष्ये इति संकल्प्य लौकाग्निं प्रतिष्ठाप्यान्वाधानाद्याज्यभागांते अग्निं इंद्रं प्रजापतिं विश्वान्देवान्ब्रह्माणं आज्येन जुहुयात् मधुसर्पिः प्राशनादिमूर्धाघ्राणांते स्विष्टकृदादि कुर्यादिति क्रमः अन्येषां यथागृह्यं होमादि ज्ञेयम् कुमार्या अपि जातकर्मादिसंस्काराश्चौलांताः सर्वे अमंत्रकाः कार्याः विवाहस्तु समंत्रकः अतः कन्याया जातकर्मादिसंस्कारलोपे तत्तत्काले विवाहकाले वा प्रायश्चित्तं कृत्वा विवाहः कार्यः अत्र सर्वत्र जातकर्मनामकर्मादौ मुख्यकालातिक्रमे गुर्वाद्यस्तरहिते शुभनक्षत्रादौ जातकर्मादिकं कार्यं तत्र जातकर्मणि नक्षत्राणि रोहिणीउत्तराश्विनीहस्तपुष्यानुराधारेवतीमृगचित्राश्रवणादित्रयस्वातीपुनर्वसवः रिक्तापर्वरहितास्तिथयः भौमशनिभिन्नावाराः भद्रावैधृत्यादिशून्ये शुभकेंद्रलग्ने शुभं अथ पंचमषष्ठदिनयोर्जन्मदानां पूजनं रात्रेः प्रथमयामे पित्रादिः स्नात्वाचम्य देशकालौ संकीर्त्य अस्य शिशोः समातृकस्याशुभारोग्यप्राप्तिसकलानिष्टशांतिद्वारा श्रीपर-

मेश्वरप्रीत्यर्थंविघ्नेशस्यजन्मदानांषष्ठीदेव्याः जीवंत्यपरनाम्न्याः शस्त्रगर्भाभगवत्याश्चपूजनंकरिष्येइतिसंकल्प्य तंडुलपुंजेषुविघ्नेशंजन्म
दाश्वनाममंत्रेणावाह्य आयाहिवरदेदेविमहाषष्ठीतिविश्रुते शक्तिभिःसहबालंमेरक्षजागरवासरे इतिषष्ठीदेवीमावाह्य नाम्नाभगवतीसाया
ह्यनामभिः शक्तिस्त्वंसर्वदेवानांलोकानांहितकारिणी मातर्बालमिमंरक्षमहाषष्ठि नमोस्तुतेइतिमंत्रेणषोडशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् लंबो
दरमहाभागसर्वोपद्रवनाशन त्वत्प्रसादादविघ्नेशचिरंजीवतुबालकः जननीसर्वभूतानांबालानांचविशेषतः नारायणीस्वरूपेणबालंमे
रक्षसर्वदा प्रेतभूतपिशाचेभ्योडाकिनीयोगिनीषुच मातेवरक्षबालंमेश्वापदेपन्नगेषुच गौरीपुत्रोयथास्कंदःशिशुत्वेरक्षितःपुरा तथाममा
प्ययंबालःषष्ठिकेरक्ष्यतांनमः विप्रेभ्यस्तांबूलदक्षिणादिदद्यात् रात्रौजागरणंकुर्यात् पंचमषष्ठदिनयोर्दानप्रतिग्रहयोर्नदोषःदशमदिने
बलिदानंस्त्रीयेभ्योन्नदानंचकार्यं अथाशौचेकर्तव्यनिर्णयः सूतकेमृतकेकुर्यात्प्राणायामममंत्रकं तथामार्जनमंत्रांश्चमनसोच्चार्यमार्जयेत्
गायत्रींसम्यगुच्चार्यसूर्यायार्घ्यंनिवेदयेत् उपस्थानंनैवकार्यंमार्जनंतुकृताकृतं सूर्यंध्यायन्नमस्कुर्यात् गायत्रीजपोनकार्यः अर्घ्यातामानसीसंध्येत्युक्तेः केचिन्मनसागायत्रीजपःकार्यइत्याहुः वैश्वदेवःब्रम्हयज्ञादयःपंचमहायज्ञानकार्याः वेदाभ्यासोनकार्यः औपासन
होमपिंडपितृयज्ञावसगोत्रेणकारयेत् केचिच्छ्रौतकर्मणिसद्यःशुद्ध्युक्तेरग्निहोत्रहोमःस्नात्वाचम्यस्वयंकार्यइत्याहुः अपरेतुसर्वस्याप्याशौचापवादस्यअनन्यगतिकत्वात्सतिब्राह्मणेब्राम्हणद्वारैवकार्यः ब्राम्हणाभावेस्वयंकार्यइत्याहुः स्थालीपाकोनकार्यः आशौचांते

कार्यः सर्वथालोपप्रसक्तौस्थालीपाकोपिब्राम्हणद्वाराकार्यः अन्वाधानोत्तरंसूतकप्राप्तौब्राह्मणद्वाराश्रौतेष्टिस्थालीपाकौहोमादौत्यागःस्नात
स्वयंकार्यः दर्शादिश्राद्धस्यलोपएवप्रतिसांवत्सरिकश्राद्धं अशौचांतेएकादशाहेकार्यंतत्रासंभवेदर्शव्यतिपातादिपर्वणि एवंपत्न्यामृ
तुमत्यामपिपिंडयज्ञदर्शश्राद्धेकार्येअन्वाधानोत्तरंरजोदोषेइष्टिस्थालीपाकौकार्यौअन्यथाकालातरेदानप्रतिग्रहाध्ययनानिवर्ज्यानि
अशौचेन्यस्यान्नंनाश्नीयात् पितृयज्ञस्थालीपाकश्रवणाकर्मादिसंस्थानांप्रथमारंभोब्राम्हणद्वाराप्याशौचपोनभवतिप्रथमारंभोत्तरंश्रव
पाकर्मादिकंविप्रद्वाराशौचेपिपत्न्यानैवेपिकार्यंआग्रयणंतुनभवतिअग्निसमारोपप्रत्यवरोहौआशौचेनभवतः तेनसमारोपोत्तरमाशौ
चेदर्शादिपर्वप्राप्तावग्निनाशात्तैत्तिरीयादीनांत्रिदिनंहोमलोपेबह्वृचानांद्वादशदिनंहोमलोपेअशौचांतेश्रौतस्मार्तयोः पुनराधानमेवस
मारोपप्रत्यवरोहयोरन्यकर्तृकत्वाभावात् अग्न्यनुगमनेप्रायश्चित्तपूर्वकंपुनरुत्पत्तिरन्यद्वाराभवतिभोजनकालेअशौचप्राप्तौमुखस्थंग्रासंस
त्यास्नायात् तद्ग्रासभक्षणेएकोपवासः सर्वान्नभक्षणेत्रिरात्रोपवासः सूतकमृतकेचैवनदोषोराहुदर्शनेइत्युक्तेर्ग्रहणेस्नात्वाश्राद्धदानजपादिकमा
शौचेपिकार्यंएवंसंक्रांतिस्नानदानादिकमपिसंकटेनांदीश्राद्धोत्तरंमौजीविवाहयोर्नाशौचंसंकटेमधुपर्कोत्तरमृत्विजांनाशौचंयजमास्य न
दीक्षणीयोत्तरंप्रागवभृथान्नाशौचं अवभृथमाशौचोत्तरंकार्यंव्रतेषुनाशौचमिस्मृतेरनंतव्रतादिकमन्यैःकारयेत् प्रारब्धान्नसत्रस्यान्नदानादि
षुनाशौचंपूर्वसंकल्पितान्नेषुनदोषःपरिकीर्तितः उदकदुग्धदधिघृततैललवणफलमूलभर्जिताद्यन्नानांसूतकिगृहस्थितानांस्वयंग्रहणेदो-

षाभावः सूतकीहस्तात्तुनग्राह्यं केचित्तंडुलादिकमपक्कान्नंग्राह्यमाहुः इतिसंक्षेपेणनिर्णयोविशेषस्तुवक्ष्यते अथसूतिकाशुद्धिः दशाहांतेसू
तिकायाअस्पृश्यत्वनिवृत्तिर्नामकर्मजातकर्मादिमासकर्माधिकारश्च जातेष्टिविवाहोपनयनादिकर्मसुतुपुत्रप्रसूनोविंशतिरात्रांतेधिकारः
कन्याप्रसूनांमासांतेऽधिकारः अथजन्मनिदुष्टकालस्तच्छांतयश्चनिर्णीयंते तत्रादौगोप्रसवः यत्रजन्मकालेपितुर्मातुः स्वतस्यचारिष्टफ
लंतत्रगोप्रसवादिशांतिस्तत्तन्नक्षत्रादिशांतिश्चकार्या धनाद्यरिष्टेषुनकार्या मूलाश्लेषाज्येष्ठामघानक्षत्रेषुजनने चतुर्थपादादिषुपित्राद्यरिष्टा
भावेपिगोप्रसवः अश्विनीरेवतीपुष्यचित्रास्वनक्षत्रशांत्यभावेपिगोप्रसवशांतिरेवकार्या तत्रास्यशिशोरमुकदुष्टकालोत्पत्तिसूचितारिष्ट
मुख
निवृत्त्यर्थंगोप्रसवशांतिंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशपूजनमात्रंकृत्वा अंगादंगादितिमंत्रेणशिशुमूर्द्धावघ्राणांतेप्रयोगमध्यएवपुण्याह
वाचनमितिकौस्तुभमयूखौपुण्याहवाचनंशाखोक्तंकृत्वामूर्द्धावघ्राणांतेअस्यगोमुखप्रसवस्यपुण्याहंभवंतोब्रुवंत्वित्येकवाक्यमेवनिर्व
देत् ऋत्विजश्चप्रतिब्रूयुर्नतुशाखोक्तमितिकमलाकरः नांदीश्राद्धंनकार्यं अग्निप्रतिष्ठांतेकस्मिंश्चित्पीठेनवग्रहान् अधिदेवतादिरहि
तान्प्रतिष्ठाप्यान्वाधानंकुर्यात् आज्यभागांतेअपः आपोहिष्ठेतितृचेनअप्सुमेसोमइतिगाथ्याऋचाचमीलितदधिमध्वाज्येनप्रत्यृचंअ
ष्टाष्टसंख्याहुतिभिर्विष्णुर्नतद्विष्णोरित्यृचामीलितदधिमध्वाज्येनाष्टाहुतिभिः यक्ष्महणंअक्षीभ्यामितिसूक्तेनप्रत्यृचमष्टाष्टमीलितद
धिमध्वाज्याहुतिभिर्नवग्रहान्दधिमध्वाज्येनाष्टाष्टसंख्याहुतिभिः शेषणेत्यादिमयूखादयः कमलाकरस्तुदधिमध्वाज्येनापश्चतुर्वारवि

य॰

ष्णुंसकृच्च यक्ष्महणमक्षीभ्यामितिसूक्तेनप्रत्यृचमष्टाष्टसंख्याहुतिभिर्नवग्रहानेकैकयाहुत्याशेषेणस्विष्टकृतमित्याह आज्यभागहोमां
तेएकस्मिन्कुंभेविष्णुवरुणयोःप्रतिमयोः संपूज्यौप्रतिमास्वविष्णुवरुणयक्ष्महणःपूज्याइतिमयूखे ततोयथान्वाधानहोमइतिसंक्षेपः
अवशिष्टप्रयोगः शांतिग्रंथेषु एवमग्रेपिदेवताद्रव्याहुतिसंख्यानिमित्तफलमात्रंलिख्यतेविस्तरोन्यत्रज्ञेयः अथकृष्णचतुर्दशीजननशां
तिः कृष्णपक्षेतुचतुर्दश्यांप्रसूतेःषड्विधंफलं चतुर्दशींचषट्भागांकुर्यादादौशुभंस्मृतं द्वितीयेपितरंहंतितृतीयेमातरंतथा चतुर्थेमा
तुलंहंतिपंचमेवंशनाशनं षष्ठेतुधनहानिःस्यादात्मनोवंशनाशनं तत्रचतुर्दश्याःषडंशानांमध्येद्वितीयतृतीयषष्ठांशेषुजननेगोमुखप्रसव
पूर्वकंचतुर्दशीशांतिः अन्यभागेकेवलचतुर्दशीशांतिः अस्यशिशोःकृष्णचतुर्दश्याअमुकांशजननसूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वाराश्रीप
रमेश्वरप्रीत्यर्थमित्यादिसंकल्पः आग्नेयादिषुचतुर्दिक्षुचत्वारःकुंभामध्येशतछिद्रकुंभेप्रतिमायांरुद्रावाहनंमयूखेतुपीठदोरुद्रप्रति
मांसंपूज्यतस्मान्प्राच्यामुदीच्यांवाशतछिद्रादिपंचकलशस्थापनंपूजनंअन्वाधानेग्रहानष्टाष्टसंख्यसमिदाज्यचरुभिरधिदेवतादीन्एकै
कसंख्यसमिच्चर्वाज्याहुतिभिः रुद्रं अश्वत्थप्लक्षपलाशखदिरसमिद्भिश्चर्वाहुतिभिराज्याहुतिभिर्माषैस्तिलैःसर्वैश्चप्रतिद्रव्यमष्टोत्तर
शताष्टाविंशत्यन्यतरसंख्ययात्र्यंबकमितिमंत्रेणअग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचतिलाहुतिभिरमुकसंख्याभिःसकृद्वाव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिः
यद्वाप्रजापतिमेवसमस्तव्याहृतिभिःस्तिलैः शेषेणेत्यादि अथसिनीवालीकुहूदर्शजननशांतयः तत्रामावस्यायाः प्रथमोयामः

ध॰सिं सिनीवाली अस्त्योपांत्ययामौकुहूः मध्यवर्तीपंचयामादर्शइतिकेचित् अपरेचतुर्दशीमात्रपक्षे ऽहोरात्रेवर्तमानाअमावास्यासिनीवाली त॰प॰चू॰
२२ प्रतिपन्मात्रयुते ऽहोरात्रेवर्तमानाकुहूः तेनामायावासरत्रयस्पर्शित्वलक्षणादिनवृध्द्यभावेसूर्योदयस्पर्शित्वाभावलक्षणक्षयाभावे
चदर्शोनास्त्येवउदयात्पूर्वाहोरात्रे वर्तमानायासिनीवालित्वात्उदयोत्तरंवर्तमानायाःकुहूत्वात्दिनक्षयेसर्वोप्यमादर्शसंज्ञाननतत्रसिनीवा-
लीकुहूभागौ केवलचतुर्दशीकेवलप्रतिपद्युक्तत्वाभावात् एवंदिनवृद्धौत्रिदिनस्पर्शेमध्यदिनस्याषष्टिनाडीमितामावास्यादर्शसंज्ञाच
तुर्दश्यादियोगाभावात् पूर्वोत्तरदिनस्थौभागौसिनीवालीकुहूसंज्ञावित्याहुः इदंमयूखेस्पष्टं सिनीवाल्यांप्रसूतास्याद्यस्यभार्यापशु
स्तथा गजाश्वमहिष्यश्चैवशक्रस्यापिश्रियंहरेत् गोपक्षिमृगदासीनांप्रसूतिरपिवित्तहृत्कुहूप्रसूतिरत्यर्थंसर्वदोषकरीस्मृता यस्य
प्रसूतिरेतेषांतस्यायुर्धननाशनं शांत्यभावेहीतित्यागमत्रजातोनसंशयः अत्यागेनाशयेत्किंचित्स्वयंवानाशमाप्नुयात् सिनीवालीज-
ननसूचितेत्यादिः कुहूजननसूचितारिष्टनाशेत्यादिश्चसंकल्पः कुहूजननेगोप्रसवोपीतिकेचित् अत्रोभयत्रादिचतुर्दशीशांतिवच्छ
तच्छिद्रकलशसहिताः पंचकलशाः मध्येरुद्रः प्रधानदेवताइंद्रः पितरश्चपार्श्वदेवतेइतिप्रतिमात्रयंइंद्रस्यपितॄणांचप्रधानरुद्रस्यसूनृसं
ख्यया प्रधानोक्तसर्वद्रव्यैर्होमः अवशिष्टान्वधानदेवताहोमश्चचतुर्दशीशांतिवत् प्रधानदेवतापूजोत्तरंगोवस्त्रस्वर्णदानानिकृत्वागोभू २२
तिलहिरण्याज्यवासोधान्यंगुडानिचरौप्यंलवणमित्येतद्दशदानानिदापयेत् स्त्रीराज्यगुडदानंचकृत्वाहोमंसमारभेत् एतानिदानानिऋत्विग्भ्योदद्या

नितेनांतेपृथक्दक्षिणादानंनकार्यं अतएवअत्रगवादेर्दक्षिणारूपत्वात्सदक्षिणंदानंनभवतिअन्यत्रदशदानादीनांसदक्षिणंदानंकार्यं
अथैतेषांमानंक्रवोमानंगोचर्मसप्तहस्तोदंडःत्रिंशद्दंडावर्तनंदशवर्तनानिगोचर्मतिलानांद्रोणःसुवर्णरजतयोर्दशमाषतदर्धंतदर्धंन्य तमंआज्यस्यचत्वा
रिंशत्पलानिवाससस्त्रिहस्तत्वं धान्यस्यपंचद्रोणाः एवंगुडलवणयोः एतावत्प्रमाणाशक्तौनित्यनैमित्तिकेयथाशक्तिदेयानियथाशक्तिहिर
ण्यंवानत्वप्रतिनिधित्वेनहिरण्यगर्भेतिमंत्रेणदेयंनैमित्तिकादेरकरणेप्रत्यवायात् अभ्युदयादिफलार्थं तुदशदानानिशक्तिंविनानकार्याणि
इतिप्रातिहोमांतेबलिदानाभिषेकादिइतिसिनीवालीकुहूशांतिः अथदर्शशांतिः अथातोदर्शजातानांमातापित्रोर्दरिद्रतातद्दोषपरिहारार्थं
शांतिंवक्ष्यामितेसदा अस्यदर्शजननसूचितारिष्टनिरासार्थंशांतिंकरिष्येइतिसंकल्प्यः स्थंडिलात्पूर्वदेशेकलशंप्रतिष्ठाप्यकलशाग्न्योर्मध्येस
र्वतोभद्रपीठेब्रह्मादिमंडलदेवताआवाह्यतन्मध्येस्वर्णप्रतिमायांयेचेहेतिमंत्रेणपितॄनावाहयेत् तद्दक्षिणेरजतप्रतिमायामाप्यायस्वेति
सोममुत्तरतस्ताम्रप्रतिमायांसवितापश्चात्तादितिसूर्यंचावाह्यसंपूज्याग्निंप्रतिष्ठाप्यसर्वतोभद्रेशान्यांग्रहस्थापनादि अन्वाधाने आदि-
त्यादिग्रहान् अमुकसंख्याभिःसमिच्चर्वाज्याहुतिभिःपितॄन् अष्टाविंशतिसंख्याकाभिःसमिच्चरुभ्यांसोमंसूर्यंचप्रत्येकमष्टोत्तरशतसंख्या
भिःसमिच्चर्वाहुतिभिःशेषेणस्विष्टकृतमित्यादि अत्रस्विष्टकृतःपूर्वंमातापितृशिशूनांकलशोदकेनाभिषेकस्ततःस्विष्टकृद्बलिदानादीति
विशेषः इतिदर्शशांतिः अथनक्षत्रशांतिःतत्रमूलनक्षत्रफलं पिताम्रियेतमूलाद्यपादेपुत्रजनिर्यदिद्वितीयेजननीनाशोधननाशस्तृतीय

केचतुर्थेंकुलनाशोतः शांतिः कार्याप्रयत्नतः क्वचिच्चतुर्थचरणः शुभउक्तोमनीषिभिः एवंचदुहितुर्ज्ञेयम्मूलजातफलंबुधैः केचित्तुनक
न्याहंतिमूलर्क्षेपितरंमातरंतथा मूलजाश्वशुरंहंतिश्वश्रूमाश्लेषजासुता ज्येष्ठायांतुपतिज्येष्ठंविशाखोत्थातुदेवरं शांतिर्वापुष्कलास्या
च्चेत्तर्हिदोषोनविद्यतइत्याहुः अभुक्तमूलसंभवंपरित्यजेत्तुबालकं समाष्टकंपिताथवानतन्मुखंविलोकयेत् ज्येष्ठांतेघटिकाचैकामूला-
दौघटिकाद्वयं अभुक्तमूलमथवासंधिनाडीचतुष्टयं वृषालिसिंहेचघटेचमूलंदिविस्थितंकुम्भतुलांगनांत्ये पातालगंमेषधनुःकुलीरेन
क्रेषुमर्त्येष्वितिसंस्मरंति एतल्लग्नफलंस्वर्गेमूलेभवेद्राज्यंपातालेचधनागमः मृत्युलोकेयदामूलंतदाशून्यंसमादिशेत् नवमासंसार्पदोषो
मूलदोषोष्टवर्षकं ज्येष्ठामासान्पंचदशतावद्दर्शनवर्जनम् व्यतीपातेंगहानिःस्यात्परिघेमृत्युमादिशेत् वैधृतौपितृहानिःस्यान्नष्टेदावंधतां
व्रजेत् मूलेसमूलनाशःस्यात्कुलनाशोधृतौभवेत् विकृतांगश्चहीनश्चसंध्ययोरुभयोरपि तद्वत्सदंतजातस्तु पादजातस्तथैवच तस्माच्छां
तिंप्रकुर्वीतग्रहाणांक्रूरचेतसां व्यतीपातादौग्रहमखसहितातच्छांतिरावश्यकंकार्याइतरशांतिषुग्रहमखोनावश्यकइत्यर्थः मुख्यका-
लंप्रवक्ष्यामिशांतिहोमस्ययत्नतः जातस्यद्वादशाहेतुजन्मर्क्षेवाशुभेदिने जननाद्द्वादशाहेशांतिकरणेशांत्युक्तनक्षत्राहुतिवन्हिचक्रा
वलोकनादिकंनावश्यकंकालांतरेआवश्यकंएवमन्यशांतिष्वपिज्ञेयंतद्यथाशुक्लादितस्तिथिः सैकावारयुक्ताब्धिशेषितारवेगुणेशुभविवा
सौम्येद्व्येकयोः स्यादधोदिविभूमावग्निःशुभः होमाहुतिः सूर्यभतस्त्रिभंत्रिभंगण्यंमुहुस्तत्रचचंद्रभावधिसूर्यज्ञशुक्राः कुजचंद्रभूमि

जाजीवस्तमः केतुरसत्यसन्मखे संस्कारनित्यकर्मसु निमित्ताव्यवहितनैमित्तिकेषु रोगातुरे च वन्हिंचक्रादिकं नापेक्षितं अग्नेः स्थापनवेळा-
यां पूर्णाहुत्यामथापि वा आहुतिर्वन्हिवासश्च विलोक्यो शांतिकर्मणि त्र्युत्तरारोहिणीश्रवणधनिष्ठाशततारकापुनर्वसुस्वातीमघाश्विनीहस्त
पुष्यानुराधारेवतीनक्षत्रेषु गुरुशुक्रास्तमलमासरहिते शुभवारतिथ्यादौ शांतिः कार्या निमित्ताव्यवहितनैमित्तिके रोगशांतौ च अस्ता-
दिदोषो नास्ति प्रसंगात्सर्व शांत्युपयोगी शुभदिननिर्णयः अभुक्तमूलोत्पत्तौ वर्षाष्टकं शिशुत्यागः ततः शांतिः तदन्यमूलोत्पत्तौ द्वादशा-
हे अव्यवहितागामिमूलर्क्षे शुभदिने वा अन्यत्र शुभदिने वा गोप्रसवशांतिं कृत्वास्य शिशोः मूलप्रथमचरणोत्पत्तिसूचितारिष्टनिरा-
सार्थं सग्रहमखशांतिं करिष्ये इति संकल्पयेत् द्वितीयादिपादोत्पत्तौ संकल्पे तथोहः ब्रह्मसदस्यौ कृताकृतौ ऋत्विजोष्टौ चत्वारो वा मध्यकल-
शे स्वर्णप्रतिमायां रुद्रावाहनादि तस्य चतुर्दिक्षु कुंभचतुष्टयेऽक्षतपुंजेषु वरुणपूजा यद्वा मध्यकुंभे प्रतिमांस्वनिर्ऋतिमिंद्रप्रपश्चाद्बाह्यप-
द्मस्य चतुर्विंशतिदलेषु उत्तराषाढाद्यनुराधांत चतुर्विंशतिनक्षत्राणां विश्वेदेवादि चतुर्विंशतिदेवतास्तंडुलपुंजादिष्वावाह्य दिक्षु लोकपा-
लांश्चावाह्य पूजयेत् अग्निग्रहस्थापनांतेऽन्वाधानेर्कादिग्रहान्समिच्चर्वाज्याहुतिभिः निर्ऋतिं प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याभिर्घृतमिश्र-
पायससमिदाज्यचर्वाहुतिभिः यद्वा पायसेनाष्टोत्तरशतसंख्यया समिदाज्यचरुभिरष्टाविंशतिसंख्ययांऽइंद्रप्रपश्च प्रतिद्रव्यमष्टाविंशति वा
संख्यपायससमिदाज्यचर्वाहुतिभिर्विश्वेदेवादिचतुर्विंशतिदेवताः अष्टाष्टपायसाहुतिभिः रक्षोहणमग्निं कृणुष्वजेति पंचदशर्ग्भिः प्र

यां रुद्रः तदुत्तरकुंभे वरुणः पूज्य इति कुंभद्वयं ॥ रुद्रकुंभोत्तरतः कुंभे प्रतिमा ७

स्थूत्वमष्टाष्टसंख्यकृसराहुतिभिः सवितारं दुर्गां त्र्यंबकं कवीन् दुर्गां वास्तोष्पतिं अग्निं क्षेत्रपालं मित्रावरुणावग्निं चाष्टाष्टकृसराहुतिभिः श्रियं हिरण्यवर्णामिति पंचदशर्ग्भिः प्रत्यृचमष्टाष्टसमिदाज्यचर्वाहुतिभिः सोमं त्रयोदशपायसाहुतिभिः रुद्रं स्वराजं चतुर्गृहीताज्येनाग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं चाज्येन शेषेण स्विष्टकृतमित्यादिकवीन्नित्यन्वाक्लिकृत्वा तन्मित्सदेशोमपूर्वादोशूर्पेन्त्रयोनिर्वापः तत्र प्रथमे शूर्पे पायसार्थे तूष्णीं द्वादशमुष्टीभिर्क्रतिमिंद्रमपृश्नोद्दिश्य निरूप्य द्वितीये चर्वर्थं तद्देवत्रयमुद्दिश्य द्वादशमुष्टीन् पुनः प्रथमे षण्णवतिमुष्टीन् पायसार्थं तृतीये शूर्पे कृसरार्थं चतुश्चत्वारिंशन्मुष्टीन् द्वितीये पुनश्चतुरो मुष्टीन् प्रथमे पुनः सोमार्थं चतुर्मुष्टीन्निरूप्य ततःशूर्पत्रये आहुतिपर्याप्तं तंडुलान्गृहीत्वा निर्वापसंख्यया प्रोक्ष्य पत्रत्रये हविस्त्वयं श्रपयेत् तिलमिश्रतंडुलपाकेन कृसरो भवति ग्रहार्थं गृहसिद्धान्नं ग्रास्त्यं सर्वग्रंथेषु निर्ऋत्याद्ययोर्निर्वापादिक्रमेण श्रपणमेवोक्तं अथो गृहसिद्धान्न एव तिलदुग्धमिश्रेण कृसरादिसंपादनं प्रमादालस्यादिकृतकर्मभ्रंशः एवं ततो होमकाले यजमानस्त्यागं कुर्यात् तत्र एतावत्संख्याहुतिपर्याप्तसमिदाज्यचरुद्रव्यमादित्यादिनवग्रहेभ्यो न मम एवमधिदेवतादिभ्यः ततोऽष्टोत्तरशतसंख्याहुतिपर्याप्तं घृतमिश्रपायसमष्टोत्तरशताहुतीनामष्टाविंशत्याहुतीनां वा पर्याप्तं समिदाज्यचर्वात्मकद्रव्यत्रयमिदं निर्ऋतये न मम अष्टाविंशत्याहुतिपर्याप्तं पायससमिच्चर्वाज्यमिंद्राय न मम एवमग्रः अष्टाष्टाहुतिपर्याप्तपायसं विश्वेभ्यो देवेभ्यो १ विष्णवे २ वसुभ्यो ३ वरुणाय ४ अजैकपदे ५ अहिर्बुध्न्याय ६ पूष्णे ७ अश्विभ्यां ८ यमाय ९ अग्नये १० प्रजापतये ११ सोमाय १२ रुद्राय १३ अदित्यै १४ बृहस्पतये १५ सर्पेभ्यः १६ पितृभ्यः १७ भगाय १८ अर्यम्णे १९ सवित्रे २० त्वष्ट्रे २१ वायवे २२ इंद्राग्निभ्यां

२३ मित्राय २४ नमम विंशत्यधिकशताहुतिपर्याप्तं कृसरं रक्षोघ्नेऽग्नये नमम अष्टाष्टाहुतिपर्याप्तं कृसरं सवित्रे दुर्गायै त्र्यंबकाय कविभ्यो दुर्गायै वास्तोष्पतयेऽग्नये क्षेत्रपालाय मित्रावरुणाभ्यामग्नये च नमम प्रतिद्रव्यं विंशत्यधिकशताहुतिपर्याप्तानि समिच्चर्वाज्यानि श्रियै नमम त्रयोदशाहुतिपर्याप्तं पायसं सोमाय चतुर्गृहीताज्यं रुद्राय स्वराजे एकैकाहुतिपर्याप्तमाज्यं अग्नये वायवे सूर्याय प्रजापतये च नमम एवं सविस्तरतन्त्रद्रव्यसंख्यादेवतोच्चारेण त्यागः सर्वत्र ज्ञेयः केचित्तु इदमुपकल्पितमन्वाधानोक्तद्रव्यजातमन्वाधानोक्ताहुतिसंख्यापर्याप्तमन्वाधानोक्ताभ्यो वक्ष्यमाणाभ्यो देवताभ्यो न ममेति संक्षेपेण त्यागं कुर्वंति ततो ग्रहमंत्रैर्निर्ऋत्यादिमंत्रैश्च यथायथं होमांते ग्रहपूजा स्विष्टकृन्नवाहुतिबलिदान पूर्णाहुतिपूर्णपात्रविमोकादि वह्निपूजांते यजमानाद्यभिषेके कृते धृतशुक्लवस्त्रगंधो यजमानो मानस्तोकेति विभूतिं धृत्वा मुख्यदेवतापूजनविसर्जनं श्रेयोग्रहणं दक्षिणादानानि कुर्यात् शतं तदर्धं दश वा ब्राह्मणान् भोजयेदिति संक्षेपः अथाश्लेषाशांतिः तत्राश्लेषाफलं आश्लेषायाः क्रमेण पंच सप्त द्वि त्रि चतुरष्टैकादश षट् नव पंचेति दशधा विभक्तनाडीषु क्रमेण राज्यं पितृनाशो मातृनाशः कामभोगः पितृभक्तिर्बलं हिंसकत्वं त्यागो भोगो धनमिति फलानि अथ पादविभागेन फलं तत्राद्यपादः शुभः द्वितीये पादे धनस्य नाशः तृतीये मातुश्चतुर्थे पितुः आश्लेषांत्यपादत्रयजाता कन्या श्वश्रूं हंति एवं नरोऽप्यंत्यपादत्रयजः श्वश्रूं हंति आश्लेषासर्वपादेषु शांतिः कार्या प्रयत्नतः जातस्य द्वादशाहे तु शांतिकर्म समाचरेत् असंभवे तु जन्मर्क्षे अन्यस्मिन्वा शुभे दिने अथोक्तकाले गोमुखप्र

सर्वंकृत्वा अस्यशिशोराश्लेषाजननसूचितसर्वारिष्टपरिहारेत्यादिसंकल्पंकृत्वामूलशांतिवत्कुंभद्वये वरुणरुद्रौद्वौसंपूज्यचतुर्विंशति
दलपद्मस्थकुंभेप्रतिमायामाश्लेषाधिपतीन्सर्पानावाह्यतद्दक्षिणेपुष्यदेवतांबृहस्पतिमुत्तरतोमघादेवतांपितॄंश्चावाह्यदलेषुपूर्वदल
मारभ्यप्रादक्षिण्येनपूर्वाधिपतिभगादिपुनर्वसुदेवतादितिपर्यंतंचतुर्विंशतिदेवतावाहनादिकुर्यात् कौस्तुभेतुतैत्तिरीयकमंत्रैःपुष्यम
घादिपूर्वादिनक्षत्राणामावाहनमुक्तं नतुनक्षत्रदेवतानां ततोलोकपालानावाह्यावाहितसर्वदेवताः संपूज्याग्निंग्रहांश्चप्रतिष्ठाप्यान्वाद
ध्यात् आदित्यादिग्रहाद्युद्देशांतेप्रधानदेवताः सर्पान्प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्यमष्टाविंशतिसंख्यंवा घृतमिश्रपायससमिदाज्यचर्वाहु-
तिभिः बृहस्पतिंपितॄंश्चाष्टाविंशतिसंख्यमष्टसंख्यंवातैरेवद्रव्यैर्भगादिचतुर्विंशतिदेवताअष्टाष्टपायसाहुतिभिः रक्षोहणमित्यादिशे-
षदेवतानिर्देशोमूलशांतिवत् तद्वदेवपायसकृसरचरूणांश्रपणंहविस्त्यागश्चकार्यः कौस्तुभोक्तप्रधानदेवतामंत्रैस्तत्तद्धोमः शेषंमू
लशांतिवत् अथज्येष्ठानक्षत्रफलं ज्येष्ठायादशभागेषुआद्येमातामहीस्मृतिः मातामहंद्वितीयेच तृतीयेहंतिमातुलं तुर्येजातोमातरंच
हत्यात्मानंतुपंचमे गोत्रजान्षष्ठभागेचसप्तमेतूभयंकुलं अष्टमेस्वाग्रजंहंतिनवमेश्वशुरंतथा दशमांशकजातस्तुसर्वंहंतिशिशुर्ध्रु-
वं ज्येष्ठर्क्षेतुपुमान्जातोज्येष्ठभ्रातुर्विनाशकः ज्येष्ठर्क्षेकन्यकाजाताहंतिशीघ्रंधवाग्रजं पादत्रयेजातनरोज्येष्ठोप्यत्रप्रजायते ज्येष्ठांत्य
पादजातस्तुपितुस्तस्यचनाशकः द्वादशाहेशांत्युक्तशुभदिनेवागोप्रसवशांतिंकृत्वास्यशिशोर्ज्येष्ठर्क्षजननसूचितसर्वारिष्टपरिहार

द्वारेत्यादिसंकल्प्यमध्यकलशेस्वर्णप्रतिमायांशचीसहितमैरावतारूढंइंद्रंलोकपालांश्चावाह्यरक्तवस्त्रद्वयशष्कुलीनैवेद्यसहितषोडशोपचारैः पूजयेत् तस्यचतुर्दिक्षु कुंभचतुष्टयंतत्पूर्वंमध्यभागेशतछिद्रंचनिधायपूर्णपात्रंकृतेषुचतुर्षुफलादौवरुणावाहनपूजनादिअन्वाधानेग्रहान्वाधानांतेइंद्रंपलाशसमिदाज्यचरुद्रव्यैः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्ययाइंद्रायेंदोमरुत्वतइतिमंत्रेणप्रजापतिमष्टोत्तरशततिलाहुतिभिः समस्तव्याहृतिमंत्रेणशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिअष्टोत्तरशतंब्राम्हणान्भोजयेत् ॥ इतिज्येष्ठाशांतिसंक्षेपप्रयोगः ॥ चित्रापूर्वार्धेपुष्यमध्यद्विपादेपूर्वाषाढाधिष्ण्यपादेतृतीयेजातःपुत्रश्चोत्तराद्येविधत्तेपित्रोर्भ्रातुः स्वस्यचापिप्रणाशं उत्तराफाल्गुन्याद्यपादइत्यर्थः अत्रेत्थंभाति चित्रापूर्वार्धेजातस्यगोप्रसवंकृत्वानक्षत्राधिपप्रतिमांसंपूज्यअजादानंकार्यंएवंपुष्यद्वितीयतृतीयपादयोर्जननेगोप्रसवनक्षत्राधिपपूजागोदानानिकार्याणिउत्तराफाल्गुनीप्रथमपादेजनने नक्षत्राधिपपूजांतिलपात्रदानंचकुर्यात् एवंपूर्वाषाढातृतीयपादेजनने नक्षत्रेशपूजाकांचनदानं मघाप्रथमपादजननेमूलवत्फलं तत्रगोप्रसवनक्षत्रेशपूजनग्रहमखाः कार्याः मघायाआद्यघटिद्वयजननेनक्षत्रगंडांतशांतिरपरेवत्यंतघटिद्वयेश्विन्याद्यद्वयेजननेनक्षत्रेगंडांतशांतिगोप्रसवग्रहमखाः कार्याः रेवत्यश्विन्योरितरभागेषुमघांतिमपादत्रयेचदोषविशेषानुक्तेर्नशांत्यादिकं एवंविशाखाचतुर्थपादजननेशालकदेवरनाशादिदुष्टफलोक्तेर्ग्रहमखः कार्यः यत्रकालेदुष्टफलमुक्तंशांतिर्नोक्तातत्रग्रहमखइतिकमलाकरोक्तेः एवमितरत्राप्यूह्यं इतिनक्षत्रशांतयः अथव्य

तीपातवैधृतिसंक्रांति शांतिः कुमारजन्मकालेतुव्यतीपातश्चवैधृतिः संक्रमश्चरवेस्तत्रजातोदारिद्र्यकारकः अश्रियंमृत्युमाप्नोति नात्र
कार्याविचारणा स्त्रीणांचशोकदुःखंचसर्वनाशकरोभवेत् गोसुकप्रसवंकुर्याच्छांतिंचसनवग्रहां उक्तकालेसंकल्पादिकंकृत्वापंच
द्रोणपरिमितव्रीहिराशिंकृत्वातदुपरिसार्द्धद्रोणद्वयमिततंडुलराशिंतदुपरिसपादद्रोणपरिमिततिलराशिंचकृत्वातिलराशौविधिना
नास्थापितकुंभेसौवर्णप्रतिमायांसूर्यमावाह्यतद्दक्षिणोत्तरयोरग्निरुद्रावावाह्यतिस्रोदेवताः व्यतीपातशांतौसंक्रांतिशांतौचपूजयेत् व्य
तीपातसंक्रांत्योर्जननेव्यतीपातसंक्रांतिशांतिंतंत्रेणसंकल्प्यैकैव शांतिः कार्या अत्रपूजाहोमादेः प्रसंगसिद्धिः द्विगुणोवाप्रधानहोम
इतिभाति ग्रहपीठदेवतान्वाधानांतेसूर्यंउत्सूर्योबृहदितिमंत्रेणसमिदाज्यचर्वाहुतिभिः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याभिः अग्निंरुद्रंच
तैरेवद्रव्यैः प्रत्येकमष्टाविंशतिसंख्याहुतिभिः अग्निंदूतमितित्र्यंबकमितिमंत्राभ्यांमृत्युंजयमष्टोत्तरशततिलाहुतिभिः शेषेणेत्यादिअ
भिषेकांतेगोवस्त्रस्वर्णादिदत्वाशतब्राम्हणान्भोजयेत् इतिव्यतीपातसंक्रांतिशांतिः ॥ अथवैधृतिशांतौविशेषः ॥ पूर्ववत्व्रीहितं
डुलतिलराशौस्थापितकुंभेमध्येत्र्यंबकमितिमंत्रेणरुद्रंदक्षिणतः उत्सूर्यइतिसूर्यंउत्तरतश्चाप्यायस्वेतिसोममावाह्यपूजयेत् अन्वा
धानेरुद्रंसमिच्चर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याहुतिभिः सूर्यसोमौप्रत्येकमष्टाविंशतिसंख्यैस्तैरेवद्रव्यैर्मृत्युंजयमष्टोत्तरसहस्रश
तान्यतरसंख्यतिलाहुतिभिः शेषेणेत्यादिअन्यत्पूर्ववत्संक्रांतिदिनेवैधृतिसत्वेदेवताभेदाच्छांतिद्वयंपृथक्कार्यं इतिवैधृतिशांतिः

अथैकनक्षत्रजननशांतिः एकस्मिन्नेव नक्षत्रे भ्रात्रोर्वा पितृपुत्रयोः प्रसूतिश्चेत्तयोर्मृत्युर्भवेदेकस्य निश्चितः पितृनक्षत्रे मातृनक्षत्रे वा कन्यायाः पुत्रस्य वोत्पत्तौ गोमुखप्रसवं कृत्वा शांतिः कार्या सोदरभ्रातृभगिन्योर्नक्षत्रे भ्रातुर्भगिन्या वोत्पत्तौ गोप्रसवमकृत्वैव शांतिमात्रं कार्यं संकल्पे पित्रैकनक्षत्रोत्पत्तिसूचितसर्वारिष्टे त्याद्यूहः कलशे रक्तवस्त्रे यस्मिन्नक्षत्रे जन्म तन्नक्षत्रप्रतिमां तन्नक्षत्रदेवताप्रतिमां वा अग्निर्नः पातु कृत्तिका इत्यादि तैत्तिरीयमंत्रैः पूजयेत् अन्वाधाने इदं नक्षत्रं अमुकां नक्षत्रदेवतां वा समिच्चर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्यं शेषेणेत्यादि अंते ययोरेकनक्षत्रे जन्म तयोरभिषेकः अत्र ग्रहमखो नावश्यकः क्वचित्संपूजितहरिहरप्रतिमादानमप्युक्तं अथ ग्रहणशांतिः ग्रहणे चंद्रसूर्यस्य प्रसूतिर्यदि जायते इत्थं संजायते यस्तु तस्य मृत्युर्न संशयः व्याधिपीडा च दारिद्र्यं शोकश्च कलहो भवेत् अत्र गोमुखप्रसवः कार्य इति भाति ग्रहमखः कृताकृतः संकल्पे सूर्यग्रहणकालिकप्रसूतिसूचिते त्याद्यूहः ग्रहणकालिकनक्षत्रस्य नक्षत्रदेवताया वा हेमप्रतिमां सूर्यग्रहे सूर्यस्य हेमप्रतिमां चंद्रग्रहे राजतं चंद्रबिंबं कृत्वोभयत्र सीसेन राहोर्नागाकृतिं कृत्वा गोमयोपलिप्ते क्वचिद्देशे श्वेतवस्त्रोपरि देवतापूजनं नात्र कलशस्थापनादि तत्र मध्ये आकृष्णेनेति सूर्यं दक्षिणतः स्वर्भानो रथ इति राहुं उत्तरतो नक्षत्रदेवतां पूजयेत् चंद्रग्रहे तु आप्यायस्वेति मध्ये चंद्रः पूज्यः पार्श्वयो राहुनक्षत्रदेवते पूर्ववत् अन्वाधाने सूर्यग्रहे सूर्यं अर्कसमिदाज्यचरुतिलैः प्रत्येकं अष्टोत्तरशतसंख्यया राहुं दूर्वाज्यचरुतिलैः स्तावत्संख्यैर्नक्षत्रदेवतां जलवृक्षसमि

दाज्यचरुतिलैस्तावत्संख्ययाशेषेणेत्यादि चंद्रग्रहेचचंद्रंपालाशसमिदाज्यचरुतिलैः शेषंपूर्ववत् अंतेग्रहकलशोदकेन पंचगव्य- पंचत्वकू पंच पल्लवादिफललौकिकोदकेनच लौकिकेनैववाभिषेकः वेधकालेजन्मनिनैवशांतिः किंतुदुष्टकालत्वाद्ग्रहाभिषेकः कार्यइतिभाति ॥ अथनक्षत्रगंडांतशांतिः ॥ रेवत्याश्लेषाज्येष्ठानक्षत्राणामंत्यघटिद्वयमश्विनीमघामूलानामाद्यघटिद्वयमितिघटिकाचतुष्टयमितंत्रिविधंनक्षत्रगंडांतंअश्विनीमघामूलानांपूर्वार्धेबाध्यतेपिता पूषाहिशक्रपश्चार्द्धेजननीबाध्यतेशिशोः सर्वेषांगंडजातानांपरित्यागोविधीयते वर्जयेद्दर्शनंयावत्तस्यषाण्मासिकंभवेत् शांतिंवापुष्कलांकुर्यात्सोममंत्रेणभक्तिमान् अस्यशिशोरेवत्यश्विनीसंध्यात्मकगंडांतजननसूचितारिष्टनिरासार्थंनक्षत्रगंडांतशांतिंकरिष्येइत्यादिसंकल्प्यः गोमुखप्रसवंकृत्वाषोडशपलमष्टपलंवाचतुष्पलंवाकांस्यपात्रंविधायतस्मिन्पायसंपयोवानिक्षिप्यतत्रनवनीतपूर्णंशंखंनिधायतस्मिन्राजतंचंद्रबिंबंसंस्थाप्यसोमोहमितिध्यानपूर्वकंचंद्रमाप्यायस्वेतिपूजयेत् पूजांतेआप्यायस्वेतिमंत्रस्यसहस्रंजपः ग्रहमखहोमः कार्यः नात्रप्रधानदेवताहोमः ग्रंथांतरेतुताम्रकलशेराजतप्रतिमायांबृहस्पतिमंत्रेणवागीश्वरंसंपूज्यतदुत्तरकुंभचतुष्टयेपंचपल्लवादिकंकुंकुमचंदनकुष्टगोरोचनानिक्षिप्त्वावरुणंपूजयेदित्युक्तं आचार्यायसशंखसमौक्तिकचंद्रदानं ग्रंथांतरपक्षेताम्रपात्रसहितवागीश्वरदानंआयुर्वृद्ध्यर्थंसहस्राक्षेणेतिमंत्रजपः ॥ दशावरब्राम्हणभोजनंचेति ॥ अथतिथिगंडांतलग्नगंडांतशांतिः पंचमीषष्ठ्यो

दशम्येकादश्योः पंचदशीप्रतिपदोः संधिभूतं घटिकाद्वयं ॥ तिथिगंडांतं कर्कसिंहयोर्वृश्चिकधनुषोर्मीनमेषयोश्च लग्नयोः संधिभूतैका घटिका लग्नगंडांतं तत्र तिथिगंडांते पूर्वार्धे जन्मनि तत्काले स्नात्वा वृषभदाने वा तन्मूल्यदानं कृत्वा सूतकांते शांतिः कार्या उत्तरार्धे जन्मनि शांतिमात्रं लग्नगंडांते पूर्वार्धे जन्मनि कांचनदानं उत्तरार्धे शांतिमात्रं कुंभे हेमप्रतिमायां वरुणं संपूज्य वरुणोद्देशेन प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्यया समिच्चर्वाज्यतिलयवानां होमः कार्यः यवव्रीहिमाषतिलमुद्गानां दक्षिणात्वेन दानमिति ॥

अथ दिनक्षयादिशांतिः ॥ दिनक्षये च भद्रायां प्रसूतिर्यदि जायते यमघंटे दग्धयोगे मृत्युयोगे च दारुणे दुष्टयोगतिथीनां च निषिद्धांशेषु चेत्तदा अतिदोषकरी प्रोक्ता तस्मिन्पापफले सति यमघंटादयो ज्योतिर्ग्रंथे प्रसिद्धाः दुर्योगतिथीनां निषिद्धभागास्तु विष्कंभवज्रयोस्तिस्रः षट् च गंडातिगंडयोः परिघार्धं पंच शूले व्याघातेंक घटीस्त्यजेत् चतुःषडष्टनिध्यर्कभूततिथ्याद्यनाडिकाः अष्टां ८ क ९ मनु १४ नखा २५ शा १० बाण ५ संख्या विवर्जयेदित्युक्ता ज्ञेयाः दिनक्षयादिदोषेष्वेकैकदोषदूषितकाले जनने शिवे रुद्रैकादशिन्यभिषेकः कार्यः द्वित्र्यादिदोषसमुच्चये ग्रहयज्ञाश्वत्थप्रदक्षिणादिसमुच्चयः दीपं शिवालये भक्त्या घृतेन परिदापयेत् गाणपत्यं पौरुषसूक्तं सौरं मृत्युंजयं शुभं शांतिजाप्यं रुद्रजाप्यं कृत्वा मृत्युजयी भवेत् इति वाक्याद्बहुदोषेषु उक्तजपादिसमुच्चयोऽपि ॥

अथ विषघटीशांतिः ॥ तत्र कौस्तुभे तिथिवारनक्षत्राणां विषनाड्य उक्तास्तथापि ज्योतिर्ग्रंथेषु नक्षत्रविषघटीनामेव महादोषत्वेनो-

क्तेर्नक्षत्रविषघटीष्वेवजननेउक्तशांतिः कार्या तिथ्यादिविषघटीनामल्पदोषत्वाद्रुद्राभिषेकादिकं कार्यम् विषघटीलक्षणं कौस्तुभादौज्ञेयं विषनाडीषुसंजातः पितृमातृधनात्मनां नाशकृद्विषशस्त्रास्त्रैः क्रूरेलग्नेशकेपिच एतद्विषनाडीषुशिशुजननसूचितारिष्टेत्यादिसंकल्पः एककुंभे प्रतिमाचतुष्टये रुद्रयमाग्निमृत्युदेवताः कद्रुद्राययमायसोममग्निर्मूर्धापरं मृत्योरितिमंत्रैः संपूजयेत् ग्रहान्वाधानांते रुद्रयमाग्निमृत्यून्समिच्चरुघृततिलाहुतिभिः प्रतिदैवतं प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याभिः शेषेणेत्यादिगृहसिद्धान्नहोमः ॥ अथयमलजननशांतिः ॥ तत्रश्रौताग्निमतः सोग्नयेमरुत्वतेत्रयोदशकपालंपुरोडाशंनिर्वपेदिति ऋग्वेदब्राह्मणोक्तेष्टिः यद्वा आश्वलायनसूत्रोक्तः केवलंमारुतयागः गृह्याग्निमतआश्वलायनस्यगृह्याग्नौमारुतश्चरुः अथयस्यवधूर्गौर्वाजनयेद्वौयमौततः सूमरुद्भ्यश्चरुंकुर्यात्पूर्णाहुतिमथापिवेति कारिकोक्तेः गृह्याग्निशून्यबह्वृचःकात्यायनोक्त शांति लौकिकाग्नौकुर्यात् ममभार्यायमलजननसूचितसर्वारिष्टपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंमारुतेष्ट्यायक्ष्यइतिसंकल्पः श्रौताग्निमतः स्मार्ताग्निमतस्तु मारुतस्थालीपाकेनयक्ष्यइतिसंकल्पः निरग्निस्त्वहमखांकात्यायनोक्तांशांतिंकरिष्येइतिसंकल्प्यस्वस्तिवाचनादिआचार्यवर्णांतंकुर्यात् अष्टदिक्षु अष्टकलशान्विधिनासंस्थाप्यउदकपूरणादिसर्वौषधीप्रक्षेपणांतेवरुणंपूजयेत् अष्टकलशोदकैर्दंपत्योरभिषेकः आपोहिष्ठेतितिसृभिः कयानइतिद्वेआनस्तुतइतिपंचेतिसप्तभिरैंद्रीभिर्मोषुवरुणइतिपंचभिरि

दमापइत्येकया अपनइत्यष्टाभिराग्नेयीभिर्ऋग्भिः कार्यः अभिषिक्तोदपतीधृतश्वेतवस्त्रचंदनौ उदङ्मुखौ तिष्ठेतां प्राङ्मुखआचार्योग्निग्रहस्थाप
नांतेअपस्तिसृभिराज्याहुतिभिरिंद्रंसप्तभिर्वरुणंपंचभिरपएकयाग्निमष्टाभिराज्याहुतिभिः पूर्वत्राभिषेकार्थमेकैकैश्चतुर्विंशतिमंत्रैरग्निंसोमं
पवमानंपावकंमारुतंमरुतः यमंअंतकंमृत्युंचैकैकयाज्यचर्वाहुत्यानाममंत्रैः शेषेणेत्यादि अन्वादध्यात् षट्त्रिंशद्वारं तूष्णींनिर्वापप्रोक्षणेअं
तेग्रहकलशोदकादिनाभिषेकः दासीमहिषीवडवागोहस्तिनीनांयमलजननेपीयंशांतिः कार्या॥ इयंशांतिर्ग्रहोत्पातेधूलूककपोतगृध्रश्ये-
नानांगृहप्रवेशेस्तंभप्ररोहेवल्मीकप्ररोहेमधुजनने आसनशयनयानभंगेपल्लीपतनेसरटारोहणेछत्रध्वजविनाशेषुअन्येषुउत्पातेषुच
कार्येतिचकात्यायनमतं साचसाग्निकैः कात्यायनैः स्वगृह्याग्नौ कार्यानिरग्निकैस्तैरन्यैश्चलौकिकाग्नौ इतियमलजननादिशांतिः अथत्रि-
कप्रसवशांतिः सुतत्रयेसुताचेत्स्यात्तत्त्रयेवासुतोयदि मातापित्रोः कुलस्यापितदानिष्टंमहद्भवेत् ज्येष्ठनाशोवित्तहानिर्दुःखंवासुमह
द्भवेत् गोप्रसवंकृत्वाममसुतत्रयजन्मानंतरं कन्याजननसूचितसर्वारिष्टेतिवाकन्यात्रयजन्मानंतरंपुत्रजननसूचितेतिवानिमित्तानुसारे
णसंकल्पः स्थंडिलपूर्वभागेग्रहस्थापनांतेतदुत्तरतः कलशपंचकेस्वर्णप्रतिमासु ब्रह्मविष्णुमहेशेंद्ररुद्रानावाह्यपूजयेत् तत्रमंत्राः ब्रह्म
जज्ञा० इदंवि० त्र्यंबकं० यतइं० कद्रुद्रायेतिग्रहपीठदेवतान्वाधानांतेब्रह्माणंविष्णुंमहेशंइंद्रंरुद्रंचप्रत्येकंसमिदाज्यचरुतिलैः प्रतिद्रव्य
मष्टोत्तरसहस्रअष्टोत्तरत्रिंशत अष्टोत्तरशतान्यतमसंख्याहुतिभिः शेषेणेत्यादि॥ अथदंतजननशांतिः॥ उपरिप्रथमंयस्यजायंतेथशि

शोर्द्विजाः दंतैर्वासह यस्यस्याज्जन्म भार्गवसत्तम द्वितीयेचतृतीयेचचतुर्थेपंचमेतथा यदादंताश्चजायंते मासेचैवमहद्भयं मातरंपितरंवाथ
खादेदात्मानमेवच बालानामष्टमेमासिषष्ठेमासि ततःपुनः दंतायस्यचजायंतेमाता वाम्रियतेपिता बालकःपीड्यते वात्रस्वयमेव नसंश
यः केचित्तुअष्टमेमासिदंतजन्मशुभमाहुः तत्रास्यशिशोःप्रथममूर्ध्वदंतजननसूचितसर्वारिष्टेत्यादिसदंतजननसूचितेत्यादिवाद्विती-
येमासिदंतजन्मसूचितेत्यादिवासंकल्पं यथानिमित्तंयोजयेत् स्थंडिलोत्तरभागेनौकायांस्वर्णपीठेवास्वस्तिकयुतेबालमुपवेश्यसर्वौषध्यादियुक्त
जलैःस्नापयित्वास्थंडिलपूर्वतःकलशेप्रतिमास्थधातारंवन्हिंसोमंवायुंपर्वतान्केशवंचेतिषड्देवताःसंपूज्यग्रहान्वाधानांते धातारंसकृच्चरु-
णावन्ह्यादिपंचदेवताएकैकयाज्याहुत्याशेषेणेत्यादि अन्वादध्यात् धात्रेत्वाजुष्टंनिर्वपामीत्यादिनिर्वापप्रोक्षणेनाम्नाचरुहोमः स्रुवेणव-
न्ह्यादिभ्यः पंचाज्याहुतयोपिनाम्नैवहोमांतेदक्षिणांदत्वासप्ताहंयथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयेत् अष्टमदिनेकांचनादिदत्वाकर्मेश्वरार्पणंकु-
र्यात् षष्ठाष्टममासयोर्दंतजननेतुएकस्याबृहस्पतिदेवतायाः पूजनंदधिमधुघृताक्तानामश्वत्थसमिधामष्टोत्तरशतंबृहस्पतिमंत्रेणहो
मः॥ आज्येनस्विष्टकृदादि॥ इतिदंतजननशांतिः॥ अथप्रसववैकृतशांतिः॥ यत्रगर्भेविपर्यासोमानुषाणांगवामपि अद्भुतानिप्रसूयं
तेतत्रदेशस्यविद्रवः मानुषामानुषाणांचगोजाश्वमृगपक्षिणां जायंतेजातिभेदाश्चसदंताविकृतास्तथा बहुशीर्षाअशीर्षावाबहुक
र्णाअकर्णकाः एकशृंगात्रिशृंगावातथैवत्रिचतुर्भुजाः दीर्घकर्णामहाकर्णागजकर्णाश्चमानवाः राजश्रेष्ठेकुलेनाशोधनस्यचकु

लस्यच अष्टोत्तरसहस्राणिचरुंवैजुहुयात् घृतं समिधांतुपलाशानांतर्पयेत्पूर्ववद्द्विजान् अशिराजायतेजंतुस्तथाद्वित्रिशिरास्तथा अत्रसूर्याद्भुतेसूर्यंपूजयेज्जुहुयादपि दध्याज्यमधुसंयुक्ताःसमिधस्त्वर्कसंभवाः मृगीजनयतेसर्पान्मंडूकांश्चैवमानुषान् अत्राद्भुतेगीष्पतयेपूजाहोमंचकारयेत् औदुंबरस्यसमिधोदधिसर्पिःसमन्विताः स्त्रीगर्भपातोयमलंप्रसूयंतेथवास्त्रियः सदंताश्चैवजायंतेजातमात्राहसंतिच बुधाद्भुतेबुधायात्रपूजाहोमौसमाचरेत् संक्षेपेणयथाप्राज्ञमित्थंजननशांतयः उक्ताजपाभिषेकार्थसूक्तादि बहुविस्तृताः प्रयोगाः कौस्तुभादौचप्रसिद्धाबहुशःपराः अनेनप्रीयतांदेवोभगवान्विठ्ठलःप्रभुः॥ अथनामकरणं॥ तत्रजन्मादिनेजातकर्मानंतरंतत्कालेक्वचित् एकादशाहेद्वादशाहेवाविप्रस्यनामकर्मदशमदिनेआशौचसत्वेपिवचनान्नामकर्मकार्यमितिकेचित् क्षत्रियाणांत्रयोदशेषोडशेवादिने वैश्यानांषोडशेविंशतितमेवादिने द्वाविंशेमासांतेवाशूद्राणांमासांतेशततमेदिनेवत्सरांतेवेतिविप्रादीनांगौणकालः मुख्यकालेकुर्वन्विप्रादिःपुण्यतिथिनक्षत्रचंद्रानुकूल्यादिगुणादरंनकुर्यात् उक्तमुख्यकालातिक्रमेशुभनक्षत्रादिकमावश्यकं वैधृतिव्यतीपातसंक्रांतिग्रहणदिनामावास्याभद्रासुमासकालेपिनामकर्मादिशुभकर्मनकार्यं अत्रमलमासगुरुशुक्रास्तादिदोषोनास्तीत्युक्तं अपराण्हेरात्रौचनामकर्मवर्ज्यं अथोक्तकालातिक्रमेपेक्षितशुभतिथ्यादि चतुर्थीषष्ठ्यष्टमीनवमीद्वादशीचतुर्दशीपंचदशीरहितास्तिथयःप्रशस्ताः चंद्रबुधगुरुशुक्रावासराः अश्विनीत्र्युत्तरारोहिणीमृगपुनर्वसुपुष्यहस्तस्वात्यनुरा-

धाश्रवणधनिष्ठाशततारकारेवतीनक्षत्राणि वृषभसिंहवृश्चिककलशानिप्रशस्तानि तानिनामानिचतुर्विधानि देवतानाममासनामन
क्षत्रनामव्यावहारिकनामेति तत्रामुकदेवभक्तइत्याकारकंदेवतानामप्रथमं चैत्रादिमासनामानिवैकुंठोथजनार्दनः उपेंद्रोयज्ञपुरु-
षोवासुदेवस्तथाहरिः योगीशःपुंडरीकाक्षः कृष्णोनंतोच्युतस्तथा चक्रीतिद्वादशैतानिक्रमादाहुर्मनीषणइत्यनुसारेणमासनामद्वि
तीयकं मासाश्चात्रचांद्राः तेचशुक्लादिकृष्णांताएवयस्मिन्नक्षत्रेजन्मतन्नक्षत्रवाचकशब्दात्तत्रजातइत्यधिकारेविहिततद्धितप्रत्ययेकृ
तेनिष्पन्नंनाक्षत्रनामतृतीयं तद्यथा आश्वयुक्आपभरणःकार्तिकःरौहिणःमार्गशीर्षःआर्द्रकःपुनर्वसुःतिष्यःआश्लेषःमघाःपूर्वाफ
ल्गुनः उत्तराफल्गुनः हस्तः चैत्रः स्वातिः वैशाखः अनुराधः ज्यैष्ठः मूलकः पूर्वाषाढः उत्तराषाढः अभिजितः श्रावणः श्रविष्ठः शतभिष
क् पूर्वाप्रोष्ठपादः उत्तराप्रोष्ठपादः रैवतइति केचित्तुचूचेचोलाश्विनीप्रोक्तेत्यादिज्योतिर्ग्रंथोक्तावकहडाचक्रानुसारेणाश्विन्याद्
यश्चतुर्षुचरणेषुचूडामणिश्चेदीशश्चोलेशोलक्ष्मणइत्यादिकानिनाक्षत्रनामानिकुर्वंतितन्नश्रौतग्रंथादिबहुसंमतंशाखांयनास्तुकृत्तिको
त्पन्नस्याग्निशर्मेतिनक्षत्रदेवतासंबद्धंनाक्षत्रंनामकुर्वंति एवंकातीयाअपि नाक्षत्रनामैवाभिवादनीयंगुप्तंचामौंजीबंधनात् माता
पितरावेवजानीयातां व्यावहारिकंनामचतुर्थं तत्रकवर्गादिषुतृतीयचतुर्थपंचमवर्णहकारान्यतमवर्णाद्यावयवकं यरलवान्यतमम
ध्यवर्णयुतं ऋलृवर्ण रहितम् विसर्गांतम् पित्रादिपुरुषत्रयान्यतमवाचकंशत्रुवाचकभिन्नंतद्धितप्रत्ययरहितंकृत्प्रत्ययांतंयुग्मा

क्षरंपुंसांअयुग्माक्षरंस्त्रीणांकार्यं यथादेवदत्तइति हरिरिति उक्तसर्वलक्षणाभावेसमाक्षरंपुंसांअयुग्माक्षरंस्त्रीणामित्येकलक्षणयुक्तनामे
वयथारुद्रइतिराजेत्याद्यक्षरं अत्रस्वरव्यंजनेषुनसंख्यानियमः अत्रविशेषः द्व्यक्षरंप्रतिष्ठाकामश्चतुरक्षरंब्रह्मवर्चसकामः अंत्यलका
ररेफंवर्जयेदिति आपस्तंबहिरण्यकेशिसूत्रेतु प्रातिपदिकादिधात्वंतंयथाहिरण्यदाइतिउपसर्गयुक्तंवासुश्रीरित्यादीति विशेषउक्तः तच्च
व्यावहारिकंनामशर्मपदांतंवेदपदांतंवाब्राह्मणस्यवर्मेतिराजेतिवापदयुक्तंक्षत्रियस्यगुप्तदत्तान्यतरांतंवैश्यस्यदासांतंशूद्रस्यकार्यं
व्यावहारिकंनाम प्रासादादीनामपिकार्यं देवालयगजाश्वानांवृक्षाणांवापिकूपयोः सर्वापणानांपण्यानांचिन्हानांयोषितांनृणांका
व्यादीनांकवीनांचपश्वादीनांविशेषतः राजप्रासादयज्ञानांनामकर्मयथोदितमित्युक्तेः अथप्रयोगेविशेषः गर्भाधानादिसंस्कारलो
पेप्रत्येकंपादकृच्छ्रं बुद्धिपूर्वकमकरणेप्रत्येकमर्धकृच्छ्रंप्रायश्चित्तं जातकर्मणः कालातिपत्तिनिमित्तकाज्यहोमपूर्वकंकार्यं तद्यथा
जातकर्मणः कालातिपत्तिनिमित्तकदोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंप्रायश्चित्तहोमंकरिष्येइतिसंकल्प्याग्निस्थापनेध्माधाना
दिपाकयज्ञतंत्रसहितंवन्हिस्थापनाज्यसंस्कारपात्रसंस्कारमात्रसहितंवाभूर्भुवःस्वःस्वाहेतिसमस्तव्याहृत्याज्यहोमंकुर्यात् होमं
समाप्यगर्भाधानपुंसवनानवलोभनसीमंतोन्नयनलोपजनितदोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंएतावतःपादकृच्छ्रान्बुद्धिपू
र्वकलोपेर्धकृच्छ्रान् तत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यदानेनाहमाचरिष्यइतिसंकल्प्यद्रव्यंदद्यात् जातकर्मनाम्नोः

सहन्चिकीर्षायांपूर्वोक्त जातकर्मसंकल्पवाक्यमुच्चार्य अस्यकुमारस्यायुरभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं नामकर्मच तंत्रेण करिष्ये इतिसंकल्प्यस्वस्तिवाचनादिकं कुर्यात् तत्रजातकर्मनामकर्मणोःपुण्याहं भवंतोब्रुवंत्वित्युक्त्वा अस्यकुमारस्यजातकर्मणेएतन्नाम्ने अस्मैच स्वस्ति भवंतोब्रुवंत्वितिस्वस्तिपर्यायेवदेत् तदनुसारेणैवविप्रप्रतिवचनं केवलनामचिकीर्षायां नामकर्मणः पुण्याहमित्युक्त्वा स्वस्तिपर्याये अमुकनाम्ने अस्मैस्वस्ति भवंतोब्रुवंत्वितिवदेत् विप्राश्चामुकनाम्नेअस्मैस्वस्तीतिब्रूयुः लेखनादौनामत्रयंशर्मादिपदरहितंकृत्वाव्यावहारिकं नामशर्माद्यंतंकुर्यात् अभिवादननाक्षत्रनामापिशर्माद्यंतंसर्वत्रोच्चारणीयं अवशिष्टःप्रयोगः प्रयोगग्रंथेषु॥ अथस्त्रीणांनामकर्म॥ संकल्पेअस्याःकुमार्याइतिविशेषः स्वस्तिवाचनेएतन्नाम्न्येअस्यैस्वस्तीत्यादिभक्तेत्या [illegible] वंतद्देवतानाममासनामसुचक्रिणीवैकुंठीवासुदेवीतित्रीणिङीबंतानिहरिरित्यविकृतंअवशिष्टानिअष्टावावंतानि रोहिणीकृत्तिकेत्येवंयथायथं नाक्षत्रनामेतिमात्रदत्तमतेआश्वलायनैर्नाक्षत्रनामस्त्रीणांनकार्यं व्यावहारिकंयज्ञदाशर्मेतिपुंवत् पूजादिकंवैदिकमंत्ररहितंपूर्ववत्कार्यं पितुरसंनिधौस्त्रीपुंसयोर्नामपितामहादिःकुर्यात्॥ इतिनामकरणं॥ अथांदोलारोहणं॥ आंदोलाशयनेपुंसोद्वादशोदिवसःशुभः त्रयोदशस्तुकन्यायाननक्षत्रविचारणा॥ अन्यस्मिन्दिवसेचेत्स्याच्छुभकालंविचारयेत् उत्तरात्रयरोहिणीहस्ताश्विनीपुष्यरेवत्यनुराधामृगचित्रापुनर्वसुश्रवणस्वातिनक्षत्रेषुशुभवारेरिक्तातिरिक्ततिथौचंद्रताराबलेकुलयोषिद्भिरांदोलाशयनंकार्यं॥ एकत्रिंशेदि

नेद्वितीयजन्मर्क्षेवादोलारोहोक्तनक्षत्रेवापूर्वाण्हमध्ययोः कुलदेवताविप्रयोः पूजांविधायशंखेन गोदुग्धंपाययेत्॥ इतिदुग्धपानं॥
सूत्यामासोत्तरं बुधसोमगुरुवारेषुरिक्तान्यतिथौ श्रवणपुष्यपुनर्वसुमृगहस्तमूलानुराधानक्षत्रेषुजलस्थानंगत्वाजलपूजा कार्या
अत्र गुरुशुक्रास्तचैत्रपौषमासाधिमासावर्ज्याः इतिजलपूजनं॥ तृतीयेमासिसूर्यावलोकनंचतुर्थेमासि अन्नप्राशनकालेवानि-
ष्क्रमणं तत्रकालः शुक्लपक्षः शुभः प्रोक्तः कृष्णश्चांत्यत्रिकंविना रिक्ताषष्ठ्यष्टमीदर्शद्वादशीचविवर्जिता गुरुशुक्रबुधवाराऽश्वि
नीरोहिणीमृगपुष्योत्तरात्रयहस्तधनिष्ठाश्रवणरेवतीपुनर्वसुअनुराधानक्षत्राणिच प्रशस्तानि इदंनिष्क्रमणंनित्यंकाम्यं सूर्यावलोकन
निष्क्रमणयोर्नांदीश्राद्धंकृताकृतं अथभूम्युपवेशनकालः पंचममासेनिष्क्रमोक्ततिथ्यादौ भौमबलेसतिभूम्युपवेशनंकार्यं अथा
न्नप्राशनकालः षष्ठेष्टमेदशमेद्वादशेवामासे पूर्णेवत्सरेवापुंसोन्नप्राशनं पंचमसप्तमनवममासेषुस्त्रीणां॥ द्वितीयाचतृतीयाचपं-
बुधगुरुशुक्र चमीसप्तमी तथा॥ त्रयोदशीचदशमी प्राशनेतिथयःशुभाः रविचंद्रवारौक्वचित् अश्विनीरोहिणीमृगपुनर्वसुपुष्योत्तरात्रयहस्तचित्रास्वा
वाराः शुभाः त्यनुराधाश्रवणधनिष्ठाशततारकारेवत्यःशुभाः जन्मनक्षत्रमशुभमितिकेचित् भद्रावैधृतिव्यतीपातगंडातिगंडवज्रशूलपरिघावर्ज्याः
विष्णुशिवचंद्रार्कदिक्पालभूमिदिशाब्राम्हणान्संपूज्य मातुरुत्संगगतस्यशिशोः कांचनेकांस्येवापात्रेस्थितंदधिमधुघृतमिश्रंपायसं
सुवर्णांकितहस्तेनसंमंत्र्यप्राशयेत् सूर्यावलोकनादीन्यन्नप्राशनांतानि अन्नप्राशनकालेशिष्टाःसहैवानुतिष्ठंति एतेषांसहप्रयोगसं

कल्पादिकं कौस्तुभादौज्ञातव्यम् अथान्नप्राशनांतेकर्तव्यं अग्रतोथपरिन्यस्यशिल्पवस्तूनिसर्वशः शस्त्राणिचैववस्त्राणिततःपश्येत्तुल-
क्षणं प्रथमंयत्स्पृशेद्बालःपुस्तकादिस्वयंतदा जीविकातस्यबालस्य तेनैवतुभविष्यति अन्नप्राशनांतसंस्कारेषुमलमासगुरुशु-
क्रास्तादिदोषोनास्तिइत्युक्तं तच्छुद्धिकालेप्यसंभवे ज्ञेयंतेनषष्ठादिमासेअस्तादिदोषसत्वेऽष्टमादिमासेकार्यं इतिसूर्यावलोकननिष्क्रमणभू-
म्युपवेशनान्नप्राशनानि अथकर्णवेधः॥ दशमेद्वादशेवान्हि षोडशेकर्णवेधनं मासेषष्ठेसप्तमेवाअष्टमेदशमेपिवा द्वादशेवाततोब्देन्वप्र-
थमेवातृतीयके नकर्तव्यंसमेवर्षेस्त्रीपुंसःश्रुतिवेधनं तृतीयादिवत्सरेमासाः कार्तिकेपौषमासेवाचैत्रेवाफाल्गुनेपिवाशुक्लपक्षःशु-
भःप्रोक्तोजन्ममासोनिषेधितः भद्रायांविष्णुशयनेकर्णवेधंविवर्जयेत् तेनकार्तिकमासावधिः शुक्लद्वादश्युत्तरंज्ञेयः केचिन्मीनस्थसू-
र्येचैत्रंधनुस्थेपौषंमासंवर्जयंति द्वितीयादशमीषष्ठीसप्तमीचत्रयोदशी द्वादशीपंचमीशस्तातृतीयाकर्णवेधने चंद्रबुधगुरुशुक्रवाराः
पुष्यपुनर्वसुमृगोत्तरात्रयहस्तचित्राश्विनीश्रवणरेवतीधनिष्ठाःशुभाः विष्णुरुद्रब्रह्मसूर्यचंद्रदिक्पालनासत्यसरस्वतीगोब्राम्हण-
गुरुपूजांकृत्वाबालककरसांकितं कर्णौपुंसःपूर्वंदक्षिणंविध्येत् पश्चाद्वामं स्त्रीणांपूर्वंवामं सौवर्णीराजपुत्रस्यराजतीविप्रवैश्ययोःशू-
द्रस्यचायसीसूचीबालकाशंगुलप्रमता कर्णरंध्रंरवेश्छायाप्रविशेद्दर्शयेत्तथा अन्यथादर्शनेतस्यपूर्वपुण्यविनाशनं इतिकर्णवेधः॥
अथबालस्यदृष्टिदोषादौरक्षाविधिः॥ वासुदेवोजगन्नाथःपूतनातर्जनोहरिः रक्षतुत्वरितोबालंमुंचमुंचकुमारकं कृष्णरक्षशिशुं

शंखमधुकैठभमर्दन प्रातःसंगवमध्यान्हसायान्हेषुच्चसंध्ययोः महानिशिसदारक्षकंसारिष्टनिषूदन यद्गोरजःपिशाचांश्चग्रहान्मातृग्रहान
पि बालग्रहानविशेषेणछिंधिछिंधिमहाभयान् त्राहित्राहिहरेनित्यंत्वद्रक्षाभूषितंशिशुं इतिभस्माभिमंत्र्यैवभूषयेत्तेनभस्मनाशिरोल-
लाटाद्यंगेषुरक्षांकुर्याद्यथाविधि इतिप्रयोगसागरे रक्षरक्षमहादेवनीलग्रीवजटाधर ग्रहैस्तुसहितोरक्षमुंचसुचकुमारकं अमुंमंत्रंभू-
र्जपत्रेविलिख्यतत्पत्रंभुजेबध्नीयात् बालरोदनपरिहारार्थंयंत्रमुक्तंमयूखे षडस्त्रमध्येन्ह्रींकारस्तन्मध्येशिशोर्नामविलिख्यषट्कोणे-
षु ॐ लुलुवस्वाहेतिमंत्रषडक्षराणिविलिख्य तद्बहिर्नेमिवद्वृत्तद्वयंविलिख्यतद्बहिरधोमुखैरर्धचंद्रैरावेष्ट्यपंचोपचारैःसंपूज्यबालह-
स्तेबध्नीयादिति बालग्रहेशांत्यादिकंबालग्रहस्तवश्चशांतिकमलाकरशांतिमयूखयोर्द्रष्टव्यं ॥ अथवर्धापनविधिः ॥ सचवर्षपर्यंतंप्रति-
मासजन्मतिथौकार्यः वर्षोत्तरंप्रत्यब्दंजन्मतिथौकार्यः तिथिद्वैधेयत्रजन्मर्क्षयोगः साग्राह्यादिनद्वयेजन्मनक्षत्रयोगसत्वासत्वयोरौदयि
कीत्रिमुहूर्ताधिकाग्राह्या त्रिमुहूर्तन्यूनत्वेपूर्वा जन्ममासाधिमासत्वेशुद्धमासे प्रत्याब्दिकवर्धापनविधिर्नत्वधिके अथसंक्षेपतःप्रयो-
गः ॥ आयुरभिवृद्ध्यर्थंवर्षवृद्धिकर्मकरिष्यइतिसंकल्प्यतिलोद्वर्तनपूर्वकंतिलोदकेनस्नात्वाकृततिलकादिविधिर्गुरुंसंपूज्याक्षतपुंजेषु
देवताःपूजयेत् तत्रादौकुलदेवतायैनमइतिकुलदेवतामावाह्यजन्मनक्षत्रंपितरोप्रजापतिंभानुंविघ्नेशंमार्कंडेयंव्यासंजामदग्न्यंरा
मंअश्वत्थामानंकृपंबलिंप्रल्हादंहनुमंतंबिभीषणंषष्ठींचनाम्नैवावाह्यपूजयेत् षष्ठ्यैदधिभक्तनैवेद्यःपूजांतेप्रार्थयेना चिरंजीवीयथा

त्वंभोभविष्यामितथामुने रूपवान्वित्तवांश्चैवश्रियायुक्तश्चसर्वदा मार्कंडेयनमस्तेस्तुसप्तकल्पांतजीवन आयुरारोग्यसिद्ध्यर्थंप्रसी
द भगवन्मुने चिरंजीवीयथात्वंतुमुनीनांप्रवरोद्विज कुरुष्वमुनिशार्दूलतथामांचिरजीवनं मार्कंडेयमहाभागसप्तकल्पांतजीवन आ-
युरारोग्यसिद्ध्यर्थंअस्माकंवरदोभव अथषष्ठीप्रार्थना जयदेविजगन्मातर्जगदानंदकारिणी प्रसीदममकल्याणिनमस्तेषष्ठिदेवते
त्रैलोक्येयानिभूतानिस्थावराणिचराणिच ब्रह्मविष्णुशिवैःसार्द्धंरक्षांकुर्वंतुतानिमे ततस्तिलगुडमिश्रंपयःपिबेत् तत्रमंत्रः स-
तिलंगुडसंमिश्रंअंजल्यर्धमितंपयः मार्कंडेयाद्वरंलब्ध्वापिबाम्यायुर्विवृद्धये क्वचित्पूजितषोडशदेवताभ्योनाम्नाप्रत्येकमष्टावि-
शतिसंख्यतिलहोमउक्तः ततोविप्रभोजनं तद्दिनेनियमाःखंडनंनखकेशानांमैथुनाध्वगमौतथा आमिषंकलहंहिंसांवर्षवृद्धौवि
वर्जयेत् मृतेजन्मनिसंक्रांतौश्राद्धेजन्मदिनेतथाअस्पृश्यस्पर्शनेचैवनस्नायादुष्णवारिणा ॥ अथचौलं ॥ जन्मतोगर्भतोवाब्दे
प्रथमेथद्वितीयके तृतीयेपंचमेवापिचौलकर्मप्रशस्यते यद्वासहोपनीत्यात्रकुलाचाराद्व्यवस्थितिः माघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठेमा
सिशुभंस्मृतं जन्ममासेधिमासेनज्येष्ठेजेष्ठस्यनोभवेत् शुक्लपक्षःशुभःप्रोक्तःकृष्णश्चांत्यंत्रिकंविना द्वितीयाथतृतीयाचपंच
मीसप्तमीशुभा दशम्येकादशीवापित्रयोदश्यपिशस्यते रविभौमार्किशनयोवाराविप्रादिवर्णतःगुरुशुक्रबुधाःशुक्लेसोमः
सर्वशुभावहः अश्विनीमृगपुनर्वसुपुष्यहस्तचित्रास्वातीज्येष्ठाश्रवणधनिष्ठाशततारकारेवत्यःशुभाःक्षौरप्रयाणभैषज्येज

न्मर्क्षंवर्जयेत्सदा आयुःक्षयोनुराधाश्विन्युत्तरारोहिणीमघैः सिंहस्थेगुरौचौलादिशुभकर्मनकार्यं सूनोर्मातरिगर्भिण्यांचूडाकर्म
नकारयेत् ॥ पंचमाब्दात्प्रागूर्ध्वं तुगर्भिण्यामपिकारयेत् सहोपनीत्याकुर्याच्चेत्तदादोषोनविद्यते पृथक्चूडाकर्मपृथगुपनय
नंचमातरिगर्भिण्यानकार्यं उभयोःसहानुष्ठानेतुनदोषः गर्भिण्यामपिपंचममासपर्यंतंनदोषः पंचमासादधःकुर्यादतऊर्ध्वंनका
रयेदित्यर्कः ज्वरितस्यचौलादिमंगलंनकार्यं विवाहव्रतचूडासुमातायदिरजस्वला तस्याःशुद्धेःपरंकार्यंमंगलंमनुरब्रवीत् नां-
दीश्राद्धोत्तरंरजस्वलायांशांतिंकृत्वाकार्यं केचित्तुमुहूर्तांतराभावेप्रारंभात्प्रागभिरजोदोषेश्रीपूजनादिविधिनाशांतिंकृत्वाकार्य
मित्याहुः मातुलपितृव्यादौकर्तरितत्पत्न्यांरजस्वलायामपिमंगलंनेतिसिंधुः त्रिपुरुषात्मककुलेषण्मासमध्येमौंजीविवाहरू
पमंगलोत्तरंमुंडनाख्यंचूडाकर्मादिनकार्यं संकटेतु अब्दभेदेकार्यं चतुःपुरुषपर्यंतंकुलेसपिंडीकरणमासिकश्राद्धांतप्रेतकर्मस
मासेःप्राक्चूडाकर्मादिकमाभ्युदयिकंकर्मनकार्यं एकमातृजयोरेकवत्सरेपत्ययोर्द्वयोः नसंस्कारःसमानःस्यान्मातृभेदेविधीय-
ते प्रारंभोत्तरंसूतकप्राप्तौकूष्मांडीभिर्ऋग्भिर्घृतंहुत्वागांदत्वाचूडोपनयनोद्वाहनादिकमाचरेत् अत्रविशेषोविवाहप्रकरणेवक्ष्यते म
ध्येमुख्येकाशिखाअन्याश्चपार्श्वादिभागेष्विति यथाकुलाचारं प्रवरसंख्ययाशिखाचूडासमयेकार्याः उपनयनकालेमध्यशिखेत
रशिखानांवपनंकृत्वामध्यभागेएवोपनयनोत्तरंशिखाधार्या चौलकर्मणिजातकर्मणिचभोजनेसांतपनकृच्छ्रंप्रायश्चित्तं अन्येषु

संस्कारेषुउपवासेनशुद्धिः चूडांताः सर्वेसंस्काराः स्त्रीणाममंत्रकाः कार्याः होमस्तुसमंत्रकः होमोप्यमंत्रकः कार्योनवाकार्यइतिप्र
तिह्रकृदादिमतं एवंशूद्रस्याप्यमंत्रकंचौलं इदानींशिष्टेषुस्त्रीणांचूडादिसंस्कारकरणंनदृश्यते विवाहकालेचूडादिलोपप्रायश्चित्तमात्रं
प्रकुर्वंति चौलोत्तरंमासत्रयपर्यंतंसपिंडैः पिंडदानंतिलतर्पणंचनकार्यं महालयेगयायांपित्रोः प्रत्यब्दश्राद्धेचपिंडदानादिकार्यं
॥ अथविद्यारंभः ॥ पंचमवर्षेअक्षरलेखनारंभउत्तरायणेकार्यः अत्रकुंभस्थोसूर्योवर्ज्यः शुक्लपक्षः शुभः प्रोक्तः कृष्णश्चांत्यत्रि
कंविना द्वितीयातृतीयापंचमीदशम्येकादशीत्रयोदश्यः श्रेष्ठाः अश्विनीमृगार्द्रापुनर्वसुपुष्यहस्तचित्रास्वात्यनुराधाश्रवणध-
निष्ठाशततारकारेवत्योभौमशनिभिन्नवाराश्चशुभाः विघ्नेशंलक्ष्मीनारायणौसरस्वतींस्ववेदंसूत्रकारंचपूजयित्वागुरुंब्राम्ह-
णान्धात्रींचसंपूज्यनत्वासर्वांस्त्रिः प्रदक्षिणीकृत्यप्रणवपूर्वकमक्षरमारभेत् ततोगुरुंनत्वादेवतांविसर्जयेत् ततोत्रभुवनमा
लः सर्ववाङ्मयरूपेणागच्छागच्छेतिसरस्वत्यावाहनमंत्रः प्रणवेनषोडशोपचारार्पणं अथानुपनीतधर्माः प्रागुपनयनात्कामचारका
मवादकामभक्षाः तेनमूत्रपुरीषोत्सर्गादावाचमनाद्याचारोनास्ति लघुपातकहेतुलशुनपर्युषितोच्छिष्टादिभक्षणेदोषाभावः एव-
मपेयपानेअनृतावाच्यभाषणेपिमहादोषहेतुमांसांत्यजरजस्वलादिस्पृष्टान्नभक्षणेमद्यादिपानेचदोषोस्त्येव रजस्वलादिसंस्पर्शेस्ना
नमेवकुमारके शिशोरभ्युक्षणंप्रोक्तंबालस्याचमनंस्मृतं तत्रप्रागन्नप्राशनाच्छिशुसंज्ञा ततऊर्ध्वंप्राक्चौलात्त्रिवर्षाद्वाबाल

संज्ञा तत आमौंजीबंधनात् कुमारसंज्ञा अत्राचमनमिति त्रिरुदकपानमेव नतु ओष्टमार्जनादिकल्पइति ज्ञेयम् नचानुपनीतोवेद
मुच्चारयेत् पित्रोरंत्यक्रियायां त्वनुपनीतेनापिमंत्रोच्चारः कार्यः सच द्वित्रिवर्षयोः कृतचूडस्यैव त्रिवर्षोर्ध्वं त्वकृतचूडस्यापि ए
तच्चौरसपुत्रविषयं पित्रोरनुपनीतोपि विदध्यादौरसस्सुतः और्ध्वदैहिकमन्येत्वसंस्कृताः श्राद्धकारका इति स्कांदात् बालानाम
पथ्यंपित्रादिभिर्निवारणीयं तस्मात्सर्वप्रयत्नेन बालान्गृहे तु भोजयेत् बालानां क्रीडनदाने स्वर्गस्सुखं तेषां भोज्यप्रदाने गोदानफ-
लं ॥ अथोपनयनं ॥ उपनयनंनाम आचार्यसमीपनयनांगको गायत्र्युपदेशप्रधानकः कर्मविशेषः उपनयनपदस्य योगरूढत्वा
त् तत्राधिकारिणः पितैवोपनयेत्पुत्रं तदभावे पितुः पिता तदभावे पितुर्भ्राता तदभावे तु सोदरः तदभावे सगोत्रसपिंडाः तद-
भावे मातुलादयो सगोत्रसगोत्रसपिंडाः तदभावे असपिंडसगोत्रजाः एते च कुमारापेक्षया वयोज्येष्ठा विवक्षिताः कनिष्ठकर्तृकोपन
यनस्य निषिद्धत्वात् सर्वाभावे श्रोत्रियः जन्मना ब्राम्हणो ज्ञेयः संस्कारैर्द्विज उच्यते विद्वत्वाच्चापि विप्रत्वं त्रिभिः श्रोत्रियउच्य कृ- ते
श्र -च्छ्रत्रयंचोपनेता त्रीन्कृच्छ्रान् बटुश्चरेत् गायत्र्या द्वादशाधिकसहस्रजपश्चोपनेत्राधिकारसिद्ध्यर्थं कार्यः केचिद्द्वादशसाहस्रीं जपंति
॥ अथोपनयनकालः ॥ गर्भतो जन्मतो वा पंचमेष्टमे वा वर्षे ब्राह्मणस्योपनयनं एकादशे द्वादशे वा क्षत्रियस्य द्वादशे षोडशे वा वैश्य
स्य षष्ठे तु धनकामस्य विद्याकामस्य सप्तमे अष्टमे सर्वकामस्य नवमे कांतिमिच्छतः केचित्तु विप्रस्य षष्ठनमन्यंते आषोडशाद्-

द्वाविंशादाचतुर्विंशाच्च वर्षात् ब्राह्मणादेर्गौणकालः अत्र गर्भादिसंख्या तथान्वजन्मतः पंचदशवर्षपर्यंतं विप्रस्य न विशेषतः प्रायश्चित्तं षोडशे वर्षे सशिखवपनमेकविंशतिरात्रं यावकाशनमंते सप्तब्राह्मणभोजनमिति प्रायश्चित्तं सप्तदशादिवर्षेषु कृच्छ्रत्रयादि प्रायश्चित्तपूर्वकमुपनयनं बोध्यं विप्रक्षत्रिययोरुत्तरायणे मौंजीबंधः वैश्यस्य दक्षिणायनेपि वसंते ब्राह्मणमुपनयीत ग्रीष्मे राजन्यं शरदि वैश्यं माघादिशुक्रांतं पंचमासाः साधारणा वा सकलद्विजानामिति गर्गोक्तेर्वसंतालाभे शिशिरग्रीष्मावपि ग्राह्यौ वसंतविधिनोत्तरायणादिविधेः संकोचायोगात् एवं माघादिमासपंचकनियमात् पौषाषाढयोः सत्यप्युत्तरायणेऽपनयनं न कार्यं तत्रापि मीनार्कमारभ्य यावन्मिथुनप्रवेशं प्रशस्तः कालः मीनमेषयोरुक्तप्रशस्ततरः मकरकुंभस्थेर्के मध्यमं मीनमेषस्थे उत्तमं वृषभमिथुनस्थेऽधममुपनयनमित्यभिधानात् मीनार्कविशिष्टः चैत्रोऽनिष्टबृहस्पत्यादिबहुविधदोषापवादकतया प्रशस्ततमः जीवभार्गवयोरस्ते सिंहस्थे देवतागुरौ चंद्रसूर्येंदुबलेपि गोचरेनिष्टदे गुरौ मेखलाबंधनं कार्यं चैत्रे मीनगते रवावित्यर्थस्मृतेः अत्र गुरुशुक्रास्तदोषापवादोऽतिमहासंकटविषयत्वान्न कथनीयः मीनार्के चैत्रे जन्ममासनक्षत्रदोषो नास्ति जन्ममासजन्मनक्षत्रजन्मतिथिजन्मलग्नजन्मराशिलग्नेषु विप्राणामुपनयनं न दोषाय क्षत्रियवैश्ययोरप्रथमगर्भे दोषो न ज्येष्ठापत्यस्य ज्येष्ठमासे मंगलं न शुक्लपक्षः शुभः प्रोक्तः कृष्णश्चांत्यत्रिकं विनेति गुरूक्तेः कृष्णपक्षे दशमीपर्यंतं संकटे कार्यं शिष्टास्तु संकटेपि कृष्णपक्षे पंचमीपर्यंत-

मेवकुर्वंति ॥ अथतिथिविचारः ॥ द्वितीयातृतीयापंचमीषष्ठीदशम्येकादशीद्वादश्यः प्रशस्ताः क्वचित्सप्तमीत्रयोदशी कृष्णप्रतिप
द्विथिः पुनरुपनयन मूकाद्युपनयनविषयः तिथौसोपपदाख्यायामनध्यायेगलग्रहे अपराण्हेचोपनीतः पुनसंस्कारमर्हतिसि
ताज्येष्ठेद्वितीयाच आश्विनेदशमीसिता चतुर्थीद्वादशीमाघेएताः सोपपदास्मृताः अनध्यायाः पौर्णमासीचतुर्दश्यष्टमीअमा प्र-
तिपत्सूर्यसंक्रांतिमन्वाद्याश्चयुगादयः कृष्णपक्षेद्वितीयाश्चकार्तिकाषाढफाल्गुने विषुवायनसंक्रांत्योःपक्षिणीअनध्यायइतिपू
र्वपरिच्छेदेउक्तम् सोपपदानामनध्यायतिथीनांचदिनद्वयेसूर्योदयोत्तरं सूर्यास्तात्पूर्वंचत्रिमुहूर्तसत्वेदिनद्वयमनध्यायः शिष्टा-
स्तु प्रतिपच्छेषघटिकादिमात्रेपिव्रतबंधेऽनध्यायंवदंति विषुवायनेतरसंक्रांतिमन्वादियुगादिषुतुप्रथमद्वितीयपरिच्छेदोक्तरी
त्यायत्रदिनेसंक्रांतिपुण्यकालोयुगमन्वादिश्राद्धकालश्चतद्दिनेनध्यायः नतुतेषामस्तादौमुहूर्तत्रयसत्वमनध्यायहेतुः त्रयो
दश्यादिचत्वारिसप्तम्यादिदिनत्रयं चतुर्थीचैकतः प्रोक्ताअष्टावेतेगलग्रहाः अत्रचतुर्थीनवमीचव्रतकालेत्याज्येतिभाति केचि-
च्चतुर्थीशेषयुतपंचम्यां व्रतबंधंनकुर्वंति ॥ तत्रमूलंमृग्यं ॥ नवमीशेषयुतदशम्यांमौंजीनकार्येतिमयूखे अपराण्हस्त्रे-
धाविभक्तदिनतृतीयांशोव्रतबंधेवर्ज्यः दिनमध्यभागोमध्यमः प्रथमभागोमुख्यः मन्वादियुगादयोद्वितीयपरिच्छेदेदर्शि-
ताः तत्रोपनयनेचैत्रशुक्लतृतीयायामन्वादेर्वैशाखशुक्लतृतीयायांयुगादेश्चप्रसक्तिः अन्येषांयुगादिमन्वादितिथीनांप्रसक्ति

नोस्ति अनयोरपवादः सिंधुकौस्तुभादौ स्मर्यते याचैत्रवैशाखसितातृतीया माघस्य सप्तम्यथ फाल्गुनस्य कृष्णाद्वितीयोपनये प्रशस्ता प्रोक्ता भरद्वाजमुनींद्रमुख्यैरिति अत्र माघसप्तम्याः मन्वादेरपवादः पुनरुपनयनादिविषयः फाल्गुनकृष्णद्वितीयायाश्चातुर्मास्यद्वितीयात्वे नानध्यायत्वे प्राप्ते तस्यापवादोयं यत्तु अनध्यायस्य पूर्वेद्युरनध्यायात्परेहनि व्रतारंभं विसर्गं च विद्यारंभं च वर्जयेदिति स्मृत्यंतरं न द्वितीयाविध्यनुपपत्त्या गलग्रहत्वेन प्राप्तसप्तमीनवमीत्रयोदशीनिषेधानुवादकमिति भाति अप्राप्तनिषेधकत्वे मन्वादिफाल्गुनादिसंक्रांत्यादिप्रयुक्तानध्यायेभ्योपि पूर्वपरदिनयोर्निषेधापत्त्या चैत्रशुक्लद्वितीयादेरपि निषिद्धत्वापातात् न चेष्टापत्तिः शिष्टाचारग्रंथेषु चानुपलंभात् मुहूर्तमार्तंडोक्त्या माघशुक्लद्वितीया कृष्णाद्वितीया वैशाखकृष्णाद्वितीया चेत्यनध्यायत्रयमुपनयनेधिकं प्राप्नोति एतदपरे नाद्रियंते बहुग्रंथेषु मूलानुपलंभात् मौंजीप्रकरणे मुहूर्तचिंतामण्यादिग्रंथेषूक्ताप्यनुक्तेश्च अतो मार्तंडोक्तानामतिरिक्तानध्यायानामुपनिषत्पाठादिविषयत्वं न तु मौंजीविषयत्वमिति युक्तं भाति तत्र तृतीयाषष्ठीद्वादशीषु प्रदोषसत्त्वे मौंजी न कार्या रात्रेः प्रथमयामे चतुर्थी सार्द्धयामे सप्तमी यामद्वये त्रयोदशी चेत्तदा प्रदोषः दिनद्वये प्रथमयामादिषु चतुर्थ्यादिव्याप्तौ पूर्वदिने प्रदोषो नोत्तरदिने इति कौस्तुभे प्रदोषदिने मंदवारे कृष्णपक्षांत्यत्रिके चोपनयने पुनरुपनयनमिति मयूखे एते नित्यानध्यायाः अथ नैमित्तिकाः ॥ विवाहप्रतिष्ठोद्यापनादिष्वासमाप्तेः सगोत्राणामनध्याय इति स्मृत्यर्थसारोक्ते स्त्रिपुरुषसपिंडेषु ब्रह्मयज्ञादिवर्जना

तन्मौंजी॥ विवाहादिनिमित्तकमंडपप्रतिष्ठाद्युत्सवसमाप्तिपर्यंतमुपनयनं न कार्यमिति भाति विवाहादिमंगलकरणे दोषो न शोभनदिने
चानध्याय इत्युक्ते र्गर्भाधानादिशुभकार्यदिने एककुले एकगृहे वा व्रतबंधो न कार्यमिति भाति भूकंपे भूविदारणे वज्रपाते उल्कापा
ते धूमकेतु उत्पन्नो ग्रहणे च दशाहं सप्ताहं वा व्रतबंधादिमंगलं न कार्यं केचित्संकटे त्रिदिनमनध्यायमाहुः अकालवृष्टौ त्रिरात्रं पक्षि
णी वोनध्यायः पौषादिचैत्रांतमकालवृष्टिः केचिदार्द्रादिज्येष्ठांतसूर्यनक्षत्रादन्यत्राकालवृष्टिरित्याहुः यस्मिन्देशे यो वर्षाकालस्त-
तोन्यत्राकालवृष्टिरिति सिद्धांतः अतिवृष्टौ करकावृष्टौ रुधिरवृष्टौ च त्र्यहं प्रातःसंध्यागर्जने त्वहोरात्रं गुरुशिष्यर्त्विक्मरणे त्र्य
हं पशुमंडूकनकुलश्वाहिमार्जारमूषकैरंतरागमनेहोरात्रं आरण्यमार्जारादिगमने त्रिरात्रं सृगालवानरैर्द्वादशरात्रं श्रवणद्वा
दशीयमद्वितीयामहाभरण्यादयोऽन्येप्यनध्याया नित्या नैमित्तिकाश्च बह्वो ग्रंथेषूक्तास्तेषामुपनयने प्रसक्त्यभावादत्र नोक्ताः
व्रतबंधे नांदीश्राद्धोत्तरं पूर्वोक्तप्रातर्गर्जितादिनैमित्तिकानध्यायप्राप्तौ ज्योतिर्निबंधे नांदीश्राद्धं कृतं चेत्स्यादनध्यायस्त्वकालिकः
तदोपनयनं कार्यं वेदारंभं न कारयेदिति निषेधो याजुषादिविषयः बह्वृचानामुपाकर्मण्येव वेदारंभोक्त्या मौंजीदिने वेदारंभाप्रसक्तेः
तदोपनयनं कार्यमिति बह्वृचादिसर्वसाधारणः याजुषादिभिर्मौंज्युत्तरमपि अनध्यायप्राप्तौ वेदारंभो वर्ज्यः नांदीश्राद्धात्प्राक्
नैमित्तिकानध्याये मुहूर्तांतरं कार्यं मौंज्युत्तरमनुप्रवचनीयात् प्राग्गर्जने वक्ष्यते॥ इति अनध्यायादिनिर्णयः॥ इत्थं तिथिं लग्न

संगमागमनध्यायादिकंचविचार्यवारादिचिंत्यते गुरुशुक्रबुधवाराःश्रेष्ठाःसूर्यवारोमध्यमःचंद्रवारोधमःभौममंदवारौनिषिद्धौसाम
वेदिनांक्षत्रियाणांचभौमवारःप्रशस्तः शाखाधिपतिवारश्चशाखाधिपबलंतथा शाखाधिपतिलग्नंचदुर्लभंत्रितयंव्रते गुरुशु
क्रौभौमबुधाऋग्वेदाद्यधिपाःस्मृताः पतीसितेज्यौविप्राणांनृपाणांकुजभास्करौ वैश्यानांशशभृत्सौम्यावितिवर्णाधिपाःस्मृताः
पितुःसूर्यबलंश्रेष्ठंशाखावर्णेशयोर्वटोः पितुर्वटोश्चसर्वेषांबलंवाक्पतिचंद्रयोः बटुतत्पित्रोरुभयोर्गुरुचंद्रबलालाभेवटोरुभय
बलमावश्यकं तत्रचंद्रबलंगर्भाधानप्रसंगेउक्तं द्विपंचसप्तनवैकादशस्थोगुरुःशुभफलप्रदः जन्मतृतीयषष्ठदशमस्थानेषुपूजाहो-
मात्मकशांत्याशुभः चतुर्थाष्टमद्वादशस्थानेषुदुष्टफलः कर्कधनुर्मीनराशिषुचतुर्थादिस्थानेपिनदोषः अतिसंकटेचतुर्थद्वादशस्थो
द्विगुणपूजा होमादिनाशुभः अष्टमस्त्रिगुणपूजाहोमादिनाशुभः केचिदनिष्टोवामवेधेनशुभइत्याहुस्तन्नेतिराजमार्तंडः अष्टम
वर्षोर्द्ध्वमुख्यकालेगुरुबलाभावेपिमीनगतरविकृतचैत्रेवाशांत्यावाव्रतबंधःकार्योनतुमुख्यकालातिक्रमः नित्यकालस्यबली-
यस्त्वात् अथनक्षत्राणिपूर्वात्रयहस्तचित्रास्वातीमूलाश्लेषार्द्राश्रवणेषुऋग्वेदिनांमौंजीशस्ता रोहिणीमृगपुष्यपुनर्वसूत्तरा
हस्तानुराधाचित्रारेवतीषुयजुषाणां अश्विनीपुष्योत्तरात्रयार्द्राहस्तधनिष्ठाश्रवणेषुसामगानां अश्विनीमृगानुराधाहस्तधनिष्ठा
पुनर्वसुरेवतीषुअथर्ववेदिनां एषांनक्षत्राणामसंभवेभरणीकृत्तिकामघाविशाखाज्येष्ठाशततारकावर्जयित्वा सर्वाणि सर्वेषांग्राह्या

णि राजमार्तंडे पुनर्वसुनिषेधोनिर्मूलइतिबहवः केचिदृक्सामवेदविषयः पुनर्वसुनिषेधइत्याहुः व्यतीपातवैधृतिपरिघार्धेषुविष्कं
भादीनांनिषिद्धनाडीषुभद्रायांग्रहणेच मौंजीवर्ज्या अथलग्नग्रहबलं ॥ व्रतेग्राह्याद्वादशाष्टषट्वर्ज्याः शुभखेचराः खलास्त्र्यायारि- न्या
गाश्चंद्रः शुक्रोगोकर्कगस्तनौकविःसूर्यस्तनौश्रेष्ठोऽष्टमेवर्ज्योऽखिलोग्रहः लग्नेशःशुक्र चंद्रौचषष्ठेवर्ज्याः सितोंत्यगः लग्नेचंद्रख
लाश्चैवेंदुर्वर्ज्योद्वादशाष्टमे पंचेष्टग्रहहीनंचलग्नंसर्वत्रवर्जयेत् तुलामिथुनकन्याख्याधनुर्वृषझषाह्वयाः नवमांशाःशुभाःप्रो-
क्ताः कर्कांशंवर्जयेद्व्रते षड्वर्गशुध्यादिकमिष्टकालसाधनादिविचारश्चज्योतिर्ग्रंथेभ्योज्ञातव्यः मातरिरजस्वलायांमातुलज्ये-
ष्ठभ्रात्रादीनांपितृसान्निध्यात्कर्तृणांपत्न्यांरजस्वलायांचमौंजीविवाहादिनकार्यं नांदीश्राद्धोत्तरंमातृरजसिभ्रात्रादिकर्त्रंतर
सत्वेपिसन्निहितमुहूर्तांतरालाभेशांतिंकृत्वाकार्यं अन्यथामुहूर्तांतरेएवनांदीश्राद्धोत्तरंमातुलादिकर्तॄणांपत्नीरजोदोषे आर
ब्धत्वाच्छांतिंविनैवकार्यं मौंजीविवाहोत्तरंमंडपोद्वासनात् प्राक्मातृरजोदोषेपिशांतिःकार्या मंगलस्यासमाप्तत्वादितिमुहूर्तचिं
तामणिटीकायां प्रारंभात्प्रागपिरजोदोषेमुहूर्तांतरालाभेशांतिंकृत्वाऽतिसंकटेव्रतबंधादिकं कार्यमितिकौस्तुभे शांतिप्रकारश्च
ममामुकमंगलेसंस्कार्यजननीरजोदोषजनिताशुभफलनिरासार्थंशुभफलावाप्त्यर्थंश्रीपूजनादिशांतिंकरिष्यइतिसंकल्प्यमाष
सुवर्णनिर्मितांलक्ष्मींश्रीसूक्तेनषोडशोपचारैःसंपूज्यस्वगृह्योक्तविधिनाश्रीसूक्तेनप्रत्यृचंपायसंहुत्वाकलशोदकेनाभिषिच्य-

विष्णुंस्मृत्वाकर्मेश्वरार्पणंकुर्यादितिप्रारंभोत्तरंसूतकप्राप्तौएकोदरयोःसमानसंस्कारेप्रेतकर्मसमासोन्यच्चौलप्रकरणेउक्तं॥विशेषस्तुवक्ष्यते॥अथपदार्थसंपादनं॥कौपीनंप्रावाराश्चकार्पासजमहतंसंपाद्यं॥ईषद्धौतंनवंसदशंवस्त्रमहतसंज्ञं प्राचारार्थमजिनंवा॥ तच्चत्र्यंगुलंचतुरंगलंवाबहिर्लोमाखंडं त्रिखंडंवाअष्टाचत्वारिंशदंगुलंधार्यं त्रिखंडपक्षेचतुर्विंशत्यंगुलाष्टांगुलषोडशांगुलाःक्रमेणत्रयःखंडाः कार्पासंयज्ञोपवीतंतन्निर्माणप्रकारः ब्राह्मणेनब्राम्हणस्त्रीभिर्विधवादिभिश्चनिर्मितंसूत्रंग्राह्यं॥संहतचतुरंगुलिमूलेषुषण्णवत्यासूत्रमावेष्ट्यतन्त्रिगुणीकृत्योर्ध्ववृत्तंवलितंकृत्वापुनरधोवृत्तरीत्यात्रिगुणीकृतंतत्सूत्रंनवतंतुकंसंपद्यते तच्चिरावेष्ट्यहृदग्रंथिंकुर्यात् स्तनादूर्ध्वमधोनाभेर्नधार्यंतत्कथंचन विच्छिन्नंवाप्यधोयातंभुक्त्वानिर्मितमुत्सृजेत् सिद्धेमंत्राःप्रयोक्तव्याइतिन्यायेनसिद्धंयज्ञोपवीतंत्रिगुणीकरणादिमंत्रैरभिमंत्रितंयज्ञोपवीतंपरममितिमंत्रेणधारयेत्॥तद्यथा॥गायत्र्यात्रिगुणीकृत्यापोहिष्ठेतितिसृभिःप्रक्षाल्यपुनर्गायत्र्यात्रिगुणीकृत्यग्रंथौविष्णुब्रह्मरुद्रान्न्यसेत् केचिन्नवतंतुषुनवदेवतान्यासमाहुः ततोगायत्र्यादशवारमभिमंत्रिताभिरद्भिर्यज्ञोपवीतंप्रोक्ष्योदुत्यमितितृचेनसूर्यायप्रदर्श्ययज्ञोपवीतमितिमंत्रेणप्रथमंदक्षिणबाहुमुद्धृत्यपश्चात्कंठेधारयेदितिउपवीतंब्रम्हसूत्रंप्रोद्धृतंदक्षिणेकरे प्राचीनावीतमन्यस्मिन्निवीतंकंठलंबितं चितिकाष्ठचितिधूमचांडालरजस्वलाशवसूतिकास्पर्शेस्नात्वा यज्ञोपवीतत्यागः॥कंठविलंबितत्वाद्यकृत्वा

मलमूत्रोत्सर्गेच त्यागः॥ मासचतुष्टयोत्तरंच यज्ञोपवीतत्यागः केचिज्जननशावाशौचयोरंतेपि तत्यागमाहुः सकृद्दंगच्छेःस्वाहेतिमं
त्रेणासप्रणवव्याहृतिभिर्वाजीर्णेयज्ञोपवीतत्यागः यज्ञोपवीतंप्रमादाद्गतंचेत्तूष्णींलौकिकंधृत्वामनोज्योतिरितिअग्नेव्रतपतेव्रतंच
रिष्यामितच्छकेयंतन्मेराध्यतां॥ वायोव्रतपते०॥ आदित्यव्रतपतेइत्यादिमंत्रचतुष्टयेनचतस्रआज्याहुतीर्हुत्वाविधिवन्नूतनं
धारयेत् अथवायज्ञोपवीतनाशजन्यदोषनिरासार्थंप्रायश्चित्तंकरिष्येइतिसंकल्प्य आचार्यवरणाग्निप्रतिष्ठापनाद्याज्यभागांतेस
वितारंगायत्र्यातिलैराज्येनाष्टोत्तरशतंसहस्रंवाजुहुयात् नूतनंधृत्वा अतिक्रांतसंध्याद्याचरेदितियज्ञोपवीतहीनःक्षणंतिष्ठेच्चे-
च्छतगायत्रीजपः यज्ञोपवीतंविनाभोजनेविण्मूत्रकरणेवागायत्र्याष्टसहस्रंजपः वामस्कंधात्कूर्परेमणिबंधांतेवापतितेयथास्था
नंधृत्वात्रीन्षड्वायथाक्रमंप्राणायामान्कृत्वानवंधारयेत् कोपादिनास्वयंयज्ञोपवीतत्यागेपूर्ववल्लौकिकंधृत्वाप्रायश्चित्तांतेन-
वंधारयेत ब्रम्हचारिणाएकंयज्ञोपवीतंस्नातकस्यद्वेउत्तरीयाभावेतृतीयकं जीवत्पितृकेणजीवज्ज्येष्ठभ्रातृकेणचोत्तरीयंतत्स्थानेतृती
यंयज्ञोपवीतंवानधार्यं आयुष्कामस्यत्र्यधिकानिबहुयज्ञोपवीतानि अभ्यंगेचोदधिस्नानेमातापित्रोर्मृतेहनि तैत्तिरीयाः कठाःकण्वा-
श्वरकावाजसनेयिनः कं ठादुत्तार्यसूत्रंतुकुर्युर्वैक्षालनंद्विजाः अन्ययाजुषैर्बह्वृचैःसामगैश्चकंठादुत्तारणेतत्यक्त्वानवंधार्यंअथमे
खलामौंजीत्रिवृत्समाश्लक्ष्णाकार्याविप्रस्यमेखला त्रिवृताग्रंथितैकेनत्रिभिःपंचभिरेवच मुंजाभावेतुकर्तव्याकुशाश्मांतकबल्व

जैः ब्राह्मणस्यभवेद्दंडःपालाशः केशसंमितः सर्वेषांयज्ञियोवास्यादूर्ध्वनासाग्रसंमितः बटुहस्तेनचतुर्हस्ताहस्तोच्छ्रिनाचतुरस्रासोपानां
किंताप्राकुगुदक्प्रवणाकदलीस्तंभाद्यलंकृतावेदिःसंपाद्या अथोपनयनांतर्गतपदार्थेषुविशेषउच्यते वासःपरिधानोत्तरंलौकिकमाच
मनं यज्ञोपवीतधारणोत्तरंतुयथाविधि॥ अथआचमनविधिर्वक्ष्यते॥ एवमाज्यपात्रादुत्तरभागेबटुमाचमय्यप्रणीतापश्चिमदेशस्य
तीर्थेनप्रवेश्याचार्याग्न्योर्मध्येननीत्वाचार्यदक्षिणतउपवेशयेत् ततोबर्हिरास्तरणादिस्कवसंमार्जनांतेयज्ञोपवीतदानाद्याचमनांतं॥
ततःशिष्यांजलौजलावक्षारणादिसमिदाधानांतंगायत्र्युपदेशांगंबटोःशुचित्वसिद्धयेअग्नयेसमिधमितिमंत्रंएकश्रुत्याप्रयोक्तव्यः
ततःपरिदानाभिवादनांते आचारप्राप्तंगायत्रीपूजनंकृत्वाऽग्नेरुत्तरदेशेगायत्र्युपदेशःकार्यः अवक्षारणमप्युत्तरदेशेउक्तं प्राङ्मुख
आचार्यः प्रत्यङ्मुखायोपविष्टायबटवे गायत्रींउपदिशेत्॥ अथउपसंग्रहणप्रकारः॥ उपसंग्रहणंनामामुकप्रवरान्वितामुकगोत्रोमु
कशर्माहंभोअभिवादयइत्युक्त्वादक्षिणोत्तरकर्णौवामदक्षिणपाणिभ्यांस्पृष्ट्वादक्षिणहस्तेनगुरोर्दक्षिणपादंवामेनवामंस्पृष्ट्वाशिरोव
नमनमितिएवंगुरुषुमातापित्रादिषुच॥ अभिवादनपूर्वकपादस्पर्शात्मकमुपसंग्रहणं वृद्धतरेषुत्वभिवादनमात्रं वृद्धेषुनमस्कारः
अथक्वचिंवमंतमभ्यक्तंस्नानंकुर्वंतंजपादिरतं पुष्पजलभैक्षादिभारवाहंननमेत् तन्नमनेउपवासः शूद्रनतौत्रिरात्रंअंत्यजेकृ
च्छ्रं देवतागुरुयतिनमनाकरणेउपवासः॥ अथप्रत्यभिवादनेतत्रांत्यस्वरःप्लुतःकार्यः॥ तद्यथा॥ आयुष्मान्भवसौम्यदेवदा

लि

ना ॥२॥ एकारौकारांतेनाम्निहरा ३ इशंभा ३ उइति संध्यक्षरविश्लेषेण पूर्वभागाकार प्लुत इति अनुप्रवचनीयार्थं भिक्षायां भिक्षां भ-
वान्ददातु भिक्षां भवती ददात्विति वा भवच्छब्दमध्यको भिक्षावाक्यप्रयोगः॥ अन्यभिक्षायामादावंते वा भवच्छब्द इति॥ अथोपनय-
नविवाहादौ निर्विघ्नफलप्राप्त्यर्थमुपसर्गनिरासाय वा सपिंडमरणादिनिमित्तकप्रतिकूलनिवृत्त्यर्थं वा विनायकशांतिः कार्या॥ तत्र-
कालः शुक्लपक्षचतुर्थी गुरुवारः पुष्यश्रवणोत्तरारोहिणीहस्ताश्विनीमृगनक्षत्राणि शस्तानि उपनयनादौ तु प्रधानकालानुरोधे
नयथासंभवकालो ग्राह्यः तत्रामुककर्मणो निर्विघ्नफलसिद्ध्यर्थमिति वा उपसर्गनिवृत्त्यर्थमिति वामुकसपिंडमरणनिमित्तकाशुचित्वप्रा
तिकूल्यनिरासार्थमिति वा संकल्पउहः अवशिष्टप्रयोगोन्यत्र ज्ञेयः विवाहोपनयनादिष्वभ्युदयकर्मस्वादौ ग्रहयज्ञं कुर्यात् श्राद्धातिरिक्ते
ष्वनोभ्युदयकेष्वपि शांत्यादिकमस्त्यग्रहानुकूल्यकामो ग्रहयज्ञं कुर्यात् अरिष्टनिरासार्थं उत्पातेषु शांतिस्थानेष्व प्रधानोपि ग्रहमखउक्तः
प्रधानकर्मणः पूर्वमव्यवहिते व्यवहिते वा काले कुर्यात् व्यवहितपक्षे सप्तदिनाधिकव्यवधानं न कार्यं प्रतिग्रहं दशावरप्रधानाहुतिसंख्या
यामेक एव ऋत्विक् दशाधिकपंचाशत्पर्यंतसंख्यायां चत्वार ऋत्विजः ततः ऊर्ध्वं शतावरहोमेष्टौ ऋत्विजो नवम आचार्यः तत्राचार्यं आ
चार्यकर्म कृत्वा आदित्याय जुहुयात् अष्टभ्यः सोमादिभ्योष्टौ ऋत्विजोनुहुयुः ऋत्विक्चतुष्टयपक्षे द्वाभ्यां ग्रहाभ्यां एकैको जुहुयात्
आचार्यो कीयताम्रादिमयीषु प्रतिमासु सर्वासु सौवर्णीषु वा फलेष्वक्षतपुंजेषु वा आदित्यादिपूजनं होमसंख्यानुसारेण कुंडस्यस्थं

डिलस्य वाग्रहवेद्याश्चहस्तादिमानं तत्रप्रधानांगाहुतीनांपंचाशदवरसंख्यत्वेरत्निमितंकुंडं शतावरत्वेअरत्निमितंसहस्रावरत्वेहस्तमि
तं अयुतादिहोमेहस्तद्वयं लक्षहोमेचतुर्हस्तं तत्रबद्धमुष्टिःकरोरत्निः मुक्तकनिष्ठिकःकरःअरत्निः चतुर्विंशत्यंगुलोहस्तः यवोनचतु-
स्त्रिंशदंगुलानिहस्तद्वयं अष्टचत्वारिंशदंगुलानिहस्तचतुष्टयं कुंडमेखलायोनिनाभिखातादिमानंग्रंथांतरेभ्योज्ञेयं इदंकुंडादिमानं
सर्वत्रज्ञेयं समिच्चर्वाज्यंद्रव्यं अर्कः पलाशः खदिरश्चापामार्गोश्वत्थपिप्पलः औदुंबरः शमीदूर्वाकुशोर्कादेः क्रमात्समित्केचित्तिला
न्पिआहुः अर्कादिप्रधानहोमसंख्यादशांशेनाधिदेवतानांहोमः अधिदेवताद्यर्धसंख्ययाक्रतुसंरक्षकक्रतुसाद्गुण्यदेवतानांशांत्यंग
भूतेग्रहयज्ञेबलिदानंकुर्वंति अन्यत्रग्रहमखेबलिदानंनकुर्वंतिप्रधानभूतायाएकाहुतेरेकविप्रभोजनंश्रेष्ठं शताहुतेरेकविप्रभो
जनंमध्यमं सहस्राहुतेरेकविप्रभोजनंजघन्यम् अत्रविस्तरादिप्रयोगादिकमन्यत्र इतिग्रहयज्ञः कुमारस्योपनयनकालेकन्या
याविवाहेवा बृहस्पत्यानुकूल्याभावेशौनकाद्युक्ताशांतिःकार्या अस्यकुमारस्योपनयनेअस्याःकन्यकायाविवाहेवाबृहस्पत्यानुकूल्यसिद्धि
द्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंबृहस्पतिशांतिंकरिष्ये इतिसंकल्प्याचार्यंवृणुयात् स्थंडिलेईशान्यांयथाविधिस्थापितेश्वेतकलशेपंचग
व्यकुशोदकविष्णुक्रांताशतावरीमुरमुरवोषधिप्रक्षेपपूर्णपात्रनिधानांतेहरितास्तनिर्मितदीर्घचतुरस्रपीठेहैमींगुरुप्रतिमांप्रति-
ष्ठाप्यस्थंडिलेग्निस्थापनादिअन्वाधानेबृहस्पतिमश्वत्थसमिदाज्यसर्पिर्मिश्रपायसैः साज्येनमिश्रितयवव्रीहितिलेनचप्रतिद्रव्यमष्टो

त्तरशताहुतिभिः शेषेण स्विष्टकृतमित्याद्याज्यभागांते प्रतिमायां षोडशोपचारैर्गुरुपूजा तत्र पीतवस्त्रयुग्मपीतयज्ञोपवीतपीतचंदनपीताक्षतपीतपुष्पधूपदीपदध्योदननैवेद्यार्पणांते माणिक्यं स्ववर्णं वा दक्षिणां दत्वा ग्रहमखोक्तरीत्या कुंभानुमंत्रणांते बृहस्पतिमंत्रेण दधिमध्वाक्तसमिदाज्यगृहसिद्धपायसमिश्रितयवाद्यैर्यथान्वाधानं होमः होमशेषं समाप्य गंधादिभिर्बृहस्पतिं संपूज्य पीतगंधाक्षतपुष्पफलताम्रपात्रस्थजलेनार्घ्यं दद्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ गंभीरदृढरूपांग देवेज्य सुमते प्रभो नमस्ते वाक्पते शांत गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ प्रार्थयेत् ॥ भक्त्या यन्मे सुराचार्य होमपूजादि सत्कृतं तत्त्वं गृहाण शांत्यर्थं बृहस्पते नमो नमः जीवो बृहस्पतिः सूरिराचार्यो गुरुरंगिराः ॥ वाचस्पतिर्देवमंत्री शुभं कुर्यात्सदा मम इति विसर्जनं प्रतिमादानांते कुमारादिकृतयजमानाभिषेकः ॥ तत्र मंत्राः ॥ आपोहिष्ठेति तिस्रः तत्वायामि ३ स्वादिष्टया ३ समुद्रज्येष्ठाः ४ इदमापः प्रव० १ तामग्निवर्णां १ या ओषधीः १ अश्वावतीर्गो० १ यद्देवादेवहेडनमित्याद्याः कूष्मांडमंत्राः पुनर्मनः पुनराप इत्यंतास्तैत्तिरीयशाखायां प्रसिद्धाः कौस्तुभादौ लिखिता एतैरभिषिच्य विप्रान्भोजयेदिति ॥ ॥ इति बृहस्पतिशांतिः ॥ ॥ अथोपनयनादौ संकल्पाः ॥ तत्रोपनयनात्पूर्वेद्युराचार्यो ममोपनेतृत्वयोग्यतासिद्ध्यर्थं कृच्छ्रत्रयं तत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यदानेनाहमाचरिष्ये तथा द्वादशाधिकसहस्रगायत्रीजपमुपनेतृत्वयोग्यतासिद्ध्यर्थं करिष्ये इति संकल्पयेत् यदि पूर्वसंस्कारा अतीतास्तदा अस्य कुमारस्य पुंसवनादीनामथवा जातकर्मादीनां चौलांतानां संस्कारा

णांकालातिपत्तिजनितप्रत्यवायपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंप्रतिसंस्कारमेकैकांभूर्भुवस्स्वःस्वाहेतिसमस्तव्याहृत्याज्याहुतिंहोष्यामीतिसंकल्प्याग्निस्थापनेध्माधानादिपाकयज्ञतंत्रसहितावन्हिस्थापनाज्यसंस्कारपात्रसं[illegible]मात्रसहितावातीतसंस्कारसमसंख्यसमस्तव्याहृत्याज्याहुतीर्जुहुयात् ततोस्यकुमारस्यपुंसवनानवलोभनसीमंतोन्नयनजातकर्मनामसूर्यावलोकननिष्क्रमणोपवेशनान्नप्राशनचौलसंस्काराणांलोपनिमित्तप्रत्यवायपरिहारार्थंप्रतिसंस्कारंपादकृच्छ्रंप्रायश्चित्तंचौलस्यार्धकृच्छ्रंबुद्धिपूर्वकलोपेप्रतिसंस्कारमर्धकृच्छ्रंचूडायाःकृच्छ्रंतत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यदानेनाहमाचरिष्ये॥ चौलस्योपनीत्यासहकरणस्यकुलधर्मप्राप्तत्वेकालातिपत्तिहोमंचौललोपप्रायश्चित्तंचनकार्यं॥ केचित्संस्कारलोपप्रायश्चित्तंबटुनाकारयंति॥ ततोबटुर्ममकामचारकामवादकामभक्षादिदोषपरिहारद्वारोपनेयत्वयोग्यतासिद्ध्यर्थंकृच्छ्रत्रयप्रायश्चित्तंतत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतदानद्वाराआचरिष्येइति संकल्पयेत् निष्कंनिष्कार्धंनिष्कपादंनिष्कपादार्धंवारजतंगोमूल्यंदेयंनतुन्यूनं॥ अष्टगुंजमाषरीत्याचत्वारिंशन्माषोनिष्कइत्युक्तं ततःप्रायश्चित्तेकृतेपश्चादतीतमपिकर्मैवै कार्यमित्येकआचार्यानेत्यन्येपिविपश्चितइतिवचनाज्जातकर्मादिसंस्काराःकार्यानकार्याइतिपक्षद्वयं तत्रप्रायश्चित्तेनप्रत्यवायपरिहारेपिसंस्कारजन्यापूर्वोत्पत्त्यर्थंसंस्कारानुष्ठानपक्षेसंकल्पःपत्न्याकुमारेणचसहोपविश्यदेशकालौसंकीर्त्यास्यकुमारस्यगर्भांबुपानजनितदोष

निबर्हणायुर्मेधाभिवृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अतिक्रांतं जातकर्म तथा बीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणायुरभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिद्वारा श्रीसूर्यावलोकनं आयुःश्रीवृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्री० निष्क्र मणं आयुरभिवृद्धिद्वारोपवेशनं मातृगर्भमलप्राशनशुद्ध्यन्नाद्यब्रह्मवर्चसतेजइंद्रियायुरभिवृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अन्नप्राशनं चाद्य करिष्ये बीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणेन बलायुवर्चोभिवृद्धिद्वारा श्री० र्थं चूडाकर्म द्विजत्वसिद्ध्या वेदाध्ययनाधिकारार्थं उपनयनं च श्वः करिष्ये जातादिसर्वसंस्कारांगत्वेन पुण्याहवाचनं मातृकापूजनं नांदीश्राद्धं उपनयनांगत्वेन मंडपदेवतास्थापनं कुलदेवतास्थापनं च करिष्ये ॥ इति स्वस्वगृह्यग्रंथानुसारेण संकल्प्य नांदीश्राद्धांतं तंत्रेण अनेकोद्देशेन सकृदंगानुष्ठानं तंत्रं कृत्वा मंडपदेवतास्थापनादिकं बटुपितृभ्यां स्वगृह्योक्तवस्त्रदानांतं कृत्वान्नप्राशनांताः संस्कारा यथागृह्यं पूर्वदिने कार्याः चौलोपनयने परदिने कार्ये सर्वेषां सद्यः करणे पूर्वोक्तसंकल्पवाक्यांते उपनयनं चाद्य करिष्ये इति संकल्पः संस्काराणामकरणपक्षे चूडाकर्मोपनयने संकल्प्योभयांगत्वेन पुण्याहवाचनं नांदीश्राद्धं उपनयनांगत्वेन मंडपदेवतास्थापनं कुलदेवतास्थापनं च करिष्य इति संकल्पः ॥ नांदीश्राद्धांते पूर्वपूजितमातृकासहितमंडपदेवतास्थापनं ततः पूर्वोक्तरीत्या वेदिनिर्माणं इति पूर्वदिनकृत्यं ततः परदिने तिक्रांतं चौलं कृत्वा पूर्वजातचौलं त्वभ्यंगस्नानेन स्नापयित्वा मात्रा सह भोजयेत् तदा ब्रम्हचारिभ्यो भोजनं देयमित्याचारः ततो देशका

लौसंकीर्त्यास्यकुमारस्यद्विजत्वसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंगायत्र्युपदेशंकर्तुंतत्प्राच्यांगभूतंवपनादिकरिष्ये इतिसंकल्प्यवप
नादिकुर्यात् मुख्यशिखान्यशिखानांचौले धृतानामत्रवपनं ततः स्नातमहतवस्त्रंबद्धशिखंकृतमंगलतिलकंबटुंकुर्युः मौहूर्ति
कंसंपूज्य तदुक्ते सुमुहूर्ते आचार्योवेद्यांप्राङ्मुखउपविष्टोंतः पटमपसार्यबटुमुखमीक्षेत कृतनमस्कारांतेस्वांकेकुर्वीत ततोविप्रा
यथाचारंमंत्रैरुभयोः शिरस्यक्षतान् क्षिपेयुः एवंयथागृह्यमुपनयनप्रयोगंज्ञात्वानुष्ठेयं सर्वत्रबटुनागायत्र्यादिमंत्रानन्वाचयन्
संधिकृतंवर्णविकारंनान्यथांकुर्यात् प्रयोगशेषंसमाप्यद्वेशतेशतंयथाशक्ति ब्राम्हणभोजनंसंकल्प्यविप्रेभ्योभूयसींदक्षिणांद
द्यात् ततोब्रम्हचारीनूतनभिक्षाभाजनमातरंमातृष्वस्रादिकांवाभिक्षांवाभवतीददात्विति अनुप्रवचनीयार्थंतंडुलान्याचेत ॥
पितरंभिक्षां भवान्ददात्विति याचेत् भैक्ष्यमाचार्यायनिवेद्यमध्यान्हसंध्यामुपास्यगुरुसंन्निधावहःशेषंनयेत् तद्दिनेमध्या
न्हसंध्याविकल्पितेत्यन्ये ब्रह्मयज्ञस्तु द्वितीयदिनमारभ्यगायत्र्याकार्यः अनुप्रवचनीयहोमारंभात्पूर्वंगर्जितवृष्ट्यादिसंभाव-
नायांदिवैवचरुश्रपणांतंकृत्वास्तमितेजुहुयात् पाकाभावेगर्जितादिनिमित्तेतुशांतिंकृत्वापाकः कार्यः ॥ अथशांतिप्रयोगः
॥ ब्रह्मौदनपाकात्पूर्वंगर्जितेनसूचितस्यब्रम्हचारिकर्तृकाध्ययनविघ्नस्यनिरसनद्वाराश्रीपर॰ शांतिंकरिष्येइतिसंकल्प्यस्वस्ति
वाचनाचार्यवरणेकृते आचार्योग्निंप्रतिष्ठाप्यचक्षुषीआज्येनेत्यंतेसवितारमष्टोत्तरशतसंख्यसाज्यपायसाहुतिभिर्गायत्री

मरूतआज्यंने

मंत्रेणाशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिप्रायश्चित्तहोमांतेगायत्र्यासविवारमाज्येनेति अन्वाधायगृहसिद्धपायसहोमांतेबृहस्पतिसूक्तजपः
अंतेआचार्याय धेनुंदत्वा शतंयथाशक्तिविप्रान्भोजयिष्ये इतिसंकल्पयेत् मेधाजननात्पूर्वं कालिकाग्निकार्यंयावत् उपनय-
नाग्निनाशेउपनयनाहुतिभिः कटिसूत्रधारणादिमाणवकसंस्कारावक्षारणाग्निकार्यगायत्र्युपदेशरहिताभिः पूर्वोत्तरतंत्रसहि-
ताभिरग्निमुत्पाद्य तत्रानुप्रवचनीयपूर्वभाव्यग्निकार्यंकृत्वानुप्रवचनीयहोमंकृत्वामेधाजननात्प्राक्तनान्यग्निकार्याणिकृत्वामे-
धाजननंकार्यमितिकौस्तुभे उपपादितं नष्टस्योपनयनाग्नेः पुनरुत्पत्तिंचहोमेविनियोगइतिविशेषइतित्वोक्तं ममतुउपनयना-
हुतिभिरग्निमुत्पाद्यतत्रमेधाजननपूर्वभाव्यग्निकार्याणिकृत्वामेधाजननंकार्यं अनुप्रवचनपूर्वभाव्यग्निकार्यमनुप्रवचनीय
होमश्चनकार्यइतिभाति गायत्र्युपदेशानुप्रवचनीयमेधाजनननानांत्रयाणांप्रधानभावेन अध्ययनांगत्वादग्नेस्थितयांगत्वा-
त् कौस्तुभोक्तरीत्यागायत्र्युपदेशतत्पूर्वाग्निकार्यारत्यभाववदनुप्रवचनीयतत्पूर्वाग्निकार्ययोरात्यभावौचित्यात् नह्यग्निष्टोमां-
गपशौ त्रयस्यांगेयूपेपपशौद्वयानुष्ठानानंतरंनष्टेतृतीयपश्वर्थंयूपोत्पादनेद्वितीयपश्वनुष्ठानमप्यावर्तते अत्रसदसत्सद्भिर्विचा-
र्यानुष्ठेयं सायंसंध्योग्निकार्येकृतेनुप्रवचनीयहोमंब्रह्मचारीकुर्यात् बटोरशक्तौचरुश्रपणांतमन्यः कुर्यात् होममात्रंबटुःकु-
र्यात् हुतचरुशेषेणत्र्यवरब्राह्मणभोजनं। अथबटुव्रतंक्षारादिवर्जमश्नीयाद्ब्रह्मचारीदिनत्रयं शयीताधश्चतुर्थेन्हिमेधाज

ननमाचरेत् यद्वाद्वादशरात्रंस्यादब्दव्रतमथापिवा मेधाजननविधिरन्यत्र ॥ अथमंडपदेवतोत्थापनं ॥ तत्रस्थापनदिनात्स
समदिवसे पंचमसप्तमदिनयोश्चशुभं षष्ठदिनेविषमदिनेचाशुभं अथमंडपोद्वासनपर्यंतंनिषेधाः नांदीश्राद्धेकृतेपश्चाद्यावन्मा
तृविसर्जनं ॥ दर्शश्राद्धंक्षयःश्राद्धंस्नानंसीतोदकेनच अपसव्यंस्वधाकारंनित्यश्राद्धंतथैवच ब्रम्हयज्ञंचाध्ययनंनदीसीमादि
लंघनं उपवासव्रतंचैवश्राद्धभोजनमेवच नैवकुर्युः सपिंडाश्चमंडपोद्वासनावधि अत्रस्वधाकारग्रहणंतत्सहचरितवैश्व
देवनिषेधार्थं अत्रसपिंडास्त्रिपुरुषपर्यंताइतिपुरुषार्थचिंतामणौ अभ्यंगेसूतकेचैवविवाहेपुत्रजन्मनि मांगल्येषुचसर्वेषुन-
धार्यंगोपिचंदनं एतेषुभस्मधारणमपिनकुर्वंति जननाशौचेभस्मगोपीचंदनेनिषिद्धे मृतकेभस्मधार्यं षंढांधबधिरमूकपं-
गुकुब्जवामनादयःसंस्कार्याः मत्तोन्मत्तोनसंस्कार्यावित्येकेपातित्यंनास्ति ॥ कर्मानधिकारात् ॥ तदपत्यंसंस्कार्यं ॥ ब्राम्हण्यांब्रा
म्हणादुत्पन्नोब्राम्हणएवेतिश्रुतेः अन्येतुमत्तोन्मत्तावपिसंस्कार्यावित्याहुः ॥ तत्रहोममाचार्यः ॥ करोतिउपनयनंचाचार्यसमी
पनयनमग्निसमीपनयनंवागायत्रीवाचनंवाविकलांगविषयेप्रधानं एतत्त्रयान्यतममात्रंविकलांगेसंपाद्य अन्यदंगंयथासंभवं
कार्यंमूकबधिरादेःसावित्रीवाचनासंभवेस्पृष्ट्वासावित्रीजपःकार्यः संस्कारमंत्रावासःपरिधानमंत्राश्चाचार्येणवाच्याः के
चित्तूष्णींवासःपरिधानादिकमाहुः ॥ एवंविवाहेपि ॥ कन्यास्वीकरणादन्यत्सर्वंविप्रेणकारयेदित्यादिवचनात् इतिविकलांगो

पनयनादिविचारः॥ अमृते जारजः कुंडो मृते भर्तरि गोलकः॥ एतयोः कुंडगोलकयोः संस्कार्यत्ववचनं युगांतरविषयं तस्य क्षेत्रजपुत्रविषयात् कलियुगे दत्तौरसातिरिक्तपुत्राणां निषेधात्॥ ज्येष्ठे त्वकृतसंस्कारे गर्भाधानादिकर्मभिः कनिष्ठो नैव संस्कार्य इति शातातपोऽब्रवीत्॥ इदं चौलोपनयनांतसंस्कारविषयं विवाहविषये तु विकलांगेषु नायं नियमः॥ कन्यास्वपि ज्येष्ठाया विवाहानंतरमेव कनिष्ठाया विवाहः ज्येष्ठपुत्रविवाहाभावेपि कनिष्ठाकन्या संस्कार्या ज्येष्ठस्योपनयनाभावे कनिष्ठा न विवाह्या॥ अथ पुनरुपनयनं॥ तच्च त्रिविधं प्रत्यवायनिमित्तकं प्रायश्चित्तभूतं पुनरुपनयनमाद्यं तच्च जातकर्मादिसहितं तद्रहितं प्रायश्चित्तांतरसहितं केवलं चेत्यनेकविधं कृतस्योपनयनस्योक्तकालाद्यंगवैगुण्येन वैफल्यापत्तावपरं वेदांतराध्ययनार्थं विहितं तृतीयकं॥ तत्र प्रथमं यथा॥ अमत्या औषधांतरानाश्यरोगनाशार्थं पैष्ट्यासुरायाः पाने त्रिमासं कृच्छ्राचरणं पुनरुपनयनं च मत्या पैष्ट्यन्यसुराया औषधार्थं पाने कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ पुनरुपनयनं च पैष्टीपाने द्वादशाब्दं अज्ञानाद्वारुणी गौडी माध्वी सुरा पीता चेत्पुनरुपनयनं तप्तकृच्छ्रं च अज्ञानाद्रेतोविण्मूत्राणामशने सुरासंस्पृष्टान्नजलादिभक्षणे च पुनःसंस्कारस्तप्तकृच्छ्रं च ज्ञात्वा विण्मूत्राद्यशने चांद्रायणं पुनःसंस्कारो लशुनपलांडुगृंजनविड्वराहग्रामकुक्कुटनरगोमांसभक्षणे द्विजातीनां तप्तप्रायश्चित्तांते पुनरुपनयनं॥ अविखरोष्ट्रमानुषीक्षीरपाने हस्तिनीवडवाक्षीरपाने च तप्तकृच्छ्रं पुनःसंस्कारश्च खरासभोष्ट्राद्यारोहणे कृच्छ्रः पुनःसंस्कारश्च॥ इ

दंहेमाद्रिमतं मिताक्षरास्मृत्यर्थसारादिमते रासभोष्ट्रारोहे उपवासत्रयादिमात्रं नतु पुनःसंस्कारः कौस्तुभाशयोप्येवं॥ वृषभारोहणे
अमत्या कृच्छ्रं मत्या कृच्छ्रत्रयादिकं केचित्तु वृषभारोहे पुनःसंस्कारं कुर्वंति तत्र मूलं मृग्यं एवमजबस्तमहिषारोहेपि मांसभक्षकपशोर्विट्
भक्षणे पुनरुपनयनमात्रं केचित्तु मानुषमलभक्षणेपि पुनःसंस्कारमात्रमाहुः प्रेतशय्याप्रतिग्राही पुनःसंस्कारमर्हति जीवतो मृतवार्तां
श्रुत्वांत्यकर्मकरणे तं घृतकुंभे निमज्ज्योद्धृत्य स्नापयित्वा जातकर्माद्युपनयनांतसंस्कारान्कृत्वा त्रिरात्रव्रतांते पूर्वभार्यया तस्यां मृता-
यां अन्यभार्यया वा विवाहः कार्यः आहिताग्निश्चेत्पुनराधानायुष्मादिष्ट्यादि तीर्थयात्रां विना कलिंगांगवंगांध्रसिंधुसौवीरम्लेच्छदेश-
प्रत्यंतवासिदेशगमने पुनःसंस्कारः चांडालान्नभक्षणे चांद्रायणं बुद्धिपूर्वभक्षणे कृच्छ्राब्दं उभयत्र पुनःसंस्कारः अजिनं मेखलादं-
डो भैक्ष्यचर्या व्रतानि च निवर्तंते द्विजातीनां पुनःसंस्कारकर्मणि वपनं मेखलेति स्मृत्यंतरपाठः ब्रह्मचारिणो मधुमांसाशने पुनरुप-
नयनं प्राजापत्यं त्रिरात्रोपवासो वा मत्याभक्षणे पराकः अभ्यासे द्विगुणं पुनःसंस्कारश्च पितृमातृगुरुभ्यो भिन्नस्य प्रेतस्यांत्यकर्म-
करणे ब्रह्मचारिणः पुनरुपनयनं हस्तमथितदधिभक्षणे बहिर्वेदिपुरोडाशाशने अभ्यासे कृच्छ्रः पुनःसंस्कारश्च यः सन्यासं गृ-
हीत्वा ततो निवृत्य गार्हस्थ्यं चिकीर्षति स षण्मासं कृच्छ्रान्कृत्वा जातकर्मादिसंस्कारैः संस्कृतः शुद्धो गार्हस्थ्यं कुर्यात् एवमनशन-
मरणार्थं संकल्प्य निवृत्तोपि कुर्यात् कर्मनाशाजलस्पर्शात् करतोयाविलंघनात् गंडकीबाहुतरणात् पुनःसंस्कारमर्हति अथ द्वितीयं

पुनरुपनयनं प्रदोषेनिश्यनध्यायेमंदेकृष्णोगलग्रहे अपराण्हेन्चोपनीतः पुनःसंस्कारमर्हति अत्र प्रदोषः प्रदोषदिनं कृष्णाः कृष्णापक्ष
एकादश्यादिरंत्यत्रिकरूपोपराण्हश्चदिनतृतीयभागरूपइत्यर्थः अनध्यायाअपिनित्याएवपौर्णिमाप्रतिपदादयः पुनरुपनयननि
मित्तं नतुनैमित्तिकाअकालवृष्ट्यादिनिमित्तकत्रिरात्रादयः नैमित्तिकेषुप्रातर्गर्जितनिमित्तानध्यायएवपुनःसंस्कारनिमित्तं अत्र-
विस्तारः कौस्तुभे अंसाभिमर्शपूर्वकं बटोःसमीपमानयनं प्रधानकर्मतस्यविस्मरणेपुनरुपनयनं एवंगायत्र्युपदेशविस्मरणेपि
तृतीयपुनरुपनयननिमित्तप्रकारः एवंवेदमधीत्यवेदांतराध्ययनचिकीर्षायांप्रतिवेदं पुनरुपनयनमित्येके अन्यवेदिनामृग्वे
दाध्ययनार्थंपुनरुपनयनमित्यपरे अन्येतुएके नैवोपनयने नवेदत्रयाध्ययनाधिकारः अथर्ववेदाध्ययनार्थंद्वितीयमुपनयन
मित्याहुः तेनऋगादिवेदत्रयाध्यायिनोमुंडमांडूक्याद्यथर्वणोपनिषदोविनापुनःसंस्कारंपठंतितेचिंत्याः युगपदनेकवेदारंभे
नोपयनारत्यपेक्षेतिसकृदुपनीत्यायुगपत्सकलवेदारंभःसिध्यतीतिपरेतत्रएकवेदाध्ययनानंतरंयद्वेदाध्ययनचिकीर्षातत
द्वेदेतिकर्तव्यताकं पुनरुपनयनं तत्रवपनंब्रह्मौदनंमेधाजननंदीक्षाचकृताकृतापरिदानांताक्रियाभवति अनध्यायादिकेद्विती
यपुनरुपनयननिमित्तेसर्वमविकृतंयथोक्तकालेउपनयनंअथप्रायश्चित्तार्थेव्रतबंधेविशेषः तत्रनिमित्तानंतरमेवकुर्यादु
दगयनपुण्यनक्षत्राद्युक्तकालोनापेक्ष्यते अन्यथातुयथोक्तकालापेक्षा तत्रकर्तापिता तदभावेपितृव्यादिःसपिंडः तदभावे

न्यःकश्चित् यत्रपुनरुपनयनंप्रायश्चित्तत्वेनोक्तं तत्रपर्षदुपदिष्टविधिनातदेवकार्यंयत्रतुप्रायश्चित्तांतरसहितंविहितंतत्प्रोक्तविधि
नाप्रायश्चित्तंसंस्कार्येणकारयित्वाचार्येणतस्योपनयनंकार्यंयत्रचजातकर्मादिसंस्कारसहितमुपनयनंविहितं तत्रजातादिचौलांत
संस्कारान् कृत्वाकार्यंपुनरुपनयने गायत्रीस्थाने तत्सवितुर्वृणीमहइत्यस्याउपदेशादाचार्येणास्याएवऋचोद्वादशोत्तरसहस्रज
पःकृच्छ्रत्रयंचोपनेतृत्वाधिकारार्थंकार्यं तत्रास्यकृतोर्ध्वदैहिकस्यपुनःसंस्कारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंजातकर्माद्युपनयनांत
संस्कारान्करिष्ये एवंनिमित्तांतरेपिसंकल्पऊह्यः सर्वसंस्कारोद्देशेनतंत्रेणनांदीश्राद्धादिश्मश्रुवपनानंतरंचौलकेशवपने मनुष्यादि
क्षीरपानादिनिमित्तांतरेतुसंस्कार्योमुकदोषपरिहारार्थंपर्षदुपदिष्टममुकप्रायश्चित्तंकरिष्येइतिसंकल्प्यतत्कुर्यात् आचार्यस्त्वअ
स्यामुकदोषपरिहारार्थंपुनःसंस्कारसिद्धिद्वाराश्रीपरमे॰ पुनरुपनयनंकरिष्येइतिसंकल्प्योपनयनमात्रंकुर्यात् यत्रोपनयनमात्रो-
क्तिस्तत्रसंस्कार्यस्यनसंकल्पः किंत्वाचार्यस्यैवपुनरुपनयनंग्रामाद्बहिःप्राच्यामुदीच्यांवागत्वाकार्यं नांदीश्राद्धांतेमंडपदेवतास्थाप
नंकृतमंगलस्नानंसंस्कार्यंभोजयित्वावपनपक्षेवपनस्नानंकारयित्वाअस्यप्रायश्चित्तार्थंपुनरुपनयनहोमेदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधा
नंकरिष्ये अस्मिन्नन्वाहितेग्नावित्यादिनित्यवत् ब्रह्मचारिणःपुनरुपनयनेसमंत्रकंवासोधारणंनित्यंअन्यस्यवैकल्पिकंब्रह्मसू
त्रधारणादिसूर्येक्षणांतंनित्यवत् ततोयुवासुवासाइत्येतन्मंत्रकंप्रदक्षिणमावर्तनादिवासोबद्धांजलिग्रहणांतंप्रणवव्याहृ

तेनांकृष्यादिस्मृत्वा तत्सवितुर्वृणीमह इत्यस्य श्यावाश्वः सविता नुष्टुप् पुनरुपनयने उपदेशे विनियोगः पादोर्धर्चशः सर्वामिति त्रिर्वाचयेत् ब्रह्मचारिणो मेखलादानादिनित्यवत् ब्रह्मचर्योपदेशांतं अन्यस्य मेखलाजिनदंड धारणं पाक्षिकं ब्रह्मचर्योपदेशो दिवा मास्वाप्सीरित्यंतः वेदमधीष्वेत्यादिकं न ततः स्विष्टकृदादि मेधाजनन पक्षे तत्पर्यंताग्निधारणं भिक्षापूर्वकानुप्रवचनीय गायत्र्यास्थाने तत्सवितुर्वृणीमह इति होमः त्रिरात्रव्रतांते यस्मिन्नाश्रमे पुनरुपनयनं तदाश्रमधर्मान् कुर्यात् यत्र पुनरुपनयनांते पुनर्विवाहः कृतोर्ध्वदेहिकादेः श्रूयते तत्र मेखलादि धारणपूर्वकं कतिचिद्दिनानि ब्रह्मचर्यं कृत्वोचित काले समाप्य पूर्वभार्ययान्यया वा विवाहं कुर्यादिति ऋग्वेदिनां पुनः संस्कारः अथ यजुर्वेदिनां तत्र बौधायनो ब्रह्मचारिणः पितृज्येष्ठाभ्यामन्योच्छिष्टभक्षणे स्त्रिया सह भोजने मधुमांसश्राद्धसूतकान्नगणान्नगणिकान्नाशने पुनरुपनयनमित्याद्युक्त्वा अग्निमुखं कृत्वाज्यात्क पालाशसमिधमादाय वान्वयति पुनस्त्वादित्या० कामाश्च स्वाहेति यन्म आत्मनो मिंदाभूदग्निः पुनरग्निश्चक्षुरदादिति द्वाभ्यां हुत्वा चरुं पक्त्वा जुहोति सप्त ते अग्ने० घृतेन स्वाहेति ततो येन देवाः पवित्रेणेति तिसृभिरुपहोमाः ततः स्विष्टकृत्प्रभृति सिद्धिमाधेनु वरप्रदानात् अथापरमा परिधानात्कृत्वा पलाशीं समिधमादाय व्रात्यप्रायश्चित्तं जुहोति व्याहृतिर्जुहोति अथापरो ब्राह्मणवचनात्सावित्र्याशतकृत्वोभिमंत्रितं घृतं प्राश्य कृतप्रायश्चित्तो भवतीत्यादिकमवदत् अत्रोक्तपक्षाणां शक्ताशक्तभेदेन व्यवस्था इदं कौस्तुभे द्रष्टव्यं एवं शाखांतरेष्वपि

वपनमेखलाजिनदंडभैक्ष्यचर्याव्रतादिकं वैकल्पिकव्यवस्थायानुष्ठायस्वस्वशाखोक्तोपनयनं कार्यं अथब्रह्मचारिधर्माः तत्रसं
ध्यात्रयमग्निपरिचरणं भैक्ष्यंच नित्यं तत्राग्निकार्यं प्रातःसायंचसायमेवसकृद्वातत्रपालाशखदिराश्वत्थशमीसमिधः श्रेष्ठास्त
दलाभे अर्कवेतसांभवच्छब्द पूर्विकाभिक्षाविप्राणांसाचविप्रगृहेष्वेव आपदिशूद्रगृहेषु आमान्नंगृण्हीयात् हव्येश्राद्धभिन्नकव्ये
चाभ्यर्थितोभुंजीत अस्यब्रह्मयज्ञोपिनित्यः सचोपाकरणात्पूर्वंगायत्र्याकार्यः गुरूच्छिष्टमध्वादिकंनिषिद्धमपितदन्या
परिहार्यरोगनिवृत्त्यर्थंभक्षणीयंनिषिद्धान्यत् गुरूच्छिष्टंत्वनौषधमपिभक्ष्यं एवंज्येष्ठभ्रातुः पितुश्चोच्छिष्टेषुज्ञेयं दिवा-
स्वापो नेत्रेकज्जलमक्षपानच्छत्रंमंचादौशयनंचवर्ज्यं तांबूलाभ्यंजनंचैवकांस्यपात्रेचभोजनं यतिश्चब्रह्मचारीचविधवाचवि
वर्जयेत् मधुसूतकान्नश्राद्धान्नादेर्निषेधाः पुनसंस्कारप्रकरणोक्ता अनुसंधेयाः मेखलामजिनंदंडसुपवीतंचनित्यशः कौपी
नंकटिसूत्रंच ब्रह्मचारीविधारयेत् मेखलोपवीतादौत्रुटितेजलेप्रास्यान्यद्धारयेत् यज्ञोपवीतनाशेमनोज्योतिरित्यनेनव्रातपतिभिश्चे
तिचतस्रआज्याहुतीर्जुहुयादित्युक्तं अस्यगुरुपरिचर्याप्रकारोऽन्यत्रज्ञेयः अथब्रह्मचारिव्रतलोपे संध्याग्निकार्यलोपेष्टसहस्रगा
यत्रीजपः क्वचित्सकृल्लोपेमानस्तोकेतिमंत्रस्यशतंजपउक्तः भिक्षालोपेष्टशतं अभ्यासेद्विगुणं पुनःसंस्कारश्चमधुमांसाद्यशनेउ
क्तं स्त्रीसंगेगर्दभपशुः एकानेकव्रतलोपसाधारणमृग्विधानेतं वोधियाजपेन्मंत्रंलक्षंचैवशिवालये ब्रह्मचारीस्वधर्मेषुन्यूनंचे

त्पूर्णमेतितत् उपाकर्मकृत्वा प्रागुक्तविद्यारंभकाले क्षरा रंभोक्तविष्ण्वादिपूजाप्रकारेण वेदारंभः कार्यः द्विजस्त्रीणां युगांतरे मौंजी
बंधो वेदाध्ययनं चासीत् कलियुगे तु नैतद्द्वयं अतस्त्रीणां वेदोच्चारणादौ दोषः अथानध्यायाः ते च नित्या नैमित्तिकाश्च प्रायेण मौंजी
प्रकरणे उक्ताः ततोन्येपि उभयविधानध्याया बहवो निबंधेषूक्ता स्तेत्र न प्रपंच्यंते कलिकाले —— स्मिंस्तावदनध्यायपालनस्य दुर्मे
धसामशक्यत्वात् तथा च हेमाद्रौ स्मृतिः चतुर्दश्यष्टमी पर्व प्रतिपत्स्वेव सर्वदा दुर्मेधसामनध्यायास्त्वंतरागमनेषु चेति अतः कलौ
प्रतिपद्द्वयमष्टमीद्वयं चतुर्दशीद्वयं पौर्णिमादर्शौ ऽ अयनसंक्रांतिरित्येतावत एवानध्यायांस्त्यक्त्वा वेदशास्त्रादिकमध्येतव्यं पुंसां प्रा
योल्पप्रज्ञत्वात् शिष्टाचारोप्येवमेव पूर्वदिने सायं परत्र प्रातश्च त्रिमुहूर्तोनध्यायतिथिसत्त्वे उदये स्तमये वापीत्यनेन दिनद्वयेऽनध्यायप्रा
प्तौ वचनांतरं केचिदाहुः क्वचिद्देशे यावत्तदिननाडिकास्तावदेव त्वनध्यायो न तन्मिश्रे दिनांतर इति इदमप्यल्पप्रज्ञविषयं चतुर्थी सप्तम्या
दौ प्रदोषनिर्णय उक्तः प्रदोषेषु न स्मरेन्नच कीर्तयेदित्युक्ते रितरानध्यायतो दोषाधिक्यं अनध्यायस्तु नांगेषु नेतिहासपुराणयोः न
धर्मशास्त्रेष्वन्येषु पर्वण्येतानि वर्जयेत् नित्ये जपे च काम्ये च क्रतौ पारायणेपि च नानध्यायोस्ति वेदानां ग्रहणे ग्राहणे स्मृतः अथा-
ध्ययनधर्माः वेदारंभे वसाने गुरोः पादोपसंग्रहणं आदौ प्रणवमुच्चार्य वेदमधीत्यांते प्रणवमुच्चार्य भूमिं स्पृष्ट्वा विरमेत् रात्रेः प्र
थमयामे चरमयामे च वेदाध्ययनं यामद्वयं शयानस्तु ब्रह्मभूयाय कल्पते गुरुं पितरं मातरं च मन्येत कदापि न द्रुह्येत अध्यापिता

येगुरुंनाद्रियंते शिष्यावाचामनसाकर्मणावायथैवतेनगुरोर्भोजनीयास्तथैवतान्नभक्षनक्षिश्रुतंतत् इत्यध्ययनधर्माः अथव्रतानि ता
निमहानाम्नीव्रतमहाव्रतोपनिषद्व्रतगोदानव्रताख्यानिचत्वारिक्रमेणजन्मतस्त्रयोदशादिषुवर्षेषूत्तरायणेचौलोक्ततिथिनक्षत्र
वारादिषुकार्याणि अथविस्तृतप्रयोगाः कौस्तुभादौस्वस्वगृह्येषुचद्रष्टव्याः एतेषांलोपे प्रत्येकमेकैकंकृच्छ्रंचरित्वागायत्र्याशता
ज्याहुतीर्जुहुयात् त्रीन्षड्द्वादशवाकृच्छ्रान्कुर्यात् इत्यन्यत्र अथसमावर्तनं गुरवेक्षेत्राद्यन्यतमंदत्वातदनुज्ञयास्नायात्स्ना
नंनामसमावर्तनं तानिचक्षेत्रंहेमगौरश्वश्छत्रोपानहौधान्यंवस्त्रत्रयंशाकमित्येतानि एषुयद्गुरोःप्रियंतद्देयंदानंविनैवगुरु
प्रीतौतदनुज्ञयैवस्नायात् क्षेत्रादिनापिनविद्यानिष्क्रयःएकैकमक्षरंयस्तुगुरुःशिष्येनिवेदयेत् पृथिव्यांनास्तितद्द्रव्यंयद्दत्वात्व
नृणीभवेदित्युक्तेः सचस्नातकस्त्रिविधः विद्यास्नातकोव्रतस्नातकउभयस्नातकइतितत्रैकंद्वौत्रीन्चतुरोवावेदान्वेदैकदेशंवाधी
त्यतदर्थंचज्ञात्वाद्वादशवर्षादिब्रह्मचर्यकालावधेःप्रागेवस्नातिसविद्यास्नातकःउपनयनसावित्रीव्रतवेदव्रतान्यनुष्ठायवेदसमा
प्तेःपूर्वमेवस्नातोव्रतस्नातकःद्वादशवर्षादिब्रह्मचर्यसमाप्त्यावेदंसमाप्यस्नातोविद्याव्रतोभयस्नातकः तत्रोपनयनोत्तरंमेधाज
ननपर्यंतंत्रिरात्रद्वादशरात्रादिव्रतमुपनयनव्रतंमेधाजननोत्तरमुपाकर्मांतंब्रह्मचारिधर्मानुष्ठानंसावित्रीव्रतं तदुत्तरंवेदा-
ध्ययनार्थंद्वादशवर्षादिकालावच्छिन्नंव्रतंवेदव्रतंस्वाध्यायोध्येतव्यइतिविधेरर्थज्ञानपर्यंतत्वाद्वेदार्थज्ञानंविनावेदाध्ययनमात्रे

यासमावर्तनेऽधिकारोनेति पूर्वमीमांसकाः वेदग्रहणमेवविधिफलं पूर्वकांडार्थज्ञानं कर्मानुष्ठानाक्षिप्तं उत्तरकांडार्थज्ञानं काम्यश्रोतव्यविधिप्राप्तमित्युत्तरमीमांसकाः तत्रसंहिताब्राह्मणंचमिलित्वैकोवेदः आरण्यकांडं ब्राह्मणांतर्गतमेव संपूर्णैकवेदाध्ययनेऽप्यशक्तोवेदैकदेशंपठेत् अत्यशक्तेन संहितायाः प्रथमचरमसूक्ते कतिपयसूक्तानां प्रथमाऋचः सर्वसूक्तानां प्रथमाऋचोवाध्येतव्याः एवंवेदैकदेशाध्ययनोत्तरंसमावृत्तोविवाहितोवा ब्रह्मचर्योक्तनियमेनवेदाध्ययनं कुर्यात् तत्रऋतौभार्यागमनं कार्यं ब्रह्मचारीव्रतलोपप्रायश्चित्तं कृच्छ्रत्रयं कृत्वा महाव्याहृतिहोमंच कृत्वा समावर्तनं कार्यं एतच्चसंध्याग्निकार्यभिक्षालोपशूद्रादिस्पर्शकटिसूत्रमेखलाजिनत्यागदिवास्वापांजनपर्युषितभोजनादिव्रतभंगेषु अल्पकालमल्पव्रतभंगे ज्ञेयम् बहुधर्मलोपेतु तंवोधियानव्यस्यास्यविष्ठमितिमंत्रस्यलक्षजपः शिवालयेइत्युक्तं एवंचमहानाम्न्यादिव्रतलोपस्यब्रह्मचर्यव्रतलोपस्यचप्रायश्चित्तोत्तरंसमावर्तनाधिकारः अथसमावर्तनकालः तत्रोपनयनोक्तकालेसमावर्तनमितिबहवोज्योतिर्ग्रंथाः तेनानध्यायप्रदोषदिने भौमशनिवारयोः पौषाषाढयोर्दक्षिणायनेचनभवति मार्गशीर्षेविवाहप्रसक्तौ दक्षिणायनेऽपिभवति अन्यथाअनाश्रमीनतिष्ठेतदिनमेकमपिद्विजइतिनिषेधातिक्रमापत्तेः अन्येतुमौंज्युक्तकालोपादानेमूलाभावात् रिक्तात्रयपूर्णिमामावास्याष्टमीप्रतिपद्भिन्नतिथिषुशुक्लेंत्यत्रिकभिन्नकृष्णेचगुरुशुक्रास्तादिदिनक्षयभद्राव्यतीपा-

तादिदोषशून्येशुभवारेसमावर्त्तनं कार्यंनात्रप्रदोषसोपपादादितिथिंवर्जनमावश्यकमितिआहुः पुष्यपुनर्वसूमृगरेवतीहस्तानुराधोत्तरात्रयरो
हिणीश्रवणविशाखाचित्राश्लेषाः तदलाभमौंज्यक्तभानिक्वचिद्भौमशनिवारौसिंधावुक्तौ अथमणिकुंडलवस्त्रयुगच्छत्रोपानद्युगदंड
स्रगुन्मर्दनानुलेपनांजनोष्णीषाणिआत्मनेआचार्यायचसंपाद्यालाभेआचार्यायैवसंपादयेत् देशकालौसंकीर्त्यममब्रह्मचर्यनियमलोप
जनितसंभावितदोषपरिहारेणसमावर्तनाधिकारसंपादनद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंआज्यहोमपूर्वकंकृच्छ्रत्रयमाचरिष्येइतिसंक-
ल्प्याग्निप्रतिष्ठापनादिचक्षुषीआज्येनात्रप्रधानंअग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचतसृभिराज्याहुतिभिः अग्निंपृथिवींमहांतमेकयाज्याहुत्या
वायुमंतरिक्षंमहांतमेकया॰ आदित्यंदिवंमहांतंएकयाज्या॰ चंद्रमसंनक्षत्राणिदिशोमहांतंएकया॰ अग्निंद्विर्विभावसुंशतक्रतुंअ-
ग्निंअग्निंअग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचेत्यष्टावेकैकयाज्याहुत्याशेषेणेत्यादिआज्यभागांतेव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वाभूरग्नयेचपृथि-
व्यैचमहतेचस्वाहाअग्नयेपृथिव्यैमहतेइत्यादियथान्वाधानंत्यागःभुवोवायवेचांतरिक्षायचमहतेचस्वाहास्वरादित्यायचदिवेचमहतेचस्वाहाभूर्भुवस्वश्चंद्रमसे
चनक्षत्रेभ्यश्चदिग्भ्यश्चमहतेचस्वाहा चंद्रमसेनक्षत्रेभ्योदिग्भ्यश्चमहतइदं पाहिनोअग्नएनसेस्वाहा पाहिनोविश्ववेदसेस्वाहा यज्ञंपाहिवि
भावसोस्वाहा सर्वंपाहिशतक्रतोस्वाहा पुनरूर्जानिवर्तस्वपुनरग्नइहायुषा पुनर्नःपाह्यंहसःस्वाहा सहरय्यानिवर्तस्वाग्नेपिन्वस्वधा
रया विश्वप्स्नियाविश्वतस्परिस्वाहा पुनर्व्यस्तसमस्तव्याहृतिचतुष्टयं १८ व्रतचतुष्टयार्थंगायत्र्याज्यहोमः कृच्छ्रत्रय॰ गोनिष्क्रयंदत्वाहो

मंत्रशेषंसमापयेत् महानाम्न्यादिव्रतलोपे प्रत्येकमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिमष्टौवा गायत्र्याज्याहुतीर्हुत्वा एकैकंकृच्छ्रंचरेत् इतिप्रायश्चित्तप्रयोगः
अथसमावर्तनसंकल्पादि ममगृहस्थाश्रमार्हतासिद्धिद्वाराश्रीपरमे० समावर्तनंकरिष्ये इतिसंकल्प्य नांदीश्राद्धांतंबटुरेवकुर्यात् ब्रह्म
चारीजीवत्पितृकश्चेत्पितुर्मात्राद्युद्देशः ब्रह्मचार्यशक्तश्चेत्पित्रादि स्तत्प्रतिनिधित्वेन नांदीश्राद्धंकुर्यात् समावर्तनेउपनयनादाविव
पित्रादिरेवनांदीश्राद्धकर्तेतिमतांतरेण प्रागुक्तं अविशिष्टप्रयोगः स्वस्वगृह्यानुसारेण दशत्रीन्वाविप्रान्भोजयेत् दास्यंतिमधुपर्कं ये
तत्रैतांरजनींवसेत् ततोव्रतानिसंकल्पयेत् तानिचस्वस्वसूत्रोक्तानिस्मृत्युक्तानिचेतिद्विविधानि सर्वाण्यपिपुरुषार्थान्येव नतुस-
मावर्तनांगानि तत्राशक्तःसूत्रोक्तान्येवव्रतानिकुर्यात् शक्तस्तुस्मृत्युक्तानिअपि तानियथा निमित्तंविनाननक्तंस्नास्यामि ननग्नः
स्नास्यामि ननग्नःशयिष्ये ननग्नांस्त्रियमीक्षेताऽन्यत्रमैथुनात् वर्षतिनधाविष्ये नवृक्षमारोहिष्ये नकूपमवरोहिष्ये नबाहुभ्यां
नदींतरिष्ये नप्राणसंशयमभ्यापत्स्येइतिसूत्रोक्तानिअथस्मृत्युक्तानि नित्यंयज्ञोपवीतद्वयंधारयिष्ये सोदककमंडलुं छत्रमुष्
णीषं पादुकेउपानहौ सुवर्णकुंडलेदर्भमुष्टिंचधारयिष्ये कर्तनेनह्रस्वीकृतकेशश्मश्रुनखःस्यांनिमित्तंविनाभ्यंजनंनकरिष्येइत्यर्थः
नचसमावृत्तामुंडेरन्निति निषेधात् नित्यमध्ययनरतःस्यांस्वशरीरादुद्धृतंस्वनिर्माल्यंपुष्पचंदनादिपुनर्नधारयिष्येशुक्लांबरधरःस्यांसु
गंधिप्रियदर्शनःस्यांविभवेसतिजीर्णवासामलवद्वासाश्चनस्यां रक्तंवासः शरीरपीडावहंवावस्त्रंनधारयिष्ये गुरुंविनान्येषु-

ध॰सिं॰
४९

नवस्त्रमलंकारंस्रजंचनधारयिष्ये अशक्तस्तु अन्यधृतमपिवस्त्रादिप्रक्षाल्यधारयेत् अन्यद्धृतोपवीतमुपानहौचनधास्ये कंथांन
धारयिष्ये नस्वरूपमुदकेनिरीक्षिष्ये नभार्ययासाकमेकपात्रे एककालेवाश्नीयां एतद्विवाहभिन्नविषयंशूद्राय धर्मज्ञानंनीति
ज्ञानंव्रतकल्पंचनोपदिशामि एतत्साक्षादुपदेशपरंकृत्वा ब्राम्हणमग्रतइति ब्राह्मणद्वारकोपदेशेदोषाभावात् गृहमेधिशूद्रा-
यस्त्वोच्छिष्टंनदास्ये शूद्रायहोमशेषंनदास्येउद्धृतोदकेनतिष्ठन्नाचमनंनकरिष्ये जानुमात्रेतदधिकेवाजलेतिष्ठदाचमनेदोषाभा-
वात् अशक्तचिना एकहस्तेनवाआनीतजलैर्नाचमिष्ये पादेनपादधावनंनकरिष्ये अकल्यांस्त्रियंनगमिष्यामि नप्रावृतमस्तकोहंनिप
र्यटिष्यामि रात्रौमलमूत्रोत्सर्गेच प्रावृतशिराःस्यांसोपानत्कोशनाभिवादननमस्कारांश्चनकरिष्ये पादेनासनंनापकर्षिष्यामि ए-
वमन्यान्यपिस्मृत्युक्तानिजेयानि एतेषुव्रतेषु यानिकर्तुंशक्नुयातान्येवसंकल्पयेत् अत्रसंकल्पितव्रतोल्लंघनेमत्याकृतेत्र्यहम-
भोजनं अमत्याकृते एकरात्रमभोजनं प्रायश्चित्तं अशक्तस्त्रीनेकंवाविप्रंभोजयेत् इतिस्नातकव्रतानि आतुरदशायांयथो-
क्तसमावर्तनासंभवेसंक्षेपतस्तत्कार्यं तत्प्रयोगः संकल्प्य ब्रह्मचारिलिंगानिमेखलादीनित्यक्त्वावपनंकृत्वा तीर्थेस्नात्वावा-
सःपरिधानाचमनतिलकधारणानिकृत्वाग्निंप्रतिष्ठाप्य तत्रप्रजापतिंमनसाध्यायंस्तूष्णींसमिधमादध्यात् अन्यदपिअवि-
रोधितूष्णीमेवकर्तव्यमिति इतिसमावर्तनानुकल्पः ब्रह्मचर्यदशायांदशाहाशौचहेतुसपिंडमरणेसमावर्तनोत्तरमुदकदान

तृ॰प॰पू॰
४९

पूर्वक्तं त्रिरात्रमतिक्रांताशौचं कार्यं अनुपनीतसपिंडेमातुलादौच मृतेऽतिक्रांताशौचं न एवं जननाशौचेप्यतिक्रांताशौचं न ततश्च दशा
हाशौचापादकसपिंडकमृतौ समावर्तनोत्तरं त्रिरात्रमध्येविवाहो न कार्यः कस्यचिन्मरणाभावे तु न विवाहे दोषः इत्थं व्रतांत कर्माण्य
नंतोपाध्यायसूनुना निर्णीयश्रीविठ्ठलांघ्र्योर्वाग्विलासः समर्पितः अथश्रीभगवत्पादौपुंडरीकवरप्रदौ श्रीगुरून्पितरौ नत्वावि
वाहं वक्तुमुद्यतः ॥१॥ उद्वहेतु द्विजोभार्यां सवर्णां लक्षणैर्युतां अव्यंगांगीं सौम्यनाम्नीं मृद्वंगीं च मनोहरां भाविशुभाशुभज्ञान
हेतुलक्षणविचारोष्टौमृत्तुपिंडान्कृत्वेत्यादिरूपआश्वलायनसूत्रोक्तः ज्योतिःशास्त्रोक्तराशिनक्षत्रादिघटितविचारोपिशुभा
शुभादिज्ञानहेतुः सच संक्षेपेणोच्यते तत्रमेषादिराशिस्वामिनः भौमः शुक्रोबुधश्चंद्रः सूर्यः सौम्योभृगुः कुजः गुरुः शनैश्चरोमं
दः सुरेज्यौ राशिपाः स्मृताः अत्रग्रहाणांशत्रुमित्रादिरवेर्गुरुभौमचंद्रामित्राणि शनिशुक्रौशत्रू बुधः समः इंदोः सूर्यबुधौमित्रे
भौमगुरुशुक्रशनयः समाः अस्यशत्रुर्न कुजस्य बुधोरिपुः सूर्यगुरुचंद्रामित्राणि शनिशुक्रौसमौ बुधस्यार्कशुक्रौमित्रे चं-
द्रारिः शनिभौमगुरवः समाः गुरोःसूर्यभौमचंद्रामित्राणि शुक्रबुधौशत्रू शनिः समः शुक्रस्यशनिबुधौमित्रे सूर्यचंद्रावरीभौमगु
रूसमौशनेः शुक्रबुधौमित्रे कुजसूर्यचंद्राअरयः गुरुः समः अत्रगुणविचारः राश्योरेकाधिपत्वेराशिपत्योर्मित्रत्वेच पंचगुणाः राशि
पयोः समत्वशत्रुत्वेऽर्धगुणः समत्वमित्रत्वेचत्वारः शत्रुमित्रत्वेएकः द्वयोःसमत्वेत्रयः द्वयोःशत्रुत्वेगुणाभावः अथगणाः पू-

र्वात्रयोत्तरात्रयभरणीरोहिण्यार्द्रा मनुष्यगणः हस्तरेवतीपुनर्वसूपुष्यस्वातीमृगश्रवणाश्विन्यनुराधा देवगणः कृत्तिकाश्लेषामघा
चित्राविशाखाज्येष्ठामूलधनिष्ठाशततारकाराक्षसगणः गणैक्ये शुभं देवमनुष्ययोर्मध्यमं देवराक्षसयोर्वैरं राक्षसमनुष्ययोर्मरणं अतो
मनुष्यराक्षसयोर्विवाहो न कार्यः अत्र गुणाः गणैक्ये षट् गुणाः वरो देवो नृगणा कन्या तत्रापि षट् वैपरीत्ये पंच वरो राक्षसः कन्या देवगणा
अत्रैकः वैपरित्ये गुणाभावः मनुष्यराक्षसत्वेपि गुणाभावः अथ राशिकूटं द्विर्द्वादशकत्वे निर्धनत्वं नवपंचमत्वे निःपुत्रता षट्काष्ट
केमरणं विपत्तिर्वा उभयसप्तमे तृतीयैकादशे चतुर्थदशमे च शुभं नक्षत्रैक्ये चरणभेदे शुभं अत्र राश्यैक्येति शुभं राशिभेदेपि कू-
टदोषो न नक्षत्रभेदे राश्यैक्ये च शुभं अत्र नाडीगणादिदोषो न चरणैक्ये षट्काष्टकं च वर्ज्यं द्विर्द्वादशके नवपंचमे च मध्यमं शेषे शु-
भं अत्र गुणाः सत्कूटसमदुःकूटे ग्रहमैत्रीसत्वे चत्वारः अन्यथा एकः चरणैक्ये गुणाभावः अथ नाडी अश्विन्यार्द्रापुनर्वसूत्तरा
फल्गुनीहस्तज्येष्ठामूलशततारकापूर्वाभाद्रपदेति प्रथमनाडी भरणीमृगपुष्यपूर्वाफल्गुनीचित्रानुराधापूर्वाषाढाधनिष्ठोत्तराभा-
द्रपदेति मध्यमनाडी कृत्तिकारोहिण्याश्लेषामघास्वातीविशाखोत्तराषाढाश्रवणरेवतीति चरमनाडी अत्र नाड्यैक्ये मृत्युः नाडीभे-
देष्टौ गुणाः नाड्यैक्यं सर्वथा वर्ज्यं शूद्रादौ पार्श्वकनाडीद्वयं संकटे शुभं अत्र वर्णवश्यभकूटयोनीकूटानामल्पगुणत्वात् विवाहविघ-
टकत्वाभावाच्च स्वरूपं नोक्तं अत्र सर्वगुणमेलनेन विंशतिगुणसंभवे मध्यमं विंशत्यधिकगुणत्वे तु शुभं विंशतिन्यूनत्वे त्वशुभं इति न-

क्षत्रादिष्विति विचारः अनन्यपूर्विकां कांतामसपिंडां यवीयसीं अरोगिणीं भ्रातृमतीमसमानार्षगोत्रजामिति याज्ञवल्क्याद्युक्तकन्याविशेषणेषु कांतत्वनिरोगित्वभ्रातृमत्त्वभिन्नविशेषणानामभावे इह परत्र पातित्यात्तानि प्रपंच्यंते तत्रान्यपूर्विकाः पुरुषांतरपूर्विकाः मनोदत्ता वाचादत्ता अग्निं परिगता सप्तमं पदं नीता भुक्ता गृहीतगर्भा प्रसूतेति सप्तविध पुनर्भ्वास्तदभिन्नामनन्यपूर्विकां सप्तपदीविधेः पूर्वमाद्यानां निसृष्टां संकटेन्येन विवाहो भवति सप्तपदीविधौ जाते बलाद्विवाहितापि नान्यत्र देया असपिंडां समानः एकः पिंडः पिंडदानक्रियामूलपुरुषशरीरं वा यस्याः सा सपिंडा तद्भिन्नां तत्र लेपभाजश्चतुर्थाद्याः तत्राद्याः पिंडभागिनः पिंडदः सप्तमस्तेषां सापिंड्यं साप्तपौरुषमिति मत्स्योक्तेरेकस्यां पिंडदानक्रियायां दातृत्वपिंडभाक्त्व लेपभाक्त्वान्यतमसंबंधेन प्रवेशो निर्वाप्यसापिंड्यमिति केषांचिन्मतं अतस्त्रीणामपि पतिभिः सहकर्तृत्वात्सापिंड्यसिद्धिः मूलपुरुषैकशरीरावयवान्वयेनावयवसापिंड्यमित्यपरं मतं यद्यपि भ्रातृपत्नीनां परस्परं नैतत्संभवति तथाप्याधारत्वेनैकशरीरान्वयः एकमूलपुरुषावयवानां पुत्रद्वारा तास्वाधानादिति ज्ञेयं उभयत्रापि पयादौ मित्रादेरपि पिंडभाक्त्वादेकशरीरान्वयस्य सप्तमात्परेषु परःशतेष्वपि सत्त्वाच्चातिप्रसंगप्राप्तेर्वध्वावरस्य वा ततः कूटस्थाद्यादि सप्तमः पंचमी चेत्तयोर्माता तत्सापिंड्यं निवर्तेत इत्यादिवचनैर्निरासः मातृत्वपितृत्वादिसंबंधे सत्येव पंचमसप्तमपर्यंतमेवेत्युभयनियमस्वीकारात् तथा च पितृद्वारकसापिंड्यविचारे सप्तमादूर्ध्वं सापिंड्यनिवृत्तिः मातृद्वारकसापिंड्यसापिंड्यविचारे तु पंचमादूर्ध्वं तन्निवृत्तिरिति निर्णयः अत्रो

दाहरणानि विष्णोर्मूलात्कांतिगौर्यौजातौताभ्यांस्कधीहरौ बुधमैत्रौ चैत्रशिवौगणभूपौमृडाच्युतौ १ तज्जातयोरष्टमयोर्विवाहोरति-
कामयोः विष्णोर्मूलादत्तचैत्रौसोममैत्रौस्कधीबुधौ २ ताभ्यांश्यामारतीतज्जशिवगौर्योः करग्रहः विष्णोर्मूलादत्तचैत्रौसोममैत्रौस्क-

विष्णुर्मूलभूतः
कांतिः २ गौरी २
स्कधीः ३ हरः ३
बुधः ४ मैत्रः ४
चैत्रः ५ शिवः ५
गणः ६ भूपः ६
मृडः ७ अच्युतः ७
रतिः ८ कामः ८
अत्ररतिकामयोरष्टमयोर्विवाहः

विष्णुर्मूलभूतः
दत्तः २ चैत्रः २
सोमः ३ मैत्रः ३
स्कधीः ४ बुधः ४
श्यामा ५ रतिः ५
शिवः ६ गौरी ६
अत्रगौरीशिवयोः षष्ठयोर्विवाहः मातृद्वारकत्वात्

विष्णुर्मूलभूतः
दत्तः २ चैत्रः २
सोमः ३ मैत्रः ३
स्कधीः ४ बुधः ४
श्यामा ५ नर्मदा ५
शिवः ६ कामा ६
रमा ७ कविः ७
अत्ररमाकव्योर्नविवाहः मंडूकप्लुत्यासापिंड्यानुवृत्तेः

विष्णुर्मूलभूतः
दत्तः २ चैत्रः २
सोमः ३ मैत्रः ३
स्कधीः ४ बुधः ४
श्यामा ५ शिवः ५
कांतिः ६ हरः ६
अत्रकांतिहरयोर्नविवाहः एकतोनिवृत्तावपिअन्यतः अनुवृत्तेः

धीबुधौ ३ ताभ्यांश्यामानर्मदाच शिवकामौरमाकवी मंडूकप्लुतिसापिंड्यं रमाकव्योर्विवाहहृत् ४ विष्णोर्मूलादत्तचैत्रौसोमभैत्रौस्कधीबुधौ श्यामाशिवौ कांतिहारौहरकांतीनदंपती ५ निवृत्तेमध्येकतस्तदन्यतोप्यनुवर्तते दिङ्मात्रेणोदाहृतात्रसेयं सापिंड्यपद्धतिः कूटस्थात्पंचम्योः कन्ययोः संततौ मातृद्वारकत्वात्सापिंड्यनिवृत्तिः पंचम्योः कन्ययोः यौपुत्रौ तयोः संततौपितृद्वारकत्वात्सापिंड्यमनुवर्तत इतीदं मंडूकप्लुतिसापिंड्यं पंचम्याः कन्यायाः पुत्रस्य षष्ठस्य कूटस्थात् पंचमादिः सपिंडो न भवति तथापि द्वितीयसंततिपंक्तौ पंचमषष्ठादेः पितृद्वारकत्वादिना सापिंड्यसत्वादेकतो निवृत्तावप्यन्यतो निवृत्त्या पंचमषष्ठादिना पंचम्याः कन्यायाः संततिर्नविवाह्याएवं कूटस्थमारभ्य अष्टमादेः कूटस्थमारभ्य द्वितीयतृतीयादेश्चैकतो व्यावृत्तिपरतोनुवृत्त्योः सत्वमूह्यं एवमाशौचविषयकसापिंड्येपिएकतोनिवृत्त्यादिकं यथासंभवं सर्वमूह्यं एवं पितृद्वारकसापिंड्यं सप्तमादूर्ध्वं निवर्तते मातृद्वारकं तु पंचमादूर्ध्वमिति मुख्यकल्पेन वर्जनीयानां कन्यानां संख्यान्वेषं संप्रपद्यते पितृकुले षोडशाधिकद्विसाहस्रीः २०१६ मातृकुले पंचोत्तरशतं १०५ कुलद्वये मेलने नैकविंशत्युत्तरशताधिकसहस्रद्वयसंख्या २१ २१ कन्यावर्ज्याः संपद्यंते अत्रगणनाप्रकारस्तन्मूलकोष्ठकास्तु ह्यास्वान्वकौस्तुभे स्पष्टा बालानां दुर्बोधतया नेहोच्यते तथाच मुख्यकल्पेन कुलद्वये एतावत्यः वर्जनीया एव न त्वनुकल्पानुसरणेन सप्तमात्पंचमादर्वाग्विवाहः कार्यः पंचमे सप्तमे चैव येषां वैवाहिकी क्रिया क्रियापरा अपि हि ते पतिताः शूद्रतां गताः सप्तमात्पंचमाद्धीमान्यः कन्यामु

द्वहेद्द्विजः गुरुतल्पी स विज्ञेयः सगोत्रां चैव समुद्वहन् इत्यादिस्मृतिभ्यः यानि तु चतुर्थीमुद्वहेत्कन्यां चतुर्थः पंचमो वरः तृतीयां वा चतुर्थीं वा पक्षयोरुभयोरपि इत्यादिवचनानि तेषु कानिचिन्निर्मूलानि कानिचिद्दत्तकसापत्न्यादिसंबंधविषयतया विप्राणां क्षत्रियादिषु सापिंड्यविषयतया वा नेयानि इति निर्णयसिंधुमतं कौस्तुभे तु उद्वहेत्सप्तमादूर्ध्वं तदभावे तु सप्तमीं पंचमीं तदभावे तु पितृपक्षेप्ययं विधिः सप्तमीं च तथा षष्ठीं पंचमीं च तथैव च एवमुद्वाहयेत्कन्यां न दोषः शाकटायनः तृतीयां वा चतुर्थीं वा पक्षयोरुभयोरपि विवाहयेन्मनुः प्राह पाराशर्यो यमो गिराः यस्तु देशानुरूपेण कुलमार्गेण चोद्वहेत् नित्यं स व्यवहार्यः स्याद्वेदाच्चैतत्प्रतीयत इत्यादिवचनानां च तु विंशतिमतषट्त्रिंशन्मतादिषूपलभ्यमानत्वात् सापिंड्यसंकोचेन विवाहस्य बहुदेशेषु दर्शनाच्च येषां कुले देशे चानुकल्पत्वेन सापिंड्यसंकोचः परंपरया समागतस्तेषां सापिंड्यसंकोचेन विवाहो न दोषाय स्वकुलदेशाविरुद्धेन सापिंड्यसंकोचेन विवाहे दोषो भवत्येव जनपदधर्मा ग्रामधर्माश्च तान्विवाहे प्रतीयात् येनास्य पितरो याता येन याताः पितामहाः तेन यायात्सतां मार्गं तेन गच्छन्न दुष्यति इत्यादिवाक्यैः स्वकुलदेशाचाराविरुद्धस्यैव शास्त्रस्य विवाहेनुसर्तव्यत्वात् एवं मातुलकन्यापरिणयनेपि तृप्तां जहुर्मातुलस्येव योषा भागस्ते पैतृष्वसेयी वपामिवेति मंत्रलिंगैः मातुलस्य सुतामूढ्वा मातृगोत्रां तथैव च समानप्रवरां चैव त्यक्त्वा चांद्रायणं चरेत् इत्यादिस्मृतीनां बाधाद्येषां कुले मातुलकन्यापरिणयः परंपराप्राप्तस्तैः स कार्यः गोत्रान्मातुः सपिंडाच्च विवा

होगोवधस्तथेतिमातुलकन्याविवाहस्य कलिवर्ज्यत्ववचनमपि येषां कुले देशे मातुलकन्याविवाहो नास्ति तत्परं मातुलकन्यापरिणयनस्याने
कश्रुतिस्मृतिसिद्धत्वात् अतएवमातुलकन्योद्वाहिनांश्राद्धे निमंत्रणनिषेधोपि स्वकुलाचारादिविरोधेन तदुद्वाहादिपरः उक्तविधसा
पिंड्यसंकोचेन विवाहं कुर्वतां शिष्टैः श्राद्धादौ भोजनाद्याचारादित्यादि बहूपपादितं परंतु सापिंड्यसंकोचस्वीकारेपि कतिथं कन्या कति
थेन पुरुषेण विवाह्या कथितेन न विवाह्येति व्यवस्था नोपपादिता सापिंड्यदीपिकाकारादयोर्वाचीनास्तु चतुर्थीमुद्वहेत्कन्यां चतुर्थः
पंचमो वरः पाराशरमते षष्ठीं पंचमो नतु पंचमीमित्यादिवचनानां समूलत्वं निश्चित्य अशक्तैः संकटे समाश्रयणीयस्य सापिंड्यसं
कोचस्य व्यवस्था सूक्तः तथाहि चतुर्थी कन्या पितृपक्षे मातृपक्षे च चतुर्थेन पंचमेन वा पुंसा विवाह्या द्वितीयतृतीय षष्ठाद्यैश्च तु-
र्थी नोद्वाह्या पराशरमते पंचमः षष्ठीमुद्वहेत् द्वितीयतृतीयचतुर्थादिः षष्ठीं नोद्वहेत् पंचमः पंचमीं नोद्वहेत् मातृतः पितृतश्चापि ष-
ष्ठः षष्ठीं समुद्वहेदिति वचनांतरात् षष्ठेनापि षष्ठी विवाह्या पंचमषष्ठभिन्नैः षष्ठी न विवाह्येति पर्यवसन्नं तथा पितृपक्षे सप्तमी मातृ
पक्षे पंचमी च तृतीयाद्यैः सर्वैः परिणेया पितृपक्षाच्च सप्तमीं मातृपक्षात्तु पंचमीमिति व्यासवचनात् उद्वहेत्सप्तमादूर्ध्वं तदभावे-
तु सप्तमीं पंचमीं तदभावे तु पितृपक्षे स्वयं विधिरिति चतुर्विंशतिमतोक्तेश्च पितृपक्षेपि पंचमी तृतीयाद्यैः परिणेया तत्रापि मा
तृपक्षेपि पंचमेन पंचमी नोद्वाह्या पंचमो न तु पंचमीमिति सर्वत्र निषेधात् तृतीयां वा चतुर्थीं वा पक्षयोरुभयोरपीति वचनात्तुत

तीयाविवाह्या प्राप्नोति तत्रव्यवस्थोच्यते मातृपक्षेतावत्तृतीयामातुलकन्यामातृष्वसृकन्यावासंभवति पितृपक्षेतुतृतीयापितृव्यकन्यापितृष्वसृकन्यावा तत्रपितृव्यकन्यासगोत्रत्वात्त्याज्या पैतृष्वस्रेयींभगिनींस्वस्रीयांमातुरेवचएतास्तिस्रस्तुभार्यार्थेनोपयच्छेतबुद्धिमानितिमनूक्तेः पितृष्वसृमातृष्वसृकन्येअपित्याज्येपितृष्वसृकन्यांमातुर्भगिनींमातृष्वसारंमातुःस्वस्रीयांमातृष्वसृकन्यामेतास्तिस्रोनोद्वहेदितितदर्थात् मातुलकन्यैवतृतीयापूर्वोक्तरीत्याकुलपरंपरागतत्वेपरिणेयाएवंचतृतीयापितृतीयेनैवमातुलकन्यैवपरिणेयान्नचतुर्थादिनाकेनापि केचित्संकटेपितृष्वसृकन्यापरिणयनमाहुः॥ तत्रदेशकालाचाराद्व्यवस्थाज्ञातव्या अत्रायंसापिंड्यदीपिकादिसिद्धार्थसंग्रहः तृतीयामातुलकन्यैवोद्वाह्या चतुर्थीचतुर्थपंचमाभ्यामेव पंचमीपंचमभिन्नैः तृतीयाद्यैः सप्तमांतैः षष्ठीपंचमषष्ठाभ्यामेवसप्तमीतृतीयाद्यैः सप्तमांतैरिति अयंसापिंड्यसंकोचेनविवाहः संकटेष्वशक्तेनकार्यः कन्यांतरलाभेशक्तैर्नकार्यः गुरुतल्पादिदोषस्मृतेः सापिंड्यसंकोचवाक्यानामशक्तविषयत्वस्यस्पष्टत्वात् प्रभुः प्रथमकल्पस्ययोनुकल्पेनवर्तते सनाप्नोति फलंचेहेतिशक्तैरनुकल्पस्वीकारेदोषोक्तेः दत्तकसापिंड्यंदत्तकनिर्णयेप्रागेवोक्तं अथसापत्नमातृकुलेसापिंड्यप्रकारंसुमंतुराह पितृपत्न्यःसर्वामातरः तद्भ्रातरोमातुलाः तद्भगिन्योमातृष्वसारः तद्दुहितरश्चभगिन्यः तदपत्यानिभागिनेयानि अन्यथासंकरकारिणःस्युरिति अत्रलक्षणयासापत्नमातृकुलेचतुःपुरुषसापिंड्यंविवाहनिषेधायविधीयतइतिकेचित् अपरेतुविवा-

हमात्रविषयत्वेमानाभावादाशौचादिविषयकत्वस्यापिसंभवात् यावद्वाचनिकं प्रमाणमितिन्यायेन परिगणितेष्वेवसापिंड्यमितिवदंति तथाचस्कमंतुवाक्ये वाक्यभेदाश्रयणेनैववाक्यार्थाः पर्यवस्यंतिपितृपत्न्यः सर्वामातरइतिप्रथमवाक्येसापत्नमातरिमुख्यमातृवत् संमाननं तद्वधेमातृवधप्रायश्चित्तं तद्गमने मातृगमनप्रायश्चित्तादिकं चातिदिश्यते नात्रातिक्रांतविषयेदशाहाशौचातिदेशः त्रिरात्रविधिनाबाधात् तद्भ्रातरोमातुलाइत्यत्रमातुलत्वप्रयुक्तमाशौचादिकंमातुलस्यस्वभगिनीसपत्न्याः कन्योद्वाहनिषेधश्च अत्रमातुलत्वातिदेशोपिनतत्पुत्रादिषुमातुलपुत्रत्वाद्यतिदेशः तेनबंधुत्रयत्वप्रयुक्तमाशौचंनमातुलकन्यादौविवाहविधिनिषेधावपिन एवं मातुलकन्यादौ पितुर्भगिनीत्वातिदेशाभावेन तत्पुत्रंप्रत्यपिपितृष्वसृत्वाद्यतिदेशो नभवतितद्भगिन्योमातृष्वसारइत्यत्राशौचं विवाहनिषेधश्चमातृष्वसृपुत्रेबंधुत्रयवत्त्वंचन सापत्नमातृष्वसृकन्याविवाहनिषेधस्तुविरुद्धसंबंधत्वादेववक्ष्यते तदपत्यानिभगिन्यइत्यत्राशौचंसंमाननादिकंच नात्रविवाहप्रसक्तिः सगोत्रत्वात् अत्रसापत्नमातुलसापत्नभ्रातृसापत्नमातृष्वसृसापत्नभगिनीनांस्वमातुलसोदरभ्रात्राद्यनंतरंतर्पणंमहालयादावुद्देशोप्यस्मादेववचनादावश्यकइतिभाति तदपत्यानिभागिनेयानिइत्यत्राशौचंविवाहनिषेधश्चभागिनेयीत्वातिदेशोपितत्कन्यासुभागिनेयीकन्यात्वातिदेशोन यावदुक्तप्रमाणमितिन्यायादितिदिक् क्वचित्सापिंड्याभावेपिवचनाद्विवाहः अविरुद्धसंबंधामुपयच्छेत दंपत्योर्मिथः पि

पुत्र

तस्मात् साम्ये विरुद्धसंबंधः यथा भार्यास्वसृदुहितापितृव्यपत्नीस्वसा चेति परिशिष्टोक्तेः बौधायनः मातुःसपत्न्या भगिनीं तत्सुतां च विवर्जयेत् पितृव्यपत्नीभगिनीं तत्सुतां च विवर्जयेत् केचिज्ज्येष्ठभ्राता पितुः सम इत्युक्ते ज्येष्ठभ्रातृपत्न्या भगिनी मातृष्वसृतुल्यत्वान्न विवाह्येत्याहुः यवीयसीं स्वापेक्षया वयसा वपुषा च न्यूनामुद्वहेत् असमानार्षगोत्रजां आर्षप्रवरः स्वसमाने आर्षगोत्रे यस्य तज्ज्ञानं भवति यातांअसमानगोत्रामसमानप्रवरां चोद्वहेदित्यर्थः अथ संक्षेपतो गोत्रप्रवरनिर्णयः तत्र गोत्रलक्षणं विश्वामित्रोजमदग्निर्भरद्वाजोथ गौतमः अत्रिर्वसिष्ठः कश्यप इत्येते सप्तऋषयः सप्तानामृषीणामगस्त्याष्टमानां यदपत्यं तद्गोत्रमित्याचक्षते यद्यपि केवलभार्गवेष्वार्ष्टिषेणादिषु केवलांगिरसेषु हारितादिषु च नैतल्लक्षणं भृग्वंगिरसोरष्टऋषिष्वनंतर्गतत्वात् तथाप्यत्र प्रवरैक्यादेवाविवाहः यद्यपि गोत्राणि अनंतानि गोत्राणां तु सहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि चेत्युक्तेस्तथाप्यूनपंचाशदेव गोत्रभेदाः व्यावर्तकप्रवरभेदानां तावतामेव दर्शनात् प्रवरलक्षणं तु गोत्रवंशप्रवर्तक ऋषीणां व्यावर्तका ऋषिविशेषाः प्रवरा इत्येवं संक्षेपतो ज्ञेयं समानगोत्रत्वं समानप्रवरत्वं च पृथक् पृथक् विवाहप्रतिबंधकं तत्र प्रवरसाम्यं द्विविधं एकप्रवरसाम्यं द्वित्रिप्रवरसाम्यं च तत्र भृग्वंगिरोगयेंतरेषु एकप्रवरसाम्यमपि विवाहप्रतिबंधकं केवलभृगुगणेषु केवलांगिरोगणेषु च नैकप्रवरसाम्यं न विवाहबाधकं किंतु प्रवरेषु द्विप्रवरसाम्यमेव पंचप्रवरेषु त्रिप्रवरसाम्यमेव च विवाहबाधकं पंचानां त्रिषु सामान्यादविवाहस्त्रिषु द्वयोः भृग्वंगिरोगणेष्वेवं शेषेष्वेकोपि वारयेदित्या

द्विवचनात् जामदग्न्यभृगुगणेषु गौतमांगिरसेषु भरद्वाजांगिरसेषु चैकप्रवरसाम्येपि क्वचित्प्रवरसाम्याभावेपि च सगोत्रत्वादेवाविवाहः गोत्राणां प्रवराणां च गणाना प्रोच्यते धुना संक्षेपात्सुखबोधाय भगवत्प्रीतयेपि च सप्तभृगवः सप्तदशांगिरसः चत्वारो त्रयः दशविश्वामित्राः त्रयः कश्यपाः चत्वारो वसिष्ठाः चत्वारोगस्त्यय इत्येकोनपंचाशद्गणास्तथापि सर्वग्रंथमतसंग्रहेणाधिकास्तत्र तत्र वक्ष्यंते तत्र सप्तभृगुगणाः वत्साः विदाः एतौ जामदग्न्यौ आर्ष्टिषेणाः यस्काः मित्रयुवः वैन्याः शुनकाः एते च पंच केवलभृगवः एवं सप्त तत्र वत्साः मार्कंडेयाः मांडूकेयाः इत्यादयः शतद्वयाधिका वत्ससगोत्रभेदाः एतेषां पंच प्रवराः भार्गवच्यावनाप्नवानौर्वजामदग्न्येति भार्गवौर्वजामदग्न्येति त्रयो वा भार्गवच्यावनाप्नवानेति त्रयो वा विदाः शैलाः अवटा इत्यादयो विंशत्यधिका विदाः तेषां पंच प्रवराः भार्गवच्यावनाप्नवानौर्व वैदेति भार्गवौर्व जामदग्न्येति वा आर्ष्टिषेणाः नैर्ऋतयः ग्रामायणाः इत्यादयो विंशत्यधिका आर्ष्टिषेणाः एषां भार्गवच्यावनाप्नवानार्ष्टिषेणानुरूपेति पंच भार्गवार्ष्टिषेणानूपेति त्रयो वा एतेषां त्रयाणां वत्सविदार्ष्टिषेणानां परस्परमविवाहः द्वित्रिप्रवरसाम्यात् आद्ययोर्जामदग्न्यत्वेन सगोत्रत्वाच्च यद्यपि त्रिप्रवरार्ष्टिषेणानां वत्सविदैः सह न द्विप्रवरसाम्यं नापि सगोत्रत्वं जामदग्न्यत्वाभावात् तथापि पंचप्रवरपक्षगतमपि त्रिप्रवरसाम्यं विवाहबाधकं एवमग्रेपि ज्ञेयं वात्स्यानां भार्गवच्यावनाप्नवानेति त्रयः वत्सपुरोधसो भार्गवच्यावनाप्नवान्वत्सपौरोधसेति पंच बैजमथितयो भार्गवच्यावनाप्नवान्वैजमथितेति पं

च एतेत्रयः क्वचित् एतेषां परस्परं पूर्वोक्तैश्चत्रिभिर्नविवाहः त्रिप्रवरसाम्यात् यस्काः मौनाः मूकाः इत्यादयस्त्रिपंचाशदधिकाय
स्काः एषां भार्गव वैतहव्यसावेतसेति त्रयः मित्रयुवः रौष्ट्यायनाः सापिंडिनाः इत्यादयस्त्रिंशदधिकामित्रयुवः तेषां भार्गववाध्य
श्वदिवोदासेतित्रयः भार्गवच्यावनदैवोदासेतिवा वाध्र्यश्वेत्येकोवा वैन्याः पार्थाः बाष्कलाः श्येनाइत्येतेवैन्याः एषां भार्गववैन्य
पार्थेतित्रयः शुनकाः गार्त्समदाः यज्ञपतयः इत्यादयः सप्तदशाधिकाः शुनकाः एषां शौनकेत्येकः गार्त्समदेतिवा भार्गवगार्त्सम-
देतिद्वौवा भार्गवशौनहोत्र गार्त्समदेतित्रयोवा यस्कादीनांचतुर्णांस्वस्वगणंहित्वापरस्परंपूर्वैर्जामदग्न्यवत्सादिभिश्चसहविवाहो-
भवति एकप्रवरसाम्येपिद्वित्रिप्रवरसाम्याभावात् भृगुगणेषु एकप्रवरसाम्यस्यदूषकत्वाभावात् अजामदग्न्यत्वेनासगोत्रत्वात् मित्रयू
नांपाक्षिकद्विप्रवरसाम्यात्त्रिप्रवरैर्वत्सादिभिः सहनविवाहइतिकेचित् तत्प्रवरपक्षग्राहिणामविवाहः पक्षांतरग्राहिणांमित्रयूनां
विवाह एवेत्यन्ये क्वचिदधिकंगणद्वयमुक्तं वेदविश्वज्योतिषां भार्गववेदवैश्वज्योतिषेतित्रयः शाठरमाठराणां भार्गवशाठरमाठरे
तित्रयः अनयोः परस्परंपूर्वैश्चसर्वैर्विवाहः इतिभृगुगणाः अथांगिरसः तेत्रिविधाः गौतमाः भारद्वाजाः केवलाश्चेति तत्रगौत
मांगिरसोदश आयास्याः शारद्वताः कौमंडाः दीर्घतमसः करेणुपालयः वामदेवाः औशनसः राहूगणाः सोमराजकयः बृहदुक्
थाश्चेति १० तत्रअयास्याः श्रौणिवेधाः मूढरथाइत्यादयोष्टादशाधिका आयास्यास्तेषामागिरसायास्यगौतमेतित्रयः शारद्वताः

अभिजिताः रौहिण्याइत्यादयः सप्तत्यधिकाः शारद्वतास्तेषामांगिरसगौतमशारद्वतेत्रयः कौमंडाः मामंथरेषणाः मास्फराक्षाइत्यादयो दशाधिकाः कौमंडास्तेषामांगिरसौतथ्य काक्षीवत गौतम कौमंडेतिपंच आंगिरसौतथ्यगौतमौशिज काक्षिवतेतिवा आंगिरसायास्यौशिजगौतमकाक्षीवतेतिवा आंगिरसौशिज काक्षीवतेति त्रयो वा आंगिरसौतथ्य काक्षीवतेतिवा औतथ्यगौतमकौमंडेतिवा अथदीर्घतमसो गौतमास्तेषामांगिरसौतथ्यकाक्षीवतगौतमदैर्घतमसेतिपंच आंगिरसौतथ्यदैर्घतमसेति त्रयो वा करेणुपालयाः वास्तव्याः श्वेतीयाइत्यादयः सप्ताधिकाः करेणुपालयस्तेषामांगिरस गौतम कारेणुपालेति त्रयः वामदेवानामांगिरस वामदेव्यगौतमेति त्रयः आंगिरस वामदेव्य बार्हदुक्थेतिवा औशनसादिश्याः प्रशस्ताइत्यादयोनवाधिका औशनसास्तेषामांगिरसगौतमौशनसेति त्रयः रहूगणानामांगिरसराहूगण गौतमेति त्रयः सोमराजकीनामांगिरस सोमराज्यगौतमेति त्रयः बृहदुक्थानामांगिरस बार्हदुक्थगौतमेति त्रयः १० क्वचिद्गुणद्वयमधिकं उतथ्यानामांगिरसौतथ्यगौतमेति राघुवानामांगिरस राघुवगौतमेति गौतमानां सर्वेषामविवाहः सगोत्रत्वात्प्रायेणद्वित्रिप्रवरसाम्याच्च अथभरद्वाजाः ते चत्वारः भारद्वाजाः गर्गाः ऋक्षाः कपयश्चेति भरद्वाजाः क्षाम्यायणाः देवाश्वाइत्यादयः षष्ठ्युत्तरशताधिका भरद्वाजास्तेषामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजेति त्रयः गर्गाः सांभरायणाः सखीनयइत्यादयः पंचाशदधिका गर्गास्तेषामांगिरस बार्हस्पत्यभारद्वाजेशैन्यगार्ग्येति पंच आंगिरसशै-

न्यगार्ग्येति त्रयोवा अंत्ययोर्व्यत्ययोवा भारद्वाजगार्ग्यशैन्येतिवा गर्गभेदानामांगिरसतैतिरकविभुवेति ऋक्षारौक्षायणाः कपिलाइत्यादयो नवाधिकाः ऋक्षास्तेषामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजवांद नमातवर्चसेतिपंच आंगिरसवांदनमातवर्चसेति त्रयोवा कपयः स्वस्तितरयः दंडिनइत्यादयः पंचविंशत्यधिकाः कपयस्तेषामांगिरसामहय्योरुक्षय्येतित्रयः आंगिरसामहीयवोरुक्षयसेत्याश्वलायनपाठः आत्मभुवामांगिरसभारद्वाजबार्हस्पत्यवरात्मभुवेतिपंच अयंगणः क्वचित् भरद्वाजानांसर्वेषांपरस्परमविवाहः सगोत्रत्वात् प्रायेणर्षिप्रवरसाम्याच्च ऋक्षांतर्गतानांकपिलानांविश्वामित्रैरप्यविवाहः इतिभरद्वाजांगिरसः अथकेवलांगिरसः तेचषट् हारिताः कुत्साः कण्वाः रथीतराः विष्णुवृद्धाः मुद्गलाश्चेति हारीताः सौभगाः नैघ्यगवाइत्यादयोद्वात्रिंशदधिकाहारीतास्तेषामांगिरसांबरीषयौवनाश्वेति आद्यो मांधातावाकुत्सानामांगिरसमांधात्रकौत्सेतित्रयः कण्वाः औपमर्कटाः बाष्कलायनाइत्यादयएकविंशत्यधिकाः कण्वास्तेषामांगिरसाजमीढकाण्वेतित्रयः आंगिरसघौरकाण्वेतिवा रथीतराः हस्तिदाः नैतिरक्षयइत्यादयश्चतुर्दशाधिकारथीतरास्तेषामांगिरसवैरूपरथीतरेतित्रयः आंगिरसवैरूपपार्षदश्वेतिवा अत्ययोर्व्यत्ययोवा विष्णुवृद्धाः शठाः मरणाइत्यादयः पंचविंशत्यधिका विष्णुवृद्धास्तेषामांगिरसपौरुकुत्स्यत्रासदस्यवेतित्रयः मुद्गलाः सात्यमुग्रियः हिरण्यस्तबयइत्यादिका अष्टादशाधिका मुद्गलास्तेषामांगिरसभार्म्यार्श्व

श्चमौद्गल्येतित्रयः आद्यस्तार्क्ष्योवा आंगिरसताविमौद्गल्येतिवा एषांषण्णां केवलांगिरसां स्वस्वगणंहित्वा परस्परंपूर्वैश्चसर्वैर्विवाहोभ
वति अंगिरसोगस्त्याष्टमसप्तर्षिभिन्नत्वेनतदपत्यानां सगोत्रत्वाभावात्द्विप्रवरसाम्याभावाच्चहारीतकुत्सयोस्तुनविवाहः पाक्षिक
द्विप्रवरसाम्यात् अथात्रयस्तेचत्वारः अत्रयः गविष्ठिराः वाद्भुतकाः मुद्गलाश्चेति अत्रयोभूरयः छांदसइत्यादयश्चचतुर्नवत्यधिकाः
अत्रयस्तेषामात्रेयार्चनानसश्यावाश्वेतित्रयः गविष्ठिराः दक्षयः भलंदनाइत्यादयश्चतुर्विंशतिअधिकागविष्ठिरास्तेषामात्रेयार्चना-
नसगाविष्ठिरेतित्रयः आत्रेयगाविष्ठिरपौर्वातिथेतिवा वाद्भुतकानामात्रेयार्चनानसवाद्भुतकेतित्रयः मुद्गलाःशालिसंधयः अर्णवाइ
त्यादयोदशावरा मुद्गलास्तेषामात्रेयार्चनानसपौर्वातिथेतित्रयः क्वचिदतिथयो वामरथ्याः सुमंगलाबीजवापा धनंजयाश्चेतिपंच
गणाअधिकाः तत्राद्यचतुर्णामात्रेयार्चनानसातिथेतित्रयः आत्रेयार्चनानसगविष्टिरेतिवा सुमंगलानामत्रिसुमंगलश्यावाश्वे
तिवा धनंजयानामात्रेयार्चनानसधनंजय्येति बालेयाः कौद्रेयाः शौभ्रेयाः वामरथ्याः इत्यादयाः अत्रेःपुत्रिकापुत्रास्तेषामात्रे
यवामरथ्यपौत्रिकेतित्रयः अत्रीणांसर्वेषामविवाहः सगोत्रत्वात्सप्रवरत्वाच्च अत्रेःपुत्रिकापुत्राणां वामरथ्यादीनांच वासिष्ठवि
श्वामित्राभ्यामप्यविवाहः इत्यत्रयः अथचविश्वामित्राः तेदशकुशिकाः लोहिताः रौक्षकाः कामकायनाः अजाः कताः धनंजयाः अ
घमर्षणाः पूरणाइंद्रकौशिकाश्चेति कुशिकाः पर्णजंघाः नारक्याइत्यादयः सप्तत्यधिकाः कुशिकास्तेषांविश्वामित्रदेवरातौदलेतित्र

यः १ लोहिताः कुडक्याश्वाक्रवर्णायनाइत्यादयः पंचाधिका लोहिताः रोहिताइतिकेचित् तेषांवैश्वामित्राष्टकलौहितेतित्रयः अंत्य
योर्व्यस्ययोवावैश्वामित्रमाधुच्छंदसाष्टकेतिवा विश्वामित्राष्टकेतिद्वौवा २ रौक्षकाणांविश्वामित्रगाथिनरैणवेतित्रयः विश्वामित्र-
रौक्षकरैणवेतिवा एतेरैवणावा ३ कामकायनाः देवश्रवसाः देवतरसाइत्यादयः पंचावराः कामकायनाः श्रौमतावातेषां वै
श्वामित्रदेवश्रवसदैवतरसेतित्रयः ४ अजानांवैश्वामित्रमाधुच्छंदसाज्येतित्रयः ५ कताः औदुंबराः शैशिरयः इत्यादयोविंश
त्यधिकाः कतास्तेषांवैश्वामित्रकात्यात्कीलेतित्रयः ६ धनंजयाः पार्थिवाः बुंधलाः इत्यादयः ससावराधनंजयास्तेषांवैश्वामि
त्रमाधुच्छंदसधानंजय्येतित्रयः वैश्वामित्रमाधुच्छंदसाघमर्षणेतिवा ७ अघमर्षणानांवैश्वामित्राघमर्षणकौशिकेतित्रयः
८ पूरणानांवैश्वामित्रपूरणेतिद्वौविश्वामित्रदेवरातपौराणेतिवा ९ इंद्रकौशिकानांवैश्वामित्रेंद्रकौशिकेतिद्वौ १० क्वचिदन्येप्येका
दशोक्ताः आश्मरथ्याः १ साहुलाः २ गाथिनाः ३ वैणवाः ४ हिरण्यरेतसः ५ सुवर्णरेतसः ६ कपोतरेतसः ७ शालंकाय-
नाः ८ घृतकौशिकाः ९ कथकाः १० रौहिणाइति ११ आश्मरथ्यानांवैश्वामित्राश्मरथ्यवाधूलेतित्रयः १ साहुलानांवैश्वामि
त्रसाहुलमाहुलेतित्रयः २ गाथिनानांवैश्वामित्रगाथिनरैणवेतित्रयः ३ वेणुवेतिक्वचित्पाठः एतएवरेणवइतिउदवेणव
इतिचोच्यंते ३ वैणवानां वैश्वामित्रगाथिनवैणवेति ४ हिरण्यरेतसांवैश्वामित्रहैरण्यरेतसेतिद्वौ ५ सुवर्णरेतसांवैश्वामित्रसौ-

वर्णरेतसेतिद्वौ ६ कपोतरेतसांवैश्वामित्रकपोतरेतसेतिद्वौ ७ शालंकायनानांवैश्वामित्रशालंकायनकौशिकेतित्रयः एतेएवकौशिकाइतिजन्हवइतिचोच्यंते ८ घृतकौशिकानांवैश्वामित्रघृतकौशिकेतिद्वौ ९ कथकानांवैश्वामित्रकाथकेति १० रौहिणानांवैश्वामित्रमाधुच्छंदसरौहिणेतित्रयः वैश्वामित्रगणानांसर्वेषांपरस्परमविवाहः सगोत्रत्वात्सप्रवरत्वाच्च कुशिकानांदेवरातप्रवरसाम्येनदेवराताद्भेदानिर्णयाद्वक्ष्यमाणदेवरातवदेवजामदग्न्यैरप्यविवाहइतिभाति धनंजयानांवैश्वामित्रैरत्रिभिश्चाविवाहः कतानांभरद्वाजैर्वैश्वामित्रैश्चाविवाहः द्विगोत्रत्वात् इतिविश्वामित्रः अथकश्यपाः॥ तेत्रयः निध्रुवाः रेभाः शांडिलाश्चेति तत्र निध्रुवाः कश्यपाः अष्टांगिरसः इत्यादयश्चत्वारिंशदधिकशतावरानिध्रुवास्तेषांकाश्यपावत्सारनैध्रुवेतित्रयः निर्णयसिंधौतुनिध्रुवगणोत्तरंकश्यपगणमुक्त्वा कश्यपानांकाश्यपावत्सारासितेतिप्रवरत्रयमुक्तं अत्रशिष्टाचारोपिदृश्यते १ रेभाणांकाश्यपावत्साररैभ्येतित्रयः २ शांडिलाः कोहलाः उदमेधाः इत्यादयः षष्ट्यवराः शांडिलास्तेषांकाश्यपावत्सारशाडिल्येतित्रयः अंत्यस्थानेदेवलोवा असितोवा काश्यपासितदेवलेतिवा अंत्ययो व्यत्ययोवा देवलासितेतिद्वौवा एषांकश्यपानांपरस्परमविवाहः सगोत्रत्वात्सप्रवरत्वाच्च अथवसिष्ठाः तेचत्वारः वसिष्ठाः ॥१॥ कुंडिनाः २ उपमन्यवः ३ पराशराश्च ४ वसिष्ठावैतालकवयः रकयइत्यादयः षष्ट्यधिकाः वसिष्ठास्तेषांवासिष्ठेंद्रप्रमदाभरद्वस्वितित्रयः वासिष्ठेत्येकोवा

इध्मवाहानास्तेषामागस्त्य दार्ढच्युते

१ कुंडिनाः लोहितायनाः गुग्गुलयः इत्यादयः पंचविंशत्यवराः कुंडिनास्तेषांवासिष्ठमैत्रावरुणकौंडिण्येतित्रयः ॥ उपमन्यवः औदलयःमांड
लेखय इत्यादयः ससत्यवराः उपमन्यवस्तेषांवासिष्ठेंद्रप्रमदाभरद्वस्वितित्रयः आभरद्वसव्येतिपाठांतरं वासिष्ठाभरद्वस्विंद्रप्रमदेतिवा आद्य
योर्व्यत्ययोवा ३ पराशराः कांडुशयाः वाजया इत्यादयः सप्तचत्वारिंशदवराः पराशरास्तेषांवासिष्ठशाक्त्यपाराशर्येतित्रयः ४ एषांवासि
ष्ठानांपरस्परमविवाहः इतिवसिष्ठाः अथागस्त्याः तेदश इध्मवाहाः सांभवाहाः सोमवाहाः यज्ञवाहाः दर्भवाहाः सारवहाः अगस्तयः पू
र्णमासाः हिमोदकाः पाणिकाश्चेति १० इध्मवाहाः विशालाद्याः स्फालानायनाः इत्यादयः पंचाशदधिका [illegible]ध्मवाहेतित्रयः आगस्त्ये
त्येकोवा १ सांभवाहानामागस्त्यदार्ढच्युतसांभवाहेतित्रयः २ सोमवाहानांसोमवाहोत्यः आद्योपूर्वोक्तावेव ३ एवं यज्ञवाहानांयज्ञवाहोत्यः
४ दर्भवाहानांदर्भवाहोत्यः ५ सारवाहानांसारवाहोत्यः ६ अगस्तीनामागस्त्यमाहेंद्रमायोभुवेति ७ पौर्णमासानामागस्त्यपौर्णमास
पारणेतित्रयः ८ हिमोदकानामागस्त्यहैमवर्चिहैमोदकेतित्रयः ९ पाणिकानामागस्त्यपैनायकपाणिकेतित्रयः १० अगस्तीनांसर्वेषां
मविवाहः सगोत्रत्वात्सप्रवरत्वाच्च इत्यगस्तयः अथद्विगोत्राः तत्रभारद्वाजाच्छुंगात् वैश्वामित्रस्यशैशिरेः क्षेत्रेजातः शौंगशैशिरि
र्नाम ऋषिः तस्य गोत्रलक्षणाक्रांतत्वाद्गोत्रत्वं तद्गोत्राणामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजशौंगशैशिरेतिपंच आंगिरसबार्हस्पत्यभा
रद्वाजकात्यात्कीलेतिवा आंगिरसकात्यात्कीलेतित्रयोवा आद्योभरद्वाजोवा एषांसर्वभारद्वाजैः सर्वैर्विश्वामित्रैश्चाविवाहः संकृत-

यः पूतिमाषास्तंडय इत्यादयोष्टाविंशत्यवराः संकृतयस्तेषामांगिरस गौरिवीति सांकृत्येतित्रयः शाक्त्य गौरिवीतिसांकृत्येतिवा अंत्ययोर्व्यत्ययो वा एषां स्वगणस्थैः पूतिमाषादिभिः सर्ववासिष्ठगणैश्चाहर्वसिष्ठसंज्ञकवक्ष्यमाणलौगाक्षिभिश्चाविवाहः केवलांगिरोगणेस्तु विवाहो भवत्येव आंगिरसत्वेपि सगोत्रत्वाभावात् द्वित्रिप्रवरसाम्याभावाच्च केचिद्भारद्वाजांगिरसत्वमाश्रित्य भारद्वाजशौंगशैशिरैः सहाविवाहमाहुः तन्न भारद्वाजत्वे दृढप्रमाणाभावात् प्रयोगपारिजाते काश्यपैः सहैषामविवाह इत्युक्तं तत्र हेतुश्चिंत्य इति कौस्तुभे ॥ लौगाक्षयः दर्भायणाः इत्यादयोष्टात्रिंशदधिका लौगाक्षयस्तेषां काश्यपावत्सारवासिष्ठेतित्रयः काश्यपावत्साराऽसितेतिवा एतेअहर्वसिष्ठाः नक्तं काश्यपाः दिनकर्मणि वासिष्ठत्वप्रयुक्तकार्यभाजः रात्रिकर्मणि काश्यपत्वप्रयुक्तकार्यभाज इत्यर्थः एतेषां सर्वैः काश्यपैः सर्वैश्च वसिष्ठैः संकृतिभिश्चाविवाहः ३ अथ स्मृत्यर्थसारायुक्ताद्विगोत्राः देवरातानां वैश्वामित्रदेवरातौदलेतित्रयः एतेषां सर्वैर्जमदग्न्यैर्विश्वामित्रैश्चाविवाहः धनंजायानां विश्वामित्रमाधुच्छंदसधानंजयेतित्रयः एषां सर्वैर्विश्वामित्रैरत्रिभिश्चाविवाहः अयं विश्वामित्रगणे प्रागुक्तः ॥ जातूकर्ण्यानां वासिष्ठात्रेयजातूकर्ण्येति एषां वासिष्ठैरत्रिभिश्चाविवाहः अयं वासिष्ठगणे सिंधावुक्तः ३ पूर्वमत्रिगणे सूक्तानां वामरथ्यादीनामत्रिपुत्रिकापुत्राणां च वासिष्ठात्रिभ्यामविवाहः अत्रिविश्वामित्राभ्यामिति केचित् ४ पूर्वं भरद्वाजगणस्थ ऋक्षांलरगणत्वेनोक्तानां कपिलानामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजवांदनमातवचसेति पंचप्रवराणां विश्वामित्रभार

द्वाजाभ्यामविवाहः ५ पूर्वं विश्वामित्रेषूक्तानां कतानां वैश्वामित्र कात्यात्कीलेति त्रिप्रवराणां विश्वामित्रभरद्वाजाभ्यामविवाहः ६ अने
नैवन्यायेनपरगोत्रोत्पन्नदत्तकादीनामिदानीं तन्नानामपि द्विगोत्रत्वात् जनक प्रतिगृहीतृपित्रोर्द्वयोरपि सगोत्रैः सह अविवाहोज्ञेयः ना-
त्रपुरुषसंख्या तेनशतपुरुषोत्तरमपि द्विगोत्रत्वंनापैति क्षत्रियवैश्ययोस्तु पुरोहितगोत्रप्रवरावितिसिद्धांतः अथस्वगो त्राज्ञानेउपनयनेय-
आचार्यस्तद्गोत्रप्रवरैरेव कर्माणिविवाहाविवाहौचेति आचार्यगोत्राज्ञानेतु दत्वात्मानं तु कस्मैचित्तद्गोत्रप्रवरोभवेत् अथमातृगोत्रवर्ज-
ननिर्णयः तत्र मातृगोत्रपदेनमातामहगोत्रमेव वर्ज्यं तच्चगांधर्वादिविवाहोढापुत्राणांसर्वेषां वर्ज्यं ब्राह्मविवाहोढापुत्राणांतुसर्वेषांमाता-
महगोत्रंन वर्ज्यं किंतुमाध्यंदिनानामेवमातृगोत्रंमाध्यंदिनीयानामितिसत्याषाढवचनात् तथैवसर्वत्रशिष्टाचाराच्च अथसगोत्रादि
विवाहादौ प्रायश्चित्तं तत्राज्ञानतः सगोत्रसप्रवरविवाहे कन्यांत्यक्त्वाचांद्रायणप्रायश्चित्तंकार्यं ज्ञानतोद्विगुणं एवंकन्यायाएतदर्थं
एवंसपिंडायाविवाहेपि त्यागश्चब्राह्मण्याः संभोगधर्मकार्ययोरेवमातृवत्पालयेदित्यन्नादिनापालनोक्तेः यस्तु सगोत्रादिकांवि-
वाह्योपगच्छति तस्याज्ञानेविवाहप्रयुक्तचांद्रायणंसगोत्रागमनप्रयुक्तंचांद्रायणद्वयाधिकंज्ञानतस्तु अधिकंकल्प्यमितिकेचित्
अन्येतुगुरुतल्पव्रताच्छुद्ध्येदितिगुरुतल्प्यसाम्योक्तेः षडब्दंप्रायश्चित्तं अज्ञानतस्त्वब्दं चांद्रायणत्रयंवेत्याहुः अज्ञानतः सगो-
त्रादिषूत्पन्नानांजनकप्रायश्चित्तोत्तरंकाश्यपगोत्रेण व्यवहारः कार्योनतुत्यागः ज्ञानतस्तुसगोत्राद्युत्पन्नानांचांडालत्वमेव आरू

दपतितापत्यंब्राह्मण्यांयश्चशूद्रजः सगोत्रादासुतश्चैवचांडालास्त्रयईरिता इतियमस्मृतेः अथान्येपिविवाहेनिषेधाः मत्कुद्वाहोनैव
कार्योनैकस्मैदुहितृद्वयं नचैकजन्ययोःपुंसोरेकजन्येतुकन्यके अत्रापवादः सोदरयोः सोदरकन्यके वत्सरादिकालव्यवधानेमहानद्या
दिव्यवधानेवादेयेपूर्वकन्यायादत्तायाः मृतौतस्यैववरस्यद्वितीयाकन्यादेयामत्कुद्वाहोदारिद्र्यादिसंकटेकार्यः सोदराणांतुल्यसंस्का
रोवर्षमध्येनिषिद्धः ग्रहनिर्माणविवाहौवर्षांत नकार्यौगृहप्रवेशस्यनिषेधाभावाद्गृहप्रवेशोत्तरंविवाहःकार्यः सोदरयोःपुत्रयोःकन्यायु-
त्रयोर्वाकन्ययोर्वाविवाहौषण्मासाभ्यंतरेविशेषतोनिषिद्धौ पुरुषत्रयात्मककुलेविवाहात्मौंजीबंधः षण्मासेनिषिद्धः षण्मासेशुभकार्यत्र
यंनकार्यं अत्रशुभकार्यपदेनमौंजीविवाहावेव तेनगर्भाधाननामकर्मसंस्काराणांनत्रित्वनिषेधः नवागर्भाधानादिनाचतुष्ट्वादिसंपाद
नंनाग्निकार्यत्रयंभवेदित्यनेनैकवाक्यतालाघवादितिभाति भिन्नोदराणांमग्निकार्यत्रयंनदोषायेतिकश्चित् केचिन्नकुर्यान्मंगलत्रयमि-
त्यस्यभिन्नार्थत्वंस्वीकृत्ययत्किंचिच्छुभकार्याणामपित्रित्वंनशुभमित्याहुः पुरुषोद्वाहात्स्त्र्युद्वाहः षण्मासाभ्यंतरेनिषिद्धः ज्येष्ठमंगला
ल्लघुमंगलंनकार्यं बहिर्मंडपेविहितंज्येष्ठमंगलं तद्भिन्नंलघुगर्भाधानादिकस्यमासकालस्यनिषेधःएवंशांत्यादेरपिनैमित्तकस्यमासकालस्य न
ननिषेधः अतिपन्नस्यत्वयंनिषेधएवंव्रतोद्यापनादीनांवास्तुप्रवेशादीनांचलघुत्वादेवविवाह्युत्तरनिषेधः इदंनिषेधचतुष्टयंत्रिपुरुषात्म
ककुलेषण्मासाभ्यंतरएवएवंमुंडनद्वयनिषेधंव्रतबंधाच्चौलनिषेधंचकेचिदाहुः अथैषामपवादः सोदराणामपिसमानसंस्कारोविवा

हौचसंकटे अब्दभेदात्कार्यौ चतुर्दिनव्यवधानादेकदिनव्यवधानाद्वा कार्यौ अतिसंकटे एकदिने कर्तृभेदेन मंडपभेदेन वा कार्यौ द्वाभ्यां कर्तृभ्यांए
कस्मिन्नपि लग्ने एकस्मिन्नपि गृहे भिन्नोदरयोर्विवाहः कार्यः एवं पूर्वोक्तनिषेधचतुष्टयेपि वर्षभेदे दोषाभावः यमलयोरेककाले एकमंडपेवा
समानसंस्काराणां न दोषः एवं मातृभेदेपि षण्मासाभ्यंतरे समानसंस्कारे दोषो न मातृभेदे एकजातकन्ययोरेकदिने एकमंडपेपि वेदीभेदेन
विवाहो न दोषायेति केचित् पुरुषत्रयात्मककुले मंगलकार्योत्तरं षण्मासाभ्यंतरे मुंडनफलकं कर्म न कार्यं अत्र सर्वत्र पुरुषत्रयगणनाप्रकारः प्रति
कूलविचारेण स्पष्टीकरिष्यते मुंडनकर्म तु चौलं ना[illegible] संस्कारादिकमाधानादिकमभ्युदयार्थमैच्छिकसर्वप्रायश्चित्तादिकं क्षौरमापकतीर्थया-
त्रादिकं चोद्यं व्रतबंधस्तु कात्यायनमते मंगलरूपत्वाद्विवाहादुत्तरं कार्यः अन्येषां मते मुंडनरूपत्वान्न कार्यः पित्रोरंत्यक्रियादिप्राप्तमुंडन
माकस्मिकप्राप्तप्रायश्चित्तमुंडनमासन्नमरणेन सर्वप्रायश्चित्तीयमुंडनं च कर्तव्यमेव नित्यत्वाद्दर्शपूर्णमासचातुर्मास्यादि मुंडनेपि न दोषः न
च मुंडनं चौलमित्युक्तं व्रतोद्वाहादौ तु मंगलमिति वचनान्मंडनमुंडनयोः परिगणनादाधानादीनां न दोष इति वाच्यं वाक्यस्योदाहरणार्थत्वात्
अन्यथा व्रतोद्वाहान्न चौलकमित्येव वक्तव्ये मंडनान्न तु मुंडनमिति सामान्येन वचनरचनानर्थक्यापातात् तस्माद्गर्भाधानादिलघुमंग
लादुद्वाहादिज्येष्ठमंगलाच्चाधानादिमुंडनमपि वर्ज्यमिति भाति एवं सति कुले बहुकर्मोपरोधः स्यादिति चेत् विवाहव्रतचूडोत्तरमंगलेषु
पिंडदानादौ मासाद्यल्पकालप्रतिबंधवत् पित्राद्यन्यमरणेल्पकालप्रतिकूलनिर्णयवच्च लघुमंगलोत्तरं मासाद्यल्पकाले मुंडननिषेध

वर्षा

कल्पनंयुक्तिबलादाश्रयणीयमितिभाति अत्रविषयेप्राचीननिबंधेषुविशेषोऽनुदृश्यते तथापिधार्ष्ट्येनमयोक्तोविशेषोयुक्तश्चेद्ग्राह्यः इतिमंडनमुंडननिर्णयः अथप्रतिकूलविचारः विवाहनिश्चयोत्तरंवरस्यकन्यायावासगोत्र त्रिपुरुषात्मककुलेकस्यचिन्मरणेप्रतिकूलदोषः विवाहनिश्चयश्चवैदिकलौकिकोवाग्राह्यः तत्रवैदिकोवाग्दानाख्यविधिनाकृतोमुख्यः लौकिकोलग्नतिथिनिश्चयादिवरवध्वोः शाल्कभाषाबंधपूगीफलदानादिभिश्चसगोत्रत्रिपुरुषेस्यात्तथा मातामहकुलादिष्वाप्तिभिः तथाच वरस्यसपूर्वपत्नीवरमातापितरौवरपितामहपितामह्यावनूढापितृष्वसाचेतिपूर्वं त्रिपुरुषी वरस्तस्यभ्रातापत्नीपुत्रानूढकन्यासहितः वरस्यानूढाभगिनी वरस्य स्नुषापुत्रौ अनूढा कन्याच पौत्रस्तद्भार्याच अनूढापौत्रीचेति परत्रिपुरुषी पितृव्य तत्पत्न्यौ पितृव्य पुत्रस्तत्पत्न्यावनूढापितृव्यकन्याचेतिसंतानभेदेत्रिपुरुषीचेतिसगोत्रत्रिपुरुषीपुरुषपरिगणना एतेषामन्यतममरणेप्रतिकूलमितिपर्यवसितोर्थः अत्रभ्रातापुत्रःपौत्रादिश्चानुपनीतोपित्रिवर्षाधिकवयः ग्राह्यः एवमनूढभगिन्यादेरपित्रिपुरुषाधिकत्वंयुक्तंभाति एवंवधूकुलेप्यूह्यं एवमेवमंडनमुंडनादावपित्रिपुरुषगणनोह्या अत्रविशेषः पितामातापितामहः पितामहीपितृव्यः पूर्वपत्नीपूर्वस्त्रियाःपुत्रोभ्रातानूढाभगिनीचैतेषांमरणेविशेषतः प्रतिकूलदोषान्नैवकर्तव्योविवाहः एतदन्यत्रिपुरुषसपिंडमरणेशांत्यादिनादोषंपरिहृत्यविवाहःकार्यः संकटेतुपित्रादिमरणेपिकालप्रतीक्षायांतिथ्यांदोषंनिर्हृत्यविवाहःकार्यः तत्रव्यवस्था निश्चयोत्तरंमातापित्रोरेकैकमरणेतुशांत्यादिनाविवाहः तत्रपितुरब्दमिहाशौचंतदर्धंमातुरेवच मासत्रयंतुभार्यायास्तदर्धंभ्रात

मातापित्रोर्द्वयोरपिमरणेकालप्रतीक्षासंभाति भ्यामपि दोषत्रांस्मभावा न कार्योविवाहः॥४

पुत्रयोः अन्येषांतुसपिंडानामाशौचंमाससंमितं तदंतेशांतिकंकृत्वाततोलग्नंविधियते प्रतिकूलेनकर्तव्यंलग्नंयावदृतुत्रयं प्रातिकूलेसपिण्डस्यमासमेकंविवर्जयेदित्यादिवाक्याश्रयेणव्यवस्थोच्यते अत्राशौचशब्देनप्रतिकूलकृतंविवाहानधिकारमात्रंकालप्रतीक्षार्थमुच्यतेअतः पितृमरणेवर्षोत्तरंविनायकशांतिंकृत्वासंकटेविवाहः कार्यः अतिसंकटेषण्मासोत्तरंविनायकशांतिंश्रीपूजनादिशांतिंचकृत्वाविवाहः ततोप्यतिसंकटेमासोत्तरंशांतिद्वयांते विवाहः इतिसंकटतारतम्येनपक्षत्रयं मातुर्मरणेषण्मासांतेविनायकशांत्याविवाहः अतिसंकटेमासांतेशांतिद्वयंकृत्वोद्वाहः यत्तु प्रमीतौपितरौयस्यदेहस्तस्याशुचिर्भवेत् नदैवंनापिवापित्र्यंयावत्पूर्णोनवत्सरइतिपित्रोर्मृतौवर्षपर्यंतंसर्वश्रौतकर्मनिषेधवचनंतत्प्राग्वाङ्निश्चयात्पित्रोर्मृतौसंकटाभावेवाज्ञेयं भार्यामरणेमासत्रयांतेमासांतेवाश्रीपूजनादिशांतिः भ्रातृमरणेसार्द्धमासांतेवाविनायकशांतिः पुत्रमृतौसार्द्धमासंमासंवाप्रतीक्ष्यश्रीपूजनादिशांतिः पितृव्यमरणेमासांतेविनायकशांतिः पितामह्या अनूढभगिन्याश्चमरणेमासांतेश्रीपूजनादिशांतिः एतदन्य त्रिपुरुषसपिंडमरणेमासांतेश्रीपूजनादिशांतिः ततोविवाहः गुणवत्तरमातुर्मृतौषण्मासेनमनःखेदानपगमेवर्षप्रतीक्षा एवंगुणवत्तरभार्यायाःषण्मासपर्यंतंप्रतीक्षाज्योतिःप्रकाशेतु अतिसंकटवशेनमात्रादिमरणेमासाधिकप्रतीक्षायाअसंभवेमासमध्येपिदशाहोत्तरंकिंचित्कालंप्रतीक्ष्योक्तव्यवस्थयाविनायकशांतिंश्रीपूजनादिनाशांतिंचकृत्वागांदत्वापुनर्वाग्दानादिचरेदित्युक्तं सर्वोप्ययमपवादःसंकटेषुतारतम्येनबुधैर्योज्यः अल्पसंकटविषयेमहासंकटविषयकविधिकथनेवक्तुःकर्तु

श्चदोषएव दुर्भिक्षराष्ट्रभंगादिभये पित्रोर्मरणशंकायांचनप्रतिकूलं दीर्घरोगिदूरदेशस्थविरक्तानांकन्यायाः प्रौढत्वेचप्रतिकूलदोषोनेत्यपवादः
श्रीपूजनादिशांतिश्च श्रियेजातइतिश्रियं इदंविष्णुरितिविष्णुं गौरीर्मिमायेतिगौरीं त्र्यंबकमितिरुद्रं परंमृत्योइतियमंचसंपूज्याष्टोत्तरशत
तिलाज्यंजुहुयात् ॐ भूः स्वाहा मृत्युर्नश्यतांस्वधायेसखंवर्धतांस्वाहेति ततोहोमंसमाप्याथगोद्वयंदक्षिणा भवेदिति कौस्तुभेद्रष्टव्या इति
प्रतिकूलविचारः प्रेतकर्माण्यनिर्वृत्यचरेन्नाभ्युदयक्रियां आचतुर्थंततः पुंसिपंचमेशुभदंभवेत् अत्रप्रेतकर्मपदेनसपिंडीकरणात्पूर्व
भाविकर्माणिसपिंडीकरणंच सपिंडीकरणोत्तरंपार्वणविधिनोक्तानिमासिकानिचोच्यंते सपिंडीकरणादर्वागपकृष्यकृतान्यपि पुनरप्यप
धना कृष्यंते पूर्वोत्तरनिषे[illegible]दित्यानुमासिकानामप्यपकर्षोक्तेः अभ्युदयपदेननांदीश्राद्धफलकंकर्ममात्रंग्राह्यं केचित्तुविवाहाद्येवग्राह्यमि
त्युक्तं आचतुर्थमितिनांदीश्राद्धकर्तारंपुरुषमारभ्यजनकचतुःपुरुषीजन्यचतुःपुरुषीसंतानभेदेनचतुःपुरुषीसगोत्रागृह्यते तथा
चदनांदीश्राद्धकर्तुः पितृपितामहप्रपितामहाः पत्नीसहिताः कर्तुर्भार्यापुत्रपौत्रप्रपौत्रास्तद्भार्याभार्याश्चभ्रातास्तत्पुत्रपौत्रास्तद्भार्याःपितृव्य
प्रपौत्र तत्पुत्रपौत्रास्तद्भार्याश्चप्रपितामहस्यपुत्रपौत्रास्तद्भार्याश्चैतेषांमृतानांमनुमासिकांतप्रेतकर्माकरणेमंगलंनकार्यमित्यर्थः नांदीश्राद्धक
र्तात्रिपुरुष्यएवग्राह्योनतुमातुलादिर्गौणः मृतपितृकस्योपनयनादौसंस्कार्यमारभ्यैवचतुःपुरुषीगणना मातामहादेर्भिन्नगोत्रत्वेपि
नांदीश्राद्धेदेवतात्वात्प्रेतकर्माभावेमंगलंनभवति मातामह्यादेःस्वातंत्र्येणदेवतात्वाभावात्दशाहांत्यकर्माभावेपिमंगलप्रतिबंधोनास्तिइसंतकर्मो

भावनिमित्तकमंगप्रतिबंधकनिर्णयः मौंजीविवाहयोर्नांदीश्राद्धमारभ्यमंडपोद्वासनपर्यंतंमध्येदर्शादिनंयथानपतेत्तथाकार्यं दर्शान्यसिन्नोः क्षयाहादिश्राद्धदिनंयदिज्ञानादज्ञानाद्वापततितदात्रिपुरुषसपिंडैर्विवाहादिमंगलसमाप्त्युत्तरंश्राद्धंकार्यं एवंचदर्शान्यश्राद्धस्यैवस्वरूपतोविवाहमध्येनिषेधः नतुदर्शवच्छ्राद्धरहितस्यापिश्राद्धतिथिमात्रस्य वृतेविवाहेपरतस्तुकुर्याच्छ्राद्धमित्याद्युक्तेः एतेनसंक्रांतिमन्वाद्यष्टकादिनानांश्राद्धदिनत्वाद्दर्शवन्मध्येपातोनिषिद्धइतिशंकानिरस्ता तेनषण्णवतिश्राद्धकर्तृभिः सपिंडैर्मध्यपतितमन्वादेः प्रायश्चित्तादिनासंपत्तिः संपाद्या इतिचतुर्थीकर्ममध्येदर्शादिनिर्णयः प्रारंभात्प्रागारंभोत्तरंवामातुःपितृव्यादेः कर्त्रंतरस्यपत्न्यावारजोदोषेयद्वक्तव्यंतद्व्रतबंधप्रकरणेविस्तरेणोक्तंततएवज्ञेयं रजोदोषजननाशौचादिसंभावनायांनांदीश्राद्धस्यापकृष्यानुष्ठानेदिनावधिः एकविंशत्यहर्यज्ञेविवाहेदशवासराः त्रिषट्चौलोपनयनेनांदीश्राद्धंविधीयते दशादिनाद्यतिक्रमेपुनर्नांदीश्राद्धमित्यर्थात्सिद्धंनांदीश्राद्धोत्तरंसूतकमृतकयोःप्राप्तौनविवाहादिप्रतिबंधः विवाहव्रतयज्ञेषुश्राद्धेहोमर्चनेजपे आरब्धेसूतकंनस्यादनारब्धेतुसूतकं प्रारंभोवरणंयज्ञेसंकल्पोव्रतसत्रयोः नांदीमुखंविवाहादौश्राद्धेपाकपरिक्रियेत्युक्तेः इदंसन्निहितमुहूर्तांतराभावादिसंकटएवज्ञेयं॥ संकटाभावेतुनांदीश्राद्धेजातेपिसूतकांतमुहूर्तांतरएवमंगलं सर्वोप्याशौचापवादोनन्यगतित्वेआर्तौचज्ञेयइतिसिंधूक्तेः तेनव्रतेसंकल्पोत्तरमाशौचेपिविप्रद्वारैवपूजादियज्ञादौमधुपर्कविधिनावरणोत्तरमपिऋत्विगंत

ग्नाभावादिकेनन्यगतौसंकटे एवंचमधुपर्कविधिनावृतस्याशौचाभावः एवंजपहोमादावप्यूह्यं श्राद्धेपाकपरिक्रियापाकप्रोक्षणम्
एतदप्यार्त्तिसत्वे महासंकटे प्रारंभात्प्रागपिसूतकप्राप्तौकूष्मांडमंत्रैर्घृतहोमंकृत्वा पयस्विनींगांदत्वापंचगव्यंप्राश्यशुत्यश्चूडोप
नयनोद्वाहप्रतिष्ठादिकमाचरेत् उपकल्पितसंभारस्यसन्निहितलग्नांतराभावेननाशाद्यापत्तावप्येवंशुद्धिः इदंजननाशौचमात्रविषय
मितिमार्तंडादौ कुष्मांडहोमादिनाशुद्धिपूर्वकंसूतकमृतकयोर्मध्येआरब्धेविवाहादौविप्राणांपूर्वसंकल्पितान्नभोजनेदोषोन पाकप
रिवेषणादिकमपिसूतकिभिःकार्यं होमादिविधिनाशुद्धिसंपादनादितिकौस्तुभेस्थितं नैतद्युक्तं लोकविद्विष्टत्वादतःपरगोत्रैरेवा-
न्नदानंयुक्तंभाति नांदीश्राद्धोत्तरंसूतकमृतयोःप्राप्तौपूर्वमन्नसंकल्पाभावेपिविवाहोत्तरकालसंकल्पितान्नभोजनंविप्रैःकार्यंअ
त्रापिपरैरन्नंप्रदातव्यंभोक्तव्यंचद्विजोत्तमैरिति सर्वसंमतंपरैरसगोत्रैरितिसिंधुमयूरवादौव्याख्यानात् पूर्वसंकल्पितान्नस्या-
पिभोजनसमयेसूतकप्राप्तौ भोक्तृभिर्भुक्तशेषंत्यक्त्वापरगृहोदकैराचांततादिविधेयं पाकशेषःसूतकिभिर्भोक्तव्यः भुंजानेषुचवि
प्रेषुत्वंतरामृतसूतके अन्यगेहोदकाचांताइतिस्मृतेः नांदीश्राद्धोत्तरंभोजनादन्यकालेसूतकप्राप्तौसूतकीगृहेभोक्तव्यं भुंजानेषुसूत
कप्राप्तौभोक्तृभिःपात्रस्थमप्यन्नंत्याज्यमितिवाचनिकएवविशेषः नहिवचनस्यातिभारइतिन्यायात् ममतुभुंजानेष्वितिवाक्यमारब्धा
नारब्धसर्वकर्मस्वसंकल्पितान्नविषयमितिभाति इतिविवाहादौरजोदोषसूतकप्राप्तिनिर्णयः विवाहात्पूर्वंकन्यायांरजोदर्शनेमातृपित्

मातृणांनरकपातः कन्यायावृषलीत्वंतद्भर्तुर्वृषलीपतित्वं अत्रशुद्धिप्रकारः कन्यादाताऋतुसंख्ययागोदानानिएकंवागोदानंयथाशक्ति
ब्राह्मणभोजनंवाकृत्वाकन्यादानेयोग्योभवेत् कन्यात्रुपवासत्रयंतेगव्यपयःपानंकृत्वाविप्रकुमार्यैसरत्नभूषणंदत्वाद्वाहयोग्या
भवति वरस्यकुष्मांडहोमपूर्वकंतामुद्वहन्नंदोषीस्यादितिविवाहहोमकालेरजोदोषेतांस्नापयित्वायुंजानेतितैत्तिरीयमंत्रेणप्रा-
यश्चित्तंहुत्वाहोमतंत्रंसमापयेत् यदातुदात्रभावाद्रजोदर्शनंतदाकन्यावर्षत्रयंप्रतीक्ष्यस्वयंवरंवृणुयात् नात्रवरस्यापिदोषः इ-
तिकन्यारजोदोषनिर्णयः॥ पक्षमध्येतिथिद्वयस्यक्षयेणयस्त्रयोदशदिनात्मकःपक्षः सक्षयपक्षः तदाबहुप्रजासंहारोराजसंहारो-
वा क्षयपक्षेचौलोपनयनोद्वाहादिवास्तुकर्मादिशुभंनकार्यं क्षयमासाधिमासगुरुशुक्रास्तादौविवाहनिषेधः प्रथमपरिच्छेदे एवंसिंहस्थ
गुरुनिषेधनिर्णयोपिप्रथमपरिच्छेदेद्रष्टव्यः क्षयसंवत्सरोपिनिषिद्धः शीघ्रगत्यापूर्वराशिशेषमतिक्रम्यराश्यंतरसंचारोतिचारस्तंप्राप्यगु
रुः पुनः पूर्वराशिंवक्रगत्यायदिनायातितदासक्षयसंवत्सरः सर्वकर्मसुवर्ज्यः तत्रमेषवृषभवृश्चिककुंभमीनराशिषुनदोषः केचिद्गो-
दादक्षिणदेशेकेप्यतिचारादिगुरुदोषोनेत्याहुः इतिक्षयपक्षादिविचारः मुख्यंगुरुबलंवध्वावरस्येष्टंरवेर्बलंद्विपंचसप्तनवैकादशस्थो
गुरुःकन्यायाःशुभः जन्मतृतीयषष्ठदशमस्थानेषुपूजाहोमात्मकशांत्याशुभः चतुर्थाष्टमद्वादशस्थानेषुदुष्टफलः कर्कधनुर्मीन
गश्चतुर्थादिस्थानेपिनदुष्टःसंकटेचतुर्थद्वादशस्थोद्विवारमष्टमस्त्रिवारंहोमादिरूपपूजयार्चितःशुभः वरराशेस्त्रिषट्दशैकादश

स्थानेरविः शुभः अन्यत्रग्रहमखोक्तपूजयाशुभः गुरुपूजाप्रकारउपनयनप्रकरणेउक्तः जन्मतोगर्भतोवापंचमवर्षप्रभृति अष्टमव
र्षपर्यंतंकन्याविवाहेउचितःकालःषड्वर्षोत्तरंवर्षद्वयंप्रशस्ततरःषडब्दमध्येनोद्वाह्याकन्यावर्षद्वयंयतःसोमोभुंक्तेततस्तद्वद्गंधर्वश्च
ततोनलइत्युक्तेः नवमदशमयोर्मध्यमेः एकादशवर्षेधमः द्वादशादौप्रायश्चित्तावहः ब्राम्होदैवआर्षःप्राजापत्यआसुरोगांधर्वोराक्ष
सःपैशाचइत्यष्टौविवाहाः योग्यवरमाहूयालंकृत्यकन्यादानविधिनातस्मैदानंब्राम्होविवाहः यज्ञेऋत्विक्कर्मकुर्वतेलंकृत्यकन्यार्पणं
दैवः वरादेकंगोमिथुनंद्वेवागृहीत्वातस्मैकन्यार्पणमार्षः इदंगोमिथुनग्रहणंननिंदितिं तस्यकुमारीपूजनार्थत्वेनकन्याविक्रयाभावात्
त्वयेतथैवसहगृहधर्मआचरणीयएतस्याजीवनपर्यंतंविवाहोत्तरंचतुर्थाश्रमोवानकार्यइत्याभाष्यकन्यादानंप्राजापत्यः ज्ञातिभ्यो
यथेच्छंधनंदत्वाविवाहआसुरः वरवध्वोरिच्छयान्योन्यसंयोगोगांधर्वः युद्धादिनाबलाद्धरणंराक्षसः चौर्येणकन्याहरणंपैशाचः
पूर्वचतुष्टुपूर्वःपूर्वःश्रेष्ठः उत्तरेषूत्तरोत्तरोनिंद्यः तत्रविप्रस्यब्राह्मदैवौप्रशस्तौ क्षत्रियस्यगांधर्वराक्षसौ आसुरोवैश्यस्य आर्षप्रा-
जापत्यपैशाचाः सर्वेषांसंकटेराक्षसभिन्नाः सप्तविप्रस्य ब्राह्मदैवेतरेषट्क्षत्रियस्य वैश्यशूद्रयोर्ब्राह्मदैवराक्षसभिन्नाः पंचसर्वेष
पिविवाहेषुतत्तत्प्रकारैः कन्यापरिग्रहोत्तरंस्वस्वगृह्यरीत्याविवाहहोमादिविधिरावश्यकः दानविधिनादानंसर्वत्रनभवतिपैशाचा
दौसप्तपदीविधेःपूर्वमन्यस्मैकन्यादेया ब्राह्मादिष्वपिकन्यादानोत्तरमपिसप्तपदीविधेःपूर्ववरस्यषंढत्वादिदोषज्ञानेवरमृतौवा

कन्यान्यस्मैदेया ब्राह्मविवाहोढायांजातः पुत्रोदशपूर्वान्दशपरान्पितॄंस्तारयते दैवोढापुत्रःसप्तसप्त प्राजापत्योढापुत्रः षट् षट् आर्षोढापुत्रस्त्रींस्त्रीन् आश्वलायनसूत्रे तु ब्राह्मादिषुद्वादशदशाष्टौ सप्त च पूर्वान् परांश्च पुत्रस्तारयत इत्युक्तं अन्येषु दुर्विवाहेषु ब्रह्मधर्मद्विषःस्मृताः वाग्दानोत्तरं वरस्यदेशांतरगमने षण्मासप्रतीक्ष्यान्यस्मैदेया कन्यायाः शुल्कं प्रदायगमने वर्षप्रतीक्षा यत्तु बलाद्विवाहसगोत्रत्व क्लीबत्वादिवरदोषेवाकन्यासप्तपदीविध्युत्तरमपि अन्यस्मैदेयेति तत्कलियुगेनिषिद्धम् वाग्दानोत्तरंपातित्यादिदोषाभावेपि कन्यामदातुर्दंड उक्तः एवंकन्याया अपस्मारदोषमनुक्त्वादातापिदंड्यः अधर्मोद्वाहेषुद्विजभोजनादिकृते आसुरे एकमुपवासोगांधर्वेत्रिरात्रंराक्षसपैशाचयोश्चांद्रायणंप्रायश्चित्तं इतिविवाहभेदाः दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोग्रजेस्थिते सकनिष्ठः परिवेत्ताज्येष्ठः परिवित्तिः एवंज्येष्ठायामनूढायांकनिष्ठकन्योद्वाहेज्येष्ठकन्यादिधिषुःकनिष्ठाग्रेदिधिषूः अत्रप्रायश्चित्तं अज्ञानतःपित्रादिदत्तोद्वाहेभ्रात्रोःपरिवेत्तृपरिवित्तिसंज्ञयोः कृच्छ्रद्वयंकन्यायाः कृच्छ्रंदातुरतिकृच्छ्रंयाजकस्यचांद्रायणं ज्ञानतःपित्राद्यदत्तोद्वाहेसर्वेषांवत्सरंकृच्छ्राचरणंकामतःपित्रादिदत्तोद्वाहेत्रैमासिकं अज्ञानेनादत्तोद्वाहेचांद्रायणादिदिधिष्वाधिपतेरतिकृच्छ्रकृच्छ्रौ अत्रापवादः सापत्नेदत्तकेवाज्येष्ठेकनिष्ठस्यदाराग्निहोत्रग्रहणेदोषोनसोदरेपिक्लीबेमूकबधिरवामनभग्नपादत्वादिदोषयुतेदेशांतरस्थेवेश्यासक्तेपतितेमहारोगिण्यतिवृद्धेकृषिसक्तेधनवृद्धिराजसेवादिव्यापारासक्तेचौर्यासक्तेउन्मत्तेविवाहाग्निहोत्रेच्छानिवृत्तेचज्येष्ठे

कनिष्ठस्यदाराग्निहोत्रग्रहणेदोषोनदेशांतरंगतंज्येष्ठमष्टौद्वादशवर्षाणि कनिष्ठः प्रतीक्षेत एवंकन्यायाः अपिज्येष्ठायाभिन्नमातृजत्वेकनिष्ठाविवाहेदोषोन एवंमूकत्वादिदोषयुतायांज्येष्ठायामूढ्यं इतिपरिवेत्रादिनिर्णयः अथकन्यादातृक्रमः पितापितामहोभ्रातापितृकुलस्थः पितृव्यादिःमातृकुलस्थोमातामहमातुलादिः सर्वाभावेजननीत्येवंपूर्वाभावेपरःपरः भ्रातॄणामुपनीतानामेवाधिकारः ॥ अनुपनीतभ्रातुर्मात्रादेश्चसत्वेमात्रादेरेवाधिकारोनत्वनुपनीतभ्रातुः सर्वाभावेकन्यास्वयंवरंवृणुयात् कन्यास्वयंवरेमातुर्दातृत्वेचताभ्यामेवनांदीश्राद्धंकार्यं तत्रमाताकन्यावास्वयंप्रधानसंकल्पमात्रंकृत्वान्यद्ब्राह्मणद्वाराकारयेत् वरस्तुसंस्कृतभ्रात्राद्यभावेस्वयमेवनांदीश्राद्धंकुर्यान्नमाताउपनयनेनकर्माधिकारस्यजातत्वात् द्वितीयादिविवाहेवरः स्वयमेवनांदीमुखंकुर्यात् परकीयकन्यादानेविशेषः आत्मीकृत्यसुवर्णेनपरकीयांतुकन्यकां धर्मेणविधिनादानमसगोत्रेपियुज्यते इतिदातृनिर्णये वरवध्वोरपिनांदीकर्तृत्वनिर्णयः मूलनक्षत्राद्यपादत्रयजातौवधूवरौस्वस्वश्वशुरंनाशयतः आश्लेषांत्यपादत्रयजातौश्वश्रूंज्येष्ठांत्यपादजातावन्योन्यज्येष्ठभ्रातरंविशाखांत्यपादजातावन्योन्यकनिष्ठभ्रातरंमघाप्रथमपादेमूलवत्फलंकेचिदाहुः केचिदुपनयनस्यद्वितीयजन्मरूपत्वात्तेनचद्वितीयजन्मनापूर्वजन्मसंभवमूलादिदोषस्यनिरस्तत्वाद्वरस्यश्वशुरघातित्वादिदोषोनेत्यपवादंसंकटे वदंति श्वशुराद्यभावेवध्वा अपिनदोषः नर्क्षवृक्षनदीनाम्नींनांत्यपर्वतनामिकां नपक्ष्यहिप्रेष्यनाम्नींनविभीषणनामिकामुद्वहेदिति

मर्ये

वरायपुंस्त्वंपरीक्ष्यकन्यादेया यस्याप्सुप्लवनेबीजंह्लादिमूत्रंचफेनिलमित्यादिपुंस्त्वपरीक्षा कुलंचशीलंचवपुर्वयश्चविद्यांचवित्तंच
सनाथतांच एतान्गुणान्सप्तपरीक्ष्यदेयाकन्याबुधैःशेषमचिंतनीयं इतिवधूवरयोर्मूलजातत्वादिगणदोषनिर्णयः अथविवाहेमासादिनि
र्णयः माघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठमासाःशुभप्रदाः मार्गशीर्षोमध्यमःस्यात्क्वचिदाषाढकार्तिकौ अत्रमिथुनेर्के आषाढोवृश्चिकेकार्तिकः
श्चदेशाचारानुरोधेनग्राह्यौनसर्वदेशे एवंमकरस्थःपौषोमेषस्थःचैत्रोपि ज्येष्ठयोर्वधूवरयोर्ज्येष्ठमासिविवाहोनशुभः मासांतरेमध्य
मः नज्येष्ठयोर्विवाह् स्याज्ज्येष्ठमासिविशेषतः द्वौज्येष्ठौमध्यमौप्रोक्तावेकज्येष्ठंसुखावहं ज्येष्ठत्रयंनकुर्वीतविवाहेसर्वसंमतमित्यु
क्तेः तथाचज्येष्ठमासोज्येष्ठगर्भस्यमंगलेमध्यमःजन्ममासजन्मनक्षत्रादिकंज्येष्ठापत्यस्यनिषिद्धंसार्वकालमेकेविवाहमितित्वास्क
राद्याधर्मेविवाहविषयं मयूखे आर्द्रादिदशनक्षत्रेषुसूर्याधिष्ठितेषुविवाहमौंज्यादिकंवसिष्ठादिभिर्निषिद्धमित्युक्तं नैतत्कौस्तुभसिंधा-
दिग्रंथेमार्तंडादिज्योतिर्ग्रंथेष्वपीतिबहवःशिष्टाः आर्द्रादिप्रवेशदोषंनमन्यंते अमावास्यातिनिषिद्धारिक्ताष्टमीषष्ठ्योल्पफलाः अन्यास्ति
थयोबहुफलाः शुक्लपक्षःश्रेष्ठः कृष्णस्त्रयोदशीपर्यंतोमध्यमः सोमबुधगुरुशुक्रवाराःशुभाः अन्येमध्यमाः रोहिणीमृगमघास्तिस्र
उत्तराहस्तस्वातीमूलानुराधारेवत्यःसर्वसंमतनक्षत्राणिहरदत्तमतेचित्राश्रवणधनिष्ठाश्विन्यइत्यधिकानिचत्वारितत्रापिखलग्रहस्पृ
तंनक्षत्रंवर्ज्यंचंद्रतारांबलंकन्यावरयोरुभयोरपि अन्यतरस्यचंद्रबलाभावेरजतादिदानंकार्यंमेषःकन्याघटःसिंहोनक्रंकुंभंधनुर्वृषः

मीनःसिंहोधनुःकुंभोजादीनांघातचंद्रमाः यात्रायांयुद्धकार्येषुघातचंद्रंविवर्जयेत् विवाहेसर्वमांगल्येचौलादौव्रतबंधने घातचंद्रोनै
वचिंत्योयज्ञेसीमंतजातयोः मृत्युयोगेपारिघार्धेभद्रायांपातवैधृतौ विष्कंभादेर्दुष्टभागेतिथिवृद्धिक्षयेपिच यामार्धकुलिकादौचगंडां
तेरविसंक्रमे केतूद्गमेभूमिकंपेविवाहाद्यंविवर्जयेत् ग्रहणेपादादिग्रासेत्रिचतुःषडष्टदिवसाः भागार्धितावर्ज्याः भूकंपेउल्कापाते
चत्रिदिनंवज्रपातेचकेदीनंवर्ज्यं यावत्केतूद्गमस्तावदशुभः समयोभवेत् अस्यापवादः भूकंपादेर्नदोषोस्तिवृद्धिश्राद्धेकृतेसतिदि
वाविवाहः प्रशस्तः रात्रावपिकन्यादानंहेमाद्र्यादिमतेप्रशस्तंभवति॥ अथलग्नेग्रहबलं त्रिषष्ठाष्टस्वर्कस्त्रिजलधनगोबुजः क्षितिसु
तस्त्रिषष्ठस्थोज्ञेज्यौव्ययनिधनवर्ज्यौ १२।८ भृगुसुतः द्वितीयाब्धीषुकाग्रतनुषु २।४।५।९।१०।१ रिपु६व्ययष्टसूशनिस्तमः
केतुश्चायेभवतिसुखहेतुश्चसकलः अथलग्नवर्ज्यग्रहाः रविर्लग्नेचंद्रस्तनुरिपुमृतिस्थः ८ क्षितिसुतोष्टलग्नाग्रे ८।१।१० ज्ञे-
ज्यौनिधनउशनाव्ययष्टरिपु ६ षुशनिः शेषोलग्नेतनुपतिरथार्यष्टमगृहेविवाहेस्तः सर्वेमदनसदने ७ नैवशुभदाः शेषौराहुकें-
तू॥ अन्येद्वादशगंचंद्रंदक्षेशनवमांशपोषष्ठाष्टगोबुधंचाग्रे १० वर्ज्यानाहुर्मनीषिणः मेषान्त्यकाद्युलास्तकीर्त्रिगण्यानवमांश
कः शस्तावृषनृयुक्ककन्यातूलधनुझषाः अथैकविंशतिमहादोषाः दुःपंचांगग्रष्टमोस्तकसविधूखलतनुःषण्मृतांदुः सितोरोसंक्रांति
गंडदोषः सखलभदिनजौचक्रचक्रार्थपातौ रंध्रेलग्नंकुवर्गोस्तगखलउदयास्ताशुचिः क्रूरवेधः कर्तर्येकार्गलांघ्रिग्रहणभकलवौदुः

क्षणोत्पातभेच अथसंकटेगोधूलं गोधूलंपदृजादिकेशक्र भकरंपंचांगशुद्धौरवेरर्धास्तात्पूर्वतोर्धघटिकंतत्रेंदुमष्टारिगं सौम्यांगंकुज
मष्टमंगुरुयमाहः पातमर्केक्रमंजेत्याद्विमसुखेतिसंकटइदंसद्यौवनाढ्येक्वचित् यथोक्तचंद्रताराद्यभावेदानानि चंद्रेच शंखंलवणंचता
रेतिथौविरुद्धेघृततंडुलांश्च धान्यंनदद्यात्करणेचवारेयोगेविरुद्धेकनकंचदेयं षड्वर्गशुद्ध्यादिविचारः कालसाधनादिप्रकारःकु-
लिकादिस्वरूपाणिचज्योतिर्ग्रंथेभ्योज्ञातव्यानि विस्तरभयान्नेहोच्यंते इतिमुहूर्तविचारसंक्षेपः मंडपनिर्माणाद्यंगजातमंगिनोवि
वाहादेरुक्तनक्षत्रादौकार्यं कंडनदलनयवारकमंडपमृ द्दिवर्णकाद्यखिलं तत्संबंधिगतागतमृक्षैर्वैवाहिकैःकुर्यादित्युक्तेः यवारकंचि
कसाइतिभाषायां एवंहरिद्रादि अंगेषुचंद्रबलंनापेक्ष्यं विवाहांगंविवाहात्प्राक्तृतीयषष्ठनवमदिनेषुनकार्यं तत्रमंडपःषोडशद्वाद
शदशाष्टान्यतमसंख्यहस्तश्चतुर्द्वारःकार्यः मंडपेचतुर्वरकरांपंचवधूकरांवावेदींचतुरस्त्रांसोपानयुतांप्राक्प्रवणारंभास्तंभादिभिःस-
र्वतःसुशोभितांगृहनिर्गमाद्वामभागेकुर्यात् अथकन्यायाजन्मकालीनग्रहादियोगसूचितवैधव्यपरिहारोपायः तत्रमूर्तिदानं
कन्यादेशकालौसंकीर्त्यवैधव्यहरंश्रीविष्णुप्रतिमादानंकरिष्ये इतिसंकल्प्यपलतदर्धतदर्धान्यतमप्रमाणहेमनिर्मितांविष्णुप्रति-
मांचतुर्भुजांसायुधांघृतेनाचार्येणाग्न्युत्तारणादिपूर्वकंषोडशोपचारैःपूजयेत् वस्त्रार्पणकालेपीतवस्त्रेपुष्पार्पणकालेकुमुदो
त्पलमालांचदद्यात् पूजांतेकन्यादेवंप्रणम्यमंत्रेणदद्यात् यन्मयाप्राचिजनुषिघ्नंत्यापतिसमागमं विषोपविषशस्त्राद्यैर्हतोवापि

विरक्तया प्राप्यमाणंमहाघोरंयशःसौख्यधनापहंवैधव्याद्यतिदुःखौघंतन्नाशयसुखावाप्तये बहुसौभाग्यवृद्ध्यैचमहाविष्णोरिमांत
नूंसौवर्णीनिर्मितांशक्त्यातुभ्यंसंप्रददेद्विजेति ततोयथाशक्तिहेमदक्षिणांदत्वाअनघाद्याहमस्मीतित्रिर्वदेत् एवमस्त्वितिविप्रोक्तेःत
तोविप्रभोजनं अथवैधव्यहरःकुंभविवाहः विवाहकर्त्तापित्रादिःकन्यावैधव्यहरंकुंभविवाहंकरिष्येइतिसंकल्प्यनांदीश्राद्धांतंकृत्वा
महीद्यौरित्यादिनाकुंभस्थापनांतेतत्रवरुणप्रतिमायांवरुणंसंपूज्य तत्रकलशमध्येविष्णुप्रतिमायांविष्णुंषोडशोपचारैःसंपूज्य
प्रार्थयेत् वरुणांगस्वरूपायजीवनानांसमाश्रय पतिंजीवयकन्यायाश्चिरंपुत्रसुखंकुरु देहिविष्णोवरंदेवकन्यांपालयदुःख
तइति ततोविष्णुरूपिणेकुंभायेमांकन्यांश्रीरूपिणींसमर्पयामीति समर्प्यपरित्वेत्यादिमंत्रैरधस्तादुपरिचकुंभंकन्यांचमंत्रावृ-
त्यापरिवेष्ट्यततःकुंभंनिःसार्यजलाशयेप्रभज्यशुद्धजलेनसमुद्रज्येष्ठेत्यादिमंत्रैःपंचपल्लवैःकन्यामभिषिच्यविप्रान्भोजयेदि
ति इतिकुंभविवाहः अथवरस्यमृतभार्यात्वपरिहारोपायः तत्रपरिवेत्तृत्वपापात्मृतभार्यात्वंतत्तापपरिहारायप्राजापत्यत्र-
यंचांद्रायणत्रयंकृत्वाअसकृन्मृतभार्यात्वयोगेतदुभयत्रयमावृत्त्याकृत्वामृतभार्यात्वनिरसनद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंअयुत
संख्यचर्वाज्यहोमंकरिष्यइतिसंकल्प्याग्निस्थापनांतेऽन्वाधानंदुर्गाग्निविष्णून् अष्टाधिकायुतसंख्याभिश्चर्वाज्याहुतिभिःशेषे
णस्विष्टकृतमित्यादिप्रतिदैवतंतूष्णींनिरूप्यप्रोक्ष्यचत्यागकालेअष्टोत्तरायुतसंख्याहुतिपर्याप्तंचर्वाज्यद्रव्यंयथामंत्रलिंगंदुर्गा

ये अग्नये विष्णवे च न ममेति त्यजेत् जातवेदसेत्यनुवाकस्य उपनिषद्ऋषयः दुर्गाग्निविष्णवो देवताः त्रिष्टुप् छंदः सर्वाज्यहोमे विनियोगः अनुवाकावृत्त्या प्रत्यृचं होमः तत्र प्रथमं चतुरधिकपंचसहस्रसंख्यश्चरुहोमस्ततश्चतुरधिकपंचसहस्राज्यहोम इत्येवमयुतहोमः होमशेषं समाप्य दश विप्रान् भोजयेदिति अथवा कस्यचिद्ब्राह्मणस्य विवाहं कुर्यात् अथ मृतपुत्रत्वदोषे ब्राह्मणोद्वाहनं हरिवंशश्रवणं महारुद्रजपश्चेति त्रीणि व्यस्तानि समस्तानि वा शक्त्यपेक्षया कुर्यात् रुद्रजपदशांशेनाज्यान्नदूर्वाहोमः हरिवंशश्रवणविधिरन्येपि विधयो विस्तरेण प्रागुक्ताः यथाशक्ति भूषणालंकृतकन्याप्रदानाश्वमेधयाजी भयेषु प्राणदाता चेति त्रयः ॥ समपुण्याः श्रुत्वा कन्याप्रदातारं पितरः सपितामहाः विमुक्ताः सर्वपापेभ्यो ब्रह्मलोकं व्रजंति ते इति कन्यादानप्रशंसा विष्णुं जामातरं मत्वा तस्य कोपं न कारयेत् अप्रजायां तु कन्यायां नाश्नीयात्तस्य वै गृहे इति कन्यागृहे पित्रोर्भोजननिषेधः विवाहमध्ये स्त्रिया सह भोजनेपि न दोषः अन्यदा पत्न्या सह भोजने चांद्रायणप्रायश्चित्तं अथ वाग्दानादिविचारः विवाहनक्षत्रादियुतेस्मिन्दिने वरस्य पित्रादिः कन्यागृहं गत्वा कन्यापूजनं करिष्ये तदंगत्वेन गणपतिपूजनं वरुणपूजनं च करिष्ये इति संकल्प्य कन्यापिता तु करिष्यमाण कन्यादानांगभूतं वाग्दानं करिष्ये तदंगगणपतिपूजनं वरुणपूजनं च करिष्ये इति संकल्प्य अवशिष्टः प्रयोगोन्यत्र ज्ञेयः अथ विवाहदिने तत्पूर्वदिने वा वध्वा हरिद्रातैलादिना मंगलस्नानं कारयित्वा तच्छेषहरिद्रादिना वरस्य मंगलस्नानं करणीयमित्याचारः

एवंवरस्यापित्रादिः पत्न्यासंस्कार्येणचसहकृताभ्यंगस्नानोहुतवासाः प्राङ्मुखउपविश्यस्वदक्षिणेपत्नींतद्दक्षिणेसंस्कार्यमुपवेश्यदेशकालौ
संकीर्त्यममास्यपुत्रस्यदैवपित्र्यऋणापाकरणहेतुधर्मप्रजोत्पादनसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंविवाहाख्यसंस्कारकर्मकरिष्ये त-
दंगत्वेनस्वस्तिवाचनंमातृकापूजनंनांदीश्राद्धंनांदिन्यादिमंडपदेवतास्थापनंचकरिष्ये तदादौनिर्विघ्नतासिद्ध्यर्थंगणपतिपूजनंकरिष्ये
इतिपुत्रविवाहेसंकल्पः कन्याविवाहेतुजातकर्मादिलोपेममास्याःकन्यायाःजातकर्मनामकर्मसूर्यावलोकननिष्क्रमणोपवेशनान्नप्राशनचौ
लसंस्काराणांबुद्धिपूर्वकलोपजन्यप्रत्यवायपरिहारार्थंप्रतिसंस्कारमर्धकृच्छ्रंचूडायाःकृच्छ्रंतत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरज
तदानेनाहमाचरिष्ये गर्भाधानसीमंतयोर्लोपेतयोरप्यूहः ततोममास्याःकन्यायाःभर्त्रासहधर्मप्रजोत्पादनगृह्यपरिग्रहधर्माचरणे
ष्वधिकारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंविवाहाख्यसंस्कारंकरिष्यइतिविशेषः शेषंपूर्ववत् भ्रातामम भ्रातुरिति भगिन्याइतिवापितृ
व्यादिःकर्तामम भ्रातुःसुतस्यभ्रातृकन्यायाइतिवासंकल्पोहंकुर्यात् वरवध्वोःस्वयंकर्तृत्वेममदैवपित्र्यऋणेत्यादि ममभर्त्रासहेत्यादि
चसंकल्पः केचित्स्वस्तिवाचनकालेकन्यादानादिकालेवाप्रधानविवाहसंस्कारसंकल्पंनकुर्वंतिसप्रमादइतिबह्वृचः अन्येतुकन्यादानवि
वाहहोमादिसंकल्पस्तदतिरिक्तविवाहपदार्थाभावादित्याहुः मातृकापूजांतेमृतपितृमातामहौवरवध्वोःपितास्त्वपित्राद्यैकदेशाकपार्वणत्रययुक्तेनां
दीश्राद्धंकुर्यादित्यसंदिग्धं॥ मातर्येवजीवंत्यांतत्पार्वणलोपः मातामहमात्रजीवनेतत्पार्वणमात्रलोपः तथाचोभयत्रपार्वणद्वयेनैव

मातृ

नांदीश्राद्धसिद्धिः मातृमातामहयोर्जीवनेपितृपार्वणेनैवतत्सिद्धिः पितृप्रपितामहमृतौपितामहजीवनेचपितृप्रपितामहतत्पित्रुद्दिश्यपितृपार्वणं तथाचपितृप्रपितामहतत्पितरोनांदीमुखाइदंवःपाद्यंइत्यादिप्रयोगः प्रपितामहमात्रजीवनेपितृपितामहतत्पितामहाइत्युद्देशः पितृमृतौपितामहप्रपितामहजीवनेपितःपितामहस्यपितामहप्रपितामहौचनांदीमुखाइत्युच्चारः॥ एवं मातृमरणेपितामहीमात्रजीवनेमातःपितुःपितामह्यौ प्रपितामह्यौचनांदीमुखाइत्युच्चारः प्रपितामहीमात्रजीवनेमातृपितामह्यौपितुःप्रपितामहीचनांदीमुखाइत्युच्चारः पितामहीप्रपितामह्योर्जीवनेमातःपितामहस्यपितामहीप्रपितामह्यौचेत्युच्चारः मुख्यमातृजीवनेसपत्नमातृमरणेपिनमातृपार्वणं एवंमुख्यपितामहीजीवनेपितामह्याःसपत्नीमृतावपितयासहैनमातृपार्वणं किंतुपूर्वोक्तएवोच्चारः एवंप्रपितामहीसपत्नीविषयेपिएवंमुख्यमातामहीजीवनेतत्सपत्न्यादिमरणेपिनमातामहादीनांसपत्नीकत्वेनोच्चारः किंतुकेवलानामेव दर्शादौमातृजीवनेसपत्नमातुर्मृतौकेवलानामेवपित्रादीनामुद्देशइतिसिद्धांतात् अथमातामहमृतौमातुःपितामहजीवनेमातामहतत्पितामहप्रपितामहौइत्युच्चारः मातुःप्रपितामहमात्रजीवनेमातामहमातृपितामहौमातामहस्यप्रपितामहश्चनांदीमुखाइत्युच्चारः द्वयोर्जीवनेमातामहमातुःपितामहस्यपितामहप्रपितामहौचनांदीमुखाइत्युच्चारः अथजीवत्पितृकोमृतमातृमातामहश्चविवाहोपनयनजातकर्मादिषुपुत्रसंस्कारेषुमातृमातामहपार्वणद्वयमेवकुर्यात् मातर्यपि

जीवत्सां मातामहपार्वणमेव मातामहजीवने मातृमरणे जीवत्पितृकः सुतसंस्कारे मातृपार्वणमेव देवरहितं कुर्यात् त्रिष्वपि जीवत्स्कृतसंस्कारे पितुः पित्रादीनुद्दिश्य पार्वणत्रयं कुर्यात् त्रिष्वपि जीवत्स्कृतसंस्कारे नांदीश्राद्धलोप एवेति पक्षांतरं ग्रंथारंमेउक्तं द्वितीयविवाहसमावर्तनाधानादिषु स्वसंस्कारे नांदीश्राद्धं कुर्वन् जीवत्पितृकः पितुः पित्रादीनुद्दिश्य पार्वणत्रयं कुर्यात् पितुर्मातृपितामहीप्रपितामह्यः पितुः पितृपितामहप्रपितामहाः पितुर्मातामहमातुः पितामहमातुः प्रपितामहा नांदीमुखा इत्युच्चारः अत्र पितुर्मात्रादिजीवने तत्पार्वणलोपः मृतपितृकस्तु स्वपित्रादीनुद्दिश्येति तत्संदिग्धं पितृपितामहयोर्जीवने पितामहस्य मात्रादिपार्वणत्रयोद्देशः त्रयाणां जीवने पितृपार्वणलोपः तत्र कृतसंस्कार इव स्वसंस्कारे मातृमातामहयोः पार्वणाभ्यामेव नांदीश्राद्धसिद्धिः पित्रादित्रयजीवने मातृमातामहयोश्च जीवने प्रपितामहस्य पित्रादिपार्वणत्रयोद्देशेन नांदीश्राद्धं एवं प्रथमविवाहेपि कर्त्रंतराभावात् वर एव नांदीश्राद्धं कुर्वन् मृतपितृकः स्वपित्रादीनुद्दिश्य जीवत्पितृकस्तु पितुः पित्रादीनुद्दिश्य कुर्यात् जीवत्पितृपितामहस्तु पितामहस्य पित्रादिपार्वणत्रयोद्देशेन प्रपितामहस्यापि जीवने प्रपितामहस्य पित्रादिपार्वणत्रयोद्देशेन वा पितृपार्वणलोपेन वा नांदीश्राद्धं अत्र सर्वत्र पितुः पितामहादेर्वा पित्रादिपार्वणोद्देशपक्षे स्वमातृमातामहयोर्मरणेपि न स्वमातृमातामहयोः पार्वणं किंतु पित्रादेर्मातृमातामहयोरेवेति ज्ञेयं इति जीवत्पितृकनांदीश्राद्धप्रयोगः यदा तु कन्याविवाहं पुत्रस्योपनयनं प्रथम

विवाहंचपितृव्यमातुलादिःकरोतितदासंस्कार्यस्यमृतपितृकत्वे अस्यसंस्कार्यस्यपितृपितामहप्रपितामहाइत्यादिप्रयोगंकुर्यात् सोदरभ्रातुर्नोच्चारेविशेषःभ्रातुःपित्रादीनांसंस्कार्यपित्रादीनांचैक्यात् सापत्नभ्रातातुसंस्कार्यस्यमातृपितामहीप्रपितामह्य इत्याद्युच्चारयेत् संस्कार्यमातृजीवनेतत्पार्वणलोपःसंस्कार्यस्यजीवत्पितृकत्वेमातुलादिःकर्तासंस्कार्यपितुःमातृपितामहीप्रपितामह्यःसंस्कार्यपितुःपितृपितामहप्रपितामहाइत्याद्युच्चार्य तत्पितुःपित्रादिपार्वणत्रयंकुर्यात् संस्कार्यस्यपितृपितामहयोर्जीवनेमातुलादिःसंस्कार्यपितुर्मात्रादीन्मातामहादींश्चोद्दिश्यपार्वणद्वयंकुर्यात् पितुर्वर्गद्वयाद्यजीवनेएकैकवर्गपार्वणं पितुर्वर्गत्रयाद्यजीवनेमातुलादिःपितामहस्यमात्रादिपार्वणत्रयोद्देशंकुर्यात् पितामहस्यमात्रादिजीवनेतत्पार्वणलोपः पूर्ववत् पितृव्येजीवत्पितृकसंस्कारकर्तरिनोच्चारेविशेषःसंस्कार्यपितुःपित्रादीनामपिपितृव्यस्यपित्रादीनांचैक्यात् पितामहस्यसंस्कर्तृत्वेसंस्कार्यपितृमरणेसंस्कार्यस्यपितःममपितृपितामहोच्चनादीस्करवाःसंस्कार्यस्यमात्रादयोमातामहादयश्चेत्याद्युच्चारःसंस्कार्यस्यपितृजीवनेपितामहःकर्तास्वमातृपितृमातामहपार्वणानिममेतिपदरहितानितत्सहितानिवोच्चारयेत् एवंप्रपितामहेकर्तर्यपियोज्यंदातुमशक्नुवताकन्यादानाधिकारिणात्वंकन्यादानंकुर्वितिप्रार्थितोयःपरकीयकन्यांदातुमिच्छतियश्चस्ववर्णेनात्मीयांकृत्वा अनाथांज्ञात्वावाकन्यांदातुमिच्छतिसोपिसंस्कार्यायाःकन्यायाःपित्रादीनुच्चारयेत् तस्याःपितृजीवनेतदीयमात्रा

दीन् तस्यावर्गत्रयाद्यजीवनेपितुःपित्रादीनितियथासंभवमूह्यं इतिपित्रन्यकर्तृकनांदीश्राद्धप्रयोगः दत्तकन्यायाविवाहं कुर्वन्प्रतिग्रहीतापितास्वपित्रादीनुद्दिश्यैवकुर्यात् दत्तकस्तुपुत्रोयदि अधिकार्यंतराभावाल्लब्धजनकपितृधनस्तदाजनकपित्रादीन्प्रतिग्रहीतृपित्रादींश्चपितरौपितामहौप्रपितामहौचनांदीमुखाइत्येवमुच्चार्यश्राद्धंकुर्यात् एवंमातृपार्वणेमातामहपार्वणेचद्विवचनप्रयोगऊह्यः यदितुजनकधनग्रहणेधिकार्यंतरसत्वादलब्धजनकधनस्तदाप्रतिगृहीतृपित्रादीनेवोद्दिश्यकुर्यात् नपितृद्वयोद्देशेन अत्रसर्वत्रसंभ्रमेणाकार्चित् क्वचित्मातृपार्वणपितृपार्वणयोः क्रमवैपरीत्यपातेपिसक्रमोनचविवक्षितः सर्वत्रनांदीश्राद्धेषुपूर्वमातृपार्वणंततःपितुःपार्वणं ततोमातामहस्येतिक्रमस्यनिश्चितत्वात् बह्वृचकात्यायनैर्मातृपितामहीप्रपितामह्यइत्यादिनानुलोम्येनपार्वणत्रयेप्युच्चारः तैत्तिरीयादिभिस्तुप्रपितामहपितामहपितरइत्येवमादिनाव्युत्क्रमेणोच्चारः कार्यः एकसंस्कार्यस्यानेकसंस्काराणांसहानुष्ठानेपिनांदीश्राद्धंसकृदेव एवंयमलयोर्द्वयोःपुत्रयोःकन्ययोर्वाविवाहोपनयनादिसंस्काराणांसहैवानुष्ठानेपिनांदीश्राद्धंसकृदेव यमलयोः संस्काराणामेकमंडपेएककालेएकेनकर्त्रासहकरणेदोषोनेत्युक्तं नांदीश्राद्धे अन्नाभावे आममामाभावेहिरण्यंदद्यात् हिरण्याभावेयुग्मब्राम्हणभोजनपर्याप्तान्नंनिष्क्रयीभूतंयथाशक्तिकिंचिद्द्रव्यंस्वाहानममेतिवदेत् अन्यःसर्वोपिविशेषोगर्भाधानप्रकरणेविस्तरेणोक्तस्ततएवानुसंधेयः

इतिनांदीश्राद्धं ततोमंडपदेवतास्थापनंग्रहयज्ञश्चस्वस्तिवाचनात्पूर्वंनांदीश्राद्धोत्तरंवाकार्यः अथकन्यादाना वरगृहंगतः
करिष्यमाणकन्याविवाहांगत्वेनवरस्यसीमांतपूजांकरिष्यइतिसंकल्प्यगणेशवरुणौसंपूज्यवरंपादप्रक्षालनवस्त्रगंधपुष्प
नीराजनैः संपूज्ययथाचारंदुग्धादिप्राशयेत् ततोवरोमंगलघोषैः वाहनारूढोवधूगृहंगच्छेत् वरपितावधूंवस्त्रादिनापूजयेदि
तियथाचारं लग्नदिनेकन्यापिताकन्यावा अन्योन्यालिंगितगौरीहरयोः प्रतिमांस्वर्णरौप्यादिनिर्मितांकात्यायनीमहालक्ष्मीश
चीभिः सहपूजयेत् तत्रकोणचतुष्टयस्थापितकलशश्रेणीनांमध्येउपलयुतदृषदिवस्त्रेषातंडुलपूर्णेगौरीहरौमंत्रेणपूजयेत्
तत्रसिंहासनस्थांदेवेशींसर्वालंकारसंयुतां पीतांबरधरंदेवंचंद्रार्धकृतशेखरं करेणाधःसुधापूर्णंकलशंदक्षिणेतु वरदंवाभयंवामे
नाश्लिष्यचतनुंप्रियामितिध्यानमंत्रः गौरीहरमहेशानसर्वमंगलदायक पूजांगृहाणदेवेशसर्वदामंगलंकुरु इतिपूजामंत्रः कन्यादेहप्र
माणेनसप्तविंशतितंतुभिः कृतयावर्तिकयादीपंप्रज्वाल्यसुवासिनीब्राह्मणान्भोजयेत् इतिगौरीहरपूजा पंचविंशतिदर्भाणा
वेण्यग्रग्रंथिसंयुतोलंबाग्रोविष्टरः संपाद्यवरस्ययस्य वेच्छाखातच्छाखागृह्यचोदिता मधुपर्कः प्रदातव्योत्थन्यशाखेपिदातरि दधि
मधुमिश्रंमधुपर्कः तत्रदध्यलाभेपयोजलंवा मध्वलाभेसर्पिर्गुडोवाप्रतिनिधिः गृहागतस्नातकंवरंमधुपर्केणार्हयिष्यइतिसंकल्पः ७०
वरस्यद्वितीयोद्वाहेतुस्नातकमितिपदलोपः ततोयथागृह्यंमधुपर्कप्रयोगोज्ञातव्यः एवंगुरुः श्रेष्ठविप्राः राजाचेतिगृहागताः

यज्ञेवृताऋत्विजश्चमधुपर्केणपूजनीयाः ऋत्विगादीनामपिअर्च्यशाखयैवमधुपर्कोनतुदातृशाखयाजयंतस्तुसर्वत्रयजमानशाखयैवमधुपर्कइत्याह अत्रगंधपुष्पधूपदीपपूजांतेउपहारोमाषविकारसहितोभोजनार्थंदेयः एवंमधुपर्केतत्पूर्ववाकृतभोजनार्थैववरायोपोषितोदाताकन्यांदद्यात् अथलग्नघटिस्थापनं दशपलमितताम्रघटितंषडंगुलोन्नतंद्वादशांगुलविस्तृतंघटीयंत्रं कुर्यादितिसिंधुः द्वादशार्द्धपलोन्मानंचतुर्भिश्चतुरंगुलैः स्वर्णमाषैःकृतच्छिद्रंयावत्प्रस्थजलप्लुतमितिश्रीभागवतेतृतीयस्कंधे उक्तं अस्यार्थः अशीतिगुंजात्मकः कर्षः अस्यैवसुवर्णसंज्ञा॥ कर्षचतुष्टयंपलं तयाचषट्पलताम्रविरचितंपात्रंविंशतिगुंजोन्मितसुवर्णनिर्मितचतुरंगुलदीर्घशलाकयामूलेकृतच्छिद्रंकुर्यात् तेनच्छिद्रेणयावत्प्रस्थपरिमितंजलंप्रविशतितेनचप्रस्थजलपूरणेनतत्पात्रंजलेमग्नंभवति तत्पात्रंघटीकालप्रमाणं तत्रप्रस्थमानंतुषोडशपलात्मकं पलंसुवर्णाश्चत्वारःकुडवः प्रस्थमाढकंद्रोणंचखारिकाचेतिपूर्वंपूर्वंचतुर्गुणमित्युक्तेः ग्रंथांतरेचतुर्भिःषष्टिः कुडवश्चत्वारः कुडवाः प्रस्थइतिकेचित्षष्टिसंख्याकगुरुवर्णोच्चारेपलसंज्ञः कालः षष्टिपलकालोनाडिकेत्याहुः एवंप्रमाणीकृतंघटीयंत्रंसूर्यमंडलस्यार्द्धोदयेधौतेवाजलपूर्णेताम्रपात्रेमृत्पात्रेवाक्षिपेत् तत्रमंत्रः मुख्यंत्वमसियंत्राणांब्रह्मणानिर्मितंपुरा॥ भवभावायदंपत्योः कालसाधनकारणं अनेनमंत्रेणगणेशवरुणपूजनपूर्वकंघटीयंत्रंस्थापयेत् एवंस्थापिताघटी आग्नेययाम्यनैर्ऋतवायव्यदिग्गतानशुभा मध्यास्थितान्यदिग्गताचशुभा

एवमाग्नेयादिपंचदिक्षुपूर्णाशुभा इतिघटिकाविचारः अथज्योतिर्विदादिष्टशुभकालेहस्तांतरालेतंदुलराशीपूर्वापरौकृत्वा पूर्वराशौप्रत्यङ्मुखंवरं अपरस्मिन्प्राङ्मुखींकन्यां अवस्थाप्यतयोर्मध्येकुंकुमादिकृतस्वस्तिकांकितेमंतः पटमुदग्दशंधारयेयुः कन्यावरयोः पित्रादिर्ज्योतिर्विदंसंपूज्यतद्दत्तास्ताः फलयुताः कन्यावरयोरंजलौदद्यात् कन्यावरौसास्तनहस्तौस्वस्तिकालोकनपरौअमुकदेवतायैनमइतिस्वस्वकुलदेवतांध्यायतौतिष्टेतांज्योतिर्विदांमंगलपद्याष्टकपाठांतेस्वोक्तकालेतदेवलग्नमितिपठित्वासुमुहूर्तमस्तु॥ ॥ॐ प्रतिष्ठेत्युक्ते॥ अंतः पटमुत्तरतोपसारयेयुः ततः कन्यावरौपरस्परशिरसोरक्षतप्रक्षेपंपरस्परेक्षणंचकुर्यातां वरोवध्वाभ्रूमध्येदर्भाग्रेण ॐ भूर्भुवः स्वरितिपरिमृज्यदर्भंनिरस्यापः स्पृशेत् वैदिकैः पठ्यमानब्राह्मणखंडवाक्यांते कन्यापूर्वकंताभ्यामक्षतारोपणंप्रतिवाक्यंकार्यंततः प्राङ्मुखंवरंप्रत्यङ्मुखींकन्यांकृत्वादातादक्षिणेसपत्नीकउपविश्यवरदत्तालंकारादिरहितामहतवस्त्रस्वदेयालंकारमात्रयुतांकनकयुक्तांजलिंवरपूजावशिष्टगंधलिप्तहस्तपादांकन्यामेवंदद्यात् कुशहस्तोदेशकालौसंकीर्त्यामुकप्रवरामुकगोत्रोमुकशर्माहंममसमस्तपितॄणांनिरतिशयानंदब्रह्मलोकवाप्त्यादिकन्यादानकल्पोक्तफलावाप्तये अनेनवरेणास्यांकन्यायामुत्पादयिष्यमाणसंतत्याद्वादशावरान्द्वादशपरान् पुरुषांश्चपवित्रीकर्तुमात्मनश्चलक्ष्मीनारायणप्रीतयेब्राह्मविवाहविधिनाकन्यादानंकरिष्यइतिकुशाक्षतजलेनसं

कल्योत्थायकन्यांसंप्रगृह्यकन्यांकनकसंपन्नांकनकाभरणैर्युतांदास्यामिविष्णवेतुभ्यंब्रह्मलोकजिगीषयाविश्वंभरःसर्वभूताःसाक्षिण्यःसर्वदेव-
ताःइमांकन्यांप्रदास्यामिपितॄणांतारणायचेत्युक्त्वाकांस्यपात्रस्थकन्यांजलेरुपरिवरांजलिंनिधायदक्षिणस्थितपत्न्यासंततांक्रियमाणांशुद्धो-
दकधारांसहिरण्यांवरहस्तेनिक्षिपेत् कन्यातारयतुपुण्यंवर्धयितुशांतिःपुष्टिस्तुष्टिश्चास्तुपुण्याहंभवंतोब्रुवंतुइत्यादिवाक्यचतुष्टयांते
अमुकप्रवरोअमुकगोत्रोमुकशर्माहंममसमस्तेत्यादिप्रीतयेइत्यंतमुक्त्वाअमुकप्रवरोपेताअमुकगोत्रायामुकशर्मणःप्रपौत्रायामुकशर्मणः
पौत्रायामुकशर्मणःपुत्रायामुकशर्मणेश्रीधररूपिणेवरायअमुकप्रवरामुकगोत्रामुकशर्मणःप्रपौत्रीममुकशर्मणःपौत्रीममुकशर्मणःप्र-
मपुत्रीम् अमुकनाम्नींकन्यांश्रीरूपिणींप्रजापतिदैवत्यांप्रजोत्पादनार्थंतुभ्यमहंसंप्रददेइतिसहिरण्यंहस्तेसाक्षतजलंक्षिपेत्
प्रजापतिःप्रीयतांकन्यांप्रतिगृह्णातुभवानितिवदेत् एवंत्रिवारंकन्यातारयत्वित्यादिनाकन्यादानंकार्यंवरः ॐस्वस्तिइत्युक्त्वाकन्याद-
क्षिणांसंस्पृष्ट्वाकइदंकस्माअदात्पृथिवीप्रतिगृह्णात्वितित्रिरुक्त्वाधर्मप्रजासिद्ध्यर्थंप्रतिगृह्णामीतिवदेत् दातागौरींकन्यामिमांविप्र
यथाशक्तिविभूषितांगोत्रायशर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय कन्येममाग्रतोभूयाःकन्येमेदेविपार्श्वयोःकन्येमेपृष्ठतोभूयास्त्वद्दानान्मोक्ष-
माप्नुयांममवंशकुलेजातापालितावत्सराष्टकं तुभ्यंविप्रमयादत्तापुत्रपौत्रप्रवर्धिनी धर्मेचार्थेचकामेचनातिचरितव्यात्वयेयंवरोनातिच-
रामीति दानोपविश्यकन्यादानप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थंइदंसुवर्णमग्निदैवत्यंदक्षिणात्वेनसंप्रददे ॐस्वस्तीतिवरः ततोभोजनपात्रजलपात्र-

दिदानानि पितामहो दानकर्ताचेत्पौत्रीमित्यतः पूर्वंममेतिवदेत् पुत्रीमित्यतः पूर्वंनवदेत् भ्रात्रादिः पुरुषत्रयकीर्तनमेवकुर्यात् क्वापि
ममेतिनवदेत् प्रपितामहः प्रपौत्रीमित्यत्रममेतिवदेत् मातुलादिरन्योवादातास्वगोत्रं स्वविशेषणत्वेनोक्त्वामुकशर्मणः समस्तपितॄणा
मितिकन्यापितॄनामषष्ठ्यंतमुक्त्वाकन्याविशेषणत्वेनतद्गोत्रादिवदेत् ममवंशकुलेजातेत्यत्र ममेतिस्थानेकन्यापितॄनामवदेत् दत्तकन्या
दानेममवंशकुलेदत्तेतिऊहः अथकन्यादानांगत्वेनगवादिदानमंत्राः यज्ञसाधनभूतायाविश्वस्याघौघनाशिनी विश्वरूपधरोदेवः
प्रीयतामनयागवा हिरण्यगर्भसंभूतसौवर्णंचांगुलीयकं सर्वप्रदंप्रयच्छामिप्रीयतांकमलापतिः इत्यंगुलीयकस्य क्षीरोदमथनेपूर्वं
मुद्भूतंकुंडलद्वयम् श्रियासहसमुद्भूतंददे श्रीः प्रीयतामितिकुंडलयोः कांचनंहस्तवलयंरूपकांतिसुखप्रदं विभूषणंप्रदास्यामिवि
भूषयतुमेसदेतिवलययोः परापवादपैशून्यादभक्ष्यस्यचभक्षणात् उत्पन्नपापंदानेनताम्रपात्रस्यनश्यतुइतिताम्रजलपात्रस्य यानिपापानिका
म्यानिकामोत्थानिकृतानिच कांस्यपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदाइति भोजनार्थकांस्यपात्रस्य अगम्यागमनंचैवपरदाराभिमर्शनं रौप्यपात्र
प्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदेतिजलार्थस्य भोजनार्थस्यचरौप्यपात्रस्य पूरितंपूगपूगेननागवल्लीदलान्वितं पूर्णंनचूर्णपात्रेणकर्पूरैरपि
ष्टकेनच सपूगखंडेन दिव्यगंधर्वाप्सरसांप्रियं ददेदेवनिरातंकंत्वत्प्रसादात्कुरुष्वमामिति तांबूलस्य एवंदासीमहिषीगजाश्वभूमि
स्वर्णपात्रपुस्तकशय्यागृहरजतवृषभाणांदानमंत्राः कौस्तुभेद्रष्टव्याः अंतःपटधारणादिकन्यादानांतंकेचिदग्निप्रतिष्ठापनोत्तरं

कुर्वंतिकेचित्सूर्यांगहोमोत्तरंकेचिदाज्यसंस्कारोत्तरमित्यनेकपक्षास्तत्रस्वस्वगृह्यानुसारेणाचारानुसारेणचव्यवस्थाततोवधूवराभिषेकःततःकंकणबंधनं अथाक्षतारोपणं वधूवराभ्यांअन्योन्यतिलककरणं मालाबंधनं अष्टपुत्रीकंचुकीमांगल्यतंतुत्वादिदानं गणेशपूजालड्डुकबंधनंउत्तरीयवस्त्रांतग्रंथियोजनं लक्ष्म्यादिपूजाइतिकन्यादानानुक्रमः प्रायोबह्वृचानामन्येषांचयथागृह्यंज्ञेयः अथविवाहहोमः वधूवरौपूर्वोक्तलक्षणांवेदींमंत्रघोषेणारुह्यवरः स्वासनउपविश्यवधूंदक्षिणतउपवेश्यप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्यप्रतिगृहीतायामस्यांवध्वांभार्यात्वसिद्धयेचविवाहहोमंकरिष्यइतिसंकल्प्ययथागृह्यंविवाहहोमंकुर्यात् एतदादिविवाहाग्निंरक्षेत् रक्षितोग्निश्चतुर्थीकर्मपर्यंतंगृहप्रवेशनीयहोमात्पूर्वमनुगतश्चेद्विवाहहोमःपुनःकार्यःगृहप्रवेशनीयोत्तरंगतेहोमद्वयमपिपुनःकार्यंकेचित्तुद्वादशरात्रपर्यंतंवृत्स्फत्तायाश्चेत्याज्याहुतेःसार्वत्रिकत्वमाश्रित्यात्रापिअयाश्चेत्याज्याहुतिमेवाहुः अथगृहप्रवेशनीयहोमःसचवध्वासहस्वगृहगतस्यविहितस्तथापिशिष्टाःश्वशुरगृहएवंकुर्वंतितत्राधरात्रोत्तरंविवाहहोमेपरेद्युःप्रातस्तिथ्यादिसंकीर्त्यममाग्नेर्गृह्याग्नित्वसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंगृहप्रवेशनीयाख्यंहोमंकरिष्यइतिसंकल्पःकार्यःअर्धरात्रात्पूर्वंविवाहहोमेतदैवहोमोत्तरंपुनस्तिथ्यादिसंकीर्त्यसंकल्पपूर्वकंरात्रावपिगृहप्रवेशनीयहोमकरणेदोषोनयत्तुविवाहहोमगृहप्रवेशनीयहोमयोरेकतंत्रेणानुष्ठानंकुर्वंतितन्नयुक्तम् विवाहाग्नेरेवगृहप्रवेशनीयहोमोत्तरंगृह्यत्वसिद्धिराश्वलायनतैत्तिरीयादीनांभवति तैत्तिरीयकात्यायनादीनांपुनराधानेप्रकारांतरमस्ति यदिरात्रौ

षट्घटीमध्येऽस्तुतार्त्तिस्तदागृहप्रवेशनीयाभावेपिव्यतीपातादिसंभवेपितदैवोपासनहोमारंभः तदुत्तरंचेत्तरदिनेसायमौपासनारंभः सचेत्थं सायंसंध्यामुपास्यविवाहाग्निंप्रज्वाल्यप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्यास्मिन्विवाहाग्नौयथोक्तकालेश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं यावज्जीवमुपासनंकरिष्यइतिसंकल्प्यपुनर्देशकालौसंकीर्त्यश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंसायंप्रातरौपासनहोमौकरिष्येतत्रेदानींसायमौपासनहोमंकरिष्ये प्रातस्तुपूर्वसंकल्पितप्रातरौपासनहोमंकरिष्यइतिसंकल्प्य होमःकार्यः अथत्रिरात्रंवधूवरौब्रह्मचारिणावलंकुर्वाणावधःशायिनावक्षारालवणाशिनौतिष्ठेतां अथचतुर्थदिवसेऐरिणीदानं तच्चवधूपितृभ्यामुपोषिताभ्यामुपोषितायैवरमात्रेकार्यं वरमातूरजोदोषेतस्याःशुद्धिप्रतीक्षाकरणासंभवेमनसापात्रमुद्दिश्येतिरीत्यातामनसोद्दिश्यैरिणीदानं वधूवरमात्रोर्विवाहोत्तरंदेवकोत्थापनात्प्राक्रजोदोषेपूर्वोक्तांशांतिंकृत्वाशुद्ध्यंतेसंकटेशुद्धेः प्रागपिदेवकोत्थापनंकार्यं मातुलादेः त्रेतरस्यपत्न्यारजसिमौंजीप्रकरणेउक्तं एवंविवाहोत्तरमाशौचपातेचतुर्थीकर्मपर्यंतप्राप्तकर्मकरणेदातुर्वरस्यकन्यायाश्चनाशौचं आशौचांतेदेवकोत्थापनं असंभवेआशौचमध्येएवदेवकोत्थापनंकृत्वा आशौचेकार्यंविवाहात्पूर्वमाशौचरजोदोषयोस्तुप्रागुक्तं चतुर्थीकर्महोमःकौस्तुभेउक्तः एतंकिंचित्कर्कशाखिनोनकुर्वंति मंडपोद्वासनदिननिर्णयोमंडपोद्वासनपर्यंतकर्तव्याकर्तव्यनिर्णयश्चोपनयनप्रकरणेउक्तस्तत्रैवद्रष्टव्यः नस्नायादुत्सवेतीतेमंगलंविनिवर्त्यचअनुव्रज्यसुहृद्बंधून्

चैयित्लेष्टदेवतां स्नानंसचैलंतिलमिश्रकर्मप्रेतानुयानंकलशप्रदानं अपूर्वतीर्थामरदर्शनंचविवर्जयेन्मंगलतोऽब्दमेकं मासषट्कंवि
वाहादौव्रतप्रारंभणेपिच ॥ जीर्णभांडादिनत्याज्यंगृहसंमार्जनंतथा ऊर्ध्वंविवाहात्पुत्रस्यतथाचव्रतबंधनात् आत्मनोमुंडनंचैव
वर्षंवर्षार्धमेवच मासमन्येसंस्कारेत्रिमासंचौलकर्मणि पिंडदानंमृदास्नानंकुर्यात्तिलतर्पणं अयंविवाहव्रतबंधचौलोत्तरवर्षषण्मास
त्रिमासेषु अन्यत्तुवृद्धिश्राद्धयुतमंगलोत्तरंचमासमेकंपिंडदानतिलतर्पणनिषेधस्त्रिपुरुषसपिंडानामेव एवंमुंडननिषेधोपि व्रतो-
द्वाहोमंगलमितिपक्षेमौंज्युत्तरंमुंडननिषेधः व्रतबंधस्यमुंडनरूपत्वपक्षेतुननिषेधः आत्मनोमुंडनमितिकर्मांगतयाप्राप्तसंरागमात्रंच
मुंडनंनिषिध्यते अत्रापवादः गंगायांभास्करक्षेत्रेमातापित्रोर्मृतेहनि आधानेसोमयागादौदर्शादौक्षौरमिष्यते महालयेगयाश्राद्धेपि
त्रोः प्रत्याब्दिकेतथा सपिंड्यंते प्रेतकर्मश्राद्धषोडशकेष्वपि कृतोद्वाहादिकःकुर्यात्पिंडदानंचतर्पणं केचिद्भ्रातृपितृव्यादेराब्दिकेप्य
वमूचिरे एवंपिंडपितृयज्ञेअष्टकान्वष्टकापूर्वेद्युः श्राद्धेषुनपिंडदानंनिषेधः दर्शश्राद्धेसपिंडकमेवतेनबह्वृचानांव्यतिषंगोन इतिमुंड-
पोद्वासनोत्तरंकार्याकार्यनिर्णयः अथवधूप्रवेशः विवाहात्षोडशदिनांतः समदिनेषुपंचमसप्तमनवमदिनेषुचरात्रौस्थिरलग्नेनूत
नभिन्नंगृहेवधूप्रवेशः शुभः प्रथमदिनेपिक्वचित्षष्ठदिनेनिषेधः प्रयोगरत्नोक्तोनिर्मूलः ॥ षोडशदिनमध्येपूर्वोक्तदिनेषुप्रवेशोक्तन
क्षत्रतिथिवारगोचरस्यचंद्रबलाद्यभावेपिगुरुशुक्रास्तादावपिनदोषः व्यतीपातेक्षयतिथौग्रहणेवैधृतौतथा अमासंक्रांतिविष्ट्यां

दौर्भाग्यकालेपिनाचरेत् प्रथमनववधूप्रवेशेविवाहार्थगमनेचप्रतिशुक्रदोषोनास्ति द्विरागमनेएवसंमुखशुक्रदोषः षोडशदिनोत्तरंमास
पर्यंतंविषमदिनेषुमासोत्तरंविषममासेषुवर्षोत्तरंविषमवर्षेषुवधूप्रवेशःशुभः समेषुतेषुवैधव्यादिदोषः पंचमवर्षोत्तरंसमविषमविचा-
रोनास्ति षोडशदिनोत्तरंवधूप्रवेशेनक्षत्राणि॥ अश्विनीरोहिणीमृगपुष्यमघोत्तरात्रयहस्तचित्रास्वात्यनुराधामूलश्रवणधनिष्ठारेव-
त्यः शुभाः॥ मासोत्तरंमार्गशीर्षमाघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठमासाःशुभाः॥ चतुर्थीनवमीचतुर्दशीपंचदशीभिन्नतिथयोरविभौमेतर
वाराश्चशुभाः॥ इतिनववधूप्रवेशः अथद्विरागमनं॥ ॥तत्रमाघफाल्गुनवैशाखाः शुक्लपक्षश्चशुभाः॥ अश्विनीरोहिणीपुनर्व-
सुपुष्योत्तरात्रयानुराधाज्येष्ठाहस्तस्वातीचित्राश्रवणशततारकानक्षत्रेषुचंद्रबुधगुरुशुक्रवारेगुरुशुक्रास्तादिरहितेस्थिरल-
ग्नादिशुभकालेद्वितीयवधूप्रवेशःशुभः॥ द्विरागमनेधिमासविष्णुशयनमासःसमवत्सराःप्रतिशुक्रादिदोषश्चवर्ज्यः॥ द्विरागमोपियदिविवाहमा-
रभ्यषोडशदिनमध्येक्रियतेतदाप्रतिशुक्रादिदोषोस्तादिदोषश्चनास्ति॥ द्विरागमेषोडशवासरांतरेचैकादशाहेसमवासरेषु॥ नचात्रऋक्षंनत्र
तिथिर्नयोगोनवारशुद्ध्यादिविचारणीयं॥ केवलांगिरसकेवलभृगुभरद्वाजवसिष्ठकश्यपात्रिवत्सगोत्राणांप्रतिशुक्रदोषोना॥ रेवत्यश्विनीभरणी
कृत्तिकाद्यचरणेषुचंद्रेसतिशुक्रस्यांधत्वात्प्रतिशुक्रदोषोन॥ दुर्भिक्षेदेशविप्लवेविवाहेतीर्थगमनेएकनगरग्रामयोश्चप्रतिशुक्रदोषोन॥ इति
द्विरागमः ॥उद्वाहात्प्रथमेशुचौयदिवसेद्भर्तुर्गृहेकन्यकाहन्यात्तज्जननींक्षयेनिजतनुंज्येष्ठेपतिंज्येष्ठकं॥ पौषेचश्वशुरं

पतिंचमलिनेचैत्रेस्वपित्रालयेतिष्ठंतीपितरंनिहंतिनभयंतेषामभावेनँ॥ इतिनग्राः॥प्रथमाब्देनिवासविचारः॥ ॥अथपुनर्विवाहः॥ ॥दुष्टलग्नेयथोक्तग्रहताराद्यभावेऽन्यत्रापिदुष्टयोगाद्यशुभकालेकूष्मांडीघृतहोमादियथोक्तविधिंविनासूतकादौच विवाहेजातेतयोरेवदंपत्योःशुभमुहूर्तेपुनर्विवाहःकर्तव्यः सुरापीव्याधिताधूर्तावंध्यार्थघ्न्यप्रियंवदास्त्रीप्रसूश्चाधिवेत्तव्यापुरुषद्वेषिणीतथा अधिवेदनंभार्यांतरकरणं॥ अप्रजांदशमेवर्षेस्त्रीप्रजांद्वादशेत्यजेत्॥ मृतप्रजांपंचदशेसद्यस्त्वप्रियवादिनीं॥ अत्राप्रियवादोव्यभिचारः॥ प्रतिकूलभाषणरूपस्यतस्यप्रायःकलौसार्वत्रिकत्वात्॥ आज्ञासंपादिनींदक्षांवीरसूंप्रियवादिनीं॥ पत्नींत्यक्त्वाभोगार्थमन्योद्वाहीपूर्वभार्यायैस्वधनस्यतृतीयांशंदद्यात्॥ निर्धनश्चेत्तांपोषयेत्॥ मनुः अधिविन्नातुयानारीनिर्गच्छेद्रोषितागृहात्॥ सासद्यःसन्निरोद्धव्यात्याज्यावाकुलसन्निधौ॥ अग्निशुश्रूषादिधर्माचरणंज्येष्ठयासहकार्यं॥ नतुकनिष्ठया॥ इदंज्येष्ठाया आज्ञासंपादिनीत्व॥ यदितुरोषादिशीलेनसमनंतरोक्तमनुवाक्यात्॥ ज्येष्ठाकुलसंनिधौत्यागार्हागृहांतर्निरोधार्हावातर्हिकनिष्ठयापिसहधर्मंचरेदन्यथाधर्मभ्रंशापातात् तथावीरसूतायास्यादाज्ञासंपादिनीत्वया दक्षाप्रियंवदाशब्दानामत्र विनियोजयेत् इतिमाधवेस्मृतेश्च द्वितीयविवाहहोमःपूर्वविवाहसंबंधिगृह्याग्नावेवकार्यः तदसंभवेलौकिकाग्नौकार्यःलौकिकाग्नौकरणपक्षेद्वितीयविवाहहोमादिनोसन्नाग्नेर्गृह्याग्नित्वाद्वयोर्गृह्याग्न्योःसंसर्गःकार्यः अथाग्निद्वयसंसर्गप्रयोगः देशकालौसं

मुत्तरेकनिष्ठायागृह्याग्निं

कीर्त्तेर्ममद्वाभ्यांभार्याभ्यांसहनिष्पन्नगृह्याग्न्योः ताभ्यांसहाधिकारसिद्धिद्वाराश्रीप॰संसर्गंकरिष्येइतिसंकल्प्यस्वस्तिवाचनंकृत्वोद
गपवर्गस्थंडिलेकृत्वादक्षिणेस्थंडिलेज्येष्ठायागृह्याग्निंप्रतिष्ठाप्यप्रथमाग्नौज्येष्ठपत्न्यान्वारब्धोन्वाधानंकुर्यात् अग्निद्वयसंसर्गार्थे
प्रथमाग्निहोमकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये चक्षुषी आज्येनेत्यंते अग्निंनवभिराज्याहुतिभिः शेषेणेत्यादि अग्निमीळे
इतिनवानांमधुच्छंदा अग्निर्गायत्री अग्निद्वयसंसर्गार्थेप्रथमाग्नौप्रधानाज्यहोमेविनियोगः अग्निमीळेइत्यादिनवभिर्ऋग्भिः प्रत्यृ
चंस्रुवेणनवाज्याहुतीर्जुहुयात् ॥ अग्नयइदमितिसर्वत्रत्यागः होमशेषंसमाप्य अयंतेयोनिरितिमंत्रेणज्येष्ठाग्निंसमिधिसमारोप्य
प्रत्यवरोहेतिमंत्रेणतंद्वितीयाग्नौप्रत्यवरोह्यध्यात्वापत्नीद्वयान्वारब्धोन्वाधानंकुर्यात् अग्निद्वयसंसर्गार्थेप्रथमसंसृष्टद्वितीया-
ग्नौविहितहोमेदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये आज्यभागांते अग्निंप्रधानंषड्वारमाज्येनशेषणेत्यादि प्रोक्षणींकुशान्दर्वींस्रुवौ
प्रणीता आज्यपात्रेइध्माबर्हिषीत्यष्टौपात्राणि स्रुचिचतुर्गृहीतमाज्यंगृहीत्वापत्नीद्वयान्वारब्धोजुहुयात् अग्नावग्निरित्यस्यहि
रण्यगर्भोग्निरृषी अग्निद्वयसंसर्गार्थेसंसृष्टाग्नौप्रधानाज्यहोमेवि॰ ॐ अग्नावग्निश्चरतिप्रविष्टऋषीणांपुत्रोअधिराजएषः तस्मै
जुहोमिहविषाघृतेनमा देवानांमोसुहृद्भागधेयंमो अस्माकंमोसुहृद्भागधेयंस्वाहा अग्नयइ॰ एवमग्रेपि आज्यस्यस्रुचिचतुर्ग्रहणं
विनियोगस्त्यागश्च अग्निनाग्निर्मेधातिथिःकाण्वोग्निर्गायत्री अग्निद्वयसं॰ अग्निनाग्निःसमिध्यते॰ अस्त्वीदमितितिसृणांविश्वामि

त्रोग्निरनुष्टुप् अंत्येत्रिष्टुभौ अस्तीदमधि० अरण्यो० उत्तानायाम० पाहिनो अग्न इत्यस्य भर्गः प्रगाथोग्निर्बृहती पाहिनो अग्न एक-
या० वसोस्वाहा होमशेषं समाप्याहिताग्नये गोयुग्मं दत्वा विप्रान् भोजयेत् इत्यग्निद्वयसंसर्गप्रयोगः पत्न्योरेकायादि मृता दग्ध्वा ते
नैव तां पुनः आदधीतान्यया साग्निमाधानविधिना गृही द्वितीयविवाहकालः प्रमदामृतिवासरादितः पुनरुद्वाहविधिर्वरस्य च ॥
विषमे परिवत्सरे शुभो युग्गुले चापि मृतिप्रदो भवेत् संकटे महारुद्राभिषेकं मृत्युंजयमंत्रजपं वा कृत्वा विवाहः कार्य इति भाति तृती
यामानुषीकन्या नोद्वाह्या म्रियते हि सा विधवा वा भवेत्तस्मात्तृतीयेर्कं समुद्वहेत् अथार्कविवाहः रविशन्योर्वारे हस्तर्क्षे वान्यत्र शुभ
दिने वा पुष्पफलयुतमर्कं गत्वा अर्ककन्यादातारमाचार्यं कृत्वा रक्तगंधादिभूषितो देशकालौ स्मृत्वा मम तृतीयमानुषीविवाहजन्यदोष
परिहारार्थं तृतीयमर्कविवाहं करिष्ये आचार्यं वृत्वा नांदीश्राद्धांतं कुर्यात् दाता मधुपर्कयज्ञोपवीतवस्त्रगंधमाल्यादिभिर्वरं पूजयेत्
अर्कस्य पुरतः स्थित्वा त्रिलोकवासिन् सप्ताश्वच्छायया सहितो रवे तृतीयोद्वाहजं दोषं निवारय सुखं कुर्विति प्रार्थ्य छायायुतं रवि
व्लि मर्कं ध्यात्वाब्लिंगैरभिषिच्य वस्त्रादिभिराकृष्णेनेति मंत्रेण संपूज्य श्वेतवस्त्रेण सूत्रेण वा वेष्ट्य गुडोदनं नैवेद्य तांबूलं दद्यात् मम प्री-
तिकरायेयं मया सृष्टा पुरातनी अर्कजा ब्रम्हणा सृष्टा ह्यस्मान् संप्रति रक्षत्वि सकृं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्ते मंगले देवि नमः सवितुरात्मजे
त्राहि मां कृपया देवि पत्नी त्वं मे इहागता अर्क त्वं ब्रम्हणा सृष्टः सर्वप्राणिहिताय च वृक्षाणामधिभूतस्त्वं देवानां प्रीतिवर्धन तृतीया

द्वाहजंपापंमृत्युंचाशुविनाशयेतित्रिःप्रदक्षिणीकुर्यात् अंतःपटधारणादिकन्यादानपर्यंतंविधिंकृत्वाकन्यादातादित्यस्यप्रपौत्रींस·
वितुःपौत्रीममुकस्यपुत्रींकाश्यपगोत्रामर्ककन्याममुकगोत्रायवरायतुभ्यंसंप्रददे अर्ककन्यामिमांविप्रयथाशक्तिविभूषितां गोत्राय
शर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रयदक्षिणांदत्वागायत्र्यावेष्टितसूत्रेणबृहत्सामेतिमंत्रेणार्कवरयोःकंकणंबध्वार्कस्यचतुर्दिक्षुकुंभेषु
विष्णुंनाममंत्रेणषोडशोपचारैः संपूज्यार्कस्योत्तरेर्कपत्न्यान्वारब्धोवर अस्याःसम्यक्कुमार्यात्वसिद्ध्यर्थंपाणिग्रहहोमंकरिष्ये आ
घारदेवतेआज्येनेत्यंतेबृहस्पतिंअग्निंअग्निवायुंसूर्यंप्रजापतिंचाज्यद्रव्येणशेषेणस्विष्टकृतमाघारांतंकृत्वासंगोभिरित्यांगिर
सोबृहस्पतिस्त्रिष्टुप् आज्यहोमेविनि॰ संगोभिरांगिरसो॰ बृहस्पतयइदं॰ यस्मैत्वेतिवामदेवोग्निस्त्रिष्टुप् यस्मैत्वाकामकामाय
वयंसम्राड्यजामहे तमस्मभ्यंकामंदत्वाथेदंत्वंघृतंपिबस्वाहा॥ अग्नयइदं॰ ततोव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वाहोमशेषंसमा
प्यमयाकृतमिदंकर्मस्थावरेषुजरायुणा अर्कापत्यानिनोदेहितत्सर्वंक्षंतुमर्हसीतिप्रार्थ्यशांतिसूक्तपाठांतेगोयुग्ममाचार्यायदत्वा
स्वधृतवस्त्राणिगुरवेदत्वान्यानिधारयेत् दशत्रयोवाविप्राभोज्याः इत्यर्कविवाहः॥ श्रीमंनाथांघ्रिकमलंदीनानाथदयार्णवं स्मारं
स्मारंकामपूरमान्हिकाचरणंब्रुवे प्रथमोक्तोबव्हृचानांप्रकारःसतुयाजुषैःग्राह्योयत्रस्वसूत्रोक्तोविशेषःस्यान्नबाधकः ब्राह्मेमु
हूर्तेउत्थायश्रीविष्णुंस्मृत्वागजेंद्रमोक्षादिपठित्वेष्टदेवतादिस्मरेत् समुद्रवसनेदेविपर्वतस्तनमंडले विष्णुपत्निनमस्तुभ्यंपाद-

स्पर्शंक्षमस्वमे इतिभूमिंप्रार्थ्य गवादिमंगलानिपश्येत् अथमूत्रपुरीषोत्सर्गादिविधिः तृणाद्यंतर्हितभूमौशिरः प्रावृत्ययज्ञोपवीतं निवीतंपृष्ठतः कर्णेवाकृत्वाघ्राणपिधानंकृत्वादिवासंध्ययोरुदङ्मुखोरात्रौदक्षिणामुखोमौन्यनुपानत्कआसीनोमूत्रपुरीषोत्सर्गंकुर्यात् यज्ञोपवीतस्यनिवीतत्वंविनैवकर्णेधारणमनाचारः मार्गजलदेवालयनदीतीरादौमलोत्सर्गोनिषिद्धः हस्तान्द्वादशसंत्यज्यमूत्रंकुर्याज्जलाशयात् अवकाशेषोडशवापुरीषेतुचतुर्गुणं मत्स्यकादिमेहनेस्वशकृद्दर्शनेच सूर्यंगांवापश्येत् ततो गृहीतशिश्नउत्थायशौचंकुर्यात् मूत्रोत्सर्गेशफद्धमृदंसकृत्लिंगेत्रिवारंवामकरेद्विवारमुभयोः करयोर्दत्वातावद्वारंजलेनक्षालयेत् मुत्राच्च द्विगुणंशुक्रे मैथुनेत्रिगुणंस्मृतं पुरीषेतुएकालिंगेगुदेतिस्त्रस्तथावामकरेदशउभयोः करयोःसप्तसप्तत्रिर्वापिपादयोः द्विगुणंब्रह्मचर्ये स्याद्यतीनांचचतुर्गुणंएवंमृद्भिर्जलैः शौचंतदर्धंनिशिकीर्तितंतदर्धमातुरेशूद्रस्त्रीबालानांतदर्धतः उक्तसंख्ययागंधलेपक्षयाभावे यावतातत्क्षयस्तावच्छौचं मृदार्द्रामलकमात्रा जलालाभेनशौचविलंबेसचेलंस्नानं यथोक्तशौचाकरणेतु गायत्र्यष्टशतंजप्त्वाप्राणायामत्रयंतथा॥ मूत्रेचत्वारोगंडूषाःपुरीषेद्वादशाष्टौवाभोजनांतेषोडशकार्याः अथाचमनविधिः अप्रावृतशिरः कंठउपविष्टः उपवीतीप्राङ्मुखउदङ्मुखोवांगुष्ठमूलमुक्तांगुष्ठकनिष्ठहस्तेनानुष्णफेनादिरहितंजलंहृद्यंगतंत्रिःपिबेत् केशवाद्यैःस्त्रिभीः पीतेकेनदक्षकरंमृजेत् द्वाभ्यामोष्ठौचसंमृज्यैकेनोन्मार्जयेच्च तौ जलमेकेनसंमंत्र्यैकेनवामकरंमृजेत् एकेनदक्षिणंपादंवामकेन

न

चैवहि संप्रोक्ष्यैकेनमूर्धानमूर्ध्नौष्ठंनासिकाद्वयं नेत्रयुग्मं कर्णयुग्मंदक्षिणोपक्रमंक्रमात् नाभिंहृदयमूर्धानौदक्षवामभुजौस्पृशेत्
केचित्क्लेशवाधैःस्त्रीभिःपीत्वाद्वाभ्यांप्रक्षाल्यकरौ गंडोष्ठौमार्जयेद्द्विर्द्विरेकैकंपाणिपादयोः यद्वा ओष्ठंमार्जयेन्मृजेद्द्विर्द्विरेकैकंपा-
णिपादयोः शेषंप्राग्वदित्याहुः तत्रोर्ध्वोष्ठस्यांगुल्यग्रैःस्पर्शः अंगुष्ठतर्जनीभ्यांनासिकयोः अंगुष्ठानामिकाभ्यांनेत्रयोः अंगुष्ठकनिष्ठि-
काभ्यांकर्णयोर्नाभेश्च तलेनहृदयस्यपाणिनामूर्ध्नः अंगुल्यग्रैर्भुजयोः एतावदाचमनविधावशक्तस्त्रिःपीत्वाकरंप्रक्षाल्यदक्षि-
णकरणंस्पृशेत् कांस्यायःसीसत्रपुपित्तलपात्रेर्नाचामेत् श्रौताचमनंतुदेव्यास्त्रयःपादाः आपोहिष्ठेतिनवपादाः सप्तव्याहृतयो
देवीपादत्रयंद्वेधाविभक्तंदेवीशिरश्चेतिचतुर्विंशतिस्थानानि अथाचमननिमित्तानि कर्मकुर्वन्नधोवायुनिःसरणेश्रुपातेक्रोधे
मार्जारस्पर्शेक्षुतेवस्त्रपरिधानेरजकाद्यंत्यजदर्शनेचाचामेत् स्नात्वापीत्वाक्षुत्वासुप्त्वाचाचामेत् विण्मूत्ररेतःशौचांतआचामे-
त् सर्वत्राचमनासंभवेदक्षिणकर्णस्पर्शः दंतलग्नान्नंमृदूपायेननिर्हरेत् रक्तनिर्गमेदोषोक्तेः दंतलग्नंचदंतवत् तस्यान्नस्यकाला-
तरेनिर्गमे आचमनं वामहस्तस्थितेदर्भेदक्षिणेननचाचमेत् करद्वयस्थितेदर्भेआचामेत्सोमपोभवेत् नचोच्छिष्टंपवित्रंतद्भुक्ते
पित्र्येचसंत्यजेत् विण्मूत्रोत्सर्गेचत्यजेत् अथदंतधावनंकंटकीक्षीरवृक्षापामार्गादिकाष्ठैःकार्यं काष्ठालाभेश्राद्धोपवासादिनिषिद्ध-
दिनेचपर्णादिनाप्रदेशिनीवर्ज्यांगुल्यावाद्वादशगंडूषैर्वादंतान्शोधयेत् अथसंक्षेपतःस्नानविधिः नद्यादौगत्वाशिखांबध्वाजानूर्ध्वं

७७

जलेतिष्ठन्नन्यथा तूपविश्याचम्यममकायिकवाचिकमानसिकदोषनिरसनपूर्वकंसर्वकर्मसुशुद्धिसिद्ध्यर्थंप्रातःस्नानंकरिष्यइतिसंक
ल्प्यजलंनत्वाप्राङ्मुखः प्रवाहाभिमुखोवात्रिरवगाह्यांगानिनिमृज्यस्नात्वाद्विराचम्यापोहिष्ठेतिमार्जनंकृत्वाइमंमेगंगइतित्रिर्जल
मालोड्याघमर्षणेत्रिरावृत्तेनऋतंचेतिसूक्तेनकात्यायनैर्द्रुपदेतित्रिर्वाजलेनिमग्नतयाकृत्वाप्लुत्याचम्यजलतर्पणंकुर्यान्नवातदि
त्यं॥ उपवीती ब्रम्हादयोयेदेवास्तांदेवांस्तर्पयामिभूर्देवांस्तर्प० भुवर्देवांस्त० स्वर्देवांस्त० भूर्भुवःस्वर्देवांस्तर्प०॥ निवीती॥ कृष्णद्वैपायनादयोये
ऋषयः तानृषींस्त० भूर्ऋषींस्त० भुवर्ऋषींस्त० स्वर्ऋषींस्तर्पयामि भूर्भुवःस्वर्ऋषींस्त० प्राचीनावीती सोमःपितृमान्यमोंगिरस्वान
ग्निष्वात्ताःकव्यवाहनाद्यायेपितरःतान्पितॄंस्तर्पयामि भूःपितॄंस्त० भुवःपितॄंस्त० स्वःपितॄंस्त० भूर्भुवःस्वःपितॄंस्त० एकनद्यांस्नानेअ-
न्यांनदींनस्मरेत् अत्रतैत्तिरीयादिभिस्तर्पणेऋष्यादीनांनामांतराण्युक्तानि तानिसंक्षेपविधौतस्यतर्पणस्यकृताकृतत्वान्नोक्तानि
अथगृहेउष्णोदकेनस्नानंनतुशीतोदकेन तद्विधिश्चपात्रेशीतोदकंप्रक्षिप्यतदुपरिउष्णोदकेनापूर्य शंनोदेवी० आपःपुनंतु० द्रुप-
दादिवे० ऋतंच० आपोहिष्ठेतिपंचभिर्ऋग्भिरभिमंत्र्येमंमेइत्यादिनातीर्थानिस्मरन् स्नायात् गृहस्थानेसंकल्पआचमनंअघमर्षणं
तर्पणंचन अंते आचमनंमार्जनंचकार्यं एवंस्नात्वावस्त्रेणपाणिनावाजलापनयनमकृत्वाशुष्कंशुद्धंकार्पासवस्त्रंपरिधायस्नाना
र्द्रवस्त्रंमूर्ध्नतउत्तारयेत् विकच्छोनुत्तरीयश्चनग्नश्चावस्त्रएवच श्रौतस्मार्तंनैवकुर्यात् द्विगुणवस्त्रोदग्धवस्त्रस्यूतग्रथितवस्त्रः

काषायवस्त्रादयोदिगंबरश्चनग्नाः निष्पीडितंवस्त्रंनस्कंधेक्षिपेत् चतुर्गुणीकृत्यवस्त्रंगृहेऽधोदशंनद्यामूर्ध्वदशंस्थलेनिष्पीड
येत् नतुत्रिगुणं उत्तरीयंजीवत्पितृकजीवज्ज्येष्ठभ्रातृकैर्नधार्यं प्रावारवस्त्रंतुसर्वैर्धार्यं इतिप्रातर्नित्यस्नानं चांडालसूतकिसूति
कोदक्याचितिकाष्ठशवचांडालछायादिस्पर्शेस्नानं चांडालादिस्पर्शनमारभ्यतत्स्पृष्टस्पृष्टेषुतृतीयपर्यंतंसचैलंस्नानं चतुर्थ
स्याचमनमात्रं तदूर्ध्वंप्रोक्षणं द्वितीयादेर्दंड तृणाद्यंतरितस्पर्शेत्वाचमनमेव वस्त्रांतरितःसाक्षात्स्पर्शएवेतितत्रचतुर्थस्यैवा
चमनं नित्यस्नानमकृत्वाभुक्त्वाउपवासः ग्रहणसंक्रांत्यादिनैमित्तिकस्नानमकृत्वाभोजनेपानेऽष्टसहस्रजपः शूद्रादिस्पर्श
निमित्तेउपवासः श्वकाकचांडालादिस्पर्शेस्नानमकृत्वाभुक्त्वोपानेचत्रिरात्रंरजकादिस्पर्शेतदर्धंनैमित्तिकस्नानंरात्रावपि मृतेज
न्मनिसंक्रांतौश्राद्धेजन्मदिनेतथा अस्पृश्यस्पर्शनेचैवनस्नायादुष्णवारिणा इतिनैमित्तिकस्नानं नैमित्तिकेजलतर्पणादिविधि
र्नदर्शव्यतीपातरथसप्तम्यादौस्नानंकार्तिकमाघस्नानादिकंचकाम्यं इतिजलावगाहादिरूपवारुणस्नानानि अथगौणस्नाना-
नि आपोहिष्ठादिभिर्मंत्रैःप्रोक्षणंमंत्रस्नानं गायत्र्यादशाकृत्वाजलमभिमंत्र्यतेनसर्वांगप्रोक्षणंगायत्र्यं भस्मनास्नानमाग्नेयं
आर्द्रवस्त्रेणांगमार्जनंकापिलं विष्णुपादोदकविप्रपादोदकप्रोक्षणविष्णुध्यानादिभिश्चस्नानांतराणिगौणस्नानैर्जपसंध्यादौशु
द्धिर्नतुश्राद्धदेवार्चनादौ ब्रह्मयज्ञेविकल्पः अथतिलकविधिः प्रातःपुंड्रंमृदाकुर्याद्धुत्वाचैवतुभस्मनामृदश्चगोपीचंदनतुल

सीमूलसिंधुतीरजान्हवीतीरवल्मीकादिस्थाः ललाटोदरहृदयकंठेदक्षिणपार्श्वबाहुकर्णदेशे वामपार्श्वबाहुकर्णदेशेपृष्टेककुदि
चेतिद्वादशस्थानेषुशुक्लेकेशवादिनामभिः कृष्णपक्षेसंकर्षणादिनामभिः शिरसिवासुदेवेतिमृदातिलकोविधेयः अथभस्मत्रि
पुंड्रः श्राद्धेयज्ञेजपेहोमेवैश्वदेवेसुरार्चने भस्मत्रिपुंड्रैः पूतात्मामृत्युंजयतिमानवः भस्मगृहीत्वा अग्निरितिभस्मजलमि-
तिभस्मस्थलमितिभस्म व्योमेतिभस्म सर्वंहवाइदंभस्म मनएतानिचक्षूंषिभस्मानीतिमंत्रेणाभिमंत्र्यजलमिश्रितेनमध्य
मांगुलित्रयगृहीतेनललाटहृदयनाभिगलांसबाहुसंधिपृष्ठशिरःस्थानेषुशिवमंत्रेणनारायणाष्टाक्षरेणवागायत्र्यावाप्रण
वेनवात्रिपुंड्रान्कुर्यात् अथसंध्याकालः उत्तमातारकोपेतामध्यमालुप्ततारका अधमासूर्यसहिताप्रातःसंध्यात्रिधामता उत्त
मासूर्यसहितामध्यमालुप्तभास्करा अधमातारकोपेता सायंसंध्यास्त्रिधामता अध्यर्धयामादासायंसंध्यामाध्यान्हिकीष्यते
सर्वेषांसंध्यात्रयंनद्यादौबहिरेवप्रशस्तंसाग्निकस्यतुप्रादुष्करणाद्यनुरोधेनसायंप्रातःसंध्येगृहेकर्तव्ये अथसंक्षेपतःसंध्या
प्रयोगो बव्हृचानां दर्भद्वयकृतेपवित्रेग्रंथियुतेग्रंथिरहितेवाहस्तयोर्धृत्वाद्विराचम्यप्राणायामंकुर्यात् प्रणवस्यपरब्रह्मऋषि
परमात्मादेवता दैवीगायत्रीछंदः सप्तानांव्याहृतीनांविश्वामित्रजमदग्निभरद्वाजगौतमात्रिवसिष्ठकश्यपाऋषयः अग्निवाय
वादित्यबृहस्पतिवरुणेंद्रविश्वेदेवादेवताः गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्बृहतीपंक्तित्रिष्टुप्जगत्यश्छंदांसि गायत्र्याविश्वामित्रऋ

षिः सवितादेवतागायत्रीच्छंदः गायत्रीशिरसः प्रजापतिर्ऋषिः ब्रह्माग्निवाय्वादित्यादेवताः यजुश्छंदः॥ प्राणायामेविनियोगः सर्वांगुलीभिस्तर्जनीमध्यमाभिन्नाभिर्वानासांधृत्वादक्षिणेनवायुमाकृष्यरोधयेत्॥ ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ सत्यं ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं० ॐ आपोज्योतीरसोमृतंब्रह्मभूर्भुवःस्वरोम् इतिसप्रणवसप्तव्याहृतिगायत्रीगायत्रीशिरस्त्रिः पठित्वावामनासयावायुंविसृजेदितिप्राणायामः सर्वशाखसाधारणः ममोपात्तदुरितक्षयद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंप्रातःसंध्यामुपासिष्ये आपोहिष्ठेतितृचस्यांबरीषःसिंधुद्वीपआपोगायत्रीमार्जनेविनियोगः आपोहिष्ठेतिनवभिः पदैः सप्रणवैः कुशोदकेनमूर्ध्निनवकृत्वामार्जयेत् यस्यक्षयायेत्यधोमार्जयेत् नद्यादितीर्थस्थंताम्रमृन्मयादिभूमिष्ठपात्रस्थंवावामकरस्थंवाजलंदर्भादिनादायमार्जनंसर्वत्रनतुधाराच्युतजलेन अथमंत्राचमनं सूर्यश्चेतिमंत्रस्ययाज्ञवल्क्यउपनिषदऋषिः सूर्यमामन्युमन्युपतयोरात्रिश्चदेवताः प्रकृतिश्छंदः आचमनेविनियोगः सूर्यश्चमामन्युश्चमन्युपतयश्चमन्युकृतेभ्यः पापेभ्योरक्षंतां यद्रात्र्यापापमकार्षं मनसावाचाहस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेणशिश्ना रात्रिस्तदवलंपतु यत्किंचदुरितंमयि इदमहमा मृतयोनौ सूर्येज्योतिषिजुहोमिस्वाहेतिजलंपिबेत् आचम्य आपोहिष्ठेतिनवर्चस्यांबरीषसिंधुद्वीपआपोगायत्री अंत्येद्वेअनुष्टुभौ मार्जनेविनियोगः प्रणवेनव्याहृतिभिर्गायत्र्याप्रणवांतया आपोहिष्ठेतिसूक्तेनमार्जनंचचतुर्थकंत्र

गंतेर्धऋचांतेवापादांतेवापिमार्जयेत् गायत्रीशिरसाचांतेमार्जयित्वाघमर्षणं ऋतंचेति तृचस्यमाधुच्छंदसोघमर्षणोभाव
वृत्तमनुष्टुप् अघमर्षणेविनियोगः दक्षिणहस्तेजलंकृत्वा ऋतंचेतिऋक्त्रयंद्रुपदेति ऋचंवाजप्त्वा दक्षिणनासयापापपुरुषं
निरस्यतज्जलंनावलोक्यवामभागेक्षितौक्षिपेत् आचम्य गायत्र्याविश्वामित्रःसवितागायत्री श्रीसूर्यायार्घ्यदानेविनियोगः
प्रणवव्याहृतिपूर्वयागायत्र्यातिष्ठन्सूर्योन्मुखःजलांजलिंत्रिःक्षिपेत् कालातिक्रमेप्रायश्चित्तार्थंचतुर्थं असावादित्योब्रह्मेति प्रदक्षि
णंभ्रमन् जलंसिंचेत् अर्घ्यांजलौतर्जन्यंगुष्ठयोगोनकार्यः इदमर्घ्यदानंप्रधानमित्येके अंगमितिपरे अथगायत्रीजपः प्राणायामं
मन्त्रयंकृत्वा गायत्र्याविश्वामित्रःसवितागायत्रीजपेविनि॰ तत्सवितुर्हृदया॰ वरेण्यंशिरसेस्वाहा भर्गोदेवस्यशिखायैवषट् धीम-
हिकवचायहुं धियोयोनोनेत्रत्रयायवौषट् प्रचोदयात् अस्त्रायफट् इतिषडंगंन्यासःकार्यः नवाकार्यःन्यासविधेरवैदिकत्वादिति
गृह्यपरिशिष्टेस्पष्टं एतेनाक्षरन्यासपदन्यासपादन्यासादिनांमुद्रादिविधेःशापविमोचनादिविधेश्चतांत्रिकत्वेनावैदिकत्वादना
वश्यकत्वंवेदितव्यं मंत्रदेवतांध्यायेत् केचिद्गायत्र्यादिध्यानंवदंति आगच्छवरदेदेविजपेमेसंनिधौभव गायंतंत्रायसेयस्माद्गाय
त्रीत्वंततःस्मृतेत्यावाह्य योदेवःसवितास्माकंधियोधर्मादिगोचरे प्रेरयेत्तस्यतद्भर्गस्तद्वरेण्यमुपास्महे इतिमंत्रार्थंचिंतयन्
मौनीप्रातःसूर्याभिमुखस्तिष्ठन्नामंडलदर्शनात्सप्रणवव्याहृतिकायाःगायत्र्याअष्टशतमष्टाविंशतिदशकंवाजपेत् सायंवाय-

व्याभिमुखः आनक्षत्रदर्शनादितिविशेषः अनध्यायेष्टाविंशतिंप्रदोषेदशैवजपेदिकारिकायां रुद्राक्षविद्रुमादिमालाभिरंगुली-
पर्वभिर्वाजपः अष्टशतंचतुःपंचाशत् सप्तविंशतिर्वामालामणयः उत्तरन्यासंकृत्वोपस्थानं जातवेदसे॰ तच्छंयो॰ नमोब्रह्मणइ-
तिमंत्रैः सायंप्रातभ्योपतिष्ठेदितिपरशिष्टमतं स्मृत्यंतरे मित्रस्यचर्षणीत्यादिमित्रदेवताकैः प्रातः इमंमेवरुणेत्यादिभिर्वरु-
णपदोपेतैः सायंसूर्योपस्थानमुक्तं प्राच्यैदिशेइंद्रायनमः आग्नेय्यैदिशेअग्नयेनमः इत्यादिनादशदिग्बं[illegible]नांतेसंध्यायैनमः
गायत्र्यैनमः सावित्र्यै॰ सरस्वत्यैनमः सर्वाभ्योदेवताभ्योन॰ इति नत्वा उत्तमेशिखरेजातेभूम्यांपर्वतमूर्द्धनि ब्राह्मणेऽभ्यनु- ८ भ्यो
ज्ञातागच्छदेवियथासुखमितिविसृज्य भद्रंनोअपिवातयमनः इतित्रिरुत्क्रामदक्षिणं भ्रमन्नासत्यलोकान् पातालादालो-
कालोकपर्वतान् येसंतिब्राह्मणादेवास्तेभ्योनित्यंनमोनमः इतिभूम्युपसंग्रहंनमस्कृत्यद्विराचामेदिति अथतैत्तिरीयाणांसंक-
ल्पांतंपूर्ववत् गायत्रींध्यात्वा आयातुवरदादेवी अक्षरंब्रह्मसंमितं गायत्रींछंदसांमातेदंब्रह्मजुषस्वमे॥ सर्ववर्णेमहादेवि
संध्याविद्येसरस्वति अजरेअमरेदेवि सर्वदेविनमोस्तुते ओजोसिसहोसिबलमसिभ्राजोसिदेवानांधामनामासिविश्वमसिविश्वायुः
सर्वमसिसर्वायुरभिभूरोम् गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाहयामि छंदऋषीनावाहया॰ श्रिय॰ ह्रिय॰ इ-
त्यावाह्यमार्जनंपूर्ववत् आपोवाइदꣳ सर्वंविश्वाभूतान्यापः प्राणावा आपः पशव आपोन्नमापोमृतमापः संम्राडापोविराड्

पः स्वराडापश्छंदा ९ स्यापोज्योती ९ ष्यापोयजू ९ ष्यापः सत्यमापः सर्वादेवताआपोभूर्भुवः स्ववराप ॐ इतिजलमभि
मंत्र्य सूर्यश्चेति पूर्ववन्मंत्राचमनं दधिक्राव्णो अकारिषमितिऋचसुक्त्का आपोहिष्ठेतितिसृभिः हिरण्यवर्णाइतिपवमानः चतसृभिः
स्ववर्जेन इत्यनुवाकेन चत्रऋगते मार्जनांते ऽघमर्षणं कृत्वार्घ्यदानादिगायत्रीजपांतमावाहनमंत्रवर्ज्यंपूर्ववत् न्यासविधेर
वैदिकत्वमुक्तमेव जपांतेउपस्थानं मित्रस्यचर्षणी॰ मित्रोजनान्॰ प्रसमित्र॰ यच्चिद्धिते॰ यत्किंचेदं॰ कितवासोयत्र इतिषड्भि
रुपस्थाय प्राच्यै दिशेयाश्च देवताए तस्यांप्रतिवसंत्येताभ्यश्चनमोनमइत्यादिना अधरांताः षण्नत्वा आवांतरायैदिशेयाश्च
देवताइतिचनत्वानमो गंगायमुनयोर्मध्य इत्यादिना मुनिदेवान्नत्वास ९ स्ववंतु दिशाइति मंत्रपठित्वागोत्राद्युच्चार्यपूर्ववद्भूम्यप
सयहंनत्वापूर्ववत्संध्यांविसर्जयेदिति अथकात्यायनानांसंध्याप्रयोगः आचम्य भूः पुनातु भुवः पुनातु स्वः पुनातु भूर्भुवःस्वः
पुनात्वित्यादिनापानंकृत्वा अपवित्रः पवित्रोवेति विष्णुस्मृत्वा आसनादिविधिंकृत्वा द्विराचम्य प्राणानायम्य पूर्ववत्संकल्प्यंगाय
त्रींत्र्यक्षरांबालांसाक्षसूत्रकमंडलुरक्तवस्त्रांचतुर्वक्त्रांहंसवाहनसंस्थितां ब्रम्हाणींब्रह्मदेवत्यांब्रम्हलोकनिवासिनीं आवाहया
म्यहं देवीमायांती सूर्यमंडलात आगच्छवरदेदेवीत्र्यक्षरेब्रह्मवादिनी गायत्रीछंदसामातर्ब्रम्हयोनेनमोस्तुतेइत्यावाह्य पूर्वव
दापोहिष्ठेतितृचेनमार्जयेत् सूर्यश्चेतिमंत्रस्य नाराणऋषिः सूर्योदेवता अनुष्टुप्छंदः आचमनेवि॰ सूर्यश्चेति॰ जलंमाश्या

चम्य आपोहिष्ठेतिनवऋक्मार्जनंकुर्यादितिकेचिदाहुः बह्वृचः संकल्पाद्यंते सूर्येतिमंत्राचमनंकृत्वापोहिष्ठेतितिसृभिः प्रतिपादमार्जनां
तेऽघमर्षणंकार्यंनतुमार्जनद्वयमित्याहुः सुमित्र्यादुर्मित्र्याइतिद्वयोः प्रजापतिर्ऋषिः आपोदेवता यजुश्छंदः आदानप्रक्षेपणेवि॰ सु-
मित्र्यान आपओषधयः संतुइतिजलमादाय दुर्मित्र्यास्तस्मैसंतुयोस्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्मइतिवामकक्षेविक्षिपेत् ततऋतंचेति तृचेन
द्रुपदेतित्रिरुक्त्वावाघमर्षणंपूर्ववत्सायंप्रातःत्रिरर्घ्यदानंपुष्पयुतजलेनपूर्ववत्मध्यान्हेसकृद्गायत्र्यापरितउक्षणंअथोपस्थानंउद्व
यं॰उदुत्यमितिद्वयोः प्रस्कण्वः सूर्योनुष्टुप्गायत्र्यौचित्रंदेवानामांगिरसःकुत्सः सूर्यस्त्रिष्टुप्तच्चक्षुर्दध्यङ्ङाथर्वणःसूर्यःपुरउष्णिक्उपस्थाने॰ उ
द्वयंतमसस्परि॰ उदुत्यंजातवेदसं॰ चित्रंदेवाना॰ तच्चक्षुर्देवहितमित्यूर्ध्वबाहुः सूर्यमुदीक्षमाणोयथाशाखंपठेत्प्राणायामादिविधायन्यासमुद्रादर्प
णादिविधिःकृताकृतः तेजोसीतिपरमेष्ठीप्रजापतिराज्यंयजुःआवाहनेविनियोगः तेजोसिशुक्रमस्यमृतमसिधामनामासिप्रियंदेवानामनाधृ
ष्टंदेवयजनमसि परोरजसइतिविमलः परमात्मानुष्टुप् गायत्र्युपस्था॰ गायत्र्यस्येकपदीद्विपदीत्रिपदीचतुष्पद्यपदसिनहिपद्यसेन
मस्तेतुरीयायदर्शनायपदायपरोरजसेसावदोम् ततोगायत्रीजपांतंपूर्ववत् ततः शक्तेनविभ्राडित्यनुवाकेनपुरुषसूक्तेनवाशिवसं
कल्पेनवामंडलब्राम्हणेनवोपस्थानंकार्यं अत्रऋक्शाखोक्तवत्दिग्बंधनंकेचित्कुर्वंति ततउत्तमेशिखरेजा॰ देवागातुमितिमंत्रा-
भ्यांविसर्जनंभूम्युपसंग्रहंनमस्कारादिपूर्ववत् इति कात्यायनसंध्या संध्यामुपासतेयेतेनिष्पापाब्रम्हलोकगाः अन्यकर्मफलंनास्तिसं

ध्याहीनोशुचिस्ततः जीवमानो भवेच्छूद्रो मृतः श्वा जायते ध्रुवं संध्यात्रयेकालातिक्रमे प्रायश्चित्तार्थमेकमर्घ्यमधिकं दद्यात् रात्रौ प्रहरपर्यंतं दिनोक्त
कर्माणि कुर्यात् ब्रह्मयज्ञं सौरं च वर्जयेत् सर्वथा संध्यालोपे प्रतिसंध्यमेकोपवासोऽयुतमष्टोत्तरसहस्रं वा गायत्रीजपः अशक्तौ प्रतिसंध्यालोपे शत
गायत्रीजपः द्व्यहत्र्यहलोपे तदावृत्तिः ततः परं कृच्छ्रादिकल्प्यं अथोपासनहोमः स्वयं होमो मुख्यः अशक्तौ पत्नी पुत्रः कुमारी भ्राता
शिष्यो भागिनेयो जामाता ऋत्विग्वा पुत्रादिर्दंपत्योः संनिधाने एकसंनिधाने वा जुहुयात् त्यागं यजमानः पत्नी वा कुर्यात् तस्या असं
निधौ तदाज्ञया ऋत्विगादिरपि पत्न्या ऋतु प्रसवोन्मादादिदोषे तु तदाज्ञां विनापि ऋत्विगादिस्त्यागं कुर्यात् स्वयं होमे फलं यत्स्या
दन्यैर्होमे तदर्धकं पर्वणि तु स्वयमेव जुहुयात् तत्र प्रातः सूर्योदयात् प्राक् सायं सूर्यास्तात् प्राक् अग्नीनां गृह्याग्नेर्वा प्रादुष्करणं कृ
त्वा सूर्योदयास्तोत्तरं होमः कार्यः प्रादुष्करणकालातिक्रमे ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहेति मंत्रेण स्रुवाज्याहुतिरूपं सर्वप्रायश्चित्तमाज्यसंस्कारपूर्वकं
कृत्वा होमः सूर्योदयोत्तरं दशघटिकापर्यंतं प्रातर्होमकालो मुख्यः तत आसायं गौणः सायं नवनाडिकापर्यंतं मुख्यः तत आप्रातर्गौणः मुख्य
कालातिक्रमनिमित्तप्रायश्चित्तपूर्वकममुकहोमं करिष्ये इति संकल्प्याज्यं संस्कृत्य स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सायंकाले दोषावस्तर्नमः स्वाहेति
हुत्वा प्रातस्तु प्रातर्वस्तर्नमः स्वाहेति हुत्वा होम्यं संस्कृत्य नित्यहोमः श्रौतहोमं कृत्वा स्मार्तहोमः केचित् स्मार्तहोमं पूर्वमाहुः आधाने पुनरा
धाने सायमुपक्रमो होमः सायंप्रातर्होमयोर्द्रव्यैक्यं कर्त्रैक्यं च प्रातर्यजमानः कर्ता चेत् कर्तृभेदो न दोषाय अथाश्वलायनस्मार्तहोमः आ

चस्यप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्यश्रीपरमे॰ सायमौपासनहोमं प्रातरौपासनहोमंवामुकद्रव्येण करिष्ये चत्वारिशृंगेतिध्यात्वासोदक
हस्तेनत्रिः परिसमूह्यपरिस्तीर्यत्रिः पर्युक्ष्यहोमद्रव्यंसमिद्धृतमुत्तरस्थितं दर्भेणावज्वाल्यप्रोक्ष्यत्रिः पर्यग्निकृत्वाग्नेः पश्चिमतोदर्भेनि
धाय विश्वानिनइत्यभ्यर्च्यप्रजापतिंमनसाध्यायन् समिधमग्नौप्रक्षिप्य तथैवव्यस्तकासमिधिदीप्तायांशततंडुलैरग्नयेस्वाहेतिसायंप्रथ
माहुतिः सूर्यायस्वाहेतिप्रातःप्रथमाहुतिःशताधिकतंडुलैः प्रजापतयइतिमनसोच्चार्यहोमत्यागाभ्यांद्वितीयाहुतिरुभयकाले परि-
स्तरणंविसृज्यपरिसमूहनपर्युक्षणेकृत्वोपस्थानं अग्नआयूंषीतितिसृणांशतंवैखानसाअग्निःपवमानोगायत्री अग्न्युपस्थानेवि॰
अग्नेत्वन्न इतिचतसृणांगौपायनालौपायनावा बंधुःसुबंधुःश्रुतबंधुर्विप्रबंधुश्चाग्निर्द्विपदाविराट् अग्न्युपस्थाने॰ प्रजापतेहिरण्यगर्भःप्रजा
पतिस्त्रिष्टुप् प्रजापत्युपस्थानेवि॰ तंतुंतन्वन्देवा अग्निर्जगती यद्दोदेवा प्रजापतिर्जगती उपस्थानेवि॰ हिरण्यगर्भोहिरण्यगर्भःप्रजाप
तिस्त्रिष्टुप् प्रजापत्युपस्था॰ इतिवायव्यदेशेतिष्ठन्नुपस्थाय उपविश्यमानस्तोकइत्यादिनाविभूतिधारणंक्वचिदुक्तं विष्णुंस्मृत्वा अनेन होम
कर्मणापरमेश्वरः प्रीयतामित्यर्पयेत् प्रातस्तु सूर्योनोदिवःसूर्यश्वसः सूर्योगायत्री सूर्योप॰ उदुत्यंकाण्वःप्रस्कण्वःसूर्योगायत्री सूर्योप
स्था॰ चित्रंदेवानामांगिरसःकुत्सःसूर्यस्त्रिष्टुप् सूर्योप॰ नमोमित्रस्य सूर्योभितपाः सूर्योजगती सूर्योप॰ इतिचतुर्भिः पूर्वोक्तैःस्त्रिभिःप्रा
जापत्यैश्चोपस्थानंकेचित्प्रातस्तंतुंतन्वन्नितिनपठंति पत्नीकुमारीकर्तृकहोमेध्यानोपस्थानादौमंत्रावर्ज्याः अथहिरण्यकेशीयानां पू

वोंक्तसंकल्पाद्यंतेयथाहतद्धसवइतिपरिसमूह्यपरिस्तीर्य अदितेनुमन्यस्वेतिदक्षिणतः प्राचीनंपर्युक्षेत् अनुमतेनुमन्यस्वेतिपश्चादुदीचीनंस
रस्वतेनुमन्यस्वेतिउत्तरतः प्राचीनंदेवसवितः प्रसुवेतिसर्वतः तूष्णींसमिधमाधायहोमादिप्रागवत् अदितेन्वमंस्थाः अनुमतेन्व० सरस्वते
न्व० देवसवितः प्रासावीरितिपूर्ववत् परिषेचनं उदुत्यंचित्रंदेवानामितिप्रातरुपस्थानं अग्निर्मूर्धादिवइतित्वामग्नेपुष्करादधीतिद्वाभ्यांसा
यमुपस्थानं आपस्तंबानांसायमग्नयेस्वाहाग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेतिद्वे आहुतिप्रातस्तुसूर्यायस्वाहाग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेतिविशेषः शेषं-
हिरण्यकेशीयवत् अथकात्यायनानां सायमस्तमितेहोमः प्रातः सूर्येनुदितेहोमः तत्रप्रातरुपस्थानांतांसंध्यांकृत्वाहोमांतेगायत्रीजपा
दिसंध्यासमापनं तत्रपूर्ववत्संकल्पांतेउपयमनान्कुशानादायसव्येकृत्वादक्षिणकरेणतिस्रः समिधोग्नावाधायमाणिकोदकेनपर्युक्ष्या
ग्निमर्चयित्वाग्नयेस्वाहा प्रजापतयेस्वाहेतिसायंदध्नातंडुलैर्वाहुत्वाप्रातस्तथैवसूर्यायप्रजापतयेचजुहुयात् समारूढेत्यनुवाकेन साय
मुपस्थानंप्रातस्तुविभ्राडित्यनुवाकेन अत्रदधिहोमादौसंस्रवप्राशनमाहुः होमलोपेष्टोत्तरसहस्रगायत्रीजपः मुख्यकालातिक्रमेनादि
ष्टहोमः अथहोमद्रव्याणि व्रीहिश्यामाकयवानांतंडुलाः पयोदधिसर्पिर्यवव्रीहिगोधूमप्रियंगवः स्वरूपेणापिहोम्याः तिलास्तुस्वरूपेणैव
तंडुलादयः शतसंख्याहस्तेनहोतव्याःदध्यादिद्रवद्रव्यंस्रुवेण सर्वत्रोत्तराहुतिभिः पूर्वतोभूयसी समिधश्चार्कपलाशखदिरापामार्गपिप्प
लोदुंबरशमीदूर्वादर्भमयादशद्वादशांगुलाः सत्वचः वटप्लक्षबिल्वादिजाहेमाद्रौ होमाहुत्योः संसर्गेयत्रभवेत्योतिमंत्रेणाग्नयेसमिद्धोमः नि-

स्यहोमेत्वतिक्रांतेआज्यंसंस्कृत्यचतुर्गृहीत्वामनोज्योतिर्जुषतामितिजुहुयात् द्वादशादिनपर्यंतंहोमलोपेइदमेवप्रायश्चित्तंततःपरमग्निना
शः एवंहोमलोपप्रायश्चित्तंकृत्वातिक्रांतहोमार्थंद्रव्यंसंस्कृत्यसायंप्रातःक्रमेणद्वेद्वेआहुतीर्दिनगणनयाजुहुयात् अग्निसूर्यप्रजापतीनुप
तिष्ठेन्नवाजुहुयात् प्रायश्चित्तेनचारितार्थ्यात् सूतकादिनाहोमलोपेप्येव हिरण्यकेशीयानामप्येवं आपस्तंबादीनांत्रिरात्रात्परमग्निना
शोभवतीतिसूतकेपिस्वयंहोमःकार्यः समारोपोत्तरंसूतकपातेप्रत्यवरोहासंभवेनत्रिरात्रंहोमलोपेपुनराधानं अथसमस्यहोमःसायंप्रा
तर्होमौसमस्यकरिष्ये पूर्ववत्सायंकालहोमांतंकृत्वापर्युक्ष्यपुनर्द्रव्यंसंस्कृत्यसमिधंप्रक्षिप्यसूर्यप्रजापत्याहुतीर्दत्वाहविष्यांतमित्युपतिष्ठे
त् हविष्यांतमितिपंचर्चस्यवामदेवःसूर्यवैश्वानरौत्रिष्टुप् नित्यवत्प्रजापत्युपस्थान अथपक्षहोमःप्रतिपदि अद्यसायमारभ्यचतुर्दशी
सायमवधिकान्पक्षहोमान्तंत्रेणकरिष्ये सायंतंडुलान्पात्रद्वयेहोमसंख्यानुसारेणचतुर्दशाद्विवारंगृहीत्वाहोमकालेग्नयेस्वाहेतिसर्वान्पूर्व
पात्रस्थानेकदेशंहुत्वाद्वितीयपात्रस्थान्प्रजाप तयेथैवजुहुयात् एवंद्वितीयायांप्रातरद्यावधिपर्वप्रातरवधिकान्पक्षहोमान्तंत्रेणकरि
ष्यइत्यादिसायंवत् विशेषस्तुप्रथमपात्रस्थान् सूर्यायस्वाहेतिजुहुयात् द्वितीयपात्रस्थान् प्रजापतयेहुत्वोभयत्रसमिदेकोपस्थानादिस-
कृत् पक्षमध्येआपत्प्रासौतत्सायंकालाच्चतुर्दशीसायंपर्यंतान्शेषहोमान्सायंपक्षहोमवद्धुत्वापर्वप्रातर्होमांतान्प्रातर्जुहुयात् सर्वथाप
र्वसायंहोमःप्रतिपत्प्रातर्होमश्चपृथगेवइतिपक्षहोमशेषहोमौपक्षमध्येआपन्निवृत्तावपकृष्टाहोमाः पुनःकार्याःसंततपक्षहोमत्रये-

ग्निनाशात्तृतीयेपक्षेप्रति दिनंहोमः सर्वथापन्निवृत्त्यभावेयावज्जीवंपक्षहोमाः अथसमारोपाः अयंतेयोनिरित्य० अग्निसमा० अनेनमंत्रेणहोमोत्तरमरणीमश्वत्थसमिधंवा प्रतप्याग्निसमारोहंतत्रभावयेत् होमादिकाले अरणीनिर्मथ्यप्रत्यवरोहेतिमंत्रेणस्थंडिले ग्निंप्रतिष्ठापयेत् समित्समारोपेश्रोत्रियागारादग्निंप्रतिष्ठाप्यप्रत्यवरोहेतिमंत्रेणतांसमिधमग्नावादध्यात् सूत्रांतरेआज्यहोमानउद्बुध्यस्वेतिमंत्राभ्यांप्रत्यवरोहणं प्रत्यहंसमारोपादिद्वादशदिनमेव पर्वणिसायंहोमकालपर्यंतंप्रत्यवरोहणाभावेग्निनाशइतिकेचित् समारोपप्रत्यवरोहौ यजमानकर्तृकावेव तेनसमारोपोत्तरंपर्वण्याशौचप्राप्तौप्रत्यवरोहासंभवादग्निनाशः एतत्त्रिदिनंहोमलोपे विहितपुनराधानानामापस्तंबादीनामेव आश्वलायनानांतुद्वादशरात्रमध्येपर्वणिप्रत्यवरोहाभावेपिनाग्निनाशः किंतुद्वादशरात्रोत्तरंहोमलोपएवेत्यपरे आश्वलायनानांतुद्वादशदिनंहोमलोपएवाग्निनाशः राजक्रांत्यादिसंकटेऋत्विक्द्वारापिसमारोपादिकेविद्वृत्विगाद्यभावेनानन्यगतिकत्वेआशौचपातात्पूर्वंपर्वहोमसहितानपिहोमानपकृष्यकृत्वानकृत्वावासमारोपंकृत्वासूतकांतेप्रत्यवरोहःकार्योनात्रपर्वोल्लंघनदोषइत्याहुः समारोपोत्तरंदंपत्योः प्रवासेसीमानद्योरुल्लंघनकालेउभाभ्यामन्यतरेणवासमिदाधन्वारंभःकार्यः अन्यथाग्निनाशः यजमानस्यैवप्रवासेकृत्स्नं अभयंवोभयंमेस्त्विति अग्निमुपस्थायप्रवासंगच्छेत् तत् आगत्यगृहामाबिभीतोपवः स्वस्त्येवोस्मासुचप्रजायध्वंमाचवोगोपतीरिषदितिमंत्रेणस्वगृहंनिरीक्ष्य गृहानहंसुमनसःप्रपद्येवीरघ्नोवीरवतःसुवीरान् इरांवहंतोघृतमु

क्षमाणास्तेष्वहं सुमनाः संविशानीति गृहं प्रविश्य शिवं शग्मं शंयोरिति पुनरग्निरनुवीक्ष्य नित्यहोमांते अभयं वोभयं मेस्त्वित्यग्निमुपतिष्ठेत्
ज्येष्ठपुत्रशिरः पाणिभ्यां परिगृह्य अंगादंगात्संभवसीति मंत्रं जपित्वा मूर्धानं त्रिर्जिघ्रेत् एवमितरपुत्राणां प्रत्तकन्यानां तूष्णीं जिघ्रेत्
प्रवासादागतं प्रति ज्ञातमपि अग्नियंतर्हिनेन वदेयुः प्रोषिते पत्यौ पत्नी स्मार्तहोमौ स्वयं कृत्वा दर्शपूर्णमासस्थालीपाकपिंडपितृय-
ज्ञान् विप्रेण कारयेत् अनुगतप्रायश्चित्तादि पत्न्या रजस्वलायामपि ऋत्विक्कुर्यात् पुनः संधानं तु पत्यौ प्रोषिते न भवेत् नैमित्तिकाजा
तेष्टिगृहदाहेष्टयोपि न भवंति प्रायश्चित्तेष्टेः पूर्णाहुतिः अथोपासनाग्न्यनुगमने गृह्याग्नेरनुगमप्रायश्चित्तं करिष्ये इति संकल्प्य आय-
तनस्थं भस्म दूरीकृत्योपलेपादि कृत्वाग्निं प्रतिष्ठाप्याज्यं संस्कृत्य अयाश्चेति मंत्रेणैकामाज्याहुतिं सर्वप्रायश्चित्तं च हुत्वा दंपत्योरन्यत
रेणापरहोमकालपर्यंतमुपोषितेन स्थातव्यं एवं द्वादशरात्रपर्यंतं केचिदुपवासमयाश्चेति होमं वा कुर्यात् न द्वयमित्याहुः एतद्वृत्ति-
कारमतं केचित्तु यद्यग्न्यनुगमने होमकालद्वयातिक्रमस्तदा नष्टाग्निसंधानं तत्र त्रिरात्रमग्निनाशे प्राणायामशतं तत आविंशतिरात्र
मेकदिनोपवासः तत आमावासद्वयं त्रिरात्रोपवासः तत ऊर्ध्वं संवत्सरपर्यंतं प्राजापत्यकृच्छ्रं ततः प्रतिवर्षं कृच्छ्रावृत्तिः एवं प्रायश्चित्तं
कृत्वा आधानोक्तसंभारान्विधाय नष्टस्य गृह्याग्नेः प्रायश्चित्तं करिष्ये इति संकल्प्यायाश्चेत्याज्येन स्रुवाहुतिं पत्न्युपवासादि पूर्ववत् ला
जाहोमादिकं वा एवं द्वादशरात्रपर्यंतमग्न्युत्पत्तिरित्याहुः द्वादशदिनोत्तरं विच्छेदे प्रायश्चित्तं होमादि द्रव्यदानं च कृत्वा विवाहहोमा-

दिविधिनायथास्वस्वगृह्यं पुनःसंधानं अथान्वाहिताग्नेः प्राक्यागादनुगतौ अयाश्चेति पूर्ववदग्निमुत्साद्य पुनरन्वाधानं कृत्वा भूर्भुवः स्वरित्युपस्थाय सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा स्थालीपाकं कुर्यात् अन्वाधानोत्तरं प्रयाणप्राप्तौ तु भ्यंता अंगिरस्तमइत्याज्याहुतिमग्नये हुत्वा सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वाग्निं समारोप्य गच्छेत् समारूढे समिन्नाशे पुनराधेयमिष्यते उपलेपादिकं कृत्वा नष्टाग्निप्रायश्चित्तं पुनराधेयं संकल्प्य आधानोक्तसंभारान्निधायाग्निं प्रतिष्ठाप्य अयाश्चेति स्रुवाज्याहुतिं॥ ॥सर्वप्रायश्चित्तं च जुहुयादिति पुनराधेयं स्वाग्निक्रमेणान्याग्नौ स्वयंयजने स्याद्यावन्ययजनेनवा पथिकृत्स्थालीपाकं करिष्ये इति संकल्प्य चरुः कार्योथवा पथिकृत्स्थाने पूर्णाहुतिं होष्यामीति संकल्प्य स्रुचि द्वादशवारं चतुर्वारं वाज्यं गृहीत्वा अग्नये पथिकृते स्वाहेति जुहुयात् विवाहोत्तरमाधानोत्तरं वा पौर्णमास्यां स्थालीपाकारंभः प्रतिपदि यागोतिक्रांतश्चेदागामिपर्वपूर्वतिथिषु चतुर्थीनवमीचतुर्दशीद्वितीयापंचम्यष्टमीर्विहाय कार्यः॥ नात्र कालातिक्रमप्रायश्चित्तं अन्वाधानोत्तरं प्रतिपदाद्यकरणे तृतीयादितिथिषु सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा पुनरन्वाधाय यागः द्वितीयपर्वप्राप्तो अतीतेष्टिः पथिकृच्चरुपूर्वकं पर्वणि कार्या तत्राप्यतिक्रमे द्वितीयप्रतिपदि लुप्तेष्टेः पादकृच्छ्रं कृत्वा प्राप्तकालयागः द्वितीययागस्यापि आगामितिथिषु लोपे तत्पूर्वणि पादकृच्छ्रपथिकृत्पूर्वकं द्वितीययागः तत्राप्यतिक्रमे तृतीयप्रतिपदि अर्धकृच्छ्रं यागद्वयस्य कृत्वा प्राप्तयागः तृतीययागस्योक्ततिथ्यावर्धकृच्छ्रं पथिकृत्पूर्वकं चतुर्थपर्वणि वाऽकरणे अग्निनाशात्पुनराधेयं अत्र पुनराधेयस्वरूपं संभारनिधानपूर्वकमयाश्चेतिस्रु

पवित्रनाशेग्नयेपवित्रवतेचरुःपूर्णाहुतिर्वा ३

वाज्याहुतीरित्यन्वारूढसमिन्नाशस्थलेउक्तमेव पुनराधानंतुविवाहहोमादिरूपंपुनराधेयेयाद्भिन्नं आयतनाद्बहिःशम्यापरासात्प्राक्वन्हिपाते
इदंतएकमित्यृचातमायतनेप्रक्षिप्यसर्वप्रायश्चित्तंजुहुयात् पर्वणिव्रतलोपेग्नयेव्रतपतयेचरुःपूर्णाहुतिर्वापर्वणिदंपत्योरन्यतराश्रुपाते
ग्नयेव्रतभृतेचरुःपूर्णाहुतिर्वा अन्वाधानेष्टिमध्येचंद्रग्रहणे अहगोरितिचंद्रायाज्यंहुत्वानवोनवइत्यृचोपस्थायेध्माधानादियागः सूर्योप
रागेउद्वयमितिसूर्यायाज्यंहुत्वाचित्रंदेवानामित्युपस्थानं अन्वाधानोत्तरंस्वप्नेरेतोविसर्गेइमंमेवरुणतत्त्वायामीतिवरुणायद्वे आज्याहुती
रविपूजापुनर्मामैतिसौत्रमंत्रयोर्जपश्च बुध्यारेतोविसर्गेग्निव्रतपतिचरुः अन्यदास्वप्नेरेतोविसर्गेसूर्यनमस्कारत्रयं इध्माधानोत्तरंहवि-
र्दोषेदुष्टस्थानेआज्यंप्रतिनिधिंकृत्वायागंसमाप्यदुष्टंजलेत्यक्त्वान्वाधानादिस्तद्देवताकःपुनर्यागः इध्माधानात्पूर्वंहविर्दोषेतद्देवताकंह-
विःपुनरुत्पाद्ययागःस्विष्टकृदर्थहविर्दोषे आज्येन स्विष्टकृतंकुर्यात् अंगहविर्दोषेतदाज्यंपुनरुत्पादयेत् हविर्दोषास्तु प्रच्युतनखकेशैः
कीटैरक्तास्थिविण्मूत्रश्लेष्माद्यैर्वाभक्षितेश्वमार्जारनकुलकाकैर्मुखजलबिंदुघर्मनासिकामलाश्रुकर्णमलैःसूतिकारजस्वलाचांडालादि-
दृष्टिभिश्चसंसर्गाःदेवताहविर्मंत्रादिविपर्यासेयद्देवाइतिमरुद्भ्य आज्यहोमः कृत्स्नहविर्दाहेतद्धविरुत्पाद्यसएवयागोनतुपुनर्यागःपूर्वा
दिचतुर्दिक्षुचरूत्सेके अग्नयेयमायवरुणायसोमायेतिक्रमेणहुत्वासर्वतउत्सेकेत्वग्नयेपिहुत्वाकोणेषूत्सेकेव्याहृतीर्हुत्वाचरुमाप्यायस्वेसं- ८५
तेपयांसीतिमंत्राभ्यामाज्येनाप्याययेति अग्नौमिंदाहुतीचद्वेइतिकेचित् स्वमृत्याग्नेरन्यगृह्याग्निनासंसर्गेउभौयजमानौपृथगपत्तमग्निंसमारो-

ध्योभोप्रत्यवरोहणंकृत्वाऽग्नयेविविचयेचरुंकुर्यातांशावाग्निनासंसर्गे ऽग्नयेशुच्चयेचरुः पचनाग्निना संसर्गे संवर्गायाग्नयेचरुः सर्वत्रसंसर्गेसमारोपप्रत्यवरोहणोत्तरंचरुः स्वयमग्निप्रज्वलनेउद्दीप्यस्वजातवेदोध मानोहिंऽसीजातवेदोगामश्वंपुरुषंजगत् अबिभ्रदग्नआगहिश्रियामापरिपातयेति द्वाभ्यांहेसमिधावग्नयेजुहुयात् सर्वत्रविध्यपराधेसांगतार्थं सर्वप्रायश्चित्तंगृहदाहेऽग्नयेक्षमावतेचरुः एवमन्यान्यपिप्रायश्चित्तानिबह्वृचब्राम्हणादिषूक्तानिज्ञेयानि यत्रतुप्रायश्चित्तविशेषोनोक्तस्तत्रसर्वप्रायश्चित्तंभूर्भुवःस्वरित्यनेनाज्याहुतेःसर्वप्रायश्चित्तसंज्ञा अथाग्न्युपघातनिमित्तानिश्वसूकररासभकाकसृगालमर्कटशूद्रांत्यजपतितकुणपसूतिकारजस्वलाभिः पुरीषमूत्ररेतोश्रुपूयश्लेष्मशोणितास्थिमांसादिभिरन्यैर्वाजुगुप्सितैरारोपितारणिस्पर्शेग्निस्पर्शेवाग्निनाशः तत्रारणिगतेवन्हौनष्टेपुनराधेयमग्नेस्पर्शेपुनराधानं यद्वापुनस्त्वादित्यारुद्रावसवःसमिंधतांपुनर्ब्रह्माणोवसुनीथयज्ञैः घृतेनत्वंतनुवोवर्धयस्वसत्याःसंतुयजमानस्यकामाः स्वाहा आदित्यरुद्रवसुभ्यइदंनममेतिसमिद्धोमः स्रुवेणाज्याहुतिर्वा अग्नौजलापघातेपीदमेव स्वस्थजीविनोमृतशब्दश्रवणेग्नयेसुरभिमतेचरुः पूर्णाहुतिर्वा प्रधानाहुतीनांस्विष्टकृतासंसर्गेसर्वप्रायश्चित्तं पिंडपितृयज्ञेऽतिप्रणीतनाशेतत्रा॥ ॥होमपक्षेसर्वप्रायश्चित्तं होमपक्षेपुनःप्रणयनमपिआपस्तंबानांप्रायश्चित्तांतेप्रणायनमेवनित्यं पिंडपितृयज्ञलोपेवैश्वानर श्चरुःसप्तहोत्राख्यमहाहविर्होतेत्यादिमंत्रैः पूर्णाहुतिर्वाश्रवणाकर्मसर्पबल्याश्वयुज्या

ध॰सिं॰
८६

ग्रयणप्रत्यवरोहणकर्मणामन्यतलोपेप्रजापत्यकृच्छ्रं अकृताग्रयणस्यनवान्नभक्षणेअग्नयेवैश्वानरायचरुः अष्टकालोपेउपवासः पूर्वेद्युः श्राद्धलो
पेप्युपवासः उपवासश्च त्राम्नायएकविप्रभोजनंवाअन्वष्ट क्यालोपेएभिर्द्युभिःसुमनायभि रिंदुभिरितित्र्यृचः शतंजपः सर्वत्रचरुस्थानेपू-
र्णाहुतिः दर्शपूर्णमासानारंभेआलस्यादिनापूर्णाहुतिकरणेतुयागपर्यासंवीत्याज्यंदेयमग्निनिगृह्याग्निसारेनिषिद्धतिथ्यादौस्वभार्यागमनेआ
याज्ययाजनेलशुनादिगणिकान्नाद्यभोज्यभोजनेनिषिद्धप्रतिग्रहेपुनर्मामैत्विंद्रियेइमेयेधिष्ण्यासइतिद्वाभ्यामाज्यहोमः समिद्धोमोवाज-
पोवागृहोपरिकपोतोपवेशनेदेवाः कपोत इतिपंचर्चसूक्तजपः प्रत्यृचमाज्यहोमोवापाकयज्ञतन्त्रेण दुःस्वप्नदर्शनेयोमेराजन्युज्योवेत्यृचासूर्योपस्था
नं आतुरत्वनाशायवामंच्वामित्येतिसूक्तेनप्रत्यृचंचरोर्होमः यक्ष्मनाशा यदंनममेतिपंचसुत्यागः षष्ठेस्विष्टकृदिति प्रोक्षणीप्रणीता
स्थजलानांबिंदुपातेस्रावेवाआपोहिष्ठेतितृचेनपुनः पूरणंततंमेअपस्तद्गुतायतेइत्यृचाज्याहुतिः॥ इध्माधानलोपेतस्याज्यभागोत्तरं
स्मरणेविपर्यासप्रायश्चित्तंकृत्वाध्माधानंचकृत्वाप्रधानयागः प्रधानयागोत्तरंस्मरणेग्निसमिंधनरूपहारस्याभावाल्लोपएवेतिप्रायश्चि
त्तेनैवसिद्धिः अन्यांगेष्वप्येवमूह्यं अथाग्निनाशकानि दंपत्योरन्यतरोग्निसमीपेउदयास्तमयकालेवसेत् उभौदंपतीगृहसीमांग्रामसी
मांवानदींवोल्लंघ्यहोमकालेबहिर्वसेतांतदापुनराधानं अग्नीनामजस्त्रहरणेशम्यापासात्प्रागुच्छ्वासेग्निनाशः कर्मार्थहरणेग्नी
नांनानुच्छ्वासादिचोद्यते आत्मसमारोपणपक्षेप्स्कमज्जनेमैथुनेशूद्रादिस्पर्शनेग्निनाशः पत्न्यनेकत्वेप्येकस्यामपिहोमकालेगृहसी-

ने

यक्ष्मरोग
नाशाय

नृ॰प॰पू॰

८६

म्नोबर्हिर्गतायामग्निनाशः ज्येष्ठायामग्निसमीपस्थायांकनिष्ठयासह यजमानप्रवासोनदोषायदंपतीउभावपिग्रामगृहयोः
सीम्नोबर्हिर्गत्वा होमकालात्पूर्वमागतौचेन्नदोषः यजमानेग्निसमीपस्थेपिहोमकालेपत्न्याग्रामांतरस्थितौपुनराधानमाहुः
प्रवासेन्यतरेणसमारूढाग्नेरन्वारंभासत्वेनदीसीम्नोरुल्लंघनेपुनराधानं अग्निंवि हाययजमानस्यशतयोजनेगमनेवर्षपर्यं-
तंस्वयंहोमाभावेवाग्निनाशः तत्रपुनराधानं पवित्रेष्टिर्वा विनाग्निभिर्यदापत्नीनदीमंबुधिगामिनीं अतिक्रमेत्तदाग्नीनांविनाशःस्या-
त्तथाश्रुतिः अग्निसमीपेपत्न्यापत्न्यंतरैर्वापत्न्यानदीलंघनेदोषोन प्रतिप्रवासेपत्न्या अग्निनाशः सहसीमोल्लंघनेग्निनाशः एवंपत्न्यैरपि
पत्नीप्रवासेजलेनहेतुनाग्निरुपशांतश्चेत्पुनराधेयं तदेवपुनराधेयमग्नावनुगतेसति असमाधायचेत्स्वामीसीमामुल्लंघ्यगच्छति
समारोपणंविनाशम्यापरासादूर्ध्वमग्नीनांहरणेनाशः रजोदोषेसमुत्पन्नेसूतकेमृतकेपिवा प्रवसन्नग्निमान्विप्रः पुनराधानमर्हति ब-
ह्वीनामपिचैकस्यामुदक्यायांनतुव्रजेत् एकादशोनचतुर्थेन्हिगंतुमिच्छेन्निमित्ततः नचाग्निहोमवेलायांप्रवसेन्नचपर्वणि होमद्वयात्य-
येदर्शपूर्णमासात्ययेपुनराधेयमापस्तंबविषये पचनाग्नौपचेदन्नं सूतकेमृतकेपिवा अपक्वान्नवसेद्रात्रिंपुनराधानमर्हतीदंका-
त्यायनादिपरंपत्नीप्रवासेपुनराधानमुक्तंतदेकभार्यस्यबहुभार्यस्यतुज्येष्ठाप्रवासएवपुनराधानमितिकेचित् एतेषुनिमित्तेषुस्थितानग्नीनु-
त्सृज्यान्येषामाधानं आरादुपकारकांगलोपेकर्मसमासेः प्राक्प्रायश्चित्तं कृत्वातदंगंकुर्यात् कर्मसमाप्तौप्रायश्चित्तमेवनांगावृ-

ध॰सि॰
८७

त्तिः सन्निपत्योपकारकांगस्य द्रव्यसंस्काररूपस्य लोपे प्रधानात् प्राक् तत्कार्यं प्रधानोत्तरं प्रायश्चित्तमेव नावृत्तिः मृतायै पत्न्यै दाहायार्धाग्निं दत्वावशिष्टाभ्यां सायंप्रातर्होमस्थालीपाकाग्रयणानि कुर्यात् कौस्तुभे त्वर्धाग्निदानादिकमुक्त्वा विधुरस्यापूर्वाधानप्रकारस्तस्य विच्छेदे पुनराधानप्रकारश्चोक्तः तत्राधानप्रकारो वशिष्टाग्नेः प्राक् होमान्नाशपरः यद्वाग्नोन्नाशिषु भार्यायै अर्धाग्निदानं कृत्वा उत्सर्गे स्त्र्या पूर्वाग्नीन् परित्यज्य पुनराधानं कृत्वाग्निहोत्रं कार्यमित्युक्तं तद्वदत्रापि उत्सर्गे स्त्र्या पूर्वाग्नित्यागोत्तरमपूर्वाधानं कौस्तुभे उक्तमिति योज्यमिति भाति अरणिस्रुवादिपात्राणां लक्षणावृक्षादिविचारोऽन्यत्र ज्ञेयः एतेषां विधीनां संकल्पादिविस्तरस्तूक्तः प्रयोगे गृह्याग्निसागरे प्रायश्चित्तादिविधयः प्रायः सर्वसूत्रेषु समाना एव क्वचित् क्वचित् स्वस्वसूत्रोक्ता विशेषा ऊह्याः विवाहहोमो गृहप्रवेशनीयहोमेन समानतंत्रोऽनुष्ठीयमानो बह्वृचानां पुनराधान ॥ अन्येषां विवाहहोमाद्भिन्न एवेति विशेषः अथ कात्यायनोपयोगी किंचिदुच्यते पराग्निपक्वं नाश्नीयाङ्घृङ्गोरसमंतरा आहिताग्नेरयं धर्मो याज्ञिकानां तु संमतः इक्षुक्षीरविकाराश्च फलाष्टप्रष्टययवा अपि पराग्निपक्वं न ज्ञेयं प्रवासे चाग्निहोत्रिणः यदन्नं वारिहीनं च पक्वं केवलपाके तदन्नं फलवद्ग्राह्यमन्नदोषो न विद्यते प्रातर्होमं तु निर्वर्त्य समुद्धृत्य हुताशनात् शेषं महानसे कृत्वा तत्र पाकं समाचरेत् पूर्वेण योजयित्वा तं तस्मिन् होमो विधीयते अतोऽस्मिन् वैश्वदेवादिकर्म कुर्यादतंद्रितः बह्वृचकारिकायां नित्यपाकाय शालाग्नेरेकदेशस्य कार्यतः पाकार्थमुल्मुकं हृत्वा तत्र पक्त्वा महानसे वैश्वदेवोऽग्न्यगारे स्यात्साकार्योऽग्निश्च लौकिकः

वृ॰प॰पू॰
८७

भूरिपाकोभवेद्यत्रश्राद्धादावुत्सवेषुच कृतेत्ववैश्वदेवेथलौकिकोनैवकार्यतः दीपकोधूपकश्चैवतापार्थेयश्चनीयते सर्वेतेलौकि
काज्ञेयास्तावन्मात्रापवर्गतः बहुधाविहृतोप्यग्निरावसथ्यात्कथंचन यावदेकोपितिष्ठत तावदन्योनमथ्यते वैश्वदेवात्तथाहो
नात्प्राक्ज्ञेयंनैवमंथनं पचनाग्नावपक्वाहः पुनराधानमर्हति आरोपितारणीचोभाएकावायदिनश्यति तत्राग्न्याधेयमिच्छंतिपु
नराधेयमेववा अथानारोपितारण्योःक्षयेग्राह्येनैवपुनः तदलाभेयदोह्याद्दत्रस्यात्पुनराहितिः शूद्रोदक्यांत्यजेश्चैवपतिता
मेध्यरासभैः अनारूढारणिस्पर्शेतेविहायान्ययोर्ग्रहः आरूढारणिस्पर्शेपुनराधेयमुक्तंभवतेनः समेत्यफ्रमज्जयेद्दूषिता
रणी एकारण्येवदुष्टाचेत्तामेवाप्सुनिमज्जयेत् तत्रान्यारणिलाभात्प्राग्गृह्यातेपुनराहितीः उद्धातेअग्नौनष्टे नष्टायामरणौया
वदग्निस्तिष्ठतिवेश्मनि तावद्धोमादिकंकृत्वा तन्नाशेपुनराहरेत् अत्रैकारणिनाशेन्यामेकांमंत्रेणोपादायोभाभ्यांमंथनमिति
केचित् अवशिष्टांतामेवछित्वामंथनमित्यपरे एकस्याःदोषेप्यरणिद्वयंत्यक्त्वानूतनद्वयोपादानमितिनारायणवृत्याशयः अ-
यमरणिविचारःश्रौतस्मार्तसाधारणः सर्वशाखासाधारणश्च अग्निसमारोपृकातीयेवैश्वदेवःपाकश्चलौकिकेग्नौकार्यइत्या
हुः यस्यवेदश्चवेदीचविच्छिद्येतेत्रिपुरुषं सवैदुर्ब्राह्मणोज्ञेयःसर्वकर्मसुगर्हितः अग्निहोत्रमकुर्वीतज्ञानवाञ्छ्रद्धयान्वितः
अग्निहोत्रासरोधर्मोनभूतोनभविष्यतिश्रौतेकर्मणिनोशक्तोज्ञानद्रव्याद्यभावतः स्मार्तंकुर्याद्यथाशक्त्यात्राप्याचारंलभेत्सदा

कृतदारोनतिष्ठेतक्षणमप्यग्निनाविनातिष्ठेतचेद्द्विजोव्रात्यस्त थाचपतितोभवेत् नगृण्हीयाद्विवाहाग्निंगृहस्थइतिमन्यते अन्नंतस्य नभोक्तव्यंवृथापाकोहिसस्मृतः योदद्यात्कांचनमेरुंपृथिवींचससागरांतत्सायंप्रातर्होमस्यतुल्यंभवतिवानवा अथनित्यदानं एकस्मिन्नप्यतिक्रांतेदिनेदानविवर्जितेदस्युभिर्मुषितस्येवयुक्तमाक्रंदितुंभृशं तस्माद्विभवानुसारेणधनधान्यादिदेयमसंभवे पूगीफलादिकमपिप्रत्यहंदेयं ततोगोब्राह्मणादिमंगलदर्शनंइत्यष्टधाविभक्तदिनस्यप्रथमभागकृत्यंद्वितीयभागेवेदशास्त्राभ्यासः पठेदध्यापयेद्दानंजपेच्चैवविचारयेत् अवेक्षेतचशास्त्राणिधर्मादीनिद्विजोत्तमः देवार्चनमितिप्रातर्होमोत्तरंवाचतुर्थभागेब्रम्हयज्ञोत्तरंवाकार्यंविधायदेवतापूजांप्रातर्होमादनंतरंकुर्वीतदेवतापूजांजपयज्ञादनंतरमित्यादिद्विविधस्मृतेः देवार्चनंप्रकर्तव्यंत्रिकालेपियथाक्रमं अशक्तौविस्तरात्प्रातर्मध्यान्हेचंदनादितःसायंनीराजनंकुर्यात्त्रिकालेतुलसीदलं यथासंध्यातथापूजात्रिकाले मोक्षदास्मृतेतिकमलाकरः तत्रविष्णुशिवब्रम्हसूर्यशक्तिविनायकादिष्वभिमतां देवतामर्चयेत् तत्रापिकलौहरिहरयोःपूजाप्रशस्ता नविष्णवाराधनात्पुण्यंविद्यतेकर्मवैदिकंतस्मादनादिमध्यांतंनित्यमाराधयेद्धरिम् अथवादेवमीशानंभगवंतंसनातनम् प्रणवेनाथवारुद्रगायत्र्यात्र्यंबकेनवा तथोन्नमःशिवायेतिमंत्रेणानेनवायजेत तत्रापिप्रतिमास्थंडिलादिष्वःशालग्रामेबाणलिंगेचप्रशस्ता आवाहनादिकंविनासदादेवतासंनिधानात् श्रीभागवते उद्वासावाहनेनस्तःस्थिरायामुद्धवार्चने अस्थिरायांविकल्पःस्यात्स्थंडिलेतुभवेद्द्वयं

तत्रसंक्षेपतः पूजाप्रयोगउच्यते विशेषविचारस्तुमूर्तिप्रतिष्ठाप्रसंगेनवक्ष्यते येभ्योमाता० एवापित्रोविश्वदेवा० इतिपठन्घंटानादंकृत्वाच-
म्यप्राणानायम्यदेशकालादिसंकीर्तनांतेश्रीमहाविष्णुपूजांकरिष्ये इतिपंचायतनपक्षेश्रीरुद्रविनायकसूर्यशक्तिपरिवृतश्रीमहाविष्णुपू-
जांकरिष्य इतिसंकल्प्यासनादिविधाय सहस्रशीर्षेतिषोडशर्चस्यसूक्तनारायणः पुरुषोनुष्टुप् अंत्यात्रिष्टुप् न्यासेपूजायांचविनि० ततः
प्रथमांवामकरेद्वितीयेदक्षिणेन्यसेत् तृतीयांवामेपादेचतुर्थींदक्षिणे पंचमींवामेजानुनिषष्ठींदक्षिणेसप्तमींवामकटौ अष्टमींदक्षि-
णायांनवमींनाभौ दशमींहृदि एकादशींकंठे द्वादशींवामबाहौ त्रयोदशींदक्षिणे चतुर्दशींमुखे पंचदशीमक्ष्णोः षोडशींमूर्ध्नि एवं
देहेचदेवेचन्यासंकुर्याद्विधानतः अंत्याभिःपंचभिर्ऋग्भिः हृदयाद्यंगपंचके कलशशंखघंटेचपाद्यार्घ्याचमनीयके संपूज्यप्रोक्ष्यचात्मा-
नंपूजासंभारमेवच ध्यायेदभिमतांविष्णोर्मूर्तिंसंपूजयेत्ततः प्रथमयापुरुषसूक्तस्यऋचावाहनं शालग्रामादौआवाहनाभावान्मंत्र-
पुष्पंऋगंते श्रीमहाविष्णवेश्रीकृष्णायेत्येवमभिमतमूर्तिंचतुर्थ्योद्दिश्यसर्वोपचारार्पणंपंचायतनेतुश्रीविष्णवेशिवविनायकसूर्य-
शक्तिभ्यश्चेवंयथोपास्यमुच्चारः नैवेद्यादौपार्थक्याभावेयथांशतइतिवदेत् द्वितीययासनंदद्यात् तृतीययापाद्यं चतुर्थ्यार्घ्यं पंचम्याच-
मनं षष्ठ्यास्नानं संभवेपंचामृतस्नानान्याप्यायस्वेत्यादिमंत्रैः चंदनोशीरकर्पूरकुंकुमागरुवासितजलैःसुवर्णघर्मानुवाकमहापुरुषवि-
द्यापुरुषसूक्तराजनसामभिरभिषेकःसप्तम्यावस्त्रं अष्टम्यायज्ञोपवीतं नवम्यागंधं दशम्यापुष्पाणि एकादश्याधूपं द्वादश्यादीपं स्नानेधू-

पंचदीपेनघंटादेनादमाचरेत् त्रयोदश्यानैवेद्यं समर्पयेत्तांबूलफलदक्षिणा चतुर्दश्यानमनं पंचदश्याप्रदक्षिणाः षोडश्याविसर्जनंपुष्पां
जलिर्वास्नानेवस्त्रेचनैवेद्येदद्यादाचमनंतथा दत्त्वाषोडशाभिर्ऋग्भिः षोडशान्नस्यचाहुतीः सूक्तेन प्रत्यृचंपुष्पंदत्त्वासूक्तेनसंस्तुयात्
ततः पौराणैः प्राकृतैश्चस्तुत्वाशिराप्रसादयोः कृत्वाबाहुभ्यांचपरस्परं प्रपन्नंपाहिमामीशभीतंमृत्युग्रहार्णवात् इतिवदन्नमेत
निर्माल्यंदेवदत्तंभावयित्वाशिरसिधारयेत् शंखोदकंशिरसिधृत्वा देवतीर्थेपूजांतेवैश्वदेवांतेवाशिरसिधार्यपेयंच तत्रक्रमः विप्रपादोद
कंपीत्वाविष्णुपादोदकंपिबेत् शालग्रामशिलातोयमपीत्वायस्तुमस्तके प्रक्षेपणंचकुरुतेब्रह्महासनिगद्यते पात्रांतरेणवैग्राह्यंनकरेण
कदाचनेतिकमलाकरः क्षालनेनएकस्यैववस्त्रस्य प्रतिदिनेदानेदोषोन एवंस्वर्णादिभूषणानामपि सुवर्णमययज्ञोपवीतेष्वेवमाचारः
एवंपूजायाः फलंस्कांदे कामासक्तोथवाक्रुद्धः शालग्रामशिलार्चनात् भक्त्यावायदिवाभक्त्याकलौमुक्तिमवाप्नुयात् कथांस्यः कुरुतेविष्णोः
शालग्रामशिलाग्रतः वैवस्वतभयंनास्तिनथाचकलिकालजं प्रायश्चित्तंहिपापानांकलौपादोदकंहरे धृतेशिरसिपीतेचसर्वास्तुष्यंतिदेवताः
विष्णुमूर्ध्निस्थितंपुष्पंशिरसानवहेन्नरः बौधायनोक्तोहरिहरयोः पूजाविधिः पराशरमाधवे मयात्तुशिवपूजाविधिः॥ ॥शिवरात्रि
प्रकरणेद्वितीयपरिच्छेदेउक्तइतिनेहोच्यते कौर्मे योमोहादथवालस्यादकृत्वादेवतार्चनं भुंक्तेसयातिनरकंसूकरेष्वभिजायते एवंदेवं
संपूज्यमातापितृश्वशुरवान्गुरून्पूजयेत् यस्यदेवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागुराविति माधवः तृतीयभागेपोष्यवर्गार्थंधनार्जनंयजना-

ध्ययनदानयाजनाध्यापनप्रतिग्रहाः षट् विप्रकर्माणि षण्णां तु कर्मणामस्य त्रीणि कर्माणि जीविका याजनाध्यापने चैव विशुद्धाच्च प्रतिग्रहः श्रीभागवते प्रतिग्रहं मन्यमानस्तपस्तेजोयशोनुदं अन्याभ्यामेव जीवेत शिलैर्वा दोषदृक्तयोरिति तथा वार्त्ता विचित्रा शालीनयायावरशीलोंछनं विचित्रा वार्ता कृष्यादि शालीनम् अयाचितं यायावरं प्रत्यहं धान्यप्राकणिशोपादानं कणोपादानं च शीलोंछनं अत्रोत्तरोत्तरा प्रशस्ता शिलोंछनं कलौ निषिद्धं कुसूलकुंभीधान्यो वा त्र्याहिकश्वस्तनो पि वा कुटुंबपोषणे द्वादशाहपर्याप्तधान्यः कुसूलधान्यः षडहपर्याप्तधान्यः कुंभीधान्यः न कुर्यात्कृषिवाणिज्यं सेवावृत्तिं तथैव च ब्राम्हण्याद्धीयते तेन तस्मात्तानि विवर्जयेदिति स्कान्दे वार्त्ता वृत्तिरापद्विषया पुत्रमांसं वरं भोक्तुं न तु राजप्रतिग्रह इति वाक्यम् अधर्मवर्त्तिराजप्रतिग्रहविषयं वृद्धौ च मातापितरौ साध्वी भार्या सुतः शिशुश्चायाज्ययाजनशूद्रप्रतिग्रहादिनापि पोषणीया इत्यापदि शाकपयोदधिपुष्पजलकुशभूमयः कुलटाषंढपतितभिन्नात् नीचादप्ययाचितप्राप्ता ग्राह्याः ब्रह्मचारी यतिश्चैव विद्यार्थी गुरुपोषकः अध्वगः क्षीणवृत्तिश्च षट्पक्वान्नस्य भिक्षुकाः शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा वृत्तिः आपदि कृष्यादिः चतुर्थभागं मध्यान्हस्नानं प्रातर्गोमयस्नानं मध्यान्हे मृत्तिकास्नानं अनयोर्विधिः प्रायश्चित्ते उक्तः शेषविधिः प्रातःस्नानवत् ब्रम्हयज्ञांगतर्पणात्प्राक् वस्त्रं न निष्पीड्यमिति विशेषः ततो धृतपुंड्रो मध्यान्हसंध्यां कुर्यात् अर्घ्यधर्यामादासायंसंध्यामाध्यान्हिकीष्यते तत्र विशेषः सूर्यश्चेति स्थाने आपः पुनंत्विति मंत्राचमनं आपः पुनंत्वित्यस्य नारायण याज्ञवल्क्य आपः पृथिवी ब्रह्मणस्पतिरष्टी मंत्राच

मनेविनियो॰ ॐ आपः पुनंतु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु मां पुनंतु ब्रह्मणस्पति र्ब्रह्मपूता पुनातु मां यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं सर्वं पुनं-
तु मामापो सतांच प्रतिग्रहं स्वाहेति पिबेत् अघमर्षणांते तिष्ठन् हंसः शुचिषदित्यस्य गौतमः सूर्यो जगती अर्घ्यदाने वि॰ ॐ हंसः शु॰
एकार्घ्यं अर्घ्यांते उपस्थानं ऊर्ध्वबाहुः उदुत्यमिति त्रयोदशर्चस्य काण्वः प्रस्कण्वः सूर्यो गायत्री अंत्याश्चतस्रोनुष्टुभः सूर्योपस्था-
नेविनि॰ केचित्तु चित्रंदेवानामिति षड्भिरप्युपतिष्ठंते शेषमुपस्थानवर्ज्यं प्रातःसंध्यावत् रात्रौ मध्यान्हसंध्यायामाकृष्णेनेत्यर्घ्यदानं
गायत्र्या प्रायश्चित्तार्थं द्वितीयं दत्वा हविष्पांतमिति पंचर्चोपस्थानं अथ तैत्तिरीयाणां आपः पुनंत्वित्यपः पीत्वा दधिक्राव्णोति पूर्ववन्-
त्कृत्वा सूर्यायैकमर्घ्यं गायत्र्या दत्वोर्ध्वबाहुस्तिष्ठन्नुपतिष्ठेत् उद्वयं॰१ उदुत्यं जातवे॰१ चित्रंदेवानां॰१ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्तात् १ य उदगा-
न्महतो॰ ततो जपादि उपस्थानवर्ज्यं प्राग्वत् अथ कातीयानां आपः पुनंत्विति प्राग्वत् गायत्र्यैकार्घ्यं उद्वयमित्यादिचतुर्भिरुपस्था-
नं जपांते शाक्तस्य पूर्वोक्ते विभ्राडित्यनुवाकादिभिरुपस्थानं शेषं प्राग्वत् अथ ब्रह्मयज्ञः स च प्रातर्होमोत्तरं वा मध्यान्हसंध्योत्तरं-
वा वैश्वदेवांते वा सह देवकार्यैः भट्टोजिदीक्षितीये तु प्रातराहुतेरनंतरकालः शाखांतरविषयः आश्वलायनेनोक्त मध्यान्हसंध्योत्तरमेवा-
नुष्ठेयं इत्युक्तम् शुक्लवासास्तदभावे आर्द्रं त्रिर्विधून्वन्परिधा याचम्य प्राणानायम्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ब्रह्मयज्ञं करिष्ये तदंगतयादे-
वऋष्याचार्यतर्पणं करिष्ये मृतपितृकैः पितृतर्पणं च करिष्ये इति संकल्प्य दर्भेषु दर्भपाणिः प्राङ्मुख एवोपविश्य वामजंघोपरि द॰ पू॰

देशोदक्षिणपादंनिधायाथवावामपादांगुष्ठोपरिदक्षिणपादांगुष्ठंनिधायैवोपस्थंकृत्वादक्षिणजानुस्थेवामेकरेउत्तानेभागग्रांगुलोग्रा
गग्रेद्वेपवित्रेधृत्वादक्षिणकरेणतथैवसंपुटीकृत्यद्यावापृथिव्योःसंधिमीक्षमाणोनिमीलताक्षोवोंकारव्याहृतीःसकृदुच्चार्यगायत्रीं
पच्छोर्द्धर्चशःसर्वामनवानामितित्रिर्जपेत् ततोग्निमीळइतिसूक्तंपठित्वासंहिताब्राम्हणषडंगानिएकंसमाप्यापरमित्यध्यायंसूक्तमृ
चंवायथाशक्तिक्रमशःपठेत् मंत्रब्राम्हणादीनिभागशःसर्वाणियथाशक्तिप्रतिदिनंपठेदितिकेचित् एवंचतुर्वेदाध्यायीक्रमशश्च
तुर्वेदान्भागशःसर्वानेववाऋग्वेदपूर्वकान्पठेत् एकैकशाखाध्यायीतुस्वशाखामेव शाखाध्ययनाभावेसूक्तमृचंवापठित्वैकंयजुः
सामचोपनिषद् श्चेतिहासपुराणादींश्चपठेत् पुरुषसूक्तमुक्त्वानमोब्रम्हणेनमोअस्त्वग्नयइत्यृचंत्रिःपठेत् नात्रऋष्यादिस्मरणंविद्यु
दसीत्यादेराद्यंतेपाठस्तैत्तिरीयविषयःउपविश्यपाठाशक्तस्तिष्ठन्व्रजन्शयानोवापठेदित्याश्वलायनः॥ अनध्यायेष्वल्पंपठेत् अथत
र्पणं तत्रसव्येनदेवतीर्थेनदर्भाग्राभ्यांदेवतर्पणं तद्यथा साक्षतजलैराचार्येपि तृत्तर्पणं॥ प्रजापतिस्तृप्यतु ब्रह्मा तृप्यतु वेदास्तृ०
देवास्तृ० ऋषयः० सर्वाणिछंदांसि० ॐकार० वषट्कार० व्याहृतयः० सावित्री० यज्ञा० द्यावापृथिवी तृप्येतां॥ अंतरिक्षं० अहोरात्रा
णि तृप्यं० सांख्या० सिद्धा० समुद्रा० नद्य० गिर० क्षेत्रौषधिवनस्पतिगंधर्वाप्सरस० नागा० वयांसि० गाव० साध्या० विप्रा० यक्षा० रक्षां-
सि० भूतानि० एवमंतानितृ०२९ अथऋषयःनिवीती कनिष्ठिकामूलेनदर्भमध्याभ्यां शतर्चिन० माध्यमास्तृ० गृत्सम० विश्वामि०

वामदेवा॰ अत्रि॰ भरद्वा॰ वसिष्ठ॰ प्रगाथा॰ पावमान्य॰ क्षुद्रसू॰ महासूक्ता॰१२ एकत्वद्वित्वबहुत्वेषु तृप्यतु तृप्यंतां तृप्यंत्विति यथाय-
थंवदेत् अथप्राचीनावीती पितृतीर्थेन द्विगुणीकृतदर्भमूलाग्रैः सुमंतुजैमिनिवैशंपायनपैलसूत्रभाष्यभारतमहाभारतधर्माचा-
र्यास्तृप्यंतु जानंतिबाहविगार्ग्यगौतमशाकल्यबाभ्रव्यमांडव्यमांडूकेयास्तृ॰ गार्गीवाचक्नवी तृ॰ वडवाप्रातिथेयीसुलभामैत्रेयी॰ क-
होलंतर॰ कौषीतकंत॰ महाकौषीतकं॰ पैंग्यंत॰ महापैंग्यंत॰ सुयज्ञंत॰ सांख्यायनंत॰ ऐतरेयंत॰ महैतरेयं॰ शाकलंत॰ बाष्कलंत॰ सुजा-
तवक्रं॰ औदवाहिं॰ महौदवाहिं॰ सौजामिं॰ शौनकंत॰ आश्वलायनंत॰ येचान्येआचार्यास्तेसर्वेतृप्यंतु २३ ततोमृतपितृकः पितृत्र-
यींमातृत्रयींसपत्नीकमातामहत्रयींपत्न्याद्येकोद्दिष्टगणांश्च महालयप्रकरणोक्तान्मृतांस्तर्पयेत् संबंधंप्रथमंब्रूयान्नामगोत्रम-
नंतरं पश्चाद्रूपंविजानीयात्क्रम एषः सनातनः एकैकमंजलिं देवेभ्यो द्वौद्वौ ऋषिभ्यस्त्रींस्त्रीन्पितृभ्यइति संख्याविशेषः आश्व-
लायनानांवैकल्पिकः तत्सूत्रेसंख्याऽनुक्तेः येषांसूत्रेसंख्योक्तिस्तेषांनित्यइतिमाधवः मातृत्रयीभिन्नस्त्रीभ्यएकांजलिः एता-
वद्विस्तृततर्पणाशक्तौ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं देवर्षिपितृमानवाः तृप्यंतुपितरः सर्वेमातृमातामहादयः अतीतकुलकोटीनांसप्तद्वीप-
निवासिनां आब्रह्मभुवनाल्लोकादिदमस्तुतिलोदकमितित्रिस्त्रिर्दद्यात् ततोयेकेचास्मत्कुलेजाताअपुत्रागोत्रिणोमृताः तेगृह्णंतुम-
याद्दत्तंवस्त्रनिष्पीडनोदकमितिपरिधानंवस्त्रंभूमौनिष्पीड्यदद्यात् अत्रबह्वृचानांप्राचीनावीती अन्येषांनिवीती इदंगृहेनिषिद्धं

ब्रह्मयज्ञोग्रामाद्बहिरुदकसमीपेविहितः ग्रामेमनसाधीयीत सव्यान्वारब्धदक्षिणेन अंजलिनावातर्पणं तर्पणंबर्हिषाच्छन्नेस्थले
कार्यंनतुजलेपात्राद्वाजलमादायकुंभेपात्रांतरेक्षिपेत् जलपूर्णेथवागर्तेनस्थलेतुविबर्हिषी हेमरौप्यताम्रकांस्यमयेपात्रेनमृन्म
ये यत्रारुचिस्थलंतत्रतर्पणंस्यान्ननदीजले अनामिकाधृतंहेमतर्जन्यांरौप्यमेवचकनिष्ठिकाधृतंखड्गंतेनपूतोभवेन्नरः अंगुल्य
ग्रेतीर्थंदैवंस्वल्पांगुल्योर्मूलेकायं मध्येंगुष्ठांगुल्योः पित्र्यंमूलेत्वंगुष्ठस्यब्राह्मंउद्धृतजलेनपितृतर्पणेतिलान्संमिश्रयेज्जलेअनुधृतजलेनतर्पणेवामहस्ततिलाग्राह्याः तिलतर्पणंगृहेनिषिद्धं रविभृगुवारेसप्तमीनंदासुकृत्तिकामघाभरणीषुमन्वादौयुगादौ
चपिंडदानंमृदास्नानंनकुर्यात्तिलतर्पणंपित्रोःश्राद्धदिनेनित्यतर्पणेतिलानिषिद्धाः पर्वदिनेनिषिद्धतिथिवारादिष्वपितिलतर्पणं
विकिरेपिंडदानेचतर्पणेस्नानकर्मणि आचांतःसन्प्रकुर्वीतदर्भसंस्वजनंबुधः दर्भत्यागमंत्रस्तु येषांपितानचभ्रातातानपुत्रोनान्यगोत्रिणः तेसर्वेतृप्तिमायांतुमयोत्सृष्टैःकुशैस्तथेति अथहिरण्यकेशीयानांसंकल्पादित्रिर्गायत्रीजपांतंप्राग्वत् ततइषेत्वो
र्जेत्वस्वाध्यायमनुवाकंवायथाशक्तिपठित्वाऋचंसामषडंगेतिहासपुराणादितिपठित्वानमोब्रह्मणइत्येतयात्रिःपरिदधाति अथतर्पणं
तच्चतैत्तिरीयाणांब्रह्मयज्ञांगंनभवति तेनब्रम्हयज्ञोत्तरंव्यवहितकालेपिब्रम्हयज्ञात्प्रागपिभवति एवंकाण्वमाध्यंदिनानामपिप्र
तोदेवर्ष्याचार्यपितृतृप्तिद्वाराश्रीपरमेश्वर॰देवर्ष्याचार्यपितृतर्पणंकरिष्येइतिपृथगेवसंकल्पः पूर्ववदेकैकांजलिनादेवतर्पणं

ब्रम्हाणंतर्पया॰ प्रजापतिंतर्प॰ बृहस्पतिंत॰ अग्निंत॰ वायुंत॰ सूर्यंत॰ चंद्रमसं॰ नक्षत्राणि॰ इंद्रं२ राजानंत॰ वरुणं२ राजानं॰
सोमं२ राजानं॰ वैश्रवणं२ राजानं॰ वसून्॰ रुद्रान्॰ आदित्यान्॰ विश्वान्देवान्॰ साध्यान्॰ ऋभून्॰ भृगून्॰ मरुतः॰ अथर्वणः॰ अं
गिरसस्तर्पयामिति निवीतीउदङ्मुखः विश्वामित्रं॰ जमदग्निं॰ भरद्वाजं॰ गौतमं॰ अत्रिं॰ वसिष्ठं॰ कश्यपं॰ अरुंधतीं॰ अगस्त्यं॰
कृष्णद्वैपायनं॰ जातूकर्ण्यं॰ तरुक्षं॰ तृणबिंदुं॰ वर्मिणं॰ वरूथिनं॰ बाजिनं॰ वाजश्रवसं सत्यश्रवसं॰ सुश्रवसं॰ सुतश्रवसं॰ सोमशुष्माय
णं॰ सत्ववंतं॰ बृहदुक्थ्यं॰ वामदेवं॰ वाजिरत्नं॰ हर्यज्वायनं॰ उदमयं॰ गौतमं॰ ऋणंजयं कृतंजयांतकृतंजयं॰ धनंजयं॰ बभ्रुं॰ त्र्यरु
णं॰ त्रिवर्षं॰ त्रिधातुं॰ शिबिंत॰ पराशरं॰ विष्णुं॰ रुद्रं॰ स्कंदं॰ काशीश्वरं॰ ज्वरं॰ धर्मं॰ अर्थं॰ कामं॰ क्रोधं॰ वसिष्ठं॰ इंद्रं॰ त्वष्टारं
त॰ कर्तारं॰ धर्तारं॰ धातारं॰ मृत्युं॰ सविधारं॰ सावित्रीं॰ ऋग्वेदं॰ यजुर्वेदं॰ सामवेदं॰ अथर्ववेदं॰ इतिहासंपुराणं॰ इतिद्वौद्वा
वंजली प्राचीनावीतीदक्षिणामुखः वैशंपायं॰ पलिंगुतर्प॰ तित्तिरंत॰ उखंत॰ आत्रेयंपदकारं॰ कौंडिण्यंवृत्तिकारं॰ सूत्रकारान्॰
सत्याषाढं॰ प्रवचनकर्तॄन् आचार्यान्॰ ऋषीन्॰ वानप्रस्थान्॰ ऊर्ध्वरेतसः॰ एकपत्नीस्तर्पयामीतित्रीं स्त्रीनंजलीनितिवि
शेषः शेषंपितृतर्पणादिसर्वंप्रागुक्तमेव अथपस्तंबादीनांब्रह्मादयोयेदेवास्तां॰ सर्वान्देवान्॰ सर्वान्देवगणान्॰ सर्वादेवपत्नीः॰
सर्वानपुत्रांकसर्वान्पौत्रान्॰ भूर्देवां॰ भुवर्देवां॰ स्वर्देवां॰ भूर्भुवस्वर्देवां॰ कृष्णद्वैपायनादयोयेऋषयः तानृषीं॰ सर्वानृषी॰ सर्वानृ

९२

गणान्० सर्वान्ऋषिपत्नीः० सर्वान्नृषिपुत्रां० सवान्नृषिपौत्रान्० ६ मूर्द्धर्षी० ४१० एवंसोमःपितृमान्यमोंगिरस्वान्त्वान्० तान्पितृनित्याद्यौदशपितृपर्यायाऊत्याः एवमप्येषामप्यूह्यं अथकात्यायनानां प्राङ्मुख आचम्यपवित्रेधृत्वाप्राणानायम्यश्रीपर० थंब्रह्मयज्ञेनयक्ष्येदर्भान्जलौधृत्वादक्षिणजानौधृत्वासूत्रांतसञ्ज्ञायत्रींत्रिरुच्चार्य इषेत्वेत्यादिआरभ्यसंहितांब्राह्मणंच पूर्वोक्तरीत्यापठेत् अंतेउपनिषदितिहासपुराणादिपठित्वा अंते ॐ स्वस्तीतिवदेत् सूत्रांतरोक्तत्वात् नमोब्रह्मणइतित्रिःपठंतिकेचित् अथतर्पणं एतच्चप्रातःसंध्योत्तरंवामध्यान्हेब्रह्मयज्ञोत्तरंवासकृद्देवकार्यं ब्रह्मयज्ञस्यवैकल्पिकंकालत्रयमुक्तम् तत्रदेवर्षिपितृतर्पणंकरिष्ये इतिसंकल्प्यादौपूर्वोक्तधर्मेणदेवतर्पणं भूमौताम्रादिपात्रेवादर्भानास्तीर्यविश्वेदेवासआगतेतिदेवानावाह्यविश्वेदेवाःशृणुतेममिति जपित्वाग्नीन्प्रागग्रान्दर्भान्धृत्वादेवतीर्थेन ॐ ब्रह्मातृप्यतां विष्णुः० रुद्रः० प्रजापतिः० देवास्तृ० छंदांसि० वेदाः० ऋषयः पुराणाचार्याः० गंधर्वाः० इतराचार्याः० संवत्सरः० सावयवः० देव्यस्तृप्यंतां अप्सरसः० देवानुगाः० नागाः० सागराः० पर्वताः० सरितः० मनुष्याः० यक्षाः० रक्षांसि० पिशाचाः० सुपर्णाः० भूतानि० पशवः० वनस्पतयः० ओषधयः० भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यतामिति सर्वत्रसप्रणवंप्रथमांतंनामोच्चार्यतर्पयेत् ॥१ सप्तऋषयइतिमंत्रेणर्षीनावाह्यनिवीतीद्विर्द्विः सनकस्तृप्यतु सनंदनः० सनातनः० कपिलः० आसुरीः० वोढुस्तृ० पंचशिखः० अपसव्यं उशंतस्त्वेतिपितृनावाह्यायंतुनःपितरइतिजपित्वापितृतीर्थेनत्रिस्त्रिः कव्यवानलस्तृप्यतां सोमः० यमः० अर्यमा० अग्निष्वात्ताःपितरस्तृप्यंतां

सोमपापितरः॰ बर्हिषदः॰ यमायनमः तर्पयामि॰ धर्मराजाय॰ मृत्यवे॰ अंतकाय॰ वैवस्वताय॰ कालाय॰ सर्वभूतक्षयाय॰ औदुंबराय॰ दध्नाय॰ नीलाय॰ परमेष्ठिने॰ वृकोदराय॰ चित्राय॰ चित्रगुप्ताय॰ २१ यमतर्पणं वैकल्पिकं सूत्रेएकेइत्युक्तेः जीवत्पितृकस्य मणिबंधपर्यंतमपसव्यंसर्वत्र ततोमृतपितृकः पित्रादित्रयीं मात्रादित्रयीं संतर्पयित्वा उदीरतामितित्रिभिरृग्भिस्तर्पणं जलस्था ने अंजलिनाधारांनिषिचेत् उदीरतां अंगिरसोनः पितरः॰ आयंतुनः॰ ऊर्जंवहंतीरमृतं॰ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः येचेह॰ मधुवाताइतितिस्रइति ९ मध्वृचंत्रयेण कुर्यात् तृप्यध्वमितिचत्रिः सिंचेत् ततोनमोवः पितरइत्यष्टौयजूंषिपठित्वा मातामहादीनेकोद्दिष्टगणांश्चतर्पयेत् देवागातुविदइतिविसर्जयेत् स्नानवस्त्रनिष्पीडनोदकदानादिप्राग्वत् प्रातर्होमोत्तरंदेवतार्चनंनकृतंचेच्चतुर्थभागेब्रम्हयज्ञोत्तरंकार्यं १ अथपंचमभागकृत्यं

वैश्वदेवः प्रकर्तव्यः पंचसूनापनुत्तये कंडणी पेषणीचुल्ली जलकुंभोथमार्जनीतिपंचहिंसास्थानानिपंचसूनाः वैश्वदेवस्य प्रातरेवप्रारंभनत्वग्निहोत्रादिवत्सायंतेनप्रातःसायंवैश्वदेवेत्यादिरेवसंकल्पः पंचमहायज्ञा अहरहः कर्तव्याः तेचब्रम्हयज्ञदेवयज्ञ भूतयज्ञपितृयज्ञमनुष्ययज्ञाख्याः तत्र ब्रम्हयज्ञउक्तः बव्हृचादीनांवैश्वदेवोदेवयज्ञादियज्ञत्रयरूपः मनुष्ययज्ञस्तुमनुष्येभ्योन्नदानंगृहपक्वहविष्यान्नैस्तैलक्षारादिवर्जितैः जुहुयात्सर्पिषाभ्यक्तैर्गृह्येग्नौलौकिकेपिवा यस्मिन्नग्नौपचेदन्नंतस्मिन्होमोविधीयते वैश्वदेवांतर्गतपितृयज्ञेनैवनित्यश्राद्धसिद्धेर्ननित्यश्राद्धार्थविप्रभोजनं अनेनैवदर्शश्राद्धस्यापिसिद्ध्यादर्शश्राद्धमप्यशक्तैः संवत्सरमध्येसकृद्देवकार्यं

मिति भट्टोजीये सूतके पंचमहायज्ञानां लोप इत्युक्तं सत्वायं वैश्वदेव आत्मसंस्कारार्थोन्नसंस्कारार्थश्च तेनाभक्तानां पाकैक्ये पृथक् वैश्वदेवो न विभक्तानां तु पाकैक्यपि हविष्यांतरेण पृथगेव अविभक्तानां पाकभेदे पृथक् वैश्वदेवः कृताकृत इति भट्टोजीये पाकासंभवे एकादश्यादौ तंडुलैर्वा पयोदधिघृतफलोदकादिभिर्वा कार्यः हस्तेनान्नादिभिः कुर्याददद्भिरंजलिना जले कोद्रवचणकमाषमसूरंश्च कुलित्थकं क्षारं च लवणं सर्वं वैश्वदेवे विवर्जयेत प्रवसता गृहे पुत्रर्त्विगादिद्वारा वैश्वदेवः कारयितव्यः गृहे कर्त्रंतराभावे प्रवासे स्वयं कार्यः वैश्वदेवो बह्वृचैस्तैत्तिरीयैश्च दिवा रात्रौ चेति द्विवारं कार्यः अशक्तैस्त्वेककाल एव द्विरावृत्त्या सह वा कार्यः बह्वृचतैत्तिरीययोर्लौकिकाग्नौ पाको वैश्वदेवश्चेति प्रायेणाचारः ॥ अथ प्रातः सायं वैश्वदेवस्य सहकरणपक्षे तंत्रप्रयोगः तत्र वैष्णवैर्भगवते षोडशपंचवादीपांतानुपचारान्समर्प्य सर्वान्नात् पुरुषाहारपर्याप्तनैवेद्यं समर्प्य शेषान्नेन वैश्वदेवः कार्यः वैष्णवभिन्नैस्तु वैश्वदेवांते तच्छेषेण नैवेद्यः कार्यः विष्णोर्निवेदितान्नेन यष्टव्यं देवतांतरं पितृभ्यश्चापि तद्देयं तदानंत्याय कल्पते इत्यादिवचनानां वैष्णवविषयकत्वस्य निबंधकारैरुक्तत्वात् अत्र वैष्णवा नारायणाष्टाक्षरादिवैष्णवमंत्रदीक्षोपदेशजपवंतो मुख्याः उपदेशः कलौ युग इति स्मृत्योपदेशमात्रस्यापि दीक्षासमफलत्वात् ॥ गौणाश्च पारंपर्यागतारुणोदयविद्धैकादश्यनुपवासशुक्लकृष्णैकादश्युपवासादिर्यत्किंचिद्धर्ममात्रपरा मंत्रोपदेशादिरहिताः ननु पंचरात्राद्यागमोक्तदीक्षां प्राप्तो हि वैष्णवा इत्युक्तेः किंचिद्धर्ममात्रानुष्ठानेन कथं वैष्णवत्वमिति चेत् गायत्र्यध्ययनादिक्षत्रियवैश्यसाधारणध

धर्मवतां याजनाध्यापनप्रतिग्रहरूपासाधारणधर्मशून्यानां पित्रादिपरंपरया वैश्यादिवृत्तिपराणामप्यव्यभिचरितैकगोत्रत्वाद्विप्रत्वं किंचिद्ब्राह्मणधर्ममात्रेण पयत्स्यास्मगाधर्षा गा ग यथा ब्राह्मणत्वं तदुचितसूतकाद्याचारश्च तथा कलियुगे किंचिद्धर्मेणापि वैष्णवत्वं तदुचिताचारश्च युज्यते क्षत्रियाणां हि पुरोहितभेदेन गोत्रभेदस्तेन यदुवंशेषु परस्परं विवाहो नैवं ब्राह्मणेष्विति स्पष्टं एवं श्राद्धेपि नैवेद्यं समर्प्य पितृभ्योन्ननिवेदनं ज्ञेयं मम आत्मान्नसंस्कारपंचसूनाजनितदोषपरिहारद्वारा श्रीप॰ प्रातर्वैश्वदेवं सायं वैश्वदेवं च सहतंत्रेण करिष्ये कुंडे स्थंडिलादौ वा पचनाग्निं व्याहृतिभिः पावकनामानं प्रतिष्ठाप्य चत्वारिशृंगेति ध्यात्वा परिसमूह्य पर्युक्ष्य विश्वानि न इत्यर्चनादि विधाय घृताक्तमन्नमष्टावधिश्रित्य प्रोक्ष्योद्वास्याग्नेः पश्चान्निधाय त्रिविधा विभज्य प्रथमं भागं देवेभ्यो जुहुयात् तद्यथा हृदि सव्यं करं निधायोत्तानहस्तेन सूर्याय स्वाहा सूर्यायेदं न मम प्रजापतये॰ सोमाय वनस्पतये॰ अग्नीषोमाभ्यां॰ इंद्राग्निभ्यां॰ द्यावापृथिवीभ्यां॰ धन्वंतरये॰ इंद्राय॰ विश्वेभ्यो देवेभ्यो॰ ब्रह्मणे॰ इति दश प्रातर्वैश्वदेवाहुतयः अथ सायं वैश्वदेवीयाः अग्नये स्वाहेति हुत्वा प्रजापतय इत्यादि पुनर्नव जुहुयात् एवं विंशत्याहुतीर्हुत्वा प्रायश्चित्तार्थं व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वा न हुत्वा वा परिसमूहनपर्युक्षणे कुर्यात् ॐ च मे इत्युपतिष्ठेत् इति देवयज्ञः अथ बलिहरणाख्यो भूतयज्ञः द्वितीयभागाद्गृहीत्वा शुद्धायां भूमौ सूर्याय स्वाहा सूर्यायेदं न ममेत्येवं दशाहुतीः प्राक्संस्था निरंतरा हुत्वा मध्येंतरालं त्यक्त्वा अद्भ्यः स्वाहा ओषधिवनस्पतिभ्यः॰

गृहा॰ गृहदेवताभ्यः॰ वास्तुदेव॰ इतिप्राक्संस्थाहुत्वा अद्भ्य आहुतेः पश्चात् इंद्राय॰ यदुत्तरे इंद्रपुरुषेभ्यः अंसरालस्यदक्षिणेयमा
य॰ तदुत्तरे यमपुरुषेभ्यः॰ ब्रम्हण आहुतेः प्राक् वरुणाय तदुत्तरे वरुणपुरुषेभ्यः॰ अंतरालस्योत्तरे सोमाय तदुतरे सोमपुरुषेभ्य
अंतराले ब्रम्हाणे ब्रह्मपुरुषेभ्यः॰ विश्वेभ्योदेवेभ्यः॰ सर्वेभ्योभूतेभ्यः॰ दिवाचारिभ्यः॰ सोमपुरुषोत्तरे रक्षोभ्यः॰ एवमेवसायंवैश्वदेव
संबंधिद्वितीयबलिहरणंकुर्यात् तत्रसूर्यस्यानेप्र थममग्नयेहुत्वाप्रजापतयइत्यादिपूर्ववत् दिवाचारिभ्यइत्यस्यस्थानेनक्तंचारि
भ्यःस्वाहेतिजुहुयात्इतिविशेषः इतिभूतयज्ञः प्राचीनावीती तृतीयभागादादायस्वधापितृभ्यः इतियमबलेर्दक्षिणतोदत्वापि
तृभ्यइदंनममेत्युक्त्वाद्वितीयबलेर्दक्षिणतः द्वितीयंपितृयज्ञमेवकुर्यात् इतिपितृयज्ञः अपरेचक्राकारबलिमाहुः बलावनुष्ठ
तेनाद्यान्नोद्धरेच्चस्वयंबलिं ततोगृहांगणेभूमावप आसिच्य ऐंद्रवारुणवायव्यांयाम्यांनैर्ऋतिकाश्चये तेकाकाः प्रतिगृण्हंतुइमंपिं
डंमयोद्धितं इतिपितृयज्ञशेषेणदद्यात् वैवस्वतकुलेजातौद्वौश्यामशबलौशुनौ ताभ्यांपिंडोमयादत्तोरक्षेतांपथिमांसदा येभू
ताप्रचरंति॰ इतिद्वयंभूतयज्ञशेषेणदद्यात् येभूताइतिमंत्रं तंत्रेणवैश्वदेवप्रयोगेदिवानक्तबलिमितिपाठः॥ ॥अग्निहोत्रोक्तप्र
यक्प्रयोगेदिवाबलिमिच्छंतोनक्तंबलिमिच्छंतइतिविभागेनपाठः प्रक्षालितपाणिपाद आचम्य गृहंप्रविश्य शांतापृथिवीत्यादि
जपित्वाविष्णुंस्मृत्वाकर्मार्पयेत् अथमनुष्ययज्ञः अतिथिभोजनपर्याप्तं षोडशग्रासमितंवाग्रासचतुष्टयंवाग्रासमितंवान्नंसनक

दि मनुष्येभ्यो हंतेदंनममेति दद्यात् बहुषुभिक्षुकेष्वागतेष्वशक्तेनत्रिभ्योग्रासत्रयंदेयं अथतैत्तिरीयाणां श्राद्धदिनेभिन्नपाकेनादौवैश्वदेवोदेवंयज्ञादिचतुष्टयंचभवति अपरे आदौवैश्वदेवांते पंचमहायज्ञाइत्याहुः याजुषाः सामगाः पूर्वंमध्येकुर्वंत्यथर्वणाः बल्ह न्वाश्राद्धशेषेणतन्त्राप्यादौतुसाग्निकाः स्वर्गपुष्ट्यर्थमात्मसंस्कारार्थंप्रातःसायंवैश्वदेवोतंत्रेणकरिष्ये औपासनाग्निंपचनाग्निंवाप्रतिष्ठापितमौपासनहोमवत्परिसमूह्यपरिषिच्यान्नमग्नावधिश्रित्यप्रोक्ष्योद्वास्याभिघार्याग्निंसंपूज्याऽन्नंत्रेधाविभज्यहस्तेनजुहुयात् अग्नयेस्वाहा॥ विश्वेभ्योदेवेभ्य० ध्रुवायभूमाय० ध्रुवक्षितये० अच्युतक्षितये० अग्नयेस्विष्टकृते० परिसमुह्यपर्युक्ष्याग्नेः पश्चादेकत्रैवदेशेव्यजनाकारश्चक्राकारोवाबलिः तत्रदेवताः धर्मायस्वाहा धर्मायेदं० अधर्माय० अद्भ्यः० ओषधिवनस्पतिभ्यः० रक्षोदेवजनेभ्यः० गृह्याभ्य० अवसानेभ्य० अवसानपतिभ्य० सर्वभूतेभ्य० कामाय० अंतरिक्षाय० यदेजतिजगतियच्चचेष्टतिनाम्नोभागो यन्नाम्नेस्वाहा॥ तन्नाम्नइदं० केचिद्देयवइदमितित्यागमाहुः पृथिव्यैस्वाहा अंतरिक्षाय० दिवे० सूर्याय० चंद्रमसे० नक्षत्रेभ्य० इंद्राय० बृहस्पतये० प्रजापतये० ब्रम्हणे० सर्वान्सकृत्परिषिच्य पृथक्पृथक्परिषेचनपक्षेद्वावेकंद्वेचत्वारिप्रत्येकंत्रीणिचैवाहि पृथिव्यादिदशस्वेकमतऊर्ध्वंपृथक्क्रमात्इतिज्ञेयं प्राचीनावीतीतद्दक्षिणतः स्वधापितृभ्यःस्वाहा तदुत्तरतउपवीती नमोरुद्रायपशुपतये स्वाहा पितृरुद्रबलीपृथक्परिषिंचेत् इतिवैश्वदेवः अथदेवयज्ञादिचतुष्टयंदेवयज्ञेनयक्ष्येइतिसंकल्प्याग्निंपरिषिच्यदेवेभ्यःस्वाहे

स्यग्नौहुत्वोत्तरपरिषेकः प्राचीनावीती पितृयज्ञेनयक्ष्ये दक्षिणतोभूमौपितृभ्यः स्वधास्तुइति दत्वात्यक्त्वापरिषिच्य यज्ञोपवीती अपःस्पृष्ट्वा भूतयज्ञेनयक्ष्ये भूतेभ्योनमइतिभूमौदत्वापरिषिच्यनिवीती मनुष्ययज्ञेनयक्ष्येउत्क्रप्रमाणमन्नं मनुष्येभ्यो हंतेतिदद्यात् सर्वयज्ञेष्वाद्यंतयोः क्रमेणाविद्धदसिहृष्टिरसीतिमंत्रयोःपाठः प्रायेणैषां बलिशिष्टमन्नंयेभूताःप्रचरंतीतिगृहांगणेगत्वाकाशेउत्क्षिपेत् ततोयथाचारंश्ववायसादिबलिः अथकातीयानां तत्रसाग्निकानामेकपाकेश्राद्धदिने आदौवैश्वदेवः अन्येषामंते आवसथ्योल्मुकंमहानसेकृत्वा तत्रपाकंविधायमहानसस्थांगारान्गृह्याग्नौनिधायपाकादन्नंघृताक्तमादायपूर्ववदात्म०र्थेवैश्वदेवाख्यंकर्मकरिष्ये इतिसंकल्पः अथवादेवभूतपितृमनुष्यान्वैश्वदेवान्नेनयक्ष्ये गृह्याग्निंमणिकोदकेनपर्युक्ष्यहस्तेनाग्नौजुहुयात् ब्रम्हणेस्वाहा इदंब्रम्हणेनमम एवमग्रेपि प्रजापतये० गृह्याग्निभ्य० कश्यपाय० अनुमतये० इतिदेवयज्ञः ततोमणिकसमीपेबलित्रयमुदक्संस्थं पर्जन्यायनमःस्वाहा इदंपर्जन्यायनमम अद्भ्योनमः० पृथिव्यै० अथद्वारशाखयोः प्राक्संस्थंबलिद्वयं धात्रे० विधा० उदकेनचतुरस्त्रंकृत्वा तत्रपूर्वेवायवे० दक्षिणेवायवे० पश्चिमेवायवे० उत्तरेवायवे० प्रागादिषुवायुबलेः प्रागुदग्वा प्राच्यैदिशे० दक्षिणस्यैदि० प्रतीच्यैदिशे० उदीच्यै० मध्येप्राक्संस्थं ब्रम्हणे० अंतरिक्षायसूर्याय० एषामुत्तरेविश्वेभ्योदेवेभ्यो० विश्वेभ्योभूतेभ्यो० अनयोरुत्तरे० उषसे० भूतानांपतये० इतिभूतयज्ञः प्राचीनावीती ब्रह्मादिबलित्रयस्यदक्षिणे पितृतीर्थेन पितृभ्यः स्वधानमइदंपितृभ्योन-

ममेतिदद्यात् इतिपितृयज्ञः पात्रंप्रक्षाल्यसव्येनब्रम्हादिबलितोवायव्यांयक्ष्मैतत्तेनिर्णेजनमितितज्जलंनिनयेत् पूर्ववन्मनुष्य
यज्ञः निरग्निकस्तुलौकिकाग्निमात्रस्यपृष्ठोदिवीतिप्रतिष्ठाप्य तत्सवितु॰ ता ९ सवितु॰ विश्वानिदेव॰ इतित्रिभिः सावित्रैः प्रज्वाल्य तत्र
नित्योपासनहोमंकृत्वापाकंपंचवैश्वदेवंचकुर्यादितिगदाधरः तत्राप्यशक्तौबव्हृचाद्युक्तरीत्यापचनाग्निंप्रतिष्ठाप्य ध्यात्वासंपू
ज्यतत्रपूर्वोक्तरीत्यावैश्वदेवस्तत्रअग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेतिपंचाहुतीनामुत्तरंहोमः सर्वत्रनिरग्नेरितिविशेषः शेषंप्राग्वत् कात्यायनीनां
दिवैकोवैश्वदेवोनद्वितीयोरात्रौ सामगाथर्वणैरपिस्वगृह्योक्तरीत्यापंचमहायज्ञाः कार्याः स्वगृह्यानुपलंभेबव्हृचोक्तरीत्योपनयना
दिसंस्काराः पंचमहायज्ञादयश्चकार्याः शाखांतरमतंसम्यगनालोच्यस्वधार्ष्ट्यतः शाखांतराह्निकंप्रोक्तंज्ञात्वाशोध्यंस्वशा
खिभिः इक्षूनपः फलंमूलंतांबूलंपयओषधं भक्षयित्वापिकर्तव्याः स्नानदानादिकाः क्रियाः पंचमहायज्ञेष्वन्यतमस्यलोपेउ
पवासः धनिकस्यातुरस्यचप्रतियज्ञंकृच्छ्रार्द्धं अन्येत्वेकाहलोपेमनस्वत्याहुतिर्द्व्यहलोपेत्रिभिस्तंतुमतीभिर्होमोवारुणीनांच
तसृणांजपोद्वादशाहंलोपेतंतुमतीस्थालीपाकोवारुणीभिराज्यहोमश्चेत्याहुः अथसर्वसाधारणोभोजनादिविधिः हैमेरज
तपात्रेश्चाम्रादिपात्रेवाभोजनंशस्तं एकएवतुभुंजीतकांस्यपात्रेनान्योच्छिष्टे तांबूलाभ्यंजनंचैवकांस्यपात्रेचभोजनं यति
श्चब्रम्हचारीचविधवाचविवर्जयेत् पलाशपर्णेषुयत्यादेः प्रशस्तंगृहिणस्तुचांद्रायणं इदंवल्लीपलाशविषयमितिस्मृत्यर्थसार

कदलीकुटजमधुजंबूपनसाम्रचंपकोदुंबरपत्राणि शस्तानि अर्काश्वत्थवटादिपत्राणि निषिद्धानि चतुरस्रमंडले प्रक्षालितपात्रं निधाय पंचयज्ञावशिष्टं घृतादियुक्तं परिविष्टमन्नमस्माकं नित्यमस्त्वेतदिति वदन्नत्वा ग्रंथिरहितपवित्रयुतदक्षिणपाणिः पादाभ्यां पादेन वा भुवं स्पृशन् व्याहृतिभिर्गायत्र्या चाभिमंत्र्य सत्यं त्वर्तेन परिषिंचामि इति दिवा ऋतं त्वा सत्येन परिषिंचामीति रात्रौ परिषेचनं कृत्वा अंतश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वं विष्णुः पुरुषः परः पात्राद्दक्षिणे भूमौ भूपतये नमः भुवनपतये न० भूतानां पतये० इति त्रीन्बलीन्दद्यात् यद्वा चित्राय चित्रगुप्ताय यमाय यमधर्माय सर्वभूतेभ्य इति वा व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्वा चत्वारः धर्मराजाय चित्रगुप्तायेति द्वौ वा भूपत्यादित्रययुतावेताविति पंच वा देयाः हस्तपादमुखवार्द्रः आपोशनार्थं जलमादाय अन्नं ब्रह्म रसो विष्णुः० अहं वैश्वानरो भूत्वेत्यर्थं ध्यात्वा वामकरेण पात्रं धृत्वा अमृतोपस्तरणमसीत्यपः प्राश्य मौनी ॐ प्राणाय स्वाहा ॐ अपानाय स्वाहा ॐ व्यानाय स्वा० ॐ उदानाय स्वा० ॐ समानाय० इति सघृताः सक्षीरा वा पंचाहुतीः सर्वांगुलिभिः सर्वग्रासं ग्रसन्मुखे जुहुयात् ब्रह्मणे स्वाहेति षष्ठीं कश्चित् प्राणाहुतिपर्यंतं पात्रालंभो मौनं च नियतमग्र ऐच्छिकद्वयं भोजनं प्राङ्मुखं प्रत्यङ्मुखं वा यशस्कृद्दक्षिणामुखं यशःफलकाम्यं उदङ्मुखं मध्यमं विदिक् निषिद्धं कृत्स्नं ग्रासं ग्रसन् द्वात्रिंशदादिनियतग्रासमनियतग्रासं वा भुक्त्वा अमृतापिधानमसीति गंडूषार्धं पीत्वार्धं भूमौ निनीय पवित्रं त्यक्त्वा मुखहस्तोच्छिष्टं सम्यक् प्रक्षालयेत् तर्जन्या मुखं न शोधयेत् किंचिद्गंडूषोत्तरं हस्तप्रक्षालनं षोडशगंडूषान्ते द्विराचामेत्

भोजनगृहेचनाचामेत् अनाचांतोमूत्रपुरीषेनकुर्यात् उत्तरापोशानमकृत्वोत्थानेस्नानाच्छुद्धिःहस्तौसंमृज्यप्रस्त्राव्यांगुष्ठेननेत्रयोर्निषिंच्येष्टदेवतांस्मरेत् नांजलिनापिबेत् पालाशंदग्धमयोबद्धंचपीठंचवर्जयेत् नशिरफाभिःसहभुंजीत भार्ययासहविवाहवर्जंनभुंजीत बालवृद्धेभ्योन्नमदत्वानभुंजीत नप्रौढपादोनासनारूढपादोनप्रसारितपादोनविदिक्तुंडोनदुष्टैकपंक्तौनशून्याग्निपाकगृहेनदेवालयेभुंजीत नसंध्ययोर्नमहानिशायांनयज्ञोपवीतहीनोनवामहस्तेननशूद्रशेषंभुंजीत आदौमधुरंमध्येलवणाम्लमंतेतिक्तादिपूर्वंद्रवंमध्येकठिनमंतेद्रवं अष्टौग्रासायतेः षोडशवनस्थस्यषोडशद्वात्रिंशद्वागृहिणोयथेष्टंब्रह्मचारिणः सर्वंसशेषमश्नीयान्निःशेषंघृतपायसंक्षीरंदधिमधुभुंजीत द्विरात्रौचेतिद्विवारमेवनांतराभोजनं अर्कपर्वद्वयेरात्रौचतुर्दश्यष्टमीर्दिवा एकादश्यामहोरात्रंभुक्त्वाचांद्रायणंचरेत् यस्तुपाणितलेभुंक्तेयश्चफूत्कारसंयुतं प्रसृतांगुलिभिर्यश्चतस्यगोमांसवच्चतत् नाजीर्णेभोजनंकुर्यात्क्षुधान्नातिबुभुक्षितः नार्द्रवासानार्द्रशिरानपादारोपितेकरे ग्रासशेषंनचाश्नीयात्पीतशेषंपिबेन्नच शाकमूलफलादीनिदंतच्छेदैर्नभक्षयेत् नोच्छिष्टोघृतमादद्यान्नपदाभाजनंस्पृशेत् पिबतोयस्यतत्तोयंभाजनेमुखनिःसृतं अभोज्यंतत् पीतावशिष्टतोयपानेचांद्रायणं हस्तनखस्पृष्टजलपानेवामहस्तोद्धृतजलपानेचसुरापानसमं एकपंक्त्युपविष्टानांविप्राणांभुंजानानामेकस्मिन्नप्युत्थिते आचांतेवान्यैर्नभोज्यं अत्रोत्थितस्यभोक्तुश्चदोषः गुरोर्नदोषः लवणंव्यंजनंचैवघृतंतैलंतथैवच लेह्यंपेयंचविविधंहस्तदत्तंनभक्षयेत् ताम्रेगव्यंकांस्येनारीकेरेक्षुरसौसगुडंदधिसगुड

मार्द्रकंचमद्यसमंसैंधवसामुद्रभिन्नप्रत्यक्षलवणभक्षणंमृद्भक्षणंचगोमांससमंउदक्यामपिचांडालंश्वानंकुक्कुटमेवच भुंजानोयदिपश्ये
ततदन्नंतुपरित्यजेत् भुंजानस्यगुदस्त्रावेउपवासः पंचगव्यंच आपोशनोत्तरंप्राणाहुतेः प्राक्तत्स्त्रावेस्नान षट्प्राणायामाः भुंजानस्या
शौचप्राप्तौग्रासंत्यक्त्वास्नानं ग्रासाशनेउपवासः सर्वाशनेत्रिरात्रं विष्ठादिस्पर्शेस्नानंप्राणायामत्रयंच चांडालपतितोदक्यावाक्यंश्रुत्वा
भोजनेएकोपवासः स्नात्वाशतगायत्रीजपोवा कलहघरट्टोलूखलमुसलानांयावच्छब्दस्तावदभोजनं अप्येकपंक्त्यानाश्नीयाद्ब्राह्मणैः
स्वजनैरपिकोपिजानातिकिंकस्यप्रच्छन्नंपातकंभवेत् ततोग्निनाभस्मनाचस्तंभेनसलिलेनचद्वारेणैवचमार्गेणपंक्तिभेदंचरेद्बुधः केश
पिपीलिकामक्षिकाभिः सहपक्वमन्नंत्यजेद्व पाकोत्तरंकेशपिपीलिकादिकीटकमक्षिकासंस्पृष्टेगवाघ्रातेवान्ने सलिलंभस्म मृद्वापि
प्रक्षेप्तव्यंविशुद्धये इतिविज्ञानेश्वरः शूद्रान्नंशूद्रदत्तब्राह्मणान्नंरात्रिपर्युषितंरजस्वलाचांडालपतितादिदृष्टंकाकादिपक्ष्युच्छिष्टमभो
ज्यं स्नेहपक्वंमंडकादिचपर्युषितंग्राह्यं अवत्सायागोरनिर्दशानांगोमहिष्यजानांगर्भिण्याएककालांतरितदोहायायमलसूत्रवत्स्त
न्योरजवर्जंद्विस्तनीनामुष्ट्रीवडवायोरारण्यकमृगादेरवेश्चक्षीराणिवर्ज्यानि शिग्रुंहिंगुवर्ज्यंरक्तंवृक्षनिर्यासंपुरीषस्थानोत्पन्नतंडुली
यकादिकंदेवाद्युद्देशंविनाकृतंसंयावपायसापूपशष्कुलीकृसरंवर्जयेत् शणकुसुंभालाबुवार्ताककोविदारवटादिफलानिमातुलिंगं
चवर्ज्यं पलांडुलशुनगृंजनभक्षणेचांद्रायणं भुंजानेषुपरस्परस्पर्शेअन्नत्यागः पात्रस्थान्नभक्षणेस्नात्वाष्टोत्तरशतगायत्रीजपः अ

धिक् भोजने सहस्तं भुंजानस्याशुचिना विप्रेण स्पर्शेन्नत्यागः भुक्तोच्छिष्टस्पर्शे सवर्णे स्नानं जपो वा असवर्णे तूपवासः भुक्तोच्छिष्टस्य
श्वशूद्रादिस्पर्शे उपोष्य पंचगव्यं रजकादिस्पर्शे त्रिरा॰ परिवेषणं कुर्वन्नुच्छिष्टस्पर्शे पयोदधिघृतादि लघुद्रव्यमत्यजंन्नाचांतः शुचिः
भक्ष्याद्यन्नस्य त्याग एव वस्त्रे विकल्पः परिवेषणादिकाले रजोदृष्टौ तत्स्पृष्टान्नत्यागः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ भोजनात्
उच्छिष्टशेषान्नं रौरवे पूयनिलये पद्मार्बुदनिवासिनां प्राणिनां सर्वभूतानामक्षय्यमुपतिष्ठत्विति दद्यात् आचांतोप्यशुचिस्ता
वद्यावत्सान्नमनुद्धृतं उद्धृतेप्यशुचिस्तावद्यावन्नोन्मृज्यते मही पर्णस्याग्रं च मूलं च शिरां चैव विशेषतः चूर्णपर्णं वर्जयित्वा तांबू-
लं खादयेद्बुधः अनिधाय मुखे पर्णं पूगं वै भक्षयेन्न च इति पंचमभागकृत्यं इतिहासपुराणाद्यैः षष्ठसप्तमकौ नयेत् अष्टमे लोकयात्रा
तु बहिः संध्या ततः पुनः सायंसंध्या प्रातःसंध्यावत् अग्निश्च मामन्युश्च॰ यदन्हा पापमकार्षं॰ अहस्तदवलुंपतु॰ सत्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहेति मंत्राचमने विशेषः पश्चिमाभिमुखस्तिष्ठन् अर्घ्यं दद्यात् ऊर्ध्वजानुरुपविश्य प्रत्यङ्मुख एव गायत्रीं जपेत्
सायंहोमस्तूक्त एव सायंवैश्वदेवे पुनः पाकः अतिथिं संपूज्य घटित्रयानंतरं सार्धयामात्प्राक् भुक्त्वा शयीत भोजनकाले दीपनाशे
पात्रमालभ्य सूर्यं स्मृत्वा पुनर्दीपं दृष्ट्वा पात्रस्थं भुंजीत नान्यत् श्राद्धतत्पूर्वदिने पातधृतिसंक्रांत्यादिषु न निशि भोजनं चतुर्थप्र
थमौ यामौ विद्याभ्यासैर्नयेन्निशि महरहृदयशायी तु ब्रह्मभूयाय कल्पते प्राक्प्रत्यक् दक्षिणस्यां शिरः कृत्वा शयीत न कदाचिदुदक्

शिरःप्राश्रिसूक्तंजस्वासुखशायिनः स्मृत्वाविष्णुंनत्वास्वप्यात् अगस्तिर्माधवश्चैवमुचुकुंदोमहामुनिः कपिलोमुनिःरास्तीकः पंचैते-
तेसुखशायिनः नसंध्यायांनध्यानेनगोगेहेनदेवविप्रगुरूणांसुपरिनोच्छिष्टोनदिवाननग्नःशयीतनिद्राकालेतांबूलंमुखात्त्रियंशय
नाद्भालात्तिलकंशिरसःपुष्पंत्यजेत् गर्भाधानप्रकरणोक्तकालेसार्द्धयामोत्तरंदीपेसत्यसतिवानिवीतंयज्ञोपवीतंकंठदेशेकृत्वापत्नींग
च्छेत् अष्टम्यांचचतुर्दश्यांदिवापर्वणिमैथुनं कृत्वासचैलंस्नात्वातुवारुणीभिश्चमार्जयेत् पुनर्मामेत्वितिजपश्चोक्तएवंस्नानभोज
नादिकेबहुविधविधिनिषेधाकुले आन्हिककर्मणिन्यूनाधिकदोषविधिनिषेधातिक्रमदोषपरिहारार्थंप्रायश्चित्ताज्ञानेतत्सांगतार्थंप्रायश्चित्तसांगतार्थं
चंश्रीविष्णुनामोच्चारणादिकंकार्यंप्रायश्चित्तान्यशेषाणितपःकर्मात्मकानिच यानितेषामशेषाणांकृष्णानुस्मरणंपरं यस्यस्मृत्याचनामोक्त्या
तपःकर्मात्मकादिषु न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवंदेतमच्युतं नाम्नोस्तियावतीशक्तिःपापनिर्हरणेहरेःतावत्कर्तुंनशक्नोतिपातकंपा-
तकीजनः लौकिकंवैदिकंकर्मेश्वरेर्पणीयं यत्करोषियदश्नासियज्जुहोषिददासियत् यत्तपस्यसिकौंतेयतत्कुरुष्वमदर्पणमित्युक्तेः
युगपत्सर्वकर्मार्पणेमंत्रः कामतोकामतोवापियत्करोमिशुभाशुभम् तत्सर्वंत्वयिसन्यस्तंत्वत्प्रयुक्तःकरोम्यहं अपारमान्हिकंकर्मग
हनंबहुभेदयुक् निःशेषमक्षमोवक्तुंयथामत्यवदल्लघु अनंतोपाध्यायजनिःकाशीनाथाभिधःसुधीःतुष्यतांतेनभगवांच्छ्रीनाथो
विठ्ठलप्रभुः इत्यनंतोपाध्या०काशी०विरचि०धर्म०तृ०आन्हिकाचारप्रकरणंसमाप्तं॥ ॥अवश्यंप्रत्यहंकृत्यमुक्तातच्छेषउच्यते

काम्यं नैमित्तिकंचापिप्रायः सिंधुक्रमादथ अथाधानविचारः॥ तत्राधाननक्षत्रादिकालविचारः प्रथमपरिच्छेदेउक्तः आवसथ्याधानं
तुदारकालेदायविभागकालेवा अग्निर्वैवाहिकोयेननगृहीतः प्रमादिना पितर्युपरतेतेननगृहीतव्यः प्रयत्नतः गृह्याग्निहीनस्यान्नमभो-
ज्यंपितरिज्येष्ठभ्रातरिवासाग्निकेकनिष्ठादेरविभक्तस्य निरग्नित्वदोषोन एवंज्ञानाध्ययनादिनिष्ठस्यापिनदोषः गृहस्थस्याप्यध्य-
यनोक्तेः स्मार्ताधानमपिज्येष्ठभ्रातरि अकृताधानेसतिनकार्यमितिनिर्णयसिंध्वादौगार्ग्योक्तिः अत्रैवंनिर्णयोभाति यत्रज्येष्ठेन
दायादपक्षमवलंब्यविवाहकालेयावज्जीवमौपासनंकरिष्येइत्येवंसंकल्पपूर्वकंविवाहाग्निर्नगृहीतस्तद्विषयोयंकनिष्ठस्यनिषेधः येनज्येष्ठेन
विवाहकाले तथासंकल्पपूर्वकमग्निः परिगृहीतः सप्रमादात्परिचरणाभावेनाविद्यमानाग्निकोप्युच्छिन्नाग्निरेवनत्वकृताधानइतितत्र
कनिष्ठस्याधानेदोषोनेति अत्राधिकारिणोपिभ्रातुरनुज्ञयाकनिष्ठस्याधानंभवतिविवाहस्त्वनुज्ञयापिन एवंपितुरनुज्ञयाप्याधानंस-
न्यस्तच्छिन्नहस्तादौयद्वाषंढादिदूषणेजनकेसोदरेज्येष्ठेकुर्याद्देवेतरः क्रियामित्यादिविशेषः विवाहप्रकरणेपरिवेत्तृप्रसंगेउक्तः अथ
शूद्रसं॰विचारः गर्भाधानपुंसवनानवलोभनसीमंतोन्नयनजातकर्म[illegible]मकर्मनिष्क्रमणान्नप्राशनचौलोपनयनमहानाम्न्यादिव्रत
चतुष्टयसमावर्तनविवाहाइतिषोडशसंस्काराद्विजानां जातकर्मनामकर्मनिष्क्रमणान्नप्राशनचूडाविवाहाइतिषट् द्विजस्त्रीणां
तत्रविवाहः समंत्रकोन्येमंत्ररहिताः गर्भाधानसीमंतौस्त्रीपुरुषसाधारणौ॥ चूडांतानिविवाहश्चेतिदशामंत्रकाः शूद्राणांबहुसंम

तमिति शूद्रकमलाकरेशूद्राणांपंचमहायज्ञाअप्युक्ताः केचिद्वैदिकमंत्रेणोपनयनमप्याहुः ब्राम्हेतुविवाहमात्रसंस्कारंशूद्रोपिलभतेतं सदेस्कृत्तं अत्रसदसच्छूद्रगोचरत्वेनवापरंपराप्राप्तप्रकारेणवाव्यवस्था अस्यद्विजसेवावृत्तिः आपदिवाणिज्यशिल्पादिशुद्रेणलवणादिविक्रेयंमद्यमांसंचन कपिलाक्षीरपानेनब्राम्हणीगमनेनच वेदाक्षरविचारेणशूद्रश्चांडालतांव्रजेत् शूद्रोवर्णश्चतुर्थोपिवर्णत्वाद्धर्ममर्हति वेदमंत्रस्वधास्वाहावषट्कारादिभिर्विना स्त्रीशूद्रधर्मेषुव्रतादिषुसर्वत्रविप्रेणमंत्राः पठनीयाः सोपिपौराणएव भारतपुराणयोः श्रवणेस्त्रीशूद्रयोरधिकारोनत्वध्ययने श्रावयेच्चतुरोवर्णान् कृत्वाब्राम्हणमग्रतः शूद्रस्यपंचमहायज्ञश्राद्धादिकर्माणि कातीयसूत्रानुसारेणेतिमयूखे आगमोक्ताविष्णुशिवादिमंत्राः नमोंताःप्रणवरहिताः पुराणादिनाश्रवणानिदिध्यासनादिकृत्वाब्रम्हज्ञानमपिस्त्रीशूद्रैः संपाद्यं उपनिषच्छ्रवणेतुनाधिकारइतिशूद्रस्यतदनादरश्रवणादित्यधिकारिणे शूद्रस्यसर्वश्राद्धान्यामेनैवकेचित्सर्वप्रजानांकाश्यपत्वात्सर्वशूद्राणांकाश्यपगोत्रंतच्चश्राद्धएवकीर्तनीयंनान्यत्रेत्याहुः एवंशांतिकादावधिकारोविप्रद्वारैव यदिविप्रः शूद्रदक्षिणामादायवैदिकमंत्रैस्तदीयहोमाभिषेकादिकरोतितदातत्रशूद्रस्यतुपुण्यफलभाक्विप्रस्तुमहाप्रत्यवायीतिमाधवः अहिंसासत्यास्तेयशौचेंद्रियनिग्रहदानशमदमक्षमादयः शूद्रादिसर्वसाधारणाधर्माः परपदप्रापकाः स्वस्तिवाचनादिशूद्रकर्मणांप्रयोगास्तुशूद्रकमलाकरेज्ञेयाः अथवापीकूपाद्युत्सर्गादिगृहग्रामयाराग्नयदाक्षणेनकृतवायव्येषुमध्येच दुष्टफलः रूल:

ध·सिं·
१००

कूपः शेषदिक्षुक्रमः वापीकूपतडागाद्युत्सर्गे उत्तरायणे माघादिमासषट्कस्य शुक्लपक्षेषु प्रशस्तः जलक्षयसंभावनायां कार्तिकमार्गशी-
र्षयोरपि न कालनियमस्तत्र सलिलं कारणं परमित्युक्तेः चतुर्षु विष्णुशयनमासेषु शुक्रास्तादौ न वर्ज्यं अश्विनीरोहिणीमृगपुष्यस-
यात्र्युत्तरामूलश्रवणादित्रयहस्तज्येष्ठानुराधारेवतीषु द्वितीयातृतीयापंचमीसप्तमीदशम्येकादशीत्रयोदशीतिथिषु बुधगुरुशुक्रसो-
मवारेषु जलोत्सर्गः क्रमः उत्सर्गाभावे जलं न ग्राह्यं वापीकूपतडागादौ यज्जलं स्यादसंस्कृतं न स्पृश्यं न पेयं च पीत्वा चांद्रायणं चरे-
त् उत्सर्गप्रयोगोन्यतो ज्ञेयः अथ वृक्षादिरोपणं अश्विनीरोहिणीमृगपुष्यमघोत्तरात्रयहस्तचित्राविशाखानुराधामूलशततारका-
रेवतीषु सत्तिथिवारेषु वृक्षलतारोपः शस्तः आश्लेषायां सोमवारः सोमो लग्ने बलान्वितः योगोस्मिन्रोपयेदिक्षुकदलीक्रमुकादिका-
न् नारीकेलान्वपेद्भूमावश्विन्यां लग्नगे रवौ नागवल्लीं गुरौ लग्ने चंद्रे स्वांशस्थिते सति अथ मूर्तिप्रतिष्ठा प्रतिष्ठा सर्वदेवानां वैशाखज्येष्ठ-
फाल्गुने चैत्रे तु स्या द्विकल्पेन माघे विष्ण्वन्यमूर्तिषु सौम्यायने शुभा मोक्षा निंदिता दक्षिणायने मातृभैरववाराहनरसिंहत्रिवि-
क्रमाः दक्षिणेप्ययने स्थाप्या देव्यश्चैत्रे त्वृषिरेपरे विष्णोः शस्ताश्चैत्रमासाश्विनश्रावणका अपि माघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठाषाढसह-
स्यश्च श्रावणे च नभस्ये च लिंगस्थापनमुत्तमं देव्या माघेश्विने मासेष्वुत्तमा सर्वकामदा अश्विनीरोहिण्युत्तरात्रयमृगपुनर्वसुपुष्यह-
स्तचित्रास्वात्यनुराधाश्रवणत्रयरेवतीषु शनिभौमान्यवासरे दर्शरिक्तान्यतिथौ सर्वदेवप्रतिष्ठा शुभा श्रवणे कर्त्तिकादिविशाखांतेषु

तृ·प·पू·

१००

द्वादश्यांचविष्णोः प्रशस्ताः चतुर्थीगणेशस्योक्तानवमीमूलमंचदेव्याः तथास्वस्वनक्षत्राणिसर्वेषां यथार्द्राशिवस्यहस्तः सूर्यस्येत्यादिहंत्यर्थहीनाकर्तारंमंत्रहीनातुऋत्विजंस्त्रियंलक्षणहीनातुनप्रतिष्ठासमोरिपुः ब्रम्हातुब्राम्हणैः स्थाप्योगायत्रीसहितैः प्रभुःसर्ववर्णैस्तथाविष्णुः प्रतिष्ठाप्यः स्वस्वार्थिभिः मातृभैरवाद्याः सर्वैः शिवलिंगंयतिनापिपुराणप्रसिद्धंजीर्णलिंगंस्त्रीशूद्रैरपिपूज्यंनूतनस्थापितलिंगंस्त्रीशूद्रोवापिनस्पृशेत् शिवादिप्रतिष्ठायांस्त्रीशूद्रादेर्नाधिकारः शूद्रोवानुपनीतोवास्त्रियोवापतितोपिवा केशवंवा शिवंवापिस्पृष्ट्वानरकमश्नुते स्थिरप्रतिमाः प्राङ्मुखीरुदङ्मुखोयजेत् चलप्रतिमास्तुप्राङ्मुखः सौवर्णीराजतीताम्रीमृन्मयीप्रतिमाभवेत् पाषाणधातुयुक्तावाकांस्यपित्तलयोरपि अंगुष्ठपर्वमानात्सावितस्तिंयावदेवतु गृहेषुप्रतिमाकार्यानाधिकाशस्यतेबुधैः मृद्दारुलाक्षागोमेदमधूच्छिष्टेनचेतिकेचित् श्रीमद्भागवते शैलीदारुमयीलौहीलेप्यालेख्याचसैकती मनोमयीमणिमयीप्रतिमाष्टविधास्मृता लौहीसौवर्णीदारुमधूकवृक्षस्यैवसप्तांगुल्यधिकाद्वादशांगुलपर्यंतागृहेप्रतिमेतिदेवीपुराणे अर्चकस्यतपोयोगादर्चनस्यातिशायनात् अभिरूप्याच्चबिंबानांदेवः सांनिध्यमृच्छति प्रतिमापट्टयंत्राणांनित्यंस्नानंनकारयेत् कारयेत्सर्वदिवसेयदाचमलधारणं पार्थिवलिंगपूजादिविचारोद्वितीयपरिच्छेदेउक्तः अथपंचसूत्रीनिर्णयः लिंगोच्चतालिंगविस्तारोलिंगस्थौल्यंपीठविस्तारः प्रनालिकामानंचेतिपंचसूत्राणि तत्रलिंगमस्तकविस्तारंलिंगोच्चतातुल्यंकृत्वातत्त्रिगुणसूत्रवेष्टनांहिलिंगस्थौल्यंकृत्वालिंगात्सर्वतोलिंगसमविस्तारंपीठंवर्तुलंकुर्यात् पीठोच्चतालिंगोच्चता

द्विगुणा पीठदृढिः पीठोत्तरभागे लिंगसमदीर्घो मूले दैर्घ्यसमविस्तारा अग्रे तद्दैर्घ्यविस्तारा प्रनालिका लिंगोच्चत्वत्रिगुणा पीठोच्चता तिर्यक्चेत्
अथ पीठमध्यभागे लिंगाद्द्विगुणस्थूलपीठोच्चतातृतीयांशेन कंठं कुर्यात् कंठस्योर्ध्वाधोभागयोः समं वप्रद्वयं कृत्वा पीठोपरि लिंगविस्तारष-
ष्ठांशेन मेखलां कृत्वा तत्संलग्नं तत्समं खातं कुर्यात् प्रनालिकायामपि विस्तारतृतीयांशेन खातः पीठवन्मेखलादि कार्यमिति गृहे लिंगद्वयं नार्च्यं
शालग्रामद्वयं तथा द्वे चक्रे द्वारकायास्तु नार्चयेत् सूर्यद्वयं तथा शक्तित्रयं त्रिविघ्नेशं द्वौ शंखौ नार्चयेत्सुधीः अन्यत्र तु चक्रांकमिथुनं पूज्यं नैकं
चक्रांकमर्चयेदित्युक्तं तेन न विकल्पः नार्चयेच्च तथा मत्स्यकूर्मादिदशकं गृहे अग्निदग्धाश्च भग्नाश्च न पूज्याः प्रतिमा गृहे भग्ना वा स्फुटिता वा
पि शालग्रामशिला शुभा शालग्रामाः समाः पूज्याः समेषु द्वितयं नहि विषमा नैव पूज्यंते विषमेष्वेक एव हि सस्वर्णशालग्रामदाने पृथ्वी
दानफलं शतशालग्रामपूजनेऽनंतफलम् अविभक्तानामपि भ्रातॄणां देवतार्चनमग्निहोत्रं संध्या ब्रह्मयज्ञश्च पृथगेव स्त्रीशूद्रो वास्प-
र्शसहितं शालग्रामचक्रांकितबाणलिंगानि नार्चयेत् शूद्रो वानुपनीतो वा सधवा विधवांगना दूरादेवास्पृशन्पूजां प्रकुर्याच्छिवकृष्णयोः ॥
शालग्रामबाणयोरेव स्पर्शननिषेधो न तु प्रतिमादौ सर्ववर्णैस्तु संपूज्याः प्रतिमाः सर्वदेवताः लिंगान्यपि तु पूज्यानि मणिभिः कल्पितानि च
त्युक्तेः शालग्रामशिला क्रीता मध्यमा याचिताधमा उक्तलक्षणसंपन्ना पारंपर्यक्रमागता उत्तमा सा तु विज्ञेया गुरुदत्ता तु तत्समा तत्राप्या
मलकातुल्या पूज्या सूक्ष्मैव या भवेत् यथा यथा शिला सूक्ष्मा तथा स्यात्तु महत्फलम् यवमात्रं तु गर्तः स्याद्यवार्धं लिंगमुच्यते शिवनाभि-

रितिख्यातस्त्रिषुलोकेषुदुर्लभः शालग्रामशिलायास्तु प्रतिष्ठानैवविद्यते महापूजां तु कृत्वादौ पूजयेत्तां ततो बुधः बाणलिंगानिराजें
द्रख्यातानिभुवनत्रये नमेत्प्रतिष्ठानसंस्कारस्तेषामावाहनंतथा वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धाविमाद्यैः क्रमेणपूज्याः तल्लक्षणंतु
प्रद्युम्नः पंचचक्रोवासुदेवः षड्भिश्चक्रैः सप्तभिः संकर्षण एकादशभिरनिरुद्ध इति प्रणवोच्चारणाच्चैवशालग्रामशिलार्चनात् ब्राम्हणीगमनाच्चै
वशूद्रश्चांडालतांव्रजेत् दीक्षायुक्तैस्तथाशूद्रैर्मद्यपानादिवर्जितैः कर्तव्यंब्राह्मणद्वाराशालग्रामशिलार्चनम् विष्णुप्रीतिकरंनित्यंतुल
सीकाष्ठचंदनं कार्तिकेकेतकीपुष्पंयेनदत्तंहरेः कलौ दीपदानंचदेवर्षे तारितंतेनवैकुलं शालग्रामसंबंधितोयवच्चक्रांकशिलातोयस्या
पिपानविधानात् सापिशालग्रामसन्निधौ पूज्या अग्राह्यंशिवनिर्माल्यंपत्रंपुष्पंफलंजलं शालग्रामस्यसंस्पर्शात् सर्वंयातिपवित्रतां
मध्यमानामिकामध्ये पुष्पंसंगृह्यपूजयेत् अंगुष्ठतर्जन्यग्राभ्यांनिर्माल्यमपनोदयेत् विनाभस्मत्रिपुंड्रेणविनारुद्राक्षमालया पूजितो
पिमहादेवोनस्यात्तस्यफलप्रदः विनामंत्रंनबिभृयाद्रुद्राक्षान् भुविमानवः पंचामृतंपंचगव्यंस्नानकालेप्रयोजयेत् रुद्राक्षस्यप्रतिष्ठायां
मंत्रंपंचाक्षरंतथा त्र्यंबकादिकमंत्रंनतथातत्रप्रयोजयेत् अष्टोत्तरशतंकुर्याच्चतुःपंचाशदेक तु सप्तविंशतिमानावामालाहीनानकल्प्य
ते सप्तविंशतिरुद्राक्षमालयादेहसंस्थया यः करोतिनरः पुण्यंसर्वंकोटिगुणंभवेत् अथरुद्राक्षतुलस्यादिसर्वजपमालानांसंस्कारः
ऌॡं कुशोदकसहितैः पंचगव्यैर्मालांप्रक्षाल्य ॐ ह्रीं अंआंइंईंउंऊंऋंॠं एंऐं ओंऔं अं अः कंखंगंघंङं चंछंजंझंञं टंठंडंढंणं तंथंदंधं

नंपंफंबंभंमंयंरंलंवंशंषंसंहंक्षं इत्येतानिपंचाशन्मातृकाक्षराणि अभ्यर्त्यपत्रस्थापितमालायांविन्यस्य ॐ सद्योजातं॰ वामदेवा॰ अघोरे॰ तत्पुरुषा॰ ईशान सर्वविद्या॰ इतिपंचमंत्रान्जपित्वा सद्योजातेतिमंत्रेणमालांपंचगव्येनप्रोक्ष्यसितजलेनप्रक्षाल्य वामदेवेतिचंदनेनाघृष्याघोरेतिमालांधूपयित्वा तत्पुरुषेतिचंदनकस्तूर्यादिनालेपयित्वेशानइतिमंत्रेणप्रतिमणिंशतवारंदशवारंवाभिमंत्र्याघोरइतिमंत्रेणमेरुंशतवारमभिमंत्रयेत् ततएतैरेवपंचभिर्मंत्रैर्मालांपंचोपचारैःपूजयेदिति बोपदेवः रुद्राक्षान्कंठदेशेदशन ३२ परिमितान्मस्तकेविंशतिं ४० षट्षट्कर्णप्रदेशेकरयुगलकृतद्वादशद्वादशैव बाह्वोरिंदोः कलाभि १६ र्नयनकृतएकमेकंशिखायांवक्षस्यष्टाधिकंयः कलयतिशतकंसःस्वयंनीलकंठः रुद्राक्षदानाद्रुद्रपदप्राप्तिः पंचविंशत्सल्लिंगेष्वभ्यंगंकारयेदथ स्नापयेत्तिलतैलैश्चकरयंत्रोद्भवैः शिवं स्नानंपलशतंज्ञेयमभ्यंगःपंचविंशतिः पलानांद्विसहस्रेणमहास्नानंजलेनतत् पयोदधिघृतक्षौद्रशर्कराद्यैस्ततःक्रमात् ॥ शिवस्यसर्पिषास्नानंप्रोक्तंपलशतेनवै तावतामधुनाचैवदध्नाचपयसापिच पलसार्धसहस्रेणरसेनैवेक्षवेणच भक्त्याचोष्णोदकैः शीतोदकैःसंस्नापयेच्छिवं श्रीविष्णुंक्षीरदध्याद्यैः क्रमाद्दशगुणोत्तरैः स्नापयेत्किंचिदुष्णैश्चक्षीराद्यैःपंचभिःसमैः

॥ अथश्रीविष्ण्वादिपंचायतनानि विष्णुर्मध्येशिवेभास्यसूर्यार्याईशादिक्रमात् शंभोर्मध्येविष्णुःसूर्यगजास्यार्यास्तथाक्रमात् रवौमध्यगतेरुद्रगणेशाच्युतशक्तयः मध्येदेवीविष्णुशिवगणेशारवयः क्रमात् २ मध्येगणपतिर्विष्णुःशिवसूर्याम्बिकास्तथा ईशानादिक्रमेणैवं

चायतनपंचकं ३ अथकेशवादिचतुर्विंशतिनिर्णायकबोपदेवश्लोकः सिंधौव्याख्यातः तस्यायंसंग्रहः केशवादेश्चतुर्बाहोर्दक्षिणोर्ध्वकर
क्रमात् शंखचक्रगदापद्मायुधैः केशवउच्यते नारायणः पद्मगदाचक्रशंखायुधैः क्रमात् माधवश्चक्रशंखाभ्यांपद्मेन गदयाभवेत् २
गोविंदोगदयापद्मशंखचक्रैः क्रमाद्भवेत् विष्णुः पद्मेनशंखेनचक्रेणगदयाक्रमात् ३ शंखपद्मगदाचक्रैर्मधुसूदनईरितः त्रिविक्रमो
गदाचक्रशंखपद्मैरस्तुक्रमात् ४ वामनः शंखचक्राभ्यांपद्मेनगदयापिच चक्रेणगदयाशंखपद्माभ्यांश्रीधरः स्मृतः ५ हृषीकेशः स्मृत
श्चक्रपद्मशंखगदायुधैः पद्मनाभः पद्मचक्रगदाशंखैः क्रमात्स्मृतः ६ दामोदरः शंखगदाचक्रपद्मैरुदीर्यते संकर्षणः शंखपद्मचक्रा
युधगदायुधैः ७ वासुदेवश्चक्रगदापद्मशंखाद्यलक्षणैः प्रद्युम्नः स्याच्छंखगदापद्मचक्रैः क्रमात्स्मृतैः ८ अनिरुद्धोगदाशंखपद्मचक्रै
रस्तुक्रमात् पद्मशंखगदाचक्रायुधैः स्यात्पुरुषोत्तमः ९ अधोक्षजोगदाशंखचक्रपद्मैः करस्थितैः नरसिंहः पद्मगदाशंखचक्रायुधै-
र्भवेत् १० अच्युतः पद्मचक्राभ्यांशंखेनगदयाक्रमात् जनार्दनश्चक्रशंखगदापद्माढ्यबाहुभिः ११ उपेंद्रोगद्याचक्रपद्मशंखांचितैः
करैः चक्रपद्मगदाशंखैः करस्थैः स्यात्क्रमाद्धरिः १२ श्रीकृष्णाख्योगदापद्मचक्रशंखैर्मतोविभुः इतिप्रोक्ताः केशवादिचतुर्विंशतिमू
र्तयः १३ अथसिंध्वनुसारेणदेवप्रतिष्ठाप्रयोगः यजमानोद्वादशादिहस्तंमंडपंकृत्वाग्नेयेपूर्वतोवाहस्तमात्रंकुंडंस्थंडिलंवाकृत्वाम-
ध्येवेदींतदुपरिसर्वतोभद्रंग्रहहचिकीर्षायां पूर्वतः ईशान्यांवाग्रहवेदींप्रासादसंस्कारेमंडपसंस्कारेवाचिकीर्षितेनैर्ऋतेवास्तुपीठंकु-

त्वा अस्यांमूर्तौलिंगेवादेवतासान्निध्यार्थंदीर्घायुर्लक्ष्मीसर्वकामसमृध्यसख्यसुखकामोमुकदेवमूर्तिप्रतिष्ठांकरिष्येइतिसंकल्प्यस्वस्ति
वाचनादिनांदीश्राद्धांते आचार्यंवृत्वाष्टौचतुरोवाऋत्विजोवृत्वापूजयेत् आचार्योयदत्रेतिसर्षपान्विकीर्यापोहिष्ठेतिकुशोदकेभूमिं
प्रोक्ष्यदेवा आयांतुयातुधाना अपयांतुविष्णोदेवयजनंरक्षस्वेतिभूमौप्रादेशंकृत्वा मंडपप्रतिष्ठांतांबुद्धिस्तुमूर्तिप्रतिष्ठाग्रंथादवगंत
व्यस्तदनुसारेणकृत्वानकृत्वावा यदत्रसंस्थितंभूतंस्थानमाश्रित्यतिष्ठति स्थानंत्यक्त्वातुतत्सर्वंयत्रस्थंतत्रगच्छतु अपक्रामंतु॰ पं
चगव्यहिरण्ययवदूर्वाश्वत्थपलाशपर्णान्युदकुंभेप्रक्षिप्यताभिरद्भिरापोहिष्ठेतितिसृभिर्हिरण्यवर्णाःशुचयःपावकायासुजातःकश्य
पोयास्विंद्रः अग्निंयागर्भंदधिरेविरूपास्तान आपः शꣳ स्योनाभवंतु यासाꣳराजावरुणोयातिमध्येसत्यानृ॰ अवपश्यंजनानांमधु
श्चुतः शुचयोयाः पावकास्ता॰ यासांदेवादिविकृण्वंतिभक्षंया अंतरिक्षे बहुधाभवंति याःपृथिवींपयसोंदंतिशुक्रास्ता॰ शिवेनमा
चक्षुषापश्यतापः शिवयातनुवोपस्पृशततत्वंचमे सर्वाꣳ अग्नीꣳरप्सुषदोहुवेवोमयिवर्चोबलमोजोनिधत्त ४ पवमानः सुवर्जनः प
वित्रेणविचर्षणिः यः पोतासपुनातुमा पुनंतुमादेवजनाः पुनंतुमनवोधिया पुनंतुविश्वआयवः जातवेदः पवित्रवत् पवित्रेणपुना हि
मा शुक्रेणदेवदीद्यत् अग्नेक्रत्वाक्रतूꣳरनु १ यत्तेपवित्रमर्चिषि अग्नेविततमंतरा ब्रम्हतेनपुनीमहे उभाभ्यांदेवसवितः पवित्रेण
सवेनच इदंब्रम्हपुनीमहे वैश्वदेवीपुनतीदेव्यागात् यस्यैबव्हीस्तनुवोवीतपृष्ठाः तयामदंतः सधमाद्येषु वयꣳस्यामपतयोरयी

णां वैश्वानरोरश्मिभिर्मापुनातु वातुः प्राणेनेषिरोमयोभूः द्यावापृथिवीपयसापयोभिः ऋतावरीयज्ञियेमापुनीतां बृहद्भिः सवित
स्तृभिः वर्षिष्ठैर्देवमन्मभिः अग्नेदक्षैः पुनाहिमा येनदेवा अपुनत येनापोदिव्यंकशः तेनदिव्येनब्रम्हणा इदंब्रह्मपुनीमहे यः पावमानीरध्ये
ति ऋषिभिः संभृतꣳरसं सर्वꣳसपूतमश्नाति स्वदितंमातरिश्वना पावमानीर्यो अध्येति ऋषिभिः संभृतꣳरसं तस्मैसरस्वतीदुहे क्षीरꣳ
सर्पिर्मधूदकं पावमानीस्वस्त्ययनीः ४ सुदुघाहिपयस्वतीः ऋषिभिः संभृतोरसः ब्राम्हणेष्वमृतꣳहितं पावमानीर्दिशंतुनः इमंलोकमथो
असुं कामान्त्समर्धयंतुनः देवीर्देवैः समाभृताः पावमानीस्वस्त्ययनीः सुदुघाहि घृतश्चुतः ऋषिभिः संभृतोरसः ५ ब्राम्हणेष्वमृतꣳहितं
येनदेवाः पवित्रेण आत्मानंपुनतेसदा तेनसहस्रधारेण पावमान्यः पुनंतुमां प्राजापत्यंपवित्रं शतोद्यामꣳहिरण्मयं तेनब्रह्मविदो
वयं पूतंब्रह्मपुनीमहे इंद्रः सुनीतीसहमापुनातु सोमः स्वस्त्यावरुणः समीच्यायमोराजाप्रमृणाभिः पुनातुमा जातवेदामोर्जयंत्यापुना
तु ६ इत्यनुवाकेनाभिषिच्य व्याहृतिभिरिदंविष्णुरितिच फलपवदूर्वाः समर्प्यरक्षोहणमितिदेवहस्तेकंकणंबध्वावाससाछाद्य अवते
हेळो उदुत्तममितिजलेधिवासयेत् अथचलप्रतिष्ठायामग्निंप्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् चक्षुषीआज्येनेत्यंतेग्रहादिहोमपक्षेग्रहान्
धिदेवतादींश्च समिच्चर्वाज्येनवास्तुपीठदेवताश्चान्वाधाने उद्दिश्य इंद्रंपृथिवीं शर्वं अग्निं अग्निमूर्तिं पशुपतिं यमं यजमानमूर्तिं उग्रंनिर्ऋ
तिं सूर्यमूर्त्तिं रुद्रंवरुणं जलमूर्तिं भवंवायुंवायुमूर्तिं ईशानंकुबेरं सोममूर्तिं महादेवं ईशानं आकाशं भीमं एताः लोकपालमूर्त्तिमूर्तिप-

तिदेवताः पलाशोदुंबराश्वत्थशम्यपामार्गसमिद्भिः आज्याहुतिभिस्तिलाहुतिभिश्च प्रतिदैवतं प्रतिद्रव्यमष्टाष्टसंख्याकाभिः स्थाप्यदेवताम-
र्कंपलाशोदुंबराश्वत्थशम्यपामार्गसमित्तिलचर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरसहस्रमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिसंख्यया वा अग्निर्यजुर्भिरित्यनुवाके
नवभ्यांदेवांस्तिलाज्याभ्यां दशदशाहुतिभिः एवंद्वितीयेपर्यायेएताएवदेवतास्तत्तत्संख्याकैस्तैरेवद्रव्यैरेवंतृतीयपर्यायेएताएवदेवतास्तत्त-
त्संख्याकैस्तैरेवद्रव्यैर्ग्रहादिमंडलदेवतास्तिलाज्याहुतिभिः प्रतिदैवतंदशदशसंख्याकाभिः शेषेणस्विष्टकृतमित्यादि॰ भूर्पे प्रधानदेवतायै
तूष्णींचतुरोमुष्टीन्निरूप्य होमपर्याप्तंगृहीत्वातथैवप्रोक्ष्यगोक्षीरेनीवारचरुंश्रपयेदाज्यभागांतेयजमानइदमुपकल्पितमन्वाधानोक्तद्रव्यजातं
मन्वाधानोक्ताहुतिसंख्यापर्याप्तमन्वाधानोक्ताभ्योयक्ष्यमाणाभ्योदेवताभ्योस्तुनममेतित्यागंकुर्यात् गृहसिद्धान्नादिनाग्रहादिहोमंविधायलो-
कपालमूर्तिमूर्तिपतिभ्यः समित्संचकंतिलाज्येनजुहुयात् प्रतिद्रव्यंहोमांतेदेवंपादनाभिशिरस्सिस्पृशेत् आज्यहोमेनोत्तरतः सजलकुंभं
संपातानानयेत् तेषांमंत्राःइंद्रायेंदोइतींद्रस्यस्योनेतिपृथिवीमूर्तेः अघोरेभ्यइति तत्पतेः शर्वस्य अग्नआयाहीत्यग्नेः अग्निंदूतमित्यग्निमूर्तेः
नमः शर्वायचपशुपतयेचेतिपशुपतेःयमायसोममितियमस्य असिहविरेतियजमानमूर्तेःस्तुहिश्रुतमितितत्पतेरुग्रस्य असुन्वंतमितिनैर्ऋ-
तेः आकृष्णेनेतिसूर्यमूर्तेःयोरुद्रोअग्नाविति तत्पतेरुद्रस्यइमंमेवरुणेतिवरुणस्यशन्नोदेवीतिजलमूर्तेःनमोभवायचेतिभवस्यआनोनियु-
द्भिः॰ वायोः वात आवातुवायुमूर्त्तेः तमीशानं॰ ईशानस्य आप्यायस्व॰ कुबेरस्य वयंसोम॰ सोममूर्तेः तत्पुरुषाय॰ महादेवस्य अभित्वादेव॰ ई-

शानस्य आदित्मत्मस्य॰ आकाशस्य नमउग्रायचेतिभीमस्य ततः स्थाप्यदेवमंत्रेणसमित्पंचकपायसचरुतिलाज्यहोमः धनिद्रव्यंहोमांतेदेवपादना
भिशिरस्पर्शः देवमंत्रश्च तांत्रिकोमूलमंत्रोदेवगायत्रीवावैदिकोवाग्न्याद्यः अग्निर्यजुर्भिः सवितास्तोमैः इंद्रउक्थ्यामदैः मित्रावरुणावाशिषा अंगिरसोधि
ष्णियैरग्निभिः मरुतः सदोहविर्धानाभ्यां आपः प्रोक्षणीभिः ओषधयोबर्हिषा अदितिर्वेद्या सोमोदीक्षया त्वष्टेध्मेनविष्णुर्यज्ञेन वसवआज्येन आ
दित्यादक्षिणाभिः विश्वेदेवाऊर्जा पूषास्वगाकारेण बृहस्पतिः पुरोधया प्रजापतिरुद्गीथेन अंतरिक्षंपवित्रेण वायुपात्रैः अहं॰ प्रद्रुयास्वाहेत्य
नुवाकेनतिलाज्ययोर्दशदशाहुतयः ततोदेवस्यपादौस्पृशेत् संपातजलेनदेवमभिषिंचेत् एवमेवद्वितीयपर्यायेणहुत्वादेवस्यनाभिंस्पृशेत् तृतीयपर्यायेणहुत्वाशिरःस्पृशेत् प्रतिपर्यायंसंपाताभिषेकः एकपर्याये आहुतिसंख्या पलाशसमिधः१९२ औदुंबर १९२ अश्वत्थ १९२ शमी १९२
अपामार्ग १९२ आज्य१९२तिल १९२स्थाप्यदेवस्याष्टाविंशतिपक्षे समित्पंचकं १४० चर्वाज्यतिलाः ८४ अनुवाकः २० मीलिताः १५९८ पर्यायत्र
ये ४७ ६४ एवंहुत्वार्चेशोधयत् देवंनत्वा स्वागतंदेवदेवेशविश्वरूपनमोस्तुते शुद्धेपित्वदधिष्ठानेशक्तिंकुर्मः सहस्वतामितिप्रार्थ्य उत्तिष्ठ
ब्रह्मणस्पतइतिसर्वलिंगस्थाप्याग्न्युत्तारणंकार्यं अग्निः सप्तिमिति सूक्तमग्निपदहीनंपठित्वातत्सहितंपुनःपठेत् एवमष्टशतमष्टाविंशतिवारं
पठन्जलंपातयेत् ततोर्चांद्वादशवारंमृदाजलेनचप्रक्षाल्यमंत्रैः पंचगव्यैकृत्वा पयः पृथिव्यांपयओषधीषुपयोदिव्यंतरिक्षेपयोधाः पय
स्वतीः प्रदिशः संतुमह्यं आवोराजानमितिचसंस्नाप्य आप्यायस्वेतिपंचमंत्रैः पंचामृतेन संस्नाप्यलिंगंचेन्नमस्ते रुद्रइत्यस्याभिः संस्नाप्य

घृताभ्यंगमुद्वर्तनमुष्णोदकेनस्नानंचकृत्वागंधंदत्वासंपातोदकैरभिषिच्यसपल्लवैश्चतुर्भिःकुंभैःक्रमेण आपोहिष्ठा॰ योवःशि॰ तस्मा॰
आक॰ इतिसंस्नाप्य समुद्रज्येष्ठेतिचतस्रभिराकलशेष्वितिचमिलितचतुःकुंभैःसंस्नाप्य औदुंबरादिपीठेचर्मोपविश्यपरितोष्टदिक्षु
सजलकुंभेषुगंधपुष्पदूर्वाःक्षिप्त्वाद्यकुंभेसप्तमृदः द्वितीयपुष्करपर्णशमीविकंकताश्मंतकत्वचः पल्लवांश्च तृतीयेसप्तधान्यंचतुर्थेपंच
रत्नं पंचमेफलपुष्पाणि षष्ठेकुशदूर्वालोचनाः सप्तमेसंपातोदकं अष्टमेसर्वौषधीः क्षिप्त्वाक्रमेणापोहिष्ठेतित्रिभिः हिरण्यवर्णाःशुच
यइतिचतुर्भिः पवमानानुवाकेनचाभिषिच्यएककुंभेशमीपलाशवटखादिरबिल्वाश्वत्थविकंकतपनसाम्रशिरीषोदुंबराणांपल्लवान्
कषायांश्चक्षिप्त्वाश्वत्थेवइत्यभिषिच्यपंचरत्नोदकेनहिरण्यवर्णाःशुचयइतिसंस्नाप्यवाससीदत्वापरिवितानंबध्नंतिकेचित् यज्ञोप
वीतगंधपुष्पधूपदीपान्दत्वा हिरण्यगर्भः॰ य आत्मदा॰ यः प्राणतो॰ यस्यमे॰ धनद्यो॰ यंक्रंदसी॰ आपोहयत्॰ यश्चिदापो॰ ८ इत्यष्टो-
पीठदीपान्दत्वासुवर्णशलाकयातैजसपात्रस्थंमधुघृतंचगृहीत्वाचित्रंदेवानां॰ तेजोसि॰ शुक्रमस्यमृतमसि धामनामसि प्रियंदेवानामना
धृष्टंदेवयजनइतिमंत्राभ्यां॰ ॐ नमोभगवतेतुभ्यंशिवायहरयेनमः हिरण्यरेतसेविष्णोविश्वरूपायतेनमइतिचदक्षिणसव्येदेवनेत्रेमंत्राकृत्या
लिखेत् अंजोसीत्यंजनेनाङ्क्त्वादेवस्यत्वा॰ इंद्रस्येंद्रियेणानज्मीतिमध्वाज्यशर्कराभिरंक्त्वा अंजनेनपुनरंजयेत् तत आदर्शमस्यादि
दर्शयेत् अत्रकर्ताचार्यायगामृत्विग्भ्योदक्षिणांदद्यात् आचार्य प्रत्यृचमादौप्रणवंवदन्पुरुषसूक्तेन स्नात्वावंशपात्रस्थपंचवर्णौदने॰

नदेवंनीराजयित्वारुद्रायचतुष्पथादौदद्यात् मंत्रास्तु ॐ नमोरुद्रायसर्वभूताधिपतये दीप्तशूल
धरायोमादयितायविश्वाधिपतयेरुद्रायवैनमोनमः शिवमगर्हितंकर्मास्तुस्वाहेति अश्वत्थपर्णभूतेभ्योनमइति अथाचार्यः सर्व-
तोभद्रेदेवताआवाहयेत् मध्येब्रह्माणं पूर्वादिदिक्षु इंद्रादिलोकपालान् ईशानेंद्राद्यंतरालेषु वसून् १ रुद्रान् २ आदित्यान् ३ अश्वि-
नौ ४ विश्वान्देवान् ५ पितॄन् ६ नागान् ७ स्कंदवृषौ ८ ब्रह्मेशानाद्यंतरालेषु दक्षं १ विष्णुं २ दुर्गान् ३ स्वधाकारं ४ मृत्युरोगान् ५ समुद्रान्
सरितः ६ मरुतः ७ गणपतिं ८ मध्येपृथिवींमेरुंसंस्थाप्यदेवंचावाह्यप्रागादिषु वज्रंशक्तिं दंडंखड्गं पाशंअंकुशंगदांशूलं तद्बाह्येगौत-
मंभरद्वाजंविश्वामित्रंकश्यपंजमदग्निंवसिष्ठमत्रिमरुंधतींच तद्बाह्येनवग्रहान् तद्बाह्येऐंद्रींकौमारींब्राह्मींवाराहींचामुंडांवैष्णवीं
माहेश्वरींवैनायकीं एतानामभिरावाह्यसंपूज्यप्रतिमायांदेवंतन्मंत्रेणावाह्यमंडलमध्येप्रतिमांसुप्रतिष्ठितोभवेतिनिवेश्यसंपूज्य
वन्हौमंडलदेवतानांनामभिस्तिलाज्येनदशादशाहुतीर्हुत्वापुष्पांजलिंसमर्प्यनमोम हृदितिदेवंनत्वामंडलादुत्तरतः स्वस्तिकेमंचकं तद्द-
परिशय्यांकृत्वोत्तिष्ठेतिदेवमुत्थाप्यमंगलघोषैः शैय्यायांदेवमुपवेश्य पुरुषसूक्तोत्तरमहान्यासनारायणाभ्यांस्तुत्वादेवेन्यासंकुर्यात्
तथाहिपुरुषात्मनेनमः प्राणात्मने० प्रकृतितत्वाय० बुद्धितत्वाय० अहंकारतत्वाय० मनस्तत्वाय० इतिसर्वांगेषु प्रकृतितत्वाय० बुद्धित-
त्वाय० हृदिशब्दतत्वाय० शिरसिस्पर्शतत्वाय० त्वचिरूपतत्वाय० हृदिएवंरसगंधश्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणवाक्पाणिपादपा

ध॰सिं
१०६

त्रु॰प॰

यूपस्यपृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशसत्वरजस्तमोदेहतत्वानिविन्यसेत् ततः पुरुषसूक्ताद्यंऋक्द्वयंकरयोः तदुत्तरद्वयंजान्वोः तदुत्तरद्वयंक-
ट्योः ततः तिस्रोनाभिहृत्कंठेषु ततोद्वयंबाह्वोः ततोद्वयंनासयोः ततोद्वयमक्ष्णोः अंत्यांशिरसि ततः स्ववशाखीयाभवेदितिशय्यायांदे-
वंस्थापयित्वा मंडलशय्ययोरंतरानगंतव्यमितिभैपंदत्वास्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्यमंडलदेवताभ्योनामभिश्चरुणाबलीन्दद्यात् नी-
वारचरुशेषेणदिग्बलिं ततोधामंतइतिपूर्णाहुतिंजुहुयात् इत्यधिवासनं अथस्थिरार्चायांक्रमोविशेषश्चसंकल्पादिजलाधिवासांतंकृ-
त्वादेवंनत्वास्वांगतंदेवदेवेशेत्यादिप्रार्थनोत्थापनाग्न्युत्तारणादिनेत्रोन्मीलनांतंपूर्ववत् तत्रस्थिरेशिवलिंगेस्वर्णसूच्यागंधेन ॐ नमो
भगवतेरुद्रायहिरण्यरेतसेपरायपरमात्मनेविश्वरूपायोमाप्रियायनमइत्युक्त्वांजनादिनांजयेदितिनेत्रोन्मीलनेलिंगेविशेषः ततःसू-
क्तस्त्वादिमंडलदेवतास्थापनांतं ततोमंडलेमूर्तिनिवेशस्ततःशय्यायांदेवारोहणंततःस्कातिःपूर्वोक्तन्यासः ततःशय्यायांदेवशायनं
ततोग्निस्थापनादिलोकपालमूर्तिमूर्तिपतिहोमांतंपूर्ववत् स्थाप्यदेवताहोमेनैवारश्चरुर्नास्तिसप्तैवहवींषि ततश्चविष्णोःस्थिरार्चायां
पूर्वोक्तसमित्तिलाज्यहोमोत्तरंपुरुषसूक्तेनप्रत्यृचमाज्यंहुत्वाइदंविष्णुरितिपादौस्पृष्ट्वापुनस्ताएवहुत्वा अतोदेवेतिशिरस्पृष्ट्वापुन-
स्ताएवहुत्वापुरुषसूक्तेनसर्वांगस्पृशेत् स्थिरलिंगंचेत्समिदाज्यतिलहोमांतेयातइषुरित्यनुवाकांतेनद्रापेइतिसहस्त्राणिसनुवाकाभ्यां
चप्रत्यृचमाज्यंहुत्वासर्वोवैरुद्रइतिमूलंस्पृशेत् पुनस्ताएवहुत्वाकद्रुद्रायेतिमध्यंपुनस्ताएवहुत्वानमोहिरण्यबाहवेइत्यग्रंपुनस्ताए

१०६

बहुत्वासर्वेरुद्रेणसर्वांगंस्पृशेत् इत्यधिवासनेविशेषः परेद्युः पीठिकांस्नापयित्वामहीमूषित्वावाद्य अदितिर्द्यौरितिस्कत्वान्हींनमइतिसं
पूज्यतेनैवपूर्णाहुतिंहुत्वा उत्तिष्ठब्रम्हणस्पतइतिदेवमुत्थाप्यपुष्पांजलिंदत्वापुरुषसूक्तेनस्तुत्वा उदुत्यमित्युत्थाप्यकनिक्रददितिसूक्ते-
नविष्णुं सद्योजातमितिपंचानुवाकैः लिंगंगृहंप्रवेश्यपीठिकायामिंद्रादिनामभिरष्टरत्नानिनिक्षिप्यससधान्यरौप्यमनःशिलाःक्षिप्त्वापायसेन
संलिप्यप्रणवेनांगन्यासंकृत्वासुवर्णशलाकामंतरितांकृत्वासकलंप्रनिर्निष्ठपरमेश्वरत्कस्कातोदेवेतिविष्णुंरुद्रेणलिंगंचस्थापयेत् तत
श्चरुहोमप्राणप्रतिष्ठादि ततः स्थिरार्चायामधिवासनेपरेद्युः कृत्येचविशेषोन्यत्सर्वमुक्तवक्ष्यमाणंचलार्चावदेव अथचलप्रतिष्ठायाम
धिवासनांतेपरेद्युरेकाहपक्षेसद्योवाउत्तिष्ठब्रम्हणइतिदेवमुत्थाप्यपुरुषसूक्तोत्तरनारायणाभ्यांस्तुयात् अथप्रायःस्थिरचलार्चयोः
साधारणप्रयोगः अथप्रतिष्ठांगंपरेद्युर्होमंकरिष्येइतिसंकल्प्य चक्षुषी आज्येनेत्यंतेस्थाप्यदेवंतन्मंत्रेणघृतपक्वव्रीहिचरुणादशा
हुतिभिरग्निंसोमंधन्वंतरिंकुहूमनुमतिंप्रजापतिंपरमेष्ठिनंब्रम्हाणमग्निंसोमं अग्निमन्नादं अग्निमन्नपतिंप्रजापतिंविश्वान्देवान्
सर्वान्देवानग्निंस्विष्टकृतंपूजांगहोमेविष्णुंश्चेत्संकर्षणादिद्वादशदेवताः शार्ङ्गिणंश्रियंसरस्वतींविष्णुंकृसरेणैकैकया हुत्वाविष्णुंषड्-
वारंकृसरेण शिवश्चेद्भवंशर्वमीशानंपशुपतिंरुद्रमुग्रंभीमंमहांतंकृसरेणैकैकया ॰भवस्यदेवस्यपत्नीमित्याद्यष्टौगुडौदनेनैकैकयाभ-
वस्यसुतमित्यादि ॰हारिद्रोदनेनएकै॰ रुद्रंसप्तदशावारंशिवंशंकरंसहमानंशितिकंठंकपर्दिनंताम्रमरुणमपगुरमाणंहिरण्यबाहुंस

स्थिंजरंबहुसांहिरण्यमेताः कृसरेणैकैक॰ शेषेणस्विष्टकृतमित्यादिशूर्पेतूष्णींस्थाप्यदेवतायैचतुस्रुष्टीनग्न्यादिषोडशदेवताभ्योनाम्नाचतु
श्चतुर्मुष्टीन्निरूप्यतथैवप्रोक्ष्यसघृतजलेऽश्रपयित्वास्रुच्यावदानधर्मेणस्थाप्यदेवमंत्रेणदशाहुतीर्हुत्वानामभिर्जुहुयात् अग्नयेस्वाहा सोमाय॰
धन्वंतरये॰ कुह्वै॰ अनुमसै॰ प्रजाप ये॰ परमेष्ठिने॰ ब्रम्हणे॰ अग्नये॰ सोमाय॰ अग्नयेन्नादाय॰ अग्नयेन्नपतये प्रजापतये॰ विश्वेभ्योदेवेभ्यः॰
सर्वेभ्योदेवेभ्यः॰ भूर्भुवःस्वरग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहा १६ इतिसप्तते अग्नेसमिधः सप्तजिह्वाः सप्तऋषयः सप्तधामप्रियाणि सप्तहोत्राः सप्तधात्वा
यजंतिसप्तयोनीरापृणस्वाघृतेन पुनस्त्वादित्यारुद्रावसवः समिंधतांपुनर्ब्रह्माणोवसुनीथयज्ञैः घृतेनत्वंतनुवोवर्धयस्वसत्याः संतुयजमा
नस्यकामाइतिमंत्राभ्यांपूर्णाहुतिंकृत्वाचार्योयाओषधीरितिपुष्पफलसर्वौषधीःसमर्प्यसंपातोदकंताम्रपात्रेआदायदेवमंत्रेणशतवारमभि
मंत्र्यतेनदेवशिरसिसिंचेत् ततउत्तिष्ठब्रम्हणइतिदेवमुत्थाप्यविश्वतश्चक्षुरित्युपतिष्ठेत् एतेउत्थापनोपस्थानेचलार्चायामेव एवंध्यात्वाज
पेत्ब्रह्मणेन॰ विष्णवेन॰ रुद्राय॰ इंद्राद्यष्टभ्यो॰ वसुभ्यो॰ रुद्रेभ्यो॰ आदित्येभ्यो॰ अश्विभ्यां॰ मरुद्भ्यो॰ कुबेराय॰ गंगादिमहानदीभ्यो॰ अ-
ग्नीषोमाभ्यां॰ इंद्राग्निभ्यां॰ द्यावापृथिवीभ्यां॰ धन्वतरये॰ सर्वेशाय॰ विश्वेभ्योदेवेभ्यो॰ ब्रम्हणइति ततः संपातोदकेनयजमानाभिषेकः देवं
ध्यात्वाप्रतितिष्ठपरमेश्वरेतिपुष्पांजलिंदत्वासच्चिदानंदब्रम्हैवभक्तानुग्रहायगृहीतविग्रहंत्वायुधाढ्यंनिजवाहनाद्यपेतंनिजहृत्कमले
स्थितंसर्वसाक्षिणमणीयांसंपरमेश्वसिपरमांश्रियंगमइतिमंत्रेणपुष्पांजलावागतंविभाव्यार्चायांविन्यस्यप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् यथा अस्यश्री

१०७

प्राणप्रतिष्ठामंत्रस्य ब्रह्मविष्णुरुद्राऋषयः ऋग्यजुःसामानिछंदांसि क्रियामयवपुः प्राणाख्यादेवता आंबीजंक्रौंशक्तिः प्राणप्रतिष्ठायांवि
नियोगः ब्रह्मविष्णुरुद्रऋषिभ्योन॰ शिरसि ऋग्यजुःसामछंदोभ्यो॰ मुखे प्राणाख्यदेवतायै॰ हृदि आंबीजाय॰ गुह्येक्रौंशक्त्यै॰ पादयोः
ॐ कंखंगंघंङं॰ अंपृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशात्मने आंहृदयाय॰ ॐ चंछंजंझंञं इं शब्दस्पर्शरूपरसगंधात्मने ईंशिरसेस्वाहा ॐ टंठंडं
ढंणं उंश्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणात्मने ऊंशिखायैवषट् ॐ तंथंदंधंनं एं वाक्पाणिपादवायूपस्थात्मने ऐंकवचायहुं ॐ पंफंबंभं
मं ॐ वचनदानविहरणोत्सर्गानंदात्मने ॐ नेत्रत्रयायवौषट् ॐ यंरंलंवंशंषंसंहंळंक्षं अंमनोबुद्ध्यहंकारचित्तात्मने अः अस्त्राय
फट् एवमात्मनिदेवेचकृत्वादेवंस्पृष्ट्वाजपेत् ॐ आंह्रींक्रौं यंरंलंवंशंषंसंहं सः देवस्यप्राणाइहप्राणाः ॐ आंह्रीं॰ हंसः देवस्यजीवइ
हस्थितः ॐ आंह्रीं॰ हंसः देवस्यसर्वेंद्रियाणि ॐ आंह्रीं॰ देवस्यवाङ्मनस्त्वक्चक्षुःश्रोत्रघ्राणप्राणाइहागत्यस्वस्तयेसुखेनचि
रंतिष्ठंतुस्वाहा अर्चांहृद्यंगुष्ठंदत्वाजपेत् अस्यैप्राणाः प्रतिष्ठंतु अस्यैप्राणाःक्षरंतुच अस्यैदेवत्वमर्चायैमामहेतिचकश्चनप्रणवेन
सन्निरुध्यसजीवंध्यात्वाध्रुवाद्यौरितित्र्यृचंजप्त्वाकर्णेगायत्रींदेवमंत्रंचजप्त्वापुरुषसूक्तेनोपस्थाय पादनाभिशिरःस्पृष्ट्वा इहैवैधीति
त्रिर्जपेत् ततःकर्तास्वागतंदेवदेवेशमद्भाग्यात्त्वमिहागतः प्राकृतंत्वमदृष्ट्वामांबालवत्परिपालय धर्मार्थकामसिद्ध्यर्थंस्थिरोभव
शिवायनः सान्निध्यंतुतदादेवस्वार्चायांपरिकल्पय यावच्चंद्रावनीसूर्यास्तिष्ठंत्यप्रतिघातिनः तावत्त्वयात्रदेवेशस्थेयंभक्तानुकंपया भगव

ध॰सिं न्देवदेवेशस्त्वं पितासर्वदेवहिनां येनरूपेणभगवन्त्वयाव्याप्तंचराचरं तेनरूपेणदेवेशस्त्वार्चायांसंनिधीभवेतिनमंत्र् अथार्चायांः कर्णावा ए॰
१०८ ल्लिंगमर्चायांवाभूः पुरुषमावाहयामि भुवः पुरुषमा॰ स्वः पुरुष॰ भूर्भुवःस्वः पुरु॰ इत्यावाह्य भगवेनासनंदत्वाद्वयोरप्यामारुविष्णुक्रां
तपद्यमिश्रंपाद्यं ॐ इमा आपःशिवंतमाः पूततमामेध्यामेध्यतमा अमृता अमृतरसाः पाद्यास्ताजुषतां प्रतिगृह्य तां प्रतिगृण्हातु भगवा
न्महाविष्णुर्विष्णवेनमइतिपाद्यं भगवान्महादेवोरुद्रायनमइतिलिंगे. एवंदेवतांतरेष्वूह्यं इमा आपःशिवतमाः॰ आचमनीयास्ते जुषतांप्रति
गृह्य॰ इमाआ॰ अर्घ्यास्तेइत्यर्घ्यं पंचामृतस्नान देव मंत्रैः संस्नाप्य इदंविष्णुरितिविष्णोर्नमो अस्तुनीलग्रीवायेतिलिंगे कंकणंविसृज्यव
स्त्रंयज्ञोपवीतंचदत्वाइमेगंधाःशुभादिव्याः सर्वगंधैरलंकृताः पूताब्रह्मपवित्रेणपूताःसूर्यस्यरश्मिभिः पूताइत्यादिपूर्ववदितिगंधं इमे
माल्याःशुभादिव्याः सर्वमाल्यैरलंकृताः पूताइत्यादि इतिमालाः इमेपुष्पा इतिपुष्पं वनस्पतिरसोधूपो॰ धूपोयंप्रतिगृह्यतांप्रतिगृण्हातु
भगवानित्यादि ज्योतिःशुक्रंचतेजश्चदेवानांसततंप्रियं प्रभाकरः सर्वभूतानांदीपो॰ तं प्रतिगृण्हातुभगवानितिदीपंदत्वा विष्णोसंकर्ष
णादिद्वादशनामभिः पुष्पाणिसमर्प्य तैरेवतर्पणंकृत्वापायसगुडोदनचित्रोदनानिपवित्रंतेविततमितिनिवेद्यसंकर्षणादिनामभिर्द्वाद-
शगृहसिद्धान्नकृसराहुतीर्हुत्वाकृसरेणैवशार्ङ्गिणे॰ श्रियै॰ सरस्वत्यै॰ विष्णवे॰ इतिहुत्वा विष्णोर्नुकं॰ तदस्यप्रि॰ प्रतद्विष्णु॰ परोमात्र॰ १०८
विचक्र॰ त्रिर्देवः पृ॰ इतिषण्मंत्रैर्जुहुयात् लिंगेतु दीपांतंकृत्वाभवायदेवाय॰ शर्वायदेवाय॰ ईशानायदे॰ पशुपतयेदे॰ रुद्रायदे॰ उ-

उग्रायदे॰भीमायदे॰महतेदेवायनमइतिपुष्पाणिदत्वानैरेवतर्पणंकृत्वापवित्रंतेइतिपायसंगुडोदनंचनिवेद्यभवायदेवायस्वाहेत्याद्यष्टभिः
कृसरंजुहुयात् तिलमिश्रौदनः कृसरः भवस्यदेवस्यपत्न्यैस्वाहेत्याद्यष्टभिर्गुडोदनंहुत्वा भवस्यदेवस्यसुतायस्वाहेत्याद्यष्टभिर्हरि
द्रोहनंहुत्वात्र्यंबकं॰मानोमहां॰मानस्तो॰ आराज्ञे॰विकिरि॰सहस्राणिसह॰ इतिद्वादशएतैः कृसरंहुत्वा शिवाय॰ शंकराय॰सहमाना
य॰शितिकंठाय॰ कपर्दिने॰ताम्राय॰ अरुणाय॰ अपगुरमाणाय॰हिरण्यबाह॰सस्पिंजराय॰बभ्लुशाय॰हिरण्यायेतिद्वादशनाम
भिर्जुहुयात् स्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्यपूर्वोक्तस र्वहविर्भिर्विष्णवे लिंगायवाबलिंदद्यात् मंत्रस्तु त्वामेकमाद्यंपुरुषंपुरातनंनारायणं
विश्वसृजंयजामहेत्वमेवयज्ञोविहितोविधेयस्त्वमात्मनात्मन्प्रतिगृण्हीष्वहव्यं लिंगेतुनारायणपदेरुद्रशिवमितिवदेत् अश्वत्थपर्णे
भूर्भुवःस्वरोमितिहुतशेषंनिधायप्रदक्षिणीकृत्य विश्वभुजेसर्वभुजे आत्मनेपरमात्मनेनमइतिनत्वाचार्यायद्वादशतिस्रएकांवागांद
त्वाऋत्विग्भ्योदक्षिणांदत्वाशतंद्वादशवाविप्रान्भोजयेत्तदिति मासादेनूतनेजलाशयोक्तप्रतिष्ठाविधिःकार्यः तत्रगोरुत्तारणपात्रीप्र
क्षेपादिनकुर्यात् वारुणहोमस्थानेवास्तुहोमः इतिस्थिरार्चाचलार्चयोःप्रतिष्ठाप्रयोगः अथातोपिसंक्षिप्तएकाध्वरविधानेनचलप्रति
ष्ठाप्रयोगः संकल्पादिनांदीश्राद्धांतंप्राग्वत् एकमाचार्यंवृणुयात् आचार्योमुकदेवप्रतिष्ठाकर्मकरिष्येइत्यादिसर्षपविकिरणांतं सर्वतो
भद्रमंडलेप्राग्वन्नामभिर्ब्रह्मादिमंडलदेवता आवाह्यसंपूज्ययथागृह्यमग्निंप्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् आज्यभागांतेस्थाप्यदेवतांसहस्र

मष्टोत्तरशतेवासमिदाज्यचरुतिलद्रव्यैर्ब्रह्मादिमंडलदेवताः प्रत्येकंदशदशतिलाज्याहुतिभिः शेषेणेत्यादि तूष्णींनिर्वापप्रोक्षणे आज्यभागांते तडागनदीतीरेगोष्ठचत्वरपर्वतगजाश्वह्रदवल्मीकसंगमेतिदशमृद्भिरष्टवारंदेवंसंस्नाप्यपंचगव्यैःक्रमेणस्नापयित्वादूर्वासिद्धार्थपल्लवोपेतैरष्टकलशैरापोहिष्ठादिमन्त्रैरभिषिच्याग्न्युत्तारणंकुर्यात् सर्वतोभद्रस्यपीठेदेवमुपवेश्यनाम्नावस्त्रगंधधूपादिदत्वाष्टदिक्षुपल्लवादिफलोदकुंभानष्टौदीपांश्चसंस्थाप्यप्राग्वन्नेत्रोन्मीलनंचित्रान्नेनबलिंदत्वापुरुषसूक्तेनस्तुत्वोक्तद्रव्यचतुष्टयंस्थाप्यदवमंत्रेणहुत्वाएकैकद्रव्यहोमांतेदेवंस्पृशेत् आज्यहोमेकुंभेपातान्क्षिपेत् मंडलदेवताभ्योहुत्वाहोमशेषंसमाप्यपूर्णाहुतिंकुर्यात् ततः पूर्वोक्तरीत्यासूक्तन्यासावाहनप्राणप्रतिष्ठांतंकृत्वाइहैवैधीतितृचंपुरुषसूक्तंचजप्त्वामूलमंत्रादिनावाहनादिपंचामृतस्नानांतेसंपातोदकैरिमाआपःशिवतमाइत्यादिनाभिषेकः वस्त्रादिनैवेद्यांतंप्राग्वत् तांबूलफलदक्षिणानीराजननमःप्रदक्षिणादिविधायपुष्पांजलिंदत्वासाचार्यःकर्तादेवंनत्वाक्षमाप्याचार्याय दक्षिणांतेष्टकुंभोदकैर्यजमानाभिषेकः विष्णुंस्मृत्वाकर्मेश्वरेर्पयेदिति संक्षेपः अथपुनःप्रतिष्ठा मद्यचांडालस्पृष्टावन्हिदग्धाविप्ररक्तदूषितापापिस्पृष्टाचप्रतिमापुनःसंस्कार्याखंडितेस्फुटितेस्थानना शेपूजनाभावेश्वगर्दभादिस्पर्शेपतितरजस्वलाचोरैः स्पर्शेचपुनःप्रतिष्ठा खंडितांभग्नांविधिनोद्धृत्यान्यांस्थाप्य अर्चायाभंगचौर्यादौत्रिदिनेउपवासः ताम्रादिधातुमूर्तीनांचोरचांडालादिस्पर्शेताम्रादिधातूक्तशुद्धिंकृत्वापुनःप्रतिष्ठा पूर्वंप्रतिष्ठितस्याबुद्धिपूर्वकमेकसत्र

मेकमासं द्विमासं वार्चनादिविच्छेदे शूद्ररजस्वलाद्युपस्पर्शेनेवाजलाधिवासं कृत्वा कलशेन स्नपयेत् ततः पंचगव्येन स्नपयित्वाष्टसहस्रमष्टशतमष्टाविंशतिसंख्यं वा कलशैः शुद्धोदकेन पुरुषसूक्तेन स्नपयेत् गंधपुष्पादिना पूजयित्वा गुडोदनं निवेदयेदिति शुद्धिः बुद्धिपूर्वे पूजनविच्छेदे शूद्रस्पर्शादौ पुनः प्रतिष्ठयैव शुद्धिः अन्येतु॥ ॥ एकाह पूजाविहतौ कुर्याद्द्विगुणमर्चनं द्विरात्रे तु महापूजां संप्रोक्षणमतः परं मासादूर्ध्वे पूजाविहतौ पुनः प्रतिष्ठा प्रोक्षणविधिर्वा कार्य इत्याहुः पुनः प्रतिष्ठादि मलमासशुक्रास्तादावपि कार्यं देवालयवापीकूपतडागभेदने आरामसेतुसभाभंगे इदं विष्णुधर्मान्तरोक्ते विष्णोः कर्माणि पादोस्येति च तस्य आज्याहुतीर्हुत्वा ब्राम्हणान् भोजयेदिति अथ प्रोक्षणविधिः देवमुद्वास्य पंचवारं मृज्जलैः प्रक्षाल्य पंचगव्यैः स्नापयित्वा कुशोदकैर्विशोध्य मूलेनाष्टोत्तरशतवारं प्रोक्ष्य मूलेन मूर्धादिपीठांतं संस्पृश्य तत्त्वन्यास लिपिन्यास मंत्रन्यास पूर्वकं प्राणप्रतिष्ठां कृत्वा महापूजां कुर्यात् पूजाहीनादिषु त्वेष संप्रोक्षणविधिः स्मृतः अथ जीर्णोद्धारः स च लिंगादौ भग्नदग्धे वा कार्यः अयं चानादिसिद्धप्रतिष्ठित लिंगादौ भंगादिदोषेपि न कार्यः तत्र तु महाभिषेकः कार्यः कर्ताऽमुकदेवस्य जीर्णोद्धारं करिष्ये इत्युक्त्वा नांदीश्राद्धांतं कृत्वाचार्यं वृत्वा पीठमंडलदेवता आवाह्य लिंगे व्यापकेश्वर हृदयायनमः ॐ व्यापकेश्वरशिरसे स्वाहेत्यादि षडंगं कृत्वा देवतांतरे मूलमंत्रेण षडंगं कृत्वार्चयेत् अघोरेति मंत्रमष्टोत्तरशतं जप्त्वाग्निं प्रतिष्ठाप्य अघोरेण घृताक्तसर्षपैः सहस्रं हुत्वेंद्रादिभ्यो नाम्ना बलिं दत्वा जीर्णं देवं प्रणवेन संपूज्य साज्यतिलैर्मंडलदेवता होमं कृत्वा प्रार्थयेत् जीर्णभग्नमिदं देव सर्वदो

षावहं नृणां अस्योद्धारे कृते शांतिः शास्त्रेस्मिन्कथितात्वया जीर्णोधाविधानंच नृपराष्ट्रहितावहं तदधिष्ठाय मां देव प्रहरामि तवाज्ञया
क्षिराज्यमधूदूर्वासमिद्भिर्दैवमंत्रेणाष्टोत्तरशतं हुत्वा तिलैः सहस्रं हुत्वा पायसेन शतं हुत्वा लिंगं प्रार्थयेत् लिंगरूपं समागत्य येनेदं समधि
ष्ठितं यायात्त्वं संस्मितस्थानं संत्यज्यैव शिवाज्ञया अत्र स्थाने च या विद्या सर्वविद्येश्वरैर्युता शिवेन सह संतिष्ठति मंत्रितजले प्रक्षिप्य विसर्ज-
येत् अस्त्रमंत्रितेन खनित्रेण खात्वा लिंगमादाय वामदेवमंत्रेण नद्यादौ क्षिपेत् मूर्तिं प्रणवेन क्षिपेत् दारुजं हेमधुनाभ्यज्याघोरेण दहेत्
हेमादिमयं योग्यं कृत्वा तत्रैव स्थापयेत् ततः शांत्यर्थं घोरेणाघृतक्षीरमध्वाक्तैस्तिलैः सहस्रं हुत्वा प्रार्थयेत् भगवन्भूतभव्येशलोकनाथ
जगत्पते जीर्णलिंगसमुद्धारः कृतस्त्वदाज्ञया मया अग्निना दारुजं दग्धं क्षिप्तं शैलादिकं जले प्रायश्चित्तापदेवेशाअघोरास्त्रेण तर्पितं
ज्ञानतोज्ञानतो वापि यथोक्तं न कृतं यदि तत्सर्वं पूर्णमेवास्तु त्वत्प्रसादान्महेश्वर अथ यजमानः प्रार्थयेत् गोविप्रशिल्पिभूपानामा
चार्यस्य च यज्वनः शांतिर्भवतु देवेश अच्छिद्रं जायतामिदं मूर्तौ तु विशेषः ॥ त्वत्प्रसादेन निर्विघ्नं देहं निर्मापयेत्पसौ वासं कुरु सुरश्रेष्ठ तावत्
संचात्मके गृहे वस क्लेशं सहित्वेह मूर्तिर्वै तव पूर्ववत् यावत्कारयते भक्तः कुरु तस्य च वांछितं ततो नवां मूर्तिं लिंगं वा कृत्वोक्तविधिना
प्रतिष्ठाकालानपेक्षया प्रासादे वा कुर्यात् स्थापयेत् इति जीर्णोद्धारः प्रतिमाशिवलिंगप्रासादकलशादिभंगे स्वामिनो मरणं भवेत् ॥ तत्र शांतिः
कुंडं कृत्वा विधानेन ततो होमं समाचरेत् चरुत्रयमदैवस्यं साधयित्वा विधानतः दधिक्षौद्रघृताक्तानामश्वत्थसमिधां ततः ॥ जुहुयादष्ट

माङ्गइमारुद्रेतिमंत्रवित् माषैर्मुद्गैस्तिलैर्यवैर्घृतेनमधुनापिच एभिः पंचसहस्राणिशक्तिबीजेन होमयेत् शक्तिबीजं ह्रींबीजं भूमिंधेनुमनड्वाहंस्वर्णंधान्यंसदक्षिणंदत्वायपंचगव्येनस्नात्वा याद्देवालयेद्विजः बलिंदद्याद्यमायाथकृसरैः पायसैस्तथाईशानायबलिंदत्वाकृतकृत्योभवेन्नरः अत्रमूलंकमलाकरे अपर्युषितनिश्छिद्रैः प्रोक्षितैर्जंतुवर्जितैः आत्मारामोद्भवैर्वापिभक्त्यासंपूजयेत्सुरान् त्यजेत्कीटावपन्नानिशीर्णपर्युषितानिच स्वयंपतितपुष्पाणिमलाद्युपहतानिच मुकुलैर्नार्चयेद्देवमपक्वैः कृमियुक्फलैः पुष्पाभावेपत्रपूजापत्राभावेफलैरपि निवेदयेत्फलालाभेतृणगुल्मौषधीरपि समित्पुष्पकुशादीनिब्राह्मणःस्वयमाहरेत् शूद्रानीतैः क्रयक्रीतैः कर्मकुर्वन्पतत्यधः लक्षपुष्पार्चनंक्रयक्रीतैरपि केचिद्धर्मार्जितधनक्रीतैर्यः कुर्यात्केशवार्चनं नपर्युषितदोषोस्तिमालाकारगृहेषुचेत्याद्युक्तेमालाकारनीतैः क्रयक्रीतैरपिपुष्पपत्रैःपूजयंतिनित्यपूजार्थंपरोपवनादेरपिपुष्पादिग्रहेचौर्यदोषोन पूजार्थंपुष्पादिनयाचेत्समित्पुष्पकुशादीनिवहंतंनाभिवादयेत् तद्धारीचैवनान्याह्निनिर्माल्यंतद्भवेत्तयोः देवोपरिधृतं वामहस्तेधोवस्त्रेचधृतंजलेनक्षालितंचपुष्पंनिर्माल्यंवर्ज्यंपर्युषितंपुष्पंवर्ज्यंपर्युषितंजलंनवर्ज्यंतुलसीपत्रंनवर्ज्यंतीर्थजंजलं प्रहरंतिष्ठतेजातीकरवीरमहर्निशं नैवपर्युषितंपद्मंतुलसीबिल्वपत्रकं कुंदंचदमनंचैवागस्त्यंचकलिकातथा बिल्वादेरपर्युषितत्वदिनसंख्या बिल्वः ३० अपामार्गाः ३ जाती १ तुलसी ६ शमी ६ शतावरी ११ केतकी ४ भृंगराजः ९ दूर्वा ८ मंदारः १५ पद्मं १ नागकेसरः २ दर्भाः ३० अगस्त्यः ३ ति-

लः १ तगरः ६ पालाशं ६ कल्हारं ११ मल्लिका ४ चंपकाः ९ करवीरं ८ कुंभी १ दमनं १ मरुबकं २ एतेषामेतद्दिनोत्तरं पर्युषितत्वं तुलसी
ग्रहणकाले वैधृतौ च व्यतीपाते भौमभार्गवभानुषु पर्वद्वये च संक्रांतौ द्वादश्यां सूतकद्वये तुलसीं ये विचिन्वंति ते छिंदंति हरेः शिरः नैव
छिंद्याद्गवो दूर्वां तुलसीं निशि संध्ययोः धात्रीपत्रं कार्तिके च पुण्यार्थी मतिमान्नरः द्वादश्यां च दिवास्वापस्तैलस्यावचयस्तथा विष्णोश्चै
व दिवास्नानं वर्जनीयं सदा बुधैः अत्र दिवानिषेधाद्रात्रौ स्नानादि षोडशोपचारैः पूजा कार्या दिवा तु गंधपुष्पांजल्यंता एवोपचारा इ-
ति कमलाकराह्निके विष्णोर्द्वादश्यां निर्माल्योपनयनमपि न कार्यमिति तंत्रांतरे स्मर्यते एतदपवादः पुरुषार्थचिंतामणौ नारदीये
पंचामृतेन संस्नाप्य एकादश्यां जनार्दन द्वादश्यां पयसा स्नाप्य हरिसायुज्यमश्नुते इति देवार्थे तुलसीछेदो होमार्थे समिधां तथा इंदु
क्षयेन दुष्येत गवार्थे तु तृणस्य च तुलसीग्रहणमंत्रः तुलस्यमृतनामासि सदा त्वं केशवप्रिये केशवार्थं विचिन्वामि वरदा भव शोभने
जातिमल्लिकाकरवीराशोकोत्पलचंपकबकुलबिल्वशमीकुशा एतानी सर्वदेवानां विहितानी अथ विहितप्रतिषिद्धान्वैकल्पिकानि
पाटलाशमीपत्रं च दुर्गायाः कुंदपलाशबकुलदूर्वाः शिवस्य कुमुदतगरे सूर्यस्य तुलसीभृंगराजतमालपत्राणि शिवदुर्गयोः अग
स्तीमाधवीलतालोध्रपुष्पं विष्णुशिवयोः धत्तूरमंदारौ विष्णुसूर्ययोः इति विकल्पितानि अथ विष्णोः प्रियाणि मालतीजातीकेत
की मल्लिकाशोकचंपकपुन्नागबकुलोत्पलकुंदकरवीरपाटलातगरपुष्पाणि अन्यानि च सुरभीणि विष्णोः प्रियाणि अपामार्गभृं

गराजखदिरशमीदूर्वांकुशमेर्दमकबिल्वतुलसीपत्राण्युत्तरोत्तराधिकप्रियाणि तुलसी सर्वाधिका जातिपुष्पसहस्रेण मालार्पणे कल्पकोटिसहस्रं विष्णुपुरे वासः आम्रमंजर्या पूजने गोकोटिदानफलं अथ शिवस्य चतुर्णां पुष्पजातीनां गंधमाघ्राति शंकरः अर्कस्य करवीरस्य बिल्वस्य बकुलस्य च दशासुवर्णदानफलं श्वेतार्कपुष्पं ततः सहस्रगुणं बकुलं पुष्पं एवं धत्तूरशमीपुष्पद्रोणपुष्पनीलोत्पलानामुत्तरोत्तराणां सहस्रगुणत्वम् मणिमुक्ताप्रवालैस्तु रत्नैरप्यर्चनं कृतं न गृह्णामि विना देवि बिल्वपत्रैर्वरानने सर्वकामप्रदं बिल्वं दारिद्र्यस्य विनाशनं नीलोत्पलसहस्रेण मालार्पणे कल्पकोटिसहस्रं शिवपुरे वासः धत्तूरैर्बृहतीपुष्पैश्च पूजने गोलक्षफलं पाटलामंदारापामार्गजातीचंपकोशीरतगरनागकेसरपुन्नागजपामल्लिसहकारकुसुंभपुष्पाणि शिवप्रियाणि धत्तूराणि कदंबानि रात्रौ देयानि शंकरे मदनरत्ने केतकानि कदंबानीति पाठः अभावे पुष्पपत्राणामन्नाद्येनाभिपूजयेत् शालितंडुलगोधूमयवैर्वापि समाचरेत् अथ निषिद्धानि बंधूककुंदातिमुक्तकेतकीकपित्थबकुलशिरीषनिंबानि पुष्पपत्रादिकं स्वाभिमुखमुत्तानमर्पयेत् पत्रं पुष्पं फलं चैव यथोत्पन्नं तथार्पयेदिति वचनात् बिल्वपत्रं तु स्वाभिमुखाग्रं न्युब्जमर्पयेत् पक्काम्रफलस्य शिवार्पणे वर्षायुतं शिवपुरे वासः सव्यं व्रजेत्ततो सव्यं प्रणालीं नैव लंघयेदित्यादि स्थिरलिंगे प्रदक्षिणाप्रकारः चरेत्तु सव्ये नैव देव्याश्चापि बकुलकुंदादि सहितान्येव प्रियाणि धान्यानां सर्वपत्रैश्च पुष्पैर्देवीं प्रपूजयेत् दूर्वाकुंदैः सिंधुवारे-

बंधुकागस्तिसंभवैः बिल्वपत्रैः पूजनेराजसूयफलंकरवीरस्रजाग्निष्टोमस्यबकुलस्रजावाजपेयस्यद्रोणस्रजाराजसूयस्येति
एवंसूर्यबिंबेप्यादेरपिमायोविष्णुवत्तज्ज्ञेयानि अथशिवनिर्माल्यग्रहणविचारः अग्राह्यंशिवनैवेद्यंपत्रंपुष्पंफलंजलं शालग्रामशि-
लासंगात्सर्वंयातिपवित्रतां शैवसौरनैवेद्यभक्षणेचांद्रायणम् अभ्यासेद्विगुणंमत्याभ्यासेसांतपनं अन्यनिर्माल्येष्वनापद्येवं इ-
दंचज्योतिर्लिंगस्वयंभूलिंगसिद्धप्रतिष्ठापितलिंगातिरिक्तस्थावरलिंगविषयम्॥ ज्योतिर्लिंगादौतुपूजकेनदत्तंफलतीर्थोदकं
भक्त्याश्रद्धयैवग्राह्यंनलोभेन पंचायतनस्थितलिंगेषुचरेषुप्रतिमासुचान्नादेरपिस्वयंग्रहणेपिनदोषः ज्योतिर्लिंगाद्यन्यस्थिर-
लिंगेषुतीर्थोदकचंदनमात्रंग्राह्यंबहुभिः शिवोपासकैरेवग्राह्यं ज्योतिर्लिंगादौपूजकदत्तमन्नमपिभक्ष्यमितिकेचित् त्र्युत्तरारोहिणी
ध्रुवं मघाभरणीपूर्वात्रयंक्रूरं श्रवणत्रयपुनर्वसुस्वात्यश्चरं अश्विनीहस्तपुष्यंक्षिप्रं अनुराधारेवतीमृगचित्रंमृदु कृत्तिकाविशा-
खेमिश्रंमूलाश्लेषाज्येष्ठार्द्रास्तीक्ष्णं इतिनक्षत्रसंज्ञाः यत्रनोक्तातिथिस्तत्रग्राह्यारिक्ताममांविना वारोपियत्रनप्रोक्तस्तत्रार्कार्किकु-
जान्विना चरमृदुक्षिप्रध्रुवमूलविशाखामघासुसकुजेष्टशुभवारेभूकर्षणंहितं सूर्यत्यक्तनक्षत्रात्त्र्यष्ट नवाष्टस्वर्क्षेशुभमशुभमितिहल-
चक्रं अत्रैवनक्षत्रेशनिभौमभिन्नवारेबीजवापः सस्यारोपणंच धान्यच्छेदश्चसीरवृक्षजन्यः खलमध्येस्तंभः धान्यानांमर्दनंज्येष्ठा
मूलमघाश्रवणरेवतीरोहिण्यनुराधाफल्गुनीद्वयेशुभम् धान्यसंग्रहः क्षिप्रध्रुवचरमृदुमूलेषुज्ञगुरुशुक्रेषुचरभिन्नलग्नेशुभः

ॐ धनदायसर्वलोकहितायदेहिमेधान्यंस्वाहेतिमंत्रंलिखित्वाधान्यागारेक्षिपेत् तेनधान्यवृद्धिः बुधमंददिनेनैवधनधान्यव्ययःशस्तु
अद्यान्नवान्नंसद्वारेमृदुक्षिप्रचरेदिवा अथवस्त्रादि वस्त्रविभूषणविधिर्ध्रुवाश्विनीहस्तपंचकपुनर्वसुद्वये पौष्णवासवभयोश्च
सत्तिथौ मंदभौमशशिवासरान्विना अनुक्तेपी ष्टदंवस्त्रंविप्राज्ञोत्सबलब्धिषु ध्रुवपुष्यादितौयोषिद्भुक्तेयावस्त्रभूषणे नप्राप्नोति
पतिप्रीतिंस्नातिवारुणभेयया पादुकासनशय्यादेर्भोगः सत्तिथिवासरे ध्रुवक्षिप्रमृदुश्रोत्रभरणीषुपुनर्वसौ न्वेन्नव्यवस्त्रंमध्यां
शेदग्धस्फुटितपंकितं नत्यजेच्छौतिकंकुर्यात्त्यजेदेवांत्यभागयोः विज्ञेयमेतच्छय्यायामास्तृतौपादुकास्वपि सूचीकर्मानुराधा
श्विनीचित्रामृगपुनर्वसौ वस्त्रंप्रक्षाल्यंधारणोक्तेकालेबुधदिनंविना भोजनंभाजनेरौप्यस्वर्णकांस्यादिनिर्मिते कुर्यादमृतयोगेषुचर-
क्षिप्रमृदुध्रुवैः स्याद्भूषणानांघटनंचरक्षिप्रमृदुध्रुवैः शुभवारेरत्नवतांमिश्रभेपिरवौकुजे ॥ इतिवस्त्रादिविचारः ॥ शस्त्राणांघ
टनंक्रूरमिश्राश्विमृगतीक्ष्णभेशस्त्रंधार्यंध्रुवंक्षिप्रमृदुज्येष्ठाविशाखके सेवाकार्याक्षिप्रमैत्रध्रुवैर्ज्ञेज्यार्कभार्गवे मंदेपिचेत्सेवकर्क्षे
भा स्वामिन्नद्वितीयकं हस्तषट्कध्रुवश्रोत्ररेवतीपुष्यभेशुभं पुनर्वसौचशिबिकागजाश्वादिषुरोहणं राज्ञांविलोकनंक्षिप्रश्रुतिद्वयमृ-
दुध्रुवेनित्यारंभःपुष्यध्रुवेमृगज्येष्ठाधनिष्ठयोः अनुराधाशतभिषभस्तेस्याच्छुभवासरे विपणिःस्यान्मृदुक्षिप्रध्रुवैरिक्ताकुजान्वि-
ना क्रयःकार्योश्विनीस्वातीश्रवश्चित्रायातांत्यभेविक्रयोभरणीपूर्वात्रयाश्लेषाग्निमिश्रभे सेतुबंधोध्रुवेस्वात्यांजीवार्कशनिवासरे ना-

नापशुक्रियाहस्तपुष्याद्रामृगमिश्रणेपुनर्वसौधनिष्ठाश्विपूर्वाज्येष्ठाशततारांत्यभेत्यस्तार्कभौमेंदुशनीनृक्षतिचित्राध्रुववाणिज्यंअ-
मारिक्ताष्टमीश्चापिगति क्रयसुखाः शुभाः॥ * दीप पशुगमनंपशुक्रयादिकमित्यर्थः॥ * द्रव्यंलघुचरैर्योज्यंवृद्ध्यर्थंचरलग्नके
ऋणंभौमेनगृण्हीयाद्वृद्धियोगेर्कसंक्रमे धनिष्ठापंचकेहस्तेत्रिपुष्करद्विपुष्करेभौमादिषुऋणंछेदंकुर्याच्चधनसंग्रहंबुधेधन-
नमदद्यसंग्रहस्तुबुधेशुभः शन्यर्कारैस्त्रिपादर्क्षेभद्रातिथ्यात्रिपुष्करः मृगाचित्राधनिष्ठासुतत्तिथ्यान्हिद्विपुष्करः शुभाशुभेषुत्रिगुणं
द्विगुणंचफलंक्रमात् मिश्रक्रूरेषुतीक्ष्णेषुस्वात्यांद्रव्यंनलभ्यते दत्तंप्रयुक्तंनिक्षिप्तंनष्टंचेत्याहनारदः अंधमंदंचचिपिटंसुलोचन
मितिक्रमात् गणनीयंरोहिणीभादंधनंष्टंलभेद्द्रुतंमंदेयत्नाज्झभेतेर्वाचिपिटस्वक्षयोर्नहि अन्विष्यंपूर्वतोंधेषुमंदसंज्ञेषुदक्षिणेप्र
तीच्यांचिपिटाख्येषुसुलोचनउदग्दिशि राजाभिषेकः श्रवणेध्रुवर्क्षेज्येष्ठामृदुक्षिप्रउदग्रवोस्यात् त्यक्त्वारिक्ताधिकंचैत्रंरात्रौ
श्चंद्रेज्यशुक्रोदयेशुभायजलाशयानांखननंमघापुष्यध्रुवेमृगे पूर्वाषाढानुराधांत्यधनिष्ठाशतहस्तभेजलराशिगतेचंद्रेल
ग्नस्थेचबुधेगुरौक्षौरंचोलोक्तनक्षत्रवारादिषुशुभंजगुः पंचमेपंचमेराज्ञांदिनेन्येषांयदृच्छया श्मश्रुकर्मस्याद्वेन्नैवनवमेदिवसे
क्वचित् क्षौरेमृतेरतंदर्शेवर्जयेच्चाजिजीविषुः क्षौरंनकुर्युरभ्यक्तभुक्तस्नातविभूषिताः प्रयाणसमरारंभेनरात्रौनचसंध्ययोः
श्राद्धाहेप्रतिपद्रिक्ताव्रतान्हिवनवैधृतौ प्रशस्तंजन्मनक्षत्रंसर्वकर्मसुकीर्तितं क्षौरप्रयाणभैषज्यंविवाहेषुनशोभनं षष्ठ्य

मापूर्णिमापात्तच्चतुर्दश्यष्टमीतथा आस्कृसंन्निहितंपापंतैलेषुस्त्रीभगेक्षुरे राजकार्येनियुक्तानांनराणांभूपजीविनां श्मश्रु
लोमनखच्छेदेनास्तिकालविशोधनं क्षौरंनैमित्तिककार्यंनिषेधेसत्यपिध्रुवं यज्ञेमृतौबंधमोक्षेनृपविप्राज्ञयापिच प्राग्वयस्कैः
सपितृकैर्नकार्यंमुंडनंसदा मुंडनस्यनिषेधोपिकर्तनंतुविधीयतेउदङ्मुखः प्राङ्मुखोवावपनंकारयेत्सुधीः केशश्मश्रुलोम-
नखान्युदक्संस्थानिवापयेत् आनर्त्तोहिच्छत्रःपाटलिपुत्रोदितिर्दितिः श्रीशःक्षौरेस्मरेणादेषांदोषानश्यंतिनिःशेषाः अथ
गोत्पत्तौनक्षत्रफलं अश्विन्यांरोगोत्पत्तावेकाहंनवदिनानिवापंचविंशतिदिनानिवापीडा भरण्यामेकादशैकविंशतिर्वामासंवा
मृत्युर्वा २ कृत्तिकायांदशानवैकविंशतिर्वा ३ रोहिण्यादशवानववासप्तवात्रीणिवाहानि ४ मृगेपंचनववात्रिंशद्वा ५ आर्द्रायांमृ-
त्युर्वादशाहंवामासंवा ६ पुनर्वसौसप्तनववामृत्युर्वा ७ पुष्येसप्तवामृत्युर्वा ८ आश्लेषायांमृत्युर्विंशतिस्त्रिंशद्वानववादिनानि
पीडा ९ मघायांमृत्युर्वासार्धमासंवाविंशतिदिनानिवापीडा १० पूर्वाफाल्गुन्यांमृत्युर्वाब्दंमासंवापीडापंचदशवाषष्टिर्वादि-
नानि ११ उत्तरायांसप्तविंशतिःपंचदशसप्तवादिनानि १२ हस्तेमृत्युरष्टवानववासप्तवापंचदशवाहानि १३ चित्रायांपक्षमष्टवा
दशवैकादशवाहानि १४ स्वात्यांमृत्युर्वैकद्वित्रिचतुःपंचमासैर्वादशदिनैर्वारोगनाशः १५ विशाखायांमासंवापक्षंवाष्टदिनंविं-
शतिदिनानिवापीडा १६ अनुराधायांदशरात्रमष्टाविंशतिरात्रंवाज्येष्ठायांमृत्युर्वापक्षंवामासंवैकविंशतिरात्रंवापीडा १८ मू-

ग

लेमृत्युः पक्षंनवरात्रं विंशतिरात्रंवापीडा १९ पूर्वाषाढायांमृत्युर्वाद्वित्रिषडादिमासैर्विंशतिदिनैः पक्षेणवारोगनाशः २० उत्तराषाढा-
यांसार्धमासंविंशतिरात्रंवामासंवा २१ श्रवणेपंचविंशतिर्दशैकादशोवाषष्टिर्वाहानि २२ धनिष्ठायांदशरात्रंपक्षंमासंत्रयोदशवारात्रं
वा २३ शततारकायांद्वादशाष्टैकादशवा २४ पूर्वाभाद्रपदायांमृत्युर्वाद्वित्र्यादिमासंवादशरात्रंवा २५ उत्तराभाद्रपदायांसार्धमासंप-
क्षंसप्ताहंदशाहंवा २६ रेवत्यांज्वराद्युत्पत्तौदशाहमष्टाविंशतिरात्रंवापीडा २७ जन्मनक्षत्रेजन्मराशावष्टमचंद्रेचरोगोत्पत्तौमृत्युः
२८ अर्कादिवारेक्रमेणमघाद्वादश्यौविशाखैकादश्यौपंचम्यार्द्रेतृतीयोत्तराषाढेशततारषष्ठ्यौअष्टम्यश्विन्यौपूर्वाषाढानवम्यौने
त्रियाणांयोगेमृत्युः एवमर्कादावनुराधाभरण्यौआर्द्रोत्तराषाढेमघाशततारेविशाखाश्विन्यौज्येष्ठामृगौश्रवणाश्लेषेपूर्वाभाद्रप
दाहस्तौचेन्मृत्युयोगः अत्रोक्तास्तिथिवारनक्षत्रशांतयोविस्तृताः कार्याः येषुनक्षत्रेषुमरणमुक्तंतत्रशांतिरावश्यकी अन्यत्रकृता
कृता अथसर्वनक्षत्रसाधारणःशांतिप्रयोगः देशकालौसंकीर्त्य ममोत्पन्नव्याधेर्जीवच्छरीराविरोधेनसमूलनाशार्थममुकनक्षत्र
शांतिंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशपूजादि आचार्यंवृत्वाकुंभोपरिपूर्णपात्रेद्वादशदलेनक्षत्रदेवताप्रतिमांसौवर्णींसंपूज्यद्वादशदले
षुसंकर्षणादिद्वादशमूर्तीर्द्वादशादित्यान्वासंपूज्यदूर्वासमित्तिलक्षीराज्यैर्गायत्र्यातत्तद्देवतायाअष्टोत्तरशतंहुत्वामरणादिपीडा
धिक्येकौसहस्रंहुत्वादध्योदनंबलिंदत्वाचार्यायगांप्रतिमांचदद्यादितिसंक्षेपः शांतिमयूखादौनक्षत्रभेदेनहविर्मंत्रबलिधूपा

दिभेदस्तिथिवारदेवतामंत्रादिभेदइत्यादिविस्तारोद्रष्टव्यः कर्मविपाके जातवेदसइत्यृचोयुतं लक्षंवाजपोरुद्रेनमकानुवाकैःसहस्र
कलशस्नानंवाविष्णोसहस्रावृत्तपुरुषसूक्तेनसहस्रघटस्नानंवाज्वरनाशकं यद्वाश्रीभागवतस्यज्वरस्तोत्रजपः अथसर्वरोगना
शकानि रोगानुसारेण लघुरुद्रमहारुद्रातिरुद्राणांजपोभिषेकोवाविष्णुसहस्रनामस्तोत्रस्यशतंसहस्रमयुतंवाजपः सौरजपः
सूर्यनमस्कारार्घ्यदानानिमुंचामीतिसूक्तजपोच्युतानंतगोविंदेतिनामत्रयजपोमृत्युंजयजपश्चरोगानुसारेणेतिसर्वरोगहराणि
ज्येष्ठामूलश्रुतिस्वातीमृदुक्षिप्रपुनर्वसौगुरुशुक्रेंदुवारेषुशस्तंभेषजभक्षणं रिक्तायांचरलग्नेमिश्रक्षिप्रेंद्रमूलपूर्वासु चित्रा
भरणीश्रवणत्रयभैरविकुजबुधार्कजेस्नायात् वैधृतौव्यतीपातेभद्रायांसंक्रमेतथा रोगमुक्तस्नानमत्रचंद्रताराबलेनवा अथाभ्यं
गः भद्रासंक्रमपातवैधृतिसितज्यार्कारषष्ठ्यादिषुश्राद्धाहेप्रतिपद्द्वयेपरिहरेद्धेतुंविनाभ्यंजनंमांगल्यंविजयोत्सवोद्ववदनंदी-
पावलीहेतवोभ्यंगस्याथबुधांबुपर्क्षपितृभाभ्यंगात्सतिघ्न्यंगना अथापवादः सार्षपंगंधतैलंचयत्तैलंपुष्पवासितं द्रव्यांतरयुतंतैलं
पक्वतैलंनदुष्यति किंचिद्दोषघृतयुक्तंवाविप्रपादरजोन्वितं नित्याभ्यंगेचनोदुष्टंतैलंनित्येन्हिसर्वदारवौपुष्पंगुरौदूर्वांभौमवारेचमृ-
त्तिकांभार्गवेगोमयंक्षिप्त्वातैलस्नानंसुखावहं अथवास्तुप्रकरणं वैशाखेफाल्गुनेपौषेश्रावणेमार्गशीर्षके गृहारंभप्रवेशौस्त
स्तंभोच्छ्रायश्चशस्यते ज्येष्ठकार्तिकमाघांश्चशुभदान्प्राहनारदः तृणगेहंसर्वमासेपौषेमुख्यगृहंनहि हस्तत्रयध्रुवमृदुधनिष्ठा

हयपुष्यभे रिक्ता अर्ककुजौ त्यक्त्वा गृहं कुर्याद्विशोदधि शिलान्यासं चरखातं च भक्त्याभि क्रूरमित्रभैः आश्लेषामूलपुष्यार्कमृगांत्यध्रुवभैरपि केंद्राष्टमे पापहीने वेश्म कुर्यात्स्थिरोदये धनिष्ठापंचके वर्ज्यः स्तंभोच्छ्राय : सदा बुधैः नेष्टानि सप्तसूर्यर्क्षा दिष्टान्येकादशाष्टमात् दशशिष्टानि नेष्टानि चक्रे स्फट्टेष वास्तुनि॥ यद्वा तुर्यां संचदशा तत्र यो विंशतिसंख्यकात्॥ वेदाब्धिपंचमेष्टानि गृहारंभप्रवेशयोः॥ स्नानं पाकस्वापवस्त्रभुजीनां पश्चकोशयोः॥ देवानां च गृहान्कुर्यात्पूर्वादौ सुखवेश्मनः॥ उदग्दिशांभ्रूयसुखा ज्ञात्वा प्राचीं प्रसाधयेत्॥ कोणाध्वभ्रमकुपद्याः पंकस्तंभद्रुमामरैः॥ विद्धा दुष्टा द्वानंदोषो गृहोच्चद्विगुणांतरे॥ सूत्रं भित्ति शिलान्यासं स्तंभस्यारोपणं तथा॥ आग्नेयी दिशमारभ्य कुर्यादित्याह कश्यपः॥ अन्यवेश्मस्थितं दारु नान्यवेश्मनि योजयेत्॥ नूतने नूतनं काष्ठं जीर्णे जीर्णं प्रशस्यते॥ द्वात्रिंशाधिकहस्ते च तृणागारे चतुर्मुखे॥ न तत्र चिंतयेद्धीमान् गणानायव्ययादिकान्॥ ॥ अथ गृहप्रवेशः॥ ॥ वास्तुपूजाविधिः कार्यः पूर्वमेव प्रवेशतः॥ मैत्रध्रुवक्षिप्रचरमूलभैर्धनपुत्रकृत्॥ वास्तुशांतिप्रयोगोन्यतो ज्ञेयः॥ वास्तुशांतिर्दिवैवोक्ता प्रवेशास्तु निशि क्वचित्॥ गृहप्रवेशः प्रारंभोदितमासादिकैः शुभः क्वचिन्माघोर्जशुक्रेषु केश्चिदुक्तो मृदुध्रुवे॥ श्रेष्ठः क्षिप्रेश्वरे मध्यो निंद्यस्तीक्ष्णोग्रमिश्रभैः॥ त्रिषडायेखलैः शुद्धैः षडष्टव्ययवर्जितैः॥ शुद्धेंबुरंध्रे च तनौ विजनुर्लग्नभाष्टमे॥ ऋक्षाणि पंच सूर्यर्क्षान्नेष्टान्यष्ट चतुर्दशात्॥ शेषभानि शुभान्येवं प्रवेशे घटचक्रकं॥ इति वास्तुप्रकरणं॥ अथ धनाद्यर्थगमनं॥ श्रुतिद्वयाश्विपुष्यां

त्यानुराधामृगहस्तभे॥ पुनर्वसौ गोचरेष्टप्रदवारे व्रजेन्नरः॥ अभिजिद्गंगमे श्रेष्ठं दक्षिणाशां विनाक्षणः॥ मघाचित्रात्रयाश्लेषाभरण्या
र्द्राः सकृत्तिकाः॥ पूर्वाभाद्राच नेष्टाः स्युः प्रयाणे जन्मभं तथा॥ त्यजेद्रिक्तापर्वषष्ठ्यष्टमीद्वादशीकास्तिथीः॥ कृत्तिकाभरणीपूर्वामघा-
नां घटिकाः क्रमात्॥ एकविंशति सप्ताथ षोडशैकादश त्यजेत्॥ ज्येष्ठाश्लेषाविशाखास्रुस्वात्यां चापि चतुर्दश॥ भृगोर्मृते स्वं कटेपि सर्वांस्वा
तीं मघां त्यजेत्॥ भरण्याः पूर्वमर्धं च चित्राश्लेषांतकोत्तरं॥ वारशूलः सोमशनी प्राच्यामीज्यस्तु दक्षिणे॥ रविशुक्रौ प्रतीच्यां स्यादुदीच्यां
बुधमंगलौ॥ पूर्वादिदिक्षु मेषाद्याः क्रमात्त्रिश्चंद्रराशयः॥ सम्मुखो दक्षिणोब्जः सन्पृष्ठे वामेतिनिंदितः॥ दिशि यत्रोदितः शुक्रस्तां दिशां
न व्रजेन्नरः॥ न व्रजेत्संमुखे ह्योपि शुक्रं पृष्ठेपि वामतः॥ रेवतीमेषगे चंद्रे शुक्रांध्यात्संमुखं व्रजेत्॥ प्रयाणे शुभाः केंद्रः १।४।७।१० को
णेषु ९।५। शस्ताः खलास्त्र्यायषट्खेषु निष्टः ३।११।६।१० शनिः खे॥ कविः सप्तमे ग्लौः षडष्टांत्यलग्ने विलग्नेश्वरोप्यस्तषष्ठाष्टमांत्ये॥
केंद्रे वक्री वक्रिवर्गे लग्ने वारश्च वक्रिणः॥ कुंभः कुंभनवांशश्च लग्ने त्याज्यः प्रयत्नतः॥ मीनलग्ने तदंशे वा यायात्तु मार्गेगेतिदुखदः॥ शत्रुलग्न
भतः षष्ठं तत्सर्विर्वा मृतिप्रदः॥ शत्रुक्षेत्रे तदंशे वा हृष्टे गमनं न सत्॥ लग्नेस्तंगतराशिश्च जन्मराशिश्च नो शुभः॥ शशी वर्गोत्तमे लग्ने वर्गो
त्तमस्थे तु जयः॥ शुक्लादितिथिवारर्क्षयोगोश्चैरष्टभिस्त्रिभिः॥ त्रिस्थस्तष्टो वशिष्टश्चेत्सर्वांकः सार्वकामिकः॥ त्रिषु क्रमाद्भवेच्छून्यं दुःख
दारिद्र्यमृत्युदं॥ यद्यकस्मिन्नेव दिने पुराद्गच्छेत्पुरांतरं॥ प्रावेशिकी कालशुद्धिस्तदा ज्ञेया न यात्रिकी॥ प्रवेशान्निर्गमो नेष्टः प्रवेशो नि

चैव १ तथा २ तत्र ३ तु ४ तल्लक्षणमथोच्यते ५ चा ६ सु ७ स्मृतं ८

ध॰सिं

११६

गेमात्दपि॥जिष्णोःकदापिनवमेधिष्ण्येवारेतिथौतथा॥याम्यादिग्गमनंशय्यावितानंछादनंगृहे॥नकुंभमीनगेचंद्रेतृणकाष्ठस्यसंग्रहः
॥तर्पिताग्निस्कृत्दृष्टिप्रभार्यादिस्त्रीक्षिमान्व्रजेत्॥स्वकीयांपरकीयांवास्त्रियंपुरुषमेववा॥ताडयित्वातुयोगच्छेद्ब्राह्मणानवमान्यवा॥
व्याधितःक्षुधितोवापितदंतंतस्यजीवितम्॥क्रोधंक्षौरंतथावांतितैलाभ्यंगाश्रुमोचनं॥मद्यमांसंगुडंतैलंसितान्यत्तिलकंतथा॥श्वेत
भिन्नंचवसनंप्रायेणपरिवर्जयेत्॥क्षौरंपंचदिनंदुग्धंत्रिदिनंसप्तरात्रकं॥मैथुनंचापरंतैलंमध्वाज्यंतद्दिनेत्यजेत्॥स्त्र्यार्तवंबीज
दानांतंतथाकुशकुनांस्त्यजेत्॥सुमुहूर्तेस्वयंगमनासंभवेप्रस्थानंकार्यम्॥प्रस्थानंनामाभीष्टवस्तुचालनं॥यज्ञोपवीतकंशस्त्रंमधु-
चस्थापयेत्फलं॥विप्रादिःक्रमतःसर्वेस्वर्णधान्यांबरादिकं॥राजादशाहंपंचाहमन्योनप्रस्थितोवसेत्॥स्वयंगमनाद्वस्तुस्थापना
स्व्यप्रस्थानेर्धफलं॥प्रस्थानदेशाविधिः॥गेहाद्गेहांतरंगर्गःसीम्नःसीमांतरंभृगुः॥बाणक्षेपंभरद्वाजोवसिष्ठोनगराद्बहिः॥प्र-
स्थानेपिकृतेनोयान्महादोषान्वितेदिने॥प्रस्थानदिनेपिक्रोधादिकंवर्जयेत् शकुनापशकुनप्रपंचोन्यत्र॥इतियात्राप्रकरणं॥अथेगो
चरप्रकरणं॥जन्मराशेःक्रूरचंद्रास्त्रिषट्दशमगाः॥सप्ताद्यगश्चापिचंद्रःशुक्रोद्विनवपंचसु॥बुधोव्यंत्यसमे २।४।६।८।१०जी
वोद्विपंचनवसप्तसु॥जन्मादिपंचसुतथानृवाष्टद्वादशोभृगुः॥एकादशेसर्वखेटाःशुभाःस्युरितिसंग्रहः॥जन्मसंप-
द्विपत्क्षेमप्रत्यरिःसाधिकावधः॥मैत्रातिमैत्रास्युस्तास्त्रिराद्यत्यास्वजन्मभात्॥क्रमतःसूर्यादिबलंनृपदर्शनसर्वकार्येषु-

शुभाः

तृ॰प॰पू॰

११६

ङ्गेषु॥ शस्त्रकरग्रहयात्रादिक्षासूत्यंविशेषेण॥ अनिष्टसूर्यादीनांदानानिद्वितीयपरिच्छेदांते॥ दक्षांगोदरनाभिहृत्स्कंपतितापल्लीव
रांगेहस्तेसुस्कंधेतुःशुभदास्त्रियाःफलमिदंवामेतरव्यत्ययात्॥ इत्याहुःसरटप्ररोहणफलंपातेन्यथैकेत्वथापल्यारोहणेकेपिवस्त्रस
हितंस्नात्वाचरेच्छांतिकं॥ ॥अथपल्लीसरटशांतिः॥ ॥तयोःस्पर्शमात्रेस्नानंकृत्वापंचगव्यंप्राश्याज्यमवलोक्याशुभनाशार्थं
शुभवृद्ध्यर्थंवाशांतिःकार्या॥ पल्यासरठस्यवाहेम्नाप्रतिमांकृत्वारक्तवस्त्रेणसंवेष्ट्यसंपूज्यकलशेरुद्रंसंपूज्यमृत्युंजयमंत्रेणखादि
रसमिद्भिरष्टोत्तरशतंतिलैर्व्याहृतिभिरष्टोत्तरसहस्रंशतंवाहुत्वास्विष्टकृदाद्यभिषेकांतेस्वर्णवस्त्रतिलदानम्॥ अथकपोतप्रवेश
मधुवल्मीकोत्पत्तिपिंगलास्वरकाकवैकृतग्राम्यारण्यादिमृगपक्षिविकारेशांतिः॥ देवाःकपोतइतिपंचर्चस्यसूक्तस्यसहस्रंशतंवा
यतइंद्रभयामहेस्वस्तिदाविशस्त्र्यंबकमितिमंत्रैर्हुत्वाव्याहृतिभिरष्टोत्तरशतंतिलहोमंकुर्यात्॥ अथवापंचविप्रैःक्रमेणदेवाःक
पोतइतिसूक्तंस्कदेवोअसीत्यृचंकनिक्रददितिशाकुंतसूक्तंनमोब्रम्हणेनमोइतिमंत्रंचसहस्रादिसंख्ययाजप्त्वोपनिषदश्चपठि
त्वाव्याहृतिभिस्तिलहोमंकुर्यात्॥ अथकाकस्पर्शमैथुनादिदर्शनादि शांतिः॥ संकल्प्याद्यग्निप्रतिष्ठापनांतेकुंभेसौवर्णमिंद्रं
लोकपालांश्चसंपूज्याग्नौचरुंश्रपयित्वापलाशसमिच्चर्वाज्यव्रीहिभिःप्रत्येकमष्टोत्तरंसहस्रंशतंवायतइंद्रेतिमंत्रेणहुत्वालोकपाले
भ्यस्तैरेवदशदशकृत्वःसकृद्वाहुत्वालोकपालबलिंकुंभाग्रेवायसेभ्योबलिमैंद्रावरुणेतिमंत्रेणदत्वायजमानोभिषेकांतेशतंदशवावि

मान्भोजयेत् ॥ धरट्टोलूखलमुसलदृषदासनमंचकादेरकस्मात्स्फुटने घृतांक्तमधुयुताश्वत्थसमिधः प्रजापतये हुत्वा गायत्र्याष्टोत्तरसहस्रेणाभिमंत्रयेत् ॥ नानाविधदिव्यभौमांतरिक्षोत्पातेषु शांतिः संकल्पादि कृत्वा कुंभे इंद्ररुद्रौ संपूज्य यत इंद्र स्वस्तिदा विशस्पतिः अघोरेभ्योथेति मंत्रेण समिदाज्यचरुव्रीहितिलान्प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतं हुत्वा व्याहृतिभिः कोटिहोमं लक्षहोममयुतहोमं तत्पादहोमं वा तिलैर्वित्तानुसारेण निमित्तानुसारेण वा सप्तरात्रं त्रिरात्रमेकरात्रं वा कृत्वा सूर्यगणेशक्षेत्रपालदुर्गामंत्राणां जपं कृत्वा पायसादिना ब्राह्मणभोजनं कार्यम् ॥ यद्वा चंडीसप्तशतीजपः ॥ अथवा रुद्रैर्जपोभिषेको वा ॥ अश्वत्थप्रदक्षिणा शिवपूजा गोविप्रपूजादिर्वा तिनानोत्पातसामान्यशांतयः ॥ अथ गायत्रीपुरश्चरणप्रयोगः ॥ देशकालौ संकीर्त्य करिष्यमाणगायत्रीपुरश्चरणेधिकारसिध्यर्थं कृच्छ्रत्रयममुकप्रत्याम्नायेनाहमाचरिष्ये इति संकल्प्य होमादिप्रत्याम्नायविधिना कृच्छ्राण्यनुष्ठायामुकशर्मणो मम गायत्रीपुरश्चरणेनेन कृच्छ्रत्रयानुष्ठानेनाधिकारसिद्धिरस्त्विति विप्रान्वदेत् ॥ विप्रा अधिकारसिद्धिरस्त्विति ब्रूयुः ॥ ततः करिष्यमाणपुरश्चरणांगत्वेन विहितं गायत्रीजपादि करिष्य इति संकल्प्य स्वयं विप्रद्वारा वा कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ सप्रणवव्याहृतिकगायत्र्या अयुतं जप्त्वा आपोहिष्ठेति सूक्तं एतोन्विंद्रमिति तरत्सः ऋतं चेति सूक्तं स्वस्तिन इत्याद्याः स्वस्तिमतीः स्वादिष्ठयेत्याद्याः पावमानीश्च सर्वा ऋचः प्रत्येकं दशवारं स्वयमन्यद्वारा वा जपं कृत्वा ॥ तत्सवितुरित्यस्याचार्यमृषिं विश्वामित्रं तर्पयामि ॥ गायत्रीछंदस्त॰ सवितारं देवतां॰ इति तर्पणं कृत्वा रुद्रं नमस्कृत्य

कद्रुद्रायेत्यादिनि रुद्रसूक्तानि जपेत् ॥ ततो दिनांतरे देशकालौ संकीर्त्य मम सकलपापक्षयद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं चतुर्विंशतिलक्षात्मकगायत्रीपुरश्चरणं स्वयं विप्रद्वारा वा करिष्ये तदंगत्वेन स्वस्तिवाचनं मातृकापूजनं नांदीश्राद्धं विप्रद्वारा जपे जपकर्तृवरणं च करिष्ये इति संकल्पः ॥ संकल्पस्यापि ऋत्विक्कर्तृकत्वेमुकशर्मणो यजमानस्य सकलपापक्षयेत्यादि यजमानानुज्ञया करिष्ये ॥ एवं पूर्वत्रापि संकल्प ऊह्यः ॥ नांदीश्राद्धांते सविता प्रीयतामिति ॥ गायत्रीपुरश्चरणे जपकर्तारं त्वां वृणे इति विप्रं वृणुयात् ॥ वस्त्रादिभिः पूजयेत् ॥ अथ नित्यकर्मण्येको विप्रः स्वयं वा कुशाद्यासनोपविष्टः पवित्रपाणिराचम्य प्राणानायम्य देवताः प्रार्थयेत् ॥ सूर्यः सोमो यमः कालः संध्ये भूतान्यहः क्षपा ॥ पवमानो दिक्पतिर्भूराकाशं खेचरामराः ॥ ब्रह्मशासनमास्थाय कल्पध्वमिह सन्निधिमिति ॥ ततो देशकालौ संकीर्त्य प्रत्याहिकजपं संकल्प्य ॥ गुरवे० गणपतये० दुर्गायै० मातृभ्यो नमः ॥ इति नत्वा त्रिः प्राणानायम्य ॥ तत्सवितुरिति गायत्र्या विश्वामित्रऋषिः ॥ सविता देवता गायत्री छंदः ॥ जपे वि० विश्वामित्रऋषये नमः शिरसि ॥ गायत्रीछंदसे नमो मुखे ॥ सवितृदेवतायै नमो हृदि इति न्यस्य ॥ तत्सवितुरंगुष्ठाभ्यां० वरेण्यं तर्जनीभ्यां० भर्गो देवस्य मध्यमा० धीमह्यनामिका० धियो यो नः कनिष्ठिकाभ्यां० प्रचोदयात्करतलकरपृष्ठाभ्यां० इति करन्यासं कृत्वैवं हृदयादिषडंगन्यासं कुर्यात् ॥ पूर्वोक्तरीत्या संस्कृतां जपमालां पात्रे निधाय संप्रोक्ष्य ॥ ॐ महामाये महामाले सर्वशक्तिस्वरूपिणि ॥ चतुर्वर्गस्त्वयि न्यस्तस्तस्मान्मासिद्धिदा भवेति प्रार्थ्य ॥ ॐ अ

विघ्नंकुरुष्वमालेत्वमितितामादायमंत्रदेवतांसवितारंध्यायन्हृदयेमालांधारयन्मंत्रार्थंस्मरन्मध्यंदिनावधिजपेत्॥ अतित्वरायांसार्धं
त्रयप्रहरावधि॥ जपांतेपुनःप्रणवमुक्त्वा॥ त्वमालेसर्वदेवानांप्रीतिदाशुभदाभव॥ शिवंकुरुष्वमेभद्रेयशोवीर्यंचसर्वदेतिमालांशिर-
सिनिधायत्रिःप्राणानायम्यन्यासत्रयंकृत्वाजपमीश्वरार्पणंकुर्यात्॥ प्रत्यहंसमानसंख्यएवजपोनतुन्यूनाधिकः एवंपुरश्चरणजप
समाप्तौहोमः॥ पुरश्चरणसांगतासिद्ध्यर्थंहोमविधिंकरिष्येइतिसंकल्प्याग्निंप्रतिष्ठाप्यपीठेसूर्यादिनवग्रहपूजनादिकलशस्थापनां
तेन्वादध्यात्॥ चक्षुषीआज्येनेत्यंतेग्रहपीठदेवतान्वाधानं॥ अर्कादिसमिच्चर्वाज्याहुतिभिःकृत्वाप्रधानदेवतांसवितारंचतुर्विंश
तिसहस्रतिलाहुतिभिस्त्रिसहस्रसंख्याकाभिःपायसाहुतिभिर्घृतमिश्रतिलाहुतिभिर्दूर्वाहुतिभिःक्षीरद्रुमसमिधाहुतिभिश्चशेषे
णस्विष्टकृतमित्यादिचरुपायसतिलैःसहाज्यस्यपर्यग्निकरणादि॥ आज्यभागांतेइदंहवनीयद्रव्यमन्वाधानोक्तदेवताभ्योस्तुनम-
मेतियजमानस्त्यागंकुर्यात्॥ होमेसप्रणवाव्याहृतिरहितास्वाहांतागायत्री॥ दूर्वात्रयस्यैकाहुतिः दूर्वास भिषांरधिम ध्याज्यांजनं॥ स्वि
ष्टकृदादिबलिदानांतेसमुद्रज्येष्ठाइत्यादिभिर्यजमानाभिषेकः॥ प्रतिलक्षंतुस्वर्णनिष्कत्रयंतदर्धंवाशक्त्यावादक्षिणा॥ होमांतेजले-
देवंसवितारंसंपूज्यहोमसंख्यादशांशेन॥ २४०० गायत्र्यंतेसवितारंतर्पयामीत्युक्त्वातर्पणंकार्यं॥ तर्पणदशांशेन २४० गायत्र्यंतेआ
त्मानमभिषिंच्यामिनमइतिस्वमूर्ध्न्यभिषेकः॥ होमतर्पणाभिषेकाणांमध्येयदेवनसंभवतितत्स्थानेतत्तद्द्विगुणोजपःकार्यः॥ अभिषेक

संख्यादशांशंवाधिकंवाविप्रभोजनं॥पुरश्चरणंपूर्णमस्त्वितिविप्रान्वाचयित्वेश्वरार्पणंकार्यं॥ प्रत्यहंयज्जाग्रतइतिशिवसंकल्पमंत्रस्य
त्रिःपाठः॥कर्त्ताब्राह्मणैःसहहविष्याशीसत्यवागधःशायीपरिगृहीतभूतप्रदेशानतिचारीचभवेत्॥ इत्यनंतदेवीयानुसारेणचतुर्विं
शंतिलक्षपुरश्चरणप्रयोगः॥ ऋग्विधानेतु॥ मध्यान्हेमितभुक्मौनीत्रिःस्नानार्चनतत्परःलक्षत्रयंजपेद्धीमानितित्रिलक्षंपुरश्चरण
मुक्तं॥जपशतांशस्त्रिसहस्रंहोमः कलौचतुर्गुणंप्रोक्तमितिपक्षेद्वादशलक्षजपोद्वादशसहस्रहोमइत्याद्यूह्यं॥ विष्णुशयनमासेषुपुरश्चरणनकार्यं॥
तीर्थादौशीघ्रंसिद्धिः॥बिल्ववृक्षाश्रयणजपेएकाहात्सिद्धिरितिसर्वमंत्रप्रक्रिया॥ इतिगायत्रीपुरश्चरणंज्ञेयं॥ अथपूर्त्तकमलाकरेऽश्वत्थो
पनयनं॥ ॥तच्चवर्णैःक्रमेणवृक्षस्थापनादष्टमैकादशोद्वादशवर्षेउपनयनोक्तमुहूर्त्तेपूर्वाण्हेकार्यं॥ शूद्रस्यापिताश्वत्थेपौराणिकमंत्रैरा
रामप्रतिष्ठामात्रंकार्यंनोपनयनं॥ ॥अथप्रयोगः॥ ॥कर्त्तादेशकालौसंकीर्त्यसर्वपापक्षयकुलकोटिसमुद्धरणपूर्वकविष्णुसायुज्य
प्राप्तिकामोश्वत्थोपनयनंकरिष्येइतिसंकल्प्यनांदीश्राद्धांते आचार्यंवृणुयात्॥ आचार्यः पंचामृतैःशुद्धोदकैःसर्वौषधिजलैश्चाश्वत्थमभिषि ष्टा
च्यपि[illegible]तकेनालंकृत्यतत्पूर्वेस्थंडिलेग्निंप्रतिष्ठाप्यान्वाधानेग्निंवायुंसूर्यंत्रिरग्निंपवमानंप्रजापतिंद्विरोषधीर्वनस्पतिंपिप्पलंप्रजा
पतिंचपालाशसमिच्चर्वाज्यैःप्रत्येकमेकैकयाहुत्याशेषेणेत्यादि॥ अष्टचत्वारिंशन्मुष्टीनांतूष्णींनिर्वापप्रोक्षणे॥ श्रपणाद्याज्यभागांते
॥युवंवस्त्राणी श्वत्थंवस्त्रयुग्मेनावेष्ट्ययज्ञोपवीतमितियज्ञोपवीतंदत्वाप्रावेपामेमेनिम्खलंत्रिरावेष्ट्य जिनंदंडंचतूष्णींदत्वा॥ अश्वत्थेवइत्यृचागंधपुष्पैः मेखलां

संपूज्य देवस्य त्वेति मंत्रांते हस्तं गृण्हाम्यश्वत्थेति स्पृष्ट्वा सप्रणवव्याहृतिकां गायत्रीं त्रिर्जपित्वा॥ अश्वत्थे वो निषदनमिति सूक्तेन व्याहृति-
भिश्चाश्वत्थं स्थापयामीति स्वर्णशलाकया स्पृष्ट्वा ज्यपालाशसमिच्चरुभिः प्रत्येकं द्वादशमंत्रैर्द्वादशाहुतीर्जुहुयात्॥ मंत्रास्तु भूः स्वा॰ अ-
ग्नय॰ वायव॰ स्वः स्वा॰ सूर्याये॰ भूर्भुवः स्वः स्वा॰ प्रजापतय॰ अग्न आयूंषि॰ अग्निर्ऋषिः॰ अग्ने पवस्वेति त्रिभिरग्नये पवमानायेदं॰ प्र-
जापते नत्व॰ प्रजापतय॰ ओषधयः संवदंते॰ अश्वत्थे वो॰ ओषधीभ्य इदं॰ वनस्पते शत॰ वनस्पतय॰ द्वासुपर्णा॰ पिप्पलायेदं॰ समस्त-
व्याहृतिभिः प्रजापतय इदं॰ स्विष्टकृदादि होमशेषं समाप्याश्वत्थे वइति गंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यफलतांबूलाद्यैः संपूज्याश्वत्थं स्पृष्ट्वाचार्या-
य गामन्येभ्यो दक्षिणां दत्वाश्वत्थवस्त्रादिकमाचार्याय दत्वाष्टौ विप्रान्भोजयेदिति॥ अपुत्रेण पुंसा स्त्रिया वा वटपुत्रस्यादेः पुत्रत्वेन प्रति-
ग्रहः कार्यः॥ देशकालौ संकीर्त्य मम महापापक्षय कुलत्रय समुद्धरण प्रजापतिपुरगमन निरयस्थ पित्रुद्धरण मधुधारा तृप्तिसिद्ध्यर्थं त-
त्पुत्रत्वसिद्ध्यर्थममुकवृक्षं प्रतिगृहीष्ये इति संकल्प्योपवासं कृत्वा रात्रावष्टविप्रानाहूय चंद्रं संपूज्य जागरं भूशयनं वा कृत्वा प्रातर्वृक्षं संपू-
ज्य तच्छायायां विप्रान्संभोज्य॥ पुण्याहं वाचयित्वा प्रार्थयेत्॥ अपुत्रो भगवंतोत्र पुत्रप्राप्ति कृते तरुं॥ गृहीष्यामि ममानुज्ञां कर्तुमर्ह-
थ सत्तमाः॥ ताम्रपात्रे पंचसौवर्णफलानि बीजपंचरत्नयुक्तान्यधिवास्य लोकपालबलीन्दद्यात्॥ परेद्युस्तिलाज्यचरुभिरष्टशतं व-
नस्पतिमंत्रेण हुत्वा॥ जातकर्मादिविवाहांतसंस्कारान्कृत्वाभिषिक्तः कर्त्ता पुष्पांजलिमादाय प्रार्थयेत्॥ येशाखिनः शिखरिणांशि-

तं २

रसांविभूषायेनंदनादिषुवनेषुकृतप्रतिष्ठाः॥ येकामदाःस्मरनरोरगकिन्नराणांतेमेननस्यदुरितार्त्तिहराभवंतु॥ एतेद्विजाविधिवद्
भ्युक्षितोहुताशःपस्मत्यसौचहिमदीधितिरंतरस्थः॥ त्वंवृक्षपुत्रपरिकल्पनयावृतोसिकार्यंसदैवभवताममपुत्रकार्यं॥ अंगादंगादितिस्पृ-
ष्ट्वांविप्रेभ्योदक्षिणांदत्वाविसृजेत्॥ इतिवटादितरुपुत्रविधिः॥ ॥अथसकलकर्मसाधारणपरिभाषा॥ ॥सर्वेषुपाकयज्ञेषुप्र
वेक्षणाकृतः॥ पात्रासादनमिष्टातआज्यादिश्रपणानिच॥ स्रुवादिमार्जनंचेध्मरज्जुप्रहरणंतथा॥ पूर्णपात्रंभवेन्नित्यमाज्यस्यो
त्पवनंतथा॥ व्रीहीणामवघातश्चतंडुलेषुकृताकृतः॥ द्रवीभूतघृतस्यापिविलापनविधिस्तथा॥ प्रतिपदोक्ताज्यहोमेपरिस्तरणं
विकल्पितं॥ अनादिष्टाज्यहोमेतुनित्यं॥ आज्यभागसहिततद्रहितकर्मणोस्तंत्रप्रयोगेआज्यभागाननुष्ठानमेवयुक्तं॥ सर्वत्राज्यभा
गयोर्विकल्पितत्वात्॥ अनेकपाकयज्ञानामेककालानुष्ठानेसमानतंत्रता॥ तेनस्विष्टकृताद्येकमेव॥ यत्रद्रव्यंनोक्तंतत्राज्यंग्राह्यं॥
मंत्रांतेकर्मकर्तव्यंमंत्रस्यकरणत्वतः॥ कर्मावृत्तौतुमंत्रस्याप्यावृत्तिर्गुणकर्मणि॥ समंत्रकहोमेतूष्णींनिर्वापः॥ नाम्नाहोमेनाम्नै
वनिर्वापादि॥ यत्रमंत्रेणनाम्नावाहोमोनोक्तस्तत्रनाम्नैवहोमः॥ समंत्रकहोमेसहदेवानेकदेवत्यचरुपाकेपिनविभागोनाभिमर्श-
श्च॥ अनुक्तोदक्षिणःकरः दिशामनुक्तौप्राच्युदीचीशान्यः॥ तिष्ठन्नासीनइत्याद्यनुक्तावासीननैव॥ अनादेशेस्वयंकर्ता॥ अवि
ज्ञातःस्वरोमंत्रःसौत्रएकश्रुतिर्भवेत्॥ होमेषुमंत्रंस्वाहांतंप्रणवाद्यंचकारयेत्॥ विप्रादीनांहृदंभस्यात्सावित्रंग्रथितंनवा॥ अ

हुतिप्रमाणं॥ कर्षप्रमाणमाज्यादि लाजामुष्टिमितामताः॥ अन्नंग्राससमंग्राह्यंकंदानामष्टमोंशकः॥ तिलसक्तुकणादीनांमृगीमुद्राप्रमाणतः॥ ताम्रपात्रेणपिहितेताम्रपात्रादिकेशृतं॥ अग्निप्रणयनंकार्यंमृन्मयेराजतादिके॥ उत्तमःश्रोत्रियागारान्मध्यमःस्वगृहादितः॥ नाप्रोक्षितमिंधनमग्नावादध्यात्॥ सदोपवीतिनाभाव्यंसदाबद्धशिखेनच॥ सदेतिकर्मांगतांपुरुषार्थतांच॥ तेनकर्मकालेशिखाबंधनाद्यभावेप्रायश्चित्तद्रूपमन्यदेकमेव॥ दशविधादर्भाउक्ताः॥ वटप्लक्षबिल्ववैकंकतचंदनदेवदारुसरलवृक्षजाअपिध्मार्थाचित्समिधः॥ प्रभुःप्रथमकल्पस्ययोऽनुकल्पेनवर्तते॥ सनाप्नोतिफलंतस्यपरत्रेपिश्रुतिःस्मृतिः॥ बव्हल्पंवास्वगृह्योक्तंयस्ययत्कर्मचोदितं॥ तस्यतावतिशास्त्रार्थेकृतेसर्वःकृतोभवेत्॥ अथकर्मविशेषेग्निनामानि॥ अग्निस्तुमरुतोनामगर्भाधानेविधीयते॥ पवमानःपुंसवनेसीमंतेमंगलाभिधः॥ प्रबलोजातसंस्कारेपार्थिवोनामकर्मणि॥ अन्नप्राशनेशुचिःप्रोक्तःसभ्यःस्याच्चौलकर्मणि॥ व्रतादेशेसमुद्भवःगोदानादौसूर्यःविवाहेयोजकः॥ आवसथ्येद्विजनामा॥ प्रायश्चित्तेविट्॥ पाकयज्ञेषुपावकः॥ पित्र्येकव्यवाहनः॥ दैवेहव्यवाहनः॥ शांतिकेवरदःप्रोक्तःपौष्टिकेबलवर्धनः॥ मृतदाहेक्रव्यादः॥ ज्ञात्वैवमग्निनामानिगृह्यकर्मसमारभेत्॥ पलाशेनजुहूःकार्याखदिरेणस्रुवःस्मृतः॥ तदभावेयथालाभयज्ञियवृक्षजाः॥ तदभावेपलाशमध्यपर्णैर्वापिप्पलपर्णैर्वाहोमः॥ एवंचमसमादर्व्योपिखदिरादियज्ञियवृक्षजाः॥ काम्येप्रतिनिधिर्नास्तिनित्यनैमित्तिकेहिसः॥ काम्येप्युपक्रमादूर्ध्व

मन्येप्रतिनिधिंविदुः॥ नस्यात्प्रतिनिधिर्मन्त्रकर्मदेवाग्निकर्तृषु॥ नदेशारणिकालेषुत्रिषुप्रतिनिधिर्मतः॥ नातिप्रतिनिधातव्यंनिषि
द्धंवस्तुकुत्रचित्॥ स्वकालादुत्तरोगौणः कालः सर्वस्यकर्मणः॥ तर्पणेष्वासनेश्राद्धे भुक्तौमूत्रपुरीषयोः॥ षट्स्वनिर्माल्यकादर्भा
दर्व्याद्या अभिचारके॥ मंत्रोपियश्चशूद्रार्थेब्राम्हणः प्रेतभोजने॥ अथकर्मांगदेवताः॥ विवाहस्याग्निर्देवता॥ तेनविवाहांगभूत
स्वस्तिवाचनाद्यंतेकर्मांगदेवताग्निःप्रीयतामितिवदेत्॥ औपासनेग्निसूर्यप्रजापतयः॥ स्थालीपाकेग्निः॥ गर्भाधानेब्रह्मा॥ पुं
सवनेप्रजापतिः॥ सीमंतेधाता॥ जातकर्मणिमृत्युः॥ नामनिष्क्रमणान्नप्राशनेषुसविता॥ चौलेकेशिनः॥ उपनयनेइंद्रश्रद्धा
मेधाः॥ अंतेस्कंभवाः॥ पुनरुपनयनेग्निः॥ समावर्तनस्येंद्रः॥ उपाकर्मणिव्रतेषुचसविता॥ वास्तुहोमेवास्तोष्पतिरंतेप्रजापतिः॥
आग्रयणेआग्रयणदेवताः॥ सर्पबलेःसर्पाः॥ तडागादीनांवरुणः॥ ग्रहयज्ञेआदित्यादिनवग्रहाः॥ कुष्मांडहोमेचांद्रायणेअग्न्याधाने चांद्राग्न्याद
यः॥ अग्निष्टोमस्याग्निः॥ अग्नेधिष्टकर्मसुप्रजापतिरिति॥ कलियुगेकार्याकार्यविवेकः गीतागंगातथाविष्णुःकपिलाश्वत्थसेव
नं॥ एकादशीव्रतंचैवसप्तमंनकलौयुगे॥ विष्णुंशिवंवाभजतांगुरोःपित्रोश्चसेविनां॥ गोवैष्णवंमहाशैवंतुलसीसेविनामपि॥
नस्यात्कलिकृतोदोषःकाश्यांनिवसतामपि॥ कलौगुरूणांभजनमीशभक्त्यधिकंस्मृतं॥ जपादौयत्रयासंख्याकलौसास्याच्चतुर्गुणा॥
॥ कलौदानंमहाश्रेष्ठंशिवविष्णोश्चकीर्तनं॥ कृतेयद्दशभिर्वर्षैस्त्रेतायांहायनेनतु॥ द्वापारेतत्तुमासेनअहोरात्रेणतत्कलौ॥ प्रथम

स्कंधे॥ कुशलान्याशुसिद्ध्यंतिनेतराणिकृतानियद्दिलिकलौपुण्यकर्मणांसंकल्पेपिसिद्धिः॥ पापानांत्वाचरणादेवेत्युक्तं॥ स्मृत्यंतरवि
रोधेतुकलौपाराशरस्मृतिः॥ ध्यायन्कृतेयजन्यज्ञैस्त्रेतायांद्वापरेर्चयन्॥ यदाप्नोतितदाप्नोतिकलौसंकीर्त्यकेशवमिति हेमाद्रौव्यास
वचनम्॥ अत्रकृतयुगाद्यधिकरणकध्यानादिफलार्थकल्पाधिकरणककीर्तनंविधीयतइतिवाक्यार्थः कौस्तुभकर्त्रैपितामहैर्भक्ति
निर्णयेविस्तरेणनिरूपितः॥ हेमाद्रौ॥ कलिंसभाजयंत्यार्यागुणज्ञाःसारभागिनः॥ यत्रसंकीर्तनेनैवसर्वस्वार्थोभिलभ्यतइतिश्रीभा-
गवतवचनमुदाहृत्यसंकीर्तनेनहरिकीर्तनेनेत्यर्थइतिहेमाद्रावेवव्याख्यातंकृष्णवर्णंत्विषाकृष्णंसांगोपांगास्त्रपार्षदं॥ यज्ञैःसंकीर्तनप्रायैर्य
जंतीहसुमेधसः॥ यज्ञादिस्वस्वाचारमाचारद्भिरपिकलिषुसंकीर्तननिषेवैर्भाव्यमित्याशयइतिकौस्तुभे॥ अनेनचतुर्वर्गफलंनारायणा
श्रयणमात्रेणभवतीतिसिद्धं॥ यावैसाधनसंपत्तिःपुरुषार्थचतुष्टये॥ तयाविनातदाप्नोतिनरोनारायणाश्रयइतिभारतोक्तेः॥ श्री
भागवतेपि॥ धर्मार्थकाममोक्षाख्यंयइच्छेच्छ्रेयआत्मनः॥ एकंह्येवहरेस्तत्रकारणंपादसेवनमिति॥ अत्रैकपदावधारणादिपदैर
ना
न्यसाध नपेक्षत्वंभक्तियोगस्योच्यते॥ ज्ञानयोगादेश्चहरिपदसेवनसापेक्षत्वंध्वन्यते॥ तथाचस्पष्टमेकादशादौ॥ तस्मान्मद्भक्ति
युक्तस्ययोगिनोवैमदात्मनः॥ नज्ञानंनचवैराग्यंप्रायःश्रेयोभवेदिह॥ यत्कर्मभिर्यत्तपसाज्ञानवैराग्यतश्चयत्॥ योगेनदानधर्मेण
श्रेयोभिरितरैरपि॥ सर्वंमद्भक्तियोगेनमद्भक्तोलभतेंजसा॥ स्वर्गापवर्गंमद्धामकथंचिद्यदिवांछतीति॥ श्रेयःश्रुतिंभक्तिमुदस्य

तेविमोक्लिश्यंतियेकेवलबोधलब्धये॥ तेषामसौक्लेशलएवशिष्यतेनान्यद्यथास्थूलतुषावघातिनामित्यादिपरसहस्रवचना-
नि॥ ज्ञानयोगस्यभगवदाराधनंतत्प्रसादंचविनैव सिद्धिरितिक्वापिकेनाप्यनुक्तेश्च॥ सर्वापेक्षाचयज्ञादिश्रुतेरश्ववदित्यधिकर
णेज्ञानोत्पत्तौयज्ञादिसर्वसाधनापेक्षोक्तेश्च॥ किंचभक्तियोगेदुराचारिणोपिदृढवैराग्यरहितस्याप्यधिकारोगम्यते॥ अपिचेत्सुदुराचा
रोभजतेमामनन्यभाक्॥ साधुरेवसमंतव्यःसम्यग्व्यवसितोहिसः॥ क्षिप्रंभवतिधर्मात्माशश्वच्छांतिंनिगच्छति॥ कौंतेयप्रतिजानीहि
नमेभक्तःप्रणश्यति॥ नोनिर्विण्णोनातिसक्तोभक्तियोगोस्यसिद्धिदइत्यादिवचनेभ्यः॥ नैवंदुराचारिणोपिदृढवैराग्यादिसाधनचतुष्टय
संपत्त्यभावेपिवेदांतश्रवणाद्यनुष्ठितोज्ञानोत्पत्तिर्भवतीतिक्वाप्युपलभ्यते॥ नचयथोक्ताधिकारसंपत्तिंविनानुष्ठितंसाधनंकिमपिफ-
लायकल्पते॥ तस्मात्सर्वथासर्वैःकलौश्रीहरिपादसेवनादिभक्तियोगाश्रयणमेवकर्तव्यमितिसिद्धं॥ अथकलौनिषिद्धानि॥ समुद्रयात्रास्वी
कारःकमंडलुविधारणं॥ द्विजानामसवर्णासुकन्यासूपयमस्तथा॥ देवराद्यैःसुतोत्पत्तिर्मधुपर्केपशोर्वधः॥ मांसदानंतथाश्राद्धेवानप्रस्थाश्रम
स्तथादत्ताक्षतायाःकन्यायाःपुनर्दानंपरस्यच॥ दीर्घकालंब्रह्मचर्यंनरमेधाश्वमेधकौ॥ महाप्रस्थानगमनंगोमेधश्चतथामखः॥ इमान्धर्मा
न्कलियुगेवर्ज्यानाहुर्मनीषिणः॥ मद्यंवर्ज्यंमहापापेमरणांतविशोधनं॥ सौत्रामण्यादियज्ञेपिसुरापात्रग्रहस्तथा॥ मद्यभद दिवामाघाग-
मस्यतुनमानता॥ मीमांसाहिनयेसर्वशिष्टैश्चतदनादरात्॥ औरसोदत्तकश्चैतौपुत्रौकलियुगेस्मृतौ॥ अन्यान्दशविधान्पुत्रान्कीर्तितान्वर्जये

क्कालौ॥कौस्तुभेतुस्वयंदत्तस्तृतीयोपिकलौविहितइतिनवेवकलौनिषिधा इत्युक्तं॥कलियुगेब्रह्महंत्रादेरेवाव्यवहार्यत्वादिरूपंपातित्यं॥तत्संसर्गिणस्तुनरकहेतुदोषसत्वेपिपातित्यंनास्ति॥संसर्गदोषःपापेष्वितिकलिवर्ज्येषुवचनात्॥कृतेसंभाष्यपततित्रेतायांस्पर्शनेनतु॥द्वापरेत्वन्नमादायकलौपततिकर्मणेतिवचनाच्च॥ब्रम्हहननादिकर्मणैवपातित्यंनसंसर्गमात्रेणेतितदर्थात्॥इदंचलोकेषुबहिष्कृतपातकिषुलोकविद्विष्टत्वेनापरिहार्यसंसर्गपातित्याभावपरं॥नहिलोकेषुबहिष्कृतानांप्रच्छिन्नाभक्ष्यभक्षणापेयपानागम्यागमनादिपातकवतांतज्ज्ञानवतातिशिष्टेनापिसंभाषणादिसंसर्गोनरकहेतुरपिपरिहर्तुंशक्यते॥लोकविद्वेषापातात्॥लोकबहिष्कृतपापिनांसंसर्गस्तुपातित्यहेतुरेव॥तथैवशिष्टाचारादितिमेभाति॥अतएवत्यजेद्देशंकृतयुगेत्रेतायांग्राममुत्सृजेत्॥द्वापरेकुलमेकंतुकर्तारंतुकलौयुगइतिवाक्येकर्तृत्यागोविधीयते॥त्यागोहिसंसर्गपरिहारएव॥किंचानेनवाक्येनयत्रकुलादौब्रह्महत्यादिपातकीनिष्पद्यतेतत्कुलादिकंद्वापरादावेवबहिष्कार्यंनतुकलौकुलादेर्बहिष्कारः॥किंतुकर्तुरेवकलौबहिष्कारइतिप्रतिपद्यते॥नचैतद्वाक्यविरोधिवाक्यांतरंपतितसगोत्रसपिंडादीनांकर्मानर्हत्वासंव्यवहार्यत्वप्रतिपादकंक्वापिग्रंथेउपलभ्यते॥यत्तुनिर्णयसिंधौघटस्फोटप्रकरणेगृहेषुस्वैरमापद्येरन्नितिवसिष्ठवचनसामर्थ्यात्पात्रनिनयनात्प्राक्पतितज्ञातीनांधर्मकार्येष्वधिकारोनास्तीत्यपरार्कव्याख्यानमुपन्यस्तं॥तन्नसर्वपतितविषयं॥किंतुघटस्फोटार्हप्रायश्चित्तानिच्छुपतितविषयं॥अन्यथापात्रनिनयनात्प्रागितिनवदेत्॥प्रायश्चि-

त्वासाग्निस्सेववदेत्॥ कर्तारंतुकलौयुगेइत्यादिप्रत्यक्षवचनेनविरोधेर्थापत्तिमूलकस्यसर्वपतितविषयककुलबहिष्कारवर्णनस्यपुरुषव्या
ख्यानरूपस्याप्रामाण्यापाताच्चेतिभाति॥ नन्वेवंघटस्फोटविधिर्व्यर्थइतिवाच्यं॥ तस्यपारलौकिकदोषपरिहारार्थत्वात्॥ लोकबहि-
ष्कृतपातकिविषयेसंभाषणादिसंसर्गस्यपातित्यहेतुत्वाभावेपिपरत्रनरकजनकदोषहेतुत्ववत्सतितेनसहैककुलत्वसंसर्गस्यापीहपाति
त्यादिदोषहेतुत्वाभावेपिपारत्रिकदोषहेतुत्वात्॥ अत्रचघटस्फोटविधेरेवार्थापत्तिविधयामानत्वात्॥ तथाचपारत्रिकदोषपरिहारार्थं
घटस्फोटविधिरितिनतद्विधिबलेनपतितमात्रस्यकुलेबहिष्कारइतिभातीतिसंक्षेपः॥ सत्राख्ययज्ञः कलौवर्ज्यः॥ ब्रह्महत्यादिमहापात-
केषुप्रायश्चित्तेननरकनिवृत्तिर्नभवतिकिंत्विहलोकेव्यवहार्यतामात्रंकलौभवति॥ स्वर्णस्तेयादिषुतुप्रायश्चित्तेननरकनिवृत्तिर्व्यवहार्यताच
॥ केचित्तुरहस्यकृतेषुमहापापेषुरहस्यप्रायश्चित्तंकलौनोपदेष्टव्यमित्याहुः विप्रादिस्त्रीसंभोगेनभ्रष्टानांशूद्रादीनांप्रायश्चित्तेपिसंसर्गो
निषिद्धः॥ यज्ञेपशुमारणंशूद्रहस्तेनकार्यंनतुविप्रेणस्वयंकार्यमित्यर्थः॥ सोमविक्रयश्चविप्राणांकलौवर्ज्यः॥ ज्येष्ठादिसर्वभ्रातॄणांसम
भागः कलौस्मृतः॥ आतताईद्विजानांनोधर्मयुद्धेपिहिंसनं॥ अब्धौनौयातुर्द्विजस्यप्रायश्चित्तेपिसंसर्गोन॥ गवार्थेब्राह्मणार्थेचप्राण
त्यागः कलौनहि॥ द्विजानांगोपशूद्रादौभोज्यान्नत्वंकलौनहि॥ शिष्यस्यगुरुपत्नीषुनचिरंवासशीलता॥ आपदिक्षत्रवैश्यादिवृत्तिंवि
प्रः कलौत्यजेत्॥ कलौद्विजोनहिभवेदश्वस्तनिकजीविकः॥ द्वादशाब्दंगुरौवासंमुखाग्निधमनक्रियां॥ यतेर्भिक्षांसर्ववर्णेकलौत्रीणिविव

र्जयेत्॥नवोदकनिषेधंचदक्षिणांगुरुवांछितां॥वृद्धरुग्णादिमरणंजलाग्निपतनादिभिः॥गोतृप्तिमात्रेभूमिष्ठपयस्याचमनक्रियां॥पितृवादेश
क्षिदंडकलौपंचविवर्जयेत्॥घृतदुग्धादिभिःपक्वमन्नंशूद्रात्कलौत्यजेत्॥भिक्षामटन्यतीरात्रौनवसेद्गृहिणांगृहे॥विधूमसन्नमुसलेकाले
भिक्षांकलौत्यजेत्॥चत्वार्यब्दसहस्राणिचत्वार्यब्दशतानिच॥कलेर्यदागमिष्यंतितदात्रेतापरिग्रहः॥सन्यासश्चनकर्तव्योब्राम्हणेनवि-
जानता॥त्रेतापरिग्रहःसर्वाधानं॥अर्धाधानंस्मृतंश्रौतस्मार्ताग्न्योस्तुपृथक्कृतिः॥सर्वाधानंतयोरैक्यकृतिःपूर्वयुगाश्रया॥अस्यापवादः
॥यावद्वर्णविभागोस्तियावद्वेदःप्रवर्तते॥संन्यासंचाग्निहोत्रंचतावत्कुर्यात्कलौयुगइति॥शपथाःशकुनाःस्वप्नाःसामुद्रिकमुपश्रुतिः॥देव
पूजोपहारादेःसंकल्पःकार्यसिद्धये॥प्रश्नोत्तरंकालविदांसंभवंतिकलौक्वचित्॥इतिकलौकार्याकार्यनिर्णयः॥अथस्वप्नविचारः॥स्वप्नो
द्विविधः॥इष्टफलोनिष्टफलश्चेति॥तत्रसामान्यतइष्टफलोयथा॥नदीसमुद्रतरणमाकाशगमनंतथा॥गृहनक्षत्रमार्तंडचंद्रमंडलदर्शनं
हर्म्यस्यारोहणंचैवप्रासादशिरसोपिवा॥स्वप्नेचमदिरापानंवसामांसस्यभक्षणं॥कृमिविष्ठानुलेपश्चरुधिरेणाभिषेचनं॥भोजनंदधिभ-
क्तस्यश्वेतवस्त्रानुलेपनं॥रत्नान्याभरणादीनिस्वप्नेदृष्ट्वाप्रसिध्यति॥देवताविप्रपृथ्वीशान्प्रशस्ताभरणांगनाः॥वृषभेपर्वतक्षीरीफलीवृक्षा
दिरोहणं॥दर्पणामिषमाल्यासिःशुक्लपुष्पांबराश्रितान्॥दृष्ट्वास्वप्नेर्थलाभःस्याद्व्याधिमोक्षश्चजायते॥अथानिष्टफलः॥दुष्टंकिंशुकवल्मीकपारिभ-
द्रादिरोहणं॥तैलकार्पासपिण्याकलोहप्राप्तिर्विपत्तये॥विवाहकरणंस्वप्नेरक्तस्रग्वस्त्रधारणं॥स्रोतसाहरणंनष्टंपक्वमांसस्यभोजनं॥आदित्यस्य

यच्चंद्रस्य निष्प्रभस्यावलोकनं॥ नक्षत्रादेश्च पातश्च स्वप्ने मरणशोककृत्॥ अशोककरवीरपलाशानां पुष्पितानां स्वप्ने दर्शने शोकः॥ नौकारोहणे प्रवासः॥ रक्तवस्त्रगंधधारिण्या स्त्रिया लिंगने मृत्युः॥ घृततैलादिनाभ्यंगे व्याधिः॥ केशादंतपाते धननाशः॥ पुत्रशोको वा॥ खरोष्ट्रमहिषैर्याने तद्युक्तरथारोहणे वा मृत्युः॥ कर्णनासाकरादिच्छेदे पंकमज्जने तैलाभ्यंगे विषभक्षणे प्रेतालिंगने नलदमालिनो दिगंबरस्य याने कृष्णपुरुषदर्शने मृत्युः॥ अथ जागृतावनिष्टानि॥ अरुंधतीं ध्रुवं चैव नभो मंदाकिनीं तथा स्वनासाग्रं च चंद्रांकमायुर्हीनो न पश्यति॥ पांसुपंकादिषु न्यस्तं चरणं खंडितं यदि॥ स्नानानुलिप्तगात्रस्य यस्यास्यं प्राक्प्रशुष्यति॥ गात्रे वार्द्रेषु सर्वेषु सूर्यादिद्वयदर्शनं॥ स्वर्णप्रतीतिर्दृष्टेषु स्वपदानामदर्शनं॥ पिहिते कर्णयुगले यस्य घोषानुपश्रुतिः॥ अदर्शनं स्वशिरसः प्रतिबिंबे जलादिषु छिद्रमतीतिश्छायायांस चिरं नैव जीवति॥ अथ विशेषइष्टफलाः स्वप्नाः॥ यस्तु पश्यति वै स्वप्ने राजानं कुंजरं हयं॥ सुवर्णं वृषभं गां वा कुटुंबं तस्य वर्धते॥ वृषं वृक्षं वारुह्य तत्रस्थस्य जागरे धनाप्तिः॥ श्वेतसर्पेण दक्षिणभुजदंशे न दशादिने सहस्रं धनलाभः॥ जलस्थस्य वृश्चिकोरगग्रासे जयपुत्रधनानि॥ प्रासादशैलारोहणे समुद्रतरणे राज्यं॥ तडागमध्ये पद्मपत्रेषु घृतपायसभोजने राज्यं॥ बलाकाकुक्कुटीक्रौंचीदर्शने भार्याप्राप्तिः॥ निगडबंधे बहुपाशबंधे वा पुत्रधनादि॥ आसने शयने याने शरीरे वाहने गृहे॥ ज्वलमाने विबुध्येत तस्य श्रीः सर्वतोमुखी॥ सूर्यचंद्रमंडलदर्शने रोगिणो रोगनाशोऽन्यस्य धनं॥ सुरारुधिरयोः पाने विप्रस्य विद्या शूद्रादेर्धनं॥ शुक्लांबरगंधधारिण्या शुभगस्त्रिया लिंगने संपत्तिः॥ छत्रपादुकोपानहत्खड्गलाभे धनं वृषभयुक्तरथारोहणे धनं॥ दधिलाभे वेदाप्तिः॥ दधिपयःपाने घृतलाभे च यशः॥ घृतभक्षणे क्लेशः॥ आंत्रैर्वेष्टने राज्यं॥ मनुष्यस्य चरणमांसभक्षणे शतं लाभः॥ बाहुभक्षणे सहस्रं॥ शीर्षमांसभक्षणे राज्यं वा॥ सहस्रं धनं वा॥ सफेनक्षीरपाने सोमपानं॥ गोधूमदर्शने धनलाभः॥ यवदर्शने यज्ञः॥ गौरसर्षपदर्शने लाभः॥ नागं पद्मं लभेत स्वप्ने कर्पूरागमनं तथा॥ चंदनं पांडुरं पुष्पं तस्य श्रीः सर्वतोमुखी॥ स्वर्ण-

पित्राःक्लान्यतिशोभनानिकार्पासभस्मौदनतक्रवर्ज्यं॥ सर्वाणिकृष्णान्यतिनिंदितानिगोहस्तिदेवद्विजवाजिवर्ज्यं॥ स्वप्नमस्य प्रथमेयामेवत्सरांतेफलप्र-
दः द्वितीयेषण्मासैः तृतीयेत्रिमासांते॥ चतुर्थयामेमासांते॥ अरुणोदयेदशाहांते॥ सूर्योदयेसद्यः फलं॥ अथदुःस्वप्नदर्शनेकृत्यं॥ यामेराजन्निसुप्त्वा
सूर्योपस्थानेदुःस्वप्ननाशः अथःस्वप्नस्येतिजपाद्वा॥ कुविद्ङ्गीवच्छूंदेनदुःस्वप्ननाशः॥ चंडीसप्तशतीपाठेनवा॥ यद्वाश्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्र
जपः कार्यः अथवाश्रीभारतस्यश्रीमद्भागवतस्यवागजेंद्रमोक्षस्यच श्रवणंपाठोवाइतिदुःस्वप्ननाशकविधिः॥ इत्यंगर्भाधानादुद्वाहांताःसमस्तसं-
स्काराःसपरिकरानिर्णीताः अस्मिंस्तार्तीयपूर्वार्धे १ ततआह्निकआचारस्ततआधानाधिकाःप्रकीर्णार्थाः॥ शांतिकपौष्टिकमुख्याः स्थानैमित्तिकाश्चोक्ताः २
पूर्वपरिच्छेदकयोः कालःसामान्यतोविशेषाच्च॥ निर्णीतःसहकृत्यैस्तिथिमासाद्येषुविध्युक्तैः ३ नानापापेप्रायश्चित्तंव्यवहारविस्तरश्चापि॥ ष्पदानमहादा॰नादिविधि
श्चोत्क्रोमपूर्वादौ ४ श्राद्धविधिःसांगोप्याशौचेनिर्णीतिरससंस्कारः॥ तार्तीयीकस्योत्तरखंडेऽग्रेसंप्रवक्ष्यंते॥ मूलभूतानिपद्यानिविकृतानिक्वचित्क्वचित्॥ निर्वि-
कारण्यपिमूलान्ययुक्तान्यत्रकानिचित्॥ मीमांसाधर्मशास्त्रज्ञाःसुधियोनलसालुधाः॥ कृतकार्याःप्राङ्निबंधैस्तदर्थंनायमुद्यमः॥ येपुनर्मंदमतयोलसाअज्ञाश्च
निर्णयं॥ धर्मंवेदितुमिच्छंतिरचितस्तदपेक्षया॥ निबंधोयंधर्मसिंधुसारनामासुबोधनः॥ असुनाप्रीयतांश्रीमद्विठ्ठलोभक्तवत्सलः ८ प्रेम्णासद्भिर्ग्रंथःसेव्यःशब्दा-
र्थतःसदोषोपि॥ संशोध्यवापिहरिणासुदामसुनिसत्तुषपृथुकमुष्टिरिव ९ श्रीकाश्युपा॰ध्यायवरोमहात्माबभूवविद्वद्द्विजसार्वभौमः॥ ॥तस्मादुपाध्यायकुलावतंसोयज्ञेश्वरोनंत
इत्याविर्भूता १० यज्ञेश्वरोयज्ञविधानदक्षोदेववद्वेदांगकशास्त्रशिष्टः॥ भक्तोत्तमोनंतगुणैकधामानंताह्वयोनंतकलावतारः ११ एषोस्यजज्ञेजनकस्तकीयांतांको-
कणाख्यांसविरक्तिशाली॥ श्रीपांडुरंगेवसतिंविधायश्रीमातटेमुक्तिमगात्सभक्त्या १२ तस्यानंताभिधानस्योपाध्यायस्यसुतःकृतीकाशीनाथाभिधोधर्मसिंधुसा-
रंसमातनोत्॥ १३॥ श्रीमत्काश्युपाध्यायानुजानंतोपाध्यायसूरिसुतकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिं॰ तृतीयपरिच्छेदेपू॰समाप्तः॥ ॥७॥ ॥

अथधर्माब्धिसारेतृतीयपरिच्छेदोत्तरार्धंमारभ्यते

ध.सिं. श्रीगणेशायनमः॥ श्रीगुरुभ्योनमः॥ श्रीमद्ग्रंथकर्तृचरणेभ्योनमः॥ श्रीरुक्मिणीपांडुरंगंप्रणम्यापितरौगुरून्॥ तृतीयच्छेदोत्तरार्धंतनोमिश्री तृ.प.उ.
१ शतुष्टये॥१॥ श्रीनाथःकरुणासिंधुरिंदिराशंकरःसती॥ विघ्नेशोभास्करोंबाद्याविश्रान्त्यंतुसदैवमे॥२॥ तत्रतावच्छ्राद्धादिनिर्णयंवक्तुमधिका
रनिर्णयायजीवत्पितृकाधिकारोविविच्यते॥ पादुकेचोत्तरीयंचतर्जन्यांरूप्यधारणं॥ नजीवत्पितृकःकुर्याज्ज्येष्ठेभ्रातरिजीवति॥ अत्रपादु
केकाष्ठमय्यौ॥ उत्तरीयंसग्रंथिपरिमंडलंवस्त्रमेकंकंठाद्गुल्फादिविस्तृतंसूत्रबंधकृतंपरिमंडलरूपंवाउत्तरीयस्थानापन्नंस्मृत्युक्तंतृतीययज्ञोप
वीतंवाजीवत्पितृकेणजीवज्ज्येष्ठभ्रातृकेणचनधार्यमितितात्पर्यं॥ प्रावरणरूपंद्वितीयवस्त्रंतुजीवत्पितृकादिभिःसर्वैर्धार्यम्॥ एकवस्त्रो
नभुंजीतनकुर्याद्देवतार्चनमित्यादिनासर्वकर्मस्वेकवस्त्रत्वनिषेधात्॥ पितरिपितामहेज्येष्ठभ्रातरिचाकृताधानेजीवतिपुत्रपौत्रकनिष्ठभ्रा
तृभिराधानंनकार्यं॥ ज्येष्ठभ्रातर्यकृतविवाहेकनिष्ठेनविवाहोनकार्यः॥ अत्रविशेषःपूर्वार्धेउक्तः॥ एवंपित्रादिषुअकृतसोमयागेषुजीवत्सु
पुत्रादेःसोमेनाधिकारः॥ एवंपूर्णमासे ष्टेदर्शेष्टावग्निहोत्रहोमेचपित्राद्यैरनारब्धेषुपुत्रादेर्नाधिकारः॥ एवंसंन्यासेऽपिकनिष्ठस्यसोदरस्यै
वदोषोनभिन्नोदरस्यभ्रातुः॥ पित्रादेराज्ञायांपुत्रादेर्नदोषइतिकेचित्॥ अधिकारिणिपितरिसत्याज्ञायामपिदोषः॥ पातित्यजात्यंधत्वादि
दोषैरनधिकारिण्याज्ञयानदोषः॥ पातित्यादावाज्ञांविनापिनदोषइत्यपरे॥ तथाजीवत्पितृकस्यापिपितृकृत्येषुदर्शादिश्राद्धतर्पणपैतृकदाने १
पुनाधिकारः॥ अत्रविशेषः॥ स्वापत्यसंस्कारस्वद्वितीयविवाहादिनिमित्तकनांदीश्राद्धचातुर्मास्यांतर्गतपितृयज्ञसोमांगतृतीयसवनस्थ

पितृयज्ञेजीवत्पितुरधिकारः॥ पिंडपितृयज्ञेहोमांतः पिंडपितृयज्ञोनारंभोवापिंडपितृयज्ञस्येतिपक्षद्वयम्॥ पितुःपित्राद्युद्देशेनपिंडदान
मितितृतीयःपक्षः॥ क्वचिदेवमप्येकादिविकल्पितषट्पक्षमयं॥ गयांप्रसंगतोगत्वामातुःश्राद्धंकृतंचरेत्॥ जीवत्पितामातुःश्राद्धमुद्दिश्यग
यांनगच्छेत्॥ महानदीषुसर्वासुतीर्थेंचप्रायंजीवत्पितृकःपितुःपितृमात्राद्युद्देशेनश्राद्धंकुर्यात्॥ नवम्यामन्वष्टकाश्राद्धंक्षयाहेमातुःप्रत्य-
ब्दश्राद्धंचसपिंडकमेवजीवत्पितृकःकुर्यात्तथासन्यस्तेतातेपतितेचतातेजीवत्यपिसतिदर्शश्राद्धमहालयसंक्रांतिग्रहणादिश्राद्धानिस
र्वाणिपितुःपित्राद्युद्देशेनजीवत्पितृकेणकार्याणि॥ एतानिचसंकल्पिकविधिनापिंडरहितानिकार्याणि॥ अन्वष्टक्यादाविवपिंडदाने-
विशेषवचनाभावात्॥ आश्विनशुक्लप्रतिपदिदौहित्रोजीवत्पितृकःसपिंडकमातामहश्राद्धंकुर्यात्॥ तथाभ्रातृपुत्रोऽपुत्रस्यपितृव्यस्यप्रत्य-
ब्दश्राद्धंसपिंडंकुर्यात्॥ तथाभ्रातृपुत्रोऽपुत्रस्यपितृव्यस्यप्रत्यब्दश्राद्धंसपिंडंकुर्यात्॥ एवंकनिष्ठभ्राताप्यपुत्रज्येष्ठभ्रातुःप्रत्यब्दं॥ तथासपत्नी
पुत्रःसापत्नमातुःश्राद्धं॥ एवंदौहित्रोऽपुत्रस्यमातामहस्यप्रत्यब्दम्॥ इत्थंचपितृव्यादिश्राद्धचतुष्टयेजीवत्पितृकस्याप्यधिकारः॥ पितृव्यभ्रा
त्रादीनामपुत्राणांपत्नीसत्वेसैवाधिकारिणीनतुभ्रातृपुत्रादेःश्राद्धाधिकारःएवंपतिरेवपुत्राभावेभार्याश्राद्धंकुर्यात्॥ सपत्नीपुत्रसत्वेतुसएवकु
र्यान्नभर्ता॥ दौहित्रभ्रातृपुत्रयोःसत्वेमृतस्याविभक्तत्वेदौहित्रएव॥ अविभक्तत्वेभ्रातृपुत्रःकेचित्भ्रातृतत्पुत्रयोःसत्वेभ्रात्रैवश्राद्धंकार्यमित्या
हुः॥ तथाजीवत्पितृकस्यपितृपितामहादिमनुष्यपितृतर्पणनिषेधेप्यग्निष्वात्तादिदेवपितृतर्पणनिषेधाभावात्स्नानांगतर्पणेब्रह्मयज्ञांगभूतदेवर्षि रू

पितृतर्पणेत्राधिकारोस्त्येव ॥ एवंयदीयश्राद्धेऽधिकारस्तदीयश्राद्धांगतर्पणेप्यधिकारः ॥ जीवत्पिताऽपिकुर्वीततर्पणंयमभीष्मयोः ॥ श्राद्धां-
गतर्पणभिन्नतर्पणंजीवत्पितृकेणतिलैर्नकार्यं ॥ श्राद्धप्रयोगमध्येवामजानुन्यग्भावोनीवीबंधश्चनकार्यः ॥ नद्यादौस्नात्वातर्पणांतेसमंत्रकं-
वस्त्रनिष्पीडनंविहितंतन्नकार्यं ॥ तथाखड्गमौक्तिकहस्तेनकर्तव्यंपितृतर्पणमितिविहितंखड्गधारणंनकार्यं ॥ अपसव्यंद्विजाग्र्याणांपित्र्येक-
र्मणिकीर्तितं ॥ आप्रकोष्ठात्तुकर्तव्यमेतत्पितरिजीवति ॥ जीवतिसन्यस्तादिरूपेपितरिमृतमातृमातामहकोऽपिपुत्रःपितुःपितृपितामहप्रपि-
तामहानांपितुर्मातृपितामहीप्रपितामहीनांपितुर्मातामहमातृपितामहमातृप्रपितामहानामितिपार्वणत्रयमेकोद्दिष्टगणंचस्वमातरंपितुःप-
त्न्याइतिस्वपितृव्यंपितुर्भ्रातुरितिस्वमातामहंचपितुःश्वशुरस्येत्येवमादिनापितृसंबंधपुरस्कारेणैवोद्दिश्यमहालयश्राद्धंकुर्यात् ॥ एवंदर्शादि-
षूह्यम् ॥ पितुःसन्यासाभावेऽपितीर्थश्राद्धंजीवत्पितुरेवमेव ॥ एवंवृद्धिश्राद्धेप्यूह्यं ॥ ब्रह्मयज्ञांतेनित्यंपितृतर्पणमपिसन्यस्तादिरूपजीवत्पितृ-
केणैवमेवकार्यमित्याहुः ॥ यदातुमातुर्वार्षिकमपुत्रमातामहवार्षिकमपुत्रपितृव्यवार्षिकंवाक्रियतेतदाक्रमेणमातृपितामहीप्रपितामहीनांमा-
तामहमातृपितामहमातृप्रपितामहानांपितृव्यपितामहप्रपितामहानामित्येवोद्देशः ॥ यदात्वपित्रादिभिःस्वाशक्त्यादिनानियोजितःपित्रादिकर-
णीयंश्राद्धंस्वयंपित्रादेःप्रतिनिधिभूयकरोतितदापितुरमुकशर्मणोयजमानस्यपितृपितामहप्रपितामहानामित्येवंयथाश्राद्धमुद्देशः ॥ सर्वत्रपितृ-
कृत्येभ्रातृष्वविभक्तेषुज्येष्ठस्यैवाधिकारः ॥ विभक्तेषुपृथक्पृथक्सापत्नभ्रातरिज्येष्ठेसत्यपिकनिष्ठएवस्वमातृवार्षिकान्वष्टक्यादिकुर्यात्

॥जीवत्पितृपितामहकस्यसंन्यस्तपितृपितामहकस्यचपितामहस्यपित्राद्युद्देशेनवृद्धिश्राद्धंतीर्थश्राद्धंदर्शादिश्राद्धंवाभवति॥ पित्रादिषुत्रिषु-
जीवत्सुसंन्यस्तेषुचनकिमपिश्राद्धंकार्यं॥ केचित्तुपित्रादित्रयात्परेभ्यःश्राद्धंदेयमित्याहुः॥ मृतेपितरिपितामहजीवनेपित्रेपितामहात्पराभ्यांच
श्राद्धंदेयम्॥ एवंपितृपितामह मरणेप्रपितामहजीवनेप्यूह्यम्॥ यस्तुगृह्याग्निश्रौताग्निमान्जीवन्मातृपितृकःपितुःपित्रादिभ्यःपिंडदानमि-
तितृतीयपक्षाश्रयेणारब्धपिंडपितृयज्ञाष्टकान्वष्टकाश्राद्धेऽन्वष्टकायांचपितुःपित्रादिमात्रादिमातामहादिभ्यःपिंडादिकंददानआसीदनंतरंचमा
तामृतासोऽन्वष्टकायांचस्वमात्रादिभ्यःपितुःपित्रादिभ्यश्चदद्यात्॥ यदाचपिंडपितृयज्ञान्वष्टकाद्यनारंभोपक्षोजीवत्पितृकस्यतदापिसंन्यस्तादिपि
तृकस्यदर्शादिश्राद्धंपितुःपित्राद्युद्देशेनव्यतिषंगभिन्नप्रयोगेणसांकल्पिकेनभवत्येव॥ पितुरविभक्तैःपुत्रैःपृथग्वैश्वदेवोनकार्यः॥ पितृपाकोपजी
वीस्याद्भ्रातृपाकोपजीवकइत्युक्तेः॥ अतएवगृह्याग्नौपाकेवैश्वदेवकरणपक्षेऽपिसाग्निकेपितरिसाग्निकैरप्यविभक्तैःपुत्रैःपृथग्वैश्वदेवोनकार्यः॥
येषांपाकाभावेऽग्नेर्लौकिकत्वंमतंतैःपाकमात्रमग्निसंस्कारार्थंकार्यमितिभाति॥ विभक्तैस्तुपृथग्वैश्वदेवःकार्यः॥ तच्चवैश्वदेवस्यदेवयज्ञभूतयज्ञ
पितृयज्ञात्मकत्वाज्जीवत्पितृकैरपिपंचमहायज्ञांतर्गतःपितृयज्ञःकार्यःवैश्वदेवाद्भिन्नाःपंचमहायज्ञास्तैत्तिरीयाणांतैरपिविभक्तैर्जीवत्पितृकैःपि
तृयज्ञःकार्यः॥ तस्यदेवरूपीपितृदेवताकत्वेनपितृपितामहादिमनुष्यरूपीपितृदेवत्वाभावात्॥ मुंडनंपिंडदानंचप्रेतकर्मचसर्वशः॥ नजीवत्पितृ
कःकुर्याद्गुर्विणीपतिरेवच॥ अत्रमुंडनंक्षुरेणशिरसोवपनं॥ तेनकर्तनंसिध्यति॥ सर्वंप्रेतकर्मप्रेतदहनवहनसपिंडीकरणांतौर्ध्वदैहिकादिकमित्यर्थः॥

मुंडनंरागप्राप्तमेवनिषिध्यते॥ तेनचौलोपनयनादिषुआधानदर्शपौर्णमासज्योतिष्टोमादिषुनित्यंप्राप्तंतीर्थप्रायश्चित्तमातृमरणादौनैमित्तिकंप्राप्तंचभवत्येव॥ केचित्काम्यनागबल्यादिषुकाम्यमपिभवतीत्याहुः॥ गंगायांभास्करक्षेत्रेमातापित्रोर्गुरोर्मृतौ॥ आधानेसोमपानेचवपनंसप्तसुस्मृतम्॥ गुरोरितिदत्तकस्यपूर्वापरपित्रोरित्यर्थः॥ वाक्यांतरेतीर्थमात्रेक्षौरोक्तेर्गंगाभास्करक्षेत्रग्रहणंजीवत्पितृकस्यतत्रविशेषतःक्षौरविधानार्थं॥ जीवत्पितृकस्यपिंडदाननिषेधः॥ नांदीश्राद्धतीर्थश्राद्धयोःसंन्यस्तादिपितृकस्यदर्शमहालयादिश्राद्धेषुचपिंडरहितसांकल्पिकश्राद्धबोधनार्थः॥ महापितृयज्ञेसोमयागेमातृमातामहादेर्वार्षिकश्राद्धेषुगयायामन्वष्टक्यादौचपिंडदानंभवत्येवेत्युक्तम्॥ पिंडदानंप्रकुर्वीतमातापित्रोःक्षयाहनीतिश्राद्धविधिनापिंडदानेसिद्धेपुनःपिंडविधिःपित्रोर्वार्षिकगर्भिणीपतित्वनिषिद्धकालादिप्रयुक्तनिषेधबाधनार्थे॥ तेनविवाहव्रतचूडासुवर्षमर्धंतदर्धकं॥ पिंडदानंमृदास्नानंनकुर्यात्तिलतर्पणमितिनिषेधस्यापिबाधः॥ क्षयाहग्रहणंसपिंडीकरणमासिकेष्वपिपिंडदानोपलक्षणपरम्॥ अथप्रेतकर्मप्रतिप्रसवः॥ जीवत्पितृकःस्वमातुरपुत्रसापत्नमातुःस्वपुत्रसपत्नीपुत्ररहितभार्यायाअपुत्ररहितभार्यायाअपुत्रपितृव्यस्यापुत्रमातामहमातामह्योश्चदाहादिप्रेतकर्माणिकुर्यात्॥ अत्रापुत्रपदेनमुख्यगौणपुत्रपौत्रप्रपौत्राभावोविवक्षितः॥ मातुरौर्ध्वदेहिकमनुपनीतोपिजीवत्पितृकःकुर्यात्॥ ऊनत्रिवर्षश्चूडारहितश्चेद्दाहमात्रंसमंत्रकंकृत्वान्यदन्येनकारयेत्॥ यदातुकृतचूडःपूर्णत्रिवर्षोवातदासर्वंसमंत्रकंप्रेतकर्मकुर्यात्॥ ब्रह्मचारीतुपित्रोर्मातामहस्यचांत्यकर्मकुर्यान्नान्यस्य॥ भर्तृदौहित्रयोःसत्त्वेभर्त्रैवपत्न्यादाहादिकुर्यात्॥ मुंडनंतुभर्तुर्न॥ एवमपुत्रस्यपत्नीदौहित्रयोःस

त्वेपत्न्यैवपत्न्यः कुर्यात्॥ तत्रदाहमात्रंसमंत्रकंकृत्वाऽन्यत्संकल्पमात्रंस्वयंविधायब्राह्मणद्वाराकारयेत्॥ भर्तृसपत्नीपुत्रयोःसत्वेसापत्नपुत्र-
एवकुर्यान्नभर्ता॥ सपत्नीपुत्रदौहित्रयोःसत्वेसपत्नीपुत्रएव॥ अपुत्रयोर्विधवाविधुरयोर्भ्रातृपुत्रदौहित्रयोःसत्वेदौहित्रएवाधिकारीतिबहवः
॥ विधवायाभर्तुर्भ्रातृपुत्रएवविधुरस्यस्वभ्रातृपुत्रएवेतिजीवत्पितृकनिर्णयेभट्टाः॥ अपुत्रस्यपत्नीभ्रातृपुत्रयोःसत्वेपत्न्यैव॥ एवंपुत्रासन्नि
धौपौत्रादेःपितामहपितामत्याद्यौर्ध्वदेहिकाद्यधिकारः॥ इत्थंपित्र्यकर्ममुंडनप्रेतकर्माद्यधिकारानधिकारौजीवत्पितृकस्यप्रपंचितौ॥ अत्रविषय
भेदाद्बालबोधार्थत्वाच्चपुनरुक्तिर्नातिदोषाय॥ सपिंडानांसगोत्रसपिंडमरणेसकृत्सकृत्तिलांजलिदानंविहितम्॥ तज्जीवत्पितृकेणापिकार्यं॥ एवं
मातामहाचार्यादिभ्योऽपि॥ ॥ इतिजीवत्पितृकनिर्णयः॥ ॥ अथश्राद्धाद्यधिकारिनिर्णयः॥ तत्रसांवत्सरिकादिश्राद्धेषुदाहाद्यौर्ध्वदेहिकक्रियायां
चौरसःपुत्रोमुख्योऽधिकारी॥ औरसपुत्राणांबहुत्वेज्येष्ठएवाधिकारी॥ ज्येष्ठस्याभावेसन्निधानेवापातित्यादिनाधिकाराभावेवाज्येष्ठानुजः॥ यत्तुज्ये
ष्ठासन्निधौसर्वतःकनिष्ठोऽधिकारीनतुमध्यमाइतितन्निर्मूलम्॥ तत्रपुत्राणांविभक्तत्वेकनिष्ठेभ्योधनंगृहीत्वाज्येष्ठेनैवसपिंडीकरणांताक्रियाकार्या॥
सांवत्सरिकादिकंतुपृथक्पृथक्॥ अविभक्तत्वेतुसांवत्सरिकादिकमप्येकेनैवकार्यम्॥ एकेनकृतेऽपिसर्वेषांफलभागित्वात्सर्वैःपुत्रैर्ब्रह्मचर्यपरान्न
वर्जनादयोनियमाःकार्याः॥ पुत्राणामेकदेशास्थित्यभावेदेशांतरेगृहांतरेवास्थितेस्तैरविभक्तैरपिपृथगेववार्षिकादिकंकार्यं॥ तत्रयदाज्येष्ठासन्नि
धौकनिष्ठोदाहादिकंकरोतितदाषोडशश्राद्धांतमेवकुर्यान्नसपिंडीकरणं॥ वर्षपर्यंतंज्येष्ठप्रतीक्षांकुर्यात्॥ तन्मध्येज्ञातेज्येष्ठेनैवकार्यं॥ नोचेद्वर्षांते

कनिष्ठेनापिकार्यम् ॥ वर्षात्प्राक्पुत्रभिन्नेनकृतमपिमासिकानुमासिकसपिंडीकरणंपुत्रेणपुनःकार्यम् ॥ एवंकनिष्ठेनकृतमपिज्येष्ठपुत्रेणपुनःकार्यम् ॥ विशेषस्तत्रैववक्ष्यते ॥ कनिष्ठस्यसाग्निकत्वेसपिंडीकरणमपिद्वादशेऽह्निकनिष्ठेनकार्यम् ॥ औरसपुत्राभावेपुत्रिकासुतक्षेत्रजादयोद्वादशविधाःपुत्राउक्तास्तथाऽपिकलौतेषांपुत्राणांनिषेधादौरसपुत्राभावेदत्तकएवाधिकारीमातापितृभ्यामन्यतरेणवाविधिपूर्वंदत्तः ॥ प्रतिगृहीतःसवर्णोदत्तकः ॥ भार्यानुमत्यापत्युःपुत्रदातृत्वंतदप्यापदि ॥ अत्यंतापदितुभार्याननुमत्यभावेऽपि ॥ पत्न्याःपत्यनुमत्यैवअत्रविशेषविचारःप्रागुक्तः ॥ दत्तकाभावेपौत्रः ॥ पौत्राभावेप्रपौत्रः ॥ अन्येत्वौरसाभावेपौत्रः ॥ तदभावेप्रपौत्रः ॥ प्रपौत्राभावेदत्तकइत्याहुः ॥ उपनीतपौत्रसत्वेप्यनुपनीतौरसपुत्रस्यैवाधिकारः ॥ सचकृतचूडस्यैववर्षाधिकवयसः ॥ पूर्णत्रिवर्षस्यतत्कृतचूडस्यापि ॥ अनुपनीतेनापिमंत्रपाठपूर्वकमेवपित्रोरौर्ध्वदेहिकंसांवत्सरिकाधिकंश्राद्धंचकार्यम् ॥ अशक्तौत्वग्निदानमात्रंसमंत्रकमनुपनीतेनकार्यम् ॥ अन्यत्त्वन्यद्वारा एवंश्राद्धेऽपिदर्शमहालयादौसंकल्पमात्रंकार्यं ॥ अन्यदितरेण ॥ केचिदूनत्रिवर्षेणचूडारहितेनापिदाहमात्रंसमंत्रकंकार्यं ॥ शेषमन्येनेत्याहुः ॥ दत्तकस्तूपनीतएवाधिकारी ॥ दत्तकाभावेप्रपौत्राभावेचभर्तुःपत्नीपत्न्याभर्ताचदाहाद्यौर्ध्वदेहिकंसांवत्सरिकश्राद्धादिकंचकुर्यात् ॥ भर्तुरपिसपत्नीपुत्रसत्वेऽधिकारोन ॥ विदध्यादौरसःपुत्रोजनन्याऔर्ध्वदेहिकम् ॥ तदभावेसपत्नीजइत्युक्तेः ॥ भार्ययापिसमंत्रकमेवौर्ध्वदेहिकादिकंकार्यम् ॥ अशक्तौत्वग्निदानमात्रंसमंत्रकंकृत्वाशेषमन्येनकार्यम् ॥ श्राद्धेसंकल्पमात्रंकृत्वाशेषमन्येन ॥ यद्यप्यविभक्तस्यसंसृष्टस्यवाभ्रातुरेवधनग्रहाधिकारस्तथापि

क्रियाधिकारः पत्न्याएव ॥ विभक्तासंसृष्टेतुभ्रातरिधनाधिकारोऽपिपत्न्याएव ॥ पत्न्यभावेविभक्तासंसृष्टस्यकन्यापिंडदाधनहारिणीच ॥ तत्राऽपिविवाहितैवपिंडदाधनहरात्वनूढापि ॥ दुहितुरभावेदौहित्रोधनहारीपिंडदश्च ॥ दौहित्राभावेभ्राता ॥ भ्रातुरभावेभ्रातृपुत्रः ॥ अविभक्तस्यसंसृष्टस्यचपत्न्यभावेभ्राता ॥ संसृष्टोनामपूर्वंविभक्तोभूत्वापुनःस्वधनंभ्रातृधनैरेकीकृत्यैकपाकाद्युपजीवनः ॥ तत्रसोदरासोदरसमवायेसोदरएव ॥ तत्राऽपिज्येष्ठकनिष्ठयोःसत्त्वेकनिष्ठएव ॥ कनिष्ठभ्रातुरभावेज्येष्ठभ्रातैव ॥ कनिष्ठबहुत्वेमृतानंतरस्तदभावेतदनंतरादयः ॥ एवंज्येष्ठबहुत्वेमृतानंतरक्रमेणैव ॥ सोदरभ्रातुरभावेसापत्नभ्राता ॥ अत्रापिज्येष्ठत्वादिविचारःपूर्ववदेव ॥ केचित्तुदुहितृदौहित्रयोर्धनहारित्वेपिविभक्तासंसृष्टस्यदाहादिकंभ्रात्रैवकार्यम् ॥ सगोत्रसद्भावेभिन्नगोत्रस्यतदनधिकारादित्याहुः ॥ भ्रातुरभावेभ्रातृपुत्रः ॥ तत्रापिसोदरभ्रातृपुत्रोमुख्यः ॥ तदभावेसापत्नभ्रातृपुत्रः ॥ तदभावेपितापितुरभावेमातामातुरभावेस्नुषातदभावेभगिनी ॥ तत्रानुजाग्रजसोदरासोदराणांसमवायेभ्रातृवत् ॥ भगिन्यभावेभगिनीपुत्रः ॥ समवायेतद्वदेव ॥ तदभावेपितृव्यतत्पुत्रादयःसपिंडाः ॥ तदभावेसोदकाः ॥ तदभावेगोत्रजाः ॥ तदभावेमातामहमातुलतत्पुत्रादयोमातृसपिंडाअनुक्रमेणमातृसपिंडाभावेस्वपितृष्वसृमातृष्वसृपुत्राः ॥ तदभावेपितुःपितृष्वसृमातृष्वसृमातुलपुत्ररूपाः ॥ पितृबंधवः एवंमातुःपितृष्वस्रादिपुत्ररूपमातृबंधवः ॥ पितृबंधूनामभावेऽधिकारिणः ॥ तदभावेशिष्यः ॥ शिष्याभावेजामाताश्वशुरस्य ॥ श्वशुरोजामातुः ॥ तदभावेसखा ॥ तदभावेविप्रस्यकश्चिद्धनहारी ॥ विप्रभिन्नस्यराज्ञाधनंगृहीत्वातेनधनेनान्यद्वाराकारणीयं ॥ अथवाविप्रायैर्मर-

णोप्युक्तैर्धर्मपुत्रःकार्यः॥अथस्त्रीणांदाहाद्यधिकारिणः॥अनूढायाःस्त्रियाःपिता॥तदभावेभ्रात्रादिः॥ऊढायास्तुपुत्राभावेसपत्नीपुत्रः॥तदभावे
पौत्रप्रपौत्राः॥तदभावेपतिः॥तदभावेदुहिता॥तदभावेदौहित्रः॥तदभावेपत्युर्भ्राता॥तदभावेपत्युर्भ्रातृपुत्रः॥तदभावेस्नुषा॥तदभावेपिता॥पि
तुरभावेभ्राता॥तदभावेभ्रातृपुत्रादयःपूर्वोक्ताः॥अत्रसर्वत्रपुत्रभिन्नानांपुत्रासन्निधानात्पुत्राभावाद्वा॥कर्तृत्वमितिस्थितम्॥तत्रयदिपुत्रासन्नि
धानात्कर्तृत्वंतदापुत्रभिन्नैर्दाहमारभ्यसपिंडीकरणात्प्राचीनकर्मैवकार्यं॥नतुपुत्रभिन्नैःसपिंडीकरणंकार्यं॥पुत्राभावेत्वन्यैःसपिंडीकरणमपिका
र्यम्॥तत्रापिसपिंडादिभिर्नृपांतैर्दाहमारभ्यदशाहक्रियाःकार्याएवताएवपूर्वाइत्युच्यंते॥ततएकादशाहमारभ्यसपिंडीकरणांतामध्यमसंज्ञास्ता
स्तुसपिंडादीनांकृताकृतत्वं॥तदूर्ध्वाअनुमासिकसांवत्सरिकाद्यास्ताउत्तराख्याःसपिंडादिभिर्नकार्याएव॥इदंचतदीयवृत्यादिस्थावरधनस्यच
रधनस्यवाग्रहणाभावे॥तदन्यतरधनग्रहणेतुसपिंडादिभिरपिमध्यमोत्तराख्याअपिक्रियाःकार्याएव॥राज्ञातुमृतधनसत्त्वेतद्धनद्वारातत्सजा-
तीयवर्णहस्तेनसर्वाअपिक्रियाकारणीयाएव॥धनाभावेतुपूर्वाताएवावश्यंकारणीयानान्याः॥सपिंडादिनृपांतभिन्नानांतुमृतस्यधनाभावे
ऽपिस्वधनेनैवसपिंडीकरणांतक्रियाकरणमावश्यकम्॥मृतस्यधनंगृहीत्वाप्रेतकार्याकरणेनृपांतानांतदृणवधप्रायश्चित्तं॥पुत्राद्यैर्भ्रातृसं
तत्यंतैर्दौहित्रैश्चतत्पुत्रैश्चत्रिविधाअपिक्रियाधनग्रहणसत्त्वेतदसत्त्वेवाऽपिकार्याएव॥तत्रस्त्रीणामुत्तराःक्रियामृताहन्येवनतुदर्शादौभर्तृश्राद्धेनैवनि
र्वाहस्मृतेः॥पूर्वमध्यमाख्यास्तुपृथगेवस्त्रीणां॥केचित्त्वपत्योरभावेस्त्रीणांदौहित्रादिभिःसपिंडीकरणरहिताएवोत्तराःक्रियाःकार्याः

॥ सपिंडीकरणंतुतासांनकार्यं ॥ सपिंडीकरणाभावेऽपिएकोद्दिष्टविधिनावार्षिकादिकंकार्यमित्याहुः ॥ ब्राह्मणस्त्वन्यवर्णानांनकुर्यात्कर्मपैतृकं ॥ कामाल्लोभाद्भयान्मोहात्कृत्वातज्जातितांव्रजेत् ॥ शूद्रेणापिब्राह्मणस्यनकार्यंपैतृकंक्वचित् ॥ दत्तकस्तुजनकपितुःपुत्राद्यभावेजनकपितुःश्राद्धंकुर्याद्धनंचगृह्णीयात् ॥ जनकपालकयोरुभयोःपित्रोःसंतत्यभावेदत्तकोजनकपालकयोरुभयोरपिधनंहरेत् ॥ श्राद्धंचप्रतिवार्षिकमुभयोःकुर्यात् ॥ दर्शमहालयादौतुद्वयोःपित्राद्योःश्राद्धंदेयम् ॥ तत्रद्वयोःपित्राद्योःपृथक्पिंडदानंपित्रादिद्वयद्वयोद्देशेनैकैकोवापिंडः ॥ एवंदत्तकस्यपुत्रोदत्तकजनकस्यपुत्राद्यभावेस्वपितरंपितामहद्वयंप्रपितामहद्वयंचोच्चार्यदर्शादिकंकुर्यात् ॥ तथैवधनंहरेत् ॥ एवंदत्तकपौत्रोऽपितज्जनककुलेप्रपितामहस्यपुत्राद्यभावे पितरंपितामहंचैकमुच्चार्यप्रपितामहद्वयमुच्चार्यदर्शादिश्राद्धंकुर्यात् ॥ प्रपितामहस्यधनंचहरेत् ॥ यद्येषांस्वासुभार्यास्वपत्यंनस्याद्रिक्थंहरेयुः पिंडंचैभ्यस्त्रिपुरुषंदद्युरित्यादेरेकपिंडद्वावनुकीर्तयेद्गृहीतारंचोत्पादयितारंचातृतीयात्पुरुषादित्यादेश्चलौगाक्ष्यादिस्मृतिवचनात् ॥ यदिजनकपालयोरुभयोरपिपुत्रादिसंततिसत्त्वंतर्हिदत्तकउभयोरप्यौर्ध्वदैहिकंवार्षिकादिकंचनकुर्यात् ॥ पालकपितुरौरसपुत्राद्विभक्तेनदत्तकेनदर्शमहालयादिश्राद्धमात्रंपालकपित्रादिपार्वणोद्देशेनकार्यं ॥ अविभक्तस्यतुतदौरसकृतदर्शादिनैवदत्तकस्यदर्शादिसिद्धिरितिभाति ॥ ब्रह्मचारिणोमासिकाब्दिकादिश्राद्धंमातापितृभिःकार्यम् ॥ ब्रह्मचारिणातुमातृपितृमातामहोपाध्यायाचार्यभिन्नानांशवनिर्हरणंदाहाद्यंतकर्मचनकार्यं ॥ अन्याधिकार्यभावेमातृपितृमातामहाचार्याणांदाहादिकंब्रह्मचारिणाकार्यं ॥ तत्रदशाहःकर्मकरणेदशाहमाशौचं ॥ दाहमात्रकरणेए-

काहम्॥ तदाप्यस्यनित्यकर्मलोपोनास्ति॥ अशक्तावितेप्यशौचिनामन्नंतेननभोक्तव्यंतैःसहनवक्तव्यंतदुभयकरणेप्रायश्चित्तपुनरुपनयनेवक्ष्यते॥ अन्येषांदाहादौकृच्छ्रत्रयंपुनरुपनयनंच॥ धर्मार्थंकेनचित्कस्यचित्सवर्णस्यदाहादिश्राद्धादिकरणेसंपत्त्यादिफलम्॥ अयंसर्वोऽपिश्राद्धविधिः॥ शूद्राणाममंत्रकःकार्यः॥ अत्रकेचिद्वैदिकमंत्रपाठएवशूद्राणांवर्ज्यः॥ पौराणमंत्रास्तुपठनीयाइत्याहुः॥ पौराणमंत्राअपिशूद्रेणस्वयंनपठनीयाः॥ किंतुविप्रद्वारापठनीयाः॥ वेदमंत्रास्तुनविप्रद्वारापीतिसिंधुः॥ एवंद्विजस्त्रियोऽपिव्रतोद्यापनादौविवसंकल्पमात्रंस्वयंकृत्वावैदिकमंत्रादिप्रयुक्तंसर्वंश्राद्धंविप्रद्वाराकारयेयुरितिपारिजातकारमतम्॥ शूद्रस्यसदामश्राद्धमेव॥ पित्रेनमः पितामहायनमइत्येवमादिनानमोंतनाममंत्रेणनिमंत्रणपाद्यासनगंधपुष्पादिनाविप्रान्संपूज्य॥ आमंनिवेद्यसक्तुनापिंडदानादिकृत्वादक्षिणादानादिनाश्राद्धंसमाप्यस्वजातीयान्गृहसिद्धपक्वान्नेनभोजयेत्॥ यत्तुसिंधौनाममंत्रेणावाहनाग्नौकरणकाश्यपगोत्रोच्चारपूर्वकपिंडदानादिकंतर्पणादिकंपाकेनपिंडदानादिकंचोक्तंतत्सच्छूद्रविषयम्॥ सप्तपुरुषंत्रिपुरुषंवापरंपरयास्नानवैश्वदेवतर्पणादिकंशूद्रकमलाकरादिग्रंथसंगृहीतंधर्मंनियमेनाचरन्सच्छूद्रउच्यते॥ एवंकिरातयवनादिहीनजातीयानांविप्रेभ्यआमदानदक्षिणादानपूर्वकंस्वस्वजातीयभोजनात्मकमेवश्राद्धं॥ राजकार्यैर्नियुक्तस्यबंधनग्रहवर्तिनः॥ व्यसनेषुचसर्वेषुश्राद्धंविप्रेणकारयेत्॥ अत्रप्रथमंजीवत्पितृकनिर्णयउक्तस्तत्प्रसंगात्किंचिदधिकारविचारोप्युक्तः॥ इदानींतुसर्वोप्यधिकारक्रमविचारःसविस्तरउक्तइतितेनाचपुनरुक्तिर्बालबोधनार्थत्वान्नदोषाय॥ ॥इतिश्रीमदनंतो॰

६

काशीनाथोपा॰ धर्मसिंधुसारेश्राद्धाधिकारदाहाद्यधिकारनिर्णयः॥ ॥अथश्राद्धशब्दार्थः॥ ॥पित्रादीन्मृतानुद्दिश्यविहितेकालेदेशेपक्वान्नामान्नहिरण्यान्यतमद्रव्यस्यविधिनादानंश्राद्धं॥ तत्राग्नौकरणंपिंडदानंब्राह्मणभोजनंचप्रधानम्॥ तदुक्तं॥ होमश्चपिंडदानंचतथाब्राह्मणभोजनं॥ श्राद्धशब्दाभिधेयंस्यादेकस्मिन्नौपचारिकमिति॥ क्वचिद्धवनादशक्त्यावापिंडदानाद्यकरणेब्राह्मणभोजनादिमात्रमपिश्राद्धरूपदार्थः संपद्यतइतिचतुर्थपदार्थः॥ तथानवचनांतरंयजुषांपिंडदानंतुबह्वृचानांद्विजार्चनं॥ श्राद्धशब्दाभिधेयंस्यादुभयंसामवेदिनां॥ अश्रद्धयापि नरोनसंतीतिमत्वाश्राद्धमकुर्वाणस्यरक्तंपितरःपिबंति॥ ॥अथश्राद्धभेदाः॥ ॥तत्रश्राद्धंचतुर्विधं॥ पार्वणश्राद्धमेकोद्दिष्टश्राद्धंनांदीश्राद्धंसपिंडीकरणश्राद्धंचेतिभेदात्॥ पित्रादित्रयोद्देशेनविहितंपिंडत्रययुक्तंपार्वणं॥ तच्चैकपार्वणकद्विपार्वणकत्रिपार्वणकमितित्रिविधम्॥ तत्र पित्रादेर्मृततिथौक्रियमाणंप्रतिसांवत्सरिकमेकपार्वणकं॥ अमावास्यादिषण्णवतिश्राद्धानिनित्यश्राद्धानिमहालयान्वष्टक्यभिन्नानिद्विपार्वणकानि॥ एतेषुसपत्नीकपित्रादित्रयसपत्नीकमातामहादित्रययोरेवोद्देशात्॥ अन्वष्टकाश्राद्धंत्रिपार्वणकम्॥ पित्रादित्रयमात्रादित्रयसपत्नीकमातामहादित्रयाणामुद्देशात्॥ महालयादिश्राद्धंतीर्थश्राद्धंचपार्वणैकोद्दिष्टरूपम्॥ पित्रादिपार्वणत्रयस्यपत्न्याद्यैकोद्दिष्टगणस्यचोद्देशात्॥ केचिदेतद्द्वयंमातामहमातामह्योः पार्वणभेदेनपार्वणचतुष्टययुक्तंकुर्वंति॥ केषांचित्तत्त्वेदृशोपित्रिपार्वणकश्चतुष्पार्वणकोवेतिहेमाद्रौ॥ एकोद्देशेनक्रियमाणमेकपिंडयुतमेकोद्दिष्टम्॥ तदपित्रिविधंनवसंज्ञंनवमिश्रसंज्ञंपुराणसंज्ञंचेति॥ मृतस्यप्रथमदिनमारभ्यदशाहांतंविहितानिन

वसंज्ञानि ॥ एकादशाहादीन्यूनाब्दांतानि नवमिश्राणि ॥ एतानि विश्वेदेवहीनानि ॥ ततःपराणि कनिष्ठभ्रातृवार्षिकशस्त्रहतचतुर्दशीश्राद्धादीनि पुराणसंज्ञानि ॥ केचित्सपिंड्यनंतरं क्रियमाणानां पार्वणानामपि पुराणसंज्ञामाहुः ॥ पुत्रजन्मविवाहादौ क्रियमाणं वृद्धिश्राद्धं नांदीश्राद्धम् ॥ इदं पूर्वार्धे विस्तरेण प्रपंचितं ॥ एतदेव गर्भाधानपुंसवनसीमंतेष्वाधाने सोमे च क्रियमाणं कर्मांगमिष्टिश्राद्धमिति चोच्यते ॥ अत्र क्रतुदक्षौ विश्वेदेवाः ॥ अन्यकर्मसु वृद्धिसंज्ञं ॥ तत्र सत्यवसू विश्वेदेवा इति नामभेदो देवभेदश्चान्यत्समानम् ॥ एतच्च पार्वणान्वययुतत्वात्पार्वणभेदांतर्गतमपि दर्शादितो बहुधर्मभेदात्पृथगुद्दिष्टम् ॥ मृतस्य द्वादशाहादिकाले पिंडार्थसंयोजनादिरूपम् ॥ सपिंडीकरणं ॥ एतदपि पार्वणैकोद्दिष्टविकाररूपम् ॥ अत्र विशेषो वक्ष्यते ॥ एवं च पार्वणमेकोद्दिष्टमिति द्विविधमेव श्राद्धम् ॥ एतत्पुनस्त्रिविधम् ॥ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं चेति ॥ नियतनिमित्ते विहितं नित्यं यथा दर्शादि ॥ प्रत्यहं विहितमपि श्राद्धं नित्यसंज्ञम् ॥ पार्वणद्वययुतं विश्वेदेवहीनमुक्तम् ॥ अनियतनिमित्ते विहितं नैमित्तिकम् ॥ यथा सूर्यचंद्रग्रहणादौ एतदपि षट्दैवतम् ॥ फलकामनोपाधिकं काम्यं ॥ यथा पंचम्यादितिथौ कृत्तिकादिनक्षत्रे च ॥ अथ श्राद्धदेशाः ॥ दक्षिणाप्रवणे गोमयोपलिप्ते क्रिमिकेशास्थिम्लेच्छादिवर्जिते कृत्रिमभूमिवर्जिते रजस्वलादर्शनादिवर्जिते श्राद्धं कार्यं ॥ कुरुक्षेत्रप्रभासपुष्करप्रयागकाशीगंगायमुनानर्मदादितीरे नैमिषगंगाद्वारगयाशीर्षाक्षय्यवटादिषु श्राद्धं महाफलदम् ॥ शमीपत्रप्रमाणेन पिंडं दद्याद्गयाशिरे ॥ उद्धरेत्सप्तगोत्राणि कुलमेकोत्तरं शतम् ॥ पिता माता च भार्या च भगिनी दुहिता तथा ॥ पितृमातृष्वसा चैव सप्तगोत्राणि वै विदुः ॥ एषां गोत्राणां पुरुषाः

रात्रौ संध्यायां च श्राद्धं न कार्यं ५

क्रमेणचतुर्विंशतिर्विंशतिषोडशद्वादशैकादशदश॥ इतित्येकोत्तरशतसंख्यास्तेषामुद्धारइत्यर्थः॥ तत्रापिपितृकुलेद्वादशपूर्वेद्वादशपराइति चतुर्विंशतिरेवमग्रेऽपितुलसीकाननच्छायायाशालग्रामस्यसंन्निधिः॥ चक्रांकितस्यसांनिध्यमेषुयत्क्रियतेनरैः॥ स्नानंदानंतपःश्राद्धंसर्वमक्षयतांव्रजेत्॥ गोगजाश्वादिदुष्टप्रदेशोम्लेच्छदेशेचश्राद्धंनकार्यम्॥ परकीयगृहादौश्राद्धकरणेतद्भूमिस्वामिपितरोभागंहरंति॥ तेनगृहस्वामिनेमूल्यंदत्वाकार्यं॥ स्वाम्यनुज्ञयावाकार्यं॥ वनानिगिरयोनद्यास्तीराण्यायतनानिच॥ देवखाताश्चगर्ताश्चनस्वाम्यंतेषुकस्यचित्॥ नैकवासानचद्वीपेनांतरिक्षेकदाचन॥ श्रुतिस्मृत्युदितंकर्मनकुर्यादशुचिःक्वचित्॥ ॥अथश्राद्धकालाः॥ ॥तेचप्रायेणामासंक्रांतियुगादिमन्वादिमहालयादयःपूर्वपरिच्छेदउक्ताएव॥ केचित्तूच्यंते॥ महातीर्थप्राप्तिर्व्यतीपातोमृताहोग्रहणद्वयंश्राद्धंप्रतिरुचिः॥ श्रोत्रियादिब्राह्मणसंपत्तिरर्धोदयकपिलाषष्ठ्याद्यलभ्ययोगाग्रहपीडादुःस्वप्नदर्शनंनवान्नप्राप्तिर्नवोदकप्राप्तिर्गृहप्रच्छादनादिनिमित्तंच श्राद्धकालाः॥ यदाविष्टिर्व्यतीपातोभानुवा रस्तथैवच॥ पद्मकोनामयोगोयमयनादेश्चतुर्गुणः॥ सर्वमासानांकृष्णपक्षेषुश्राद्धमुक्तम्॥ अत्रप्रत्यहंपंचम्यादिवायदहःसंपत्तिर्वेतित्रयःपक्षाः॥ एकदिनपक्षेदर्शएव॥ नारायणवृत्तौतुदर्शश्राद्धेनैवपक्षश्राद्धसिद्धिरुक्ता॥ सर्वमासेषुदर्शश्राद्धाशक्तौकन्याकुंभवृषस्थेऽर्केसतिदर्शत्रयेएकत्रदर्शेवाश्राद्धम्॥ साग्निकस्यत्वशक्तस्यपिंडपितृयज्ञमात्रेणदर्शसिद्धिः॥ निरग्निकस्यब्राह्मणभोजनमात्रेणधान्यादिद्रव्यदानेनवादर्शसिद्धिः॥ कृष्णपक्षेषुमहालयापरपक्षस्यश्रेष्ठत्वम्॥ तत्रापिपंचदशाहादिप

क्षा अन्योऽपिबहुविस्तरोद्वितीयपरिच्छेदउक्तः॥ अत्रविशेषांतरंकालतत्त्वविवेचने॥ पंचदशाहव्यापिमहालयप्रयोगारंभोत्तरमाशौचपाते
कृतमहालयानांवैफल्यं॥ तेनरुद्ध्यंतेकस्यांचित्तिथौसकृन्महालयमात्रमनुष्ठेयम्॥ एवंपंचम्यादिपक्षेऽपि॥ प्रतिबंधांतरेप्रतिनिधिद्वाराशे-
षमहालयानुष्ठानम्॥पितृव्यज्येष्ठभ्रात्रादीनामपुत्राणांमहालयापरपक्षेतत्तन्मृततिथौतदेकपार्वणकमहालयश्राद्धंजीवत्पितृकेणा
पिकार्यमिति॥ द्वादशपौर्णमास्यसंभवेमाघीश्रावणीप्रौष्ठपद्योनित्याः॥ कस्मिंश्चित्कृष्णपक्षेप्रतिपदादिपंचदशतिथिषुकृत्तिकादिभर-
ण्यंतनक्षत्रेषुविष्कंभादियोगेषुसूर्यादिवारेषुबवादिकरणेषुचश्राद्धेफलविशेषोक्तेरेतेतिथ्यादयः काम्यश्राद्धकालाज्ञेयाः॥ ॥इतिसा
मान्यकालः॥ ॥अथापराह्णादिविशेषनिर्णयः॥ दिनस्यपंचविभागास्त्रिमुहूर्तकाः तत्राद्योभागः प्रातःसंज्ञः॥ द्वितीयः संगवः॥ तृतीयोम
ध्यान्हः॥चतुर्थोपराह्णः॥ पंचमोभागःसायान्हः॥ दिनस्यपंचदशोभागोमुहूर्तः॥ तत्रसप्तमोगांधर्वोष्टमोमुहूर्तःकुतुपः॥नवमोरौहिणः॥ तत्रदर्शा
दिश्राद्धानांनिर्णयः॥ पूर्वपरिच्छेदयोःप्रायेणोक्तः॥विशेषस्तूच्यते॥ साग्निकानांकात्यायनादिनामन्वाधानपिंडपितृयज्ञदर्शश्राद्धानामेकदिनकर्त
व्यत्वनियमात्त्रेधाविभक्तदिनतृतीयभागरूपापराह्णव्यापिन्याममायांदर्शश्राद्धंकर्तव्यम्॥ अथप्रतिसांवत्सरिकमासिकादिनिर्णयउच्यते॥ तत्रैको
द्दिष्टंमध्यान्हेसप्तमाष्टमनवममुहूर्तरूपेकार्यम्॥ तत्रापिकुतुपरौहिणसंज्ञकावष्टमनवममुहूर्तौमुख्यःकालः॥ तत्रपूर्वत्रैवपरत्रैववादिनेमध्या ८
न्हव्याप्तौसैवतिथिर्ग्राह्या॥ दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्तौमध्यान्हास्पर्शेवापूर्वत्रैवदिनद्वयेसाम्येनैकदेशव्याप्तौपूर्वा॥ खर्वदर्पादिद्वैधव्यवस्थेत्य

न्ये॥वैषम्येयैकदेशव्याप्तावाधिक्येननिर्णयः॥पार्वणेत्वपराह्णव्यापिनीग्राह्या॥पूर्वत्रैवपरत्रैववापराह्णव्याप्तौसैवग्राह्या॥दिनद्वयेत-
द्व्याप्तौतदस्पर्शेवांशतःसमव्याप्तौवापूर्वाविषमव्याप्तौत्वधिकाग्राह्या॥माधवाचार्यास्तुदिनद्वयेपूर्णापराह्णव्याप्तावंशतःसमव्याप्तौवोत्तर
तिथेःक्षयेपूर्वा॥वृद्धौपरा॥उत्तरतिथेःक्षयवृद्ध्यभावेऽपिपरेत्याहुः॥अयंक्षयाहनिर्णयः॥प्रत्याब्दिकेमासिकेसकृन्महालयेचज्ञेयः॥
श्राद्धेभरण्यादिनक्षत्रंव्यतीपातादियोगश्चापराह्णव्यापीत्युक्तंद्वितीये॥केचित्तुशुक्लपक्षेउदयव्यापिनक्षत्रंकृष्णपक्षेस्तमयव्यापि॥योग
स्तुकुतुपादिव्यापीत्याहुः॥एतच्चपार्वणश्राद्धंकुतुपादिमुहूर्तपंचकेकार्यम्॥नसायाह्नेनरात्रौनप्रातःसंगवयोः॥पिंडपितृयज्ञदिनेसाया
ह्नेपिपार्वणमनुज्ञायते॥यदाविघ्नवशाद्दिनेसांवत्सरिकश्राद्धंनकृतंतदारात्रावपिप्रथमप्रहरपर्यंतंकार्यम्॥मृताहातिक्रमेचांडालत्वादि
दोषोक्तेः॥ग्रहणादिनेदर्शमासिकप्रतिवार्षिकादिश्राद्धप्राप्तौतद्दिनेएवान्नेनामेनवाहेम्नावाकुर्यान्नोत्तरदिने॥प्रथमाब्दिकंत्रयोदशेमल
मासेकार्यमित्युक्तम्॥तेनयत्रद्वादशमासिकंशुद्धमासेभवतितत्रत्रयोदशोधिकएवप्रथमाब्दिकंकार्यं॥यदात्वधिकमध्येद्वादशमासि
कंतदाद्वादशमासिकस्यद्विरावृत्तिंकृत्वाचतुर्दशेशुद्धमासेप्रथमाब्दिकम्॥एवंद्वितीयादिमासिकस्यापिमलमासेप्राप्तस्यद्विरावृत्तिर्ज्ञे
या॥द्वितीयाद्याब्दिकंतुशुद्धमासेएव॥एवंमहालयोऽपिशुद्धएव॥नाधिकेमासेकिंचिदपि॥मलमासेमृतानांतुयदासएवमलमासो-
भवतितदाऽधिकएवसांवत्सरिकंनशुद्धे॥दर्शदिनेवार्षिकप्राप्तौपूर्ववार्षिकंकृत्वाततःपिंडपितृयज्ञंपाकांतरेणदर्शश्राद्धंचकुर्यात्॥परे

त्वादौपिंडपितृयज्ञस्ततोवार्षिकंततोदर्शश्राद्धमितिक्रममाहुः॥एवंमासिकादिष्वपिज्ञेयम्॥सपिंडीकरणादूर्ध्वंयावदब्दत्रयंभवेत्॥तावदे
वनभोक्तव्यंतदीयेश्राद्धमात्रके॥प्रथमाब्देस्थ्यादिभोजीद्वितीयेमांसभक्षकः॥तृतीयेरक्तभोजीस्याच्छुद्धश्राद्धचतुर्थकम्॥इत्यास्तां-
प्रासंगिकंप्रकृतमनुसरामः॥पार्वणमपिहेमश्राद्धमामश्राद्धंचेद्वेधा॥विभक्तदिनपूर्वभागेएवकार्यं॥सर्वंचश्राद्धंतत्तन्निर्णीतकाले॥त
त्तत्तिथ्यभावेऽपिकर्तव्यंसाकल्यवचनादिनाशास्त्रतस्तत्तत्तिथिसत्वादितिकालतत्वविवेचने॥वृद्धिश्राद्धंप्रातःसंगवयोःकार्यम्॥
मध्यान्होगौणः॥अपराण्हसायान्हरात्रयोनिषिद्धाः॥रात्रौविवाहेप्रातर्वृद्धिश्राद्धंनकृतंतदारात्रावपिकार्यमितिकेचित्ग्रहणनिमित्त
कंपार्वणश्राद्धंपुत्रजन्मनिमित्तकंजातकर्मांगंवृद्धिश्राद्धंचरात्रावपिकार्यं॥इतिकालनिर्णयः॥पुत्रादिभिःपितृमात्राद्युद्देशेनश्रा
द्धेक्रियमाणेनामगोत्रमंत्रास्तत्तदन्नंतान्पितॄन्प्रापयंति॥तत्रपित्रादीनांदेवरूपत्वेतदन्नममृतरूपंभूत्वातत्रोपतिष्ठतेगांधर्वत्वे-
भोग्यरूपेणपशुत्वेतृणरूपेणसर्पत्वेवायुरूपेणयक्षत्वेपानरूपेणदानवादित्वेमांसत्वेनप्रेतत्वेरुधिरत्वेनमनुष्यत्वेन्नादिरूपेणेति
॥ग्रंथांतरे॥तस्यतेपितरःश्रुत्वाश्राद्धकालमुपस्थितम्॥अन्योन्यंमनसाध्यात्वासंपतंतिमनोजवाः॥तैर्ब्राह्मणैःसहाश्नंतिपितरो
वायुरूपिणः॥अतएवश्रीरामेणश्राद्धेक्रियमाणेसीताविप्रेषुदशरथादीन्ददर्शेतिकथाश्रूयते॥आकृष्यंतेयमःप्रेतान्पितॄंश्चाथयमा
लयात्॥विसर्जयतिभूलोकंकृत्वाशून्यंस्वकंपुरम्॥तेपुत्रादेःप्रकांक्षंतिपायसंमधुसंयुतम्॥कन्यागतेसवितरिपितरोयांतिवैसु

तान्॥ अमावास्यादिने प्राप्ते गृहद्वारं समाश्रिताः॥ श्राद्धाभावे स्वभवनं शापं दत्त्वा व्रजंति ते॥ अतो मूलैः फलैर्वापि तथाप्युदकतर्पणैः॥ पितृतृप्तिमकुर्वीत नैव श्राद्धं विवर्जयेत्॥ किंच श्राद्धेन ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतं सकलभूततृप्तिः श्रूयते॥ तत्र पिशाचादिरूपाणां विकिरादिभिस्तृप्तिर्हंसादिरूपाणां स्नानवस्त्रोदकादिना केषांचिदुच्छिष्टपिंडादिनेति॥ अतो ब्रह्मीभूतपितृकेणापि श्राद्धं कार्यम्॥ तत्र पितृपितामहप्रपितामहादिरूपमेकैकं पार्वणं वसुरुद्रादित्यादिभेदेन ध्येयम्॥ एकोद्दिष्टं वसुरूपेणेति सर्वत्र केचित्तु पितृपितामहादयः॥ प्रद्युम्नसंकर्षणवासुदेवात्मना ध्येयाः कर्त्रानिरुद्धात्मनेत्याहुः॥ एवं वरुणप्रजापत्याग्निरूपेण क्वचित्॥ क्वचिन्मासर्तुवत्सररूपेणेति॥ तत्र यथाचारं समुच्चयेन विकल्पेन वा ध्यानमिति व्यवस्था॥ पित्रादिपार्वणं यत्र तत्र मातामहादयः॥ सर्वत्रैव हि कर्तव्या नाब्दिके मासिके पुन॥ मासिकेषु तथाब्दिके च त्रिदैवत्यं प्रकीर्तितम्॥ वृद्धौ तीर्थेतष्टकासु गयायां च महालये॥ त्रिपार्वणकमत्रेष्टं शेषं षाट्पौरुषं विदुः॥ सपत्नीकं पित्रादित्रयं सपत्नीकं मातामहादित्रयमिति षाट्पौरुषत्वम्॥ क्षयाहं वर्जयित्वैकं स्त्रीणां नास्ति पृथक्क्रिया॥ अन्वष्टकासु वृद्धौ च गयायां च क्षयेऽहनि॥ अत्र मातुः पृथक्श्राद्धमन्यत्र पतिना सह॥ अथ विश्वेदेवाः॥ तत्र विशेषो नोच्यते॥ तत्र सर्वत्र पार्वणश्राद्धे पुरूरवार्द्रवसंज्ञका विश्वेदेवाः॥ काम्यश्राद्धे महालये च धूरिलोचनसंज्ञकाः॥ नैमित्तिकेऽष्टकाख्याष्टमीश्राद्धे च कामकालसंज्ञकाः॥ एकोद्दिष्टं सपिंडीकरणं वा नैमित्तिकसंज्ञं नांदीश्राद्धे सत्यवसुसंज्ञकाः॥ तत्रापि गर्भाधानपुंसवनसीमंतोन्नयनेति संस्कारत्रयांगमग्न्याधानसोमयागांगं च नांदीश्राद्धमिष्टिश्राद्धसंज्ञकं कर्मांगश्राद्धसं

ज्ञकंच ॥ तत्र क्रतुदक्षसंज्ञका विश्वेदेवाः ॥ पार्वणद्वयाद्ययोर्जीवनान्मातृपार्वणकमेव क्रियमाणं नांदीश्राद्धं देवरहितं कार्यं ॥ एवं पार्वणत्रयस्य भिन्नत्वेनानुष्ठीयमानेनांदीश्राद्धेऽपि मातृपार्वणं देवहीनम् ॥ नांदीश्राद्धे हि दिनत्रये क्रमेण पार्वणत्रयं कार्यमेकस्मिन्दिने पृथक्पृथक्पार्वणत्रयं सहतंत्रेण वा पार्वणत्रयमिति त्रयः पक्षाः ॥ नित्यश्राद्धं देवरहितं कार्यम् ॥ एवं सपिंडीकरणात्प्राक्तनान्येकोद्दिष्टश्राद्धान्यपि देवहीनानि ॥ इति श्राद्धदेवतानिर्णयः ॥ ॥ अथ श्राद्धे ब्राह्मणाः ॥ ॥ तत्र जातकर्मादिसंस्कारैः संस्कृतः सत्यवाक्शुचिः ॥ वेदाध्ययनसंपन्नः षट्सु कर्मस्ववस्थितः ॥ पुरुषत्रयविख्यातः सर्वैर्ब्राह्मण उच्यते इति ब्राह्मणसामान्यलक्षणं ॥ तत्रोत्तममध्यमाधमभेदेन त्रिविधा ब्राह्मणाः ॥ तत्रोत्तमाः ॥ वेदाध्ययनसंपन्ना वेदांगाध्यायिनोऽपि च ॥ ये वै व्याकरणा ये च मीमांसाध्ययने रताः ॥ पौराणिकाश्च वेदांती धर्मशास्त्ररतोऽपि च ॥ एतेषामपि ये पुत्रा ब्रह्मवेत्ता तथैव च ॥ वेदार्थज्ञः कर्मनिष्ठस्तपोनिष्ठश्च योगिनः ॥ पितृमातृपरश्चैव स्वधर्मनिरतस्तथा ॥ शिशुरप्यग्निहोत्री च सोमादिश्रौतकर्मवित् ॥ शिवभक्तो विष्णुभक्तो भार्यायामृतुकालगः ॥ गुरुभक्तो ज्ञाननिष्ठः सोमयाजी च सत्यवाक् ॥ सुशीलस्नातकयतिब्रह्मचारिण उत्तमाः ॥ एते सर्वे सपत्नीका युवत्वादिगुणान्विताः ॥ सापिंड्ययोनिशिष्यत्वादिसंबंधैश्च वर्जिताः ॥ कुष्ठापस्मारादिदोषैर्हीनाश्चेदुत्तमाः स्मृताः ॥ तत्र दशाहादिसूतकादिप्रयोजकसापिंड्यसगोत्रसोदकरूपः संबंधः सापिंड्यपदाभिधेयः योनिसंबंधो मातुलत्वश्वशुरत्वशालकत्वादिः आदिना गुरुसहाध्यायित्वमित्रत्वादयः ॥ तथा च सपत्नीकत्वादिगुणयुक्ता उक्तसंबंधहीना अपस्मारांधत्वादिदोषहीनाश्चे-

दाध्यायित्वादिसप्तविंशतिप्रकाराविप्राउत्तमाइतिसिद्धम् ॥ तत्रविशेषः ॥ यद्येकंभोजयेच्छ्राद्धेछंदोगंतत्रभोजयेत् ॥ ऋचोयजूंषिसामानित्रि
तयंतत्रविद्यते ॥ ऋग्वेदिनंचपित्रर्थेयाजुषंचपितामहे ॥ प्रपितामहेसामगंचभोजयेच्छ्राद्धकर्मणि ॥ अथर्ववेदिनंवैश्वदेवेपित्र्येचभोजयेत्
॥ एतेनस्वशाखीयद्विजाभावेद्विजानन्यान्निमंत्रयेदितिनिरस्तम् ॥ केचित्तुयथाकन्यातथाहविरितिनियमाद्यैःसहयोनिसंबंधस्तएवपरशा
खीयाःश्राद्धार्हाइत्याहुस्तन्निर्मूलम् ॥ केचिच्छ्राद्धकर्तृसगोत्रप्रवरावर्ज्याःपितृपुत्रौभ्रातरौद्वौनिरग्निंगुर्विणीपतिम् ॥ सगोत्रप्रवरंचैववर्जये
च्छ्राद्धकर्मणीतिवचनादित्याहुः ॥ विनामांसेनमधुनाविनादक्षिणयाशिषा ॥ परिपूर्णंभवेच्छ्राद्धंयतिषुश्राद्धभोजिष्वितियतिप्रशंसा ॥ ॥अथ
मध्यमाविप्राः ॥ ॥मातामहोमातुलोभागिनेयोदौहित्रोजामातागुरुःशिष्योयाज्यःश्वशुरऋत्विक्श्यालकःपितृष्वसृपुत्रोमातृष्वसृपुत्रो
मातुलपुत्रोऽतिथिःसगोत्रोमित्रमित्येतेमध्यमाः ॥ दौहित्रजामातृस्वस्त्रीयादीनांविद्यादिगुणवतांश्राद्धेनिमंत्रणाभावेदोषः ॥ गुणहीनत्वेतु
नदोषः ॥ षड्भ्यस्तुपुरुषेभ्योर्वाक्श्राद्धार्हानैवगोत्रिणः ॥ षड्भ्यस्तुपरतोभोज्याअलाभेगोत्रजाअपि ॥ अत्रविशेषः ॥ ऋत्विजःसपिंडाःसं
बंधिनः ॥ शिष्याश्चवैश्वदेवस्थानेनियोज्यानतुपित्र्ये ॥ एवमन्येऽपिविगुणाविप्रादेवस्थानेयोज्याः ॥ पितापितामहोभ्रातापुत्रोवायसपिं
डकाः ॥ नपरस्परमर्घ्याःस्युर्नश्राद्धेऋत्विजस्तथा ॥ वैश्वदेवेनियोक्तव्यायद्येतेगुणवत्तराः ॥ ॥अथवर्ज्याविप्राः ॥ ॥क्षयश्वासमूत्रकृ
च्छ्रभगंदरादिमहारोगीहीनांगोऽधिकांगःकाणोबधिरोमूकःशत्रुःकितवोभृतकाध्यापकोमित्रद्रोहीपिशुनःकुनखीकृष्णदंतःक्लीबोमा-

तापितृगुरुत्यागीचोरोनास्तिकःपापकर्माविहितकर्मत्यागीनक्षत्रोपजीवीवैद्योराजभृत्योगायकोलेखकःकुसीदजीवीवेदविक्रयीकविलजी
वीदेवार्चनजीवीनटोगृहदाहीसमुद्रगामीशास्त्रकर्तासोम विक्रयीपक्षीपोषकःपरिवेत्तादिधिषूपतिःकुमाराध्यापकःपुत्रात्मासविद्योद्व्य
प्रास्यथर्ववेदघोषकारीग्रामयाजीकेशापशुविक्रयीशिल्पीपित्रादिवादकारीशूद्रयाजकोजटीश्मश्रुहीनोनिर्दयोरजस्वलापतिर्गर्भिणीपतिः-
कुब्जोवामनोरक्तनेत्रोवाणिज्योपजीवीछिन्नोष्ठश्छिन्नलिंगोगंडुमान्ज्वरितोदेवलकोविधुरोनिरग्निःशूद्रगुरुःशूद्रशिष्योदांभिकोगोविक्रयी
रसविक्रयीवेदनिंदकोवृक्षरोपकःसदायाचकःकदर्यःकृषिजीवीसाधुनिंदितोमेषमहिषपोषकःकपिलकेशोविस्मृतवेदोनिष्ठुरवागित्यादयोवि
प्राह्व्यकव्ययोर्वर्ज्याः॥ धर्मार्थमुदरार्थंवौषधकारीविगर्हितः॥ देवतार्चनपरोनित्यंवित्तार्थीवत्सरत्रयम्॥ असौदेवलकोनामदेवस्वग्राहको
पिच॥ वर्जनीयःसविज्ञेयःसर्वकर्मसुसर्वदा॥ इदंमनुष्यस्यापितदेवताविषयमितिभाति॥ दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोग्रजेस्थिते॥ प-
रिवेत्तासविज्ञेयःपरिवित्तिस्तुअग्रजः॥ अग्रजानुज्ञादौनदोषइत्युक्तम्॥ ज्येष्ठायांयद्यनूढायांकन्यायामुह्यतेनुजा॥ साचाग्रेदिधिषूर्ज्ञेया
पूर्वातुदिधिषूर्मता॥ प्रतिमाविक्रयंयोवैकरोतिपतितस्तुसः॥ जीवनार्थंपरास्थीनिनीयंतेपतितःसच॥ गाननृत्यादिकमुदरार्थंनिषिद्धम्॥
नतुभगवदर्थम्॥ अत्रविप्राणांव्रात्यत्वोक्त्यैवतद्भिन्नानांवर्ज्यत्वेसिद्धेपुनर्वर्ज्यपरिगणनंवर्ज्यभिन्नानांनिर्गुणानामपिव्रात्यत्वार्थम्॥ विद्या
शीलादिगुणवत्वेकुष्ठित्वकाणत्वादिशारीरदोषाणांनदूषकत्वं॥ गयायांतुनिर्गुणाअपितेएवभोज्याः॥ नविचार्यंकुलंशीलंविद्यान्चतपएवच॥

इंद्रियनिग्रहवान् २

पूजितैस्तैस्तुसंतुष्टादेवाःसपितृगुह्यकाइत्युक्तेः॥ ब्राह्मणान्नपरीक्षेततीर्थक्षेत्रनिवासिनः॥ यत्तु॥ नब्राह्मणंपरिक्षेतदैवेकर्मणिधर्मवित्॥
पित्र्येकर्मणितुप्रासेपरीक्षेतप्रयत्नतइतितदसंभवपरम्॥ गायत्रीसारमात्रोऽपिवरंविप्रःसुयंत्रितः॥ नायंत्रित श्चतुर्वेदीसर्वाशीसर्वविक्र
यीतिहेमाद्रौव्यासः॥ श्राद्धेकाणादयोपांक्त्यामिश्रितावेदपारगैः॥ विप्रानिमंत्रणात्पूर्वमेवपरीक्षणीयानतुनिमंत्रणोत्तरम्॥ ॥इतिब्राह्मण
विचारः॥ ॥अथश्राद्धार्हद्रव्याणि॥ तत्रदर्भाःदर्भग्रहणकालोमंत्रोदर्भभेदाश्चद्वितीयपरिच्छेदेउक्ताः॥ विशेषस्तूच्यते॥ कुशामुख्याःकुशा
भावेकाशादूर्वोशीरतृणादयः॥ तत्रकाशैर्दूर्वाभिर्वाकृतपवित्रहस्तोनाचामेत् द्वाभ्यामनामिकाभ्यांतुधार्येदर्भपवित्रके॥ एकानामिकयावापि
द्वयोर्मध्येतुपर्वणोः॥ साग्रौविगर्भौतुकुशौकार्येताभ्यांपवित्रकं॥ द्वाभ्यांतत्स्याच्चतुर्भिर्वाग्रंथियुक्तंनवाभवेत्॥ स्नानेदानेजपेहोमेस्वाध्याये
पितृकर्मणि॥ सपवित्रौसदर्भौवाकरौकुर्वीतनान्यथा॥ ब्रह्मग्रंथिपवित्राद्योनाचामेच्चबुधःसदा॥ केचिद्ग्रंथितपवित्राभावेसाग्रदर्भौद्वौद
क्षिणेकरेवामेतुत्रीन्द्वौवाबिभृयादित्याहुः॥ आसनेद्वौदर्भौ॥ पितृकर्मणिसमूलाद्विगुणादर्भाः दैवेसाग्राश्चऋजवः॥ पित्र्येऽपिसपिंडीकर
णपर्यंतमृजुदर्भास्तदूर्ध्वंद्विगुणाभुग्नाइति॥ येचपिंडाश्रितादर्भायैःकृतंपितृतर्पणम्॥ मलमूत्रोत्सर्गधृतामलमूत्राद्यमेध्यगाः॥ मार्गे-
चितौयज्ञभूमौस्थितायैस्तरणासने॥ ब्रह्मयज्ञेचयेदर्भास्त्याज्याःसर्वएवते॥ अन्यान्यपिपवित्राणिकुशदूर्वात्मकानिच॥ हेमात्मकपवित्रस्य
कलांनार्हंतिषोडशीम्॥ पंचगुंजमाषमानेनषोडशमाषंहेममयंपवित्रकमित्याहुः॥ ॥अथहविः॥ व्रीहियवतिलमाषगोधूमश्यामाकप्रियंगु

मुद्गसर्षपाः श्राद्धे प्रशस्ताः ॥ चणका विकल्पिनः ॥ यावनालोपि विकल्पितः ॥ इष्टापूर्ते मृताहे च दर्शे वृद्ध्यष्टकासु च ॥ पात्रेष्यस्वेषु कालेषु देयं नैव कुभोजनम् ॥ अगोधूमं च यच्छ्राद्धं माषमुद्गविवर्जितम् ॥ तैलपक्केन रहितं कृतमप्यकृतं भवेत् ॥ राजमाषाश्च निष्पावा अपि शस्ताः सतीनकाः ॥ राजमाषा महाराष्ट्रभाषया चवळी इति प्रसिद्धाः ॥ निष्पावाः पावटे इति ॥ सतीनका वाटाणे इति ॥ कदलीफलमाम्रफलं सूरणः पनसः त्रिविधं कर्कटीफलं ॥ कोशातकी दोडका इति प्रसिद्धा ॥ कुस्तुंबरु वैकल्पिकं पटोलं बदरमामलकं खर्जूरीफलं चिंचार्द्रकं शुंठी मूलकं द्राक्षा लवंगैलापत्रकाणि जीरकं हिंगु दाडिमफलमिक्षुः ॥ शर्करा गुडः कर्पूरः सैंधवसामुद्रे लवणे पूगीफलं तांबूलपत्रमिति ॥ श्राद्धे प्रोक्ता निह्नवी विषगव्ये दधि दुग्धे घृतं गव्यं माहिषं च क्वचित् ॥ माहिषं तक्रसद्यः कृतमप्युत्पन्ननवनीतं ग्राह्यमाहुः ॥ केचिन्माहिषीक्षीरं शर्करादियुतं ग्राह्यमाहुः ॥ मथितं निर्जलं दधि सर्वं निषिद्धम् ॥ जंबीरफलं विहितप्रतिषिद्धत्वाद्विकल्पितम् ॥ अक्षोटः अक्रोड इति प्रसिद्धः शृंगाटकः शिंगाडे इति प्रसिद्धः ॥ चिर्भटं खर्बूजमिति प्रसिद्धम् ॥ शीतकदली तोरोळी इति प्रसिद्धम् ॥ एते श्राद्धे विहिताः ॥ आम्रातकः आंबाडा इति प्रसिद्धः तंडुलीयो माठ इति प्रसिद्धः एतौ द्वौ विहितप्रतिषिद्धौ ॥ केचिद्राजमाषं कृष्णेतरमुद्गं कृष्णं निष्पावं च निषिद्धमाहुः ॥ कथंचिद्यदि विप्रेभ्यो न दत्तं भोजने मधु ॥ पिंडास्तु नैव दातव्याः कदाचिन्मधुना विना ॥ अक्षता गोपशुश्चैव श्राद्धे मांसं तथा मधु ॥ देवराच्च सुतोत्पत्तिः कलौ पंच विवर्जयेत् इति वचनद्वयान्मधुन्येच्छिकविकल्पः ॥ केचिद्यथाचारं प्रदेयं तु मधुमांसादिकं तथेति वचनाद्देशाचारानुसारेण व्यवस्थितविकल्पमाहुः ॥ मांसं श्राद्धेषु नैव देयं कलि

करवंद रुष्मतु

वर्जत्वात्॥ नदद्यादामिषंश्राद्धेनचाद्याद्धर्मतत्वविदित्यादिश्रीभागवतवचनाच्च॥ अन्यानिमुंजातनचव्यकसेरुकालेयादिद्रव्याणिबहूनिमहानिबंधेषूक्तानितान्यप्रतिसिद्धत्वाच्छ्राद्धेवश्यापेक्षोपयोगयोरभावाच्चनोच्यंते॥ ॥अथवर्ज्यानि॥ ॥यद्यपिविहितोक्तस्यैवतद्भिन्नानामग्राह्यत्वंप्राप्तंतथापिविशेषदोषप्रदर्शनायाप्राप्तनिषेधज्ञापनायचतानिसंगृह्यंते॥उत्कोचादिनाप्राप्तंपतितांत्यजादेःप्राप्तमन्यायार्जितंकन्याविक्रयादिलब्धंधनंनिंद्यम्॥ पित्रर्थंमेदेहीतियाचनार्जितमपिनिषिद्धम्॥आढकीकुलित्थमसूरकोद्रवराजसर्षपादिनिषिद्धाः॥ लोकेतिप्रसिद्धमर्कटाश्चवर्ज्याः॥शिग्रुकूष्मांडोभयविधालाबुकरमर्दार्द्रमरीचपिंडमूलककुसुंभशणवंशांकुराःदशविधालशुनादिपलांडुभेदाः कृत्रिमलवणानिरक्तबिल्वंश्वेतंकृष्णांवृंताकंगाजरापरपर्यायंगृंजनंभोकरसंज्ञः श्लेष्मातकोरक्तनिर्यासाश्चवर्ज्याः॥सामुद्रंसैंधवेभक्ष्येप्रत्यक्षंलवणेबुधैः॥बिडालोच्छिष्टमाघ्रातंश्राद्धेद्रव्यंविवर्जयेत्॥ करीरफलपुष्पाणिविडंगमरिचानिच॥ बीजपूरंपटोलंचश्राद्धेदत्त्वापतत्यधः॥ कृष्णधान्यानिसर्वाणिवर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि॥ नवर्जयेत्तिलांश्चैवमुद्गमाषांस्तथैवच॥ दातुर्यद्यप्रियंतत्तद्देयंनिंद्यंनचेदितत्॥ अजाविमहिषीक्षीरंतद्विकारांश्चवर्जयेत्॥ वालुकाकीटपाषाणैःकेशैर्यच्चाप्युपद्रुतं॥ वस्त्रेणवीजितंचान्नंवर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि॥ अमेध्यैर्जंगमैःस्पृष्टंशुष्कंपर्युषितंचयत्॥ द्विःपक्वंपरिदग्धंचसिद्धमसांश्चवर्जयेत्॥यत्सकृत्पाकेनभक्षणार्हमपिहिंगुजीरकादिसंस्कारार्थंपुनःपच्यतेतद्द्विःपक्वंवर्ज्यम्॥ यत्तुद्विपाकेनैवभक्षणार्हंतन्ननिषिद्धमितिसिंधुः॥ यदन्नैकदेशःकेनचित्पूर्वमास्वादितस्तदन्नंश्रा

पाठ·ओ·५ रैकैमूलैकै

श्राद्धेवर्ज्यं॥ मारीषंराजगिरेतिप्रसिद्धंशाकंधान्यंचवर्ज्यंम्॥ वटप्लक्षोदुंबरकपित्थनीपमातुलिंगफलानिनभक्षयेत्॥ क्षीरंचलवणैर्मिश्रं
ताम्रेगव्यंसुरासमम्॥ अस्यापवादः॥ पयोनुद्धृतसारंचपयसासंयुतंदधि॥ घृतंचेतानिगव्यानिनैवदुष्टानिताम्रके॥ पिप्पलीवर्तुलमरी
चादेःप्रत्यक्षस्यनिषेधोनत्वन्यद्रव्यमिश्रितस्यनारीकेलंविहितप्रतिषिद्धम्॥ यच्चपौतिकशाकादिकंजीर्णतक्रंसंदधिन्यादिक्षीरमनिर्दशा
याःक्षीरंमृन्यादिक्षीरंफेनिलतक्रादिकंहस्तदत्तस्नेहलवणादिकंचनित्यभोजनेनिषिद्धम्॥ तत्सर्वंश्राद्धेपिवर्जयेत्॥ माधवीये॥ मृतैर्मक्षिका
कृमिजंतुभिःकेशरोमनखादिभिश्चदुषितंसतिसंभवेवर्जयेत्॥ असंभवेतुकेशादिकमुद्धृत्यसंप्रोक्ष्यहिरण्यस्पर्शंकृत्वाभुंजीत॥ श्वमार्जारमूषकादिभिरालीढादिकंत्वापद्यपिवर्ज्यमित्युक्तम्॥ यत्तुमंडकवटकसक्तुपायसापूपकृसरादीनांस्नेहसिद्धानांचपर्युषितत्वदोषोनास्तीतिवचनंतन्नित्यभोजनपरम्॥ नतुश्राद्धपरमितिशिष्टाः॥ यदग्निपक्वंसदेकरात्रिंद्विरात्राद्यंतरितंतत्पर्युषितमुच्यते॥ कदर्यादीनाम
न्नंनित्यभोजनेश्राद्धकर्मणिचनग्राह्यम्॥ तेचकदर्यश्चोरोनटोवीणोपजीवीवार्धुषिकोभिशस्तोगणिकाचिकित्सकःक्रुद्धःपुंश्चलीमत्तः
क्रूरःशत्रुःपतितोदांभिकःपतिपुत्ररहितास्त्रीस्वर्णकारःस्त्रीजितोग्रामयाजकोघातुकःकर्मारस्तंतुवायःकृतघ्नोवस्त्रक्षालनोपजीवीदारो
पजीवीसोमविक्रयीचित्रकर्मागायकइत्यादयस्त्रैवर्णिकाअप्यग्राह्यान्नाः॥ आत्मानंधर्मकृत्यंचपुत्रदारांश्चपीडयेत्॥ लोभाद्यःपितरौभृत्यान्सकदर्यइतिस्मृतः॥ द्वावेवाश्रमिणौभोज्यौब्रह्मचारीगृहीतथा॥ वानप्रस्थोयतीलिंगीनभोज्यान्नाःप्रकीर्तिताः॥ षण्मासंयोद्विजो

ङ्क्तेशूद्रस्यान्नंविगर्हितम्॥सतुजीवन्भवेच्छूद्रोमृतःश्वाचाभिजायते॥अन्यानिचद्रव्याणिनिबंधेषुबहूनिनिषिद्धानितानिविहितोन्य
र्थसिद्धत्वादप्रसिद्धत्वाच्चनोक्तानि॥दुर्गंधिफेनिलंक्षारंपंकिलंपल्वलोदकम्॥नभवेद्यत्रगोतृप्तिर्नक्तंयच्चाप्युपाहृतम्॥नद्यात्त्यंतज्जलंश्रा
द्धेयच्चाभोज्यनिपानजम्॥स्नानमाचमनंदानंदेवतापितृतर्पणम्॥शूद्रोदकेनकुर्वीततथामेघाद्विनिःसृतैः॥नाहरेदुदकंरात्रौतुलसींगोमयं
मृदम्॥तुलसीबिल्वजान्हवीजलभिन्नंपर्युषितंजलंपुष्पंचत्यजेत्॥दौहित्रःकुतपःकालश्छागःकृष्णाजिनंतथा॥रौप्यंदर्भास्तिलागावः
खड्गपात्रंपितृप्रियं॥आरण्याःकृष्णातिलाःसुरभ्याः॥तदभावेग्राम्यागौराःकृष्णाश्च॥छागसान्निध्यंश्राद्धेऽतिप्रशस्तम्॥कुक्कुटविड्वराहका
कमार्जारश्वशूद्रषंढरजस्वलासांन्निध्यमतिनिंद्यम्॥चांडालरजस्वलाखंजश्वित्रिन्यूनांगातिरिक्तांगादिभिर्वीक्षितमन्नमभोज्यम्॥आप-
दिशूद्रस्यहिरण्योदकस्पर्शाद्भोज्यम्॥पावमानीतरत्समंदीमंत्रैर्गायत्र्यादिभिश्चदर्भजलप्रोक्षणेदुष्टान्नशुद्धिः॥पादुकोपानहौछत्रंरक्तवि
त्रांबरंतथा॥रक्तपुष्पंचमार्जारंश्राद्धभूमौविवर्जयेत्॥घंटानादोश्वधत्तूरशंखशक्तिसान्निध्यंचवर्ज्यम्॥अथश्राद्धदिनकृत्यम्॥
गोमयादिभिर्भूमिभांडशुद्धिः॥देवताब्रह्मचारियतिशिशूनांपिंडदानपर्यंतमन्नंनदेयम्॥अतिशिशावस्तुगृहांतरेभोजनीयाः॥तिलान्
विकिरेत्तत्रसर्वतोबंधयेदजान्॥पाकःश्राद्धकर्त्रास्वयमेवकार्यः॥तदभावेशुद्धपत्न्यातदभावेतुबांधवैः॥सगोत्रैर्वासपिंडैर्वामित्रैर्वासद्गुणा-
न्वितैः॥पुंश्चलींचतथावंध्यांविधवांचान्यगोत्रजाम्॥वर्जयेच्छ्राद्धपाकार्थममातृपितृवंशजाम्॥नपाकंकारयेत्स्त्रींगर्भिणींचापिदुर्मुखीं॥

पाकभांडानिसौवर्णरौप्यताम्रोद्भवानिच॥ कांस्यानिमृन्मयंतूक्तंनव्यमेवमनीषिभिः॥ पैत्तलंरंगजातंचविहितंनचनिंदितम्॥ नकदाचित्पचेदन्नमयस्थालीषुपैत्तकं॥ फलशाकादिच्छेदनार्थंभिन्नानामायसानांशस्त्राणांभांडानांचदर्शनमपिपाकादिस्थानेनिषिद्धम्॥ पक्कान्नस्थापनार्थंतुशस्यंतेदारुजान्यपि॥ गृह्याग्नौतुपचेदन्नंश्राद्धीयंलौकिकेऽपिवा॥ यस्मिन्नग्नौपचेदन्नंतस्मिन्होमोविधीयते॥ तत्रगृह्याग्नौपाकेविशेषः॥ प्रातर्होमंकृत्वातदेकदेशंमहानसेकृत्वापाकंकुर्यात्॥ पाकांतेपाकाग्न्येकदेशंगृह्याग्नौसंयोज्यगृह्येऽग्नौकरणवैश्वदेवादिकार्यम्॥ अत्रैवंव्यवस्था॥ कात्यायनादीनांगृह्याग्नौपाकः॥ आश्वलायनानांतुनैत्यकपचनाग्नौ॥ अग्नौकरणंत्वाश्वलायनानांव्यतिषंगेणश्राद्धगृहाग्निपक्कचरुणागृह्येएव॥ व्यतिषंगाभावेपाणिहोमः॥ अन्यशाखीयस्यगृह्याग्नावग्नौकरणंविधुरस्योच्छिन्नाग्निकस्यचपृष्टोदिविविधानाग्निसंपादनंतच्चपूर्वार्धेउक्तम्॥ भोजनपात्राणितुहेमरौप्यकांस्यजानिवापलाशकमलकदलिमधूकपत्रनिर्मितानिवा॥ अथनिमंत्रणादिश्राद्धाहेभुक्तान्नपरिणामपर्यंतंकर्तुर्विप्राणांचनियमाः॥ स्त्रीसंगपुनर्भोजनानृतभाषणाध्यापनद्यूतायासभारोद्वहनहिंसादानप्रतिग्रहचौर्याध्वगमनदिवास्वापकलहादिवर्जनंकर्तृभोक्तृभयधर्माः॥ स्त्रीसंगश्चश्राद्धदिनेतत्पूर्वदिनेचऋतुकालेऽपिवर्ज्यः॥ तांबूलक्षुरकर्माभ्यंगदंतधावनवर्जनंकर्तृधर्माः॥ भोक्तृविप्राणांतैलाभ्यंगेउद्वर्तनेक्षौरेचविकल्पः॥ कर्तुर्भोक्तुश्चमुख्यवारुणस्नानेनैवाधिकारोनतुगौणस्नानेन॥ श्राद्धकृच्छुक्लवासास्यान्मौनीचविजितेंद्रियः॥ उपवासंपरान्नंचऔषधंचविवर्जयेत्॥ अवस्त्रत्वंमलवद्वस्त्रत्वंकौपीनवत्वं

कच्छहीनत्वमनुत्तरीयत्वंकाषायवस्त्रत्वमार्द्रवस्त्रत्वंद्विगुणवस्त्रत्वंरक्तवस्त्रत्वंदग्धवस्त्रत्वंस्यूतवस्त्रत्वमित्येकादशविधनग्नत्वंकर्तृभोक्तृ
भ्यांवर्ज्यं॥ कर्तुर्ललाटेऊर्ध्वपुंड्रादेर्विकल्पः॥ भोक्तुस्तुभवत्येव॥ चंदनतिलकस्तुपिंडदानात्प्राक्कर्तुर्वर्ज्यः॥ भोक्तुस्तुभोजनकालात्प्राग्वर्ज्यः
॥ सदर्भहस्तेनतिलकोनकार्यः॥ करणेआचमनेदर्भत्यागश्च॥ कर्त्रानिमंत्रितविप्रत्यागोनकार्यः॥ प्रमादेनत्यागेयत्नेनविप्रः प्रसादनीयः
बुद्धिपूर्वकत्यागेसतिचांद्रायणंप्रायश्चित्तं॥ आमंत्रितस्तुयोविप्रोभोक्तुमन्यत्रगच्छति॥ नरकाणांशतंगत्वाचांडालेष्वभिजायते॥ आमं
त्रितस्तुयः श्राद्धेविलंबंकुरुतेद्विजः॥ देवद्रोही पितृद्रोहीपच्यतेनरकेषुसः॥ स्त्रीसंगः पुनर्भोजनंचश्राद्धंपूर्वरात्रावपिकर्तृभोक्तृभ्यांवर्ज्य
म्॥ दशकृत्वः पिबेदापोगायत्र्याश्राद्धभुक्द्विजः॥ सायंसंध्यामुपासीतजपेच्चजुहुयादपि॥ सूतकेचप्रवासेचअशक्तौश्राद्धभोजने॥ औ-
पासनादिकंहोमंनकुर्यात्किंतुकारयेत्॥ निमंत्रितस्तुनश्राद्धेकुर्याद्भार्यादिताडनम्॥ अपराण्हाख्यमुहूर्तत्रयेवनस्पतिच्छेदंदधिमंथनंस
वैर्नकार्यम्॥ यदाकर्तुरशक्त्यातत्पुत्रशिष्यादिः प्रतिनिधिः श्राद्धंकरोतितदायजमानप्रतिनिधिभ्यामुभाभ्यांपूर्वोक्ताः सर्वेकर्तृनियमाःका
र्याः॥ मुक्तकच्छातुयानारीमुक्तकेशीतथैवच॥ हसतेवदतेऽत्यंतंनिराशाः पितरोगताः॥ सवर्णंप्रेषयेद्दासंद्विजानांतुनिमंत्रणे॥ अभोज्यंब्रा
ह्मणस्यान्नंवृषलेननिमंत्रितम्॥ तथैववृषलस्यान्नंब्राह्मणेननिमंत्रितम्॥ वृषलः शूद्रः॥ अथश्राद्धेब्राह्मणसंख्या॥ वैश्वदेवेसमाः पित्र्ये
विषमाः॥ तेनद्वौवैश्वदेवेत्रयः पितृपार्वणइतिपंचविप्राः॥ अथवाचत्वारोदैवेपितृपार्वणेतुपित्रादीनामेकैकस्यत्रयस्त्रयइतित्रयोदशविप्राः

यद्वा पित्रादेरेकैकस्य पंचेत्येकोनविंशतिः॥ किंवा एकैकस्य सप्तेति पंचविंशतिः॥ एवं दर्शादौ पार्वणाधिक्ये विप्राधिक्यमूह्यम्॥ तथा च वैश्वदेवे द्वौ चतुरो वोपविश्य पित्रादिष्वेकैकस्य स्थाने एकं त्रीन्पंच सप्त नव वोपवेशयेदिति निष्कर्षः॥ सत्क्रियां देशकालौ च द्रव्यब्राह्मणसंपदम्॥ शौचं च विस्तरो हंतीति पक्षे अशक्तौ वा दैवे एकः पितृपार्वणे चैक इति द्वौ विप्रौ॥ तदुक्तं श्रीभागवते॥ द्वौ दैवे पितृकार्ये त्रीनेकैकमुभयत्र वा॥ भोजयेत्सुसमृद्धोऽपि श्राद्धे कुर्यान्न विस्तरम्॥ देशकालोचितश्रद्धाद्रव्यपात्रार्हणानि च॥ सम्यग्भवंति नैतानि विस्तरात्स्वजनार्पणादिति॥ एतेन द्वौ दैवे एकः पित्र्ये इति॥ विप्रत्रयपक्षो निर्मूलो वेदितव्यः॥ द्वौ दैवेऽथर्वणौ विप्रौ प्राङ्मुखावुपवेशयेत्॥ पित्र्ये तूदङ्मुखांस्त्रींश्च ऋग्यजुःसामवेदिनः॥ अत्यशक्तौ पार्वणद्वये एको विप्रः॥ यदैक एव विप्रस्तदा विश्वेदेवस्थाने शिवलिंगं शालग्रामं वा संस्थाप्य सर्वं श्राद्धं समाचरेत्॥ दैवान्नं तत्र क्षिपेदग्नौ दद्याद्वा ब्रह्मचारिणे॥ स्थानत्रये एको विप्र इति पक्षः॥ सपिंडीकरणादन्यत्रेदं वृत्तिकारमतम्॥ अत्राप्येकैक इति पक्षः स्मृत्यर्थसारादिसंमतो वक्ष्यते॥ सपिंडीकरणे तु पार्वणे त्रय एव विप्राः॥ वृद्धिश्राद्धे तु दैवे द्वौ प्रतिपार्वणं द्वौ द्वावेवमष्टौ निकृष्टपक्षे॥ संपदि दैवे चत्वारः प्रतिपार्वणं चत्वार इति षोडशेत्येवं दैवे पित्र्ये च समा विप्रा इति विशेषः॥ सर्वथा ब्राह्मणालाभे कृत्वा दर्भमयान्बटून्॥ प्रैषानुप्रैषसंयुक्तं सर्वं श्राद्धं प्रकल्पयेत्॥ अत्र विप्रानुकूल्यरूपदृष्टप्रयोजनाभावेऽप्यदृष्टार्थं दक्षिणा देया॥ एवं यतेः श्राद्धोपवेशनेऽपि सा च दक्षिणा कालांतरेऽन्यस्मै प्रतिपादनीया॥ अथवाऽभ्यर्चितं लिंगं शालग्राममथाऽपि वा॥ संस्थाप्य देवपित्र्यर्थं पीठे श्राद्धं चरेन्नरः॥ पितरस्तस्य तिष्ठं-

तिकल्पकोटिशतानिदिवि ॥ निमंत्रणंतुविप्राणांपूर्वेद्युःसद्यएववा ॥ कुर्याद्द्विजांश्चनियमान्छ्रावयेत्तैश्चतान्बुधः ॥ अक्रोधनैःशौचपरैःसततंब्रह्मचारिभिः ॥ भवितव्यंभवद्भिश्चमयाचश्राद्धकारिणेति ॥ ॥अथसामान्यतःश्राद्धपरिभाषा ॥ ॥निपात्यदक्षिणंजानुंदेवान्परिचरेत्सदा ॥ पितॄणांपरिचर्यातुवामजानुनिपातनात् ॥ प्रदक्षिणंतुदेवानांपितॄणामप्रदक्षिणम् ॥ पितॄणांद्विगुणाभुग्नादर्भादैवेऋजुत्वगाः ॥ दैवेतूदङ्मुखःकर्तापित्र्येस्याद्दक्षिणामुखः ॥ संकल्पेक्षणदानेपाद्येआसनेआवाहनेऽर्घ्यदानेगंधाद्याच्छादनांतपंचोपचारेऽन्नदानेपिंडदानेऽजनाभ्यंजनयोरक्षय्येस्वधावाचनेचसंबंधगोत्रनामोच्चारणमावश्यकमन्यत्रकृताकृतम् ॥ संबंधगोत्रनामरूपाणीति ॥ संबंधनामगोत्ररूपाणीतिवोच्चारणेक्रमः ॥ तत्रसकारेणतुवक्तव्यंगोत्रंसर्वत्रधीमतेतिवाक्यात्काश्यपसगोत्रस्येतिवोच्चारः ॥ केचिच्छाखाभेदाद्व्यवस्थामाहुः ॥ गोत्रस्यत्वपरिज्ञानेकाश्यपंगोत्रमुच्यते ॥ शर्मांतंविप्रनामोक्तंवर्मांतंक्षत्रियस्यतु ॥ गुप्तांतंचैववैश्यस्यदासांतंशूद्रजन्मनः ॥ पित्रादिनामाज्ञानेतुतत्पितामहप्रपितामहेत्येवंब्रूयान्ननामोच्चारयेदित्याश्वलायनः ॥ शाखांतरेतुपितुर्नाम्नःस्थानेपृथिवीषदितिपितामहस्यांतरिक्षसदितिप्रपितामहस्यदिविषदितिनामोच्चार्यम् ॥ स्त्रीणांदांतंनामसावित्रीदेत्येवमुच्चार्यम् ॥ केचिद्देवीशब्दांतमाहुः ॥ अन्येदेवीदापदयोःसमुच्चयमूचुः विभक्तिभिस्तुयत्किंचिद्दीयतेपितृकर्मणि ॥ तत्सर्वंसफलंज्ञेयंविपरीतंनिरर्थकम् ॥ षष्ठीविभक्त्यासंकल्पःक्षणश्चाक्षय्यकर्मच ॥ षष्ठ्यावास्याच्चतुर्थ्यावासनदानंद्विजायते ॥ द्वितीययावाहनंस्याद्विभक्तिस्तुचतुर्थिका ॥ अ

न्नदानेपिंडपूजास्वधास्वस्तीतिवाचने ॥ पिंडदानेतुसंबुद्धिर्येनत्वेत्यादितःपुरा ॥ ततःपरंचतुर्थीनित्यक्रमयंसर्वसंमतम् ॥ शेषाणिसर्वकर्मा
णिसंबुद्ध्यंतेयथायथम् ॥ इदंतेवाइदंवोवाप्रयुंज्यैवसमाचरेत् ॥ सव्येनदैवंकर्मस्यादपसव्येनपैतृकम् ॥ विप्रप्रदक्षिणाविप्रस्वागतंचार्घ्यदा
नकम् ॥ सूक्तस्तोत्रजपोन्नस्यपात्रेषुपरिवेषणम् ॥ आव्हानमंत्रस्याघ्राणंतथाचस्वस्तिवाचनम् ॥ तांबूलदानमारभ्यसमाप्तेरितिपैतृकम्-
॥ प्रदक्षिणाद्येतदुक्तंसव्येनैवसमाचरेत् ॥ देवार्चादक्षिणादिःस्यात्पादजान्वंसमूर्धसु ॥ शिरोंसजानुपादेषुवामांगादिषुपैतृके ॥ असव्यासना
र्घ्यवर्ज्यंस्वधाकारेणपितृभ्यःसर्वदानम् ॥ देवेभ्यःस्वाहापदेन ॥ दैवतीर्थेनदैवंतत्पितृतीर्थेनपैतृकम् ॥ अथाचमनानिश्राद्धारंभेद्विराचमनंवि
प्रपादक्षालनांतेस्वपादक्षालनपूर्वकंद्विराचमनं ॥ देवार्चनांतेपित्रर्चनांतेचैकैकमाचमनमाघ्राणांतेएकंविकिरदानांतेद्विरेकंवाश्राद्धांतेस्वपाद-
क्षालनपूर्वकंद्विराचमनमिति ॥ अन्येभस्ममर्यादांतेकरशुद्ध्यंतेउच्छिष्टचालनांतेचाप्येकैकमाहुः ॥ अथप्रोक्तुःपादशौचांतेद्विराचमनंपाणिहोमां
तेएकंभोजनांतेद्विरिति ॥ अथदर्भाः ॥ आचांतःप्राक्कुशांस्त्यक्त्वापाणावन्यांश्चधारयेत् ॥ तथाच ॥ श्राद्धारंभेधृतान्दर्भान्पाद्यांतेचविसर्जयेत् ॥
ततोदेवार्चनांतेपित्रर्चनांतेपिंडशेषाघ्राणांतेविकिरदानांतेश्राद्धांतेचपूर्वधृतदर्भांस्त्यजेत् ॥ श्राद्धसागरादिप्रयोगेतुपित्रर्चनांतेदर्भत्यागो
नदृश्यते ॥ तेनक्वचिदाचमनेऽपिदर्भत्यागोनेतिभाति ॥ अथोहविचारः ॥ यत्रबहुवचनांतःपितृशब्दस्तत्रपितृशब्दस्यसर्वपितृवाचित्वादू
होन ॥ यथार्घ्यपात्रेपितृनिमान्प्रीणयेत्यत्रमात्रादिश्राद्धेपितृनितिनवदेत् ॥ तत्रापिशुंधनमंत्रेषुशुंधंतांपितरःशुंधंतांपितामहाइत्यादिशुं

धंतांमातरइत्यादिर्नोहएव॥ बहुवचनंतुनोह्यते॥ प्रथममंत्रेएवपूज्यत्वार्थकत्वात्॥ ऊर्जंनोहेदितिनिषेधादृक्मंत्रेषुनोहः॥ पिंडदानेयेन्चत्वा
मत्रानुतेभ्यश्चेत्यत्रमातृश्चाद्येयाश्चत्वामत्रानुताभ्यश्चेतिनवदेत्॥ स्त्रीणांस्त्रियःपुरुषाश्चानुगाइतिपुमान्स्त्रियेतिपुल्लिंगशेषादितिवृत्तिकृ
त्॥ अन्येतुयाश्चेत्याद्यूहमाहुः॥ मात्रादिद्वित्वेपिंडदानेएतद्वामस्मन्मातरौयज्ञदेश्यौदेयेन्चयुवाम त्रान्वित्येकंपिंडंदत्वास्मन्मातृभ्यां० अयंपिं०
इत्यादि॥ अभ्यंजनेस्मन्मातरौ० अभ्यंजाथां० अंजनेजाथां एवंपितामहीप्रपितामह्यौ द्वित्वेप्यूहः॥ अथबहुत्वे॥ एतद्वोस्मन्मातरोयज्ञदेश्यादे
रुद्दयथानामगोत्रायेन्चयुष्मानत्रान्वित्येकपिंडदानादि॥ अभ्यंजनेभ्यंङ्ध्वं अंजनेङ्ध्वमित्यादि॥ एकनामत्वेएकमेवनामद्विवचनांतंबहुवचनांतंवाव
देत्॥ एवमर्घ्यदानकालेप्यस्मन्मातरावित्याद्यूहेनसंबोध्येदंवामर्घ्यमिदंवोर्घ्यमित्यूहोबोद्धव्यः॥ तथान्वायंतुनःपितरःसो०॥ तिलोसिसोम
देवत्यो०॥ उशंतस्त्वानि०॥ पिंडानुमंत्रणदशादानोपस्थानमवाहणप्राशनादिमंत्रेषुबहुवचनांतपितृपदयुक्तत्वादिहतोर्नोहइतिप्रसिद्धम्॥
नाप्रोक्षितंस्पृशेद्धस्तैर्नवदेन्मानुषींगिरम्॥ नचोद्वीक्षेतफंजानंनचैवाश्रूणिपातयेत्॥ दैवेपित्र्येचसर्वत्रजपहोमादिकर्मसु॥ मौनंकुर्या
त्प्रयत्नेनसकलंफलमाप्नुयात्॥ यदिमौनस्यलोपःस्याज्जपहोमार्चनादिषु॥ व्याहरेद्वैष्णवंमंत्रंस्मरेद्वाविष्णुमव्ययम्॥ यस्यस्मृत्याचनामो
क्त्यातपोयज्ञक्रियादिषु॥ न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवंदेतमच्युतम्॥ आदिमध्यावसानेषुश्राद्धस्येदमुदाहरेत्॥ अथसंक्षेपतआश्वलाय
नादीनांप्रयोगक्रमः॥ सव्येनापसव्येनवादेशकालौसंकीर्त्यापसव्येनतत्तच्छ्राद्धार्हपितॄणांषष्ठ्याविभक्त्यैतेषाममुकश्राद्धंसदैवंसपिंडंपार्वणवि

धिनैकोद्दिष्टेनवान्नेनामेनवाहिरण्येनवाश्वः सद्योवाकरिष्यइतिसंकल्पोययासंभवंकार्यः॥ सर्वत्रकुरुष्वेत्यादियथोचितंब्राह्मणैः प्रतिवचनं
देयमेव॥ ततोदैवधर्मेणविप्रस्यदक्षिणजानुंस्पृष्ट्वाऽमुकपितॄणाममुकश्राद्धेविश्वेदेवार्थेत्वयाक्षणः करणीयइतिक्षणंदद्यात्॥ ओंतथेतिवि
प्रोवदेत्॥ कर्ताप्राप्नोतुभवानिति॥ विप्रः प्राप्नवानीति॥ एवंपैतृधर्मेणवामजानुस्पर्शेनामुकश्राद्धेऽमुकस्यस्थानेत्वयाक्षणइतिपूर्ववत्॥ अथ
स्थानेएकविप्रत्वेपितृपितामहप्रपितामहानांस्थानेइत्यादि॥ अक्रोधनैरित्यादिप्रार्थना॥ अत्रसर्वत्रदेवपूर्वत्व॥ क्वचित्पितृपूर्वकत्वंवक्ष्यते॥ इदंसंकल्प
क्षणदानादिपूर्वेद्युः सद्योवाकार्यं॥ ततः कुतुपेस्नातः स्नातान्धौतपादान्विप्रान्संनिधापयेत्॥ ततः सव्येनशान्त्यर्थंप्रायश्चित्तार्थंसूक्तजपः
प्रदक्षिणाच॥ अपसव्येनाचारादधिकारवाचनम्॥ ततआचमनप्राणायामौसव्येनकृत्वाऽपसव्येनद्वितीयः संकल्पः॥ केचित्सद्यः करणपक्षे
द्वितीयसंकल्पंनेच्छंति॥ ततस्तिष्ठन्सव्येनैवदेवेपित्र्येचभवतांस्वागतमितिप्रतिविप्रंप्रश्नः पूर्ववद्द्वितीयंक्षणदानं॥ अत्रबहूनांवृत्त्याग्निम
तांदर्शश्राद्धान्वष्टकापूर्वेद्युः श्राद्धेषुपिंडपितृयज्ञव्यतिषंगेणश्राद्धप्रयोगोनान्येषांनापिश्राद्धांतरेषु॥ सचद्वितीयक्षणदानांतंश्राद्धतंत्रंकृत्वाप-
रिसमूहनादीध्माधानांतंपिंडपितृयज्ञतंत्रांतेपादप्रक्षालनादिभस्ममर्यादांतमग्नावग्नौकरणंकृत्वापरिवेषणादिसंपन्नवचनांतेपिंडदानादिपात्रोत्स
र्गपर्यंतंकृत्वाविकिरादिश्राद्धशेषंसमापनीयमित्येवंरूपः॥ एवंहिरण्यकेशीयादीनामपिप्रथमसंकल्पोत्तरमग्न्युपसमाधानान्वाधानाद्याज्यसं
स्कारांतेपाद्यादिपूजांतेतत्तन्मंत्रोहयुतः सविस्तरोग्नौकरणहोमोज्ञेयः॥ अथपाद्यम्॥ अंगणेश्राद्धदेशाद्वारेवाचतुरस्रंद्विहस्तंप्रादेशमात्रंवोद

क्पूर्वंदेवमंडलंकृत्वाततोदक्षिणेषडंगुलंत्यक्त्वादक्षिणापूर्वंचतुर्हस्तंवितस्तिमात्रंवापितृमंडलंवर्तुलंसव्यापसव्यमादक्षिण्याप्रादक्षिण्यादिर्दैवपैतृधर्मेणगोमूत्रगोमयाभ्यांकार्यं॥यथायथंदर्भयवतिलगंधपुष्पैस्तदर्चनम्॥मंडलसमीपेपीठउपविष्टस्यैवप्राङ्मुखस्यविप्रस्यपादयोरुदङ्मुखःप्रत्यङ्मुखोवाकर्ताऽमुकसंज्ञकाविश्वेदेवाइदंवःपाद्यंस्वाहानमइतियवगंधपुष्पयुतजलमंजलिनाप्रक्षिप्यशंनोदेवीरितिशुद्धोदकेनपादावुपर्येवप्रक्षालयेत्॥नाधोभागेनापिसग्रंथिकपवित्रकरेण॥पितृमंडलेउदङ्मुखस्योपविष्टस्यपादयोर्दक्षिणामुखस्तिलगंधादिजलमंजलिनापितृतीर्थेनपितरमुकनामरूपगोत्रेदंतेपाद्यंस्वधानमइतित्रयस्थानेएकविप्रत्वेपितृपितामहप्रपितामहाइदंवःपाद्यमितिबहुवचनांतेनप्रक्षिप्यशंनोदेवीरित्यादिपूर्ववत्॥एवमग्रेऽपिपित्रादित्रयेब्राह्मणत्रयपक्षेइदंतेइत्येकविप्रपक्षेइदंवइतिवचनोहोज्ञेयः॥एवंमातामहादिपार्वणेऽपिबोध्यम्॥अत्रपाद्यात्पूर्वंपादार्घ्यैःपाद्योत्तरंचगंधपुष्पाक्षतैःपादादिमूर्धांतमर्चनपूर्वकंदेवेएषवःपादार्घ्यइतिदत्वापित्र्येऽपितिलैःमूर्धाद्यर्चनपूर्वकंपादार्घ्यदानमुक्तंतत्कात्यायनादीनामेवाचारात्तेषामेव॥बह्वृचानांतुनैषआचारः॥ततःपाद्यशेषंगंधयवतिलादिसव्यापसव्याभ्यांमंडलयोस्त्यक्त्वास्वपादक्षालनंपवित्रत्यागंचकृत्वान्यपवित्रेधृत्वादेवमंडलोत्तरेस्वयंविप्राश्चद्विराचम्यश्राद्धदेशेगच्छेयुः॥पादक्षालनोदकाचमनोदकयोःसंसर्गोनकार्यः॥अपसव्येनामुकश्राद्धसिद्धिरस्त्वितिवदेत्तैःप्रत्युक्तः॥निरंगुष्ठंविप्रदक्षिणहस्तंधृत्वासव्यापसव्याभ्यांभूर्भुवःस्वःसमाध्वमितिसदर्भेषुपीठेषुविलंबेनोपवेशयेत्॥तत्रदैवेप्राङ्मुखोविप्रःपित्र्ये

स्तदङ्मुखोसंभवेदक्षिणान्यदिङ्मुखः॥ अथासनादिहैमंराजतंताम्रंवादुकूलंकंबलंवादारुजंतृणमयंपर्णमयंवासनंप्रशस्तम्॥ दारुजेषु-
श्रीपर्णीजंबूकदंबाम्रबकुलशमीश्लेष्मातकशालवृक्षजन्यान्यासनानिप्रशस्तानि॥ अयःशंकुमयपीठंप्रदेयंनोपवेशने॥ अग्निदग्धान्यायसा
निभग्नानिचविवर्जयेत्॥ प्राक्संस्थादक्षिणासंस्थाप्रोक्तापंक्तिरुतपैतृके॥ तत्रदेवासनेप्रागग्रौद्वौदर्भौ॥ पित्र्येदक्षिणाग्रैकैकंदर्भंस्थापये
त्॥ एतैस्तिलादितैलैर्वास्थापयेच्चप्रतिद्विजम्॥ दीपंसव्यापसव्याभ्यांदीपमेकंतुसव्यतः॥ ब्राह्मणाश्चेतःप्रभृत्याश्राद्धसमाप्तेर्मौनिनःप
वित्रहस्ताउच्छिष्टोच्छिष्टस्पर्शंवर्जयंतोवर्तेरन्॥ अत्रयथालक्षणोऽतिथिरागतश्चेत्सव्येनविप्रपंक्तौविष्णूद्देशेनपूजयेत्॥ सव्येनापवित्रःप
वित्रोवेतिमंत्रंपठित्वा॥ वैष्णव्यैनमः काश्यप्यैनमः क्षमायै० इतिभूमिंनत्वा मेदिनीलोकमातात्वमित्यादिश्लोकैरुक्त्वाचश्राद्धभूमिंगयांध्यात्वा
ध्यात्वादेवंगदाधरम्॥ प्राचीनावीती॥ तद्विष्णोःपरमंपदं०॥ तद्विप्रासो०॥ गायत्रींचजपित्वासव्येनप्राणायामतिथ्यादिकीर्तनांतेपसव्येना
मुकपितृणामुपक्रांतममुकश्राद्धंकरिष्येइतिसंकल्प्यादौमध्येंतेचदेवताभ्यःपितृभ्यश्च०अमूर्तानांच०चतुर्भिश्च०यस्यस्मृत्येतिचत्रिःपठेत्
॥ अथदक्षिणेवामेवाकुक्षौतिलैःसहकुशत्रयंपरिहितवस्त्रांचलबद्धंकृत्वाकटिसंलग्नवस्त्रबहिर्भागेनसंवेष्ट्यरक्षणाख्यानीवीबंधो निह
न्मिसर्वंयदमेध्यवद्भवेदितिश्लोकमंत्रेणकार्यः॥ सर्वतश्चापसव्येनापहतेत्यत्रदक्षिणंतिलान्क्षिप्त्वोदीरतेतिसव्येनप्रोक्षणंस्मृतम्॥ तिलारक्षं
तुमंत्रेणद्वारेकुशतिलान्क्षिपेत्॥ तरत्समंदीसूक्तेनपावमानीभिरेवच॥ अभिमंत्र्यजलंतेनपाकादिप्रोक्षयेत्सुधीः॥ यद्वा॥ तद्विष्णोरितिमं

त्रेणगायत्र्यावाऽभिमंत्रितम्॥ यद्देवाइतिमंत्राणांत्रयेणैवान्यशाखिनः। वान्वयेत्ताकपूतत्वंपुष्पाद्यंसर्वमुक्षयेत्॥ नाप्रोक्षितंस्पृशेच्छ्राद्धकालेत्वे
तज्जपेच्चलः॥ पदार्थयोग्यतांवान्वयित्वादेवार्चनंचरेत्॥ तत्रप्रत्यक्पञ्चारंदैवेपित्र्येचाद्यंतयोरपोदद्यात्॥ देवद्विजसन्निधावुदङ्मुखउपविश्यतद्दक्षि-
णकरमुत्तानंवामकरेणधृत्वादक्षिणेनसयवंदर्भद्वयममुकेषांविश्वेषांदेवानांभूर्भुवःस्वरिदमासनंस्वाहेतिहस्तेजलमासिच्यदक्षिणभागेआस
नेक्षिपेन्नहस्तेदर्भदानं॥ आसनेष्वासनंदद्यान्नतुपार्श्वेकदाचन॥ पित्र्यकर्मणिवामेनदैवेदद्यात्तुदक्षिणे॥ विप्रोधर्मोसिविशिराजाप्रतिष्ठित-
इतिमंत्रेणगृहीत्वास्वासनमितिवदेत्॥ कर्ताऽसनंस्पृशन्नपोदत्वास्यतामितिविप्रः धर्मोसीतिवदेत्॥ अपोदत्वादैवेक्षणःक्रियतामितिनिरंगु
ष्ठंकरंगृह्णीयात्॥ ॐतथेत्यादिप्राग्वत्॥ इदंतृतीयनिमंत्रणं॥ अथार्घ्यकल्पना॥ तत्रपात्राणिहैमरौप्यंताम्रमयंवादारुजंवापलाशादिपर्णम
यंवाकांस्यंवाशंखशुक्तिजंवाखड्गपात्रंवाऽर्घ्यपात्रंप्रशस्तम्॥ अत्रविप्रैकत्वेद्वित्वचतुष्ट्वादावपिदैवेऽर्घ्यपात्रेद्वयमेव॥ यत्तुदैवेद्व्यर्घ्यपात्रेपि-
त्र्येत्रीण्युभयत्रैकैकंवेत्येकपात्रपक्षांतरंतदशक्तपरम्॥ एवंपात्रद्वयंप्रोक्षितायांभुविभागयुक्तकुशेषुन्युब्जमुत्तानंवासाद्यप्रोक्ष्यन्युब्जपक्षेउत्ता
नीकृत्यतयोर्द्विकुशेद्वेपवित्रेनिधायशंनोदेवीरितिमंत्रावृत्त्याऽपआसिच्ययवोसीतिमंत्रेणावृत्त्यायवानोप्यतूष्णींगंधपुष्पाणिक्षिपेत् केचि
द्गंधद्वारां०॥ ओषधीःप्रतिमोदध्वमित्यृग्भ्यांगंधपुष्पाणिक्षिपंति॥ देवार्घ्यपात्रेसंपन्नेइत्युक्त्वासुसंपन्नेइतिप्रत्युक्तोवामकरंविप्रदक्षिणजा-
नुनिन्यस्याद्यमुकविश्वान्देवान्भवत्स्वावाहयिष्येइतिपृष्ट्वावाहयेत्यनुज्ञातोविश्वेदेवासआगतेत्यृचाप्रतिविप्रंपादादियुग्मंक्रमेणजान्वंस

मूर्धांतंयवान्विकिरेत्॥ विश्वेदेवाःशृणुतेत्यृचोपस्थायभूमावशिष्टान्यवान्विकिरेत्॥ हिरण्यकेशीयाद्यस्त्वर्घ्यदानगंधादिपूजोत्तरमग्नौकरणकालेयेदेवासइत्यायंतु नःपितरइतिमंत्राभ्यामग्निदक्षिणतोदेवपित्रावाहनंकुर्वंति॥ कातीयैस्त्वर्घ्यपात्रासादनात्प्रागेवदेवपित्रावाहनंकार्यम्॥ तथैवकात्यायनसूत्रात्॥ ततोऽर्घ्यपात्रसंपत्तिंवाचयित्वाद्विजोत्तमान्॥ तदग्रेचार्घ्यपात्रेषुस्वाहार्घ्यइतिविन्यसेत्॥ अपोदत्वाविप्रहस्तेदद्यादर्घपवित्रके॥ यादिव्याइतिमंत्रेणहस्तेष्वर्घ्यंविनिक्षिपेत्॥ विश्वेदेवासइदंवोअर्घ्यंस्वाहानमइतीरयन्॥ प्रतिविप्रंयादिव्येत्याहृत्तिः॥ केचित्तुयादिव्याइत्यनेनदत्तार्घ्यानुमंत्रणमाहुः॥ मयूखेकातीयप्रयोगेविप्रहस्तेऽर्घ्यपवित्रदानांतेआवाहनवदंगेष्वर्चनंकृत्वाऽर्घ्यदानमित्युक्तम्॥ एकविप्रत्वेएकस्यैवहस्तेद्विरर्घ्यदानम्॥ विप्रचतुष्टयपक्षेएकैकंपात्रंविभज्यद्वयोर्द्वयोर्देयम् कूर्चस्तुतत्तत्पात्रस्थएव॥ क्वचित्क्षीरदधिघृततिलतंडुलसर्षपकुशाग्रपुष्पेतिद्रव्याष्टकमर्घ्यपात्रेप्रक्षिप्यमित्युक्तम्॥ आद्यंतयोरपोयच्छन्गंधाद्यैरर्चनंचरेत्॥ अमुकविश्वेदेवाअयंवोगंधःस्वाहानमइतिकरेणैवविप्रहस्तेष्वेवद्विर्द्विर्दानम्॥ एवंसर्वत्रदैवेस्वाहानमइत्यंतमुच्चार्योपचारदानम्॥ चंदनागरुकर्पूरकुंकुमादिप्रदापयेत्॥ गंधद्वारेतिवैगंधमायनेनेतिचपुष्पकम्॥ धूरसीत्यमुनाधूपमुद्दीप्यस्वेतिदीपकम्॥ युवंवस्त्राणिमंत्रेणवस्त्रंदद्यात्प्रयत्नतः॥ आसनेस्वासनंब्रूयादर्घ्यैस्त्वर्घ्यंद्विजोत्तमः॥ स्रग्गंधश्चस्रक्पुष्पाणिस्रक्माल्यानिस्रक्धूपकः॥ स्रक्ज्योतिश्चैवदीपश्चस्वाच्छादनमितिक्रमः॥ कर्तास्कंधधृतोत्तरीयोविगतपवित्रकरोविप्रहस्तदत्तगंधैर्विप्रभालाद्यंगेषुलिंपेत्॥ विप्रभालेवर्तुलपुंड्रंत्रिपुंड्रंवानकुर्यात्॥ अत्रविप्राणां

कस्तूरीविकल्पिता ॥ आयनेतेइतिवौषधीःप्रतिमोदध्वमितिवागंधदानबद्धस्तेष्वेवेदंवःपुष्पमितिपुष्पदानंकार्यम् ॥ तत्रविहितपुष्पाणि ॥ अ
गस्त्यंभृंगराजंचतुलसीकमलंतथा ॥ चंपकंतिलपुष्पंचदूर्वाश्चपितृवल्लभाः ॥ विहिताप्रतिषिद्धाचतुलसीपिंडपूजने ॥ सुकुमारैःकिसलयैर्य
वदूर्वांकुरैरपि ॥ जलोद्भवैश्चकुसुमैर्मल्लिकाचूतपुष्पकैः ॥ अतिमुक्तैश्चतगरैःसंपूज्याःपितरःसदा ॥ जातीपुष्पैर्विप्रपूजांकुर्यात्पिंडार्चनंतुन ॥
अथवर्ज्यपुष्पाणि ॥ ॥ करवीरंचधत्तूरंबिल्वपत्रंचकेतकी ॥ बकुलंकुंदपुष्पंचकिंशुकंचकुरंटिका ॥ सर्वाणिरक्तपुष्पाणिवर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि
जलोद्भवानिदेयानिरक्तान्यपिविशेषतः ॥ अथधूपः ॥ धूपस्तुगुग्गुलुर्देयस्तथाचंदनसारजः ॥ अगरुश्चसकर्पूरोघृतमध्वादिसंयुतः ॥ ये
तुमाण्यंगजाधूपाहस्तवाताहताश्चये ॥ नतेश्राद्धेनियोक्तव्यायेचकेचोग्रगंधकाः ॥ घृतंनकेवलंदद्याद्दुष्टंवातृणगुग्गुलम् ॥ पाददेशेऽयंवो-
धूपइतिदानम् ॥ ॥ अथदीपः ॥ ॥ घृतेनदीपोदातव्यस्तिलतैलेनवापुनः ॥ वसामेदादिदीपोवर्ज्यः ॥ इदंवोज्योतिरितिवायंवोदीपप्रकाशइ-
तिवासुरवसमीपेदीपः ॥ कौशेयंकार्पासंवावस्त्रंविहितं ॥ कृष्णंमलिनमुपभुक्तंछिद्रितंनिर्दशंरजकधौतंचनिषिद्धं ॥ यज्ञोपवीतंदातव्यंव-
स्त्राभावेविजानता ॥ निष्क्रयोवायथाशक्तिवस्त्रालाभेप्रदीयते ॥ पितॄन्सत्कृत्यवासोभिर्दद्याद्यज्ञोपवीतकम् ॥ यज्ञोपवीतदानेनविनाश्राद्धं
तुनिष्फलम् ॥ यज्ञोपवीतंयतिस्त्रीशूद्रश्राद्धेष्वपिदेयं ॥ अथान्यान्यपिदेयानि ॥ धातुमयानिधूपदीपपात्राणि ॥ कमंडलुंताम्रमयंकाष्ठजंवा
ऽपिमृन्मयम् ॥ नारीकेलमयंवापिश्राद्धेदद्यात्प्रयत्नतः ॥ छत्रोपानदासनशयनदर्पणचामरव्यजनपादुकाकेशप्रसाधनीपटवासादिस्रग्गंधनू

पंगारधानिकायष्टिकंबलांजनशलाकाश्चदेयाः॥ अलंकाराश्चदातव्यायथाशक्तिहिरण्मयाः॥ केयूरहारकटकमुद्रिकाकुंडलादयः॥ स्त्री
भ्योयोषिदलंकारादेयाःश्राद्धेषुयोषिताम्॥ मंजीरमेखलादामकर्णिकाकंकणादयः॥ सौवर्णराजतंकांस्यंदद्याद्भोजनभाजनम्॥ कर्पूरादे
श्चभांडानितांबूलायतनंतथा॥ स्वयमन्येनवाबंदीकृतानांकेनाप्युपायेनमोचनेपितॄणांब्रह्मपदम्॥ इत्थंचोक्तवचनादाच्छादनदानांतेए
थग्यज्ञोपवीतंदत्वाशक्तिसत्वेछत्रालंकारादिकंदत्वातत्कालेस्पर्शायोग्यानांसंकल्पंकृत्वापूजनंपूर्णमस्तुसंकल्पसिद्धिरस्त्वित्युक्त्वामत्स्योक्तोमंत्र
हीनंक्रियाहीनंसंपद्धीनंद्विजोत्तमाः॥ श्राद्धंसंपूर्णतांयातुप्रसादाद्भवतांमम॥ यस्यस्मृत्या॰ देवताभ्य॰ इतिजपेत्॥ एवमासनादिसर्वपूजाकां
डंदैवंसमाप्यपैतृकमासनप्रभृतिपूजाकांडमारभेदितिकांडानुसमयक्रमएवमाधवसंमतः॥ कातीयास्त्वासनक्षणावाहनार्घ्यपर्यंतंपाद्यांतम
योगवत्पदार्थानुसमयक्रमेणैवदैवेपित्र्येचकृत्वागंधादिपूजामेवकांडानुसमयेनकुर्वंति॥ एकपदार्थंदैवपित्र्यादिषुसर्वत्रानुष्ठीयतेनैवक्रमेण
द्वितीयादिपदार्थानुष्ठेयाइत्ययंपदार्थानुसमयः॥ एकत्रैवसर्वपदार्थान्समाप्यान्यत्रसर्वपदार्थानुष्ठानमितिकांडानुसमयः॥ अथान्यपवित्रे-
दत्वापित्रर्चनंसंकल्पासनाद्याच्छादनांतपूजावैश्वदेवोक्तरीत्यैवपितृधर्मेणकार्या॥ विशेषस्तूच्यते॥ द्विगुणभुग्नंकुशत्रयंविप्रवामेक्षिपेत्॥
पार्वणस्थानेविप्रत्रयपक्षेपितुर्यथानामगोत्रस्येदमासनमित्यादिपृथगुच्चारः॥ एकविप्रत्वेपित्रपितामहप्रपितामहानामिदमासनमित्युच्चा
रः एवमग्रिमोपचारेष्वप्यूह्यम्॥ शेषंप्राग्वत्॥ ततस्तृतीयनिमंत्रणमपिप्राग्वद्धस्तधारणपूर्वकंकार्यं॥ अथार्घ्यासादनं॥ द्विजाग्रेदक्षिणाग्रां-

स्त्रींस्त्रीन्दर्भानास्तीर्य तेष्वाग्नेयीसंस्थानि प्रतिपार्वणंपात्राणित्रीणित्रीण्येववासाग्रपितृपार्वणपक्षेमेमातामहादिपार्वणस्य प्रतिपार्वणमेकविप्रत्वेनवविप्रत्वादिपक्षेपित्रीण्येवपात्राणि ॥ एकविप्रत्वेतद्धस्तएवार्घ्यत्रयं ॥ नवविप्रत्वादिपक्षेएकैकंपात्रंविभज्यत्रिषुत्रिषुदेयम् ॥ प्रतिपात्रोपरिदक्षिणाग्राद्विगुणाःसाग्रानिरग्रावात्रयस्त्रयःकुशाः ॥ पितृतीर्थेनपात्रेषुजलमापूर्यशन्नोदेवीरितिसर्वपात्रेषुसकृदनुमंत्रणमाश्वलायनानां ॥ तद्भिन्नैःकातीयादिभिःशंनोदेवीरितिमंत्रेणप्रतिपात्रंमंत्रावृत्त्याजलमापूर्य ॥ हिरण्यकेशीयास्तुशंनोदेवीरितिमंत्रेणेच्छंति ॥ सर्वमते ॥ तिलोसीतिमंत्रावृत्त्याप्रतिपात्रंतिलावापः ॥ अत्रपितृशब्दस्यानूहइत्युक्तंगंधादिप्रक्षेपः ॥ प्राग्वत् ॥ ततःपित्रर्घ्यपात्रंसंपन्नंपितामहार्घ्यपात्रंसंपन्नमित्यादि ॥ यथालिंगंसंपत्तिंवाचयित्वाऽपोदत्वादक्षिणामुखस्तिष्ठन्सव्यंकरेकुशतिलयुतंविप्रवामजान्वनुनिन्यस्यपितृपितामहादीन्द्वितीयांतानुच्चार्यभवत्स्वावाहयिष्येइतिपंक्तिमूर्धन्यमेकंविप्रंपृच्छेत् ॥ सर्वत्रपंक्तिमूर्धन्यंप्रत्येवप्रश्नः ॥ आवाहयेत्यनुज्ञातःउशंतस्त्वेतिमंत्रावृत्त्याऽमुकममुकनामगोत्ररूपमावाहयामीतिप्रतिविप्रंमूर्धादिपादांतमंसादियुग्मांगेषुतिलविकिरणेनावाह्य ॥ सर्वविप्रावाहनांतेआयंतुनःपितरइतिसकृदुपतिष्ठेत् ॥ अत्रकातीयैर्नमोवःपितरइत्यादिइहसंतःस्यामइत्यंतेनार्चनमुक्तम् ॥ आवाहनेसव्यापसव्ययोर्विकल्पः ॥ हस्तशिष्टतिलान्विप्राग्रेभूमौविकीर्यपित्रर्घ्यपात्रसंपत्तिरस्त्वित्युक्त्वाप्रत्युक्तःसव्यंकृत्वाऽपोदत्वाधःस्थदर्भैःसहार्घ्यपात्रमेकैकंपाणिभ्यामुद्धृत्यविप्राग्रेस्वधार्घ्याइतिमंत्रावृत्त्याऽऽस्थापयेत् ॥ एकविप्रत्वेएकाग्रेएवपात्रत्रयंमंत्रावृत्त्यानवविप्रत्वेपितृविप्रत्रयमुख्याग्रेपात्रन्यासोमंत्रेण ॥ एवंपितामहादि

श्वशुरस्याग्रेएव ॥ एवंचत्रिरेवस्वधार्घ्याइतिमंत्रोच्चारःप्रतिपार्वणे ॥ अथर्ववेदिनांप्रपितामहादिपित्र्यंतंप्रातिलोम्येनसर्वःप्रयोगः ॥ ततःसंस्रवर्घ्या इतिप्रत्युक्तोऽपोदत्वापात्रस्थंपवित्रंविप्रहस्तेषुदत्वाप्रथमपात्रोदकंसशेषंखड्गपात्रेपात्रांतरेवागृहीत्वापितरिदंतेअर्घ्यंपितामहेदंतेअर्घ्यमित्यादियथालिंगंप्रत्येकमर्घ्यंदेयम् ॥ पित्रादित्रयाणामेकविप्रत्वेत्रिभिःपात्रेएकस्यैवहस्तेऽर्घ्यंदेयं ॥ षण्णामेकविप्रत्वेषट्पात्राण्येकहस्ते ॥ पितुःस्थानेविप्रत्रयादिपक्षेएकार्घ्यंविभज्यतेषुदेयम् ॥ अर्घ्यांतेजलदानंपितरिदंतेअर्घ्यमित्यर्घ्यमंत्रश्चप्रतिविप्रमावर्तनेएवंपितामहादिविप्रेष्वपि ॥ एवमर्घ्यंदत्वाविप्रहस्तात्स्रवंतीरपोयादिव्याइतिमंत्रेणप्रतिविप्रमनुमंत्रयेदितिबह्वृचः ॥ अन्यशाखिनांतुयादिव्याइतिमंत्रेणार्घ्यदानम् ॥ अर्घ्यदानांतेप्रतिविप्रमपोदानं ॥ तथाचैकविप्रत्वेऽनुमंत्रणमपोदानंचांतेसकृदेवविप्रभेदेत्वावर्तते अर्घ्यदानेनामगोत्राद्युच्चारोनक्रियते ॥ श्राद्धसागरकारैस्तुकार्यइतियुक्तंभातीत्युक्तम् ॥ अथशेषजलयुतप्रथमार्घ्यपात्रेपात्रद्वयस्थशेषोदकमेकीकृत्यतेनजलेनमुखांजनंकार्यं ॥ आयुःकामेननेत्रसेचनंकार्यं ॥ संस्रवान्समवनीयेत्याद्याश्वलायनसूत्रात् ॥ केचिद्विप्रहस्तगलितांबुसंस्रावस्तस्यैकीकरणमाहुः ॥ दर्शादौ मातामहपात्रोदकेतत्पात्रद्वयोदकंसमवनीयमातामहपात्रोदकंपितृपात्रस्थसंस्रावेसंनयेत् ॥ मातृपार्वणभेदेमातामहपात्रसमवनीतोदकंमातृपात्रस्थसमवनीतोदकेतदुदकंपितृपात्रस्यैकीकृतोदकइति ॥ तत्संस्रावपात्रंदैविकविप्रादुत्तरतोरत्निमात्रेप्रोक्षितदर्भेषुन्युब्जंसकूर्चंपितृभ्यःस्थानमसीत्यासादयेत् ॥ यद्वा ॥ प्रथमपात्रमुत्तानंसंस्रावोदकसहितंमंत्रेणासाद्यतृतीयपात्रेणसकूर्चपवित्रंतदाच्छादयेत् ॥

पक्षद्वयेऽपिगंधादिनाभ्यर्च्यासमासेर्नचालयेन्नचस्पृशेत्॥कातीयास्तुशुंधंतामितिभूमिंप्रोक्ष्यपितृषदनमसीतिकुशानास्तीर्यपितृभ्यःस्थानमसीतिप्रथममंत्र्युअंकृत्वागंधादिदीपांतैरर्चयंति॥अथप्राचीनावीती॥आद्यंतयोरपोयच्छन्गंधाद्यैःपूजनंचरेत्॥अमुकशर्मन्यथानामगोत्रायंतेगंधःस्वधानमइति॥एकविप्रत्वेशर्मणोऽयंवोगंधइत्यादिनात्रिस्त्रिगंधदानंशेषंप्राग्वत्॥केचिदमीतेगंधाइतिबहुत्वंगंधेआहुः॥अर्घ्यदानभिन्नेसर्वत्रस्वधानमइत्यंतेदानम्॥अत्रपित्र्यविप्रपूजनेगंधादेःपदार्थानुसमयः॥कांडानुसमयोवा॥संपूर्णवाचनादिप्राग्वत्कृत्वाचतुष्कोणंवर्तुलंचयथाक्रमंवारिणागोमयभस्मादिनावामंडलानिसव्यापसव्याभ्यांकुर्यात्॥तत्रनैर्ऋतीमारभ्यैशानीपर्यंतंदैवेईशानीतोनैर्ऋतीपर्यंतंपित्र्येचप्रादक्षिण्याभ्यांकार्याणि॥तत्रपूर्वोक्तपात्राण्यासादयेत्॥नायसान्यपिपात्राणिपैत्तलानिनतुकदाचित्॥नचसीसमयानीहशस्यंतेत्रपुजान्यपि॥कांस्यपात्रंविकल्पितम्॥पर्णपात्रेषुपलाशमधूकोदुंबरकुटकप्लक्षजानिशस्तानि॥कदलीचूतपनसजंबुचंपकानिमध्यमानि॥एवंपात्राण्यासाद्यपितृपूर्वकंपरितोभस्ममर्यादांपितृपूर्वकंविप्राणांकरशुद्धिंचसव्यापसव्याभ्यांकुर्यात्॥तत्रपिशंगाइतिरक्षाणइतिमंत्रद्वयंकेचिदाहुः॥आचम्यकरशुद्धिजलंपादक्षालनमंडलेक्षिपेत्॥अथाग्नौकरणम्॥तत्राश्वलायनानांगृह्याग्निमतांव्यतिषंगेणश्राद्धप्रयोगेगृह्याग्निपक्वचरुणागृह्याग्नावेवकार्यम्॥व्यतिषंगाभावेपाणिहोमः॥श्रौताग्निमतांदर्शेव्यतिषंगाभावात्पाणिहोमएव॥पूर्वेद्युरन्वष्टक्ययोर्दक्षिणाग्नौप्रपर्णंहोमश्च॥निरग्निकानांतुसर्वत्रपाणिहोमएव॥आपस्तंबादीनांश्रौताग्निमतांसर्वाधानिनांदक्षिणाग्नोअर्द्धा

धानिनांगृह्याग्निमाभवतांचगृह्याग्नावेवप्रवासस्थानांनिरग्निकानांच॥ अथाश्वाग्नेर्मनोज्योतिरुद्बुध्यध्वंव्याहृतिहोमेनोत्पादितेलौकिकाग्नौहुत्वाऽग्नेरुत्सर्गः॥ नत्वेषांक्वापिपाणिहोमः॥ पाकस्तुसर्वत्रपचनाग्नावेव॥ कातीयानांगृह्याग्निमतांगृह्याग्निर्विहृतपचनाग्नौपाकोऽग्नौकरणंतुगृह्याग्नावेव॥ श्रौताग्निमतांसर्वाधानपक्षेदक्षिणाग्नावर्धाधानपक्षेऔपासनाग्नावितिकाशिकायामुक्तम्॥ कातीयानामर्धाधानपक्षएवयुक्तइतिभाति॥ निरग्नीनांकातीयानामपसव्यादिनापित्र्यादिद्विजहस्तएवाग्नौकरणं॥ तत्रपक्षद्वयम्॥ देवद्विजकरेएवसव्येनहोमः॥ यद्वाऽपसव्येनपित्र्यद्विजपंक्तौप्रथमद्विजकरेइति॥ बह्वृचानांतुपित्र्यद्विजकरेष्वेवप्रतिविप्रंहोमः॥ वाजसनेयिनांत्वेकहोमएवेतिश्राद्धकाशिकायांकातीयसूत्रवृत्तौ॥ केचित्तुपृष्टोदिविविधानेनाग्निमुत्पाद्याग्नावेवजुह्वति॥ सामगादीनांसाग्नीनामग्नावग्नेरसन्निधाने दैवकरेपित्र्यकरेवा॥ निरग्नीनांतुदेवद्विजकरएव॥ मृतभार्यस्यापत्नीकस्यप्रथमदेवद्विजकरएवहोमोनपित्र्येइतिसर्वसाधारणम्॥ ॥

अथहोमप्रकारः॥ ॥ बह्वृचानांव्यतिषंगपक्षेऽग्नावग्नौकरणंकरिष्येइतिपृष्ट्वाक्रियतामित्यनुज्ञातोगृह्यपक्वंचरुमुद्धृत्यद्विधाविभज्यापसव्येनोत्तरभागादवदानसंपदामेक्षणेनादायसोमायपितृमतेस्वधानमः॥ सोमायपितृमतइदंनममेतिहोमत्यागौकृत्वादक्षिणभागात्पुनस्तथैवावदायाग्नयेकव्यवाहनायस्वधानमइतिहोमत्यागौकुर्यात्॥ सव्येनापसव्येनवामेक्षणमग्नावनुप्रहरेत्॥ यद्वासव्येनस्वाहांतोक्तमंत्रेणाहुतिद्वयंसोमाग्न्योर्व्यत्यासेनादायजुहुयादिति॥ कातीयानांतुगृह्येश्रपणमकृत्वैवपचनाग्निपक्वमन्नमादायघृताक्तंकृत्वापूर्व

वत्॥प्रश्नानुज्ञानंतरंस्मार्ताग्निंपरिस्तीर्यतिस्रः समिध आधायसव्येनाग्नयेकव्यवाहनायस्वाहा॥सोमायपितृमतेस्वाहेतिमेक्षणेनाहु
तिद्वयंजुहुयात्॥अपसव्येनवापाणिहोमेपीत्थमेवप्रकारऊह्योविशेषस्तूक्तः॥आपस्तंबानामाज्यभागांतेऽधियतामग्नौचक्रियतामिति
प्रश्नेकाममनुध्रियतामित्यनुज्ञानम्॥हिरण्यकेशीयानामनुद्धरिष्याम्यग्नौकरिष्यामीतिप्रश्नः॥यन्मेमातेत्यादिमंत्रैः सप्तान्नाहुतयःषडा-
ज्याहुतयइतित्रयोदशाहुतयः॥मंत्रास्तुविस्तरभयान्नोक्ताः॥हिरण्यकेशीयानामाज्यभागांतेसोमायपितृमतेइत्यादिषोडशमंत्रैःषो
डशाज्याहुतयः॥षोडशान्नाहुतयश्चप्रतिपार्वणंबोध्याः॥मंत्रेषुपित्रादिपदोहआज्यान्नपदयोरूहश्चतद्ग्रंथेष्वेवज्ञेयोऽतिविस्तृतत्वान्नो-
च्यते॥ ॥अथपाणिहोमप्रकारः॥ ॥तत्रविप्रपाणावग्नौकरणंकरिष्येइतिप्रश्नः क्रियतामित्यनुज्ञा॥करिष्येइतिप्रश्नेकुरुष्वेत्यनुज्ञानंभ
वतीतिसर्वत्राश्वलायनमतम्॥कातीयादीनांतुभवत्येव॥आश्वलायनसूत्रवृत्तौतुपाणिहोमेकथमपिप्रश्नः प्रतिवचनंचनकार्यमित्यु
क्तम्॥सदर्भंपित्र्यविप्रपाणिंसव्येनपरिसमुह्यपर्युक्ष्यमेक्षणेनकरेणवापूर्ववदाहुतिद्वयंसोमायेत्यादिमंत्राभ्यांप्राचीनावीत्येवजुहुयात्
॥तत्रकरेणहोमपक्षेवामहस्तेनदर्भेणदक्षिणकरेउपस्तीर्यदक्षिणेनद्विरवदायवामेनाभिघार्यचतुरवत्तत्वादिसंपाद्यं॥बह्वृचानांसर्वपि-
त्र्यकरेषुहोमः॥एकोद्दिष्टविप्रकरेहोमःकृताकृतः॥होमांतेसव्येनपरिसमूहनोक्षणेपाणिहोमेमेक्षणानुप्रहरणंन॥केचित्पाणिहोमेपरि
समूहनादिकंमेक्षणंचनेच्छंति॥विप्राश्चपाणिहुतान्नंकर्त्रादेवपूर्वंसव्येनैवामासुपक्वमितिमंत्राभिघारितेस्वस्वपात्रेसंस्थाप्य॥प्रो-

जनस्थानादन्यत्राचम्ययथास्थानमुपविशेयुः॥ अग्नौकरणशेषंपिंडार्थमवस्थाप्यपित्र्यपात्रेष्वेवसर्वान्नपरिवेषणांतेपरिवेषणीयम् ॥ केचिदग्नौकरणशेषपरिवेषणोत्तरंसर्वान्नपरिवेषणमाहुः॥ अग्नौकरणशेषंदेवपात्रेषुनदेयम्॥ कातीयानांतुसाग्नीनामग्नौहोमेदेवपूर्वंसर्वपात्रेषुशेषदानम्॥ निरग्नेर्दैवविप्रकरेहोमेपितृपात्रेष्वेवपित्र्यकरेहोमेदेवादिसर्वपात्रेषुहुतशेषदानमितिकाशिका॥ अन्नंपाणौहुतंयच्चयच्चान्यत्परिवेषितम्॥ एकीकृत्यैवभोक्तव्यंपृथग्भावोनविद्यते॥ बौधायनानांतुपाणिहुतेऽन्नेभक्षितेऽन्यान्नपरिवेषणमुक्तम्॥ अथपूर्वोक्तवद्देवपूर्वंघृताभिघारितपात्रेषुपूर्वोक्तहविष्यान्नपरिवेषणंस्वयंपत्नीवाऽन्योवाकुर्यात्॥ नापवित्रेणनैकेनहस्तेननचविनाकुशं॥ नायसेनापिपात्रेणश्राद्धेषुपरिवेषयेत्॥ व्यंजनादिकंपर्णाद्यंतर्हितहस्तैर्देयम्॥ दर्व्यादेयंघृतंचान्नंसमस्तव्यंजनानिच॥ उदकंनैवपक्वान्नंनोदर्व्यातुकदाचन॥ हस्तदत्तंतुनाश्नीयाल्लवणव्यंजनादिकम्॥ अपक्वंतैलपक्वंचहस्तेनैवप्रदीयते॥ घृतादिपात्राणिभूमौस्थापयेन्नभोजनपात्रे॥ ओदनेपरमान्नेचपात्रमासाद्यतत्रघृतपूरणेरुधिरतुल्यता॥ पंक्तौविषमदातुश्वनिष्कृतिर्नैवविद्यते॥ सर्वदाचतिलाग्राह्याःपितृकृत्येविशेषतः॥ भोज्यपात्रेतिलान्दृष्ट्वानिराशाःपितरोगताः॥ हिंगुशुंठीपिप्पलीमरीचिकानिशादिसंस्कारार्थान्येवनतुसाक्षाद्भक्षयेत्॥ परिवेषणकालेएवतत्सर्वप्रकारमन्नंपिंडार्थंपिंडपात्रेपरिवेषणीयमितिसागरे॥ अयोपवीतीदैवपात्रेपरितःकुशान्यवान्विकीर्यपित्र्येतुतिलान्विकीर्यान्नंगायत्र्याप्रोक्ष्यतूष्णींपरिषिच्यदक्षिणहस्तउपरिवामोधोदैवे॥ पित्र्येतुविपरीतइत्येवंस्वस्तिकाकारकराभ्यांपात्रमालभेत्॥

तत्रमंत्रः॥ पृथिवीतेपात्रंद्यौरपिधानंब्राह्मणस्यमुखेऽमृतंजुहोमिब्राह्मणानांत्वाविद्यावतांप्राणापानयोर्जुहोम्यक्षितमसिमामैषांक्षेष्ठाअमुत्रामुष्मिंल्लोकेइति अयंमंत्रआपस्तंबकात्यायनादिभिर्नानाविधःपठितोयथासंप्रदायंवाच्यः॥ इत्यभिमंत्र्यअतोदेवेतिवाइदंविष्णुरितिवाअन्नमुक्त्वाविष्णोहव्यंरक्षस्वेतिपित्र्येतुकव्यंरक्षस्वेतिन्युब्जेनकरेणन्युब्जाङ्गुष्ठमनखमन्नेनिवेश्यप्रदक्षिणेनभ्रामयेत्॥ पित्र्येत्वप्रदक्षिणम्॥ अत्रकातीयानामपहताइतियवानांदेवेतिलानांपित्र्येपात्रपरितोविकिरणमुक्तं॥ ततोवामकरेणपात्रंस्पृष्ट्वान्नमुकेविश्वेदेवादेवताइदमन्नंहव्यमयंब्राह्मणआहवनीयार्थेइयंभूर्गयाअयंभोक्तागदाधरइदमन्नंब्रह्मइदंसौवर्णपात्रमक्षय्यवटच्छायेयं॥ अमुकदेवेभ्यइदमन्नंसोपस्करममृतरूपंपरिविष्टंपरिवेक्ष्यमाणंचातृप्तेःस्वाहा॥ हव्यंनमम॥ ॐतत्सदितिसयवदर्भजलंदक्षिणकरेणपात्रवामभागेभूमौक्षिपेत्॥ एवंदैविकविप्रांतरेपि॥ ततोयेदेवासइत्युपस्थानम्॥ ततःपित्र्यधर्मेणपितृपात्रालंभांगुष्ठनिवेशनाद्यंतेवामेनपात्रमालभ्यपितादेवताएकविप्रत्वेपित्रादयोयथानामगोत्रादेवताइदमन्नंकव्यमित्यादि॰ इदंराजतंपात्रमक्षय्यवटस्वच्छायेयं अस्मत्पित्रेऽमुकनामगोत्ररूपायअत्रयस्थानेविप्रैक्येऽस्मत्पितृपितामहप्रपितामहेभ्योऽमुकगोत्रनामरूपेभ्यःइदमन्नंसोपस्करममृतरूपंपरिविष्टंपरिवेक्ष्यमाणंचातृप्तेःस्वधाकव्यंनमोनमम ॐतत्सदितितिलकुशजलंपितृतीर्थेनवामकराधोनीतेनदक्षिणकरेणपात्रदक्षिणेभूमौक्षिपेत्॥ एवमन्यत्रापियथादैवतमूहः॥ पितृस्थानेऽनेकविप्रत्वेत्रिषुविप्रेषुपित्रेइत्यादिनैकवचनांतेनत्यागः॥ एवमग्रेऽपित्रिषुत्रिषूह्यम्॥ ततो

येचेहेतिसकृदुपस्थानम्॥ अतिथिश्चेद्दैवधर्मेणस्वेष्टदेवतायैइदमन्नमित्यादियेदेवासइत्यादि॥ अपसव्यं देवताभ्यःपितृ० सप्तव्याधा०
अमूर्ता० ब्रह्मार्पणं० हरिर्दाता० चतुर्भिश्च० ॐतत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु॥ येषामुद्दिष्टंतेषामक्षय्यप्रीतिरस्तु॥ इतितिलोदकमुत्सृजेत्॥ सव्यं
एकोविष्णुः० अन्नहीनंक्रियाहीनंमंत्रहीनंचयद्भवेत्॥ तत्सर्वमच्छिद्रंजायतामित्युक्त्वाविप्रैर्जायतांसर्वमच्छिद्रमित्युक्तेऽनेनपितृयज्ञेनपि-
तृरूपीजनार्दनवासुदेवःप्रीयतामितितिलकुशजलमुत्सृजेदित्याचारः॥ केचिद्ब्रह्मार्पणमित्यादिसंकल्पोत्सर्गेसव्यमेकोविष्णुरित्यादावप-
सव्यंकुर्वंतितत्रब्रह्मार्पणमित्येकोविष्णुरित्यनयोःसंकल्पयोर्विभागेसव्यापसव्यविभागेचप्रत्यक्षवचनानुपलंभाद्यथाचारंकार्यम्॥-
अकृतेसंकल्पेऽन्नंविप्रानस्पृशेयुः॥ ईशानवि० गयायै० गदाधराय० पुंडरीकाक्षायनमः इतिनत्वापितृपूर्वंविप्रकरेषुजलेदत्तेविप्रास्तेनान्नंप्रो
क्ष्यत्रिर्गायत्र्याभिमंत्रयेयुः॥ कर्तासव्येनपितृपूर्वमापोशनार्थमुदकंदत्वासव्याहृतिकांगायत्रींत्रिःसकृद्वोक्त्वामधुवाताइतितृचंसकृदुक्त्वा
मधुमधुमध्वितित्रिरुक्त्वोतत्सद्यथासुखंजुषध्वमितिवदेत्॥ विप्राश्चबलिदानवर्ज्यंनित्यवदापोशानंकृत्वाकर्त्राश्रद्धायांप्राणेनिविष्टोमृतं-
जुहोमि शिवोमाविशाप्रदाहायप्राणायस्वाहेत्यादिपंचमंत्रेषूच्यमानेषुपंचप्राणाहुतीःकृत्वाब्रह्मणिमआत्मामृतत्वायेत्युच्यमानेषष्ठींकुर्युः
ततोमौनिनोसुखशब्दंचापल्यंवर्जयंतःसशेषंभुंजीरन्॥ दधिक्षीरघृतपायसानितुनिःशेषम्॥ आपोशनकरेविप्रेसंकल्पाच्छिद्रभाषणात्॥
निराशाःपितरोयांति॥ आपोशनंदक्षिणभागेकार्यं॥ नतुवामभागे॥ पुनरापूर्यापोशानंसुरापानसमम्॥ आपोशनमकृत्वान्नंमर्दयन्नैवक
नस्मात्ननूपरिवर्जयेत्

हिंचित्॥विप्रैर्बलिदानंनकार्यं॥केचिदाज्येनकुर्वंतितन्न॥पायसाज्यमाषान्नैर्बलिदाननिषेधात्॥विप्राश्चवामकरेणान्नंनस्पृशेयुः॥नपदा-
भाजनंस्पृशेयुः॥संपादितमेववस्तुकरादिनायाचेयुर्नासंपादितम्॥अन्नगुणदोषान्नकीर्तयेयुः॥कर्ताचानिषिद्धान्नंभोक्तुःपितुश्चात्मनश्च
प्रियंप्रयच्छन्तत्तदन्नमाधुर्यादिगुणकीर्तनेनपरोक्षयन्ददामीत्यवदन्याचितंयच्छन्भुंजानानपश्यन्हविर्गुणानपृच्छन्दैन्याश्रुपात
क्रोधादिकमकुर्वन्जलंपाययञ्छनैर्भोजयेत्॥उच्छिष्टाःपितरोयांतिपृच्छतोलवणादिकम्॥अथसव्येनैवसव्याहृतींगायत्रींमिरुक्तापौरु
षंकृणुष्वपाजोरक्षोहणमित्याद्याराक्षोघ्नीःपितृलिंगकानींद्रासोमसूक्तंपावमानीसूक्तान्यप्रतिरथसंज्ञमाशुःशिशानसूक्तम्॥विष्णुब्रह्म
रुद्रार्कस्तोत्रादिकंभोक्तृविप्रान्श्रावयेत्॥असंभवेगायत्रीजपंकुर्यात्॥वीणावंशध्वनिंचापिविप्रेभ्यःसन्निवेदयेत्॥मंडलब्राह्मणपा
ठंनाचिकेतत्रयंतथा॥त्रिमधुत्रिसुपर्णंचपावमानयजूंषिच॥आशुःशिशानसूक्तंचअग्नयेकव्यवाहनम्॥प्रौढपादोबहिःकक्षोबहिर्जानु
करोऽपिवा॥अंगुष्ठेनविनाश्नातिसुखंश्राद्धेनवापुनः॥पीतावशिष्टतोयानिपुनरुत्सृज्यवापिबेत्॥स्वादितार्धंपुनःस्वादेन्मोदकादिफलादिक
म्॥मुखेनवाधमेदन्नंनिष्ठीवेद्भाजनेऽपिच॥इत्थमश्नन्द्विजःश्राद्धेहलागच्छत्यधोगतिम्॥श्राद्धभुक्तौतुभुंजानोब्राह्मणोब्राह्मणंस्पृशेत्
॥तदन्नमत्यजन्भुक्त्वागायत्र्यष्टशतंजपेत्॥पात्रेविप्रांतरोच्छिष्टसंसर्गेतच्छिरस्यहस्तंन्यस्यालयमुक्त्वास्नात्वाद्विजशतंजपेत्॥उच्छिष्टभोज
नेसहस्रंजपेत्॥भुंजानेषुतुविप्रेषुप्रमादात्तुव्रतेगुदम्॥पादकृच्छ्रंततःकृत्वाअन्यंविप्रंनियोजयेत्॥अथविप्रवमने॥तत्रपित्रादिविप्रव-

पित्र्यविप्रेष्वपिपिंडदानोत्तरंवांतौहोमएवनपुनःश्राद्धं ३

मनेलौकिकाग्निस्थापनचरुनिर्वापाज्यभागांतेनामगोत्रपूर्वकमग्नौपितॄनावाह्यवैश्वदेविकवमनेदेवानावाह्यसंपूज्यान्नत्यागंकृत्वाप्राणायस्वाहेत्यादिमंत्रैर्द्वात्रिंशदाहुतीर्जुहुयात्॥पुनःश्राद्धंवाकुर्यादितिपक्षद्वयम्॥पक्षद्वयेपींद्रायसोमेतिसूक्तजपोनित्यः॥अनयोःपक्षयोर्व्यवस्थोच्यते॥वैश्वदेविकविप्रवमनेहोमएवनपुनःश्राद्धम्॥पिंडदानात्प्राक्पित्र्यविप्रवांतौतद्दिनेउपवासंकृत्वापरेद्युःपुनःश्राद्धंकार्यम्॥इदंसपिंडीकरणमहैकोद्दिष्टमासिकाब्दिकश्राद्धेष्वेव॥दर्शादौतुवमनेतद्दिनएवामेनश्राद्धंकार्यं॥एवमष्टकान्वष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धेष्वपि॥तत्रामश्राद्धेसाग्नेर्बहुत्वस्यव्यतिषंगादियथोक्तप्रयोगासंभवात्सांकल्पिकविधिनादर्शान्वष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धान्यामेनकार्याणि॥तत्तल्लोपप्रायश्चित्तंवानिबंधोक्तंकर्तव्यमितिभाति॥वृद्धिश्राद्धेपिंडरहितसंक्रांत्यादिश्राद्धेनित्यश्राद्धेचवमनेआवृत्तिरेव॥तीर्थश्राद्धंदर्शवदामेनैव॥महालयश्राद्धेपार्वणस्थानीयविप्रवमनेपुनरावृत्तिः॥एकोद्दिष्टस्थानीयविप्रवमनेहोमएवेतिभाति॥वैश्वदेविकविप्रवमनेसर्वश्राद्धेषुहोमएवेत्युक्तमेव॥होमपक्षेआवृत्तिपक्षेचसर्वत्रसूक्तजपोनित्यइत्यप्युक्तम्॥भोजनांतेप्राचीनावीतीतृप्तास्थेतिविप्रान्पृष्ट्वातृप्ताःस्मइतिप्रत्युक्तोगायत्रींमधुवाताइतितृचमक्षन्नमीमदन्तेतिचश्रावयित्वाऽथवाऽक्षन्नमीत्येतदंतेतृप्तिप्रश्नंकृत्वाश्राद्धंसंपन्नमितिपृष्ट्वासुसंपन्नमित्युक्तःपरिवेषणकालेनुद्धरणेधुनापिंडार्थंसर्वान्नादुद्धृत्यविकिरार्थंचोद्धृत्यान्नशेषैश्चकिंकार्यमितिपृच्छेत्सद्विजान्॥तेइष्टैःसहभोक्तव्यमितिप्रत्युक्तिपूर्वकंप्रदद्युःसकलंतस्मैस्वीकुर्युर्वायथारुचि॥कातीयैस्तुतृप्तान्ज्ञात्वावक्ष्यमाणप्रकारेणविकिरंदैवेपित्र्येचदत्वाविप्रेभ्यःपितृपूर्वकंस-

कृदपोदत्वागायत्रींमधुमतींश्चश्रावयित्वातृप्तिप्रश्नःसंपत्तिप्रश्नश्चकार्यः॥ एवंशाखांतरेप्युत्तरापोशनात्पूर्वमेवविकिरदानम्॥ बह्वृचानां-
तुपिंडांतेएवविकिरः॥ हिरण्यकेशीयैराचांतेउक्तः॥ ततउच्छिष्टभागमभ्योन्नंदीयतामित्युक्त्वाविप्राःपात्रस्थंभक्तशेषंदैविकंदक्षिणेपैतृकंवा
मेबहिः कृत्यापितृपूर्वंदत्तमुत्तरापोशनममृतापिधानमसीतिकुर्युः॥ पिंडदानंत्वाचांतेष्वनाचांतेषुवाविप्रेषुकार्यम्॥ विप्राश्चमुखप्रक्षालन
पूर्वकंहस्तप्रक्षालनादिशरावादौकुर्युर्नकांस्यताम्रपात्रयोःशूद्रोदकेनाचम्यकथानइतिवृत्तंजपेयुः॥ ॥अथपिंडदानम्॥ ॥तच्चार्चनोत्त
रमग्नौकरणोत्तरंभोजनोत्तरंविकिरोत्तरंस्वधावाचनोत्तरंविप्रविसर्जनोत्तरमितिषट्पक्षाःस्मृत्युक्ताः॥ तेषांशाखाभेदेनव्यवस्थेतिसिंधुः
॥ तत्राश्वलायनानांभुक्तवत्स्वनाचांतेष्वाचांतेषुवाविप्रेषुपिंडदानंततोविकिरः॥ आपस्तंबहिरण्यकेशीयादीनांविप्रविसर्जनांतेपिंडदानम्॥
कातीयानांविकिरोत्तरमाचांतेष्वनाचांतेषुवा॥ तत्राग्निहोमेऽग्निसमीपेपाणिहोमेविप्रसमीपेबह्वृचानांपिंडदानम्॥ अन्येषांप्रायोविप्रसमी
पएव॥ तत्रद्विजोच्छिष्टादुत्तरतोव्याममात्रेरत्निमात्रेवापिंडदानंसंकल्प्यबह्वृचानामेककरेणान्येषांकराभ्यांधृतेनस्फ्येनखादिरकाष्ठेनदर्भ
मूलेनवापहताअसुराइतिमंत्रंप्रतिलेखंपठन्नाग्नेय्यग्रंप्रत्यगपवर्गंपार्वणसंख्ययारेखामेकांद्व्यादिकांवोल्लिख्यप्रत्येकमभ्युक्षेत्॥ पिं
डसंकल्परेखाकरणेत्वसव्यापसव्ययोर्विकल्पः॥ अत्रकातीयैर्येरूपाणीतिमंत्रेणाग्नौकरणाग्नेरुल्मुकंरेखादक्षिणतोनिधेयम्॥ रेखासु
सकृदाच्छिन्नंबर्हिर्दक्षिणाग्रमास्तीर्यशुंधंतांपितरःशुंधंतांपितामहाइत्यादिमंत्रैस्तिलोदकम्बर्हिष्यासिंचेत्॥ अत्रकातीयानांपितर

अन्येषांमार्जयंतांपितरःसोम्यासःइत्यादयोमंत्राः १

मसुकनामगोत्रावनेनिक्ष्वेत्यादिमंत्रौः॥ अग्नौकरणशेषयुतसर्वान्नेनमधुसर्पिस्तिलमिश्रेणपिंडान्पत्न्याकारयित्वारेखायांपराचीनपाणिनापितृतीर्थेनपित्रादिभ्यःपिंडान्दद्यात्॥ एतत्तेऽस्मत्पितर्यथानामगोत्ररूपयेत्वतामहातुपित्रेऽमुकनामगोत्ररूपायायंपिंडःस्वधानमस्तेऽक्षय्यश्चगयायांश्रीरुद्रपदेदत्तमस्त्वित्यादिमंत्रैरूहेन॥ अत्रकेषांचित्पिंडपात्रावनेजनंपात्रन्युब्जीकरणंच॥ केचित्पिंडेषुमाषान्नंवर्जयंति॥ ततोलेपभाकृत्येहस्तलेपंपिंडंदर्भमूलेषुनिमृज्यात्रपितरोमादयध्वंयथाभागमावृषायध्वमितिपिंडान्सकृदनुमंत्र्यसव्यपार्श्वेनोदङ्ङावृत्ययथाशक्तिप्राणान्नियम्यपर्यावृत्यामीमदंतपितरइतितथैवानुमंत्र्यसव्येनपिंडशेषमाघ्रायानन्यान्यपवित्रेधृत्वाऽपसव्येनशुंधंतामित्यादि॥ यथासूत्रमंजलनिनयनंपूर्ववत्कुर्यात्॥ अत्रभुक्तशेषान्नाभावेद्रव्यांतरेणापिंडदानंकार्यं कपित्थबिल्वकुक्कुटांडामलकबदराणांमध्येशक्तितोऽन्यतमप्रमाणाःपिंडाः॥ केचित्त्वार्वणपिंडत्रयेयथोत्तरंप्रमाणाधिक्यमाहुः॥ तथाहस्तलेपाभावेऽपिदर्भेषुहस्तंनिमृज्यादेवेतिमेधातिथिः॥ एकोद्दिष्टश्राद्धेषुदर्भलेपोनेतिसुमंतुः॥ अत्रनीवीविस्रस्याभ्यंजनादीतिकेचित्॥ पिंडपूजनांतउपस्थानात्प्राक्नीवींविस्रंसइतिसागरे॥ अथास्मत्पितरमुकनामगोत्ररूपाभ्यंक्ष्वेतियथालिंगमंत्रावृत्त्यापिंडेषुतैलंघृतंवाऽभ्यंजनंदर्भैर्दत्वातथैवांक्ष्वेतिकज्जलंदद्यात्॥ आपस्तंबानामादावंजनंततोभ्यंजनं॥ एतद्वःपितरोवासइतिमंत्रंप्रतिपिंडंपठन्वासोवादशांवात्रिगुणसूत्रंवाप्रतिपिंडंदद्यादितिहेमाद्रिः सकृन्मंत्रंपठन्सकृदेवदद्यादित्यन्ये॥ कातीयैस्तुमंत्रेणप्रतिपिंडंनामगोत्राद्युच्चार्यत्रिगुणंसूत्रंदेयम्॥ ततःकशिपूपबर्हणेनिवेद्यास्मसितृप्यइतिचतुर्थ्याक्षतगंधपु

२६

षधूपदीपसर्वप्रकारकनैवेद्यतांबूलदक्षिणादिभिःपिंडपूजांसव्येनापसव्येनवाकुर्यात् ॥ यत्किंचित्पच्यतेभक्ष्यंभोज्यमन्नमगर्हितम् ॥ अनिवेद्यनभोक्तव्यंपिंडमूलेकथंचन ॥ ततोनमोवःपितरइषइत्यादिमंत्रैःपिंडानुपस्थायोत्तानहस्तेनपरेतनइतिमंत्रेणसकृदुत्तेनयुगपत्प्रवाहयेत् ॥ ततोदक्षिणाग्निहोमपक्षेऽग्नेतमद्याश्वमित्यग्निसमीपमागत्ययदंतरिक्षमितिमंत्रेणगार्हपत्योपस्थानम् ॥ औपासनेहोमपक्षेगार्हपत्यपदरहिततन्मंत्रेणोपस्थानम् ॥ इदंबह्वृचानामेव ॥ पाणिहोमेतुतेषामपिनास्त्येव ॥ वीरंमेदत्तपितरइतिमंत्रेणमध्यममेकपिंडंपार्वणद्वयेमध्यमपिंडद्वयमन्वष्टक्यादौमध्यमपिंडत्रयमादायपत्न्यैदद्यात् ॥ पत्नीआधत्तपितरइतिमंत्रेणसकृत्पठितेनैवपिंडमेकमनेकंवाप्राशयेत् ॥ आयस्तंबरस्थपालौषधीनांरसंप्राशयामि ॥ शूलहृतंगर्भंधत्स्वेतिमध्यमपिंडंपत्न्यैप्रयच्छति ॥ प्राशनमंत्रः ॥ सएव ॥ यथेहपुरुषोअसदितिपाठमात्रंक्रियते ॥ इत्थमेवकातीयानां ॥ इदंभार्यायाःपिंडप्राशनंप्रजाकामत्वएव ॥ केचिन्नित्यमाहुः ॥ भार्यानेकत्वेपिंडंविभज्यप्रतिपत्निमंत्रेणप्राशयेत् ॥ पार्वणद्वयेपिंडद्वयंद्वाभ्यांदेयम् ॥ पत्नीबहुत्वेगुणतोवयसाचयोग्यायैपिंडोदेयः ॥ बह्वीनांयोग्यत्वेएकस्मिन्दर्शेएकस्याअन्यस्मिन्नपरस्याइति ॥ पत्नीरुग्णान्यदेशस्थागुर्विणीसूतिकापिवा ॥ तदातंजीर्णवृषभश्छागोवाभोक्तुमर्हति ॥ इतरोजलेक्षिपेत् ॥ पुत्रादिकामनाभावेक्षिपेदग्नौजलेपिवा ॥ पिंडांस्तुगोजविप्रेभ्योवावायसेभ्यःप्रदापयेत् ॥ तीर्थेश्राद्धेसदापिंडान्क्षिपेत्तीर्थेसमाहितः ॥ अथपिंडोपघाते ॥ श्वसृगालखरैःस्पृष्टःपिंडोभिन्नःप्रमादतः ॥ मार्जारमूषकैःस्पृष्टश्चांडालपतितादिभिः ॥ प्राजापत्यंचरेत्स्नात्वापुनःपिंडान्यथाविधि ॥ पाकांतरेणतेन

पाकेनवापिंडदानमात्रंपुनःकार्यं॥ नसर्वश्राद्धावृत्तिरितिसर्वसंमतम्॥ काकस्पर्शेत्वनदोषः॥ ॥अथपिंडनिषेधः॥ ॥विवाहव्रतचूडासु
वर्षमर्धंतदर्धकम्॥ संस्कारेषुतथाऽन्येषुवृद्धिमात्रेचमासकं॥ पिंडदानंमृदास्नानंनकुर्यात्तिलतर्पणम्॥ श्राद्धांगतर्पणंनित्यतर्पणंचतिलैर्न
कार्यमित्यर्थः॥ महालयेगयायांपित्रोःप्रत्यब्देयस्यकस्यापिमृतस्यसपिंडीषोडशमासिकांतेषुप्रेतकृत्येषुकृतमंगलोपिपिंडान्दद्यात्॥ केचि
त्त्रात्रादिवार्षिकेप्याहुः॥ पिंडयज्ञेचयज्ञेचसपिंड्यांदद्धरेवच॥ तथाविकृतावन्वष्टकादौयत्रपुनःपिंडदानविधिर्यत्रवापूर्वेद्युःश्राद्धादौपिंड
पितृयज्ञविकृतित्वंतत्रापिनपिंडदाननिषेधइतिसिंधुः॥ तेनाष्टकाश्राद्धेऽपिननिषेधइतिभाति॥ अयंचमंगलोत्तरंपिंडदानतिलतर्पणनि-
षेधस्त्रिपुरुषसपिंडानामितिभाति॥ अथपिंडोद्वासनांतेविकिरोदेयः॥ उपवीतीदैविकद्विजसन्निधौसदर्भभुवि॥ असोमपाश्चयेदेवाइति
मंत्रेणसजलयवमन्नंविकिरेत्॥ प्राचीनावीतीपित्र्यद्विजसन्निधौसदर्भभुवि॥ येअग्निदग्धायेअनग्निदग्धाइतिऋचासतिलमन्नंविकी-
र्याग्निदग्धाश्चयेजीवायेप्यदग्धाःकुलेमम॥ भूमौदत्तेनतृप्यंतुतृप्तायांतुपरांगतिमितिकातीयसौत्रमंत्रेणसतिलजलेनाप्लावयेत्॥ पिंडवद्वि
किरोऽपिसार्ववर्णिकान्नस्यैव॥ केचिदसोमपाइतिदेवविकिरंदत्वाऽसंस्कृतप्रमीतायेतिपौराणमंत्रेणपित्र्येदत्वायेअग्निदग्धाइत्यृचापृथगु
च्छिष्टपिंडंकुशोपरिदद्यादित्याहुः॥ हस्तौप्रक्षाल्यद्विराचम्यान्यपवित्रंधृत्वाहरिंस्मरेत्॥ विकिरंपृथक्निष्कास्यकाकेभ्यउत्सृजेदितिकाशि-
का॥ देवद्विजहस्तेशिवाआपःसंत्वित्यादिभिरपोगंधपुष्पयवान्दत्वाभूमौतेषुत्यक्तेष्वन्येस्ततआशीरर्थंदेयाः॥ एवंपित्र्यहस्तेष्वपसव्येनापो

गंधपुष्पतिलदानादिकृत्वासव्येनामुकगोत्रशर्माहमभिवादयामि ॥ अस्मद्गोत्रंवर्धतामित्यादि ॥ केचिदत्रपित्र्यहस्तेगंधतिलादिदानंसव्येनाहुः ॥ कातीयास्तुहस्तेऽक्षत दानांतेक्षय्योदकंदत्वा ॥ अघोराः पितरः संत्वित्युक्त्वाभिवादनं ॥ दातारोनोभिवर्धंतामित्यादिकमाहुः ॥ एवमाशिषोगृहीत्वाक्षतान्मूर्धनिधृत्वास्वयंशिष्यादिभिर्वाभोजनपात्राणिचालयित्वाऽचामेत् ॥ अनुपनीतोनारीवासजातिश्चनचालयेत् ॥ सव्येनदेवेपित्र्येचस्वस्तिवाचनंदेवेभ्यः स्वस्तीतिब्रूतपितृभ्योऽमुकनामगोत्रादिभ्यः स्वस्तीतिब्रूतेति ॥ ततः सव्यापसव्याभ्यांतत्तदुच्चारपूर्वकमक्षय्योदकदानं ॥ ततोन्युब्जपात्रमुत्तानंकृत्वाततः परंसर्वमुपवीत्येवकुर्यात् ॥ द्विजेभ्यः सकर्पूरतांबूलादिदत्वापितृपूर्वकंनामगोत्राद्युच्चार्यदक्षिणांदद्यात् ॥ अमुकशर्माहममुकनामगोत्रपित्रादिस्थानोपविष्टायविप्रायरजतदक्षिणांप्रतिपादयामीत्यादिदैवेसुवर्णं ॥ अशक्तावुभयत्रयज्ञोपवीतंदक्षिणा ॥ दक्षिणाः पांत्वित्युक्त्वास्वधांवाचयिष्येइतिपृष्ट्वा ॥ वाच्यतामित्युक्तेपितृपितामहेत्याद्युच्चार्यस्वधोच्यतामित्युक्तास्तुस्वधेतितैरुक्तेपिंडसमीपेजलंनिषिच्यस्वधासंपद्यंतामितिसंपत्तिंवाचयेत् ॥ कातीयेसूत्रेदातारोनोभिवर्धंतामित्याशिषोऽर्थनंस्वधावाचनंन्युब्जपात्रोत्तानीकरणंदक्षिणादानंचेतिक्रमः ॥ ततोदेवादिप्रीतिंवाचयित्वापिंडस्थानेऽक्षतादिक्षिप्त्वासव्येनैववाजेवाजेइतिमंत्रेणोत्तिष्ठंतुपितरोविश्वेदेवैः सहेतियुगपद्दर्भेणपितृपूर्वंविप्रान्स्पृशन्विसृजेत् ॥ आमावाजस्येतिप्रदक्षिणीकृत्य ॥ ततोदातारोनोभिवर्धंतामित्यादिवरयाचनं ॥ येषांविसर्जनांतेपिंडदानंतेषामाचांतेषुसौमनस्यदक्षिणादिकाक्षय्यस्वधावाचनांतेदातारोनोभिवर्धंतामित्यादिततः पिं

नत्रसंस्थापयेत्सम्यक् नदेयंयस्यकस्यचित्

इदानादीतिक्रमः॥ हिरण्यकेशीयानांपिंडदानादिप्रयोगोमविस्तृततत्वान्नोक्तः॥ विप्रैर्वरेदत्तेस्वादुषंसदः०॥ ब्राह्मणासः पित०॥ इतिमंत्रौपठेत्
॥विप्राइहैवस्त० आयुः प्रजामितिवदेयुः॥ आशीर्भिर्नंदितोविप्रान्पादाभ्यंगादिनासंतोष्यनत्वा धर्मेसफलंजन्म०॥ मंत्रहीनं०॥ यस्यस्मृत्ये-
त्यादिविष्णुस्मरणपूर्वककर्मार्पयित्वाविप्रान्क्षमापयेत्॥ अष्टौपदान्यनुव्रज्यदक्षिणीकृत्यचाग्रतः॥ दीपहस्तेननिर्वाप्यपवित्रत्यागपूर्वक
म्॥ पादशुद्धिर्द्विराचामेदुच्छिष्टोद्वासनांततः॥ बह्वृचोवैश्वदेवंतुयथाविधिचरेत्ततः॥ ततस्तुवैश्वदेवांतेसभृत्यसुतबांधवः॥ भुंजीताति
थिसंयुक्तः सर्वंपितृनिषेवितं॥ श्राद्धशेषान्नंशिष्यायज्ञातिभ्यश्चदेयम्॥ नशूद्राय॥ द्विजभुक्तावशिष्टंतु शुचिभूमौनिखानयेत्॥ अत्र
पर्वादौनिषिद्धमाषाद्यपिभोक्तव्यंवैधत्वेननिषेधाप्रवृत्तेरितिकेचित्॥ अनिषिद्धभोजनेनापिश्राद्धशेषभोजनविधिसिद्धिरित्यन्ये॥ श्राद्ध
शेषभोजनाकरणेदोषः॥ श्राद्धदिनेउपवासनिषेधाच्छ्राद्धशेषाभावेपाकांतरेणभोजनम्॥ एकादश्यादाववघ्राणंयत्रतूपवासोनावश्यकस्त
त्रैकभक्तं॥ श्राद्धशेषंदिवैवभोक्तव्यंनरात्रौतेननक्तव्रतेवघ्राणमेव॥ श्राद्धावशिष्टभोक्तारस्तेवैनिरयगामिनः॥ सगोत्राणांसकुल्यानां-
ज्ञातीनांचनदोषभाक्॥ ब्रह्मचारियतिविधवानांनित्यंनिषिद्धं॥ ज्ञातिगोत्रसंबंधिभिन्नगृहेश्राद्धशेषभोजनेप्राजापत्यंप्रायश्चित्तं॥ य
तीनांवपनंलक्षप्रणवजपश्चगरोर्योगिनोवाश्राद्धशेषंगृहिणोनदोषाय॥ नशूद्रंभोजयेत्तस्मिन्गृहेयत्नेनतद्दिने॥ श्राद्धशेषंनशूद्रेभ्यःप्र
दद्यादखिलेष्वपि॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेपार्वणश्राद्धप्रक्रिया॥ ॥अथश्राद्धदिनेवै

श्वदेवनिर्णयः॥ तत्रतावच्छ्रौताग्निमतांबह्वृचानांश्राद्धात्पूर्वंपृथक्पाकेनवैश्वदेवः॥ स्मार्ताग्निमतांनिरग्निकानांबह्वृचानांश्राद्धांतएव॥ श्राद्धशेषेण
पृथक्पाकेनवा॥ कातीयानांतुस्मार्तश्रौताग्निमतांश्राद्धीयपाकेनपूर्वमेव॥ निरग्निकानामंतेश्राद्धशेषेणपृथक्पाकेनवा॥ तैत्तिरीयाणांतुसाग्नि
कानांसर्वत्रादौवैश्वदेवः॥ पंचमहायज्ञास्त्वंते॥ अन्येषामाद्यावंतेवेतिविकल्पः॥ तैत्तिरीयाणामेववैश्वदेवात्पंचयज्ञाभिन्नाः॥ सर्वशाखिनां
वृद्धिश्राद्धेपाकेनक्रियमाणेपूर्वमेववैश्वदेवः॥ बह्वृचानामंतेवापूर्वंवा॥ आमादिनावृद्धिश्राद्धेसर्वेषांपूर्वमंतेवेतिभाति॥ नित्यश्राद्धेपूर्वमेव॥
एकादशाहाद्येकोद्दिष्टेषुसाग्निरनग्निश्चसर्वोऽपिश्राद्धशेषंद्विजाधीनंकृत्वापाकांतरेणवैश्वदेवादिकुर्यात्॥ ॥ अथनित्यश्राद्धम्॥ ॥
वार्षिकादिश्राद्धदिनेश्राद्धात्पश्चात्तेनैवपाकेनपाकांतरेणवानित्यश्राद्धंकार्यं॥ नित्यश्राद्धीयसर्वदेवतानांमध्यमश्राद्धेप्रवेशोप्रसंगसिद्धिरेव॥
तथाचदर्शादिषुमहालयान्वष्टकादिषुनित्यश्राद्धलोपएव॥ एतच्चदेवहीनंदर्शवत्षड्दैवतंद्व्येकंवाविप्रंनिमंत्र्यदेशकालान्ननियमहीनम्॥
पुनर्भोजनब्रह्मचर्यादिकर्तृभोक्तृनियमरहितंयादृशतादृशेनैवानिषिद्धान्नेनदिवैवरात्रौप्रहरपर्यंतंवाकार्यम्॥ स्वस्याशक्तौपुत्रादिना॥ सूत
केदर्शादिवल्लोपः॥ वृत्त्यन्तरंमंडपोत्थानावधिसपिंडैर्नकार्यम्॥ नित्यवैश्वदेवांतर्गतपितृयज्ञोत्तरंमनुष्ययज्ञात्प्रागेवभाति॥ तत्रदर्शवत्
षट्पितॄन्देवहीनानुच्चार्यनित्यश्राद्धंकरिष्येइतिशिष्यादिश्चेद्यजमानस्यपितृपितामहेत्याद्युच्चार्यसंकल्पयेत्॥ पितॄणामिदमासनमित्यास
नंनित्यश्राद्धेक्षणःक्रियतामितिक्षणः॥ पूर्वोच्चारित्वाअयंवोगंधइत्येवंगंधादिभिर्विप्रमभ्यर्च्यवर्तुलेचतुरस्रेवामंडलेपात्रेऽन्नंपरिविष्यपृथ्वीते

पात्रमित्यादिब्रह्मार्पणांतंदर्शवत्॥ भोजनांतेदक्षिणांदत्वानवादत्वानमस्कारेणविसर्जयेत्॥ विप्रस्यान्नादेर्वाभावेयथाशक्त्यन्नमुत्सृज्य षोढाविभज्यास्मत्पितृपितामहेत्यादिचतुर्थ्यंतषड्देवताउच्चार्येदमन्नंस्वधानममेतित्यजेत्॥ तदन्नंविप्रायगोभ्योवादेयं॰ जलादौवात्याज्यम्॥ अन्नत्यागस्यापिलोपेआर्चन्नत्रमरुतइतिऋचोदशवारंजपः॥ ॥इतिनित्यश्राद्धविधिः॥ ॥अथश्राद्धानुकल्पाः॥ ॥अनेकविप्रालाभेदेवस्थानेशालग्रामादिकंस्थापयित्वैकविप्रेपित्रादित्रयंमातामहादिसहितदेवताषट्कंवावाह्यसर्वंश्राद्धंकार्यमित्युक्तम्॥ सर्वथाविप्रालाभेदर्भबटुश्राद्धमित्याद्युक्तम्॥ अथामश्राद्धम् ॥तत्रकेनचित्संकटेनपाकासंभवेजातकर्मणिचग्रहणनिमित्तकश्राद्धेचामश्राद्धंकार्यम्॥ सपिंडीश्राद्धंमासिकंप्रतिवार्षिकंमहालयाष्टकान्वष्टकादिश्राद्धंचामेननकार्यं॥ शूद्रस्यतुदशाहपिंडादिश्राद्धमात्रमामेननकदापिपाकेनतत्रपितॄनुद्दिश्यामुकश्राद्धंसदैवंसपिंडमामेनहविषाकरिष्ये॥ इतिसंकल्पः॥ अन्यःप्रयोगःपूर्वोक्तएव॥ पाकप्रोक्षणस्थानेआमप्रोक्षणं॥ आवाहनेउशंतस्त्वेतिमंत्रेहविषेअत्तवेइत्यत्रहविषेस्वीकर्तवेइत्यूहः॥ भस्ममर्यादांतंप्राग्वत्॥ विप्रहस्तेषुतंडुलैरग्नौकरणं॥अन्नाच्चतुर्गुणंद्विगुणंसमंवातत्तदामंपात्रेषुसंस्थाप्यपाणिहोमशेषंपिंडार्थंसंस्थाप्यपात्रेषुदत्वापृथ्वीतेपात्रमित्यादि॰ इदमामंहव्यंकव्यमित्यादीदमाममममृतरूपंस्वाहेत्यादि॥ यथाधर्ममध्वित्यंतंप्राकृतंयथासुखंजुषध्वमित्यस्यापोशानप्राणाहुतितृप्तिप्रश्नानांलोपः॥ संपन्नवाचनांतेन्नशेषप्रश्नलोपः॥ सर्वमतेतंडुलैःसक्तुभिर्वापिंडदानंकेचिद्गृहसिद्धान्नेनपायसेनवापिंडानाहुः॥ एवंविप्रसमीपेपिंडदानांतेनमो-

वः पितर इषे इत्यत्रोपस्थानमंत्र इषेस्थाने आमद्रव्यायेत्यूहः ॥ पिंडोद्वासनांते पिंडजातीयद्रव्येण विकिरदानम् ॥ आमश्राद्धे स्वस्तीति ब्रूतेति वर्ज्यं ॥ वाजेवाजे इति मंत्रे तृप्ता यातेति स्थाने तर्प्पयथ यातेत्यूहः ॥ ततः प्राग्वच्छेषं समापयेत् ॥ आमश्राद्धं द्विजैः पूर्वाण्हे कार्यम् ॥ शूद्रैरपराण्ह एव ॥ अमान्नाभावे हिरण्यश्राद्धमप्येवमेव ॥ संकल्पादौ सर्वत्र हिरण्यपदमामपदस्थाने योज्यम् ॥ आमवद्धेमप्रोक्षणम् ॥ अन्नवइत्यादिमंत्रत्रयोहः प्राग्वदेव ॥ तंडुलादिभिर्हस्तोऽग्नौकरणं हिरण्यमन्नादष्टगुणं चतुर्गुणं द्विगुणं समं वा देयं ॥ हिरण्यश्राद्धेऽपि दक्षिणाऽस्त्येव ॥ श्राद्धीयमामं हेमं वा द्विजदत्तं यथेष्टं विनियोज्यं ॥ शूद्रदत्तं तु भोजनादन्यत्र विनियोज्यं ॥ श्राद्धीयामेन पंचयज्ञाः श्राद्धं च न कार्यं ॥ हेमश्राद्धे आमश्राद्धे च पिंडदानविकल्पात्सांकल्पविधिनाप्येतद्द्वयम् ॥ सांकल्पिके च समंत्रकावाहनार्घ्याग्नौकरणपिंडदानविकिराक्षय्यस्वधावाचनप्रश्ना इत्येतत्सकं वर्ज्यं ॥ तत्रामुकश्राद्धमामेन हविषा हिरण्येन वा सांकल्पविधिना करिष्य इति संकल्पः ॥ शूद्रगृहेन्यदीयमपि पक्षीराद्यपि न भक्ष्यम् ॥ किमुत तदीयमामादि तद्गृहे पक्वान्नं न भोक्ष्यमिति ॥ तस्माच्छूद्राल्लब्धं द्विजगृहे पक्वाभक्ष्यं ॥ ॥ इत्यामश्राद्धहेमश्राद्धविधिः ॥ ॥ अथ पक्वान्नद्रव्यकसांकल्पिकविधिः ॥ तत्र येषु संक्रांतियुगमन्वादिषु वृद्ध्युत्तरकालिकदर्शादिषु वा पिंडदानं निषिद्धं तत्र सर्वत्र सांकल्पिकविधिः ॥ यश्च पिंडदानादिबहुविस्तृतं श्राद्धमनुष्ठातुमशक्तः ॥ सोऽपि सांकल्पिकं कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ अमुकं श्राद्धं सांकल्पिकविधिनाऽन्नेन हविषा करिष्ये इति संकल्प्य ॥ तृतीयक्षणदानांतं पूर्ववत्कृत्वाऽर्घ्यदानं समंत्रकावाहनं च वर्जयेत् ॥ देवानावाह्या

मीतिपितॄनावाहयामीत्येवावाह्यगंधादिपूजनादिभस्ममर्यादांतेऽग्नौकरणंवर्जयित्वापरिवेषणादिसंपन्नवचनांतेउत्तरापोशानंविकिरपिं
डदानवर्जमक्षय्यवचनांतंकृत्वास्वधांवाचयिष्येस्वधोच्यतामितिवाक्यरहितंसर्वंपूर्ववत्समापयेत्॥ ॥इतिसांकल्पिकप्रयोगः॥ ॥
अथान्येप्यनुकल्पाः॥ तत्रद्विजाद्यभावेदर्भबटुविधानेनपिंडदानमात्रमुक्तं॥ अथवाऽग्निविप्रयोरभावेपक्वान्नस्यपैतृकसूक्तेनहोमःकार्यः
॥यद्वाश्राद्धदिनेप्राप्तेभवेन्निरशनःपुमान्॥ किंचिद्दद्याद्शक्तोवाउदकुंभादिकंद्विजे॥ तृणानिवागवेदद्यात्पिंडान्वाप्स्वथनिर्वपेत्॥ तिल
दर्भैःपितॄन्वापितर्पयेत्स्नानपूर्वकम्॥ अथवात्तृणभारंदहेद्धान्यंवातिलान्स्वस्यादक्षिणांवाद्विजायदद्यात्॥ अथवासंकल्पादिसर्वश्रा
द्धप्रयोगंपठेत्॥ सर्वाभावेवनंगत्वोर्ध्वबाहुःस्वकक्षंदर्शयन्निदंपठेत्॥ नमेऽस्तिवित्तंनधनंनचान्यच्छ्राद्धोपयोगिस्वपितॄन्नतोऽस्मि॥
तृप्यंतुभक्त्यापितरोमयैतौभुजौकृतौवर्त्मनिमारुतस्येति॥ प्रभासखंडेऽन्येपिप्रभाउक्ताइत्यनुकल्पाः॥ ॥अथश्राद्धभोजनेप्रायश्चि
त्तानि॥ दर्शश्राद्धेषट्प्राणायामाः॥ महालयादिश्राद्धेषुत्रिवर्षोर्ध्वप्रतिवार्षिकेषुचषट्प्राणायामाः॥ गायत्र्यादशकृत्वोभिमंत्रितस्यजल-
स्यपानंवा॥ एवमन्येष्वप्यनुक्तप्रायश्चित्तश्राद्धेषूक्तजलपानमेव॥ वृद्धिश्राद्धेप्राणायामत्रयं॥ जातकर्मादिचूडांतसंस्कारांगवृद्धिश्राद्धे
सांतपनकृच्छ्रंजातकर्मांगश्राद्धेचांद्रायणंवा॥ अन्यसंस्कारांगश्राद्धेउपवासः॥ सीमंतसंस्कारेतत्संस्कारांगश्राद्धेचचांद्रायणं॥ आपदि
दशाहांतनवसंज्ञकश्राद्धेषुएकादशाहेचश्राद्धभोजनेप्राजापत्यकृच्छ्रम्॥ द्वादशाहिकसपिंडीश्राद्धेऊनमासेचपादोनकृच्छ्रः॥ द्वितीयमा

सिकत्रैपक्षिकोनषाण्मासिकोनाब्दिकेष्वर्धकृच्छ्रः॥ अन्यमासिकेषुप्रथमाब्दिकेवर्षांतसपिंडनश्राद्धेचपादकृच्छ्रः॥ उपवासोवा॥ गुरवेद्र-
व्यंदातुंश्राद्धभोजनेसर्वत्रोक्तार्धं॥ जपशीलेतदर्धं अनापद्यूनमासांतेषुचांद्रायणंप्राजापत्यंच॥ द्विमासाद्युक्तेचतुर्षुपादोनकृच्छ्रः॥ त्रिमा
सादिषुपूर्वोक्तेष्वर्धकृच्छ्रः॥ प्रथमाब्दिकेपादोनकृच्छ्रः॥ द्वितीयतृतीयाब्दिकेएकोपवासः॥ क्षत्रियश्राद्धेएतद्द्विगुणम्॥ वैश्यश्राद्धेत्रिगुणम्॥
शूद्रश्राद्धेसर्वत्रचतुर्गुणं॥ चांडालविषजलसर्पपश्वादिहतपतितक्लीबादिनवश्राद्धेचांद्रायणं॥ एकादशाहांतंपराकश्चांद्रंचद्वादशाहा
दौपराकः॥ द्विमासादिचतुर्ष्वतिकृच्छ्रः॥ अन्यमासिकेषुकृच्छ्रः॥ अब्दिकेपादः॥ अभ्यासेसर्वत्रसर्वंद्विगुणं॥ आमहेमश्राद्धेसांकल्पिकेच
तत्तदुक्तप्रायश्चित्तार्धं॥ यतिश्चब्रह्मचारीचपूर्वोक्तप्रायश्चित्तंकृत्वोपवासत्रयंप्राणायामशतंघृतप्राशनंचाधिकंचरेत्॥ अनापदिद्विगु
णंचरेत्॥ दर्शादौगृहिवद्देव॥ ब्रह्मचारिणश्चौलसंस्कारेभोजनेकृच्छ्रः॥ सीमंतेचांद्रं॥ अन्येषूपवासः॥ एकादशाहश्राद्धभोजनेचांद्रं॥ पुनः
संस्कारश्चेतिहेमाद्रिः॥ ॥ अथक्षयाहश्राद्धेविशेषः॥ ॥ तत्रयस्यपित्रादेर्मरणंयन्मासेयत्पक्षेयत्तिथौतद्दिनंतस्यमृताहस्तत्रपित्रादित्रि
दैवत्यंवार्षिकंश्राद्धंपुरूरवार्द्रवदेवसहितंकार्यं॥ नचात्रसपत्नीकत्वंपित्रादीनां॥ नाप्यत्रमातामहादित्रयं॥ अत्रतिथिद्वैधेनिर्णयोराद्धावपि
कार्यत्वंग्रहणादिनेतत्प्रासौनिर्णयोमलमासादिनिर्णयोदर्शादिनेतत्प्रासौनिर्णयः॥ शस्त्रहतश्राद्धनिर्णयश्चश्राद्धकालनिर्णयप्रसंगेनपूर्वोक्तो
नुसंधेयः॥ पारणेमरणेचैवतिथिस्तात्कालिकीमतेतिवचनात्॥ मरणकालिकतिथेरपराण्हादिव्याप्त्याब्दिकश्राद्धनिर्णयोज्ञेयः॥ पित्रोःप्र

थमाद्याब्दिकश्राद्धं विभक्तैर्भ्रातृभिः पृथक्कार्यम् ॥ अविभक्तत्वेज्येष्ठेनैव ॥ मातृमृताहेमात्रादित्रिदैवत्यंश्राद्धम् ॥ मातापित्रोर्मृताहैक्ये पूर्वंपितुः श्राद्धंकृत्वास्नात्वामातुः श्राद्धंकार्यम् ॥ एवमेकदिने पित्रोर्मरणेनमातुर्भर्त्रासहदाहकरणेऽपिज्ञेयम् ॥ सहगमनेत्वेकमेवपाकंकृत्वापितृमातृपार्वणद्वययुतंश्राद्धम् ॥ षट्पिंडा अर्घ्याश्चविश्वेदेवास्तुनभिन्नाः ॥ सहगमनेसुवासिनीमरणेचविप्रपंक्तौसुवासिनीमधिकांभोजयेत् ॥ सुवासिन्यैकुंकुमादिस्त्र्यलंकारान्दद्यात् ॥ सर्वत्रस्त्रीणांश्राद्धेवस्त्रयज्ञोपवीतगंधादिकमेवविप्रेभ्योदेयम् ॥ नकुंकुमादि ॥ एवंसापत्नमातुर्मातामहतत्पत्न्योर्मातुलस्यपितृव्यतत्पत्न्योर्भ्रातुःश्वश्रूश्वशुरयोर्गुरोःपितृष्वसृमातृष्वसृभार्यायाभर्तुर्भगिन्यादेश्चैतेषामपुत्रत्वेपार्वणविधिनैवप्रतिवार्षिकंश्राद्धंकार्यं ॥ केचित्पितृमातृमातामहमातामहीव्यतिरिक्तानांसर्वेषामेकोद्दिष्टविधानेनैवेत्याहुः ॥ अत्रदेशाचारानुसारेणव्यवस्था ॥ पित्रादिवार्षिकदिनेपितृव्यादिवार्षिकप्राप्तौस्वयंपित्रादिश्राद्धंकार्यं ॥ पितृव्यादिश्राद्धंतुपुत्रशिष्यादिद्वाराकार्यम् ॥ दिनांतरेवास्वयंकार्यं ॥ सन्यासिनोप्याब्दिकादिपुत्रःकुर्यात्सपार्वणं ॥ प्रथमेवर्षेवर्षांतसपिंडनपक्षेमृताहात्पूर्वदिनेसपिंडनमब्दपूर्तिश्राद्धंचकृत्वापरेद्युर्वार्षिकंकार्यं ॥

॥ अथक्षयाहाज्ञानेनिर्णयः ॥

॥ यस्यमृतस्यदेशांतरमरणादिनामासोज्ञायतेतस्यतन्मासेदर्शेशुक्लैकादश्यांकृष्णैकादश्यांवाप्रतिवार्षिकश्राद्धं ॥ मृततिथिर्ज्ञातामासोनज्ञातस्तदामार्गशीर्षेमाघेवाभाद्रेवाऽषाढेवातत्तिथौवार्षिकम् ॥ तिथिमासयोरज्ञानेयत्दिनेदेशांतरंप्रस्थितस्तन्मासदिवसौग्राह्यौ ॥ प्रस्थानदिनादेरज्ञानेमृतवार्ताश्रवणतिथिमासौ ॥ प्रस्थानवार्ताश्रवणतिथिर्नज्ञायते

योर्मासज्ञाने तिथेरज्ञाने तन्मासे दर्शादौ ॥ प्रस्थानादिमासविस्मरणे तिथिविस्मरणे मार्गशीर्षादिषूक्तचतुर्षु तत्तिथौ वार्षिकम् ॥ मरणतच्छ्रवणप्रस्थानानां दिनमासयोरज्ञाने माघस्य मार्गशीर्षस्य वा दर्शे श्राद्धं द्वादशादिवर्षप्रतीक्षोत्तरं प्रतिकृतिदाहे दाहदिने वार्षिकादि ॥ अथ श्राद्धविघ्ने निर्णयः ॥ ॥ निमंत्रणोत्तरं विप्रस्य सूतके मृतके वा प्रासे आशौचं न ॥ निमंत्रणं च द्वितीयक्षणरूपं समंत्रकं ग्राह्यं ॥ न लौकिकमिति भाति ॥ कर्त्तुरुक्तपाकपरिक्रियोत्तरमाशौचाभावः ॥ पाकपरिक्रिया च समंत्रकं पाकप्रोक्षणमित्याहुः ॥ कर्तुर्गृहे भोजनारंभोत्तरं जनने मरणे वा भोजनशेषं त्यक्त्वा परकीयजलेनाचामेत् ॥ मम तु प्रतिभाति सर्वस्याप्याशौचापवादस्यानन्यगतिविषयत्वात्संकटाभावे पाकपरिक्रियोत्तरमपि कर्तुराशौचे तदंते श्राद्धम् ॥ भोक्तुरुक्तभोजनारंभात्प्रागाशौचज्ञानेऽन्यो निमंत्रणीयः ॥ भोजनारंभोत्तरमाशौचे तु कर्त्रा तथैव श्राद्धं समापनीयम् ॥ भोक्त्रा तु भोजनांते आशौचप्रकरणे वक्ष्यमाणप्रायश्चित्तं कार्यं ॥ संकटे तु पूर्वोक्तमिति युक्तं चेद्ग्राह्यं ॥ अथ सिंधौ पाकोत्तरमाशौचाभाववचनस्य कर्तृमात्रपरत्वाद्भोक्तुः प्रायश्चित्तमाशौचे चोक्तं तद्यथा ॥ ब्राह्मस्याशौचे श्राद्धे सकृत्कामतो भोजने सांतपनकृच्छ्रं ॥ अभ्यासे मासं कृच्छ्रं चरेत् ॥ अज्ञानाद्विप्रादीनां जाताशौचानामन्नभक्षणे एकाहं त्र्यहं पंचाहं सप्ताहं क्रमेण भोजनमंते पंचगव्यप्राशनं च अभ्यासे द्विगुणम् ॥ आशौचं तु ब्राह्मणादीनामाशौचे यः सकृदेवान्नमश्नाति तस्य तावदाशौचं तदंते प्रायश्चित्तं कुर्यादिति विष्णूक्तं ज्ञेयम् ॥ श्राद्धकालेऽन्यकाले च तत्सममेवेति ज्ञेयम् ॥ दातृभोक्तृभ्यामुभाभ्यामाशौचं न ज्ञातं चेन्न दोषः ॥ आशौ

चमध्येश्राद्धदिनपातेआशौचांतेएकादशाहेकार्यम् ॥ एकादशाहोमलमासेचेन्मलेऽपिकार्यम् ॥ तत्रातिक्रमेशुद्धमासे ॥ एतन्मासिकेम
तिवार्षिकेचज्ञेयम् ॥ दर्शादीनांतुपंचमहायज्ञादिवल्लोपएवनाशौचांतेकर्तव्यत्वम् ॥ नापिप्रायश्चित्तम् ॥ आशौचंविनादर्शादीनांलोपेप्यु
पवासादिरूपंप्रायश्चित्तमेवनकालांतरेनुष्ठानम् ॥ एकादशाहेऽसंभवेऽमावास्यायांकृष्णशुक्लैकादश्योर्वार्षिकम् ॥ मासिकंचोदकुंभंचय
द्यदंतरितंभवेत् ॥ तत्तदुत्तरमासांत्यादनुष्ठेयंप्रचक्षते ॥ केचिदाब्दिकमप्यंतरितंदर्शादिकालासंभवेऽग्रिममासेतत्तिथौकार्यमित्याहुः
॥ आशौचोत्तरंव्याध्यादिविघ्नेविस्मृतौचैवमेव ॥ केचिद्व्याध्यादिविघ्नेपुत्रादिनातद्दिनेएवान्नेनाब्दिकमाहुः ॥ ॥ अथभार्यारजोदोषे ॥ ॥
तत्रदर्शयुगादिमन्वाद्यष्टकान्वष्टकादिश्राद्धानिपाककर्त्रंतरसत्वेऽन्येनतद्दिनेकार्याण्यन्यथाऽमादिद्रव्येण ॥ कालादर्शेदर्शश्राद्धंपंचमेह
नीतिपक्षांतरमाह ॥ सकृन्महालयस्तुदर्शेभार्यारजसिमुख्यकालातिक्रमभियातत्रैवकार्यः ॥ एवमाश्विनशुक्लपंचम्यंतकालेप्यूह्यम् ॥
अष्टम्यादौसकृन्महालयोभार्यारजोदोषेनकार्यः ॥ कालांतरसत्वादित्यादिमहालयप्रकरणोक्तमनुसंधेयम् ॥ मृताब्दिकंमासिकंरजोदोषे
ऽपितद्दिनएवकार्यमित्येकःपक्षः ॥ पंचमेऽहनिकार्यमित्यपरःपक्षः द्वयेऽपिग्रंथसंमतिःशिष्टाचारसंमतिश्च ॥ भार्यांतरसत्वेतद्दिनएवेतिस
र्वसंमतम् ॥ तद्दिनेकरणपक्षेश्राद्धकालेरजस्वलादर्शनादिकंवर्ज्यम् ॥ तेनतादृशगृहासंभवेस्वसपिंडस्यपाककर्तुरसंभवेचपंचमेऽहनी
तिपक्षःश्रेयान् ॥ अपुत्रास्त्रीरजोदोषेभर्तुराब्दिकादिकंपंचमेऽहनिकुर्यान्नत्वन्यद्वारातद्दिने ॥ अथपतिमुद्दिश्याग्निप्रवेशे ॥ तत्रसहग

मनमेव विप्राणां ॥ क्षत्रियादेस्तु सहगमनमनुगमनं च ॥ एकचित्यारोहणं दंपत्योः सहैव मंत्रवह्न्याद्यैः सहगमनं ॥ भर्तुः समंत्रकदाहोत्तरं पृथक्चितावह्निप्रवेशोऽनुगमनम् ॥ तत्रोभयत्रापि तिथ्यैक्ये एकदिने एव तंत्रेण पाकादि कृत्वा दर्शवत् षट्पिंडषडर्घ्यविप्रभेदयुतं पितृमातृपार्वणद्वयविशिष्टं श्राद्धं कार्यम् ॥ विश्वेदेवास्तु न भिन्ना भिन्ना वा ॥ तिथिभेदेऽपि श्राद्धदिनैक्ये एवमेव ॥ तिथिभेदाच्छ्राद्धदिनभेदे तु वार्षिकादि पृथगेव कार्यम् ॥ केचित्तु सहगमने तिथिभेदेऽपि भर्तुः क्षयाहश्राद्धदिने एव पत्न्याः श्राद्धं न तु दिनांतर इत्याहुस्तदल्पकालव्यवधाने योज्यम् ॥ न तु द्व्यादिदिनतिथिव्यवधाने ॥ ॥ अथ श्राद्धसंपाते निर्णयः ॥ ॥ तत्र पित्रोर्मृताहैक्ये पूर्वं पितुः श्राद्धं ततः पाकभेदेन मातुरित्युक्तम् ॥ गृहदाहादिना सपिंडानां युगपन्मरणे संबंधसामीप्यक्रमेण श्राद्धानि पाकभेदेन पृथक्कुर्यात् ॥ पृथक्पाकेन भिन्नश्राद्धाशक्तौ तंत्रेण श्रपणं कृत्वा श्राद्धं कुर्यात्पृथक् पृथक् ॥ क्रमेणैकदिने मरणे मरणक्रमेण ॥ तत्रैकदिने एकस्त्रयाणां श्राद्धानि न कुर्यात् ॥ वार्षिकश्राद्धभयमासौ श्राद्धद्वयं स्वयं कुर्यात् ॥ तृतीयादिश्राद्धानि कारयेद्दिनांतरे वा कुर्याच्छ्राद्धं कृत्वा तु तस्यैव पुनः श्राद्धं न तद्दिने ॥ नैमित्तिकं तु कर्तव्यं निमित्तोत्पत्त्यनुक्रमात् ॥ तथा षण्णवतिश्राद्धेषु समानदेवताकत्वे तंत्रेण श्राद्धानि ॥ अधिकदेवताकत्वे पृथक् श्राद्धानि ॥ वार्षिकमासिकोदकुंभश्राद्धेषु नित्यश्राद्धं दर्शादिश्राद्धं च देवतानां भेदात्पृथक्कार्यम् ॥ महालये तीर्थश्राद्धे दर्शादिषण्णवतिषु च नित्यश्राद्धप्रसंगसिद्धिः ॥ मासिकेनोदकुंभश्राद्धस्य प्रसंगसिद्धिः तत्र प्रसंगसिद्धिस्थले दर्शादिकं प्रसंगि श्राद्धमेव संकल्पपूर्वकं सांगमनुष्ठेयम् ॥ प्रसंगसिद्धं तु नि-

त्यादिकं न संकल्पादावुच्चार्यमिति लोपापरपर्याय एव प्रसंगसिद्धिपदेनोच्यते॥ तत्र सिद्धौ तु प्रकारद्वयं भाति॥ दर्शव्यतीपातश्राद्धयोस्तंत्रानुष्ठाने षट्पुरुषानुद्दिश्य दर्शश्राद्धं व्यतीपातश्राद्धं च तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्य दर्शपातश्राद्धयोर्दैवार्थे क्षणः करणीय इति दैवे निमंत्र्य दर्शपातश्राद्धयोः पित्राद्यर्थे क्षणः करणीय इति वर्गद्वयार्थं विप्रद्वयादिकं निमंत्र्यैकमेव श्राद्धं कार्यमित्येकः प्रकारः॥ अथवा पूर्ववत्संकल्प्य दैवे तंत्रेणैकमेव विप्रं निमंत्र्य षोडशमासिकं तंत्रवत्॥ दर्शश्राद्धे क्षणः करणीय इति दर्शविप्रं निमंत्रणानंतरं व्यतीपातश्राद्धे क्षण इति विप्रांतरं निमंत्र्य विप्रचतुष्टयादियुतं पातश्राद्धे पिंडाभावात्॥ षडर्घ्यैः पिंडकृतं श्राद्धमेकेनैव पाकेन कार्यमित्यपरः प्रकारः॥ एवं त्रिचतुरादिश्राद्धानां तंत्रेऽऊह्यम् अत्र पक्षद्वये विचार्य युक्ततरपक्षः सद्भिरनुष्ठेयः॥ पूर्वं महालयस्ततो दर्शः॥ दर्शवार्षिकमहालययोः प्राप्तौ पूर्वं वार्षिकं ततो महालयस्ततो दर्श इति त्रयं पाकभेदेन॥ विस्तरो महालयप्रकरणे मयूखे तु सपिंडकेन दर्शश्राद्धेनापिंडकस्य व्यतीपातादिश्राद्धस्यैकदैवताकस्य प्रसंगसिद्धिरेव॥ न तंत्रसिद्धिस्तत्रोदाहरणं तु पातसंक्रांत्यादिरित्युक्तम्॥ यत्त्वन्वष्टक्येन पितृमातृवार्षिकमासिकयोः प्रसंगसिद्धिरित्युक्तम्॥ तन्महालयेन वार्षिकादिसिद्ध्यापत्त्या बहुग्रंथविरुद्धम्॥ यत्र च दर्शवार्षिकश्राद्धादौ देवताभेदाच्छ्राद्धभेदस्तत्र निमित्तानियतिश्चात्र पूर्वानुष्ठानकारणमिति वाक्यात्॥ पूर्वं वार्षिकं ततो दर्शः॥ यत्सर्वान्प्रत्येकरूप्येणैकदानमाप्नोति तदनियतनिमित्तकं वार्षिकं मासिकं वा पूर्वं कार्यमिति वाक्यार्थः॥ वार्षिकमासिकादीनां संपाते पितृपूर्वकत्वं संबंधसामीप्यादिकं चानुपदमेवोक्तम्॥ दर्शमहालययोः संपा

तेपूर्वंमहालयस्ततोदर्शः॥ दर्शेवार्षिकमहालययोःप्राप्तौपूर्वंवार्षिकंततोमहालयस्ततोदर्शइतित्रयंपाकभेदेनविस्तरोमहालयप्रकरणे तथाकाम्यतंत्रेणनित्यस्यतंत्रंश्राद्धस्यसिद्ध्यति॥ अथसंक्रांत्ययनद्वयविषुवद्वययुगादिमन्वादिभाद्रकृष्णत्रयोदशीश्रोत्रियागमनप्रयुक्तमघाभरणीमघायुतत्रयोदशीवैधृतिव्यतीपातोपरागपुत्रोत्पत्तिनिमित्तकालभ्युयोगनिमित्तकश्राद्धानि॥ प्रोष्ठपदीभिन्नसर्वपौर्णमासीश्राद्धानिचैतानिश्राद्धानिपिंडरहितानिसांकल्पविधिनाकार्याणि॥ एतेषुदर्शवत्षट्पुरुषोद्देशः॥ तेनैषामेककालसंपातेतंत्रेणासिद्धिः॥ नित्यश्राद्धस्यप्रसंगसिद्धिः॥ उपरागश्राद्धस्याभिन्नकालत्वेपृथगनुष्ठानम्॥ उपरागश्राद्धेनसंक्रांतिदर्शादिश्राद्धानांप्रसंगसिद्धिरितिप्रथमपरिच्छेदेमतांतरयुक्तम्॥ पुत्रोत्पत्तिनिमित्तकश्राद्धस्यनवदेवताकत्वात्पृथगनुष्ठानं॥ तच्चाहेम्नैवकार्यं॥ नत्वामेननाप्यन्नेनेति॥ इतिश्राद्धसंपातेनिर्णयः॥ ॥अथतिलतर्पणम्॥ ॥तच्चयच्छ्राद्धेयावंतःपितरस्तर्पितास्तावत्पितृगणोद्देशेनतच्छ्राद्धांगत्वेनतिलैस्तर्पणंकार्यम्॥ तत्रकालनियमः॥ पूर्वंतिलोदकंदर्शेमत्यब्देतुपरेहनीत्यादितद्द्वयंनिष्कर्षः॥ दर्शश्राद्धेश्राद्धात्पूर्वंश्राद्धांगंतिलतर्पणम्॥ तत्रविप्रनिमंत्रणोत्तरंपाकारंभोत्तरंवाब्रह्मयज्ञकरणेब्रह्मयज्ञांगनित्यतर्पणेनैवदर्शांगतिलतर्पणस्यसिद्धिः॥ ततःपूर्वंवैश्वदेवोत्तरंवाब्रह्मयज्ञकरणेश्राद्धीयषट्पुरुषोद्देशेनश्राद्धांगतर्पणंकृत्वाश्राद्धारंभःकार्यः॥ मत्याहिकंसर्वपितृतर्पणंतुब्रह्मयज्ञकालेकार्यम्॥ एवंयुगादिमन्वादिसंक्रांतिपौर्णमासीवैधृतिव्यतीपातश्राद्धेषुदर्शवत्पूर्वमेव॥ तीर्थश्राद्धेसर्वपित्रुद्देशेनपूर्ववार्षिकश्राद्धेपरेद्युरेवश्रा

पश्चात्तर्पणवतां

ध.सिं.
३५

द्वीयदेवतात्रयोद्देशेन॥ वार्षिकश्राद्धदिनेनित्यतर्पणंतिलैर्नकार्यम्॥ सकृन्महालयेसर्वपित्रुद्देशेनपरेद्युरेव॥ अन्येषुमहालयपक्षेष्वष्टका
न्वष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धेषुमाघ्यावर्षार्धोदयगजच्छायाषष्ठीभरणीमघाश्राद्धेषुहिरण्यश्राद्धेचानुव्रज्यतर्पणंश्राद्धीयदेवतोद्देशेनश्राद्धसंपातेतु
यदिनत्यसंगसिद्धिस्तदातदीयमेवतर्पणम्॥ तंत्रत्वेतुपूर्वतर्पणवतांचश्राद्धानांसमसंख्यत्वेआदावंतेवातर्पणम्॥ विषमसंख्यत्वेबह्वनु-
रोधेन॥ संक्रांतिषुग्रहणेपित्रोःश्राद्धेदर्शेव्यतीपातेपितृव्यादिश्राद्धेमहालयेचनिषिद्धेऽ[illegible]दिनेश्राद्धांगंतिलैस्तर्पणंकार्यमितिकेचित्॥
अन्येतुसर्वश्राद्धांगतर्पणेकोऽपितिथ्यादिनिषेधोनेत्याहुः॥ ॥अथश्राद्धांगतर्पणनिषेधः॥ ॥वृद्धिश्राद्धेसपिंड्यांचप्रेतश्राद्धेऽनुमासि
के॥ संवत्सरविमोकेचनकुर्यात्तिलतर्पणं॥ तत्रतर्पणप्रकारः॥ परेहनितर्पणेस्नात्वातर्पणंकृत्वानित्यस्नानंप्रातःसंध्यांचकुर्यात्॥
यद्वानित्यस्नानप्रातःसंध्योत्तरंश्राद्धांगतर्पणंसंबंधनामगोत्ररूपाणिद्वितीयांतान्युच्चार्यस्वधानमस्तर्पयामीतिबहूच्चैर्दक्षिणहस्तेना
न्यैरंजलिनात्रिस्त्रिस्तर्पयेत्॥ प्रत्यंजलिमंत्रावृत्तिः॥ एवंनित्यतर्पणेपिज्ञेयम्॥ अथब्रह्मयज्ञांगेनित्यतर्पणेतिलतर्पणनिषेधकालः
॥रविभौमभृगुवारेषुप्रतिपत्षष्ठ्येकादशीसप्तमीत्रयोदशीषुभरणीकृत्तिकामघासुनिशिसंध्यासुगृहेजन्मनक्षत्रेशुभकार्यदिनेऽ
न्यदीयेशोभनयुक्तगृहेषुमन्वादिषुयुगादिषुगजच्छायायामयनद्वयेचतिलतर्पणंमृदास्नानंपिंडदानंचनकार्यंकेचिदयनद्वयेयुगादि
मन्वादिषुतिलतर्पणंनदोषायेत्याहुः॥ विवाहव्रतचूडासुवर्षमर्धंतदर्धकमन्यत्रसंस्कारेमासंमासार्धंवातिलतर्पणादिंवानित्यतर्पणं
महालयगयाक्षयाहश्राद्धंविनानकार्यमिसुक्तं अत्रनिषिद्धदिनेतिलालाभेवाहेमरौप्ययुतहस्तेनदर्भयुतहस्तेन

तृ.प.उ.
न
३४

सद्यःकरिष्येइतिसंकल्पः॥ धूरिलोचनविश्वेदेवादिसर्वंसकृन्महालयवत्॥ तीर्थयात्रायांसाग्नेःसपत्नीकस्यैवाधिकारः॥ निरग्निक
स्यत्वपत्नीकस्यापि॥ स्त्रियाःस्नानदानतीर्थयात्रानामस्मरणादिकंपुत्राद्यनुमत्यैव॥ सधवायायात्रादिपत्यासहैव॥ ॥अथतीर्थयात्रा
विधिः॥ ॥तीर्थयात्रांचिकीर्षुःप्राग्विधायोपोषणंगृहे॥ पारणाहेघृतश्राद्धंवृद्धिधर्मयुतंचरेत्॥ तथाषड्दैवतंनवदैवतंद्वादशदैवतंवा-
बहुसर्पिर्युतेनान्नेनश्राद्धंकुर्यात्॥ निवेदनकालेइदंघृतंसान्नंदत्तंदास्यमानंचेत्यादिवदेत्॥ गणेशंविप्रान्साधूंश्चशक्त्यासंपूज्ययात्रा
संकल्पंकृत्वाश्राद्धशेषेणपारणांकृत्वाव्रजेदितिकेचित्॥ अन्येतुश्राद्धांतयात्रासंकल्पंकृत्वाश्राद्धशेषंघृतमात्रमादायग्रामांतंक्रोशान्न्यूनंग-
त्वातत्रश्राद्धशेषघृतसहितान्नांतरेणपारणामित्याहुः॥ श्रीपरमेश्वरप्रीतिकामःपितृमुक्तिकामोवाऽमुकप्रायश्चित्तार्थंवाऽमुकतीर्थया
त्रांकरिष्ये॥ इतियात्रासंकल्पऊहः॥ उपवासात्पूर्वंमुंडनंकार्यमितिकेचित्॥ अन्येतुप्रायश्चित्तार्थयात्रायामेवमुंडनमित्याहुः॥ एवंगयो
द्देश्यकयात्रायामपिमुंडनविकल्पः॥ उद्यतस्तुगयांगंतुंश्राद्धंकृत्वाघृतादिकम्॥ विधायकार्पटीवेषंग्रामंकृत्वाप्रदक्षिणम्॥ ततःप्रतिदि
नंगच्छेत्प्रतिग्रहविवर्जितः॥ यश्चान्यंकारयेच्छक्त्यातीर्थयात्रांनरेश्वरः॥ स्वकीयद्रव्ययानाभ्यांतस्यपुण्यंचतुर्गुणं॥ यात्रामध्येआशौ
चेरजोदोषेवाशुद्धिपर्यंतंस्थित्वातदंतेगच्छेत्॥ विषममार्गेतुनदोषः॥ संकल्पिततयात्रामध्येतीर्थांतरप्राप्तौश्राद्धादिकंकार्यमेव॥ वाणिज्या
र्थंगतेनापिमुंडनोपवासादिकंकार्यम्॥ कार्यांतरप्रसंगेनतीर्थगमनेऽर्धफलम्॥ वाणिज्यार्थंगमनेपादफलम्॥ मार्गेहिभोजनादिकरणेछ

त्रोपानहसेवनेनचपादोनम् ॥ यानमारुह्यगमने ऽर्धं ॥ अनुषंगेणतीर्थप्राप्तौतीर्थस्नानात्स्नानजंफलंनतीर्थयात्राफलम् ॥ मार्गेंतरानदीप्राप्तौ
स्नानादिपरपारतः ॥ अर्वागेवसरस्वत्याएषमार्गेगतोविधिः ॥ तीर्थसामीप्यप्राप्तौविधिः ॥ यानादितुपरित्यज्यप्राप्यंपादचरैर्नरैः ॥ भक्त्या
नचित्तुद्वेस्तत्रकुर्याद्द्वेषंचकार्पटं ॥ तीर्थप्राप्तिपूर्वदिनेतीर्थप्राप्तिदिनेवोपवासः ॥ कार्यः ॥ तीर्थेषुसंलस्नानंकृत्वोदङ्मुखःप्राङ्मुखोवाके-
शश्मश्रुनखलोमान्यदकुसंस्थानिवापयेत् ॥ ततःसमंत्रकंस्नानंतत्रप्रणवेनजलमालोड्यतीर्थमावाह्य ॥ ॐ नमोस्तुदेवदे-
वायशितिकंठायदंडिने ॥ रुद्रायचापहस्तायचक्रिणेवेधसेनमः ॥ सरस्वतीचसावित्रीदेवमातागरीयसी ॥ सन्निधात्रीभवत्वत्रतीर्थपा
पप्रणाशिनी ॥ इतिमंत्रेणस्नायात् ॥ शेषःस्नानविधिर्नित्यवत् ॥ ततस्तर्पणादितीर्थश्राद्धम् ॥ श्राद्धोत्तरदिनेततोगमनंनश्राद्धदिने ॥
मुंडनंचोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयंविधिः ॥ वर्जयित्वाकुरुक्षेत्रंविशालांविरजंगयाम् ॥ सर्वतीर्थेष्वितिप्रसिद्धमहातीर्थेष्वित्यर्थः ॥ दशमासो
त्तरंपुनस्तीर्थप्राप्तौमुंडनादितीर्थविधिः ॥ प्रयागेतुयोजनत्रयादागतस्यदशमासादर्वागपि ॥ प्रयागेजीवत्पितृकगर्भिणीपतिकृतचूड बा-
लानामपिसभर्तृकस्त्रीणामपिप्रथमयात्रायांवपनं ॥ केचित्तुसभर्तृकस्त्रीणांसर्वान्केशान्समुत्धृत्यच्छेदयेदंगुलद्वयमित्याहुः ॥ तत्रवेणी
दानविधिर्द्वितीयपरिच्छेदेउक्तः ॥ यतिभिस्तुतीर्थेष्वृतुसंधिषुचकक्षोपस्थवर्ज्यंवपनंकार्यं ॥ तीर्थप्राप्तावविलंबेनस्नानपितृतर्पणश्रा-
द्धादिकुर्यात् ॥ नपर्वादिकालंविचारयेत् ॥ आकस्मिकमहातीर्थप्राप्तौद्वित्रिदिनादिवासासंभवेभक्तेनापिरात्रावपिसूतकिना ऽपिग्रहण-

कार्यं ॥ ॥ अथतिथ्यादिनिषेधापवादः ॥ ॥ तीर्थेतिथिविशेषेचगयायांप्रेतपक्षके ॥ निषिद्धेऽपिदिनेकुर्यात्तर्पणंतिलमिश्रितमिति ॥ तिथि-
विशेषोष्टकादिरितिमयूखे ॥ अत्रकातीयानांकेषांचिद्वार्षिकादौपरेऽहनिभरण्यादौविसर्जनांतेचश्राद्धांगतर्पणाचारोनदृश्यतेतत्रमूलंमृ-
ग्यं ॥ क्षयाहश्राद्धदिनेनित्यतर्पणेतिलग्रहणंतुबहुग्रंथविरुद्धम् ॥ अथनांदीश्राद्धेयद्वक्तव्यंतत्पूर्वार्धेप्रपंचितम् ॥ एतच्चोपनयनादिम-
हत्कर्मसुपूर्वेद्युः कार्यंजातकर्माद्यल्पकर्मसुतदहरेव ॥ तत्रदेशकालौसंकीर्त्यसत्यवसुसंज्ञकाविश्वेदेवानांदीमुखामातृपितामहीप्र-
पितामह्योनांदीमुख्यः पितृपितामहप्रपितामहानांदीमु० ॥ मातामहमातुः पि० पत्नीसहितानांदीमु० ॥ एतानुद्दिश्यपार्वणविधानेनसपिं-
डंनांदीश्राद्धंकरिष्येइतिसंकल्पः ॥ अर्घ्यकालेनवैवपात्राण्यासाद्यतेषुद्वौद्वौकुशौनिधाय ॥ यवोऽसिसोमदेवत्यइतिपूर्वोक्तोहेनयवानो-
प्योशंतस्त्वेतिद्वयोर्द्वयोरावाह्यामुकविश्वेदेवाः प्रीयंतांनांदीमुखाः मातरः प्रीयंतांनांदीमुखाः पितामह्यः प्रीयंतामित्यादिनायथालिंगंपात्राणिपुरतोन्यसे-
त् ॥ नांदीमुखामातरइदंवोऽर्घ्यमित्यादिनायथालिंगंद्वाभ्यामर्घ्यपात्रंविभज्यदेयम् द्विर्द्विर्गंधदानं ॥ चतुर्थ्यंतानुद्दिश्यस्वाहाहव्यंनममेत्यादिदैव-
वदन्नदानम् ॥ पिंडदानकालेनांदीमुखाभ्योमातृभ्यः स्वाहानांदीमुखाभ्यः पितामहीभ्यः स्वाहेत्येवंप्रत्येकंद्वौद्वावित्यष्टादशपिंडान्दद्यात्
॥ अत्रानुमंत्रणंकृताकृतम् ॥ एवंसर्वंपित्र्यमपिसव्यादिनादैवधर्मेणैवकार्यमित्यादिसर्वंपूर्वार्धतोज्ञेयम् ॥ तत्रानुक्तोविशेषएवात्रोक्तः
॥ ॥ अथविभक्ताविभक्तनिर्णयः ॥ ॥ तत्रश्राद्धाधिकारिनिर्णयेजीवत्पितृकनिर्णयेचप्रायेणोक्तम् ॥ विशेषस्तूच्यते ॥ विभक्तधना

नांभ्रात्रादीनांसर्वेधर्माः पृथगेव॥ सपिंड्यंतप्रेतकर्मषोडशमासिकानिनैकस्यैवेत्यादितुप्रागुक्तम्॥ अविभक्तानांतुधननिरपेक्षाणिस्नानसंध्याब्रह्मयज्ञमंत्रजपोपवासपारायणादीनिनित्यनैमित्तिककाम्यानिपृथगेव॥ अग्निसाध्यश्रौतस्मार्तनित्यकर्मापिपृथगेव॥ पितृपाकोपजीवीस्याद्भ्रातृपाकोपजीविकइतिपक्षांतरंकात्यायनादिपरम्॥ पंचमहायज्ञमध्येदेवभूतपितृमनुष्ययज्ञाज्येष्ठस्यैव॥ पाकभेदेआश्वलायनानांवैश्वदेवभेदोविकल्पेन॥ ज्येष्ठेनाकृतेवैश्वदेवेकनिष्ठस्यपाकसिद्धौतेनतूष्णींकिंचिदन्नमग्नौक्षिप्त्वाविप्रायदत्वाभोक्तव्यमितिकेचित्॥ देवपूजातुपृथगेकत्रवा॥ प्रतिवार्षिकदर्शसंक्रांतिग्रहणादिश्राद्धानिज्येष्ठस्यैव॥ तीर्थश्राद्धाद्यपिपृथगपत्सर्वेषामविभक्तानांप्राप्तावेकस्यैवभेदेनप्राप्तौभिन्नम्॥ एवंगयाश्राद्धेऽपियोज्यम्॥ काम्यदानहोमादौद्रव्यसाध्येभ्रात्राद्यनुमत्याधिकारः॥ मघात्रयोदशीश्राद्धंपृथगेवेत्युक्तम्॥ ॥ अथतीर्थश्राद्धम्॥ ॥ तत्रगंगादितीर्थप्राप्तावर्घ्यावाहनद्विजांगुष्ठनिवेशनतृप्तिप्रश्नविकिरविसर्जनदिग्बंधवर्ज्यसङ्कल्पमहालयवत्सर्वपितृगणोद्देशेनधूरिलोचनसंज्ञकविश्वेदेवसहितम्॥ तीर्थश्राद्धंकुर्यात्॥ अग्नौकरणंकृताकृतम्॥ करणपक्षेतीर्थजलसमीपेश्राद्धंचेत्तदाप्राकृतमंत्रेयुतंतीर्थजलेकार्यं॥ अन्यथाहस्तादौ॥ पिंडानांतीर्थेप्रक्षेपएवप्रतिपत्तिः॥ अत्रतीर्थवासिनएवविप्राविगुणाअपिमुख्याः॥ तदभावेऽन्ये॥ अत्रश्राद्धीयदेशेऽन्नादिद्रव्येचकाकश्वादिभिर्दृष्टेऽपिनदोषः ३५
॥ तीर्थश्राद्धांगतर्पणंदर्शवत्पूर्वंकार्यं॥ देशकालौसंकीर्त्यसर्वपितृगणमुच्चार्यएतेषाममुकतीर्थप्राप्तिनिमित्तकंतीर्थश्राद्धंसपिंडंसदैवं

पर्वणीवस्त्रान्नंहिरण्यादिनातीर्थश्राद्धंचकार्यम्॥ एवंमलमासेऽपियोज्यम्॥ अथपरार्थस्नानम्॥ मातरंपितरंजायांभ्रातरंसुहृदंगुरुम्॥ तीर्थेस्नात्वायमुद्दिश्यसोऽष्टमांशंलभेन्नरः॥ यद्वाप्रतिकृतिंदर्भमयींसत्तीर्थवारिषु॥ मज्जयेच्चयमुद्दिश्यसोऽष्टमांशफलंलभेत्॥ पक्वान्नेनतीर्थश्राद्धेतेनैवपिंडाः॥ हिरण्यादिनाकृतेपिंडद्रव्याणि॥ सक्तुसंयावपायसपिण्याकगुडान्यतमानि॥ पिंडानांतीर्थेप्रक्षेपएव॥ नान्याप्रतिपत्तिः॥ एतच्चापुत्रयाविधवयाकार्यं॥ सपुत्रयानकर्तव्यंभर्तुःश्राद्धंकदाचनेतिस्मृतेः॥ अनुपनीतेनापिकार्यम्॥ यतिनातुनकर्तव्यं॥ दंडंप्रदर्शयेद्भिक्षुर्गयांगत्वानपिंडदः॥ दंडस्पर्शाद्विष्णुपदेपितृभिःसहमुच्यते॥ एवंकूपवटादिष्वपिदंडप्रदर्शनमेव॥ तीर्थेवृत्तिदौर्बल्येनप्रतिगृहेदशमांशदानेनसिद्धिः॥ श्रीविठ्ठलरुक्मिणीचपितरौदीनवत्सलौ॥ ध्यात्वेष्टसिद्धयेनत्वावक्ष्येथाशौचनिर्णयम्॥ १॥

॥ तत्रादौगर्भनाशजननाद्याशौचं॥

॥ आचतुर्थाद्भवेत्स्रावः पातःपंचमषष्ठयोः॥ अतऊर्ध्वंप्रसूतिःस्यात्तत्राशौचंविविच्यते॥ तत्रगर्भस्रावेआद्यमासत्रयेमातुस्त्रिरात्रंचतुर्थमासेचतूरात्रमस्पृश्यत्वरूपमाशौचं पित्रादेः सपिंडानांस्रावमात्रेस्नानाच्छुद्धिः॥ पंचमषष्ठमासयोर्गर्भपातेगर्भिण्यामाससमसंख्यंक्रमेणपंचषड्दिनान्यस्पृश्यत्वलक्षणमाशौचं॥ पित्रादिसपिंडानांतुत्रिदिनम्जननाशौचंमृताशौचंतुनास्ति॥ इदंस्रावपाताशौचंसर्ववर्णसाधारणम्॥ गर्भिण्याःसप्तममासप्रभृतिप्रसवेमातुःपित्रादिसपिंडानांचसंपूर्णजननाशौचं॥ तत्रचविप्रेदशाहं॥ क्षत्रियेद्वादशाहं॥ वैश्येपंचदशाहम्

॥शूद्रेमासः संकरजातीनांशूद्रवत्॥विज्ञानेश्वरस्तुनैषामाशौचंकिंतुस्नानमात्रमित्याह॥सर्ववर्णेषुदशाहंवा॥जननाशौचेगर्भिण्यादशाहमस्पृश्यत्वं॥कर्मानधिकारस्तुकन्योत्पत्तौमासंपुत्रोत्पत्तौविंशतिरात्रं॥इदंस्वस्वाशौचोत्तरमितिविप्रस्त्रियाः क्रमेण॥चत्वारिंशत्त्रिंशद्दिनान्यधिकारः॥पितुःसापत्नमातुश्चकन्यायांपुत्रस्यवोत्पत्तौसचैलस्नानात्प्रागस्पृश्यत्वंपित्रादिसपिंडानांजननाशौचेकर्मानधिकारमात्रं॥कर्माद्यतिरिक्तकालेस्पर्शेदोषोन॥जातकर्मणिदानेचनालच्छेदनात्पूर्वंपितुरधिकारः॥एवंपंचमषष्ठदशमदिनेषुदानेजन्मदादिपूजनेचाधिकारः॥तत्रविप्राणांप्रतिगृहेपिदोषोन॥कूटस्थमारभ्यसप्तमपुरुषपर्यंताःसपिंडाः॥ततःसप्तसमानोदकाः ततःसप्तैकविंशतिपर्यंताःसगोत्राः॥तत्रसपिंडानांदशाहमित्युक्तं॥सोदकानांत्रिरात्रंसगोत्राणामेकरात्रमितिनागोजीभट्टीये॥अन्येतुसगोत्राणांनाशौचमित्याहुः॥अयंसपिंडसोदकाद्याशौचविभागोजननेमरणेचसमानः॥मरणेत्वाशौचाविच्छेदेपिस्नानमात्रंयावदेककुलत्वज्ञानंतावद्भवत्येवेतिविशेषः॥अत्रेदंबोध्यंकूटस्थादारभ्यसंततिभेदएकसंततौकश्चिदष्टमोपरसंततौचकश्चित्सप्तमस्तयोःश्चैकतःसापिंड्यानुवृत्तिःपरतोनिवृत्तिरित्युक्तं॥तत्राष्टमेननिवृत्तसापिंड्यकेनसप्तमादीनांपरसंततिस्थानांजननेमरणेत्रिदिनमाशौचंकार्यं॥सप्तमेनत्वनुवृत्तसापिंड्यकेनाष्टमादीनांजननेमरणेवादशाहमेवकार्यं॥एवंसोदकत्रिरात्रादौकन्याविषयकत्रिपुरुषसापिंड्येचोह्यं॥तत्राष्टमस्यमृतपितृकत्वेपिजीवत्पितृकत्वेचत्रिदिनमेव॥त्र्यंबकीयेभट्टोजी

येनागोजीयेचाशौचप्रकरणेन्यत्रचपित्रादिजीवनाजीवनकृतविशेषादर्शनादितिकेचित् अपरेतुनिर्णयसिंधौसापिंड्यप्रकरणेआदशमात्धर्मविच्छित्तिरित्यादिसुमंतुवाक्यस्यशूलपाणिकृतव्याख्यानेएकपिंडदानक्रियान्वयित्वरूपसापिंड्यलक्षणमनुसृत्यजीवत्पित्रादित्रिकस्यप्रपितामहात्परेत्रयःपिंडभाजस्तदूर्ध्वंत्रयोनवपुरुषपर्यंतालेपभाजःश्राद्धकर्ताचदशमइतिदशमादूर्ध्वंसापिंड्यनिवृत्तिः॥पितृपितामहजीवनेनवपुरुषपर्यंतंपितृजीवनेष्टपुरुषपर्यंतंसापिंड्यमितिप्रतिपादनादष्टमादेःपित्रादिजीवनदशायांदशाहमाशौचं॥पित्रादिमरणोत्तरमेवत्रिदिनमितिवदंति॥अत्रममद्वितीयपक्षएवयुक्तोभाति॥पितृगेहेकन्याप्रसूतौपित्रोस्तद्गृहवर्तिभ्रातृणांचैकाहः॥पितृगृहवर्तिपितृव्यादीनांसर्वेषांपितृसपिंडानामेकाहइतिस्मृत्यर्थसारे॥एवंभ्रात्रादिगृहेभगिन्यादिप्रसवेतेषामेकाहः॥माधवस्तुपितृगृहेकन्यायाःप्रसूतौपित्रोस्त्रिरात्रं॥तद्गृहवर्तिभ्रातृणामेकाहइत्याह॥कन्यायाःपतिगृहेप्रसवेपित्रादीनांनाशौचं॥मृतजातेशिशौसपिंडानांसंपूर्णमेवजननाशौचंमृताशौचंनास्ति॥जननोत्तरंनालछेदनात्पूर्वंशिशुमरणेपित्रादिसपिंडानांत्रिदिनंजननाशौचं॥मातुस्तुदशाहमेव॥मृताशौचंतुनास्ति॥नालछेदनोत्तरंदशाहाभ्यंतरेशिशुमरणेसपिंडादीनांसंपूर्णमेवजननाशौचंमरणाशौचंतुनास्ति॥अथमृताशौचं॥तत्रमृताशौचवतामस्पृश्यत्वंकर्मानधिकारश्च॥दशाहानंतरंनामकरणात्प्राक्शिशुमरणेसपिंडानांस्नानमात्रं॥मातापित्रोस्तुपुत्रेमृतेत्रिरात्रंकन्यामृतौचैकाहः॥

सापत्नमातुः सर्वत्रपितृवत्॥ नाम्नः पूर्वंखननमेवनित्यं॥ नामकरणानंतरंचूडाकरणपर्यंतंतदभावेवर्षत्रयपूर्तिपर्यंतंदाहखननयोर्विकल्पः नामकरणोत्तरंदंतोत्पत्तेः प्राक्पुत्रमरणे दाहेसपिंडानामेकाहः॥ खननेतुस्नानाच्छुद्धिः॥ मातापित्रोरुभयत्रापि त्रिरात्रम्॥ कन्यामृतौतुत्रिपुरुषसपिंडानामुभयत्रस्नानाच्छुद्धिः॥ मातापित्रोः कन्यामृतौदंतोत्पत्तिपर्यंतमुभयत्रैकाहः॥ अत्रनामकरणंद्वादशादिनोपलक्षणम्॥ दंतजननंसप्तममासोपलक्षणम्॥ तेनद्वादशदिनमारभ्यषण्मासपर्यंतमेकाहादिफलितम्॥ सप्तममासप्रभृतिचूडाकरणपर्यंतंतदभावेतृतीयवर्षपूर्तिपर्यंतंदाहेखननेवासपिंडानामेकाहः॥ केचित्तुखननेएकाहोदाहेत्रिरात्रमित्याहुः॥ मातापित्रोरुभयत्रत्रिरात्रं॥ एतत्पुत्रमृतौ॥ कन्यामृतौतुवर्षत्रयपर्यंतंसपिंडानांस्नानाच्छुद्धिः॥ मातापित्रोःसप्तममासप्रभृतिकन्यामृतौत्रिरात्रम्॥ विज्ञानेश्वरस्त्वेकादशदिनमारभ्ययावदुपनयनंपुत्रमृतौकन्यामृतौतुयावद्विवाहंमातापित्रोस्त्रिरात्रमेवेत्याह॥ प्रथमवर्षादौकृतचूडस्यपुत्रस्यमरणेपित्रादीनांसर्वेषांत्रिदिनंनियतंदाहश्चानियतः॥ त्रिवर्षोर्ध्वंकृतचूडस्याकृतचूडस्यवामरणेप्रागुपनयनात्पित्रादिसर्वसपिंडानांत्रिदिनंदाहोनियतः॥ सोदकानांत्वनुपनीतेमरणे नूढकन्यामरणेचनाशौचंकिंतुस्नानमात्रं॥ अनुपनीतभ्रातृमरणेभगिन्यानाशौचं॥ ऊनद्विवर्षस्यखननंमुख्यम्॥ अनुगमनंवैकल्पिकम्॥ पूर्णद्विवर्षस्यदाहोमुख्यः॥ अनुगमनंनित्यं॥ अत्रदाहोदकदानादितूष्णीमेव॥ कृतचूडायपूर्णत्रिवर्षायचभूमौपिंडदानम्॥ दंतजननपर्यंततत्तुल्यव

यस्केभ्यो द्वितीयदिने तदुद्देशेन दुग्धदानम्॥ त्रिवर्षांतं चौलांतं वा पायसदानं॥ तदूर्ध्वमुपनयनपर्यंतमाशौचांते सवयोभ्यस्तदुद्देशेन भोजनादिदानम्॥ स्त्रीशूद्रयोरकृतचूडयोरप्युदकदानादि वैकल्पिकम्॥ शूद्रस्य त्रिवर्षपर्यंतमेतदेवाशौचं॥ अस्योपनयनस्थाने विवाहः॥ तथा च त्रिवर्षोर्ध्वं विवाहपर्यंतं तदभावे षोडशवर्षपर्यंतं वा॥ शूद्रस्य मरणे त्रिदिनं॥ तदूर्ध्वं जात्याशौचं॥ कन्याया वर्षत्रयानंतरं वाग्दानात्प्राङ्मरणे त्रिपुरुषसपिंडानामेकाहः॥ मातापित्रोस्त्रिरात्रम्॥ दाहादि तूष्णीं॥ वाग्दानोत्तरं विवाहात्प्राक्कन्यामरणे पितृसपिंडानां भर्तृसपिंडानां च त्रिदिनम्॥ अत्रोभयकुलेऽपि सासप्तपुरुषं सापिंड्यम्॥ दाहादि तूष्णीमेव॥ जननेऽनुपनीतमरणे चातिक्रांताशौचं नास्ति॥ पितुरपत्यजननश्रवणे देशांतरे कालांतरे स्नानं भवत्येव॥ अनुपनीतमरणेऽतिक्रांतेऽपि स्नानं भवत्येवेति स्मृत्यर्थसागरः॥ अनुपनीतस्यानूढकन्यायाश्च मातापितृमरण एव दशाहाशौचम्॥ अन्यमरणे तु न किमपि॥ उपनयनोत्तरं मरणे सपिंडानां दशाहम्॥ सोदकानां त्रिरात्रम्॥ सगोत्राणामेकाहं स्नानाच्छुद्धिरित्यादिविशेषः प्रागुक्तोत्रानुसंधेयः॥ स्त्रीशूद्रयोर्विवाहोत्तरं मरणे दशाहः॥ शूद्रस्य विवाहाभावे षोडशवर्षोत्तरमित्युक्तम्॥ विवाहोत्तरं कन्यायाः पितृगृहे मरणे मातापित्रोः सापत्नमातुः सापत्नभ्रातुः सोदरभ्रातुश्च त्रिरात्रं॥ पितृव्यादीनां तद्गृहवर्तिनामेकाहः॥ तद्गृहवर्तिनामपि सपिंडानामेकाह इति केचित्॥ ग्रामांतरमृतौ पित्रोः पक्षिणीति केचित्॥ ऊढायाः कन्यायाः पतिगृहे मरणे पित्रोः सापत्नमातुश्च त्रिरात्रं

भ्रातुःपक्षिणी॥पितृव्यादीनांएकाहइतिकेचित्॥मातापित्रोर्मरणेसापत्नमातुर्मृतौचोढकन्यायास्त्रिरात्रंदशाहांतः॥दशाहोर्ध्वंकालां
तरेवत्सरांतरेपिपक्षिणीभ्रातुरुपनीतस्याविवाहितभगिन्याश्चपरस्परगृहमरणेपरस्परस्यत्रिरात्रंगृहांतरमृतौपरस्परस्यपक्षिणी॥ग्रामां
तरेत्वेकाहः॥अत्यंतनिर्गुणत्वेएकग्रामेपिस्नानं॥एवंसापत्नभ्रातृभगिन्योरपि॥भगिनीमृतौभगिन्याअप्येवमेवेतिभाति॥ऊढक
न्यायाःपितामहपितृव्यादिमरणेस्नानमेव॥मातुलमरणेभगिनीपुत्रस्यभगिनीकन्यायाश्चपक्षिणी॥उपकारकमातुलमरणेस्व
गृहेमातुलमरणेचत्रिरात्रं॥अनुपनीतमातुलमरणेग्रामांतरेमातुलमरणेचैकरात्रं॥एवंसापत्नमातुलमरणेपि॥मातुलानीमरणेभ्र
तृभगिन्यपत्यस्यस्त्रीपुंसरूपस्यपक्षिणी॥सापत्नमातुलानीमरणेतुनाशौचं॥उपनीतभागिनेयमरणेमातुलमातुलान्याश्चत्रिरा
त्रं॥एवंसापत्नभागिनेयमृतेपि॥अनुपनीतभागिनेयमरणेमातुलस्यमातुलान्याश्चपक्षिणी॥एवंसापत्नभागिनेयेपि॥अनुप
नीतपदेनावशिष्टोपनयनमात्रः॥कृतचूडश्चूडायाअभावेत्रिवर्षोर्ध्ववयस्कोवाग्राह्यइतिभाति॥एवमग्रेप्यनुपनीतपदस्यार्थो
बोध्यः॥भागिनेयीमरणेतुस्नानमात्रमितिभाति॥मातामहमरणेदुहित्रपत्यस्यपुत्ररूपस्यकन्यारूपस्यवात्रिरात्रं॥ग्रामांतरेपक्षि
णी॥मातामह्यांमृतायांदौहित्रस्यदौहित्र्याश्चपक्षिणी॥अत्रसर्वत्रपुरुषस्योपनीतस्यैवस्त्रियाश्चविवाहितायाएवमातापित्रातिरि
क्ताशौचेधिकारइत्युक्तं॥अत्रमातुलमातुलानीमातामहादिमृतौस्त्र्यपत्यस्याशौचोक्तिस्त्र्यंबकीयानुसारेणान्यत्रतुनैवंस्पष्टमुप

लभ्यते॥ उपनीतदौहित्रमरणे मातामहस्य मातामह्याश्च त्रिरात्रं॥ अनुपनीतदौहित्रे मृते मातामहस्य मातामह्याश्च पक्षिणी॥ दौहित्रीमरणे तु नाशौचमिति भाति॥ श्वश्रूश्वशुरयोर्मरणे जामातुः सन्निधौ त्रिरात्रं॥ असन्निधौ तु पक्षिणी॥ उपकारकयोर्मरणे त्वसंनिधावपि त्रिरात्रमेव॥ ग्रामांतरे त्वेकरात्रं॥ भार्यामरणेन निवृत्तसंबंधयोः श्वश्रूश्वशुरयोरनुपकारकयोर्मृते तु पक्षिण्येकाहो वेति भाति॥ जामातरि मृते श्वश्रूश्वशुरयोरेकरात्रं स्नानाच्छुद्धिर्वा॥ स्वगृहे जामातृमरणे त्रिरात्रं॥ उपनीते शालके मृते भगिनीभर्तुरेकाहः॥ अनुपनीते शालके मृते तु स्नानं॥ ग्रामांतरे मृतेपि स्नानं॥ भार्यामरणेन निवृत्तसंबंधे शालके स्नानमिति नागोजीभट्टीये शालकसुतमरणे स्नानं॥ कश्चिच्छालिकायां मृतायां शालकवदेकाहादिकमाह॥ मातुस्वसरि मृतायां स्वस्रपत्ययोः कन्यापुत्रयोः पक्षिणी एवं सापत्नमातुः स्वसृमरणेपि॥ पितुः स्वसरि मृतायां भ्रात्रपत्ययोः कन्यापुत्रयोः पक्षिणी॥ मातुः सापत्नस्वसृमरणे तु स्नानमात्रं॥ भ्रातृपत्यमरणे तु पितृष्वसुः स्नानं॥ स्वगृहे पितृष्वसृमातृष्वसृमरणे त्र्यहं॥ उपनीतबंधुत्रयमरणे पक्षिणी॥ अनुपनीतस्य गुणहीनस्य वा बंधुत्रयस्य मरणएकाहः॥ स्वगृहे मरणे तु त्रिरात्रं॥ अत्र बंधुत्रयपदेनात्मबंधुत्रयं पितृबंधुत्रयं मातृबंधुत्रयमिति नवबंधवो ग्राह्याः तद्यथा॥ आत्मपितृष्वसुः पुत्रा आत्ममातृष्वसुः सुताः॥ आत्ममातुलपुत्राश्च विज्ञेया आत्मबांधवाः पितुः पितृष्वसुः पुत्राः पितुर्मातृष्वसुः सुताः॥ पितुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेयाः पितृबांधवाः ----

लुप्यते ॥ उपनीतदौहित्रमरणेमातामहस्यमातामह्याश्चत्रिरात्रम् ॥ अनुपनीतदौहित्रेमृतेमातामहस्यमातामह्याश्चपक्षिणी ॥ दौहित्रिमरणेतुनाशौचमितिभाति ॥ श्वश्रूश्वशुरयोर्मरणेजामातुःसन्निधौत्रिरात्रम् ॥ असन्निधौतुपक्षिणी ॥ उपकारकयोर्मरणेत्वसन्निधावपित्रिरात्रमेव ॥ ग्रामांतरेत्वेकरात्रम् ॥ भार्यामरणेननिवृत्तसंबंधयोःश्वश्रूश्वशुरयोरनुपकारकयोर्मृतेतुपक्षिण्येकाहोवेतिभाति ॥ जामातरिमृतेश्वश्रूश्वशुरयोरेकरात्रम् ॥ स्नानाच्छुद्धिर्वास्वगृहेजामातृमरणेत्रिरात्रं ॥ उपनीतेशालकेमृतेभगिनीभर्तुरेकाहः ॥ अनुपनीतशालकेमृतेतुस्नानं ॥ ग्रामांतरेमृतेपिस्नानं ॥ भार्यामरणेननिवृत्तसंबंधेशालकेस्नानमितिनागोजीभट्टीये ॥ शालकसुतमरणेस्नानम् ॥ कश्चिच्छालिकायांमृतायांशालकवदेकाहादिकमाह ॥ मातुःस्वसरिमृतायांस्वस्रपत्ययोःकन्यापुत्रयोःपक्षिणी ॥ एवंसापत्नमातुःस्वसृमरणेऽपि ॥ पितुःस्वसरिमृतायांभ्रातृपत्ययोःकन्यापुत्रयोःपक्षिणी ॥ पितुःसापत्नस्वसृमरणेतुस्नानमात्रं ॥ भ्रात्रपत्यमरणेतुपितृष्वसुःस्नानम् ॥ स्वगृहेपितृष्वसृमातृष्वसृमरणेत्र्यहम् ॥ उपनीतबंधुत्रयमरणेपक्षिणी ॥ अनुपनीतस्यगुणहीनस्यवाबंधुत्रयस्यमरणएकाहः ॥ स्वगृहेमरणेतुत्रिरात्रम् ॥ अत्रबंधुत्रयपदेनात्मबंधुत्रयंपितृबंधुत्रयंमातृबंधुत्रयमितिनवबंधवोग्राह्याः ॥ तद्यथा ॥ आत्मपितृष्वसुःपुत्राआत्ममातृष्वसुःसुताः ॥ आत्ममातुलपुत्राश्चविज्ञेयाआत्मबांधवाः ॥ पितुःपितृष्वसुःपुत्राःपितुर्मातृष्वसुःसुताः ॥ पितुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेयाः
पितृबांधवाः

॥ मातुः पितृष्वसुः पुत्रा मातुर्मातृष्वसुः सुताः ॥ मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया मातृबांधवाः ॥ इति पितृष्वस्रादिकन्यानां तु विवाहितानां मरणे तद्बंधुवर्गस्त्वेकेनेति वचनबलादेकाहोऽनूढानां तु मरणे स्नानमात्रमिति निर्णयसिंध्वाशयः ॥ नागोजीभट्टास्तु बंधुत्रयवाक्येषु त्रपदं कन्योपलक्षकमित्याहुः ॥ तन्मते पितृष्वस्रादिकन्यानामूढानां मरणे पक्षिणी ॥ अनूढानामेकाह इत्यादि ॥ पितृष्वस्रादिकन्याभिस्तु बंधुत्रयमरणे स्नानमात्रं कार्यमिति सिंध्वाशयेन सिध्यति ॥ भट्टमते तु पुत्रपदवत्तद्वाक्यस्थात्मपदस्यापि कन्यापरत्वापत्त्या कन्याभिरपि बंधुत्रयाशौचं कार्यमित्यापततीति तच्च बहुशिष्टाचारविगानमिति सिंध्वाशयो युक्तो भाति ॥ अत्रेदं तत्त्वं देवदत्तीयबंधुनवकमध्ये आत्मबंधुत्रये संबंधसाम्यात्परस्परमाशौचम् ॥ अवशिष्टबंधुषट्के तु बंधुषट्कमरणे देवदत्तस्याशौचं देवदत्तस्य मरणे तु बंधुषट्कस्य नाशौचं संबंधाभावादिति सुधीभिरूह्यं ॥ दत्तकस्य मरणे पूर्वापरपित्रोस्त्रिरात्रं ॥ सपिंडानामेकाहमाशौचं ॥ नीलकंठीये दत्तकनिर्णये तूपनीतदत्तकमरणादौ पालकपित्रादिसपिंडानां दशाहादिकमेवाशौचमित्युक्तम् ॥ दत्तकेनापि पूर्वापरपित्रोर्मृतौ त्रिरात्रम् ॥ पूर्वापरसपिंडानां मरणे एकाहः ॥ पित्रोरौर्ध्वदेहिककरणे तु कर्मांगं दशाहमेव ॥ दत्तकस्य पुत्रपौत्रादेर्जनने मरणे वा पूर्वापरसपिंडानामेकाहः ॥ एवं पूर्वापरसपिंडमरणादावपि दत्तकपुत्रपौत्रादेरेकाहः ॥ इदं सपिंडसमानोदकभिन्ने दत्तीकृते ज्ञेयम् ॥ सगोत्रसपिंडसोदके च दत्तीकृते ॥ यथाक्रमं दशाहं त्रिरात्रं च यथाप्राप्तं भवत्येव ॥ आचार्ये मृते त्रिरात्रं ॥ ग्रामांतरमृते पक्षिणी ॥ उपनीय वेदाध्यापकः आचार्यः ॥ स्मार्तकर्मनिर्वाहकोप्याचार्यः ॥ आचार्यभार्यासुत

सकलवेदाध्यापकगुरुमरणेपक्षिणी। वैदिकदेशाध्यापकउपाध्यायस्तन्मरणेएकाहः॥

योर्मरणेएकाहः॥ मंत्रोपदेशकगुरुमरणेत्रिरात्रं॥ ग्रामांतरेपक्षिणी॥ शास्त्राध्यापकोव्याकरणज्योतिःशास्त्राद्यंगाध्यापकश्चानूचानसं
ज्ञकस्तन्मरणेएकाहः॥ शिष्यस्योपनीयाध्यापितस्यमृतौत्रिरात्रं॥ निर्वृत्ताध्ययनस्यमृतौपक्षिणी॥ परोपनीतस्यबहुकालमध्यापितस्य
मरणेएकाहः॥ सहाध्यायिमृतौपक्षिणी॥ ऋत्विज्यनिर्वृत्तेर्त्विक्कर्मणिमृतेत्रिरात्रं॥ ग्रामांतरेपक्षिणी॥ कर्मनिर्वृत्तौग्रामांतरेएकाहः॥ एक
ग्रामेपक्षिणी॥ एवंयाज्यमरणेऽपि॥ सार्थवेदाध्यायीश्रौतस्मार्तकर्मनिष्ठश्च श्रोत्रियस्तयोर्मरणेमैत्रीगृहानंतर्यादिसंबंधेत्रिरात्रं॥ एकत्र
रसंबंधेपक्षिणी॥ संबंधाभावेएकाहः॥ सवर्णमित्रमरणेएकाहः॥ यतिमरणेसर्वसपिंडानांस्नानमात्रं॥ स्वगृहेउदासीनासपिंडमरणेएकाहः
॥ स्वाधिष्ठितस्वगृहेऽसपिंडमरणेत्र्यहं॥ आशौचप्रयोजकसंबंधिनिस्वगृहेमृतेत्रिरात्रं॥ ग्रामाधिपदेशाधिपादेर्मृतौसज्योतिः दिवामरणेरात्रौ
स्नानाच्छुद्धिः॥ रात्रिमरणेदिवाशुद्धिरितिसज्योतिःपदार्थः पक्षिणीपदार्थस्तु दिवामरणेसदिवसःसारात्रिर्द्वितीयदिवसेनक्षत्रदर्शनपर्यं
तमिति॥ आगामिवर्तमानाहर्द्वययुतामध्यगतारात्रिः॥ रात्रिमरणेसारात्रिस्तदुत्तरमहोरात्रिश्चेतिपक्षिणी॥ केचित्तुरात्रिमरणेपिमरणादि
नाद्द्वितीयदिनस्यनक्षत्रदर्शनपर्यंतमेवपक्षिणीपदार्थमित्याहुः॥ एवमतिक्रांतविषयेदिवारात्रौवामरणज्ञानानुसारेणपक्षिणीतिव्यवस्थायो
ज्या॥ आचार्यमातुलादीनांत्रिरात्राद्याशौचमन्यस्मिन्नंत्यकर्मकर्तरिज्ञेयं॥ शिष्यादीनामंत्यकर्मकर्तृत्वेतुदशाहाद्येव॥ ग्राममध्येयावच्छव
स्तिष्ठतितावद्ग्रामस्याशौचम्॥ नगरेतुनैवं॥ ग्रामनगरलक्षणान्यन्यत्र॥ गृहेगवादिपशुमृतौयावच्छवस्तिष्ठेत्तावदाशौचं॥ द्विजगृहेशुनोमृ

नौगृहस्यदशरात्रमाशौचं॥ शूद्रमरणेमासंपतितमृतौमासद्वयं॥ म्लेच्छादिमृतौमासचतुष्टयम्॥ दासानांगृहजातक्रीतऋणमोक्षितलब्धत्वादिप्रकाराणांस्वामिमरणेस्वजातीयाशौचम्॥ युद्धेशस्त्रघातेनसद्योमृतेस्नानमात्रंनाशौचंमंत्यकर्मापिदशाहादिकंसद्यएवकर्तव्यम्॥ युद्धक्षतेनकालांतरेमरणेएकाहः॥ त्र्यहादूर्ध्वंयुद्धक्षतेनमरणेपराङ्मुखहतेयुद्धेकपटेनहतेचत्रिरात्रम्॥ युद्धक्षतेनसप्तरात्रादूर्ध्वंमृतोदशाहइत्याहुः॥ शिष्टास्तुयुद्धेहतस्यसद्यःशौचादिकंलोकविद्विष्टत्वान्नवदंति॥ प्रयागादौकाम्यमरणेस्नानमात्रं॥ प्रायश्चित्तार्थमग्न्यादिमरणेएकाहः॥ महारोगपीडाक्षमाणांजलादिप्रवेशेत्रिरात्रं॥ अत्रापिनशिष्टाचारसंमतिः॥ एवंकारागृहेमृतस्यैकरात्रमपि॥ ॥अथातिक्रांताशौचम्॥ ॥तत्रजननाशौचेऽतिक्रांताशौचंनास्ति॥ पितुःस्नानमात्रंतत्रापिभवति॥ मृताशौचेप्यनुपनीतमरणादिनिमित्तेषुत्रिरात्रैकरात्रेषुमातुलादिपरगोत्रीयमरणनिमित्तकेषुपक्षिणीत्रिरात्रादिषुचातिक्रांताशौचंनास्ति॥ तत्रोढकन्यायाःपित्रोर्मरणेत्रिरात्रेतिक्रांतेपिदशाहांतरत्र्यहंतदूर्ध्वंवत्सरांतरेऽपिपक्षिणीत्युक्तम्॥ एवंसोदकादिविषयत्रिरात्रादिष्वतिक्रांताशौचंनस्नानमात्रंतत्रापिकालांतरेऽपिभवत्येव॥ किंतुदशाहादिविषयमेवातिक्रांताशौचंकर्तव्यं॥ तत्रदशाहाद्याशौचानांत्रिरात्रादीनांचतत्तदाशौचमध्येज्ञानेऽवशिष्टदिनैःशुद्धिःपुत्रादेरपिशेषदिनैरेवशुद्धिः॥ अंत्यकर्मापिशेषदिनैरेवसमापनीयम्॥ एवमस्थिपर्णशरसंस्कारोपिशेषेणैव॥ एवंसोदकत्रिरात्रेपिशेषेणशुद्धिः॥ त्रिरात्राद्युत्तरंतुदशाहान्न्यूनाशौचानांदशाहमध्येज्ञातेऽपिनातिक्रांताशौचम्॥ किंतुस्नानमात्रं॥ मातापित्रोर्मरणेदूरदेशेऽपिवत्सरांतरेऽपिश्रवणेपुत्रस्य-

श्रवणप्रभृतिदशाहादिपूर्णमेवाशौचं ॥ दंपत्योःपरस्परंदेशांतरेकालांतरेऽपिपूर्णंदशाहमेव ॥ सपत्नीनांपरस्परंदेशकालविशेषानपेक्षंदशाहमेव ॥ सापत्नमातुर्मरणेपुत्रस्यदशाहोर्ध्वंदेशकालानपेक्षंत्रिरात्रं ॥ औरसपुत्रमृतौमातापित्रोर्वत्सरांतरेऽपित्रिरात्रं ॥ दशाहोर्ध्वमेकदेशेसपिंडमरणेज्ञातेमासत्रयपर्यंतंत्रिरात्रं ॥ षण्मासपर्यंतंपक्षिणी ॥ नवमासपर्यंतमेकरात्रं ॥ ततोवर्षपर्यंतंसज्योतिःस्नानमात्रंवा ॥ माधवमतेपक्षत्रयपर्यंतंत्रिरात्रं ॥ षण्मासपर्यंतंपक्षिणी ॥ वर्षपर्यंतमेकरात्रं ॥ वर्षोर्ध्वंस्नानमात्रमिति ॥ अत्रापदनापद्विषयत्वेनव्यवस्था ॥ अत्रदेशांतरेसपिंडमरणेदशाहोर्ध्वंज्ञातेपक्षत्रयपर्यंतंत्रिरात्रं ॥ षण्मासपर्यंतंपक्षिणी ॥ नवमासपर्यंतमेकाहः ॥ वर्षपर्यंतंसज्योतिरिति ॥ माधवमतं ॥ विज्ञानेश्वरस्तुदेशांतरेसपिंडमरणेदशाहोर्ध्वंज्ञातेस्नानमात्रमित्याह ॥ अत्रमाधवमतमेवयुक्तम् ॥ अतिक्रांताशौचंवयोवस्थानिमित्तकाशौचंचसर्ववर्णसाधारणं ॥ देशांतरंतुविप्रस्यविंशतियोजनात्परं ॥ क्षत्रियादेःक्रमेणचतुर्विंशत्रिंशत्षष्टियोजनैः केचित्तुविप्रस्यत्रिंशद्योजनोत्तरंदेशांतरमाहुः ॥ भाषाभेदसहितमहागिरिणाभाषाभेदसहितमहानद्यावाव्यवधानमपिदेशांतरं ॥ यत्तुकेचिद्भाषाभेदरहितमपिगिरिनदीव्यवधानंदेशांतरमाहुः ॥ तद्योजनगतविंशत्यादिसंख्यायास्त्रिचतुरादिन्यूनत्वेऽपिदेशांतरत्वसंपादकतयायोज्यमितिभाति ॥ अन्यथामहानदीपरपूर्वतीरवासिनामेकयोजनमध्येऽपिदेशांतरत्वापत्तेः ॥ अत्रसगोत्रविषयाशौचान्येवभार्यापतिपुत्रादिभिःसर्वैरनुष्ठेयानि ॥ यानितुमातुलत्वभगिनीत्यादिप्रयुक्तानिभिन्नगोत्राशौचानितेषुजायापतिपुत्रादिमध्येयत्संबंधियस्य

अनाहिताग्नेर्देशांतरमरणेअतिक्रांताशौचंमरणश्रवणानंतरमेवपूर्वोक्तव्यवस्थयाकार्यं ६

तेनैवानुष्ठेयं॥ नसंवैः रात्रौजननमरणयोरात्रौमरणज्ञानेवारात्रिंत्रिभागांकृत्वाप्रथमभागद्वयेपूर्वदिनंतृतीयभागेउत्तरदिनेमारभ्याशौचं
॥ यद्वाऽर्धरात्रात्प्राक्पूर्वदिनम्॥ परतःपरदिनम्॥ अत्रदेशाचारादिनाव्यवस्था॥ आहिताग्नेर्मंत्रवद्दाहदिनमारभ्यपुत्रादिभिराशौ-
चंकार्यं॥ अत्राहिताग्निपदेनश्रौताग्नित्रयवान्ग्राह्यः॥ तद्भिन्नोगृह्याग्निमानप्यनाहिताग्निपदेनग्राह्यः॥ आहिताग्नेर्विदेशमरणेमंत्र
वद्दाहात्पूर्वंपुत्रादीनामाशौचंसंध्यादिनित्यकर्मलोपश्चनास्ति॥ मंत्रवद्दाहमारभ्यतुपुत्रादिसपिंडानांदुहितृदौहित्रादिभिन्नगोत्राणांचा-
शौचंभवत्येव॥ नत्वतिक्रांतनिमित्तकआशौचाभावस्तत्ह्रासोवा॥ अतएवाहिताग्नेःपर्णशरदाहेऽपिदशाहमेवदेशांतरेकालांतरेऽपिसि-
ध्यति॥ अनाहिताग्नेर्मरणदिनादारभ्यपुत्रादिभिराशौचंकार्यम्॥ अनाहिताग्नेरस्थिदाहपर्णशरदाहयोस्तुपूर्वमगृहीताशौचयोर्भार्यापु
त्रयोर्दशाहमेव॥ गृहीताशौचयोस्तुसंस्कारकर्तृभिन्नयोर्दाहकालेत्रिरात्रं॥ सापत्न्योर्मिथश्चैवं॥ पत्नीसंस्कारेपत्युश्चैवम्॥ एतद्भिन्नसपिं
डानांतुपूर्वमगृहीताशौचानामनाहिताग्निसंस्कारकालेत्रिरात्रम्॥ गृहीताशौचानांतुसपिंडानांदाहकालेस्नानमात्रं॥ इदंसपिंडानांत्रिरात्रादि
कंपुत्रादेर्दशाहादिकंचदशाहोर्ध्वंसंस्कारकरणेज्ञेयम्॥ दशाहमध्येसंस्कारकरणेतुशेषदिनैरेवशुद्धिः॥ कर्मसमाप्तिश्च॥ आहिताग्नेरेवदशाहम-
ध्येऽपिशरीरदाहेऽस्थिदाहेपर्णशरदाहेवाशेषेणशुद्धिःसमंत्रकदाहदिनस्यैवप्रथमदिनत्वादित्युक्तं॥ दशाहोर्ध्वंदेशांतरमृतानाहिताग्निवार्ता-
श्रवणदिनात्कृतत्रिरात्राशौचानांसपिंडानांचतुर्थादिदिनेषुसंस्कारारंभेदाहकालेस्नानं॥ अगृहीताशौचानांत्रिदिनमेव॥ भार्यापुत्रादेःश्रव

न

पदिनादारभ्यदशाहं॥ द्वितीयादावह्न्योरंभेचतुर्थेदिनेसपिंडशुद्धिः॥ भार्यादेर्दशाहमेवश्रवणदिनादित्युक्तम्॥ देशांतरगतस्यद्वादशवर्षादिप्रतीक्षोत्तरंपर्णशरदाहेप्येवमेव॥ पुत्रादेःसपिंडानांचदशरात्रंत्रिरात्रादिकमुक्तम्॥ प्रतीक्षान्वयदारभ्यवार्तानश्रूयतेतदारभ्यपंचदशवर्षाणि मातापित्रोः॥ अन्येषांपूर्वेवयसिविंशतिः॥ मध्यमेपंचदश॥ उत्तरेवयसिद्वादश॥ प्रतीक्षाकृत्यादिभिर्मरणनिश्चयासंभवेकार्या॥ ॥अथाशौचसंपातेनिर्णयः॥ ॥दशाहमृताशौचेदशाहस्यततोन्यूनस्यवा॥ मृताशौचस्यसंपातेपूर्वप्रवृत्ताशौचसमाप्त्याशुद्धिः॥ दशाहजननाशौचेदशाहन्यूनंवाजननाशौचंपततिचेत्पूर्वप्रवृत्तसमाप्त्याशुद्धिः॥ दशाहमृताशौचेजननाशौचंदशाहत्र्यहंवासंपतेत्तदामृताशौचसमाप्त्याशुद्धिः॥ त्र्यहमृताशौचेत्र्यहंततोन्यूनंवामृताशौचंत्र्यहंजननाशौचंवासंपतेत्तदापूर्ववृत्तांतेशुद्धिः॥४॥ त्रिदिनजननाशौचेत्रिदिनजननाशौचपातेपूर्वांतेशुद्धिः॥५॥ पक्षिणीमृताशौचेपक्षिण्येकाहान्यतरमृतकपातेपूर्वांतेशुद्धिः॥ जननाशौचेनसमेनाधिकेनवामृताशौचंनापैति॥ पक्षिण्यादिरूपमृतकेनत्रिदिनंदशाहंचजननाशौचंत्रिदिनमृताशौचेनदशाहंजाताशौचंचनापैतीतिबहवः॥ कश्चित्तुन्यूनेनापिमृतकेनाधिकस्यापिजाताशौचस्यनिवृत्तिरित्याह॥ त्रिदिनमृताशौचेनदशाहंमृतकंननिवर्तते॥ एवंपक्षिण्यात्रिदिनमेकाहेनपक्षिणीचनापैति-त्रिदिनजाताशौचेनदशाहंजाताशौचंननिवर्तते॥ अत्रेदंबोध्यं॥ संपातोनामाशौचिनामेकाशौचित्वज्ञानेपराशौचित्वज्ञानं॥ तेनपूर्वाशौचमध्येउत्पन्नमपिपराशौचंपूर्वाशौचांतेज्ञातंचेत्पूर्वेणननिवर्ततेसंपाताभावात्॥ पूर्वत्वपरत्वेतूत्पत्तिकृतेनज्ञानकृते॥ तेनपूर्वोत्पन्नस्यपरो

सन्नज्ञानोत्तरंज्ञानेपिपूर्वोसन्नेनपरोसन्नंतन्मध्येज्ञातंनिवर्ततएव॥संपातएवज्ञानकृतोनतुपूर्वत्वादिकमितिसिद्धांतादिति॥दशाहांत्यरात्रौ
यदिनिवृत्तियोग्यदशाहसंपातस्तदादिनद्वयमधिकंकार्यं॥दशमरात्रेश्चतुर्थयामेनिवृत्तियोग्यदशाहांतरसंपातेदिनत्रयमधिकम्॥दशाहांत्य
रात्रौचतुर्थयामेवानिवृत्तियोग्यत्रिरात्राशौचपातेतुपूर्वेणशुद्धिर्नद्व्यहादिवृद्धिः॥एवंत्र्यहाद्याशौचानांनिवृत्तियोग्यानांपरस्परंतृतीयरात्रा
तृतीयशेषेवासंपातेपूर्वेणशुद्धिर्नद्व्यहादिवृद्धिः॥वर्धितद्वित्रिदिनेदशाहांतरपातेपूर्वेणद्विरात्रेणत्रिरात्रेणवाननिवृत्तिः॥वर्द्धितद्विरात्रेणपक्षि
ण्यानिवृत्तिः॥वर्धितत्रिरात्रेणान्यत्रिरात्रस्यनिवृत्तिः॥यदातुभागिनेयादिर्मातुलादेरंत्यकर्मकरोतितदातन्निमित्तदशाहाद्याशौचेसतियदिस
पिंडमरणनिमित्तंदशाहादिकंपततितदातस्यपूर्वेणशुद्धिर्नभवति॥कर्मांगाशौचस्यास्पृश्यतामात्रप्रयोजकत्वेनसंध्यादिकर्मलोपाभावेनलघुत्वा
ल्लघुनागुरोर्निवृत्त्यभावात्॥एवंत्रिरात्रपातेपिजननत्रिरात्रस्यनिवृत्तिः॥मृतकत्रिरात्रस्यनेत्यादिकमूह्यं॥पुत्रस्यसपिंडाशौचेनमातापित्रोराशौचंना
पैति॥एवंभार्यायाभर्त्राशौचंनापैति॥केचित्पत्युर्भार्याशौचमपिनापैतीत्याहुः॥मात्राशौचमध्येपित्राशौचपातेपूर्वांतेशुद्धिः॥स्मृत्यर्थसारादयस्तु
पितुःसंपूर्णमेवाशौचंकार्यमित्याहुः॥पित्राशौचेमातुर्मरणेपित्राशौचंसमाप्यपक्षिणीमधिकांकुर्यात्॥इयंपक्षिणीवृद्धिर्दशमरात्रेरर्वाङ्मरणेतज्ज्ञानेवाभव
ति॥दशमरात्रौतुद्वित्रिचतुर्थयामेवामातृमरणादौतुद्विरात्रत्रिरात्राद्येवनपक्षिणी॥मातुरनाहिताग्निभर्तुर्मरणाद्द्वितीयादिदिनेषुसहगमनेपिनाधिकापक्षिणी॥भर्त्राशौचां
तेशुद्धिः॥नवश्राद्धपिंडादिकंयुगपत्समापयेत्॥भर्त्राशौचोत्तरमन्वारोहणेत्रिरात्रं॥एतत्त्रिरात्रंसपिंडानामेव॥पुत्रस्यतुमात्राशौचंसंपूर्णमेवेतिभाति॥सहगमनेसपिं

काल

डानामपिपूर्णमेवाशौचं ॥ त्रिरात्रंत्वनुगमनपरमितिगौडाः ॥ इदमेवयुक्तम् ॥ इयंसंपातेपूर्वेणशुद्धिः सूतिकायाअग्निदस्यचनास्ति ॥ यदादेशांतरमृतपितुर्वार्तांश्रुत्वापुत्रैर्दशाहमाशौचंकृतं ॥ संस्कारस्त्वस्थ्यलाभादिहेत्वंतरवशान्नकृतोदशाहोत्तरंचसंस्कारआरब्धस्तत्रसंस्कारकर्तुःपुत्रस्यकर्मांगंदशाहमाशौचंतदाशौचमध्येसपिंडमरणेपूर्वांतेनशुद्धिर्न॥ मातुर्मरणेऽपिनाधिकापक्षिणी ॥ किंतुसपिंडाशौचंमात्राशौचंचसंपूर्णमेवकार्यम् ॥ अनतिक्रांतकालाद्वर्तमानस्यबलवत्वात् ॥ एवंद्वादशवर्षादिप्रतीक्षोत्तरंपुत्रादिभिः क्रियमाणपित्रादिसंस्कारांगदशाहाशौचेऽन्यसपिंडादिमरणेपीतिपूर्वशेषेणशुद्धेरपवादः सिंधावुक्तः ॥ जननाशौचेमृताशौचेचामृतकसंपातेपिंडदानाद्यंतकर्मप्रतिबंधोनास्ति ॥ मृताशौचेजाताशौचेवापुत्रजननेजातकर्मादिप्रतिबंधोनास्तीत्येके ॥ पूर्वाशौचांतेजातकर्मेत्यन्ये ॥ मातुर्याधिकापक्षिणीतन्मध्येपितुर्महैकोद्दिष्टश्राद्धंवृषोत्सर्गशय्यादानादिकंचकुर्यात् ॥ अन्यसपिंडाशौचेत्वेकादशाहकृत्यंनकार्यमितिबहवः ॥ कार्यमितिकश्चित् ॥ अथशवस्पर्शानुगमनादिसंसर्गाशौचं ॥ संसर्गाशौचेनित्यकर्मानधिकारोनास्ति ॥ किंत्वस्पृश्यत्वमात्रम् ॥ तदपितदीयभार्यापुत्रादीनांनास्ति ॥ किंतुसंसर्गकर्तुरेव ॥ एवंतद्गृहवर्तितत्स्वामिकान्नादिद्रव्याणांनाग्राह्यत्वम् ॥ तत्रस्वजातीयशवस्पर्शेसज्योतिराशौचं ॥ हीनवर्णस्पर्शेऽधिकंकल्प्यं ॥ अथानुगमने ॥ सजातीयस्यविजातीयस्यशवस्यानुगमनेस्नात्वाग्निस्पर्शंघृतप्राशनंचकृत्वापुनःस्नात्वाप्राणायामंकुर्यात् ॥ विप्रस्यशूद्रानुगमनेत्रिरात्रंनद्यांस्नानंघृतप्राशनंप्राणायामशतंचनात्रनित्यकर्मलोपः स्नेहेनसजातीयशवनिर्हरणेतदन्नाशनेतद्गृहवासेचदशाहः ॥ गृहवासाभावेऽन्नाशनमात्रेवात्रिरात्रम् ॥ अन्नाशनगृहवासयोरभावेएकाहः ॥ ग्रामांतरस्थंशवंनिर्हृत्यग्रामांतरवासेसज्योतिः ॥ मौल्यग्रहणेनसजातीयनिर्हरणेदशाहः ॥ विजातीयनिर्हरणेशवजातीयम् ॥ भृतिग्रहणेनहीनजातीयनिर्हरणेशवजातीयद्विगुणम् ॥ सोदकशवनिर्हरणेऽपिदशाहः शवालंकारकरणेपादकृच्छ्रम् ॥

अथनिर्हरणे

४५

अज्ञानादुपवासः॥ अशक्तौस्नानं॥ धर्मार्थमनाथद्विजशवनिर्हरणेदाहकरणेचाश्वमेधादिपुण्यस्नानमात्राच्छुद्धिः॥ अग्निस्पर्शो
घृताशनंचात्रापि॥ धर्मार्थमपिशूद्रशवनिर्हरणेद्विजस्यैकाहः॥ धर्मार्थमनाथशवानुगमनादौनदोषः॥ ब्रह्मचारिणस्तुपितृमातृ-
मातामहाचार्योपाध्यायभिन्नशवनिर्हरणादौव्रतलोपः॥ पूर्वोक्तरित्याऽशौचंच ततस्तेनकृच्छ्रप्रायश्चित्तंपुनरुपनयनंचकार्यं॥
पित्रादेर्निर्हरणेपिब्रम्हचारिणाशौचिनामन्नंनभक्ष्यं॥ तेषांस्पर्शोपिनकार्यः॥ अत्रापिनित्यकर्मलोपोन॥ अथदाहादौसमोत्कृष्ट
वर्णप्रेतस्यस्नेहादिना दाहोदकदानादिसकलौर्ध्वदेहिककरणेतत्तज्जात्याशौचं॥ तदंतेस्नेहलोभाद्यनुसारेणगुरुलघुप्राजापत्या
दीनांत्रयं॥ स्नेहादिनासवर्णानांदाहमात्रकरणेतद्गृहवासेत्रिरात्रं॥ तदन्नभक्षणेदशरात्रं॥ तदुभयाभावेएकाहः॥ हीनवर्णे
नोत्तमवर्णस्यदाहमात्रकरणेशवजात्याशौचं॥ भृतिग्रहणेनसवर्णस्यदाहमात्रकरणेपिदशाहाद्येव॥ मौल्येनोत्तमवर्णदाहेद्वि
गुणं॥ उत्तमेनाधमवर्णदाहनिर्हरणकरणेतज्जात्याशौचं तदंतेक्रमेणद्विगुणंत्रिगुणंचतुर्गुणंचप्रायश्चित्तं॥ मौल्येनहीनवर्ण
दाहादौतुप्रायश्चित्तमाशौचंचोक्तापेक्षयाद्विगुणं॥ धर्मार्थसमोत्कृष्टवर्णप्रे तस्यदाहादिसकलौर्ध्वदेहिककरणेपिनाशौचंनित्यंपिं
डदानाद्यनंतरंस्नानमात्राच्छुद्धिः॥ द्विजेनशूद्रस्यधर्मेणापिदाहादिनंकार्यं॥ अथब्रम्हचारिणापितृमातृमातामहादिनामन्या-
धिकार्यभावेदाहाद्यंतकर्मकार्यम्॥ तदाकर्मांगदशाहमस्पृश्यत्वलक्षणमाशौचंकार्यंतथापितेषामाशौचिनामन्नंब्रम्हचारिणान चं

ध॰सिं॰
४५

भोक्तव्यं॥ आशौचिस्पृष्टतयावासश्चनकार्यः॥ तदुभयकरणेप्रायश्चित्तंपुनरुपनयनंचब्रह्मचारिणापूर्वोक्तपित्रादिभिन्नानांदाहा
द्यंतकर्मकरणेकृच्छ्रत्रयंप्रायश्चित्तंपुनरुपनयनंचाशौचांतेकार्यंपित्रादेर्दाहमात्रकरणेएकाहमाशौचंकार्यं॥ अत्रसर्वत्रब्रह्मचा-
रिणः संध्याग्निकार्यादिकर्मलोपोन॥ ब्रम्हचारिभिन्नस्यापिदाहादिनिमित्तकसंसर्गाशौचेब्रह्मयज्ञादिनित्यकर्मलोपोनेत्युक्तं॥
तत्रदेवपूजावैश्वदेवादिकमन्येनकारणीयं॥ स्वयंकर्तुंयोग्यंतुस्वेनैवकार्यं॥ ब्रह्मचारिणःपित्राद्यंत्यकर्माकरणेतुपित्रादिमरणे
प्याशौचंन॥ समावर्तनोत्तरंपूर्वमृतानांपित्रासपिंडानांत्रिरात्रमाशौचंकार्यं॥ अथरोदनेआशौचादि॥ विप्रादिभिःसवर्णमरण
विषयेऽस्थिसंचयनात्पूर्वंरोदनेस्नानं॥ तदुत्तरमाचमनं॥ विप्रस्यशूद्रविषयेऽस्थिसंचयनात्प्राक्त्रिरात्रंतदुत्तरमेकरात्रं॥ शू-
द्रस्यैवविषयेतद्गृहवासादिसंबंधेऽस्थिसंचयनात्प्रागेकरात्रंतदूर्ध्वंस्नानं॥ सपिंडानांत्वनुगमनेरोदनादौनदोषः॥ नात्रापिकर्मलोपः
अत्रसर्वत्रयस्ययावानाशौचकालस्तंनिर्वर्त्यस्नात्वैवविशुध्यतिनतुस्नानंविनातावत्कालमात्रातिक्रमेणशुद्धिः॥ अंत्यकर्मक
र्तुरस्थिसंचयनात्प्राक्स्त्रीसंगेचांद्रायणंप्रायश्चित्तं॥ ऊर्ध्वंप्राजापत्यत्रयं॥ अन्येषांमृताशौचिनासंचयनात्प्राक्संगमेत्रिरात्रमु
पवासः॥ ऊर्ध्वमेकरात्रं॥ अथाशौचान्नभक्षणे॥ असगोत्रेनापदिबुद्धिपूर्वंसकृदप्याशौचिस्वामिकंपक्वमन्नंयस्मिन्दिनेभुक्तं
तदारभ्यतेनयावत्तेषामाशौचमवशिष्टंतावदाशौचंकार्यं॥ आशौचांतेविप्राशौचेसांतपनंप्रायश्चित्तं॥ शूद्राशौचेचांद्रायणं॥ क्ष

शुद्रस्य

उ॰प॰
३

द्वि॰

४५

त्रियादेः कलावभावान्नालिख्यते कश्चिल्लेखस्तु व्युत्पादनमात्रार्थो नेदानीमुपयुज्यत इति प्राय उपेक्ष्यते॥ मत्याभ्यासे विप्रशूद्राशौचयोः
क्रमेण मासं षण्मासं कृच्छ्रादिव्रताचरणं॥ अमत्याभोजने यावदन्नपाकमाशौचं क्रमेणैकरात्रं सप्तरात्रं चोपोषणं दशशतं च प्राणा-
यामाः॥ अमत्याभ्यासे द्विगुणं आपद्यमत्याभोजने तदहराशौचमेकः प्राणायामः॥ शूद्राशौचेऽष्टाधिकसहस्रं गायत्रीजपः॥ ज्ञा-
नत आपदि त्रिरघमर्षणमष्टोत्तरसहस्रगायत्रीजपः॥ शूद्राशौचे प्राजापत्यं॥ शूद्रस्य द्विजाशौचे स्नानं पंचगव्याशनं च॥ सर्वमि-
दं जननाशौचे न्यूनं योज्यं एवमाहिताग्न्याशौचेपि न्यूनमिति स्मृत्यर्थसारे सर्वमिदमाशौचिस्वामिकान्नभोजने॥ यदा तु तदस्वामिक-
माशौचिस्पृष्टमात्रमन्नं भुक्तं तदा मत्याभोजने कृच्छ्रं॥ अमत्यार्धमिति स्मृत्यर्थसारे उक्तं॥ आशौचिस्पृष्टाशौचिस्वामिकान्नभो-
जी तु न तत्स्वामिकान्नाशननिमित्तं तत्स्पृष्टान्नाशननिमित्तं चेति प्रायश्चित्तद्वयं समुच्चयेन कुर्यात्॥ आशौचिस्वामिकान्नप्रतिगृह्णे
तूक्तं प्रायश्चित्तार्धं॥ आशौचं तु नास्ति॥ दातृभोक्तृभ्यामुभाभ्यामज्ञाते जननमरणे वा न दोषः॥ अन्यतरेण ज्ञाते दोषः॥ तत्र दा-
तुर्ज्ञाने भोक्तुरज्ञाने भोक्तुरल्पं प्रायश्चित्तं॥ दातुरज्ञानेपि भोक्तुर्ज्ञाने पूर्णमेव॥ भोजनिमित्तकाशौचेपि कर्मलोपो न॥ अथ तु कथम-
पि स्वल्पसंबंधयुक्ते स्नानं वासोयुतं स्यादिति त्रिंशच्छ्लोकी स्मृत्यर्थसारेप्येवमयमस्यार्थः स्वल्पेनापि एकाहाद्याशौचप्रयोजकेन सं-
बंधेन युक्ते शालकजामात्रादौ मृते सचैलं स्नानं कार्यं॥ सर्वत्र गुरुणो लघुनो वा मृताशौचस्य प्राप्तिकाले च स्नातव्यमिति यावत्॥ अथ समाप्तिकाले

वास्मृत्येर्दशाहभिन्नपक्षिणीत्रिदिनाद्याशौचप्रयोजकैः संबंधैः युक्ते बंधत्रयमातुलानुपनीतसपिंडादौ मृते देशांतरे कालांतरे स्ना-
नं भवत्येव॥ तथाच यस्य सन्निहितकाले आशौचं प्राप्तिस्तस्यातिक्रांतकाले स्नानं यस्य तु सन्निहितकालेपि स्नानमात्रं तस्य कालांत
रे स्नानमपि नेत्यर्थः॥ यद्वा स्वल्पआशौचप्रयोजकसंबंधभिन्नः संबंधः॥ यथा शालकसुतत्वं ऊढकन्यायाः पितृव्यतत्सुतत्वादि भगि
न्याभ्रातृपुत्रत्वादि तद्युक्ते आशौचाभावेपि स्नानमात्रं भवत्येव॥ यत्किंचित्संबंधे आशौचाभावेपि स्नानमात्रं सन्निधौ सर्वत्र कार्य
मित्यर्थः॥ पक्षत्रयमपि इदं शिष्टाचारे दृश्यते इति सुक्तं भाति॥ ॥अथाशौचापवादः॥ ॥स पंचधा कर्तृतः १ कर्मतः २ द्रव्यतः ३
मृतदोषतः ४ विधानत इति ५ तत्र कर्तृतो यथा॥ यतीनां ब्रह्मचारिणांच सपिंडजननमरणयोर्नाशौचं॥ मातापितृमरणे तु यतिब्र
ह्मचारिणोः सचैलस्नानमात्रं भवत्येव॥ ब्रम्हचारिणः समावर्त्तनोत्तरं ब्रह्मचर्यदशायां मृतानां पित्रादिसपिंडानां त्रिरात्रमाशौचं उ
दकदानंच कार्यं॥ अनुगमननिर्हरणनिमित्तकं त्वाशौचं ब्रह्मचारिणोप्यस्त्येव॥ पित्राद्यंत्यकर्मकरणे ब्रम्हचारिण आशौचमप्यस्त्येव
॥ आरब्धप्रायश्चित्तानां प्रायश्चित्तानुष्ठानसमये आशौचं नं॥ समाप्ते तु प्रायश्चित्ते त्रिरात्रमतिक्रांताशौचं॥ कृतकर्मांगनांदीश्रा
द्धानां न त्कर्मसमाप्तिपर्यंतं तत्कर्मोपयोगी कार्ये आर्त्यादिसंकटे आशौचं न॥ जाताशौचमृताशौचवतो मरणसमयप्राप्तौ नाशौचं॥
तेन दानादिकं सति वैराग्ये आतुरस्य सन्यासोपि भवतीति सिंध्वादयः॥ देशविप्लवदुर्भिक्षादि महाःपदि सद्यः शौचं॥ आपदपगमे आ

शौचावशेषेअवशिष्टाशौचमस्त्येव॥ ॥अथकर्मांतः॥ ॥अन्नसत्रिणामन्नादिदानेषुनाशौचं॥ प्रतिगृहीतुस्तुआमान्नग्र
हणेदोषोन॥ पक्वान्नभोजनेतुत्रिरात्रंक्षीरपानं॥ गृहीतेनंतव्रतादावेकादश्यादौचारब्धकृच्छ्रादिव्रतेचनाशौचं॥ तत्रस्नानादि
शारीरनियमाः॥ स्वयंकार्याः॥ अनंतपूजादिकमन्येनकारणीय॥ ब्राह्मणभोजनादिकमाशौचांते॥ राजादीनांप्रजापालनादौ
नाशौचं॥ ऋत्विजांमधुपर्कोत्तरंतत्कर्मणिनाशौचं॥ तेनयेष्वाधानपशुबंधादिषुमधुपर्कोनोक्तस्तेषुवृतेपिवरणे तान्त्यक्त्वान्येऋ
त्विजःकार्याः॥ दीक्षितानांदीक्षणीयोत्तरमवभृथस्नानपर्यंतंयज्ञकर्मणिनाशौचं॥ दीक्षितर्त्विग्भ्यांस्नानमात्रंकर्ममध्येकार्यं॥ अव
भृथात्पूर्वमेवाशौचाभावः॥ अवभृथंतुनभवत्येवेतिसिंधुः॥ कर्मांतेतुत्रिरात्रंपूर्वन्यायात्॥ रोगभयराजभयादिनाशार्थेशांतिकर्म
णिनाशौचं॥ क्षुत्पीडितकुटुंबस्यप्रतिग्रहेनाशौचं॥ विस्मरणशीलस्याधीतवेदशास्त्राध्ययनेपिनाशौचं॥ वैद्यस्यनाडीस्पर्शनेआ
शौचंन॥ श्राद्धेतूक्तं॥ मूर्तिप्रतिष्ठाचौलोपनयनविवाहाद्युत्सवतडागाद्युत्सर्गकोटिहोमतुलापुरुषदानादिकर्मसुनांदीश्राद्धोत्त
रंनाशौचं॥ संकल्पितेपुरश्चरणजपेऽविच्छेदेनसंकल्पितहरिवंशश्रवणादौचप्रारंभोत्तरंनाशौचं॥ कालादिनियमाभावेतुस्तोत्र
हरिवंशादिकमाशौचेहेयमेव॥ सर्वोप्ययमाशौचापवादोनन्यगतिकत्वेआर्तौचज्ञेयइतिसिंधौनागोजीयेचोक्तं॥ तेना गतिक नन्य
त्वादिकर्मलोप्यैवाशौचाभावोयोज्यः॥ अत्रयद्वक्तव्यंतत्पूर्वार्धेतत्रतत्रोक्तमेव॥ केचित्तुव्रतेष्विवदीक्षितानामृत्विजामारब्धोत्स

वादीनांचस्वरूपतआरंभतश्चावश्यकत्वाद्दार्त्याद्यभावेप्याशौचाभावइत्याहुः॥कन्यायाऋतुशंकादिसंकटेमुहूर्तांतराभावेकू-
ष्मांडहोमादिनाजाताशौचेविवाहारंभोपिकार्यइत्युक्तं॥विवाहादिषुनांदीश्राद्धोत्तरमाशौचपातेपूर्वसंकल्पितान्नमसगोत्रैर्दातव्यं
भोक्तव्यंच॥दातारंभोक्तारंसिद्धान्नंचसूतकीनस्पृशेत्॥ विवाहादौतदन्यत्रवाभुंजानेषुविप्रेषुदातुराशौचपातेपात्रस्थमप्यन्नं
त्यक्त्वान्यगेहोदकाचांताःशुध्यंतीत्यादिपूर्वार्धेउक्तं॥एवंसहस्रभोजनादावपिपूर्वसंकल्पितान्नेषुज्ञेयं॥पार्थिवशिवपूजायां
नाशौचं॥ आशौचेसंध्याश्रौतस्मार्तहोमादिविषयेपूर्वार्धेउक्तं॥अग्निसमारोपप्रत्यवरोहावाशौचयोर्नकार्यौ॥तेनसमारोपोत्त
रमाशौचपातेपुनराधानमेव॥ समारोपप्रत्यवरोहयोरन्यकर्तृत्वस्याशौचापवादस्यचाभावात्॥इदंबह्वृचानांद्वादशाहंहोमलोपे
न्येषांत्र्यहंहोमलोपेएवपुनराधानंज्ञेयं॥ग्रहणनिमित्तकेस्नानश्राद्धदानादौनाशौचं॥कश्चित्स्नानमात्रंकार्यंनश्राद्धादीत्याहुः॥
संक्रांतिस्नानादावपिनाशौचं॥नित्यकृत्येषुस्नानाचमनभोजननियमास्पृश्यास्पर्शनादिनियमेषुनाशौचं॥अन्यद्वैश्वदेवब्रह्मय
ज्ञदेवपूजादिनित्यनैमित्तिककाम्यंचाशौचेषुनकार्यं॥ भोजनकालेआशौचापादकजननमरणश्रवणेमुखस्थंग्रासंसंत्यक्त्वास्ना
यात्॥मुखस्थग्रासभक्षणेएकोपवासः॥सर्वान्नभोजनेत्रिरात्रोपवासः॥इतिकर्मतआशौचसदसद्भावविचारः॥ ॥अथद्र-
व्यतः॥ ॥पुष्पफलमूललवणमधुमांसशाकतृणकाष्ठोदकक्षीरदधिघृतौषधतिलतद्विकारेक्षुतद्विकाराणांलाजादिभर्जितान्न

८

स्यलड्डुकादिनांचाशौचेनिस्वामिकानामाशौचिगृहस्थितानांचग्रहणेदोषोन॥ आशौचेहस्तात्तुकिमप्येतन्नग्राह्यं॥ पण्येत्तुवणिज्यादेराशौचेपितद्धस्ताल्लवणादेरामानस्यचक्रयेनदोषः॥ जलदधिलाजादिकंतुक्रयेणापितद्धस्तान्नग्राह्यं॥ ॥अथमृतदोषतः॥ ॥शास्त्रानुज्ञांविनाशस्त्राग्निविषजलपाषाणभृगुपातानशनादिभिर्बुद्धिपूर्वकंस्वेच्छयात्मघातकानांनाशौचं॥ तच्चात्मघात क्रोधात्सरोद्देशेनवा तु स्वतएवेष्टसाधनताभ्रमेणवा तथाचौर्यादिदोषैराजहतानांपारदार्येतत्पत्यादिहतानांविद्युद्धतानांचनाशौचं॥ अन्यैर्निषिद्धोपिगर्वान्नदीतरणवृक्षारोहकूपावरोहादौप्रवृत्तोमृतस्तस्यापिनाशौचं॥ योगवादीहरणार्थेतद्धननार्थेवाप्रवृत्तोगोसर्पनखिश्रृंगिदंष्ट्रिगजचोरविप्रांत्यजादिभिर्हतस्तस्यनाशौचं॥ महापातकिनांतत्संसर्गिणांचमहापापितुल्यानांचपतितानांनपुंसकानांचमरणेनाशौचं॥ स्त्रिणांचपत्यादिहंत्रीणांहीनजातिगामिनीनांगर्भघ्नीनांकुलटानांचपूर्वोक्तात्मघातादिपापयुक्तानांचमृतौनाशौचं॥ तत्रैषांशवानांस्पर्शाश्रुपातवहनदहनांत्यकर्माणिनकुर्यात्॥ स्पर्शादिकरणेज्ञानाज्ञानाभ्यासादितारतम्येनकृच्छ्रातिकृच्छ्रसांतपनचांद्रायणादिप्रायश्चित्तानिसिंध्वादिग्रंथांतरतोज्ञेयानि॥ तेषांमृतदेहस्यजलेप्रक्षेपः॥ ततःसंवत्सरोत्तरंपुत्रादिस्तदीयात्मघातादिपापानुसारेणप्रायश्चित्तंतस्यकृत्वानारायणबलिंचकृत्वापर्णशरदाहादिपूर्वकमाशौचमौर्ध्वदैहिकंचकुर्यात्॥ केचित्प्रेतशरीरंदग्ध्वादाहनिमित्तंचांद्रायणत्रयंकृत्वा

१ स्थीनि संस्थाप्याब्दांते पूर्वोक्तरीत्यौर्ध्वदेहिकमित्याहुः ॥ अथवा लौकिकाग्निना तूष्णीं दग्धास्वजीवनसंदेहाद्वा भक्तत्यावापुत्रादयः संवत्सरादर्वागपि तत्तदात्मघातादिपापोक्तद्विगुणप्रायश्चित्तपूर्वकं नारायणबलिं कृत्वा पर्णशरदाहमस्थिदाहं वा कृत्वाऽशौचमौर्ध्वदेहिकं च कुर्युः ॥ इदं च प्रायश्चित्तार्हाणामेव ॥ प्रायश्चित्तानर्हाणां घटस्फोटेन बहिष्कृतानां च दासीद्वारा पतितोदकविध्यनंतरसपिंडीकरणवर्जमौर्ध्वदेहिकं ॥ तेन सांवत्सरिकमध्ये कोद्दिष्टविधिनैव ॥ यद्वात्मघातिना पुत्रादिर्मृतजातीयवधोक्तब्रह्महत्यादिप्रायश्चित्तसहितचांद्रायणं तप्तकृच्छ्रद्वयं च कृत्वा नारायणबलिपूर्वकं तं दहेत् ॥ तथा चात्मघातिनां गोगजव्याघ्रादिहेतुकदुर्मरणवतां च पतितादीनां च पूर्वोक्तानां सर्वेषां न मरणादिनादारभ्याशौचं किंतु तत्प्रायश्चित्तनारायणबलिपूर्वकसमंत्रकदाहदिनमारभ्यैवाशौचं ॥ जलाग्न्यादिभिः प्रमादमृतानां तु मरणादिनादारभ्याशौचादिकमस्त्येव ॥ तच्च त्रिरात्रमिति केचित् ॥ दशाहमिति बहवः ॥ किंतु प्रमादमरणस्यापि दुर्मरणत्वात्तन्निमित्तप्रायश्चित्तपूर्वकमेव दाहादि कार्यं ॥ तदुक्तं स्मृत्यर्थसारे ॥ चांडालगोब्राह्मणचोरपशुदंष्ट्रिसर्पाग्न्युदकादिभिः ॥ प्रमादान्मरणे चांद्रायणं तप्तकृच्छ्रद्वयं च तत्प्रायश्चित्तं कृत्वा पंचदश कृच्छ्राणि वा प्रायश्चित्तं कृत्वा विधिवद्दहनाशौचोदकदानादि सर्वं कार्यमेवेति ॥ प्राणांतिकप्रायश्चित्तेन मृतस्य दशाहमाशौचं सर्वाणि प्रेतकर्माणि कर्तव्यानि ॥ प्रायश्चित्तेन तस्य शुद्धत्वात् ॥ एवमारब्धप्रायश्चित्तस्य प्रायश्चित्तमध्ये

मरणेपिकृच्छ्रत्वादिकंज्ञेयं॥ आहिताग्नेस्तुपतितत्वादेर्मरणेदर्पादिनाचांडालश्रृंगिचोरादिहेतुकेमरणेविशेषः॥ नैत्रेताग्नीन्प्रक्षिपे
दप्सुआवसथ्यंचतुष्पथे॥ पात्राणितुदहेदग्नौसाग्निकेपापकर्मणि॥ ततःप्रायश्चित्तार्हत्वानर्हत्वादिपूर्वोक्तव्यवस्थयानिर्मथ्या
ग्निनादाहाद्यंतकर्मेति॥ महापातकसंयुक्तःसाग्निकोयदिजीवति॥ पुत्रादिःपालयेदग्नीन्प्रायश्चित्तक्रियावधि॥ प्रायश्चित्तंन
कुर्याद्यःकुर्वन्वाम्रियतेयदि॥ जलेग्नीन्प्रक्षिपेदग्नौपात्राणितुजलेपुवा॥ माधवीये॥ आहिताग्नेर्दुर्मरणेचात्मघातेचैवं लौकि-
काग्निनातूष्णींदग्ध्वातदस्थीनिक्षीरेणप्रक्षाल्यतत्प्रायश्चित्तंकृत्वाश्रौताग्निभिःसमंत्रकंदहादिकार्यमित्युक्तं॥ इदंनिरग्नेरपि
दुर्मरणेयोज्यं अथसर्पहतेविशेषः॥ प्रमादेनवादर्पादिनावासर्पतोमृताशौचादिनकार्यं॥ वक्ष्यमाणनागपूजाव्रतंकृत्वानारायण
बलिसौवर्णनागदानप्रत्यक्षगोदानानिकृत्वादाहाशौचादिकार्यं॥ सर्वत्रदुर्मरणेपतितत्वादिमरणेचतत्तत्प्रायश्चित्तादिकृत्वादाहाशौ
चादिकार्यमित्युक्तं॥ तत्रप्रायश्चित्तानिप्रसंगादुच्यते॥ बुद्धिपूर्वकमात्मघातेनमृतानांत्रिंशत्कृच्छ्राणिप्रायश्चित्तंएतच्चजाति
वधप्रायश्चित्तेनसमुच्चितंकार्यं॥ तद्यथा॥ ब्राह्मणेनात्मघातेकृतेद्वादशाब्दब्रम्ह हत्याप्रायश्चित्तंत्रिंशत्कृच्छ्रमात्मघातप्रा
यश्चित्तंचतत्पुत्रादिःकुर्यात्॥ ब्राम्हणस्त्रियात्मघातेकृतेब्राम्हणस्त्रीवधप्रायश्चित्तंत्रिंशत्कृच्छ्राणिच॥ एवंशूद्राद्यात्मघा
तेप्यूह्यं॥ अशक्तावात्मघातेचांद्रायणद्वयंतप्तकृच्छ्रचतुष्कंच॥ प्रमादेनजलादिमरणेपंचदशकृच्छ्राणिचांद्रायणपूर्वकं

तत्तत्कृच्छ्रद्वयंवा॥ पतितेमृतेषोडशकृच्छ्राणि॥ ब्रह्महत्यादिपापिनांप्रायश्चित्तात्पूर्वंमरणेतत्तत्पापप्रायश्चित्तंपुत्रेणकार्यं॥प्रा
यश्चित्तानर्हाणांतुपतितोदकदानविधिरेवनप्रायश्चित्तादीत्युक्तं॥सिंधौतुप्रायश्चित्तानर्हाणामपिपुत्रादिर्नारायणबलिपू
र्वंसर्वमौर्ध्वदेहिकंसपिंडीकरणंदर्शादिश्राद्धंगयादिश्राद्धंचकुर्यादेव॥एवंम्लेच्छीकृतस्यापिपतितोदकविधिरपुत्रविषयइत्यु
क्तं॥इदमेवयुक्तं॥यस्तुकिंचित्कालंम्लेच्छीकृतःप्रायश्चित्तार्हस्तस्यषोडशकृच्छ्रादिप्रायश्चित्तंपुत्रेणकृत्वापर्णशरदाहादिका
र्यंप्रमादमरणभिन्नेषुचौर्यपारदार्यादिहेतुकेषुदुर्मरणेषुचांद्रायणद्वयंतप्तकृच्छ्रंवेत्याकरतोविचार्ययोज्यं॥किंचव्याघ्रादिहे
तुकदुर्मरणेषुज्ञातातपोक्तदानादिविधिरपिकार्यः॥तथाहिव्याघ्रहतेविप्रकन्याविवाहनं॥गजहतेचतुर्निष्कपरिमितहेमनि-
र्मितगजदानं॥राजहतेसौवर्णपुरुषदानं॥चोरहतेप्रत्यक्षधेनुदानं॥वैरिहतेवृषभदानं॥वृषभहतेयथाशक्तिहेमदानं॥शा-
य्यायांचमृतेदेयाशय्यातूलीसमन्वितानिष्कहेमनिर्मितविष्णुप्रतिमाधिष्ठिताच॥शौचहीनमरणेद्विनिष्कहेमविष्णुदानं॥सं
स्काररहीनमरणेविप्रपुत्रोपनयनं॥अश्वहतेनिष्कत्रयहेमकृताश्वदानं॥शुनाहतेक्षेत्रपालस्थापनं॥सूकरहतेमहिषदानं
॥कृमिभिर्हतेपंचखारीमितगोधूमदानं॥वृक्षहतेवस्त्रयुतसौवर्णवृक्षदानं॥शृंगिणाहतेवस्त्रयुतवृषभदानं॥शकटहते
सोपस्करंकिंचिद्द्रव्यदानं॥भृगुपातमृतेधान्यपर्वतदानं॥अग्निनामृतेउदपानोत्सर्गविधिः॥काष्ठहतेधर्मार्थसभाकरणं॥

शस्त्रहतेमहिषीदानं॥अश्महतेसवत्सपयस्विन्यागोर्दानं॥विषेणहतेहेमनिर्मितपृथ्वीदानंउद्बंधनेनमृतेहेमकपिदानं॥ज
लमृतेद्विनिष्कहेमनिर्मितवरुणदानं॥विषूचिकामृतेस्वाद्वन्नेनशतविप्रभोजनं॥कंठस्थितकवलस्यमरणेघृतधेनूदानं॥का
सरोगमृतेऽष्टकृच्छ्राणि॥अतिसारमृतेलक्षगायत्रीजपः॥शाकिन्यादिग्रहैर्मृतेरुद्रैकादशनीजपः॥विद्युत्पातमृतेविद्यादानं
अंतरिक्षमृतेवेदपारायणं॥पतितेमृतेषोडशकृच्छ्राणि॥अस्पृश्यस्पर्शयुक्तमरणेसच्छास्त्रपुस्तकदानमित्यादि॥अत्रशय्या
मरणेशौचहीनसंस्कारहीनमरणे॥कृमिविषूचिकाकंठककवलकासातिसाररोगग्रहैर्मरणेंतरिक्षमृतेस्पृश्यस्पर्शमरणेपिदाना-
दिविधिरेवनप्रायश्चित्तंनैवनारायणबलिर्नापिवर्षादिकालप्रतीक्षा॥व्याघ्रादिहेतुकंविषजलशस्त्रादिहेतुकंचमरणंप्रमा
देनदर्पादिनाबुध्याचेत्यनेकधासंभवतितत्रोक्तव्यवस्थायाप्रायश्चित्तंनारायणबलिर्दानादिविधिश्चेतित्रयाणांसमुच्चयः॥य
दिपुत्रादिःपितुर्जलादिदुर्मरणप्रायश्चित्तंब्रम्हहत्यादितत्तत्प्रायश्चित्तंवात्मघातप्रायश्चित्तंवाकर्तुंनशक्नोतितदोक्तदाना
दिविधिंनारायणबलिंचकृत्वाऽप्यशक्तोनारायणबलिमात्रंकृत्वोर्ध्वदैहिकंकुर्यात्॥तावतापुत्रादिसपिंडानांशुद्धिसिद्धेः॥पि
त्रादेस्तुपुत्रादिभिस्तत्तत्प्रायश्चित्ताकरणेनरकादिभोगःस्यादेवेतिबोद्धव्यं॥अथविधिविहितंजलादिमरणे॥तत्रप्रयागेसर्व
वर्णानांरोगिणामरोगिणांचभागीरथीप्रवेशादिनामरणेकामितमहाफलं॥शूद्रस्यारोगिणोपिप्रयागभिन्नेपिऽजलादिमरण

मनुज्ञातं॥ व्याधितोभिषजात्यक्तोधिभोवृत्त्योथवायुवा॥ तन्नुंत्यजेज्जलाग्न्याद्यैः सयथेष्टंफलंलभेत्॥ दुर्भिक्षकिलैर्महारोगैःपीडितोजीवनक्षमः॥ प्रविशेज्ज्वलनंदीप्तंकरोत्यनशनंतथा॥ अगाधतोयराशिंचभृगोःपतनमेवच॥ गच्छेन्महापथंवापितुषारगिरिमादरात्॥ प्रयागवटशाखाग्राद्देहत्यागंकरोतिच॥ उत्तमान्प्राप्नुयाल्लोकान्नात्मघातीभवेत्क्वचित्॥ नराणामथनारीणांसर्ववर्णेषुसर्वदा॥ आशौचंस्यात्र्यहंतेषांवज्रानलहतेतथा॥ वाराणस्यांम्रियेद्यस्तुप्रत्याख्यातभिषक्क्रियः॥ काष्ठपाषाणमध्यस्थोजान्हवीजलमध्यगः अविमुक्तोन्मुखस्तस्यकर्णमूलगतोहरः॥ प्रणवंतारकंब्रूतेइत्यादिवचनोच्चयः॥ पुराणस्थोमाधवादिनिबंधेषुबहुदाहृतः॥ अत्रानुज्ञातेबुद्धिपूर्वकात्मघातेगृहस्थादीनामेवाधिकारः॥ यतेस्तुनाधिकारः॥ त्र्यहाद्याशौचविधानात्॥ यतेःकाम्यकर्मण्यनधिकाराच्चेतिनिर्णयसिंधुः॥ इदानींतनशिष्टास्तुरोगादिपीडांसोढुमशक्तोसन्यासाश्रमंगृहीत्वातीर्थादिनात्मघातंकुर्वंति॥ गृहस्थाविधुराद्यश्चनकुर्वंति॥ केचित्तुपरिहार्यरोगादिग्रस्तवृद्धादेर्जलादिनाबुद्ध्यात्मघातःकलौप्रयागभिन्नदेशेनभवति॥ भृग्वग्निपतनैश्चैववृद्धादिमरणंतथेतिकलिवर्ज्येषुपरिगणनादित्याहुः॥ एतन्मतेमरणांतप्रायश्चित्तविधयःकाशीखंडादौविप्रादेर्देहत्यागविधयश्चयुगांतरपराः॥ प्रयागमरणंस्त्रीणांसहगमनंचकलियुगेपिसर्वसंमतं॥ अत्रसर्वत्रसहगमनभिन्नेविधिवाक्यानुज्ञातेदेहत्यागेत्रिरात्रमाशौचमितिबहवः॥ दशाहमितिकेचित्॥

एवंफलकामनयाविहितेकाम्यप्रयागमरणेऽपिपक्षद्वयंज्ञेयं॥ अथयःपतितोघटस्फोटेनबहिष्कृतोयश्चम्लेच्छीकृतोयश्च प्रायश्चित्तानर्हपापी.तस्यत्रिविधस्यपितृमातृभिन्नस्यपतितोदकविध्यनंतरसपिंडीकरणवर्जमंत्यकर्मपितुर्मातुश्चत्रिविधस्यापिनारायणबलिपूर्वकंसपिंडीकरणसहितंसर्वंभवतीत्युक्तं॥ तत्रपतितोदकदानविधिर्यथा॥ सर्वेगांदासीमाहूयतस्यैववेतनंदत्त्वाशूद्रपूर्णघटहस्तांतांब्रूयात्॥ दासिगच्छमूल्येनतिलांस्तोयपूर्णमिमं घटंचशीघ्रमानय॥ ततोदक्षिणामुखोपविश्यवामपादेनतंघटंसतिलंक्षिप॥ घटक्षेपणकालेचामुकसंज्ञकपतितप्रेतपिबपिबेतिमुहुरुच्चारयेति॥ सादासीतद्वाक्यंश्रुत्वामूल्यंगृहीत्वातथाकुर्यात्॥ एवंकृतेपतिततृप्तिर्नान्यथा॥ एतच्चपतितस्यमृतदिनेकार्यं॥ इतिपतितोदकविधिः॥ इतिमृतदोषनआशौचापवादःप्रसंगःसविस्तरोनिरूपितः॥ ॥अथयतिविधानतः॥ ॥यतेर्मृतावाशौचंनास्ति॥ तस्यप्रेतक्रियोदकदानाशौचसपिंडीकरणादेर्निषिद्धत्वात्॥ सपिंडीस्थानएकादशेह्निपार्वणश्राद्धमात्रंकार्यं॥ प्रतिसांवत्सरिकश्राद्धदर्शश्राद्धादिकंतुपार्वणविधिनासपिंडकंभवत्येव॥ अत्रविस्तरोग्रंथांते वक्ष्यते॥ एतच्चत्रिदंडिनामेकदंडिनांहंसपरमहंसादीनांसर्वेषामेवज्ञेयं॥ एवंवानप्रस्थमरणेपिनाशौचंकृतजीवच्छ्राद्धेमृतेसपिंडैराशौचादिकर्तव्यंनवेतिविकल्पः॥ ब्रम्हचारीमृतोत्वाशौचमस्त्येव॥ शुद्धमृतेप्याशौचंनेतिसर्वग्रंथेषूपलभ्यतेनत्वेवंब्राम्हणेषुशिष्टाचारः॥ इतिपंचधाशौचापवादोनिरूपितः॥ अथजीवतोप्याशौचं॥

यथापतितस्यघटस्फोटकालेसर्वसपिंडानामेकाहमाशौचं॥इत्याशौचंसापवादंयथामतिनिरूपितं॥समर्पितंरुक्मिणीशाम्श्रीमद्विठ्ठल
पादयोः॥इतिसापवादशौचप्रकरणं॥ ॥अथौर्ध्वदेहिकारंभोपयोगिनारायणबल्यादिप्रकारउच्यते॥तत्रदुर्मरणेष्वात्मघातेजला
दिभिःप्रमादमरणेपतितादिमरणेचपूर्वोक्तव्यवस्थायामुकगोत्रस्यामुकशर्मणोमुकदोषनाशार्थमौर्ध्वदेहिकेसंप्रदानत्वयोग्य-
तासिध्यर्थममुकप्रायश्चित्तममुकदानंवाकरिष्येइत्यादिसंकल्पपूर्वकंतत्तत्प्रायश्चित्तंदानंचकार्यं॥अशक्तौदानमेवकार्यं॥ततो
मुकगोत्रामुकशर्मणोमुकदुर्मरणदोषनाशार्थमौर्ध्वदेहिकसंप्रदानत्वयोग्यतासिध्यर्थंनारायणबलिंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥पूर्वार्धो
क्तसंततिफलककाम्यनारायणबलिवत्सर्वंकुर्यात्॥एतत्तुवर्षांतकरणपक्षे॥सद्यःकरणपक्षेतुपूर्वोक्तद्विगुणप्रायश्चित्तंसंकल्प्य
शुक्लैकादश्यादिकालमनपेक्ष्यैवसमनंतरोक्तसंकल्पंकृत्वाविधिनास्थापितेकलशद्वयेहेमप्रतिमयोर्विष्णुवैवस्वतयमंचावाह्यपुरु
षसूक्तेनयमायसोममितिचक्रमेणषोडशोपचारैःसंपूज्यतत्पूर्वभागेरेखायांदक्षिणाग्रेकुशानास्तीर्यशुंधंतांविष्णुरूपामुकप्रेतेति
दशस्थानेष्वपोनिनीयमधुघृततिलमिश्रान्नोदनपिंडान्दद्यादमुकगोत्रामुकशर्मन्प्रेतविष्णुदेवतायंतेपिंडइतिदक्षिणसंस्थान्प्राचि
नावीतीत्यादिपैतृधर्मेणदद्यात्॥गंधादिभिरभ्यर्च्यप्रवाहणांतंकृत्वानद्यांक्षिपेत॥श्वःसद्योवापूर्वस्थापितंविष्णुमभ्यर्च्यैकंविप्रं
विप्रालाभेदर्भबटौवापादप्रक्षालनादितृप्तिप्रश्नांतंविष्णुरूपप्रेतावाहनपूर्वकंकृत्वाविप्रसमीपेतूष्णींरेखाःकृत्वादर्भास्तरणेआपो

निनयनंचकृत्वादर्भेषुसव्येनविष्णवेब्रम्हणेशिवायचसपरिवाराययमायचेतिचतुर्भ्यःपिंडच्चतुष्टयंदत्वाऽपसव्येनविष्णुरूपिप्रेतामुकगोत्रनामायंतेपिंडइत्येकंपंचमंपिंडंदत्वातथैवाभ्यर्च्यप्रवाहणांतेविप्राचांततादिश्राद्धशेषसमापनांतेप्रेतबुध्याविप्राय वस्त्राभरणादिदत्वाविप्रेणप्रेतायतिलांजलिंदापयेत्॥ अमुकगोत्रायामुकशर्मणेविष्णुरूपिणेप्रेतायायंतिलतोयांजलिरितिमंत्रेण॥ विप्रालाभेस्वयंदद्यात्॥ ततोविप्रान्वाचयेत्॥ अनेननारायणबलिकर्मणाभगवान्विष्णुरिमममुकंप्रेतंशुद्धमपापमर्हंकरोत्विति॥ काम्यप्रयोगेस्मिन्प्रयोगेचसंकल्पेनामगोत्रोच्चारेचविशेषःस्पष्टएव॥ पूर्वत्रकाश्यपगोत्रदेवदत्तप्रेतस्याद्युच्चारः॥ अत्रतुगोत्रनामज्ञानसत्वाद्दुर्मरणेनमृतस्ययन्नामगोत्रंतद्देवोच्चारयेदितिसंकल्पेविशेषेपिहेतुस्पष्टएवेति॥ इतिदुर्मरणेऔर्ध्वदैहिकाधिकारार्थंनारायणबलेःप्रयोगः॥ ॥ अथसर्पहतेव्रतं॥ ॥ प्रतिमासंशुक्लपंचम्यांउपवासंनक्तंवाकृत्वापिष्टमयंनागंपंचफणमनंतवासुकिशंखपद्मकंबलककोंटकाश्वतरधृतराष्ट्रशंखपालकालियतक्षककपिलेतिद्वादशनामभिर्द्वादशमासेषुसंपूज्यपायसेनविप्रान्संभोज्यवत्सरांतेहैमनागंप्रत्यक्षांगांचदत्वानारायणबलिपूर्वकंदाहाशौचादिकंकार्यं॥ अथवानमोअस्तुसर्पेभ्यइतितिस्रआज्याहुतीर्जुहुयात्॥ पंचम्यांपन्नगंहैमंस्वर्णेनैकेनकारयेत्॥ क्षीराज्यपात्रमध्यस्थंसंपूज्यविप्रायदापयेत्॥ प्रायश्चित्तमिदंप्रोक्तंनागदष्टस्यशंभुनेति॥ ततोनारायणबल्यादि॥ अथपालाशप्रतिकृतिदाहादिविधिः॥ तत्रदेशां

ध.सिं नरमरणेपराक्द्व्यमशौचंकृत्वाकृत्वास्थीनिदहेत्॥अस्थ्यांचांडालश्वादिस्पर्शेपंचगव्योदकादिभिःप्रक्षाल्यदहेत् यस्यास्थी उ.प.
५२ निसर्वथानलभ्यंतेतस्यपर्णशरदाहः कुर्याद्दर्भमयंप्रेतंकुशैस्त्रिशतषष्टिभिः॥पालाशीभिःसमिद्भिर्वासंख्याचैवंप्रकीर्तिता॥ ३
॥तत्रभूमौकृष्णाजिनमास्तीर्यतत्रशरंदक्षिणाग्रंतंनिवेश्यतत्रपालाशवृंतानिन्यसेत्॥शिरसिचत्वारिंशत् ४० ग्रीवायांद
श १० बाह्वोः प्रत्येकंपंचाशदेवंशतं १०० करांगुलीषुदश १० उरसिविंशतिः २० जठरेत्रिंशत्।३० शिश्नेचत्वारि ४ अंडयोस्त्र
यंत्रयं ६ ऊर्वोः प्रत्येकंपंचाशदेवंशतं १०० जंघातःपादतलांतंप्रत्येकंपंचदशैवं ३० पादांगुलीषुदश १० एवंषष्ट्यधिकशतत्रय
मितैर्दर्भैःपालाशसमिद्भिर्वाशरीरंकृत्वाऊर्णावस्त्रेणबध्वाजलमिश्रपिष्टेनलिंपेत्॥शक्तौसत्यांनारीकेरादीन्यपितथा-
हि॥शिरसिनारिकेरफलंवर्तुलालाबुर्वा॥ललाटेकदलीपत्रं दंतेदाडिमबीजानि॥कर्णयोःकंकणंब्रह्मपत्रंवा॥चक्षुषोः
कपर्दौ २ नासिकायांतिलपुष्पं॥नाभावब्जंस्तनयोर्जंबीरफलद्वयं॥वातेमनःशिला॥पित्तेहरितालं॥कफेसमुद्रफेनं॥रुधिरेम
धु॥पुरीषेगोमयंमूत्रेगोमूत्रं॥रेतसिपारदं॥वृषणयोर्वृंताकद्वयं॥शिश्नेगृंजनं॥केशेषुवनसूकरसटावटप्ररोहावा॥लोम
सुऊर्णा॥मांसेमाषपिष्टलेपः पंचगव्यैःपंचामृतैश्चसर्वतःसिंचनं॥पुनर्नोअसुंपृथिवीददातु० असुनीतेइत्यृग्भ्यांप्राण ५२
प्रवेशंभावयेत्॥यद्वायत्तेयममितिसूक्तेशक्रमसीतिपारदंक्षिप्त्वा॥अक्षीभ्यामितिशरीरंस्पृशेत्॥शरीरंस्नापयित्वा॥चंदन

मनुलिप्य॥ वस्त्रोपवीतेपरिधाप्य॥ अयंसदेवदत्तइत्यभिमृश्यइदंचास्योपासनमितिध्यात्वाविधिवद्दाहादिकार्यं॥ अत्राहिताग्नेर-
स्थिदाहेपर्णशरदाहेवादशाहमाशौचमनाहिताग्नेस्त्र्यहमित्यादिप्रागुक्तमनुसंधेयं॥ द्वादशाहादिप्रतीक्षोत्तरंपर्णशरदाहादि
क्रियतेचेत्तदात्रिंशत्कृच्छ्राणिचांद्रायणत्रयंवाकृत्वाकार्यं॥ ॥अथातीतप्रेतसंस्कारःकालः॥ ॥प्रत्यक्षशवसंस्कारेदिनंनैववि
शोधयेत्॥ आशौचमध्येसंस्कारेदिनंशोध्यंतुसंभवे॥ दशाहोत्तरंतुदिनसंशोध्यैवग्राह्यंनत्रवत्सरादूर्ध्वंक्रियमाणप्रेतकर्मण्युत्त
रायणमेवश्रेष्ठं॥ तत्रापिकृष्णपक्षएव॥ तत्रनंदात्रयोदशीचतुर्दशीक्षयदिनान्वर्जयेत्॥ शुक्रवारशनिवारौवर्ज्यौ॥ सोमवारोपिकन्ये
इत्येकेनक्षत्रेषुभरणीकृत्तिकार्द्राश्लेषामघाज्येष्ठामूलंधनिष्ठोत्तरार्धंशततारकादिचतुष्टयंचेतिनक्षत्राणित्रिपुष्करयोगश्चेत्यतिदुष्टा-
निसर्वथात्यजेत्॥ कृत्तिकापुनर्वसूत्तराफल्गुनीविशाखोत्तराषाढापूर्वाभाद्रपदाचेतित्रिपादनक्षत्राणि॥ द्वितीयासप्तमीद्वादशीचेति
थिः कुजशनिरविवाराश्चेतित्रयाणांयोगेत्रिपुष्करः॥ कैश्चिद्रविस्थानेगुरुवारउक्तः॥ एतेष्वेवतिथिवारेषुमृगचित्राधनिष्ठायोगेद्विपुष्क
रः॥ त्रिपुष्करयोगोवृद्धौलाभेनष्टेहृतेमृतौचत्रिगुणफलदः॥ द्विपुष्करोद्विगुणफलदः॥ तेनप्रेतकार्येद्वावपित्याज्यौ॥ द्वयोर्योगेद्विपुष्कर
इत्यादिकेचित्॥ गुरुशुक्रास्तपौषमासमलमासवैधृतिव्यतिपातपरिघयोगाविष्टिः करणंचतुर्थाष्टमद्वादशचंद्रश्चेत्यपिसर्वथात्यजे
त्॥ रोहिणीमृगपुनर्वसुपूर्वोत्तराफल्गुनीचित्राविशाखाऽनुराधापूर्वोत्तराषाढाधनिष्ठेतिकिंचिद्दुष्टानिसंभवेत्यजेत्॥ भौमवारोपित्या

ज्यइत्येके॥ कर्तुस्तिसृषुजन्मतारासुप्रत्यरितायांचपर्णशरादिदाहोनेष्टः॥ तथाचार्कचंद्रगुरुवाराअश्विनीपुष्यहस्तस्वातीश्रवण
भानिचप्रशस्तानि॥ मध्यमानिसर्वथात्याज्यानिचोक्तानि॥ नंदायांशुक्रवारेचचतुर्दश्यांत्रिजन्मताराप्रत्यरितारासुचैकोहिदुष्टइत्या
हुर्मतांतिनिंद्यं॥ साक्षादेकादशाहेनकोपिनिषेधः॥ अस्यनिषिद्धनक्षत्रादेरपवादः॥ युगमन्वादिसंक्रांतिदर्शेचप्रेतकर्मणि॥ पु
नःसंस्कारादिकेपिनक्षत्रादिनशोधयेत्॥ गुरुभार्गवयोर्मौढ्येपौषमासेमलिम्लुचे॥ नातीतःपितृमेधस्याङ्गयांगोदावरींविना
॥ ॥ इतिपुनःसंस्कारकालः॥ ॥ साग्निकस्यपर्णशरदाहेकृतेपश्चाद्देहलाभेपर्णशरदाहीयार्धदग्धकाष्ठैस्तंदहेत्॥ ता-
दृशकाष्ठालाभेलौकिकाग्निनादग्ध्वातदस्थीनिमहाजलेक्षिपेत्॥ एवमन्येषांनिरग्नीनामपिपर्णशरदाहोत्तरंशरीरलाभेस्थिलाभेवा-
योज्यं॥ अमृतंमृतमाकर्ण्यकृतंयस्यौर्ध्वदैहिकं॥ प्रायश्चित्तमसौस्मार्त्तंकृत्वाग्नीनादधीतच॥ अथपुनःसंस्कारःपूर्वार्धेउक्तः
॥ आधानांतेआयुष्मतीष्टिः॥ अनाहिताग्नेस्तुचरुः॥ भर्तरिजीवत्येवमरणवार्तांश्रुत्वायदिस्त्रियासहगमनंकृतंतदातत्स्त्री
मरणमवैधव्यमेव॥ ज्ञातमरणमेवहिसहगमनेनिमित्तं॥ नतुमरणज्ञानमात्रं॥ अतस्तस्याभार्यायाआत्मघातादिदोषप्रायश्चि
त्तंतत्पुत्रादिभिःकृत्वानारायणबलिपूर्वकमौर्ध्वदैहिकंकार्यं॥ भर्तुस्तद्दाहाद्यौर्ध्वदैहिककरणरणनिमित्तमुक्तपुनःसंस्कारादि
कार्यं॥ कश्चित्तुजीवतोप्यंतकर्मविहितं॥ यथाप्रायश्चित्तानिच्छोःपतितस्यघटस्फोटे॥ तथाहिमहापातकेनोपपातकेनवापति

तोयदिप्रायश्चित्तंनकरोतितदातंगुरूणांबांधवानांराज्ञश्चसमक्षमाहूयतत्पापंप्रकटीकृत्यतंपुनःपुनरुपदिशेत्॥प्रायश्चित्तं
कुरुस्वाचारलभस्वेतिसयद्येवमपिनांगीकरोतितदारिक्तादिनिंद्यतिथौसायान्हेसपिंडाबांधवाश्चसंभूयदासीहस्तेनानीतम-
कुत्सितजलादिपूर्णघटंसर्वेतेदास्याद्यन्वारंभंकुर्वंतोदास्यादासस्यवावामपादेनन्युब्जंछिन्नाग्रदर्भेषुकारयित्वादासीसहिता
वदेयुरमुमनुदकंकरोमीतिनामग्रहणपूर्वकंप्राचीनावीतिनोमुक्तशिखाश्चसंतः॥ततोधिकारीकर्तादाहवर्जंजीवंतमेवोद्दि-
श्यपिंडोदकदानादिप्रेतकार्याण्येकादशाहांतानिनाम्नैवकुर्यात्॥मिताक्षरायांप्रेतकार्योत्तरंघटनिनयनमुक्तं॥एकाहमाशौ
चंसर्वेषां॥यस्यघटस्फोटःकृतस्तेनसहसंभाषणस्पर्शादिसंसर्गोनकेनापिकार्यः॥करणेपतिततुल्यता॥घटस्फोटनिश्चयोत्त
रंघटस्फोटदिनात्प्राक्पतितज्ञातीनांधर्मकार्येष्वनधिकारइतिकश्चित्॥कृतघटस्फोटस्यपुंसोऽनुतापेतत्पापप्रायश्चित्तांतेसंग्रह
विधिरुच्यते॥तत्रादौशुद्धिपरीक्षा॥कृतप्रायश्चित्तोज्ञातिसमक्षंगोभ्यस्तृणभारंदद्यात्॥गोभिस्तृणेभक्षितेशुद्धिः॥भक्षणाभा
वेपुनःप्रायश्चित्तंचरेत्॥एवंनिश्चितसंशुद्धिंसमानीयनवंघटं॥हैमंवामृन्मयंवापिपवित्रजलपूरितं॥ततःसपिंडास्तंघटंसंस्पृ
श्याभिमंत्र्यतज्जलेःपावमानीभिरापोहिष्ठेत्यादिभिस्तरत्समंदीभिश्चपापिनमभिषिच्यतेनसहसर्वेस्नात्वातंजलघटमुत्सेद
युः॥सचशांताद्यौःशांतापृथिवीशांतंविश्वमंतरिक्षंयोरोचनस्तमिहगृभ्णामीतियजुर्भिस्तंघटंगृण्हीयात्॥ततस्तदुदकंतेनैव

ध्ये

सा[illegible]कंसर्वेपिबेयुः॥ ततःसकूष्मांडमैत्रैराज्यहोमंकृत्वास्वर्णगांचदद्यात्॥ ततस्तस्यजातकर्मादिव्रतबंधांतांविवाहांतांवासंस्काराःकार्याः॥ एवंकृतेशुद्धेनतेनसंस्पर्शसंभोजनादिव्यवहारंकुर्यात्॥ एवमुपपातकेचकृतघटस्फोटस्यशुद्धिर्ज्ञेया॥ इतिसंक्षेपतःकृतघटस्फोटशुद्धिः॥ ॥ वंदेश्रीमदनंताभिधगुरुचरणौसतांमताचरणौ॥ जननीमथान्नपूर्णांसंपूर्णांसद्गुणैर्वंद्यां॥१॥ श्रीविठ्ठलंनमस्कृत्यविघ्नकक्षहुताशनं॥ अंत्येष्टिनिर्णयंवक्ष्येसर्वशास्त्रोपयोगिनं॥२॥ तत्रांत्यक्रियाधिकारिणःश्राद्धारंभएवोक्ताः॥ सर्वाभावेधर्मपुत्रःकार्यः॥ तत्रपुत्राद्यधिकारिणापित्रादिकमासन्नमरणंदृष्ट्वासार्धाब्दादिप्रायश्चित्तंमोक्षधेन्वादिदानानिचतेनकारणीयानि॥ स्वयंवातमुद्दिश्यकर्तव्यानि॥ तत्रप्रायश्चित्तप्रयोगःप्रायश्चित्तप्रकरणेद्रष्टव्यः॥ शक्तौसत्यांप्रायश्चित्तांतेदशदानादिकार्याणि॥ तत्रगवामंगेषुतिष्ठंतीतिगोदानमंत्रः॥ सर्वभूताश्रयाभूमिर्वराहेणसमुद्धृता॥ अनंतसस्यफलदाअतःशांतिंप्रयच्छमे इतिभूमेः महर्षेर्गोत्रसंभूताःकाश्यपस्यतिलाःस्मृताः॥ तस्मादेषांप्रदानेनममपापंव्यपोहत्वितितिलानां॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थमितिहिरण्यस्य॥ कामधेनुषुसंभूतंसर्वक्रतुषुसंस्थितं॥ देवानामाज्यमाहारमतःशांतिंप्रयच्छमेइत्याज्यस्य॥ शरणंसर्वलोकानांलज्जायारक्षणंपरं॥ सुवेषधारिवस्त्रत्वमतः० इतिवस्त्रंदेयं॥ सर्वदेवमयंधान्यंसर्वोत्पत्तिकरंमहत्॥ प्राणिनांजीवनोपायमतः० इतिधान्यंतथारसानांप्रवरःसदैवेक्षुरसोमतः॥ ममतस्मात्परांलक्ष्मींददस्वगुडसर्वदेतिगुडः॥ प्रीतिर्यतःपितृणांचविष्णुशं

करयोः सदा ॥ शिवनेत्रोद्भवं रूप्यमतः शांतिं० इति रजतं ॥ यस्मादन्नरसाः सर्वे नोत्कृष्टा लवणं विना ॥ शंभोः प्रीतिकरं नित्यमतः०
इति लवणं भूम्यादिप्रमाणानि तु जननशांतिप्रकरणे उक्तानि ॥ प्रायश्चित्तादिकर्मस्तु विष्ण्वादिनामकीर्तनात्सांगता ॥ प्रायश्चित्तादि
संभवेपि मरणकाले विष्णुशिवनामकीर्तनमात्रात्सर्वपापक्षयो मुक्तिश्चेति सर्वपुराणादिसिद्धांतः ॥ तथा च श्रीभागवते ॥ यस्यावता
रगुणकर्मविडंबनानि नामानि ये सुविगमे विवशा गृणंति ॥ ते नैकजन्मशमलं सहसैव हित्वा संयांत्यपावृतमृतं तमजं प्रपद्ये इत्या
दि सुमुमूर्षुं पितरं पुत्रो यदि दानमदापयेत् ॥ तद्विशिष्टं गयाश्राद्धादश्वमेधशतादपि ॥ तानि च तिलपात्रदानऋणधेनुमोक्षधेनु
पापधेनुवैतरणीधेनूत्क्रांतिधेनुदानादीनि ॥ व्यतीपातोथ संक्रांतिस्तथैव ग्रहणं रवेः ॥ पुण्यकालास्तदा सर्वे यदा मृत्युरुपस्थि
तः ॥ आसन्नमृत्युना देया गौः सवत्सा तु पूर्ववत् ॥ तदभावे तु गौरेव नरकोत्तारणाय वै ॥ शुक्लपक्षे दिवा भूमौ गंगायां चोत्तरायणे
॥ धन्यास्ता तमरिष्यंति हृदयस्थे जनार्दने ॥ इत्यादिवचनात् ॥ मुमूर्षोर्दानादौ शक्त्यभावे पुत्रादिर्दद्यात् ॥ तत्र तिलपात्रदान
विधिः ॥ यथाशक्ति कांस्यपात्रे ताम्रपात्रे वा तिलान्क्षिप्त्वा सुवर्णं च प्रक्षिप्य मम जन्मप्रभृति मरणांतं कृतनानाविधपापप्रण
शार्थं तिलपात्रदानं करिष्ये ॥ विप्रं संपूज्य मम जन्मप्रभृति मरणांतं नानाविधपापनाशार्थमिदं तिलपात्रं ससुवर्णं सद-
क्षिणं अमुकशर्मणे तुभ्यं संप्रददे ॥ तिलाः पुण्याः पवित्राश्च तिलाः सर्वकराः स्मृताः ॥ शुक्ला वा यदि वा कृष्णा ऋषिगोत्रस

सुद्भवाः॥ यानिकानिचपापानि ब्रह्महत्यासमानिच॥ तिलपात्रप्रदानेनममपापंव्यपोहतुनममेतिविप्रहस्तेजलंक्षिपेत्॥
पुत्रादिस्त्वस्यजन्मप्रभृतीत्यादिसंकल्प्य अस्यपापंव्यपोहत्वितिमंत्रंचवदेत्॥ ऐहिकामुष्मिकंयच्चसप्तजन्मार्जितंऋणं
तत्सर्वंशुद्धिमायातुगामेकांददतोमम॥ इतिऋणधेनुदानमंत्रः॥ अन्यत्सर्वंसामान्यगोदानवत्॥ तद्विधिस्तुद्वितीयपरिच्छेदे
उक्तः मोक्षंदेहिहृषीकेशमोक्षंदेहिजनार्दन॥ मोक्षधेनुप्रदानेनमुकुंदः प्रीयतांममेतिमोक्षधेनुमंत्रः॥ आजन्मोपार्जितंपापंम-
नोवाक्कायकर्मभिः॥ तत्सर्वंनाशमायातुगोप्रदानेनकेशवेतिपापधेनुदानमंत्रः॥ ॥अथवैतरणीविधिः॥ ॥ अद्येत्याद्यमु
कस्यममयमद्वारस्थितवैतरण्याख्यनद्युत्तारणार्थंगोदानंकरिष्ये॥ विप्रपादप्रक्षालनवस्त्रगंधमाल्यादिभिरभ्यर्च्यतद्धस्तेशि
वा आपः संतुसौमनस्यमस्तु॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु॥ यच्छ्रेयस्तदस्तु॥ यत्पापंतत्प्रतिहतमस्त्वितिदत्वा॥ धेनुकेत्वंप्रतीक्षस्व
यमद्वारेमहापथे॥ उत्तितीर्षुरहंदेविवैतरिण्यैनमोस्तुते॥ इतिधेनुंप्रार्थ्य॥ विष्णुरूपद्विजश्रेष्ठभूदेवद्विजपावन॥ तर्तुंवैतरणी
मेतांकृष्णांगांप्रददाम्यहं॥ इतिविप्रंप्रार्थ्य॥ वैतरणीसंतारणार्थमिमांगांकृष्णावस्त्ररक्तमाल्याद्यलंकृतांयथाशक्तिदक्षिणायु-
तांतुभ्यमहंसंप्रददे॥ यमद्वारेपथेघोरेघोरावैतरणीनदी॥ तांतर्तुकामोयच्छामिकृष्णांवैतरणींतुगां॥ नममेतिविप्रहस्तेजलं
क्षिपेत्॥ कृष्णाया अभावेऽन्यवर्णादेयागोरभावेद्रव्यंदेयं॥ पुत्रादिर्दाताचेत्प्रथमेमंत्रेउत्तितीर्षुरयमितिपठेत्॥ द्वितीयेत

तुंवैतरणीमस्येति ॥ तृतीयेतांतर्तुमस्येति ॥ अथोत्क्रांतिधेनुः ॥ अद्येत्याद्यमुकस्यसुखेनप्राणोत्क्रमप्रतिबंधकसकलपापक्षयद्वारासुखेनप्राणोत्क्रमणाययथाशक्त्यलंकृतामिमामुत्क्रांतिधेनुंरुद्रदैवत्याममुकशर्मणेतुभ्यंसंप्रददे ॥ गवामंगेष्वितिमंत्रांते नममेतिवदेत् ॥ धेन्वभावेद्रव्यंदेयं ॥ उक्तप्रायश्चित्तादिदानांतविधिमकृत्वापित्रादिमरणेपुत्रादिनाप्रायश्चित्तंकृत्वादाहादि कर्तव्यं ॥ दानान्येकादशाहेकार्याणि ॥ पितुःपापाभावनिश्चयेप्रायश्चित्तंनावश्यकं ॥ केचिदुत्क्रांतिवैतरण्यौदशदानानिचैव हिमृतेपिकृत्वातंप्रेतंदहेदित्याहुः ॥ तुलसीसन्निधौकुर्याच्छालग्रामशिलांतथा ॥ केचित्तिललोहहेमकार्पासलवणभूमिधेनुसप्तधान्येत्यष्टदानाइत्याहुः ॥ केचिन्मुमूर्षोर्मधुपर्कदानमुक्तं ॥ पुत्रादिःकर्तांत्यकर्माधिकारार्थंकृच्छ्रत्रयादिकंवपनंचकुर्यात् ॥ तत्रमातापित्रोःसापत्नमातुःपितृव्यस्यज्येष्ठभ्रात्रादेश्चांत्यकर्मकरणेक्षौरमावश्यकं ॥ पुत्राणांकर्तृभिन्नानामपि क्षौरंनित्यं ॥ एवंपत्न्याअपिप्रथमेदशमेन्हिवाक्षौरंनित्यं ॥ तथादत्तकस्यपूर्वापरयोर्मात्रोःपित्रोर्मृतौक्षौरं ॥ रात्रौतुदग्ध्वापिंडांतं कृत्वावपनवर्जितं ॥ वपनंनेष्यतेरात्रौश्वस्तनीवपनक्रिया ॥ पत्नीपुत्रकनिष्ठभ्रात्रादेरंत्यकर्मणिक्षौरंनकार्यम् ॥ अन्यत्रकृताकृतं ॥ श्मशानेनीयमानशवस्यशूद्रस्पर्शेशूद्रेणवहनेवा ॥ कुंभेसलिलमादायपंचगव्यंतथैवच ॥ सूक्तमंत्रैरभिमंत्र्यापस्तेनसंस्नाप्यदाहयेत् ॥ कृच्छ्रत्रयंचकुर्यात् ॥ सूतिकारजस्वलयोःस्पर्शेप्येवमेवप्रायश्चित्तंतुपंचदशकृच्छ्राः ॥ शूद्रेणद्विजदाहेतुचांद्रायणं

पराकप्रजापत्यानिसमुच्चयेनपुत्रादिःकृत्वास्थीनिपुनर्दहेत्॥ अस्थ्यभावेपालाशविधिः॥ ऊर्ध्वोच्छिष्टाधरोच्छिष्टोभयोच्छिष्टेषुकृच्छ्रत्रयं॥ अस्पृश्यस्पर्शनेषट्कृच्छ्राः॥ अंतरालमृतौनव॥ खट्वामरणेद्वादश॥ निगडमृतौपंचदश॥ रजकादिसप्तविधांत्यजादिस्पृष्टमरणेत्वेकत्रिंशत्कृच्छ्राणिदेशांतरमरणेपराकद्वयमष्टौकृच्छ्रावा॥ कृच्छ्रत्रयंप्रकुर्वीतआशौचमरणेपिच॥ अर्धदग्धेशवेचित्तेरस्पृश्यस्पर्शेकृच्छ्रत्रयं॥ एवंपुत्रादयःपित्रादेःपापिनःपापानुसारेणप्रायश्चित्तकांडोक्तंप्रायश्चित्तंदुर्मरणात्मघातादिनिमित्तंपूर्वोक्तप्रायश्चित्तंनारायणबल्यादिकंचकृत्वैवांत्यकर्मकुर्युः॥ एवमुक्तप्रायश्चित्तंविनादाहादिकृतंव्यर्थंभवेत्॥ उभयोश्चनरकः॥ पतिपत्न्योरेककालेदहनेप्राप्तेभार्यायाःपत्यासहद्विवचनांतमंत्रोहेनदाहंकृत्वापिंडादिकंपतिपूर्वकंपृथक्कुर्यं॥ एवंसपत्नीनामेककालेमृतौसहैवदाहः॥ पिंडादिकंतुज्येष्ठक्रमेणपृथगेव॥ एवंपितृपुत्रयोर्भ्रात्रोश्चलौकिकाग्निदाहेयोर्दाहःसहैवपिंडादिपितृपूर्वंज्येष्ठपूर्वंचपृथक्॥ पुंबालानांस्त्रीबालानांचदहनखननेचैवमेवेतिनागोजीभट्टीयेरजस्वलागर्भिण्यादिमरणेसहगमनेचवक्ष्यते॥ अथगोमयोपलिप्तभूमौकुशेषूपविष्टोदक्षिणाशिराःशयितोवागोपीचंदनादिमृदाकृततिलकःश्रीविष्णुंस्मरन्पुण्यसूक्तंगीतांसहस्रनामादिस्तोत्राणिपठेच्छृणुयाद्वा॥ अमृतत्वप्राप्त्यर्थंपुण्यसूक्तस्तोत्रादीनांपाठंश्रवणंवाकरिष्ये॥ इतिसंकल्पः॥ श्रोतुःसंकल्पाशक्तौश्रावयितास्यामुकशर्मणोमृतत्वप्राप्तयेसूक्तंश्रावयिष्यइतिसं

कल्पयेत्॥नानानमितिसूक्तंपुरुषसूक्तंविष्णुसूक्तमुपनिषद्भागाइत्यादिपुण्यसूक्तानि॥रामकृष्णादिनामस्मरणेजातीमात्रस्याधिकारः॥अथसाग्नेर्विशेषः॥गृह्याग्निमतोगृह्याग्निनाश्रौताग्निमतस्त्रेताग्निभिर्दाहः कार्यः॥ तत्रगृह्याग्निमतःश्रौताग्निमतश्च कृष्णपक्षेमरणेतद्दैवंसायंकालाहुतीदर्शसायंकालपर्यंताः॥ पक्षहोमवत्सकृद्गृहणेमैवहुत्वापुनःसंकल्पपूर्वकंप्रातराहुतीश्च प्रतिपत्प्रातर्होमां तास्तद्दैवहुत्वादर्शयागंकुर्यात्॥ यागासंभवेआज्यसंस्कृत्यस्त्रुचिचतुर्वारंगृहीत्वापुरोनुवाक्यायाज्याभ्यामेकैकांप्रधानाहुतिंजुहुयात्॥स्मातेतु चतुर्गृहीताज्येनाग्नयेस्वाहेंद्राग्निभ्यांस्वाहेतिनाम्नैवप्रधानाहुतिद्वयं॥शुक्लपक्षेरात्रौमरणेसायंहोमस्यकृतत्वात्प्रातर्होममात्रमाकृष्यतदैवकुर्यात्॥नात्रपूर्णिमांतानांदर्शांतानांवाहोमानामिष्टिप्रधानपूर्णाहुतीनांवाकरणं॥शुक्लपक्षेदिवामरणेतुनकस्यापिहोमस्याकर्षणं॥एवंकृष्णपक्षेमरणेपिदेवात्पूर्णमासेष्ट्यतिक्रमेहोमापकर्षप्रधानपूर्णाहुत्यादिकंचकृताकृतमनारब्धत्वादितिभाति॥कृष्णपक्षेतिक्रांतपूर्णमासपूर्णाहुतीहुत्वापक्षहोमान्कृत्वादर्शपूर्णाहुतयःकार्याः॥अग्न्यावरण्योरारूढेप्रमीयेतपतिर्यदि॥प्रेतस्पृष्टामथित्वाग्निंजह्याच्चोपावरोहणं॥घृतंचद्वादशोपात्तंतूष्णींहुत्वाशवक्रिया॥विच्छिन्नश्रौताग्नेर्मृतौतुप्रेताधानंकार्यं॥तद्यथाप्रेतंस्वाग्न्यालयेक्षित्वारणीसंनिधाप्य॥यस्याग्नयोजुह्वतोमांसकामाःसंकल्पयंतेयजमानमांसं॥जायंतुतेहविषेसादितायस्वर्गलोकमिमंप्रेतंनियंत्विति

ध॰सिं॰
५७

यजुर्मंत्रेणमथित्वाग्निमायतनेप्रणीयद्वादशगृहीताज्येनतूष्णींहुत्वातेनदाहादिकार्यं॥ नष्टेष्वग्निष्वथारण्योर्नाशेस्वामीम्रियेतचेत्
आहरेदरणीइदंमनोज्योतिरृचा ततः॥ शेषंभागवत्॥ स्मार्ताग्निमतः स्मार्त्ताग्निर्यदिविच्छिन्नस्ततोयनोविच्छेदस्तावत्कालगण
नयापूर्वार्धोक्तरीत्याप्रायश्चित्तंतदेवंकुर्यात्संकल्पयेद्वा॥ प्रायश्चित्तांतेहोमद्रव्यंस्थालीपाकद्रव्यंचतावत्कालगणनयादेयं॥
ततोरणिपक्षेपूर्ववदरणिमंथनं॥ पक्षांतरेमुकशर्मणोग्निविच्छेदनिमित्तकदाहायाग्निसिध्यर्थंमेताधानंकरिष्येइतिसंकल्प्यायतने
संभारान्निक्षिप्यलौकिकाग्निंप्रतिष्ठाप्याज्यंसंस्कृत्यायाश्चेतिमंत्रेणयस्याग्नयइतिपूर्वोक्तमंत्रेणचहुत्वाव्याहृतिचतुष्टयंजुहु
यात्॥ एवमौपासनःसिद्धोभवति॥ पत्नीमरणेप्येवमितिभट्टाः एवंविधुरस्यापिश्रौताभिगृत्याग्निपरिग्रहसत्वेयथायथंतत्त
दग्निभ्यांदाहः विधुरस्याग्निपरिग्रहोत्तरंतद्विच्छेदेपूर्वोक्तरीतिभ्यांतत्तदग्न्योराधनंअगृहीतगृह्याग्निकयो+टीप+सपत्नीक
स्यापिदाराद्यपेक्षाश्रयेणगृहीताग्नित्वज्ञेयं+ सभार्यविधुरयोर्ब्रम्हचारिसमावृत्तयोश्चानुपनीताविवाहितपुत्रकन्ययोश्चनि
रग्निकभार्याविधवयोश्चकपालाग्निनालौकिकाग्निनावादाहः॥ अग्निवर्णेकपालेकरीषादिनोसादितोभूर्भुवःस्वःस्वाहेत्याज्या
हुत्वासंस्कृतोग्निःकपालाग्निः॥ लौकिकाग्निस्त्वंत्यजाग्निपतिताग्निसूतिकाग्निचिताग्न्यमे[illegible]ग्निभिन्नोग्राह्यः॥ यस्यानयती
शूद्रोग्निंतृणकाष्ठहवींषिवा॥ प्रेतत्वंचसदातस्यशूद्रपापेनलिप्यते॥ आहिताग्निदंपत्योःपूर्वंपतिमरणेपत्युःसर्वाग्निभिर्दाहः

उ॰प॰
३

ध्या
५७

। न

पश्चान्मृतभार्यो यास्तुनिर्मंथ्याग्निनाकपालाग्निनावा ॥ पूर्वंभार्यामरणेतुस्यापिसर्वाग्निभिर्दाहःकार्यः ॥ सर्वपात्राण्यपितस्यैदेयानि
॥ पश्चान्मृतस्यतुपत्युःपुनराधानेनत्रेताग्निसत्वेतेनदाहः ॥ अधानाकरणेनिर्मं[illegible]नलौकिकाग्निनावेतिकेचित् ॥ याज्ञिकाचा ध्ये
रोपिप्रायेणैवमेव ॥ अत्रनिर्णयसिंधुः ॥ साग्नेःपत्नीमृतौद्वौपक्षौ ॥ पुनर्विवाहेच्छयापूर्वाग्निभिर्भार्यांदग्ध्वापुनर्दारक्रियांकुर्यात्
॥ पुनराधानमेवचेत्येकःपक्षः ॥ दाहयित्वाग्निहोत्रेणस्त्रियंवृत्तवतींपतिरित्यादिवचनजातानिपुनर्विवाहेच्छुपराण्येव ॥ पुनर्वि
वाहाशक्तोनिर्मंथ्याग्निनातांदग्ध्वापूर्वाग्निष्वेवाग्निहोत्रहोमेष्ट्यादिचातुर्मास्यादिकार्यं ॥ सोमयागोनकार्यः ॥ पूर्वाग्न्येकदेशेन
दहेदितिपक्षःपार्श्वदेवयाज्ञिकादयः ॥ यानितुतस्मादपत्नीकोप्यग्निहोत्रमाहरेदितिश्रुतिस्मृत्यादिवचनानितानिपूर्वाग्निहोत्र
पराणिनत्वपत्नीकस्याधानार्थानि ॥ अपत्नीकस्याधानविधायकमूलवचनाभावात् दारकर्मणियद्यशक्तआत्मार्थमग्न्याधेय
मित्यापस्तंबसूत्रंतुपुनर्विवाहाशक्तौपूर्वकृतमग्न्याधेयमात्मार्थमेवस्याप्यंनपत्न्यैदद्यादित्येवंपरं ॥ ब्राम्हणभाष्यापरार्कोशाके
राभांडारादिमतमप्येवमेव ॥ यत्त्वपत्नीकस्याधानमाहुस्तदाशयंनविद्मइति ॥ इदंनिर्णयसिंधुमतमेवयुक्तंभाति ॥ याज्ञिकानामा
चारस्त्वंतर्गूढविवाहेच्छामूलकोनप्रामाण्यापादकः ॥ पुनर्विवाहाशयासर्वाग्निदानेपश्चाद्विवाहासंभवेसिंधुमतेआधानाभावा
न्निर्मंथ्याग्निरेवशरणं ॥ केषांचिन्मतेपुनराधानं ॥ अत्रनिर्मंथ्यादिनापूर्वमृतभार्यादाहपक्षेपूर्वाग्निनामुत्सर्गेष्ट्यात्यागंकृत्वापु

नराधानंकृत्वाग्निहोत्रंकार्यमितिकेचिदाहुः॥एवंस्मार्ताग्निमतःपूर्वभार्यामरणेपिगृह्याग्नेकदेशेनतांदहेदवशिष्टाग्नौनित्यहोमस्था
लीपाकाग्रयणानिकार्याणि॥अत्रसर्वत्रश्रौतस्मार्तेचकुशपत्नीविधानेनैवाधानादिकर्माधिकारः॥अनेकभार्यस्यज्येष्ठायांजी
वत्स्यांकनिष्ठभार्यामरणेनिर्मथ्यादिनातांदहेत्॥नश्रौतस्मार्ताग्निभिःकेचित्पूर्वसर्वाग्निभिःकनिष्ठांदग्ध्वाज्येष्ठयासहपुनराधा
नंकार्यमित्याहुस्तदग्निद्वयसंसर्गपरंमतांतरपरंवाबोध्यं॥दाहकालेग्निनाशेतु॥यजमानेचितारूढेपात्रन्यासेकृतेसति॥वर्षा
द्यभिहतेवन्हौचिताग्निस्थेकथंचन॥तदार्थदग्धकाष्ठानितानिनिर्मथ्यतंदहेत्॥अथगृहाच्छ्मशानेशवानयनप्रकारः॥तत्र
विप्रंमृतंनगरपश्चिमद्वारेणशूद्रंदक्षिणद्वारेणनिःसार्यसजातीयाःशवंप्रच्छादितमुखंप्राक्शिरसंदाहदेशंनयेयुःपूर्वोक्तोग्निः
शवाग्रेन्येननेतव्यः॥प्रेताग्न्योर्मध्येननगंतव्यं॥सर्वेसपिंडादयोधःकृतोपवीतामुक्तकेशाज्येष्ठपुरःसराःप्रेतमनुगच्छेयुः॥
प्रेतश्चनग्नोदग्धव्यःनिःशेषतश्चनदाह्यःशववस्त्रंचश्मशानवासिभ्योदेयं॥प्रेतश्चकेशनखादिवापयित्वासंस्नाप्यगंधपु
ष्पाद्यैरलंकृत्यदग्धव्यः॥दिनेमृतोदिवैवदाह्योरात्रिमृतस्यरात्रावेव॥दिवारात्रौवास्थितःशवःपर्युषितः॥पर्युषितंशवंपंच
गव्येनस्नापयित्वाप्राजापत्यत्रयंकृत्वादहेत॥मुखस्यसप्तच्छिद्राणिहिरण्यशकलैश्छादयेत्अत्रपात्रन्यासोमंत्रवद्दाहादि
विधिश्चस्वस्वसूत्रानुसारीश्रौतस्मार्तांत्येष्टिप्रयोगेषुज्ञेयः॥ततोदाहांतेघटस्फोटादिकंकार्यं॥शिलाविपर्ययेपिघटस्फोट

अन्ये

स्यनावृत्तिः॥ततश्चितामप्रदक्षिणंसर्वेआवृत्त्यसचैलंस्नात्वाचम्यसगोत्रसपिंडसमानोदकानांमातामहीमातामहयोराचार्यादेश्च
दुहितृभगिन्योश्चावश्यंतिलांजलिंदत्वास्तुयथावृद्धपूर्वादक्षणामुखाअमुकगोत्रनामाप्रेतस्तृप्यत्वितिमंत्रेण। : जलिनास
साषाणेसिंचेयुः॥अत्रस्नानोदकदानेऽपनःशोशुचदघमितिमंत्रेणस्नानमेवतेनमंत्रेणेत्यन्ये॥स्त्रीणांतुमंत्रोनास्तिमातुल
पितृष्वसृमातृष्वसृस्वस्त्रीयश्वशुरमित्रयाजकादीनामुदकदानंकृताकृतं॥करणपक्षेऽपिनाश्मन्येवेतिनियमः॥व्रात्यब्रह्मचारि
पतितव्रतिक्लीबचोराश्चनोदकंदद्युः॥तत्रव्रात्यायथाकालमुपनयनहीनाःव्रतिनःप्रक्रांतप्रायश्चित्ताःचौराःसुवर्णतत्समद्रव्या
पहारिणः॥ब्रह्मचारिभिर्मातापितृपितामहैर्गुर्वाचार्यादीनामुदकदानंकार्यं॥प्रक्रांतप्रायश्चित्तैस्कृतदंतेउदकदानंत्रिरात्राशौचं
चकार्यंव्रात्यादिभिःप्रेतस्पर्शवहनदाहपिंडादिकमपिनकार्यं॥अन्याभावेब्रह्मचार्यपिपित्रादेर्दाहमाशौचंकुर्यात्कर्मलोप
स्तुनास्तीत्युक्तं॥इदंचोदकदानमेकवाससापसव्येनैव॥उदकदानोत्तरंपुनःस्नात्वावस्त्राणिनिष्पीड्यकुलवृद्धाःपुत्रादीन्पू
र्वैतिहासैःसमाश्वास्यविप्रानुमत्याकनिष्ठानुक्रमेणगृहंगत्वानिंबपत्राणिद्वारेभक्षयित्वाचम्याग्न्युदकगोमयादीन्स्पृष्ट्वाद्वा
राश्मनिपदंनिधायगृहंप्रविशेयुः॥निंबपत्रभक्षणंकृताकृतं॥ततस्तद्दिनेउपवसेयुः॥उपवासाशक्तावयाचितलब्धेनान्यगृ-
हपक्वेनवैकेनैवहविष्यान्नेनवर्त्तेरन्॥तत्राशौचमध्येमाषमांसापूपमधुरलवणदुग्धाभ्यंगतांबूलक्षाराणिवर्ज्यानिक्षारा

मातामह

कृ

णितु॥तिलमुद्गादृतेशैब्यंसस्येगोधूमकोद्रवौ॥धान्याकंदेवधान्यंचशमीधान्यंतथैवच॥स्विन्नधान्यंतथापण्यंमूलंक्षारगणः
स्मृतः॥केचित्सैंधवंभक्ष्यमित्याहुः॥आदशाहंस्त्रीसंगद्यूतादिहसनरोदनोच्चासनानिनित्यंत्यजेयुः॥बालवृद्धातुरवर्ज्यंतृणक-
टास्तीर्णभूमौपृथक्शयीरन्कंबलाद्यास्तीर्णभूमौ॥मार्जनादिरहितमेवस्नानं॥अस्थिसंचयनादूर्ध्वंभार्यापुत्रव्यतिरिक्तानां
शय्यासनादिभोगोस्त्येव॥स्त्रीसंगस्तुनास्ति॥अस्थिसंचयनंतुसमंत्राग्निदाहदिनादारभ्यप्रथमदिनेद्वितीयेतृतीयेचतुर्थेस
प्तमेनवमेवागोत्रजैःसहस्वस्वसूत्रोक्तप्रकारेणकार्यं॥तत्रद्विपादत्रिपादनक्षत्राणिकर्तुर्जन्मनक्षत्रंचवर्ज्यं॥संभवेर्कभौममं
दवारावर्ज्याः॥पालाशदाहास्थिदाहयोःसद्यःसंचयनम्‌अस्थ्नांगंगांभसितीर्थांतरेवाप्रक्षेपः॥तद्विधिर्वक्ष्यते॥अरण्येवृ
क्षमूलेनिखननंवा॥अस्थीन्यन्यकुलस्थस्यनीत्वाचांद्रायणंचरेत्॥द्रव्ययान्यस्यापिनयनेमहापुण्यं॥अस्थ्नांश्वसूकरशू
द्रादिस्पर्शेपंचगव्यशालग्रामतुलस्युदकप्रोक्षणं॥आशौचमध्येस्वगोत्रजैःसहभोक्तव्यंतच्चदिवैव॥भोजनंचमृन्मयेषुपर्णपुटे
षुवाकार्यंनतुधातुपात्रेषुदाहदिनादारभ्यदशपिंडादशदिनमध्येदर्भास्तीर्णभूमावमंत्रकंदेयाःक्षत्रीयादीनांनवपिंडाःनवदि
नांतंदशमपिंडस्त्वाशौचांत्यदिने॥प्रथमेह्नियोदेशायश्चकर्तायच्चतंडुलादिद्रव्यंयच्चोत्तरीयशिलापाकपात्रादितदेवदशा-
हांतंएतदन्यतमव्यत्ययेयतोव्यत्ययस्ततःपुनरावृत्तिः॥शिलाविपर्ययेपिघटस्फोटादेर्नावृत्तिरित्युक्तेर्लौकिकशिलाग्रहणं॥तेन

गो

पिंडदानतिलांजल्यादिकस्यैवावृत्तिर्नदाहस्य ॥ केचिदाचार्यविपर्ययेप्यावृत्तिमाहुः ॥ यत्रपुत्रादिमुख्यकर्तुरसंनिधानादमुख्या-
धिकारिणापिंडदानक्रियारब्धातत्रमध्येपुत्रादिसंन्निधानेप्यमुख्यकर्त्रैवदशाहांताक्रियासमापनीया ॥ एकादशाहादिकंतु
पुत्रादिमुख्येनैव ॥ समंत्रकदाहमात्रेन्येनकृतेतुपिंडदानादिदशाहकृत्यंसन्निकृष्टमुख्येनैवकार्यमितिमिताक्षरादयः ॥ अन्ये
तुसगोत्रोसगोत्रोवायःसमंत्रकदाहकर्तासएवदशाहकृत्यंकुर्यादित्याहुः ॥ पत्न्याःकर्तृत्वेरजोदर्शनेजातेसातदंतंकुर्यात् ॥ क-
र्तुरस्वास्थ्येन्येनसर्वाःक्रियाःपुनःकार्याः ॥ पिंडद्रव्येषुतंडुलामुख्या ॥ तदभावेफलमूलशाकतिलमिश्रसक्तवोपिप्रेतश्राद्धेषुपि-
तृशब्दस्तथाशब्दानुशब्दाःपुष्पधूपदीपदानादौमंत्राभ्यनवाच्याः त्र्यहाशौचेपर्णशरदहादौप्रथमेदिनेएकःपिंडःद्वितीयेच-
त्वारः ॥ तृतीयेपंचेतिक्रमोबोध्यः ॥ पुत्रेणपर्णशरदाहेकृतेतुतस्यदशाहाशौचंतेनत्र्यहमध्येपिंडसमाप्तिर्नकार्या ॥ शिरस्त्वा-
द्येनपिंडेनप्रेतस्यक्रियतेसदाद्वितीयेनतुकर्णाक्षिनासिकाः तृतीयेनकंठस्कंधभुजवक्षांसि ॥ चतुर्थेननाभिलिंगगुदानि ॥ पं-
चमेनजानुजंघपादं ॥ षष्ठेनमर्माणि ॥ सप्तमेननाड्यः ॥ अष्टमेनदंतलोमानि ॥ नवमेनवीर्यं ॥ दशमेनतुपूर्णत्वंतृप्तताक्षुद्वि-
पर्ययः ॥ जलंदशाहमाकाशेस्थाप्यंक्षीरंचमृन्मये ॥ प्रेतात्रस्नाहीस्कदकं ॥ इदंपिबेतिचक्षीरं ॥ इदंचकृताकृतं ॥ ततःप्रेतोपकृ-
तयेदशरात्रमाखंडितंकुर्यात्प्रदीपंतैलेनवारिपात्रंचमार्तिकं ॥ भोज्याद्भोजनकालेतुभक्तमुष्टिंचनिर्वपेत् ॥ नामगोत्रेणसं-

बुध्याधरिन्यांपितृयज्ञवत्॥ भूर्लोकात्प्रेतलोकंतुगंतुंश्राद्धंसमाचरेत्॥ नसाधयेद्यंहिभवतिमृतस्यमनुजस्यच॥ अथदशाहमध्येदर्शपातेनिर्णयः॥ पिंडदानादौप्रारब्धेयदिमध्येदर्शप्राप्तिस्तदामातापितृव्यतिरिक्तानांसर्वंदशाहकृत्यमाकृष्यदर्शएवसमापनीयं॥ मातापितृविषयेतुत्र्यहमध्येदर्शपातेनापकर्षः॥ त्रिरात्रासरंदर्शपातेतुपित्रोरपिसर्वंदर्शएवसमापनीयमितिकेचित्॥ अन्येतुत्रिरात्रोर्ध्वमपिदर्शपातेऔरसपुत्रेणपित्रोस्तंत्रसमाप्तिर्नकार्येत्याहुः॥ अत्रदेशाचाराद्व्यवस्थितेतिसिंध्वादयः॥ यदिदैवाद्दर्शात्पूर्वंपिंडदानादितंत्रंनारब्धंतदादाहमात्रेसमंत्रकेजातेपिनदर्शेतंत्रसमाप्तिनियमइतिभाति॥ दर्शोत्तरमेवतंत्रारंभासमाप्तिसंभवेन॥ द्विरेदवेतुकुर्वाणःपुनःशावंसमश्नुतइत्युक्तदोषाप्रसक्तेः॥ एवंदर्शेपकृष्यतंत्रसमाप्तावप्यग्निपिंडदातुर्दशाहमाशौचमस्त्येव॥ पुत्रादेःसपिंडस्यतुसूतरांदशाहंप्रेतपिंडान्प्रदायास्नात्वाभुक्त्वावसपिंडस्यत्रिरात्रोपवासः॥ सपिंडस्योपवासएकः॥ मत्स्याद्विगुणं॥ प्रेतकृत्यंकुर्वतासंचयनादर्वाक्स्त्रीसंगेकृतेचांद्रायणंऊर्ध्वंकृच्छ्रत्रयं॥ अन्येषामाशौचिनांसंचयनादर्वाक्त्रिरात्रंतदुत्तरमेकोपवासः॥ अथनवश्राद्धं॥ प्रथमेह्नितृतीयेपंचमेसप्तमेतथा॥ नवमैकादशेचैवतन्नवश्राद्धमुच्यते॥ नवश्राद्धानिपंचाहुराश्वलायनशाखिनः॥ आपस्तंबाःषडित्याहुर्विभाषात्वितरेषुहि॥ पंचपक्षेएकादशाहेनवश्राद्धंनकार्यं॥ एतान्येवविषमश्राद्धानीत्युच्यन्ते॥ नवश्राद्धानिदशाहांतर्नवमिश्रंतुवत्सरइत्यन्यत्र॥ अकृतातुनवश्राद्धं

प्रेतत्वान्नैवमुच्यते ॥ नवश्राद्धं त्रिपक्षं च षाण्मासिकं मासिकानि च ॥ नकरोति सुतो यस्तु तस्याधः पितरो गताः अर्घ्यहीनमधूपं च गंधमा
ल्यविवर्जितं ॥ नवश्राद्धममंत्रं स्यादवनेजनवर्जितं ॥ आशिषो द्विगुणा दर्भा जपाशीः स्वस्तिवाचनं ॥ पितृशब्दः स्वसंबंधः शर्मश
ब्दस्तथैव च ॥ पात्रालंभोवगाहश्च उल्मुकोल्लेखनादिकं ॥ तृप्तिप्रश्नश्च विकिरः शेषप्रश्नस्तथैव च ॥ प्रदक्षिणाविसर्गश्च सीमांत
गमनं तथा ॥ अष्टादशपदार्थाश्च प्रेतश्राद्धे विवर्जयेत ॥ तिलोसीति मंत्रे स्वधानमः पितृशब्दा न वाच्याः किंतु प्रेतशब्दो हेन तूष्णीं
ग्नौ तिलावपनं ॥ तूष्णीमर्घ्यदानं ॥ अमुष्मै स्वाहेति प्रेतनाम्ना पाणिहोमः ॥ बह्वृचानां सर्वैकोद्दिष्टेष्वग्नौकरणमस्त्येव ॥ अन्यशाखि
नां तु तन्निषेधः ॥ नाम्नैकः पिंडः निर्येन मंत्र ऊहः ॥ अनुमंत्रणादिकं समंत्रकं ॥ अभिरम्यतामिति विसर्जनं ॥ एवं नवश्राद्धवर्ज्यैको
द्दिष्टेषु ॥ नवश्राद्धं समंत्रकं सर्वमिति नारायणवृत्तिः ॥ उत्तानं स्थापयेत्पात्रमेकोद्दिष्टे सदा बुधः ॥ न्युब्जं तु पार्वणे कुर्यात्तस्योपरि
कुशान्न्यसेत् ॥ सपिंडीकरणांतानि प्रेतश्राद्धानि लौकिकाग्नावित्याश्वलायनमतं ॥ नवश्राद्धानि संभवेन्नेन कुर्यादन्यथामान्नेन
विप्रे तु नवश्राद्धं मासिकं च यद्यदंतरितं भवेत्तत्तदुत्तरश्राद्धेन सह तंत्रेण कार्यं ॥ शावे आशौचांतरमासे नवश्राद्धानि कुर्यादेव ॥
सहगमने तु नवश्राद्धानि सर्वाणि सपिंडीकरणं पृथक् ॥ एक एव वृषोत्सर्गो गोरेका तत्र दीयते ॥ शूद्रस्यामंत्रकं सर्वं द्विवन्नाम्नैव
कार्यमिति स्मृत्यर्थसारः ॥ अत्र वयोधिकमरणे तत्कनिष्ठानां सपिंडानां दशमेह्नि मुंडनं केचिदाहुः ॥ मातापित्राचार्येषु मृतेषु नित्य

ध॰सिं॰
६१

मेनदशमेहनिमुंडनं॥एवंभर्तरिमृतेस्त्रियाअपिमुंडननियमः॥पुत्राणांसर्वेषांदाहकर्तुश्चदाहांगभूतंप्रथमदिनेचमुंडनं॥अत्र देशाचाराद्यवस्था॥ अत्ररात्रौमृतस्यरात्रौदाहेपिप्रातरेवमुंडनमित्युक्तं॥ततोदशमेहनिपूर्ववस्त्रश्मश्रुशिरोरुहश्मश्रुछिंत्वकृत्वागार सर्षपतिलकल्केनसशिरःस्नानंकृत्वानववस्त्रेपरिधायपरिहितवस्त्राणिप्रेतवस्त्राणिचांत्यजेभ्यआश्रितेभ्यश्चदत्वा॥सुवर्णादीनिमंगलवस्तूनिस्पृष्ट्वागृहंप्रविशेत्॥ अथास्थिक्षेपविधिः॥ ॥तच्चादौसंचयनं नेस्थिस्थापनप्रकारः॥प्रेतस्यानेबलिं दत्वाक्षीरेणाभ्युक्ष्यवाग्यतः॥प्रेतस्यास्थीनिगृण्हीयात्प्रधानांगोद्भवानिच॥पंचगव्येनसंस्नाप्यक्षौमवस्त्रेणवेष्टयेच्च॥प्रक्षिप्यमृन्मयेभांडेनवेसाच्छादनेशुभे॥अरण्येवृक्षमूलेवाशुद्धेसंस्थापयेदथ॥सूक्ष्माण्यस्थीनितद्भस्मनीत्वातोयेविनिक्षिपेत्॥ ततःसंमार्जनंभूमेःकर्तव्यंगोमयांबुभिः॥पूजांचपुष्पधूपाद्यैर्बलिभिःपूर्ववच्चरेत्॥तत्स्थानाच्छनकैर्नीत्वातीर्थेवाजान्हवीजले॥कश्चिच्चप्रक्षिपेत्पुत्रोदौहित्रोवासहोदरः॥मातुःकुलंपितृकुलंवर्जयित्वानराधमः॥अस्थीन्यन्यकुलस्थस्यनीत्वाचांद्रायणंचरेत्॥गंगातोयेषुयस्यास्थिक्षिप्यतेशुभकर्मणः॥नतस्यपुनरावृत्तिर्ब्रह्मलोकात्सनातनात्॥अस्तंगतेगुरौशुक्रेतथामासेमलिम्लुचे॥गंगायामस्थिनिक्षेपंनकुर्यादितिगौतमः॥दशाहांतरस्थिप्रक्षेपेतुनास्तादिदोषः॥दशाहाभ्यंतरेयस्यगंगातोयेस्थिमज्जति॥गंगायामरणंयादृक्तादृक्फलमवाप्नुयात्॥ अथतीर्थेस्थिक्षेपंकुर्वंतुतत्पूर्वांगविधिः॥यत्रान्यो

उ॰प॰
३
दि
६१

निर्निरवातानितांभूमिंसचैलस्नानपूर्वकंपृथग्गोमूत्रादिभिः प्रोक्षयेत्॥ तत्रगायत्र्यागोमूत्रेण॥ गंधद्वारामितिगोमयेन॥ आप्या
यस्वेतिक्षीरेण॥ दधिक्राव्णइतिदध्ना॥ घृतंमिमिक्षइतिघृतेन॥ उपसर्पेतिचतसृणामृचांशंखःपितरस्त्रिष्टुप्॥ भूम्यर्थेनख
ननमृदुद्धरणास्थिग्रहणेषुक्रमेणविनियोगः॥ ताभिर्ऋग्भिःक्रमेणास्थिग्रहणांतानिकर्माणिकृत्वास्वयंजलाशयेगृह्योक्त
विधिनास्नायात् ततोस्थिशुद्धिंकुर्यात्सायथा अस्थीनिस्पृष्ट्वेतोन्विंद्रमितितृचावृत्त्यापंचगव्यैःस्नात्वास्पृष्ट्वैवदशस्नाना
निकुर्यात्॥ तत्रगायत्र्यादिपंचमंत्रैर्गोमूत्रगोमयक्षीरदधिसर्पिःस्नानानिकृत्वादेवस्यत्वेतिकुशोदकेन॥ मानस्तोकेतिभस्मना॥
अश्वक्रांतेरथक्रांतेइतिमृदा॥ मधुवाताइतिमधुना॥ आपोहिष्ठेतिशृंगोदकेनचस्नायात्॥ एवंदशस्नानानिकृत्वा। स्थ्यांकुशै
र्मार्जनंकुर्यात्॥ तत्रमंत्राः॥ अतोदेवाइत्यृक्॥ अन्यसप्तसूक्तानि॥ एतान्विंद्रंस्त॰३शचीवो॰२नतमंहोन॰८इतिवाइति॰१३स्वा
दिष्टयेति॰१०ममाग्नेवर्चो॰९कद्रुद्राय॰९ततोयदीयान्यस्थीनितस्यकृतसपिंडीकरणस्यपार्वणविधिनाश्राद्धमस्थिक्षेपांगभूतंहि
रण्येनकुर्यात्सस्तृणाचपिंचदानं॥ दशाहांतरस्थिक्षेपकरणेएकोद्दिष्टविधिनाश्राद्धं॥ ततस्तिलतर्पणंकृत्वापुनःपंचगव्यंपंचामृ
तशृंगोदकैरस्थीनिप्रक्षाल्ययक्षकर्दमेनालिप्यपुष्पैःसंपूज्य। अजिनकंबलदर्भभूर्जपत्रैशाणपत्रताडपत्राणांक्रमेणसप्तधा
संवेष्ट्यताम्रसंपुटेस्थापयेत्॥ तत्रयक्षकर्दमलक्षणम्॥ द्वादशकर्षंचंदनंकुंकुमंचषट्कर्षाःकर्पूरश्चतुःकर्षाःकस्तूरीचैतेषां

मेलनाद्यस्कुर्दमः॥ ततोस्थिषुहेमरौप्यखंडानिमौक्तिकप्रवालनीलमणींश्च प्रक्षिप्य स्वसूत्रोक्तविधिना स्थंडिलाग्निप्रतिष्ठादिकृत्वाष्टोत्तरशतंतिलाज्याहुतिर्जुहुयात्॥ उदीरतांशंखः पितरस्त्रिष्टुप्॥ अस्थिप्रक्षेपांगतिलाज्यहोमेविनियोगः॥ उदीरतामितिसूक्तस्यचतुर्दशऋग्भिः प्रत्यृचमाहुतिरित्येवंसूक्तस्यसप्तावृत्तिभिरवशिष्टदशाहुतीः प्रथमऋगावृत्त्यैवमष्टोत्तरशतंतिलाज्याहुतीश्चजुहुयात्॥ सवेष्टनास्थिसमुच्चययुतंतांम्रसंपुटमादायतीर्थंगच्छेत्॥ तत्रनियमाः॥ मूत्रपुरीषोत्सर्गकाले आचमनकालेचनास्थीनिधारयेत्॥ शूद्रयवनांत्यजादिकान्स्वहीनजातीनस्थिधारणकालेनस्पृशेदितिकाशीखंडे॥ ततस्तीर्थंप्राप्य तीर्थप्राप्तिनिमित्तकस्नानादिविधायास्थीनिस्नापयित्वाअमुकगोत्रस्यामुकशर्मणोब्रह्मलोकादिप्राप्तयेसुकृतीर्थेस्थिप्रक्षेपमहंकरिष्यइतिसंकल्प्यपलाशपर्णपुटेपंचगव्येनास्थीन्यासिच्यहिरण्यशकलमाल्यघृततिलमिश्रितास्थीनिमृत्पिंडेनिधायदक्षिणांदिशमवेक्षमाणोनमोस्तुधर्मायेतिवदन्तीर्थंप्रविश्यनाभिमात्रेजलेस्थित्वासमेप्रीतोस्त्वितिसकृत्तीर्थेक्षिपेत्॥ ततः स्नात्वाजलाद्बहिरागत्यसूर्यंदृष्ट्वाहरिंस्मृत्वाविप्राययथाशक्तिरजतदक्षिणांदद्यात्॥ अमुकस्यास्थिप्रक्षेपः कृतस्तत्सांगतार्थंरजतमिदंतुभ्यंसंप्रददेइत्यस्थिक्षेपप्रकारः॥

॥अथैकादशाहकृत्यं॥

॥एकादशाहेप्रातरुत्थायगृहाद्युलेपनंकृत्वास्पृष्टसर्ववस्त्रक्षालनपूर्वकंसर्वसापिंडानांसचैलस्नानांतेसंध्यापंचमहायज्ञादिनित्यकर्म

णिशुद्धिः॥ एकादशाहेसंगवकालेस्नानाच्छुद्धिरितिकेचित्॥ एकादशाहेकर्त्तुःपुत्रादेरपिपंचमहायज्ञाद्यधिकारः॥ सपिंडानांदर्शवार्षिकादिश्राद्धेष्वप्यधिकारः॥ नांदीश्राद्धमात्रंचतुःपुरुषसपिंडैःसपिंडीकरणात्प्राक्नकार्यं॥ ततोदशाहकर्मकार्यं मुख्यःकर्त्तामुख्योवापुत्रादिःकर्त्तावृषोत्सर्गाद्येकादशाहिकंसर्वंकर्मकुर्यात्॥ एकादशेन्हिप्रेतस्ययस्यनोत्सृज्यतेवृषः॥ प्रेतत्वंसुस्थिरंतस्यदत्तैःश्राद्धशतैरपि॥ अत्रस्वयमेवसर्वंकुर्यान्नतुकाम्यवृषोत्सर्गवदाचार्यवरणं॥ अयंगृहेनकार्यः॥ अयंद्वादशाहेप्युक्तः॥ त्रिषुवह्नितयेचैवमृताहेबांधवस्यचेति॥ वत्सराभ्यंतरेपित्रोर्वृषस्योत्सर्गकर्मणि॥ वृद्धिश्राद्धंनकुर्वीततदन्यत्रसमारभेत्॥ वृषलक्षणंतु॥ लोहितोयस्तुवर्णेनमुखेपुच्छेचपांडुरः॥ श्वेतःखुरविषाणाभ्यांसनीलोवृषउच्यते॥ अथवाश्वेतवर्णस्यमुखपुच्छादिश्यामत्वेनीलवृषत्वं॥ यद्वासर्वश्यामस्यमुखादिश्वेतत्वेनीलवृषत्वं॥ केचिद्वृषाभावेमृद्भिःपिष्टैर्वावृषंकृत्वाहोमादिविधिनावृषोत्सर्गइत्याहुः॥ यथोक्तालाभेयथालाभोद्विवर्षएकवर्षोवावृषोवर्षाधिकाश्चतस्रएकावावत्सतरीस्यात्॥ प्रयोगस्तुस्वस्वसूत्रानुसारीग्राह्यः॥ सव्येनपाणिनापुच्छंसमादायवृषस्यतु॥ दक्षिणेनापआदायवृषस्यतु॥ दक्षिणेनापआदायसतिलाःसकुशास्ततः॥ प्रेतगोत्रंमुच्चार्यामुकस्मैवृषएषमयादत्तस्तंतारयिष्यतीतिवदन्सहेमजलंभूमावुत्सृजेत्॥ विधारयन्नतंकश्चिन्नचकश्चनवाहयेत्॥ नदोहयेच्चतांधेनुंनचकश्चनबंधयेत्॥ पतिपुत्रवत्याःसुवासिन्यानवृषो

त्सर्गः॥ तत्स्थानेएकापयस्विनीगौर्देया॥ पतिपुत्रयोरन्यतराभावेतुस्त्रीणामपिवृषोत्सर्गः॥ सहगमनेतुस्त्रीणांवृषोत्सर्गस्थानेगौरेव॥ वृषोत्सर्गसांगतार्थं तिलोदकुंभधेनुवस्त्रहिरण्येतिपंचदानानि॥ आशौचांतरंचेदेकादशाहेप्राप्नोतितदावृषोत्सर्गादिकमाद्यमासिकंशय्यादिदानानिचकुर्यादेव॥ एवंकृतेवृषोत्सर्गेफलंवाजिमखोदितं॥ यमुद्दिश्योत्सृजेन्नीलंसलभेतपरांगतिं॥ वृषोत्सर्गःपुनात्येवदशातीतान्दशापरान्॥ ॥इतिवृषोत्सर्गः॥ ॥अथैकादशाहेमहैकोद्दिष्टं॥ इदंचमहैकोद्दिष्टंषोडशश्राद्धेभ्योभिन्नमेव॥ अतएवेदंकरिष्यमाणसर्वैकोद्दिष्टप्रकृतिभूतमित्युच्यते॥ इदंचपाकेनैव॥ अत्रसतिसंभवेविप्रोभोजयितव्यः॥ असंभवेग्नौहोमः॥ ब्राम्हणंभोजयेदाद्येहोतव्यमनलेथवेत्युक्तेः॥ श्मश्रुकर्मतुकर्तव्यंनखच्छेदस्तथैवच॥ स्नपनाभ्यंजनेदद्याद्धिप्राग्विधिपूर्वकं॥ ततःक्षणपाद्यासनार्घ्यगंधपुष्पाच्छादनान्येवदद्यात्॥ नात्रधूपदीपौ॥ एकोद्दिष्टंदेवहीनमित्युक्तेरेकएवविप्रः॥ दिवैवचनिमंत्रणं॥ एकमर्घ्यपात्रं॥ स्वधाशब्दनमःशब्दपितृशब्दानसंति॥ तेनमंत्रःप्रेतइमाल्लोकान्प्रीणयाहिनइतिमंत्रोहोर्घ्यपात्रे॥ नाभिश्रवणं॥ सर्वंप्राचीनावीतिनैवकार्यंदेवकार्याभावात्॥ अग्नौकरणविकल्पःतत्रचपाणिहोमेपिनतस्यभक्षणंकिंत्वग्नौप्रक्षेपः॥ एकएवपिंडः॥ अनुमंत्रणादिसर्वममंत्रकं॥ स्वदितमितितृप्तिप्रश्नःकात्यायनानां॥ अक्षय्यस्थानेउपतिष्ठतामितिवदेत्॥ अभिरम्यतामितिविसर्जनं॥ अभिरम्यतास्मेतिविप्रप्रतिवचनं॥ श्राद्धशेषम्भो

जनंनास्ति ॥ अंतेस्नानं ॥ नवश्राद्धैकोद्दिष्टे तु सर्वममंत्रकमित्युक्तं ॥ विप्राभावे त्वग्नावेकोद्दिष्टं यथा अग्नौपाय संश्रपयित्वाज्य
भागांतेऽग्नेरग्नेश्राद्धप्रयोगं कृत्वाग्नौ प्रेतमावाह्य गंधाद्यैः संपूज्य पृथ्वी ते पात्रमित्यादिनान्नं संकल्प्योदीरतामवर इत्यष्टाभि
श्चतुरावृत्तिभिर्ऋग्भिर्द्वात्रिंशदाहुती हुत्वा पिंडदानादि श्राद्धं समापयेदिति ॥ एवमेतदेकोद्दिष्टं स्त्रीणामपि ॥ अथाद्यमासिकं
॥ तस्य मासादौ मासिकं कार्यमिति वचनान्मृताहो मुख्यः कालः ॥ स चाशौचप्रतिबंधादतिक्रांत इति तदंत एकादशेऽह्नि तत्कार्यं ॥
अत एव ब्राह्मणं भोजयेदाद्ये होतव्यमनलेऽथवा ॥ पुनर्भोजयेद्विप्रं द्विरावृत्तिर्भवेदिहेति प्रथममासिकार्थं द्वितीयावृत्तिरुक्ता ॥
अत्र च द्विरावृत्तिर्भवेदिहेत्युक्तिः षोडशमासिकानां सपिंड्यधिकारार्थमपकृष्य कर्तव्यानां द्वादशाहादौ करणपक्षे योज्या ॥ तेषा
मेकादशाह एव करणपक्षे तु षोडशमासिकानां षोडशावृत्तय एकं महैकोद्दिष्टोत्तरमतिक्रांतमाद्यमासिकं करिष्ये इति संकल्प्याद्यमा
सिकमात्रमन्नेनामेन वा विप्रे दर्भबटौ वा प्रेतमावाह्य कार्यं न त्वाद्यमासिकस्याग्नौ होमः ॥ पुनर्भोजयेद्विप्रमिति विशेषवचना
त् ॥ इत्थं च महैकोद्दिष्टमेकमाद्यमासिकमेकमित्येकोद्दिष्टस्य द्विरावृत्तिः स्पष्टैव ॥ यत्त्वाद्यमासिकातिरेकेण महैकोद्दिष्टस्य द्विरा
वृत्तिं वदंति ते भ्रांताः ॥ अत्र केचिदाद्याब्दिकस्यापि मृताह एव काल इति तस्याप्यतिक्रांतत्वादेकादशाहे आद्यमासिकमाद्याब्दिकं च
तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्य द्वयमपि तंत्रेण कार्यमित्याहुः ॥ अन्ये तु ॥ मासादौ मासिकं कार्यमाब्दिकं वत्सरे गते इति वचनाद्द्वितीयव
मिति समत्वाच्च सापसाद्विरावृत्तिर्भवेदिहेत्युक्तेरसंगतेः तथा च सपिंड्यधिकारार्थापकृष्याणां मासिकानां द्वादशाहे करणे
पक्षे एकादशे महैकोद्दिष्टो

षांरंभेप्रथमाब्दिकमितिनाब्दिकस्यैकादशाहेनुष्ठानमित्याहुः॥ एवंत्रिपक्षेसपिंडीकरणपक्षेएकादशाहेआद्यमासिकमूनमासे ऊनमासिकंद्वितीयमासारंभेद्वितीयमासिकंपक्षत्रयेत्रैपक्षिकंचैकोद्दिष्टविधिनाकृत्वावशिष्टद्वादशमासिकान्यपकृष्यतथैवकृत्वासपिंडीकरणं॥ एवंपक्षांतरेषूह्यं॥ एकादशाहेतंत्रेणषोडशमासिकापकर्षपक्षेमहैकोद्दिष्टोत्तरंदेशकालौसंकीर्त्यातिक्रांतमाद्यमासिकंसपिंड्यधिकारार्थमपकृष्योनमासिकादीन्यूनाब्दिकांतानिपंचदशमासिकानिचतंत्रेणैकोद्दिष्टविधिनाकृष्यइतिसंकल्प्यतंत्रेणषोडशापिकुर्यात्॥ केचिन्मतेत्वतिक्रांतेआद्यमासिकाद्याब्दिकेऊनादिमासिकानिचेत्यादिसंकल्पः॥ मासिकानितु॥ आद्यमासिकं१ऊनमासिकं२द्वितीयमासिकं३त्रैपक्षिकं४तृतीयमासिकं५चतुर्थमासिकं६पंचममासिकं७षष्ठं८ऊनषण्मासिकं९सप्तममासिकं१०अष्टमं११नवमं१२दशमं१३एकादशं१४द्वादशं१५ऊनाब्दिकं१६चेतिक्रमेणज्ञेयानि॥ अथैकादशाहेरुद्रगणश्राद्धं॥ तच्चैकादशरुद्रोद्देशेनरुद्ररूपप्रेतोद्देशेनवा॥ रुद्रोद्देशपक्षेसव्येन॥ तत्तद्रूपप्रेतोद्देशपक्षेऽपसव्येन॥ वीरभद्रः१शंभुः२गिरिशः३अजैकपात्४अहिर्बुध्न्यः५पिनाकी६अपराजितः७भुवनाधीश्वरः८कपाली९स्थाणुः१०भगः११ इत्येकादशरुद्राः॥ अत्रशक्तेनैकैकरुद्रनाम्नैकोपिविप्रइत्येकादशविप्राभोज्याः अशक्तेनतुसर्वोद्देशेनैकएवविप्रोभोज्यः॥ आमान्नान्येकादशैकंवामान्नंदेयं॥ अत्रश्राद्धेपिंडदानार्घ्याग्नौकरणविकिराणामभावः॥ एवमेवाष्टवसुश्राद्धं॥ एतच्चकृताकृतं

वस्त्रनामान्यथान्यत्र ॥ एतदेकादशाहकृत्यंत्र्यहाशौचेचतुर्थेदिनेकर्तव्यं ॥ द्वितीयदिनेप्रथमदिनेवास्थिसंचयनं ॥ पंचमदिनेसपिंडीकरणं
॥ अत्रैकादशाहेद्वादशाहेवापददानानिकार्याणि ॥ तेनप्रेतस्यमार्गेसुखगतिः आसनोपानहच्छत्रंमुद्रिकाचकमंडलुः ॥ यज्ञोपवीताज्य
वस्त्रभोजनंचान्नभाजनं ॥ दशाकपदमेतस्यात्सदान्प्रेवंत्रयोदश ॥ देयानिवायथाशक्तितेनासौप्रीणितोभवेत् ॥ अन्नंचैवोदकुंभंचोपान
होचकमंडलुः ॥ छत्रंवस्त्रंतथायष्टिंलोहदंडंचदापयेत् ॥ अग्निष्ठिकांप्रदीपंचतिलांस्तांबूलमेवच ॥ चंदनंपुष्पमालांचोपदानानिचतुर्द
श ॥ वैतरणीधेनूत्क्रांतिधेनूमोक्षधेन्वादिदानानिगोभूम्यादि ॥ दशदानानितिलपात्रदानादीनिमरणकालेनकृतानिचेदेकादशाहादौपुत्रा
दिभिःप्रेतोद्देशेनकार्याणि ॥ अश्वंरथंगजंधेनुंमहिषींशिबिकादिकं ॥ शालग्रामंपुस्तकंचकस्तूरीकुंकमादिकं ॥ दासीरत्नंभूषणादिशय्यार-
लंचचामरं ॥ दद्याद्वित्तानुसारेणप्रेतस्तत्तत्सुखंलभेत् ॥ अथशय्यादानं ॥ एकादशाहेशय्यायादानेएषविधिःस्मृतः ॥ तेनोपभुक्तंयत्किंचि
द्वस्त्रवाहनभाजनं ॥ यद्यदिष्टंचतस्यासीत्तत्सर्वंपरिकल्पयेत् ॥ प्रेतंचपुरुषंहैमंतस्यांसंस्थापयेत्सदा ॥ पूजयित्वाप्रदातव्यामृतशय्याय-
थोदिता ॥ तस्माच्छय्यांसमासाद्यसारदारुमयींदृढां ॥ दंतपत्रचितांरम्यांहेमपट्टैरलंकृतां ॥ हंसतूलिप्रतिच्छन्नांशुभगंडोपधानिकां ॥
प्रच्छादनपटीयुक्तांगंधधूपादिवासितां ॥ उच्छीर्षकेघृतभृतंकलशंपरिकल्पयेत् ॥ तांबूलकुंकुमक्षौदकर्पूरागरुचंदनं ॥ दीपकोपानह
छत्रंचामरासनभाजनं पार्श्वेषुस्थापयेद्भक्त्यासप्तधान्यानिचैवहि ॥ शयनस्थस्यभवतियदन्यदुपकारकं ॥ भृंगारकारकाद्यंततंचवर्णं

विनायकं॥ संपूज्यद्विजदांपत्यंनानाभरणभूषितं॥ उपवेश्यतुशय्यायांमधुपर्कंततोवदेत्॥ दानमंत्रस्तु॥ यथानकृष्णशयनंशून्यंसागर
जातया॥ शय्याममाप्यशून्यास्तुतथाजन्मनिजन्मनि॥ तस्मादशून्यंशयनंकेशवस्यशिवस्यच॥ शय्यातस्याप्यशून्यास्तुतथाजन्मनि
जन्मनि॥ दत्त्वैवंतस्यसकलंप्रणिपत्यविसर्जयेत्॥ पाद्मेतु॥ अस्थिलालाटकंगृह्यसूक्ष्मंकृत्वासपायसं॥ भोजयेद्द्विजदांपत्यंविधि
रेषसनातनइत्युक्तं॥ नैतन्महाराष्ट्रदेशादिशिष्टैराद्रियते॥ यद्देशेतदाचारस्तत्रास्तु॥ स्वर्गेपुरंदरपुरेलोकपालालयेतथा॥ सुखंवसत्यसौ
जंतुःशय्यादानप्रभावतः॥ आभूतसंप्लवंयावत्तिष्ठत्यातंकवर्जितः॥ प्रेतशय्याप्रतिग्राहीनभूयःपुरुषोभवेत्॥ गृहीतायांतुतस्यांवैपुनः
संस्कारमर्हति॥ ॥अथोदकुंभः॥ ॥एकादशाहात्प्रभृतिघटस्तोयान्नसंयुतः॥ दिनेदिनेप्रदातव्योयावत्संवत्सरंसुतैः॥ यस्यसंव
त्सरादर्वाक्सपिंडीकरणंभवेत्॥ मासिकंचोदकुंभंचदेयंतस्यापिवत्सरं॥ अपिश्राद्धशतैर्दत्तैरुदकुंभंविनानराः॥ दारिद्र्याद्दुःखिनस्तातभ्र
मंतिचभवार्णवे॥ यावदब्दंचयोदद्यादुदकुंभंविमत्सरः॥ प्रेतायान्नसमायुक्तंसोश्वमेधफलंलभेत्॥ इदंचोदकुंभश्राद्धंसपिंडीकरणात्प्रा
गेकोद्दिष्टविधिना॥ सपिंड्युत्तरंतुपार्वणविधिना॥ इदंत्रयोदशादिनादारभ्यकर्तव्यमितिभट्टाः॥ अत्रपिंडदानंकृताकृतं॥ दैवहीनंचैत
त्॥ अदैवंपार्वणंश्राद्धंसोदकुंभमधर्मकं॥ कुर्यात्प्रत्याब्दिकाच्छ्राद्धात्संकल्पविधिनान्वहमितिवचनात्॥ प्रायश्चित्तनागविष्णुश्राद्धवदत्र
श्राद्धेसर्वैश्राद्धधर्मानसंतिकिंतुवाचनिकमात्राः॥ तेनसांकल्पविधिनासंकल्पक्षणपाद्यासनगंधाच्छादनांतपूजनान्नपरिवेषणांतेपू

यिवीतेपात्रमित्याहकस्का॥ एषउदकुंभइदमन्नंदत्तंचेत्यादित्यागविधिः॥ अंतेतांबूलदक्षिणादि॥ नात्रब्रह्मचर्यपुनर्भोजनादिनियमाः॥
वृद्धिनिमित्तेनमासिकापकर्षेउदकुंभश्राद्धानामप्यपकर्षः॥ प्रेतश्राद्धत्वात्॥ प्रत्यहंसोदकुंभान्नदानाशक्तावाब्देकस्मिन्दिनेतावद्भिरा-
मान्नैरुदकुंभैश्चतावदामान्नोदकुंभनिष्क्रयेणवापकृष्योदकुंभश्राद्धानिकार्याणि॥ अब्दमध्येप्रत्यहमुदकुंभश्राद्धंकुर्वतोमध्येआशौचप्रा
प्तौतावच्छ्राद्धानांलोपएवदर्शादिवत्॥ आशौचोत्तरप्रतिबंधादकरणेतदुत्तरोदकुंभेनसहतंत्रतयातिक्रांतोदकुंभानांप्रयोगः॥ अति
क्रांतोदकुंभश्राद्धान्यद्यतनोदकुंभश्राद्धान्यद्यतनोदकुंभश्राद्धंचतंत्रेणकरिष्ये॥ इतिसंकल्पः॥ तथाप्रथमाब्देदीपदानमुक्तं॥ प्रत्यहंदीप
कोदेयोमार्गेतुविषमेनरैः॥ यावत्संवत्सरंवापिप्रेतस्यसुखलिप्सया॥ प्राङ्मुखोदङ्मुखंदीपंदेवागारेद्विजालये॥ कुर्याद्याम्यमुखंपित्र्ये
अद्भिःसंकल्प्यसुस्थिरमिति॥ अथषोडशमासिकानि॥ ॥द्वादशप्रतिमास्यानिऊनमासंत्रिपक्षकं॥ ऊनषाण्मासिकंचोनाब्दिकंचापी
तिषोडश॥ अत्रमतांतराणिसिंधौ॥ अथैषांकालः॥ मासादौसिकंकार्यमाद्यंत्वेकादशेहनि॥ एकद्वित्रिदिनैरूनेत्रिभागेनोनएववा
॥ऊनमासिकमूनाब्दमूनषाण्मासिकंचरेत्॥ त्रैपक्षिकंत्रिपक्षेचोनमास्यंद्वादशेह्निवा॥ तत्रोनमासिकोनषाण्मासिकोनाब्दिकानामेकदि
नेनोनपक्षेपंचम्यांमृतस्यतृतीयायांद्वाभ्यामूनत्वपक्षेद्वितीयायांत्रिभिर्न्यूनेप्रतिपदायामनुष्ठानमितिकेचित्॥ माधवस्तूनषाण्मासिकंच ऊनाब्दिकं
मृताहात्पूर्वेद्युःकार्यमित्याह॥ त्रैपक्षिकंत्रिपक्षेतीतेमृताहेकार्यम्॥ अत्राहिताग्नेर्विशेषः॥ त्रैपक्षिकपर्यंतानिसंस्कारतिथौततःपरा-

पराणि अनि श्रां

ना निमृत
लिथौ

णिप्रत्याब्दिकंचमृततिथौ ॥ तेनाद्यंदाहादेकादशेन्हि ॥ त्रिमासादूर्ध्वंसंस्कारेत्वेवंभाति ॥ त्रिपक्षपर्यंतानिदाहतिथौकृत्वा प्राप्तमासिकेन
सहकार्याणीति ॥ ऊनश्राद्धेषुवर्ज्यानि ॥ त्रिपुष्करेषुनंदाकृत्तिकासिनीवाल्यांभृगोर्दिने ॥ चतुर्दश्यांचनोनानिकृत्तिकासुद्विपुष्करे ॥ त्रिपुष्करद्वि-
पुष्करयोगयोर्लक्षणंप्रागुक्तं ॥ आद्यमासिकंमाघाब्दिकंचैकादशेन्हीत्येकंमतं ॥ आद्यमासिकमेवैकादशेन्हिप्रथमाब्दिकंतुद्वितीयवर्षारंभ
एवेत्यपरमतमित्युक्तं ॥ एतानिषोडशश्राद्धानिवर्षांतसपिंडनपक्षेउक्तेषुस्वस्वकालेष्वेकोद्दिष्टविधिनाकार्याणि ॥ द्वादशाहादिकालेषुसपिं
डनापकर्षपक्षेएकदिनेएवापकृष्ययुगपदेकोद्दिष्टविधिनाकार्याणि ॥ श्राद्धानिषोडशादत्त्वानतुकुर्यात्सपिंडनमितिषोडशश्राद्धैर्विना
सपिंडनेधिकाराभावबोधनात् ॥ एतानिपक्वान्नेनामान्नेनवाकार्याणि ॥ पाकपक्षेयुगपत्करणेसर्वेषामेकएवपाकोविप्रा अर्घ्याः पिंडाश्च
षोडश ॥ एतानिद्वादशाहादौसपिंडनात्पूर्वंकृतान्यपिपुनः सपिंड्युत्तरंस्वस्वकालेपार्वणविधिनाकार्याणि ॥ यस्यसंवत्सरादर्वाक्विहि-
तातुसपिंडता ॥ विधिवत्तानिकुर्वीतपुनः श्राद्धानिषोडश ॥ अर्वाक्संवत्सराद्यस्यसपिंडीकरणंकृतं ॥ षोडशानांद्विरावृत्तिंकुर्यादित्याह
गौतमः इत्यादिवचनात् ॥ षोडशानांद्विरावृत्तित्वंचैकादशाहसपिंडनपक्षेज्ञेयम् ॥ तत्राद्यमासिकस्यकालसत्वात् ॥ द्वादशाहेसपिंडनप
क्षेतुपंचादशानांद्विरावृत्तिः ॥ त्रिपक्षेसपिंडनपक्षेआद्यमासिकोनमासिकद्वितीयमासिकानांस्वकालेकृतत्वादपकृष्यकृतानामेवपुन
रावृत्तिविधानात्तेषांकालाभावाच्चत्रयोदशानामेवपुनरावृत्तिः ॥ एवमन्यपक्षेष्वपियथासंभवमूह्यं ॥ येतुद्वादशाहेसपिंडनंकृत्वात्रयोद

शाहादावाद्यमासिकसहितानांषोडशानांपुनरावृत्तिंकुर्वंतितेभ्रांताः॥यदामरणादारभ्यद्वादशमासमध्येकश्चिदधिकमासःपतेत्तदातन्मासस्थंमासिकश्राद्धमधिकेशुद्धेमासेचेतिद्विवारंकार्यमितिसप्तदशश्राद्धानिभवंति॥सपिंड्युत्तराण्यवशिष्टमासिकानिस्वस्वकालेएवकार्याणि॥चतुःपुरुषमध्येसपिंडेषुनांदीश्राद्धप्राप्तौतुतत्प्राप्तिमासेएवैकस्मिन्नेवदिनेसर्वाण्यपकृष्यकार्याणि॥प्रेतश्राद्धानिसर्वाणिसपिंडीकरणंतथा॥अपकृष्यापिकुर्वीतकर्तुंनांदीमुखंद्विजइत्युक्तेः॥तत्रैकःपाकःषोडशश्राद्धपक्षेषोडशब्राह्मणाःअष्टचत्वारिंशत्पिंडाःपुरूरवार्द्रववविश्वेदेवार्थमेकोविप्रइतिसर्वेषामनुष्ठानं॥एवंपक्षांतरेषुश्राद्धसंख्यानुसारेणविभागूह्यः॥केचित्साकभेदमाहुः॥उदकुंभश्राद्धानामप्यनुमासिकवत्प्रेतोद्देश्यकश्राद्धत्वात्तेषामप्यपकर्षइत्युक्तं॥वृद्धिंविनानुमासिकापकर्षेतुदोषमाहोशना॥वृद्धिश्राद्धविहीनस्तुप्रेतश्राद्धानियश्चरेत्॥सश्राद्धीनरकेघोरेपितृभिःसहमज्जतीतिचतुःपुरुषसपिंडेष्वाधानादिप्राप्तिनिमित्तोप्यपकर्षःकार्यः॥ अत्रविशेषःपूर्वार्धेउक्तः॥यद्यन्मासिकंसूतकादिनातिक्रांतंभवेत्तत्तदुत्तरमासिकेनसहतंत्रेणकार्यमित्युक्तं॥अथसपिंडीकरणविचारः॥ तत्रसपिंडनकालः॥नासपिंड्याग्निमान्पुत्रःपितृयज्ञंसमाचरेदितिवचनात्पित्रादीनांमात्रादीनांत्रितयमध्येन्यतममरणेसाग्निकोद्वादशाहेसपिंडनंकृत्वागामिदर्शेपिंडपितृयज्ञादिकंकुर्यात्॥अत्रस्मार्ताग्निमानपिसाग्निकोगत्यइतिभाति॥तस्यापिपिंडपितृयज्ञावश्यकत्वात्॥साग्नेःप्रेतस्यतुत्रिपक्षेएव॥प्रेतश्चेदाहिताग्निःस्यात्कर्तानग्निर्यदाभवेत्॥सपिंडीकरणंतस्यकुर्यात्स-

क्षेत्तृतीयकेइत्युक्तेः॥ अत्रसाग्निःश्रौताग्निमानेव॥द्वयोः साग्नित्वेद्वादशाहएव॥साग्निकस्तुयदाकर्ताप्रेतोवाप्यग्निमान्भवेत्॥द्वादशाहेतदाकार्यंसपिंडीकरणंपितुरित्युक्तेः॥ द्वयोरप्यनग्नित्वेत्वनेककालाः॥सपिंडीकरणंकुर्याद्यजमानस्त्वनग्निमान्॥ अनाहिताग्नेःप्रेतस्यपूर्णेसंवत्सरेथवा॥ एकादशेमासिषष्ठेत्रिमासेवात्रिपक्षके॥ मासांतेद्वादशेवाह्निकुर्याद्वैकादशेहनि॥ यदहर्वृद्धिरापन्नातदहर्वैतिनिश्चितं॥ अत्रवृद्धिनिमित्तापकर्षोनिरग्नेरेवोक्तस्तथापिसाग्नेरपिसंभवेयोज्यः॥ अत्रवृद्धिपदंचूडोपनयनविवाहमात्रपरं॥सीमंतादिसंस्कारेषुवृद्धिश्राद्धस्यलोपएवकार्योनतुतदर्थंसपिंडनापकर्षइतिकेचित्॥ अन्यत्तु॥ गर्भाधानंपुंसवनादिषन्नप्राशनांतेषुसंस्कारेष्वकरणेदोषोक्तेरावश्यकेषुवृद्धिश्राद्धस्याप्यावश्यकत्वात्सपिंडनापकर्षःकार्यएव॥ तथाचचतुपुरुषसपिंडेषुसपिंडीकरणाभावेगर्भाधानादिकमपिनकार्यमित्याहुः॥ तेनपितामहमरणेपौत्रस्यवृद्धौप्राप्तायामप्यपकर्षःसपिंडीकरणानुमासिकादीनांसिद्धः॥ एवमावश्यकवृद्धियुतकर्मप्राप्तौकनिष्ठःपुत्रोवाभ्रातावाभ्रातृपुत्रोवान्यःसपिंडोवाशिष्योवागौणकर्तापिकुलप्राप्तवृद्धिसिध्यर्थंसपिंडनाद्यपकर्षंकुर्यात्॥ तत्रचकृतेमुख्यस्यपुत्रादेर्नपुनःकरणं॥ वृद्धिनिमित्तापकर्षेपुनःकरणाभावात्॥ येवामद्रंदूषयंतिस्वधाभिरितिदोषश्रुतेः॥ वृद्धिंविनागौणाधिकारिणासपिंड्यादिकरणेतुमुख्याधिकारिणापुत्रादिनापुनरावर्तनीयं॥ एकादशाहांतकर्मणस्तुपुनरावृत्तिरित्युक्तं॥ तत्रावश्यकपदेनानन्यगतिकंवृद्धिकर्मग्राह्यं॥ तेनसगतिकेष्टापूर्तादौसगतिकोपनयनविवाहादौचनाप

न

६७

कर्षः॥ अगतिकेचविवाहादावप्यपकर्षइतिव्यवस्थायोज्या॥ आनंत्यात्कुलधर्माणांपुंसांचैवायुषःक्षयात्॥ अस्थिरत्वाच्छरीरस्यद्वादशाहःप्रशस्यते॥ अत्रकुलधर्मपदेनवृद्धिश्राद्धयुतंकर्मग्राह्यं॥ नतुपंचमहायज्ञदेवपूजाश्राद्धादि॥ अस्यवर्णधर्मत्वेनानित्यत्वात्सपिंडीकरणनिमित्तकप्रतिबंधायोगात्॥ सपिंडीकरणात्पूर्वंपंचमहायज्ञादिधर्मोनकार्यइतिक्वापिस्मृतिवचनेनुपलंभाच्च॥ एतेनसपिंडीकरणाभावेसपिंडीषुदेवपूजाश्राद्धादिधर्मलोपंवदंतोनिर्मूलत्वादुपेक्ष्याः अत्रद्वादशाहपदेनाशौचसमाप्त्युत्तरदिनंग्राह्यं॥ तेनत्रिदिनाशौचेपंचमदिनेसपिंडीकरणम्॥ द्वादशाहादिकालेषुप्रमादादननुष्ठितं॥ सपिंडीकरणंकुर्यात्कालेषूत्तरभाविषु॥ इदमुत्तरकालविधानंसाग्निनिरग्निसाधारणं॥ सपिंडीकरणंश्राद्धमुक्तकालेकृतंनचेत्॥ हस्तार्द्रारोहिणीमैत्रानुराधायांचतच्चरेत्॥ इदमपिसाधारणं॥ स्मृत्यर्थसारेवर्षांतसपिंडनपक्षेवर्षांत्यदिनेपूर्वंसंवत्सरविमोक्षश्राद्धंकृत्वासपिंडनंचकृत्वापरेद्युर्मृताहेवार्षिकंकार्यमित्युक्तं॥ इतिकालविचारः॥ तच्चसपिंडनंपुत्रेविदेशस्थेपिसतिनान्यःकुर्यात्॥ एवंज्येष्ठपुत्रेविदेशस्थेपिनकनिष्ठःकुर्यात्॥ षोडशश्राद्धानितुज्येष्ठासंनिधानेकनिष्ठेनकार्याणि॥ पुनर्ज्येष्ठेननकार्याणि॥ आहिताग्निःकनिष्ठोपिसपिंडनंकुर्यादेव॥ वृद्धिनिमित्तेतुकनिष्ठादिभिरपिसपिंडनंकार्यमित्युक्तं॥ वृद्धिंविनाकनिष्ठपुत्रेणकृतेपिसपिंडनेज्येष्ठपुत्रेणपुनःकार्यम्॥ आहिताग्निनापितृयज्ञार्थंकृतेसपिंडनेपिज्येष्ठेनपुनःकार्यमितिभाति॥ तत्रपुनःकरणेप्रेतशब्दोनवाच्यः॥ देशांतरस्थपुत्राणांश्रुत्वातुवपनंभवेत्॥ दशाहंसूतकंचैवतदंतेचसपिंडनं॥ अ

यत्त्व्युत्क्रममृतौ ॥ मृतेपितरियस्याथध्रियतेचपितामहः ॥ तेनदेयास्त्रयःपिंडाः प्रपितामहपूर्वकाः ॥ तेभ्यश्चपैतृकःपिंडोनियोक्तव्यस्तुपूर्ववत् ॥ मातर्यथमृतायांतुध्रियतेचपितामही ॥ प्रपितामहीपूर्वस्तुकार्यस्तत्राप्ययंविधिः ॥ एवंप्रपितामहजीवनेतत्पित्रादिभिःकार्यः ॥ यत्तुव्युत्क्रमात्तुप्रमीतानांनैवकार्यासपिंडनेतितन्मातृपितृभर्तृभिन्नविषयं ॥ प्रपितामहादिभिःपितुःसपिंडनेकृते पश्चात्पितामहमरणेपिपुनःपितामहेनसहपितुःसपिंडनंनकार्यं यदातुपितुःसपिंडनात्प्राक्पितामहोमृतस्तदापितामहंसपिंनं कृत्वापितामहादिभिःसहपितृसपिंडनंकार्यं ॥ यदाचपितुर्मरणोत्तरंपितामहःप्रपितामहोवामृतस्तयोश्चपुत्रांतरंसपिंडनाधिकारिदेशांतरेतिष्ठतितदादाहाद्येकादशाहांतमात्रंकर्मकृत्वासपिंडनहीनाभ्यामपिपितामहप्रपितामहाभ्यांसहपितुःसपिंडनंकुर्यात् ॥ पितामहप्रपितामहयोःपुत्रांतराभावेतुपौत्रःप्रपौत्रोवातयोःसपिंडनंकृत्वैवपितुःसपिंडनंकुर्यात् ॥ पितामहस्यपुत्रांतराभावेपौत्रेणसपिंडनषोडशानुमासिकांतमेवकर्मकार्यं ॥ पितामहवार्षिकादिकंतुनावश्यकं ॥ इच्छयापितामहवार्षिकादिकरणेतुफलातिशयः ॥ पितृदशाहंकुर्वन्यदिपुत्रोमृतस्तदातत्पुत्रःस्वपितुरौर्ध्वदेहिकंकृत्वापितामहौर्ध्वदेहिकंपुनःसर्वमावर्त्तयेत् ॥ अतीतेदशाहेतुनपुनरावृत्तिः ॥ पुत्रांतराभावेपितामहसपिंडनोत्तरंपितृसपिंडनमित्युक्तं ॥ अशक्तिवशात्पित्रानुज्ञातेनपौत्रेणपितामहदशाहकर्मण्यारब्धेपश्चात्पितृमृतौपित्राशौचंवन्हेवपौत्रःपितामहौर्ध्वदेहिकंकुर्यात् प्रक्रांतत्वात्पितृदशाहादिकर्मापिकुर्यात्प्रास-

स्यात्॥ ॥अथस्त्रीषूच्यते॥ ॥पितामह्यादिभिः सार्द्धं मातरं तु सपिंडयेत्॥ केचित्पितृमरणोत्तरं मातृमरणे पित्रैव सह मातृसपिंड
नमाहुः॥ दौहित्राः सपिंडनकर्त्ता चेन्मातामहेन सह सपिंडनमित्यपरे॥ सहगमने तु भर्त्रैव सह सपिंडनं॥ येनकेनापि सपिंडनेप्यन्वष्ट
क्यप्रतिवार्षिकादिश्राद्धेषु पितामह्यादिभिः सहैव मातुः पार्वणं कार्यं॥ अत्र केचित्तस्य पुत्रस्य सपत्नीपुत्रयोः पत्नश्चाभावे स्त्रीणां
सपिंडनं नास्तीत्याहुः॥ अथान्वारोहणे भर्त्रा सह पत्नीसंयोजनमिति पक्षे मतद्वयं॥ पितृपिंडस्य पितामहादिषु त्रिषु संयोजनं
प्रथमं कृत्वा पश्चान्मातृपिंडं पितामहादिषु संयोजयेदित्येकः॥ प्रथमं मातृपिंडं पित्रैव संयोज्य मातृपिंडेनैकीकृतं पितृपिंडं पिता
महादिषु संयोजयेदित्यपरः पक्षः॥ अत्र द्वितीयपक्ष एव युक्तः॥ केचित्सहगमने एकदिने मरणे स्त्रियाः सपिंडनं नास्ति भर्त्तुः
कृते सपिंडने भार्याया अपि कृतं भवतीति मतांतरमाहुः॥ सर्वाभावे स्वयं पत्न्युः स्वभर्तृणाममंत्रकं॥ सपिंडीकरणं कुर्युस्ततः
पार्वणमेव च॥ ब्रम्हचारिणामनपत्यानां च व्युत्क्रममृतानां च सपिंडनं न कार्यमिति मतांतरे॥ अत्र सर्वत्र सपिंडनाभावपक्षो न शिष्टा
चारे दृश्यते॥ यतीनां सपिंडीकरणं नास्ति किंतु तत्स्थाने एकादशेन्हि पार्वणं कार्यं॥ इदं सपिंडीकरणश्राद्धं पार्वणैकोद्दिष्टरूपं ते
न पितामहादित्रयार्थं त्रयो विप्रा अर्घ्याः पिंडाश्च त्रयः॥ प्रेतार्थमेको विप्रः पिंडोर्घ्यश्च॥ देवार्थं द्वौ यद्वा पार्वणे एकः प्रेते एकः दे-
वार्थ एको विप्रः॥ अत्र कामकालौ विश्वेदेवौ॥ प्रेतस्य पित्रादेरर्घ्यपात्रं पितामहार्घ्यपात्रत्रये संयोज्यं॥ एवं प्रेतपिंडोपि पिताम-

व

हादिपिंडत्रयेसंयोज्यः॥पितृविप्रकरेहोमःसाग्नेरपिभवेदिह॥सपिंडीकरणश्राद्धमन्त्रेनैवकार्यं॥नत्वामादिना॥अनुमासिकान्य
ब्दान्तेनैवकार्याणि॥प्रेतःसपिंडनादूर्ध्वंपितृलोकंसगच्छति॥कुर्यात्तस्यचपाथेयंद्वितीयेन्हिसपिंडनादितिवचनात्त्रयोदशेन्हिपाथे
यश्राद्धंकृत्वापुण्याहवाचनादिकंकृत्वावर्षपर्यंतंप्रत्यहमुदकुंभश्राद्धंकुर्यात्॥अशक्तौमासिकश्राद्धेष्वेवोदकुंभोदेयः॥सपिंडोत्त-
रानुमासिकानांपार्वणविधिनानुष्ठानंवृद्धिप्राप्तौतेषामप्यपकर्षः॥सचचतुःपुरुषसपिंडेष्वेवेत्युक्तं॥एवंवर्षपर्यंतंकृत्वावर्षा-
न्त्यदिनेसंवत्सरविमोकश्राद्धंपार्वणविधिनाकार्यं॥इदमेवाब्दपूर्तिश्राद्धमित्यप्युच्यते॥वृद्धश्राद्धेसपिंड्यांचप्रेतश्राद्धानुमासि
के॥संवत्सरविमोकेचनकुर्यात्तिलतर्पणम्॥इदमूनाब्दिकात्षोडशश्राद्धेभ्योभिन्नमेव॥अतएवास्यप्रेतश्राद्धत्वाभावाद्वृद्धिप्रा
प्तावपिनापकर्षः॥ततोवर्षान्त्यदिनेशक्त्याभूरिब्राम्हणभोजनंचकार्यमित्यंत्येष्टिपद्धतौभट्टाःयुक्तंचैतत्॥जीवतोवाक्यकरणा
त्प्रत्यब्दंभूरिभोजनात्गयायांपिंडदानाच्चत्रिभिःपुत्रस्यपुत्रतेतिवाक्येनभूरिभोजनपदेनप्रत्याब्दिकश्राद्धातिरिक्तस्यैवबहुविप्र
भोजनस्याविहितत्वाच्छ्राद्धंकुर्यान्नविस्तारमितिनिषेधाच्छ्राद्धस्यभूरिभोजनपदाभिधेयत्वासंभवात्॥अथप्रथमाब्देनिषिद्धानि
॥मातापित्रोर्मरणेवर्षपर्यंतंपरान्नंगंधमाल्यादिभोगंमैथुनमभ्यंगंस्नानंचवर्जयेत्॥ऋतौभार्यामुपेयादेव॥आर्त्विज्यंलक्षहो
ममहादानादिकाम्यकर्माणितीर्थयात्राविवाहादिवृद्धिश्राद्धयुतंकर्ममात्रंशिवपूजांचवर्जयेत्॥संध्योपासनदेवपूजापंच

महायज्ञातिरिक्तकर्ममात्रंवर्ज्यं ॥ प्रमीतौपितरौयस्यदेहस्तस्याशुचिर्भवेत् ॥ नदैवंनापिवापित्र्यंयावत्पूर्णोनवत्सरइतिवच
नादितिकेचित् ॥ महातीर्थस्यगमनमुपवासव्रतानिच ॥ सपिंडीश्राद्धमन्येषांवर्जयेद्वत्सरंबुधः ॥ अस्यापवादः ॥ पत्नीपुत्र
स्तथापौत्रोभ्राता तत्तनयस्नुषा ॥ मातापितृव्यश्चैतेषांमहागुरुनिपातने ॥ कुर्यात्सपिंडनंश्राद्धंनान्येषांतुकदाचन ॥ एका-
दशाहपर्यंतंप्रेतश्राद्धंचरेत्सदा ॥ पित्रोर्मृतौचनान्येषांकुर्याच्छ्राद्धंतुपार्वणं ॥ गयाश्राद्धंमृतानांतुपूर्णेत्वब्देप्रशस्यते ॥ गारुडे
॥ तीर्थश्राद्धंगयाश्राद्धंश्राद्धमन्यच्चपैतृकं ॥ अब्दमध्येनकुर्वीतमहागुरुविपत्तिषु ॥ केचिद्वर्षांतसपिंडनपक्षेएवैतेसर्वेनिषेधा
नतुद्वादशाहसपिंडनपक्षइत्याहुः ॥ अपरेतुद्वादशाहसपिंडनपक्षेपिसर्वएतेनिषेधाइत्याहुः ॥ अत्रैवंव्यवस्था ॥ वृद्धिप्रा-
प्तिंविनाऽर्वाक्सपिंडनापकर्षेपिप्रेतस्यपितृत्वप्राप्तिर्वर्षांतएव ॥ कृतेसपिंडीकरणेनरःसंवत्सरात्परं ॥ प्रेतदेहंपरित्यज्य
भोगदेहंप्रपद्यतइत्यादिवचनात् ॥ तेनसपिंडीकरणसत्वेपिवृद्धिदैवपित्र्येष्वनधिकारः ॥ वृद्धिनिमित्तापकर्षेतुवृध्यादावधिका
रइति ॥ अतएवकालतत्वनिर्णयेसंकटादौमृतपितृकापत्यानांसंस्काराभ्युदयिकंमृतमातापितृकेणपुत्रेणस्वापत्यसंस्कारादि
कंचप्रथमाब्देपिकार्यमित्युक्तं ॥ दर्शमहालयादिश्राद्धस्यनित्यतर्पणस्यचाप्येवमेवव्यवस्थाज्ञेया ॥ ॥ अथविधानानि ॥ ॥ तत्र
पंचकमृतौ ॥ पंचकंनामधनिष्ठोत्तरार्धमारभ्यरेवत्यंतंसार्धनक्षत्रचतुष्टयम् ॥ तत्रदाहनिषेधाद्दर्भमयपुत्तलैर्यवपिष्टानुलिप्तैः

पंचोर्णासूत्रवेष्टितैःसहशवंदहेत्॥तत्रतिथ्यादिसंकीर्णामुकस्यधनिष्ठापंचकादिमरणसूचितवंशारिष्टविनाशार्थंपंचकवि
धिंकरिष्यइतिसंकल्प्योक्तविधाःप्रतिमानक्षत्रमंत्रैरभिमंत्र्यगंधपुष्पैःसंपूज्यदाहसमयेप्रेतोपरिन्यसेत्॥प्रथमांशिरसि॥द्वि-
तीयांनेत्रयोः॥तृतीयांवामकुक्षौ॥चतुर्थींनाभौ॥पंचमींपादयोः॥तदुपरिनाममंत्रैर्घृताहुतीर्जुहुयात्॥तत्रनामानिक्रमेण
॥प्रेतवाहः प्रेतसखाः प्रेतपः प्रेतभूमिपः प्रेतहर्त्ताचेति॥ततउदकंदत्वायमायसोत्र्यंबकाभितिमंत्राभ्यांप्रत्येकंप्रतिमाज्या स्वा
हुतीर्जुहुयात्॥ततःप्रेतमुखेपंचरत्नंदत्वापुत्तलैःसहप्रेतंदहेत्॥सूतकांतेतिलहोमघृतानिदत्वाकांस्यपात्रेतैलंप्रक्षिप्यत
त्रात्मप्रतिबिंबंवीक्ष्यविप्रायदद्यात्॥शांतिंचकुर्यात्॥अत्रायंविशेषः॥नक्षत्रांतरेमृतस्यपंचकेदाहप्राप्तौपुत्तलविधिरेवन
शांतिकं॥पंचकमृतस्याश्विन्यांदाहप्राप्तौशांतिकमेवनपुत्तलविधिः॥शांतिश्चलक्षहोमरुद्रजपान्यतररूपायथाविभवंकुर्या
॥अथवाकुंभेयमप्रतिमांसंपूज्यगृह्योक्तविधिनाग्निप्रतिष्ठापनान्वाधानादिचरुश्रपणांतंकृत्वाज्यभागांतेनामभिश्चतुर्दश
चर्वाहुतीर्जुहुयात्॥यमायस्वाहा१धर्मराजाय०२मृत्यवे०३अंतकाय०४वैवस्वताय०५कालाय०६सर्वभूतक्षयाय०७औदुंबरा
य०॥ दध्नाय०९नीलाय०१०परमेष्ठिने०११वृकोदराय०१२चित्राय०१३चित्रगुप्ताय०१४एवंहुत्वाहोमशेषंसमाप्य॥कृष्णांगांकृ-
ष्णवस्त्रांचहेमनिष्कसमन्वितां॥दद्याद्विप्रायशांताययमोमेप्रीयतामिति॥त्रिपादृक्षेप्येतदेवशांतिकं॥यदिभद्रातिथौनांस्या-

ज्ञानुभौमशनैश्चरैः॥ त्रिपादृक्षैश्चसंयोगस्तदायोगस्त्रिपुष्करः॥ द्विपुष्करोद्वयोर्योगेथवायंस्याद्विपादभैः॥ त्रिपादनक्षत्राणि
तु॥ पुनरवसूत्तराषाढाकृत्तिकोत्तरफाल्गुनी॥ पूर्वाभाद्राविशाखाचज्ञेयमेतात्त्रिपादभं॥ मृगचित्राधनिष्ठाचज्ञेयमेतद्विपाद
भं॥ त्रिपुष्करयोगेद्विपुष्करयोगेचमृतौकृच्छ्रत्रयंप्रायश्चित्तंकृत्वायवपिष्टमयपुरुषत्रयेणसहप्रेतदाहः॥ पुरुषत्रयस्यप्रे
तेन्यासआज्याहुतयश्चपूर्ववत्॥ कनकहीरकनीलपद्मरागमौक्तिकेतिपंचरत्नस्यमुखेप्रक्षेपोपि॥ रत्नाभावेकर्षार्धस्वर्णं
॥स्वर्णाभावेघृतं॥ एवंपूर्वत्रापि॥ दहनेमरणेद्वित्रिपुष्करेत्रिगुणंफलं॥ द्विगुणंखननेप्ययमेतद्दोषोपशांतये॥ सुवर्णंदक्षि
णांदद्यात्कृष्णावस्त्रमथापिवा॥ शांतिकुर्यात्सूतकांतेपूर्वोक्तांतेनमंगलं॥ मृतस्यस्मशानेनयनोत्तरंपुनर्जीवनेसतियस्य
गृहेसप्रविशतितस्यमरणंतत्रसक्षीरघृताक्तौदुंबरसमिधांसावित्र्यष्टसहस्रेणहोमः॥ अंतेकपिलादानंतिलपूर्णकांस्यपात्र
दानंच॥ एकाशीतिपलंकांस्यंतदर्धकं॥ नवषट्त्रिपलंवापिदद्याद्विप्रायशक्तितः॥ ॥अथब्रम्हचारिमृतौ॥ ॥ब्रह्मचा
रिमृतेद्वादशषट्त्रीणिवाब्दानिशक्त्याप्रायश्चित्तंकृत्वादेशकालौस्मृत्वामुकगोत्रानाम्नोब्रह्मचारिणोमृतस्यव्रतविसर्गंकरि
ष्येतदंगतयानांदीश्राद्धंकरिष्यइत्युक्त्वाहिरण्येननांदीश्राद्धंकृत्वाग्निप्रतिष्ठापनाद्याघारांतेचतसृभिर्व्याहृतिभिराज्यंहु-
त्वाग्नयेव्रतपतयेस्वाहा॥ अग्नयेव्रतानुष्ठानफलसंपादनायस्वाहा॥ विश्वेभ्योदेवेभ्यःस्वाहेतितिस्रआज्याहुतीर्हुत्वास्विष्ट

कृदादिहोमशेषंसमाप्यपुनर्देशकालौस्मृत्वामुकस्यौर्ध्वदेहिकाधिकारार्थमर्कविवाहंकरिष्येइत्यादिहिरण्येननांदीश्राद्धांतेर्के
समीपेनीत्वार्कशाखांवागृहीत्वार्कंब्रह्मचारिणं॥ हरिद्रयानुलिप्यपीतसूत्रेणसंवेष्ट्यवस्त्रयुग्मेनाछाद्याग्निप्रतिष्ठाद्याघारांतेआ
ज्यहोमः अग्नयेस्वाहा १ बृहस्पतये॰२ विवाहविधियोजकाय॰३ यस्मैत्वाकामकामायवयंसम्राड्यजामहे॥ तमस्मभ्यंका-
मंदत्त्वाथेदंत्वंघृतंपिबस्वाहा॥ कामायेदं॰॥ ततोव्यस्तसमस्तव्याहृतिहोमः॥ एवमष्टाहुत्यंतेस्विष्टकृदादिकृत्वार्कशाखांब्रह्म
चारिशवंचतुषाग्निनाविधिवद्दहेत्॥ स्नातकमरणेप्येवमितिकेचित्॥ एतन्निर्मूलमित्यन्ये॥ सूतकांतेत्रिंशद्ब्रह्मचारिभ्यःकौपी
नकृष्णाजिनकर्णभूषणादिपादुकाछत्रगोपीचंदनमाल्यमणिविद्रुममालायज्ञोपवीतादियथासंभवंदद्यात्॥ अथकुष्टिमृ-
तौ॥ मृतस्यकुष्टिनोदेहंतीर्थेवाप्सुविवाक्षिपेत्॥ नदाहंनोदकंपिंडंनचेदानक्रियांचरेत्॥ यदिस्नेहाच्चरेद्दाहंयतिचांद्रायणंच-
रेत्॥ तथाचशक्त्यानुसारेणषडब्दादिप्रायश्चित्तंकृत्वाकुष्टादिमहारोगमृतस्यदाहादिक्रियांकुर्यान्नान्यथेति॥ अथरजस्वला-
दिमरणे॥ रजस्वलायाःप्रेतायाःसंस्कारादीनिनाचरेत्॥ ऊर्ध्वंत्रिरात्रात्स्नात्वातांशवधर्मेणदाहयेत् अथवारजस्वलांसूतिकां
चमलंप्रक्षाल्यस्नापयित्वाकाष्ठवदमंत्रकंदग्ध्वास्थीनिमंत्राग्निनादहेत्॥ उभयत्रचांद्रायणत्रयंप्रायश्चित्तमस्त्येव॥ तदेव
मंत्रवद्दाहकरणेछायांतु॥ अद्येत्याद्यमुकगोत्रायारजस्वलावस्थामरणनिमित्तप्रत्यवायपरिहारार्थमौर्ध्वदेहिकयोग्यत्वार्थं

चचांद्रायणत्रयप्रायश्चित्तपूर्वकंशूर्पेणाष्टोत्तरशतस्नानानिकारयिष्येइतिसंकल्प्यचांद्रायणत्रयंप्रत्याम्नायेनकृत्वायवपि
ष्टेनप्रेतमनुलिप्यस्वयंस्नात्वाशूर्पोदकैरष्टोत्तरशतंवारंस्नापयेत्॥ ततोभस्मगोमयमृत्तिकाकुशोदकैःपंचगव्यैःशुद्धोदकै
श्चसंस्नाप्य॥ यदंतियच्चदूरकइत्यादिपावमानीभिरापोहिष्ठेतितृचेनक यानइत्यादिभिश्चसंस्नाप्यपूर्ववस्त्रंपरित्यज्यान्य
वस्त्रेणवेष्ट्यसंदहेत्॥ सूतिकायामप्येवं॥ सूतिकायाआद्यत्र्यहमरणेत्र्यब्दंप्रायश्चित्तं॥ द्वितीयत्र्यहेद्व्यब्दं॥ तृतीयत्र्यहेएका
ब्दंदशमदिनेतुकृच्छ्रत्रयमितिविशेषः क्वचिदुक्तः॥ मासपर्यंतमपिकृच्छ्रत्रयमित्यन्ये॥ मिताक्षरायांतुकुंभेजलमादायपंच
गव्यंक्षिप्त्वापुण्यमंत्रैरापोहिष्ठावामदेव्यावारुणादिभिरभिमंत्र्यपूर्वोक्तमंत्रैःसंस्नाप्यविधिनासूतिकांदहेदितिविशेषउक्तः
॥ इतिरजस्वलासूतिकयोर्विधिः॥ ॥ अथगर्भिणीमरणे॥ ॥ गर्भिण्यामृतायाःशुध्यर्थंत्रयस्त्रिंशत्कृच्छ्राणिकृत्वागांभूमिं
सुवर्णंचदत्वागर्भंपृथक्कृत्यतांदहेत्॥ सहगर्भदहनेतत्तद्वधप्रायश्चित्तं॥ सगर्भायादाहकर्तुरब्दत्रयंप्रायश्चित्तं॥ अथान्वा
रोहणंस्त्रीणामात्मनोभर्तुरेवच॥ सर्वपापक्षयकरंनिरयोत्तारणायच॥ अनेकस्वर्गफलदंमुक्तिदंचतथैवच॥ जन्मांतरेष्वसौ
भाग्यंधनपुत्रादिवृद्धिदं॥ तिस्रःकोट्योर्द्धकोटीचयावंत्यंगरुहाणिवै॥ तावंत्यब्दसहस्राणिस्वर्गलोकेमहीयते॥ मातृकंपैतृ
कंचैवयत्रकन्याप्रदीयते॥ कुलत्रयंपुनात्येषांभर्तारंयानुगच्छतीत्यादिमहिमाविस्तरोमिताक्षरादौज्ञेयः॥ अत्रनिष्कामत्वेमुक्तिः

ते

सकामत्वेस्वर्गादिफलानीतिव्यवस्था॥ ॥अथप्रयोगः॥ ॥देशकालौस्मृत्वामातृपितृश्वशुरादिकुलपूतत्वब्रह्महत्यादिदोष
दूषितपतिपूतत्वपत्यावियोगारुंधतीसमाचारत्वसार्द्धकोटित्रयसहस्रसंवत्सरस्वर्गेमहीयमानत्वादिपुराणोक्तानेकफलप्राप्त
येश्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतिद्वाराविमुक्तप्राप्तयेवापतिचितान्वारोहणंकरिष्यइतिसंकल्प्यहरिद्राकुंकुमवस्त्रफलादियुतानि
शूर्पाणिसुवासिनीभ्योदद्यात्॥ तत्रमंत्रः॥ लक्ष्मीनारायणोदेवोबलसत्वगुणाश्रयः॥ गाढंसत्वंचमेदेयाद्वायनैःपरितोषित
॥सोपस्कराणिशूर्पाणिवायनैःसंयुतानिच॥ लक्ष्मीनारायप्रीत्यैसत्वकामाददाम्यहम्॥ अनेनसोपस्करशूर्पदानेनलक्ष्मीना
रायणौप्रीयेतां॥ ततोंचलेपंचरत्नंनीलांजनंचबध्वामुखेमौक्तिकन्यस्याग्निसमीपंगत्वाग्निप्रार्थनंकुर्यात्॥ स्वाहासंश्लेषनि-
विण्णशार्वगोत्रहुताशन॥ सत्वमार्गप्रदानेननयमापत्युरंतिकमिति॥ अथाग्नावाज्येनजुहुयात्॥ अग्नयेतेजोधिपतयेस्वा
हा॥१ विष्णवेसत्वाधिपतयेस्वा०२ कालायधर्माधिपतये०३ पृथिव्यैलोकधिष्ठात्र्यै०४ अद्भ्योरसाधिष्ठात्रीभ्यः५ वायवेबला
धिपतये०६ आकाशायसर्वाधिपतयेस्वाहा०७ कालायधर्माधिष्ठात्रे०८ अद्भ्यःसर्वसाक्षिणीभ्यः०॥ ब्रह्मणेवेदाधिपतये०१०
रुद्रायस्मशानाधिपतयेस्वाहेत्येकादशाहुतीर्हुत्वाग्निंप्रदक्षिणीकृत्यदृषदमुपलांसंपूज्यपुष्पांजलिंगृहीत्वाग्निंप्रार्थयेत्॥ ७२
त्वमग्नेसर्वभूतानामंतश्चरसिसाक्षिवत्॥ त्वमेवसर्वंजानीषेनविदुर्यानिमानुषाः॥ अनुगच्छामिभर्त्तारंवैधव्यभयपीडिता

सत्वमार्गप्रदानेनेनयमांभर्त्तुरंतिकं ॥ मंत्रमुच्चार्यशनकैः प्रविशेच्चहुताशनं ॥ विमम्न्वेमानारीरविधवाइत्यृचं ॥ इमाः पतिव्रताः पुण्याः
स्त्रियोभार्याः सुशोभनाः ॥ सहभर्तृशरीरेणसंविशंतुविभावसुमितिचपठेत्कालतरांतुप्रेतोत्तरतः सुप्तांदेवरः शिष्योवोदीर्ष्वेतिमंत्राभ्या
मुत्थापयेत् ॥ अनुव्रजतिभर्त्तारंस्मशानंयागृहान्मुदा ॥ पदेपदेश्वमेधस्यफलंप्राप्नोतिसाध्रुवं ॥ यत्तु ॥ यास्त्रीब्राह्मणजातीयामृ-
तंपतिमनुव्रजेत् ॥ सास्वर्गमात्मघातेननात्मानंनपतिंनयेदितिब्राह्मण्यानिषेधवचनजातंतत्पृथक्चितिपरं ॥ भर्तुमंत्राग्निदाहोत्तर
मनुगमनपृथक्चितिः ॥ मंत्राग्निदाहात्पूर्वमस्थिभिः पर्णशरेणवासहगमनमेकचितिरेव ॥ अस्थ्यादेः पतिस्थानापन्नस्यपतिशरीर
तुल्यत्वात् ॥ इयमेकचितिः सर्ववर्णानां ॥ पृथक्चितिस्तुक्षत्रियवैश्यशूद्रादेरेव ॥ नतुब्राम्हणीनां ॥ पृथक्चितिविधिस्तुदेशांतर
मृतेपत्यौसाध्वीतत्पादुकाद्वयंनिधायोरसिसंशुद्धाप्रविशेज्जातवेदसमिति ॥ पतितेनप्रायश्चित्तार्थंमृतेनवाभर्त्रासहान्वारोहणंन
भवति ॥ यत्तुब्रह्मघ्नोवाकृतघ्नोवामित्रघ्नोवाभवेत्पतिः ॥ पुनात्यविधवानारीइत्यादिवाक्यंतज्जन्मांतरीयब्रम्हहत्यादिपापशोधनप
रंदिनैकगम्यदेशस्यासाध्वीचेत्कृतनिश्चया ॥ नदहेत्स्वामिनंतस्यायावदागमनंभवेत् ॥ तृतीयेन्हिउदक्यायामृतेभर्तरिवैद्विजाः ॥
तस्याःसहगमार्थंतंस्थापयेदेकरात्रकं ॥ रजस्वलायाःप्रथमद्वितीयदिनेपतिमृतौलौकिकाग्निभिरमंत्रकंतंदग्ध्वापंचमेन्ह्यस्थिभिः
सहान्वारोहणंयदिरजस्वलादेशकालवशादिनातदैवानुगंतुमिच्छतिनशक्ष्ठिंप्रतीक्षतेतदासेकद्रोणमितव्रीहीन्मुसलैरवहत्यतदा

घातैःसर्वरजोनिवृत्तौपंचमृत्तिकाभिःशौचंकृत्वादिनक्रमेणत्रिंशद्विंशतिर्दशवाधेनूर्दत्वाविप्रवचनाच्छुद्धिंलब्ध्वासहगमनंकुर्यात्॥अ
त्रावहननेनरजोनिवृत्तिरतींद्रियेतीदंयुगांतरपरयोज्यमितिभाति॥जननमृताशौचयोस्तुसहगमनंनेतिकेचित्॥कालतत्वविवेचने
तुपूर्वप्रवृत्ताशौचमध्येभर्तृमरणेआशौचवतीनामपिभार्याणांसहगमनंभवतिसूतिकोदक्ययोस्तुनेत्युक्तंभातिइदंचसहगमनंगर्भि-
णीबालापत्यासूतिकाभिरदृष्टरजोभिःपतिताभिर्व्यभिचारिणीभिर्भर्तृदुष्टभावाभिश्चनकार्यं॥केचिदत्रपतिव्रतानामेवाधिकारः
॥वर्तंतेयाश्चसंततंभर्तृणांप्रतिकूलतः॥कामात्क्रोधाद्भयान्मोहात्सर्वाःपूताभवंतिताइत्यादितुवाक्यमर्थवादइत्याहुः॥अत्रपृथ
क्चित्यारोहणेभर्त्राशौचमध्येतदूर्ध्वंवाकृतेत्रिरात्रमाशौचंपिंडाश्चसहगमनेतुतस्याःपिंडादिकंशौचंपतिपिंडादितःक्रमात्॥अ
न्वारोहेतुनारीणांपत्युश्चैकोदकक्रिया॥पिंडदानक्रियातद्वच्छ्राद्धंप्रत्याब्दिकंतथा॥अन्वारोहेकृतेपत्न्याःपृथक्पिंडास्तिलांजली
न्॥पृथक्कुस्तिलेनकुर्वीततद्वदेकशिलेतथा॥तत्राद्यघर्वपिंडार्थंपाकैक्यंभिन्नपिंडता॥नवश्राद्धानिभिन्नानिसपिंडीकरणंपृथक्
॥एकएववृषोत्सर्गोगौरेकातत्रदीयते॥सपिंडीकरणंतुनकार्यं॥अथवाभर्त्रैवसहकार्यमित्यादिपक्षाउक्ताः॥मासिकसांवत्सरिका
दीपाकैक्यकालैक्यादिव्यवस्थापिश्राद्धप्रकरणेउक्ता॥ ॥इतिसहगमनेनिर्णयः॥ ॥काशीनाथउपाध्यायइत्यमंसत्क्रियावि-
धीं॥निर्णयभगवत्सादेच्चार्पयत्तद्विशुद्धये॥ इत्यंत्यसृष्टिनिर्णयः॥ अथविधवाधर्माः॥ पत्यौमृतेतुभार्याणांविधिद्वयमुदीरितं॥

पु

वैधव्यंपालयेत्सम्यक्सहाग्निगमनंतुवा॥ पत्यौमृतेचयायोषिद्वैधव्यंपालयेत्सदा॥ सापुनःप्राप्यभर्त्तारंस्वर्गलोकंसमश्नुते॥ विधवापालयेच्छीलंशीलभंगात्पतत्यधः॥ तद्वैगुण्यादपिस्वर्गात्पतिःपततिसर्वथा॥ तस्याःपिताचमाताचभ्रातृवर्गस्तथैवच॥ विधवाकबरीबंधोभर्तृबंधायजायते॥ शिरसोवपनंतस्मात्कार्यंविधवयासदा॥ एकवारंसदाभुक्तिरुपवासव्रतानिच॥ पर्यंकशयनान्नारीविधवापातयेत्पतिं॥ नैवांगोद्वर्तनंकार्यंगंधद्रव्यस्यसेवनं॥ नाधिरोहेदनड्वाहंप्राणैःकंठगतैरपि॥ कंचुकंनपरिदध्याद्वासोनविकृतंवसेत्॥ वैशाखेकार्तिकेमाघेविशेषनियमंचरेत्॥ तांबूलाभ्यंजनंचैवकांस्यपात्रेचभोजनं॥ यतिश्चविधवाचैववर्जयेच्चंदनादिकं॥ अपुत्राविधवाभर्त्रादित्रयमुद्दिश्यप्रत्यहंतिलकुशोदकैस्तर्पणंकुर्यात्॥ श्राद्धादौतुप्रागुक्तं॥ ॥

अथसंन्यासः॥

॥तत्रब्रह्मचर्यंकृत्वासमावर्तनांतेकृतदारःपुत्रानुत्पाद्ययज्ञैरिष्ट्वावानप्रस्थाश्रमंचकृत्वासन्यसेदित्याश्रमसमुच्चयपक्षः॥ ब्रह्मचर्यादेवप्रव्रजेद्गृहाद्वावनाद्वा॥ अथपुनरव्रतीवाव्रतीवास्नातकोऽस्नातकोवोत्सन्नाग्निरनग्निकोवायदहरेवविरजेत्तदहरेवप्रव्रजेदित्याश्रमविकल्पपक्षः॥ प्रव्रजेद्ब्रह्मचर्याद्वाप्रव्रजेच्चगृहादपि॥ वनाद्वाप्रव्रजेद्विद्वानातुरोवाथदुःखितः इतिवाक्ये आतुरोमुमूर्षुः॥ दुःखितश्चोरव्याघ्रादिभीतइत्यर्थः॥ आतुराणांचसन्यासेनविधिर्नैवचक्रिया॥ प्रैषमात्रंसमुच्चार्यसन्यासंतत्रकारयेत्॥ सन्यासेदंडग्रहणादिरूपेविविदिषाख्येविप्रस्यैवाधिकारः॥ विद्वत्सन्यासेतुक्षत्रियवैश्ययोरपि॥

ध॰सिं॰
७४

कलयुगेसंन्यासनिषेधस्त्रिदंडसंन्यासपरइतिप्राच्यः॥सचसंन्यासश्चतुर्धा॥कुटीचकोबहूदकोहंसःपरमहंसश्चेति॥तत्रोत्तरोत्तरः॥श्रेष्ठः॥बहिःकुट्यांगृहेवावसन्काषायवासास्त्रिदंडीशिखायज्ञोपवीतवान्बंधुपुत्रगृहेषुवाभुंजानआत्मनिष्ठोभवेत्सकुटीचकः॥पुत्रादीन्हित्वासप्तागाराणिभक्षंचरन्पूर्वोक्तकाषायवस्त्रादिवेषवान्बहूदकः॥हंसस्तुपूर्वोक्तवेषोप्येकदंडः॥परमहंसस्तुशिखायज्ञोपवीतहीनएकदंडीस्यात्॥काषायवस्त्रत्वंचतुर्णामपि॥हंसपरमहंसयोःशिखायज्ञोपवीतसत्वासत्वाभ्यांभेदः॥एकदंडस्तुद्वयोरपिपरमहंसस्यदंडधारणंविविदिषादशायांनित्यं॥विद्वत्तादशायांतुकृताकृतं॥नदंडंनशिखांनाच्छादनंचरेत्परमहंसइतिश्रवणात्वैराग्यंविनाजीवनार्थंसंन्यासेतुनरकाः॥एकदंडंसमाश्रित्यजीवंतिबहवोनराः॥नरकेरौरवेघोरेकर्मत्यागात्पतंतिते॥काष्ठदंडोधृतोयेनसर्वाशीज्ञानवर्जितः॥सयातिनरकान्घोरान्नित्यादिस्मरणात्॥ ॥अथसंन्यासग्रहणविधिः॥तत्रोत्तरायणंप्रशस्तं॥ आतुरस्यदक्षिणायनमपि॥तत्रादौगृहस्थाभिमततादृशविधुरंप्रतिचप्रयोगः॥तत्रशांत्यादिलक्षणंगुरुंसंशोध्यतन्निकटेत्रिमासंयतिधर्मान्संवीक्ष्यगायत्रीजपरुद्रजपकूष्मांडहोमादिभिःशुद्धिंलब्ध्वारिक्तातिथ्यांदेशकालौस्मृत्वामुकस्यममकरिष्यमाणसंन्यासेधिकारार्थंचतुःकृच्छ्रात्मकंप्रायश्चित्तंप्रतिकृच्छ्रंतत्प्रत्याम्नायैकैकगोनिष्क्रयद्वाराहमाचरिष्ये॥कृच्छ्रप्रत्याम्नायगोनिष्क्रयंद्रव्यंविप्रेभ्योदातुमुत्सृज्ये इतिसंकल्पपूर्वकंरजतनिष्कतदर्धतदर्धान्यतमंप्रतिधेनुंदद्यात्॥एका

श्री

प॰उ॰
३

७४

दर्श्यांद्वादश्यांवायथाब्रह्मरात्रिःस्यात्तथाश्राद्धान्यारभेत्॥ अत्रानाश्रमिणश्चतुःकृच्छ्रमन्यस्यतप्तकृच्छ्रमितिसिंधुः॥ स्वस्यनव
श्राद्धषोडशश्राद्धसपिंडीकरणानिसाग्निःपार्वणविधिनानिरग्निरेकोद्दिष्टविधिनाकुर्यादितिकेचित्॥ नेत्यन्ये॥ अथाष्टश्राद्धानि
॥ तत्रापस्तंबहिरण्यकेशीयादीनामग्नौकरणपिंडादिरहितःसांकल्पिकःप्रयोगः॥ आश्वलायनादीनांसपिंडकःपार्वणप्रयो
गः॥ तत्रादौसव्येनसयवजलेनश्राद्धांगतर्पणं॥ ब्रह्माणंतर्पयामि॥ विष्णुं॰महेश्वरं॰देवर्षीन्॰ब्रह्मर्षीन्॰क्षत्रर्षीन्॰वसून्॰रु
द्रान्॰आदित्यान्॰सनकं॰सनक्कं॰सनंदनं॰सनातनं॰पंचमहाभूता॰चक्षुरादिकरणानि॰भूतग्रामं॰पितरं॰पितामहं॰प्रपिता
मं॰मातरं॰पितामहीं॰प्रपितामहीं॰आत्मानं॰पितरं॰पितामहं॰इतिनद्यादौकृत्वागृहमागत्यदेशकालौस्मृत्वाकरिष्यमाण
संन्यासांगत्वेनाष्टश्राद्धानिपार्वणविधिनान्नेनामेनवाकरिष्यइतिसंकल्प्यक्षणंदद्यात्॥ अत्रसर्वंनांदीश्राद्धवत्॥ तेननाप
सव्यंतिलस्थानेयवायुग्माविप्राः॥ तथाचदेवस्थानेविप्रौद्वौश्राद्धेष्टकेषोडशोत्थाष्टादशविप्राः॥ तत्रसत्यवसुसंज्ञकाविश्वेदेवा
नांदीमुखास्थानेक्षणःकर्तव्यइत्येकंवृत्वाद्वितीयंवृणुयात्॥ एवमग्रेपिप्रथमेदेवश्राद्धेब्रह्मविष्णुमहेश्वरानांदीमुखास्था॰१
द्वितीयेऋषिश्राद्धेदेवर्षिब्रम्हर्षिक्षत्रर्षयोनां॰२ तृतीयेदिव्यश्राध्देवसुरुद्रादित्यानांदी॰३ चतुर्थेमनुष्यश्राद्धेसनकसनंदन
मरा सनातनानांदी॰४ पंचमेभूतश्राद्धेपृथिव्यादिपंचभूतान्येकादशचक्षुरादिकरणादिचतुर्विधभूतग्रामानां॰५ षष्ठेपितृश्राद्धेपि

तृपितामहप्रपितामहानांदी०६ सप्तमेमातृश्राद्धेमातृपितामहीप्रपितामह्योनांदी०७ अष्टमेआत्मश्राद्धेआत्मपितृपितामहानांदी०८
आत्मांतरात्मापरमात्मेतिकेचित्॥ इतिद्वौ द्वौविप्रौवृणुयात्॥ सर्वत्रनांदीमुखत्वंविशेषणं॥युग्माविप्राः॥ सत्यवसूदक्षक्रतूवादे
वौततःसर्वेषांपाद्यंदत्वाप्राङ्मुखानुदक्संस्थानुपवेश्यप्रार्थयेत्॥ संन्यासार्थमहंश्राद्धंकुर्वेब्रूतद्विजोत्तमाः॥ अनुज्ञांप्राप्ययुष्मा
कंसिद्धिंप्राप्स्यामिशाश्वतींकुरु इतिप्रत्युक्तः॥ सयवऋजुदूर्वादियुग्मेनाब्दानपूर्वकंसंबुध्यंतेइदमासनमित्यष्टादशस्त्वासनंदद्या
त्॥ ततआश्वलायनानामर्घ्यपात्रासादनं॥ आपस्तंबादीनांसांकल्पिकत्वान्नार्घ्यं॥ देवार्थमेकंपार्वणाष्टकार्थमष्टावित्येवंनवपा
त्राणि॥सर्वत्रपवित्रद्वयांतर्हितेषुशन्नोदेवीरित्यपआसिच्यविश्वेदेवपात्रेयवोसीतियवाअष्टपात्रेषुतिलोसीतिमंत्रस्योहेनयवा
नोप्यगंधपुष्पादिपूजनं॥ ऊहस्तु॥ यवोसिसोमदेवत्योगोसवेदेवनिर्मितः॥ प्रत्नवद्भिःप्रत्तःपुष्ट्यानांदीमुखान्देवान्प्रीणयाहिनः
स्वाहानमः॥ इतिप्रथमपात्रे॥ द्वितीयेनांदीमुखानृषीन्० तृतीयेनांदीमुखान्दिव्यान्प्रीण०॥ चतुर्थेनांदीमुखान्मनुष्यान्प्री०पं
चमेनांदीमुखानिभूतानिप्री०षष्ठसप्तमाष्टमेषुनांदी०पितॄन्प्रीणयेत्यादि॥ एकैकंपात्रंद्विधाविभज्यसर्वत्रयादिव्याइतिमंत्रेणवि
श्वेदेवानांदीमुखाइदंवोर्घ्यमितिवाब्रह्मविष्णुमहेश्वरानांदीमुखाइदंवोर्घ्यंस्वाहानमइत्यादिनायथायथंषोडशविप्रहस्तेषुदद्या
त्॥यादिव्याइतिस्त्रवदनुमंत्रणं॥ पात्रंन्युब्जीकृत्यगंधाद्याच्छादनांतपूजा॥ तत्रसर्वत्रसंबुध्यंतोनांदीमुखविशेषणयुक्तऊच्चा

रः॥ भोजनपात्राण्यासाद्य ब्रह्मादिषोडशविप्रकरेषग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा सोमाय पितृमते स्वाहेति मंत्राभ्यामाहुतिद्वयं दद्यात् नेदमापस्तंबादीनां॥ उपस्तीर्यान्नं परिविष्यान्नाभावे आमं तन्निष्क्रयं वा प्रोक्ष्य पृथ्वीत्ते पात्रमित्यादिना यथादैवतमन्नस्यामादेर्वा त्यागः॥ ये देवास० प्रजापतेन० ब्रह्मार्पणं ब्रह्म० अनेनाष्टश्राद्धेन नांदीमुखा देवादयः प्रीयंतां॥ अपोशानदानांते बलिदानवर्ज्यं भुंजीयुः॥ तृप्तेषू पांस्से० अक्षन्नमी० संपन्नमिति पृष्टे रुचिरमिति सर्वे ब्रूयुः नेदमामान्ने॥ आचांतेषु यवलाजदधिबदरीयुतान्नेनाष्टचत्वारिंशत् पिंडान्कृत्वा प्रागायता उदक्संस्था अष्टौ रेखाः कृत्वाभ्युक्ष्य कुशान्दूर्वा वास्तीर्य पिंडस्थानेषु चतुर्विंशतो जलं सिंचेत्॥ तद्यथा॥ शुंधंतां ब्रह्माणो नांदीमुखाः॥ शुंधंतां विष्णवो नांदीमुखाः॥ शुंधंतां माहेश्वरानां० इति प्रथमरेखायां॥ तदुत्तररेखासु शुंधंतां ब्रह्मर्षयो नांदी० इत्याद्यूह्यो ज्ञेयः॥ ततो ब्रह्मणे नांदीमुखाय स्वाहेत्येकं पिंडं दत्वा द्वितीय एवमेव देयस्तूष्णीं वेति प्रतिदैवतं पिंडद्वयं॥ एवमग्रेपि विष्णवे नांदीमुखाय स्वाहेत्यादयः स्वाहांताः॥ पिंडदानमंत्रा ऊह्याः अत्र पितरो मादयध्वमित्यादि पुनः शुंधंतां तंत्रमंजनमभ्यंजनं च कृताकृतं॥ पिंडानां धारादिना संपूज्य नत्वोपसन्नमिति विसृज्य विप्रेभ्यो दक्षिणादि तंत्रं॥ नेदं पिंडदानाद्यापस्तंबादीनां॥ कात्यायनानामाश्वलायनवत्॥ अष्टश्राद्धोत्तरं तद्दिने द्वितीये वा षट्शिखाकेशान्स्थापयित्वा कक्षोपस्थवर्ज्यं केशश्मश्रुनखादि वापयित्वा स्नात्वा कोपि नाच्छादनादि होमद्रव्यं च विनान्यत्॥ धनादि विप्रादिभ्यः पुत्रादिभ्यश्चवत्स,

ध॰सिं जेत्वकौपीनादिकंगैरिकरंजितंकृत्वावैणवंदंडंसत्वचंशिरोभ्रूललाटान्यतमप्रमाणंसमूलमंगुलिस्थूलंविप्रानीतमेकादश प॰उ॰
७६ नवचतुःसप्तान्यतमपर्वकंपर्वग्रंथिशुद्धंसुद्धाद्यतंसंपाद्यशंखोदकेनप्रणवपुरुषसूक्तकेशवादिनामभिरभिषिच्यस्थापये ३
त्॥ततःकमंडलुकौपिनाच्छादनकंथापादुकाःस्थापयेत्॥शिक्यपात्रादिकमपिकेचित्॥देशकालौसंकीर्त्याशेषदुःखनि
वृत्तिनिरतिशयानंदप्राप्तिपरमपुरुषार्थप्राप्तयेपरमहंसाख्यसंन्यासग्रहणंकरिष्ये॥तदंगतयागणपतिपूजननांदीश्राद्धा
निकरिष्ये॥तानिकृत्वाजपेत्॥ब्रह्मणेनमः॥विष्णवेन॰रुद्राय॰सूर्याय॰सोमाय॰आत्मने॰अंतरात्म परमात्मने॰॥अग्नि
मीळेऋक्॥इषेत्वोर्जेत्वा॰अग्नआयाहिऋक्॥शन्नोदेवीऋक्॥जपित्वासक्तुपिष्टंमुष्टित्रयंप्रणवेनत्रिःप्राश्यनाभिमालभेत
आत्मनेस्वाहा॥अंतरात्मने॰परमात्मने॰प्रजापतयेस्वाहेतिमंत्रैः ततःपयोदधिमिश्रमाज्यंजलमेववात्रिवृदसीतिद्वितीयं प्रथमं भाष्य
त्रिवृदसीतितृतीयंप्राश्यापःपुनंत्वितिजलंप्राश्याचम्योपवासंकरिष्येइतिसंकल्पयेत्॥अथसावित्रीप्रवेशः॥ॐभूःसावि
त्रींप्रविशामिॐतत्सवितुर्वरेण्यंॐभुवःसावित्रींप्रविशामिभर्गोदेवस्य॰ॐस्वःसावित्रीं॰धियो॰ॐभूर्भुवःस्वःसावित्रींप्र
विशामि॥तत्सवितु॰ऋक्ततोस्तात्प्राक्गृह्याग्निंसमिध्यविछिन्नश्चेत्पुनःसंधानविधिनानिरग्निर्वाविधुरादिर्वाइष्टौदिविधि ७६
धानंचकात्यायनंवैश्वदेवप्रसंगेपूर्वार्धेउक्तं॥अथास्तत्पूर्वंब्रह्मान्वाधानं॥ ॥संन्यासंकर्तुंब्रह्मान्वाधानंकरिष्येइतिसं

ल्याग्नीध्यानाद्याज्यं संस्कृत्य स्रुक्स्रुवौ संमृज्य स्रुचि चतुराज्यं गृहीत्वोम् स्वाहेति हुत्वा परमात्मन इदं॰ परिषेचनादि॰ इति ब्रह्मान्वाधानं ॥ ततः सायंसंध्याहोमवैश्वदेवान्कृत्वाग्निसमीपे जागरं कुर्यात् ॥ प्रातर्नित्यहोमांते वैश्वदेवादिकं कृत्वाग्नेयं वैश्वानरं वा स्थालीपाकं कुर्यात् ॥ तत्र करिष्यमाणसन्यासपूर्वांगभूतमाग्नेयस्थालीपाकं करिष्य इति संकल्प्य ॥ ध्यात्वा चक्षुषी आज्येनेत्यंते तत्र प्रधानमग्निं चरुणा शेषेणेत्यादि ॥ अग्नये त्वा जुष्टं निर्वपामीत्यादिनाम्ना निर्वापादि ॥ नाम्नैव प्रधानहोमः ॥ एवं वैश्वानरपक्षेप्यूह्यं ॥ ततस्तरत्समंदीति जपित्वा कुशहेमरूप्यजलैः स्नात्वा देशादि स्मृत्वा सन्यासांगभूतं प्राणादिहोमं पुरुषसूक्तहोमं विरजाहोमं च तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्यान्वाधाने आज्येनेत्यंते प्राणादिपंचदेवताः समिच्चर्वाज्यैः पुरुषं पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचं दशवारं समिच्चर्वाज्यैः प्राणाद्येकोनविंशतिदेवता विरजामंत्रैः प्रतिद्रव्यमेकैकसंख्यसमिच्चर्वाज्याहुतिभिः प्रजापतिं सकृदाज्येन शेषेणेत्यादि षष्ठ्युत्तरशतवारं तूष्णीं निरूप्य तथैव प्रोक्ष्य श्रपयित्वाज्यभागांते प्राणाय स्वाहेत्यादि पंचमंत्रैर्द्रव्यत्रयं सकृत्सकृद्धुत्वा यथादैवं त्यक्त्वा सहस्रशीर्षेति षोडशर्चेन प्रत्यृचं पृथक्पृथक् द्रव्यत्रयं हुत्वा पुरुषायेदं न ममेति सर्वत्र त्यजेत् ॥ अथ विरजाहोमः ॥ प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुध्यंतां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासं स्वाहा प्राणादिभ्य इदं॰ वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुध्याकूतिसंकल्पा मे शुध्यंतां ज्योति॰ वागादिभ्य इदं॰ त्वक्-

चर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवोस्थीनिमेशुध्यं॰ त्वगादिभ्यइदं॰ शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजंघशिश्नोपस्थपायवो
मेशुध्यं॰ शिरआदिभ्य॰ उत्तिष्ठपुरुषहरितपिंगललोहिताक्षदेहिददापयितामेशुध्यं॰ पुरुषादिभ्य॰ पृथिव्यापस्तेजोवायुराका
शोमेशुध्यं॰ पृथिव्यादिभ्य॰ शब्दस्पर्शरूपरसगंधामेशुध्यं॰ शब्दादिभ्य॰ मनोवाक्कायकर्माणिमेशुध्यं॰ मनआदिकर्मभ्य॰
अव्यक्तभावैरहंकारैर्ज्योतिरहं॰ अव्यक्तादिभ्य॰ आत्मामेशुध्यंतांज्यो॰ आत्मने॰ अंतरात्मामे॰ अंतरात्मने॰ परमात्मामे॰ पर॰
क्षुधेस्वाहा॥ क्षुधइदं॰ क्षुत्पिपासायैस्वाहा॥ क्षुत्पिपासायाइदं॰ विवि[illegible]स्वाहा॥ विवि[illegible]याइ॰ ऋग्विधानाय॰ कषोत्काय
स्वाहा क्षुत्पिपासामलंज्येष्ठामलक्ष्मींनाशयाम्यहं॥ अभूतिमसमृद्धिंचसर्वांनिर्णुदमेपाप्मानꣳ स्वाहा अग्नयइदं॰ अन्न
मयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानंदमयआत्मामेशुध्यंतां॰ अन्नमयादिभ्य॰ एवंसमिच्चर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यंचत्वारिंशदा
हुतीर्हुत्वा॥ यदिष्टंयच्चपूर्तंयच्चापद्यनापदि॥ प्रजापतौतन्मनसिजुहोमिविमुक्तोहंदेवकिल्बिषात्स्वाहेत्याज्यंहुत्वा
प्रजापतयइदंमितित्यजेत्॥ ततःपुरुषसूक्तअग्निमीळेइत्यादिचतुर्वेदादींश्चजपित्वास्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्य
ब्रह्मचर्यादिभ्योगोहिरण्यवस्त्रादिदत्वासमासिंचंतुमरुतइतिमंत्रेणगृत्वाग्निमुपस्थायतत्रदारुपात्राणिदहेत्तेजसा
निगुरवेदद्यात्॥ ततआत्मन्यग्निसमारोपं॥ अयंतेयोनिरित्यृचायातेअग्नेयज्ञियातनूस्तयेह्यारोहात्मात्मानमित्या·

दियजुषाचत्रिरुक्तेनाग्नेर्ज्वालांप्राश्नन्कुर्यात्॥ कृष्णाजिनमादायगृहान्निष्क्रम्यसर्वेभवंतुवेदाढ्याःसर्वेभवंतुसोमपाः॥ सर्वेपुत्रसुखंदृष्ट्वासर्वेभवंतुभिक्षुकाइतिपुत्रादिभ्यआशिषंदत्त्वानमेकश्चिन्नाहंकस्यचित्पुत्रादीनुक्त्वाविसृजेत्॥ जलाशयंगत्वांजलिनाजलमादायापःशिवानइतिसूक्तेनाभिमंत्र्यसर्वाभ्योदेवताभ्यःस्वाहेतित्यजेत्॥ तिथ्यादिस्मृत्वा परोक्षब्रह्मावाप्तयेसन्यासंकरोमीतिसंकल्प्यजलांजलिंगृहीत्वा ॐ एषहवाअग्निःसूर्यःप्राणंगच्छस्वाहा ॐ स्वांयोनिंगच्छस्वाहा ॐ आपोवैगच्छस्वाहेतिमंत्रत्रयेणजलेऽंजलित्रयंदद्यात्॥ पुत्रैषणावित्तैषणालोकैषणासर्वैषणामयापरित्यक्ताअभयंसर्वभूतेभ्यःस्वाहाइत्यंजलिंजलेक्षिपेत्॥ पुनरेवमंत्रंदत्त्वावदेत्॥ यत्किंचिद्बंधनंकर्मकृतमज्ञानतोमया॥ प्रमादालस्यदोषोत्थंतत्सर्वंसंत्यजाम्यहम्॥ सक्तःसर्वोविरक्तःज्ञात्मागतस्त्वेहकामाशमः॥ एषत्यजाम्यहंसर्वंकामभोगसुखादिकं॥ रोषंतोषंविवादंचगंधमाल्यानुलेपनं॥ भूषणंनर्तनंगेयंदानमादानमेवच॥ नमस्कारंजपंहोमंयाश्चनित्यक्रियामम॥ नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंवर्णधर्माश्रमाश्चयेसर्वमेवपरित्यज्यददाम्यभयदक्षिणां॥ पद्भ्यांकराभ्यांविहरन्नाहंवाक्कायमानसैः॥ करिष्येप्राणिनांपीडांप्राणिनःसंतुनिर्भयाः॥ सूर्यादिदेवान्विप्रांश्चसाक्षित्वेनध्यात्वानाभिमात्रेजलेप्राङ्मुखःसावित्रींप्रवेशांपूर्ववत्कृत्वातरत्समंदीतिसूक्तंपठित्वापुत्रैषणायावित्तैषणायालोकैषयाश्चव्युत्थितोहंभिक्षाचर्यंचरामीतिजलेजलंजुहुयात्॥

॥अथप्रैषोच्चारः॥

॥ ॐ भूःसन्यस्तंमया ॐ भुवःसन्यस्तंमया ॐ स्वःसन्यस्तंमया॥ ॐ भूर्भुवःस्वःसन्यस्तंमयेतित्रिर्मंद्रमध्योच्चस्वरेणोक्त्वाभयंसर्वभूतेभ्योमत्तःस्वाहेतिजलेजलंक्षिपेत्॥ शिखामुत्पाट्य

यज्ञोपवीतमुद्धृत्यकरेगृहीत्वा॥ आपोवैसर्वादेवताःसर्वाभ्योदेवताभ्योजुहोमिस्वाहा ॐ भूःस्वाहेतिजलेजलैःसइहत्वाप्रार्थ
येत्॥ त्वत्राहिमांसर्वलोकेशवासुदेवसनातन॥ सन्न्यस्तमेजगद्धातःपुंडरीकाक्षमोक्षद॥ युष्मच्छरणमापन्नत्राहिमां पुरुषोत्त
म॥ ततोदिगंबरःपंचपदान्युदङ्मुखोगच्छेत्॥ विविदुषुश्चैत्तस्मैआचार्योनत्वाकाषायकौपीनाच्छादनेदत्वादंडंदद्यात्॥ सच
कौपीनंवासश्चपरिधाय॥ ॐ इंद्रस्यवज्रोसिसखेमां गोपायेतिदंडंगृण्हीयात्॥ प्रणवेनगायत्र्यावाकमंडलुं॥ इदंविष्णुरि-
त्यासनं॥ ततःसमित्पाणिर्गुरुंनत्वागरुडासनोपविष्टोगुरुंवदेत्॥ त्रायस्वभोजगन्नाथगुरोसंसारवह्निना॥ दग्धंमांकालदष्टं
चत्वामहंशरणंगतः॥ योब्रह्माणंविदधातिपूर्वंयोवैवेदांश्चप्रहिणोतितस्मै॥ तंहदेवमात्मबुद्धिप्रकाशंमुमुक्षुर्वैशरणमहंप्र-
पद्येइतिगुरुमुपस्थायदक्षिणंजान्वाच्यपादावुपसंगृह्याधीहिभगवोब्रह्मेतिवदेत्॥ गुरुरात्मानंब्रह्मरूपंध्यात्वाजलपूर्णंशं-
खद्वादशप्रणवैरभिमंत्र्यतेनशिष्यमभिषिच्यशन्नोमित्रइतिशांतिपठित्वातच्छिरसिहस्तंदत्वापुरुषसूक्तंजपित्वाशिष्यहृदये
हस्तंकृत्वाममव्रतेतेहृदयंतेदधामीत्यादिमंत्रंजप्त्वादक्षिणकर्णेप्रणवमुद्दिश्यतदर्थंचपंचीकरणाद्यवबोध्य॥ प्रज्ञानंब्रह्म॥ अय-
मात्माब्रह्म॥ तत्वमसि॥ अहंब्रह्मास्मीतिऋग्वेदादिमहावाक्येष्वन्यतमंशिष्यशाखानुसारेणोपदिश्यतदर्थंबोधयेत्॥ तत
स्तीर्थाश्रमादिसंप्रदायानुसारेणनामदद्यात्॥ ततःपर्यंकशौचकारयित्वायोगपट्टंचदद्यात्॥ ॥ अथपर्यंकशौचप्रयोगः
॥ कस्मिंश्चित्पुण्यदिनेकश्चित्गृहस्थःस्वाग्रेपीठादौयतिमुपवेश्यगुर्वनुज्ञातोयतयेपर्यंकशौचंकरिष्ये॥ इतिसंकल्प्यवा

मभागेप्राक्संस्थान्पंच मृद्भागान्दक्षिणभागेपि तथैव पंच संस्थाप्योभयत्रशुद्धोदकंच संस्थाप्य वाममध्यसमृद्भागेन पंच
वारं मृज्ज लाभ्यां पतिजानुद्वयं कराभ्यां युगपत्क्षालयेत् ॥ चरमक्षालने मृद्भागसमाप्तिः ॥ एवमग्रेपि ॥ ततो दक्षिणभाग
स्य प्रथमभागार्धेन स्ववामकरं मृज्जलाभ्यां दशवारं प्रक्षाल्यापरार्धेन तेनैव जलेनोभौ करौ सप्तवारं क्षालयेत् ॥ एवमग्रेपियो
ज्यं ॥ संख्यायां विशेषस्तूच्यते वामद्वितीयभागेन चतुर्वारं जंघाद्वयं युगपत्प्रक्षाल्य दक्षिणद्वितीयभागार्धेन सप्तवारं वामकरम
धौंतरेण चतुर्वारं सुभौ च करौ क्षालयेत् ॥ वामतृतीयेन यतिगुल्फौ त्रिवारं दक्षिणभागार्धेन वामकरं षड्वारं सुभौ च चतुर्वारं ॥ वा-
मचतुर्थेन यतिपादपृष्ठौ द्विवारं दक्षिणार्धेन स्ववामकरं चतुर्वारं सुभौ द्विवारमवशिष्टार्धेन ॥ वामपंच मेन यतिपादतले स-
कृद्दक्षिणपंचमार्धेन सकृत्क्षालनमिति ॥ ॥ अथ योगपट्टः ॥ ॥ कारितपर्यंकशौचो यतिः कटिशौचं कृत्वा कटिसूत्रकौपी-
ने धृत्वा वस्त्रेणावगुंठ्य गुर्वनुज्ञो योच्चासने उपविश्य सभ्यैः सह वेदांतं किंचिदुपन्यसेत् गुरुर्यतिः शिष्यं यति शिरसि शंखेन
पुरुषसूक्तेनाभिषिच्य वस्त्रगंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यैः संपूज्य वस्त्रमं परि धृत्वा यतिभिः सह विश्वरूपाध्याय पश्यामि देवा नि
स्यारभ्य भूःस्वराज्यसमृद्धमित्यंतं पठित्वा पूर्वकल्पितं नाम दद्यात् ॥ ततः शिष्यं वदेत् ॥ इतः परं त्वया सन्यासाधिकारिणे संन्या-
सो देयो दीक्षा योगपट्टादिकं च कार्यं ॥ ज्येष्ठयतयो नमस्कार्याः ॥ ततो गुरुः ॥ कटिसूत्रं पंचमुद्रां ऊं कृतं पूर्वदंडं च शिष्याय द-
त्वा शिष्यं यथासंप्रदायं नमस्कुर्यात् ॥ अन्ययतयोपि गृहिणश्च नमस्कुर्युः ॥ शिष्यो नारायणेत्युक्त्वोच्चासनादुत्थाय तत्र गुरुमप

वेश्मयथाविधित्त्वान्यूयतीन्नमेत्॥ इतिगृह्याग्निमतोविधुरादेश्चधिविदिषासन्यासप्रयोगः॥ ॥अथाग्निहोत्रिणोविशेषः॥
तत्रश्रौतेग्नेयोविच्छिन्नाश्चेत्पुनराधानंपावमानेष्ट्यंतंपूर्णाहुत्यंतंवाकृत्वाप्रायश्चित्तादिसावित्रीप्रवेशांतंपूर्ववत्कुर्यात्॥अ
थब्रम्हान्वाधानं॥ अग्निस्त्रयंसमिध्यसंस्कृतमाज्यंस्रुक्चैचतुर्वारंगृहित्वाहवनीयेपूर्णाहुतिं ॐ स्वाहापरमात्मनइदमितिकु
र्यात्॥सायंसंध्यांग्निहोत्रहोमांतेउत्तरेणगार्हपत्यंद्वंद्वशःपात्राण्यासाद्याहवनीयदक्षिणतःकौपीनदंडाद्यासादयेत्॥रात्रि
जागरांतेप्रातर्होमादिकृत्वापौर्णमास्यांब्रम्हान्वाधानंचपौर्णमासेष्टिंकृत्वादर्शेष्टिमपिपक्षहोमापकर्षपूर्वकमपकृष्यतदैवकुर्या-
त्॥दर्शेचेद्दर्शेष्टिरेव॥अथपूर्णमास्यांदर्शेवादेशकालौस्मृत्वासन्यासपूर्वांगभूततयाप्राजापत्येष्ट्यावैश्वानर्येष्ट्याचसमानतंत्र
यायक्ष्येइतिसंकल्प्यसमुच्चयेनेष्टिद्वयं॥अथवैश्वानरोद्वादशकपालःपुरोडाशः॥प्राजापत्यश्चरुर्वैष्णवोनवकपालःपुरोडाशः
अथवाकेवलप्राजापत्येष्टिः॥ अत्रप्रयोगःस्वस्वसूत्रानुसारेणोह्यः॥ बौधायनसूत्रानुसारेणकिंचिदुच्यतेपवनपावनपु-
ण्याहवाचनादिपूर्वांगांतेकेवलवैश्वानरेष्ट्याःकेवलप्राजापत्यायावासंकल्पः॥व्रीहिमयाःपुरोडाशोद्रव्यंपंचप्रयाजाः॥अग्नि
र्वैश्वानरःप्रजापतिर्देवतापंचदशसामिधेन्यः॥व्रतग्रहणांतेध्वर्युराज्यंसंस्कृत्यस्रुचिचतुर्गृहीतंगृहीत्वापृथिविहोतेत्यादि
चतुर्होतृहोमंकूष्मांडहोमसारस्वतहोमौचकृत्वानिर्वापादिवैश्वानरोद्वादशकपालःपुरोडाशःप्राजापत्यश्चरुः॥वैश्वानराय ७९
प्रतिवेदयामइतिपुरोनुवाक्या॥वैश्वानरःपवमानःपवित्रैरितियाज्यायांप्रधानमुपांशुधर्मकंस्रुस्रुःस्वयंभूरित्याद्यनुवा-

क्या ॥ प्रजापतेनत्वदेतामितियाज्या ॥ अथस्रुवेणाष्टावुपहोमा उभयत्र ॥ वैश्वानरो न ऊत्या प्रयातु परावतः ॥ अग्निरुक्थेनवाह
सास्वाहा ॥ वैश्वानरायेदमितित्यागः सर्वत्र ॥ ऋतावानं वैश्वानरमृतस्यज्योतिषस्पतिं ॥ अजस्रं घर्ममीमहे स्वाहा २ वैश्वा
नरस्यदं० ३ पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः ४ जातो यदग्ने ० ५ त्वमग्ने शोचिषा ० ६ अस्माकमग्ने ० ७ वैश्वानरस्य सुमतौ ० ८ अथैनमुपतिष्ठेत स
हस्रशीर्षेति सूक्तेन ॥ ततः स्विष्टकृदादिशेषं समापयेत् सर्वो वै रुद्रो विश्वं भूतमिति द्वाभ्यामग्न्युत्सर्गः ॥ आयुर्दा अग्न इति मं
त्रेण दर्भस्तंबस्थयजमानभागात्किंचिदादाय सहस्रशीर्षेत्यनुवाकेन प्राश्य ॐ मितिदं सर्वमित्यनुवाकेन हुतशेषमाहवनीये
प्रक्षिपेत् ॥ एवं वैश्वानर्यां धन्यतरामिष्टिं कृत्वौपासनाग्नौ सर्वाधाने दक्षिणाग्नौ प्राणादिहोमा मादिविरजाहोमांतं कार्यं ॥ अन्य
त्राग्नवत् ॥ ५ ॥ आहवनीयेजणीमुसलोलूखलातिरिक्तदारुपात्राणां दाहः ॥ तत आत्मन्याहवनीयाग्निसमारोपः पूर्ववत् ॥
अरणी इयं गार्हपत्ये प्रक्षिप्य तत्समारोपं कृत्वा ॥ दक्षिणाग्नौ मुसलोलूखले हुत्वा दक्षिणाग्नेरपि समारोपः ॥ तत औपासनाग्ने
समारोप इति क्रमः ॥ अत्र विशेषोन्यत्र ज्ञातव्यः इति साग्निकप्रयोगः ॥ स्नातकं प्रति ब्रह्मान्वाधानविरजाहोमादि रहितो वा
प्रयोगोऽन्यभावात् ॥ अथातुरसंन्यासः ॥ आतुरसंन्यासे संकल्पप्रैषोच्चाराभयदानेति त्रयं प्रधानमवश्यकं कार्यं ॥ अष्टश्राद्धा
दिदंडग्रहणांतमंगभूतं यथासंभवं कार्यं ॥ तत्प्रयोगः मंत्रस्नानं कृत्वा शुद्धवस्त्रं धृत्वा न प्राप्तिद्वारा मोक्षसिद्ध्यर्थमातुरविधि
नासंन्यासमहं करिष्ये ॥ पंचकेशानवशेष्य वपनं कृत्वा स्नात्वा संध्यादौपासनहोमांतं यथासंभवं संपाद्यात्मनि समारोपं कु

र्येत्॥ अग्निहोत्रीप्राजापत्यादिस्थाने पूर्णाहुतिं कृत्वा श्रौताग्निमात्मनि समारोपयेत्॥ उच्छिन्नाग्नीनां पुनराधानसंभवेऽस्त
मासे पोन्यथा न तु समारोपः॥ विधुरादीनामग्न्यभावाद्देवसमारोपो नावश्यकः॥ ततस्तोयमादायाप्सु जुहोति॥ एष ह वा अ-
ग्नेर्योनिर्यः प्राणः प्राणं गच्छ स्वाहा॥ आपो वै सर्वा देवताः सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहोमि स्वाहा २ भूः स्वाहेति जले जले हुत्वा हु
तशेषं जलमाश्नः विज्ञान इत्यनुवाकेनाभिमन्त्र्य पुत्रैषणा वित्तैषणा लोकैषणा मया त्यक्ताः स्वाहेति किंचित्पिबेत्॥ अभयं
सर्वभूतेभ्यो मत्तः स्वाहेति द्वितीयं पिबेत् संन्यस्तं मयेति निःशेषं तृतीयं पिबेत्॥ ततः पूर्ववत्सावित्रीप्रवेशः॥ ततः प्राङ्
मुख ऊर्ध्वबाहुः प्रैषोच्चारं पूर्ववत्कुर्यात्॥ अभयं सर्वभूतेभ्यो मत्तः स्वाहेति प्राच्यां जलं क्षिपेत्॥ शिखामुत्साद्य यज्ञो
पवीतं छित्त्वा भूः स्वाहेत्यप्सु हुत्वा पुत्रगृहे न तिष्ठेत्॥ असंतं मातुरं प्रैषमात्रं वा वदेत् जीवति चेत्स्वस्थः सन्नाहा-
वाक्यापदेशाद्दण्डग्रहणादि सर्वं कुर्यात्॥ एवमातुरविधिना संन्यासे मृतस्य यतिवत्संस्कारः॥ ॥अथ मृतयतिसंस्कारः॥ ॥पुत्रः शिष्यो
वा स्नात्वा वपनं कृच्छ्रत्रयं चाधिकारार्थं कुर्यात्॥ पुत्रातिरिक्तस्य वपनं कृताकृतं॥ देशकालौ स्मृत्वा ब्रह्मीभूतस्य यतेः शौनकोक्तवि
धिना संस्कारं करिष्ये॥ नवकलशतीर्थेनापूर्य गंगे च यमुने चैव० नारायणः परं ब्रह्म० यच्च किंचिज्जगत्सर्वं० इति मंत्रैरभिमंत्र्य
रुद्रसूक्तविष्णुसूक्तापोहिष्ठादिभिर्यतेः स्नानं विधाय चंदनादिभिः कलेवरं संपूज्य माल्यादिभिरलंकृत्य वाद्यघोषादिभिः
शुद्धदेशं नयेत्॥ जले स्थले वा समाहितं कुर्यात्॥ स्थलपक्षे गर्तं व्याहृतिप्रोक्षितभूमिं दंडप्रमाणं कृत्वा सप्तव्याहृतिभिः पं

मध्ये सूक्ष्मगर्तं सार्धहस्तं कृता

चगव्येनत्रिःप्रोक्ष्यजलपक्षेनर्तांपंचगव्यंप्रक्षिप्यकुशानास्तीर्यसावित्र्यादेहंप्रोक्ष्यशंखोदकेनपुरुषसूक्तेनाष्टोत्तरशतावृ
तप्रणवैश्चसंस्नाप्याष्टाक्षरेणषोडशोपचारैःसंपूज्यतुलसीमालाद्यैरलंकृत्यविष्णोर्हव्यंरक्षस्वेतिदेहंगर्तेनधांवाक्षिपेत्॥ इदं
विष्णुरितिदंडंत्रेधाभग्नंदक्षिणहस्तेस्थापयेत्॥ हंसःशुचिषदितिपरेणनाकंनिहितमितिहृदयेजपेत्॥ ॥पुरुषसूक्तंभ्रु-
वोर्मध्येजपेत्॥ ब्रम्हजज्ञानमितिमूर्ध्निमूर्धानंभूर्भुवःस्वश्चेत्युक्त्वाशंखेनभेदयेत्॥ अथवाभूमिर्भूमिमगान्मातामातरम
प्यगात्॥ भूयास्मपुत्रैःपशुभिर्योनोद्वेष्टिसभिद्यतामितिमंत्रेणपरशुवादिनाभेदयेत्॥ शिरोभेत्तुमशक्तःशिरःस्थापितं
गुडपिंडादिकंभिंद्यात्॥ गर्तंपुरुषसूक्तेनलवणेनप्रपूरयेत्॥ सृगालश्वादिरक्षार्थंसिकतादिभिःप्रपूरयेत्॥ नद्यादौत
च्छिरोभेदनोत्तरंदर्भैराच्छाद्यव्याहृतिभिरभिमंत्र्यपाषाणंबध्वाॐस्वाहेतिहृदेन्यसेत्॥ ततोऽग्निनाग्निःसं० त्वंह्यग्नेअग्निना० तंमर्ज-
यंतसुक्रतुं० यज्ञेनयज्ञं० इत्सृ० ऋक्चतुष्टयेनचित्तिःस्रुगित्यादिभिर्दशहोत्रादिसंज्ञकयजुर्मंत्रैश्चाग्निमंत्रयेत्॥ अतोदेवाइतिजपि
त्वापापेमुक्ताअश्वमेधादिफलभागिनोवयमितिभावयंतोवभृथबुध्यासर्वेऽनुगामिनःस्नात्वागंधादिधृत्वासोत्सवागृहंगच्छेयुः॥ अत्रप
रमहंसस्यस्थलेसमाधिर्मुख्यः॥ जलेमध्यमःकुटीचकंतुप्रदहेत्पूरयेच्चबहूदकं॥ हंसोजलेतुनिक्षेप्यःपरमहंसंप्रपूरयेदितिवच
नात्॥ अत्रपरमहंसंप्रकीरयेदितिक्वचित्पाठः॥ एकोद्दिष्टंजलंपिंडमाशौचंप्रेतसत्क्रियां॥ नकुर्यात्पार्विकादन्यद्ब्रह्मीभूताययभिक्ष

मत्स्यकच्छमकरादिरक्षार्थंपाषाणपेटीकांकुर्यात्

वे॥ कुटीचकातिरेकेणनदहेद्यतिनंकचित्॥ ततःकर्तास्नात्वाचम्यसिद्धिंगतस्यब्रह्मीभूतभिक्षोस्तृप्त्यर्थंतर्पणंकरिष्येइतिसंकल्प्य
सव्येनदेवतीर्थेनैवात्मानमंतरात्मानंपरमात्मानमितिचतुर्थ्यंतुस्तर्पयित्वाशुक्लपक्षेमृतस्यकेशवादिद्वादशनामभिः कृष्णपक्षेमृ
तस्यसंकर्षणादिद्वादशनामभिः केशवंतर्पयामीत्येवंद्वितीयांतैः कुर्यात्॥ इदंसौरेणानिकेचित् ततःसिद्धिंगतस्यभिक्षोस्तृप्त्यर्थं
नारायणपूजनंबलिदानंघृतदीपदानंचकरिष्येइतिसंकल्प्यदेवयजनोपरि तीरेवामृन्मयलिंगंकृत्वापुरुषसूक्तेनाष्टाक्षरेणच
षोडशोपचारपूजांकृत्वाघृतमिश्रपायसबलिंदत्वाघृतदीपंचसमर्प्यपायसबलिंजलेक्षिपेत्॥ ततॐनमोब्रह्मणेनमइतिशं
खेनाष्टार्घ्यान्दत्वागृहंव्रजेदितिप्रथमदिनकृत्यं॥ एवंदशादिनांतंप्रत्यहंतर्पणंलिंगपूजनपायसबलिदीपदानानिकुर्यात्॥ अथै
कादशेहनिपार्वणश्राद्धं॥ तत्रमध्यान्हेनद्यादौश्राद्धांगतिलतर्पणंकृत्वादेशकालौस्मृत्वाप्राचीनावीती अमुकगोत्रस्यामुकशर्म
णोब्रह्मीभूतस्यास्मत्पितुःकरिष्यमाणदशादिसर्वश्राद्धाधिकारार्थमद्यपार्वणश्राद्धंकरिष्येइतिपुत्रादिःसंकल्पयेत्॥ शिष्यस्तु
ब्रह्मीभूतस्यगुरोःप्रत्यब्दादिश्राद्धाधिकारार्थंतत्पितृसंबंधिनामगोत्रोद्देश्यतासिद्ध्यर्थंचपार्वणश्राद्धमितिसंकल्पयेत्॥ अन्यत्स
मानं॥ पुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाः पितृपितामहप्रपितामहानांनामगोत्रादिसहितानामुच्चारः॥ सर्वत्रपितुर्ब्रह्मीभूतइतिवि १
शेषणमात्रमधिकंशेषंप्रत्यब्दश्राद्धवत्॥ केचिच्छिष्यःकर्ताचेदात्मांतरात्मपरमात्मनउद्दिश्यसाधुगुरुसंज्ञकदेवसुतंसव्येनदेवध

मेकंनांदीश्राध्दवदेकादशाहेपार्वणश्राद्धंकुर्यादित्याहुः॥ अत्रसर्वत्रविस्तरस्तोरोकृतसन्यासपद्धतौद्रष्टव्यः॥ अयद्वादशाहेनारायणबलिः॥ देशादिस्मृत्वासिद्धिंगतस्यभिक्षोःसंभावितसर्वपापक्षयपूर्वकंविष्णुलोकावासिद्वाराश्रीनारायणप्रीत्यर्थंनारायणबलिंकरिष्येइतिसंकल्प्यत्रयोदशयतीन्विप्रान्वानिमंत्र्यशक्तपक्षेकेशवरूपीगुर्वर्थैत्वयाक्षणःकर्तव्यइत्येवंदामोदरांतकेशवादिद्वादशनामभिःक्षणोदेयःकृष्णेतुसंकर्षणादिद्वादशनामभिस्त्रयोदशंविप्रंविष्ण्वर्थैत्वयाक्षणःकर्तव्यइतिनिमंत्र्यपादान्प्रक्षाल्यप्राङ्मुखानुपवेशयेत्॥ विप्राग्रेस्थंडिलेग्निप्रतिष्ठापनादिअन्वाधानेचस्कृष्याज्येनेत्यंतेऽग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिरेकैकपायसाहुत्याविष्णुमतोदेवाइतिषड्भिःप्रत्यृचमेकैकपायसाहुत्यानारायणपुरुषसूक्तेनप्रत्यृचमेकैकपायसाहुत्याशक्तौकेशवादिद्वादशदेवताःकृष्णेसंकर्षणादिद्वादशदेवताःएकैकपायसाहुत्याशेषेणेत्यादिद्विपंचाशदधिकशतमुष्टिन्निरूप्यबलिपर्याप्ततंडुलानोप्याष्टत्रिंशदाहुतिपर्याप्तंपुरुषाहारमितिविष्णुनैवेद्यपर्याप्तंचक्षीरेश्रपयित्वाज्यभागांतेग्निपूर्वतःशालग्रामेविष्णुंपुरुषसूक्तेनाष्टाक्षरेणचषोडशोपचारैःसंपूज्यस्त्रुचाहस्तेनवान्वाधानानुसारेणहोमत्यागौविदध्यात्॥ एवंशक्तकृष्णाभेदेनकेशवादिद्वादशांताःसंकर्षणाद्यावाष्टत्रिंशदाहुतीर्हुत्वास्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्यपुनःशालग्रामंसंपूज्यविष्णुगायत्र्याविष्णावेर्घ्यंदत्वाहुतशेषपायसेनविष्णवेबलिंदत्वानिमंत्रितत्रयोदशविप्रान्केशवादिक्रमेणकेशवरूपीगुरवेनमइदमासनमित्यादिनासन

गंधपुष्पधूपदीपाच्छादनानिदत्वात्रयोदशांविप्रंपुरुषसूक्तेनप्रत्यृचांतेविष्णवेनमइत्येवमादिनाविष्णुंदीपांतोपचारैःपूजयेत्॥चतुर
स्त्रंमंडलेषुत्रयोदशभोजनपात्राण्यासाद्योपस्तीर्यान्नंपरिविष्यपृथिवीतेपात्रमित्यादिनाकेशवादिद्वादशोद्देशेनविष्णूद्देशेनचान्नंत्य
क्त्वाअतोदेवा०ॐ तद्ब्रह्म ॐ तद्वायुर्ब्रह्मार्पणमित्याद्यापोशनादिप्राणाहुत्यंतेनारायणाद्युपनिषद्भागान्पठेत्तृप्तिप्रश्नांतेआचांतेषुभाग
ग्रान्दर्भानास्तीर्यषास्त्ररेणाक्षतोदकंदत्वाकेशवरूपिणेगुरुवेऽयंपिंडस्वाहानममइत्येवंद्वादशपिंडान्दद्यात्॥कृष्णेत्युसंकर्षणादिनामभि
रितिसर्वत्र॥पिंडेविष्णुंसंपूज्यपुरुषसूक्तेनस्तुत्वाविसर्जयेत्॥विप्रेभ्यस्तांबूलदक्षिणादिदत्वात्रयोदशविप्रायनाभ्याआसीदित्साघृकृत्रयेण
फलतांबूलदक्षिणादिदत्वानमस्कृत्यतांशालग्राममूर्तिमाचार्यायदद्यात्॥इतिनारायणबलिः॥अथद्वादशाहेत्रयोदशाहेवायथाचारमारा
धनं॥ तत्रप्रयोगः॥देशकालौस्मृत्वाश्रीनारायणप्रीत्यर्थमाराधनंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥गुर्वर्थेक्षणःकर्तव्यः॥एवंपरमगुर्वर्थेपरमेष्ठिगु-
र्वर्थेपरात्परगुर्वर्थे॥एवंविप्रचतुष्टयंनिमंत्र्यशक्तौकेशवादिनामभिःकृष्णोसंकर्षणादिनामभिःद्वादशविप्रान्निमंत्रयेत्॥एवंषोडशविप्राः
यतयोवा॥अशक्तौयथाशक्तिविप्रान्निमंत्र्ययथायथंषोडशक्षणादेयाः॥षोडशानांपादक्षालनंकृत्वाचम्यपादक्षालनोदकंपात्रांतरेगृहीत्वा
गंधपुष्पादिभिःपूजयेत्॥विप्रान्प्राङ्मुखानुदङ्मुखान्वोपविश्यषोडशोपचारैर्गंधादिपंचोपचारैर्वासंपूज्य॥सपरिकरमन्नंपरिविष्यगाय-
त्र्याप्रोक्ष्यगुरवेइदमन्नंपरिविष्टंपरिवेक्ष्यमाणंचातृप्तेस्स्वाहाहव्यंनमम॥एवंपरमगुर्वादिभ्यःपंचदशभ्योन्नत्यागंकृत्वाब्रह्मार्पणमित्यादि

भक्तेष्वाचांतेषुतांबूलदक्षिणावस्त्रादिभिःपूजयेत्॥अत्रकेचित्पूर्वस्थापितपादोदकतीर्थपूजांकुर्वंति॥तद्यथातीर्थपात्रंतंडुलादिकृत
मंडलेसंस्थाप्यपुरुषसूक्तेनतीर्थराजायनमइतिषोडशोपचारैःसंपूज्यतत्पात्रंशिरसिधृत्वाबंधुभिःसहविप्रान्प्रदक्षिणीकृत्यगुरुर्ब्र-
ह्मागुरुर्विष्णुरितिनत्वाप्रथमंविप्रहस्तात्तत्तीर्थंपिबेत्॥तत्रमंत्रः॥अविद्यामू[illegible]मनंसर्वपापप्रणाशनं॥पिबामिगुरुपत्तीर्थंपुत्रपौ
त्रप्रवर्धनमिति॥कर्मेश्वरार्पणंकृत्वासुहृद्युतोभुंजीत॥वर्षपर्यंतंप्रतिमासंमृततिथावेवमेवाराधनंकार्यंनतुप्रतिमासिकश्राद्धं॥प्र
त्यब्दंतुपार्वणश्राद्धंकृत्वाराधानमपिकार्यं॥ततोदर्शमहालयादिश्राद्धान्यपिसर्वसाधारण्येनकार्याणि॥नतत्रविशेषः॥इत्याराधनवि
धिः॥अत्रनारायणबलिपार्वणश्राद्धयोरेकदिनानुष्ठानपक्षेएकादशेद्वादशेवादिनेपूर्वंनारायणबलिंकृत्वाततःपार्वणश्राद्धंकार्यं॥
दिनद्वयेकरणपक्षेत्वेकादशेपार्वणंद्वादशेनारायणबलिर्द्वादशेत्रयोदशेवादिनेआराधनं॥ऊनमासिकादिकालेष्वप्याराधानमितिके
चित्॥प्रतिमासमाराधनमित्यन्ये॥पार्वणश्राद्धंत्वेकादशाहप्रत्यब्दयोरेव॥तच्चपुत्रादीनामेवनियतंशिष्यादीनांतुनावश्यकं॥अपु
त्रयतेस्तुशिष्येणापिप्रत्यब्दंपार्वणश्राद्धंकार्यंतदर्थंचनामगोत्रोल्लेखाधिकारार्थमेकादशेपिशिष्येणपार्वणश्राद्धंकार्यं॥नारायणबल्यादे
र्द्वादशाहादावसंभवेशुक्लपक्षस्थद्वादशीश्रवणपंचम्यःपूर्णिमामावास्याचेतिगौणकालाः॥अत्रपूर्वपूर्वःश्रेयान्॥भार्याकन्यास्नुषादेः
स्त्रियायतिसंस्कारकर्तृत्वेतुविधवायावपनपूर्वकंकृच्छ्रत्रयाचरणंसधवायास्तुकृच्छ्राचरणमेव॥देशांतरस्थपुत्रैःपितुर्यतेःसिद्धि

वार्तांश्रुत्वावपनपूर्वकस्नात्वाक्षीरतर्पणपूजनादिदशाहंतंकृत्वैकादशाहादौपार्वणनारायणबल्यादिसर्वमविकृतंकुर्यात्॥सान्निहिते
नज्येष्ठेनकृतंचेत्कनिष्ठोनकुर्यात्॥शुक्लकृष्णादिभेदेनकेशवादिनामानिमृततिथ्यनुरोधेनैवग्राह्याणिनतुवार्ताश्रवणतिथ्यनुरोधेन
॥मृततिथ्यज्ञानेतुवार्ताश्रवणानुरोधेनैव॥यतिसंस्कारकरणेश्वमेधसहस्रादिफलं॥असंस्कृतंविशीर्येतयतेर्यत्रकलेवरं॥धर्मलो
पोभवेत्तत्रदुर्भिक्षंमरणंतथा॥दिवंगतेगुरौशिष्यउपवासंतदाचरेत्॥नस्नानमाचरेद्भिक्षुःपुत्रादिनिधनेश्रुते॥पितृमातृक्षयंश्रु
त्वास्नानाच्छुध्यतिसांबरः॥अथप्रसंगाद्यतिधर्माः॥प्रातरुत्थायब्रम्हणस्पतइतिजपित्वादंडादीनिमृदंचादायमूत्रपुरीषयोर्गृह-
स्यचतुर्गुणंशौचंकृत्वाचम्यपर्वद्वादशीवर्ज्यंप्रणवेनदंतधावनंकृत्वामृदाबहिःकटिंप्रक्षाल्यजलतर्पणवर्ज्यंस्नात्वापुनर्जंघेप्रक्षा
ल्यावस्त्रादीनिगृहीत्वाप्रणवेनप्राणायाममार्जनादिकृत्वाकेशवादिनमोंतनामभिस्तर्पयित्वाभूस्तर्पयामीत्यादिव्यस्तसमस्तव्याहृतिभि
र्महर्जनस्तर्पयामीतितर्पयेत्॥अत्रविशेषोमाधवादौविश्वेश्वरादौचज्ञेयः॥सूर्योपस्थानादिकंत्रिकालविष्णुपूजादिकंचसिंधौज्ञेयं
॥विधूमेसन्नमुसलेव्यंगारेभुक्तवज्जने॥कालेपराण्हेभूयिष्ठेनित्यंभिक्षांयतिश्चरेत्॥अत्रभिक्षाभेदाग्रंथांतरेज्ञेयाःअत्रविविदिषो
र्दंडिनोमाधुकरीमुख्या॥दंडवस्त्रादिपरिग्रहणरहितस्यतुकरपात्रंमुख्यं॥अन्येपक्षाअशक्तविषयाः॥तत्रमाधुकरीपक्षेदंडादिगृही
त्वापंचभ्यःसप्तभ्योवागृहेभ्योभिक्षापात्रेचित्वान्नंप्रोक्ष्यभूःस्वधानमइत्यादिव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिःसूर्यादिदेवेभ्योभूतेभ्यश्चभू

मौक्षिस्वाशेषमन्नंविष्णुनिवेदितंभुंजीत॥ चंडीविनायकादिनैवेद्यंभुंजीत॥ भुक्त्वान्नस्यषोडशप्राणायामान्कुर्यादितिसंक्षेपः॥ यतिहस्तेजलंदद्याद्भिक्षांदद्यात्पुनर्जलं भैक्ष्यंपर्वतमात्रंस्यात्तज्जलंसागरोपमं॥ एकरात्रंवसेद्ग्रामेनगरेपंचरात्रकं॥ वर्षाभ्योन्यत्रवर्षासुमासांश्चचतुरोवसेत्॥ अष्टौमासान्विहारःस्याद्यतीनांसंयतात्मनाम्॥ महाक्षेत्रप्रविष्टानांविहारस्तुनविद्यते॥ भिक्षाटनंजपस्नानंध्यानंशौचंसुरार्चनं॥ कर्तव्यानिषडेतानिसर्वथानृपदंडवत्॥ मंचकंशुक्लवस्त्रंचस्त्रीकथालौल्यमेवच॥ दिवास्वापश्चयानंचयतीनांपतनानिषट्॥ वृथाजल्पंपात्रलोभंसंचयंशिष्यसंग्रहम्॥ हव्यंकव्यंतथान्नंचवर्जयेच्चसदायतिः॥ यतिपात्राणिमृद्वेणुदार्वलाबुमयानिच॥ नतीर्थवासीनित्यंस्यान्नोपवासपरोयतिः॥ नचाध्ययनशीलस्स्यान्नव्याख्यानपरोभवेत्॥ एतद्वेदार्थभिन्नपरं॥ एतेसंक्षेपतोयतिधर्माः॥ अन्येपिमाधवीयमिताक्षरादौज्ञेयाः॥ प्रथमेत्रपरिच्छेदेकालसामान्यनिर्णयः॥ द्वितीयेथपरिच्छेदेविशेषात्कालनिर्णयः॥ तृतीयस्यचपूर्वार्धेगर्भाधानादिसंस्क्रियाः॥ आह्निकंचप्रकीर्णार्थाआधानाद्याःसविस्तराः॥ देवप्रतिष्ठाशांत्यादिनित्यंनैमित्तिकंतथा॥ तार्तीयिकोत्तरार्द्धेस्मिन्जीवत्पितृकनिर्णयः॥ श्राद्धाधिकारकालादेर्निर्णयश्श्राद्धपद्धतिः॥ सूतकादेर्निर्णयश्चनिर्णयोद्दुर्मृतावपि॥ अंत्येष्टिसंस्कारविधिःसंन्यासःसहविस्तरः॥ प्रायश्चित्तंव्यवहृतिंसर्वदानविधिंविना॥ ५॥ कृत्स्नोपिधर्मशास्त्रार्थःसंक्षेपेणात्रनिर्मितः॥ विबुधानांचबालानांतुष्टयेकष्टहानये॥ ६॥ मूलभूतानिपद्यानिविकृतानिक्वचित्क्वचित्॥ निर्विकाराण्यपिनवान्यप्युक्तान्यत्रकानिचित्॥ ७॥ मीमांसाधर्म-

शास्त्रज्ञाः सुधियोनलसाबुधाः ॥ कृतकार्याः प्राङ्निबंधैस्तदर्थंनायमुद्यमः ॥ ८ ॥ येपुनर्मंदमतयोलसाअज्ञात्वानिर्णयंधर्मंवेदितुमिच्छंतिरविसरस्तदपेक्षया ॥ ९ ॥ निबंधोयंधर्मसिंधुसारनामासुबोधनः ॥ अमुनाप्रीयतांश्रीमद्विठ्ठलोभक्तवत्सलः ॥ १० ॥ प्रेम्णासद्भिर्ग्रंथःसेव्यःशब्दार्थतःसदोषोपि ॥ संशोध्यवापिहरिणासुदाममुनिसतुषपृथुकमिष्टिरिव ॥ ११ ॥ श्रीकाश्युपाध्यायवरोमहात्माबभूवविद्वद्द्विजराजराजः ॥ तस्मादुपाध्यायकुलावतंसोयज्ञेश्वरोनंतद्भावभूतां ॥ १२ ॥ यज्ञेश्वरोयज्ञविधानदक्षोदैवज्ञवेदांगसुशास्त्रशिक्षः ॥ भक्तोत्तमोनंतगुणैकधामानंताह्वयोनंतकलावतारः ॥ १३ ॥ एषोत्यजज्जन्मभुवंस्वकीयांतांकौंकणाख्यांसुविरक्तिशाली ॥ श्रीपांडुरंगेवसतिंविधायश्रीमातदेमुक्तिमगात्सुभक्त्या ॥ १४ ॥ तस्यानंताभिधानस्योपाध्यायस्यसुतःकृती ॥ काशीनाथाभिधोधर्मसिंधुसारंसमातनोत् ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीमत्काश्युपाध्यायसूरिसूनुयज्ञेश्वरोपाध्यायानुजानंतोपाध्यायसूरिसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेतृतीयपरिच्छेदोत्तरार्धंसमाप्तम् ॥ ॥ श्रीपांडुरंगार्पणमस्तु ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥

पुण्यांतविठ्ठलसखारामअग्निहोत्रीयाणींआपलेशिलायंत्रछापावरछापिला. ॥ शके १७९२
प्रमोदनामसंवत्सरे ॥ श्रावणशुक्लएकादश्यांरवीसमाप्तः ॥ आवृत्ती २

इति श्रीकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्माब्धिसारे तृतीयपरिच्छेदः समाप्तिमगमत् ॥

```
[OrderDescription]
,CREATED=03.12.19 11:27
,TRANSFERRED=2019/12/03 at 15:06:45
,PAGES=1214
,TYPE=STD
,NAME=S0002283
,Book Name=M-2066-SHRIMAD BHAGWAT CHUNIKASAHITAM
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
```

```
FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
```

```
FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
```

```
FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
```

```
FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
```

```
FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
```

```
FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
```

```
FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
```

FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF

```
FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
```

```
FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF
,FILE179=00000179.TIF
,FILE180=00000180.TIF
,FILE181=00000181.TIF
,FILE182=00000182.TIF
,FILE183=00000183.TIF
,FILE184=00000184.TIF
,FILE185=00000185.TIF
,FILE186=00000186.TIF
,FILE187=00000187.TIF
,FILE188=00000188.TIF
,FILE189=00000189.TIF
```

FILE190=00000190.TIF
,FILE191=00000191.TIF
,FILE192=00000192.TIF
,FILE193=00000193.TIF
,FILE194=00000194.TIF
,FILE195=00000195.TIF
,FILE196=00000196.TIF
,FILE197=00000197.TIF
,FILE198=00000198.TIF
,FILE199=00000199.TIF
,FILE200=00000200.TIF
,FILE201=00000201.TIF
,FILE202=00000202.TIF
,FILE203=00000203.TIF
,FILE204=00000204.TIF
,FILE205=00000205.TIF
,FILE206=00000206.TIF
,FILE207=00000207.TIF

```
FILE208=00000208.TIF
,FILE209=00000209.TIF
,FILE210=00000210.TIF
,FILE211=00000211.TIF
,FILE212=00000212.TIF
,FILE213=00000213.TIF
,FILE214=00000214.TIF
,FILE215=00000215.TIF
,FILE216=00000216.TIF
,FILE217=00000217.TIF
,FILE218=00000218.TIF
,FILE219=00000219.TIF
,FILE220=00000220.TIF
,FILE221=00000221.TIF
,FILE222=00000222.TIF
,FILE223=00000223.TIF
,FILE224=00000224.TIF
,FILE225=00000225.TIF
```

```
FILE226=00000226.TIF
,FILE227=00000227.TIF
,FILE228=00000228.TIF
,FILE229=00000229.TIF
,FILE230=00000230.TIF
,FILE231=00000231.TIF
,FILE232=00000232.TIF
,FILE233=00000233.TIF
,FILE234=00000234.TIF
,FILE235=00000235.TIF
,FILE236=00000236.TIF
,FILE237=00000237.TIF
,FILE238=00000238.TIF
,FILE239=00000239.TIF
,FILE240=00000240.TIF
,FILE241=00000241.TIF
,FILE242=00000242.TIF
,FILE243=00000243.TIF
```

FILE244=00000244.TIF
,FILE245=00000245.TIF
,FILE246=00000246.TIF
,FILE247=00000247.TIF
,FILE248=00000248.TIF
,FILE249=00000249.TIF
,FILE250=00000250.TIF
,FILE251=00000251.TIF
,FILE252=00000252.TIF
,FILE253=00000253.TIF
,FILE254=00000254.TIF
,FILE255=00000255.TIF
,FILE256=00000256.TIF
,FILE257=00000257.TIF
,FILE258=00000258.TIF
,FILE259=00000259.TIF
,FILE260=00000260.TIF
,FILE261=00000261.TIF

```
FILE262=00000262.TIF
,FILE263=00000263.TIF
,FILE264=00000264.TIF
,FILE265=00000265.TIF
,FILE266=00000266.TIF
,FILE267=00000267.TIF
,FILE268=00000268.TIF
,FILE269=00000269.TIF
,FILE270=00000270.TIF
,FILE271=00000271.TIF
,FILE272=00000272.TIF
,FILE273=00000273.TIF
,FILE274=00000274.TIF
,FILE275=00000275.TIF
,FILE276=00000276.TIF
,FILE277=00000277.TIF
,FILE278=00000278.TIF
,FILE279=00000279.TIF
```

```
FILE280=00000280.TIF
,FILE281=00000281.TIF
,FILE282=00000282.TIF
,FILE283=00000283.TIF
,FILE284=00000284.TIF
,FILE285=00000285.TIF
,FILE286=00000286.TIF
,FILE287=00000287.TIF
,FILE288=00000288.TIF
,FILE289=00000289.TIF
,FILE290=00000290.TIF
,FILE291=00000291.TIF
,FILE292=00000292.TIF
,FILE293=00000293.TIF
,FILE294=00000294.TIF
,FILE295=00000295.TIF
,FILE296=00000296.TIF
,FILE297=00000297.TIF
```

```
FILE298=00000298.TIF
,FILE299=00000299.TIF
,FILE300=00000300.TIF
,FILE301=00000301.TIF
,FILE302=00000302.TIF
,FILE303=00000303.TIF
,FILE304=00000304.TIF
,FILE305=00000305.TIF
,FILE306=00000306.TIF
,FILE307=00000307.TIF
,FILE308=00000308.TIF
,FILE309=00000309.TIF
,FILE310=00000310.TIF
,FILE311=00000311.TIF
,FILE312=00000312.TIF
,FILE313=00000313.TIF
,FILE314=00000314.TIF
,FILE315=00000315.TIF
```

```
FILE316=00000316.TIF
,FILE317=00000317.TIF
,FILE318=00000318.TIF
,FILE319=00000319.TIF
,FILE320=00000320.TIF
,FILE321=00000321.TIF
,FILE322=00000322.TIF
,FILE323=00000323.TIF
,FILE324=00000324.TIF
,FILE325=00000325.TIF
,FILE326=00000326.TIF
,FILE327=00000327.TIF
,FILE328=00000328.TIF
,FILE329=00000329.TIF
,FILE330=00000330.TIF
,FILE331=00000331.TIF
,FILE332=00000332.TIF
,FILE333=00000333.TIF
```

```
FILE334=00000334.TIF
,FILE335=00000335.TIF
,FILE336=00000336.TIF
,FILE337=00000337.TIF
,FILE338=00000338.TIF
,FILE339=00000339.TIF
,FILE340=00000340.TIF
,FILE341=00000341.TIF
,FILE342=00000342.TIF
,FILE343=00000343.TIF
,FILE344=00000344.TIF
,FILE345=00000345.TIF
,FILE346=00000346.TIF
,FILE347=00000347.TIF
,FILE348=00000348.TIF
,FILE349=00000349.TIF
,FILE350=00000350.TIF
,FILE351=00000351.TIF
```

```
FILE352=00000352.TIF
,FILE353=00000353.TIF
,FILE354=00000354.TIF
,FILE355=00000355.TIF
,FILE356=00000356.TIF
,FILE357=00000357.TIF
,FILE358=00000358.TIF
,FILE359=00000359.TIF
,FILE360=00000360.TIF
,FILE361=00000361.TIF
,FILE362=00000362.TIF
,FILE363=00000363.TIF
,FILE364=00000364.TIF
,FILE365=00000365.TIF
,FILE366=00000366.TIF
,FILE367=00000367.TIF
,FILE368=00000368.TIF
,FILE369=00000369.TIF
```

```
FILE370=00000370.TIF
,FILE371=00000371.TIF
,FILE372=00000372.TIF
,FILE373=00000373.TIF
,FILE374=00000374.TIF
,FILE375=00000375.TIF
,FILE376=00000376.TIF
,FILE377=00000377.TIF
,FILE378=00000378.TIF
,FILE379=00000379.TIF
,FILE380=00000380.TIF
,FILE381=00000381.TIF
,FILE382=00000382.TIF
,FILE383=00000383.TIF
,FILE384=00000384.TIF
,FILE385=00000385.TIF
,FILE386=00000386.TIF
,FILE387=00000387.TIF
```

```
FILE388=00000388.TIF
,FILE389=00000389.TIF
,FILE390=00000390.TIF
,FILE391=00000391.TIF
,FILE392=00000392.TIF
,FILE393=00000393.TIF
,FILE394=00000394.TIF
,FILE395=00000395.TIF
,FILE396=00000396.TIF
,FILE397=00000397.TIF
,FILE398=00000398.TIF
,FILE399=00000399.TIF
,FILE400=00000400.TIF
,FILE401=00000401.TIF
,FILE402=00000402.TIF
,FILE403=00000403.TIF
,FILE404=00000404.TIF
,FILE405=00000405.TIF
```

```
FILE406=00000406.TIF
,FILE407=00000407.TIF
,FILE408=00000408.TIF
,FILE409=00000409.TIF
,FILE410=00000410.TIF
,FILE411=00000411.TIF
,FILE412=00000412.TIF
,FILE413=00000413.TIF
,FILE414=00000414.TIF
,FILE415=00000415.TIF
,FILE416=00000416.TIF
,FILE417=00000417.TIF
,FILE418=00000418.TIF
,FILE419=00000419.TIF
,FILE420=00000420.TIF
,FILE421=00000421.TIF
,FILE422=00000422.TIF
,FILE423=00000423.TIF
```

FILE424=00000424.TIF
,FILE425=00000425.TIF
,FILE426=00000426.TIF
,FILE427=00000427.TIF
,FILE428=00000428.TIF
,FILE429=00000429.TIF
,FILE430=00000430.TIF
,FILE431=00000431.TIF
,FILE432=00000432.TIF
,FILE433=00000433.TIF
,FILE434=00000434.TIF
,FILE435=00000435.TIF
,FILE436=00000436.TIF
,FILE437=00000437.TIF
,FILE438=00000438.TIF
,FILE439=00000439.TIF
,FILE440=00000440.TIF
,FILE441=00000441.TIF

FILE442=00000442.TIF
,FILE443=00000443.TIF
,FILE444=00000444.TIF
,FILE445=00000445.TIF
,FILE446=00000446.TIF
,FILE447=00000447.TIF
,FILE448=00000448.TIF
,FILE449=00000449.TIF
,FILE450=00000450.TIF
,FILE451=00000451.TIF
,FILE452=00000452.TIF
,FILE453=00000453.TIF
,FILE454=00000454.TIF
,FILE455=00000455.TIF
,FILE456=00000456.TIF
,FILE457=00000457.TIF
,FILE458=00000458.TIF
,FILE459=00000459.TIF

```
FILE460=00000460.TIF
,FILE461=00000461.TIF
,FILE462=00000462.TIF
,FILE463=00000463.TIF
,FILE464=00000464.TIF
,FILE465=00000465.TIF
,FILE466=00000466.TIF
,FILE467=00000467.TIF
,FILE468=00000468.TIF
,FILE469=00000469.TIF
,FILE470=00000470.TIF
,FILE471=00000471.TIF
,FILE472=00000472.TIF
,FILE473=00000473.TIF
,FILE474=00000474.TIF
,FILE475=00000475.TIF
,FILE476=00000476.TIF
,FILE477=00000477.TIF
```

FILE478=00000478.TIF
,FILE479=00000479.TIF
,FILE480=00000480.TIF
,FILE481=00000481.TIF
,FILE482=00000482.TIF
,FILE483=00000483.TIF
,FILE484=00000484.TIF
,FILE485=00000485.TIF
,FILE486=00000486.TIF
,FILE487=00000487.TIF
,FILE488=00000488.TIF
,FILE489=00000489.TIF
,FILE490=00000490.TIF
,FILE491=00000491.TIF
,FILE492=00000492.TIF
,FILE493=00000493.TIF
,FILE494=00000494.TIF
,FILE495=00000495.TIF

```
FILE496=00000496.TIF
,FILE497=00000497.TIF
,FILE498=00000498.TIF
,FILE499=00000499.TIF
,FILE500=00000500.TIF
,FILE501=00000501.TIF
,FILE502=00000502.TIF
,FILE503=00000503.TIF
,FILE504=00000504.TIF
,FILE505=00000505.TIF
,FILE506=00000506.TIF
,FILE507=00000507.TIF
,FILE508=00000508.TIF
,FILE509=00000509.TIF
,FILE510=00000510.TIF
,FILE511=00000511.TIF
,FILE512=00000512.TIF
,FILE513=00000513.TIF
```

```
FILE514=00000514.TIF
,FILE515=00000515.TIF
,FILE516=00000516.TIF
,FILE517=00000517.TIF
,FILE518=00000518.TIF
,FILE519=00000519.TIF
,FILE520=00000520.TIF
,FILE521=00000521.TIF
,FILE522=00000522.TIF
,FILE523=00000523.TIF
,FILE524=00000524.TIF
,FILE525=00000525.TIF
,FILE526=00000526.TIF
,FILE527=00000527.TIF
,FILE528=00000528.TIF
,FILE529=00000529.TIF
,FILE530=00000530.TIF
,FILE531=00000531.TIF
```

```
FILE532=00000532.TIF
,FILE533=00000533.TIF
,FILE534=00000534.TIF
,FILE535=00000535.TIF
,FILE536=00000536.TIF
,FILE537=00000537.TIF
,FILE538=00000538.TIF
,FILE539=00000539.TIF
,FILE540=00000540.TIF
,FILE541=00000541.TIF
,FILE542=00000542.TIF
,FILE543=00000543.TIF
,FILE544=00000544.TIF
,FILE545=00000545.TIF
,FILE546=00000546.TIF
,FILE547=00000547.TIF
,FILE548=00000548.TIF
,FILE549=00000549.TIF
```

```
FILE550=00000550.TIF
,FILE551=00000551.TIF
,FILE552=00000552.TIF
,FILE553=00000553.TIF
,FILE554=00000554.TIF
,FILE555=00000555.TIF
,FILE556=00000556.TIF
,FILE557=00000557.TIF
,FILE558=00000558.TIF
,FILE559=00000559.TIF
,FILE560=00000560.TIF
,FILE561=00000561.TIF
,FILE562=00000562.TIF
,FILE563=00000563.TIF
,FILE564=00000564.TIF
,FILE565=00000565.TIF
,FILE566=00000566.TIF
,FILE567=00000567.TIF
```

```
FILE568=00000568.TIF
,FILE569=00000569.TIF
,FILE570=00000570.TIF
,FILE571=00000571.TIF
,FILE572=00000572.TIF
,FILE573=00000573.TIF
,FILE574=00000574.TIF
,FILE575=00000575.TIF
,FILE576=00000576.TIF
,FILE577=00000577.TIF
,FILE578=00000578.TIF
,FILE579=00000579.TIF
,FILE580=00000580.TIF
,FILE581=00000581.TIF
,FILE582=00000582.TIF
,FILE583=00000583.TIF
,FILE584=00000584.TIF
,FILE585=00000585.TIF
```

```
FILE586=00000586.TIF
,FILE587=00000587.TIF
,FILE588=00000588.TIF
,FILE589=00000589.TIF
,FILE590=00000590.TIF
,FILE591=00000591.TIF
,FILE592=00000592.TIF
,FILE593=00000593.TIF
,FILE594=00000594.TIF
,FILE595=00000595.TIF
,FILE596=00000596.TIF
,FILE597=00000597.TIF
,FILE598=00000598.TIF
,FILE599=00000599.TIF
,FILE600=00000600.TIF
,FILE601=00000601.TIF
,FILE602=00000602.TIF
,FILE603=00000603.TIF
```

FILE604=00000604.TIF
,FILE605=00000605.TIF
,FILE606=00000606.TIF
,FILE607=00000607.TIF
,FILE608=00000608.TIF
,FILE609=00000609.TIF
,FILE610=00000610.TIF
,FILE611=00000611.TIF
,FILE612=00000612.TIF
,FILE613=00000613.TIF
,FILE614=00000614.TIF
,FILE615=00000615.TIF
,FILE616=00000616.TIF
,FILE617=00000617.TIF
,FILE618=00000618.TIF
,FILE619=00000619.TIF
,FILE620=00000620.TIF
,FILE621=00000621.TIF

```
FILE622=00000622.TIF
,FILE623=00000623.TIF
,FILE624=00000624.TIF
,FILE625=00000625.TIF
,FILE626=00000626.TIF
,FILE627=00000627.TIF
,FILE628=00000628.TIF
,FILE629=00000629.TIF
,FILE630=00000630.TIF
,FILE631=00000631.TIF
,FILE632=00000632.TIF
,FILE633=00000633.TIF
,FILE634=00000634.TIF
,FILE635=00000635.TIF
,FILE636=00000636.TIF
,FILE637=00000637.TIF
,FILE638=00000638.TIF
,FILE639=00000639.TIF
```

FILE640=00000640.TIF
,FILE641=00000641.TIF
,FILE642=00000642.TIF
,FILE643=00000643.TIF
,FILE644=00000644.TIF
,FILE645=00000645.TIF
,FILE646=00000646.TIF
,FILE647=00000647.TIF
,FILE648=00000648.TIF
,FILE649=00000649.TIF
,FILE650=00000650.TIF
,FILE651=00000651.TIF
,FILE652=00000652.TIF
,FILE653=00000653.TIF
,FILE654=00000654.TIF
,FILE655=00000655.TIF
,FILE656=00000656.TIF
,FILE657=00000657.TIF

```
FILE658=00000658.TIF
,FILE659=00000659.TIF
,FILE660=00000660.TIF
,FILE661=00000661.TIF
,FILE662=00000662.TIF
,FILE663=00000663.TIF
,FILE664=00000664.TIF
,FILE665=00000665.TIF
,FILE666=00000666.TIF
,FILE667=00000667.TIF
,FILE668=00000668.TIF
,FILE669=00000669.TIF
,FILE670=00000670.TIF
,FILE671=00000671.TIF
,FILE672=00000672.TIF
,FILE673=00000673.TIF
,FILE674=00000674.TIF
,FILE675=00000675.TIF
```

```
FILE676=00000676.TIF
,FILE677=00000677.TIF
,FILE678=00000678.TIF
,FILE679=00000679.TIF
,FILE680=00000680.TIF
,FILE681=00000681.TIF
,FILE682=00000682.TIF
,FILE683=00000683.TIF
,FILE684=00000684.TIF
,FILE685=00000685.TIF
,FILE686=00000686.TIF
,FILE687=00000687.TIF
,FILE688=00000688.TIF
,FILE689=00000689.TIF
,FILE690=00000690.TIF
,FILE691=00000691.TIF
,FILE692=00000692.TIF
,FILE693=00000693.TIF
```

```
FILE694=00000694.TIF
,FILE695=00000695.TIF
,FILE696=00000696.TIF
,FILE697=00000697.TIF
,FILE698=00000698.TIF
,FILE699=00000699.TIF
,FILE700=00000700.TIF
,FILE701=00000701.TIF
,FILE702=00000702.TIF
,FILE703=00000703.TIF
,FILE704=00000704.TIF
,FILE705=00000705.TIF
,FILE706=00000706.TIF
,FILE707=00000707.TIF
,FILE708=00000708.TIF
,FILE709=00000709.TIF
,FILE710=00000710.TIF
,FILE711=00000711.TIF
```

```
FILE712=00000712.TIF
,FILE713=00000713.TIF
,FILE714=00000714.TIF
,FILE715=00000715.TIF
,FILE716=00000716.TIF
,FILE717=00000717.TIF
,FILE718=00000718.TIF
,FILE719=00000719.TIF
,FILE720=00000720.TIF
,FILE721=00000721.TIF
,FILE722=00000722.TIF
,FILE723=00000723.TIF
,FILE724=00000724.TIF
,FILE725=00000725.TIF
,FILE726=00000726.TIF
,FILE727=00000727.TIF
,FILE728=00000728.TIF
,FILE729=00000729.TIF
```

```
FILE730=00000730.TIF
,FILE731=00000731.TIF
,FILE732=00000732.TIF
,FILE733=00000733.TIF
,FILE734=00000734.TIF
,FILE735=00000735.TIF
,FILE736=00000736.TIF
,FILE737=00000737.TIF
,FILE738=00000738.TIF
,FILE739=00000739.TIF
,FILE740=00000740.TIF
,FILE741=00000741.TIF
,FILE742=00000742.TIF
,FILE743=00000743.TIF
,FILE744=00000744.TIF
,FILE745=00000745.TIF
,FILE746=00000746.TIF
,FILE747=00000747.TIF
```

```
FILE748=00000748.TIF
,FILE749=00000749.TIF
,FILE750=00000750.TIF
,FILE751=00000751.TIF
,FILE752=00000752.TIF
,FILE753=00000753.TIF
,FILE754=00000754.TIF
,FILE755=00000755.TIF
,FILE756=00000756.TIF
,FILE757=00000757.TIF
,FILE758=00000758.TIF
,FILE759=00000759.TIF
,FILE760=00000760.TIF
,FILE761=00000761.TIF
,FILE762=00000762.TIF
,FILE763=00000763.TIF
,FILE764=00000764.TIF
,FILE765=00000765.TIF
```

```
FILE766=00000766.TIF
,FILE767=00000767.TIF
,FILE768=00000768.TIF
,FILE769=00000769.TIF
,FILE770=00000770.TIF
,FILE771=00000771.TIF
,FILE772=00000772.TIF
,FILE773=00000773.TIF
,FILE774=00000774.TIF
,FILE775=00000775.TIF
,FILE776=00000776.TIF
,FILE777=00000777.TIF
,FILE778=00000778.TIF
,FILE779=00000779.TIF
,FILE780=00000780.TIF
,FILE781=00000781.TIF
,FILE782=00000782.TIF
,FILE783=00000783.TIF
```

```
FILE784=00000784.TIF
,FILE785=00000785.TIF
,FILE786=00000786.TIF
,FILE787=00000787.TIF
,FILE788=00000788.TIF
,FILE789=00000789.TIF
,FILE790=00000790.TIF
,FILE791=00000791.TIF
,FILE792=00000792.TIF
,FILE793=00000793.TIF
,FILE794=00000794.TIF
,FILE795=00000795.TIF
,FILE796=00000796.TIF
,FILE797=00000797.TIF
,FILE798=00000798.TIF
,FILE799=00000799.TIF
,FILE800=00000800.TIF
,FILE801=00000801.TIF
```

```
FILE802=00000802.TIF
,FILE803=00000803.TIF
,FILE804=00000804.TIF
,FILE805=00000805.TIF
,FILE806=00000806.TIF
,FILE807=00000807.TIF
,FILE808=00000808.TIF
,FILE809=00000809.TIF
,FILE810=00000810.TIF
,FILE811=00000811.TIF
,FILE812=00000812.TIF
,FILE813=00000813.TIF
,FILE814=00000814.TIF
,FILE815=00000815.TIF
,FILE816=00000816.TIF
,FILE817=00000817.TIF
,FILE818=00000818.TIF
,FILE819=00000819.TIF
```

```
FILE820=00000820.TIF
,FILE821=00000821.TIF
,FILE822=00000822.TIF
,FILE823=00000823.TIF
,FILE824=00000824.TIF
,FILE825=00000825.TIF
,FILE826=00000826.TIF
,FILE827=00000827.TIF
,FILE828=00000828.TIF
,FILE829=00000829.TIF
,FILE830=00000830.TIF
,FILE831=00000831.TIF
,FILE832=00000832.TIF
,FILE833=00000833.TIF
,FILE834=00000834.TIF
,FILE835=00000835.TIF
,FILE836=00000836.TIF
,FILE837=00000837.TIF
```

```
FILE838=00000838.TIF
,FILE839=00000839.TIF
,FILE840=00000840.TIF
,FILE841=00000841.TIF
,FILE842=00000842.TIF
,FILE843=00000843.TIF
,FILE844=00000844.TIF
,FILE845=00000845.TIF
,FILE846=00000846.TIF
,FILE847=00000847.TIF
,FILE848=00000848.TIF
,FILE849=00000849.TIF
,FILE850=00000850.TIF
,FILE851=00000851.TIF
,FILE852=00000852.TIF
,FILE853=00000853.TIF
,FILE854=00000854.TIF
,FILE855=00000855.TIF
```

FILE856=00000856.TIF
,FILE857=00000857.TIF
,FILE858=00000858.TIF
,FILE859=00000859.TIF
,FILE860=00000860.TIF
,FILE861=00000861.TIF
,FILE862=00000862.TIF
,FILE863=00000863.TIF
,FILE864=00000864.TIF
,FILE865=00000865.TIF
,FILE866=00000866.TIF
,FILE867=00000867.TIF
,FILE868=00000868.TIF
,FILE869=00000869.TIF
,FILE870=00000870.TIF
,FILE871=00000871.TIF
,FILE872=00000872.TIF
,FILE873=00000873.TIF

FILE874=00000874.TIF
,FILE875=00000875.TIF
,FILE876=00000876.TIF
,FILE877=00000877.TIF
,FILE878=00000878.TIF
,FILE879=00000879.TIF
,FILE880=00000880.TIF
,FILE881=00000881.TIF
,FILE882=00000882.TIF
,FILE883=00000883.TIF
,FILE884=00000884.TIF
,FILE885=00000885.TIF
,FILE886=00000886.TIF
,FILE887=00000887.TIF
,FILE888=00000888.TIF
,FILE889=00000889.TIF
,FILE890=00000890.TIF
,FILE891=00000891.TIF

```
FILE892=00000892.TIF
,FILE893=00000893.TIF
,FILE894=00000894.TIF
,FILE895=00000895.TIF
,FILE896=00000896.TIF
,FILE897=00000897.TIF
,FILE898=00000898.TIF
,FILE899=00000899.TIF
,FILE900=00000900.TIF
,FILE901=00000901.TIF
,FILE902=00000902.TIF
,FILE903=00000903.TIF
,FILE904=00000904.TIF
,FILE905=00000905.TIF
,FILE906=00000906.TIF
,FILE907=00000907.TIF
,FILE908=00000908.TIF
,FILE909=00000909.TIF
```

```
FILE910=00000910.TIF
,FILE911=00000911.TIF
,FILE912=00000912.TIF
,FILE913=00000913.TIF
,FILE914=00000914.TIF
,FILE915=00000915.TIF
,FILE916=00000916.TIF
,FILE917=00000917.TIF
,FILE918=00000918.TIF
,FILE919=00000919.TIF
,FILE920=00000920.TIF
,FILE921=00000921.TIF
,FILE922=00000922.TIF
,FILE923=00000923.TIF
,FILE924=00000924.TIF
,FILE925=00000925.TIF
,FILE926=00000926.TIF
,FILE927=00000927.TIF
```

```
FILE928=00000928.TIF
,FILE929=00000929.TIF
,FILE930=00000930.TIF
,FILE931=00000931.TIF
,FILE932=00000932.TIF
,FILE933=00000933.TIF
,FILE934=00000934.TIF
,FILE935=00000935.TIF
,FILE936=00000936.TIF
,FILE937=00000937.TIF
,FILE938=00000938.TIF
,FILE939=00000939.TIF
,FILE940=00000940.TIF
,FILE941=00000941.TIF
,FILE942=00000942.TIF
,FILE943=00000943.TIF
,FILE944=00000944.TIF
,FILE945=00000945.TIF
```

```
FILE946=00000946.TIF
,FILE947=00000947.TIF
,FILE948=00000948.TIF
,FILE949=00000949.TIF
,FILE950=00000950.TIF
,FILE951=00000951.TIF
,FILE952=00000952.TIF
,FILE953=00000953.TIF
,FILE954=00000954.TIF
,FILE955=00000955.TIF
,FILE956=00000956.TIF
,FILE957=00000957.TIF
,FILE958=00000958.TIF
,FILE959=00000959.TIF
,FILE960=00000960.TIF
,FILE961=00000961.TIF
,FILE962=00000962.TIF
,FILE963=00000963.TIF
```

```
FILE964=00000964.TIF
,FILE965=00000965.TIF
,FILE966=00000966.TIF
,FILE967=00000967.TIF
,FILE968=00000968.TIF
,FILE969=00000969.TIF
,FILE970=00000970.TIF
,FILE971=00000971.TIF
,FILE972=00000972.TIF
,FILE973=00000973.TIF
,FILE974=00000974.TIF
,FILE975=00000975.TIF
,FILE976=00000976.TIF
,FILE977=00000977.TIF
,FILE978=00000978.TIF
,FILE979=00000979.TIF
,FILE980=00000980.TIF
,FILE981=00000981.TIF
```

```
FILE982=00000982.TIF
,FILE983=00000983.TIF
,FILE984=00000984.TIF
,FILE985=00000985.TIF
,FILE986=00000986.TIF
,FILE987=00000987.TIF
,FILE988=00000988.TIF
,FILE989=00000989.TIF
,FILE990=00000990.TIF
,FILE991=00000991.TIF
,FILE992=00000992.TIF
,FILE993=00000993.TIF
,FILE994=00000994.TIF
,FILE995=00000995.TIF
,FILE996=00000996.TIF
,FILE997=00000997.TIF
,FILE998=00000998.TIF
,FILE999=00000999.TIF
```

```
FILE1000=00001000.TIF
,FILE1001=00001001.TIF
,FILE1002=00001002.TIF
,FILE1003=00001003.TIF
,FILE1004=00001004.TIF
,FILE1005=00001005.TIF
,FILE1006=00001006.TIF
,FILE1007=00001007.TIF
,FILE1008=00001008.TIF
,FILE1009=00001009.TIF
,FILE1010=00001010.TIF
,FILE1011=00001011.TIF
,FILE1012=00001012.TIF
,FILE1013=00001013.TIF
,FILE1014=00001014.TIF
,FILE1015=00001015.TIF
,FILE1016=00001016.TIF
,FILE1017=00001017.TIF
```

```
FILE1018=00001018.TIF
,FILE1019=00001019.TIF
,FILE1020=00001020.TIF
,FILE1021=00001021.TIF
,FILE1022=00001022.TIF
,FILE1023=00001023.TIF
,FILE1024=00001024.TIF
,FILE1025=00001025.TIF
,FILE1026=00001026.TIF
,FILE1027=00001027.TIF
,FILE1028=00001028.TIF
,FILE1029=00001029.TIF
,FILE1030=00001030.TIF
,FILE1031=00001031.TIF
,FILE1032=00001032.TIF
,FILE1033=00001033.TIF
,FILE1034=00001034.TIF
,FILE1035=00001035.TIF
```

```
FILE1036=00001036.TIF
,FILE1037=00001037.TIF
,FILE1038=00001038.TIF
,FILE1039=00001039.TIF
,FILE1040=00001040.TIF
,FILE1041=00001041.TIF
,FILE1042=00001042.TIF
,FILE1043=00001043.TIF
,FILE1044=00001044.TIF
,FILE1045=00001045.TIF
,FILE1046=00001046.TIF
,FILE1047=00001047.TIF
,FILE1048=00001048.TIF
,FILE1049=00001049.TIF
,FILE1050=00001050.TIF
,FILE1051=00001051.TIF
,FILE1052=00001052.TIF
,FILE1053=00001053.TIF
```

```
FILE1054=00001054.TIF
,FILE1055=00001055.TIF
,FILE1056=00001056.TIF
,FILE1057=00001057.TIF
,FILE1058=00001058.TIF
,FILE1059=00001059.TIF
,FILE1060=00001060.TIF
,FILE1061=00001061.TIF
,FILE1062=00001062.TIF
,FILE1063=00001063.TIF
,FILE1064=00001064.TIF
,FILE1065=00001065.TIF
,FILE1066=00001066.TIF
,FILE1067=00001067.TIF
,FILE1068=00001068.TIF
,FILE1069=00001069.TIF
,FILE1070=00001070.TIF
,FILE1071=00001071.TIF
```

FILE1072=00001072.TIF
,FILE1073=00001073.TIF
,FILE1074=00001074.TIF
,FILE1075=00001075.TIF
,FILE1076=00001076.TIF
,FILE1077=00001077.TIF
,FILE1078=00001078.TIF
,FILE1079=00001079.TIF
,FILE1080=00001080.TIF
,FILE1081=00001081.TIF
,FILE1082=00001082.TIF
,FILE1083=00001083.TIF
,FILE1084=00001084.TIF
,FILE1085=00001085.TIF
,FILE1086=00001086.TIF
,FILE1087=00001087.TIF
,FILE1088=00001088.TIF
,FILE1089=00001089.TIF

```
FILE1090=00001090.TIF
,FILE1091=00001091.TIF
,FILE1092=00001092.TIF
,FILE1093=00001093.TIF
,FILE1094=00001094.TIF
,FILE1095=00001095.TIF
,FILE1096=00001096.TIF
,FILE1097=00001097.TIF
,FILE1098=00001098.TIF
,FILE1099=00001099.TIF
,FILE1100=00001100.TIF
,FILE1101=00001101.TIF
,FILE1102=00001102.TIF
,FILE1103=00001103.TIF
,FILE1104=00001104.TIF
,FILE1105=00001105.TIF
,FILE1106=00001106.TIF
,FILE1107=00001107.TIF
```

```
FILE1108=00001108.TIF
,FILE1109=00001109.TIF
,FILE1110=00001110.TIF
,FILE1111=00001111.TIF
,FILE1112=00001112.TIF
,FILE1113=00001113.TIF
,FILE1114=00001114.TIF
,FILE1115=00001115.TIF
,FILE1116=00001116.TIF
,FILE1117=00001117.TIF
,FILE1118=00001118.TIF
,FILE1119=00001119.TIF
,FILE1120=00001120.TIF
,FILE1121=00001121.TIF
,FILE1122=00001122.TIF
,FILE1123=00001123.TIF
,FILE1124=00001124.TIF
,FILE1125=00001125.TIF
```

```
FILE1126=00001126.TIF
,FILE1127=00001127.TIF
,FILE1128=00001128.TIF
,FILE1129=00001129.TIF
,FILE1130=00001130.TIF
,FILE1131=00001131.TIF
,FILE1132=00001132.TIF
,FILE1133=00001133.TIF
,FILE1134=00001134.TIF
,FILE1135=00001135.TIF
,FILE1136=00001136.TIF
,FILE1137=00001137.TIF
,FILE1138=00001138.TIF
,FILE1139=00001139.TIF
,FILE1140=00001140.TIF
,FILE1141=00001141.TIF
,FILE1142=00001142.TIF
,FILE1143=00001143.TIF
```

```
FILE1144=00001144.TIF
,FILE1145=00001145.TIF
,FILE1146=00001146.TIF
,FILE1147=00001147.TIF
,FILE1148=00001148.TIF
,FILE1149=00001149.TIF
,FILE1150=00001150.TIF
,FILE1151=00001151.TIF
,FILE1152=00001152.TIF
,FILE1153=00001153.TIF
,FILE1154=00001154.TIF
,FILE1155=00001155.TIF
,FILE1156=00001156.TIF
,FILE1157=00001157.TIF
,FILE1158=00001158.TIF
,FILE1159=00001159.TIF
,FILE1160=00001160.TIF
,FILE1161=00001161.TIF
```

```
FILE1162=00001162.TIF
,FILE1163=00001163.TIF
,FILE1164=00001164.TIF
,FILE1165=00001165.TIF
,FILE1166=00001166.TIF
,FILE1167=00001167.TIF
,FILE1168=00001168.TIF
,FILE1169=00001169.TIF
,FILE1170=00001170.TIF
,FILE1171=00001171.TIF
,FILE1172=00001172.TIF
,FILE1173=00001173.TIF
,FILE1174=00001174.TIF
,FILE1175=00001175.TIF
,FILE1176=00001176.TIF
,FILE1177=00001177.TIF
,FILE1178=00001178.TIF
,FILE1179=00001179.TIF
```

```
FILE1180=00001180.TIF
,FILE1181=00001181.TIF
,FILE1182=00001182.TIF
,FILE1183=00001183.TIF
,FILE1184=00001184.TIF
,FILE1185=00001185.TIF
,FILE1186=00001186.TIF
,FILE1187=00001187.TIF
,FILE1188=00001188.TIF
,FILE1189=00001189.TIF
,FILE1190=00001190.TIF
,FILE1191=00001191.TIF
,FILE1192=00001192.TIF
,FILE1193=00001193.TIF
,FILE1194=00001194.TIF
,FILE1195=00001195.TIF
,FILE1196=00001196.TIF
,FILE1197=00001197.TIF
```

```
FILE1198=00001198.TIF
,FILE1199=00001199.TIF
,FILE1200=00001200.TIF
,FILE1201=00001201.TIF
,FILE1202=00001202.TIF
,FILE1203=00001203.TIF
,FILE1204=00001204.TIF
,FILE1205=00001205.TIF
,FILE1206=00001206.TIF
,FILE1207=00001207.TIF
,FILE1208=00001208.TIF
,FILE1209=00001209.TIF
,FILE1210=00001210.TIF
,FILE1211=00001211.TIF
,FILE1212=00001212.TIF
,FILE1213=00001213.TIF
,FILE1214=00001214.TIF
,
```